

6
7 E
10

M

REGINÆ PALATIVM ELOQVENTIÆ.

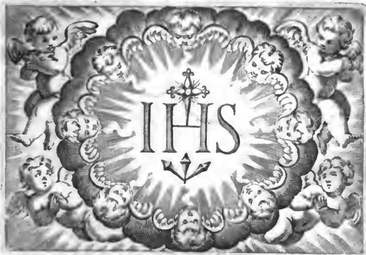
REGINÆ PALATIVM ELOQVENTIÆ,

Primò quidem
A RR. PP. SOCIETATIS IESV,
In Gallia, exquisito studio, & arte magnifica, extructum.
Nunc verò
REVISVM, AC SENSVI, MORIBVS ITALORVM, GERMANORVM aliarumque nationum, accommodatum, & in bonum, non modo Eloquentiæ Studiosorum, sed etiam Verbi Diuini Præconum ac Concionatorum, editum
A RR. PP. Societatis IESV Mogunt.

Perillustri, & Reuerendissimo D.
D. IACOBO CARISSIMO
Protonotario Apostolico, & Archipresbytero Ecclesiæ Cathedralis Barensis.

VENETIIS, Apud Baba. M. DC. LIX.

SVPERIORVM PERMISSV, ET PRIVILEGIO.

TYPOGRAPHVS
LECTORI.

Xcipe, Amice Lector, hoc REGINÆ ELOQVENTIÆ *ex nostris typis restructum* PALATIVM. *Pietas videndi Italiam in necessitatem ab exteris Prouincijs reperiri Opus tam sibi necessarium, meum ad extructionem excitauit animum; sed in progrediendo magnam inueni difficultatem, & quasi priusquam natam agnoui meam obiri spemen. Structura Lugduniensis, & Moguntina, tam inter se variæ, vt inextricabili Labyrintho animo formari videntur; sunt tamen similes in structionis erroribus; vnde pro eorum correctione mens magnopere laborare oportuit. Attamen ad suum finem post longos labores redacta fabrica, tibi, mi Lector, demonstro. Quot diligentia; quot studio, quotque emolumento requiritur tot applicaui. Sed nemo, quod Deum infallibilis, & Typographia mater errorum legitimè agnoscitur. Exemplaria etiam (sicut dixi) tam malè delineata, vt miraculosum erit nisi errauissemus. Complace patienter corrigi; quod innocenter errauimus. Commisera, & vale.*

A D

AD IVVENTVTEM,

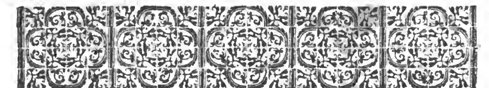
Vt Eloquentiæ studium amplectatur,

ODE.

PErge, ò Iuuentus, omine prospero,
Sacrare castis tempora literis,
Doctosque Musarum recessus
Ingenua penetrare mente.
Sed Hæc amores præcipuè ferat.
Quæ dissipatas creditur oppidis
Iunxisse turbas, & ferini.
Barbariem pepulisse cultus.
Quod præter Illam discitur, arctior
Includit orbis; terra Geometram;
Legisperitum iura; stellæ
Astrologum; Medicumque morbi:
At nil disertum Rhetora detinet,
Sed quod polorum cingitur ambitu,
Et si quid vltrà, profluenti
Eloquio memorare gestit.
Nunc, quo citati per freta turbines
Nascantur ortu; nunc, reuolubiles
Describit alternantis vndæ
Littus ad Euboicum procellas.
Tùm, qui rotundo pondere machina
Librata vasto pendeat aere,
Et vndique in centri coacta
Circuitum grauitate fidat.
Pòst, glorioso (si iubet) impetu
Stellantis oræ transuehitur plagas,
Ac templa depingit perenni
Cœlituum decorata sede.
Vis strenuorum prælia Cæsarum
Audire? dicet prælia Cæsarum;
Vis scire Gallorum triumphos?
Francigenæ canet acta genti.
Quæ tanta præstet, Pieridum in choro
Frustrà requiras; Ipsæ adeò suos
Docere nil possunt alumnos,
Si facilem neget Illa linguam.
Insuitatis laudibus euehat
Amœna dulces Terpsichore sonos;
Res ante gestas Clio; Cœlum
Vranie; numeros Thalia,
Vix insuaui gutture cœperint
Ciere voces, quilibet horridi
Squalore sermonis fugatus,
Se propero feret inde passu;
Nec vllus aures discipulus dabit,
Quin cum palæstra dicere corporis,
Aptoque verborum lepore,
Rhetorica præeunte, norint.
Magnum hoc, Suadam cur alijs iuuet
Præferre nomen! quod neque cæteras
Vnquam sit orbis cogniturus,
Ipsa nisi celebraret, artes.

REC Ɛ-

REGINÆ ELOQVENTIÆ
PALATIVM,
SIVE
EXERCITATIONES
ORATORIAE

PROOEMIVM.

VT Rhetoricæ proprium est dicere de rebus omnibus; ita omnium est de Rhetorica, in vtramque partem, disputare. Ea nimirum est præstantissimarum artium ratio, vt cùm in amplissimam rerum syluam latissimè discurrant; Vbi multa de ijs cogitaueris, dixeris, scripseris, tamen ad comentandum plurima semper relinquantur. Ideò fortè Marcus Byzantius eloquentia clarus, Rhetoricam cum Iride componebat, quod in vtraque videri quidem, & suspici, magna cum admiratione, colores possint, numerari non possint; Ita qui de persuadendi ratione aliquid idoneo comentario disseruerit, nimium sui sit amans, si nihil, aut addi, aut certè variari ab alio posse confidat. Socrates apud Platonem in Eutydemo Sophistas Proteos appellandos censuit; quòd, vt Ægyptius ille Proteus, in omnes rerum omnium formas; ita Sophistæ in multiplices orationum species, & infinitas in rerum imagines, nullo negotio, deuoluerentur: vt rem minimè insolentem facturum me arbitrer, si post tantas, tot Rhetorum in arte sua varianda, ornandaque lucubrationes, colorem illius aliquem, in bono lumine collocandum sumpsero. Eò me quidem video necessitatis adactum, vt aut nihil aptè dicere, aut, quod nesparta quidem tulit, clara luce, cunctisque cernentibus alienum cogar compilare; quod vltrò libenterque profiteor (quid enim tàm superbum, quàm dissimulare vndè profeceris?) Sed nisi me amor laboris mei, & ex amore spes decipit, sua erit huic operi pulchritudo, ad cuius absolutionem, verè dicam, Oratores veteris, recentisque memoriæ præstantissimi quique præcipuum aliquid conferent, quorum exempla pulcherrima pro legibus erunt, quibus ars tota, quam instruimus, efflorescet, quorum omnium ideas illustres & eximias ex optimis auctoribus afferemus. Hanc docendi viam sequuturis spero non defuturum studium auditorum. Sed lubet prius aliquid de arte ipsa præludere, vt ne, quod oraculo prohibetur, seipsum Rhetor ignoret.

Rhetoricæ vtilitas & definitio.

QVis libenter audiat Atheneum, qui dicendi facultatem eximiam κακοτεχνίαν fallendi artem appellare non dubitauit? excidit hoc erudito, vt seipsum deceptorem faceret, ac sycophantam, suique similes odiosa sanè appellatione infamaret. Fuit illud quidem in Sophistas vulgò iactatum conuitium, quos ea causa dixere veteres γόητας præstigiatores, quòd portentosa videlicet mendacia ingererent auribus, fucoque vanissimæ orationis colorata magnificè iactarent. Etenim cùm de omni quæstione se dicturos esse profiterentur, interdum, vt specimen ingenij facerent, incredibilia sumebant ad dicendum argumenta, quæ multum abessent à veritate, quale Zenonis illud probare volentis eadem posse, & non posse fieri. Ridicula planè, furiosaque mentiendi libido, græcorum ingenijs non indigna, quam Rhetorica nostra veritatis amans fugit, & auersantur: quæ licet aliquando suas intermisceat auxeses, & hyperboles, eas tamen, & moderatè satis vsurpat, & eo tantum consilio, vt veritatem splendidius illustret, auditoresque eleganti & faceta varietate delectet.

Benè Socrates in Gorgia Platonis laruam illam, & effigiem, non veram germanamque Rhetoricam artis appellatione censuit indignam, ac peritiam quandam adulatoriam esse dixit, ἐμπειρίαν κολακευτικήν. Coquinæ propemodùm similem, quòd hæc gustatui seruiat, illa lenocinetur auribus; ista bonum corporis habitum exquisitis delicijs, iustitiam illa dulci, atque illecebrosa dictione corrumpat.

Næ malus rerum æstimator est, qui vitia Rhetorum in ipsam eloquentiam deriuat, omissoque sicario vim omnem accusationis in sicam effundit. Præclarè Fabius lib. 2. c. 16. *Hoc quidem modo nec duces erunt vtiles, neque magistratus, nec medicina, nec ipsa denique sapientia.* Nam & in medicis venena, & in ijs, qui philosophorum nomine male gloriantur grauissima interdum flagitia sunt deprehensa: cibos aspernemur; attulerunt sæpè valetudinis causas: nunquam tecta subeamus; super habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius; potest vti eodem ferro sicarius, & latro: quis nescit ignes, & aquas, sine quibus nulla sit vita, & ne terrenis insistam diutius, solem lunamque, præcipua syderum; quoties nocent, & obsunt; De se igitur est vtilis eloquentia, licet ea quidam peruersè abutantur, eoque capessenda vehementius ait Cic. 1. de inuent. *ne mali cum detrimento bonorum, & communi pernicie plurimum obsint.*

DEFINITIO.

Verum his omissis, quæ pugnam magis, palæstramq; sapiunt, quàm scholam: Plato senex tam studiosus Socratis discipulus, quàm doctus Aristotelis præceptor, artem voluit esse flexanimam: maluit eius auditor peripateticus, *vim esse quandam facultatemq; videndi quid in quaque re sit ad persuadendum accommodatum*: melius qui cum Tull. Rhetoricam definit *doctrinam*, vel *artem benè ordinateque dicendi*.

Cũ ceteris artibus hoc habet comune, quod præcepta quædam complectatur, quæ si quis diligenter obseruet, ac sequatur, errare minime possit; à reliquis autem dissidet, quòd illi vni benedicere congruat, vel cogitata præclarè eloqui, & conceptum animo sermonem distinctè, abundanter, illuminatè proferre. Deindè vix artem vllam reperias, quæ sine hac dicendi facultate munus suum obire non possit; hæc verò, nisi domesticis se diuitijs instruxerit, non habet vndè copiam dicendi mutuetur.

Rhetoricæ vis & maiestas.

IAm vero quæ sit eius dignitas, atque præstantia nullus facilè dixerit, nisi qui omnem eloquentiæ vim penitus exhauserit; solus ille potest, quem disertè pronuntiauit D. Hieron. magnum Oratorum Regem. *Quid est*, inquit l. de orat. n. 31. *aut tàm admirabile, quàm ex infinita multitudine exsistere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tàm iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tàm potens, tàmque magnificum, quam populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem vnius oratione conuerti?* Quid

aliud eloquentia pro se diceret, aut quid illustrius posset? Facere tamen non possum, vt omittam incredibilem eloquentię dignitatem, ac virtutem, quam vir insignis doctrina, & pietate descripsit.

Surgit ad dicendum coram infinita multitudine, in qua animorum, ac geniorum tanta sit, quanta corporum dissimilitudo. Apparet vnus inter innumeros sublimis orator, Reges, Principes, amicos, hostes, ignotos, notosq; ante oculos habet, nudus sine armis, sine præsidio, sine satellitio coram exstat, cæterosque infra se videt. Quid deinde? nimirum dominatur Principibus, exarmat milites, de hostibus triumphat, in omnium animis incredibilem quandam tyrannidem exercet. Nempe tanto artificio, tanta industria, vocem, gestum, habitumq; corporis ad orationem suam accommodat, vt durissimas quasque mentes emolliat, seuerissimas in flectat, frigidissimas inflammet, ardentissimas remittat, ac sedet. Si exclamare cœperit ad excitandam iracundiam; illicò fremere totus auditorum cœtus, ac velut iracundum mare surdo murmure, aut minaci fragore personare: dimittat verò languentem vocis conatum, & ad dolorem miserabiliter intorqueat; lacrymas ex omnium oculis, gemitus, & suspiria, eximis pectoribus eliciet: subitò taceat, & in medio cursu filum orationis abrumpat; ipso silentio suspendet animos expectatione: erigat oculos in cœlum, intentoque digito delicias horum locorum, & amœnitates ostendat; omnes, ita me deus amet! auditorum animi, velut impetu facto in cœlum euolabunt.

Quid plura? Sic in auditorum mentes plerumque sensus oratoris transfunditur, vt eo exultante; subsiliant, commiserante; ingemiscant: ornante, suspiciant: fremant inuehente, pollicente, erigantur; horreant comminante, exprobante; indignentur, commendante; diligant, irascente; exardescant, remittente, subitò conquiescant sic planè; vt existimes vnum oratoris ingenium, vel delatum voce, vel vibratum oculis, vel manu missum, tot corporibus insidere, tot regere, tot animare mentes quot auditores præsentes habet: quod cum aptè efficit, tot vulnera infligit, quod oculorum coniectus, tot tela intorquet, quot conatus vocis, toties palmam metit, quoties manum mouet, nec plura verba, quàm victorias, loquitur.

Ex hoc capite multis Pisonem eximium oratorem commendat Lucanus, & vim ipsius eloquentiæ simul exprimit.

—— Tu quoque Piso
Iudicis affectum, possessaque pectora ducis.
Victor, sponte sua sequitur quocũq; vocasti:
Flet si flere iubes, gaudet gaudere coactus,
Et te dante capite iudex, quam non habet irã.
Quis regit ipse suam nisi per tua pondera mentem?

Quod in oratore maximum est laudat: nam cæteræ quidem artes ab hominibus inuentæ hominum labori relictæ sunt, ars verò persuadendi, hoc est inclinandæ, mouendæ, & quò libuerit impellendæ voluntatis nobis cum Angelis, cum Deo ipso quodammodo communis est, *in ea se Deus exercet, in ea delectatur, in ea triumphat*, cũ Augustino loquor, *dùm nos sine strepitu verborum intus alloquitur* Orationis loco piæ sunt cogitationes, quæ suadent semper, sępè tamen non persuadent; tanta est humanæ peruicacia voluntatis.

At eloquentiæ maiestas se mauult, & admiratione coli & silentio prædicari: est enim admiratio præconium gloriæ, & silentium fidus interpres maiestatis: neque maior illa commendatio esse potest, quàm omnis frustra tentata laudatio.

EXERCITATIO PRIMA.

ATRIVM ELOQVENTIÆ,

Siue

DE ARTIS, ET NATVRÆ PRÆSIDIIS, deque multiplicibus animorum diuitijs ad dicendum comparandis.

NEMO nescit apud antiquos Atrium nihil aliud fuisse præter aulam quandam amplam, & laqueatam, in eorum ædibus, qui nobilitate, vel ciuili gratia præ cęteris eminebant: tùm, vt maiorum imagines laxiùs ibi disponerent: tùm vt distinctione quadam amicos salutationis causa, vel clientes admitterent; ad quam admissionum varietatem diuersa vela, vel aulęa obtendebant, vt amicos magis, vel minus intimos introducerent, quod animaduertit in Alexandro Lampridius. *Salutaretur verò quasi vnus de senatoribus patente cælo, admissionalibus remotis, aut solis ijs, qui ministri adsores fuerant, cum antea salutare principes non liceret, quod eos videre non poterat.* Eadem etiamnum in aulis Principum seruatur admissionum diuersitas: atque hinc familiarissimi quique intimi dicuntur. Quorum meminit Seneca philos. 2. de Benef. cap. 43. *Consuetudo ista vetus est, regibus regesque simulantibus populum amicorum describere, qui in primas, & secundas admissiones digeruntur.* Quare placuit exercitationem hanc Atrium dicere, hoc est primum ad eloquentiam aditum, & admissionem; nec enim omnes communiter, & promiscuè in aulam interiorem admittit Regina eloquentia, sed eos tantùm, quos in atrio prius ingeniosè candidatos magno summi liminis tactum, introitumque æstimare viderit, & ijs naturæ doctrinæque muneribus instructos, quibus ad culmen artis accedant. Proindè aperienda sunt nobis primùm ipsa quidem naturæ penetralia, & ab illa ianua patefacta ingrediendum in immensos quosdam thesauros, quibus reconditas habet, tàm varias, multiplicesque diuitias animorum: tùm delectus quidam ingeniorum faciendus, tùm quæ quibusque disciplinis idonea sint, peruidendum; vt cùm in singulis artibus, singulas ingenij virtutes diuite, ac liberali naturæ manu sparsas esse viderimus, deinceps in vnum opus Oratoris colligendas esse probemus vniuersas.

LECTIO

LECTIO PRIMA.

Naturæ præsidia.

Idiculum se præbuit Caligula, cùm instructissimo exercitu ad Oceanum profectus, tanquam ad expeditionem seriam, littore substitit visis fluctibus, iussitque militem legere conchylia. Ridiculum Nero, qui sericis, purpureisque funiculis, & hamis aureis pisciculos venabatur: non enim erat impendij pretium. Non minus inepti, qui ingentem, & nobilissimam eloquentiæ expeditionem, vt sic loquar, tenui apparatu tentare audent. Hanc ob causam ingenij, & doctrinæ princeps Aristoteles, tria quædam pueris, omni studio, & animi contentione adiumenta esse quærenda dicebat, quibus ad verum decus, & litterarum cognitionem assurgerent φύσιν, μάθησιν, & ἄσκησιν naturam, artem, exercitationem; quorum alterum in eloquentiæ canditatis requirebat Alabandensis, quem Cic. summum doctorem probat 1. de or. n. 126. *qui cùm mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, et ad quamcumq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat.* Commodè, nam vt benè Sen. vates in Hyppol.

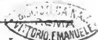
Vt cùm grauatam nauita aduersa ratem
Propellit vnda: cedit in vanum labor,
Et victa prono puppis aufertur vado.

Ita qui læuo Apolline, & aduersante natura, eloquentiæ studium amplectitur, inutili plerumque conatu desudat. Quare placuit semper ille mos veterum Atheniensium, apud quos, vbi primùm puer per ætatem, certam vitæ rationem inire poterat, omnium ipsi artium instrumenta proponebantur, vt ad quam sentiret sibi praire naturam, & genium, ad eam appelleret animum, eiusque deligeret instrumenta.

Libenter audio vocem illam hominis quidem satyrici, sed tamen exultantes, ac tumidos nonnullorum spiritus, sapienter magis, ac verè, quàm satyricè castigantis. Iuue. satyr. 11.

Noscenda est mensura sui.

Quæ vox non tantum eò pertinet, vti aut corporis vires, aut domesticas facultates notas omninò, ac perspectas habeamus, ne aut Herculem Pumilio, aut Irus Crœsum, aut Achillem Theresites agere velle videamur, sed multò magis, vt acres, & Seueri ingeniorum etiam nostrorum cognitores, iudicesque simus; nedum blandimur ipsi, gratulamurque nobis, & inani quadam, ac ventosa opinione animos inflamus, Athenienses illos imitemur, qui cùm (vt eos Demochares vehementis, & incitati spiritus simulatione ridebat) dies totos grande aliquid, ac portenti simile anhelarent, aut nullum tamen, aut pusillum id erat, quod agebant. Præclarè monet in hanc rem Tull. 1. off. num. 110. Vt nos naturæ nostræ regula metiamur, neque id conemur sequi, quod assequi nequeamus.

PVNCTVM I.

Ingenij dotes.

Atque vt ab ingenij dotibus ordiamur, quas in oratore requirimus, incredibile est quanta dissimilitudo sit animorum, quanta ingeniorum varietas, quàm si quis cogitatione consequi voluerit, non aliter faciat, ac si formas omnes, aut lineamenta corporum se posse putet suis tabulis pictor includere, aut penicilli ductu persequi, aut mistura colorum adumbrare. Exultauit in hoc ludo natura; ac licet vbiq; suis operibus pulchritudinem non alia re magis, quàm varietate, conciliet, nusquam tamen ingeniosiorem esse decuit, quàm cum ipsa ingenia suis lineamentis genijsque discerneret. Verum vt cœli facies nocturnis sideribus ornata eam pulchritudinis pompam ostendit, in qua tametsi vulgares flammæ ipsa multitudine obrutæ delitescant, emicant tamen illustriores quædam faces, oculosque inusitatæ lucis splendore percutiunt: idemque euenit in hortis, vbi inter innumeros flores erigunt sese quidam altiori culmo, vt spectatius appareant; sic in illa admirabili ingeniorum varietate, licet tanquam eminentes in syluis arbores præcipua quędam genera intueri, quibus homines agi solent, ac propemodum componi, simulque à cæteris insigni discrimine separari. Prodit se in quibusdam memoriæ virtus, in alijs acrior vis phantasiæ ad suscipiendas rerum imagines, hos iudicij

claritas, illos celeritas intelligendi commendat, his altum, & penetrabile ingeniumest, elegans, & argutum, alijs incitatum, ac diuino veluti furore vehemens.

Ac memoriæ quidem quàm admirabilis ipsa varietate facultas; firma est ac tenax, si quid insculpseris velut ære incisum immortaliter consignatum manet. Cerea est, ac facilis, fluminis instar sigillum accipit, sed præterfluentis horæ, tanquam vndarum in sese recurrentium lapsu, sic deletur, vt nullum vestigium relinquat: tranquilla est, ac pura; tanquam imaginoso in speculo non modò res, sed rerum infinitas series incommutabili successione fidelissimè repræsentat, ac cum opus est pari fide velut depositum pignus illæsum, atque intactum reddit.

Quid de Phantasia dicam? quàm mira illa fęcunditas, visque fabricandi rerum imagines? in quibus, vt in arte picturæ vix duo ingenia similia deprehendes. Ipsa virorum iudicia sapientum, quando vnquam in difficili negotio, atque impedito conspirarunt? Ex hac pulcherrima varietate existit, oriturque quàm simillima varietas artium, quas, dum varij homines, pro ea, quam in se experiebantur facultate, varijs studijs incumberent, ad summum laudis fastigium adduxerunt. In quo sanè iucundum est animaduertere vnumquodque genus artis, singularem quandam virtutem ingenij sibi vendicare, vt in eo nomen consequatur: At in oratore longè aliter accidit, nam omnes ingenij virtutes consummata dicendi facultas exhaurit. Qui pollet ingenio, etsi memoria duriori sit, modo non planè marmorea, Philosophus esse eximius potest. Iurisconsultum, tametsi factus non sit ad subtiles illas Philosophorum argutias, si tamen memoriæ thesaurum habeat rerum plurimarum capacem, si leges, & edicta, si vetustatis exempla, si mores, consuetudinesque locorum teneat, quis neget idcircò posse in scientia iuris excellere? Quàm multi dominantur in ciuitatibus cum summa laude prudentiæ, qui cum in scholis essent, sordebant in puluere, & ad lucem illarum artium pœne caligabant? In oratore autem vno, quæ singillatim insunt in alijs, necesse est vniuersa reperiri, prudentiam eximiam, felicissimam memoriam, celeritatem phantasiæ, acrem, ac fęcundam, vim denique mentis robustam, incitatam, ac propè diuinam.

Fac enim eloquenti viro nihil deesse, fac in eo vigere diuinam mentem quæ difficilia penetret, obscura peruadat, quæ multum videat in luce prudentiæ; fac illum ingenio tàm arrecto, nihil vt arduum sit quò non ascendat cogitatione, tàm capaci; vt nulla temporum, locorum, aut rerum multitudine, varietate copiaque vincatur: tàm firmo ac maturo; vt nullis negotijs, nulli consilio sit impar: tàm claro; vt noctem ipsam sole clarius irrumpat: tàm fęcundo; vt nulla exarescat argumenti sterilitate: tàm acri; vt incendat animos cùm facem adhibere voluerit: tàm leni, ac moderato; vt incensos consopiat: tàm commodo, & vrbano; vt ipsum etiam Saturnum ad hilaritatem exsuscitet: tàm graui, ac modesto; vt effusæ petulantiæ, cùm exultare cœperit, fręnos iniiciat, & ad seueriorem disciplinam conuertat: fac eum loqui aptè, sentire grauiter, omnia ad maiestatem, admirationem, & plausum persequi, si laborat difficultate, aut tarditate memoriæ, iacent hæc omnia magnæ mentis ornamenta, & in otio, ac tenebris delitescunt, hoc vno obliuionis vitio consepulta. Abundat aliquis ingenio; sed abest maturitas iudicij: iudicio pollet; at memoriam difficilem habet: felicem memoriam fortitus est; sed iacet in sententijs, neque vnquam ad altam aliquam, & nobilem cogitationem ascendit: profundè sapiens est; at misterijs ipsis & oraculis obscurior, multaque sępius ad risum, & fastidium excogitat, obtrudit, inculcat, quæ vix vnquam, nisi cum beneficio temporis deferbuerit, ad eam maturitatem perueniat, sine qua nihil vnquam illustre ad gloriam, nihil diuturnum ad memoriam, nihil ad communem vtilitatem insigne efficiat.

Itaque si nulla pęnè sint ingenia, quibus non aliquod vitium naturaliter adnascatur, non quærendum quid causæ sit, cur tàm pauci oratores perfecti reperiantur, cùm perfectus orator esse nemo possit, nisi qui omnem ingenij laudem sit adeptus, in quo memoria cum prudentia, claritas cum profunda mente, cum subtilitate facilitas, cum ardore vehementi pacata tranquillitas denique cum imaginandi virtute, iudicandi prudentia coalescat.

PVN-

PVNCTVM II.

Corporis instrumenta.

AD eas animi virtutes adiungenda sunt paria corporis instrumenta, vultus, oculi, lingua, manus, membrorum denique cęterorum vsus tam solers, & aptus, vt quacumq; parte volet exire, atque ostentare se possit ingenium. Nec enim idem accidit eloquentiæ, atque alijs otiosis disciplinis, quæ in vmbra, & in latebris, & in angulis sua commenta meditantur, quibus si quis se addicat toruis, sit oculis, an probis, naso adunco; an redunco, ore inepto, an formoso, diuaricatis, vel decussatis cruribus, an rectis, nihil interest, modo mens magna sit; assurget etiam in pigmæo: modò pulchra: excellet etiam in monstro. At orator, vt absolutus sit, pulcherrimum ingenium, in pulcherrimo corpore gerat necesse est, oculos habeat, in quibus omnem animi sensum, motum omnem doloris, iracundiæ, inuidiæ, voluptatis depingat: vocem canoram, quam erigere, moderari, flectere, deprimere possit, tam scitè, vt velut ad numeros desilire ab aure in aures, ab auribus in animos, mens oratoris videatur: manum eruditam, ac penè vocalem, quæ sola loqui possit, corporis habitum elegantem, & grauem simillimum magnæ mentis simulachrum, ex quo se totam oculis ostendat.

Quæ res quàm plena sit artis, atque industriæ facilè est vnicuique cogitare. Primum enim quam sæpè accidit, vt magnis ingenijs vitiosum corpus natura induxerit: deinde, vt nullum in membris mutilum sit, aut tortuosum, quàm sæpè fallaces vultus, velut quasdam personas imposuit, quæ faciem, mentem non eam, quæ latet, sed dissimilem planè mentiantur: multorum tam seuerus est vultus, oculus tam minax, vt omnes absterreat, cùm tamen si mores eorum degustare possis, mitissimi sint, suauissimique: alij suspenso vestigio, atque elata fronte sic inambulant, vt omnem fastum, & arrogantiam credas in eorum supercilium inuolasse, cùm sit nihil eorum modestiâ demissius. Adeò plerisque nouerca est natura; magnis etiam mentibus, quibus non corpus fabricasse videtur, sed sepulchrum, in quo emortuæ langueant: aut carcerem, vbi vinctæ ad compedes iaceant: aut laruam, in qua sese ridendas, & explodendas, velut ad ludibrium publicum, circumferant.

Scio quidem non esse eam ingenij laudem, quam quærimus, si quis vitio corporis careat, cùm & forma corporis egregia sæpè deformes animos tegat, & formosissimam mentem, externa membrorum pulchritudo, destituat. Sed nec arbitror virtutem esse animi, conformationem membrorum, neque sum tam ineptus, qui oculum, aut nasum partem esse mentis humanæ velim; instrumenta sunt inquam illa magni ingenij, quibus cùm instructus, ac munitus erit orator, contendo nullum esse opus tanta elaboratum industria, cuius ipse superet, obscuretque venustatem. Quid est enim admirabilius, quàm hominem vnum, cùm mouere linguam cœperit, tenere illicò suspensam multitudinem auditorum infinitam, eamdemque ducere velut in pompam, quò velit, si vel digitum attollat. Hoc facit orator, vel si non facit, non est orator.

Miramur inuentas esse artes, quibus rupes, & saxa, & sublimes arbores in theatra deducerentur; quantam in omnium sæculorum memoria commendationem inuenit vna Archimedis manus, quæ modò Romanorum classes missilibus flammis ambureret, modò iniectis vncis, ac machinis rapacissimè tolleret ex aqua sublimes, & euersas funditus artificioso genere naufragij demergeret, tanto hostium stupore, vt si facem aspicerent, vel funem aptum è mœnibus Syracusanis, concurrerent illicò trepidarent, exclamarentque tanquam grassantis fulminis metu; aut præsentissimæ periculo tempestatis perculsi. Quanto verò admirabilior vis oratoris, qui non in corporibus, quorum moles tractabilis est, sed reconditis animi sensibus, quò nulla artificum industria pertinere potest, vim affert, motumque imprimit. Quid est ergo aliud efferentem sese superbientis animi fastum deprimere, quàm supercilium rupis, & minacem eius altitudinem solo deiectam adæquare, atque in planiciem prosternere? Quid est aliud desidem, & languentem inerti otio excitare, acuere, & ad actuosam vitam impellere, quàm infixas celo arbores, ac tenaci altaque radice adhærescentes stirpitus euellere? Quid est aliud iracundiam inflammare, quàm iacere fulmina? ciere lacrymas, quàm imbres, & pluuias elicere? retinere præcipitem temeritatem, quàm torren-

ti frœnum iniicere, aut aliò labente, aquas deducere, atque in tubos, aut Euripos inclusas deriuare in hortos, ad voluptatem, mittere in plateas, ad vsum, aut in aerem, ad miraculum, eiaculari? Neque vero cùm ista molitur factitijs vtitur flammis, non adhibet machinas, non funes, non tubos, non ponderum momenta, non rotarum implexos inter se, insertosque dentes; non ductiles aeris laminas: digito hæc omnia efficit, oculi iactu, vocis inflexione, quę miramur, & obstupescimus.

LECTIO II.

Artis subsidia.

QVis illi nomen oratoris inuideat, qui aureis Platonis alis, hoc est ingenij felicitate, naturęque dotibus ad eloquentiæ gloriam, & decus, sine ductu illius artificij euolauerit, si tamen reperiri possit vnus. Nam vt benè monet Poeta vetus, quem laudat Stobæus tit. 60.

Πρὸς οὐδὲν ἐπιτήδευμα περιττὸν οὐδενὶ
Οὔτ' αὖ τέχνη μὴ φύσιν κεκτημένη
Οὔτε φύσις ἱκανὴ γίνεται τέχνης ἄτερ
Τούτων ὁμοίως τοῖν δυοῖν συνορμένων.

Nec arte destituta virtus ingenij, ad studia quamuis sufficerit; nec rursus ars si desit ingenium, satis est, sed his duobus dulce conspirantibus.

PVNCTVM I.

Artis munera.

QVantum sit in ea momentum ad dicendum colligitur ex illius definitione 1. de or. num. 92. *Ars est quæ cognitis, penitusque perspectis, & in vnum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur.* Deinde ab eiusdem artis muneribus, & officijs: quorum primum est, vt ea, quæ à natura habemus, commoueantur: alterum vt limet, ac perficiat, quæ in nobis natura rudis adhuc inchoauit; Ars enim ex 4. de finib. naturam perficit, & est illa dux multò certior: quàm, & culturæ comparat. Atque vt ager, quamuis fertilis, sine cultura, fructuosus esse non potest; sic animus sine doctrina. Vti contra nihil adeò rude reperias, quod non perpoliatur industria, dixit bonus, & rerum cognitione clarus Poeta,

Inuidus, iracundus, iners, vinosus, amator.
Nemo adeò ferus est, qui non mitescere possit,
Si modò culturæ patientē accommodet aurem.

Tertium munus artis assignat Iulius apud Cicer. 2. de orat. num. 232. *In his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem esse arbitror, non vt ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur, sed vt ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cùm, quò referenda sint, didicerimus.*

PVNCTVM II.

Artis necessitas & commendatio.

IAm verò, cui præter artis peritum notæ possunt esse causæ, cur hoc vitandum sit, illud persequendum, cur aliud laudabile sit, vitiosum aliud? Vt enim medici, qui se empyricos esse profitentur nec cognitis morborum causis, medicamentorumque natura, sępè faciunt ea, quæ mortem accelerent, non morbum depellant: Ita qui non adhibent artem ducem, ac magistram, ad agendum, neque possunt pro causæ natura torquere modis omnibus, ac flectere dictionem, & multa sæpè committunt in dicendo vitiosa, quæ risum excitent, non plausum, miserationem, non admirationem. Quis enim ferat eum, qui naturam tantum ducem sequutus, & ingenij nobilitate contentus, magistram artem contemnit, & quod erat amplificandum pluribus extenuat, auget quod minuendum; qui vel ab aliqua similitudine semper orditur orationem, qui demittitur, dùm assurgendum est, qui blanditur, & hilarescit, dùm fulgurandum, tonandum, fulminandum, prorumpendum est? puridè, dùm imparatus ab arte, auditorum animos excitare conatus, in medio cursu repentè concidit, & ita pro amore odium, pro admiratione risum, inuidiam pro misericordia, commouet.

Necessitatem artis venusto satis figmento subtilis, & intelligens Galenus complexus videtur, dum fortunam quidem ex vna parte collocat, gubernaculum manu sustinentem, cœcam illam, globo insistentem volubili, passis per humeros crinibus. Ex aduerso autem elo-

quentiæ simul, & artis inuentorem Mercurium, & vigentem corporis, & animi viribus iuuenem, acribus oculis, cubo, hoc est quadrangulari lapidi insidentem. Nimirum fortunam naturæ symbolum facit, quæ licet ad dicendum primùm conferat aliquid, cœca tamen est, ac instabilis: Mercurius autem artis imaginem exprimit, quæ certis, & nunquam fallentibus rebus continetur.

Totum hoc negotium clarum fit in exemplo. Probandum sit ægritudinem corporis valetudine longè meliorem; qua tandem viã rem aggredietur naturæ donis tantùm, nullis verò disciplinæ præsidijs instructus? fanè piscis erit, neque tamen in aquis enatabit. At qui præceptis artis informatus fuerit, cùm sciat se versari in genere causæ admirabilis, insinuatione beneuolentiam captabit, & attentionem à pollicitatione magnæ cuiusdam vtilitatis. Tùm per certa quædam capita fidem rei propositæ faciet, scilicet à Deo morbum hunc imperatum, qui nihil non vtile finis, ac salutare, nihil non gloriosum largiatur; Deinde singulares ægritudinis vtilitates amplificabit, quam dicet materiam, ac segetem meritorum, scholam virtutis, omnis sapientiæ fontem, atque sanctitatis, benè beatèque viuendi officinam.

Quibus mens erat arrogantiæ fastu turgida, dum valerent, quorum lingua quæstuum nundinis aucupandis erat impedita, manus flagitijs exercitatæ, pedes ad diuersoria criminum celeres, oculi petulantes ad mulierum formas curiosè contemplandas, totum denique corpus vitijs addictum; fac eosdem ægra valetudine decumbere; pudor libidinem, arrogantiam animi demissio, liberalitas auaritiam, verbo dicam, virtutum chorus nobilis, vitiorum omnium impurum comitatum profligabit. Sic animi morbos sanat, ac sordes eluit ægritudo. Quidquid vtilius esse potest?

Denique probare poterit à consequentibus, quàm sæpè sit opportunum æstuante febri laborare, vel cum alio morbi genere luctari: nempè si valuisset haud dubiè graue scelus aliquod admisisset, vel in hostium fortè manus incidisset, vel ab illis ereptus, nunquam vindicis, & irati Dei manus miser effugisset. Sic animi fortes ac robusti possunt ad eas vtilitates, & commoda præceptis artis incitari, quæ rudis, & imperitus eiusdem artis, nunquam præstaret.

LECTIO III.

Imitationis adiumenta.

QVoniam, vt quis intelligere virtutes auctoris, easque possit imitatione consequi, arte opus est, idcircò imitationem illi subiungimus. Prodest enim non mediocriter eruditos homines diu multumque exercitatos studiosè sępius audiuisse; quod adiumentum eloquentiæ neglectum à quibusdam acerbè satis arguit, & conqueritur, Plinius Iun. l. 8. ep. ad Auitum. *Statim, inquit, sapiunt, statim sciunt omnia, neminem verentur, imitantur neminem, atque ibi sibi exempla sunt.* Quod gloriosum inuentum, consuetudinemque neglectam multi, sed seriùs doluerunt.

PVNCTVM I.

Vis ac necessitas imitationis.

HAc impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum in dicendo similes esse velimus. Nam omnis vitæ ratio sic constat, vt quæ probamus in alijs, eadem ipsi facere velimus. Habemus enim in eo quem imitamur effigiem propositam ob oculos, quam exprimamus: atque hinc est, vt omnes imitatione, tanquam via compendiosa, ad quascumque facultates, vtantur, quam & in scribendo, & in pingendo, & in illiberalibus artibus ducem sequimur.

Adde quod eloquentia magnum quiddam est, multisque partibus constans, proinde leporem requirit, suauitatem, vim, acumen, grauitatem, seueritatem, & alia bene multa, quibus si destituatur, esse perfecta nequit. Etenim quæ tàm læta, quæ tàm felix indoles, in quam hæc omnia concurrant? alios natura finxit ad hilaritatem, ad seueritatem alios, tristitiamque formauit; qui porrò sint omnibus instructi, vix reperias. Immò nec ipsa eloquentia ab vno homine, vno seculo: nec ab omnibus, multis seculis ad fastigium deduci potuit, sed multis ætatibus, conspirantibus studijs, ac ingenijs plurimorum, est constituta. Proinde quærenda sunt in alijs, quæ nobis

bis desint. Quod imitatione assequimur.

Atque vt minus prudens videtur agricola, qui ab vna arbore, varios fructus deposcit, nisi prius à varijs generibus arborum surculos decerpens, in vnum inserat caudicem: Ita nisi pari velut insitione, è varijs varia mutuetur eloquentiæ studiosus, facundiam vix consequetur.

Arbor est Indica, quæ non minus habet nouitatis ad miraculum, quàm fidei ad veritatem sola nauim instructam, oneratamque parturit, dat illa truncum, & ramos, & in malum assamenta, clauosque commodat; comam in vela, in rudentes, funesque optimos, pila, ignibus alimenta. Texendis vestibus materiam è sinu pandit, & explicat, bibliopolis papyrum subministrat, hominibus cibum, potumque largiter fundit ad alimenta: ex illa liquores innumerabiles olei, vini, medicinæque commoda extrahuntur: & quod mirère magis, hæc in arma, & tela repentè conuersa, pugnare scit & vincere: hæc demum miraculo quodam omnibus penè rebus ex sese apta est, & instructa. Huic vni, quis oratorem componendum reperiat, sic omnibus ingenij, naturæque dotibus opulentum, ijs disciplinis excultum, cui nihil desit? quis non mendicis parem dicat, cum operam aliorum in subsidium requirat?

Quid in orationibus vno Cicerone purius? quid suauius? quid in poesi Virgilio cultius? Illum, quantus, quantus est, imitatio formauit: in dialogis Catonem, in topicis Aristotelem, in paradoxis Zenonem, in officijs Panætium, in orationibus Demosthenem, in Lælio, & senectute, Xenophontem feliciter est assecutus. Hunc autem non tam natura, quam exercitationis industria Poetam inaugurauit. In Eglogis Theocritum, in Georgicis Hesiodum, in Æneide principem Homerum diligenti studio imitatus est.

PVNCTVM II.

Imitationis præcepta.

I. Modus.

PRimum est imitationi modum esse faciendum, ne inter eos censeri contingat, quos Horatius meritò seruum pecus nominauit, vel vt alterius sine consilio imitatores, simiosque ridiculos. Quod tum maximè cauebitur, cum suæ quisque naturæ benignus indulgebit. Nam vix tolerabilis est seruitus, naturam suam vsque adeò contendere, nihil vt vnquam, nisi ex aliena natura loqui valeas, aut velis.

II. Eligendus Cicero, quem imitemur.

Alterum est, vt præstantissimum aliquem studiosus artis eligat, nec illos sequatur, qui similitudinem pessimi cuiusque, ac corruptissimi concupiscunt, qui verba in medio posita respuunt, vsitata contemnunt, quærunt abstrusa, insueta mirantur, quæ nemini, vel paucis cognita, malè pertinaciter adorant. Quis autem vnus ex omnibus eligendus, nisi decus ac lumen eloquentiæ Tullius? cuius ex ore melle dulcior, torrente vehementior, flumine grauior fluit, exundat, prorumpit oratio: qui tam subtiliter humilia, ita temperatè mediocria, magnificè, ac splendidè summa pertractat, vt nihil in eo requiras; cuius ad vocem clamores; plausus, admirationes excitantur, cuius vbique regnat, atque dominatur oratio. Etenim si blandum aliquid, si lene, si pacatum, & sedatum postulat oratio; vt sensim ad intimos sensus audientium irrepit? adeò quidem, vt quæ flagitat, non extorquere dicendo, sed imperare obsecrando, nec auditor inuitus rapi, sed quasi ducentis manum sequi vltrò, ac sponte videatur. Si conqueri, si commiserari, si ex Clientis inuidia deonerare aliquid & in aduersarium traijcere, si in aliquam illius criminis, quod accusat, vel suspicionem, vel affinitatem eum vocare potuerit, vel eludit hominem? vt versat? vt iactat vtraque manu? quas in angustias? quos in æstus? quas in tenebras miserum conijcit? prorsus vt metuere incipiat, vt vel innocenti periculum facesserit, vel seipsum nihil minus cogitantem, in iudicij laqueos induerit.

Quid amplificationes eius? tot procellis, ac turbinibus ferire, tot coruscare fulguribus, tot fulminibus intonare creditur. Quis altius in intimas auditorum cogitationes penetrat? quis potentius opiniones, aut reuellit insitas, aut nouas inserit? quis facilius hominum voluntates effundit lætitia, mœrore contrahit? expectatione, metu cohibet? inuidia, odio, & iracundia succendit? amore, misericordia,

lenitate, restinguit? de quo nihil breuius, verius nihil, nihil magnificentius dici potest, quàm quod viri olim sapientissimi prædicarunt, vel vnicum illud ingenium Romano par imperio Italiam habuisse. Vnus igitur ex omnibus Latinis oratoribus in delicijs habendus, vnus in sinu ferendus, vnus non modò studiosæ iuuentuti, sed omnibus omninò, qui Latini, & Oratores audire volunt, colendus, fruendus.

Hęc eò spectant, vt probemus, qui Ciceronianus non sit, eloquentem esse neminem. Interim alij non carent sua laude, nec illos excludimus, quia beneficij satis; nihil apportant periculi: sed in illis legendis censores esse nos oportet, in Cicerone, discipulos. Nihil tamen vetat è lacteo Liuio, è suauissimo Curtio, è purissimo Cæsare, alijsque Latinis auctoribus, voces, ac sententias colligere. Militiæ verba, quæ in Tullio desiderantur; suggeret Vegetius: agriculturæ; Varro: Architecturæ; Vitruuius: Medicinæ; Celsus: Philosophiæ schola vniuersa. Sed ne quis hanc libertatem vertat in audaciam Cicero totus exprimendus.

III. Optima quæque imitanda.

Tertium, vt cùm ducem elegerimus vnum, non quæ leuia sunt, & facilia, sed quæ maximè excellunt in eo, diligenti studio persequamur. Nec enim Fabio placet is, qui habitum fortè, & incessum effingit, & si quid in peius notabile est. *Cùm ad exemplum virtutum omnium*, vt eius verbis vtamur, *sit mens dirigenda*. Vt ridiculus pictor habetur, qui colorem solum, & faciem excellentis picturę sequitur, partium verò cimmetriam, & distantiam, rerumque vmbras negligit: Ita risu planè digni sunt, qui tantum aliquam pedum suppressionem, & insigniores clausulas in oratore eligunt, ea verò quæ primariæ sunt, non vident scilicet argumentorum vim, sententiarum grauitatem, acumen in probando, in permouendis affectibus impetum, & ardorem, in collocando prudentiam, varietatem, & copiam, aliasque virtutes orationis.

Videndum diligenter, vt Ciceronis exordia statim concilient animos, vt narrationes suspendant, contentiones expugnent, vt loci communes, amplificationes, omnis varietas artis, & orationis copia mirificè delectet; vt grandis sit, & non turgeat, vt humilis sit, & non vilescat, vt medius, & verustus & nullas vnquam admittat ineptias. Hæc dùm amabimus, & imitabimur studiosè, malam affectationem vitabimus, per quam multi cum Fusio, quem arguit Cic. hoc vnum moliri videntur, vt rideantur, quippe ita declinant in peius, vt pro grandibus tumidi, pro subtilibus ieiuni fiant.

IV. Denique imitatio peti debet à simili genere: in quod præceptum peccant, qui in oratione soluta, poeticas dictiones, & nimias amęnitates blandiùs vsurpant. Quis probet eum qui Ciceronem in Historia sibi ducem proponit, in Oratore Salustium, in Poesi Demosthenem? sua cuique proposita lex, & decor.

PVNCTVM III.

Imitationis cautiones.

NArrat Tull. Heracleotem Zeuxim, qui tùm longè cæteris pictoribus præstare credebatur, à Crotoniensibus rogatum fuisse, vt simulacrum omni arte, industriaque perficeret, quo Iunonis templum, quod religiosè colebatur, locupletarent: illicò virgines specie præstantes, humanaque forma superiores sibi proposuisse, vt ab illarum animali exemplo, in mutum simulachrum pulchritudinis eximiæ veritatem transferret. Cùm igitur nobis ita faciendum esse docuerimus, videndum qua tandem id via præstare possimus.

Tria sunt in eo quem imitari voles animaduertenda, scilicet inuentio, dispositio, eloquutio, in quibus eius desudarit industria, tractandæque rei similis ratio seruanda, tùm paria paribus, contraria contrarijs, & similia similibus reddenda.

Cum animum appulisset ad laudes Æneæ celebrandas Virgilius, vidit Homerum in Achillis, & Vlyssis egregiè factis versatum esse, eandem igitur, quam ille viam, ingredi statuit. Vlyssem ille primo iactatum procellis, in medio mari fingit; & hic Æneam: ille Palladem de Vlysse sollicitam inducit; hic Iunonis iram in Æneam incendit: ille in Corcyram delatum Vlyssem narrantem discrimina comminiscitur; hic Carthaginem Æneam defert, eiusque sermonem de Troiano bello, suoque itinere refert: denique nihil non effingit.

I. In-

I. Inuentio.

Primus imitationis labor in eo fuit, vt inuestigaremus, quænam esset inueniendi ratio, quanta vis quanta subtilitas in argumentando, quæ tum in rebus, tum in personis dignitas, atque decor, quanta in ijs quæ nocere possunt, vel cauendis, vel obruendis, prudentia.

II. Dispositio.

Secundus in dispositione poni debet, vt videamus cur interdum naturalem ordinem partium orationis sequatur, quem effingimus, eundemque alias peruertat, ac perturbet, mox ab initio, indè post medium, narrationem attexat, cur ratiocinationes mira varietate amplificet, interdum enthimematis orationem contrahat, alias sola complexione contentus sit: quæ sit in procemio conciliandi auditoris ratio, quæ breuitas in narratione, quæ fides, & exponendi claritas; in confirmatione quam occulta sit ars, qua iucunditate sermonis aures permulceat, quantam in maledictis acerbitatem, in iocis suauitatem, adhibeat.

Non alia dispositionis ratio. Dido 4. Æn. Ariadnem in Pelei nuptijs apud Catullum vestigio insequuta, sub initium exardescit,

Siccine me patrijs abductam perfide ab oris,
Perfide desertam liquisti in littore Theseu?

Ita Dido subindignatur,

Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas, tantusque mea discedere terra?

premit eundem affectum Ariadne per commiserationem, statim Elisa commouet. Exprobrat illa natum è rupibus, aut leæna Theseum; idem Æneæ suo Phenissa, &c.

III. Eloquutio.

Eloquutionem imitamur, si numeros pares, si sententias, figuras, pigmenta, coloresque referamus. Videndum imprimis quanta sit verborum, sententiarumque copia, quis delectus, cur periodis interdum longioribus, interdum membris, alias incisis breuioribus rem perficiat: quanta figurarum, pro rerum distinctione, varietas, quam pauca multis, multa paucis explicentur, sæpius res eadem repetatur tam scitè, vt cum idem dicatur, commutatis tamen verbis, atque sententijs, aliud dici videatur; denique quantum artificium vinciendæ orationis quibusdam quasi vinculis, vt magnificè nexa moueantur, & apta sint ad persuadendum.

PVNCTVM IV.

Multiplex imitandi ratio.

Mutatur sententia, verba retinentur.

I. IAm ad priuatam imitandę rationis methodum, veniamus. Primus imitandi modus est, vt mutata sententia, illustriora verba, loquutionesque retineantur. Transferre volumus illud 2. Phil. num. 12. in eos qui dicunt honorem sanctis non esse deferendum. *Non placet Antonio consulatus meus. At placuit Seruilio, &c.* Sic imitabimur. Non placet male-sanis hominibus, & impijs honor sanctis delatus at placuit Dionysio viro summæ sanctitatis, vt eum primum nominem, qui cum fidei luminibus vixit. At placuit Ignatio, cuius semper in Ecclesia viuet auctoritas. At Chrysostomo placuit, & alijs, quorum auctoritatem negligere, ab orthodoxa fide discedere est, & ad Hæreticorum castra transire, à Christo deficere, infeliciter perire.

Vel illud Milon. num. 20. *Sed stulti sumus, qui Drusum cum Clodio conferre audeamus*, in mortem illustris alicujus viri deplorandam. Extinctus est patriæ parens, clementiæ decus, innocentiæ fideique propugnaculum, publicæ libertatis assertor defensorque acerrimus; Agesilaum vigilantia superans, humanitate Fabium, charitate Scipionem. Sed imprudentes sumus, qui Agesilaum, qui Fabium, qui Scipionem cum tanto viro conferamus. Ferenda fuit illorum mors. N. Fatum æquo animo ferre nemo potest. Luget, &c.

Si verò in mortem prædonis alicujus referas, sententiam subindè mutare poteris. Obijt ille Mezentius, pęnas sceleribus suis debitas, iustasque persoluit Busiris, crucem subijt Diomedes; quamquam ineptus sum, qui crudelibus ipsam crudelitatem opponam. Fuit, fuit illorum mors parum optanda, si cum hoc monstro conferantur. Illius scelerati latronis mortem tristi animo ferre nemo potest, gaudet senatus, lætantur proceres, exultat equester ordo, plebs festos dies celebrat, supplicationes

tiones habent virgines, immutata est vrbium facies, florent municipia, ipsi etiam agri, ipsa templa mihi gestire gaudio videntur, & tàm nefarium, tàm immanem, ac sceleratum prædonem cecidisse lætantur.

II. Mutatis verbis, sententia retinetur.

Alter imitandi modus est, cùm in re simili, verba maiori ex parte mutantur, sententia retinetur. Ita per repetitionem, & congeriem interrogatione vibratam Cicero diuinatione in Verrem. nu.37. *De te Cæcili, iam extra contentionem certamenq; nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes vide etiam, atque etiam, & tu te collige, & qui sis, & quid facere possis considera. Putasne te posse.* Quem locum sic imitaberis nonnihil immutatis verbis in iuuenem libertatis amantiorem, & salutis minùs studiosum.

Sed de te Christiane adolescens iam mehercule extra omnem contentionis acerbitatem familiariter tecum loquar, tu quemadmodum existimes vide etiam atque etiam, & quis sis, & quem iudicem exspectaturus sis, considera. Putasne te posse, cùm nec opinantem repentina mors occupauerit, cùm dæmones infensissimi, innumeris flagitijs coopertum, ad iudicem adduxerint, cùm erit subeunda salutis alea, cùm reddenda ratio anteactæ vitæ, tot res, tàm graues, tàm varias, eo quo par est animi dolore, atque integritate mentis sustinere? Putasne te posse quæ in pueritia, quæ in adolescentia, quæ in iuuentute, quæ domi, quæ foris, quæ in ludo, conuiuijs, epulis, noctu, interdiu, voce, animo, oculis auribusque peccaueris, ea quemadmodum accusabuntur ab hostibus, locis, temporibusq; distincta, ita ostendere pœnitentia, fletu, & lacrymis fuisse deleta? Putasne te posse, quod in eiusmodi periculo necessarium est resoluere seueritatem iudicis, iracundiam flectere, pietatem, & clementiam demereri? magna sunt ea quæ dico mihi crede. Noli hæc contemnere, dicenda, declaranda, aperienda sunt omnia, non cogitatio, non vocula, non verbum vnum ex ore lapsum imprudentis, seuerissimi iudicis oculos effugiet. Perficiendum est, si quid agere velis, vt ne labecula quidem sceleris appareat, si absolui cupis: in quo si te præteritæ vitæ ratio, si virtus, si innocentia tueretur, si castitas, non libidinis, abstinentiæ, non gulæ, laboris, non voluptatis vestigia tuis in moribus apparerent, tamen esset magnum tàm seueri, & periculosi iudicij scopulos sine naufragio prætervehi, & in portum beatæ tranquillitatis euolare.

III. Sensus & verba propè eadem retinentur.

Tertia ratio cum eadem penè retinemus, & sensus, & verba. Si primæ Catil. initium detorqueas in Augustinum diuina monita detrectantem, sic dices. Quousque tandem abutere Augustine diuina patientia? quousque pectus tuum cœlestibus obduratum monitis obstupescet? quamdiu minas ceruicibus tuis impendentes libidinis, & intemperantiæ obtentu eludes? quamdiu in hoc voluptatum, ac turpitudinis cœno volutatus, æternis animum cruciatibus mancipabis? quem ad finem importuna sese iactabit audacia? Nihilne te impendentia mortis æternæ pericula? nihil intenti in te Dei vindicis oculi? nihil de sceleratis hominibus toties repetita supplicia? nihil ad improborum vindictam cœlitum armatæ manus, ab incœpto reuocabunt?

Eodem ferè recidit cum sententiam, & verba mutamus, rem similem retinemus, & figuras vsurpamus; à vitiorum turpitudine reuocare sceleratum contendis, Phil.2. num.115. Sic imitaberis. Veniat tibi in mentem mortalium pessime, dies ille qui libratum diuinæ iustitiæ fulmen tibi denuntiabit, vitæque terminum exitu calamitoso concludet. Confer illius diei terrores, cruciatus, furias, tortores in tuam perniciem armatos, funestæ mortis horam, cum hac præpostera voluptatem tum intelliges, quantum inter rectè facta vitamque cum honestate traductam, & sceleribus contaminatam intersit. I. porro quò te insani libidinum tuarum æstus abripiunt, vocantem, piè cogentem, præstolantem, orantem etiam Deum contemne, veniet ille dies, quo dies auersum lugeas, iratum horreas, sentias vindicantem. Erras impuritatis sentina, non te Deus vitæ, sed pœnitentiæ, non delitijs, sed pœnæ in omnem consequentis æui terrorem, & exemplum transmittendæ, reseruauit.

IV. Fi

IV. Figuram vnam alia commutamus.

Quarta ratio, cum figuram aliquam alia commutamus, Catil. 1. Prosopop. in sermocinationem num. 27. vbi demum ex alto diuturnoque metu respirare licuit, ita memet compellaui. M. Tulli quid agis, Ergone impunè Catilinam teterrimæ coniurationis auctorem excedere ex vrbe patieris? at eum patriæ perduellem esse compertum est: Vexabis, agitabis, in exilium nudus, & togatus, armatum ejicies, inscijs ciuibus? at in castris hostium expectatur imperator. Reliquos fraudis socios, furorisque ministros, atque satellites trucidabis? at princeps illorum spreta Rep. volitabit, neque tàm emissus ex vrbe, quàm immissus in vrbem esse videbitur.

Ad hæc iuuerit quæ ab alijs ieiunè dicta sunt ornare pluribus, ac dilatare qua in re mirus fuit artifex Virgilius. Ennius, vt eius ferebant tempora loquutus erat Hectori, quàm exiliter?

O lux Troiæ germana Hector,
Quid ita eum tuo lacerato corpore miser?

quos versus è plumbo, in aurum traduxit. 2. Æn. Virgil.

O lux Dardaniæ, spes ò fidissima Teucrum,
Qua tãtę tenuere moræ, quibus Hector ab oris.
Expectate venis? vt te post multa tuorum
Funera; post varios hominũq; vrbisq; labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

Nonnunquam in contrarium sensum dicta accipiuntur cum acumine. Qui dixerit lætitia doleo, alius, in dolore lætor. Tardius faceres, hoc est vt ego interpretor, consideratius: celerius fecisti, hoc est, vt arbitror, negligentius.

LECTIO IV.

Exercitationis adiumenta.

IMitationis est indiuidua comes exercitatio, per quam eloquentia maximè comparatur; illam multis commendat Crassus. 1. de orat. num. 15. Cum frequentem vsum ait, omnium magistrorum præcepta superare, ex eoque ea, quæ sunt agenda in foro, tanquam in acie adolescentes prædiscere, atque meditari. Quod & repetit. 1. off. nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamuis artis pręcepta præceperint, quidquam magna laude dignum sine vsu, & exercitatione consequi possunt. Vt verè dictum sit ab Ouidio, ad vim eandem significandam.

Artifices vnus qui facit vsus erit.

Hoc enim est eloquentiæ cum alijs omnibus artificijs commune, vt sine vsu, diligentiq; studio tueri se non possit, & omnem absolutionem, pulchritudinemque suam consequi. Et vero quid est in disciplinarum varietate, tam ad comparandum facile, quod non breui temporis interuallo intereat, si desit exercitatio, quod non eiusdem ope, & præsidio excitetur, & mirabilius efflorescat? quantus eris si manum tabulæ nunquam, linguam orationi, aures præceptori admoueas?

Nonnulli vitæ liberioris blandimentis assueti spinarum aculeos molestè ferunt, & vigiliarum molestias in litterarum studijs perferendas refugiunt: eximunt sese laboribus paulatim, pedem subducunt, postremò, quod propè necessarium est, iniquissima hac voluntatis abalienatione, ingenij vim omnem, industriamque sepeliunt; vbi generosæ mentis adolescentes gloriæ stimulis incitati, dies noctesque solidas in liberalibus disciplinis ponunt, nec vllis parcunt laboribus, vt oratores euadant.

PVNCTVM I.

Exercitationis vsus.

QVid præcepta, nisi diligentis animi ad illa frequens accedat exercitatio? Nam vt nauis rectorem peritum, de arte gubernandi scriptus liber facere nequit, nisi tempestate iactatus, atq; inter procellosos vndarum obluctantium motus regendæ fluitantis in salo nauis, arte, & consilio valuerit: Ita nec Oratorem iuuabunt præcepta Rhetorices, qui non sæpè scripserit dixerit, meditatusque sit, qui monente Tullio, *Quantum detrahit ex studio, tantum amittit ex gloria.* 1. de orat. num. 260.

Hoc est quod Quadratum iam foro assignatum monet. Plin. epist. 29. scilicet multum studeat, vt quoties opus fuerit, sit ad dicendum paratus. *Nec me præterit vsum & esse, & haberi optimum dicendi magistrum. Video etiam mul-*

multos paruo ingenio, litteris nullis, vt benè agerent, agendo consequutos. Proinde multum lege, scribe, meditare, vt possis cum voles dicere; dices cùm velle debebis.

Est autem exercitatio vsus assiduus, consuetudoque dicendi, audiendi, legendi, meditandi, scribendi, & memoriter addiscendi; quas veluti sex partes, & species eius constituimus, de quibus sigillatim, vbi aliquot vsus, & præcepta tradiderimus. Dicendum itaque primò de Periodo, tum de figuris ad eius ornamentum pertinentibus; denique, de vario dicendi genere, quæ sunt veluti Rhetorices elementa, in quibus tanquam in semine latet flos omnis, & fructus eloquentiæ.

PVNCTVM II.

Orationis numerosæ iucunditas, vtilitas ac præstantia.

Dicendi ac fingendi magnus artifex Aristoteles 3. Rhet. cap. 8. suauem illam appellat orationem, quæ non infinitè fertur, sed periodicè decurrit, id est interspirationibus suis, & interuallis dispungitur, ac rotunda complexione terminatur: quia scilicet, auditor, cùm periodi siue sententiæ finem, ac terminum videt, animo reficitur, acquiescit, & ad ea quæ sub untur præparat attentionem, qua in re non mediocriter delectatur. Numero carentem, & interminatam orationem vocat iniucundam: tùm quòd incondita & aspera aures vulneret: tùm quòd continuata illa verborum series, auditorem semper intentum, & nihil absoluti animaduertentem fatiget, ac torqueat.

Iam cum illam εὐμαθῆ cognitu & intellectu facilem dicit, simul vtilem docet. Nam quodcumque lege certa, numeroque definitur, nullo negotio tum intelligitur, tum memoriæ consignatur. Quod quàm verum sit confirmat experientia quotidiana, cum longè citius carmina, mensura modulationeque constantia discamus, quàm alia dissoluta, infinitaque; vtpote quæ tenebras animis offundant, & impediant ne sensus percipiatur. Vndè factum existimo, vt ante Pherecydem Syrum Pythagoræ magistrum, nemo quod sciamus, orationem solutam scripserit: vt sunt exemplo Parmenides, & Empedocles, alijque Philosophi, qui sapientiæ documenta, vt memoriæ facilius commendarentur, & tenacius hærerent, versibus explicuerunt.

In quam Aristotelis sententiam scribit Tullius 3. de orat. num. 186. vbi Crassus rudem & indoctam vocat illam sine interuallis loquacitatem perennem, & profluentem; rudem inquam, hoc est insuauem, insulsam, & absonam: indoctam vero, id est non proficuam, non vtilem.

Quam vtramque numerosæ orationis virtutem luculenta similitudine exprimit in oratore num. 228. *Vt enim Athletas, nec multò secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: vt, quidquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis rectè declinat impetum nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligat. Itaque qualis eorum motus quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis eorum mihi videtur esse oratio, qui non claudunt numeris sententias.*

Rursus idem 3. de orat. num. 176. sic bonum Oratorem ab imperito dicendi & ignaro distinguit, quòd ille rudis inconditè fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu non arte determinat: Orator autem sic illigat sententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto.

Et Aristoteli simul & Tullio consentiens Quintilianus lib. 9. cap. 4. vbi de compositione disserit, gemina similitudine commendat orationis numerosæ suauem vtilitatem. Nam quemadmodum vehementior & iucundior est fluminum cursus prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa, fractis aquis atque reluctantibus; ita quæ connexa est, & totis viribus fluit, delectabilior, & fructuosior est oratio.

Vt sagittæ, vel spicula neruis & amentis adiuta venustius vibrantur, certiusq; feriunt: ita compositione, siue numeris adstrictæ sententiæ magis intenduntur, & concitantur, atque adeò pulchrius, vehementiusque in aduersarium feruntur & feriunt.

Denique pergit in hæc verba, rationesque subdit. *Ideo eruditissimo cuiq; persuasum est, valere eam quamplurimum, non ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum. Primùm quia nihil intrare potest in affectum*

quod

quod in aure velut quodam vestibulo statim offendit: deinde quia natura ducimur ad modos.

Eadem numerorum obseruatorum in dicendo suauitas, fructusq; intelligitur ex collatione cum ea facultate, quæ tota numeris constat, hoc est Musica. Nam concentu harmonico nihil est dulcius auribus, animisque; nihil ad concitandos quoslibet motus potentius. Vnde Pythagoræi diuturniores curas somno leuaturi turbidasq; cogitationes compositùri cantu vocum vtebantur quo somnus lenius, blandiusque irreperet, atque euigilantes consopitos generosæ mentis ignes ad lyram excitabant, quò essent ad agendum erectiores.

Hinc Tyrtæus vates modulatione, cantusq; grauitate milites suos quò volebat, impellebat non reluctantes: Cretenses impetum in hostem facturi pulsa cithara vehementius incitabantur: Empedocles Agrigentinus furibundum adolescentem, qui eius hospitem damnati patris accusatorem stricto gladio adoriebatur, cantu reuocauit, & placatum mansuetumque reddidit.

Iam quid oratione, circuitu sententiarum ad numeros cadentium, confirmata potest audiri iucundius, quid artificiosa verborum conclusione moderata fructuosius? Exemplo sunt vni Demosthenes ac Tullius, Græcæ Romanæque facundiæ principes quorum ille fulmina vibrasse dicitur, quod illius verba numeris contorta vehementius ferrentur; hic autem in tornandis & quadrandis ingrata negligentia periodis, totus propemodum fuisse iudicetur.

Porrò quid aliud innuit finitimus oratori Poeta numeris astrictior paulò, verborum autem licentia liberior, cum Orpheum syluas, & rupes cantu vocum, & fidibus attrahentem, fluuiorum cursum sistentem; dùm Amphiona lapides ad Thebarum ædificationem allicientem finxit, nisi vt suis illis figmentis sermonis numero vincti virtutem exprimeret? qua tùm impetus effrænes sustinentur, & franguntur: tùm durities pectorum edomatur: tùm in communem societatem, vitamque ciuilem agrestes homines, ac syluestres, non sine suauitate, pertrahuntur.

Ex ea tandem numerosæ orationis dulcedine fructusque nascitur omnis illius nobilitas, atque præstantia qua tantum ab infinita, & ma'e-composita differt, quantum diuinus aliquis Orpheus ab rudi, & absono canendi ludendique tyrone discrepat.

PVNCTVM III.

Fusa & versa Oratio.

DVplicem constituit Eloquutionem Arist. lib.3. Rhet.cap.9. alteram continuatam ac productam, seu tractam & pendentem, quæ non incidit membra, sed ita connectit, vt superiorem eloquutionem semper proxima sequatur, donec tota res fuerit explicata. Alteram versam, seu periodicam, ambitu scilicet quodam artificioso comprehensam, suis membris partibusque sic finitam ac dimensam, vt numerosa quadam suauitate aures impleat, animumque auditoris sinat auscultando, atque cognoscendo consistere, & cum oratore veluti respirare. Talis est illa pro Marcello num.20. *Tantus enim est splendor in laude vera, tanta in animi magnitudine, & consilio, dignitas, vt hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur.*

Atque hanc similem facit Antistrophis, & conuersionibus, quæ quasi in orbem absoluta sententia apposité recurrunt. Sic enim certis quibusdam spatijs terminatur, & quasi membris componitur, vt in se ipsam numerosè recurrens, aures auditorum compleat, animumque reficiat.

Liberam verò siue fusam sua sponte, nullis interuallis, aut iusto membrorum ambitu definitam, confert cum Dithyrambis, in quibus nulla fit conuersio, sed est tractus quidam verborum & sententiarum leuis ac perpetuus sine distinctione numerorum: quæ quidem orationis continuatæ species iniucunda est, & molesta, quod nullis spatijs terminetur: omnes quippe finem intueri volunt.

Et quemadmodum cursores in stadio anhelant & propemodum deficiunt, dum ad flexiones venerunt, quibus occultantur metæ, siue termini; at vbi comparent tùm nihil laborant: ita qui tractam illam orationem desoluunt, fatigantur ipsi, & auditores torquent, dum nullum finem dictioni ponunt. Qui vero contractam in se, certisque spatijs discretam circumagunt proposito semper termino suauissimè feruntur ipsi, & iucundè ferunt auditorem.

Con-

Concludit Cic. vinctam periodis orationem verborum & sententiarum orbem longè clariorem, auribusque iucundiorem efficere, quàm quæ perennis est, & nullis articulis membrisque distincta, idque monet 3. de orat. 191. *Ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius: Vt mẽbris distinguatur, vt conuersiones habeat absolutas.*

PVNCTVM IV.

Versæ Orationis, & ambitu comprehensæ forma.

POeticam omnem mẽsuram, siue versum, formã numerosæ orationis reijcere docet Arist. lib. 3. Rhet. c. 8. sed quæ numeri liberioris expers esse non debeat. Tùm quia versibus constans oratio, cùm ex tempore fundi non possint artificiosè pręparata videtur ad expugnandos auditorum animos: Vnde fit, vt insidiosa iudicetur, & attentionem nullam eliciat: Tum quia sic auditorem sua illa verborum numerosè cadentium concinnitate retinet, vt ad causam non attendat, sed totus in contemplanda metri festiuitate occupetur.

Idem multis præcepit Latinus Orator ad Brutum num. 195. *Neque numerosa esse, vt poema: neq; extra numerũ, vt sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, vt de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, vt peruagatum & vulgare videatur.*

Excidunt tamen aliquando non cogitantibus, vt Ciceroni pluribus in locis. Post redit. ad Quirit. num. 16. *Rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt.*

Est ergo minus decorum tanta cura vincire numeris orationem, vt mollius & delicatius cõposita videatur, sed neque vagam, neque dissolutam esse oportet, vtique honesta libertate colligatam.

PVNCTVM V.

Periodus.

PEriodũ Phalereus dicit esse continuationem quandam commarum, & membrorum ita inter se apte, & rotundè cõnexorum, vt & plenam sententiam, & conclusionem referant: quocirca vult eã esse fornicibus simillimam, in quibus ita lapides inter se aptantur, vt fulciant se quodammodo inter se omnes, & vnam compagem, quam efficiunt, vtraque parte sustentent.

Hermogenes lib. 4. de Inuent. cap. 3. *ἔστι μὲν περίοδος κυρίως, ἡ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος, ἀπαρτιστικὴ σύνοδος, καὶ κλεὶς τρόπον τινα.* Clauim vocat, quæ aperit clauditq; sententiam. Spatium Aristoteles carceribus, metaq; circumscriptum. Omninò Periodus Clauis est eloquentiæ, quæ non modò dicentis mentẽ aperit, sed etiam audientis: spatium verò, quo feliciter confecto, velut albis quadrigis victa triumphat eloquentia.

Aristot. lib. 3. Rhet. cap. 9. *λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον.* Orationem quæ principium, & finem ex se habet, & eam interiectam magnitudinem, quæ facilè oculis perlustrari possit.

Ab Oratore Romano definitur, oratio in quodam quasi orbe inclusa procurrens quoad insistat in singulis perfectis, absolutisque sententijs.

Quæritur ergo, vt ex definitione constat, in periodo initium, & finis, & inter vtrumq; spatium iustum interiectum; Initium & finis, propterea quod periodus sententiam inchoare debet, atque absoluere: spatium verò interiectum iustum illud quidem, vt & spiritum dicentis iuuet, nec autem audientis, vel longiori ambitu obruat, vel breuiori fallat, ac relinquat.

PVNCTVM VI.

Partes periodi.

QVæ duæ partes periodum ingrediuntur Membra sunt, vel Incisa. Membrum definitur pars periodi. Incisum pars membri; id adeò intellige, cùm membrum in periodo includitur, aut incisum in membro: nam aliquando diuelluntur, vt hæc separata sunt incisa, *falli, decipi, errare, veni, vid Christus vicit.*

Nihil est, quod non longinquitas temporis excipiente memoria prodendisq; monumentis efficere atque assequi possit. Membrum est perfectam sententiam definiens.

At in ista periodo membrum in compositionem venit. Neque enim exercitum potest is continere Imperator, qui seipsum non continet: neque seuerus esse in iudicando qui alios in se seueros esse iudices non vult. Quæ membris quatuor absoluitur.

Ex quo illud, perspicuum relinquitur quid sit membratim, quid incisim, & periodicè dicere. Incisim namque dicitis, qui vtitur incisis in exprimendis sententijs. Cui commisit? quo adiutore vsus est? quo socio? quo conscio? cur tantum facinus? cui se, cui salutem credidit?

Membratim, qui membra adhibet soluta, ac libera, non deuincta, & in periodum illigata. Est enim oratio longiuscula verbo inclusa, quæ sensum quidem habet aliquando perfectum; non ita tamen absolutum, vt auditor cùm intellexerit, conquiescat, sed quædam sequentia requirat, & quasi adhuc animi pendeat; quod arguere facilè licet, si membrum vnum ab altero separetur in periodo vix per se quidquam efficiet. *Et si vereor ne turpe sit timere*. Si nihil addatur amplius manca fit oratio, nec docetur, aut mouetur auditor; sin absoluetur sententia, neque membrum pendebit ex alio, simplicem periodum efficiet, siue vt alij malunt, absolutionem.

Iustum spatium est, ò segnes discipulorum animos! ò fœdum auaritiæ portentum!

Periodicè dicit, qui ambitu finito periodorum effert explanatque sententiam. De Prouinc. Conss. *Si quis vestrum expectat, quas sim Prouincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines, ex Prouincijs potissimum detrahendi sint: non dubitabit quid me sentire conueniat, cùm quid mihi sentire necesse sit, cogitarit.*

Incisim dicimus cùm pluribus distinctis verbis aut sensu multiplici distinguimus orationem: quo dicendi genere vtimur, cum arguimus, refellimus, inuehimur; Pison. 56. *Scelus! ò labes!* Post reditum n. 13. *Cum hoc homine, aut cum Stipite, Æthiope, si in foro constitisset, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum Cappadocem, modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurus? quàm intemperans.*

Membratim verò cùm quasi in singulis membris consistit oratio, valetque, & ad refellendum, & ad inuehendum, maximeque ad narrandum. In Piso 56. *Cùm extinguebas senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas Tribuno pleb. consulatum tuum. Remp. euertebas, prodebas caput & salutem meam vna mercede Prouinciæ.*

Obseruandum hic optimè misceri membra cum incisis ex Cic. in Pison. n. 47. *Ego te non Vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante Dementiorem putem; qui sis ausus primum facere, deinde paulò ante Torquato grauissimo, & sanctissimo viro premente, confiteri, te prouinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine vllo milite reliquisse? Mitto de maxima parte exercitus sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi verò exercitus, quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod Senatus consultum? quod ius? quod exemplum? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non Senatum, non ciuitatem? cruentare corpus suum? maior hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio.*

Pro Archia. n. 16. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

Maximè verò cùm incisa sunt contra posita valent ad increpandum. 6. in Verr. 115. *Conferte hanc pacem cum illo bello: huius Prætoris aduentum, cum illius Imperatoris victoria: huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo qui cœpit conditas: ab hoc qui constitutas accepit, captas diceris Syracusas.*

Circumscriptiuè verò dicere est, cùm in orbem quasi inclusa fertur oratio, nec nisi perfecta, absolutaque sententia conquiescit. Cic. 2. de orat. n. 1. *Magna nobis pueris Q. frater si memoria tenes opinio fuit L. Crassum non plus attigisse doctrina quam quantum prima illa puerili institutione potuisset, &c.*

PVN-

PVNCTVM VII.

Periodi species variæ.

Bimembris.

INtelligitur & illud alterum, varias periodorum species constitui, pro multitudine partium, quibus constant: Etenim quæ duo membra continent, bimembres dicuntur, suntque breuissimæ 2. de Orat. 31. *Quid tàm est admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit?* Ita fieri vult Phalereus, vt iusta primùm membri longitudo adsit, indè in fine flexus quidam, qui Apodoseos vicem subeat, ipsa autem longitudo Protaseos. 1. de orat. n. 4. *Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.*

Fuere qui adderent in Mohocolo ita incisa esse conuersa, vt sibi responderent; Tam doctus est Cicero, quàm eloquens. Tàm studiosus litterarum adolescens, quàm virtutis.

Hermogenes permixtam voluit esse quodammodo, perturbatamque sententiam, quæ ad finem vsque perduraret, neque sine ipsa conclusione posset intelligi. Boni viri turpitudine, non casu, delicto suo, non aliorum iniuria commouentur. Litterarum cognitio nó vtilitatem modò, sed & voluptatem parit.

Trimembris periodus.

Trimembris quæ tria membra continet, & in apodosi duas partes habet, vel in protasi. Pro Quintio. n. 16. *Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur* (protasis): *Necesse est iste, qui amicum, socium, affinem, fama, & fortunis spoliare conatus est.* (Prior pars apodosis) *Vanum se & perfidiosum, & impium esse fateatur.* Item pro Cœlio. n. 28. *Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quasi ita erumpunt, vt vt nullius vitam labefactent, nullius domum euertant: faciles & tolerabiles haberi solent.*

Quadrata periodus.

Quadrata omnium ambitu maxima, & eloquutioni variandæ aptissima, constat quatuor membris, vt priora duo protaseos vicem gerant, apodoseos posteriora, quòd ad comprehensionem necessaria sit redditio quædam, & propositio quæ in se mutuo redeant. Exordium pro Cæcinna. *Si quantum in agro locisque desertis, &c.*

Longis aliquando periodis agendum, scilicet cum res copiosa est, & amplificatione indiget, vel cum genus dicendi suaue, ac temperatum tractamus. Breuibus autem quoties breuis res est, & genus tenue, quod facilitatem potius, & vsitatum loquendi morem quęrit, quàm grandiorem.

De membrorum eadem in periodo disparitate Demetrius cum Cicerone consentit, hoc præcepto, vt in redditione posterius membrum productius sit, ne concisa videatur, & quasi manca periodus, quæ longè grauior putatur, si in longum desinat, & quasi à capite mediocri iustum corpus extendat. Cic. *Quæ nouis designatis timebatis ea ne occidere possent consilio meo, & ratione prouisa sunt.*

Negandum tamen non est, vbi breuior erit redditione protasis, ibi plus futurum grauitatis, vt, cuius orationem timemus, eius & singularem in agendo prudentiam, & præcipuam in cogitando sagacitatem admiramur. Tametsi iudicium aurium in omnibus exquiri debeat, quibus nihil est in hac tota comprehensione sagacius.

Monet Tull. 3. de Orat. n. 191. Non semper vtendum esse perpetuitate, & quasi conuersione verborum, sed sæpè carpendam membris minutioribus orationem, quod satietatem afferat hoc circumductum orationis genus; deinde quale sit ab imperitis etiam agnoscatur, detrahat præterea orationis dolorem, auferat humanum sensum actoris, tollat funditus veritatem & fidem: quare nonnunquam nos ab hoc inuidioso cursu disiungere debemus, & membra distrahere, vt in singulis partibus, & colis cùm libertate stet oratio, qualis pro Milone n. 38. *Itaque quando illius post ea sica illa, quam à Catilina acceperat, conquieuit, hæc intentata nobis est. Huic ego vos obiici pro me non sum passus; hæc insidiata Pompeio est.*

Aliàs incisim insistente per singulos articulos oratione dicendum; scilicet post vnum, aut aliquot vocabula 4. Catil. num.4. *Tenentur litteræ, signa, manus denique vniuscuiusq; confessio.*

PVNCTVM VIII.

Quibus locis periodicè dicendum sit, quibus membratim & incisim.

PEriodis primus locus assignatur, atque maximam earum habendam esse rationem in exordijs monent Eloquentię Magistri, quod vt plurimum grauiorem illa dicendi rationem requirant, præsertim vbi sollicitudine, commendatione, ac miseratione res indiget, quod non tàm ipse Tull. præcepit, quàm facto sequutus est.

II. In argumentis proponendis locus etiam periodis esse potest; quando præsertim non tanta contentione vibrantur. Quin, si audimus Hermogenem, nulla periodus est, quæ non inclusam habeat argumentationem. Ad hæc in vniuersum de periodis præcipiebat, ne eiusdem rationis, & mensuræ periodi plures continuarentur, ac præsertim insigniores, vt solent esse Tetracoli, quod sunt quasi orationis lumina, quæ si frequentiores essent, affectata oratio videri posset, & Sophistica, quæ non tàm fidei faciendæ, conciliandisque animis, ac flectendis, quàm auditoribus decipiendis conficta putaretur. Præterquam quod similitudo fastidij mater est τὸ ἀπίθανον quasi ad persuadendum inutile. Præclarè vero cum ebrijs confert oratores eiusmodi, quòd perpetuo quasi circuitu ferantur, & in orbem gressus inflectant.

Membratim autem, & incisim tracta oratio his maximè locis aptari potest, in narrationibus, vbi præsertim non tantum dignitatis quæritur: inde in descriptionibus, altercationibus, sermonibus, dialogis, epistolis, & similibus, quæ minus habent grauitatis, & plus acrimoniæ, denique quoties pugnaciter agendum est.

Sed membra illa, & incisa duobus modis vsurpari possunt I. Ita vt Asyntheta sint sine vlla coniunctione, quod venustissimum est in narratione, in quibus celeritate potissimum opus est. Talis est illa 3. Verr.num.67. *Quod vbi ille intellexit, id agi, atque id parari, vt filiæ suæ vis afferretur: seruos suos ad se vocat; his imperat, vt seipsum negligant: filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nuntiet. Clamor interea fit tota domo inter seruos Rubrij, atque hospitis. Iactatur domi suæ vir optimus: pro se quisque manus affert, aqua denique feruenti à Rubrio ipso Philodamus perfunditur.*

IV. in eundem num.40. *Tu ausus es pro nihilo præ tua præda, tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullius existimationis pudor? nullius iudicij metus? nullius apud te grauis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles?*

Ponuntur aliàs incisa & membra, non quidem periodico more, & nexu, sed quibusdam tamen particulis connectuntur, vt rerum seriem longo tractu explicet oratio, non tantùm quoad spiritus ferri potest, verum etiam longius multò, quos dicendi modos τάσεις nominat Hermog.

PVNCTVM IX.

Artificium periodi.

QVæ hactenus dicta sunt facilè declarant artificium conficiendæ periodi positum esse in nexu & dispositione apta, ornataque membrorum, & incisorum, quæ ita conueniant, vt ex eorum complexione totum periodi corpus existat. Id adeò vt ex arte fiat habenda est ratio, I. verborum; deinde partium, in quas funditur & explicatur periodus: tùm numeri, qui efficit, vt aptè fluat, & incedat oratio: Denique dignitatis, quæ posita in figuris.

Ac de verbis quidem maius quiddam est opinione, quod nonnullis alioquin leue videri solet: Illorum oportet diligentem habere rationem. In iis notandæ sunt quatuor præcipuæ affectiones I. Vis in exponendis, explanandisque rebus. II. Splendor, & dignitas in sensu, III. Maiestas in sono, & amplitudo, IV. Suauitas, vel Asperitas.

Vis

Vis verborum.

Sunt igitur quædam voces, quæ vim habent explicandæ rei maiorem, si Sacrilegum aliquem dicas, sonat aliquid amplius, quàm si Furem vocaueris; par ratio est Maiestatis; verba enim longiora, & consonantiora plurimum conferunt ad dignitatem, & maiestatem orationis, quasi, Obsecundari, Luctari.

Splendor vocum.

Splendor verborum in eo positus est, vt res non humiles, sed excellentes appelles, vsurpesque sæpius: Splendorem enim habet commemoratio diuinitatis, luminis, solis, astrorum; atque idem est de suauitate sentiendum. Sed caput est, quod diligenter notandum puto, vt verborum vsum, cum rerum opportunitate, componas, tam ingeniosè, tamque feliciter, vt earum planè naturam affictam, atque expressam hominum oculis subijcias. Res non melius declarari potest, quàm inducto exemplo. Sic igitur hoc exemplum in quo describitur cursus fontis, aut fluminis manantis vberrimè. Scaturientis aquæ venam vberiorem si libero facilique alueo sinas excurrere, manante iugi fontis perennitate, vt est eius natura mollis, & lubrica, per immensas camporum decliuitates fluit vnda volubilis, elabiturque longissimè.

Cuius descriptionis artificium in eo positum est præcipuè, vt celeritatem fluentis aquæ, & spatij decursi longissimum interuallum repræsentet oratio. Primum efficit verborum quorumdam præceps volubilitas, qualia sunt, *fluit vnda volubilis*, & , *vt est eius natura mollis, & lubrica*: alterum præstat verborum magnitudo *manante iugi fontis perennitate*, & , *per immensas camporum decliuitates*.

Eodem artificio poetæ vtuntur, vti patet in hac fulminis descriptione.

—— laceratque nubes
Succumbens genit horrendum, & caua nubila soluens.
Fracta, fragor, crepitusque caduca tonitrua torquent.

In qua crepitus, & fragor fulminis exprimitur asperitate verborum, *fracta, fragor, crepitus*; celeritas autem omnino simili vocum impetu, non leniter concitato.

Velocitas Orationis.

Concitata velocitas requirit concisum dicendi genus, & facilè mobile, in quo potissimum excellit D. Hieron. *Nolite credere, nolite esse securi, licet in modum stagni fusum æquor arrideat magnos hic campus, montes habet, inclusum intus periculum.*

Asperitas.

Asperitas orationis in reprehensionibus, comminationibus, increpationibus adhibetur, ijs dumtaxat, quæ ad amicos fiunt, in quibus oportet vti sale, aceto, absynthio; non verò dente, bile, felle: quod vtique continget, si ea quæ dicentur austerè, iusta sint, vtilia, necessaria, & officij plena.

Porrò ad hoc dicendi genus conferunt imperandi formulæ, *muta iam istam mentem tuã mihi crede, obliuiscere cædis, & incendiorum. Perge quò cœpisti, egredere aliquando ex vrbe, proficiscere, educ etiam tecum.*

Interrogationes frequentes. *Quid est Catilina quod te delectare possit? quæ libido ab oculis? quod flagitium à toto corpore abfuit?*

Metaphoræ, incisa, membra, verba grandia, & concursu consonantium, & vocalium aspera, quæ tamen asperitas temperari debet, ne exulceret audientis animum.

Vehementia.

Vehementia orationis eo differt ab asperitate, quod hæc ad superiores, vel amicos dũtaxat pertinet, illa vel aduersarij, vel æquales reprehenduntur, quare vehementia longè liberior est.

Ad hanc autem plurimum faciunt Epitheta, & verba ficta ad contumeliam: *Gurges bonorum, furia patriæ, fax, tempestas Reip. pestis, temporum procellæ; non enim nos color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt.* Exclamationes, *O tempora! ò lutum! ò sordes!*

Demonstratio, cùm digito aliquem ostendimus, *Tu tu (inquam) Antoni Cæsarem interfecisti.*

Ad copiam & amplitudinem huiusce gene-

generis prodierit Hypothesim ad Thesim reuocare, vt si proditorem reprehendas quempiam, dicendum sit vniuersè de proditoribus.

Splendor.

Splendor orationis continet quidquid speciosam, ac splendidam orationem efficere potest, quo in genere valent, ordinata dispositio partium, quæ fit per distributionem; affirmatio præcisa absque dubitatione.

Figuræ quæ rem interuallis temporum, & locorum distinguunt: Transitionum formulæ, quæ partes partibus venustè contendunt.

Remotio, qualis hæc: non lapidibus, non lateritio opere mœnia construxit, sed præclaris institutis, ac decretis vrbem communijt.

Fusus sermo, nam concisum dicendi genus omnino contrarium est.

Denique in sententijs curandum diligenter est vt ea, quæ dicuntur magnæ apud homines existimationi sint. In Pison. num. 5. *Ego Catilinam, cædem senatus, interitum vrbis non obscurè, sed palam molientem, egredi ex vrbe iussi; vt à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consolatus mei intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefarijs manibus extorsi, ego faces iam accensas ad huius vrbis incendium, comprehendi, protuli, extinxi. Me Q. Catulus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij, frequentissimo senatu, parentem patriæ nominauit. Mihi togato senatus, non vt multis bene gestæ, sed vt nimini conseruatæ Reip. singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit.*

Vigor.

Vigor orationis. Vegetum dicendi genus mixtum, & conflatum est ex antecedentibus. Sic vsurpat pro amore suo Tull. eleganter. 4. Phil. n. 11. *Non est, non est vobis. Quirites, cum eo hoste certamen, quo cum aliqua pacis conditio esse possit. Neque enim ille seruitutem vestram, vt antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse iucundior, quàm cruor, quàm cędes, quàm ante oculos trucidatio ciuium.*

Amplitudo.

Amplitudo. Quod genus orationis potissimum in amplificationibus dominatur vindicatque eloquentiam, & tenuitate, & gracilitate plenam: ad eam conferunt hypotiposis ad thesim reuocata, hinc Cic. pro Mil. nu. 7. Probat insidiatori, & latroni necem afferri posse.

Commoratio, congeries, opposita, comparata, similia, adiuncta, exempla, digressiones, descriptiones: & hæc quidem quantum ad sententias pertinet.

In verbis autem valent synonyma, periphrasis, circumloquutiones: paraphrases cũ pluribus verbis res eadem exprimitur. Cic. pro Sylla nu. 26. *Ego tantis à me beneficijs in Rep. positis, si nullum aliud mihi præmium à Senatu populoq; Rom. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? si bi haberent honores sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem conspectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quid si hoc non postulo? Si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque Resp. incuria? si me non modò rerum gestarum vacatio, sed neque honoris; neque ætatis excusatio vendicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus, &c.* En quam amplam orationem efficiat vna particula hypothetica?

Non aliter post reditum ad Quirites n. 24. *In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consilijs de Rep. capiendis diligentiam, neque in periculis à Rep. propulsandis animum neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro Rep. lædendis libertatẽ, nec in perferẽdo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi beneuolentiam defuturam.* En vt *neque* particula rem vnam pluribus conficit?

Obseruandum hic vitandum esse diligenter pleonasmum puerilem in eiusmodi charactere inanem verborum strepitum, vt loquitur. Cic. sine subiecta sententia.

Venustas.

Venustas. Est eiusmodi, vt accuratam efficiat totam orationem, & occurrat negligentiæ, rusticitati, & incuriæ. Requirit autem venu-

venustas proportionem omnium partium, colorem, qui sententijs quæritur, & schematis. Numerum elegantem, dictionem quidem cultam, sed non affectatam, denique iustam magnitudinem.

Ex his duo debent intelligi, primum grandem orationem abhorrere à conciso charactere: constat enim oratio his tantùm formis, decore, seueritate, acrimonia, vigore, amplitudine, & pulchritudine seu splendore: alterum est vitandum esse in venustate sophisticum artificium, quale est eorum oratorum, qui dumtaxat ad voluptatem suos omnes labores in dicendo dirigunt.

Suauitas.

Suauitas orationis ad delectationem comparata auditorum voluptati seruit, talis erit, si structura verborum suauis fuerit, si verba sonantia & leuia adhibeantur. Deinde coniunctione, quæ neque concursus habeat asperos, neque disiunctos, atque hiantes: Tum figuris cum aliquo delectu adhibitis, quales sunt Antitheses, Isocola, Anaphoræ, Anadiploses, & alia eiusmodi; relata, geminata, vtraque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur, respondeant verba verbis, crebra paria paribus, constructioque verborum, tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur: Denique periodi mediocribus terminis definiantur, & sit circumscriptio non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto. Quæ seruauit omnia Tull. 2. de nat. Deo. nu. 100. *At verò quanta maris est pulchritudo? Quæ species vniuersi? Quæ multitudo, & varietas insularum? Quæ amœnitas orarum, & littorum? Quot genera, quamque disparia partim submersarum, partim fluitantium, & innatantium belluarum, partim ad saxa natiuis testis inhærentium, &c.*

PVNCTVM X.

Partes in quas funditur Periodus.

Explicandæ Periodi suas in partes, atque membra, duo præcepta sunt. Primum, vt proposita sententia, quæ sit orationis comprehensione finienda, videat illud imprimis qua ratione dilatari possit: Ita vt plura membra partesque obtineat. Quod varijs modis fit.

I. Conglobatis adiunctis, quæ vulgò dicimus Epitheta: sic enim membrum vnum fundi potest latissimè varijs incisis. Sic hoc membrum latius explicandum cum Oratore; *Vidimus curiam inflammari*, conglobanda tantum erunt Epitheta varia, quibus curia significetur pro Mil. n. 91. *Vidimus templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo Rom. concessam vni ordini inflammari, exscindi, funestari.* Sic vocem vnam multiplici epitheto amplificat.

II. Per interpretationem, cùm res pluribus explicatur, simplex fuisset oratio dicendi nudaque suis ornamentis, minus virium habuisset, si tantum orator dixisset, tu ausus es sacram domum ingredi, propterea rem sic amplificauit. 2. Phil. n. 68. *ò audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? Tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum ædium dijs penatibus os importunissimum ostendere? an tu illa vestibula, rostra, spolia, cùm aspexisti domum tuam te introire putas?*

III. Per enumerationem partium. Vnde Cic. cùm id efferre vellet Pompeius nulla re flecti potuit, atque à virtute reuocari, sic dilatauit sententiam. Pro lege Man. num. 40. *Vnde illam tantam celeritatē, & tam incredibilem cursum initū putatis? non enim illum eximia vis remigum: aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui noui, tam celeriter in vltimas terras pertulerūt: sed hæres, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt; non auaritia ab instituto cursu, ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem.* In eadem oratione Pompeij felicitatem amplificat. num. 48. *Itaque non sum prædicaturus, quantas ille res domi, militiaq; terra marique; quantaq; felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus, non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint: sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint.*

IV. Per auxesim extollendo cum comparatione verba singula. Sit illud dicendum, adducimus sceleratissimum hominem in iudicium. Amplificari poterit hoc modo ex Cic. 3

Verr. nu. 9. *Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumq; non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorumque in vestrum iudicium adduximus.*

V. Per adiuncta sit amplificanda sententia de Catilina Salustij. Magna vi & corporis & animi fuit, sed ingenio malo prauoque. Sic ipse Salusthus fundit orationem.

Huic ab adolescētia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia ciuilis, grata fuere: ibiq; iuuētutem suā exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ supra quam credibile est. Animus audax subdolus, varius, cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator: alieni appetens, sui profusus; ardens in cupiditatibus, satis eloquentiæ, sapientiæ parum, &c.

VI. Per disiunctionem vt vocant, cùm additur vnicuique rei proprium vocabulum, vt plura membra periodum ingrediantur. Sic Orator 2. agraria. nu. 58. *Dixi antea lege permitti, vt quæ velint municipia, quas velint veteres colonias colonis suis occupent: Calenum municipium complebunt: Theanum opprimment: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis præsidijs deuincient. Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateque vtuntur, totos nouo populo, atq; aduentitijs copijs occupabunt.*

VII. Per congeriem verborum, verberatur, cruciatur, necatur. Sed nisi parcè adhibeatur, puerilis esse solet illa congeries.

VIII. Per conglobationem causarum quæ vnum effectum declarant. Sic constantiam in retinenda sententia amplificare quis potest. An igitur sententiam mutabant, quos ab inconstantia grauitas, & libidinosa sententia certum, & definitum ius à religione, vetustas exemplorum, auctoritates litterarum, monumentorumque deterret?

Per conglobationem verò effectuum, quæ vnam causam declarant, vt si peccatum dicas gratiæ naufragium, salutis perniciem, cladem orbis vniuersi. Quod sic fundetur, si quanta est in labefactandis hominum animis fœditas & turpitudo vitiorum, tam illa passim ab omnibus cognosceretur, in ijs fugiendis, & à se procul amandandis, plus probi quique desudarent, quàm in congerendis pecuniarum aceruis improbi allaborent.

Quos effectus per continuationem, ac spiritus productionem dilatabis.

Si vitium est animi vera labes, si Cœlum claudit, Orcum aperit, Furias immittit; si coniecta in medium face, malo Dæmone ferrum & animos acuente, bellorum furorem incendit: Si ab illo morbi, luctus, mœror, & letham, incensiones vrbium, interneciones ciuium, Prouinciarum vastitates, Rerumpub. interitus, euersiones imperiorum: si peccatum cruentæ Morti falcem, Marti furentem hastam, sceleratam Mercutio fraudem, nuptis incontinentibus Asmodæum, diuitibus iniquis Mamonnam, libidinibus perditis Venerem, sacris hominibus impietatem, & ignominiam conciliat: si nihil aliud stantes euertit, familias obruit, extinguit hæredes, paupertatem immittit, conflat dedecus, & infamiam, lites serit, atque discordias: si texit laqueum desperatis, telum furiosis ministrat; si in eius officina peruersa hominum consilia cuduntur ad labefactandam animorum castimoniam, ad euertendam pietatem, Deique leges violandas: si indè fulminat æther, nubes crepant incendio, aret tellus, & hiat, sol stupet, cœli diluuium effundunt. Si, verbo dicam, nos Dei parentis hostes, ac perduelles facit, & inferorum victimas, si talis infamiæ nota flammis vltricibus deleri non potest, sed tantum diuinæ charitatis incendio consumi, quis non immortali odio tam infamem, tam tetram corporis, & animi pestem prosequatur?

Contrahendæ periodi methodus.

Contrahendi styli est opposita planè ratio. Est igitur distribuendæ periodi præceptum alterum, vt cum materiam collegeris, tum singula membra artificioso nexu suspendas, donec cum ipso circuitu periodi sensus absoluitur: quod fit subsidio quarundam particularum, quæ vim habent suspendendi sensus orationis.

Primum genus earum est quæ comparationem inducunt, vt *tantum, quantum:* talis est periodus prima, pro Cæc. *Si quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantùm in foro, atque in iudicijs impudentia valeret; non minus in causa cederet A. Cæcinna Sex. Aebutij impudentiæ, quàm tum in vi facienda cessit audaciæ.*

II. Ge-

II. Genus est earum quæ distributioni seruiunt. Ibidem. *Verum & illud considerati hominis esse putauit, qua de re iure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc constantis, qui cum vi, & armis certare noluisset, cum iure, iudicioque superare.*

III. Earum est quæ dubitandi, interrogandiq; vim habent, *Vtrum, An.* Pro Quint. nu. 92. *Ea res nunc in discrimen versatur, vtrumne possit se contra luxuriam, ac licentiam rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati, petulantiæq; addicatur.*

IV. Genus est earũ quæ causam continent. Pro Quinctio. n. 11. *Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius, quàm vocem, dedisset; pater nihil præter libertatem reliquisset: vocem in quæstum contulit; libertate vsus est, quo impunius dicax esset.*

V. Particulas disiunctiuas continet, *siue, haud, vel,* & similes. Nam siue delectu faciendo rationem habere velis voluntatis tuæ; siue dignitatis qui te magis delectet ornatus, qui magis deceat; id vero quàm difficile sine erroris periculo iudicare? siue tua natura paulò acrior, siue quædam dulcedo iracundiæ, siue dicendi sales valuissent.

VI. Est earum quæ vim habent optãdi, quibus redditur, & ex altera parte respondet *nunc, vero,* aut aliquid eiusmodi pro lege Man. n. 27. *Vtinam virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello perficiendum putaretis. Nunc vero cùm sit vnus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cuiusquam animum in hac causa dubium facere possit?*

VII. Continet particulas quæ vim habent augendi. Pro lege Man. n. 36. *Quid cæteræ quas paulò antè commemorare cæperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? Non enim solùm bellandi virtus in summ o atque perfecto Imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ huius administræ comitesque virtutis. Ac primum, &c.*

VIII. Particulas relatiuas, qui, quæ, quod, & similes, quarum repetitio est etiam elegans. In eadem orat. nu. 28. *Quis igitur hoc homine scientior vnquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam est profectus? qui plura bella gessit, quàm alij legerunt; qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit.*

IX. Particulas comprehendit negatiuas sæpius iteratas cum antithesi ibidem. *Cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs: non offensionibus belli, sed victorijs: non stipendijs, sed triumphis est traducta.*

PVNCTVM XI.

Numerus Periodi.

VTi Oratione numerosa nihil pulchrius; ita nihil in stylo diligentius excolendũ: quam in rem tria potissimum conferre existimo, quantitatem vocum longarum & breuium, deinde certum syllabarum numerum, tum idoneam vocum collocationem, atque structuram.

Quantitatem vocamus mensuram breuiũ & longarum syllabarum, quibus verba constant, cuius diligens est habenda ratio, quoniam hinc pendet vis fermè omnis, tum in figuris, tum in motibus. Proinde numerum quendam sectari debet orator, qui aurem ita impleat, vt, neque inanitate vacuam deserat, neque copia, & multitudine obruat: Videndum etiam vt in structura serieque verborum nihil absurdum sit, nihil hians, aut vastum.

Numeri definitio.

Definitur ab Arist. lib. 3. cap. 8. Rithmus quidam non exquisitus, neque canorus, qualis est in poematis, & canticis, sed ita dissimulatus & latens vt sentiatur tamen, & iucundo fine concludat.

Ea vero dicitur oratio numerosa ex mentè Ciceronis, quæ neq; claudicat, neq; fluctuat, Sed æqualiter, constanterque ingreditur: quare primum peccatum quod in numerum admittitur, est, si inæqualiter incedat oratio, hoc est, si infirmior hic, inde robustior feratur: Alterum cùm verba sic traijciuntur, vt de industria factum appareat. Tertium, cum vt

vt numero seruiatur, inculcantur verba inania, quasi complementa numerorum: Quartum, cùm perpetuo cæsim & membratim dicitur, nulla interposita numerosa comprehensione: Quintum, eodem pede sæpius sententiam claudere.

PVNCTVM XII.

Quibus pedibus initia, media, postrema Periodi concinnè vinciantur, & quæ sua natura numerosè claudant sententiam.

QVoniam periodi tribus constant partibus, initio, clausula, medio, in ijs quæruntur aliqui pedes: sed initiorum imprimis diligens est habenda ratio. Quod ea vacuas quasi aures ingrediantur, quæ si praua sint, quasi in vestibulo offendunt; sin suauia, mirum in modum oblectant, & ad reliquam dictionem animum comparant auditoris.

Deinceps tum ex præceptis Tullij, tum ex eius orationibus discimus omnes hos pedes, dactylum, spondæum, anapestum, molossum, & alios feliciter inchoare periodum modo minoribus alijs grauitas illorum temperetur, & monosyllaba quædam inserantur.

Periodorum & membrorum principijs videntur hi sequentes aptissimi.

Creticus geminatus -v-

Neminem vestrum ignorare arbitror.

Cogitanti mihi & vetera memoria repetenti.

Creticus cum Spondæo -v-,--

Quæ precatus sum à dijs immortalibus Iud.

Anapestus cum Cretico vv-,-v-

Patior Iudices & non molestè fero.

Animaduerti Iud. omnẽ accusatoris orationẽ.

Molossus, sed celeriori pede temperandus ---

Est idem Verres qui fuit.

Est hoc in more positum institutoq; maiorũ.

Pæon primus ab Arist. multũ cõmendatus -vvv

At beneficio sum vsus tuo; quo?

Qui Ciciliam adijt.

Dochymus geminatus v--v-

Cathenas habebat hospes tuus.

Omnes te tui perhorrescerent.

Dichoreus -v,-v

Non enim potest ea natura.

Spondæus & Dochymus --,v--v-

Est illud amplissimum.

Spondæus cum Anapesto, & Cretico.

Quamquam mihi semper frequens conspectus vester.

Etsi vereor Iudices ne turpe sit.

Pedes apti principijs.

Leuia sunt in hoc reo crimina.

Quod erat optandum maximè Iud.

Dactylus, sed statim aliquo grauiori pede temperandus -vv

Omnia præteribo quæ mihi turpia videbũtur.

Tandem aliquando Quirites.

Nescio quo fato fieri dicam.

Bacchius v--

Vehebatur in essedo Tribunus pleb.

Palymbacchius --v

Cùm multa diuinitus

At quanta merces oratori!

Iambus v- & Spondæus.

Nouum crimen Cæsar.

Iambus & Anapestus.

Frequentia vestrum incredibilis.

Tribrachus vvv

Video P. C. in omnium vestrum ora.

Pedes in clausulis adhibendi.

Nec minor est habenda ratio clausularum, quòd auditor seuerus iudicet, vbi dicendi terminum quendam sentit, & quòd longè manifestius in clausulis deprehendatur numerus, qui iucundior est, si quodam syllabarum concentu exigatur; ingratior verò si temerè ad aures feratur. Vndè iubet Tullius extremæ comprehensionis partes summa varietate distinguere. Terminabitur ergo periodus venustissimè. Primò

Dichoræo -v-v

Patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit.

Nunquam in tuis rebus nisi re perfecta conquiescet.

Optimum censuerunt. Maximos arbitreris.

Cuius tamen nimia frequentatio vitãda est, siquidem agnoscitur facilè, deinde satiat, tum cognitus contemnitur. Potest illius loco sufficí spondæus Se non commouebit.

Ite-

Iterato Cretico præsertim præcedente spondæo, vel terminante.

Monosyllabo.

Aemulos comparauit.
Conseruare quamplurimos.

Choræo -v & Molosso ---

Pugnare possitis. Esse conceptum..
More maiorum.

Dochimo, si semel ponatur: iteratus enim & continuatus insigniorem facit orationem.

Ab interitu vindicasti. Hostes perhorrescerēt.
Nullum perculit ira victoriæ. Consilio repudiarem meo.

Tribracho vvv & Spondæo.

Præesse voluerunt. Diu multumque dubitaui.

Choræo -v & spondæo, numero graui & magnifico, qui potè totam fere circumscriptionem sustinet.

Qui fortunæ vitio, non suo decoxisset.

Ante dispondæum Iambo v-

Gloriam per tales viros infringendam.

Cretica -v-

Consules adiuuerunt. Tantam essent gloriam consequenti.

Anapæsto vv-

Cur clandestinis consilijs nos oppugnant?

Dactylo -vv

Dicere cœperunt, esse videbantur.

Molosso, sed quem vt plurimum breues præcedant.

Plerique minimè timidum fuisse senserunt.

In vniuersum eligendus est certus quidam numerus periodorum pulcherrimarum, in quas dum stylum acuis semper intueri, & illas imitatione consequi possis, quales esse debent quæ sequuntur.

Neque vero oratione solum, sed multo magis vita, & factis, & moribus comprobauit. 1. de *Etenim cæteræ fere artes seipsæ per se tuētur singulæ: bene-dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur.* 2. de orat. n. 5.

Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis à vitijs acriùs reuocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest? quis mærorem leuare mitiùs consolando? 2. de orat. n. 35.

Quorū artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate cōiungitur. 1. de orat. n. 44.

Nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximè molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. 1. de orat. n. 2.

Hæc quidem ad copiosam & redundantem orationem plurimum valent: sed quoniam concisæ orationis frequentissimus vsus est, eligendæ pariter sunt ideæ quædam, quæ nobis exemplo esse possint in eo genere dicendi.

I. Ad exclamationes. *ò Dij immort. fortem, & à vobis Iud. conseruandum virum! ò terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam si eiecerit: miseram si amiserit.* Pro Mil. n. 106. *ò miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam!*

II. Ad transitiones. *Sed finis sit, neque enim præ lacrymis iam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat.* ibidem.

III. Ad comminationem. *Te miror Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere.* 2. Phil. n. 1.

IV. Ad commiserationem. *Me quidem miseret parietum, atque tectorum.* ibid. 69.

V. In Epiplexi. *Nec vero te vnquam neque vigilantem, neque in somnis credo posse consistere.*

In medio pedes collocandi.

Quod à Periodi media pertinet, quoniam ea surdius audiuntur, quàm aut initia, aut clausulæ, paulò negligentius ornari solent, quod auditoris animus, dum rerum verborumque bonitatem considerat, numeris, qui sunt in medio, non valde intendit, licet non segniter propterea curandum sit, & quæ nimis hiulca erunt, & aspera; sed in ijs medijs aduertendum est, vt secundum orationis rationem pedes accommodemus; Cohærentem itaque faciemus, neque concisis pedibus subsultantem, aut longioribus pigram, sed potissimum venustabimus Pæanis, 1. -vvv & v-vv qui non solum dignitatem afferunt, & amplitudinem; sed etiam volubilitatem.

Si rem exiguam exprimamus; Dactylus aptus est.

Si festinemus & irascamur; Iambus frequentatus.

Si crimen describamus; Anapæstus, Trochæus, Spondæus. Nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabar,

Obser-

Obseruandum venit quibusdam pedibus fieri celeriorem orationem; alijs verò tardiorem. Celerior est cùm breuibus syllabis constat; quales sunt Dactyli, Trochæi -u Pyrrichii uu, quibus vteris, cum orationem concitare volueris. Vt enim apud Poetas versus ille celerrimè incedit, qui pluribus breuibus constat, vt

Quadrupedante putrem sonitu quatit vngula campum

Inde vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes.

Haud mora prosiluere suis, ferit æthera clamor.

Sic ille numerus oratorius concitatior est, qui sententiam in aures auditorum, animosq; præcipiti mobilitate demittat, infundatque cum impetu, strepituque verborum. Tardior verò molossis fit & spondæis, & iambis.

Luctantes ventos, tempestatesq; sonoras:

Inuadunt vrbem somno, vinoq; sepultam.

Deinde notandum, vt ex mixtura pedum eleganti, fit illud in oratione, vt modò grauis, modò suauis sit, modò ampla, modò tenuis: sic efficit ex mala temperatione pedum, vt laxitate diffluat oratio, & vastitate laboret, & discedat etiam diuerso concursu verborum. Nolim tamen te in ea te religiosiorem esse, aurem tantummodo consule modò tritam, & accurata lectione Ciceronis eruditam. Denique syllabarum est habenda ratio præsertim cum erit aliquid describendum. Ecquid enim est quod tantopere laudatur illud apud Virgilium? *Procumbit humi bos.* Nisi quod monosyllabum hoc *bos*, vltimo loco positum sententiam Poetæ repræsentat; nam hæc vox vltimò posita, rem non tam dicere, quàm oculis subijcere videtur.

PVNCTVM XIII.

Iunctura periodi.

VOcabulorum apta commissura tantum venustatis affert orationi, vt verba trita, & de medio deprompta lectissima videatur: contra quæ pulcherrima natiuoq; splendore fulgentia, iunctura deficiente, obsolescunt.

Definitur accommoda verborum & sententiarum dispositio, quæ cohærentem, lœnem, & æquabiliter fluentem reddit orationem.

Præcepta verò quæ ad illam traduntur omnia recidunt in hac sententiam 3. de orat. nu. 172. *Id assequimini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, neve asperè concurrant, neve vastiùs diducantur.*

II. Vt fugiatur asperior consonantium cõmissura; vt, ars studiorum. Xerxis exercitus: nam r, s, x, strident, & rixantur.

III. Ne syllabæ verbi prioris vltimæ fint primæ consequentis; vt litteræ inuisæ visæ mihi sunt.

IV. Vitanda litteræ eiusdem, atque vocabuli frequentior assiduitas. Vt quidquam, quisquam, cuiquam, quod conueniet, neget, probet.

V. Non vtendum continenter similiter cadentibus, aut desinentibus, flentes, amantes, ridentes, postulantes.

VI. Monosyllaba si plura sint subsultantem faciunt orationem, & caueri debent, vt, in has re nos hic non feret.

VII. Etiam vitanda longiorum verborum continuatio, nisi tarditas desideretur.

VIII. Verba, ne inuenustè traijciantur, vt, has res ad te scriptas luci misimus heri.

PVNCTVM XIV.

Ornatus periodi.

PRæter ea quæ hactenus dicta sunt Tropi, & figuræ tum verborum, tum sententiarum plurimum afferunt ornamenti, de quibus hic dicendum, non eo quidem consilio, vt omnes attingamus, sed ea dumtaxat schemata significemus, quæ facilius ingredi periodum, & numerosam orationem possunt.

Metaphora.

In primis Metaphora periodum illustrat. in Pison. num. 20. *Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicureo cũ altero Catilinæ Lucernario? quos neque hercule ego; neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus,*

dus, vt qui in maximis turbinibus, ac fluctibus Reipubl. nauem gubernassem, saluamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tùm collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem.

Similiter cadens.

Valent ad ornatum periodi similiter cadentia dum scilicet plura verba casibus iisdem efferuntur. Pro Marcel. nu. 5. *Soleo sæpè ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri*. Pro Rosc. nu. 72. *Quid tàm commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis?*

Isocola.

Isocola, cum incisa, vel membra periodorum adhibentur æqualia. Pro Plancio nu. 11. *Malè indicauit populus; at indicauit. Non debuit; at potuit. Non fero: at multi clarissimi, & sapientissimi ciues tulerunt. Nostrum est qui in hac tempestate populi iactamur, ac fluctibus ferre modicè populi voluntates, allicere allienas, retinere partas, placare turbatas: honores, si magni non putemus, non seruire populo; sin expetamus, defatigari supplicando.*

Epizeuxis.

Epizeuxis, qua vox eadem, in eadem periodo continenter repetitur, cum impetu aliquo pronunciationis. 1. Col. num. 4. *Viuis, & viuis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.*

Similitudo.

Inter figuras sententiarum aptissimæ mihi videntur similitudines; qualis est illa 1. de orat. n. 153. *Vt concitato nauigio, cùm remiges inhibuerunt retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi cōcitata.*

Acutè dicta.

Sententiæ, & acutè dicta. Ciceronis illud est quod egregiè terminat periodum, pro Deiot. nu. 30. Vbi id quod intus est, atque nostrum, impunè euolare potest, contraque nos pugnare: *Fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus.*

PVNCTVM XV.

Varianda periodo casus idonei.

NOn minus ornamenti adferunt aptæ transitiones, quæ periodos inter se nectant: hinc enim potissimum styli pulchritudo efflorescit: Qua in re iuuabitur Orator si modo hæc duo obseruet. Primum quidem, vt magna varietate sentētiam exprimat: quod facilè assequetur beneficio figurarum, & mutatione casuum; multis enim modis immutari potest eadem sententia. Sit illud Oratori propositum ad dicendum. Eloquentia plurimum valet, sine arte potest explicari hoc ferè modo. Eloquentia dicendique facultas per se plurimum potest.

Per interrogationem. Quid est eloquentia, dicendique facultate præstantius?

Per exclamationem. ò vim incredibilem eloquentiæ!

Si casum mutare placet, atque adeò genitiuo vti; Magna profectò vis eloquentiæ in vtramque partem, vt & qui.

Si datiuo; Eloquentiæ vis nulla deest; nulla facultas.

Accusatiuo; Eloquentiam nemo nescit plurimum posse, & in liberis hominum mentibus dominari.

Alterum est, vt communes quasdam transitiones, & nectandarum periodorum formulas ex oratore colligat, & reuocet in vsum quoties ad scribendum accedit.

Fieri solent per apostrophem. *Sed quæro à te. Atque illud etiā ex te scire cupio.* Vatin. 30.

Per repetitionem. *Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt.* Pro domo num. 27.

Per concessionem. Pro Quint. 56. *Verùm quo-*

quoniam tu tibi id arrogas, & concedi postulas? Concedamus. Verùm hoc quoque vobis remitto. Quamquam quid loquor?

Per exclamationem. Verr. 5. num. 138. *ò impudentiam singularem! hic postulat se Romæ absolui, qui in sua prouincia iudicauit, se absolui nullo modo posse?*

Per gradationem. *Nihil addi iam videtur Iud. posse.*

Per comparationem. *Ac vide quantum futurum sit inter meam, tuamque accusationem.*

Per increpationem & conuicia, Pison. num. 2. *Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assequutum? Numquamne homo amentissime te circumspicies? quæ deprecatio igitur est illi reliqua?*

Per communicationem. *Nam ego Iud. iam vos consulo.*

Per dubitationem. *Quid agam? quid consilij capiam? Equidem quod ad me attinet, quò me vertam nescio.*

Per exempla. *Quid de illis honestissimis viris.*

Id verò potissimum vsurpandum est, cùm ab vno argumento ad aliud gradum facimus. Tunc enim illustranda est transitio insigni aliqua figura, vt recreatus auditor attentionem renouet. Obseruandum est diligenter memoriæ commendandas, non solùm antecedentes dictiones, sed etiam consequentes. *Prægestit animus audire. Sed quoniam emersisse iam è vadis, & scopulos videtur præteruecta oratio.*

Nam causa perorata, res ipsa & periculi magnitudo postulat.

Nemo ferè vestrum est quin.

Etenim recordamini.

Superiore oratione quæsiui, ostendi, docui, reliquum est.

Cognoscere aliud hominis factum.

Expectate dum ego dicam.

Verè mihi videor hoc esse dicturus.

Sentio moderandum mihi esse orationi meæ.

Sed iam hoc totum omitto.

Forsitan quæratis.

At per Deum immortalem quid est! Scio quid liceat.

Quæ, malum est, ista ratio?

Vereor ne aut molestus sim vobis, &c.

PVNCTVM XVI.

Vsus periodi.

Periodicè loqui, est sententiam, quæ membro vnico concludi potest, aut altero, tribus, vel quatuor, vel pluribus fundere, vberiori quadam, & longiori comprehensione, quæ tum perfecta est, cùm à primo membro suspensa semper oratio, sic incedit, vt in ipso tandem fine conquiescat. Igitur dilatare periodum is dicitur, qui sententiam in plura membra diuidit, apteque distribuit, iterumque membra pluribus incisis auget. Esto hæc sententia fusiùs dilatanda.

Periculosa pars humanæ vitæ adolescentia.

Primò, si vnico membro eoque numeroso coercere velimus istam sententiam. Lubrica pars humanæ vitę adolescētię cursus ineuntis.

II. Augere volumus membrum illud inciso addito? Lubrica pars humanæ vitæ, periculosis impedita flexibus adolescentiæ cursus ineuntis.

III. Eandem sententiam in duo membra partiri vis? Lubrica pars humanæ vitæ vsque adeò periculosis impedita flexibus adolescentiæ cursus ineuntis, vt in ipso sæpè carcere miserrima prolapsione præcipitet.

IV. Tribus membris sic augetur. Lubrica pars humanæ vitæ, periculosis impedita flexibus adolescentiæ cursus ineuntis: cuius eò grauior lapsus extitit, quòd in ipso carcere miserrima prolapsione præcipitet.

V. Sic perfici potest, & figuris ornari periodus. Lubrica pars humanæ vitæ, periculosis impedita flexibus adolescentiæ cursus ineuntis: vsque adeò sanè misera & imbecilla, vt vel maximas laudes vitio corrumpat, vel sola vitia suis in maximis laudibus numeret, in flore obnoxia, in forma nocens, in ipsa innocentia rudis, & expers, cui vigor ad facinus, ardor ad libidines, facilitas ad inconstantiam lenocinatur.

Habemus dilatatam sententiam, suis diffusam membris, distinctam incisis, antithetis, distributione, Isocolis ornatam, numeris denique aptis inclusam.

Iustitia laudabilis virtus atque fructuosa. Simplex periodus hæc est.

Omnibus in rebus iustitiæ non solùm dignitas, sed etiam vtilitas est maxima.

Cre-

Crescit vno membro. Vt dignitatem affert singularem iustitia, ita præclaros fructus & emolumenta in vtramque partem tanta producit, vt vix accessio maior ad illam fieri posse videatur.

Funditur in trimembrem. Si tantum iustitiæ tribueretur ab omnibus, quantum humano generi confert dignitatis, & fructus, inter mortales nemo improbus, nemo haberetur iniustus.

Quadrimembris erit. Quamuis iustitiæ cum vtilitate tanta sit coniunctio, tanta necessitas, vt nihil vtile futurum sit à Iustitia separatum, perindè tamen ius, & æquitas negligitur à plerisque, ac si ea remota prosperè, beateque viueretur.

Orator dicendo facilè se doctum probet.

Bimembris erit illa periodus. In orationibus iudiciorum, concionum, senatus facilè declaratur, vtrum is qui dicit, ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

Trimembris. In orationibus iudiciorum, concionum, senatus facilè declaratur vtrum is qui dicit tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus; an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

Quadrimembris erit, si præfigas hanc similitudinem. Vt qui aliquid fingunt etsi tum pictura nihil vtuntur: tamen vtrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: ita in orationibus iudiciorum, &c.

LECTIO V.

Prima species exercitationis.

Auditio.

NOn esse leuis momenti ad profectum auditionem, ait Quintil. lib. 10. cap. 1. siue docentem, seu quempiam à laudatis scriptoribus dicentem audias. *Excitat enim qui dicit spiritu ipso, nec imagine, & ambitu rerum, sed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimusque noua illa velut nascentia cum fauore ac sollicitudine. Nec fortuna modò iudicij, sed etiam ipsorum, qui orant periculo afficimur. Præter hæc vox, & actio decora, accommodata, vt quid quisque locus postulabit pronunciandi, vel potentissima in dicendo ratio, & vt semel dicam pariter omnia docent.* Hinc frequentes olim conuentus ad audiendos Poetas. Iuuenalis Satyra 7.

Curritur ad vocem iucundã, et carmen amicæ
Thebaidos, lætam cùm fecit Statius vrbem:
Promisitque diem; tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur.

Multò magis auditi Oratores in iudicijs, in quibus maior ardebat actio, iuuenum animos inflammabant. Hic auditus Demosthenem eloquentiæ principẽ fecit Athenis. Puer enim cùm audisset Callistratum in foro causas agẽtem, illius sic æmulatus est gloriam, vt eloquentiam maiori laude sit assequutus.

Vnde nil mirum si viri prudentes auditum disciplinæ sensum, & intelligentiæ dixerint, vt qui nobis rebus pulcherrimis adipiscendis inseruiat. Longè tamen illustrius est ad auditus commendationem, quod ait Plutarch. scilicet auditum esse παθητικώτατον τῶν πάντων, ad motus animi ciendos maximè proprium; quòd nihil eorum quæ visu, tactuque, & alijs percipiuntur, tantas mentis commotiones adferat, quanti animum occupare solent dum sonitu, & fragoribus aures complentur; immò λογικώτεραν esse non dissimulat, hoc est rationi, disciplinæque opportunum. Quare Theophrastus ἀμφωτίδας aurium munimenta pueris, quàm potius Athletis admoueri præcipit, nempe cautiones quasdam ad audiendum dari. Non tamen sic accipienda sunt auditionis præcepta, vt moralis Doctor Plut. velit in nobis asininas aures, vt Midæ, vel præcisas, vt spadonis Persę: vel ictibus laceras, vt Entelli: vel foratas, vt Platonis: vel immane quantum patulas, & enormes, vt Indiæ gentis fabulosæ; non curiosas, vt Otacustarum; non præstigijs illusas, vt fanaticorum; nec tinnitu resonantes, vt amantium: nec scissas, atque diuisas, vt Ceruorum: Sed eruditas, sed puras, sed à putidis, ineptisque sermonibus tutas, & incorruptas.

PVNCTVM I.

Auditionis præcepta.

Non curiosa.

PRimum igitur in præceptis est, vt auditurus, cum curiositate inducias faciat: vt

enim in vtres aquæ plenos, & spiritus nihil potest immitti, nisi prius ab eis egeratur: ita nec in animum, nisi vitium hoc prius euellatur; quod scilicet efficit, vt præposterè accipiat auditor omnia, eaque tantum ferè deligat; quæ carpere possit in circulis: aut mordere, quod est molestum pluribus, & odiosum.

Non leuis.

II. Est, non hærendum in leui quadam, & polita verborum superficie, sed ad inuentionis subtilitatem, dispositionis ordinem, ad eloquentiæ vim attendere debet audito: neque illa dumtaxat inspicere proderit, sed in dicendo grauitatem, & in gestu motuque decorem. Oculi imprimis de re tota in consilium aduocari debent, qui venustatis, & excellentiæ sunt iudices. Nosmet cum dicente componamus, liuore tamen amandato; in dicentis oculis nostros intueamur, in habitu, motu, gestuque nostrum recognoscamus, quod Platoni familiare fuit, qui cùm peccantem vidisset Oratorem, vel audisset, hoc à seipso percontabatur. Numquid & ego talis sum?

Sollicita.

III. Vt nos receperimus disputatum argumentum animo reuoluamus; & idipsum elegantiùs dicere, vel emendare nonnulla studeamus; in iisque, vel paribus argumentis conficiendis laboremus, insistamusque diutius, donec existat maturitas quædam, atque perfectio.

Diligens.

IV. Si quid elegans aut venustum auditum fit, id vero annotare ne pigeat, vt in vsum transferatur aliquando: & imitari pudeat nos mulierculas, quæ serta curiosè compingunt, solamque florum venustatem sectantur, sed apiculas potius referamus, quæ mel ex iisdem conficiunt.

Prudens.

V. Non decet auditorem rebus quibusq; percelli, sed dicta potius ad examen, ruinamque reuocare, & quæ sapientum hominum iudicio probantur amare. Vt enim nihil admirati contra quam vulgo putetur, non est admodum sapientis; ita quauis oratione concitari, hominis est non intelligentis.

LECTIO VI.

Secunda species exercitationis.

Lectio.

PRimum quidem nobis, vt Pythagoreis, benedicendi rudimentum esse debet *Tacere* discereque audiendo, non quinquennio solùm sed tota vita cum Socrate, qui iam è carcere, vinculisque corporis euolaturus, amicis de virtute sermonem instituentibus, moribundum caput attollens, vestrum sermonem audire cupio, inquit, & in ista mori voluptate. Sed alterum etiam est ad eandem facultatem adiumentum, lectio frequens, & attenta, sine qua languet mens omnis, atque ingenium torpescit *An tu existimes,* ait Cicero pro Archia, num. 12. *aut suppetere nobis posse quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus?* Indè & ingenio lumina, & animo vis, & in dicendo læta, honestaque varietas, atque mentis vtilissima in dies, ac beata cognitio gignuntur. Vt verissimè dictum sit ab Ambrosio frequentē lectionē doctrinę munus operari.

Præclarè Cic. 3. de orat. *Omnis loquendi elegantia quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis.* Quod egregia similitudine sic exornat 2. de orat. num. 60. *Quid ergo est, fatebor aliquid tamen: vt, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, vt colorer: sic cùm istos libros ad Misenum studiosius legerim, sentio orationem meam, illorum cantu quasi colorari.*

Non alia mens Senecæ Phil. epist. 108. *Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulò diutius commorati sunt, odorem loci secum ferunt. Et qui scriptorem legerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus.*

Rationem reddit, epist. 84. *Alit enim lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen reficit.*

PVN-

PVNCTVM I.

Lectionis Monita.

Constans & assidua.

DE lectione sit hoc primum monitum, in ea versandum diutius, vt quæ olim acie mentis fugerunt, ea studio consequamur, & ingenium vtili rerum cognitione excolamus. Id fecerunt summo iudicio viri, qui fuere πολυμαθεῖς, & nomine sapientiæ commendati: talis Lycæi clarum decus Arist. quem diuini vir ingenij Plato agnostem; hoc est perpetuū, studiosissimumque lectorem nuncupauit: talis rerum æstimator intelligens Cato, quem ea causa Tullius librorum helluonem vocauit: tali magnus ille quodam Theodosius Imperator, qui diurnis lectionibus minimè contentus, nocturnas etiam addebat, & lucernam αὐτόματον in eam rem fieri curauerat, ad continuam lucem tuendam: quod opus non tàm fuit ipso artificio mirabile, quàm tanti viri vigilantia, & doctrinæ studio, cuius famam nulla vnquam delebit obliuio.

Lectionem multum sibi temporis exposcere ait idem scriptor nobilis. Est enim illius prudens monitio ep.84. *Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, vt quæsita discamus, nondum inuenta quæramus*; tùm ideò se lectionibus operam dare dicebat, ne sim me vno contentus; deindè, vt cùm ab alijs quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis.

In isto sapiente duos lectionis fines animaduertere est: alterum commentationem studiorum, ne tædium patiaris; alterum supellectilem ad scribendum. Vt enim vires nisi cibo reparentur, intercidunt; ita nullus est adeo felix natura, qui semper noua dicere possit, aut scribere, nisi animum lectione pascat, & librorum velut cibo reparet. Quare præclarè lectionem vocat *orationis pabulum* Apollonius Rhodius apud eundem Senec. Socrates verò θησαυροὺς priscorum sapientum thesauros, quos κατέλιπον ἐν βιβλίοις in libris ad commune bonum reliquerunt.

PVNCTVM II.

Modus in legendo seruandus.

HOc secundum est in monitis, coercendam esse nimiam legendi cupiditatem, & insatiabile desiderium, helluonibusque librorum imperandum, vt sibi temperent, & meminerint breuem esse mortalium vitam, libros propè infinitos, quare in tanta copia, optimos quosque deligendos. Sed audiendus hac in re maturo iudicio Philosophus Sen. qui sic ait de Tranq.9. *Vitiosum est vbique quod nimium est*; verè enim confusione mentem obuoluit plurimorum librorum euolutio curiosa.

Sapienter omnino 2. epist. *Non refert quàm multos libros habeas, sed quàm bonos. Illud autē vide ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum habeat aliquid vacuum, & instabile. Certis ingenijs immorari, & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim, & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebrò medicamenta tentantur. Non conualescit planta quæ sæpè transfertur. Nihil tàm vtile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non possis, quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo (inquis) hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare; quæ vbi varia sunt, & diuersa, inquinant non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi.* Idem Tranq. cap.9. *Onerat discentem turba, non instruit: multoque satis est paucis te auctoribus tradere, quàm errare permultos.* Sic igitur illi voracitati occurrendum, atque vt benè Fabius, lib.10. cap.1. Non nisi optimus quisque legendus, & qui credentem minime fallat.

PVNCTVM III.

Attenta & Morosa.

CVriositatem, quam D. Bern. damnosam peritiam serm. 5. de modo benè viuendi nominat, vbi quilibet ingeniosus, & docilis coercuerit, tertium meminerit, non esse deproperandum, non multa cursim legenda, sed multum, hoc est monente Quintiliano, lib. 1. c. 1. Diligenter & penè ad scribendi solicitudinem; nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus liber vtiq; ex integro resumendus præcipuè oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Sæpè enim præparat dissimulatim insidias Orator, atque in prima parte actionis dicit, quæ sunt in summa profutura: itaq; suo loco minus placent, adhuc nobis, quare dicta sunt ignorantibus, ideoque erunt cognitis omnibus repetenda.

Hic mihi venit in mentem Plinij, recitatorem quidpiam perperàm pronunciantem, interpellantis, & vi repetere iam dicta penè cogentia, ad quem ille subiratus; an intellexeras? annuit ille. Cur ergo reuocabas? Decem versus, & amplius tua ista interpellatione molesta perdidimus. Præpostera meo iudicio legendi consuetudo. Aliquid non cepisti? repetatur: arridet quidpiam? commorare: subtiliter, & acutè dictum? fige pedem, attentè pronuntia: magnifice? mirare per otium, donec memoriæ tenaciter inhærescat. *Lectio libera est*, ait pulchrè Fabius ibidem nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpiùs licet, siue dubites, siue penitus memoriæ defigere velis. Repetimus autem, & tractamus, & vt cibos mansos, ac propè liquefactos demittimus, quò facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & velut confecta memoriæ imitationique tradatur. Helluonis est dum cibum a'iquem terit, reliquos deuorare: Faciunt id sues, & dum glandem ingerunt, grunniunt simul ad reliquas: nihil te torqueant cæteri, donec vnum duxeris ad vmbilicum. Non enim aliter filum operis, vt dicitur, & textum, totiusque corporis pulchritudinem inspicimus, neque integras, solidasq; nobis ideas confingimus; quot præteruolant non intellecta? quot vel etiam attenta [illegible] m[illegible]ntis aciem fugiunt? Sic auidi vt plurimum, & curiosi oculi dum delibant cursim libros, aut præproperè vorant, vix gustatos abijciunt fastidiosi, nec ex illis fructum vllum percipiunt.

PVNCTVM IV.

Prudens & accurata.

IMitandi sunt illi quibus res familiaris apprimè curę est, qui nihil negligunt, sed quibus in rebus possint vti singulis, secum ipsi deliberant: sic inter legendum subindè cogitandum, & quæ in negotio nobis eius rei vsus veniet: eo enim colore, & præsentis auctoris luce innumera occurrunt, quibus vna eademq; historia applicari queat, pro cuiusque affectu, & studiorum fine, & futurorum prouidentia: Cribro penè hausta cômêdat, qui nihil notat.

Attendamus quid hic faciant, qui semel hortum amœnissimum sunt ingressi, non secum omnia eius ornamenta deferunt, sed è diuersis areolis deserptum flosculum, in serta compingunt: sic è lectione varia, atq; multiplici vnum facere sertum eloquentiæ possumus.

Scienter in hanc rem dixit in toga Romanus Philosophus epist. 84. *Apes imitari debemus, & quæcumque ex diuersa lectione congessimus, separare: melius enim distincta seruantur, deinde adhibita ingenij nostri cura, & facultate in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quàm vndè sumptum est, appareat. Quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cùm ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires, et in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia præstemus: vt quæcumq; hausimus, non patiamur integra esse, nec aliena sint, côcoquamus illa, alioquin in memoriã ibunt, non in ingenium. Vnum quidpiam fiat è multis, sicut vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas, & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia, quibus est adiutus abscondat ipsum tantum ostêdat quod effecit. Etiamsi alicuius in te apparebit similitudo, quem admiratio tibi altiùs fixerit, similem esse te volo, quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est.*

PVN-

PVNCTVM V.

Ordinata.

VT lectio sit vtilis, & discentem iuuet, ordinata esse debet; nimirum ab exordio liber euoluatur, nec inchoetur à medio, nec intercisa lectione media omittâtur, tum quæuis verbis insit, propriane, an translata notandum: ad eleuandum idonea, an augendum, insitne verbis sententia, an figura; stylus, seu numerus qualis sit. Sint ad manus libelli, quò res, & verba disponantur certo cum ordine, vt re voluenti statim occurrant: I. quæ spectant ad mores, virtutes & vitia: II. Ritus gentium, tùm sacros, tùm prophanos: de conuiuijs, bello, vestibus. III. Quæ politica sunt, de regnis, de legibus, Rebusp. IV. Quæ naturalia ad Philosophiam pertinent, vt elementa, meteora, lapilli, animalia. V. Quæ ad personas priuatas, Alexander, Cicero, Cæsar; Publicas, Medicus, Rhetor, Astrologus, Theologus. VI. Quæ contingunt artes mechanicas, nautica, pictura, palæstrica: Ad liberales, Astrologia, Arithmetica, Musica; denique Chronologica, seu quæ seriem temporum, Regnorum & Historiarũ.

PVNCTVM VI.

Librorum delectus.

MAgnificum planè, nimisque gloriosum nomen suis libris indidit Hermes, dum illos ambitiosè vocauit τῆς ἀθανασίας φάρμακον, quod pharmacum immortalitatis continerent: nec enim conuenire potest in omne genus librorum; quippe multos reperias, in quibus non tàm medicina, quàm venenum propinatur. Prudentis est igitur videre, qui attingendi, qui repudiandi sint Rhetoribus. E mulæis, manibusque debent abesse, & inutiles & perniciosi, quia continent, quæ neq; scire compendium, neque ignorare detrimentum est.

Quinam porrò cæteris antestent omnium generum auctores, & quis rursus in singulis excellat, copiosè compositi iudicij vir Fabius aperit, illosque multis dilaudat, sed in his ipsis præcipuum Ciceronem, & ferè solum, qui est omnes in omni laude eloquentiæ antegressus: grauem in laudando, acerbum in vituperando, in sententijs argutum; in differendo subtilem, vbique Cic. lib. 10. cap. 1.

Sed aliud est legere ad expoliendum stylum; aliud ad res inueniendas, & cognoscendas, prorerum materia omnes: pro stylo, pauci legendi sunt: poetæ quidem, modo molles, & fracti versuum opifices, & libidinosi, modò lasciui cupidinis fœtus, quibus castitas deflorescit, virtus, & innocentia concidit, penitus è manibus excutiantur; terantur puri duntaxat, & ab omni turpitudine, obscœnitateq; repurgati, more apum, quæ mortuis, ne floribus quidem, ne dum corporibus insident, & mel veneno illitum dulce non est. Sic ab ijs, & in rebus spiritus, & in verbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, præcipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optimè talium rerum blanditijs reparantur.

Dabit Epigramma sales, & acrimoniam orationi, elegantiam, argutias, vrbanitatem, acumina, lepores.

Satyra: Libertatem, dentem genuinum, acrem, & validam ironiam, & timendam cum morsu increpationem.

Comœdia; sermonis facilitatem in narrando, AEthopœiam, sermonem cultum, & vrbanum.

Tragędias grandiloquentiam, motus animi vehementes, & inflammatos, maiestatem dictionis, sententiarum dignitatem, figurarum copiam, & lumina.

Lyrica; sublimem quendam volatum, & spiritum cœlestia affectantem, sine quo serpit exornatio.

Heroica poesis, cum maiestate, ac magnificentia singulare rerum, ac verborum ornamentum adijciet.

Elegia, facilitatem addet, vimque singularem ad querimonias, cęterosque affectus, ad maiestatem, miserationemq; comparatos.

Historia quoque legenda; nam alit molli iucundoque succo, & rerum exemplorumque cognitionem instruit, ac copiam vberem suggerit: Sed ita vt sciamus plerasque eius virtutes Oratori ad imitandum esse propositas. Si quidem est proxima Poetis, & quodammodo carmen hoc solutum scribitur ad narrandum, non ad probandum, neque ad pu-

gnam, sed ad posteritatis memoriam, vt ingenij famam, ideoque, & verbis liberioribus, & remotioribus figuris tædium euitat. Itaque nunquam sat s Cæsarem euoluemus, adeò tersum, purum, ac politum, vt vocabulum insolens veluti scopulum aliquem fugisse dicatur. Nec illa Salustiana breuitas satis commendari potest, qua nihil apud aures vacuas, & eruditas potest esse perfectius: nec illa Liuij lactea vbertas satislaudatur, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit.

Philosophorum quoq; scripta terenda sunt; non ita tamen, vt in eorum spinis, & oratione macilenta diutius hęreamus. Illos potissimum habere debemus in manibus, qui artis, & ingenij diuitias suppeditant, qui vim argumentandi copiosam suggerunt, qui de moribus componendis, affectibusque moderandis disputant, qui de iustis, honestis, vtilibus, eorumque contrarijs dicendi materiam eruditione multiplici orationem instruunt, ac iudicium præparant.

Denique cum Tullio, qui 1. de orat. n. 158. eloquentem informat, omnium bonorum artium scriptores, & Doctores & legendi, & per volutandi, modo nequitiæ duces, & insolentis temeritatis auctores non attingamus, lasciuam poesim interpretor, flammis non oculis dignam, à qua nihil referri potest, nisi temporis, & animæ dispendium. Venenum est, sed in aureo poculo: & quid attinet, vndè tandem illud ebibatur? mortem affert: sed aureo mucrone: quid tum, minusne idcircò miser interibis? è cœnosis auctoribus, quid nisi cœnum, sordesque reportemus? fac esse maximum ab his fructum, qui tamen, aut nullus est, aut vix vlli cognitus. Estne tanti cuipiam mollior, & fracta loquutio, vt pro ea factum ad immortales cœli delicias animum æternis cruciatibus addicat? Estne tanti flosculus, vt eius causa totum sterquilinium, tamque perniciosam animæ sentinam mouere velis? suadent illi ipsi, qui malè mala scripserunt, & quasi lue icti pestifera clamant eminùs, cum lasciuo præceptore.

Eloquar inuitus, teneros ne tange poetas,
Submoueo dotes impius ipse meas.

LECTIO VII.

Alia species exercitationis.

Cogitatio.

ELoquentiæ magistri duplicem dicunt esse cogitationem Oratori necessariam: alteram quæ scriptioni connexa quidem est, sed eam præcedit; alteram quæ ipsius styli, & scriptionis vicè fungitur.

PVNCTVM I.

Meditatio.

PRima species illa est, quæ audita, lectaque digerit, de qua scitum illud sapientis oraculum μελέτη τὸ πᾶν, omnia in exercitatione posita, nec quicquam est tàm difficilè ait Sen. 1. de ira cap. 12. quod non humana mens vincat, & familiaritatem producat assidua cogitatio: ab ea petitur omnium artium absolutio, ab eadem proficiscitur eloquentia, nisi præmaturum quendam animi feruorem coquat, ac digerat incondita inornataque temerè effutiri oportet.

Pictorem quendam circumforaneum Apelli ferunt obtulisse tabellam, quam se illo die, immò paucis horis duxisse, leuiter nimis, ne dicam arroganter, iactitaret. Enim verò inquit prudenter Apelles, nihil erat cur moneres, id opus ipsum satis admonet.

Bellè quidem Aristides à Marco Imperatore rogatus, quando tandem ad se venturus esset, diem inquit crastinum tolle, ac perendiè vadimonium obibo, οὐ γάρ ἐσμὲν τῶν ἐμούντων, ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων. Nec enim sumus de numero vomentium, sed laborantium. Vide tandem quanti faceret ea quæ non funduntur ex tempore, & properante calamo excidunt potius, quàm ritè, & ab animo cogitata, ad manum proficiscuntur.

Itaque meditatio, tùm eam ob causam est adhibenda, tùm etiam quod memoriæ non planè sit absimilis; quæ eò capacior redditur, quò plura recipit: ita & hæc quò frequentius exercetur, eò ad maiora præparat animum.

Hoc igitur primum ſtatuatur in præceptis, commentationis vſum non tantum eſſe, cùm ſcribere oportebit, ſed quamuis nihil ſcripturus ſis, ad exercitationem tamen aliquod argumentum deſumi poſſe, quod apud animum recolas, quod illuſtres, quod expolias inuentionis ſubtilitate, ſententiarum luce, cæteriſque luminibus eloquentiæ; ſin autem eò commentationem deſtinas, vt ſtylum exerceas.

PVNCTVM II.

Seceſſus ac ſolitudo.

Secundum præceptum eſt vt ſeceſſum quæras, quoad eius fieri poterit, & animum moleſtijs, curiſque grauioribus ægrum minimè adferas, nam non tantum quod cecinit Ouidius.

Carmina ſeceſſum ſcribentis, & otia quærunt. Sed ipſa præ cæteris meditatio. Docuit hoc Demoſthenes, qui non tantum commodas ad cogitandum horas aſſumebat, ſed etiam in eum finem ſpecum ſibi ſubterraneum conſtruxerat, ne auocari penitus ab illo poſſet.

Docuit Cato ſapiens, homo ſanè lingua, & intelligentia præſtantiſſimus, qui priuſquam in forum deſcenderet, ſe diligenter exercebat, ac meditabatur: Et quidem in remoto ab auditoribus loco. Neque enim, vt eſt in Hiſtoria, in quotidiana meditatione quiſquam eum declamantem audiebat. Vndè quibuſdam amicis id ſilentium, à multis, ſolitudinemque reprehendi dicentibus, memoria dignam hanc ſententiam reliquit ἄρξομαι λέγειν, ὅταν μὴ μέλλω λέγειν ἄξια σιωπῆς, tum ſe venturum ad dicendum, cum ea quæ dicturus eſſet, non tam ſilentio, quam omnium prædicatione, admiratioeneque digna viderentur. Ita qui perſonam oratoris ſuſtinere debet, ac tueri, parat & inſtruit illa in ſolitudine, ac ſeceſſu, quæ, cum audiunt viri eruditi, laudibus, & gratulatione proſequuntur.

(.·.)

PVNCTVM III.

Meditationis vſus.

Tertium duplicem videri rationem, qua prælecta digerere commentatione poſſit. Primam quidem, modo conſtiterit tibi definitum argumentum, ea pertractes animo, quæ circa id aliquando legeris, & annotaueris, eorumque, & expingendorum, & ordinandorum modum quæras aliquem. Secundum, vt ſumptum ſtatim argumentum, quibus rationibus confirmari, quibus exornari figuris poſſit, diſpicias, quæ vbi conſtiterint velut orationis fundamenta, tum ad ea locupletanda, multos Doctores conſulas. Vbi res, qua de acturus eſt Orator, perfectè cognitam habuerit, ſeponantur, quæ orationis ornamenta futura ſunt.

Species cogitationis poſterior eſt ea, quæ vicem obit ſcriptionis, eſtque Fabio lib. 10. cap. 6. inter ſcribendi laborem, extemporalemque fortunam media quædam, & neſcio an vſus frequentiſſimi. Nam ſcribere, nec vbique, nec ſemper poſſumus, cogitationi temporis, ac loci plurimum eſt: hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur.

Neque verò omnibus illud eſt ingenium, quod Auguſto Cæſari, quem ait, in ipſius vita Tranquillus, nec apud populum, nec apud milites, nec in Senatu, loquutum quidquam niſi meditata, & compoſita narratione, quamuis non adhibita extemporali facultate: ac ne memoriæ periculum adiret, aut in dicendo tempus adſumeret, ſua omnia recitare inſtituiſſe ſermones quoque cum ſingulis, atque etiam cum Liuia ſua grauiores non niſi in ſcriptis, & è libello habuiſſe, ne plus minuſuè loqueretur ex tempore. Ne tamen putet aliquis ſatis eſſe profundere quidquid ad linguam venerit, nonnullis ad hanc exercitationem cautionibus ſiue præceptis animos comparandos eſſe putamus.

PVNCTVM IV.

Meditationis monita.

I. Præcepta quedam cogitationis enumerantur à doctis. Ac primo quidè maio-

re, licet minus diuturna, hic opus contentione, quàm inscriptione ipsa videri: quippe, quæ cartis semel tradita sunt, quasi prædem nobis, ac fideiussorem dederit, qui nos eorum cura liberaret. At in cogitatione omnia, donec pepereris, animo concepta gestare necesse est. Recurrat illud eloquentis Galbæ de quo Tul. in Bruto n. 87. qui delata ad se à Publicanis, causa, à Lælio primum prorogata, quasi comperendinatus medium diem scribitur, quem totum in considerãda causa, componendaque posuit, & cum cognitionis d es esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, vt eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; vsque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testitudine cum seruis literatis fuisse: quorum aliud dictare eodem tempore solitus esset. Interim cum esset ei nuntiatum tempus, esse, & exisse in ædes eo colore, & ijs oculis, vt egisse causam, non commentatum putares.

II. Alterum est eiusmodi facultatem multò ante stylo comparandam, neque ad hanc vim cogitandi perueniri posse, aut citò, aut subitò: nam primò facienda multo stylo est forma, quæ nos etiam tantum cogitantes sequatur. Nihil enim est simul & inuentum, & perfectum.

III. Non multa initio sumi oportere. Assumendus, inquit Fabius vsus paulatim, vt pauca primum complectamur animo, quæ reddi feliciter possint, mox per incrementa modica, onerari se labor ille non sentiat, augenda vsu, & exercitatione.

IV. Eò tandem perueniri posse, vt is cui non refragatur, ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, vt ea etiam quæ cogitarit, quæque scripserit, in dicendo fidem seruent. Cicero certè è Græcis Metrodorum Septimium, & Rhodium: è Latinis Hortensium tradidit, quæ cogitauerant ad verbum in agendo retulisse.

V. Non ordinem modò rerum intra seipsam cogitatio disponat, sed verba etiam copulet, totamque ita connectat orationem, vt nihil ipsi præter manum desit: Nam memoriæ quoque plerumque fidelius hæret, quæ scribendi facultate laxatur.

VI. Videndum ne tantum habeant curæ cogitationes primæ, vt non sit inter dicendum suus fortunæ locus, cùm, vt ait Fabius, etiam scriptis ea quæ subitò nata sunt, inserantur: totum hoc exercitationis genus ita comparandum, vt ex eo digredi, & in id facilè redire possimus. Cauendum tamen ne simus eorum similes, quibus in aquis anima præcluditur, qui nimirum dum opem vndiq; conquirunt, in omnem partem manus porrigunt, & quidquid se obiulerit, tenent.

VII. Cogitationi somnum interpositum non parum conferre. Meditatio, ait Quint. quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit vacui, nec otiũ patitur.

LECTIO VIII.

Scriptio species exercitationis quarta.

SApienter præcipit Stoicus epist. 84. *Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet: de stylo dico: altera soluet, ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est & alterum altero temperandum, vt quidquid lectione collectũ est, stylus redigat in corpus.* Est enim ex mente Ciceronis 1. de orat. 150. Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister, neque iniuria. Nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit, hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit.

Quoniam ergo nulla res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio, scribendum & quam diligentissimè, & quam plurimum. Nam vt terra altè defossa generandis alendisque seminibus fœcundior est; sic profectus non à summo petitus studiorum fructus effundit vberius, & fidelius continet.

PVNCTVM I.

Scriptionis fructus & vtilitas.

SCriptionem assiduam commendant, atque præcipiunt in eloquentia viri præstantes,

tes, vt maximè necessariam, summæque vtilitatis. Ita vt, quemadmodum in arte sua singularis, & penè solus Apelles nullum tam occupatum diem habuit, quin eo die lineam duxerit; sic nullus dies nobis effluat, in quo non aliquid commentemur, ac scribamus. Sic enim iuuenilis quædam fęcunditas, & luxuries stylo depascitur: sententiæ verbaq; omnia quæ sunt cuiusque generis maximè illustria, sub acumen styli veniunt, ac succedunt. Collocatio, conformatioque verborum in oratorio numero perficitur. Deinde verò qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem; facilitatemque, vt etiamsi subito dicat aliquando, tamen illa quæ dicuntur, similia scriptorum esse videantur. Denique sępius scribendo fit vt benè scribatur.

PVNCTVM II.

Modus scribendi.

I. DEbet esse meditata scriptio; reperi as nonnunquã vsque adeò præfidentes animi, tàm benè de se sentientes, vt quem primum scripturi sint versum, aut numerum nesciant, sed sperant vbi primum incaluerit calamus, se copiam verborum, & sententiarum abundantem habituros. Quos sanè dixerim illis non absimiles, qui quamuis nihil cocti, conditi nihil habeant, lautam tamen sibi cænam pollicentur. His ego Platonicum illud interminor, qui à se descripta quidem, sed indigesta, confusaque legeret, sacrum fecit Vulcano. Optarim antequam ad stylum redigas argumentum, non ipsa modò rerum capita, sed etiam minima quælibet orationis vincula, vel animo concepta retineri, vel ad maiorem securitatem chartæ committi.

PVNCTVM III.

Diligens, & accurata.

II. NImius ardor festinandi temperandus impetrata tarditate. Sit vel tardus, dum diligens stylus, monet Fabius, l.10. cap.5. Quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis; hoc constituendum, hoc obtinendum est, vt quàm optimè scribamus, celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio sequetur. Summa hæc rei est. Citò scribendo non fit, vt benè scribatur: benè scribendo fit vt cito. N[illegible]c [illegible] serò fit, quod benè fit[illegible]

Quare nihil no[illegible] modò, sed ne diuturnitati q[illegible] nimium amantes [illegible] tardum obijcitur A[illegible] sed nõ accuratus, vtpote qui centum [illegible] effuderit, ipse verò tres, prudenter respondet, omninò centum, dedit [illegible] duraturos, mei autem, temporis diuturnitatem spectant. Magni iudicij Plato [illegible] scriptorum cum Adonidis hortis comparabat, quorum flores dum oriuntur, euanescunt. Itaque diligens scriptor lituris non parcat, neque adeò vecors sit, vt se bellissimum putet, cum pauca induxerit. Propè stolidus Arsesilas ille Crantoris discipulus mediam Academiam sequutus, qui cum scripta sua sæpius inducens deprehensus esset, à scribendo cauit imposterum, ne fortè quid aliquando malè scripsisse videretur, arrogantis fuit, & imprudentis.

Rectius omninò Augustus, cui dum styli, & calami quodã æstu deproperatus Aiax (Tragœdia fuit) excidisset, spongia deleuit opus non imperfectum. Interrogatus indè, quid ageret Aiax, spongiæ incumbit, ad eum Aiacem alludens, qui ad Troiam, in ferrum suum incubuit. Sanè velut parum tarditatis huius patientes in scribendo Romanas arguit Horat. in arte.

Non virtute foret, clarisq; potentius armis,
Quàm lingua latium, si non offenderet vnum
Quemq; Poetarum Liuiæ labor, & mora, vos, ò
Pompeius sanguis carmen reprehendite, quod non
Multa dies, & multa littura coercuit.

Scio quidem sermonis ostentationem, nimiumque in verbis studium minus probare Senecam epist. 115. *Nimis anxium te circa verba, & compositionem esse nolo: habeo maiora quæ cures cuiuscunque orationem videris solicitam, & politam scito animum quoque non minus*

minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissiùs loquitur, & securiùs quæcumq; dicit plus habent fiduciæ, quàm curæ. Noli complures iuuenes barba, & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultu animi est si circumtonsa, & fucata, & manufacta; ostendit ipsum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum vtile concinnitas. Si nobis animum viri boni liceret inspicere, ò quam pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidoq; fulgentem videremus! nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret.

Delectum tamen verb[illegible]n habendum esse monet in compositione, quam alioqui præcipitem damnat epist. 40. *Nihil autem ordinatum est quod præcipitatur, & properat. Sic itaque habe istam vim dicendi rapidam, atq; abundantem, aptiorem esse circulanti, quàm agenti rem magnam, ac seriam, docentiq; æquè stillare illam volo, quàm currere: nec extendat aures, nec obruat. Tradere homines discipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani plus sonat, quàm valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? vt pleraq; quæ fieri posse non crederes, cognouisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse.*

PVNCTVM IV.

Iterata, & repetita scriptio.

Omnibus ad finem perductis, eadem de integro recognoscenda, & ad vltimam lineam reuocanda sunt. Nam, præter id, quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, & velut repetito spatio sumit impetum. Interim tamen si feret flatus, danda sunt vela, dùm nos indulgentia illa non fallat. Emendandi porro genus optimum, si scripta in aliquod tempus reponantur, vt ad ea post interualla, veluti noua, & aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes fetus blandiantur.

Hoc est descriptorum recognitione prudēs iudicium Plinij Iunioris, l. 7. epist. 9. *Poteris & quæ dixeris, post obliuionem retractare, multa detinere, plura transire, alia transcribere, alia rescribere. Laboriosum istud, & tædio plenum, sed difficultate ipsa fructuosum, recalescere ex integro, & resumere impetum fractum omissumq; Postremò noua velut membra peracto corpori intexere, nec tamen priora turbare.*

Tanto studio sua correxit Tullius, vt de commentatio consulatus sui ista reliquerit, l. 2. ad Attic. ep. 1. *Quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eū lentè, ac fastidiosè probauissē.*

Ista tamen correctio nimia, morositasque minimè probanda est, quæ nos ita continet, vt placeat nihil. Sunt enim qui vt Callipedes assiduo cursu, ne vnum quidem cubitum biennio procedant; sunt quibus nihil vnquam sit satis. Qui omnia mutare, aliquid aliter dicere, quàm occurrere velint. Increduli quidam, & pessimè de ingenio suo meriti, qui diligentiam putant, si difficultatem fecerint. Nec promptum est dicere vtrum peccent validius, quibus omnia sua placent, an quibus nihil, qui nihil semel positum mutare queunt, an qui omnia scripta tanquam vitiosa corrigunt.

Nonnulli nimiam Plinij ad fastidium vsque sua corrigentis diligentiam iudicarunt; hoc idem ipse fatetur, l. 7. epist. 27. *Nullum emendandi genus omitto. Ac primum quæ scripsi mecum ipse pertracto. Deinde duobus aut tribus lego, mox alijs trado adnotanda, notasq; eorum si dubito, cum vno rursus, aut altero pensito: nouissimè pluribus recito. Ac si quid mihi credis, tunc acerrimè emendo. Nam tantò diligentius, quantò sollicitius intendo. Optimè autem reuerentia, pudor, metus, iudicant.*

Causam reddit, ob quam sic agendum esse probat, ibidem. *Cogito quàm sit magnum dare aliquid in manus hominum, nec mihi persuadere possum non & cum multis, & sæpè tractandum quod placere & semper, & omnibus cupias.*

PVNCTVM V.

Quæ scribenda sint.

Viros literis doctrinaque præstantes in ea scriptione se semper exercuisse constat ex

ex Cicerone, qui in illo atriolo suo grandes prætextatos secum declamare solitos sæpè gloriatur lites vmbratiles quibus proludebãt. Sed quid facultatem oratoriam addiscenti scribendum? quod æquet ingenij vires, non obtuat. Ita se res habet, præcepit Fabius, l. 10. cap. 3. curandum est, vt quam optimè dicamus, dicendum tamen pro facultate. Nam qui supra animosus scribere conatur, frustra desudat, nihil scribit.

Porrò varia sunt, in quibus quisque stylum exercere potest, I. Græca in Romanum; Romana in Græcum; vtraque in Gallicum idioma vertere: quo ex genere plurima proficisci emolumenta testatur expertus Cicero, qui & Demosthenis orationes plurimas & Cyropædiam Xenophontis, & Arati Pœnomena, & Platonis aliqua transtulit in Latinum sermonem.

Hoc genus scriptionis præcipit, & commendat Plinius Iun. l. 7. ep. 9. *Quo genere exercitationis*, inquit, *proprietas splendorq; verborum, copia figurarum, vis explicandi: demum imitatione optimorum similia inueniendi facultas paratur. Simul quæ legentem fefellissent, transferentem fugere non possunt. Intelligentia ex hoc, & iudicium acquiritur.*

Hoc de se testatur Cic. *Cùm ea quæ legerem Græcè, Latinè redderem, hoc assequebar, vt non solùm optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent dummodò essent idonea.*

II. Proderit poetica oratoria dictione dissoluere, oratoria poeticis numeris astringere, siue in eadem lingua, siue in aliena. Mens est Ciceronis de Oratore, indeque genius & oratorius & poeticus discernitur, & vtriusque venustas, & gratia, & character imbibitur, molliturque ingenium, vt cera varias in formas, figurasque condocefacta. Semper enim in adolescente luxuries, & copia laudatur, vndè aliquid amputari possit.

III. Quod in pictura tyrones solent, priusquam ad integram aggrediantur imaginem, caput, manus, pedes, singillatim, & seorsim pingunt, iuuenis quoque orationum membra effingere doceatur. Cuiusmodi sunt quæ Fabius enumerat lib. 2. cap. 4. Fabulas, narrationes, seu fictas, seu veras, sententias, refutationes, locos communes, & alia quæ videntur ingenio acuendo, styloque poliendo idonea. Laudes vel principis, vel rerum insignium: faciles enim sunt virtutum enumerationes, & in eo genere splendescit stylus indulgentia rerum. Item quæ fuerunt in vsu Romanis suasiones, dissuasiones. Vtrum deceat Augustum se abdicare imperio, Syllam dictatura, Carthaginem dirui: Fictæ controuersiæ imaginesque forensium, ea tamen cautione, vt non vanæ sint omninò, sed verarum simillimæ, cuiusmodi sunt Quintil. declamationes, controuersiæ Senecæ, Aristidis, & Dionis, aliorumque lucubrationes.

IV. Iuuerit exprimere descriptionem loci alicuius, personæ, actionis, rei, fluuij, equi, templi, villæ. Quid oratori familiarius esse debet, quàm rerum illustris explanatio?

V. Affectum quempiam amoris, iræ vel odij commiserationis & inuidiæ, timoris, & audaciæ assumere; mores item iuuenis, senis auari, rustici, militis, & aliorum diligenter expendere. Sunt enim vmbratiles quodammodo prolusiones ad maiorem scribendi cõtentionem idoneæ, demum in eo quiescendum, quod facilitas & natura nobis suaserit promptius, & iucundius.

LECTIO IX.

Vltima species exercitationis.

Memoria.

Plurimum in hac exercitatione præsidi posuerunt oratores, quæ nisi custos inuentis, excogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligemus omnia, etiamsi præclara fuerint, in oratione peritura, monet Tull. 1. de orat. num. 18. proinde Pythagoreorum more exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerimus, audierimus, egerimus, commemorandum vesperi, si boni Oratores esse voluerimus. Est enim necessaria dicere volenti memoria, thesaurus rerum omnium ferax, omnium animi sensuum custos, musarum mater, absentium vinculum, mortuorum vita, magistra viuorum.

Si quis ait Fabius lib. 11. cap. 2. vnam maximamque artem memoriæ quærat, exercitatio est & labor multa ediscere, multa cogitare, & si fieri potest quotidie, potissimum est. Nihil æquè, vel augetur cura, vel negligentia inter-

intercidit. Quantum ex hac profecerunt rudes & imperiti, qui absque vllo literarum vsu, res gestas, & Mercurio dignas, Phythagorico more complexi sunt? Quantum in ea momenti posuit Socrates, qui literas, & characteres ingenij pestem, & memoriæ, negligentiæ matrem, & sapientiæ non dubitauit appellare: Quòd hisce confisi homines memoriam minus exercerent? Quantum Claudius Imper. qui Homericùm poema, non secundum partem tantùm, vt Alexander, sed penè totum, si Suetonio fides est, edidicit? Quantum Auicenna Medicus iuxta, & Philosophus, qui libros Aristotelis metaphysicos perlectos memoriæ fideliter impressit? Quantum alij benè multi quos non ingrata pluribus ad aliorum exemplum, & incitamentum commendauit?

PVNCTVM I.

Memoriæ præcepta.

I. QVidem vt omittam plurimum conferre animum cogitationibus alijs habere liberum, plurima quiuis ediscere memoriter studeat. Quod si longior fuerit oratio complectenda memoria, per partes ediscatur, quas nec maximas esse oportet, ne facilius obliuiscamur, neque nimis multas, ne memoria concidant.

II. Non erit inutile, quò facilius hæreant semel impressa memoriæ, notulas quasdam adhibere margini, quæ velut animum excitent. Neque enim est quisquam adeò naturæ præsidijs destitutus, qui nesciat vbi signum destinauerit. Cæterum si pars orationis aliqua de nauigatione tractet, affigatur anchora; si de rebus bellicis, gladius: si de palatij eiusdem ædificatione, domus imago efformetur, &c.

III. Licet præcipiant nonnulli, quæ memoriæ nobis tradenda leguntur, elata voce pronuntianda; ratio tamen expeditior videtur, & facilior ediscere tacitè, nisi si fortè distrahunt animum otiosum aliæ cogitationes, & iste pitus ad aures illatus aliquis vocem excitauerit.

IV. Plurimum iuuat memoriam bona diuisio: Nam qui rectè disposuerit, vix poterit, in rerum ordine aberrare. Quare si nostra memoria complectamur, curandum vt quàm accuratissimè, & ordinatissimè scribantur: sin aliena vt prius in conuenientissimum ordinem congerantur, quantum res ipsa patietur.

V. Mirum dictu, nec tamen in promptu causa est, quantum nox interposita firmitatis adferat, siue quiescit labor ille, qui desumptus est, siue concoquitur, statim quæ referri non poterant, contexuntur postera die, confirmatque memoriam illud idem tempus, quod esse causa solet obliuionis.

VI. Proderit nullo affectu concitari vehementius. Nam qui vel ardentiùs amant, vel acriùs oderunt, vel animosiùs inuident, aut dolent acerbiùs, minus possunt hac in parte. Temperantia verò requiritur; siquidem auctore Plinio lib. 4. cap. 12. Præmium ebrietatis est libido portentosa, rerum omnium obliuio, morsque memoriæ. Vinum enim nimium ait Marcilius Ficinus lib. de triplici vita; densis humoribus, pessimisque habitibus caput implet, quibus humidum, & turgidum efficitur cerebrum, quò fit vt nequeant species conseruari. Denique vix dici potest, quantum adiuuet corporis integritas, & castimonia mentis, certè quantum intemperantia nocet. Est enim pestis ingenij certissima, bonarumque cogitationum profligatrix, quæ sordidum hominē in cœno retinet, detrudit ad bestias, nec assurgere permittit à sua fœditate.

EXERCITATIO SECVNDA

THESAVRVS ELOQVENTIÆ,

Siue

DE INVENTIONE,

Et locis intrinsecis.

PROOEMIVM.

T nihil dicam de vbertatis amplitudine, dèque triumphantis Orationis Pompa, quæ non minus à locis emanat, quàm ab Oceani redundantibus aquis fontes & Flumina; certum est in illis omnes Eloquentiæ Thesauros includi, è quibus solers Orator eruere possit argumenta ad cuiusuis propositæ quæstionis confirmationem. An enim res vlla tàm dubia, quæ his firmamentis non solidetur? an vlla tàm inculta, quàm amœnitates istæ non ornent? an aliqua tàm exilis, quæ locorum amplitudine non augeatur? an demum tàm arida, quæ ab iisdem non existat vberior? Neque certè in arte oratoria quicquam splendidum est, quod locorum radij non collustrent: aut actuosum, cui efficientiam suam momenta hæc non tribuant: aut commendatione dignum, quod eorumdem Maiestas non profundat: aut mirabile, nisi idem ex tractatus huius arcanis sanctissimis accersitum. Quocirca Thesaurum Exercitationem hanc Locorum appellare placuit, quem exhauries profectò nunquam. Ita enim hic scatet perpetuo, atque emanat industria, vt quò plura hauseris, eò affluentior fit, ac parabilior copia.

LECTIO PRIMA.

Partes Rhetoricæ.

VM (vt ait Tullius) is Orator dicendus sit, qui quæcunque res inciderit prudenter compositè, ornatè, & memoriter dicat, cum quadam actionis dignitate, manifestum est hanc dicendi facultatem, quinque omninò constare partibus, Inuentione, vt prudenter; Dispositione, vt compositè; Elocutione, vt ornatè; Memoria, vt memoriter; Pronunciatione, vt cum dignitate dicat Orator, Quas omnes vir magni nominis eleganti similitudine, quæ à militia accersitur, sic adumbrat, vt delectus militum Inuentionem referat, militares ordines Dispositionem; Arma, insignia, bullæ, armillæ, aliaque id genus ornamenta splendidam Elocutionem repræsentent: Vallum, & fossa Memoriam, qua res inuentæ, & dispositæ quasi sepiuntur: Eruptio demum, impressioque bellica, Actionem, siue Pronunciationem depingat. De singulis dicendum erit, ac sua cuique tribuenda exercitatio.

PVNCTVM PRIMVM.

Quid Inuentio.

DEfinitur à Cic. 1. Rhet. c. 2. *Rerum verarum, aut verisimilium excogitatio, quæ causam probabilem reddant*, hoc est persuadeant:

deant; proindè Oratoris est quæcunque eò pertinent excogitare, vt apta conciliandis animis principia, sententias ad delectandum argutas, ad docendum acutas, ad mouendum graues, exitus pro re ipsa, vel molles, vel inflammatos. Interdum enim firmissimis argumentis, cùm ea quis ieiunè, atque exiliter proposuerit, obluctabitur pertinax auditor, qui vbi ardenti oratione incaluerit, vel leuissima ratione flectetur. Non ergo tantùm Oratori inuenienda sunt argumenta, quod & facit Dialecticus, sed illorum explicationes, atque auxeses, quæ ad motus valeant, & auditorem vel repugnantem eò rapiant, quocunque dicendo bonus incubuerit, quæ omnia è locis eruuntur.

PVNCTVM II.

Quid locus.

QVemadmodum Dialectici res omnes ad decem, vt vocant, Categorias, quæ sunt veluti summa quædam rerum capita, reuocarunt, vt à Philosophis cuiusque rei natura, ratio, proprietas, & affectio facilius inuestigari, & cognosci posset: ita Rhetores Dialecticos imitari, quò faciliorem redderēt argumentandi, ac disserendi rationem, in paucas quasdam veluti sedes, quas appellant communes locos, argumenta omnia digesserunt, vndè commodius ad cuiuslibet quæstionis, ceu confirmationem, ceu confutationem promerentur.

Boetio de differentijs lib. 10. locus est, id, vndè ad propositam quæstionem conueniens trahitur argumentum Ciceroni Topicorum lib. argumenti sedes, ac domicilium. Agricolæ nota communis, cuius admonitu, quid in vnaquaque reprobabile sit, inueniri potest.

Nihil moror similitudinem illam quam componi solent cellulis Apothecarum hoc tantum moneo, implendas esse constanti studio, ne frustra excutiantur ab eo, qui nihil in eas coniecerit, & solas habeat aranearum telas.

PVNCTVM III.

Locorum diuisio.

CVm locus sit argumenti sedes, quot sunt argumentorum genera, totidem oportet esse locorum. Illorum autem duo sunt prima genera, proinde dicendum duplicem esse locorum naturam, ex quibus argumenta petuntur; Insitum quod hæret in ipsa re, quodque infixum rebus ipsis, & quodammodo affectum ad id, de quo quæritur. Remotum quod extrinsecus assumitur: illud artificiale dicitur, hoc artis expers, non quod in illo dumtaxat locum habeat ars Oratoris, cùm multa, & contra testes, & pro testibus, contra tormenta, & pro tormentis; sed quia illud arte excogitari, & tractari, hoc arte tantum tractari, non inueniri, sed aliunde assumi debeat. Neque enim docent Rhetores quomodo testes quærendi, scribendæ tabulæ, distendendus quæstione reus, sed qua ratione, in causæ commodum conuertenda sint omnia.

PVNCTVM IV.

Locorum vsus.

ARgumentum à remoto, vel insito sumere nihil aliud est, quàm inuestigare, quid in illo contineatur, & ex eo inferre quid quid probare contendimus. Si ab insito probare velis fugiendam esse desidiam, inquirendum est quid insit in otio inerti, nempe rerum omnium corruptio: nec verò à languida remissione plena temeritatis, & inanissimæ ignauiæ boni quidquam gigni potest, proinde fugienda.

Illud idem, si concludendum sit ab extrinseco: sic fiet. Quam me delectat Pythagoræ sapientis vox dicentis, nullam pestem maiorem in hominum mores deriuari, quàm otium. Hinc diuino furore percitus vates exclamat præco fidelis.

—— —— *Fugienda est improba Syren, Desidia.*

PVNCTVM V.

Locorum insitorum numerus.

Diuiduntur à Cic.Top. 2. in eos, qui rem ipsam, & quidem totam exhibent, & in eos qui non totam primo, ac per se indicant, sed partem tantum, vel aliquid quod ad rem pertinet, eamque quodammodo afficit. Prioris generis sunt tres. Definitio, quæ rei naturam circumscribit. Enumeratio, quæ omnes eius partes adducit. Notatio, quæ ex nominis etymologia rei totius vim explicat. Posterioris generis sunt tredecim, Coniugata, Genus, Forma, Similitudo, Differentia, Contraria, Coniuncta, siue Adiuncta, Antecedentia, Consequentia, Repugnantia, Causæ, Effectus, Comparationes. De quibus Cic. 2. de orat.

PVNCTVM VI.

Locorum Delectus.

MOnet Tull. in Oratore, non imprudenter hac vtendum copia, sed expendenda diligenter omnia: nec enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem, eadem argumentorum momenta sunt. Itaque iudicium adhibendum est, ne ijs vtamur argumentis, quæ plus aduersario, quàm nobis pro futura sint: aut validioribus relictis, in ijs hæreamus, quæ parum rem nostram promoueant, & quæ satius fuisse omitti, quàm proferri. Si quæ igitur duriora fuerint, molliet oppositis firmioribus, aut occultabit; quæ dilui non poterunt, vel penitus opprimet, si licebit, vel adducet ab illis, auditorum animos, aut aliud afferet, quod oppositum contrarijs rationibus probabilius sit. Quæ tùm obseruanda sunt maximè, cùm aduersarium habemus paratum respondere, ac multò magis, cùm eius orationem refutamus.

LECTIO II.

Locus à Definitione.

IN Top. num. 26. dicitur, *Oratio quæ id quod definitur explicat quid sit*. Hinc, cùm Dolabella gloriam quæreret, vt illum à prauis facinoribus reuocaret Cic. explicat quid sit, & ab eius definitione argumentatur Phill. 1. nu. 29. *Ea enim est laus rectè factorum, magnorumque in Rempub. meritorum, quæ cùm optimi cuiusque, tùm etiam multitudinis testimonio comprobatur.*

2. De orat. *Definitio est earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circumscripta quædam explicatio.* Hanc Dialectici duas partes habere volunt, genus, & differentiam; Illud quidem quod est commune rei cum multis alijs, vt animal, genus erit hominis, sed quod pluribus alijs attribuitur. Hoc vero nempe differentia, modus est, qui rem definitam ab alijs quibusuis distinguit, & ita conuenit, vt nulli alteri commune sit. Sic rationis particeps homini soli conuenit. Ad hæc Tull. in Top. præcipit. Cùm sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum alijs communia, eò vsque prosequaris, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit, hoc est, vt differentiam, seu modum inuenias maximè rei proprium.

PVNCTVM PRIMVM.

Essentialis differentia hominis.

SEneca vitæ non magis, quàm orationis index, atque censor hanc hominis differentiam assignat epist. 76. *Omnia bono suo constant. Vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: Audacia si mordere, & inuadere. Id in quoque optimũ est, cui nascitur, quo cẽsetur, In homine optimũ quid est? Ratio: hac antecedit animalia, Deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonũ est: Cætera illi cum animalibus, satisq; cõmunia sũt. Valet? & leones. Formosus est? & pauones. Velox est? & equi. Nõ dico in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximũ habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. Habet impetũ, & motum voluntariũ? & bestiæ, et vermes. Habet vocẽ? Sed quãtò clariorẽ canes, acutiorẽ aquilæ, grauiorẽ tauri, dulciorẽ mobilioreq; lusciniæ. Quid in homine propriũ? Ratio. Hæc recta, & consummata felicitatẽ hominis impleuit.*

Hanc

Hanc eandem assignat Tull. 1. de legib. nu. 22. Animal prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, quem vocamus hominem, præclara conditione generatum est à supremo Deo.

PVNCTVM II.

A causis.

Altera definitio fit per causas, à quibus effecta profluunt, ad pleniorem rei cognitionem mentibus ingenerandam, à materiali finit hominem secundus Philosophus, πηλὸν αἵματι συμπεφυρμένον. Quod de Tyberio dictum est, lutum sanguine conspersum. Gigantes Virg.

Terrea progenies durum caput extulit antris: Ab efficiente dicitur à patre, & patria Tros Anchisiades Æneas 6. Æn. Simonides Mulas vocat, ἀελλοπόδων θυγατέρες ἵππων velocium filias equarum. Ausonius poeta Gallus, & Orator, litteras Cadmi nigellas filias: Atramentum furuam sæpiam: Nos hominem eximium opus à summo rerum opifice Deo, ad sui similitudinem efformatum.

A formali, vel essentiali secundus Philosophus hominem esse dicit animam sollicitudinis, & laboris plenissimam: vel exemplari, sic à Trismegisto dicitur Imago diuinæ Maiestatis.

A finali vltionis appetitus erit. Ita Ciceroni verò Senatus orbis terrarum consilium, templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, ara sociorum, portus omnium gentium, innocentium perfugium. Homo animal ad immortalitatem natum.

Tum demum nobilis, & perfecta erit definitio, si quadruplici causa constabit, maioremque vim ad amplificandum habebit. Describes hominem animal à Deo parente rerum conditum, ratione præditum, factum ad beatitudinem, Deumque aliquando videndum, ex mortali corpore conflatum, ad supremæ naturæ similitudinem, animoque vi rationis præterita, cum futuris connectente, & cælorum adyta penetrante.

PVNCTVM III.

Definitio per negationem, & affirmationem.

Optimum orationis instrumentum, cùm ad probandum, & docendum, tum etiam ad amplificandum, oratoriè definiendi ratio, vt primum dicamus id quod non est, tum reiectis non iam communibus, sed continuis idque per interrogationem, & ironiam, veram tandem rei naturam afferamus quasi per epiphonema. Pro domo sua Tul. illustri definitione vtitur, & primo quidem docet, quid non sit populus. Num. 89. *An tu Pop. Romanum esse illum putas qui constat ex ijs, qui mercede conducuntur, qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum. Optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tandem populum, nisi tabernis clausis frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lellios, Sergios præfeceras ò speciem dignitatemque populi Rom quam Nationes exteræ, quam gentes vltimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in cãpo vidisti, tum, cùm etiam tibi contra senatus, totiusque Italiæ auctoritatem, & studium dicendi potestas fuit.*

Tandem num. 90. subijcit quid sit populus. *Ille, ille populus est, Dominus Regum, Victor atq; Imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate vidisti, tum cùm omnes principis ciuitatis, omnes ordinum atque ætatum, omnium suffragium, se non de ciuis sed de ciuitatis salute ferre censebant: Cùm denique homines in campum, non tabernis, sed municipijs clausis venerunt.*

Per negationem quid non sit supplicium, deinde propriam definitionem, quæ genere, & differentia continetur, affert, in Pisonem. Num. 43.

Pro Sextio. Num. 97. Vbi non tàm explicat qui sint, quàm qui non sint Optimates, sed multis, & ad amplificandum accommodatis. 2. in Rullum num. 10. qui non sint populares. 3. Philippica num. 12. Pro Milone num. 91. de Haurispicum responsis. num. 22.

PVN-

PVNCTVM IV.

Ab officio per negationem.

DVplex igitur est modus insignis tractandæ definitionis, quæ ducitur ab officio. Prior cùm in re definiẽdà primum asserimus quod non est; deinde quod est, indè pugna contrariorum infertur aliqua.

Quid est esse amicum, an arridere vultu, frontem explicare, polliceri operam, mella eloqui, assidere mensis, alienæ voluntati turpiter lenocinari; Cæterum non plus amici causa præstare quàm Garamantis, & Indi, quem nunquam videris? Alia est, alia profectò veræ amicitię sanctimonia, atque religio; nimirum in aduersis ita se gerere, vt ope, & consilio adiuues, soleris afflictum, & ne calamitati succumbat, partem calamitatis accipias; at in prosperis, vt lætitiam cumules, & si quid elationis sit, aut inanis confidentiæ, hoc totum prudentia tua, & auctoritate compescas.

Posterior fit per contentionem Ironicam, cùm priorem definimus ex mente aduersariorum, vel stultorum; secundò exclamamus Ironicè; tertiò, tandem veram pronumus definitionem. Quod eloquentiæ magister Cicero præstat egregiè contra Pisonem nu. 23. *Tu etiam mentionem facies Consulatus tui? aut te fuisse Romæ Consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta esse Consulatum putas? quæ ornamenta etiam in sex. Clodio, te Consule, esse voluisti. Huius tu Clodiani canis insignibus Consulatum declarari putas?*

Hactenus quid non sit Consul aperuit: mox subijcit quid sit. *Animo Consulem esse oportet, consilio, fide grauitate, vigilantia, toto denique munere consulatus.*

Quasi diceret, Is demum Consul est, non quem toga exornat, non quem lictores duodecim ambiunt, non quem cætera Consulatus illustrant ornamenta, sedis, qui grauitate, consilio, fide Rempub. administrat.

Iterum quid Consul non sit, per contraria Consulis effecta docet. *Ego consulem esse putem, qui Senatum in Repub. esse non putauit? & sine eo consilio Consulem numerem, sine quo Romæ, ne Reges quidem esse potuerunt? qui latrones igitur, si quidem vos Consules? qui prædones qui hostes, qui proditores nominabuntur? Magnum nomen est, magna dignitas, magna maiestas Consulis, non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit leuitas ista, non egestas animi, non infirmitas ingenij sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam grauem, tam seueram.* Deinde multis rem eandem tractat per elegantem Ironiam.

Sic Christianum definias. Tune Christianum eum putas, qui cum lustralibus aquis sit ablutus, vitam omnem turpi Baccho, Venerique cõsecrat? qui mentem scelerum inuentricem, linguam conuitijs, ac periurijs infamem, manum innocenti sanguine cruentatam, intemperantes oculos corpus omni fęditate conspurcatum gerat? Eumne tu, inquam, etsi quandoque sacris intersit, etsi Sacramento fidem obliget Deo, atque iuramẽto obstringat, Christianum putas? Egregiam vero Christiani hominis dignitatem! pro quo Deus ille fabricator, & rector orbis, cælum terris, maiestatem humilitati, felicitatem miserijs, æternitatem morti, ac denique solium immensæ gloriæ ignominioso patibulo copulauit. Ille est, si nescis Christianus, qui conceptis in baptismo votis, & solemni Sacramento Christo mancipatus vexilla Christi sequitur, cupiditates coercet, neque vllis rerum humanarum illecebris, aut vlla diritate tormentorum, eo se patitur adduci, vt à suscepta religione quandoque desciscat.

PVNCTVM V.

Per congeriem repetitione, aut complexione mixtam.

FIt quando frequenter quæritur quid sit res & petitioni subijcitur responsio. Valet plurimum in laudationibus propter speciem, & pompam. Fingite animo ex omnibus rerum omnium formis, quæ diuina mente continentur infinitæ, excellentissimam speciem atque ideam, hoc quidquid est Christum esse dico. Cogitate absolutissimum opus, in quo efficiendo diuinæ virtutes singulæ toto conatu, atque impetu elaborauerint, quo nihil sapientia mirabilius, nihil melius bonitas, nihil potentia maius, nihil augustius maiestas, nihil ipsa Dei charitas ad amorem rapacius

possit attingere; Christus est. Fingite hominem dignitate, potentia, nomine, felicitate, imperio, ac sede Deo parem, cui non homines reliqui modò, sed beatæ mentes, atque adeò quidquid in orbe constat nascendi conditione seruiat. Christus est. Distinguite verò si placet hæc omnia, & partita figillatim, ac diuisa totius animi viribus occupate, vt singularum rerum admirabilitas, cum propius ad cogitationem accesserit, mentemque proprio, ac præcipuo splendore percusserit, iterum sub animi contuitum collecta, ex infinita rerum præstantissimarum varietate exaggeratam aliquam lucem pulchritudinis efficiat. Christus quid est? quæris in hoc opere potentiam authoris? stupendum prodigium est, in quo se totam diuini numinis potestas exporrigit, totam ad speciem, & pompam ostentat. Christus quid est? quæris delicias amatoris hominum Dei, suauissimasque blandicias? Osculum diuinitatis est, quo se Deus homini applicuit totumque circumplexus impressis quàm molliter, quàm amanter oris sui vestigijs, viuæ quodam ardore charitatis animauit. Christus quid est? quæris exquisitæ pulchritudinis amœnitates illecebrosas? Facies vltimæ pulchritudinis appellatur, quæ gratiæ pariter, naturæque permixtis coloribus infundente se vberrimo lumine diuinitatis efflorescit. Quid sapientiam commemorem, quæ nouo genere artis, ipsum artificem suum in opus inclusit? quid fabricæ molem operosam, & arduam, opus scilicet omnium sæculorum?

PVNCTVM VI.

Ab adiunctis.

ORatoria definitio, estque descriptionis species magis, quàm definitionis. Cic. pro Sext. nu. 17. *Sed fuit profectò quædam illa Reip. fortuna fatalis, vt ille cæcus, atque amens Tribunus pleb. nancisceretur, quid dicam consules? hoccine vt ego appellem nomine, euersores huius imperij? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia iura, atque instituta maiorum se illis fascibus, cæterisque insignibus summi honoris, atque imperij ornatos esse arbitrabantur? Quorum per Deos immortales, si nondum scelera, vulneraque Reip. inusta vultis recordari, vultum, atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Alter vnguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ suæ puteali, & fœneratorum gregibus inflatus, atq; perculsus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad calumniam adhæresceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Rom. minitabatur senatui, venditabat se operis, atq; ab ijs se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat ab ijsdem se, etiam inuito senatu prouinciam sperare dicebat: eamq; nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. At terò Dij boni! quàm truculentus! quàm terribili aspectu! Vnum aliquem te ex barbaris illis exemplum imperij veteris, imaginem antiquitatis, columen Reip. diceres intueri. Vestitus asper nostra hac purpura plebeia, ac penè fusca: capillo ita horrido, vt Capua, in qua ipse tū imaginis formandæ causa duumviratum gererat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicā? quod tùm hominibus non supercilium, sed pignus Reip. videbatur. Tanta erat grauitas in oculo, tanta contractio frontis, vt illo supercilio Respubl. tanquam Athlante cælum, niti videretur.*

Si liuorem describas, his vti poteris. Inuidia, quam insani Poetæ Deam finxerunt, quid aliud est quàm larua suo sanguine cruentata, confecta macie horrida, obliquo obtuto oculorum, marcidis putrida dentibus, generis humani terriculamentum? Vellem vidisses speluncam in qua delitescit, vt sole nunquam lustratur, nunquam vento, aut aere purgatur, semper hic perpetuus tenebrarum horror. Quid pabulum memorem, viperas, colubros, cæteraque id genus? quis porrò eius risus, quæ calamitas; quis gemitus, quàm aliena incolumitas? cæterum mordacibus excarnificata curis, neque noctu dormit, neque de die conquiescit.

Quærenti pariter quid esset voluptas, responderes esse teterrimum monstrum ex inferorum claustris erumpens, ardentem præferens facem, qua in mortaliū pectoribus ignem tartareum accendat; Venena spargens præsentissima quibus hominum animos inficiat, lethali denique telo armatum, quo incautos, medijs in amplexibus, confodiat.

PVN-

PVNCTVM VII.

Triplex huius definitionis vsus.

I. PRimus, cùm adhibemus eiusmodi verbalia masculina, euersor, profligator. Pro Dom. n. 13. *Quid Sergius? armiger Catilinæ, stipator sui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, fori depopulator, percussor, lapidator, obsessor curiæ.*

II. Secundus, verbalia fœminina, vel substantiua, quæ passim occurrunt. Mortem dices somnum æternum, dissolutionem corporum, diuitum pauorem, pauperum desideriũ, ineuitabilem euentum, incertam peregrinationem, latronem hominis, ærumnosæ vitæ perfugium, portumque tutissimum.

Mulierem, malam Hominis confusionem, viri naufragium, continuam solicitudinem; indeficientem pugnam, sepulchri titulum, dæmonis arcum, & sagittam. Fuge quisquis salutem amas, talis est tactu viscus, visu basiliscus, cantu Syrem, & naufragium.

Ebrietatem. Flagitiorum matrem, rixarum nutricem, turbationem capitis, subuersionem sensus, tempestatem linguæ, procellam corporis, naufragium castitatis, amissionem temporis, insaniam voluntariam, turpitudinem morum, vitæ dedecus, corruptelam animæ, blandum dæmonem, venenum dulce, suaue peccatum.

Thronum Regis, arcem bonorum, improbitatis scopulum, innocentię propugnaculum, inopiæ perfugium, iustitiæ adytum, pacis & otij fundamentum.

Rupellam. Vesaniæ sedem, arcem seditionis, perfidiæ fomitem, scelerum, flagitiorumque sentinam.

Romam. Terrestre Dei domicilium, arcem fidei, caput Religionis, vel gloriæ, virtutis, imperij fideique domicilium.

Moguntiam. Imperij caput, Europæ oculum, orbis gemam, vrbem generis humani capacem, opibus firmam, copijs locupletem, bonorum omnium fontem.

Turbam malorum à corpore nobis obuenientium his verbis definit Trismegistus ca. 1. oportet vestem, quam circumfers, exuere; Indumentum inscitiæ, prauitatis fundamentum, velamen opacum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertile, domesticum denique furem, qui dùm blanditur, odit; dùm odit, inuidet, huiusmodi est quo tegeris vmbraculum inimicum.

Hic cauendum est ne dùm in definitione per adiuncta, verbalibus vtimur, minus Latinam dictionem vsurpasse videamur.

III. Tertius. Quo dictiones integras adhibemus, ac singulis effectum aliquod comprehendimus. Quid est ebrietas? quæ de statu suo mentem deturbat, corpus labefactat, cumulat morbum, Quid castitas? quæ nos facit Angelis similes, animum ad diuinæ scientiæ satus accipiendos parat, corpus corruptione vendicat.

PVNCTVM VIII.

Definitio per res singulares, verba, & nomina.

TAmetsi propriè definitio sit rerum vniuersalium, nihilominus res singulares habent etiam aliquid definitionis non dissimile, quod orationem illustrat, nec ad augmentum minus aptum est, quàm ipsa definitio, quale illud Cic. Phil. 3. nu. 13. *Nec vero de virtute, constantia, & grauitate Prouinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum Imperij Rom. illud ornamentum dignitatis.*

Pro Plancio item n. 31. Cn. Plancium Cnei, quem defendebat patrem, sic dlaudat. *Cùm sit Pl. is eques Rom. vt postea Princeps inter suos plurimarum rerum sanctissimus, & iustissimus iudex; maximarum societatum auctor, plurimarum magister.* Num. 70. *Nam Opimij quidẽ calamitas, vtinam ex hominum memoria posset euelli: Vulnus illud Reip. dedecus huius imperij, turpitudo pop. Rom. non iudicium putandum est.*

Quæ tamen, licet multa, cum definitione, communia habeant, quia singularium sunt, ad Antonomasiam, aut Expolitionem commodè reuocari possunt, quale posset esse de Nerone. Veniat nunc ille Romanorum odium, labes Historiæ, monstrum Principatus, impietatis sentina, nequitiæ colluuies, vorago libidinum, gloriæ vitiorumque mancipium.

Verba etiam non secus, ac nomina definiri possunt. Arnob. 1. contra Gentes. Quid est enim aliud irasci, quàm insanire, quàm furere, quàm in vltionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem, efferati pectoris bacchatione, versari?

Quin & hic nullo facto argumento definitionibus vti licet, vel ad rem quæ definitur adiunctis, vel pro ipsa re, quam definiunt, positis Tusc. 5. num. 5. *ò vitæ Philosophia dux, virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum*, mater omnium artium, quid est aliud nisi, vt ait Plato, deorum inuentum?

Quis portum malorum, effugium miseriarum, ærumnosæ vitæ perfugium vitandum esse censeat? Pro. Quis mortem putet esse fugiendam.

PVNCTVM IX.

Per contraria.

QVamuis non ita frequens sit vsus contrariorum, tamen aliquis esse potest, qui maximè locum habet in exornatione. Ita definias Hæreticum per contraria, studiosum diuini cultus, eundem & omnis religionis perturbatorem; osorem peccati, eundem, & omni impietate inquinatissimum. Quæ definitiones cùm elegantes sint, tùm non ita certè intelligendæ, vt eidem tàm diuersa conueniant, sed vt idem Hæreticus se vocet, aut existimet religionis amantissimum. Osorem vitij, hoc est, definitionis primam partē sibi arroget, quam secunda deinceps destruat. Quasi diceret Orator. Arbitraris te omnis religionis esse cultorem; ego verò sacrorum omnium euersorem, ac perturbatorem te scio.

In laudem quoque eius generis definitiones conuerti possunt. Vt si vir religiosus idem euersor pietatis, & cultor appellaretur hoc sensu, scilicet, vt prima pars obiectionem contineret, secunda dilueret. Pietatis euersorem religiosum virum vocas; quem omnes studiosum diuini cultus, religionisque profitentur. Atque haud scio, an hic omnium definiendi modus sit ad amplificandum aptissimus, præsertim si multæ conglobentur, sic ornabitur aptis antithetis.

Hæreticum hominem definire potes. Caue ne te frons illa, ne oculi, ne vultus hominis artificio simulationis in fraudem impellat, intellige aliquando variam hominis hæretici multiplicemque naturam, dolos ancipites, fraudulentum ingenium, commutabile. Studiosus est in speciem diuini cultus, at reuera perturbator omnis religionis: verbis crimen exagitat, scelus detestatur, abhorret ab omni labe atq; infamia; at in animo flagrant vitia libidinum, ardet occultis ignibus incensa cupiditas, & ad omnem vitæ turpitudinem inflammata. Depone, depone laruam hanc feralem monstrū. Quid bonos viros speciei virtutis assimulatè tenes pius, & impius, pudens, & impudens, innocens idem, & sceleratus?

PVNCTVM X.

A similitudine.

CVi non magnam ad probandum vim inesse puto, speciem tamen aliquam, & venustatem non nego, sed in ea vsurpanda cautione est opus. Nam difficile est præsertim Latino sermone persequi sic eiusmodi definitionem, vt succum suum, & sanguinem incorruptum retineat oratio. Caue blandienti te fœminæ committas, hedera est, complexu necat; somnium imbecillis animis, illudit. Speculum, iniquam mentem ostendit. Caduca stella, subito extinguitur. Flos, dum oritur, tecum moriente moritur.

Quæ per similitudinem fit semper est coniuncta translatio. Nam cum iratum hominem appello leonem, tacitè leonem cum homine comparo, & metaphoricè dico, cum aliud nihil esse, quàm leonem. Oportet autem quæ cum re definienda similitudinem habent aliquam, de ea per modum definitionis in nominandi casu prædicari. Sic ab Hugone bona conscientia finitur. Ager benedictionis, titulus religionis, templum Salomonis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fæderis, thesaurus regis, aula diuini numinis, liber signatus, & clausus, in die iudicij aperiendus.

Sic pecuniæ nerui belli, viscera Reipubl. Lex, mutus magistratus: Senectus hyems ætatis: Virilis, æstas, ætatis: Adolescentia prima Ver; quibus ad suauitatem vtendum aliquoties.

Prædonem immanem ex hoc loco describes

bes oculis fulgurantibus, solis orbe latioribus, supercilio hirsuto, & aspero horribilem in modum, syluam diceres incumbentem in antrum oculorum, eminenti dorso turris in modum proiecto, & rictu oris & hiatu ingenti, voraginem putes & Charybdim, vultu porrò naturaliter tàm effero, & ad terrorem minaci, vt mehercule malim leonis rugitum, gemitus strutionis, aut draconis ferre, quàm huius monstri, vel blandicias & risum. Mores ipsi vastitati corporis simillimi, tygride ferocior est, lupo voracior, leone iracundior, saxo & rupe durior.

PVNCTVM XI.

Ab effectis.

Est imprimis elegantissima definitionis species à qua Tull. 8. Phil. n. 12. Calenum arguit, qui pacem optaret. *Sed quæso Calene, quid? tu seruitutem, pacem vocas? maiores quidem nostri non modo, vt liberi essent, sed etiam vt imperarent, arma capiebant: at tu arma abijcienda censes, vt seruiamus.*

Quid est peccatum, aut quæ tandem illius causa naturam non habet. Quæ ratio? caret omni ratione. Quæ substantia? ne quidem in rerum natura esse potest. Nihil igitur est peccatum; quàm præclarè dicis etiam, cùm nihil dicis; nihilne igitur de peccato dici debet! omninò: peccatum nihil diei debet. At peccatum cùm nihil sit, de eo tamen quàm-multa dici possunt: Peccatum pestis est animi, cōscientiæ labes, vitæ pernicies, honoris macula, ruina virtutum; peccatum morborum parens, dolorum artifex, fabricator suppliciorum, fax æterni ignis: Peccatum Dei est odium, terræ clades, naturæ dedecus, totius orbis incendium, vis quæ dixi verbo colligam vniuersa? Peccatum quid est? merum, sed mirum nihil, cuius natura pugnare contra naturam, ratio rationem euertere, substantia tota est, non esse.

Pro more Tull. eleganter definit, quid sit pœnam sustinere à Dijs immortalibus, de Harusp. responsis, n. 39. *A Dijs quidem immort. quæ potest homini maior esse pœna, furore, atq; dementia? nisi fortè in tragœdijs, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari, ac consumi vides grauiores Deorum in iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus & gemitus Philoctetæ, tàm miseri, quamquam sunt acerbi, quàm illa exsultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu cùm furiales in concionibus voces mittis, cùm domos ciuium euertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cùm ædes sacras inflammas, cùm seruos concitas: cùm sacra ludosq; conturbas; cùm vxorem sororemq; non discernis, cùm quod ineas cubile non sentis, cùm baccharis, cùm furis: tùm das eas pœnas quæ sunt solæ hominum sceleri à Dijs immort. constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se denique ipsum corpus tenuissima de causa sæpè conficitur: Deorum tela in impiorum mentibus figuntur.*

PVNCTVM XII.

A Comparatione.

Definitionem à comparatione is fecerit qui hæresim dixerit peccatum omni detrimento perniciosius, omni monstro fœdius, omni ignominia turpius. Vel per negationem. Animi labem non lepræ, non cuiuslibet contagionis, aut morbi feritatem superantem solùm, sed etiam spurcissimos dæmones, & si quæ sunt in inferis locis, fœtidiora.

PVNCTVM XIII.

Regulæ siue definitionis axiomata.

Ex omnibus definitionum formis peti possunt argumenta, quæ quatuor his axiomatis nituntur.

I. Quod conuenit definitioni, & definito, scientia benedicendi est vtilis, & Rhetorica. Sitis auri inexplebilis vituperanda, & auaritia.

II. Quod non conuenit definitioni neque definito. Facultas dicendi non est sapientia; neque Rhetorica est.

III. Cui tribuitur definitio, tribuitur etiam definitum. Rhet. est habitus efficiendi certa cum ratione, igitur ars.

IV. A quo remouetur definitio, & definitum Rhet. non est rerum diuinarum, & humanarum cognitio, non igitur sapientia.

I. Et III. Valent ad affirmationem, II. & IV. Ad negationem; Illa ad confirmandum: Hæc ad refellendum adhiberi solent.

PVNCTVM XIV.

Vsus Definitionis.

MAgnum est discrimen inter vsum locorum more Dialectico tractandorum, & Rhetorica methodo. Illa namque concisè, ac breuiter, hæc fusiùs, & ornatiùs. Dialectica Dolabellam reuocaret à prauis facinoribus in Remp. conceptis in hunc modum. Gloriæ causa, ea præstat, quæ facis: sed cùm gloria sit laus rectè factorum, & malè agas, prauè desinas agere necesse est, si gloriam consequi velis. At Cic. illud idem per exclamationem, per Apostrophem, per Expolitionem, mirificè exornat, & definitionem, qua vtitur, tanquam in extremo agmine collocat Phil. 1. n. 29. *Te enim intuens Dolabella, qui es mihi charissimus, non possum de vtriusque vestrum errore reticere. Credo enim vos homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, vt quidam nimis creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoq; clarissimoq; contempta est; non opes violentas, & populo Ro. minimè ferendam potentiam, sed caritatem ciuium, & gloriam concupisse. Ea autem est gloria, laus rectè factorum, magnorumque in Remp. meritorum; quæ cùm optimi cuiusque, tùm etiam multitudinis testimonio comprobatur.*

Dialectica si persuadere velit Cæsari nequaquam eum satis vixisse gloriæ, sic argumentabitur; Non satis vixit gloriæ, qui famam meritorum, in suos, non est satis magnam consequutus. At Cæsar nondum est eam consequutus, ergo satis gloriæ non vixit. Rhetorica rem eandem versabit per Subiectionem, & Diuisionem duplicem, claramq; Interpretationem pro Marcello nu. 27. *Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Imò verò alijs quamuis multis satis: tibi vni parum. Quidquid enim est, quamuis amplum sit, id certè parum est tùm, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium C. Cæsar hic exitus futurus fuit, vt deuictis aduersarijs, Rempubl. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura, quàm gloriæ: Si quidem gloria est illustris, ac peruagata multorum, & magnorum, vel in suos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum, hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, vt Remp. constituas, eaq; tu imprimis composita, summa tranquillitate, & otio perfruare: tùm te, si voles, cùm & patriæ, quod debes solueris, & naturam ipsam expleueris satietate viuendi, satis diu vixisse dicito.*

Quàm eleganter Cic. probat non optandum fuisse Miloni, Clodius vt interiret à definitione n. 35. *Vos adepti estis, ne quem ciuem metueretis; hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiem suæ gloriæ. Ille erat vt odisset primùm defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremò etiam accusatorem suum.* & 40. *Atqui erat id temporis Lentulus vltor sceleris illius propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ.*

LECTIO II.

Locus à notatione.

TAmetsi satis infrequens huius loci vsus sit apud Oratores, definitionem tamen aliquam nominis constituunt, & illam latinis Notationem, cùm ex vi nominis argumentum aliquod elicitur; Græcis Etymologiam, & Aristoteli Symbolum: quòd verba sint rerum veluti notæ quædam, ac Symbola.

Quoniam verò quod ex vi nominis sumitur argumentum plus dignitatis habet, quàm vulgo existimetur, in eo tractando versari non pigebit, sequar tamen ea dumtaxat, quæ illustriora sunt. Video autem huius loci præcipuum vsum esse, vel cum in nomine aliquo ludum, & facetias quærimus; vel cum eo, ad vrbanitates, & acumen, abutimur; vel cùm laudem, aut dedecus conciliare studemus; vel denique cum incidit seria aliqua, de nomine disputatio.

PVNCTVM I.

A facetijs.

SI sales quæris, & vrbanitates, locus iste feracissimus est. Ex hoc primum deducitur argumentum ab æquiuocatione. Cùm quendam audiret Augustus, patris sepulchrũ arare, ex verbo, *Colo* traxit argumentum ad hominem. Pius, inquit ille est, eximiè enim patrem *Colit*, ambiguitas in *Colo*, quod & obseruare, & arare significat.

Per affirmationem. Phil.2. Animaduerti dici iam à quibusdam exornari à me nimium Brutum; quos ego orno? nempe eos, qui sunt ornamenta patriæ, ornatus decet.

Ex nominis interpretatione, Caluinum calentem vino, calentem venere.

Deriuatione. Ph.4.n.3. *Quid legio Martia? quæ mihi videtur diuinitus ab eo Deo traxisse nomen à quo populum Ro. generatum accepimus.* Accusationum 6.n.53. Verrem Cic. prouinciæ dicit Euerriculum. *Quid vnquam Iud. huiusmodi euerriculum vlla in prouincia fuit?*

PVNCTVM II.

Ad acumen & vrbanitates.

VAlet non parum ipsa notatio ad doctrinæ, ingenijque ludentis ostentationem. Elegans & acutum ad delectationem illud Poetæ non ignobilis in Clementem VIII.

Sancta pudicitiæ virtus redit exul in vrbem.
Quid mirum est? vrbi præsidet Hyppolitus.

Per remotionem, aut immutationem est illud Actij sinceri de Ferrando.

Ex ferro nomen tibi sit licet, aurea condis
Sæcula: nam sub te Principe nemo metit.

Ad iocum, inquam, & acumen aptum si spontè fluat, vt in Neronem matricidam lusit Poeta bonus.

Qui neget Æneadũ magna degẽte Neronẽ?
Sustulit hic matrem; sustulit ille patrem.

Ex dissentaneis valet hoc epigramma D. Virginis, & Martyris Barbaræ.

Barbara sum, nõ sum, miti tũ pectore Virgo.
Sed qui me genuit barbarus ille fuit.
Ille meo tragicum rubescit sanguine ferrum,
Et pater, & lictor meßuitense caput.
Sic ferus ille fuit; mihi leni lenius amne
Ingenium, & miti mitius est oleo.
Qui mecumq; vocat, venio patrona vocanti,
Et lætam mæsto porrigo diua manum.
Tum subiti fallax lethi quos opprimit aura,
Sacramentorum munere Diua fero.
Gloria nam nostra hæc. Præsens ego Barbara
Indesperatis moribus auxilium. (credor
Hoc agri, hoc vrbes, ramosa hoc cõpita clamãt,
Omnibus hoc templis pulpita sancta sonant.
Ergo ego tàm mitis cur dicar Barbara, mitte
Quærere, cur non sim Barbara facta docent.
Vt Parcæ parcunt, vt luci lumine lucent,
Vt bellum est bellum; sic ego barbara sum.

Quæ nomina cùm sint veræ, solidæque gloriæ præmia, vel scelerum insignes notæ, sæpè magnam dicendi segetem Oratori suppeditant. 2. in Rull. Tull. Consulis popularis nomen ambitiosè sibi vendicat. num. 9. *Quæ cùm ego non solum suspicarer, sed planè cernerem, neq; enim obscurè gerebantur, dixi in Senatu, in hoc magistratu me popularem Consulem futurum. Quid enim est tàm populare quàm pax? qua non modò ij quibus natura sensum cedit, sed etiã tecta, atq; agri mihi lætari videntur. Quid tàm populare quàm libertas? quam non solum ab hominibus, verũ etiã à bestijs peti, atq; omnibus rebus anteponi videtis? Quid tàm populare, quàm otiũ quod ita iucundũ est, vt et vos, & maiores vestri, & fortissimus quisq; vir, maximos labores suscipiendos putet, vt aliquãdo in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam maioribus nostris præcipuam laudem, gratiamq; debemus, quod eorũ labore est factum, vt impunè in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis cum videam hæc omnia, pacem externã libertatẽ propriam generis, ac nominis vestri otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, infidem, & quodammodo in patrocinium mei consulatus esse collocata.*

In hoc exemplo videre licet mixtum Definitionis locum, & Notationis, vt pondus accedat orationi. Quod & ab eodem vrget antithetis pro Rabino Perd. à num. 11. ad 14. *Quamobrem vter nostrum tandem Labiene popularis est? tunc qui ciuibus Ro. in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitijs centuriatis, auspicato in loco, crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes: an ego qui funestari cõcionẽ contagione carnificis veto? qui expiandũ forũ populi R. ab illis nefarij sceleris vestigijs eße dico?*

qui castam concionem, sanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Rom. integrum ius libertatis defendo seruari oportere? Popularis verò tribunus pl. custos, defensorque iuris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Rom. corpore remouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus homo popularis carnifici tradidit Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Rom. iniussu vestro iudicaretur, hic popularis à Duûuiris, iniussu vestro, non iudicari de ciue R. sed indicta causa ciuem R. capitis cõdemnare coegit.

PVNCTVM III.

Ad Laudem.

QVod pertinet ad laudem primo familiare est Poetis ex significatione nominis commendationem quærere. Nomen Earini Pueri suauissimè commendat Mart. ep. 11.

Quoniam verò huiusmodi laudes in genere demonstratiuo frequentes sunt, sed frigidæ, nisi magno cum artificio tractentur, lubet vnam, aut alteram amplificandæ laudis à nomine Ideam relinquere. Primò amplificair potest vnius nominis commendatio per comparationem, Ferdinandi II. Augustissimi Imperatoris factum vides Sancti nomen quod vox populi illi adhuc viuenti passim solita fuit attribuere. Ne te felicem Auguste prædices, nomen beatum, sed fortunæ, non moribus conuenit: Pulcher es Tite? iucundum nomen ac suaue, sed ea laus corporis, non animi excelsi ac inuicti: Pompeium Magnum declamat exercitus, Roma confirmat: vox fateor magnifica, plena maiestatis, sed plus in ea sæpè ambitionis, quàm veræ gloriæ reperitur, &c. Te verò cum Augustum appellamus, non leuem aliquam tribuimus gloriam, non alienam, non ambitiosam, sed veram, grauem, solidam; Etenim qui sanctus est: idem mea sententia, Fœlix Augustus, Pius, Optimus. Fœlix Ferdinande cui tantum bonum à Deo immortali contigerit; Magnus, cuius rerum laudabiliter gestarum numerus Orbi vniuerso penè est stupori; Pius est enim prima laus sanctitatis Deo in acceptis omnia summa referre; Optimus neque enim potest dici Sanctus, nisi qui omnibus in sua cuiusq; laude fuerit illustrior. Hoc igitur nomen assecutus es, quod profecto ad alium pertinere non potest, nec videri vnquam, nisi alienum in bono principe, in malo falsum, quod alij principes etiamsi meritos se esse existiment, semper tamen erit tuum cuius excellentem gloriam obstupescendis facinoribus meruisti.

Secundò, si cui plurima nomina attribuantur ad dignitatem, & laudem amplissima; ita tractari poterit, vt ex singulorum interpretatione per speciem quandam distributionis redundet aliqua commendatio. Hinc Ferdinandum meritò dixeris Belli fulmen, Pacis clypeum, Decus Rom. Imp. Orbis gloriam, hæreticorum terrorem, mundi ornamentum. Hanc laudem amplissimam dilatare quis oratione poterit? O diuinam & immortalem laudem! Vis Christiana Respublica Barbarorum coercere audaciam? Hæreticorum furorem frangere? Belli fulmen, impiorum terror est Ferdinandus. Vis christianos Principes communi fœderis societate deuincire? Pacis clypeus est Ferdinandus. Vis Christianum populum cæteris infidelium nationibus, amplitudine, gloria, dignitate præcellere? Decus Romanæ fidei & Imperij est Ferdinandus. Vis totum Orbem nouo Maiestatis splendore etiam vltimis clarere temporibus? Orbis gloria est Ferdinandus. Vis naturam hanc rerum aspectabilem pulchiorem cernere & ornatiorem? Mundi ornamentum est Ferdinandus. Tolle hoc fulmen; pace cæterorum dicam; sacra bella languebunt; Tolle hunc clypeũ nulla satis firma pax; Tolle hoc decus &c.

PVNCTVM IV.

Ad Vituperationem.

QVuod spectat ad vituperationem facilè est conflare inuidiam aduersario, si patrato crimini, nomen odiosum quæras. 2. in Rull. n. 35. *Verbum mihi deest, cùm ego hanc potestatem regiam appello, sed profectò maior est quædam. Nullum enim regnum fuit vnquam, quod non, si minus iure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur. Hoc verò infinitum est, & quo regna omnia, & vestrum imperium, quàm latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sũt, permissu legis continentur.*

Pro

Pro Rosc. Amer. Chrisogonum in suspicionem auaritiæ vocauit ab ipsius nomine, quod aureum significat, aut quasi auro genitum.

Si gloriosum nomen oblatum aduersario fuerit, aut ab eo quæsitum, tu ipse detorqueas ad maledictum. 4. Verr. vbi multis ad indignationem compositis sacra Verrea exagitat, quę cùm Verres vanitatis causa induxisset, Cicero iure importata fuisse dicit, quod ille præclarè prouinciam euerteret, n. 52. *At verò præclarum diem reposuisti verrea, vt agerent, & vt ad eum diem quæ sacris, epulisq; opus essent, in complures annos locarentur. Iam in tanta istius impudentia, remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant si hoc nunc vociferari velim, quàm miserum, indignumq; sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus extinctos esse arbitrentur, ò Verrea præclara, quoquam 'si accessisti quæso, quò non attuleris tecum istum diē! Etenim quam tu domum, quam vrbem adysti, quod fanum denique, quod non euersum, atque extersum reliqueris. Quare appellentur sanè ista Verrea, quæ non ex nomine, sed ex manibus, naturaq; tua constituta esse videantur.*

PVNCTVM V.

Regulæ siue Cautiones, & axiomata.

Vtimur notatione cum detrahimus, aut tribuimus nomini, quod est detrahendum, aut tribuendum. Timor non est in ciuitate ferendus, ergo neq; tumultus. Cic. Phil. 8. n. 2. *Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant; tumultum appellare malebant, ignari non modò rerum, sed etiam verborum; potest enim esse bellum sine tumultu, tumultus esse sine bello non potest. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductum est tumultus.*

Quod cadit in nomen, cadit & in notationem, vt si præclarum est magnum vocari, prę clarum est magnas res agere. Serium est illud argumentum in Oratore ad Brutum, quo probat eloquutionem in Oratore debere excellere, præ cæteris eloquentiæ partibus, n. 61. *Sed iam illius perfecti Oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est. Quem hoc vno excellere, id est, oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsū; nō enim inuentor, aut cōpositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & græcè ab eloquēdo ῥήτωρ, et latinè eloquēs dictus est.*

Illud porrò obseruandum est, ita demum firma esse ad rem probandam argumenta, si modo naturæ proprietatis, aut conditionis rerum aliquam rationem habeamus, rectè Regem eum putabo, qui se, & alios bene regit. Si verò temerè sint imposita, ad fidem faciendam nō erunt idonea, quæ licet omnia nihil ad pugnā, & palęstram conferunt, ad risum tamen & delectationem multum faciunt. Cæsar interpretationem nominis inter facetiarum locos enumerat 2. de Orat. Cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur, vt ipse nummum diuisorem, vt Neoptolemum ad Troiā; sic illum in campo Martio nomen inuenisse, dixit à nummis scilicet diuidendis.

Pari ratione Vatinium notat, quem ait impudenter Vaticinando Consulatum superasse. Non valent argumenta præsertim affirmatiua semper, vt si dicas à notatione mutuum id esse, quod de meo tuum fiat, potest enim fieri de meo tuum, vel furto, vel pretio, ita vt non mutuum sit.

Nominibus credam, nec uunquam, nec neque semper;
Nec nunquam verū, nec neq; semper habēt.
CLARA, AGATHA, AMBROSIVS, STEPHANVS, VINCENTIVS, AGNES
Conueniunt sanctis nomina pulchra suis.
BARBARA, CÆCILIA, VRSINVS, LVPVS, VRSVLA, ASELLA.
En pugnant sanctis nomina praua suis?

PVNCTVM VI.

Anagrammata.

Hvc Anagrammata pertinent plerumq; laboriosi magis, quàm ingeniosi partus, vel potius quoddam tormentum ingenij; sunt autem vt obiter dicam varij generis. Primum in quo fit ἀναποδισμός cum alicuius vocis elementa sumuntur ordine retrogrado; sic ex *Roma* legitur *Amor*, ex *Aura*, *arua*, ex *Omen nemo*, &c. Hinc Sotadici versus, seu Cancrini per repedationem affinguntur, parcius assumendi nisi si quid ænigmaticum venustè pariant, & ad institutum faciant, alioqui res multo sudore steterit, nullo fructu; multis odiosa, quia noua, nonnullis inuidiosa, vel ridicula, quia singularis & inaudita videbitur.

Si tamen elegans fuerit, & aperto demum artificio, tanquam velamine sublato, perspicua: si fuerit opportuna non ingratos amores & delicias faciet.

Quàm pulchre suo sepulchro nescio quis, aut arcæ ferali voluit incidi versum à Diomedis Epitaphio petitum, quod in lauacro sanctæ Sophiæ Constantinopoli legebatur olim scriptum.

ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ.

Nimirum prudenter, & piè mortales admonebat vt sæpè de morte sua cogitarent, & peccati ad salutem, non faciei tantum ad decorem maculas eluerent.

Melius fortè cũ in regressu significatur oppositũ; sic Ortodoxæ fidei per quã studiosus.

Patrum dicta probo, nec sacris belligerabo.

At hæreseos labe infectus contrarium more suo Dei vitæq; melioris oblitus pollicetur recurrente sotadico.

Belligerabo sacris, nec probo dicta patrum.

Alij versus recurrunt quidem per easdem litteras, sed neque sententiam immutant nec aliud quidquam efficiunt, proinde nihil admirationis habent, nec multum difficultatis, & negotij parum exercitatis facessũnt. Huius generis est illud de Amphione distichon.

Petras vna trahit vox metris imperiosa.

Recurrit quippe in Pentametrũ Hexameter.

Imperiosa metris vox trahit vna petras.

Secùs anguinei, qui quoniam ab elemento postremo vocabulis ijsdem retexuntur ab Apollinari Sidonio recurrentes vocantur, in quibus plerumque sensus, aut perspicuitas desideratur.

Sic ĩ laudãda Dei Matre Anonymus sudauit,
Aue ò Diua Maria, iram, auido Eua.
Orc tu & rectè & certè vtero
Solem refers. I bona nobis refer melos.
Si musa robora sumis.
Adoro te animo Domina, & oro da
Misero tu munus vnum, vt ore sim.
Rutilo, ara si Dis non colitur
Aut arca sacra tua.
In germine Ießei enim regni
Tu es nata stella. Pallet Satan se vt
Videt erui è robore iure te diu
Tabida vna manu adibat.
Animæ flos tu ecce vt sol fœmina
Mitis ades, Eubi libere seda sitim
Atrocis, aut (te nam manet) *tua sic orta.*
Animes oro semina, &c.

Quis in hac nocte tenebrisq; lucis radium deprehendat aliquem, nisi solẽ habeat in oculis, aut animum altioris disciplinæ capacem?

Hunc recursum literarum Florentinus quidam operosus artifex adhibuit in sepulcro suo, cui vocem hanc dumtaxat incidit curauit SVMVS, cum duobus tamen horarijs, altero arenareo, solari altero. Iam vero quia hoc vmbra, illud horas indicare, vel discernere solet, nullo negotio viator suspicabatur imbecillitatis humanæ mortales admoneri hisce figuris quarum hic sensus esse poterat.

Puluis & vmbra sumus.

Mittamus igitur vmbras, in sole felicius exercetur ingenium. Græci, quorum lingua vt copiosior, ita magis ad id artificij genus idonea, sensum & lucem in suis Concrinis aliquam relinquunt. Hæc ex Diomedis Epitaphio deprompta multo labore, ac industria singulari scripta reperiuntur:

εἰς Διομήδους τάφον

Ἤδη μοι Διὸς πηγὴ παρὰ σοὶ Διομήδη

Iam mihi Iouis sanè fons apud te Diomedes

Ποσῶ, ὃς ἴαμα ΙΗΣΟΥ, σῶσον

Aegrotos Tu qui es medicamẽtũ IESV, serua.

Νῷ ἐλατά μὲν ὄνητά, σοφὸς ἄτη, νοήματο λέων

Mente ductili, non proficua, sapiens damnum opiniones populorum.

Ἱερά σὰ παρὰ χείλη ἡλίου χαρὰ πᾶσα ῥεῖ.

Sacra tua apud labia sol. gratia omnis fluit.

Νόμον ὁ κοινὸς ἔχε σὸν οἰκόνομον

Legem quisque habe tuum œconomum

Κίγκινον est quoddam per verba perque litteras recurrens ex eadem Anthologia lib. 6.

Σοφὸς ἔγωγε ἤδη ὢν ὢν, Καρὰ τ' αἰῶ γελῶ τὰ
Κάτω, λέγων αἷ ὦ ταραχῶν αὖ ἄ, ἤδη ἔγωγε σοφός.

Sapiens ego iam existens superis, lætitia superorum, rideo quæ
Sunt infra, dicens: ò quæ supra perturbationes, iam ego sapiens.

Alter modus est cum nominis alicuius literæ, ita miscentur; vt eorum ordine immutato fiat nomen nouum, pro Caluino Lucianus pro Logica Caligo, pro Petrus super T. hoc est crucem.

In vocibus homonymis ambiguum.

Tertius versatur in ambiguo, præsertim si sectemur homonymiam, & quis ænigmaticè dicat Aquilam esse quæ contra volucrum naturam fundat aquam, adeoque copiosam, vt irriget

irriget non hortos tantum, sed agros etiam, & vniuersam, in qua est, prouinciam, & hoc de Nilo cui (vt vult Diodorus Siculus) Aquilæ nomen fuit. Aut si quis narret Oceanum esse media in terra situm septem vel octo brachijs instructum, qui tandem in mare Mediterraneum se totum effundat,& absorbeatur, quod iterum de Nilo intelligetur: Nam ex iã laudato Diodoro quondã Oceanus dictus est.

Sic aliàs ad assentationem eruditus nescio quis plus Cæsarem,vt faceret versum bonum, laborasse, dixit, quàm Virgilium in scribenda Aeneide,Lepidum id quidem fuit,& ad risum excogitatum, nimirum Cæsar plures annos impendit, vt versus Dalmatarum Ducem neci daret, seu bonum, & mortuum faceret, quàm in opere suo nobilis scriptor Æneidos poluisset.

Sic de Pontifice Romanorum veterum,qui more maiorum Pontem instaurari Sublicium curabat dices, eum esse qui possit,

Lymphas excisis Tyberinas subdere sylvis,

De Christianæ Religionis Antistite pari ratione scribes, eum esse qui

Conciliare potest facto cælestia sacro.

Est aliud non inuenustum in appellatione Philippi, in qua si Græca spectes, amator equorum deprehenditur, si linguam sacram, os lampadis, sic canente Aratore,

——*Impone Philippum*
Lampadis os, quod Hebræus ait,qui mentis honorem.
Nomine teste probat.

Pendebant animis Constantinopolitani, quod Oraculo Sibyllino accepissent,vbi à Romanis denuo recepta foret Africa, mundum cum prole sua periturum; Itaque consternati, ruinam orbis imminentem, vitæque præstolantes exitum, in risum soluti sunt sub vesperam, nuncio recepto, quo docebantur, ducem copiarum *Mundum* cum prole, seu filio Mauricio in Gothos emissum ab Iustiniano Imperatore peremptum ab ijsdem Gothis fuisse. Ioannes magnus libro decimo, capite decimo quarto.

Est illa non iniucunda narratio, quam refert Zonaras in Honorio: Habebatis in delitijs Gallinam prægrandem, Romam appellitabat: Cùm igitur à Vvandalorum Duce Romam captam esse inaudisset, ferunt eum πρὸς τὴν ἀγγελίας σύγκλονηθέντα πατάξαι τὸ σῶμα, καὶ τὸ μηρίον παταξάντα ταῖς χερσὶν, ad eum nuncium consternatum conuulso corpore, & femora manibus ferientem, petijsse qui fieri posset, cùm paulò ante ibi adfuisset: autumabat quippe totus in Gallina, domesticam illam auem à quodam retineri, non vrbem dominam ab hostibus occupari, idcirco ingemiscebat amens,& rerum minimè prouidus,cuius cogitationes non in ciuitatem orbis imperij; caput, sed in auem ferebantur.

Elementaris expositio vocum.

Quartus paronomasiam admittit, fitque non recurrendo per literas, sed consonarum sedem immutando sic afferuntur ista: Masus, sanus; credulitas, crudelitas, Vanus, Nauus; Niuosus, Vinosus, Tiberius, Biuerius. Quæ quidẽ vt puerilia videantur,pertinent, tamen ad elementarem expositionis modum, qui compositio vocatur ab interpretibus sacris.

Vel etiam vocum diuisionem; hac vsus est facetus in Comœdia nescio quis, & in adultero prodendo, cui Tertullus nomen erat, satis exercitatus. Enimuero ex composito Tripode. Tertium iam reddita fuerat ista vox *Tullus*: Dein, eruditus ille seruus in scena subirato similis roganti sæpiùs, & molestè insistenti respondebat,se iam petitiones eius dubiumq; soluisse, qui dixisset Ter *Tullus*.

Non dissimili ratione vrbem Phœniciæ Tyrum obsidens Alexander è Coniectoribus accepit vrbem à se intercipiendam, quod Satyrum in somnis secum colludentem vidisset, cumque recessisset aliquoties,captum tamen. Felix Faustumque fuit omen in hac syllabatum diuisione σάτυρος σὰ τυά,& τύρος Tyrus est, aiebat coniector, quod & verum fuisse probauit euentus, cùm in Alexandri potestatem vrbs illa venit.

Vocum resolutio.

Quintus vocatus Analysis, quam duplicem faciunt, elementarem alteram quæ in partes & elementa resoluitur. Iubetur Oedipus dicere nomen aliquod quatuor orbis partes cõplectens,obtrudet illicò nomen Adam. Vult enim Sibylla.

In A,
Ἀνατολὴ *Orientem*,
In Δ,
Δύσιν *Occasum*,

In

In A,
Ἄρκτιον *Septemptrionem*,
In M,
Μεσημβρίαν *Meridiem*.

contineri, sic enim canit,

Αὐτὸς δὴ Θεός ἐστ' ὁ πλάσας τετραγράμματον Ἀδάμ,
Τὸν πρῶτον πλασθέντα, καὶ οὔνομα πληρώσαντα
Ἀντολίην, δύσιν τε, μεσημβρίαν τε, καὶ Ἄρκτον.

Nimirum Deus is finxit tetragrãmatõ Adã
Qui primum fictus est, & qui cõplet nomine
Ortumque, & Occasum, Austrum, Boreamque rigentem.

Numericam alteram, quòd non in res significatas, sed in numeros dumtaxat, qui litteris comprehenduntur, fiat nominis diuisio, nempe LVX, secundum hanc formam diuiditur in 50. primo, deinde in 5. & 10.

Porrò Christi seruatoris nomen Sibyllinis Oraculis legitur lib. 1. Oracul. Nam vbi de superfusa terris in immensum aquarum eluuione scripsit, qua mortales, paucis in illud compactile domicilium ad spem generis coniectis, perietur omnes, & tantum non orbis est absorptus, æterni Patris similem mortalibus Filium, in terris cum hominibus versaturum contendit his versibus,

Δὴ τότε καὶ μεγάλοιο Θεοῦ παῖς ἀνθρώποισιν
Ἥξει σαρκοφόρος, θνητοῖς ὁμοιούμενος ἐν γῇ
Τέσσαρα φωνήεντα φέρει, τὰ δ' ἄφωνα δὶ αὐτῷ
Δισσῶν ἀγγέλων, ἀριθμὸν δ' ὅλον ἐξονομήνω
Ὀκτὼ γὰρ μονάδας, τοσσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις
Ἠδ' ἑκατοντάδας ὀκτὼ, ἀπιστοκόροις ἀνθρώποις
Οὔνομα δηλώσει, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σῇσι νόησον
Ἀθανάτου Θεοῦ Χριστὸν παῖδ' ὑψίστοιο.

Tunc ad mortales veniet mortalibus ipsis
In terris similis natus Patris Omnipotentis.
Corpore vestitus. Vocales quatuor autem
Fert non vocalesq; duas, binum geniorum,
Sed quæ sit numeri totius summa docebo
Nãq; octo monadas, totidẽ decadas super ista
Atque Hecatondas octa infidis significabit
Humanis nomen: Tu verò mente teneto
Æterni natum Christum, summiq; parentis.

Quibus verbis primo Sibylla docet, quod sit nomen eius, qui μεγάλοιο Θεοῦ παῖς sit Filius Dei magni, qui σαρκοφόρος sit, carmen ferens, hoc est corporatus; deinde, quod in illa, quæ requiritur nota, sint τέσσαρα φωνήεντα vocales quatuor, & non vocales, seu consonæ duæ τὰ δ' ἄφωνα δύο.

Reliqua nomen ipsum per numeros describunt: quippe monades octo faciunt 8. decades: Tot etiam hecatontades, seu octies centena sic 800. exprimuntur, ex quibus conflatur numerus elementorum salutaris nominis ΙΗΣΟΥΣ. Hæc enim est litterarum, quæ in eo sunt, potestas.

Ι	10
Η	8
Σ	200
Ο	70
Υ	400
Σ	200

Quæ notæ 888. conficiunt. Romanæ maius lumen afferent,

Ὀκτακοσιοντάδες CCCC CCCC
Siue
Octies centum, quæ efficiuntur littera Σ, 200. Υ, 400. Σ, 200,
Ὀκταδεκάδες XXXX XXXX.
Siue
Octies decẽ, quæ efficiuntur literis. I. 10. *&* O, 70
Ὀκτὼ μονάδες. H, 8. IIII. IIII.

Apud Hebræos verò si literarum nominis IESV valorem expenderis, conficiunt numerum LXXXVIII. quem octonarium constantiæ notam dicunt, proinde regni eius æternitatem denotari. *Cuius regni non erit finis.*

LECTIO III.

Locus à partium enumeratione.

Amplissimis vt qui maxmè, quare diligenter, & accuratè tractandus est: Vt enim inepta partium enumeratione, ac turbulenta, vt sic loquar, nihil fedum in oratione magis, ita nihil ornatius, nihil ad persuadendum efficacius, quàm si benè, & exactè tractetur: Et quidem nulla penè est figura, quæ commodare non possit lumen & ornamentum enumerationi, nullus, inter communes, locus, per quem duci, & vagari non queat.

PVNCTVM I.

Partitio.

Dvplex assignatur partium enumeratio vna quę vocatur propriè partis partitio, altera

altera diuisio. Prima species, cùm singulis membris proprium aliquod tribuitur, per Isocola, talis est illa Phil. 14. enumeratio. num.34. *Sed quoniam P.C. gloriæ munus optimis, & fortissimis ciuibus monumenti honore persoluitur, consulemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio; parentibus, quòd tanta Reipub. præsidia genuerunt: Liberis quòd habebunt domestica exempla virtutis; Coniugibus, quod ijs viris carebunt, quos laudare, quàm lugere præstabit; fratribus, quòd in se, vt corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.* Quibus verbis, interfectorum in acie, pro defensione patriæ, cognatis, & affinibus consolationem, pro vniuscuiusque gradu tribuit.

Ad rem illustrandam facit. Quam ornatè? quàm disertè Plinius Iun. in Panegyr. quem Imp. Troiano dixit, eiusdemque triumphantis in vrbem ingressum, hac descriptione populi spectandi eius gratia, vndique se se effundentis, cohonestat?

Ergo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardauit quominus oculos insolito spectaculo implerent. Te paruuli noscere, ostentare iuuenes, mirari senes, ægri quoque, neglecto medentiũ imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem, sanitatemq; prorepere: Indè alij se satis vixisse te viso, te reperto: alij non magis esse viuendum prædicabant: Feminas etiam tunc fæcunditatis suæ maxima voluptas subijt, cùm cernerẽt cui principi ciues, cui Imperatori milites, peperissent. Videres referta tecta, ac laborantia, imò ne eum quidem vacantem locum qui nonnisi suspensum, & instabile vestigium caperet, oppletas vndique vias angustumque tramitem relictum tibi: alacrem hinc inde oculum, vbique par gaudium, paremq; clamorem. Tàm æqualiter ab omnibus ex aduentu tuo lætitia percepta est, quàm omnibus venisti, quæ tamen ipsa cum ingressu tuo creuit, ac prope in singulos gradus adaucta est.

Multus est in his Martialis lib.5. epist.43. ex partium enumeratione probat opes omnes casu amitti posse, præter eas quæ dantur, vt concludat amicis solis dandum esse, nos pauperibus erogandas asserimus. Da nummum & accipe cælum.

Callidus effracta nummos fur auferet arca;
Prosternet patrios impia flamma lares.
Debitor vsuram pariter, sortemque negabit,
Non reddet sterilis semina iacta seges.
Dispensatorem fallax spoliabit amica:
Mercibus exstructas obruet vnda rates.
Extra fortunam est, quidquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper habebis opes.

PVNCTVM II.

Diuisio.

Genus diuidit in species sibi subiectas, quę singulæ generis appellationem sortiuntur; secus accidit in partitione, nã partes, seu mẽbra singula totius nomẽ non obtẽnt. Nec enim dicimus malum, aut proram esse nauẽ, sed partem nauis; neque brachium, aut caput corpus, sed corporis membrum. Sic à partibus totius vniuersalis, aut metaphysici, quas formas dicimus, ducit argumentum Statius. lib.2. sylu. in glauciam melioris, vbi concludit miseros homines.

—— Plebisq; caduca
Quis fleat interitus, hos bella, hos æquora poscunt,
His amor exitio est, furor his, & sæua cupido,
Vt sileam morbos; hos ora rigentia brumæ,
Illos implacido lethalis Syrius igni,
Hos manet imbrifero pallẽs autumnus hiatu.

Huius diuisionis illustrem suggerit ideam Tul. pro Planc. num. 80. vbi gratitudinem non solùm maximam, sed etiam matrem virtutum omnium esse contendit.

Cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quàm me, & gratum esse, & videri. Hæc est enim vna virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni ciues? qui belli, qui domi, de patria bene merentis, nisi qui patriæ beneficia meminerunt: qui sancti, qui religionem colentes, nisi qui meritam dijs immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persoluunt? quæ potest esse incunditas vitæ sublatis amicitijs? quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non Magistri sui, atque Doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cuius opes tantæ esse possunt, aut vnquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officijs stare possint.

PVN-

PVNCTVM III.

Integralis diuisio.

TOtum integrale dicitur corpus aliquod respectu partiũ quantitatis: Homo constans, capite, manibus, oculis, pedibus, cæterisque membris, hoc vel illo modo conformatis; Domus, fundamento, parietibus, tecto. Exercitus, duce, legatis, tribunis, equitibus, peditibus: Regnum, prouincijs, vrbibus, oppidis, his & illis.

Sic hominem ex partibus suis, animo scilicet, ac corpore commendare licet. Talis est ille quem ingeniosus elegantiæ pictor Lucianus præstantem Athenis adolescentem facit. In Scyth. Hic subitò visus in admirationẽ te rapiet, adeò præstanti corpore visendus est, & mascula quadam forma decorus, & amabilis. Quod si etiam ore soluto loqui inceperit, ducet te reuinctum auribus, tantam dicendi venerem, & verborum suauitatem iuuenis in lingua sitam possidet.

Cæsariem, capitis ornamentum à partibus ostendit. Quàm suauis & gratus vertex capitis! quàm speciosa Cæsaries? quàm reuerenda in senibus? quàm veneranda in sacerdotibus? quàm terribilis in bellatoribus? quàm decora in adolescentibus? quàm compta in mulieribus? quàm dulcis in pueris?

Vitæ sanctimonia ac virtute constanti fortitudinem reddi iuuenilem ex hoc toto integrante probat D. Hieron. epist. 21. de Paulo Concordensi sene centenario, si spectes ætatem, sed puerum, si innocentiam consideres. *Ecce centenus ætatis circulus voluitur, & tu semper præcepta Domini custodiens futuræ beatitudinis vita per præsentia exempla meditans, oculi lumine vigent, pedes imprimunt certa vestigia, auditus penetrabilis, dentes candidi, vox sonora, corpus solidum, canicum rubore discrepant, vires cum ætate dissentiunt, non memoriæ tenacitatem, vt in plerisque cernimus, antiquior senecta dissoluit. Non callidi acumen ingenij frigidus sanguis obtundit. Non denique tremula manus per curuos ceræ tramites errãtem stylum ducit, futura nobis resurrectionis virorem in te Deus ostendit, vt peccati sciamus esse quod cæteri adhuc viuentes præmoriuntur in carne: Iustitiæ quod adolescentiam aliena in ætate mentiris.*

Venustè satis vates valde bonus adolescentem benè pium commendat versibus suis. Dũ ex hoc loco numeris illum omnibus absolutum dicit,

Excubat in medio tibi pulchra modestia vultu,
Et niueus roseo regnat in ore pudor.
Simplicitas oculis, sacra Facundia lingua,
Ridet in ingenuis Gratia viua genis:
Maiestas humeros, placidã Clementia frontem,
Pura verecundus pectora candor habet.
Præforibus famuli, video, famulæq; morantur.
Virtutem dominam quis neget esse domi?

PVNCTVM VI.

Collectiua.

SI à rebus varijs, & diuersis de toto, ex ijs conflato, disputes, quod facit Cic. contra Pison. vbi neminem ei venisse obuiam probat, quòd neque eius legati, neque ciues, neque amici venissent, num. 53. *Confer nunc vicissim reditum tuum, quandoquidem amisso exercitu, nihil incolume domum præter os illud pristinum tuum retulisti. Qui Primùm, quò veneris cum laureatis tuis lictoribus. Quis scit? quos tu Meandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diuerticula, flexionesq; quæsiui? quod te municipium vidit? quis amicus inuitauit? quis hospes aspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non vt redire ex Macedonia nobilis Imperator, sed vt mortuus infamis referri videretur. Romam verò ipsam fœdauit aduentus tuus, quemadmodum venisti? quis tibi non dicam horum, aut ciuium cæterorum, sed tuorum legatorum obuiam venit.*

PVNCTVM V.

Cautiones & axiomata.

AFfirmatis omnibus partibus affirmatur totum. Post red. ad Quir. semel amissam, dum redit melior fortuna, iucundiorem esse multis probat. Num. 2. *Etsi homini nihil est magis optandum, quàm prospera æquabilis, perpetuaq; fortuna, secundo vitæ, sine vlla offensione cursu: tamen si mihi tranquilla, & placata fuissent omnia, incredibili quadam, & penè diuina,*

diuina, quæ nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate, caruissem.

Totum est, *Omnia*, partes verò, liberi, frater, res familiaris, amicitiæ, consuetudo, quæ hic enumerantur magna verborum pompa.

Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea chariores, tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc restituti. Nihil vtiquam fuit vnquam iucundius quam mihi meus frater, nō tam id sentiebam, cùm fruebar, quàm tunc cum carebam; & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quamque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renouata. Illustriora videntur, quàm si obscurata non essent.

Quod eleganti similitudine concludit.

Sed tanquam bona valetudo iucundior est iis, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt: Sic ea omnia desiderata magis, quam assiduè percepta, delectant.

PVNCTVM VI.

A negatione singulorum.

NEgatis omnibus, & singulis partibus, negatur totum Phil. 4. nu. 9. Antonium nō esse Consulem euincit ex hoc loco. *Negat hoc Brutus Imper. Consul designatus, natus Reipub. ciuis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat Senatus, negatis vos. Quis igitur illum Consulem, nisi latrones putant?*

Nullam viuendi rationem ab incommodis pluribus immunem esse sapienter demōstrat. Crates apud Stob. ser. 98. proindè nullam solidam esse in hac vita felicitatem. Quod quis insistet genus viuendi? Nam in foro sunt lites, & actiones molestæ, in ędibus curę; ruri, labores nimij: at in mari timor est; in peregrinatione, si quid habes, metuendum; si nihil, molestū est. Nuptus es? Non sine curis eris? non ducis vxorem? eò magis solitariam vitā agis; liberi dolores pariunt; orbitas, vita est in fine liberis iniucunda. Iuuentus stolida est; senectus verò infirma. Ex duobus igitur eligendū est alterutrum. Aut nasci nunquam, aut statim natum, vita defungi.

PVNCTVM VII.

Ab vnius partis affirmatione.

CVm seiunctis partibus, vna relinquitur, quæ aut affirmatur, aut negatur. Phil. 2. num. 2. *Quid putem contemptumne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis ciuibus benè gestæ Reipub. testimoniū multis, mihi vni conseruatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium est, quid enim plenius, quid vberius, quàm mihi, & pro me, & contra Antonium dicere?*

Tandem his partibus tribus reiectis, hoc est postquam negauit se contemptum ab Antonio, nec ab senatu, nec Antonium dicendi contentionem secum suscipere voluisse, vnam partem reliquam assumit, & affirmat.

Illud profecto est: Non existimauit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus.

Sic probaret aliquis alium pecunias surripuisse. Necesse est fatearis vnum ex istis; aut habuisse te prius illas pecunias, aut ab aliquo mutuas accepisse, aut inuenisse, aut surripuisse, primum dicere non audes. Est enim qui te conuincat falsitaris; non secundum. Nempe daret aliquis Helluoni, ac decoctori mutuas, nisi qui iacturam facere vellet commodati; Inuenisse autem quis credat eum qui nihil quærat, nisi aliena furto tollere: labore sibi comparasse; qui vitam inertem, & otiosam ducat. Dic itaque liberè quod est, te furem, te prædonem, te raptorem.

PVNCTVM I.

Vsus.

TRiplex partium enumerationis vsus. Primus est ad Oeconomiā orationis; Secundus ad contentionem, & pugnam, vt fides fiat, vel

vel confutetur aduersarius; Tertius ad descriptiones atque amplificationes.

Totam igitur orationem primò dispensat ac dirigit, dum post exordium subijcitur orationis partitio, & eorum quæ tractari debent. In genere quidem deliberatiuo, Orator de honestate, vtilitate, iucunditate, facilitateq; se dicturum esse pollicebitur. In demonstratiuo autem certas virtutes, vel ætates singulas proponet; aut si vtetur comparatione aliqua; puta capitis, cum Principe, partietur omnes capitis vsus, & officia, quæ sunt cum Principis officijs conferenda. In iudiciali denique par est ratio, eademque præmittenda diuisio, prout res ipsa postulabit. Partitionis huius ideam habet Cic. pro lege man. 28. Nam si ad bonum Imperatorem necessariæ sunt hæ quatuor virtutes, scientia rei militaris, virtus, audoritas, felicitas, Pompeium, cui hæ partes adsunt, bonum Imperatorem esse nemo negauerit.

II. Ad fidem faciendam adhibetur, cum proponitur totum, deindè partes omnes subijciuntur. Vt si dicas diuina prouidentia mundus regitur, sic diffundes. Nulla pars est orbis tam remota, tam barbara, quam sua prouidentia rerum opifex, at custos Deus destituat.

Hæc propositio totum includit, cui partes ita subijci possunt.

Quod in cælo mutatio nulla fit, quod Sol in suis cursibus sit constantissimus; quod inter se quatuor elementa confligant, vt ex ea contêtione summa pax vniuersi consequatur; Quod inter homines alij imperant, alij parent, opulentissimi sunt alij, pleriq; egentissimi: ea omnia diuinæ prouidentiæ sunt argumenta certissima, quam qui negauerit, eum non modò ego ignorantem, sed etiam impium esse iudico, Vetulam ridet Martialis lib. 1. epist. 20.

Si nemini fuerant tibi quatuor Elia dentes,
Expuit vna duos tussis, & vda duos.
Iam secura potes totis tussire diebus.
Nil isthic quod agat tertia tussis habet.

Alius est modus. Cùm prius partes enumerantur, quibus deinceps totũ subijcitur, quod magno flexu, & circumscriptione verborum fieri debet. Pueritia innocens, adolescentia casta, virilis ætas, constans; senectus liberalis & placida; igitur tota vita præclarè traducta.

Tertius. Cùm omisso toto vicem illius partes subeunt. Tull. diuin. in Verrem. Propositionem hanc diducit. Putasne te posse crimina Verris omnia dicendo explicare? partibus pro toto positis. Num. 38. *Putasne te posse de maximis acerbissimisq; rebus, cùm causam sociorum fortunasque prouinciæ, ius Populi Ro. grauitatemque iudicij, legumq; susceperi, tot res, tam graues, tam varias, voce, memoria, ingenio, consilio, sustinere? Putasne te posse quæ C. Verres in Quæstura, quæ in Legatione, quæ in Prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, in Achaia, Asia, Pamphiliaque peccarit, ea quemadmodũ locis, temporibusq; diuisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? Putasne te posse, id quod in eiusmodi reo maximè necessarium est facere, vt quæ ille libidinosè, quæ crudeliter fecerit, ea æquè acerba, & indigna esse videantur ijs, qui audiunt, atque ijs visa sunt, qui senserunt?*

Tandem à partium distributione, vel laudamus, vel vituperamus, & tunc nihil est, cur omnes partes percurramus. Quod si locum ad probationẽ assumamus, nulla pars est prætermittenda. Sic ingeniosè: at tu pro tot meritis viperina progenies, non mea, quid rependis, tu scilicet dolorem auges, referas sepulchrum, mortem acceleras, & quod crudelissimum est lenta tabe iubes miserum parentem interire.

PVNCTVM IX.

A negatione.

Elegãs modus est enumerationis partium per oppositiones, hoc est, cũ negatis partibus, continuò contrarias subijcimus. Sit hæc Idea; Venit in temp'um vt Deo inseruiret, ita producetur per negationes. Non venit in templum, vt in illo tanquam in foro, & plateis inambularet, ac de negotijs suis domesticisque rebus confereret sermones; sed vt expressa factis suis sanctimoniæ, inflammatæque in Deũ caritatis daret indicia: est enim omniũ opinione religiosissimus. Non vt in illo velut in diuersorio libidinum feditissimis de rebus ageret impudenter, & ad mulierculárum formas curiosos, ac petulantes oculos adijceret, sed vt intentos haberet ingratissimam illam victimam, quæ Deo patri, pro viuis, mortuisq; offertur; quid enim illo modestius? Non vt iocaretur, & garriret in alterius aurem, & insusurraret nugarum aliquid. Nam semper vtro-

que in terrã genu defixo, & intentis ad aram oculis, statis, ac descriptis precationum vicibus transmittit, hos enim diuini amoris sentit impetus, vt colliquefacti pectoris ardores in vultum, oculosque redundent. Non vt ementitæ laudis, & gloriæ fugientis vmbram captaret, quam vt virtutum pestem auersatur, diuina mysteria celebrandi tantum, ac Deum religiosè colendi templum pius ingreditur.

Magnam itaque vim habet, huius loci ornatus siue refellas, siue impugnes, cum partes omnes per congeriem glomerantur, & facto quasi agmine: insiliunt, feruidèque instant; vt si pater filium increpans, quos labores eius causa susceperit; quamque nullo fructu, sic commemoret. Itane mortalium omnium perditissimè, quæ omnia cæteros liberos in officio, & veneratione retinent hortamenta, atque beneficia, ijs tu in tuam, meamque perniciem abuteris? quoties te qua precibus, qua lacrymis ad saniorem mentem reuocare sum conatus? at tu paterna monita crudelis proculcas: quoties suspiria nostra tuis auribus, dolore oculis vsurpasti? at tu rupe durior, meos gemitus ac singultus irrisisti impius. Nescis insane nescis meam caniciem indignissimis laboribus tua causa addictam? ignoras meo sudore quietem, somnum vigilijs, nuditate ornamenta, epulas inedia, sanguine delicias tibi sceleratè esse comparatas?

PVNCTVM X.

A toto loci & temporis.

DVplex est aliud totum, ex quo non rarò peti possunt, & solent argumenta, nimirum totum in loco, & in tempore. Illud est, quod locum vniuersaliter significat, vt semper, & nunquam; illius partes sunt loca varia; illius diuersa tempora.

Quæ ex iis ducuntur argumenta his nituntur pronunciatis. I. Posito toto in loco, vel tẽpore ponuntur singulæ partes. Toto mense Romæ fuit, & Idibus cæterisque mensis illius diebus. II. Positis omnibus partibus vicissim totum ponitur, Die Dominico, Lunæ, Martis, &c. Romæ fuit, & tota fuit Hebdomadæ.

Posita vna parte remouetur totum oppositum parti. Cicero adolescens Athenis fuit, falsum igitur Athenis nunquam fuisse.

Aliàs sæpe contingit argumenti formam in hac enumeratione nullam apparere, pro Plãc. 29. *Omitto illa; quæ si minus necessaria sint, at certè cùm sunt probata, laudantur; vt viuat cum suis; primum cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur vt Deum; neque enim multò secus liberis, amat verò vt sodalem, vt fratrem, vt æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? Cum hoc Cneo Saturnino ornatissimo viro, cuius quantam honoris huius cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem? Quid de me dicam? Qui mihi in huius periculo reus esse videor. Quid de his tot viris, talibus quos videtis, veste mutata.*

PVNCTVM XI.

Ad Refutationem.

HVc pertinet refutatio, quæ fit ex hoc loco duobus modis. I. Partem aliquam refutando: si quis Ciceronem dicat Reip. causa, atque vt bonis ciuibus, in tanta rerum perturbatione periclitantibus consuleret, solum vertisse, aliasque causas, quæ ipsum ad voluntarium exilium compellere potuissent, sic afferat. An peccati conscientia profugerat? At facinus honestissimum fuit; an iudicium populi metuebat? at propositum nullum erat: præsidium bonorum forte desiderabat? neque illud sane: mortem timebat sui conscius? non decet hic metus tantum tam benè de Repub. meritum Consulem. Quid ergo? concessis partibus alijs aduersarius hanc vltimam confutaret, eumque Ciceronem esse doceret, qui formidinis causa turpitudini se committere non vereretur.

II. Si quis enumeratis partibus aliquot, vna vel altera omissa vniuersè conclusisset, putà, nullam non vitæ partem in Pompeio diceret cum laude fuisse coniunctam, posset id concedi de virili, & iuuenili ætate, adolescentiam verò perstringeres deditam fœdis amoribus, ipsumque Oratorem esse malæ fidei diceres, qui in recensendis ætatibus hanc vnam prætérisset.

Qui modus Ciceroni frequens est maximè per subiectionem. De Prouinc. Coss. num. 29. *Quid est, cur ipse Cæsar in Prouincia commorari velit, nisi vt ea, quæ per eum affecta sunt perfecta*

fecta Reip. tradantur? Amœnitas eum credo, locorum, vrbium pulchritudo, hominum natio-numque illarum humanitas, & lepos, victoriæ cupiditas Finium Imperij nostri propagatio retinet.

Sic causas omnes subijcit, quibus ex ordine singulis respondet.

Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victorijs præstabilius? quid Oceano longius inueniri potest? an reditus in patriam habet aliquam offensionem? vtrum apud populum à quo missus est? an dies auget eius desiderium? an magis obliuionem? an laurea illa magnis periculis parta, amittit longo interuallo viriditatem? Quare si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de prouincia deuocent. Ad gloriam deuocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis, gratiam populi caritatem.

PVNCTVM XII.

Ad Descriptiones.

VTimur enumeratione ad describendum quoties aliquid oculis subijcere volumus, in Pison. 1. *Non nos color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt; oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit; hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit in fraudem induxit; pauci ista tua lutulenta vitia noueramus; pauci tarditatem ingenij, stuporem debilitatemque linguæ, nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilij, nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum aut militia, aut domi?* verbo dixisses, non decepisti.

Describitur venustulus aliquis per enumerationem partium Videte superbientem Trossuum, & obuios toruo lumine intuentem, seque magnifice circumspectantem, ac nimio plus se amantem. Vt Galerus ex Villulis Castorum in alteram aurem depressus? vt chlamys pédula alteri brachio subiecta, in alterum est reiecta? vt artificiosè fenestratus thorax? vt non inditis globulis modice hians? vt follicantes caligæ dignum Eolo domicilium? vt sursum attracta tibialia optimè cohærentia miserandum in modum versantur? nunc enim quatuor indit digitos libero pollice? nunc omnino exuit, nunc fenestras facit, vt emineant gemmæ. At oculos vestros fugerat ensis ludens in aere, & ad modulatum ac descriptum incessum domini femur repercutiens identidem; sed ecce gradum sistit, scholasticum cōpellat, qua tu è schola talis, ac tantus prodiisti? sanè quidem inuideo Præceptori tuo, qui te necdum primis imbuit vrbanitatis coloribus.

Sed aduerte in descriptionibus illis, quando sunt paulò longiores, occurrendum esse fastidio, & satietati, eaque causa variandam orationis figuram, in hunc fere modum. Lugebat infelix maritus, eiulabat vxor, cum interea sequiret impius satelles, tonaret ore, fulminaret manu: alius è liberis maternos sinus; alius patris amplexus, & brachia requirebat; hic latebras indagabat, ille fuga saluti consulere conabatur. Quid famulorum, qui capti sunt referam dolores? quid desideria, cum se ab amatissimis dominis in crudelissimam viderent abripi seruitutem; quæ comploratio? qui gemitus? qui conatus amicorum irriti? adde vicinorum querelas, nihil dico de supplicijs quæ parabantur: sileo barbariem.

PVNCTVM XIII.

Ad Amplificationes.

DIci non potest quàm graues, & eximias ex hoc loco amplificationes habeant Oratores, frigidus enim fit, qui vrbem tantum ab hoste vastatam dicat. Multò ardentior, & ad animorum commotiones fortior, si violata templa, truncatas per ludibrium sanctorum imagines, omnia cum diuina, tum humana iura pessundata, inflammatas arces, diruta mœnia, expilatas domos ac funditus erutas; mulieres ac pueros in seruitutem abductos; liberos partim e gremio parentum per vim abreptos, partim in ipso sinu contrucidatos, partim ante pedes, & oculos virgines violatas; ferro, & cathenis graues in Reip. bonum natos adolescentes trahi ad necem. Postremò armis cadaueribus, cæde, sanguine, luctu, funestæ demum mortis imagine completa, ad calamitatem fuisse omnia.

Impietatis, ac crudelitatis Hæreseos, in deploratissimo regno sequitur Orator aliquis vestigia,

vestigia, non ad exigui horrorem temporis, sed ad execrationem posteritatis sempiternã, concisus nimis si tantum dicat, per illud monstrum importata in vniuersum orbem mala omnia. Elegantius, & ad motus animorum efficacius, qui sic.

Quis superstitionibus, & Idolis, Christianorumque sanguine semper ebriam hæresim satis detestetur. Etenim quis Deum pie, religioseque colentibus tutus in vrbibus locus fuit? non forum, plenum sicarijs; non templa, ferro, flammaque violata; non priuatæ domus, insidijs expositæ, dominorumque cruore redundantes. Quoties in senatu per calumniam? quoties in platea per vim? quoties in ipsis ædibus? quoties in ipsis lectulis necati sunt? furoris, & amentiæ torrens nullis coercitus repagulis desæuit impotenter, & efferatus in Christi fideles, illos exuit opibus, & honore, bona proscripsit, afflictauit carcere, damnauit exilio, mactauit supplicijs, scholis, & concionibus interdixit, inuolauit in sacra, cultus & cæremonias abrogauit, Diuorum templis ferrum, & immane molitus est incendium, & quod in religione Catholica semper fuit augustissimum hominum pedibus, ac pecudum attritum. Agnosce Germania Tragœdias, agnosce vindicem libertatis tuę FERDINANDVM, quem nisi Deus ad te liberandum excitasset, vix vlla religionis vestigia retineres.

PVNCTVM XIV.

Enumeratio per effecta.

HVnc locum per omnes locos, & genera causarum diuersa facile transferes. Et primo quidem ab effectis ex Cic. Verr. 1. habetur enumeratio criminum Verris, cum Interrogatione, & Digestione, num. 38.

Tertia per communicationem interrogatione subtilem recensetur eiusdem crimina, vbi licet Ironiam deprehendere, num. 10. *His ego iudicibus non probabo Verrem contra leges cepisse pecunias.*

Insigni traductione, multiplicique expositione Prætoris illius scelera subijcit Ver. 6. n. 1. *Nego in Sicilia tota tam locuplete, tam vetere Prouincia, tot oppidis, tot familijs, tam copiosis, vllum argenteum vas, quin conquisierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit.*

Eiusdem Orationis num. 127. exponit Verris latrocinia. *Atque hæc Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest? Quid signum Pæanis. Quid? ex æde Liberi simulachrum. Quid? ex æde Iouis, &c.*

PVNCTVM XV.

Per adiuncta.

SEcundus est ab adiunctis Iudicum dotes, ac integritatem iuxta singulorum nomina subiungit insigni gradatione pro Cluentio, nu. 10. *Ac ne ex facto solum sapientes illos iudicetis; sed etiam ex nominibus ipsis, quod ij fecerint, rectissimè, sapientissimè factum, probetis: quis Octauio Balbo, ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Confidio constantior, quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, authoritate præstantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir Iuuentius pædo fuit, ex vetere illa iudicum disciplina? qualis Basilius? qualis Caudinus? qui omnes in iudicijs publicis iam tũ Florente Rep. floruerunt. Ex eodẽ numero Cassius Næuius, pari & integritate, & prudentia; quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus natu minimus, ingenio, & diligentia par ijs, quos antea commemoraui. P. Saturius in eadem sententia fuit, ò innocentiam Oppianici singularẽ! quo in reo, qui absoluit ambitiosus; qui distulit, cautus; qui cõdemnauit, constans existimatur.*

Ex communi mortaliũ iudicio cõcludit vix vllũ esse, qui non sensuum voluptate capiatur quam rẽ multis & eleganter exposuit. Pro Cæl. n. 42. *Quamobrem si quem forte inueneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem, rerũ, non odore vllo, nõ tactu, nõ sapore capiatur, excludat auribus omnẽ suauitatem, huic homini ego fortasse, & pauci Deos propitios, pleriq; autem iratos putabunt. Ergo hæc deserta via, & inculta, atq; interclusa tã frondibus, & virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: nõ omnia voluptatibus denegentur: non sẽper superet vera illa, et directa ratio; vincat aliquãdo cupiditas*

piditas, voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio, moderatioque teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienā, ne effundat patrimonium, ne fœnere trucidetur, ne incurrat in alterius domum, atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem interimat: ne intersit insidijs, scelere careat: postremò, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates, &c.

PVNCTVM XVI.

A consequentibus.

PEr interrogationem, & dubitationem pateticam à consequentibus Siculorum miseriam pluribus amplificat, qui non erāt habituri, ad quos confugerent, 7. in Verr. num. 25. *Quo confugient socij? quem implorabunt? qua spe denique, vt viuere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis, ad senatum deuenient, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non senatorium, ad Populum Ro. confugient? facilis est causa populi. Legem enim se sociorum causa tulisse, & ei legi custodes, ac vindices præposuisse dicet. Hic locus est igitur vnus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara sociorum, &c.*

Inductione per omnes ordines facta probat pacem esse non posse cum Antonio Ph. 7. nu. 21. *Quæ potest esse pax M. Antonio primum cum Senatu? quo ore ille vos poterit, quibus vicissim illum oculis intueri: quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos illa solum, & vos illum? quid? ij qui Mutinam circumsident, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminent, amici vnquam vobis erunt, aut nos illis? an Equites Ro. amplectetur? occulta enim fuit illorum voluptas, iudiciumque de M. Ant. &c. hi Antonium diligent? cum his pacem seruabit Antonius? Nam quid ego de vniuerso Populo Ro. dicam.*

PVNCTVM XVII.

Ab efficientibus causis.

FActa per omnes R. ciuium ordines inductione probat esse paratos in foro, ad supplicium de Catilina sumendum deq; eiusdem coniurationis socijs, tota fere oratione 2 ibidemq; fit enumeratio rationum, quibus Rom. inflammat iam incitatos ad præsentes pœnas de sceleratis illis, atque sicarijs repetendas.

Congeriem molorum, quæ Catilinam impeditum tenent, per partium enumerationem, exprimit, nisi quantocyus egrediatur ex Vrbe, 1. Cat. num. 13. *Quid est Catilina? num dubitas id, me imperante facere, quod iam tua spōte faciebas? exire ex Vrbe Consul hostem iubet. Interrogas me, num in exilium? non iubeo; sed si me consulis, suadeo. Quid enim est, quod te iam in hac vrbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominū, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod priuatarum rerum dedecus non hæret infamiæ, quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vnquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarū illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? &c.*

PVNCTVM XVIII.

Per Figuras.

VArijs etiam figuris locus hic eleganter tractari potest. 1. quidem per anaphorā, 2. agraria probat se popularem esse; Popularis sum, inquit, quia pacem amo, libertatem, otiū, populum, quæ pauca ille fusius per anaphorā explicat num. 9. Dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurū. Quid enim est tam popularem, quam pax?

Phil. 2. omnes Rom. ciues adfuisse probat, & nomina dedisse, tum cum in Catil. SC. consul indixisset, num. 16. *Quis enim Eques Rom. quis præter te adolescens nobilis quis vllius ordinis, qui se ciuem meminisset cum senatus in hoc templo esset, in Cliuo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit?*

Eadem oratione contendit iniuria non placere consulatum suum Antonio quia placuit præstantissimis totius Rom. ciuitatis, quos enumerat. num. 12. *Non placet Antonio Consulatus meus, at placuit Q. Catulo, cuius semper in hac Rep. viuet auctoritas, &c.* Atque haud scio an ea figura sit omnium, in partium enumeratione, ad amplificandum aptissima.

PVN-

PVNCTVM XIX.

Per Interrogationem.

PRæclarè vrgetur hic locus frequenti interrogatione, vel singulis interrogatis respõdendo; vel, quod ita necesse sit omissa responsione. Prioris exemplum est pro domo sua, vbi per remotionem partium cessisse se Clodio, & ex ciuitate ad tempus discessisse demõstrat, vt Reipub. consuleret, num. 95. *Obijcitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere, sine mea maxima laude non possum. Quid enim Pontifices debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? at id quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, sed res erat, post natos homines, pulcherrima: iudicium populi pertimuisse? at id nec propositum vllum fuit, & si fuisset duplicata gloria discessissem Bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est: me mortem timuisse? turpe est.*

Posterioris sine responsione subiectio in Pisonem quod exercitum dimiserit, remotis scilicet partibus, & causis, nu. 47. *Mitto de amissa parte exercitus: Sit hoc infelicitatis tuæ, dimittẽdi verò exercitus, quam potes afferre causam è quam potestatem habuisti? quam legem? quem senatusconsultum? quod ius? quod exemplum? quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges? non senatum? non ciuitatem? cruentare corpus suum? maior hæc est vitæ, famæ salutis suæ vulneratio*, quasi diceret, aut dimisisti exercitum: quam potestatem dimittendi habebas? aut quis habebat? lex, aut SC. aut certè inuitabat exemplum eorum, qui dimisissent? at horum nihil dici potest, superest igitur, vt furore præceps actus id feceris.

Par est exemplum pro domo sua, quo probat remotione causarũ, quæ Clodius in se mo litus fuerat, non tam auaritia adductum fecisse, aut suorum odio, quàm sui ipsius num. 59. *Quid enim vos vxor mea misera violarat quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis? quid? mea filia, cuius fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant iucundæ, ceterorum omnium mentes oculosque flectebant: Quid? paruus filius, quem quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit. Quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid? frater meus, qui cum aliquanto post meum discessum ex Prouincia venisset, neque sibi viuendum, nisi me restituto, putaret, cùm eius mæror, squalor incredibilis & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus?*

Dido Virgiliana ex hoc loco conqueritur, & Æneam crudelem facit.

Nũ fletu ingemuit nostro? nũ lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?

Huic, vt vides, interrogationi nihil subijcitur, possunt tamen contraria eleganter subijci: at passus est meis lacrymis, risu, gemitus, suspiria cachinnis excepit.

PVNCTVM XX.

Per Anitheta, Asyntheton, Prætermissionem.

FRaudulentis hominibus, quorũ ea est ars amare vitia Principum, vt amẽtur, tametsi inter ipsa satellitum præsidium nobilium animos prædari soleant, si ad fauorem tuũ adrepere velint; tã erit difficile latere prudentiam tuã quã placere pietati: grassentur adulatione; modestiã offendẽt; amorem simulent; laruam detrahet prudentia: calumniæ laqueos struant; solertia deprehendet: terrores, ac metus misceant; fortitudo repellet. Sola innocentia aditum habet ad gratiam Principis, nec capit quidquam animus tuus, nisi virtutes, nec capitur nisi virtutibus.

Per Asyntheton in Pis. probat odium publicum in eundẽ nu. 67. *Age Senatus odit te, quod eũ tu facere iure cõcedis, afflictorẽ, & proditorẽ, non modo dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre Equites Ro. nõ possunt, quo ex ordine vir præstãtissimus Ælius est, te Cõsule relegatus plebs Ro. perditũ cupit, in cuius tu infamiam, ea quæ per Latrones, & per seruos de me egeras contulisti. Italia cuncta exerceatur, cuius idem tu superbissimè decreta, & preces repudiasti.*

Per prætermissionem enumeratione partium concludit omnes omninò consensisse in suum reditum pro domo sua nu. 74. *Quod enim est in terris commune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis, ea quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima iudicarit. Sũmũ Pop. Ro. populorumque gentium omnium, ac Regum consilium Senatus decreuit.*

Quas omnes enumerationis formas vna oratione comprehendit Tull. in Pison.num.18. & sequentibus, in quo vix est elegans figura, tum verborum, tum sententiarum, quam non expresserit. Insigniores sunt Apostrophe, Prosop. Exclamatio. Ethopoeia, Asyntheton, Polyptoton, & constans Ironia, quibus Pisonem vrget acrius.

Ornatur insuper hic locus per distributionem. Vt cereus est adolescens; nam cum sobrio ieiunat, cum ebrioso intemperans est dissolutus cum flagitioso, parcus cum auaro, cum prodigo fusus, cùm ignauo timidus, cum robusto fortis.

Item & illud, quid admirabilius? Aquæ subeunt in imbres, in grandines rigescunt, tumescunt in fluctus, precipitantur in torrentes, labuntur in amnes; sine humeris onera ferunt, sine faucibus absorbent, sine pedibus mouentur non diuinam in ijs potentiam admiraris?

Habet etiam locum exclamatio per congeriem, quę fit cum prętans aliquod facinus exposuimus. O dignitatem hominis! ò prudentiam! ò fortitudinem! ò abstinentiam singularem! deinde subijcitur dubitatio, quid hic prius dicam?

LECTIO IV.

Locus à coniugatis.

LIcet Quint. lib. 5. c. 10. locum hunc nullum dicat, eum tamen cum Arist. & Tullio diligenter tractandum arbitramur, cum sæpè vim ad persuadendum non mediocrem habeat. Vt si quis dicat, regnum non expetendum esse, cùm Regibus tot vndique pericula immineant, tot sollicitudines: aut doctrinam summo studio acquirendam, cùm viris doctis, tanta sint, & ad opes, & ad dignitates proposita præmia; aut militiam esse fugiẽdam, quòd militibus tot sint labores exorbendi, tot adeunda mortis pericula; aut satius esse literis, quàm mercaturæ operam dare, quod viri litterati maiore sint in honore, quàm mercatores. Hęc enim coniugata sunt omnia; Regna, Reges: Doctrina, Docti: Militia, Milites: Literæ, Literati: Mercatura, Mercatores.

PVNCTVM PRIMVM.

Definitio.

APpellat coniugata Cic. in Top. quæ sunt ex verbis generis eiusdem, & ab vno orta variè commutantur, vt Sapiens, sapienter, sapientia; Græci σύζυγα vocant, quasi iugo nexa, vel παρώνυμα, denominatiua.

Non est nouum in vocabulis ludere serio; præstat hoc lætitiæ dator Plautus in prologo Amphitruonis.

Iustam rem, & facilem esse oratũ à vobis volo.
Nam iustè ab iustis iustus sum Orator datus.
Nam iniusta ab iustis impetrari non decet.
Iusta autem ab iniustis petere insipientia est.
Quippe illi iniqui ius ignorant, neque tenent.

Prodest igitur non parum huius loco cognitio, qui vel in cõparatione valet, vt benè monet Arist. 1. Rhet. c. 28. Nam si quis dubitaret vtra maior virtus esset, Fortitudo, an Temperantia, posset ita colligere. Pulchrius est, ac præstabilius fortiter agere, quàm temperanter, igitur præstabilior est Fortitudo, quàm Temperantia, & fortis esse pulchrius est, quàm temperans.

PVNCTVM II.

Vsus.

TRipliciter distingui solent Coniugata, quæ sola voce fiunt; studium, studiosus: ex quibus nullum nisi fallax argumentum ducitur; quæ non voce, sed significatione connectuntur, virtus, honestas, paupertas, mendicus. Ex ijs elicitur argumentum: Virtus bonorum cumulum adfert: honestè viuunt, & ex virtute viri probi, probis igitur benè est, feliciterque.

Tertium Genus est eorum, quæ locis, & significationis communione iunguntur, quæ præstantissima sunt, pius, pie, pietas. Pro Rosc. Amer. n. 16. *Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur.*

Ex hoc argumentatur pro Cæsare in Orat. pro Marcello, & illum inuictum esse demonstrat, quòd clementia sua, & æquitate animi, ipsius

psius victoriæ conditionem superarit, eaque victis concesserit, quæ iure victoriæ auferre potuisset, num. 12. *Cæteros quidem omnes victores bellorum ciuilium iam ante æquitate, & misericordia viceras hodierno verò die teipsum vicisti. Vereor, vt hoc quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ erat illa adepta, victis remisisti. Nam ipsius victoriæ conditione iure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ iudicio conseruati sumus; Recte igitur vnus inuictus es, à quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque deuicta est.*

Fracta, sublataque omni animorum dissensione Cæsaris ab insidijs non esse metuendum concludit in eadem Orat. num. 32. *Arma ab alijs posita ab alijs erepta sunt. Ingratus est, iniustusque ciuis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum.*

Iterum genus hoc duplex assignatur ab Arist. Coniugata proprie, & à casu: illa verba sunt & nomina ab vno deducta, viuere vita, viuens. De sacrilegio Dionysio sic loquitur Tull. lib. 3. de Nat. Deo. num. 84. *Iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferre: in quibus quòd more veteris Graciæ inscriptum esset, Bonorum Deorum. Vti se eorum bonitate velle dicebat.*

Ex subiecto ad adiunctum agit in Anton. Ph. 2. *Non tractabo te, vt Consulem: ne ille quidem me vt consularem.*

In Pisonem. *Cùm esset omnis illa causa Consularis, & Senatoria, auxilio mihi opus fuerat, & Consulis, & Senatus.*

In hoc Genus lusit Martialis li. 2. Epigram.
Vt mortem fugeret, se Fannius ipse peremit.
Dic rogo num furor est, ne moriare mori;

A casu sunt aduerbia nominumq; casus ab vno deducti, honestus, honeste, honestum.

A casu pulchrum hoc Luc. in Epigramm. θνητὰ τὰ τῶν θνητῶν *Mortalium sunt quæ ad mortales pertinent.*

PVNCTVM III.

Canones.

HVius loci sunt quatuor. I. Quod vni conuenit Coniugatorum, cæteris quoque conuenit. Si Poesis laudanda est, Poetæ quoque laudandi sunt Archiam Poetam in Rom. ciuium numerum adscribendum ex hoc loco probat. Cic. num. 19.

II. Quod non conuenit vni Coniugatorum, nec alijs, Poesis à Rep. non est excludenda, nec à ciuitate debent extrudi Poetæ, ibidem multis numeris.

III. Cui conuenit vni, cætera quoque conueniunt, iuste semper se gessit Aristides, ergo iustus fuit. Si Christiani sumus, Christiane viuamus.

IV. A quo remouetur vnum Coniugatorũ, ab eodem cætera remouentur: Nihil vnquam fecit Aristides iniuste, iniustus igitur non fuit.

PVNCTVM IV.

Cautiones.

TRiplex in coniugatis est adhibenda cautio. I. Ne propter vocis coniunctionem coniugata dicamus omnia. Nec enim valet. Necesse est dare aliquid somno proindè somniculosum esse necesse est. Nam somniculosus nõ est hic is, qui somnum capit, sed iners, ignauus propria verò sunt, dormire, dormiens.

II. Vt ambiguitas euitetur, qualis illa Simonidis sententia. Cum homines simus, humana tantum curare debemus: Falit, nam vox humana, cùm in conclusione non vsurpetur pro ijs, quæ ad hominem spectant, sed pro caducis, ac terrenis: qua significatione humana distinguntur: Sic fallit, Officium suum præstat, igitur officiosus est: reperias enim seruos, qui plagarum metu præstent officium, non idcircò tamen officiosos.

III. Vt attributa Coniugatorum rectè assignentur. Nec enim valet album est, dulce igitur albedo, est dulcedo; nimirum alius est sensus in antecedente, alius in consequente, sed igitur est in eadem re albedo & dulcedo.

PVNCTVM V.

Ad delectandum valet.

LIcet locus hic non magnum momentum habeat ad probandum, plurimum tamen potest ad delectandum præcipuè, si figuris illustretur. Per hyperbolem 1. Ver. num. 26. Vt mihi non vnus homo improbus oppri-

mendus sit, id quod Siculi petiuerunt: sed omninò omnis improbitas, id quod populus Ro. iamdiu flagitat, extinguenda, atque delenda sit.

Per paronomasiam Verr. 2. n. 129. ridiculi inueniebantur ex dolore, cum dicerent, eum egregium Astrologum, qui non tam Cœli, quàm argenti cœlati rationem duceret.

In Poesi suauitatem facit ex Propertij sententia.

Libertas quoniam nulli iam restat amanti,
Nullus liber erit si quis amare velit.

Poeta recens, & nobilis in P. Maronis nomine lusit eleganter.

Qua non te Publi fama tuba publicat orbi,
Publica nonne tuus Bibliotheca liber?
Sunt & Virgili, tu sydere pulchrior omni
Virgili, & eloquij tu mare dulce Maro.

Virg. 7. Æn. *Non capti potuere capi.* & illud Ouidij: *Vt ameris amabilis esto.*

PVNCTVM VI.

Ad Amplificationes.

QVin & amplificationibus inseruiunt coniugata, quibus vtitur multis in locis Tull. pro Flac. n. 7. *Et is est reus auaritiæ, qui in maledicentissima ciuitate, maledictum omne, in suspiciosissimo negotio, suspicionem omnium, non modò crimen effugit.* Pro Mur. 29.

Iuuant inquam, plurimum si conglobentur hoc modo. Quid tu militem eum appellas, cui nondum per ætatem militare licet? quid? Equitem vocas, qui nunquam nisi in arundine longa equitauit. Quid? Imperatorem nominas, qui sibi, & cupiditatibus suis non imperat. Det primo militiæ nomen, stipendia faciat, militaris disciplinæ laboribus exerceatur, armis, & equis apte vti discat, petulantes animi motus coercere, longo virtutis vsu assuescat, tum militem fortissimum, Equitem expeditissimum, Imperatorem egregium appellabis.

Magnam vtique locus hic suppeditat dicendi copiam, ad rem non solùm argumentis probandam, sed etiam varietate sermonis eleganter illustrandam. Vnum quippe coniugatorum prò altero frequenter vsurpari necesse est, si satietatem vitare volumus, quæ ex frequenti vocum earundem repetitione nascitur. Est enim fastidij plenissimum idem, itidem sæpius iterare. Itaque pro iusto, dices iustitiæ laude clarum, & insignem, Nihil nisi iuste facientem, ius suum cuique tribuentem.

Quin & alia reperiuntur in Coniugatis quæ propius accedunt adorationis integumenta. Tale est illud Ennianum, quod in Authoris antiqui Satyris obseruatum est à Gellio lib. 18. cap. 2. super vna dictionum multarum radice *frustra*, à qua & fibræ variæ pendent,

Nam qui lepidè postulat alterum frustrari;
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse;
Nam qui sese frustrari quem frustra sentit,
Qui frustrator is frustra est; si nō ille est frustra.

Quæ vocabulorum ambages, quamquam ab vno fonte manant orationem perplexam, & flexuosa repetitione faciunt obscuriorem (quod in oratione vitium est non leue) non nunquam tamen à Græcis vsurpantur. Extat Epitaphium à Simonide conscriptum vt vult Suidas, cuius nomen Acron,

Ἄκρον ἰητρὸν ἄκρων Ἀκραγαντῖνον, πατρὸς ἄκρου
Κρύπτει κρημνὸς ἄκρος πατρίδος ἀκροτάτης.

Summum Medicum Acronem Agrigentinum patris summi VIRI.
FILIVM, *tegit præcipitium summum patriæ summæ.*

Quidam autē secundū versum ita proferunt.

Ἀκροτάτης κορυφῆς τύμβος ἄκρος κατέχει.

Summi cacuminis sepulchrum summum detinet Acronem.

Sed qui in Græco multus est, is in Latino idiomate vix apparet lepos.

LECTIO V.

Locus à genere.

MAgna vis est huius loci in vtramque partem, & ingens vtilitas, cum vix vlla causa proponatur Oratori tractanda, quę non ex genere, vel tota maiori saltem ex parte petatur.

PVNCTVM I.

Definitio.

GEnus est quod suis similis communione quadam, specie autem differentes duas, aut plures complectitur partes. Virtus Iustitiam, Temperantiam, Fortitudinem, Prudentiam

tiam continet; inter se conueniunt, quòd sint Virtutes, dissident, quòd circa varia obiecta versentur. Sic formabis argumentum à genere. Antiquissimum illud Philosophiæ decretum, tanquam indubitatæ Fidei Oraculum, per omnes ætates, perque hominum benè sentientium animos peragrauit, virtutis omnis laudem, inhonestæ, laudabilisque actionis vsurpatione consistere: erit igitur qui putet regias virtutes, quæ velut eminentes sunt tabulæ omnibus non ad intuendum solum, sed ad imitandum propositæ, Iustitiam scilicet, Prudentiam, Humanitatem, Munificentiam, Pietatem, aliaque id genus, cum cęcis Manibus in vmbra, & otio languidas obtepescere debere, non verò in aciem, atque in laudandæ alicuius exercitationis campum descendere?

Diuidit *Animal*, quod est genus in quinque species, stellas, aues, bestias, pisces, homines. Ouid. 1. Transformationum.

Neu regio foret vlla suis animalibus orba,
Astra tenent cæleste solum formæq; Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus vndæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.
Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est.

Ex hoc loco sumitur illa vis argumenti, quo Baccharam pollicitis diuitem, & in promittendo tam liberalem, quam in dando parcum & tenacem verborū fulminibus impetit Mart. lib. 7. Epigr. 91.

Si quid opus fuerit, scis me non esse rogandū;
Bis nobis dicis, Bacchara, terq; die.
Appellas rigida tristis me voce, secundus.
Audis, sed nescis, Bacchara, quid sit opus.
Pensio decoram petitur, clarèq; palamq;
Audis, sed nescis, Bacchara, quid sit opus.
Esse queror gelidasq; mihi, tritasq; lacernas:
Audis, sed nescis, Bacchara, quid sit opus.
Hoc opus est, subitò fias vt sydere mutus,
Dicere ne possis, Bacchara, quid sit opus.

PVNCTVM II.

Loci dignitas & præstantia.

IN hoc loco nihil illustrius, quàm si fiat hypothesis ad thesim ascensus, quod præceptum celeberrimum est apud Rhetores; quare docendum quo artificio reuocāda sit ad Thesim, hoc est species, seu forma, ad genus. Illud præstat Orator, vel cum à laude, & commendatione generis, vel à vituperatione progreditur ad ea laudanda, vel vituperanda, quæ sub genere continentur. Laudandum suscipit Orator Archiam, hæc hypotyposis est. Ergo, vt aliquem campum aperiret Orationi peritus scilicet dicendi artifex, Orationem circumstantijs personæ, & temporis absoluit, & ad Thesim reuocat, à num. 19. ad 21. amplissimè laudat studia humanitatis, artesque liberales. *Sit igitur sanctum apud vos humanissimos homines, hoc Poetæ nomen, quod nulla vnquam Barbaria violauit, saxa, & solitudines voce respondent, bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur, atque consistunt; nos instituti rebus optimis, non Poetarum voce moueamur?*

Cùm singulare crimen ad suum genus reuocatur. Pro Roscio Amer. vbi accusatus parricidij ab Oratore defenditur, igitur à Roscij persona absoluit Orationem, & circa num. 62. ad 72. plurima de grauitate illius sceleris affert. *Etenim quid tam est commune, quam spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt, dum possunt, vt ducere animam de Cœlo non queant; ita moriuntur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur; ita postremò eijciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficij crimen, cui maleficio iam insigne supplicium est constitutum probare te, Eruct, censes posse talibus viris, sine causam quidem maleficij protuleris?*

PVNCTVM III.

Hypothesis ad Thesim ascensus excusat.

CVm excusandum est alicuius hominis vitium, non sine artificio, atque prudentia reuocatur Hypothesis ad Thesim; Ita cum Cœlium defendit Orator, eiusque adolescentiam non satis honestis studijs implicatam, eò tandem descendit Oratione, vt adolescentum studia ludosque excuset, num. 28. *Datur enim concessu omnium, huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates? quæ si ita erumpunt, vt nullius vitam labefactent, nullius domum euertant: faciles, & tolerabiles haberi solent.*

Post aliqua num. 39. *Hæc igitur est tua disciplina?*

sciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi puerum parens commendauit, & tradidit, vt in amore, & voluptatibus adolescentiam suam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc studia defenderes? Ego si quis hoc robore animi, atq; hac indole virtutis, ac continentię fuit, vt respueret omnes voluptates, omnemq; sua vitæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non conuiuia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude, & cum dignitate coniunctum, hunc mea sententia, diuinis quibusdam bonis, instructum, atque ornatum puto. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniueret: & interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapsione vix posset, & multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modò hæc ætas, sed etiam iam corroborata caperetur.

PVNCTVM IV.

Insectatur.

CVm aliquam grauem personam facetijs insectari voles, carpere poteris ea studia, quibus ipse se deditum profitetur; ne scilicet si personam ipsam attingas imprudentior videare, quàm ingeniosior; Ita ludit Orator in Catone, dum ridiculam Stoicorum sectam, cui erat ipse Cato addictus, iocis, & salibus mirificè aspersit. Pro Muræna à num. 11. & 61. *Fuit enim quidam summo ingenio vir Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt, & præcepta eiusmodi: Sapientem gratia nunquam moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum, & leuem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos; si mendicissimi, diuites; si seruitutem seruiant, reges: nos autem qui sapientes non sumus, fugitiuos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt. Hæc homo ingeniosissimus Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit.*

PVNCTVM V.

Docet.

AD docendum sæpius & vtiliter assumitur ascensus ad Thesim. Pro Sextio, nu. 96. *Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quæsisti, quæ esset nostra natio Optimatium. Sic enim dixisti: Rem quæris præclaram iuuentuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. De qua pauca dicam, & vt arbitror, nec ab vtilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa Sextij abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, &c.*

PVNCTVM VI.

Refutat.

ALiquando refutandi gratia cogitur Orator traducere Orationem à forma ad genus, perfectum illud est exemplum. Pro Mil. à num. 7. ad 12. vbi hanc refellit aduersariorum sententiam. *Negant intueri lucem esse fas ei qui à se hominem occisum esse fateatur.* Hoc telum quod aduersarij temerè iecerant in caput Milonis perfringit Orator cum subdit. *In qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatij fortissimi viri: qui, nondum libera ciuitate, tamen Pop. Rom. comitijs liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam qui hoc ignoret, &c.*

Cauendum imprimis Oratori ne vagetur longius quā ratio causæ postulet, alioqui patet aduersariorum telis; nihil enim facilius perito Oratori, quàm locos illos communes refellere, atque explodere, quod Cic. præstat. Pro Cœl. 29. *Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuuentutis aliquam inuidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quòd vno reo proposito, de multorum vitijs cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. Dies me iam deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner expromere de corruptelis, de adulterijs, de proteruitate, de sumptibus immensa oratio est. Vbi tibi reum neminem, ad vitia proponas, res*

tamen

tamen ipsa, & copiosè, & grauiter accusari potest. Sed vestræ sapientiæ est, non abduci ab reo: nec quos aculeos habeat seueritas, grauitasq; vestra, cùm eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cùm is non suo crimine, sed multorum vitio sit in odium iniustum vocatus.

PVNCTVM VII.

Canones.

HIs ferè pronunciatis continetur locus à genere.

I. Quod ei conuenit, singulis quoque eius formis. Si omnis virtus laudem meretur, & amorem, etiam ipsa prudentia merebitur.

II. Cui conuenit genus, & singulæ partes eius conueniunt. Si sapiens omnibus virtutibus instructus esse debet, & Iustitia.

III. Cui non conuenit Genus, nec singulæ generis Formæ conueniunt. Si sapiens nullo debet esse vitio infamis, nec auaritia laborare debet.

IV. Quod Generi non conuenit, neque singulis eius Formis. Si nulla virtus in excessu posita est, neque fortitudo. Quæ quidem axiomata, tunc valent, cùm genus vniuersim sumitur, adhibito videlicet vniuersali signo; Nullus, vel Omnis, Cauendum monet Tullius, ne speciem aliquam prætermittas, nisi velis argumentum irritum.

V. Remoto Genere cum aliquo particulari signo, Formam eius aliquam remoueri necesse est, non omnes. Aliquæ virtutes non habent sedem in voluntate, ergo vel prudentia, iustitia, vel alia de numero virtutum in voluntate sedem non habebit qualis prudentia, quæ virtus est intellectus propria.

PVNCTVM VIII.

Vsus.

FRequens est, ac multiplex vsus generis. Docendi quandam, & explicandi facultatatem affert huius loci tractatio, 5. Verr. nu. 4. *Atq; hæc ego plus oneris habeo, quàm qui cæteros accusant, (si onus est id appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quàm cæteri: quòd ita postulatur ab omnibus vt ab ijs se abstineant maximè vitijs, in quibus alterum reprehenderunt. Furem aliquem, aut rapacem accusaris? Vitanda tibi semper erit omnis auaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cauendus erit semper, ne qua in re asperior, aut inhumanior fuisse videare; corruptorem, adulterum? prouidendum diligenter ne quod in vita vestigiũ libidinis appareat. Omnia postremò, quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt: Etenim non modò accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui quod in altero vitium reprehendit, in eo ipso deprehenditur.*

Valet in exordijs, suppeditatque maximam Oratori copiam: Nam, vel in ipso Orationis aditu genus quoddam proponit, atque sententiam, cuius notio pertinet ad multa; deinde verò descendit ad speciem, quæ totius Orationis corpus absoluit, quod genus principij insigne est. Pro domo sua, cùm esset dicendum præclarum esse institutum Populi Rom. quod ijdem & sacrorum curam, & Reipubl. gererent, à genere exorsus omnia Maiorum, & Populi Rom. instituta commendauit. Vel statim in ipso exordio relicto genere, aggredimur ad speciem. Pro Quint. Vel certè primum proponit genus, idemque in exordio partibus multis, & formis adductis confirmat. 4. in Verr. num. 2. *Cùm omnium sociorum, prouinciarumq; rationem diligenter habere debetis, tùm præcipuè Siciliæ plurimis, iustissimisq; de causis.*

Per affirmationem pro specie genus vsurpatur; sic Poetam pro Virgilio, Oratorem pro Cic. Philosophum pro Aristotele, dicimus.

Pro singulari, aut certè minus vniuerso nomine, ponimus quod communius est, & latius patet Cic. Pro Quint. *Quid ergo est? primùm magnitudo periculi summo timore hominem afficit.* Hominem pro Quintio dixit; qui vsus debet esse frequentissimus, ne semper in easdem voces incurrat Orator. Si quis nempe de Platone differat, fastidium Oratio pariet, si perpetuo Platonis nomen ad aures accidat, quæ nausea facilè tolletur, si facilitatem huius loci studiosus sibi Rhetor comparauerit, modò Græciæ lumen Principem in dicendo, diuini virum ingenij, non linguæ solum, sed animi, virtutisque magistrum, & doctorem.

Non-

Nonnunquam genus adiungitur suæ formæ. Iustitia nobis illa virtus. Cicero dicendi Magister. Aliàs, quod fit præsertim enumeratione partium rem in genere affirmamus, quam deinde suas in partes dissoluimus. Post reditum Tull. Cùm dicendum esset, nihil sibi liberis charius esse datum: subijcit, mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea chariores.

Per negationem vsus non minus frequens est, sed facilis. Ita possemus vocare virtutem, non corporis, sed animi bonum, non obnoxiam inconstantis fortunæ possessionem, sed ornamentum quod nobis inuitis, & reluctantibus nemo possit abstrahere.

PVNCTVM IX.

Partitio generis.

GEnus est aliud mixtum, vt modò à specie probetur genus, modò species à genere: quæ quidem idea plurimum valet, vbi vrgenda est aliqua ratio, & quasi in acie argumentis dimicandum. Lactant. lib. 2. cap. 5. Assumis ad probandum nihil esse admodum expetendum in hac mortali vita, in qua nihil præter animi molestias, & corporis ærumas reperiri solet? Sic rem conficies. Si fieri potest vt ingrediatur in sensus vis vlla corporeæ voluptatis, quæ non sit eadem inanis, ac fluxa, neq; tangendi, audiendiq; sensus idonei sunt, vndè aliquam colligere te posse putes veram, solidamque voluptatem? Quod si in ijs quoq; nullus inest verus suauitatis sensus, ergo nulla est voluptas corporis expetenda, quæ tota quantacumque est, ex illis fontibus effluit. Eadem est ratio honoris, & gloriæ: Nam omnis est leuis illa gloria, quæ arbitrio humano quæritur; ergo neq; existimatio ingenij, nec honor dignitatis, neque pulchritudinis fama, neque vlla laus animi, aut corporis expetenda est, cùm sit omnis illa quidem precaria gloria, & orta ex hominum studijs, atque iudicijs. Quod si earum omnium rerum inanis est gloria, efficitur profectò, cùm hæc vita nullam afferat laudem, nisi quæ ab hominum iudicio sit profecta, omnis omittenda sit cura consequendæ laudis.

Idem quoque iudicium diuitiarum est; Itaque si neque honores, neque voluptates, neq; diuitiæ, quicquam habent boni, cuius studio sapientes duci possint, quid est quæso magnopere expetendum in vita, in qua si quidem hæc contemnuntur omnia.

Huc referas licet omnes locos communes in falsos testes pro Sylla in Parricidas, pro Amer. in proditores contra Catilinam. Vel pro viro forti, docto, iusto, pro Murena, Marcello, Pompeio, &c. qui sæpè in forensi contentione tractantur: vel in genere deliberatiuo, sitnè credendum hostibus, sitnè illudendum.

Ad quam tractationem iuuerit etiam alia genera, quàm propositæ quæstionis inuestigare, cuiusmodi sunt genus temporis, genus locorum, & testium, quæ eò maiorem dicendi copiam suppeditabunt, quò plus loci, ac temporum, cæterarumq; rerum comprehendent. Sit tibi negotium contra Caluinianos, hanc hypothesim transferes ad Thesim, omnesque hæreticos perfidos esse demonstrabis, quod vt facias, genus temporum quæres dicesque omni tempore fuisse perfidiosos, sub Constantio, Theodosio, Leone: necdum satis? poteris genus locorum aduocare, & addere vbiq; terrarum perfidiosos, ac fallaces fuisse, in Gallijs, in Africa, in Italia, Græcia, &c.

LECTIO VI.

Locus à forma, seu specie.

GEnus & species vno capite comprehendi poterant, tùm quia coniuncta sunt, & à Tullio sæpè confunduntur, tùm quòd vnum pro altero ponitur, cum est sermo de facultate oratoria; cùm exquisita generis & speciei distinctio dialecticorum sit, non Oratorum. Placuit tamen vtramque distinguere, vt clarior esset vtriusque tractatio.

PVNCTVM I.

Definitio.

CVm definiuisset Cic. in Top. genus, notionem ad plures differentias pertinentem, formæ definitionem hanc subiunxit. Est notio cuius differentia ad caput generis, quasi

ad

ad fontem referri potest. Deindè formas vocat eas, in quas genus sine vllius prætermissione diuiditur. Si quis ius in morem, legem, æquitatem, diuidat. I. de Orat. quasi generis partes appellat. Species secundum alios erit, de pluribus dicitur indiuiduis numero tantum differentibus. Homo de Petro, Ioanne, &c.

PVNCTVM II.

Loci Canones.

I. De quo dicitur aliqua species, dicitur & genus, & contra. In subeundo martyrio summa est fortitudo, est ergo virtus: in singulari certamine obeundo nulla prudentia, nec fortitudo, neque iustitia, ergo nulla virtus.

II. Quidquid dicitur aut negatur de omni specie, & de genere. Nec Prudentia, nec Temperantia, nec Fortitudo, neque Iustitia ducunt ad malum, igitur nulla virtus ducit ad malum.

III. Quod dicitur de aliqua tantum specie, dici ur etiam ex parte de genere; si conuenit iustitiæ laudari, laudabilis est aliqua virtus: non tamen vniuersè concluditur.

PVNCTVM III.

Vis & Præstantia.

Qvam vim habeat, & facultatem ex ijs quæ de genere dicti sunt facilè intelligi potest: vt igitur ab illa erigit orationem suam ad genus, ita sæpè Thesim tractat Orator, hoc est communem aliquam sententiam rationibus confirmat, & argumentis solet ad ea quæ singularia vniuerso genere continentur, non sine arte descendere.

Secundò plurimum potest in reprehensione, si velis in aliquem acrius irrumpere. Quod facit Cic. I. in Catil. num. 7. ad 10. quo in loco generis latent primùm illa quidem: *Quid est Catilina quod iam amplius exspectes, si neq; nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia. Muta iam istam mentem: mihi crede, obliuiscere cædis, atque incendiorum, teneris vndiq; luce clariora sunt nobis tua cõsilia omnia.*

Post quas similitudines mox fundit orationem per formas multiplices.

Quæ etiam licet mecum recognoscas. Meministinè, me ante diem XII. Kal. Nouemb. dicere in senatu certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VIII. Kal. Non. C. Manlium audaciæ satellitem atq; administrum tuæ? numme fefellit Catilina, non modò res tanta, tàm atrox, tàm incredibilis, verùm id quod multò magis est admirandum, dies.

PVNCTVM IV.

Vsus. Per Affirmationem.

Per affirmationem elegans est hic locus à forma. Sceleratus est, quia homicida; obnoxius alicui vitio, quia ebrietati; aliquis Philosophus eius sententiæ, quia Plato: quæ tum validiora argumenta fiunt, ad permouendos auditorum animos, cùm multæ simul formæ congeruntur. Sceleratus est quia furti, & ebrietati, quia rapinis, & incendijs, quia mendacijs, & sacrilegijs, quia sordidis ac flagitiosis libidinibus, alijsque vitijs est obnoxius.

Non tamen hæc argumenta nudè tractanda sunt, sed figuratè, & magno nonnunquam verborum ambitu. Erit ille immunis à scelere quem ebrietas fœdissima labes ab hominum consuetudine separauit? erit innocens quem occulta, non modò furta, sed etiam publicæ rapinæ sæpè iudicum potestati tradiderunt? nefarium non illum dicetis hominem, quem neque sanctitas templorum à sacrilegio reuocauit, neque sempiternæ mortis certa supplicia ab vllo vitio deterrere potuerunt?

Alius est vsus orationis ornamentum, & numerum, vel ad locutionum varietatem, quod multis modis fieri potest proposito primum toto, deindè subiectis partibus, & contra: vel formis, seu partibus totius loco positis, Act. 5. in Verr. num. 4. 6. in eundem num. 2. Probat enumeratis partibus omnem Siciliam depredatum esse Verrem. *Nego in Sicilia tota, tàm locuplete, tàm vetere prouinciæ, tot oppidis, tot familijs, tàm copiosis vllam argenteum vas, vllam gemmam, nego vllam picturam, quin conquisierit, inspexerit, quod placitum sit, abstulerit.* Quod exemplum producit ad num. 3.

PVN-

PVNCTVM V.

Per Negationem.

SEnatores Rom. Rempubl. optimè administrare, quia necesse est illam per Ciues Rom. non verò per Hispanos, non per Græcos, aut alias gentes administrari. Ita N. singulari virtute, præstantique prudentia virum esse dices, quòd non modo sit temperans, & fortis, sed etiam iustus & prudens: aut quòd nulla vnquam vitia mentem eius fœdarint, nō ebrietas, non libido, non auaritia. Quæ argumenta si expendantur, reperientur quidem habere negationem adiunctam, ita tamen vt valida sint, in quantum negationi adnexa est affirmatio, aut ipsa negatio per affirmationem explicari potest. Dicere namque Caium virtute conspicuum, quia non desit illi Temperantia, idem est, quia sit instructus Temperantia.

PVNCTVM VI.

Per Inductiones.

AD hunc sæpè locum pertinent Inductiones, cùm scilicet ex multis formis genus, aut ex multis singularibus aliquid vniuersale concluditur pro Mil. nu. 7. Ex eodem fonte. 1. Phil. num. 18. *Ecquid est quod tàm propriè dici possit actum eius, qui togatus in Rep. cum potestate imperioq; versatus sit, quam lex? quære acta Gracchi; leges Sempronia proferentur, quære Syllæ: Corneliæ, quid? Cn. Pompeij consulatus in quibus actis consistit nempe in legibus à Cæsare ipso si quæreres, quiduam egisset in vrbe, & toga: leges multas responderet se præclarè tulisse.*

Quem locum idem tractat pro Plancio, nu. 60. *Etenim honorum gradus summis hominibus, & infirmis sunt pares: gloriæ, dispares. Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio parem? quis Atinio Calatino? quis Cn. & Pub. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem summus honorum gradus, quos illi assequuti. Est enim in virtute multis adscensus, vt is gloria maximè excellat, qui virtute plurimum præstet.*

Huc referendum est illud exordiorum genus, in quo forma præponitur, seu pars, aut etiam multæ; quibus totum, seu genus adiungitur. Si quis virtutem laudaturus orationem ordiatur à forma. Iustitiæ laus semper in ijs, qui Remp. administrarent, æstimata est, prudentiæ, temperantiæ, &c. tum subijciat virtutem in genere omnium commendatione dignissimam.

Ita pro Quintio, cùm dicere potuisset Tull. multa reperiri in causa Quintij, quæ æquitati causæ nocere possent, non loquitur tamen vniuersim, sed partes enumerat, quæ nocent, gratiam scilicet Næuij, & eloquentiam Hortensij.

Morimur omnes etiam Nobiles, etiā Principes, etiam Reges; Leones Catulis, Elephanti Formicis, Aquilæ Culicibus aggregantur. Mors capta est auribus, nullum audit; capta oculis, neminem agnoscit: armata grandi falce, omnes demetit: triremes æquat liburnis, turres, cauernis, purpuras pannis, Tiaras petasis, sceptra ligonibus. Mori cōmune hominis officium est & supplicium; lata & pronunciata in eum mortis sētentia ab eo Iudice, cui refragari nemo potest; fac te splēdore natalium illustrem, fac te esse omnium Virtutū comitatu visendum, dic te esse doctrina, & eruditione mirabilē; Te nobilitate Cæsares, te Virtute, & Sāctitate vitæ Apostoli, te scientia Philosophi superarunt. Aut igitur hominis naturam exue, aut te cum illis aliquando moriturum esse pronuntia.

LECTIO VII.

Locus à similitudine.

NE illi pessimè de Eloquentia meriti sunt, qui locum hunc quasi inutilem excludendum esse putant; nemo quippe in arte dicendi tam mediocriter exercitatus est, qui non cū habere intelligat, & vtilitatis plurimum, & voluptatis: Vtilitatis, quòd lucem rebus, vim argumentis afferat, motumque in animis concitet: Voluptatis, quòd rerum varijs imaginibus mirum in modum auditores reficiat, atque recreet.

PVN-

PVNCTVM I.

Definitio.

SImilitudo, lib.4. ad Heren.num.6. definitur Oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Differt à Comparatione, quod comparata sint ea quæ magis, hoc est in comparatione fit Quantitas, in similitudine Qualitas, Dum enim comparamus, aut plus, aut minus, aut par in esse alicui dicimus. Phil.3. num.9. Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia fecit, & facit Antonius? quid est aliud quàm plura fecit Antonius, quàm Tarquinius?

In Similitudine Qualitatem tantùm ostendimus, nempe quale sit id quod agimus, Phil. 4.num.11. Faciam igitur, vt Imperatores instructa acie solent. Quamquam paratissimos milites ad præliandum videant, vt eos tandem adhortentur, sic ego vos ardentes, & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Vbi nulla fit minoris, paris, aut maioris, mentio.

PVNCTVM II.

Diuisio.

TRiplicem faciunt eloquentiæ Magistri locum hunc, eumq; diuidunt in Parabolam, Inductionem, & exemplum. Multis comendat Sen. Philosophus Parabolas, & Demetrium tacitè reprehendit similitudines, vt parum vtiles, & nonnunquam vitiosas monentem, ep.59. *Inuenio translationes verborum, vt non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis non vti vetat, & Poetis illas solis indicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei causa eloquebantur, Parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua Poetis, sed vt imbecillitatis nostræ, adminicula sint, & vt discentem, & audientem in rem præsentem adducant.*

Est autem Parabola rerum alioqui diuersarum in vna, vel pluribus partibus, conuenientia: quæ illustris similitudo dicto, aut facto antiquo, vel recenti, aut historia aliqua narrata grauiter, aut iucundè pro rei natura continetur, id quasi commodè reddatur Apodosis non mediocrem affert dignitatem. Talis est illa, Tull. pro Rosc. Amer. qua bellè comparat accusatores cum anseribus, n.56. *Illis cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt significent, si fures venerint, at fures internoscere non possunt. Significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: & quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam potius partem peccant, quæ est cautior. Quod si luce quoque canes latrent, cùm Deos salutatum aliqui venerint, ijs crura suffringãtur, quòd acres sint etiam tùm, cùm suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alij vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alij canes, qui & latrare, & mordere possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maximè debetis in eos impetum facere, qui merentur.*

Pietatis sepulta in nobis scintilla latet, velut igneus ardor inclusus saxis, quem non excutias, nisi conteras; nec virtutis scintillam in te latentem, & torpentem nisi continuis ferri, hoc est tribulationis ictibus contundaris, ait Nazian. in Car. de laude virginitatis, qui mira solertia parabolas solum ad exprimendam rerum imaginem compositas ad vehementiam orationis vsurpat.

Nec dissimilis imago de arbore illa in fabulis decantata ferri victrice, qua ridentis fortunæ blandimentis irretitum hominem licet sapientem ac probum, consuetum antea virtutis odorem non spirare docet, cùm aduersis vrgetur. Sic enim in Orat. cùm reuerteretur ex agro, Greg. Nazian. Arbor quædam est fabulosa, quæ excisa magis germinat, & contra ferrum decertat, & si quid mirabilius in re mirabiliori dicere oportet, morte viuit, & abscissa repullulat, necnon consumpta augetur. Hæc referunt fabulæ: & arbusti illius natura talis est. Mihi autem manifestè videtur, tale quid Philosophum esse, qui per afflictiones clarescit, & ex grauibus materiam facit virtutis, ac in aduersis gloriatur.

In hoc genere laudantur præcipuè quæ paucioribus verbis rem in oculis, non sine aliqua vrbanitate, designunt, vt illa Ciceronis 13. Phil.n.12. *An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, qui thesaurum Draco,*

Pom-

Pompeij seruus, libertus Cæsaris, agri Lucani possessiones occupauit? In Verr. nu.4. *Nimium es vehemens feroxq; natura, non putas fas esse verbum ex ore exire cuiusquam, quod non iucundum & honorificum ad aures tuas accedat, venisti iratus omnibus. Repentè enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus inflato collo, tumidis ceruicibus intuisti.*

Elegans est illa Cic.6. Famil. Ep. *Quemadmodum igitur scalarum gradus si alios tollas, alios incidas nonnullos malè hærentes relinquas, ruinæ periculum struas non adscensum pares. Sic tot malis tùm fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest adferre.*

Quas tamen parabolas aliquando diffundit ac dilatat. Cic.1. in Catil.num.31. *Iamdiu in his periculis coniurationis, insidijsq; versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iste vnus tolleretur: videbimur fortaße ad breue quoddam tempus cura & metu eße releuati periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus Reip. Vt sæpè homines ægri morbo graui, cum æstu, febriq; iactantur, si aquam gelidam biberint, primò releuari videntur: deinde multò grauius vehementiusq; afflictantur: sic hic morbus, qui est in Rep. releuatus istius pęna, vhementiùs viuis reliquis ingrauescet.*

Hûc referuntur Allegoriæ, Metaphoræ, quæ licet à similitudine differant, illam tamen continent, non expreßam quidem, sed tacitam. Ita Clodium sæpe pestem Reip. bustum, ac sicarium vocat Orator, quasi diceret, vt pestis serpit, grassatur pedetentim, diffunditur, & vastat omnia; Clodius per vrbem impunè volitat, grassatur, ciuium strages edit, &c.

Qui modus ad locupletandam orationem est aptissimus, si tamen non temerè adhibeatur. Vidistis aliquando intractatum, ac ferocientem equum, calcitronem, mordacem, cubitorem, ad omnes habenarum flexiones, conuersionesque morosum, alligate eum si placet ad palum date illi domitorem generosum atque benè peritum, qui non verbera solùm, sed industriam singularem adhibeat ad domandum: breui vsualem equum habebitis, condocefactum, facilem, tractabilem, qui leuiore modò cursu, modò pleniore, laxis tùm habenis incitatiore feratur, inde tolutarius molliter, indè gradarius incedat, tùm subsultim, tùm saltuatim, qui modò in gyrum se cōmodè flectat, mox aperto curriculo præcipitet, subitoque ex incitato cursu consistat, qui declinet, incurset idem atque inuadat, qui latus præbeat, postremò quasi ductili, ac lento corpore ad sessoris se statim motus componat, in omnemque partem inflectat; sic nimium vehementem ferocemque natura seueritatis fræno domueris, & genio voluptatibusque seruientem authoritate legum continueris, & meliorem iucundæ vitę rationem exemplo docueris.

PVNCTVM III.

Per Inductionem.

COaceruatio quædam rerum multarum, & similium ad aliquid concludendum. Iis qui naues aliorum merserunt, nemo facilè suam commiserit: qui alienos equos negligenter curauerit, ei suos nemo tradiderit; qui parùm diligenter terram suam excoluerit, nemo illi crediderit alienam. Ita qui suam ipsorum salutem, aut aliorum nihili fecerint, ijs temerè committas tuam?

Quod disputationis genus Socrati admodum familiare fuit, qui per eiusmodi Inductiones oculis subijciebat, quæ probanda susceperat, & varijs interrogationibus tandem veritati consensum extorquebat. Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator.

PVNCTVM IV.

Per Collectionem Exemplorum.

SImilitudo sæpè extat insigniter in exemplis collatis, atque confertis. Hæc vt doctrinæ & eruditionis est capax, ita plurimum habet authoritatis ad persuadendum, præsertim in consultationibus: Orationem verò non firmiorem modò, sed etiam illustriorem faciunt si conglobentur. Pro Balbo num.51. *Hic tu Cn. Pompeij beneficium, vel potius iudicium & factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium fecisse audierat: fecit quod P. Cra-*

P. Crassum, quod L. Scyllam, quod Q. Metellum, quod deniq; domesticum auctorem, patrem suum facere viderat? Neque verò in vno Cornelio id fecit. Nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano & Mamertinos obuios, & quosdam Vticenses, & Sanguntinos fabros ciuitate donauit.

Valet item illa collectio Planc. qua probat nihil esse noui quod Laterensis repulsam passus sit, cùm AEdilitatem peteret, neque esse quod sibi id dedecori verteret, sic enim illum alloquitur num. 51. *Quæris etiam Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atq; optimo viro patri tuo respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud caue potius ne tua ista querela, dolorq; nimius, ab istis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium nobilissimum hominem, viuo patre suo potentissimo, & clarissimo ciue, C. Claudio AEdilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse Consulem: Vidit hominem sibi maximè coniunctum, egregium virum Volcatium; vidit M. Pisonem in ista ædilitate, offensiuncula accepta summos à Pop. Rom. esse honores adeptos.*

PVNCTVM V.

Per Comparationem.

NVlla frequentior apud Cic. reperies vna similitudine quæ fit per comparationē. L. Scyllam cum Ioue, confert. Pro Rosc. Amer. nu. 131. *Etenim si Iupiter Opt. max. cuius nutu & arbitrio, Cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nouit, vrbes deleuit, fruges perdidit, quorum nihil pernicie causa, diuino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine rerum factum putamus: at contra, commoda quibus vtimur; lucemq; qua fruimur: spiritumque quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: Quid miramur L. Scyllam, cum solus Remp. gereret, orbemq; terrarum gubernaret, imperijq; maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis diuina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit.* Vbi partes partibus venustè satis accommodantur per apodosin.

Diuinatione in Verrem num. 48. componit actores causarum, cum actoribus fabularum ab effectis & adiunctis. *Vt in actoribus Græcis fieri videmus sæpe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cùm possit aliquanto clarius dicere quàm ipse primarum, multum submittere, vt ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allineus, tibi seruiet, tibi lenocinabitur; minus aliquanto contendet, quàm potest.*

De se pro Sextio. Sic per comparationem similitudinis loquutus est Cic. nu. 45. *Etenim, si mihi in aliqua naue cum meis amicis nauiganti, hoc accidisset, vt multi ex multis locis prædones classibus eam nauem se oppressuros minitarentur, nisi me vnum sibi dedissent: si id vectores negarent, ac mecum simul introire, quàm me tradere hostibus mallent: iecissem me ipse potius in profundum, vt cæteros conseruarem, quàm illos mei tàm cupidos non modò ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. Cum verò in hanc Reip. nauem, ereptis Senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum, ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego vnus deditus essem, incursuræ viderentur: cum proscriptio, cædes, direptio denunciarentur: cum alij me suspicione periculi sui non defenderent, alij vetere odio bonorum incitarentur, alij vlcisci dolorem suum aliquem vellent, alij rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum, otiumq; odissent, et ob hasce causas, tot tamq; varias, me vnum deposcerent, depugnarem potiùs cum summo, non dicam exitio, sed periculo certè vestro, liberorumque vestrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, vnus pro omnibus susciperem, ac subirem?*

Cum prædonibus vrbem componit ab effectis per insignem imaginem 6. in Verr. numer. 21. Pro Amer. num. 151. Sicarios & Quadruplatores comparat Imperatoribus, qui si quando prælium committere velint, in eo loco milites collocare solent, quo fugam hostium fore arbitrantur. Et num. 66. pro lege Man. 62.

Duorum comparatio, qui sint idem meriti. 7. in Verr. nu. 109. quam per insignem quandam subiectionem explicat.

Seditiosorum Antonij & Dolabellæ, cum Sylla, & Mario. Phil. 11. num. 1. & 2.

Pauperis & diuitis vltimo paradoxo.

Ita cum varijs artibus per similitudinem compares licet Eloquentiam. Nullum est opus

opus vllius artis tàm ingeniosum, tàm admirabile, tam varium ac multiplex quod non Orator ipse Oratione sua comprehendat. Age quid est in Imperatore quod tantopere miramur, Equum flectere, tela spargere, castris habendis aptare campum, locorum distantiam oculorum dimensionem finire, vallum iacere scienter, ad certum scopum destinata librare tormenta, opportunè vineas agere, pubem educere in aciem, instructa iam acie sub signis habere paratum militem, ordines distribuere, committere, cæsim, punctim ferire, gladijs cominus, eminus iaculis rem gerere, producere, collocare, præcurrere, subsistere, circuire, resistere, instare, dissimulare, mutare in cornu pugnam, lacessere, fundere vincere? Atque hæc in Oratoris artificio videre licet omnia sigillatim adumbrata, cùm explicat Orationem velut exercitum, cùm rationes velut copias in gradu collocat, cùm sedes argumentorum & locos velut campum deligit, cùm instruit pugnam, cùm proludit, cùm dimicat, cùm ad manus venit, cùm in ardore luctatur cùm aduersarijs, cùm vincit, triumphatque, tanto sanè gloriosius, quòd vnus cum infinita multitudine bellum gerit, nudus sæpè cum armatis, adeoq; ipse sibi Imperator, ipse Miles, ipse sibi consilium & auxilium, mens & manus, animus & gladius: verbo Ciuitates nonnunquam euertit, verbo Respublicas componit, verbo regna sub iugum mittit, verbo non corporibus, quod vel ipsæ procellæ & fulmina, & belluæ faciunt, stragem infert, sed in liberis solum mentibus dominatum exercet.

Facilè præclaris ingenij dotibus Orator instructus, & artificio quo solet, hoc loco per omnes artes magna varietate posset excurrere, nec minori fortè iucunditate dare delicatis auribus Musicum in Oratore, dùm acutè sese erigit ad exclamandum, dùm grauiter deuoluitur ad exprimendum impetum fastidientis iracundiæ, dum leuiter resilit, dum tremulè insistit præuerecundia, dum plenè, & sonorè ad pompam & maiestatem incedit modò Phrygio impetu religiosior, modò Lydio questu languidior, modo Dorica grauitate seuerior, Ionica suauitate iucundior, Æolica tranquillitate pacatior. Commutaret illicò vultum, atque illi Equitis aut Gladiatoris personam indueret, cum aptaret pedes Orationi decenter ac composite tanquam bellator in Equo ferretur ad curriculum; si numeros imponeret vt luctator in stadio, sic pulchrè fortiterque pugnaret, arctaret ambitum & conclusionem tanquam amento hastam sic numerorum acri contorsione vibraret sententiam atque immitteret; denique si impetum in hostes faceret vehemens vt procella, incensus vt fulmen, concitatus vt torrens, aures, animos, studia, voluntates, victorijs suis tumidus in pompam abduceret.

PVNCTVM VI.

Per fictionem.

Aliquando fingimus nobis ipsi similitudinem, & proponimus adhibita particula conditionali, quæ fictam à nobis similitudinem commonstrat quæ posita præsertim in motibus singularem habet voluptatem. Pro Sext. 45. & 4. in Catil. nu. 12. *Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruo quàm acerbissimum sumpserit: vtrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus, & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum, & cruciatum dolore nocentis, & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas vniuscuiusq; nostrum domos, & hoc vniuersum Reip. domicilium delere conati sunt: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ ciuiumque pernicie fama subeunda est.*

Hanc fictionem frequenter vsurpat Horatius, placet ista. 1. Epist.

Quod si me Populus Romanus fortè roget, cur
Non vt porticibus, sic iudicijs fruar ijsdem,
Nec sequar, aut fugiā quæ diligit ipse, vel odit:
Olim quod vulpes ægroto cauta Leoni.
Respondit, referam: quia me vestigia terrent.
Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsū.

Deniq; ornatur plurimum similitudo descriptione. Etenim in ijs quæ similia sunt, aut dissimilia plerumq; accidit, vt pictura quædam, & imago rerum repræsentādā sit; in hoc quod subijcitur deprehendere quiuis potest triplicem fictionem, scilicet descriptionem, auctoritatem, & affatum. Quid quod, si Pindaro

de

de se prædicanti fides est, Cœlum ipsum pendet è Poetæ cantu, ille inquam Deorum Senatus ad audiendum carmen totum se in auribus collocat? Aspicite vero, & si minus oculis potestis, animo certè intuemini; fulminis minister ille quemadmodum concentus suauitate delinitus inhorrescit plumis, sessilesque alas remittit, ac contrahit? vt nigræ pupillæ declinant ad soporem, natantque in somno dulciter, vt arcuatæ palpebræ conniuent? vt adunci, rigidique vnguium mucrones sensim resoluti sese in vaginis recondunt? Ne fulmen ipsum Iouis sublimè tonantis sparso exiguo lumine inter emortuos cineres dilabitur? Vides vt ferreus ille Mars, & sanguinolentus abiecta procul hasta prostratus altissimo pectore somnum excipiat? vt expirant minæ? vt horror ille minacis vultus vix tandem conciliatur: Reliqui verò Deorum è numero quàm erecti, & anhelantes quodammodo inhiant Musicæ suauitati. Ne Cœlum quidem Poetici carminis imperio vacat. Qui fabulæ si apodosim addideris similitudinem perfeceris.

PVNCTVM VII.

Veritas.

Benè monet author ad Heren. similitudinem non semper assumi ad probandum, sed interdum etiam ad ornandum, alias ad dicendum apertius, quasi oculis subijciendum. Si quis tamen de causa nostra non male sentiret ad eius animum permouendum non parum valere posset; neq; enim facilè repugnat qui benè est affectus. Imperita verò multitudo similitudine mirum in modum capitur, quòd rem etiam aliud intuentibus quoddammodo obtrudat, & demulcendo sensim sua perspicuitate alliciat.

Multis ergo de causis fit similitudo 1. ornandi causa. Sic Egloga 5. Virg.

Vitis vt arboribus decori est, vt vitibus vua,
Vt gregibus Tauri, segetes vt pinguibus aruis,
Tu decus omne tuis.

De puella sceleris conuicta, non tàm sibi, quàm alijs bonus vates Ouid.

Quale coloratum Tithoni coniuge Cælum
Subrubet, aut sponso visa puella nouo.
Quale rosa fulgent inter sua Lilia mixtæ,
Aut vbi cantatis Luna laborat equis.
Aut quod ne longis flauescere possit ab annis
Mæonis Assyriam fæmina tingit ebur.

PVNCTVM VIII.

Probat.

Non solum rem illustrat, sed etiam probationem corroborat. Hinc pulchrè Fidētinum notat Mart. quem ait tàm malum Poetam, vt secerni versus eius possint à suis, per quemlibet, non secus atq; à Cygnis, Corui, lib. 1. epist. 43.

Vna est in nostris tua Fidentine, libellis
Pagina, sed certa Domini signata figura,
Quæ tua traducit manifesto carmina furto:
Sic interpositas vitio contaminat vncto
Vrbica Ligonicus Tyrianthina Bardocucullus:
Sic Aretinæ violant crystallina testæ;
Sic niger in ripis errat cùm fortè Caystri,
Inter Lædeos ridetur coruus Olores:
Sic mihi multisona feruet sacer Attbide Lu-(cus:
Improba Ceropias effundit Pica querelas.
Indice non opus est nostris, nec vindice libris,
Stat contra, dicitq; tibi tua pagina: Fur es.

Eundem alio genere carminis, sed pari vena, & pipere exagitat idem Vates lib. laudato. Ex hoc loco belli causam & auctorem facit Antonium ab effectis. Cic. Phil. 2. num. 55. *Vt in seminibus est causa arborum, & stirpium: sic huius luctuosissimi belli sementum fuisti. Doletis tres exercitus Populi Rom. interfectos: interfecit Antonius.*

PVNCTVM XI.

Adlucet.

Ad dicendum apertius assumuntur sæpè similitudines. Theb. 9. Papinius, alternantem ingeniosè describit.

Vt ventis nimbisq; minax cum soluit habenas,
Iuppiter, alternoque affligit turbine mundum
Stat cœli diuersa acies, nunc.

PVNCTVM X.

Subijcit.

VT sunt pulcherrimæ similitudines, ita clarissimæ, & ad inferendam rebus lucem repertæ, quarum aliæ probationis gratia inter argumentum ponuntur; aliæ ad explicãdam rerum imaginem compositæ, ait Fab. l. 8. Horat. epist. lib. 1. ad Lollium epist. 1.

Fingit equum tenera docilem ceruice magister.
Ire viã quam monstrat eques venaticus ex quo
Tempore ceruinam pellem latrauit in aula
Militat in syluis catulus, nunc adhibe puro.
Pectore verba puer, nunc te melioribus offert.
Quo semel est imbuta recens seruabit odorem.
Testa diu.

Non est verò necesse, vt quæ similia sunt in omnibus conueniant, satis est si in vno dumtaxat. Tale est illud Cic. orat. Pro Sext. nu. 24. *Sed ita est Iud. vt si gladium paruo puero, aut imbecillo sini aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat sin adnudum vel fortissimi viri Corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: Ita cum hominibus eneruatis, atque exanguibus, consulatus, tanquam gladius esse datus, qui per se pungere neminem vnquam potuissent hi Summi Imperij nomine armati Remp. contrucidauerunt.*

Neque semper vtendum est his terminis. *Vt, Veluti, Quemadmodum*, & alijs. Quàm subtiliter vtitur hac ornandi ratione Martialis lib. 2. ep. in Leonem qui pueros occiderat.

Exclamare lubet crudelis, perfide prædo!
A nostra pueris parcere disce lupa.

Quę Remum, & Romulum non modò non lęsit sed enutrijt.

Similitudo disiuncta vocatur in qua termini quatuor distinguuntur. Talis est illa Ciceronis 2. Phil. nu. 115. *Sed nimirum, vt quidam morbo aliquo, & sensus stupore, suauitatem cibi non sentiunt: Sic libidinosi, auari, facinorosi veræ laudis gustum non habent.*

Ad Quint. fratrem epist. 1. *Vt gubernatores optimi, vim tempestatis, sic sapientissimi viri fortunæ impetum sæpè superare non possunt.*

Continua verò in qua primus terminus ad secundum, & hic ad tertium progreditur. 3. de legibus. *Videtisne Magistratus hanc esse vim, vt præsit, præscribat recta & vtilia, & coniuncta cum legibus? vt enim Magistratui leges, ita populo præsunt Magistratus*, Termini tres, lex Magistratus, populus.

PVNCTVM XI.

Vsus.

MVltiplex est, & ad Orationis varietatem gratissimus. Interdum conferuntur quæ in vno dumtaxat conueniunt, explicata similitudinis vtraq; parte. Post reditum ad Quirites n. 4. *tanquam bona valetudo iucundior est ijs, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægrocorpore fuerunt; sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant.* Quo simili fatetur sua sibi restituta iucundiora fuisse, quàm essent antea, cùm illis nondum caruisset.

Vtraque pars comparationis distinctè collocatur, etsi breuiter, & concisè pro Ros. Comœdo num. 17. *Nonne vt ignis in aquam coniectus continuò restinguitur, & refrigeratur: sic referuns falsum crimen in purissimam, & castissimam vitam collatum statim concidit, & extinguitur.*

Alias magna pars similitudinis reticetur, atque auditori meditanda relinquitur, vna tantum, aut paucis voculis re simili indicata. 7. in Verr. n. 2. *Quid agam Iud. quò accusationis meæ rationem conferam? quo me vertam? ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam boni nomen Imperatoris opponitur.* Cogitandum relinquit quid illud Imperatoris nomen cum muro simile habeat.

Nonnunquam simile simili non confertur, sed alterum tantum loco alterius ponitur. Pro Quintio per insignem allegoriam confert accusatorem cum eo qui tela immittit, & accusationem cum telis, aut potius ipsam accusationem telum esse dicit num. 8. *Ita fit, vt ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tùm id facere cogar cùm etiam telum aduersarius nullum iecerit: illis autem ad tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit: & si qua in re, id quod parati sunt facere falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, iecerint medicinæ faciendæ locus non erit.*

PVN-

PVNCTVM XII.

Rerum Similium collatio.

TVnc est illustris admodum, quando duæ res ita componuntur, vt multæ causæ similitudinis afferantur simul consentientes. Pro Comœdo societatem, & hæreditatem confert multis allatis, quæ vtriq; conueniant. Num.55. *Simillima enim & maximè gemina societas, hæreditatis est. Quemadmodum socius in Societate habet partem, sic hæres in hæreditate habet partem. Vt hæres sibi soli, non cohæredibus petit: sic socius sibi soli, non socijs petit. Et quemadmodum vterq; pro sua parte, petit, sic pro sua parte dissoluit: hæres ex sua parte, qua hæreditatem adijt: socius ex ea qua societatem coijt, &c.*

Hoc exemplum sic iuuat imitari, vt mortis & amoris diuini similia componantur. Est enim Christi amor quam simillimus, & maximè geminus mortis. Quemadmodum enim morte abstrahitur animus, & diuellitur à corporis istius carcere, sic animus is qui diuini amoris vulnus accepit celeriter è domicilio corporis euolat in Christi viscera, vbi suas delicias collocauit. Atq; vt in morte sensus omnes corporis extinguntur, caligant oculi, hebescũt aures, languet emortua sagacitas odorandi, totum denique corpus calore consumpto ad tactum rerum mollissimarum obrigescit; sic in amore si quis gustum diuinæ delectationis hauserit, repentè in eius animo quæcumque oculis, reliquisque sensibus colliguntur voluptates, fastidio quodam, & ingrata satietate deflorescunt. Et mortis quidem tàm violentus est impetus, vt omnia frangat, tanta audacia, vt in capita principum incurrat, tanta ferocitas, vt ciuitates deleat, profliget exercitus, regna vniuersa misera populatione disturbet; sic amor ille tamquam ignis è cœlo lapsus in animos, quàm multas ciuitates felici inflammauit incendio! quàm multos Reges purpura exuit! quàm innumerabiles Martyrum copias è terra sustulit, vt in cœlum raperet triumphandos! ò vim amoris incredibilem! ò singularem mortis, & amoris contentionem! Superat tamen ipsam mortem vis amoris, & flamma neq; in cineres abit dilapsa cum corpore, neque eodem tumulo obrui se finit, viget in sepulchro, stat in ipsis ruinis, & lucet in nocte, & fatis superest; & vbi omnia concidunt in ipso sępè interiectu reuiuiscit. Ita fit vt quæ omnia impotenti dominatu premit moriendi necessitas amoris leges imperiumq; patiatur. Etenim impetu amoris, atque vt ita dicam, superbo imperio nonnunquam mori contingit, interire autem mortis acerbitate quantacumque vis ac procella desæuiat verus amor, & incorruptus non potest.

Concedat igitur amori mors ipsa de potestate, & in tanta vtriusque similitudine victam, & imparem se esse fateatur. Friget mors: At amor calore alitur, & ignibus. Nihil illa acerbius; nihil hoc suauius. Delectatur illa fletu, & tristissimo eiulatu; hic perpetua effertur voluptate: Illa res secundas funestat; hic aduersas ornat, ac temperat; grassatur illa cruentis doloribus, & immanem quandam in corporibus carnificinam exercet; hic telum infigit sine vulnere, vulnus sine dolore, dolorem sine fastidio, vitam quoq; adimit sine morte, mortem infert sine vitæ iactura, & vicissitudine quadam admirabili; sic moriendo viuit, viuendo moritur, vt vitalis in morte, in vita mortalis esse videatur.

LECTIO XIII.

Similitudinum conglobatio.

NOn ineleganter ex pluribus conglobatis rem nouam colligimus. Qui sæpè in sole ambulat etiam si nihil agat, tamen fit vt nescio quo pacto coloretur; & qui vnguenta tractat, sæpius etiam cum ea de manibus emiserit, retinet tamen ipsa manus fragrantiam quandam adhærescentis odoris, penetrabili, & tenaci quoddammodo suauitate delibuta. Qui relictis agris in vrbes cõmigrant; & aspero illo, & agresti cultu paulatim ducuntur ad eam suauitatem humanitatis, qua homines vrbani delectantur. Ita si quis acerbissimos Christi dolores, si quis cruciatus, si quis mortem cogitatione tractet identidem, & in ijs vulneribus hæreat contemplando, necesse est vt mentem & animum mitissimarum perpessionum incredibili studio imitationis exardescat.

Fructus patientiæ virtutes esse demonstrat ex similibus conglobatis Diu. Gregor. homil. 15. in Euangelia. Sic vna calcibus tunditur,

& in vini saporem liquatur: sic oliua contusionibus expressa, suam amurcam deserit, & in olei liquorem pinguescit, sic per trituram areę à paleis grana se parantur, & ad horreum purgata perueniunt. Quisquis igitur appetit plenè vitia vincere, studeat humiliter purgationis suæ flagella tolerare; vt tantò post ad iudicem mundior veniat, quantò nunc eius rubiginem ignis tribulationis purgat.

PVNCTVM XIV.

Per Negationem.

Similitudinis vsus per negationem in argumentatione non infrequens, addita tamen vt plurimum affirmatione. Sic probari posset, eum qui malè agit, odisse lucem per similitudinem negatiuam, quæ ferè ad aliquod oppositum refertur. Qui patriæ salutem ac Populi libertatem conseruare desiderat, non domi tantum, sed foris voces eius audiuntur; non domesticis parietibus sermo continetur, sed palam erumpit, & in populi confessu, frequentiq; corona laudatur. Actiones verò omnes etsi laterent virtutis splendor illas in medium, lucemq; proferret. At cui est animus furari, ne in scelere deprehendi possit, ne ad pœnam vocari, syluas & secessus amat, quorum latebris vitiorum suorum fœditas occultari possit. Quasi diceretur qui malè agit non est ei similis, qui salutem patriæ curat, sed latroni, sed sicario, sed proditori.

Neque piscem sine spinis, nec hominem sine miserijs inuenire est. Nec ager sine cultura fructus effundit, nec animus sine virtutum exercitatione fructus parere potest.

Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec sityso saturantur apes, nec fronde capellæ.

PVNCTVM XV.

Nota similitudinis.

Dvobus modis potissimum inuestigari possunt similia. I. Postquam intellexeris quid probandum sit, in rerum natura quæres aliquid quod similis sit naturæ cum eo quod explicandum sumis: exempli causa, duæ legiones defecerunt à Cæsare, perduelles obiurgandi sunt, probandumque nihil hac discessione maiestatem imminui, quærat aliquid ex rerum natura, quod ex discessu alicuius rei non minuatur, reperiet mare quod fluminum, aut aquarum discessu, aut accessu nihilo plus, aut minuatur, vel augeatur, Solem reperiet cuius splendor idem est etiamsi mortales, lucem eius clausis oculis videre refugiant. Ita procedet simile: Ite transfugæ, aspernamini Cæsarem, an id circo eius splendor ex discessu vestro obscurabitur, an Sol non luceat, si omnes cæcutiant?

Iam si velit animi constantiam ostendere, quæret quod percussum resistat; erit in promptu rupes, & adamas: Ignem se dicet qui vi flatuque ventorum non extinguatur, sed potius accendatur: quod si posse militibus carere velit ostendere, milites verò Cæsare non posse. Dicet agrum se esse fertilem qui ex sese fruges proferat: fruges autem sine agro non posse conseruari; vel agrum esse fertilem, etsi coloni discesserint, alios colonos sua vbertate facilè allecturum.

II. Plurimum iuuerit ad inuestiganda similia metaphoricas nosse loquutiones, quæ magnam similium copiam suppeditabunt: Sit exemplum; Quia dicimus ardere amorem, similitudine ignis vtimur ad eum laudandum, quòd ignis illustret; aut vituperandum, quòd inflammet: Item quia vinculum amoris dicimus per similitudinem seruitutis amorem vituperamus.

Quæ vno verbo concluduntur hæ sunt.

SIMILIS, scilicet signum comparans Cepisodotus thuri similis est, *Dùm perit oblectat*.

EFFIGIES. Phil. 9. num. 12. *Equidem etiam ad famam Ser. Sulpitij filij arbitror attinere, vt videatur honorem debitum præstitisse, quamquam nullum monumentum clarius Sulpitius relinquere potuerit, quàm effigiem morum suorum, virtutis constantiæ, pietatis, ingenij filium: cuius luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio leuari potest.*

INSTAR. in Pison. n. 51. *Vnus ille dies mihi quidē immortalitatis instar fuit, quo in patriam redij, cùm Senatum egressum vidi. Populumq; Ro. vniuersum, cum mihi ipsa Roma propè conuulsa sedibus suis, ac complectendum cōseruatorem suū procedere visa est. Quæ me ita accepit,* vt

vt non modò omnium generum ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres omnis fortunæ, ac loci: sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta vrbis, ac templa lætari,

MORE. Ouid. 1. Tristium.

Namque ea vel nemo, vel qui mihi vulnera fecit,
Solus Achilleos tollere more *potest.*

TANQVAM. Diuin.in Verr. nu. 57. *Quid facere potuit elegantius ad hominum existimationem: æquius ad leuandam mulieris calamitatem? vehementius ad Quæstoris libidinem coercendam? summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente è vestigio, ex homine* tanquam *aliquo Circæo poculo factus est Verres, redit ad se, atque ad mores suos.*

SICVT. Pro lege Man. 41. *Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium,* sicut *aliquem non ex hac vrbe missum, sed de Cælo delapsum intuentur.*

Per negationē. Haud secus, ac iussi faciunt. Non aliter.

PVNCTVM XVI.

Cautiones.

NOn omittendum hic de varianda similitudine præceptum: Neque enim eiusdem coloris & formæ, ad quamlibet materiam adhiberi potest. Laudandum aliquid est? splendida sit similitudo. Vituperandum? sordida. Extollendum? magnifica, scilicet illa, quæ à Cœlo, Sole, Syderibus, præcipuis animalibus, metallis nobilioribus, alijsque rebus, cum aliquo splendore coniunctis.

Sordida dixi in vituperando adhibenda, sed appage tamen obscœna; satis erunt sordida, si à rebus vilibus, & abiectis, ab inferis, scilicet, à furijs, turpioribus animalibus, à peste, lue, cæterisq; ad rem adaptentur. Postremò sciendum non esse frequentiores similitudines in Oratione adhibendas, quod luminis gratiam nimia lux impediat. Tandem prudens Orator, personis, locis, temporibus se se accommodet, vt apud rudes, & imperitos facilioribus, apud doctos eruditis similitudinibus vtatur.

LECTIO VIII.

Locus à dissimilitudine.

DIssimilia prætermittuntur ab Aristotele, quòd ex similibus satis intelligantur quem locum differentiam vocat Cicer. par. lib. num. 7. Aptissimum equidem ad laudationes, vti & ad vituperationes. Nam vt bonis ex dissimilem turpe est; sic improbis esse dissimilem honestum.

PVNCTVM I.

Definitio.

EST dissimilitudo rerum duarum, aut plurium inter se diuersarum dissimilis inter ipsas affectio: vt artes reliquæ differunt ab Eloquentia, quòd hæc nihil definitum habeat; illæ se finibus, suis contineant. Hac autem maximè licet vti quando dissimilia nec eidem, nec eodem modo conueniunt; vt Rhetorica non loquax est, sed eloquens; non callida, sed prudens; non audax, sed fortis.

Fit igitur cùm ea quæ comparantur diuersa esse ostenduntur, vt patet ex illo Fabij, quo simile cum dissimili coniungit; *Non enim,* inquit, *vox illa Praceptoris, vt minus pluribus sufficit, sed vt sol idem lucis calorisq; largitor.*

Itaque gratia non est mediocris similitudini æquè, ac dissimilitudini simul iunctis, cùm duæ res collatæ aliqua inter se conuenientia, alia discrepantia habent. Sic Plinius Iunior in Traiano. *Est hæc natura syderibus, vt parua & exilia validiorum exortus obscuret: similiter Imperatoris aduentu legatorum inumbratur.*

Eximiam in simili dissimilitudinem sapienter animaduertit D. Fulgentius epist. ad Gallam inter diuitem benè pastum, delicatèque vestitum, & inter Lazarum mendicum, vulneribus saucium, & feliciter infelicem. *Attende duos, vnum in diuitijs, & sanitate miserum: alterum in egestate, & vulnere multum beatum: diues ille qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide, quàm inanis fuit in illis epulis! quàm pauper in multitudine diuitiarum! quàm nudus*

in pulcritudine vestium! quàm infirmus in sanitate corporis! quam famelicus in saturitate ventris! quàm miser in gaudijs! quàm desolatus inter amicorum colloquia! quàm deiectus inter seruulorum obsequia!

Attende quoque Lazarum in paupertate diuitem, in miseria beatum, in infelicitate felicem, in vulneribus sanum; & quidem sine domo, sed non sine domino; sine veste, sed non sine fide, sine bona valetudine corporis, sed non sine robore charitatis; sine cibo, sed non sine Christo; canibus appositum, sed socium Angelorum, qui non accipiebat de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, sed cælestem panem visceribus eructabat. En ipse thesaurum in vase fictili portabat, dùm alter in aureo meretricis calice æternæ famis, & infelicitatis venenum perbibebat, æternum damnandus.

PVNCTVM II.

Canones.

DIssimilium rerum dissimilis est ratio, in eo, in quo sunt dissimiles. Pro Sylla, nu.8. *Hanc mihi tu si propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria seuerum: crudelem nec patria, nec natura esse valuit. Denique istam ipsam personam vehementem, & acrem, quam mihi tùm tempus, & Resp. imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit: illa enim ad breue tempus seueritatem postulauit: hæc in omni vita misericordem, lenitatemq; desiderat.*

Ab vnius affirmatione ad alterius negationem argumentamur ex hoc loco, vel contra, Turnus 7. AEn. repellit à se Furiam Alecto, quæ bellum hortabatur.

Cura tibi Diuum effigies, & templa tueri
Arma viri, bellūq; gerāt, queis bella gerēda.

Tull.10. Phil.n.20. nequaquam seruitutem Ro. seruire posse dicit. *Omnes nationes seruitutem ferre possunt; nostra ciuitas non potest, nec vllam aliam ob causam, nisi quod illæ laborem, doloremque fugiunt quibus vt careant omnia perpeti possunt: nos ita à maioribus instituti, atque imbuti sumus, vt omnia consilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus.*

PVNCTVM III.

Vsus.

IN hoc differt à superiori, quod similitudo semper affirmando procedat: Dissimilitudo verò negationem semper habeat, siue ratiocinandi causa, siue ornatus tantum adhibeatur. Pro Comœdo, nu.10. *Hic tu si amplius LLS. nummo petisti, quàm tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quod aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum quantum postulauimus, consequamur.*

Dissimilium dissimilis est ratio, dixisset Philosophus sed iudicium & arbitrium sunt dissimilia, igitur dissimilis est illorum ratio; at iudicium est pœnæ certæ, ergo arbitrium incertæ.

Pro Muræna probat debere iudices dissimile iudicium facere de Mur. ab eo quod facturus fuisset L. Catilina, si penes eum potestas esset de Muræna iudicandi, nimirum ex dissimili Iudicum & Catilinæ, in Remp. studio, num.83. *Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murænam; si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, vt orbetur auxilio Resp. vt minuatur contra suum furorem Imperatorum copia; vt maior facultas Tribunis plebis detur depulso aduersario, seditionis, ac discordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti ex amplissimis ordinibus sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis Reip. iudicaret?*

PVNCTVM IV.

Dissimilitudo frequens illustrat.

QVia vero rarum est, vt necesse sit confiteri res aliquas duas, aut similes esse penitus, aut dissimiles, idcirco sæpius tàm Similitudo, quàm Dissimilitudo ad rem magis illustrandam assumuntur. Post red. ad Quir. num.6. *Non enim pro meo reditu, vt pro Popili no-*

lij nobilissimi hominis, adolescentes filij, atque affines deprecati sunt; non vt pro Metello clarissimo viro, iam spectata ætate filius: non Dalmaticus Consularis summa auctoritate vir, non Q. Metellus Censorius, non eorum liberi, non Metellus nepos. Permulti enim tùm Metelli, aut Metellorum liberi pro Quinti reditu vobis, ac patribus vestris supplicauerunt. Quòd ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filij pietas, propinquorum preces, adolescentiam squalor, maiorum natu lachrymæ populum Rom. mouere potuerunt.

Hinc oritur amplificatio, quam à dissimilium frequentatione dicimus, cùm varia varijs apponuntur pro Sext.37. vbi plures sui discessus,& Metelli dissimiles rationes adfert. *Quid enim simile fuit in Q. Metello cuius causam etsi omnes boni probabant, tamen neq; senatus publicè, neque vllus propriè, neque suis decretis Italia tota susceperat. Ad suam enim magis quandam ille gloriam quàm ad perspicuam salutem Reip. spectarat, cùm vnus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea conditione tàm fortis fuisse, vt cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marij inuicto: habebat inimicum C. Marium conseruatorem patriæ, Sextum iam illum Consulatum gerentem: referat cum L. Saturnino iterum Tribuno pleb. vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, aut certè populariter, abstinenterq; versato. Cessit, ne aut victus à fortibus viris, cum dedecore caderet, aut victor, multis, & fortibus ciuibus Remp. orbaret Meam causam senatus palam, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè, enixeq; susceperant, eas res gesseram, quarum, non vnus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quæq; non modò ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium ciuium, & prope gentium pertinerent; ea conditione gesseram, vt meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent. Erat autem mihi contentio, non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam vrbem concitatis, habebam inimicum non C. Marium terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos leuitas, quos improbitas Trib. pleb. constrictos addixerat.*

Per eandem dissimilium frequentationem Labienum popularem esse negat, quòd sit ijs dissimilis, qui populares, & sunt & habentur. Pro Rabino Perd.15. *Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris, cùm iste omnes, & suppliciorum, & verborum acerbitates non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis atq; ex Regum commentarijs conquiescit.*

Sed nescio quam diuinius pænè vniuersam Muren, amplificat, dùm Iurisconsultum Sulpicium, cum Imperatore ita confert, vt dissidere illos plurimum ostendat, per dissimilitudinem studiorum vtriusque, num.22. *Sed vt hoc omisso ad studiorum, atq; artium contentionem reuertamur: qui potest dubitari, quin ad Consulatum adipiscendum, multò plus adferat dignitatis, rei militaris, quàm Iuris ciuilis gloria. Vigilas tu de nocte vt tuis consultoribus respondeas; ille, vt quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. Te Gallorum illum buccinarum cantus exsuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne tui consultores; ille ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet & scit, vt hostium copiæ; tu, vt aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis.*

Deinde vt probet rei militaris virtutem longè multumque præstare cæteris omnibus, varios eius effectus subijcit.

PVNCTVM V.

Dissimilium oppositio.

Dissimilitudinis explicandæ varij modi sunt extra argumentum, nonnunquam eiusdem aut diuersi generis esse possint, quorum vnum non sit, quod alterum esse non possit, quæ contraria melius dixeris. Lapis & aurum; Prudentia, & Iustitia. Dissimilia sunt hæc Verr.6.num.77. Vbi illius latrocinia, sacrilegiaque confert cum maiorum pietate in superos, & munificentia. *Videte quanta religione fuerit apud Segestanos Dianæ simulacrũ: scitote neminem, neq; liberum, neque seruum, neq; ciuem, neque peregrinum qui illud signum auderet attingere Barbaros quosdam Lilybeo scitote aduocatos esse operarios. Si denique illud, ignari totius negotij, ac religionis, mercede accepta sustulerunt. Quod cum oppido exportaretur, quem conuentum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum maiorum natu? quorum*

rum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cùm illa eadem Diana Segestam Carthagine reuecta victoriam populo Rom. reditu nuntiasset. Quàm dissimilis hic dies illi tempori videbatur? tùm Imperator pop. Rom. vir clarissimus Deos Patrios reportabat Segestanis ex vrbe hostium recuperatos: nunc ex vrbe sociorum Prætor eiusdem populi tu pessimus, atque impurissimus, eosdem illos Deos nefarios scelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia est clarius quàm omnes Segestanas Matronas, & Virgines conuenisse cùm Diana exportaretur ex oppido? vnxiße vnguentis? compleße coronis, & floribus? thure odoribusq; incensis vsque ad agri fines prosecutas esse?

In Pisonem suum consulatum cum Consulatu, suum ab exilio reditum, cum Pisonis reditu confert, allatis ijs, quæ vtriusque dissimilia erant; longior Idea, sed elegans, & perfecta.

Ab hoc loco triumphum Machabæorum, & lætitiam magnæ illorum matris subijcit D. Ambr. de Iacob. cap. vlt. Non sic illecebrosi cantus Syrenum attraherent audientem: Illi enim ad naufragium trahunt, isti ad sacrificij victoriam. Non sic Cygnea Carmina aures animumque mulcerent: Cygni enim naturæ sorte moriuntur: isti moriebantur amore pietatis. Non sic rauca resonant secreto in marmore columbæ murmura, vt vltima verba morientium cum summa suauitate resonabāt. Nec sic Luna inter stellas refulget, vt inter filios mater, & cùm nos ad martyrium illuminatura deduceret, & cum amplexata victores in medio filiorum iaceret: ò vera Matre adamante fortior, melle dulcior, flore fragrantior!

PVNCTVM VI.

Notæ dissimilitudinis.

PRopriæ sunt istæ *Dissimile*, pro Plancio n. 68. *Quanquam dissimilis est pecuniæ debitio & gratiæ. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, is retinet alienum. Gratiam autem, & qui refert, habet; & qui habet, in eo ipso, quod habet, refert.*

Dispar. Phil. 2. nu. 104. *At quam multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur, ò tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diuersorium.*

Differens de fato nu. 8. *Quid mirum est has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas*, 1. de bello Gall. Cæsar. *Hi omnes lingua, legibus inter se differunt.*

Alius 2. Agraria, num. 13. *Iam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quàm ante barbaque maiore: vt oculis, aspectu denuntiare omnibus vim Tribunitiam, & minitari Reip. videretur.*

Secus 2. de natura Deorum. *Quoniam cœpi secus agere, quàm initio dixeram*. 3. defin. 44. *nobis aliter videtur rectè secusne postea.*

Fiunt etiam per negationem similium, 3. de Oratore non est Philosophia similis reliquarum artium.

Nota plerumque nulla adhibetur, & dissimilitudo plenius explicatur Catull.

Soles occidere & redire possunt;
Nobis cum semel occidit breuis lux,
Nox est perpetuo vna dormienda.

Fabius, Inst. 5. c. 11. *Brutus occidit liberos proditionem molientes, Manlius virtutem filij, morte multauit.*

LECTIO IX.

Locus ab oppositis.

HVius loci magna vis est in vtramque partem, qui non ad probandum modò, sed amplificandum grata cum venustate adhibetur. Nam maxima pars acutè dictorum in contrarijs posita est; adde quod contrarijs anthitetisq; nihil pænè iucundius, propter pugnam, & contentionem, cuius desiderium quoddam mortalium animis natura ipsa inseuit. Porrò distributa sunt omnia in quatuor classes, quarum priorem obtinent contraria.

PVN-

PVNCTVM I.

Definitio.

Contraria quæ Cic. nominat Aduersa dicuntur, quæ sub eodē genere posita plurima distant, ac se mutuò expellunt, nisi eorū alterum subiecto congenitum sit, vt calor igni naturalis est; ita fit vt Virtus, & Vitium, quæ sub affectionis & habitus genere posita sunt, aduersa dici debeant, quòd proprijs inter se differentijs pugnent: virtus enim habitus est bonos efficiens, & laudabiles: vitium malos, & infames. Indè subiecto vicissim insunt, nam ex studioso, potest aliquis vitiosus existere, & vicissim ex vitioso studiosus; præterea mutuò se expellunt; virtutis namquè præsentia, vitij est interitus, nemo siquidē probus esse potest simul, & improbus; stultus & sapiens, defensor & peremptor. Hinc vrget Antonium Tull. Ph. 2. num. 31. *Attende paulisper cogitationemque sobrij hominis pūctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, vt ipse fateor familiaris: vt à te arguor socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Ro. conseruatoresq; Reip. sint plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parētem, quam suum occidere. Tu homo sapiens, & considerate quid dicis? si parricidæ; cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud pop. Ro. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus; si ab vrbe plusquam decem dies absuisset? cur Prouinciæ Cassio & Bruto datæ? cur quæsitores additi? cur legatorum numerus? atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ, sequitur vt liberatores tuo iudicio sint; quandoquidem tertium nihil esse potest. Quid est, num conturbo te? non enim fortasse satis quæ distinctiùs dicuntur, intelligis? sed tamen hæc est summa conclusionis meæ, quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmijs indicati sunt dignissimi.* Vbi vides contraria sæpius ex contrarijs nasci.

Acutè Martial. in hanc rem l. 1. Epig. 23.

Qualem flacce velim fortē, nolim ve requiris;
Nolo nimis facilem, difficilemq; nimis.
Illud quod medium est, atque inter vtrumque probatur.
Nec volo quod cruciat, nec volo quod satiat.

PVNCTVM II.

Canones.

Antequam vsum huius loci aggrediaris notandum ex Contrarijs immediata dici, quæ nihil habent inter se medium, virtus & vitium; ægrotare, valere: Alia verò quæ medium aliquid admittant, nigrum & album; nā inter vtrumque varij sunt colores medij, viridis, purpureus.

Vt igitur argumentum à contrarijs valeat tenendum est hoc pronunciatum, contrariorū immediatorum contraria sunt consequentia, quod & priuantibus cōuenit, hoc est quod vni contrario damus negamus alteri; virtus amāda, vitium fugiendum; sic ex labore scientiæ messis ingens, & gloriæ colligitur, sequitur vt ex ignauia, dedecus & ignorantia e nascatur; Si videndi facultas habet magna commoda, cæcitas cum magnis incommodis est coniuncta.

Ex hoc præclarè Tull. argumentantur Tusc. quæst. 5. *Quid? cum fateamur satis magnam vim in vitijs ad miseram vitam, nonne fatendum est eandem esse vim virtuti ad beatam vitam?*

Phil. 8. num. 4. *Etenim cùm inter bellum, & pacem medium nihil sit, necesse est tumultum, si belli non sit, pacis esse. Quò quid absurdius dici, aut existimari potest?*

In ijs verò quæ medium habent hæc est tenenda regula, si vnum inest, alterum abest, si niger est, nō candidus; non autem dici potest, si non est niger, est candidus; potest quippe flauus esse, aut viridis. Pro Ligario, num. 17. *Scelus tu illud vocas Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alij errorem appellant; alij timorem; qui durius spem cupiditatem, odium, pertinaciam, qui grauissimè, temeritatem; scelus, præter te, adhuc nemo.*

Hæc regula potest omnibus communis videri, aduersorum aduersa sunt consequentia; vt in quo non est vnum ex aduersis, in eo insit alterum, si modum subiectum sit capax. Aqua non est leuis, ergo grauis erit. Sic Tull. pecudem, & hominem aduersa facit: voluptas pecudis bonum est, ergo non hominis 1. Parad. *Illud arctè tenēt, accuratèq; defendunt, voluptatem esse summum bonum, quæ*

quidem

quidem mihi vox pecudum videtur, non hominum. Tu cùm tibi siue Deus, siue mater, (vt ita dicam) rerum omnium natura, dederit animum, quò, nihil est præstantius, neque diuinius, sic te ipse abijcies, ac prosternes, vt nihil inter te, atque quadrupedem interesse putes.

PVNCTVM III.

Vsus.

TOtus hic oppositorum locus magnam Oratori suppeditat Orationis copiam, gratiam & varietatem, præsertim in amplificationibus, vbi contraria inter se confligunt, quasi densata acie; cùm quæ inter se Oppositionem habent ex natura, educuntur ab Oratore, in campum Orationis: quæ pugna & Anthithetorum contentio tribus præcipuè modis instituitur.

I. Cùm singulis membris singula statim opponuntur. ò tempora! ò mores! olim in desertas solitudines Christiani sese conferebant ad comprecandum; nunc ex agris in vrbes frequentes commigrant ad commessandum: olim egenorum inopiæ erogatis facultatibus seruiebant; nunc detractis per nefas tenuiorum exuuijs locupletati dominantur: Hymnis olim, diuinisque laudibus antra ipsa rupesque personabant; nunc ad Cœli, Religionisque opprobrium Veneris, & Cupidinis flagitia passim exaudias; olim demum vexandi, nunc curandi corporis primaria cura.

Eum qui hac in vita impietatem amat, nullam apud supremum Iudicem habiturum esse excusationem seuerè grauiterq; monet Tertull. lib. de test. animæ, cap. 6. *Stabit ante aulas Dei in die iudicij nihil habens dicere. Deum prædicabas, & non requirebas: dæmonia abominabaris, & illa adorabas: Iudicium Dei appellabas, nec esse credebas; inferni supplicia præsumebas & non præcauebas; Christianum nomen sapiebas, & Christianum persequebaris. Suspectam habe conuenientiam prædicationis, in tanta disconuenientia conuersationis.*

Sic Ambros. sub Christi persona Psalm. 118. *Non est meus, quam libido succendit, quia mea est Castitas; non est meus, quem cura spoliandi minores exagitat, quia mea largitio est; non est meus, quem aura nobilitatis inquietat, quia mea tranquillitas est: Pax sum ego, litigare non noui.*

Hoc per expolitionem facit ad miraculum Tull. dùm se inimicum meritò Verris profitetur, quòd virtutes illius vitijs contrarias amet. Verr. 5. à num. 1. ad 7. *Omnes qui alterum nullis impulsi inimicitijs, nulla priuatim læsi iniuria, nullo præmio adducti, in iudicium Reipub. causa vocant prouidere debent, non solùm quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotij suscipere conentur. Legē enim sibi ipsi indicūt innocentiæ, continentiæ, virtutumq; omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt: atque eò magis, si id, vt antè dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi vtilitate cōmuni. Nam qui sibi hoc sumpsit, vt corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat; quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officij declinarit. Furem aliquem, aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis auaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? Cauendum erit semper, ne qua in re asperior, aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? Prouidendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Omnia postremò quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modò accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui quod in altero vitium reprehendit, in eo ipso deprehenditur.*

II. Cum verbo verbum contrarium redditur. Proh pudor! reus innocenti impunè illuserit, ignauus fortissimo, stultus sapientissimo, vigilanti dormiens, ebriosus sobrio, nequissimus sanctissimo?

Tull. 2. in Catil. num. 25. *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido: Denique Æquitas, Temperantia, Fortitudo, Prudentia, Virtutes omnes certant cum iniquitate, cum Luxuria, cum Ignauia, cum Temeritate, cum vitijs omnibus.*

III. Tertiò, Vbi periodo periodus contraria opponitur. Cicero pater is fuit, quo neminem non modò eloquentiorem, sed ne sapientiorem quidem Roma vidit: quis enim ignorat, qua virtute conseruatam à se Remp. auxerit, & amplificarit? cui nō nota est Æquitas illa iuris administra, illa Prudentia magistra vitæ, illa Temperantia libidinum victrix, illa denique Fortitudo, quæ omnes improborum conatus propulsauit; cui tu tantam virtutem

tem, infelix Cicero reliquisti? Ciceroni filio Helluonum Principi, gurgiti vitiorum, lustrorum inquilino, qui paternæ non solùm rei, sed etiam gloriæ patrimonium pessimis, ac nefarijs artibus dissipauit?

Quàm inseparabilis peccati comes sit rubor manifestè demonstrat Tertull. dùm differentiam Christianos inter, ac infideles assignat in Apolog. 1. cap. *Omne malum aut timore, aut rubore natura profundit, denique malefici gestiunt latere, deuitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati, nec fortè quidem facilè, aut semper confitentur. Certè damnati mærent, deonerant semetipsos, mentis malæ impetus, vel fato, vel astris imputant. Nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt; Christianus verò quid simile? Neminem pudet, neminem pænitet, nisi planè retro non fuisse si denotatur; gloriatur: si accusatur, non defenditur; interrogatus, vel vltrò confitetur, damnatus gratias agit, quid hoc mali est? quod naturalia mali non habet timorem, pudorem, tergiuersationem, pænitentiam, deplorationem, quod hoc mali est? cuius reus gaudet, cuius accusatio votum est, & pœna felicitas.*

Nemo mihi ganeones istos, & de coctores venditet, qui patrimonia, qui possessiones, qui æs alienum obligurierunt, vnum vt ventrem opplerent. Ego enim illos ad crucem damnandos affirmarim, qui nulla honestatis, nulla virtutis, nulla etiam boni nominis cupiditate à sceleris contagione reuocantur; qui gulam maiori loco, quàm mentem ipsam ducunt, Apicij, Epicuri, scelestissimi Idoli cultores, qui si Deus mea vota audiat lautam cœnam Coruis ac Vulturibus, aut ad infamem palum diligati, aut in humo frigida nudi iacentes apparebunt. Vos vero clarissimi iuuenes, quos sinu gremioque fouit Virtus, quos Temperantia velut sibi deuinctos educauit, vos inquam quidni omni claros posteritati transmittere contendam, aut hac mea quantulacumq; voce, aut grata etiam voluntate? audiant istas preces Superi, liberalibus, ingenuis, modestis, temperantibus adolescentibus illud infundant gratiæ, vt quemadmodum improborum nomen sempiterna, aut ignominia notatur, aut tumulatur obliuione, ita illorum laudes gloriosa prædicatione illustres, ad nunquam terminandum æuum propagentur.

PVNCTVM IV.

Per affirmationem.

VArius est contrariorum vsus in argumentatione cùm ex vnius affirmatione, negationem alterius colligimus, aut contra. Per subiectionem illud est insigne Cic. in Verr. 4. num. 192. *Nunc verò quid faciat Hortensius? auaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumq; defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi; Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? at hæc sine cuiusquam malo; Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior vnquam fuit?*

Aliàs ex ijs quæ oppositorum vni conueniunt, aut non conueniunt, contrariam esse rationem ostendimus. Pro Rosc. Amer. facit immunem à parricidij crimine Rosciū, quòd vitam rusticam duceret, quæ ab vrbanis criminibus luxuria fraudibus, cæterisque studijs planè contrarijs, longè abesset, num. 75. *Qua in re prætereo illud; quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido; in horrida, incultaq; vita istiusmodi maleficia gigni non solere: Vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In vrbe luxuries creatur; ex luxuria existat auaritia necesse est; ex auaritia erumpat audacia: indè omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra est.*

In argumentatione multò est elegantior, cùm videlicet contraria contrarijs opponuntur. Ita probari posset mansuetissimum fuisse Cæsarem, quod eum non furor in hostium vltionem præcipitem ferret, sed clementia iracundiæ frænos inijceret summa verò Principis moderatio vindicandi libidinem temperaret. Contraria sunt furor in vlciscendo, Clementia, & animi moderatio in condonando: item præcipitem ferre, & frænos inijcere.

Non-

Nonnunquam varijs inter se modis contraria pugnant. Pro Amer. num. 88. *Restat Iud. vt hoc dubitemus vter potius Sext. Roscium occiderit; is, ad quem mortε eius diuitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui ardens auaritia feratur infestus in suos: an is, qui semper ita vixerit, vt quæstum nosset nullum, fructum aut eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori iudiciorumq; insolentiam, non modò subsellia, verùm etiam vrbem ipsam reformidat: postremò id quod ad rem, mea sententia maximè pertinet, vtrum inimicus potiùs, an filius.*

Est etiam nō inuenustus oppositorum vsus extra argumentum, quod fit plerumque per similitudinem, vt quemadmodum, nihil æquè virum principem plebi conciliat, ac clementiæ, & humanitatis existimatio; Ita nihil eorū animos magis quam crudelis, & immitis animus abalienare potest.

Citra similitudinem est eorundem vsus sint argumento. Verr. 5. num. 23. *Verris mores improbos, impurosq; nostis. Fingite vobis, si potestis aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit. Is erat Apronius ille: qui, vt ipse non solum vita, sed etiam corpore, atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurgis vitiorum, turpitudinumq; omnium. Hunc in omnibus stupris hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conuiuijs principem adhibebat; tantamque habebat morum similitudo coniunctionem, atque concordiam, vt Apronius, qui alijs inhumanus, ac barbarus, isti vni commodus, ac disertus videretur.* Quorum contrariorum nonnulla aduersa sunt.

PVNCTVM V.

Per negationem.

Aptissimus est ad loquutionum varietatem, & elegans vsus huius loci, cùm pro aliqua qualitate negationem contrariæ qualitatis in oratione vsurpamus. Vt si dicendum sit mansuetissimum fuisse, & humanissimum in hostes Cæsarem, dicamus non crudelem illum, non inhumanum fuisse, per humanitatis ac mansuetudinis contraria. Ita, qui diligens appellandus erit, rectè dicetur nō negligens: atque eadem est ratio omnium omninò virtutum, atque vitiorum, & earum vocum, quæ contrarias habent, pro quibus ipsarum negationes substitui possunt in oratione.

Frequens est vsus in Orationum exordijs, qui particulis, *etsi*, *quanquam*, & similibus dignoscitur, quibus continuò redditur, *Tamen*. Pro lege Man. Post reditum ad Quirites, in quibus proponitur primum sententia quædā, quæ ferè destruitur hac particula, *Tamen*.

PVNCTVM VI.

De Relatis.

Relata dicuntur, quorum esse est ad aliud, id est, quorum natura in hoc posita est, vt ad aliud referantur; filius nihil est aliud quam patris filius, vt necessariò respectum ad patrem includat, & vicissim pater ordinem dicat ad filium: sic dominus ad seruum, discipulus ad magistrum, miles ad ducem. Quis enim intelligat filium sine patre, patrem sine filio? Hinc pro Rab. Posthumo Tull. Rabiriū excusat à patre num. 2. *Satis est homines imprudentia lapsos non erigere, vrgere verò iacentes, aut præcipitantes impellere, certè est inhumanum, præsertim, Iud. cùm sit hoc hominum generi prope natura datum, vti, quæ in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui sunt eius stirpis, quòd sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur, cupidissimè persequantur. Si quidem non modò in gloria rei militaris, Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in deuotione vitæ, & in ipso genere mortis imitatus est, P. Decium filius. Sint igitur similia Iudices parua magnis.*

Cuius argumenti vis ea est. Quod pater fecit impunè, id si filius faciat, plecti non debet; sed Posthumus pater Roscij, cum externis principibus egit, sine vllo, vel famę, vel vitę periculo, non igitur est, quod eam ob rem filius mulctetur.

Scitè Mart. & argutè lib. 1. Epigram. ab ijs relatis, nouos amicos non prorsus reijciendos docet, sed videndum an possint fieri veteres, si quidem hi fuerunt aliquando noui.

Si quid Fusce, vacas amari;
Nam sunt hinc tibi, sunt & hinc amici,
Vnum si superest locum rogamus.
Nec me, quod tibi sim nouus, recuses.

Omnes

Omnes hoc veteres tui fuerunt.
Tu tantum inspice, qui nouus paratur.
An possit fieri vetus sodalis.

Ex hoc loco Ciceronis studiosos ad sedulitatem amplexandam exhortaberis. Conijcite oculos in Ciceronem, admiramini doctrinarum illum fontem, vnde tot Eloquentiæ torrentes, tot & tam limpida facundiæ flumina in vniuersum Rhetoricæ campum iam emanarunt. Suspicamini nisi fallor nequaquam ei per ignauiam, aut socordiam id obtigisse, vt tantum Oratoris, tam prǽstantis munus obtineret. Intuemini vt assiduitatem vultu,& oculis,vt frōte diligentiam præfert, redolent partes eius,omnes nescio quid insusitatæ, singular.sq; in studio contentionis. Enimuero nactus ille nobilissimos, quales estis, studiosos, eos vt ad omnem liberalem disciplinam commodius informaret; vt tam suaues eloquentiæ haustus sitientibus vobis propinaret, nihil non egit, nihil non laborauit: Vos qui nobili adeò, & facundo præceptori assiduas aures datis,remissè segniterque doctas eius prælectiones excipietis; Vigilauerit ille ad multam noctem, vos ad multam diem dormietis, sudauerit ille,ac etiam necessarium reficiendo corpori tempus suffuratus fuerit; vos in rosa delicatuli ambulabitis, & quantum ille laboribus dederit, tantum mollibus animorum dominis voluptatibus tribuetis? Videte, & mecum diligenter expendite, vt quam illi fuit honorificum tot se causa nostra laboribus confecisse, tam nobis assiduam, ac diligentem operam sub eo collocasse sit gloriosum.

PVNCTVM VII.

Canones.

IN relatis posito vno, ponitur & aliud, Vlysses Pater est,& filium habet. Ad probationem petitur argumentum ab affirmatione vnius ad affirmationem alterius, quale est illud. Mart.l.1.Epigr.82.

Tūm seruum scis te genitum,blandeq;fateris,
Dum dicis Dominum Sosibiane patrem.

A negatione ad negationem: non est pater, nec habet filium. Tibul.Eleg. 1.lib.

At vos exiguo pecori furesq; lupiq;
Parcite:de magno est præda petēda grege.

Cui conuenit vnum relatum, alterum conuenire non potest, secundum eādem rationem: sub vario tamen respectu potest vnū & idem oppositas habere relationes, nō modò si cum diuersis rebus conferatur, vt Vlysses idē Thelemachi pater, & Laertij filius est; sed etiam cum eadem potest enim quispiam discere ab alio, & eundem docere res diuersas.

PVNCTVM VIII.

De priuatiuè oppositis.

PRiuatiuè Opposita quorum alterum Habitus semper dicitur; alterum Priuatio; & vno significatur id quod reuera est; altero eius in eodem subiecto priuatio, vt aspectus, & cœcitas in oculis, auditus,& surditas in auribus; vita, & mors in animali. Hinc fit vt ab aduersis differant, quod vtrumque aduersum aliquid ponat, nec re, nec satis sit vnum tollere, vt alterum introducatur; at in Priuantibus satis est vnum tollere, vt alterum inferatur: Aduersa de pluribus subiectis dici possunt, vt album de lacte,niue, pariete; Priuantia de certo subiecto dicuntur, aut non de tàm multis, atque aduersa.

Ex priuatiuis ingeniosè Mart. argumentatur in Regulum Causidicum bipedum nequissimum, cuius periculum exponit, quod, ob ruinam veteris porticus, qua penè deprensus est, incurrit, simulque docet esse Prouidentiam. lib. 1. Epigr.

Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces,
Canaq; sulphureis Albula fumat aquis.
Rura nemusq; sacrum,dilectaq; iugera Musis
Signat vicina quartus ab vrbe lapis.
Hic rudis æstiuas præstabat Porticus vmbras;
Hùc quàm penè nouū porticus ausa nefas!
Nam subitò collapsa ruit, cùm mole sub illa
Gestatus bijugis Regulus esset equis.
Nimirum timuit nostras Fortuna querelas,
Quæ par tàm magnæ non erat inuidiæ.
Nunc & dāna iuuāt: sunt ipsa pericula tanti:
Stantia non poterant tecta probare Deum.

Mulierem parùm pudicā lepidè simul,& acriter insectatur verbis ad risum compositis Cic. pro Cœlio.nu.33-*Ex ipsa quæram prius, vtrum me secum seuerè, & grauiter, & priscè agere malit, an remissè, ac leniter & vrbanè.* Si illo du-

stero

Nonnunquam varijs inter se modis contraria pugnant. Pro Amer. num. 88. *Restat Iud. vt hoc dubitemus vter potius Sext. Roscium occiderit; is, ad quem morte eius diuitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui ardens auaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, vt quæstum nosset nullum, fructum aut eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori iudiciorumq; insolentiam, non modò subsellia, verùm etiam vrbem ipsam reformidat: postremò id quod ad rem, mea sententia maximè pertinet, vtrum inimicus potiùs, an filius.*

Est etiam nō inuenustus oppositorum vsus extra argumentum, quod fit plerumque per similitudinem, vt quemadmodum, nihil æquè virum principem plebi conciliat, ac clementiæ, & humanitatis existimatio; Ita nihil eorū animos magis quam crudelis, & immitis animus abalienare potest.

Citra similitudinem est eorundem vsus sint argumento. Verr. 5. num. 23. *Verris mores improbos, impurosq; nostis. Fingite vobis, si potestis aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit. Is erat Apronius ille: qui, vt ipse non solum vita, sed etiam corpore, atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurgis vitiorum, turpitudinumq; omnium. Hunc in omnibus stupris hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conuiuijs principem adhibebat; tantamque habebat morum similitudo coniunctionem, atque concordiam, vt Apronius, qui alijs inhumanus, ac barbarus, isti vni commodus, ac disertus videretur.* Quorum contrariorum nonnulla aduersa sunt.

PVNCTVM V.

Per negationem.

Aptissimus est ad loquutionum varietatem, & elegans vsus huius loci, cùm pro aliqua qualitate negationem contrariæ qualitatis in oratione vsurpamus. Vt si dicendum sit mansuetissimum fuisse, & humanissimum in hostes Cæsarem, dicamus non crudelem illum, non inhumanum fuisse, per humanitatis ac mansuetudinis contraria. Ita, qui diligens appellandus erit, rectè dicetur nō negligens: atque eadem est ratio omnium omninò virtutum, atque vitiorum, & earum vocum, quæ contrarias habent, pro quibus ipsarum negationes substitui possunt in oratione.

Frequens est vsus in Orationum exordijs, qui particulis, *etsi*, *quanquam*, & similibus dignoscitur, quibus continuò redditur, *Tamen*. Pro lege Man. Post reditum ad Quirites, in quibus proponitur primum sententia quædā, quæ ferè destruitur hac particula, *Tamen*.

PVNCTVM VI.

De Relatis.

Relata dicuntur, quorum esse est ad aliud, id est, quorum natura in hoc posita est, vt ad aliud referantur; filius nihil est aliud quam patris filius, vt necessariò respectum ad patrem includat, & vicissim pater ordinem dicat ad filium: sic dominus ad seruum, discipulus ad magistrum, miles ad ducem. Quis enim intelligat filium sine patre, patrem sine filio? Hinc pro Rab. Posthumo Tull. Rabiriū excusat à patre num. 2. *Satis est homines imprudentia lapsos non erigere, vrgere verò iacentes, aut præcipitantes impellere, certè est inhumanum, præsertim, Iud. cùm sit hoc hominum generi prope natura datum, vti, quæ in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui sunt eius stirpis, quòd sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur, cupidissimè persequantur. Si quidem non modò in gloria rei militaris, Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in deuotione vitæ, & in ipso genere mortis imitatus est, P. Decium filius. Sint igitur similia Iudices parua magnis.*

Cuius argumenti vis ea est. Quod pater fecit impunè, id si filius faciat, plecti non debet; sed Posthumus pater Roscij, cum externis principibus egit, sine vllo, vel famę, vel vitę periculo, non igitur est, quod eam ob rem filius mulctetur.

Scitè Mart. & argutè lib. 1. Epigram. ab ijs relatis, nouos amicos non prorsus reijciendos docet, sed videndum an possint fieri veteres, si quidem hi fuerunt aliquando noui.

Si quid Fusce, vacas amari;
Nam sunt hinc tibi, sunt & hinc amici,
Vnum si superest locum rogamus.
Nec me, quod tibi sim nouus, recuses.

Omnes

Omnes hoc veteres tui fuerunt.
Tu tantum inspice, qui nouus paratur.
An possit fieri vetus sodalis.

Ex hoc loco Ciceronis studiosos ad sedulitatem amplexandam exhortaberis. Conijcite oculos in Ciceronem, admiramini doctrinarum illum fontem, vnde tot Eloquentiæ torrentes, tot & tam limpida facundiæ flumina in vniuersum Rhetoricæ campum iam emanarunt. Suspicamini nisi fallor nequaquam ei per ignauiam, aut socordiam id obtigisse, vt tantum Oratoris, tam pręstantis munus obtineret. Intuemini vt assiduitatem vultu, & oculis, vt frõte diligentiam præfert, redolent partes eius, omnes nescio quid inusitatæ, singularisq; in studio contentionis. Enimuero nactus ille nobilissimos, quales estis, studiosos, eos vt ad omnem liberalem disciplinam commodius informaret; vt tam suaues eloquentiæ haustus sitientibus vobis propinaret, nihil non egit, nihil non laborauit: Vos qui nobili adeò, & facundo præceptori assiduas aures datis, remissè segniterque doctas eius prælectiones excipietis; Vigilauerit ille ad multam noctem, vos ad multam diem dormietis, sudauerit ille, ac etiam necessarium reficiendo corpori tempus suffuratus fuerit; vos in rosa delicatuli ambulabitis, & quantum ille laboribus dederit, tantum mollibus animorum dominis voluptatibus tribuetis? Videte, & mecum diligenter expendite, vt quam illi fuit honorificum tot se causa nostra laboribus confecisse, tam nobis assiduam, ac diligentem operam sub eo collocasse sit gloriosum.

PVNCTVM VII.

Canones.

IN relatis posito vno, ponitur & aliud, Vlysses Pater est, & filium habet. Ad probationem petitur argumentum ab affirmatione vnius ad affirmationem alterius, quale est illud. Mart. l. 1. Epigr. 82.

Tùm seruum scis te genitum, blandeq; fateris,
Dùm dicis Dominum Sosibiane patrem.

A negatione ad negationem: non est pater, nec habet filium. Tibul. Eleg. 1. lib.

At vos exiguo pecori furesq; lupiq;
Parcite: de magno est præda petẽda grege.

Cui conuenit vnum relatum, alterum conuenire non potest, secundum eãdem rationem: sub vario tamen respectu potest vnũ & idem oppositas habere relationes, nõ modò si cum diuersis rebus conferatur, vt Vlysses idẽ Thelemachi pater, & Laertij filius est; sed etiam cum eadem potest enim quispiam discere ab alio, & eundem docere res diuersas.

PVNCTVM VIII.

De priuatiuè oppositis.

PRiuatiuè Opposita quorum alterum Habitus semper dicitur; alterum Priuatio; & vno significatur id quod reuera est; altero eius in eodem subiecto priuatio, vt aspectus, & cœcitas in oculis, auditus, & surditas in auribus; vita, & mors in animali. Hinc fit vt ab aduersis differant, quod vtrumque aduersum aliquid ponat, nec re, nec satis sit vnum tollere, vt alterum introducatur; at in Priuantibus satis est vnum tollere, vt alterum inferatur: Aduersa de pluribus subiectis dici possunt, vt album de lacte, niue, pariete; Priuantia de certo subiecto dicuntur, aut non de tàm multis, atque aduersa.

Ex priuatiuis ingeniosè Mart. argumentatur in Regulum Causidicum bipedum nequissimum, cuius periculum exponit, quod, ob ruinam veteris porticus, qua penè deprensus est, incurrit, simulque docet esse Prouidentiam. lib. 1. Epigr.

Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces,
Canaq; sulphureis Albula fumat aquis.
Rura nemusq; sacrum, dilectaq; iugera Musis
Signat vicina quartus ab vrbe lapis.
Hic rudis æstiuas præstabat Porticus vmbras;
Hùc quàm penè nouũ porticus ausa nefas!
Nam subitò collapsa ruit, cùm mole sub illa
Gestatus biiugis Regulus esset equis.
Nimirum temnit nostras Fortuna querelas,
Quæ par tàm magnæ non erat inuidiæ.
Nunc & dãna iuuãt: sunt ipsa pericula tanti:
Stantia non poterant tecta probare Deum.

Mulierem parùm pudicã lepidè simul, & acriter insectatur verbis ad risum compositis Cic. pro Cœlio. nu. 33. *Ex ipsa quæram prius, vtrum me secum seuerè, & grauiter, & priscè agere malit, an remisse, ac leniter & vrbanè. Si illo austero*

ſtero more, ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbula qua iſta delectatur: ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis, & imaginibus videmus: qui obiurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi fortè ſuccenſeat. Exiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis; ac potiſſimum cæcus ille, minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit, qui profectò ſi extiterit. ſic aget & ſic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? cur aut tàm familiaris huic fuiſti, vt aurum commodares: aut tàm inimica, vt venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, non auum, proauum, atauum audieras conſules fuiſſe?

Cæcitatem ab hoc loco commendare licet. Si quo fato, aut Dei prouidentia me multum amantis fiat, vt tantò tam inimico pondere oculorum ſubleuet, ad ipſos etiam ſuperos accedere me putabo. Nam dum viſum hunc meum contemplor, dum oculos inſpicio mentis acie ſatis attenta, ianuas mihi videre videor, quibus arcem mentis inuadunt hoſtes, quibus animi vis, ac robur comminuitur, ac debilitatur. Quod enim corpus lędant, minimè id incommodis pono, licet ne id quidem minimum eſt, quod dum ſpirituum copijs iuuandi ſunt, ſubtrahitur interim auribus longè vtilioribus, cæteriſque membris, ea virtus, quam à ſpirituum alimento traxiſſe ſibi debuerant: tot verò collyria, tot pharmaca, tot perſpicilia, quid aliud ſunt, quàm impeditæ domus ſuppellex, neceſſaria quidem, ſed importuna. Felicem itaque te Homeri qui quod tua illa cæcitate propius ad Deos acceſſiſti, diuinos etiam verſus è ſedata placataq; mente, ac tot tumultibus, quos important oculi, libera emerſiſti: Miſeros illos, & infelices qui præter incommoda cætera id habent etiam vt ſuam miſeriam, & infelicitatem contemplari neceſſario debeant.

PVNCTVM IX.

Canones.

HVius & cōtrariorum ratio penè eadem, ſimiliaque ſunt in vtroque pronuntiata, ſcilicet vbi eſt vnum, alterum eſſe nequit; ſiue, vbi eſt habitus, ibi priuatio illi oppoſita non eſt: cæcus eſt, ergo non videt. Quod habitui tribuitur, priuationi competere non poteſt. Auditus ad diſcendas percipiendaſq; diſciplinas plurimum adfert adiumenti, ſurditas igitur, ad eaſdem capeſſendas non parum obeſt. Tull. *Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi per vos reſtitui poſſe putetis, nolitis.* 1. in Catil. *Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis?* Pro Marcello. *Doleo cùm Reſp. immortalis eſſe debeat, eam in vnius mortalis anima conſiſtere.*

A negatione habitus, ad affirmationem priuationis, vel ab iſtius negatione ad habitus affirmationem in ſubiecto apto, non eſt mortuus, ergo viuit. Mart. lib. 4. Epigram. 16.

Ebrius es, nec enim faceres id ſobrius vnquam. Et illud lib. 5. Epigram. 83.

Semper eris pauper, ſi pauper es Æmiliane;
Dantur opes nulli nunc, niſi diuitibus.

In quibus argumentum ſumitur ab affirmatione vnius ad negationem alterius, & contra. Nam ebrius, & pauper priuationem dicunt, ſobrius, & diues, habitum.

PVNCTVM X.

Contradicenda.

QVarta ſpecies Oppoſitorum eſt eorum, quæ contradicentia dici ſolent, quorum vnum negat, quod affirmatur ab altero. Martialis ſuam, & Dyndimi voluntates pugnantes & diuerſas naturas, atque aduerſarias eſſe docet.

Inſequeris, fugio; fugis, inſequor. Hæc mihi mens eſt.
Velle tuum nolo Dindyme; nolle volo.

Paulò aliter habet illud eiuſdem in eum, qui ipſe ex diuerſis, vt olim Catilina, compoſitus erat.

Difficilis, facilis, iucundus, acerbus es idem.
Nec poſſum tecum viuere, nec ſine te.

Sic Cic. pro Cœlio. num. 12. Catilinæ naturam multiplicem ac verſatilem deſcribit. *Habuit ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, per multa maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. Vtebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. Flagrabant vitia libidinis: apud illum*

vige-

vigebant etiam studia rei militaris. Neque ego vnquam fuisse tale monstrum in terris vllum puto, tàm ex contrarijs, diuersisque inter se pugnantibus naturæ studijs cupiditatibusq; conflatum. Quis clarioribus quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? quis ciuis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic ciuitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate auarior? quis in largitione effusior? Illa verò Iud. in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, seruire temporibus suorum omnium, pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam si opus esset, & audacia: versare suam naturam, & regere ad tempus, atque hùc & illùc torquere, & flectere, cum tristibus seuerè, cum remissis iucundè, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè viuere.

Ex pœnitentiæ lege nos ad vitalem mortem misericorditer damnari docet S. Zeno Veronensis. *O liberatoris nostri profunda prouidentia! ò præstantia singularis! ò dulcis sententia! ò damnatio necessaria! in semetipse homo iugulatur, vt viuat; percussor non videtur; percussoris non cernitur gladius, percussi non hiat vulnus non defluit sanguis expirantis non palpitat corpus, non decolor color est, ipse est, & tamen non est ipse. Vetus quidem videtur domicilium; sed nouus Inquilinus, exultat mutatione morum, Natiuitatis suæ nobilitatem incredulis varijs virtutibus probaturus. Nimirum peccato mortuum non esse qui erat antea, cùm tamen idem ipse sit cum Deo viuens.*

Quàm difficilè sit & arduum, necessarium corporis amorem temperare atq; moderari docet. Diu. Nazianz. dum de hoc infido, ac improbo corpore queritur orat. 16. Cui quodammodo coniunctus sim, haud equidem scio; quoque pacto simul, & imago Dei sim, & cum cœno voluter: quod & cum pulchra valetudine est bello me lacessit, & cum bello premitur, mœrore me afficit. Quod & vt conseruum amo, & vt inimicum Dei auersor; quod & vt vinculum fugio, & vt cohæres vereor: Si debilitate illud, & conficere studeo, iam non habeo quo socio, & opitulatore ad res præclarissimas vtar; si contra vt cum socio, & adiutore mitiùs agam, nulla iam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam; atque à Deo non excidam, compedibus prægrauatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus. & placidus, insidiosus amicus. ò miram coniunctionem & alienationem! quod metuo, complector, quod amo, pertimesco; antequam belum gesserim, in gratiam redeo, antequam pace fruar, ab eo dissideo.

In defensione Murænæ contradicitur sententijs Catonis & Ciceronis, illius quidem Stoici; huius autem Academici per Dialogismum. num. 65. *Nihil ignoueris. Imò aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causa feceris. Imò resistito gratiæ, cùm officium, & fides postulabit. Misericordia commotus ne sis, etiam in dissoluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. Enimuero nisi sententia alia vicerit melior.*

Eodem argumento cogit Orator Atticum Epicuri discipulum fateri miseros mortuos nō esse, si omninò nulli sint, vt illi credebant 1. Tusc. num. 12. *Iam mallem Cerberum metueres quàm ista tàm inconsideratè diceres. Att. qui tandem? M. quem esse negas, eundem esse dicis: vbi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis: tùm eum qui non sit, esse dicis. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt: Quoniam omninò non essent, eos ne miseros quidem esse.*

PVNCTVM XI.

Canones.

QVoties vnum ponitur, alterum tolli necesse est. Si Deus omnium rerum curam gerit, mentitur Epicurus, qui res à Deo singulares singulari prouidentia non administrari contendit. Hoc vtuntur Oratores, vt aliena destruendo, suo statuant; quæ causa est, cur confirmatio, & confutatio, quæ ratione distinguntur, tractatione coniuncta sint: cùm vera propositio nulla possit ostendi, quin ea, cui contradictoriè opponitur, eadem opera falsa esse demonstretur, nihil enim medium. Hinc Martialis vsum quotidianæ cum Deciano vitæ, & coniunctionem impediri locorum interuallis dicit, & ab hoc loco concludit, quasi ad Decianum, tàm longo itinere iret, vt cum ne videret: lib. 2. Epigramm. 4.

Ne

Ne valeam; si non totis Deciane diebus
Et tecum totis noctibus esse velim.
Sed duo sunt, quæ nos distingũt millia passũm,
Quatuor hæc fiunt, cum rediturus eam.
Sæpè domi non es, cùm sis quoq; sæpe negaris.
Vel tantum causis, vel tibi sæpè vacas.
Te tamen vt videam, duo millia nō piget ire:
Vt te non videam quatuor ire piget.

LECTIO X.

Locus à Repugnantibus.

VT vix alius loci vsus frequentior, quàm huius à Repugnantibus; ita nullus elegantior est, & ad persuadendum, refellendumque aptior.

PVNCTVM I.

Definitio.

CIcer. definit quæ neque certa lege, neque numero inter se dissident. Vel quæ stare simul, & hærere nequeunt; qualia sunt amare, & iniuria afficere, odisse, & laudare leges condere, & mortuum esse. Ex hoc loco probat Tull. leges quas Antonius promulgat, non esse leges à Cæsare latas, qui iam obijsset 1. Phil. num. 24. *De exilio reducti sunt à mortuo; ciuitas data non solùm singulis, sed etiam nationibus, & Prouincijs vniuersis à mortuo; immunitatibus infinitis sublata vectigalia à mortuo: ergo hæc vno viro optima Auctore domo prolata defendimus: eas leges quas ipse, vobis inspectantibus, recitauit, pronuntiauit, tulit, quibus latis gloriabatur, ijsq; legibus Remp. contineri putabat, de prouincijs, de iudicijs, eas inquam Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, euertendas putabimus?*

Latius multò patent quam contraria, quæ certo quodam genere continentur; ad hoc enim vt repugnantia aliqua dici possint, sufficit, vt vel in natura, vel in affectione aliqua inter se dissideant, quæ dissentanea, vel disparata à quibusdam appellantur.

Duobus modis erui possunt à repugnātibus argumenta. I. Si duo contraria illorumq; varios effectus scrutatus fueris, qui omnes comparati contrarijs repugnabunt. Scilicet odij contrarium amor est, cuius effectus, vel adiūcta, vel causæ repugnant odio.

Laudare, venerari, beneficijs afficere, familiariter colloqui cum eo, quem diligas, de eo crebros sermones inijcere, absentiam eius ægrè ferre, aduersam eiusdem fortunam lugere, prosperam velle, amoris sunt indicia.

Rubor ingenuus ad amici aspectum, vultus hilaritas, explicata frons, comis appellatio, crebræ consalutationes adiuncta sunt amoris.

Similitudo vultus, morum, ac studiorum, beneficia, necessitudo, propinquitas, affinitas, causæ sunt amoris, quæ repugnant odio. Non odit ille Deum, cui sæpè sacrificia, cum magno pietatis sensu offerre consueuit, cui preces assiduas fundit, quem vberrimis lacrymis sibi propitium facit, quem, vt alij colat, ac venerentur, omni studio, & contentione elaborat.

Si quid me amas cur me verberibus excipis? cur criminaris? cur in me conuitia iactas identidem? cur me vt inimicum auersaris? cur me iacentem erigere non conaris?

Altero. Si antecedentibus, & consequentibus addas particulam, *Non*, & ea coniungas cum alijs, pugnantia facies. Vt sol ortus est, ergo dies est. Adde *Non*, sol ortus est, non est dies. Ingeniosum est illud Martialis ad Sext. lib. 2.

Vis te Sexte coli, volebam amare.
Parendum est tibi quod iubes, coleris.
Sed si te colo, Sexte, non amabo.

PVNCTVM II.

Canones.

IN vno, eodemque repugnantia esse non possunt, spirat, igitur non est mortuus, nocere vult: ergo non amat; diligit, ergo non lætatur amici malo. Pro Celio num. 5. *Repugnat, eius mores non probari, cui vltrò, non petenti sed absenti deferuntur honores. Nam quod est adiectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini vnquam præsenti Puteolani maiores honores habuerunt, quàm absenti M. Cælio quem & absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: idemq; nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & Equites Ro. cum legatione ad hoc iudicium, & cum grauissima, atque ornatissima laudatione miserunt.*

B. Ia-

Disputatur hinc pro Sylla, nu. 83. *Sed quid? ego qui Catilinam non laudaui, qui testimonium de coniuratione dixi; adeòne vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerum à me gestarum esse videor, vt cum Consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conseruare cupiam, & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamq; restinxerim, eiusdem nunc causam vitamq; defendere. Ego ille coniurationis inuestigator, & vltor, certe non defenderem Syllam, si coniuraſſe arbitrarer.*

Sæpè non semper valet argumentum à negatione repugnantis, ad affirmationem contrarij; quod tum valet, quando contraria sunt immediata, & consequentia necessaria. Nō illius bono lætatur, igitur illum odit. Aliàs non valet, vt, nō videt, ergo cæcus est. Potest enim dormire, vel oculos claudere neq; necessariò concluduntur facultas, & actus videndi.

PVNCTVM III.

Vsus.

IS esse potest vt fluant ex illo conclusiones Enthymematum quę plurimum acuminis habent, deducaturque frequens illa confutandi ratio, quam ex absurdo, vel incommodo, & impossibili dicunt Oratores, cùm aduersarius pugnantia dicere cogitur, aut victum se fateri. Phil. 2. nu. 31. se coniurationis in Cæsarem initæ non fuisse conscium probat, ex eo quod in illa consceleratorum societatem nullus vnquam nomen suum audierit; deinde vrget stuporem, & stoliditatem Antonij quòd pugnātia loquatur, eos pluribus laudans, qui Cæsarem occiderant, eos vituperans, quos necis conscios fuisse suspicabatur.

Sic adolescentem Cœlium nunquam amoribus, & delicijs occupatū fuisse arguit, quòd repugnet tantam Eloquentiam, quanta in Cœlio elucebat cum his amorum, voluptatumque blandimentis consistere, nu. 45. *Atque sci tote eas cupiditates, quæ obijciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facilè in eodem hominem esse posse, fieri enim non potest vt animus libidini deditus; amore, desiderio, cupiditate, sæpè nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, verum etiam cogitando possit sustinere.*

Mox voluptatibus non obstrictum fuisse docet, n. 47. *An hic si sese isti vita dedisset, consularem hominem admodum adolescens, in iudicium vocauiſſet: hic si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Rom. tot menses, aut de salute, aut de gloria dimicaret.*

Blandè satis Ouidius negat Maximum Liuidum esse, quòd sit magnanimus, nec abiectæ mentis instar viperæ reptantis humi, sed sublimis, & elatæ 3. de Ponto. Eleg.

Liuor iners vitium mores non exit in altos:
Vtque latens ima, vipera serpit humo.
Mens tua sublimis supra genus eminet ipsum.
Grandiùs ingenio nec tibi nomen inest.
Ergo alij noceant miseris, optentq; timeri,
Tinctaq; mordaci spicula felle gerant.
At tua supplicibus domus est assueta iuuādis.
In quorum numero me precor esse velis.

PVNCTVM IV.

Amplificationibus deseruiunt.

FRequens est repugnantium vsus in amplificatione, cùm singula singulis opponuntur, 7. in Verrem, nu. 84. *Vide quid intersit inter tuam libidinem, maiorumq; auctoritatem; inter amorem, furoremq; tuum, & illorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum littoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, quò naues accedere possent, noluerunt, tu naui, & classibus Syracusanum præesse voluisti. Quibus illi vrbis suæ partem ademerunt, ijs tu nostri imperij partem dedisti, &, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti.*

Idem pro Sextio nu. 44. *Senatum Coss. credo vocassent? quem totum de ciuitate deleuerant: ad arma vocarent? qui ne vestitu quidem defendi Remp. siuissent: A Tribuno plebis post interitum meum dissedissent? qui eandem horam meæ pestis, & suorum præmiorum esse voluissent.*

B. Iacob pauperem licet, diuitem facit, ac felicem ex repugnantibus D. Ambros. l. 2. cap.

9. *Quid ei deerat cui Deus aderat? quis tàm potens in suo domicilio, quàm iste in alieno? quis tàm abundans in vbertate, quàm iste in fame? quis tàm fortis in iuuentute quàm iste in senectute? quis tàm actuosus in negotio, quàm iste in otio? quis tàm velox in curriculo, quàm iste in lectulo? quis tàm lætus in flore adolescentiæ, quàm iste in mortis confinio? quis tàm diues in regno, quàm iste in peregrino solo? quis tàm validus in virtute, quàm fortis iste in infirmitate?*

Aliâs non singula singulis, sed multa cōglobata, multis repugnantibus opponuntur. Pro domo sua, nu. 4. *Tune es ille*, inquit, *quo Senatus carere nō potuit? quem boni luxerunt? quem Resp. desiderauit? quo restituto, Senatus autoritatem restitutàm putabamus? quam primùm aduenien prodidisti? Nondum de mea sententia dico, impudentiæ primùm respondebo tuæ, Hunc igitur funesta Reip. pestis, hunc tu ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & Consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, seruorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione Curiæ, domo & patria ne cum improbis boni ferro dimicarent, cædere curasti quem à Senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, accersitum, reuocatum, conseruandæ Reip. causa confiteris.*

Nimirum hic Tullius imponit Orationem Clodio, quæ seipsam refutet. Nam si Senatus carere Cicerone non potuit, non fuit è ciuitate expellendus. At Clodius nō obiecerat hoc, sed Cic. illam obiectionem fingit, vt hominem arguat.

Ita si quis aliquem impietatis in superos argueret, obiectionem aduersarij repugnantibus adiectis posset proponere. Patronus impietatē obijcit Senecæ, qui est religiosissimus, diuini cultus amantissimus, virtutum paternarum retinentissimus. Qui cōmunis est refutandi modus per particulas, *Qui, quia*. Siue interrogando, siue secus; sed postea aduersarij verbis abutendo, & orationem illi primum consentaneam imponendo. In hunc ferè modum. Deum odit Seneca, vir antiquæ probitatis, vir diuini cultus amantissimus, vir omnium iudicio virtutum, & sapientiæ laude præstantissimus.

Atque hæc continuò resumenda esse oratio à Patrono, & arguenda; quod Cic. fecit in exemplo allato. Hunc igitur funesta mortalium pestis, hunc tu virum odij in superos accusare non vereris, quem neque tu religiosissimum esse negare potuisti, & omnium bonorum testimonijs sapientissimum esse testatus es?

Interdum rei vni multa repugnantia opponimus, quod fieri commodè potest permissione ironica. Aras & templa euertit, non est impius? omnia diuina & humana contemnit, & violat; non est impius? &c.

PVNCTVM V.

Ornet Orationem.

MVltum Repugnantium vsus confert ad Orationis ornatum, & periodorum complexionem implendam, quale est illud, 4. in Verr. n. 159. *Forsitan vix conuenire videretur, quem ipsum hominem cuperent euertere, eius effigiem, simulacrumq; seruare. Sed tamen videbam, apud eos cùm essem & religionem esse quandam in his rebus à maioribus traditam, & hoc disputare; cum statua se eius habuisse rationem temporis, quo posita esset; cum homine verò, quo gereret bellum, atque hostis esset.* Vbi repugnans aliquid pro Verris nomine positum est.

Tales illæ sunt Orationes frequentissimè, in quibus vtimur aduersatiuis particulis, *Sed quāquam tamen*. Debet enim tùm afferri aliquid, quod repugnare videatur, tametsi repugnantia per illas particulas, remouetur, quæ primo aspectu videbatur requiri. Pro Mil. n. 2. *Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sint, non afferunt tamē Oratori aliquid in foro, & in iudicio, quanquam præsidijs salutaribus & necessarijs septi sumus tamen non timere, sine aliquo timore possimus.*

Affirmando tale potest argumentum adferri, Ciceronem Clodius ciuium interfectorem, pestem Reip. nominat, quem Senatus frequens conseruatorem, & parentem patriæ vocauit; quem in Senatu Cato, idem concione palàm laudauit, quam laudationem populus Rom. fausta & honorifica appellatione approbauit; M. Tullium odio prosequitur Antonius, amant Brutus & Cassius; Clodius innocentem è ciuitate depellet, Pompeius eundem in patriam honorificentissimè reuocabit.

PVN-

PVNCTVM VI.

Notæ Repugnantium.

PRoponi solent eleganter repugnãtia cum particulis, *At, atqui, cur, cui, qui, quæ, quod,* aut cæteris huiusmodi. Sic explicari posset, quomodo quis Deum non oderit. Quod? ille Deum vitæ salutisque suæ auctorem odio prosequitur, qui Deũ immolat, qui preces fundit assiduas, qui puras in cœlum manus leuat, qui nullum pietatis opus, nullum religionis genus prætermittit. Vel per, *at*. Odij in supremum Moderatorem rerum Deum insimulatur: at illi sacrificia pius offert? at orationes ad illum habet frequẽtissimas? at templa semper adit. At pietatis argumenta non obscura, vel inuidis proponit: vel *atqui* Deum sibi Propitium precibus, & lacrymis facit: atqui, &c.

Simile est illud Ciceronis. Domus tibi deerat? at habebas, quasi diceret. Falsum est tibi domum defuisse, nam habebas; æquè falsum est te pecuniis abundasse, quippe egebas.

Per negationem. Non ad docendum Socratem incitabat turpitudo; erat enim continentissimus, non pecuniæ cupiditas; nam egestatẽ æquo, ac toleranti ferebat animo. Quod reuocari potest ad particulas nominatas, affirmando tamen. An illum incitabat turpitudo? at erat continentiæ studiosus. An auaritia? at hominem scimus paupertatis amantissimum. Quæ posterior ratio satis est elegans, & à Cicerone sæpius vsurpata, præsertim cum aduersarij obiectio, ita proponitur, vt ipsa sese refellat.

LECTIO XI.

Locus Adiunctorum.

NOn minorem orationi splendorem, neque minus suauem dignitatis speciem adferunt vbique persperfa rerum, & personarum Adiuncta, quam tabellæ diuersis, natiuisque coloribus animatæ, vel hortorum grata florum intermicantium varietas, oculus & animum recreet: Tantum autem habent vbique fœcunditatis Adiuncta, vt illis, & sæpius vtantur Oratores, & delectentur impensius, siue Demonstratiuo generi, aut Deliberatiuo quærant diuitias, & ornamenta; siue aggrediantur illa, quæ ad forum, & controuersias pertinent.

PVNCTVM I.

Definitio, Diuisio.

ADiuncta dicuntur ea, quæ licet rem non componant, aut necessariò comitentur, sunt tamen cum illa coniuncta. Duo sunt ex Fabio Attributorum genera: Vnum rerum, & negotiorum: Alterum personarum: Eorum quæ rebus, & negotijs conueniunt tres sunt species.

Prima est eorum quæ rem, & negotiũ præcedunt vt plurimum, Causæ scilicet, Consilia, Colloquia, Iniuriæ, Consuetudo, Minæ, Promissa, susceptum iter, & omnis reliquus apparatus. Hinc probat Cic. Syllam non coniurasse in eius defensione, n. 53. *Num quis est igitur qui tùm dicat in campum adspirasse Syllam? atqui si tùm se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Antonio non erat? cur in pari causa non paria signa criminis reperiuntur? hoc tempore cùm arderet acerrimè coniuratio, cùm Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in vrbe relinqueretur: Cassius incẽdijs; Cethegus cædi præponeretur, Antonio, vt occuparet Etruriam, præscriberetur: cùm omnia ordinarentur, instruerentur, & pararentur; vbi fuit Sylla Corneli? num Romæ? imò longè abfuit. Num in ijs legionibus quò se Catilina referebat? multo etiam longiùs, &c.*

PVNCTVM II.

Concomitantia.

IN negotiorum adiunctis secunda sunt ea, quæ rem ipsam comitantur, Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultas, seu Instrumenta, &c.

Locus primum designatur cuius varia est, ac multiplex natura. Sunt enim quædam loca facta natura, Campi, Montes, Maria.

Quædam ab arte, Domus, Templum, Porticus; & hæc quidem vel sacra, vel profana, frequen-

quent'a, infrequentia; ampla, angusta, alta, humilia; priuata, publica; adusta sole, frigore rigētia, quæ omnia plerumque rem, aut factam esse, aut fieri potuisse, aut non potuisse arguũt. Inde Tull. à Roscio patrem interfici non potuisse concludit, quod Romæ occisus sit, cum in agro extra vrbem esset filius.

Pro Milone contra Clodium, nu. 54. *Videamus nunc id quod caput est, locus ad insidias ille ipse, vbi etiam Iud. dubitandum & diutius cogitandum est? ante fundū Clodij, quo in fundo propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versabatur valentium. Atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo; & ob eam causam eum locum ad pugnam potissimum delegerat. An in eo loco potius expectandum ab eo, qui ipsius loco spe facere impetum cogitarat? Res loquitur ipsa; quæ semper valet plurimum.*

Ab ipsius loci sanctitate potenter odium, & inuidiam in Clodianos concitat Orator pro Mil. nu. 91. *An ille viuus nihil malè fecisset, qui mortuus, vno ex suis satellitibus Sex Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo Rom. concessam vni ordini, inflammari exscindi, funestari?*

Turpe facinus Antonij multis exagerat, qui cum esset Magister Equitum, tantum vini hausit, vt postero die vomere ei necesse fuerit, in populi Rom. concione 2. Phil. 63. *Sed hæc, quo robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potiùs de iniquissimo genere leuitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria, totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptijs exhauseras, vt tibi necesse esset in populi Rom. conspectu vomere postridie, ò rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens. Magister Equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal impleuit.*

Eiusdem cōpotationes luxum, ac temulentiam in Villa Varronis temperantis hominis describit, num. 104. *At quam multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. ò tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quam à dispari tenebatur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diuersorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? iura populi Rom. monumenta maiorum, omnis sapientiæ ratio, omnisq; doctrina. At verò, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pauimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritorijs: scorta inter matres familias versabantur.*

Hannibal in Italiam ingressus militibus suis ex hoc loco facit animos apud Liuium. *Vobis acriter pugnandum est, quippe à tergo Alpibus, ab vtroq; latere Maris clausi estis, aduersos habetis hostes; quare nulla vobis speranda restant effugia, nisi vincatis.*

A loco se purgat Ouidius 3. Trist. Eleg. 8.

Si qua videbuntur casu non dicta latinè.
In qua scribebat barbara terra fuit.

Campanos arrogantes, libidinibusq; perditos ex natura loci, victusque consuetudine probat Cic. proinde illis agrum pop. Rom. vendendum non esse concludit. Ora. 2. in Rull. 94. *Non ingenerantur hominibus mores tàm à stirpe generis, ac seminis, quam ex ijs rebus, quæ ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur & viuimus, Carthaginenses, fraudulenti, & mendaces non genere, sed natura loci, quòd propter portus suos, multis & varijs mercatorum, & aduenarum sermonibus, ad studium fallēdo, studio quæstus vocabantur; Ligures montani, duri, atque agrestes. Docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi ipsa cultura, & magno labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, & fructuū magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, quę à maioribus nostris alterum Capua Consul. postulauit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hanibalem, armis etiam tùm inuictum voluptate vicit, &c.*

PVNCTVM III.

Adiunctum Tempus.

Tempus hic voco durationem à cœli, solisque motibus deductam: atque ab illa fluunt hora, dies, hebdomas, mensis, annus, lustrum, sæculum. Ex illa ducuntur argumenta, si repetamus antiquitatem, vel recentem memo-

memoriam. Pro Quint. Næuium coarguit septingenta passuum millia, aut esse decursa, aut Sex. Næuium diebus cõpluribus ante in possessionem misisse quam postularet, vti eliceret bona possidere.

Pro lege Manil. Pompeij victoriam à celeritate commendat, nu. 35. *Tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, lateq; dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur. Cn. Pompeius extrema hyeme apparauit, inuento verè suscepit, media æstate conferit.* Pro Sylla. num. 53.

Ad hoc referuntur varij tẽporum euentus, vt si turbidum fuerit, nubilum, difficile, sudum, temperatum, periculosum, longum, breue, vel calore, vel frigore molestum, tempus arandi, serendi. Vnde Erucius aduersus Roscium, quem patrem interemisse arguebat, num. 80. *Eiusmodi tempus erat, inquit, vt homines vulgò occiderẽtur. Quare tu hoc propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti.*

PVNCTVM IV.

Modus.

Locus hic amplissimus, & copiosissimus designat Consilio, Finem, Intentionem, Causas cur sit aliquid factum: vt si dicas rem gestam inuidia, odio, perturbatione, lucri spe, metu egestatis clam, palam, audacter, insidiosè, scienter, aut casu.

Valet plurimum huius loci tractatio ad laudem, cùm aliquo illustri facinore narrato: cõsilium simul quæritur, sed laudatur mens auctoris hoc modo. Nimirum intelligebat vir prudentissimus eam vim esse virtutis, in vtrãque partem, &c.

Efficax est in exagerãdo crimine, cùm authoris, cupiditas, auaritia, & superbia notãtur. Sic vectum per Italiæ municipia describit ac notat Antoniũ cum Mima sua, in quibus omnibus fœditatis suæ impressa vestigia reliquit ad infamiam nominis sempiternã. 2. Phil. nu. 58. *Vehebatur in Essedo Trib. pleb. lictores laureati antecedebãt: inter quos aperta lectica, Mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obuiam necessariò prodeuntes, non noto illo, & Mimico nomine, sed Voluminã consalutabat. Sequebatur Rheda cum lenonibus. Comites nequissimi; reiecta mater amicam impuri filij, tanquam Nurum, sequebatur. ò miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! horũ flagitiorum iste vestigijs omnia municipia, Præfecturas, Colonias, totam denique Italiam impressit.*

Plurimũ dignitatis habet in narrationibus, cum intentio, & consilium exquiritur; sic tota Miloniana Clodij cædes describitur.

In conjecturis val. t. Pro Amer. nu. 85. & sequentibus. *Hunc quæsitorem, ac Iudicem fugiebant, atque horrebant ij, quibus periculum creabatur: ideò, quòd tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tàm propensus ad misericordiam, quàm implicatus ad seueritatẽ videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni & cõtra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer vel illo ipso accerrimo iudice quærẽte, pro Roscio dicere,* &c.

PVNCTVM V.

Facultas.

Comprehendit instrumenta quibus ad facinus aliquod vti solemus, necnon & socios, milites, arma, quibus, & tuearis, & lædas. Tuearis, vt ab eo crimen non esse perpetratũ, qui facultate caruit, ac potestate illud cõmittendi. Lædas. vt credibilius esse occisos à pluribus, pauciores; à vigilantibus dormientes, à paratis imparatos. Ita Cic. Milonem defendit Clodium offendit nu. 56. *Age nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper cum vxore; tùm sine ea; nunquam non in Rheda; tùm in equo: Comites Græculi, quocumq; ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat; tùm nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam tùm casu pueros symphoniacos vxoris ducebat, & ancillarum greges: ille qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat: tùm neminem nisi, vt virum à viro, lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Obserua postremò sermocinationem elegantem esse in eiusmodi consilijs exquirendis quæ commodorum spe, aut incommodorum ratione ad aliquid impellit, vt ad bellum gerendum gloria, nominis decus, & immortalitas, spes prædandi, hostis vltio; sociorum, & li-

& libertatis defensio. Hoc est quod in Milonis defensione colligit. Tull. num.32. *Satis est quidem in illa, tàm audaci, tàm nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuiße.*

PVNCTVM VI.

Consequentia.

ADiuncta demum, quæ mora, vel ordine posteriora sunt, hoc est, quæ rem gestã subsequuntur, vt Pallor, Rubor, Incessus titubans, frequens Anhelitus, Hæsitatio, Laus clara, parentes. Diuitiæ, turpis Infamiæ nota, Reprehensio publica, exhaustum Patrimonium, Clades, Supplicium, Morbi, & si quæ sunt alia signa conturbationis & conscientiæ; præterea extinctus Ignis, Gladius cruentus, & quæ facti suspicionem mouere possint. Tull. in Pison mirificè consulatum suum commendat, & quæ gestisset in Prouincia ab honore, quem à Populo Romano susceperit, numer. 51. *Quid dicam aduentus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familias, cum coniugibus, ac liberis? quid eos dies, qui quasi Deorũ immort. festi, ac solennes sunt aduentu meo, redituq; celebrati?*

Sed Antonium arguit, quòd leges de vi, & maiestate falleret Phil. 1.nu. 22. *Quid est aliud igitur, quàm adhortari adolescentes, vt turbulenti, vt seditiosi, vt perniciosi ciues velint esse? quam autem ad Reip. pestem furor Tribunitius impelli non poterit, his duabus quæstionibus de vi & de maiestate sublatis?*

PVNCTVM VII.

Signa.

PRoprias rei notas appellat. Tull. quæ duplicia sunt; Necessaria cum ipsa re cohærentia, fumus ignem sequitur. Nullam habet cicatricem, igitur ferro non fuit vulneratus. Athenis erat cum Romæ scelus admissum dicitur, ergo alienus à crimine. Necessarium est adiunctum, quo Tull. vtitur in Quint. contra Næuium, vbi probat Quintium non deseruisse vadimonium, vt erat obiectum à Næuio, quòd ea die Romæ non esset qua vadimonium deseruisse videbatur Non. Febr. pridiè enim Kal. eiusdem mensis Roma in Galliam profectus erat; igitur ex adiuncto temporis necessario conuincit Næuium à numero 56.

Alia probabilia tantum & verisimilia, per se infirma, & ad rem probandam parum idonea, quæ tamen si plura sint, & in eandem causam concurrentia, & coaceruata magnam interdum vim ad suspicionem facti mouendã præbent; ea propter, quod fieri potest enitendum est, vt multa simul congerantur: eò siquidem validiora sunt, quo plura; infirmiora, quo pauciora. Hinc probabiliter ostendas aliquem fecisse cędem, quòd paulò ante colloquutus clã cum amicis fuerit, quòd de nocte domũ exierit, quòd auditus sit: subindè pedum strepitus, armorum crepitus, quòd postea latebras quæsierit, quòd inuentus expalluerit, aut interrogatus titubauerit.

PVNCTVM VIII.

Attributa personarum.

AD tres classes reuocantur; Prima est eorum quæ ad fortunæ dona pertinent, diuitiæ, dignitates, affinitates, & alia. De quibus quæritur an felix sit, an infelix homo; nobilis, diues, an pauper; seruus, an liber, priuatus, an magistratus; ciuis, an peregrinus. Indè duci potest argumentum, pauper est, fecerit ergo furtum potius, quam hic qui diues est; Christianus est, acceptam igitur iniuriam ferre maluerit, quam vlcisci.

De parricidio defenditur Roscius ex hoc loco nu. 39. *Patrem occidit Roscius: qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpè in cæde versatus? at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirũ, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? de luxuria purgauit Erucius, cùm dixit, hunc ne in conuiuio quidem vllo ferè interfuisse nihil autem vnquam debuit; cupiditates porrò, quæ possunt esse in eo, qui ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit*

xerit? quæ vita maximè desiuncta à cupiditate, & cum officio coniuncta.

Hoc circumstantiæ genus Dido venatum proficiscens magnificè depingitur à magno Poeta 4. Æneid.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit,
It portis iubare exorto delecta iuuentus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massyliq; ruunt equites, & odora canum vis.
Reginã thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum exspectant, ostroq; insignis, & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mãdit.
Tandem progreditur: magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circũ data limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurũ,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

PVNCTVM IX.

Attributa naturæ.

ALia dicuntur bona, vel mala corporis, Ætas, Forma, Vires, Valetudo. Natura vocamus id quod personis ab ipso ortu ingenitum est, siue ad agendum, aut non faciendũ, vt procliuitas ad varias corporis affectiones. Itaque ab illa fit, vt alij sint ingeniosi, acuti nonnulli, cæteri tardiores dicantur. Item de reliquis laudatis, & illaudatis qualitatibus; vt alij sint obliuiosi, bene-memores alij; isti humani, & officiosi, patientes prudentes: illi verò imbecilli, valentes, longi, breues, inurbani, deformes, formosi.

Ad illam reuocantur & natio, & patria, variique diuersarum gentium mores, quæ multiplicem argumentandi locum aperiunt. Ita Samios vocant morum indagatores curiosos: mendaces Cretas; veraces Persas, Cappadocas, seruos: Gepidas, truces: Arcananas, amabiles; auxiliares Arcadas: Lacedæmonios, fures: Sicyonios, molles; Syracusanos, adulatores: Megarenses, fraudulentos: Athenienses, fidos: Pœnos, perfidia nobiles: Chares, virtute bellica claros: Cumanos inertes: Phryges, mancipia: Sardos, venales, Lydos, caupones: Sybaritas, voluptate perditos: Scythas, solitarios: Choas, vagos: Siculos, dicaces: Abydenos, sycophantas.

Italos cunctatores, ingeniosos, irrisores, fastuosos, vindictæ cupidos, si necessitas adigat bellicosos.

Hispanos, alienis mensis largiores, domi victu asperiores, iactabundos, paupertate fortes, duros, agrestes, patienter constantes.

Gallos, feruidos, attentos ad rem suam, mobiles, faciles, benignos, hospitales, prodigos, sui negligentes, lautos, nimis audaces, bellicosissimos, caue perimprudentiam temerarios dixeris.

Quoties Cic. Græcos testes refellit ab innata illi genti vanitate, ac perfidia? Scaliger libro qui Idea inscribitur, de variarum gentium genijs plura disserit. Asianos luxui addictos facit; Europeos acres, campestres, molles, desides: Montanos, asperos: Maritimos, prædones, agrestes; Indos, mobiles, ingeniosos, Magiæ cupidos ad insaniam; Aegyptios, ignauos, molles, stupidos, pauidos.

Patriam natio continet, quæ latius patet. Vt non modò regiones, sed vrbes ipsæ magnam præbeant disputandi materiam. Inde gloriatum ferunt Platonem, quòd esset Atheniensis potius, quam Thebanus. In coniectura dici poterit Acarnan est, ergo non crudelis, sed amabilis, neque tantum facinus, quantum est hominis cædes, perpetrarit.

Videndum porrò, vt tum ætatibus, tum cõditionibus non indecori mores affingantur. Si multitudinis consilia proponuntur, illam effinge stupidam, credulam, timidam, peruicacem, indocilem, sui confidentem, suspicacem contemptus, inuidam, fractam in aduersis, impotentem in prosperis, subitæ pœnitudinis, lucis apperentem, satagentem assiduè, vt nihil agat, inconstantem, variam ac multiplicem, feruientem, vt ne pareat.

Mulierem depingis? vide si quas illi affectiones addas. Facies infidam, leuem, simulatricem, suspicacem, si potentia adiuncta sit, intolerabilem nihil mediocre habentem, dicacem, loquacẽ, mendacem, superstitiosam: ipsi dabit lacrymas, gemitus, vestigium præ dolore scissionem, vlulatum. Sin probam facis, duabus potissimum rebus adornabis, pudore nimirum & castimonia, sedulitatem insuper assignabis, anxiam dices, sollicitam, solertem, domus, & parcimoniæ peramantem.

Aetatum sua quoque sunt discrimina. Infantum penè est lallare tantum, & mammare: Lusus aliqui, sed pueriles, qualis est equitare in arundine longa.

Adolescentia præceps est, & incitata potius, quam magna voluens, & ingentia, statim

appetit, & vehementer, illicò negligenda; iram, & animum in fronte gestat; vlciscitur, laude pascitur, promouendo potius, quā condendo habilis parum, suspicax, abundè credula, sibi ipsi lex, societatis studiosa, soluta in iocos verecundiæ obnoxia, vbi peccatum est, si bene-nata fuerit, si malè, semper frontem gerit impudentem.

Iuuenes feroces, audaces, violenti, faciles ad iram, promptæ voluntatis: & quoniam media est ætas, nonnihil à senibus, aliquid ab adolescentibus accipit.

Senes morosi, rerum nouarum obtrectatores, laudatores temporis acti, parci, atque in futurum malum prouidentes, solliciti officiorum exactores, cauti, & suspiciosi, lenti ad persuasiones, sua liberaliter prædicantes iuuenibus maximè; haudquaquam patiuntur anteferre cæteras ætates, suæ: garruli interpellarores, mali aliquid vt plurimum ominantes, creduli, pertinaces.

Ex quibus notis sæpè desumuntur argumenta qualia Tull. non Philosophiæ minus, quàm eloquentiæ Doctor acutissimus, cùm pro Deiotaro, probat eum non saltasse senem, qui puer grauissimus, & seuerissimus fuerat, num. 26. *Quid deindè furcifer? quò progreditur? ait, hac lætitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in conuiuioq; nudum saltaße, quæ crux huic fugitiuo potest satis supplicij afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit vnquam? omnes sunt in illo Regiæ virtutes, quod te Cæsar ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas, etsi hoc verbo scio laudari Reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in Rege: fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt Regiæ laudes: illa priuata est. Vt volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperātiam virtutem esse maximam iudico. Hęc in illo est ab ineunte ætate, tùm à cuncta Asia, tùm à Magistratibus, legatisque nostris, tum ab Equitibus Rom. qui in Asia negotiati sunt perspecta, & cognita.*

Pro Cœlio ignosci postulat adolescentiæ, ætatique teneræ aliqua permittenda monet. nu. 42. *Sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa, & directa ratio vincat aliquando cupiditas, voluptasq; rationem, dummodò illa in hoc genere præscriptio, moderatioq; teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum; atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem interimat: ne intersit insidijs scelere careat: postremò, cùm paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates, reuocet se aliquando ad curam rei domestieæ, rei forensis, Reip. vt ea quæ ratione antea non perspexerat, satietate abiecisse, experiendo contempsisse videatur.*

Pro lege Manil. multis Pompeium cōmendat qui penè puer tam fortiter se gessisset.

In Philippicis extollitur Octauius, qui vel in ipsa prima ętate sit assequutus bellicas laudes, quas vix ad Occasum vitæ vergentes mereri potuerunt.

PVNCTVM X.

Adiuncta animi.

POstremò sunt ea, quæ ad animi bona, vel mala spectant; nempe virtutes omnes, & scientiæ, vel artes, quarū alij plures, pauciores habent alij. Aristoteles Philosophus, Tullius eloquēs Orator, Archimedes Mathematicus. Contra mali habitus, vitia, Ira, Superbia, Crudelitas; Neque aliud crebrius est quam ab his virtutibus argumenta desumi. Hinc Demosthenes Philippum arguit, non diu cum Atheniensibus pacem habiturum, quòd nimio superbiæ fastu, animiq; elatione intumesceret, ac immensa dominandi, cupiditate flagrare.

Cic. pro Mil. contendit longè verisimilius esse, Clodium sceleratè fecisse, quam Milonē quòd ille semper leges, & iura contempsisset, & in nefandissimis quibusque maleficijs exercitatus esset.

Studium quod appellare possumus assiduā, & vehementem ad rem aliquam animi, magna cum voluptate, occupationem, vt Dialecticæ, Rhetoricæ. Cœlium voluptatibus deditum non esse arguit Cic. quòd esset litterarum studiosus. Num. 45.

Castorem à crudelitate in odium adducit, qui tam infaustis, inauspicatisque auibus adolescentiæ primordia duxerit pro Deiotaro n. 2. *Crudelis Castor, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos auum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæq; suæ terrorem intulerit ei,*

cuius

cuius senectutem tueri, & tegere debebat: commendationem ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit; aut seruum corruptum præmijs, ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit.

Ita Theseus nefarium filij facinus, quod verum credebat, multis damnat, & seipsum ad iram vehementer conatur excitare, grauioribus verbis, quibus in adolescentis integri mores, & victum inuehitur,

—— syluarum incola
Ille efferatus, castus, intactus, rudis
Mihi te reseruas, à meo primùm thoro
Et scelere tanto placuit ordiri virum?

Consilium quod appello diligentem, & consideratam rei faciendæ, vel omittendæ rationem; cùm quærimus, quid temerè, quid consultò, quid prudenter gerat.

Sequuntur facta consilijs potiora, ex quibus affectiones, habitus, facultates, & id genus alia, non incommodè cognosci possunt. Illa præterita dicuntur quædam, alia præsentia, nonnunquam futura. Sic præterita Pompeij gesta dixerunt eum summo aduersus Mythridatem imperio dignum: Milonem eadem absoluebant, Clodium condemnabant.

Casus à fortuna distinctus; quod in casibus humanis illa dumtaxat posita; illis verò ex omnibus quæ insperatò, aut præter consilium, siue prospera contingant, siue aduersa. Ita casus fuit, cùm Coruus ad Valerij Coruini galeam inuolans, Gallum aduersarium ita perturbauit, vt necis causam afferret. Casus quod Epirotarum Regi Pyrrho iter facienti tegula de summo à muliere proiecta est, ex quo laus, aut vituperium.

Alexandro portenderunt magnitudinem Philippi parentis somnia, omniaque, cum ex Olympiadis coniugis suæ sinu puerum erumpentem præsumpsit in somnis, pendente ad pectus bulla leonis effigie consignata. Scipioni Africano maiestatem quandam ille draco prægrandis matris tholum ingressus. Herculi robur inuictum cæsi in cunis Angues. Diuo Ambrosio (si miscere licet profanis sacra) facundiam Apiculæ in infantis puerull labellis cessitantes.

Dicta cognitionem etiam adferunt aliquã, & rei dubiæ certitudinem addunt. Nam qualis Oratio, talis est & vir. Varia quidem illa, familiaris, elaborata, priuata, publica, seria, ridicula, libera, coacta. Tull. è Fauonij dicto in Clodium hanc fecit argumentationem. Pro Mil. num. 45. *Vox ex Fauonio audistis, viuo Clodio, periturum Milonem; triduò post tertium diem gesta res est, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit?*

Item è voce publica. *Res erat minimè obscura. Etenim palam dictitabatur, Consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse.*

PVNCTVM XI.

Canones.

Talia sunt rei alicuius adiuncta, qualis est ipsa res, si bona sint laudanda, si mala vituperanda, eadem attributa rei conuenient; cuiusmodi tàm multa sunt exempla, quàm multę sunt laudationes, aut vituperationes, ab adiunctis animi potissimum, hoc est vitijs, aut virtutibus, nonnunquam etiam corporis. Æn. 9. Troianos Numanus à vestitu ridet.

Et Tunicæ manicas, et habẽt redimicula mitræ.

Breuis sed acutus Mart. qui disticho penè totam Cherçæ formam informem complexus est, vt ei non longè dissimilem lib. 12. ep. 44.

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læsus.
Rem magnam præstas Zoile, si bonus es.

Quibus verbis probat vultum esse mentis indicem, lineamenta corporis, esse argumenta animi, proindè liberalem, & honestam faciẽ, liberalem & honestum arguere animum.

Comędum defendit Tull. non aliundè, quàm ex adiunctis, quibus Cheræam fraudulentum probat, ab eoq; deceptum Roscium, num. 20. *Veruntamen quem fraudarit videamus. C. Fannium Cheræam Roscius fraudauit. Oro atq; obsecro vos, qui nostis, vitam inter se vtriusq; conferte: qui non nostis faciem vtriusq; considerat. Nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, et clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus vsq; ad verticem summum? Si quã coniecturam affert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs constare totus videtur? qui idcirco capite, & superciliis semper est rasis, ne vllum pilũ viri boni habere dicatur. Cuius personã præclare Roscius in scæna tractare consueuit: neq; tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Bambalionem illum improbissimum & periurissimũ*

lenonem cùm agit, agit Cheræam, persona illa lutulenta, impura, inuisa in huius moribus natura, vitaq; est expressa.

In quo sunt adiuncta rei alicuius, in eum similiter cadere potest facti suspicio; & contra argumenti genus maiorem in negando, quam in affirmando vim habet; quòd in aliquo reperiri possint facti alicuius adiuncta, à quo tamen factum ipsum absit; vix autem ab aliquo quidpiam factũ est, in quo non deprehendantur plura, vel pauciora facti adiuncta.

PVNCTVM XII.

Vsus.

VTimur adiunctis ad faciendam fidẽ modò per negationem, modò per affirmationem, in statu coniecturali potissimum, ab adiunctis loci, temporis, personarum, non à Milone Clodio, sed à Clodio Miloni paratas fuisse insidias probat Cic.

A gestibus, & vultu indicium sceleris arguitur. 3. in Catil. 13. *Ac mihi quidem Quir. cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ signa, manus denique vniuscuiusque confessio: tùm multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas: sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam adspiciebant, vt non iam ab alijs iudicari, sed ipsi à se viderentur.*

Ad exagerandum valent Adiuncta; quam multis amplificat Gauij crudele supplicium ex hoc loco Tull. Verrina Septima à num. 157. & deinceps. *Nam quid ego de P. Gauio Cossano municipe dicam? aut qua vi vocis, qua grauitate verborum, quo dolore animi dicam? &c.*

At minuendum: extenuatum vis coniuratorum 2. in Catil. à num. 5. *Itaque ego illum exercitum ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu quem in agro Piceno Metellus habuit, & his copijs, quę à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus: ex ijs qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum Prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire: qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, secum suos milites eduxisset, &c.*

PVNCTVM XIII.

Narrat.

AD exponendum & narrandum. Informis enim, ac penè mortua erit Oratio, nisi ab adiunctis, & formam & animũ sumat. Cleomenem Siciliæque Nauarchos multis adiunctis à Verre grauibus pœnis malè-multatos esset narrat Tull. à num. 103. Et Seruilium Ciuem Rom. exquisitis supplicijs affectum arguit eadem Oratio. num. 139. *Virgis quàm multos occiderit quid ego commemorem? tantùm breuissimè dica, nullum fuit omninò isto Prætore, in hoc genere discrimen. Itaq; iam consuetudine ad corpora ciuium Rom. etiam sine istius nutu ferebatur manus ipsa lictoris. Num potes hoc negare, in foro Lilybæi, maximo conuentu Seruilium ciuem Rom. in conuentu Panormitano, veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram virgis, & verberibus abiectum? &c.*

PVNCTVM XIV.

Laudat.

AD laudandum, & vituperandum: Nam cum omnis laus, & vituperium ex tribus generibus bonorum, aut malorum oriatur, bona autem, & mala sint in adiunctis fatendum est huius loci fæcunditatem esse maximam. Suadet bellum à persona Rom. qui semper appetentes gloriæ fuerunt. Cic. pro lege Man. num. 7.

Bellũ suadetur in Antonium ab ipsius persona, contra quem est habita Oratio. num. 28. ad 32. *Hodierno die primùm longo interuallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cuius quidem ego, quoad potui, non modò defensor, sed etiam conseruator fui, cùm autem id facere non possem, qui fui? ne abiectè, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, & dolorem tuli. Hanc ego teterrimam belluam, quis ferre posset, aut quomodo? quid est in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his tot conglutinatus est. Nihil appa-*

ret

ret in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, vtrum ille pœnas Reip. luat, an nos seruiamus: aliquando per Deos immort. patrium animum, virtutemq; capiamus, vt aut libertatem propriam Rom. generis, & nominis recuperemus: aut mortem seruituti anteponamus. Multa quæ in libera ciuitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus: alij spe recuperandæ libertatis, alij viuendi nimia cupiditate. Sed si illa tulimus: etiamne huius impuri latronis feremus teterrimum crudelissimumque dominatum?

PVNCTVM XV.

Ornat.

FRequens est vsus per negationem extra argumentum ornandæ orationis causa tantum. Sit hæc idea: Quem igitur eum esse arbitramini, studiosum honestatis? nihil non modò in vita, sed ne quidem in eius morte ab summa turpitudine alienum reperiri potest. Diligentem, ac strenuum Imperatorem? cuius omnia studia in meretricios cultus potius, quam in aptam totius exercitus collocationem conferebantur. Mansuetum hominem? nihil minus. Fortem? ne id quidem. Temperantem? repugnant eius crebræ compotationes, crapulæ, libidines, aleæ, ludi. Qualem igitur fuisse statuemus? turpissimum, ignauissimum, timidissimum, omni scelere flagitioq; contaminatissimum.

PVNCTVM XVI.

Describit.

MAximè vtimur hoc loco in definitionibus, & descriptionibus concinnandis; nam vix dicenti applauditur, qui non insigni aliqua descriptione Orationem suam illustrarit. Ab adiunctis fortunæ, corporis, animi describuntur socij Catil. 2. Oratio. num. 10. *Nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas, patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligurierunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit. Qui mihi accubantes inconuiuijs, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum.*

Et num. 8. & seq. *Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut benè barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis. In his gregibus omnes aleatores, omnes impuri, impudiciq; versantur; hi pueri tàm lepidi, ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare, & psallere, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt.*

Theodoricum ex adiunctis describit Sidonius Apoll. lib. 1. epist. 2. cuius stylus etsi non admodum placet, res ipsa tamen, ac Theodorici descriptio non placere nō potest. Sic orditur. *Si forma quæratur corpore ex succo, longissimis breuior, procerior eminentiorq; mediocribus. Capitis apex rotundus, in quo paululum à planicie frontis in verticem Cæsaries refuga crispatur. Ceruix non sedet neruis: geminos orbes hispidus superciliorum coronat arcus: si verò cilia flectantur ad malas medias palpebrarum margo propè peruenit: aurium legulæ, sicut mos gentis est, crinium superiacentium flagellis operiuntur; nasus venustissimè incuruus; labia subtilia, nec declicatis oris angulis ampliata, pilis intra narium antra fruticantibus, quotidiana succisio: barba concauis hirta temporibus, quam in subdita vultus parte surgentem stirpitus tonsor assiduus genas adusq; forcipibus auellit. Menti, gutturis, colli non obesi, sed sucсulenti, lactea cutis, quæ propius inspecta iuuenili rubore suffunditur. Namque hunc illi crebro, non ira, sed verecundia facit. Teretes humeri, validi lacerti, dura brachia, patulæ manus: recedente aluo pectus accedens: aream dorsi humilior inter excrementa costarum spina discriminat: Tuberosum est vtrumq; musculis prominentibus latus. Insuccinctis regnat vigor ilibus: corneum femur, internodia poplitum benemascula: maximus in minimè rugosis genibus honor. Crura suris fulta turgentibus: & qui magna sustentat membra pes modicus.*

PVNCTVM XVII.

Cautio.

HIc se maximè probare debet Oratoris diligentia, industria, prudentiaque, vt sciat, eas rei circumstantias eligere, quæ Orationi suæ fauere possint, illas omittere, vel refu-

refutare, vel obruere vi orationis, & copia quæ contra se facere videbuntur, aut ab aduersario proferentur. Hæc autem sunt potissima capita quibus oratio firmari potest. I. Videndum qua de re dicendum sit, quę personæ, quę negotia gerantur, quid horum singula circumstet: Et in personis quidem quærenda sunt tàm ea quæ in animo, & corpore locum habent, quàm quæ exterius adiacent. Si vir audax est, ac temerarius, si vitiosus & petulans, si leuis & inconstans, si honestatis studio addictus, suspicio criminis admissi ab eo facilè remoueri poterit.

LECTIO XII.

Locus ab antecedentibus, & consequentibus.

QVàm vtilis, & copiosus sit iste locus patet exemplo Calippi totam artem Rethoricæ penè ad hunc vnum reuocantis. Et certè plurimum valet in omni genere dicendi, cùm res etiam bonas consequantur malæ, & malis adiunctæ sint bonæ; vndè bonum consequens suadere, vel laudare, & defendere possumus, malum verò dissuadere, vituperare, vel etiam accusare.

PVNCTVM I.

Definitio. Diuisio.

DEfinitionem huius loci tradere non est facilè, quæ in adiuncta, causas, & effectus non incurrat: hinc Rodolphus Agricola, non tàm locum ab alijs distinctum, quàm argumentandi modum esse contendit: proindè non longam explicationem desiderat, cùm in alijs istius argumenta tractentur, præsertim in locis causarum, & effectuum.

Dicuntur à Cicerone quæ cum re necessariò cohærent, vt illa antecedant, hæc consequantur. Vulnus cordis mortem antecedit; prudentia virtutem; arma bellum: culpa pœnam. Pœna verò culpam sequitur; bellum arma; virtus prudentiam. In eo differunt ab adiunctis, quòd hæc non sint certa rei signa, eamque non necessariò inferant.

Duplicia sunt, temporis, & probationis, seu illationis. Illa quæ procedunt consequentiâ tempore; vt genitus est aliquis. Ergo morietur. In quam rem Boetius.

Constat æterna, positumq; lege est,
Vt constet genitum nihil.

Hæc verò quæ tempore consequuntur. Horat. 2. Carm. cantu. 9.

Non semper imbres niuibus Hispidos,
Manant in agros: aut mare Caspium.
Vexant inæquales procellæ.

Illationis argumenta dupliciter fiunt. I. Simpliciter, cùm scilicet nulla adhibetur similitudo. Martialis Fabulam tacitè reprehendit, docetque Virgines commendari modestia, verecundiaque, quibus dùm priuantur ornamentis, nullæ sunt, l. 1. Epig. 29.

Bella es nouimus, & puella, verum est,
Et diues, quis enim potest negare?
Sed dùm te nimium Fabulla laudas;
Nec diues, neque bella, nec puella es.

II. Tractatur similitudine, vbi scilicet vna illatione facta, quam refellere volumus, afferuntur aliæ similes, quæ ridiculæ sunt. Eleganter omninò Tull. Phil. 3. nu. 14. Pulchrum est illud Martialis, & piperatum in Fidentinum, quem vt furem exagitat, quod alienos versus suis inferret, vt alienos dentes suis AEgle puella, pudita, edentula, quæ pulchritudinem artificio quærebat, l. 1.

Nostris versibus esse te Poetan,
Fidentine putas, cupisq; credi.
Sic dentata tibi videtur AEgle,
Emptis ossibus, Indicoq; cornu:
Sic quæ nigrior est cadente moro,
Cerussata sibi placet, Lycoris.
Hac & tu ratione, qua Poeta es,
Caluus cùm fueris, eris comatus.

PVNCTVM II.

Canones.

POsito antecedente, sine quo consequens esse non potest, ponitur consequens, & vicissim. Tale est illud Ciceronis pro Mur. quo probat saltatorem non fuisse Muræнam, quoniam ea in illo reprehendi non possunt, quæ saltationem necessariò antecedunt, n. 13. *Nemo ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit: neque in solitudine, neque in conuiuio moderato, atque honesto, intempestiui conuiuij, amœni loci,* mul-

multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omninò esse non potest. Nullum turpe conuiuium, non amor, non comessatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et, cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæq; vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te vmbram luxuriæ reperturum putas?

Si probabilis tantum sit consequutio, probabilis efficitur conclusio; flores edidit arbor, probabile est fructus hanc arborem habituram. Ex hoc pronunciato Cic. refellit eos qui susceptum cum Antonio bellum, pacis nomine cęlabant, 8. Philipp. num. 4. *Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipijs, & colonijs ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam; vt milites fiant sine vi, sine tumultu, studio, & voluntate? quam; vt pecunias in Remp. polliceantur? si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tolluntur; consensus populi Rom. qui iam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnetur. Non est bellum. Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est! Gallia vastatur. Quæ potest pax esse certior, &c.*

Posito consequente, necesse est poni antecedens; redijt, igitur abierat. Est fructuum copia, fuit & florum; Rhetor; igitur grammaticus. Quantus Rhetor, quàm tersus, quàm grauis, quàm iucundus, quàm pleno orationis flumine exundans? Tu tamen vix homo trium litterarum nescio quid in verbo cauillaris, nescio quid palato tuo non arridere dicis, nec vereris, qui Rhetor eximius sit eum inficiari Grammaticum, quid? fundamenta non ille posuit, qui Eloquentiæ sacrario coronidem imposuit? obolum non habeat, qui talenta largitur in populos?

PVNCTVM III.

Vsus.

IN omni causarum genere frequentissimus est, tùm negando, tùm affirmando, in argumentatione tamen; nam extra, rarò nisi fortè in definitionibus indè desumptis. Tull. Clodium vocat, labem patriæ, flammam pestemque Reipub. Seruos Milonis conseruatores domini, vltores sceleris, defensores necis. Lentulum Deum salutis suæ, propugnatorem Senatus, patronum publici consensus, & his similia, quorum est habenda copia, quòd Orationem exornent.

In argumento potens est hic vsus, & Oratoris familiaris. Nonnunquam ex multis antecedentibus elicitur vna conclusio, siue fiat per negationem, seu per affirmationem. Sit hoc probandum Verrem omnia iura violaturum, nihil non temerè, nihil non nefariè facturum, si Consul renuncietur. Perfidus fuit Questor, iniustus Prætor, auarissimus Siciliæ Præfectus, ergo Consul erit iniquissimus.

Qui Prætor Dolabella à populo Rom. datus, singulari perfidia Prætorem suum, hoc est parentem, iniquissimè violarit, qui Prætor pupillos fortunis penitus euerterit, non pro consuetudine, & more populi Rom. non iure à maioribus tradito, sed cupiditate, & auaritia incredibili ius sustulerit, potius quàm dixerit. Qui Siciliæ Præfectus vrbes omnes compilauerit, ornamentis templa, frumentis agros, fortunis, existimatione, vita Siculos multos spoliauerit, eum si Consulatum adeptus fuerit, qualem futurum putatis? Modestum? repugnat natura, ad omne facinus audaciamq; promptissima. Continentem? non patitur antiqua consuetudo virum impudicissimum rationis limitibus contineri. Frugalem? qui fuerit libidinibus perditus. Non iniquum? qui quid æquitatis sit, ne satis quidem intelligit qui per vim adhuc omnia, nihil more, nihil instituto, nihil iure, nihil lege fecerit. An flagitiosissimum? potius, iniquissimum, audacissimum, omni scelere coinquinatissimum?

Aliàs multa ex vno inferuntur, quæ quidem inferendi ratio plurimum valet ad terrēdum, 7. in Verrem num. 167. *Tolle hanc spem, tolle hoc præsidium ciuibus Ro. constitue nihil opis esse in hac voce, CIVIS ROM. SVM: posse impunè Prætorem, aut alium quemlibet, supplicium, quod velit in eum constituere, qui se ciuem Rom. esse dicat; quod quis ignoret: iam omnes Prouincias, iam omnia regna, iam omnes liberas ciuitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maximè patuit, ciuibus Rom. ista defensione præcluseris.*

Pro Flacco, num. 99. A consequentibus malis deerret iudices, monetque ne faueant accusatoribus Flacci Reip. boni ciuis, *Cùm tabella vobis dabitur Iud. non de Flacco dabitur solùm;*

solùm; dabitur de ducibus auctoribusq; conseruandæ ciuitatis; dabitur de omnibus bonis ciuibus: dabitur de vobismetipsis; dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. Nō iudicatis in hac causa de exteris nationibus, non de socijs: de vobis, ac vestra Rep. iudicatis.

Tota, 7. Philipp. contendit in ciuitate non admittendum esse Antonium falsa pacis specie, ex his, quæ in ciuitate facturus fuisset.

Simili argumento & amplificatione probat priuatum se non debuisse contra Tribuno; pleb. armis contendere. Vbi recenset incommoda quæ consequuta fuissent, siue boni, siue improbi vicissent, Pro Sextio num.30. &c.

Aliàs per contraria cùm ex antecedente infertur consequens, & absurdum: & sumitur rursus aliquid contrarium consequenti, ex quo infertur conclusio quæ priori antecedenti repugnat, 3. Phil. nu. 14. *Quamobrem omnia mea sententia, complectar vobis, vt intelligo, non inuitis, vt & præstantissimis ducibus à nobis detur auctoritas, & fortissimis militibus spes ostendatur præmiorum: & iudicetur non verbo, sed re, non modò non Consul, sed etiam hostis Antonius. Nam si ille Consul fustuarium meruerunt legiones, quæ Consulem reliquerunt: sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra Consulem priuato consilio exercitus comparauerunt. Sin autem militibus exquirendi sunt honores noui, propter eorum diuinum, atque immortale meritum ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, conseruatores Reip. iudicantur.*

PVNCTVM IV.

Conciliat Odium.

MVltum valet locus hic ad faciendum odium. Postquam in Milon. pericula recensuit, quæ Reip. ceruicibus imminebant à Clodio superstite, quæ speranda sint ex eiusdem nece commemorat, vt illum summo dignum odio fuisse demonstret, num.78. *Mandate hoc memoriæ Iud. spero multa vos liberosq; vestros in Rep. bona esse visuros, in his singulis ita semper existimabitis, viuo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido verissimam adducti sumus. Hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, concussa hominum licentia cupiditatibus fractis, legibus & iudicijs constitutis, salutarem ciuitati fore. Num quis igitur est tàm demens, qui hoc Clodio viuo contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quæ tenetis priuata, atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuæ possessionis habere potuissent?*

Cædes legatorum contra ius gentium, & bellum socijs illatum cōmemorat Tull. quod à calamitatibus ex huius scelere in prouinciā redundarant amplificat. In Pison. 84. *Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Sextium Prætorem, tutata est, nefarium bellum, & crudele intulisti: eisq; cùm fidelissimis socijs vti posses, hostibus vti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ vexatores, ac perditores effecisti: vectigalia nostra perturbarunt, vrbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in seruitutem abduxerunt, familias arripuerunt, pecus abegerunt, Thessalonicenses, cùm oppido desperassent, munire arcem coegerunt.*

PVNCTVM V.

Mitigat Dolorem.

GRauissimis verbis populum Rom. ex hoc loco Crassi immortalitate digni hominis obitum lugentem consolatur Cic. 3. de Oratore, statim ab exordio. *Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ij tamen Remp. casus sequuti sunt, vt mihi non erepta Lucio Crasso à Dijs immort. vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia Senatum, non sceleris nefarij Principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima, multum omnibus gloria præstitisset.*

PVNCTVM VI.

Confutat.

NOnnunquam ex aduersariorum sententia per multa inferuntur absurda, quo in

genere satis illustris est hæc Cic. Idea pro Plātio, num. 14. *Si quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam est quod populo supplicetur; nihil quod supplicatio magistratuum, renunciatio suffragiorum expectetur: simul vt qui sint professi, video quid dicam. Hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri, sed seruari necesse est gradum. Cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus. Sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, vt plerumq; euenit; præter opinionem accidet, nulla erit post hac varietas comitiorum. Sin hoc persæpè accidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur; si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab aliis autem recedant, in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium & rationem requiramus?*

PVNCTVM VII.

Permouet.

VAlet hæc amplificandi ratio plurimum vbicumque permouendi sunt animi, sed in deliberatiuo præcipuè cum suadetur, aut dissuadetur; nihil enim ad suadendum, aut dehortandum potentius, quam si commoda, vel incommoda recenseas, maximè si conglobentur, vt in peroratione fieri solet. Si bellum dissuades, exhaustum in milites ærarium, fractam diuturnis laboribus iuuentutem, ferro, fame, frigore, pestilentia exercitus esse deletos, populatas segetes, abacta pecora, incensos passim vicos, & vrbes, euersa mœnia, compilatas domos, direpta templa, parentes liberis orbatos, liberos parentibus, Virgines, Matronas Nobiles, Viduas indignè violatas, multa funera, multos luctus, multas lacrymas: præterea extinctas artes, oppressas leges, obliteratam religionem, confusa diuina, humanaque iura omnia, corruptam ciuitatis disciplinam, & his similia.

Ab antecedentibus rarior est amplificatio, quæ tamen esse potest aliqua; nimirum si hęc omnia prius subeunda dixeris, quam fructum victoriæ, quis consequi possit. Ita dissuaderi potuit ne Rom. Senatus Carthaginem vellet euerti, cùm id fieri non potuerit, quin multa ante pericula terra marique subirentur; multus sanguis funderetur, multæ dimicationes cum hostibus haberentur.

PVNCTVM VIII.

Describit.

AD motum rem oculis subijcit; sic cum morte proxima luctantem describes. Conijcite si placet tristes oculos in thorum funebrem, vnde præcipuè nasci luctus auditis. Solus spectari dignus est, qui spectare neminem amplius potest in lecto depositus. Ætate, nisi cani fallunt aciem, penè centenarius est, pedes, marmore gelidiores, existimo; manus certè niuem, vt colore, sic frigore non malè referunt; oculi frequenter in orbem conuersi turbidiores apparent: vt extinctus est ille pupillarum vigor? vt nasus ipse iam longior sensim acumen trahit, & pallorem? vt genarum rubor abijt? vt labra contracta tremiscunt? auditus non modò difficilis, vt olim, sed propè nullus. Arteriæ, si bonus, illam examinaueris, tàm frigidum pulsum senties, quàm lapidis: vnicus ad cor superat spiritus, & ille tàm lentus, vt summas vix fauces attingat, ac diducto iam ore est, vt cùm paulò violentius natura deficiens se commouerit, extremis iam labris illum emittat. En cernitis vt repentè ad gutturis angustias eruperit? vt paulatim singultiente, & luctante animo morti vicinus fit? Age verò nega moriturum.

In negatione valent consequentia. Sit hæc Idea. Cicero forti, ac inuicto animo mortem tulit, quia Siciliæ quæstor, non auri, non cupiditatum blandicijs vinci se passus est: prætor nihil præter maiorum iura, legumque sanctitatem fecit, non pecunijs vltrò numeratis, non amicorum precibus, non illustrium virorum auctoritate expugnari potuit: Consul aperta vitæ discrimina sæpius adire non metuit: Consularis seditiosorum hominum calumnias non abiecto, non desperato animo, sed fortiter ac moderatè tulit.

Omnes dicendi lepores admittit, repetitiones,

nes, prosopopæias, aliaque lumina. Eum tu læuissimæ mortis acerbitatem timuisse putas, quem neque in Quæstura Siciliensi libido fregerit: nec in vrbana prætura potestas summa iuris patrij violandi: pupillos fortunis euertendi, rei familiaris per fas & nefas augendæ data toties occasio debilitauerit: neque potētissimorum hominum in Consulatu grauissimæ inimicitiæ a Reip. salute procuranda detraxerint, non turpissima Consularem exilij pęna, non atroces cum multis susceptæ simultates, vel tantisper ab officio reuocarint.

LECTIO XIII.

Locus à Caußis.

Locus hic nostra commendatione non indiget, per se satis illustris; quia tamen vis eius plenior in res ipsas influit, ideò cognitionem eius vt vberrimam, sic ad omnia comprobanda multum efficacem inuestigare pluribus operæ-pretium esse puto.

PVNCTVM I.

Definitio.

Cic. lib. de Fato, num. 34. definit, quæ id efficit cuius est causa vt vulnus mortis; cruditas morbi: ignis ardoris. Hinc argumentatur pro Sylla, num. 48. vt probet non esse cur irascatur Torquatus, quod Syllam defendat. *Neque verò, quid mihi irascare intelligere possum, quod eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum, & amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæstione defendere. Imò nemo magis eum, de quo nihil est suspicatus, quàm is, qui de alijs multa cogitauit. Cur dixisti testimonium in alios? quia coactus. Cur damnati sunt? quia creditum est. Regium est dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immò seruitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, vtrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an tibi: intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuiße, quàm me humanitatis.*

Causarum verò multa sunt genera, ex Cic. Partic. num. 93. vnum earum quæ vi sua faciunt id quod ijs subiectum est, vt ignis lignum accendit. In Carinum hinc agit Mart. 1. Epigramm.

Pulchrè valet Carinus, & tamen pallet.
Parcè bibit Carinus, & tamen pallet.
Benè concoquit Carinus, & tamen pallet.
Sole vritur Carinus, & tamen pallet.

Aliud earum quæ naturam efficiendi non habent, sine quibus tamen effici res non possit, Tempus, Locus, & id genus alia. Quietas vocamus, nihil agentes, & stolidas. Ex hoc Mart. lib. 2. in Cœlium.

Quòd fronte Cœlium nubila vides Ruse,
Quòd ambulator Porticum terit serus,
Lugubre quiddam quod tacet piger vultus.
Quòd penè terram indecens tangit Nasus,
Et dextra pectus pulsat, & comam vellit;
Non ille amici fata luget, aut fratris,
Vterque natus viuit, & precor viuat,
Salua est, & vxor, sarcinæque, seruique,
Nihil colonus villicusque decoxit,
Mœroris igitur causa quæ est? Domi cœnat.

Aliud causarum genus, quę percursionē quandam adhibent ad efficiendum, & aliquid afferunt per se adiumenti; tametsi per se nihil efficiant. Est illud Ouidij in hanc rem,

Cur aliquid vidi? cur noxia lumina fixi?

Et lugendum hoc diuini Vatis. Æn. 2.

Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles.
Non anni domuere decem, non mille Carinæ.

Tull. 1. de Orat. num. 131. Cottam hortatur, & Sulpitium in persona Crassi, vt Eloquentiæ studeant, & hoc à naturæ donis, quibus bene instructi sunt.

Ego quod in vobis egregiam quandam; ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodaui Orationem meam. Et quanquam in vtroque vestrum summum esse ingenium, studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suauiorem mihi videor audisse.

Pro Marcello num. 6. ab ijsdem causis per quinque dissimilitudines, probat adeptū Cæsarem gloriam illustriorem parcēdo inimicis, quam multas gentes armis debellando.

Aliæ porrò causæ quæ nulla re iuuante ali-

quid efficiunt. Sol diem; Ignis calorē. Aliæ sunt quę iuuari velint. Terra pluuijs. & sole. Natura, ad valetudinem, & calorem. Sic in Olū Iuuenem videri volētem ludit Mart. quem irridet, dum canos capillos nigro colore inficit, barba remanente cana, quæ pingi non poterat.

Cana est barba tibi; nigra est coma: tingere barbam
Non potes, hæc causa est. sed potes, Ole, comā.

Pari dente mordet, ridetque Lentinum,

Mentiris iuuenem tinctis, Lentine, capillis.
Tam subitò Coruus, qui modò Cygnus eras.

Causarum diuisio.

Causa tandem est id ex quo, vel per quod, vel à quo, vel propter quod fit aliquid. Vnde quatuor causarum genera statuit Aristoteles, quæ per se producunt effectum, vel adiuuant. Alia quæ mouet, finis: quæ mouetur, efficiens; quæ fingit, forma, quæ formam induit, materia. Et ita rebus penè omnibus componendis præsunt. In palatio construendo finis commodam habitationem suadet; efficiens illud architectatur: forma designationem ipsam, ac descriptionem domus suggerit; Materia, lapides, ligna, cæmenta suppeditat. Ita Palatium erit illarum omnium effectus.

PVNCTVM II.

Materia.

ARistoteles illam finit, ex qua inexistente fit aliquid, ita vt ipsa cōponat id, quod ex ea fit. Ex marmore, vel ære statua, quod sit intrinsecum statuæ. Triplicem faciunt Oratores materiam ex qua, in qua, circa quam.

Materia ex qua duplex, vna qua remanente, & componente fit aliquid, vt domus ex lapidibus, & lignis, homo ex corpore, & anima; in quibus Lapides, Ligna, Corpus, Anima, Materia, sunt ex qua remanente, domus, homo, manent.

Altera transiens, quæ mutatur, neque post rem factam manet, vt ex ligno pereunte fit ignis: Illa naturalis, & artificiosa componitur. Auro calix; homo corpore; lapidibus domus. Candelabrum materiam habebit aurum, & gemmas, quod ex illis constet. Tull. Verrē arguit, & furtū eius à materia multis amplificat. Act. 7. n. 64. *Candelabrum è gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, &c.* Num. 62. *Non pauca pocula ex auro, quæ vt mos est regius, & maximè in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium, ex vna gemma prægrādi, trulla excauata cum manubrio aureo.*

Ex hac materiæ dignitate, ac pretio commendantur munera Æneæ data 3. Æn.

Dona dehinc auro grauia, sectoque Elephanto
Imperat ad naues ferri.

PVNCTVM III.

Canones.

IN argumentis à materia ex qua valent hæc dicta. Posita materia potest sequi effectus, si modo cætera non desint; sunt Lapides, Ligna, Cęmenta, potest igitur construi domus.

Remota materia permanente, remouetur effectus. Non est aurum, Ergo nec sunt vasa aurea. Vnum hoc in quauis materia notādum scilicet proprietates, quæ proueniunt à materia prædicari de effectu, vel quæ illi conneniūt: Remoueri item quæ vel illi repugnant, vel nō conueniunt. Ex terra homo factus est, igitur corruptioni obnoxius. Statua est ex auro, & gemmis, igitur magni pretij. Vasa tantum habet fictilia, vilis ergo suppellex eius est.

PVNCTVM IV.

Vsus.

COpiosus, & vtilis. Verr. 4. Sthenij nescio cuius satis elegantem, & lautam supellectilem commendat, vt iniqua Prætoris edicta subijciat, summumq; in odium apud populum adducat nu. 83. *Etenim Sthenius ab adolescentia studiosiùs paulò hæc compararat, suppellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam, & Corinthiam tabulas pictas etiam argenti benefacti, prout Thermiani hominis facultates ferebant. Quæ posteaquam ipse abstulit alia rogando, alia poscendo, alia sumendo: ferebat Sthenius, vt poterat, angebatur tamen animi dolore necessario, quod domum eius exornatam atque instructam, ferè iam iste reddiderat nudam, atque manem-*

H 2.de

2. de Nat. Deorum syderum nobilitas afferitur ex materia, nu. 39. *Atque hac mundi diuinitate perfecta tribuenda est syderibus eadem diuinitas: qua ex nobilissima, purissimaq; ætheris parte gignuntur, neque vlla præterea sunt admista natura, totaq; sunt calida, atque perlucida.*

Huc faciunt descriptiones à materia qualis est illa transformationum 2. Ouidij Regiam Solis, & currum eius pluribus commendantis. Et Virg. 6. Aen. Tartarum describentis.

Porta aduersa ingēs, solidoq; Adamāte colūnæ,
Vis vt nulla virūm, non ipsi exscindere ferro
Cælicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras.

Sic coronas quæ victoribus dabantur ex dignitate materiæ celebrare quiuis potest. Ignosce secūda parens tellus, si cæca rimatus fuero viscera, quamquam malè fortè cæca dicta sūt. Ignosce, quæ in medijs illis, vt appellaut, tenebris nobilius propè, ac sole splendidius metallum recondis. Sunt enim tibi quasi stellæ albicātis metalla cætera. Est argentū pro luna, Solem auro refers, nisi quod eum tantò superas, quantò mortalium manibus aurum tritius est, quod qui aspicit, nescio quo affectus vinculo detinetur, vt singulari quadā cupiditate, ad illud desiderandū alliciatur. Hoc porrò est metallū, hic splendor, qui solus Athletarū victricem comā, & cingere, & illustrare dignus sit; ab eo mutuātur dignitatem Reges, Vrbes arbitrium, Imperatores purpuram: si non lembis aureis, & bracteis intexatur eam & caput ipsum plebeium arbitrantur, quod ab auro pondus suum, maiestatemque non acceperit.

PVNCTVM V.

Materia in qua.

SVbiectum formæ, & accidentis, vt paries albedinis, quòd is color in pariete recipiatur; animus hominis scientiæ, quòd in animo recipiatur; sic ijs: de quibus benè meremur liberalitatis materia. Prudenter Oenone monet. Ouid.

Quid facis Oenone, quid arenæ semina mādas?
Non profuturis littora bobus aras.

Sublato subiecto quæ inhærebant accidentia, tolluntur, & vicissim. Paries non est, ergo nec albus. Ignis est, igitur calidus. Cùm autem circa materia aliquid versatur, quoties illi remouetur, & subiectum; vt egregiè rogatus Anacharsis, num in Sicilia essent ebrij, ne quidem vires ait. Ita dici potest, in cælo nullæ sunt ærumnæ, nulli labores, non morbi, non egestas; inde sequitur nullum ibi patientiæ locum.

PVNCTVM VI.

Materia circa quam.

CIrca quam varij actus, vt habitus, vel facultates versātur. Rhetoricę materia res omnis: virtutes, laudis: Oculorum & aurium obiecta videntur, aut audiuntur materia sunt; voluntatis bonum: Intellectus id, quod intelligi potest. Hanc Mart. bellè expressit Bassum Poetam illaudatum carpens lib. 5.

Colchida quid scribis, quid scribis amice Thyestem?
Quid tibi vel Niobe, Basse, vel Andromaches?
Materia est mihi crede tuis aptissima chartis,
Deucalion, vel, si non placet hic. Phaeton.

Cic. pro Mil. nu. 36. *Quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem, ac materiem gloriæ suæ, præter hoc ciuile odium, quo omnes improbos odimus? Illo erat vt odisset primùm defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: postremò etiam accusatorem suum.*

PVNCTVM VII.

Vsus.

CAusa materiali sæpius vti solebat Orator, sed in diuinatione maximè contra Cæcilium, quem probat imparē huic causæ, ob ea, circa quæ, hæc accusatio versatur, nu. 45.

Pro Mur. verò concludit viliorem esse Iurisprudentiam Eloquentia, ex materia circa quam illa occupatur nu. 25. *Primùm dignitas in tām tenui scientia quæ esse potest? res enim sunt paruæ, propè in singulis literis, atque interpunctionibus verborum occupatæ.* Vbi multa subijcit de Iurisconsultorum formulis, vt illam iuris scientiam eleuet.

Prima in Verrem grauitatem amplificat iudicij quod de Verre captū erat ab ipsius persona grandi & incitata dicendi ratione, nu. 9.

Valet ad hortandum, & dehortandum, extollendum, aut eleuandum; sine materiā spe-

ctes.

ctes, circa quam aliquid versari dicitur, quales sunt actiones virtutum, quę à Philosophis vulgo nominantur obiecta. Hinc Prudentia meritò cæteris antefertur, quod in veri vestigatione posita sit Auaritiam pulchrè vituperat Plinius, dũ ostendit, quæ tanto in pretio mortalibus sunt, nihil aliud esse, quam terram croceam, vel candidam. Hinc delicias accusabis vnguentorum, quod plerumque sint murium, aut aliorum animalium excrementa: vestium quod vermium purgamenta sint, & exuuię pecudum: Ebur dens Elephantorũ margaritæ spumę concharum; succinum, electrum, & id genus, multa, nihil nisi lacrymę arborum.

Ex hoc loco Panurgum potius Roscij, quã Fannij fuisse contendit Cic. nu. 28. *Panurgum tu Saturi, proprium Fannij dicis fuisse. At ego totum Roscij fuisse contendo. Quid erat enim Fannij? corpus. Quid Roscij? disciplina, facies non erat: ars erat pretiosa.*

PVNCTVM VIII.

De forma.

DEfinitur ratio rei, & nota, per quam res est: atque illa triplex constitui solet. Essentialis vna: vt hominis forma est anima rationis particeps, per quam constituitur talis, non per efficientem, aut finalem, neq; per materiam, quę est ex se indifferens, multarumq; formarum capax. Non hanc prætermisit Cic. sed ab ea mortem non timendam sibi, potiùs oppetendam fortiter, quàm cedẽdum improbis ciuibus probat, idque per Expolitionem egregiam. Pro Sext. n. 47. *An mihi ipsi, vt quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tùm mortemne fugiebam? an erat res vlla, quam mihi magis optandam putarem? tàm eram rudis? tàm ignarus rerum, tàm expers consilij, aut ingenij? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo, quærendoque cognoueram? nesciebam vitæ breuem esse cursum, gloriæ sempiternum? cùm esset omnibus definita mors, optandum esse vt vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potiùs donata, quàm reseruata naturæ videretur? Nesciebam inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, vt alij dicerent animos hominum, sensusq; morte restingui; alij autem tùm maximè mentes sapientum, ac fortium virorum, cùm è corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum, fugiendum non esse, carere sensu; alterum & iam optandum, meliore esse sensu.*

Viderunt hoc Poetæ veteres. Pythagoras quidem apud Ouid. 15. Metam. ex immortalitate animi fortiter mortem contemnendam esse confirmat,

O genus attonitum gelidæ formidine mortis!
Quid styga? quid tenebras? quid nomina vana timetis?
Morte carent animæ, semperq; priore relicta.
Sede, nouis domibus viuũt, habitãtq; recepta.

De Iunone subirata Virg. 1. Æneid.

——Tantæne animis cælestibus iræ?

Ab ista, res accipit commendationem, aut vituperationem. Poeta Latinus Satyr. 3. commendat homines ab animo, hoc est a forma,

——separat hæc nos
A grege mutorum, atque adeò venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumq; capaces.

Multò etiam augustius eosdem commendat ingeniosus vates Manilius lib. 2.

Quis dubitet posthac hominẽ coniũgere cælo?
Eximiam natura dedit linguamque, capaxq;
Ingenium, volucremque animum, quem denique in vnum
Descẽdit Deus, atq; habitat, ipsumq; requirit.

Omnium augustissimè suo nomine dignus Trismegistus cap. 11. *Dic animæ tuæ illò abire, & dicto citiùs ibit. Præcipe Oceanum tranare, celerrimè illic erit, non vt è loco in locum delata, sed vt ibi iam existens. Iube in cælum euolet; alis non egebit, neque vllum ei obstaculum, non solis ardor, non æther, non cæli volutatio, non corpora astrorum, quin omnia peruadens ad extremam naturam peruolet, imò & extra eam, si quid intueri tibi licet extra.*

Salustius in procemio coniurationis discrimen assignat, quod homines inter & belluas intercedit, his verbis expressum. Omnes homines qui se student præstare cæteris animalibus, summa ope niti licet, ne vitam silentio transigant, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit.

Accidentalis altera, quæ ad naturam rei nõ pertinet, sine qua etiã res perfecta potest intelligi, licet naturam sæpè consequatur. Ita ridendi facultas accedit homini, albedo parieti, sine quibus tũ homo, tum paries intelligi possunt. Intrinsecam faciunt aliqui & inhærentẽ, quam dicunt sapientiam, per quã sapiens constituitur: extrinsecam, & adiacentem, vestem scilicet, per quam vestitus quis dicitur.

Tertia est artificialis, & externa, quæ est ab arte, atque vtplurimum in figura, & partium inter se ordine, ac dispositione posita. Forma domus, nauis. Primò de legib. 59. qui se ipse norit, primum aliquid sentiet se habere diuinum, ingeniumq; in se suum sicut simulacrum aliquod dedicatum putabit, tantoque munere Deorum semper aliquid dignum faciet, & sentiet.

PVNCTVM IX.

Canones.

Cæterum in hoc genere causæ valent hæc pronunciata. Posita causa formali, ponitur effectus, sublata tollitur. Nix albedinem habet, ergo alba est. Calorem non habet, nec calida est; Simia rationis participem animam non habet. Ergo non est homo.

Quæ formæ conueniunt effectibus accommodantur; remouentur autem ab ijsdem, quæ formæ non congruunt; vt si diuitiæ non sunt optimum bonum, diuitem esse non est optimum. Si sapientia maximum bonum est, sapientem esse summè bonum est. Arguit Tull. voluptatibus homini nefas esse operam dare, quòd ingenio excellēti esset. 1. Off. 106. *Si considerare velimus quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus quàm sit turpe diffluere mollitie, & delicatè ac molliter viuere, quamque honestum sit parcè, continenter seuerè, sobriè.*

PVNCTVM X.

Vsus.

Licet argumentum à forma plerumque debile sit, & infirmum, extra argumentum tamen in vsu esse potest, tum in rerum descriptionibus, tum in amplificationibus, passim apud Cic. Verrina Sexta describitur Dianæ statua Segestæ posita ab Africano, quam Verrem sacrilegum abstulisse docet, num. 72. *Fuit apud Segestanos, ex ære Dianæ simulacrum, tùm summa, atque antiquissimæ præditum religione, tùm singulari opere artificioque perfectum. Hæc erat posita Segestæ, sanè excelsa in basi; in qua grandibus literis P. Africani nomen erat incisum. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus Virginalis; sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat. Hanc cùm iste sacrorum omnium hostis, religionumq; prædo vidisset: quasi illa ipsa face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atq; amentia cepit: imperat magistratibus ipse, vt eam demoliātur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurū.*

Hæc formam illius statuæ commendāt, ista etiam materiam candelabri, num. 64. *Etenim erat eo splendore, qui est clarissimus ex pluribus gemmis esse debebat, ea varietate operum, vt ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, vt intelligi posset, non ad hominum apparatū, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factū.*

Ad Oratoris imitationem commēdari potest horologium à forma. Mirari contigit aliquando multa quæ prodiga naturæ liberalitas orbi dare solet vniuerso, quæ cum materię nobilitate plurimum splendeāt, illustrem tamen quandam eiusdem naturæ parentis formam industria excogitatam, & artificio mirabili elaboratam præseferant. Atque mihi quidem in Viridarium aliquod ingrediēti, & ornatissimū naturę intertextum acu tapetem curiosius inspicienti, rident vndique protinus omnia, seu rosarum gratum ruborem cōtemplor auidè, siue liliorū candorem admirer suauissimè, siue purpuram hyacinthi fortè suam dolentis inspicio, siue iucundam aliorum florum varietatem laudo, perfectius nihil, aut elegantius ijs operibus affirmo reperiri posse, quę à tam docta naturæ artificis manu prodierint. Tamen postquam ad eam, quam vulgo naturæ ancillam dicimus, artem, oculos, & animum refero, hærere mihi suspensus animo videor, cui potissimum artificij, palmam naturæ magistræ, an discipulæ arti, adscribam. Qui hanc illi subiecerunt, non viderant opinor exiguam hanc machinam, quæ vel superos in admirationem aliquando rapuit, tam vario rotarum discursu mirabilem, quæ quidqui amplexu suo cælorum orbes immensi continent, effingere sola potest.

Memoriæ proditum est ac literis, datum esse quondam ab Archimede Imperatori Romano Horologium ea fabrica tam excellenti, vt in eo, mirum dictu, visuq; minutissima quæque sydera, in suo quasi defixa cælo cernerentur, vbi & quotidianum à primo mobili cursum rapta perficiebant, ac errantes stellæ

omnes

omnes septem orbibus à se distinctis propriũ cuique motum æquali proportione absoluerent, in quarum meditullio cæterorum princeps astrorum Sol, & proprio motu annum, & alieno diem referebat, quo longè inferior Luna breuiorem annum, hoc est mensem à principe cælo conuersa reddebat.

Sed & habuit illud admiratione longè dignissimum, non materiæ dumtaxat pretio, sed formæ verius dignitate mobilis machina, vt horas solis, cæliq; filias singulari proportione dispensatas, ita mutuò innexis inter se rotulis ad summũ decem, vt in partes duodecim solarem diem perfectissimè diuiderēt, perpetua quadam motus continuatione, quam appensa è funibus gemina pondere promouerent, quibus quasi anima artificioso illi corpori tribueretur; vt quod est soli in immenso illo ambitu, vel Angelus, aut forma commouens, id appēsus lapis Horologio esset. Nec vnas tantum horas, sed & Quadrantes horarũ ipsos æquabilitate mirabili distribuebat, eosq; ex superposito ære campano, quod malleolis percuteretur vniuersę totius ciuitatis plebi canora veluti voce annuntiabat, vt ingens ciuibus inde commodum oriretur, qui nullo ferè opere discursiones omnes astrorum, atque adeò ipsius solis cõuersiones, & ad occasum accessus, nossent. Quis autem attentiori paulò cogitatione defixus, & intentis in eiusmodi machinã oculis, non ipsam naturam damnet, artem non commendet, aut exhibeat aliquid à natura, quod non dicam Horologio præferri, sed cum eo iure conferri possit.

PVNCTVM XI.

Causa efficiens.

QVa aliquid est, seu principium vnde actio proficiscitur. Multiplex est: procreans. Vt Deus, parentes, artifices. Hinc auget Cæsaris facinus Romanum ærarium exhaurientis Lucanus vates ingenio, & afflatu nobilis.

Fruitur templis multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quē dederat Perses, quē victi preda Philippi,
Quod tibi Roma fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius Regi non vendidit auro.

Alias conseruans, à qua Cęcilianũ ridet Mart. lib. 2. Epigr. 55.

Æstiuo serues vbi pisces tempore, quæris?
In Thermis serua, Cæciliane, tuis.

Irridet verò frigidas illius Thermas, cùm à calore calidæ dicantur, quæ tamen aqua gelida sunt frigidiores.

Tertia Interimens, ex qua ducitur argumētum, cùm ea producũtur, quæ perniciem afferunt; vt febris hominē; Intemperantia corpus, effœtũ tradit senectuti. Carpit hanc vitæ mollitudinem, & inertiã Poeta sapiens, monetque.

Sperne voluptatē, nocet ēpta dolore voluptas.

Quod idem seuerè damnat in Pison. Cic. num. 41. & præ indignatione rei erumpit in exclamationem. *Nam ille gurges, atque Helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cùm equites Rom. in Prouincia, cùm Publicanos, nobiscum & voluntate, & dignitate coniunctos, omnis fortunis, multos fama, vitaque priuasset, cùm egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi vt vrbes depopularetur, agros vastaret, exhaurire domos, ausus est à Senatu supplicationem per literas postulare. O Dij immortales! tunc etiam, atque adeò vos geminæ voragines, scopuliq; Reip. vos meam fortunã deprimitis, vestrã extollitis?*

Naturalis, seu Physica, vt artifex cathedræ: Moralis, quæ actiuè quidem, & agendo non concurrit ad effectum rei, censetur tamen cõcurrere, quod vehementer ipsam causam in opus impellat: in eum modum spes præmij causa moralis fortitudinis in milite dicetur. Licet enim actionem ipsam fortitudinis non producat, iuuat tamen, ac promouet, sine qua militis animus facilè languescit, ac emollitur, spesque omnis infringitur.

Adde causam Suasoriam: illum quippe iudicamus homicidij causam esse, qui auctor alteri fuerit homicidij, non quòd reuera cædem fecerit; sed quia nisi suasor accessit, nunquam in homicidium causa efficiens prorupisset: Alij causam impellentem nominant, quam vsurpat, pro Mil. Cic. vt causas exponat cur Clodius Milonem odisset, num. 36. *At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris sui.*

PVNCTVM XII.

Canones.

VBi non est causa, nec est, necesse potest effectus. Tul. Pro Rosc. Amer. nulla pro-

ducitur causa parricidij, quod obijcitur Roscio, parricidium ergo non fecerit.

Quæ insunt causis, attribui possunt Effectibus. Mundus à Deo parente rerum creatus est, igitur omnibus numeris erit absolutum opus. Liber hic est Aristotelis: igitur solidæ scientiæ principijs nititur. Opus est imperiti cuiusdam artificis, & imperfectum erit: Imprudens est Imperator; non pugnabit feliciter. Iratus est, inflammatus odio, scelus, aut facinus aliquod aggredietur, quod per iracundiam fieri solet.

A causis spontaneis leue est argumentum, quod nisi causis & circumstantijs alijs roboretur nullum. Si dicas verendum esse ne Turca mare occupet, quod fabricatores nauium optimos habeat, nisi constet lignorum quoque, & ferri, quibus tanquam materia naues conficiuntur, copiam eum possidere; nisi loca maritima, portusq; habeat, in quibus tum instruere, tum conseruare naues possit, nisi beneperitos Nautas, & nauigationis expertes Turcas esse intelligamus; nisi denique appareat vtilitas aliqua, quæ tales inducere possit ad occupandum mare. Prima ratione nihil efficitur; vnde videndum est diligenter in refutatione num aliquid huiusmodi prætermittatur ab aduersarijs.

PVNCTVM XIII.
Vsus.

AMplissimum dicendi campum apperit causæ efficientis vsus; nec verbis solum, sed rebus etiam fœcundam facit Eloquentiã. In ciuilibus causis præcipuè, cæterisque rebus inuestigandis, in Virtutibus, Vitijs, Affectibus, Euentisque proponendis, ex quibus oritur quædam præstabilis Eloquentia, si modò plures causæ sint adiuuantes conglobatæ, quas recenset in Verr. Romanus Orator Actor. 3.num. 7. *Multa & in Deos, & in homines impiè, nefarieque commisit, quorum scelerum pœnis agitatur, & à mente consilioque deducitur. Agunt eum præcipitem pœnæ Ciuium Rom. quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, partim implorantes iura libertatis, & ciuitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium Dij patrij, quod iste inuentus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes, pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones verò, cæremoniæque omnium sacrorum fanorumq; violatæ, simulacraq; Deorum, quæ non modò ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris, ab isto retrusa, atque abdita, consistere eius animum sine furore, atque amentia non sinunt.*

Ab ijsdem causis adiuuantibus Cæsaris bellicas laudes extenuat, vt minus proprias Imperatoris, sed quæ vel à militum virtute, à bellorum situ, ab ipsa fortuna pendeant; quod facit vt eiusdem clementiam pluribus commendet ab condonata Marcello iniuria per multas comparationes à nu. 6. & deinceps.

Hortatur.

Valet ad hortandum. Tull. Glabrionem adsuscipiendam iudiciorum causam impellit 2. in Verr. num. 51. *Cogita quo loco sis, quid dare Populo Romano, quid reddere maioribus tuis debeas. Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege Populus Rom. de pecunijs repetundis optimis iudicijs, seuerissimisq; iudicibus vsus est Circumstant te summæ auctoritates, quæ te obliuisci laudis domesticæ nõ sinant; quæ te noctes, diesq; commoueant fortissimum tibi patrem, sapientissimum auum, grauissimum socerũ fuisse.*

Dehortatur.

Ad dehortandum. Cic. voluptatem perniciosum hostem ex Effectis subijcit, vt in animis hominum illius acerbum odium excitetur. De Senectute lib. num. 40. *Accipite optimi adolescentes, veterem orationem Architæ Tarentini, magni imprimis, & præclari viri: quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens Tarenti, cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatẽ hominibus dicebat à natura datam: cuius voluptatis auidi libidines temerè, & effrænatè ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc Rerumpub. euersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: Nullum deniq; scelus, nullum magnũ facinus esse, ad quod suscipiendũ nõ libido voluptatis impelleret; adulteria vero, & omne flagitiũ nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptate. Cùmque homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri, ac dono, nihil tàm esse inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere.*

Ex-

Expolit, & amplificat.

Ad amplificationem. Sic ab efficiente causa laudabis Academiam. Quid hominum admiratione dignius, qua Prouincijs Præfectus, ac Præsides; Tribunalibus Iudices; Ciuitatibus Magistratus; Scholis Doctores ad iuuentutem informandam; cuilibet domui patresfamilias eruditos tradere? Ac si sacrorum dignitatem veneramur quis non id stupeat, quo Exedris diuini verbi præcones, Cœnobijs idonei præsules, summis sedibus Pontifices donentur? Quis ille porrò ager, tam fertilem, ac fœcundam messem suppeditat? quis equus ille Troianus, è cuius aluo duces, & egregij litterario bello principes extiterunt? si benè mecum ratiocinari volueris; sublatis gymnasiis & cōticescere iussis, carebunt magistratibus ciuitates; Pontificibus templa, & omnis ille litterarij ordinis splendor, obscuris iustitiæ tenebris oppressus euanescet. Debet igitur orbis suas opes, debent suam à brutis animantibus homines discretionem ciuitates suum splendorem Academijs, quæ tam suaui scientiarum nectare suos molliter educarunt.

Vitæ beatæ causas præcipuas colligit, ac comprehendit ad eius commendationē, animique sui voluptatem. Mart. lib. 10. Epig. 47.

Vitam quæ faciunt beati rem,
Iucundissime, Martialis, hæc sunt:
Res non parta labore, sed relicta;
Non ingratus ager, focus perennis;
Lis nunquam, toga rara, mens quieta;
Vires ingenuæ, salubre corpus;
Prudens simplicitas pares amici;
Conuictus facilis, sine arte mensa:
Nox inebria, sed soluta curis;
Somnus qui faciat breues tenebras;
Quod sis esse velis, nihilq; malis,
Summum nec metuas diem, neque optes.

Quod totum est ad felicis vitæ tranquillitatem compositum.

Iam extra argumentum efficiente causa, non secus, ac cæteris locis vti possumus. Cic. sæpius post Red. in Sen. num. 9. *Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione Reip. paululùm à mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, neque spes, nec metus, nec promissa, nec tela, nec faces, à vestra auctoritate, à populi Rom. dignitate, à mea salute depellerēt. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si vobis, si Reip. reddidisset. Qui vt est designatus nunquam dubitauit sententiam de salute mea, se & Rep. dignam dicere.*

Furem insequitur bene-longa Oratione. Cic. 4. in Verr. num. 17. *Qui simul atque ei forte Prouincia Sicilia obuenit, statim Romæ, & ad vrbem antequam proficisceretur, quærere ipse secum, & cum suis agitare cœpit, quibusnam rebus in ea Prouincia maximam vno anno pecuniā facere posset. Nolebat in agendo discere (tametsi non Prouinciæ rudis erat & tyro) sed in Siciliam paratus ad prædam, meditatusq; venire cupiebat.*

PVNCTVM XIV.

Causa finalis.

Causa causarum finis id cuius causa fit aliquid; aut, id extremum ad quod res tota refertur, vt sanitas finis est medicinæ, victoria belli, scientia studij.

Ab hoc loco Mart. l. 9. Epigr. 23. Pastorem inducere conatur, vt sibi pecunias numeret.

Credis ob hoc me pastor, opes fortasse rogare
Propter quod vulgus, crassaq; turba rogat.
Vt setina meos consumat gleba ligones
Et sonet innumera compede Tuscus ager:
Nec labris nisi magna meis cristalla terētur,
Et faciant nigras nostra falerna niues:
Vt canusinatus nostro Syrus assere sudet
Et mea sit cultu sella cliente frequens.
Et lutulēta linat Tyrias mihi mula lacernas,
Et Massylæum virga gubernet equum.
Est nihil ex istis; superos, & sydera testor:
Ergo quid? vt donem pastor, & ædificem.

In quibus liberalis animi prodit argumenta: multa enim se petere profitetur, sed vt plura dare possit multis, & ad aliorum vsum domos exædificare, quod est excelsæ mentis, & liberalis animi signum.

PVNCTVM XV.

Canones.

Qualis est finis, siue bonus, siue malus, talis est res, quæ ad illum finem per se or-

dinatur. Si honesta est scientia, honestum erit & illius studium. Per se dixi; nam si quis furetur, vt pauperis inopiam subleuet, tametsi finis bonus sit, furtum tamen malum est.

Cuius finis bonus est, & id bonū; cuius optimus, & id optimū. Si Eloquentiæ finis melior est quam Iurisprudētiæ, etiam melior est Eloquentia, quam Iurisprudentia. Cic. pro Mur. num. 29. *A Iurisperitis salubritas quædam, ab Oratoribus salus ipsa petitur.*

Qui finem expetit ea debet amplecti media, quæ ad illum obtinendum conducunt. Si pace frui volumus, fœdus cum hostibus ineundum est, vel bellum conficiendum, sine quo pax haberi nulla potest.

A fine remouenda sunt contraria media. Studes sapientiæ? vitandum est iners otium. Eloquentiæ? fugienda sunt ea, quibus impediri potest, ac retardari cursus ad Eloquētiæ famam comparandam. Pietati? sunt ea diligenter euitanda, quæ puritati mentis officiunt.

Ex negatione causæ finalis, negationem effectus concludimus. Itaque si possit ostendi nullum fuisse finem homini propositum, cuius desiderio incensus, hoc aggrederetur facinus, cuius arguitur, credibile non est ipsum id fecisse, nullo fine proposito. Hanc ob causam in foro, curiaque versatus, Cic. in defensionibus ab accusatori sciscitare solitus erat, quod bonum, quem finem spectare potuisset reus, quem defendebat, in eo crimine, quòd in illum conferebatur. Pro Amer. num. 84. *Sic vita hominum est, vt ad maleficium nemo conetur, sine spe atque emolumento accedere.* Quamobrem vt ibidem meminit L. Cassius ille, quem populus Ro. verissimum, & sapientissimum Iudicem putabat, identidem in causis quærere solebat. Cui BONO FVISSET.

Argumento à fine & spe compendij, atque emolumenti petito in Clodij, non in Milonis persona hinc illum insidias parasse probat. Cic. nu. 32. *Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tàm audaci, tàm nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte positam, magnas vtilitates fuisse. Itaque illud Cassianum.* CVI BONO FVERIT, *in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpè paruo. Atqui Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò, vt Prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam vt his Consulibus Prætor esset; quibus si non adiuuantibus, ac conniuentibus, certè sperasset se posse Rép. eludere in illis suis cogitatis furoribus, &c.*

PVNCTVM XVI.

Vsus.

IDem qui reliquarum, Oratori familiaris est in laudibus. Est optimatum commendatio, pro Sextio, num. 98. quorum definitionem adfert à causa finali, proposito fine otij & dignitatis, ad quem tanquam ad scopum omnes illorum cogitationes collineare debent. *Quid est igitur propositum his Reip. gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? id quod est præstantissimum, maximeq; optabile omnibus sanis & bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt summi viri, & conseruatores ciuitatis putantur, neque enim rerum gerendarum dignitate omnes efferri ita conuenit, vt otio non prospiciant? neque vllum amplexari otium, quod abhorreat à dignitate. Huius autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum Senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iurisdictio, fides prouinciæ socij, imperij laus, res militaris, ærarium harum rerum tot, atque tantarum esse defensorem, & patronum, magni animi est, magni ingenij, magnæque constantiæ.*

Idem verbis optimis politico finem propositum explicat ad eius commendationem, qui nunquam ab illo recedit Ep. 11. lib. 8. ad Attic. *Vt gubernatori cursus secundus, medico salus, Imperatori victoria: sic huic moderatori Reip. bona ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, virtus honesta sit. Huius enim operis maximi inter homines, atque optimi illum esse effectorem volo.*

Hinc Seneca probat specula placuisse, quòd dum in illis & Iuuenis, & Senex intuentur se. Ille ex flore formæ fugientis tempus discendi laborandique deprehenderet: hic ex vultus maturitate, quæ canis essent indigna reijceret, deque morte solum cogitaret. *Inuenta sunt specula, vt homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consequuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam, consilium formosus vt vitaret*

taret infamiam: deformis, vt sciret redimendum esse virtutibus quidquid corpori deesset; Iuuenis vt flore ætatis admoneretur illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Natural.qq.cap.17.

Ex hac finali causa dignitatem hominis, & eius animi præstantiam commendaret Orator. Obstupuisse ferunt aliquando Medicorum Principem Galenum ad humani corporis fabricæ præstantiam, & aspectum. Quis aiebat vir subtilis ingenij, tàm peritus artifex, tanto, tamque singulari ordine, tàm nobilem membrorum compagem coaptauit? quis quasi bases, sic ossa fundauit, quæ neruis muniantur, carne vestiantur, venis irrigentur, cute & ornentur, & contegantur? quis tam admirabiles in compingendis illis ossibus nexus statuerit? vt imbecilliori quasi vinculo, tam solidè inter se, tam multa coagmententur? quis tam eleganti compositione summum stabilierit verticem, caput, sensum operibus tam accommodatum? quis totius ædificij bases, tam firmiter subiecerit pedes, quibus vndiq; circumferatur ista mobilis ædificatio? denique quis omnia suo loco tam perfectè collocauerit. Vnum si Deum excipias, ego quidem existimo, id à nullo aliter fieri potuisse, sed ne cogitari quidem. Quem porrò arbitramini tam excellentis, tamque diuini operis finem extitisse? ædificabatur, construebatur, parabatur sua animo sedes, hoc est, secundum Deum, rei omnium nobilissimæ tabernaculum fabricabatur.

In vituperationibus. Quam acriter Pisonem vrget, ostenditq; illum nisi sceleribus ad obtinendam Prouinciam à se patratis triumphi cupiditatem obtendat, nullum colorem habere quo se defendat, num.56. *At audistis Philosophi vocem negauit se triumphi cupidum vnquam fuisse, ò scelus! ò pestis! ò labes! cùm extinguebas senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas Tribuno-plebis consulatum tuum, Remp. euertebas, prodebas: caput, & salutem meam vna mercede prouinciæ: si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Quod si te senatus populusque Rom. aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, triumphi honorem, atque dignitatem contemnere. Nam vt leuitatis est, manem aucupari rumorem, vt omnes vmbras etiam falsæ gloriæ consectari: sic leuis est animi, lucem, splendoremq; fugientis, iustam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare.*

Quis non videt quàm acres admoueantur stimuli mortalibus ad virtutem ex ipso fine; illa videlicet cum fęlicitate coniuncta temporum futurorum immortalitate?

PVNCTVM XVII.

Amplificat & mouet.

Valet ad amplificationes, grauioresque animorum motus ciendos; quem Tullius adhibuit ad misericordiam excitandam, pro Rosc. Amer.n.145. cùm enim ostensurus esset, nullam subesse aduersario Roscij causam accusandi, sic vrget. *Quiduis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas? Vbi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa uis hominem occidere, spoliasti. Quid quæris amplius? si inimicitiarum: quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cuius antea prædia possedisti, quàm ipsum cognosti? sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese iniuriam propulsare non posse? sin quod bona, quæ Roscij fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te uereri, quod præter cæteros tu metuere non debeas, nequando liberis proscriptorum bona patria reddantur?*

Inuidiam Murænæ aduersarijs concitat, dùm ostendit Catilinæ nihil accidere posse gratius, quam si Consulatu cedat Muræna, n.83. *Si L. Catilina cum suo Consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posse iudicaret, condemnaret L. Muranam; si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio Resp. ut minuatur contra suum furorem Imperatorum copia: ut maior facultas Tribunis plebis detur, depulso aduersario, seditionis ac discordiæ concitandæ.*

Ex causis finalibus concludit in Rullum pro agro pop. Rom. non diuendendo, quod decemuiri regnum quærant, & in seruitutem populum redigant, dissimilitudine ad commiserationem leuiter inflexa, vt illos in odium adducat, 2. Act.in Rull.n.73. *Etiamne si Resp. non expediat? & in quo loco præterea uidebitur? quid igitur est causæ quin Coloniam*

in

in Ianiculum poßet deducere? & suum præsidium in capite, atque ceruicibus vestris possint collocare? Tu non definias, quo colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam iudicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copijs ipsum populum Rom. coerceas? opprimas? redigas in istam decem viralem ditionem, ac potestatem? Num obscure regnum constituitur? nam obscurè libertas vestra tollitur? nam cùm ijdem totam Italiam suis opibus obsidebunt; ijdem vestram libertatem suis præsidijs, & colonijs interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur?

Hortatur deinde populum Rom. tribus argumentis, scilicet ex Adiunctis, à fine maiorumque factis illustribus, vt quiduis potius patiantur, quàm agrum optimum vendant, aut abalienent, nu.79. *Quod si posset ager iste ad vos peruenire: nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Vnumne fundum pulcherrimum, pop. Rom. caput, vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ disperire patiemini? an obliti estis Italico bello amissis cæteris vectigalibus quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? an ignoratis, cætera illa magnifica populi Rom. vectigalia perleui sæpè momento fortunæ, inclinatione temporis pendere?*

Tum ad commiserationem descendit, pudoremque populo libertatis retinentissimo conatur inijcere, & metum grauiorem ex agri venditionem, num.81. *At qui homines possidebunt? Primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati: qui simul ac decem-viri concrepuerint, armati in ciues, & expediti ad cædem esse possunt. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glæbis subigendis exercitati, quò se subito conferant non habebunt. His robustis, & valentibus, & audacibus decem-virum satellitibus agri campani possessio tota tradetur, & vt vos nunc de vestris maioribus prædicatis. Hunc agrum nobis Maiores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt: hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis, perdiderunt.*

PVNCTVM XVIII.

Suadet.

In suasione valet plurimum. Tull. initio de Offic. posito ob oculos filij fine, ob quem Athenas petijsset, illum hortatur ad sapientiæ studium. Nos hominem ad præclarum amorem virtutis. Inspice intentus aliquando cui te fini Deus conditor in hanc lucem emiserit; cui te fini rationis radijs illustrarit, mentis pręsidijs, memoriæ subsidijs, oculo sagaci, & erecto corpore, pulchro, & valido exornarit, cui inquam fini; Tum per reiectionem, non vt tamquam sues Circæa in hara voluteris, & lutulento voluptatum cœno te conspurces: non vt tanquam Formica, Talpaue terram fodias: non vt tanquam Tygris, aut Leo, vel Vrsus sanguine rictus, ingluuie ventrem impleas, immortalem, & Dei capacem condidit, vt perituris ac puerilibus huius vitæ negotijs posthabitis immortale decus & gloriam ambias.

PVNCTVM XIX.

Extra argumentum.

Nihil in Cicer. frequentius, quàm huius causæ vsus: hunc agnosces in Orat. de Haruspic. resp. num.12. *Postea vos, non quod dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutius in hac vrbe quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearum ædium religione ad Ponticum collegium referretur.*

Qui modus plurimum valet ad amplificandam periodum. Vix enim vlla circumscriptio est, quam per causam finalem amplificare non liceat. Si dicendum sit Athanasium Arriani in exilium amandarunt, amplificabitur causa addita; vt cum illo Catholica fides ab Oriente toto exularet.

Nonnunquam pro re ponitur, cuiusmodi sunt hæc Tull. pro Mur. num.80. *Quæ cum ita sint, primum Reip. causa, qua nulla res cuiquam potior esse debet, vos pro mea summa; & vobis cognita in Remp. diligentia moneo; pro auctoritate Consulari, hortor; pro magnitudine periculi, obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, ut uitæ uestræ, et cæterorum ciuium consulatis.* Quod

dictum

dictum est pro illo, Obtestor vos, vt Muræ nam absoluatis ob illum finem vt otio, vt saluti, &c.

Aliàs Rei adiungitur, in eadem Orat. nu. 2. *Cùm omnium Deorum immort. potestas, aut translata sit ad nos, aut certè communicata nobiscum, idem Consul eum uestræ fidei commendat, qui antea Dijs Immort. commendauit: ut eiusdem hominis uoce, & declaratus Consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum uestra, atque omnium salute, tueatur.*

Addo causam ipsam finalem in Oratione poni pro effectu. Si hoc efferendum sit, patriam bello suscepto conseruate, per causam finalem eleganter efferetur. Hostium furori fortunas vestras eripite, templa, liberos, coniuges, vitam ab eorum iniuria prohibete. Causa finalis belli suscipiendi erit vitæ, fortunarum, bonorumque conseruatio. Quærenti enim cur Ciuis pugnet; respondetur, vt vitam seruet. Quæ ratio multum confert ad elegantiam, & locorum varietatem.

LECTIO XIV.

Locus ab Effectis.

LOngè sunt effecta, quàm causæ notiora, quò fit vt locus iste sit facilis, & ad manum omnibus, ad suadendum verò dissuadendumque vtilissimus.

PVNCTVM I.

Definitur.

EFfecta dicuntur à Cic. quæ sunt orta de Causis, ex quibus ad omnia Causarum genera ducuntur argumenta, vti ex omnibus causarum generibus ipsa demõstrantur. Nam & Causam efficientem ex his inuestigamus Militia auget Imperij dignitatem, Remp. conseruat, exteras nationes atque Prouincias ad ditionem nostram adiungit, quis igitur magnam in Rep. dignitatẽ habere neget militiã.

Finem similiter ex effectis probamus Princeps delectum habet militum, conscribit legiones, magnum belli apparatum instruit, duces conuocat. Ergo bellum meditatur. Ex hoc fonte Poeta magnus 9. AEn.

Durũ à stirpe genus, natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & undis.

Effectus materiæ cognoscetur, si quid ex illa proficiscatur, attendas. Quid nobis est à corpore, nisi diturna mutatio? quod intellexit Virg. Georg. 3. vbi miseros homines conclũdit.

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui
Prima fugit, subeunt morbi, tristisq; senectus.

Quid igitur homine miserius, qui in horas mutatur?

A forma, scilicet animo immortali comendatur homo, colligiturq; præstantissimus omnium, quòd animam rationis participem sortitus sit.

In iudicijs regnat, quòd indè affectus iræ odij, misericordiæ concitari possint, enumeratis incommodis, vel commodis, quæ ex impunitate alicuius, aut supplicio nascuntur.

In demonstratiuo, nihil effectis vberius esse potest ad laudes, & vituperationes quas quilibet consequitur à rebus suis præclarè, vel infeliciter gestis.

In Deliberatiuo quot effecta necessariò subijciuntur oculis, vt animos ad aliquid impellamus, aut incitatos reuocemus? Proposita laude, vel infamia, &c.

PVNCTVM II.

Canones.

EFfectu posito, necesse est præfuisse causas ad effectum necessarias. Homo est conditus; est igitur ad æternam felicitatem, ex corpore, & anima compositus.

Frequens est argumentandi modus ab attributis effectorum, ad similia. Scilicet à bonitate effectus, ad bonitatem causæ, à præstantia illius, ad huius præstantiam. Item ab effectu laudabili, ad laudem causæ. Hoc ipsum declarat Cic. pro Mur. dùm rei militaris virtutem cæteris omnibus præstare contendit. num. 22. *Hæc nomen Populo Rom. hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit, omnes urbanæ res, omnia hæc nostra studia, & hæc forensis laus, & industria latent in tutela, ac præsidio bellicæ uirtutis: simulatq; increpuit suspicio tumultus, artes illicò nostræ conticescunt.*

Eodem. n. probauerat ad Consulatum adipiscendum multò plus attulisse dignitatis Murænæ

tenæ rem militarem, quàm iuris ciuilis gloriam Sulpitio, ab vtriusq; effectis inter se comparatis. Quod ornamentum quidem insigne est, quoties plura inter se componuntur. *Vigilias tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas; ille vt quò intendit, maturè cum exercitu perueniat; tu actionem instituis, ille aciem instruit.*

Tunc enim licet vnamquamque rem ex suis effectibus æstimare,& hæc illis opponere,atq; inde rem vnam inferiorem altera,vel præstantiorem,vel ei æqualem,præferendam,aut postponendam concludere. Quod quidem duobus modis effici potest, aut percensendo effectus omnes vnius rei, deindè alterius subiungendo, vel singulos singulis proximè conferendo.

PVNCTVM III.

Vsus.

TAm copiosus inter cæteros, vt aliquando partes Orationis integras in eo penè solo versari Tull.in Topicis affirmare non dubitauerit. In laudationibus valet potissimum, ac vituperationibus, quæ ex rerum benè, vel malè gestarum enumeratione constant, quibus virtutes hominum, aut vitia, fontes illarum, & capita, satis intelliguntur. Ita passim Cic. pro Marcello Cæsarem ab effectis laudat: Pompeij virtutem, auctoritatem, felicitatem, pro lege Manil. Verrem à rebus improbè, nefarieque gestis. Pisonem cum Collega Gabinio, Antonium in Philipp. Vatinium, & alios notat, insectaturq; grauissimè.

Quod si tractetur infinita quæstio, nec aliquid certis temporibus, negotijs personis definitum explicetur, sed rei natura à particularibus circumstantijs abstracta,& per se recondita incognitaque inuestigetur; tùm consequentes illius proprietates, & effectus quæruntur, per quos rei natura qualis sit facilè colligi potest à posteriori, qualis item illius dignitas,vtilitas,difficultas. Insignis est ille locus 1.de Orat. n.30. Vbi pluribus Eloquentia eiusque dignitatem, necessitatem, iucunditatemque comendat ab effectis Crassus. *Neque verò mihi quidquam præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit, vndè autem velit, deducere. Hæc vna res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperq; dominata est. Quid enim est aut tàm admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum pauci facere possit? aut tàm iucundum cognitu atq; auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusq; verbis ornata oratio, & perpolita? aut tàm potens tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, Senatus grauitatem vnius oratione conuerti? Quid tàm porrò Regium, tàm liberale, tàm magnificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tàm necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lacessitus?*

Antonium hostem infensissimum patriæ facit ac vituperat vt Hannibalem ab effectis 5.Phil.num.24. *Post autem, neq; sacrificijs solemnibus factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. At quò? in prouinciam fortissimorum ciuium; qui illum, ne si ita quidem venisset, vt nullum bellum inferret, ferre potuissent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille cuius ne paratam quidem nequitiam quisquã ferre posset, bellum intulit Prouinciæ Galliæ: circumsedit Mutinam firmissimam, & splendidissimam Populi Rom. coloniam: oppugnat D.Brutum Imperatorem Consulem designatum, ciuem non sibi, sed nobis, & Reip. natum. Ergo Hannibal hostis, ciuis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic aut non fecerit, aut non faciat, aut non moliatur, & cogitet? Totum iter Antonij quid habuit nisi depopulationes, vastationes, cædes, rapinas?*

PVNCTVM IV.

Amplificant. Describant.

COnferunt plurimùm effectus in omni genere dicendi proposita eorum pulchritudine, aut contrarijs, præcipuè verò in descriptionibus, cùm auditorum oculis subijciuntur. Vrbis direptæ faciem miserandam describit Salust. in Catil. Plerique eorum qui ante

ante me dixerunt, copiosè satis ac magnificè casum Reip. miserati sunt etiam rapi Virgines pueros à complexu parentum diuelli, matresfamilias pati, quæ victoribus collibuissent, fana domosque spoliari, cædem & incendia fieri, postremò armis, cadaueribus, cruore omnia repleri.

Effecta coaceruata membratim si vibrentur odium, aut miserationem excitant. Copiosè D. Ambros. de Sac. cap. 7. insanam habendarum pecuniarum libidinem damnat. *Quid de auaritia dicam insatiabili pecuniæ cupiditate, & quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eò magis inopem esse se credit? omnibus inuidia, sibi vilis; in summis diuitijs inops, affectu extenuat quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, vbi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum, vt hoc solo distet, quod ille voluptatis formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cœlum votis fatigat, nec sereno grata, nec nubilo, condemnat prouentus annuos, fœtusq; arguit.*

Germanam libidinis, & morborum matrem gulam dicit Chrysol. serm. 41. *Bella gentium legimus superasse quam-plurimos, quos tamen pugnas carnis legimus non vicisse, & audiuimus eos dedisse delictis pectora, qui dorsa hostibus non dederunt. Proh dolor! victores gentium, vitiorum fuisse captiuos; stetisse inter sæuientes gladios, & inter eneruata lenocinia corruisse, regnis fuisse terrori, ludibrio fuisse peccatis: aduersas acies contriuisse, ieiunos, & crapulatos suorum castra dissoluisse virtutum, iacuisse effuso vino, qui iacere effuso sanguine nescierunt. Hoc non est ratio, sed languor, non vita, sed febris; phrænesis, non natura. Nam quoties ciborum cruditas vitalia deijcit, inficit stomachum, corrumpit sanguinem, vitiat humores; succendit choleram, extremum febris gignit incendium, totiens æger mentem perdit, amittit sensum, fertur desiderijs, contrarijs vrgetur, salutaria respuit, quærit noxia.*

Quantam malorum messem inuehat auaritia, quantam stragem faciat, docet Const. Manasses in Annalib. quod facit per aduersantia conglobata. Crudelis hominum persequutor aurum, nulla res in hominū vita tecum in certamen venire potest. Durum emollis, mollem induras; linguam mutam soluis, loquacē comprimis: currendo valentem tardum efficis, ac vicissim de tardo volucrem. Corda inflammas & voluptate quadam demulces; sensus illecebris, ac præstigijs quibusdam excantas: cùm interim venustas illa tua, non minus veneno suo, quàm vipera noceat. Leges, & iura proculcas: verecundiam, & pudorem abigis, sepulchra violas, parietes perforas; nihil non habes venale, nihil non prodis: Nimirum fabula mera est quod vulgò dicitur, adamātum solum sanguine molliri, quid enim te possit esse efficacius, etiam in saxis emolliendis?

Aliàs, plures effectus conglobentur ad maiorem vim per descriptionem, quæ subijcitur oculis potius, quàm auribus. Ebrietatis & intemperantiæ vel quoduis aliud vitium ex hoc loco depinges. Quis pestes atq; morbos omnes numerando percensere possit, quos in humanum genus importat hoc infame vitium? extinguit rationis lumen, obtundit aciem ingenij, animiq; consilium obtenebrat, vt in homine temulento videre potuisti. Quid enim belluæ similius, imò quid infrà belluas abiectius? vt lubricus est incessus? vt micant oculi, spumat os, diffluunt genæ, pectus languet, pedes titubant, gressus incertus, totum corpus attonitum, & ruinosum animi domicilium horret? vt incerta verba sui impos eructat cū teterrima crapula? Interim sepulta ratio in fumosis vini vaporibus nullum vsum retinet, vigilans somniat, sine mari fluctuat, sine hoste terrores patitur, sine febri corporibus tremit, vt stipes iacet, vt insōto morbo spumat? vt canis vomit? ò rem non modò visu fœdam, sed & auditu iniucundam! quid hac imagine, quid his sordibus tetrius fingi potest, aut excogitari?

Quòd si non solùm temulentum inspicias dùm præsentior est morbus, atque vehementior, sed concocto edomitoque per somnum mero, Deus immortalis qualis euigilat! quid ex frequentibus poculis nisi fæx morosæ senectutis relinquitur? Viden' tremunt artus, laxantur nerui, & quo mens sæpius obruta vino est, assurgere ad altiora non potest, neque nisi de sepulchro suo, hoc est, de ijs quibus viua sepelitur delicijs, cogitare.

Eandem ebrietatem paucis vituperat Horat. lib. 1. epist. 5. ad Torquatum.

Quid non ebrietas designat? operta recludit,
Spes iubet esse ratas, in prælia trudit inermē:
Sollicitis animis onus eximit; addocet artes
Fœcundi calices, quem non fecere disertum?
Contracta quem non in paupertate solutum?

P V N-

PVNCTVM V.

Per negationem.

NOnnunquam ex effectuum negatione causas negamus; Ita non esse negligentem probare potes aliquem ex negatione effectuum negligentiæ. Non vagatur otiosè per vrbem, nec officio deest assiduus, non obiter ac perfunctoriè res suas agit, non ad multam diem stertit iners. Næ tu igitur iniquus es qui negligentem eum appelles?

Tum illustris est argumentandi ratio, cùm aliqua obiecta sunt ab aduersarijs? quæ facilè oppositis effectibus refelluntur: tunc ludere potest Orator, & quasi pilam aduersarium, omnes in partes versare, interrogando, subiectionibus, repetitionibus, apostrophe de finitionibus frequenter vtendo.

Huc pertinent Metonymiæ, quæ causam declarant per effectum, vti contra per eundem tropum effectus per causam potest intelligi. Post reditum in sen. orat. nu. 7. Cic. Lentulum à se nominatum ornat rebus in gratiam suam factis. *Princeps Lentulus parens ac Deus nostræ uitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen uirtutis.*

Valet hic dicendi modus ad locutionum varietatem, vt, si de Scipione Africano sæpius in eadem Oratione sermo incideret, modo euersorem Carthaginis, modo victorem Asiæ appellare possemus; si de sanctissimo Sacramento, nunc gratiæ originem, ac fomitem, modò castitatis auctorem, ac conseruatorem, modo sanctitatis largitorem Christum sub speciebus latentem diceremus.

Hic vsus etiam ad numerum Orationis, & periodi circumscriptionem facit. Nempe si non satis plena sit hæc Oratio, Scipioni triumphum Senatus decreuit, poterunt effecta conglobari, Scipioni illi Carthaginis euersori, illi patriæ acerrimo defensori, illi Numantiæ domitori potentissimo, Senatus egregiæ virtutis testimonium amplissimos honores meritò decreuit.

LECTIO XV.

Locus à comparatione Maiorum, Minorum, Parium.

QVia cum triplici genere res quæpiam conferri potest, ideò locus hic à comparatione triplex est. Rerum enim aliæ maiores sunt, hoc est verisimiliores, & quibus id de quo agitur, potiori iure conueniat: Aliæ minores, id est minus verisimiles, quibus non æquè res aliqua conueniat, ac ei, cum qua cõferuntur: Aliæ in æquali gradu veritatis sunt, vt vtris res potius conueniat, illisne quæ conferuntur, an potius illis quibuscumq; conferuntur, non satis cognoscas. Itaque pro verisimilitudinis, ac probabilitatis ratione hic locus triplex est, quia triplicem ob finem vti quis exemplo potest, vt maiorem faciat rem qua de agitur, adducto exemplo vel vt minorem, vel vt parem.

PVNCTVM I.

Comparatio Maiorum.

LIcet ipsa comparatio minus habeat ingenij, si tamen rectè quis vtatur, est ad persuadendum satis efficax, præsertim apud plebeios, & crassioris ingenij viros, imò etiam præstabiles, si modò variam sapiat eruditionem.

Comparationem vocamus, ait Rodol. Agricola lib. 1. cap. 25. cùm duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod commune sit eis. Vt Catoni licuit sequi bellum ciuile, Ergo Ciceroni licebit. Commune est hic ambobus, sequi bellum ciuile. Exemplum est species quædam comparationis, quod colligitur vel à maiori ad minus, vel à pari, vel quod frequentius est à minori ad maius.

A maiori porrò ducitur argumentum cùm, quod verisimilius est, & conuenientius, aut nõ conuenit tamen, aut verum est, colligimus aliud quod verisimile, minusque conueniens est, non conuenire, ac verum esse. Cic. pro domo, docet Deos Immort. suam domum non concupisse, quòd ne homines quidem sceleratissimi, quos illam concupisse æquius

erat,

erat, illam expetiuerint. In quo exemplo, vt & in alijs ductis à comparatione maiorum;ne id putes maius esse, quod præstantioris est dignitatis,sed potius id quod verisimile est. Sic enim ille num.108. *Ciuis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodij manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. At qui aliqua sua contagione præda, societatis, emptionis contaminauerunt, nullius neque priuati, neque publici iudicij pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis quorum nemo rem ullam attigit, qui non omniū iudicio sceleratissimus haberetur, Dij immortales domum meam concupierunt.*

Perindè infertur multò minus Dij; nam in hoc argumento maius,aut minus aliquid censetur, prout ei res de qua agitur, verius, aut minus verè conuenit.

Præterea in argumento à maiori semper tùm id, quod infertur,tùm, id ex quo confertur negationem adiunctam habet, vt scelerati domum meam non concupierunt; hoc argumentum est, ex quo infertur complexio, quæ negationem æquè adiunctam habet, ergò multò minus Dij concupierunt.

PVNCTVM II.

Canones.

EA vis est argumentationis à maiori ad minus, vt si quod magis probabile videtur,id tamen non est verum,certè quod minus est probabile verum non erit. Si quinque legiones hostilem exercitum vincere non potuerunt, multò minus duæ poterunt, sic quod maiori negatur minori tribui non debet, Hector summa licet virtute, animique,& corporis fortitudine vir Troiam à Græcorum armis non defendit,mollis, & effœminatus Paris tuebitur?

Tale est illud Cic. pro Sexto Amer. quo probat Syllam non omnia animaduertere potuisse, cùm Iupiter ipse non possit. num.131. *Etenim si Iup. Opt. Max. cuius nutu & arbitrio Cœlum,terra,mariaq; reguntur, sæpè uentis uehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes deleuit, fruges perdidit; quorum nihil pernicie causa diuino consilio, sed ui ipsa, & magnitudine rerum factum putamus: at contra commoda quibus utimur, lucemq; qua fruimur, spiritumq; quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri uidemus. Quid mirum L. Syllam, cùm solus Remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperijque maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod uis diuina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit.*

In diuinat. contra Cæcilium ex hoc loco disputat. num.40. *Quod si ego hæc propter magnitudinem rerum, ac difficultatem assequi non potui,qui in omni uita nihil aliud egi; quàm longè tute ab his rebus abesse arbitrare, quas non modò antea nunquam cogitasti, sed ne quidem, cum in eas ingrederis, quæ, & quanta sint, suspicari potes?*

Quod valet in maiori, valet in minori. Gygantem vicit,& Pygmeum superarit.

O passi grauiora, dabit Deus, his quoq; finem,
Consolabatur suos Virg. Exul. Ouid. 1.

Cur ego posse negem leniri Cæsaris iram.
Cum videam mites hostibus esse Deos?

Pro Mil. num.42. *Quem cum omnium gratia noluit. Hunc uoluit cum aliquorum querela, quem iure, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitauit occidere.*

PVNCTVM III.

Vsus.

FRequens est in amplificationibus, dum facere nobis parua dicimus, cùm alijs maiora concessa sint; vel certè leuius aliquid facere,aut pati, qui grauius antea gesserunt. Sic argumento, à maioribus festiua ad placendum allegoria Sulpitio assentatur, dùm Iurisprudentiam Eloquentia tantò superiorem facit,quantò fontes riuulis sunt ampliores Orat. pro Mur. nu.9. *Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Serui facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam aduersarijs amicorum tuorum de iure consulentibus respondere: &, si turpe existimas, te aduocato, illum ipsum, quem contra ueneris, causa cadere: noli tàm esse iniustus, ut cùm tui fontes, uel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiam amicis putes clausos esse oportere.*

Habet

Habet in hoc genere benè longam amplificationem sed elegantem pro Mil. qua contendit non esse decretum a Cn. Pompeio in gratiam Clodij, vt nouo quodam more, de Clodij nece quereretur, quod non esset id antea factum in Rep. multò clarioribus lucis interfectis, aut violatis. à num. 16. *Domi suæ nobilissimus, vir, Senatus propugnator; atque illis quidem temporibus penè patronus, auunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri M. Catonis, Tribunus Pleb. Mar. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est, quantum luctum in hac vrbe fuisse à nostris patribus accipimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tùm non ingemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem si fieri poßet omnes esse cuperent, eius ne neceßariam quidem expectatam esse mortem.*

Pro quibus omnibus cùm nulla similis quæstio decreta sit, nullam Clodio fieri debuisse concludit, qui tot illustribus viris mortem intentauerat.

Pro Syll. quod sciret Regis nomen post exactos Reges Romanis semper odiosum fuisse, illud non affectasse Cic. probat, à maiori ad minus. n. 21. per Dialogismum. *Hic ait se ille regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus credo mei, in quo ego imperaui nihil, sed contra patribus conscriptis, & bonis omnibus parui; quo in magistratu non institutum est à me regnum, sed non permissum.*

Hoc totum concludit à dissentaneis.

Iam à maiori. *Quem tùm in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse Regem, nunc priuatum regnare dicis? quo tandem nomine? quòd, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimonijs meis non respondeo, si falsum dixerim, te in eos dixisse. Sin verum: non esse hoc regnare, cùm verum iuratos dicas probare.*

Ad hunc locum reuocari possunt gradationes oratoriæ, qualis illa pro Milone num. 62. *Quod si nondum satis cernitis, cùm res ipsa tot tàm claris argumentis, signisq; liceat, pura mente atq; integra Milonem nullo scelere imbutum nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatũ Romam reuertisse: Recordamini per Deos immort. quæ fuerit celeritas reditus eius: Qui ingressus in forum, ardente curia, quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ Oratio. Neque verò se populo solùm, sed etiam Senatui tradidit; neq; Senatui modò, sed etiam publicis præsidijs, & armis: Neq; is tantum, verum etiam eius potestati, cui Senatus totam Remp. omnem Italiæ pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat, cui se nunquam profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti.*

Orat. pro Planc. probat se defensori salutis suæ gratias referre debuisse, quod Populus Rom. id facere non dubitauerit. num. 78. *An verò putas, idcirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? an, cùm Populus Rom. illo SC. quod in monumento Marij factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, vni Cn. Plācio gratias egerit (vnus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ: cui Senatus pro me gratias agendas putauit) ei ego à me referendum gratiam non putem?*

PVNCTVM IV.

Comparatio Minorum.

FRequentissimum est argumentum quod à minori ad maius ducitur, superiori oppositum; cuius ista vis est. Si quod minus probabile est, nihilominus verum est, ergo & quod magis erit probabile verum erit existimandum. Si duabus legionibus vinci potuit hostilis exercitus, certè poterit idem à quatuor superari.

Vnius Christi causa non sanguinem modò sed & vitam Martyres effuderunt: non exiguam eiusdem causa Christi contumeliam non perferemus?

Quæ porrò ducuntur ex hoc loco argumenta pleraque sunt affirmatiua, 2. in Verr. n. 28. *Quid est quæso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est? testes præsertim Siculos, timidos homines, & afflictos, non solùm auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum Prætorum potestate? Quid faceres pro homine innocente, & propinquo, cùm propter hominem perditissimum, atque alienissimum, de officio ac dignitate decedis: & committis vt quod ille dictitat, alicui qui te ignorat, verum esse videatur?*

Sic D. Ambros. corporum resurrectionem probat ex seminibus post frigidam hyemis tempestatem à terra verno tempore surgentibus.

tibus. Cùm occata, & mortua soli genitalis succus animaduertit quodam calore vitali spiritum quendam herbæ viridantis exhalant; deinde paulatim teneram spicæ adolescentis ætatem culmo erigit, & vaginis quibusdam natura tanquam sedula mater includit, ne pubescentem glacies adurat, aspera, atq; à nimio defendat ardore, frugem quoque ipsam adhuc primis quasi erumpentē cunabulis, mox adultam ne pluuia decutiat, ne aura dispergat, ne auium minorum morsus interimat, vallo aristarum sepire sueuit. Quid igitur miraris si homines quos acceperit terra restituat, cùm feminum corpora quæcumque susceperit viuificet, erigat, vestiat, muniat, atque defendat. Desine igitur dubitare quod depositum generis humani terræ fides reddat, quæ commendata sibi semina vsurario quodam fœnore multiplicata restituat. Lib. de fide Resurr.

PVNCTVM V.

Vsus.

Facilius hic vsus, & ad persuadendum, & accommodatus, ad delectandum: Nam & delicias facit, & multū confert ad Eloquentiæ venustatem, & ornamenta. Populum Ro. ex hoc loco multis hortatur ad imperij sui gloriam retinendam Romanus Orator. Pro lege Man.nu.11. *Maiores vestri sæpè mercatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt; vos tot ciuium Rom. millibus vno nuntio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: Vos eum Regem inultum esse patiemini, qui legatum Populi Rom. consularem vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Rom. imminutam non tulerunt; vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persequuti sunt: vos legatum Populi Rom. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis?*

Postea pudorem inijcit, si minus virtutis suæ vim exeruerint, & in patriam Ciuesque suos nullum pietatis, amorisque specimen ediderint.

Videte ne, vt illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere: sic vobis turpissimum sit, illud quod accepistis tueri, & conseruare non posse.

Illustris amplificatio qua varijs oppositionibus multiplicem comparationem instituit, respondente sibi ex aduerso æquali numero membrorum ad inuicem comparatorum.

Illa commodior amplificatio, quæ habetur orat. post redit. in sen. num. 2. *Quod si parentes charissimos habere debemus, quod ab ijs nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est; si Deos immort. quorum beneficio, & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus: Si Populum Rom. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem à quo sæpè magnificentissimis decretis sumus honestati, immensum quiddam, & infinitum est; quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu parentum beneficia, Deorum immort. munera, Populi Rom. honores, vestra de me multa iudicia nobis omnia vno tempore reddidistis: vt cum multa vobis, magna Populo Rom. innumerabilia parentibus, omnia Dijs immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniuersa per uos recuperauerimus.*

PVNCTVM VI.

Amplificat.

Ad persuadendum, & amplificandum efficax hic locus, cùm rem vnam multis comparamus, quæ minus probabiles esse videantur, veræ tamen sint, vnde duci solet firma conclusio. Qua illud infertur, quod verisimilius sit; aut contra res multas vni comparamus 3. in Verr. num. 127. *An verò dubitamus, quo ore iste cæteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore hominis rusticanos ex municipijs quo denique ore, quos nunquam liberos putauit, Libertinos homines solitus sit appellare, qui ob ius dicendum M. Octauium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copijs poscere pecuniam non dubitarit.*

Lucei j cuiusdam auctoritatē exaggerat quatuor conglobatis argumentis à maiori ad minus, vt refutet quæ aduersarij criminantur. Pro Celio num. 54. *Habeo quem uos socium uestræ religionis iurisque iurandi facilè esse patiemini*

L. Lucceium, sanctissimum hominem, & grauissimum testem: qui tantum facinus in famam, atq; fortunas suas, neq; non audisset illatum à Cælio, neq; neglexisset, neq; tulisset. An ille vir illa humanitate præditus, illis studijs, artibus atque doctrina, illius ipsius periculum quem propter hæc ipsa studia diligebat negligere potuisset? & quod facinus in alienum hominem illatum seuerè acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum tùm comperisset, doleret, id à suis tentatum esse negligeret? quod in agris, locisue publicis factum reprehenderet, id in vrbe, ac suæ domi cœptam esse leuiter ferret? quod in alicuius agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidijs doctissimi hominis dissimulandum putaret?

Ab hoc loco præclarè ostendit sibi vitio nō vertendum, licet ductus odio Pisonis, & Gabinij, atrocem in eos dicat sententiam. De Prouincijs Coss. num. 2. *Quid si ille, & paulò ante, & quotiescumque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium & Pisonem, duo Reip. portenta, ac penè funera, cùm propter alias causas, tùm maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solùm sententia sua, sed etiam verborum grauitate esse notandos putauit: quonam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutem propignore tradiderunt ad explendas suas libidines?*

Cuius argumenti vis est. Si Seruilius priuatim læsus cùm fuit opportunum Pisonē acerbè notauit, multò magis id sibi qui læsus est, concedi potest, & debet.

PVNCTVM VII.

Monet.

COmmendat hunc locum ad motus animorum Tull. metumque facit 3. in Anton. vbi sentit non modò non vrbe recipiendum, sed bello persequendum, proponitque futuram illius in Populum Ro. crudelitatem, num. 4. *Hac illa crudelitate imbutus, cùm multò bonis omnibus venerit iratior, quàm illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem vestrum, aut cui omninò bono pepercisset.*

Cuius argumenti vis ea est: militibus quibus non erat iratus perniciem attulit. Ergo maiorem vobis quibus est iratior afferet.

Idem vrget pro Cæcin. n. 45. *Itane vero scire esse armatos, satis est, vt vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? adspectus armatorum ad vim probandam valebit: incursus, & impetus non valebit: qui abierit, facilius sibi vim factam probabit, quàm qui effugerit?*

PVNCTVM VIII.

Laudat.

AD laudationes vti possumus hac comparatione? magnificè Cic. ad Quirit. post redit. à n. 9. quibus sui reditus amplitudinem ab eorum collatione, qui ab exilio aliquando reuocati sunt, commendat. Sed illustris est ille modus pro Planc. nu. 26. *Etenim si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cùm hic Tribunatum peteret, vltro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsentes preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod Ca. Marium ex ciuili errore, atq; ex impijs manibus eripuerunt: quod tecto receperunt: quod fessum inedia fluctibusq; recrearunt: quod viaticum congesserunt; quod nauigium dederunt: quod eum linquentem terram eam, quam seruauerat, lacrymis, votisque omnibus prosequuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quod me, vel vt ipsum, vel ratione cedentem tempori, receperit, iuuerit, custodierit, his, & senatui Populoque Rom. vt haberent quod reducerent conseruarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?* 3. in Catil. num. 24. beneficium quod in populum contulerat restincta seditione extollit, comparatione cæterarum seditionum, quæ antea nullæ isti pares extiterant. Vt se illis vitamque suam commendet.

PVNCTVM IX.

Vituperat.

VAlet ad vituperationes, vel eleuandas: vulgaris est illa militaris artis & forensis comparatio pro Muræna: n. 22. Insignis est & hæc in Pisonem, vbi Consularis edicti, quo patres ad vestitum redire iubebantur, crudelitatem amplificat. nu. 18. *Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitijs superare cupiebat, vt senatus, contra, quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit vlla in*

Scy-

Scythia barbarus, vt eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis? mœroris aufers insignia: eripis lacrymas non consolando, sed minando. Quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed priuato officio, aut misericordia mutauissent, tamen id ijs non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. Cùm verò id senatus frequens censuisset: ordines reliqui iã ante fecissent: tu ex tenebricosa Popina Consul extractus, cũ illa saltatrice tonsa, senatũ Reip. occasũ, atq; interitũ lugere vetuisti.

PVNCTVM X.

Hortatur.

Vtimur ad cohortationes argumentis à minori ad maius cum Cic. Mil. nu. 81. *Græci homines Deorum honores tribuunt ijs viris, qui barbaros necauerunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ alijs in vrbibus Græciæ? quas res diuinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, & religionem & memoriam consecrantur. Vos tanti conseruatorem populi, tãti sceleris vltorem, non modò honoribus nullis afficietis: sed ad supplicium rapi etiam patiemini.* His concludit maiori dignum honore Milonem qui cæde Clodij Remp. liberauit, quàm qui Græciæ ciuitates liberarunt.

Pro Archia n. 19. multis Poesim eius commendat, dignumque ciuitate concludit, hortaturque iudices, vt tantum vatem admittant.

PVNCTVM XI.

Obiurgat.

Ad obiurgationes valet plurimum, concitationesque animorum. Pro Cluentio, n. 32. *Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cùm essem in Asia, quòd ab hæredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset rei capitalis esse damnatam; neq; iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, hæredem familiæ, designatum Reip. ciuem sustulisset. Quantò est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa, cùm suo corpori vim attulisset, seipsam cruciauit: hic autem illud idem effecit per alieni corporis mortem, atq; cruciatum. Cæteri non videtur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inuentus est, qui in vno corpore plures necaret.*

Iisdem argumentis vtitur pro Sylla 48. in Torquatum. *Ac si considerare cœperis, vtrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an tibi; intelliges honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse quàm me humanitatis.*

4. in Verrem, num. 57. 3. Phil. 9. 27. & alijs.

PVNCTVM XII.

Canones.

Qvuod valet in minori, & in maiori. Claud. suauis, & ingeniosus Poeta.

Nullus ab hoste metus, quis enim quem vincere solunt.

Non potuit tanto munitum milite vincat?
Quis ferat armatũ quẽ non superauit inermẽ?

Pro Roscio Amer. num. 62. *Quod in minimis noxis, & in his leuioribus peccatis, quæ magis crebra, & iam propè quotidiana sunt maximè, & primùm quæritur, quæ causa maleficij fuerit: id Ericius in patricidio quæri non putat oportere: in quo scelere etiam cùm multæ causæ conuenisse vnum in locum, atque inter se congruere videntur: tamen non temerè creditur, neq; leui cõiectura res penditur, neq; testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur.*

PVNCTVM XIII.

Comparatio Parium.

Locus est in quo paria cum paribus conferuntur, cuius ea vis est, vt parium par sit quoque iudicium, & quod in vno valet admittatur in alio. Lex est. Qui occiderit patrem insutus in culeum deijciatur in profluentem, ergo & qui matrem occiderit.

Beati omnes innocentia, virtute, laborum tolerantia gloriam æternam sibi pepererunt: ijsdem nos ad tantum honoris fastigium gradibus oportet ascendere.

Eodem modò per negationem concludere possumus. Non vitæ turpitudine, non opum aut voluptatum incensa libidine, in cęlum peruenerunt.

I 2 Ne

Ne ergo nos in luxu ac delicijs, in omnium rerum abundantia viuentes, honorum cupiditate inflammatos, ardentes libidinum facibus & odij, eodem peruenturos putemus.

Ad eam rem Cic. pro Syll. n. 48. *Neq; verò quid mihi irascare intelligere possum, si quod eũ defendo, quem tu accusas? cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accusas eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæstione defendere. Immò nemo magis eum, de quo nihil est suspicatus, quàm is qui de alijs multa cogitauit.*

Quod in vno parium non valet, nec etiam valere potest in altero. Pro domo sua probat legem Clodij non esse vnam à pari, n. 52. *Tam Hercule est vnum, quàm quod vna lege tulisti, vt Cyprius Rex cuius maiores huic populo semper amici fuerunt cum bonis omnibus sub præcone vbiq; erentur, & exules Bysantium reducerentur. Eidem, inquit, vtraque de re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, vt in Asia Cistophorum flagitaret: indè iret in Hispaniam: cum Roma decessisset: Consulatum ei petere liceret: cùm factus esset, Prouinciam Syriam obtineret? quoniam de vno homine scriberes, vna res esset?*

Hoc est, sicut lex vlla non esset, ita nec ea de domo vna est. Quod iterum vrget pluribus, n. 124. Vtriusque pronuntiati exemplum est, n. 41. *Si quod in cæteris legibus triũm nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem obseruanda sunt: decreuit Senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri.*

Multis probat se nec reprehendẽdum quod Syllam defenderit, si nec Hortensius, nec viri boni reprehendantur, qui hoc idem fecerunt argumento à pari, n. 4. & deinceps, pro Sylla. *Si coniuratio patefacta per me est, tã patet Hortensio, quàm mihi. Quam cum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitaße, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quæro illud etiam, si me qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, causam defendi huius innocentes vides?*

Post multa concludit illam amplificationem à pari, n. 7. *Quamobrem quid est, quod mirere, si cum ijsdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in cæteris intelligis abfuiße? nisi vero me vnum vis ferum præter cæteros, me asperum, me in humanum existimari: me singulari immanitate, & crudelitate præditum.*

Parem esse bonis bonum est, malis malum, 3. Phil. n. 17. *Quid accidere Octauio adolescenti potuit optatius, quã cognosci ab omnibus Cæsaris cõsiliorum esse sociũ, Antonij furoris inimicum?*

Hinc verum est dictum illud pium. Similem esse Christo, honor est; dissimile, dedecus, quod in vno bonũ est, illud quoque bonum in pari solet esse, n. 163. Ph. *Sed si Aricinam vxorem non probas, cur probas Tusculanam?*

Est illud Martialis elegans & ingeniosum ab effectis ex loco à pari, l. 5. Epigr.

Astra solumq; dedit quãuis obstante nouercá:
Alcide Nemeæ terror, & arcus Aper.
Et castigatum Libycæ se Roma palæstræ,
Et grauis in Siculo puluere fusus Erix.
Illa tua, Cæsar, quota pars spectatur arenæ:
Dat maiora nouus prælia mane dies.

Quod sic à comparatione dissimilium concludit.

Pro meritis cœlum tantis Auguste dederunt,
Alcide cito Dij, sed tibi sero dabunt.

A paribus item eiusdem est, l. 8. Epigr. 35.

Cùm sitis similes, paresque vita,
Vxor pessima, pessimus maritus,
Miror non benè conuenire vobis.

PVNCTVM XIV.

Vsus.

Confert non parum ad motus, & amplificationes; grauis est illa 5. Phil. Vbi Hãnibali Quiritium hosti infensissimo componit Antonium, num. 25. *Ergo Hannibali hostis, ciuis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic, aut non fecerit, aut non faciat, aut non moliatur, & cogitet? Totum iter Antonij quid habuit nisi depopulationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa ad usum suum reseruabat.*

Verrem 7. Act. n. 48. obiurgat ironicè. *At enim idcirco nauem Mamertinis non imperasti, quod sint fœderati. Dij approbent. Habemus hominẽ, in fecialiũ manibus educatũ: unum præter cæteros, in publicis religionibus fœderũ̃ sanctum, & di-*

& diligentem. Omnes, qui ante te prætores fuerant dedantur Mamertinis quod ijs nauem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen, tu, sanctè homo, à religiose, cur Tauromitanis item fœderatis nauem imperasti? an hoc probabis in æqua causa populorum sine pretio varium ius, & disparem conditionem fuisse?

Paria valent ad exornandum, in hunc finem adhibuit Cic. pro Rosc. Am. cum docuit non esse turpem illorum artem, qui subigendæ terræ operantur, quod eiusmodi negotio plures viri opibus, & dignitate præstantes operam posuerint, n.50. *Næ tu Eruci accusator ridiculus esses, si illis temporibus natus esses, cùm ab aratro accersebantur, qui Consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium potes, profectò illum Atilium, quem sua manu spargẽtem semen, qui missi erant, conuenerunt: hominem turpissimum, atq; inhonestissimum iudicares. At Hercule maiores nostri longe aliter, & de illo, & de cæteris talibus viris existimabant. Suos enim agros studiosè colebant: non alienos cupidè appetebant: quibus rebus, & agris, & vrbibus, & nationibus Remp. atque hoc imperium, & populi Rom. nomen auxerunt.*

Pro Mur. belli Mitridatici magnitudinem, quod multum qua consilio, qua viribus & armis promouerat, à paribus collectis exornat, n.31. *Nam si omnia bella; quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt, derideatur de Rege Pyrrho triumphus, M. Curij de Philippo, T. Flaminij de Aetolis, M. Fuluij de Rege Perse, Metelli de Corinthijs. Sin hæc bella grauissima victoriæq; illorum bellorum grauissimæ fuerunt: cur Asiaticæ rationes, atq; ille à te hostis contemnitur?*

PVNCTVM XV.

Refellunt.

Ad refellendum parium argumentum aliqua disparitas afferenda, 2. Agrar. Tull. Rullum arguit qui parem diceret Pompeium decemuiris, cùm multum affert inter vtrosq; discriminis; aliud esse committi, aliud condonari, aliud decemuiris Reip. vexatoribus, aliud liberatori, & pulchræ libertatis vindici, à nu.44. *Quid censetis cùm isti decem viri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes futuras? Est in Imperio terror; patientur. Est in aduentu sumptus; ferent. Imperabitur aliquid muneris; non recusabunt. Illud verò quantum est, cùm is decemvir, qui aliquam in vrbem, aut expectatus, vt hospes, aut repentè, vt Dominus venerit, illud ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Rom. dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipse quæstus, si negarit? atq; ijdem qui hæc appetunt, queri nonnũquam solent, omnes terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. Simile verò est, multa committi, an condonari omnia? vel labori & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest vtrùm populus Rom. eum cui velit, deferat; an is impudenter populo Rom. per legis fraudem surripiant?*

Illustris est locus in Mur. quo nullam rationem reddi posse disputat, cur Ser. Sulpitius prior renunciatus sit in prætura, propter inconstantem populi leuitatem, proinde paritatem nullam esse, quæ Murenam virum optimè de Rep. meritum à Consulatu remouere possit, aut retardare, nu.35. *At enim in præturæ petitione prior renunciatus est Seruius. Pergitisne vos tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis omnibus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tàm varias habere putatis agitationes fluctuũ, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpè perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpè etiam sine vlla aperta causa fit aliud, atq; existimamus. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate ab Herennio superari posse arbitratus est, &c.*

Illud idem vrget, num.69. & Actione 3. in Ver. num.109. Phil. item 5, num.25.

PVNCTVM XVI.

Vituperant.

Ex hoc loco cõtra Cassiũ preces Ciceronis pro Plancio reprehendentem agit Tull.

& demonstrat idem se facere quod Metellus Pius,& pater fecerant in pari casu,pro Planc. num.70. *Quo loco quæro ex te,num id in iudicio Calidij putes, quod ego in Plancij facio,aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius,si vixisset,non fuisse facturum. Nam Opimij quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli, vulnus illud Reip. dedecus huius Imperij, turpitudo populi Rom. non iudicium putandum est. Quam enim illi Iudices, si indices,& non parricidæ patriæ nominandi sunt, grauiorem potuerunt Reip. infligere securim, quàm cùm illum è ciuitate eiecerunt,qui Prætor finitimo,Consul domestico bello Remp.liberarat?*

Ex pari iudicio bonorum omnium damnatum Catilinam discedendum ex vrbe seuerè grauiterque monet,1. in Cat.nu.17. *Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? serui mehercule mei si me isto pacto metuerent,vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris,& si me meis ciuibus iniuria suspectum tàm grauiter,atque offensum viderem: carere me aspectu ciuium, quàm infestis omnium oculis conspici mallem. Tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum,dubitas,quorum mentes sensusque vulneras,eorum adspectum, præsentiamque vitare? Si te parentes timerent,atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses: vt opinor ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens odit, ac metuit: & iamdiu te nihil iudicat,nisi de parricidio suo cogitare. Huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequere,neq; vim pertimesces?*

PVNCTVM XVII.

Vsus sine argumento.

VT cæteri omnes loci,sic & hic à comparatione extra argumentum, venire in vsum potest cùm id adiuncta comparatione maiorum,minorū,aut Parium dicimus, quod illa omissa dici potuit, licet minus ornatè. Quod obseruatum est à Cic.7. in Verr.n.14. *ò præclarum Imperatorem, nec iam cum M. Aquilio fortissimo viro, sed vero cum Paulis, Scipionibus, Marijs, conferendum!*

5. In eundem,n.83. *Quæ cum de populi Rom. victu, de vectigalium neruis, de sanguine detraxisset ærarij, tertiæ Mimæ condonauit, Vtrum impudentius à socijs abstulit? an turpius Meretrici dedit? an improbius populo Rom. ademit? an audacius publicas tabulas commutauit?*

Sed omninò benè 6. Verr. num.112. *Luna tu simulacrum Cereris victoriam deripere, & Deam Dea detrahere conatus es? quorum nihil violare,nihil attingere ausi sunt,in quibus erant omnia,quæ sceleri propiora sunt, quàm religioni. Tenuerunt enim P. Popilio, P. Rupilio Coss. illum locum serui, fugitiui, barbari, hostes; sed neq; tàm serui, illi dominorum, quàm tu libidinum: neq; tàm fugitiui illi à dominis, quàm tu à iure, & à legibus; neq; tàm barbari lingua, & natione illi, quàm tu natura, & moribus; neque illi tàm hostes hominibus, quàm tu Dijs immortalibus. Quæ deprecatio est igitur illi reliqua, qui indignitate seruos, temeritate fugitiuos, scelere barbaros, crudelitate hostes viderit?*

Sic pro crudeli, Oenomao, Brusiride, Antheo, vel Dionysio, aut Sylla crudeliorem licet dicere: similiter doctum, & Clementem, & Iustum Piumque describere,facta cum alijs eiusdem generis, & conditionis comparatione.

Per negationem verò Ciceronem nominare possumus non aliquem è triuio Oratorem, sed cum Pericle, Demosthene alijsque præstantissimis Oratoribus conferendum, imò multis anteponendum.

Differt hic locus à similitudine, quod in similibus non quæruntur qualitas & excessus, sed tantùm similis qualitas, aut propositio, nulla quantitatis habita ratione,per quam res vna,altera maior est,aut minor,aut illis æqualis.

Secundo,quod similitudo in probando vim non multam habet, sed in explicando, ornandoque venustatem. Comparatio firmissima suggerit argumenta. In eo conueniunt,quod vterque alijs locis miscetur, rerumque effectus adiuncta, causas, consequentia, & alia, quæ rem attingunt, persequitur, vt inde argumentum,aut amplificationem eliciat, imò locis non minùs extrinsecis, quàm intrinsecis vtatur.

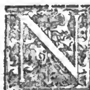
EXER-

EXERCITATIO TERTIA.

ARA ELOQVENTIÆ, Siue DE LOCIS RHETORICÆ Extrinsecis.

PROOEMIVM.

On erit opinor insolens erudito Lectori quod hanc de Locis extrinsecis tractationem Aram Eloquentiæ nuncupandam censuerim; quis enim nescit in more olim positum fuisse, vt ad aras Deorum Immortalium iusiurandum conciperetur. Neque verò etiam opus est monere pluribus apud veteres ab Aris legum authoritatem arcessitam, nec quicquam vim legis habuisse, quod & ex puluinaribus Deorum repetitum, & ad eadem scitum non esset. Quid autem hic testium audiendorum rationem commemorem, qui ita fidei suæ testem appellabant Deum, vt ipsorum testimonia Iudices ad Aras etiam exciperent, Vaticinationes demum & Oracula, Sacerdotum, Haruspicum, Augurum cæterorumque Coniectorum omnium responsa nemo rei veteris peritus à Templis vnquam seiunxit. Quæ cùm omnia ad Locos extrinsecos, remotosque pertineant, faceret profectò ipsius iniuriam Eloquentia, si dum ipsorum adminiculis vtitur, à loco eadem sacro remoueret.

LECTIO PRIMA.

De locis Assumptis.

Ic à principio Locos Rhetorices cum Cic. Caussarum & Eloquentię principe diuisimus, vt alios diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere: de quibus hactenus multa, sed vtilia, scituque necessaria: alios assumi extrinsecus.

PVNCTVM I.

Definitio.

DE quibus sic Aristotel. lib. 1. Rhetor. c. 2. τῶν δὲ πίστεων, αἱ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν. Probationes arte carentes, quæ maximam partem contentionum forensium continent, ait Quint. lib. 5. cap. 1. Vnde, vt ipsæ per se carent arte, ita summis Eloquentiæ viribus, & eleuandæ sunt plerumque, & refellendæ. Non igitur inartificiales dicuntur ratione Vsus, cùm maximum requirant artificiū, sed ratione Inuentionis, eo quod isti loci sint extra Oratoris artem; & probationes ab illis desumptæ, non ex visceribus causæ, hoc est ex rebus ipsis, sed foris eruantur.

PVNCTVM II.

Diuisio.

EOrum porrò genera sex à Quintil. lib. 12. cap. 5. constituuntur: *Ex illo priori genere*

sunt Præiudicia, Rumores, Tormenta, Tabulæ, Iusiurandum, Testes. Sed hunc senarium Tull. partic. 6. vnico Testimonio comprehendit, quod vocat quicquid ab aliqua re externa, vel persona sumitur ad faciendam fidem; diuitq; bifariam in diuinum vt Oracula, Auspicia, Vaticinationes, Responsa Sacerdotum, Aruspicum, Coniectorum: & Humanum, quod spectatur ex Authoritate, Voluntate, Oratione aut libera, aut expressa, in quo insunt scripta, Pacta, Promissa, Iurata, Quæsita, quam ego diuisionem amplector vt clariorem.

LECTIO II.

De Testimonio diuino.

MAgnum planè in omnes partes diuini testimonij pondus esse nemo non intelligit; tum propter excellentis naturæ nobilitatem, quæ summam Deo venerationem, atque auctoritatem conciliat; tùm propter eminentissimam sapientiam, quæ eum falli, atque errare non patitur; ac demum propter eximiam bonitatem, quæ facit, vt nec fallere, nec mentiri possit. Neque verò apud Christianos tantùm valuit Dei testificantis authoritas, sed & apud Ethnicos, quorum ex opinione Cic. testimonium diuinum in sex genera distribuit, qui numerus colligitur ex sex modis quibus cum homine Deus loquitur.

I. Per se nobiscum verba facit, & est Oraculum.

II. Per Aues, aut Cœlum ipsum, & sic est Auspicium.

III. Per homines, idque triplici ratione; nullo externo signo, sed vi quadam insita, qua futura cognoscant; & hinc Vaticinia, & Prophetiæ: Vel per homines qui libros sacros interpretentur, & sunt Responsa Sacerdotum; vel per eos qui à Portentis, Visceribus, & Signis quibusdam insolitis futura coniiciant, & sunt Haruspicum responsa: vel per alios qui somnia interpretentur, & sunt Responsa Coniectorum: ex qua enumeratione sola satis liquet Oratori Christiano, non adeò sæpè vsuvenire vt hosce locos tractet: nam exoleuerunt, pridem illa veterum Deliria, atque in aniles fabulas defecerunt. In profanis tamen argumentis, in quibus, aut animi gratia, quasi Oratoris Ethnici personam sustinens Christianus hæc prægustat aliquando, vel etiam nonnunquam ad ornatum, aut confirmationem moralis alicuius sententiæ, Oraculorúq; Augurumque responsa detorquet. Operæ pretium erit saltem indicare, qua ratione cum aliqua probabilitate proferri, aut contra eleuari possint infirma iam istius generis argumenta.

PVNCTVM I.

Pro Oraculis.

CVm ex Cic. 1. de Inuent. n. 12. Duo sint diuinandi genera; Alterum naturale, quod animos arriperet, afflaretque diuinitus: Alterum artificiale, quod extrinsecus assumeretur, constaretque partim coniectura, partim obseruatione diuturna: in primo genere ponitur Oraculum; quod insit in eo Deorum oratio, dæmonum verè præstigium, quo veram Theomantiam, seu Prophetiam conati sunt imitari, dũ responsa petentibus, vel ex Antris, vel ex Statuis, aut ex Arboribus ipsis, vel per se, vel per homines, & animalia respõdebant.

Primò fauere potest Oraculis summus nationum consensus, quarum vix vllam inuenies, quæ sua non habuerit Oracula, quibus eam fidem habebant, vt quæcunque verissima videri vellent, oraculis compararent. Cic. ad Brut.

II. A pœnis quas luerunt illi, qui ea contempserunt: & contra, à rebus prosperis, quas sunt sortiti, qui paruerunt, quam in rem multa Valer. Max. lib. 1.

III. A ratione qua dabantur, si fortè vestigium aliquod probitatis, aut temperantiæ, in eis appareat, cuiusmodi reperiuntur apud Tertul. de anim. cap. 48.

IV. Quod ab ijsdem prædicta non pauca sint ad res Christianas pertinentia, vt quæ de Trismegisto, Pythio, Apolline, Sybillis, à Theodoreto, Lactantio, alijsque relata sunt.

At optima fuerunt illa, cùm indutus Ephod sacerdos Deum interrogaret, atq; ipse petenti responderet ex Tabernaculo, vel ex Templi Adytis. Nos autem certius securiusque Oraculum habemus in sacro Euangelio; in quo salutis nostræ reparator Christus per se loquutus est ea, quæ nobis credenda proposuit.

Tull. Offic. 2. nu. 77. Auaritiam ab Oraculo dete-

detestatur. Itaque quod Apollo Pythius Oraculo edidit Spartam nulla re alia, nisi auaritia esse perituram, id videtur non solum Lacedæmoniis, sed etiam omnibus opulentis populis prædixisse. De quibus Plutar. de Cessat.

Porrò res sacras, & Oracula diuina quodam tegi velamine decet, ne contemptum incurrant, διότι, inquit Zonaras tom. 1. δι' αἰνιγμάτων τὰ θεῖα δηλοῦται, ἵνα μὴ πᾶσι γένοιτο δῆλα καὶ διὰ τοῦτο δ' εὐκαταφρόνητα, diuinæ res aliquando per ænigmata innuuntur, ne omnium intelligentiæ expositæ contemnantur. Eam ob causam Sancti Ioannis Apocalypsis suo cortice καλύπτεται.

PVNCTVM II.

Contra Oracula.

EAdem infirmat I. illorum Author Dæmon, hinc Tertull. *De Oraculis etiam cæteris apud quæ nemo dormitat quid aliud pronunciabimus, quàm dæmoniacam esse rationem eorum spirituum, qui iam tunc in hominibus ipsis habitauerint, vel memorias eorum affectauerint ad omnem malitiæ suæ scenam, in ista æquè specie diuinitatem mentientes, eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum, & admonitionum, & prænunciationum, quæ magis lædant iuuando, dùm per ea quæ iuuant, ab inquisitione veræ diuinitatis abducunt ex insinuatione falsæ*. Lib. de anima cap. 46.

II. Quod obscura, dubia, incerta, & ambigua semper darentur. Vnde Tert. in Apologetico cap. 22. *In Oraculis autem, quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Istud quod Crœso datum est, ex Herodo quàm porrò verum est.*

Perdet Crœsus halym transgressus maxima regna.

Et verò perdidit, sed sua, non hosti, Cyri, vt interpretatus est regna.

Idem arguit Pomponius lætus in vita Diocletiani in hæc verba. *Illud sanè constat numinum Oracula, bona ex parte, vana, & fidem rarò implere, & si quando euenerint, vix intelligi, & sæpius eludere credentes.*

Eorundem Oraculorum vim infringit Tull. 2. de diuin. à nu. 115. ad 119. refertq; in primis quod de Oraculo Delphico præter trecentis ante annis dixerat Demosthenes ipsū, scilicet φιλιππίζειν cū Philippo facere. Quod eò spectabat, vt Pythiam à Philippo corruptam diceret, quò licet existimare in alijs quoque Oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse.

PVNCTVM III.

De Vaticinationibus.

PRædictiones Vatum sunt & Poetarū, quos ad futura prædicenda diuinus quidā agitatæ mentis furor eximios fecit, vel ex Astris, aut alia quauis re obiecta. In hoc ab Oraculis differunt, quòd in istis per se Deus loquatur, vel homines aliqua vi recens à Deo suscepta: in illis verò nihil noui suscipiatur. De quibus Cic. diuinat. 1. nu. 93. hinc eximius argumentandi locus, cùm vel prestātem virum aliquem à Vaticinatione laudabis.

Gabinium quendam Deorum numen vendidisse, ait Tull. quòd mercede conductus à Ptolomæo Alexandriæ Rege, eundem in Regnum restituerit, quod libri Sybillini diuinæ voluntatis antea inspecti fieri prohibebant. Orat. in Pison. nu. 48. *Ecce tibi alter effusa iam maxima præda, quam ex fortunis Publicanorum, ex agris, vrbibusq; sociorum exhauserat, cùm partim eius prædæ profundæ libidines deuorassent, partim noua quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis, locis, vbi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem exstruendum, cùm illa eius immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset: Seipsum, fasces suos, exercitum Populi Rom. numen interdictumq; Deorum immort. Responsa Sacerdotum, auctoritatem Senatus iussa populi, nomen, ac dignitatem imperij Regi Ægyptio vendidit.*

Clarè Dio facinus idem arguit lib. 39. *Cùm libros Sybillinos adissent Sacerdotes, ita scriptum inuenerunt. Si rex Aegypti à vobis auxilium petiturus accesserit, amicitiam quidem ei ne denegate: sed ne ad eius auxilium mittatur exercitus: si secùs feceritis, & labores & pericula consequentur.*

Ab hoc loco Pōpeij mortem mirificè exornat gratiarum muneribus locuples, ac fortis vates Lucanus lib. 8. sub finem. (tis,

Haud equidē immeritò Cumanæ carmine vatum
Cautum ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasque æstate tumentes.

Erat

Erat enim Sybillæ Vaticinatio, miles Romane, Ægyptum fuge. Quod Lucan. de Pompeio interpretatur.

Sed quam hæc vana sint, quam incerta quã nullius fidei esse debeant vera fides nos docet, multorumque imprudentum experientiæ, qui inanibus hisce fabulis, ac figmentis multò plus fidentes fortunatum, & animæ naufragium fecerunt.

Furorem insanum Vatum irridet Tull. 2. de diuinat. à nu. 110. ad 115. *Quid habet,* (inquit) *auctoritatis furor iste quem diuinum vocatis, vt quæ Sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos assecutus sit Sybillæ versus obseruamus quos illa furens fudisse dicitur, &c.*

Vt verum sit solertes eos debere, doctèque cautos, qui Deos consulunt, malos inquam genios, quorum primus labor est, vt consultorem simul & alios plures perdant. Monitus fuerat Philippus Macedo, vt à quadrigo sibi, caueret delusus est Princeps; à se currus omnes amoueri sedulò fategit: sed non satis egit, quippe confossus est, Pausaniæ gladio, cuius in manubrio quadriga ad ornatum incisa fuerat.

Apud Suidam Zeno Mnaseæ filius querens, qui demum optimè viueret, Oraculum hoc accepit εἰ συγχρω τίζοιτο τοῖς νεκροῖς si concolor mortuis fieret. Ille quidem de libris in meliorem partẽ interpretatus est, quòd ijs euoluendis & veterum scripta agnoscamus, & mortuorum consuetudine fruamur parum cautus prouidusque responsum hoc ænigmatum in suam perniciem conuertisset.

Quam anceps fuit illud quod Locro cuidam dictum est ex Tripode, vt eo loci ciuitatem, de qua consulebat, conderet, vbi canis lignea morsum infixisset. Vbi ergo ad alteram ripam enauigauit κυνόβατον, seu rubrum caninum (spinæ genus est) pedibus calcans, indeque plagam accipiens, Oraculi memor vrbem cõdidit; in cuius rei monumentum Coloni Locri Ozolæ canem ex ligno confectam constanter asseruarunt. Athen. lib. 2.

Inter cæteros verò Melesij cum maximo detrimento ambages Appollinis experti sunt: cum enim de ijs in belli societatem vocandis à Tripode versus is esset acceptus.

Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι

Quondam fuerunt strenui Milesii.

Fide semel habita (sic arbitrabantur omnes) Oraculo diuino, victoria quòd castris aduenissent Milesij, expectabatur: sed omnes ad vnum cæsi sunt:

Superati non semel à Tegæatibus Lacedæmonij, acceperunt ab Apolline certo futuram ijs victoriam, si suum in locum Orestis ossa transferrentur, quibus nusquam deprehensis iterum rogatus Apollo sic effatus est.

Ἔστι τις Ἀρκαδίης Τεγέη λευρῷ ἐνὶ χώρῳ,
Ἔνθ' ἄνεμοι πνείουσι δύο κρατερῆς ὑπ' ἀνάγκης,
Καὶ τύπος ἀντίτυπος, καὶ πῆμ' ἐπὶ πήματι κεῖται.
Ἔνθ' Ἀγαμεμνονίδην κατέχει φυσίζοος αἶα,
Τὸν σὺ κομισσάμενος Τεγέης ἐπιτάρροθος ἔσσῃ.

Est quadam Arcadiæ Tegea in regione patenti
Hic duo flant venti vi per vehemente coacti:
Forma hostis formæ, et plagæ super indita plaga
Hic Agamẽnonides terra omni parẽte tenetur
Quo tu sublato Tegeæ sperabere victor.

Sed enim cum hoc Aenigma solueret nemo homo, nec erat etiam qui Orestis ossa effoderet. Tandem Liches ex Spartanis Agathoergis vnus, cum Tegeam venisset & quodam loco Fabri Ferrarij sedes miraretur operas. Quid miraris, ait Faber? multo magis mirare si sepulchrum quod ego in puteo fodiendo sub terra reperi, vidisses, in quo quidem septẽ cubitorum ossa deprehensa terra obrui: Liches igitur tamdiu quæsitum cadauer ibi latere coniiciens, sic Oraculum interpretatus est Duos Fabri folles, duos ventos dixit: typum & antitypum, seu formam formæ hostẽ, malleum & incudem (malleus enim percutit, incus repercutit, itaque antitypus vocatur) ferrum, quod ad ferendos homines fabricatum est, & ad plagas infligendas, quia feriebatur procudendo plagam plagæ superadditam putauit: sic inuentis ossibus Spartamque clanculum delatis tandem victoria sequuta est. Herodotus in sua Clio.

PVNCTVM IV.

De Auspicijs.

VOx hæc sumitur pro obseruatione non tantum Auium (vt ipsa sonat) sed etiã rerum omnium, ex quibus ad cognitionem futurorum, vel occultorum venire possumus. Augurium etiam dicitur, quod ex huiusmodi inspectionibus Deorum consilia colligerent Augures, quinque porrò genera traduntur Auspiciorum.

I. Ca-

I. Captabantur à Cælo, cùm Augures designata Cæli regione captabant Auspiciũ, nempe Tonitrum, siue fulmen: quod si in sinistra ad dexteram emicuisset, Auspicium erat optimum, sine quo nefas quidquam agi cum populo. Tull. Phil. 5. num. 8. de his agit, dum leges infirmat Antonij. *Quæ porrò illa tonitrua? in quæ tempestates? si auspicia M. Antonium non mouerent, sustinere tamen eum, ac ferre potuisse tantam vim tempestatis, imbris ac turbinum videretur. Quam legem igitur se Augur dicit tulisse, non modò tonante Ioue, sed propè cœlesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra. Auspicia latam confiteri.*

Ex sole immutato, ex facibus per aerem volitantibus, & illis ardentibus, cæterisque huiusmodi signis, ac portentis è Cælo petitis.

Ignota obscuræ viderunt sydera noctes,
Ardentemq; polum flammis, cœloq; volantes
Obliquas per inane faces, crinemq; timendi
Syderis, & terris mutantem terra Cometem.

II. Ab Auibus, quarum aliæ dictæ sunt oscines, quòd cantu, siue garritu Augurium facerent vt Coruus, Cornix, Noctua: Præpetes aliæ, quòd volatu crederentur futura prædicere, dextraque Auspicia portendere, dum opportunè præuolarent, aut sedes idoneas caperent, hoc est, intra descriptum ab Augure, aeris spatium volarent, aut in definito terræ templo considerent, vt Aquilæ, Vultures: ab istis apud Plutarc. in Romulo, ab Hirundinibus, in Antonio, à Passeribus, in Sylla. quam inspectionem dextram Statius 3. Theb. appellat.

Si prohibes, hic necte moras, dextrisq; profundum
Alitibus prætexe diem.

III. Ex tripudijs sumebantur hoc modo, duo pulli seruabantur à pullariis in cauea, tum primò diluculo, imperato de more silentio, puls, aut offa cauea reclusa pullis obiiciebatur, si negligerent cibum, sinistrum erat Auspicium; si auidè depascerẽtur, ita vt aliquid è rostro decideret, & terram solumque feriret, dicebatur Tripudium Solistimum, quod lętum habebatur. Dictum prius Terripauium, quod Pauire veteribus esset ferire; tum Terripudium, deinde Tripudium. Cic. 2. de diuin. num. 78.

Attulit in cauea pullos pullarius. Hæ sunt aues internuntiæ Iouis, quæ pascantur necne quid refert? Nihil ad Auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & Terram Pauire, Terripauium primò, post Terripudium dictum est: Hoc quidem iam Tripudium dicitur. Cùm igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum Auspicium Solistimum nuntiant.

IV. Ex quadrupedibus, & Reptilibus sumebantur, quæ Pedestria vocabantur. Ista sunt ab Equis apud Plin. lib. 8. c. 42. ab Asinis apud Valer. Maxim. à Bobus apud Plutarch. in Lucullo. à Muribus apud eundem in Syla: à Canibus apud Solinum; à Lupis apud Pausan. in Corinth. si Lupus ad dexteram pleno ore cõmeasset, magnæ, & prosperæ rei Augurium faciebat: si castra, aut vrbem ingressus euasisset incolumis, calamitates, cladesque portendebat. Si Lepus transuerso altu viam secans infaustu miter, & ominosum præsagiebat. Germani quoque hinnitus, & fremitus Equorum obseruabantur de moribus illorum habet Tacitus.

V. Ex Diris, seu Ominibus; vt si quis pede limen offendisset, si quid triste, vel feriret aures, vel oculis obijceretur: Si quis manè sternutasset nare præsertim sinistra nefandi ominis erat, vnde nataforte fuit apud veteres consuetudo salutem in sternutamentis precandis. Quod Tyberius Cæsar hominum tristissimus studiosè exegit, ex Plin. lib. 28. cap. 2. vt si quid diri atque infandi Ominis immineret ea precatione auetteretur.

PVNCTVM V.

Pro Augurijs.

PRo his Auspiciis. I. Potest quis adducere quanti veteres ea facerent. Ex 1. de diuin. Valer. Maxim. cap. 4. & 5. lib. 1. Græci, & Aegyptii ex Pausan. in Achaicis, Theophrasto in characterismis, & quæ Cæcilius in hanc rem fusè differit apud Minutium felicem.

Ab Auibus Aen. 1. Virg. Aeneæ mater Fausta quæ diceret, confirmat.

Adspice bis senos lætantes agmine Cycnos
Ætheria quos lapsa plaga Iouis Ales aperto
Turbabat Cælo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare videntur,
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusq; dedere.

Ab

Ab Augurio Vates idem infaustum Omen colligit, quòd nec à dextra, nec ab sinistra parte volarit Cornix, sed in Ilice caua consederit. Eglog.9.

Ante sinistra caua monuisset ab Ilice Cornix.

II. Probus etiam & Christianos nonnunquam Ominibus huiusmodi vsos fuisse docet Fulgosius lib.1.cap.3.

III. Graues pœnas multos dedisse, quòd ea nimis audacter spreuissent refert Valer.Max.

PVNCTVM VI.

Contra Auguria.

I. QVod esset à dæmone, Minutius ea bellè confutat dum ait. *Isti igitur impuri spiritus sub Statuis, & imaginibus consecratis delitescunt, & afflatu suo auctoritatem, quasi præsentis numinis consequuntur. Dùm inspirantur interim vatibus, dùm fanis immorantur, dùm nonnunquam extorum fibras animant, auium volatus gubernant, sordes tegunt, Oracula efficiunt falsis pluribus inuoluta, nam & falluntur & fallunt, vt & nescientes sinceram veritatem, & quàm sciunt in perditionem sui non confitentes. Sic à cœlo deorsum grauant, & à Deo vero ad materias auocant, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occultè, vt spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, vt ad cultum sui cogant; vt nidore altarium, vel hostijs pecudum saginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur.*

II. Quod vana, quod incerta, quod ambigua. Nemo melius inanitatem hanc demonstrauit. Octauius Minuc. fel. *Iam venio ad illa auspicia, & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & obseruata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius & Iunius ideò exercitus perdiderunt, quòd pullorum Solistimum tripudium expectandum non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria seruauit, & captus est? Mancinus religionem tenuit, & subiugum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Paulus, apud Cannas tamen cum maiore Populi Rom. parte prostratus est.*

Quæ vero & quãta de Oraculis prosequar? post mortem Amphiareus ventura respondit, qui proditus est ipse ob monile ab vxore nescius. Tiresias cæcus futura videbat, qui præsentia non videbat, &c.

III. Quod non tantum impunè, sed etiam feliciter sæpius neglecta sint. Cic.2.de diuin. Quid ipse Cæsar, cùm à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset in locum omnes aduersariorum copiæ conuenissent. Renitentibus igitur Auguriis, & Auspicijs spreuit; eò facilius, & nauigauit, & vicit.

VI. Quod sæpè cultores suos deceperunt. Tull.2.de diuin. num.55. *Auspicijs Paulus paruit! num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu?* Cæterum de genere hoc adeò multa sunt, vt loquacem fœminam lassare possint, & Fabrum.

PVNCTVM VII.

Responsa Sacerdotum.

IN diuinis testimonijs habentur eorum responsa, qui rebus sacris præsunt, aut cum Dijs, quorum voluntantes interpretantur, familiarius versari videntur: quos vt antiqui omnes, ita & recentiores cultu, & honore singulari venerati sunt, Babylonij Chaldæos; Persæ magos; Græci Philosophos; Aethiopes Gymnosophistas; Indi Brachmanas; Romani Regem sacrorum, Pontifices, Flamines; Gallorum demum populares, Druidas, à quibus rerum diuinarum interpretationes expectabant. Est enim hoc sacerdotum munus, maximèque Pontificum. Vt benè monet Cic. pro domo sua, num. 1. *Cùm multa diuinitus Pontifices, à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt; tùm nihil preclarius, quàm quod vos eosdem & religionibus Deorum immort. & summæ Reip. præesse voluerunt: vt amplissimi, & clarissimi ciues Remp. benè gerendo, religiones sapienter interpretando Remp. conseruarent. Quod si vllo tempore magna causa in Sacerdotum Pop. Rom. indicio, ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, vt omnis Reip. dignitas, omnium Ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, Dij Penates, bona fortuna, domicilia, vestræ sapientiæ fidei potestatiq; commissa, creditaq; esse videantur*, & num.34.38. Clodij adoptionem nullam esse probat.

PVNCTVM VIII.

Haruspicum Responsa.

HOc differunt ab Auguribus, & Auspicijs Haruspices, quod illi Aues, isti Aram, victimas, extaque diligentius inspicerent; à veteri vocabulo Arunga, quæ significabat hostiam; quippe tota illa disciplina diuinandi in sacrificijs obseruabatur, fiitque multiplex.

I. Diuinatio viuæ adhuc victimæ curiosa obseruatio, vel dum ipsa producebatur, aut ad Aram sistebatur, dum attrectabatur sacrificantium manibus, dum ei vinum infundebatur. Diri ominis erat si victima ducenti obluctaretur, si se fuga proriperet, si ictum elapsa falleret, si sæpius percutienda, aut percussa exiliret, altius, vel horridius immugiret, aut non statim, & quidem placidè; si prouoluta semianimis terram calcitraret impunè, vel iugulata non copiosum sanguinem redderet. Contra læta omnia portendebantur, si sponte ad aram properaret, si placidè ictum ferret, si collapsa sine strepitu, ac deformi pedum agitatione animam exhalaret, multusque sanguis, & cum impetu prorumperet.

Multis hæc omnia describit Seneca in Oedipo, Scen. 2. act. 2.

Placidone vultu sacra, & admotas manus
Patiuntur? M. Altum Taurus attollēs caput,
Primos ad ortus positus, expauit diem.
Trepidusq; vultum solis & radios fugit.
Tir. *Vnone terram vulnere afflicti petunt?*
Ma. *Iuuenca ferro semet opposito induit*
Et vulnere vno cecidit: at Taurus duos
Perpessus ictus, huc & huc dubius ruit,
Animamq; fessus vix reluctantem exprimit.
Tir. *Vtrum citatus vulnere angusto micat,*
An lentus altas irrigat plagas cruor?
Ma. *Huius per ipsam, qua patet pectus, viam*
Effusus amnis: huius exiguo graues
Maculantur ictus imbre; Sed versus retro
Per ora multus sanguis, atque oculos redit.
Tir. *Infausta magnos sacra terrores cient.*

II. Fuit Extispicina, qua motum ex singulis hostiæ iam mactatæ membris sacerdotes rimabantur, Cor, Pulmonem, Renes, maximè verò Iecur. Exta autem tristia, irata, & vt loquitur Amianus, ominosa, quando pallida, liuida, tabida, marcida, vitiosa, aut cum omnibus suis partibus non constabant, aut aliqua labe, & tetris notis aspersa, quę loco mota, & naturali situ minimè posita, quæ splendida, benè colorata, integra, plena, solida, absque vlla denique macula, & vitio hæc bona & læta dicebantur. Exta porrò Haruspices mente, & cogitatione in duas partes diuidebant, vnam hostilem inimicis, alteram familiaribus amicam, seu sacrificium offerentibus tribuebant, atque ex vtriusque partis colore, tabe, habitu, plenitudine, diminutione, quid aduersarijs, quid ipsis euenturum esset ariolabantur. Hinc Lucanus lib. 1.

——— *venasq; minaces,*
Hostili parte videt.

Quod & multis describit Oedipus Senec.

——*Non leui motu, vt solent*
Agitata trepidant exta, sed totas manus
Quatiunt, nouisq; prosilit venis cruor.
Cor marcet ægrum penitus, ac mersum latet,
Lucentq; venæ; magna pars fibris abest,
Et felle nigro tabidum spumat iecur.
Hostile valido robore insurgit latus,
Septemq; venas tendit.

Ex iisdem Lucanus, Romanis infortunia futura colligit, & lib. 1.

Nec cruor emicuit solitus; sed vulnere largo
Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.
Fibra latet, paruusq; secat vitalia limes:
Cor iacet, & saniem per hiātes viscera rimas
Emittunt, produntq; suas Omenta latebras.

III. Πυρομαντεία ignis obseruatio si victimam admota flamma citò corriperet, si pura, nitida, splendida; si placidè assurgeret in Pyramidem, absque turbulenta & crepitante fauillarum eiaculatione, prospera interpretabantur. Si verò lentior esset, vel obscurior, aut inquietior, si deorsum serperet, aut ad latera delaberetur, aut spontè extingueretur antequam tota victima conflagrasset, læsi atque offensi numinis erant argumenta certissima.

Laudatus supra Sen. Oedipus.

Tir. *Vtrumne clarus ignis, & nitidus stetit,*
Rectusne purum vertieem cælo tulit,
Et summam in auras fusus explicuit comam?
An latera circa serpit incertus via,
Et fluctuante turbidus fumo labat?
Ma. *Non vna facies mobilis flammæ fuit.*
Sed ecce pugnax, ignis in partes duas
Discedit, & se scindit vnius sacri
Discors fauilla.

Scrutabantur, & fumum qui ex victimatio igne

igne ascendebat, rectusne sursum tenderet, an in obliquum vergeret, aut in vertigines, pyrasque volueretur:

Libata Bacchi dona permutat cruor,
Ambitq; densus regium fumus caput.
Ipsosq; circa spissior vultus sedet,
Et nube densa sordidam lucem abdidit.

Ex incenso quoque thure diuinabant, ex Cineribus sacrificij, ex vino libaminum, ex Aqua sacra, ex Mola, aliisque diuinationum commentis. Virg. 4. Aen.

Vidit thuricremis cùm dona imponeret Aris
Horrendum dictu latices nigrescere sacros,
Fusaq; in obscœnum se vertere vina cruorem.

Qui hæc omnia infirmare voluerit, adeat Tull. 2. de diu. à num. 28. ad 87.

PVNCTVM IX.

Responsa Coniectorum.

COniectores hic accipe, qui ex somniis ariolabantur. Dubium autē non est quin aliquando somnia diuinitùs accidant, ac proindè verum euentum prænuntient, vt multis constat exemplis, quæ vel sacri Codices, vel SS. Patrum scripta suggerunt. Interdum quoque à dæmone excitentur, vt habet D. Greg. in Dialog. l. 4. ca. 84. tamen vt plurimum merè naturalia sunt; eorumque quatuor, aut quinque omninò causas reperio. Fortuitum in quiete phantasmatum motum, corporis affectionem, ceu ingenitum intemperamentum.

Vnde Iracundi seu Cholerici rixas, pugnas, incendia somniant: Melancholici fumos, caliginem, tenebras, nocturnas oberrationes, solitudines, spectra, cædes.

Pituitosi ceu Phlegmatici mare, aquas, balnea, submersiones, onera grauantia, tardam & impeditam à noxijs fugam.

Quibus sanguis est copiosior, & purior, rosas, hortos, conuiuia, choreas, aerem, volatum, læta omnia, aeris ambientis cœlestiumque corporum impressionem, atque influentiam: hæc enim ad mouendam phantasiam, vtpote corporeis organis immersam, mirum quantum possunt. Denique mentis ipsius cura, quæ sopitos sensus explicat, & res quibus inuigilando valde intenta fuit dormiendo retractat. Vndè satis acutè D. Greg. Nyss. scripsit huiusmodi somnia similia censenda Cytharæ, cuius fides cessantis manus impulsu ad huc modicum extrema motione trepidant, & tinniunt.

Hinc argues veterum Ethnicorum superstitionem, qui nullo discrimine quæcumq; menti somnia obijcerentur, anxiè obseruabant, iisque maximam habebant fidem, quæ post mediam noctem remeante ad nos sole contigissent. Non ea tantùm de causa, quòd tùm decoctis cibis, ac subsidentibus crassis vaporibus liberior mens, & clarior, atque ob spiritus illa hora dominantes, viuidior; sed etiam quod solis, Phœbique vatis accessu, vt dicebant, roborari vaticinium videretur.

A somniis argumentatur Plutar. in lib. de Vitio & Virtute aduersus improbos, dum ait ex antiquo Poeta.

Ὅταν δὲ Ἀπόλλυμαι ὑπ' ὀνείρων

Eosdem sceleratos Iuuen. Satyr. 13. mordet vtiliter.

Nocte breuem si fortè indulsit cura soporem:
Et toto versata thoro iam membra quiescunt:
Continuò templum, & violati numinis Aras,
Est quod præcipuis mentem sudoribus vrget
Te videt in somnis, tua sacra, & maior imago
Humana turbat pauidum, cogitq; fateri.

Ab Oromate hoc est visione. Lucan. in milites Cesaris agit, l. 7.

Exigit à meritis tristes victoria pœnas.
Sibilaq; & flammas infert sopor, vmbra perempti,
Cornus adest sua quemque premit terroris imago.

Ab Oraculo, seu Chrismatismo; Virg. 3. Æn.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat,
Effigies sacræ diuum Phrygumq; Penates,
In somnis visi ante oculos adstare iacentis.

Quàm dubia sit ipsorum fides ostendit Tull. 2. de diu. à num. 119. ad finem.

PVNCTVM X.

Multiplex Somnium.

COeterum Somnia sunt in multiplici differentia; nonnulla quod euenturum repræsentant, vel significatione tantum: Cai. Gracchus dormiendo Tit. Gracchum fratrem se commonefacientem audiuit fieri non posse, vt qua ipse Caius obierat morte, eadem & ipse

& ipse non periret, quod quidem die sequenti euenit.

Vel re simillima: Pridiè illius diei quo Iulius tot plagis est confossus, visus est ab vxore per quietem vulneribus sauciatus iacere in sinu eiusdem, vnde illa exterrita, non excitata tantum obnixè, sed perperam obsecrabat eum, vt se domi contineret, Curiamque non adiret.

Vel re ipsa; Ruffus quidam in theatro somnium narrabat, quo se viderat occidendum à Retiario cumq; de facie cognitum digito designaret (nec enim illum ante viderat) dubitare cępit, an domum se reciperet, sed commodum sederat, cùm ab eo ipso insectante Myrmillonem eò compulsum, gladio trãsfixus est.

Quædam verò res futuras imaginibus connotant: quarum aliæ perspicuæ sunt, & videntur Emblemata: sic Iosephi manipulus eleuatus quasi Princeps aliquis, delatum honorem à fratrum manipulis accipiebat, & à Sole, Luna, Stel lisque summa veneratione cultus est, Genesis 37. Principatus Augurium, nec incertum Omen futuræ dignitatis, ad quam paulò post euectus est.

Nonnullæ eam habent obscuritatis latebrã, vt vix aliquis perspicaci licet ingenio præditus, illas in apertum, & lucem bonam proferre possit. Sic Astyages apud Iustinum Cyro nepoti Regnum portendi coniecit, per eam vitem, quam filia Mandana erumpẽte ex vtero palmitibus suis omnes Prouincias & Pampinis inumbrare viderat.

Octauij pariter Augusti parens Accia cum gestaret vterum effundi viscera polum adusque & totum orbem cælique ambitum explicari vidit, Imperij futuri clarum Omen; quod pater eiusdem pridem admiserat, cum ex Acciæ coniugis prægnantis vtero solis exortum iubar per soporem.

Iam verò si difficiles explicatus habeãt, rerumve sint aliquæ species, aut simulacra, dicentur ænigmata Somniorum: tale fuit illud Pistorum præfecti Genesis. c. 40. *Vidi*, inquit, *somnium quod tria canistra farinæ habebam supra caput meum & in vno Canistro quod erat excelsius portare me putabam omnes cibos, qui fiunt arte Pistoria, auesque comedere ex eo*. Id explicaret nemo, nec Oedipus quidem, solus Iosephus singulari numinis afflatu diceret, quod ibidem habetur; *Tria Canistra adhuc dies sunt, post quos auferet Pharao caput tuum ac suspendet te in cruce & lacerabunt volucres carnes tuas*. Quod accidit vt coniectoris veritas probaretur.

Tale fuit illa Alexandri, cùm enim pridem Tyrum Rex magnæ mentis obsideret sibi secundum quietem Satyrum applaudentem dispexit, eumque iocabundum apprehendere conabatur, resiliebat sæpius allectantis manum frustratus, cumque diu delusisset, exoratus tandem in manus venit. Somnium interpretati coniectores victoriam Alexandro portenderunt, propter vocis affinitatem. Dicebant vtique σάτυρος σὰ Τύρος, seu tua est Tyrus. Multis post sæculis rei monumentum retinuit fons in vrbis vicinia perennis cuius ad susurrum dormitarat Alexander.

Quàm gloriosa somniant vitæ liberioris amatores! sed ò præposteram agendi rationẽ! dum illos nihil de salute sua cogitantes arctior somnus complectitur, in plumis sublimes se dormire putant, in cælo sunt sibi molliter blãdiuntur, gestiunt, triumphant, in possessione per speciem oblata mens ebria placidè satiatur, & quod Africæ lumen vehementer carpit sensibus sopore ligat s ruinosa gaudia construunt. Interim vitæ nox velocibus alis aduolat, soluitur sopor, quies euanescit, inter spem metumque dubij somniatores euigilant, nec quidquam inueniunt in manibus suis, quia nihil in manu Christi posuerũt. Nescimus quam citò rorans in floribus exsiccetur, matutinus humor, quam tepefactis ex agris excitatus à Sole vapor, aut ex respiratione aquarum efflatus momento euanescat; quam vmbra nihil effigiei solidæ habens expressam, sed vanæ tantum imaginis subito auolet, quam ventus, seu ille anhelitus terræ, seu popularis alter vanæ gloriæ omni festinatione properet; quam inanis denique species somnij sensibus, non obiecta citius; quam auersa, & fugiens spem nos vetet inchoare longam, & in rerum fugientium studio diutius immorari. Somniamus.

PVNCTVM XI.

Idea diuini testimonij.

CÆsari suadetur ne domo exeat Idibus Ianuarij Ethnicorum more.

Ignosce C. Cæsar, ego enim postulationem assero, specie ipsa ridiculam, atque absurdam, Ille

Ille vt sibi timeat, sub quo Roma, totusq; penè orbis tremit? sibi vt caueat, quem quasi filiolum amplexa fortuna, inter armorum, ac ciuilium turbarum pericula tutum hactenus, securumq; voluit? Rides, opinor, meam hanc nimiam solicitudinem: patiar enim verò perlibenter rideri me abs te, modò id vnum te sinas exorari, quod oro, mi Cæsar atque obtestor. Hactenus fortunæ tuæ, ac felicitati confisus nihil timuisse generosi, & excelsi cuiusdam animi est: hodierna verò die fallacem Deam tandem habere suspectam diuinæ cuiusdam prudentiæ: tantum fortuna minatur, quantum largita est. Cæsari nihil deesse potest, nisi Cæsarem, vt saluum, & incolumen velit. Contine te igitur Cæsar hac luce, si te, si familiares tuos, si patriam diligis. Spurium haruspicem minitantem nescio quid, quod non vltra Idus Martias proferatur, audisti; non sunt mihi crede, non sunt anicularum deliramenta, quæ vir in haruspicina versatissimus denunciat; non inane aliquod portentum, aut phantasma dubium illusit oculis, sed vera, certaque Auspicia, sed ipsa victimarum exta, sed volatus, garritusque auium, cælum, terra, elementa omnia, & qui te amant, Deorum voces, cauendum admonent insidias, insidias clamare non cessant.

Quis verò ad hesternum illud prodigiũ non totus cohorruit, cùm autem Pompeianæ Curiæ se se inferentem, volucres varij generis ex proximo nemore persequutæ ibidem decerpsere ramos: in re tam aperta facilè est sine haruspice ariolari. Non est quod dira obtrudant omnia Calpurniæ vxori tuæ per quietem oblata, quorum memoria amatissimam tui fęminam miserè torquet, atque excruciat: te teipsum C. Cæsar (in tua causa coram te appello tot victimas his diebus immolasti, litasti nunquam. De reperta Capuæ in sepulchro Capis fatali tabula nolo te esse sollicitum; sed non possum non commoueri, totisque artubus contremiscere, cùm audio equorum greges, quos in traijciendo Rubicone consecrasti, hominum in morem collacrymari, & pertinaci inedia macerare se se.

Quid enim viso prodigio suspicari possum aliud, quam hunc doloris sensum brutis animantibus à Dijs Immort. datum esse, vt Cæsarem suum de præsentissimo periculo admonerent. Age igitur C. Cæsar, fine te Calpurniæ tuæ, tuorumque precibus imò & Deorum vocibus, monitisque expugnari, & quam tibi authoritatem, & gloriam peperisti, facili, & salutari cautione conserua.

Ab his Auspicijs Iulianæ cędis attrocitatem amplificat prodigiorum omnium enumeratione, quæ mortem eius consequuta sunt, Virgil. in cuius versibus magis, quam in prodigijs obstupescent omnes anni consequentes. Sic enim 1. Georg.

Ille etiam extincto miseratus Cęsare Romam,
Cùm caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque ęternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora Ponti,
Obscœnique canes importunæque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum efferuere in agros,
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnā,
Flammarumq; globos, liquefactaq; voluere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audijt: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per Lucos vulgò exaudita silẽtes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris,
Visa sub obscurum noctis, pecudesq; loquutæ,
Infandum, sistunt amnes, terræq; dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant,
Proluit insano contorquens vortice siluas,
Fluuiorum Rex Eridanus, camposq; per omnes
Cum stabulis armenta tulit, nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessauit: & altè
Per noctem resonare, lupis vlulãtibus, vrbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura: nec diri toties arsere Cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Æmi pinguescere cãpos:

Multa congerit in hanc rem Tull. de Haruspicum responsis Oratione num. 18. & 20. & in Antonium 4. Phil. num. 10. *Ita verò ei, vt precamini, euenit, quo huius amentiæ pœna in ipsum, familiamque eius recidat, quod ita futurum esse confido. Iam enim non solùm homines, sed etiam Deos immortales, ad Remp. conseruandam, arbitror consensisse, siue enim prodigijs, atque portentis Dij immort. nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denuntiata, vt & illi pœna,*

na, & libertas nobis appropinquet: siue tantus consensus omnium, sine impulsu Deorum esse non potuit, quid est quod de voluntate cælestium dubitare possimus?

Hæc de testimonijs diuinis apud veteres vsitatis; quæ verò vsurpantur à Christianis ea sunt, quæ Deum authorem habent plerũque, tũ per Angelos, aut afflatu diuino proferuntur. Quare ad hoc genus non modò referēda quę sacris codicibus continentur, sed etiã tradita ab ipsis Apostolis Ecclesiæ militantis instituta, quę instructa diuino spiritu falli nõ potest; In hac vera sunt decreta, summorumque Pontificum responsa, de fide, vel moribus aliquid authoritate Pontificia decernentium; In hac vera oracula, multa miracula, veræ vaticinationes, veræ somniorum interpretationes continentur; extra quam mera figmenta, quę stulta nobis reliquit antiquitas.

LECTIO III.

De Testimonijs humanis.

TRia cum Cic. statuo generis humani testimonia. Primum quod pendet ex authoritate virorum, aut eruditione, aut opibus, aut virtute illustriũ. Alterum à voluntate Regum, Principum, & Rerumpub. Tertium ab Oratione, tum libera, hoc est, quam homines nulla vi coacti proferunt; vt cum reus crimen vltrò fatetur admissum, vel iurati testes corã Prætore confirmant: tum expressa, vt cũ reus in Equuleo torquetur, atque ad sceleris confessionem adigitur vi tormentorum.

Ad primum pertinent Exempla, Sententię, Prouerbia, Symbola, & alia quæ ex veterũ libris eruuntur: ad secundum Leges, Edicta, Præiudicia; ad tertium Testimonia, Iusiurandum, Pacta, Conuenta. Quæsita de quibus ordine dicendum; omissis tamen quæ Forensis potius disciplinæ, quam Oratoriæ facultatis esse videbuntur.

PVNCTVM I.

De Exemplo.

DE Exēplis hęc habet Cic. 5. in Ver. n. 209. *Cùm in crimine maximo dia à defensore certum est factitatum esse aliquid expectant ij, qui audiunt, exempla ex veterum memoria & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc enim plurimùm solent & auctoritatis habere ad probandum, & iucunditatis ad audiendum.*

Definitur autem exemplũ à Quint. rei gestæ, aut vt gestæ vtilis ad persuadendũ id, quod intenderis, commemoratio, qua definitione fabulas vides comprehendi. Duplex igitur exemplum, quod tradit Aristot. 2. Rhet. Alterum verum, fictum alterum. In veri tractatione hæc sunt obseruanda.

I. Vt ex authore idoneo promatur.

II. Vt quoad fieri poterit, ipsum ad eas fontem, vnde purum atque incorruptũ hauriatur.

III. Vt ne violenter accersitum, atque in rem intrusum esse videatur; in quo multos grauiter peccare videas, qui singularis alicuius exempli splendore capti, ad rem illud, atque extra rem dicunt, omni, quod aiunt, panno aurum assuentes.

IV. Vt ne sis nimius in longa Exemplorum serie concatenãda, quod puerum sapit; pauca omninò, & certa proferes, vel si multa celerrimè, & quasi in transitu decurres, præsertim si peruagata fuerint, & trita, vel si dicas apud eruditos, quorum superbæ aures exquisitum aliquid expectant.

V. Vt ex tuis interdum Annalibus eruantur; hæc enim, recentiora præsertim magis placent, vtpote loco, & tempore minus ab auditoribus remota.

Nunquam verò cum laudabis, nisi adhibita quadam præmunitione, Exemplum duces ab earum gentium historijs, quibus cum, vel ob ingenitam morum antipathiam, vel ob diuturnam de gloria, atque imperio contentionem, vel denique ob damna Reipub. importata, graues inimicitias exercemus: pari ratione, cum vituperabis, aliena potius, quam domestica produces.

Si tamen alicuius in laude vteris aliquando, sic occurres Inuidiæ. Fuit hæc veterum Anglorum virtus, quæ in posteris exoleuit, si nimirum vetustiora sunt exempla; vel si recentiora sunt, quæ multò plus habent inuidiæ, vt Ammian. Marc. in laude Eutheri, Eunuchi lib. 15. profatur enim de eo se dicturum forsitan non credenda; sed inter vepres, inquit, rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescũt: vel denique si notior est illarum gentium virtus, quam vt eleuari possit, collatione mollies, ac mitigabis inuidiam peregrino exem-

Ille vt sibi timeat, sub quo Roma, totusq; penè orbis tremit? sibi vt caueat, quem quasi filiolum amplexa fortuna, inter armorum, ac ciuilium turbarum pericula tutum hactenus, securumq; voluit? Rides, opinor, meam hanc nimiam solicitudinem: patiar enim verò perlibenter ridere me abs te, modò id vnum te sinas exorari, quod oro, mi Cæsar atque obtestor. Hactenus fortunæ tuæ, ac felicitati confisus nihil timuisse generosi, & excelsi cuiusdam animi est: hodierna verò die fallacem Deam tandem habere suspectam diuinæ cuiusdam prudentiæ: tantum fortuna minatur, quantum largita est. Cæsari nihil deesse potest, nisi Cæsarem, vt saluum, & incolumen velit. Contine te igitur Cæsar hac luce, si te, si familiares tuos, si patriam diligis. Spurium haruspicem minitantem nescio quid, quod non vltra Idus Martias proferatur, audisti; non sunt mihi crede, non sunt anicularum deliramenta, quæ vir in haruspicina versatissimus denunciat; non inane aliquod portentum, aut phantasma dubium illusit oculis, sed vera, certaque Auspicia, sed ipsa victimarum exta, sed volatus, garritusque auium, cælum, terra, elementa omnia, & qui te amant, Deorum voces, cauendum admonent insidias, insidias clamare non cessant.

Quis verò ad hesternum illud prodigiū non totus cohorruit, cùm autem Pompeianæ Curiæ se se inferentem, volucres varij generis exproximo nemore persequutæ ibidem decerpsere ramos: in re tam aperta facilè est sine haruspice ariolari. Non est quod dira obtrudant omnia Calpurniæ vxori tuæ per quietem oblata, quorum memoria amatissimam tui fœminam miserè torquet, atque excruciat: te teipsum C. Cæsar (in tua causa coram te appello tot victimas his diebus immolasti, litasti nunquam. De reperta Capuæ in sepulchro Capis fatali tabula nolo te esse sollicitum; sed non possum non commoueri, totisque artubus contremiscere, cùm audio equorum greges, quos in traijciendo Rubicone consecrasti, hominum in morem collacrymari, & pertinaci inedia macerare se se.

Quid enim viso prodigio suspicari possum aliud, quam hunc doloris sensum brutis animantibus à Dijs Immort. datum esse, vt Cæsarem suum de præsentissimo periculo admonerent. Age igitur C. Cæsar, sine te Calpurniæ tuæ, tuorumque precibus imò & Deorum vocibus, monitisque expugnari, & quam tibi authoritatem, & gloriam peperisti, facili, & salutari cautione conserua.

Ab his Auspicijs Iulianæ cędis attrocitatem amplificat prodigiorum omnium enumeratione, quæ mortem eius consequuta sunt, Virgil. in cuius versibus magis, quam in prodigijs obstupescent omnes anni consequentes. Sic enim 1. Georg.

Ille etiam extincto miseratus Cęsare Romam,
Cùm caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque ęternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora Ponti,
Obscœnique canes importunæque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum efferuere in agros,
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnā,
Flammarumq; globos, liquefactaq; voluere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cælo
Audijt: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per Lucos vulgò exaudita silētes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris,
Visa sub obscurum noctis, pecudesq; loquutæ,
Infandum, sistunt amnes: terræq; dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant,
Proluit insano contorquens vortice siluas,
Fluuiorum Rex Eridanus, camposq; per omnes
Cum stabulis armenta tulit, nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessauit: & altè
Per noctem resonare, lupis vlulātibus, vrbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura: nec diri toties arsere Cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Æmi pinguescere cāpos:

Multa congerit in hanc rem Tull. de Haruspicum responsis Oratione num. 18. & 20. & in Antonium 4. Phil. num. 10. *Ita verò ei, vt precamini, euenit, quo huius amentiæ pœna in ipsum, familiamque eius recidat, quod ita futurum esse confido. Iam enim non solùm homines, sed etiam Deos immortales, ad Remp. conseruandam, arbitror consensisse, siue enim prodigijs, atque portentis Dij immort. nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denuntiata, vt & illi pœna,*

na, & libertas nobis appropinquet: siue tantus consensus omnium, sine impulsu Deorum esse non potuit, quid est quod de voluntate cælestium dubitare possimus?

Hæc de testimonijs diuinis apud veteres vsitatis; quæ verò vsurpantur à Christianis ea sunt, quæ Deum authorem habent plerúque, tũ per Angelos, aut afflatu diuino proferuntur. Quare ad hoc genus non modò referẽda quę sacris codicibus continentur, sed etiã tradita ab ipsis Apostolis Ecclesiæ militantis instituta, quę instructa diuino spiritu falli nõ potest; In hac vera sunt decreta, summorumque Pontificum responsa, de fide, vel moribus aliquid authoritate Pontificia decernentium; In hac vera oracula, multa miracula, veræ vaticinationes, veræ somniorum interpretationes continentur; extra quam mera figmenta, quę stulta nobis reliquit antiquitas.

LECTIO III.

De Testimonijs humanis.

TRia cum Cic. statuo generis humani testimonia. Primum quod pendet ex authoritate virorum, aut eruditione, aut opibus, aut virtute illustriũ. Alterum à voluntate Regum, Principum, & Rerumpub. Tertium ab Oratione, tum libera, hoc est, quam homines nulla vi coacti proferunt; vt cum reus crimen vltrò fatetur admissum, vel iurati testes corã Prætore confirmant: tum expressa, vt cũ reus in Equuleo torquetur, atque ad sceleris confessionem adigitur vi tormentorum.

Ad primum pertinent Exempla, Sententię, Prouerbia, Symbola, & alia quæ ex veterũ libris eruuntur: ad secundum Leges, Edicta, Præiudicia; ad tertium Testimonia, Iusiurandum, Pacta, Conuenta, Quæsita de quibus ordine dicendum; omissis tamen quæ Forensis potius disciplinæ, quam Oratoriæ facultatis esse videbuntur.

PVNCTVM I.

De Exemplo,

DE Exẽplis hęc habet Cic. 5. in Ver. n. 209. *Cùm in crimine maximo dia à defensore ceptum est fastitatum esse aliquid expectant ij, qui audiunt, exempla ex veterum memoria & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc enim plurimùm solent & authoritatis habere ad probandum, & iucunditatis ad audiendum.*

Definitur autem exemplũ à Quint. rei gestæ, aut vt gestæ vtilis ad persuadendũ id, quod intenderis, commemoratio, qua definitione fabulas vides comprehendi. Duplex igitur exemplum, quod tradit Aristot. 2. Rhet. Alterum verum, fictum alterum. In veri tractatione hæc sunt obseruanda.

I. Vt ex authore idoneo promatur.

II. Vt quoad fieri poterit, ipsum adeas fontem, vnde purum atque incorruptũ hauriatur.

III. Vt ne violenter accersitum, atque in rem intrusum esse videatur; in quo multos grauiter peccare videas, qui singularis alicuius exempli splendore capti, ad rem illud, atque extra rem dicunt, omni, quod aiunt, panno aurum affluentes.

IV. Vt ne sis nimius in longa Exemplorum serie concatenãda, quod puerum sapit; pauca omninò, & certa proferes, vel si multa celerrimè, & quasi in transitu decurres, præsertim si peruagata fuerint, & trita, vel si dicas apud eruditos, quorum superbæ aures exquisitum aliquid expectant.

V. Vt ex tuis interdum Annalibus eruantur; hæc enim, recentiora præsertim magis placent, vtpote loco, & tempore minus ab auditoribus remota.

Nunquam verò cum laudabis, nisi adhibita quadam præmunitione, Exemplum duces ab earum gentium historijs, quibus cum, vel ob ingenitam morum antipathiam, vel ob diuturnam de gloria, atque imperio contentionem, vel denique ob damna Reipub. importata, graues inimicitias exercemus: pari ratione, cum vituperabis, aliena potius, quam domestica produces.

Si tamen alicuius in laude vteris aliquando, sic occurres Inuidiæ. Fuit hæc veterum Anglorum virtus, quæ in posteris exoleuit, si nimirum vetustiora sunt exempla; vel si recentiora sunt, quæ multò plus habent inuidiæ, vt Ammian. Marc. in laude Eutheri, Eunuchi lib. 15. profatur enim de eo se dicturum forsitan non credenda; sed inter vepres, inquit, rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescũt: vel denique si notior est illarum gentium virtus, quam vt eleuari possit, collatione mollies, ac mitigabis inuidiam peregrino exem-

plo domesticum statim subijciens, quod multò illustrius appareat, priorisque lucem obscuret. Victor enim victo nusquam inuidet, satius tamen fuerit externa illa reticere, si magna sint, atque admirabilia. Nunquam verò ad obiurgationem, vel ad exhortationem prudenter hostis laudabitur viro graui, & magnæ authoritatis; sed hic quoque videndum, vt honori semper audientium parcat, ne contemni se putent, vnde offensio, vel hostium metus animorumque sequeretur infractio. Hoc feretis Germani nobiles Barbarus miles ad inediam vigiliasq; occaluit, vos labor franget, ac debilitabit? quos multò promptiores, alacrioresq; ad bellum natura finxit? vincent ergo, quia vincere recusatis? &c.

PVNCTVM II.

Exempla figuris ornanda.

NOn illa nudè proponenda, atque ciuili quadam simplicitate narranda, sed verbis, sententijs, figurisq; quantum res patitur, ornanda sunt: grauissima verò, & quæ exitus habent inopinatos, cum animorum suspēsione, ac sustentatione præclarè efferentur.

Est illustris omninò Idea 4. contra Catil. vbi seipsum Tull. hortatur ad omnia fortiter pro Repub. perferenda. Num. 21. *Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: Ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic imperio infestissimas Carthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum Rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestauit: Sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: Anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus Solis cursus regionibus, ac terminis continetur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias, quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi qui absunt, habeant quò victores reuertantur.*

Per sustentationem est hoc lepidum satis quo Grammaticis antiquos plurimum detulisse probatur. Nam honores Grammaticam professis olim habitos quid me attinet commemorare? statuas ad perennem hominum memoriam in amplissimis vrbibus positas, decretas maximis de rebus legationes, immunitates iure ciuili concessas, stipendia legibus constituta. Quid? amicitiæ Principum, honorificæ appellationes, Elogia illorum laudibus, ac nomini consecrata, traditi in disciplinam Imperatorum liberi, satisne docent, quantum nomen, quanta eorum æstimatio fuerit? longum est dicendo persequi singula, vnum tamen præterire non possum iucundum certè, & plerisque vestrum fortè inauditum.

Mirabilis omnino casus Regilianum Imperatorem ad tantæ dignitatis fastigium erexit. Cænabant apud eum milites aliquot iàq; prouectis epulis ad hilariores se sermones conuerterant: Cùm ecce inter iocādum quæstionem excitat Valerius Trib. Vnde hospitis Regiliani nomen deduci arbitrarentur; tum verò multi, vt fit, multa certatim prout suū cuique ingenium suggerebat; alij ad Regillum lacum, alij alio originem referebant. Aderat fortè Grammaticus quidam non ineruditus, in quem, vt cæteri coniecerunt oculos ille suas esse partes ratus quid super hac re sentiēdum esset, definire, aurem sibi dātibus ait, Rex, Regis, Regi, indè Regilianus. Quid expectes ab insolente turba, medijs in poculis, calente vino, vt festiuè applaudant ingenioso interpreti? vt ludicrum & fungum Regem in mensa constituant? vt fictitię maiestati hilarius propinent? vt ei se suaq; omnia lasciuientes deferant? Sic fieri consueuit, sed audite quid fecerint, ad hanc vocem tāquam ad Oraculum è vestigio succlamatum est, inditum nomen, haud dubium Regiæ maiestatis, *Rex esto*. Quid multa? Res defertur ad ducem exercitus, communibus suffragiis eligitur, postridiè cum se publico commisisset ab vniuersis est Imperator consalutatus. Quid? num vobis videtur inanis, ac nugatoria disciplina, quæ coronam capitibus imponit? &c.

PVNCTVM III.

Epiphonemate claudenda.

NArrationem singularis exēpli Epiphonemate, vel exclamatione concludes, & Tull. imitaberis dum latenter insinuat Pisonem auaritia compulsum dedisse militibus suis missionem eo tantum fine, ne stipendium

dium eis exolueret, periurium eiuſdem & fugam, tum militum in ducem odium per gradationem, & acclamationem complectitur, quo victi ſtatuas eius euerterunt. In Piſon. num. 93. *Quibus cùm iuratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus veſte ſeruili nauem conſcendit, Brunduſiumque vitauit, & vltimas Adriani maris oras petiuit. Cùm interim Dyrracchij milites domum in qua iſtum eſſe arbitrabantur obſidere cœperunt, & cùm latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrracchini profugiſſe noctu crepidatum Imperatorem indicauerunt. Illi autem ſtatuam iſtius perſimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuauiſſimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, diſſipant.*

SIC ODIVM QVOD IN IPSVM ATTVLERANT, IN EIVS IMAGINEM, AC SIMVLACRVM PROFVDERVNT.

PVNCTVM IV.

Exempla circumſtantijs veſtita.

ALias amplificabis expendendo adiuncta, opponendo Antitheta, comparando maiora; hæc ſunt à maiori ad minus Exẽpla Tull. pro Milon. quæ ab adiunctis amplificantur, quibus oſtendit Liuij Druſi, & P. Scipionis Æmiliani cædem Clodij tanti non fuiſſe, vt propter eam inſtitui debuerit noua quæſtio, num. 16. 16. *Domi ſuæ nobiliſſimus vir, Senatus propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, auunculus huius noſtri iudicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, Tribunus plebis M. Druſus occiſus eſt. Nihil de eius morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à Senatu eſt. Quantum luctum in hac vrbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cùm P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tùm non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, eius ne neceſſariam quidem exſpectatam eſſe mortem. Num igitur vlla quæſtio de Africani morte lata eſt? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum atque infimorum, mors quidem illata per ſcelus iiſdem pœnis teneatur, & legibus. Sed quid ego illa commemoro? Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſeruus P. Clodij, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat, extorta eſt confitenti ſica de manibus, caruit foro poſtea Pompeius: caruit Senatu, caruit publico, ianua ſe ac parietibus, non iure legum iudiciorumq; texit.*

A varijs circumſtantijs Clodij factum exagerat, qui ſeruum ad inferendam Pompeio necẽ in veſtibulo curiæ collocarat, ex quo efficit, ſi nulla de his inſidijs decreta quæſtio eſt, multo minus de Clodij nece decerni debuiſſe.

Num quæ rogatio lata? num quæ noua quæſtio decreta eſt? atqui ſi res, ſi vir, ſi tempus vllum dignum fuit, certè hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerint inſidiator erat in foro collocatus, atq; in veſtibulo ipſo Senatus; ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur ſalus ciuitatis; eo porrò Reip. tempore, quo ſi vnus ille occidiſſet, non hæc ſolùm ciuitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Quoties ipſe ex Pub. Clodij telis, & ex cruentis eius manibus effugi? ex quibus, ſi me non mea, vel Reip. fortuna ſeruaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet?

Deuoluitur poſtea ad comparationem, quam præclarè per Ironiam inſtituit, vnde conficitur nõ fuiſſe tanti Clodium, vt de eius nece, ſi nihil aliud cauſæ fuiſſet, quæſtio habenda videretur.

Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanũ, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus: tolerabilia fuerunt illa: P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre poteſt. Luget Senatus, mœret equeſter ordo, tota ciuitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia; afflictantur coloniæ: agri deniq; ipſi, tàm beneficum, tàm ſalutarem, tàm manſuetum ciuem deſiderant.

PVNCTVM V.

A ſimili, diſſimili, contrario petita exempla.

NOtandum ex Quintiliano exemplũ eſſe vel planè ſimile, vt iure occiſus eſt Saturninus ſicut Gracchus, quæ ſi coaceruata fuerint multum valẽt. His vſus eſt Cic. dũ prę iudicia confutat, quę ab inimicis contra Milonem ſæpè iactata fuerant ſcilicet in Rep. bonis legibus inſtituta morte plectendum, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. nu. 7. pro Mil.

Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe ho-

minem occisum esse fateatur. In qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatij, fortissimi viri; qui, nondum libera ciuitate, tamen Populi Rom. comitijs liberatus est, cùm sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum: aut rectè, aut iure factum esse defendi? nisi verò existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cùm à D. Carbone Tribuno pleb. in concione seditiosè interrogaretur, quid de T. Gracchi morte sentiret, respondit iure cæsum videri. Neque enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me Consule, Senatus non nefarius haberi. Si sceleratos ciues interfici nefas esset, &c.

Vel dissimile, vt Brutus occidit liberos proditionem Molientes, Manlius virtutem filij morte mulctauit. Dissimilia sunt 7. in Verrem vbi facetè describitur Imperator Verres & comparatur cum Aquilijs, Fabijs, Pompeijs. Num. 5. *Quid dices? an bello fugitiuorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus & honesta oratio. Sed tamen quo bello? nos enim post id bellum quod M. Aquillius confecit, sic accepimus nullũ in Sicilia fugitiuorum bellũ fuisse. At in Italia fuit: Fateor, & magnum quidem ac vehemens, num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris: num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Crasso, aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ, vt quidquam eiusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitiuorum copiæ possent. Vbi? quando? qua ex parte? cùm aut nauibus, aut ratibus conarentur? accedere nos enim nihil vnquam prorsus audiuimus, &c.* Huic generi mirificè seruiunt ad irridendum aduersarium frequentes ironiæ.

Vel contrarium, vt Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus eripuit. Verres eadem socijs abstulit. Cic. ex serui corruptela vniuerso generi hominum pestem impendere docet, per contrarium exemplum Domitij iustè sænientis in seruum, & eorum qui degenerare videntur à moribus antiquis, dum molliores seruorum corruptelam videntur approbare. Pro Deiot. n. 31. *O tempora! ò mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem Maximum vidimus, cum Tribunus Pleb. M. Scauru n principem ciuitatis, in iudicium populi vocauisset, Scauriquè seruus ad eum clàm domum venisset, & crimina in Dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem iussit, ad Scaurumq; deduci. Vide quid intersit: etsi iniquè Castorem cum Domitio comparo: Sed tamen ille inimico seruum remisit: tu ab auo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem seruum contra Dominum repudiauit, tu etiam accusatorē adhibuisti.*

PVNCTVM VI.

Exemplum per communicationem.

GEstit animus statim ipsa recordatione iucunditatis, nec temperare sibi potest, quin seipsum suumq; hac in parte sensum aperiat. Equidem sic existimo in legendis interdum Poetis ea nos posse voluptate perfundi, cui nullæ deliciæ possint comparari; suus cuique genius est, vt aiunt, & voluptas, me quidem maximè rapit stylus ille dulcis certis tēperatus numeris, mira varietate distinctus, omni efflorescens venustate, ac lepore, necnon in multis sublimitate quadam assurgens, cùm res nactus præclaras vim suam exerit, tonat, irrumpit, penetrat, dominatur mirabilesque excitat in nobis motus animorum; tumultuantur interdum in pectore concurrentes affectus, hinc dolor; indè lætitia, modò spes, aliàs metus, nunc ira, modò miseratio, qua ex pugna mirifica quædam voluptas existit, quæ in omnes corporis partes diffunditur. Quoties lacrymæ non tam legentibus, quam lugentibus oculis vberum erumpunt? quoties exultante intus animo emicare sentio cor meum, omnesq; artus exuberante lætitia excitari? quoties attonitus mecum ipse exclamo? ò facinus! Pereat, pereat impius ille, crudelis, sacrilegus, Diis atq; hominibus execrãdus. Nihil cælabo vos, quãdo huc me diuinus quidam ardor intulit, visus sum mihi aberrare interdum animo, & quasi sensus amisisse, vt subinde ad me reuersus mirarer ibi me nō esse, vbi me esse videbã, cùm antea æstuarē in mari vētis, ac tēpestatibus agitatus, directas ad Ilium intuerer acies pugnarē ex equo, per medias strues cadauerum cruētus, victor, decoro puluere sordidus volitarē. Dicam magis meipsum in meipso vix agnoscebam, cùm Achilles mihi, cùm Priamus, cum Hector viderer, quorum motus sic indueram, vt deceptus à meipso, quis essem

pro-

propè obliuiscerer; sic animū quasi distraxerat nimia violentus suauitate,nimiaq; violētia suauis affectus. O iucunditatem! ò delicias!

PVNCTVM VII.

Exemplorum coaceruatio, quibus per praeteritionem probatur viros litteratos non esse alienos à factitandis artibus mechanicis.

NOn ita,qui semel hauserit eruditionis aliquid, de repente tāquam aliquo Circaeo poculo totus obrigescit, vt ineptus fiat, ad omnem domesticatam Artium exercitationem. Molestus essem numerando, si laudarem hic omnes eruditionis eximiae viros: qui è Lycaeo,& Academia ad quotidianos opificum labores descenderunt. Quid Phyrionem, & Metrodorum appellem, quos in pingendi aequè, ac Philosophandi studio desudasse legimus? quid Simonem illum Cor. nominem, cuius ad Officium Socrates persaepè de Philosophia disputabat? Praetereo Cleāthem qui frequenter in Pistrino de Natura, de Caelo, de Syderibus philosophabatur, non dico Eurididem & Pacuuium Poetas eius nominis, & notae non viuam solum, & loquentem picturam esse professos, sed mutam adhuc, & mortuam cum laude exercuisse. Sileo, quod nisi togatorum doctissimus Varro literis cōsignasset, vix animum sanè inducerem Plautum aliquando cum perdoctus Fabulas Romae scriberet, aliquandiu locasse pistori operam suam. At certè non perindè etiam aequū est, vt Hyppiam Philosophum tacitus praetermittam, qui tam aptas, ramque multarum Artium ministras manus sua sibi fecit industria, vt reliquorum opificum manibus non indigeret, vt vestitus, vt palliatus, vt annulo ornatus incederet.

PVNCTVM VIII.

De Exemplo ficto, seu facto.

NOn malè quidam dixere Poetas similes esse celebratis illis Alcybiadis iguncu lis,quae clausae quidem turpem, ac monstruosam faciem praeferebant; apertae verò diuinae frontis decus, augustamque maiestatem referebant: Sic enim illi fabulas quasdam aspectu primo ridiculas ita concinnant, vt desipere videantur; verum si quis diligentius introspexerit diuina quaedam in illis arcanae sapientiae mysteria latere deprehendet. Nam vt omittam illud, quod facilè fuerit ostendisse, scientiarum ferè omnium semina, veterumq; Academiarum pugnantia dogmata his inuoluta integumentis,& quasivelis obtenta comprehendi; Hoc certè nemo negauerit quin Poetae nobiles hominum actiones, ingenia, motus, & studia, pictis rebus, personisq; imitando, luculenta nobis virtutum omnium, vitiorumq;exempla statuerint.Sic enim Camillam nobis Virginitatis insignem studio; Didonem contra turpiter furentem, pium Aeneam,impium & crudelem Mezētium,aliosq; alijs tanquā in viuis,spirantibusq; talibus exhibuerunt, vt eorum non modò expressos vultus,gestus,actiones, sed intimos etiam videre sensus, intelligere consilio, voces audire liceat.

Et verò quod vnquam extitit è Philosophorum scholis paulò sanctius praeceptum, quod non ex hoc quasi fonte fluxisse videatur?quod in vita negotium, quod negotij forma, cuius non effigiem nobis diuina poesis expresserit; quam spectare animo, atque imitari in communi vita, & consuetudine debeamus: Militiam sequeris fortitudinem Aiacis intuere, Vlyssis astutiam, Diomedis iunctam cum virtute prudentiam. Imperatorem agis? tibi Agamenonem ad imitandum propone,superos tibi donis, ac precibus concilia. Nestorem ad deliberationes adhibe; nihil temerè, nihil praecipitanter aggredere, nulla te grauior cōcitatio percellat, non ira perturbet, non abijciat fortunae volubilis inconstantia. Cares patria, vxore, dulcissimisque liberis, varij te casus, & labores exercent? Versetur ob oculos sapiens Vlysses; vt constans erat in aduersis? vt sui semper similis? vt rebus humanis altior? vt seipso maior? vt denique aduersus omnes vel inimicorum insidias, vel illecebras voluptatum munitus, ac tectus? Iam hospitia principum Thelemachi in quaerendo iuuandoque patre solertia; constans Penelopes animus, laborque infinitus, nec quietem recipiens,nec reperiēs exitum,quid aliud quàm aduenis hospitalitatem, pietatem filijs, coniugibus fidem, omnibus qui pudori consul-

tum voluerint otij fugam, laborisque indefessi studium commendant?

Sed alia sunt, quæ prudens Orator ex Poetarum lectione decerpat. Nam proh Deum immortalem! quæ suauitas Poeticę loquutionis? qui lepos? quæ venustas? quod inuentionis acumen? quæ compositionis harmonia? qui verborum splendor? quæ grauitas sententiarum? quod dicendi genus non ita sunt assequuti, vt vel in exemplum ipsis Oratoribus esse possint? quas in ijs virtutes? quæ lumina? quæ tandem Orationis ornamenta desideras? vnde melius & in rebus sanguis ac spiritus; & in verbis sublimitas, & in personis decor, ac dignitas peti possit.

Iam verò in permouendis affectibus quanti sunt? seu molliendus sit efferatior animus, seu remissior excitandus, seu denique percellendus contumax, aliamque pro arbitrio trahendus in partem? quid illis aut sonat dulcius, aut exultat, alacrius, aut subtilius penetrat, aut rotatur ardentior? quippe nihil hic squalere incultum, nihil serpere abiectum, aut iacere videas, grandes sunt, illustres, splendidi, magnifici, res narrando subijciunt oculis, personas omnes suscipiunt, motus verò vel leues, vel concitatos sic habent in potestate, vt non alienos imitari, sed suos ipsi exprimere videantur. Quare si forum cogitas, si te genius tuus ad illam ducit victricem animorum, ciuitatumque dominatricem Eloquentiam, sub iis tibi sudandum magistris, his ducibus facienda prima stipendia, in ijs castris ponenda forensis illius pugnæ, velitationisque rudimenta.

Sic existimo locum aliquem esse Poetarum fabulis apud viros graues, & doctos etiam cum res serie disceptantur, modò parcè, & cum hac moderatione adhibeantur, vt Orator in ijs exponendis non iuueniliter exultare fictionis suauitate captus, sed latentis, ac reconditæ sententiæ quasi succum refecto cortice exprimere videatur. Ita Cic. pro Rosc. Amer. num. 67. *Nolite enim putare quemadmodum in fabulis sæpenumerò videtis, eos, qui aliquid impiè, sceleratèque commiserint, agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agita, amentiaque afficit, suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. Hæ sunt impijs assiduæ, domesticæque furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas à consceleratissimis filijs repetant.*

Pro Milone num. 8. probat indemnatum hominem nonnunquam interfici posse, auctoritate veterum Poetarum, qui nunquam Orestem de patris cæde confitentem Palladis ipsius calculo absolutum fuisse finxissent, nisi aliquando hominem occidi posse censuissent. *Itaque hoc non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt eum, qui patris vlciscendi causa matrem necauisset, variatis hominum sententijs, non solùm humana, sed etiam Deæ sapientissimæ sententia liberatum.*

2. Tusc. nu. 40. Euripili veterani militis patientiã proponit, vt vim consuetudinis atque exercitationis ostẽdat. Insignis omnino locus nec omittẽdus 5. de Finibus, vbi de innata hominibus cupiditate discendi differit in hunc modum n. 49. *Mihi quidẽ Homerus huiusmodi quoddam vidisse videtur in ijs, quæ de Sirenum cantibus finxerit: Neque enim vocum suauitate videntur, aut nouitate quadam, & varietate cantandi reuocare eos solitæ, qui prætereuehebãtur, sed quia multa se scire profitebantur, vt homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent.* Ita enim inuitant Vlyssem,

O decus Argolicũ quin puppim flectis Vlysses.
Auribus vt nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo hac vnquam est transuectus cærula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus,
Post varijs auido satiatus pectore Musis,
Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.

Vnde patet quam venustè Poetarum figmenta nonnunquam à Philosopho morali, atque Oratore profano vsurpentur: Nam Ecclesiastæ, ad populum concionem habenti, deque virtutibus Christianis differenti, vix permitterem has nugas aniles, quas Religio nostra, locique sanctitas respuit.

Sunt tamen quædam fabulæ populari concioni satis accommodatæ ex mente Aristot. 2. Rhet. quæ ex imperitis hominibus ferè cõstat, proindè simplicius, quę facta sunt audiũt, & capti voluptate facilè consentiunt ijs, quibus delectantur. Tale commentum fuit Stesicori Poetæ Siculi ex Hymera Ciuitate, qui cùm Ciues suos videret Phalari scelesto, ac perfido homini imperium in hostes summa cum potestate tradidisse, corporis quoque custodes eidem velle tradere, veritus ne si id fecissent, libertatem omitterent, eos hac fabula

bulà ab incepto reuocauit, quam Horat. epist. lib. I. Latinis versibus expressit.

Ceruus equũ pugna melior cõmunibus herbis
Pellebat donec minor in certamine longo
Implorauit opes hominum, frænumq; recepit,
Sed postquam victor violens discessit ab hoste
Non Equitem dorso, non frænum depulit ore.

Porrò in huiusmodi fabulis exponendis rideretur Orator, qui graues sententiarum figuras adhiberet, natiuo potius quodam lepore condienda Oratio. Et si quando fusius narrare placet, quod sæpè magnam habet venustatem, si loco & tempore fiat, ad excitandos, exhilarandosque auditorum animos personæ inducentur, & mutis animantibus sermo affingetur. Hac enim natiua simplicitate mirum in modo recreantur indoctorum animi, & conceptum ex grauiori Oratione fastidium leuatur, dummodo nihil sit in illis puerile.

PVNCTVM V.

De Testimonio Veterum.

SÆpè venit in vsum hic locus: Cùm enim nulla sit opinio tam à communi omnium sensu aliena, quæ non patronos defensoresque habuerit, quacumque de re instituetur Oratio, nulli non facilè fuerit, & expeditum à communibus locis, qui passim habentur in manibus, aut ex proprijs commentarijs veterum sententias, & testimonia promere, quæ causæ suæ suffragari videantur. Neque verò vbi Oratio vacillat quidquam esse possit efficacius authoritate virorum illustrium, qui vel in genere suo principes habiti sunt, vel summam ab omnibus laudem promeriti. Proindè memoria tenere debebit Orator selectas quasdam formulas laudandi authoris cuius sententiam vsurpat. Aliquot in exemplum subijcere non erit ingratum opus Eloquentiæ primum studiosis.

Quoties prætergressa est tuas aures celebris illa magni Platonis sententia; quæ si semel animo penitus insedisset, nunquam hanc in contentionem descendisses?

Venit in mentem Agesilai, qui per contatus à quodam, quam ob causam Sparta nullis mœnibus cingeretur, ciues aratos & summa animorum consentione iunctos ostendit vir de summis vnus.

Deus immortalis! quam multos & virtutum laude, & scientiarum omnium gloria cõspicuos Athletas, multarumque victoriarum palmares viros intuetur animus, dum memoriam temporum recordatur vltimam? qui cũ viderent lucem veritatis nonnullis esse pudori, multis formidini, non paucis contemptui, sceleratis odio, probis periculo; fidei dogmata suis decertationibus firmarunt, suas decertationes factis locupletarunt, sua facta sanguinis profusione nobilitarunt, suum sanguinem in os quorundam obtruderunt, eosque dedocuerunt temeritatem in suspicando, facilitatem in subsannando, in carpendo audaciam, in amandis rebus suis concitationem.

In hac sapientia Palæstra, hostium Christi fulmen, & Eloquentiæ Christianæ flumen D. Paulus excelluit.

Hinc qui amplexantis, aut cum Deo luctãtis nomen sortitus est Propheta. In ea re multus esse solet tam scriptis, quam moribus & vita celebris.

Totius scholæ miraculum S. Thomas, cuius aliæ commentationes beatarum potius mentium artificio compositæ, quam humano ingenio excogitatæ videntur.

Audio non inuitus illa quæ Imperij Romani splendor Seneca Lucilio suo pluribus commendauit.

Non sine magno lætitiæ sensu mihi sæpius in memoriam reuoco, quæ Synesius in omni scientiæ genere summus tradidit, cui potius quam mihi fidem te habiturum esse certo scio.

Lætor me posse virum ingenio præstantem & virtute clarum producere, qui te vultu suo terreat, sapientia comprimat, & authoritate refellat.

Me quidẽ capit ac retinet piè sanctèq; Sapiens N. quo viro neminem ego statuo neque prudentia, nec eruditione, neque verò in tãta ingenij gloria florentisq; doctrinæ maiorem.

Quis aures & animos ei dare recuset, qui superiorũ omniũ gloriam dicendo superauit?

Non subtilius dixerat, quàm verius ex antiquis auctoribus vir bellator eximius, & eruditione celebris.

Hic mihi venit in mentem Catonis, quo viro nescio an prisca ætas præstantiorem vllo in genere tulit, qui cum naturę deerantis vitia

vsu diuturno cognouisset, id aliquando grauissimè pronunciauit.

Plinius secundus qui veterum Oratorum laudem & ingenio, & dicendi suauitate, vicit, aut æquauit.

Consideratæ mentis effatum est, quod maturo iudicio vir memorabat.

Id quàm fœdum sit in Adolescente docet qui ad rerum subtilium difficultatem, arcanosque sensus flores Orationis adiunxit.

Theophrastus in notandis hominum vitijs, & naturæ varietate imprimis acutus & solers exquisito planè iudicio, non dubitauit affirmare, &c.

Quod fecisse scimus magnum in dicendo Oratorem, qui ab oris & linguæ suauitate nomen inuenit Themistius.

Sapienter omninò vir ætatis suæ disertissimus, & præstanti rerum maximarum cognitione nobilis.

Illud credo meministis quod est apud Pythagoram, à quo non Italia modò fuit exculta disciplinis, sed infinitę propè regiones eruditę.

Dux inuestigandæ veritatis optimus.

Præclarè mihi visus est dixisse Socrates neminem ante mortem beatum esse.

Huc pertinent quæ N. qui toties è foro palmas, è Curia triumphos intentaui, incenso studio grandi Eloquentia reportauit.

PVNCTVM VI.

De Symbolis.

PRo signo & iudicio rei alicuius vsurpari symbolum vult Suidas in voce σύμβολον οἷς σημεῖον τοῦ φθάρτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον πρὸ τοῦ θανάτου οἱ δερματινοὶ χιτῶνες εἰ γένοιτό τι σύμβολον ἐπιτέλουν τὰ δόξαντα. Hominem esse mortalem, vel ante mortem, argumenta sunt, pelliceæ tunicæ, si quod signum extitisset decreta perficiebant, & ad finem perducebant, σεισμὸς εἰ γένοιτο, ἢ πῦρ ἀπιστρεπτον, nempè si terræ motus factus fuisset aut inusitatus ignis arsisset.

Pari ratione dictum aliquod vel scriptum Symbolum dici potest; quandò est nota rei cōceptæ animo. Vnde Arist. de sensu & sensili, ὁ γὰρ λόγος αἴτιός ἐστι τῆς μαθήσεως ἀκουστὸς ὢν ὀνομάτων σύγκει. ταιτῶν, δ' ὀνομάτων ἕκαστον συμβολόν ἐστι. Sermo disciplinæ est auctor, cum sui audiendi copiam faciat: ex nominibus quippe constituitur: nominum autem quoduis est symbolum, hoc est signum.

Porrò dicitur à Græcis ἐξ οὗ ἐστιν ὑμᾶς τὶ συμβάλλειν, ἢ γνῶμαι ex quo aliquid coniectari, & cognoscere possimus, estque nomen signis omnibus commune, vndè tesseræ hospitales, quæ publicè dabantur à ciuitatibus: militares, quibus ab hostibus socij dignoscebantur, palma virtus, felicitas: Signa quæ vel epistolæ apponuntur, ne resignentur à quibus minimè oporteat, aut vasibus imprimuntur, & alia eiusdem generis symbola sunt.

In hoc autem argumento commodè à nobis definietur, occultæ, ac latentis rei signum, ceu imago, ingeniosam ac reconditam habens similtudinem, qualis esse potest vitis vlmum arentem tegens atque inumbrans, quæ fidelem post mortem amicum: Ciconia, quæ pietatem in parentes, Canis fidam custodiam, significet.

P V N C T V M VII.

Multiplex & varia Symbolorum species.

ALia verbis, alia picturis, atque expressis imaginibus proponuntur quędam vtrūque coniungunt. Verbis Pythagorica, *Staterem superans*, litera symbolica, qua illum qui Iustitiæ limites transgreditur, exprimimus. *Ignem gladio ne fodito*, hoc est ira percitum ne lacessas, ne virorum principum aut potentiorum animos prorites. *Cor ne edito*, curis animum ne excrucies, quæ magnam cum Adagio cognationem habent.

Inde factum est, vt dicere aliquid συμβολικῶς sit ænigmaticè narrare, vel allegoricè, vel, vt loquitur Hesychius σεσημειωμένος, aut figuratè. Philo quod omnis probus sit liber Pythagoræ præceptionem explicans monet nos. Ταῖς λεωφόροις μὴ βαδίζειν ὁδοῖς οὐχ ἵνα κρημνοβατῶμεν· οὐ γὰρ ποσὶ κάματον παρήγγειλεν ἀλλ' αἰνίττ τὸ μὲν διὰ συμβόλου τὸ μήτ' ἔργοις μήτε λόγοις δημώδεσι καὶ πεπατημένοις χρῆσθαι. Is ergo monet per viam publicam non ingredi, non vt feramur per rupes deuias, nec eum laborem pedibus imperat, sed figuratè διασύμβολο subindicatur nec dictis, nec factis vtendum protritis & vulgaribus.

Theo-

Theognis Vates, cùm præceptionibus vtiliſſimis Cyrnum inſtruit & informat ſententijs locuples licet, obſcura tamen non pauca proponit, & quæ ſymbolum ænigmaticum ſapiunt: Sic enim. (πόντον.

Σοὶ μὲν ἐγὼ πτερ᾽ ἔδωκα, σὺν οἷς ἐπ᾽ ἀπείρονα
Πωτήσῃ κατὰ γῆν πᾶσαν ἀειρόμενος.

Tibi quidem ego alas dedi, quibus ſuper immenſum mare volabis, per terram omnem ſublatus: His verò gloriam intelligit, qua quidem à ſe donatum Cyrnum exiſtimat eodem Opuſculo prudentiam in loquendo ſuadet, dùm inter amicos, vel hoſtes verſamur.

Βοῦς μοι ἐπὶ γλώσσῃ κρατερῷ ποδὶ λὰξ ἐπιβαίνων.
Ἴσχει κωτίλλειν, καίπερ ἐπιστάμενον.

Bos mihi in lingua forti pede calcitrando inſiliens prohibet garrire etiam ſcientem.

Signa quædam ſunt naturalia, idcircò Gryphus pro auaro ponitur, quia ſcilicet, hoc habet à natura ſemel impreſſum, vt auro libenter incumbat: Leo notat iracundiam, quia ſic à natura factus, vt facilis ſit ad iram: Ouis pro manſueto ſumitur, quod ſegnius feratur, & facilè manſueſcat vt non longum faciam nemo neſcit, gladium, flammam cadauer, faces aut enſem, ſi quis ſubiratus Imperator ad vicinum mittat rudem licet & omnium ignarum, illum tamen docente natura facilè collecturum his ſymbolis ſibi bellum, incendia, mortem denunciari, quamuis apud eum nullus vnquam de hoc ſcribendi modo ſermo ſit habitus: vt verum ſit quod ille Comicus olim.

Ἡ φύσις ἁπάντων τῶν διδαγμάτων κρατεῖ.

Natura doctrinam omnem ſuperat.

Fuit ſignum aliquod ænigmaticum, quando Tarquinius filio Gabijs degenti litteris acceptis, nihil quidem ſcripto reſpondit, ſed in hortum nuntio deducto, coram ſumma papauera vimine oblongo demetere occepit, indicans vrbis Proceres capite truncandos, vt eam continuo interciperet, quod exitu felici perfecit filius ſapiens. Nam eius ope pater ſuperbus Volſcorum illud Oppidum occupauit. Ouidio canente 2. Faſtorum.

Hortus odoratis ſuberat cultiſſimus herbis,
Sectus humum riuo, leue ſonantis aquæ,
Illic Tarquinius, mandata latentia nati
Accipit, & virga lilia ſumma metit.
Nuncius vt redijt, decuſſaq; lilia dixit,
Traduntur ducibus mœnia nuda ſuis.

Cæterum non hic tantum loquimur de ſymbolis, quæ in Epiſtolis exarantur, ſed de ijs, quę faciant ad rem, aut negotium de quo agitur, & inuolucrum aliquod enuncient. Et hoc quidem contigit, cùm Tauroſthenes apud Aelianum lib. 9. quam ad bellum proficiſcens abductam à pullis ſecum aduexerat Columbam purpura ornatam remiſit, ex Piſa Aeginam vſque, victoriæque parte nunciam eſſe voluit parenti præ expectatione anxio: facilè verò quæ non inuolucres modò, ſed madentes adhuc fœtus coacta reliquerat, eodem die reuolauit.

Fuit & Aenigmatica Scytharum Regis ad Darium elatæ mentis faſtu ſuperbientem Epiſtola, quam habet Herodotus in ſua Melpomene. Cuius inſolentem arrogantiam, vt comprimeret, miſit ad eum Caduceatorem cum muneribus aue, mure, rana, & quinque Sagittis. Quis niſi ſolers, & intelligens ex vmbris lucem erueret? Darius ſecundis rebus effręnatus ſibique præfidens, Scythas deditionē meditari facilè credidit, niſi Gobrias clarus inter ſuos & ſapiētia nobilis rē explicaſſet. *Ἢν μὴ ὄρνιθες γενόμενοι ἀναπτῆσθε ἐς τὸν οὐρανὸν ὦ Πέρσαι, ἢ μῦες γενόμενοι κατὰ τῆς γῆς καταδύντε, ἢ βάτραχοι γενόμενοι, ἐς τὰς λίμνας ἐκπηδήσητε, οὐκ ἀπονοστήσετε ὀπίσω, ὑπὸ τῶν τοξευμάτων βαλλόμενοι.* Niſi effecti ſicut aues, ſubuoletis in cęlum, vel vt mures ſubeatis terram, vel vt ranæ inſiliatis in paludes, non remeabitis vnde veniſtis, his confecti ſagittis.

Iam Scythis id in more poſitū eſſe vt ſymbolicè ſcriberent, tum hoc ipſum aſtruit, tum ea quæ apud Q. Curtium mittunt Alexandro, nimirum adumbrata graphycè Boum Iugum, Aratrum, Sagittam, necnon & Pateram, cùm hoc arcano ſenſu his vtimur cum amicis, & aduerſus inimicos.

Effictis verò cælatiſque Imaginibus maximè vſi ſunt Sapientes Aegyptiorum, qui non alijs literis, quam figuris animaliū arcana Philoſophiæ Theologiæq; dogmata exprimebāt, & ad reconditæ huius ſapientiæ oſtentationem eiuſmodi, quas ſacras vocabāt: Apuleius *Notas, Ignorabiles* appellat. Quia vulgò erant incognitę, illaſq; templorum valuis Pyramidibuſq; inſculpebant; vnde dicta Hieroglyphica ἀπὸ τοῦ γλύφειν, quod eſt ſculpere, abſtruſa myſteria ſic exponentes palam, vt ab Imperitorum tamen oculis, captuq; remouerent, vt τὸ ἄδυτον, ſeu quod fieri nō poteſt, ſignificarēt:

pedes

Pedes hominis in aquis ambulantes, aut absq; capite ingredientem pingebant. Deum Oculo designabant, cui Sceptrum suppositum esset, quòd vnus omnia videret, atque omnibus imperaret.

Si quando populum Regi suo obsequentem subijcerent oculis, pingebant Apiculas; quòd ex animantibus solæ Regem habeant, quem multitudo sequatur eique non secus ac vulgus Regi obtemperet: Ideo pingebant Apem Aegyptij, vt Regijs iussis obsequentem populum ostenderent, λαον προς βασιλεα πειθήνιον Ortus l. 1. Hier. 59.

Vt verum sit, eum qui Hieroglyphi nominis Etymon, aut informationem perspicit nihil aliud nisi τῶν ἱερῶν γλυφῶν intelligere. Vndè Budæus ea vult esse sacra quædam monumenta non literis, sed sculptis rerum animaliumque figuris significantia. Malunt alij penitissima quædam esse rerum, vel sententiarum, aut etiam verborum signa, quæ literarum instat sensa mentis exprimunt, aut res faciendas indicunt, vel factas posteris indicant.

Clemens Alexandrinus, l. 3. Stromat. cùm de multiplici Aegyptiorum scribendi ratione differit, tres facit Hieroglyphorum species. Symbolicarum, inquit, vna propriè loquitur per Imitationem; alia verò scribitur veluti Tropice, alia sumitur apertè: Allegoricè tertia per quædam Aenigmata.

PVNCTVM VIII.

Hieroglyphorũ species per Imitationem.

PRimam Symbolorum speciem semel laudatus Clemens Imitatiuam κατὰ μίμησιν appellat, nec arduam, nec operosam, quippe per quæ similitudinem, eamque affinitatem, quam Characterum formæ cum rebus significatis obtinent, ferè fiat. Si cum Rege Solem composueris, continuò Sol pro Rege graphicè quidem adumbrabitur, Cœlum pro Regno, Stellæ pro Subditis. Quod si nimis ista ieiunè dicta sint, fac Solem esse Regem, Cœlum Palatium seu Regiam, Lunam Reginam, Stellas errantes, seu Planetas reliquos esse quinque Principes Regi affines, & consanguineos, firmamentum esse Regis Satellitium, in eo tot Manipulos & Cohortes, quot Sydera, tot Milites quot Astra, seu Stellas: Primum Mobile Regis Consilium; Sublunaria & quæ sunt in terris, Regi subiectos populos, &c.

Ad eandem speciem refertur Circulus pro Sole ob rotunditatem ad cuius notionis confirmationem est ille versus Procli, quo mundi splendididissimum Circulum profitetur.

Καὶ κοσμου κραδιαῖον ὅχων ἱριφίγγεα Κύκλον.

Idem iudicium esse potest de Palma, quam, vt annum indicent, pingunt: quòd hæc arbor Sola ex omnibus ad singulos Lunæ recurrentis ortus singulos ramos procreet; ita vt duodecim ramorum productione anus expleatur. Est igitur imitatio quædam, si non figuræ, sed rei, quia palmam 12. ramis ornatam si quis expresserit, nemo non intelliget annum 12. mensibus perfectum repræsentari.

Ad hanc pariter symbolorum formam pertinet illa Rota quæ voluitur in Deorum templis, ea siquidem naturam diuinam adumbrari monet Clemens Str. 5. quam & Democritus vocat νοῦ ἐν πυρὶ σφαιροειδῆ mentem in igne Orbiculari. *Vox tonitrui tui in Rota;* Ignis accensus, quid nisi vim vltionis diuinæ significet? nisi mauis Aegyptios illam in Fanis Orbitam seruasse, vt cęli ambitum, vel Solis cursum indicarent.

Ne multa congeram otiosus, Canem & Lupum auerso capite Niliaci pingebant si quando vellent hominem exprimere alienum ab aliqua re habere animum, idque secundùm hanc μίμησιν seu Imitationem. Λυκος, ait Orus l. 2. ἢ Κύων ἀπεστραμμένος ἀποστροφὴν δηλοῖ. Lupus aut Canis auersus auersionem ostendit.

PVNCTVM IX.

Alia species per Tropos.

ALtera Hieroglyphorum species, vt est Princeps ac potissima, sic latissimè patet; quippe Sapientum æquè ac Sacerdotum propria: horum quidem propter consuetudinem, ritus, moremque maiorum: illorum verò, quod quædam naturæ latentis mysteria symbolis significantibus, rebusque significatis communia sectatur. Quam his verbis exprimit Clemens Alex. Τροπικῶς δὲ κατ' οἰκειότητα μετάγοντες καὶ μετατιθέντες, τὰ δ' ἐξαλλάττοντες τὰ δὲ πολλαχῶς μετασχηματίζοντες χαράττουσιν. Tropicè autem per conuenientiam traducentes, & transferentes, & alia quidem

dem immutãtes,alia verò multis modis transfigurantes imprimunt.

Quæ conuenientia non formam exteriorem spectat, sed eam quæ intus esse cognoscitur, siue ex hominum instituto, siue ex ipsius rei genio & natura emanet. Analogiam attingit obscurè interdum, nonnunquam apertè, Longa vita per Leonem, qui robore pollet, ac vigilantia facilè designatur.

Obscurius per Oculum Deus exprimitur, & per Piscem Odium, quòd sit recurrendum ad res latentes atque reconditas: vt enim omnia Deo sunt perspecta; sic aperto oculo quæ occurrunt videntur vniuersa: quia vero Piscis in piscem, hoc est in genus suum sæuire consueuit, idcirco vsurpatur pro Odio.

Iam verò metaphora seu Translatio sumit inanima pro animatis, vt apud Orum Lyra vsurpatur pro eo, qui alios sibi conciliandi facultatem obtinet. Sic Columba nigra pro Vidua, Ciconia pro bene-pio in parentes suos filio; Cygnus pro sene Musico; Camelus pro Tardo; Talpa pro Cœco pingitur, & sic de cæteris.

PVNCTVM X.

Tertia species Hieroglyphorum Aenigmatica.

SIxtus Senensis l.3. Bibliothecæ tertiã hanc speciem ex alijs, vel aliarum partibus simul iunctis produci innuit, post diuisionem Hieroglyphorum triplicem quam assignat videlicet. Imitatiuam, quæ res per Characteres rebus ipsis persimiles designat: Tropicam, quæ varias diuersarum rerum præsertim animalium formas, figurasque transfert ad significandum vel Deorum, vel hominum Dignitates, Fortunas, Mores, Virtutes & Vitia; secundum quam significationem apud Aegyptios Ibidis pictura, Lunam: Hominis forma, prudentiam & solertiam, Equus Libertatem, Crocodilus Impudentiam, Piscis Odium, Turtur lactentem mulierem, Cicada sacris initiatum significat. Aenigmaticam subijcit, quæ ex harum coniunctione ac mutua permistione coalescit: Quo quidem modo Sphinx ex humano capite & corpore Leonis composita Imago, templis, altaribus, alijsque rebus sacris insculpitur, vt indè discamus omnia nobis Aenigmatica, penitusque latentia sub notionibus obscuris.

Ad eam ipsam speciem vt Nilum exhiberent Aegyptij senem pingebant cum vna iugiter aquis ex ea manantibus; subtus verò Crocodilum aliquando, aliàs Hippopotamum, ad senis brachia cruraq; colludentibus puerulis non paucis: Quod tamen non adeò videtur αἰνίττεσθαι, vt Aenigmatis potius, quàm Emblematis nomen sortiatur. Nam ex Vrna Flumen, ex Crocodilo Nilum, ex Pusionibus Colonos agrorum fœcunditate gaudentes nullo negotio concipimus. De quibus ita loquitur Plinius, lib.36. cap.7. *Pictus Nilus & formatus in marmore* XVI. *liberis circà ludentibus, per quos totidem cubiti summi incrementi augentis se amnis intelliguntur.*

PVNCTVM XI.

A Tropis & Allegorijs symbolica Aenigmata.

MOnet Aristoteles lib.3. Rhet. cap. 2. Aenigmata inter, & Metaphoras affinitatem esse quãdam. ὅλως ἐκ τῶν δ' ἐ͂ ᾐνιγμένων ἐστὶ μεταφορὰς λ αβεῖν ἐπιεικεῖς: μεταφοραὶ γὰρ αἰνίττονται. Omnino ex probè factis Aenigmatibus licet translationes sumere elegantes. Translationes enim faciunt Aenigmata. Vocat autem Metaphoram si quis senectutem dicat stipulam, aut vesperum ætatis; Iuuentutem vernum tempus: Nam in tralatitijs dictionibus Analogiam esse contendit. Vt enim se habet scutum ad Martem, ita poculum ad Bacchum. Idcirco φιάλην Διονύσε ἀσπίδα, ἀσπίδα τῦ Ἄρεος φιάλην appellat.

Quod verò de translatione dicitur, de Imagine pariter intelligendum est, quam quidem fieri probat Arist. si Metaphoræ particula quædam addatur. Cùm enim quis dicit Achillem Leonem, facit Metaphoram, Imaginem verò si dicat Achillem ruere vt Leonem. ἐστὶ γὰρ ἡ εἰκὼν καθάπερ εἴρηται πρότερον μεταφορὰ διαφέρουσα προσθέσει.

Iam si translationi generis eiusdem addatur Trãslatio continuò fiet Allegoria, hæc autem si fuerit obscurior, naturã induet Aenigmatis. Sic enim Tullius Attico l.2. Epist.20. *De Repub. breuiter ad te scribam. Iam enim Charta ipsa ne nos prodat pertimesco: Itaque*

posthac si erunt mihi plura ad te scribenda, ἀλλη-γορίαις obscurabo. Nunc quidem nouo quodam morbo ciuitas moritur, vt, cùm omnes ea quæ sunt acta improbent, querantur, doleant.

Porrò quia factum est vt magis ac magis timeret ne res innotesceret ἀλληγορίας obscuriores addidit, quas vocat Aenigmata, *Posthac*, a it eodem libro, Epist. 19. *Ad te, aut si perfidelem habebo, cui idem, scribam plane omnia, aut si obscurè scribam, tu tamen intelliges. In his Epistolis me Lælium, te Furium faciam: cætera erunt ἐν αἰνίγμοις.*

Sic igitur habeto Rhetorum Locos, Tropos, figuras esse cuiuis vsui: vnde possit picturas & Imagines dictioni peridoneas effingere, quæ modò loquutioni, modò signis, & fabulis inseruiant, inuestigandū proindè quomodo petantur à Tropis imagines Ænigmatum.

PVNCTVM XII.

Rerum quæ exprimuntur in ænigmate Ichnographia.

Vix dici potest quanto sint Eloquentiæ studiosis, & adiumento simul & præsidio præceptionum, quæ traduntur à pluribus, expressæ formæ, ac Ideæ quædam, quas hic subiicere breuiter operæ pretium esse puto.

Res spiritalis per corpoream effingitur; vt Deus per radiantis Solis, aut capitis, aut corporis Imaginem.

Res corporea inuisibilis per corpoream visibilem. Aer per Iunonem.

Incorporea, inuisibilis vixque existens per corpoream visibilem; vt fama per monstrum aliquod, aut per præconem, vel aurium multitudinem.

Res vna per aliam eiusdem speciei, homo per hominem; vt Rex per Pastorem: Magister per Ducem.

Res vna per aliam diuersæ speciei; Homo per Brutum. Vt Rex per Leonem, Dux per Arietem indicatur.

Res vna per aliam diuersi generis. Rex per Coronam, Consulatus per Fasces; quāquam & hoc pertinet ad alias species; sed nihil prohibet quo minus ad plures modos Imago vna referatur.

Res animata per inanimam: vt Iupiter, vel Terminus per Lapidem.

Res inanima per Animatam: Luna per Dianam.

Animata per Animatam: Pallas per Noctuam.

Qualitates sortiuntur Imagines subobscuras.

Quando.

Qualitas per rem animatam redditur: Vitium per Feram: Virtus per Virginem.

Qualitas, quæ est in subiecto vno per aliud subiectum, in quo eadem qualitas reperitur, Herodes per Vulpem.

Qualitas in abstracto per subiectum animatum in quo inest. Luxuria per Hircum, Timor per Leporem.

Qualitas per subiectum inanimatum; Virtus per Tetragonum.

Rationes ad προσηγορίαν *pertinet*

Quando.

Nomen, aut persona per rem cognominem effertur, Decius Mus per Murem, seu Soricem: Leo Imperator, per Leonem feram.

Nomen aut persona per rem à qua nomen desumptum; Fabius per Fabam: Cicero per Cicer, & est quasi Etymologia.

Nomen, aut persona per rem, ex qua nomen ob qualitatem, vel causam aliam sumptū est: Q. Fabius Cunctator per Ouiculam: Pyrrhus per Aquilam.

Ad Rerum Formas referuntur.

Quando.

Figurata res per figurā in abstracto exprimitur. Sicilia per triāgulum Δ aut ferè per δέλτα.

Figurata res per figuram etiam in concreto. Per Corium Bouis Hispania, Gallia per Draconem, Italia per Quernam frondē, quòd sub illis formis exprimantur.

Res per figuram, aut formam, ad quam accedit aliquando, siue sit animata, siue non. Canis Sydus per Canem terrestrem, ac domesticum.

Ad Indicia pertinent, & Synecdochem faciunt. Quando.

Totum per partem aliquam præcipuam exprimitur, Homo per caput humanum, Nauis per puppem. Gens per signum aut Vexillum Gentis ipsius. Per Aquilas Romani, per Noctuas Athenienses. Plures per vnum, sic hominum genus per vnum hominem, senectus per vnum senem exhibetur.

Consequens per antecedens. Cædes per infixum gladium; Terra culta per Aratrum.

Metonymia continentur. Quando.

Res inuenta per auctorem exprimitur, frumentum per Cereris imaginem; per Bacchi vinum & est effectus per causam.

Author & Inuentor rei alicuius per rem ipsam. Pallas per Oleam: per Botrum Bacchus, per Equum Neptunus, & est tunc causa per effectum.

Res aliqua per falsum Deum cui præficiatur, Bellum per Martem: Partus per Lucinam, quòd Parientibus præesse & adesse dicatur.

Res contenta per continentem indicatur: Eruditio per Librum; Vinum per Poculum: quin & hac ratione Mors per Gladium exprimi posset.

Ars aliqua vel facultas, per eiusdem instrumenta: Bellum per enses; fœdus per manus mutuò nexas.

Res signata per signa: Mercurius per Caduceum, per Tridentem Neptunus, per Fasces Magistratus.

Propter Conuenientiam aut vicinitatem passim vsurpantur. Quando.

Propter Epithetum aliquid affingitur imagini, Sic alata victoria, vel Saturnus, aut Plutus; quia Diuitiæ; Tempus, Victoria cæteraque eiusdem modi nisi quis illis prudens vtatur citò transeunt & auolant.

Propter effecta personæ tribuitur aliquid, vel adimitur. Sic amor facibus armatus, quia incentiuum est, Mors pallida, Bacchus pinguis & obæsus; Cupido cœcus, nimirum hæc ab Amore, Morte, Vino, Cupidine importantur hominibus incommoda.

Propter Viciniam pingitur aliquid. Flumen pro Regione ipsa, quam alluit, aut cui vicina est. Nilus pro Aegypto. Tagus pro Hispania. Euphrates & Tygris pro Mesopotamia, &c.

Neque tantùm his septem modis serutari poterit aliquis rerum species & simulachra, sed etiam ab omni Analogia, maximè si quid insit venustatis: nec-non ab Historiarum monumentis si quæ celebriores erunt εἰκὼν pulchrè assumetur præsertim si non aduersabitur illa rationi narratio.

PVNCTVM XIII.

De Aenigmate.

Licet arcanæ rei cuiuslibet nota vel Imago symbolum Aenigmaticum dici possit, celebrabantur tamen duo præcipua genera, Emblemata scilicet, atque Aenigmata.

Cæterum Græca vox παρὰ τὸ αἰνίττομαι, obscurè ac perplexè loquor significat δεινὸν καὶ σκοτεινὸν λόγον, implexum & obscurum sermonem, Antiqui Gryphon dixerunt, ab impliciti quodam genere retis, & κυλίκειον ζήτημα, vt ait Pollux, quod inter calices & pocula Gryphi seu Aenigmata proponerentur ad conuiuas obscuris quæstionibus capiendos; solebant enim in epulis certare Aenigmatis. Quæ studia Regibus olim familiaria fuisse docet Plutarch. in sapientum conuiuio τὰ ταῦτα ἐρωτᾶν, καὶ ἀποκρίνασθαι βασιλικὸν σοὶ Νιλόξενε πρέπειν ἐστί. Huiusmodi quæstiones, ò Niloxene & proponere, & soluere Regibus conuenit, quod quidem & Græcis in more positum fuisse pluribus confirmat.

Quoniam ait D. Ambrosius, in conuiuijs homines interdum bene-poti dicacius loqui solent & intemperantius alios proscindere: quæ res in iurgia frequenter, & rixas erumpit; id ne fieret graues homines Aenigmata, seu problemata proponere solebant, colloquijs periculosis omissis, & animo conuerso ad rei propositæ sensum & explicationem:

Lancibus & patinis heu parta licentia pestes
Accersit! quid enim? distēto abdomine Bacchi
Muneribus dapibusq; acres dum surgat in iras
Lasciuit Natura. Iocos & noxia versat
Scomata, Salmacios & si non suscitat ignes,
Plusquam Thessalicis instaurat prælia mensis,

Et

Et ciet inuiſos Lapitharum more furores:
Aut certè effrænis iactat conuicia linguæ.
Rectius ad leporum lances, inferre lepores
Argutoſq; ſales, priſco ſapientia ritu
Præcipit, obſcuri nec-non problemata ſenſus.

Super mēſam autem ſermones eruditos, quaſi bellaria proferre ſolitos, eſſe ſapientes tradit Lycophron apud Illuſtrium. Sic enim ille de Menedemo,

Ὡς ἐκ βραχείας δαιτὸς ἡ βαιὰ κύλιξ,
Αὐτοῖς κυκλεῖσαι πρὸς μέτρον, τράγημα δ'ὁ
Ὁ σωφρονιστὴς τοῖς φιληκόοις λόγος
Cœna in breui puſillus admodum calix
In orbem obambulat, tragematum efficit
Vicem eruditus ſermo cum ſodalibus.

Demum quidquid obſcurum involutumq; eſt, ſiue iocetur aliquis, ſiue carpat, mordeatue ſub Ænigmatis nomine comprehendi nemo neſcit: hoc ſenſu Iouinianum Aenigmatiſtem vocat Hieronymus: ſed iocabatur Tullius cum Hortenſio fatenti ſe Aenigmata, hoc eſt obſcura, quæ proferebantur à Cicerone non percipere, dixit enim Sphyngem habere domi. Carpebatur tamen à Verris patrono, quod non perſpicuè ſatis loqueretur; acutius nihilominus ille, quòd is Sphyngæ argenteæ ſignum (de Sicilienſi præda) ab ipſo Verre acceperat. Reprehendit autem & ſugillat ſcriptionem neſcio quam Orator in Epiſtolis ad Atticum lib. 7. ep. 13. *Aenigma Oppiorum ex Velia planè non intellexi; eſt enim numero Platonis obſcurius.* Et alibi paſſim, ex quo factum eſt vt ſenſus obſcurus Aenigmatis nomen retineret.

Sermonem obſcurum ita definit Clearchus apud Athenæum lib. 10. *γρῖφος πρόβλημα ἐστι παιστικόν, προστακτικὸν τοῦ διὰ ζητήσεως, εὑρεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθὲν τιμῆς ἢ ἐπιζημίου χάριν εἰρημένον.* Gryphus (idem enim de Aenigmate ſentiendum) eſt ludicrum problema ſeu iocoſa quæſtio qua iubentur conuiuæ mentis acie perſcrutari & inuenire ſenſum rei propoſitæ honoris aut mulctæ gratia. Tandem illud omne dicitur Aenigma quo aliquid indicatur, ſed perobſcurè, vt difficultatem intelligere volenti faceſſat.

(∴)

PVNCTVM XIV.

Multiplex Aenigmatum genus.

I. in Syllabis.

NOn eſt hic mihi conſilium, multiplex & varium genus Aenigmatum pluribus perſequi. vnum eſt quod in verbis tantum conſiſtit, & ſyllabas ſeu litteras aucupatur: quæ littera quidem non ſignificat, ſed per aliquid ſignificatur, & ſi plures ſint ſingillatim exponuntur. Hæc ſit Idea, dicit quis aut pingit ad exprimendum elementum I, columnam, S, ſerpentem, C, falcem. Quale illud Iunij de ſalutari IESVS nomine, Aenigmate octauo.

Dicito quale putes nomen quod recta Columna.
Incohat, indè Tridens fuſcina nectit idem.
Flexus vtrimq; Vncus ſecat hinc biuij nota claudit
Indè Vncus medio qui ſtetit ante loco.

In Columna I, in Tridente E. Vncus vtrimq; flexus in S, in V, biuij nota. Iterum in S, vncus infernè & supernè flexus, ex quibus conflatur IESVS.

Alterum quod per primam nominis litteram rem aut perſonam, cuius nomen id eſt, declarat, in hunc modum pingitur pro *Χριστῷ* X. pro *Κωνσταντίῳ* K. Sic apud Iulianum vetæ pietatis hoſtem, quàm perfidia ſcriptiſq; violauit, in Miſopogone legitur Aenigma de his duobus, *τὸ Χῖ φασιν οὐδὲν ἠδίκησε τὴν πόλιν οὐδὲ τὸ Κάππα τί μὲν ἐστι τοῦτο τῆς ὑμετέρας σοφίας αἴνιγμα* X, ciuitati nihil nocuit, neq; K, quodnam eſt iſtud ſapientiæ veſtræ Aenigma. Quis autem de Chriſto, & Conſtantio hæc intelligenda non videt.

Sic Dionyſio portendebatur Imperium littera M, quam cū in ſortitione vidiſſet illi eueniſſe quiſpiam obiecit illicò *μωρολοχεῖς ὦ Διονύσιε*, ſed lepidè verſipellis & auſpicatò reſpondit *μοναρχήσω μὲν οὖν*, Ille ſtultitiam criminabatur, iſte Regnum ſibi aſtore gratulabatur.

Tertium quod per numeros literam deſignat. Plena ſunt ſimilibus inuolucris Sybillarum Oracula dum Imperatores in earum libris prædicuntur: atq; imprimis Iulius Cæſar, cuius dictionis vtriuſque elementa Græca prima ſunt, I, quod decem, & K, quod bis decem, bis 20. facit.

Eſt

Ἔσται ἄναξ πρώτιστ☉, ὅ τις δίκαδος κεφαλῆσι
Γραμματος ἀρχομένω, πολίμων δ' ἐπὶ πουλὶ κρατήσει
Ἕξει δ' ἐκ δεκάδος πρῶτον τύπον

Primus erit Regum cuius capitalis habebit
Litera bis decies, poterit qui plurima bello
Et numeri formam primam denarij habebit.

De Augusto verò cuius prima litera est A, hoc habetur,

---Ὡς τεμετ' ἀυτὸν
Ἀ' ρχὸν στοιχείων ὅς τις λαχεγράμματος ἀ'ρχει

Proximus hunc Princeps sequitur quem litera signat,
Prima elementorum.

In his obseruandum literas non singulares, vel plures proponi, quæ suam notionem retineant, suisque locis reponantur, vel in vnam formam compendio contrahi. De primis est illud quod Æsopo, & eius Hero non leue negotium exhibuit. Ille primo Dominum monuit latere Thesaurum sub Columna literis inscripta, cuius cùm se participem minimè fieri videret, iterum monuit literis indicari vti diuideretur ac in partem veniret ipse, quod vbi neglectum ab Xantho sensit, thesaurum Dionysij Regis esse contendit, & id pariter ijs elementis significari, sic enim ille literas interpretatus est.

A. B. Δ. O. E. Θ. X.

Ἀποϐὰς Βήματα Δίσσαρα Ορύξας Ευρήσεις Θησαυρὸν Χρυσίν.

Abscedens gradus quatuor fodiens inuenies thesaurum aureum.

Quibus sub columnę basi thesaurum latere dicebat Aesopus; qui quidem vt illius auri diuisi partem acciperet, hanc subiunxit tanquam Germanam veramque literarum notionem.

Ἀπελό'μενι Βαδίσαντες Διέλεϑε ὃν Εὕρετε Θησαυρὸν Χρυσίν.

Tollentes ite diuidite quem inuenistis thesaurum aureum.

Sed postquam intellexit à Domino se defraudari, vt Regis metum faceret, hanc tertiam addidit, & hæc verba literis affinxit.

Ἀπόδὸς Βασιλεῖ Διονυσίῳ ὃν Εὗρες Θησαυρὸν Χρυσίν.

Redde Regi Dionysio quem inuenisti thesaurum aureum.

Multæ reperiuntur id genus Epigraphæ in Heroum monumentis, vt eorum virtus posteris commendetur, nobilitas, interdum etiam felicitas. Occurrit illud nobile quidem inuentum FERT. in quo de Sabaudiæ Serenissimis Ducibus agitur & Fortitudo Eorum Rhodum Tenuisse perhibetur.

Auspicatum fuit illud quod Rodolphus II. Imp. Aquilæ sagittam pedibus versanti subiecit ADSIT. Quod nonnulli in hæc verba extenderunt: Adiuuante Domino Superabo Imperatorem Turcarum. Sed ista passim obuia sunt, neq; magnam industriam admittunt.

Literas non singulares diximus quòd solæ nihil efficiant cum socijs aliquid. Proinde necesse est vt pendeant à se inuicem, nisi censere velis illas in numero singularium.

At vero literæ quæ vel iunctæ sunt, vel in compendium congestæ, in Regum sigillis persæpè, nonnunquam in Nummis, in sepulchris rarò deprehenduntur. Singulis hisce elementis HLSTO. in vnum coarctatis verba singula continentur, scilicet: Hunc Locum Sibi Testamento Ordinauit.

In nummis Syllæ FAVSTVS coarctatus ob felicitatem, quam affectabat, legitur; in Sygillis Regum solemne fuit; Lotharius Augustus suæ voluntatis tesseram cupiebat diplomatis adhiberi; in qua Lotharij nomen implicari perspicuum est.

PVNCTVM XV.

De initialis, medij & finalis Elementi detractione.

Alterum genus est Aenigmatis in syllabis, dùm excogitamus in eodem nomine multa significata: siue illud retrò legimus, siue dissipamus in syllabas, seu alio quouismodo interpolamus, quod vulgò Logogriphum dicimus. De quo, quia nullius ferè momenti est, leuioris industriæ, laboris exigui, fructus vix apparentis, non magnopere laborandum, nisi si aliquam indè venerem Orationis peti velimus. Lepidum illud Comici fortunam suam ridentis, & sic Mendicum Aenigmaticè pronuntiantis.

Sum ego vna litera plusquam Medicus.

Verũ si quid operosum habent illa, in quorũ fine vel fronte vocales aut cõsonę conficiẽtes aliquid digeruntur; nõ est expers laboris & industriæ, quod quibusdã elementis caret siue carmen, siue quiduis aliud. Acutè satis & ingeniosè excogitatum est à bellatore, qui laborãtem amicum hostium victorem esse cupiebat.

Quid

Quid tibi Vincendos toties mihi scripseris hostes
Vnum mitto tibi resecces modo Millia mensem.

Is ensem se mittere asserit ad victoriam; Nam si ab hac dictione MENSEM elementum M, quod millenarium numerum signat detraxeris deprehendes ENSEM.

Quod genus Aenigmatis πρόβλημα dicitur siquidem ea velut scommata nonnunquam iaciunt: Sic enim perstringitur *Cronus* apud Laertium in Stilpone,

Στίλπωνος σὺ λύσας ἔπη
Αἰνιγματώδη τοὶ γὰρ οὐ ῥᾳδίως Κρόνος
Ἔξωθεν τοῦ ῥῶ κάππα τε.

Stilponis non explicasti versus Aenigmatices. Igitur deprehenderis Κρόνος sine P. & sine K, sic inquam vocatur non Κρόνος sed ὄνος. Qui paulò post mœrore contabescens ob non dissolutum Aenigma vitam affectam traxit.

Copiosius est hic modus, & vel pueris ludus ad argutias, & Aenigmata, quæ venustiorem reddant orationem, si modo rarius vsurpentur. Triplex autem est literas demendi ratio.

In principio.

IESVS, Esus.	*Color, Olor.*
Magnus, Agnus.	*Caper, Aper.*
Nauis, Auis.	*Fluctus, Luctus.*
Parcus, Arcus.	*Raptus, Aptus.*

In medio.

Musica, Musca.	*Auarum, Aurum.*
Solium, Solum.	*Mars, Mas.*
Magnus, Magus.	*Vita, Via.*
Decus, Deus.	*Viscus, Visus.*

In fine.

Musa, Mus,	*Iubar, Iuba.*
Rosa, Ros.	*Sagax, Saga.*
Ferax, Fera,	*Genus, Genu.*
Mensa, Mens.	*Limax, Lima.*

Detractionis est illud luculentum satis apud Dionem lib. 56. Cùm enim in Augusti statuam fulmen decidisset, atque ex dictione CAESAR. C. abstulisset, Vates interrogati responderunt, Cæsarem post centum dies (quod C, apud Latinos 100. designet.) alicuius diuinitatis fore participem. Nam Etruscorum lingua AESAR quod intactum remãserat, Deum significat.

Detractionis in medio fuit illud scomma, quo quidam elato supercilio perstringitur,

Tu magnus Paulus solio es, tu Musica vtrusq;
Vnica si medio litera dempta perit.

Nam si subtraxeris elementum è media dictione totum inuertitur, & hoc conficitur,

Tu Magus, Palus, solo, tu es Musca vtrusq;

Nec nimis ridiculum hoc, contumeliosum licet in Sagam vetulam,

Mensa tibi nulla est sine cauda, tu quoq; sagax
Atq; ferax pariter: sed sine fronte manus.

Sic illa dicitur manus sine frõte, hoc est Anus, tollendo M. deinde asseritur nulla mensa illi esse sine cauda, id est sine A, quæ est vltima littera in mensa & pariter, hoc est pari ratione tollendo caudam seu X, extremum elemẽtum vocum *sagax*, & *ferax*, dicitur sine mente *saga* & *fera Anus*.

Est & aliud detractionis exemplum in principio & fine dictionis, quo quis compositus & eruditus ad assentationem plus iusto nescio cui blanditur, illi primò Mensas, Rosas, & Carmina, tum Ouem auream, Honorem, Sellam Curulem, & Aras quasi Deo cupiens.

Mens ros musq; *tibi Alphæo sed cũ pede dẽtur*
Stet capite ablato laurea *amissa* bouis,
Conor Asella *tibi frontisq; expertia* rara
Ex centum è medio nomine tolle Decus.

De Nomine decus si demas C, seu centum, hæc est enim centenarij numeri nota, manet Deus. *Conor, Asella, Rara*, sint sine fronte, seu primo elemento, supererunt Honor, Sella, Ara: Si stet sine capite *laurea, amissa, bouis*, erit tibi OVIS, AVREA, MISSA. Denique si cum pede Alphæo, id est Alpha finali dentur *Mens, Ros, Mus*, dabuntur Mensa, Rosa Musa.

Græci frequentes sunt in hac initialis literæ, vel syllabæ detractione. Hinc Ebriosus nescio-quis Apianus illusus est: cùm enim esset Obesus dicebatur nomen in quo vna littera redundaret. habere: conijcitur A, si quidem Πιαρὸς residua vox ex Ἀπιανὸς pinguem significat. Sic Ανθολογ. lib. 2.

Γράμμα περισσὸν ἔχεις τὸ προκείμενον, ἢν ἀφέλη τις
Τοῦ τέ σοι, οἰκεῖον χρήσῃ ἁπλῶς ὄνομα.

Litteram abundantem habes præpositam; si auferat quis hanc tibi, conueniens possidebis simpliciter nomen.

Quin & in prima syllaba Ἀπίλεται Scomma seu conuicium aliquod est. Eodem libro εἰς πονηρούς. Vbi Marcus quidam dicitur τῶν σταυρῶν, seu non vna Cruce dignus.

Mastauron tollens duas literas, Marce priores dignus es multis illis, quæ relinquũtur.

Ma-

Μασταύρων ἀφελὼν δύο γράμματα Μάρκε τὰ πρῶτα
Ἄξιος εἶ πολλῶν τῶν ὑπολειπομένων.

Si quis enim ex hac voce μασταύρων M, & A, detraxerit, relinquetur σταυρῶν, quibus ab Ammiano nequam homo destinatur.

Est & ibidem Aenigmaticum hoc iudicij plenum, & fellis eiusdem Ammiani,

Θηρίον παρὰ γράμμα, καὶ ἄνθρωπος διὰ γράμμα,
Ἄξιος εἶ πολλῶν, ὧν παρὰ γράμμα τράφη.

Fera es præter litteram, & homo per litteras, dignus es multis, quibus præter litteram scriberis. Vir pius æquè ac eruditus æstimat nomen huius hominis fuisse Ἀθὴρ. Quæ vox, sublato Elemento vno, reddit θὴρ hoc est *fera*, & per vnā litteram id est, N. quę loco Θ, reponitur facit Ἀνὴρ, Vir: quia verò parum probatis erat moribus dicitur dignus multis, quibus scribitur litteris, præter vnam. Quod intelligitur de vocabulo θηρίον, vel de θὴρ, quod vtrumque feram significat. Vnde concludit, illum esse dignum, qui multis feris obijciatur. Hoc enim de nefarijs inclamatum toties. AD LEONEM.

Nihil moror Gryphos in litteris, seu syllabis vtpotè communes, & minoris fructus quā laboris: hic est ille de Termino, qui in exædificando Capitolio Ioui non concessisse dicitur 2. Fastorum apud Ouid.

Quid noua cùm fierent Capitolia nempe Deorum
Cuncta Ioui cessit, turba locumq; dedit.
Terminus (vt memorant veteres) inuentus in æde
Restitit, & magno cum Ioue templa tenet.

Tale porrò fuit Aenigma:

Semel minusve, an bis minus non sat scio
An vtrumque horum, vt quodam audiui dicier
Ioui ipsi Regi noluit concedere.

Quod à Gellio proponitur lib. 12. cap. 6. & à Politiano soluitur Miscellan. cap. 36. Dubita quippe Vates an semel minus, an bis minus, an vtrumque id *Ter minus* Ioui restiterit.

Huc reuocari debent quæ sunt in syllabis ambigua; qualis est vox ista *Dominus*, quæ diuisa facit *do minus* cum significatione longè diuersa. Sic in Anthologia Palladas negat se *Dominum* salutaris quia non habet quod det assentatori Lib. 1. εἰς Κέρδος.

Ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, δόμινε φράτερ, εὐθὺς ἔγραψε,
Ἢν δ' αὖ μή τι λάβῃ, τὸ φράτερ εἶπε μόνον,
Ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα· αὐτὰρ ἔγωγε
Οὐκ ἐθέλω δόμινε, οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι.

Si quid accipiat amicus, Domine frater statim scripsit: sin verò rursus non accipit, frater dixit solum. Venalia enim & hæc verba. Verum ego non volo Domine: non enim habeo quod dem.

Cùm autem Poeta dicit se nolle hanc vocem *Domine*, quod non possit δόμεναι dare, monet interdum venustatem peti ab vnius elementi detractione, vel additione. Quam arridet ista mutatio? Ego quidem *Dominus*. inquit Auarus, & idcirco *do minus*: vxor verò eò peior, & vt ait Simonides ὥσπερ ἀμοὶ τίκτουσι μύων ἀμεὶ λέχος παντὶ. At ego censeor inter *Dominas*, quia domesticis, & externas *do-minas*.

Ad hunc locum pertinent problematicæ quæstiones, in quibus multus est Plutarchus; has autem refert Niloxenus & propositas asserit solutasque; à Thalete verò sapiēter examinatas in conuiuio sapientum.

Quid antiquissimum? *Tempus*.
Thales reponit.
Deus: Nam ante tempus mundus extitit.
Quid maximum? *Mundus*.
Th. *Locus*: Quia supponit mundum loco contineri.
Quid sapientissimum? *Veritas*.
Th. *Tempus*: Auctor est enim eorum, quæ inuenta sunt, & inuenienda.
Quid pulcherrimum? *Lux*.
Th. *Mundus*: Quia partes eius ordinatim collocatæ sunt.
Quid communissimum? *Mors*.
Th. *Spes*. Quibus enim reliqua desunt, illa adest.
Quid vtilissimum? *Deus*.
Th. *Virtus*; Facit enim reliqua vt sint vtilia.
Quid damnosissimum? *Genius*.
Th. *Animi vitium*. Vitio quippe omnia corrumpuntur.
Quid robustissimum? *Fortuna*.
Th. *Necessitas*. Sola enim est in rebus insuperabilis.
Quid facillimum? Quod *suaue* est.
Th. Quod naturæ *consentaneum*; in eo siquidem nihil difficultatis experimur.

Sic expendebat problemata eorumque responsa corrigebat Thales apud laudatum Plutarchum antiquissimum; vult Deum: quia quod est ab omni æternitate, etiam extitit ante omnia, quæ esse cæperunt ἀγένητον γάρ ἐστι. Nam ortu caret, Ethnici Deum esse non tantum ἄφθαρτον incorruptibilem, & αἰώνιον æternum, sed etiam ἀμήτορα sine matre asserebant.

Εἷς Θεὸς ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος,
Vnus Deus, qui solus est immensus; & ortu carens canebat Sybilla.

Quæsitum est aliàs quis & cuius, viri Asinus fuerit; qui sapientiæ laude floruerit, Platonicorum effata commentariis illustrarit, de bello, deque Philosophia multa scripserit. Responsum est. Ὀνοσάνδρος. Nescitur enim cuius ἀνδρὸς, seu viri ὄνος, hoc est Asinus fuerit. Hæc tamen omnia perfecit Platonicæ sectæ Philosophus, cuius tale nomen erat Ὀνοσάνδρος.

Sunt & in vita S. Pachomij tria problêmata, quæ Theodoro suo proponit apud Surium.

Quis ex mortalibus mortuus est, nunquam tamen natus? *Adam*.

Quis ex hominibus natus est, nunquam tamen mortuus? *Enoch translatus*.

Quis natus & mortuus, non tamen corruptus? *Lothi* vxor in salis statua conuersa.

PVNCTVM XVI.

Species III.

De varijs Aenigmatum formis.

VAriæ sunt, ac multiplices Aenigmatum formæ, sed quæ per ἐναντία, vel meras negationes fieri possunt, maiorē cæteris afferunt delectationē. Est hæc ἐναντίωσις erudita ἀνήρ καὶ οὐκ ἀνὴρ ὄρνιθα οὐκ ὄρνιθα ἰδὼν τε καὶ οὐκ ἰδὼν, ἐπὶ ξύλου, καὶ οὐ ξύλου, καθημένην καὶ οὐ καθημένην, λίθῳ καὶ οὐ λίθῳ, βάλλει τε καὶ οὐ βάλλει. Vir non vir, volucrem non volucrem, videns non videns, in ligno non ligno, sedentem non sedentem, lapide non lapide, iaculatur non iaculatur. Quod interpretatur Atheneus de Eunucho lusco, qui punice petijt vespertilionem sedentem in frutice ingeniose fictum.

Tale fuit illud Antiphanis de somnio apud Dipnosophistam,

Οὐ θνητός, οὔτ' ἀθάνατος, ἀλλ' ἔχων τινὰ
σύγκρασιν, ὥστε μήτ' ἐν ἀνθρώπου μέρει
μήτ' ἐν θεοῦ ζῆν, ἀλλὰ φύεσθαί τ' ἀεί.

Non mortalis, non immortalis, sed habens quandam temperationem, vt nec in hominum numero, nec in Deorum viuat, sed nascatur semper.

Duo leguntur apud Symposium non iniucunda; alterum de vite, quæ & Virgo, & fecunda, non tumulo, sed terra condenda dicitur.

Nolo thoro iūgi, quamuis placet esse maritā:
Nolo virū thalamo, per me mea nata propago,
Nolo sepulchra pati, scio me submergere terra.

Alterum de Aceto, quod ex vitis fructibus conficitur, seu ex vino.

Sublatum nihil est, nihil est extrinsecus auctū,
Quod fuerat non est, capit quod non erat esse:
Nec tamen inueni quidquid prius esse reliqui.

In Epitaphijs sæpius adhibentur hęc Antitheta, multorū exercuit ingenia sepulchralis inscriptio Bononiæ quā bene-multi cum admiratione legerunt & eam in aliquo lumine ponere conati sunt. Nonnulli Aquam pluuiā interpretati sunt, vt Marius Patauinus: Alij materiam primā dixerunt, vt Turrius Brugensis, Niobem alij, vel animā, aut Ideam, vt Richardus Anglus: Isti Mercurium Chimicum, ita Bernardus Gallus. Vir eruditus, ac ingeniosè pius D. Andreas Nesmondius in Burdigalensi Senatu primarius Præses litem dixit, litigandi scilicet studiū turpe, siue Cacoethes, quod non vitium, sed multis vitijs conflatum portentum esse vult. Denique Geuartius Epitaphium de Amore scriptum esse contendit. Quod ex Plutarcho confirmat dum Amorem dicit Aenigma; Οὕτω δίκαιος ἔρως ἔχει τι χαρίεν καὶ οὐκ ἄμουσον ἀλλ' ἀμβλὺ καὶ ἐπιτερπές, ἁρπάζει δὲ καὶ βίους καὶ οἴκους οὐκ αἰνίγματα προβάλλων, ἀλλ' αὐτὸς αἴνιγμα δυσεύρετον ἂν καὶ δύσλυτον. Sic Amor habet etiam quiddam gratiosum, nec inelegans, sed blandum & iucundum. Rapit autem hominum vitas familiasque, non Aenigmata proponens, sed ipsemet Aenigma inuentu solutuque difficile existens. Cuius interpretatio quoniam acuta satis & propius ad veram accedit, quam multis execqutus est, eandem paucis complectar.

ÆLIA LÆLIA CRISPIS.
NEC VIR NEC MVLIER, NEC ANDROGYNA,

NEC

NEC PVELLA, NEC IVVENIS, NEC ANVS,
NEC CASTA, NEC MERETRIX, NEC PVDICA,
SED OMNIA,
SVBLATA NEC FAME, NEC FERRO, NEC VENENO,
SED OMNIBVS.
NEC COELO, NEC AQVIS, NEC TERRIS.
SED VBIQVE IACET.
LVCIVS AGATHO CRISPVS.
NEC MARITVS, NEC AMATOR, NEC NECESSARIVS,
NEQVE MOERENS, NEQVE GAVDENS, NEQVE FLENS,
HANC
NEC MOLEM, NEC PYRAMIDEM, NEC SEPVLCHRVM,
SED OMNIA.
SCIT ET NESCIT CVI POSVERIT.
HOC EST SEPVLCHRVM INTVS CADAVER NON HABENS,
HOC EST CADAVER SEPVLCHRVM EXTRA NON HABENS,
SED CADAVER IDEM EST, ET SEPVLCHRVM SIBI.

Amoris hic Epitaphium est ex veterũ Platonicorum mente. Sic enim Alexis apud Athenæum Dipnosophist. lib. 13. confirmans pictores, & qui statuas amoris cõficiũt ignorare, quis ille sit,

Ἔστιν γὰρ οὔτε θῆλυς οὔτ' ἄρσην πάλιν
Οὔτε θεὸς, οὔτ' ἄνθρωπος, οὔτε ἀβέλτερος
Οὔτ' αὖθις ἔμφρων, ἀλλὰ συνενηγμένος
Πανταχόθεν, ἑνὶ τύπῳ πόλλ' εἴδη φέρων.
Ἡ τόλμα μὲν γὰρ ἀνδρὸς, ἡ δὲ δειλία
Γυναικὸς, ἡ ἄνοια μανίας, ὁ δὲ λόγος
Φρονοῦντος, ἡ σφοδρότης δὲ θηρὸς, ὁ δὲ πόνος
Ἀδάμαντος, ἡ φιλοτιμία δὲ δαίμονος.

Nec enim mas ille est, nec fœmina; nec Deus, nec homo; nec fatuus, nec prudens: Sed coagmentatus ex omnibus, sub vna forma multas ostendens species, nam eius virilis est audacia, muliebris vero timiditas; amentia furiosa; ratio cordata & circumspecta: Ferina vehementia: Labor indomitus, ambitio, & contentio prodigiosa.

Quorsum autem hæc inscriptio fœminei generis nomina tribuit amori ÆLIA LÆLIA CRISPIS? Quod vtrumque sexum in eo agnoscat: Nam vt diuersas formarum differentias, quæ conueniunt amori recensuit, sic illi nomina diuersa attribuit, quasi dicat amorem esse in ÆLIA, in LÆLIA, & in CRISPI solent enim à Poetis hæc nomina fœminis ac meretriculis vulgo tribui, in quas lusit Martialis licet minus verecundè lib. 1. Epigr. 19.

Si memini fuerant tibi quatuor Ælia dentes,
Expuit vna duos Tussis, & vna duos.

Porrò de notione nominis huius ita Festus, ÆLIA gens appellatur, quæ ex multis gẽtibus conficitur. LÆLIÆ verò nomen etiam promiscuè Martialis passim vsurpat li. 5. epist. 72. ad Quinctum, vbi locus est à notatione verbi legis & legitima, in quibus latet Oratio dubia propter Iuliam à Domitiano reuocatam, qua puniebantur adulteri. Lælia verò, de qua Vates hic, erat adultera, quæ ne puniretur mœcho nupsit, vt possit dici legitima,

Quæ legis causa nupsit tibi Lælia Quincte,
Vxor ni potes hanc dicere legitimam.

In Æliam lib. 13. epist. 22. Edentulam, Luscã, Caluam, Anum ridet, quæ frustra sibi Iuuentam artibus concinnare studebat,

Dentibus, atque comis nec te pudet, vteris emptis,
Quid facies oculo Lælia, non emitur?

CRISPIS, nomen à Crispo deductum. Solet autẽ crispitudo capillorũ amori plerũque tribui, vnde Moschus *δ' πλόκαμο* eũ vocat Idilio de amore fugitiuo. Quin & homines molles fractiq; blandicijs & amoribus irretiti Crispo solẽt esse capillitio vt plurimũ. Martialis mollitudinem hanc suo more ridet lib. 5. epist. 61.

Crispulus iste quis est vxori semper adhæret
Qui Mariane tuæ? Crispulus iste quis est?

Vt & Crispa, & Crispilla vulgo Scortorũ nomina faciant, apud Poetas.

NEC VIR, NEC MVLIER.

Non ideò tantum amori conuenit vtriusque sexus appellatio, quòd ei sit virilis audacia, Muliebris timor, vt ait Alexis laudatus, sed quòd in vtroque sexu æquè vires suas exerat, atque dominetur. Hinc, vt author est Macrobius, in Cypro videbatur barbatæ Veneris simulachrum. Signum eius est, ait Cypri barbatum corpore, sed veste muliebri, cum sceptro et statura virili.

Aristophanes apud Platonem in Symposio fabulatur principia tria hominum fuisse genera, marem, fæminam, Androgynum, sed

mox tertium hoc genus, cùm fastu, & superbia elatum Dijs æquare se vellet, ab Ioue, separatum quas in partes, sed per vim amoris iterum vnitas fuisse.

NEC PVELLA, NEC IVVENIS, NEC ANVS

Phædrus in eodē Platonis Sympofio Deorum venustissimum amorem facit; Agathon verò cuius hic meminit maximè Iuuenem.

NEC CASTA, NEC MERETRIX, NEC PVDICA.

SED OMNIA.

Amori castitatem & impudicitiam conuenire monet Phornutus. Nam ἔρως per ω amorem impudicum & flagitiosum arguit ἔρος verò per ο pudicum & bonum.

SVBLATA NEQVE FAME, NEQVE FERRO, NEQVE VENENO.

SED OMNIBVS.

Meminisse tantum oportet varios infelicium amantium exitus, quorum alij lenta fame, alij gladio, alij veneno, alij alio mortis genere perierunt.

NEC COELO, NEC AQVIS, NEC TERRIS.

SED VBIQVE IACET.

Vis amoris, & potestas per elementa singula, mundumque vniuersum ostenditur. In quibus vires suas exerit. De quo sic Erysimachus apud Platonem in Sympofio καὶ μέγας, καὶ θαυμαστὸς, καὶ ἐπὶ πᾶν ὁ Θεὸς τείνει κατὰ καὶ ἀνθρώπινα καὶ κατὰ θεῖα πράγματα, Magnus hic Deus per omnia tam diuina, quam humana longè latèque se porrigit.

LVCIVS AGATHO CRISPVS.

Hic ille nobilis Atheniensis est egregia forma iuuenis, qui Symposium à Platone descriptum celebrauit, in quo de amoris natura, deque vi copiosè disputatum, est à Græcorum doctissimis. Is cum palmam in Tragædia coram 30. Græcorum millibus reportasset, sequenti die festum victoriæ suæ celebrauit, & ætate sua posthac Græcorum deliciæ fuit tum ob formæ pulchritudinem eximiam, tum ob ingenij præstantiam singularem.

NEC MARITVS, NEC AMATOR, NEC NECESSARIVS.

Quippe simul & maritus esse potuit vxoris suæ & amore præpostero aliam adamare.

NEQVE MORIENS, NEQVE GAVDENS, NEQVE FLENS.

Sunt affectus amant[ium], Gaudium, Dolor, Spes, Metus: Aphrodisæus 1. Problem. 87. Pictores, ait pingere Cupidinem aliàs tristem, anxium & iacentem: aliàs hilarem subridentem, volitantem, subsultantem. Plutarchus autem in Opusculo, quo probat amorem non esse iudicium, proponit hoc Ænigma. Quid sit quod oderit simul, & amet, fugiat & persequatur, minetur & supplicet, irascatur, & misereatur, desinere velit, ac nolit, eadem re tum maximè gaudeat, tum tristetur. Amantium character est. Amant, oderunt, eundem: absentem desiderant, præsentem metuunt; adulantur, conuicia dicunt: pro amato moriuntur, occidunt: optant non amare, abstinere amore nolunt: emedant & obcæcant: docent ac perdunt: imperare volunt, ac seruitutem tolerant. Τοῦτο αἴτιον γίγνεται μάλιστα τῆς μανίας ὑπολειφθῆναι τῷ πάθος. Et hæc est causa cur hic affectus maximè pro insania reputetur.

Hinc factum est vt veteres geminos arcus Cupidini tribuerent: alterum quo lætitia; alterum quo mœroris sagittas emitteret. De quibus videtur meminisse Claudianus in Nuptijs Honorij.

Labuntur gemini fontes, hic dulcis, amarus
Alter, & infusis corrumpit tela venenis,
Vnde Cupidineas armauit fama sagittas.

HANC NEQVE MOLEM, NEQVE PYRAMIDEM, NEC SEPVLCRVM.

SED OMNIA.

Varias, ac multiplices Tumulorum Epitaphiorumque species à superstitibus extrui, fingique solitas complectitur, vt prius de casibus eorundem dixerat. Alij namque vt in vita functos amorem suum testarentur immensas Sepulchrorum moles construxerunt Mausolæum Artemisia, quæ longius progressa mariti sui cineribus haustis, in viuum eius Sepulchrum concessit. Alij Pyramidas erexerunt: vt illam Rhodopidi meretriculæ, quæ miraculo famaque sua, Cæteras Regum Ægyptiorum superauit.

SCIT, ET NESCIT CVI POSVERIT.

Acutè satis & ingeniosè, scit quidem se amori posuisse, sed cū ignoret quid sit amor, quod iam ante professus est, dum tot eius nomina formasque recensuit, fit vt sciat pariter, & nesciat cui posuerat.

Crediderim plures simul hic esse Sepulchrales inscriptiones, quibus & addūt recentiores aliqui

aliqui tres versus ex Anthologiæ, l. 3. desumptos, quos de Niobe in Saxum conuersa vult intelligendos esse Richardus Anglus

Ο τυμβος ἔτος ἔνδοθεν οὐκ ἔχει νεκρὸν
Ο Νεκρὸς ἔτος ἐκτὸς οὐκ ἔχει τάφον.
Αλλ' αὐτὸς αὐτῷ νεκρὸς ἐστὶ καὶ τάφος.

Hic tumulus intus non habet mortuum. Mortuus hic extra non habet Sepulchrum. Sed ipse sibi ipsi mortuus & Sepulchrum.

Celebre fuit illud olim de Leoplani Matreç bestia; narrabat enim, vt habet Athenæus, lib. 1. feram sibi esse, quæ sese comederet, idcirco Romanis æquè ac Græcis erat admirationi *ἐθαυμάζετο παρ' ἕλλησι, καὶ Ρωμαίοις μητρίας ὁ πλάνος, ὁ Αλεξανδρεὺς, ὁ ἔλεγε καὶ θηρίον τρέφειν, ὃ αὐτὸ ἑαυτὸ κατεσθίει*. Quod Aenigma pluribus explicat Eustathius de IRA, MERORE, INVIDIA, LIBIDINE: Nimirum ipsa se mens cruciat, conficitque si quando perturbationibus illis grauius agitetur. Sic pars concupiscibilis Platoni *πολυκέφαλον θηρίον*, bellua multorum capitum: Irascibilis *λέων*. D. Chrysost. vitia *λέοντες καὶ θηρία*. Vult Nyssenus in Oratione de Professione Christiani nominis vitiosos *ἄλλοτε πρὸς ἄλλα πάθη μεταμορφουμένοις, καὶ πολλάς ὑποδυομένοις θηρίων ἐν τῷ ἤθει μορφάς* Nazianzenus autem non cum feris, sed cum Dæmone illa eadem vitia confert.

Ερίος μέθη ζῆλος τε καὶ δαίμων ἴσα,
Οἷς ἂν προσέλθη, τὸ φρονεῖν ἀπέχυσει.

Vinum, Libido, Liuor & Dæmon pares, hos mente priuant quos tenent.

PVNCTVM XVII.

Picta Aenigmata.

Nihil sole lucente pulchrius, nihil in rebus humanis illo diuinius, si quando tamen nubibus caput obuoluit nescio, quam delectationem solito maiorem pueris exhibet, ac delicias, facit, inquit Plutarch. Ita sermo claritate sua laudabilis si fortè quid obscurum admiserit, placet *τὰ δ' ἠνιγμένα* (Aristot. 3. Reth. cap. 11. *Διὰ τὸ αὐτὸ ἴδια*, quæ leguntur Aenigmatis nubibus hoc ipso iucunda sunt) & suauitatem affert in illis latens eruditio *ἄνιγμα παιδιὰν ἔχει*, vult Pollux.

Licet verum sit quod ait Plato *ζωγραφίαν εἶναι φθεγγομένην τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶσαν τὴν ζωγραφίαν* picturàm esse loquentem Poesim, Poesim verò tacentem picturàm, suas tamen seruant vices vt interdum lectori versus, aliis imagines exhibeantur. Poesis singulatim aliqua; pictura simul vniuersa repræsentat; illa mentem, hæc oculos pascit ac recreat: illa literatos, hæc etiam eruditionis expertes oblectat. Sic Annus Aenigmaticè ac Poeticè describitur, qui duodecim mensibus completur, quorum quilibet 30. diebus, nocte & luce distinctis perficitur.

Est vnus genitor, cuius sunt pignora bis sex,
His quoque triginta natæ, sed dispare forma.
Aspectu hinc niueæ, nigris & vultibus indè.
Sunt immortales omnes, moriuntur & omnes.

Hæc quæ verbis exprimuntur, si pictor in tabella bonus adumbraric, senioremque depinxerit, quem circumstent 12. filij certis ornati insignibus, frugibus, floribus, fructibusque, pro mensium, tempestatumque ratione coronati, quorum quilibet triginta secum puellas trahat bicolores, manibus consertis sese trudentes, & quasi chorum ducerent, sibi inuicem succedentes, Aenigma depinxerit.

Cæterum non semper humana manu pinguntur Aenigmata, nonnunquam diuina videntur ad hominum terrorem & salutem expressa Zonaras Annalium to. 1. da Danielis historia loquutus aic, *ἀκριβῶς πρόσεχε τοῖς λεγομένοις αἰνιγματώδεσιν οὖσι, καὶ πλείονος δεομένοις σπουδῆς*. Attente ausculta, nam verba sunt obscura, magnamque postulant attentionem, *ἐνίοτε δὲ δι' αἰνιγμάτων τὰ θεῖα δηλοῦται ἵνα μὴ πᾶσιν γίνοιτο δῆλα, καὶ διὰ τοῦτο δ' καταφρόνηται*. Nam aliquando per Aenigmata res diuinæ innuuntur, ne omnium intelligentiæ expositæ contemnantur.

Tale fuit illud Danielis 5. cap. Cùm incaluisset vino Balthasar sacrilegus, cò progressus est insaniæ vt afferri præcepetit vasa, quibus non ipse solum, sed Regij quoque proceres, sed vxores ad flagitiosos haustus abuterentur, at dum Idolorum laudibus aula personat, in aduerso pariete, quem candelabri splendor oppositus illustrabat, visi sunt digiti, qui certas & obscuras quasdam notas efformabant, quo spectro inopinato perculsus impius & consternatus metu expalluit, & in aliam speciem vultus eius mutatus est, hæc autem notis

decurtatis obscurè digesta legebantur MANE THECEL PHARES inuisum prorsus, θεσπίσιον prodigium. Nam sacrilego decretum à vindice iustitia supplicio denunciabatur. Numeratum Imperij tui tempus, & illud completum; appensum & minus inuentum; Propterea diuidendum Regnum, & ad Medos, & Persas trasferendum. Alij MANE Mors THECEL. Indicium PHARES. Infernus.

Θεσπίσιον omninò fuit illud litterarũ Schema quod refert Gretserus ĩ Palla super altare posita expressis his notis latẽtibus & obscuris

K
A P H tomo 3. de Enice, l. 1. c. 19. Cuius si-
D

gnificationem annos 16. assequutus est nemo, vnà demum S. Hildegerdis Analysi elementari exposuit K. Kyrium, P. Presbyter, D. Desisit. A. Ascendat, P. Pœnitens. H. Homo, quę non humanis, vt constabat manibus exarata, mortalibus horrorem incusserunt & religionem, donec deuotæ Virginis aduentu timor omnis est sublatus, resipiscente reo, & ad religiosæ cuiusdã familiæ Asylum se recipiente.

Non dissimili territus ad salutem & imperium elementorum Aenigmate diu multum que mansit S. Henricus Bauariæ Dux Sanctæ Cunegundis coniux. Illi enimvero apparens S. Vuolfangus in pariete scriptam vocem geminam ostendit, POST SEX. Sed ô fœlix cogitationum æstus! secum reputãs vir pius credidit sibi post sex dies, hebdomadas, aut menses, esse moriendum. Ad hanc discessionem parabat sese diligenter, ne fatis præuenientibus interiret à suis rebus, & à pietate imparatus. Sed longè aliter res cecidit; Gryphum ipse dissoluit rem detegens, vbi post annos sex Imperator renunciatus est.

A Regum Palatijs, & à Templo si descendamus in syluas & agros, audiemus Pastorem, qui requirat rogetq; quod ille, 3. Ecloga Virgil. Menalcas.

Dic quibus in terris inscripti nomina Regum,
Nascantur flores.

PVNCTVM XVIII.

De Emblemate.

EMblema dicitur quod operi cuipiam ad ornamentum adiectum est, atque insertũ παρὰ τὸ ἐμβάλλεσθαι, inserere, insculpere, atque hoc nomine peculiariter significarunt antiqui vasorum aureorum, Corinthiorumque ornamenta exemptilia: vt puta Clauiculos, gemmas cæteraque eiusdem generis, quæ ita pateris, vasisque inserebantur, vt quoties lubitũ esse commodè reuelli possent, quod intelligi potest ex Verrina 6. num. 62. pro Sex. Rosc. num. 153.

Verum & hoc nomine comprehenderunt quæcumque in parietibus vermiculata, in lignis segmentata, in vestibus acu picta, & descripta, in vasis, clypeis, gladijs sigillisque cælata: vnde Emblema dicitur quodlibet symbolum ingeniosè excogitatum ad mores pertinens, pictura, & plerumque adiecto lemmate constans, quo arguta aliqua sententia, visque appicti symboli iudicetur. Inde patet quid ab Aenigmate differat; Etsi enim cum illo in ratione symboli conueniat, diuersum tamen hoc habet, quòd Aenigma sit Rerum: Emblema Morum, Virtutis, Opum, Fortunæ, Dignitatis, expressio: Aenigma obscurum & ambiguum, vt etiam viros alioqui doctos, & solertes impediat: Emblema apertius liquidiusque, vt si indoctos quidem, ac rudes fallat, certè ingenuis artibus eruditos præterire non possit. Vis hominem ponere sub aspectum Emblematicè, quem rerum cælestium meditatio supra casus omnes humanos extexerit, Ardeam pinge altissimas nubes, & fulmina, defluentesq; pluuias superuolantem adiecta Epigraphe, SVBLIMITATE SECVRIOR.

Similiter ad exprimendam vtilitatem, quæ interdũ ex inimicis percipitur, depinges Rosarium inter alia magnificè crescens, rosisque micans coloratissimis, atque elegãtissimis adscripto, PER OPPOSITA. Nam periti Agricolæ rosas, violasque existimant odoratiores esse, melioresque, si iuxta eas allia, cæpasque plantauerint; siue quod allijs tellus incalescat, ac proinde elaboratius est quidquid in Rosæ cedit alimentum; siue quòd, cum omnia simili nutriantur, si quid terræ inest fœtidi, ab allijs trahitur, sicque reliquum purius remanet, vnde suauior in rosa succus, atque odor existat.

Si probare volueris hominum animos demereri melius Clementia, quam seueritate; propones illud fictum ad delectationem ingeniosè satis, quo Sol, & Boreas olim inter se conten-

contenderunt, quis prior viatorem vestibus spoliaret; Ille benignior radiorum aspectu influxuque; Hic omnia vehementioris auræ suæ flatu concutiens, in qua pugna facilè Sol clementiæ symbolum, Boream seueritatis ideam superauit. Nam vix radios princeps astrorum expanderat, cùm æstu maiore calefactus viator vestes, quas flante Borea collegerat, excussit ad clamydem interiorem, cui conueniat istud lemma mutuatum ex Claudiano.

Peragit tranquilla potestas, quod violenta nequit.

Hinc referuntur. Pontificum, Imperatorum, Regum, ac Principum, virorumque nobilium Insignia, Stemmata, & Symbola, in quibus excogitandis luserunt elegantissima cuiuslibet ætatis ingenia. Noctua fuit Atheniensium, Persarum Aquila aurea, Thebanorum Sphinx, Osiridis canis, Cyri Gallus aureus, veterum Gallorum pila, Alcibiadis amor fulminans, bona fortuna Demosthenis cincta serpentibus, Hydra Auentini, Luna Tydei, Tædifer Campanei; Iustitia Polexenis. Placet illud apprimè Caroli IX. Francorum Regis, duæ columnæ vnà contortæ & quasi complicatę, cum *Pietate & Iustitia* descripta epigraphe, vt significaret Pietate, quæ Deo iungit, Iustitia, quæ ciuilem Concordiam firmat, homines hominibus consociari.

Hęc & alia locum habent in Epidictico genere, vbi iucunditas & delectatio quæritur, quippe quæ suauissima voluptate auditorem afficiunt, cum symboli non ingrata obscuritate aliquandiu suspensus animus luce subito affulgente rem detegit, atque in veritate cognita conquiescit, hæc de FERDINANDI II. fortitudine bonus Orator interpretabitur. Rex Aethiopum cum Amasi Aegyptiorum Rege olim de sapientia, & interpretandi arte contendebat, cumque sępius Scirpos & ænigmata proposuisset, quæ alter eleganti subtilique iudicio dissolueret, misit tandem Gryphum ad Aegyptium pro imperio iubens vt mare vniuersum hauriret, quem nodum cum Amazis soluere non potuisset, ad Biantem ex sapientibus vnum misit expediendum. O Amazi! ò Moderator Aethiopū! o Græci Sapientes, nos inuenimus Regem, qui vniuersum mare exsorbuerit tot aduersæ fortunæ flatibus, tot fluctibus incommodorum, tot periculorum procellis, tot monstris exitiorum plenum, ac redundans. Delius his natatur vndis haustus, mersusq; periisset; ex omni mortalium conditione vnus FERDINANDVS hunc tantum, vt fluctuum, sic calamitatum concursum excipere potuit, ac sustinere.

Est & aliud Emblema Iuliani satis ob Apostasiam infamis, quod Orator de FERDINANDO III. Imp. semper Augusto proponere posset in hæc verba. Qui Constanti in Imperio orbis terræ successit Christianæ Religionis desertor princeps, ita se pingi fingiq; curauerat, vt Iupiter tanquam de cælo apparens, coronam & purpuram ipsi pręberet, quę sunt Imperij insignia, hinc inde Mars & Mercurius in eum intuentes, cùm videri vellet, & diuinitus electus ad principatum, & consilio Princeps atque Mercurius. Sed homo insolēs, & stulta impietatis, nec Deo charus erat, cuius nomen, ac religionem violarat, nec in bello fortis, ac strenuus, qui furore amens in exitium pestemque ruebat, nec consilio Sapiens, quem inhumana sæuiendi libido transuersum agebat. Tibi FERDINANDE III. ista debebantur insignia, quæ summo rerum Principi, & gubernatori Deo, qui te Imperio, Imperium tibi concessit, ita charus es, & dilectus, vt nec in pace tibi consilium, nec in bello virtus vnquam sit defutura.

PVNCTVM XIX.

De Prouerbijs.

DEfinitur celebre dictum scita quapiam nouitate insigne παροιμία Græcis, quòd vulgo iactatur, & in vijs per ora hominum vagatur. Talia sunt, *ne quid nimis: bis dat, qui citò dat: consciētia vt mille testes.* Quamquam sunt aliqua paulò abstrusiora, quæ tantum inter doctos percrebuerunt, scilicet, quæ ex Antiquitate, Historia, Fabulis, Apophtegmatis petuntur, aut obscuram Allegoriā continent, *Inter sacrorum, saxumq; Sto. Atticus inquilinus*. Hoc est molestus, odiosusque vicinus ab Atticis, qui cum in Samum Insulam migrassent, indigenas expulerunt, *Carpathius Leporem*, de eo, qui domum suam rem aliquam tanquam vtilem sibi futuram attulerit, ex qua tamen ingens detrimentum acceperit. Cuius Prouerbij vim, & originem expli-

cat Iulius Pollux, l. 5. Scribit enim in Carpatho insula nullos olim fuisse Lepores; itaque Carpathij cum illud animal, esculentum esse intelligerent, & in obsonijs vltimum, summo studio curarunt, vt vnum par Leporum in insulam suam importaretur, sed breui tempore (vt est hoc animal fœcundissimum) magnopere multiplicati ferè fructus omnes agrorum corruperunt; hinc ergo natum Prouerbium.

Persuadent.

Valent autem Prouerbia, I. ad persuadendum. Quid enim potest adferri probabilius, quam quod ab omnibus vulgo receptum est, quodque tot ætatum, tot nationum consensus, & velut idem suffragium comprobauit, Itaque Parœmialibus illis sententiis vti nos iubet Aristot. lib. 2. Rhet. cap. 21. διὰ γὰρ τὸ εἶναι κοινὰς ὡς ὁμολογούντων ἁπάντων; ὀρθῶς ἔχειν δοκοῦσιν. Nam quæ sunt communes, quasi confitentibus omnibus rectè se habere videntur.

Ornant.

II. Vtimur Prouerbijs ad ornatum; nam & maiestatem antiquitas conciliat Orationi, & acuta breuitas, sermoque figuram, ac facetus gratiæ multum, & amœnitatis aspergit.

Eleuant Orationem.

Obseruandum tamen, quod idem Aristot. de adhibendis Epithetis præcipit, nimirum vt illis vtamur, non tanquã cibis, sed veluti condimentis, id est non ad satietatem, sed ad venustatem & gratiam, ac proindè ne sint nimis crebra, ne temerè, ac per vim intrusa, ne obscuriora, & cùm res exiget, festina accedat interpretatio. Magnificè Tull. fidem testibus habendam Prouerbio eleuat, pro Flacco, n. 9. *Hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, de multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionẽ, & fidem nunquam ista Natio coluit: totiusque huiusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus ignorant. Vnde illud est, da mihi testimoniũ mutuum? Num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est, vt etiam qui Græcè nesciunt hoc, quibus verbis à Græcis dici soleat, sciunt* δάνεισόν μοι μαρτυρίαν.

Eorundem Græcorum leuitatem in Asia describit variorum Prouerbiorum testimonijs nu. 65. *Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, cùm verè recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec quid alienigeni de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namq; vt opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Vtrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc vetus Prouerbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Caria hoc potissimum est faciendum? Quid porrò in Græco sermone tàm tritum, atque celebratum est, quàm, si quis despicatui ducitur, vt Mysorum vltimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia: quis vnquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua seruus primarum partium non Lydus esset? quamobrem quæ vobis fit iniuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis.*

Irrident.

Iisdem Prouerbijs exagitare licet nobilem generis, ac diuitiarum gloria tumentem, cæterùm omnis eruditionis, politiorisque literaturæ expertem. Tu genere satus pollenti auorum censes titulos, semesasque ostentas imagines, & stantes in curribus Aemilianos? eximia sanè commendatio καὶ γὰρ δεινὸς χαρακτὴρ κἀπίσημος ἐν βροτοῖς ἐσθλῶν γενέσθαι, ait Euripides, sunt opimæ diuitiæ, vndè vel sebum excoquas, vt Plautinus senex; neque id sanè contemnendum puto, vt nunc quidem sunt tempora, ad virtutis opus plerumque agunt nummi, stipant clientum cunei, ancillantur familiarium greges, ingens amicorum turba prosequitur, verentur Optimates, amat plebecula, rex ipse in delicijs habet, amplectitur, osculatur. Papæ! magnum virum. Quid amplius? multis tam bellis spectata virtus toto regno inclaruit, quoquo te verteris, sequuntur omnes oculis, digitoque intento, hic ille est, inquiunt, vir stratioticus, & bellator, salus patriæ, terror hostium, spes sociorum. Nunc enimvero propè est, nihil vt

in te desiderandum putem, sed vnum tamen habeo interrogare, cùm illa sint in te multa, quæ dicis, age porrò, qui cultus ingenij? quæ bonarum artium cura? quàm incitatus animus ad hæc præclara studia, quibus omnis humanitas rerumque cognitio effloreſcit? Hic tu mihi deductis mistacibus, anſatam dexteram ſubducta veſte retegens. Ego Cecropides, ais, ridicule, eſto enim Cecropides,

—— Altaq; ſi te
Nomina delectant, omnem Titanida pugnam
Inter maiores ipſumq; Promethea ponas.

Quid tum poſtea? Apage ergo, apage otioſorum hominum curas. Quid ita vero? ſunt illa nempe tenuiorum, quibus aliundè creſcere non licet. Audio. Syri ergo, vel Damæ alicuius erat Alexander Macedo, qui tot annos Ariſtotelis ſe diſciplinæ permiſit: viles Fœniſecæ Themiſtocles, Pericles Olympicus, Epaminondes, Africani Pompeij, Luculli, Cæſares, qui Anaxagoram, qui Lyſum Pithagoreū, qui Panetium, qui Cratippum Ariſtonem tam ſtudioſè colerent, atque audirent.

Tibi ergo ſi apponatur Encomiaſtes aliquis excurret in maiorum laudes, qui iam indè à primis mundi ſurgentis incunabulis, orbi terrarum, ſi ſuperis placet, imperarunt, qui vt Pyrgo polinicies ille in campis Gurguſtidonijs, cum Neptuni nepote congreſſi ſiut, qui legiones hoſtiles diſſlauerint ſpiritu, quaſi ventus folia, aut panniculam tectoriam: Deſcribet ſumptuoſa Palatia, Cœlo educta propilæa, parietes verſicolore lapide variatos, pendentia auro laquearia, amplas porticus Phrygijs ſtantes columnis, polycletica, aut phidiaca manu ad miraculum diſtinctas, gementes ſub marmore Athlantes, gradus Dædalæa fabricatos arte, medio ludentes cylindro, ſinuoſiſque conductos orbibus, addet Campanica periſtromata, Alexandrina belluata, Conchyliata tapetia, vaſa Corinthia, menſiſque Anaglypta paternis, ſcutulatas & ſegmentatas veſtes, gemmis graues atque Afro bis murice ſatiatas, hæc vbi aliaque multa ſtylo magnifico perſequutus fuerit de te ipſo quid dicet? Opinor quod ille Satyricus.

—— ac tu
Nil niſi Cecropides, et trunco ſimillimus Hermæ.

Eximia ſunt omnia tua præter teipſum, boni parentes, numeroſa familia, domus oppidò elegans, ampla & copioſa prædia, lautiſſima ſupellex, epulæ apparatiſſimæ, profuſa & luxurians in omni genere magnificentia; tu ſolus cui ornando iſta ſeruiunt in tanto apparatu neglectus, atque horridus, in media rerum omnium affluentia inops ac nudus iaces, & te tamen magnificè, & glorioſè circumfers, multoque comitatu ſeptus, quaſi Regum æquares fortunam te das in conſpectum ſummi cuiuſdam atque illuſtris viri, cæteroqui, vt facetè quondam Diogenes προβατον χρυσόμαλλον vecta pecus aureo vellere conueſtita, aut ſi magis illud ex Comico placet.

Lapis maximus Elephanti corio circūtectus.

LECTIO IV.

De Legibus.

Hic de humana lege loquimur, quæ ex mente Iuſtiniani tit. 2. Inſt. diuiditur in legem quæ eſt Iuris communis, ſeu Iuris gentium, & in eam quæ eſt Iuris proprij.

Ius commune, ſeu gentium eſt, quo omnes homines vtuntur in fœderibus ſanciendis, in iudicijs, bellis, legationibus, eruptionibus, venditionibus, & cæteris, atque illud non ſcrito ſancitum, ſed moribus atque vſu quodam, ad bonum humanæ ſocietatis inductum eſt.

Ius proprium ſeu ciuile dicitur, quod eſt alicuius ciuitatis, aut prouinciæ, vel regni proprium, vt Ius ciuile, Romanum, Gallicum, &c. Quod vel ſcripto conſtat, vel longa, & inolita conſuetudine paulatim receptum eſt; atque huius quidem præcipuè Iuris legumque ciuilium vſus eſt in foro, cùm tota vitæ ciuilis, ac ſocietatis humanæ ratio ijs fermè legibus deſcripta cōtineatur, ac proindè Oratorem neceſſe eſt, qui ad forum accedat, apprimè omnes percallere, atque ita contuliſſe, vt varias ex rerum quaſi conflictione pro re concluſiones poſſit elicere.

PVNCTVM I.

Qua ratione Lex vrgenda ſit.

Si lex aliqua ſit ijs ſcripta, & concepta verbis, quæ rem noſtram conſueere videatur,

cx

ex vsu erit eam cum dignitate, & pompa tractare, ne vel à Iudicibus prætereatur, aut eludatur ab aduersario.

Eam in rem primò quæ ad commentationem legis dici possunt afferenda sunt, eam esse vinculum ciuitatis, quo dissoluto, fiat omnis ciuitas prædonum receptaculum: esse ex Pyndaro hominum Deorumque reginam; ex Demosthene δώρημα καὶ δῶρον Θεῶν, inuentum ac donum Deorum; ex Platone diuinæ mentis homine 12. de leg. non immeritò nomen mēti proximum atque affine obtinuisse cum inter νόμον & νοῦν vnius sit literæ discrimen, vt alterum ex altero natum esse videatur.

Legum necessitate, dignitatemque multis commendat Cicero pro Cluentia num. 146. *Vt tibi concedam hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit iam videro) tu mihi concedas necesse est, multò esse indignius in ea ciuitate, quæ legibus contineatur, discedi à legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in Rep. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis, mens & animus, & consilium, & sententia ciuitatis, posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis, ac sanguine, & membris vti non potest. Legum ministri, magistratus legum interpretes: legum denique idcirco omnes serui sumus, vt liberi esse possimus.*

II. Iudices legum custodes iuratos monere debet Orator ne discedant à legibus. Hoc multis præstat. Cic. 1. de inuent. Num. 70. *Qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini: quod enim certius legis scriptor Testimonium? voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? quod si literæ non extarent, magnoperè eas requireremus, vt ex his scriptoris voluntas cognosceretur.*

III. Frustra scriptas, & consignatas leges, si cuilibet sensum pro arbitrio licet affingere. Non licere legem vllam mutare, aut violare probat Cato sapiens apud Liuium. At Hercule pro lege Appia, ne quid nouum in eas rogetur, recusant non ius, sed iniuriam deprecantur, imò nec quam accepistis, iussistis, suffragijs vestris legem, quam vsu tot annorum, & experimento comprobastis, hanc vt abrogetis, hoc est vnam tollendo leges cæteras infirmetis, nulla lex satis commoda omnibus est, id modo quæritur, si maiori parti, & in summum prodest, si quod cuiquam priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur, quid attinebit vniuersas rogari leges, quas mox abrogare in quos latæ sunt possis?

IV. Ostendes legem nullis esse ambagibus implicatam, nec posse in contrariam partem commoda interpretatione detorqueri.

PVNCTVM II.

Lex de homicidijs contra Milonem vrgetur.

Fatetur Iudices An Milo à se occisum esse Clodium, & crimine conuictus, quo nullum acrius maiores nostri vindicarunt, venit in forum nihilo capillatior quàm ante, nec mutauit habitum incessum, oculos, frontem, os ipsum denique plenum audaciæ, ac furoris, sedet hic tumidis ceruicibus, erecto supercilio, non Iudicum clementiam deprecaturus, sed quasi parricidij præmium petiturus ostentat patricio sanguine infectas manus, quibus vestra prensari genua oporteret, O inauditam, & intolerandam audaciam! nescit, fortasse nescit in omni iure hospes atque peregrinus eum viuere nefas esse, qui à se hominem occisum esse fateatur, aut certè qui ciuis Rom. & clarissimi viri sanguinem in Appia via fuderit, eum putauit etiam posse hac in æquitatis arce, in subsellijs vestris, in ore atq; in oculis populi Rom. Romanarum legum maiestatem vi ferroque violare, aut earum firmitatem Oratoris Eloquentia conuellere. Erras Milo, & vehementer erras; non erit hic aut verborum lenocinio locus, aut sicariorum audaciæ, temeritatem & audaciam firmissimo præsidio reprimet æquitatis legumque retinentissimus Pompeius, Oratoris verò loquacitatem Iudicum seueritas coercebit, non te Romano sanguine stillans gladius è iudiciorum laqueis expediet, in quos te miser induisti, non te tuorum gladiatorum familia, furorisque satellites ex his canellis abripient, quos et iamsi fugiens transilires, tamen è populi manibus, qui te ad pœnam poscit, effugere non posses.

Explica iam Eloquentiæ tuæ vela Marce Tulli, dic legem omnis æquitatis regulam, sacrum humanæ societatis vinculum, innocentiæ

tiæ propugnaculum, scintillam æterni luminis in maiorum nostrorum animos ab Ioue Opt. Max. immissam, legem inquam, quam metuunt vniuersi, boni reuerentur, sapientes adorãt; dic hodierna die penitus antiquandã. Lex ipsa legatur: SI QVIS HOMINEM DOLO MALO SCIENS MORTI DVIT PARRICIDA ESTO. Nihil hic obscurũ, nihil ambiguum, nihil verborum caligine inuolutum, patent omnia, lucem hanc non obscurabis, neque puluerem, vt olim gloriatus est, in iudicum oculos inijcies, nihil non vsu frequenti, & authoritate publica confirmatum est, hoc robur tua nunquam infringet oratio. Sunt hic Iudices integerrimi, sunt legum Interpretes sapientissimi, sunt æquitatis defensores acerrimi, sunt qui maiorum nostrorum iura, vel ipso vitæ periculo, tuebantur.

Interdum tamen à legibus discedere licet, si quando maior vtilitas sequitur, aut ab eis absoluitur aliquis. Hinc Cæsar Augustus Principis Poetæ cedro digna opera conseruare maluit, quàm obtemperare Testamẽto, quod tamen leges iubent, vndè posteris hæc in illum amoris sui monumenta transmisit,

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos, noctesq; diesq; labores
Hauserit vna dies.

Et istis se Grecorum legibus solutum esse contendit Sinon. 2. Aeneid.

Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras
Si qua tegunt: teneor patria nec legibus vllis.

Cic. pro domo sua multus est in istis à nu. 32. vbi ex iure adoptionis, Tribunitio, Publico, Pontificio, Augurali, & Populari desumit argumenta, quibus concludit Clodium non potuisse contra se vllam legem ferre.

PVNCTVM III.

Quomodo lex refutanda sit & infringenda.

I. LEgem non ita constantem esse, quin facilè pro hominum arbitrio mutetur. Quo argumento vsus videtur Tert. dùm probat nõ standum esse legibus omnibus scriptis cap. 4. Apolog. *Mirabimini hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut resipuisse in reprobanda. Nonne & ipsius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emendata tantum dolorem authori suo inusserunt, vt in secessu desemet ipso iudicarit? nonne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem, & squalentem syluam legum nobis principalium rescriptorum, & edictorum securibus truncatis, & cæditis?*

II. Extinctam iam esse causam legislatæ, proinde legis ipsius nullum amplius esse vigorem. Exemplum singulare tractat Liuius l. 33. vbi de lege Appia abroganda quæritur, qua luxuries mulierum in vestibus cohibebatur, lata in feruore belli Punici, per Appium Trib. pleb. contra quam sic agit L. Valerius Trib. *Egoquemadmodum his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causa in æternum lata sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis Reip. inutilem fecit; sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, vt ita dicam, & temporibus ipsis notabiles esse video, quæ in pace latæ sunt plerumq; bellum abrogat, quæ in bello pax. Vt in nauis administratione alia in secunda; alia in aduersa tempestate vsi sunt. Hæc cum ita natura distincta sint, ex utro tandem genere esse videtur ea lex, quam abrogamus?*

Ita legem eludit, contraque illam pugnat Cic. pro Rabirio aduersus Labienum, quando prudenter ostendit legem obiectam non esse amplius in vsu, nec ea manere propter quæ lata fuerat. Num. 13. *Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò supplicijs inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua quæ te hominem clementem popularemque delectant.* I. LICTOR COLLIGA MANVS; *Quæ non modo huius libertatis, magnitudinisq; non sunt, sed Tarquinij superbissimi, atque crudelissimi Regis: Ista sunt crudelitatis carmina, quæ tu homo lenis libentissimè commemoras,* CAPVT OBNVBITO, ARBORI INFELICI SVSPENDITO. *Quæ verba iampridem in hac Rep. Quirites tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. Vbi docet leges istas, quæ initio locum habuissent ad coercendam Romanorum ferociam, sublatis regibus, ciuibusque quodammodo cicuratis, exolenisse.*

III.

III. A ratione qua nata fuit. Ex hoc Clodianam legem impugnat Cicer. pro domo num.53. *Quod per vim lata sit. Quid si per vim tulisti? tandemne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua capta iam vrbe, lapides iacti, si manus collata non est; idcirco tu ad illam labem, atque eluuiem ciuitatis, sine summa vi peruenire potuisti?*

Quam vim Tribunitiam probat per distributionem in lapidatione, conscriptione hominum, conclusione tabernarum, comportatione armorum, graduum conuulsione, Prouinciarum venditione, ea qua solet Eloquentia Tull. *Cùm in Tribunali Aurelio conscribebas palam non modò liberos sed etiam seruos, ex omnibus vicis concitatos, vim tùm videlicet non parabas? cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quærebas. Cùm arma in eadem castris comportabas, nihil aliud, nisi vti ne quid per vim agi posset, machinabare. Cùm verò gradus Castoris conuellisti, ac remouisti: tùm, vt modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu, atque adscensu repulisti. Cùm eos qui in conuentu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumq; aduocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti, tùm profectò ostendisti, vim tibi maximè displicere.*

IV. Iniustè latam esse, quod probat de lege Clodia Cic. 1. ex causa efficiente, tùm ex partibus legis pro domo. Num.47. *At qui tulit legem scriptor peritus, & callidus?* VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA, ET IGNI INTERDICATVR? *Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem ciue ferendum sine iudicio. Non tulit vt interdicatur, quid ergo? vt interdictum sit. O cœnum! ò portentum! ò scelus! Hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua vt interdictum sit, cui non sit interdictum?*

V. Si quando acciditur duæ leges casu aliquo vel euentu personarum adiunctiorumque inter se pugnantium collatione non scriptas contra scriptam vtendum erit. Lex est, *Exhæredatus bonorum paternorum expers esto.* Alia Lex, *Qui in naufraga naui remanserit, nauis illius esto.* Iam nauis cuiusdam mercatoris ex Oriente rediens pretiosis onusta mercibus, naufragium facit, nauclerus vna cum socijs desperata salute in mare prosiliunt, & natando portum petunt, solus mercatoris filius exhæredatus in naui remanet, venti cadunt, ille nauim retinet, ac sibi vendicat, pater illi litem ex priori lege intendit, tibi exhæredato non licet quidquam è bonis paternis possidere, respondet filius ex altera lege.

Hanc legum oppositionem non prætermisit Tull. vt domum suam non iustè sibi ereptã concluderet num.43. *Fueris sanè Trib. pleb. tàm iure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus, quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? vetant leges sacratæ, vetant duodecim tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari: id est enim priuilegium: Nemo vnquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hac ciuitas ferre possit.*

VI. Si demonstraueris necessitatem aliquam faciendi contra legem, tunc nullus humanis legibus locus relinquitur humanis inquam, nulla enim potest esse necessitas in qua naturalem violare liceat. Disertè locum hunc tractat Cic. pro Mil. nu.10. *Est enim hæc non scripta, sed nata lex. Quam non didicimus, sed ex natura ipsa arripuimus, hausimus.*

VII. Si nullus est tergiuersandi locus, si crimen in legem directè arietet, confugiendum ad benignam legis interpretationem, summique iuris moderationem, rogandi Iudices, vt mentem, consilium, finem Legislatoris attendant; vt ex æquitate, non ex verbis legis iudicent. Duobus modis legem interpretari possumus; vel scriptum & verba sequimur, quod qui faciunt, agere summo iure dicuntur, & ab Arist. ἀκριβοδίκαιοι: vel sententiam & consilium Legislatoris consideramus, quem in tali casu verisimile est voluisse eam adhiberi seueritatem, quam verba legis crudè accepta præ se ferunt: hoc qui faciunt æquitatem sequi, & ex æquo bonoque consulere dicuntur, quod maximè laudatur in iudicijs.

Exemplum proponit Arist. 1, Rhet. cap.13. *Ne quemquam ferro vulnerato*, aliquis annulo ferreo, quem habet in manu percutit alium (nam primis temporibus annulos ferreos etiã viri principes gestabant, solisque legatis ad exteras gentes iuris aurei publicè dabantur) ex verbis legis reus est, re autem verà iniustè nihil fecit, æquitatem scilicet respicientibus, neque enim id consilium fuit Legislatoris, vt is condemnaretur, qui annulo ferreo, sed

qui

qui gladio, hasta, pugione percussisset.

Aliud habet Maginus. Lex est. *Vetus Imperator nouo Imperatori tradat exercitum alioqui capitale esto*. Epaminondas Thebanorum Imperator cum bellum gereret ad versus Lacedæmonios, successori suo noluit exercitum tradere, quod timeret ne eo duce Resp. malè administraretur impeditissimis temporibus, ipse interim paucis post diebus insignem de Lacedæmonijs victoriam reportauit. Accersitur capitis, & videtur contra legem haud dubiè deliquisse; sed quia pro salute Reip. id probauit esse factum, venia dignus est, & ab æquis iudicibus absoluitur.

Pari ratione si quis adolescens magnæ spei virtutisque, imprudens, vel iracundia, aut vehementi aliqua animi commotione abreptus peccauerit, qui hactenus fuisset innocens; aut dux aliquis, & vir in Rep. princeps, cuius summa in ciues suos existant merita, maioraque sperentur, æquitati locus erit, ac veniæ, ex Aristotelis mente. 1. Rhet. cap. 13.

LECTIO V.

De Testibus.

ARistoteles 1. Rhet. cap. vlt. duo facit testium genera, vnum eorum quos scriptores antiquos, & illustres viros dicit, quorum sententiæ graues, & Apophtegmata laudantur, & ad aliquid probandum afferuntur: alterum eorum qui præsentes voce vel scripto ferunt testimonium, de his primò agendum, quia causam propiùs atringunt.

PVNCTVM I.

Qua ratione possit aliquid à testibus confirmari.

Testium Commendatio.

IN appellandis testibus hæc erunt Oratori præstanda. I. Producendi testes erunt non sine magnifica laudatione, qua fides illorum, & authoritas commendetur; huius meminit Orator 1. in Verr. num. 13. *Sunt testes viri clarissimi nostræ ciuitatis, quos homines à me nominari non est necesse: eos, qui adsunt appellabo: quos si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui est in consilio C. Marcellus; scit is quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atq; præsidio Siculi maximè nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa Prouincia adiuncta est*.

Hoc idem multis vrget contra Fannium orat. Pro Rosc. Com. 44. *Manilio & Luscio negas esse credendum? dic, aude. Est tuæ contumaciæ, arrogantiæ vitæq; vniuersæ vox. Quid ex effectus, quàm mox ego Luscium, & Manilium dicam, ordine esse Senatores, ætati, grandes natu: natura, sanctos, & religiosos: copijs rei familiaris, locupletes & pecuniosos? non faciam, nihil mihi detraham, cùm illis exactæ ætatis seuerissimè fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione, quàm illorum seuerissima senectus desiderat meam laudem*. 3. Verr. 4. Cæcinna 77.

Testis oculatus.

II. Eos producat qui rem, quam testantur, exploratam habeant, & eam non auribus tantum sed oculis vsurparint, vtrumque præstat Cic. pro Archia nu. 27. *Quid horum infirmari potest? Heracleæ esse eum adscriptum negatis? adest vir summa authoritate, & religione & fide, qui se non opinari, sed scire: non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses Legati nobilissimi homines, qui huius iudicij causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt*. Idem Verr. 7. nu. 164. Iam mei testes veri sunt, &c.

Testis auritus, & alias auditus à Iudicibus.

III. Testes suspectæ dubiæq; fidei cùm producuntur, possunt defendi, si Iudices in alijs rebus ferant eorum testimonia, vel non coerceant: aut si ostendamus esse testimonium ijs de rebus, in quibus etiã improbissimus quisq; mentiri non possit. Hoc prudenter vrget Arnobius cùm Poetarum de Deorum nequitia testimonia confirmat lib. 4. *Sed Poetarum figmenta sunt hæc omnia, & ad voluptatem composita lusiones: non est quidem credibile homines minime brutos, & vetustatis remotissimæ vestigatores, aut non eas inseruisse suis carminibus fabulas, quæ in notionibus hominum supe-*

superessent, atque in auribus collocatæ, aut ipsos sibi tantum licentiosi voluisse iuris adsciscere, vt confingerent per stultitiam eas res, quæ nec ab insania procul essent remotæ, & quæ illis à Dijs metum, & periculum possent ab hominibus comparari. Sed concedamus vt dicitis, deformitatum tantarum concinnatores esse, atque inuentores Poetas immunes tamen à Deorum maletractione, nec sic estis, qui talia cessatis maleficia vindicare, aut non legibus iuris, & seueritate pœnarum tanta iniustis obuiam temeritati, constitutumque à vobis, est ne quis posthac hominum id quod esset turpitudini proximum, aut Deorum maiestatibus indignum, loqueretur.

Aduersarij Testimonium.

IV. Inter omnia testimoniorum genera valet illud plurimum, quod Oratoris arte, atque industria ab aduersario nunquam petitur. Minutius Felix in Octauio res Christianorum ab ipso testimonio Idolorum confirmat. *Ipse Saturnus, & Serapis, & Iuppiter, & quidquid Dæmonũ colitis, victi dolore, quod sunt eloquuntur, nec vtique turpitudinem sui nonnullis præsertim vestrum assentientibus mentiuntur, ipsis testibus eos esse dæmonas, de se verum cõfitentibus creditur: Adiurati enim per Deum verum, & solum inuiti miseris corporibus inhorrescũt, & vel exiliunt statim, vel euanescũt gradatim.*

In caussis verò forensibus Cic. 7. in Verr. n. 164. *Hoc tu Verres idem dicis, hoc tu confiteris, illum clamitasse, se ciuem esse Romanum: apud te nomen ciuitatis ne tantum quidem valuisse, vt dilationem aliquam crucis, vt crudelissimi, teterrimique supplicij aliquam paruam moram saltem posset afferre. Hoc teneo, hic habeo iudices, hoc vno sum contentus, omitto, ac negligo cætera: sua confessione induatur, ac iugulatur necesse est, qui esset, ignorabas: speculatorem esse suspicabare? non quæro qua suspicione: tua te accuso oratione.*

Rem eandem perficit, pro Comœdo, nu. 9. *Magnum est, quod coner, difficile est, quod polliceor, nisi eundem, & aduersarium, & testem habuerit volo vincat.*

Item pro Quintio num. 37. *Quis huic rei testis? Idem qui acerrimus aduersarius. In hac re te, te, inquam testem, Næui, citabo.* Bellè pro Cæcinnâ num. 25. 26. 27.

V. Huic testimonio proxima sunt illa, quæ ab amicis, & propinquis aduersariorum ducuntur; in his enim maximè creditur inesse veritas; quale est illud 5. in Verr. num. 166. *Vtar teste. Quo? Vettio Chilone homine Equestris ordinis honestissimo, atque ornatissimo, qui isti ita amicus, & necessarius, ut etiamsi vir bonus non esset, tamen quod contra istum diceret, graue videretur: ita vir bonus est, vt etiamsi inimicissimus iste esset, tamen eius testimonio credi oporteret.*

Scriptum Testimonium.

VI. Si testimonium descripto proferatur poterit illud confirmari contra superius dicta eiusmodi enim testimonia olim recepta erãt, modò sigillis essent notata, vt ex Oratione pro Quintio patet num. 25. *Veniunt frequentes, testificantur isti P. Quintium non stetisse, & se stetisse, tabulæ maximæ signis hominum nobiliũ consignantur: disceditur. Postulat à Turrieno Prætore Næuius, vt ex edicto bona possidere liceat, & quæ de testimonio ex scripto accipienda sunt.*

Iuratus Testis.

VII. Si iurati sint testes: tunc enim à religione sacramenti testimonium valet. Cic. pro Rosc. Comœdo à nu. 42. *Quo teste igitur hoc planum faciam? venerat, vt opinor, hæc res in iudicium? certè Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flauius. Quis Iudex? Cluuius. Ex his vnus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicit. Quis est ex his grauissimus? sine controuersia qui omnium iudicio comprobatus est Iudex. Quem igitur ex his tribus à me testem spectabis? petitorem? facinus est. Contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flauius est. Is iampridem est mortuus, Si viueret verba eius audieritis. Iudicem? Cluuius est. Quid is dicit* LL. CCCIↃↃↃ. *Panurgi nomine Flauium Fannio dissoluisse, quem tu si ex censu spectes: Eques Romanus est. Si ex vita: Homo clarissimus est: si ex te iudicem sumpsisti: si ex veritate; id quod scire potuit, & debuit. Nega, nega nunc Equiti Romano, homini honesto. Iudici tuo credi oportere, circumspicit, æstuat, negat nos Cluuij testimonium recitaturos. Recitabimus, erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium.*

Cuius-

Cuiuſque Oratio.

VIII. Eſt & aliud teſtimonium humanum, quod Orationem vocant, à qua trahitur argumentum ſanè firmiſſimum, nimirum à verbis cuiuſque; cùm nihil ſit aliud Oratio, quàm, vt Græci dicunt, ἔργων σκιά. Inde Tull. in Clodium argumentatur pro Mil. num. 26. *Res erat minimè obſcura: etenim palàm dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe vitam poſſe. Significauit hoc ſæpè in Senatu; dixit in concione. Qui etiam Fannio fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret Milone viuo, reſpondit, triduò illum, ad ſummum quatriduo periturum.* In Piſo. item. num. 13. 14.

Neque verò ſemper omnibus teſtibus reſpondendum eſt: expedit enim aliquando ſuperſedere huic reſponſioni, vt ſi pateat indignos eſſe teſtes fide, aut reſponſione, vel ſi nō expediat teſtes ipſos lædere, vtpote magnæ authoritatis viros, & ipſi Oratori notos ac familiares. Sic tamen hac in re ſe gerere debet vt nullum cauſa ſua detrimentum accipiat. Tull. pro Plancio ſe pro teſtibus non eſſe reſponſurum ait, quod nihil opus eſſe videatur, & ſatis per ſe Iudices de illorum teſtimonijs iudicare poſſint. n. 59. *Quibuſcum me pugnantem meo more priſtino non videbitis: non quod mihi fas ſit quidam effugere, quod ſalus Plancij poſtulet: ſed quia neque, neceſſe eſt, me id perſequi voce, quod vos mente videatis; & quod ita de me meriti ſunt illi ipſi, quos ego teſtes video paratos, vt eorum reprehenſionem vos veſtræ prudentiæ aſſumere, meæ modeſtiæ retinere debeatis.*

Praxis confirmationis ab omni genere Teſtium peti poteſt ex Edmondi Campiani libello planè aureo, vbi conglobat omnia, quæ Catholicæ religionis veritatem aſtruũt. *Theatrum vniuerſitatis rerum ponamus ob oculos, quidquid eſt vſpiam, per ageremus: omnia nobis argumentum ſuppeditant: Eamus in Cœlum: Roſas & Lilia contemplemur: purpuratos nempe Martyrio, candidatos innocentia. Nunc è contrario ſi libet, inſpiciamus in Tartara Cremantur incendio ſempiterno, qui? Iudæi. Quam Eccleſiam aduerſati? Noſtram. Qui? Ethnici. Quam Eccleſiam crudeliſſimè perſequuti? noſtram. Qui? Turci, quæ Templa demoliti? noſtra. Qui? Heretici, cuius Eccleſiæ perduelles? noſtræ. Quæ enim Eccleſia præter noſtrum omnibus inferorum portis ſe oppoſuit? &c.*

PVNCTVM II.

Qua ratione ſint infirmandi teſtes.

A Teſtium moribus.

IMpugnanti teſtes vnus locus eſt, vt dicatur de toto genere Teſtium, quàm ſit id infirmum, & argumenta rerum eſſe propria, teſtimonia voluntatum. Inſignis eſt in hoc genere locus apud Tull. pro Flacco vbi vanitatem leuitatemq; Græcorum à teſtimonij religione alienam pluribus exagitat à num. 6. *At à teſtibus læditur. Antequam dico à quibus, qua ſpe, qua vi, qua re concitatis, qua leuitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis, dicam de genere vniuerſo, & conditione omnium noſtrum.*

Deinde num. 9. refutat hos teſtes Græcos, primum quidem in communi, auocata Oratione à proprijs illius cauſę teſtibus, ad omnes è Græcia teſtes.

At quos teſtes? primùm dicam id quod eſt commune, Græcos: non quo nationi huic ego vnus maximè fidem derogem. Verum tamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum Artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam ſi quæ alia ſibi ſumunt, non repugno: Teſtimoniorum religionem, & fidem nunquam iſta natio coluit; totiuſque huiuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Nunquam nobis ad rogatum reſpondent: ſemper accuſatori plus, quàm ad rogatum, nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt, ſed quemadmodum ſe explicent dicendo: Græcus teſtis cum ea voluntate proceſſit, vt lædat: non iuſiurandi, ſed lædendi verba meditatur; vinci, refelli, coargi putat eſſe turpiſſimum; ad id ſeparat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec grauiſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimuſq; deligitur.

Denique nominatim contra eos agit qui teſtimonium erant dicturi nu. 23. *Quid tu iſtum roges, Læli, qui priuſquam, hoc te rogo dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi ante præſcripſeris? quid ego autem defenſor rogem? nam aut Oratio teſtium referri ſolet, aut vita lædi.*

Bona.

Bona pars Orationis pro Fonteio occupatur in eodem testium refutandorum genere, quibus omnem testimonij, & iusiurandi religionem adimit, tùm in communi de vniuersa gente, tum singillatim de ijs ipsis qui contra Fonteium venerant, disputans, quibus alios testes longè grauiores opponit, cui Fonteio fauerent, à num.13. *Quid est igitur, vbi elucere possit prudentia? vbi discerni stultus auditor, & credulus ab religioso & sapienti iudice? nimirum illud, in quo ea quæ dicuntur à testibus, coniectura, & cogitatione traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto studio existimationis bonæ, quanta cura, quanto timore dicuntur. An verò vos id in testimonijs hominum barbarorum dubitabitis, quod persæpè & nostra, & patrum memoria sapientissimi iudices de clarissimis nostræ ciuitatis viris dubitandum non putauerunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus in Q. Pompeium hominem nouum non crediderunt, quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem & auctoritatem in testimonio cupiditatis, atque inimicitiarum suspicio derogauit. Ecquem hominem vidimus, ecquem uerè commemorare possumus parem consilio, grauitate, constantia, cæteris uirtutibus, honoris, ingenij, rerum gestarum ornamentis, M. Aemilio Scauro fuisse? tamen huius, cuius iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. Noluerunt ij, qui iudicabant, hanc patere inimicitijs viam, quem quisque odisset, vt cum testimonio posset tollere. Quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta authoritas quis ignorat? tamen is, cuius etiam sermo testimonij authoritatem habebant, testimonio ipso quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non potuit. Fuit, illis iudicibus diuinum ac singulare consilium, qui se non solùm de reo, sed etiam de accusatore de teste iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid spe aut metu deprauatum, quid à cupiditate aliqua, aut inimicitijs profectum videretur. An vero illi Equites Romani quos nos vidimus, qui nuper in Rep. iudicijsq; maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, vt M. Scauro testi non crederent: nos Belgarum, atq; Allobrogum testimonijs non credere timetis?*

Testis in causa sua.

II. Si testes in partem periculi venire doceamus, in quod adductus est ille, pro quo testantur: Sic enim testes esse non possunt in causa sua. Quod egregiè pro more suo tractat Cic. in Orat. pro Ros. Amer. num.102. *Alter si Dijs Immort. placet, testimonium etiam in Ros. dicturus est. Quasi uerò id nunc agatur, vtrum id quod dixerit credendum, an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen si sua res ageretur, testimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc quàm uersa, & mutata in peiorem partem sint omnia. Cùm de bonis, & de cæde agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & sicarius, hoc est qui illorum ipsorum bonorum de quibus agitur, emptor, atque possessor est: & eum hominem occidendum curauit, de cuius morte quæritur.*

Testis Domesticus.

III. Si probaueris testem esse domesticum, ridiculus est enim ait Cic. qui in lite, aut in iudicio, domestico teste pugnat, & sui ipsius testimonio abutitur. Atq; vt benè monuit Paulus Iurisc. non debent interrogari testes, quos accusator de domo produxerit. Cic. pro Flacco, num.22. seuerè, ac liberè reprehendit. *Hoc uerò quid est? una sedent, ex accusatorum subsellijs surgunt, non dissimulant, non uerentur de subsellijs queror? una ex domo prodeunt. Si uerbo titubauerint, quò reuertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat ne sibi aliquid quod ipse nolit, respondeat? Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ vel in accusatore antea, uel in patrono spectari solebat: callidè accessit; reprehendit: quo noluit adduxit: conuicit, & elinguem reddidit. Summa est in testibus. Hi uiuunt cum inimicis; adsunt cum aduersarijs, habitant cum accusatoribus.*

Seruus & Amicus.

IV. Pendet à superiore, illud tamen auget, si ne m-

si nempe non domesticum tantum testem esse, sed aut seruum, aut amicum, aut familiarem, vel affinem, & propinquum ostenderis. Nam vt Iulianus scripsit, non videntur idonei testes, quibus imperari potest, vt testes fiant. Et Callistratus cum primis in persona testis obseruandam putat, ne amicus ei sit, pro quo testimonium dicit. Etenim de his criminibus asseri potest, quod Horat. Epist. 10. ad Tuscum lib. 1.

—— hac in re scilicet vna.
Multum dissimiles ad cætera penè gemelli,
Fraternis animis; quidquid neget alter, & alter,
Annuimus pariter, vetuli, notiq; columbi.

Quod argumentum de seruis tractat pluribus. Cic. pro Mil. nu. 60. *In reum de seruis accusatoris cū quæritur, verum inueniri potest.*

Testis eiusdem Artis suspectus.

V. Non tantum affinitas, sed etiam officij similitudo, vel artis nonnunquam testes suspectos reddit. Vnde quidam IC. quærunt, vtrum Collega Collegæ, condiscipulus condiscipulo testis esse possit, quòd affinitas, & coniunctio studiorum arctum admodum vinculum faciat: vt enim est apud Liuium, à teneris annis amicitiæ ad senectutem vsque firmissima religiosaque necessitudine imbutæ sunt, atqui in iuuentute, studijsque hæc amicitia coalescit. Vnde Plinius Iunior Epist. ad Firminum, Magnas & graues causas cur suscipere debeat eius causæ patrocinium, ait esse, *quod,* inquit, *municeps meus, & condiscipulus, & ab ineunte ætate contubernalis pater tuus &c.*

Hinc probat Cic. inter alias Antronij preces, quibus eum conatur ad suam causam defendendam adducere, hanc reddit pro Sylla, num. 18. *Ad me sæpè veniebat Antonius, multis cum lacrymis supplex, vt se defenderem; & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse, multa mea in se; nonnulla etiam sua in me, proferebat, officia, quibus ego rebus ita flectebar animo, atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipse mihi fecerat insidias, deponerem; vt iam immissum esse ab eo Cornelium, qui me in sedibus meis in conspectu vxoris meæ, ac liberorum meorū trucidaret, obliuiscerer.*

Testis Inimicus.

VI. Superioribus expositum est, si probetur testis esse inimicus illi, contra quem fert testimonium; tunc enim omnino reijciendus erit, quamuis inculpatæ esset vitæ. Tātò enim procliuior est, ait Tacit. 1. Ann. iniuriæ, quam beneficio fidem exsoluere quia gratia oneri vltio in quæstu habetur. Plura huius argumenta suggerit Tull. pro Rosc. Amer. 103. in qua productos testes inimicos ei, vel esse, vel fuisse, contendit.

Testis Infamis.

VII. Si quem producis testem, ostendas esse infamem, nec enim solum ab vitæ splendore fides testibus conciliatur, sed etiam ab morum integritate, & sanctitate, quæ multò plus ad faciendam fidem momenti habet. Hinc eleuat testium fidem fraudulentam, & ironicè carpit illarum leuitatem, tum quod essent impudicæ fœminæ familiares, Cic. pro Cælio, num. 63. vbi testimonium verbis simplicibus conceptum, nec vllis ambagibus inuolutum, vocem veritatis appellat. *Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes huius manifesto deprehensi veneni dicerentur. Nulli enim sunt adhuc nominati; sed non dubito, quin sint pergraues, qui primum sint talis fœminæ familiares; deinde eā Prouinciam susceperint, vt in balneas contruderentur: quod illa nisi à viris honestissimis, ac plenissimis dignitatis, quam velit, si potens, numquam impetrauisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt, Testis egregios. Deinde temerè prosiluerunt. Homines grauitati deditos, sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pixidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repentè euolasse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem cum iam manum ad tradendum pixidem porrexisset, retraxisse, atq; illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse, ò magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatē, solertiam, contraq; fictas omniū insidias facile se per ipsam defendat.*

VIII. Maioris est artifici refutare testes, in quos illa suspicio superiorum, aut vitiorum, aut inimicitiarum cadere non potest, cū

ſcilicet producuntur probatæ vitæ teſtes, ac notæ integritatis. Ad hos ergo refellendos 1. poſſet vſurpari, quod antiqui dicebant, pleroſque exiſtimare gratuitum ſe præſtare Deo obſequium, ſi teſtimonio ſuo licet falſo, reum amicum, aut quemlibet alium è præſenti mortis, aut famæ, vel fortunæ periculo, liberent, quód exiſtimaſſe videtur Cic. qui pro Ligario tale mēdacium vocat honeſtum, & misericors. num. 16. *Quod ſi Cæſari probare poſſemus, in Africa Ligarium omninò non fuiſſe: ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti ciuis calamitoſi conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine, & periculo ciuis, refellere, & coarguere noſtrum mendacium, & ſi eſſet alicuius, eius certè non eſſet, qui in eadem cauſa, & fortuna fuiſſet.*

Inſignem huius loci formam habes pro Mur. qua grauiſſimum licet apud Romanos Catonis teſtimonium, tantumque vt vulgò de incredibilibus dicerent, ne ſi Cato quidem author ſit, id eſſe probabile, & cui teſti, ne Catoni quidem ſtandum eſſe, id inquam eleuat Cic. ſimulque docet contra huiuſmodi teſtes, deprecandos eſſe iudices, vt nulla dignitatis teſtium habita ratione, tantum quid dicant, intueantur, num. 58. *In quo ego accuſatore, Iudices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murænæ dignitas illius, ne quid exſpectatio Tribunatus, ne quid totius vitæ ſplendor, & grauitas noceat: denique ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, vt multis prodeſſe poſſet.*

Teſtis Abſens.

IX. Vſui eſſe poteſt cùm teſtimonia de ſcripto prolata refutanda ſunt, quod, vt ait Calliſtratus, Adrianus ſemper reſponderit, non teſtimoniis, ſed teſtibus credi oportere. Tacit. ſeu Fabius Dial. de Orat. *Teſtimonia in publicis non abſentes, nec per tabellam dare, ſed coram, & præſentes dicere cogebantur.*

Refutationis huius ideam habet Cic. pro Flacco, num. 90. *At Falcidianum crimen eſt ingens. Talenta quinquaginta ſe Flacco dicit dediſſe. Audiamus hominem, non adeſt. Quomodo igitur dicit? Epiſtolam mater eius profert, & alteram ſoror: Scriptum ad ſe dicunt eſſe ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is qui ſi aram tenens iuraret, credere nemo, per epiſtolam, quod volet, iniuratus probabit? atqui uir? quàm non amicus ſuis ciuibus? qui patrimonium ſatis lautum, quod hic nobiſcum conficere potuit, Græcorum conuiuijs maluit diſſipare. Sed tamen quis tibi, Læli, de epiſtolis iſtis indicauit? mulieres negant ſe ſcire. Quis? is ipſe: igitur ille tibi ſed ad matrem, & ſororem ſcripſiſſe narrauit? an etiam ſcripſit rogatu tuo? his tu igitur epiſtolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo abſente auctore laudato; tantum te crimen probaturum putaſti. Præſertim cum ipſo non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falſam epiſtolam habituram ponderis, quàm ipſius præſentis fictam uocem, & ſimulatum dolorem?*

Adde quod plurimùm facit in eo ſubtilis diligentia, ſi cognoſcatur qua confidentia dicát, aut trepidatione, quam conſtanti fronte, & immutato vultu, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, teſtimonium ferat, quod in abſente fieri non poteſt.

Denique fidem negamus ijs teſtibus in quos iſta cadunt, ira, vel odium, vlciſcendi ſtudium, dolor iniuriæ, honoris & gloriæ, pecuniæ vel imperij cupiditas, periculi timor, æs alienum, anguſtia rei familiaris, audacia præceps, leuitas, crudelitas, impotentia, ſtultitia, ebrietas, amor, animi mentiſque perturbatio, ſpes efficiendi quidpiam, & aliæ perturbationes, quibus in ſuſpicionem veniunt teſtis, aut accuſatori, vel reo velle gratificari. Eam ob rem plus ſignis, & argumentis credi oportere docet Orator, quàm teſtibus, quos corrumpi poſſe, vel pretio, vel gratia, vel metu, aut ſimultate monet ac præcipit, Orat. pro Cœl. num. 22. *Equidem uos abducam à teſtibus: neque huius iudicij ueritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in uoluntate teſtium collocari ſinam: quæ facillimè effingi nullo negotio flecti, ac detorqueri poteſt argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus; res cum re, cauſa cum cauſa, ratio cum ratione pugnabit.*

LECTIO VI.

De Pactis, Tabulis & Signis.

Licet hæc potius ad Fori contentiones, & Iuris ſcientiam, quàm ad vſum Eloquentiæ pertineat, quia tamen ab Oratore non-

nunquam tractantur in causis, ne videamur aliquid omisisse, paucis rem totam attingimus.

PVNCTVM II.

De Pactis, & Conuentis.

DEfinitur à Cic. 2. de Inuent. num. 68. id quod inter aliquos conuenit. Ab Vlpiano duorum consensus, atque conuentio, ex quibus patet huc pertinere quæcunque homines sibi mutuò permiserunt. Quorum tantum momentum est, vt Ciceroni 1. de Offic. num. 23. Fundamentum iustitiæ sit dictorum conuentorumque constantia, & veritas. Adde quod nihil inter homines sanctius esse debere videatur, quam ius, cùm in eo tota fides humana versetur, alioquin interitura, si tantum signis, & tabulis credat, quam in rem egregiè Philos. Seneca 3. de Benefic. cap. 15. *Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! Vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus; sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes: ille per tabulas, plurium nomina interpositis pararys. Facit: Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis, ac iustitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quam animis creditur.*

Aristoteles magnus Author Eloquētiæ vlt. Rhet. c. 1. in pactis tractandis eatenus versatur, vt vel ea exageret, vel deprimat, fidem eis conciliet, vel detrahat, prout à se, vel ab aduersario faciunt, siquidem planè eadem ratio est, quę in testibus: quales enim fuerint illi, inter quos intercesserūt illa pacta, talia esse credentur. Atque ita inspiciendi erunt mores, & fides eorum, qui pactum fecerunt: ab ijsq; sumetur argumentum, vt dicamus sanctissimum esse illud, optimumq; fœdus & pactum, quod ab integerrimis sancitum est.

Præterea multum iuuabit imprimere pacti vim, rem ipsam pacto contentam, & eius finem, totamque rationem, qua pactum transactum est: iure enim magna argumentorum vbertas erit in vtramque partem; nimirum si pactum trāsactum est ex inaugurato, nec seruatis ritibus, qui ex cuiuslibet nationis moribus, & institutis sunt colligendi: si neque loco, neq; die debito, de re humano generi perniciosa, aut Reip. vt priuatis hominibus, quale illud inter coniuratos Catilinæ de vrbe euertenda; si non tam ad publicam, quam ad priuatam quorundam vtilitatem factum, & sic de cæteris, quæ in vtramque partem non parum Oratori conferunt.

Deinde obseruandum erit, vtrū pacta conueniant legibus; omninò ipsa lex pactū quoddam est atque conuentio; vt qui fidem fallit, pactionesque subuertit, is leges ipsas tollere censeatur. Pactis etiam continentur multa negotia, quæ qui facit irrita, eadem opera cōmercium inter homines, ac vsum dissoluit.

Ad idem etiam videndum est, an pactū alicui pacto, aut iuri-scripto, vel naturali opponatur, quæ multis illustrat Cic. 3. Off. num. 92. Vbi fusè docet quænam pacta seruanda sint, quæ non, num. 94. *Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quæ non ijs ipsis vtilia, quibus illa promiseris. Sol Phaetonti filio facturum se esse dixi quidquid optasset: optauit, vt in currum patris tolleretur, sublatus est insanus. Atque quæ constitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat, in hoc promissum patris non esse seruatum?*

PVNCTVM III.

De Tabulis.

TAbulæ sunt testimonia, quæ ex scripto proferuntur, quibus Pacta, Conuenta, Contractus & Codicilli, Stipulationes, aut testamenta, vel quiduis eiusdem generis continetur; est autem Oratoris illarum authoritatem amplificare pluribus, aut eleuare, ratas esse, vel irritas probare; quibus fidem addere conabitur, si pro se facere intellexerit. Sin contra pro aduersario, multis rationibus fidem adimet. Ex hoc loco Tull. commendat Tabulas, quibus Archias Poeta professus fuerat, num. 8. *At non est professus; quæ sola ex illa professione collegioque Prætorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem.*

Iam in vtramque partem quomodo Tabulæ, vel confirmari possunt, vel infirmari præcepta sunt ista.

I. Antiquitas illis multum affert auctoritatis, vt contra nouitas detrahit. Tert. lib. 2. Scripturas sacras omnibus profanis, ab antiquitate, sic anteponit, cap. 19. l. 2. Apolog. *Primùm instrumentis ipsis auctoritatem summa antiquitas vendicat, apud vos quoque religionis est instar, fidem de temporibus asserere. Omnes itaque substantias, omnesq; styli vestri gentes etiam plerasque, & vrbes insignes historiarum causas, & memoriarum, ipsa denique effigies literarum indices, custodesque rerum, ipsos inquam Deos vestros, ipsa templa, & oracula, & sacra vnius interim Prophetæ scrinium sæculis vincit, in quo videtur thesaurus collocatus Iudaici sacramenti, & inde etiam nostri*: quibus agit de Prophetarum antiquitate.

II. Plurium Tabularum consensus ad faciẽdam fidem multum iuuat; contra verò discrepantia minuit auctoritatem. Hoc argumento Christianam veritatem Philosophię præfert Lactantius Orator, cùm probat Apostolos nihil fictum scripsisse Inst. 5. cap. 3. *Abfuit ab illis fingendi voluptas, & astutia, quoniam rudes fuerunt: at quis possit indoctus apta inter se, & cohærentia affingere, cùm Philosophorum doctissimi Plato, & Aristoteles, Epicurus, & Zeno ipsi sibi repugnantia, & contraria dixerint. Hæc est enim mendaciorum natura, vt cohærere non possint. Illorum autem traditio non vera est.*

III. Si integræ, si nec corruptæ, nec suppositæ sint; contrarium fidem omnem tabulis abrogat. Tull. in Orat. pro Cluent Verris Prætoris tabulas, propter quasdam lituras, corruptas esse contendit, num. 92. *Quod C. Verres Prætor Vrbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tùm interlitus proferebatur.*

IV. Si tabulæ fiant à probis, & integræ famæ hominibus, alioquin ab improbis, ac dementibus compositæ reijciuntur. Sic apud Romanos prohibitum erat legibus, ne furiosi Testamentum scriberent, atqui improbitas quãta stultitia est? Contra quod posset exemplum proferri cuiusdam Tuditani, de quo Val. Max. qui cùm notæ esset infamiæ, vt pote qui nummos de nostris populo sparsisset, & vt verbis Tull. vtar è Phil. 3. velut tragicam vestem in foro trahens, cum maximo omnium risu, in foro conspectus fuisset, multaque furoris indicia reliquisset, tamen Testamentum fecit.

Denique tales habentur Tabulæ, quales ij sunt, qui eas vel confecerint, vel asseruarint. Hinc docet Cic. pro Archia Poet. custodes etiam propter tabulas infamari solere. num. 8. *Nam cum Appij Tabulæ negligentius asseruatæ dicerentur Gabinij, quamdiu incolumis fuit, leuitas post damnationem, calamitas omnem tabularum fidem resignasset: Metellus homo sanctissimus, modestissimusq; omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum Prætorem, & ad Iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit.*

Non omittendum quod plurimi putat Arist. Tabulas ab authoribus suis fidem, aut fraudem trahere, quare ad illarum confirmationem valebit æquitas, & experientia; ad confutationem improbitas & ignorantias.

PVNCTVM IV.

De Signis.

QVoniam per signa Chyrographum vel subscriptiones, & sigilla tabulis impressa intelligere possumus, testimonij loco sunt, & tabularum, proindè eodem quæ superiora modo tractari debent, & ex ijsdem argumenta desumi in vtramque partem. Cic. Lentulum sic vrget, dum ostendit illi coniurationis testes litteras cum sigillo Catil. 3. num. 10. *Introductus Statilius, cognouit manum, & signum suum: recitatæ sunt tabulæ in eandem ferè sententiam. Tùm ostendi tabulas Lentulo, & quæsiui cognosceretne signum. Annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum imago aui tui, clarissimi viri, qui amauit vnicè patriam, & ciues suos, quæ quidem te à tanto scelere etiam muta reuocare debuit.*

Aliquando iubet Orator reos sua signa recognoscere; vt illos vrgeat acrius, & conuincat, quod se fecisse gloriatur Cic. dùm ex hoc Cethegum audacem dibilitatum ait 3. Catil. num. 13. *Ac mihi quidem Quir. cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, deniq; vniusq; confessio: tùm multò illa certiora, color, oculi, vultus,*

vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, vt non iam ab alijs indicari, sed ipsi à se viderentur.

Potest Orator ex impressa imagine desumere argumentum, aut cauillationis id aduersarium, aut exornationis pro amico, si aliquid ornatus aspergere velit orationi.

Longè maior est fides in signis publicis ciuitatum, quibus sæpè Tull. vtitur in Verrem pro Siculis & Siracusanis, qui literas publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, à Verre sublatas queruntur 6. in eundem n. 140. *Quas ego literas obsignandas sigillo publico, deportandasque curaui.*

Signum suppositum, aut per vim, metum, & fraudem extortum nullum esse docet Cic. 7. in Verr. num. 101. *Cleomenem & Nauarchos ad se vocari iubet. Veniunt, accusat eos, quòd eiusmodi de se sermones habuerint: rogat vt id facere desistant, & in sua quisque naui dicat, se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum: Enimuero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat, aduocat amicos statim: quærit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit. Respondit vnusquisque, vt erat præceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum, prouidens homo: vt contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione vteretur. Derisum credo esse hominem amentem à suis consiliarijs, & admonitum hasce ei tabulas nihil profuturas: etiā plus ex nimia Prætoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum.*

LECTIO VII.

De Quæstionibus.

GEnus aliud probationis in artificiosæ Quæstiones continent, quarum quia frequentior est vsus etiam in iudicijs nostris, operę pretium sit inuestigare quo pacto possit illis vti Orator in vtramque partem.

PVNCTVM I.

Definitio. Diuisio.

CRuciatus intelligo, quibus rei ad sceleris confessionem adiguntur. Ad veritatem vel ab inuitis eliciendam quæstionem inuentam esse clarum est; quam Iudicium publicum appellant aliqui, Fabius Tormentum, idque duplex, aliud graue, quod Quæstionem dicimus, in quo adhibentur horrenda ad carnificinam, instrumentorum genera, nodosæ fidiculæ fronti, & temporibus adstrictæ: Taxilli quibus digiti comprimuntur: Cunei qui medijs tibijs compressis magna vi adiguntur: Forcipes candentes, quibus carptim miseros vellicant: Stimuli, quibus pungunt & lacinant. Cothurni clauis suffixi: Vngulæ sulcandis lateribus admotæ, Equuleus distendendis ossium commissuris: Ardentes laminæ mollissimis quibusque corporis partibus applicatæ? Mantile in fauces immissum: Pix liquida: Cruces, negatio victus, cæteriq; cruciatus, quos putidum sit conglobare, cùm nuperum in Christianos inuentum sit & æuo Ciceronis quæstiones, vel penè solo Equuleo, & membrorum extensione exercitæ fuisse videantur.

Genus aliud leuium tormentorum quæ Tull. in Topic. num. 74. reuocat ad necessitatem, vt cum blanditijs, vino, precibus, præmijs, & promissis veritas elicitur. Hinc Horat. lib. 1. epist. 18.

Arcanum neq; tu scrutaberis vllius vnquam,
Commissumq; teges, & vino tortus, & ira.

PVNCTVM II.

Quomodo possit aliquid à quæstione confirmari.

I. FAciunt ea quæ de eius vi ad extorquendam veritatem à varijs dicuntur, à Cicerone quidem in Top. numer. 74. *Facit etiam necessitas fidem, quæ tùm à corporibus, tùm ab animis nascitur. Nam & verberibus torti, igni fatigati, quæ dicunt ea videtur veritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi*

animi fiunt dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem.

Scitè Liuius in hanc rem lib. 10. *Vrgente conscientia scelerati homines conspectum tortoris, verberumq; non sustinent duritiem.* Et alia eiusmodi quæ fidem corrogant confessioni per quæstionem extortæ.

II. Si quis tormentis coactus quippiam fateri, post quæstionem in veritate manserit, & in confessione perseuerarit, creditur illud firmissimum, cæteroquim vt plurimum inualidum: vndè post quęstionem interrogatur num sibi constet in rebus dictis. Sic olim Alexander, vel in hoc verè Magnus. Philotam licet in Equuleo confessum crimen, non antè damnari voluit, quàm denuò, & interuallo rogatus, & quæ fassus esset in tormentis agnouisset.

III. Si nulla vi tormentorum adduci potuit innocens, vt contra veritatem crimen impositum fateretur: triumphat in dicendo patronus, ac defensor. Ita Minut. Felix in Octauio, cùm à constantia Martyrum inter cruciatus fidei Catholicæ veritatem astruit. *Quàm pulchrum Deo spectaculum, quando Christianus cum dolore congreditur, cùm aduersus minas, & supplicia componitur, cùm strepitum mortis, & terrorem carnificis irridens insultat: cùm libertatem suam inter Reges, & Principes erigit, soli Deo, cuius est, cedit; cum triumphator, & victor ipsi secundum se sententiam dixit, insultat, fecit enim quidquid, obtinuit.* Eundem triumphum erigit mulieri septies ictæ D. Hieron.

IV. Confirmatur quæstio, si ostendantur rectè facta in eos, qui vim tormentorum pertulerunt constanter, moriq; maluerunt quàm mentiri: ex cuius falsi criminis confessione turpem, & acerbam mortem expectare poterant, ac debebant.

PVNCTVM III.

Quibus quæstio possit infirmari.

AD infirmandam quæstionem longè plura possunt afferri 1. quod fragilis sit, & fallax, quæ tormentis exprimitur, Confessio. Vt enim infirmitas cogit quosdam vera fateri, sic & falsa docet comminisci. Atque vt ait Author Heren. lib. 2. *Qui in equuleo est positus, scire aut suspicari facilè potest, quid audire quæsitor velit, quod cùm dixerit, intelligat sibi doloris finem futurum.*

Nec peritè minus in partic. num. 50. *Sæpè etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpè sunt, morique maluerunt falsum dicendo, quàm verum inficiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, vt eos, qui his cariores, quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem à natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos, quos oderant.*

Doloris impatientia victus adolescens apud D. Hieron. in muliere septies icta, quod non admiserat adulterij crimen affictum, confessus est, tormentisque succubuit innocens.

Sed haud scio, an alicubi melius quàm pro Sylla Cic. de toto genere quæstionum disputarit, vbi quæstiones eleuat è loco communi, & ei vitam Syllæ opponit. numer. 78. *Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tùm animi, tùm corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rerum angustijs, nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. Nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, si à vobis Iu. vitæ perpetuæ vox, ea, quæ grauissima debet esse, audietur.*

Hanc ob causam Vlpian. quæstionem vocat rem fragilem, & periculosam, & quæ veritatem fallat, quod scilicet an vi doloris adactus verum dixerit, vel mendacio se à cruciatu liberare voluerit, anceps coniectura fit. Cuius dubij causam reddit, Curtius in Alex. lib. 6. *Quoniam & vera confessis, & falsa dicentibus, idem doloris finis ostenditur.*

In reliquis videndæ erunt circumstantiæ singularum quæstionem, vt alia ex ipsis ducantur argumenta. Maximè vero erit opportunum instituere totius quæstionis narrationem aliquam, vt quid in ea contra ius factum sit appareat; quod facit Tull. pro Mil. Vbi quæstionis fides infirmatur, quod Appius,

pius, & apud se seruos habuisset, & ab accusatore producerentur, & ipsemet quæstionem haberet de seruis, qui in eius gratiam facilè mentiri possent. Num.60. *Sed quæstiones vrgent Milonem, quæ sunt habita nunc in atrio libertatis. Quibusdam de seruis? rogas? de P. Clodij. Quis eos postulauit? Appius. Quis produxit? Appius. Vnde? Ab Appio. Dij boni! quid potest agi seuerius? de seruis nulla quæstio est in Dominum, nisi de incestu, vt fuit in Clodium. In reum de seruis accusatoris cùm quæritur, verum inueniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? heus tu Roscio, vbi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit Certa Crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? subito arrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, & in arcas conijciuntur, ne quis cum ijs collo qui possit. Hi centum dies penes accusatorem cùm fuissent ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?*

Non est omittendum aliud Cic. documentum partic. num.51. alter locus impugnandarum quæstionum est, si ea quæ dicta sunt, aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta subtiliter reprehenduntur.

Aliàs Orator poscit quæstionem, quæ ab aduersario negatur: tunc enim illa negatio, ad criminis suspicionem detorqueri potest. Id obseruat Cic. pro Rosc. Amer. num.119. *Dixi iam antea sæpenumerò postulatos esse ab istis duos seruos in quæstionem, tu semper T. Rosci recusasti. Quæro abs te ijne, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commouebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur. Postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostræ ciuitatis. Res porrò abs te eiusmodi postulabatur, vt nihil interesset, vtrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere. Quæ cùm ita sint quæro abs te, quam ob causam recusaris cùm occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Seruos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. Quod à vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est, quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerunt, perniciosum vobis futurum sit, &c.*

Eundem locum tractat in contrariam partem pro Mil. nam postquam illius innocentiam comprobauit, soluit obiectionem de seruis; criminabantur Milonem, quòd illos, quasi sibi conscius esset, libertate donasset, ne quæstioni subderentur, & rem, vt gesta fuerat, indicarent, contrarium infert, eum potius criminandum, quòd ijs non satis ampla præmia contulisset. numer.58. *Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet ne indicarent, ne dolorem præferre non possint, ne tormentis cogerentur occisum esse à seruis Miloni in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit, Iure, an iniuria? nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quæstio est, id agamus: hoc quod tormentis inuenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmijs: nescis inimici factum reprehendere.*

Superest denique vt secundum Aristotelem exempla proferantur, vel ex antiquis repetita, vel ex recentioribus; multa refert Val. Max. lib.8. cap.4. quibus aut creditum non est, aut temerè habita fides est.

LECTIO VIII.

De Iureiurando.

INter probationes artis expertes ponitur iusiurandum; quanta verò debeat esse iusiurandi fides, ac religio, quàm sanctè, pieque seruari debeat, vel hosti, breuiter sed benè, & multa paucis Cic. de Fide & Constantia Reguli loquutus.3. Offic. num.111. *Nullum vinculum ad astringendam fidem, iureiurando maiores arctius esse voluerunt: Id indicant sacra, indicant leges in 12. tab. indicant sacra, indicant fœdera quibus etiam cum hoste deuincitur fides: indicant nationes, animaduersionesque Censorum, qui nulla dare diligentius, quàm de iureiurando indicabant.*

(∴)

PVNCTVM I.

Definitio.

Est affirmatio vel negatio rei sacræ contrectatione confirmata. Ciceroni verò 3. de off. num. 104. est iusiurandum affirmatio religiosa. Quod autem affirmatè: quasi Deo teste, promiseris, id tenendum est. Aristoteli 1. cap. vlt. *Dictio cum diuina veneratione probationis expers.*

Testimonium porrò iureiurando firmatum longè validius est reliquis; quippe tam antiqua est apud omnes iusiurandi Religio, vt ad dirimendas quaslibet controuersias olim interponeretur apud Romanos, maximè regnante Numa. Hic enim tanto religionis cultu omnium pectora impleuerat, vt fides, ac iusiurandum propulso legum, ac pœnarum metu, ciuitatem regeret: atque ne tandem in contemptum veniret iusiurandum formulas interposuerunt, tres penè maiores, quæ vel sua insolentia, vel atrocitate metum, ac formidinem incuterent. Nam ex Pausania in Heliacis, Græci Iouis effigiem habebant, qui ὅρκιος dicebatur tanquam iurisiurandi vindicem; ante cuius pedes erat tabula, in eaque incisi elegi versus atroces ad horrorem peierantium compositi.

Plut. in vita Dionysij Syracusani ad maiorem religionem iurantibus iniiciendam, narrat iussos fuisse templum Veneris, & Proserpinæ iurantes ingredi, sacrisque quibusdam factis. Vestem Deæ purpuream induere, & sic sumpta ardenti tæda iurare.

Apud Arianum ὅρκος Bitiniæ flumen est, in quo periuros probare consueuerant, eos enim suis vorticibus inuoluere, ac mergere credebatur.

Denique Romani diras imprecationes iurandi formulis inserebant. SI SCIENS FALLO, ITA ME DIESPITER SALVA VRBE HAC ARCEQVE, ET BONIS, ME DEIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM IACIO. Quæ ideo ad terrorem adhibebantur omnia, quòd, vt ait Symmachus lib. 1. ep. 54. *Omnia quidem Deo plena sunt, nec perfidis tutus est locus, sed plurimum ad metum valet delinquentis præsentia religionis.* Quæ fundamenti sunt instar, ad aliquid è iureiurando sumptum confirmandum, quibus accedere debent loci iam toties designati, à moribus personæ iurantis; nunquam enim religiosus frustra iurabit, malus verò contra, vel non rogatus. Quales igitur erunt mores, tale iusiurandum necessario futurum est existimandum.

PVNCTVM II.

Diuisio.

Ex mente Aristotelis huius loci quadripartita est diuisio: Nam eorum qui litigant, vel vterque, vel neuter iurat, vel reus tantùm, aut accusator ad arbitrium accusantis, aut aduersario iusiurandum permittentis, aut denegantis. Hæc obseruanda sunt.

I. Qui iusiurandum aduersario permittere renuit, dicet mores eius, ac vitam probè sibi notam, qui nimirum eo sit ingenio præditus, vt non dubitet peierare, quo non teneatur ea reddere, quæ debet. Quod eumcet, si doceat illum aliquando peierasse, vel falsum dixisse, aut aliquid flagitiosè deliquisse; verisimile namque est eum qui in aliqua re sit improbus, etiam in alijs sceleratum futurum; ex Cic. pro Rabir. Posth. num. 36. *Vbi semel quis peierauerit, ei credi postea, etiamsi per plures Deos iuret, non oportet.* Quod idem repetit pluribus orat. pro Rosc. Com. num. 46. *Qui mentiri solet, peierare consueuit. Quem ego vt mentiatur inducere possum, vt peieret, exorare facile potero. Nam qui semel à veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quàm ad mendacium perduci consueuit. Quis enim deprecatione Deorum, non conscientiæ fide commouetur? propterea quæ pœna ab Dijs immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim expactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui Dij immortales hominibus irasci, & succensere consueuerunt.*

Deinde suæ se causæ confidere dicet Orator, quæ tam sit aperta, vt eam in dubium vocare nihil sit necesse: quippe non dubitat quin Iudices etiam contra non iuratos aduersarios

farios sententiam dicturi sint, propterea nolle se iusiurandum aduersarijs deferre.

Postremò comparationem instituet, dicetque se malle iudicum religionem sequi, quos sciat iuratos sententiam laturos, quam aduersariorum, quibus fidem nullam habeat, vtpotè cupidis, & auaris, iudicibus autem integerrimis omnem.

II. Qui iusiurandum oblatum non admittit, decet pecunia sacramentum extorqueri posse, ac propterea nolle se iurare, ne pecunia corruptus esse videatur. Deinde hoc signum esse probitatis suæ, quòd improbi iusiurandum nunquam detractent. Tum non æquam esse prouocationem hominis impij, aduersus pium; quia is valde timidè accedit ad iusiurandum, vereturque ne temeritate sua Deum offendat; Impius verò rerum diuinarum humanarumque contemptor audacter iurare solet: atque in hac prouocatione idem est, ac si quis robustus, & valens infirmum prouocet ad certamen; ita prorsus se reus habet si innocens, & fretus causæ bonitate, pronum ad iusiurandum admittat, & illum nocentem causæque infirmitate iam cadentem.

III. Qui iusiurandum oblatum ab aduersario recipit, se tuetur, quòd fretus conscientia, & probitate sua pluribus nota, iurare sit paratus, quodque ipse sibi credat, tum propter rei veritatem, tum ob spectatos mores suos ab omni fraude abhorrentes, minimè verò aduersario, cuius improbitatem ipse alijque omnes probatissimam habent, quę tamen ratio eo valentior erit, quo melior, ac religiosior actu existimabitur; nam si malus apertè videbitur iudicibus, toti foro risum de se propinabit. Deinde quod iuramentum fidenter admittat, quia ipsi quoque iudices iurati de legibus iudicaturi sunt, & pro causa sua sententiam laturi.

IIII. Si quis iusiurandum defert alteri his vtetur rationibus. Prima quod rem totam superis committat, vltoribus fandi, atque nefandi.

V. Si rem totam aduersarij voluntati relinquat, vt non expectata iudicium sententia litem dirimat.

VI. Quod indignum sit recusare iusiurandum aduersario super ea re, de qua rogat iudices iuratos sententiam dicere.

Cæterum nihil potentius hac in re argumentum à moribus desumpto, vt quis aut iusiurandū admittat, aut recuset, permittat, aut neget, vbique periculum. Nam vt benè Vlpian. nonnulli faciles sunt ad iurandum, contemptu religionis: alij pèrquam timidi vsque ad superstitionem. Et sicut de Quæsitore dicit Fabius lib. Inst. 5. cap. 4. mentietur, qui tormenta ferre potest, mentietur etiam, qui non potest; quia aliis patientia facilè mendacium facit; alijs infirmitas necessarium. Ita in iure urando quidam timore mentiuntur, alii minis, alii neglectu religionis, quod vltimum adeò nunc serpit in deprauatos hominum mores, vel de illis dicat Iuuenalis Satyra 10.

Sunt qui fortunæ iam casibus omnia ponunt,
Et nullo credunt crimen rectore moneri,
Atque adeò intrepidi, quæcumque ad talia tangunt.

Alij sua periuria per summa impudentiam, ac impietatem tuentur, se lingua tantum, non mente iurasse dictitantes, atque in ore impiū illud Cic. habentes Offic. 3. num. 108. *Non enim falsum iurare, peierare est, sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere periurium est.*

LECTIO IX.

De Præiudicijs.

QVoniam maxima pars contentionū forensium consistit in probationibus arte carentibus, ait Fabius lib. 5. c. 1. Hanc vt vnam ex præcipuis, de præiudicijs omittere non debuimus.

PVNCTVM I.

Definitio.

PRæiudicia sunt anteriora quædam iudicia, quæ ad præsentis rei iudicium, aut causæ definitionem momenti aliquid adferre possunt; superioribus enim iudicijs debent posteriora confirmari, si rectè instituta sunt, ac perfectè iudicata. Etenim quod iam proborum hominum sententia cōfirmatum est, id omninò ijs vtile est, qui de eadem re li-

re litigant. Hoc Tull. ostendit pro Arch. Poeta, eumque in ciuitate retinendum concludit, quòd illum & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, ciuitate, cæterisque præmijs donarunt, & quod omnes qui aliquid de ingenijs iudicare poterant, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Quibus clarum est Præiudicia esse quædam Senatusconsulta, siue sententias atque decreta iam ante facta, quibus vtitur Orator ad similem causam, vt eadem ratione definiendam esse confirmet.

PVNCTVM II.

Diuisio.

EOrum tria sunt genera. I. Est earum rerũ, quæ ex partibus causis aliquando iudicatæ sunt, quæ rectius exempla dicuntur. Sic de rescissis Patrum Testamentis, vel contra filios confirmatis, propter easdem causas, quę in nostra controuersia inueniuntur. Vt puta si velit Orator aliquid decerni propter corruptos mores iuuentutis, dicet, olim testamenta rescissa fuisse, propter eandem causã, atque exhęredatos lege publica perditos adolescentes; cuius Præiudicij vis tum, non à decreto, sed à causa decreti sumetur. In hanc rem multa Valer. Max. lib. 7. & 8.

Hinc est illa definitio Asconij dicentis Præiudicium esse rem, quæ cum statuta fuerit, affert iudicaturis exemplum, quod sequantur. Quam confirmat Cic. dum Catilinam persuadet à Præiudicijs, non ab vrbe tantum, eijciẽdum, sed à naturæ finibus exterminandum esse 1. Act. num. 3. & 4. *An verò vir amplissimus P. Scipio Pontifex Max. Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum Reip. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atque incendijs vastare cupientem, nos Consules perferemus; decreuit quondam Senatus vt Luc. Opimius Cos. videret: ne quid Resp. detrimenti caperet. Nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus; occisus est cum liberis M. Fuluius consularis simili. S. C. Caio Mario & L. Valerio Coss. permissa est Resp. num vnum diem postea L. Saturninum Trib. plebis, & C. Seruilium mors à Reip. pœna remorata est? At nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huiusmodi S. C. veruntamen inclusum in tabulis tanquam gladium in vagina reconditum: quo ex S. C. Confestim interfectum te esse Catilina conuenit.*

II. In iudicijs ad ipsam causam pertinentibus, cum scilicet multa, quæ causæ nostræ annexa fuerant, iam iudicata sunt. Nimirum si in causa Cic. pro domo sua iudicatum antè fuisset, Clodium non iure adoptatum transisse ad plebem; neque iure potuisse fieri Tribunum pleb. facilè ex illo Præiudicio conclusisset, nõ iure, sed iniuria domum suam euersam fuisse, vel consecratam, bonaque sua publicata: quia superiora iudicia, quæ causæ annexa fuissent, nulla erant.

Sic in Milon. duo erant, primum maiestatis Milonem reum, secundum, fecisse Milonẽ Clodio insidias. Tullius igitur, quod Senatus censuisset nequaquam Clodij cædem contra Rempub. videri esse ab eo Præiudicio argumentatur, & immunem ab insidijs, & scelere Milonem arguit num. 12. *Sequitur illud quod à Milonis inimicis sæpissimè dicitur. Cædem qua Clodius occisus est, Senatum iudicasse contra Remp. esse factam. Illam vero Senatus non sententijs suis solùm, sed etiam studijs comprobauit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assensionibus vniuersi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis.*

III. Genus est, cum de eadem causa pronunciatum, & factum est decretum. Scilicet de re agraria, seu de dirimendis agris publicis pleb. Rom. aut ante Senatuconsulta, & plebiscita facta fuerunt: quare meritò ex vi illorum præiudiciorum, de eadem re, eodem modo statuendum fuit, suadente Cic. Et sanè non minimi monumenti sunt præiudicia. Vnde Oratoris est non ineruditi, si ius defendat, ire obuiam si premat alios, ac vrgat, ea in aduersarium quasi tela, & hamentatas hastas intorquere, quod facit Tull. pro Cluentio nu. 6. *Quamobrem à vobis, Iudices antequam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: Primũ, id quod æquissimum est, vt ne quid huc præiudicati adferatis. Etenim non modò auctoritatẽ, sed etiam nomen iudicum amit emus, nisi hic ex ipsis iudicauimus, acis ad causas iudicia iam facta domo deferemus: deinde si quam opinionẽ iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuellet si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit; ne repugnetis, eamque animis vestris, aut libentibus, aut æquis remittatis.*

PVN-

PVNCTVM III.

Qua ratione confirmentur Praiudicia.

PRo Præiudiciis quidem I. in citandis eiusmodi decretis, debet Orator eorum auctoritatem commendare, qui eam sententiam decreuerunt. Hoc monet Cic. pro Cluē. nu. 107. postquam Præiudicium composuit. *Ac ne ex facto solùm sapiētes illos iudicetis, sed etiā ex nominibus ipsis quod ij fecerint, rectissimè, ac sapiētissimè factū probetis. Quis P. Octauo Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior cōmemorari potest? non absoluit. Quis P. Considio constantior? quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis versari debet peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere? quæ quia cognita sunt ab omnibus verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir Iuuentius Pedo fuit ex vetere illa Iudicum disciplina? qualis L. Caulius? M. Basilius? qui omnes in iudicijs publicis iam tùm florente Rep. floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius. Cn. Nauius pari & integritate, & prudentia; quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par ijs, quos antea commemoraui, P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo qui absoluit, ambitiosus: qui distulit, cautus; qui condemnauit, constans existimatur.*

II. Præiudicium examinandum, & comparandum est cum iudicio nostro, causa cū causa, res cum re, vt in vtroque similitudo ostēdatur. Idem obseruat eadem orat. Cic. num. 55. postquam enim explicuit damnationem. Scamandri cum Oppianico cōuenire, sic probat. *Quis tum erat omnium, qui Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum, id quod habito daretur, esse quæsitum? quo porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, vt is sua sponte necare voluisse habitum putaretur.*

III. Hortandi sunt iudices, ac monendi, vt quod alias iudicatum est, nunc etiam obseruent, aliorumque decretis inhæreant; ibidem nu. 60. *Vtrum per Deos immort. magis est mirandum, quod is condemnatus est, an quod omnino respondere ausus est? quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios cōdemnassent tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudicijs debuerunt. An verò illi sua per iudicia rescinderent, cùm cæteri soleant in iudicando, ne ab aliorum iudicijs discrepent prouidere? & illi qui Fabricij libertum, quia minister in maleficio fuerat, patronum, quia conscius, condemnāssent, ipsum Principem, atque Architectum sceleris absoluerēt? & qui cæteros, nullo Præiudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent: hunc quē bis condemnatum iam acceperant, liberarent.*

Quod si apud eosdem iudices agatur, qui Præiudicium ante tulerunt, monendi sunt tātum, proposita iudicum constantia, vt in sententia perseuerent.

IV. Quia in iudicijs numerari Senatusconsulta, & decreta Principum solent. Ea Quintil. censet esse præferenda, *Aduersus ea*, inquit, *nullum est remediū, nisi aut inuenta quātulacumque differentia, aut aliqua, vel eorumdem, vel aliarum eiusmodi potestatis hominum, posterior constitutio illi contraria.*

Multum proderit etiam causam nostram exagerare pluribus, & ostendere grauiorem aliquam rem in controuersia positam esse, quam in ipsis Præiudicijs, propter quam longè potiori ratione, idem sit quod ante statuēdum. 1. in Catil. num. 3.

PVNCTVM IV.

Qua ratione infirmentur Praiudicia.

SI ostendatur causa esse dissimilis. Hoc animaduertit Orator pro Cluent. dum ostendit Balbi, Guttæ, & aliorum damnatorum iudicium non nocere Cluentio, quòd licet accusati erant, tanquam corrupti pecunia, ab illo tamen; ob alia crimina, damnati fuissent, num. 97. *At etiam Balbus est condemnatus, adde maiestatis: vt intelligas hoc iudicium cum illo non esse coniunctum; at est hoc illi*

illi crimen obiectum fateor: sed etiam legionem ab eo sollicitam in Illyrico L. Cosconij litteris, & multorum testimonijs planum factum est, quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege maiestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè, iam ista diuinatio est.

II. Excutienda sunt illa Præiudicia, videndumque fueritne aliquid in ipsis non ritè factum, quod eorum vim possit eleuare. Ibidem Tull. vt ostendat condemnationem non debere Cluentio nocere, ait, illum ex inuidia, & tumultu Tribunitio damnatum fuisse; in causa nihil esse præter inuidiam, errorem, suspicionem, contentiones quotidianas seditiosè, ac populariter conciratas, num. 95. *Quam quidem rationem vos Iud. diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi, vnicuiq; nostrum inferre possit vis Tribunitia conflata presertim inuidiæ, & contentionibus seditiosè concitatis. Optimis herclè temporibus, tùm cùm homines se non iactatione populari, sed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popilius, nec Q. Metellus clarissimi viri, vim Tribunitiam sustinere potuerunt; nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, ac iudiciorum remedijs salui esse possimus. Non fuit igitur illud iudicium, iudicij simile Iud. non fuit: in quo non modus est adhibitus, non mos, consuetudoque seruata non causa defensa, vis illa fuit, & vt sæpè iam dixi, ruina quædam, atque tempestas, & quiduis potius quàm iudicium, aut disceptatio, aut quæstio.*

Hoc eodem argumento licet actorum negligentiam, infirmitatem personarum, quæ tunc se tueri non potuerint; conditionem tēporis, aduersariorū gratiam, & potestatem, testes corruptos, inuidiam, ignorantiam, aliaque id genus proferre, quæ damnatorum causæ obfuerunt, hæc in Cluentio deprehenduntur omnia, multis numeris 106. & deinceps.

III. Debebit Orator ostendere, aliquid nouum causæ ab eo tempore accessisse, quod si in ea fuisset, nunquam eam tulissent sententiam iudices.

IV. Si non possit alio modo refelli Præiudicium, quam vt falsum esse ostendatur, videanturque iudices in eadem sententia perstare, ne inconstantes habeantur ad eos erit conuertenda Oratio, docendumque nihil obesse eorum constantiæ, famæ, religionis, sententiæ mutationem: quandoquidem Sapientis est rectè consulere, non autem in malè consultis perseuerare: non eorum culpa, sed Oratorum, & Actorum, fraudem illam admissam.

LECTIO X.

De Rumore, & Fama.

HVnc locum propius intueri certum est, quòd sit instar publici testimonij, tametsi multorum iudicio non tanti momenti sit, vt Oratoris animum occupare debeat, quod plerumque vix quidquam veri habeat, aut certi; Nam quisquis Rumores audit, addit & affingit auditis, quidquid aut credulitas, aut decorum suaserit, proinde fama sæpè veritatem opprimit, tamen operæ pretium est illam indagare, ne speciosis commentis deludamur.

PVNCTVM I.

Definitio.

EST ex Fabio, l. 5. cap. 3. Sermo sine vllo auctore dispersus cui malignitas initium dedit, incrementum credulitas; quæ definitio, quia tantum inanes? Rumores describit, ideò veris non est tribuenda. Alij narratiunculæ quædam, quas honestiori nomine NOVA vocare malunt, quæ vix audiuntur, & fidem amittunt. Eam ob rem cautelam hic adhibere debebit: Orator maximam, ne si noua narrat imprudens, veterem perdat fidem, & mēdax habeatur; Nam qui tantum audita refert sæpè fallit, falsus ipse prior; memor sit igitur Thaletis à quodam interrogati, quantū à verò falsum abesse, quantum, inquit, ab auribus distant oculi; quasi diceret eos plerūq; mentiri, qui audita, solum non visa referuat.

PVNCTVM II.

Diuisio.

COmmodè ergo dicemus alios esse Rumores inanes, grauiores alios. Inanes à

Cic.li.15.Fam.17. ἀδέσποτοι nominantur. *De Hisp. noui nihil, sed expectatio valde magna: Rumores tristiores, sed ἀδέσποτοι.* Cęlius apud eundem 8.Famil.1. *Subrostrarios* vocat, quod sub rostris otiosè residentes nouos Rumores, aut captarent ipsi, aut fingerent. Vnde in Saty. Poeta Magnus, Serm.2.Saty.6.

Frigidus à rostris narrat per cōpita Rumor. Cælestis in dicendo, viuendoq; vir D. Hieron. Apolog. contra Ruffinum, Rumigeros *Cereales nuntios* appellat, tanquam alteros Triptolemos, à Cerere ad spargendum non frumentum, sed Rumores missos in orbem. Ammi. Marcellinus, l.11. Rumorum *Aucupes* vocat, qui non tantum audita referunt, sed & multa ipsi confingunt cognitaq; conduplicant quorum ingenium describit apud Plautum in Comœdia nobilem Megaronides Senex.

Qui omnia simulant scire, nec quidquam sciunt.
Quod quisque in animo habet, aut habiturus est sciunt.
Id quod in aurem Rex Reginæ dixerit, sciūt.
Quod Iuno fabulata sit cum Ioue, quod neq;
Futura sunt, neque facta sunt; tamen illi sciunt.

Contra graues, & veri Romores sunt, qui cōstanti firmantur hominum opinione, certo & graui auctore, de re nō adeò à nobis remota quique iam diu constantes in ore omniū versantur. Nam tempus est lapis Lydius Rumorum, vt rectè monuit Tacit. Ann.2. *Rumores*, ait, *tempori permittantur quo facilè senescunt.*

Præter quæ duo Rumorum genera, ad hūc etiam locum spectare possunt fama, siue opinio, quam homines conceperunt de cuiuslibet moribus, quæque in aliorum laudem, aut vituperationem vulgo dicuntur; sed ista potissimum ad genus deliberatiuum pertinent, alia ad Iudiciale, superest inuestigandum, quomodo Rumores in vtramq; partem tractandi sint.

PVNCTVM III.

Contra Rumores.

PRimo quidem afferri potest locus communis de inconstanti variaque famæ, atque Rumoris natura. Vt enim præclarè Minut. Felix, *Fama semper in speciosis mendacijs alitur, offensa veritate consumitur.* Inter alia bene-multa quæ scribit Ouid. transform. 12. hæc habet de fama crescente.

Patria turba tenet, veniūt leue vulgus, eūtq;
Mixtaq; cum veris passim commenta vagantur,
Millia rumorum, confusaq; verba volutant,
E quibus & vacuas implent sermonibus aures:
Hi narrata ferunt alio, mensuraq; ficti
Crescit, & auditis aliquid nouus adijcit author.

Nam Rumores vbi spargi cœperint, subitò crescere solent, & in eam extendi magnitudinem, quæ credi non possit. Ad quos alludens Panegyristes Max. & Const. *Quæcunque*, inquit, *fama vltra naturam, qua fingitur discursus volucres mutuata, & postquam mille vocibus sonora percrepuit.* Hæc autem leuitas maximè obseruatur in rumoribus falsis. Vt enim ait sanctus, & Eloquens Hieron. *Rumor falsus, falsè disseminatur, quis igitur eiusmodi aniles fabulas audiat?* Istud Gorgiæ sæpius quærendum esset, quis magis fatuus, qui fabulas tam indoctas, rumusculos tam mendaces spargit, an qui credit, & alijs vendit auctiore pretio?

Pressit hoc argumentum acerrimi iudicij vir Tertull. in Apologet. l. 2. c. 7. refellens ea quæ vulgo in Christianos mentiebantur Ethnici. *Natura famæ nota est omnibus. Vestrū est.*

Fama malum, quo non aliud velocius vllum
Mobilitate vrget.

Cur malū fama? quia velox? quia index? an quia plurimum mēdax? quæ ne tum quidem, cùm aliquid veri affert, sine mendacij vitio est, detrahens, adijciens demutans de veritate: quid quod ea illi conditio est, vt nonnisi cùm mentitur, perseueret, & tandiu viuit, quamdiu non probat, siquidem vbi probauit, cessat esse, & quasi officio nuntiandi functa rem tradit, & exinde res tenetur, res nominatur. Nec quisnam dicit, &c. hoc Romæ aiunt factum, aut fama est illum Prouinciam sortitum, sed sortitus est ille Prouinciam; & hoc factum est Romæ. En fama malum? sed vt bonum sit, dixerisne? verum id, solidumque.

Iterum Tertull. l.1. ad nationes. *Fama nomē incerti locum non habet, vbi certum est, an verò famæ credat, nisi consideratus? quia Sapiens non credit incerto. Omnium est æstimare, quantacumq; illa ambitione diffusa sit, quātacumq; asseueratione constructa, quod ab vno aliquādo prĕcipuè exorta sit necesse est. Exinde in traduces*

lin-

linguarum, & aurum serpat, & ita modici seminis vitium, cætera Rumoris obscurat, vt nemo recogitet, ne primum illud os mendacium seminauerit: quòd sæpè fit, aut ingenio æmulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non noua, sed ingenita, quibusdam mentiendi voluptate. Meritò igitur fama tandiu sola conscia est scelera Christianorum. Hanc indicem aduersus nos profertis, quæ quod aliquando iactauit, tantoq; spatio, in opinionem corroborauit, vsque adhuc probare non valuit. Quomodo bonum dixeris, quod ab vno ore, siue mendacis, siue suspiciosi hominis primum extortum in auras inaniter diffunditur, vireſque acquirit eundo?

Non acutè argutèq; minus Cic. pro Cœlio contra famam disputat nu. 38. *At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest, in tam maledica ciuitate? vicinum eius mulieris miraris malè audisse, cuius frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit?*

Contra famę leuitatem multis obsecrat Iudices Cic. pro Plancio, ne disseminatis, dispersisq; sermonibus fidem habeant, à nu. 56. *Illud vnum vos magnopere oro, atque obsecro, cũ huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocentium subijciendas putetis. Multi amici accusatoris, nõnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium inuidi multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego si fontem maledicti reperietis, vt negligatis, aut dissimuletis vnquã postulabo. Sed si quid sine capite, aut si quid erit eiusmodi, vt non extet author, qui audierit, aut ita negligens vobis esse videbitur, vt, vndè audierit, oblitus sit, aut ita leuem habebit auctorem, vt memoria dignum non putarit; huius illa vox vulgaris auditu, ne quid reo innocenti noceat, oramus.*

II. Proponenda sunt pericula, quæ manant ex fama leuiter recepta, quamuis in rem. sic Cæsar, lib. 5. de bello Gall. Quæ enim ciuitates commodius, suam rem administrare existimantur, habent legibus sancitum; si quis de Rep. quid fama, aut rumore acceperit, vti ad magistratum deferat, neque cum quo alio cõmuniter, quòd sæpè homines temerarios, atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli cognitum est.

Quibus sententijs erunt adiungenda exempla. Plutarchus scriptor nobilis vnum refert in Demetrio, vbi ait Stratoclem cũ Athenienses bello nauali contriti fuissent circa Amorbum falsum de victoria Rumorem sparsisse; quo exemplo, per vnamquamque Tribũ constitutum est, & sacrificia, publicęque supplicationes decretæ, donec contrarium nuntium delatum esset: quò grauissimè commotus est populus in Stratoclem.

III. Leges, ac pęnæ rumigerulis propositæ, impositæq; vt facit Sophus Cheronẽsis in Nicia; ait enim Athenienses, hospitem quẽdam, quod in officina tonsoris de his, quæ in Sicilia gesta erant referret aliquid, in concionem vocasse, cumq; id probare non posset, in carcerẽ coniecisse, quod incerto rumore, ciuitatem penè omnem ad seditionem concitasset.

Apud Romanos verò, in huiusmodi Nugigerulos non rarò animaduersũ est: vt colligere licet ex his quæ Cic. de Pub. Valerio scripsit l. 2. de Nat. Deor. cui Præfectum Theatina Romam venienti, noctu duo iuuenes Equis albis insidentes dixisset Regem Perseum eo die captum, idque ipsi senatui nuntiasset, quasi temerè de Rep. loquutus esset, in carcerem coniectus est.

Quin & apud Tacitum ann. 12. Cęlio libertus Neronis atroci mendacio vniuersos perculit, affirmans superuentu XIV. legionis, iunctis à Brixello viribus cæso victore versã partium fortunam, eamq; ob causam paucos post dies iussu Vitellij pęnas luit.

PVNCTVM IV.

Pro Rumoribus.

Adferri potest, quod Plinius Iunior in Traiani Panegyr. his verbis pronũtiat. *Cæsar tales nos crede, qualis fama cuiusque est: huic aures, huic oculos intende, ne respicias clãdestinas existimationes, nullisque magis, quam audientibus insidiantes susurros. Melius omnibus quam singulis creditur: singuli enim decipere, & decipi possunt, nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.* Hinc vides quantum tribuat illi famæ, cùm eam facit æquissimam arbitrã cuiuslibet morum, ac vitæ.

Quod si eijcere non possit Orator, vt quibuscumque Rumoribus fides habeatur, obtinebit saltem ne reijciantur temerè, & in medio

dio relinquantur, donec clarior veritatis lux effulgeat. Hoc auté obtinebit, tum grauibus Sapientum sententijs, tum exemplis, & quotidiana rerum magistra experientia, quæ sæpè docuit fuisse deiectos perperā Rumores Reipub. totique populo salutares.

LECTIO XI.

De familiari Locorum vsu.

PLacet imprimis, quod de se profitetur. Antonius 2. de Orat. 162. *Ego autem, si quem nunc planè rudem instituí ad dicendum, velim, his potius tradam assiduis vno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, vt aiūt nutrices infantibus pueris, in os inferant. Sin sit is, qui, & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus vsu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, vbi nō seclusa aliqua aquula teneatur. Sed vnde vniuersū flumen erumpat. Qui illi sedes & tanquam domicilia omniū argumentorū cōmonstret, & ea breuiter illustret, verbisq; definiat.*

Factum est hactenus quod iubet Antonius, superest vt singulorum locorum breuiter vsus subijciatur in exemplo. Sit igitur hoc, multorum instar Orationis argumentum, Castimoniam mentis, & corporis diligentissimè procurandam.

Quoniam verò disputatio debet à definitione proficisci, dicendum erit illibatam integritatem esse verum corporis animique decus, & ornamentum.

Notatio ἁγνεία, ἱεραρεῖα. Latinis sanctimonia.

Genus, quòd sit virtus moralium honestissima.

Causā efficiens, Dei gratia, quæ nihil nisi nobile molitur: Fortitudo, & Temperantia in compescendis affectibus; à tantis parentibus, quanta soboles?

Finalis, Dei fruitio, quò quid illustrius?

Materialis, corporis, & animi illibata incorruptio, qua quid homine dignius?

Formalis, vnius Dei amor. Quid homini melius?

Postea partes erunt despiciendæ propius, niuis candor, cogitationum splendor, memoriæ nitor, corporis integritas: Tum effecta numeranda innumera, gloriam mereri cæleste, iucundum esse omnibus, amicum Deo, acceptum Angelis, spectabilem hominibus, omnibus amabilem castum.

Adiuncta, quæ antecedunt, honesta educatio; quæ comitantur, virtutes quibus fulcitur, & fouetur, moderatio in cibis, oculorum auriumque vigil custodia; secessus, honestus labor occasionum diligens fuga, timor & amor Numinis.

Similia sunt candor niuis, rosæ vel lilij decor solis pura lux, ignis munditia, Pantheræ dulcis fragrantia.

Contraria innumera vitia, vnum enim oppositum ab ijsdem locis turpe satis, ac deforme ostenditur.

Ab Extrinsecis, scilicet Oraculis, vt Salomoni, *Quam pulchra est casta generatio cum claritate!* Christi Doctoris exemplum, Virginum Reginæ Mariæ matris: Ethnicorum, Spurinæ, Nicetæ, Alexandri, Sacrorum, Ioseph, Daniel, &c.

Peroratio, quæ sparsā per totā orationem sub vnum aspectum colligit. Intelligitis huius virtutis præstantiā, vt nos Deo acceptos Angelis pares, imò superiores reddat, corpus valetudine, rem familiarem copia, animum omni virtute exornet. Tum ad motus ciendos, & affectum percellendum vim intendit. Quæ cum ita sint quid superest, nisi vt vos obtestor, vt sit vobis curæ animi nitor, famæ splendor, Dei singularis amicitia. Contendite tam gloriosum vobis naturæ ornamentum cōparare; vnde laudes eius virtutis enumerabuntur.

Odium excitatur, & timor. Quod si, Deus auertat hoc omen, contingeret ea virtute destitui vnum aliquem, & in fœdissimum illi inimicum vitium prolabi, obtestor, expendite quot damna vobis ex hac sentina, quot detrimenta sunt emersura. Hic recensenda sunt, damna, supplicia, minæ adhibendæ, terrores incutiēdi per hypotyposes, prosopopæias, exclamationes.

Ex illo locorum aceruo rationes aliquot præcipuæ sumuntur, ex quibus exsurgat Oratio, nimirum à causis efficientibus.

Alterum caput orationis, finis; tertium denique à contrarijs, quæ grauiores effectus, & commotiones admittunt. Cur materię sic cōparatæ, atque ordinatę, Oratoris color est apponendus, & Orationis lumina.

EXER-

EXERCITATIO QVARTA,

ARMAMENTARIVM ELOQVENTIÆ,

Siue

DE ARGVMENTATIONE,

deq; varijs eius formis, & Amplificatione.

PROOEMIVM.

X Aristotelis primi Rhetoricorum cap. 2. Tria sunt omninò quibus suasio perficitur, mores Oratoris, motus Auditoris, & Argumentorum tractatio. Quàm necesse sit ad suasionem, vt se probet ante Auditoribus suis Orator, eorumque sibi beneuolentiam conciliet, ipsi etiam in dicendi facultate hospites audierunt. Quis enim nescit spem nullam esse vt dicendo ad animos penetret is, qui commendatione morum suorum viam sibi prius non munierit ad suadendum? At in reliquis duobus euigilet, oportet Oratoris industria. Et de ratione quidem mouendorum affectuum suo postea, ac proprio loco. Iam ad Argumentationem aggredior: quippe cum eruta sint è locis Argumenta, videndum est ne eadem condita teneamus, & in vituperationem cadamus eam, qua Apollinem carpit Diana Iliad. Φ.

Τίπυ τόξον ἔχεις ἀνεμώλιον αὔτως.

Cur telum frustra inane geris? Neque verò erunt otiosi, vel languidi Oratorij mucrones si accedat Argumentatio, hæc vim atque impetum eisdem adiunget. Fateor equidem non eandem esse omnium in tractandis Argumentis felicitatem. Scio enim imbelli atque ignaua frigidorum Oratorum manu ad lingua emissa leuia esse prorsus, & plerumque sine ictu, quæ eadem si ab alijs iaciantur mirabiles faciant impressiones in animos. Habebimus in hoc Armamentario vnde vincamus, vnde becillima quæque corroboremus, vnde alienissimos quosque pertrahamus in nostram sententiam, Cùm autem Amplificationi maxima sit cum Argumentatione affinitas, faceremus iniuriam vtrique si inter se coniunctissimas Eloquentiæ partes tractatione, sic tanquam domo distraheremus. Quare placuit vtramque in vnum hoc Eloquentiæ Armamentarium conferre.

LECTIO I.

De Argumentatione.

QVoniam Argumentatio quasi neruus quidam est, aut arcus quo iacitur argumentum, multum refert qua manu veniat, & torqueatur telum. Quod leue prorsus est, nisi accesserit argumentatio, quæ argumentum, siue sagittam crispat, quæ vibrat, quæ torquet, quæ vulnus figit.

PVNCTVM I.

Definitio.

PLerique cum Tullio partic. 45. definiunt argumenti explicationem: est enim Argumentum antequam fusius explicetur per argu-

argumentationem, gladius quasi vagina inclusus, qui vt vim habeat, liberandus est, & per illam quasi ad vsum adhibendus. Argumenta vt & motus, atque affectiones eruuntur quidem ex locis;sed interest quemadmodum tractentur,quod est totum in argumentatione positum. Probandum est fugiendam esse voluptatem, id si quis oratoriè velit tractare, ratio primum erit inuestiganda,& quidem è fontibus communium locorum, scilicet ab effectis, quòd dolorem ingeneret, *nocet empta dolore voluptas*, ait Horatius, quæ ratio dicitur argumentum; sed nondum explicatum: latet enim in tegumẽtis verborum contracta veritas: quæ si latius explicetur, & fundatur oratoriè,argumentatio dicetur.Cuius hic rationem & formam Oratorio more tractandi prosequimur.

PVNCTVM II.

Diuisio.

DVo sunt ex Aristotele genera argumentationis,seu probationis; nam quæ Cic. quatuor assignat non satis accuratam definitionem efficiunt; proindè tutius est Aristotelem sequi, & argumentationem in Syllogismum, & Inductionem diuidere, tanquam in duo fastigia, ad quæ cætera facilè reuocari possunt. Syllogismus est, cùm argumenti loco affertur ratio quædam cõmunis ad probandum idonea. Inductio cum propositio quæ communem & vniuersam habet veritatem, ostenditur vera esse ex singulis exemplis inductio.

Quia verò maioris est operæ argumentatio ad illam aliqua sunt obseruanda. I. quod Cic.prçcipit,vt quæ in ea adhibentur,aut certa sint, aut probabilia, aut verisimilia, cuius rationem habet Quintil.cùm sit rationem probatione præstare, qua colligitur aliud per aliud, & quod dubium est, per id quod dubium non est, confirmat, necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat, alioquin nihil erit quod probemus,nisi fuerit, quod aut si verum, aut videatur, ex quo dubio fides fiat.

II. Laborare non debet Orator in eruendis argumentis ex omnibus locis, sed ex ijs tantũ, qui magis causæ fauent: puerile namq; esset quamlibet causam per omnes locos ducere, cùm aliæ sint alijs aptiores.

III. Nec eodem ordine distribuenda sunt argumenta, nec temerè spargenda, sed cum arte certis locis collocanda: in quo bonus Orator optimum Imperatorem,ac peritum ducem imitari debet,qui suam aciem quadrato nunc instruit ordine, nunc sinuat in Lunam, modò porrigit in laterculum, aliàs densat in turrim,tum diuidit cornibus, opponit globo, denique aperit, iungit, laxat, glomerat, pro vt res postulat, locusque patitur: sic Orator argumenta sua, nunc hoc, nunc illo disponit ordine, habita ratione causæ,vel auditorum. Quod licet à circumstantijs pendeat, neque certa dari possit in omnes causas, dispositionis ratio, tamen hoc in genere dici potest, ex eloquentiæ magistris, vt quem ordinem seruaueris in causa disponenda, idem in argumentatione seruetur. Vt scilicet validissima quæque primum & extremũ agmen teneant, in medium infirmiora reijciantur, nisi fortè ad quoddam prælium, & velitationem leuia quædam prçmitti possint,ad lacessendum potius hostem, quam ad vincendum.

IV. Quæ valida sunt argumenta seorsim vt plurimũ fusè sunt, & apertè tractanda, maximòq; impetu vibranda in hostẽ;quòd fit,cùm Orator, re benè explicata complexionẽ quãdam totius argumenti, amplificatione vehementi intorquet in hostem; quæ minus firma globo plerumque proponenda sunt, vt quod singula per se nõ efficiunt,coniuncta possint.

V. Vt argumentorum ordo varietur debita forma figuraque; grauia tropicè efferri debent, vt vis verborum argumenti vim comitetur; in quo tamen figurarum delectus est habendus, pro ratione argumentorum;nempè grauiora illustriores figuras requirunt, Hypotyposes, Ethopœias, Prosopopœias, & similes: contra leuia Præteritionibus, Interrogationibus,alijsq; leuioribus figuris accommodanda sunt.

LECTIO II.

De Ratiocinatione.

TRitum illud Zenonis Stoici dictum, Dialecticam adstrictæ manui, & in pugnum colle-

collectæ: Rethoricam eidem expansæ, conferentis, quod si qua in re valet, in syllogismo maximè, tùm Dialectico, tùm Rethorico: ille quia parcus est, & adstrictus, iste quia multò solutior, ac liberior vagatur.

PVNCTVM I.

Prima species & forma syllogismi.

TRactandi syllogismi multiplices formas & ideas tradunt Oratores; quarum prima Ratiocinatio dicitur, cuius partes Philosophi non plures tribus numerant, quinque Rethores, quarum prima Propositio, altera propositionis Ratio, tertia Assumptio; quarta eiusdem Ratio, vltima denique Conclusio, Probandum est adolescenti retinendum esse pudorem & continentiam? quærenda primum ratio quæ id persuadeat, non aliundè certè quàm ex locis communibus; ab effectis scilicet, quia pudor diuinam amicitiam conciliat: quod sic erit ratiocinatione tractandum.

Primò philosophicum syllogismum non erit superfluum texere, vt vis argumenti sit illustrior. Hic erit.

Quod diuinam amicitiam conciliat, omnibus modis retinendum est.

Sed pudor & continentia conciliat adolescenti diuinam amicitiam,

Ergo omnibus modis est retinenda.

Iam ab Oratore quærenda sunt ornamenta: diuidatur itaque in suas partes hæc ratiocinatio, propositio erit ista, diuina amicitia modis omnibus est retinenda; propositionis ratio; quia ex Deo pendent omnia, vita, voluptas, honor: Assumptio, at pudor & continentia diuinam amicitiam retinent: Assumptionis probatio; etenim similitudo contrahit amicitiam: Deus autem purissimus est, & castissimus: Conclusio, ergo retinenda est continentia.

Hæc argumentatio confecta est, & habet integritatem omnium partium, quæ si figuris, & schematis illustretur habebit omninò vim persuadendi singularem; sed caput est partes illas omnes ex arte tractari, sit igitur exemplum, propositum sic ingredieris, vt mollem ingressum, & facilem quæras, hoc ferè modo.

Si quid est in amicitię fructu voluptatis, quę certè tanta est, vt nullum bonum in humana vita optabilius esse videatur, non video quid huic homini ad summam felicitatem deesse possit qui diuinam amicitiam & familiaritatem fuerit consequutus.

Hanc propositionem, quæ & breuitatem, & modestiam continere debet, excipiat probatio. Enim verò quid est in vita boni, quod non sit ab infinito eius amore profectum? Vita? hanc omnibus mortalibus tribuit: Honores? fons est omnis existimationis, & gloriæ. Voluptates? ab eo solidissimæ, verissimæque dimanant. Diuitias? in eo tantæ sunt, vt cumulatè vel auidissimis satisfaciat.

Quę probatio non subiectionis tantùm, sed etiam omnium figurarum capax est.

Ad Assumptionem verò quærenda est imprimis transitio, quæ sic institui posset; videtis opinor diuinæ vim amicitiæ, quam si quis negligat, non impium modò, sed etiam stupidum esse necesse est; at qua tandem ratione vim tàm infiniti boni consequi possumus?

Si quis illustriorem hanc transitionem facere voluerit vti poterit loco à contrario cum subiectione. Superbia fortasse? vanissimè. Voluptatibus atque delicijs? stultissimè id quidem. Quid est igitur quod Deum conciliat? Pudor, pudor inquam nexus est, & vinculum diuinæ amicitiæ.

Est Assumptio, quæ dilatari potest, & exornari figuris, voto scilicet atq; optatione. Vtinam intelligerent homines, quantum in ea virtute momentum positum sit ad felicitatē! vtinam diligēter ad integritatis præstantiam, studiumque conuerterent animos! fugerent profectò hanc solutioris vitę rationem, neque se tot vitiorum sordibus inquinarent, castitatem & innocentiam præcipuo quodam amore, ac studio persequerentur; scirent tantum nos Deo charos esse castimonia mentis, & corporis, quantum cœno voluptatum, ac turpitudinis inimici reddimur.

Iam ad probationem Assumptionis. Nā qui fieri potest vt eum hominem summo quodā amore non complectatur Deus, quem sibi videt esse simillimum, quæ verò maior cum diuina natura similitudo, quàm si eius integritatem, motum innocentia proxime imitere?

Quam si velis ornare, vtendum erit Antithesi, seu Contētione. Diuina mens incorrupta est, nulla rerum corporearum contagione fœdata; integritas ab omnibus corporeæ volu-

voluptatis sordibus animum abstrahit. Diuina mens immortalis est; sua quoque est pudori immortalitas. Conclusio. Et erit aliquis tàm nihil de sua salute cogitans, tàm inimicus & hostis summo puritatis authori Deo, qui continentiam non amet, sine qua, &c. tàm ab omni recti iudicij sensu derelictus, qui neget castitatem esse verum adolescentiæ decus, & ornamentum, qua compendiosa quadam ad Deum via propius accedimus, &c.

Porrò vt melius intelligatur vsus ratiocinationis exemplum aliquod è Cicerone repeti debet, cuius partes omnes diligenter, & earum ornamenta distinguantur quas mox ad imitandum proponat Eloquentiæ studiosus. Facilis est illa Tull. 7. Phil. num. 9. Qua pacem cum Antonio nullam esse posse disputat. Pax populo Rom. cum vllo mortalium turpis esse nulla debet, cuius propositionis per se notæ nullam rationem subijcit, sed Assumptio sequitur. At cum Antonio nisi turpis esse nulla potest, quam pluribus probat. Tandem concludit, alienos ab hac pace animos esse oportere.

Non est scrupulosè meditandum à qua propositione ratiocinationi detur initium, cùm liberum sit nunc alteram propositionum omittere, aliàs à conclusione, modò ab Assumptione, nonnunquam à probationibus inchoare: quin & vna tantum singulari licebit esse contentum, aut Assumptione, aut Propositione. Vt, Non est homo mihi crede qui omnem exuerit humanitatem, bellua est, fera est. Ratiocinationem fecisse dici poterit etiam sola illa propositione: quoniam à quouis adiungi potest Assumptio & complexio. Ita posita sola Assumptione sæpè ratiocinatio. constat Cic. pro Plancio. num. 49. *Sed cur ego sic ago? quasi non comitijs iam superioribus sit Plancius designatus Ædilis, ei ratio non fuit reddenda cur posterioribus sit factus.*

Leuat imprimis tædium & satietatem, si crebræ sententiarum figurę vsurpentur in ipsa propositionum expolitione, neque vna continuo via teneatur. Itaque explicanda fuerit aliquando propositio Optatione, aliàs Exclamatione, Interrogatione, Percontatione, Execratione: Intermiscendæ Reprehensiones, Admonitiones, & ipsa conclusio variè amplificanda.

Tull. Assumptionem in Percontatione posuit, pro Planc. num. 48. *Quid taces? quid dissimulas? quid tergiuersaris? etiam atque etiam insto atque vrgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen.*

PVNCTVM II.

De Enthymemate secunda forma argumentationis.

INter omnes siue Rethores, siue Philosophos vnus omnium maximè studuisse breuitati visus est Chrysippus, & omissis illis argumentationum formis, quæ præ cæteris longè breuiores esse videbantur, eas quę punctim ferirent, & acutiores essent, adamasse, quod eruditionem saperent. Proindè Iuuen. Satyr. 6. daturus consilium, ne coniux vnquam nimium erudita quæratur, ait,

Non habeat matrona tibi quæ iuncta recumbit
Dicendi genus aut curtum sermone rorato
Torqueat Enthymema, nec historias sciat omnes,
Sed quædam ex libris, & non intelligat.

Enthymemate, quàm Syllogismo frequentius vtuntur Oratores: Nam quoties thesis omittitur & hypothesis vna explicatur, totius penè syllogismus exulat, regnat Enthymema, vt est illud Cic. interrogatione pro Mur. num. 3. *A quo tandem M. Cato est æquius Consulem defendi, quàm à Consule? quis mihi in Rep. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is cui Resp. à me vna traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata:* Ibid. num. 7. *Quòd si tùm, cùm Resp. vim & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tàm vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam; nunc, cùm omnes me causæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ consuetudiniq; seruire?*

Hic autem non dicitur argumētum à contrarijs ductum, quale Cic. illud pro Milone n. 80. *Eius igitur sedetis vltores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis.*

Non quælibet sententia per antithesim expressa; *Non est ira mortali viro immortalis fouenda. Quem impunè non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitauit occidere.* Pro Mil. num.

Definitur imperfectus Syllogismus, seu diminuta

minuta ratiocinatio, quæ ex vna propositione constat, & conclusione. Ab hoc punctim cæsimque ferit Antonium Cic.5.Phil. num.3. *Pacem vult Antonius arma ponat, roget, deprecetur. Nihil est profectò quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti.*

Imperfectum autem dicimus cui deest vna propositionum, hanc redde, perfectum, & absolutum effeceris, verum quia pars illa probatione non indiget, idcircò omittitur probandum sit sapientem virum nullum pro patria periculum subterfugere, sic fiet Enthym. Sapiens non sibi tantum, sed multo etiā potius patriæ natum se putat: Ergo nullum esse pro patria periculum fugiendum.

Pars igitur tota Enthymematis posita est in vna duntaxat propositione probanda, & ornatè tractanda, quod quia varijs modis fieri potest, hinc diuersæ nascuntur formæ, quarum prima est Collectio omnium certè perfectissima, sed & difficillima, quia scilicet magnam vim iudicij requirit.

PVNCTVM III.

De Collectione, tertia argumentationis forma.

IDea quædam est argumentationis, de qua isthæc præceptio tradi solet, primò quidem res proponitur, quæ probāda suscipitur; ideòq; locum propositionis obtinet, deindè subijcitur ratio; tertiò, rationis confirmatio; quartò, exornatio, seu expositio; vltimò conclusio, quæ quidem eadem est, atque propositio. Probetur illud in quæstione propositum, sapienti nullum esse pro Repub. vitandum periculum, illud sic existimo fundendum.

Cùm igitur incolumitas perpetua Ciuitatis, sapientem virum, & bonis rationibus præditum in ea semper fore sententiæ puto, vt pro salute Reip. pugnet, quamuis in magnam descendat vitæ dimicationem, neque vllum sibi periculum pro communi libertate fugiendum arbitretur.

Cui propositioni ratio subiungi potest, hoc pacto. Neque enim se natum sibi soli putat, sed etiam amicis, affinibus, liberis, multòque etiam patriæ magis, in qua hæc omnia contineantur, à qua cum omnia commoda acceperit, nullum huic profectò, si memoriam tueri velit beneficij pro eius salute periculum graue, & molestum videri potest.

Quæ ratio si placet, ornari poterit sermocinatione inducta; sic enim secum loquitur. Non mihi soli, sed etiam, atque adeò multo potius natus sum patriæ; labores sunt, suscipiantur. Aluit hæc me tutè, atque honestè produxit, ad hanc vsque ætatem; pericula sunt? adeantur. Munijt rationes meas bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis, quid est quod à me satis ei persolui possit, vndè hæc accepta sunt?

Ratio confirmationis deriuari potest à cōsequentibus hoc modo. Accedit quemadmodum maximis difficillimisque Reipub. temporibus id sæpè contingit, vt qui pro Reipubl. perire noluerit, cum Reipub. pereat, & communi patriæ incendio, quod extinguere suo periculo neglexerit, liberos suos videat, fortunas opes, totam denique familiam miserè deflagrare.

Ex infinitis propè locis repeti potest exornatio, sed delectus pēdet ex Oratoris iudicio, hic à contrario. Quæ cum ita sint stultè omninò faciat necesse est, qui vitandū sibi discrimen pro patria putet, cùm neque effugere incommoda possit, & ingratus in Remp. reperiatur. Etenim vehementer est iniquum vitā, quam à natura acceptam, propter patriam conseruaueris, naturæ reddere, patriæ cū res cogat, non dare, & cum possis non sine summa virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignominiam viuere.

Similitudo magnum ornamentum adfert. Itaque vti contemnendus est, qui in nauigando se, quam nauim mauult incolumen, ita vituperandus, qui in Reip. discrimen suæ plus quam communi saluti consulit. Naue enim fracta multi incolumes euaserunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare.

Similitudini exemplum si addideris, valebit. Quod mihi videtur intellexisse Decius, qui se deuouisse liberè dicitur, & pro legionibus in hostes medios immisisse: vitam amisit, at non perdidit, re si quidem vilissima tenuissimaque maximam redemit, dedit vitam, accepit patriā; amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quotidie magis enitescit. Conclusio absolutum operis effectum dabit.

Accu-

Accusatur Vlysses Aiacis interfecti, propositio sit id, in quo semper quod est probandum collocatur. Non est iud. quod dubitetis interfectum ab Vlysse sceleratissimo fortissimum Aiacem, totius Graeciae lumen, ac decus. Ratio. Nam cum in vasta solitudine virum reperisset, odii saturandi tam praesentem opportunitatem, quam locus dabat; arripuit. Confirmatio. Etenim cum arborum frequentiam prospectum omnem eripere posse vidit, imprudentem opprimit, & incautum crudelis, & impius mactat. Expolitio. Itaque solitudo loci, syluae tenebrosa densitas, paratae insidiae, dolus hostis infensissimi, nullo timore huc & illuc fluctuantis potestatem viri interimendi, deterrimo omniũ praebuerunt. Quis enim id non videat, si modò norit Vlyssem audacissimum? quis Palamedis exitium nescit? Igitur in syluis in solitudine paratus, qui poterit ab inimico sceleratas manus cohibere? qui Graecorum omnium in oculis, celeberrimo in loco, iudicio publico, fortissimum sapientissimumque virum non dubitarit occidere.

PVNCTVM IV.

De Sorite.

Sic à Cic. finitur, argumentatio quae multas gradatim, & aceruatim inuoluit, ac tandem quibusdam gradibus ad conclusionẽ accedit. Pro Flacco num 44. *Si Praetor dedit, vt est scriptum: à Quaestore numerauit: Quaestor à mensa publica; mensa, aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni, & personarum genere, & litterarum explicaris.*

Hac vtebatur Dux Themistocles dum filium imperare toti Graeciae contenderet ad oblectamentum animi. Nam filius meus matri imperat illa mihi; ego Atheniensibus, Athenienses toti Graeciae, ergo & filius toti Graeciae.

Aceruationem habet D. Ambr. lib. de fuga saeculi ca. 8. dum de Iacobi diligentia loquitur in eripienda fratri benedictione. *Quod inuenitur, quaeritur, & quod quaeritur tẽporis est, quòd tẽporis est vtiq; diligẽtiae est, quod autem praeuenit vsum temporis, Deus fundit, Deus dat; quod Deus dat naturae, non diligentiae est; Ingenium igitur diuini est muneris; quod autem diuini muneris, hoc naturae. Ingenium ergo naturae est, inuentio diligentiae; illud sine tempore, hoc indiget tempore.* Sic Tull. 5. Tusc. 44. probat omne bonum esse honestum.

Iterum. Quid existimandum eos fecisse, qui in efflorescentium ad omnem doctrinae gloriam seculorum luce non ex Prometheo quodam, sed diuini pneumatis accensa fornace meliore igne formati, non tam homines, quàm Angeli ingenium, ac industria cupiditate, cupiditatem cognitione, cognitionem spe, spem proposito futurae immortalitatis praemio exacuerunt, modumque explorarunt commodum, quo sua Deo praepotenti studia, suos posteris labores, suas demum cõmentationes aeternitati consecrarent.

Duo circa Soritem monenda, primum periculosum, & lubricum esse argumentationis genus; quare cauendum cautè ne in transcursu aliquid non legitimum admittatur, aut minus consequens: alioquin conglobatis cõsequentijs, ex paruo errore ingens tandem praecipitium existet, in quo transitu facilè capitur auditor, neque videt, quae sibi ad extremum telae texantur; spuriae atque illegitimae huius argumentationis haec est forma. Bibliopola multos libros habet, eos saepè euoluit, qui autem libros saepè euoluit, multum studet, qui multum studet doctus euadit. Ergo Bibliopola doctus euadit. Error huius argumentationis positus est in tertio gradu; est enim anceps haec propositio, qui libros saepè voluit, multum studet.

Alterum est Soritem ad amplificationes conclusionum aptissimam, vbi rebus antea diligenter probatis in vnam velut cathenam multae argumentationes coaceruantur, in hunc ferè modum. Quis dubitet Principes in sua regia, tanquam in altissima specula collocatos esse, vt oculis peragrata imperij sui magnitudine solerti diligentia, curaque peruigili prouideant, ne quid Respub. detrimenti capiat? quale verò detrimentum passura esset, si pateret hostiũ incursionibus, si in prouincijs, ac vrbibus, in penatibus, ac focis domesticis barbarorum arma grassarẽtur? Iam ad exitialem illam calamitatẽ emoliendam bella identidem cum irrumpentibus hostium copijs sunt facienda, bellum vt geri possit conscribendae sunt cohortes, omnibus

præsidijs instructę legiones. Quis autem cogere milites, conflare exercitum, instruere aciem possit, nisi stipendio, congiarijs, muneribus propositis, quibus milites incendi consueuerunt, atque ad difficillima quæque pericula subeunda permoueri. Porrò ad numerandam infinitæ propè multitudinis pecuniam, opus est ęrario locupletissimo, quapropter ex omnibus regni partibus; atque Clientium fortunis necesse est in ęrarium Regium vectigalia comportari.

Tandem vt aptè Soritem efficias, vti potes vel submissione, vel gradationis artificio. Linguam domabis, si vigilabis, vigilabis si timebis, timebis, si te Christianum esse cognoueris.

Hoc argumento rationis in homine dignitatem atque præstantiam probaret aliquis. Age verò quid est in orbe præcipuum, quid optimum? Homo, τολμηροτάτης τῆς φύσεως ἄγαλμα, & vtriusque naturæ confinium. Quid in homine? Animus κορυφαῖος τῶν κατορθωμάτων, & omnium gratiarum sedes. Quid in animo? Mens secretum beneuolentiæ Dei tabernaculum, & καὶ τῆς θείας δόξης θησαυρεία. Quid in mente? Ratio, qua nihil, non homine, sed in omni cœlo diuinius, quæ cùm adoleuit, & perfecta est sua luce, reliquorum omnium lucem extinguit. Quid in ratione? ipsamet Ratio, quæ fœcundo in seipsam reditu, & felicitatis opifice circulo in liquidis illis splendoribus effusa dum reuertitur confusa ad supremi Numinis communionem, attollitur insolita & excellenti mutatione, quæ à mysticæ Theologiæ principibus θέωσις appellatur lumen vultus Dei, quod sine Sole obscurissima contemplatur ac videt, lux quędam formosior iubaris Empyrei Stilla, in difficultatum Oceano Cynosura, in artium littore Pharus, in sapientiæ turribus auspicatissima φρυκτωρία, in tenebris domesticis lampas, in dubijs radius, fax in consilijs, in terrendo fulmen, verbo dicam, insigne prorsus animi decus & ornamentum viam ostendens ne fatua errantique vaniloquentiæ flamma deceptus in ignorantiæ Syrtes impingat, naufragiumque patiatur, sed ex vitio & omnium rerum ignoratione, si voluerit, sine prolapsione gloriosus emergat.

PVNCTVM V.

De Submissione.

Est quinta species argumentationis in qua nosipsi rationem petimus, cur quidq; dicamus, pro Quintio num.37. *Non fuit causa cur postulares. Qui hoc intelligi potest? quia Sext. Næuio neque ex societatis ratione, neque priuatim quicquam debuit. Quinctius. Quis huic rei testis est? idem qui acerrimus aduersarius. In hac re te, inquam testem Næui, citabo.*

Fundi potest argumentatio producique longius, si roges rationem propositionis, aut rationis allatæ his verbis; quid ita? cur? quamobrem? quare hoc? quæ causa illius rei? quid te mouet ad hoc?

Author ad Heren. lib.4. num.24. vbi multis explicat quid sit ratiocinatio, eamque ideam format. *Benè maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem Regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulò ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: quia victi sunt eos homines iudicare; vt possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? non profectò tàm sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueuit.*

Hæc verò disputandi ratio excellit imprimis, si tamen duo considerentur, I. vitandas esse ineptas interrogationes, non tantùm verbis, sed etiam sententijs. II. Vim totam huius ratiocinationis in eo positam esse, vt acutè respondeas, aut grauiter, pro rei, & naturæ opportunitate. Miscebis autem facilè cum Sorite. Submissionem, si petitiones, & responsiones quędam inter se cum quadam serie, ac veluti per gradus connectantur; ita planè vt à prima, ad vltimam per intermedias duci possit consequutio.

PVN-

PVNCTVM VI.

De Enthymemate Composito.

COmpositum vocàmus, cùm plures propositiones, & rationes simul conglobantur, è quibus vna dumtaxat colligitur conclusio: vel contra cùm ex vna propositione plures conclusiones eliciuntur; quod pluribus modis fieri potest pro cuiusque ingenio. Prioris exemplum esse potest huiusmodi. Moriendum; igitur stultè facit is, qui caducis, & perituris voluptatibus indulget. Moriendum est; insanum igitur existima quisquis breuissimi temporis gloriam, & existimationem sequitur, de internis non cogitat. Moriendum est inquam; quid igitur huius vitæ commodis adhærescis?

Hæc imprimis ratiocinandi forma ad probandum est efficax, cauendum verò ne in stylo durum sit, aut asperum quidpiam.

Pluribus ex causis conclusionem vnam sic elicies. Quę est enim illa tua ratio Calene, quę mens, qui nunquam post Calendas Ianuarias idem censeris quod is, qui te primum sententiam rogat, cur semper tui dissimiles defendis. Hæc est conclusio, sequuntur rationes. Cur cùm te & vita, & fortuna tua, ad otium, & ad dignitatem inuitet ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica, & otio communi, & dignitati tuæ, quid est tibi cum Brutis bellum, qui eos, quos omnes venerari debemus, solus oppugnas; amplissimæ tibi fortunæ sunt summos honoris gradus assequutus es, filius vt & audio, & spero natus ad laudem, quæro igitur cum Brutine similem malis an Antonij?

Verum quia hęc ratiocinatio paulò obscuriorem habet Ideam, sed tamen nihilo peiorem, nudam & apertam propono.

Quæris cur hic se voluptatibus abstineat; studet innocentiæ, quam voluptates contaminant; studet animi tranquillitati, quam perturbant, studet externæ felicitati, qua molles, & effœminatos spoliant. Vides multiplices causas vnius conclusionis à fine petitas.

Iam ab effectis. Totus est in delicijs, ac voluptatibus, totus in obscœnis libris, totus in conuiuijs, ac comessationibus, totus in ludo, & alea, miraris hunc impudentem esse?

Per Iconiam potest tractari. Terit assiduè libros infames, & obscœnos; impudicus non est? adhinnit ad omnes voluptates, impudicus non est? Vis est in illis argumentationibus vehemens partim ad vrgendum aduersarium, partim ad probandum, & mouendum.

PVNCTVM VII.

De Subiectione.

IN qua quærimus quid pro aduersario, vel contra nos dici possit, deinde per singulas interrogationes continuò rationem subijcimus, qua id quod dictum est falsum esse contendimus. Cic. 4. in Verr. probat nullam esse viam defendendi Verris relictam Hortensio, num. 192. *Nunc verò quid faciat Hortensius? auaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumque defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem fortitudinis commemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At hæc sine cuiusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior vnquam fuit? In hoc homine, atq; in eiusmodi causa quid facerent omnes Crassi, & Antonij? tantùm opinor Hortensi, ad hanc causam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad causas solutique veniebant; neque committebant, vt, si impudentes in defendendo esse voluissent, ingrati in deferendo existimarentur.*

Idem pro Quinct. nu. 41. *Appellandi tempus non erat? ac tecum anno plus vixit, In Gallia agi non potuit? at & in Prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebant. Restat, vt aut summa negligentia tibi obstiterit, aut vnica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur, si bonitatem, ridebimus.*

Et illud pro Pompeio. *Quid? vt sequuti esse videamini voluntatem hominum? Grauior igitur vobis erit, hostium voluntas, quàm Ciuium. An dignitatem testium? potestis igitur notos ignotis, iniquos æquis anteferre?*

PVNCTVM VIII.

De Violatione.

ARgumentatio dicitur in qua vtimur rationibus aduersariorum contra aduersarios. Violationis duplex est forma, altera cùm aduersarium secum pugnare ostendimus, vt si cum Plutarcho Stoicorum sententiam exagites, qui se beatos ac felices asserebant, etiam cùm stipem cogerent. Da pallium Philosopho, valde rigeo, & dentibus crepo. Quid ais felix? pallium poscis, & tamen diues es? tu beatus, & dentibus crepas. Vbi vestra illa constantia? Quid petis. Si omnia possides? Quid tremis & riges, si fortunatus es? Subtilis & contentiosa ratiocinatio.

Altera est cùm rationes aduersarij detorquemus ad sententiam, quam impugnat. Tull. Cœcilium hac ratione confutat: Ille qui quòd Verris Quæstor fuisset; eius sibi accusationem deberi contendebat; eadem ipsius Cœcilij ratione conuellit, quasi dilemmate. Diuinat. in Verr. num. 61. *At vide quàm differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu cum omnibus rebus inferior sis, hac vna in re mihi anteferri putas oportere, quod Quæstor illius fueris. Ego, si superior omnibus rebus esses, hanc vnam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim à maioribus nostris accepimus, Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustiorem, neque grauiorem causam necessitudinis posse reperiri quàm coniunctionem sortis, quàm Prouinciæ, quàm officij, quàm publici muneris societatem.*

Idem pro Sylla *Regium est dicere in quem velis: immò seruitus est non dicere in quem velis, ac non defendere quem velis.*

Prodeat abdomini suo ventrique natus ex inferis Caluinista nescio quis, & Ieiunium procul amandandum ab orbe Christiano dictitet impudenter: Quid ita? quia satis superque causa nostra Christus ieiunauit? Immò verò maximè ieiunandum, quòd Ieiunij magister, & auctor Christus esse voluerit.

PVNCTVM IX.

De Oppositione.

EST argumentatio in qua propositioni contrarium aliquid est. Probare vult aliquis incumbendum esse Christiano bonis operibus, quia mortis hora dubia est, ac incerta; sic ratiocinari potest per Oppositionem. Certè si mors non impenderet ceruicibus nostris, fortè quieti locus esset aliquis, ac securitati. Oppositio. Nunc autem cùm breuissimum tempus nos vrgeat, & hostis instet, ac immineat iudex, quis non arbitretur summa contentione enitendum esse, vt Dei fauorem bonis operibus consequamur, & felicem ex hac vita discessum ad immortalitatem.

PVNCTVM X.

De Dilemmate.

IN duas partes, siue rationes est diuisa ratiocinatio, quarum vtraque ferit aduersarium, sic planè, vt vtram partem concesseris reprehendaris; sic probari potest quemuis dolorem ferendum esse: nam omnis dolor aut est vehemens, aut leuis; si leuis facilè feretur; si vehemens certè breuis erit.

Multis ex hoc vrget aduersarium Tull. nec esse mittendos ad Antonium legatos Dilemmate probat Phil. 5. n. 25. *Legatos decernitis, si vt deprecentur, contemnet, si vt imperetis, non audiet.*

Pisonem ferit, nu. 56. vel triumphi, vel prædę cupiditas, te ad petẽdam Prouinciã rapiebat: non triũphi, vt tute profiteris, ergo prędę.

Secunda in Anton. Chirographum adulteratum, & falso nomine Cæsaris, subiectum probat num. 100. *Sed ad Chirographa redeamus. Quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causa confirmata sunt à Senatu: quæ quidẽ Cæsar egisset, non ea quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Vnde ista erũpunt? quo authore proferuntur? si sunt falsa cur probantur? si vera, cur veneunt.*

Va ent ad refutandum Dilemmata, Clodiam perstringit Cic. & Cœlium purgat, num. 50. *Nam si non es impudica, procax & petulans mere-*

meretrix, nihil est, quod obijciant Cælium cum honesta matrona parum honestè versatum: si meretricem impudicam esse confitentur accusatores instructi, non est magis Cælio, quã ipsi Clodiæ ab hoc impudicitiæ crimine metuendum.

Crinitus.l.8. de honesta disciplina, cap. 9. Hoc habet in Astrologos. Si prospera pollicentur, & fallunt, miser fies frustra expectando: si aduersa dicunt, & mentiantur, miser fies, frustra timendo.

Renatus Laurentius in Comment. Tertull. Lucretiæ factum sibi manus afferentis arguit Dilemmate.

Si fuit ille tibi Lucretia gratus adulter,
Immerita ex merita præmia morte petis;
Sin potius casto vis est allata pudori,
Quis furor est hostis crimine velle mori,
Frustra igitur laudem captas Lucretia, nãq;
Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Propositis rationibus ob quas iustus possit videri dolor, alijs appositis inanem prorsus esse luctum disputat subtili Dilemmate Sene. consol. ad Polybium de fratris obitu, cap.27. *Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpè te sic interrogaueris: Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui decessit? si meo perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quòd honestos est, cùm ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nã si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locus, in quo fuerat antequam nasceretur: et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste furor est, pro eo me nunquã dolere desinere, qui nunquã doliturus est? si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris, & arbitrij gestit, & rerũ naturę spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina verò quorũ rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.*

Sapienter Poeta bonus auream mediocritatem appellauit, quæ modum rebus constituat, talemq; temperationem adhibeat, vt neque iustam lineam transiliant, nec ab ea longius absistant, nec illis desit quidquam, nec superet. Iustitia si iuris erit tenacior, seueritatis frontem induere videbitur: humanitas si fuerit explicatior, & facilior, in molliorem indulgentiam degeneratura est: sic Consul impinget, qui seueritatem humanitate, vel humanitatem seueritate non temperarit. Fac enim indulgentiorem esse, laxum, ocytantem in ciuium perditorum sceleribus conniuentem: eum Clientes sui non magis amauerint, quam contempserint: fac seueriorem, importunium, barbarum, furiosum, truculentum: Ciues sui, non tam eum coluerint, quam metuerint.

Vsurpator nonnunquam instar Epiphonematis 2. in Rull. vbi varia narrauit incommoda Reip.R. euentura, si cũ fascibus, & imperio permittantur obire Prouinciam Decem viri tum concludit Dilemmate, nu.45. *Quid censetis, cùm isti Decemuiri cum imperio, cũ illa delecta finitimorum iuuentute per orbem terrarũ vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo, miseras nationes futuras? Est in imperio terror: patientur. Est in aduentu sumptus: ferent. Imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud verò quantum est, Quir. cum is Decemuir, qui aliquam in vrbem, aut exspectatus, vt hospes, aut repentè, vt Dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus publicam Populi Rom. esse dicet? Quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit?*

Martialis ex hoc in Cinnam argumentatur, monetque officij immemorem, promissique violatorem, 7.Epig.42.

Primũ est vt præstes, si quid te Cinna rogabo;
Illud deinde sequens, vt citò Cinna, neget.
Diligo præstantem, non odi, Cinna, negantem.
Sed tu, nec præstas, nec citò, Cinna, negas.

Diluendi Dilemmatis omninò duplex est ratio, eaq; facilis. I. cum totum Dilemma inuertitur. Scitum est illud Antigoni Regis à quo cum frater peteret, vt causa quam habebat, non foro, sed domi cognosceretur, sic ille respondit: si causam iniustam habes, cur litigas? si iustam cur hominis conspectum fugis?

Cui respondere potuit frater parte vtraq; inuersa: si iusta est melius, & facilius domi cognoscetur; si iniusta, minorem priuatim infamiam subibo, quam publicè.

Altera ratio soluendi Dilemmatis, cùm vna dumtaxat ex duabus partibus infirmatur. Sic herus ille seruum percutiens respondere potuis-

potuisset, roganti cur illius opera vteretur, si esset improbus, cur percuteret: si probus. Nō percutio, quia probus, sed quia improbus, vt probo vti possim.

Huc refert Crocodillos quos vocant, seu callidas interrogationes, quibus simplices, ac imperiti circumueniri solent: dicuntur autem Crocodili, propterea quòd Poetæ commenti sunt Crocodilum rapto viduæ mulieris filio, sic cum ea fuisse collocutum. Reddam tibi filium si verum dixeris: responde igitur vtrum tibi sim redditurus, necne, negauit illa fore, vt redderet, & ob eam causam debere reddi, quòd verum dixisset, Cui Crocodillus non reddam, inquit: si enim reddidero vera non eris loquuta; sin me redditurum dixeris, falsum dices, non enim certò reddam.

Huc etiam reuocantur mentientes Propositiones, quæ seipsas negant, vel si se includūt, falsum affirmant; sic cum ille Poeta dixisset Cretenses omnes esse mendaces, propositionem sanè mentientem attulit; nam si omnes Cretenses mendaces: ergo & ipse mendax, cum Cretensis ipse mendaces illos omnes dixerit: si neget se mēdacem falsò dixerit Cretenses omnes esse mendaces; erit itaque & simul mendax, & simul verax.

LECTIO III.

De Inductione.

SOcratica dicitur argumentatio, quòd illa præ cæteris plurimum vsus fit apud Platonem in Theag. vbi multis probat hominem sapientum consuetudine sapiētem fieri, agricolam agricolarum conuictu, militari contubernio militem.

Est autem ea probandi ratio, quæ communem, & vniuersalem veritatem in singularibus manifestam ostendit, cuius Ideas aliquot faciunt Oratores.

PVNCTVM I.

De Enumeratione, prima Inductionis forma.

FAmiliaris est inter locos communes hæc argumentationis species, quæ si rectè tractetur ad persuadendum vim habet singularem, fit autem varijs modis. I. quidem cum singulis distributionis membris aliquid per Isocola distribuitur, talis est illa 14. Phil. n. 34. *Sed quoniam P. C. gloriæ munus optimis, & fortissimis ciuibus monumenti honore persoluitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus quod tanta Reipub. præsidia genuerunt: liberis quod habebunt domestica exempla virtutis: coniugibus, quod ijs viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit: fratribus quod in se, vt corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.*

Hæc species distributionis plus valet ad amplificandum, & ornandum, quam probandum, sed quæ sequitur in contentionibus potissimum excellit.

II. Fit igitur distributio per aculeatas interrogationes contra Pison. num. 53. *Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pistrinum tuum, retulisti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Meandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diuerticula flexionesq; quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus inuitauit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non vt redire ex Macedonia nobilis Imperator, sed vt mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdauit aduentus tuus.*

III. Additur vis distributioni, quando præter interrogationem antithetis etiam ornatur. Sit hæc Idea. Nam fraudulentis hominibus, quorum ea est ars amare vitia principū, vt amentur, tametsi inter ipsa satellitum præsidia nobilium animos prædari soleant, si ad fauorem tuum adrepere velint, tum erit difficilius latere prudentiam, quam placere pietati; grassentur adulatione; modestiam offendent; Amorem simulent: laruam detrahet prudentia; calumniæ laqueos struant; solertia deprehendet; terrorem & metum misceant; fortitudo repellet. Sola innocentia aditum habet ad gratiam Principis, nec capit quidquam animus tuus, nisi virtutes, nec capitur, nisi virtutibus.

IV. Fit per congeriem interrogatione vibratam. Diuinat. in Verr. num. 37. *Tu te collige, & qui sis, & quid facere possis, considera.*

Tu-

Putasne te posse de maximis, acerbissimisque rebus, cùm causam sociorum, fortunasque Prouinciæ, ius Populi Rom. grauitatemque iudicij, legumque susceperis, tot res, tam graues, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? Putasne te posse, &c.

PVNCTVM II.

Similium, ac dissimilium Inductio.

Est etiam altera species Inductionis, cùm pluribus similibus inductis propositio confirmatur, ad quam satis est aliqua similia colligere. Ex similibus multis aliud infertur simile. Sic D. Cyprian. Deum vnum esse probat contra idola Gentium. Ad diuinum imperium etiam de terris mutuemus exemplū. Quando vnquam regni societas, aut cum fide cepit, aut sine cruore desijt? Sic Thebanorum germanitas rupta.

Inductione probat D. Ambr. virtutem magnam in minoribus experimentum capere: per exercitationem verò frequentem ad illustriora progredi 1. Offic. cap. 10. *Qui disciplinam Gallicam vult assequi, quotidie exercitatur armis, & tanquam in procinctu positus prælud it prælium, & velut coram posito prætendit hosti, atque ad peritiam viresque iaculandi, vel suos explorat lacertos, vel aduersariorum declinat ictus, & vigilanti exit obtutu. Qui nauim in manu regere gubernaculis studet, vel remis ducere, prius in fluuio præludit. Qui canendi suauitatem, & vocis affectant præstantiā, prius sensim canendo vocem excitant. Et qui viribus corporis, legitimoque luctandi certamine coronam petunt, quotidiano vsu Palestræ, durantes membra, nutrientes patientiam; laborem assuescunt. Necnon ipsa natura nos in paruulis docet, quòd prius sonos meditantur loquendi, vt loqui discant.* Dum probare conantur Cic. ad nouos casus temporum semper nouorū consiliorum rationes accommodandas, aliqua recenset, tum ex veteribus petita, vt Scipionem Africanum in quo noua multa constituta fuerant: tùm ex recentioribus, vt C. Marium; deinde refert, quæ in ipso Pompeio cōstituta sunt, vt concludat à similibus contra Catulum pro lege Manil. num. 61. *In ipso Cn. Pompeio, in quo noui nihil constitui vult Q. Catulus, quam multa sunt noua, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quam adolescentulum priuatum exercitum difficili Reipub. tempore conficere? confecit, huic præesse? Præfuit; rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atq; exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his Prouincijs singulari innocentia, grauitate, virtute, bellum in Africa maximum confecit victorem exercitum deportauit. Quid verò tam inauditum, quam Equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Rom. non modò vidit, sed etiam omni studio visendam putauit. Quid tam inusitatum, quid tam singulare? &c.*

Vti similibus, ita dissimilibus aliquando constat Inductio, quibus contraria propositio, & probatur, & illustratur. Sic probare quis posset, cum denique, qui iustus est, boni Principis partes expleuisse. Qui aliqua virtute præcellit, non continuò perfectus, & absolutus Princeps existimari debet, laudatarum artium studiosus fuit. Iulianus, quis bonum idcirco Principem appellet? Claudium naturalis quædam bonitas commendauit, neque tamen is in bonis Principibus nominatur: at qui iustus est is denique boni Principis partes omnes expleuit.

PVNCTVM III.

De Exemplo.

Est argumentatio in qua permulta paucis coaceruantur cum eleganti distributione, vt ex illis veritas vniuersa consistat. Exemplum esse potest illud diuinæ Sapientiæ. *Qui me contemnunt, erunt ignobiles.* Hanc sententiam sic amplificabis. Nihil ad amorem populorum, nihil ad gloriam, nihil ad felicitatem efficacius esse potest opinione pietatis, Scipio Iouem in Capitolio consulebat, circumferebat Sylla Sigillum Apollinis, Ceruam Sertorius, Marius Syram fatidicam; & Scipionem quidem virtus, Syllam felicitas, Sertorium prudentia, fortitudo Marium, omnes pietatis fama victores effecit. Quanta vis est amabo virtutis, ac pietatis, cuius inanis vmbra

bra clarissimorum Principum fortunę tantam inclinationem dedit? atqui non minorē euertit impietas. Hierosolymitanum templū Nabuchodonosor explanauerat repente ad belluarum pastum homo belluis rapacior abijcitur; sacro supellectili Balthasar ad profanas delicias abusus fuerat, ecce tibi in crapula sepultum animum reliquit, atque imperiū Heliodorum in templum auara cupiditas immiserat, sed inter sonitum, crepitumque plagarum, temeritatem deponit. Antiochum contemptus religionis ad inexpugnabilem morbum, morbus ad pœnitentiam, pœnitentia ad desperationem præcipitat; Pompeij cineres sine sepulchro; Crassi caput auro circumclusum; Cassij cum Romana ciuitate interitum eadem causa nobilitat; Decium repentinus; Diocletianum voluntarius; Iulianum casus violentus absumit; Maxentium tabes; Maximinum sacer ignis; Valentem haurit incendium; Leonem ventris proluuies; Copronimum mala pestis; Copronimi filium insana febris euertit. In tanta funerum clade audio Cœlum, vel potius intonantem Deum, *Qui me contemnunt erunt ignobiles*. Est igitur boni Principis diuinis famulari, vt humana moderetur.

PVNCTVM IV.

De Auctoritate.

EST familiaris, & trita probandi ratio, qui rem authoritate alicuius hominis, aut exitu negotij, vel confirmat, vel certè infirmat. Differt à Superiori specie, quòd à singulis procedat ad singula, vnde & Inductio diminuta dicitur. Pro Milone, num. 58. *Cur igitur eos manumisit: metuebat scilicet, ne iudicaretur: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à seruis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri*.

Affinis est exemplo Parabola, Fabula, & Apologus, quæ possunt ab Oratore tractari, qua summam voluptatem audienti afferunt, nec paruum aliquando firmamentum ipsi Orationi. Porrò in Apologis, Exemplis, & Fabulis ars narrationis maximè dominatur, superest, vt quemadmodum de argumentatione præcepta sunt tradita, & allatæ multiplices probandi formæ, & vsu dicatur hic aliquid.

LECTIO IV.

De vsu, & varietate Argumentationis.

MIrum est doctorem Eloquentiæ Tullium aliquid perfectionis deprehendisse in alijs, quod in se desideraret, sic enim de Carneade 2. de Orat. num. 161. *Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, per quam esset optanda nobis: qui nullam vnquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit*.

Hanc ego varietatem in argumentatione cum Cicerone probo maximè, quippe rebus in omnibus similitudo satietatis est mater, quam docet vitandam 2. de Orat. num. 177. *Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, aliòq; transire: sæpè non proponere, ac ratione ipsa asserenda, quid proponendum fuerit, declarare: Si cui quid simile dicas, prius, vt simile confirmes: deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque vt occulas, ne quis ea numerare possit, vt re distinguantur, verbis confusa esse videantur*.

Ex his facilè quiuis colligere potest tribus, aut quatuor potissimum rebus vsum argumētationis absolui. I. Vt in Oratione commodè disponantur argumenta, & in optimum ordinem adducantur. II. Vt varietas quæratur in argumentationibus causa vitandi fastidij. III. Vt figuris perpoliatur. IV. Vt cum erit inuenta argumentandi varietas, transitionibus, & artificioso nexu variæ illæ species, atque formæ illigentur.

PVNCTVM I.

Primus varianda argumentationis modus.

VAriari iubet Tull. totas ipsas argumentationes, si nimirum ad roborandam quæstionē geminam, aut triplicem rationem colli-

colligamus, ne singulas Epichiremate pertractemus, aut Enthymemate singulas; sed priori deseruiat Argumentatio quinque partita, mediam vibret Enthymema, tertiā claudat Inductio. Proponatur hæc quæstio contra Stoicos, Affectiones animi non esse stirpitus euellendas. Quærendum primò vnde depromas argumenta scilicet è locis, & in illis varietas, ne si fortè in singulis eandem formam, & speciem serues, ineptus, & imperfectus artifex habearis: at vnde tandem illa varietas? è varijs locis varia ducuntur argumēta, sic ex diuersis argumentandi formis varietas tractandi argumenti.

Primum igitur petatur à causa finali, quòd victoriæ materiam, ac triumphorū præbeant. Et id Syllogismo conficietur, hac ferè ratione. Etenim ea res homini sapienter est indita, quæ frequentem, & assiduam laudis segetem subministrat: at vnde maior gloria, quā ex animi perturbationibus, quas si quis domitas habeat, &c. Quid est igitur, quòd eas ex natura penitus rescindendas putes? en Syllogismum breuem, quem si velis, facilè dilatare potes.

Altera ratio ducitur ab efficiente causa, quòd à natura nobis sint insitæ, hæc frequenti Epichiremate tractari debet. Quis enim credat ea funditus esse tollenda, quæ pectoribus nostris natura parens inseruit, à qua nihil frustra, nihil temerè suscipitur, qua obluctante quidquid quæritur violentum est, plenum verò temeritatis consilium, si cum ea pugnare velis; quis autem à natura neget impressas esse huiusmodi commotiones.

Enumeratione hæc assumptio probari potest. Etenim sedem vnicuique propriā in corpora constitutam esse voluit, in splene lætitiæ, iræ in felle, cupiditatis in iecore, timore in corde: has euelle, vitam sustuleris.

Tertia ratio ab effectis, quod virtutes non parum iuuent: Enthymemate hoc includitur. Et certè detracto, quod redundat, ad salutarem modum cogi omnes perturbationes possunt. Da modum auaritiæ, frugalitas est; profusionem reuoca; liberalitas: ambitionē coerce; animi magnitudo: iracundiam cohibe; fortitudo censebitur.

Rationem à contrarijs quam facile est absoluere? Hæc erat, quòd sine perturbationibus, omnis actio languescat; vigor animi resoluatur. Non sit cupiditas, quomodo tēperantiam exercebis? Tolle metum; prudentiæ frænum detrahis: interclude lætitiam; fons omnis sensus, & amor virtutis exarescit.

A simili. Vt in agro Plantæ diligenti cultura mansuescunt, sic affectus in animo. Vis dilemma? Nam si perniciose sunt animi concitationes, cur à natura insitæ? si vtiles cur exscindendæ?

Exemplum illud habes, deliberationem in Senatu Romano agitatam, cēserentne patres Carthaginem esse euertendā: negauit Fabius, negauit, & Scipio, quod esset vrbs illa Romanæ virtutis cos & incitamentum, quæ vbi cessaret ab acuendo robore iuuentutis Ro. in sua viscera ferri ū essent cōuersuri, quis igitur euellendas ex hominum mētibus perturbationes concedas? Vides quanta varietas in hoc exēplo non argumentorum modò, sed argumētationum exiliat, si quis arte vti velit.

Eādem varietatem seruat in quatuor prioris Cat. ratiocinationibus, quibus concludit in exilium Catilinæ abeūdum esse. I. Quia eius coniuratio patet: quam rationem quadripartita ratiocinatione tractat. Num. 6. *Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus; parietibus continere vocem coniurationis tuæ potest: si illustrantur, si erumpunt omnia, muta iam istam mentem: Mihi crede, obliuiscere cædis, atque incendiorum, teneris vndique, luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, quæ etiam licet mecum recognoscas.*

Rationem assumptionis affert, à num. 7. ad 10. *Meministine me ante diem xij. Kalend. Nouembris dicere in Senatu certo die fore in armis Caium Manlium audacia satellitem, atque administrum tuæ?*

Secunda ratio, quia nihil eum in vrbe delectare potest. Quam per Enthymemata multis amplificat, cuius hoc est antecedens. Tibi nihil in vrbe iucundum, à num. 13. *In qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum qui te non metuat, nemo qui te non oderit? quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vita tuæ est? quod priuatarum rerum dedecus non hæret infamiæ, quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vnquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti?*

Concludit num. 20. egredere. *Quæ cùm ita sint*

sint dubitas si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicijs iustis, debitisque ereptam fugæ solitudinique mandare?

Tertia ratio. Quia te omnes boni cupiunt vehementer egredi, Inductionem habet à num. 20. *Optat Senatus, Equester ordo, populus. De te cùm quiescunt, probant; cùm patiuntur, decernunt; cùm tacent, clamant. Neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est, videlicet cara, vita vilissima; sed etiam illi Equites Rom. honestissimi viri, cæteriq; fortissimi ciues, qui circumstant Senatum.* Conclusio 23. *Quamobrem proficiscere. Si seruire laudi meæ mavis egredere cum importuna sceleratorum manu; confer te ad Manlium; concita perditos Ciues, secerne te à bonis: infer patriæ bellum; exulta impio latrocinio, vt à me non eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos esse videaris.*

Quarta ratio, qui ipsemet cupit ad Manlium proficisci, quam rursus Enthymemate includit à num. 24. cui conclusio deest, quòd iam esset tertium à Cicerone repetita. *Quamquam quid ego te inuitem à quo iam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolentur armati? Sciam partam, & constitutam esse cum Manlio diem.*

PVNCTVM II.

Alter argumentationis variandæ modus.

VAriantur illius partes singulæ. I. Per diminutionem, quod est admodum Ciceroni familiare; qui ferè semper eas partes adimit, quæ per se satis patent, quasque si pertractet, diffidere auditorum sapientiæ videatur.

II. Variando tractandi artificium. Quot enim sunt figurarum modi, tot variandarum partium rationes; nempè propositio per interrogationem tractabitur. Age vero quid est quod te, &c.

Ratio per addubitationem, assumptio per sustentationem, & sic de cæteris.

III. Non semper eundem ordinem seruandum, sed quo cautius ille turbabitur, eo tutior erit vsus artifici; quare nonnunquam ab ipsa conclusione ordiendum erit, mox ab altera ratione, aliàs ab assumptione, quod obseruat diligenter Cic.

Iam Stoicus aliquis affectiones animi penitus euellendas esse contendat, hoc Epichiremate. Optandum est in tuto situm esse potius, quam perturbationi semper obnoxium. Nam nullus est Sapiens gubernator, qui vt artis periculum faciat iactari tempestate velit. At qui stirpitus euellit ex animo perturbationes in tuto se collocat. Etenim neque eruptura in furorem iræ præcipitis deinceps erit obnoxius, neque cupiditati, non timori, &c.

Inuertes propositionem si dixeris; Dabis aures: si consilijs mei acquieueris, Stoicorum Zenoni sapientissimo, perturbationumque fibras omnes euelles. Age verò si liberum sit, nun quid præstat non insanire penitus, quam modicè: citra omnem periculi aleam, quam in ipso periculo viuere? num melius est, in tuto velut in arce, ex qua deijci non possis, quam procellis, & naufragio temet obijcere? Etiamne quæris quas procellas intelligam? iræ fluctus, & cupiditatis, cæterasque mentis agitatæ commotiones. Adduc fræna cupiditati semel incitatæ, si potes: odij inflammati faces & incendium, si vales, extingue: impera modum iræ vehementiori, pone metam libidini. Nihil audit semel perturbata ratio, &c.

PVNCTVM III.

Tertius variandæ argumentationis modus.

IN exornationibus cõsistit; nec enim semper omnia iudicantis, & affirmantis modo singula proponit Orator, sed imperandi nonnunquam, & optandi modis vtitur; nec affirmatione simplici tantum rem exprimit, sed interrogationibus semetipsum, tum alios percunctatur, alijsq; luminibus, ac figuris orationem distinguit.

De quo genere scribit in hæc verba Tull. partic. num. 47. Percunctamur instandi, & vrgendi causa, nimirum quòd negari, vel dici non possit. Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio, cùm interrogamus nosipsos, aut imperamus, aut optamus.

A no-

A nobis rationem reposcimus dum quare, quidve dicamus crebrò petimus. Quantum conniti animo possumus, quantum labore contendere, tantum efficere debemus, vt charitatem habeamus. Quid ita? quoniam omni studio nobis elaborandum est, vt id adipiscamur, quod arctissimè nos cum Deo summa voluntatum cõmunione iungit. Quidnam porrò singularem hanc cum tanto, tam diuino parente societatem efficit? vna eaque sola charitas. Quo tandem pacto? quia cuius animum hæc diuina virtus exornat, habet is habitatorem eum, qui summè bonus omnibus naturæ muneribus, & gratiæ donis hospitem suum cumulat, id si ita est, quis nolit his amoris facibus inflammari?

Optamus, & imperamus. Incumbite per Deum immortalem in hanc rem diligenter, vt non tam communi cælo, quam amore diuino viuatis, si beati, si felices esse vultis. Vtinam vehementi semper odio prosequeremur omnia, quæ tam vtilem nobis, & necessariam cum Deo coniunctionem dissoluere possunt, & amoris flammas extinguere, quibus ad æternæ felicitatis sedem eleuamur.

Communicamus, deliberamus, exclamamus. Quæro à vobis quid-nam ei faciendum putetis, qui coniunctissimus esse Deo velit. Num corporis, & animi vires in id vnum conferre debet, vt ab amore diuino non deferatur, fugere verò diligenter, & auersari, quæ societatem hanc hominibus, & Angelis gratissimam dissoluant. O vim charitatis singularem, quæ facit vt mortales cum immortali Deo coniunctissimè viuant! In ijs sedem ac domicilium eligit, qui nunquam à charitatis officijs discedunt; in ijs delicias habet, qui sanctè puritatem mentis ambiunt; in his cõmoratur suauissimè, qui diuinum ignem sinu fouent, vnde vigor, vnde motus, vnde in eximia facinora perennis impulsus. Et hanc cõiunctionem dissoluas?

Subijcimus. In vna charitate comparanda, conseruandaque, neruos omnes industriæ contendere debent, quotquot Christo nomen dederunt. Quid ita? quia nisi bonorum authori Deo coniungantur arctissimè, nihil in vita præclarum, nihil æternitate dignum vnquam efficere possunt. Cur? quia scilicet animus via sua, qui Deus est, semel priuatus, nihil castum cogitare, nihil sanctum aggredi, nullum pietatis officijque munus exequi potest, quo felicitatem consequatur; quid porrò nos ad hanc cum Deo coniunctionem, vitæque beatæ felicitatem euehit generisne splendor, atque nobilitas? at permulti etiam nobilissimi semel à Deo disiuncti, seipsis perniciosi, & alijs extiterunt: an excelsi dignitatum gradus, & fortunæ donorum abundantia? at infinitus penè illorum est numerus, qui circumfluentes omnibus diuitijs, & honorum titulis insignes, cùm à Deo discesserunt, æternum miseri flãmis inferorum nunquam extinguendis addicti sunt. An corporis robur atque pulchritudo? quibus Syren & Leo, quibus Lenones & Hercules, quibus sordidæ mentis homines etiam gloriantur. An acumen ingenij, plurimaque rerum diuinarum, & humanarum cognitio? Sunt ista quidem hominibus ad salutem adiumenta, quæ si sola sunt, eam vim non habent, vt coniunctionem, quam miramur & quærimus, conciliare possint. Nimirum vsque adeò natura nostra ex sese tenuis, & abiecta, parentum autem sic deformata sordibus, debilitata vitijs, & exhausta luxu, vt morbi sæpè adsint, mors semper impendeat, multóq; plures huius vitæ calamitates, ac ærumnas conqueri, quam eius opportunitates gloriari videantur. Quo tandem animo, qua pietate, quo amore vitæ parentem prosequi debemus?

O stolidi & insani hanc si coniunctionem cum Deo repudiemus; ingrati si aliquo die, vel tempore memoriam huius tanti honoris, atque benefici, definiamus; impij si nobilissimum & amantissimum hunc socium contemnamus; contemnamus autem, imò si non eum flectere, & deuincire votis omnibus, sũmaq; pietatis contentione studeamus. Nam si vel sola dignitatis esset habenda ratio, tamen ad illius cultum, & venerationem per se se ipsa videretur magna satis, nunc verò coniuncta cum tot beneficijs, quibus ille nos cõtinuo comprehendit, quid est quod eius honorandi, seruiendi, amandi causa recusare, vel omittere fas esse credamus. Et erit qui vitiorum sordibus diuinum huiusmodi ignem extinguat.

PVN-

PVNCTVM IV.

Quartus Argumentationis variandæ modus.

TAndem variatur Argumentatio variatis ingressionibus, ac transitionibus, quarum species, & formæ frequentes ex Cicerone facilè colliguntur.

I. Nonnunquam simpliciter & ingenuè in rem suam ingreditur Orator. pro Mur. num. 11. *Obiecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est; sed in militari labore peragrata.*

Num. 54. *Nunc mihi tertius, ille locus est Orationis de ambitus criminibus purgatus ab ijs, qui ante me dixerunt; à me quoniam ita Mur. voluit retractandus.*

Num. 58. *Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum, ac robur totius accusationis.*

II. Aliàs breui repetitione Superiorū, consequentia connectit. Pro Mil. 23. *Quamobrem Iud. vt aliquando ad causam, crimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa, quidquam nostra, ac nos vellemus, à Senatu iudicatum est.*

III. Modò simplici conclusione præsertim cum ad finem properat Orator. Pro Mur. 86. *Quæ cum ita sint Iud. primum Reipub. causa, qua nulla res cuiquam potior esse debet, vos pro mea summa, & vobis cognita in Rempub. diligentia moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ & cæterorum ciuium consulatis.*

IV. Nunc per simplicem propositionem, cùm firmis lateribus, & veluti tuba classicum canitur, vbi nempè certam spem cōcepit Orator rei liquido commostrandæ. Pro Mil. 7. *Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur, in qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant?*

Pro Mur. 6. *Negat esse eiusdem seueritatis Catilinam, exitium Reipub. intra mœnia moliētem, verbis, & penè Imperio vrbe expulisse, & nunc pro Mur. dicere.*

V. Alibi causam reddit, quæ se cogat ad cętera veluti festinare. Pro Mur. num. 7. *Sed me Iud. non minus hominis sapientissimi Seru. Sulpitij conquestio, quam Catonis accusatio commouebat.*

VI. Nunc conclusio viam facit ad sequentem Orationem. Ibid. num. 14. *Nihil igitur in vitam Mur. dici potest? nihil inquam omninò, quo constituto facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis, quæ pars altera fuit accusationis.*

VII. Modò per præteritionem, eiusdem Orat. num. 18. *Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas; videamus cætera. Quæsturam vnà petijt, & sum ego factus prior.*

VIII. Aliàs etsi responsurus sit, profitetur tamen se suo iure omittere responsionem posse, pro Muræn. nu. 37. *Sed tamen si est reddenda ratio, duæ res vehementer in Pratura desideratæ sunt, quæ ambæ in Consulatu tum Murænæ profuerunt.*

IX. Elegans est illa forma, qua per concessionem de suo iure decedit Orator, post rem probatam, quasi dubiam adhuc noua ratione probaturus. Ibid. num. 41. *Sed hæc sæpè paria sunt omnia; sit par forensis opera militari; sit par militari suffragatio vrbana; Quid? in ipsa Pratura nihilne existimas inter tuam, & illius sortem interfuisse?*

X. Iam profitetur se verè nimis actum ab accusatore, num. 74. *At enim agit mecum austerè & Stoicè Cato: negat verum esse allici beneuolentiam cibo; negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere.*

XI. Modò rogat Auditores ne sibi dicenti fidem habeant, donec rem in luce posuerit Milon. num. 6. *Quamquam in hac causa Tit. Annij tribunatu rebus omnibus pro salute Reipub. gestis, ad huius criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas; nec deprecaturi sumus.*

XII. Occupatio insuper, siue Obiectio fit, qua sibi id opponit Orator, quod erat ab aduersario opponendum. Ibid. 15. *At enim cur Pompeius rogatione sua, & de re, & de causa iudicauit, tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempè vt quæreretur. Quid porrò quærendum est? facturumne sit? at constat. A quo? at patet. Vidit etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem suscipi posse.*

Pro Mur. 35. *At enim in Praturæ petitione prior renunciatus est Seruius. Pergitisne vos*

tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt quem locum semel honoris cupiam dederit, eundem reli quis hominibus debeat?

XIII. Aliàs rem ostendit adeò claram, vt de ea dubitandum non sit. Pro Milon. 55. *Si hæc non gesta audiretis; sed picta videretis, tamen appareret, vter esset insidiator, vter nihil cogitarct mali, cùm alter veheretur in Rheda penulatus, vnà sederet vxor.*

XIV. Vnà nonnunquam vox repetita, plures connectit rationes. Ibid. num. 39. *Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne cum domum, ac Deos Penates suos, illo oppugnante defenderet, iure se vlcisci? potuitne ciue egregio, & viro fortissimo P. Sextio Collega suo vulnerato? potuitne Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret pulso, crudelissima cæde in foro facta? potuitne Cæcilij iustissimi Prætoris oppugnata domo? potuitne illo die, cũ est lex lata de me.* Et nu. 43. per Anaphoram Quid.

XV. Tunc re probata respirat, ac profitetur expeditum deinceps cursum patere. Ibid. 48. *Respirari, liberatus sum: non vereor ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.*

XVI. Alibi Orationem inchoaturus, suos excitat Auditores, quod ijs vocibus optimè præstari potest, Age, agite, pro Mil. 56. *Age nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate.*

XVII. Accuratio vtilissima, si præcipuis rationibus, velut in fascem collectas minores adiungamus, quod facit Tull. pro Mil. cùm docet fieri non potuisse, vt ab impedito Milone, expeditus Clodius interficeretur, post præcipuas enim rationes, sic colligit. Num. 57. *Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpè spoliantem iam, & exultantem euertit, & perculit ab abiecto; Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis; qui cũ à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de eius exercitu cogitauit.*

XVIII. Nunc semet interrogat, qui tãdem superfit, eiusdem Orat. n. 93. *Sed iã satis multa de causa; extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi vt orem obtesterq; vos iud. vt eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem repugnante hoc, & imploro, & exposco.*

XIX. Præstantissima species est αὔξησις argumẽtum, cùm vel nullius esse momenti, quæ dicta sunt asserit, eorum quæ sequuntur habita ratione. Pro Mil. 77. *Quamquam hæc quidẽ iam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in Remp. in priuatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat; sed nescio quomodo iã obduruerat, et præcaluerat ciuitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderãt iã & impendebant, quonam modo ea, aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset?*

Phil. 2. nu. 20. *Sed non huius temporis, ad maiora veniamus.* Clarius ibid. nu. 78. *Sed nimis multa de nugis, ad maiora veniamus.*

Vel vetustiora sub initium ponit, vt ad recentiora transeat, eadem Orat. nu. 25. *Sed hæc vetera, illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum.* Et num. 112.

XX. Quandoque nonnulla interponit narrationi, quare meritò poscit, vt ad rem institutumq; redeatur, ibid. n. 101. *Sed ad iter Italiamq; redeamus, deduxisti Coloniam.*

XXI. Ἀνάμνησι, seu cõmonefacio frequẽs, quæ multipliciter fieri potest. 1. vt committat aliquid Orator memoriæ Auditorum. Milo. nu. 79. *Mandate hoc memoriæ Iud. spero multa vos, liberosq; vestros in Rep. bona esse visuros. In his singulis, ita semper existimabitis, viuo Clodio nihil horum vos visuros fuisse.*

Vel profiteatur se non probandi, sed renouandæ memoriæ causa quidpiam attingere. 2. in Anton. n. 57. *Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaq; quæ dico dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit Oratio mea satisfacere vestræ scientiæ.*

Vel festinationem quandam præ se fert, ne maiora sibi excidant; ibid. nu. 84. *Sed ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonij rem vnam pulcherrimam transiliat Oratio, ad Lupernalia veniamus. Non dissimulat P.C. apparet esse cõmotum, sudat, pallet.*

Vel denique memoriam Aduersarij suscitat, vel Auditorum, eiusdem Orat. nu. 84. *Sed arrogantiam hominis, insolentiamq; cognoscite.* Et num. 115. *Recordare igitur illum M. Antoni, diem, quo Dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam Senatus.*

XXII. Se se reprehendit, & increpat, quod in vna ratione commoretur diutius, cùm validiores supersint. 2. in Catil. nu. 71. *Sed cur tãdiu de vno hoste loquimur, & de eo hoste, qui iã fateatur se esse hostem: de his, qui dissimulant,*

O qui

qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus?

XXIII. Aliquoties in prolixiori præsertim Oratione, defatigatos Auditorum animos recreat, & innouata attentione, & petitione beneuolentiæ; quod quia pluribus modis fieri potest, vnicuique res integra relinquitur. Notandæ sunt tantum quædam particulæ coniunctinæ, quibus frequenter Tullius argumēta sua coarctat. 2. Phil. nu. 16. *At etiam ausus es, quid autem est quod tu non audeas?* Idem officium præstant aliæ multæ. *Quid quod, Nunc, Iam verò, Etenim, Atenim, Equidem.*

XXIV. Per Allegoriam transitio, fit illustris. Pro Sext. nu. 13. *Verùm hæc ita prætereamus, vt tamen intuentes, & respectantes relinquamus. Ad Tribunatum, quia ipse, ad se se iamdudum vocat, & quodammodo absorbet Orationem meam contento studio, cursuque veniamus.*

PVNCTVM V.

De Transitionibus varijs.

PRo varietate materiæ qua de agitur, vel generis, variandus erit etiam transitionis modus & ratio; passim obuia sunt exempla, quæ paucis contraho.

I. Lætor. Orationem meam eò rediisse, vnde deflexerat. Et vt sim semel in opinione mea constans, abutarq; patientia vestra, qui mihi tam alto silentio fecistis audaciam. Contendo nos.

II. Hæc à me nemo dici mirabitur, cuius in animo primæ, & recentis, adhuc calamitatis species insidebit, quam nonnullorum mentis impotentiam in Rempub. inuexit. Nam si repetere volumus spatium præteriti temporis, ac prima Reipub. surgentis fundamenta, progressusque recordari, reperiemus.

III. Sed per vos aberrauit à proposito tantisper oratio, illā si placet reuocemus. Et quoniam liberius, celeriusq; vagari potest cogitatio, quam sermo, perlustrare animis ea, quæ nec vobis in ipso Musarum sinu, natis & educatis possunt, vel esse debent incognita; neq; cuiquam propter sui splendorem obscura, nec à me propter studium breuitatis, quam consector, sigillatim repetenda.

IV. Satisne probatum est, nullam salutem relquam esse Reipub. Christianæ, nullam bonis moribus, aut liberalium artium cognitionem, quæ nocentibus non sit exitio, innocentibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento.

V. Hæc multa satis esse debent hominibus non ignaris, nimis multa vobis, quos litterarum amantes nouimus: quippe nec ignota cuiquam sunt, aut incredibilia, quæ dixi; neque eiusmodi, vt à me potius expectanda, quam à vestra omnium conscientia, experiētiaque probanda sint.

VI. Vnum erat reliquum, si benè memini, vt doceremus scientias, conferre plurimum ad stabiliendam vitæ, morumque bonitatem. Hoc aggredior, si modo per vos.

VII. Vellem mihi tantum esset otij, & in dicendo facultatis, vt.

VIII. Possem hoc loco euagari latius, & id quod dico, tum repetitis è memoria veteri, tum viuis, ac spirantibus exemplis confirmare; nisi me temporis ratio breuem esse admoneret. Excitarem ab inferis, nominarem, cōmemorarem; sed ab hac molesta narratione animos abducamus.

IX. Date oculos, qui aures hactenus præbuistis vt reliquas orbis partes, & quantum satis est lustrare, & quantum licebit admirari possimus.

X. Bellè me vocat ad alteram orationis partem N. meque propositi mei tenax vt sim tacitus admonet. Proposueram enim, &c. quod facere paratus sum, si beneuolentiā vestram, & attentionem æquè semper paratam, & fauentem experiar, accipietis opinor res cognitu non iniucundas; auditu magnam partem admirabiles, virorum grauium authoritate comprobatas.

XI. Pudet me toties à breuitate, quam mihi proposueram, aberrasse; sed materiæ grauitas & amplitudo me.

XII. Scio me in rebus peruagatis versari, atque omnium sermone celebratis; sed eiusmodi rerum non cogitatio solum, sed etiam recordatio animos nostros excitare debet, Repetite igitur silentio nunquam prætermittendum facinus omni momento maius.

XIII. Dicam equidem audacius fortasse, sed tamen verè, nullum esse.

XIV. Feliciter cecidit, vt ab ijs pietatis officijs, quæ sub oculos hominum cadunt, ad priuata, quæ sunt publicorum semina descenderem.

derem. Doleo tantum nimis angustum mihi tempus ad amplitudinem materiæ subiectam esse relictum.

XV. Possem equidem eadem quoque de cæteris commemorare, sed ne videar inanes quasdam fabulas ad delectationem magis, quam ad veritatem enarrasse. Adeste mecum animis, meque vt adhuc fecistis ad munitissimam fidei, atque religionis arcem: quò me dudum oratio mea rapit, contendentem beneuolentia vestra subleuate.

XVI. Facit in me audiendo vestra singularis humanitas, vt mihi persuadeam, non inanem hanc orationis meæ partem extitisse, eòq; non modo breuiorem eius, verumetiam faciliorem ad reliquas cursum fore polliceor; quo feliciorē vestro beneficio cursum in hoc diuinæ sapientiæ mari tenuisse videatur.

XVII. Maximè vellem, vt quantum mihi vos in tanta rerum multitudine attentionis, ac beneuolentiæ commodatis: tantum mihi tempus facultatis ad dicendum, atque opportunitatis concederet; Ego penetrarem in eius arcana, docerem que.

XVIII. Nunc quoniam temporis angustiæ tantam rerum multitudinem capere non possunt; Ego humanitate vestra fretus, à grauioribus ad mitiora meam orationem tantisper, animumque conuertam. Atque vt omittamus de nobilissimis historiæ scriptoribus dicendo recordari; quid ad gratiam opportunius, ad dignitatem illustrius, ad ornatum elegantius, ad maiestatem præstantius esse potest?

XIX. Sed enim me longius, vt video, quam aut volũtas, aut opinio mea tulerat, prouexit, partim argumẽti amplitudo, partim vestra in me audiendo benignitas. Itaque vela contraham, iam enim oratio mea optatum ac felicē ex noua nauigatione, portum intuetur: neq; verò expectatis opinor vt demonstrem.

XX. Desiderarem hic nouum dicendi genus, & Eloquentiæ flumen abundantius, vt quemadmodum vnà cum pietatis amplificatione. Virtus illius crescit, ita mea quoque in illius explicatione, quasi per gradus attolleretur, & seipsa grandior, ac sublimior fieret Oratio.

XXI Sisterē hic nisi vna me cogitatio subleuaret, quòd apud eos me dicere intelligam, qui nihil iucundius audiant, atque auidius; quam viri Principis egregia facinora.

XXII. Facere non possum qu in illud in hãc rem afferam, quod semper visum est maxima commendatione dignissimum.

XXIII. Ad hanc tam sanctæ pietatis commendationem, quis sit vester sensus planè nescio; si tamen ex meo coniecturam facere permittitis, ea vos interius perfundi voluptate sentio, quæ debet esse maxima, præsertim cùm.

XXIV. Cresceret in immensum oratio, si consectandis singulis, aut naturæ benignitatem, sequerer, aut vestræ in audiendis eius laudibus hilaritati obsequerer, aut officium meum in laudando explere cogerer. Itaque moderabor ipse mihi, & ea tantum breuiter aperiam.

XXV. Vellem ingenij mei tenuitas, & debitæ voluntatis in Principem ratio, constitutique ad dicendum temporis breuitas, pateretur aliquid amplius, docerem pluribus in vna pietatis dote, cæteras comprehendi, aut ab ea proficisci virtutes.

XXVI. Iā verò quoniā expectate videmini. Sentio me paulatim eò esse dicendo prouectum quo iamdudum aspirabam vt.

XXVII. Ad extremum abuti me patientia vestra permittite, qui eam mihi fecistis audaciam, quamquam vereor, vt potius de tanti viri virtutum magnitudine detraham, quam vt illam me verbis æquare posse confidam: semper enim iustum metuendi metum faciũt ea, quæ spem amplificandi sua magnitudine sustulerunt. Venio tandem ad.

XXVIII. Sed vt Orationem meam ad finem properantem ea virtute cōcludam, qua, &c. Hic ego quid prædicem, quibus Consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admonuerit homini studioso victoriæ? longum esset omnia percēsere numerando. Hoc breuiter accipite.

XXIX. Atque vt illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, & vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate.

XXX. Vtinam ad hanc qualemcumq; laudationem, dicendi viam & copiam vestræ nō imparem afferre possem, dicam tamen hoc imprimis.

XXXI. Rem hanc quasi per transennam ocu'o fugiente respexisse satis sit, ad lætiora recurramus.

XXXII. Sentio me terminum prætergressum,

sum, quos ipse mihi posueram, & eo me sensim esse deductum. Sentio me ad eum locum deuenisse in quo actioni meæ terminos scitis esse constitutos.

XXXIII. Sed quoniam ingens aliquid & humano penè augustius sonant illa sapientum effata; lubet hæc etiam animi causa regustare. Mentiar nisi.

XXXIV. Verum hæc prætermittamus quę liberali multorum confessione conceduntur: ad illud accusationis caput iam diu festinat oratio. Gestit enim ea vobis exponere quæ.

XXXV. Multa satis vt opinor superque dicta sunt de rebus fortiter feliciterque gestis, abripit iam & quodammodo absorbet orationem meam virtutis ac religionis nulli vnquam mortalium satis adorata maiestas.

LECTIO V.

De Amplificatione.

GRauissimam omninò partem Eloquentiæ aggredimur, cuius hactenus in locis, & argumentis materiam duntaxat parauimus, per omnes orationis partes fundendam. Quantum enim inter struem lignorum, & rogum interest, tantum inter simplicem illum motum, & amplificationem intercedit. Nam, vt, benè Fabius cùm omnis Eloquentiæ vis in amplificando consistat atq;hinc non colorem modò, ac lucem,sed sanguinem spiritumque,& lacertos sumat oratio, non video quid afferri possit hac doctrina, vel melius, vel excitandis ingenijs accommodatius;adolescentum præcipuè in quibus necesse, quod ait Tull. sese efferat luxuries quædam depascenda stylo, ardorque ebulliat, ætatis ac iudicij maturitate temperandus.

Obseruandum autem, cùm de Amplificatione præcipimus, non id agere nos, quod olim Græculi Sophistæ; imprimisque Isocrates, non sine sua, atque artis infamia, profitebantur: vt res supra meritum augere possimus: ne in nos quoque dictum illud Agesilai iactetur, qui nonnullis Oratorem commendantibus,quòd res exiguas mirificè verbis extolleret. At ego, inquit, pessimum eum Sutorem putem, qui paruis pedibus grandes calceos inducat. Nos istas vanissimæ artis præstigias & nescimus, & nescire volumus,idque vnum quærimus modò, vt magnarum rerum amplitudinem, ac dignitatem possit Orator æquare dicendo, hominumque emendare iudicia, & ad iustam reducere æquitatem, si quando, vt fieri amat, in æstimandis rebus hallucinentur,easque aut maiores faciant,aut minores quam reuera sint. Vix enim fieri potest, quin si aliquid semel tantum, & adhuc breuiter dicatur, facilè aures prætervolet,vel auditum etiam non intelligatur. Quod ipsum tamen si magis inculcetur, fusiusque deducatur, lucem accipiat, & penitissimè animo,affectui, ac memoriæ insideat: eoque tota hæc amplificandi doctrina pertinet.

PVNCTVM I.

Quid sit Amplificatio.

NObilis Orator Isocrates interrogatus, aliquando quid esset Rhetorica, respondit τὰ μὲν μικρὰ μεγάλα, τὰ δ᾽ μεγάλα μικρὰ ποιεῖν. Ars qua ex paruis magna, ex magnis parua fieri possunt. Amplificationem Sophista potiùs, quàm Rhetoricam descripsit. Nemo melius naturam eius Cicerone comprehendit dùm partic.nu.53.sic illam definit. *Est igitur amplificatio grauior quædā affirmatio quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem.*

Nec te moueat quod Orator fidem addit, tametsi finis ille proprius videatur esse argumentationis: id enim prestat argumentatio simplici rationis expositione; illa subtiliter enucleando singula,lucem rebus addit;Ista in vnum velut aceruum plurima congerendo perturbat, ac premit vniuersa: Illa genus habet dicendi argumentis explicandis accommodatum,concisum scilicet,ac tenue:ista sententiarum pondere, orationis vbertate, ambitus magnitudine,& ingenti quadam ui comprehensionis impellit: Illa facem gerit,sed ad prelucendum dumtaxat: ista quatit ad incendendum: illa partem spectat intelligentem: ista voluntatem etiam impugnat, & velut admoto subuertit ariete: Illa fertur sedatè amnis instar leniter fluentis;ista Pelagi in morem intumescit, nunc metas attingens,modò preceps dehiscens, & voce, verbis, gestu,colore, calore, sic incendit auditorem, vt eo tantum viso ceteri facilè flammas concipiant.

I. Ex hac definitione satis intelligitur quid

amplificationem inter, & argumentationem intersit; scilicet in tribus, in materia ipsa; nam adhibetur argumentatio ad omnia quæstionum genera, quæ in dubitationem cadere possunt? Amplificatio verò non nisi ad magnas grauesque causas, in quibus videlicet ostendere debeat Orator aliquid esse in genere suo calamitosum, indignum, lætum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, optandum, fugiendum.

II. Tractatione, vt iam dictum est, illa pressè, argutè proponit; hæc fusè, & grauiter exponit. Illa ad pugnam leuiter procurrit, factaque plaga confestim se subducit; ista in apertum, ac patentem campum procedit, tela & tormenta omnia excutit, dum fatigatus hostis, ac planè fractus concidat.

III. Discrepant etiam fine; nam finis Argumentationis proximus est cognitio; Amplificationis vero motus; vnde nõ nisi re iam exposita, vel confirmata adhibetur, cùm videlicet perspecta veritate rei dignitas, amplitudo, grauitas, vel contra indignitas atrocitasve demonstranda ad motum; seruit tamen & fidei faciẽdę, quod vbi exarsit auditor, motumq; concepit, multo firmius rebus creditis adhærescat, quam cum ante frigeret.

Discrimen hoc quiuis deprehendere potest in Orat. Tull. pro Sext. num. 88. pro Mil. 89. in Argumentatione dixisset, odio habendum esse Clodium sceleratissimus quisque non est in Repub. retinendus, quid igitur nos ciues iniquinatissimum Clodium diutius perferemus. At dum amplificat, mouetq; odium sic orationis habenas laxat. *Dura mihi medius fidius, iam fortuna Populi Rom. & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc Remp. insultare videret, ac pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones Senatus grauissima decreta perfregerat: pecunia si palam à iudicibus redemerat, vexarat in Tribunatu Senatum; omnium ordinum consensu pro salute Reipubl. gesta resciderat, me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos, coniugem meam vexauerat, Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat, magistratuum priuatorumque cædes effecerat, vastarat Etruriam, multos sedibus, ac fortunis eiecerat, instabat, vrgebat, capere eius amentiam ciuitas Italia, Prouinciæ, regna non poterant, incidebantur iam domi leges, quæ nos nostris seruis addicerent.*

Patriæ proditorem Antonium eijciendum, ex terminandum diceret, quem sic vrget, atq; conficit Amplificatio. Phil. num. 28. *Hanc teterrimam belluam, quis ferre posset, aut quomodo? quid est in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his tot conglutinatus est. Nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Etiamne huius impuri latrones feremus, teterrimum, crudelissimumque dominatum? quid his faciat si potuerit iratus, qui cum succensere nemini poßet, omnibus bonis fuerit inimicus? Quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertã eius domũ exhauserit? hortos compilarit? ad se omnia ex his ornamenta transtulerit! cædis & incendiorũ causam quæsierit ex funere? duobus, aut tribus SC. benè, & à Repub. factis, reliquas res ad lucrum, prædãq; reuocauerit: vendiderit immunitates? ciuitates liberauerit? Prouincias vniuersas ex Imperij Populi Rom. iure sustulerit? exules reduxerit? falsas leges Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit, earumq; rerum omnium domesticum mercatum instituerit? Pop. Ro. leges imposuerit, armis, & Præsidys Pop. Ro. & magistratus ferro excuserit? Senatum stuprauerit armatis?*

PVNCTVM II.

Quænam sit Amplificationi propria sedes in Oratione.

ELoquentiæ Doctor Tull. 2. de Orat. num. 310. tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando: aut permouendo, vnã ex tribus his rebus, res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud, nisi docere velle videamur; reliquę duę sicuti sanguis in corporibus; sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt.

Conciliatio lenes comprehendit effectus, qui licet maximè proprij sint procemij, tamẽ in omnibus orationis partibus frequenter adhiberi solent, ac debent. Nimirum inter argumenta singula spargenda sunt amplificationum semina quædam, vel vt Tullij verbis vtar, iacienda velut in viam tela, quę mox pugnaturus torqueas, maximè cum aliquid confirmatum est, aut reprehensum. Hoc

artificium Ciceroni familiare fuit vtique. Pro Milone per congeriem. num. 33. *An verò Iud. vos soli ignoratis, vos homines in hac vrbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc peruagato ciuitatis sermone versantur, quas illa leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces vrbis, & pestes Reip.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus.*

Vbiq; quasi clauum tundendo infigit Amplificatio, exclamat, insultat, deprecatur, irascitur, orat minatur, variosque motus affert; sed nusquam ita triumphat, ac in peroratione, vbi ad extremam sese pugnam comparãs, copias velut in armilustrio recenset, spargit confertim, quod sigillatim emiserat, & grauissimis lituis victoriam inclamat.

PVNCTVM III.

Amplificationis Partitio.

SIc illam partitur Orator partic. num. 53. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab vsu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta cognominata, non vulgata, superlata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta quæ dicuntur sine coniunctione, vt plura videantur, de quibus singulis pauca dicenda sunt.

PVNCTVM IV.

De Verbis illustribus.

I. PLuribus modis illustris fieri solet Oratio, si verba grauitate delecta ponuntur, qualia sunt hæc pro lege Man. nu. 6. *Agitur Populi Rom. gloria, quæ vobis à maioribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari, tradita est; agitur salus sociorum, atque amicorũ, pro qua multa maiores vestri magna, & grauia bella gesserunt. Aguntur certissima Po. Rom. vectigalia, & maxima quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli frustra requiretis.*

Illustria esse debent eiusmodi, vt ab vsu non sint abhorrentia, sed quæ ab omnibus intelligantur, Illustris est illa Plancij, & vsitatis verbis exclamatio, num. 99. *O acerbam mihi memoriam temporis illius ac loci, cùm hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! O rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! ò reliquos omnes dies, noctesq; eas, quibus iste à me non recedens Thessalonicam me, in quæstoriumque perduxit.*

II. Translata plurimum illustrant Orationem. Lumen orationis, splendor generis, cõcionum procellæ, orationis flumina, fulmina tonitrua. *Quid odisset Clodium Milo segetem, ac materiam gloriæ suæ?* num. 63.

Valent ad augumentum; ibid. num. *Equidem cæteras tempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putaui Miloni esse subeundas.*

Significantior translatio ad dicendi subtilitatem adhibetur. Sic ita incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum dicimus.

III. Superlata mirè faciunt ad ornatum. Talia sunt pro Marcello num. 8. *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.*

Talia pro Pompeio, num. 28. *Qui extrema pueritia miles fuit summi Imperatoris: ineunte adolescentia maximi ipse exercitus Imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertauit: plura bella gessit quã cæteri legerunt, plures Prouincias confecit, quã alij concupierunt.*

Superlata verò dicuntur, quæ veritatem excedunt, & plus dicũt, quam re ipsa esse possit. Pro Mil. num. 106. *O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam si eiecerit, miseram si amiserit!*

IV. Ad nomen addita magnum Orationi splendorem, ac dignitatem adducunt, quo in genere tantopere Tullius excelluit, vt aliqui putent eius eloquentiam, ideò tum admirabilem esse, quòd illam vbique apposité sciat epithetis copulare. Pro Manil. num. 3. Dicendum de Pompeij virtute, quod membrũ duobus adiectis mirum in modum illustrat, *singulari eximiaque virtute.*

Pro Mil. num. 40. *Erat id temporis clarissimus, & fortissimus Consul inimicus Clodio P. Lentulus, vltor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ.*

Si quis dixerit Bruti prudentia, virtusque militaris Antonium expulit, Latinè quidem. Quantò sublimius si quis epithetis idẽ exornet?

net? Incredibilis, at propè diuina Bruti virtus, at prudentia singularis, superbissimum, atque crudelissimum ciuem Antonium ab vrbe Roma priuatim expulit.

V. Illustris etiam fiet Oratio duplicatione particularum, ac iteratione quarundam vocum. Aspicite, aspicite iud. squalorem, sordesq; sociorum. Ille, ille, inquam est nefarius patriæ proditor.

VI. Congeries verborum, & sententiarum idem penè significantium aceruus illustrem facit Orationem. Pro Mil. num. 34. *Tu P. Clodij cruentum cadauer eiecisti domo, tu in publicum eiecisti; tu spoliatũ imaginibus, exsequijs, pompis, laudatione infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti.*

Qui fortiter manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, milites proprijs sumptibus conscripserit in Reipub. salutem, ex eiusdem patriæ sinu per vim extrahetur, expelletur, eijcietur, exterminabitur?

Vide quam sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Pro Milone nu. 70.

VII. Verba quæ rem, aut actionem imitantur vim habent illustrandi, qualia sunt illa 6. in Verr. num. 161. *Nullus gemitus, nulla vox alia miseri inter dolorem, crepitumque plagarum, audiebatur, nisi hæc ciuis Romanus sum.* Et ista. Videre videbar. *Alios intrantes, alios verò exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes.* Quæ si vel omnia, vel pleraque continet Oratio illustris, & iucunda efficietur.

PVNCTVM V.

De Verborum consonantia.

INitium & prima vis eloquentiæ in verbis perspicitur, illorumque consonantia maiorem habet grauitatem, de quibus regulas quinque facit Cicero.

I. Vt superlatiua pro absolutis ponantur. Pro lege Man. num. 1. *Quamquam mihi semper frequens conspectus vester multò iucundissimus hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus.*

Quæ superlatiua si tollantur, auferetur illa venustas. Constans est in istis Cic. Pro Flacco 1. *Cùm in maximis periculis huius vrbis, atque imperij grauissimo, atq; acerbissimo Reipub. casu.*

II. Consonantiora fiunt, si non singulari, sed plurali numero efferantur. Pro Balb. 11. *Si auctoritates patronorum in iudicijs valerent, ab amplissimis viris L. Cornelij causa defensa est, si vsus à peritissimis, si ingenia ab eloquentissimis, si studia ab amicissimis.*

Sic numerus multitudinis plus sæpè potest, quam vnius; licet de vno loquaris. Sicarios ergo per vrbem impunè volitare patiemur?

III. Verbalia pro absolutis sonantia sunt. Sic dominatrix animi cupiditas, consonantius est, quam si domina; vitæ philosophia dux, virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, & artium procreatrix.

IV. Verba composita grandiora habentur; Parentum pœnas, à consceleratissimis, quam sceleratissimis; contrucidare, excruciare, cõsonantiora sunt, quam trucidare.

V. Quæ plures habent syllabas, quam quæ pauciores tempestas, quam tempus. Vt qua tempestate Pœnus in Italiam venit; Illustris, quam clarus: immensus, immanis, quam magnus.

VII. Quæ syllabas habent longiores, etsi pares numero grandiora videntur, princeps quam primus parens quam pater.

PVNCTVM VI.

De grauioribus Verbis.

I. GRauiora sunt, quæ maiorem vim bonitatis ostendunt: vt charitas, & pietas, quam amor, & beneuolentia Tull. in Epist. *Credo te perspicere meam in te pietatem, quid enim dicam beneuolentiam, cùm illud ipsũ grauissimum, & sanctissimum nomen pietatis leuius mihi meritis erga te me esse videatur.* Ita Clementia grauius est, quam lenitas, magnificentia, quam liberalitas.

II. Grauiora sunt, quæ maiorem vitiositatis vim præ se ferunt; vt latro prædo, raptor, sacrilegus, quam fur: carnifex, quam sicarius: parricida, quam homicida; impius ac nefarius, quam improbus, scelestus: gla-

gladiator, quam ferox; profligator, quam malus.

III. Quæ maiorem nocendi vim habent: vulnerare,& ferire,quam percutere;exterminare, quam eijcere; trucidare, quam occidere; cruciare, quam torquere; mendicitas, quam paupertas.

IV. Quæ magis prodesse videntur: curare grauius, quam mederi; restituere, quam reducere; confirmare,quam seruare;opes & robur, quam diuitiæ & valetudo.

V. Debent esse grauia in agendo, pro Mil. 98. *Ex omnibus præmijs virtutis, si esset habenda ratio præmiorum,amplissimum esset præmium, gloriam esse hanc vnam, quæ breuitatem vitæ, posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, vt absentes essemus, mortui viueremus: hanc denique esse cuius gradibus etiam homines in Cælum viderentur ascendere.*

VI. Plena sunt illa Cic. *De me semper Populus Rom. semper omnes gentes loquentur, nulla vnquam obmutescet ætas.*

Sonantia. Nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum,sed comitem,sociumque profitebor. Cognomina dicuntur ea, quæ significationem habent eãdem.Pro Planc.101. *Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras;*

VII. Non vulgata, quæ supra communem sermonem efferuntur, ne humilis reddatur Oratio. Quas ille præceps amentia,cæsis prostratisq; sanctissimis lucis substructionum insanis molibus oppresserat.

Grauitatem sapit Oratio, cum ampliora verba conferuntur cum his,pro quibus ea posituri sumus 3.in Verr.num.9. *Non furem, sed ereptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem; ciuium, sociorumq; in vestrum iudicium adducimus.*

VIII. Periphrasis quoties verborũ circuitu, quod paucioribus dici poterat, explicamus. Ne dicas Deũ offendisti, sed violasti numẽ illud, quod immenso sinu cõprehendit omnia, nec vllis locorum spatijs definiri potest.

IX. Spirans,& acuta Metaphora. Patrimonij Charybdim, oppidorum Gurgitem, Syllam libidinum, vitiorum Hydram malorum Oceanum.

X. Dissoluta,dum vnumquodq; membrum suum verbum habet,ac sensum.Me patria expulerat,bona diripuerat,domum incenderat, liberos, coniugem meam vexauerat, cũ Popbellum nefarium indixerat.

Aliás dum in singulis verbis fit solutio.Cùm illa indicia communis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi; quę dissoluta dicuntur, vt plura videantur. Nos Penates,aras; focos, sepulchra maiorum; nos leges,iura,libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus.

XI. Cum paria paribus. Vt illa pro Mil.nu. 10. Vel contraria contrarijs referuntur. *Sed mihi omnis ratio est, cum virtute,non cum desidia; cum dignitate,non cũ voluptate: Non inimici mei te eripient, sed amicissimi; non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè.*

XII. Quod inuersum, atque immutatum est contentionibus, & grauioribus orationibus est accommodatissimum,in eoque omnis aliquando vis, & eloquentiæ maiestas perspicitur. Quod enim sua sponte fusum est, hoc est simplex, vt virtus potest omnia: versum, ac immutatum fit varium, & multiplex planèque Oratorium: vt si sententiam eandem variis modis efferamus, modo per interrogationem. Quid est, quod virtus efficere non possit?

Modò per negationem. Nihil est, quod virtute non possit effici.

Aliás per circuitionẽ.Nihil tam altè positũ est à natura,quo virtutis amor eniti nõ valeat.

Per exclamationem. Tanta vis est,ac potestas in vna virtute posita, vt quæ multi fieri vix posse existimant, ea sine vlla penè difficultate, nullo labore perficiat.

Si sublimius idem quis enunciare velit. Quid est in omni rerum natura tam arduum, tam difficile, tam abditum, quod non virtus amplecti, superare, ac in bonam lucem educere possit.

XIII. Compositio debet esse magnifica; proindè numerus grandior, & excitatior vt oportet,in quo maximè commendantur Dactyli, Pæanes, & qui minimum ab ijs abeunt pedes. Damnantur verò crebri Spondæi, quia tardiores; multi Iambi, Tribrachi vocesq; omnes Brachysyllabæ, quia celeriores.

XIV. Periodorum membra sint productæ satis; nam qua subitò cadunt, & quasi subsultant, grauitatem orationis tollunt, licet in verbis, & sententiis sit magnificentia. Non tamen hoc prohibeat, quominus in magna periodo bonus Orator membra quædam breuia

breuia longis possit inferere. Nam in ampla domo, non omnia conclauia sunt æquali magnitudine extructa, sed alia magna, exigua, mediocria: quin & omittenda periodus erit aliquando, & incisis membrisque diuidenda Oratio, vt insiliat, atque instet acrius.

XV. Sit Orationis structura asperior potius, quam cultior, nec ita fugiat concursum vocalium, aut sonantium literarum collisionem, vt suauitatem Orationis consectari videatur, neque admodum rerum ipsarum, quas suscepit amplificandas, magnitudine commoueri.

XVI. Sit tota naturalis Oratio, non fucata, non artificiosa nimis, sed quæ veros effectus indicet, vt pro Mil. 103. *Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant, quid tibi Q. Frater, qui nunc abes consorti mecum temporum illorum?*

Item illud. *Quid iam restat? quid habeo quod dicam? quid faciam pro tuis in me meritis, nisi vt eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam?*

LECTIO VI.

Quibus ex locis rerum Amplificatio sumatur.

CVm specie quædam Argumentationis sit Amplificatio, ex iisdem planè locis petenda est, quos ad probandum, fidemque faciendam assumimus, sed ex præcipuis tantum, & à Cicerone commendatis, de quibus cum antea dixerimus, cæteris omissis, vsum dumtaxat amplificandæ rei necessarium, & vtilem ostendemus, Quintilianum sequuti, qui modo quatuor, seu fontes aperuit exagerandæ rei idoneos, l. 8. inst. cap. 4. Incrementum, Comparationem, Ratiocinationem, Congeriem.

PVNCTVM I.

De Congerie.

VSitatus, & facilis est hic Amplificandi modus: duplicem faciunt Congeriem Eloquentiæ magistri: vnam verborum, de qua satis multa diximus, cum illam distinctiones eiusdem significationis coaceruatas diximus. Verres totam Siciliam depopulatus esse dicitur, Siculorum ciuitates vastasse, domos exinaniuisse, fana spoliasse.

Plautus in Bacchidibus, Actu 5. Scena 1.

Quicumque vbi sunt, qui fuerunt, quiq; futuri sunt posthac,
Stulti, stolidi, fatui, fungi, barbi, blenni bucones,
Solus ego omnes longè anteo stultitia, & moribus indoctis.

Alteram sententiarum, cùm orationes siue sententiæ plures, eiusdem pariter significationis componuntur. Ita sinonymis quibusdam Pisonis insaniam crescente sensim oratione exagerat, Cic. n. 47. *Ego te nō vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere, deinde paulò ante Torquato viro sanctissimo premente confiteri, te Prouinciam, sine vllo milite, reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. Sit hoc infelicitatis tuæ: dimittendi verò exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod Senatusconsultum? quod ius? quod exemplum?*

Et num. 53. *Quos tum Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diuerticula, flexionesque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus inuitauit? quis hospes aspexit, nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido?*

Triplex est vsus in Oratione.

I. Vt iis, quæ minus aperta sunt lucis aliquid adferat, dum priora posterioribus explicantur.

II. Vt orationem plenioré, ac modulatiorem expleto numero reddat. Tale est illud in Piso. 1. *Non enim nos color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt. Oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit, fefellit in fraudem induxit.*

III. Qui huc potissimum spectat, vt instandi, onerandi, vel exprobrandi criminis causa exagerationem aliquam faciat. Nam vt ait Gellius lib. 13. cap. 23. quæ cum orationis dignitate, & cum graui verborum copia dicuntur, quamquam eadem ferè sint, & ex vna fermè sententia oriantur, plura tamen esse

esse existimantur, quoniam & aures, & animum sæpius feriunt, vndè & oratio fit acrior, & res ipsa multo grauior, maiorque apparet. Est ille locus celebris, & notus in Cic. pro Ligario, num. 9. *Quid enim Tuberno tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Expende quam multa sint hic idem significantia; gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas. Tum quot sententiæ eodem spectantes, distringere in acie gladium, latus petere.*

Nihilo profanis Oratoribus est inferior D. Cypriano de Liuore. *Si recesserunt de pectore tuo tenebræ, si nox indè discussa est, si caligo deuersa, si illuminauit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse cæpisti, quæ sunt Christi sequere, sequere quia lux & dies Christus est; quid in Zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiæ cæcitate omne pacis, & charitatis lumen extinguis?*

Porrò spretis, vel etiam exhaustis vocibus proprijs. Metaphoricis, vel Allegoricis vti licet, idem D. Cyprian. de habitu Virginis. *Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos iuuentutis in te illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, vt, et si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut te gladium, ac venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis, ac pudica.*

Sic probabis allegoricè his, qui volũt olim auditores in foro audiri Poetas, & Oratores esse studiosè legendos. Quare si forum cogitas, si te genius & indoles ad illam ducit victricem animorum ciuitatumque dominatricem Eloquentiam, sub his tibi sudandũ magistris, ijs ducibus facienda prima stipendia, in his castris ponenda forensis illius pugnæ rudimenta; his disces summa vi torquere hastam, gladium stringere, confodere aduersarium, clypeum opponere, declinare ictus, hostium munimenta conuellere, susque deque vertere omnia, verbo dicam in iudicijs vincere, in concionibus dominari, vbique triumphare.

Cauendum tamen ne temerè hac figura vtamur, multisque verbis quamlibet sententiam pueriliter oneremur. Neque enim in re leui tot frustra perdenda verba, & in graui etiam, quam vrgeri conuenit, id videndum vt posteriores sententiæ vel aliquid lucis prioribus afferant, vel plus acrimoniæ contineant, incendantque vehementius orationem; quare necesse est, vt sit in illis vis aliqua maior, ne frigescat oratio.

PVNCTVM II.

De Coaceruatione rerum.

MVltis cõgeries simpliciter dicitur, cùm ad instandum, augendumque variæ actiones, resque enumerantur, & in vnũ quasi aceruum congeruntur, sublatis aliquando cõiunctionibus, vt acrius instet; sed illic plurium rerum est congeries, hic vnius vocis multiplicatio, 3. in Catil. nu. 16. *Ille erat vnus timendus ex omnibus, sed tandiu dum mœnibus vrbis continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat, erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem, neque lingua, neque manus deerat.*

Tum adhibetur cum incalescit oratio, ad amplificandum quæ benè, vel malè gesta sũt. Admirationem enim conciliant multæ simul sub oculos positæ virtutes, pariterque graue odium conflant vnum in locum collata multa vitia: vt si quem dixeris pudicitiæ suæ proditorem, insidiatorem alienæ, cupidum, intemperantem, petulantem, superbum, impium in parentes, ingratum in amicos, infestum in cognatos, in superiores contumacem, in æquos, & pares fastidiosum, in inferiores crudelem, denique in omnes intolerabilem.

PVNCTVM III.

Congeries definitionis.

DEfinitionem appellant Rhetores, quamlibet rei explicationem, quæ aut naturam ipsius, aut partes, vel causas, & effecta, vel officia & adiuncta continet, eaq; vel proprijs vocibus, vel translatis explicat: quod vt illustrius, ita frequentius est, vt pluribus in locis differuimus,

Con-

Congeries huiusmodi definitionũ vim habet ad Amplificandum maximam, seu vituperando insectari, seu ornare laudando velis: in vtramq; partem sępius à Cicerone adhibetur. Quæ Definitio, seu descriptio conglobata per omnes locos commodè fieri potest. Per causas, Hæresis est pestis orbis; in hunc modum hanc propositionem amplificare licet. Ego hæresim monstrum non appellem, non hominum pestem, non perniciem, quam ex omnium errorum, ac sordium colluuione conflatam excitauit ambitio, concepit impietas, rebellio genuit, educauit bellorum confusio, auxit libertas scelerum, confirmauit impunitatis spes, crudelitas pauit, ac perfidia, dominandi libido florere fecit in legum contemptum, religionum violationem, Regum caput, pacis omnium, ac salutis extinctionem. Quod igitur monstrum, si hoc non est?

II. Per partes rem describimus; sic definit Imperatorem Pompeium. Cic. pro lege Man. sic Auaritiam, & Ambitionem Rulli damnat, 2. Agr. num. 97. Accepti beneficij magnitudinem ad Quirites, nu. 5. Sic per Metaphoram, hæresis exercitum, per partes describere poteris. Sed quid hæc queror? quid aliud ab hac scelerum coniurationem debuit expectari? cuius Imperator excucullatus Germaniæ vêter, Rex Stigmaticus, Galliæ Apostata Duces, Tribuni, Centurioni, transfugæ Monachi, profani Sacerdotes, pudet dicere Sardones, Lanij, Sartores, Pistores, & huiusmodi fæcis plebeiæ sordes, præcones impuri, scurræ popinarij, tabernarij, mancipia, tenebriones, reliquum agmen collectum ex iuuenibus dissolutis, senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex libertinis voluptatum, & perduellibus, ex Atheis & hos audis? hos sequeris, hos in amicitiam vitæque societatem admittis?

III. Per effecta, probat Aquilium esse virum probum Cic. à prudentia, humanitate, fide, iustitia, Orat. pro Cecin. num. 78. *Hoc loco percommodè accidit, quòd non adest is, qui paulò ante affuit, & adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus Aquilius; nam ipso præsente de virtute eius, & prudentia timidius dicerem, quod & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & similis ratio pudoris, à præsentis laude tardaret. Cuius auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimium non oportere. Vereor de tali viro plus dicam, quam vos, aut sentiatis, aut apud vos commemorari velitis.*

Iam vti pudore, & modestia præparauit auditorum animos, liberius in viri boni laudes excurrit. *Quapropter hoc dicam, nunquam eius auctoritatem nimium valere, cuius prudentiam populus Rom. in cauendo, non in decipiendo perspexerit: qui iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate seiunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam Populo Rom. promptam e xpositamque præbuerit: qui ita bonus & iustus vir est, vt natura non disciplina consultus esse videatur: ita peritus, ac prudens, vt ex iure ciuili, non scientia solum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cuius tantum est ingenium, ita prompta fides, vt quidquid indè haurias, purum liquidumque te haurire sentias.*

Similiter in hæresim. Etenim vt arborum, & stirpium semen: sic nostrarum omnium calamitatum causa, & origo fuit. Cæsi Sacerdotes, prostitutæ Virgines Deo consecratæ, diruta Templa, prophanata sacra, vicies centena millia Gallorum occisa: denique quidquid mali vidimus (quid autem non vidimus) si rectè ratiocinabimur vni acceptum hæresi referemus. Et & hanc Galliæ calamitatem non appelles.

IV. Per accidentia, & qualitate paulò fusior; nam excurrit per omnia attributa. Huc refert Historicas Poeticasq; descriptiones locorum, temporum. &c. 2. Agrar. Cic. num. 8. ait se Rempub. afflictissimam recepisse quam describens per omnes calamitatis circumstãtias definit. *Ego qualem Kalendis Ianuarijs acceperim Rempub. Quir. intelligo, plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quòd non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reipub. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim nobis Consulibus designatis inita esse dicebãtur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: nouæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur. Quæ cum ego non solum suspicarer, sed planè cernerem, dixi in Senatu, in hoc magistratu me popularem Consulem futurum. Quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ij, quibus natura sensum dedit,*

sed

sed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare quam libertas? quam non solum ab hominibus, verumetiam à bestijs peti, atque omnibus rebus anteponi videtis? quid tam populare, quam otium, quod ita iucundum est, vt & vos, & maiores vestri, & fortissimis quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, vt aliquando in otio possit esse?

Ita sub Allegoria belluæ depinges hæresim. O detestabilis hominum factio! ò portentum inauditum! ò leonina rabies! depingere me vis animo monstrum hoc? concipere nec possum, nec velim, ita terret. Cedo tamen colores; quos autem? de Cerberi spuma si quid habes, si quid de Medusæ tabo, si quid de prophano sacrilegi Promethei sanguine, si quid de Lamiæ voracis ferino lacte. Misce pubem, tibi multiplex erit furia errorum colubris crinita, fero hians rictu, vibrante lingua, & ante minas etiam virus ad corporum, animorumque præsens exitium spargente: oculis ignem spirantibus, ad mortalium ruinam, & orbis incendium. Caue vultum intuearis, multiplex est, ridet, minatur, blanditur, excandescit, expallescit, vnus tamen omnibus calor est inferorum fuscus.

V. Per similia. Valet ad rem melius exprimendam, cùm rem dictam simpliciter, per metaphoram illustramus. Sic a Cic. Curia describitur & Senatus incendium deplorat, pro Mil. num. 91. *An ille Prætor, ille verò Consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo viuo tamdiu, & Consulatum eius exspectare potuissent, ille denique viuus nihil mali fecisset, qui mortuus vno ex suis satellitibus Clodio duce, curiam intenderit? quod quid miserius, quid acerbius? quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo Romano concessam vni ordini, inflammari, exscindi, funestari?*

Hæresis verò. Nam quæ Sylla, quæ Charybdis, quæ vorago, qualis hydra, si illa non est? Quod imperij totius commune naufragium, quæ postremas etiam naufragij nostri tabulas absorpsit, vt iterum in caput nostrū eructaret. Quā si ferro petis, inualescit, si secas repullulat; quæ nō de Medusa, sed arbitror de Megera nata est, non in Lernæo, sed in Lemano lacu educata, faces ad Gallorum; imò ad orbis interitum accendit. Et hanc amabis?

V. Per negationem. Ad amplificandum apta definitio maximè in rebus sublimibus, vel remouendo contraria, vel dicendo, quod non est. Tull. in Pisonem postquam naufragium, exilium, mortem, cæteraq; fortunæ tela non esse supplicij loco ducenda demonstrauit; ad Pisonis & Gabinij scelera delapsus propriè definit supplicium, illorumque furorem, & audaciam vera esse supplicia concludit, quæ Deus ab illis exigat, nu. 43. *Quæ igitur pœna? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota iusti Senatus; amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses, resectis palpebris, illigatū in machina, vigilando necauerunt supplicio videtur affectus: Nec C. Marius, quem Italia seruata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa deuicta, ab eodem expulsum, & naufragium vidit. Fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ: supplicium autem est pœna peccati.*

Si Hæresim. Quamquam quid ego monstrum appellem, quod non vnum est, sed multiplex; non Hydra, sed Hydrarum Lerna, non furia, sed effetatus ipse furiarum coetus. At homines sumus, inquiunt, Christiani sumus. Tu in hominis figura, quem & iam lapidibus facimus communem? Tu in nomine Christiani, tu in Baptismatis lustratione, quæ omnia Porphyrijs concessimus, quę Lucianis Atheis, quæ Iulianis Apostatis, nomen hominis, nomen Christiani esse putas? tu in Biblicis codicibus ventilandis: quos corrumpitis; in sacris voluminibus lectitandis; quæ in Arianis olim, in Gnosticorū lustris, in Manichæorum prostibulis, in hæreticorum manibus, vidit & indignata est antiquitas. Mente hominē, animo Christianum, Religione maiorem fidelem, sanctitate morum commendabilem, obsequio Regibus promptum esse conuenit. Ego Christianum appellem eum, qui Christum nomine salutat, fide prodit; qui Christi sponsam ore laudat, re prostituit: qui fidem opinioni suæ maiorum prudentiam iuuentutis suæ temeritati; qui doctissimorum hominum scientiam, qui sanctitatem angularibus prophanæ scholæ canibus, & Anglici molossi latratibus in pijs, vel decantatæ Galliarum simiæ gannitui, vel Germaniæ suis grunnitui posthabeas? cui Religio summa, carere Religione.

ligione. Quinam ergo sacrilegi, si vos religiosi? quinam impij, si vos pij estis? qui Christi hostes, si vos Christiani?

PVNCTVM IV.

Congeries partium.

Diues quoddam instrumentum amplificandi, cùm pro toto partes conglobatæ afferuntur. Sic enim quæ in vna aliqua re confusa, & conuoluta quodammodo latebant, exponuntur oculis vno aspectu intuenda: vnde rei meritum, & amplitudo, vel infamia, atque atrocitas crescit. Tull. in Pisonem, magna sermonis vbertate, & copioso velut æstu verborum criminibus in vnum conglobatis, ostendit Pisonem omnium mortalium sententijs esse damnatum, num. 96. *An ego exspectem, dum de te quinque, & septuaginta tabellæ diribeantur, de quo iampridem omnes mortales omnium generum, ætatũ, ordinum iudicauerunt? quis enim te aditu, quis vllo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam Consulatus tui facta, mores, faciem denique, ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui vna fuere, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaia exhausta; Thessalia vexata; laceratæ Athenæ: Apollonia exinanita; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excisa; Locri exusti; Athamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætolia amissa; Dolopes finitimique montani oppidis, atque agris exterminati; Ciues Rom. qui in ijs locis negotiantur, te vnum solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt.*

Quæ dilatandi ratio frequentissima est, cũ totum in partes diducimus, satis erat Tullio dicere, vrbem hodie conseruatam videtis, sed vt animos vehementius permoueat, sic vrget Catilinam Orat. 3. *Remp. Quirites vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosq; vestros, atque hoc domicilium clarissimi Imperij fortunatissimam, pulcherrimamque vrbem, hodierno die, Deorum Immort. summa erga vos amore, laboribus, consilijs periculisq; meis, ex flamma, atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis.*

D. Greg. Naz. stupendam Machabæorum constantiam amplificat, quæ propositis omnibus tormentorum generibus de gradu virtutis, & constantiæ deijci non potuit. Martis robur animiq; constantiam nihil flectere, & emollire, aut debilitare potuit: non instrumẽta luxandis artubus accommodata, non rotæ propositæ, non exquisitissima quęq; tormentorum genera, nõ ferrearum vngularũ acies, non furentes bestiæ, non enses acuti, non feruentes ollæ, non ignis erũpens, non vrgentes satellites, non filiorum aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis riui, non flos ætatis, qui absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates.

Sapienter D. Ambros. de Fuga sæc. cap. 7. hominis fragilitatem, facilitatemque ad peccandum deplorat, *Quis inter tot passiones huius corporis, inter tantas illecebras huius sæculi, tutum atque intemeratum seruare potest vestigium? respicit oculus, & sensum mentis euertit: audiuit auris, & intentionem inflexit; inhalauit odor, & cogitationem impediuit, os libauit, & crimen reddidit, tactus contigit, & ignem adoleuit.*

Rem amplificat, motumque concitat ab enumeratione rerum, quæ sunt in vita clarissimæ, in quarum vexatione non mediocrem hausit animo dolorem, Tull. pro Sextio, num. 145.

Hæc distributio sæpè maiorem orationis partem implet, atque amplificat. Sic beneficij magnitudinem commendat Cic. post redit, ad Quir. 5.

Si qui hunc fontem aperiat, & Angelorum in nos officia, beneficiaque gratus commemoret ad Ciceronis ingenium.

Si tantopere nos parentibus natura conciliat; morum atque artium disciplina præceptoribus; vitæ consuetudo, & societatis amicis: cæteris hominibus vaga volubilisque fortunæ ratio; quæ tandem nobis cum Angelo custode Religionis necessitas intercedit, cuius in nos moderatio tutelaq; omnes omnium charitates, & necessitudines illa complexa est? Magnum dico, nec meo tamen iudicio quidquam ad illius prædicationem illustrius, quam ad opinionem vestram fidemque proclivius. Quare idip-

idipsum repetam,& quod paucis antea verbis indicaui, nunc pluribus, vt omnes intelligant, confirmabo.

Nego vllum tam illustre, tamque inusitatum beneficii genus, quod vel communione sanguinis & vsura lucis à parentibus, vel confirmatione & elegantia doctrinæ à magistris; vel suauitate conuictus, fide & officiorum multitudine ab amicis, vel denique vlla fortunarum, aut cuiusque modi rerum facultate à cæteris hominibus, quibus non ciuile ius, & quædam vitæ communitas adstrinxit, nullum inquam beneficii genus, quod proficiscatur ab ijs, quin Angelorum cura, studio, vel procuratione quodammodo contineatur.

1. *Prima pars distributionis à Parentibus.*

Age verò vt omittamus singula numerando beneficia recordari, quæ partim nostris Parentibus, partim iis Angelis, qui nos in suam adscripsere clientelam, accepta referre possumus. Enimverò, si vim & rationem paternæ dignitatis, ac necessitudinis, apud nos obtinent illi propter quos vitalem hunc spiritum, lucemque hausimus, quis eandem vim custodibus Angelis non concedat? qui simul ac maternis visceribus insedimus, sic inuigilare, sic operam nostræ saluti dare cæperunt, ne prius illis inclusit tenebris extingueremur. quam lucem hanc aspicere possemus. Qui deinde nos exsolutos vtero, sordidisque partus in tegumentis reuolutos, & in vitæ stationem receptos sic aluerunt, vt si rectè ratiocinari volumus, non tam nutricum vberibus, quam tacitis illorum blandiciis, innutriti fuisse, nec tam è matrum gremio, quam ex eorum tutela pependisse, nec tam in cunis, quam in eorum custodia vagiisse infantes, lallasse, ac sensim adoleuisse videamur.

Quoties mille periculis, nisi custodes Angeli statim occurrerent, potuere tenelli fetus in præcordiis maturescentes discuti? quoties matrum ægritudine, vel repentino pauore, aut medicamentis abigi? quoties nutricum lapsu elidi? quoties in ipsis incunabulis præfocari? at iis omnibus malis tacitè obuiã iuisse custodes nemo non vidit. Quare nos, aut naturæ communis fragilitatem ignoramus, quod turpe est, aut parum grato animo Geniorum custodiam interpretamur, quod est impium, si minus eorum opem, quam parentum operã necessariam nobis esse credimus, vt oriamur, & in lucem editi susceptique, hoc cælesti spiritu augeamur. Sin hoc censemus quantam religionem apud nostros animos eorum necessitas possidere debet, qui vel æqualia, vel maiora, certè multo plura in nos, quam parentes ipsi beneficia, contulerunt.

Altera pars distributionis à Præceptoribus.

Quod vti melius etiam atque etiam videatis, ad ea Præceptorum officia, quæ cælestes illi gubernatores hominum iure præcipuo quodam, ac singulari sua vendicant, transeamus. Sint sanè tanti Præceptores, sint ea dignitate, qua illos, & Philosophorum ex communi antiquitate repetita ratio, & clarissimorum Principum magnifica laus esse voluit; an verò eorum munus est, aut ex omni retro memoria celebratur aliquis tam alicuius disciplinæ, vel facultatis auctor nobilis, tam instituendæ iuuentutis studiosus, tam suorum vtilitati consecratus, ac deditus, qui se vel cum minimo Angelo docendi facultate; studio, vel industria conferre audeat. Cælestes intelligendi præceptores teneras adolescentiũ mẽtes ad pietatem, & liberalissimas artes, non vno certo definitoque lucis tempore, sed assiduè dies, noctesque informant; nos quidem illorum iuris, & dignitatis vicarii loquendo præceptiones artis, ac virtutis in discipulorum aures infundimus; illi agendo in eorum sensibus, animisque inser buut. Nos digitum in arcem Eloquentiæ; vel humanæ, diuinæque Philosophiæ fontes intẽdimus; illi abruptum iter multis interceptum diuortiis, multis circumseptum difficultatibus aperiunt, ac sternunt. Nos puerorum animos ad ingenuas artes capessendas impellimus; illi mentis dissipata caligine eosdem imbuunt, ac fingunt, hoc felicius, quo proprius ab ipsa facultate resident animi. Nos verbis, vt possumus; illi cogitationibus optimis; nos sententiarũ aculeis, illi diuinis occultisque facibus solidæ laudis, & immortalis gloriæ studio inflammatas voluntates abripiunt. Illas à Deo, cuius est ad communicandum larga, & benefica natura, petunt & impetrant cogitationes mirificas, quæ non fusis precibus, non votis conce-

ptis,

ptis, non nostris vllis promeritis eblanditæ, aut expressæ, sed nobis nec opinantibus, sæpè etiam reluctantibus iniectæ, simul atque exoriuntur, animoque fulgurant splendore suo, & violento quodam lenocinio, nos ad spem immortalitatis conuertunt. Non illos ingrati Clientis impietas, non discipuli contumacis asperitas, non illos despicatissimi, abiectissimiq; tarditas ab illius vtilitatis prosequutione auertit, vel amore deterret. Quis ergo non illos parentum loco, ac præceptorum numero plus habeat? quis non vltima veneratione genios prosequatur, à quorum procuratione diuina in nos ab immortali numine beneficia promanarunt? quis nô taliùm magistrorum memoriam incredibili beneuolentia complectatur.

Tertia pars ab Amicis.

Iam verò si quid amicos diligimus, quibus ad vtilitatem, vitæque suauitatem, ac honestatem vtimur, quis illorum impensissimam erga nos voluntatem, & inductionem animi, in nostris precibus fidem, in rebus aduersis mœstitiam suauissimo pietatis, & amoris sensu recordari queat? Si nostra vsque adeò natura ex sese tenuis, & abiecta, parentum autem sic deformata sordibus, debilitata vitiis, & exhausta luxu, vt morbi sæpè adsint, mors semper impendeat, multoq; plures huius vitæ ærumnas conqueri, quam eius opportunitates gloriari videantur, quo tandem animo, qua pietate nos in beatissimos illos spiritus esse oportet, cùm rerum nostrarum curam vt amici fideles recipere, cùm salutis nostræ defensionem amplecti, & ad omnia nobis vitæ procuranda præsidia, commodaque descendere non grauentur.

Si tanta est egestas animi, tanta mentis nostræ cæcitas, vt non modò nihil in posterum præsentire, sed ne pericula quidem, quæ nos circumstant prospicere possimus: si tam est inexplebile Dæmonis in nos odium, vt cum iam tot mortalium ruinis, & funeribus se pauerit, tamen ad reliquorum pestem, & exitium se nouis quotidie maleficijs excitat; obsecro vos quis ab Angeli tutela, præsidioque discedat? quis ab illius amicitia prudens recedat? dubitabitis vos iam pridem funditus interituros fuisse, nisi fidelissimus ille custos animi vestri teterrimi hostis immanitatem suppliciis illaqueatam premeret, ac singulis momentis eius impetus à pernicie vestra refrænaret. Prouocate illum prouocate, & si quid audetis remoto defensore lacessite, vos scilicet illius soluti, ac liberi ludetis astutias, frangetis audaciam, cuius vix numeratis victorias, aut retardatis furias implicati? Ille quotidie nouos sceleris administros, & funestissimos satellites comparat, quorum fraude nefaria vos intercipere, telis configere, crudelitate mactare, & acerbissimis ad perpetuum dolorem vulneribus cruentare conatur. At eius conatibus se se cælestis ille propugnator obijcit, & amicus fidelis in intimos vniuscuiusque nostrum affectus penetrare nititur, si quæ sunt infixa visceribus tela reuellere, mentem a concepti, & erumpentis propè sceleris cogitatione, ad speciem honestatis reflectere, omni denique artificio deliniendę, vel expugnandæ voluntatis alumnum à maleficio semouere, quem se nihilo secius, suauissimis consilijs propter vim furentis cupiditatis præfractius obniti, vel aduersari sentiat, vel extremo periculo constitutum, propter fœdam anteactæ vitæ, morti sque impendentis faciem luctari, desperatione agi, & à salutis præsidijs abhorrere videat, quo studio, qua diligentia, qua fide, & constantia existimatis, eum ad beatorum preces confugere, sociorum opem exposcere, auxilium implorare, omnes ordines obire, precari, obtestari? non prius ab illa imploratione desistit, quam vel omni spe salutis damnata coactus si mærens à misero cliente diuelli, vel eum tandem omni periculo solutum ad beatam vitã perduxerit. Quod cõsequutus, proh Deus immortalis! incredibile est quibus eum lætitijs, qua gratulatione, quibus osculis, & amplexibus illum tanquam alumnum suis consilijs ab interitu vindicatum sinu excipiat. Suntne igitur hæc certissima Custodis, & amici fidelissimi argumenta? Suntne hæc beneficia, quibus nec maiora, nec illustriora cogitari possunt?

Motus grauior.

Quam potens, & potens erit Amplificatio si motus adhibeantur in hunc ferè modum?

Agedum tu quisquis es, cum omni consilio præceps, ac deuius ad omnem quotidie libi-

libidinem,& nequitiam proiectus viuis, tu tibi præsentem, & affixum præceptorem illum cælestem prædicas? ita tibi assiduum obseruatorem appositum, vt ne puncto quidem temporis abscedat, sed ab vtero matris acceptum ad extremum vitæ diem comitetur. Tu illius dignitatem nec obliuisci potes sine turpitudine, nec immortalia diuinaque eiusdem in te beneficia sine impietate, nec moderationem sine scelere. Tu ab illius conspectu non magis oblitescere potes, quam illa vult à tuo capite separari.

Tu igitur bacchari coram, tu lasciuire, tu furere, tu superos hominesque periuriis, & maledictis incessere? tu isto rectore, & ductore comitatus in gurgustia, in lustra, in ganeas, in lupanaria intrare non erubescis? tu illum trahere in domicilium, & officinam tuarum libidinum nō verecundaris? tu illum fœdissimarum voluptatum, ac scelerum spectatorem facere nō perhorrescis? O cęnum! ò luem! Inspectante graui homine ne concipere quidem flagitium, nec admittere in te scelus, aut crimen sustines? Tu parentis oculos reuereris? tu non aspectum modò, sed etiam suspicionem magistri exhorrescis, magistri dico? Tu pueri, tu mancipij, tu ancillulæ vocem, vestigia, vmbramque refugis, nec tanti Parentis, tam diuini Præceptoris, nec Angeli maiestatem metuis, non expauescis? non te pœnarum formidines, quas opponit cupiditati, commouent? non promissorum blanditiæ, quibus assiduè te prolectat, teuocant? non vides bellua, non sentis illum effrgnatæ tuæ libidini reclamare, ingemiscere, illacrymari? & hic etiam mihi tu gloriabere nūquam illum abesse à tuo latere? hoc est eum habere præsentem, hoc est illius spirantem imaginem gestare? Tu cum isto ore procaci, & contaminato spiritu, cum toto corpore ad libidinem omnem & nequitiam pessumdato, & prostrato, cunctos mortales, nisi quos eadem inuasit lasciuiendi temeritas, à tua consuetudine repellas, non existimas deterreri abs te Angelum, atque refugere, qui ne leuissimas visus est vnquam sine pudore genituque maculas intueri? O miserum quod eum peccandi libidine abesse cogas! quod abesse sentias!

Nam fac eum adesse: tu igitur hunc dolorem inuris tantæ maiestati, cuius oculi,& curæ omnes in te vno defixæ habitant? tu Parenti à quo semel communem spiritum, sæpè autem precariam incolumitatem, & salutem acceperis? tu Præceptori, à quo nihil desiderare possis præter peccandi licentiam? tu Amico, qui te oculis, auribus, perpetuòq; complexu tenere cupiat, qui ne in periculo quidem cum cæteris Angelis colluctandi, in grauissimis discordi,s, deferere defensionem velit.

Sed perge scelerate, si neminem alium saltem oblectas hostem infensissimum humani generis, quo cum ille tuæ salutis, & libertatis asserendæ causa dies, noctesque dimicat. Tu eius aspectum, & mentem recreas, qui nihil vnquam hilarioribus oculis aspexit, quam conscientiæ tuæ labes, ac vulnera: tu illius furores sustentas, qui in omnem occasionem intentus, atque imminens, hoc vnum molitur, hoc pugnat, vt te repente fracta, vel obtorta gula, non modò statione vitę, sed etiam in perpetuum spe salutis exturbet; eius crudelitatem exsaturas, qui lucrum ex tuis damnis, ex tuis supplicijs immortalis sibi quæstus conflari putat.

Sed me reuoco, qui sermonem hunc cogitatione tantum attigi. Quid? nos custodis Angeli patrocinium, opemque negligere? nos illius charitatis obliuisci? cultum eius sine scelere, sine impietate poterimus aspernari? qui non vana, & falsa, sed expressa; non ficta, & hominis ingenio adumbrata, sed singularis Dei artificio commendata, naturæ vi, atque dignitate omnes mortales anteit, qui cum ad perpetuam domesticamque tutelam nobis tanquam puer honorarius cęlesti, diuinoque munere sit delegatus, nihil aliud laboret, nihil contendat, nihil expetat, quam vt suæ moderationi nos credere velimus, in suis consilijs acquiescere, adminiculis, & subsidijs ad beatæ vitæ spem eniti.

O stolidi & insani hanc si opem repudiamus, ingrati si aliquo die, vel tempore memoriam huius tanti honoris, atque beneficij definiamus! impij si nobilissimum, & amantissimum Custodem contemnamus! contemnamus autem, imò nisi eum flectere, & deuincire votis omnibus, summaque pietatis contentione studeamus.

PVN-

PVNCTVM V.

Congeries Causarum.

CAusarum densatarum conglobatio singularis est ad amplificandum. Cic. pro Mil. Clodium insidiatum esse Miloni probat, quia scelestus, quia oderat eum, quia honores ambiebat, quia sperabat impunitatem. Pro lege Man. bellum esse difficile, ac periculosum, quia coniungunt illud Reges potentissimi, renouant agitatæ nationes, suscipiunt integræ gentes, nouus est Imperator, qui resistit.

Idem pro Sext. per allegoriam mixtam, & proprijs verbis temperatam, causas proponit, cur non mortem pugnans oppetierit, vt nec inultus moreretur, & se tum ab inimicorũ vexatione, tum ab exilij dedecore, molestiaq; liberaret, nu.46. *Cùm in hanc Reip. nauĕ, ereptis senatui gubernaculis fluitantem in alto tempestatibus seditionum, ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego vnus deditus essem, incursuræ viderentur: cum proscriptio, cædes, direptio denunciarentur: cùm alij me suspicione periculi sui non defenderent, alij vetere odio bonorum incitarentur, alij inuiderent, alij obstare sibi me arbitrarentur, alij vlcisci dolorem suum aliquẽ vellent, alij rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum, otiumque odissent, & ob hasce causas, tot tamque varias me vnum deposcerent, depugnarem potius cum summo non dicam exitio, sed periculo certè vestro, quàm non id quod omnibus impendebat vnus pro omnibus susciperem, ac subirem.*

Vt Clodium vocet in odium, & inuidiam. Cic. causas affert, cur etiam si insidiator non fuisse dicatur, tamen iure cæsus videri possit; qui tanta impunitate per omnia facinora faciendis cædibus, diripiendis ciuium bonis, & omni iniustitiæ genere grassatus est, tanta impudentia, se in omnium libidinum cęno volutauit, vt nihil esse, nefas, nihil illicitum esse videretur. Sic autem illum vrget, num.74. *Eum cuius supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpè censuit, cum qui ciuem quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, vrbis ac vitæ ciuium conseruatorem iudicabant, seruorum armis exterminauit: eum qui regna dedit, ademit orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est; eum, qui pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute, & gloria ciuem domum vi, & armis compulit: eum, cui nihil vnquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, vt memoriam publicæ recensionis, tabulis publicis impressam extingueret.*

Ingenij florem, ac eruditionis in Senatu reperiri ex hoc loco cuius probare facile est. Ego Senatum illum appello, ego subsidium afflictæ, laborantisque patriæ, ego propugnaculum fori, arcem æquitatis publicæ portum charitatis, Imperialem Curiam, delectum illum sapientissimorum hominum, quos ex tota Imperij amplitudine in Academiarum lucem, propter ingenium; ex Academijs in fori theatrum, propter eruditionem; ex foro in Iudiciorum Tribunalia, propter integritatem: ex Iudicijs in consiliorum Templũ, propter Sapientiam: denique propter admirabilem diuinarum huiusmodi partium complexionem Imperij, & gloriæ domicilium, Vt quemadmodum huic rei vniuersitati Pręsides suos, ac Tutelares genios præposuit Deus Immort. qui tanquam vigiles excubarent; sic illi tanquam in specula constituti Rempubl. tuerentur vniuersam, partes Imperij omnes salubri temperamento componerent. Populorum patroni fideles, sanctioris consilij principes, legum ac iudiciorum interpretes, improborum vltores, iniuriarum repressores; denique quos ad ordinis splendorem purpura, quos aureis fibulis ad gradus prærogatiuam, quos Aquiligeris puluinaribus, augustis titulis, toto illo Imperiali apparatu, ad supremæ maiestatis sanctitatem, Imperatores ipsi condecorarunt.

PVNCTVM VI.

Congeries Effectorum.

VT causæ ad amplificandum, sic effecta rei alicuius congeruntur, quorum multitudo in laude admirationẽ parit, in vituperio ciet indignationem. Effectuum cumulus est apud Cic. dum vitæ perniciem, ac interitũ animæ voluptatem describit Dialogo de Senect. vt maturę illius ętatis fructus amplificet, quæ pessimus æstuantis ætatis, ac libidinibus perditæ motus cohibet num.39. Verris libidi-

P nes.

nes Act.3. nù.38. *Tantane tuæ libidines erunt, vt eos capere, ac sustinere non Prouinciæ Pop. Rom. non exteræ nationes possint? Tune quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatæ, verum etiam sociorum, atque amicorum ad vim, atque ad arma confugient, vt ab se, atque à liberis suis legati Populi Rom. scelus, atque libidinem propulsare possint?*

Diuitiarum cupiditatem insanã, malorum originẽ omniũ ex effectis colligere licet. Quis Sapiens dubitet cupiditatem esse fontem malorum omnium radicem scelerum, culparum fomitem, delictorum materiam; propter quã nec terra, nec maria, nec vllus omnino locus, aut securè inhabitatur, aut sine pauore transitur? huius igitur concupiscentiæ causa prædones in fluctibus, in itineribus latrones, in vicis & vrbibus fures, & in omni regione raptores. Propter hanc circũuentiones, rapinæ, mendacia, periuria, falsa testimonia, fraudes, impietates, crudelitates, & quæcunque esse nefandorum facinorum genera possunt. Huius causa quotidie innocentium causa polluitur, spoliatur pauper, miser opprimitur, nec viduis, aut orphanis parcitur. Propter hanc omnibus penè momentis res diuina contẽnitur, & assiduis præuaricationum generibus decretum cęleste violatur. Huius causa nonnunquam expugnatur pudor, castitas vincitur, & per illicitas voluptates impudens libido vagatur. Per hanc sæpè parricidia, partim votis, partim operibus perpetrantur. Dum enim quis ad diuitiarum possessionem nimia, & impatienti auiditate festinat, mortem parentibus, aut optat, aut irrogat.

Sic veterum solertiam, & ingenium ornabis cõmemoratis omnibus, quæ ingeniosè ab illis, vel excogitata, vel perfecta sunt. Nam quid eorum inuenta persequar? quid sapiẽtiæ aut industriæ prodigia? cum mutis cantum, vitam, motumque inspirarunt inanimis cùm metalla mugitum; Dędali sustulere volatum, cùm sibilarunt angues in aere, volucres simulatè fritinnierunt, organa peregrinis flatibus insonuerunt: quid hic in luce, atq; oculis ponam Protegenis Hyalison, quo nouus Iupiter inclusus cucurrisse nimbos, pluuisse, grandinasse, tonuisse, fulgurasse fertur? quid Archimedis fulmina? quid Semiramidis pensiles hortos? quid Ægypti Pyramides? quid fræna maris? quid Templa Salomonis orbis miracula? scilicet rudes populos expoliuit antiquitas, hæc rerum omnium ignaros pulchris imbuit disciplinis: hęc ora, & manu sensa promere, hęc homines esse, & humana agere docuit, hęc iura legesque ciuitatibus descripsit, hæc mundum adhuc penè informem ornauit; hęc denique quidquid artium est solertes inuenit, ac posteris suis tradidit, cùm miseri cruda glande vescerentur, cùm nudi inuestesque discurrerent, cum bruta stoliditas homines, feras, agros, syluas, omnia misceret, cùm nulla commercia; nullus esset voluptatum, ac deliciarum vsus; sed horrida barbaries ignauum otium, atq; ex otio æterna inopia, & vasta magno orbe solitudo.

Sic Solẽ ab effectis conglobatis cõmendabis. Nolim religioso nimis cultu Solẽ venerari, mirari tamen licet astrum istud aureum, ac intueri Iouis oculum, lucis parentem, quippe quo nihil est in hoc spectabili mundo, vel ad speciem pulchrius, vel ad rerum gignẽdarum cõmoditatem fęcundius, vel ad incredibilem rerum omnium varietatẽ in humanos vsus inuehendã efficacius. Sol is est, qui vitalem vim, ac salutarem corporibus, atque animantibus communicat; qui hoc est in æthere, quòd in animali cor, truncus in arboribus, animus in homine: qui vices temporum, annorũq; nouo semper flore redeuntes ex vsu naturę temperat, eiusq; partes ita diuidit, vt inter se non secus, ac in choro, nectantur: cuius vis, ac potestas motus reliquorum syderum constituta dimensione moderatur, & ipsos Stellarum ignes collustrat; cuius influxus in abditissimos vsque recessus penetrat, terręque viscera peruadit, vbi gemmas, & aurum progenerat. Is est, qui Messes inaurat, fęcundat arbores, colorat prata, vites purpurissat, vireta pingit, hortorum areas florum pigmentis illuminat, quem denique Deus, quasi pulcherrimum sui simulachrum in communi constituit.

Interdum venustè per subiectionem conglobantur effecta, quod Cic. pro lege Man. num. 61. *Quid tam nouum, quam adolescentem priuatum difficili Reipub. tempore exercitum confecisse? confecit, huic præesse? præfuit, Rem optimè ductu suo gerere? gessit: quid verò tam inauditum, quam Equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem Populus Rom. non modò*

modò vidit; sed id omni studio visendam putavit. Quid tam insusitatum? &c.

Crudele bellum Antonij, pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta omnibus denunciantis per effecta subijcit. Cicer. 14. Phil. nu. 8. *Refugit animus eaque formidat dicere, quæ L. Antonius in Parmensium liberis, & coniugibus effecerit, &c.*

Libidinis, & intemperantiæ varios effectus conglobat, vt damnet D. Ambrosius lib. de Cain. cap. 5. *Sæuus criminum stimulus est libido, quæ nunquam manere quietum patitur affectum: nocte feruet, die anhelat, de somno excitat, à negotio abducit, à ratione reuocat, aufert consilium, amentes inquietat, lapsos inclinat; castis insidiatur, potiendo inflammat, vsque accenditur.*

PVNCTVM VII.

Congeries concomitantium, & consequentium.

EST hic fons cum præcedenti coniunctus; mirè autem efficax, aut ad suadendum, aut dissuadendum, ad virtutes, aut vitia exageranda, cum ea videlicet, seu bona, seu mala, commoda, siue incommoda, quę virtutem, aut vitium, aut rem omninò aliam vt plurimũ comitantur consequunturque enumeramus. Pro Mur. num. 85. *Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annũ qui consequitur, redundarint. Illa pestis immanis importuna Catilinæ prorumpet, qua poterit, & iam Pop. Rom. minatur, in agros suburbanos repentè aduolabit, versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas, omni autem in sede, ac loco, ferrum, flammamque metuemus.*

Pulchrè nonnunquã per hypotiposim congeruntur hæc consequentia 4. in Catil. nu. 11. *Videor mihi hanc vrbem videre, lucẽ orbis terrarum, atque arcem omnium Gentium subitò vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriã, miseros, atque insepultos aceruos ciuiũ; versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis.*

Paulò longior est hæc idea, quæ illustri similitudine extenditur. Si Sol luminum reliquorum moderator deficeret, aut extingueretur, rerum simul omnium moderatio interiret, è medio aureus ordo tolleretur, vna confusio regnaret, in luctu, in tenebris iacerent omnia, vinetorum pulchritudo; & dignitas deflorescerct, herbarum florumq; ridens pictura sordesceret, frugum vbertas exaresceret, Regiarum ædium decor obsolesceret, auri, gemmarumque splendor contenebresceret, hominis ipsius vita inter ancipites librata periculorum aleas ærumnosissimè luctaretur: Quid enim pelago te committeres? te fluctus irati maris absorberent. Terram pedibus peragrares? at præceps rueres in foueam, in interitum. Domi placeret ad securitatem consistere? at in parietes, & abacos offenderes. Iam verò Rex veluti sol est longè lateq; omnibus regni sui partibus collucens; fac Regiæ dominationis maiestatem ruere, fac oppressa per inauditam licentiam Monarchia, Democraticam imperitare petulantiam. Deus immortalis! Ex hac ręposteра, prodigiosaque conuersione, quanta in omnes ordines calamitatum diluuia redundabunt? Videbis turbulentissimas illicò tempestates excitari; regnabunt scelera; nulla improbis supplicia statuentur; nulla benemeritis præmia decernentur, quia etiam ab sceleratissimis hominibus, & prementur innocentes, & opprimentur; ius humanum, ciuile, diuinum impunitate leges proculcante violabitur: omnia denique peruellentur, funditusque perstringentur regnorum temperamenta: verbo dicam, æquitate, pace, concordia, virtutibus omnibus eliminatis improbitas; iniustitia, perfidia grassabuntur, regnũque ipsum è concordiæ domicilio in furiosorum hominum perditorumq; receptaculum conuertetur.

PVNCTVM VIII.

Congeries contrariorum.

VNiuersa classis contrariorum maximè per antithesim amplificationem reddit illustrem. Pro Mur. num. 88. *Habet magnum dolorem, vnde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reuerti.*

Horret, ac refugit animus ea commemorare damna, quæ per hæresim, ac rebellionẽ in bene temperatas Prouincias, Regnaq; flo-

rentissima importata sunt. Vidimus proh dolor! omnia iuris humani diuinique repagula perfringi, leges violari; vidimus impietate iustitiam, pietatem perfidia, continentiam libidine, ignauia, superbia fortitudinem, fidem fraudatione, omnes denique virtutes, vitiorum omnium colluuione superari.

Ex his colligitur quam grauis & potens fit hæc Amplificatio, quæ ex contrariarum rerum comparatione fit. Talis est Oratio, qua præcones impietatis, ac falsitatis hæretici, cū Doctoribus pietatis veritatisque componuntur. Me quidem errantium miseret, qui ad Syllam hæreseos, ac libidinis scopulos, fidei salutisque naufragium fecerunt. Sed qua similitudine pudoris vacui, rationisque impatientes nostris hominibus cohærere possunt, aut potius quam longo deceptores à pastoribus nostris diffident interuallo? Illi pulmonibus sanie fluentibus aerem veritatis dulcem illum ac vitalem nec hauriunt, nec alios respirare patiuntur: Nostri salutis auram vbique spirant, ac Erebo deuotos ad veri Numinis cultum ad Religionem conuertunt: Illis malus Dæmon, vt furoris administris luem, atque perniciem eructat ad extinguendum omne decus pietatis: Nostros Christus ad propagandum vbique Dei venerationem adhibet; Illi nefandas opiniones, vt pestilens Medea virus, spargunt ad ignaros, & imbecilles capiendos: Nostri Hercules Apotropæi sublatis vitiorum monstris medicamenta parant, ad pestilentem serpentis veneni vim retundendam: Illi non minus modestiæ & castitatis, quam Religionis inimici suos libidinibus furentes reddunt; nostri castos & amantes puritatis suos efficiunt: Illi suos in aliena miseria ferreos & crudeles volunt: Nostri suos ad miserorum subleuandam inopiam instruunt: Illi præcones falsitatis sacris codicibus ad suā nequitiam, & aliorum perniciem abutuntur: Nostri Doctores veritatis consilij luce monitisque plurimos erudiunt ad salutem: Vigilāt illi vt innocētes Christi causas dissipent: Nostri Pastores, vt lupos arceant: illi in deserta solitudine, aut ramosis mapalibus suas ineptias, ac malæ mentis somnia garriunt; Nostri in augustissimis delubris diuinæ legis mysteria suos edocent: Illi denique faces ad incendia præferūt, ferrum ad cædes & carnificinam acuunt: Nostri faces amoris ad illustrandam Religionem accendunt, arma pietatis, vt pacis instrumenta, præparant ad omnium felicitatem. Et erit tam mentis inops aliquis tamque salutis oblitus, qui talium consuetudine teneatur? qui sceleratorum dicta, velut sapientum decreta, vel etiam missa diuinitus Oracula auribus excipiat? qui Sacerdotibus nostris diuinæ gloriæ præconibus & administris componat, vel etiam anteponat flagitiosos apostatas, nugatum buccinatores, verbo dicam nefarios communis hostis imitatores, hoc est mendaces.

Hinc Laurentius Iustin. de ligno vitæ, cap. 4. probat nos Dęmone peiores, cùm peccamus. Quoniam ille nuda præcedente peccati vindicta superbiens peccauit: nos visa eius pęna contemnentes ad peccata properauimus: ille in innocentia constitutus, nos restituti; ille persistit in malitia Deo reprobante, nos Deo reuocante: Ille induratur ad punientem, nos ad blandientem, & si contra Deum omnes, ille contra nos requirentem se, nos contra morientem pro nobis.

Miro artificio. Tull. in Iudicum beneuolentiam illabitur commemoratione sui in illos amoris, & gratitudinis, quibus irasci non possit ob vulnus acceptum. Pro Mil. nu. 100. *Nec verò si mihi eripueris reliqua est illa tamen ad consolandum querela, vt his irasci possim à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè.*

Et illud, *O spectaculum illud non modò hominibus, sed vndis ipsis, ac littoribus luctuosum, cedere patriæ seruatorem eius, manere in patria proditorem.*

Dissimilium conflictione Cic. probat Cęlium nunquam Reipubl. defuturum, & comparatione inter illum, & Clodium, qui non ita pridem absolutus fuerat, instituta, Iudices ab eiusdem damnatione deterret. Pro Cæl. nu. 78. *Neque enim potest, qui hominem Consularem, quod ab eo Remp. violatam diceret in iudicium vocarit, ipse esse in Rep. ciuis turbulentus: non potest qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè vnquā esse largitor. Habet à Cælio Resp. duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis. Quare ero obtestorq; vos, vt qua in ciuitate paucis his diebus Clodius absolutus sit, quem vos per biennium, aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis; in ea ciuitate ne patiamini illum absolu-*

absolutum muliebri gratia Cœlium libidini muliebri condonatum.

Ab iisdem dissimilibus non esse timendos Catilinæ socios monet. 2. Act.num.24. *O bellum magnoperè pertimescendum, cùm hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem Prætoriam. Instruite nunc contra has tàm præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestrosq; exercitus: & primum gladiatori illi confecto, ac saucio, consules imperatoresq; vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Iam verò vrbes Coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis siluestribus: Neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre.*

A contentione rerum pugnantium Milonem in patria retinendum persuadere conatur Iud.num.104. *Nolite obsecro vos pati mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab ijs, per quos restitutus sum. Hiccine vir patriæ natus, vsquam, nisi in patria morietur? aut si fortè pro patria: huius vos animi monumenta retinebitis; corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulsum à vobis, ad se vocabunt?*

Ad hoc loco Saturium liberè conuincit, & illum pugnantia loqui contra Comœdum asserit num.18. *Quid tu Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne quotiescunque in causa, in nomen huius incidisti, toties hunc, & virum bonum esse dixisti, & honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consueuit. Qua in re mihi ridicule es visus esse incõstans, qui eundem & læderes, & laudares: & virum optimum, & improbissimum esse diceres; eundem tu & honoris causa appellabes, & virum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas: sed, vt opinor, laudem virtuti tribuebas, crimen gratiæ concedebas; de hoc, vt existimabas, prædicabas.*

Præcipit Tull. vt hoc genere contrariorum frequenter Orationem nostram illustremus, quod & ad fidem valet plurimum, & ad ornatam Orationem numerosamque efficiendam confert. Illa singularis est ex aduersis contentio. Pro Mil.nu.42. *Quem igitur cum omnium gratia noluit; hunc voluit cum aliorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitauit occidere.*

A repugnantibus conglobatis euincit Cœlium non fuisse fractum delicijs, ac voluptatibus deditum, qui forensem Eloquentiam professus sit, nu. 47. *An hic, si se se isti vitæ dedisset, Consularem hominem adolescẽs in iudicium vocauisset: hic si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitiam? in iudiciũ vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante Pop. Rom. tot menses, aut de salute, aut de gloria dimicaret?*

PVNCTVM IX.

Congeries adiunctorum.

CReberrima iuxta, & plenissima est Amplificatio, quæ ab omnibus seu rerum, seu personarum adiunctis, ac circumstantijs ducitur: quales multæ passim occurrunt apud Ciceronem hæc adiunctorum momenta quantum Amplificationi conferant satis ostendit D.Hieronymus dicendi facultate, non magis, quam vitæ sanctimonia clarus, dum cuiusdam Monachi crimen virginem ad stuprum fugamque sollicitantis singulari artificio exagerat. lib.2.epist.3. Infelicissime mortalium tu speluncam illam in qua Dei Filius natus est, & terra nostra dedit fructum suum, de stupro condicturus ingrederis? non times? ne de Præsepi Infans vagiat? ne puerpera Virgo te videat? ne Mater Domini contempletur? Angeli clamant, Pastores currunt, Stella desuper rutilat, Magi adorant, Herodes terretur, Hierosolyma conturbatur; & in cubiculum Virginis decepturus Virginem, irrepis? Paueo miser, & tam mente, quam corpore perhorresco, ponere tibi volens ante oculos tuos opus tuum.

Toti Ecclesia nocturnis Vigilijs Christum Dominum personabat, & in diuersarum Gentium linguis vnus in laudibus Dei Spiritus concinebat: Tu inter ostia quondam Præsepis Domini, nũc Altaris, amatorias Epistolas fulciebas, quas postea illa miserabilis, quasi flexo adoratura genu, inueniret, & legeret.

Et stabas deinceps in Choro psallentium, & impudicis nutibus loquebaris. proh nefas! non possum vltra progredi. Prorumpunt lacrymæ ante, quam verba,& indignatione pariter ac dolore in ipso meatu faucium spiritus coarctatur. Vbi mare illud eloquentiæ Tullianæ? vbi torrens fluuius Demosthenis?nunc profectò muti essetis ambo, & vestra lingua torpesceret. Immensa res est,quam nulla Eloquentia explicare queat. Repertum est facinus, quod nec Mimus fingere, nec Scurra ludere, nec Attellanus possit effari. Nihil dico amplius venerabilis Præsepis, & campi me non sinunt plus credere, quàm te voluntate tantùm, & animo corruisse.

Miser! nonne quando in spelunca cum Virgine stare cœpisti caligauerunt oculi tui, lingua torpuit, conciderunt brachia, pectus intremuit, nutauit incessus? A vesperè vsque manè, fænestræ illius assides, & quia propter altitudinem, hærere vobis cominùs non licebat, per funiculum vel accipis aliquid, vel remittis. Vide quanta diligentia Domini fuerit, vt nunquam domi Virginem, nisi in Ecclesia videris, & cùm talem vterque vestrum habuerit voluntatem, nisi per fenestram noctè facultas vobis non fuerit colloquendi. Oriebatur tibi Sol inuito,exanguis,marcidus, pallidus, vt suspicione omni careres, Euangelium Christi,quasi Diaconus lectitabas. Nos pallorem ieiunij putabamus,exangue os contra institutum, ac morem tuum quasi confectum vigilijs mirabamur.

Iam tibi & scalæ per quas deponeres miseram,parabantur:iam iter dispositum,decreta nauigia, condicta dies, fuga animo petractata: Et ecce Angelus ille cubiculi Mariæ ianitor,cunarum Domini custos,& infantis Christi gerulus coram quo tanta faciebas, ipse te prodidit. O funestos oculos meos! ò diem illum omni maledictione dignissimum, in quo Epistolas illas tuas quas hucusque retinemus, consternata mente legi! Quæ tibi turpitudines? quæ blanditiæ? quanta de conducto stupro exultatio? hæccine Diaconum, non dicam loqui,sed scire potuisse? vbi miser ista didicisti, qui in Ecclesia te nutritum esse iactabas? nisi quod in eisdem Epistolis iuras te nunquam pudicum, nunquam fuisse Diaconum. Si negare volueris manus tua te redarguet, ipsi apices proclamabunt.

Habeto igitur interim lucrum sceleris, non possum tibi ingerere quod scripsisti. Non doleo de maledictis, hoc plango quod te ipse non plangis, quod te non sentis mortuum, quod, quasi gladiator paratus libitinæ in proprium funus ornaris. Amiciris linteis, digitos annulis oneras, dentes puluere teris, raros in rubenti Caluaria digeris capillos: taurina ceruix, toris adipeis intumescens, nec, quia propter libidinem fracta est, inclinatur. Super hæc vnguenta fragras; mutas balneas; & contra renascentes pilos pugnas: per forum ac plateas, nitidus ac politus amator incedis. Conuertere miser ad Dominum, vt ad te Dominus conuertatur.

Ex his describes Rupellam, & ad rebellionem olim opportunissimam dices. Non armata satis videbatur hæresis, satisque tuta ad perfidiam,si nõ illa rupibus consedisset aspertimis, si non rebellantibus magis fluctibus,& ipsa furentis Oceani perfidia fuisset instructa, si non facta colluuione transfugarum & æstu perditorum habuisset contumaces Apostatas. si maritimę fœcis nautica barbarie plena magistratus non haberet scelerum artifices. Neque verò tàm latè fuit diffusa, vt longius interram discedens pateret periculo, sed ita in orbem collecta,vt paruo militum numero ingentes rideret exercitus.

Circumdabant infesta perduellium claustra, non turres, sed arces,nec poterat Auernalis illa hęreticę furię cauerna suis inclusa rupibus, fluctibus cincta, obsessa mari,fossis ad stygem propè depressa, alia ferè parte, quàm Cœlo, qua patebat, & qua scelesta debuit expugnari. Nacta verò & salum est, & Cœlum, cui cum nihil deesset ad felicitatem, nec ad pertinaciam, securitatemque defutura videbatur naturę totius velut conspirans coniuratio, sed pietate facta melior natura publico satellitio militauit in rebelles sub inuicto Rege, qui vim numinis tùm obtinuit, cuius causam tuebatur. Qui frenum mari, habenas ventis, flammas fulminibus, naturæ leges imposuit, non minus ad opportunitatem certaminis, quàm ad gloriam, laudemque victorię, nec minus ad hostium infamiam, quam ad Dei semper triumphantis honorem & cultum.

Varijs circumstantijs Vatinij scelus amplificat, & sordes auaritiæ damnat num.22. deinde per adiuncta personarum eiusdem criminis atrocitatem exaggerat. num.25.

PVN-

PVNCTVM X.

De Incremento.

SEquitur alter amplificandi modus quem Fabius primo loco posuit, vt efficacissimum. Fit autem amplificatio per Incrementum, cùm per gradus crescit Oratio, & ad summum peruenit, in hoc differt à Congerie, quòd hæc satis habeat, multas aut voces, aut sententias ad propositum idem coaceruare: In Incremento autem Oratio crescat, necesse est. Id autem fit duobus modis potissimum.

Primò minus apertè cum citra distinctionem graduum in ipso contextu, & cursu Orationis semper aliquid priore maius insequitur. Obstupuerunt, conturbati sunt, toto corpore, atque artubus cohorruerunt?

Tu Christiano, tu Dei seruo, tu bonis operibus dedito, existimas aliquid defuturum?

Contemni se putant, despici, illud.

Magna est virtus si non lædas, à quo læsus es: magna fortitudo, si læsus remittas: magna gloria si cui potuisti nocere parcas. Isid. lib.2. Soliloq.

Magnæ vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Senec.

Tull. pro Rosc. Amer. Iudices ad vindictam de sceleratis petendam hortatur. Num. 12. Petimus abs te Fanni, à vobísque, Iud. vt quã acerrimè maleficia vindicetis, vt quam fortissimè hominibus audacissimis resistatis; vt hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, vt non modò clam, verum etiam hic in foro, ante Tribunal tuum M. Fanni, ante pedes vestros Iud. inter ipsa subsellia cædes futuræ sint.

Primus infimusque gradus est *clam*; alter *in foro*; tertius *ante Tribunal*; quartus *ante pedes*; quintus & summus *inter ipsa subsellia*.

Pulchrè Tull. in Antonij vinolentiam inuehitur per incrementum, vbi semper aliud alio maius interuenit. 2. Phil. nu. 63. *Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria, totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptijs exhauseras, vt tibi necesse esset in Pop. Ro. conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu. Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò Pop. Ro. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum Tribunal impleuit.* Habent singula incrementum; per se enim turpe erat, vel non in concione vomere, in cœtu etiam non populi, Pop. etiam non Romani; vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum, vel si non magister Equitum.

Ex hoc illustris Amplificandi modus per dubitationem cum sustentatione, in Verr. Act. 6. num. 8. *Vnum hoc crimen videtur esse, & à me pro vno ponitur de Mercurio Tyndaritano. Plura sunt, sed ea, quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio. Est pecuniarum captarum, quòd signum à socijs pecuniæ magnæ sustulit. Est peculatus, quod publicè Pop. Ro. signum, de præda hostium captum, positum Imperatoris nostri nomine, non dubitauit auferre. Est Maiestatis, quòd Imperij nostri gloriæ, rerumq; gestarum monumenta euertere, atque asportare ausus est. Est sceleris, quod religiones maximas violauit: Est crudelitatis, quòd in hominem innocentem, in socium nostrum, atque amicum, nouum, ac singulare supplicij genus excogitauit.*

Secundò fit multo apertius, & efficacius cũ singulos gradus diuidimus, & in singulis commoramur; & tunc ea quæ minora sunt, & in gradu inferiore, magna facimus, vt quod vltimo loco ponitur, maximum esse videatur. Vt si heroicum aliquod facinus, seu Martyris fortitudinem efferre velis, per varios fortitudinis gradus ad summum assurgas. Magnum fuit, quod opes Lucia Virgo contempserit; maius quod parentum amorem exierit, maximum quod vitam constantissimè pro Christi amore tormentis, & acerbissimę morti volens obiecerit.

Semper seipso maior Tull. assurgit, cùm de crudelitate Verris in Ciues Rom. agit eo rem per incrementũ deducit, vt verba crimini explicando, non suppetant. *Quid dicam in crucẽ tollere? Nihil addi iam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemq; posse, & recte videtur. Nam si cum aliorum improbitate certet, longè omnes multumque superabit, sed secum ipse certat; id agit vt semper superius*

P 4 *suum*

suum facinus, nouo scelere vincat. 7. Verr. num. 114. Vbi deinceps facinus alijs omnibus multo grauius subijcit.

Rerum incrementum, & verborum adhibet, vt impudentiam Antonij, & contumelias quibus patruum suum affecit, singulis circumstantijs nomen suum attribuens, 2. Phil. num. 99.

Ad hoc etiam Amplificandi genus pertinet, quod dicitur Extenuatio, quæ superiori opponitur, cùm præcedentia, quæ verè maxima sunt, & videntur omnibus, eleuemus vt quod sequitur minus appareat. Sic Aristides in vrbis encomio Romanorum res, cum rebus antiquis, paruis licet, ac tenuibus, comparat. Quæ porrò illa tenuis? Persarum Imperium, Alexandri victoriæ, Græcorum potentiæ. Maxima inquit, quæque seligam, quæ vos Romani fortasse ridebitis, nam maxima omnia deinceps minima reddidistis. Artificiosa planè Amplificatio; quantum enim, quam potens, quam amplum necesse videri Imperium, cuius comparatione, vel potentissima quæque, amplissimaque nullius nominis, aut existimationis fuisse videantur.

Pulchrè Tull. res atrocissimas, quasque summam in inuidiam extulit, consultò eleuat, quo grauiora videantur, quæ sequutura sunt. Verr. 7. num. 116. *Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit: humanum. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: vsitatum est. Non vult Pop. Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat, inaudita desiderat. Non de Prætore Siciliæ, sed de crudelissimo fieri iudicium arbitratur, includuntur in carcerem condemnati, supplicium constituitur in illos.* Indè subintelligitur quantum futurum sit facinus, per quod cætera immanitates, humanæ videantur.

Est & locus facilis pro Quinctio, cuius bona cum infamia, & dedecore venierant. Nam Tull. bonorum iacturam, & infamiam sigillatim extenuat, vt vtrumque coniunctum grauissimum appareat. Num. 48. *Ad hæc extrema & inimicissima iura tam cupidè decurrebas, vt tibi nihil in posterum, quod grauius, atque crudelius facere posses, reseruares? Nam quid homini potest turpius; quid viro miserius, aut acerbius vsu-venire; quod tantum euenire dedecus; quæ tanta calamitas inueniri potest? Pecuniam: si cupiam fortuna ademit; aut si alicuius eripuit iniuria; tamen, dum existimatio est integra, facilè consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi conuictus: bonis quidem suis vtitur: alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat, hoc tamen in miserijs adiumento, & solatio subleuatur. Cuius verò bona venierant: cuius non modò illa amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est: is non modò ex numero viuorum; sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta sæpè vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit,*

Audacter, ac piè contra Christi iuratum hostem Demetrianum stylum acuit D. Cyprianus, & assurgit incremento in eius perditos mores. *Parum est*, inquit, *quod furentium varietate vitiorum quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur, quod superstitionibus falsis Religio vera subuertitur: adhuc insuper Dei seruos, & maiestati, ac nominis eius dicatos iniustis percussionibus flagellatis; satis non est, quod tu ipse Dominum non colis, adhuc insuper eos, qui eum colunt, sacrilega insectatione persequeris.*

Aliàs cum ex ijs, quæ dicimus ratiocinando colligit auditor, quantum sit id quod amplificare volumus. Quod fit vel ex antecedentibus, vt cum Homerus Achilem armat in prælium; ex hoc enim apparatu colligimus, quam atrox futura sit pugna.

Tale est illud Maronis de Ventis ab Æolo emissis

—— ac venti velut agmine facto,
Qua data porta ruunt, ac terras turbine perflant.

Etenim ex tam violenta, atque præcipiti ventorum eruptione facilè quiuis colligit, quæ sit futura tempestas.

Vel cum ex coniunctis res amplificatur, quale fuit illud Virg.

Trunca manum Pinus regit, acuitq; per antrum immensum.

Indè namq; colligitur, quam portentosæ magnitudinis fuerit, cui Pinus pro Scipione, & antrum pro cubili.

PVNCTVM XI.

De Ratiocinatione.

FIt cum vt aliud crescat, aliud augetur, vnde ad id quod extolli volumus ratio deducitur. Cùm Annibalis virtus amplificatur, vt maior sit Scipionis, qui eum debellauit gloria. Virg. Turnum magnopere laudat, vt maior Æneæ victoris virtus appareat: & fortitudinem Gallorum, Germanorumque miramur, quo sit maior Cæsaris gloria; Neronis immanitatem describimus, vt eluceat Martyris fortitudo, qui patientia sua crudelitatem eius superauit. Cic. Philip. 2. num. 63.

PVNCTVM XII.

De Comparatione.

QVartum genus est amplificandi, quod à Quintiliano proponitur Comparatio, quæ diuersa inter se, & maiora cum minoribus comparat, non eo tantum, vt rem probet, quomodo interdum argumentando maiora ex minoribus colliguntur, sed vt exageret, & maiorem vim faciat. In quo pictorum artem, atque solertiam imitatur Orator, qui vbi colorem insignem eminere inter cæteros volunt, tristiorem alium substernunt, qui illum magis conspicuum reddat. In hunc ergo modum, qui dicit, exempla, similiaque requirit, quorum comparatione res quam attollere cupit, maxima videatur. Vt si quis obedientiam Christi cum illa Abrahami, illius sacrificium, cùm illius sacrificio conferat, & fidem cum charitate, vt huius præstantia magis emineat. Eodem artificio si amplificanda sit calamitas inquam, quis inciderit, ea comparari debet cum pristina eius felicitate, vel cum alijs calamitatibus, vt ostendatur hæc esse longè grauior, & acerbior.

Porrò in his Comparationibus notandum diligēter ex Quintil. vtriusque partis circumstantias, quæ rem augere possint, esse excutiendas, neque solum virum cum viro, factum & rem cum alia re, sed partes etiam singulas, cum alijs partibus esse componendas, 1. in Catil. num. 3. *An verò vir amplissimus, P. Scipio Pontifex Max. T. Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipub. priuatus interfecit Catilinam orbem terræ cæde, atque incendijs vastare cupientem, nos Consules perferemus?* Hic & Catilina Graccho, & status Reipub. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendijs & vastationibus, & priuatus consulibus comparatur.

Hinc argumentum à minori vrget D. Cyprianus. Si herus delinquentem seruum punit, cur Deus de peccanti homine supplicium nō sumat; collatis circumstantijs amplificat. *Ipse de seruo tuo exigis supplicium, & hominem homo obedire compellis, & cum sit vobis eadem sors nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, æquali iure & pari lege, vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur; tamen nisi pro arbitrio tuo tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellis verberas: fame, siti, nuditate, frequenter: ferro, & carcere affligis, & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum, cùm sic exerceas ipse dominatum.*

Hac eadē amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum Comparatione ex circumstantijs amplificare solemus. Cic. pro domo, Cassium Censorem, qui signum concordiæ in curiam non sine Pontificum venia olim transtulisset, cum Clodio comparat, qui subuersam Ciceronis domū inconsultis Pontificibus libertati consecrarat, nu. 130. *Quæso, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tēpore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia, & grauitate Cēsor. hic Tribunus ple. scelere, & audacia singulari, Tēpus illud erat tranquillū, & in libertate populi, & gubernatione positū Senatus: tuū verò tempus, libertate Pop. Ro. oppressa, Senatus auctoritate deleta: res illa plena iustitiæ, sapientiæ, dignitatis; Censor enim penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium Senatus de dignitate esse voluerunt. Concordiæ signum volebat in Curia, arāq; ei Deæ dedicare. Præclara voluntas, atq; omni laude digna. Præscribere enim se arbitrabatur, vt, sine studijs dissēsionis sentētiæ dicerētur, si sedē ipsam, ac templū publici consilij religione concordiæ deuinxisset. Tu cū ferro, cū metu, cum edictis, cum priuilegijs, cum præsentibus* copijs

copijs perditorum, absente exercitus terrore, & minis consulum societate, & nefario fœdere, seruitute oppressam ciuitatem teneres: libertatis signum posuisti, magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in ciuis optimè de Repub. meriti cruore, ac penè ossibus simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit; tu ad quem retulisti?

Iam quod diximus exemplo dissimili, aut etiam simili, sed minori rem pulchrè augeri, dici quoque potest de illustri quadam similitudine, qua res interdum vilis multo fit augustior, ac magnificentior: quomodo Virg. in describenda apum pugna, 4. Georg. miram illi dignitatem, ac maiestatem addit similitudine Romanæ militiæ.

Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpè duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuòque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longè præsciscere; nāq; morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Sic Angelorum agitationē animi ex hoc declarabis, qua se vno ex loco in alium fractis, cæsimq; concitatis, ac repetitis motibus vsq; & vsque velocius conferre possunt. Miramur Aquilam, quæ vbi sursum nitendo altissimam cæli plagam adepta est, & ambiguo pendens volatu, se se paulisper librauit in aere, mox in prædam ardens, atque intenta, præcipiti lapsu delabitur, ictu oculi sursum resilit, & rapit aera. At ea est, si cum beatarum mentium velocitate comparetur, existimanda tarditas. Si lubet igitur, cogitate fulmen, cùm iactatis obstantibus, effractisque repagulis erumpit è voragine, tum vago, violentoque excussum turbine deorsum ruit. At ne hæc quidem celeritas mihi sufficit. Sydera ipsa cernite, quæ longissimis spatijs vertigine confectis, momenta temporum sustentant, ac definiunt, tātaq; celeritate quotidie suos orbes explicant, quantam, si Mathematicos audimus, ne cogitatione quidem assequi valeamus: at tantam eorum celeritatem agitatione sua preuertunt Angeli, longoq; interuallo præteruolant. Nimirum tanta alacritate alium ex alio locum, respirantibus illis, atque interruptis cursibus posse capessere, vt varijs, in regionibus maximè dissitis, eodem momento temporis consistere videantur.

Similis fulmini concionatoris eloquentis Oratio. Iacitur è nubibus fulmen: à capite labitur concio: strepitum illud habet; hæc vocis sonum: illud fulgorem ignis; hæc splendorem loquutionis: illud spiritum inflammatum; hæc ardentem affectum: fertur illud plerumque transuersum, & obliquè; sæpè hæc per circuitionem in animos sceleratorum, qui rectæ reprehensionis sunt impatientes, se se insinuat.

Ita Cic. Syllam cum Ioue comparat, pro Amer. num. 131. *Etenim si Iupiter Opt. Max. cuius nutu & arbitrio cælum, terra, mariaque reguntur, sæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, vrbes deleuit, fruges perdidit, quorum nihil perniciei causa, diuino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine rerum factum putamus; at contra commoda, quibus vtimur, lucemq; qua fruimur; spiritumque quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur L. Syllam, cùm solus Rempub. regeret, orbemque terrarū gubernaret, imperijque maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est. Quod vis diuina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit.*

Licèt autem similitudo multum conferat amplificationi, tum quod eruditionem sapit, nec tamen interturbat affectum; tum quod facilè aceruum, & cumulum, quem hic quærimus, patitur; tum etiam quod ornamentis omnibus verborum sententiarumq; illuminatur; videndum tamen quatenus progredi liceat in istis. Nam risum mouebit Orator, si rem propositam ita superat similitudo, vt cōuenire cum ea pulchrè non possit, quasi vili panno aurea, vel serica vestis assueretur.

PVNCTVM XIII.

Congeries Exemplorum.

AB Exemplis, quæ plurimum mouere solent bona pars Orationis pro Archia vim suam obtinet, sed nu. 19. sic habet. *Saxa, & solitudines voce respondent, bestiæ sæpè immanes*

manes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moueamur? Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum; Chij suum vendicant, Salamini repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt: permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, qui Poeta fuit, post mortem etiam expetunt, nos hunc viuum, & qui voluntate, & legibus noster est, repudiabimus?

Ab Exemplo D. Ludouici Perduelles Hæreticos exturbari posse sic euinces. Rebellarũt olim in vna Galliæ parte numeroso exercitu Valdensium, ac Turlupinorum infames quidem, sed perniciosæ copiæ, ducibus fortissimis, & potentissimis Principibus Tholosano Comite, ac Pictauiensi, non tulit importunam Hæreticæ factionis impudentiam magnus sanctitate Ludouicus, propter religionem Hæresis impietatem detestans, & propter animi magnitudinem, perduellium rebellionem non ferens, armatos vtrimque sic oppressit, vt nihil, quod ad documentum vindictæ nostratibus superesset, reliquerit. Vos, qui neque fortitudine minores, & sanctitate vitæ parem habetis Imperatorem Ludouicũ alterum, non illorum exitum perhorrescitis, quorum imitamini perfidiam?

PVNCTVM XIV.

Assumptorum Locus.

TEstimonia magnum pondus habent in Amplificatione, humana quædam sapienter dicta, sed obiter, & maiestatis plena: diuina præcipuè, quæ in vnum colligēda sunt ex sacris Vatibus, vt saltem densitate sua fidem obtineat, 2. in Catil. probat Iouem adesse a signis externis, Cic. nu. 29. *Si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessari o de animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur, vt ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos omnes iam salui esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs ereptus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubijs Deorum Immort. significationibus; quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus, qui iam non procul, vt quondam solebant ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine, atque auxilio, sua templa, atque vrbis tecta defendunt: quos vos precari, venerari, atque implorare debetis, vt quam vrbem pulcherrimam florētissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus copijs, terra marique superatis, à prudentissimorum ciuium nefario scelere defendant.*

Ita Regem magnum futurum à testimonijs externis multi collegerunt: quia Cometæ, Stellæ, Terræ motus, nascentem exceperunt. Qualem enim & quantum futurum esse oportebat, cuius fortunam non iam mortales, sed superi; non hominum voces, sed elementorum; non mutæ librorum paginæ, sed sydereum astra; non populorum consensus, sed totius trepidantis telluris motus declarabant? Testis ille Cometes, qui natum Regem in perduellium excidium Galliæ prædixit: testis noua Stella, quæ nascentem vidit in Cygni, vel Apollinis nouo splendore mirabilis; cecinit eum nasci Regem qui & Musas foueret aliquando, & ne conticescerent vsquam, præstaret. Nimirum quot in illo gloriæ domicilio Stellæ micant, tot faces accendit Deus, ne in obscuro Ludouici nomen esse patiatur. Quod inerrant sydera, tot testes, ac præcones appofuit, qui rerum ab illo gestarum gloriam toto orbe circumferant, auxerunt numerum oculorum, vt illum nascentem cernerent, vt esset, inquam ortus illustrior, noua cum illo nata sunt astra, qui vtinam nunquam nisi cum astris moriatur!

LECTIO VII.

De Figuris Amplificationis.

PRæter illos quatuor Amplificandi modos ex Quint. depromptos visum est ad vberiorem huius partis explicationē figuras aliquot illustriores adnectere, quæ amplificando maximè seruiunt, ad quam variandam nihil ornamentis huiusmodi puto prǣstantius; nam conglobatæ temperant, vnam eandemque rationem premunt, vrgent, inculcant; Itaque modo peritus Orator exclamat, indè Prosopopœiam, Addubitationem. Licētiam, Prætentionem tractat, versat, infigit, vt eandem tamen, licet dissimillimam efficiat.

PVN-

PVNCTVM I.

De Descriptione, seu Hypotiposi.

IN illis Principem sibi locum vendicat Descriptio, quæ licet alios quoque vsus habeat, sæpè enim delectationis causa adhibetur, tamen ad res exagerandas plurimum valet, cùm earum dignitatem, & magnitudinem ante oculos ponat. Est igitur Descriptio, prout hic intelligimus, cùm personam aliquam, vel rem præsentem, vel præteritam, non breuiter, aut tenuiter exponimus, sed omnibus adumbratã coloribus ita repræsentamus oculis, vt auditorem iam extra se positum, velut in theatrum auocet. Græci ab effingenda rerum imagine Hypotiposim vocant, Cornificius demonstrationem, quod rem penè digito demonstret. Hoc autem genus constat circumstantiarum explicatione, earum præsertim, quæ rem oculis præsentem statuunt, ac moratam reddunt narrationem, hoc est quæ singularum personarum affectus, mores, gestus, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adiuuatur Similibus, Dissimilibus, Metaphoris, Imaginibus, Epithetis, & si quæ præterea figuræ sunt, quæ rem illustrent. Verum vt ista perfectè describas non modò cõfert ars, & ingenium, sed & oculis spectasse, quæ velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam, si res ferat, expertum in se fuisse. Neque enim quis melius vnquam tempestatem naufragiumque descripserit, quam qui tempestate iactatus naufragiũ ipsemet in Oceano fecerit.

Est autem duplex huiusmodi descriptio, altera Personarum, Rerum altera. Prior est, quoties Amantis, Auari, Voracis, Temulenti, Somniculosi, Garruli, Superbi, Ostentatoris, Inuidi, Sycophante personam depingimus, Cic. pro Comœdo Fannij mores sic venustè depingit, num. 20. *Oro atque obsecro vos qui nostis, vitam inter se vtriusque conferte: qui non nostis, faciem vtriusque considerate. Nonne ipsum caput & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus vsque ad verticem summum si quam coniecturam affert, hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs constare totus videtur? qui idcircò capite, & superciliis, semper est rasis, ne vllum pilum viri boni habere videatur.*

Hypotiposis fortissimi Ducis.

QVantus es Henrice, cùm te velut alterum Martem ex paccatæ vitæ vmbraculis in aciem, apertumque campum generosa inuictaque fortitudo rapuit. Quantus es, quamq; formidabilis; præsto adsunt Ira, Vis, Indignatio ministræ, atque adiutrices furoris tui. Ira vultum fingit, vis manum roborat, furorem indignatio suscitat; ardent oculi, frons caperatur, toto ex ore iusti furoris ignes prosiliunt? Hæc est oris Imperatorij species. Qualis ingressus? quacumque ingrederis pauor, & terror præeunt, comitatur horror, strages insequitur. Quis impetus? stricto gladio hostem persequeris, hostem oculis petis, voce poscis, supercilio terres, fronte deijcis, manu præhendis, gladio conficis, Equo proteris. Quis irruentem reprimat? cuneos rũpis, ordines dissipas, castra penetras, omnia ferro demetis. Cæduntur hi, sternuntur illi, mactantur alij, alij fugiunt, non pauci vociferantur. Ignosce Imperator, tibi fortunas, tibi vitam, tibi nos, nostraque omnia addicimus, tuam misericordiam supplices, ac prostrati imploramus. Mira res, cuius multorum odia ægrè furorem commouerant, paucorum miseratio tranquillauit.

Funambuli descriptio talis esse solet. Est profecto spectacu'ũ illud admirabile, & tremendum, vbi vel procera, vel iusta magnitudine vir, per extensum funem non graditur modo, sed vibrato sursum corpore pedibusq; micantibus, cytharœdo personante salit ad numerum: vbi adiunctis ad plantas orbiculis, & muricibus, tabulisque suppositis ingreditur tamen, ac cytharæ præeunti molliuscula saltatione respondet. Vbi mustelarum, aut anguium modo pectore prono, proiectoque perreptat ad neruum, vbi resilit, vbi suspenditur, vbi ex simulata prolapsione se se refert in gradum.

Iustinus terrorem Atheniensium describit, cùm Lisander paret obsidionem. Quæ cuncta cum Athenis nuntiata essent, omnes relictis domibus per vrbem discurrere pauidi, alius alium sciscitari, authorem nuntij requirere. Non pueros imprudentia, non senes debilitas, non mulieres sexus imbecillitas domi tenet: adeò ad omnem ætatem tanti mali sensus

sensus penetrauerat. In foro deinde coeunt, atque ibi perpeti nocte fortunam publicam quæstibus iterant; alij fratres, aut filios, aut parentes deflent, cognatos alij, alij amicos cognatis chariores, & cum priuatis casibus publicam querelam miscent: Iam seipsos, iam ipsam patriam perituram, miserioremq; incolumium, quam amissorum fortunam iudicantes. Sibi quisque ante oculos obsidionem, famem & superbum victoremque hostem proponentes; Iam ruinam vrbis, & incendia, iam omnium captiuitatem, & miserrimam seruitutē recordantes; feliciores prorsus priores vrbis ruinas ducentes, quæ incolumibus filijs parentibusq; tectorum tantum ruina laxatæ sint. Nunc autem non classem, in quam sicuti pridem confugiant superesse, non exercitum, cuius virtute seruati pulchriora possent mœnia extruere.

Hic sermocinationem Hypotiposi coniunctam facilè quiuis agnoscat, atque ex his patet sermocinationem personarum his descriptionibus lucis afferre plurimum; vt & illam aliam figuram, quæ Latinis Euidentia dicitur, seu Repræsentatio, quòd rem oculis euidenter, quasi spectandam proponat fitque cum alijs multis, tum imprimis accurata rerum expositione, in qua tamen non licet minima omnia pueriliter consectari.

Pisonis nequitias libidinesq; dicturus adeò festiuè describit eius cōuiuium luxuriosè sordidum, vt cibos multo sale condiat, & aceto vrbanitatis perfundat, num. 7. *Quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil proteriuus, nihil nequius. Luxuriam autem in isto homine nolite hanc cogitare: est enim quadam, quanquam omnis est vitiosa, atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior, nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) ne magnoperè quidem quidquam, præter libidines, sumptuosum torcuma nullum: maximi calices, & hic ne contemnere suos videatur, Placentini; extructa mensa, non conchylijs, aut piscibus, sed multa carne subrancida: serui sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis pistor domi nullus, nulla cella; panis & vinum à propola, atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpè plures: ipse solus biòiturus, quæ eodem de solio ministrentur. Vbi galli cantum audiuit, auum suum reuixisse putat; mensam tolli iubet.*

Constantis viri descriptio per subiectionem. Quanquam omnia, quæ possunt excogitari conspirauerint incommoda, vt quidquid viderit horridum, quidquid calcauerit sordidum, attigerit asperum, comederit fœtidum, tulerit viscosum, tepidumque esset, tamen erectum animum, distractum ab ærumnosi calamitate luci futuræ beatitudinis affluentem gaudijs mortis mœrorem, inhiãtem immortalitati retinebat. Quid non intus latere heroicum declaret congressus illius, firmitasq; inexpugnabilis, qua suos aduersarios vicit, vincendi cæteris viam fecit: non breui compendio miseriarum victor, sed hærentibus diu, & permanentibus ærumnis, ac pœnis colluctationis miraculo triumphator per sex annos custodia carceris septus in squalore, & calamitate fuit. Sed calamitoso impeditoq; corpore beatus liberque spiritus mansit, caro famis, ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide, & virtutem viuentem nutrimentis Deus spiritualibus ponit. Iacuit inter pœnas, pœnis fortior, inclusus includentibus maior; iacens stantibus celsior: vincientibus fortior vinctus; sublimior iudicantibus iudicatus. Et quod rarissimè cōtingit mortalibus, in quantum gloria patientiæ sublimis ei, in tantum verecundia humilis; quantum diuina dignatione permotus, tantum quiete, & tranquillitate submissus, & virtutum pariter, ac morum singulis exempla præbens, illic robore, hic pudore laudabilis.

Hanc figuram pariterq; sermocinationem, & alias huc pertinentes coniunxit D. Greg. Nazianz. homil. de 7. Mach. vbi fortitudinem illorum magnęque matris constantiam subijcit in hæc verba. *At verò egregia mater gaudio simul ac mœrore afficiebatur, atque in duorum affectuum meditullio posita erat. Nam vt filiorum fortitudine, certaminumque spectaculo mirificè delectabatur; sic rursus in incertum pugnæ euentum, incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore commouebatur, ac proinde illos non secus atque anicula pullos suos arripiente vngue, aut alia quapiã insidiatrice bestia, circumuolabat, stridebat, obsecrabat, certantes adiuuabat,*

bat, nihil denique non dicebat, ac faciebat, quo illos ad victoriam paratiores, instructioresque redderet, cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorū excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat, omnibus acclamabat: Euge filij mei, euge strenui milites, euge in corporibus ferme incorporei, euge legis, canæque meæ senectutis, atque ciuitatis, quæ vos aluit, & ad eam virtutis magnitudinem euexit, antistites, ac patroni, Paulum adhuc & vicimus: Paulum adhuc, & ego inter mulieres beata, & vos inter adolescentes beati.

Indefessum formicæ laborantis studium, & alacritatem describit D. Hieronymus in vita Malchi, quæ nos ad excutiendum torporem adhortetur. *Aspicio formicarum gregem calle feruere, ferre onera maiora, quam corpora; aliæ herbarum quædam semina, forcipe oris trahebant; aliæ egerebant humum de foueis, & aquarum meatus aggeribus excludebant; illæ venturæ hyemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata semina præcidebant: hæ luctu celebri corpora defuncta deportabant, quodque magis mirum est, in tanto agmine egrediens non obstabat intranti: quia potius si quam vidissent sub fasce, & onere concidisse, suppositis humeris adiuuabant. Quid multa? pulchrum mihi spectaculum dies illa tribuit, vnde recordatus Salomonis ad formicarum solertiam nos mittentis, & pigras mentes tali exemplo suscitantis.*

Descriptio rerum est, cum id quod fit, aut factum est, ita verbis exprimitur, vt non tam dici, quam geri, & ante oculos poni videatur. Prælium aliquod amplificas per Descriptionem? propones imprimis duos exercitus ex militibus tum peditibus, tum Equitibus compositos: deinde per ipsas camporum planicies montiumque, quos hinc & hinc equitum turmæ peditumque phalanges tegunt. Dices armorum splendorem, solariumque radiorum repercussione fulgurātes galeas, clypeos coruscantes, horrendum fragorē armorum, militaresq; hinnitus equorum in Cœlum ferri, terribiles tubarum sonitus, pulsusque tympanorum, quibus homines, & equi ad pugnā acriter inflammentur. Vbique sub militibus, sub hastis latere solum, ex vtraque parte armari cohortes, componi acies, principes castrorum, tribunosque micantibus oculis, incensa facie, generosis & spumantibus equis, inter dispositos suorum ordines volitare, omnes lustrare, turmis omnibus animos addere, omnia ad conflictum comparare.

Iam vero ita dispositis binis ad pugnam castris animos Auditorum per hostiles illos exercitus Oratione tua circumduces, ostendesque manipulos singulatim, eorumque Duces, Centuriones, Signiferos, Sagittarios, Sclopetarios, Cataphractos Equites, leuioris armaturæ milites, omnes in ordine stantes, ad classicum, & signum Imperatoris intentos: Ostendes oppositas vtrimque acies incredibili quodam æstu committendi cōflictus ardere, formidolosos in illis aspectus, & armorum apparatu diuersum.

Tandem dato signo hostilibus animis pronisque frontibus in se se mutuo concurrere, primas turbari acies Equites peditibus succedere, & quasi per aerem volitantibus equis in medias vsque penetrare acies. Commemorabis hic iaculorum, & omnis generis missilium vtrimque grandinis instar ingruentium impetum, multam illam caliginem & tenebras, horribilem telorum, & sagittarum imbrem, puluerem velut obscura nocte solis radios, & cœli conspectum oculis eripientem, homines & equos excæcantem, sanguinis torrentes, cadentium gemitus, pugnantium clamores, iacentium aceruos, equos præ cadauerum multitudine vnà cum suis sessoribus in caput præcipites, sanguinem, aures, sagittas, sclopeta, equorum vngulas, hastarum fragmenta, capita hominum passim mixta iacere: huic brachium, illi collum, isti tibiam, alij pectus ferro iaculove transfixum, aliorum excussum cerebrum, iaculi cuspidem effractā, cui hominis oculus tanquam infibulatus hæreat. Hæc vbi colore Rhetorico depinxeris, nullus erit adeò ferreus animus, quem tua non emolliat Oratio, & ad eum quem volueris, trahat affectum.

Bonus vates Equum depingit versibus suis; ad sessorem peritum rebusque bellicis insignem:

Vtque tuis primum sonipes calcaribus arsit,
Ignescunt patulæ nares, non sentit arenas
Vngula, discussæq; iubę sparguntur in armos
Turbātur phaleræ, spumosis morsibus aurum
Fumat, anhelantes exundant sanguine gēmæ
Ipse labor, puluisq; decet, confusaq; motu
Cæsaries, vestis radiato murice Solem
Combibit, ingesto crispatur purpura vento.

in

In iis multus est Cic. passim in Verrinis. Latumias Syracusanas describit.7.num.67. *Quae sunt ista custodiae? apud quos homines, quemadmodum est asseruatus? omnes audistis, plerique nostis, Opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso. Nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest.*

Dianę Segestanę simulacrum describit idē 6.Act.num.74. *Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: veruntamen inerat in illa magnitudine aetas, atque habitus virginalis: sagittae pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem praeferebat.*

Si per opposita fiant hae descriptiones, & maiorem vim habent, & suauem aliquam faciunt animo delectationem. Age verò, si tibi liberum esset, ac integrum è fundamentis exaedificare, quam ad multos annos habitares; quale porrò, quantum, quam excellens domicilium praescriberes? an illa Scytharum mapalia mediis in montibus sita, turpi luto paleaque, & frondibus duntaxat temerè cōgestis compacta, spinisque horrentibus, ac dumetis inaccessa deligeres? Haec pastorum sint dissipatorumque hominum sine lege, sine more viuentium, tuguria. An cauernas saxis asperas, musco tantum, & arborum corticibus opacatas: lustra ferarum sint, & animantium potius, quam virorum receptacula. An infimae sortis hominum, fortunaeque tenuioris aediculas, in quibus ob fenestrarum, tectique descendentis angustias, etiam medio de die nox lucem furetur? Apage mihi sis haec angusta formicarum, apumq; foramina. Non istiusmodi passerum nidulis Aquila retinetur: his angustiora contemplatur, ac spectat animus. Vellem ego basilicam magnificis operibus constructam; parietes maculis, & coloribus, illuminato marmore decoratos, commissuras ad oculorum delectationem filis aureis obductas. Vestibulum autem simulacris, aut Polycletis, aut Phydiae, vel Praxitelis, quae tantopere commendauit antiquitas, insignitum. Imaginibus Xeuxidis, arte, Apellis ingenio, Thymantis industria elaboratis, variatum. Hinc ad inuidiam magnificus ad amplissima conclauia pateret aditus, quibus nihil ad splendorem deesset, nihil ad cō-mendationem. Pauimētum è multiplici marmore, tessellis minutis encausto pictis Asaroti modo effigiatum, miro fulgore solis radios lacesset. Summa laquearia, citro, vel ebore curiosè cauata essent, argenteis, puniceis, caeruleisque laminis intercurrentibus, & in auro radiantibus Stellis caelum imitarentur, & fulgore proprio, non mutuato splendescerent.

Perge modo, si fortè delatus in regionem peramoenam, ad arbitrium & voluntatem locum posses eligere conserendis hortis idoneum, credo caulas, allia, caepas, rubos, spinas insereres, non lilia, non violas ibi, rosasque curares educari? num praescriberes locum eo deliciarum genere circumfluentem, ea florum herbarumque omnigena vbertate nob lem, vt Alcinoi copiam, hesperidumque pometum longè anteiret, ea soli praestantiâ; naturae fęcunditate, vti nunquam arbores florum grata viriditate nudarentur? An non imperares areolas vbique luculentas, & resupinis puluillorum toris distinctas, nitida semita, vernante sinu? Num margines variis hominum, animantiumque figuris, è plectilibus ramis, tonsili buxo, baccis, & arboribus odoratis vestitas, quibus ad ambulationem vix definirentur, constitui iuberes? Num hic velles aream labyrinthi meandris, & diuerticulis propè infinitis instructam? hic aliam ex opposito, in qua tanta florum varietas, herbarumq; vbertas nasceretur, quantam in Alcydae rosetis, & Adonidis hortis olim fuisse poetae veteres fabulantur? In medio fontem argenteis vndis copiosè largiterque fluētem, denique tam elegantem, & artificiosam ridētis horti descriptionem, vt cum magna esset rerum, & opificij varietas, quam tecumque in partem dares; noua quaedam inauditae seges delectationis occurreret, sensusque omnes liquidissima voluptate, ad eius aspectum, perfunderentur.

PVNCTVM II.

De Prosopopaeia.

PErsonae fictionem Fabius, con formationem Cornificius appellat. Ea fit cum aliqua, quae non adest persona, loqui fingitur, quasi praesens adsit; aut cum res muta, vel informis

formis fit eloquens, & formata, eique attribuitur Oratio ad dignitatem accommodata, aut actio quædam. Hoc ferè modo.

Quod si nunc ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac vtetur Oratione. Ego Reges eieci, vos introducitis: ego libertatem quæ non erat, peperi: vos partam seruare non vultis. Ego capitis mei periculo patriam meam liberaui; vos liberi esse sine periculo non curatis. Nonne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris seditionibus, ò ciues, vexor, quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus, labefactari non potuit, eam nunc patiemini ab homunculis proteri, atque proculcari?

D. Cyprianus aduersus matronas, quæ faciē fuco adulterant Deum ipsum sic loquentem facit. *Non metuis oro quæ talis es, ne cùm resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat, & ad sua præmia promissaque remoueat, & excludat? & increpans vigore censoris & indicis dicat opus hoc meum non est, neque imago hæc nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crinem adulterino colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, cùm oculi tibi non sint, quos Deus fecit, sed quos diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos atque depictos serpentis oculos imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arsura.*

Neque tantum est personæ fictio, sed de re muta fit, & inanima, quasi sensu, ratione, atque Oratione prędita esset. Pulchrè D. Ambr. Herodem alloquitur, cùm ad eum Io. Baptistæ caput allatum est, *Intuere Rex acerbissime tuo spectacula digna conuiuio: Porrige dexteram ne quid seuitiæ tuæ desit, vt inter digitos tuos riui defluant sacri cruoris. Cerne oculos in ipsa morte sceleris tui testes auersantes conspectum deliciarum: clauduntur lumina, non tàm mortis necessitate, quàm horrore luxuriæ, os aureum illud exangue, cuius sententiam ferre non poteras, conticescit, & adhuc timetur.* Lib. 3. de Virgin.

Secundò item Beatam Teclam leonibus ad deuorandum obiectam describit. *Cernere erat lingentem pedes bestiam, cubitare humi, muto testificari sono, quod Virginis corpus violare non posset. Ergo adorabat prædam suam bestia, & propriæ oblita naturæ naturam induerat, quam homines amiserant. Videres quadam naturæ transfusione homines feritate indutos sæuitiæ imperare bestiæ: bestiam exosculatam pedes Virginis facere quod homines facere deberent; tantum habet virginitas admirationis, vt etiam leones mirentur. Non impastos cibus flexit, non citatos impetus rapuit, non stimulatos ea exasperauit, non vsu decepit assuetos, non feros natura possedit, docuerunt religionem, dùm adorant Martyrem, docuerunt castitatem, dùm Virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur demissis in terram oculis, tanquam verecundantibus, ne mas aliquis, vel bestia Virginem nudam videret.*

PVNCTVM III.

De Exclamatione & Apostrophe.

VBi rem aliquam insignem amplificauimus, eiusq; adiuncta, & partes, aut effecta coniecimus, descripsimus, comparauimus, auditoris animus, qui iam rei magnitudinem percipit, ardentibus quibusdam figuris fortius est impellendus, inter quas communis est Exclamatio, cùm iam affectus erūpere incipit, siue adhibeatur. O interiectio, siue non: Sassiæ matris præposteram libidinem, vbi multis descripsit, ac damnauit ex contrariis, & adiunctis Cic. tam artificiosam narrationem ad motum excipere debuit exclamationis fulmen. Pro Cluent. num. 15. *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam, in omni vita inauditam! O libidinem effrænatam, & indomitam! O audaciam singularem non timuisse si minus vim Deorum, hominumq; famam, illam ipsam noctem, facesq; illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum? O scelus! ò labes! ò pestis! ò frustra tot susceptos labores! ò ingratam patriam.* 2. Phil. nu. 86. *O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras?*

Vel interiectione non apposita, *Miserum me? Superi! Proh Deum immortalem!*

IVN-

PVNCTVM IV.

Apostrophe.

MVlto reddit acriorem exclamationem Apostrophe cum scilicet ad aliā personam, quam instituta requirat Oratio, puta aduersarium, vel ad aliquem absentem, aut mortuum, ad res etiam mutas sermonem conuertit Orator rei magnitudine commotus. Pro Mil. num. 102. *Quid vos Iud. qui tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis? ipsum eycitis? & erit dignior locus in terris vllus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic qui procreauit? vos, vos appello fortissimi viri, qui multum pro Repub. sanguinem effudistis, vos in viri, & in ciuis inuicti appello periculo, Centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur? exterminabitur? eijcietur?* Et 7. Verr. nu. 183. super Thisbem mortuam lacrymans mox leones compellat, Ouidius Metamorph.

——— Ego te miseranda peremi
In loca plena metus, qui iussi nocte venires,
Nec prior huc veni: nostrū diuellite corpus,
Et scelerata fero consumite viscera morsu.
O quicumque sub hac habitatis rupe leones,
Sed timidi est optare necem.

PVNCTVM V.

De Interrogatione, & alijs Luminibus.

INterrogatio spissa, & sæpè repetita vim habet, & acrimoniam. Vbique. Cic. quid ego illorum dierum epulas? quid lætitiam, & gratulationem tuam? quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prędicem? quis te illis diebus sobrium? quis agentem aliquid, quod esset libero dignum? quis denique in publico vidit? Dimittendi exercitus, quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legē? quod Senatusconsultum? quod ius? quod exemplum? quid est aliud? Sic vrget Pisonem.

Sequitur Obsecratio, qua aliquid enixè postulamus ab Auditoribus, post rem probatam & amplificatam, cùm iam commoti sunt animi. Tull. in perorationibus suis ideas huius reliquit: Obtestari possumus per quidquid magnum est, per salutem, per amorem patriæ, per genium Principis per charissima, sanctissimaque omnia.

Optatio. Vbi illa patrum nostrorum virtus? vbi pietas? vbi fides? Vtinam nunc Brute viueres, & hunc rerum statum, hanc superbam dominationem, hoc Cæsaris regnum videres. O si nossent mortales consuetudinis diuinæ solida gaudia, si nostræ solitudinis delicias gustassent?

Imprecatio alijs. Terent. Phormi. Act. 4. Scen. 4.

Vt te quidā omnes Dij, Deæq; Superi, Inferi
Malis exemplis perdant.

Vel sibi ad fidem,

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine adumbrat,
Ante pudor quàm te violem, aut tua iura resoluam.

His affines, ac similes aliæ, cum promittimus, comminamur, admiramur, iuramus Deum, atque homines contestamur, tribunal Dei appellamus, qui omnia videt, cui patent sensus nostri expostulamus, increpamus, indignamur. Saluianus lib. 7. de Prouid. *Pudeat vos Romani vbique populi, Pudeat vos vitæ vestræ. Nullæ penè vrbes lustris, nullæ impuritatibus vacant, nisi illæ tantum in quibus Barbari esse cœperunt, & miramur miseri, qui tam impuri sumus? miramur si ab hoste viribus vincimur, qui honestate superamur: miramur si bona nostra possident, qui mala nostra execrantur.*

EXERCITATIO QVINTA,

THEATRVM ELOQVENTIÆ,

Siue

DE DISPOSITIONE, ET Partibus Orationis.

PROOEMIVM.

Heatra varijs olim Exercitationum generibus patuerunt, in ipsis enim vt ait Apuleius 4. *Florid.* Aliàs Mimus hallucinatur, Comœdus sermocinatur, Tragœdus vociferatur, funerepus periclitatur, præstigiator furatur, histrio gesticulatur. *Attamen præ cæteris dominatam esse in Theatris cùm priuatis tùm publicis Eloquentiam monumentis Annalium refertur. Testis Themistius Orat. Gaudet inquit plurimum Eloquentia,* καὶ ἀγάλλεται θεάτροις ἑλληνικοῖς, *& exultare solet in Græcis Theatris. Eadem vero Latini Authores splendidum Orationum spectaculum factum ad pompam, & ad captandam popularem auram accommodatum esse dixerunt. Athenæum autem præsertim speciosis Rhetorum Orationibus deuotum fuit, ad quas audiendas frequentes aderant viri Principes: de Alexandro Lampridius,* Ad Athenæum audiendorum & Græcorum & Latinorum Rhetorum, vel Poetarum causa frequenter processit. *Cùm igitur in Theatro siue Auditorio & in Curia siue Basilica declamationes haberentur, hanc exercitationem in qua partes Orationis contemplandas proponimus, non malè Theatrum & Athenæum nominamus.*

LECTIO I.

De Dispositione.

Leganter Athenęus vir pręstanti iudicio lib. 14. καλὸν δὲ χημοσύνη, αἰσχρὸν δὲ ἀταξία. Pulchrum est quidam ornatus, & compositus rerum habitus, fędum autem confusio perturbatioque. Et certè non minus in Oratione, quam in arte militari ordo seruandus est, sine quo, vt hebescit telorum acies, & bellantium ardor infringitur; ita vis Orationis, & pulchritudo deflorescit. Quis non malit modicum Cyri pugnantis exercitum ordine benecompositum, quam ingentes vecordis Xerxis copias? ille exigui, sed ordinata militum manu ingentem hostium multitudinem fugat, vincitque; hic numeroso exercitu, sed perturbato pedestribus copijs, infinita propè nauium multitudine à paucis fugatur, vinciturque. Quid humani corporis constitutione venustius, quæ tot hominum sagacitatem in stuporem hactenus conuertit? Erige pedes in sublime, & solo caput affige; auersabuntur oculi talè spectaculum, qui prius ordinatum mirabantur. Nec mihi videntur errare, qui naturam ipsam rerum stare ordine putant, quo confuso, vel soluto peritura sunt omnia.

Signat tempora proprijs
Aptans officia Deus:
Nec quas ipse coercuit

Misceri

Misceri patitur vices.
Sic quod præcipiti via
Certum deserit ordinem
Lætos non habet exitus.

Canit Boetius 1. de Consol. Metro 6. Itaque diuinum opus est Dispositio Pergit idem,

Aspice summi culmina Cæli,
Illic iusto fœdere rerum,
Veterem seruant sydera pacem,
Nec Sol rutilo concitus axe,
Gelidum Phœbes impedit axem.

Quid Oratio sine dispositione, nisi quod reprehendit Horat. de Arte Poet.

—— Velut ægris somnia, vanæ
Fingentur species, vt nec pes, nec caput uni
Reddantur formæ.

Tum sine rectore fluitat, inquit Fab. 7. nec cohæret sibi, multa repetit, transit multa, velut de nocte in ignotis locis deerrans, nec initio, nec fine proposito, casum potius, quam consilium sequitur, nec propositum assequitur, quod est persuadere dictione.

PVNCTVM I.

Quid Dispositio & quotuplex.

SI rectè pronuntiauit Paulus Æmilius nobilis Historicus, eiusdem esse artis, & ingenij, aciem & conuiuium propè ordinare, longè verius existimo, eiusdem fore artis exercitum, & orationem ordinare. Perfecit vtrumque peritè Xenophon, deque dispositione multa disputauit in Oecon. Quare qui nauigant, inquint, licet difficilimis curis distrahantur, sibi tamen non sunt molesti, nisi quòd ordine confident, ex ordine signum dant, ex ordine ingrediuntur, egrediunturque; ollæ quoque, quibus nihil inuenustius, si aptæ collocentur, elegans quiddam, atque numerosum præ se ferunt.

Vt igitur dispositionem attingamus: definitur à Tull. 1. de Inu. num. 5. *Rerum inuentarum in ordinem distributio.* Cornificius verò lib. 1. *Ordo, ac distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibusq; locis sit collocandum.*

Sic explicata dispositio fit à varijs multiplex, à Cicer. duplex naturalis & artificiosa; Illa sine arte, instinctu quodam naturæ fit: cum ita sint omnes à natura comparati, vt si quis quid dicturus sit apud aliquem, exordij vice primo præmittat aliquid quo beneuolum sibi facit & attentum, aut causam dicendo explicet; tum rem exponat, explicatam confirmet, rationibus denique preces; ac motus adhibent ad flectendum accommodatos; quæ sine præceptis omnia conficit.

Hæc artificiosa quæ docet vsum harum partium, quo scilicet loco sint adhibendæ, quo nonnunquam sint omittendæ; neque enim semper cuilibet causæ pars eadem ac dispositio conuenit.

PVNCTVM II.

Quid Oratio.

INgeniosissimum opus humanæ mentis est Oratio in quo absoluendo omnes non Eloquentiæ modò, sed etiam ingenij partes consumuntur. Prima Oratio eloquentissimæ personæ Deus est, clarius dicam præstantissimus Dei fœtus Oratio; Cætera opera quæ diuina mens efficax illa scilicet, & actuosa, extra sinum suum effundit, ac parturit, scintillæ sunt, si cum illo fonte conferantur. Addo aliquid, quo nihil scio iucundius esse cogitanti, in eo vno primigenio Dei partu non coloris pigmento, sed viua, & immortali luce expressa cernuntur vniuersa. Viuimus in eo non inanem illam, ac miseram vitam, quæ nos ancipites habet in hoc orbe, hebetes, inopes, vacuos felicitatis immortalisq; voluptatis, sed in eius thesauris, paternoq; complexu Idea nostri, atque imago conquiescit. Sic amabiles sumus, si quo amore digni sumus, sic colendi, si quos honores cogitamus ab eo fonte spes omnes, & commoda mortalium scaturiunt, atque exundant. Quorsum ista? nimirum sic intelligo (si tamen humana fas est cum diuinis committere, vt in ea luce aliquid claritatis accipiant) Primigenium partum vt diuinæ, sic humanæ mentis Orationem esse, in quam si diligenter intendamus oculos quæcumque molitur humanum ingenium præstantissima opera præstantiori quodammodo opere inclusa cernentur.

Iam si definiatur, à Tull. dicetur Oratio rerum sermo, atque contentio; & sermonem quidem domesticum, familiaremque Orationem vocabit; Contentionem verò grauiorem quandam Orationem, & tersum poli-

litumque de schola dicendi genus, quod in forum, & contentionem veniat.

PVNCTVM III.

Quod eius Partes.

EX nullo tam facilis, ac certus illarum numerus iniri poteſt, quam ex fine totius Orationis. Cùm enim ad perſuaſionem referantur omnia, duabus autem potiſſimum rebus perſuadeat Orator, Fide ſcilicet, Argumentis, atque Motu: ex his duobus colligendæ ſunt Orationis partes: Illæ ſiquidem vel ad motum pertinent, vel ad fidem, vel ad vtrumque, quia verò motus eſt duplex, alter leuior ad conciliandam gratiam, grauior alter ad concitandos audientium animos, ex primo naſcitur exordium, cuius eſt auditorem conciliare; ex altero Peroratio, quæ fleƈtit, ac mouet.

Eadem ratione Fides duobus modis conciliatur, vel rem ipſam exponendo, quod eſt Narrationis; vel probando, quod eſt Confirmationis: atque ita quatuor legitimæ partes Orationis conſtituuntur. Nam quæ motus & fidem facit Amplificatio, non tam eſt Orationis noua pars, quam reliquarum partium inſtrumentum: ideòque, vt ſanguis per totum corpus, ſic illa per totam Orationem diffunditur.

Qui numerus vel in ipſa natura deprehenditur. Vt enim in agris antequam ſementem facias, Aratione, atque occatione terra prius ſubigenda eſt: ſic auditoris animus ad reliquam diƈtionem procemio comparãdus: ſemen autem eſt ipſa narratio, vel potius ſeminarium quoddam totius Orationis. Vt ergo iaƈto ſemine calamus primum geniculatus, herbaque vireſcens exoritur: ſic Narratio truncus eſt Orationis, è qua grana incluſa in confirmatione armantur ariſtis contra aduerſariorum incurſus: ad extremum Agricola maturam meſſem colligit, & ſparſas per agrum ſpicas in manipulos contrahit; ſic Orator in concluſione per recenſionem præcipua ſparſim Orationis capita comprehendit, vt meſſem viƈtoriæ faciat, ac triumphorum.

PVNCTVM IV.

Quis ſit Ordo ſeruandus in Oratione.

ARgumentorum, & locorum quandam compoſitionem hic intelligo, in quibus id obſeruandum eſt, vt cum inutilia, vel vitioſa detraxeris ab Oratione, in finem firmiſſima, in mediam turbam leuia conijcias, licet prout res, & tempus poſtulat, in hunc, modò in diuerſum ordinem diſponi poſſint. Et quemadmodum Imperator alas exercitus, & cornua validiſſimis firmat, deteriores in agmen ita cogit, vt tamen eoſdem aliquãdo milites in ſerram ordinet, aliâs in fornicem diuidat, iam in cuneum acuat, modò in globũ agglomeret, mox in phalangem, nunc in turrim diſtribuat; ita pro varietate cauſarum ordinem mutat Orator.

Licèt in duobus propriè motus adhibeantur in Exordio leues, in Peroratione graues, vbi maximè dominantur; ſæpè tamen grauior quidam narrationem excipit, argumentis noſtris confirmatis, aut contrariis refutatis, vel expoſita re, qua de agitur, aut ſerie criminis enarrata. Familiare fuit hoc Ciceroni tum in aliis orationibus, tum frequenter in Verrinis, quæ propter varietatem, grauitatemque criminum, maximam habent inuehendi, deplorandi, acrius vrgendi copiam. Pro Roſc. Amer. ſtatim initio conciliat animos iudicum, & aduerſarios vocat in inuidiam, ac graues iam delibat affeƈtus: poſt narrationem verò illico digreditur ad motus. num. 29. *Quid primum querar? aut vndè potiſſimum exordiar, Iudices? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? Populine Romani? Veſtramne qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore, fidem implorem?*

Poſt refutationem iterum ad augendum ſupplicium parricidarum egreditur, num. 71. *O ſingularem ſapientiam Iud.! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe, cui repentè cœlum, ſolem, aquam terramque ademerunt, vt qui cum necaſſet, vndè ipſe natus eſſet, careret iis omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur.*

Rurſus vbi probabiliorem in aduerſariis cædem

cædem esse demonstrauit, inuehitur in Chrysogonum. nu. 141. *Hicne etiam se se putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? ò rem miseram, atque acerbam! neque hoc indignè fero, quod verear ne quid possit: verum quod ausus est, quod sperauit, se se apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, idipsum queror. Idcircòne experrecta nobilitas, armis atque Remp. recuperauit vt ad libidinem suam liberti, seruulique nobilium, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent.*

Tandem in Peroratione sic animos commouet, vt etiam lacrymas penè eliciat. *Deus Immort. quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera, immanisq; natura? quis vnquam prædo fuit tam nefarius? quis pirata tam barbarus, vt cum integram prædam, ne sanguine habere possit, cruenta spolia detrahere mallet?*

Quid primum, quid postremum esse debeat in Oratione, quid adhibendum sit in singulis causis non facilè definitur; vnum quoad fieri potest nascatur ex alio, sitq; mutua quędam inter orationis membra connexio, quod fiet si seruetur ordo, qui propositus est, aut in diuisione promissus; quæ partitio, & dispositionem iuuat, & auditorem ad intelligendum præparat. Id à Cic. sæpius obseruatum est pro lege Man. n. 6. *Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare debet. Sic primum caput aggreditur.*

Hic aduertendum commodas esse transitiones quas vocamus, quibus ab vno vel argumento, vel orationis capite deuoluimur ad aliud, quod ibidem seruat; Nam vbi de prima parte disputauit, sic ad secundam progreditur, nu. 20. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.* Rursus post hanc num. 27. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum, restat vt de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. Vtinam.*

Iuuerit etiam sequi eum ordinem quem aduersarius tenuit, vt Cic. pro Mur. sequitur accusationis ordinem, atque partes, quas initio proponit, num. 11. *Intelligo Iud. tres accusationis partes fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ, alteram in contētione dignitatis; tertiam in criminibus ambitus esse versatam.*

Dein continuò primam sic aggreditur. *Atque harum trium partium prima illa, quæ grauissima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt.*

Patet aditus ad secundam, nu. 14. *Benè habet: iacta sunt fundamenta defensionis. Nondū enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonū, atq; integrum hominem defendimus, quo constituto facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis; quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te Sulpicij dignitatem generis.*

Ad tertiam gradum facit, nu. 54. *Nunc mihi tertius ille locus est Orationis de ambitus criminibus purgatus ab ijs, qui ante me dixerunt, à me quoniam ita Murænæ volui: retractandus.* Vbi rursus proponit, ac diuidit. Quæ Partitiones frequentius adhibendæ, quia facilius, atque iucundius audiuntur, animisq; auditorum, & memoriæ tenacius adhærescunt. Minutiora tamen minus distingui necesse est, imò quodammodo confundi, nec distinctè separari vtile est. Pro Quintio.

LECTIO II.

De Exordio.

SI tantum in Atheniensium Areopago dicendum esset, inutilis videri posset hæc omnis, de Exordiendi ratione, præceptio, vbi valuere dumtaxat duæ partes ab Aristot. assignatæ, Fides, ac Propositio. Verum quoniam non ad seueritatem illam Areopagiticam, non ad tenebras, sed ad lucem, & concionem publicam, Oratorem instituimus, de Exordio disputandum est, cùm præsertim nos id natura doceat. *Nihil est enim in natura rerum omnium*, inquit Cic. de Orat. num. 317. *Quod se vniuersum profundat, & quod totum repentè auolet; sic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, leuioribus principijs natura ipsa prætexuit.* Nihil in illa continuò ad perfectum statum ascendit, sed gradatim perficitur: parturit arbor flores primum, deindè oppanditur in folia, ac fructus demum producit. Si ergo pergit Tull. in illo ipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur,

tor; quanto hoc magis in Oratione expectandum est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur?

Et quoniam in hunc gladiatorium sermonem incidimus, aduertendum est hanc prolusionem Oratoriam à gladiatoria velitatione distingui, quòd iacerent ante seriam pugnam eas hastas Samnites, quibus in vero certamine, non essent vsuri, non ita Orator; nam hæc arma, quæ in exordio tractantur, eadem esse conuenit, cum decretorijs illis in confirmatione versandis: hoc tantum differre, quòd mollius spargantur.

Suum quoque προοίμιον norunt Cytharedi, vnde ad Oratores transisse puto. Nam vt illi pauca, quæ ante legitimum certamen inchoant, & emerendi fauoris gratia canunt Prooemium dixerunt; ita quæ priusquam causam aggrediatur orator, proloquitur ad hominum beneuolentiam conciliandam, eadem appellatione significarunt, tametsi non sit eadem omninò ratio, vt clarum est ex Cic. 2. de Orat. num. 225. Vbi vult exordium esse connexum cum reliqua oratione, non autem quid nugatorium, cuiusmodi est Cythatœdorum præludium.

PVNCTVM I.

Quid sit Exordium, & quotuplex.

NEcessitatem in ea re quandam agnouit summo vir ingenio Polybius, dum sapienter ait fieri non posse, vt finem consequatur, qui principium non rectè fuerit auspicatus. Itaque placet imprimis Viri doctrina & pietate celebri monitum, dicentis nullam esse partem orationis, quæ maioris sit momenti, quam exordium; Si quidem omnia, quæ initio dicuntur, ac fiunt, hærent penitus, atque insident in auditorum animis: & si modò grata sunt & iucunda, vix dici potest, quantam vim habeant ad amorem conciliandum. Proindè quod in humano corpore formosum caput, in superba ædium structura vestibulum, in circo carceres, in vasto Oceano portus, vnde soluitur; idem in oratione præstat Exordium, vnde specimen totius operis, ait Orator, accipimus.

Est enim Exordium aditus quidam in orationem, quo animus auditoris comparatur ad audiendum. Quare vt rectè obseruat Arist. non tam rem, vel causa, qua de agitur, quam auditorem spectat; vti vestibulum, non tam ad commodum hospitis, quam ad speciem, & voluptatem spectantium confert. Ac ne, vt dicitur, longum iter sit ianuam ingredientibus, notandum in quibusdam, Orationibus non adhiberi Exordium, in alijs verò adhiberi; vtrumque ex æquo difficile, & orationem ritè inchoare sine exordio, & consentaneum exordium orationi prætexere; itaque, vt quoad fieri poterit difficultatem ac molestiam leuemus, de vtroque initij genere præcepta ponenda sunt.

PVNCTVM II.

Exordium ex abrupto.

DVo maximè requirit, Prudentiam, & Dignitatem; sine dignitate iacet, sine prudentia non abruptum est, sed absurdum Exordium. Dignitas oritur ex figuris, & motibus; nam & ijs locus est in exordio. Totum negotium non alia re magis, quam delectis auctorum exemplis constare potest, quæ quia formam excellentem, & facilem ad imitandum continent, ex multis aliqua sunt eligenda.

PVNCTVM III.

Prima Idea ἐκ τῆς Παῤῥησίας.

MVtius Scæuola nobilis adolescens indignum ratus ab Hetruscis obsideri populum Rom. venia ab Senatu impetrata, furtim in hostium castra penetrat, eo consilio, vt Porsenam interficeret, iamque ad regium tribunal consistens, cùm inter duos vter Porsena esset distinguere non posset, Scribam pro Rege vulnerat comprehensus per satellites, destitutus quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis, quam metuens, sic ad Regem orationem inchoat.

Romanus sum ciuis. Cai. Mutium vocant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi

animi est, quam fuit ad cædem: & facere, & pati fortia Romanum est. Liu.l. 2.

Quid hoc dicendi genere fortius? quid hoc audaci facinore maius? aut dignitas hęc? nimirum ex insigni illa libertate, quam præ se fert, cùm se Romanum hostem interfectorem profitetur, vno verbo Scæuolam, qui & pati & agere fortia didicerit. Non vtitur exordio, quia Regis animum, ad quem dicit, non conciliare studet, sed terrere; motum adhibet, confidentiam, quam & rebus, & verbis exprimit, & metum Regi terroremque facit; Figuram porrò Παρρησίας, dicendi libertatem, dum addit. *Nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus: Hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum, nullam aciem, nullum prælium timueris; vni tibi, & cum singulis res ierit.*

Vsus talis Exordij valet in defensionibus, præsertim vbi non tam vitæ, quam dignitatis tuendæ ratio habetur.

PVNCTVM IV.

Idea secunda. Deprecatio.

IOcasta mater Ætolis, & Polinicis media inter arma iam propè congredientium fratrum excurrens, alterum è filijs oratione delinire studet, & à pugna reuocare. Sic igitur orationem aggreditur Actu 4. Senec. Theb.

Ad te preces nunc Nate, maternas feram,
Sed ante lacrymas, teneo longo tempore,
Petita votis ora, te profugum solo
Patrio, Penates regis externi tegunt.

Exordium non adhibet, tametsi videatur necessarium, præsertim cum ad exulceratas aures, animumque habeatur; nimirum præceps festinatio, præsensque periculum filiorum, non ferebat longam Exordij moram. Motus doloris vehementior exprimitur, quē & gemitu, & lacrymis, & precibus præ se fert. Figuræ locum hic habet deprecatio, quæ plurimum excellit inter figuras sententiarum. Vim porrò summam addunt deprecationi matris, & nati nomen suauissimum, prec es maternæ, & quod maximè ferit propter inexpectatam correctionem, *sed ante lacrymas.* Vsus in Deprecationibus.

PVNCTVM V.

Idea tertia.
Epiplexis, seu Increpatio.

MArij ducis copiæ cum Hannibale congressæ, fuga fugatæque fuerant, cæsis militibus millibus 2. & 7. ex ea fuga, qui restiterant in castris receptos Marcellus alloquens hac increpatione acerba sanè vtitur ipso initio apud Liui. lib.27. cap.15. *Dijs Immortalibus, vt in tali re laudes, gratesq; ago, quòd victor hostis cum tanto pauore incidentibus vobis in vallum portasq; non ipsa castra est aggressus. Deseruissetis profectò eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? qui repentè, qui, & cum quibus pugnaretis obliuio animos inuasit? nempè ijdem sunt ij hostes, quos vincendo, & victos sequendo priorem æstatem absumpsistis; quibus dies, noctesque fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea, quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere, ac pænitere vos oportet, nempè æquis manibus hesterna die diremistis pugna. Quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus: corpora tantum atque arma eadem sunt. An si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis?*

Frequens est Epiplexis in abruptis Exordijs, quia frequens in iræ ardore abruptum Exordium. Quòd iracundia, vt est turbulentus eius impetus, subitò & improuisò feriat, atque in graues increpationes erumpat, vtpotè, quæ non delinire studet, sed pungere, sed vulnerare quos alloquitur.

Motus autem pudoris hic est efficax, *Deseruissetis profectò eodem terrore castra.* Quem ad motum egregiè delabitur à gratulatione Deorum Immortalium, quibus omnia concedit, vt omnia militi eripiat, vnde sentire de sua virtute superbè posset.

PVNCTVM VI.

Idea quarta.
Expostulatio, seu Conquestio.

DE sexto Consulatu Honorij Claudianus Romam inducit Imperatorem suum ad reditum hortantem; Itaque inchoat Orationem.

—— Vultusq; palam confessa coruscos,
Dissimulata diu tristes in amore querelas
Vestra parens, Auguste, queror. Quonam vsque tenebit.
Prælatus mea vota Ligur, vetitũq; propinqua Luce frui.

Exordio non fuit opus, quia tota petitio ad gratiam, & voluptatem est comparata, nam dum reditum Imperatoris efflagitat, eius animum sibi conciliare studet.

Conquestionis figura hoc loco adhibita est eiusmodi, vt nihil habeat acerbitatis, nec animum abalienet, sed alliciat, quia satis apparet ex amore nasci.

Exprimitur porrò motus doloris, idque eo consilio, vt audientis animum flectat, atque exoret. Verba autem omnia pondus suũ habent, & momentum ad dolorem exprimẽdum, patriæ querelæ, quę se parentem nominat, patria alteri regioni posthabita, cùm primas in amore tenere debeat, deinde diuturna repulsa, tum dissimulata, denique retardata æquitas Imperatoris videndi.

Vsus vt patet ad petitiones pertinet, in quibus Conquestio adhibetur, lenis esse debet ad amorem, non vehemens ad iram, & dolorem ciendum.

PVNCTVM VII.

Idea quinta. Emphasis.

SÆpè Darius aduersam in prælijs fortunam expertus, iam tertium redintegrata cum Alexandro pugna, Orationem ad milites hoc modo inchoat apud Curtium, lib. 4. *Terrarum quas Oceanus hinc alluit, illinc claudit Hellespontus paulò ante Domini iam non de gloria, sed de salute, & quod saluti præponitur de libertate pugnandum est. Hic dies imperium quo nullum amplius vidit ætas, aut constituet, aut finiet. Ventum est eò vnde pulsis ne quidem locus est.*

Huius exordij dignitas posita est in quadam vi verborum, quæ belli momentum, & necessitatem graphicè exprimit. Quantum enim pondus in hac voce, *Hic dies imperium, aut constituet, aut finiet.* Quantæ porrò necessitates de salute, & libertate pugnare, quanta denique, & quam subita dominatio, quæ terrarum ante Dominos in eas adducit angustias.

PVNCTVM VIII.

Idea sexta.
Commiseratio ex dolore.

PHilippus Iudex pro Tribunali sedens inter duos filios Perseum accusatorem, & Demetrium parricidij reum, sic Orationem orditur. Liuius li. 40. c. *Sedeo miserrimus Pater Iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum; aut confícti, aut admissi criminis labem apud meos inuenturus iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, quum voces quasdam exaudirem. Sed interdum spes animũ subibat deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse.*

Vim doloris exprimit, & commiserationis pugna illa Iudicis, & Patris, in Rege accusatoris, & rei in filiis in causa ipsa parricidij, cum naturæ charitate.

PVNCTVM IX.

Idea septima. Motus lætitiæ repentinus cum Exclamatione.

VAlerianus sũmo Senatus consensu creatum Censorem Decius Consul, cùm ex SC. renunciaret, Orationem sic inchoauit apud Trebell. in Valeriano. *Felicem te Valeriane Senatus sententia, imò animis atque pectoribus totius orbis, suscipe Censuram, quam tibi detuli Romæ, quam solus mereris iudicaturus de moribus nostris.*

Habet

Habet subitos motus lætitia, non secus atque iracundia, quare non mirum si in Oratione abrumpat Exordium. Exclamatio ipsa cũ Apostrophe, *Felicem te*. Familiaris est in omni lætitiæ motu.

Porrò ad motum lætitiæ efficax est iudiciũ honorificum Senatus, amor publicus, fauor Pop. Rom. censura totius orbis, & merita dignitati respondentia, quæ omnia paucissimis verbis includit.

PVNCTVM X.

De altero genere Exordij iusto, ac legitimo.

IN Exordijs iustis, ac legitimis non nulla diligenter obseruanda sunt, quibus è locis materia ducatur Exordij: quibus figuris ornari possit; qui motus in eo dominentur; quæ munera, quæ virtutes eius sint, & vicia. Atq; vt de communibus locis primũ dicamus obseruandum ex illis, tum internis, tum externis Exordiorum materiam sumi posse: eos dumtaxat attingemus, & quasi digitum in fontes intendemus, vnde illustriora ab authoribus ducta esse videmus Exordia.

Primus locus est ab opinione, & sensu auditorum, ab eo credimus Oratorem auspicari, cùm prægustatis Auditorum sensibus, ad eorum se se flectit fingitque propensionem. Dissuadet quis pacem Romanis, & ad bellum eosdem hortatur. Quid potius, quam eius populi virtutem bellicam roburq; inuictæ mentis attollat? quid prius ostendat, quam quantum armis, vel ab ipsis surgentis Romæ cunabulis sint consequuti? sanè non poterit ille sic institutus, nõ gratus accedere, & omnium animos sibi demereri.

Qui Spartanos à parcimonia victus, patientiaque singulari; Athenienses à disciplinarum cultura commendabit, non poterunt non tacita beneuolentia dicentem complecti. Apud mitem Iudicem, qui orabit, comitatem clementiamque dilaudabit, & euinciet: apud Seuerum æqui, sincerique fidem, & constantiam deprædicabit, & audietur.

Cùm ageretur Carthagine de pace à Romanis tributo graui redimenda, lacrymas reprehendit Annibal Carthaginensium, imò & irrisit; quare cum cerneret offensionem se suorum ciuium occurrisse, risum suum excusaturus sic Orationem aggreditur apud Liuium lib. 30. num. 44. *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, sic & animus intus cerni posset, facilè vobis appareret non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse, qui tamen nequaquam adeò est intempestiuus, quam vestræ istæ absurdæ, atque abhorrentes lacrymæ sunt. Tunc flesse decuit, quum adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis, illo enim vulnere concidimus. Nec esse in vos odio vestro consultum ab Romanis credatis. Nulla magis ciuitas diu quiescere potest: si foris hostem non habet, domi inuenit: vt præualida corpora, ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur.*

Exordium est ἐνδόξιον, seu ex opinionibus, Oratores illud esse pronuntiant, quo quis Auditorum suorum opinionem, ac iudicium diligenter persequutus indè dicendi capit initium, sic planè, vt si causæ noceat Auditoris opinio, eam studeat euellere, sin faueat eadem vtatur ad conciliandam beneuolentiam, vel odium in aduersarios concitandum.

Cæterùm latissimè patet hic locus, ex quo infinita propemodum Exordia capi possunt, vt docet Hermogenes 1. de Inuent. c. 10. Vnde plures regulas excerpere cuilibet integrũ est, vtilissimas quidem ad vsum & praxim, atque adeò ad informandam Oratoris prudentiam.

Prima lex esto: Si res, aut causa suscepta aliquid honestatis habeat, verisimile est lætitiam ad Iudices pertinere, quare hinc sumi potest Exordium. Exules opem tulerunt patriæ bello oppetitæ, victi sunt hostes, decernit aliquis exules in patriam idcirco reuocandos; Incipiet a gratulatione Deorum Immortalium, qui Ciuibus victoriam de hostili exercitu concesserunt. Cicer. 2. in Catil.

Secunda lex. Si res in causa ponatur improba, vel turpis omninò dolor, & indignatio ad Iudices pertinebit, ergo ex illo sensu, & affectione Iudicum capietur Exordium. Accusatur pater, qui filium suum necauit ante matrem ex lege de indemnatis, cuius doloris acerbitate mortua est mater. Sic inchoari potest accusatio ab indignatione Iudicum.

cum. Non abs re Iud. indignari, ac dolere vos video tam atrox facinus esse commissum, filiumque & matrem tam indigna perpessos.

III. Lex si accusator propterea, quòd in iudicium adducit, sentiat se in inuidiam auaritiæ vocari, hanc suspicionem delere initio debet. Abdicatus adolescens à patre alimoniam petijt, is gladium dedit, reuersus est ab armis diues & opulentus, pater egens alimentis, filium adit, is parenti eundem gladium tradit, pater se ferro interimit. Sic accusatio adolescentis institui potest. Non institui hanc accusationem apud vos Iudices, quod diuitis adolescentis opibus, apud inhiarem, aut inuiderem, sed motus legibus, & miseratione.

IV. Lex eadem est ratio Exordij, si virum illustrem, & virtute, aut nobilitate spectatum accuses, venire enim potest in opinionem Iudicum te ad accusandum descendere, quòd eius existimationis, & gloriæ inuideas. Statua Periclis fulmine icta est, hac occasione vsus aduersarius suadet ne Pericles amplius nominetur, vt solebat, Olympius, sic igitur incipiat. Non odio in Periclem Athenienses id suadeo, sed beneuolentia potius adductus, veritus ne malum aliquod diuinitus patiatur, quoniam homo est.

V. Regula oritur quoties magistratus, aut viros nobiles accusamus, aut in deliberationibus contrariam ijs sententiam dicimus, necesse est initio priuatas inimicitias, vel contemptus opinionem deprecari. Etenim videtur hic, qui claris hominibus aduersatur, vel odio duci, vel insolentia, vtraque autem opinio, quia nocere plurimum potest, discutienda est, & causa Orationis conferenda in leges, vel vtilitatem patriæ, vel necessitatem.

VI. Regula. In defensionibus, si lucri sit aliqua suspicio, vt studio vtilitatis potius Orator, quam æquitatis dicere videatur, deprecandum est, monendumque lucri causa nequaquam litem institui; nisi fortè quis ingeniosè profiteatur se lucri causa id facere, sed lucrum amplissimum salutẽ Reip. fore. Tempore triginta tyrannorum Athenienses familias suas emisera nt è ciuitate, eas Megarenses amicè exceptas aluerunt, sublata deinde tyrannide profecti sunt Athenas, illas vt famili as restituerent in eorum gratiam legem fert Orator, suaderque vt tabula contra Megarenses fixa tollatur, sic inchoabit Orationem. Mercedem Athenienses magnam me accepisse profiteor, vt ad hanc Orationem descenderem, salutem nimirum amicissimorum hominum, id quod vos quoque debetis profiteri. Hæc ex Hermogene laudato, viro sanè de Eloquentia bene-merito, quæ mirum in modum huius loci vsum illustrant.

PVNCTVM XI.

Exordium à Diuisione.

Diuisionem appellant præsertim in genere demonstratiuo, cùm ex innumeris, aut commendatione dignis, aut vituperatione, quæ singillatim augere possent Orationem, vnum aliquid eligitur è numero. De Roma dicturus est aliquis cum Aristide, quæ orbis compendium sit, & miraculum, vt quidam voluerunt, vt alij Reginam, vt multi gentium Deam, vt omnes armorum Parentem in Imperij virtutumq; Larem, & Scholam.

Quid primum mediumve canat, quo fine quiescat?

Commendet diuinam vrbis originem: at maior est incrementis, quam initijs. Senatus maiestatem dilaudet; structuram ædificiorum ad ostentationem astrorumq; inuidiam celebret; à pacis, aut bellis artibus vrbium principem dicat; fortitudinem attollat, ac prudentiam; Vbique Roma est, & ab vna se vinci potest, virtutem tamen bellicam præ cęteris admirabilem videri dicet.

PVNCTVM XII.

Exordium ex Abundanti.

Non licet abundantiam à diuisione secernere: nisi quod in iudicijs maximè vrget, cùm affirmat Orator tam copiosam esse sibi ad dicendum materiam, vt necesse habeat multa concidere, atque præterire, quò liberius possit aliquibus inhærere. Quam legem diligenter obseruat vbique Cic. præ-

sertim

fertim in Verr. 2. à num. 10. *Etenim quod est ingenium tantum, quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam tot vitijs, flagitijsq; coniunctam; iampridem omnium voluntate, iudicioq; damnatam, aliqua ex parte possit defendere? cuius vt adolescentiæ maculas, ignominiasque prætercam.* Phil. item 2. num. 43.

Sed quoniam huius exordij ratio communior est, & tyronibus satis familiaris, videndum ne ab illo Tull. sæpius ordiaris. Facilius est mihi principium, quam finem reperire. Vt enim id, si semel fiat, non improbandum, ita toties ingestum non potest non esse auribus, & animis iniucundum.

PVNCTVM XIII.

Exordium ab Adiunctis.

VIx Ciceronis Orationem vnam reperias, in qua non, aut ex persona sua dicendi sumat initium, aut in Iudicum, Auditorumque commendationem excurrat, aut æmulis inuidiam moueat, vel temporis occasionem aliquam sequatur, aut è loco cæterisque rerum adiunctis materiam desumat; pro Deiotaro loci angustias; pro Cęlio temporis insolentiam; pro Milone nouam rationem iudiciorum.

Tullius ergo lectica delatus in forum pro Milone dicturus, vbi repentè vidit dispositos toto foro milites, commotus esse dicitur vehementer; ab hac igitur occasione, & noua iudiciorum forma Milonianæ sumit Exordium, *Etsi vereor, Iud. ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimèque deceat, cum T. An. Milo. ipse magis de Reipub. salute, quam de sua perturbetur, me ad hanc eius causam, parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc noui iudicij noua forma, terret oculos, qui quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minimè vident. Non enim corona consessus vester cinctus est, vt solebat; non vsitata frequentia stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen Oratori aliquid, vt in foro, & in iudicio, quamquam præsidijs salutaribus, & necessarijs septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus.*

Pulcherrimum hoc genus exordij primò quidem, quia vim & præstantiam Oratoris indicat, qui non modo allatum, sed è re natum captet Exordium, & tanquam gladiator in arena consilium capiat.

II. Quò minus affectatum videtur Exordium, eò magis est ad causam affectum.

III. Quia Auditoris expectationem superat, cùm aliqua voluptate, imò & admiratione ingenij; Neque enim nisi ab ingenioso Oratore vsurpari commodè potest genus illud Exordii.

Exemplum affert Hermogenes acutus sanè, & subtilis dicendi Magister 1. de Inuent. cap. 4. Vrbem quidam euerterent, & agrum eius atque pomeria coluerant, sed infelix seges extiterat. Accusator sic orditur. Deorum iudicio etiam ante ipsam accusationem reos esse damnatos, quod agrum illum infelicem esse voluerint, neque vllum fructum viris exe-crandis afferre.

Cæterum hoc genus Exordij arripi potest cum ex Oratione aduersarij, tum à loci facultate ac tempore, tum ab euentu quolibet. Valet autem potissimum in iudicijs, ac deliberationibus.

PVNCTVM XIV.

Exordium à Quæstione insigni.

CIc. 1. de Inuent. orditur ab hac quæstione. Sæpè & multum hoc mecum cogitaui, bonine, an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac summum Eloquentiæ studium. Nam cum & nostræ Reipubl. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines, inuectam esse partem incommodorum. Cùm autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas ex litterarum monumentis repetere instituo; multas vrbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cùm animi ratione, tum etiam facilius Eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, vt existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam verò sine

sapien-

sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam.

PVNCTVM XV.

A Contrario.

HAud scio an vllum sit ingeniosius, ac præstantius Exordium, quàm quod à Contrario ducitur, hortaturus Alexander milites suos vt reditum in patriam obliuiscantur, pergantque adeò secum in extremas Indiæ partes, hanc habet Orationem apud Curt. lib. 6. num. 3. *Magnitudinem rerum quas gessimus, milites, intuentibus vobis, minimè mirum est, & desiderium quietis, & satietatem gloriæ occurrere. Vt omittam Illyrios, Triballos, Bœotiam, Thraciam, Spartam, Achæos, Peloponnesum; quorum alia ductu meo, alia imperio, auspicioq; perdomui. Plures prouincias complexus sum, quàm alij vrbes ceperunt, & nescio an enumeranti mihi quædam ipsarum rerum multitudo subduxerit. Itaque si crederem satis certam esse possessionem terrarum, quam tāta velocitate domuimus, ego verò, milites, ad Penates meos, ad parentem sororesq; & cæteros ciues, vel renitentibus vobis erumperem, vt ibi potissimum parta vobiscū laude, & gloria fruerer, vbi nos vberrima victoriæ præmia exspectant, liberorum, coniugum, parentumq; lætitia, pax, quies: rerum per virtutem partarum secura possessio. Sed, in nouo, & (si verum fateri volumus) precario imperio, adhuc iugum eius rigida ceruice subeuntibus barbaris, tempore, milites opus est, dum mitioribus ingenijs imbuuntur, & efferatos mollior consuetudo permulcet. Fruges quoque maturitatem statuto tempore exspectant; adeò etiā illa sensus omnis expertia, tamē sua lege mitescunt. Quid? creditis, tot gentes alterius imperio, ac nomini assuetas, non sacris, non moribus, non commercio linguæ nobiscum cohærentes, eodem prælio domitas esse, quo victæ sunt? vestris armis continentur non suis moribus, & qui præsentes metuunt, in absentia hostes erunt. Cùm feris bestijs res est, quas captas, & inclusas, quia ipsarum natura non potest, longior dies mitigat. Et adhuc sic ago, tanquam omnia subacta sint armis, quæ fuerunt in ditione Darij. Omnes hi simul si terga nostra viderint, sequentur. Illi enim eiusdem nationis sunt, nos alienigenæ, & externi. Suis autem quinque parēt placidius, etiam cùm is præest, qui magis timeri potest. Proindè aut quæ cepimus amittenda sunt, aut quæ non habemus occupanda. Sicut in corporibus ægris, milites, nihil quod nociturum est medici relinquunt; Sic nos quidquid obstat imperio, recidamus. Parua sæpè scintilla contempta, magnum excitauit incendiū. Nil tuto in hoste despicitur: quem spreueris, valentiorem negligentia facies.*

Ex hoc satis quiuis intelligit quid sit Exordium à contrario; quod fit cùm Orator ipso initio dicendi probandam suscipit sententiam contrariam, quæ materiam & argumentum totius Orationis continet.

Vsus porrò pertinet ad eas Orationes quę plurimum habent pompæ ac dignitatis. Secundò, vbi moderanda, ac refrænanda est cupiditas immodica, quemadmodum hic prudenter facit Orator, si primo ipso aditu, non opponat se se cupiditati, quam oppugnat, ac vehementi desiderio, sed principio quidem ei obsequi videatur, vt minùs molestam deinceps repulsam efficiat: hoc enim pacto nimium impetum cupiditatis infringit. Ita hoc loco videtur Alexāder primùm probare studia militum, qui reditum in patriam cogitabant, mox in contrariam se vertit sententiam.

Hæc Exordia libris inchoandis apta sunt, & concionibus Ecclesiasticis, & Orationibus his, quæ extra Forum, & Senatum vel ad laudem, vel ad specimen sapientię, & eloquentię instituuntur. At in iudiciali genere locum vix habent; quia in conciliandis animis occupari, & consumi debet huiusmodi Exordium.

Quid quod & à Poetis vsurpata est illa Exordiendi ratio, cuius exemplum habes apud Claud. 1. in Ruf.

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent Superi terras, an nullus inesset.
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cùm dispositi quæsissent fœdera mundi,
Præscriptosq; maris fines, anniq; meatus
Et lucis, noctisq; vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moueri
Sydera, qui fruges diuerso tempore nasci
Qui variam Phœbem alieno iusserit igne
Compleri, solemq; suo: porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.
Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem lætosq; diu florere nocentes,
Vexariq; pios: rursus labefacta cadebat

Relli-

Religio, causaq; viam non sponte sequebar
Alterius vacuo quæ currere semina motu
Affirmat,magnumq;nouas per inane figuras
Fortuna, non arte regi. Quæ numina sensu
Ambiguo, vel nulla putat, vel nescia nostri
Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultū,
Absoluitq; Deum, iam non ad culmina rerū
Iniustos creuisse queror, tolluntur in altum,
Vt lapsu grauiore ruant.

Christiano Poeta dignum Exordium.

Priscam hanc Exordiendi methodum temporum Leuitas, & imperita dicendi ratio penè aboleuit. Nam licet non sim nescius paulò liberiorem esse aditum in demonstratiuo genere per extrinseca, nescio qua tamen è mundi plaga delicati nuper Oratores, nihil eorum probant, quæ sagax, & ingeniosè prudens venerata est antiquitas; sed venustum dumtaxat apophtegma, seu volens, siue inuitum in rem pertractum adorant. Si Cæsaris aliquod, aut Alexandri factum præmiserint, si Pindari florem, collegerint, si Parœmiam obtruserint, aut simile quidpiam, sibi plausum faciunt, alijs admirationem, vt putant. Hinc est, vt si quis bonus Orator per ianuam domum subierit, sannis illum petant, si verò per tegulas tyro nouus, penè fractus, se præcipitem dederit, plausu & acclamatione bonum Oratorem excipiant. Quid est Papiliones alatos cum pueris insequi, si hoc non est?

Scio pronunciatum aliquod posse, non iniucundum Orationi facere initium, vel similitudinem plenam voluptatis, aut eximiam quandam dissimilitudinem, vel Historiam non ignobilem, consuetudinem non ingratam, prouerbium non insulsum, authoritatem viri sapientis, inopinatum euentum, vel ænigma reconditum, quæ tamen minus ad fidem posse nemo prudens negabit, quia magis dubia sunt, videntur domo allata. Totum hoc negotium videri potest in exemplis. De Lupercis itàque si quis agat Orator hæc adducere poterit Exordia ex locis nominatis deprompta.

PVNCTVM XVI.

A Similitudine.

PHalangium esse viri docti memoriæ prodiderunt ex aranearum genere, cuius venenum tam potens, & actuosum esse confirment, vt qui semel illo sunt infecti, saltare, cantillareque non desinant, cui morbo nulla potest alia fieri medicina, quam si eximiè peritus artis suæ cytharœdus aduocetur, qui suaui Lyræ molliter sonantis concentu, vim veneni per venas errantis, consopiat.

Nescio num occulta quædam tela phalangiorum in mortalium mentibus hodie figantur: video tamen parem esse in vtriusque dementiam, quippe qui saltem ad numerum non sobrij, terramque non pede tantum, sed & toto corpore feriant, vociferentur, occurrant vndique, vbique, vsque. At quæ morbo medicina Lyrarū adiuntur dulces ad voluptatem soni, suauesque musicæ concentus aures blandissimè permulcent; sed quibus eorum morbus ingrauescat potius, quam releuetur; aulædorum vocibus tecta circumsonant; sed quæ stultorum insaniam augeant, non comprimant.

Quis igitur medicam manum adferat tam periculoso, semperque grassanti morbo, nisi Phœbus alter, qui ferocientes, & bacchātium more per vrbem volitantes mulceat sapientiaq; suæ præceptis imbutos ad saniorē mentem reuocet? Is ego sum Iud. non eximius quidem ille cytharœdus, sed tamen qui nihil non ad illorum bonam mentem reuocandam conferre paratus sim, si modo bene monentem audire non recusarint.

PVNCTVM XVII.

A Dissimilitudine.

NIciam ferunt, cùm Marcellus Siciliam sub iugum mitteret, multæque ciuitates in Rom. fœderatos concitatæ vehementius eos ad necem quærerent, furiosum & amentem esse mentitum, vt sapienti stultitia vitam à præsenti periculo liberaret.

Pau-

Paucis describe, vt aduenientibus armatis militibus ea fecerit omnia, quæ solent furiosæ mentis homines, deindè rem sic aggredere.

Vellem eam Niciæ prudentiam imiterentur, qui sectantur stultitiam. Sed proh dolor! tam multos nunc videmus dementes agere, qui sua illa præpostera dementia non salutem quærant miseri, sed exitium sibi alijsque moliantur, quos sapientiæ pœniteat, quia salutis piger, quem errorem vt aliquando videant, & damnent, lubet de morbis illorum, ac perdita viuendi libidine plura dicere; qua quidem Oratione, quid vel huic tempori opportunius, vel hominum publicæ salutis amãtium cœtui iucundius afferri potest?

PVNCTVM XVIII.

A Consuetudine.

COocorum lex erat consuetudoque valde singularis, qua seniores, qui essent in ciuitate solemnes epulas appararent, quarum postremus calix simul, ac semel conuiuium seniorumque vitam concluderet. Poculum illi nempè obbibebant alacres, qua voluntaria morte suis honori essent, qui nisi morerentur oneri se ciuitati suæ fore scirent. Tragica planè cœna, plenaque mœroris voluptas illa! conuiuium infelix, ac turpe! ibi præsentem mortem reperire senes, vnde viuendi causam alij capiunt.

Sed cur miseram morientium senem conditionem queror, & nõ potius adolescentum male-viuentiũ vices doleo vehementer. Quid enim? an non conuiuia parantur, vbi peccatum venenum animæ præsentissimum in aureo meretricis poculo, vel ad fæcem hauritur? an non ibi saltationes exhibentur, & ea quæ filio, ne castis auribus iniuriam fecisse videar.

Quid ergo quorum vitam, & facinus imitantur, non illorum exitum pertimescant? tolerabilis illa sit senum agendi ratio; quis iuuenes in Schola virtutis enutritos hæc impia molientes ferat? senes illi poculum obbibebant vt vrbem suam periclitantem ab exitio liberarent, id agunt infelices isti tenebriones, vt vrbem suis sordibus inquinatam eadem ruina secum inuoluant: Illis honesta saltem in speciem causa fuit, his vel ad oculum turpis, & inhonesta; illis nulla lux veritatis, nullus virtutis splendor affulserat; his quæ fax non oborta veritatis? quæ non virtutum pulchritudo sopitis licet oculis apparuit? quos vt ad interitum suum aperiant ardentibus votis precor, & verò vt faciant, illos iuuare paratus sum, si modò benignitatis vestræ fontes aperiatis, quos adhuc ante me nemini denegastis.

PVNCTVM XIX.

Ab Historia.

DOmitianum Imperatorem legisse vos arbitror Cæcilium Rufum Senatorem, vbi semel saltasse comperisset, illo terrarum orbis concilio grauissimo indignum statim iudicasse. Quid si nunc Domitianus alter viueret, quot è prima nobilitate iuuenes, quot ab ordine suo Senatores remoueret, qui non modò versatorium illum orbem conficiunt, sed stultorum in morem bacchantes volitant vrbe tota, nec illam intemperantis animi sui testem habere reformidant. In alijs sanè iudex iniquus fuerit Imperator, in eo certè æquissimum, illum fuisse profiteor, qui vix sobrium saltatorem tanta dignitate priuauerit suæ celsitudinis oblitum.

At vos quorum causa longè Cæcilij Rufi deterior, date iusto dolori meo, salutisque vestræ studio, si quid grauius dixero, num quem crimine superatis, eadem vos pœna multandos esse iudicatis? imò verò sapite tandem aliquando, atque vt ijsdem pœnis vos prohibeatis, sic eodem errore liberate, quod vt spero facietis, si me de illo breuiter dicentem audiatis.

PVNCTVM XX.

Ab Apophtegmate.

DEmades vir magnus, & in Philosophia nobilis, Philippo saltanti liberius ob victoriam, prudenter mihi videtur dixisse. Non pudet, ò Rex Thersitem agere, cũ Agamemnonis impositam tibi personam esse nõ ignores? Magnifica planè vox & posteritatis memoria dignum omninò monitum! sed quã

aptius

aptius iisdem verbis saltatores nostros perstringemus? non pudet, ò viri, si tamen hoc nomen insolês vita mereri potest, qui mulierculas mollitudine luxus, ac morum leuitate superatis; non pudet inquam Ethnicorum personam agere, cùm Christianorum, hoc est cęlestium ciuium sustineatis. Non erubescitis ad scurrarum sordes descendere, qui splendore generis, ac dignitate cæteros antestatis? quid larua nouã faciem fingitis, videri vultis quod non estis, esse verò quod dici nolitis. Me quidé vestri miseret, sed aliquando cogitationem temperantis hominis suscipite, & quantam honori vestro plagam inferatis mecum ipsi cognoscitis.

PVNCTVM XXI.

Ab inaudito supplicio.

TRaiecti, quæ ciuitas est haud ignobilis in Germania, cùm in ponte saltarent benè multi, nec vllum honorem haberent sanctissimo Christi corpori, quod pius Sacerdos ægro decumbenti ferebat, suæ illius vel dementiæ, vel impietati iustas debitasque pęnas persoluerunt. Nam ruina decidentis pontis ad trecentos aquis obruti, tristes lætitiæ suæ fructus in aquis collegerunt. Hunc infelicem exitum volo vos saltatores, si qui adhuc estis, contemplari diligenter, & in vndis illorum impietatis agnoscere vestigia, vt causam flagitii fugiatis, si tam atrocem casum formidatis, quod spero vobis non fore difficile, si rem apud vos attentè consideretis, meq; super ea re, qua facilitate soletis, audiatis.

PVNCTVM XXII.

Ab Aenigmate.

CEdrenus præstantis ingenii vir, magniq; nominis Imperator, mulierem aliquando leuiter saltantem curiosius aspexit, & risum, animique lætitiam vix cohibere potuit; Tum amicos paulisper ad huius aspectũ subsistere voluit, quos sic alloquutus esse dicitur. Expectate dum, mox enim sybilla fundet oraculum. Mirabantur illi quid vellet solitò magis in lætitiæ sensum effusus Imperator; ad quos, nec dum videtis insanam hanc instar sybillæ vaticinantis? Quid nisi vaticinium expectatis? acutæ quidem mulierculæ leuitatem humanæq; mentis imbecillitatem, illusit. Sed potiori iure nos de lupercis hæc cogitare debemus, saltabat illa, insaniunt isti: intempestiuè lætabatur illa, bacchantur illi, stulta fuit habita ab Imperatore prudenti, quis istos sapientes, & sanos existimet? quis? non huiusmodi flagitiosis hominibus infelicem exitum vereatur, nisi resipiscant; vtinam non vates verus! vt hoc omen auertat Deus, date vos aures oraculo semel, qui toties manus pedesque furori commodastis.

PVNCTVM XXIII.

A Iudicio.

EPhorus Lacedæmonium virum fucatis cincinnis, cirrisq; tumentibus sententiam pronunciantem audiit, & ei assentiendum esse negauit, qui capillis falleret. Quis enim non videat, ait in vita seuerior, retinensq; dignitatis censor, eum etiam & verbis fucum esse facturum. Eiiciatur ergo procul ab hoc veritatis consilio, qui vel in capite veritatis domicilio, mẽdacium gerit. Digna certè tam pręstanti viro sententia, qua licet Corybantes nostros perstringere, qui non capillis modo, sed vultu, sed toto corpore fallunt, atq; mentiuntur, proindè non à consilio tantum amouendi, sed ab vrbe, nec abista, sed ex agris, nec ex illis, sed è terra, sed è naturæ finibus exterminandi. Egone sic in istos seuerus & asper? pęnitet me seueritatis Iud. nec quid illorum scelera postulent, sed quid vestra requirat humanitas attendam; non ab vrbe, nec ex agris, sed ab errore suo depellendos censeo iudicoque, quod fiet si paucis me dicentem patienter audire velint.

PVNCTVM XXIV.

Ab Exemplo, & Fabula.

HÆc permiscentur omnia, quia idem habent ferè artificium; res per se facilis, & aperta, in exemplis, quæ non transcribo. Ciceronis est illud singulare 3. de Oratio. vbi

Crassi

Craſſi mortem deſcribit cum inſigni motu miſerationis.

Nolim præterire recentis poetæ diuinum planè poema panegyricum, cuius Exordium à fabula ductum eſt ingenioſè.

Progeniem Diuum Heroas, vel numina cælo
Lapſa laborantes, certis inuiſere terras
Temporibus, fictaq; hominum ſub imagine ferri
Græcia iactauit quondã ſeu mõſtra ſub auras
Irata ediderat tellus: ſeu viribus actos
Sub iuga mortales premerẽt impune tyranni.
Hæc ſi fama fidem poterat meruiſſe;nec vlla
Iuſtius, aduentumq; Dei, Lodoice, manumq;
Soſpitis optaret, quã quæ modo voluitur ætas,
Nec qui Francigenis poſſet Deus ille videri
Æternumq; coli fuerat te dignior alter.

PVNCTVM XXV.

Ab Effato inſigni.

SAluſtius Catilinam ſuos ad bellum hortantem ſic inducit. *Compertum habeo milites verba virtutem non addere, neque ex ignauo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum Imperatoris oratione fieri, quanta cuiuſque animo audacia natura, aut moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet, quem neque gloria, neque pericula excitant nec quicquam horreret, timor animi auribus officit, ſed ego vos quò pauca monerem aduocaui, ſimul vti cauſam conſilij mei aperirem ſcitis.*

Minutius magiſter equitum ſeruatus à Fabio, atque ingenti periculo, in quod exercitum ſuum coniecerat, vna cum ſuis liberatus, caſtra cum Fabio ſtatuit iungere, idque ſuis ſuadere militibus, itaque ſic apud Liuium loquitur l. 22. nu. 29. *Sæpè ego audiui milites, eum primum eſſe virum, qui ipſo conſulat quid in rem ſit: ſecundum eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi ingenij eſſe. Nobis quoniam prima animi ingeniiq; negata ſors eſt, ſecundam ac mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parere prudenti in animum inducamus.* Cæſar apud Saluſtium in Senatu pro Catilina dum loquitur, ſic orditur orationem. *Omnes homines P.C. qui de rebus dubijs conſultant, ab odio, amentia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet.*

Hoc Exordij genus à ſententia excellit in deliberationibus, propterea quòd opinionem adfert prudentiæ, quæ in eo genere maximè quæritur; valet etiam in concionibus Eccleſiaſticis, imò & in genere iudiciali.

PVNCTVM XXVI.

A Fictione.

LOcus hic habet per ſe plurimum voluptatis, cùm ſcilicet Orator fingit aliquid ingenioſè quod ſibi, vel alijs acciderit, atq; indè ſumit Exordium. Sic Ariſtides Orator bonus in laudatione Romæ vtitur hac fictione, ipſo in Exordio fingit ſe in ipſo itinere, cùm Romam veniret deprehenſum eſſe grauiſſima tempeſtate, atque in eo periculo votum concepiſſe, ſi diſcrimen naufragij fugeret Romanæ ciuitatis laudationem publicam ſe eſſe aggreſſurum; quò genere Exordij ſatis apparet vſum eſſe Triſtidem eo conſilio, vt ciuium Rom. apud quos dicebat ipſo in ingreſsu mentes, animoſque in ſui amorem converteret. ΕΘΟΣ τοῖς πλέουσι καὶ διαπορεῦσιν, εὐχάς ποιεῖσθαι καθ' ὧν ἂν ἕκαστος ἴσως ᾖ. ποιητὴς μὲν οὖν ἤδη τις εἶπε σκώπτων, εὔξασθαι κατὰ χρυσοκόμα λιβανωτοῦ ἡμεῖς τί ὦ ἄνδρες, παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἐνταῦθα, καὶ τὸν πλοῦν, εὐχὴν ταύτην ἐποιησάμεθα. οὐκ ἄμουσον, οὐδ' ἐκμελῆ οὐδ' ἀπό τῆς τέχνης εἰ ἡμῖν, προσειπεῖν ἐν τῷ μέσῳ τὴν πόλιν. Solent plerique, qui terra vel mari iter faciunt, quod cuique viſum fuerit, vouere: adeout poeta quidam per iocum thus auricomæ vouiſſe ſe dixerit. Nos autem, viri nec inelegans aut abſurdum, nec ab arte noſtra remotum in hoc itinere votum concepimus, palam laudandæ vrbis, ſi incolumes euaſiſſemus.

PVNCTVM XXVII.

A Notatione.

HIc omitto locos communes Oratorios, quos omnes perſequi infiniti laboris eſſet; tamen moneo nullum eſſe locum, vndè non poſſit materia duci Exordij, ſed præſertim ex loco à definitione, adiunctis & cauſis, præter eos quos iam attigimus, imò quòd

quòd maximè mirere, cum Notatio nominis postremum in locis Oratorijs gradum obtineat, repeti tamen hinc posset ingeniosa Exordia. Tale est illustris authoris, & docti in eo libro, quo Regem Angliæ ad bellum hortatur contra Hispanos; sic enim principium dicendi ab eius captat nomine. Nomen Imperij, & omen habes, primum Imperium in Franciam Carolus induxit idem ad Hispanos alter traduxit Carolus, cur tibi eandem gloriam fortuna inuideat?

LECTIO III.

De Figuris Exordij.

HActenus de locis, ex quibus duci possunt Exordia dictum est; nunc quasdam Eloquutionis figuras, quæ ad hoc ipsum præcipuè conducunt, his adiungere visum est. Ex locis communibus materia petitur Exordii, ex figuris verò forma. Neque enim tantum interest scire quid dici debeat, sed etiam quomodo; alterum loci communes, alterum figuræ præstant, a quibus omnia Orationis ornamenta petuntur.

PVNCTVM I.

Dubitatio.

FRequens est Dubitatio in ipsis Exordiis, valetq; tum in Defensione, tum in Increpatione; in illa quidem, quia misericordiam gignit; in hac verò, quia suspendit auditoris animum. Adde quod ex æquo & miseri, & irati est hominis fluctuantem afferre orationem, & quasi accipiti æstu suspensam.

Pub. Scipio Orationem habiturus ad milites; qui audita eius morte seditionem mouerant initium dicendi petit ab insigni Aporia apud Liuium l. 28. num 27. *Nunquam mihi defuturam Orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius, quam res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingeniis; apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec Oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, scio; Ciues? qui à patria vestra desciuistis. An milites? qui Imperium auspiciumque abnuistis, Sacramenti religionum rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum ciuium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video.*

Philotas coniurationis suspicionem deprecans sic defensionem inchoat apud Curtium l. 6. nu. 10. *Verba innocenti reperire facile est, modum verborum misero tenere difficile. Itaque inter optimam conscientiam, & iniquissimam fortunam destitutus, ignoro quo modo, & animo meo, & tempori paream. Abest quidem optimus causæ meæ iudex, qui cur me ipse audire noluerit, non mehercule excogito, cùm illi vtique cognita causa, tam damnare me liceat, quam absoluere. Non cognita verò, liberari ab absente non possum, qui à præsente damnatus sum. Sed quamquam vincti hominis non superuacua solum, sed etiam inuisa defensio est, quæ iudicem non docere videtur, sed arguere; tamen vtcumque licet dicere memet ipse non deseram, nec committam, vt damnatus etiam mea sententia videar.*

Otho Imperator dum milites studet sibi conciliare contra Galbam, cui populus fauebat pro vallo castrorum sic incipit apud Tacit. lib. 1. ab obitu Neronis. *Quis ad vos processerim Commilitones dicere non possum, quia nec priuatum me vocari sustineo, Princeps à vobis nominatus; nec Principem alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur Imperatorem Populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Audistisne vt pœna mea, & supplicium vestrum simul postulentur? adeò manifestum est, neque perire nos, neque saluos esse, nisi vna posse.*

PVNCTVM II.

Hypotesis.

HOc genus Exordii per omnia causarum genera peruagatur, & habet plurimum dignitatis, maximè si cum fictione iungitur, gignit enim tum opinionem ingenii. Cic. Vatinium in inuidiam vocaturus Iudices eidem fingit infensos, vt à communi sẽsu, atque iudicio non diffidere videatur. *Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius testimonium propter turpitudinem vitæ, sordesq; domesticas nullius*

nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum, aut ita te refutandum, vt grauem aduersarium, aut ita rogandum, vt religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paulò in te intemperantior fortasse, quàm debui. Odio enim tui, in quo, etsi omnes propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus penè vincor, sic sum incitatus, vt cum te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potius, quàm despectum vellem dimittere.

Pro Cornelio Balbo, sic orditur Orationē, *Si auctoritates patronorum in iudicijs valerent ab amplissimis viris L. Cornelij causa defensa est: si vsus à peritissimis: si studia ab amicissimis, & cùm beneficijs, cùm L. Cornelio, tùm maxima familiaritate coniunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis.*

Curtius l. nu.8. Scytharum legatos inducit Alexandrum à bello Scythis inferendo reuocantes, & ambitionem illius carpentes, hoc initium Orationi prætexit, sicque loquutus apud Regem dicitur. *Si Dij habitum corporis tui, auiditati animi parem esse voluissent, orbis te non caperet. Altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres. Et hoc assequutus, scire velles, vbi tanti numinis fulgor conderetur. Sic quoque concupiscis quæ non capis. Ab Europa petis Asiam: ex Asia transis in Europam. Deindè, si humanum genus omne superaueris, cum Syluis, & niuibus & fluminibus, ferisq; bestijs gesturus es bellum. Quid tu? ignoras arbores diu crescere, vna hora extirpari? stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipsis ramis quos comprehenderis, decidas. Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo consumit. Nihil iam firmum est, cui periculum non sit etiam ab inualido*, Acutè sapienterq; dicta.

PVNCTVM III.

Occupatio.

GEnus hoc initii in causis iudicialibus frequentissimum, aptissimumque per se ad euellendas ex animis Iudicum suspiciones, quæ reo nocere possent: quare coniungi potest, imò ferè coniungitur cum Exordiis, quæ sumuntur ex opinione Iudicum.

Cœnus miles totius exercitus nomine reditum in patriam ab Alexandro petit, apud Curtium l.9. nu. 3. cunctantibus cæteris propius tribunal Regis accedit, & Orationem hoc modo aggreditur. *Dij prohibeant à nobis impias mentes, & profectò prohibent. Idem animus est tuis, qui semper, ire quo iusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro commendare posteritati tuum nomen. Proindè si perseueras, inermes quoque, & nudi, & exsangues, vtrumque tibi cordi est, sequimur, vel accedimus. Sed si audire vis non fictas tuorum militum voces, verum, necessitate vltima expressas, præbe, quæso, propitias aures, imperium atque auspicium tuum constantissimè sequutis, & quocumq; pergis sequuturis. Vicisti, Rex, magnitudine rerum non hostes modò, sed etiam milites. Quidquid mortalitas capere poterat, impleuimus. Indiam quæris, Indis quoque ignotam; digna prorsus cogitatio animo tuo, sed altior nostro. Virtus enim tua semper in incremento erit, nostra vis in fine iam est.*

PVNCTVM IV.

Licentia.

CHaridemus Atheniensis belli peritus, apud Darium Regem exul, de exercitu Persarum contra Alexandrum rogatus, satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem, suæ sortis, & regiæ superbiæ oblitus, liberius profitetur quid sentiat hoc pacto, l.3. n.2. *Verum & tu forsitan audire nolis, & ego nisi nunc dixero, aliàs nequaquam confitebor. Hic tanti apparatus exercitus, hæc tot gentium, & totius Orientis excita sedibus suis moles, finitimis potest esse terribilis.*

Cremutius Cordus apud Tacit. l. 4. postulatus maiestatis, quòd in Annalibus suis Brutum, & Cassium laudasset, cognoscente Tiberio causa propè desperata, relinquendæ vitæ certus in hunc modum exorsus est. *Verba mea P. C. arguuntur: adeò factorum innocens sum. Sed neque hæc in Principem, aut Principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur. Brutum & Cassium laudauisse dicor, quorum res gestas cùm plurimi composuerint, nemo sine honore memorauit.*

PVN

PVNCTVM V.

Distributio.

MIrum quantum ornamenti, & dignitatis afferat genus hoc figuræ ipsis Exordiis, non modò propter amplitudinem Orationis, & copiam, sed etiam propter claritatem, & perspicuitatem. Cic. pro Quintio. *Quæres in ciuitate duæ plurimum possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia; quarum alteram C. Aquilli, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me dicendo impediat, non nihil, cõmoneor, gratia Sext. Næuij, ne P. Quintio noceat, id verò non mediocriter pertimesco.* Idem pro Sextio, nu. 3. Cælio 4.

PVNCTVM VI.

Antithesis.

HOc genus Exordii plus habet pompæ, quam roboris & virium, proinde in Panegyricis præcipuè valet: Cic. in Oratore ad Brutum. *Vtrum difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem vnicè diligerem, cuique me charissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quãtam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentum.*

PVNCTVM VII.

Suspensio.

HAud scio, an aliquid illustrius in ipso Exordio poni possit, quam Suspensio, quæ mirificè præparat animum Auditoris expectatione rei alicuius magnæ, acuitur enim illa suspensione, vehementi quadam sciendi cupiditate, quid sit illud quod polliceatur Orator. Verrina. 1. Cic. *Quod erat optandum maximè, Iud. & quod vnum ad inuidiam vestri ordinis, infamiamque iudiciorum sedandam maximè pertinebat: id non humano consilio, sed propè diuinitus datum, atque oblatum vobis summo Reip. tempore videtur. Inueterauit enim iam opinio perniciosa Reip. nobisque periculosa: quæ non modò Romæ, sed & apud exteras nationes, omnium sermone percrebuit his iudiciis, quæ nunc sint, perniciosum hominem, quamuis sit nocens, neminem posse damnari.*

PVNCTVM VIII.

Apostrophe.

NAm sensus fit acrior, atque vehementior ad personam alterius directus. Cic. pro Ligar. *Nouum crimen C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te. Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse, idq; C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque quo me vertam nescio.* Item pro Rabirio Posthumo, & Cluentio.

LECTIO IV.

De Motibus Exordij.

TAmetsi propriè motus ad perorationem pertineant, eòque loco de perturbationibus animi multa dicturi simus; quia tamen in Exordiis suum etiam locum obtinent, non videtur silentio prætermittendum illud, duo scilicet in Exordiis necessaria esse, quantum ad hanc rem pertinet.

I. Vt sit morata Oratio, hoc est bonos mores dicētis exprimat, quod cum in omni oratione, tum maximè ipsis initiis, quæritur.

II. Vt sit Pathetica, hoc est, vt quodammodo afficit Auditorem, & in eius animo, vel odium, vel beneuolentiam, vel fiduciam, aut dolorem, vel voluptatem excitet, prout argumentum postulabit. Aggrederis expostulationem? ipsum Exordium continere debet Doloris semen. Defensionem suscipis? Fac dicendi initio vt ament reum Iudices, sentiãtque se inflammari sensim ad beneuolentiam. Similis est aliarum ratio.

PVNCTVM I.

Lætitiæ Motus.

QVoniam aliter in principiis, aliter in peroratione motus afferuntur, hic quoque more nostro censemus motuum aliquot exēpla tradenda, vnde illud artificium fieri possit illustrius. Lu. Papirius apud Liu. lib. 8. nu. 35. agit ad populum de absolutione Qu. Fabii contra edictum Dictatoris, cum Samnitibus signa contulerat, itaque absoluto Fabio contra Dictatoris sententiam sic orditur. *Benè habet, Quirites, vicit disciplina militaris: vicit Imperij: quæ in discrimine fuerunt, an vlla post hanc diem essent. Non noxa eximitur Fabius, qui contra edictum Imperatoris pugnauit; sed noxæ damnatus, donatur populo Rom. donatur Tribunitiæ potestati, precarium non iustum auxilium ferenti.*

PVNCTVM II.

Motus Doloris.

INsignis est ille doloris motus apud Tacit. lib. 2. vbi Germanicus moriens de veneno à Pisone Syriæ præside parato quæritur, hoc ferè modo. *Si fato concederem, iustus mihi dolor etiam aduersus Deos esset, quòd me parentibus, liberis, patriæ, intra iuuentam præmaturo exitu raperent. Nunc scelere Pisonis, & Plancinæ interceptus vltimas preces pectoribus vestris relinquo; referatis patri ac fratri quibus insidijs circumuentus miserrimam vitam pessima morte finierim. Si quos spes meæ, si quos propinquus sanguis, etiam quos inuidia erga viuentem mouebat inlachrymabunt, quondam florentem & tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud Senatum, inuocandi leges. Non hoc præcipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignauo questu: sed quæ voluerit meminisse, quæ mandauerit exequi. Flebũt Germanicum etiam ignoti, vindicabitis vos, si me potius, quàm fortunam meam fouebatis. Ostendite populo Rom. Diui Augusti neptem, eandemque coniugem meam: Numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit, fingentibusque scelesta mandata, aut non credent homines, aut non ignoscent.*

PVNCTVM III.

Motus Spei.

APud eundem in vita Agricolæ Galgacus Britannos hortatur contra Iuliũ Agricolam, atque ipso dicendi initio spem victoriæ præfefert. *Quoties causas belli, & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumq; vestrum initium libertatis totius Britanniæ fore. Nam & vniuersi seruitutis expertes; & nullæ vltra terræ, ac ne mare quidem securum imminente nobis classe Romana, ita prælium, atque arma, quæ fortibus honesta eadem etiam ignauis tutissima sunt. Priores pugnæ quibus aduersus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant. Nos terrarum, ac libertatis extremos recessus ipse, ac sinus famæ in hunc diem defendis, nunc terminus Britanniæ patet, atque omne ignotum, pro magnifico est.*

PVNCTVM IV.

Motus Indignationis.

HIc notandum primo in Exordiis leniores esse debere motus, propterea, quod nondum exarsit Orator, sensim enim progreditur, & vires acquirit motus; sed tamen in Exordio semina motuum omnium latere necesse est, qui deinde in peroratione, quasi subiectis facibus, inflammantur.

Secundò vbi exprimitur motus indignationis in principiis dicendi leniri oportere omnem acerbitatem illius motus, vel laudatione aliqua, vel excusatione, nisi fortè sit ea, quæ dicit, persona, eiusmodi quæ plurimum habeat auctoritatis, vel à natura, vel ab imperio, vel à virtute, atque prudentia, quamquam ne tum quidem debet esse acrior indignatio, vel liberior.

Veturia mater in irã ex precibus versa, sic loquitur ad Coriolanum filiũ, cùm ipse mœnibus patriis infestus immineret, matrique obuiæ

obuiæ ferret complexum. Apud Liu. lib. 2. *Sine priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim, captiua materne in castris tuis sim. In hóc me longa vita, & infelix senecta traxit, vt exulem te deindè hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit, atque aluit? non tibi quamuis infesto animo, & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac Penates mei sunt? Mater, coniux liberiq; ? ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem? sed ego nihil iam pati, nec tibi turpiùs, quàm mihi miserius possum: nec vt sim miserrima diu futura sum, de his videris: quos si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manat.*

LECTIO V.

De Moratis Exordijs.

MOratam Orationem Aristot. 1. Rhet. velut quoddā genus probationis enumerat. Est autem morata Oratio, quæ veluti mores Oratoris effingit: Cùm videlicet, vt ait Cic. 2. de Orat. 184. tantum efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, vt quasi mores Oratoris effingat Oratio: Genere enim quodam sententiarum & genere verborum, adhibita etiam actione lene facilitateque significandi, efficitur, vt probi, vt bene-morati, vt boni viri esse videantur, Et hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, vt sæpè plus, quam causa valeat. Cuius rei, quoniam illa quidem magni ponderis est, valetque multum in Exordiis, exempla quædam proponenda censeamus.

PVNCTVM I.

Pietatis Studium.

QVia virtutis est hominum sibi demereri animos, & ad vlus suos adiungere, in hanc curam diligenter incumbere debet Orator, vt non solum bonus sit, sed etiam probus habeatur, ac bene-moratus, iisque præditus virtutibus, quæ gratiosum, & amabilem reddere hominem solent.

In Commendatione sunt Pietatis studium. 2. in Catil. nu. 29. *Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs fretus polliceor vobis. Quir. sed multis, & non dubijs Deorum Immor. significationibus, quos vos precari, venerari, atque implorare debetis, vt quam vrbem pulcherrimam florentissimam potentissimamq; esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copijs, terra marique superatis, à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.* Item pro Harusp. resp. num. 18.

PVNCTVM II.

Amor in Patriam.

CHaritatis in patriam, significatione. 4. Catil. Exordium insigne est eloquentiæ specimen; est autem eiusmodi. *Video PC. in me omnium vestrum ora, atque oculos esse conuersos, video vos non solum de vestro, ac Reipub. verum etiam si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas, sed eam per Deos Immort. quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrens: feram non solum fortiter, verum etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis Populoque Rom. dignitas salusque patiatur.*

Quam fortis Oratio? quid illa, quæ sequitur?

Ego sum ille Consul cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus Consularibus auspicijs consecratus: non curia summum auxilium omnium gentium: non domus commune perfugium: non lectus ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella Curulis, vnquā vacua mortis periculo, atque insidijs fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore sanaui.

Lege quæ sequuntur, atque illud imprimis pondera expressum elegāter ad motum. *Neq; tamen ego sum ille ferrens, qui fratris clarissimi, atque amantissimi præsentis mærore non mouear, bonorumq; omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis. Neque meam mentem non domum sæpè reuocat exanimata*

vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, qui mihi videtur amplecti Rempub. tanquam obsidem Consulatus mei.

PVNCTVM III.

Iustitia, & Aequitas.

IVstitiæ, & Aequitatis commendatione, pro Rosc. Amer. nu. 10. *Sin à vobis(quod non spero) deserar, tamen animo non deficiam, & id quod suscepi, quoad potero, perferam, quòd si perferre non potero, opprimi me onere officij malo, quam id quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abijcere, aut propter infirmitatem animi deponere.*

PVNCTVM IV.

Gratitudo.

GRatitudo significatione 2. Agraria, nu. 5. *Versantur in animo meo multa, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem, neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt, primum tuendi Consulatus: quæ cum omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi præter cæteros.* Pro Archia. nu. 1. ad Quirit. post red. in Senatu 1. pro Sext. 2.

PVNCTVM V.

Studium Pacis, & Concordiæ.

STudij Pacis, & Concordiæ testificatione. Phil. 13. num. 1. *In principio huius belli PC. quod cum impijs canibus, sceleratisq; suscepimus, timui ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia restingueret. Dulce enim est nomen pacis: res verò ipsa, cùm iucunda, tum salutaris. Nam nec priuatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura chara habere potest, quem discordiæ, quem cedes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eumq; ex numero hominum eijciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.*

PVNCTVM VI.

Liberalitas.

LIberalitatis & beneficia testimonio. Pro Flacco 1. *Cùm in maximis periculis huius vrbis, atque Imperij grauissimo, atque acerbissimo Reip. casu, socio atq; adiutore consiliorū, periculorumq; meorum Flacco, cædem à vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellebam, sperabam Iud. honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem.*

Non minus eleganter, & ad motum melius pro Planc. 1. *Cùm propter egregiam, & singularem Plancij Iud. in mea salute custodienda fidem, tam multos, & bonos viros eius honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod cuius officium mihi saluti fuisset, & meorum temporum memoriam suffragari videbam.*

PVNCTVM VII.

Solicitudo.

CVræ, solicitudinis, ac metus, significatione. 5. in Verr. n. 4. *Atq; ego plus oneris habeo, quam qui cæteros accusarant(si onus, id est appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam cæteri, quod ita postulatur ab omnibus, vt ab ijs se abstineant maximè vitijs, in quibus alterum reprehenderunt. Furem aliquem, aut rapacem accusaris? Vitanda tibi erit omnis auaritiæ suspicio, & cætera, quæ sunt de accusandi periculo, ac difficultate. Ego in vno homine omnia vitia, quæ possunt in homine perdito nefarioq; esse, reprehendo; nullum esse iudicium libidinis, sceleris, audaciæ, quod non in vnius istius vitæ perspicere possitis. Ego in isto reo legem.* Pro Quintio. 1. Mil. 1. Deiot. 1.

PVNCTVM VIII.

Humanitas expressa, & amor in doctos homines.

PRo Archia. *Si quid est in me ingenij, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio*

citatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studijs, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo iure debet.

LECTIO IX.

Officij Expressio.

DIuinat. in Verr. fingit se studiosissimum in colendo Officio, num. 5. *Adductus sum Iud. Officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque maiorum, vt onus hoc laboris, atque Officij, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem.*

PVNCTVM X.

Expressa fortitudo, atque Nobilitas.

APud Virg. insignis est Sinonis Oratio, qua se virum, & probum, & nobilem fingit Palamedis affinem, vt facilius, quod vult populo Troiano persuadeat, quo in genere nescio, an aliquid fingi possit illustrius. 2. Æn.

Illi me comitem & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primus huc, misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis regnumq; vigebat.
Consilijs: & nos aliquod nomenq; decusq;
Gessimus, &c.

PVNCTVM XI.

Modestia.

IAm verò ad mores Oratoris amabilis, & amorem conciliandum non parum confert, si dum de se dicere constituit, illud cautè modestèque faciat, & citra arrogantiã, quod præstabit si modestiam polliceatur hoc edoctus à Cic. qui 2. Agra. num. 2. *De me autem ipso vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati tacere. Nam & quibus studijs hanc dignitatem consequutus sim, memetipsum commemorare per quam graue est, & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio moderatioque dicẽdi, vt, quod à vobis acceperim, commemorem; quare dignus vestro summo honore, singulariq; iudicio sim, ipse modicè dicam; si necesse erit, vos eosdem existimaturos putem, qui indicauistis.*

Pro Amer. num. 5. *Ego huic causæ patronus extiti, non electus vnus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: Neque vti satis firmo præsidio defensus Roscius, verum vti ne omnino desertus esset.* Item pro Quin. 1 pro lege Man. 1.

II. Si per dubitationem sua beneficia referat. 12. Phil. *Is enim sum, nisi me fallo, qui vigilijs, curis, sententijs, periculis etiam, quæ plurima alij propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim vt non obstarent Reipub. ne quid arrogantius videar dicere.* Pro Mur. item. 78.

III. Si periphrasim adhibeat, de Harusp. responsis non seipsum nominat, sed περιφραστικῶς describit, nu. 58. *Quid de patriæ loquar? qui primum eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præsidijs depulit, quem vos patriæ conseruatorem esse sæpissimè iudicaueritis.*

IV. Si conatum, ac studium tantum profiteatur. Diuinat. in Verrem, non sibi eloquentiam, sed eloquentia studium adscribit, *Fortasse dices, quid? ergo hæc in te sunt omnia? vtinam quidem essent! verumtamen vt esse possent, magno studio mihi à pueritia est elaboratum.*

V. Si reiectione vtatur, ac præteritione, ibidem modestè arrogantiæ suspicionem declinat. *Intelligo, quam scopuloso, difficiliq; in loco verser: Nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenij, atque eloquentiæ multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque est, quod possem dicere, neque fortasse dicerem. Aut enim id mihi satis est de me opinionis, aut, si id parum est, ego maius in commorando facere non possum.*

VI. Si necessitatem simulet pro domo sua. *Et quoniam hoc reprehendis, quod solere dicas me de meipso gloriosius prædicare: quis vnquã audi-*

audiuit, cùm ego de me, nisi coactus, ac necessariò dicerem: nam si cùm mihi furta, libidines, largitiones obijciuntur, ego respondere soleo, meis consilijs, periculis, laboribus Patriam esse conseruatam: non tam sum æstimandus de gestis rebus gloriari, quàm de obiectis non confiteri, Phil. 14. *Tu igitur ipse de te dixerit quispiam. Et quidem inuitus, sed iniuriæ dolor fecit me præter consuetudinem gloriosum.*

VII. Si personæ commutationem proponat in Piso. 6. *Me Q. Catulus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij, frequentissimo Senatu parentem Patriæ nominauit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet L. Gellius, his audientibus ciuium coronam deberi à Rep. dixit.*

VIII. Si cum cæteris communicet Cic. Catil. 2. eiectionem proditoris Catilinæ, non sibi sed toti nu. 2. *Tandem aliquando Quirites, Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic vrbi ferrum, flammamq; minitantem, ex vrbe, vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosequuti sumus.*

LECTIO VI.

De Moderatione Oratori in aliorum reprehensionibus adhibenda.

AMicitiæ motiuum laudem, inimicitiarū vituperationem, atq; reprehensionem esse, nemo nescit. Hinc inter multos variosque lapsus Cic. de Oratore libris, aduersam vitandam esse acclamationem monet, quę Orationis aliquo peccato excitatur; si asperè, si arroganter, si quoquo vitio pictum aliquid esse videatur. Eam ob rem, acerbitas vitanda, modusq; in aduersariorū reprehensione adhibēdus, ne pro beneuolentia, maleuolentiam concilies, & lapsum non erigas, sed casum præcipitanti grauiorem inferas; id autem vitabitur si ex imitatione Cic. hæc præcepta obseruata fuerint.

PVNCTVM I.

Translatio culpæ.

REprehendere simul, & audiri beneuolè ab eo quem reprehendas, difficile, iusta igitur commotio grauiorque in leges, & instituta Reip. vel in aduersariū transferenda. De Harusp. respons. vehementiam suam in Clodium excusat, culpa in e us impudentiam, ac iniurias ingeniosè translata, num. 1. *Hesterno die, cùm me, & vestra dignitas, & frequentia Equitum Rom. quibus Senatus dabatur, magnopere commouisset: putaui mihi reprimendam esse P. Clodij impudicam impudentiam, cùm is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret.*

1. In Verr. 18. *Etenim ea dicam quæ ille si commemorari noluisset, non tanto in conuentu, tàm apertè palamq; dixisset: quæ tamen pedetentim à me cauteq; dicentur: vt & amicitiæ nostræ, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur.*

PVNCTVM II.

Iusta commotio.

SI iustam iracundiam esse demonstret. Pro Sext. paulò acrius, & vehementius commotum dolore, atque ira iustiore qua propter iniuriarum magnitudinem exarserat se excusat, num. 4. *Itaque si aut acrius egero, aut liberius, quàm qui ante dixerunt: peto à vobis, vt tantùm Orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & iustæ iracundiæ concedendum putetis.*

Id etiam præstat Orator, doloris, ac metus significatione. Pro Quinctio. num. 57. *Quid ergo est? vereor mehercule, ne aut grauioribus vtar verbis, quàm natura fert; aut leuioribus, quàm causa postulat.*

Iracundiæ, ac vehemētiæ separatione. Phil. 8. Qu. Fusio Caleno respondet, & aliud iracundè, aliud esse vehementer agere ostenditnum. 16. *Nam me tecum iracundè agere dixisti solere: non est ita, vehementer agere me fateor; iracundè nego: omninò irasci amicis non temerè soleo, ne si merentur quidem.*

PVNCTVM III.

Præmonitio.

NE petulantius, quam par erat in Consulem populi Rom. inuectus esse videatur

tur se præmunit, redditque rationem cur in sectando Antonio nullam Consularis dignitatis rationem sic habiturus Phil.2. hâc enim affert officij,& personæ distinctionem,nu.10. *Non tractabo vt Consulem, ne ille quidem me vt Consularem. Etsi ille nullo modo Consul: ego sine vlla controuersia Consularis.*

Per votum,& optationem 2.Agrar. ad populum contra Decemuiros quædam dicturus οὐχῆ, illa mitigat, num.62. *Non consueui homines appellare asperius Quir. nisi lacessitus: Vellem fieri posset, vt à me sine contumelia nominarentur ij, qui se Decemuiros sperant esse futuros: iam videretis quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis.*

Communicatione, ac ingenua confessione eorundem delictorum. Pro Ligario,cùm grauiter inuectus esset in Tuberonem, vt Ligarij crimen eleuaret, Communicatione vituperationem mitigat,num.9. *Nimis vrgeo,commoueri videtur adolescens: ad me reuertar, ijsdem in armis fui. Quid autem aliud egimus Tubero, nisi, vt quod hic potest, non possemus?*

Pollicitatione moderationis, & breuitatis. Pro Flacco,num.67.*Submissa voce agam, tantùm vt Iudices audiant. Neque enim desunt, qui istos in me,atque optimum quemq; incitent; quos ego, quò id facilius faciant, non adiuuabo.*

Elegantius pro Sextio animi moderationem in vlciscendis inimicis præ se fert, nu.14. *Sed vt agam moderatè, & huic potius tempori seruiam, quàm dolori meo, si qui occultè à salute nostra dissentiunt, lateant: Si qui fecerunt aliquid aliquando, atque ijdem nunc tacent,& quiescunt, nos quoque obliti simus. Si qui se offerent insolenter, & insectabuntur, quoad ferri poterunt perferemus; neque quemquam offendet Oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, vt in eum non inuasisse, sed incurrisse videamur.*

Excusatione & venia. Pro Cælio. Atratinum Cælij accusatorem excusat, & ignoscendum ei confirmat propter pietatem, vel ætatem,num.2.*Sed ego Atratino humanissimo,atque optimo adolescenti meo necessario ignosco; qui habet excusationem,vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare, pietati tribuo, si iussus est, necessitati; si sperauit aliquid pueritiæ.*

PVNCTVM IV.

Commendatio.

IRacundiæ, & odio non videberis indulgere, si laudationem præmittas. Pro lege Man.Catuli & Hortensij reprehensionem,atque refutationem aggressurus, eorumdem commendationem honorificam præmittit, nu. 51. *At enim vir clarissimus Reip. & vestris beneficijs amplissimis affectus Qu. Catulus, itemq; summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis ingenij præditus Qu. Hortensius,ab hac ratione dissentiunt; quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse,& valere oportere confiteor. Etenim talis est vir Catulus, vt nulla res tanta sit, ac tàm difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit.*

Pro Plancio laudat aduersarium, eiusdemque nō ingratos sibi aculeos extitisse fatetur, num. 58. *Et quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis Oratio, digna Equitis Rom. vel studio, vel pudore: quoniamq; sic ab his auditus, vt magnus honor,& ingenio, & humanitati tuæ tribueretur, respondebo.*

Phil.13. Lepidi Pontificis sententiam reprehensurus laudem insignem tanto viro tribuit, num. 7. *Nullius apud me P. C. auctoritas maior est, quàm Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiæ dignitatem.*

PVNCTVM V.

Amor & beneuolentia.

AMorem, studium, ac beneuolentiam profitetur Cic. pro Flacco, priusquam Græcis testimonii fidem adimat, & ne eos offendat se se primum amicum huic nationi confirmat, cuius rei causas adfert, inque laudes illorum pluribus excurrit à nu. 9. *At quos testes? primùm dicam id quod est commune, Græcos: non quo nationi huic ego vnus maximè fidem derogem. Nam si quis vnquam de nostris hominibus à genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit; me & esse arbitror, & magis etiam tùm cùm plus erat otij. Tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam,*

non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen dicendi copiam, denique si quæ sibi alia sumunt.

Phil. 1. querelam habiturus de Antonij iniuriis, se huius amicum profitetur, num. 11. Et Tuberonem reprehensurus fauoris, ac beneuolentiæ significationem permittit. Num. 8. *Cum ego industriæ gloriæque faueo.*

Permissione amica ex aliorum reprehensione, nullam te voluptatem capere probabis, quod facit. Pro Sylla Tull. vbi leniter Torquatum aduersarium tractat, eidemque non pauca concedit, num. 46. *Fero ego te Torquate, iamdudum fero, & nonnunquam animum incitatum ad vlciscendam Orationem tuam reuoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. Sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem nostræ dignitatis.*

PVNCTVM VI.

Persona Commutatio, ac Præteritio.

TVll. diuinatione in Verr. non Qu. Cæcilium virum bonum esse negat, sed Siculos suspicari dicit; Quos aliqua ex parte excusat, dum acutos & suspiciosos facit, nu. 28. *Hic de te plura non dicam: vnum illud credo omnes animaduertere, te adhuc à nullis, nisi à Siculis potuisse cognosci. Siculos hoc dicere, cùm eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, se se tamen te actore ad iudicium non adfuturos. Quare negent ex me non audies; hos patere id suspicari, quod necesse est.*

Præteritionis est illud eximium Cic. 2. actione in Verr. num. 32. *Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbütur: neque solum quod istum audire, verum etiam quid me deceat dicere, considerabo. Vos quæso, date hoc, & concedite pudori meo vt aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus quod fuit, antequam iste ad magistratus Remquepub. accessit, habeat per me solutũ, ac liberũ; sileatur de nocturnis eius bacchationibus, ac vigilijs: lenonum, aleatorum, productorum nulla mentio fiat: damna, decora, quæ res patris eius, ætas ipsius pertulit, prætereantur; lucretur indicia veteris infamiæ: patiatur eius reliqua vita me hanc tantam iacturam criminum facere.*

Amicè magis, ac leniter pro Rosc. Amer. παράλυψει, nec nuda causis additis vtitur, nu. 94. *Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficij suscipiendi, quæ non modo idcirco prætereo, quod teipsum non libenter accuso, verum eò magis etiam, quod si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt, ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor ne ad plures Oratio mea pertinere videatur.*

Paulò vehementius de Prouin. Cons. Pisonis flagitia tractat, eiusque fingit se vrbanam audaciam, superbiam, crudelitatem, & occultas libidines præterire, vt eum magis in odium adducat, num. 8. *Itaque omnia illa quæ & sæpè audistis, & tenetis animis, etiamsi non audiatis prætermitto. Nihil de hac eius vrbana, quam ille præsens in oculis vestris, mentibusq; defixit, audacia loquor, nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo, lateant libidines eius illæ tenebricosæ, quas fronte, & supercilio, non pudore, & temperantia contegebat.*

PVNCTVM VII.

Nominis Omissio.

INnocentiam, & temperantiam cæterasque virtutes eius comites, & administras Pompeij laudaturus Cic. aliorum Imperatorum auaritiam aliaque vitia notat, sed suppresso nomine. Pro lege Man. num. 37. *Quem enim possumus Imperatorum aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant Centuriatus? quid hunc hominem magnum, aut amplum de Rep. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciæ magistratibus diuiserit; aut propter auaritiam Romæ in quæstu reliquerit. Vestra admurmuratio facit, Quir. vt agnoscere videamini, qui hæc fecerint: ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri.*

PVN-

PVNCTVM VIII.

Reiectio culpæ.

DE aduersariorum sceleribus agens. Cic. pro Roscio præscindit culpam; ac reijcit, num. 123. *Dixi initio Iud. nolle me plura de istorum scelere dicere, quàm causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multæ res afferri possunt, & vnaquæq; earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod inuitus facio; neque diu, neque diligenter facere possum.*

His omnibus vti potest Orator non in Exordio solum, sed etiam antequam refutet, aduersarium; ne quid excidat audax, & insolens, quòd inimico ab auditoribus, & infesto animo capiatur. Nam vt animi benè morati, & instituti nobilitas, humanitasq; vehementer audientium dici, cogitariq; potest, ad beneuolentiam omnem aliorum extinguẽdam, quam insolentis supercilij elatio, quæ grauem & imperiosum, & tumida quadam superbia se se efferentem significat, quem nemo non odit & auersatur.

LECTIO VII.

De Insinuatione.

CVm varia sint genera causarum à Tull. 1. de Inu. recensita, Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum, videndum est, quæ sit in his, Exordij contexendi ratio, & quę ex illis postulent Insinuationem, quam appello veteratoriam quandam verborũ ambagem, seu circumloquutionem, & quasi sinũ, quo in animum auditoris nihil minus cogitatis irrepimus, aut cuniculis suffodimus substructionem illius, murũq; defensionis, quasi musculis quibusdam subimus.

PVNCTVM I.

Honestum.

CVi statim fauet auditoris animus, propter eam, quam præ se fert causa, honestatem: hoc est, cùm id defendimus, aut oppugnamus, quod omnibus defendendum, vel oppugnandum videtur. Cui nihil est opus Insinuatione. Non commorabor diutius in cõcilianda mihi vestra beneuolentia Iud. quam rei dignitas, atque præstantia, satis per se iam adiunxit. Demonstrandum enim est mihi nihil illustrius ad memoriam nominis vestri sempiternam, quam si &c.

PVNCTVM II.

Admirabile, Incredibile, Absurdum.

AB his alienus est auditoris animus, quòd præter ipsius opinionem aliquid profiteatur Orator: in quo genere causæ, si non omninò sit infensus auditor, primò beneuolentia comparari debet; sin vehementer alienatus fuerit, confugiendum est ad Insinuationem. Paupertatem quis, exilium, aut mortem, aut aliqua vitæ grauioris incommoda laudat, polliceri debet, se probaturum plus in illis esse commodi, quam detrimenti, honoris, quam dedecoris delectationis, quam laboris. Magnus in hoc artificio fuit Cic. nam cum paradoxo Cæsarem ipsam victoriam vicisse dixisset, vtitur præmunitione ne auditores offendat, acumen Orationis, & subtilitas: quia videlicet periculum erat ne frigida videretur Oratio, dum inuictum esse demonstrat, ex eo quòd sua clementia, & æquitate animi ipsius victoriæ naturam conditionemque superarit, pro Marcello, nu. 12. *Vereor vt hoc quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipso cogitans sentio, ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cùm ipsius victoriæ conditione iurè omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ iudicio conseruati sumus. Rectè igitur vnus inuictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, vsq; deuicta est.*

Alius est paradoxum in Pisonem quo Cic. ab adiunctis, quæ suum ipsius discessum fuerunt consequuta, Pisonis impudentiam ostẽdit, qui id maledicti loco posuerit, quod Ciceroni, vel maximè fuit gloriosum, illud autem admirabile hoc modo mitigat, num. 32. *Tum vero forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile*

rabile auditu esse videatur, sed certè id dicam quod sentio. Cùm tantis à vobis P.C. beneficijs affectus sim, tantis honoribus; non modò illam calamitatem esse non duco; sed si quid mihi à Repub. potest esse seiunctum, quod vix potest, priuatim ad nomen meum augendum, optandum mihi duco fuisse illam, expetendamq; fortunam.

Cùm dixisset Tull. Imperatorias virtutes tantas in vno Pompeio esse, quātæ in reliquis Imperatoribus non fuerint, quod ὑπερβολικόν, & incredibile videbatur, testimonijs confirmat. Man.num. 30. *Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sylla, huius virtute, & subsidio confessus est, liberatam. Testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij, explicauit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copijs, eorum ipsorum sanguine redundauit.*

PVNCTVM III.

Humile.

QVod negligitur auditore, nec nisi difficulter attētionem obtinet, eam ob rem paranda est, aliqua pollicitatione rerum nouarum; quod si clarum sit rem esse vilem, & abiectam, prodesit rem fateri, non mira polliceri. Hoc vsus est artificio. Tull. Phil. 7. nu. 1. *Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur P.C. de appia via, & de moneta, Consul; de Lupercis Tub. Pl. refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen aberrat animus à sententia, suspensus curis maioribus, adducta enim res in maximum periculum, & extremum pene discrimen.*

Hoc artificium sequutus est pauper apud Quintil. Orat. 13. accusauitq; diuitem, quod veneno per flores sparso, apes suas interemisset. Sic enim ad Iud. in re tantilla. *Vnum oro, ne cui minor dignitate vestra videatur causa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare, vti pauper magna perdiderim, sed, quantulum sit, quod abstulerit mihi diues; minus est quod reliquit.*

Itaque tribus in re humili paratur attētio, pro missione scilicet, constitutione, precatione. Virgil. Scripturus de Apibus hæc pollicetur 4. Geor.

Protinus Aerij mellis cælestia dona:
Exequar.

Et statim subdit.

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces totiusq; ordine gentis
Mores & studia, & populos, & prælia dicā.
In tenui labor; at tenuis non gloria.

Teredo laudanda proponantur. A magnis, quæ in re tam exigua videri possent, ab Hypothesi ad thesim reuocatum duci potest Exordium. Crocodilum ingentem Regulo aui minimæ magni nominis auctores referunt summopere delectari. Quanto mirabilius authorem naturæ Deum minimum maximè recreari, & in rebus exiguis summæ sapientiæ non obscura relinquere documenta. Mirandus in vastissima cælorum mole compingenda diuinus opifex; quid in exiguis corporis humani partibus tam sapienter efformandis? Mirandus in Elephātum belluarum maxima: Quid in apiculæ volantis, mellaque condentis industria? probare se magnum in magnis quid est? in minimis magnum esse, tum demum est perfectæ, summæque potestatis.

Amplificatio peti potest ab admiratione, & difficultate, quæ reperitur in eo, qui velit in paruis magnus haberi, tum fiet præmunitio. Nolite mirari si meam Orationem ad minimæ rei laudem, non sine voluptate censeram: Miramini mecum potius summi illius opificis Dei, in re tam exigua Teredine, de qua dicturus sum, singularem diuinamq; virtutem & sapientiam.

Pollicitatio sequitur. Neque volo vos arbitrari hausturos esse nos de fæce quidpiam vestris oculis indignum, & ingratum auribus; neque patientia vestra nos in rei nullius momenti contemplationem, abusuros esse. Non vile quoddam animal ex putri materia concretum, non formicam, aut apiculas proponam vobis, præstantius est quod molior, de summi nempe moderatoris sapientia quæstio proponitur, ad sublimia mentes vestras erigite, vt ex illorum iucunda cognitione fructum aliquem, & animo delectationem percipere possitis.

Auge ri potest à consequentibus, scilicet à voluptate, quam vnusquisque potest experiri, dum in tam paruo speculo diuinæ maiestatis imaginem, & sapientiam contemplatur. Vt enim gratum erat oculis spectaculum videre Gygantem à Thimante pictum in exigua tabella,

bella, qui tamen ingentis molis esse videbatur, dum eius pollicem longa pertica pastores metirentur. Ita.

PVNCTVM IV.

Anceps. Seu Dubium.

IN quo vel Iudicatio Dubia est, vel causa Iudicationis: ideam habet Gellius l. 12. c. 7. De Syrnæa, quæ veneno maritum filiumque cùm sustulisset, idq; ingenuè fateretur, quòd illi prioris mariti filium mactassent, à Dolabella dimissa est ad Areopagitas, qui eam sic condamnarunt, vt absoluerent, sic absoluerunt, vt condemnarent, si quidem in centum annos eam dimiserunt.

In causa melius est omninò cælare turpitudinem, ne fortè dedecus, & labem fœditatemque commoueat; vt in Orestis causa matris interfectoris, quid enim causæ proferat Orator; hoc fecisse Orestem, vt patris mortem vlcisceretur?

PVNCTVM V.

Obscurum.

IN quo vel tardiores sunt Auditores, vel difficilioribus ad cognoscendū negotiis causa impedita est. Tum erit occurrendum tedio, ac satietati, quod fiet, si iucunditatem inferas, vrbanitatem adiungas, fabulam, aut narrationē lepidam immisceas, quod læta facilius indoles consequetur quam artis præcepta.

Cæterùm tria videntur esse tempora potissimum, quibus auditoris animus nobis infensus esse possit, si causa turpis sit, si res animū auditoris alienum faciat, si persuasus ab alijs, vel Oratione longiori fatigatus.

Si causæ turpitudo contrahat offensionem, pro homine in quo offenditur, alium qui diligitur, interponere debebit Orator, aut pro re, rem, vt ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur. Vel ab iis, quę obsunt, ad ea, quæ prosunt confugiendū; vt si causa sit improba, de persona loquaris cuius merita recensebis cum Cicerone pro Deiotaro. Si persona noceat ad causam confugiendum, cum eodem pro Rabirio.

Deinde quærēdum aliquid, quod lateat aduersarium, cum Tullio pro Ligario crimen in Tuberonem conijciente, 4. nu. 2. *Habes igitur, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum; sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te Tubero, qua virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarij vllam culpam reprehendatis.* Si denique trahamus id a Iudicum, vel Auditorum persona, quod inuidiam omnem, quæ ex causa personaq; nostra nasci posset, extinguat, quod acutè facit Cęsar apud Salustium in bello Catilinario dicturus enim pro coniuratis, nec ab illis, nec ab ipsa coniuratione ducit Exordium, quod vtrumque turpitudinis, & inuidiæ plenissimum esset, sed Insinuationem adhibet à dignitate, atque decoro P. C. qui conuenerant, exulceratosque eorum emollit animos.

Omnes homines, qui de rebus dubijs consultant ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facilè animus virum prouidet, vbi illa officiunt; neque quisquā omnium libidini simul, & vsui paruit. Vbi intenderis ingenium, valet. Si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet. Magna mihi est copia memorandi P. C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsi malè consuluerint: Sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra libidinem animi sui; rectè atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum ciuitas, magna atque magnifica, quæ Populi Rom. opibus creuerat, infida, atque aduersa nobis fuit; sed postquam bello confecto, de Rhodijs consultum est; maiores nostri, ne quis diuitiarum magis, quam iniuriæ causa, bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisere. Hoc item vobis prouidendum est. P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentuli, & cæterorum scelus, quam vestra dignitas: neve magis iræ vestræ, quam famæ, consulatis, &c.

PVNCTVM VI.

Insinuationis Præcepta.

MVlta passim reperiuntur in Orat. Cic. pro Cluent. se se excusat, quod de

Sassiæ

Sassiæ matris Cluentij turpibus, & inhonestis amoribus dicat, facti sui causa pluribus exponit, ac verecundiæ, pietatisque sese rationem habiturum pollicetur num. 17. *Illud me non præterit cuiusmodicumque mater sit, tamen in iudicio filij de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad vllam causam idoneus, si hoc quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ fieri possunt ferenda, quæ taceri tacenda arbitror.*

2. Phil. in Anton. in re fœda, & turpi præcisione offensionem declinat. *Sed hæc ipse fatetur esse in sordida; veniamus ad splendida.* Sic de Harusp. resp. periphrasi notat incestum Clodij. *Cùm vxorem sororemque non discernis; cùm quod ineas cubile, non sentis.*

PVNCTVM VII.

Ab Auditorum meritis.

SI iam persuaserit alius, vel Auditor constitutum habeat apud se contra quod disputatum est. Insinuatio fieri debebit, à meritis Auditorum in nos, cùm eorumdem amplificatione, vel ab ijs, quæ iam egimus ipsi. Insignis est huius generis idea 2. in Rull. num. 1. ad impetrandam populi hac dissuasione, iam offensi, gratiam & assensum. *Est hoc in more positum, institutoque maiorum, vt ij, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consequuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij vestri, cum suorum laude coniungant, quæ in Oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, vt tantum maioribus eorum debitum esse videatur, vnde etiam quod posteris solueretur, redundaret. Dè me vereor ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati tacere; nam, & quibus studijs hanc dignitatem consequutus sim, memetipsum commemorare, perquã graue est; & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi, vt quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim ipse modicè dicant.*

PVNCTVM VIII.

A re aliena, & tempore.

POstulant etiam insinuationem illa, quæ sunt ab ipso proposito aliena. Pro Sextio, causam reddit, cùr de Milonis Tribunatu disputet in causa Sextij, ne temerè alio, quàm causæ necessitas exigebat, diuagatus fuisse videatur, num. 87. *Adijt ad Remp. Trib. pl. Milo, de cuius laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quam existimari malo, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam præsertim cum verbis consequi non possim; sed quod existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextij causam existimaturos.*

Pro Plancio, quòd extra causam plura dicturus sit excusationem adfert, tum culpam refundit in aduersarios; deinde moderationem, ordinemque pollicetur, num. 3. *Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quam in cæteris etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solũ pro Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus, ac meam tueri debeo; sed etiam pro meipso, de quo accusatores plura penè, quam de re, reoque dixerunt.* Aliena loci temporisque respectu Insinuationem requirunt, hoc prudens Orator animaduertit pro Archia, proferens aliquid insolitum; & à fori iudiciorumq; consuetudine alienũ, illud ipsum mitigat εὐχῇ τε, petitione, ac notatione personarum, num. 3. *Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in iudicio publico hoc vti genere dicendi, quod non modò à consuetudine iudiciorum, verumetiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, vt in hac causa mihi detis hanc veniam accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, vt me pro summo Poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique Prætore exercente iudicium, patiamini de studijs humanitatis, ac litterarum paulò liberius loqui.*

PVN-

PVNCTVM IX.

Etiam extra Exordium Prolixitas Orationis minus grata.

TRactata paulò fusius excusationem petunt pro domo sua partim indicatione causæ, partim futuræ breuitatis pollicitatione lenit, ac mitigat, extra causam allata prolixius. num. 32. *Intelligo Pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea; sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas prouexit Orationem meam. Sed hoc compensabo breuitate eius Orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram.*

De Harsup. resp. Orationem parum gratam officio excusat, num. 61. *Atque ego hanc Orationem tam tristem, tam grauem non suscepissem, non inquam, nisi hanc personam, & has partes, honoribus Populi Rom. vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem & possem sustinere; sed tamen facilè tacentibus cæteris, reticuissem. Sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ Religionis, mea fuerunt verba fortasse plura.*

Quod erat minus gratum Romanorum prælium, & exercitus calamitatem commemorare, prætentione subtilis Orator hæc inuoluit omnia. Pro lege Man. nu. 25. *Sinite hoc loco Quir. sicut Poetæ solent, qui res Romanas scribunt, præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, vt eam ad aures L. Luculli, non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.*

Pacem dissuasurus Cic. Phil. 7. metus indicatione, deprecatione, acerbum auditu mitigat, num. 8. *Ego itaque pacis, vt ita dicam, alumnus, qui quantuluscumque sum (nihil enim arrogo) sine pace ciuili certè non fuissem, periculosè dico: quemadmodum P. C. accepturi sitis, horreo; sed pro mea perpetua cupiditate vestræ dignitatis retinendæ, & augendæ quæso, oroque vos, vt primo, si erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero; neve id prius, quã, quale sit explicauero, repudietis.*

LECTIO VIII.

Exordij virtutes, & vitia.

NVlla pars est Orationis, quæ ferè maioris sit momenti quam Exordium; nam ipso in aditu, velut in vestibulo coniectura fieri debet totius Orationis. Proinde diligenter prouidendum est, ne dum auram soluit, antequam in altum prouehatur Orator naufragium faciat. Quod non patietur, si virtutes eius seruauerit, ac vitia veluti scopulos euitarit.

PVNCTVM I.

Prima virtus, Splendor.

I. QVoniam procemia plerumque sunt ad delectationem composita, vel ad hominum beneuolentiam emerendam exquisito artificio elaborata, splendorem actionis in Exordijs quærendum esse nemo nescit. Cic. 2. de Orat. num. 315. Acutum, Accuratum, Instructum sententijs, Aptum verbis & Illuminatum esse cupit initium, absque tamen vlla iuuenilis audaciæ suspicione.

II. Altera virtus est, vt ex ijs de quibus agitur petatur Exordium, ne instar Samnitum simus, qui dum præludunt, vibrant hastas ante pugnam; quibus inter præliandum nihil vtantur. Atque hinc est, quod ait Tull. non esse cogitandum prius de procemio, quam rebus omnibus consideratis, quæ vel ad narrationem, & confirmationem pertinent, quid maximè proprium sit, videamus. Ne vel exile, & minutum, vel nugatorium, & vulgare sit principium.

III. Vt sit connexum, hoc est, vt cohæreat cum sequentibus, habeatque quasi semina quædam argumentorum, quæ sumus in reliquo sermone allaturi; sic tamen, vt non sit obscurus ad confirmationem transitus. Quod quò facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis, dum breuiter expono, quæso diligenter attendite? ait Cic.

IV. Aptum erit Exordium, si neque breue nimis, neque longum, sed cum tota Oratione consentiens, Nam vt benè Orator, in ædibus

& templis vestibula, & aditus; sic causis principia proportione rerum respondeant; vt enim dedecet ingens quoddam, & Gyganteum caput pusillo corpori impositum; ita robustum hominem paru ornat tam exiguum, vt impositus Colosso globulus esse videatur.

V. Clarum sit & apertum principium; neque enim fieri potest, vt attendat Auditor nescius eorum quæ à nobis tractanda sunt, Tale fuit pro Ligario. *Nouum crimen, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te. Q. Tubero detulit Q. Ligarium in Africa fuisse.*

PVNCTVM II.

Qualis esse debeat Orator in Exordio.

TOtus ad honestatem, & moderationem compositus esse debet, vt quo in loco sit, apud quos agat, quæ futura sit sapientum hominum, & litteratorum de existimatio, iam præcipere animo, & sentire videatur. Atque haud scio, an aliquid ad id accommodatius esse possit, verecundia grato rubore vultus significata, quem multis commendant eloquentiæ Doctores, vt honestæ mentis ornamentum, & honorem eximiæ frontis. Hinc verè & scienter dictum à Cic. de Crasso: *Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset eius Orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.*

Hūc igitur ingenuum colorem nobilis animi indicium verecundiam præseferat Orator, non tantum verbis, sed ipso vultu & gestu: nihil quippe facilius Auditorem allicit quā modestia dicentis, quæ in hoc posita est, vt quod ad res attinet, parcè & verecundè loquatur de suis, aliorum verò factis indulgeat potius, quam detractet, nihil nimis arduum polliceatur: in nullum feratur vehementius. Quod vero ad verba spectat, ne luxurient, aut affectata sint, neque lenocinijs tanquam meretricio cultu diffluāt, sed modestè florida quęrantur: denique sic splendorem in omnibus adhibeat, vt nihil in voce, atque gestu, nihil in fronte, nihil in cursu Orationis, humile, vel abiectum, frigidum, aut odiosum deprehendatur.

PVNCTVM III.

Exordij vitia. Vulgare.

I. VVlgare, quod in plures causæ partes accommodari potest; quod vt euitetur ex opinione peti debebit Exordium, vi delicet ex rei, loci, causæ, temporis, personæ aliarumque circumstantiarum obseruatione; apud gloriæ studiosos; vt Lacedæmonios, ordieris hoc ferè modo. Cùm nobilissimum semper Oratori non adumbrata quidem, sed vera, solidaque gloria præbet argumentum, tum apud vos dicendi longè illustrius. Quid enim loquuntur aliud difficultates quas forbetis intrepidi, bella quæ geritis fortes, plausus & triumphi, quod ducitis, nisi vos veræ gloriæ stimulis incitatos velle cæteris nationibus prælucere, consentientemq; bonorum laudem consequi.

II. Commune: quod nihilo minus in hanc, quam in alteram partem causæ conuenire potest, nempe tam reo, quam accusatori. Laudat quis præstanti virtute virum, orditurque ab aliqua dote corporis, aut animi, & in hæc verba claudit Exordium. Quatandem in laude non versabitur Oratio mea, quæ talem virum nacta sit, in quo sibi domicilium Virtus omnis, sedemque posuisse videatur. Commune fecerit Exordium, quod sic poterit leuiter immutare, qui virum eundem vituperare voluerit. Quemadmodum igitur non erit is omni vituperatione dignus, qui virtutem tantum bonum, tam singulare, tam diuinum semper coluerit.

Subdiuisione tunc erit vtendum, quod Exordij genus tam est acutum, quam elegans; cùm plura ex re simplici diuersaq; argumenta, se nobis obijciunt. Metellum commendas, quòd ex funestis ignibus Palladem piè fortiterque extraxerit, vnum factum est ex quo plura nascuntur; nam occurrit pietas in Deum, ingens fortitudinis specimen, totius ciuitatis vtilitas, & commodum, cuius incolumitati salute neglecta seruierit. Tunc non erit laudanda virtus, sed hoc pacto inchoandum.

Quod ijs, qui triplicem in viam incidunt, contigit, vt animo distracto sint & ancipiti, cui tandem ex tribus insistant, id mihi hodierna

diernadie, de Metello dicere meditanti accidit. Etenim dum eius pietatis commendationem aggredior, tot, tam singulares se mihi virtutes offerunt, vt institutum cogant Orationis cursum abrumpere. Quid enim in tanto viro primum, quid postremum prædicem.

III. Commutabile. Quod ab aduersario leuiter immutatum ex parte contraria dici potest, & hoc est totius Orationis vitiū. Calumniæ vindex & actor sic ordiatur. Non est ferendum Iud. improbum ea esse dicendi libertate, vt non sceleratos tantum, sed etiam bonos Reip. ciues opprimens, vestris sententijs, & auctoritate ad proborum hominum perniciem abutatur, nec videtis idem exitium vobis impium machinari?

Defensor illud idem leuiter immutatum conuertet in accusatorem. Miror ego Iud. moneri vos ab accusatore, id ne perferatis, quod ipse tamen nulla vestræ dignitatis habita ratione, admittere non veretur. Etenim, vt ille non inscienter, si calumniis quemquam opprimere non licet, nec per vos tantum scelus impunitum esse debet, nolite permittere me innocentem improborum calumniis obrui, ab eo præsertim, qui, cum ab omnibus calumnias verbo deprecetur, re vera tamen fictis sermonibus, æquitate vestra, ad perniciem aliorum abuti se posse confidit.

IV. Longum quod pluribus verbis, aut sententiis, quam opus sit, producitur.

V. Translatum, quod aliud conficit, quam causæ genus postulet, vt si docilem reddas Auditorem, cùm paranda est beneuolentia, vel si principium adhibeas, cùm opus est insinuatione.

VI. Contra præcepta, quod nihil eorum efficit, quorum causa præcepta sunt.

VII. Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec tantum membrum cum Oratione connexum.

PVNCTVM IV.

Exordium ex abundanti & Tempore.

HIs omnibus prudens Orator mederi potest ex abundanti, & ex tempore petitis exordiis, quæ maximè locum habent in accusatione, & defensione, licet ad cætera quoque pertinere non negemus. Ex abundanti dicitur, cùm non tantum hæremus ijs, quæ in quæstione versantur, sed etiam extra causam assumimus ea, quæ ad personam attinent, qua de agitur:

Auctor victoriæ quis, cæsis manibus, nutrimento carens, ad ducem exercitus accedit, refert inutiles à ciuitate non esse dimittendos, qui nisi fortiter bellum gessissent, non staret ciuitas; dux misero negat annonam; ille desperatione adductus, ex præalto loco dat se præcipitem, dux interim capitis accersitur, quòd huius mortis causa fuerit, accusator sic ordietur, vt dicat se non ad accusandum parricidam modò descēdisse, sed etiam Reip. charitate compulsum, reum agere velle maiestatis iniquum belli ducem, ac impium, qui liberatorem suum ciuitati nefarius eripuerit, libertatis assertorem sceleratus perdiderit, populi patriæq; parentem crudelis interfecerit. Quod crimen, &c.

Si defendas ex abundanti, trahes in laudem illud ipsum, quod in vitio ponitur ei, qui accusatur. Nauium præfectus, hostium naues capit, incendit, ei dies dicitur. Sic erit inchoandum. Ob res præclarè gestas sperabam equidem Iud. rei nauticæ peritum ducem, meriti debitā mercedem à vobis accepturum esse, non iudicium victorem vestrum subiturum. Quid? hic est igitur laborum portus? hi sunt victoriæ triumphorumq; fructus vberes? hæc post tot susceptas dimicationes vitæ tranquillitas, & solatium beatæ senectutis? &c.

Tale est illud pro Flacco. *Cùm in maximis periculis huius vrbis, atque Imperij, grauissimo, atque acerbissimo Reip. casu, socio, atque adiutore consiliorum, periculorumq; meorum, L. Flacco, cædem à vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris vrbe Italia depellebam; sperabam Iud. honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem.*

Ex temporale procemium, quod ex circūstantijs, & è re nata ducitur, longèq; cæteris antecellit. Sed est elegās cum id quod in quæstione versatur ex aliqua circumstantia iam probatum ostenditur. Fugerunt quidam acerbioris supplicii metu, & in patriæ montibus, alteram ciuitatem quam incolerent, exædificarunt. Exarsit bellum in patriam, egressi sunt illi è suis tuguriis, opemque laboranti patriæ

S veteri

veteri attulerunt, confecto bello de reducendis illis in patriam deliberatur. Laudo ciues eos, qui memores beneficij populares censent nostros in patriam, & quasi in commune matris sinum esse reuocandos. Quid enim aut ad ciuitatis securitatem potentius, aut ad ciuium salutem melius, vel ad eorundem humanitatem præstantius esse potest, quam ita beneficiorum recordari? sed si rectè iudicamus, in eo nihil deliberandũ; quærimus enim an admittendi sint, quos vltrò admisimus, sine quibus ciuitas nostra non staret? nunquid iam ingressi, quos vt libertatis nostræ assertores amplectimur? qui ciuium partes obierũt, cùm in apertum vitæ discrimen venerunt, vt patriam periclitantem ab hostium manibus ferrum flammamque minitantibus liberarent.

LECTIO IX.

Munera Exordij.

BEnè Cic. 2. de Orat. n. 82. tria munera nõ Exordio solum, sed continenti assignat Orationi, quæ præcepta principiorum, ait & narrationum esse voluerunt, ea in totis Orationibus sunt cõseruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicẽ facilius facere possum in cursu Orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autẽ non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: Attentum verò, crebro tota actione excitandis mentibus Iudicum, non prima denunciatione reddere possumus.

PVNCTVM I.

Attentio.

DVplicem aperit Attentionis conciliandæ rationẽ Cic. altera, si directè petat; alterã si rerum de quibus dicturus est, magnitudinem ostendat, doceatq; ea, quæ dicuntur non aliena esse, sed ad ipsos Auditores pertinere, vtramque vsurpat 2. in Ant. 47. Verr. 3. nu. 44. pro Dom. num. 1. pro Cluent. 7.

Conciliatur ergo proposite rei magnitudine, maximèq; cum ipsorum rationibus cõiuncta. Diuin. in Verr. nu. 7. *Quid est proh Deũ hominumq; fidem, in quo ego Reip. plus hoc tempore prodesse possim? quid est, quod aut Populo Rom. gratius esse debet, aut socijs, exterisq; nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisq; omnium magis accommodatum sit?*

II. Si profiteatur Orator se nolle attentionẽ postulare, satis effecturum rebus ipsis, vt attentè audiatur. Quod præceptum obseruat Cic. 2. in Ant. nu. 10. *Sed cum mihi PC. & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint; alterum peto à vobis, vt pro me dicentem benignè; alterum ipse efficiam, vt contra illum, cùm dicam, attentè audiatis.*

III. Intendat pericula, quæ ex hac neglecta oriri possunt. Vt 2. in Verr. nu. 13. in Catil. num. 4. *Atque ego vt vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse in eo omnes dies, noctesque consumpsi vt, quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem; vt quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minorẽ fidem faceret Oratio mea, rem ita comprehenderem, vt tum demum animis, salutiq; vestræ prouideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis.*

IV. Enumeratione rerum, & consequentium conciliatur attentio. 2. Verr. 10. 11. tertia in eumdem num. 3.

V. Diuisione & distributione, amplaque dicendorum promissione. 4. in Verr. num. 17.

VI. Insigni commendatione rei, qua de agitur. 4. in Verr. 2. & Phil. 2. nu. 10.

VII. Collatione rerum dicendarum cum iam dictis, has illis postponendo. 5. Verr. 10.

VIII. Dubitatione & veluti simulatione ignorantiæ nostræ, quasi verò nesciamus quomodo res appellanda sit, ideòq; eam Auditoribus diiudicandam permittamus. 6. Verr. nu. 1. *Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: vt amici eius morbum, & insaniam: vt Siculi latrocinium, ego quo nomine appellem, nescio, rem vobis proponam: vos eam suo nominis pondere penditote.*

IX. Clara probationis pollicitatione, pœnam aliquam sibi imponens; nisi liquido rem demonstret, contra si id assequatur muneris aliquid loco postulet. Pro Planc. num. 3. *Nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil de pœna recusabo; sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda, petam Iud. à vobis, vt, cuius misericor-*

dia

dia salus mea custodita est, ei vos vestram misericordiam, me deprecante tribuatis.

IX. Deprecatione vt attendant. Pro Rosc. Amer. 10. *Quapropter vos oro, atque obsecro Iud. vt attentè bonaq; cum venia, verba mea audiatis.* Cluent. 6.

Meminerit aliquoties in ipso Orationis cursu fatigatum Auditorem recreandum, idque vel apertè postulata attentione, vel aliqua re iucūdiore inserta, quæ sua sponte extorqueat attentionem, quod facit Cic. quoties ad aliquod grauioris momenti argumentum descendit, pro Quinctio, nu. 22. *Obsecro Aquili, vosq; qui adestis in consilio, vt singulare genus fraudis, & nouam rationem insidiarum cognoscere possitis.*

Pro Cluent. num. 66. *Vos quæso, vt adhuc me attentè audistis, item quæ reliqua sunt audiatis. Profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & silentio, dignum vestris studijs, atque auribus esse videatur.* Pro Amerino, num. 129.

Denique principio Orationis optet Orator, roget, sollicitus agat, si res noua videatur, si atrox, si magna, si pertinens ad exemplum; præcipuè tamen si iudex, aut sua vice, aut Reip. commoueatur, cuius animus, qua spe, qua metu, qua precibus, & monitionibus vrgendus est.

PVNCTVM II.

Docilitas.

HAud scio, an vlla re facilius docilem faciamus Auditorem, quam breuitate promissa seruataque. Reperias aliquos adeò, aut sui ipsorum amantes, aut in dicendo absurdos, vt nunquam nisi obtusam audiendo coronam dimittant. Insulsum sanè genus hominum quos rectè illa Horat. clausulas quasi Scorpij cauda ferias,

—— Certè furit, ac velut vrsus
Obiectos caveæ valuit si frangere Clathros,
Indoctum, doctumq; fugat recitator acerbus.
Quem verò arripuit tenet occiditq; legendo,
Nō missura cutem, nisi plena cruoris hirudo.

II. Identidem se de breuitate iactabit, quod multa contrahat, & concidat, quæ explicanda videbantur fusius, quod pleraque omittat, ne prætermittat Offic. Cic. pro Cluent. 160. *Quibus de rebus mihi pro Cluentij voluntate nimium, pro Reip. dignitate parū, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Atque vt existimetis, necessariò me de his rebus, de quibus iā dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua, profectò intelligetis, & quæ paucis demonstrari potuerunt, breuissimè esse defensa.* Pro Dom. 32. Sextio. 12.

III. Si paulò diutius in argumēto quopiam versatus fuerit Orator, pęnitentia compensabit 2. in Catil. 17. pro Flacc. 103. Domo. 32. 1. Phil.

IV. Curabit vt non modò, quam ordinatissimè totam digerat Orationis œconomiā, sed & rem, vt memoriam adiuuet, commodè partiatur. Quod fit vel per Expositionem, cū rem de qua dicturi sumus, exponimus, vel per Enumerationem, cùm explicamus propositam quæstionem, quæ trium partium numero debet includi, ne impediatur memoria tam Oratoris, quam auditoris multitudine rerum, Pro Cluent. 1. *Animaduerti Iud. omnem accusatoris Orationem, in duas diuisam esse partes; quarum altera mihi niti, & magnopere cōfidere videbatur, inuidia iam inueterata iudicij; altera tantummodo consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficij criminum; qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem inuidiæ, & criminum sic in defensione seruare vt omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo.*

V. Quod si res grauior est, vtendum erit enumeratione, eaq; perbreui, clara, simplici, sine verborum inuolucris; sic enim Iudicem docet, eiusque negotij facessit aduersario, qui rebus clarè propositis, clarè cogitur respondere. Cic. 3. in Verr. à 6. ad 9.

VI. Defensor contra, si nō propositionem, saltem enumerationem faciet, vt causę suę nō diffidere videatur, qui singula aduersarij crimina diluenda suscipit. Cluent. 1.

Paucis totum hoc negotium absoluit. Cic. par. nu. 29. *Intelligenter autem vt audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè Auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus, naturamque causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine.*

PVNCTVM III.

Beneuolentia.

PRimum hunc locum esse in personis nostris, disceptatorum, aduersariorũ docet Cic. par. 28. *E quibus initia beneuolentiæ conciliandæ parantur, aut meritis nostris, aut dignitate, vel aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iustitiæ, Fidei; contrarijs rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant, aliqua coniunctionis, aut causa, aut spe significanda.*

Quoniã autem vix auditur Orator, nisi beneuolentiam eorum apud quos agit, sibi prius conciliauerit: instituti sui rationes, & causas breuiter exponit, vt illã consequatur, & simul à se temeritatis, & impudentiæ, dicendi cupiditatis, & rixandi, calumniandive suspiciones quantum potest remouet; imo illud quod dicendum aggreditur se facere profitetur.

I. Vel amore patriæ. Pro Sylla. n. 1. *Quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiamq; notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent; improbi, ac perditi ciues edomiti, atque victi, præcipit ante Rep. vehementem me fuisse, atque fortem: conseruata mitem, ac misericordiam faterentur.* Ibid. num. 87.

VII. Vel amicorum petitione. Pro Amer. nu. 4. *Accedit illa quoque causa, quòd à cæteris ita fortè petitum est, vt dicerẽt, vt vtrũuis saluo officio se facere posse arbitrarentur: à me autem ij contenderunt, qui apud me, & amicitia, & beneficijs, & dignitate plurimum possunt; quorum ego neque beneuolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam.*

Idem facit Diuinat. in Verr. num. 5. Vbi subtiliter, & ingeniosè suspiciones minus honestas diluit.

III. Vel ex officio publicisque rationibus. Pro Rabirio perd. 2. *Nam me cũ amicitia vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata, tũ verò, vt id studiosissimè facerent, salus Reip. Consulare officium, Consulatus denique ipse, mihi vnà vobiscum, cum Reip. salute commendatus coegit.* Et pro Mur. 2. lege Man. 2.

IV. Vel vtilitatis publicę procuratione. Diuin. in Verr. nu. 5. secunda actione in eundem. nu. 2. *Huic ego causæ Iud. cũ summa voluntate, & expectatione Pop. Rom. actor accessi, non vt augerem inuidiam ordinis, sed vt infamiæ communi succurrerem.* Et Act. 3. n. 84. n. 1. & 5. n. 6. in quibus animaduertes Ciceronem à priuato affectu, ad hanc, aut illam causam descendisse, quatenus cum rebus honestis, aut vtilitate Reip. coniunctam esse cognouit.

PVNCTVM IV.

Ex Aduersariorum persona beneuolentia.

NOn parum ad beneuolentiam Auditorum conciliandam conferunt aduersarij, si crudelitatem illorum, & impudentiam, si nequitiam, & auaritiæ sordes recensueris; si vocaueris illos in inuidiam, & odium eorũdem improbitate, iniustitia, superbia, mendaciis, cæterisq; vitijs enumeratis, quæ gratiosũ & amabilem reddunt Oratorem.

I. Ab iniustitia Tribunos plebis reprehẽdit Cic. à quibus, quod iniquum est, absens accusatus, & delatus ad populum fuerat. Agraria 3. nu. 1. *Commodius fecissent Trib. pleb. si quæ apud vos de me detulerent, ea coram potius, me præsente dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemq; fugerunt, nunc si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quo prouocati à me venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur.*

Pro Flac. Iniustitiã accusatoris notat, quod nullis iniurijs lacessitus, illum tamen reum faciat, num. 2. Etenim.

II. Proposita aduersarij tum impudentia, tum audacia. Pro Rosc. Amer. n. 13. *Accusant ij, qui in fortunas eius inuaserunt: causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt.*

Pro Cæcin. audaciam Æbutij notat, nu. 2. *Ac mihi quidem cum audax præcipuè fuisse videatur Æbutius in conuocandis hominibus, & armãdis, tum impudens in iudicio, non solũ quod in iudicium venire ausus est, sed quod non dubitarit idipsum quod arguitur, confiteri.*

Ver-

Verrem vocat in odium ob impudentiam 1. actione.

III. Superbiam eius & insolentiam si dixeris, odiosum reddideris, vt pro Sextio Gabinium Cic. nu. 26. *Quatum superbia comum illud ac labes, amplissimi ordines preces, & clarissimorum ciuium lacrymas repudiauit? memetipsum vt contempsit helluo patriæ?*

IV. Recense crudelitatem, in odium adduces aduersarium. Pro Deiot. Castoris auum in discrimen vocantis, eiusdemq; sanguinem sitientis crudelitatem perstringit. Cic. num. 2. *Crudelis Castor, ne dicam sceleratum & impium, qui nepos auum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaque suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri, & tegere debebat: commendationem ineuntis ætatis, ab impietate & scelere duxerit, aut seruum, corruptum præmijs ad accusandum Dominum impulerit, & à Legatorum pedibus abduxerit.*

Antonium premit acrius, eiusque immanitatem, & Dolabellæ in Trebonio necando subijcit per exempla, num. 1. *L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseuerans. L. Sylla vehemens: neque vllius horum in vlciscendo acerbitas progressa vltra mortem est; quæ tamen pœna in ciues nimis crudelis videbatur. Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum, inauditum, ferum, barbarum.*

V. Ob auaritiam & insanam cupiditatem odiosus erit Verrina 5. largitiones in causa fuisse dicit Orator, cur Verres apud Hortensium patrocinium inueniat, nu. 9. *Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vincere in pecunia tenui, vt prorsus nihil acquirere velimus, vt dignitatem nostram populiq; Rom. beneficia, non copijs, sed virtute tueamur; istum rebus omnibus vndiq; ereptis impunè eludentem circumfluere atq; abundare? huius argento domos vestras, huius signis, & tabulis forum comitiumq; ornari? præsertim cùm vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubijs ornet, Verrem esse, qui cum Mummio certet: vt plures hic sociorum vrbes, quàm ille hostium spoliasse videatur? plures solus villas ornamentis fanorum, quàm ille fana spolijs hostium ornasse? & is erit ob eam rem vobis carior, vt cæteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus seruant.*

VI. Ingrati animi vitium exprobrandum. Pro Deiot. Castorem crudeliter ingratum & impium patrem damnat, quod in eum suam crudelitatem expromant, qui secundarium sibi generum adsciscens, hac affinitate familiam eius humilem, & abiectam in lucem vocauit, nu. 30. *Sint sanè inimicitiæ quæ esse non debebant: Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam & obscuram à tenebris in lucem vocauit. Quis tuum patrem antea qui esset, quàm cuius gener esset, audiuit?*

VII. Gratiam & auctoritatem nimiam oppone, cum Cic. pro Quinctio, qui potentiam aduersarij in foro ciuitateque dominantis monet, num. 7. *Deinde habet aduersarium P. Quinctius, verbo Sex. Næuium: reuera huiusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ ciuitatis, qui communi studio, summis opibus Sex. Næuium defendunt, si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare; quo is facilius, quẽ velit iniquo iudicio opprimat.*

Vehementius etiam pro Sextio improborum non ferendam potentiam persequitur, n. 1. *Nam vt omittam de vniuscuiusq; casu cogitando recordari, vno aspectu intueri potestis eos, qui omnia diuina & humana violarint, vexarint, perturbarint, euerterint, non solùm alacres, lætosq; volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere.*

PVNCTVM V.

A persona Iudicum, & Auditorum.

AD beneuolentiam non parum conferre solet laus, & commendatio Iudicum, & Auditorum, commemoratis illorum in nos meritis, qualibet etiam laude, qua veluti magnete optimi quique capiuntur. Itaque instituenda commendatio virtutis, Sapientiæ, Iustitiæ, Fidei, Integritatis clementiæ, Fortitudinis illorum.

I. In his Orator fuit valdè religiosus, integritatem atque Iustitiam laudat. Pro Quinct. n. 5. *Certè apud te, & eos qui tibi adsunt, veritas valebit, aut ex hoc loco repulsa vi, & gratia, locum vbi consistat, reperire non poterit. Non eo dico C. Aquili, quod mihi veniat in dubium tua fides, & constantia, aut quod non in de, quos tibi aduocasti, viris lectissimis, ciuitatis spem summam habere Quinctius debeat.*

I. Actione in Verrem num. 22. *Non potest sperare populus Rom. esse alios in Senatu, qui*

rectè iudicare possint, vos si non potueritis. Necesse est cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum, atq; aliam rationem Iudiciorum requirat.

Pro Mil. nu. 2. *Sed me recreat & reficit Cn. Pompeij sapientissimi, & iustissimi viri consilium: qui profectò nec Iustitiæ suæ putaret esse, quem reum sententijs iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.*

II. Ab eorundē sapientia, pro Rosc. quantam in fide sapientiaque Iudicum spem habeat propositam ostendit, num. 10. *Fide sapientiaq; vestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte alleuabitis, feram vt potero, studio & industria.*

Pro Rabirio perduel. Solitam à Quiritibus C. Rabirij in causa sapientiam desiderat, nu. 5. *Deinde vos Quirit. quorum potestas proximè ad Deorum Immortal. numen accedit, oro atque obsecro quoniam vno tempore vita C. Rabirij hominis miserrimi, atque innocentissimi salus Reipub. vestris manibus, suffragijsque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in Reip. salute sapientiam, quam soletis.* Pro Domo sua, num. 1.

III. Ab humanitate & clementia. Pro Marcello. Cæsarem ob singularem clementiam, & mansuetudinem commendat num. 1. *Tantam enim mãsuetudinem tàm inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tàm denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam, tacitus nullo modo præterire possum.* Pro ligatio. nu. 7.

IV. A frequentia, quam dilaudat Phil. 4. nu. 1. *Frequentia vestra incredibilis, concioque tanta, quantam meminiße non videor, & alacritatem mihi summam affert Reip. defendendæ, & spem recuperandæ libertatis.*

Phil. 10. Pansam. Cos. ob maturè conuocatum Senatum laudatumque Brutum celebrat, eidemque gratias agit, num. 1. *Maximas tibi Pansa gratias omnes, & habere, & agere debemus: qui cum hesterno die Senatum te non habiturum arbitraremur; vt M. Bruti præstantissimi ciuis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quamprimum maximo gaudio, & gratulatione frueremur.*

V. Denique commemoratis illorum cæteris virtutibus, & meritis in Rempub. si dicas quanti apud te sint, vt in Orat. ad Quirit. post reditum. Si eorum dignitatem alias non metuisse profiteamur pro lege Manilia; Si desiderium nostrum apud eos dicendi, ob illorũ præstantia, vel aliam declaremus ob causam.

VI. Proderit nosse mores Iudicum, vt si seuerioris naturæ fuerint seueritatem induas; si iucundos, ac remissos cognoscas benignitatem commendes; si pro honestis agamus, dignitas iudicis erit augenda: si pro humilibus Iustitia: si pro infelicibus misericordia: pro læsio seueritas.

VII. A rebus verò beneuolentia conciliatur, si earum grauitatem demonstres. Pro domo num. 1.

Si causam tuam laudes, eleues alienam. Diuinat. num. 5.

Si à circumstantijs ordiaris, vt à præsidijs in foro dispositis, pro Mil.

Si res crudelis sit pro Rabir. perd.

Si præter opinionem Verris defensio.

Si accidit immeritò, vt vis illata Cęcinnæ.

Si misera, vt P. Syllæ calamitas.

Si ingrata, vt negotium factum à Laterense Plancio, cuius amicum contra improbos tutatus erat.

Si indigna, vt Chrisogoni iniuria aduersus Roscium.

Si noua, vt contra iudiciorum morem dicere postulat pro Archia.

Si quæ restitui, sanarique non possit, vt inusta nomini Cluentij macula. Et huiusmodi plurima.

LECTIO X.

De Narratione.

SAtis longam in contemplando Orationis vestibulo moram fecimus, succedere intrò, & ingressum moliri iuuat ingredientibus. Porrò prima se se offert Narratio, quam si animo meo obsequi velim, facilè dicam esse quid Atrio simile, in quo veteres maiorum suorum statuas ad maiestatem, & venerationem exponere soliti erant, & ad recordationem præteriti temporis, splendoremque familiæ retinendum; addo publicas epulationes, accubationes, & pretiosissima quæque instrumenta eò loci seruata diligenter, haud absimilis est Narrationis ratio; est enim primus in causam aditus ab Exordio; est

est præteritarum rerum iam vsque à maioribus repetita prolatio, est denique iucundissimum, vt ita loquar, continuum, quo mirificè pascitur auditor, & incredibili quadam voluptate recreatur.

PVNCTVM I.

Definitio.

DEfinitur à Cic. part. num. 31. *Explicatio rei, & quasi quædam sedes, ac fundamentum constituendæ fidei*, & est Oratoria. Melius in genere. *Rerum gestarum* (historiam intellige) aut *quasi gestarum*, (fabulas) *expositio*. Cæterùm hæc pars Orationis in docendo occupatur, vt Confirmatio, vt Epilogus, & Exordium in permouendis affectibus. An verò subiici debeat Exordio, vel ei preponenda sit à'iqua refutatio iudicium fit Oratoris; cùm defenditur alicuius vita flagitiis, & sceleribus infamis, prius amolienda sunt ea, quæ obstant, quam alia narranda, Cic. pro Cęlio. vt plurimum tamen Narratio proximè sequitur Exordium.

PVNCTVM II.

Diuisio.

QVintiliano duplex est, altera dicitur causæ Narratio, hoc est expositio rei, qua status continetur, quæstionis, altera rerum quæ pertinent ad causam, & est expositio cuiuscumque tandem rei. Prima secundam Orationis partem obtinet, secunda sæpè probationis vim habet, vtraque duobus modis tractari solet. I. simplici filo, sine vlla arte, vel amplificatione. Incidi in aduersarium, distrinxit in me gladium, primum ictum parua quadam corporis declinatione effugi, vim vi repuli, interfeci. II. Ornatè, & copiosè tractatur, & Oratoris industriam requirit. Eandem Narrationem illustrabis hoc ferè modo. Negotiorum causa proficiscebar in vrbem vicinam, cùm ecce furore præcipiti fumantem, & incitatum vehementius aduersarium, longa sicariorum manu comitatum offendo, stricto gladio inermem aggreditur à tergo, à fronte, à lateribus, expeditus in equo, satellitibus stipatus, non iam insidias molitur, sed diu meditatam mortem intentat; nullis ego septus præsidijs saluti meæ fuga consulebam, hic oculis ardentibus, fulgente gladio fugientem insequitur, quid consilij caperem? vt in arena gladiator, me à desperatione ad spem reuoco, & mortis contemptor egregius inimicum interficio. Æquumne censetis Iud. vt, quam vnius eripere mihi vitam nequiuit, mortuus auferat.

PVNCTVM III.

Narrationis Initium.

NOnnunquam præmitti solet quidam veluti locus in Narratione, diciturque ab Hermogene lib. de Inuent. cap. 1. præparatio Narrationis, & ad illam quasi ianua. Pro Amer. nu. 5. *Forsitan quæratis, qui iste terror sit, quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quominus pro capite, & fortunis alterius; quemadmodum consueuerunt, causam velint dicere.* Ab antecedentibus pro Archia. Tristis Ouidius discessum suum narraturus sic præparat expositionem exilij 1. Trist. El. 3.

Cùm subit illius tristissima noctis imago,
Quæ mihi supremum tempus in vrbe fuit.
Cùm repeto noctē, quā tot mihi chara reliqui;
Labitur ex oculis tunc quoque gutta meis.

Aliquando omittitur προκατασκευή illa, siue præparatio, atque præludium Narrationis, tum verò initium fieri solet, vel à descriptione loci, vel temporis, vel à persona, laudatus Ouidius post præparationem sic discessum suum narrat ibidem.

Iam propè lux aderat, quā me discedere Cæsar
Finibus extremæ iusserat Ausoniæ.
Nec spatiū, nec mēs fuerat satis apta parandi:
Torpuerant longa pectora nostra mora.
Non mihi seruorum comites, non cura legendi,
Non aptæ profugo vestis; opisve fuit.
Non aliter stupui, quā qui Iouis ignibus ictus
Viuit, & est vitæ nescius ipse suæ.
Vt tamen hanc animi nubē dolor ipse remouit,
Et tandem sensus conualuere mei.
Alloquor extremum mæstos abiturus amicos,
Qui modo de multis vnus, & alter erat.
Vxor amans flentem fiens acrius ipsa tenebat,
Imbre per indignas vsque cadente genas.

In re graui fit aliquando prænarratio à cōsequen-

sequentibus, fit hæc Idea in Oratorem. qui vinũ coram adolescente multis laudarit. Atque vt intelligere possitis, quam pestem adolescentibus sic eius Oratio allatura, si fides ei sit aliqua, libet iuuenis luctuosam plane sortem casumq; velut impuritatis imaginem ponere vobis ob oculos, quasi fœtum eius orationis, & infelicem partum fractæ mentis, ac vino consepultæ.

Tum fit partitio, quæ vel extenuatur, hoc est nitidè, propriè sine fastu, sine fuco proponitur, vt in Milo. n. 28. *Milo cum in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutauit; paulisper dum se vxor comparat, commoratus est.*

Si verò cum aliquo motu & figuras narrationem distinguimus, vel fit procursus, hoc est grauior quædam explicatio rei gestæ cum affectu, qualis est illa Philodami Verr. 3. num. 63.

Partitio circumstantiarum prima est personæ: Nobilis fuit adolescens apud Vindelicos, cui nomen Ludolphus, elegans forma, subtilis ingenio, auro diues, veste nitidus, nec incultus moribus; sed quo fœdauit omnia: curandæ cuti studiosus, ac mollis. A parentibus, vt fit, studiorum causa mittitur ad vrbem nobilissimam Aug. vbi cum audiiset aliquem Epicuri discipulum de vini suauitate, deque solemnibus epulis disputantem, qui probis antea, castisque moribus oculos, animosq; multorum retinebat, repentè mutatus in alium, non iam cibi potionisque parcus vt antea, sed ridentis blandientisq; vini colore captus temperantiam contemnere liberius, indulgere vino, genioq; largius, maioribus poculis pergræcari, amnisti decertare potentius, insanire.

Modus consequens adiungitur. Neque iis se tantum in sordibus, velut in cęno, volutare, sed alios ad tam impuri criminis societatem impellere. In insidiis ergo se collocabat mollis animorum prædo, trahebat incautos ad se, temperantiæ studiosos fracta voce, precibusque fictis adoriebatur, reluctantes & inuitos minis vrgebat, dixisses felicitatem in poculis nouum Epicurum posuisse. Hi nimirum fructus, hæc seges eius Orationis, quæ vinum & epulas commendauit?

Additur cum exitu Tempus. Sed non diu miser adolescens genio vitiisq; indulgere potuit; se tandem in vitiorum sordes, & in Orationis aculeos fatales, ac funestos induit. Quid moror? dum quadam nocte ex nimiis perpotationibus, atque illo gulæ fętore, se domum fallente vestigio articulisq; subsidentibus labentem retulisset, cubileq; funestum peteret: ecce tibi in incendium, Deo ita permittente, imò vindice, incidere, indusium cōburere, in illo perire. O flammas adolescenti fatales! sed fallor, ô sermonem de vini cōmendatione quibuslibet flammis, & incendio sæuiorem! In hoc te periculum coniecit Oratio liberior, has tibi faces accendit, hac pœna suppliciόq; mulctauit. Ite nunc iuuenes, eum audite, qui mollis & vdæ linguæ flabello tantā in animis corporibusq; iuuenum incendij calamitatem inflammat.

PVNCTVM IV.

Narrationis Ornamenta.

SVæ sunt Narrationibus veneres, ac sales, atque elaboratæ nonnunquam elegantiæ, quibus si careant nimium pueriles, & insulsæ videantur: hæc autem ex præcipuæ notæ Authoribus colligi possunt.

I. Plures sæpe infinitiui conglobantur suppresso verbo, vnde regi possunt. Verris auaritiam describit Orator 6. in illum Actione à nu. 63. *Iste vnumquodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, Prætori Populi Rom. satis iucundum & gratum illud esse conuiuium. Posteaquam inde discessum est cogitare iste nihil aliud, nisi quemadmodum Regem ex Prouincia spoliatum, expilatumque dimitteret.*

Candelabrum verò è gemmis clarissimis opere mirabili perfectum ab eodem per vim & fraudem vsurpatum, nu. 65. *Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis, & plurimis gemmis esse debebat; ea varietate operum, vt ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, vt intelligi posset, non ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. Quod cum iam satis perspexisse videretur tollere incipiunt, vt referrent. Iste ait se velle illud etiam, atque etiam considerare; nequaquam se esse satiatum: iubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum reuertuntur. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies vnus, alter, plures, nō*

referri

referri tum mittit Rex ad istum, si sibi videatur, vt reddat. Iubet iste posterius ad se reuerti: mirum illi videri, mittit iterum. Non redditur. Ipse hominem appellat; rogat, vt reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite.

II. Phrasis est historica cum pro præterito, præsens vsurpatur. Cic. de off. num. 59. Festiuam narrationem habet, qua docet auaros, ac delicijs fractos homines nonnunquam cupitis fraudari. Sic enim de astu quo Græculus Cannio imposuit: *Cùm percrebuisset Cannium hortulos velle emere, quo inuitare amicos, & vbi se oblectare sine interpellatoribus posset, Pythius quidam ei dixit se habere, simulque ad cœnam hominem in hortos inuitauit in posterum diem. Cùm ille promisisset, tum Pythius, qui esset, vt argentarius, apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se conuocauit, & ab his petiuit, vt ante suos hortulos postera die piscarentur: dixitq; quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore venit Cannius: opipare à Pythio apparatum conuiuium. Cymbarū ante hortulos multitudo. Pro se quisque quod ceperat afferebat, ante pedes Pythij pisces abijciebantur. Tum Cannius, quæso, inquit, quid est hoc Pythi? tantumne piscium, tantumne cymbarum? & ille, quid mirum? inquit: hoc loco est Syracusis quicquid est piscium: hic aquatio: hac villa isti carere non possunt. Incensus Cannius cupiditate, contendit à Pythio, vt venderet. Grauatè illi primò. Quid multa? impetrat. Emit homo cupidus, & locuples tanti, quanti Pythius voluit: & emit instructos: Nomina facit, negotium conficit. Inuitat Cannius postridie familiares suos. Venit ipse maturè. Scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret; nullæ, quod sciam, inquit ille; sed hic piscari nulli solent, itaque heri mirabar quid accidisset: hic verò stomachari, quærere quid rei esset, agere se in omnem partem, suspendi animo, videre ne quis, &c.* Supponatur verbum cœpit.

Obseruandum etiam post hæc verba repetita benè sequi nominatiuum adiunctum, vt emit homo cupidus; quod potest etiam eleganter verti, emit homo nimirū cupidus, quē & locupletem, & rerum earum impaucis cupidum & amantem esse constaret.

III. Eleganter participia conglobantur vt apud Cic. pro Amerin. num. 30. *Quid primum querar? aut vnde potissimum ordiar? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? Populine Rom. vestrumne, qui summam potestatem habetis hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefariè, domus obsessa, ab inimicis bona adempta, possessa, direpta, filij vita infesta, sæpè ferro, atq; insidijs appetita.*

IV. Vsurpatur aliquando particula Relatiua. Qu. Cic. pro Mil. nu. 28. *Cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset.* Et ibid. de Clod. n. 24. *Cùm statuisset omni scelere in Pretura vexare Remp. qui non honoris gradum spectaret, vt cæteri, sed & Paulum Collegam effugere vellet singulari virtute ciuem, & annū integram ad dilacerādam Remp. quæreret.*

V. Elegās est repetitio eorūdem temporū, quęcūque illa sint. Quale tritum est illud Cic. qui de Clodio pro Mil. Vbi conciliorum Clodij seriem euoluit, narratq; quomodo sensim ad intentandam Miloni necem, quasi quibusdam gradibus peruenerit, nu. 25. *Conuocabat tribus; se interponebat: coloniā nouam, delectum perditissimorū scribebat ciuiū. Quantò ille plura miscebat, tantò hic magis in dies conualescebat.*

VI. Interseruntur eleganter voces, *ait, insit, inquit. Tum Cic. cætera inquit assentior Crasso*, vel; *Tum ille non sum, inquit, nescius.* Notandum verò ante has voces prætermitti participia. Darius apud Curt. l. 4. num. 14. *Cæterùm, sicut curru eminebat, dextra læuaque ad circumstantiam agmina oculos manusq; circumferens. Terrarum, inquit, quas Oceanus hinc alluit, illinc claudit Hellespontus, paulò ante Domini, iam non de gloria, sed de salute, & quod saluti præponitis, de libertate pugnandum est. Ergo primos ordines, vt pulchre sedebat in equo obequitans Alexander simulq; ad confertos cum eos protendens manus, certandum inquit Commilitones.*

Alexander ad Demophontē vatem ab obsidione Oxydracarum reuocare conantem, sic loquentem inducit Curt. lib. 9. num. 14. *Si quis, inquit te arti tuæ intentum, & extra spectantem sic interpellet, non dubitem quin incommodus, ac molestus videri tibi possit. Et cùm illicita prorsus futurum respondisset: Censesne inquit, tantas res, non pecudum fibras, ante oculos habenti, vllum esse maius impedimentum, quam vatem superstitione captum?*

VII. Denique sæpè ad breuitatem verba quædam, & aliæ nonnullæ voces Narrando omittuntur, vt, *vnus dies, alter plures*, hoc elabuntur, quod si vocabulū vsurpasset, Oratio caruisset gratia breuitatis.

PVN-

PVNCTVM V.

Figura Narrationis, Hypotiposis.

I. Dici non potest quam elegantes sint in Narrationibus Hypotiposes. Illustris est illa Verr. septimæ, nu. 161. *Cædebatur virgis in medio foro Messanæ ciuis Rom. cũ interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc, ciuis Romanus sum, hac se commemoratione ciuitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque à corpore deiecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, vt virgarum vin deprecaretur; sed cum imploraret sæpius, vsurpareque nomen ciuitatis: crux, crux inquam infelici, ærumnoso, qui nunquam istam potestatem viderat, comparabatur.*

Tale est illud eiusdem Orat. num. 160. *Ipse inflammatus scelere, & furore in forum venit; ardebant oculi: tota ex ore crudelitas eminebat.*

Suspensio.

II. Vsurpantur & Suspensiones animorum, plurimumque afferunt nõ dignitatis tantum, sed etiam voluptatis 7. in Verr. num. 10. *Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam expectatis aliquam. Noli e vsquequaq; eadem quærere. In metu belli furandi, qui locus potest esse? expectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omniũ.*

Obliquæ Orationes.

III. Eleganter attexuntur obliquæ Orationes, qualis est illa Liuij l. 2. Dec. *Hic verò Populus Rom. tollere in cælum Fabiam gentem; ire ut fastis auibus in hostes Imperij, opponerent se alea & periculo omni, gererent bella Reip. Si plures tales familiæ existerent, nullos breui Romanis hostes fore.*

Exclamatio & Admiratio.

IV. Interciduntur sæpè Narrationes Exclamationibus ad motum vehementissimis. Illustris est illa pro Cluentio. De Sassia matre, vbi post aliquam narrationem hæc interserit ad motum, num. 15. *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam, in omni vita inauditum! ò libidinem effrænatam, & indomitam! ò audaciam singularem! non timuisse, si minus vim Deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesq; illas nuptiales, non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? perfregit, ac prostrauit omnia cupiditate, ac furore, vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Hinc reliquam pertexit Narrationem, nu. 16. *Tulit hoc commune dedecus iam familiæ, cognationis, nominis, grauiter filius; augebatur autem eius molestia quotidianis querimonijs, & assiduo fletu sororis.*

7. In Verr. Vbi Gauij supplicium narrauit ad fletum, erumpit in has voces doloris indices, num. 161. *O nomen dulce libertatis! ò ius eximium nostræ ciuitatis! ò lex Portia legesque Semproniæ! ò grauiter desiderata; & aliquando reddita plebi Rom. tribunitia potestas!*

Epiplexis.

IV. Increpatio vehementis, quæ adhiberi solet ab Oratore quotiescũque graue aliquod facinus exponitur: est autem eiusmodi. Verr. 7. num. 162. *Si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat: ne ciuium quidem Rom. qui tum aderant fletu & gemitu maximo commouebare? In crucem tu agere ausus es quemquam qui se ciuem Rom. esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione iudices nolui.*

In Catil. 1. *Patere tua consilia non sentis, constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos conuocaueris, quid consilij ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Communicatio.

V. Valet etiam plurimum in amplificandis Narrationibus communicatio, qua cõsilium, vel Auditoris, vel personæ alterius exposcimus. 7. Verr. num. 15. *Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus Verres; ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te ciuem esse Romanum? &, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque vltimis gentibus positos, nobile & illu-*

illustre apud omnes nomen tuæ ciuitatis profuisset: ille quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum ciuem se Rom. esse diceret, apud te Prætorem si non effugium, ne moram quidem mortis mentione, atque vsurpatione ciuitatis, assequi potuit?

Est illa subtilis pro Quinctio, num. 53. *Si de prædijs tuis ageretur Sex. Næui, si in parumlare captionis aliquid vereare, non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur cucurrisses? cùm ius amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cùm officij rationem, atque existimationis duci conueniret. Ego pro te nunc hoc Consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cùm tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te Aquili, Luculle, Marcelle. Vadimonium non obijt mihi quidam socius, & affinis meus, qui cum mihi necessitudo vetus, controuersia de re pecuaria recens intercedit, postulone à Prætore, vt eius bona mihi possidere liceat? an cùm Romæ domus eius, vxor, liberi sint, domum potius denuntiem? quid est quod hac de re tandem vobis possit videri? profectò si vestram bonitatem, atque prudentiam cognoui, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primùm exspectare; deinde si latitare, ac diutius ludificare videatur: amicos conuenire, quærere, quis procurator sit; domum denuntiare.*

PVNCTVM VI.

Motus.

MOnet Aristot. li. 3. Rhet. interdum Oratorem debere ea in narratione ponere, quæ audientium animos commouere possint, vt si consequentia referat. Quod diligenter obseruat Tull. 3. in Verr. Vbi flebiliter admodum narrat Philodami eiusque filij casum ob defensam Virginis pudicitiam à Verre expugnatam, nu. 76. *Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum & miserum, & graue toti Asiæ Prouinciæ, grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius; ille, quòd pudicitiam liberorum; hic, quòd vitam patris, famamq; sororis defenderet. Flebat vterque non de suo supplicio, sed pater, de filij morte, de patris filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem luctum, & gemitum Lampsacenorum.* Hæc enim consequentia maximè mouent.

Et quæ nota sunt Auditoribus mouent animos. Pro Mil. vbi nonnullos motus, lenes illos quidem, sed tamen accommodatos interseruit. num. 31. *Quod si ita putasset, certè optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum, petitum, quàm iugulari à nobis, quia se illi non iugulandum tradidisset.*

Mouent etiam tam quæ sibi quàm quę aduersario propria sunt. Cic. pro Rosc. Amer. cum animi perturbatione narrat, quæ sibi, hoc est reo, quem defendit, & quæ priuatim aduersariis euenerunt, nu. 24. *Hunc miserum luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri iusta persoluisset, nudum eijcit domo, atque focis patrijs, Dijsq; Penatibus præcipitem, Iud. exturbat, ipse amplissimæ pecuniæ fit Dominus, qui in sua re fuisset egentissimus, erat, vt fit, insolens in aliena. Multa palàm domum suam auferebat; plura clàm de medio remouebat; non pauca suis adiutoribus largè, effuseq; donabat; reliqua, constituta auctoritate, vendebat.*

LECTIO XI.

Virtutes Narrationis.

PRæter vsum figurarum multa sunt, quæ non modo probabilem, sed etiam suauem, perspicuam, & breuem efficiunt Orationem, de quibus breuiter agendum, propterea quòd videtur suis omnibus partibus absoluta. Narratio, cui nec perspicuitas deest, neque breuitas, neque suauitas, neque probabilitas, quæ sunt eius virtutes quatuor.

PVNCTVM I.

Quo artificio probabilis fieri possit Narratio.

VT à probabilitate Principe Narrationis virtute incipiamus, assequemur id Oratione nostra vt probabilis sit, si nihil contra decorum dixerimus, sed personas conuenientes iis, quæ persuadere volumus, constituerimus. Si furti reum accusaturi prius ostenderimus cupidum fuisse; luxuriosum egentem;

hæc

hæc enim vitia in furem cadunt, vt bene monet Horat. in Arte.

Qui didicit patriæ quid debeat, & quid amicis:
Quo sit amore parens, quo frater amandus, & hospes,
Quod sit Conscripti, quod Iudicis officiũ: quæ
Partes in bellum missi ducis: ille profectò
Reddere personæ scit conuenientia cuique.

Quid verò si personæ merè fictitiæ sint?

Ficta voluptatis causa sint proxima veris.
Nec quodcũq; volet, poscat sibi fabula credi.

Nimirum id vult. Horat. omnino curandum esse, vt quod fabula fingitur fieri potuerit, adeòque etiam in fictis narrationibus decori ratio habeatur.

II. Prudens quædam simplicitatis imitatio narrationẽ probabilem efficiet maximè, quo in genere laudatur ab omnibus, vt insigne quoddam, ac propemodum singulare Ciceronis exemplum in Milon. quod ingenij miraculum partumque diuinæ mentis appellare non veretur Fabius. Sic autem aggreditur nu. 28. *Milo autem cum in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est, domum venit, &c.* Vbi insidiarum suspicionem à Milone in Clodium retorquet.

III. A circumstantiis probabilitas petitur, si diligenter in personis consideres, quemadmodum Cic. præcipit in partic. Nomen, Naturam, Victum, Fortunam, Habitum, Affectionem, Studia, Consilia, Facta, Casus, Orationes.

At primo quidem in natura consideratur, timidusne sit quispiam, an audax, robustus, an affecta valetudine, diues, liberalis, an auarus, aut prodigus. De Clodio Cic. in Mil. nu. 25. Epithetis vtriusque & causæ, & loco aptissimis. *Vbi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem, idque intellexit, non solum sermonibus, sed etiam suffragiis Pop. Rom. sæpè esse declaratum; palã agere cepit, & apertè dicere, occidendum Milonem.*

Et num. 56. *Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Pro Quinctio narrationem orditur ab eius & aduersarij persona, nu. 11. *C. Quinctius fuit P. Quinctio huius Frater: sanè cæterarum rerum Paterfamilias & prudens & attentus, vna in re paulò minus consideratus, qui societatem cum Nauio fecerit viro bono, verumtamen non ita instituto, vt iura societatis, & officia certi Patrisfamilias nosse posset: non quod ei deesset ingenium.* Pro Rosc. Amer. ad num. 51. Et pro Cælio passim.

In fortuna consideratur nobilitas, diuitiæ, & iis contraria. Amer. 15. Sex. Rosc. Pater, &c.

IV. Quod spectat ad affectionem, & habitum ea maximè re discrepant, quòd affectio facilè mutatur, vt Lætitia, Spes, Meror, Timor: habitus verò diuturnior. Ita Ligarium in Africam belli gerendi studiu profectum, nihil suscepisse contra Cæsaris dignitatem ostendit, num. 3. *Bellum subitò exarsit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis causa, post etiam studij quærebant aliquem ducẽ.*

Habitus autem animi, vel corporis constans in aliqua re perfectio, studio, & industria comparata, qua benè, vel prauè afficimur ad quamlibet actionẽ. Sententiosè Tull. pro Quint. num. 12. *Tollitur ab atriis Liciniis, atque à præconum consessu in Galliam Nauius, & trans Alpes vsque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenij: posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit: mediocri quæstu contentus esse non poterat.*

Tale illud est ad negandum in Milo. quem cæde facta, nullo metu perterritum, nulla cõscientia exanimatum dicit, proinde nec sceleris admissi conscium, num. 62. *Magna vis est conscientiæ, & magna in vtramque partem, vt neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.*

V. Per studij circumstantiam intelligunt dicendi magistri quandam animi vehementem contentionem, in aliqua re agenda. Pro Mil. à num. 25. & deinceps diligentiam Clodii in se comparando assumit, quam vrget ad probandas insidias; è contrario docet, tam negligenter, ac supinè se Milonem instruxisse, vt ad festum & epulas magis, quam ad pugnã proficisci velle videretur.

Hanc eandem intentam mentis occupationem laudauit Orator, Pro Archia. nu. 4. *Nam vt primum è pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium*

dium contulit Antiochiæ, vbi celeriter antecellere omnibus ingenij gloria contigit.

VI. Consilia solent in Narrationibus explicari, quod facit Cic. pro Mil. vbi Clodij cōsilia pluribus exponit de insidiis Miloni faciēdis à num. 24. Pro Rosc. Amer. nu. 28. *Reliquit annum suum, seq; in annum proximum transtulit. Nam postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sextij custodiri, neque sibi vllā cædis faciundæ potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, vt nomen huius de parricidio deferrent.*

VII. Mirum est, quam probabilem efficiant narrationem Orationes siue illæ obliquę sint, siue directè, à Clodij minis & verbis Miloni paratas insidias concludit. 45. *Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te Q. Petili, appello, optimum & fortissimum ciuem. Te M. Cato testor; quos mihi diuina quādam sors dedit. Vos ex M. Fauonio audistis. Clodium sibi dixisse, & audistis, viuo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit?* Quod & obseruat; ibid. num. 26.

VIII. Casus dicitur, qui præter spem, & opinionem contigit. Pro Mil. 47. dum probat casu Milonem in Clodium incidisse. *Primum quæro, qui scire potuerit in via fore Clodium ne suspicari quidem potuit?* Et pro Ligario, nu. 3. *Bellum subitò exarsit, quod ante audierunt geri, quam parari.*

IX. Probabilis fit, si cum hominum opinione congruat, scilicet vitam rusticam minimè cupiditatibus obnoxiam, nu. 39. *Patrem occidit Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus; Vetus scilicet sicarius, homo audax, & sæpe in cæde versatus; At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerūt; de luxuria purgauit Erucius. Cupiditates porrò, quæ possunt esse in eo, qui ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disiūctā à cupiditate, & cum officio coniuncta.*

X. Probabilis à loco redditur. Pro Mil. nu. 54. *Videamus nunc id quod caput est, locus ad insidias ille ipse, vbi congressi sunt, vtri tandem fuerit aptior. Id verò etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodij, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versabantur valentium: atque excelso loco superiorem sese fore putabat.*

XI. Probabilis erit si memoria dicentis significabitur; nam quæ promptè, & memoriter narrantur veritatis opinionem afferunt. Pro Flacco, num. 21. *Vbi est igitur illa exspectatio, quæ versari in iudicijs solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter, & vehementer, cumq; defensor suppliciter demissèq; responderat: tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine vllo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.*

Quare sæpè Oratores dū aduersarij fidem eripere conantur, eos fingunt titubantes, & hæsitantes 2. in Catil. nu. 14. *Nunc si Catilina consilijs, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus subitò pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli iter ad fugam, atque in exilium conuerterit, non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuq; depulsus, sed indemnatus, innocens in exiliū eiectus à Consule vi, & minis esse dicetur.*

XII. Si veritas Orationi subiecta sit, hoc est, si qui narrat, vera dicere soleat, tum enim probabile est sequi morem suum, neque ad mendaciū descendere; contra verò mendaci nunquam fides habetur, etiam si vera dicat. Ex hoc fonte sæpius Orator contra testes dicendi materiam sumit. Pro Flacco, num. 9. 14. *At quos testes? Primum dicam. Græcos.*

XIII. Vitæ fides, & probitas Oratoris probabilem efficit Orationem. Ex hoc concludit narrationem suam Cic. de Mil. seque vnico veri studio ductum profitetur, nu. 30. *Hæc sicut exposui, ita gesta sunt Iud. insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico. Quid Resp. consequuta sit, quid boni omnes.*

XIV. Illud diligenter videndum ei, qui narrando fidem facere velit, vt rem verbis proprijs exponat, non illis sordidis quidem, sed neque exquisitis, & à communi vsu seiunctis.

XV. Studiosè distinguenda narratio instituta rebus, locis, temporibus, caussis; quæ omnia poni debent initio, cum ex ijs tota res nascatur.

Denique narrationis contextus nitido, simplicique dicendi colore constare debet; quæ quidem virtus temerè negligitur à plurimis, qui

qui ad clamorem omnia dicunt, neque diserti sibi videntur, aut eloquentes nisi omnia vociferatione compleuerint.

PVNCTVM II.

Breuitas altera Virtus narrationis.

QVod ad breuitatem attinet libenter responderem, quod Aristoteles olim ingeniosè dixit; Quemadmodum, ait, si quæratur qualem placentam esse oporteat, nec duram, nec mollem responderem, sed bonam; ita narrationem, nec longam, nec breuem, sed bonam desidero: tamen quia iampridem in eam sententiam abiere dicendi artifices, vt narratio suam à breuitate dignitatem aliquã accipiat, nos eorum vestigijs decet insistere, ac de breuitate pauca præcipere.

I. Breuis igitur erit Narratio si nihil sit in Oratione mancum; nihil concisum, ac decurtatum, nihil intricatum, aut obscurum, sicut in Ænigmatis, in quibus multo plus relinquitur spectatoribus intelligendum, quam pingatur. Breuis est ista, Hieronymus Pragensis furtim venit Constantiam, à nemine, deprehensus comparuit, perorauit, habitus est perbenignè, liber abijt quo voluit, fanatus est, hæresim eiurauit, relapsus est, exustus est. Campianus Martyr.

Appage porrò superfluam quandam verborum farraginem, qua suam narrationẽ infantes refarciunt. In portum venit, naue prospexit, quanti veheret interrogauit, de pretio conuenit, conscendit, sublatæ sunt anchoræ, soluimus, oram prouecti sumus. Satis erat dixisse è portu soluit.

Importuna si eadem nugatoriè repetantur. Excessit dimisso Senatu ex vrbe Milo, postquam excessisset factus est obuiam Clodio, dum esset obuiam factus, vtrimque ad arma conclamatur, post arma, & rixas se recepit Clodius in Cauponã. Aures obtundit hæc muliebris loquacitas.

II. Habet paucis comprehensa breuitas, multarum rerum expeditionem; quapropter adhibenda est, cùm tempus non finit commorari, aut res ipsa nõ longam narrationem exigit. Modò Consul, quondam Tribunus, deinde Princeps ciuitatis.

Multa D. Ambrosius comprehendit paucis. Non solum ab Angelis, & pastoribus, sed & iam à senioribus, & iustis generatio Domini testimonium accepit. Omnis ætas, & vterque sexus, euentũq; miracula fidem astruunt. *Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, vtero clausus Ioannes exultat, vidua confitetur, Iustus exspectat.*

III. Notandum est, leuandi tedij, quod longiori narrationi adhærescere solet, vtilissimã esse rationem, si partitione, & diuisione vtamur, hoc est, narrationem in quædam capita diuidamus. Pro Quinctio, num. 36. *Ostendam primum causam non fuisse cur à Prætore postulares, vt bona P. Quinctij possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse, postremò non possedisse.*

Secundò, si interloquutione apta, & prudenti narrationem interrumpamus; denique si commonitionem adhibeamus; vel certè aliquando de prolixitate Orationis veniam postulemus, quod paucis fieri debet, ne inepta videatur Oratio.

Breuis est, ac suauis huius narrationis Idea, nisi tristi satis exitu clauderetur, si ad exemplum, & cautelam. Oppidanus scriba Triocurto in pagum rediens sensit à tergo obequitare nescio quem, frontem reflexit, videt hæreticum, & vt benè conueniunt munera, bubulcum fugere tum & vrgere gradum, sed frustra bubulcus; minister vectus caballo in hominem citus incidit, quo te pedes mi homo? prouocatus Scriba dissimulat, aurẽ obuallat: fessio de via homini palpat hæreticus; Scriba rugas ducit, auersatur blandientẽ. Quid faciat hoc homo ministellus; libellum exerit politulum, elegantem, si me, inquit, si equum spernis, hoc libello vtere. Homo curiosus codicem vt vidit, ille verò adhinnijt, porrigit hæreticus, in eum locum fortuito incurrit Scriba, vbi multa Caluinus, in stata ieiunia, in pia opera, in Sacramenta debacchatur: inter legendum hæret noster homo, ratiocinatur, modò annuit, modò abnuit, pallet, titubat, ac tandem exclamat, ita planè duriora sunt apud Pontifices omnia: quid me istis vexo diutius? viuendum hilariter, potandum genialiter. Quid multa? expugnatum hominem in equum accipit Minister, in pagum, inde in stabulum rapit Subulcorum, Ceredonũ, Pistorum, Synodus à pastore conuocatur, in

eorum

eorum frequentia fascinatus homo, Catholicam fidem detestatur, hæresim amplexatur; continuò cymbala, crotala, conuiuia celebrãtur, pergræcantur omnes hilariter, triumphant, tripudiant. Causam quæris? à pagano scriba creatus est hæreticus.

PVNCTVM III.

Quibus rebus suauitas Narrationi accedat.

SVauitatem, quæ non minimam partem tenet, in narratione, assequi potest Orator I. si non pleno semper orbe decurrat Oratio, sed identidem concidatur, quod fit frequenter apud Oratorem per exclamationẽ. Verr. 7. num. 99. *O spectaculum miserum, & acerbum, ludibrio esse vrbis gloriam Pop. Rom. nomen!*

II. Si infinitis nonnunquam vocibus, pro finitis compendii causa vtamur. Cõclamatum est ad arma, illicò omnes ad præsidia confugere, tutari mœnia, stationes obire, aggerem, vineas exstruere, excitare.

III. Si figuris illustretur Oratio colloquiis, suspensionibus, sermocinationibus, 3. in Verr. num. 67.

IV. Admiratio suauem efficit narrationẽ, quæ tum excitatur, cum magna, noua, inaudita dicimus. Ab hoc loco Cæsaris factum multis celebrat Cic. Phil. 4. num. 3. *Cæsar adolescens pene potius puer incredibili, ac diuina quadam mente, atque virtute, tum cum furor arderet Antonij, cumq; eius à Brundusio crudelis & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis, quia fieri non posse videbatur, firmissimũ exercitum inuicto genere veteranorum militũ comparauit, patrimoniumque suum effudit, quãquam non sum vsus eo verbo, quo decuit, non enim effudit, sed in Reip. salute collocauit.*

V. Inopinati rerum euentus, si felices aperiantur, non mediocrem afferunt iucunditatem. Ferdinando primo Imperatori magnus erat Horologiorum numerus, & artificiosa varietas, quibus mirè delectabatur, fuit vt animi gratia loquaci hoc auro mensam oppleret, & veluti mercem venditurus, ordine collocaret, gratum aulico comitatui spectaculũ. Vbi satis datum oculis, ad colloquium factus est secessus. Vnus interea non spectator tantum, sed emptor furandi libidine, an occasione impulsus. Vnum ex Horologiis, vt putabat, nemine conscio, raptim in caligas abdidit sagaci manu. Obliquo id oculo deprehendens Cæsar hominem ad se vocatum, vario sermone, ad id horæ detinuit, dum sonorum illud aurum intra caligas loqueretur, & horũ nuntiaret. Erubuit miser vel inuitus, & totam faciem minio perfusus, sine voce furtum confessus est. Cæsar rubore contentus, liberalitate superior, reum furti absoluit.

Inopinati rerum exitus, fortunæ commutationes variæ, insperata commoda, vel incommoda feliciter expressa, plena sunt suauitatis, si dicentis vrbanitas, & pronunciatio, quæ plurimum hac in re potest, Orationem adiuuerit.

VI. Suauis erit, si metus, suspiciones, desideria, dolores, lætitia, dissimulationes, verbo vno, mores hominum, & affectiones exprimantur, quæ singula facilè deprehenduntur in Cic. Verrina 3. à num. 66. orditur à lætitia, *Inuitantur; maturè veniunt: discumbitur, fit sermo inter eos, & inuitatio, vt Græco more biberetur. Hortatur Hospes; poscunt maioribus poculis; celebratur omnium sermone, lætitiaque conuiuium. Postea quam satis calere res Rubrio visa est: Quæso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intrò vocari iubes? homo qui & summa grauitate, & iam id ætatis, & parens esset, obstupuit hominis improbi dicto, tum vt aliquid responderet, negauit moris esse Græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte. Enim vero ferendum hoc quidem non est: vocetur mulier, & simul seruis suis Rubrius, vt ianuam clauderent, & ipsi ad fores assiderent, imperat.*

Sollicitus tum pater, & iratus inducitur. *Quod vbi ille intellexit, id agi, atque id parari, vt filia sua vis afferretur: seruos suos ad se vocat: his imperat, vt seipsum negligant; filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nuntiet. Clamor, interea fit tota domo inter seruos Rubrij, atque hospitis, iactatur domi sua vir optimus, & honestissimus, pro se quisque manus affert: aqua denique feruenti à Rubrio ipso Philodamus perfunditur.*

Succe-

Succedit metus grauior in filio. *Hac vbi filio nunc iata sunt: statim exanimatus ad ædes contendit, & vt vitæ patris, & pudicitiæ sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni, simul vt hoc audierunt, quod eos, tū Philodami dignitas, tum filiæ iniuriæ magnitudo mouebat, ad ædes noctu conuenerunt Hic lictoristius Cornelius, qui cum eius seruis erat à Rubrio, quasi in præsidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur, serui nonnulli vulnerantur; Ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua euolare, si posset.*

VII. Breues Apologi delectant. Hoc docebis fucum humanis oculis facere rem esse facillimi negotij, Dei verò fallere oculos nullam artem vnquā potuisse, Ceruus insequentes proximè venatores fugiens, metu delatus est in stabulum, hic mulum rogauit, tantillum sibi spatii non inuideret, quo fugam liceret dissimulare, dum transuecti essent venatores. Cui mulus; hic, inquit, parum eris securus, breui aderunt & herus, & famulus. Ceruus opinioni suæ tenax, & spei metusque plenus videbo, ait, quas fugæ meæ tenebras captem, tantum non me prodas. Vix tutum se recepit, & famulus irrumpit, Ceruum tamen profundiore fęno vtcunque iam sepultum non obseruat, sicque abit. Ceruus iure sibi gratulatus, quod oculos famuli fefellisset, iam penè victor omnem periculi metum ponebat. Cui mulus, mi frater, hanc talpam decepisse, non artis fuit, sed fortunæ. Væ tibi si venerit herus lynceos is habet oculos; hunc si fefelleris triumphum caue. Breui & ipse herus adest, dumque omnia sagaci lustrat oculo, cornu ceruinum è fęno prominens deprehendit, & simul fugitiuum hospitem. Mox complosis manibus, seruos inclamat. Ita miser carcerem esse sensit, quod Asylū putabat. MENS FABVLÆ. Serui sunt quotquot mortales viuunt, Dominus omnium solus Deus, illorum oculos decipere, ac fugere facilè, Dominum, qui metus est oculus, nemo fefellit vnquam. Dominus videt vbique, vndique, quacunque quocunque perrexeris memento te deprehensum. *Deus videt omnia.*

VIII. Festiua semper arridet Narratio, si modo grauitate condita sit. En gratam & simplicem Campiani Martyris ad amicum suum. *Postri die quam huc concessi, accingor ad studia, irrupit in cubiculum de improuiso anus quædam paupercula, ne scio quid concinnatura. Vbi me videt leuā, ad prorsus ignarā cuias esse, spectrum credidit, capillus misellæ obriguit, destituit color, ore stupet, soluuntur fauces. Quæro quid venisset: ibi tum exanimata metu paululum absuit, quin collaberetur. Nullum verbum proloqui. Proripere se foras quantum potest, non prius quiescere, quam heram monuisset, esse qui scriberet in conclaui tetricum, vmbram sibi uideri. Hæc narrantur in cœna, mulierculam accersunt, fassa timorem est; omnes casu emori, ego in uiuis compertus sum.*

IX. Suauitatem, & hæc facit Historia ab erudito viro transumpta. Ad Idus Iulias Carolus languidus vt fit inter libros de fenestra cælum obseruat, & cum sudum esse comperisset, hem inquit Carole, quid te istis curis conficis? inuitat cælum, feriandum à scholis, deambulandum. De repentè igitur domo egreditur, mox etiam vrbe, in proximam hospitis villam conscendit: quid multa? totum illum diem, aut ludendo consumit, aut rusticando: domum reuersus, cùm cibo & potu curasset genium, in lecto recumbit, eum, quia de via fractus erat, arctior somnus complectitur. Octaua tantum, aut etiam infra octauam expergefactus, heu, inquit, quota est hospes? is iam naturam Adolescentis benè nouerat, dormi, inquit, Carole, lassitudini morem gere, scholæ solicitudinem mihi permitte; sanè, Interea domum à Præceptore mittitur; hospes, quis tu? à Præceptore nuntius: opinor de Carolo rogas? omninò: ægrum esse renuntia. Ita ne verò, inquit Petrus (interpres is erat) heri valentissimum vidi; & videbis hodie si vis, ægerrimum: Sanè videamus, dum interloquuntur, Carolus Petri vocem inaudiit, expalluit, ab ingenio tamen vulpino non recessit, cubiculum ingredienti iste prior increpat, quis hic molestus interuenit? Salue mi Carole, inquit Petrus. Si salus ægro esse potest. Heri cum à te redirem, offendi lapidem, & conquassato crure vix domum redii, ac etiā dolor intercludit vocem; abi hinc, & me quietum sine: Ille minimè malus discessit; postridie, quia sibi visus est Carolus satis somno, & genio dedisse, de schola cogitat. Astum adolescentis cognoscite: discipulo heri illudimus, hodie magistro illudēdum est: vultum deformat, rugas ducit, crus stupa obligat, claudum simulat, obuiam fit Præceptori ludum ingredienti. Liceat, inquit, impunè

impunè abfuiſſe. Hic Præceptor etiamne ſecundo, imò & quartum diem abfuiſſem, ſi medico, & dolori paruiſſem. Crus gero atroci vulnere affectum, vix ingredior. In hominem Præceptor intuitus, nihil fraudis ſuſpicatus, dolet mihi vulnus illud tuum, abi & bene vale.

X. Partim poeticam, partim Oratoriam ſuauitate nihilò inferiorem ab eodem auctore deſcriptam, vt perfectam Narrationis ideā tranſcribere nihil prohibet. Rupella vrbs erat cætera illuſtris, hoc infamis, quòd eam infamia, hoc eſt hæreſis corruperat. Opus fuit doctore Catholico, qui hanc ſtrumam raderet ex parte. Sed enim, quis iret, è multis inquam, imò quis inter paucos, aut etiam qui ire promptum mitteret? nemo id aggredi potuit ab eo, qui in Gallia nihil non potuit Henricus IV. Doctorem Catholicum legauit eò, litteras Rupellanis conſulibus dedit, ne is repulſam pateretur. Leguntur illæ publicè, & ad auctoritatem regiam ij mutire, alii fremere, quidam obſtrepere. Inter tygrides, vulpes fuit, ore tenus venerabilis, qui vt aliorum feritatem cicuraret, acquieſcendum ſodales, inquit, Rex iubet: reclamare nefas eſt. Sed enim vero doctorum Papiſticum excipiamus pro merito, à nobis citiùs abierit, quàm ad nos iuerit. Ego quid cenſeam audietis poſtea: Agite vos quemadmodum à nobis ille tractetur. Continuò vnus ex illo conciliabulo; venenum, inquit, propinetur: Quid enim magis addecet, quàm vt qui peſtiferæ doctrinæ venenum propinat, veneno perimatur? Hoc vero eſt durius, ait grauis ille Ariſtarchus, & in dedecus vrbis, ordinumque, ſi benè auguror, relaberetur facinus.

Tu quid cenſes Francatripa? omninò id nominis quadrabat in hominem. Cùm è ſuggeſtu Pontificiam turbam hortabitur, tympanis, crepitaculis, aliiſque turbis obruamus concionantis rumuſculos: arriſere cæteri, quibus tamen cumulatè non eſt, niſi à Bambalione, ſatisfactum. Princeps is erat conſultantium: ergo poſteaquam barbam ſatis demulſit, iſta proloquutus eſt: gregi puerorum demus hanc prouinciam, vt tanti homini gratuletur, aſinum exclamabunt; luto onerabunt, omni conuitij genere deformabunt. O diuinum inuentum exclamant reliqui! eamus, pueros conuocemus: inſtat hora, ad quartam ingreſſurum doctorem rumor eſt. Ille ſiue caſu, ſiue conſilio, eo die vrbem non appulit, appulit hæreticorum Miniſtellus, qui fortè in vicinum pagum ruſticatum ierat ante aliquot dies, pueri qui in pomærijs erant velut in ſpecula, vt doctorem obſeruarent, in Miniſtro doctorem eſſe rati, hortari ſe inuicem, commouere equum; doctor Papiſticus, adeſte, properat, omninò pullatus eſt, & oblonga clamide palliatus, ipſe eſt, adornemus guttura. Vbi cæteri; eamus obuiam. Miniſter alia omnia cogitans vrbem ingreditur, ſalutatur à vigilijs, vbi interiores valuas prætervectus eſt, illicò puerorum clamoribus exceptus eſt, *à l'aſne, à l'aſne*. Miratur noſter homo: quid iſtuc eſt, inquit, egone ſum aſino inſidens? imò hic mulus eſt, non aſinus. Vocem pueri hominis excipiunt, *à l'aſne, ſur mulet*. Conuicium ſibi ipſi fieri cùm audiit Miniſtellus excanduit Proh! me meipſum aſinum proclamitant, Quos ego. Iterum Celeuma, *l'aſne*. Etiam pergitis Mirmidones? & vero pergunt inclamare. Quid iis faciat clamoribus noſter Miniſtrio! audite hominem: necdum has premitis formiculas? ſane non premunt, ſed vrgent, gliſcit in ſtomacho miniſtrunculi atrox bilis, mulum pungit, fodit calcaribus. Eia mi mule procurrito, obuios quoſque protrito, mactato: calcarium mulus impotens feſſorem excutit, mulionem euertit: pueri verò, tum cachinnari effrænatius, *à l'aſne mort*. O diem calamitoſiſſimum ait multo poſtratus, atque in Mulum conuerſus, vbi eum quoque proſtratum vidit ò calamitatem calamitate cumulatam! Mulum fodi atrocius, interemi, quid mihi reſtat, niſi vt ego quoque moriar? ad hanc vocem quaſi morientis, aſinus ex angiportu rudere horribiliter, pueri etiam veteres interpolare ſonos, Miniſter verò; heu quo me vertam? hinc aſini rudunt; hinc pueri obſtrepunt, quaquaverſum mors eſt, abdamus nos in proximam ædem. Nouum infortunium, obſeratum eſt Limen. Heus introducite me hoſpites; adiuuant pueri, introduc aſinum molitor; Inquilinus clamore excitatus, Quis hic obſtrepit? ego verò nihil obſtrepo, ait, ſed vt me domum introducas obſecro: pueri verò introduc aſinū molitor; hoſpes agaſonem ratus eſſe, qui Miniſter erat, tu diuerſorium habes molendini loco; Apage Agaſo, aſinos aliò collocatum eas, ſimul hæc dixit, hærentem adhuc pro foribus Miniſtrum diluuii tempeſtate obruit.

T Acci-

Accipite catastrophem; nempe in furiosum Orestem, atque in alterum Athamantem vertitur Minister, fumat, spumat, Anatemathizat, proh superi! inferi! hæc patimur? ò tempora! ò iura? hic quoque pueri iura clamitant. Asinus habebit æquum pulpamentum, vt iusculum condiat. Ergo certatim ingerunt in caput, in ora, in humeros, in barbam hominis lutum, farinam, omnes sterquiliorum feces. Quò se miser proripiet? ad pristinos eiulatus. Proh! Rupellani ciues accurrite. Excitauit hoc tonitru Tabernarios, Opifices erumpunt igitur armati verubus tumultuariè: quid rerum Isacar (erat hoc Ministro nomen) quid rerum, inquam, Isacar? Iste verò vbi se paulum à pristina tempestate collegit, bilem in eos euomit. Vt ego fiam probrum ciuitatis? ego Minister sacri verbi? à pueris luce palam, vobis audientibus, videntibus, annuentibus. Ite, aliundè Ministrum conquirite: ego aliò proficiscor: vrbe egreditur mussitans lutulento caballo redditus, interminans cœlum terrasque increpitans, sequuntur opifices vt placent hominem, vt mitigent, nihil obtinent.

XI. Quæ fit igitur in personis Narratio simul aperit animos & sermones, requiritque multam festiuitatem, rerum varietatem, grauitatem, lætitiam, spem, metum, suspiciones, desiderium, errorem, misericordiam, fortunæ denique commutationem, & rerum exitus felices, & aduersos. Personæ autem vel notæ sunt & veræ, vel fictæ, rerum inanimatarum, vel ratione carentium. Sublimis & subtilis est illa Tull. 13. Phil. nu. 3. *Hoc verò quid est? cum Antonijs pax potest esse, cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula? Munatio, Lentone, Saxo? exempli causa, paucos nominaui, genus infinitum, immanitatemq; ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæsaris amicorum, Barbas, Cassios, Barbatios, Polliones: Addite Antonij collusores, & sodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustellam, Petissium, comitatum relinquo; duces nomino. Huc accedunt Alaudæ, cæterique veterani, Seminarium iudicum tertiæ decuriæ: qui, suis rebus exhaustis beneficijs Cæsaris deuoratis, fortunas nostras concupierunt! O fidam dexteram Antonij, qua ille plurimos ciues trucidauit! ò ratum religiosumque fœdus, quod cum his fecerimus. Hoc si M. Antonius violare conabitur Lucij eum sanctitas à scelere reuocabit. Illis locus si i hac vrbe fuerit, vrbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite P. C. ante oculos, & maximè Antoniorum, incessum, aspectum, vultum, spiritum, Latera tegentes alios, sequentes alios, alios progredientes amicos. Quam vim anhelitus? quas contumelias fore censetis, minasq; verborum? nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeq; cùm in hunc ordinem venerint: salutabunt benignè, comiter appellabunt vnumquemq; nostrum,*

PVNCTVM IV.

Perspicuitas postrema virtus Narrationis.

DE Perspicuitate nihil est insigne quod dicam, nisi talem fieri verbis vsitatis proprijs, dispositis. Cauendum autem ne sequamur eos Oratores qui rem indignam putanti aliquid esse in Oratione quotidiani, familiarisque sermonis simillimum.

Nihil etiam quod de vitiis Narrationis moneam, quæ quidem contraria sunt superioribus virtutibus. obseruandum tamen Narrationes ferè concludi solere epiphonematis: Tandem absolutæ Narrationis exemplum repetendum ex 7. Verrina ad n. 168. Vbi penè omnia quæ hactenus attulimus præcepta in vsum educuntur. *Rem in medio ponam, quæ tantum habet ipsa grauitatis, vt neque mea, quæ nulla est, neque cuiusquam, ad inflammandos vestros animos eloquentia requiratur, &c.*

PVNCTVM V.

De Egressione.

LIcet natura sua Confirmatio Narrationem consequatur; quidam tamen apud Fabium c. 3. l. 4. Egressionem Narrationi subiiciunt, rati locum illum maximè aptum, ex quo fiat Orationis quasi leuis armaturæ militum, in quodcunque prodesse nobis potest, excursio. Verùm vt optimum factu sit re Narrata, non eo tamen loco solum, sed vbicumq; videmus industriæ nostræ patere campum, in quo possit excurrere adlectum quidpiam, & maximè accommodatum. Neque enim est certa Egressionis regio, siquidem

Nomadum more vagari potest per totam Orationem, quasi per campos liberos, modò, à iudicio, tanquam ab Imperatore mittatur. Ergo & in Proœmio fiet ad Ciceronis imitationem 4. Act. in Verrem, vbi statim sub initium digreditur in Siciliæ laudes. Et in confirmatione 3. in eundem.

Est igitur Egressio virtus potius, quàm pars Orationis, quæ sic definitur, alienæ rei, sed ad vtilitatem causæ pertinentis: extra ordinem excurrens tractatio; hanc Poetæ ἐπεισόδιον vocant, quale sub finem Æne. 8. de Clypeo; Græci παρέκβασιν, eximium sanè lumen, & Orationis, & carminis.

Memineris verò maximam curam, iudiciumque adhibendum esse, ne intempestiuè fiat excursio, vel extra modum; cùm scilicet à proposito digredientes longius, & in languorem Auditores, & nos in risum damus, vt ille Posthumus apud Mart. lib. 6. Epigr.

Non de vi, neq; cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus Capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc Iudex sibi postulat probari
Tu Cannas, Mytridaticumq; bellum,
Et Scyllas Mariique, Mutijque,
Et periuria Punici furoris,
Magna voce sonas, manuque tota.
Iam dic Posthume de tribus Capellis.

Frequentes sunt huius Egressionis species in Cic. pro Quintio post Narrationem, Balbo in Pompeij Laudem num. 13. & alibi sæpè.

LECTIO XIII.

De Confirmatione.

Operosa meritò videri solet Confirmationis tractatio, quippe qua nunquam carere possit, ac debeat Oratio: πίστιν nominat Aristot. Quæ neruos omnes Eloquentiæ contineat, & quasi viscera, vitamque Orationis. Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in Confirmatione, & Confutatione, inquit Author ad Heren. l. 1. nu. 18. Nam cùm adiumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissoluerimus, absolutè nimirum munus Oratorium confecerimus.

Hanc definit Tull. 1. de Inu. n. 34. Per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit Oratio', hoc est in qua probamus causam nostram, quod fit argumentis, de quibus copiosè satis superius actum est.

PVNCTVM I.

De Ordinandis Argumentis in Confirmatione.

Ille communis, & optimus est, si priore loco firmiora collocemus, quòd tum maximè attendat auditor, & in fine, quia quæ postremò dicuntur, alt ius inhærent. Imbecilliora verò in medio collocanda sunt, vbi facilius latebit eorum infirmitas. Quod si causa duobus tantùm nitatur, quorum alterum firmius sit, imbecillius quidem validiori subijciendum erit, sed mox ad validius recurrendum, ex præceptis Tullij sic in Oratore nu. 50. monentis. *Cùm animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq; contraria de firmissimi, alia prima ponet, alia posteriora, inculcabitq; leuiora*, instar aciei ad pugnam comparatæ. Cuiusmodi dicitur illa Nestoris apud Homerum Ili. δ. Vbi in fronte firmissimos equites disponit ἕρκος ἔμεν πολέμοιο, pedites in tergo, vallum exercitui, futuros; imbecilliores porrò, & eos, quibus audita primùm buccina dissoluuntur genua, fugamque meditantur in medium agmen cogit, κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν. Ne leuem ergo causam suspicari auditor incipiat, optima locabis argumenta, postrema quæ mentibus inhærent; Coniecturæ infirmiores, cæteraque id genus argumenta, non tamen inutilia stipanda, vt appendi potius, quam numerari videantur, & si non pondere, multitudine saltem ingruant.

PVNCTVM II.

Alter Ordinandi modus.

Per gradus ascendit Tull. ac primò quidem firmat rem, quæ in quæstionem venit; deinde volens de suo iure libensque remittit aliquid, vt hosti postmodum insultet audacius. 7. Verr. num. 4. *Non agam summo iure tecum, non dicam id quod debeam forsitan ob-*

tinere: cùm iudicium sit certa lege constitutum, non quid in re militari fortiter feceris, sed quemadmodum manus ab alienis pecunijs abstinueris, abs te doceri oportere: non inquam, sic agã, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello.

Aliàs validiore quodam argumento victoriam occinit. In Mil. propugnatione primùm sanxit instructas à Clodio insidias: secundùm, vt sit liberum Milonem adoriri, & trucidare perduellem potuisse: tertiùm non modò non dignum pœna, sed compensatione posse illud facinus, non humano tantùm consilio, sed etiam Deorum Immort. cura perfectum. Huic amplificationes, & motus animorum deseruient.

LECTIO XIV.

De Confutatione.

VT maximè vtilis est Refutatio, ita maximè difficilis, & eò maiori artificio indiget, quò facilius obiicitur, quàm obiecta refellantur. Confirmatio namque vulnus infert; confutatio medelam adhibet. Adde quod vno penè modo accusatur, vario dissoluitur: Accusatori satis est, si verum esse ostendat, quod obijcit, defensori non est satis negare, nisi etiam transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, dissimulet, deflectat; defensio mille flexus, & artificia desiderat; accusator præmeditata plerumque domo adfert, patronus etiam inopinatus occurrit. Ideoque vix bonus vnquam defensor aliquis fuit, nisi qui eloquentissimus.

PVNCTVM I.

Definitio.

IN his Orator naturæ simul, & causæ debet obsequi: quidam enim potenter enertunt, alii facilè probant. Hic quisque ea maximè parte pugnet, qua maximè potest: si facilius confutet obiecta, in eo rei summam cõstituat: Si laboret in confutando, sua confirmet, argumentisque opponat argumenta; id enim, & nonnunquam causæ exigunt, quod ipse Tull. & monuit, & præstitit. Monuit 2. de Orat. num. 293. *Summa denique huius generis est, vt, si in refellendo aduersario firmior Oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: Sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram contraducere.*

Præstitit autem in Orat. pro Amer. Cum enim Parricidam illum probare vix possent, omissis confirmationis telis, scutum opposuit Confutationis, & singulis aduersariorum argumentis respondit, vbi perfectam Confutationis Ideam proponit, quam sic orditur à num. 37. *Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum ac nefarium facinus, atque huiusmodi, quo vno maleficio omnia complexa esse videantur.*

Contra in Milonis causa, quia vix labefactari poterant aduersariorum firmamenta: eis penè posthabitis, suas probationes intendit: docet quippe paratas à Clodio insidias, sua potius afferendo, quam aliena conuellendo.

Est autem Refutatio contrariorum locorum dissolutio: vel Oratio, qua aduersariorum Confirmatio argumentis diluitur, aut infirmatur, & eleuatur. Aut certè pars Orationis quæ in aduersariorum argumentis singulis eluendis, infringendisque occupatur.

PVNCTVM II.

De Modis & Industrijs Confutationis.

HÆc tradit præcepta Tull. in partic. n. 44. *Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sunt: primùm dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: Tùm ex ijs quæ sumpserint, non effici quæ velint. Accedere autem oportet ad singula, sic vniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit; conquerenda conditio communis periculi; si ingenijs hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.* Quæ singula sunt nobis propius inspicienda.

PVN-

PVNCTVM III.

Primus modus à Repugnantibus.

INfirmatur crimen, si ostendamus reum aut non his esse moribus, aut non ea vita, aut in illo nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Sic illum à facinoribus impositis alienum probauimus. Nam vt opinio est de cuiusque moribus: ita quid ab eo factum, & non factum sit existimari potest. Nemo melius vno Cic. Roscium absoluit à n.39. *Patrem occidit Sex. Roscius, qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet Sicarius, homo audax, & sæpè in cæde versatus. At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni, magnitudo, & indomitæ animi cupiditates, ad hoc scelus impulerunt. De luxuria purgauit Erucius, cùm dixit, hunc ne in conuiuio quidem vllo ferè interfuisse. Nihil autem vnquam debuit. Cupiditates porrò quæ possunt esse in eo, qui, vt ipse accusator obijcit, ruri semper habitarit & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disiuncta à cupiditate, & cum officio coniuncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? patri non placebat: quam ob causam? necesse est enim eam quoque iustam & magnam, & perspicuam fuisse. Nam vt illud incredibile est, mortem oblatam esse patri à filio sine plurimis, & maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis & magnis, & necessarijs. Rursus igitur eodem reuertamur, & quæramus quæ tanta vitia fuerint in vnico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse, pater igitur amés, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profectò est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odij causam patri, neque sceleris fuisse filio.* Deiotarum non fuisse à rationibus Cęsaris alienum docet, ab eo tempore quod pecuniā subministrarit, & exercitum aluerit num. 14.

A Cœli moribus criminis obiecti falsitatem posse pluribus capitibus conuincere, qui semper fuerũt ab huiusmodi facinoribus alieni n.53. *Quid ergo nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? possum dicere, mores Cœlij longissimè à tanti sceleris atrocitate esse disiunctos: minime esse credendum, homini tàm ingenioso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris, ignotis, alienisq; seruis non esse credendam.*

PVNCTVM IV.

Ab Adiunctis personarum.

ADiuncta etiam refutantur præclarè, vt & signa à causis diuersis. Occidisti hominem, nam cur totis artubus contremiscis? vnde pallor hic, & incertus oculorum intuitus? cur manibus es cruentus? quorsum iste gladius? quid mucro? quid vagina liber ensis? tremo, quia dudum æstuante febri laboraui; tremo, quia perfrigida est hyemis tempestas: manus cruentatas sanguine vides: irruentem in me canem occidi. At cur intempesta noctis hora volitabas per vrbem? agebat animam filius, ipse per me adij Medicum, qui citius morituro præsens adesset.

Vel à persona nostra, quam probabimus planè alienam ab eo quòd nobis imponitur. Pro Marcello deprecatur à Ciuibus Rom. insidiarum in Cęsarem suspicionem; quòd nimirum non possent ij qui vitam ab eo accepissent, de vita eidem adimenda cogitare; quod ab Enumeratione partium concludit, nu. 22.

Ab Adiunctis maximè personæ aduersariorum, quod ostendemus, vel odio, vel scelere insignes facilè id finxisse pro Deiotaro, Medicum docet ab adolescente corruptum, n.17. *En crimen, en causa, cùm Regem fugitiuus, Dominum seruus accuset. Ego mehercule Cæsar, initio cùm ad me delata ista causa, Philippum Medicum, seruum Regium, qui cum legatis missus esset ab ipso adolescente existimauit esse corruptum. Hac suspicione sum perculsus, Medicum, iudicem subornauit, finget videlicet aliquod crimen veneni, & si à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi res non multum abhorrebit.* Item pro Rosc. Amer. num. 20.

PVNCTVM V.

A Circumstantijs.

HVius Confutationis Ideā suggerit absolutissimam Cic. pro Cœlio. Vbi à causarum

farum efficientis, ac finalis remotione probat nullam Cælio fuisse perficiendi sceleris facultatem, nullos socios, & adiutores, quibus tantum facinus mente conceptum sine temeritate committeret, à num. 55. *Hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ Oratio : hæc vna vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti, in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis : nemo testis, nemo conscius nominatur; totũ crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tẽtata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officij religionis : ex qua domo recitatur nobis iureiurando deuincta auctoritas : vt res minimè dubia, tamen in contentione ponatur, vtrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an grauis, sapiens, moderatusque vir religiosè testimonium dixisse videatur.*

Iam veneficij crimen à Cælio reijcit per infíciationem causæ, negatque vllam ab aduersarijs excogitari posse, quæ Cælium ad tam execrandum facinus impelleret, num. 56. *Reliquum est igitur crimen de veneno: cuius ego neque principium inuenire, neque euoluere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cælius? ne aurum redderet? num petiuit? ne crimen hæreret? num quis obiecit? nũ quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? credibile est igitur tantum facinus nullam ob causam esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, vt alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? Cui denique commisit? quo adiutore vsus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suã credidit? seruisne mulieris? Sic enim obiectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiamsi cætera, inimica Oratione detrahitis, vt omnes suas fortunas alienis seruis committeret? at quibus seruis? refert enim magnopere idipsum; hisne quos intelligebat non communi conditione seruitutis vti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina viuere: quis enim hoc non videt, aut quis hoc ignorat? in eiusmodi domo, in qua mater familias meretricio more viuat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia versentur: hic seruos, non esse seruos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui uersentur in iisdem voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumptibus, ac luxuria redundet?*

Sæpè dilemmatis ad refutandum vtitur, vt hic, num. 58. *Id igitur Cælius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quã vos vultis: istos quoque seruos familiares esse dominæ sciebat; sin ei tanta consuetudo; quanta à nobis inducitur, non erat, quæ cum seruis potuit familiaritas esse tanta? ipsius autem ueneni, quæ ratio fingitur? ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? habuisse aiunt domi, uimque eius esse expertum in seruo quodam ad rẽ ipsam parato; cuius perceleri interitu, esse ab hoc comprobatum uenenum? Proh Dij immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut conniuetis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reseruatis? Vidi enim vidi, & illũ hausi dolorem, uel acerbissimum in uita.*

A re, tempore, loco, modo, probat Oppianicum veneno nequaquam extinctũ fuisse pro Cluentio, num. 173. *Iam uerò illud quam non probabile, quam inusitatum, Iud. quam nouum in pane datum uenenum? faciliusne potuit, quam in poculo? latentius potuit abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset? celerius potuit comesum, quam epotum in uenas, atque in omnes partes corporis permanere? facilius fallere in pane, si esset animaduersum, quam in poculo, cũ ita confusum esset, vt secerni nullo modo posset? at repentina morte perijt. Quod si esset ita factum, tamen ea res propter multorum eiusmodi mortem, satis firmam ueneni suspicionem non haberet, si esset suspiciosum: tamen ad alios potius, quam ad habitum pertineret.*

Criminis circumstantias examinat, & ex ijs fictum crimen esse demonstrat, pro Deiot. num. 19. *At quam festiuè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem quæ semper, fortuna seruauit. Negauisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus re, illo tempore, non perfecta, continuò dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? at eodem te cum cœnauisses, rediturum dixeras: itaque fecistis, horam vnam, aut duas eodem loco armatos, vt collocati fuerant retinere magnum fuit, cùm in cõuiuio comiter & iucundè fuisses, tum illuc iuisti, vt dixeras. Obsecro Cæsar repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem; vultus hominum te intuentium, atque admiran-*

tium

tum recordare; num quae trepidatio? num qui tumultus? num quid nisi moderatè, nisi quiete, nisi ex hominis grauissimi, & sanctissimi disciplina?

PVNCTVM VI.

A Consequentibus.

Hic multum valet locus consequentium, Cicero crimen insidiarum à Deiotaro remouet, quod ea prudentia vir in tanta pericula se coniicere noluerit, quæ vitare non potuisset. nu. 15. *Vt enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu Deorum Penatium necare hospitem, cuius tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere; cuius tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cuius tam inhumani, & ingrati animi, à quo Rex appellatus esset, in eum sceleratum inueniri; vt hoc omittam cuius tanti furoris fuit omnes Prouincias, omnia denique ciuium arma cõtra se vnum excitare? quonam ille modo, cùm regno, cùm domo, cùm coniuge, cùm charissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato.*

Vbi manifestè docet Orator Deiotarum hoc crimen admittere nõ potuisse, quod maximè sibi noxium futurum, sapientia sua præuidebat. Quod & arguit ab eius moribus, nu. 16. *At credo hæc homo inconsultus, & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam in hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide & religione vitæ defendendum puto.*

Sic opinionem errantis vulgi refutabis res aduersas putantis malas esse. Id si ita est, vt infelices habeantur, qui grauioribus asperioribusque malis, ac rebus confligantur, infelices ellis inuictissimi Christi Apostoli, infelices Athletæ fideique defensores acerrimi Dei Martyres? imò. Dicamne? infelix ipse est Deus, & parens felicitatis nostræ. Quibus enim procellis & tempestatibus non est iactatus? quid est aut ludibrij ad contemptum, aut ignominiæ ad dedecus, aut tormenti ad dolorem, ad quod te non Christe, Optime, Maxime, mouerit pietas, voluntas erexerit, amor impulerit?

PVNCTVM VII.

A Negatione.

Innuadendum vbi primum licebit Negationis firmamentum, hoc est nihil antiquius habendum, quam vt crimen, si tutò fieri possit, penitus negetur, quod in plerisque difficultate vacat. Dum enim crimina gratis ab accusatore obiiciuntur, gratis etiam negari debent. Multis in locis Cicero Diuinat. in Verr. Vbi primò dissimulanter videtur fateri, quod apertè postea negat, sublata videlicet causa, nu. 55. *At eam tibi Verres fecit iniuriam, quæ cæterorum quoque animos posset alieno incommodo commouere. Minimè. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis iniuria dicatur, quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me, nam iste eam profectò, nisi planè nihil sapit, nusquam proferet.*

Apertè pro Quinctio, num. 36. *Negamus te bona Qu. Sexte Næui possedisse ex Edicto Prætoris. In eo sponsio facta est. Ostendam primum causam non fuisse, cur à Prætore postulares, vt bona Quinctij possideres, deinde ex dicto te possidere non potuisse. Postremò non possedisse. Hæc tria cum docuero, perorabo. Non fuit causa cur postulares. Qui hoc intelligi potest? Quia Næuio neque ex societatis ratione, neque priuatim quidquam debuit Quinctius. Quis huic rei testis est? Idem qui acerrimus aduersarius.*

PVNCTVM VIII.

A Contemptis.

Licet aliquando contemnere crimina leuiter ab aduersario obiecta. Maiorem accusationis partem Cælii Tull. dicit magis iras, & iurgia dissidentium in amore videri, & leues amantium querelas quam crimina, num. 61. autem 26. quod nihil vituperatione dignum contineret obiectum crimen contemnit. *Neque verò illud me commouet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cælium dixit, fera quædam sodalitas, & planè pastoritia, atque agrestis, Germanorum Lupercorum, quorum coitio illa si vestris ante est instituta, quam humanitas, atque leges: si quidem non modo nomina*

deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, vt ne quis, si id fortè nesciat, timere videatur.

Summum tamen artificium requirit hic contemptus & sales in aduersarium expeditos, cùm non potest, aut non vult conferre pedem, qui defendit Actij accusatoris argumẽtum petitum ab ipsiusmet Cic. auctoritate, vt apparet ex procemio ironico à nu. 38. ad 143. *Est etiam aliqua per magna auctoritas, quam ego penè turpiter præterij. Mea enim esse dicitur.*

PVNCTVM IX.

A loco communi.

CVm preuidet infirmitatem suam Orator, excurrere potest in locum communem priusquam ad refutandum descendat: in quo conqueratur de conditione misera temporum, deploretque commune bonorum omnium periculum, si calumniis hominum exposita sit innocentium vita, cuius Cic. meminit pro Quinctio, vbi de conditione causæ accusatoris, & Hortensij ingenio, atque præsenti periculo Quinctio, ab impotente viro cõqueritur, n. 10. quæ Præmunitio potius dici debet, quã Confutatio. *Cùm adhuc ei propter vim aduersariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit; cùm ei summam per iniuriam omnia inimica, atque infesta fuerint. Te Aquili, vosq; qui in consilio adestis orat, atq; obsecrat, vt multis iniurijs iactatam, atq; agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini.*

Quid si crimẽ negetur esse probatum? alijs opus est industriis; communis tunc refutandi modus est sequelæ Reprehensio. Cælius arguitur impuritatis, quia adolescens respondet Tull. num. 6. & 25. vel ex eo manifestè falsum esse, quòd idem in cæteris adolescentibus valere deberet, aut demonstrandum ex eo quod dicitur, non tamen illud effici, quod aduersarius intẽdebat. Oderant aduersarii Clodiũ, Milo igitur struxerit insidias; negat odij causam Miloni fuisse, quod etsi daretur non vult inde sequi insidias paratas.

Ludit eloquentes in huiusmodi consequentiis absurdis, & similes longè minus veras deducit, vt tota res soluatur in risum, hinc multa contemnenda, vel ad rem nihil pertinentia. Verùm hæc simulatio eò procedit, vt quæ dicendo confutare non possumus, quasi fastidiendo conculcemus, quod acutè præstãdum est, ne effugium appareat ingeniosè Cic. pro Cælio concedit quidem adolescentem adhuc fuisse Catilinæ familiarem, non tamen vitiis eius ac dictum, multò minus coniurationis socium, num. 10. *Nam quod Catilinæ familiaritas obiecta Cælio est, longè ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis Consulatum mecum petijsse Catil. ad quem si accesit, aut si à me discessit vnquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt) tum existimetur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? Sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo fuit assiduus mecum, Prætore me; non nouerat Catilinam, &c.*

PVNCTVM X.

Quo artificio confutanda sint quæ negari non possunt.

NVnquam eludit prudens Orator, quod in omnium oculis factum est, sed criminis inuidiam in alios detorquet, quod inficiari non potest. Seditionis flammas Cic. in Clodianos emittit, quas Sextum excitasse negare non poterat, num. 84. *Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid vti faceret? Senatum obsideret? Ædeis incenderet? tecta disturbaret? Templa Deorum Immortal. inflammaret? Tribunos pleb. ferro è rostris expelleret? Prouincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? Reges appellaret? verum Capitalium condemnatos, in liberas Ciuitates per legatos nostros reduceret? Principem Ciuitatis ferro obsessum teneret? hæc vt efficere posset, quæ fieri, nisi armis, oppressa Rep. nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius, & copias comparauit.*

Prudẽtis est Oratoris tela suis intẽtata ceruicibus tãquam Brasidæ manu, in aduersariorum iugulum cõuertere. Multis in locis Tull.

præ-

præceptum illud vsurpat. Nam pro Sextio, rationes, quibus alij insectati fuissent eius ignauiam, probauissentque eum fuisse pusilli animi, mortemque metuentis, eas inquam rationes vltrò profert, quibus ostendat se mortem nequaquam timuisse, per egregiam expolitionem, num. 47. *An mihi ipsi vt quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tùm mortemne fugiebam? an erat res vlla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cùm gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non hæc denique à me tùm, tanquam fata in ipsa re gerenda continebantur? an erat mihi in tanto luctu, meorum tanta disiunctione, tam acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat vita retinenda? tàm eram rudis, tàm ignarus rerum, tàm expers consilij, aut ingenij? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo, quærendoque cognoueram? nesciebam vitæ breuem esse cursum, gloriæ sempiternum, cùm esset omnibus definita mors, optandum esse vt vita, quæ necessitati debetur, patriæ potius donata, quàm reseruata naturæ videretur? nesciebam inter sapientissimos hanc contentionem fuisse, vt alij dicerent animos hominum sensusq; morte restingui, alij autem tùm maximè mentes sapientum, ac fortium virorum; cùm è corpore excessissent, sentire ac vigere, quorum fugiendum non esse carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu.*

Crimen depellit, & idem in aduersarium retorquet probabilioribus argumentis, quam quæ obiecerat. 2. in Anton. num. 23.

Triumphum occinere videbitur, qui præoccupatione poterit vti, qui occupauerit obiicienda, vel aduersarium reprehenderit, quod leniter nimis vrgeat, quod in causa sua præuaricari videatur, ipsumq; in torquendis validiore lacerto argumentis occupabit. Seneca de vita beata I. Vbi cum pluribus sibi obiecisset multa, sic instat, c. 17. *Quare pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas & damno moueris, & lacrymas audita coniugis, aut amici morte, dimittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? quare cultius rus tibi est, quàm naturalis vsus desiderat? cur arbores, præter vmbram nihil daturæ, feruntur? quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare Pædagogium pretiosa veste succingitur? adijce si vis, cur trans mare possides? cur plura quàm nosti possides? turpiter, aut tàm negligens es, vt non moueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, vt plures habeas quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quàm putas, obijciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum Sapiens, & vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex meis vitijs demere, & errores meos obiurgare.*

II. Cùm negari non potest obiectum crimen vti compensatione debet Orator, opponendo virtutes alias obiectis criminibus auarum dicit? Proba iustum, clementem, pium, denique virtutem, qua vitium obiectum facilè obruatur. Dicit aliquis senem loricam non induere, non struere vallum, non muros tueri, his oppones hæc. At est sanæ mentis vir, ac prudentis consilij, quod in bello plus potest, quam ferrum, quam vires, quam arma.

Sic Hortensium inducit Cic. pro Verre agentem 7. Act. n. 4. *Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur, sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps; at est bonus Imperator, at felix, & ad dubia Reip. tempora reseruandus.*

Ita nonnunquam risu, aut interpretatione aduersariorum tela feliciter hebetantur, quæ rationum multitudo nunquam euicisset. Accusatur aliquis auaritiæ: Quid acutius hac confutandi ratione. O virum probum! non vides in eo maximam frugalitatem, & tu tantam virtutem vitij turpissimi nomine dehonestas? sic timidum, prudentem, prodigum, liberalem dices.

III. Aliàs factum aliquod non esse vitio dãdum ostendimus, quando qui grauiora egerunt, laudem ex ijs consequuti sunt. Pro Rabir. num. 23. *Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de patruo tuo prædicas neminem vnquam adhuc de se esse confessum. Nemo est vnquam inuentus tàm profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit, & fuerit nulla desperatione rerum suarũ, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eũ Luc. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret. Idcircone oportuit C. Rabirium desciscere à Reip. non comparere in illa armata*

mata multitudine bonorum? Consulum voci, atque Imperio non obedire? Atqui videmus hæc in rerum natura tria fuisse. Vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis lateret. Latere mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse furoris & sceleris: virtus & honestas & pudor cum Consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum ijs fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus si reliquisset.

Vel etiam docendum non vitium esse, sed virtutem. Audacter Tull. pro Milone, probat illum Reip. summum beneficium contulisse, cum Clodium interfecit, quòd pestem, atque excidium à Rom. ceruicibus, tectisque prohibuisset, neque tam consiliis Milonis, quam prouidentiæ diuinæ tribuendum audax illud facinus. num.84. *Quamobrem vteretur eadem confessione T. Annius, qua Nasica, qua Marius, qua nosmetipsi, & si grata Resp. esset, lætaretur, si ingrata, tamen in graui fortuna conscientia sua niteretur. Est & profectò illa vis, quæ sæpè incredibiles huic vrbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primum mentem iniecit, vt vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem, & licentiam sempiternam.*

IV. Cùm refellere non potest, dissimulare debet, & alia confutatione obruere, quod facit acutè Cic. pro Deiotaro, dum versum immanem aduersis de Cæsare rumoribus ad se perlatis maleuolentiæ in illum suæ indicem, cum lætitiæ sensu quodam protulisse Deiotarum arguit ab eius moribus, num.25. *At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesumq; mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum Dominum naufragio perijsse, te in Castello circumsideri: de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum. Pereant amici, dum vna inimici intercidant. Quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset ipse enim mansuetus, versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus cur esset, à quo cum vel interfici belli lege potuisset, Regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset. Quid deinde furcifer?*

V. Si crimen non possit negari, aliam ab ea, quam aduersarius affert, causam producet: inficias ire non potuit Orator exercitum à Deiotaro fuisse cõscriptum, sed negat ideo comparatum fuisse, vt Cæsari bellum inferret, causamque alio deriuat quasi eo tantum fine milites collegisset, vt vel ipsi Cæsari auxilium mitteret, num.22. *De exercitu dicam breuiter vt cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum Pop. Rom. posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium, & latrocinijs tueretur, & Imperatoribus nostris auxilia mitteret.*

VI. Conceditur aliquando factum, quod donandum tamen afferat precibus amicorũ, vel officiis, ac mentis. Ita Cic. fatetur Ligarium alienum habuisse animum a Cęsare, certoq; consilio, & animi inductione profectum fuisse in Africam, vt ei bellum inferret, ei tamen parcendum recordatione Quęsturæ, quã olim totam Ligarius contulerat ad Cæsaris dignitatem, pro Lig. num.36. *Sed ierit ad bellum, dissenserit non à te solum, verumetiam à fratribus, hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotijs interessem memoria teneo, qualis tam Ligarius Quæstor Vrbanus fuerit, erga te, & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse, spero etiam te (qui nihil oblinisci soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniã etiam ingenij tui) te aliquid de huius Quæstoris officio cogitantem, etiam de alijs quibusdam reminiscentem recordari. Hic igitur Ligarius, qui tum nihil erit, nisi vt tui eum studiosum, & bonum virum iudicares: nunc à te supplex fratris salutem petit.*

Nunquam tamen deprecatione nuda est vtendum nisi in re desperata, & capitis discrimine, nec nisi apud Principem, cui, vtrum velit, liceat, cùm scilicet nihil se posse consequi rationibus Orator animaduertit, tunc preces adhibendæ sunt, vt tantum hominem tot pręditum virtutibus, tamque benè de Reip. meritum propter vnum hoc crimen in discrimen adductum ad patriæ salutem. & plurimorum incolumitatem conseruent, quo genere sæpius vsus est Cic. in causis desperatis Milonis, Murænæ.

VII. Innocenti fallacia quandoque licet vti, quod fit cum Auditorem à rebus nobis contrarijs deducimus, vel cum pollicemur de ijs, quæ obiecta sunt, nos post pauca dicturos esse; & ita sensim elabimur, animosque Iudicum ab ijs, quæ nos vrgebant, ad aliarum

rerum

rerum considerationem traducimus, de quo sæpè Tull. gloriatur.

VIII. Potens est Confutationis genus, quo prima statim aggressione silentium imponimus aduersario, cum facti, quod obiicit exẽplum ab auctoritate grauis cuiusdam personæ proferimus. Cic. pro Mil. 7. *Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatio fortissimi viri: qui nondum libera ciuitate, Pop. Rom. comitijs liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur.* Phil. II. item 2. num. 12.

PVNCTVM XI.

De Figuris Confutationis.

VT plus caloris, & spiritus habeat Confutatio tractatur per figuras, quibus vis, & ardor Oratoris magis incalescit.

Ad pompam est illa confutatio. Cic. in Pisonem à num. 56. Vbi elegantes interserit hypotyposes, inducit sermocinationes, modò ridet acutè, modò pungit seriò, modò vellicat acerbè, semper ad orandum sibi similis. Pisonem ridet, qui se triumphi gloriam recusasse profitebatur. *At audistis P.C. Philosophi vocem, negauit se triumphi cupidum vnquã fuisse. O scelus! ò pestis! ò labes! cùm extinguebas Senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas Tribuno pleb. Consulatum tuum, Remp. euertebas, prodebas caput, & salutem meam vna mercede Prouinciæ: si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei cupiditate arsisse defendes?*

II. Frequens, & optimus confutandi modus per subiectionem. Pro Quinct. num. 41. *Dubitabitur vtrum sit probabilius, Næuium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an, ne appellaturum quidem biennio? appellando tempus non erat? at tecum anno plus vixit, In Gallia agi non potuit? at & in Prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebant. Restat vt summa negligentia tibi obstiterit, aut vnica liberalitas: si negligentiam dices, mirabimur; si bonitatem ridebimus.* Est & elegans subiectio pro Rosc. Amer. num. 39.

III. Interrogatio miram habet vim, vrget Næuiũ acerrimis rationibus Cic. pro Quinct. num. 38. *Moritur C. Quinctius, qui tibi, vt ais certis nominibus grandem pecuniam debuit hæres eius? P. Quinctius in Galliam ad teipsum venit in agrum communem; eo denique vbi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, & omnes litteræ. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui dissimilis; qui cum res ab eo, qui contraxisset, recessisset, & ad hæredem peruenisset, non hæredem quam primum vidisset, certiorem faceret? appellaret, rationem afferret? Si quid in controuersiam veniret, aut intra parietes, aut summo iure experiretur? itane? quod viri optimi faciunt, si qui suos propinquos, ac necessarios, charos, & honestos esse, atque haberi volunt. Id Næuius non faceret, qui vsque eò feruet, ferturque auaritia? vt de suis commodis nolit aliquam partem amittere, ne quam partem huic propinquo suo vllius ornamenti relinquat? Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modò, verùetiam hominis propinqui sanguinem, vitamque eripere conatur? huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare liberè non sinis? quem nunc interficere nefariè cupis? eum tu prudenter appellare nolebas? Ita credo hominem propinquum, tui obseruantem, virum bonum, prudentem, maiorem natu nolebas, aut non audebas appellare?*

IV. Indignationem sępius adhibet Orator, vt aduersarium in odium vocet, maximè cum crimen impositum alienum est ab ipso Iudicum sensu, quod Cic. cùm increpatione graui reijcit, in Tuberonem pro Deiot. Vbi Regem ostendit nihil de insidiis Cæsari faciendis cogitasse, quod nullum tumultus, ac perturbationis in cuiusquam vultu vestigium extiterit, num. 21. *Dij te perdant fugitiue: ita non modò nequam, & improbus, sed fatuus & amens es. Quid? signa Ænea in insidijs posuerat, quæ de balneo in cubiculum transferri non possent.*

LECTIO XIV.

De Peroratione.

VT prudentis est Oratoris in Exordio non omnes Eloquentiæ delicias, & ornamenta sibi præcipere; ita strenui, ac diligentis est nihil in vltima parte negligere, sed omnes animorum motus adhibere, & illam eò studiosius excolere, quòd quæ tunc dicuntur mentibus Auditorum adhærescant, & res plerumque ab exitu, & fine probentur. Nouerat hoc Tull. cuius vt in cæteris partibus sic in Epilogo ea fuit facilitas, vt hanc illi partem omnes tanquam Eloquentiæ Principi ad dicendum relinquat. Quod ipse de se testatur in Oratore. *Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum vsus pluribus, quòd etiam si plures dicebamus, Perorationem mihi tamen omnes relinquebant, in quo, vt viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequamur.*

PVNCTVM I.

Definitio.

ARtificiosus est Orationis terminus Cornificio, l.1. num.4. Ciceroni verò 1. de Inuen. 98. Exitus & determinatio totius Orationis, aliis conclusio, ac Peroratio motuum sedes. Nam cum ex Cicer. 2. de Orat. num. 128. Triplex sit ratio dicendi facultatis; vna conciliandorum hominum, & hæc lenitatem Orationis desideret, scilicet Exordium; altera docendorum, & acumen adhibere debeat Narratio, & Confirmatio; tertia concitandorum, & vim requirat Peroratio, de qua ibidem num. 332. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus Orationis locis, tum maximè extremo ad mentes iudicum, quam maximè permouendas; & ad vtilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Ex quibus colligitur quanta sit huius partis amplitudo, quæ concitet, flectat, vincat, cogat, iubeat flere, vel ridere cum lubet, ad iram inflammet, vehementer incitatos temperet, reuocet ab inferis, in cælum erigat; proinde omnibus armis Eloquentiæ pugnandum est in Epilogo, ibi potissimum laxandæ sunt affectibus habenæ, spiritu magno agendum si tamen causæ genus id requirat, & rei dignitas.

PVNCTVM II.

Munera Perorationis.

DVplex assignatur, alterum Enumeratio dicitur, præclarum sanè opus Oratoris, vbi per totam Orationem variè sparsa, vno velut aspectu ponit ob oculos, instar pictoris in arte sua præstantis, diffusam Historiam exigua tabella proponentis. Tull. pro Quin. omnia repetit sigillatim, & ordine suo, quæ probauerat subiicit cum ratione, num. 86. *Ostendi quam multa ante fieri conuenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: præsertim cum Romæ domus eius, vxor, liberi essent, omninò vadimonium nullum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum; qui & scire deberent, & causam cur mentirentur non haberent.*

Ceterùm multis modis fit Repetitio; vel ex aduersariorum contentione, cum argumēta è regione collata repetuntur, quæ sunt ab vtroque de eadem re pronuntiata, 3. de lege Agraria; sic rationes suas cum aduersarii rationibus confert, num. 15. *Et quoniam qua de causa, & quorum causa ille hoc promulgauit, ostendit; doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cùm Agrariæ legi resisto. Syluam Stantiam vendis, Respubl. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis, vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ cæterarūque Prouinciarum possessiones venales, ac proscriptas hac lege video; vestra sunt præsidia, vestræ possessiones resistam, atque repugnabo.*

Alias non ex aduerso repetuntur, sed ea tantum quæ vel ab Oratore, vel aduersario dicta sunt. Pro Amer. Scelerata aduersariorum facta repetit per contentionem, nu. 145. *Prædia mea tu possides: ego aliena misericordia viuo: concedo, & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima vteris, ego seruum habeo nullum; patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas?* Sic amorem Iudicum & misericordiam

diam monet, dum aduersarios in odium & maleuolentiam adducit.

Per Ironiam interdum fieri solet Enumeratio, quæ figurata gratiam habet ac venustatem, faciliusque Iudicum excitat animos. Talis est illa 1. Agro.num.24. *Hoc motu atque hac perturbatione animorum, atque rerum, cùm populo Ro. vox, & auctoritas Consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cùm ostenderit nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium nouum, nullum regnum decem virale, nullam alteram Romam, neque aliam Sedem Imperij, nobis consulibus futuram, summamq; tranquillitatem pacis, atque otij. Verendum credo nobis erit; ne vestra ista præclara lex Agraria magis popularis esse videatur. Cùm verò scelera consiliorum vestrorum, fraudemq; legis, & insidias; quæ ipsi populo Ro. à popularibus Tribunis pl. fiant, ostendero; pertimescam credo; ne mihi non liceat contra vos in concione consistere?*

Fit etiam per interrogationem. Vt, quid est quod à me non demonstratum sit, cum istud planum fecerim? quid autem iste confirmauit, cum illa falsa esse docuerim? pro Amer.num. 152. *An verò, Iud. vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi vt proscriptorum liberi, quauis ratione tollantur, & eius rei initium, in vestro iureiurando, atque in Sex. Roscij periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cùm videatis ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modò culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? quòd si id vos suscipitis.*

Non semper fit per contentionem, aut collationem, sed aliquando simpliciter naturali quodam ordine seruato, cum ea repetuntur, quæ sparsim in Oratione dicta sunt. Est illa simplex Enumeratio pro lege Man. num. 49. *Quare cùm & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit; ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum, & cùm ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitabitis Quir. quin hoc tantùm boni, quod à Dijs immort. oblatum, & datum est in Remp. conseruandam, atque amplificandam, conferatis?*

In Peroratione porrò debent illa dumtaxat repeti, in quibus maximè causa consistit, quæque in Auditorum animos, & memoriam altius descendere volumus. Ne si scrupulosè nimis agamus, & subtiliter omnia regustemus, noua simul & fastidiosa consurgat Oratio.

Alterum est vt quæ dicuntur pondere verborum & sententiarum efferantur, varienturque figuris, dubitatione præsertim, velut anxius apud se perpendens Orator, num quid omiserit, vel quid hic, aut ille iudicaret, si fortè quid audiret.

Tertium, vtendum frequenti, sed leui præteritione, ne omnia referre velle videamur, pro Cluent. n. 188. *Mitto illam primam libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam; quæ nondum ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant: nihil de alteris Oppianici nuptijs queror: quarum illa cùm obsides filios ab eo mortuos accepisset, tùm denique in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit. Prætereo quòd Aurium Melicium, cuius illa quondam socrus, paulò ante vxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum, occisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque coniugij delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret.*

Quartum genus maximè solutum adhibendum est, quod fiet, si nullis coniunctionibus adhibitis, membratim, vel cæsim loquamur pro Cluent. n. 200. *Quare si scelus audistis: prohibete aditum matris à filij sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patiamini matrem, ne orbata filio lætetur, victam potius vestra æquitate, discedere. Sin autem id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem virtutemq; diligitis: leuate hunc aliquando supplicem vestrum, Iud. tot annos in falsa inuidia, periculisq; versatum: qui nunc primum post illam flammam, aliorum facto & cupiditate excitatam: spe vestræ æquitatis erigere animum &c.*

Sed multo pressius 202. *Conseruate Cluentium, restituite incolumen municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberisque vestris obstringite, vestrum est hoc Iud. vestræ dignitatis, vestræ clementiæ.*

PVN-

PVNCTVM III.

Commotio.

ALtera pars Epilogi Commotionem affectuum grauiorem continet. Quos verò potissimum affectus excitare debeat Orator, non est operosum colligere. Etenim si laudamus cum gratulatione, admiratione, amore, æmulatione, lætitia perorandum est. Si vituperamus Odium, Inuidia, Contemptus, & Pudor cieri debent.

In consilijs de rebus capiendis, spem excitabis, siue explendę cupiditatis; siue vlciscendæ iniuriæ: Interdum etiam timorem ex periculi metu inijci proderit.

In iudiciis omnia concurrunt, Amor, Odium, Inuidia, Indignatio, Misericordia: illam Accusator, hanc Reus aucupatur. Cauendum tamen ne in rebus minutis tragica moueantur, sic enim in frigidos, ac pueriles affectus dissolueretur Oratio.

Denique talis debet esse Peroratio, vt apes imitetur, quæ cum in rostellis mel exsugunt, à tergo spiculum gerunt, quod quasi per insidias eiaculantur, & vel cum vitæ periculo infigunt. Probus Orator in principiis multum mellis habebit, quo deliniat auditorem, in exitu stimulos & aliquid fellis asperget dictioni, potissimum in accusando.

Quoniam autem vehemens & imperiosus commotionum dominatus hic potissimum regnare debet, vt voluntates Auditorum impellat quò voluerit, & deducat vnde libuerit, de illis affectibus, quorum in Eloquentia sublimi frequens est vsus iam dicendum nobis erit, vbi partium Orationis breuem Ideam subiecerimus, quam amicitiæ Christianæ Paradoxo vir dicendi facultate pariter, ac pietate eximius, expressit, quo fugiendas amicitias esse proponit & explicat Exordio: Narratione illustrat; probat Confirmatione: Peroratione amplificat. Sic enim rem totam egregiè perficit.

ARdua res & aleæ periculique plenissimum opus, ex hominum vita tollere velle familiaritatem & amicitiam, cuius legem cum spiritu hausimus ex parentum amicitia nati, quam contraximus pueri, formauimus adolescentes, qua iuuentutem oblectamus & senium. Quis barbarorum autem id voluit vnquam, aut si conatus est, effecit, aut in animis hominum beneuolentię sensum extingueret? Abstulerunt ea multi, quæ furor eripere potuit, quia in fortunæ bonis numerantur, familiam, copias, libertatem, societatem alij & congressum, nonnulli vocem & lacrymas ademere, nullus amicitiæ vim intulit: fuit ea libera semper, nec ante opprimi poterit, quam hominis natura funditus euertatur.

Itaque nec qui immanissimus fuisse traditur Siculorum hostis verius quam Rex Dionysius, cùm cætera naturæ iura corrupisset, tamen amicitiæ numen violare non ausus est, cuius in illo pari fidelitatem eximiam suspexit, ratus hoc esse labefactare virtutis opus, & illam odisse, tamque illum defectione videri sceleratum, qui hanc vitæ iucunditatem ademerit, quam coniunctione fuerat honestus. Quid de charitate dicam, quæ est inter fratres & agnatos, inter natos & parentes, quæ dissiungi nisi detestabili scelere non potest? Hæc est si non omnium, certè plurimorum Oratio, cui diuinior quædam obijcitur disciplina, quã quia repudiare nefas est, cogimur amicitiam expugnare quodamtenus, & humanas de illa opiniones extinguere. Qua quidem in disputatione molestissimum illud occurrit, quod nec huius quidem Orationis difficultatem fas sit humanitate vestra subleuare, quam si aut amicè petimus ipsi, aut vos exhibetis officiosè, vtrimque suspicionem odij faciemus, cùm ex nostro sensu præterquam inimico beneuelle nemini liceat.

Verum sustinete tantisper offensionem istam, nec beneuolentiam nobis ante recusate, quam eam Oratione labefactauerimus, dignique vestro iudicio simus, quibus vel oblata detrahatur: Sic enim spero nos eam cõmodè impugnaturos, vt quãto ad melius erimus consequuti, tanto à vobis amicius diligamur. At enim ille me recreat imprimis indolis vestræ generositas; quæ sic amicitiam amplexa est, vt ei nulla re magis quam virtute adhærescat. Colitis enim amicitiam, quia honesta est, execramini odium, quia turpe, & cum dedecore cõiunctum: Certè id quidem, virtutem enim ibi locatis vbi esse debet, cùm eam anteponitis amicitiæ, quam sine virtute ne tolerabilem quidem iudicatis; sed nimirũ

excæ-

excæcamur amoris magnitudine plerumque, semperque honestè & cautè nos amare credimus; Itaque sodalium innocentia, charitate in propinquos, in parentes pietate nobis ipsis imponimus, peccamusque amando, non malitia, sed errore, quem si nobis eripi pateremur, non oppressæ, sed curatæ amicitiæ nostræ viderentur.

Primum igitur illud statuamus nō omnem esse bonam amicitiam, quia multæ virtute carent, quas aut vitiorum genuit similitudo, aut ab honestate profectas, scelerum deinde cōmunicatio propagauit: Nam & societates prædonum etiam dicuntur, quos vnius maleficij voluntas quadam vitæ & amoris necessitudine coniunxit, quę tametsi diuturnæ, & stabiles ferè sint nunquam; ita tamen coeunt aliquando adstringūtque, vt ne mortis quidem ac cruciatuum metu dissociari possint; Amicitiæ verò quam sæpè laruam assumit adulatio, obrepit enim callidus assentator, inficitq; animum vanitate, quem vbi afflauerit omnem in eo virtutis speciem dehonestat; Sed has quāquam nemo nisi admodum excors admiserit, iactantur tamen amicitiæ nomine, suadentq; in illius sinu grauissimè posse peccari.

Quare iam honestas illas, & quas innoxias appellatis, videamus. Sodalium opinor ęqualitates, charitatem in propinquos, & omnem virtutum amabilitatem adducitis, videte quid in illis, quantumque à vobis dissentiam. Vos ingenuam familiaritatem sine iniuria dirimi nunquam putatis, eam ego magno periculo corroborari dico; Vos si ab amico vnquam, aut propinquo discesseritis, vos sceleratos esse creditis; ego nisi discesseritis aliquando multo sceleratiores prædico. Est enim quatenus amor in amicitia progredi debeat, vim in ea laudo, ac fidelitatem, teneritudinem, atque molliciem reprehendo. Quid enim si rem turpem, aut abiectam illi rogauerint, non negabitis; si vos ab honesta, aut generosa deduxerint, obsequimini? non facient: Sed si tamen, quia velle possunt, velint aliquando, si Oratione, si lacrymis, si cætero amoris lenocinio pugnauerint? repugnabimus. Scilicet tū cum beneficio constricti, deuincti consuetudine, obligati amore tenebimini, explicabitis ex ijs vos laqueis, cùm ad eos extricandos nō animus vobis, non iudicium, non libera erit Oratio, quanto consultius nunquam adeò immergi, vt semper emergere sitis parati, sic omninò amare, vt relicturi sitis aliquando, vel osuri.

Altum profectò, & diuinæ sapientiæ dignū dominatum, obligari nemini, vt numini toti adhærescatis, nullum amplecti mortalem, vt quoquo vos nutu Deus euocauerit illū liberi expeditique sequi possitis. Nescitis quantam vobis amplitudinem laudis inuident, aut incidunt felicitatem, qui vos sic obstrictos amicitia tenent vt nullum aut breue curriculum virtuti vestræ concesserint; qui vos totos ita vindicarunt sibi, vt perexiguam vobis ipsis, nullam vestri partem Deo amplectandam reliquerint. Sed multo hęc factis, quàm verbis illustrius ostendi consueuerunt. Quamobrem proponere placet vestræ mentis oculis præclarum amabilis inimicitiæ facinus, ex quo cum huic disputationi lux quædam, tū etiam fides, atque auctoritas oriatur.

Narratio.

Atque vt virtutis & innocentiæ miraculum propius contemplemur. Cuius non cognitus nostrorum à puero? imò verò cui non magnopere semper amatus Alexius? quem inquam adolescentium illius latebræ latent? à quo non eius fuga, exilium, reditus celebrantur: quæritis itaque non vt ea fastidiosè narremus quæ prętereunt neminem, sed quę omnibus nota sunt, ad hanc causam opinionēq; adhibeamus. Agite verò, & suauissima mecū virtutis exempla regustate. Cuiusmodi enim illud est Deus Immortalis; quòd in ampla familia, in dote, in coniugio iuuenis collocatus, ea ætate quæ voluptates quęrit, ijs opibus quæ subministrent, eo pudore, qui oblatis vti moderatè possit, ea nocte, qua pręsertim fortunatum illum existimantium vniuersi, dum amicos sodales nuptialem pompam exornāt, parētes filio thalamum sternunt genialē, marito nupta inducitur pari fortunæ genere, virtute florēs, ac beata, clam domo proripit sese repētè miserrimus ex beato, ex locuplete mēdicissimus, nullis authoribus, comitibus nullis, incredibili omnium eiulatu. O insolentem iuuenis inimicitiam, & omnibus antea sæculis inauditam! ô incredibilem animi fortitudinem dixerim, an duritiem! non cogitasse si minus hominum de se famam & existimationem, at illam ipsam noctem, facesque nuptiales, non familiæ vulnus, non orbitatem patris,

non

non vxoris viduitatem, non calamitatem denique ipsam, quam sibi grauissimam, ac diuturnam accerseret: neglexit omnia profugus adolescens, Penates deseruit, parentem aspernatus est, illusit vxori, abijt excessit, euasit erupit.

At enim abundabat Alexius æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorū, habebat etiam Romano more non paucos adolescentes amore sibi coniunctos, parēs autem qua filium charitate complectebatur, Iuuenem Senex, diues hæredem, frugi moderatum? qua teneritudine mater in amplexum, qua in thalamum vxor amoris suauitate veniebant? Quid enim agis, ò Alexi, abrumpis hanc charissimorum sodalitatem florentem; ingenuam, honestam? Patrem verò eo vulnere contrucidas, matri funus, coniugi solitudinem, & squalorem infligis sempiternum. Siste inuerecunde fili, coniux insuauis, noli hanc acerbissimam offensionem tanto amori reponere. Enimvero resipuit ille tandē post mendicissimi exilij sordes, & inopiā rediit ad mentem, ac patriam, aliquando in domum, atque familiam se recepit, reddidit se matri & vxori, quid verò me attinet dicere, quemadmodum certè iam nostis: Ita enim vtrique se reddidit, vt amissum neutra receperit. O insolens luctuosumque spectaculum? delitescit inter Penates sic quasi precarius aduena nobilis adolescens; interest filius grandæui patris querulę senectuti, complorationibus matris, coniugis formæ & dolori, quasque ipse prolicit lacrymas, conscius, ac fortibus oculis intuetur: Configitur deinde vernarum aculeis familiæ filius, lixarum calcibus herus seruiliter vapulat, non tam aliena contumacia, quam dissimulatione sua, familiæ pariter, ac sui domesticus proditor, iamque propemodum parricida.

Nihil addam amplius, obstupescit Oratio admirabilitate rei, nec laudandi principium inuenit, quia finem facere non potest admirandi. Nam vos ipsi, quæso cogitate nū quod amicitias odisset is, qui tantum amicis dolorem, parentibus tam prolixam lugendi necessitatem induceret. Eum amabāt, cuius in vultu acquiescebant & moribus, in sinu verò depositum in senectutem suam arbitrabantur. Itaque multum illi quidem, sed nihilo tamen liberaliter minus, & honestè diligebant: Certè, nam & filij iuuentutem omni virtutū cultu ornauerant, eandemq; ne in Syllæo libidinis freto adhæresceret, ad casti coniugij portum applicabant: non suasissent illi flagitium, qui tam studiosè remouebant, nulla re suum prosequebantur amantius, quam virtute; hæc illi vitæ ornamenta parauerant, priusquam fortunæ.

Quid Alexius? quàm ingratus ipse suorum oderat charitatem, beneuolentiam aspernabatur? Oderat enimvero, cùm ab ijs amantibus & lacrymaturis fugiebat: oderat, cùm acerbissimo mœrore patris canitiem obruebat, cùm infligebat aculeum deploratæ matri, cùm tristiorem omni morte solitudinem nuptæ relinquebat. O ferreum Iuuenem! ò immanem! non commouebatur domestica lamentatione præsens, nō molliebatur ad aspectum contabescentis familiæ, non contabescebat ipse ad vxoris luctum, & squalorem, non suis porrò miseriis, atque angoribus tangebatur, quæ cùm omnia posset vna voce, suique declaratione abstergere, tacebat tamen, eoque silentio, tantas voces eiulationesque prouocabat.

Sed hanc tamen illius immanitatem nullus non miratur & prædicat, fugam illius quam deprehendere nemo potuit, reprehendere ausus est nemo. Celebramus omnes illius exilii tolerantiam; latebras verò & sordes ipsamque egentis mendicitatem veneramur. Nec iniusti sumus, quasi faueamus inimicitiæ, aut vitiorum exempla consecremus scelerati. Nimirum fuit in hoc eius facto magna æquitas, generosum consilium, & cum incredibili animi robore solers & certa iustitia. Oderat familiam Iuuenis certè, sed inimicam sibi & cōtrariam, propinquos parentesque fugiebat, sed infestos & felicitati suę inuidentes. Dubitatis ad hanc vocem, & fugere me omninò, ac ludificare arbitramini? Quemadmodum enim inimicus pater, qui vnum genuerat, in quem omnes amoris vires effunderet, qui eo præsente lætabatur vno & viuebat, qui absentis desiderio tantum non extinguebatur: aut quianam inuidebat vxor, quæ iam ipsa viuere nolebat, quia quem maritum vehementer amabat, amiserat; atqui vel hoc ipsum cuique mediocriter sapienti non arduum fuerit demonstrare. Quamobrem inuidiosum amicitiæ nomen remoueamus ab hac causa, nec amicos deinceps odio prosequendos, sed inimicos esse dicamus, tum verò hunc maximè

labe-

labefactemus errorem, qui in amicorum appellationem irrepsit, dum eos sensu nostraq; libidine potius, quam virtutis vsu, atque dignitate nominamus.

Confirmatio.

Fuit igitur filio inimicus Alexij pater, hostis erat vxor, heri contraria studijs, atque inuidiosa familia; Certè verò fuit, nullaque re magis eum oderant sui, quam amore; oderant ijs rebus quibus diligere videbantur, desiderio, gratia, charitate, quæ cum mediocria offerrent & caduca, immortalia quædam atque sempiterna auferebant. Agite verò reuocate animo si potestis omnem fugiẽtis Alexij gloriam, & quid ille fecerit fortiter, quidve moderatè pertulerit cogitate: celsitudinem animi, consilij generositatem, claritatem fugæ, latendi constantiam, tolerantiam denique patiendi; sunt enim præclara hæc & alta, & virtutibus exagerata. Itaque illius facti memoriam populorum nulla, nulla sæculorum delebit obliuio, viuit viuetque in omnem posterorum famam gloriosissimæ rei recordatio, hæret ante oculos tanta fortitudo æternitati cõsecrata, honoribus colitur, statuis durat, loquitur in monumentis, hominum recordatione ac plausu, qui fructus laborum est honestissimus celebratur.

Quid de sempiterna dicã immortalis præmij dignitate, quæ breues vitæ molestias, æternis gaudiis consequuta, tanto reddita est bonis cumulatior omnibus, quanto vita fluxit voluntarijs casibus ærumnosior? Num igitur inuidus, nũ infensus, & omni hoste inimicior, qui hæc virtutis præmia detrahere velit Alexio, aut aditum ei tantarum laudum obstruere? Dubitet verò quisquam, quin id agant parentis illecebræ matris eiulatio, lacryme coniugis, comploratæ familiæ voces: sunt enim hæc profectò arma, quæ illi in iuuenis virtutem atque constantiam erexerunt. His enim eum euertere machinis, euersum spoliare, fama gestorum spoliatum obruere sempiterni silentij tenebris voluerunt. O insidiosas amicitias, quæ naturam acuunt in virtutem! ò lacrymas præstigiatrices, quibus non alitur fortitudo, sed arescit!

Teneatur, enim si sic placet, Alexius domi, suorum blandicijs irretitus, desideat nuptæ in gremio vxorius iuuenis, & illius ætati, ac formæ captiuos ancilletur; gaudeat etiam seruorum famulatu, & inter sodaliũ greges beatulam ætatem, ac voluptuariam absumat. Nũ videtis quanta illi intercidat gloria? qui cursus retardetur amplissimus virtutis? quã illustris porrò ac diuturna fama præciditur? Alexium enim posterorum agnouerit, ne dum coluerit nemo, maxima sui parte, longissimaq; caluerit nominis diuturnitate; hæc illi inuidebant vniuersè, qui amare videbantur; itaque perniciosę tum ipsi propinquorum consuetudines erant, familiæ splendor exitiabilis sodalium & vxoris venenata charitas. Nos verò exultamus adhuc, & domesticis hostibus circumsepti de amicorum nobis frequentia gratulamur, quorum eò quemque vereri cautius deberemus, quo erga nos esse sentimus intẽperata beneuolentia molliorẽ. Atenim vt ex omni bellorum genere nullum est tetrius quã quod à ciuibus profectũ in ciues exarserit, sic in nostram sæpè perniciem propinquorũ artes, ac præstigiæ, quam maleuolorum aperta vis periculosius incumbunt, vt diuinè fuerit pronuntiatum, *Inimicos hominis domesticos esse*, quorum inimicitia parũ iusta nobilissimæ interdum, altissimæque virtutes euertantur.

Sed iam finite me omnẽ huius domesticæ cladis atrocitatẽ obijcere sensibus, & sic quasi in campum aciemque descendere. Primum enim quam improba illa est, quamque hostilis machinatio, quòd non isti palam irrumpũt in adolescentiam, sed in eius sinum insidiosè irrepunt, qui si aperto marte sæuirent, repellerentur interdum mihi credite, ac suis sæpè conatibus intercepti conciderent. Sed enim sicã illam inter latera vibrant, insidiatores, ijsque vulneribus configunt, quæ à multis potius ambienda, quam ab vllo declinanda esse videantur. Hic verò quam multa se offerunt virtutis ab amicitia perculsæ monumenta: quamquã nolite turpissimas illas ab amore conscelerato illatas in hominum vitam faces cogitare: piget enim ex tãm funestis incendijs lucem huic Orationi aliquam & splendorem accersere; amabiles illas & honestas dico, non scelere, sed natura conciliatas.

Me verò quid attinet singularia commemorare, cùm in vno collectam totius generis nostri calamitatem habeamus. Num enim id dubium cuiquam est, aut ignotum esse potest, vnius ab scelere, quam modo patimur malorum vim, & atrocitatem, profluxisse? Non iã

quæro quam illud nefarium fuerit, quod florentem hominis naturam formamque corruperit, quam exitiabile, quod tam graues in vitam clades inuexerit; hoc dico quantum illud fuerit quam infestum inimicæ mulieris amicitiæ persuasum, primo ac perpetratum fuisse cum vxorio sensu, iam obligatus homo conditori repugnare, quam coniugi maluit, nec tam illius iras ac fulmina, quã huius mulieris querimonias formidauit: Vestram fidẽ A. Eam enim obtestor, quam sine flagirio denegare non potestis, tantum in recentis integritate naturæ vnius lubentiam feminæ, assentationemque potuisse, vt in hominis pectore vim pudoris, maleficii horrorem, Dei iubentis auctoritatem extunderet, sic lenocinatam illam esse, sic egisse, vt quod post ferum ipse nosset, quod horreret, affectaret ipse tamen, & in omnium mortem & calamitatem sempiternam degustaret. O vocem præstigiatricis amicitiæ inimici serpentis sibilo terrorẽ! quæ quod Draco sperare timuerat, id effecit, vt viri pectore superato ea denique lues fontem humanæ gentis inficeret, quæ consequentibus seculis ab vniuersa stirpe infeliciter obiberetur.

Quo quidem ex scelere cum malorum infinita vis quædam, tum illud imprimis intolerabile profluxit, vt quia muliebri blandimento Princeps ille homo seruiliter fuerat obsequutus, grauissimè deinde in amando seruitutes, eæque contumeliosæ existerent, quibus cum malis diligendi suauitas, tum ingenuitas etiam tolleretur; nimirum incredibile prope est, quam ex eo imperiosa sit, quam dura & vehemens amicitia, tum cum alicuius in animo dominatum sibi defixerit. Habet enim suarum administras libidinũ cupiditates omnes, quarum intemperantiis famulantem opprimit animum, & profligat funditus libertatem. An ille mihi liber videatur vnquam, cui alius imperat, cui leges imponit, præscribit, vetat quod videtur, qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet postulanti, poscit, dandum est: vocat, veniendum; detinet, remanendum, minatur, extimescendum. Ego verò istum non modò seruum, sed miserrimũ seruum etiamsi in ampla familia sit natus appellandum puto; qui suam ipse seruitutem amet, nec si possit erumpere vinculis, velit, quæ quoniam aurea sibi fingit, exosculatur.

Quid illi angores, & minæ? Non vni, sed pluribus intentũ esse, non sibi viuere, sed amico, multorum, vti molest is, laborare incommodis, simultates exercere, quæ seruitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid cum amicitiæ dominatus ille inualuit, aliæ ex aliis perturbationes oriuntur, timere ne ad alios transeat, circumspectare omnia, inuidere, suspicari, num hæc est iniquissima seruitus? Iam ne suis quidem commodis præuidere, non tangi periculis, non honestiora velle, ne amicus deserat, an non est omnis ignaua seruitus? Origeni puero palma de manibus erepta est; vocatus in nobilis pugnæ consortium, quam Athletæ Christi innumerabiles exercebant, nõ exhorruit ad hostem accedere, sed ab propinquis discedere formidauit, retardatus inimicissimis eorum amoribus, in quãtas, quam incredibiles ærumnas superesse coactus est? Vbi ergo liberiorem eum putas in vinculis tyranni, & carcere, ex quo aditus illi patet ad immortalitatem, an propinquorum in sinu, vnde cursus illi tam beatus intercluditur; quã miserum illi fuit in prolixas calamitates, flagitiosam senectutem reseruari? quis porrò eũ infestius oderat Tyrannus, qui in beatam lucẽ emittere, an amicus, qui in misera retinere cupiebat? à quo tum vulnerabatur atrocius lictoris ferro, quo vinceret, propinquorũ charitate qua periret? Eum ego liberum putem, qui sic tenebatur irretitus, aut amicos illos, à quibus in perniciem iuuenis insidiosa vis parabatur? non appellabitur ille inimicus, qui corpus vinculis subiecerit? præstantiorem illi tollebant libertatem; qui opimam hæreditatem auerterit? Inuidebant illi immortalem, qui tormentis membra cruciarit? istorũ crudelitas carnificum superauit immanitatem.

Audete hic vos dicere; naturam hominis euertis, cùm è vita tollis amicitiam, cum qua vnà vitam interficis, vosne id obiicere ausi estis, qui tam inimici estis omnium, vt quos præ cæteris amare vos simulatis calamitosissimo odio prosequamini? videte quam humanius hominis naturam institutã, ego insidiosam crudelitatem omni aperta vi nequiorem esse pronuntio, si quod certamen huiusmodi contra virtutem occurrerit, acriter dimicandum: Si vel ipse pudor, si natura, si blanditiæ sese obtulerint, strenuè repellendas puto, acerbitatem in animo nullam, constantiam verò & fortitudinem requiro. Iustum est odium quod necessitas imperat, sanctum quod præscri-

scribit virtus, diuinum quod è cęlo delapsum illhic admirabiliter exarsit, quo hominum vitam violari expostulatis. Sed per vos sit illecebris obducta, sit amoribus occecata, sit exagerata virtutibus, scilicet amicitiæ pręsidio teget illa sese; in congressu generosa stabit, & robusta; ab teterrima seruitute, maximisque periculis sua se constantia vindicabit.

Peroratio.

Id si ita est, quod quidem magnificè satis demonstratum est, vt quos in amicis falsò numeramus, eos inimicos verè patiamur, per quos cum optimis rebus præstantissimisque, tùm animo maximè atque libertate spoliemur, quamobrem hortamur vnumquemque nostrum, vt se contra hostes in tantæ periculo rei defendere velit, quisquamne est adeò vecors, qui impressum animo sensum libertatis oppresserit, seseque offerre iniuriis voluntarius velit, quam ab eis iusta offensione subducere. Quapropter si quid hic aggrediar, suscipiā partes doloris potius quam ingenij, querelæ quam necessitatis, quodque vnū semper in vita faciendum obiicitur, humanæ cōditionis infelicitatem deplorabo. Sic enim reperio quoquo mentem & oculos intentus ad aperio circumsessam hominum vitam atrocissimis hostibus, itaque illorum fraudibus oppetitā, vt quaqua parte se dederit, per eos quiescere aliquādo, & secura esse non possit. Conflata est enim in exitium nostrum capitalis quædam conspiratio, premimur vndequaque omni ambitu cingimur, tota rerum in nos vniuersitate pugnamur.

Quæ copiæ Deus immortalis! quam vasta illa & insolens hostiū multitudo! hanc enim ex omni suo dominatu, vbi, vbi vrget natura describit: veniunt in hanc pugnam quæcumque in lucem hanc veniunt: non cæli, non sydera, non quæ ipsis continentur vel mundi membra, vel principia securos esse nos sinūt: quidquid viget, sentit, intelligit, si non cælo receptum est, aduersatur, quibus autem armis instructa se offerunt, ò incredibilem pugnæ apparatum! minus ego quidem Acinacem barbarum, aut gladiatoriam sicam, quā istorum tela pertimescam: pugnant enimverò pulchritudine, copia, voluptate: his animum vulnerant, quia placent, cruentant, quando deliniunt: interimunt dum oblectant. Quamquam tolerabilia sunt ista, quia foris pugnāt, & quoniam apertè inuadunt, vel refelli possunt, vel caueri.

Quid quod in ipsis visceribus gliscit intestina coniuratio? Nam vt modò carorum illecebras suauitatesque amicorum, & omnem illam externam cladem prætermittam, quanto id acerbius, quod in tanta inimicorū atrocitate & copia neminem vllus vnquam seipso deteriorem passus est inimicum. Enimverò quid opus est aduectitia bella cogitare? Introspicite vos ipsos, nulla sui parte quisquam ab insidijs vacat, irruimus singuli nostram in perniciem, in animum oculi, omnisque lasciuia sensuum periculosè confligit, grassatur in ijs videlicet natura lenocinans, helluatur in animo succum & sanguinem virtutis, appetitione, studio, voluptate mentem, ac consilium extinguit, hoc est hominem homine spoliat, diuinam in eo particulam obruit immortalem illam, qua licet, interficit hac strage quid inferri potest inimicus.

Veruntamen erigite animos bona spe, eo bello nonnisi volens expugnatur, vincit quisquis superare voluerit: sit licet iniuriarum acerba ferocitas, innumerabilis acies, præceps ac temerarius furor, in hac tamen tanta tamque horribili calamitate firmiora nobis præsidia superi comparauerunt. Nimirum allapsus est cælo triumphalis Imperator, cuius auspicijs felicia bella gereremus. Multa dies est, ex quo ille præclari certaminis dux & auctor signo collato cælestem gladium hominibus porrexit, vosque ad necessarij belli constantiam excitauit admirabiliter profectò, neque enim potuit deploratis rebus, ac perculsis firma pax & æterna, nisi diuturno atrocissimoque bello comparari. Itaque fuerat prouidendum, vt quemadmodum hominum debilitata virtus mutuis amicitijs, & molli pace languerat, eadem excitato subinde dissidio & perspecta inimicitiarum necessitate acueretur. Quid enim est aliud gladium misisse in terras, quam salutaris odij disciplinam mundo intulisse? vestigasse absconditas amicitiæ fraudes, ac nefarias cuiusque in caros, in parentes, in seipsum consilia patefecisse, corroborauisseq; mortalium animos, & in adulantis naturæ lenocinia virtutis dexteram armauisse? Enimvero exerendus est hic mucro, & qua se hostis obtulerit fortiter distringendus: Instat illecebrosa sodaliū multitudo, teq; iam

illectum consuetudine capit, captum irretit officio, interitum suis cupiditatibus constringit. Hic verò signatuus es, audendum alacriter mihi crede, & Christiano vulnere sæuiendum abrumpenda inquam inimica sodalitas, nec emissione modò vsus diffuenda leniter, sed aperta, & aspera defectione discindenda.

Quid si complexus inter & oscula domesticus proditor familiarem sicam intendat? excipies credo gratulabundus hanc plagam, & quia inauratus est mucro tute illi vltro confodiendum obijcies? perijsti miser in primis: accepisti legem à natura, vim vi repellere propera non eris necessaria crudelitate sceleratus. Quid quod tibi etiam alienis prœliis erudito, tecum ipse sæpè certamen inductum est? Tui nempe te oculi, tui sensus cogitationesque te oppugnant, non alio duce, conscio, adiutore belli nefarij, quam teipso. Iterum occidisti, nisi te viceris: aude & mucronem in te conuertere, exculpendus iste est oculus à quo peris, dum deperis, peruadendi intimi sensus, cogitationesque sunt tuæ, totus denique qua ipse tibi infensus es, diuino gladio configendus.

Quid exhorrescis ad hanc aciem delicatè? nescis quam ille felici honestoq; ictu conuulneret, grauiora sanat hic gladius vulnera quã infligat, cruentat atrociter, sed medetur, vincit gloriosè, dum fodicat, quam validè hostem interficit, tam admirabiliter triumphat. Quid tu mihi horribilē Manlij securim ostentas? quid exitiabilem Marij sicam, aut conuersum in extremum vulnus Catonis insani pugionem? quid imbutos partim domestico, partim peregrino sanguine Cęsarem gladios? Proh furiosam carnificinam se se iugulantium Lanistarum! quam fortiores illi, qui celestem in se feliciter gladium conuertere laborant! fasti in recensendis illorum triumphis vix celebrandis anni sufficiunt, in ijs omnis ætas, sexusque gloriatur.

Sed nihil est tamen fœminis admirabilius, quæ viris sæpè fidentiores in hunc gladium alacres irruerunt: qualis illa, cui cùm septem liberi necarentur, præfuit singulorum Carnificinæ, & gratulata est felicitati Felicitas. Num ipsa ante hoc debuit naturam gladio debellasse, quam suorum membra filiorum lictoris ferro subijceret. Quid innumerabiles alij, cùm ab ijs rebus animum abducebant, disiungebantque à corpore, nonne id agebant, vt quoniam quidem non cogerentur ab alijs, certè à seipsis consuescerent mori; quippe animum vincere, moderari naturæ, libidinem repudiare illecebras amicorum contemnere, sensuum alacritatem extundere, voluptates aspernari, sunt hæ diuinæ militiæ præclara certamina, triumphalesq; victoriæ. O vindicem humanæ gladium libertatis! ò pacis restitutorem sempiternæ! Ille ille corroboratæ consuetudinis laqueos inextricabiles explicat, nexus dissoluit, inueteratæ necessitudinis abrumpit officia seruitutum, tum vbi amorum in nobis innumerabilem depastus est aciem, pacem animo reddit, omni iucunditate vitæ dulciorem. O beatam & diuinæ menti proximam mentem! eam quæ ab rerum omnium desideriis abducta, non iam alienis obligatur amoribus, non sui ipsius cupiditatibus tangitur, angi certè illa non potest, quæ nullo frui desiderat, dolere quæ non extimescit, spoliari, quæ soli contingere potest Christiano. Iactet se ingenuam Stoicorum Porticus ambitiosa, liberam Academia nobilis contestetur. Tenentur ambę ipsa opinione & insolentia sui, honoribus seruiunt mancipatæ, ancillantur famę & nomini.
Vnis nobis ad integerrimam licet
libertatis gloriam aspirare.
O pacem omni bello-
rum attrocitate.
quærendam!
ò diui-
nam
amicitiam omnium odio re-
rum & ab alienatio-
ne concilian-
dam!

QVI SIC ODIT, BENE AMAT.

EXER-

EXERCITATIO SEXTA.

TRIVMPHVS ELOQVENTIÆ,

Siue

ARS TRACTANDORVM ANIMI Affectuum.

PROOEMIVM.

VANTVS sit in permouendis affectibus Eloquentiæ dominantis Triumphus, vel ex eo colligitur, quòd illam Reginam flex animam vocet Cic. Miratus est enim vates ad lyram egregius humano generi tantam fuisse confidentiam, vt alius alium audendi quasi præstantia superaret. Hercules terrarum infimos recessus atque inferorum penetrauit: Typhis aceruo lignorum tenui vitam commisit ac salutem: Dædalus negata mortalibus via volucrum iter habuit: sed hæc fabularum plenissima, quid hodie meritò habent admirationis? Ephesiæ Dianæ templum, Mausoli Regis monumentum, Iouis Olympici simulacrum, cætera orbis miracula tàm à nobis eliciunt admirationem, quam extorquent; quæ tamen singula si rectè velumus interpretari, vehementer Eloquentiæ laudibus, ac virtuti concedunt. Nam cùm in istis res creatæ cogantur, hominumque industriæ pareant, animum ipsum Orator liberum atque diuinitatis ad similitudinem quandam expressum cogit arbitratu suo, atque versat, qui cæteroqui aduersus cruciatus omnes ferrum ac facem inuictus stare potuisset. Sit igitur hac instructus facultate diuinitatis cuiusdam instar Orator, qui tempestates in hominum animis excitare possit ad arbitrium, ac sedare, hac opem tulere supplicibus eloquentes, excitauere iacentes dedere salutem, liberauere periculis, retinuere vagos in ciuitatibus, triumphauere in iudiciis, plausum tulere in foro, transuersos egere vi sua iudices, in circulis, in corona, in congressibus, fremitus, plausus, eiulatus, lacrymas excitauere; hac vicerunt, hac regnarunt, hac triumpharunt, hac cœlum non tantùm tetigerunt: hanc pertimescebat Macedo multis metuendus, hac Tullius Catilinæ furentis vocem & animos, Curioni felicem memoriam, Hortensio respondendi facultatem, eripuit, huius, quod caput est, vi quadam diuina excitati, ad criminum odium mortales, prius ad facinora quæque proiecti, vitam sanctiorem adamarunt.

Quare cum in eo consistat Eloquentiæ Triumphus, & vim aliquam animus adferat, siccus Orator nunquam cœtus hominum tenebit, nec mentes alliciet, aut voluntates, quò voluerit impellet, qui non affectuum, quasi ventorum habenas dare nouerit, aut restringere. Igitur, ex mente D. Augustini, de Doct. c. 13. Probet Orator, vt instruat: delectet, vt teneat: moueat, vt vincat.

LECTIO I.

Motuum necessitas.

ETsi votis omnibus expetendum esset, sic institutos homines à natura comparatos esse, vt statim atque virtutem intelligūt, ad eam pronis voluntatibus, animisque ferentur: quia tamen pars eorum non minima cum tragici Medęa, meliora quidem videt, probatque, deteriora pierumque sequitur; fit, vt post illustratam veritatis, & æquitatis facibus intelligentiam, talium animis ardorem & stimulum subdamus, vt illa vi grauiore reluctantes licet, ac inuitos, ad eam pertrahamus.

Non alicubi melius quam 1. de Orat. Cic. num. 17. partis huius necessitatem ostendit, dum ait. *Omnes animorum motus, quos hominum generi natura tribuit penitus pernoscendi, quod omnis vis, ratioque dicendi, in eorum qui audiunt mentibus, aut sedandis, aut excitandis, exprimenda est.*

Neque Stoici perturbationes damnarunt in homine, sed eas quæ de mentis tranquillo statu cum aliquo scelere, ac vitio deiiciunt hominem, excedduntque rationis terminos; Virgilio corporeas pestes. Stoicis πάθήματα. Atque vt videmus in ęgrotis obtenebrari mētem, & animi lumen imminui, ob vitiosos, & corruptos humores: ita è corporis contagio ne mentem volebant splendoremque rationis inobscurari. Tunc ait sapienter D. Ambr. cap. 1. de Iacob. Motibus eius imposuit regale mentis imperium Deus, vt omnes sensus motusque hominis eius vigore, ac potestate regerentur.

Adde quòd vir diuinæ mentis Aug. 9. de Ciuit. cap. 5. *In disciplina nostra, non tam quæritur, vtrum plus animus irascatur, sed quare irascatur, nec vtrum sit tristis, sed vnde sit tristis: nec vtrum timeat, sed quid timeat. Irasci enim peccanti, vt corrigatur: Contristari pro afflicto, vt liberetur: timere periclitanti, ne pereat, nescio vtrum quisquam sana consideratione reprehendat.*

Non alia mens Quintil. fuit, & sensus, licet versaretur in ea Repub. quæ vt ex vnius Imperatoris voluntate arbitrioque pendebat, ita maximam Oratoribus motuum ciendorū facultatem adimebat. *Hoc est*, inquit ille lib. 6. Inst. 2. *quod dominatur in iudicijs, hoc eloquentiæ regnum, hoc non docet litigator, hoc libellis non continetur.* Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius sit, in id omnem industriam, ingenijque vires conferat, sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, & ingrata sunt; adeò velut spiritus operis huius, & anima est in affectibus.

PVNCTVM I.

Definitio.

LIcet nunquam Orator magnus & grauis, cùm iratum aduersario Iudicem facere vellet, hæsitauerit, ob eam causam, quod nesciret, quid esset Iracundia, feruorve mentis, aut cupiditas puniendi doloris, ait Tull. 1. de Orat. num. 220. tamen laboris & operæpretium puto paucis aperire quomodo definiant atque partiantur hos animorum motus Philosophi.

Multi diuersa de concitationibus animorum scribunt; placet inter cæteros Christianus Orator, qui lib. 6. de vero cultu. cap. 17. Iuncto currui similis facit, in quo moderando summum rectoris officium est, vt viam nouerit, quam si tenebit, licet quam concitatè ierit, non offendet: sin autem errauerit, licet placidè, ac leniter eat, aut per confragosa vexabitur, aut per præcipitia labetur, aut certè, quò non opus est, deferetur. Sic cursus ille viæ, qui affectibus velut equis pernicibus ducitur, si rectam viam teneat, fungetur officio. Metus igitur & cupiditas, si proijciantur in terram vitia fient: virtutes autem, si ad diuina referantur.

Quam mentem, & doctrinam à Platone mutuatus videtur, qui rotas esse dixit quatuor, quibus animus noster, quasi currus ab appetitu, velut equo pertractus, impellitur; cui ratio tanquam auriga doctus insidet, ac nonnunquam inhibet, alias transuersa, in deuia, ac spinas mordentes agitur.

Quod idem 6. de Rep. pub. diuerso licet genio repetit, cùm affectibus variorum animalium partes hominibus inditas asserit. Tenet enim fama Promætheum, cum hominem fingeret, portiones captas ex singulis elementis,

tis, sed & animalium motus, & mores eidem impressisse, videlicet timorem Leporis, Vulpis calliditatem, Pauonis ambitionem, Tygridum feritatem, Leonum iracundiam. Quibus subscribit Claudianus de 4. Consulatu Honorij:

—— cùm conderet artus
Nostros æthereis miscês terrena Prometheus,
Distribuit partes animæ, sedesq; remouit.
Iram sanguinei Regio sub pectore cordis.
Protegit imbutam flammis, auidamq; nocēdi,
Præcipitemq; sui; rabie succensa tumescit:
Contrahitur tepefacta metu: cumque omnia secum
Duceret, & requiem membris vesana negaret,
Inuenit pulmonis opem, madidumque fluenti
Præbuit, vt tumidæ ruerent in mollia fibræ.
At sibi cuncta petens, nil collatura cupido,
In iecur & tractus imo compulsa recessit.
Quæ uelut immanes reserat dum bellua rictus,
Expleri pasciq; nequit: nunc verbere curas
Torquet auaritia: stimulis nunc flagrat amorum:
Nunc gaudet; nunc mæsta manet; satiataq; rursus
Exoritur, cæsaq; redit pollentius Hydra.

Zoroastres altæ mentis Philosophus, illas alis comparauit. Omninò quasi pennis aues, ita affectibus homines ad destinatos cursus rapiuntur: Et hos quidē alij velut egregios virtutum administros faciunt: alij abiecto rationis gubernaculo, eosdem dominos impotentes, & crudeles experiuntur.

Verùm sublatis Peripateticorum ludicris, propriam motuum definitionem ex Aristotele repetamus, qui vel ipsorum hominum intimos sensus videtur penetrasse, sic igitur vniuersim illos finit 2. Rhetor. cap. 1. ἔστι δὲ τὰ πάθη, δι' ὅσα μεταβάλλοντες, διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἕπεται λύπη καὶ ἡδονή. Affectus illi sunt, quorum vi sic auditorum animi, voluntatesque mutantur, vt aliud quam ante de rebus propositis, iudicium ferant: ex quibus ferè dolor & voluptas consequuntur. Tullius agens pro Ligario sic Cæsaris animum commouit, vt quam attulerat in Senatum sententiam de morte contra Ligarium scriptam in scheda, commutauerit.

Alij clariorem hanc definitionem tradunt, vt magis Oratori conuenientem. Affectus est animi quidam impetus, quo ad appetendum, auersandumque aliquid vehementius, quam pro quieto mentis statu, impellimur. *Probationes enim*, ait Fabius lib. 6. Institut. cap. 3. *efficiunt sanè, vt causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus præstant, vt etiam velint, sed id quia volunt credunt quoque.* Nam cum irasci, fauere, odisse, misereri cœperunt, agi iam rem suam existimant. Et sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor: ita omnem inquirēdæ veritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus, æstu fertur, & velut rapido flumini obsequitur: ita testes & argumenta quid egerint pronuntiatio ostendit; commotus autem ab Oratore iudex quid sentiat, sedens adhuc, atque audiens confitetur. Quam ob rem homines aduersus amicos nostros, aut hostes in iudicio reiicimus, ne impulsu odio sentiant contra nos. Atque vt est apud Plut. in rebus gestis Philippi damnatus, nescio qui sētentia Philippi, qui dum causa ageretur, dormitabat, ab ipso dormiente Philippo, ad excubantem prouocauit: sic ab irato iudice rectè prouoces, ad eundem pacatum, & ab insano ad sanum, qui ne tunc quidem in sua causa iudex est idoneus.

Secūdum alios, Affectus est animi sentientis ex alicuius rei bonæ, vel malę opinione nata commotio, vnde constat eius obiectum esse vel bonum, quod sequimur, vel malum, quod fugimus.

PVNCTVM II.

Numerus Affectuum.

Memini Platonem in Theæteo commemorare eas Affectiones, quæ nomen habent, multas esse, quæ nomine carent, infinitas. In Thimæo sex referre voluptatem, & dolorem tanquam principia, quibus accedunt metus, & audacia, spes, & ira: 1. de legibus quemlibet nostrum vnum esse, sed duos habere consiliarios, contrarios illos quidem, & amentes, voluptatem & dolorem. Quarum causa faciamus omnia, vel sequuti voluptatē, vel dolorem veriti.

Censent aliqui vnum esse dumtaxat affectum, eumque amorem, quod effici videtur posse ex illo Diui Augustini. *Amor meus pondus meum*, quasi solo amoris nutu, ac pondere raperemur.

Qui meliori methodo distribuerunt, quatuor veluti fontes aperiunt Affectuum: circa bonum, spem & gaudium: circa malum, tristitiam & metum. Quod ex mente Trismegisti Christiani dictum est, qui 1. de consol. Phil. Metr. 7. sic mentem suam aperit.

Gaudia pelle,
Pelle timorem,
Spemq; fugato,
Nec dolor adsit.

Et quemadmodum venti quatuor præcipui, Eurus ab ortu, Notus ab occasu, Auster à Meridie, Boreas à Septentrione perflant, Ita quatuor perturbationes esse voluerunt, Voluptatem, Dolorem, Spem, Timorem, quarum concitatione omnes in animo procellæ, tempestatesque oriantur.

Qui numerum Affectuum ex Philosophiæ fontibus repetunt, duodecim illorum species assignant. Cùm enim duas potissimum facultates atque potentias, alteram θυμοειδῆ ἐπιθυμητικὴν alteram; & illam quidem Iræ, hanc cupiditatis sedem, ac domicilium, constituamus. Et ista rursus id quod simpliciter bonum est, tãquam proprium, ac naturale obiectum aspiciat: illa verò obiectum quod arduum est, atque difficile: malum autem graue, atrox, & acerbum contempletur, ex illis duabus potentijs, ac veluti fontibus duodecim omninò perturbationes, sex à cupiditate, sex item ab ira proficiscuntur, & emanant. Nam Cupiditas, vel naturali quodam motu inclinatur in bonum, vnde Amor: vel in illud vehementius fertur, si absens, ex quo Desiderium enascitur, vel in eo iam præsenti, iamque parto acquiescit, vnde Gaudium oritur; quibus alii tres Affectus opponũtur; vel enim eadem cupiditas auertitur à malo, & statim Odium amori contrarium animum subintrat: quod malum si absit grauius, detestatur, ac refugit, vnde Fuga; si præsens malum sit dolore contrahitur, vnde Tristitia, vel Dolor erumpit.

Irascibilis appetitus bonum malumve arduum, & difficile, intuetur; si contra malum præsens malo consurgit, impetu, cietur Ira ad illud depellendum, vel incitatiorem hunc impetum frænat, atque moderatur, ex quo Lenitas, vel Mansuetudo; vel malum futurum aggreditur, si vinci putetur posse ex quo Audacia; sin minus idem vehementius refugit, ex quo Timor: vel ad bonum futurum aspirat, ac tendit, si consequi se posse sperat, vnde Spes: vel ab eodem excidit, ex quo Desperatio.

Preter has animi perturbationes primarias numerantur & aliæ, sed quæ ad superiores facilè reuocari possunt. Nam Zelotypia, & Gratia ad Amorem referuntur, Æmulatio ad Desiderium; Misericordia & Inuidia, ad Dolorem, Admiratio ad Lætitiam, Verecundia, ad Dolorem: Admiratio ad Lætitiam: Verecundia, & Reuerentia ad Timorem: Indignatio denique ad Iracundiam. Sunt igitur perturbationes XII. de quibus hic nobis est agendum.

PVNCTVM III.

Diuisio.

QVam magis Oratorum propriam iudicamus motuum partitionem, sequimur, cum eloquentiæ magistris, qui diuidunt illos in πάθη, quos rectè dicimus Affectus, & ἤθη mores magè placidiores; & hi quidẽ lenes suauiter influunt; illi verò vehementes citato quodam impetu vibrantur; hi dolorem moderatum imprimunt, mites atque compositi; illi velut iracundiæ satellites, & administri concitatius exiliunt, qui licet in timorem plerumque degenerent, & lenes securius tractentur, tamen amplificationibus sunt adhibendi, quia πάθος vehemens vt procella, incensum vt fulmen, incitatum, vt torrens, causas eripit è manibus, & cum rapidè fertur nullo modo sustineri potest, imperat.

ἦθος verò come, iucundum ad naturam, ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; quare bonitate commendatur, vtpotè sonans quiddam mite, placidũ, blandum, amabile, & iucundum. Illud truculentum & atrox, proindè minus diuturnum, vt magis violentum, & circa Odium, Irã, Metum, Inuidiam, Miserationem totum penè versatur; istud in Amore, Lætitia, placidioribusque affectibus occupatur: illud denique Tragediæ similius claudit confirmationem, istud Comœdiæ vicinius tota videtur Oratione spargendum vincit.

Nõ omittimus tamen admonere per hanc vocem ἤθη apud Rhetores, & Poetas præcipuè

cipuè significari morum imitationem, vndè & Ethopeiæ nomen acceperunt. Duobus enim modis affectus tractari possunt, & incendi Auditorum animi; vel cùm ea capita quærimus, quæ motum animo possunt imprimere, atque id veluti præ nobis ferimus: alias dum in minus facere videmur, sed tamen velut per cuniculos agimus, dum Orationem irati, metuentis, amantis, cupientis imitamur; verba, cogitationes, preces, vota, querelas, desideria, contentiones, pro natura cuiusque affectus, personæ, vel rei, vel quempiam eiusmodi motu concitatum describimus, & quæ fecerit, dixeritue, sic exponimus, vt affectus ab audiente induatur. Sentio enim mihi lacrymas exprimi, non solùm cùm argumenta dolendi proponit aliquis, & attollit Orationem, sed etiam cùm alium tali affectu permotum repræsentat. Sic lugeo cum Didonis miserabile fatum lego, dùm Vlyssis labores, & id genus alia, audio.

PVNCTVM IV.

Qua ratione Orator permouere possit.

SIt hæc prima, necessariam esse morum probitatem, aut innocentis vitæ existimationem ad bonos motus in pectoribus hominum, excitandos. Quis enim se permittat ijs, quos sceleribus inquinatos videt? quid commodè cum aliis gerat, qui seipsum regere non potest? quis ait Ambrosius è cœno fontem? quis ab aqua turbida potum petat? quis vtilem alienæ causæ iudicet, quem videt inutilem vitæ suæ? sine hac virtutis commendatione, histrionem aget, non Oratorem. 2. Offic. cap. 2.

II. Conditionem, & Orationem dicentis esse tam potens animorum incitamentum, vt & illi plurimùm faueat ætatis cana maturitas, cui honor, & imperium ipsius naturæ calculo videtur attributum.

III. Eadem perturbatione incitatum esse debere eum, quam parat in altero mouere. Quòd omnis commotio vi quadam incitet animum; quòd à simili procreetur simile; sic vehemens in Oratore motus nunquam frigus in animis Auditorum pariet; frigus item dicentis, Auditorem nunquam inflammabit. Nō solùm igitur sublimen & incitatam oportet esse Orationem, sed etiam enitendum, vt eos in se motus Orator sentiat, quos aliis imprimere volet. *Neque fieri potest*, affirmat Tull. 2. de Orat. num. 189. *vt doleat is qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vt ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus, quos Orator adhiberi volet iudicio, in ipso Oratore impressi esse, atque inusti videbuntur*. Vt enim nulla materies est tam facilis ad exardescendum, quæ nisi ad moto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est, tam ad comprehendendam vim Oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Totum hoc negotium verbo concludit Senec. epist. 98. *A faciente discendum, quid faciendum sit*.

Quod vt Orator euincat, non agere debet quasi rem alienam, sed assumere parumper illum dolorem histrionis instar, aut Roscii, qui cùm ex aliquo grauiore actu personam deposuit, flens adhuc egreditur. Animus igitur velut à sensibus erit auocandus, rerumque absentium imagines ita repræsentandæ, vt eas cernere oculis, ac præsentes habere videamur. Hominem queror occisum, tùm omnia quæ in re accidisse verisimile erit, in oculis habenda sunt; percussor ille, atque sicarius ardens, & totus ignis erumpet subitò, expauescet circumuentus; expallescet deprehensus, exclamabit anxius, rogabit supplex, fugiet concidet, expirabit.

Hac in parte memoria dignum quod Agellius lib. 7. cap. 7. Polum histrionem Athenis aliquando fecisse, memorat, qui Electram Sophoclis acturus in theatro, parentis afflictæ lugubrem habitum induit, è sepulchro filij nuper extincti tulit ossa, vrnam ac cineres amplexatus, omnia veris, non coactis, & fictitijs, sed spirantibus lacrymis, sic impleuit, vt ex fabula, verus dolor eruperit.

PVNCTVM V.

De personis quæ mouendæ sunt.

MAximi faciat Orator naturam, & dignitatem eorum perspectam habere, qui-

Qui meliori methodo distribuerunt, quatuor veluti fontes aperiunt Affectuum: circa bonum, spem & gaudium: circa malum, tristitiam & metum. Quod ex mente Trismegisti Christiani dictum est, qui 1. de consol. Phil. Metr. 7. sic mentem suam aperit.

Gaudia pelle,
Pelle timorem,
Spemq; fugato,
Nec dolor adsit.

Et quemadmodum venti quatuor præcipui, Eurus ab ortu, Notus ab occasu, Auster à Meridie, Boreas à Septentrione perflant, Ita quatuor perturbationes esse voluerunt, Voluptatem, Dolorem, Spem, Timorem, quarum concitatione omnes in animo procellæ, tempestatesque oriantur.

Qui numerum Affectuum ex Philosophiæ fontibus repetunt, duodecim illorum species assignant. Cùm enim duas potissimum facultates atque potentias, alteram θυμώδη ἐπιθυμητικὴν alteram; & illam quidem Irę, hanc cupiditatis sedem, ac domicilium, constituamus. Et ista rursus id quod simpliciter bonum est, tãquam proprium, ac naturale obiectum aspiciat: illa verò obiectum quod arduum est, atque difficile: malum autem graue, atrox, & acerbum contempletur, ex illis duabus potentijs, ac veluti fontibus duodecim omninò perturbationes, sex à cupiditate, sex item ab ira proficiscuntur, & emanant. Nam Cupiditas, vel naturali quodam motu inclinatur in bonum, vnde Amor: vel in illud vehementius fertur, si absens, ex quo Desiderium enascitur, vel in eo iam præsenti, iamque parto acquiescit, vnde Gaudium oritur; quibus alii tres Affectus opponũtur; vel enim eadem cupiditas auertitur à malo, & statim Odium amori contrarium animum subintrat: quod malum si absit grauius, detestatur, ac refugit, vnde Fuga; si præsens malum sit dolore contrahitur, vnde Tristitia, vel Dolor erumpit.

Irascibilis appetitus bonum malumve arduum, & difficile, intuetur; si contra malum præsens malo consurgit, impetu, cietur Ira ad illud depellendum, vel incitatiorem hunc impetum frænat, atque moderatur, ex quo Lenitas, vel Mansuetudo; vel malum futurum aggreditur, si vinci putetur posse ex quo Audacia; sin minus idem vehementius refugit, ex quo Timor: vel ad bonum futurum aspirat, ac tendit, si consequi se posse sperat, vnde Spes: vel ab eodem excidit, ex quo Desperatio.

Præter has animi perturbationes primarias numerantur & aliæ, sed quæ ad superiores facilè reuocari possunt. Nam Zelotypia, & Gratia ad Amorem referuntur, Æmulatio ad Desiderium; Misericordia & Inuidia, ad Dolorem, Admiratio ad Lætitiam, Verecundia, ad Dolorem: Admiratio ad Lætitiam: Verecundia, & Reuerentia ad Timorem: Indignatio denique ad Iracundiam. Sunt igitur perturbationes XII. de quibus hic nobis est agendum.

PVNCTVM III.

Diuisio.

QVam magis Oratorum propriam iudicamus motuum partitionem, sequimur, cum eloquentiæ magistris, qui diuidunt illos in πάθη, quos rectè dicimus Affectus, & ἤθη mores magè placidiores; & hi quidẽ lenes suauiter influunt; illi verò vehementes citato quodam impetu vibrantur; hi dolorem moderatum imprimunt, mites atque compositi; illi velut iracundiæ satellites, & administri concitatius exiliunt, qui licet in timorem plerumque degenerent, & lenes securius tractentur, tamen amplificationibus sunt adhibendi, quia πάθος vehemens vt procella, incensum vt fulmen, incitatum, vt torrens, causas eripit è manibus, & cum rapidè fertur nullo modo sustineri potest, imperat.

ἦθος verò come, iucundum ad naturam, ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; quare bonitate commendatur, vtpotè sonans quiddam mite, placidũ, blandum, amabile, & iucundum. Illud truculentum & atrox, proindè minus diuturnum, vt magis violentum, & circa Odium, Irã, Metum, Inuidiam, Miserationem totum penè versatur; istud in Amore, Lætitia, placidioribusque affectibus occupatur: illud denique Tragœdiæ similius claudit confirmationem, illud Comœdiæ vicinius tota videtur Orationẽ spargendum vincit.

Nõ omittimus tamen admonere per hanc vocem ἤθη apud Rhetores, & Poetas præcipuè

cipuè significari morum imitationem, vndè & Ethopeiæ nomen acceperunt. Duobus enim modis affectus tractari possunt, & incendi Auditorum animi; vel cùm ea capita quærimus, quæ motum animo possunt imprimere, atque id veluti præ nobis ferimus: alias dum in minus facere videmur, sed tamen velut per cuniculos agimus, dum Orationem irati, metuentis, amantis, cupientis imitamur; verba, cogitationes, preces, vota, querelas, desideria, contentiones, pro natura cuiusque affectus, personæ, vel rei, vel quempiam eiusmodi motu concitatum describimus, & quæ fecerit, dixeritue, sic exponimus, vt affectus ab audiente induatur. Sentio enim mihi lacrymas exprimi, non solùm cùm argumenta dolendi proponit aliquis, & attollit Orationem, sed etiam cùm alium tali affectu permotum repræsentat. Sic lugeo cum Didonis miserabile fatum lego, dum Vlyssis labores, & id genus alia, audio.

PVNCTVM IV.

Qua ratione Orator permouere possit.

Sit hæc prima, necessariam esse morum probitatem, aut innocentis vitæ existimationem ad bonos motus in pectoribus hominum, excitandos. Quis enim se permittat iis, quos sceleribus inquinatos videt? quid commodè cum aliis gerat, qui seipsum regere non potest? quis ait Ambrosius è cæno fontem? quis ab aqua turbida potum petat? quis vtilem alienæ causæ iudicet, quem videt inutilem vitæ suæ? sine hac virtutis commendatione, histrionem aget, non Oratorem. 2. Offic. cap. 2.

II. Conditionem, & Orationem dicentis esse tam potens animorum incitamentum, vt & illi plurimùm faueat ætatis cana maturitas, cui honor, & imperium ipsius naturæ calculo videtur attributum.

III. Eadem perturbatione incitatum esse debere eum, quam parat in altero mouere. Quòd omnis commotio vi quadam incitet animum; quòd à simili procreetur simile; sic vehemens in Oratore motus nunquam frigus in animis Auditorum pariet; frigus item dicentis, Auditorem nunquam inflammabit. Nō solùm igitur sublimen & incitatam oportet esse Orationem, sed etiam enitendum, vt eos in se motus Orator sentiat, quos aliis imprimere volet. *Neque fieri potest*, affirmat Tull. 2. de Orat. num. 189. *vt doleat is qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vt ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus, quos Orator adhiberi volet iudicio, in ipso Oratore impressi esse, atque inusti videbuntur*. Vt enim nulla materies est tam facilis ad exardescendum, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sit nulla mens est, tam ad comprehendendam vim Oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Totum hoc negotium verbo concludit Senec. epist. 98. *A faciente discendum, quid faciendum sit*.

Quod vt Orator euincat, non agere debet quasi rem alienam, sed assumere parumper illum dolorem histrionis instar, aut Roscii, qui cùm ex aliquo grauiore actu personam deposuit, flens adhuc egreditur. Animus igitur velut à sensibus erit auocandus, rerumque absentium imagines ita repræsentandæ, vt eas cernere oculis, ac præsentes habere videamur. Hominem queror occisum, tùm omnia quæ in re accidisse verisimile erit, in oculis habenda sunt; percussor ille, atque sicarius ardens, & totus ignis erumpet subitò, expauescet circumuentus; expallescet deprehensus, exclamabit anxius, rogabit supplex, fugiet concidet, expirabit.

Hac in parte memoria dignum quod Agellius lib. 7. cap. 7. Polum histrionem Athenis aliquando fecisse, memorat, qui Electram Sophoclis acturus in theatro, parentis afflictæ lugubrem habitum induit, è sepulchro filij nuper extincti tulit ossa, vrnam ac cineres amplexatus, omnia veris, non coactis, & fictitijs, sed spirantibus lacrymis, sic impleuit, vt ex fabula, verus dolor eruperit.

PVNCTVM V.

De personis quæ mouendæ sunt.

Maximi faciat Orator naturam, & dignitatem eorum perspectam habere, qui-

quibus motum aliquem perturbationis imprimere voluerit: intereſt enim multum noſſe quos ad motus facilem difficilemq; naturam quiſque habeat. Vix idea & cogitatione comprehendas, quanta ſit animorum diſſimilitudo. Aliorum ſic natura languet, vt ad commiſerationem molliſſimi ſint, ad iracundiam frigidiſſimi. Hic quid æſtus faciat?

Alios iracundia ſic efferat, vt è caute lacrymas facilius quàm ex eorum oculis elicias. Quid proderit fletus lugubris Oratoris?

Quibuſdam ex educatione miſera tantis ſtupor acceſſit, vt ad omnem animi ſenſum videantur obduruiſſe. Quid hic adferat motus?

Quoſdam arctior contemplatio naturæ, aut voluntario iudicio ſuſcepta vitę ſeueritas, auſterioſque diſciplina ſic obfirmat, vt teneriores animi motus, vel leuiſſimo ſenſu pudeat experiri. Ad Areopagum remittendi.

Itaque quàm difficile ſigillatim omnia perſequi, quę in eam rem dici poſſunt, tàm neceſſarium arbitramur hanc infinitam varietatem ad aliquot fontes, & ſumma veluti genera reuocare. Ac primùm ille regionum ſpiritus animalis, magnam pro ſua varietate morum, & ſtudiorum in animis diſſimilitudinem ingenerat. Vt enim in plantis, ac metallis; ſic in moribus humanis euenit, vt multiplices habitus, patriique ſoli cupiditates ſequantur. Sunt populorum, ſexuum, ætatum, conditionumque varii motus, & affectiones; Ambitioſos ſplendida magis afficient: capientur graues eruditis, ac ſeriis rebus: pueri, & adoleſcentes lætis, atque hilaribus: mulieres exemplis, & hiſtoriolis.

Francorum Indoles.

Gallorum natura candida, & aperta, niſi vitiis, & virtutibus perſonam imponere diſcat.

Amor natalis ſoli excelſiſſimus, cuius abſentiam ferre diutius non poſſunt, niſi quos anguſta fortuna ſæuaque neceſſitas, ſuſtentandæ vitæ curis ſic implicat, vt aliorum ſtudiorum obliuiſcantur.

Humanitas in externos tàm propenſa, vt neminem, quem virtus commendauit, peregrinum, aut hoſpitem putet.

Libertatis tenax, inimica faſtus, quæ ſi dominatum ames, ſeruitutem erubeſcat.

Comitas, ſuauitaſque morum in familiari conſuetudine temperiem aeris, & ſerenitatem imitatur: mihi cultius vſquam, nihil ad amœniores vrbanitatis lautitias exquiſitum magis, in geſtu, cultuque corporis, in habitu oris intrepidi, in facetus, & hilari iocandi facultate; niſi quandoque iuuenes improuido quodam impetu, atque incauto, nouaque libertate iocandi notos, ignotoſque laceſſerēt. Ad hæc inconſulti riſus, oſtentatio inepta, libidinum affectata ſecuritas, vis denique inter ſe irrequieta per varios, & multiplicis tumultus erumpens.

Nullum amant ſtudium ardentius, quàm honoris, & gloriæ: teſtis illa felicitas ingeniorum, quæcumque ſtudia capeſſere velint, & generoſus impetus animorum, quorum vim in armorum conflictu, non ſecus ac fulmen aliquod nationes exteræ pertimeſcant.

Nihil luctuoſius quàm quod inter patriæ viſcera tantus nobilium in tuenda fama, vel fundendo ſanguine bacchatur furor, vt leuiſſimis iurgiis, ioco nonnunquam innocenti, ſæpè etiam vaniſſima captandæ famæ cupiditate, vſque ad funeſtas familiarium clades, & orbitates accendantur.

Hiſpanorum Indoles.

Natura varietatis amans Gallis oppoſitam eſſe voluit Hiſpanorum Indolem. Illis læta quædam hilaritas melioris impetus ſanguinis diffunditur, non magis ad candorem morum, quàm ad vitæ iucunditatem, & ſuauiſſimi cōgreſſus delicias. Iſtis aduſtus ſanguis ad ſubtilitates acuit ingenium, erudit ad tegenda conſilia, ad patientiam indurat, ad grauitatem tollit, & ad auſteritatem componit. Hinc illa pompa verborum, magnifica eorum facinorum prædicatio, quam ne paupertas quidem, aut generis obſcuritas deprimat. Profunda ſunt illorum ingenia, nata ad contemplationem rerum diuinarum, & humanarum: ſed tamen apud eos humaniorum pretia litterarum iacent; non aliam opinor ob cauſam, quàm quia carent ea ingenii amœnitate, qua politioris litteraturæ cultus effloreſcit. In illis eſt incredibilis patientia militaris diſciplinæ, vigiliarum, Inediæ, famis: mirabilis eorumdem in ſuſceptis conſilijs conſtantia, armorum peritia, ſeruitutis odium, imperandi cupiditas.

Germa-

Germanorum Indoles.

Candida Germanorum indoles, facilis ad imperantium nutum & obsequium, in litteris capessendis laboriosissima, si quidem improbo labori responderet ingenij felicitas. Auida peregrinandi gens,& morum externorum, dùm se recipit simulatrix,ac retinens. Ignota ferè apud eos perfidia, ignota plerumque libido, ignota scelerum immanitas, magna fides, candor & verecundia, etiam in viris; pacem & arma colere ex æquo norunt; vix ad tumultus concitantur, sed commotos semel longa tempestas exercet. Illic ingeniosissima manus artificum metalla per subtilissimum artificium ducentium, argumento est TYPOGRAPHIA, quam, vt & nitrati pulueris inuentum Germaniæ debent vniuersi.

Italorum Indoles.

Italorum altæ, & ad gubernationem validæ mentes, ad omnem fortunam idoneæ, rerum omnium capaces, mirifica industria, laboris patiens, facileque se, vti spes occurrit lucri, ad humilima demittens, artificio potius,quàm natura,astu,quàm imperio viuunt, seu vitia, seu virtutes sequantur. Suspiciosi sunt vt qui maximè: atque vt ipsi nihil temerè, sine consilio nihil moliuntur, ita ex suo more alios æstimare solent, obseruant nutus oculorum, verborum apices examinant, gestusque corporis & studiorum indè opinionem diligentissimè colligunt. Faciles sunt ad offensionem, difficiles ad iniuriarum obliuionem, tecti ad vindictam, quam vt persequantur plerique sub specie amicitiæ perpetuum odium exercent.

Regionum status, & Rerumpub. mores.

Non minoris est momenti animaduertere sedulò, quis in quibusque Regionibus status, & ratio gubernationis obtineat,vt ad Rerumpubl. mores suam Orationem vir eloquens accommodet. Quatuor sunt præcipua genera publicæ rei gubernandæ. Monarchia dùm ad vnum pertinet summa Imperij. Democratia, seu status popularis, in quo sorte Magistratus diuiduntur. Oligarchia,vbi paucorum est ex censu dominatus. Denique Aristocratia,siue Optimatum ditio,in qua Magistratus non ex censu, aut sorte, sed ex dignitate datur. Constat singulis varios fines esse propositos, quorum discrimen, non absimilem morum varietatem inducit. Finis enim Democratiæ Libertas: Oligarchiæ, paucorum diuitiæ: Aristocratia autem ea spectat, quæ ad disciplinam, & honesta instituta pertinent: Finis denique regni, Regis ipsius est Maiestas,atq; custodia, ob publicum ciuium amorem, & vtilitatem.

In eodem Reip. statu spectandæ sunt temporis, & rerum inclinationes, quæ quantum affectus mutent, probat vsus & experientia sæculorum exemplis confirmata. Nam aliter inter bellicos tumultus affecti sunt homines, ac dum in ipso sinu & gremio pacis conquiescunt. Alios motus, & animorum species concipiunt, dùm duriori premuntur imperio: alios cùm imperantium indulgentia parendi in subditis mitigatur obsequium.

Ætatis cuiusque mores.

Iuuentutis.

Iam si ad variàs hominum ætates descendas,quantam in illis dissimilitudinem morum reperies? magna vis cupiditatis in Iuuentute, magnus æstus,præcipuè circa voluptates corporis mutabiles, ac fastidiosas: ægrotantium hæc fames ac sitis, quæ quàm celeriter accenditur, tam facilè satietati, fastidioque adhærescit.

In hac ætate dominatur Iracundia, quòd honoris studio elati Iuuenes iniuriam ferre nullam queant, quò fit vt facilè, dùm læduntur, excandescant,impetuque sanguinis ebullientis ad vltionem rapiantur.

Victoriam, quia blanditur animis, opinione excellentiæ mirificè diligunt, pecuniam verò contemnunt, quia egestatem, & inopiã, vndè illius pretium ducitur, nondum experti sunt.

Creduli quia nondum decepti, omnia in melius interpretantur, quia mala vitiaque plerumque ignorant.

Spe atque expectatione rerum magnarum se sustentant, adeoque idoneos se præbent, qui decipiantur, vt illecti magnificentia suæ spei in fraudes adducantur.

Iuuenes honestate potiùs, quàm vtilitate du-

ducuntur; hinc est quod amicitias sanctius colant, & iucundius, quòd liberaliores, quòd verecundiores esse soleant.

Iuuenes fortem gerunt, ac virilem animum adeoq; generosi sunt, & magnanimi; tùm quia spe plurimum pollent, tùm quia vehementes habent ad iram impetus: Quorum alterum timorem adimit; alterum confidentiam auget: facit iracundia ne quid timeant, spes vt sibi præfidant, maximisque se rebus, quod est magnanimitatis, dignos arbitrentur.

Iuuenes quia cæteros innocentia sua metiuntur alienę calamitatis sensu facilè flectuntur ad misericordiam, rati, quorum miserentur, innocentiam meliori fortuna dignam esse.

Iuuenes faceti sunt, proni ad iocos, & sales, in quibus est erudita contumelia: iniurias porrò cùm inferunt, non tam æstu malitiæ, quàm contumeliæ studio rapiuntur.

Senectutis mores.

Huic ætati sese debilis Senectus opponit, cuius proindè mores facilè ex ijs, quæ de Iuuentute dicta sunt, interpretari licet. Itaque in senibus refrigescente sanguine cupiditates quidem deferuescunt calore iuuentutis accensæ, sed in emortuis veluti cineribus voluptatum, mirum quanta lucri auiditas recalescat.

Neque verò penitus illi quidem oppressas habent iracundiæ flammas, vt non efferant sese facillimè, sed ita debilitatas, vt imbecilliter ardeant. Vires enim sensim cum vita expirant, cuius quidem idcirco retinentissimi sunt, nec facilè quemquam, si naturam consulas, cupidiorem vitæ reperias, quàm senem: adeò vt insatiabilis amor vitæ, quem ipse fugientis lapsus acuit, egestate vehementer, vti solet, cupiditatem inflammante.

Inclinante iam ætate suspiciosi fiunt homines, quia increduli: increduli, quia periti: timidi item, quia frigidi, & ideò malæ spei, quia timidi: pusillanimi verò, quia debiles; id circo queruli, & risus, ac iocorum inimici: prudentes quidem, sed minus fortes: prouidi, sed illiberales; temperantes, sed remissi: loquaces, quia præteritarum rerum, quarum memoria viuunt, recordatio, plurimum habet voluptatis.

Virilis ætatis mores.

Media duas inter istas ætates virilis ætas intercedit, ac proindè ex vtraque temperata; habet enim moderatas cupiditates, nec in citatas nimium, nec languentes: quorum vitium alterum est Iuuentutis, Senectutis alterum: Non terretur immodico metu, non effertur vehementius æstu præfidentis audaciæ, lucri studium, honoris cupiditate temperat. Denique si iuuenilis pariter, ac senilis ætatis vitia remoueas, laudes, virtutesque coniungas, consummatam virorum ætatem conflaueris.

Circumstantiarum Contemplatio.

Atque hos quidem motus variæ ætates hominum progenerant, si natura nullis aduentitijs, vel externis viribus corrupta, vel emendata, sese totam exerat. Verùm non leuiter aberraret si quis iuuentum, aut virorum mores, senumque, cùm mitiri vellet, aliud ab ætate spectaret nihil. Etenim præter eos fontes variorum affectuum, quos aperuimus, adhibenda est diligens contemplatio fortunæ, educationis, vsus, imò & temporis ipsius, atque adeò valetudinis. Quis enim nescit pauperum mores, ac diuitum, tametsi ętas eadem sit, longissimè inter se discrepare? Imò vt eadem sit, non modò ætas, sed & fortuna, quantum mutationis in studijs, & amoribus facit, vel cœli temperies, vel honestæ, aut prauæ disciplina educationis, vel affecta valetudo aliter, atque aliter? Imò quod mirabile est, ipsa constitutio aeris, ac tempestatum natura.

Ex quo intelligis, quanta sagacitate pollere debeat Orator, quam non leuiter esse Philosophiæ moralis, ac naturalis, aliarumque artium fontibus aspersus, vt tantum rerum varietatem, quas vel sigillatim internoscere difficillimum est, coniungat, implicit, interseque connectat, vt earum rerum omnium intelligentia, velut face quadam prælucente descendat in intimos Auditoris affectus, atque eius mentem penitus introspiciat. Hæc fuit mens, hoc studium, & industria, Ciceronis, qui 2. de Orat. num. 186. sic de se loquitur. *Equidem cùm aggredior ancipitem causam & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaq; versor, vt odorer quàm saga-*

sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid velint, quò deduci facillimè posse videantur.

PVNCTVM VI.

Fontes communes diuersorum affectum.

PRimum petitur ex habitu, & oris forma, valetque ad omnes penè affectus, qualis est ille motus commiserationis apud Virgil. 10. Æneid. Vbi triumphat magni ducis Aeneæ pietas Lausum morientem deflentis.

At verò vt vultum vidit morientis, & ora
Ora modis Anchisiades pallentia miris
Ingemuit miserans grauiter, dexterāq; tetēdit?
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.

Cuius loci vsus in eo positus est vt diligenter inuestiges, quis sic habitus oris, & corporis. Motum affert irati hominis: Erit armata ferro manus, micantes oculi, supercilium minans. Misericordiam conciliat pallidum os, vultus pendens ac demissus, facies confecta macie. Scilicet omnes perturbationes ex effectis cognoscuntur, quæ relinquuntur in corpore, & nascuntur è causis, quæ quidem maximè, in hominis vultu eminent.

II. Locus ducitur ex moribus, & studijs, quorum varietas, varios motus creat, sic à studio virtutis miserationem mouet. Poeta 2. Aen. Apostrophe plena conquestionis, qua excitatur Misericordia in Troianos, Odium in Græcos, Indignatio in Deos:

Ilicet obruimur numero: primusq; Chorœbus
Penelei dextra Diuæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus, iustissimus vnus
Qui fuit in Teucris, & seruantissimus æqui.

Contra verò moueri solemus Inuidia, & indignatione si quid improbis feliciter cedat.

III. A fortuna, qui locus aptissimus est ad iracundiam. Est illa Didonis in Aeneam plenam contumeliarum Oratio, plena querelarum, furoris, indignationis, & amentiæ 4.

Terq; quaterq; manu pectus percussa decorū,
Flauentesq; abscissa comas, Pro Iupiter, ibit
Hic, ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Nō arma expedient, totaq; ex vrbe sequētur?
Diripientq; rates alij naualibus? Ite,
Ferte citi ferrum, date vela, impellite remos.

Et 7. Aen. Indignationis.

Exulibusne datur ducenda Lauinia coniux?

Valet ad obtrectationem. Tam gloriosam Italis, quàm Troianis contumeliosam habet Orationem Numanus apud Virg. 9. Aen. qua notat istorum ignauiam, dum illorum virtutem prædicat:

Non pudet obsidione iterum, valloq; teneri
Bis capti Phryges, & morti prætēdere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt?
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?

IV. Ab ætate, hinc acerbæ commiserationis & luctus doloris indices super Marcellum prius extinctum, quam posset virtutum flores, ac fructus speratos edere. 6. Aen.

Heu miserande puer, si qua fata aspera rūpas,
Tu Marcellus eris, manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores, animamq; nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere.

Senilis etiam ætas per se miserationem mouet, indignationem, iram & contemptum; quis enim non indignetur, si videat senem iuueniliter exultantem?

V. A patria, facibus iracundiæ æstuans Aeneas Helenam interficere meditatur, quæ Palladis ad aras, vt ad Asylum confugerat. 2. Aen.

Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.

VI. Ab imbecillitate sexus, hinc pudor sæpius, & verecundia enascitur. Totus ad pudorem inijciendum compositus est Tarchontis sermo, res Aeneæ perditas reficere cogitantis, & Tyrrhenos suos ad bellum contra Camillam acuentis. 11. Aen.

Fœmina palantes agit, atq; hæc agmina vertit?
Quò ferrum, quidue hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaq; bella,
Aut, vbi curua choros induxit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula mensæ.

VII. A communione sanguinis, & affinitate Parentum, Coniugum, Liberorum, Amicorum; nam timoris illud est. 2. Aen. Qui vir fortis & intrepidus fuerat Aeneas inter densos armorum globos, & confertas acies, fumantesque faces, & ferrum, iam vir pius horret, tremitq; dùm subit recordatio calamitatis, quæ vt Priamo, sic Anchisæ patri contingere potuit:

Et me quē dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, neq; aduersō glomerati ex agmine Graij.
Nūc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensū, & pariter comitiq; oneriq; timentē.

Illud

Illud verò stuporis, ibidem, de morte Priami:

Obstupui: subijt cari genitoris imago,
Vt Regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem.

VIII. A loco excitatur Commiseratio. Sic pius Aeneas amicum deflet nudum, in arena sepultum & indefletum in ignota terra iacere. 5. Aeneid.

O nimium Cœlo, & Pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena!

Tùm Indignatio sequitur ad visa Hectoris spolia, ad visos currus, quibus miserandum in modum raptatus est, ad visum Priamum supplices manus tendentem coram Achille. 1. Aeneid.

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumq; auro corpus vendebat Achilles.
Tùm verò ingentẽ gemitũ dat pectore ab imo
Vt spolia, vt currus, vtq; ipsum corpus amici.
Tendentẽq; manus Priamũ cõspexit inermes.

Subit Aemulatio & Inuidia;

Fortunate senex hæc inter flumina nota.

Quid religio loci, si sacer est, quàm multos parit affectus?

IX. A tempore cuius diuturnitas spectari debet, aut breuitas, aut commoditas, vel quæ abest, vel quæ contemnitur; Item religio cui tempus aliquod destinatur.

X. A causis cur aliquid factum sit, aut toleratum; parit enim amorem pro patria fortiter oppetita mors: indignationem communis clades occidentis imperij ob vnius hominis auaritiam. Et quidem validissimus est motus, qui ex causis eiusmodi concitatur.

XI. A modo quos res aliqua fit aut geritur, vt puta cùm describitur genus mortis, aut instrumenta suppliciorum, ad aggerandum crudelitatis odium, quare est illud non minus Oratoris quàm Poetæ. Virgil. Mezentii sæuitiam subijcit in odium miseros diros complexu non ad solatium, sed ad longùm dolorem cruciantis. 8. Aen.

Quid memorem infundas cædes, quid facta tyranni
Effera? Di capiti ipsius, generiq; reseruent.
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis
Componens manibusq; manus, atq; oribus ora,
Tormenti genus & sanie, taboq; fluentes
Complexu in misero: longa sic morte necabat.

XII. Ab imagine, cùm quis sibi fingit amici vultum absentis, aut demortui filij, quod plurimum valet ad dolorem, vel aliqua eiusmodi spectra, & monstra describit, quæ per se terrorem ingenerant. Martial. in Zoilum lib. 12. 38.

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læsus;
Rem magnam præstas Zoile si bonus es.

Sic Vatinium Velleius lib. 1. cap. 7. depingit, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenij, adeò vt animus eius dignissimo domicilio inclusus videretur.

XIII. A similitudinibus rerum naturalium, quæ plurimum valent ad effectus Commiserationis qualis est illa Virgilij de morte adolescentis Euryali 9. Aen. à flore succiso.

Voluitur Euryalus Letho, pulchrosq; per artus
It cruor, inq; humeros ceruix collapsa recũbit:
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Languescit moriens, Lassoue papauera collo
Demisere caput, pluuia cùm fortè grauantur.

PVNCTVM VII.

Commutandorum motuum methodus.

Mirum quantum intersit vt probè temperentur affectus. Nam quemadmodum nolim esse, vt plurimùm nimios motus, acres & vehementes, nisi si poscere causa necessariò videbitur: Ita neque discedi statim à motu nolim, sed versari in omnes partes affectum in aduersarium. Neque est vlla temperatior illa, in qua Orationis asperitas humanitate conditur, remissior grauitate, & contentione firmatur: cuius rei causa, cùm partim copulata est, tùm etiam in eo, quod non eadem indoles omnium est, sed vt in conuiuio alios acres cibi iuuant, alii suauibus delectantur; ita quisque ad affectum quemque pronior. Alius ab ira facilius aufertur, quoniam natura iracundus, alius aduersus Misericordiam infirmior; quosdam Inuidia torquet, alios facilius Metu concusseris, quia Formidolosi; temperabis & suauibus acres, acribus moderatos, & Iræ miserationem, misericordiæ Amorem, aliumue affectum subiicies. Quarum omnium clara sunt & obuia Cicer. exempla. 1. in Verr. dùm nefarii facinus Siculum hominem in crucem agentis, amplificat. Et quia res esse videbatur eiusmodi, quæ benè continuum ardorem de posceret, affectus tamen identidem mutatos obseruare licet.

Com-

Commiserationem mouet, num. 161. *Cadebatur virgis in medio foro Messalæ ciuis Rom. Iud. cùm interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem crepitumq; plagarum audiebatur, nisi hæc* : CIVIS ROMANVS SVM.

Indignationem subijcit illa graui exclamatione. *O nomen dulce Libertatis! ô ius eximiũ nostræ Ciuitatis! ô lex Porcia, legesq; Semproniæ! ô grauiter desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ Tribunitia potestas! Huccine tandem omnia reciderunt?*

Tùm eidem concitat Inuidiam, num. 166. *Homines tenues, obscuro loco nati nauigant, adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderant.*

Iram accendit, num. 168. *Sed quid ego plura de Gauio, quasi tu Gauio tùm fueris infestus, ac non nomini, generi, iuri ciuium hostis?*

In Flacci defensione concitat Inuidiam, nu. 94. *Quid ego de epistolis Falsidij, aut de Deciani sensu tamdiu disputo? de salute omnium nostrum, de fortunis Ciuitatis, de summa Reip.*

Metum, nu. 99. *Cùm tabellæ vobis dabitur Iud. non de Flacco dabitur, dabitur de Indicibus, auctoribusq; conseruandæ Ciuitatis, dabitur de omnibus bonis Ciuibus, dabitur de vobismetipsis, dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. Non iudicatis hac in causa de exteris nationibus, non de socijs, de vobis ac vestra Rep. iudicatis.*

Commiserationem, num. 202. *O nox illa, quæ penè æternas huic vrbi tenebras attulisti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur. Cùm ego te Flacce cœlum, noctemq; contestans flens flentem obtestabar, cùm tuæ fidei optimæ & spectatissimæ salutem vrbis, & ciuium commendabam. Tu, tu Flacce per tot communis exitij nũtios cepisti, tu inclusam in litteris Reip. pestem deprehendisti, tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me, & ad Senatum attulisti. Quis tibi quemquam bonum putaret vnquam non salutem, verùm honorem denegaturum.*

Inuidiam & Miserationem simul, 104. *Flaccum quidem Iud. si, quod omen Dij auertant, grauis iniuria afflixerit, nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris pœnitebit semper ita sentiet, talem se animum, & nominis dignitatem, & dignitati suæ, & patriæ debuisse.*

Eandem motuum varietatem obseruat in Muren. & Milon. Iram, num. 90. Misericordiam, 93. Indignationem, Iram, & Miserationem permixtas, num. 104.

Hac in re triumphat vbique Virgil. 4. subirata Dido exorditur à grauissima exprobratione, (auctor,

Nec tibi Diua parens generis nec Dardanus
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hircanæq; admorunt vbera Tygres;
Nũ fletu ingemuit nostro? nũ lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?

Excipit eiusmodi motum Desperatio:

His mediũ dictis sermonem abrũpit, & auras
Ægra fugit, seq; ex oculis auertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere, suscipiũt famulæ, collapsaq; membra.
Marmoreo referũt thalamo, stratisq; reponũt.

Postmodum conciliatur amor in Reginæ, ad Annam Oratione.

Anna vides toto properari littore circum,
Vndiq; conuenere, vocat iam carbasus auras
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
I soror, atque hostem supplex affare superbũ.

Post aliqua misericordiam mouet:

En quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadũq; petã cõnubia supplex?

Deinde flammas Iracundiæ concipit:

Terq; quaterq; manu pectus percussa superbũ,
Flauentesq; abscissa comas proh Iupiter ibit
Hic ait, & nostris illuserit aduena regnis?

Succedit Imprecatio grauior:

At bello audacis populi vexatus, & armis
Finibus extorris, complexu auulsus Iuli
Auxilium imploret, videatq; idigna suorum.
Funera, nec tùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Tantùm valet ad permouendos audientium animos variorum affectuum iterata sepè mutatio.

DE SINGVLIS AFFECTIBVS.

PROOEMIVM.

QVONIAM, vti diximus, duo sint primarij fontes è quibus omnes animi perturbationes manant, pro eo ac boni, vel mali imago aliter atque aliter offertur ad appetitum, tractanda sunt ea primò quæ ad concupiscibilem spectant, cui bonum & malum obijcitur, vel quatenus præsens est, aut absens. Sex autem numeramus Amorem, Odium, Desiderium, Fugam, Gaudium, postremò Lætitiam.

LECTIO I.

De Amore.

VT primus inter affectus est Amor, & motuum princeps, ita de illo primùm agendum est, diuino suauiter impellente spiritu, qui plectra Poetarum aptè temperat, & doctè parat Oratores ad eloquentiam: in quo sicut in reliquis animi commotionibus tria tractanda nobis erunt; vnum, quibus modis excitetur Affectus alterum quibus reprimatur; tertium quibus notis describatur quod est proprium Poetarum.

PVNCTVM I.

Diuisio. Definitio.

AMorem esse multiplicem notum est. Naturalis est rerum sensu carentium ad absolutam sui perfectionem decursus atq; propensio, lapidis & ferri deorsum, ignis sursum: ferrum magnes amat, electram palea, sic deinceps in rebus, in quibus sympathiam videas. Claudianus:

Et lapides suus ardor agit, ferrumq; tenetur
Illecebris, rigido regnant in marmore flammæ.

Animantium Amor satis patet:

—— Genus in terris hominumq; ferarumq;
Et genus æquoreum pecudes pictæq; volucres
In furias ignemq; ruunt

Ad hanc rem pulchrè Philosophus, Natura Amore consistit. Elementa licet æmulis ferantur incursibus, se diligunt. Ne noceant sibi recedunt in remota, vt occasionem rixæ deuitent, malunt loco cedere, fugere, quàm vincere, ne repugnent. Ignis omnium acerrimus vltrò ne pugnet, exulat, fugit ferè nostrum orbem ne vicina vilædat, sed remota fouear. Terra humillimo libenter gaudet loco, vt imperturbatum æthera relinquat. Aqua gratissime decedit & sidet, vt terram conspicuam cœlo liberet ignem secutum. Ipse natura dulci omnia copulauit amplexu: nectit imprimis elementa amica qualitate, stellarum cohærens in cœlo, volucrum examine in æthere, armenta boum in pratis, greges pecuduin in montibus, cateruas ceruorum in nemoribus, turmas ferarum in syluis amatorius quidam spiritus cogit.

Amor rationis, humanæ mentis seu voluntatis est in rem bonam, quatenus bonam, propensio; vt cùm quis amore virtutis ducitur, aut scientiarum.

Amor amicitiæ qui vocatur, mutuus est, neque tàm perturbatio dici debet, quàm virtus, quæ vt habet eximia commoda, eaque plurima, sic rara est admodum, inuentuque difficilis: quòd ad stabiliendam veram amicitiam requirantur homines numeris omnibus absolutissimi, scilicet constantes, candidi, simplices, immunes ab suspicionibus, prudentes, expertes iracundiæ, & reliquarum animi pestium; quare permirum est Thebanos, vt refert Athenæus, integram amantium cohortem reperire potuisse, quam sacram appellabant: Amoris huius vtilitatem viderunt Spartani.

tani, qui ante pugnam Amori, quòd in eo plurimum repositum esset auxilii, sacra faciebant: Cretenses quoque per deuinctos amicitia viros operabantur sacris, quòd amore superos plurimum putarent delectari.

Porrò inuenta, & exculta amicitia est ad subsidium malè affectæ naturæ, vt quod vni amicorum deest, aut in videndi sagacitate, aut in habendi copia, in omni vitæ munere, seu facultate, id ab amico suppeditetur, contra ab amico rependatur; Quod amicitiæ præsidium de cœco, & claudo expressit Epigramma:

Insistens cœco graditur pede claudus vtroq;
Quo caret alteruter, sumit ab alterutro.
Cœcus namq; pedes claudo gressumq; ministrat
Et claudus cœco lumine pro pedibus.

Est igitur Amor ex Aristot. 2. Rhet. cap. 4. Affectus quo volumus alteri quæ bona sunt, idque eius qui diligitur, non nostri causa, & in illis rebus comparandis pro virili elaboramus.

PVNCTVM II.

Incentiua Amoris.

Causas Amoris satis apertè declarat ipsa definitio, cuius duæ partes assignantur, quibus tota vis eius, & natura continetur. Altera est, vt eius vnius gratia, quem amore prosequimur, bona velimus, vel vera, vel saltem quæ bona esse credimus, non propter vtilitatem propriam. Nam vt monet Cic. 1. de na. Deor. n. 122. *Carum ipsum verbum est Amoris, ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum. Prata, & arua & pecudum greges diliguntur, isto modo, quod fru us ex eis capiantur. Hominum caritas, & amicitia gratuita est.*

Amicitiæ veræ faciem, & simul illius ab insana cupiditate discrimen proponit D. Ambr. 3 Offic. vlt. *Nihil ipse commodi tui causa inhonestum putas, non enim vectigalis est amicitia, sed plena decoris & gratiæ. Virtus est enim amicitia, non quæstus, quia non pecunia quæritur. Sed gratia, nec licitatione pretiorum; sed concertatione beneuolentiæ.*

Ad quam speciem addit Cassiod. l. de Amicitia. *Quid sit vera amicitia nondum nouit, qui vult aliam esse mercedem, quàm ipsam. Vita enim corporis pro amico ponenda est, & nihil eorum negandum, quæ licent.*

Altera vt nequaquam voluntate clausum illum Amoris sensum teneamus, sed pro viribus vbicumque sese facultas, & occasio dederit eundem reipsa probare conemur. Nam vt benè Plautus in Trinum Act. 2. Scen. 4.

Nequam illud verbum est, bene vult, nisi qui benè facit.

Si quidem vt non vulgaris notæ vir pronunciauit, sola voluntas cadauer est, qualem animum & mentem in amicis ornandis affert Seneca, si factis & non inanibus verbis rem demonstraret ep. 9. *In quid amicum paro? vt habeam pro quo mori possim; vt habeam quem in exilium sequar; cuius me morti opponam, & impendam.*

Vt verò multa quæ in hanc rem dici possent omittamus, tria reperimus principia, quibus accendatur amor, Honesta, Iucunda, Vtilia, ex quibus enascitur.

PVNCTVM III.

Honesta. Virtus & Probitas I.

Non est adeo desperans aliquis, qui vel in rebus desperatissimis boni ratione non ducatur; etiam dùm Phædra se suspendit, Saguntini dum se igne absumunt, dùm Cassius & Brutus in ensem incumbunt, bonum illi omnes aliquod, scilicet ab molestijs liberationem, sequuntur. Cùm igitur nihil sit honestum, nisi quod cum virtute coniunctum est, quem optimis vitæ institutis, atque adeò omni virtute præditum dixeris, amabilem reddes. Hinc fit vt nemo bonus, fortitudine magnum, temperantia celebrem, iustitia summum, fide nobilem, liberalitate Regem, prudentia senem, non amet.

Quid Alexandri virtus, quantos vel in Dario sui amores excitauit? *Dij patrij primum mihi stabilite regnum: deindè si de me iam transactum est, precor ne quis Asiæ Rex sit, quàm iste, tàm iustus hostis, quàm misericors victor.* Curt. l. 4.

Vt verum sit quod piè docet Greg. Naz.

Orat. 2. nihil ad amorem fruendum studio virtutis esse opportunius. Corporum amores, quia rerum fluxarum sunt, fluunt quoque ipsi, non secus ac veris flores. Nam nec flamma consumpta materia remanet; sed vna cum re extinguitur, nec cupiditas marcescente fomite subsistit. At pudici & grati Deo amores, cùm rei stabilis, & firmæ sint, diuturniores etiam sunt, quantaque maior pulchritudinis species ipsis obijcitur, tantò etiam arctius, & secum & inter se rerum earundem amatores deuinciunt; hęc quippe superni amoris lex est.

Præclarè Tull. dùm Fonteio conciliat amorem à probitate vitæ, in eius defensione n. 30. *Frugi igitur hominem, frugi inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officij, plenum religionis, videtis positum in vestra fide, ac potestate: atq; ita vt commissus sit fidei, permissus potestati. Videte igitur vtrum sit æquius hominem honestissimum, virum fortissimum, ciuem optimum, dedi inimicissimis, atq; immanissimis nationibus, an reddi amicis; præsertim cùm tot res sint, quæ vestris animis pro huius innocentis salute postulent.*

Pro Cæcina verò facit vt reus ob virtutem non modò non condemnetur, sed commendetur potius, n. 102. *Quod si adimi ciuitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam tamen rationem omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum: prudentissimumque hominem summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, leuatum iniuria ciuem retinere possemus, quàm vti nunc cùm de iure ciuitatis nihil potuerit deperdere quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia & impudentia, qui huic ciuitatem ademptam esse dicat.*

Cur Tull. non id de se meritò fateatur, qui postquam Q. Cæcilium, nullas boni Oratoris, nec accusatoris innocentis partes sustinere potuisse multis probarit, se ob spectatam iamdudum virtutem, dignum fore profitetur, & eum cui hæc prouincia committi debeat. Sic autem sibi Iudicum animos demeretur. Diuinat. num. 72. *A nobis multos obsides habet populus Ro. quos vt incolumes conseruare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigilijsq; collectam: vt si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probauerimus, hæc quæ dixi retinere per populum Ro. incolumia, ac salua possimus: si tantulum offensum, titubatumq; sit, vt ea, quæ singulatim, ac diu collecta sunt, vno tempore vniuersa perdamus. Qua propter vestrum est deligere quem existimetis facillimè posse magnitudinem causæ ac iudicij sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate.*

II. *AEquitas.*

Quin etiam iuris & Aequitatis retinentes amantur ab omnibus. Hinc Ilioneus ille Troianorum Orator apud Virg. Regem suum Didoni gratum, & amicum reddere conatur, iustitia eiusdem pietate ac fortitudine pluribus dilaudata.

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior & armis.

Multis argumentis Roscium innocentem probare conatur Cic. sed eo præcipuè, quòd rusticæ vitæ daret operam, quam parsimonię, diligentiæ, iustitiæque magistram nominat. n. 75. *Qua in re prætereo illud quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere: vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis; sic nec omne facinus, in omni vita nascitur. In vrbe luxuries creatur, ex luxuria existat auaritia necesse est: ex auaritia erumpat audacia; indè omnia scelera, ac maleficia gignuntur: vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra est.*

Quem igitur amari vis ab alijs, iustum esse, & innocentem, probandum est eundem nemini nocere velle, non ex aliorum incommodis viuere; sed honestis artibus sustinere, tùm vitæ rationem, tùm dignitatis; est enim iustitia eiusmodi, & innocentia ad amorem efficax.

Ac ne de personis tantùm id dici putemus, amantur quæcumque virtutis, atque honestatis speciem aliquam præ se ferunt. Sic ab admirabilitate ipsius Eloquentiæ amorem nobilibus adolescentibus Crassus insinuat apud Tull. 1. de Orat. num. 30. Sic Miles strenuus Imperatoris amicitiam expetit; Sic Eloquentiæ studiosus libenter cum eo consuetudinem habet, quem in Eloquentia plurimùm excel-

lere

lere iudicat. Sic Tull. in epist. Appij beneuolentiam sibi charam esse ostendit, quòd esset homo nobilissimus; cuius opes & ingenium, affines & propinqui, sibi magno, vel ornamento, vel præsidio esse possent.

III. Modesta Pulchritudo.

Qui formæ pulchritudine conspicui sunt, vultuque redolent humanitatem, non solùm amore, verùm etiam veneratione, atque cultu digni iudicantur. Venustè Poeta bonus Stiliconem celebrans eum canit à puero, formosi vultus gratia, sanæ mentis indicia præbere solitum.

Iã tunc conspicuus, iam tunc venerabilis ibas,
Spondebatq; ducem celsi nitor igneus oris,
Mẽbrorũq; modus, qualẽ nec carmina fingunt,
Semidei. Claudianus.

Quod animi compositi decus, & ornamentum prædicatur in ijs omnibus, qui ad laudem nati videntur; Traiani dignitatem augustam Plinius Orator sic commendat, vt oris suauitate triumphatas veluti ciuium suorum mentes, captasque significet. Hoc enim est diserti hominis elogium. *Cuius lætissima facies, & amabilis vultus, in omnium ciuium ore, oculis & animo sedet.*

IV. Animi Nobilitas.

Est etiam aliud quiddam quod vehementer animos conciliat, nimirum certa quædam animi Nobilitas, & vigor sese in statu motuque prodentis; quæ dulci quodam amoris laqueo captam Didonem irretiuit, singularis humanitatis heroinam, vbi illam primùm in Troiano duce animaduertit. Nam plurimis eius ornamentis obstupefacta, quis ait, ad Annam sororem, & quantus ille vir est, quem ereptum ex vno is Pelagi ad nos appellere miramur.

Quem sese ore ferens? quàm forti pectore, & armis?

Quanta est in ore vultuque nobilitas? quanta lucet animi generosi grauitas? quàm expressa mentis celsitudo? quis ingenij laudati vigor ac indoles? sic amorem conciliat quid quid habet aliquid admirabilitatis.

Quæ licet omnia vera sint, & ille magnum præsidium habeat ad omnium beneuolentiam promerendam, in cuius vultu decus pingitur, & virtutis splendor elucet, vt fusè non magis, quàm eleganter Cic. dialogo de amicit. num. 18. & in Pison. 8 t. *Habet hoc virtus, quam ne de facie quidem nosti, vt viros fortes species eius, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet:* Videndum tamen est Oratori ne nimia virtutis commendatio, pro amore faciat inuidiam. Quotusquisque enim Athenis eximia virtute vir, & optimè de Rep. meritus non est ciuium suorum calculis, & Ostrachismo damnatus?

V. Comitas & Mansuetudo.

Inter alias virtutes haud scio an vlla plus momenti habeat ad tenendos hominum animos, penitusque capiendos, quàm ipsa comitas, atque facilitas morum; Ita iudicii Princeps Anton. 2. de Orat. *Ad conciliandam beneuolentiam in Oratore, lenitas vocis, pudoris significatio verborum comitas.* Iucundum & comem in omni consuetudine vitæ, facilemque dicit amabilem & gratum Ouid. 2. de arte.

Dextera præcipuè cæpit indulgentia mentes,
Asperitas odium sæuàque bella mouet.
Odimus Accipitrẽ, quia viuit sẽper in armis,
Et pauidum solitos in pecus ire lupos.
At caret insidijs hominũ, quia mitis hyrundo
Quasq; volat turres Chaonis ales habet.

VI. Innocens & simplex Vrbanitas.

Obseruantur in paucis qui in familiari conuictu non sunt vitiorum seueri censores, & molesti non indagatores curiosi, non malè pertinaces & iracundi, qui vel in se nonnihil liberius dici patiuntur, quin se quoque iocari consueuerunt, qui vrbanitate quadam, salis aliquid aspergere norunt, sine cuiusquam offensione. Quæ omnia quantam vim habeant ad infringendam summorum hominum auctoritatem, & ad petitiones aduersariorum eludendas si cum artificio fiant docet Tull. qui sæpius ea ratione causas è Iudicum manibus extorsit. Habes illius facetias contra Erucium pro Amerino, Fabricium pro Cluentio; Sext. Næuium, pro Quinctio: Sulpitium & Catonem pro Muræna, Clodium passim, quibus mirè beneuolentiam auditorum captauit.

Candor animi fuci expers amari plurimùm solet: quare diligimus eos qui nobi-

scum agunt nudè, & simpliciter quique sua, etiam, si quæ sunt vitia, aperiunt, satis enim significant, se & confidere, & insidiari nolle. Tull. hæc obseruat ad Attic. *Nihil mihi nunc scito tàm deesse, quàm hominem eum; qui cum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, vna communicem, qui me amet, qui sapiat, qui cum loquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam.*

Contrà dissimulatores, minusque apertos metuimus, primùm velut insidiosos, vt torpentem lacum, cuius nesciamus altitudinem: deindè odimus, quia dignos non esse nos arbitrantur, quibus sua consilia audeant committere, itaque de nobis non videntur optimè sentire.

VII. Constantia.

Etiam suas habet amoris illecebras Constantia; diligimus enim qui amicos rebus aduersis non deserunt, neque iis similes sunt qui:

—— Diffugiunt cadis
Cùm fæce siccatis amici
Ferre iugum pariter dolosi.

Ob eandem constantiam diligimus eos, qui absentes amant, neque ex eorum numero sunt, quorum amor est in oculis modò, de quibus Propertius.

Quantū oculis, animo tàm procul ibit amor.

VIII. Fidelitas.

Conciliat amorem ipsa Fidelitas, splendidè Cassiodorus l.2. ep.40. *Cunctis laudibus pretiosior fides, quàm diuina diligunt, mortalia venerantur. Nam inter mundi fluctuantes procellas, vndè se humana fragilitas contineret, si nostris actibus mentis firmitas non adesset? Hæc inter socios amicitiam seruat, hæc dominis pura integritate famulatur, hæc supernæ maiestati reuerentiam piæ crudelitatis impendit: Et si beneficium tantæ rei latius quæras, immutabilis fides est omne quod benè viuitur.* Quam Seneca ep.88. Sanctissimum humani pectoris bonum nominat, quæ nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio.

PVNCTVM IV.

De Iucundis Amorem conciliantibus.

INgens amicitiæ fructus ipsa Iucunditas, quam his verbis exprimit Seneca. De Tranquill. c.7. *Nihil æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis: quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minus, quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat; hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet.*

I. Amor.

Porrò inter iucunda statuo imprimis Amorem ipsum vtpote magnetem Amoris. Quid enim tàm insitum, quàm vt diligentem diligas? quid tam inolitum naturæ, atque impressum humanis affectibus, quàm vt eum amare in animum inducas, à quo velis amari? Peritè Tull. epist. ad Brutum 1. *Clodius Tribunus pl. designatus, valde me diligit, vel vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat; quod cùm mihi persuasum sit, non dubito quin illum quoque iudices à me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur: quam non respondere in amore iis, à quibus prouocere.* Plin. ad Traianum. *Habes amicos, quia amicus ipse es:* Neq; enim vt alia subiectis, ita amor imperatur: neque est vllus affectus tam erectus, ac liber, nullosque subiici iugo patiens, & dominationis impatiens, nec qui magis vices exigat; potest fortasse Princeps iniquè potest tamen odio esse nonnullis, etiamsi ipse non oderit: amari, nisi ipse amet, non potest.

Quare falluntur qui ad demerendos hominum animos ad philtra, & veneficas artes recurrunt. Eleganter Ouidius si mentem meliorem habuisset.

Fallitur Hæmonias si quis decurrit ad artes,
Datque quod à teneri fronte reuellit equi.
Non facient, vt viuat amor Medeides herbæ.
Mistaq; cum magicis mersa venena sonis.
Sit procul omne nefas, vt ameris, amabilis esto.

Cùm igitur amor nec velit, neq; valeat alio emi, vendiu pretio, quam seipso, explicandum erit quo sis animo, quam prono, quam beneuolo in eos, quos ad amorem concitare voles.

voles quid ipsorum causa pati, quid agere desideres. Ad mentem Cic. pro Balbo, cui Iudicum amorem conciliat, dum Cæsari charum, acceptumq; eum esse probat n.62. *Sed, si cæterorum hominum mētes nulla ratione placare volumus, vestros quidem animos confidimus, non Oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quàm minimam fraudem Cæsaris familiaritas valere debeat? cognouit adolescens: placuit homini prudentissimo in summa semper amicorum copia, cùm familiarissimis eius est adæquatus, in Prætura, in Consulatu Præfectum fabrum detulit. Consilium hominis probauit, fidem est complexus, officio, obseruantiaq; dilexit, fuit hic multorum laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum, quæ quidem si huic obfuerint apud vos non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.*

II. Bonorum & Malorum communitas.

Si quis ad amorem sui concitare velit aliquos, efficere debet vt existiment multa secum ijs habere communia; de iisdem lætari, in iisdem periclitari, in eadem esse præmiorum & laboris societate, eosdem amicos habere, eosdem inimicos: nam bonorum communio, aut malorum celeriter amicitiam contrahit. Cicero Milonem amabat, quod inimici sui Clodii, esset inimicus. Hac se ratione commendat Aeneas Euandro, eiusq; sibi beneuolentiam demeretur, quod Dauni hostem se profiteatur, quibus Euandrum sciebat inimicum 8. Aen.

Gens eadem quæ te crudeli Daunia bello
Insequitur, nos si pellant, nihil affore credunt,
Cur omnē Hesperiā penitus sua sub iuga mittāt.

Contra inuisi sunt amicorum inimici: Dido vehementius in Troianos commota, suos ad vindictam de illis repetendam quantocyus verborum facibus impellit. 4. Aen.

Tùm vos ò Tyrij stirpē, genus omne ferarum
Exercete odijs, cineriq; hæc mittite nostro
Munera, nullus amor populis, nec fœdera sūto,
Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos.
Nunc olim quocumq; dabunt se tēpore viros.
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas.
Imprecor, arma armis pugnent, ipsiq; nepotes.

III. Morum Similitudo.

Chari solent esse quos morum nobis similitudo commendat. Etenim melancholico gaudet subtristis, hilaris Hilari familiarius vti sole. Quod Ouid. de se testatur.

Temporis illius colui fouiq; Poetas
Quotque aderant Vates, tot rebar esse Deos.

Idem quoque de aliis studiis atque artibus dici conuenit.

Scilicet ingenij aliqua est concordia iunctis,
Et seruat studij fœdera quisque sui,
Rusticus Agricolā, Miles fera bella gerentē,
Rectorem dubia nauita puppis amat.

IV. Studiorum Similitudo.

Multò firmior erit illa semel excitata beneuolentia, si eorundem studiorum sint imitatores. Nam vt vulgò fertur, amoris quasi quædam mater nuncupatur Similitudo, & nescio quo beneuolentiæ sensu nos, cum iis natura coniungit, quos vel fortuna, vel studiorum voluntas nobiscum imitatione coniunxerit, quàm *ἰσότητα* Græci nominant, hoc est æqualitatem vitæ, seu similitudinem studiorum: hoc animaduertit Poeta solers, ac venustus Silius *Pal. l.7.*

Lucis idē auspiciū, ac patris, & cōmune duobus
Paupertas, sacro iuuenes Præneste creati
Miscuerunt studia, & cuncta tellure serebāt,
Velle ac nolle ambobus idem, sociataque toto
Mens æuo, ac paruis diues concordia rebus:
Occubuere simul.

Plinius Iun. l.7. ep.20. Sic ad Corn. Tacitum scribit, multa de studiis vtriusque præfatus. Quæ omnia huc spectant, vt inuicem ardentius diligamus, cùm tot vinculis animos, studia, mores fama suprema denique nos hominum iudicia præstringunt. Et Sidonius Apoll. l.7. ep.9. ad Aquilinum. *In similem familiaritatem præter hæreditariam prærogatiuam multifaria opportunitate compellimur: ætas vtriusque non minus vincla, quàm patria, vnus nos ludus exercuit, magister instituit, disciplina formauit.*

Amor igitur similitudinem studiorum, similitudo studiorum amorem parit, & alter ab altero mutuis accessionibus accrescit. Quod ita tamen intelligendum, cùm illa munerum similitudine damni nihil, aut incommodi fit; tùm enim homines ea similitudine coa-

lescunt, & quasi in velabro olearij, Plautus ait, consentiunt: at si hæc similitudo commodis officiat, amori inuidentia succedit. Vel cùm est aliqua fortunæ paritas inter amicos; Nam vix satis firma, aut vera pauperi cum opulento amicitia, licet magna sit morum, & studiorum similitudo. Quod apud Plautum ingeniosè exprimit bonus Senex Euclio, qui Megadoro locupleti, pauperis ipsius affinitatem deposcenti, in hæc verba respondet, in Aulularia, faceto satis Apologo.

Venit hoc mihi in mentem, Megadore, te esse hominem diuitem.
Factiosum, me item esse hominem pauperum pauperrimum;
Nũc si filiã locassim meã tibi, in mẽtẽ venit.
Te bouem esse, & me Asellum, vbi tecum coniunctus siem.
Vbi onus nequeam portare pariter, iaceam ego asinus in luto,
Tu me bos haud magis respicias, gnatus quasi nunquam siem,
Et te vtar iniquiore, & meus me ordo irrideat.
Neutribi habeam stabile stabulum, si quid diuortij fuat,
Asini me mordicibus scindant, boues incursent cornibus:
Hoc magnum est periculum, me ab asinis ad boues transcendere.

Pari iudicio 3. Tristium Ouid. Elegia 4. quempiam amicum monet, vti magnatorum consuetudinem, & amicitiam fugiat, veluti non innoxiam.

Viue tibi, quantumq; potest prælustria vita,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Nam quamquã soli possunt prodesse potẽtes,
Non prosunt, potius plurimum obesse solent.
Viue sine inuidia, mollesq; inglorius annos
Exige, amicitias & tibi iunge pares.

V. Fiducia.

Amamus eos qui nobis sua secretà communicant; Fiducia enim amorem vehementer conciliat. Seneca epist. 3. Tam audacter cum amico loquere quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo facit arcana, cum amico curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijs ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo coram amico retraham? quid est quare me coram illo non putem solum?

VI. Periculorum Similitudo.

Valet ad amorem Periculorum Similitudo, quæ aut iam obita fuerint, aut obeunda sunt: de obeundis quidem Plut. refert amore patriæ, & periculorum similitudine Epaminondam, & Peopidam inter se contra Lacedæmonienses conuenisse. de obitis verò simul periculis ex eo liquet, quod qui naufragium simul fecerunt, qui easdem in custodias dati, qui eandem seruitutem seruierunt, se plurimum amant. Clarum est de Deucalione deque Pyrrha. Fab. 7.

Deucalion lacrymis ita Pyrrã affatur obortis.
O soror! ò coniux, ò fœmina sola superstes,
Quam cõmune mihi genus, & patruelis origo,
Deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungit.

VII. Familiaritas & Domestica consuetudo.

Iucunda sunt sodalitas conuictus, maximeque à teneris Domestica Consuetudo, affinitas, gratia, & alia id genus. Ab hoc capite spem & amorem excitat Aeneas Euandro.

Tùm mihi prima genas vestibat flore iuuẽta,
Mirabarq; duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiadem. Sed cunctis altior ibat
Anchises, mihi mens iuuenili ardebat amore.
Cõpellare virũ, & dextrã coniungere dextræ.

Familiaritatem vt amoris concilia triculam commendat Plin. Iun. Quid Cornuto melius? quid sanctius? quid in omni genere laudis, ad exemplar antiquitatis, expressius? quod mihi cognitum est non fama, qua alioquin optima & meritissima fruitur, sed longis, magnisque experimentis vna diligimus, vna dileximus omnes ferè quos ætas nostra in vtroque sexu æmulandos tulit? quæ societas amicitiarum arctissima nos familiaritate coniunxit, accessit vinculum necessitudinis publicæ.

Incendit fouetque coniunctionem amicorum conuictus, qui si absit, eius supplementum sunt literæ. Seneca ep. 40. Quod frequenter mihi scribis, gratias ago, nam quo vno potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ

dæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ falso, atq; inani solatio leuant: quantò iucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolę impressa præstat agnoscere.

Amamus eum qui cum summa familiaritate viuere possimus, & ad æqualitatem: Nam qui benè amat, amicum sibi æquat ex mente Diu. August. de amicitia, cap. 24. *Quem diligis parem tibi facere non negligas: non enim amicitia rectè colitur, à quibus æqualitas non seruatur*. Prudenter mihi videtur egisse mater Catonis, quæ simul cum filio, alium infantulum, quem non pepererat, lactauit, quem postea filio suo in socium commodaret, vt eodem vterque nutritus lacte similiores, & innocentiores adolescerent: nec proinde filius ex alterius consortio, tanquam hausto improbitatis veneno læderetur: adeò putabat iam inde ab incunabulis optimum filio socium cooptandum. Plut. in eius vita.

VIII. Alienæ virtutis commendatio.

Nemo non amat eos, quos aliorum studiosissimos, & amantissimos nouit, qui facilè virtutes alienas laudant, & mirantur; omnes enim amari volunt, & esse admirationi. Talem erga se Stenium Siculum fuisse meminit. Tull. Act. 4. in Verr. num. 117. *Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem; si hoc à me muneris non vniuersa Prouincia poposcisset: si me animus atque amor in Remp. existimatioq; offensa nostri ordinis, ac iudiciorum non hoc facere coegisset, atq; hæc vna causa fuisset, quòd amicum, atque hospitem meum Stenium, quem ego in Quæstura mea singulariter dilexissem, de quo optimè existimassem, quem in Prouincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimumq; cognossem tàm crudeliter, scelerate, nefarieq; tractasses: tamen digna causa esset, cur inimicitias hominis improbissimi susciperem, vt hospitis salutem fortunasq; defenderem*.

Inter iucunda laudem, citra tamen sordidam adulationem, referre possumus. Nam vt odimus eos, qui occultè detrahunt famæ, aut aspernantur nos, aut oderunt, ita & amamus eos, qui de nobis magnificè loquuntur ac sentiunt, qui prædicant ea, quæ in nobis maximè laudari, & prædicari volumus. Sic Poetam in versibus, Oratorem in eloquentia, Philosophum in sapientia, Iudicem in æquitate ac Iustitia, facetum hominem in suauitate conuictus, & iucunditate sermonis eximium admiramur, & laudamus. Quod vbiq; diligenter obseruare solet Cic. vt Cæsarem sibi beneuolum reddat & Marcello facilem, eum Regem miratur, bonum prædicat, iucundum & exorabilem dicit, n. 1. Tantam enim mansuetudinem tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam tacitus nullo modo præterire possum.

IX. Studiorum imitatio.

Amamus quos studiorum nostrorum volumus imitatores, atque laudum æmulos exoptamus, non obtrectatores, sed admiratores. Euander apud Virg. 8. vt filium suum Aeneæ gratiorem faceret, ait se illum velle imitatorem, & æmulum tantæ virtutis.

Hunc tibi præterea spes, & solatia nostri
Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro
Militiã, et graue martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.

X. Iniuriarum obliuio.

Qui non sunt tenaces iniuriarum, sed ad reconciliandum faciles, amantur; quòd animi magni sit argumentum, iniuriarum acceptarum obliuisci. Tull. Murænam iudicibus commendat à pacis & concordię studio, & gratiosum reddit, n. 80. *Quem ego vobis, si quid habet, aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, Consul Consulem Ind. ita commendo, vt cupidissimum otij, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi quæ nunc Remp. labefactat futurum esse promittam, & spondeam*.

Denique si ostenderis eum quem amari vis ab alijs esse natura lenem, facilem & popularem, totum negotium confeceris, nihil enim crudeli, ac superbo odiosius. Adde dignũ illũ cui se credant alij, cui arcana sua committant, amabitur; nam fiducia vehementer amorẽ accendit. Dic illũ apertis, & candidis esse moribus; tales autẽ videntur qui faciles apud nos fatentur imbecillitatẽ suam, atq; ingenij vitia.

PVNCTVM V.

De vtilibus Amorem conciliantibus.

Tertium genus eorum, quæ beneuolentiam pariunt, vtilibus continetur, & Amorē concupiscētiæ nominamus, quod genus valet præsertim apud populos. Scitè Naso.

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Nescio tamen quomodo optimus quisque, hac etiam catena trahi, & hac compede implicari se sinit. Amantur ergo qui facilè beneficia conferunt, si præsertim fuerunt vel magna, vel animo prompto collata, vltrò non precibus empta, & petitionibus crebris extorta, cui non occurrit illud Æoli ad Iunonem. 1. Aen.

Tu mihi quodcũq; hoc regni, tu sceptra Iouéq;
Concilias, tu das epulis accumbere Diuum,
Nimborumq; facis, tempestatumq; potentem.

I. Beneficia.

Aliorum vtilitatibus seruire velle facit ad Amorem, hinc. Cicer. Roscio Iudicum beneuolentiam conciliat, commemoratis illius in Remp. beneficijs, nu. 144. *Nimirum iud. pro hac nobilitate pars maxima ciuitatis in armis fuit: hæc acta res est, vt nobiles restituerentur in ciuitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriæ resisterent: qui quantum possent in salute alterius, quàm in exitio mallent ostendere.*

Quantò magis amabiles, si suo incommodo, fortunisque suis amicos tuentur, ac recreant. Ita Ciceronem Plancius exulem neglecto Clodij edicto domi suæ suscepit, ex quo arctissima inter illos amicitia. Hoc modo qui contulerit, & collata non exprobrarit, amicos parat. Et certè non eum potest non amare quem multis beneficijs affecerit, quod talem pro suo habet, cùm hominē beneficia acquirant, & omnes bonis nostris plurimum delectentur; quæ causa est, cur nos Deus eò adamet ardentius, quò nos pluribus maioribusq; beneficijs cumularit. Si beneficia tela sunt amoris, quid adhuc Deo resistimus ipsi pectus nostrum subeunti? Amor est pretium Amoris. Quærimus Pacem, Tranquillitatem, Gaudium, Felicitatem animi? ea illic est.

O felix hominum genus,
Si vestros animos Amor,
Quo Cœlum regitur regat.

II. Grati animi significatio.

Mirum quàm facilè faces Amoris accendat animi grati significatio; huius meminit Cic. ad Quirit. post reditum, n. 24. *Quapropter memoriam vestri beneficij colam beneuolentia sempiterna, non solùm dùm anima spirabo mea; sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto semperq; præstabo: mihi neq; in consilijs de Rep. capiendis diligentiam; neq; in periculis à Rep. propulsandis, animum: neq; in sententia simpliciter referenda fidem; neq; in hominum voluntatibus pro Rep. lædendis libertatem: nec in perferendo labore industriam: nec in vestris commodis augendis, gratam animi beneuolentiam defuturam.*

Non minus eleganter, & appositè Quirites sibi demeretur. 6. Phil. n. 17. *An ego non prouideam meis ciuibus? non dies noctesq; de libertate vestra, de Reip. salute cogitem? quid enim non debeo vobis, quem vos à se ortum, hominibus nobilissimis omnibus honoribus prætulistis? an ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in Rep. quis exercitatior, qui viginti iam annos bella geram cum improbis ciuibus. Quamobrem consilio quantum potero, labore plus penè quàm potero, excubabo, vigilaboq; pro vobis.*

Actione 5. in Verr. sibi iudices amabiles reddit, dùm nihil ad suam salutem, ad publicum emolumentum omnia sese referre contendit.

Eandem animi grati significationem declarat post reditum in Senatu, n. 35. 3. in Catil. n. 24. pro Plancio, n. 21. & tota ferè per orationē. Pro Sextio, n. 115. 4. Phil. n. 16. pro lege Man. 77. Flac. 102. Quibus prætermissis Miloniana peroratio instar omnium esse potest, in qua omnes amoris, & beneuolentiæ motus diuersos reperias. Fortissimum virum à singulari quadam, & incōcussa virtute commendat, qui in tanto capitis discrimine constitutus, nec Oratoris, nec amicorum lacrymis flectibusq; moueretur. Qui nullos sæuientis fortunæ casus extimesceret, qui nullum à ciuibus Rom. beneficiorum, meritorumque præmium postularet. Sic autem à numer. 93.

Nolite

Nolite si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum eundem, si vocem, si Orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere, atque haud scio, an multo etiam magis adiuuandus sit.

Ab illo numero eximiam hominis in ciues liberalitatem nihil exprobrātem, omnia verò beneficentissimè condonantem, & omni propè iniuriarū, tum sensu ita carentem prędicat, 94. *Me quidem examinant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara mihiq; patria charissima quomodo merita de me erit.*

Et quoniam quæ sequuntur exprobrationis aliquid habere videbantur, sua potius quam Milonis esse dicit; propterea ne quid de sūma viri fortissimi libertate detractū esset, subiungit, 96. *Nec verò hæc vt ego nunc flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis ciuibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat, plebem & infimam multitudinem, quæ Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, vt non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonijs deliniret.*

Mox inuictum animi constantissimi robur exponit, additq; hæc quæ vera sunt, fortes, ac sapientes viros, non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipse rectè facta, nu. 99. Denique in eo potissimum elaborat, non tantum vti Milonis, verum etiam vt Iudicum erga se omnium Amorem excitare possit, hoc præsertim nomine, quòd hominis amantissimi calamitatem, non minus ad eum, quam ad seipsum pertinere prædicaret, quodq; nullum à iudicibus vehementiorem doloris sensum accipere posset, quam si tanta virtute virum, ac innocentia præditum, patria carere, & exulare paterentur.

Non tantum liberalitas & communicatio bonorum, sed etiam cōsiliorum nutrit amicitiam. Sic ad Lucilium suū Seneca ep. 35. Ego quidem percipio iam fructum, cùm mihi fingo vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum, sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus gaudium; sed id leue & euanidum. Conspectus & pręsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis. Affer itaque te mihi ingens munus: & quò magis instes, cogita me senem esse, te mortalem.

Ad hæc capita facilè adduci possunt aliæ Amoris causæ, sed in earum delectu, iudicio &, prudentia est opus. Eligendæ scilicet illæ sunt, quæ maximè argumento suscepto cōueniunt. Si ad Amorem diuinum excitare quēpiam velit Orator, versari debet potissimum in beneficiis Dei commemorandis, quod in vltimo puncto positum est: in perfectionibus diuinis recensendis, quod pertinet ad 4. in eius infinito Amore erga nos, & summa eius bonitate, facilitate, familiaritate cum hominibus; quod in 5. commendatum est. Item petere potest argumentum à fiducia qua possumus ad eum accedere, cùm nullum deserat, nullum repudiet.

LECTIO III.

Describitur Amor.

MAli Amoris laruam remoueamus ab oculis, & de diuino potius Amore loquamur, cuius cogitatio erit iucunda, cognitio vtilis, sēsus ipsos felices, ac beatos efficiet. Quam vellem autem facem præferret diuinus Amor? Libet enim erumpere in hos pii Vatis cantus, in monodia nascenti IESV.

Collis, ò Amor aurei.
Cultor, æthereum genus,
Huc ades bonus, & bonam
O age facem,
O age fidem.
Facem qua tenebras moues
Vltra cimmerias plagas;
Et Solis profugum iubar,
Si nocte vocas,
Et nocte redit.
Fidem qua superos cies,
Et cœli volucres fugas
Cantu sistis amabili:
Numenque feris,
Si fortè furit.
Huc ades bonus Aliger
Fronte, qua nitidum soles,
Serenare meridiem,
Sic Deus iubet,
Sic puer iubet,

Et

Et vero melius de diuino Amore nemo loquitur, quàm qui loquitur expertus: sed inexpertis scilicet aliorum experientia non erit inutilis. Et quidem Amori diuino mirum quàm varios, ac multiplices tribuant vultus, quàm illius varia & mira effecta narrent; modò lacrymantem inducunt, modò extra sensus rapiunt; modò sæuientem in sese; modò pauperem; modò diuitem; modò flammarum instar ardentem; modò liquidi fluminis instar, gaudio colliquescentem; modò velut pictorem, modo velut Oratorem, hæc singillatim omnia si vis exprimuntur.

PVNCTVM I.

Lacryma Amoris diuini.

Iisdem oculis quibus amatur, & fletur, inquit ille Orator; est enim lacryma sanguis cordis Amore saucij, natat in lacrymis Amor, iisque mirificè pascitur. De lacrymis non loquor, quarum ars est apud insanos amantes, qui oculos erudiunt, vt fleant, de iis loquor, quas D. Bernardus vocat delicias Angelorum, imò indè calescente pectore sobria nascitur ebrietas. Libenter ego dixerim lacrymas, & succum liquescentis cordis, linguam esse amantis, cui pondus vocis adhibeat Amor, vt Deum emolliat, flectat, blanditijsque demulceat. Ea ni fallor lingua loquebatur Diuus Ignatius cum noctu Cœlum contemplatus, tàm dulces fundebat lacrymas, quas ex bono Poeta collegimus, verbis tamen, & sensu nonnihil immutato.

Nondum nocturnis defessa laboribus astra,
Non desiderio languida solis erant.
Integer errabat cælesti exercitus aruo,
Cinctus inexhaustæ cyclade lucis adhuc.
Cælo erat, vt nunquam, facies sua, nulla vaporum
Inuidia æthereas nube tegebat opes.
At LOYOLA animum somno sopitus amoris,
Hoc vnum excipias, cætera membra vigil
Emicat & gelidis sua gaudia ventilat auris,
Quamquam auras æstu pectoris ipse fouet,
Gaudet in occursum puri procedere cocci,
Gaudet inaspectus nocte silente frui.
Et fruitur tacitusq; diu tacita astra tuetur,
Quæq; trahit tellus otia mutus amat.
Ergo flammiferos IGNATIVS hæsit in orbes,
Suspexitq; vagas, sed sine voce, faces.
Donec abundauit liquido de pectore sensus,
Et verba ipsius viscera cordis erant.
O nullo superanda malo tentoria solis,
Et formosa oculis castra beata meis!
Cur ego non mereor vestra stipendia lucis?
Bella tamen gessi sæpè, nec vsque moror.
O si tela mihi, si spicula nulla fuissent,
Quàm quibus è Cœlo vincis, amica phalanx!
Sed cur adscribi superis stationibus opto?
Non est conueniens sordibus ille locus.
Vellet plura loqui, successu sed caret vsus:
Credebat voces fundere, luctus erat:
At soli fletus, quamquam sine mente queruntur,
Viua tamen tacitæ munera mentis habẽt.
Iamq; oculis lacrymas laxat, suspiria cordi
Cedit, dum regnat mentis in arce dolor.
Ista tamen non sunt suspiria muta, nec illæ
Sũt lacrymæ, & luces non sine luce madẽt.
At postquã requies singultibus, & sua voci
Vita redit, suus & spiritus ora mouet:
Orsa redorditur, fixusq; in sydera clamat:
Dùm Cœlum aspicio, quã mihi sordet humus!

A lacrymis properandum est ad flammas Amoris. tormentum enim amantibus gratissimum repentè ab vndis transire ad flammas; si tamen te lacrymæ delectant, posses quidem describere primùm luctantes guttas, & leniter ex oculis fluentes, instar odorati roris è nube iam Iride picta labentis; vel liquoris ad ignem fornaculæ, è floribus expressi, mox præcipitantes torrentis more, aut niuium è summo montis vertice liquentium, hinc singultus & suspiria. Sic conuerte quæso, te, oculos vimque aliam Amoris non minus mirabilem contemplare; Vbi enim fluxit in lacrymas, subitò in flammas, velut fulmen, erumpit, atque emicat.

PVNCTVM II.

Amoris flamma.

Laudatus Poeta primum quidem describit diuinum Amorem, cœlestes delicias, Stanislao sese offere ntem.

Ait.

Ætherei latices, liquidoq; infusa volup... s
Gurgite, & irriguo flumina læta Deo:
Hùc agite, & iuueni vestros aspergite rores,
Cui non est terræ qualibet vnda satis..
Vritur & validis ardent præcordia flammis,
Nec flammis imbrem, quo medeatur, habet.
Ardor erat vultus, geminæ, duo lumina, flammæ,
Flamma supercilium, cætera membra rogus.
Ipsa redundabat flammarũ aspergine cyclas,
Denique sidereo totus in igne Deus.
Hæsit ad hanc speciẽ iuuenilis percitus æstro:
Nam sese calido flumine sentit agi.
Nec tacet acceptosq; auget, dùm ventilat æstus:
Et quas corde faces parturit, ore parit.
O mare flammarum, atque ò viua incendia, dixit,
Ad quorum ardores feruidus ignis hebet!
Me precor absumas, modò me tuus impleat ardor;
Ah noceas, modò cor desinat esse nocẽs.

Tum adolescentem sic diuini amoris facibus incalescentem repræsentat:

Ille repercussu flammarum flammeus hæsit,
Et sensim in similes cœpit abire faces.
Non secus ignivomos media ad nocte vapores,
Feruida cùm fornax ore patente vomit:
Quisquis adest procul, aspectu si cõbibit ignes;
Cogitur aspectu concolor esse rogo.
Sic puer ardores cœli dum suspicit, ardet:
Nec quàm pectus adhuc æstuet, ora negãt.
Scintillant oculi, frons fulgurat, ebria flãmis.
Tempora sunt, medio vultus in igne latet.
Non solùm in faciem diuina allabitur æstas,
Sed magis angusto pectore clausa furit.
Hic stimulat sese, & tanquam indignata teneri.
Tentat inæqualis rumpere claustra sinus.
Iamq; adeò iuuenis flamma eluctãte laborat,
Quamquam si nescis, est amor, ille labor.
Æstuat ardenti similis, nec displicet æstus:
Deperit atq; ignem, quo magis igne, perit.
Vltorem poscit, quem nollet adesse precatur;
Mox piget, atq; anceps optat, & odit opem.
Lenitura rogum, & cordi factura salutem,
Vicinæ auxilium quærit ab amne manus.

PVNCTVM III.

Amoris supplicia voluntaria.

EA est natura Amoris, vt nulla vulnera rei lectæ gratia pertimescat; quàm illustre exemplum est in Christo cernere? quem non percellat extremi imago supplicii; cui victimam innocentem voluntarius Amor addixit? Totus certè perturbor ipsa recordatione; Iam enim redit in mentem ferale illud spectaculum, iam mihi videntur:

Hinc atq; hinc volitare cruces, clauoq; trabali
Surgere funerei pendentia brachia trunci,
Purpuraq; & teli facies, ensisq; nefandi
Stare minax, horrere vepres, crepitare flagellis
Verbera, & extremi sæua instrumenta doloris.
Quid transpirato sudantes sanguine venas?
Quid laceros artus, & designata superbis
Tempora suppliciis?

Placuit non semel ingeniosa Amoris pictura; quàm hic attexam, vt in ea innocentis carnificis sæuitiam agnoscas amabilem.

O Amor, ò viuax hominum, Diuumq; voluptas!
Quis te carnificem meliorum fecit amãtum?
Regia non illum vndanti chlamys ambit amictu,
Non aurum, non gemma notat, non subtile cælum,
Intextusq; aer, & vela thalassina condunt.
Sed toga quam liquidus cinis olim pinxerat, at nunc
Ipse etiam sese cinis hic extinxit, & anceps
Pro fuco rigor, incertusq; subalnicat horror.
Quid referam incomptos per liuida tempora crines?
Quid faciem incultam? quid nuda coloribus ora,
Tabentesq; oculos, & lumina nescia lucis,
Neglectumq; supercilium? quis credat amorem?
Et tamen est amor, & lacera sub veste triumphat.
Ille quidẽ posuit, quem dudum gesserat arcũ;
Sed fecit noua tela, nouas se vertit in artes.
Texuit artifici primùm discrimine telas,
Horrentes telas, & equinis aspera setis

Cin-

Orat. 2. nihil ad amorem fruendum studio virtutis esse opportunius. Corporum amores, quia rerum fluxarum sunt, fluunt quoque ipsi, non secus ac veris flores. Nam nec flamma consumpta materia remanet; sed vna cum re extinguitur, nec cupiditas marcessente fomite subsistit. At pudici & grati Deo amores, cùm rei stabilis, & firmæ sint, diuturniores etiam sunt, quantaque maior pulchritudinis species ipsis obijcitur, tantò etiam arctius, & secum & inter se rerum earundem amatores deuinciunt; hęc quippe superni amoris lex est.

Præclarè Tull. dùm Fonteio conciliat amorem à probitate vitæ, in eius defensione n. 30. *Frugi igitur hominem, frugi inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officij, plenum religionis, videtis positum in vestra fide, ac potestate: atq; ita vt commissus sit fidei, permissus potestati. Videte igitur vtrum sit æquius hominem honestissimum, virum fortissimum, ciuem optimum, dedi inimicissimis, atq; immanissimis nationibus, an reddi amicis; præsertim cùm tot res sint, quæ vestris animis pro huius innocentis salute postulent.*

Pro Cæcina verò facit vt reus ob virtutem non modò non condemnetur, sed commendetur potius, n. 102. *Quod si adimi ciuitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam tamen rationem omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum: prudentissimumque hominem summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, leuatum iniuria ciuem retinere possemus, quàm vti nunc cùm de iure ciuitatis nihil potuerit deperdere quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia & impudentia, qui huic ciuitatem ademptam esse dicat.*

Cur Tull. non id de se meritò fateatur, qui postquam Q. Cæcilium, nullas boni Oratoris, nec accusatoris innocentis partes sustinere potuisse multis probarit, se ob spectatam iamdudum virtutem, dignum fore profitetur, & eum cui hæc prouincia committi debeat. Sic autem sibi Iudicum animos demeretur. Diuinat. num. 72. *A nobis multos obsides habet populus Ro. quos vt incolumes conseruare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigilijsq; collectam: vt si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probauerimus, hæc quæ dixi retinere per populum Ro. incolumia, ac salua possimus: si tantulum offensum, titubatumq; sit? vt ea, quæ singulatim, ac diu collecta sunt, vno tempore vniuersa perdamus. Qua propter vestrum est deligere quem existimetis facillimè posse magnitudinem causæ ac iudicij sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate.*

II. AEquitas.

Quin etiam iuris & Aequitatis retinentes amantur ab omnibus. Hinc Ilioneus ille Troianorum Orator apud Virg. Regem suum Didoni gratum, & amicum reddere conatur, iustitia eiusdem pietate ac fortitudine pluribus dilaudata.

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior & armis.

Multis argumentis Roscium innocentem probare conatur Cic. sed eo præcipuè, quòd rusticæ vitæ daret operam, quam parsimonię, diligentiæ, iustitiæque magistram nominat. n. 75. *Qua in re prætereo illud quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere: vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis; sic nec omne facinus, in omni vita nascitur. In vrbe luxuries creatur, ex luxuria existat auaritia necesse est: ex auaritia erumpat audacia; indè omnia scelera, ac maleficia gignuntur: vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra est.*

Quem igitur amari vis ab alijs, iustum esse, & innocentem, probandum est eundem nemini nocere velle, non ex aliorum incommodis viuere; sed honestis artibus sustinere, tùm vitæ rationem, tùm dignitatis; est enim iustitia eiusmodi, & innocentia ad amorem efficax.

Ac ne de personis tantùm id dici putemus, amantur quæcumque virtutis, atque honestatis speciem aliquam præ se ferunt. Sic ab admirabilitate ipsius Eloquentiæ amorem nobilibus adolescentibus Crassus insinuat apud Tull. 1. de Orat. num. 30. Sic Miles strenuus Imperatoris amicitiam expetit; Sic Eloquentiæ studiosus libenter cum eo consuetudinem habet, quem in Eloquentia plurimùm excellere

lere iudicat. Sic Tull. in epist. Appij beneuolentiam sibi charam esse ostendit, quòd esset homo nobilissimus; cuius opes & ingenium, affines & propinqui, sibi magno, vel ornamento, vel præsidio esse possent.

III. Modesta Pulchritudo.

Qui formæ pulchritudine conspicui sunt, vultuque redolent humanitatem, non solùm amore, verùm etiam veneratione, atque cultu digni iudicantur. Venustè Poeta bonus Stiliconem celebrans eum canit à puero, formosi vultus gratia, sanæ mentis indicia præbere solitum.

Iā tunc conspicuus, iam tunc venerabilis ibas,
Spondebatq; ducem celsi nitor igneus oris,
Mēbrorūq; modus, qualē nec carmina fingunt,
Semidei. Claudianus.

Quod animi compositi decus, & ornamentum prædicatur in ijs omnibus, qui ad laudem nati videntur; Traiani dignitatem augustam Plinius Orator sic commendat, vt oris suauitate triumphatas veluti ciuium suorum mentes, captasque significet. Hoc enim est diserti hominis elogium. *Cuius lætissima facies, & amabilis vultus, in omnium ciuium ore, oculis & animo sedet.*

IV. Animi Nobilitas.

Est etiam aliud quiddam quod vehementer animos conciliat, nimirum certa quædam animi Nobilitas, & vigor sese in statu motuque prodentis; quæ dulci quodam amoris laqueo captam Didonem irretiuit, singularis humanitatis heroinam, vbi illam primùm in Troiano duce animaduertit. Nam plurimis eius ornamentis obstupefacta, quis ait, ad Annam sororem, & quantus ille vir est, quem ereptum ex vno is Pelagi ad nos appellere miramur. *(armis?*
Quem sese ore ferens? quàm forti pectore, &

Quanta est in ore vultuque nobilitas? quanta lucet animi generosi grauitas? quàm expressa mentis celsitudo? quis ingenij laudati vigor ac indoles? sic amorem conciliat quid quid habet aliquid admirabilitatis.

Quæ licet omnia vera sint, & ille magnum præsidium habeat ad omnium beneuolentiam promerendam, in cuius vultu decus pingitur, & virtutis splendor elucet, vt fusè non magis, quàm eleganter Cic. dialogo de amicit. num. 18. & in Pison. 81. *Habet hoc virtus, quam ne de facie quidem nosti, vt viros fortes species eius, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet:* Videndum tamen est Oratori ne nimia virtutis commendatio, pro amore faciat inuidiam. Quotusquisque enim Athenis eximia virtute vir, & optimè de Rep. meritus non est ciuium suorum calculis, & Ostrachismo damnatus?

V. Comitas & Mansuetudo.

Inter alias virtutes haud scio an vlla plus momenti habeat ad tenendos hominum animos, penitusque capiendos, quàm ipsa comitas, atque facilitas morum; Ita iudicii Princeps Anton. 2. de Orat. *Ad conciliandam beneuolentiam in Oratore, lenitas vocis, pudoris significatio verborum comitas.* Iucundum & comem in omni consuetudine vitæ, facilemque dicit amabilem & gratum Ouid. 2. de arte.

Dextera præcipuè capit indulgentia mentes,
Asperitas odium sæuàque bella mouet.
Odimus Accipitrē, quia viuit sēper in armis,
Et pauidum solitos in pecus ire lupos.
At caret insidijs hominū, quia mitis hyrundo
Quasq; volat turres Chaonis ales habet.

VI. Innocens & simplex Vrbanitas.

Obseruantur in paucis qui in familiari conuictu non sunt vitiorum seueri censores, & molesti non indagatores curiosi, non malè pertinaces & iracundi, qui vel in se nonnihil liberius dici patiuntur, quin se quoque iocari consueuerunt, qui vrbanitate quadam, salis aliquid aspergere norunt, sine cuiusquam offensione. Quæ omnia quantam vim habeant ad infringendam summorum hominum auctoritatem, & ad petitiones aduersariorum eludendas si cum artificio fiant docet Tull. qui sæpius ea ratione causas è Iudicum manibus extorsit. Habes illius facetias contra Erucium pro Amerino, Fabricium pro Cluentio; Sext. Næuium, pro Quinctio: Sulpitium & Catonem pro Muræna, Clodium passim, quibus mirè beneuolentiam auditorum captauit.

Candor animi fuci expers amari plurimùm solet: quare diligimus eos qui nobiscum

scum agunt nudè, & simpliciter quique sua etiam, si quæ sunt vitia, aperiunt, satis enim significant, se & confidere, & insidiari nolle. Tull. hæc obseruat ad Attic. *Nihil mihi nunc scito tàm deesse, quàm hominem eum; qui cum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, vna communicem, qui me amet, qui sapiat, qui cum loquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam.*

Contrà dissimulatores, minusque apertos metuimus, primùm velut insidiosos, vt torpentem lacum, cuius nesciamus altitudinem: deindè odimus, quia dignos non esse nos arbitrantur, quibus sua consilia audeant committere, itaque de nobis non videntur optimè sentire.

VII. Constantia.

Etiam suas habet amoris illecebras Constantia; diligimus enim qui amicos rebus aduersis non deserunt, neque iis similes sunt qui:

—— Diffugiunt cadis
Cùm fæce siccatis amici
Ferre iugum pariter dolosi.

Ob eandem constantiam diligimus eos, qui absentes amant, neque ex eorum numero sunt, quorum amor est in oculis modò, de quibus Propertius.

Quantū oculis, animo tàm procul ibit amor.

VIII. Fidelitas.

Conciliat amorem ipsa Fidelitas, splendidè Cassiodorus l.2. ep.40. *Cunctis laudibus pretiosior fides, quàm diuina diligunt, mortalia venerantur. Nam inter mundi fluctuantes procellas, vndè se humana fragilitas contineret, si nostris actibus mentis firmitas non adesset? Hæc inter socios amicitiam seruat, hæc dominis pura integritate famulatur, hæc supernæ maiestati reuerentiam piæ crudelitatis impendit: Et si beneficium tantæ rei latius quæras, immutabilis fides est omne quod benè viuitur.* Quam Seneca ep.88. Sanctissimum humani pectoris bonum nominat, quæ nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio.

PVNCTVM IV.

De Iucundis Amorem conciliantibus.

INgens amicitiæ fructus ipsa Iucunditas, quam his verbis exprimit Seneca. De Tranquill. c.7. *Nihil æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis: quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minus, quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat; hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet.*

I. Amor.

Porrò inter iucunda statuo imprimis Amorem ipsum vtpote magnetem Amoris. Quid enim tàm insitum, quàm vt diligentem diligas? quid tam inolitum naturæ, atque impressum humanis affectibus, quàm vt eum amare in animum inducas, à quo velis amari? Peritè Tull. epist. ad Brutum I. *Clodius Tribunus pl. designatus, valde me diligit, vel vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat; quod cùm mihi persuasum sit, non dubito quin illum quoque iudices à me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur: quam non respondere in amore iis, à quibus prouocere.* Plin. ad Traianum. *Habes amicos, quia amicus ipse es:* Neq; enim vt alia subiectis, ita amor imperatur: neque est vllus affectus tam erectus, ac liber, nullosque subiici iugo patiens, & dominationis impatiens, nec qui magis vices exigat; potest fortasse Princeps iniquè potest tamen odio esse nonnullis, etiamsi ipse non oderit: amari nisi ipse amet, non potest.

Quare falluntur qui ad demerendos hominum animos ad philtra, & veneficas artes recurrunt. Eleganter Ouidius si mentem meliorem habuisset.

Fallitur Hæmonias si quis decurrit ad artes,
Datque quod à teneri fronte reuellit equi.
Non facient, vt viuat amor Medeides herbæ.
Mistaq; cum magicis mersa venena sonis.
Sit procul omne nefas, vt ameris, amabilis esto.

Cùm igitur amor nec velit, neq; valeat alio emi, vendiue pretio, quam seipso, explicandum erit quo sis animo, quam prono, quam beneuolo in eos, quos ad amorem concitare voles.

voles quid ipsorum causa pati, quid agere desideres. Ad mentem Cic. pro Balbo, cui Iudicum amorem conciliat, dum Cæsari charum, acceptumq; eum esse probat n.62. *Sed, si cæterorum hominum mẽtes nulla ratione placare volumus, vestros quidem animos confidimus, non Oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quàm minimam fraudem Cæsaris familiaritas valere debeat? cognouit adolescens: placuit homini prudentissimo in summa semper amicorum copia, cùm familiarissimis eius est adæquatus, in Prætura, in Consulatu Præfectum fabrum detulit. Consilium hominis probauit, fidem est complexus, officio, obseruantiaq; dilexit, fuit hic multorum laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum, quæ quidem si huic obfuerint apud vos non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.*

II. Bonorum & Malorum communitas.

Si quis ad amorem sui concitare velit aliquos, efficere debet vt existiment multa secum ijs habere communia; de iisdem lætari, in iisdem periclitari, in eadem esse præmiorum & laboris societate, eosdem amicos habere, eosdem inimicos: nam bonorum communio, aut malorum celeriter amicitiam contrahit. Cicero Milonem amabat, quod inimici sui Clodii esset inimicus. Hac se ratione commendat Aeneas Euandro, eiusq; sibi beneuolentiam demeretur, quod Dauni hostem se profiteatur, quibus Euandrum sciebat inimicum 8. Aen.

Gens eadem quæ te crudeli Daunia bello
Insequitur, nos si pellant, nihil affore credunt,
Cur omnẽ Hesperiã penitus sua sub iuga mittãt.

Contra inuisi sunt amicorum inimici: Dido vehementius in Troianos commota, suos ad vindictam de illis repetendam quantocyus verborum facibus impellit. 4. Aen.

Tùm vos ò Tyrij stirpẽ, genus omne ferarum
Exercete odijs, cineriq; hæc mittite nostro
Munera, nullus amor populis, nec fœdera sũto,
Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos.
Nunc olim quocumq; dabunt se tẽpore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas.
Imprecor, arma armis pugnent, ipsiq; nepotes.

III. Morum Similitudo.

Chari solent esse quos morum nobis similitudo commendat. Etenim melancholico gaudet subtristis, hilaris Hilari familiarius vti sole. Quod Ouid. de se testatur.

Temporis illius colui fouiq; Poetas
Quotque aderant Vates, tot rebar esse Deos.

Idem quoque de aliis studiis atque artibus dici conuenit.

Scilicet ingenij aliqua est concordia iunctis,
Et seruat studij fœdera quisque sui,
Rusticus Agricolã, Miles fera bella gerentẽ,
Rectorem dubia nauita puppis amat.

IV. Studiorum Similitudo.

Multò firmior erit illa semel excitata beneuolentia, si eorundem studiorum sint imitatores. Nam vt vulgò fertur, amoris quasi quædam mater nuncupatur Similitudo, & nescio quo beneuolentiæ sensu nos, cum iis natura coniungit, quos vel fortuna, vel studiorum voluntas nobiscum imitatione coniunxerit, quàm ἰσότητα Græci nominant, hoc est æqualitatem vitæ, seu similitudinem studiorum: hoc animaduertit Poeta solers, ac venustus Silius *Pal.l.7.*

Lucis idẽ auspiciũ, ac patris, & cõmune duobus
Paupertas, sacro iuuenes Præneste creati
Miscuerunt studia, & cuncta tellure serebãt,
Velle ac nolle ambobus idem, sociataque toto
Mens æuo, ac paruis diues concordia rebus:
Occubuere simul.

Plinius Iun. l.7. ep.20. Sic ad Corn. Tacitum scribit, multa de studiis vtriusque præfatus. Quæ omnia huc spectant, vt inuicem ardentius diligamus, cùm tot vinculis animos, studia, mores fama suprema denique nos hominum iudicia præstringunt. Et Sidonius Apoll. l.7. ep.9. ad Aquilinum. *In similem familiaritatem præter hæreditariam prærogatiuam multifaria opportunitate compellimur: ætas vtriusque non minus vincta, quàm patria, vnus nos ludus exercuit, magister instituit, disciplina formauit.*

Amor igitur similitudinem studiorum, similitudo studiorum amorem parit, & alter ab altero mutuis accessionibus accrescit. Quod ita tamen intelligendum, cùm illa munerum similitudine damni nihil, aut incommodi fit; tùm enim homines ea similitudine coa-

 lescunt,

lescunt, & quasi in velabro olearij, Plautus ait, consentiunt: at si hæc similitudo commodis officiat, amori inuidentia succedit. Vel cùm est aliqua fortunæ paritas inter amicos; Nam vix satis firma, aut vera pauperi cum opulento amicitia, licet magna sit morum, & studiorum similitudo. Quod apud Plautum ingeniosè exprimit bonus Senex Euclio, qui Megadoro locupleti, pauperis ipsius affinitatem deposcenti, in hæc verba respondet, in Aulularia, faceto satis Apologo.

Venit hoc mihi in mentem, Megadore, te esse hominem diuitem.
Factiosum, me item esse hominem pauperum pauperrimum;
Nūc si filiā locassim meā tibi, in mētē venit.
Te bouem esse, & me Asellum, vbi tecum coniunctus siem.
Vbi onus nequeam portare pariter, iaceam ego asinus in luto,
Tu me bos haud magis respicias, gnatus quasi nunquam siem,
Et te vtar iniquiore, & meus me ordo irrideat.
Neutribi habeam stabile stabulum, si quid diuortij fuat,
Asini me mordicibus scindant, boues incursent cornibus:
Hoc magnum est periculum, me ab asinis ad boues transcendere.

Pari iudicio 3. Tristium Ouid. Elegia 4. quempiam amicum monet, vti magnatorum consuetudinem, & amicitiam fugiat, veluti non innoxiam.

Viue tibi, quantumq; potest prælustria vita,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Nam quamquā soli possint prodesse potētes,
Non prosunt, potius plurimum obesse solent.
Viue sine inuidia, mollesq; inglorius annos
Exige, amicitias & tibi iunge pares.

V. Fiducia.

Amamus eos qui nobis sua secretà communicant; Fiducia enim amorem vehementer conciliat. Seneca epist. 3. Tam audacter cum amico loquere quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo facit arcana, cum amico curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijs ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo coram amico retraham? quid est quare me coram illo non putem solum?

VI. Periculorum Similitudo.

Valet ad amorem Periculorum Similitudo, quæ aut iam obita fuerint, aut obeunda sunt: de obeundis quidem Plut. refert amore patriæ, & periculorum similitudine Epaminondam, & Peopidam inter se contra Lacedæmonienses conuenisse. de obitis verò simul periculis ex eo liquet, quod qui naufragium simul fecerunt, qui easdem in custodias dati, qui eandem seruitutem seruierunt, se plurimum amant. Clarum est de Deucalione deque Pyrrha. Fab. 7.

Deucalion lacrymis ita Pyrrā affatur obortis.
O soror! ò coniux, ò fœmina sola superstes,
Quam cōmune mihi genus, & patruelis origo,
Deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungūt.

VII. Familiaritas & Domestica consuetudo.

Iucunda sunt sodalitas conuictus, maximeque à teneris Domestica Consuetudo, affinitas, gratia, & alia id genus. Ab hoc capite spem & amorem excitat Aeneas Euandro.

Tùm mihi prima genas vestibat flore iuuēta,
Mirabarq; duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiadem. Sed cunctis altior ibat
Anchises, mihi mens iuuenili ardebat amore.
Cōpellare virū, & dextrā coniungere dextræ.

Familiaritatem vt amoris concilia triculam commendat Plin. Iun. Quid Cornuto melius? quid sanctius? quid in omni genere laudis, ad exemplar antiquitatis, expressius? quod mihi cognitum est non fama, qua alioquin optima & meritissima fruitur, sed longis, magnisque experimentis vna diligimus, vna dileximus omnes ferè quos ætas nostra in vtroque sexu æmulandos tulit? quæ societas amicitiarum arctissima nos familiaritate coniunxit, accessit vinculum necessitudinis publicæ.

Incendit fouetque coniunctionem amicorum conuictus, qui si absit, eius supplementum sunt literæ. Seneca ep. 40. Quod frequenter mihi scribis, gratias ago, nam quo vno potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ

dæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ falso, atq; inani solatio leuant: quantò iucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolę impressa præstat agnoscere.

Amamus eum qui cum summa familiaritate viuere possimus, & ad æqualitatem: Nam qui benè amat, amicum sibi æquat ex mente Diu. August. de amicitia, cap. 24. *Quem diligis parem tibi facere non negligas: non enim amicitia rectè colitur, à quibus æqualitas non seruatur*. Prudenter mihi videtur egisse mater Catonis, quæ simul cum filio, alium infantulum, quem non pepererat, lactauit, quem postea filio suo in socium commodaret, vt eodem vterque nutritus lacte similiores, & innocentiores adolescerent: nec proinde filius ex alterius consortio, tanquam hausto improbitatis veneno læderetur: adeò putabat iam inde ab incunabulis optimum filio socium cooptandum. Plut. in eius vita.

VIII. Alienæ virtutis commendatio.

Nemo non amat eos, quos aliorum studiosissimos, & amantissimos nouit, qui facilè virtutes alienas laudant, & mirantur; omnes enim amari volunt, & esse admirationi. Talem erga se Stenium Siculum fuisse meminit. Tull. Act. 4. in Verr. num. 117. *Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem; si hoc à me muneris non vniuersa Prouincia poposcisset: si me animus atque amor in Remp. existimatioq; offensa nostri ordinis, ac iudiciorum non hoc facere coegisset, atq; hæc vna causa fuisset, quòd amicum, atque hospitem meum Stenium, quem ego in Quæstura mea singulariter dilexissem, de quo optimè existimassem, quem in Prouincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimumq; cognossem tàm crudeliter, scelerate, nefarièq; tractasses: tamen digna causa esset, cur inimicitias hominis improbissimi susciperem, vt hospitis salutem fortunasq; defenderem*.

Inter iucunda laudem, citra tamen sordidam adulationem, referre possumus. Nam vt odimus eos, qui occultè detrahunt famæ, aut aspernantur nos, aut oderunt, ita & amamus eos, qui de nobis magnificè loquuntur ac sentiunt, qui prædicant ea, quæ in nobis maximè laudari, & prædicari volumus. Sic Poetam in versibus, Oratorem in eloquentia, Philosophum in sapientia, Iudicem in æquitate ac Iustitia, facetum hominem in suauitate conuictus, & iucunditate sermonis eximium admiramur, & laudamus. Quod vbiq; diligenter obseruare solet Cic. vt Cæsarem sibi beneuolum reddat & Marcello facilem, eum Regem miratur, bonum prædicat, iucundum & exorabilem dicit, n. 1. Tantam enim mansuetudinem tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam tacitus nullo modo præterire possum.

IX. Studiorum imitatio.

Amamus quos studiorum nostrorum volumus imitatores, atque laudum æmulos exoptamus, non obtrectatores, sed admiratores. Euander apud Virg. 8. vt filium suum Aneæ gratiorem faceret, ait se illum velle imitatorem, & æmulum tantæ virtutis.

Hunc tibi præterea spes, & solatia nostri
Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro
Militiã, et graue martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.

X. Iniuriarum obliuio.

Qui non sunt tenaces iniuriarum, sed ad reconciliandum faciles, amantur; quòd animi magni sit argumentum, iniuriarum acceptarum obliuisci. Tull. Murænam iudicibus commendat à pacis & concordię studio, & gratiosum reddit, n. 80. *Quem ego vobis, si quid habet, aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, Consul Consulem Ind. ita commendo, vt cupidissimum otij, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi quæ nunc Remp. labefactat futurum esse promittam, & spondeam*.

Denique si ostenderis eum quem amari vis ab alijs esse natura lenem, facilem & popularem, totum negotium confeceris, nihil enim crudeli, ac superbo odiosius. Adde dignũ illũ cui se credant alij, cui arcana sua committant, amabitur; nam fiducia vehementer amorẽ accendit. Dic illũ apertis, & candidis esse moribus; tales autẽ videntur qui faciles apud nos fatentur imbecillitatẽ suam, atq; ingenij vitia.

PVNCTVM V.

De vtilibus Amorem conciliantibus.

TErtium genus eorum, quæ beneuolentiam pariunt, vtilibus continetur, & Amorē concupiscētiæ nominamus, quod genus valet præsertim apud populos. Scitè Naso.

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Nescio tamen quomodo optimus quisque, hac etiam catena trahi, & hac compede implicari se sinit. Amantur ergo qui facilè beneficia conferunt, si præsertim fuerunt vel magna, vel animo prompto collata, vltrò non precibus empta, & petitionibus crebris extorta, cui non occurrit illud Æoli ad Iunonem. 1. Aen.

Tu mihi quodcūq; hoc regni, tu sceptra Iouēq;
Concilias, tu das epulis accumbere Diuum,
Nimborumq; facis, tempestatumq; potentem.

I. Beneficia.

Aliorum vtilitatibus seruire velle facit ad Amorem, hinc. Cicer. Roscio Iudicum beneuolentiam conciliat, commemoratis illius in Remp. beneficijs, nu. 144. *Nimirum iud. pro hac nobilitate pars maxima ciuitatis in armis fuit: hæc acta res est, vt nobiles restituerentur in ciuitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriæ resisterent: qui quantum possent in salute alterius, quàm in exitio mallent ostendere.*

Quantò magis amabiles, si suo incommodo, fortunisque suis amicos tuentur, ac recreant. Ita Ciceronem Plancius exulem neglecto Clodij edicto domi suæ suscepit, ex quo arctissima inter illos amicitia. Hoc modo qui contulerit, & collata non exprobrarit, amicos parat. Et certè non eum potest non amare quem multis beneficijs affecerit, quod talem pro suo habet, cùm homine beneficia acquirant, & omnes bonis nostris plurimum delectentur; quæ causa est, cur nos Deus eò adamet ardentius, quò nos pluribus maioribusq; beneficijs cumularit. Si beneficia tela sunt amoris, quid adhuc Deo resistimus ipsi pectus nostrum subeunti? Amor est pretium Amoris. Quærimus Pacem, Tranquillitatem, Gaudium, Felicitatem animi? ea hic est.

O felix hominum genus,
Si vestros animos Amor,
Quo Cælum regitur regat.

II. Grati animi significatio.

Mirum quàm facilè faces Amoris accendat animi grati significatio; huius meminit Cic. ad Quirit. post reditum, n. 24. *Quapropter memoriam vestri beneficij colam beneuolentia sempiterna, non solùm dùm anima spirabo mea; sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto semperq; præstabo: mihi neq; in consilijs de Rep. capiendis diligentiam; neq; in periculis à Rep. propulsandis, animum: neq; in sententia simpliciter referenda fidem; neq; in hominum voluntatibus pro Rep. lædendis libertatem: nec in perferendo labore industriam: nec in vestris commodis augendis, gratam animi beneuolentiam defuturam.*

Non minus eleganter, & appositè Quirites sibi demeretur. 6. Phil. n. 17. *An ego non prouideam meis ciuibus? non dies noctesq; de libertate vestra, de Reip. salute cogitem? quid enim non debeo vobis, quem vos à se ortum, hominibus nobilissimis omnibus honoribus prætulistis? an ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in Rep. quis exercitatior, qui viginti iam annos bella geram cum improbis ciuibus. Quamobrem consilio quantum potero, labore plus penè quàm potero, excubabo, vigilaboq; pro vobis.*

Actione 5. in Verr. sibi iudices amabiles reddit, dùm nihil ad suam salutem, ad publicum emolumentum omnia sese referre contendit.

Eandem animi grati significationem declarat post reditum in Senatu, n. 35. 3. in Catil. n. 24. pro Plancio, n. 21. & tota ferè per orationem. Pro Sextio, n. 115. 4. Phil. n. 16. pro lege Man. 77. Flac. 102. Quibus prætermissis Miloniana peroratio instar omnium esse potest, in qua omnes amoris, & beneuolentiæ motus diuersos reperias. Fortissimum virum à singulari quadam, & incōcussa virtute commendat, qui in tanto capitis discrimine constitutus, nec Oratoris, nec amicorum lacrymis flectibusq; moueretur. Qui nullos sæuientis fortunæ casus extimesceret, qui nullum à ciuibus Rom. beneficiorum, meritorumque præmium postularet. Sic autem à numer. 93.

Nolite

Nolite si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum eundem, si vocem, si Orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere, atque haud scio, an multo etiam magis adiuuandus sit.

Ab illo numero eximiam hominis in ciues liberalitatem nihil exprobrātem,omnia verò beneficentissimè condonantem,& omni propè iniuriarū,tum sensu ita carentem prędicat, 94. *Me quidem examinant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara mihiq; patria charissima quomodo merita de me erit.*

Et quoniam quæ sequuntur exprobrationis aliquid habere videbantur, sua potius quam Milonis esse dicit; propterea ne quid de sūma viri fortissimi libertate detractū esset,subiungit,96. *Nec verò hæc vt ego nunc flens, sed hoc eodem loquitur vultu,quo videtis. Negat enim se,negat ingratis ciuibus fecisse,quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat, plebem & infimam multitudinem, quæ Clodio duce fortunis vestris imminebat,eam quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, vt non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonijs deliniret.*

Mox inuictum animi constantissimi robur exponit, additq; hæc quæ vera sunt, fortes,ac sapientes viros, non tam præmia sequi solere rectè factorum,quam ipse rectè facta, nu.99. Denique in eo potissimum elaborat,non tantum vti Milonis, verum etiam vt Iudicum erga se omnium Amorem excitare possit, hoc præsertim nomine, quòd hominis amantissimi calamitatem,non minus ad eum,quam ad seipsum pertinere prædicaret, quodq; nullum à iudicibus vehementiorem doloris sensum accipere posset, quam si tanta virtute virum, ac innocentia præditum, patria carere, & exulare paterentur.

Non tantum liberalitas & communicatio bonorum, sed etiam cōsiliorum nutrit amicitiam. Sic ad Lucilium suū Seneca.ep.35. Ego quidem percipio iam fructum, cùm mihi fingo vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua,quamquam non multum abest, rediturum, sed tamen te quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus gaudium; sed id leue & euanidum. Conspectus & pręsentia,& conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis. Affer itaque te mihi ingens munus: & quò magis instes,cogita me senem esse, te mortalem.

Ad hæc capita facilè adduci possunt aliæ Amoris causæ, sed in earum delectu, iudicio & prudentia est opus. Eligendæ scilicet illæ sunt, quæ maximè argumento suscepto cōueniunt. Si ad Amorem diuinum excitare quępiam velit Orator, versari debet potissimum in beneficiis Dei commemorandis, quod in vltimo puncto positum est: in perfectionibus diuinis recensendis, quod pertinet ad 4. in eius infinito Amore erga nos, & summa eius bonitate, facilitate, familiaritate cum hominibus; quod in 5. commendatum est. Item petere potest argumentum à fiducia qua possumus ad eum accedere, cùm nullum deserat, nullum repudiet.

LECTIO III.

Describitur Amor.

MAli Amoris laruam remoueamus ab oculis, & de diuino potius Amore loquamur,cuius cogitatio erit iucunda, cognitio vtilis,sēsus ipsos felices,ac beatos efficiet. Quam vellem autem facem præferret diuinus Amor? Libet enim erumpere in hos pii Vatis cantus,in monodia nascenti IESV.

Collis, ò Amor aurei.
Cultor, æthereum genus,
Huc ades bonus, & bonam
O age facem,
O age fidem.
Facem qua tenebras moues
Vltra cimmerias plagas;
Et Solis profugum iubar,
Si nocte vocas,
Et nocte redit.
Fidem qua superos cies,
Et cœli volucres fugas
Cantu sistis amabili:
Numenque feris,
Si fortè furit.
Huc ades bonus Aliger
Fronte, qua nitidum soles,
Serenare meridiem,
Sic Deus iubet,
Sic puer iubet,

Et

Ætherei latices, liquidoq; infusa voluptas
Gurgite, & irriguo flumina læta Deo:
Hùc agite, & iuueni vestros aspergite rores,
Cui non est terræ qualibet vnda satis.
Vritur & validis ardent præcordia flammis,
Nec flammis imbrem, quo medeatur, habet.
Ardor erat vultus, geminæ, duo lumina, flammæ,
Flamma supercilijs, cætera membra rogus.
Ipsa redundabat flammarũ aspergine cyclas,
Denique sidereo totus in igne Deus.
Hæsit ad hanc speciẽ iuuenilis percitus æstro:
Nam sese calido flumine sentit agi.
Nec tacet acceptosq; auget, dùm ventilat æstus:
Et quas corde faces parturit, ore parit.
O mare flammarum, atque ò viua incendia, dixit,
Ad quorum ardores feruidus ignis hebet!
Me precor absumas, modò me tuus impleat ardor;
Ah noceas, modò cor desinat esse nocẽs.

Tum adolescentem sic diuini amoris facibus incalescentem repræsentat:

Ille repercussu flammarum flammeus hæsit,
Et sensim in similes cœpit abire faces.
Non secus ignivomos media ad nocte vapores,
Feruida cùm fornax ore patente vomit:
Quisquis adest procul, aspectu si cõbibit ignes;
Cogitur aspecto concolor esse rogo.
Sic puer ardores cœli dum suspicit, ardet:
Nec quàm pectus adhuc æstuet, ora negãt.
Scintillant oculi, frons fulgurat, ebria flãmis.
Tempora sunt, medio vultus in igne latet.
Non solùm in faciem diuina allabitur æstas,
Sed magis angusto pectore clausa furit.
Hic stimulat sese, & tanquam indignata teneri.
Tentat inæqualis rumpere claustra sinus.
Iamq; adeò iuuenis flamma eluctãte laborat,
Quamquam si nescis, est amor, ille labor.
Æstuat ardenti similis, nec displicet æstus:
Deperit atq; ignem, quo magis igne, perit.
Vltorem poscit, quem nollet adesse precatur;
Mox piget, atq; anceps optat & odit opem.
Lenitura rogum, & cordi factura salutem,
Vicinæ auxilium quærit ab amne manus.

PVNCTVM III.

Amoris supplicia voluntaria.

EA est natura Amoris, vt nulla vulnerarei lectæ gratia pertimescat; quàm illustre exemplum est in Christo cernere? quem non percellat extremi imago supplicii; cui victimam innocentem voluntarius Amor addixit? Totus certè perturbor ipsa recordatione; Iam enim redit in mentem ferale illud spectaculum, iam mihi videntur:

Hinc atq; hinc volitare cruces, clauoq; trabali
Surgere funerei pendentia brachia trunci,
Purpuraq; & teli facies, ensisq; nefandi
Stare minax, horrere vepres, crepitare flagellis
Verbera, & extremi sæua instrumenta doloris.
Quid transpirato sudantes sanguine venas?
Quid laceros artus, & designata superbis
Tempora supplicijs?

Placuit non semel ingeniosa Amoris pictura; quàm hic attexam, vt in ea innocentis carnificis sæuitiam agnoscas amabilem,

O Amor, ò viuax hominum, Diuumq; voluptas!
Quis te carnificem meliorum fecit amãtum?
Regia non illum vndanti chlamys ambit amictu,
Non aurum, non gemma notat, non subtile cælum,
Intextusq; aer, & vela thalassina condunt.
Sed toga quam liquidus cinis olim pinxerat, at nunc
Ipse etiam sese cinis hic extinxit, & anceps
Pro fuco rigor, incertusq; subalnicat horror.
Quid referam incomptos per liuida tempora crines?
Quid faciem incultam? quid nuda coloribus ora,
Tabentesq; oculos, & lumina nescia lucis,
Neglectumq; supercilium? quis credat amorem?
Et tamen est amor, & lacera sub veste triumphat.
Ille quidẽ posuit, quem dudum gesserat artũ;
Sed fecit noua tela, nouas se vertit in artes.
Texuit artifici primùm discrimine telas,
Horrentes telas, & equinis aspera setis

Cin-

Cingula Cyniphijsq; attonsa Cilicia villis;
Præterea quinos nodo sociauit eodem
Funiculos, iūctisq; caput dedit omnibus vnū,
A capite absoluit nexum, iussitq; vagari
Pronius, & sparsim liberrima serpere fila.
At fibrarum oras, supremæq; agmina caudæ
Implicuit nodis, & textu duplice sepsit:
Nobile supplicium, tempestatemq; nocentum
Terga flagellantem, scelerumq; vltricia tela, &c.

PVNCTVM IV.

Amor pauper.

IPse adeò illustres oculos, & nobile frontis
Imperiū obnubit; cæcum quis nescit amorē?
Nō illi ambrosiis coma mollis odoribus halat,
Nō rubor in vultu cādorve reciprocus errat,
Non labris sua forma, neque est sua gratia formæ:
Fit miser, inq; ægrum mutato vertitur ore
Omnia languenti similis, faciemq; coloremq;
Atq; oculos, sensim vicina in morte natātes,
Squalida pannoso malè pectora cōdit amictu,
Nudus, inops, laceriq; cadaueris argumentū,
Et tamen hæc subter spolia, & miserabile corpus,
Exultat, (quis credat?) Amor: Tegit aureus ora
Indeprensa alijs, sequi inter nubila condit
Lurida; Sol hominum; sed & inter nubila lucet:
Sordibus horrescit; sed habent sua præmia sordes.
Est pallor, qui membra notat, sed pallor amoris.

PVNCTVM V.

Amoris pia desideria, & vota.

VErus amor nullum votorum finem facit, sed illum nouis identidem desideriis nutrit, ac fouet: Sic ille Magnæ Matris deuotus Vates, sui in Virginem Amoris faces votis accendit.

Non ego conspicuos moror ambitiosus honores,
Non ego defossas scrutor auarus opes.
Si modò præ cunctis te Vatibus auctius ornem,
Si modò te cunctis plus ego mater amem.
Tu mihi sola places, & digna videris amari,
Tu mihi sola meo carmine digna cani.
Da mihi mille manus Virga, da guttura mille;
Mille dicabo tibi guttura, mille manus,
Quò-me-cumque fero præsēs tua sēper oberrat,
Incurritq; oculis semper imago meis.
Sæpè mihi terris (dum vitæ ex ordine voluo
Facta tua) ferri sæpè videris aquis.
Nec tot aquæ fluctus, nec humus tot parturit herbas,
Quot mihi votorum surgit opima seges.
O me felicem si vim tua Virgo Carina,
Si famuler plantis herba terenda tuis!
Præcipuè dum templa peto; si flosculus ambit,
Diua tuos crines, flosculus esse velim.
Multa tua coram si lucet imagine cera;
Artifici ceræ gratulor huius api.
Ante tuas lychnus si pendulus ardeat aras,
Cor mihi quod tali non flagret igne, queror.
Thuris acerra suos tibi si submittat odores,
Fumificus tota regnet, & æde vapor.
Cur meus exclamo simili non liquitur igne,
Spiritus ignauo frigore factus iners?
Cur non sidereas vt fumus odorus in auras,
Corpore consumpto non rediturus abit?
Votiuæ paries si fulget honore tabellæ,
Quot mihi delicias vna tabella facit?
Sæpè loqui mecum quamuis sit muta, videtur
Et me desidiæ sæpè monere meæ.
Diua feri, pectusq; meum tot cinge sagittis,
Dum pharetræ totas hauserit arcus opes.
Diua nouas tot mitte faces, dum totus ab igne
Igneus, & cineris sim leuis vmbra mei.

PVNCTVM VI.

Amoris expostulatio.

EST illa plena stomachi, & querelarum B. V. Mariæ in Clientem ingratum epistola, benè pij & sanctè memoris in eandem Virginem Poetæ.

Si fueras nostro malè responsurus amori,
Et mihi nescio, quam præpositurus Heram;
Cur tua Parthenio coram promissa Senatu,
Et formidando Numine vota dabas?
Ah miser! etsi te nondum vindicta fatigat,
Sera solet claudo pœna venire pede.

Ancipiti suspensa tenet Deus æthera tela,
Et fracti rigidus fœderis vltor erit.
Tune meus totas sceleri qui pendis habenas?
Quem vagus abrupto tramite raptat amor?
Numinis alta tuum quondam reuerentia pectus
Vssit, & in pretio cura pudoris erat.
Proh dolor! vna tuo prædata est pectore Numē,
Abstulit & sensus vna libido tuos:
Id summo plus nempe dolet quàm rere Tonanti,
Plus mihi quàm possum dissimulare, dolet.
Ergo sodalitij frustra descriptus in albo es?
Ergo sacramentum ventus & vnda tulit?
Angele cùm sacro mandares pacta libello,
Debuerat prima sistere penna nota.
Turpius expungis, quàm nō inscribis amantem,
Qui sua sic pessum vota daturus erat.
Qua tibi, qua merui culpa vilescere? pennas
Cur tuus à nobis, velaque vertit amor?
Nil ego peccaui nisi si concessa Clienti
Scilicet ingrato munera crimen habent.
Incipe præteritos animo reuocare fauores:
Deficies; numero copia maior erit.
Vix benè natus eras, cùm te velut altera mater
Suscipio vitæ fida magistra tuæ.
Corpore quòd sano, quòd commendaris acuti
Dotibus ingenij; muneris omne mei est.
Interea totā exspueris iam mēte MARIAM?
Væ tibi, si qua sim, quæris & vndè parens!
Sæpè tibi natum procudit fulmina cœlum,
Sæpè tibi vltrices astra minora faces:
Sæpè tibi molita fuit styx improba mortem,
Dum coqueres animi crimina mente tui:
Omnia disieci, & precibus tormenta redemi,
Heu vitæ nimium perniciosa tuæ!
Finge age te summi positū in discrimine mortis,
Et tibi iam dictam funeris esse diem.
Quid tibi mentis erit, cùm te per iuria lædent,
Horrida cumq; suo culpa Satellitio?
Quàm tibi grata forem, quàm tunc ingrata recurram?
Heu violata tuo turpiter ore parens!
Pluribus abstineo: te mors te flamma perennis,
Te moueat summi numinis ira minax.

PVNCTVM VII.

Amor pœnitens.

Acrem morsum doloris exprimit idem vates in Cliente, quem desertæ V. Mariæ benè pœnitet.

Si quantum me Virgo pudet timeoq; referret,
Littera, plena metu, plena pudore foret.
Erubui, cum blanda suum me charta vocauit:
Extimui cùm me prodidit esse reum.
Siue modum spectem, quo me pia mater amasti,
Seu recolam, quo sit tempore iunctus amor:
Rūpor & ægra manus calamo obnitētē recusat.
Prodere perfidiæ facta tegenda meæ.
Haccine firma mei vis pectoris? vmbo MARIAM
Quo tegerem, vilis debuit esse fuga?
Siccine me primo Cythereia verbere vocis
Egit præcipitem mentis ab arce meæ?
O vtinam blando cùm me sermone vocaret:
Mors inopina meum præpedijsset iter!
Tunc potui sine labe mori: nam quidquid ab illo
Produxi vitæ tempore, culpa fuit.
Gratia Virgo tibi per quam securus ab ictu
Fulminis, & stygio tutus ab hoste fui.
Adijce tot donis summum, Regina, fauorem,
Elue perfidiæ crimina fœda meæ,
Siue pianda iubes iugi periuria fletu;
Perpetuas oculus suggeret vltor aquas.
Siue pianda iubes fusa periuria vita;
Prodiga quæq; sui vena cruoris erit.
Gratus erit quocumq; voles me plectere, carcer:
Si modò me dignum carcere, mater, habes,
Non ego Tænarios si me proscribis ad amnes
Deprecer vsq; graue es, læsa MARIA malum.
Nec me pœna grauis, nec me turbauerit Orcus,
Digna nisi æterno mater amore fores.
Mitte quod inualuit prima lanugine crimen,
Non satis in cæco pectore mentis erat.
Ante graui funesta dies me funere mergat,
Arguat orba sua quàm mea vota fide.
Hanc sine spem me ferre tui, pia diua, meoq;
Si vis corde metum tollere, tolle scelus.

PVNCTVM VIII.

Mors amoris.

Vidimus amoris paupertatem, vulnera, morbos, vota, querelas, dolorem, & pœnitentiam, vis & mortem? in Virgine viuentium matre, quæ diuino amore moritur.

Hic Princeps notasque domos, humilesq; recludit
Ipse fores crudelis amor; iam tela pharetris
Eximit, & totos in pugnam suscitat ignes.
Iam vultus teneraśq; genas, iam mēbra decori

Conciliat niueam radiantia lumina frontem
Illustrant; qualis fuluo lapis emicat auro;
Vultus sanguineo violatur eburneus ostro
Flauaq; sub tenui coma murmure vētilat aurū.
Arcum læua manus, geminas armata sagittas
Dextra vibrat, sedet ambabus diuersa potestas:
Altera cui duro riget inclementia ferro,
Fortior humanis abrumpit pectora curis;
Aurea cælestes penitus defigit amores.
Sic instructus amor graditur, passusq; superbos
In pompam mouet, his sese ostentabat in armis.
Vt primum apparet Virgo genibusq; voluta
Occurrit voto dum supplice numen adorat;
Surgit in aduersa demissaq; corpora terræ
Lætus abit, gaudensq; suis in vulnera telis
Designare locum: nunc insidiatur ocellis;
Nunc pectus medium; nunc totos appetit artus:
Et per mille vias: per vulnera mille superbum
Victorem ire, iuuat totos inuadere sensus.
Seu quantas accēsa faces mens saucia voluit,
Cùm iam regnat amor conceptusq; incubat imo
Corde Deus, quantos ciet intra viscera motus,
Quàm varias artes molitur, & intima miscet
Exagitans, quid non diuino in pectore versat?
Namq; modo armatus flammis, tædaq; micanti
Mille faces vibrat impatiens, mille ignea figit
Tela manu, transfixæ hærent in corde sagittæ,
Et penitus medium incendūt, furit æstus ab imis
Pectoribus, cæcoq; ardent in vulnere flammæ
Aestuat vt clausis rapidus fornacibus ignis,
Aut penitus rupta bacchantur fulmina nube.
Non secus inclusis erumpunt pectora flammis.
Armato sub amore, tot ille incendia miscet
In pugnam, tantusq; sub hoc duce militat ignis.
Interdum dulci languentia corda calore.
Permulcens blādè in lacrymas liquefacta resol-
Et primū teneris guttæ eluctantur ocellis. (uit,
Solis vt aduersi radijs mollita relaxat
Pulchra sinum nubes, & multicoloribus undis
Labitur in syluas, & gratum effundit odorem.
Mox velut effractis torrens violentus habenis
Præcipitat, totum in largos cor liquitur imbres.
Quis referat quoties vultus mutauit honorē?
Quam varios subitus color accensauit amores?
Friget, inardescit, pallet, rubet, æstuat, horret;
Nunc tremulo excussæ micuerūt sanguine uenæ
Nunc & inæquali, per mollia pectora motu
Fusæ languescunt animæ, nunc impetus omnis
Emoritur, refugitq; animus, subitoq; resurgunt
Concepta vires, languorem concutit ardor,
Nempè ita ludit amor lētum emollita per artes
Viscera, nunc hic illecebras, & gaudia fingit,
Tum demum deserta suos mens ebria sensus
Deficit, & magno somnus succedit amori.
Hic vbi diffuso constrinxit membra sopore
Et sensus animæ custodes arte fefellit
Virgineam absoluit mentem, tacitusq; solutam
Prædatus vinclis, & cæco corpore lætus
Exilit, & captam deportat in æthera prædam.

Infinitus, sim & molestus, si reliquos amoris affectus & signa referam, proinde summa tantum capita designabo, materiam aliorum ingeniis, & industriæ relicturus.

PVNCTVM IX.

Mali Amoris descriptiones.

QVęris naturam amoris impuri? nihil mutabilius, Blandus, & ferox; auarus, & prodigus; diues, & inops; timidus, & audax; fortis, & impatiens; obscurus, & candidus; veri, falsique amans; secreti custos, & proditor; nunc humilis, nunc elatus; nunc sobrius, nunc ebrius; nunc accusator, nunc reus; Iocatur, ludit, pallet, tabescit, suspirat, obsequitur, tentat, decipit, promittit, dat, tollit, peiusque semper blanditur, quam furit.

Quæris eius originem? nascitur ex vulnere, dolore pascitur, errore crescit, viuit in flāmis, & in cineres tandem euanescit.

Quæris habitum? Glaber est corpore, oculis lubricus, & procax, forma insidiosus, & pellax, alis volucer, manu promptus; arcu, sagittis, & facibus armatus; ætate non magis, quam iudicio puer.

Quæris eius potentiam nocendique artes? latens ignis est, gratum venenum, dulcis morbus, blanda mors, illecebrosum supplicium. Hic ille amor est, qui rupes transilit, fluuios tranat, gladios acuit, laqueos nectit, parentibus insidiatur: hic cuius furoribus Tragœdiæ personant, qui tam sæpè accusatur in fabulis, ex lex, iracundus, intempestiuus, odii plenissimus, & lacrymarum. Quid cum improuisus instar procellæ labitur in pectus, & ab oculis irrumpit in animum, velox, acer, acutus, facibus vndiq; collucens? quam variè miserum amantem cruciat, agitat, stimulat, distrahit, diripit, fugat, agit, appetit, raptat, retinet, iactat! Hoc formæ honestas deflorescit; flos coloris atteritur: color extinguitur venustatis, pallet vultus, liquantur in maciem genæ,

exca-

excauantur oculi, tabescunt lumina, mens tota de sede conuulsa percellitur. Proh monstrum immane! ô misera mancipia, quæ tam efferato tyranno sese addicunt!

Amantis descriptio secunda.

Describitur cum inconstantia, qua pédentem semper hominem retinet: cuius imaginem expressit doctus æquè, ac facetus in antiqua Comœdia Plautus, cum adolescentis Alcesimarchi confessione miserias amoris exprimit. In Cistellaria Sc. 1. Act. 2.

Credo ego amorem primùm apud homines carnificinam commentum.
Hanc ego de meo coniecturam domi facio, ne foris quæram,
Qui omnes homines supero, atque ant ideo cruciabilitatibus animi:
Iactor, crucior, agitor, stimulor, versor in amoris rota miser;
Exanimor, feror, differor, distrahor, diripior; ita nullam mentem
Animi habeo: vbi sum, ibi non sum: vbi non sum, ibi est animus.
Ita mihi omnia ingenia sunt: quod lubet, non lubet, iam id continuò.
Ita me amor lapsum animi ludificat, fugat, agit, appetit,
Raptat, retinet, iactat, largitur: quod dat, non dat, deludit:
Modò quod suasit, dissuasit; quod dissuasit, id ostentat.
Maritumis moribus mecum experitur, ita meum frangit amantem animum.

Tertia descriptio.

Per imaginem multiplices amoris affectus & effectus complectitur in ea descriptione, quàm exhibet Propertius l. 2. Elegia XI.

Quicumque ille fuit, puerum qui pinxit amorem,
Nonne putas miras hunc habuisse manus
Hic primùm vidit sine sensu viuere amantes,
Et leuibus curis magna perire bona.
Idem non frustra ventosas addidit alas,
Fecit & humano corde volare Deum:
Silicet alterna quoniam iactamur in vnda,
Nostraque non vllis permanet aura locis.
Et meritò hamatis manus est armata saggitis,
Et pharetra ex humero Gnosia vtroque iacet:
Ante ferit quoniam, tuti quàm cernimus hostem,
Nec quisquam ex illo vulnere sanus abit.

Male-Amantis signa.

Ne paginas impleam, multiplices amoris insani notas quiuis deprehendat in Hyppolito Senecæ Act. 2. Quas hic subiiciam, vt in illis naturæ semper ad malum vergentis defectus agnoscatur, & nullus non intelligat amorem vicisse, maximam victoriam & solam voluptatem esse. Sic autem amoris impii morbum impatientem, atque æstus describit.

Erumpit ocul's ignis, & lapsa genæ
Lucem recusant, nil idem dubiæ placet,
Artusq; variè iactat incertus dolor.
Nunc vt soluto labitur moriens gradu,
Et vix labente sustinet collo caput.
Nunc se quieti reddit, & somni immemor
Noctem querelis ducit; attolli iubet
Iterumque poni corpus; & solui comas;
Rursusq; fingi; semper impatiens sui
Mutatur habitus; nulla iam Cereris subit
Cura, aut salutis, vadit incerto pede,
Iam viribus defecta, non idem vigor,
Non ora tingens nitida purpureus rubor,
Populatur artus cura: iam gressus tremunt,
Tenerq; nitidi corporis cecidit decor.
Et qui tenebant signa Phœbeæ facis
Oculi, nihil gentile, nec patrium micant,
Lacrymæ cadunt per ora, & assiduo genæ
Rore irrigantur; qualiter Tauri iugis
Tepido madescunt imbre perfusa niues.

PVNCTVM X.

Reliqua Amoris effecta.

I. Pictor est Amor.

AMantis animus magis ibi est, vbi amat, quam vbi animat; semper amatæ rei sibi repræsentat imaginem, habitum, incessum, motum, verba, gestus, vultum, & id genus alia, quæ disertè notauit in Tarquinio corruptore

ptore Lucretiæ. Ouid. Fastor. 2. Nam cum in castra rediisset ipse secum.

Carpitur attonitos absentis imagine sensus,
Ille, recordanti plura, magisq; placent.
Sic sedit; sic culta fuit, sic stamina neuit:
Iniectæ collo sic iacuere comæ.
Hos habuit vultus: hæc illi uerba fuerunt:
Hic color, hæc facies, hic decor oris erat.

Animus non est in pectore amantis, sed in ipsis rebus, quæ amantur, ait lepide Plauti Pseudolus. Act. 1. Sc. 1. ad Caliodorum.

Aduortito animũ Cal. *nõ adest.* Ps. *at tu cita.*
Cal. *Immò ego tacebo, tu hinc cũ ex cera cita.*
Nam istic meus animus nunc est, non in pectore.

Nullus nexus amore arctior, nec tantum iungit, sed vnit; nec in conspectu tantum ponit, sed in pectore condit amatum, & artificio singulari repræsentat.

Quod digiti nequeunt, alligat illud amor.
Longius idem absens, ibi sed pertingo, quod opto,
Quo sede non uenio, pectore totus eo.
Nam licet obstet Arar, Rodanusque natamus amore
Non uetat ire animum, quò uetat ire gradũ.

Pari propè in loco poni debent illa Nasonis aduersus Atticum 2. de Ponto. Eleg. 4.

Ante meos oculos præsto est tua semper imago,
Et uideor uultus mente uidere tuos.
Seria multa tibi tecum collata recordor;
Nec data iucundis tempora pauca iocis.
Sæpè citæ longis uisæ sermonibus horæ:
Sæpè fuit breuior, quam mea uerba, dies.

II. Signum Amoris.

Est Simia.

Qui amat imitatur omnia, quæ in amico intuetur, quia placent, & idcirco placent, quia amat; vnde idem cum eo sentit, idem loquitur, idem probat, doletque; cum ridente, ridet, negat cum negante; similis illi fonti, cuius naturam præclarè describit Cassiodorus, qui vocem, gemitus, & suspiria, aliosq; motus propius accedentium refert. Hinc Ouid.

Arguit, arguito, quidquid probat ille, probato:
Quod dicit dicas, quod neget ille, neges.
Riserit, arride, si fleuit, flere memento;
Imponat leges vultibus ire tuis.

III. Signum.

Comes Amor.

Amor perpetuus Comes est, & contubernalis assiduus; societate enim gaudet, ac præsentia amici, cuius absentiam fert mœstissimè, reditum cum summa gratulatione excipit; porrò absente amico aspernatur omnia: somnus, cibus, ludus, lux ipsa ingrata est. Sic Euandri patris in filium discedentem exprimit Vates 8. Aen.

Tum pater Euandrus dextrã cõplexus euntis,
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur,
O mihi præteritos referat si Iupiter annos!
Non ego nũc dulci amplexu diuellere usquã
Gnate tuo.

Inde fit vt qui amat, incredibili dolore tangatur illo discedẽte, ex cuius consuetudine plurimum delectationis capiebat, illumq; quantum potest oculis prosequatur, apud Statium Achilleidos, 2.

Turre procul summa lacrymis comitata sororum,
Confessũq; tenens, & habẽtẽ nomina Pyrrhũ
Pendebat coniux, oculisq; in Carbasa fixis
Ibat, & ipsa fretũ, & puppẽ iã sola videbat.
Ille quoque obliquos dilecta ad mœnia uultus
Declinat, uiduamq; domũ, gemitusq; relictæ
Cogitat, occultus sub corde renascitur ardor
Datq; locum virtus.

Hinc etiam sequitur, vt amici reditus, conspectusq; sit amico iucundissimus. Claud. de bello Gildonico.

Quẽ simul ut uidit natus, (nam clara nitebat
Cynthia) permixto tremuerunt gaudia fletu,
Cõplexuq; foueus, quos non sperauerat artus.
O mihi post Alpes nũc primum reddite dixit:
Vnde tuis optatus ades? da tangere dextram
Qua gentes cecidere feræ. Quis tale remouit,
Præsidium terris? vt te mortalia pridem
Implorant, lugentq; piũ, fortemq; requirunt.

Eam ob rem nihil absenti gratum, & acceptũ esse potest, quamdiu abesse sentit eum, quem amat. Nemesianus Egloga 2.

Pallidior buxo, violæq; simillimus erro.
Omnes ecce cibos, & mœsti pocula Bacchi
Horreo, nec placido memini concedere sõno.
Te sine væ misero mihi, lilia nigra videntur,
Pallẽtesq; rosæ, nec dulce rubens hyacinthus.
Nullos nec myrtus, nec Laurus spirat odores.
At tu si venias, & candida lilia fient,
Purpureaq; rosæ, tũ dulce rubens hyacinthus
Tũ mihi cum myrto, laurus spirabit odores.

IV.

IV. Signum.

Prodigus Amor.

Qui amat, nihil habet suum, sed in amicum liberaliter effundit omnia: prodigus enim est amor, & ex prodigo pauper. Inde opinor à Max. Tyrio describi nudum, lacerum, humicubum. Illustris in hanc sententiā locus apud Lucan. 8. Vbi Mitelenei se suaq; Pompeii coniugio propensa voluntate offerunt.

—— Maxima gloria nobis
Semper erit tanti pignus seruasse mariti.
Accipe templorum cultus, aurumq; Deorum
Accipe, si terris, si puppibus ista iuuentus
Aptior est, tota quantum valet vtere Lesbo.

V. Signum.

Præco Amor.

Est amatæ rei Præco nobilis, cuius modò virtutes, modò facta, modò dicta, modò speciem, & dignitatem laudat, deprædicat, miratur, extollit. Quod impuris ignibus ardens Phedra facit ad Hyppoliti sui aspectum, apud Ouid. ep. 4.

Te tuus iste rigor, positique sine arte capilli,
Et leuis egregio puluis in ore decet.
Siue ferocis equi luctantia colla recuruas,
Exiguo flexos miror in orbe pedes:
Seu lentum valido torques hastile lacerto,
Ora ferox in se versa lacertus habet.
Siue tenens lato venabula cornea ferro;
Deniq; nostra iuuant lumina, quidquid agas.

VI. Signum.

Amor ægrotus.

Amore saucius, ardet, vritur, turbine mentis agitur, doloribus, curis anxius, inquietus, qui quidem morbus inexpugnabilis est, donec in re amata conquiescat. Hanc pinxit effigiem Seneca Trag. in persona Phædræ.

—— Pectus insanum vapor,
Amorq; torret, intimas sæuus vorat
Penitus medullas, atque per venas meat
Visceribus ignis mersus, & venis latens:
Vt agilis altas flamma percurrit trabes.

Tam perditè amantis infelicitas est in ipsa amoris insania, vt nec morbo medicinam admittat. Pergit pictor.

Spes nulla tantum posse leniri malum,
Finisque flammis nullus insanis erit,
Torretur æstu tacito, & inclusus quoque,
Quamuis tegatur prodi tur vultu fu ror,
Erumpit oculis ignis.

Non peritè minus, & magis blandè in Phaone Ouid.

Vror vt indomitis ignem exercentibus Euris,
Fertilis accensis ardet ager.
Me calor æthnæo non minor igne coquit.

VII. Signum.

Amor stultus.

Insanus, & stultus amor est, quoniam multa efficere solet, quæ stulta, & inepta videntur alijs minimè idem sentientibus; huc illuc volitat, excurrit, vagatur, has illasq; ineptias facit, nulla habita ratione dignitatis suæ. Sic telo Cupidinis saucia Dido; Ceruæ pastoris sagitta vulneratæ mobilitas, cursusque, Didonis, motibus, concursionibusq; comparatur 4. Aeneidos.

Vritur infelix Dido, totaq; vagatur
Vrbe furens. Qualis coniecta cerua sagitta,
Quàm procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius, illa fuga syluas saltusq; peragrat
Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.

Non minorem insaniam amantis Phædræ repræsentat Ouidius ex morbi confessione per similitudines appositas.

Fertur vt aonij cornibus icta Dei,
Nunc feror, vt bacchi furijs Pleides acta.
Quæque sub Idæo tympana colle mouent.
Aut quas Semideæ Dryades, fauniq; bicornes,
Numine contactas attonuere suo.

VIII. Signum.

Amor insomnis.

Vigil est & insomnis. Græci curam amoris ἄϋπνον vocant insomnem, παράγρυπνον omninò insomnem. Vix corpori quietem tradit; & tamen idem ipse amor somnus est, & somnium. Quàm varia enim contingunt amanti somnia? quod quidem accidit ex diurna cogitatione vehementiori, quæ sopito etiā redire solet. Hinc est quod in somnis sibi

Y vide-

PVNCTVM V.

De vtilibus Amorem conciliantibus.

TErtium genus eorum, quæ beneuolentiam pariunt, vtilibus continetur, & Amorē concupiscētiæ nominamus, quod genus valet præsertim apud populos. Scitè Naso.

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Nescio tamen quomodo optimus quisque, hac etiam catena trahi, & hac compede implicari se finit. Amantur ergo qui facilè beneficia conferunt, si præsertim fuerunt vel magna, vel animo prompto collata, vltrò non precibus empta, & petitionibus crebris extorta, cui non occurrit illud Æoli ad Iunonem. 1. Aen.

Tu mihi quodcūq; hoc regni, tu sceptra Iouēq;
Concilias, tu das epulis accumbere Diuum,
Nimborumq; facis, tempestatumq; potentem.

I. Beneficia.

Aliorum vtilitatibus seruire velle facit ad Amorem, hinc. Cicer. Roscio Iudicum beneuolentiam conciliat, commemoratis illius in Remp. beneficijs, nu. 144. *Nimirum iud. pro hac nobilitate pars maxima ciuitatis in armis fuit: hæc acta res est, vt nobiles restituerentur in ciuitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriæ resisterent: qui quantum possent in salute alterius, quàm in exitio mallent ostendere.*

Quantò magis amabiles, si suo incommodo, fortunisque suis amicos tuentur, ac recreant. Ita Ciceronem Plancius exulem neglecto Clodij edicto domi suæ suscepit, ex quo arctissima inter illos amicitia. Hoc modo qui contulerit, & collata non exprobrarit, amicos parat. Et certè non eum potest non amare quem multis beneficijs affecerit, quod talem pro suo habet, cùm hominē beneficia acquirant, & omnes bonis nostris plurimum delectentur; quæ causa est, cur nos Deus eò adamet ardentius, quò nos pluribus maioribusq; beneficijs cumularit. Si beneficia tela sunt amoris, quid adhuc Deo resistimus ipsi pectus nostrum subeunti? Amor est pretium Amoris. Quærimus Pacem, Tranquillitatem, Gaudium, Felicitatem animi? ea illhic est.

O felix hominum genus,
Si vestros animos Amor,
Quo Cœlum regitur regat.

II. Grati animi significatio.

Mirum quàm facilè faces Amoris accendat animi grati significatio; huius meminit Cic. ad Quirit. post reditum, n. 24. *Quapropter memoriam vestri beneficij colam beneuolentia sempiterna, non solùm dùm anima spirabo mea; sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto semperq; præstabo: mihi neq; in consilijs de Rep. capiendis diligentiam; neq; in periculis à Rep. propulsandis, animum: neq; in sententia simpliciter referenda fidem; neq; in hominum voluntatibus pro Rep. lædendis libertatem: nec in perferendo labore industriam: nec in vestris commodis augendis, gratam animi beneuolentiam defuturam.*

Non minus eleganter, & appositè Quirites sibi demeretur. 6. Phil. n. 17. *An ego non prouideam meis ciuibus? non dies noctesq; de libertate vestra, de Reip. salute cogitem? quid enim non debeo vobis, quem vos à se ortum, hominibus nobilissimis omnibus honoribus prætulistis? an ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in Rep. quis exercitatior, qui viginti iam annos bella geram cum improbis ciuibus. Quamobrem consilio quantum potero, labore plus penè quàm potero, excubabo, vigilaboq; pro vobis.*

Actione 5. in Verr. sibi iudices amabiles reddit, dùm nihil ad suam salutem, ad publicum emolumentum omnia sese referre contendit.

Eandem animi grati significationem declarat post reditum in Senatu, n. 35. 3. in Catil. n. 24. pro Plancio, n. 21. & tota ferè per orationē. Pro Sextio, n. 115. 4. Phil. n. 16. pro lege Man. 77. Flac. 102. Quibus prætermissis Miloniana peroratio instar omnium esse potest, in qua omnes amoris, & beneuolentiæ motus diuersos reperias. Fortissimum virum à singulari quadam, & incōcussa virtute commendat, qui in tanto capitis discrimine constitutus, nec Oratoris, nec amicorum lacrymis fletibusq; moueretur. Qui nullos sæuientis fortunæ casus extimesceret, qui nullum à ciuibus Rom. beneficiorum, meritorumque præmium postularet. Sic autem à numer. 93.

Nolite

Nolite si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum eundem, si vocem, si Orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere, atque haud scio, an multo etiam magis adiuuandus sit.

Ab illo numero eximiam hominis in ciues liberalitatem nihil exprobrãtem, omnia verò beneficentissimè condonantem, & omni propè iniuriarũ, tum sensu ita carentem prędicat, 94. *Me quidem examinant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs praclara mihiq; patria charissima quomodo merita de me erit.*

Et quoniam quæ sequuntur exprobrationis aliquid habere videbantur, sua potius quam Milonis esse dicit; propterea ne quid de sũma viri fortissimi libertate detractũ esset, subiungit, 96. *Nec verò hæc vt ego nunc flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis ciuibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat, plebem & infimam multitudinem, quæ Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, vt non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonijs deliniret.*

Mox inuictum animi constantissimi robur exponit, additq; hæc quæ vera sunt, fortes, ac sapientes viros, non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipse rectè facta, nu. 99. Denique in eo potissimum elaborat, non tantum vti Milonis, verum etiam vt Iudicum erga se omnium Amorem excitare possit, hoc præsertim nomine, quòd hominis amantissimi calamitatem, non minus ad eum, quam ad seipsum pertinere prædicaret, quodq; nullum à iudicibus vehementiorem doloris sensum accipere posset, quam si tanta virtute virum, ac innocentia præditum, patria carere, & exulare paterentur.

Non tantum liberalitas & communicatio bonorum, sed etiam cõsiliorum nutrit amicitiam. Sic ad Lucilium suũ Seneca ep. 35. Ego quidem percipio iam fructum, cùm mihi fingo vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum, sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus gaudium; sed id lene & euanidum. Conspectus & pręsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis. Affer itaque te mihi ingens munus: & quò magis instes, cogita me senem esse, te mortalem.

Ad hæc capita facilè adduci possunt aliæ Amoris causæ, sed in earum delectu, iudicio & prudentia est opus. Eligendæ scilicet illæ sunt, quæ maximè argumento suscepto cõueniunt. Si ad Amorem diuinum excitare quẽpiam velit Orator, versari debet potissimum in beneficiis Dei commemorandis, quod in vltimo puncto positum est: in perfectionibus diuinis recensendis, quod pertinet ad 4. in eius infinito Amore erga nos, & summa eius bonitate, facilitate, familiaritate cum hominibus; quod in 5. commendatum est. Item petere potest argumentum à fiducia qua possumus ad eum accedere, cùm nullum deserat, nullum repudiet.

LECTIO III.

Describitur Amor.

MAli Amoris laruam remoueamus ab oculis, & de diuino potius Amore loquamur, cuius cogitatio erit iucunda, cognitio vtilis, sẽsus ipsos felices, ac beatos efficiet. Quam vellem autem facem præferret diuinus Amor? Libet enim erumpere in hos pii Vatis cantus, in monodia nascenti IESV.

Collis, ò Amor aurei.
Cultor, æthereum genus,
Huc ades bonus, & bonam
O age facem,
O age fidem.
Facem qua tenebras moues
Vltra cimmerias plagas;
Et Solis profugum iubar,
Si nocte vocas,
Et nocte redit.
Fidem qua superos cies,
Et cœli volucres fugas
Cantu sistis amabili:
Numenque feris,
Si fortè furit.
Huc ades bonus Aliger
Fronte, qua nitidum soles,
Serenare meridiem,
Sic Deus iubet,
Sic puer iubet,

Et

Ætherei latices, liquidoq; infusa voluptas
Gurgite, & irriguo flumina læta Deo:
Hùc agite, & iuueni vestros aspergite rores,
Cui non est terræ qualibet vnda satis.
Vritur & validis ardent præcordia flammis,
Nec flammis imbrem, quo medeatur, habet.
Ardor erat vultus, geminæ, duo lumina, flammæ,
Flamma supercilii, cætera membra rogus.
Ipsa redundabat flammarũ aspergine cyclas,
Denique sidereo totus in igne Deus.
Hæsit ad hanc speciẽ iuuenilis percitus æstro:
Nam sese calido flumine sentit agi.
Nec tacet acceptosq; auget, dùm ventilat æstus:
Et quas corde faces parturit, ore parit.
O mare flammarum, atque ô viua incendia, dixit,
Ad quorum ardores feruidus ignis hebet!
Me precor absumas, modò me tuus impleat ardor;
Ab noceas, modò cor desinat esse nocẽs.

Tum adolescentem sic diuini amoris facibus incalescentem repræsentat:

Ille repercussu flammarum flammeus hæsit,
Et sensim in similes cœpit abire faces.
Non secus ignivomos media ad nocte vapores,
Feruida cùm fornax ore patente vomit:
Quisquis adest procul, aspectu si cõbibit ignes;
Cogitur aspecto concolor esse rogo.
Sic puer ardores cœli dum suspicit, ardet:
Nec quàm pectus adhuc æstuet, ora negãt.
Scintillant oculi, frons fulgurat, ebria flãmis.
Tempora sunt, medio vultus in igne latet.
Non solùm in faciem diuina allabitur æstas,
Sed magis angusto pectore clausa furit.
Hic stimulat sese, & tanquam indignata teneri.
Tentat inæqualis rumpere claustra sinus.
Iamq; adeò iuuenis flamma eluctãte laborat,
Quamquam si nescis, est amor, ille labor.
Æstuat ardenti similis, nec displicet æstus:
Deperit atq; ignem, quo magis igne, perit.
Vltorem poscit, quem nollet adesse precatur;
Mox piget, atq; anceps optat, & odit opem.
Lenitura rogum, & cordi factura salutem,
Vicina auxilium quærit ab amne manus.

PVNCTVM III.

Amoris supplicia voluntaria.

EA est natura Amoris, vt nulla vulnera rei lectæ gratia pertimescat; quàm illustre exemplum est in Christo cernere? quem non percellat extremi imago supplicii; cui victimam innocentem voluntarius Amor addixit? Totus certè perturbor ipsa recordatione; Iam enim redit in mentem ferale illud spectaculum, iam mihi videntur:

Hinc atq; hinc volitare cruces, clauoq; trabali
Surgere funerei pendentia brachia trunci,
Purpuraq; & teli facies, ensisq; nefandi
Stare minax, horrere vepres, crepitare flagellis
Verbera, & extremi sæua instrumenta doloris.
Quid transpirato sudantes sanguine venas?
Quid laceros artus, & designata superbis
Tempora supplicijs?

Placuit non semel ingeniosa Amoris pictura; quàm hic attexam, vt in ea innocentis carnificis sæuitiam agnoscas amabilem,

O Amor, ô viuax hominum, Diuumq; voluptas!
Quis te carnificem meliorum fecit amãtum?
Regia non illum vndanti chlamys ambit amictu,
Non aurum, non gemma notat, non subtile cælum,
Intextusq; aer, & vela thalassina condunt.
Sed toga quam liquidus cinis olim pinxerat, at nunc
Ipse etiam sese cinis hic extinxit, & anceps
Pro fuco rigor, incertusq; subalnicat horror.
Quid referam incomptos per liuida tempora crines?
Quid faciem incultam? quid nuda coloribus ora,
Tabentesq; oculos, & lumina nescia lucis,
Neglectumq; supercilium? quis credat amorem?
Et tamen est amor, & lacera sub veste triumphat.
Ille quidẽ posuit, quem dudum gesserat arcũ;
Sed fecit noua tela, nouas se vertit in artes.
Texuit artifici primùm discrimine telas,
Horrentes telas, & equinis aspera setis

Cin-

Cingula Cyniphijsq; attonsa Cilicia villis;
Præterea quinos nodo sociauit eodem
Funiculos, iūctisq; caput dedit omnibus vnū,
A capite absoluit nexum, iussitq; vagari
Pronius, & sparsim liberrima serpere fila.
At fibrarum oras, supremaq; agmina caudæ
Implicuit nodis, & textu duplice sepsit:
Nobile supplicium, tempestatemq; nocentum
Terga flagellantem, scelerumq; vltricia tela, &c.

PVNCTVM IV.

Amor pauper.

IPse adeò illustres oculos, & nobile frontis
Imperiū obnubit; cæcum quis nescit amorē?
Nō illi ambrosiis coma mollis odoribus halat,
Nō rubor in vultu cādorve reciprocus errat,
Non labris sua forma, neque est sua gratia formæ:
Fit miser, inq; ægrum mutato vertitur ore
Omnia languenti similis, faciemq; coloremq;
Atq; oculos, sensim vicina in morte natātes,
Squalida pannoso malè pectora cōdit amictu,
Nudus, inops, laceriq; cadaueris argumentū,
Et tamen hæc subter spolia, & miserabile corpus,
Exultat, (quis credat?) Amor: Tegit aureus ora
Indeprensa alijs, sequi inter nubila condit
Lurida; Sol hominum; sed & inter nubila lucet:
Sordibus horrescit; sed habent sua præmia sordes.
Est pallor, qui membra notat, sed pallor amoris.

PVNCTVM V.

Amoris pia desideria, & vota.

VErus amor nullum votorum finem facit, sed illum nouis identidem desideriis nutrit, ac fouet: Sic ille Magnę Matris deuotus Vates, sui in Virginem Amoris faces votis accendit,

Non ego conspicuos moror ambitiosus honores,
Non ego defossas scrutor auarus opes.
Si modò præ cunctis te Vatibus auctius ornem,
Si modò te cunctis plus ego mater amem.
Tu mihi sola places, & digna videris amari,
Tu mihi sola meo carmine digna cani.
Da mihi mille manus Virga, da guttura mille,
Mille dicabo tibi guttura, mille manus,
Quò-me-cumque fero præsēs tua sēper oberrat,
Incurritq; oculis semper imago meis.
Sæpè mihi terris (dum vitæ ex ordine voluo
Facta tuæ) ferri sæpè videris aquis.
Nec tot aquæ fluctus, nec humus tot parturit herbas,
Quot mihi votorum surgit opima seges.
O me felicem si vim tua Virgo Carina,
Si famuler plantis herba terenda tuis!
Præcipuè dum templa peto; si flosculus ambit,
Diua tuos crines, flosculus esse velim.
Multa tua coram si lucet imagine cera;
Artifici ceræ gratulor huius api.
Ante tuas lychnus si pendulus ardeat aras,
Cor mihi quod tali non flagret igne, queror.
Thuris acerra suos tibi si submittat odores,
Fumificus tota regnet, & æde vapor.
Cur meus exclamo simili non liquitur igne,
Spiritus ignauo frigore factus iners?
Cur non sidereas vt fumus odorus in auras,
Corpore consumpto non rediturus abit?
Votiuæ paries si fulget honore tabellæ,
Quot mihi delicias vna tabella facit?
Sæpè loqui mecum quamuis sit muta, videtur
Et me desidiæ sæpè monere meæ.
Diua feri, pectusq; meum tot cinge sagittis,
Dum pharetræ totas hauserit arcus opes.
Diua nouas tot mitte faces, dum totus ab igne
Igneus, & cineris sim leuis vmbra mei.

PVNCTVM VI.

Amoris expostulatio.

EST illa plena stomachi, & querelarum B. V. Mariæ in Clientem ingratum epistola, benè pij & sanctè memoris in eandem Virginem Poetæ.

Si fueras nostro malè responsurus amori,
Et mihi nescio, quam præpositurus Heram;
Cur tua Parthenio coram promissa Senatu,
Et formidando Numine vota dabas?
Ah miser! etsi te nondum vindicta fatigat,
Sera solet claudo pœna venire pede.

Anci-

Ancipiti suspensa tenet Deus æthera tela,
Et fracti rigidus fœderis vltor erit.
Tune meus totas sceleri qui pendis habenas?
Quem vagus abrupto tramite raptat amor?
Numinis alta tuum quondam reuerentia pectus
Vssit, & in pretio cura pudoris erat.
Proh dolor! vna tuo prædata est pectore Numẽ,
Abstulit & sensus vna libido tuos:
Id summo plus nempe dolet quàm rere Tonanti,
Plus mihi quàm possum dissimulare, dolet.
Ergo sodalitij frustra descriptus in albo es?
Ergo sacramentum ventus & vnda tulit?
Angele cùm sacro mandares pacta libello,
Debuerat prima sistere penna nota.
Turpius expungis, quàm nõ inscribis amantem,
Qui sua sic pessum vota daturus erat.
Qua tibi, qua merui culpa vilescere? pennas
Cur tuus à nobis, velaque vertit amor?
Nil ego peccaui nisi si concessa Clienti
Scilicet ingrato munera crimen habent.
Incipe præteritos animo reuocare fauores:
Deficies; numero copia maior erit.
Vix benè natus eras, cùm te velut altera mater
Suscipio vitæ fida magistra tuæ.
Corpore quòd sano, quòd commendaris acuti
Dotibus ingenij; muneris omne mei est.
Interea totã exspueris iam mẽte MARIAM?
Væ tibi, si quæ sim, quæris & vndè parens!
Sæpè tibi natum procudit fulmina cœlum,
Sæpè tibi vltrices astra minora faces:
Sæpè tibi molita fuit styx improba mortem,
Dum coqueres animi crimina mente tui:
Omnia disieci, & precibus tormenta redemi,
Heu vitæ nimium perniciosa tuæ!
Finge age te summi positũ in discrimine mortis,
Et tibi iam dictam funeris esse diem.
Quid tibi mentis erit, cùm te per iuria lædent,
Horrida cumq; suo culpa Satellitio?
Quàm tibi grata forem, quàm tunc ingrata recurram?
Heu violata tuo turpiter ore parens!
Pluribus abstineo: te mors te flamma perennis,
Te moueat summi numinis ira minax.

PVNCTVM VII.

Amor pœnitens.

ACrem morsum doloris exprimit idem vates in Cliente, quem desertæ V. Mariæ benè pęnitet.

Si quantum me Virgo pudet timeoq; referret,
Littera, plena metu, plena pudore foret.
Erubui, cum blanda suum me charta vocauit:
Extimui cùm me prodidit esse reum.
Siue modum spectem, quo me pia mater amasti,
Seu recolam, quo sit tempore iunctus amor:
Rũpor & ægra manus calamo obnitẽte recusat
Prodere perfidiæ facta tegenda meæ.
Haccine firma mei vis pectoris? vmbo MARIAM
Quo tegerem, vilis debuit esse fuga?
Siccine me primo Cythereia verbere vocis
Egit præcipitem mentis ab arce meæ?
O vtinam blando cùm me sermone vocaret:
Mors inopina meum præpedijsset iter!
Tunc potui sine labe mori: nam quidquid ab illo
Produxi vitæ tempore, culpa fuit.
Gratia Virgo tibi per quam securus ab ictu
Fulminis, & stygio tutus ab hoste fui.
Adijce tot donis summum, Regina, fauorem,
Elue perfidiæ crimina fœda meæ,
Siue pianda iubes iugi periuria fletu;
Perpetuas oculus suggeret vltor aquas.
Siue pianda iubes fusa periuria vita;
Prodiga quæq; sui vena cruoris erit.
Gratus erit quocumq; voles me plectere, carcer:
Si modò me dignum carcere, mater, habes,
Non ego Tanarios si me proscribis ad amnes
Deprecer vsq; graue es, læsa MARIA malum.
Nec me pœna grauis, nec me turbauerit Orcus,
Digna nisi æterno mater amore fores.
Mitte quod inualuit prima lanugine crimen,
Non satis in cœco pectore mentis erat.
Ante graui funesta dies me funere mergat,
Arguat orba sua quàm mea vota fide.
Hanc sine spem me ferre tui, pia diua, meoq;
Si vis corde metum tollere, tolle scelus.

PVNCTVM VIII.

Mors amoris.

VIdimus amoris paupertatem, vulnera, morbos, vota, querelas, dolorem, & pęnitentiam, vis & mortem? in Virgine viuentium matre, quæ diuino amore moritur.

Hic Princeps notasque domos, humilesq; recludit
Ipse fores crudelis amor; iam tela pharetris
Eximit, & totos in pugnam suscitat ignes.
Iam vultus teneraſq; genas, iam mẽbra decori

Con-

Conciliat niueam radiantia lumina frontem
Illustrant; qualis fuluo lapis emicat auro;
Vultus sanguineo violatur eburneus ostro
Flauaq; sub tenui coma murmure vẽtilat aurũ.
Arcum læua manus, geminas armata sagittas
Dextra vibrat, sedet ambabus diuersa potestas:
Altera cui duro riget inclementia ferro,
Fortior humanis abrumpit pectora curis;
Aurea cælestes penitus defigit amores.
Sic instructus amor graditur, passusq; superbos
In pompam mouet, his sese ostentabat in armis.
Vt primum apparet Virgo genibusq; voluta
Occurrit voto dum supplice numen adorat;
Surgit in aduersa demissaq; corpora terræ
Lætus abit, gaudensq; suis in vulnera telis
Designare locum: nunc insidiatur ocellis;
Nunc pectus medium, nunc totos appetit artus:
Et per mille vias: per vulnera mille superbum
Victorem ire, iuuat totos inuadere sensus.
Seu quantas accẽsa faces mens saucia voluit,
Cùm iam regnat amor conceptusq; incubat imo
Corde Deus, quantos ciet intra viscera motus,
Quàm varias artes molitur, & intima miscet
Exagitans, quid non diuino in pectore versat?
Namq; modo armatus flammis, tædaq; micanti
Mille faces vibrat impatiens, mille ignea figit
Tela manu, transfixæ hærent in corde sagittæ,
Et penitus medium incendũt, furit æstus ab imis
Pectoribus, cæcoq; ardent in vulnere flammæ
Aestuat vt clausis rapidus fornacibus ignis,
Aut penitus rupta bacchantur fulmina nube.
Non secus inclusis erumpunt pectora flammis.
Armato sub amore, tot ille incendia miscet
In pugnam, tantusq; sub hoc duce militat ignis.
Interdum dulci languentia corda calore.
Permulcens blãdè in lacrymas liquefacta resol-
Et primũ teneris guttæ eluctantur ocellis. (uit,
Solis vt aduersi radijs mollita relaxat
Pulchra sinum nubes, & multicoloribus undis
Labitur in syluas, & gratum effundit odorem.
Mox velut effractis torrens violentus habenis
Præcipitat, totum in largos cor liquitur imbres.
Quis referat quoties vultus mutauit honorẽ?
Quam uarios subitus color accendit amores?
Friget, marcescit, pallet, rubet, æstuat, horret;
Nunc tremulo excussæ micuerũt sanguine uenæ
Nunc & inæquali, per mollia pectora motu
Fusæ languescunt animæ, nunc impetus omnis
Emoritur, refugitq; animus, subitoq; resurgunt
Concepta vires, languorem concutit ardor,
Nempè ita ludit amor lẽtum emollita per artes
Viscera, mitte tot illecebras, & gaudia fingit,
Tum demum deserta suos mens ebria sensus
Deficit, & magno somnus succedit amori.
Hic vbi diffuso constrinxit membra sopore
Et sensus animæ custodes arte fefellit
Virgineam absoluit mentem, tacitusq; solutam
Prædatus vinclis, & cæco corpore lætus
Exilit, & captam deportat in æthera prædam.

Infinitus, sim & molestus, si reliquos amoris affectus & signa referam, proinde summa tantum capita designabo, materiam aliorum ingeniis, & industriæ relicturus.

PVNCTVM IX.

Mali Amoris descriptiones.

QVæris naturam amoris impuri? nihil mutabilius, Blandus, & ferox; auarus, & prodigus; diues, & inops; timidus, & audax; fortis, & impatiens; obscurus, & candidus; veri, falsique amans; secreti custos, & proditor; nunc humilis, nunc elatus; nunc sobrius, nunc ebrius; nunc accusator, nunc reus; Iocatur, ludit, pallet, tabescit, suspirat, obsequitur, tentat, decipit, promittit, dat, tollit, peiusque semper blanditur, quam furit.

Quæris eius originem? nascitur ex vulnere, dolore pascitur, errore crescit, viuit in flãmis, & in cineres tandem euanescit.

Quæris habitum? Glaber est corpore, oculis lubricus, & procax, forma insidiosus, & pellax, alis volucer, manu promptus; arcu, sagittis, & facibus armatus; ætate non magis, quam iudicio puer.

Quæris eius potentiam nocendique artes? latens ignis est, gratum venenum, dulcis morbus, blanda mors, illecebrosum supplicium. Hic ille amor est, qui rupes transilit, fluuios tranat, gladios acuit, laqueos nectit, parentibus insidiatur: hic cuius furoribus Tragœdiæ personant, qui tam sæpè accusatur in fabulis, ex lex, iracundus, intempestiuus, odii plenissimus, & lacrymarum. Quid cum improuisus instar procellæ labitur in pectus, & ab oculis irrumpit in animum, velox, acer, acutus, facibus vndiq; collucens? quam variè miserum amantem cruciat, agitat, stimulat, distrahit, diripit, fug t, agit, appetit, raptat, retinet, iactat! Hoc formæ honestas deflorescit; flos coloris atteritur: color extinguitur venustatis, pallet vultus, liquantur in maciem genæ,

exca-

excauantur oculi, tabescunt lumina, mens tota de sede conuulsa percellitur. Proh monstrum immane! ô misera mancipia, quæ tam efferato tyranno sese addicunt!

Amantis descriptio secunda.

Describitur cum inconstantia, qua pedentem semper hominem retinet: cuius imaginem expressit doctus æquè, ac facetus in antiqua Comœdia Plautus, cum adolescentis Alcesimarchi confessione miserias amoris exprimit. In Cistellaria Sc. 1. Act. 2.

Credo ego amorem primùm apud homines carnificinam commentum.
Hanc ego de meo coniecturam domi facio, ne foris quæram,
Qui omnes homines supero, atque antideo cruciabilitatibus animi:
Iactor, crucior, agitor, stimulor, versor in amoris rota miser;
Exanimor, feror, differor, distrahor, diripior; ita nullam mentem
Animi habeo: vbi sum, ibi non sum: vbi non sum, ibi est animus.
Ita mihi omnia ingenia sunt: quod lubet, non lubet, iam id continuò.
Ita me amor lapsum animi ludificat, fugat, agit, appetit,
Raptat, retinet, iactat, largitur: quod dat, non dat, deludit:
Modò quod suasit, dissuasit; quod dissuasit, id ostentat.
Maritumis moribus mecum experitur, ita meum frangit amantem animum.

Tertia descriptio.

Per imaginem multiplices amoris affectus & effectus complectitur in ea descriptione, quàm exhibet Propertius l. 2. Elegia XI.

Quicumque ille fuit, puerum qui pinxit amorem,
Nonne putas miras hunc habuisse manus
Hic primùm vidit sine sensu viuere amantes,
Et leuibus curis magna perire bona.
Idem non frustra ventosas addidit alas,
Fecit & humano corde volare Deum:
Silicet alterna quoniam iactamur in vnda,
Nostraque non vllis permanet aura locis.
Et meritò hamatis manus est armata sagittis,
Et pharetra ex humero Gnosia vtroque iacet:
Ante ferit quoniam, tuti quàm cernimus hostem,
Nec quisquam ex illo vulnere sanus abit.

Male-Amantis signa.

Ne paginas impleam, multiplices amoris insani notas quiuis deprehendat in Hyppolito Senecæ Act. 2. Quas hic subiiciam, vt in illis naturæ semper ad malum vergentis defectus agnoscatur, & nullus non intelligat amorem vicisse, maximam victoriam & solam voluptatem esse. Sic autem amoris impii morbum impatientem, atque æstus describit.

Erumpit ocul's ignis, & lapsæ genæ
Lucem recusant, nil idem dubiæ placet,
Artusq; variè iactat incertus dolor.
Nunc vt soluto labitur moriens gradu,
Et vix labente sustinet collo caput.
Nunc se quieti reddit, & somni immemor
Noctem querelis ducit; attolli iubet
Iterumque poni corpus; & solui comas;
Rursusq; fingi; semper impatiens sui
Mutatur habitus; nulla iam Cereris subit
Cura, aut salutis, vadit incerto pede,
Iam viribus defecta, non idem vigor,
Non ora tingens nitida purpureus rubor,
Populatur artus cura: iam gressus tremunt,
Tenerq; nitidi corporis cecidit decor.
Et qui tenebant signa Phœbeæ facis
Oculi, nihil gentile, nec patrium micant,
Lacrymæ cadunt per ora, & assiduo genæ
Rore irrigantur; qualiter Tauri iugis
Tepido madescunt imbre perfusæ niues.

PVNCTVM X.

Reliqua Amoris effecta.

I. Pictor est Amor.

AMantis animus magis ibi est, vbi amat, quam vbi animat; semper amatæ rei sibi repræsentat imaginem, habitum, incessum, motum, verba, gestus, vultum, & id genus alia, quæ disertè notauit in Tarquinio corruptore

IV. Signum.

Prodigus Amor.

Qui amat, nihil habet suum, sed in amicum liberaliter effundit omnia: prodigus enim est amor, & ex prodigo pauper. Inde opinor à Max. Tyrio describi nudum, lacerum, humicubum. Illustris in hanc sententiã locus apud Lucan. 8. Vbi Mitelenei se suaq; Pompeii coniugio propensa voluntate offerunt.

—— Maxima gloria nobis
Semper erit tanti pignus seruasse mariti.
Accipe templorum cultus, aurumq; Deorum
Accipe, si terris, si puppibus ista iuuentus
Aptior est, tota quantum valet vtere Lesbo.

V. Signum.

Praco Amor.

Est amatæ rei Præco nobilis, cuius modò virtutes, modò facta, modò dicta, modò speciem, & dignitatem laudat, deprædicat, miratur, extollit. Quod impuris ignibus ardens Phedra facit ad Hyppoliti sui aspectum, apud Ouid. ep. 4.

Te tuus iste rigor, positique sine arte capilli,
Et leuis egregio puluis in ore decet.
Siue ferocis equi luctantia colla recuruas,
Exiguo flexos miror in orbe pedes:
Seu lentum valido torques hastile lacerto,
Ora ferox in se versa lacertus habet.
Siue tenens lato venabula cornea ferro;
Deniq; nostra iuuant lumina, quidquid agas.

VI. Signum.

Amor ægrotus.

Amore saucius, ardet, vritur, turbine mentis agitur, doloribus, curis anxius, inquietus, qui quidem morbus inexpugnabilis est, donec in re amata conquiescat. Hanc pinxit effigiem Seneca Trag. in persona Phædræ.

—— Pectus insanum vapor,
Amorq; torret, intimas sæuus vorat
Penitus medullas, atque per venas meat
Visceribus ignis mersus, & venis latens:
Vt agilis altas flamma percurrit trabes.

Tam perditè amantis infelicitas est in ipsa amoris insania, vt nec morbo medicinam admittat. Pergit pictor.

Spes nullæ tantum posse leniri malum,
Finisque flammis nullus insanis erit,
Vorretur æstu tacito, & inclusus quoque,
Quamuis tegatur prodi tur vultu furor,
Erumpit oculis ignis.

Non peritè minus, & magis blandè in Phaone Ouid.

Vror vt indomitis ignem exercentibus Euris,
Fertilis accensis ardet ager.
Me calor æthnæo non minor igne coquit.

VII. Signum.

Amor stultus.

Insanus, & stultus amor est, quoniam multa efficere solet, quæ stulta, & inepta videntur alijs minimè idem sentientibus; huc illuc volitat, excurrit, vagatur, has illasq; ineptias facit, nulla habita ratione dignitatis suæ. Sic telo Cupidinis saucia Dido; Ceruæ pastoris sagitta vulneratæ mobilitas, cursusque, Didonis, motibus, concursionibusq; comparatur 4. Aeneidos.

Vritur infelix Dido, totaq; vagatur
Vrbe furens. Qualis conicta cerua sagitta,
Quàm procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius, illa fuga syluas saltusq; peragrat
Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.

Non minorem insaniam amantis Phædræ repræsentat Ouidius ex morbi confessione, per similitudines appositas.

Fertur vt aonij cornibus icta Dei,
Nunc feror, vt bacchi furijs Pleides actæ.
Quæque sub Idæo tympana colle mouent.
Aut quas Semideæ Dryades, fauniq; bicornes,
Numine contactas attonuere suo.

VIII. Signum.

Amor insomnis.

Vigil est & insomnis. Græci curam amoris ἄϋπνον vocant insomnem, παράϋπνον omninò insomnem. Vix corpori quietem tradit; & tamen idem ipse amor somnus est, & somnium. Quàm varia enim contingunt amanti somnia? quod quidem accidit ex diurna cogitatione vehementiori, quæ sopito etiã redire solet. Hinc est quod in somnis sibi

videtur modò per montes, & syluas vagari; modò absentem amicum affari velut præsentem. Insomnem se fatetur, ac luget Medea post multas de Iasone querelas, epist. 12.

Non mihi grata dies: noctes vigilantur amaræ:
Nec tener in misero pectore somnus adest.
Quæ me non possum, potui sopire draconem
Vtilior cuius, quam mihi cura mea est.

Ad Æneæ formam regiam tabida per noctes vigilat Dido, de qua Musa latini Vatis. 4. Æn.

Post, ubi digressi, lumemque obscura uicissim
Luna premit, suadentq; cadentia sydera sonos:
Sola domo mæret vacua, stratisque relictis.
Incubat: illum absens absentem auditq; videtq;

Nec alio sensu Catulus dixit.

Spinosas Ericina ferens in pectore curas.

Nam vehementioris amoris spinę omnem procul abigunt quietem.

Sæpè gaudent in somnis amantes, variosq; affectus patiuntur. Sappho Phaonem suum videt in somnis, & illum non sine magno liquescentis animi sensu alloquitur.

Tu mihi cura Phaon, te somnia nostra reducũt,
Somnia formoso candidiora die.
Illic te inuenio, quamquam regionibus absis:
Sed non longa satis gaudia somnus habet
Blandior interdum, verisq; simillima verba
Eloquor, & vigilant sensibus ora meis.

IX. Signum.

Mutus Amor.

Modò loquax & garrulus, modò mutus est; verba enim præcludit vis amoris insolens, sed vbi remisit impetus se lingua explicat, & perennis fluminis in morem effluit. Ouid.

Ter tecum conata loqui, ter inutilis hæsit
Lingua, ter in primo destitit ore sonus.

Ab aspectu dilecti Hyppoliti Phædræ verba præciduntur, & excidunt.

Sed ora cæptis transitum verbis negant,
Vis magna vocem emittit, ac maior valet.

X. Signum.

Timidus est Amor.

Qui amat timet, non sua, sed amici causa; omnia enim amico timet, siue bello rum, aut Martis pericula, seu quiduis aliud obeat. Deianira Herculi timet ex amore.

Ipsa domo vidua votis operata pudicis
Torqueor, infesto ne vir ab hoste cadat.
Inter serpentes, aprosq; auidosq; leones
Iactor, & hæsuros cerno per ossa canes.

Ita per speciem alienæ felicitatis sibi Phillis consulit, dum Demophoontem suum à nauigatione deterret, & Laodamia Protesilaum à bello reuocat: illa propter certum naufragiũ quod amans coniicit: hæc ob incertos exitus pugnarum, Martemque communem.

Interdum timui ne dum vada tendis ad Hebri
Mersa foret causa naufraga puppis aqua,
Sed timeo: quotiesq; subit miserabile bellum,
More niuis lacrymæ sole madentis eunt.

Quàm verò tuta timeat satis ostendit illa Penelope semper sollicita, semper in metu ob profectionem Vlyssis sui.

Quando ego non timui grauiora pericula veris?
Res est solliciti plena timoris amor.
In te fingebam violentos Troas ituros:
Nomine in Hectoreo pallida semper eram.
Siue quis Antilocũ narrabat ab Hectore uictũ:
Antilochus nostri causa timoris erat.
Siue Menœtiaden falsis cecidisse sub armis:
Flebam successu posse carere dolos.
Sanguine Tlepolemus Lyciã tepefecerat hastã:
Tlepolemi letho cura nouata meo est.
Deniq; quisquis erat castris iugulatus Achiuis,
Frigidius glacie pectus amantis erat.

Benè Mamertinus in gratiarum actione Militum fidem & amorem in Imperatorem suũ commendat, de cuius salute facit sollicitos & omnia metuentes. *Quod ad te attinet cuncta iam à custodia tua arma remoueres, sed quando hoc potes persuadere militibus? Anxia est fidelium diligentia. Maximo amori, maximus timor iunctus est.*

XI. Signum.

Amor audax.

Si quid fortè suadendum, aut faciẽdum sit amatæ rei causa, nihil arduum, aut difficile reputat, pericula subit intrepidus. Qualis illa Ceres quæsitura Proserpinam apud Claud.

Non requies non somnus erit, dũ pignus ademptũ
Inueniam, gremio quamuis mergatur Iberæ
Tethyos, & rubro iaceat velata profundo:
Non Rheni glacies, non me Riphæa tenebunt
Frigora, non dubio Syrtis cunctabitur æstu;
Stat fines penetrare Noti; Boreæq; niualem

Vesti-

Vestigare domum, primo calcabitur Athlas
Occasu; facibusq; meis lucebit Hydaspes.

Non minores in diligendo vires amori casto dandæ. Has apud Propertium habet Aretusa ficta coniux lib.4. ad Licotam.

Romanis vtinam patuissent castra puellis!
Essem militiæ sarcina fida tuæ.
Nec me tardarent Scythiæ iuga, quũ pater altas
Africus in glaciem frigore nectit aquas.

Quid non laboris adire parata sordida satis Phædra? sic illam inducit tragicus Vates in Hipp. Act.2.

Non me per altas ire si iubeas niues,
Pigeat gelatis ingredi Pindi iugis:
Non si per ignes ire, & infesta agmina,
Cunctor paratis ensibus pectus dare.

XII. Signum.

Amor suspicax.

Hoc inter diuinum amorem, & humanum interest, quod iste suspicax sit, diuinus, securus, & omni suspicione liber, ex hoc humani amoris vitio nascitur Zelotypia carnifex amantium, quam suspicax in Didone, quæ se deceptam ab Aenea putat.4. Aen.

At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motusq; excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia fama furenti
Detulit armari classem cursumque parari,

XIII. Signum.

Amor contemptor sui.

Sui contemptor est amor, vt & mortis, & periculorum; imò & parentum, quòd contingit idcircò, quia maximo in pretio rem amatam habet, præ qua omnia negligit, etiam seipsũ: ex quo fit vt ferè superbus sit & magnanimus. Ita Nisus clamat se auctorẽ cæd s, vt à ceruicibus infelicis Euriali amici sui præsens periculum auertat, vel vitæ suæ periculo. 9. Æn.

Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit (cælum hoc, & conscia sydera testor)
Tantùm infelicem nimium dilexit amicum!

Sic amans in proprio corpore mortuus est, in alieno viuit. Hinc est vt qui verè amat, aliorum grauiter ferat incommoda, de suis nõ laboret. Sic Arria moritura dixisse fertur, non graue sibi esse vulnus, quod sibi adacto ferro in viscera amans intulerat, vt marito ad mortem acto præiret, futurum tamen grauissimũ, quòd eam ob causam sibi coniux esset illaturus Mart. 1. Epigram. 14.

Casta suo gladium cùm traderet Arria Pato,
Quem de visceribus traxerat ipsa suis:
Si qua fides vulnus quod fecit, non dolet, inquit,
Sed quod tu facies, hoc mihi Pate dolet.

Cultum corporis, & vitam ipsam negligit. Quàm sollicita de Protesilao marito syncerè amans Laodamia? Ouid.

Nec mihi pectendos cura est præbere capillos,
Nec libet aurata corpora veste tegi.
Conueniunt matres Phylaceides, & mihi clamant,
Indue regales Laodamia sinus.

Quibus respondet verbis luctum, amoremq; spirantibus:

Scilicet ipsa feram saturatas murice vestes:
Bella sub Iliacis mœnibus ille geret:
Ipsa comas pectam, galea caput ille premetur;
Ipsa nouas vestes, dura vir arma ferat.
Quo possum, squalore tuos imitata labores
Dicar; & hæc belli tempora tristis agam.

Sic languet pudicus amor Serenæ, cuius Reginæ laudes cantat altiori versu Claudianus ad Stiliconem in armis agentem.

Non illo nitidos vnquam bellante capillos
Comere: nõ solitos gemmarum summere cultus.
Numinibus, votisq; vacas, & supplice crine
Verris humum: tegitur neglecta gratia formæ
Cum proprio reditura viro.

Genitorem patriamque relinquere pro re amata magnum amoris argumentum: quod fecit Phyllis amans,

At mea despecti fugiunt connubia Thraces,
Quod feror externum præposuisse meis.

Fecit Medea.

Proditus est genitor; regnum patriamq; reliqui,
Munus in exilio quod licet esse, tuli.

Incurrere in suorum odium, & externorum per amoris insaniam, quod fecit Dido 4. Æn. sic illa decepta queritur.

Te propter Lybicæ gentes, Nomadumq; Tyrãni
Odere infelici Tyrij: te propter eundem
Extinctus pudor.

XIV. Signum.

Amor constans periculorum socius.

Qui amat, constans est, ac firmus in amicitia, & in partem periculi venire desiderat. Sunt illæ rationes, & querelæ elegantis formæ iuuenis Euriali, quibus euincit sibi procedendum ad bellum amici causa, bellum inquam, ardorem rerum terribilium, seu metum vltimorum discriminum, vt vocat Ammianus lib. 20.

Mene igitur socium summis adiungere rebus
Nise fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter, Troiæq; labores
Sublatum erudijt: nec tecum talia gessi.

Ea est amoris indoles, vt aduersis roboretur, & in contemptu mortis virtutem amantis occupet.

Haud timet mortem, cupit ire in ipsos
Obuius enses.

Seneca 1. de benef. cap. 10. Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

Vera lex amoris & amici non simulati hæc est, vt eadem animi virtus seruetur in vtraque fortuna quam æqualitatem agnoscit in Niso, & Eurialo. Virg.

Te verò mea quem spatijs propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, tam pectore toto,
Accipio, & comitem casus cōplector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumq; fides.

Secùs absunt ab amicitiæ veræ decore, quàm longissimè, qui fortunam secundam, non personam diligunt, sed prædam quærunt rectè Petronius.

Nomen amicitiæ: si quatenus expedit; hæret,
Calculus in tabula nobile ducit opus.
Cùm fortuna manet vultum seruatis amici,
Cùm cecidit turpi vertitis ora fuga
Grex agit in scena Mimum, pater ille vocatur,
Filius hic; nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas impleuit pagina partes
Vera redit facies, dissimulata perit.

Se, non alium amat quisquis ita amat, iuxta illud Mart. lib. 2. Epigramm.

Hunc quē vina tibi, quem mensa parauit amicū,
Esse putas fidæ pectus amicitiæ?
Vinum amat, & Cyathos, & sumina, & Ostrea, non te;
Sublato vino; nullus amicus erit.

Ex hoc amicorum infidelitatem Pompeio proponit Cic. vt fidem Milonis & amicitiam ostendat pluris esse faciēdam, nec vanis & incertis suspicionibus alienandum amicum, ne si eum damnari patiatur, postmodum eius fidem, & amicitiam requirat. Pro Mil. num. 70. *Vide, quàm sit varia vitæ, commutabilisq; ratio, quàm vaga volubilisq; fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cùm tu salutaribus, vt spero, rebus tuis, sed fortaſse motu aliquo communium temporum immutatis, qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire: & amicissimi beneuolentiam, & grauissimis hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi uiri magnitudinem animi desideres.*

XV. Signum.

Amor obliuiosus.

Vbi semel mentem inuasit amor, rerum omnium obliuionem inducit: quare alia studia, exercitationesque dimittit pendente animo, & in vnius amici cogitatione defixo. Sic è Latio princeps Poeta de Didone amori suo nimio indulgente. 4. Aen.

Non cœptæ assurgunt turres, non arma iuuētus
Exercet; portusue, aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta, minæq;
Murorum ingentes, æquataq; mœnia cœlo.

Ad hoc argumentum reuocari debet, quod 1. Carm. notat Horatius cantu 8. Vbi Sybaris postquā amoris peste infectus est, vtiles alias exercitationes dimisit. Adde Claud. in nuptijs Honorij & Mariæ:

Non illi uenator equus, non spicula curæ,
Non iaculū torquere lubet; mens omnis oberrat
In uultus, quos fixit amor.

XVI. Signum.

Amor sui ostentator.

Superbus Amor est ἔϛι χρῆμα γαῦρον, καὶ δεινῶς ἐλεύθερον, ait Tyrius concertatione decima, res est quædam superba, & sui ostentatrix, oppido libera. Hinc illud Claudiani Epithal. Palladij & Celerinæ.

——— Lætantur amores,
Frænatisq; truces auibus per nubila vecti
Ostentant se quisque Deæ, magnoque tumultu
Confligunt, pronique manus in verbera tendũt.
Consequitur vincitq; suos auriga iugales,
Atque impunè cadunt lapsu meliore volantes.

XVII. Signum.

Amor Iracundus.

Blandus est, & vrbanus erga amicum, idemq; iracundus; quamquam in diuinum amorem non cadit. Humanus verò contemptus furit. Inter notas amantis, bacchantis, furentisque Didonis præsentientis Æneæ dolos, hanc exprimit. Virg. 4.

Sæuit inops animi, totamq; incensa per vrbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyas vbi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnusq; vocat clamore Cytheron.

Medeam sui impotentem, ac incensam nutrix dehortari conatur nec quicquam, apud Senecam Act. 3.

Incerta qualis Entheos cursus tulit,
Cùm iam recepto Mænas insanit Deo,
Pindi niualis vertice, aut Nisæ iugis:
Talis recursat hinc & hinc motu effero,
Furoris ore signa lymphati gerens;
Flammata facies spiritum ex alto citat.

Ad hunc furorem exprimẽdum vsitata comparatio, frequentesq; apud Poetas 2. nequitiæ de femina impotenter amante.

In ferrum flammasq; ruit, positoq; decore
Fertur vt Aonij cornibus icta Dei
In nemus & saltus thalamo Regina relicto
Fertur vt Aonio concita baccha Deo.

Lenitas & Ira in amante potentissimi motus, qui licet contrarij, mutuo se tamen plurimum adiuuant, quàm amara sunt illa Didonis verba?

Dissimulare etiam sperasti perfide, tantum
Posse nefas, tacitusq; mea decedere terra?

Quàm ista plena lenitatis, & amoris?

Mene fugis? per ego has lacrymas, dextramq; tuam te
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos
Si benè quid te merui fuit aut tibi quicquam
Dulce meum.

Quæ frustrata spe sua, vicinam iram aduocat, & erumpit in illam verborum acerbitatem.

Nec te Diua parẽs, generis nec Dardanus auctor
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæq; admorunt vbera tygres.

Non alio affectu Hypsipile,

Cor dolet, atque ira mistus abundat amor.

XVIII. Signum.

Amor exprobrans.

Amor in odium versus vehemẽtius exprobrat, & iracundius obiicit beneficia. Quod argumenti genus frequens est in Poetis. Didonẽ grauiter cõmotam facit in Æneã ingratũ. 4.

Nusquam tuta fides, eiectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui:
Amissam classem, socios à morte reduxi.

Sic Oenone Paridi cum acerbitate seruitutem obiicit, quam seruiebat, antequam illum in suum acciperet. Apud Ouid.

Nondum tantus eras, cùm te contenta marito,
Edita de magno flumine Nympha fui.
Qui nunc Priamides (adsit reuerentia verbo)
Seruus eras: seruo nubere Nympha tuli.

Nec dissimulare potuit Iasonis sui animum immemorem furens Medea.

Est aliqua ingrato meritũ exprobrare voluptas,
Hac fruar, hæc de te gaudia sola feram.

XIX. Signum.

Amor lacrymans.

Ad lacrymas valde faciles sunt, qui amant, qui character familiaris est Poetis. Ouid. quẽ nequitiæ Schola pepulit in exilium de eruditis amantium oculis multa.

Quò nõ ars penetrat? discunt lacrymare decẽter,
Quoque volunt plorant tempore; quoq; modò

His loquuntur idem in Brisseide:

Sed tamen hæ lacrymæ pondera vocis habent.

His res suas gerunt ibidem.

Si licet immitis, matrisq; ferocior vndis
Vt taceam, lacrymis comminuere meis.

His decipiunt Med. Iasoni.

Vidi etiam lacrymas an & est pars fraudis in illis.

His blandicias faciunt Dido.4.

——Per ego has lacrymas, dextramq; tuã te
Quãdo aliud mihi iam miseræ nihil ipsa reliqui.
Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?
Ite iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori.

XX. Signum.

Amor desperans.

Vbi Deum nihil sentientem videt Amor, neque occurrentem sibi, neque in precibus, neque in optatis, neque in votis spem ponit, & mortem doloris finem eligit. Quos æstus patitur Dido? quas fundit lacrymas; quos furores excitat? quoties mortem orat?

At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam voluens aciem, maculisq; trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in vsus.
Incubuitq; toro dixitq; nouissima verba.

Nõ alia mens Phyllidi à Demophoonte quidem relictæ, ac despectæ, à seipsa propè desperatæ; sic enim apud Ouid. illa mortem meditatur.

Sæpè venenorum sitis est mihi: sæpè cruenta
Traiectam gladio morte perire iuuat.
Stat nece matura tenerum pensare pudorem:
In necis electu parua futura mora est:

Malè amat, qui sic amat. Et quidem hæc omnia quę de amore dicta sunt euenire solent insanis amatoribus, quorum ineptiis pleni sunt Poetarum libri. Idem enim animus, eademque vis amandi est, siue se ad Deum, siue ad res humanas conuertat. Vt vel ex hoc vno possit intelligi, quam grauiter errent, qui suũ amorem, rem omnium pretiosissimam, vilissimis rebus addicunt; cùm illum in Deum conferre tam facilè possint. Quare tandem sapiamus amando quod est dulcissimũ, CHRISTO vni cor nostrum sedem Amoris consecremus, in quo nihil ad felicitatem desideres, ait pius Vates:

En tibi quærẽdi quod ames labor omnis adẽptus:
CHRISTVS amandus, & hunc præter amare nefas.
Formosum quæris? nihil est formosius illo:
Moribus insignem? solus at ille bonus:
Immensum ne opibus? nihil est opulentius illo:
Munificum? dotes prodigit ille suas:
Ductorem? Dux est: Regem? Rex: quæris amicũ,
Qui redamet? redamat, quin amat ille prior:
An Patrem? Pater est: Pastorẽ? Pastor, & ille:
An Sponsum mauis: Sponsus at ille tuus:
An Fratrem? Frater: Comitem? Comes: anne fidelem?
Esse vel ipsa fides non magè fida queat:
Præsentem? præsens: Constantẽ? non ita constans
Rupes, quam Siculi verberat vnda maris:
An placitũ? blandus: iucundũ? est ipsa voluptas:
Si pateris? tecum qui patiatur habes:
Doctorem? omnis ab hoc manat sapientia fonte:
Sollicitumq; preces præuenit ille tuas:
Vulneraq; & morbos curantẽ sanguine morbos,
Atque suis curat vulnera vulneribus.
Quod si fortè cadis, cadis inter brachia amantis,
Puluinar capiti subijcit ille manum.
Si fles ille tibi rotantia lumina siccat,
Et mœsta Ambrosiis oribus ora premit.
O felix oculus portum visurus amantis!
Scilicet in lacrymis naufragus ipse suis.

Benè amat, qui sic amat.

PVNCTVM XI.

Amor loquens.

I. INterest Oratoris naturam Amoris nosse multas quidem, & graues ob causas. Primum enim in genere demonstratiuo vtilis est hæc cognitio: commendãdus est cœlitum vnus; vir sanctus ab Amore, quo in Deum ferebatur, dum in terris viueret, quantam materiã ex hisce fontibus, quos aperuimus suppeditari putas? Nam si quis illa effecta Amoris consulat, næ multa nimis ad dicendum inde hauriet. Prædicandus sit D. Pauli Amor erga CHRISTVM. Effectum est Amoris plurima pati pro re amata; quam grauia, quam acerba perpessus? Effectum est Amoris præsentia rei amatæ delectari; quanto desiderio CHRISTI videndi tenebatur Paulus? Obliuisci, & in vnius amici cogitatione conquiescere: omnia Paulus vilior a stercore arbitrabatur, vt CHRISTVM lucrifaceret. Effectum est amoris prædicare laudes rei amatæ; at quis

quis de Christo magnificentius Paulo loquutus est.

II. Eadem planè ratio cuiusuis artis. Laudas Principem ab amore ciuium, & patriæ; commemorabis, scilicet, labores, curas, cogitationes assiduas, vigilias, sui contemptum, solicitudines, liberalitatem, clementiam in omnes, Iustitiam, & cætera, quæ cum amore patriæ coniuncta sunt.

Idem porrò sentiendum de virtutum amore, de studio litterarum.

III. Iam verò in genere deliberatiuo eiusdem rei quam necessarius vsus est: vt effecta habeas pertractata animo: siue ad amorem cuiuscunque tandem rei hortari velis; siue ab amore deducere. Quid de genere iudiciali dicam? cùm accusare aliquem voles, atq; id efficere argumentis, vt nũquam amasse patriã, nunquam ei virtus placuisse videatur.

IV. Quis nescit Oratorem in Exordiis, & in toto genere Oratoris id studere semper debere, vt Auditorum suorum amantissimus habeatur; at qua ratione tandem amoris sui significationem dabit, nisi prius quę sint amoris signa nouerit?

V. Cùm Ethopœiæ, & Prosopopœię ab Oratore fingendæ, vel mores ipsi per hypotiposim describendi sunt, tum aduersariorum, tũ eorum quos laudat, atque defendit: qui fieri potest, vt exprimat Oratione, quẽadmodum quis sit affectus erga Deum, patriam, parentes, aduersus virtutes, si sit naturæ amoris ignarus?

Hæc igitur omnia pendent ex cognitione effectorũ, quæ ab hac perturbatione manant: quæ quidem licet omnia non cadant in eandem materiam, pleraque tamen semper congruent, quorum delectus pendet ex iudicio prudentiaque Oratoris. Placet hoc loco rem exemplis probare, in quibus amor loquens inducitur, qua ratione quis testificari amorem suum possit.

I. Loquentis amoris exemplum.

Tull. Orat. 4. in Catil. sic amorem suum in ciues suos patriamq; testatur. *Video P.C. in me omnium vestrum ora, atque oculos esse conuersos: video vos non solùm de vestro, ac Reip. verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos.*

His animi grati significationem aperit, quæ ad amorem est efficax, quam etiam clarius, & illustrius patefacit, dum pergit.

Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestro erga me voluntas, sed eam per Deos Immort. quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate.

En alterum effectum amoris quod mirificè amplificat.

Mihi quidem si hæc conditio Consulatus data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusq; perferrem: feram non solùm fortiter, verùm etiam libenter, dummodò meis laboribus, vobis, populoq; Rom. dignitas, salusq; pariatur. Ego sum ille Consul, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur, non campus Consularibus auspicijs consecratus: non Curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis, vnquam vacua mortis periculo, atque insidijs fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore sanaui. Nunc si hunc exitum Consulatus mei Dij Immort. esse voluerunt, vt vos, populumq; Rom. ex cæde miserrima; coniuges, liberosq; uestros, ex acerbissima uexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium uestrum ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello, & uastitate eriperem: quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Quare consulite uobis, prospicite patriæ, conseruate uos, coniuges, liberos, fortunasque uestras: Populi Romani nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare omnes Deos, qui huic vrbi præsident, pro eo mihi ac mereor, relaturos esse gratiam: deinde si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti.

Quis hac Oratione non moueatur? vides egregiè studiosum Reip. fortem periculorum contemptorem, sollicitum pro patria, ac penè suorum omnium oblitum; rogat Senatores Ciceronem obliuiscantur, de patria cogitent; felicem se fore profitetur, si communem salutem discrimine capitis repræsentare possit, nullum sibi locum vacuum fuisse curis & laboribus pro Repub. susceptis. Quæ omnia multum possunt ad amorem conciliandum.

II. Exemplum amoris loquentis.

Cùm D. Ambrosius de obitu Satyri fratris sui loquitur, insignem habet in eum significationem amoris. *Nunquam totus in me fui, sed in altero nostri pars maior amborum. Atque vtinam vt memoriæ, vt gratiæ, ita etiam vitæ tuæ, hoc quicquid est quod spiramus, aut spirare possemus: Ego te frater hæredem feceram, tu hæredem me reliquisti, ego te superstitem optabam, tu me superstitem demisisti; quid mei successor hæredis? quid agam meæ vitæ superstes? quid agam exsors huius, quod cupio luminis? ego te frater non requiram, aut possim vnquam obliuisci tui? quas grates? quæ munera referam tibi? nihil à me præter lacrymas habes. Aut fortasse securus meriti, quas solus superstites habeo lacrymas non requiris. Nam etiam cùm adhuc viueres fleri prohibebas, mœroremq; magis nostrum, quàm tuam mortem tibi esse testabaris dolori.*

Quam amanter loquitur Ambrosius? Primum tota Oratio, & genus dicendi suaue est, ac melleum, quale requirit hic affectus. Quid enim amore blandius? abundat etiam interrogationibus, exclamationibus, suspiriis, votis, desideriis, quæ in amore frequentia sunt; perpetua est couersio Orationis ad fratrem; libenter enim cum amicis loquuntur etiam absentibus.

Habeo planè pignus meum, quod nulla mihi peregrinatio iam possit auellere: habeo quas complectar reliquias: habeo tumulum quem corpore tegam. Vtinam potuissem aduersus mortem tuam, meum corpus obiicere! si gladiis petitus esses me potius pro te obtulissem. Nihil mihi profuit vltimos hausisse anhelitus, nihil flatus meos inspirasse morienti. Putabam enim, quod aut tuam mortem ipse susciperem, aut meam vitam in te transfunderem. An ego possum aut non cogitare de te, aut vnquam sine lacrymis cogitare? quid mihi sine te, aut tibi vnquam sine me voluptati fuit? Ades inquam, & semper ostenderis, & te toto animo, ac mente complector, aspicio, alloquor, osculor: comprehendo: Ipsæ iam noctes, quæ quasi molestiores viuente te videbantur, quòd mutui conspectus copiam denegarent, ipse iam somnus colloquiorum nostrorum dudum interruptor inamabilis, dulcis esse cepit, quia te mihi reddidit.

Teneo igitur te frater, nec mihi te mors, aut tempus auellet. Ipsæ dulces lacrymæ sunt, ipsi fletus iucundi, quibus restinguitur ardor animi, & quasi relaxatus euaporat affectus. Neque enim sine te esse possum, aut tui non meminisse vnquam, aut meminiße sine lacrymis. O amari dies qui interruptam copulam perditis! ò flebiles noctes, quæ tam bonum consortem quietis, & indiuiduum mihi comitem perdidistis! Para hospiti consortium, & quemadmodum hic nobis omnia fuere communia: ita illic quoque diuiduum nesciamus, nec quæso cupientem tui deseras, properantem expecta, festinantem adiuua, & si diutius tibi morari videor, accerse. Neque enim vnquam prolixius absfuimus à nobis, tu solebas reuisere, nunc quoniam redire non potes, nos ad te ibimus, æquum est vt officium rependamus.

Iam omnia penè amoris signa, quanta cum arte, vel potius sine arte aperit? dum ait se magis in fratre fuisse, quam in seipso, optat posse vitam fraternam producere suę dispendio: dolet se illi esse superstitem, atque hæredem: vocat illum vitam suam, suam lucem; quàm blandæ illæ compellationes, quàm plenæ amoris? affirmat se præsentem eum habere semper, gratias etiam agit, lacrymas sibi dulces, & iucundas profitetur.

LECTIO IV.

Reprimitur malus Amor.

QVæ de concitando amore diximus, optimum habent vsum, si cum honestate coniungantur: sed in tractando vitiosi amoris affectu longè aliter se res habet. Vt enim ad honestum amorem rapere animos, sic à turpi, & perniciosa deducere Oratoris est sapientis, eòq; præcepta omnia diriguntur artis, quibus si quis abutatur, non virtuti tantū, sed eloquentiæ facit iniuriam.

PVNCTVM I.

Improbi amoris Remedia.

TAm difficulter reprimitur, quā facilè in hominum animis excitatur amor, quem sic loquentem facit Achilles Alex. l. 2. An tu tantum tibi sumas, vt contra me arma feras. mi-

mihique resistere audeas? mihi ad volandum pennæ, ad vulnerandum sagittæ, ad exurendum faces datæ sunt, quonam igitur modo te euasurum speras? hinc venustè Socrates amorem σοφιστὴν nuncupat, callidum quendam metuendumq; Rhetorem, vel vt eundem Sapho nominauit μυθοπλόκον concinnandæ Orationis dolosum artificem. Multa tamen reperias quæ semel accensum amoris ignem extinguant. Cùm igitur improbam aliquam cupiditatem, aut amorem, vel sceleris, vel pessimorum hominum, vel alicuius studij minus honesti reprimere cupies, vteris hisce argumentis.

Amoris deformitas.

Primum remedium est vt ostendatur rei quæ malè diligitur vitium, ac deformitas. Vt enim boni pulchriq; imago allicit; sic absterret amorem, vel deformitas, vel improbitas. Rem totam subjcit oculis morbi, quàm salutis amantior Terent. in Enucho. Act. 5. Sce. 3.

Id verò est quòd mihi puto palmarium
Me reperisse, quomodo adolescentulus
Meretricum ingenia, & mores posset noscere:
Maturè vt cùm cognorit, perpetuò oderit.
Quæ dùm foris sunt, nihil videtur mundius,
Nec magis cōpositū quicquā, nec magis elegās.
Harum videre ingluuiem, sordes, inopiam,
Quo pacto ex iure hesterno panē atrum vorēt,
Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.

Iuuerit etiā ex Plauti mercatore paucis luem illam amoris in suis effectibus describente in prologo.

Nam amorem hæc cuncta vitia sectari solent,
Cura, ægritudo, nimiaque elegantia.
Hæc non illū modò qui amat, sed quēq; attigit,
Magno atque solido multat infortunio.
Sed amori accedunt etiā hæc, quæ dixi minus,
Insomnia, ærumna, terror, error, & fuga,
Ineptiæ, stultitiaque adeò, & temeritas,
Incogitantia, excors, immodestia,
Petulantia, cupiditas, & maleuolentia:
Inhæret etiam auiditas, desidia, iniuria,
Inopia, contumelia, & dispendium, &c.

PVNCTVM II.

Amoris infamia.

Secundum est, vt subiiciatur oculis infamia, quæ ex improbo amore redundat; nemo Cicerone melius dùm in libro de Senectute multis probat nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem hominibus à natura datam. Nouerat Helena quæ Paridem insanientem præ amore sequi recusat, ob infamiæ notam, quam vitare non poterat, nisi conspectum eius, & societatem effugeret.

Non ita contemno volucris præconia famæ,
Vt probris terras impleat illa meis.
Quid de me poterit Sparta? quid Achaia tota?
Quid gentes Asiæ? quid tua Troia loqui?
Quid Priamus de me, Priami quid sētiet vxor,
Totq; tui fratres, Dardaniæq; nurus?
Desine molle precor verbis conuellere pectus,
Terra precor vultus obruat ante meos.

Eadem nondum blandiciis capta, saltem in speciem, constanter dona recusat, vt famam bonorum, quæ verè sola gloria nominari potest, multo labore collectam, conseruet, satis edocta, puellam quæ capiat, capi donis solitam.

At fruar Iliacis opibus cultuque beato,
Donaq; promissis vberiora feram.
Purpura nēpè mihi, pretiosaq; texta dabūtur,
Congestoque auri pondere diues ero.
Da veniam fassæ, non sunt tua munera tanti,
Nescio quo tellus me tenet ista modo.

PVNCTVM III.

Amoris suspicio.

Tertium est vt suspicionem iniiciamus amanti aut perfidiæ, aut doli, aut frigidioris animi, aut iniuriæ profectæ ab eo, quem diligit: Est enim pronus amor ad suspicionem, in quam cùm descendit, in odium, & furorem vertitur. Cùm igitur suspicio venenum sit amori præsentissimum, monet sapienter Seneca philos. Neque de amico malè sentiendum, neque de eo maledicenti facilè credendum, si quis amicitiam præsta-

re

re sibi cum aliquo voluerit. 2. de ira c. 23. *Plurimum mali credulitas facit. Sæpè ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere. Tollenda ex animo suspicio, & coniectura falsissima irritamenta. Ille me parum humanè salutauit, ille inchoatum sermonem citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumq; erit, credamus, & quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet, non facile credendi.*

Dissoluit etiam amorem iudiciorum, ac suum diuersitas atque dissentio; hinc seu æ discordiæ matrem iudiciorum pugnam affirmat D. Hilarius 10. de Trinit. Non est ambiguum omnem humani eloquij sermonem contradictioni obnoxium semper fuisse; quia differentibus voluntatum motibus dissentiés fit quoque motus animorum, cum aduersantium iudiciorum affectione pugnans, affectionibus his, quibus offenditur, contradicit. Quamuis enim omne dictum veri ratione perfectum sit; tamen dum aliquid alijs, aut videtur, aut complacet, patet veritatis sermo, aduersantium responsioni, qui contra veritatem, aut non intellectam, aut offendentem, vel stultæ, vel vitiosæ voluntatis error obnititur.

PVNCTVM IV.

Amoris desperatio.

QVartum est, vt adducamus amantem ad Desperationem rei optatæ consequendæ. Sic Helena Paridem à se dimittit, dùm rem fieri non posse amantem docet.

Disce meo exemplo formosis posse carere,
Est virtus placitis abstinuisse bonis.
Ad possessa venis, præreptaq; gaudia serus
Spes tua lenta fuit, quod petis, alter habet.

Sic animum Charini facibus amoris æstuantem Birria paulatim refrigerat, apud Terent. in Andria, Act. 2. Sc. 1.

Quæso ædepol, Charine, quoniam non potest id fieri, quod vis,
Id velis quod possit; ab quanto satius est
Te id dare operam, qui iustum amorem ex animo moueas tuo,
Quàm id loqui; quod magis lubido frustra incendatur tua.

PVNCTVM V.

Amoris incommoda.

QVintum est remedium, vt ostendamus nihil vtilitatis, aut iucunditatis esse, sed damni plurimum, ac molestiæ in illis amoribus. Hoc testatur satis expertus indomitæ libidinis auctor Ouid. *(amantes,*

Quòd iuuat exiguum est, plus est quod lædit
Proponant animo multa ferenda suo. (hybla,
Quot leporis in Atho, quot apes pascuntur in
Cærula quot baccas pallidus arbor habet.
Littore quot conchæ; tot sunt in amore dolores,
Quæ patimur, multo spicula felle madent.

Græci sapientes σχίτλιον, μίγα πῆμα, μίγα συγος vocant, quod hominem adducat in omnem miseriam, exitium, odium; adduntque ex eo, tanquam ex malorum omnium officina, proficisci ἔριδας, στοναχάς, γόους, ἄλγεα, contentiones, gemitus, luctus, & dolores. Nullum itaque præsentius huic grassanti morbo remedium afferri potest, quàm si grauissima damna proponamus in quæ incidunt, qui semel amoris iugum receperunt. Ætnam æmulatur amor, perpetuis ardet ignibus, nec decrescit. Quis hoc incendio perire velit? obsequeris semel huic tyranno? duriora quàm ferre possis, imperabit. Negabis? vim faciet. Cœleste beatorum domicilium adibis cogitatione; te distrahet, & in cœno, quàm in cœlo libentius acquiescet: ardentes inferorum flammas propones mentis oculis? aliò mentem auertet, aliis æstuantem ignibus. Vaporatum amoris impuri momentum prius euanescere docebis, quàm quis illud satis aduertat? ridebit; altè fixum in animo doloris aculeum relinquere monebis, quod eleganter expressit in metris Boetius? audiet, mirabitur, prædicabit, nec telum extrahet è pectore, nec incendium lacrymis extinguet, neque vincula quibus constringitur, effringet, tam difficulter sanatur, qui hac infami peste laborat.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit furentes,
Apiumq; par volantum,
Vbi grata mella fudit,

Fugit,

Fugit, & minus tenaci
Ferit icta corda morsu.

Quid illi furioso facias, qui mortem quærit, vt alii vitam, dic lasciuum ex orco Angelum, cęcum illum veneris filium, corporis vires debilitare, tàm manus auro iniicere, quàm animo; æternæ mortis reum statuere sibi deuotum, in famam, in virtutes grassari, mone cum Comico semel sapiente Ter. in heaut. Act. 4. Sc. 1.

Neque ius, neque bonum, aut æquum sciunt;
Melius, peius, prosit, obsit; nihil vident,
Nisi quod lubido suggerit.

Narra satis à Diabolo captum esse, quisquis à libidine victus est, & nulla sui parte liberum amoris dulcedine irretitum; seruitutem amat, sordibus pascitur, in igne viuit, & perit.

PVNCTVM VI.

Amoris Ineptia.

Languescit Amor, cùm ostendimus illum puerilis esse naturæ, hoc est, qualem reperire est in pueris, & adolescentibus, inconstantem, erraticum, fastidiosum. Hanc mentis & amoris inconstantiam, & leuitatem Paridi suo Helena exprobrat.

Dùm nouus est cœpto potius pugnemus amori,
Flāma recens parua sparsa resedit aqua.
Certus in hospitibus non est amor; errat, vt ipsi,
Cumq; nihil speres firmius esse fugit.
Hysiphyle testis, testis Mincia Virgo
In non exhibitis vtraque iuncta toris
Tu quoque dilectam multos infide per annos,
Diceris Oenonem deseruisse tuam.
Dùm loqueris mecū, dùm nox sperata paratur,
Qui ferat in patriam iam tibi ventus erit.
Cursibus in medijs, nouitatis plena relinques
Gaudia: cùm ventis noster abibit amor.

Pari vena Propertius l. 2. Eleg. 5. dissuadet amorem propter leuitatem satis cognitam.

Non ita Carpathiæ variant aquilonibus vndæ:
Ne dubio nubes vertitur atra noto.
Quàm facilè irati verbo mutantur amantes.
Dùm licet, iniusto subtrahe colla iugo.

Minus innocentis amoris iuratus hostis D. Hieron. plures ineptias proponit, in quas nimius amor, origine licet honestus, sed magnitudine deformis, amantes interdum conicecit l. 1. aduersus Iouinianum. *Amor formæ, rationis obliuio est, & insaniæ proximus: fœdum minimèque conueniens animo sospiti vitium: Turbat consilia; altos & generosos spiritus frangit: à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit; querulos, iracundos, temerarios, durè imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissimè amori facit. Nam cùm fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit: odium sui facit, & ipse nouissimè sibi odio est. Sic non iudicio, sed furore ducitur.*

PVNCTVM VII.

Amoris seruitus.

Septimum est, si ostendamus eum qui semel cœci, illius nati è terra pueri, telo & igne metuendi, legibus obsequitur miseram seruire seruitutem. Mantuanus Egloga 1.

Quisquis amat seruit, sequitur captiuus amātē,
Fert domita ceruice iugū, fert verbera tergo,
Fert stimulos, trahit & bouis instar, aratrum.

Hoc infame seruitutis pondus senserat Propertius quod tacitus fateri cogitur, dum ait.

Libertas quoniam nulli iam restat amanti:
Nullus liber erit si quis amare velit.

In hanc rem D. Ambrosius de bono mortis cap. 1. Multa congerit, dùm vitiorum scopulos, ac detrimenta, quæ singula mortalibus inferant, enumerat: alijs laqueum, viscum, nexum, cathenam; amori verò clauum tribuit, & quidem trabalem, à quo nec expedire se possit, nec in partem se mouere. *Laqueus est in auro, viscus in argento, nexus in prædio, clauus in amore.*

PVNCTVM VIII.

Amoris resistentia.

Optimum longeque certissimum remedium fallendi, seu curandi, aut etiam depellendi amoris est, obstare principijs, quoniam mala ipsa quę conualuerunt medicinam vix admittunt, vt scribit Ouidius, cuius scripta, quod nolim, extant, quæ vel in turpi materia versantur flammis abolenda; hæc quia sapientum scripta redolent, transcribo.

Dùm

Dùm licet, et modici tangunt præcordia motus,
Si piget in primo lumine siste pedem.
Opprime dùm noua sunt subiti mala semina (morbi,
Et tuus incipiens ire resistat equus.
Nam mora dat vires, teneras mora præcoquit vuas,
Et validas segetes, quæ fuit herba, facit.
Quæ præbet latas arbor spatiantibus vmbras,
Quo posita est primum tempore, virga fuit.
Tunc poterat manibus summa tellure reuelli,
Nunc stat in immensam viribus acta suis.

In hunc sensum est Senecæ sapientis monitum epist. 116. *Nulli non vitio initium est verecundum, & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primò omnis affectus: deindè ipse se concitat, & vires, dùm procedit, parat. Excluditur faciliùs, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus, à quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandauit, sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Ergo intrantibus resistamus; quia facilius, vt dixi, non recipiuntur, quàm exeunt.*

PVNCTVM IX.

Amoris occupatio.

NOnum est remedium, vt ad amorem, & honesta studia paulatim eum detorqueamus, ostendamusque pessimè in rebus fœdis collocari; cùm alibi maiore cum fructu, gloria, & voluptate consumi possit. Ita malus amor, amore casto, quasi clauus clauo depellendus; & animo fœdis amoribus obsesso, studia quibus ipse delectetur, instillanda sunt. Multos litterarum studia, nonnullos venatio, alios oblectamenta varia sanarunt, qui inerti otio diffluentes, & illecebris voluptatis capti perijssent. Monet. Ouid.

Desidiam puer ille sequi solet. Odit agentes.
Da vacuæ menti, quo teneatur, opus.
Sūt fora, sunt leges, sunt, quos tuearis, amici:
Vade per vrbanæ splendida castra togæ.
Vel tu sanguinei iuuenilia munera Martis
Suscipe: deliciæ iam tibi terga dabunt.
Rura quoq; oblectant animos, studiūq; colēdi,
Qualibet huic curæ cedere cura potest
Colla iube domitos oneri supponere tauros,
Sauciet vt duram vomer aduncus humum.
Aspice curuatos pomorum pondere ramos,
Vt sua quod peperit vix ferat arbor onus.
Aspice labentes iucundo murmure riuos,
Aspice tondentes fertile gramen oues.
Venerit insitio. Fac ramum ramus adoptet,
Stetq; peregrinis arbor operta comis.
Cū semel hæc animū cœpit mulcere voluptas,
Debilibus pennis irritus erit amor.

Sic per continuatos labores fauillam libidinis, otium excuties. Reuera enim:

Otia si tollas periere cupidinis arcus,
Contemptaq; iacent, & sine luce faces.

Benè sapiens quidam; sicut se habet cibus ad vitam, sic labor ad honestatem. Hinc Curtij iudicio reprehenditur Alexander; cui vitæ clara facinora; Magni cognomen pepererunt: cuius vt primùm instantibus curis laxatus est animus militarium rerum, quàm quietis otijque patientior, excepere eum voluptates, & quem arma Persarum non fregerant, vitia vicerunt. Tanti est otium sectari! l.5.

Quid Roma gentium Domina? remoto Carthaginis metu, sublataque imperij æmula, non gradu, sed præcipiti cursu à virtute descitum, ad vitia transcursum: vetus disciplina deserta, noua inducta: in somnium à vigiliis, ab armis ad voluptates, à negotiis in otium conuersa est ciuitas Romana. Laboremus, fugiendo vincamus; à facie mulieris, à libidinis motu, ab ardore concupiscentiæ, & in tranquillum portum, sinumque castitatis triumphando succedamus.

PVNCTVM X.

Amoris absentia.

SApientes omninò benè præcipiunt hanc in rem, aliò traducendas esse cogitationes amantium, vsusque familiaris, ac congressus remissione, amoris intemperantis vim esse infringendam. Nam vt rei dilectæ præsentia, quasi fomite, sustentatur amor: sic vbi hæc ex oculis erepta est; aliisque curis distractus animus, languescunt quotidie desideriorum faces, & paulatim extinguntur. Est hoc Propertii remedium, l.2. El.1.

Omnes humanos sanat medicina dolores,
Solus amor morbi non amat artificem.
Non hic herba valet; nō hic Nocturna Cytæis:
Non per Medeæ gramina cocta manu. (ictus.
Quippe vbi nec causas, nec apertos cernimus

Vndè

Vndè tamen veniant tot mala cæca via est.
Non eget hic medicis, nō lectis mollibus æger,
Huic nullum cæli tempus, & aura nocet.
Optimus ille fuit vindex lædentia pectus
Vincula qui rupit: dedoluitq; semel.

Optimè; nam vt vis ignis tantisper, dùm materia caret, quiescit, qua accedente, incenditur: sic quæ sunt in anima potentiæ, ad virtutem, aut vitium pertinentes, extinguuntur destitutæ opportunitatibus, fortuitis autem excandescunt occasionibus. Atque:

Vt penè extinctū cinerem si sulphure tangas
Viuet, & ex minimo maximus ignis erit.
Sic nisi vitaris quicquid reuocabit amorem,
Flamma redardescet, quæ modò nulla fuit.

Quanti constitit olim Dauidi non abfuisse! vidit & periit, cui nihil admodum ad cumulum humanæ felicitatis deesse videbatur, vno contuitu stratus fuit, & abiectus; è puro, incestus, ex innocente reus, è victore captiuus, è libero seruus libidinis, è vidente cœcus, è Dei amico hostis, ex opulento spoliatus & miser euasit. Vidit & subitò à formoso illo spectaculo radius, & cum radio fulgor, & in fulgore vibrans ignis amoris interiora depascens. Miseret me Dauidis, hem quanti viri! qui Deo charus sublimisque, propè dicam vno cœlo minor, & inter homines Deus, ad solium euectus, trabeatus auro purpuraque, & sceptro gloriosus, duces hostium victor, multis & magnis à Deo beneficiis oneratus potius, quàm ornatus; hunc tamen supra homines virum, Angelis penè parem mundo maiorem; vna libido fecit in visum Deo, sathanæ auctoratum, flagitio pollutum, regni probrum, hominum ludibrium, cœli exulem; ò fragilem naturam nostram, & dum fomes in medullis hærebit, nunquam tutum, & securum sui hominem.

PVNCTVM XI.

Amoris exilium.

Compertum est mutatione loci, vt amatę rei fuga, ardoris æstus, aut omninò tolli, aut saltem ex parte minui. Præscribit hoc remedium Propertius ad Cynthiam lib.3. ele.20.

Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athe-(nas,
Vt in longa graui soluat amore via.
Omnia sunt tentata mihi, quacumq; fugari
Possit. At ex omni me premit ipse Deus.
Vnum erit auxilium mutatis, Cynthia, terris,
Quantū oculis, animo tam procul ibit amor.

Ita est, plerumque mutatur affectus, dum mutatur locus; verum quàm securius esset, animum mutare, quàm cęlum: si quidem tam nullo negotio recurrunt animo semel vulnerato rei amatæ reuiuiscentis species, vt non tam extinctus, quam sopitus ignis fuisse videatur. Tutius tamen est non posse perire, quam iuxta periculum non periisse. Benè monet periculo suo doctus Ouid.

Tu tantū & firmis quāuis retinebere vinclis,
I procul, & longas carpere disce vias.
Flebis, & occurret desertæ nomen amicæ;
Stabit & in media pes tibi sæpè via;
Sed quantò minus ire voles, magis ire memētō,
Perfer; & inuitos currere coge pedes. (mur
Dura aliquis præcepta vocet mea; dura fate-
Esse: sed vt valeas, multa dolenda feres.
Vt corpus redimas, ferrum patieris, & ignes,
Arida nec sitiens ora leuabis aqua;
Vt valeas animo quicquam tolerare negabis?
At pretium pars hæc corpore maius habet.
Nec satis esse putes discedere: lentus abesto:
Dùm perdat vires, sitq; sine igne cinis.

Semper placuit Senecæ monitum, Oraculo sapientiæ dignum epist.69. *Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius, quàm amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium quarum cupiditate flagrauit, & oculos, & aures ab his, quæ reliquit, auertat. Citò rebellat affectus. Quocumq; se verterit pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit: Luxuria multas, ac varias voluptates: Ambitio purpuram, & plausum, et ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant: hic tibi gratis viuendum est.*

Miserum me? quoties arma peccatis exhibemus? quàm ab illis facilè vincimur, dùm non discedimus ab illis, sed potius consectamur, & amplectimur illecebras? Scite Seneca epist.116. *Quantum possumus nos à lubrico recedamus, in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homunciones sumus*

omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperata: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia non posse nos credimus. Vitia nostra quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certè non contra nos, concitemus. Nolle in causa est, non posse prætenditur. Nihil verius dici potest in hanc rem; sic enim peccandi occasionibus, & voluptatum illecebris vires animi præcidimus, hostemque ferocem aduersus nos armamus.

Fortiter arguit deliciis fractos homines, nullasque sceleribus suis nisi falsas excusationes reperire posse docet Cyrill. Alex. lib. 9. in Leuit. *Nolite conqueri de infirmitate carnis: nolite dicere, quia volumus, & non possumus: volumus continenter viuere, sed carnis fragilitate decipimur, & impugnamur stimulis eius. Tu das stimulos carni tuæ, tu illam aduersus spiritum tuum armas, & potentem facis; cùm eam carnibus saturas, vino nimis iucundas, omni mollitia palpas, & ad illecebras nutris.*

Afferuntur alia vulgò remedia, mentem difficilibus negotiis occupare, frequentius ad Orationis, & abstinentiæ præsentissima remedia recurrere, sed hæc in doctrina morum posita sunt potius, quàm in præceptis Eloquentiæ.

DE ODIO.

POTENS est hic motus, & in copioso, acri & ornato sublimique dicendi genere dominatur; è cuius concitatione pendet sæpè totius causæ victoria; quam sine magno labore non consequitur peritus Orator. Nam sic à natura comparati sumus, vt quemadmodum cadens in aridum, & vacuum humoris fomitem ardens scintilla facit incendium: ita mens & voluntas rerum indignitate ventilata, nullo negotio inflammatur.

Odij Natura.

Quamuis non sit vna sed multiplex odij natura, tamen illa facilè cognosci potest ex iis quæ de amore disputauimus. Definit Orator Odium inueteratam iram, quæ minus est ad leges exacta definitio, quare facilius intelligitur quid sit Odium, si cum amore componatur, cui respondet ex aduerso. Vt igitur amor est motus animi quo fertur in bonum, quatenus bonum est; sic odium affectus est animi, seu motus, quo se auertit ab eo, quod malum est, vel certè existimatur malum.

Odij causa.

Quatuor omninò causæ afferuntur ex quibus diuersa odii genera nascuntur. I. Ex contraria affectione, quam sumpto a Græcis vocabulo antipathiam vocamus, odium nascitur. Est enim ea vis naturæ, vt arcana rapacitate res alias aliis applicet, celeriterq; coniungat; alias disiungat ab aliis. Sic in rebus etiam naturalibus dissidet ab agno lupus, à Ruta, Brassica. Contra verò Ostrea sympathiam habent cum Luna, quâ decrescente decrescunt, & secundùm varias illius ætates mutantur. Idem etiam nobis contingit, vt occulto quodam odio homines auersemur, cùm tamen odii causam nullam videamus, latet tamen aliquid in natura nostra, quo ob aliis diffidemus; atque Odium hoc naturale dici potest.

II. Odium nascitur ex abundantia atræ bilis, quæ vsque adeò efferat homines & exasperat, vt nec alios, nec seipsos ferre possint, diciturque melancholicum.

III. Oritur ex immanitate & fœditate ingenii naturalis, ex qua existit nescio quæ insatiabilis cupiditas, quę etiam in mortuos sæuit, ferinum vocatur odium.

IV. Nascitur ex causis humanis, & moralibus; hoc est iis causis, quæ in vita ciuili odiũ inter homines commouere solent, quarum cognitio iuuat Oratorem. Nam aliæ causæ petuntur ex vitio naturæ, nec in moribus sunt positæ, quæ vix Oratione sanari possunt. Dicendum erit itaque potissimum de hoc quarto odii genere, nec omittenda tamen erunt alia; propterea quòd saltem in descriptiones cadunt.

LECTIO V.

De Arte concitandi Odij.

EX amoris cognatione facilè fontes Odii patent; eadem enim quæ amoris & beneuo-

neuolentiæ causis aduersantur, non parum conferunt ad inflammandum odium; & quemadmodum virtutes naturali quodam impetu, sic animos hominum, & voluntates occupant, vt acres illis pariter, & inflamatas amoris & amicitiæ faces admoueant: præsertim verò, si fuerint eiusmodi, quæ summam aliquam Reip. adferant cum vtilitate dignitatem; sic contra vox grauior, aut vehementior odij causa proferri potest, quam aliquod turpe vitium, siue crudelitatis illud fuerit, seu libidinis, seu rapinarum, & auaritiæ, cùm ex talibus vitiis inusitatæ quædam vulgaribusque maiores, & in singulos, & in Remp. vniuersam calamitates oriantur. Sed aliquando præcipua capita proponamus, per quæ vis odii grauioris statim inardescat.

PVNCTVM I.

Incommoda.

AB Oratoribus primo repræsentari solent incommoda, & clades illatæ, quæ quidem vehementer excitant affectum odii; siue fiant in bonis animi, seu corporis, aut in fortunæ donis, quæ est nobis eripi, vel deteri non facilè patimur. Insignis est locus apud Pacatum in Oratione panegyrica Theodosio Aug. dicta, vbi in Maximum tyrannum inuehitur, cladesque ab eo Prouinciis illatas exaggerat. *Si dulcis in bonis miseriarum recordatio est, si nautas tempestatum, si medicos iuuat meminisse morborum, cur non tu quoque mala nostra audias, vt tua beneficia recognoscas? vnde igitur orditur, nisi à tuis mea Gallia malis? quæ ex omnibus terris, quas illa pestis insederat, haud iniuria tibi benedicas priuilegium miseriarum, non auribus modò, quarum sensus est leuior, sed coram oculis ferè compulsa, victoriam Maximi, interitum Gratiani Alta licet vulnera quod fatendum est proximis nobis Italus, & contiguus ostendat Hispanus, sed in dolore summo habes suum vterque solatium. Nos primi impetum belluæ furentis excepimus, nos sæuitiam eius innocentium sanguine, nos cupiditatem publica paupertate satiauimus, apud nos semet exercuit crudelitas iam secura, & adhuc inops auaritia, alibi malum publicum aut cœpit, aut desitit, in Gallia sedit. Quis se nobis calamitate contulerit? tyrannum & cum aliis tulimus, & soli. Quid ego referam vacuatas municipibus suis ciuitates, impletas fugitiuis nobilibus solitudines? Quid perfunctorum honoribus summis virorum bona publicata? capita diminuta? vitam ære taxatam? Audires dicere delatorem, quid ita ille tristis incedit? an quia pauper ex diuite est? non enim se viuere gratulatur. Quid ita hic publicum atratus incessit? luget credo fratrem, sed habet filium, ita flere non licebat amissa, metu reliquorum.*

Est aliquid calamitatum delinimentum dedisse lacrymas malis, & pectus laxasse suspiriis, & nulla maior est pœna, quàm esse miserum, nec videri. Spes inter hæc nulla prædonis explendi, nec enim vt natura fert, copiam satietas sequebatur, crescebat in dies habendi fames, & parandi rabiem parta irritabant. Vt ægrorum sitim potus accendit; vt ignis arentibus non obruitur, sed augetur, ita coacta publica egestate diuitiæ auiditatem ieiunæ mentis acuebant. Stabat ipse purpuratus ad lances, & momenta ponderum, nutusque trutinarum pallens, atque inhians exigebat. Comportabantur interim spolia Prouinciarum, exuuia exulum, bona peremptorum, hic aurum matronarum manibus extractum, illic rapta pupillorum ceruicibus bullæ, istic dominorum cruore perfusum rependebatur argentum. Numerari vbique pecuniæ, fisci repleri, æra cumulari, vasa concid., cuius vt intuenti, non illud Imperatoris domicilium, sed latronis receptaculum videretur. Sed tamen latro raptis abutitur, & ablata aliis sibi reddit, nec ideò vias, saltusq; obsidet, sed vt gulæ, ventrique suppetat, & nec desit sumptus impendiis: nam & effundit, & egligit, eadem perdendi, & quærendi facilitate.

PVNCTVM II.

Calumnia odiorum fomes.

ODimus calumniæ artifices, quod odium eò vehementius est, quò famam, & opinionem hominum pluris facimus: nam cùm omnes gloriæ appetentes simus, & auidissimi laudes, non eum odisse non possumus, qui nos contumeliis lacerat. Ex hoc Vatinium insectatur, & in odium vocat Cic. qui & Cæsarem impellere voluerat, vt Optimates per insidias trucidaret, sed cùm ad tantum scelus Cæsarem inducere non posset, subornato Vettio

Tullium

Tullium cum aliis principibus ciuitatis falsis criminibus in inuidiam, & odium vocare conatus est. Pro Sext. num.133. *Ille ad eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid de me afferebat: Ille hominem mihi amicissimũ Cn.Pompeium monebat, vt meam domum metueret, atque à meipso caueret: Ille se sic cum inimico meo copularat, vt illum meæ proscriptionis, quam adiuuabat Clodius, homo ijs dignissimus, quibus cum viuit tabulam esse se scriptorum diceret: ille vnus ordinis nostri, discessu meo, luctu vestro palam exsultauit. De quo ego cùm quotidie rueret, verbum feci Iud. nunquam neque putaui, cum omnibus machinis; vi, exercitu, copijs oppugnarer, de vno sagittario me queri conuenire.*

Hinc pœnæ in calumniatores institutæ; prima frontis inustio, ad insignem ignominiæ notam, cuius meminit Tull. pro Amer.n.57. *Sed si ego vos bene noui, litteram illam cui vos vsque eò inimici estis, vt etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.*

Alterum pęnæ genus dicit exilium Mart. l.de spectaculis epist.4.

Turba grauis paci, placidæq; inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes.
Tradita Getulis, nec cepit arena nocentes,
Et delator habet, quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus delator ab vrbe,
Impensis vitam principis annumeres.

PVNCTVM III.

Contemptus.

ODinus contemptores eandem ob causam, est enim vnusquisque nostrum ita laudis auidus, & honoris retinens, vt si per contemptum læseris aliquem, eas odij flammas excites, quæ vix extingui possint,

—— manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretæque iniuria formæ.

Quare vix fieri potest, nisi si quis sit aut sũma virtute, aut eo stupore animi, vt aperto sui cõtemptu non lędatur atrociter. Et hæc quidem tria capita vno certè fonte continentur, & ad priuatas iniurias induci possunt; in quibus amplificandis proderit describere personæ lædentis indignitatem, vel læsæ dignitatem.

Personæ lædentis species.

Odium excitaueris si personæ, quæ damnum intulit, speciem indignam, crudelem, ac funestam exprimas; si quidem grauior iniuria videtur, quæ à tali vomica proficiscitur. Non omisit hoc artificii genus Cic. vt in Senatu nefarium imperii prædonem Oratione sua cruentat? vt in odium adducit sacrilegum à vitiis animi, & corporis, atq; ipsius conditionis indignitate Clodium? de Haruspic.respõs. à num.57. *Etenim si vnum hominem deterrimum Poeta præstanti aliquis ingenio, fictis conquisitijq; vitijs deformatum vellet educere, nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset, multaq; in eo defixa penitus atque hærentia præteriret.*

Iam vitia recensetatque amplificat, quæ nequam ille sceleratus in Deos, in patriam, in parentes perpetrauit, vt Iudicum animos iam exulceratos magis inflaminet, sic enim persequitur.

Parentibus, & Dijs Immortal. & patriæ nos primùm natura conciliat: eodem enim tempore, & suscipimur in lucem, & hoc cœlesti spiritu augemur, & certam in sedem ciuitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit, Deorum ignes, solemnes mensas; abditos ac penetrales focos, occultat, & maribus non inuisa solùm, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere peruertit, idemque earum templum inflammauit Dearum, quarum ope etiam alijs incendijs subuenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum ciuem, vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præsidijs depulit, quem vos patriæ conseruatorem esse iudicaueratis: Senatum ipsum principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendijsque peruertij. Ad n.60.

Personæ læsæ dignitas.

Si virtutem & innocentiam, si conditionem, & dignitatem eius, qui læsus est, cum scelere, cum improbitate, cum crudelitate, & indignitate personæ quæ læsit, compares, in vltionem sceleris Iudicum animos inflammabis, & odium. Hic ardorem animi sui prodit, & dicendi vim excitat in Antonium Cic.Phil. 4.num.15. *Est igitur Quirites populo Rom. victori omnium gentium, omne certamen cum*

per-

percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam quod se similem Catilinæ esse gloriari solet, scelere par est, belli industria inferior. Ille cùm exercitum nullum haberet, repente conflauit; hic eum ipsum exercitum, quem accepit, amisit. Vt igitur Catilinam diligentia mea, Senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonij nefarium latrocinium vestra cum Senatu concordia tanta, quanta nunquam fuit felicitate, & virtute, exercituum ducumque vestrorum breui tempore oppressum audietis.

Comparatio improbitatis.

Hoc loco solent Oratores vti comparatione minorum, & exempla magnæ cuiusdam iniuriæ colligere, quæ cum hac vna improbitate collata, longè minor videatur. Hac ratione Pisonem vocat in odium Cic. num. 18. *Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitijs superare cupiebat, vt Senatus contra quàm ipse, censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit vlla in Scythia tyrannus, vt eos quos luctu afficeret, lugere non sineret? mærorem relinquis, mæroris aufers insignia; eripis lacrymas non consolando, sed minando. Tu ex tenebricosa popina Consul extractus, cum illa saltatrice tonsa Senatum Reip. occasum, atque interitum lugere vetuisti.*

Quàm ardentem & incensam animi vim ad scelus in odium adducendum, meritamq; hominum offensionem Tullius adhibet, ad inflammandas iusta iracundia Iudicum mentes in Verrem sceleratum. Act. 7. num. 170. *Si hæc non ad Ciues Rom. non ad aliquos amicos nostræ Ciuitatis, non ad eos, qui populi Rom. nomen audissent: denique si non ad homines, verùm ad bestias, aut etiam, vt longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine, ad saxa & scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta, atque inanima, tanta, & tàm indigna rerum atrocitate commouerentur. Nunc verò cùm loquar apud Senatores populi Rom. legum, iudiciorumq; & iuris auctores timere non debeo, ne non vnus iste Ciuis Rom. illa cruce dignus, cæteri omnes simili periculo indignissimi iudicentur. Paulo ante Iud. lacrymas in morte misera, atq; indigna nauarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò sociorum innocentium miseria commouebamur. Quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam Ciuium Rom. sanguis coniunctus existimandus est: quoniam id & salutis omnium ratio, & veritas postulat omnes hoc loco Ciues Rom. & qui adsunt, & qui vbique sunt, vestram seueritatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt; omnia sua iura, commoda, auxilia, totam deniq; libertatem in vestris sententijs versari arbitrantur.*

Iniuriarum figurata descriptio.

Vehemens est ad concitandum odium sublimium figurarum concursus; hypotiposis, qua sceleris atrocitatem subiicimus oculis. Pisonem cùm bonis omnibus per antithesim collatum, & in publico luctu Clodio, totius illius calamitatis auctori gratulantem, & in busto Reip. tripudiantem grauiter reprehendit, eiusdemque cum Gabinio leuitatem impudicitia quadam, & flagitiis implicatam damnat, n. 21. *Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: alijs impendentibus tempestatibus non cessi, sed his vnum me pro omnium salute obtuli. Itaq; discessu tum meo omnes illi nefarij gladij de manibus crudelissimis exciderunt: Cùm quidem tu, ò vecors, & amens, cùm omnes boni abditi, inclusiq; mærerent, templa gemerent, tecta ipsa vrbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefarijs stupris, ex ciuili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atq; eodem in templo, eodem & loci vestigio & temporis, arbitria, non mei solùm, sed patriæ funeris abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimus gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis deniq; in publico vidit? cùm Collegæ tui domus cantu & cymbalis personaret, cumque ipse nudus in conuiuio saltaret, in quo nemo potest dicere, vtrùm iste plus biberit, aut vomuerit, an effuderit.*

Exclamatio.

Quàm ingentes habet aculeos turpitudo Pisonis, tam sublimi genere dicendi expressa! quæ plena sunt acerbi cõtemptus omnia: iam si totus ardens, & incensus odium concipiat, quantus est? quàm confertas exclamationes vibrat? quàm nihil sentientem lancinat? quàm acri & aculeata dictione voraginem insectatur dum ex indignatione in grauem exclamationem erumpit. num. 41. *O Dij Immort.*

tunc etiam, atq; adeò vos, geminæ voragines, scopuliq; Reip. vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis. Et n.53. præ indignitate. *O familiæ, non dicam Calpurniæ, sed Caluentiæ: neque huius vrbis, sed Placentini mu icipij: neq; paterni generis, sed braccatæ cognationis dedecus.*

Quàm incensa sunt hæc in Antonium fulmina? cùm à religione Deorum Penatium, & liminis sanctitate impudentē audaciam Antonij reprehendit, n.68. Phil.2. *At eiusdem etiam ædes & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum ædium Dijs Penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diuersari non pudet? An tu illa vestibula, rostra, spolia, cùm aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest, quamuis enim sine mente, sine sensu sis, vt es: tamen & te, & tua, & tuos nosti.*

Apostrophe.

Modò per Apostrophem, & conuersiones stilum acuit, & ad seueritatem componit. 7. in Verrem. 122. *Per Deos Immort. Iud. quo tandem animo sedetis? aut hæc quemadmodum auditis? Vtrum ego desipio, & plus quàm satis est doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum, an vos quoq; hic acerbissimus innocentium cruciatus, & mœror pari sensu doloris afficit?*

PVNCTVM IV.

Vitia.

Nihil est vehementius, aut efficacius ad Odium, quàm si vitia describantur aduersarij, sed illa potissimum, quæ in offensionem hominum incurrunt. Multa congerit in Verrem crimina, in Orationibus, in quibus latet ouantis Eloquentiæ triumphus, sic sceleratum hominem in Odium, & maleuolentiam vocat, 5. Act. nu.6. *An tu maiores vllas inimicitias putas esse, quàm contrarias hominū sententias, ac dissimilitudines studiorum, & voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui Quæstor Consulem suum, consilijs commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, oppugnare ausus sit? pudorem & pud citiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum latrocinium videre? qui religiones Deorum Immort. retinere vult, ei, qui fana spoliarit omnia, qui ex thensarum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? qui iure æquo omnes putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit, cum cogitet varietatem, libidinemq; decretorum tuorum? qui sociorum iniurijs, prouinciarumque incommodis doleat? is in te non expilatione Asiæ, vexatione Pamphiliæ, squalore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui Ciuium Rom. iura, ac libertatem sanctam apud omnes haberi vult, is non tibi plus etiam, quàm inimicus esse debeat, cùm tua verbera, cùm secures, cùm cruces ad Ciuium Rom. supplicia fixas recordetur?*

Distribuit eiusdem vitia non sine stomacho. 3. in eundem, n.7. *Agunt eum præcipites pœnæ Ciuium Rom. quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, partim implorantes iura libertatis, & ciuitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium Dij patrij, quòd iste inuentus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones verò, ceremoniæq; omnium sacrorū, fanorumq; violatæ, simulacraq; Deorum, quæ non modò ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris, ab isto retrusa, atque abdita, consistere eius animum sine furore, atque amentia non sinunt.*

PVNCTVM V.

Catalogus vitiorum, ex quibus odium incenditur.

I. Libido.

Odimus primò in aliis libidinosa facta, & impudica; Pisonem acriter reprehendit, eoq; maximè quod quæ honesta voluptate ab Epicureo magistro dicerentur, ea ipsa ad impuram corporis voluptatem deflecteret, à lubrico in præcipitium deuolutus, n.69. *Itaque admissarius iste, simul atque audiuit, à Philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptuarios omnes incitauit, si ad illius hanc Orationem adhinnijt, vt non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis à se illum inuentum arbitraretur. Græcus*

cus primo distinguere, atque diuidere illa quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo aiunt, pilam retinere; quod acceperat, testificari, tabulas obsignare velle, Epicurum disertum discernere, & tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse demptis corporis voluptatibus. Et num. 48.

Vt Antonium in odium adducat adolescentiam eius inuadit, & tùm cæteras impuritates in illo ætatis flore susceptas, tùm præcipuè familiaritatem Curionis, suæ alienæque pudicitiæ prodigi. n.44. Ph.2. *Visne igitur te inspiciamus à puero? Tenesne memoria, te prætextatum decoxisse? sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitij merces, nec ea parua: sed citò Curio interuenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo locauit. Nemo vnquam puer emptus libidinis causa, tam fuit in Domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater eius domo sua eiecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cùm tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demittere, quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit.*

Ibidem lustrationem Italiæ describit, eiusdemque libidinem exaggerat, cuius impressa vbique vestigia reliquerat n.58. *Quod vnquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in Essedo Trib. pl. lictores laureati antecedebant, inter quos aperta lectica, mima portabatur: quàm ex oppidis municipales, homines honesti, obuiam necessario prodeuntes; non noto illo, & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: reiecta mater amicam impuri filij, tanquam nurum sequebatur.*

Tùm ad maius odium inflammandum per grauem exclamationem Iuliæ matris miseriam deplorat, quæ nunquam eò venisset indignitatis, nisi Antonium peperisset.

O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! horum flagitiorum iste vestigijs omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit.

Multis describit præposteras Verris libidines Verr.7. à num. 80. Quas excipit grauis & acuta exclamatio n.91. *O tempus miserum, atque acerbum Prouinciæ Siciliæ! ò casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum! ò istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Vna atque eadem nox erat, qua Prætor amoris turpissima flamma; ac classis, Pop. Rom. prædonum incendio conflagrabat.* Quis effœminatum hunc, ac libidinibus perditum non oderit? Post reditum in Senat. à n.13.

Deliciarum & honoris cupidinem odiorum materiam & fomitem esse docet Seneca in Hyppolito Act.2.

Rupere fœdus impius lucri furor,
Et ira præceps: quæque succensas agit
Libido mentes: venit imperij sitis
Cruenta, factus præda maiori minor;
Pro iure vires esse: tùm primùm manu
Bellare nuda: saxaq; & ramos rudes
Vertere in arma: non erat gracili leuis
Armata ferro cornus, aut longo latus
Mucrone cingens ensis, aut cristæ caput
Galeæ comantes: tela faciebat dolor.

II. Audacia & Impudentia.

Non possumus non eos odisse quos nauiter impudentes, & ad facinus audaces videmus, quod alios contemnere, ac infrà se ducere videantur. Audacem impudentiam Æbutij notat Cic. pro Cæcin. n.1. *Si quantùm in agro locisque desertis audacia potest, tantùm in foro atque iudicijs impudentia valeret: non minus in causa cederet. A. Cæcinna Sex. Aebutij impudentiæ, quàm tùm in vi facienda cessit audaciæ. Verùm & illud considerati hominis esse putauit, qua de re iure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc constantis, qui cùm vi, & armis certare noluisset, eum iure iudicioque superare. Ac mihi quidem cùm audax præcipuè fuisse videtur Aebutius in conuocandis hominibus, & armandis: Tùm impudens in iudicio: non solùm quod in iudicium venire ausus est, sed quod non dubitauit id ipsum quod arguitur confiteri.* Et 4. in Verr. nu. 191. 4. in Catil. nu. 9.

Vrget Catilinam ob impudentiam & audaciam, vt sit omnibus odio, qui ciues oderat, & cùm oppressus sit conscientia scelerum, in Senatum tamen venire non erubescat. nu.1. *Quousque tandem abutere patientia nostra: quandiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata iactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatij, nihil vrbis vigiliæ; nihil timor populi; nihil consensus bonorum omnium; nihil hic munitissimus habẽdi Senatus locus; nihil horum ora vultusq; mouerunt?*

III. Iniustitia.

Odimus eos, vel qui inferunt, vel qui ab ijs quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriam. Cic. pro Flacco, accusatoris iniustitiam notat, quòd nullis iniurijs affectus, illum tamen reum faciat, n. 2. *Etenim cùm à clarissimis viris iustissimas inimicitias sæpè cum benè meritis ciuibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquã amicum Reip. posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, nouas huic inimicitias, nulla accepta iniuria denunciaturum.*

Idem queritur & accusat in Trib. pl. qui de se quidpiam criminati fuerant apud Quir. 3. Agrar. n. 1. *Commodius fecissent Trib. pl. Quirites, si quæ apud vos de me detulerunt, ea coram potius, me præsente dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemq; fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quò prouocati à me venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur.*

IV. Superbia.

In superbiam, & insolentiam odium concitatur; Gabinij superbiam & fastidium vestis mutationem in causa Ciceronis repudiãtis, & ciuium preces, & lacrymas insolenter audire recusantis, perstringit vt in odium adducat arrogantem apud Rom. pro Sext. n. *Qua tùm superbia cœnum illud, ac labes, amplissimi ordinis preces, & clarissimorum ciuium lacrymas repudiauit? meipsum vt contempsit helluo, patriæ? nam quid ego patrimonij dicam, quod ille, cùm quasi quæstum faceret, amisit? Cùm venisset ad Senatum, vos equites Rom. & omnes boni veste mutata, vos inquam pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, cùm vestris precibus à latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius ad Senatum de Rep. retulit, Senatusque frequens pro mea salute mutandam censuit.*

Insolentem superbiã Verris pluribus exaggerat, de amplitudine Marcellorum detrahere volentis, Sopatro nobili ad Marcelli Statuam diuaricato, ac deligato 6. in Verr. n. 89. *Illud verò quid sit iam non queo dicere: quo nomine appellem nescio, quod in C. Marcelli Statua quid est hoc? patronusq; quod erat? quid tum? quò id spectat? vtrum ea res ad opem, an ad calamitatũ Clientium, atq; hospitum valere debebat? an vt hoc ostẽderes contra vim tuã in patronis, præsidij nihil esse? quis hoc non intelligeret, in improbi præsentis imperio maiorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? an verò ex hoc tua illa singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti? Itaq; nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni; Verres in eorum locum substitutus est.*

V. Crudelitas.

In odium adducit Castorem à crudita te Cic. pro Deiot. qui adolescentiæ primordia tam infaustis, inauspicatisque auibus duxerit. n. 2. *Crudelis Castor; nec dicam sceleratum, & impium, qui nepos auum in discrimẽ capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei cuius Sene utem tueri, & tegere debebat: commendationem ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: amici seruum, corruptum præmijs ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit.*

Eandem exprimit magna verborum contentione Ph. 11. n. 1. Antonii ac Dolabel æ in Trebonio necando crudelitatem per comparationem. *L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseuerans: L. Sylla vehemens neque vllius horum in vlciscendo acerbitas progressa vltra mortem est; quæ tamen pœna in ciues nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaq; quorum summum quondam inter ipsos odium, bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu, & amore deuinxit impurissimæ naturæ, & turpissimæ vitæ similitudo. Ac Dolabella quidem tàm fuit immemor humanitatis, quamquam eius nunquam particeps fuerit, vt suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solùm in viuo, sed etiam in mortuo: ac in eius corpore lacerando, atque vexando, cùm animum satiare non posset, oculos pauerit suos.*

VI. Auaritia.

Clodij crudelitatem per distributionem in se suosque, fœdam vero eiusdem auaritiam in tecta describit, vt illū omnibus odiosum reddat, pro domo sua nu. 59. *An si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuiq; perditi milites, atq; egentes, & noua vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent; qui cùm eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. Quid enim vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. Quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordesq; lugubres, vobis erant iucundæ, cæterorum omnium mentes: oculosq; flectebant: Quid? paruus filius: quem quandiu absui; nemo nisi lacrymantem, confectumq; vidit: quid fecerat quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus: qui cum aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neque sibi viuendum nisi me restituto putaret, cùm eius mœror squalor incredibilis, & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus?*

Quæ Oratio calamitosi hominis ad miserationem composita, tamq; grauiter expressa vehementer vbi iudicum animos mentesque percutit, ex crudelitate ad auaritiam Clodij gradum facit vt illum in odium, & inuidiam adducat.

Sed quid ego vestram crudelitatem expromo? quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis; horrificum quoddam, ac nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis: non enim te arbitror, cùm post meum discessum omnium locupletum fortunas, omnium prouinciarum fructus, & tetrarcharum, ac regum bona spe & auaritia deuorasses, argenti & suppellectilis meæ cupiditate esse excæcatum, &c.

Largitiones & auaritiam in causa fuisse cōtendit, cur apud Hortensium patrocinium inuenerit Verres Tul. Act. 5. n. 9. *Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita viuere in pecunia tenui, vt prorsus nihil acquirere velimus: vt dignitatem nostram populiq; Rom. beneficia non copijs sed virtute tueamur: istum rebus omnibus vndiq; ereptis impunè eludentem circumfluere, atq; abundare? huius argento domos vestras, huius signis & tabulis forum comitiumq; ornari? præsertim cùm vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse qui vestras villas suis manubijs ornet? Verrem esse qui cum Mummio certet; vt plures hic sociorum vrbes, quàm ille hostium spoliasse videatur? plures solus villas ornamentis fanorum, quàm ille fana spolijs hostium ornasse? & is erit ob eam rem vobis carior, vt cæteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus seruiant.*

Odij Seminarium opes esse dicit Tibullus lib. 1. & 10.

Diuitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt
Faginus astabat cum Cyphus ante dapes.
Non, arces, non Vallus erat, somnūq; petebat
Securus varias dux gregis inter oues.

Vrget idem Lucanus & exclamat lib. 3.

Vsque adeò solus ferrum, mortemq; timere
Auri nescit amor, pereunt discrimine nullo
Amissæ leges, & pars vilissima rerum.
Certamen mouistis opes.

Verris insanam habendi libidinem, & pecuniarum cupiditatem damnat, & ob id ciuibus Rom. odio fuisse docet passim in Verrinis. 5. num. 189. 7. 144.

VII. Ingrati animi labes.

Cùm iniustitia latè sumpta omnes animæ pestes complectatur, mirum, si non ingratus facile per omnium scelerum abrupta deuoluatur. Castorem & patrem eius in inuidiam & odium adducit, cum exprobratione ingrati animi, quòd in eum suam crudelitatem expromant, quem beneuolentia, & memori mente complecti debuerāt, ob excitatam è tenebris obscuram familiam. Pro Deiot. n. 30. *Sint sanè inimicitiæ quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam, & obscuram è tenebris in lucem vocauit. Quis tuum patrem ante qui esset, quàm cuius gener esset, audiuit? Sed quamuis ingratè & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoq; acerbitatis, & odij magnitudo. Adeone vt etiam omnia vitæ salutisq; communis, atq; etiam humanitatis iura violentur; seruum sollicitare verbis; spe promissisque corrumpere, adducere domum; contra Dominum armare, hoc est non vni propinquo, sed omnibus familijs bellum nefarium inducere.* Pro Plancio num. 80.

Z 3 VIII. Ni-

VIII. Nimia Potentia.

Sextio beneuolentiam conciliat modestè commemoratis eius in Remp. beneficiis; aduersariis odium quærit ex illorum improbitate, & inuidiam, ex potentia: odium quidem, quòd de iudicibus tam malam opinionem conceperunt; vt eorum auctoritate tanquam latronum manu viros bonos opprimere conarentur: inuidiam quod adeo sibi non timerent, vt iudicum abuti religione posse, ad opprimendos bonos, confiderent. n.1. *Nam vt omittatis de vniuscuiusque casu cogitando recordari, vno aspectu intueri potestis, eos, qui cum Senatu, cum bonis omnibus Remp. affli am excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mæstos, sordidatos, reos de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem qui omnia diuina, & humana violarint, vexarint, perturbarint, euerterint: non solùm alacres, lætosq; volitare, sed etiam voluntarios fortissimis, atq; optimis ciuibus, periculum moliri, de se nihil timere. In quo cùm multa sunt indigna, tùm nihil minus est ferendum, quàm quod iam non per latrones suos, non per homines egestate, & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros, optimis ciuibus periculum inferre conantur: & quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copijs delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententijs se oppressuros arbitrantur.*

Aduersariorum nimiam potentiam in odiū vocat idem Cic. pro Quint. num.7. *Deinde habet aduersarium Quinctius verbo Sext. Næuiū: reuerà huiusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ ciuitatis: qui communi studio, summis opibus Næuium defendunt: si id est defendere cupiditati alterius obtemperare, quò is facilius, quem velit, iniquo iudicio opprimere possit.*

IX. Impietas.

Præterea personas sordidas, illiberales, & in parētes, vel in Deum impias odimus, mentem conscientia scelerum impeditam; bonorum odium pœnas esse probat Tull. quas & Deus & homines de nefarijs & consceleratis exigunt, in Pison. nu.46. *Me fugerat Deorum immort. has esse in impios, & consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, vt in scena, videtis homines consceleratos impulsu Deorum terreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemq; fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia, de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.*

Totum hoc negotium, perficit eleganter Cic. dum pro defensione Roscij, seuerioribus verbis, ac supplitiis parricidas coercendos esse cēset, vt Deo, hominibusq; inuisos, & odiosos à n.66. *Sua quemque fraus, & suus terror maximè vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaq; afficit: suæ malæ cogitationes, conscietiæq; animi terrent. Hæ sunt impijs assiduæ, domesticæq; furiæ, quæ dies, noctesq; parentum pœnas, à consceleratissimis filijs repetant.*

Quibus verborum fulminibus impetit, & aculeis vellicat Clodium sacrorum violatorem pro domo sua? nu.105. *Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod aliena domi fieret, inuisere. Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares Deos posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem vnquam audisti maiorū tuorum, qui & sacra priuata coluerunt, & publicis Sacerdotijs præfuerunt, cùm sacrificium bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus factus est.*

In iis autem omnibus vitiis amplificandis, præter vsum figurarum, quas antea notauimus veterem illā magistram pudoris, & modestiæ seueritatem adhibendam esse demonstra, in vlciscendis sceleratis hominibus; ab illorum impunitate magna nasci pericula, naturæ liberioris audaciam, quę nisi coerceatur, se semper corroborat, & in dies magis, ac magis crescit.

LECTIO VI.

Quomodo sit remittendum odium.

Odium inflammare facile, sed vbi susceptum est remittere, difficillimum. Veruntamen vt in corporibus, ita in animis vix vlla morbi contagio est inexpugnabilis, si opportuna, & perita manu tractetur. Certè generosi est animi diu odium retinere nō posse, cuius rei causam esse puto, quod frigida sit ista affectio, quippe amori penè contraria, qui calore sanguinis alitur. Adde quòd ferè semper cum mœrore coniungitur, vel

metu,

metu, vel suspicione; cuius morsus contrahit animum, & in angustias quasdam redigit; vnde ob contrariam causam generosus amor esse dicitur. Fit enim ardore sanguinis suauiter incalescentis, vt enascatur quædam voluptas quæ res etiam difficiles, & molestiarum aculeis horrentes iucundas efficiat. Vnde colligitur nulla re efficacius remitti odium posse, quam si in animo exulcerato lætitiæ sensum aliquem ingeneres, aut generosum quendam impetum ad magna & honorifica: tùm enim facilior quodammodo, & placabilior animus euadit. Sed ad priuata remedia veniendum.

PVNCTVM I.

Lætitia.

ODij facibus incalescentis animi rigor emollitur, si res lætas, ac prosperè fluentes ei proponas, quem ex hoste amicum habere desideras: sic enim odiorum fomes extinguitur, cùm tristitiæ nubes depellitur ex animo ad aspectum ridentis fortunæ, præsentisque boni lætitiam, ac voluptatem.

II. Plurimùm confert ad sedationem perturbationis, scire quibus de causis, suscepta sit; quid sit illud, quod in hoste suo, is quis infensus est, oderit. Et quidem si vitiosum sibi persuadeat, delenda est hæc opinio ex eius animo, sed occultè, & quasi aliud agendo: Ita planè vt principio quidem assentiri ipsi videaris; mox tamen subiicias opportunè laudes inimici, doceas errore contigisse, vt in malam opinionem veniret; aut certè immutatum iam esse, si erat ante vitiosus.

III. At si proficiscatur odium ex illata iniuria, tùm minuenda erit, & mitiorem in partem illud interpretandum, quod ab iis, in quos conflatum est odium, dictum fuerit.

IV. Sæpè etiam commiseratio repentinæ calamitatis odium extinguit: Quamquam hoc verius dici solet de inuidia: sunt enim qui tam atrociter aduersarios suos oderant, vt ne illorum quidem morte satiare crudelitatem suam possint.

V. Confert nonnunquam eius qui læsit dolorem, ac pœnitentiam ostendere: nunquam enim libentius placari solemus, quàm cùm is, à quo iniuriam accepimus delicti veniam petit. Delinitionis huius singularem Ideam suggerit Poeta 11. Æne. in Turno lædente, & Ænea principe clementissimo.

Ille humilis supplexq; oculos, dextramq; precantem.
Protêdens. equidê merui, nec deprecor, inquit:
Vtere sorte tua: miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ.
Et me seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis: vicisti, & victum têdere palmas
Ausonij videre: tua est Lauinia coniux:
Vlterius ne tende odijs, stetit acer in armis
Aeneas voluens oculos, dextramq; repressit,
Et iâ iamq; magis cunctantem flectere sermo
Caperat.

VI. Denique si tenacius est odium detorqueri debet, quantum id quidem fieri poterit ingenium animusque ad alia grauiora negotia, quibus implicatus curam alendi odii & vltionis repetiendæ cupiditatem deponit.

VII. Si sustuleris odii causas, quibus excitatum est odium, ipsum quoque aboleueris: nimirum in alium repente mutatum esse illum, qui venerat in odium, vel propinquum esse, aut necessarium, vel aliqua virtute nobiliorem factum, aut eruditione clariorem, & Reip. laboranti per quam vtilem & necessarium.

PVNCTVM II.

Odij Delinitio, preces & lacrymæ.

ESt illa grauis & plena maiestatis Oratio Volumniæ matris ad Coriolanum filium apud Plutharcum in qua deprehendas præsentissima odii extinguendi remedia, de quibus hactenus, sic autem bona mater patriæ salutis amantissima orditur apposité. Qualem domi conditionem fili, tua nobis fuga reliquerit, vel ex ipsa veste, vultúque satis coniicere potes. Cogita nos fœminarum miserrimas ad te sordidatas venisse; quibus quod iucundissimum natura spectaculum dederat, fortuna luctuosissimum fecit. Mihi vt filium, huic vt virum patriæ superbum hostem videat. Quæ autem cæteris in calamitatibus solatio esse solent, fusæ ad Deos preces, illæ nos in summas angustias coniiciunt. Neque enim licet simul, & patriæ victoriam, & à Diis

tibi poscere salutem: sed quæ nobis hostes imprecentur, hoc afflictæ postulare cogimur, vt aut patria careamus, aut te orbentur mater, coniux, & liberi. Ego verò non expectabo, donec mihi fortunam hanc decernat fatalis belli necessitas; verùm nisi persuasero, vt tu extinctis odijs, & dissentionibus, vtriusq; partis, benefactor esse malis, quàm perditor, sic habeto, tibi per cadauer demortuæ parentis ad patriæ expugnationem esse transcendendum. Absit vt ego illam diem expectem, qua, vel triumphari de filio à ciuibus, vel filium de patria triumphantem videam. Si à te postularem, vt proditis Volscis, quibus fidem obstinxisti, patriam seruares, grauis & perplexa foret deliberatio; Neque enim ciues perdere honestum, neq; eos qui tuam fidem sequuti sunt vllo modo prodere fas est. Cùm itaque postulem id, quòd Volscis æquè, ac nobis salutare sit, & honorificum; horum omnium author esse potes, quæ si non euenerint in te vnum culpa vtrinque conferetur.

Bellum vt vides incertum, hoc habet certi, vt aut victor patriæ furia sis futurus, aut victus per iracundiam, atque impudentiam amicissimos homines censearis in summum discrimen adduxisse. Quid siles fili? An verò censes decorum omnia odio tuo permittere, matri verò pro tantis rebus deprecanti nihil gratificari? hoccine magni animi est, iniuriarum tam pertinaciter meminisse, pietatem verò in parentes tot nominibus venerandam, colere & reuereri indignum est? Ecquem par est beneficijs gratiam rependere lubentius, quàm te qui animi labem adeò infensis odiis persequeris? Et quidem infelix patria satis iam pœnarum dedit, Matri verò nullam gratiam retulisti, adeò in vlciscendis iniuriis, quàm in remunerandis beneficiis promptior es, & acrior. At certè oportebat imprimis mihi hanc vnam honestam, & iustam petitionem concedi, quam si non obtineo, quid vltra extremam omnium miserorum spem differo? ad quam facundæ mulieris Orationem nihil quòd responderet habuit totus ignis Coriolanus nisi voces illas. *Quo me adegisti mater? Vicisti.*

PVNCTVM III.

Incommoda.

SI docueris quantum sibi ipsi nóceat, qui alterum odit, potens remedium in veneris aduersus odii affectum, hoc affert D. August. 16. de verbis Domini. *Odium tenebræ sunt. Non potest autem fieri, vt qui odit alterum, non sibi prius noceat. Illum enim lædere conatur extrinsecus, se vastat intrinsecus. Quãtum autem animus noster corpore maior est, tantum ei prospicere debemus, ne ipse lædatur. Lædit autem animum suum, qui odit alterum. Et quid facturus est ei, quem odit, quid facturus? tollit pecuniam; nunquid fidem? lædit famam; nunquid conscientiam? quicquid nocet, forinsecus nocet sibi; attende quid noceat. Intus enim sibi ipse inimicus est, qui odit alterum. Sed quia non sentit quid sibi mali faciat, in alterum sæuit, eò periculosius viuens, quò non sentit, quid secum mali agat: quia & sæuiendo sensum perdit. Sæuisti in inimicum tuum; te sæuiente ille nudatus est, tu iniquus es factus. Multum interest inter nudum, & iniquum. Ille perdidit pecuniam, tu innocentiam. Quare quis grauius damnum perpessus est? ille perdit rem perituram; tu factus es periturus.*

PVNCTVM IV.

Cupiditatis mors, & rerum contemptus.

VT odium remittatur obstruendam esse cupiditatem sapienter monet Seneca. 3. de Ira. cap. 34. *Crede mihi leuia sunt, propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam, & iurgia concitant. Nihil, ex his quæ tàm tristes agimus serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira, & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est. Hic scortum meum concupiuit; quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle. Iter angustum, rixas transeuntium concitat: Diffusa & latè patens via, ne populus quidem collidit. Ista quæ appetis, quia exigua sunt, nec possunt*

possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri, eadem affectantibus, pugnam & iurgia concitant. Omnes sensus perducendi sunt ad sanitatem.

PVNCTVM V.

Vitium odio, hominem amore prosequendum.

VIri sapientis est, ac pij potius dolere sortem illius, quem videt sordibus inquinatum, quàm odisse: quippe qui commiseratione dignior fit ob animi cæcitatem, & voluntatis deerrantis imbecillitatem, quam ira & odio. Quam in rem benè Senec. 1. de Ira. cap. 14. *Non est prudentis errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent, iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam ferri: nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius mitem, & pacatum animum præstare peccantibus, & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, admonitione & vi, & molliter & asperè, meliorq; tam sibi, quàm alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?*

PVNCTVM VI.

Aduersa Fortuna.

REstinguitur odium si is, qui odio dignus erat è florente fortuna ad inclinatam, & iacentem miser ceciderit. Sic per odium insultanti sibi Tristium 3. Ouidius.

Subruere est arces, & stantia mœnia virtus,
Quamlibet ignaui præcipitata premunt.
Non sum qui fueram, quid inanem proteris vmbram?
Quid cinerem saxis bustaq; nostra petis.
Hector erat tunc cùm bello certabat, & idem
Tractus ab Hæmonio non erat Hector equo.
Me quoque quem noras olim non esse memento,
Ex illo superant hæc simulacra viro.
Quid simulacra ferox dictis incessis amaris?
Parce precor manes sollicitare meos.

Ex 5. Trist. El. 8.

Nec mala te reddunt mitem placidumq; iacenti
Nostra, quibus possunt illacrymare feræ;

Quæ Philosophorum monita non quidem negligenda, sed nullum præsentius remedium quam mansuetudo virtutum, Christique patientis assidua meditatio simul, & imitatio.

PVNCTVM VII.

Pietas.

Pietate maximè restinguitur. Senecâ Thyeste. Choro. Act. 3.

Ira cum magnis agitata causis
Gratiam rupit, cecinitq; bellum;
Cùm leues frænis sonuere turmæ
Fulsit hinc illinc agitatus ensis.
Quem mouet crebros furibundus ictu,
Sanguinem Mauors cupiens recentem
Opprimit ferrum manibusq; iunctis
Ducit ad pacem pietas negantes.

LECTIO VII.

Odij effecta.

VEhemens & incitatus est hic affectus, totusque ignis, proinde in causis iudicialis generis dominatur, in quibus vis animi quædam ardens, & incensa requiritur ad terrendos sceleratos homines, & impios ad meliorem vitæ degendæ rationem, reuocandos

PVNCTVM I.

Odium imprecans.

PRimum effectum Odij dicitur Imprecatio, odisse enim est alicui velle malū, cui proximum est Imprecari, Oratorias imprecādi formulas frequentes habet Cic. Phil. 13. num. 48. *Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum: ad te quisquam venerit, nisi Ventidij similis? oriens incendium, qui restinguerent, summos viros misimus, repudiasti: nec in tantam flammam, tanq; inueteratam mittamus,*

mus, cùm locum tibi reliquum, non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris.

Et magna cum indignatione Phil. 6. nu. 12. *Aspicite à sinistra illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptum est? quinque & triginta tribus patrono Pop. Rom. Igitur est patronus L. Antonius? mala quidem illi pestem. Clamori enim vestro assentior, non modò hic latro: quem clientem habere nemo velit: sed quis vnquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se Pop. Rom. victoris domumq; omniũ gentium tutorem dicere auderet?*

Iam verò si piacularem eum esse velis, quę deuoues: vt furor Didonis hæc præstat? cadat ante diem Aeneas, vexetur ab omnibus, fit extorris, imploret auxilium, nemo iuuet: nunquam regno fruatur, nullum cum eo fœdus sit; nullus amor, omnes in illum odia exerceant. Sic illa furit. 4. Aen.

—— Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatq; indigna suorum
Funera: nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.
Hæc precor: hãc uocẽ extremã cũ sãguine fundo.
Tũ vos, ò Tyrij, stirpem, & genus omne futurũ
Exercete odijs, cineriq; hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.

Non minus iracundè Seneca in Oedipo. Act. 1.

Hunc non quieta tecta, non fidi lares,
Non hospitalis exulem tellus ferat.
Thalamis pudendis doleat, & prole impia,
Hic & parentem dextera perimat sua,
Faciatq; (numquid grauius optari potest?)
Quidquid ego fugi, non erit veniæ lotus.

II. *Odium nocens, & vlciscens.*

Solent, qui oderunt excitare se ad inferendam perniciem suis hostibus, quod maximè tragicum est; illud tritum satis apud Senecam Trag. Vbi Atreus doloris impatiens hortatur sese ad sumendum de fratre supplicium, quo in exemplo videre potes susceptam vlciscendi voluntatem, & ardorem. In Thyeste. Act. 2. Sceu. 1.

Ignaue, iners, eneruis & quod maximum
probrum tyranno rebus in summis reor,
Inulte, post tot scelera, post fratris dolos,
Fasq; omne ruptum, questibus vanis agis
Iras?

Euander apud Virgiliũ mores hominis non tam ira, quàm dolore ardentis, appetentisq; vltionem exprimit tanquam vnicum eiusdem doloris leuamentum.

Vadite & hæc memores regi mandata referte;
Quod vitam moror inuisam Pallante perempto
Dextera causa tua est; Turnum gnatoq; patriq;
Quàm debere vides;

III. *Odium exprobrans.*

Tertium est eorum exprobratio, quæ pudorem hosti inferre maximũ possunt, qualia sunt, in 2. Phil. nu. 15. *Hodie non descendit Antonius, cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote cùm Phormioni alicui, tum Gnathoni, tùm Ballioni.*

Sequitur exclamatio grauior per indignationem, quod spretis auunculi sui consilijs, hominibus nequissimis familiariter vteretur, eosque ad consilium adhiberet, & conuiuio exciperet in die suo natali, sed eo strepitu, vt etiam ad Senatus aures eorum parasitorum fama dimanaret.

O fœditatem hominis flagitiosam! ò impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam? tu cùm principem Senatorem, ciuem singularẽ, tàm propinquum habeas, ad eũ de Rep. nihil refers, ad eos refers, qui domũ suã nullam habent, tuam exhauriunt? Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, vt hoc in eo templo dicere ausus, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat consulebam: Tu homines perditissimos cum gladijs collocauisti?

IV. *Odium conuicians.*

Quartum in conuitijs positum est, quorum multæ frequentesq; extant in Orat. contra Pison. n. 19. Vbi graui tum animi tum corporis vitiorum exprobratione Pisonem insectãs à stoliditate pecudem, à valetudine & forma putidam carnem appellat, vt hoc contemptu ostendat se neque consilio, neque præsidio Pisonis vti voluisse. *Ego istius pecudis, ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc eiecto cadauere quidquam mibi aut opis, aut ornamenti exspectabam? Consulem ego tum requirebam, Consulem inquam,*

non in hoc quidem, quem in hoc animali inuenire non possem, qui tantam Reip. causam grauitate, & consilio suo tueretur: sed qui tanquam tradunt, atque stipes, si stetisset modò; posset sustinere tamen inquam Consulatus.

Pergit idem, nu. 20. Pisonem & Gabinium insectari, lepidèq; iocatur in supercilium illius, ad timorem incutiendum compositum, & in huius cymbala terriculamenta puerorum.

Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicureo, cum altero Catilinæ laternario? quos neque hercule ego: neque supercilium tuum, neque collega tui cymbala, ac crotala fugi. neque tàm fui timidus, vt, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus Reip. nauem gubernassem, saluamq; in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum Collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem.

73. Verò numero Pisonem cum Asino contumeliæ causa comparat, fustibusque dolandum ait ad sapientiam. *Quid nunc te Asine litteras doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum, & gladium vnius Imperatoris, sed quod pacis est insigne & otij, toga.*

V. Odium minax.

Qui odit progreditur à conuitiis, ad minas Dido iurat, atque obtestatur se nunquam odium posituram, imò post mortem etiam structuram 4.

——Sequar atris ignibus absens
Et cùm frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.

In Ibin. Ouid. diras euomit;

Tũ quoq; factorum veniã memor vmbra tuorũ
Insequar, & vultus ossea forma tuos.

Similẽ huic furem notat Horat. Ode 5. Epo.

Quin vbi perire iussus exspirauero
Nocturnus occurram furor.
Petamq; vultus vmbra curuis vnguibus
Quæ vis Deorum est Manium:
Et inquietis assidens præcordijs,
Pauore somnos auferas.

VI. Odium apertum.

Vbi minas & exprobrationes, & contumelias, dirasque omnes exhausit, si nihil aliud suppetat, aperta odij professione pascitur; quod facit Horat. in Menam magni Pompei libertum Epod. 4.

Lupis, & agnis quanta sortito obtigit,
Tecum mihi discordia est.
Ibericis peruste funibus latus,
Et crura dura compede.
Licet superbus ambules pecunia:
Fortuna non mutat genus.

VII. Odium obscurum.

Aliquando tamen tegit odium suum, vt crudelius noceat; quia vt benè Seneca. Med. Act. 2.

—— Ira quæ tegitur nocet.
Professa produnt odia vindictæ locum.

Itaque acuit ingenium ad dolos, & fraudes, perfidiamque sub specie Amoris. Atreus Act. 3 Scen. 2. Thyestes odium dissimulat spe nocendi.

Cum spirat ira sanguinem, nescit tegi.
Tamen tegatur. Aspice, vt multo grauis
Squalore vultus obruat mœstos coma:
Quàm fœda iacet barba Præstatur fides.
Fratrem iuuat videre: complexus mihi
Redde expetitos. Quidquid iratum fuit,
Transierit, ex hoc sanguis, ac pietas die
Colantur: animis odia damnata excidant.

VIII. Odium triumphans.

Qui odit vbi perniciem hosti attulit, tum verò triumphat, & omnibus lætitijs incedit, sic Atreus Act. 5. Thyest.

Aequalis astris gradior, & cunctos super
Altum superbo vertice attingens polum.
Nunc decora regni teneo, nunc solium patris
Dimitto superos summa votorum attigi.

Infamia & dedecore Pisonis plurimum se oblectari profitetur. Cic. & quidem nu. 42. sic loquitur. *An ego si te & Gabinium cruci suffixos uiderem maiore afficerer lætitia, ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex infamia.*

Et 45. *Dij Immortales! idne ego optare, vt inimicus meus, ea, qua nemo vnquam ig nominia notaretur? vt Senatus is, qui in eã iam benignitatis consuetudinẽ venit, vt eos, qui benè Remp. gessserint, nouis honoribus afficiat, & numero dierum & genere verborum huius vnius litteris nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor, quod de vobis hic ordo opinatur, non secus ac de teterrimis hostibus: quod vos Equites*

tes Rom. quod cæteri ordines, quod cuncta ciuitas odit. Quod nemo bonus, nemo denique ciuis est, qui modò se ciuem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa Consulatus vestri, perhorrescat.

In extrema verò totius Orationis clausula, ostendit omnem, quam expetierat Pisoni calamitatem accidisse, eiusq; animum scelerum conscientia vulneratum mire describit, ac lætatur, nu. 99. *Nunquam ego sanguinem expetiui tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune supplicium, legis, ac iudicij, sed abiectum contemptum, despectum à cæteris, à teipso desperatum & relictum circumspectantem omnia quidquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine vlla specie consulari: horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui: vidi.*

Atreus etiam exultat, in calamitate Thyestis, & insultat vehementius. Scen. vlt.

—— Nunc meas laudo manus.
Nunc parta vera est palma. Perdideram scelus
Nisi sic doleres. Liberos nasci mihi
Nunc credo; castis nunc fidem redditoris.
Th. *Quid liberi meruere?* Atre. *Quod fuerāt tui.*

IX. Odium sibi inimicum.

Eò procedit aliquando hæc nocendi voluptas, hominemq; in eam redigit insaniam, vt modò hosti perniciem afferat, suam ipse non reformidet. Dido furiosa cupit Aeneam oculis atrocem filij carnificinam intueri antequā occidat, quam & fortem sequi non recusat.

Non potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patrijsq; epulandū apponere mensis;
Verùm anceps pugna fuerat fortuna; fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
Implessemq; foros flammis: natumq; patremq;
Cū genere extinxem; memet super ipsa dedissē.

X. Odium crudele.

Quascumque pœnas sumat semper leues præ odij magnitudine videntur, inde semper aliquid acerbius excogitat. Ita apud Senec. Thyest. Act. 1. Megæra loquitur.

—— Perge detestabilis
Vmbra & Penates impios furijs age.
Certetur omni scelere, & alterna vice
Stringantur enses, ne sit irarum modus
Pudorue, mentes cæcus instiget furor.

Eandem ob causam, qui pessimè odit eius expetit carnibus saturari. 2. Aen.

—— Tamen & superesse merentis
Laudabor pœnas animumq; explesse iuuabit.

Hinc Antonij crudelitatem exprimit Tull. vt ingens eius odium insectetur. 2. Phil. n. 71. *Cur ei bello tum propter libidinis defuisti? gustaras ciuilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus. L. Domitium nobilissimum, & clarissimum virum occideras. Multos, qui de prælio effugerant, quorum Cæsar, ut nonnullos, fortasse seruasset, crudelissimè persequutus trucidaras.*

XI. Odium immortale.

Qui vehementi laborat odio optat, vt inimicitiæ transeant ad nepotes. Sic incensa Dido cupit vt odium semper adolescat, augeaturque, & in omnem consequentis æui memoriam perduret. 4.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor
Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos,
Nunc olim: quocūque dabunt se tempore uires
Littora littoribus contraria fluctibus vndas
Imprecor arma armis; pugnent ipsiq; nepotes.

Ad eum modum vxor Pompeij Cornelia loquens cum Sexto, inimicitias indicit Cæsareo generi apud Lucan. lib. 9.

Excipite ò nati bellum ciuile, nec vnquam,
Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit
Cæsaribus regnare uacet; uel sceptra, uel vrbes
Libertate sua ualidas impellite fama.
Nominis: has uobis partes, hæc arma relinquo.

Non aliter Senecæ Megæra furiis acta. Thyest. Act. 1.

Rabies parentum duret, & longum nefas
Eat in nepotes, nec vacet cuiquam vetus
Odisse crimen: semper oriatur nouum;
Nec unum in uno: dumq; punitur scelus
Crescat.

XII. Odium inexplebile.

Fit aliquando ex nimio furore odij, sic insatiabilis, vt optet neminem venire in partem societatem inimicitiarum.

Egone parentis sanguine aspersam manum,
Fratremq; gemina clade contingam? prius
Extinguet ortus, referet occasus diem.

Pax

Pax ante fida niuibus, & flammis erit.
Patrem abstulisti, regna, germanos larem.
Patriam. Quid vltra est? una res superest mihi
Odium tui, quod esse cum populo mihi
Commune doleo.

XIII. Odium praeceps furor.

Sæpè tantus est furor, vt præceps abeat in omnia scelera, & veneficia, vnde illa Iunonis verba. 7. Æneid.

Ast ego, magna Iouis coniux nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod si mea numina nō sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod vsquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

XIV. Odium desperans.

Vt hominis inuisi perniciem votis omnibus expetit: Ita si à conatu suo decidat, mirum in modum torquetur; hinc indignationes, querelæ, gemitus, sæpè etiam desperatio. Sic Iuno in Troianos debacchatur. 7. Æneid.

—— *Stetit acri fixa dolore:*
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum, num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosq; per ignes
Inuenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa iacent, odijs haud exsaturata quieui.

XV. Odium sperans.

Aliàs, qui odit se consolatur spe vindictæ post fata sua, sic Domitius moriens in acie Pharsalica, in victorem Cæsarem. Lucan. li. 8.

Non te funesta scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati Cæsar, generoq; minorem
Aspiciens, stygias magno duce liber ad vmbras
Et securus eo: te sæuo Marte subactum
Pompeioq; graues pœnas, nobisq; daturum,
Cùm morior sperare licet.

XVI. Odium auersum.

Alterius conspectum, consortiumq; deuitat, & execratur. Creon expressit hoc odium appropinquante Medea.

Arcete famuli tactu, & accessu procul.
Iubete sileat, regium Imperium pati
Aliquando discat; vade veloci via
Monstrumque sæuum, horribile iamdudum auehe.

Sic Castus Hyppolitus conspectum Nouercæ matris fugit apud eundem Sen.

Abscede. Vide ne quid exores, & hic
Contactus ensis deserat castum latus.

XVII. Odium amicitiæ venenum.

Denique vt odij naturam, & effecta paucis absoluam, omnia ferè contraria amori importat: Gaudet amor amici præsentia, detestatur odium inimici vultum; gaudet amor colloquio; congressum refugit odium: laudibus amor pascitur; odium maledictis; miratur ille, hoc minatur; ille semper blādus, hoc tumultuosum, ac turbulentum.

DESIDERIVM, ET FVGA.

Quoniam sæpè fit, vt desideria mortaliū, aut repentia sint, atque humi strata lita fæce, & rerum fluxarum sordibus obsoleta, vel etiam nulla sublimium rerum, & appetendarum: & si quæ fortè nos ad veri boni, solidæque laudis cupiditatem euehant, subitò veluti ventorum flatu auferuntur, placuit desiderij faces accendere, quibus hominum mentes incalescant, & in bonum ferantur.

Natura Desiderij.

Amore posterius est desiderium, & quidam productus amor, seu virtus animi in bonum absens, quatenus bonum. Idem est ferè cupiditas, quæ dicitur affectio appetitus est desiderio boni delectabilis, sed absentis profecta; proinde res illa desideratur, quæ & bona, & absens esse cognoscitur. Tametsi hæc plerumque flecti creditur in prauum, si vehemens fuerit & immoderata. Desiderium autem diffunditur in alia, pro varietate obiectorum. Nam auri desiderium, auaritia dicitur; honoris cupiditas, erit ambitio; voluptatis, libidinis; inutilis scientia, curiositas vocatur; honestæ cuiusdam mercedis contentio, fiet æmulatio.

Causa porrò desiderantis appetitus est rei absentis bonitas, quæ animo sese objicit, & salutaris, & conueniens. Iam verò cum tot ferè sint hominum cupiditates, & desideria, quot homines, erit prudentis Oratoris attendere diligenter personas, & sagaciter introspicere, quo cuiusque natura maximè feratur, apud mer-

mercatores agis? lucrum & vtilitatem: apud nobiles & Imperatorem; gloriam & laudem propone, & sic de cæteris. Iuuenes cupiditas acrius accendit, ob igneam ætatem, senes tardius appetunt, sed pertinacius, pueri, ac mulieres crebrius, sed inconstantius.

Natura fuga.

Fuga ex odio profecta tendit in malum, siue à malo recedere fugiendo, vel detestando conatur. Inde oritur inimicitia amplectens odium, cuius causa rem illam: quam vt perniciosã, aut turpem odio prosequimur, omni etiam ratione declinamus, eamq; & congressu, & oculis, auribus, & animo auersamur. Hinc Orator modò vel amoris, vel odij causas, & conditiones animo peruiderit, facilè, vel desiderium ex amore, vel fugam ex odio profluentem, in auditorum animis excitabit. Desiderium victoriam, fugam dedecoris exagerat Cic. pro lege Man.

LECTIO VIII.

Quomodo exprimendum sit Desiderium.

I. A laude.

CVm desiderium sit appetitus boni delectabilis, sed absentis, rei præstantiam, ac magnitudinem exprimat, oportet, qui disponere volet animum alicuius ad optimos status capiandos, & ad ardua incenso desiderio perficienda. Certè magnam vim habet ad excitandam cupiditatem cõmemoratio laudis, & gloriæ; quę quidem duobus modis fieri potest; vel si illum ipsum, quem adhortari volumus, prius laudemus: vel si proponamus laudem, & gloriam, velut illicem cupiditatis, ac desiderij. Prioris exemplum elt apud Cic. pro Sextio, vbi solidam gloriam proponit ad quam aspirant magnæ spei adolescentes, non ad fędas, & intermortuas corporis voluptates, quas fugiunt, num. 138. *Fatcor magnos labores eis esse suscipiendos, qui pro virili parte patriam defendunt. Sed mihi omnes Oratio est cum virtute, non cum desidia, cum dignitate, non cum voluptate; cùm ijs, qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Nam si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupiditatum lenocinijs, dedicerunt; missos faciant honores, nec attingant Remp. patiantur viros fortes laborare, se otio suo perfrui.*

Posterioris generis exemplum est in eadem Orat. num. 137. Hæc est vna via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris, bonis viris, sapientibus, benè natura constitutis, laudari & diligi, nosse descriptionem ciuitatis, maioribus nostris sapientissimè constitutam.

II. Ab honesto.

Cuius summa vis est apud viros bonos, rectè enim Seneca ep. 71. *Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, vnum bonum est, quod honestum: cætera falsa, & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi qualecunque alys videbitur, faustum felixque erit. Erigete, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum literarium Philosophorum, qui rẽ magnificentissimam ad Syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt, & conterunt. Fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt, vt Philosophia potius difficilis, quam magna videatur.*

III. A spe.

Erigenda spes imprimis vt desiderium boni excites, & ad opus aliquod arduum aggrediendum fortiter alios impellas. Cæsarem hortatur Tull. ad vitæ suæ conseruationem & desiderium laudis, à spe immortalitatis, pro Marcello, num. 29. *Nec verò hæc vita tua dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur, illa, inquam illa est vita tua, Cæsar, quæ uigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur. Huic tu inseruias, huic te ostentes oportet.*

Spes desiderium nutrit, & cupiditatem immoderatam fouet, atque ita fit, vt nunquam quiescat, donec rem expetitam nactus fuerit. Sen. l. 2. de benef. c. 27. *Nunquam improbæ spei, quod datus satis est. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multòq; concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata. Vt flammæ infinito acrior vis est, quò maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam fuit eius impudens votum.*

Nemo

Nemo agit de tribunatu gratias; sed quæritur, quòd non est ad præturam vsque perductus: Neque hæc grata est, si desit consulatus, ne hic quidem satis est, si vnus est. Vltra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit. Quia non vnde venerit respicit, sed quo tendat.

A Difficili.

Difficultas desiderium acuit, & nonnunquam res aduersæ, languentis animi, atq; desolati cõfusio, perturbatioq; fortem aculeum subdunt, vt repetitis desiderijs, in summi parentis sinum confugiat. Funestæ calamitatis pondus mentem opprimit? quando venies ad me? en desiderium vitæ melioris? In supremi dominatoris iracundia, plagisq; terrarum; in medijs bellorum turbinibus, anxia mens in sublime sustollitur, & orat quando venies ad me? mors telo furit, & triumphat, punientis Dei manus, & vltor gladius in caput, & vitam incumbit, & simul ardens animus suspirat. Quando venies? Inter iocos, & ludentium risus dilacerat pectus rea conscientia, sæuumq; pugionem medio in pulmone defigit, & flebiliter clamat. Quando venies.

Denique ea sunt amplificanda capita, quibus amorem ante conciliari monuimus, eadem quippe desiderium excitabunt; in eo tãtum ab amore destinguitur, quòd vehementiori quodam ardore in eam rem animus voluntasq; rapiantur, quam amore suo iam ante dignam esse cognouerit.

LECTIO IX.

Quomodo sit reprimendum Desiderium.

AD coercendum desiderium, & cupiditatem, ea tantum sunt adferenda, quæ de desperatione dicentur inferius, & quæ iam de odio dicta sunt. Nam quæcũque desperationem, & odium excitant, eadem omnino desiderium auertere solent. Tamen cum desiderium sit appetitus boni futuri & absentis, si probetur haberi non posse, aut non nisi difficulter, illud bonam partem extinguitur.

Desiderium inexplebile.

Mone desiderium illud licet incensum, expleri non posse rebus, quæ feriunt oculos, & animum irritant. Hoc vidit Claudianus.

At sibi cuncta petens nil collatura cupido
In iecur, & tractus imos, compulsa recessit,
Quæ velut immanes reserat dum bellua rictus,
Expleri pasciq; nequit; nunc verbere curas
Torquet auaritiæ, stimulis nunc flagrat amorũ,
Nunc gaudet, nunc mæsta dolet, satiataq; rursus
Exoritur, cæsaq; redit pollentior Hydra.

Benè Seneca ep. 119. *Nunquam parum est, quod satis est; nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat: Scrutatur maria ignota; in Oceanum classes mittit nouas, & vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est, qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cùm processerit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia Dominus de tanto fine terrarum, per suum reditururs orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imò contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris quæ sit eius ei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet.*

Inexplebile desiderium opum, egestatem diuitum esse probat Boetius lib. 2. Metro 2.

Si quantas rapidis flatibus incitus
Pontus versat arenas,
Aut quot stelliferis edita noctibus
Cælo sydera fulgent;
Tantas fundet opes, nec retrahat manum
Pleno copia cornu;
Humanum miseras haud ideo genus
Cesset flere querelas
Quamuis vota libens excipiat Deus
Multi prodigus auri
Et claris auidos ornet honoribus
Nil iam parta videntur;
Sed quæsita vorans sæua rapacitas
Alios pandit hiatus.
Quæ tam præcipitem fræna cupidinem
Certo fine retentent?
Largis cum potius muneribus fluens
Sitis ardescat habendi?
Nunquam diues agit, qui trepidè gemens
Sese credit egentem.

Desiderium perniciosum.

Si damnum multiplex, & varium, si duram ex eo seruitutem descripseris, laruam detrahes, & desiderium minues; quæ singula expressisse D. Ambr. l. de Abr. c. 4. *Spargit odores suos*

suos voluptas, quia Christi odorem non habet; thesauros demonstrat, regna promittit, amores suos spondet continuos, inexploratas cupiditates pollicetur, sine Pædagogo disciplinas, sine monitore sermones vitam sine sollicitudine, mollem somnum sine inquietudine, caue desideres, verba sunt.

Nisi tot Dominis seruus esse velis, quot desiderijs pressus es, & semper tristis, nunquam quietus, vagum & inane desiderium coerce. Scitè Chrysolog. ser. 6. *Quando homo non sub peccato tristis? quando non sub morte iugens? quando non sub dæmonibus pallens? quando non sub idolis tremens? quando non sub vitijs suspectus? quando non sub criminibus desperatus? & ideò homo dabat extrema suspiria, quando tales, tam crudeles Dominos sustinebat.*

In cohibenda cupiditate felicitas.

Coercetur, si in cohibitione desiderij positam esse vitæ felicitatem, & summam animi tranquillitatem ostenderis; nam inani cupiditate repressa, si Senecæ mentem sequamur ep. 119. Quantumcunque est, satis erit, si quid quid deerit id à nobis petierimus. *Nihil enim mi Lucili interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem. Non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges Contumax est, non potest uinci, suum poscit. Sed vt quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium: Esurio, edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea, quam multa niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim extinguit; vtrum sit aureum poculū, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concaua nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes fames me appellat, ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero, nihil contemnit esuriens.*

Quod est vile, quod obuium, desiderantis industriam, non acuit, sed remittit. Ouid. li. 2. Eleg. vlt.

Quod licet, & facile est, quisquis cupit arbore frondes.
Carpit, & è medio flumine potet aquam.
Quod licet ingratū est, quod nō licet acrius vrit.
Ferreus est, si quis, quod sinit alter, amat.

Denique si nullas esse rationes boni, vel tātum apparentes in re absenti, quam appetit, docueris, citò desiderium cessabit.

LECTIO X.

Desiderij effecta.

PEnè sunt eadem quæ amoris: & quidem ad desiderium, mixturam quandam affert, doloris, & voluptatis: placet quidem res expetita, quia bonitatis habet aliquam imaginem, dolorem autem affert propter absentiam, ad quæ duo capita facilè est reuocare omnia eius effecta.

I. Anxium.

Primò quidem ex voluptate nascitur frequens & anxia cogitatio rei cōcupitæ, quam etiam miris modis alimus, variaq; industria, quæ optatæ rei recordationem affert. Sic castus amor in Alexis vxore Virg ne.

O sopor & picti species, ò vana coloris!
Hei mei, quam varijs ludor imaginibus.
Nocte diem verso, certat pictura sopori:
Fingere quod nequit hæc, improbus ille facit.
Ipsa meas ergo picturis educo curas,
Solamenq; bibo, materiamq; mali.

II. Vigil & insomne desiderium.

Ex desiderio nascuntur somnia, quæ diurnarum cogitationum velut quædam reliquiæ sunt iis, qui tanquàm Echo voci respondent. Ouid. 2. de Ponto El. 2. ad Max.

At puto cum requies medicinaq; publica curæ
Somnus adest, solitis nox uenit orba malis
Somnia me terrent uanos imitantia casus,
Et uigilant sensus in mea damna mei.
Aut ego Sarmaticas uideor uitare sagittas,
Aut dare captiuas in fera colla manus.
Aut ubi decipior melioris imagine somni,
Aspicio patriæ tecta relicta meæ.
Et modò uobiscum, quos sum ueneratus, amici,
Et modò cum cara coniuge pauca loquor.

Et illa melior;

Hic ego te in somnis hesterna nocte uidebam:
O quæ sollicitus somnia fingit amor!
Siue latet Phœbus, seu terris altior extat,
Tu mihi luce dolor, tu mihi nocte uenis.
Aucupor in lecto mendaces cælibe somnos.
Dum careo ueris, gaudia falsa iuuant.

III. De-

III. Desiderium loquens.

Qui vehementer aliquid expetunt cum re desiderata colloquuntur, aut certè ea de re cum siluis, & rupibus, iisq; rebus omnibus à quibus aliquod solatium sperare possunt, de quibus sic Laodamia Ouid.

Nos summus incertæ: nos anxius omnia cogit,
Quæ possunt fieri facta putare, timor.
Dum tamen arma geris diuerso miles in orbe,
Quæ referant vultus est mihi cera tuos.
Illi blanditias, illi tibi debita verba,
Dicimus; amplexus accipit illa meos.
Crede mihi plus est quã quod videatur? imago.
Adde sonum ceræ; Protesilaus erit.
Hanc specto, teneoque sinu pro coniuge vero:
Et tanquam possit verba referre, queror.

IV. Desiderium votorum prodigum.

Erumpunt in ardentiora vota & querelas.
Votorum, ò Virgo spes non frustranda meorum
Primaque Virginei gloria connubij.
Si tua diuitibus cumulaui altaria donis,
Cultaque Galbaneo fumat odore domus.
Si tibi gemmifero cinxi diademate frontem,
Et micat ante arma pendula flamma tuam.
Vrge Diua virum, dum me patriamq; requirat
Fac alia nequeat parte quiete frui.
Dũ tenebras quærit, manifesta in luce patescat;
Dumq; tacet, fiat qualibet ore loquax:
Dum fugit immoto stupeat pede, dũ freta sulcat,
Nauis marmoreas hæreat inter aquas.
Occultum increpitet tellus, & Pontus Alexim,
Et coniurato murmure dicat, hic est.

In querelas etiam erũpunt, & nuntios optant Zephyros votorum suorũ, testes quoque rupes appellant, hæc sunt Sapph. Ouid.

Lesbides infamem, quæ me fecistis amatæ:
Desinite ad Cytharas turba venire meas.
Abstulit omne Phaon quod uobis ante placebat:
Me miseram dixi quàm modò penè meus.
Efficite vt redeat. Vates quoque vestra redibit.
Ingenio vires ille dat ille rapit.
Ecquid ago precibus? pectusne agreste mouetur?
An riget? & Zephyri verba caduca ferunt?
Qui mea verba ferunt, vellẽ tua vela referrent.
Hoc te, si saperes, lentè decebat opus.
Siue redis puppiq; tuæ votiua parantur
Munera, quid laceras pectora nostra mora?
Solue ratẽ Venus orta mari, mare præstat amãti?
Aura dabit cursum, tu modò solue ratem.
Ipse gu bernabit residens in puppe Cupido,
Ipse dabit tenera vela, legetq; manu.

Ad preces descẽdit humilis, & obtestatur per quidquid gratum est. (*Hi*

Te per ego has lacrymas, oro, per & integra sã-
Fœdera connubij, virgineumq; thorum.
Per mihi crudeles, quos non uiolaui hymenæos:
Perq; tuam imprimis caste marite fidem.
Te per eos etiam, qui te genuere parentes,
Per patriæ, atque domus squalida tecta tuæ.
Hæc si non flectunt, per ego te Virginis almæ
Viscera cara precor, per genitumq; Deum.
Huc ades, ò tandem, viduasq; reuertere in ædes,
Aut adhibe vitæ me comitemque tuæ.
Quod facies faciam, quò perges ipsa præibo,
Cum cantante canam, cumq; gemente gemã.
Cumq; viro coniux viuam, cum Virgine Virgo.

V. Desiderium suspirans.

Ex dolore autem, qui oritur ex absentia erumpunt primò crebra suspiria gemitusque: sic ad castum coniugem casta Virgo desiderans eius aspectum, suspirabat.

Hei mei! quò rapior? quæ fingo somnia? falsò
Me ludit viduus, dum vagor orbe thorus.
O saltem scirem qua parte requirere possem
Te mea lux, animi spesq; metusq; mei;
Et syluæ & rupes, campiq; & littora cuncta
Iam sunt facta tua ferrea duritie;
Non est, qui nostras æqua bibat aure querelas,
Dissipat elusos ventus, & vnda sonos;
Sola pia est, mecumq; gemit resonabilis Echo,
Illa tamen gemitu languida facta meo est.
O mea vita redi, nam quæ te causa moratur?
Si quia in te est pietas, ò mea vita redi. (*te*
Quod si forte tibi est reditus grauis, ab precor ad
Me quacunque voles parte, venire iube.

VI. Desiderium fastidiosum.

Qui desiderat tædium rerum aliarum experitur, quæ minus iucundæ sunt ob vnius absentiam. Sic illa Virgo deuota nihil iucũdum habere potest, donec votis potiatur.

Odi suffusas radianti lampadas auro:
Aurea sunt oculi lampas Alexi tui,
Non ego delector cythara fidibusq; canoris;
Sola mihi gratum vox tua carmen erit.
Non mihi Panchæo nubes efflantur odore.
Suauis odorata tu mihi messe magis.
Non mihi sydereis gemmascunt floribus arua,
Tu narcissus eris, tu mihi sola rosa.

Ductaq; textilibus ramis non vitis obumbrat,
Nec leuat ardores lympha petita meos.

Hinc macie conficiuntur desiderio, sunt illa tristis Cydipp.

Scribis vt inualidum liceat tibi visere corpus,
Et procul à nobis; & tamen inde nocet.
Concidimus macie: color est sine sanguine, qualē
In pomo refero mente fuisse tuo.
Candida nec misto sublucent ora rubore,
Forma noui talis marmoris esse solet.
Argenti color est inter conuiuia talis,
Quod tactum gelidæ frigore pallet aquæ.
Si me nunc videas visam prius esse negabis.

Qui ardenter aliquid expetunt narrare solent ambitiosius, quid vi desiderij patiantur; aiunt se diu noctuque in illis cogitationibus esse, vias & vestigia, & littora; & loca omnia relegere, vt aliquid dicere possint, & audire, vnde expectationis suæ fastidium fallere possint; quod fecit illa Junioris Tobiæ mesta mater, quæ quotidie montes conscendens lugebat lacrymis in deficientibus absentiam dilecti filij sui: altera non tam castè, sed non minus ardenter desiderat apud Poetam Romanum.

Sæpè tui specto si sint in littore passus:
Impositas tanquam seruet arena notas.
Vtque rogē de te, & scribā tibi, si quis Abydo,
Venerit, aut quæro si quis Abydon eat.
Quid referā quoties de vestibus oscula? quas tu
Hellespontiaca ponis iturus aqua.
Sic vbi lux acta est, & noctis amicior hora,
Exhibuit pulsa sydera clara die:
Protinus in summa vigilantia lumina turre
Ponimus, assueta signa, notamq; viæ.

VIII. *Desiderium æstuans.*

Piè Venantius Fortun. lib. 3. Metro de gaudiis, & spe vitæ æternæ, sponsæ æstuantis desiderio sponsi dulces querelas exprimit, anhelantemq; facit in Christi amplexus animam fidelem.

Sponso absente manens tam dura cubilia seruo,
Nec mea quē cupiunt mēbra tenere queunt.
Dic vbi sis quem expecto gemens, qua te vrbe requiram?
Quove sequar nullis fœmina nota locis?
Ipsa venire velim properans, si posset in astris,
Pendula sydeream plantæ tenere viam.
Nunc sine te fuscis grauiter nox occupat alis,
Ipsaque sole micans est mihi cæca dies.
Lilia, narcissus, violæ, rosa, nardus, amomum,
Oblectant animos gramina nulla meos.
Vt te conspiciam per singula nubila prendo,
Et uaga per nebulas lumina ducit amor.
Ecce procellosos suspecta interrogo uentos,
Quid mihi de Domino nuntiet aura meo.
Quidquid erit tolerem sint omnia dulcia dura,
Donec te uideam, hæc mihi pœna placet.

IX. *Desiderium impatiens.*

Desideranti longiores videntur dies, hinc more impatiens, breuissimum tempus annum facit & querelas. Sic parum sana, nimis impatiens puella loquitur.

Longa mora est nobis omnis, quæ gaudia differt
Da veniam fassæ: non patienter amo.
Vt corpus teneris sic mens infirma puellis,
Deficiam parui temporis adde moram.

Non animi sanioris altera Phyllis ad querelas assurgit.

Tēpora si numeres, benè quæ numeramus amantes:
Non uenit ante suam nostra querela diem.
Spes quoque lenta fuit: tardè, quæ credita lædūt,
Credimus: inuita nunc & amante nocent.
Sæpè fui mendax pro te mihi: sæpè putaui
Alba procellosos uela referre notos.
Sæpè Deos supplex, ut tu scelerate ualeres
Sum prece thuricremis deuenerata focis.
Sæpè uidens uentos cælo, pelagoq; fauentes,
Ipsa mihi dixi, si ualet; ille uenit.
At tu lentus abes, nec te iurata reducunt
Numina, nec nostro motus amore redis.
Demophon uentis, & uela, & uerba dedisti,
Vela queror reditu, uerba carere fide.

X. *Desiderium velox.*

Quid desiderant vellent, si quomodo possent, alas addere rei amatæ, vt velocius accederet, vbi scilicet cupiditas retardatur, & expetitis nondum fruitur. 3. Trist. Eleg. 8.

Nunc ego Triptolemi cuperē cōscendere currū,
Misit in ignotam, qui rude semen humum.
Nunc ego Medeæ vellem frænare dracones
Quos habuit fugiens arce Corinthe tua.
Nunc ego iactandas optarem sumere pennas
Sine tuas Persen, Dedale siue tuas.
Vt tenera nostris cedente volatibus aura,
Adspicerem patriæ dulce repente solum;
Desertæq; domus vultus, memoresq; sodales,
Caraque præcipuè coniugis ora meæ.

XI. D:

XI. Desiderium impotens.

Tam est aliquando vehemens desiderium vt imperium non admittat. Impotentem aurei monilis cupiditatem in Eryphila Statius adumbrat. 2. Theb.

Viderat hoc coniux perituri vatis, & aras.
Ante omnes epulasq; trucem secreta coquebat
Inuidiam, sæuis detur si quando potiri
Cultibus.

XII. *Sæpè vanum.*

Hoc in Euandro vitæ profectionisq; desiderium exprimit Virg. 8. Aene.

O mihi præteritos referat si Iupiter annos
Non ego nũc dulci amplexu diuellerer vsquam
Nate tuo.

XIII. Desiderium audax.

Denique qui desiderat nihil arduũ, ac difficile reperit, dum optatis frui liceat. Sæpius laudata Romana puella fuit impauida bene desiderans.

Si mihi nota foret regio, qua liber oberras,
Inciperet certus mitior esse dolor,
Illi missa graues narraret epistola curas,
Audiretq; meas forsitan ille preces.
Nectuntur scribendo moræ: prior ipsa volarem,
Atque meæ fierem nuntia tristitiæ.
Ipse daret pedibus celeres amor anxius alas
Præcipitiq; irem per loca vasta fuga.
Nullaq; Virgineos tardare pericula gressus,
Dicere nec possent, parua puella mane.
Non si Colchiaci surgant fera monstra dracones,
Inq; meos vultus vrse, leoq; ruas.
Fœmineam armaret diuina potentia dextram,
Et cælestis idem curreret ales iter.

DE GAVDIO, SEV LAETITIA.

Nihil est, quod in lætitiæ commendationem pluribus excurramus, certum est vtilem esse omninò affectum, tam in rebus sacris, quam in profanis, proinde frequenter ciendum. Nam motus est perfectus, qui cadit sub sensum ad recreandã, exhilarandamq; naturam; siquidem honesta iucunditas, & lætitia, medicina quædam corporis dicitur, qua natura ipsa reficitur, ideoq; minimè vitiosa. Nec enim de illa loquimur, quam viri flagitiosi, corruptæ, deerrantisq; naturæ improbitatem sequuti, vt felicitatem summã quærunt, quam sapientes, ac probi malorum omnium matrem, ac naturæ carnificinam damnant, & insequuntur; sed de illa quam Tull. definit 4. Tusc. n. 14. Opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur; vel motus animi, seu sensus boni præsentis, quatenus præsens est, cuius effectus est delectatio, hoc est tranquillitas animi, in bono præsenti suauiter acquiescentis. Est enim bonum præsens, quasi lętitiæ fons, quo exundante, gaudium exundat, quo decrescente, decrescit.

LECTIO XI.

De concitanda Lætitia.

Primum esto preceptum, totũ Orationis genus tale esse debere, vt delectet. Itaque ipse dicendi character sic temperari debet, vt perpetuam quandam, sed occultam voluptatem ingeneret: hoc autem assequetur Orator, si argumentis vtatur exquisitis, nouis, ingeniosis: Si stilus ipse cultus sit & floridus, numerus suauis, & mollis, Oratio tota figurata, plena acutis sententiis.

Secundum quod ad res ipsas & materiam spectat, cùm erit excitandus lętitiæ motus habendam esse rationẽ geniorum, quibus aguntur auditores: aliis enim alia placent, sunt tamen quædam, quæ communem in hominum animis sensum habent voluptatis.

PVNCTVM I.

Commutatio malæ fortunæ.

Magnum lętitiæ argumentum est, & voluptatis, malę fortunæ in meliorem mutatio, plerumq; enim reducem fortunam, blandiorem esse, lętioremq; videri quam primigeniam, vt vocant, docent fortuna superiores. Hoc fusè Tull. in Orat. de reditu ad pop. probat. *Et si nihil homini magis optandum, quã prospera, æquabilis, perpetuaq; fortuna, secundo vitæ sine vlla offensione cursu: tamen si mihi tranquilla, & pacata omnia fuissent: incredibili quadam, & penè diuina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens*

eorum ingenium, vita sunt mea cariores; tamen non tanta erant voluptate suscepti, quanta nunc sunt restituti.

Tandem post multa rem totam eleganti similitudine concludit. *Sed tanquam bona valetudo iucundior est ijs, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant.*

2. in Catil. animi soluti lętitiam explicat, & insolito gaudio triumphat ob florentiorem Reip. statum, eiecto ex vrbe Catilina. *Tãdem aliquando Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic vrbi ferrum, flammamq; minitantem, ex vrbe, vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosequuti sumus. Abijt, excessit, euasit, erupit, nulla iam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur.*

Sapiens veteris memoriæ scriptor Plutarc. refert in Antonio, dum ipse cum militibus infames Medorum montes transiisset, tot difficultatibus superatis, totque laboribus exanthlatis, vt nemo non eorum mortem votis vltimis optaret; venissentque ad Araxem fluuium, qui Mediam ab Armenia diuidit, iussse vbertim omnibus per ora lacrymas, præ gaudio sese mutuo amplexantibus, & priorem fortunam reuocantibus in animum, quasi ea prima, post diram tempestatem, & vastum mare superatum, conspecta tellus esset. Vsq; adeò verum est illud magni Cassiodori lib. 8. epist. 20. *Bonum insolitum plus amatur, & sequenti gaudio confert dulcedinem præmissa tristitia.*

Hinc fit, vt deperdita, cùm recuperantur magis delectent, absterso mœrore, quam prius securè possessa saperent. D. Aug. confess. 8. cap. 3. *Triumphat victor Imperator & non vicisset, nisi pugnauisset. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius est gaudium in triumpho. Iactat tempestas nauigantes, minaturq; naufragium, omnes futura morte pallescunt. Tranquillatur cælum, & mare; & exultant nimis, quoniã timuerunt nimis. Aeger est charus, & uena eius malum renũtiat; omnes qui illum saluum cupiunt, ægrotant simul animo. Fit ei rectè, & nondum ambulat pristinis viribus, & fit iam tale gaudium, quale non fuit, cùm antea saluus & fortis ambularet, vbique maius gaudium, molestia maior præcedit.*

PVNCTVM II.

Comparatio propriæ fortunæ cum aliena.

LÆtitiam auget florentis eius fortunæ, qui pectus diffundere conamur, cùm aliena comparatio, hoc est eorum quibus acciderit commodum, licet non pari felicitatis conditione. Tull. in Pis. nu. 52. reditus sui celebritatem describit, tantamq; lætitiam, & felicitatem se in eo percepisse, vt immortalitate frui cęlumque contingere videretur: *Vnus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, cùm in patriam redij, cùm Senatum egressum vidi, Populumque Rom. vniuersum, cum mihi ipsa Roma propè conuulsa sedibus suis, ad cõplectendum conseruatorem suum progredi visa est. Qua me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes uiri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci, sed etiam mœnia ipsa uiderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices Coss. Patres conscripti collocauerunt; mihiq; quod ante nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt.*

In Orat. verò post reditum ad Quirites exultat in comparanda sua in integrum restitutione, cùm eorum fortuna, qui aliquando reuocati fuerunt in patriam, ostenditq; neminem vnquam, nec maiore omnium ordinum voluntate, nec maiore frequentia reuocatum, nu. 9. 10. 11. & in Senatu post reditum sic fortunam meliorem exosculatur vt diuinitatem quandam adeptus profiteatur se non optare, quasi iam ea frueretur num. 3. *Itaque quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per uos adepti uidemur.*

PVNCTVM III.

Insperatum bonum.

VEhementem lætitiam parit bonum insperatum, qualis illa, quæ Romanas matres nimio impetu extinxit, cùm reduces filios Cannensi clade incolumes viderent auctore Liuio Dec. 3.

Quam

Quam benè suo ventre gratulatur Ergasilus Plauti in Capt. dum vadit Hegioni nuntiare filij aduētum, quem in publico Celoce primus in portu conspexerat? quam præ se fert hilaritatis speciem? quo liquidæ voluptatis sensu delibutus incedit: quas voces interioris lætitiæ indices profert?

Iuppiter supreme seruas me, measq; auges opes,
Maxumas oppimitates, oppiparasq; offers mihi,
Laudē, lucrum, ludū, iocum, festiuitatem ferias,
Pōpā, penum, potationes, saturitatem, gaudium.
Nec cuiquam homini supplicare nunc certum est mihi.
Nam vel prodesse amico possū, uel inimicū perdere.
Ita hic me amœnitate amœna amœnus onerat dies.
Sine sacris hæreditatem sū aptus affertissimam.

Postquā verò audito nuntio respondit Senex,
Aeternū tibi dapidato cibum, si vera autumas.

Eumq; domum suam misit, iuuat audire, quemadmodum propter rem cibariam sibi creditam nō secùs quam Alexander Magnus de Indijs triumphatis exultat.

Dì Immort. vt ego callos prætrūcabo tergorio.
Quāta pernis pestis veniet? quanta labes larido?
Quāta sumini absumedo? quāta callo calamitas,
Quanta lanijs lassitudo? quanta protarijs?

Posset ire quis per reliqua flagitia, & exēplis ostendere, quam inani lætitia debacchentur mortales. Quid auarus ille, & furax apud Horatium, quam malè gaudet argento suo?

—— Populus me sibilat; at mihi plaudo.
Ipse domi simul, ac nummos contemplor in arca.

Quid alter libidinibus furens apud auctorem nequitiæ Ouidium?

Non ita Dardanio gauisus Atrida triumpho.
Cùm caderent magni Laomedontis opes?
Nec sic errore exacto lætatus Vlysses,
Cùm tetigit cara littora Dulichia.

Quæ omnia mala mentis gaudia vocat Poeta Parthenius.

PVNCTVM IV.

Nouitas & Admiratio.

Nouitas & insolētia rei alicuius, voluptatē affert: nam videmus homines ad noua sensus erigere, atq; delectari. Vnde Tull. ad Heren. 2. naturam nouitate cōmoueri dicit, & illud Nasonis ingeniosi Vatis 3. de Ponto.

Est quoque cūctarum nouitas gratissima rerum.

Ratio est ex naturæ humanæ mutabilitate repetenda, quæ tum demum lætatur, cùm ab vna re in aliam fertur.

Admiratio ipsa coniungitur ferè cum delectatione: desiderium enim sciēdi facit propter rei præcellētiam, vt ad eius cognitionem aspiremus: quandoquidem sine amore, & spe fieri non potest, inter quas animi affectiones semper gaudium interest. Hinc illud nobile effatum Lucani Poetæ lib. 8.

Si mirantur, amant.

PVNCTVM V.

Pompa celibritas.

Plurimum in Oratione delectat hypotyposis, seu descriptio rerum lætarū, in quibus inest aliquid celebritatis, & pompæ, scilicet alicuius victoriæ, aut triumphi, vel parte libertatis, quale exemplum habetur apud Liuium de libertate Græcis à Quintio credita, & in ipsis ludis publicis per Prętorem pronūtiata. Reditus Imperatorum sæpè describitur ad Pompam. Lat. Pacatus in Paneg. Theodosij; *Quid ego referam pro moribus suis festum libera nobilitatis occursum, conspicuos veste niuea Senatores, reuerendos municipali purpura Flamines, insignes apicibus Sacerdotes? quid portus virentibus sertis coronatas? quid auleis vndantes plateas? accensisque funalibus auctum diem?*

Anonymus in Panegyr. Constantini, *Gloriatus sit licet, & verè summus Orator, humeris se Italiæ in patriam reportatum, te Constantine Senatus Populusq; Rom. & illo die, & alijs quacumque progressus es, & oculis ferè gestauit, nec quicquam aliud homines diebus munerum sacrorumq; ludorum, quam te ipsum spectare potuerunt.*

Mamertinus in Gener. Maximiani concursum totius Italiæ exponit. *Ipsa etiam gentium domina Roma immodico propinquitatis vestræ elata gaudio, vosq; è speculis suorum montium prospicere conata, quò se vultibus vestris propius expleret, ad intuendum cominùs quantum potuit, accessit.*

Hanc pompæ Indorumque celebritatem subijcit oculis Vates eximius, Paneg. 3. cons. Honorij Claud.

Festior annus eat; cinctusq; imitata Sabinos
Diues Hydaspeis, augescat purpura gemmis,
Succedant armis trabeæ, tentoria lictor
Ambiat, & Latiæ redeant ad bella secures.
Tuq; ò qui patrium curis æqualibus orbem
Eoo cum fratre Regis procede secundis
Alitibus, Phœbiq; nouos ordire meatus,
Spes votumq; poli, quem primo à limine vitæ
Nutrix aula fouet, strictis quem fulgida telis
Inter laurigeros aluerunt castra triumphos.
Pari iudicio, sed clariori vena Silius Ital. li. 12.
Tum verò passim sacra in Capitolia pergunt
Inq; vicem amplexi permixta voce triumphum
Tarpeij clamant, Iouis ac delubra decorant.
Iamq; omnes pandūt portas, ruit vndiq; lætum
Non sperata petens dudum sibi gaudia vulgus.

PVNCTVM VI.

Amœnitas.

Confert ad excitandam lætitiam describere amœnitatem locorum, florum, gemmarum, vestium, odorum; hęc enim omnia, & similia delectant, sæpiusq; in Orationibus panegyricis adhibentur. Hunc lætitiæ motum exprimit Maximiani Imp. Panegyr. *De te Cæsar inuicte hodiernæ gratulationis Exordium ducimus: ille vestræ maiestatis ortus isto, quo illuxit, auspicio, veris illustrior, cui dies serenus, atq; vt celebrātes sensimus, vltra rationem temporis, Sol æstiuus incaluit, augustiore fulgens luminis claritate, quàcum origine mundi nascentis animauit. Siquidem nunc inter illa rerum tenera primordia, moderatus dicitur, ne noceret: nunc ardentior, ne maiestate vestra videretur obscurior. O felix beatumq; ver, nouo partu, iam non amœnitate florum, nec viriditate segetum, nec gemmis vitium, nec ipsis, tantum Fauonijs, & luce serena lætū, atque venerabile, quantum ortu Cæsarum maximorū. O tempus, quo merito quondam omnia nata esse credantur; cùm eodem nunc confirmata esse uideantur.*

PVNCTVM VII.

Virtus & bona conscientia.

Ex omnium sapientum consensu vera, & honesta lætitia, è bonis honestisq; rebus, & vt verbo dicam, è virtute fluit: si quidē illa iucunditas, quæ animum suauissimè oblectat, est fructus, aut certè comes rectè factorum, à quibus facilè auelli, & disiungi nequit. Est aureus bonæ conscientiæ fœtus, vnde suauissimus animi motus erumpit. Vbi verò scelus, & improbæ conscientiæ noxa dominatur, ibi verum & solidum gaudium esse non potest. Non est pax impiis. Nam sub iugo tam crudeli, quæ voluptas & lucida mentis lætitia? excutiendum est immane peccati iugum, perfringenda vincula, calcandum exactoris sceptrum ei, qui liquido gaudio frui velit. Tam clara est hæc veritas, vt profanæ sapientiæ duces illam docuerint. Nam Aristot. perspicuè ait improbos, nullam posse lætitiæ voluptatem ex se capere; illorum enim animus ait, στασιάζει, continuo velut dissidio, & furiosa perturbatione commouetur. Pungit illos & excruciat malefactorum memoria; quam vt excutiant dies, ludunt, sic tantisper scelerum obliuiscuntur, & punientis conscientiæ vocem opprimunt: & cum in seipsis nihil vident amabile, omni studio, & contentione se fugiunt.

Ex bonis moribus & conscientia veram lætitiam, tanquam ex fonte proficisci, Lucilium suum docet Seneca epist. 23. *Fundamentum bonæ mentis quid sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi, culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat; qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui: quem spes aliqua proritat; licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac mi Lucili; disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Imò contra nolo tibi vnquam deesse lætitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit.*

Cætera hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt. Nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer, & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede res seuera est gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, & vt isti delicati loquuntur, hilari oculo, mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fræno? meditari dolorum patientiam? hæc qui apud se versat; in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione te esse volo.

volo. Nunquam deficiet, cùm semel vnde petatur, inueneris. Hæc quibus delectatur vulgus tenuem habent, ac perfusoriam voluptatem, & quæcunque inuectitium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid sit istud interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ, & continuo tenore vnam permentis viam.

A sola virtute solidam lætitiam prouenire tradit idem multis epist. 72. Vbi radicem perennis gaudij ex honesto sic aperit. *Incidet aliquid quod impediat, non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus, atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: sapienti verò contexitur gaudium, nulla rumpitur causa, nulla fortuna, semper & vbiq; tranquillum est. Non enim ex alieno pendet; nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat. Domestica illi felicitas est; exiret ex animo, si intraret; ibi nascitur, aliquando extrinsecus, quo admoueatur æternitas, interuenit, sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquo inquam, incommodo afflatur, maximum eius illud bonum, est fixum. Ita dico; extrinsecus aliqua sunt incommoda velut in corpore interdum robusto solidoq; eruptiones quædam pustularum, & vlcuscula, nullum in alto malum est.*

Proinde non minus verè, quam sapienter S. Prosper nullum esse verum solidumq; gaudium, nisi rectum asserit Epigr. 79.

Felices verè faciunt, semperq; beatos,
De vero & summo gaudia capta bono.
Nam mundi ex opibus breuis ac peritura voluptas
Edita perpetuæ semina mortis habet.
Non placeat vanis animum submittere rebus,
Pestiferisq; auidam mentem oner.re cibis.
Cor mundum & sapiens fructu virtutis alatur,
Et Christi in nostro pectore regnet amor.
Quo semel impletus nunquam vacuabitur illo
Aeterna æterni flumina fontis eunt.

Breuius idem repetit, sed non minus acutè Epist. 59. *Gaudium non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Illud quod Deos, Deorumq; æmulos sequitur non interrumpitur, non desinit. Desineret si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.*

Gaudij descriptio.

Nonnũquam ipsa lętitiæ descriptio, excita animum, spe sua oblectat; vt si quis beatarum mentium gaudia describens, ipsis de tanta felicitate congaudeat. Simul enim & spem audientibus, quasi aliud agens excitat: Venantius fortunatus Vates pius, & cęlesti afflatu potens, sic de gaudiis Paradisi.

Culmina multa polos radianti lumine complent,
Lætanturq; pijs agmina sancta choris,
Lucida sydereo cæli strepit aula tumultu
Laudibus, & Domini concutit astra fragor,
Felices quorum Christi contingit amore
Viuere perpetuo nomina fixa libro, &c.

Denique causa lętitiæ calamitas est improborum, cùm scilicet illos deprimi videmus, atque opibus & honoribus spoliari, quos preter ius & æquitatem obtinuerant. Cic. in Pis. nu. 45. *Dij Immortales! idne ego optare, vt inimicus meus, ea, quam nemo vnquam ignominia notaretur? vt Senatus postulantibus honores denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor quod de vobis hic ordo opinatur, non secus, ac de teterrimis hostibus.*

LECTIO XII.

Quomodo lætitia comprimatur.

MAgnus in humanis mentibus est lętitiæ dominatus: Et verò experimur tã sæpè esse potentem affectum, vt habenas illi nõ laxare, sed retinere viri sit prudentis, ac benè moderati, cùm lætitiæ magnitudo plerumq; ad superbam insolentiam animũ efferat. Hinc est vt artem esse quandã fruendæ lætitiæ, gaudijq; moderandi, sapiẽtes existimarint, è quorum mente sublimis Seneca epist. 23. Superius laudata, sic Lucilium admonet: *Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat; hoc ante omnia fac, disce gaudere:* Porrò gaudium, quod è vanis rebus oritur vocat inuectitium fundamẽto carens. Vulgo reperias homines gestire propè lætitiam, si honor aliquis accesserit, si blandæ voluptatis vsura, si copia diuitiarum, si quæ bona nominantur in vita populari, redundarint; sed monente cõscientia, cęlo terroribusque suis resonante, Salomonis effatum audiunt. Dixi lætitiæ, cur hoc facis?

quid naturæ vim effœminas? Cur animi robur emollis cur mentis præstantiam euertas? cur adfers interitum rationi?

PVNCTVM I.

Rei ob quam lætamur vanitas.

AD remittendam lætitiam repręsentanda est boni vnde oritur lætitia, aut turpitudo, aut breuitas: quod per se vanum, aut malum sit. Et verò ea est natura gaudij, & voluptatis, quamdiu in vita sumus, vt propè à dolore, & luctu absit, vsque adeò nulla sincera est voluptas. Sapienter Sen. epist. 99. *Hoc quod inter primum diem, & vltimum iacet varium, & incertum est; si molestias æstimas, etiam puero longum est: si velocitatem; etiam seni augustum. Nil non lubricum, & fallax, & omni tempestate mobilius, iactantur cuncta, & in contrarium transeunt iubente fortuna.*

Hanc rerum vanitatem, propter quas effusè sæpius nobis gratulamur, & gaudemus subiicit oculis Aug. 7. in Ioan. *Lætitia sæculi uanitas est, cum magna expectatione speratur, vt veniat, & non potest teneri cũ venerit. Illa dies qui lætus est, cras vtiq; non erit. Transeunt omnia, euolant omnia, & sicut fumus vanescunt. Væ qui amant talia. Sperent in te, qui nouerunt nomen tuum Domine. Ne sperent in rebus, quæ temporis volubilitatem præterfluunt, non habentes nisi erit & fuit: Quoniam quod in illis futurum est, cùm venerit, fit statim præteritum, & expectatur cum cupidine, amittitur cum dolore. Non importunè pompis sæculi, & humanæ felicitati interfuit & erit suspensæ, siue præteritæ illud aptaueris, quod ingeniosus negotiorum sæculi irrisor canebat.*

Hic fuit, hic fecit, pugnauit, vicit, amauit,
Composuit libros, gentes domuit, populosq; subegit;
Quid mihi cum fecit fuit, aut erit? est ualet vnũ
Plusquam mille fuit.

PVNCTVM II.

Fortuna variantis casus.

RErum futurarum in certo euentu comprimitur lætitia, fortunæq; dominantis arbitrio, quæ nihil constans, ac perpetuũ suis polliceri potest, præter inconstantiam. Temporis momentum florentis fortunæ mutationes adfert, isq; qui felicissimus videbatur subita casus malignitate absorbetur miser. Ita canit Sen. in Thyeste. Act. 3.

Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperat meliora lapsis.
Miscet hæc illis, prohibetq; Clotho
Stare fortunam. Rotat omne fatum,
Nemo tam Diuos habuit fauentes,
Crastinum vt possit sibi polliceri,
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Magni sanè spiritus Poeta Claud. idem premit 2. in Ruff. eiusq; felicem fortunam describit, & casum, vt sui vix potentes sapere doceat exemplo infelicis fortunæ malè dominantis Amasii.

Desinat elatis quisquam confidere rebus,
Instabilesq; Deos, ac lubrica numina discat.
Illa manus quæ sceptra sibi gestanda parabat,
Cuius se toties submisit ad oscula supplex
Nobilitas, inhumana diu, miseroq; reuulsa
Corpore feralem quæstum post fata poposcit.
Aspiciat, ne quis nimium sublata secundis
Colla gerat: triuijs calcandus spargitur; ecce
Nudus pascit aues: iacet en qui possidet orbem
Exiguæ telluris inops, & puluere raro
Per partes tegitur; nunquam totiesq; sepultus.

Philosophus eandem hanc mentis elationẽ ob felices rerum euentus, & inane gaudium paucis emendat, epist. 4. *Neminem eò fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quãtum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. Momento mare vertitur: eodem die ubi luserunt nauigia, sorbentur.*

Pulchrè idem sapiens felicitatem humanã multis casibus, & periculis, vt obtineatur, obnoxiam, adeptam verò nihil durantem, venusta veterum ludorum imagine ob oculos proponit, in quibus missilia dona à principe iaciebantur, vt subditi inferius raptim colligerent. Ep. 74.

Qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna sparguntur sinum expandit & sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum, honores, diuitias, gratiam excutere: quo-

quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenerant, prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderūt, quædam quia nimis captabantur amissa, & dùm auidè rapiuntur, excussa sunt. Nulli verò etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, fugit è theatro, & scit magno parua constare. Idem in his euenit quæ fortuna desuper iactat. Aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus; modò in hunc, modò in illum respicimus; nimis tardè nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, exspectata omnibus.

PVNCTVM III.

Vbique voluptati & lætitiæ mœror, & tristitia adhæret.

SI præsentis boni magnitudo, vndè sensus affluit voluptatis, imminui non potest; aliunde certè obiectum vitium lætitiæ impetum retardabit: nemo enim ex omni parte felix est, & beatus, vt ingeniosè Claud. de laudibus Stiliconis. lib. 1.

—— Mortalibus ex quo
Tellus cœpta coli, nunquam sincera bonorum
Sors vlli concessa viro: quem vultus honestat,
Dedecorāt mores: animus quē pulchrior ornat,
Corpus destituit. Bellis insignior ille,
Sed pacem fœdat vitijs.

Tristitiæ mœrorisque expressa sub vestis imagine florem æmulantis, terram nostram tot esse doloribus, ac molestiis obnoxiam vrget D. Basil. vt nullus in ea lætitiæ, aut voluptatis flos legi possit quem acerbius doloris aculeus non vestiat. Non tam spinis rosam circumseptam, quam spinam rosæ specie contectam esse dicit, ideoque mundi gaudia, nisi specie tenus oculos animumq; mulcere hom. de parad. *Rosa hic spinis est coniuncta, externa gratia molestiam obtegens, & tantum non aperta nos voce contestans, ac dicens: quæ iucunda sunt vobis ò homines, tristibus permixta sunt. Nam verè in humanis bonis ita comparatum est, vt nullum eorum sincerum sit; sed confestim lætitiæ, & hilaritati conglutinetur mœstitia: coniugio viduitas: puerorum educationi, cura & sollicitudo; fœcunditati, abortus, vitæ splendori, ignominia; prosperis successibus, dispendia; delicijs sat etas, sanitati infirmitas. Florida quidem est rosa, sed mihi tristitiam infligit. Nam quotiescumque florem hunc video peccati mei admoneor, propter quòd terra, vt spinas, ac tribulos proferret, condemnata est.*

Quia sæculi gaudia sunt terræ fructus, mirum si non tribulos germinent. Diu. Ambrosius Hexam. lib. 3. cap. 11. *Surrexerat ante floribus immixta teneris sine spinis rosa, & pulcherrimus flos sine vlla fraude vernabat. Postea spina sepsit gratiam flori tanquam speculum proferens vitæ.*

De hoc Gaudii & tristitiæ consortio loquitur. Ouidius 7. Metamorph.

Consonat assensu populi precibusq; fauentum
Regia, nec tota tristis locus vllus in vrbe est,
Nec tamē (vsq; adeò nulla est sincera voluptas
Sollicitumq; aliquid lætis interuenit) Aegeus
Gaudia percepit nato secura recepto.

PVNCTVM IV.

Timor.

COercetur lætitia, instar amnis exundantis in ripas, timoris obicibus; benè monet Sen. in Thyeste. Act. 3.

Peior est bello timor ipse belli,
Ac mare in portu timuere nautæ.
Nulla sors longa est: dolor ac voluptas
Inuicem cedunt: breuior voluptas.
Ima permutat breuis hora summis,
Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere gentes,
Anxius sceptrum tenet, & mouentes
Cuncta diuitias; metuitq; casus
Mobiles rerum, dubiumq; tempus.

Denique maioris boni spes, aut cupiditas, voluptatem minoris imminuit, vel potius absorbet; & quidquid confert ad excitandum dolorem illud idem lætitiam remittit.

(∴)

LE-

LECTIO XIII.

Effecta lætitiæ.

SVnt alia quidem effecta lætitiæ, quæ redundant in corpus; illa quæ relinquuntur in animo.

I. Lacryma ex lætitia.

In corpore primò ciet lacrymas. Anchises affectum paternæ pietatis explicat, lacrymis per ora fluentibus, vt natum videt venientem apud Virgil. 6. Æne.

Isq; vbi tendentē aduersum per gramina vidit
Aeneam, alacris palmas vtrasq; tetendit,
Effusæq; genis lacrymæ, & vox excidit ore.
Venisti tandem, tuaque spectata parenti
Vicit iter durum pietas: datur ora tueri
Gnate tua, & notas audire, & reddere voces.

Habet & lætitia lacrymas suas, ait Ambrof. de obitu satyri, & lacrymæ plerumque, pietatis indices, non illices sunt doloris.

II. Deliquium.

Hunc effectum aperit Plaut. in Capt. sub persona senis Hegionis ad cognitos filios, alterum foris aduenientem alterum domi repertum, qui sub persona serui latebat.

Marius Victorinus in carmine quod scripsit de septem Machabæis, lætitia interceptum fuisse spiritum bonæ matris illorum docet, quòd cerneret rem fortissimè gestam à filijs.

Dùm puer ista gerit, soluerunt gaudia matrē,
Iamq; vt erat laxata malis, iam voce negata
Suspirans, interque manus collapsa suorum
Concidit exanimis, resolutaq; mēbra quierunt.

III. Mors.

Tam immoderata fit nonnunquam lætitia, vt etiam Mors sequatur. De morte ex gaudio consequuta frequens est experimentum. Tertull. de anima. cap. 52. *Nam etsi prægaudio quis spiritum exhalet, vt Chilon Spartanus dùm victorem Olympiæ filium amplectitur: Etsi præ gloria, vt Clydamus Atheniensis; etsi per risum vt Pub. Crassus, multò violentior mors quæ per aliena grassatur, quæ animam per corpora expellit, quæ tunc mori adfert, cùm iucundius viuere est in exultatione, in honore, in requie, in voluptate.*

Pulchrè Pacatus in Theodosij Panegy. *Repentina felicitas facit attonitos. Animos enim nostros subitis affectibus impares, perindè lætitia, ac dolor, si deprehendat, externat. An non illa Romana Pietatis notissima mater, nuntio mali Cannensis exterrita: filio reduce, qua flebat, diriguit in mortem? Nec par esse gaudio potuit, quæ superfuerat orbitati.*

IV. Venustas oris ac vultus.

Moderata lætitia non tantùm his vacat incommodis, sed etiam corpori gratum colorem, floridamque venustatem conciliat. Hoc animaduertit Nazarius, cùm describit ex Imperio Constantini communem lætitiam, quæ frontem ciuium ad Hilaritatem explicat fuso blandissimè sanguine. *Extat in vultu cuiusq; hilaritatis publicæ decus, & in serenis frontibus, animorum indicia perleguntur. Non enim se capit exundantis Lætitiæ magnitudo, sed dedignata pectorum latebras, ita multa & candida foris prominet, vt intelligatur non ingenior esse, quàm verior.*

V. Tripudia.

Ad choreas & Tripudia, festum diem & conuiuia gaudium excitat: exit enim animus micanti lætitia, & secum corpus ipsum rapit. Sic Horat. cantu 35. l. 1. carminum sodales suos hortatur ad epulas, & saltationem, ob victoriam Actiacam.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus; nunc saliaribus
Ornare Puluinar Deorum,
Tempus erat dapibus sodales.

VI. Secura lætitia.

Quod spectat ad animum 1. lætitia resoluit, & abigit curas, timorem, doloris sensum; vndè fit vt parta victoria incauti milites sæpè opprimantur; ratio est, quòd nihil rapacius sit delectatione, quæ vbi semel animum occupauit, omnem aliam cogitationem, molestiamque delet. Qualis ille Chareas apud Terentium? quàm securè lætatur in Enucho?

O po-

O populares, ecquis me viuit hodie fortunatior?
Nemo hercle quisquam: nam in me planè Dij potestatem suam
Omnem ostendere, cui tam subito tot congruerint commoda.

Quàm inaniter gloriatur? quàm futili gaudio delibutus alter metu vacuus & sollicitudine præ se contemnit alios Strobilus apud Plautum in Aulularia.

Pici diuitijs qui aureos montes colunt,
Ego solus supero: nam istos reges cæteros
Memorare nolo, hominum mendicabula.
Ego ille Rex Philippus, ò lætum diem!

VII. Candor simulationis expers.

Lætitia fucum adimit, & simulationem, & laruam sæpè incautis detrahit: quare prudentum illud consilium est, non modò dolorem vultu sustinere, sed eodem etiam lætitiam tegere atque opprimere: benè Pacatus in Panegy. *Fingit quidem vt scimus, timor gaudiū, sed ita intimos mentis affectus proditor vultus enunciat, vt in speculo frontium, imago extet animorum.*

Vt internum lætitiæ sensum aperit in Herculis sui reditu bonus Amphytrio Sen. Her. Fur. Act. 5. Sc. 2.

Vtrumne visus vota decipiunt meos?
An ille domitor orbis, & Graium decus
Tristi silentum nubilo liquit domum?
Estne ille natus? membra lætitia stupent.
Verumne cerno corpus? an fallor tua
Deceptus vmbra? tune es? agnosco toros.
Humerosq; & alto nobilem trunco manum.

VIII. Spes.

Spem excitat lætitia: Est enim valdè lubricus lapsus ex altera istarum affectionum in alteram: nihil enim delectabilius spe, viciſſim ipsa spes nunquam se lætius explicat, quam in ter præsentis boni sensum, & impetum gaudij, ac voluptatis. Talis est redeuntis Agamemnonis lætitia apud Senecam Act. 4.

Tandem reuertor sospes ad patrios Lares.
O cara salue terra! tibi tot barbaræ
Dedere gentes spolia: tibi felix diu
Potentis Asiæ Troia submisit manus.
Cur ista vates corpus effusa, ac tremens
Dubia labat ceruice? famuli attollite.
Refouete gelido latice. Iam recipit diem:
Marcente visu. Suscita sensus tuos,
Optatus ille portus ærumnis adest.
Festus dies est.

IX. Amor.

Ex gaudio plerumque nascitur Amor, vt & amor viciſſim gaudium gignit: bonum enim nisi ametur, delectare non potest, quò magis autem delectat, eò acrius amorem lacessit, ac prouocat. Sanazarius de partu Virg. 3. gaudium & amorem simul coniungit, dùm lætitiæ comites assignat.

Nec mora lætitiam choreis tùm fortè vacantē
Aduocat, hæc magni motusq; animosq; Tonātis
Temperat, & vultum discussa nube serenat,
Lætitiam quæ cœlicolum per limina semper
Discursat, raroque imas petit hospite terras,
Curarumq; expers, lacrymasq; exosa virago
Exultat, totoque abigit suspiria cœlo.

En comites ad hilaritatem omnes compositę?
——— Ilicet adsunt
Iucundæ visu facies, cantusq; chorique
Gaudiaq; & plausus, & honestis ignibus ardēs
Rectus Amor, quem nuda fides, spesq; inscia luctus,
Vadentem mira vnanimes pietate sorores
Obseruant.

X. Gratulatio.

Qui gaudent, erumpunt in Gratulationes: applaudunt enim sibi, & sibi applaudi amant. Horat. l. 3. Od. 12.

Hic dies verè mihi festus atras
Eximet curas: ego nec tumultum
Nec mori per vim metuam, tenente
Cæsare terras.
I pete vnguentum puer, & coronas
Et cadum Marsi memorem duelli
Spartacum si quid potuit vagantem
Fallere testa.

Inuitant ad gratulationem, & hilaritatem omnes. Sic Argiuorum virgines lætum Pęana cantant Apollini ob partam victoriam, ex vena Senecæ Agam. choro 2. Act.

Canite ò pubes inclyta Phœbum,
Tibi festa caput turba coronat,
Tibi virgineas laudum quatiens
De more comas, innuba fundit
Stirps Inachia: tu quoquę nostros

Thebana manus comitare choros,
Quæq; Erasini gelidos fontes
Quæq; Eurotam, quæq; virenti
Tacitum ripa bibis Ismenon.

Nec vnumquemque tantùm inuitat ad gestientis animi sensum, sed etiam eos commemorat qui venerint in partem lætitiæ. Hoc ingeniosè Tull. in orat. suis de reditu, præsertim illa, quam in Senatu habuit à n. 26. & deinceps. *Quio illo die, quem Lentulus, mihi fratrique meo liberisq; nostris natalem constituit, non modò ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis.*

Hæc est illa publicæ lætitiæ significatio per ætates, & sexus distincta, ad teneriorem affectum declarandum apud Plin. Iuniorem in Traiano. *Ergo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardauit: quominus oculos insolito spectaculo expleret. Te paruuli noscere, ostentare iuuenes, mirari senes, ægri quoque neglecto medentium imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemq; prorepere. Indè satis alij, satis vixisse te viso, te recepto, alij nunc magis viuendum esse prædicabant.*

XI. Desiderium.

Qui gaudent optant soles fulgere melius, terram luxuriare floribus, mella fundere flumina, montes sudare balsama; quæ Poetis sunt frequentissima. Claud. de Probini & Olibrij consulatu.

Nunc poteras libare Deis, nunc soluere multo
Nectare corda libet. Niueos iã pandite cœtus
Naiades, & totum violis prætexite fontem;
Mella fluãt syluæ; iam profluat ebrius amnis
Mutatis in vina vadis, iam sponte per agros
Sudent irriguæ spirantia balsama venæ.
Semper honoratus nostris celebrabitur vndis
Iste dies: semper dapibus recoletur opimis.

XII. Præteritorum periculorum recordatio.

Familiare est ijs qui lætantur præterita pericula, cum aliqua delectatione, narrare. Lusit hic verè Poeta magnus, dùm aurei sæculi felicitatem sub Salonino Geneth. describit. Egl. 4.

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas,
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo;
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
Iam noua progenies cælo demittitur alto;
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo.

Æmulatus Virgiliũ Statius ait in Soteria pro Rutilio Gallo Syl. 1.

Qua tua longinquis implorant iura querelis
Certent lætitia, nosterq; ex ordine collis
Confremat, & sileant peioris murmura famæ
Quippe manet longũq; æuo redeunte manebit,
Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

XIII. Vota.

Qui lætantur ex gaudio erumpunt in Vota, optantque eandem diem, eandemq; voluptatis causam sæpè redire, hoc in natali Domitiani die votis omnibus precatur, Epigr 4. Mart.

Cæsaris alma dies, & luce sacratior illa,
Conscia Dictæum quæ tulit Ida Iouem.
Longa precor Pylioque veni numerosior æuo.
Semper & hoc vultu, vel meliore nite.
Magna quidẽ superi petimus, sed debita terris
Pro tanto quæ sunt improba vota Deo?

XIV. Ex fruitione boni delectatio.

Vti libenter versantur in cogitatione boni, quo fruuntur, ita in delectatione, qui lætantur, vndè gaudent sibi prorogatam vitam; vt ea videant, ex quibus voluptatem capiunt. Virgil. Egl. 4.

Aspice venturo lætentur vt omnia sæclo.
Et mihi tàm longæ maneat pars vltima vitæ
Spiritus, & quantũ sat erit tua dicere facta:
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus.

Interea notandũ exprimendæ lætitiæ vsum disci faciłè posse ex Epithalamijs & Genethliacis & ex Orationibus, quæ fiunt in aduentu virorum principum, in triumphis, festisque diebus, aliisque eiusmodi argumentis, in quibus hæc affectio potissimum dominatur. Illi flores ac serta, ludos, & conuiuia, Cantus & Plausus loquuntur, in Geneth. Iulij. Statius Sylu. 3.

Pande fores superum, vittataq; tẽpla Sabæis
Nubibus, & pecudum fibris spirantibus imple
Parthenope, clari genus ecce Menecratis auget
Tertia iã soboles, procerum tibi nobile vulgus
Crescit, & insani solatur damna vesæui.

Epithalamium lætitiam facit; quid enim tam com-

com mendat dies festos, quàm quòd multi vna lætentur? Claud. Ode 4. de nuptijs Honori j.

Aspirate nouam pectoribus fidem,
Mansuramq; facem tradite sensibus
Ducant peruigiles carmina tibiæ,
Permissisq; iocis turba licentior,
Exultat tetricis libera legibus.
Passim cum Ducibus ludite milites,
Passim cum pueris ludite Virgines,
Hæc vox æthereis insonet axibus,
Hæc vox per populos, per mare transeat
Formosus Mariam ducit Honorius.

Et Cantu secundo singulari iudicio Vates idem de iisdem.

Age cuncta nuptiali,
Redimita vere tellus,
Celebra toros heriles
Omne nemus cum fluuijs, omne canat profun-
Ligures fauete campi (dum.
Subitisq; se rosetis
Vestiat Alpinus apex, & rubeant pruinæ.

DE TRISTITIA, SEV Dolore.

DOlor seu tristitia sensus est, & opinio præsentis mali. Morbus familiaris hominibus; vndè ingeniosè dicebat Themistius apud Stobæum, lutum ex quo Promotheus hominem finxit fuisse ab eo, non aqua, sed lacrymis maceratum.

LECTIO XIV.

Quomodo exprimatur Tristitia.

SAtis erat dixisse dolorem, & odium ex iisdem causis enasci, proindè totum esse ab odio repetendum, quod in hunc affectum cadere potest; sed quod spectat ad Orationis artificium valere plurimum Hypotyposes, quæ causas doloris exprimant, oculisque subijciant. Magnus est in hoc affectu Cic. licet non sit scopus eius vltimus, sed Odium, Indignationem, Desiderium vltionis aduersus eos excitandæ, qui res tam luctuosas tamque funestas ediderunt. Verr. 1. à num. 105. Per Hypot. Nauarchorum calamitatem vltimam ponit ob oculos, vt Verrem in odium adducat, propter auaritiam, & crudelitatem, qua in homines innocentes animaduertit. *Hæc posteaquam acta, & constituta sunt, procedit iste repente è Prætorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate in forum venit: Nauarchos vocari iubet. Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt. Iste hominibus miseris, innocentibusq; inijci cathenas, imperat. Implorare illi fidem Pop. Rom. & quare id faceret, rogare. Veniunt Syracusas parentes, propinquique miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suæ commoti nuntio: vinctos adspiciunt catenis liberos suos cùm istius auaritiæ pœnam collo, & ceruicibus suis sustinerent. Adsunt, defendunt, proclamant, fidem tuam, quæ nusquam erat, nec vnquam fuit, implorant. Pater aderat Tindaritanus homo nobilissimus hospes tuus, cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaras: eum cùm illa auctoritate, & miseria videres præditum, non te eius lacrymæ, non senectus, non hospitis ius, atque nomen à scelere aliquam ad partem humanitatis reuocare potuit.*

PVNCTVM I.

Consanguineorum vincula, mortes, funera.

HAbent quidem omnes proprios suarum rerum dolores; tamen propinquorum miseriis non possunt non commoueri, & in communibus aliorum offensionibus præcipuo quodam dolore angi, eam ob rem acerbitates omnes & dolores, cruciatusque sub oculos ponunt Oratores vt augeant commemorando dolorem, Cic. ferè tota Ver. 7. de supplicijs hunc mouet affectum. De Gauij supplicio multis, & eleganter, sic ait n. 138. *Furor enim quidam, sceleris & audaciæ comes, istius effrænatum animum, importunamque naturam tanta oppressit amentia, vt nunquam dubitaret, in conuentu palam supplicia, quæ in conuictos maleficij seruos constituta sunt, ea in ciues Romanos expromere. Virgis quàm multos ciderit, quid ego commemorem.*

Mortem Trebonio per Dolabellam crudelem in modum illatam, ad modum doloris, idem describit Phil. 11. num. 7. *Ponite igitur ante oculos miseram quidem illam, & flebi-*

lem

lem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: Nocturnum impetum in vrbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonij domum, cùm miser ille prius latronum gladios videret, quàm, quæ res esset, audisset; furentis introitum Dolabellæ vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, equuleum, carnificem tortoremque Samarium, quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt.

Variis circumstantiis causam sui doloris amplificat Tull. ob Q. Metellum, Clodiæ impudentis feminæ maritum veneno per illam extinctum; quem laudat, tùm à cæteris virtutibus, tùm vel maximè à summa in patriam charitate, vt magis iudicum animos accendat, & acerbiorem doloris sensum illis faciat. Pro Cœl. num. 59. *Proh Dij immort. cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut conniuctis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reseruatis? vidi enim vidi, & illum hausi dolorem, vel acerbissimum in vita, cùm Q. Metellus abstraheretur è sinu, gremioque patriæ, cumque ille vir, qui Senatum huic imperio putauit, tertio die postquam in Curia, in Rostris, in Rep. floruisset integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissimè bonis omnibus, atque vniuersæ ciuitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum iam cæteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam Reip. reseruabat: cùm me intueris flentem significabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella vrbi, quanta tempestas ciuitati.*

PVNCTVM II.

Bonorum amissio.

Flebiliter ad dolorem flectit animos, & miseratione premouet Auditores, dùm eo miseriarum, & egestatis redactum esse Roscium memorat, vt amicorum opibus vitam sustinere cogatur. Pro Rosc. num. 145. *Prædia mea tu possides: ego aliena misericordia viuo. Concedo: & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima vteris, ego seruum habeo nullum; patior & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putasti? vbi tuis commodis officio? quid tibi obstiti? si spoliorum causa vis hominem occidere? spoliasti. Quid quæris amplius? si inimicitiarum; quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cuius antea prædia possedisti, quàm ipsum cognosti? sin metuis? ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tàm atrocem iniuriam propulsare non posse?*

PVNCTVM III.

Calamitatis indignitas.

Vexatio rerum quæ sunt nobis in vita charissimæ, ac iucundissimæ, non mediocrem affert dolorem. Pro Sextio Tull. tuorum amicorum duram calamitatem lamentatur, eamque à suis ipsius in Remp. meritis & oppressa coniuratione promanare docet, omnesque in se suosque ex eo fonte dolores redundare pronuntiat, num. 145. *Atque hic tot, & talium ciuium squalor, hic luctus, hæ sordes, susceptæ sunt propter vnum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumq; doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti Senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tandem est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die cùm ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitij detuli? cùm parui vobis? At si scelestum est amare patriam, periculi, pœnarum satis, euersa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata coniux, frater optimus incredibili pietate, amore inaudito, in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, Dijs Penatibus, distractus à meis, carui patria, quam (vti leuissimè dicam) certè texeram, pertuli cupiditatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem inuidorum.*

Valent hic plurimum querelæ & expostulationes Pro Rosc. 144. pro domo. 44. Exclamationes etiam ad doloris magnitudinem exprimendam Verr. 1. num. 91. *O tempus miserum, atque acerbum Prouinciæ Siciliæ! ò casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum! ò istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Vna atque eadem nox erat, qua Prætor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romani prædonum incendio conflagrabat.*

LE-

LECTIO XV.

Quomodo sit leniendus dolor.

IAm vt dolorem leniamus, spectanda est imprimis natura mali, vndè oritur dolor; alia quippe dicenda sunt, si de exilio agitur; alia si de morte, alia si de bonorum iactura, cæterisque fortunæ casibus acerbis. Hæc autem communia capita sunt mitigādi doloris.

PVNCTVM I.

Innocentia afflicti.

MAgna vis est conscientiæ in vtramque partem, siue benefactorum in bonam, siue malefactorum in malam. Ergo si prudens Orator ostendat innocentem, neque pœnam sceleribus debitam subire, sed ob facinus aliquod egregium, dolorem facilè lenierit. Sic Carmenta magna mater Euandri exilium consolatur. Ouid. 1. Fast.

Non meriti pœnam pateris; sed numinis iram,
Est aliquid magnis crimen abesse malis.
Conscia mens vt cuiq; sua est, ita concipit intra
Pectora, pro facto spemq; metumq; suo.

Mortem non esse supplicium si contingat innocenti dicendum ostendit Cic. atque adeò ne suum quidem exilium, quod ipsi propter seruatam Remp. & oppressam Catilinæ coniurationem est irrogatum, sed Pisonis & Gabinii infamiam esse supplicium, sicque se consulatur à conscientia rectè factorum in Orat. contra Pisonem, num. 42. *Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, forteśq; possunt.*

Idem cùm damnato Milone solatii sibi nihil superfuturum esse dixisset, se vel hoc vno consolatur, quò nullam officii, aut studii partem omiserit, num. 101. *Nunc me vna consolatio sustentat, quòd tibi nullum à me amoris, nullum studij, nullum pietatis officium defuit.*

II. Vitæ conditio.

Humanæ vitæ conditio quæ patiendi necessitatem affert inexpugnabilem, magna consolatio; Ouid. ad Liuiam.

Sed rigidum ius est, & ineuitabile mortis,
Stant rata non vlla fila tenenda manu.

In re simili Statius Sylu. 2. Epiced. Glauc. melioris.

——Omnia functa
Aut moritura vides, obeunt noctesq; diesq;
Astraq; nec solidis prodest sua machina terris,
Nam populos mortale genus, plebisq; caducæ
Quæ fleat interitus? hos bella; hos æquora poscunt,
His amor exitio, furor his, & sæua cupido.
Quidquid habent ortus, finem timet, ibimus omnes
Ibimus, immēsis vrnā quatit Aeacus vmbris.

III. Fortunæ inconstantia.

Quis huius Deæ volubilis periculum sepius facere velit, quæ suos muneribus amplissimis ornatos, statim ex alto præcipites agit? Sapienter olim Pompeio proponebat Cicer. fortunæ leuitatem, modò suos deprimentis, & statim eosdem erigentis, vt felicitati suæ frænos imponeret, illamq; facilius regeret. Non enim cuiusuis est secundam benè ferre fortunam, nec patienter aduersam. Pro Mil. n. 70. *Vide quàm sit varia vita, commutabilisq; ratio, quàm vaga volubilisq; fortuna.*

Quam arduum est, atque difficile in lubrico fortunæ stare? oportunè Sen. ep. 39. *Ingentis est animi magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vitalia sunt, at hæc eo ipso, quòd superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur; sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas.*

IV. Exempla meliorum.

Ad casus æquabiliter ferendos iuuat proponere virorum illustrium exempla, qui eadem, imò grauiora multò damna fortiter tolerarunt. Sic mater inuicta filium suum consolatur super exilium apud Ouid. 1. Fast.

Nec tamen vt primus mœre mala talia passus,
Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idē est Tyrijs qui quondā pulsus ab oris
Cadmus, in Aonia constitit exsul humo.
Omne solum forti patria est, vt piscibus æquor,
Vt volucri, vacuo quidquid in orbe patet.

Mœroris ac molestiæ singulare leuamentum aperit, Diu. Chrysost. 1. ad Tim. vbi probat omni-

omnibus in hac vita communem esse tristitiam: Neminem, ait, inuenies mœroris ac tristitiæ exortem, etsi alius magis minusq; alius doleat. Non itaque feramus grauiter, neque nos tantummodò tristia pati arbitremur. Neque enim fas est mortalem doloris angorisque esse expertem. Nam quemadmodum fieri non potest, vt qui nauigant absq; cura sint: ita & qui vitam hanc fragilem viuunt, absque sollicitudinis angore esse non possunt. Siue quispiam diues sit, plurimæ illi mœstitiæ occasiones, causæque non desunt: siue Rex curis distinetur innumeris: neque enim vel illi omnia ex sententia proueniunt, sed plurima, quæ minimè velit, perpeti cogitur. At vel illos fortasse putas mœroris exortes, qui vitam curis ac negotiis vacuam elegerunt? minus quidem illi, quam reliqui perturbantur, non tamen penitus vacare possunt, sicuti immortalem esse hominem possibile non est. Quantum verò molestiarum hi qui sæculo addicti sunt, perpeti cogantur, quis explicet? soli profectò id nouerunt, qui patiuntur. Quam multi sæpè inter illas opes, atque diuitias deliciasque mori optauerunt.

V. Messis gloriæ.

Prodest ad confirmandum animum dolentis ostendere quantum ex constantia colligi gloriæ, & existimationis possit. Proindè iuuat constantiam eius qui est in luctu ad exemplum requirere, & addere illum nominis existimationem indè consequi posse, necnon omnes hanc animi moderationem expectare ab eo, qui sit in fastigio honorum, ac fortunæ collocatus. Ouidius ad Liuiam.

Imposuit te alto fortuna, locumq; teneri
Iussit honoratum: Liuia perfer onus.
Ad te oculis auresq; trahis: tua facta notamus,
Nec vox missa potest principis ore tegi;
Alta mane, supraq; tuos exsurge dolores,
Infragilemq; animum quo potes, vsque tene.
An melius per te virtutũ exempla petemus?
Quàm si Romanæ principis edis opus.

Vidit hoc Silius Ital. & expressit.

——Totum vulgata per orbem
Stant documenta domus, sacer ille, & numine nullo
Inferior, tuus ille parens, decore alta parauit
Resta do aduersis, nec virtutem exuit vllam.
Ante reluctantes liquis, quàm spiritus artus.

VI. Malorum præsensio.

Tristitiæ lenimentum est optimum, si præmediteris animo, hoc & illud euenturum esse; si quidem in aduersa clypeus est adamantinus, & mali præcogitati mollior ictus venit. Hoc præscribit Tull. Tus. 3. nu. 53. multisque probat animis diuturnam cogitationem callum vetustatis obducere. Terentius eandem medicinam suggerit in Phor. Act. 2. Sc. 1.

Pericla, damna, exsilia, peregrè grediens semper cogitet,
Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ,
Communia esse hæc: fieri posse. Vt ne quid animo sit nouum
Quidquid præter spem eueniat, omne id putare esse in loco,

Hoc remedium à sapientibus traditum benè notat Sen. 1. de consl. ad Helu. cap. 5. *Illi me iusserũt stare assiduè, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere, multò antequam incurrant. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentinas Facilè eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinatè occupauit. At qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi, & aptati, primum qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiamsi videretur pacem agere. Omnia illa quæ in me indulgentissimè conferebat pecuniam, honores, gloriam in eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me, & illam magnum habui. Itaq; abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua, & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent, & mærent, cùm inualidos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros falsa & mobilia delectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contraxit, aduersus vtrumq; statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est.*

VII. Aequabilitas animi.

Docendum fortis esse viri, ne aduersis frangi, nec prosperis insolescere, sed vbique pa-

rem animi constantiam retinere. Talis ille, quem describit, & commendat Lucan. lib. 3.

Non gemitus,nō fletus erat,saluaq; verēdus
Maiestate dolor, quanto te magne decebat
Romanis præstare malis non impare vultu
Aspicis Aemathiam,nec te videre superbū
Prospera bellorū,nec fractū aduersa videbūt,
Quamq; fuit læto per tres infida triumphos,
Tàm misero fortuna minor. Iam pondere fati
Deposito securus ab is; nunc tempora læta
Respexisse vacat; spes nunquā implenda recessit,
Quid fueris nunc scire licet.

Ab hac excelsæ mentis constantia nec deijci, nec extolli posse virum sapientem ex fortunæ ludentis inconstantia docet: Iuuen. Sat. 13.

—— *Nec rara videmus*
Quæ pateris,casus multis hic cognitus,ac iam
Tritus, & è medio fortunæ ductus aceruo.
Ponamus nimios gemitus. Flagrantior æquo
Non debet dolor esse viri, nec vulnere maior
Victrix fortunæ sapientia. Dicimus autem
Hos quoq; felices, qui ferre incommoda vitæ
Nec iactare iugum vita didicere magistra.

VIII. Inutilis lacryma.

Dolorem ac tristitiam imminues,si persuaseris i nutiles esse lacrymas, nec esse tales, quæ possint demortuum reuocare ab inferis. Ita præstanti vir ingenio, & Poeta malo suo doctus,alios monet, vt sapere discant.

Supprime iam lacrymas: nō est remeabilis istis
Quem semel vmbrifera nauita lintre tulit.
Hectora tot fratres, tot defleuere sorores,
Et pater, & coniux, Astyanaxq; puer:
Et longæua parens tamē ille redēptus ad ignes
Nullaq; per stygias vmbra renauit aquas.

Tristitiæ remedium afferes,aut saltem vtilem illam facies, si docueris, cum Chrysost. inutile prorsus esse tormentum, nisi quod ad eluendas peccati sordes adhibueris,homil. 5. ad pop. Videamus quid ex tristitia fiat vtilitatis. Mulctatus est quispiam pecunijs. Tristatus est, mulctam non emendauit: filium amisit; doluit, mortuum non resuscitauit, nec defuncto profuit. Flagellatus est quis,alapis cæsus, contumelijs affectus; doluit, non reuocauit contumeliam. Valetudinem quis incidit, & ægritudinem grauissimam; doluit, ægritudinem non sustulit,sed & difficiliorem reddidit. Vides horum nihil prodesse tristitiam; Peccauit quis, tristatus est; peccatum deleuit, dissoluit delictum tristitia. Certum quod propter hanc solam causam facta est. Ne amplius igitur pecuniarum iacturam doleamus, sed cùm peccamus tantùm, doleamus. Multa enim hic ex tristitia vtilitas.

Rectam hanc legitimamque tristitiam commendat Paulinus in Poesi sacra. Nat. 1.

Da mihi nunc lugere Deus, fletuq; salubri
Præferere æternæ semina lætitiæ
Hoc precor hoc potius maneat mihi luctus in æuo,
In quo quidquid adest per breue transit iter.
Ire procul læti flentum consortia malo
Vt breuibus lacrymis gaudia longa metam.

IX. Auocatio à cogitanda molestia.

Vt pellatur tristitia debet auocari animus à cogitatione rerum,quę mœrorem excitant. Rectè S. Basil. hom. 4. de grat. actione. Futurorum spe bona subnixus,quæ instant,vrgentque calamitates placidiore animo ferre poteris. Sicut enim qui minus acri sunt oculorum acie,eos auocant ab intuitu rerum splendidarum, defigunt verò in flores,& quæcumque viridantia, vt refocillentur; haud secus anima obtutum auertere debet à rebus molestis, & męroris plenis; obuertere verò ad eorum contemplationes, quæ bona & iucunda sunt.

X. Conformatio humanæ voluntatis cum diuina.

Perfectam cum Dei voluntate consensionem magnum miseriarum leuamentum, ac tristitiæ remediū esse docet Senec. epist. 107. *Optimum est pati, quod emendare non possis, & Deum, quo auctore cun a proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia: nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est. Hic magnus animus est, qui se Deo tradidit, at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult Deos, quàm se.*

Grauissimè sapiens Epictetus permittere se diuinæ voluntati non solùm esse malorum præsens remedium,sed & longam meritorum

segetem ac messem amplissimam pluribus demonstrat, vanamque salutem hominis aut nullam potius, nisi perfectam cum Dei voluntate consensionem habere studuerit lib. 3. cap. 26. *Quid restat securum comitatum, fidelem, firmum, non insidiosum, reperirene poteris ullum? Ille quidem noster perpendet secum, atque intelligendum quod Deo si sese adiunxerit, tutò sit transiturus. Quid verò est quod appellas sese Deo adiungere, vt quod ipse volet, ipse quoque velit, & quod nolit, ab eodem etiam ipse abhorreat.*

Deinde irasci Deum in minus docilem ait. *Ignauissime homo; aliunde expetis, quàm id quod melius est? num aliud quoniam melius, quàm id quod Deo visum fuerit?*

Tùm seipsum, aliosque monet ex diuinæ voluntatis arbitrio semper, & vbique viuendum, siue leniter, & blandè nobiscum agat, siue ad virtutis exercitationem, & præmium aspera, duraque nobis euenire permittat. *Quam ob causam ego pugnarem cum Deo? certè non dico me fore stultum, qui robustiori me opponam, sed potius iniustum. A quo enim accipiens hæc, veni huc? pater meus scilicet ista mihi reliquit. Sed huic quis dedit? solem quis fecit? quis fructus procreauit? vices tempestatum quis instituit? quis naturali contagione, atque cohærentia connexuit atque deuinxit vniuersa? deinde cùm omnia ab alio acceperis, & temetipsum quoque indigne fers atque irasceris danti si quid tibi ademerit. Quis verò es tu, aut vnde venisti, aut quare? nonne is te introduxit in mundum? nonne is, vt lumen inspiceres, illud concessit? nonne dedit adminicula, & adiutores? nonne sensus, nonne rationem est largitus? at quinam vt esses te introduxit? nonne vt mortalem?*

Tandem concludit, & optat semper eandem virtutem, vt sub vitæ fugientis tempus perpetuum tam perfectæ consensionis vsum sibi tutò possit gloriari; Nam vbi dixit, *ei quod accidit semper acquiesco, melius enim est quod Deus vult, quàm quod ego volo; adsum ei seruus, & minister, adeoq; pedissequus: ad eadem contendo, nec alia expeto, idemque quod ipse, volo quoque & sentio*, hæc loquitur lib. 3. c. 5. *Num tua præcepta prætergressus sum? num appetitionibus, quas à te habeo, ad alia obtinenda sum vsus? num sensibus aliter? num anticipatis notionibus? aliquandone accusaui te; aut reprehendi tuam dispensationem? ægrotaui quando ita tibi visum. Sed & alij: at ego patienter. Inops factus sum, cum ita velles tu: sed gaudebam. Non præfui gubernando, aut gessi magistratum, quia noluisti. Ideo ne expetiui quidem, nec vidisti hanc ob causam me tristiorem. An occurri tibi aliquando parùm læto vultu? semper paratus, si quid mihi mandes; si quid significes. Nunc ex conuentu illo si vis me decedere; decedam. Gratias verò ago tibi quod me tuum conuentum celebrare permiseris, atq; inspicere opera tua, ac voluntati tuæ in omnibus obedientem feceris. O vtinam hæc cogitantem, hæc scribentem, hæc legentem, mors opprimat!*

XI. Status felicioris vitæ.

Iam si de mortuis agatur, lenitur dolor, à statu vitæ melioris, & rerum ab illo præclarè gestarum commendatione. Sic Tull. milites Rom. qui pro Rep. interierunt, cohonestat, illorumque parentes consolatur. 14. Phil. n. 32. *Vos qui extremum spiritum effudistis, piorum estis sedem & locum consequuti. Breuis autem vobis vita data est; at memoria benè redditæ vitæ sempiterna. Quæ si non esset longior quàm hæc vita, quis esset tàm amens, qui maximis laboribus & periculis, ad summam laudem, gloriamq; contenderet? æstum igitur præclarè vobiscum fortissimi, dùm vixistis, nunc verò etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec obliuione eorum qui nunc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, cùm vobis immortale monumentum suis penè manibus Senatus populusq; Rom. extruxerit. Vos ab vrbe furentem Antonium auertistis: vos redire molientem repulistis: Erit igitur extructa moles opere magnifico, incisæq; litteræ, diuinæ virtutis testes sempiternæ, numquamq; de vobis eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet: Ita pro mortali conditione, vitæ immortalitatem consequuti.*

Idem omnino commendat Stat. Sylu. 2. in Epiced. Glauc. melioris.

I decus Ausoniæ, quò fas est ire superbas
Virtute, & factis animas, tibi gloria letho
Iam parta insigni, nostros fortuna labores
Versat adhuc, casusq; iubet nescire futuros.

XII. Tristitiæ solatium ex studijs.

Dolorem & tristitiam vtcumque studia litterarum leuare, quia delectant, & alio sensum

sum auertunt, docet Ouidius quod & expertum se fuisse testatur 4. Trist. el. 1.

Fertur & abducta Briseide tristis Achilles
Hæmonia curas attenuasse Lyra.
Cùm traheret siluas Orpheus & dura canendo
Saxa bis amissa coniuge mœstus erat.
Me quoq; Musa leuat Ponti loca iussa petentē
Sola comes nostræ perstitit illa fugæ.
Forsitan hoc studium posset furor esse videri,
Sed quidquam furor hic vtilitatis habet.
Semper in obtutu mentem vetat esse malorum
Præsentis casus immemoremq; facit.
Vtq; suum Bacche non sentit saucea vulnus,
Dum stupet Idæis exululata iugis.
Sic vbi mota calent sacro mea pectora Thyrso,
Altior humano est spiritus ille malo:
Ille nec exilium Scythici nec littora Ponti,
Ille nec iratos sentit habere Deos.
Vtq; soporiferæ biberem si pocula Lethes,
Temporis aduersi sic mihi sensus abest.

Quod & repetit 5. Trist. el. 1.

Tot mala pertulimus quorū medicina quiesq;
Nulla nisi in studio Pieridumq; mora.

XIII. Tristitiæ solatium ex fletu.

Tristitiæ seueritatem lacrymis & fletu mitigari relaxarique pronunciat Ouidius proindè non constringendum dolorem ne secretus incrementum capiat. 4. Trist. eleg. 3.

Tristis es, indignor, quod sim tibi causa doloris
Non es vt, amisso coniuge, digna fores.
Tu verò tua damna dole mitissima coniux
Tempus & à nostris exige triste malis.
Fleq; meos casus. Est quædam flere voluptas
Expletur lacrymis, egeriturq; dolor.

Eandem doloris tristitiæque medicinam facit Statius 1. Silua. 1.

Quod tibi præcepti, Melior, solamen alumni
Improbus ante rogos, & adhuc viuēte fauilla
Ordiar? abruptis etiamnū flebile venis (gas
Vulnus hiat, magnaq; patet via lubrica pla-
Cùm iam egomet cantus, & verba medentia
sæuus
Confero. Tu planctus lamentaq; fortia mauis
Odistiq; Chelin surdaq; auerteris aure.
Nemo vetat. Satiare malis, ægrumq; dolorē
Libertate doma. Iam flendi expleta voluptas
Iamque preces fessus non dedignaris ami-
cas.

Quod autem acerbior fiat dum premitur tristitia, patet ex eodem Ouidio. Trist. . .

Exigis vt nulli gemitus tormenta sequantur
Acceptoque graui vulnere flere vetas.
Ipse Perillæo Phalaris permisit in ære
Edere mugitus & bouis ore queri.
Cùm Priami lacrym's offensus nō sit Achilles,
Tu fletus inhibes durior hoste meos;
Cùm faceret Nioben orbem Latonia proles,
Non tamen & siccas iussit habere genas.
Est aliquid fatale malum per verba leuare
Hoc querulam Prognem Halcyonemq; facit.

XIV. Tristitiæ solatium ex socijs doloris.

Hinc Seneca Tragicus in Troade Act. 4. Choro, affirmat, vix vllum se miserum & infelicem credere, qui miseriarum & doloris socios plures habuerit.

Dulce mœrenti populus dolentum
Dulce lamentis resonare gentes.
Lenius luctus, lacrymæq; mordent
Turba quas fletu simili frequentat
Semper, ah semper, dolor ipse magnus
Gaudet in multos sua fata mitti
Seque non solùm patuisse pœna
Ferre quam sortem patiuntur omnes
Nemo recusat.

Tale solatium tristitiæ quærit ex malo vulgati Iuuenalis Satyra 13.

Quid sentire putas omnes Caluine recenti
De scelere, & fidei violatæ crimine? sed nec
Tam tenuis census tibi contigit vt mediocris
Iacturæ te mergat onus; nec rara videmus
Quæ pateris, casus multis hic cognitus ac iam
Tribus & è medio fortunæ ductus aceruo
Ponamus nimios gemitus; flagrantior æquo
Nō debet dolor esse viri, nec vulnere maior.

LECTIO XVI.

Qui sint effectus Tristitiæ.

EST talis, vt à nullo affectu plus homini detur molestiæ. Nam cùm omnis perturbatio misera est, tùm carnificina quædam est ægritudo. Habet ardorem libido; leuitatem letitia gestiens; humilitatem metus, insaniam Amor, furorem Odium; sed ægritudo maiora quædam. Tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum,

planeque conficit; Nec animo tantùm alacritatem adimit, eumque miserandum in modum lacerat; sed etiam illi fastidium, imò rerum omnium, vel ipsiusmet hominis odium immittit. Talem describit Octauiam Marcelli matrem Seneca cap.2. Consol ad Marciam. *Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus flendi, gemendique fecit: nec vllas admisit voces salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est, intenta in vnam rem, & toto animo affixa. Talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. Non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusant, secundam orbitatem indicans lacrymas omittere. Nullam haberi imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Luciam maximè furebat, quia videbatur ad illius filium transisse sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, nec ad fratrem quidem respiciens. Carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores, reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit. A solemnibus officijs seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ minus circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba videbatur. Sed ad præcipua quædam effecta descendendum.*

PVNCTVM I.

Dolor flebilis.

DElectatur lacrymis qui dolet, nam est quædam flere voluptas, ait Ouid. Trist. 4. El. 34. Causa est, quod animus dolentis exoneretur.

Expletur lacrymis egeriturq; dolor.
Atque vtinam lugenda tibi non vita, sed esset
Mors mea: morte fores sola relicta mea.
Spiritus hic per te patrias exisset in auras,
Sparsissent lacrymæ corpora nostra piæ.
Supremoque die notum spectantia cœlum
Texissent digiti lumina nostra tui.

Lacrymarum multa mentio in morte Pallantis apud Virg. 11. Vbi describuntur in funere Principum seruari solita.

Ducitur infelix æuo cōfectus, Acestes, (orat:
Pectora nunc fædans pugnis, nunc vnguibus
Sternitur, & toto proiectus corpore terræ
Ducunt, & rutulo perfusos sanguine currus
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
It lacrymans, guttisq; humectat grandibus ora.

II. Dolor squalidus.

Nullis omninò delectatur, qui dolet, nisi tristi rerum imagine; squalore corporis, veste sordida, neglecto capillo. Sic Lucan. lib. 2. Pharf. nobiles fœminas excidium vrbis lamentantes facit.

—— Cultus matrona priores
Deposuit; mœsteq; tenent delubra cateruæ:
Hæ lacrymis sparsere Deos, hæ pectora diro
Affixere solo, lacerasq; in limine sacro
Attonitæ fudere comas, votisq; vocari
Assuetas crebris feriunt vlulatibus auras.

III. Languidus dolor.

Genarum laceratione, & capillorum, percussione pectoris, & femoris, contractione frontis, deiectione luminum, solutione membrorum, ac potissimum brachiorum; languet enim corpus præ dolore. Hæc est illa mœroris facies apud Ouid. Metam. 11. Fab. 10. Alcyon.

Percutit, ora manu, laniatq; à pectore vestes
Pectoraq; ipsa ferit, nec crines soluere curat:
Scindit, & altrici quæ luctus causa roganti
Nulla est Alcynoe, nulla est ait: occidit vna
Cum Ceyce suo: solantia tollite verba
Naufragus interijt.

Eandem Tristitiam in Niobe figurat amissis liberis 6. Metam.

—— Orba resedit
Exanimes inter natos, natasq; virumq;
Diriguitq; malis; nullos mouet aura capillos:
In vultu color est sine sāguine, lumine mœstis
Stāt immota genis, nihil est in imagine viuū.

IV. Dolor solidarius.

Qui dolet, odit lucem, & conspectum hominum, in solitudinem, & syluas se abdit, vt facilius lacrymis indulgeat. Talis apud Virg. Egl. 2.

Tantū inter densas vmbrosa cacumina fagos
Assiduè veniebat; ibi hæc incondita solus
Montibus, & syluis, studio iactabat inani.

Acer-

Acerbior etiam fit in ipsa solitudine dolor, nec vllam admittit vel consolationem, vel cuiusuis familiaritatem. Lucanus.l.9.

Sic vbi fata caput ferali obducit amictu
Decreuitq; pati tenebras, puppisque cauernis
Delituit, sæuumque arctè complexa dolorem
Perfruitur lacrymis, et amat pro cōiuge luctū,
Non illā fluctus, stridensq; rudētibus Eurus
Mouit, et exurgens ad sūma pericula clamor.
Votaq; sollicitis faciens contraria nautis
Cōposita in mortem iacuit, fauitq; procellis.

Aliàs cum ipsa solitudine loqui delectat. Propert.l.3.El.18.

Hæc certè deserta loca, & taciturna querenti,
Et vacuum Zephyri possidet aura nemus.
Hic licet occultos proferre impunè dolores,
Si modò saxa queant sola tenere fidem.
Et quodcumque mea possunt narrare querelæ,
Coger ad argutas dicere solus aues.
Sed qualiscūq; est resonent tibi Cynthia syluæ,
Nec deserta tuo nomine saxa vocent.

Sic omnia latè complet eiulatu suo mœsta Ceres apud Ouid.4. Fastor.

Quacūq; ingreditur miseris latè loca querelis
Implet: vt amissum cum gemit Ales Itym,
Perque vices modò Persephone, modò filia clamat & alternis nomen vtrūq; ciet.
Sed neq; Persephone Cererem, nec filia matrē
Audit, & alternis nomen vtrumq; perit.

Libenter tamen in amici sinum cum lacrymis dolorem exonerat. Vt enim flumen deductum, ac diuisum in riuos minuitur; sic communicatus dolor. Querit Ariadna spectatores, in quorum auribus & sinu luctus suos, & mœroris causas deponat.

Sed quid ego ignaris nequicquā cōqueror auris
Externata malo, quæ nullis sensibus auræ,
Nec missas audire queunt, nec reddere voces.

V. Dolor mutus.

Dolor aliquando stuporem, & silentium parit, exhauritq; lacrymas, & lapideos quodammodo homines efficit. Hinc conceptum dolorem suum vix explicat tristis Hecuba.13. Metamor.

—— Iacet Ilion ingens
Euentusque graui finita est publica clades,
Sed finita tamen, soli mihi Pergama restant
In cursusque meus dolor est.

Ita stat in dolore magno mœstus Senex apud Statium 11. Thebaidos.

Nec vox vlla seni, iacet, immugitq; cruentis
Vulneribus, nec verba diu tentata sequuntur.

Non affectu dissimili vocem a dolore deuorari notat Ouid.13. Met.Fab.2.

—— Obmutuit illa dolore
Et pariter vocem lacrymasq; introrsus obortas
Deuorat ipse dolor, duroque simillima saxo,
Torpet, & aduersæ figit modò lumina terræ.

Huc pertinet Cassandræ querela vix erumpēs præ doloris magnitudine, Choro Act.3. Agam.Scen.Trag.

Non est lacrymis Cassandræ modus.
Quia quæ patimur vicere modum.

Hypsipyle sic in morte Archemori tacens loquitur apud Statium Theb.5.

—— Huc magno cursum rapit effera luctu,
Agnoscitq; nefas, terræq; illisa nocenti
Fulminis in morem, nō verba in funere primo
Non lacrymas habet: ingeminat misera oscula tantùm.

VI. Dolor stupidus.

Supprimit ingenium dolor, vt limus fontem, quod expertum se fatetur Ouid.4. de Ponto El.2.

Nec tamen ingenium nobis respondet vt ante,
Sed siccum sterili vomere littus aro.
Scilicet vt limus venas excæcat in vndis,
Læsaq; suppresso fonte resistit aqua?
Pectora sic mea sunt limo vitiata malorum,
Et carmen vena pauperiore fluit.

Est illud turpiter amantis votum in Tibullo l.2. El.2. Vt sensus expers esse possit, ne sentiat doloris morsus & aculeos.

O ego ne possim tales sentire dolores!
Quàm mallem in gelidis montibus esse lapis.
Stare vel insanis cautes obnoxia ventis,
Naufraga quam fasti tunderet vnda maris,
Nūc & amara dies, & noctis amarior vmbra
Omnia nam tristi tempora felle madent. (est.
Nec prosūt Elegi, nec carminis auctor Apollo,
Illa causa pretium flagitat vsque manu.

Tandem in stuporem plerumque desinit luctus. Id notat Ouid.3. Met. cùm Phaetontis sorores stupore efixas in arbores mutatas ait. Et.1.de Ponto El.2.

Fine carent lacrymæ nisi cū stupor obstitit illis,
Et similis morti pectora torpor habet.
Felicem Niobem, quamuis tot funera vidit.
Quæ posuit sensum saxea facta malis.
Vos quoque felices quarum clementia fratrem
Cortice velauit populus ora nouo.

Ille ego sum lignũ qui non admittor in vllum,
Ille ego sum frustra qui lapis esse velim.

VII. Dolor querulus.

Sæpius loquitur dolor, quàm taceat, quidquid dicat Seneca Trag.

Curæ leues loquuntur, ingentes stupent.

Querelas afflictæ matris Euryali tam perfectè describit, vt instar omnium esse possit. Virgil. 9. Æn. primo erumpit in luctus grauiores ab diro spectaculo, quod habet præ oculis, tum solitudinem suam deplorat, deindè nati infelicem obitum.

Hunc ego te Euryale aspicio? tune illa Senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu! terra ignota canibus data præda Latinis,
Alitibusq; iaces. Nec te tua funera mater
Produxi, pressiue oculos, aut vulnera laui,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesq;
Vrgebam; & tela curas solabar aniles.
Quo sequar? aut quæ nũc artus, auulsaq; mẽbra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers, hoc sum terraq; mariq; sequuta?

Talis est querela Solymi, qui vulnerato patre sic apud Silium Ital. dolore angitur l. 9.

Siccine te nobis genitor fortuna reducit
In patriam? sic te nato, natumq; parenti
Impia restituit? felix ò terq; quaterq;
Frater, cui fatis genitorem agnoscere adẽptũ!

Qui dolet queritur vix numerum iniri posse molestiarum, quibus penè opprimitur, nec videre portum, aut aram, ad quam securè confugiat. Trist. 5. El. 2. exul. Ouidius.

Littora quot cõchas, quot amæna rosaria flores,
Quodue soporiferum grana papauer habet.
Sylua feras quot alit, quot piscibus vnda nata-
Quot tenerum pennis aera pulsat auis. (tur,
Tot premor aduersis, quæ si cõprẽdere coner,
Icariæ numerum dicere coner aquæ.
Quò ferar? vndè petam lapsis solatia rebus?
Anchora iam nostram non tenet vlla ratem,

Vt dolori faciat satis, suæ tristitiæ auctores, accusat, resque sensu carentes, instrumenta maioris luctus esse conqueritur. Ariadne Theseo.

Vos quoque crudeles venti, nimiumq; parati,
Flaminaque in lacrymas officiosa meas.
Dextera crudelis, quæ me fratremq; necauit,
Et data poscenti nomen inane fidis.
In me iurarunt somnus, ventusq; fidesq;
Prodita sum causis vna puella tribus.
Ergo nec lacrymas matris moritura videbo,
Nec mea qui digitis lumina condat, erit;
Spiritus infelix peregrinas ibit in auras,
Nec positos artus vnget amica manus?

Identidem repetit amantis nomen, cum multo sensu doloris, vulneraque lacrymis lauat, & manibus pię contrectat. De Pyrami ac Thysbes obitu Metam. 4. Fab. 1. Ouid.

Et laniata comas, amplexaq; corpus amantis
Vulnera suppleuit lacrymis, fletumq; cruori
Miscuit. & gelidis in vultibus oscula figens
Pyrame, clamauit, quis te mihi casus ademit?
Pyrame responde: tua te carissima Thysbe
Nominat, exaudi, vultusq; attolle iacentes.

VIII. Dolor inopinatus.

Qui dolet calamitatem suam, vt inopinatam deplorat. Talis ea conquestio afflictæ matris filij mortem immaturam deflentis 6. Theb.

Non hoc Argolidum cœtu circumdata matrũ
Sperani te nate sequi, nec talia demens
Fingebam votis annorum elementa tuorum,
Nil sæuũ reputans: etenim his in finibus aui,
Vndè ego bella tibi, Thebasq; ignara timerẽ?
Cui suprema nostro cõmittere sanguine pugnas
Dulce? quis hoc armis voluit scelus.

Ex hoc qui dolet magno cùm sensu doloris se negligentiæ sæpius accusat, & imprudentiæ aduersus rem, quam sua se culpa perdidisse credit. Sic Poeta solers & venustus Cererem mœstam inducit. Clau. 3. raptus.

—— Ego te fateor crudelis ademi.
Quæ te deserui solam: quæ instantibus vltrò
Hostibus exposui, raucis secura fruebar
Nimirum Thyasis, & læta sonantibus armis
Iungebam Phrygios, cùm tu raperere leones.
Accipe quas merui pœnas, en ora fatiscunt
Vulneribus, grandesq; rubent in pectore sulci:
Immemor en vterus crebro contunditur ictu,
Qua te parte polo, quo te sub cardine quæram?
Quis monstrator erit? quæ me vestigia ducent?

IX. Dolor diuturnus.

Crescit temporis diuturnitate ingens dolor, minuitur leuis. Ouid. ad vxorem 5. Trist. El. 2.

Pone

Pone metum valeo, corpusq; quod ante laborũ
Impatiens nobis inualidumq; fuit,
Sufficit, atque ipso vexatum induruit vsu;
An magis infirmo non vacat esse mihi;
Mẽs tamẽ ægra iacet, nec tẽpore robora sũpsit,
Affectusq; animi qui fuit antè, manet.
Quæque mora spatioq; suo coitura putaui
Vulnera, non aliter quam modò facta dolent.
Scilicet exiguis prodest annosa vetustas,
Grandibus accedunt tempore damna malis.

Sic de ponto 1. malum tristitiæ animi crudele tormentum ait, ac perpetuum quendam carnificem.

Estur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequoreos scopulos vt cauat vnda salis,
Roditur vt scabra positum rubigine ferrum
Conditus vt tineæ carpitur ore liber.
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur habent.
Nec prius hi mentẽ stimuli, quã vita, relinquẽt:
Quiq; dolet citius, quàm dolor ipse, cadet.

X. Dolor mollis.

Emollit vires animi, & meticulosos homines efficit, imò & in mollibus animis facilius enascitur; quemadmodum vermes teneris in lignis; nam ex frequenti luctu contrahitur mollities quædam animi tenerioris, qui omni malorum, vel leuissimorum pulsu facilè vulneratur. Vndè tritum illud adagium, libenter dolorem habitare, vbi alitur, & pascitur. Vt emollitus & fractus est Ouidius qui à conspectu suorum auulsus fortem duriorem lamentatur, quam non sperat nisi morte finiendam l.3. Trist. El.2.

Nil nisi flere libet, nec nostro parcior imber
Lumine, quàm verna de niue manat aqua.
Hei mihi quòd toties nostri pulsata sepulchri
Ianua, sed nullo tempore aperta fuit.
Cur ego tot glad os fugi, totiesq; minata,
Obruit infelix nulla procella caput?
Dij, quos experior nimium constanter iniquos,
Participes iræ quam Deus vnus habet
Exstimulate precor cessantia fata, meique
Interitus clausas esse vetate fores.

XI. Dolor pristinæ felicitatis memor.

Quoties præsentem calamitatem cum superiore satis felici fortuna componit, toties erumpit in querelas: Ceres apud Claud. 3. Proserpinæ suæ raptum luget.

Quàm nuper sublimis erã, quantisq; procorum
Cingebar studijs! quæ non mihi pignus ob vnũ
Cedebat numerosa parens? tu prima voluptas,
Tu postrema mihi, per te fœcunda videbar.
O decus! ò requies, ò grata superbia matris!
Qua gessi florente Deam; qua sospite nusquam
Inferior Iunone fui: nunc squalida, vilis.

Scitè Statius Theb. 3. Characterem hunc expressit in persona Idæ matris, vtrumq; filium miserabiliter appellantis.

Hosne ego complexus genitrix? hæc oscula nati
Vestra tuor? sic vos extremo in fine ligauit
Ingenium crudele necis? quæ vulnera tractem,
Quę priusora premã? vosne illa potẽtia matris?
Vos vteri fortuna mei? qua tangere Diuos
Rebar, & Ogygias titulis ante ire parentes.
Ah! quanto melius, dextraq; in sorte iugatæ,
Queis steriles thalami, nulloq; vlulata dolore
Respexit Lucina domum. Mihi quippe malorũ
Causa dolor.

XII. Dolor præsagus.

Plerumque profitetur animum sibi præsagum fuisse calamitatis, pingit hanc effigiem audax Stat. 5. Theb.

Nosco Deos, ò dura mei præsagia somni.
Nocturnique metus, & nunquam impunè per vmbras
Attonitæ mihi visa Venus, quos arguo Diuos?
Ipsa ego te (quid enim timeã moritura fateri,)
Exposui fatis. Quæ mentem insania traxit.

Eam ob rem qui dolet lęta omnia spernit, velletque in societatem luctus sui non modò homines, sed etiam syluas trahere, & brutas animantes. Chor. 4. Sæn. Furen. Her.

Lugeat æther magnusq; parens
Aetheris alti, tellusq; ferax.
Et vaga Ponti mobilis vnda,
Tuque ante omnes, qui per terras
Tractusq; maris fundis radios,
Noctemq; fugas ore decoro
Feruide Titan: obitus pariter
Tecum Alcides vidit, & ortus.

De se facetur idem exul in Ponto l.3. El.4.

Vix bona post tantò quærenti verba subibant,
Et gaudere aliquid res mihi visa noua est.
Vtq; reformidant insuetum lumina solem;
Sic ad lætitiam mens mea segnis erat.

XIII. Dolor iratus.

Inuehitur acerbius in eos qui sunt causa sui mœroris ac luctus. Vehemens Niobe in Latonem Metam.6. Fab.2.

Pascere crudelis nostro Latona dolore
Pascere, ait, satiaq; meo tua pectora luctu:
Corq; ferum satia, dixit, per funera septem
Efferor; exulta, victrixq; inimica triumpha.

Proindè consilium omne respuit: leuis enim est dolor qui capere consilium potest, inquit Seneca.

XIV. Dolor exspes.

Desperatio affinis est dolori, orta ex impatientia mali vehementioris? vndè fit, vt Superos prouocet, quasi nihil acerbius euenire sibi posse credat. Talis fuit Cassandra Sen. Actu 3. Agam.

Vicere nostra iam metus omnes mala.
Equidem nec vlla cælites placo preces:
Nec si velint sæuire, quo noceant, habent:
Fortuna vires ipsa consumpsit suas.

Crudelitatis Superos accusat temerarius pastor in Daphnidis funere apud Virgil. Eglog.5.

Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebāt; vos Coryli testes, et flumina Nymphis;
Cùm complexa sui corpus miserabile nati
Atque Deos, atq; astra vocat crudelia Mater.

XV. Dolor vitæ pertæsus.

Ex doloris impetu sæpè in desiderium mortis erumpunt, qui tristitiæ motu perturbantur, mortem alijs immaturam queruntur, sibi foraminimis, quam miseriarum suarum portum tot votis exoptant. Est illa grauis querela miserandæ matris Euriali, super filii demortui lacerum cadauer.9. Aen.

Figite me si qua est pietas, in me omnia tela
Conijcite ò Rutuli, me primam absumite ferro,
Aut tu magne pater Diuum miserere, tuoque
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelē abrumpere vitā.

DE SPE.

Spes est motus animi in bonum absens, arduum & difficile, sed tamen quod labore quæri possit, vt φάρμακον. νόσου, omnis morbi remedium, & μέγα ὠφέλημα magna quædam vtilitas; sic illam Prometheus apud Aeschylum nominat: quam vel votis vltimis omnes extendunt, vt commune bonum. Benè Seneca de breuit. vitæ. cap. vlt. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo Senatorem non citat. difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dùm rapiuntur & rapiunt, dùm alter alterius quietem rumpit, dùm mutuò sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Ratus magnæ indolis signum esse sperare semper Flor. lib.4. cap.4.

LECTIO XVII.

Quomodo spes excitetur.

Cvm ea quæ de amore, deque desiderio dicta sunt superius, in spem facilè cadant, ex iis satis potest intelligi quomodo illos loqui conueniat, qui sperant: debet enim eorum esse oratio læta, præfidens, plena contemptu periculorum atque mortis. Sperauerat Alexander se posse Darii regna suis imperiis adiicere, quæ res fuit plena periculi, & laboris, sed tamen induxerat animum se hæc discrimina posse virtute sua & consilio superare; quid non verbis, & exemplo suo potuit, ad militum suorum animos inflammandos? Scilicet visa difficultate fortior assurgit animus, quod non in mortalibus dumtaxat, sed & in belluis videre est. Nam quò leoni maior hostis ostenditur, maiores capit animos, iubaque concussa totum adeò corpus excitat ad furorem.

PVNCTVM I.

Boni honestas & magnitudo.

Plurimùm confert ad excitandam spem boni honestatem, magnitudinemque describere; hinc enim fit vt desiderium nascatur, & ex desiderio spes, quæ facilè cupiditatem sequitur. Non alios victoriis suis limites, ac terminos daturus Alexander, quàm terra-

terrarum orbem, diuturnis laboribus fractos militum animos erigit, & hortatur spe boni, & honestatis apud Curtium l. 9. *Vestras manus intueor, uestram uirtutem, rerum, quas gesturus sum uadem prædemque habeo. Quandiu uobiscum in acie stabo nec meos, nec hostium exercitus numerauero. Vos modò animos mihi plenos alacritatis, ac fiduciæ adhibete. Non in limine operum laborumque nostrorum, sed in exitu stamus. Peruenimus ad Solis Ortum, & Oceanum, nisi obstat ignauia: inde victores perdomito fine terrarum reuertemur in patriam. Nolite (quod pigri agricolæ faciunt) maturos fructus per inertiam amittere è manibus. Maiora sunt periculis præmia. Diues eadem & imbellis est regio. Itaque non tam ad gloriam uos duco, quàm ad prædam. Digni estis qui opes, quas illud mare littoribus inuehit, referatis in patriam: digni qui nihil inexpertum, nihil metu omissum relinquatis. Per uos gloriamq; uestram, qua humanum fastigium exceditis, perque & mea in uos, & in me uestra merita, quibus inuicti contendimus, oro, quæsoque ne humanarum rerum terminos adeútem alumnum, commilitonemque uestrum, ne dicam Regem, deseratis.*

PVNCTVM II.

Opes, & præsidia.

IN spem bonam diffidentes rebus suis erexeris, si te habere probes ea quæ met um, ac terrorem alijs faciunt, tuis verò certam victoriam pollicentur, in quo mihi triumphasse videtur. Cic. quem video Catil. fractæ multitudini, florẽte Reip. præsidia multa magnaq; opponere 2. in eundem, n. 24. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias uestra præsidia, uestrosq; exercitus; & primũ gladiatori illi confecto, & saucio consules, Imperatoresq; uestros opponite: deinde cõtra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Iam uerò urbes Coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis siluestribus. Neque enim uerò cæteras copias, ornamenta, præsidia uestra, cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre.*

III. Vires corporis.

Spem & fiduciam sustentant vires corporis: ab his Manlius Capitolinus contra Senatum populum armat, & spem inijcit facilè ab hoc illum superari posse, propter vires, ac potentiam, lib. 6. Liu. *Quousq; tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluas quidem voluit ignorare, numeratè saltem, quod ipsi sitis, quod aduersarios habeatis. Si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quã illos pro dominatione certaturos. Quotenim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus vnum, hostes estis. Ostendite modò bellum pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Audendum est aliquid vniuersis, aut omnis singulis patienda.*

IV. Industria, atque prudentia.

Prudens Imperatorum solertia, prouidentiaque certam spem facit. Ex hoc in Antonianos Senatum animat auxilijs, & præsidijs commemoratis, sed præsertim Consulum sagacitate, ac vigilijs. Phil. 3. num. 36. *Sunt impij ciues pro charitate patriæ nimium multi, pro multitudine benè sentientium admodum pauci, quorum opprimendorum Dij Immortales incredibilem Reipub. potestatem & fortunam dederunt. Ad ea enim præsidia, quæ habemus, iam accedunt consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de Populi Rom. libertate commentati, atque meditati. His auctoribus, ac ducibus, Dijs iuuantibus, nobis vigilantibus, & multum in posterum prouidentibus Pop. Ro. cõsentiente, erimus profectò liberi breui tempore, iucundiorem autem facit libertatem seruitutis recordatio.* Idem vrget 4. in Catil. num. 14. *Sed quæ exaudio dissimulare non possum.*

V. Amicorum multitudo.

Spem erigunt amici, fœderati, copiæ auxiliares, & aliæ quæ rem nostram promouent. Hac arte Turnus apud Virgil. suis animos facit 11. Æn.

Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpis:
At Messapus erit, felixq; Tolumnius, & quos
Tot populi miserè duces, nec parua sequetur
Gloria, delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla.
Agmen agens Equitũ & florẽtes ære cateruas.

VI. Ex-

VI. Experientia Ducis alicuius fortis & sapientis.

Populum Romanum ad spem rerum maximarum excitat Cic. Pompeij ducis virtute multis iam exemplis, monimentisq; consignata. Cùm ei bello Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitatis quin hoc tantum bonũ, quod à Dijs Immort. oblatum est in Remp. conseruandam, atque amplificandam conferatis. Item Philipp. 4. num. 14. & deinceps.

In hanc rem Poeta grauis, & copiosus Pompeium suos ad bellum animantem inducit ex se. Lucan. 8. Pharf.

Me pressum leuiore manu fortuna tenebit;
Mille meæ Graio voluuntur in æquore puppes,
Mille duces, sparsit potius Pharsalica nostras,
Quam subuertit opes. Sed me mea sola tueri
Fama potest rerum toto quas gessimus orbe,
Et nomen quod mundus amat.

VII. Viæ faciles ad rem consequendam.

Confert etiam ostendere, & aperire vias, quibus res sperata cõparari potest. Tull. pro lege Man. victorẽ in honesto proposito confirmat, præsentis auxilij pollicitatione, vijsque ad id consequendum patefactis, nu. 69. *Quæ cum ita sint C. Manili, primã istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimèq; comprobo. Deinde te hortor, vt auctore Pop. Rom. maneas in sententia, neve cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, constantiæq; esse arbitror: deinde cum tantam multitudinem, cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus, quid est, quod aut de re, aut perficiendi facultate dubitemus? Ego autem quidquid in me est studij, consilij, laboris, ingenij: quidquid hoc beneficio Pop. Rom. atque hac potestate Prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & Pop. Rom. polliceor & defero.*

Talis est Iouis ad Venerem matrem Oratio, qua viam aperit ad optata. Virg.

Parce metu Cytheræa, manent immota tuorum
Fata tibi, cernes vrbem & promissa.

VIII. Rei Facilitas.

Ad spem excitandam opinio difficultatum minuenda. Magnus Alexander, milites suos ad petram arduam licet, atque præcipitem expugnandam hortatur, illisque viam & rationem ad eius cacumen perueniendi aperit, lib. 6. Curt. *Vobiscum, ò iuuenes, & mei æquales vrbium inuictarum ante munimenta superaui, montium iuga perenni niue obruta emensus sum, angustias Ciliciæ intraui, Indiæ sine lassitudine vim frigoris sum perpessus. E mei documenta vobis dedi, & vestra habeo. Petra quam videtis unum aditum habet, quem barbari obsident, cætera negligunt. Nullæ uigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Inuenietis uiam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. Nihil tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti. Experiendo quæ cæteri desperauerunt, Asiam habemus in potestate. Euadite in cacumen: quod cum ceperitis, candidis uelis signum mihi dabitis: ego copijs admotis hostem in nos à uobis conuertam. Præmium erit ei, qui primus occupauerit uerticem. Certum habeo uos non tam liberalitatem intueri meam, quam uoluntatem.*

IX. Aduersariorum imbecillitas.

Auget spem hostium afflicta propèque deplorata conditio, viriumq; imbecillitas. Cic. 4. in Catil. bona spe PC. implet, dum fractas Catilinæ copias perditasque recenset, nu. 17. *Quare si quẽ uestrum fortè commouet hoc, quod auditum est, Lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum, est id quidem captum, atque tentatum, sed nulli sunt inuenti, tam aut fortuna miseri, aut uoluntate perditi, qui non illum ipsum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum uitæ suæ saluum esse velint.*

Haud ignobilis istius artificij iudex, ac interpres Liuius apud quem P. Scipio prælium cum Pœnis initurus, exercitum tyronem adhuc, & trepidantem excitat, hostiliumque virium extenuatione confirmat, li. 21. *Ne nunc illi quidem audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumque, in transitu Alpium amissis,*

qui

qui plures penè perierunt, quàm supersint, plus spei pactos esse. At enim pauci quidem sunt sed ingentes animis corporibusque, quorum robora, ac uires sustinere vis vlla vix possit. Effigies, imò vmbra hominũ, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi, ac debilitati, inter saxa, rupesque ad hæc perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fractaq; arma, claudi, ac debiles equi. Cùm hoc equite, cũ hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. At nihil magis vereor, ne antequam vos cum hoste pugnaueritis, Annibalem Alpes vicisse videantur.

Est illa concio Galgaci magna virtute ducis suos ad pugnam hortantis, & hostium vires eleuantis apud Tacitum in vita Agric. *Ne terreat vanus aspectus, & auri fulgor, atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat: in ipsa hostium acie inueniemus vestras manus. Agnoscent Britanni suam causam; recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos cæteri Germani, tanquam nuper Vsipij reliquerunt, nec quicquam vltra formidinis, vacua castella, senum coloniæ inter male parentes, & iniustè imperantes, ægra municipia, & discordantia.*

X. Experientia.

Spem facit aliorum experientia, ex quibus euaseris, quod veteranis militibus accidit, & strenuis, Imperatoribus, qui sæpius fortunæ dominantis casus experti, se feliciter ab illis expedire potuerunt. Hinc Æneas suorum animos confirmat, & benè sperare iubet. 1. Æneid.

O socij (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti. Reuocate animos, mœstumq; timorem
Mittite, forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

XI. Prosperè gestas.

Confidentes, & magnæ spei solent esse, qui sæpius, & multa prosperè feliciterque gesserunt: nec vllum vnquam incommodum, aut rarò passi fuerunt, quia fortunæ mutationem non reformidant. Cic. pro lege Man. Commemorat quam feliciter in rebus omnibus se Pompeius gesserit, vt Romani confidant, si, bello eum præfecerint, fore vt eadem illud felicitate, qua cætera iam ante, conficiat, nu. 48. *Itaque non sum producturus quantas ille res domi militiæque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit, vt eius semper voluntatibus, non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint. Hoc breuissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à Dijs Immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare: quot & quanta Dij Immort. ad Cn. Pompeium detulerunt, quod vt illi propriũ, ac perpetuum sit, cùm communis salutis, atque imperij, tum ipsius hominis causa (sicut facitis) velle & optare debetis.*

XII. Proposita præmia.

Commodis magnis, ac multis, iisque vicinis propositis spes excitatur, hæc militibus suis primum proponebant Imperatores, vt illis facerent animos, spemq; acuerent, Annibal præmiis propositis ad fortiter pugnãdum suos accendit in Rom. Liu. lib. 21. *Eadem fortuna, quæ pugnandi necessitatem imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines à Dijs quidem Immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum, ac Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus, satis tamen ampla pretia essent. Quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum, eum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite, cum Dijs beneiuuantibus arma capite.*

Multam spem Varo concione sua facit cõmilitonibus suis apud Silium Ital. lib. 9. spe, prædæ, ac spoliorum, vbi docuit omnia penè ad victoriam hostibus deesse.

—— Nusquam est animosa Saguntus,
Concessere Alpes, pater ipse superbus aquarum
Ausonidum Eridanus captiuo defluit alueo.
Strage virũ mersus Trebia est, atq; ora sepulto
Lydia flammiuomo premitur, lateq; refulgent
Ossibus, ac multo sulcantur vomere campi,
Clarior his titulis plus allatura cruoris,
Lux oritur mihi magna satis, stat vera superq;
Bellandi merces, sit gloria, cætera vobis
Vincantur: quidquid diti deuexit Ibero,
Quidquid & Aethueis iactauit Roma triumphis,
Ferte domos, quod dextra dabit, nil uictor honoris
Ex opibus posco.

XIII. In-

XIII. Innocentia vitæ.

Præfidentem animum, & spei plenum efficit innocentia: quid enim timeat, aut non speret, qui neminem offendit, omnium saluti consuluit; hinc Cæsari non esse metuendas à quoquam insidias docet Cicer. qui neminem læserit pro Marcello, num. 22. *Sed quisnam est iste tam demens (qui vitæ tuæ faciat insidias) de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eorum numero, qui vnà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in vllo furor, vt, quo duce summa omnia sit adeptus, huius vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cauendum est, ne quid inimici, qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt, vt aut nulli supersint, de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint.*

XIV. Fauor diuinus.

Proponendus est in primis diuinus fauor, cui innixi homines facilè ad spes magnificas assurgunt, ex his omnibus ferè capitibus Cic. 2. in Catil. ad spem victoriæ Populum Rom. excitat, nu. 19. *Alterum genus est eorum qui, honores quos quieta Resp. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum scilicet, & idem, quòd cæteris omnibus, vt desperent, se id quod conantur, consequi posse; primum omnium meipsum vigilare, adesse, prouidere Reipub. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: Deos denique immortales huic inuicto populo clarissimo Imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim sceleris, præsentes auxilium esse laturos.*

Ibidem clarius, num. 29. *Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs fretus polliceor vobis Quirites, sed multis, & non dubijs Deorum Immort. significationibus; quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamq; sum ingressus: qui iam non procul, vt quondam solebant ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine atq; auxilio, sua templa, atque vobis tecta defendunt.* 3. in Anton. num. 34.

Quam religiosè Consul Quirites ad bellū Macedonium diuini auxilij spe iniecta, excitat apud Liuium. lib. 31. *Huius vobis sententia, non Consul modò auctor, sed Dij Immortales, qui mihi sacrificanti, precantique, vt hoc bellum mihi, Senatui vobisque & socijs, ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris benè ac feliciter eueniret, læta omnia, prosperaque portendere.*

Quàm fortiter Seruium ad regnum Tarquinij Prisci vita functi, inuadendum hortatur Tanaquil? quam spem non facit minus audenti, lib. 1. *Erige te, Deosque sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quodam circumfuso igni portenderunt; Nunc illa cælestis excitet flamma, nunc expergisce te, nos peregrini regnauimus; qui sis, non vnde natus sis reputa, si tua te subita consilia torpent, ac tu mea consilia sequere.*

Qua fiducia Tolumnius prælium init cum auctoribus ipsis numinibus? quàm audacter ferrum stringit, & pugnæ facit initium apud acerrimi iudicij Poetam. 12. Æn.

Tum verò augurium Rutuli clamore salutant,
Expediūtq; manus: primusq; Tolumnius augur,
Accipio agnoscoq; Deos, me me duce ferrum
Corripite, ò Rutuli.

Sic Mars bellorum Deus Rutulis fauet, virtutisque stimulos addit aduersus Troianos, quibus terrorem incutit, dum illis spem facit 9. Æn.

Hic Mars armipotens animos, uiresque ministrat,
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit.
Immisitq; fugam Teucris, atrumq; timorem,
Vndiq; conueniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorq; animo Deus incidit.

XV. Iracundia.

Sæpissimè spem gignit iracundia; est enim eos animi, cuius vires intendit ad difficilia, & ardua quæque suscipienda, superandaque. Vt nihil mirum sit, si totus ardens iracūdia Priamus in cæde Politis sui, graue Pyrrho precetur exitium, nec extrema necessitas eius ardorem comprimere possit: tāta est iustè irati fiducia. Virg. 2.

Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur
Non tamen abstinuit; nec voci iræq; pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dij (si qua est cælo pietas, quæ talia curet)
Persoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere Lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.

LE-

LECTIO XVIII.

Quomodo spes infringatur.

SI doceamus non in corporis viribus, nec in laboris industria, nec in militũ robore & ducum peritia; non in diuitiarum magnificentia, nec in amicorum copia, in nullo denique rerum apparatu fidendum esse, perdi illa posse, somniantium videri spem, quæ in ijsdem reponitur, proinde mentem ad communem omnium parentem esse referendam. Omnis enim felicitas virtutis in spe velut in crine Samsonis, consistit.

PVNCTVM I.

Rei difficultas.

INfringitur spes proposita rei inexpugnabili difficultate. Talis est illa Bromia, quam Plautus vociferantem facit, ac diffidentem rebus suis in Amphitruone.

Spes atque opes vitæ meæ iacent sepultæ in pe- (*ctore,*
Neque vlla est confidentia, iam in corde, qui amiserim,
Ita mihi videntur omnia, mare, terra, cælum, consequi
Iam vt opprimar, & vt enicer: me miseram! quid agam nescio.
Ita tanta mira in ædibus sunt facta, væ miseræ mihi.
Strepitus, crepitus, sonitus, tonitrus, fremitus, fragor.

II. Præsens malum.

Præsentis mali sensu, spes infringitur; nam dolor animum deiicit. Nutrix ad Deianiram Hercul. Oetæ. Act. 2. spem nullam admittit, nec potest ab incepto reuocari.

——*Saxa iamdudum, ac faces*
In te feruntur: vindicem tellus suum
Defendet omnis. Vna quot pœnas dabis?
Effugere terras crede, & humanum genus
Te posse, fulmen genitor Alcide gerit.
Iam iam minaces ire per cælum faces
Specta, & tonantem fulmine excusso diem.
Mentē quoque ipsam, quam putas tutam, time.

III. Imago malorum.

Spem dubiã reddit, aut nullã potius ostendit imago malorum, quæ mentis, & oculorum aciem ferit identidem, animumq; miserabiliter distrahit. Singularem ideam spei depositæ subiicit Ouidius in Ariadne Theseo scripta Epistola, ex paucis coniice multa quæ diffidentem sui perturbent.

Quid faciam? quò sola ferar? vacat insula cultu.
Non hominum video, non ego facta boum.
Omne latus terræ cingit mare; nauita nusquam est,
Nulla per ambiguas puppis itura vias.
Finge dari comitesq; mihi, uentosq; ratemq;
Quid sequar? accessus terra paterna negat.
Vt rate felici pacata per æquora labar,
Temperet vt ventos Eolus; exul ero.
Nunc ego non tantũ, quæ sum passura, recordor,
Sed quæcunque potest vlla relicta pati.
Occurrunt animo pereundi mille figuræ,
Morsq; minus pœnæ, quàm mora mortis habet.
Iam iam venturos aut hac, aut suspicor illac
Qui lanient auido viscera dente lupos.
Forsitan & fuluos tellus alit ista leones:
Quis scit an hæc sæuas insula tygres habet?
Si mare, si terras, porrectaq; littora vidi;
Multa mihi terræ; multa minantur aquæ.
Cælum restabat; timeo simulacra Deorum,
Destituor rapidis præda, cibusq; feris.

IV. Crebra rerum, & fortunæ mutatio.

Spem minuit varia, volubilisq; rerum conditio; nam temporis momentum vtriusque fortunæ, rerumque mutationes affert. Quintil. decl. 12. ciuitatis fame laborantis vltimam calamitatem, & propè desperatam luget. *Auras captamus; rore vescimur, & iam sperare tormentum est. Quoties sole percussa nubes refulsit nauem putamus: quoties fractus vento fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miserorum spes, ad vnaquæque solatia, ab unoquoque quomodo nutant? hæc certè nauis est, ecce uela panduntur, propius appellitur, & accedendo crescit, nostra est, suos in utramq; partem uentos habuit, nostris uotis gubernati flatus sunt. Hæc dicimus, ad illa interim transuolat. Fletus inde & desperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius, quàm destitutæ spes torquent.*

Vates ad Lyram singularis, non in perituris rebus, nec in fortunæ variantis præsidio, sed in virtute spem ponendam esse sapienter monet. Lib. 3. Carm. Ode 29.

For

Fortuna sæuo læta negotio, &
Ludum insolentem ludere pertinax,
Transmutat incertos honores,
Nunc mihi, nunc alijs benigna.
Laudo manentem: si celeres quatit
Pennas: resigno, quæ dedit, & mea
Virtute me inuoluo, probamq;
Pauperiem sine dote quæro.

PVNCTVM V.

Spes nimia præcipitem agit præsidentem.

ALeæ periculiq; plenissimam spem esse monet Horatius exẽplo superbi Phaetontis,& Pegasi sublime volantis & ruentis in interitum.l.4.Odarum, Cantu 10.

Terret ambustus Phaeton auaras
Spes, & exemplum graue præbet ales
Pegasus terrenum equitem grauatus
Bellerophontem.
Semper vt te digna sequare, & vltra
Quam licet sperare nefas putando
Disparem vites.

PVNCTVM VI.

Molesta.

SPes infringitur, & languescit cum differtur, nec mediocrem animo pendenti suspensoque molestiam facit, ex mente Statij Thebaidos 6.

Postquam regales epulas, & gaudia vulgi
Bisseni clusere dies, Ismenius heros
Respicere ad Thebas, & iam sua quærere regna,
Tunc quos excedens hilares; queis cultus iniqui
Præcipuus ducis, & profugo quos ipse notarat
Ingemuisse sibi; per noctem, ac luce sub omni
Digerit. Excedere animum curæ, dolor iraq; de-
Et quã nõ grauior mortalibus addita cura: (mẽs;
Spes vbi longa venit.

LECTIO XIV.

Spes describitur, & eius effecta.

TAnti, tam ingentes sunt spei effectus, vt nonnulli sapientes illa potissimum vitam hominum contineri affirmare nõ dubitarint; quàm vt stimulum cuiusuis boni suscipiendi perficiendique proponunt, qua non impellente iacerent omnia. Quis enim sine spe labores non defugeret? quorum spes est sola condimentum. Quæ quidem ex humanis si exulasset rebus, iamdiu commercia sua negotiator, & stipendia miles, & nauigationem mercator, & rapinas suas prædo, & nocturna intermisisse furta scortator, ait Tyr.cõcione 19.

I. Spei descriptio.

Spes & eius comites, ac socios describit multis Poeta non in vltimis numerandus.

Tu quæ sustentas tereti vestigia ligno,
Esne Dea? an nostro sanguine creta? Dea,
Vnde sata? ex cæca rerum caligine; & ecqua
Admonuit nutriq; vbera? Credulitas.
Et quinã à tergo plaudunt tibi? gaudia. Dic quis
Pallidulo semper te prait ore? timor.
Suspicis intento cur cælum lumine? tandem
Hinc dabitur votis meta suprema meis.
Fare age, quæ vultus deformat causa serenos?
Excrucior quoties irrita vota cadunt.
Cur baculo innixa es? dũ pascat opinio mentem
Cæca meam irrepsit curua senecta mihi.
Cur titubas pedibus? rerum est spes lubrica sæpè
Quod puto complecti labitur è manibus.

II. Credula.

Qui sperat ex omnibus facilè suspicionem accipit, & in commodum suum, quæcunque sese offerunt, interpretatur, quod memini factitatum ab Ouidio 2. de Ponto Eleg. VIII.

Aut ego me fallo, nimiaq; cupidine ludor,
Aut spes exilij commodioris adest.
Nam minus, & minus est facies in imagine tri-
Visaq; sunt dictis annuere ora meis. (stis,
Vera, precor, fiant timidæ præsagia mentis,
Iustaque quamuis est, sit minor ira Dei.

III. Pertinax.

Tenax est spes, vixque ex animo expellitur, vbi semel insederit; talis illa fuit Ouidij 2. de Ponto Eleg. 7.

Omnia deficiunt: animus tamen omnia vincit,
Ille etiam vires corpus habere facit.
Sustineas vt onus nitendum est vertice recto;
At flecti neruos si patiare, cades.
Spes quoque posse mora mitescere Principis irã,
Viuere ne nolim, deficiamq; facit.

Tam

Tam verum est, eum qui sperat, se ad optata facilè peruenturum, credere mens est Senecæ 7. de Benef. c. 31. *Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum Penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeò ad bonas spes pertinax animus est. Terra mariq; humana opera cessarent, nisi malè cadentia iterum tentare libuisset.*

IV. Fallax.

Qui sperat facilè credit quidquid illa vates incerta pollicetur, & sæpè fallitur. In spē Imperij Diocletianus animum erexerat prædictione à Druide quodam accepta, postquam aprum occidisset, occidit plures manu sua venaturus fortunam, vt feram in syluis: præoccupatum tamen semper videns expectationis suæ votum; iam Aurelianus præcepit; iam Probus præcurrit; iam Tacitus prehēdit; iam præripuit Carus. Ego inquit, semper apros occido, sed alter semper vtitur pulpamento, tot incursus passa est certa spes, quam credimus verā, quam sępè mendacem experimur.

V. Miserorum leuamentum.

Omnem miserorum ęgritudinem, & molestiam abstergit, vnde vultu semper ad hilaritatem composito depingit illam, qui sibi blāditur ob fortunam meliorem. Huius vim aliquoties expertus extorris Ouidius malorum lenimen & solatium dicit 1. de Ponto El. 7.

Spes igitur menti pœnæ Græcine leuandæ,
Non est ex toto nulla relicta meo.
Hæc Dea cū fugerēt sceleratas Numina terras;
In Dijs inuisa sola remansit humo.
Hæc facit vt viuat fossor quoq; cōpede vinctus,
Liberaq; à ferro crura futura putet.
Hæc facit, vt videat cum nullas vndiq; terras
Naufragus in medijs brachia iactet aquis.
Sæpè aliquem solers medicorum cura reliquit,
Nec spes huic vena deficiente cadit.
Carcere dicuntur clausi sperare salutem,
Atque aliquis pendens in cruce vota facit.
Quamuis est igitur meritis indebita nostris
Magna tamen spes est in bonitate Dei.

Hanc superstitis semper in quibusuis ærumnis spei dulcedinem, propter nunquam pręclusas eius causas, declarat bonus Poeta, sed in difficultatibus melior exurgit.

Finirent multi letho mala: credula vitam,
Spes fouet, & melius cras fore semper, ait.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc captat arūdine pisces,
Cùm tenues hamos abdidit ante cibos.
Spes etiam valida solatur compede vinctum,
Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

VI. Alimentum animarum virtus amantium.

Qui sperant, spes suas alunt quibuscunque possunt modis, & ex omnibus omen futuræ felicitatis captant, sed potissimum vbi vident, eum à quo iuuari se posse credunt, prosperam habere fortunam. Ex his libertatis amans Ouidius spem non dubium concipit, fore vt aliquando reuocetur in patriam, cum suis, audito triumphorum Cæsaris nuntio, totiusq; populi festis acclamationibus. 3. de Pōt. El. 3.

Pone metus igitur mitescet Cæsaris ira.
Et veniet votis mollior aura tuis.
Neve morā timeas, tēpus, quod quærimus, instat
Cunctaq; lætitiæ plena triumphus habet;
Dum domus & nati, dum mater Liuia gaudet,
Dum gaudes patriæ magne ducisq; pater.
Dum tibi gratatur populus, totamq; per vrbem,
Omnis odoratis ignibus ara calet.
Dum præbet faciles aditus venerabile templum.
Sperandum est nostras posse valere preces.

VII. Suspensa.

Spei est pugnare non modò cum desperatione, sed etiam cum metu. Romanus Vates 2. Trist. Eleg. 1. describit Affectum hominis spem inter, & desperationem fluctuantis.

Spes mihi magna subit cū te mitissime Princeps
Spes mihi, respicio cum mea facta, cadit.
Ac veluti ventis agitantibus æquora non est
Aequalis rabies, continuusq; furor.
Sed modò subsidunt, intermissiq; senescunt,
Vimq; putes illos deposuisse suam.
Sic abeunt, redeuntq; mihi, variantq; timores,
Et spem placandi dantq; negantq; tui.

Quod vnum sæpè repetit animi dubitantis effectum ex quo nonnunquam maximus cruciatus nascitur. 1. de Ponto El. 2.

Sæpè precor mortem, mortē quoq; deprecor idē.
Ne mea sarmaticum contegat ossa solum.
Cùm subit Augusti, quæ sit clementia, credo
Mollia naufragijs littora posse dari.

Cùm

Cùm video quàm sint mea fata tenacia, frangor,
Spesq; leuis magno vita timore cadit.
Nec tamē vlterius quicquam spero ve, precor ve
Quàm malè mutato posse carere loco.

Spes omnis est plena voluptatis, & gaudij, vnde in hanc facilè propendent homines. Nam qui reputant varias rerum vicissitudines, vt multi præter spem suam ad honores amplissimos ex ipsis penè mortis faucibus euecti sūt; multi quoque, qui ante felices in miseriarum extrema deuecti; solent enim illi tum cogitare fortunæ rotam etiam sibi circumagi, solem sibi lucere, momento vno afferri, quod longa ætas denegauit. Talis fuit Ouid. totus in istis de Tristis, & de Ponto l. 2. Eleg. 1.

Tandem aliquid pulsa curarum nube serenum
Vidi, fortunæ verba, dediq; mea.
Nolit vt illa mihi contingere gaudia Cæsar,
Velle potest cuius hæc tamen vna dari,
Dij quoque, vt à cunctis hilari pietate colantur,
Tristitiam poni per sua festa iubent.
Denique quod certus furor est audere fateri
Hac ego lætitia, si vetet ipse fruar.
Iuppiter vtilibus quoties rigat imbribus agros,
Mixta tenax segeni crescere lappa solet.
Nos quoque frugiferum sentimus inutilis herba
Numen; & inuita sæpè iuuamur ope.
Tu mihi narrasti, cùm multis lucibus ante
Fuderit assiduas nubilis auster aquas.
Numine cœlesti solem fulsisse serenum,
Cùm populi vultu conueniente die.
Atque ita victorem cum magna vocis honore,
Bellica laudatis dona dedisse viris.
Totq; tulisse duces captiuos addita collis
Vincula, pone hostes quot satis esse fuit.
Cur ego posse negem minui mihi Cæsaris iram,
Cum vides mites hostibus esse Deos?

IX. *Blanda.*

Qui sperant sibi blandicias faciunt etiam in rebus, quæ non eo modo cesserunt quò voluissent: existimant enim fortunam, quæ sit variabilis, non fore in suo malo constantem. Spem suā excitat Ouidius ex clementiæ Principis recordatione, & commemoratione innocentiæ suæ, qua delicti veniam impetrare se posse confidit. 5. Trist. El. 5.

Nec fore perpetuam sperat sibi numinis iram
Conscius in culpa non scelus esse sua.
Sæpè refert, sit quanta Dei clementia, cuius
Se quoque in exemplis annumerare solet.
Nam quod opes teneat patrias, quod nomina ciuis,
Denique quod viuat munus habere Dei.
Ille Deus benè quo Romana potentia nixa est,
Sæpè suo victor lenis in hoste fuit.
Quid dubitas, & tuta times, accede, rogaq;
Cæsare nil ingens mitius orbis habet.
Viderit ipse, sacram quamuis inuisus ad aram
Confugiam, nullas summouet ara manus.

Quia tamen bonum speratum, & concupitum nondum possidetur, sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, ait Sen. ep. 23. *Licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint.* Qui cruciatus animi spem minuere potest, non tollere, quam in hominum naturam Prometheus indidit, velut constantia medicamentum, quod cum degustauerint id quod in expectatione est, eo certius putant, quod apparet.

DE DESPERATIONE.

Apud Oratores vtilis est hic motus, quoties deducere volumus aliquem ab incepto negotio periculoso; tum enim ostendendum est, quantæ quamque graues difficultates rem susceptam circumsepiant cū exigua spes felicis euentus effulgeat, quam leuia, ac propemodum nulla subsidia.

LECTIO XX.

Natura.

Desperatio quam Tull. 4. Tus. nu. 9. Ægritudinē sine vlla rerum expectatione meliorum definit, spei contraria est, vtpote boni cuiuspiam obtinendi, vel mali depellendi diffidentia.

PVNCTVM I.

Nulla subsidia.

Nascitur è contrariis capitibus. Dicendum ergo nullum esse perfugium, occlusos omnes fugiendi aditus, adipiscendi vias obseptas, nullam expediendæ salutis esse rationem. Hoc Ciceronis præceptum est dicentis

centis Murenæ desperandum, si fortè iudicũ sententijs concidat num. 88. *Si, quod Iupiter omen auertat, hunc vestris sententijs afflixeritis, quò se vertet miser? domumne? vt eã imaginem clarissimi viri parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemq; videat? an ad matrem? quæ misera modò Consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est, ne eundem paulò post spoliatum omni dignitate conspiciat? Ibit igitur in exilium miser; quo? ad Orientisve partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? at habet magnum dolorem, vnde cum honore decesseris, eodem cũ ignominia reuerti.*

Motum hunc tractauit rei militaris bene peritus, ac subtilis Camillus, ex eo deditionẽ suadẽs Romanis ad Furculas Caudinas apud Liuium l. 9. Excitauit & Alorcus ad obsessos Saguntinos perorans, deditionemq; suadens apud eundem. *Postquam nec ab Roma vlla nobis spes est, nec arma vos, aut mœnia satis defendunt, pacem adferre ad vos necessariam magis, quàm æquam.*

II. Difficultas.

Augendæ difficultates, visq; superandi minuenda, quod facit Sen. Theb. Act. 1. Vbi de pace inter filios cõponẽda desperat Oedipus.

Illis parentis vllus, aut æqui est amor,
Auidis cruoris, imperij, armorum, doli,
Diris, scelestis, breuiter vt dicam, meis?
Certant in omne facinus, & pensi nihil
Ducunt, vbi illos ira præcipites agat,
Nefasq; nullum per nefas nati putant,
Nec patris illos tangit afflicti pudor.

Iterum Andromacha vim nullam esse docet, nec spem reliquam Troiæ excitandæ in puero apud Senec. Troad. Act. 3. Sc. 3.

An has ruinas vrbis in cineres datas
Hic excitabit? hæ manus Troiam erigent?
Nullas habet spes Troia, si tales habet.

Huc reuocanda sunt, quæ de spe infringenda, vel audacia coercenda dici possunt.

III. Ardentius boni Desiderium.

Iudicium rei nunquam secuturæ, quam ardentius consectatur aliquis, gloriam scilicet famamq; nominis, aut honoris repulsam, desperationem facit. Est hoc illustre, quod de quodam ignauo scribit Cromerus l. 6. Ad quẽ Boleslaus leporis pellem, colum, & fusum ad ignauiæ exprobrationem misit; quam laudis & gloriæ amantissimus ignominiam non tulit, sed laqueo desperatione actus, miserè vitam abrupit.

IV. Calamitas & ignauia.

Inueterata sæpiusq; repetita calamitas spẽ excludit, cùm facilè credamus eundem fore exitum cæterorum negotiorum; quin & ignauia sensim pertrahit ad desperationem, quòd qui vis abiectæ mentis apprehendat supra vires suas esse, quod infra iacet. Quæ tandem est radix, & mater desperationis ait Chrysost. ad Theodorum? Ignauia. Imò quam quis non malè nominauerit indicem non solum, sed vicissim illius quoque & parentem & altricem. Vt in cadauere tabes gignit vermiculos, quæ ab ijs iterum augetur.

LECTIO XXI.

Desperationis remedia.

I. Rei facilitas.

Ad erigendum, animandumq; hominem desperatione fractum proderit adipiscendæ rei facilitatẽ aperire; nam intellectus dedoctus errorem de præclusa fruitione conceptum, desperationem excludit. Tũ Dei pronam volũtatem ad opitulandum quibuslibet proponere. Spem ipsam subsidium ad parandã salutem singulare. Si quidem (dicẽte Chrysostomo priore Parænesi ad Theodorum) ea ipsa est catena aurea, & firma qua de cęlo propensa, subducimus animas nostras; quæ breui sursum in illud summum fastigium retracta, eos qui ipsam fortiter manibus seruant, euellit, & rapit supra fluctus præsentis vitæ longè omnium perniciosissimos.

Non desperandam salutem etiam ab infenso monet plenus spei licet exul Ouidius 2. de Ponto Eleg. 3.

Sed licet arma feras, & vulnera sæua mineris,
Non tamen efficies vt timeare mihi.
Puppis Achæmenidem Graiũ Troiana recepit,
Profuit & Myso Pelias hasta Duci.
Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offensi Numinis horret opem.

Proderit eleuare culpam, vulnusque medica manu, linguaque curare molliter. Opportuna

sunt, quæ suggerit D. Chrys. altera Parænesi. Non est graue Theodore cadere luctantem, sed iacere deiectum. Non est perniciosum in prælio vulnerari, sed post vulnus acceptum desperatione curandi, medelam vlceri denegare. Nullus se demergit naue fluctibus semel mersa, ac post totum onus perditum desiit nauigare; sed rursus ad maria, nudus quoque festinat; rursus immensa peruolat freta, & iterato felicius cursu, casus prioris damna compensat. Sæpè etiam Athletas videmus, post frequentes lapsus, & deiectiones plurimas, coronatos. Militem quoque scimus, post fugas multas, virum fortem fuisse, & vicisse victores. Quod si vnusquisque eorum quos nominauimus, propter aduersa principia desperando cessisset, nunquam ad sequentium voluntatē, ac fructum bonorum peruenire potuisset.

II. Culpa diminutio.

Hanc animæ prope desperanti medicinam facit, & preces adhibet. Prosper Epigr. 89.

Vt morbo oppressis præstanda est cura medentis,
Donec in ægroto corpore vita manet.
Sic prauis multa vitiorum mole grauatis,
Sanctarum pietas est adhibenda precum.
Vt dum possibile est mutari corda malorum
Horrescat noctis denia lucis amor.

Turpiter ignaui esse per desperationem sęuire in seipsum. Hinc Aristonis ingentem animum commendat Plin. Iun. l. 1. ep. 22. Quod mortē sibi consciscere recusasset æger, si consulti medici spem valetudinis facerent. *Id ago arduum imprimis, & præcipua laude dignum puto. Nam impetu quodam, & instinctu currere ad mortē, com mune cū multis: deliberare verò, & causas eius omnes expendere; vtq; suaserit ratio, vitæ mortisq; consilium suscipere, ingentis animi est.*

Adde quod timidi est optare necē. Cur. l. 5. de gestis Alexandri. *Fortium virorū est, magis mortē contemnere, quàm odisse vitam. Sæpè tædio laboris ad vilitatem sui, cōpelluntur ignaui.*

III. In Deo fiducia.

Tunc potissimum in Deo spem esse ponendam cum nos premunt homines fortiter monet in Thyeste Seneca Act. 3. Choro.

Vos quibus rector maris, atque terræ
Ius dedit magnum necis, atque vitæ;
Ponite inflatos tumidosq; vultus
Quidquid à vobis minor expauescit,
Maior hoc vobis Dominus minatur
Omne sub regno grauiore regnum est
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens tacentem.
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsis.

LECTIO XXII.

Desperationis effecta.

MVlta desperationis effecta numerantur, & illa periculosissima, quàm rectè cum Antiocho Hom. 27. Perfectum diaboli gladium dixeris; quasi nihil calamitatis accidere possit ad eum cumulum, quo quis desperatione præceps agitur.

I. Mortis consilium.

Qui desperat mortem quærit, vt alij vitam, quam malorum, & infamiæ finem sibi proponit. Talis fuit illa flebilis vxor Her culis Ouidiana.

Sed quid ego hæc refero? scribenti nuntia venit
Fama virum tunicæ labe perire meæ.
Hei mihi, quid feci? quò me furor egit amantē?
Impia quid dubitas Deianira mori?
An tuus in media coniux lacerabitur Oeta?
Tu sceleris tanti causa, superstes eris?
Et quid adhuc habeo facti cur Herculis vxor
Credar? coniugij mors mea pignus erit.
Tu quoque cognosces in me Meleagre sororem,
Impia quid dubitas Deianira mori.

II. Timoris, ac metus contemptio.

Qui desperat omnium rerum curam, ac sollicitudinem malorumq; metum abijcit, periculo superior. Quid enim metuat in extrema fortuna? lucrari potest, perdere nihil potest. Sic Medea tam periculi nescia, quàm terroris ad quam nutrix Actu 2. Sc. 1.

M. *Fortuna fortes metuit, ignauos premit.*
N. *Tunc est probanda, si locum virtus habet.*
M. *Nunquam potest non esse virtuti locus.*
N. *Spes nulla monstrat rebus afflictis viam.*
M. *Qui nil potest sperare, desperet nihil.*
N. *Rex est timēdus.* M. *Rex meus fuerat pater.*
N. *Non metuis arma?* M. *Sint licet terra edita.*
N. *Moriere.* M. *cupio.* N. *profuge.* M. *pœnituit fugæ.*
Medea fugiā? N. *Mater es.* M. *cui sim, vides.*
N. *Profugere dubitas?* M. *fugiā, at vlciscar prius.*

III. So-

III. Solitudo.

Captat solitudinem sui furoris consciam,& quantum potest arbitros remouet,vt meditatum scelus facilius,& cum aliquo sensu delectationis perficere possit. Dido furijs acta,inque gladium incubitura seniorem Annam, & Nutricem à se dimittit. 4. Aen.

—— Partes animum versabat in omnes.
Inuisam quærens quamprimũ abrũpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi.
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

IV. Vultus mutatio.

Desperatio se prodit aspectu truci, pallida facie,pendente vultu, micantibus,& scintillãtibus oculis. Eadem Dido.

At trepida & captis immanibus effera Dido,
Sanguineam voluẽs aciem, maculisq; trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura.
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemq; recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in enses.

V. Securitas.

Ex desperatione nonnunquam securitas enascitur, metu in stuporem attonitum abeunte, rem hanc in bono lumine ponit. Pacatus in Panegyr. *Magno quidem fateor pectoribus humanis, atque adeò maximo lux amori, interitus horrori est; sed quatenus, aut ista optari po test, aut ille vitari. At si vltima supra caput steterit hora, & venerit dies nunquam reuersurus, ac se confessa mors fuerit, non timentur extrema cum certa sunt. Hinc reorum vsque ad damnationem metus, postea attonitus stupor, & ex desperatione securitas; & ad locum supplicij voluntaria properatio.*

Non aliter Seneca epist. 30. *Mors admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat.*

VI. Audacia victrix.

Qui desperat plerumque felicem rerũ exitum nanciscitur. Dum enim sui seruandi consilium abijcit,in solum intentus vltionem,tam alacri impetu fertur ad agẽdum, vt pro morte salutem inueniat,cladem q; inferat is,à quibus in desperationem coniectus est. Audacia siquidem vt monet Veget. l. 2. clausis ex desperatione crescit, & cum spei nihil est, sumit arma formido, quippe necessitas quædam virtutis est desperatio.

Propterea Senecæ sapiens consilium est, eam animi concitationem, quæ crescente supra modum odio, ac veluti lassata patientia, fit furor, non esse extorquendam ab eo, qui nihil aliud speret boni 1. de Clem. c. 12. *Temperatus timor cohibet animos; assiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Acerrima uirtus est, quam necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid, metus; multoque plus spei, quàm periculorum ostentet. Alioquin ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti.*

Eam ob rem periculosissimum semper visum est,vsq; adeò vrgere hostes, vt omni præcluso subsidio, & desperata sorte in rabiem agantur, & ad vltimam necessitatem redacti animos reuocent, & perdant eos, à quibus exitium metuebant. Est hoc illustre ad exemplum, quod de Gallis refert Panegyricus Maximiani. *Recusabat in animo illa sub Diuo Probo paucorum ex Francia captiuorum incredibilis audacia, & indigna felicitas, qui à Põte vsque correptis nauibus Græciam, Asiamque populati, nec impunè plerisque Lybiæ littoribus appulsi, ipsas postremo naualibus quondam uictorijs nobiles ceperant Syracusas, & immenso itinere peruecti, Oceanum, qua terras rupit intrauerunt. Atque ita euentu temeritatis ostenderant, nibil esse clausum piraticæ desperationi, quò nauigijs pateat accessus.*

Vt de illis dici possit, quod de Romanis Horatius 4. Carm. Ode 4.

Post hoc secundis usque laboribus,
Romana pubes creuit: & impio
Vastata Pœnorum tumultu
Fama Deos habuere rectos.
Duris ut ilex tunsa bipennibus
Nigræ feraci frondis in algido.
Per damna per cædes ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

VII. Vindictæ sumendæ cupiditas.

Optat vltionem hostiũ,quam vt consequatur, nullam sceleris atrocitatem reformidat. Vt se furẽs Medeæ incitat,& impellit, ad perficiendum fortiter si quid cęptis desit?

——— Vade perfectum est scelus,
Vindicta nondum. Perage dum faciunt manus.
Quid nunc moraris anima? quid dubitas? potens
Iam cecidit ira: pœnitet, facti pudet
Quid misera feci? misera pœniteat licet
Feci. Voluptas magna me inuitam subit,
Et ecce crescit.

Hinc percita furoris rabie Dido sortem suam inultam queritur. 4. Æn.

——— Os impressa toro moriemur inultæ;
Sed moriamur ait, sic; sic iuuat ire sub umbras.

VIII. Repetitæ vindictæ gaudium.

Lætatur, ac triumphat gaudio, si priusquā mortem adeat, se vlciscatur. Medea ingenti dolore, ac furore amens. Act. 5.

Iam iam recepi sceptra, germanum, patrem,
Spoliumque Colchi pecudis aurata tenent,
Rediere regna, rapta virginitas redit.
O placida tandem numina! ô festum diem!
O nuptialem!

IX. Frontis simulatio.

Qui desperat sereno vultu, ac fronte hilari spem simulat, & animum fucata cuiusdā virtutis specie. Talis ille Virg.

Spem vultu simulat, premit altū corde dolorem.

Paria sunt illa Medeæ ad Iasonem vlcisci se volentis atrociter. Act. 3. Sc. 2.

——— Sit gnatos amat.
Benè est, tenetur: vulneri patuit locus.
Suprema certè liceat abeuntem loqui
Mandata, liceat vltimum amplexum dare.
Gratum est; & illud voce iam extrema peto,
Ne si qua noster dubius effudit dolor,
Maneant in animo verba; sed melior tibi
Memoria nostri subeat: Hac ira data
Obliterentur.

X. Publica vltio.

Gaudet facinorum suorum spectatorem eum habere, quem desperationis auctorem putat: Eadem Med. Act. 5.

——— Deerat hoc vnum mihi
Spectator ipse: nil adhuc factum reor
Quidquid sine isto fecimus sceleris perit.

Nō melioris animi fuit Elisa. 4. Æn. habens in votis, vt sua mors triste foret omen Æneæ quem desperati morbi causam, & auctorem agnoscebat, videretque oberrantem ante se Didonis vmbram.

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omnia mortis.

XI. Inexplebilis crudelitas.

Nihil omittit eorum, quæ nouit ea acerba fore, cui molestiam facere se posse credit; dicenti enim Iasoni ad Medeam, & misericordiam illi furiæ mouere volenti, vt vno liberorum interfecto alijs ignoscat.

——— Vnus est pœnæ satis

Illa contrà tota furens:

Si posset vna cæde satiari manus
Nullam petisset. Vt duos perimam, tamen
Nimium est dolori numerus angustus meo.
In matre si quod pignus etiamnum latet,
Scrutabor ense viscera, & ferro extraham.

Tum mœrore multo afflictus Iason ad illam aspidem;

Iam perage cœptum facinus, haud vltra precor,
Moramq; saltem supplicijs dona meis.

Illa vehementius incensa, largiar tibi morā lugendis, lauandis, sepeliēdisq; liberis, aspectū quoque vindicis tuæ non subtraham oculis.

Perfruere lento scelere, ne propera dolor
Meus dies est. Tempore accepto vtimur.

Ias. *Infesta memet perime.* Med. *Misereri iubes.*
Benè est peractum est, plura non habuit dolor
Quæ tibi litarem. Lumina huc tumida alleua
Ingrate Iason. Coniugem agnoscis tuam?

XII. Exprobratio.

Verbis efferatur, & furijs acta pergit Medea insultare vehementius afflicto Iasoni. Act. 5. Sc. vlt.

——— Congere extremum tuis
Natis Iason funus, ac tumulum strue.
Coniux socerq; iusta iam functis habent,
A me sepulti: natus hic fatum tulit:
Hic, te vidente, dabitur exitio pari.

Et deinceps multò insolentius.

Hac qua recusas, qua doles ferrum exigam.
I nunc superbe, Virginum thalamos pete,
Relinque matres.

Sic vellet omnia secū in ruinā trahere, si posset.

XIII. Fidelis & amantis consilij fuga.

Admonitionibus irritatur potius, quam compescitur; consilia reijcit, irascitur in eos, qui sibi ferrum eripiūt, aut instrumenta mortis. Illustrem huius characteris ideam habet Seneca in Thebaide toto Actu 1. Sic enim Oedipus ad Antigonem filiam.

— *Vnica Oedipodæ est salus*
Non esse saluum: mitte genitoris manum
Animosa Virgo. Funus extendis meum
Longaſq; viui ducis exſequias patris,
Aliquando terra corpus inuiſum tege
Peccas honeſta mente: pietatem vocas
Patrem inſepultum trahere. Qui cogit mori
Nolentem, in æquo eſt, quique properantem impedit
Occidere eſt, vetare cupientem mori.
Deſiſte cæpto Virgo, ius vitæ, ac necis
Meæ penes me eſt. Regna deſerui libens,
Regnum mei retineo. Si fida es comes
Enſem parenti trade. Sed notum nece
Enſem paterna. Tartaro condi iuuat.
Quid perdis vltra verba? quid pectus ferum
Mollire tentas precibus? hoc animo ſedet
Effundere hanc cum morte luctantem diu
Animã, & tenebras petere, nã ſceleri hæc meo
Parum alta nox eſt.

Sic furens Hercules iraſcitur in eos, qui ſibi ferrum, qui arma, qui vitæ finiendæ cauſam, & inſtrumentum adimunt.

Non ſic furori ceſſit extinctus pudor
Populos vt omnes impio aſpectu fugem.
Arma, arma Theſeu, flagito properè mihi
Subtracta reddi, ſana ſi mens eſt mihi
Referte manibus tela: ſi remanet furor
Pater recede mortis inueniam viam.

XIV. Indiligentia.

Qui deſperat omnia negligit, ac peſſum ire ſinit. Hectoris hæc ſunt de patriæ ſalute deſperantis, 2. Aeneidos.

Sat patriæ Priamoq; datũ: ſi Pergama dextra
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.

Imò vix alios quidquam boni de ſe cogitare permittit. D. Bern. de Aſcenſ. *Sanè inuenire eſt homines puſillanimes, & remiſſos, deficientes ſub onere, virga, & calcaribus indigentes, quorum remiſſa lætitia, puſillanimis triſtitia eſt: quorum breuis, & rara compunctio, tepida conuerſatio; quorum obedientia ſine deuotione, ſermo ſine circumſpectione, Oratio ſine cordis intentione: quos denique, ut uidemus, uix gehennæ metus inhibet, vix pudor cohibet, vix frænat ratio, vix diſciplina coercet.*

XV. Timoris expers.

Deniq; præceps agitur, & pericula, clades, Fortunæ ſæuiẽtis impetus, nõ reformidat imò prouocat intrepidus Hercules fur. Act. 5.

Nunc parte ab omni genitor iratus tona
Oblite noſtri, vindica ſera manu
Saltem nepotes: ſtelliger mundus ſonet
Flammaſq; & hic & ille iaculetur polus.

Sæpè moriendi cauſas amplificat, neceſſe, quod ſe diutius in viuis retinere poſſit. Idem.

Cur animam in iſta luce detineam amplius
Morerq; nihil eſt. Cuncta iam amiſi bona;
Mentem, arma, famam, coniugem, natos, manus,
Etiam furorem. Nemo polluto queat
Animo mederi: morte ſanandum eſt ſcelus.

Eam ob rem furias ſtygemq; vocat in vota, & diras omnes in caput.

— *Dira furiarum loca*
Et inferorum carcer, & ſonti plaga
Decreta turbæ, & ſi quod exilium latet
Vlterius Erebo, Cerbero ignotum & mihi,
Huc me abde tellus. Tartari ad finem vltimum
Manſurus ibo.

DE METV.

CVm perfecti ſit Oratoris, non in Exordijs modò cãdidum illum ingenuumq; timorem, vt modeſtè verecundiç certũ indicem præ ſe ferre; ſed Auditores etiã ipſos in grauiorem metũ adducere, vti cauſa reſq; poſtulabit; Videndum erit diligenter, quando neceſſarium & vtile fuerit huiuſmodi timorẽ excitare, taleſq; rationes exquirere, quibus apertè probet illos aliquando ruinam paſſuros eſſe, niſi prouideant. Quod ſæpè vſuuenit in genere deliberatiuo, cùm ſuadendum aliquid, aut diſuadendum eſt: cùm aliquorum comprimenda temeritas, aliorum coercenda eſt audacia maior, & confidentia.

Eſt autem hic motus à natura hominibus inditus in eum finẽ, vt mala illa fugere, prius atque declinare diſcamus, quam euenerint. Atque haud ſcio, an propterea Spartani magna ſapientia viri propè ſuum Tribunal, metus, vt Reipub. ſummè neceſſarij, conſtituendum curauerint, rati nulla re magis, quàm metu corrigi poſſe Rempub. eamque ob cauſam Plato diuinus in ſuis de Repub. metum, ac pudorem honeſtatis cuſtodes optimos, firmaque neceſſitatis, & amicitiæ vincula nominarit, quem ſapientes olim virtutis elementum dixerant.

Porrò Metus eſt ægritudo, & perturbatio grauior ex impendentis mali opinione, quod

aut interitum nobis, aut dolorē afferre possit; vnde facilè quiuis intelligit non quoduis malum adducere timorem, sed graue, sed imminens, sed quod perdendi vim magnā habeat.

LECTIO XXIII.

Quænam sint industriæ concitandi Metus.

PRima concitandi timoris industria est nosse quid sit illud, quo quis ducitur; Hoc enim potissimum vrgendus est, cùm sit in illo vis acrior, ac sensus mollior. Laudis & gloriæ cupidus est aliquis; illi proponenda erit honoris iactura; deliciarum amatori; vitæ suauioris priuatio; auaro, diuitiarum amissio: nullus enim non timet ijs priuari quibus delectatur.

Ad hunc igitur affectum excitandum, percellendosq; grauiore metu iudicum animos, amplificanda sunt damna, quæ ceruicibus suis, totiq; Reip. impendent, & bona quorum grauis iactura timetur, efficaci Oratione proponenda. Cic. pro Amerino terret iudices periculorum denunciatione, nisi feueritatis in aduersarios exemplum statuatur, n.153. *Quod si id vos suscipitis, & eadem in re vestram operam profitemini: si idcirco sedetis, vt ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt, cauete per Deos Immortales, ne noua & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur.*

Et num. 12. *Petimus à vobis vt quàm acerrimè maleficia vindicetis; vt quàm fortissimè hominibus audacissimis resistatis, vt hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendetis, eò prorumpere hominum cupiditatem & scelus, & audaciam, vt non modò clam, verum etiam hic in foro, ante Tribunal tuum Fanni, ante pedes vestros Iud. inter ipsa subsellia cædes futuræ sint.*

PVNCTVM I.

Periculi vicinitas & magnitudo.

MAla vicina esse debent, alioquin nō excitatur timor; moriendum cum omnes sciant, quem porrò commouet mors, nisi forte senicules? quare ad incutiendum terrorem mali propinquitas, & omnia rei mox futuræ signa proponenda. Cic. metum facit ob periculū imminens si legati mittantur ad Antonium. 12. Phil. n.7. *Quod si erratū est spe falsa, atque fallaci, redeamus in uiam, optimus est portus pænitenti, mutatio consilij. Quid enim per Deos Immort. post Reip. prodesse nostra legatio? prodesse dico, quid si etiam obfutura est? quid si etiam nocuit? an vos acerrimam illā, & fortissimam Pop. Ro. libertatis recuperandæ cupiditatē nō imminutam, ac debilitatam putatis legatione pacis audita? Quid municipia censetis? quid Colonias? quid cūctam Italiam futurā eodē studio, quo contra commune incendium exarserat? an nō putamus fore vt eos pæniteat professos esse, et præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos, & animis, & corporibus in salutem Reip. contulerunt.*

Quò viciniora sunt pericula, eò maiorem terrorem incutiunt. Pro Mil.77. in Pis.94. pro Mur. pericula ponit ob oculos metuenda, nu. 85. *Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris in eum annum, qui consequitur, redundarint? Illa pestis immanis, importuna Catilinæ prorumpet, qua poterit. Et iam Populo Romano minatur, in agros suburbanos repentè aduolabat, versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus in agris vastitas, omni autem in sede, ac loco ferrū, flammamq; metuemus.*

Ex vicino malo Timorem auget Ouidius 3. de Ponto Eleg. 2.

Cùm feriant vnum, non unum fulmina terrent,
Iunctaq; percusso turba pauere solet.
Cumq; dedit paries ventura signa ruinæ
Sollicito vacuus fit locus ille metu.
Quis non è timidis ægri contagia vitat,
Vicina metuens ne trahat inde malum?
Me quoque amicorum nimio terrore metuq;
Non odio quidam destituere mei.
Non illis pietas, non officiosa voluntas
Defuit, aduersos extimuere Deos.
Vtq; magis cauti possunt timidiq; vocari,
Sic appellari non metuere mali.

II. Rerum nobis carissimarum iactura.

Metuuntur mala præcipuè, quæ cadunt sub sensus (non perinde animi mala, quamuis sint longè grauissima) & molestiam afferunt, quæ vno veluti fasce complectitur. Cic.4. in Catil. num.

num. 11. Video mihi hanc vrbem videre lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium subito vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam: miseros atq; sepultos ciuium aceruos: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, populiq; Rom. de vestris coniugibus, ac liberis, de fanis ac templis, de totius vrbis tectis, ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deq; vniuersa Rep. decernite diligenter, vt instituistis ac fortiter.

In turbulentos, ac seditiosos ciues, incusso metu grauiore, Tribunos pleb. commouet 1. Agraria n. 26. *Quamobrem per Deos Immort. colligite vos, deserite eos, à quibus nisi prospicitis, breui tempore deseremini. Multa sunt occulta Reip. vulnera, multa nefariorum ciuium perniciosa consilia. Nullum externum periculum est; non Rex, non gens vlla, non natio pertimescenda est, inclusum malum intestinum, atq; domesticum est: huic pro se quisque nostrum mederi, atq; hoc omnes sanare velle debemus.* Phil. 6. n. 19. 7. n. 26. 5. in Verr. n. 20. 2. 19.

III. Portenta & Prodigia.

Impendentium malorum signa, atque portenta cuiuscumque generis sint, terrorem inijciunt; sic Cometarum exortus viros Principes exterrent; Nautas Helenæ sydus; agricolas tonitrua, & nubes obstrepentes. Tunc enim periculum in propinquo esse videtur cùm ea signa exitium comminantur. Cicer. de haruſp. resp. Oratione metum facit P. C. cùm de sonitu audito, terræque motu agitur, n. 62. *Quod si cætera magis peruulgata nos sæpè, & leuiora mouerunt; vox ipsa Deorum Immortal. non mentes omnium permouebit? Nolite enim id putare accidere posse quod in fabulis sæpè videtis fieri, vt Deus aliquis elapsus de Cœlo, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini etiam illud quod nondum est relatum, quod eodem ferè tempore factus in agro Piceno potentiæ nuntiatur terræ-motus horribilis cum quibusdam multis, metuendisq; rebus, hæc eadem profectò quæ futura prospicimus impendentia pertimescitis. Etenim hæc Deorum Immort. vox, hæc penè Oratio iudicanda est, cùm ipse mundus, cùm agri terræ-motu quodam nouo contremiscunt; & inusitato aliquid sono incredibiliq; prædicunt.*

Ab hoc affectu Nutrix melior doloris & iracundiæ facibus æstuantem Deianiram placare nititur in Herc. oct. act. 2.

—— Saxa iamdudum ac faces
In te ferantur, vindicem tellus suum
Defendet omnis. Vna quot pœnas dabis?
Effugere terras crede & humanum genus
Te posse fulmen genitor Alcidæ gerit.
Iam iam minaces ire per Cœlum faces
Specta, & tonantem fulmine excusso diem.
Mortē quoq; ipsam, quā putas tutam, time.

Vt summum Numen loquutione non indigeat ad terrendos homines, tamen tot eius sunt linguæ, quot res creatæ. Si quidem: *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum:* & Magorum Dux stella lingua dicitur à SS. Patribus, & à Sybilla ἀστρατος ἀστήρ, quin & ipsum Cœlum ab Ambrosio cæterisq; liber vocatur, in quo quidem mortales, quæ sui sunt muneris & legere possint & discere, fortè non infelix æternum futurus Iulianus si hos vitæ characteres oculo fidei legisset. Nam quo tempore crudelis & impius Imperator Christianis minatus, bellum Persis inferebat, intempesta nocte, quasi diuina manu schema fuit exhibitum ex stellarum congerie, tàm artificiosè conflatum, vt hæc verba delinearet, σήμερον ἐν περσίδι Ἰουλιανὸς ἀναιρεῖται Hodie Iulianus in Perside occiditur. Notato igitur ait Zonaras in Iuliano, tempore postea cognitum est eodem die Apostatam interfectum fuisse. In Germania redditæ salutis anno 1549. de nocte Luna quidem lucente παρασέληναι duo visi sunt. Præter illam speciem, quæ Halos vulgò Physicis dicitur: hos iuxta leo: necnon fodiens pectus Aquila: succedebat vrbium conflagrātium species, Camelorum formæ: præterea CHRISTI de Cruce pendentis effigies cum latronibus in patibulo fixis, quibus additus vir truculentus flexo genu puellæ veniam deprecanti stricto mucrone necem minitans. Quæ quidem in cœlo visa esse tàm certum est, vt tota Germania euulgata sint ad pietatis & pęnitentiæ officia sese prouocantibus mutuis colloquijs & metu ijs, qui hæc aut viderāt ipsi, aut ab alijs acceperant. Nec enim ad horum prodigiorum interpretationem opus est aliquis ὀνειροκρίτου. Nemo quippe non intelligit quid hæc sibi velint, nempe,

Sic solet inuisis dum immensum territat orbem
Ostentis, iustas dum Numinis asperat iras,
Compellare solo imbelles natura colonos
Atque tenebroso velare ænigmate Numen.
Dum ruit infestum, dum strictis imminet armis
Maiestasq; polo tonat, & mortalibus ægris
Vndiq; stellantes per nubila discutit ignes.

IV. Nocendi potestas.

Timentur quibus est nocendi potestas: homines enim plerumque nacti facultatem nocendi, nocent. Quamobrem iudices metuuntur à clientibus, nobiles ab ignobilibus, diuites mendicis. *Cogitant*, inquit Cic. pro Quint. *homines non quid ijs debeant, quibus obnoxij sunt, sed quid possint*. Vnde Iuuenalis de militum Commodis. Sat.

Commoda tractamus primum communia, quorũ
Non mirum illud erit ne te pulsare togatus
Studeat, imò et si pulsetur, dissimulet, nec
Audeat excussos Prætori ostendere dentes.

Eorum inquam, pertimescendæ sunt inimicitiæ, augendaque potentia, qui facilè nobis exitium afferre possunt, pecuniosorum potẽtum, eloquentium, robustorum, gratiosorum. Amicè Tull. Qu. Thermum proprætorem admonet, vt trium fratrum nobilissimorum inimicitias euitet. *Nocere tibi*, inquit, *iratum neminem posse perspicio; sed tamen tres fratres summo loco natos, non indisertos te nolo habere, iratos præsertim iure.*

Quanto magis indignatio diuina metuenda, quæ potest animam, & corpus mittere in gehennam? horrendum est incidere in manus Dei viuentis, monet D. Paulus. Benè pro more suo Virg. 6. à periculi similitudine, parique pœna monet.

——— Sedet æternumq; sedebit
Infelix Theseus, Phlegyasq; miserrimus omnes
Admonet; & magna testatur voce per vmbrã.
Discite iustitiam moniti, & non temnere Diuos.

V. Virtus ac probitas affecta contumelijs.

Non tantum potestatem nacta prauitas, sed etiã virtus ludibrio habita, timorem facit; vt enim viri probi alijs minimè nocere susti nent; sic aliorũ perferre iniurias indignantur. Tull. in Verr. 1. Cõsulibus metũ inijcit ex hoc loco. nu. 43. *Moneo tempus hoc uobis diuinitus datum esse, ut odio, inuidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudicij seueritas, nulla religio, nulla deniqs iam existimantur esse iudicia. Itaque à Populo Romano, contemnimur, despicimur, graui diuturnaq; iam flagramus infamia.*

De Pompeio læso sic ad Atticum Cic. *Timeo ne tam vehemens vir, tamque acer in ferro, & tam insuetus contumeliæ, omni animi impetu dolori, & iracundiæ pareat.*

Metum offensionis honorum Iudicibus facit, si reus damnetur Flaccus, num. 104. *Quotus enim quisque est, qui hãc in Rempub. sectam sequatur? qui nobis, qui uestri similibus, placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusq; hominis, atque ordinis auctoritatem magni putet? Illam uiam sibi uident expeditiorem ad honores, & ad omnia quæ concupiuerunt. Si Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in Rempub. studium calamitati fuerit; quem post hac tã amentem fore putatis, qui non illam viam uitæ, quam ante præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur?*

Canuleius Trib. pleb. Senatorum pectoribus terrorem incutit, atque ostendit futurum vt iniuria lacessiti, contemptique ciues Rom. post hac pugnam detrectent. *Si hæc impediet aliquis ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. Nemo nomen est daturus, nemo capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in Rep. honor, nec in priuata connubij societas est.* Liuius 13.

VI. Armata improbitas, ac praeceps furor viribus elatus.

Metuendi sunt, qui præter potestatem, voluntatem etiã habent nocendi. Tales sunt inimici, quia stimulante odio, nocere volunt, & nocendi quærunt occasionem. 1. in Catil. Cic. periculum indicat, quod à coniuratis in vrbe manentibus sit timendũ, n. 31. *Quòd si ex tãto latrocinio iste unus tolletur, uidebimini fortasse ad breue quoddam tempus cura & metu esse releuati; periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in uenis, atque uisceribus Reip. Vt sæpè homines ægri, morbo graui, cùm æstu febriq; iactantur, si aquam gelidam biberint, primo releuari videntur, deinde multo grauius vehemẽtiusq; affictantur; sic morbus hic, qui est in Rep. releuatus istius pœna vehementius viuis reliquis ingrauescet.*

Im-

Improbitate ac Potentia Antonij probata, cui nocendi voluntas, nec vires desunt, terret Patres Conscriptos, Act. 3. nu. 34. *Nihil est quod moneam; nemo est tàm stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modò crudelem superbamq; dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam esse ferendam. Nostis insolentiam Antonij, nostis amicos, nostis totam domum.*

Efficacius act. 4. n. 13. *Non est, non est vobis Quir. cum eo hoste certamen, quo cum aliqua pacis conditio esse possit. Neque enim ille seruitutem vestram, vt antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei videtur ludus esse iucundior, quàm cruor, quàm cædes, quàm ante oculos trucidatio ciuium. Est igitur Pop. Rom. victori omnium gentium, omne certamen, cum excursore, cum latrone, cum Spartaco.*

Quod etiam animaduertit magnus in historia Liu. l. 23. vbi Varro Consul post Cannensem cladem auxilia Campanorum impetraturus hostium, præsertim Hannibalis conditione notata, metum ac formidinem excitat. *Non cum Sannite, aut Etrusco res est; vt cùm à nobis oblatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis ne Africæ quidem indigena, ab vltimis terrarum oris freto Oceani, Herculisq; columnis expertem omnis iuris, & conditionis, et linguæ propè humanæ militem trahit. Hunc natura immitem, moribusq; ferum insuper, Dux ipse efferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. Hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atque habere Dominos, & ex Africa, & à Carthagine, & Maurorum pati prouinciam esse, cui non genito modo in Italia detestabile sit.*

Sic irata Medea timetur, quæ sibi factam iniuriam vlcisci concupiscit. Quàm ardens vltionis in illa cupiditas apud Sen. Act. 1.

Per viscera ipsa quære supplicio viam
Si viuis animæ, si quid antiqui tibi
Remanet vigoris; pelle fœmineos metus
Et in hospitalem Caucasum mente indue.

Vt odij flammas eadem concipit, & timorem inijcit apud Ouid. in epistolis.

In faciem moresq; meos noua crimina fingis;
Rideat, & vitijs læta sit illa meis.
Rideat: & Tyrio iaceat sublimis in ostro,
Flebit, & ardores vincet adusta meos.
Dùm ferrũ, flãmaq; aderũt, succusq; veneni,
Hostis Medeæ nullus multus erit.

VII. *Accepta iniuria.*

Timetur vel qui accepit iniuriam, vel accepisse se putat: vltionis quippe sic est auidus, vt gratiam referendi tempus diligenter obseruet, nec patiatur securum viuere eum, qui fecerit iniuriam. Hinc Cic. pro Mil. probat Clodium illi fecisse insidias, quòd ab eo læsus, & accusatus fuisset. num. 36. *At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico maiora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem, ac materiam suæ gloriæ, præter hoc ciuile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat vt odisset primum defensorem salutis meæ; deindè vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius.*

Indè causas adfert cur debuerit Milo insidias sibi à Clodio paratas, præuidere nu. 57. *Semper ille & quantum interesset P. Clodij se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmijs propositam, & penè addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio, & sine custodia prouehebat.*

VIII. *Illata iniuria.*

Metuendi sunt qui iniuriam intulerunt, ne iterum noceant; timent enim ne vlciscamur nos, vicesque nostras. Chrysogonus Roscium cuius patrem occiderat, & in eius bona fortunasque nullo iure inuaserat, non desistebat insectari, vt eo sublato securus esse posset, sic enim Cic. num. 6. *Is à vobis Iud. postulat, vt quoniam in alienam pecuniam, tàm plenam atque præclaram nullo iure inuaserit, quoniamque ei pecuniæ Roscij obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem, metumque tollatis. Sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tàm amplum, & copiosum posse obtinere, damnato, & eiecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere, atque consumere.*

Item

Item nu.32. ita loquentem Roscium facit. *Etenim quis tàm dissoluto animo est, qui hæc cùm videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, cùm proscriptus non esset, iugulastis occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis, patrimonium meum possidetis, quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro, atque telis venistis, vt hic aut iuguletis, aut condemnetis innocentem Roscium.*

IX. *Aemulatio, & honoris contentio.*

Timentur qui de honore certant; ad victoriam enim quæritur fraus. Hinc illa fluxere Lucani l.1.

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longè fatorũ exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Quamdiu durat honoris contentio, non possunt non hostiles animos inuicem retinere; quam rem Cic.1. de Offic.n.26. sic exprimit. *Maximè autem adducuntur pleriq; vt eos iustitiæ capiat obliuio, cùm in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennium, nulla sancta societas; nec fides enim regni est: id latius patet. Nam quidquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumq; tanta contentio, vt difficillimum sit sanctam seruare societatem. Declarauit id modò tempestas Cæsaris, qui omnia iura diuina, atq; humana peruertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat principatum.*

X. *Conscius & particeps sceleris.*

Metuendi sunt quos scelerum nostrorum conscios scimus, quia in eorum potestate sumus, ac veremur, ne arcana detegant: qui metus ex eo existit, quòd, quibus res nostras credimus, & in quorum fide sumus, sæpè aut sint improbi, volunt fidem datam fallere, aut cupiditate ardent, & pecunia vel mercede produnt, quod tacitum oportebat, aut tormentis adiguntur, & tum eos necessitas cogit; hic porrò metus quamplurimos cogit amorem simulare, beneuolentia complecti, inque sinu gestare flagitiorum conscios, quia prodi timent; in huiusmodi ludit mordaciter Iuuen. Saty.3.

Quis nunc diligitur nisi conscius? & cui feruens
Aestuat occultis animus semperq; tacendis?
Nil tibi se debere putat, nil conferet vnquam
Participem qui te secreti fecit honesti.
Carus erit Verri, qui Verrē tempore quo vult
Accusare potest.

XI. *Tranquilla dissimulatio.*

Non timetur is qui pronus est ad iracundiam, & liberè loquitur; nam facilè cauemus ab eo, qui cùm iræ sit acutæ mentem aperuit.

Professa perdunt odia vindictæ locum.

Maximè tunc metuendum, quando nobis res est, cum sedato homine, lento, dissimulatore, versuto. Nam incerta sunt tum omnia, & nescitur quod periculi genus, & quàm propè sit, hæc omnia vox Cæsaris confirmat, de Dolabella & Antonio, dicentis, se pingues & politulos coniuratores illos non admodum pertimescere, sed illos macilentos, ac multum aliaque cogitantes; intelligebat videlicet Cassium & Brutum, à quibus est interfectus.

XII. *Improbitas.*

Metuendi sunt qui adigente scelerum conscientia, non tantum facibus Nemesim armatam, sed & eius vmbram pertimescunt; eos enim facilè trucidant, à quibus sibi metuunt. Quis illi Dionysio vitam, & salutem committat, qui se vix sibi credebat? Fortunatius Sylo fuisset semel perire, quàm semper. Qualis illa felicitas; qualis maiestas, cui non licuit quod seruo? totam timor corrupit fortunam, & quod mireris naturam. Filias & vxores si non odio, in suspicione habuit, quibus dedit vitam, non confidit genas, sed metuens cultros tonsorios filias tondere docuit, quibus iam adultis salutem non credens, ab ijsdem ferrum remouit, & candentibus iuglandium putaminibus, barbam sibi, & capillum adussit. Tanti illi stetit hæc necessitas cultus! Timor illum priuauit, quo pecora non carent; nec vocem illi timor liberam reliquit, ex edita turre concionem habebat, non se credens suggestis. Quid? nec suo pectori. Necesse est multos timeat, quem multi timent. Quid non metuat rea conscientia?

Quo cruciatu timoris angi solitus est Artemon ille sceleratus? qui diu sese domi continuit, egredi volenti, duobus famulis scuta capiti

piti opponentibus; sin domo prodiit, lectica tantum in testudinem fortiter inflexa vectus est. Quæ maior miseria, quam cui cœlum suspectum est? ec quod maius periculum, isto timore periculi?

Quàm impotenter timidus? quàm malè sibi conscius generis humani portentū Thyrsus apud Elian. Hist. lib. 14. Qui per metum suis ciuibus primùm omni colloquio interdixit; tùm etiam oculorum, manuumque nutibus, quibus, adempto linguæ vsu, loquebantur, animique sui sensa tacitus exprimebant, ac demum lacrymas ipsas miserorum solatium, prohibuit.

Quàm graui metu perculsus Pysander impius, qui ne infelici animæ suæ quandoq; occurreret, à quo viuens erat destitutus, reformidabat? Si qui tamen eo statu esse videbuntur, vt vel auctoritate freti, vel opibus, aut alio quouis præsidio subnixi, extra fortunæ dominantis aleam, & metum esse dicantur, ex illa constantiæ arce deijciendi sunt, temultum amplificata, propositisque aliorum exemplis, qui pari, vel etiam altiori de gradu præcipites acti sunt. Venit in mentem P. Crassi, qui cùm, sedente ad iudicium Cicerone, postulatus esset, amicorum potentia, viribusque confisus, prodijt quidem ipse sordidatus ad iudicium, breui tamen excessit, vestem mutaturus: cùm verò domo regrediens audisset se omnium Iudicum calculis esse damnatum, pedem referens, in cubile corpus, & vitam abiecit.

XIII. *Experientia.*

Mali præteriti quod quis subierit expertus recordatio, & dux consequentis metum facit ex Ouidio 1. de Ponto Ele. 2.

Tuta petant alij fortuna miserrima tuta est
Nam timor euentus deterioris abest.
Qui rapitur fatis quid præterfata requirat?
Porrigit ad spinas, duraque saxa manus.
Accipitrem metuens pennis trepidātibus ales
Audet in humanos fessa venire sinus.
Nec se vicino dubitat committere tecto
Qua fugit infestos territa cerua canes.

Clarius non posse non timere illum docet, qui sepè malum expertus fuit, quod capiti suo impendere videt. l. Trist. Eleg. 1.

Esse quidem memini mitissima sedibus illis
Numina, sed timeo qui nocuere Deos.
Terretur minimo pennæ stridore columba
Vnguibus Accipiter saucia facta tuis.
Nec procul à stabulis audet discedere, si qua
Excussa est auidi dentibus agna lupi.
Vitaret cælum Phaeton si viueret, & quos
Optarat stultè, tangere nollet equos
Me quoq; quæ sensi fateor Iouis arma timere,
Mereor infesto cum tonat igne peti.
Quicumq; Argolica de classe Capharea fugit,
Semper ab Euboicis vela retorquet aquis.
Et mea Cymba semel vasta percussa procella
Illum quo læsa est horret adire locum.

XIV. *Anticipata miseria.*

Præcox & anticipata miseria timorem facit, & torquet aliquando grauius, quàm mali præsentia, iuxta Senecæ mentem ep. 98. *Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui sollicitus est, vt ea, quibus delectatur, ad extremum vsque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expectatione futura, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo autem dolor amissæ rei, & timor amittendæ. Adeò verum est quod olim magni nominis sapientem dicere solitum accepimus. Metus difficilis res est, vt multi iam opus præoccuparint: hi quidem in naui tempestate pressi, non exspectauerunt nauis submersionem; sed semet prius interfecerunt: hi autem ab hostibus comprehensi, licet manifestè scirent, se nihil grauius passuros.*

Denique valde metuendum est, quando res est eiusmodi, vt si quid peccatum sit nullus videatur emendandi locus; vel quia auxilia sunt, in aduersariorum potestate, vel quia nulla sunt, aut nimis ardua.

XV. *Timoris motus.*

Ergo scelerate Deum non vereris piè indulgentem, perhorresce tandem iustè vindicantem. Scio quidem diuinæ pietatis manus ad probos munerandos semper explicatas: Sed nec ignoro se veritatis item brachium ad pœnas de nefarijs repetendas exporrectum. Quibus supplicijs? grassante per corruptum aerem pestifera lue; vrgente per paupertatem, vt carnificinam, fame, bellona cum horrore stygio per orbem volitante, fortunarum omnium ad desperationem naufragio, morbis insanabilibus cateruatim in humanum corpus irrumpentibus. Horum tu malorum obie-

obiecta facie non exalbescis? Quid si videas postmodum demolitas ædes, raptas per vim coniuges, extinctos cruenta cæde liberos, euersa Imperia, bonorum strages, calamitatum aceruos: illane nihil putas ad te pertinere? Iam si te vindicis & irati Numinis manus appetant, quò te miser proripies? in subterraneos specus, vt ad nutum ardentis illius oculi terra dehiscens viuum sorbeat: digito suo tangit illam vltor Deus, & statim tumefactis visceribus flatum emittit, & ingenti fragore integras euertit vrbes, muris firmas, Palatiis nobiles, rerum omnium pompa superbas; time. Lucorum penetralia quæres ad securitatem; vt ad eius arbitrium ex illis erumpentia ferarum furiarumque monstra te miserandum in modum exenterent? in maritimos sinus descẽdes; vt ad eius vocem & imperium, portentosa Pistrix prægrandi te faucium barathro deglutiat.

Terra marique exclusus quò te facinorose recipies, vt dexteram vltoris Dei telo grauem, iamque ad feriendum paratam effugias? hoc certè reliquum est, vt horrenda tartarorum voragine tumuleris. Videsne circumcursantes per æthera nubes metuendas? cernis cõduplicata fulgetra? audis tonitruum cœli minantis linguam? nec horror ille te conturbat; nec ruentes procellas contremiscis? quas in caput inimicum effundat. Quid si ruptis violenter nubibus atque ignito ardore vibrantibus erumpat fulmen, ac miserabili clade te victimam inferorum prorerat? Cogita sceleratos Principes auro & gemmis coronatos, purpura insignes, gloriæ suæ maiestate conspicuos, dominatu potentiaque feroces ad occursum fulminantis iræ Dei, metu fractos fugisse, periisse. Nulla laurus illius fulmen arcet ac defendit. Anastasium recordare librato ac destinato fulminis ictu prostratum, Maximum vermibus corrosum, Valentem igne absumptum, Antiochum rabiosa prurigine conuulsum, Nabuchodonosorem brutorum gregibus prostitutum, Balthasarem inter lances exanimatum, Iulianum cœlesti lancea terebratum. Tune Principibus illis Augustior, qui diuini Numinis iras à ceruicibus tuis amoliri possis? Tibi Deus erit quàm illis placabilior? in illorum scelerata capita iræ diluuium effuderit, bonitatis in te sicarium ad ferrum, petulantem ad voluptates, cupidum ad auaritiam, vanum ad honores, ad omne scelus factum & exercitatum. *Deum excipe pluentem, & time tonantem. Vis porrò non timere peccatorum punitorem? ama virtutum donatorem.* Augustinus.

LECTIO XXIV.

Sedatur Timor.

NVlla re potius sedatur timor, quàm iis quæ d confidentia subiiciuntur: is enim est motus, qui aperta vi timorem impugnat, hominemque facit confidentiorem.

Multa metus remedia præscribit suo Lucilio morum magister egregius Seneca. Præsens est illud quod suggerit ep. 110. Scilicet corrigendum esse iudicium præposterum de malis, quæ tãtùm opinione nostra mala sunt.

I. Non admittendus timor qui nos ante miseriam miseros facit.

Prope est rerum omnium terminus, & illud vnde felix eijcitur, & illud vnde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe, ac metu facimus. Sed si sapis omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? non est quod quicquam timendum putes. Varia sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam, ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa, & inanis habet adhuc finem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere; iam apparebit, quàm incerta, quàm tuta timeantur.

Multis deplorat acerbitatem timoris animum excedentis, docetque Lucilium infelicis esse semper timere, dementis verò malum suum anteuertere; nam bis patitur mala, quæ non sunt, & quæ timentur, proinde metum esse virtute coercendum. *Plura sunt, quæ nos terrent, quàm quæ premunt, & sæpius opinione, quàm re laboramus; Illud tibi præcipio ne sis miser ante tempus: cùm illa quæ velut imminentia expauisti, fortasse nunquam ventura sint, certè nondum venerint. Quædam ergo nos*

magis

magis torquent, quàm debeant; quædam ante torquent, quàm debeant; quædam torquent, cùm omninò non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus.

Deinde timorem malorum inutilem disputat; Nam aut certum periculum est aut nullum; si certum nihil agitur timendo, nisi præsumere: si non est futurum, irritis se vexat curis; & præsentibus se punit mœroribus: sic ipse timor iam est periculi incerti, certum damnum.

Inquiramus in rem diligenter. Verisimile est aliquid futurum mali. Non statim verum est. Quàm multa non expectata venerunt, quàm multa expectata nusquam cōparuerunt? Etiamsi futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? satis citò dolebis: cùm venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? Tempus. Multa interueniunt quibus vicinum periculum vel propè admotum, aut subsistat, aut in alterum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habes etiam mala fortuna leuitatem: fortasse erit, fortasse non erit. Interim dùm non est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid prænuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quàm est, & cogitat, non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitæ est nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi, euidentem quoque metum respice, si minus, vitium vitio repelle, spe metum tempera. Nihil tàm certum est ex his quo timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere.

II. Cupiditatis finis.

Non sperare potens est timoris remedium, quod idem Sen. proponit ep. 5. *Desines timere, si sperare desieris. Dices quomodo ista tàm diuersa pariter sunt? Ita est, cùm videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam, & militem copulat: sic ista quæ tàm dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur, nec miror ista sic ire. Vtrumq; pendentis animi est; vtrumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est; quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia maximum bonum conditionis humanæ in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, effugiunt, cùm effugere securæ sunt. Nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.*

III. Promissa constantis fortunæ.

Sedari metus potest vel eum confirmando quem corroboramus, vel infirmando vires alienas, vel mali opinionem eleuando. Sil. Ital. l. 9.

Pelle metus, neu te Tyriæ certamina gentis,
Turbarint Cytherea; tenet longumq; tenebit
Tarpeias arces sanguis tuus. Hac ego Martis
Mole viros spectare paro, atq; expēdere bella.
Gens ferri patiens, ac læta domare labores
Paulatim antiquo patrum desuescit honori.

Sic animos, & fidem suam excitat ad gratam Herculis sui recordationem Megæra statumque vitæ meliorem sibi pollicetur in Herc. Fur. Act. 2. Sc. 3.

Ly. *Animosne mersus inferis coniux facit?*
Me. *Inferna tetigit, posset vt supera assequi.*
Ly. *Telluris illum pondus immensæ premit.*
Me. *Nullo premetur onere qui cælum tulit.*
Ly. *Cogere* Me. *Cogi qui potest, nescit mori.*
Ly. *Moriere demens.* Me. *Cōiugi occurrā meo.*

IV. Spes melioris euentus.

Ex hoc timorem minuit multis in locis Seneca, dùm ostendit, vanum sæpè falsumque metum, & alium plerumque rerum exitum esse: ab eo quem concepimus. Hoc vtitur Valerius Flac. Argau. 2. Ad excitandos militum animos metu remissos, exastrorum aspectu meliorem euentum promittentium.

Quin agite ò socij micat immutabile cælum
Puraq; nec grauido surrexit Cynthia cornu.
Nullus in orbe rubor, certusq; ad talia Titan
Integer in fluctus, & in vno decidit Euro;
Adde quòd in noctem venti, veloque, marique
Incumbunt magis.

V. Præ-

V. Præmeditatio futurorum malorum.

Quidquid expectatum est diu, lenius accedit, & mali præcogitati mollior ictus venit.

Nam leuius lædit quiquid præuidimus ante;
Et præuisa minus tela ferire solent.

Ideò sapiens assuescit futuris malis, & sic timorem minuit, quæque multi diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Sollicitè monet Senec. de Tranquill. cap. 11. *In tanta rerum sursum, ac deorsum euntium variatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis, quas infregit quisquis prior vidit.*

Non minus appositè rem eandem premit ep. 24. *Si vis omnem sollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone: quodcumque illud est malum tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. Intelliges profectò aut non magnum, aut non longum esse quod metuis.*

VI. Opis & auxilij diuini promissio.

Diuinum auxilium, & numen metum minuit, & animos facit Tull. 2. in Catil. 19. *Quibus præcipiendum est vt desperent; Deos immortales huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ vrbi contra tantam vim sceleris præsentem auxilium esse laturos.*

Rem hanc vrget Alcimus Auitus l. 5.

Quæsumus ingratos populus depone timores
Aegyptus toties nunquam fidentibus in se
Defore cælestes; nec desperanda putetis,
Quæ tantis spondent cælestia numina signis,
Infidisne potest elabi cordibus vnquam
Aegyptus tot cæsa malis?

VII. Bona conscientia.

Ea vis est conscientiæ, vt nihil timeat, qui nihil commiserit, sic illam timorem abigere docet D. Chrysost. Hom. 1. ad Rom. ep. Nil metuit bona conscientia, varios metus abigit, & veram conciliat securitatem, animi tranquillitatem, & lætitiam, non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentiæ tumor, non corporis fortitudo, non mensæ sumptus, non vestium ornatus, non aliud quidquam rerum humanarum afferre consueuit, præterquam conscientia bona, quam certè qui puram habet, vt pannosus sit, vt cum fame luctetur, tamen trãquillior beatiorq; est iis, qui inter delicias degunt.

Hanc eximiam conscientiæ vim ad pellendum timorem commendat Eugenio Bernardus de Consid. *Ad calumnias hominum non trepidat, quid in terra quietius, & securius bona conscientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, qua & ipsa morte magis erigitur, quàm de primitur.*

Hinc timoris nescium facit virum virtute, iustitia, sapientia singularem, vt qui præter culpam nihil reformidet. Horat. 3. Car. Cantu tertio.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non ciuium ardor praua iubent um,
Non vultus instantis Tyranni
Mente quatit solida, neque auster
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Iouis manus
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

PVNCTVM VIII.

Spes.

Melioris euentus & fortunæ Spes timorem mitigat dicente Lucano lib. 2.

Iamq; iræ patuere Deum manifestaq; belli
Signa dedi mundus, legesq; & fœdera rerum
Præscia monstrifero vertit natura tumultu
Indixitq; nefas. Cur hanc tibi rector Olympi
Sollicitis visum mortalibus addere curam
Noscant venturas vt dira per omnia clades
Sit subitum quodcumq; paras, sit cæca futuri
Mens hominum fati, liceat sperare timenti.

PVNCTVM IX.

Timor Dei.

Nulla tam ardua difficultas, quam vir timens Deum impauidus non inuadat. Cuius confidentiæ rationem hanc affert Diu. Augustin. in Psal. 66. *Maiore timore, minora contemnimus. Alios omnes pellit, securus est, & dum*

& dùm nos defendit Dei causam agit. Commodè dixit illum Leontius *δικαιοκρισίας συνήγορον*, iustitiæ patronum, & innocentiæ vindicem. Adsit timor Dei, nihil erit molestum siue duxeris paupertatem, siue morbum, siue captiuitatem, siue quiduis aliud molestum: sed & ipsa nobis opem, & auxilium afferent ad contraria, scilicet paupertas diuitijs honestior, morbus sanitate firmior, captiuitas denique libertate gloriosior erit D. Chrysostomus 26. ad Hebr.

Hinc bonum ac rectum timorem persuadet Paulinus ne quid timeamus. Natal. 8.

Ergo fides innixa Deo trepidantia firmet
Pectora, & in mæsto securum tempore tempus
Præsumat confisa Deo: quia nil metuendi
Causa timere Deũ; quẽ quisquis non timet vnũ
Omnia iure timet.

LECTIO XXV.

Describitur metus, siue timoris effecta proponuntur.

EX adiunctis potissimum colligitur metus tortor quidam atque satelles mentis, qua grauissimè vexantur homines, licet plus in metuendo plerumque mali sit, quàm in eo ipso quod timetur. Proinde iuuat Oratorem nosse naturam, & constitutionem corporis eius, cui metum velit inijcere.

I. Pallor.

Qui timent, pallent. Nam licet frons & vultus persæpè mentiantur, & ad omnem hilaritatis speciem componantur, tamen ex pallore & tremore, vel inuitum hominem occupante, apparet animi status. *Fingit quidem*, ait Pacatus in Panegyr. Theod. *timor gaudium: sed ita intimos mentis affectus proditor vultus enunciat, vt in speculo frontium, imago extet animorum.* Hanc timoris vim exprimit Virg. cùm Matres eo timore correptas, ad fluuium, cui Nar nomen, & ad Veliæ fontes describit, vt de filiorum salute sollicitæ, arctius illos pectoribus suis admouerent, quasi iam propè raptores cernerent. 7. Aen.

Audijt & Triuiæ longè lacus, audijt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Horat. de bello ciuili lib. Epod. Ode 7.

Furorne cæcus, an rapit vis acrior?
An culpa? responsum date.
Tacent: & ora pallor albus inficit:
Mentesq; perculsæ stupent.

II. Horror.

Eius qui timet totum corpus, vel frigore, vel pauore contremiscit, succussaturque, hunc experitur motũ Oedip. apud Senecam. Act. 2.

Horrore quatior, fata quo vergant, timens
Trepidumque gemino pectus euentu labat;
Vbi læta duris mista in ambiguo iacent;
Incertus animus, scire cùm cupiat, timet.

Aeneas ad visum portentum dùm ramos virides aris ornandis quærit, sacris operaturus ad felicem nauigationis cursum à Dijs obtinendum. 3. Aen.

—— Mihi frigidus horror.
Mẽbra quatit, gelidusq; coit formidine sãguis.

Eleganter Statius,

Stant tristes horrore comæ.

Vates Romanus in Fastis,

—— Sensiq; metu riguisse capillos.

III. Genuum cadentium fracta debilitas.

Tantus plerumque timor oritur, vt etiam retardet gressum, viresque frangat. Hoc de se fatetur Thyestes ad Plisthenem.

Causam timoris, ipse quam ignoro, exigis.
Nihil timendum video, sed timeo tamen.
Placet ire pigris membra sed genibus labant,
Alioque quàm quò nitor, adductus feror.
Sic concitatam remige, & velo ratem
Aestus resistens remigi, & vento, refert.

IV. Sudor.

De sudore præ metu sunt illa Vatis Metam. 5. fab. 10. vbi suos timores aperit Arethusa in fontem mutata, post fimilis pugnæ fugam sanè gloriosam, hæc ait,

Quid mihi tunc animi miseræ fuit? anne quod agnæ,
Si qua lupos audit circum stabula alta frementes?
Aut lepori qui vepre latens hostilia cernit
Ora canum, nullosq; audet dare corpore motus?
Non tamen abscedit: neq; enim vestigia cernit

Lon-

Longius vlla pedum seruat nubemq; locumq;
Occupat obsessos sudor mihi frigidus artus,
Cæruleæq; cadunt toto de corpore guttæ.

V. Somnus inquietus & Vigiliæ.

Qui timet nullam neque diurnæ, neque nocturnæ quietis partem capere potest hoc metus indicium frequens est in Poetis. Andromachen de filij sui salute sollicitam facit Seneca, prius in Somnis ab Hectore piè admonitam, in Troade. Act.3.Sc.1.

—— Fessis somnus obrepsit genis,
Si somnus ille est mentis attonitæ stupor,
Depelle somnos inquit, & natum eripe.
Mihi gelidus horror & tremor somnis excutit,
Oculosq; nunc huc pauida, nunc illuc ferens
Oblita nati, misera quæsiui Hectorem.
Sudor per artus frigidus totos cadit,
Omen tremisco misera fatalis loci.

Non aliter Vates audax Stat.3. Theb. ducem in timore facit insomnem & curis anxium.

At non Aoniæ moderator perfidus aulæ
Nocte sub ancipiti, quãuis humẽtibus vmbris
Longus ad Auroram superet labor; otia somni
Accipit, inuigilant animo scelerisq; parati
Supplicium exercent curæ.

VI. Sollicitudo discrucians.

Timor summè sollicitos facit. Ita Cybelem Deorum matrem suspensam metu se fatetur ob Æneæ naues, quibus fabricandis ligna pinusque dederat.9. Æn.

Has ego Dardanio Iuueni, cum classis egeret.
Læta dedi; nunc sollicitam timor anxius vrget.

Sic tuta timet Oedipus Senecæ, sollicitus pendet, sperat nihil, Act.1. Theb.

Nunc ego Penates profugus excessi meos,
Parum ipse fidens mihimet, in tuto tuæ
Natura posui iura, cùm magna horreas.
Quæ posse fieri non putes, metuas tamen,
Cuncta expauesco, meq; non credo mihi.

VII. Sparsus rumor.

Omnia re maiora facit. Ab hoc affectu Sil. Ital. lib.10.

Fama de hinc gliscente sono iam sydera adibat,
Iã maria, ac terras patriamq; intrauerat vrbẽ.
Diffidunt muris, solam pauitantibus arcem
Sperauisse sat est; nec enim superesse iuuẽtam,
Ac stare Ausoniam vacuũ sine corpore nomẽ.

VIII. Sollicita suspicio.

Timenti certum nihil, suspensa omnia, nec vni tantùm, sed penè totis sensibus illuditur. Trepidantem, & metu grauiore deceptum, tenebrisq; noctis describit. Virg.2. Aen.

Iamq; propinquam portis, omnemq; videbar
Euasisse viam: subitò cùm creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, fuge nate, propinquant:
Ardentes clypeos, atq; æra micantia cerno.

Non quidem hostes aderant, sed illos senex præ metu putabat adesse. Similis timor, & anxietas apud Iul. Cæs. lib.2. ciuil. vbi superato Curione, atque interfecto, subijcit. *Tantus fuit omnium terror, vt alij adeſse copias Iubæ dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamq; se puluerem venientem cernere, quarum rerum nihil omninò acciderat.* Huius etiam meminit morum Censor egregius Sen. epist. 13. *Nescio quomodò magis vana perturbant. Vera enim modum suum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturæ, & licentiæ pauentis animi traditur.*

De Timore plerumque mala augurante Claudianus de bello Getico.

Vtque est ingenioq; loquax & plurima fingi
Permittens, crediq; timor: tunc somnia vulgò
Narrari; tunc monstra Deũ, monitusq; sinistri.
Quid meditetur aues, quid cũ mortalibus æther
Fulmineo velit igne loqui, quid carmine poscat
Fatidico custos Romani carbasus æui.
Sed malus interpres rerũ metus omne trahebat
Augurium peiora via.

IX. Fuga præceps.

Timor vt plurimum in fuga perfugium quærit, & securitatem. Quod expressit Luc. lib.4.

—— Sic turba per vrbem
Præcipit lymphata gradu, velut vnica rebus
Spes foret afflictis, patrios excedere muros
Inconsulta ruit.

Quàm miserabilis est illa militaris turmæ tuta timentis fuga apud eundem lib.1. Phars.

Tunc quæ tuta petant, & quæ metuenda relinquant
Incerti; quo quemq; fuga tulit impetus, vrgẽt
Præcipitem populum, sorteque hærentia lõga
Agmina prorumpunt: credas aut tecta nefandas

Corri-

Corripuisse faces, aut iam quatiente ruina
Nutantes pendere domos.

X. *Præsagitio.*

Molestia est, sine emolumento timor, suspiciosus est cruciatus, & sæpè malus interpres rerum & malus augur metus. Stat. 3. Theb.

—— Tunc plurima versat
Pessimus in dubijs augur timor, hei mihi clamat
Vnde mora? nam prona ratus, facilemque tot armis
Tydea, nec numero virtutem, animumque rependit,
Nam regio diuersa viæ? num missus ab Argis
Subsidio globus? an sceleris data fama per vrbes
Finitimas?

XI. *Expectati mali diffidentia.*

Ad omnem auram, & flatum pertimescit. Quod timoris indicium agnoscit in Aenea benè pio Virg. dùm fugienti dat comitem ipsum pauorem, patrem in humeris senem, in manibus paruulum Ascanium, in vestigijs coniugem. 2. Aen.

Et me quem dudum nonnulla iniecta mouebant
Tela, neque aduerso glomerari examine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique, oneriq; timentem.

Paruulum differt, ait Plin. Iun. lib. 8. epist. 17. *patiaris aduersa, an exspectes: nisi quod tantum est dolendi modus, non est timendi. Doleas enim quantum scias accidisse; timeas quantum possit accidere.* Quod præceptum non sequitur ille timidus apud Horat. 1. Car. cantu. 23.

Vitas hinnuleo non similis Chloe,
Quærenti pauidam montibus auijs
Matrem non sine vano
Aurarum, & syluæ metu.
Nam seu mobilibus veris inhorruit
Aduentus folijs, seu viridis rubum
Dimouere lacertæ,
Et corde, & genibus tremit.

Sed in eos potissimum cadit timor iste, qui scelerum suorum conscientia cruciantur. Nemo melius vno Cicerone timoris huius affectus expressit in Pisone, quem oppressum cōscientia maleficiorum suorum probat, n. 99. *Nunquam ego sanguinem expetiui tuum; nunquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune supplicium, legis ac iudicij, sed abiectum, contemptum, despectum à cæteris, à te ipso desperatum, & relictum, circumspectātem omnia quidquid increpuisset pertimescentem, diffidentem rebus tuis: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine vlla specie consularis: horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui, vidi: quare si tibi euenerit, quod metuis, ne accidat, equidem non molestè feram.*

Ad eandem pertinent illa Claudiani 2. in Eutropium conscientiæ stimulis, quasi furiarum tędis ardentibus incitatum, ac trementē.

Ecce leuis frondes à tergo concutit aura,
Credit tela, leo: valuit pro vulnere terror,
Impleuitq; vicem iaculi: vitamq; nocentem
Integer, & sola formidine saucius efflat.

XII. *Audacia.*

Licet timor nonnunquam ignauos reddat, sæpius tamen ad bellum promptiores facit & audaciores spe scilicet mali depellendi. Inde Xenophon. lib. 3. memor Socratis fiduciæ metum opponit: Nam sicut illa negligentiæ mater est, sic & iste strenuitatis. Ad cuius mentem Virg. 10. Aen.

—— Quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumq; lacessere suasit.

Pari timoris nota Trist. 1. eleg. 3. Vates.

—— Audaces cogimur esse metu.

XIII. *Vocis interclusio, & hæsitatio linguæ.*

Timorem męstum plerumque comitatur tantus animi dolor, vt vocem, & sensum adimat. Silius Ital. lib. 2.

Tum questus tenuere suos, magnusq; per omnes
Errabat sine voce dolor, sic funere primo
Attonitæ tacuere domus, cùm corpora nondum
Conclamata iacent: nec mater crine soluto
Exigit ad sæuos famularum brachia planctus.

Hanc animi cunctationē, & angustias linguæque debilitatem deprehendit in Turno Virg. cui iam fata manum inijciebant 12. Aen.

Sic Turno quacumq; viam virtute petiuit,
Successum Dea dira negat: tunc pectore sensus
Vertuntur varij, Rutulos aspectat, & vrbem,
Cunctaturq; metu, telumq; instare tremiscit.

Quam timoris notam vidit Ammian. lib. 14.

Solent, inquit, *manum iniectantibus fatis hebetari sensus hominum, & obtundi*. Quin & ab ipsa mente dimouet aliquando nimius timor. *Ergo amens diuersa fuga petit æquora Turnus.*

XIV. Preces & vota.

Timor ingens, & publicus preces, & vota facit. Luctum tristem, & acerbum, sordesque lugubres & mistas lacrymis preces, in summo timore describit Lucan. lib. 2.

—— Sed iam metus incubat amens
Miraturq; malum: cultus matrona priores
Deposuit; mæstaq; tenent delubra cateruæ:
Hæ lacrymis sparsere Deos; hæ pectora duro
Afflixere solo, lacerasq; in limine sacro
Attonitæ fudere comas, votisq; vocari
Assuetas crebris feriunt vlulatibus aures.

Est etiam illa lugubris lamentatio, fletusque mœrens eiusdem Poetæ lib. 1.

Ergo vbi concipiunt quantis se cladibus vrbi
Constatura fides superum ferale per vrbem
Iustitium: latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.

XV. Solitudo.

Qui timet conspectum & familiaritatem eorum studiosè deuitat, à quibus sibi aliquod damnum impendere suspicatur. Cic. Act. 1. in Catil. num. 10. *Purga vrbem, magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non potes, non feram, non patiar, non sinam. Magna Dijs Immort. habenda est gratia, atq; huic ipsi Ioui statori, antiquissimo custodi huius vrbis, quod hanc tàm tetram, tàm horribilem, tamque infestam Reip. pestem toties iam effugimus: non est sæpius. in vno homine salus summa Reip. periclitanda.*

XVI. Titubatio.

Spem inter metumque semper nutat dubius, ac fluctuans, ex Virg. 1. Aen.

Amissos longo socios sermone requirunt
Spemq; metumque inter dubij, seu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.

Ad cuius mentem Ouidius,

—— Sollicitæ mentes speq; metuq; pauent.

XVII. Querela.

Mortem optat, & metum acerbiorem illa dicat, seu tempora detestatur, ad quæ reseruatum se queritur, ille apud Lucan. l. 2.

Nec non bella viri, diuersaq; castra petentes,
Effundunt iustas in numina sæua querelas.
O miseræ sortis quod non in Punica nati
Tempora Cannarum, fuimus Trebieq; iuuentus.

Apud Senecam Andromacha desperationem sibi in metum conuersam fi ij causa ostendit.

Hic mihi malorum maximum fructum abstulit,
Nihil timere: prosperis rebus locus
Ereptus omnis: dira quà veniant, habent.
Miserrimum est timere, cùm speres nihil.

DE AVDACIA, SIVE *Confidentia.*

LICET Audacia spes quædam sit proximæ salutis, & rerum horribilium, vel non futurarum, vel longè remotarum contemptus, & opinio; de illa verò iam ad satietatem dicta sint, placet tamen aliqua subiungere, quæ rem magis illustrent.

Et quoniam malum impendens respicit Confidentia, duplex distinguendum est: publicum vnum: priuatum alterum: Inter illa censeo bellum exitiosum, pestem grassantem, famem omnia depascentem, cædem nefariam, turpissimamque seruitutem, & alia quibus magis frangi videmur; siue quod præcipiti quodam impetu irruunt, & conferta velut acie obruunt resistentem; siue quod ambitione quadam blandiuntur. Inter illa verò dolorem priuatum, sed cruciantem, rerum inopiam, infamiæ notam, mortis periculum, orbitatem, & si quid domo veluti clausum, consideramus.

LECTIO XXVI.
Concitatur Audacia.

NOn hic spem ab audacia disiungimus, sed nouas illi copias, & momenta superaddimus: nec iniuria quidem; nam si spes absit superandi mali, nõ audacia, sed desperatio cõsequitur; quare obstricto capite & inermes qui ruunt in hostes, vt Deuoti Decij dici, non audaces debent, sed perditi, ac desperati.

1. *Ani-*

I. Animus erectus.

Iam verò cum rerum horribilium contemptus fidentiam contineat, siue eæ propius, siue procul absint, generale scutum aduersus omnia fortis aduersæ tela opponimus erectum animum, qui magnam vim habeat ad fortunæ conatus infringendos. Eò pertinet illud Virg. 6. Aen.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quò tua te fortuna sinet. Via prima salutis
Quod minimè reris Graia pandetur ab vrbe.

Nō ibis audētior si mala illa esse credideris; eximendum hoc è pe ore est. Alioquin hasitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id quod inuadendum est, ait Seneca, epist. 82. dùm probat virtutem non timere quod facit, sed despicere difficultatem.

II. Assidua meditatio periculi.

Firmum, & audacem facit animum sæpius mali visa facies, hoc est, si res impendentes velut è specula prospiciamus, si vanas hominum formidines securi audiamus, & cum Stoico post Virgil. dicamus.

——Non vlla laborum
O Virgo noua mi facies, inopinauè surgit,
Omnia præcepi, atq; animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuncias, ego semper denunciaui mihi, & hominem paraui ad humana, præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum, & inopinata facies. Hoc in se pridem expertus castus, & audax Hippolytus Senecę,

Ne metue clades fortiter ferre asperas,
Non imparatum pectus ærumnis gero.

III. Extenuatio periculi.

Malum eleuandum quantum licebit, docendumque semper minus esse incommodi, quàm sibi fingunt timidi. Senecæ monitum est ad Lucil epist. 24. *Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis euenit; Illi quos amanti quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt: non hominibus tantùm, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios, & ignes ostendis? quid turbam carnificum circa te frementium? tolle istam pompam, sub qua lates, & stultos territas, mors est quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit.*

Ab his militibus animos addit Annibal, postquam impressionem in Italiam facturus, Rhodanum, non sine dolore magno traduxisset. Sic apud Liu. Dec. 3. lib. 1. *Quid aliud Alpes esse creditis, quàm montium altitudines? fingite altiores Pyrenæis, an terras aliquas cœlum contingere, & inexpugnabiles humano generi esse credatis.*

IV. Difficultas media ex parte superata.

Callidè Pęnus Imperator maximam difficultatis partem, & periculorum exactam memorat, vt milites iam pauidos, præfidentes reddat. *Miror quinam pectora vestra semper valida repens timor inuaserit, per tot annos victores stipendia fecistis, à quibus capta belli præmia, in ipsis hostium portis fatigati subsistimus.*

V. Vincendi subsidia.

Bellicus apparatus, & fortitudo, vna cum sapientia militum robur cum calliditate, ducisque virtute multis experimentis contestata, confidentiam facit, quæ singula P. C. proponit Tull. 7. in Anton. num. 20. *Omnes Coss. habemus, eam populi Rom. alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, vt nullam calamitatem Resp. accipere possit, sine culpa Senatus. Equidem non deero, prædicabo, monebo, denuntiabo, & testabor semper Deos, hominesq; quid sentiam, nec solùm fidem meam, quòd fortasse videtur satis esse, sed in principe ciui non est satis, curam, consilium, vigilantiamq; præstabo.*

Antonius de se ipso apud Dionem magnificè loquitur, & animum intrepidum præ se fert vt alijs faciat audaciam. Nihil quidquam statueram de me ipso mirificè loqui, sed tamen quoniam ad summam, id quoque facit, ac apud omnes homines maximi ponderis æstimatur; nimirum vt qui sunt bellum feliciter gesturi optimum habeant Imperatorem: ipsa res hoc ita fert, vt necessariò, omninò mihi de meipso sit dicendum, quò intelli-

gatis, & vos tales eſſe, qui etiam ſine bono duce vincere poſſitis, & me eum eſſe, qui vel malis commilitonibus victoria potiri queam.

VI. *Fauor diuinus.*

Audacem facit perſuaſio de fauore diuino, quod fit partim oraculis, eam ob rem ſe tutum inter hoſtes dicit Aeneas apud Virg. 8.

Sed mea me virtus, & ſancta oracula Diuum,
Cognatiq; patres, tua terris didita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.

Partim alijs ſignis, vti voce populi, quæ Dei vox credi ſolet, vtroque argumento pugnat Cic. Phil. 4. num. 10. *Iam enim non ſolùm homines, ſed etiam Deos Immort. ad Remp. conſeruandam arbitror conſenſiſſe, ſiue enim prodigijs, atque portentis Dij Immort. nobis futura prædicunt, ita ſunt apertè denuntiata, vt & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: ſiue tantus conſenſus omnium, ſine impulſu Deorum eſſe non potuit, quid eſt, quod de voluntate cœleſtium dubitare poſſimus?*

Cauendum tamen, ne de fauore diuino, ex ſignis iſtiuſmodi ſtatuamus quicquam, apud viros graues & cordatos, quæ riſum potius illis, quàm fiduciam pariant: quale illud vnius è Pompeianis fuit, qui bellum aduerſus Cæſarem renouandum aiebat, optimeque eſſe ſperandum, quod Aquilæ ſeptem in Caſtris Pompeij eſſent repertæ. Optimè aiebat Tull. ſi nobis pugnandum eſſet cum Graculis, &c.

VII. *Iniuria.*

Rei indignitas quam patimur, & atrocitas iniuriæ nonnunquam remiſſos excitat, & audaces facit ad ſuperandum. Ab hoc capite Scipio hunc in modum ſuos hortatur. Itaque vos ego milites, non eo ſolùm animo, quo aduerſus alios hoſtes pugnare ſoletis velim, ſed cum indignatione quadam, atque ira; vt ſi ſeruos videatis veſtros arma repente contra vos ferentes.

VIII. *Neceſſitas.*

Excitat audaciam obiecta neceſſitas, aut pereundi, aut ſuperandæ difficultatis: ille mihi qui iam non ſemel occurrit Annibal, poſt exhibitum ſpectaculum Gallorum captiuorum pro capite ſuo dimicantium. *Neſcio an maiora vincula, maioreſq; neceſſitates vobis, quàm captiuis veſtris fortuna circumdederit, dextra læuaque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: hic vobis vincendum, aut moriendum.*

Sic ab imminenti periculo quod propulſandum eſt Sil. Ital. hortatur l. 4.

Poſt me ſtate viri, & pulſa formidine tantùm
Aſpicite has dextras, capti genuere parentes;
Quos fugitis; quæ ſpes victis? Alpeſne petemus?
Ipſam turrigero portantem vertice muros
Credite ſubmiſſas Romam nunc tendere palmas:
Natorum paſſim raptus, cædemq; parentum,
Veſtalcſq; focos extingui ſanguine cerno.
Hoc arcete nefas.

IX. *Vitæ probitas.*

Operæ-pretium erit ad audaciam, augere pietatem, & innocentiam, æquitatem cauſæ, honeſtatem rei, quæ ſuſcipitur, ea potiſſimum ratione, quod innocentia vitæ ſemper paratum habeat in Numine perfugium.

——Hic murus aheneus eſto
Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Hoc nimirum eſt quod etiam Pindarus cecinit filias Deorum ἀτρώτους ferro & vulneribus non patere, lædi, & violari non poſſe.

Eleganter imprimi; Cic. facit militibus animos ab illorum virtutibus, & Catilinæ vitijs, 2. Act. num. 25. *Sed ſi omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, ipſas cauſas quæ inter ſe confligunt contendere velimus, ex eo ipſo, quàm valde illi iaceant intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat; illinc petulantia, hinc pietas, illinc ſcelus, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In huiuſmodi certamine, ac periculo, nonne, etiamſi hominum ſtudia deficiant, Dij ipſi imm. cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari?*

Vulteius dux eodem vtitur ad ſuos, argumento apud Luc.

——Quicunque per æuum
Exhibuit monumenta fides, ſeruataque ferro
Militiæ pietas, tranſibit noſtra iuuentus.

X. *Spes victoriæ.*

Confirmatur animus in bello, si victoriam sperent, si rem se ex sententia sua confecturos persuasum habeant, si priores aggrediuntur, & pugnæ locum occupant & tempus. Vtuntur hoc artificio Imperatores in cohortandis militibus, vt hostes vltrò inuadant. Ab insita audacia Turnus suorum animos attollit ad spem victoriæ, Oratione plena militaris vigoris & audaciæ 10. Aen.

Quod votis optastis adest, perfringere dextra,
In manibus Mars ipse viri. Nunc coniugis esto
Quisq; suæ, tectiq; memor: nunc magna referto
Facta patrū laudesq; vltrò occurramus ad vndā,
Dum trepidi egressiq; labant vestigia prima,
Audentes fortuna iuuat.

XI. *Auita virtus.*

Facit audaciam recordatio generis, maiorum virtute proposita, cuius notæ meminit Ouid. Metam. 3. Fab. 5.

Este precor memores, qua sitis stirpe creati
Illiusq; animos qui multos perdidit vnus
Sumite, serpentis pro fontibus ille, lacuq;
Interijt: ac vos pro fama vincite vestra.
Ille dedit letho fratres; vos vincite molles,
Et patrium retinete decus.

Non hoc prætermisit Cic. pro lege Ma. Vbi Romanorum ciuium iacentes animos erigit contra Mythridatem n. 11. *Sed pro vestri imperij dignitate, atque gloria, videte quem vobis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri sæpè mercatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: videte ne vt illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud quod accepistis tueri & conseruare non posse.*

XII. *Gloria & Virtus.*

Spes mercedis, laus virtutis, & gloriæ cupiditas audaciam excitant Luc. l. 2.

Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes,
O scelerum vltores, melioraque signa sequuti
O verè Romana manus, quibus arma Senatus
Non priuata dedit, votis deposcite pugnam.

Famæ, nominisque decus mortis contemptores. Sic ille virtute bellica insignis apud Silium Ital. se ipsum excitat. l. 9.

Is postquam frangi res, atq; augescere vidit
Exitiū, breuis hoc vitæ quodcumq; relictum
Extendamus ait. Nam virtus futile nomen,
Ni decus adfuerit patiendo, vbi tempora lethi.
Proxima sint, pulchramq; petat per vulnera laudem.
Dixit, & in medios quà dextra concita Peni
Limitem agit, vasto connixus turbine fertur.

XIII. *Diuina monita.*

Diuinis humanisque momentis accenditur animus. Hac arte vti solent, qui aliquem ad subeunda grauiora pericula cohortantur. Quod vt facilius suadeant, addunt se Deorum voluntates, ac mandata referre. Sat. 10. Theb.

Ergo alacer trepidos sic erigit. Augur Achiuos
Magne Deum mandata duces, monitusq; verendos
Aduehimus, non hæ nostro de pectore voces
Ille canit, cui me famulari, & sumere vittas
Vestra fides, ipso non discordante, subegit
Vox facunda operum, pulchræque accommoda fraudi
Panditur augurio Diuum. Vocat obuia virtus
Et poscit fortuna manus.

Denique qui multis in rebus prosperè se gesserunt, & nullum incommodum ceperunt, audent; Ita Cæsar cùm nunquam per se, sed tantum per legatos expertus esset aduersam fortunam felicitate nitebatur. Qui periclitati sæpè sunt, sed euaserunt semper, strenui & veterani milites nihil esse putant, quod reformident: quasi qui in fide fortunæ positi, huc Poetæ pertinent illa. 2. Aen.

Vos & Scyllæam rabiem penitusq; sonantes
Accestis scopulos: vos & Cyclopea saxa
Experti, reuocate animos, mæstumq; timorem
Mittite.

Qui nihil vnquam sunt experti; non enim pericula possunt suspicari; ex quo belli rudem adhuc obiurgat Aeneas.

Quo moriture ruis, maioraq; viribus audes;
Fallit te incautum pietas tua?

In se plerumque auxilij satis esse putant ad superandum periculum, qui experientia sunt edocti plurima. Turnus quidem licet ingentem exercitum Aeneæ videat propter bellicæ rei scientiam, 10. Aen.

Haud tamen audaci cessit fiducia Turno
Littora præripere, & venientes pellere terra,
Vltro animos tollit dictis.

PVNCTVM XIV.

Desperatio.

NOnnunquam ex desperatione nascitur audacia periculis altior; sic ad audendum extrema socios Aeneas excitat verbis & exemplo, cum videt nullam esse aliam rationem expediendæ salutis & liberandæ ciuitatis ab incendio, quo deflagrabat. 2. Aen.

Excessere omnes adytis, arisq; relictis
Dij quibus imperium hoc steterat. Succurritis vrbi
Incensæ? moriamur & in media arma ruamus,
Vna salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis Iuuenũ furor additus; Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catuliq; relicti
Faucibus expectant siccis per tela, per hostes,
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaque tenemus
Vrbis iter; Nox atra caua circũuolat vmbra.

Idem pressit Lucanus l.4.

Vt lethi videre viam conuersus in iram
Præcipitem timor est, miles non vtile clausis
Auxilium mactauit equos, tandemq; coactus
Spe posita damnare fugam casurus in hostes
Fertur.

LECTIO XXVII.

Deprimitur Audacia.

I. Periculis.

REstinguitur ardor ille nimius, qui plerisque temerè discrimen adeuntibus exitio fuit, periculis propositis. Apud Virg. Apollo deterret audacem Ascanium à bello 9. Aen.

Sit satis Aeneida, telis impunè Numanum
Oppetijsse tuis: primã hãc tibi magnus Apollo
Cõcedit laudem, & paribus non inuidet armis.
Cætera parce puer bello.

Sic afflicta pauida que mater apud Statium 4. Theb. conatur ex audaci ac propè temerario timidum reddere filium; quod vt melius faciat docet eum per vires nondum Martis labores sustinere posse.

—— Vnde hæc furibunda cupido
Nate tibi? teneroque vndè improba pectore virtus?
Tu bellis aptare viros? tu pondera ferre
Martis, & ensiferas inter potes ire cateruas?
Expecta dùm maior honos, dùm firmius æuũ,
Dũ roseis venit vmbra genis, vultusq; recedũt
Ore mei. Tunc tela tibi, ferrumq; quod ardes
Ipsa dabo, & nullo Matris reuocabere fletu.

II. Cognita virium imbecillitate.

Ferè qui sunt audaces supra modum, se potentiamque suam pluris faciunt, quàm reuera deberent. Præfidentis audaciæ virum monet Sen. de Tranq. c.4. *Inspicere debemus primum nosmetipsos, deindè quæ aggredimur negotia, deindè eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis videmur posse, quàm possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant; quorundam contumacia non facit ad aulam; quidem non habent iram in potestate.*

III. Temeraria virtute.

Frangitur audacia, si nimiam virtutem aliquando nocuisse plus, quàm profuerit, probemus; hoc artificio Pyrithoum reuocat ab armis Aegydes Metam. 8. Fab. 4.

—— O me mihi charior inquit,
Pars animæ consiste meæ, licet eminus esse
Fortibus Aencæo nocuit temeraria virtus.

IV. Fortunæ ludentis inconstantia.

Non esse fidendum fortunæ, si semel, aut iterum fauerit, probat Megæra in Herc. Fur. act.

Iniqua raro maximis virtutibus
Fortuna parcit: nemo se tuto diù
Periculis offerre tàm crebris potest.
Quem sæpè transit casus, aliquando inuenit.

V. Rerum omnium fragilitate.

Detumescit confidentia, si probemus nihil in hominibus, aut externis rebus, in quo confide-

fidere possint, spemque reponere; quidquid in illis est, robur, sanitatem, pulchritudinem, opes, dignitatem, potentiam, totum fragile, fatuos ignes imitari, subitò lucere, statim emori. Proindè si quis mirabundus occinat, ille Dynasta pollens, diues, honoratus, Rex, Imperator; sed vanitas; doctor omnium ore celebratus, subtilis Philosophus, Orator in dicendo summus, sed homo: sed vitæ cursus omnis vt vapor tenuis euanescit.

In ridente fortuna rebusque prosperis vitandam superbiam & audaciam elatæ mentis exemplo Rufini nimium sui impotentis docet Claudianus l.2.

Desinat elatis quisquam confidere rebus.
Illa manus quæ sceptra sibi gestanda parabat,
Cuius se toties submisit ad oscula supplex
Nobilitas, inhumata diu miseroque reuulsa
Corpore feralem quæstum post fata poposcit.
Aspiciat, ne quis nimium sublata secundis
Colla gerat, triuijs calcandus spargitur ecce
Qui sibi Pyramidas, qui non cedentia templis,
Ornatura suos extruxit culmina manes,
Et qui Sidonio velari credidit ostro,
Nudus pascit aues, iacet en qui possidet orbem
Exiguæ telluris inops, & puluere raro
Per partes tegitur nunquam, totiesq; sepultus.

LECTIO XXVIII.

Describitur audacia.

Paucis characteres Audacis exprimit Plautus in Pseudolo.

——— *Res certa est.*
Neque mihi obsistet amnis, neque mons, neque adeò mare,
Nec calor: nec frigus metuo, neque ventum neque grandinem.
Imbrem perpetiar, laborem sufferam, solem, sitim
Non concedam, neque quiescam vsquam noctu, neque interdiu
Prius profectò, quàm aut amicam, aut mortem inuestigauero.

I. Paratus ad periculum Audax.

Qui audet nullum periculum reformidat, aut refugit, sed gloriosè iactabundus prouocat Cæsarianus ille Miles apud Luc. l.1.

Duc age per Scythiæ populos, per inhospita Syrtis
Littora, per calidas Lybies sitientis arenas.
Hæc manus, vt victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compescuit vndas,
Fregit, & Arctoo spumantem vertice Rhenū.
Iussa sequi tàm posse mihi, quā velle necesse est.

Quis non obstupescat ad temerè volantis funambuli præcipitem audaciam? quem sic describit Petronius.

Stuppea suppositis tenduntur vincula lignis
Quæ fido ascendit docta iuuenta gradu.
Quæ super acrius prætendit crura viator
Vixq; auibus facili tramite currit homo.
Brachia distendens gressū per inane gubernat,
Ne lapsa è gracili planta rudente cadat.
Dædalus astruitur terras mutasse volatu
Et medium pennis prosecuisse diem.
Præsenti exemplo firmatur fabula mendax,
Ecce hominis cursus funis & aura ferunt.

II. Audax periculo maior.

Contemnit, ridet, insultat modis omnibus, & periculum eleuat. In hunc modum contumeliosus in Aeneam Turnus insurgit 12. Aen.

Longè illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fæminea tegat, & vanis sese occulat vmbris.

Curionem timorem audacia regere solitum scribit Lucanus lib.4.

Audendo magnus tegitur timor, arma capessam
Ipse prior, campum miles descendat in æquum
Dùm meus est; variam semper dant otia mentē.
Eripe consilium pugna: cùm dira, voluntas
Ense subit presso, galea texere pudorem
Quis conferre duces meminit? quis pendere cau-
Quà stetit indè fauet, veluti fatalis arenæ (sas?
Muneribus non ira vetus concurrere cogit
Productos odere pares. Sic fastus apertis.
Instruxit campis aciem, quam blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.

III. Bellandi auidus.

Qui audet, armorum aspectu gaudet, atq; equorum fremitu, plausuque delectatur, præclarè de Turno audace Virg. 10. quem pugnæ cupidiorem facit.

Hæc vbi dicta dedit, rapidusq; in tecta recessit,
Poscite equos, gaudetq; tuens ante ora fremētes
Pilumno, quos ipsa decus dedit Orithyia.

Hostem lacessit audacter. Sylius Ital.l.4.
Inde leui iaculo Massylumq; impiger alis
Castra sub ipsa datis irritat, & elicit hostem
Nec latius vallo miles debere salutem
Fas putet, aut clausas pulsari cuspide portas.

IV. Bella somnians loquitur.

Audax semper nouam quęrit virtutis exercendæ materiam quæ si non adsit, ludicram pugnam fingit, & in somnis bella meditatur. Talem suum describit militiæ præfectum Sylius Ital.l.1.
Dat mentem Iuno, ac laudum spe corda fatigat;
Iamq; aut nocturno penetrat Capitolia visu,
Aut rapidis fertur per summas passibus Alpes.
Sæpè etiam famuli turbato ad lumina somno
Expauere trucem per vasta silentia vocem,
Ac largo sudore virum inuenere futuras
Miscentem pugnas, & inania bella gerentem.
Etiam res anima sensuque carentes, hastas, gladios, prę cõfidentia, fortis affatur Turn.12.
—— Validam vi corripit hastam
Actoris Arunci spolium; quassatq; trementem
Vociferans. Nunc ò nunquã frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest. Te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus.
Loricamq; manu valida lacerare reuulsam.

V. Audax in superbiam elatus.

Fortunę bonis ebrius se magnificè circumspicit, & superbię pennis elatus in se vno spem omnem figit, nec ab incœpto reuocari se patitur. Hanc imaginem adumbrat Claudiani Musa suauis, de bello Get.
Anne tot Augustos Hebro qui teste fugaui
Te patiar suadente fugam, cùm cesserit omnis
Obsequijs natura meis? subsidere nostris
Sub pedibus montes, arescere vidimus amnes.
Non ita Dij Getici faciant, manesq; parentum,
Vt mea conuerso relegam vestigia cursu,
Hanc ego vel regno victor, vel morte tenebo
Virtus humum, per tot populos vrbesq; cucurri,
Fregi Alpes, galeisq; Padum victricibus hausi
Quid restat nisi Roma mihi?

VI. Audax rebus arduis delectatur.

Qui audet impetum sublimis animi, cupiditatem vincendi, ardorem generosæ mentis acuit ad ardua, gloriæ stimulis. De Cæsare Lucan.l.2.
Cæsar in arma furens nullas nisi sanguine fuso
Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
Hesperiæ fines, vacuosq; irrumpat in agros
Atque ipsum non perdat iter, concertaq; bellis
Bella gerat; non tàm portas intrare patentes
Quàm fregisse iuuat; nec tam patiente colono
Arua premi, quàm si ferro populetur, & igni
Concessa pudet ire via, ciuemq; videri.

VII. Rerum à se gestarum virtutisque suæ præco nobilis.

Magnificè de se loquitur; superiora facinora repetit, audacemq; animum commendat non sine elatæ mentis gaudio Turnus 12. Aen. Virgil.
Et nos tela pater, ferrumq; haud debile dextra
Sparsimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Proindè parum credi virtuti suæ dolet idem factus audacior. Ibidem:
Quam pro me curam geris, hanc precor optime, pro me
Deponas, lethũq; sinas pro laude pacisci.

VIII. Spei plenus ac fiduciæ.

Audax sibi, fortunæque suæ spondet omnia, felicemque rerum exitum pollicetur, vel in negotijs impeditissimis. Cæsar ad vectorem suum proximum naufragium formidantem apud Lucanum lib.5.
—— Sola tibi causa est iusta timoris
Vectorem non nosse tuum, quem Numina nunquam,
Destituunt, de quo malè nunc fortuna meretur,
Cùm post fata venit, medias prorumpe procellas
Tutela secure mea.

IX. Audax securus.

Quin & se voto potitum existimat, cùm alij spem nullam vident; tantam securitatem adfert confidentia maior. Idem Cæsar audaciæ plenus, ad eundem nautam timidum.
——Fuge, proxima velis
Littora; tùm Calabro portu te crede potitum
Cùm iam non poterit puppi, nostræq; saluti
Altera terra dari. . . .
Eidẽ dubitanti maria, & terras facit animum.

Dux

Dux ait, expecta votis maiora modestis,
Spesq; tuas laxa iuuenis. Si iussa sequutus
Me vehis Hesperiam, non vltra cuncta carinæ
Debebis, manibusq; inopem duxisse senectam.

X. Primæ virtutis memor & cupidus.

Si per affectam valetudinem, vel graue senium, aut rem aliam non possit quod antea, dolet ademptam sibi facultatem agendi, optatque redire vires pristinas, votum erat Euandri 8. Aen.

O mihi præteritos referat si Iuppiter annos,
Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa
Straui, scutorumq; incendi victor aceruos!
Et Regē hac Herilum dextra sub tartara misi.

XI. Audax famæ retinens, ac nominis.

Dolet minora de se voto suo cogitari, nec non molestè fert, si fortè virtus multis testata facinoribus in dubium vocetur. Talis miles ille gloriosus apud Lucanum lib. 1.

Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires
Conquerimur, deeratne tibi fiducia nostri?
Dū mouet hic calidus spirantia corpora sanguis,
Et dum pila valent fortes torquere lacerti
Degenerem patiere togam, regnumq; Senatus?

Hinc extimulat sese ad audēdum amplius, seque quasi caude verbere furentis instar leonis stringit Theb. Act. 1. Oedipus.

—— Dextra quid cessas iners
Exigere pœnas? quidquid exactum est adhuc
Matri dedisti; mitte genitoris manum
Animosa Virgo.

XII. Contemptor mortis.

In periculo periculum timere nescit audax, qui mortem contemnit. Iunior Eurialus ad Nisum 9. Aen.

Est hic, est animus lucis contemptor, & istam
Qui vita benè credat emi, quò tendis honorem.

Vnde impedire se volenti grauiter irascitur, negatque se retineri posse, quominus rem animo meditatam perficiat Sen. Theb. Act. 1. Quamuis sit potius desperantis Oedipi vox.

—— Morte prohiberi haud queo
Ferrum negabis? noxias lapso vias
Cludes? & arctis colla laqueis inseri
Prohibebis? herbas, quæ ferant lethum, auferes?
Quid ista tandem cura proficiet tua?
Vbiq; mors est.

DE IRA.

Communis illa quidem iracundiæ definitio, quæ D. Aug. est epist. 150. Ira est turbulentus appetitus inferēdi ea, quæ facilitatem actionis impediunt; atque hanc iuxta definitionem non hominibus tantū irascimur, sed belluis & calcitranti equo, & morsuro cani; deinde etiam rebus anima carentibus; collidimus enim, & corrodimus calamos & vngues, proijcimus aleas, vt pictores penicillum, fabri perpendiculum.

Iram definit Aristot. Vlciscendi sui cum dolore coniunctam cupiditatem, quam opinio contemptus nostri nostrorumque parit. Quæ vox cupiditas, satis docet, non iram in intelligentia, sed in appetitu residere, & redundare in corpus. Quod disertè notat Lucret. lib. 3.

Sed calidi plus est ollis, quibus acria corda
Iracundaq; mens facilè exardescit in iras,
Quo genere imprimis vis est violenta leonum
Pectora qui fremitu rūpunt plerunq; gemētes,
Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.

Contemptus est opinionis, qua tanti non esse aliquem indicamus, vt arbitremur dignū eum, cuius rationem habeamus; quod neque nobis nociturus; nam illum metueremus, neque sit profuturus, tunc enim illius animum beneficio nobis adiungeremus. Ita Pompeius primò redeuntem è Gallia Cæsarem negligebat, cum neque pararet exercitum contra hunc, neque desisteret in Senatu agere cōtra eundem. Ita omnes, qui apertè inferunt iniurias videntur contemnere, si quid enim eos curarent, darent operam ne lædendo inimici fierent.

Inter iram & iracūdiam hoc interest, quod hæc sit parens, illa veluti proles, hæc fomes, illa scintilla, hæc habitus, illa fit actus.

Non ita facilè fuerit iram ab odio secernere, quod habeant pleraq; communia, quibus incenduntur. Ira ex ijs incenditur, quæ in nos, vel in nostros cadunt; Odium etiam ex illis, quæ nihil ad nos pertinent, si modò credāmus eum; quem odimus maledicum natura & improbum; ira in singulos se effundit; odium in vniuersos desæuit; ira tempore sanatur; odium medicinam vix admittit; ira dolorem afferre, qui sentiatur, cupit; odium sen-

sentiatur malum, necne, nihil curat, modò quem odit quibuscumque modis affligat, perdatque. Ira cum dolore coniuncta est; nam ex illata sibi contumelia mœrore afficitur iratus; Odium mœroris est expers. Ira sæpè misereſcit dum oppressum videt eum, in quem excandescit: Odium vel in maximis calamitatibus exultat: Ira tantum iniuriam reponere studet; Odium extingui, & planè non esse, quem odit, exoptat.

LECTIO XXIX.

Quibus incedatur ira.

QVis Stoicos audiat, dum tollunt iram, vt indignam viro sapiente, quàm doctrina, & religione conspicui donum aliquod diuinum arbitrantur, & vtilem in omni vita dicunt, sine qua iacet animus, & in officio suo languet, voluptatibusque fractus, vt blandissimis dominis ancillatur. Virum videri negat ex Peripateticis Tull. 4. Tusc. qui nesciat irasci; nec in campo, & acie vllum fortem esse futurum in prælijs ducem, palma & triumpho dignum, nec seuerum in politia Magistratũ, nec in foro curiaque bonum probatumque Oratorem, qui videlicet acri ad excogitandum ingenio, & magno ferocique ad audendum animo non sit. Vt illam pulchrè conuenienterque nominauerit virtutis instrumentum D.Greg. 5.Moral.c.32.In magnificis, & illustribus facinoribus, bona voluntas & comis animi dulcitudo vix vllam vim habent, nisi ira excanduit fortitudo. Illa robur instillat, exacuit mentem, sopitumque ardorem exsuscitat, verbo dicam viros facit. Illa si benè mentem afflauerit in tuendis religionibus, non ouiculam, sed leonem esse intelliges, in periculis Dei causa, cęlique amore subeundis, si aculeus ille pungit animum, non ceruum leporemve meticulosum videas, sed egregii paratumque bellatorem. Sic eam cum D.Basilio bonarum artium ministram licet appellare. Nam vix dici potest quantum valeat generosus ille mentis impetus ad perrumpenda veræ gloriæ impedimenta, vel ad tardandos celeres vitiorum motus, & influentem leuiter in animum voluptatem generosè refutandam. Proinde verè, licet audacter dictum est, moderatam iram naturæ nostræ telum ab auctore Deo tributum esse, quam Pelusiota lib. 2. epist.239. παθῶν φαίρμακον vitiosorum affectuum medicinam facit, si modò nec Dei legem, neque rationis cancellos prætergrediatur.

Præclarè D.Diadocus iram opponit præsidium innocentiæ, naturæ telum, cum grauiter peccato irati sumus, illud fæmineum, quod in ira inest, virile facimus; adiiciam quid gloriosus, illud ferinum, quod in ira inest, diuinum facimus.

PVNCTVM I.

Opinio iniuria & contemptus.

INcenditur Ira I. opinione contemptus, & iniuriæ, quam quò grauiorem Oratione probaueris, eò motum vehementiorem efficies. Cic. pro Quinctio. Quem contemptũ, ac desertum à Næuio fuisse docet, nu. 97. *Denique ipsius inimici vultum superbissimum subijt: ipsius Sexti Næuij lacrymans manum apprehendit in propinquorum bonis proscribendis exercitatam, obsecrauit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem, & liberos, quibus propior Quinctio nemo est, vt aliquando misericordiam caperet aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non hominis, at humanitatis rationem haberet, vt secum aliquid integra sua fama qualibet, dummodo tolerabili conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non subleuatus, ab omni magistratu agitatus, atque perterritus.*

Et verò satis ostendit ipse Cic. quàm grauis sit stimulus hic ad acuendum iracundiam, dũ ipse debacchatur in Pisonem, nu.73. vbi grauiter illum reprehendit, quod præpostera versus interpretatione inductus, magnam infamiam Pompeio conflarit.

Non aliter Canuleius Trib. pleb. in Senatũ populi iram odiumq; accendit, indicato contemptu. Liuius 3. ab vrbe. *Ecquid sentitis, quãto in contemptu viuatis? lucis huius vobis partem, si liceat, adimant: quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formam hominum habetis, indignantur. Quin etiam si Dijs placet, nefas aiunt esse, Consulem plebeium fieri.*

Rebus gestis clarus Annibal quæsitus à Romanis ad supplicium in Senatu Punico agentibus

tibus de fœdere suos eum stomacho sic accendit apud Silium Ital.lib.2.

Poscimur, ò socij, Fabiusq; è puppe catenas
Ostentat, dominiq; vocat nos ira Senatus.
Si tædet cœpti, culpandave mouimus arma
Ausoniam Ponto properè reuocate carinam,
Nil moror: en victa lacerandũ tradite dextra.

Nec irrita cecidit armata concio, quæ magnum in suorum animis excitauit incendium. Nam ira perciti.

Effundunt gemitum, atque omina tristia vertũt
In stirpẽ Æneadũ, ac stimulãt clamoribus iras.

II. Hostis in aduersis rebus nostris gaudium.

Non mediocriter commoueri solemus, si modò non moueatur nostris incommodis, sed etiam lætetur rebus aduersis, qui nobis inimicus est. Hanc machinam feliciter adhibuit Cic. pro Sylla, vbi iudicum animos inflammat in Torquatum, quòd in Syllæ miserijs gaudeat, aut nulla saltem miseratione tangatur, nu.90. *Teipsum iam Torquate expeltum esse huius miserijs par erat: etsi nihil aliud Syllæ, nisi Consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. Honoris enim contentio vos ad causam non inimicitiæ deduxerũt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta sint, cùm in hac fortuna, ac luctuosissima destitutus sit, quid est, quod expetas amplius? lucisne huius vsuram accipere vis, plenam lacrymarum, atque mæroris? in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddiderit adempta ignominia fœdissimi criminis. An verò inimicum vt expellas? cuius ex miserijs, si esset crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quàm audiendo.*

III. Persona contempta dignitas.

Iuuat ad ciendum hunc motũ personę contemptæ dignitas, & excellentia. Vt enim lædentis abiecta conditio, tenuitasque fortunæ auget iniuriam; ita læsi dignitas, aut virtus. Grauiter & molestè fert Niobes se contemptam, Latonæque postpositam queritur. Est enim omnibus præstantiæ insitus amor, quam vbi per contemptum sibi mortales, maximè verò principes, ac locupletes detrahi vident grauissimè commouentur. 6. Metam. fab. 2. Ouidius.

Quis furor auditos, inquit, præponere visis
Cœlestes? aut cur colitur Latona per aras.
Numen adhuc sine thure meum est? mihi Tantalus auctor,
Cui licuit soli superorum tangere mensas.
Pleiadum soror est genitrix mea, maximus Athlas
Est auus, æthereum qui fert ceruicibus axem,
Iuppiter alter auus: socero quoque glorior illo,
Quærite nunc habeat quã nostra superbia causã,
Quoque modo audetis genitam Titanida Cæo
Latonam præferre mihi: cui maxima quondam
Exiguam sedem parituræ terra negauit.

Sic Iuno potentes iras accendit, quòd non eam, quam par est de se opinionem haberent mortales, neque se satis ab alijs coli pro dignitate crederet. Virg. 1.Æn.

Ast ego quæ Diuum incedo Regina, Iouisq;
Et soror & coniux vnà cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Ratio, quod propositam illi habeant excellentiam, à qua quidquid reuocat, indignissimè ferunt.

IV. Leuis causa contemptus.

Facilè irascimur alicui, si leuem ob causam nos contemnet, auget enim leuitas occasionis, grauitatem contemptus, ac despicientiæ. Venus Cereris afflictę precibus victa, cupidinem iusto furore incendit ad vltionem de raptore Proserpinæ sumendam. Apud Ouid. 5. Metam. fab.5.

Et tamen in cœlo quæ iam patientia nostra est?
Spernimur, ac mecum vires minuuntur amoris,
Pallada nonne vides, iaculatricemq; Dianam
Abscessisse mihi? Cereris quoque filia Virgo
Si patiemur, erit.

V. Frustrata spes auxilij, vel honoris.

Si lædamur ab iis, à quibus sperabamus auxilium, vel si tantulum intermiserint illi à quibus coli solebamus, irascimur, tum enim nos contemni putamus. Cic. pro Flacco dolet, quòd præter spem, & expectationem Lælius Flaccum accusasset, à quo defendi debuerat, num.2. *Quod si esset aliquando futurum, vt aliquis de L.Flacci pernicie cogitaret, nunquam tamen existimaui Iud. D. Lælium optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum ciuium potius odio, & furori,*

quàm

quàm ipsius virtuti, atque instituta adolescentiæ conueniret.

Huc reuoca Veneris querelas, dolentis, quòd Iuppiter minus iuuaret Troianos, quos iam è multis ante calamitatibus eripuisset 10. Aeneid.

—— Quid pestem euadere belli
Iuuit, & Argolicos medios fugisse per ignes
Totq; maris, vastæq; exhausta pericula terræ,
Dũ Latiũ Teucri recidiuaq; Pergama quærunt?

VI. Artis contemptus, in qua quis excellit.

Despicientiam & contumeliam esse fomites in humana vita certos & communes clarum est, vnde incendium iræ generatur. Si quis vituperet id quod laudandum esse ducimus, aut contemnat artem eam maximè cuius cupiditate tenemur, statim irascimur, scilicet Philosophiam spernat eo præsente, qui se multum in ea profecisse glorietur; informem eum dicat, qui politus, & elegans videri velit; ignauum appellet eum, qui fortitudinis sibi laudem arroget, subitò flammam concipit; omnes siquidem in illa arte & studio, cui tempus operamque suam posuerunt, cupiunt excellentes videri, proinde succensent vehementer, si quis ea vituperans, illudat. Drances audacem Turnum fugacem per sũmum dedecus appellat. 11. Aen.

Pone animos, & pulsus abi. Quid? num tibi Mauors.
Ventosa in lingua pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?

In quem Turnus totus ignis.

Pulsus ego? aut quisquam meritò fœdissimè pulsum
Arguet Iliaco tumidum, qui crescere Tygrius
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe uidebit
Procubuisse domũ, atq; exut os Arcadas armis?

VII. Amicorum despicientia.

Augetur vehementer iniuria, cùm est ab amicis, & propinquis profecta, qui vel non satis laudant, vel non quantum possunt, vel non aduertunt, quibus indigeamus, vt opitulentur, quòd in ea recontemni, & abijci videamur. Cicer. pro Quint. reddit Iudices iratos damnis propositis, quæ à propinquo suo Neuio accepit, num. 93. *Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria: acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo; calamitosum est bonis euerti, calamitosius cum dedecore.*

Act. 6. in Verr. Iudicum iram accendit, enumeratis ab amico damnis pluribus illatis, num. 104. *Proh Dij Immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus, aut iudiciali iure persequor? de quo vos sententiam per tabulam feretis? Dicunt legati Melitenses publicè spoliatum Templum esse Iunonis: nihil istum in religiosissimo fano reliquisse: quem in locũ classes hostium sæpè accesserint; vbi Piratæ ferè quotannis hyemare soleant, quod neque prædo violarit ante, neque hostis attigerit, id ab vno isto sic spoliatum esse, vt nihil omnino relictũ sit.*

De Sassia matre conqueritur, eamque Iudicibus inuisam reddit ob crudelitatem in filium, quem amare debuisset. Pro Cluent. nu. 190. *Non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes, ac noctes tota mente mater de pernicie filij cogitarent.*

VIII. Persona contemnentis abiecta conditio.

In abiectæ sortis, & conditionis homines facilè irascimur, à quibus contemnimur; sic indignatur Aiax, quòd Vlysses secum de armis Achillis contendere non vereatur, cum robore corporis, ac viribus longè sit inferior. Talis est illius apud Ouid. Orat. 13. Metam.

Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Aemulus Aiaci, non est tenuisse decorum
Sit licet hoc ingens, quidquid sperauit Vlysses.
Ipse tulit pretium, iam nunc certaminis huius,
Quod cum victus erit, mecum certasse feretur.

IX. Maledicta.

Non possumus non illis irasci vehementer qui nos iniurijs, ac contumelijs afficiunt. Pro Amer. Tull. Chrysogono iudices infesos reddit, quod Roscium maledictis persequeretur, nu. 146. *Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, præter animam tradidit, nec sibi quicquam paternum, ne monumenti quidem causa reseruauit; per Deos Immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? quis vnquam prædo fuit tam nefarius? quis Pirata tam barbarus, vt, cùm integram prædã*

sine

sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?

Apud Liuiũ Actius Tullins Volscorũ princeps suos ad iram, & odium in Romanos accendit, iniuriis, & contumeliis horum indicatis 2. ab V. *Annon sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges & liberos traductos per ora hominum? Quid eos qui audiuere uocem præconis? quid qui vos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij; existimaße putatis? nisi aliquod profectò nefas esse.*

X. Oppositio.

Irascimur ijs, qui se nostris conatibus, & consiliis opponunt, efficiuntque, vt vel nunquam, vel rarò, nec sine magno negotio fruamur optatis. Cic. ep. 5. Scribens ad Metellum, ait, se illius fratri factum esse inimicum, quòd eum comperisset omnẽ sui Tribunatus conatum in suam perniciem parare, atque meditari. *Ad III. Non. Ian. cùm agere cepisset, tertio quoque uerbo Orationis suæ me appella bat, mihi minabatur, nec illi quicquam deliberatius fuit, quam me quacunque ratione posset, non iudicio, neque disceptatione, sed vi, atque impressione euertere.*

XI. Fraus & mendacium.

In eos meritò irascimur, qui dolo, qui fraude, qui verbum in tegumentis vtuntur, cùm apertè cõtra animi nostri sensa exponimus; est enim ironia contemnentis, aut inimici, aut nõ obseruantis Oratio. Rex Eumenes Rhodios populo Romano inuisos reddit, quorũ sociorũq; suspectam habet petitionem apud Liu. lib. 38. *Agent causam Græcarum ciuitatum, & liberari eas dicẽt debere. Quo impetrato cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint, non eas modò ciuitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipẽdiarias nostras; sibi autem tãto obligatos beneficio, uerbo socios, reuera subiectos imperio, & obnoxios habituri sint. Et (si Dijs placet) cùm has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: uos modò id decere, & conueniens esse ante factis dicent. Hæc nos ne decipiat Oratio prouidendum nobis erit: ne non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs uestris; alios præter modum extollatis; sed etiam ne qui aduersus uos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socij, & amici uestri.*

XII Ingrati animi labes.

Ira videtur esse iusta, quæ in homines ingratos, ac beneficiorum immemores, concipitur. Nam qui vicem non rependunt, despicere nos, & beneficia nostra videntur, ex quo illa Scipionis Africani Maioris querela, quam ob Tribunitia vexationes in exilio voluntario moriens sepulchro iussit inseri, *Ingrata patria ne oßa quidem mea habes.*

Et illa Cicer. ad Attic. li. 8. de Dionysio ingrato, in quem sic concludit epistolam: *Nũquam reo tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno, tam præcisè negaui, quàm hic mihi, Plãc. sine ulla exceptione præcidit. Nihil cognoui ingratius, in quo uitio nihil mali non insit.*

XIII. Officij negatio.

Promerentur irã nostram vel amici, qui despiciunt, vel certè cum offensione id beneficiũ negãt, quod deberi nobis credimus. Sulpitius acerbissimè tulit Ciceronẽ amicum suum familiaritatis necessitudinisq; oblitum, Murenæ causam contra se suscepisse, cui Tull. respondet, vt amicitiæ violatæ, satisfaciat. Pro Mur. nu. 7. *Huic ego Iud. satisfacere cupio, uosq; adhibere arbitror; Nam cùm graue est uerè accusati in amicitia, tum etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego serui Sulp. me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine, & debuisse confiteor, & præstitiße arbitror. Nihil tibi consulatum petenti à me defuit, quod esset ab amico, aut à gratioso, aut à Consule postulandum.*

Quanto grauior erit ira, si nostris incõmodis non commoueantur, neque vllam doloris significationem præbeant. Hinc Cic. querelæ pro Planc. nu. 103. *Nolite Iud. per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim quos ego pro uestra suscepi, dare lætitiam gloriantibus vos iam oblitos mei salutisq; eius, à quo mea salus conseruata est, hostes extitiße. Nolite animum meum debilitari luctu, tum etiam metu commutatæ uestræ uoluntatis erga me; sinite me, quod uobis fretus huic sæpè promisi, id à vobis ei persoluere.*

XIV. Obtrectatio.

Denique ijs omnibus irascimur, qui vel obtrectatoribus nostris aures præbent, cùm silentio obsistere contra, & angi illos putemus oportere: vel ijs, qui de nostro honore detrahunt

hunt præsertim apud tria hominum genera; primum apud eos quibuscum de honore contendimus, deinde apud eos, quos admiramur, & magni facimus, tum apud eos, qui nos verentur, & obseruant. Quæ omnia videntur esse contra officij rationem, & contemptus argumenta.

Notandum ad amplificationem iniuriæ siue contemptus referenda esse verba, gestus, actiones, omnia ad contumeliam composita, subijcienda oculis per hypotiposim, & ethopœias, subinde opus esse indignatione, epiphonematis, & similibus figuris; tum virtutes eius, qui læsus est cõuitiis eius, qui læserit præferendas, & variis exemplis factum exagerãdum, si soli, si primo euenerit; subijciendum damnum quod ex illis iniurijs suscipiatur, turpe esse, nisi vindicetur perituram esse omnem penitus existimationem. Docendum esse spem vlciscendi sine qua non est iracundia: erit autem si qui læsit, ab eo qui læsus est, aut vituperari, aut iudicio vinci, aut fraude, ac dolo circumueniri possit.

Studiosè captãdam temporum & locorum occasionem, vt si doleat animus, si cupiat, si corpus malè affectum sit, si laboret aliqua suspicione, iam enim tum munita via est ad iracundiam concipiendam. Et quemadmodum in humano corpore si ad malè affectos humores ipsa cęli ratio accesserit, tanto citius morbi vis inualescet; sic animum molestia iam perturbatione occupatum acrior flamma corripit, correptumque facilius incendit. Cauendum Oratori ne crudelior appareat in puniendo, ne maiores ex æquo pęnas reposcat, ne denique propter turbulentos motus ipse intemperanter furere videatur, sed decorum seruet, incensus sit, & grandi Orationis genere vtatur.

LECTIO XXX.

Restinguitur Ira.

IAm quod ad delinitionem iracundiæ pertinet, mitigatur ira iisdem planè rebus, quibus Misericordia, & Clementia excitatur; debet verò Oratio esse eiusmodi, quæ amorem præ se ferat, & venerationem eius quem mitigare contendimus: quæ doceat nullum contemptum, nullamq; illatam iniuriam, vel certè culpam, si quæ fuit, non fuisse voluntariam. Ex hoc capite Ligarij crimen inuitum excusat Cic. quod humano deceptus errore Pompeij partes esset sequutus, nu. 3. *Tertium est tempus, quo post aduentum Vari, in Africa restitit, quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.*

I. Personæ conditio.

Plurimum confert ad deliniendam iram personæ, quæ loquitur conditio. Etenim pueri, senes personæ Deo sacræ, mulieres item in eam rem accommodatæ sunt vel maximè, quia minus virium habent, & maiores illecebras. Mulieres quidem quibus inest mitis facundia, & ipsa quæ muta solet esse commendatio formæ venustas gratissima, quæ dum Orationem à lacrymis incipit, ferrum de manibus, & irę feruorem ex animo eripit. Miratur Liu. lib. 2. facundam planè mulierem, ad cuius Orationem illas voces Coriolanus in armis edidit. *Quo me mater adegisti? vicisti.*

Placamur facilè sacris hominibus, quia cęlites veremur, cuius rei exemplum est Alexãder; hic Iudæos, quod Dario fauissent neci & prædæ destinabat; ecce Iudæus Pontifex diuinitus in somnis admonitus, cum cœtu Sacerdotum magnifico, & solemni habitu, obuiam Alexandro vehementer irato procedit: apud Regem illustris illa religionis species, & sacri Antistitis splendor tantum potuit, vt non modò animum à cupiditate cædis repressérit, verũ ex equo descendens, honoris causa prædam ipse suam adorarit.

II. Potestas & Personæ veneratio.

Iratum facilè compesces, si doceas eum, cui irascitur, potentiorem esse, dignum omni veneratione & cultu, nec tutum esse cũ illo habere inimicitias. Sic Latinus apud Virg. cùm Turni, & Rutulorum iram in Troianos sedare vellet, ostẽdit illos esse veneratione dignos, vtpotè à Dijs oriundos, & terribiles, quia inuictos 11. An.

Bellum importunum ciues cum gente Deorum,
Inuictisq; viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.

Cum eo hoste res est, inquit Liuius ad suos, *qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vincit ferociter, instat victis; seu victus est, instaurat cum victoribus certamen.*

Cæsaris iram placare volebat. Cic. non facilius

cilius potuit, quàm si diceret Deiotarum esse veneratione dignum, quod Rex esset, num. 40. *Multa sunt tuæ Clementiæ monumenta; sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in priuatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in Regibus, semper Regium nomen in hac ciuitate sanctum fuit. Sociorum verò regum & amicorum sanctissimum. Quod nomen hi Reges siue amitterent, te victore timuerunt, retentum verò, & à te confirmatum posteris etiam suis tradituros esse confido.*

III. Iniuria prius illata.

Facilius remittimus iracundiam, si quibus irascimur, ij prius à nobis læsi fuerint, nam intelligimus a nobis esse profectam iniuriam. Tull. pro Cæl. num. 21. *Neque id ego dico vt inuidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiã esse debet, funguntur officio; defendunt suos, faciunt quod viri fortissimi solent, læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti.*

IV. Animi demissio.

Nulla via facilior ad contemptus suspicionem tollendam, & emolliendum iratum, quã ipsa demissio animi non ficta. Pro Mur. 86. *Vester est supplex Iud. vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur.* Sic enim generosissimi quique placari solent, qui cum veræ solidæque laudis sint tantum appetentes, in aduersariorũ demissione planè conquiescunt, vt contra fractæ mentis homines semel iracundiæ facibus accensi, pœnas sitiunt, nec vllis officijs, aut humanitate vincuntur.

V. Inimicorum incommoda.

Placamur cum iudicio, aut bello vicinus: omnem enim inuictos impetum remittimus, quãdo aduersarium maiori malo oppressum videmus quam quo eum affecturi fuissemus. Sic Iulius Cæsar, cùm mactati in Ægypti littore Pompeij cadauer aspexit, ingemuit. Sic Metellus Macedonicus, grauissimis cum Scipione defunctus inimicitiis, vbi nocturnam illi vim illatam audiit, stomachum deponit, prodit in publicum, ciuium cædem testatur voce turbata, concurrite inquit, ciues vestra mœnia euersa sunt, filios ipsos iubet demortui ferre corpus, cùm negaret id præstãtiori viro exhiberi posse: sic Alexander, vel ob id magnus, Dario ab Satrapis indignissimè perempto Regi lacrymis parentauit. Ita fit vt miseriæ, iram in commiserationem vertant. Idẽ vrget Tull. in Pison. 46. *Plura etiam acciderunt quam vellem; nam vt amitteretis exercitum, nunquam mehercule optaui, illud etiam accidit præter optatum meũ, sed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem furorem & insaniã optare vobis, in quam incidistis.*

VI. Temporis ratio.

Captanda imprimis ad flectendum iratum opportuna temporis ratio. Nunquam enim irati calentibus adhuc animis iniuriæ præsentis imagine sunt deliniendi, expectandũ tantisper, dum se fregerit impetus, nisi aliud alia rerum adiuncta suaserint; Nam quis rugienti adhuc leoni occurrat, quis ab acto fætu, in sæuiẽtem tygrim ire studeat? Tempus autem opportunum est, cùm bellè apud aliquem aut omnia sunt, aut multa. Vt enim qui dolent facilè concipiunt igniculos iracundię: sic qui aliqua delectatione perfruuntur, qui honore, vel lucro aliquo recens sunt affecti, qui iudicio, vel armis vicerunt hostes, qui ludis, qui conuiuiis, qui aliis animorum conditionibus vacant, ad mansuetudinem eo tempore faciliores sunt, quia tunc abstersa sunt, doloris nubila. Hãc artem Messalinum amicum suum edocet Ouidius, monetq; vt læzum Cæsarem ob triumphos adeat, salutet, precetur, & sibi mitiorem reddat 2. de Ponto. 2. El.

Cumque serenus erit, vultusq; remiserit illos,
Qui secum terras imperiumq; mouent:
Exiguam ne me prædam sinat esse Ceterum,
Detq; solum miseræ mite precare fugæ.
Tempus adest aptum precibus, ualet ille, uidetq;
Quas fecit vires Roma valere suas.
Incolumis coniux sua puluinaria seruat,
Promouet Ausonium filius imperium.
Præterit ipse suos animo Germanicus annos,
Nec vigor est Drusi nobilitate minor.
Adde nurus neptesq; pias, carosq; nepotes,
Cæteraq; Augustæ membra valere domus;
Adde triumphatos modò Pæonas, adde quieti
Subdita montanæ brathia Dalmatiæ.

Huc pertinet Horatii ad Vinnium admonitio.

Vt proficiscentem domi te sæpè, diuque
Augusto reddes signata volumina Vinni,
Si validus, si lætus erit, si denique poscet;
Ne studio nostri pecces, odiumq; libellis
Sedulus importes opera vehementer minister.

VII. Im-

VII. Impotentia mentis.

Ira deferuescit, si qui aliquid admiserũt, irã percitos fuisse videamus: Tunc.n. nihil fecisse videntur per contẽptum, aut iudicio & volũtate, sed per dolorẽ, & iram impotentem. Hoc pluribus notauit Val. Max. l. 8. c. 1. Vbi narrat Pompiliũ Prętorem, cùm apud illum accusata esset mulier, quòd matrẽ fuste percussam interemisset in neutram partem voluisse ferre sententiam, quod constaret veneno necatorũ filiorum dolore commotam, quos Auia filiæ infensa sustulerat, parricidium vltam esse parricidio; non alia mens Medeæ Sen. Act. 3.

——— *Illud voce iam extrema peto,*
Ne si qua noster dubius effudit dolor
Maneant in animo verba, sed melior tibi
Memoria nostri subeat: hæc iræ data
Obliterentur.

VIII. Defectus proprius.

Nihil aptius ad iram ex iniuria concitatam molliter ponendam, quàm in se recognoscere defectum, propter quem in alios irascimur, Seneca durus iratorum Censor 3. de ira c. 26. *Ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus; iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Quid lenioribus verbis vlcus publicũ abscondo? omnes mali sumus. Quidquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in sinu suo inueniet. Ille mihi iã nocuit: ego illi nõdum. Sed iam aliquem fortasse læsisti; sed lædes.*

XI. Mora.

Iræ præsens remedium est mora, Sen. 3. de ira cap. 12. *Facit iracundos iniqua nostri æstimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus, Nemo se differt, atqu maximum remedium iræ dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies molliet; quædam ex toto euanescunt. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse non iram. Quidquid voles quale sit scire, tempori trade, nihil diligenter in fluctu cernitur, nihil tibi liceat dum irasceris.*

X. Damna.

Nemo melius ad molliendum animum iræ sæuientis damna subiecit Seneca Phil. quæ multa congerit ad remedium 3. cap. 5. *Ne irascamur præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala & in medium protrahenda sunt, vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit & contrahit quo aliquis melior vtatur; ira impendit; paucis gratuita est. Iracũdus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem, quantò plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem, & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt: hæc facere: illæ fortuitis malis delectantur, hæc non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. Nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. dat pœnas dum exigit, naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium; illa prodesse iubet, hæc nocere. Adijce quod cum indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est, & angusta. Nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit.*

XI. Proprium fortis animi iram vincere.

Quid leonis robur magis commendat, quàm tutum ingenti eius ore leporem ludere? quid maius homine, qui multis lacessitus iniurijs, & contumeliis prouocatus, frangit iracundiæ motus, & tacet? Ad hoc mens illa magni Senecæ 3. de ira cap. 25. *Illud non venit in dubium, quin se exemerit turba, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respicit: Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur motus est.*

Contra degeneris est animi signum ira, quod accidere fœminis videmus ait Sen. 1. de ira cap. 12. quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Iuuenalis autem iram muliebre vitium appellat.

Infimi

—— Infirmi est animi exiguiq; voluptas
Vltio: continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet quàm fœmina.

XII. Persona lædentis conditio.

Ad iræ motus continendos excusanda est personæ facientis iniuriam, conditio, aut eleuanda nobis illata contumelia, vel quæuis iniuria, facit hoc ad miraculum Seneca 2. de Ira, cap. 30. *In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur, nescit an peccet. Pater est? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est necessitati quis, nisi iniquus sui censet. Læsus est? non est iniuria pati, quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ, si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cũ illi irasceris, quàm cum illum alteri precaris iratum. Bonus Vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari, dabit pœnas alteri, quas debet tibi. Et iam sibi dedit, qui peccauit.*

XIII. Matura resistentia.

Iræ primum nascenti occurrendum, consiliumque maturè adhibendum, ne in perniciem nostrã adolescat, & vigorem robustum capiat, monet Seneca 1. de Ira cap. 7. *Facilius est excludere perniciosa, quàm regere, & nõ admittere, quàm admissa moderari. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne, & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & nõ licet eò non peruenire, quò non ire licuisset. Ita animus si in iram, amorem, aliosq; se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. Rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.*

Iterum vt magni momenti monitum idem repetit, aitque in occasionibus iracundię vim animi colligendam, & in consilium cogitationum nostrarum adhibẽdam esse moderationem, principijsque diligenter obsistendum, cap. 8. *Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. Nam si cæperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. In primis finibus inquam, hostis arcendus est, nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit.*

XIV. Iræ fœditas.

Quibusdam iratis profuit aspexisse speculum, vt in eo turpitudinem irati cognoscerent. Sufficeret ad inuidiam tui, monebat ille, si te in speculo videres. Credo cũ horrore tui poneres iram. Galenum adeò terruit irati hominis aspectus, vt decreuerit animo nũquam iram admittere, satis fuit semel vidisse irasci, vt nunquam irasceretur. Nunc quæso quale monstrum intus latebit, cuius tam fœdã vmbram vibrat vultus? quale incendium flagrauit in corde, cuius fumus sic ora deformat? qualis tyrannus mentem occupauit, cum ipsũ corpus oppresserit fulmen dirum in occasum vergens, ita est, nihil auspicato facit: infanstè desinet, quidquid furore occeperit, sine consilio omnia tractat, ita contra votum veniũt. Omnium agendarum omen est ratio, quã orba oculis iracundia non agnoscit, instar canis est cęcos parentis catulos, & rabie actæ ipsi domino non parentis: omnia cæca sunt, in consulta, quidquid furor agit. Quid? vis iracundo damna? vulnus tuum non claudis, si latus alterius grauiori plaga aperias? damnum restaurare? tuum, alieno non tollitur, scelus, prouocatur. Culpa pęnam vis tollere? inuertis rerum ordinem, addis pęnæ culpam? vis vt pęnæ tuæ succedat culpa? facis inimicum nullum.

XV. Culpæ Cognitio.

Proderit ad delinitionem iracundiæ contumeliam illatam perfectè cognoscere; nam perturbata ratio suggerit nos hostem despexisse, incommodasse, vel cõtumeliam importasse maiorem, quàm re ipsa sit, proindè distinguendum est quid, & quo animo fecerit. *Multos absoluemus*, inquit Sen. 3. de Ira, 29. *Si cæperimus ante iudicare, quam irasci.*

Denique cogita quantò minus sit hostem perdere, quàm seruare: quantò gloriosius sit mortuum, si possis ad vitam reuocare, quàm

paucos meritos licet, sed mærentes, ad mortem damnare. Hæc est vera de hostibus victoria, bonitate, nulla venia dignos, superasse. Sic propius ad Deum acceditur, qui dat salutem immeritis hominibus, dum vitia profligantur.

LECTIO XXXI.

De effectis iracundiæ.

QVod pertinet ad animum I. rationem perturbat, vnde cæco, ac præcipiti motu facilè iratus efferuescit ob inopiam mētis, & consilii. Quare non oratoriè magis, quàm verè morbum appellat Cic. & fugiēdam monet iracundiā, cum qua nihil rectè, nihil considératè fieri potest: sanguinis enim inflāmatio cor & cerebrum accēdit, ex quo sequitur rationem vsu suo, ac munere propè prohiberi; vt ijs euenit, quorum cerebrum calida febri inflammatur ad furorem. Deinde quoad corpus, non in hominibus tantum; sed etiam in belluis perturbatur, de quibus Sen. lib. de Ira 1. *Spumantis apri dentes acuuntur, taurorū cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus. Nullū est animal tam horrendum, tāq; perniciosum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio.*

PVNCTVM I.

Vultus deformitas.

MVlti satis ambitiosè morbum hunc descripserunt. Optimus auctor loquendi, & sentiendi Seneca matrem hāc odii multis grauibusque malis fęcundam, per insignem Hypotiposim subiicit oculis, vt nullum iracūdia fœdius monstrum esse probet, hominesq; faciles ad iram, tam truci tamque horrenda irati hominis proposita facie, breuem hunc furorem dedoceat. De Ira c. 1.

Non immeritò mihi videris hunc affectū pertimuisse, præsertim ex omnibus tetrum, & rabidum. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum eorum habitu intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax, & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; Ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus toto ore rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac subriguntur capilli, spiritus coactus, ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu, & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium; nescias vtrum magè detestabile vitium, an deforme. Cætera licet abscondere, & in addito alere. Ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est; hoc efferuescit manifestius.

Iram igitur in vultu potissimum apparet, totumque adeò corpus deformat, vt in alium, homo mutatus videatur, tacita illa flamma erumpente in lucem, & per omnes artus emergente. Talem depingit, Vates Mantuanus lib. 1.

Ira minax, odijq; parens, Mauortis alumna,
Secum agit indomitum stygia de sede furorem
Stentorea qui voce tonat, qui gutture lato
Fulminat, & rauco resonans clamore fugacem
Pantagiam superat: mugire tonitrua dicas
Horrificaq; tremens æratas voce cohortes,
In rigidos enses, alternaq; vulnera mittit,
Sanguinolenta graui vibrans hastilia ferro
Bella ciet, rixamq; mouens, hostesq; lacessens
Labra, manusq; tremit, scintillant lumina toruis
Fulta supercilijs, strepit & conuitia iactans
Bacchatur si fortè aliquo nequit obice pœnas
Sumere: vindictas in idonea tempora differt.
Fitq; odium, oblonga fouens incendia pectus
Vrit, & accensis lambit præcordia flammis,
Nil pensi, nil mentis habet, citò mobilis expers
Consilij, volat in pugnam, retinacula rumpit,
Lege modòque carens, rabido stimulata calore,
Non ignes, non arma timet. Flammantia tantos
Pectora concipiunt, accensi sanguinis æstus.

II. Ardor oculorum.

Igniti sunt, & ardentes iratorum oculi, vultusq; totius identidem fit noua mutatio. *Cùm quæreretur, ait Liuius lib. 3. quænam prima causa tam obstinatos Samnites mouisset in fugam, oculos sibi Rom. ardere visos aiebant, vesanosq; vultus & furentia ora; inde plus, quàm ex alia re terroris ortum.*

Hic

Hic est ille Turni habitus, ad cuius impotentem iram declarandam Tauri proludentis ad pugnam similitudinem adfert. Virgil. 12. Aeneid.

His agitur furijs, totoq; ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm primum in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosq; lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Apposita similitudine eūdem æstuantis iræ u ctus depingit Silius Ital. lib. 5.

Sic memorans torquet fumantē ex ore vaporem
Iraq; anhelantem proturbat pectore murmur:
Vt multò accensis feruore exuberat vndis
Clausus vbi exusto liquor indignatur aheno.

De Verre Cic. 6. num. 148. *Nam cum spumas ageret, in ore arderent oculi; voce maxima vim me sibi afferre clamaret, copulati in ius peruenimus.* Offic. 1. num. 102. *Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statusq; mutantur.*

Eodem pertinet illud Persij iram ex adiunctis describentis. Satyr. 3.

Nunc face supposita feruescit sanguis, & ira
Scintillant oculi, dicisq;, facisq;, quod ipse
Non sani esse hominis, non sanus iurbt Orestes.

Illis consentit. Ouid. 3. nequitiæ suæ.

Ora tument ira, nigrescunt sanguine venæ,
Lumina Gorgoneo sæuius igne micant.

Iram vterque Seneca suis coloribus adumbrauit; Philosophus, quo nemo melius iræ characteres descripsit, in notandis hominum vitiis, & naturæ varietate imprimis acutus, & solers. 3. de Ira cap. 4. *Vt de cæteris dubium sit, nulli certè affectui peior est vultus, quem descripsimus asperum & acrem, & nunc subitò retrorsum sanguine fugato, pallentem; nunc in os omni calore, ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis, & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis, & hærentibus. Adijce dentium inter se arietatorum non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cum se ipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia.*

Quæ postquam descripsit omnia Sen. dignam Philosopho sententiam edidit. *Qualem,* inquit, *intra pectus animum esse putas, cuius extra imago tam fœda est. Quando illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus, intentior impetus rupturus se nisi eruperit.* Quod vsque eò verum est, vt de Valentiniano maiore Nicephorus prodiderit, cùm Sauromatorum legatos specie inopes, abiectosque vidisset, ita eum esse indignatum, quod sibi cum gente tam vili pugnandum esset, vt interiora viscera fregerit.

Tragicus verò furentem Medeam his depingit. Act. 3.

Furoris ore signa lymphati gerens,
Flammata facies. Spiritum ex alto citat;
Proclamat, ò Superi, oculos fletu rigat,
Renidet, omnis specimen affectus capit.
Hæret, minatur, æstuat, queritur, gemit.
Quò pondus istud verget? vbi ponet minas?
Vbi se iste fluctus franget? exundat furor.
Non facilè secum versat, aut medium scelus
Se vincet, iræ nouimus veteres notas.
Magnum aliquid instat, efferum, immane, impiū
Vultum furoris cerno. Dij fallant metum.

III. Mentis impotentia.

De statu mentis hominem deturbare, præcipitem agere, præstantemque formam eius immutare penitus concludit Senec. 1. de Ira, cap. 5. per antitheta eiusdem hominis clementis consilio, & ratione vtentis, & in iram efferuescentis ob inopiam, & consilii & rationis. *An secundum naturam si iracundia manifestum erit, si hominem inspexerimus. Quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? homo in adiutorium mutuum generatus est; ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere; ille etiam ignotis succurrere; illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis, vel impendere se paratus est; ita in periculum dummodo deducat descendere. Quis ergo magis naturam ignorat, quàm qui optimo eius operi, hoc fœtum, ac perniciosum vitium assignat?*

IV. Vlciscendi cupiditas.

Ira coniungitur cum vlciscendi cupiditate, imò est ipsa cupiditas vltionis, sic in Aenea depingit iram Virg. in 2. Aen.

Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasq; Mycenas
Aspiciet? partoq; ibit Regina triumpho?
Coniugiumq; domumq; patres, natosq; uidebit,
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita.

Tydeus apud Statium sic in Etheoclem accenditur 2. Theb.

——— *Non vltra passus, & orsa*
Iniecit medijs sermonibus obuia. Reddes
Ingeminat, reddes; non si te ferreus agger
Ambiat, aut triplices alio tibi carmine muros
Amphion auditus agat. Nil tela, nec ignis
Obstiterint, quin ausa luas.

V. Ficta Pax.

Inuigilat vltioni, eiusq; inferendæ diligenter occasiones obseruat, periculosè, quia simulatè. Nam ira, quæ statim erumpit, & se prodit, abit sine ictu. Hanc viam furenti Medeæ nutrix ambitiosa satis & iniuriæ retinens aperit, & hoc consilium suggerit, vt se probè vlciscatur, dum in longum odia producit, atque dissimulat. Act. 2. Scen. 1.

Sile obsecro, questusq; secreto abditos
Manda dolori: grauia quisquis vulnera
Patiente, & æquo immotus animo pertulit;
Referre potuit. Ira, quæ tegitur, nocet.
Professa perdunt odia vindictæ locum.

Sic tacitos iræ motus subiicit in Hecuba, multòq; periculosiores facit Ouidius, quàm si foris apparerent, aut verbis se proderent. 13. Metam. fabula 2.

Troades exclamant, obmutuit illa dolore,
Et pariter voces lacrymasq; introrsus obortas
Deuorat ipse dolor, duroq; simillima saxo
Torpet, & aduersæ figit modò lumina terræ:
Interdum toruos extollit ad æthera vultus;
Nunc positi spectat vultum, nunc vulnera nati,
Vulnera præcipuè, seq; armat & instruit ira.
Qua simul exarsit tanquam Regina maneret,
Vlcisci statuit, pœnæq; in imagine tota est.
Vtque furit catulo lactente orbata leæna.
Signaque nacta pedum sequitur quem non videt hostem.
Sic Hecube postquam cum luctu miscuit iram
Non oblita animorum, annorum oblita suorum.
Vadit ad artificem dira Polymnestora cadis;
Atque ita correpto, captiuarum agmina matrũ
Inuocat, & digitos in perfida lumina condit
Expilatq; genis oculos. Facit ira valentem.

VI. Desperatio.

Si potestas vlciscendi non datur, sæpè redigit in desperationem, Ingrate, perfide, nefarie sequere his Italiam, ait iræ facibus accensa Dido contra fugam Aeneæ 4.

I sequere Italiam ventis: pete regna per vndas.

Quod & notauit Horat. 3. carm. Ode 27. Vbi se contemptam ab Ioue in Taurũ mutato grauiter Europa dolet, & ob amissam virginitatem, cuius iniuriam vlcisci non potest, secum ipsa de nece voluntaria sibi inferenda deliberat.

Vilis Europæ pater vrget absens:
Quid mori cessas? potes hac ab Orno
Pendulum Zona benè de sequuta
Lædere collum.
Siue te rupes, & acuta letho
Saxa delectant: age, te procellæ
Crede veloci: nisi herile mauis
Carpere pensum.

VII Imprecatio.

Prorumpit in contumelias, & imprecationes, in quibus meliorem solatii sui partem reponit, accẽsus Priamus, cùm Politem filium coram se vulneratum à Pyrrho, exspirantemque aspexisset, non est veritus id ætatis homo ferocientem Neoptolemum Oratione graui lacessere.

Hic Priamus quamquam media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci, iræq; pepercit
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dij, si qua est cælo pietas, quæ talia curet,
Persoluant grates.

VIII. Indignatio.

Excandescit, & fortiter indignatur, quod ex animi sui sententia, proque libidine Dij nõ vlciscantur illata sibi iniuriam. Hinc est Oratio Iarbæ expostulatoria in Iouem, exprobratoria in Didonem, contumeliosa in Aeneam, & in omnes irata. 4. Aen.

Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te genitor, cùm fulmine torques

Nec

Nec quicquam horremus? cæcique in nubibus ignis
Terrificant animos, & inania murmura miscent?

Proindè vix sui compos, & in vltionem intenta Dido suos ad iniuriam vlciscēdam inflammat acriter. 4. Aen.

—— Proh Iuppiter ibit
Hic ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex vrbe sequētur?
Diripientq; rates alij naualibus? Ite,
Ferte citi flammas; date vela: impellite remos,
Quid loquor? aut vbi sum?

IX. *Terror & minæ.*

Addit maledictis minas; gaudet enim terrere eum cui grauiter irascitur. Vt duplicem quasi pęnam de inimico repetat, de vlciscendi libidine sollicita Dido dirum Æneæ exitium, & à Dijs, & ab se pollicetur.

Spero equidem medijs (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpè vocaturum: Sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors anima seduxerit artus
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas
Audiam, & hæc maneis veniet mihi fama sub imos.

Quin & ira sæpè vires addit irato. Talis illa mulier inter spem metumque fluctuans quid cōsilij caperet apud Senecam in Troade Act. 3. ab ira vires sumit.

Resistam inermis, offeram armatis manus?
Dabit ira vires. Qualis Argolica ferox
Turmas Amazon strauit, aut qualis Deo
Percussa Mænas Entheo siluas gradu
Armata thyrso terret, atque expers sui.

Talis Appius apud Silium Ital. lib. 5.

Tum quod humo haudquaquam valuisset vellere saxum.
Ni vires trux ira daret torquebat anhelans
Appius, & lapsu resupina in terga cadentem
Mole premit scopuli, perfractisq; ossibus vrget.

X. *De vltione gaudium & solatium.*

In vltione de inimico capienda, singularem animi voluptatem reperit, is, quem ardor iracundiæ vehemens occupat, quòd qui vlciscitur vim, & potentiam ostentet, in eoq; superior, & quodammodo maior videatur. Vnde multos scimus cum incredibili lætitiæ sensu mortuos, quòd ante læsum, ac punitum inimicum audissent. Talem Ptolemæum Regem memorant Annales, qui gaudio triumphans supremum vitę diem confecit, postquam oculos in morte natantes, & sanguine pauit Alexandri cæso capite, quem hostem habuerat. Qui tamen motus ferocientis animi, non dici debet voluptas, sed immanis furor, & inimica rationi crudelitas.

XI. *Contemptio, ac despicientia.*

Qui irascitur, contemnit eos, in quos commouetur, vt saltem contemptu, contemptum vlciscatur, ac derisione. Cùm stomacho Iarbas iam nominatus, mollem Æneam & effęminatum, semiuirum Phrygem, alterum denique Paridem compellat, ac despicit 4. Aen.

Et nunc ille Paris cum semiuiro comitatu
Mæonia mentum Mitra, crinemq; madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq; fouemus inanem.

Contra contemni se dolet nihilque grauius pati solet, ac potest, quam si dum furit, & æstuat, dum præter minas & supplicia nihil admodum sonat, interea spernitur, sic ardorem animi sui prodit in desertorē suum Dido. (uos?

Nā quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reser-
Num fletu ingemuit nostro? nū flumina flexit?
Num lacrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?

XII. *Iræ loquacitas.*

Nihil est irato difficilius, quā continere linguam: eorum autem qui irascuntur sermo esse solet eiusmodi: amplificat contemptum sui quantum potest. Queritur Medea se contemptam ab Iasone malæ fidei viro, quo verborū ambitu? quo exulceratæ mentis æstu?

Quos ego seruaui pellex amplectitur artus;
Et nostri fructus illa laboris habet.
Forsitan & stultæ, dum te iactare maritæ,
Quærit; & iniustis auribus apta loqui:
In faciem moresq; meos noua crimina fingit
Rideat, & vitijs læta sit illa meis.
Rideat, & Tyrio iaceat sublimis in ostro
Flebit; & ardores vincet adusta meos.
Dum ferrum, flāmæq; aderunt, succusq; veneni:
Hostis Medeæ nullus inultus erit.

Commendat se pluribus, vt ex eo capite accrescat contemptus, & ex contemptu ira.

quàm ipsius virtuti, atque institutæ adolescentiæ conueniret.

Huc reuoca Veneris querelas, dolentis, quòd Iuppiter minus iuuaret Troianos, quos iam è multis ante calamitatibus eripuisset 10. Aeneid.

—— Quid pestem euadere belli
Iuuit, & Argolicos medios fugisse per ignes
Totq; maris, vastæq; exhausta pericula terræ,
Dū Latiū Teucri recidiuaq; Pergama quærunt?

VI. Artis contemptus, in qua quis excellit.

Despicientiam & contumeliam esse fomites in humana vita certos & communes clarum est, vnde incendium iræ generatur. Si quis vituperet id quod laudandum esse ducimus, aut contemnat artem eam maximè cuius cupiditate tenemur, statim irascimur, scilicet Philosophiam spernat eo præsente, qui se multum in ea profecisse glorietur; informem eum dicat, qui politus, & elegans videri velit; ignauum appellet eum, qui fortitudinis sibi laudem arroget, subitò flammam concipit; omnes siquidem in illa arte & studio, cui tempus operamque suam posuerunt, cupiunt excellentes videri, proinde succensent vehementer, si quis ea vituperans, illudat. Drances audacem Turnum fugacem per summum dedecus appellat. 11. Aen.

Pone animos, & pulsus abi. Quid? num tibi Mauors.
Ventosa in lingua pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?

In quem Turnus totus ignis.

Pulsus ego? aut quisquam meritò fœdissimè pulsum
Arguet Iliaco tumidum, qui crescere Tygrius
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe uidebit
Procubuisse domū, atq; exut os Arcadas armis?

VII. Amicorum despicientia.

Augetur vehementer iniuria, cùm est ab amicis, & propinquis profecta, qui vel non satis laudant, vel non quantum possunt, vel non aduertunt, quibus indigeamus, vt opitulentur, quòd in ea re contemni, & abiici videamur. Cicer. pro Quint. reddit Iudices iratos damnis propositis, quæ à propinquo suo Neuio accepit, num. 93. *Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria: acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo; calamitosum est bonis euerti, calamitosius cum dedecore.*

Act. 6. in Verr. Iudicum iram accendit, enumeratis ab amico damnis pluribus illatis, num. 104. *Proh Dij Immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus, aut iudiciali iure persequor? de quo vos sententiam per tabulam feretis? Dicunt legati Melitenses publicè spoliatum Templum esse Iunonis: nihil istum in religiosissimo fano reliquisse: quem in locū classes hostium sæpè accesserint; vbi Piratæ ferè quotannis hyemare soleant, quod neque prædo violarit ante, neque hostis attigerit, id ab vno isto sic spoliatum esse, vt nihil omnino relictū sit.*

De Sassia matre conqueritur, eamque Iudicibus inuisam reddit ob crudelitatem in filium, quem amare debuisset. Pro Cluent. nu. 190. *Non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes, ac noctes tota mente mater de pernicie filij cogitarent.*

VIII. Persona contemnentis abiecta conditio.

In abiectæ sortis, & conditionis homines facilè irascimur, à quibus contemnimur; sic indignatur Aiax, quòd Vlysses secum de armis Achillis contendere non vereatur, cum robore corporis, ac viribus longè sit inferior. Talis est illius apud Ouid. Orat. 13. Metam.

Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Aemulus Aiaci, non est tenuisse decorum
Sit licet hoc ingens, quidquid sperauit Vlysses.
Ipse tulit pretium, iam nunc certaminis huius,
Quod cum victus erit, mecum certasse feretur.

IX. Maledicta.

Non possumus non illis irasci vehementer qui nos iniurijs, ac contumelijs afficiunt. Pro Amer. Tull. Chrysogono iudices infesos reddit, quod Roscium maledictis persequeretur, nu. 146. *Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, præter animam tradidit, nec sibi quicquam paternum, ne monumenti quidem causa reseruauit; per Deos Immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? quis vnquam prædo fuit tam nefarius? quis Pirata tam barbarus, vt, cùm integram prædā sine*

sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?

Apud Liviū Actius Tullius Volscorū princeps suos ad iram, & odium in Romanos accendit, iniuriis, & contumeliis horum indicatis 2. ab V. *Annon sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges & liberos traductos per ora hominum? Quid eos qui audiuere uocem præconis? quid qui vos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij; existimasse putatis? nisi aliquod profectò nefas esse.*

X. *Oppositio.*

Irascimur ijs, qui se nostris conatibus, & consiliis opponunt, efficiuntque, vt vel nunquam, vel rarò, nec sine magno negotio fruamur optatis. Cic. ep. 5. Scribens ad Metellum, ait, se illius fratri factum esse inimicum, quòd eum comperisset omnē sui Tribunatus conatum in suam perniciem parare, atque meditari. *Ad III. Non. Ian. cùm agere cepisset, tertio quoque uerbo Orationis suæ me appellabat, mihi minabatur, nec illi quicquam deliberatius fuit, quam me quacunque ratione posset, non iudicio, neque disceptatione, sed vi, atque impressione euertere.*

XI. *Fraus & mendacium.*

In eos meritò irascimur, qui dolo, qui fraude, qui verbum in tegumentis vtuntur, cùm apertè cōtra animi nostri sensa exponimus; est enim ironia contemnentis, aut inimici, aut nō obseruantis Oratio. Rex Eumenes Rhodios populo Romano inuisos reddit, quorū sociorūq; suspectam habet petitionem apud Liu. lib. 38. *Agent causam Græcarum ciuitatum, & liberari eas dicēt debere. Quo impetrato cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint, non eas modò ciuitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipēdiarias nostras; sibi autem tāto obligatos beneficio, uerbo socios, reuera subiectos imperio, & obnoxios habituri sint. Et (si Dijs placet) cùm has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: uos modò id decere, & conuenient esse ante factis dicent. Hæc uos ne decipiat Oratio prouidendum nobis erit: ne non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs uestris; alios præter modum extollatis; sed etiam ne qui aduersus uos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socij, & amici uestri.*

XII *Ingrati animi labes.*

Ita videtur esse iusta, quæ in homines ingratos, ac beneficiorum immemores, concipitur. Nam qui vicem non rependunt, despicere nos, & beneficia nostra videntur, ex quo illa Scipionis Africani Maioris querela, quam ob Tribunitia vexationes in exilio voluntario moriens sepulchro iussit inseri, *Ingrata patria ne ossa quidem mea habes.*

Et illa Cicer. ad Attic. li. 8. de Dionysio ingrato, in quem sic concludit epistolam: *Nūquam reo tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno, tam præcisè negaui, quàm hic mihi, Plāc. sine ulla exceptione præcidit. Nihil cognoui ingratius, in quo uitio nihil mali non inest.*

XIII. *Officij negatio.*

Promerentur irā nostram vel amici, qui despiciunt, vel certè cum offensione id beneficiū negāt, quod deberi nobis credimus. Sulpitius acerbissimè tulit Ciceronē amicum suum familiaritatis necessitudinisq; oblitum, Murenæ causam contra se suscepisse, cui Tull. respondet, vt amicitiæ violatæ, satisfaciat. Pro Mur. nu. 7. *Huic ego Iud. satisfacere cupio, uosq; adhibere arbitror; Nam cùm graue est uerè accusati in amicitia, tum etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego serui Sulp. me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine, & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. Nihil tibi consulatum petenti à me defuit, quod esset ab amico, aut à gratioso, aut à Consule postulandum.*

Quanto grauior erit ira, si nostris incōmodis non commoueantur, neque vllam doloris significationem præbeant. Hinc Cic. querelæ pro Planc. nu. 103. *Nolite Iud. per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim quos ego pro uestra suscepi, dare lætitiam gloriantibus vos iam oblitos mei salutisq; eius, à quo mea salus conseruata est, hostes extitisse. Nolite animum meum debilitari luctu, tum etiam metu commutatæ uestræ uoluntatis erga me; sinite me, quod uobis fretus huic sæpè promisi, id à vobis ei persoluere.*

XIV. *Obtrectatio.*

Denique ijs omnibus irascimur, qui vel obtrectatoribus nostris aures præbent, cùm silentio obsistere contra, & angi illos putemus oportere: vel ijs, qui de nostro honore detrahunt

hunt præsertim apud tria hominum genera; primum apud eos quibuscum de honore contendimus, deinde apud eos, quos admiramur, & magni facimus, tum apud eos, qui nos verentur, & obseruant. Quæ omnia videntur esse contra officij rationem, & contemptus argumenta.

Notandum ad amplificationem iniuriæ siue contemptus referenda esse verba, gestus, actiones, omnia ad contumeliam composita, subijcienda oculis per hypotiposim, & ethopœias, subinde opus esse indignatione, epiphonematis, & similibus figuris; tum virtutes eius, qui læsus est côuitiis eius, qui læserit præferendas, & variis exemplis factum exagerãdum, si soli, si primo euenerit; subijciendum damnum quod ex illis iniurijs suscipiatur, turpe esse, nisi vindicetur perituram esse omnem penitus existimationem. Docendum esse spem vlciscendi sine qua non est iracundia: erit autem si qui læsit, ab eo qui læsus est, aut vituperari, aut iudicio vinci, aut fraude, ac dolo circumueniri possit.

Studiosè captãdam temporum & locorum occasionem, vt si doleat animus, si cupiat, si corpus malè affectum sit, si laboret aliqua suspicione, iam enim tum munita v a est ad iracundiam concipiendam. Et quemadmodum in humano corpore si ad malè affectos humores ipsa cęli ratio accesserit, tanto citius morbi vis inualescet; sic animum molesta iam perturbatione occupatum acrior flamma corripit, correptumque facilius incendit. Cauendum Oratori ne crudelior appareat in puniendo, ne maiores ex æquo pęnas reposcat, ne denique propter turbulentos motus ipse intemperanter furere videatur, sed decorum seruet, incensus sit, & grandi Orationis genere vtatur.

LECTIO XXX.

Restinguitur Ira.

IAm quod ad delinitionem iracundiæ pertinet, mitigatur ira iisdem planè rebus, quibus Misericordia, & Clementia excitatur; debet verò Oratio esse eiusmodi, quæ amorem præ se ferat, & venerationem eius quem mitigare contendimus: quæ doceat nullum contemptum, nullamq; illatam iniuriam, vel certè culpam, si quæ fuit, non fuisse voluntariam. Ex hoc capite Ligarij crimen inuitum excusat Cic. quod humano deceptus errore Pompeij partes esset sequutus, nu. 3. *Tertium est tempus, quo post aduentum Vari, in Africa restitit, quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.*

I. Personæ conditio.

Plurimum confert ad deliniendam iram personæ, quæ loquitur conditio. Etenim pueri, senes personæ Deo sacræ, mulieres item in eam rem accommodatæ sunt vel maximè, quia minus virium habent, & maiores illecebras. Mulieres quidem quibus inest mitis facundia, & ipsa quæ muta solet esse commendatio formæ venustas gratissima, quæ dum Orationem à lacrymis incipit, fertum de manibus, & irę feruorem ex animo eripit. Miratur Liu. lib. 2. facundam planè mulierem, ad cuius Orationem illas voces Coriolanus in armis edidit. *Quo me mater adegisti? vicisti.*

Placamur facilè sacris hominibus, quia cęlites veremur, cuius rei exemplum est Alexãder; hic Iudæos, quod Dario fauissent neci & prædæ destinabat; ecce Iudæus Pontifex diuinitus in somnis admonitus, cum cœtu Sacerdotum magnifico, & solemni habitu, obuiam Alexandro vehementer irato procedit: apud Regem illustris illa religionis species, & sacri Antistitis splendor tantum potuit, vt non modò animum à cupiditate cædis represserit, verũ ex equo descendens, honoris causa prædam ipse suam adorarit.

II. Potestas & Personæ veneratio.

Iratum facilè compesces, si doceas eum, cui irascitur, potentiorem esse, dignum omni veneratione & cultu, nec tutum esse cũ illo habere inimicitias. Sic Latinus apud Virg. cùm Turni, & Rutulorum iram in Troianos sedare vellet, ostẽdit illos esse veneratione dignos, vtpotè à Dijs oriundos, & terribiles, quia inuictos 11. An.

Bellum importunum ciues cum gente Deorum,
Inuictisq; viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.

Cum eo hoste res est, inquit Liuius ad suos, *qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vincit ferociter, instat victis; seu victus est, instaurat cum victoribus certamen.*

Cæsaris iram placare volebat. Cic. non facilius

cilius potuit, quàm si diceret Deiotarum esse venerationе dignum, quod Rex esset, num. 40. *Multa sunt tuæ Clementiæ monumenta; sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in priuatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in Regibus, semper Regium nomen in hac ciuitate sanctum fuit. Sociorum verò regum & amicorum sanctissimum. Quod nomen hi Reges siue amitterent, te victore timuerunt, retentum verò, & à te confirmatum posteris etiam suis tradituros esse confido.*

III. Iniuria prius illata.

Facilius remittimus iracundiam, si quibus irascimur, ij prius à nobis læsi fuerint: nam intelligimus a nobis esse profectam iniuriam. Tull. pro Cæl. num. 21. *Neque id ego dico vt inuidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiã esse debet, funguntur officio; defendunt suos, faciunt quod viri fortissimi solent, læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti.*

IV. Animi demissio.

Nulla via facilior ad contemptus suspicionem tollendam, & emolliendum iratum, quã ipsa demissio animi non ficta. Pro Mur. 86. *Vester est supplex Iud. vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur.* Sic enim generosissimi quique placari solent, qui cum veræ solidæque laudis sint tantum appetentes, in aduersariorũ demissione planè conquiescunt, vt contra fractæ mentis homines semel iracundiæ facibus accensi, pœnas sitiunt, nec vllis officijs, aut humanitate vincuntur.

V. Inimicorum incommoda.

Placamur cum iudicio, aut bello vicinus: omnem enim inuictos impetum remittimus, quãdo aduersarium maiori malo oppressum videmus quam quo eum affecturi fuissemus. Sic Iulius Cæsar, cùm mactati in Ægypti littore Pompeij cadauer aspexit, ingemuit. Sic Metellus Macedonicus, grauissimis cum Scipione defunctus inimicitiis, vbi nocturnam illi vim illatam audiit, stomachum deponit, prodit in publicum, ciuium cædem testatur voce turbata, concurrite inquit, ciues vestra mœnia euersa sunt, filios ipsos iubet demortui ferre corpus, cùm negaret id præstãtiori viro exhiberi posse: sic Alexander, vel ob id magnus, Dario ab Satrapis indignissimè perempto Regi lacrymis parentauit. Ita fit vt miseriæ iram in commiserationem vertant. Idẽ vrget Tull. in Pison. 46. *Plura etiam acciderunt quam vellem; nam vt amitteretis exercitum, nunquam mehercule optaui, illud etiam accidit præter optatum meũ, sed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem furorem & insaniã optare vobis, in quam incidistis.*

VI. Temporis ratio.

Captanda imprimis ad flectendum iratum opportuna temporis ratio. Nunquam enim irati calentibus adhuc animis iniuriæ præsentis imagine sunt deliniendi, expectandũ tantisper, dum se fregerit impetus, nisi aliud alia rerum adiuncta suaserint; Nam quis rugienti adhuc leoni occurrat, quis ab acto fætu, in sæuiẽtem tygrim ire studeat? Tempus autem opportunum est, cùm bellè apud aliquem aut omnia sunt, aut multa. Vt enim qui dolent facilè concipiunt igniculos iracundiæ: sic qui aliqua delectatione perfruuntur, qui honore, vel lucro aliquo recens sunt affecti, qui iudicio, vel armis vicerunt hostes, qui ludis, qui conuiuiis, qui aliis animorum conditionibus vacant, ad mansuetudinem eo tempore faciliores sunt, quia tunc abstersa sunt, doloris nubila. Hãc artem Messalinum amicum suum edocet Ouidius, monetq; vt læsum Cæsarem ob triumphos adeat, salutet, precetur, & sibi mitiorem reddat 2. de Ponto. 2. El.

Cumque serenus erit, vultusq; remiserit illos,
Qui secum terras imperiumq; mouent:
Exiguam ne me prædam sinat esse Cetarum,
Detq; solum miseræ mite precare fugæ.
Tempus adest aptum precibus, valet ille, videtq;
Quas fecit vires Roma valere suas.
Incolumis coniux sua puluinaria seruat,
Promouet Ausonium filius imperium.
Præterit ipse suos animo Germanicus annos,
Nec vigor est Drusi nobilitate minor.
Adde nurus neptesq; pias, carosq; nepotes,
Cæteraq; Augustæ membra valere domus;
Adde triumphatos modò Pæonas, adde quieti
Subdita montanæ brachia Dalmatiæ.

Huc pertinet Horatii ad Vinnium admonitio.

Vt proficiscentem domi te sæpè, diuque
Augusto reddes signata volumina Vinni,
Si validus, si lætus erit, si denique poscet;
Ne studio nostri pecces, odiumq; libellis
Sedulus importes opera vehementer minister.

VII. In-

VII. Impotentia mentis.

Ira deferuescit, si qui aliquid admiserũt, irã percitos fuisse videamus: Tunc .n. nihil fecisse videntur per contẽptum, aut indicio & volũtate, sed per dolorẽ, & iram impotentem. Hoc pluribus notauit Val. Max. l. 8. c. 1. Vbi narrat Pompiliũ Prætorem, cùm apud illum accusata esset mulier, quòd matrẽ fuste percussam interemisset in neutram partem voluisse ferre sententiam, quod constaret veneno necatorũ filiorum dolore commotam, quos Auia filiæ infensa sustulerat, parricidium vltam esse parricidio; non alia mens Medeæ Sen. Act. 3.

——— Illud voce iam extrema peto,
Ne si qua noster dubius effudit dolor
Maneant in animo verba, sed melior tibi
Memoria nostri subeat: hæc iræ data
Obliterentur.

VIII. Defectus proprius.

Nihil aptius ad iram ex iniuria concitatam molliter ponendam, quàm in se recognoscere defectum, propter quem in alios irascimur, Seneca durus iratorum Censor 3. de ira c. 26. *Ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus; iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Quid lenioribus verbis vlcus publicũ abscondo? omnes mali sumus. Quidquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in sinu suo inueniet. Ille mihi iã nocuit: ego illi nõdum. Sed iam aliquem fortasse læsisti; sed lædes.*

XI. Mora.

Iræ præsens remedium est mora, Sen. 3. de ira cap. 12. *Facit iracundos iniqua nostri æstimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus, Nemo se differt, atqu maximum remedium iræ dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies mollict; quædam ex toto euanescunt. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse non iram. Quidquid voles quale sit scire, tempori trade, nihil diligenter in fluctu cernitur, nihil tibi liceat dum irasceris.*

X. Damna.

Nemo melius ad molliendum animum iræ sæuientis damna subiecit Seneca Phil. quæ multa congerit ad remedium 3. cap. 5. *Ne irascamur præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala & in medium protrahenda sunt, vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit & contrahit quo aliquis melior vtatur; ira impendit; paucis gratuita est. Iracũdus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem, quantò plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem, & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt: hæc facere: illæ fortuitis malis delectantur, hæc non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. Nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. dat pœnas dum exigit, naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium; illa prodesse iubet, hæc nocere. Adijce quod cum indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est, & angusta. Nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit.*

XI. Proprium fortis animi iram vincere.

Quid leonis robur magis commendat, quàm tutum ingenti eius ore leporem ludere? quid maius homine, qui multis lacessitus iniurijs, & contumeliis prouocatus, frangit iracundiæ motus, & tacet? Ad hoc mens illa magni Senecæ 3. de ira cap. 25. *Illud non venit in dubium, quin se exemerit turba, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respicit: Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur motus est.*

Contra degeneris est animi signum ira, quod accidere fœminis videmus ait Sen. 1. de ira cap. 12. quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Iuuenalis autem iram muliebre vitium appellat.

Infimi

—— *Infirmi est animi exiguiq; voluptas*
Vltio: continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet quàm fœmina.

XII. *Personæ lædentis conditio.*

Ad iræ motus continendos excusanda est personæ facientis iniuriam, conditio, aut eleuanda nobis illata contumelia, vel quæuis iniuria, facit hoc ad miraculum Seneca 2. de Ira, cap. 30. *In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur, nescit an peccet. Pater est? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est necessitati quis, nisi iniquus sui censet. Læsus est? non est iniuria pati, quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ, si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cũ illi irasceris, quàm cum illum alteri precaris iratum. Bonus Vir est, qui iniuriam fecit! noli credere. Malus? noli mirari, dabit pœnas alteri, quas debet tibi. Et iam sibi dedit, qui peccauit.*

XIII. *Matura resistentia.*

Iræ primum nascenti occurrendum, consiliumque maturè adhibendum, ne in perniciem nostrã adolescat, & vigorem robustum capiat, monet Seneca 1. de Ira cap. 7. *Facilius est excludere perniciosa, quàm regere, & nõ admittere, quàm admissa moderari. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morari ve deiecta potuerunt, sed consilium omne, & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & nõ licet eò non peruenire, quò non ire licuisset. Ita animus si in iram, amorem, aliosq; se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. Rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.*

Iterum vt magni momenti monitum idem repetit, aitque in occasionibus iracundię vim animi colligendam, & in consilium cogitationum nostrarum adhibẽdam esse moderationem, principijsque diligenter obsistendum, cap. 8. *Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare semínibus, & dare operam ne incidamus in iràm. Nam si cæperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. In primis finibus inquam, hostis arcendus est, nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit.*

XIV. *Iræ fœditas.*

Quibusdam iratis profuit aspexisse speculum, vt in eo turpitudinem irati cognoscerent. Sufficeret ad inuidiam tui, monebat ille, si te in speculo videres. Credo cũ horrore tui pœneres iram. Galenum adeò terruit irati hominis aspectus, vt decreuerit animo nũquam iram admittere, satis fuit semel vidisse irasci, vt nunquam irasceretur. Nunc quæso quale monstrum intus latebit, cuius tam fœdã vmbram vibrat vultus? quale incendium flagrauit in corde, cuius fumus sic ora deformat? qualis tyrannus mentem occupauit, cum ipsũ corpus oppresserit fulmen dirum in occasum vergens, ita est, nihil auspicato facit: infanstè desinet, quidquid furore occeperit, sine consilio omnia tractat, ita contra votum veniũt. Omnium agendarum omen est ratio, quã orba oculis iracundia non agnoscit, instar canis est cęcos parentis catulos, & rabie actæ ipsi domino non parentis: omnia cæca sunt, in consulta, quidquid furor agit. Quid? vis iracundo damna? vulnus tuum non claudis, si latus alterius grauiori plaga aperias? damnum restaurare? tuum, alieno non tollitur, scelus, prouocatur. Culpa pęnam vis tollere? inuertis rerum ordinem, addis pęnæ culpam? vis vt pęnæ tuæ succedat culpa? facis inimicum nullum.

XV. *Culpæ Cognitio.*

Proderit ad delinitionem iracundiæ contumeliam illatam perfectè cognoscere; nam perturbata ratio suggerit nos hostem despexisse, incommodasse, vel cõtumeliam importasse maiorem, quàm re ipsa sit, proindè distinguendum est quid, & quo animo fecerit. *Multos absoluemus*, inquit Sen. 3. de Ira, 29. *Si cæperimus ante iudicare, quam irasci.*

Denique cogita quantò minus sit hostem perdere, quam seruare: quantò gloriosius sit mortuum, si possis ad vitam reuocare, quàm

paucos meritos licet, sed mærentes, ad mortem damnare. Hæc est vera de hostibus victoria, bonitate, nulla venia dignos, superasse. Sic propius ad Deum acceditur, qui dat salutem immeritis hominibus, dum vitia profligantur.

LECTIO XXXI.

De effectis iracundiæ.

QVod pertinet ad animum I. rationem perturbat, vnde cæco, acpræcipiti motu facilè iratus efferuescit ob inopiam mētis, & consilii. Quare non oratoriè magis, quàm verè morbum appellat Cic. & fugiēdam monet iracundiā, cum qua nihil rectè, nihil considerate fieri potest: sanguinis enim inflāmatio cor & cerebrum accēdit, ex quo sequitur rationem vsu suo, ac munere propè prohiberi; vt ijs euenit, quorum cerebrum calida febri inflammatur ad furorem. Deinde quoad corpus, non in hominibus tantum; sed etiam in belluis perturbatur, de quibus Sen. lib. de Ira 1. *Spumantis apri dentes acuuntur, taurorū cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus. Nullū est animal tam horrendum, tāq; perniciosum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio.*

PVNCTVM I.

Vultus deformitas.

MVlti satis ambitiosè morbum hunc descripserunt. Optimus auctor loquendi, & sentiendi Seneca matrem hāc odii multis grauibusque malis fęcundam, per insignem Hypotiposim subiicit oculis, vt nullum iracūdia fœdius monstrum esse probet, hominesq; faciles ad iram, tam truci tamque horrenda irati hominis proposita facie, breuem hunc furorem dedoceat. De Ira c. 1.

Non immeritò mihi videris hunc affectū pertimuisse, præsertim ex omnibus tetrum, & rabidum. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum eorum habitu intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax, & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; Ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus toto ore rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac subriguntur capilli, spiritus coactus, ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu, & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium; nescias vtrum magè detestabile vitium, an deforme. Cætera licet abscondere, & in addito alere. Ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est; hoc efferuescit manifestius.

Iram igitur in vultu potissimum apparet, totumque adeò corpus deformat, vt in alium homo mutatus videatur, tacita illa flamma erumpente in lucem, & per omnes artus emergente. Talem depingit, Vates Mantuanus lib. 1.

Ira minax, odijq; parens, Mauortis alumna,
Secum agit indomitum stygia de sede furorem
Stentorea qui voce tonat, qui gutture lato
Fulminat, & rauco resonans clamore fugacem
Pantagiam superat: mugire tonitrua dicas
Horrificaq; tremens æratas voce cohortes,
In rigidos enses, alternaq; vulnera mittit,
Sanguinolenta graui vibrans hastilia ferro
Bella ciet, rixamq; mouens, hostesq; lacessens
Lebra, manusq; tremit, scintillant lumina toruis
Fulta superciliys, strepit & conuitia iactans
Bacchatur si fortè aliquo nequit obice pœnas
Sumere: vindictas in idonea tempora differt.
Fitq; odium, oblonga fouens incendia pectus
Vrit, & accensis lambit præcordia flammis,
Nil pensi, nil mentis habet, citò mobilis expers
Consilij, volat in pugnam, retinacula rumpit,
Lege modòque carens, rabido stimulata calore,
Non ignes, non arma timet. Flammantia tantos
Pectora concipiunt, accensi sanguinis æstus.

II. Ardor oculorum.

Igniti sunt, & ardentes iratorum oculi, vultusq; totius identidem fit noua mutatio. *Cùm quæreretur*, ait Liuius lib. 3. *quænam prima causa tam obstinatos Samnites mouisset in fugam, oculos sibi Rom. ardere visos aiebant, vesanosq; vultus & furentia ora; inde plus, quàm ex alia re terroris ortum.*

Hic

Hic est ille Turni habitus, ad cuius impotentem iram declarandam Tauri proludentis ad pugnam similitudinem adfert. Virgil. 12. Aeneid.

His agitur furijs, totoq; ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm primum in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosq; lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Apposita similitudine eũdem æstuantis iræ u ctus depingit Silius Ital. lib. 5.

Sic memorans torquet fumantē ex ore vaporem
Iraq; anhelantem proturbat pectore murmur:
Vt multò accensis feruore exuberat vndis
Clausus vbi exusto liquor indignatur aheno.

De Verre Cic. 6. num. 148. *Nam cum spumas ageret, in ore arderent oculi; voce maxima vim me sibi afferre clamaret, copulati in ius peruenimus.* Offic. 1. num. 102. *Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statusq; mutantur.*

Eodem pertinet illud Persij iram ex adiunctis describentis. Satyr. 3.

Nunc face supposita feruescit sanguis, & ira
Scintillant oculi, dicisq;, facisq;, quod ipse
Non sani esse hominis, non sanus iurbt Orestes.

Illis consentit. Ouid. 3. nequitiæ suæ.

Ora tument ira, nigrescunt sanguine venæ,
Lumina Gorgoneo sæuius igne micant.

Iram vterque Seneca suis coloribus adumbrauit; Philosophus, quo nemo melius iræ characteres descripsit, in notandis hominum vitiis, & naturæ varietate imprimis acutus, & solers. 3. de Ira cap. 4. *Vt cæteris dubium sit, nulli certè affectui peior est vultus, quem descripsimus asperum & acrem, & nunc subitò retrorsum sanguine fugato, pallentem; nunc in os omni calore, ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis, & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis, & hærentibus. Adijce dentium inter se arietatorum non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cum se ipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia.*

Quæ postquam descripsit omnia Sen. dignam Philosopho sententiam edidit. *Qualem,* inquit, *intra pectus animum esse putas, cuius extra imago tam fœda est. Quando illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus, intentior impetus rupturus se nisi eruperit.* Quod vsque eò verum est, vt de Valentiniano maiore Nicephorus prodiderit, cùm Sauromatorum legatos specie inopes, abiectosque vidisset, ita eum esse indignatum, quod sibi cum gente tam vili pugnandum esset, vt interiora viscera fregerit.

Tragicus verò furentem Medeam his depingit. Act. 3.

Furoris ore signa lymphati gerens,
Flammata facies. Spiritum ex alto citat;
Proclamat, ò Superi, oculos fletu rigat,
Renidet, omnis specimen affectus capit.
Hæret, minatur, æstuat, queritur, gemit.
Quò pondus istud verget? vbi ponet minas?
Vbi se iste fluctus franget? exundat furor.
Non facilè secum versat, aut medium scelus
Se vincet, ira nouimus veteres notas.
Magnum aliquid instat, efferum, immane, impiũ
Vultum furoris cerno. Dij fallant metum.

III. Mentis impotentia.

De statu mentis hominem deturbare, præcipitem agere, præstantemque formam eius immutare penitus concludit Senec. 1. de Ira, cap. 5. per antitheta eiusdem hominis clementis consilio, & ratione vtentis, & in iram efferuescentis ob inopiam, & consilii & rationis. *An secundum naturam sit iracundia manifestum erit, si hominem inspexerimus. Quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? homo in adiutorium mutuum generatus est; ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere; ille etiam ignotis succurrere; illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis, vel impendere se paratus est; ita in periculum dummodo deducat descendere. Quis ergo magis naturam ignorat, quàm qui optimo eius operi, hoc fœtum, ac perniciosum vitium assignat?*

IV. Vlciscendi cupiditas.

Ira coniungitur cum vlciscendi cupiditate, imò est ipsa cupiditas vltionis, sic in Aenea depingit iram Virg. in 2. Aen.

Nec quicquam horremus? cacique in nubibus ignis
Terrificant animos, & inania murmura miscent?

Proindè vix sui compos, & in vltionem intenta Dido suos ad iniuriam vlciscēdam inflammat acriter. 4. Aen.

——— Proh Iuppiter ibit
Hic ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex vrbe sequētur?
Diripientq; rates alij naualibus? Ite,
Ferte citi flammas; date vela: impellite remos,
Quid loquor? aut vbi sum?

IX. *Terror & minæ.*

Addit maledictis minas; gaudet enim terrere eum cui grauiter irascitur. Vt duplicem quasi pęnam de inimico repetat, de vlciscendi libidine sollicita Dido dirum Æneæ exitium, & à Dijs, & ab se pollicetur.

Spero equidem medijs (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpè vocaturum: Sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors anima seduxerit artus
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas
Audiam, & hæc maneis veniet mihi fama sub imos.

Quin & ira sæpè vires addit irato. Talis illa mulier inter spem metumque fluctuans quid cōsilij caperet apud Senecam in Troade Act. 3. ab ira vires sumit.

Resistam inermis, offeram armatis manus?
Dabit ira vires. Qualis Argolica ferox
Turmas Amazon strauit, aut qualis Deo
Percussa Mænas Entheo siluas gradu
Armata thyrso terret, atque expers sui.

Talis Appius apud Silium Ital. lib. 5.

Tum quod humo haudquaquam valuisset vellere saxum.
Ni vires trux ira daret torquebat anhelans
Appius, & lapsu resupina in terga cadentem
Mole premit scopuli, perfractisq; ossibus vrget.

X. *De vltione gaudium & solatium.*

In vltione de inimico capienda, singularem animi voluptatem reperit, is, quem ardor iracundiæ vehemens occupat, quòd qui vlciscitur vim, & potentiam ostentet, in eoq; superior, & quodammodo maior videatur. Vnde multos scimus cum incredibili lætitiæ sensu mortuos, quòd ante læsum, ac punitum inimicum audissent. Talem Ptolemæum Regem memorant Annales, qui gaudio triumphans supremum vitę diem confecit, postquam oculos in morte natantes, & sanguine pauit Alexandri cæso capite, quem hostem habuerat. Qui tamen motus ferocientis animi, non dici debet voluptas, sed immanis furor, & inimica rationi crudelitas.

XI. *Contemptio, ac despicientia.*

Qui irascitur, contemnit eos, in quos commouetur, vt saltem contemptu, contemptum vlciscatur, ac derisione. Cùm stomacho Iarbas iam nominatus, mollem Æneam & effęminatum, semiuirum Phrygem, alterum deniquè Paridem compellat, ac despicit 4. Aen.

Et nunc ille Paris cum semiuiro comitatu
Mæonia mentum Mitra, crinemq; madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq; fouemus inanem.

Contra contemni se dolet nihilque grauius pati solet, ac potest, quam si dum furit, & æstuat, dum præter minas & supplicia nihil admodum sonat, interea spernitur, sic ardorem animi sui prodit in desertorē suum Dido. *(uos?*
Nā quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reser-
Num fletu ingemuit nostro? nū flumina flexit?
Num lacrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?

XII. *Iræ loquacitas.*

Nihil est irato difficilius, quā continere linguam: eorum autem qui irascuntur sermo esse solet eiusmodi: amplificat contemptum sui quantum potest. Queritur Medea se contemptam ab Iasone malæ fidei viro, quo verborū ambitu? quo exulceratæ mentis æstu?

Quos ego seruaui pellex amplectitur artus;
Et nostri fructus illa laboris habet.
Forsitan & stultæ, dum te iactare maritæ,
Quærit; & iniustis auribus apta loqui:
In faciem moresq; meos noua crimina fingit
Rideat, & vitijs læta sit illa meis.
Rideat, & Tyrio iaceat sublimis in ostro
Flebit; & ardores vincet adusta meos.
Dum ferrum, flāmæq; aderunt, succusq; veneni:
Hostis Medeæ nullus inultus erit.

Commendat se pluribus, vt ex eo capite accrescat contemptus, & ex contemptu ira.

Iuno ad vltimum iræ retinens, se ad iracundiam excitat exemplo Palladis, quæ numen inferioris ordinis, vlta est acriter hostem suum. 1. Æn.

——— Mene incæpto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere gentem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argiuum, atque ipsos potuit submergere Ponto
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ast ego quæ Diuum incedo Regina, Iouisq;
Et soror, & coniux, vnâ cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

In ardore animi vehementer indignantis eadem adhibet argumentum à minoribus Diis marte & Diana, vt faces iam satis exulceratæ menti maiores subiiciat?

——— Mars perdere gentem
Immane Lapithum valuit: concessit in iras
Ipse Deum antiquam genitor Calydona Dianæ.
Quod scelus, aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Ast ego magna Iouis coniux: nil linquere inausũ
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti
Vincor ab Ænea.

Eludit eorum responsa, qui se placare volunt: Dido non habebat, quo posset Deorum auctoritatem refellere, risu dumtaxat eludit rationes, sequuta sectam Epicureorum, dicẽtium Deos non hæc inferiora curare.

Heu furijs incensa feror, nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres Diuum fert horrida iussa per auras.
Scilicet is Superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat, neque te teneo, neque dicta refello.

Post contumelias, & iniurias incusat se, quòd occasionem oblatam vltionis non arripuerit cum se dabat, eamque desiderio reuocat; Indignata Dido varias cædes attingit, quibus voluisset Æneam obruere, petitas è veterum Fabulis, & Historiis.

Non potui abreptum diuellere corpus, & undis
Spargere? non socios; non ipsum absumere ferro
Ascanium; patrijsq; epulandũ apponere mensis?

Si verò vis & spes vltionis adempta sit multò grauius irascitur, & se magis excruciat. Talis Iuno describitur in pœnas, & vltionem intentam 2. Metam. Fab. 6.

Est verò cur quis Iunonem lædere nolit.
Offensamq; tremat, quæ prosum sola nocendo?
O ego quantum egi? quã uasta potẽtia nostra est?
Esse hominem vetui, facta est Dea: sic ego pœnas
Sontibus impono; sic est mea magna potestas.

Denique, vt scias inquit Seneca de Ira, irã non esse pœnæ cupiditatem, infirmissimi sępè potentissimis irascuntur, nec pęnam concupiscunt, quam non sperant. Imò verò sæpè oppressi fortunæ dominantis inconstantiam ingerunt, quæ possit etiam in supremo dignitatum fastigio positos deturbare præcipites. Quod vrget Ouid. Trist. 5. Eleg. 9. non sine stomacho.

Non adeò cecidi, quamuis abiectus, vt infra
Te quoque sim; inferius quo nihil esse potest.
Quæ tibi res animos in me facit improbe? curue,
Casibus insultas, quos potes ipse pati?
Nec mala te reddunt mitem placidumve iaceti
Nostra, quibus possunt illacrymare feræ?
Nec metuis dubio fortunæ stantis in orbe
Numen? & exosæ verba superba Deæ?
Exiget, ac dignas vltrix Rhamnusia pœnas,
Imposito calcas quod mea fata pede.

Plures iræ characteres Satyrici Vates, variasque vehementer indignantis animi depinxũt imagines mordacibus verbis adũbratas, quales habet Iuuen. Sat. 1.

DE MANSVETVDINE, *siue Clementia.*

Vicinus Amori mansuetudinis, & Clementiæ motus, vsum ferè eundem habet, cùm scilicet in defensionibus elaborare debet Orator, vt ab aduersariis excitatam iracundiam extinguat, & ad lenitatem, clementiamq; Iudices reuocet, cùm etiam in suis, aut alienis erratis ad deprecationem confugere necesse habeat.

LECTIO XXXII.

Conciliatur Mansuetudo.

Mansuetudo motus iræ contrarius definitur ab Aristot. 2. Rhet. cap. 3. depressio, atque sedatio iræ, quæ non Oratione primum mulcenda est, vt monet Seneca. *Surda est, amens est, dabimus illi spatium, donec deferbuerit, nec oculos tumentes tractabimus, vim maiorem mouendo incitaturi, nec cætera vitia, dum feruent morborum initia, quies curat.*

Da

—— *Da tempus, ac spatium tibi,*
Quod ratio nequit, sæpè sanauit mora.
Monet cothurnatus Vates Agam. Act. 2.

Sunt quidam sanandi dissimulanter ex mente Romani Philosophi. Et vero Medicum aiunt cùm Regis cuiusdam filiam sanare vellet, nec sine ferro posset, dùm intumescentem mammam leniter foueret, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella naturæ delicatioris remedio palam admoto, eadem quia nō expectauit, dolorem tulit.

I. *Mansuetudinis incentiuum deposita contemptus suspicio.*

Componitur animus, & ad mansuetudinem traducitur ab ira, si contemptus suspicio deponatur, quem iræ materiam, ac fomitem esse constat, contraque doceatur quam magnificè sentiat, & honorificè loquatur, de eo qui se contemptum suspicatur. Nam vt ijs irascimur ac succensemus grauiter, qui consultò, dataque opera nos iniuria, vel contumelijs afficiunt; ita faciles sumus in eos, qui per imprudentiam, vel aliquo casu lapsi, non certo consilio nos offenderunt. Quod si dissimulari non possit offensa, præter voluntatem hæc accidisse dicendum erit. Bellè Didonem feruidioris naturæ, ac subito motu bullientis fœminam mulcet Aeneas apud Poetarum scientissimum. Aen. 4.

Me patris Anchisæ quoties humētibus vmbris,
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, cap tisq; iniuria chari (uis.
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus ar-
Nunc etiā interpres Diuum Ioue missus ab alto
Testor vtrūq; caput, celeres mandata per auras
Detulit: ipse Deum manifesto in limine vidi
Intrantem muros, vocemq; his auribus hausi,
Desine meq; tuis incendere, teq; querelis
Italiam iam sponte sequor.

Non alia ratione Tull. Ligarium mansuetudine veniaque dignum probat, quòd præter voluntatem, quòd errore humano deceptus, & necessitate coactus in Cæsarem aliquid deliquerit, num. 35. *An potest quisquam dubitare, quin si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? Quis est qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non nouerit? quis hoc non sentiat quiduis prius futurum fuisse, quàm vt hi fratres diuersas sententias fortunasque sequerentur? voluntate igitur omnes tecum fuerunt; tempestate abreptus est vnus: qui si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen saluos esse voluisti. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.*

II. *Criminis confessio.*

Facit ad mansuetudinem ingenuè culpam fateri, dolorque admissam, tantum enim abest vt contemnant, vt ostendant se benè de nobis sentire, quæ pœnitentia, qui dolor, & ægritudo animi, instar est pœnæ, atque supplicij; quod subijciens ea qua solet elegantia Cic. clemētem ac mansuetum Cæsarem reddere studet, cōfessione libera. Pro Ligar. n. 30. *Ad iudicem sic agi solet; sed ego ad parentem loquor: erraui, temerè feci, pœnitet. ad Clementiam tuam confugio delicti veniam peto; vt ignoscas oro, si nemo impetrauit arroganter: si plurimi tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

Hoc artificio Liuius vtitur lib. 22. Vbi Minutius magister Equitum errata sua liberè & ingenuè fatetur, Oratione ad Fabium Dictatorem. *Parentibus meis, Dictator, quibus tè modò nomine, quo fando possum æquaui, vitam tantum debeo; tibi cùm meam salutem, tùm omnium horum. Itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoque, & sub imperium auspiciumq; tuum redeo, & signa hæc, legionesq; restituo. Tu quæso placitus me magistrum Equitum, hos ordinibus suis quemq; teneri iubeas.*

III. *Humilitas & animi demissio.*

Viles animæ sunt ad vltionem præcipites nec semel iram incensam facilè deponunt, nisi par vel maius aliquod malum intulerint. At verò generosæ mentis ardor, quia nihil præter gloriæ splendorem æstimat ferè conquiescit, si modò is qui offendit supplex se demittat ac se puniendum permittat vltrò, sic enim profitentur se inferiores; qui autem inferiores sunt, timent, ac reuerentur; quæ duo non possunt esse cum contemptu. Mitigantis iram, & mansuetudinis exemplum singulare dedit in Turno & Aenea Virg. 12. Æn.
Ille humilis supplexq; oculos, dextrāq; precātē
Protendens: equidē merui, nec deprecor, inquit,

Vtere sorte tua: miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ,
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis; vicisti, & victum tendere palmas
Ausonij videre: tua est Lauinia coniux:
Vlterius ne tende odijs. Stetit acer in armis
Aeneas voluens oculos, dextramq; repressit
Et iam iamq; magis cunctantem flectere sermo
Cœperat.

IV. *Beneficiorum commemoratio.*

Artificij pleniſſimum eſt eius commemorare beneficia, quem voles incitatum ira delinire, nam blanda commemoratio beneficiorum neſcio quas habet illecebras, & alienum à contemptu demonſtrat, & à ſuſpicione vindicat. Didonem grauiore motu concitatam ſibi conciliat, Aene. 4. Aen.

—— Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales; nunquam Regina negabo
Promeritam, nec me meminiſſe pigebit Eliſſæ.
Dum memor ipſe mei, dùm ſpiritus hos reget artus.

Hoc idem in defenſionibus ſuis miro artificio præſtitit Orator Romanus, pro domo ſua in Remp. promerita recenſet, num. 114. *Te cuſtos vrbis Minerua, quæ ſemper adiutrix conſiliorū meorum teſtis laborum extitiſti precor ac quæſo; voſq; qui maximè me repetiſtis, atque reuocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, patrij Penates familiareſq; qui huic vrbi & Reip. præſidetis, vos obteſtor: quorum ego è templis ac delubris peſtiferam illam, & nefariam flammam depuli. Teq; Veſta Mater, cuius caſtiſſimas Sacerdotes, ab hoſtium amentia, furore, & ſcelere defendi, cuiuſq; ignem illum ſempiternum, non ſum paſſus aut ſanguine ciuium reſtingui, aut cum totius vrbis incendio commiſceri.* Et multa quæ ſuauiſſimo Orationis flumine proſequitur.

Ligario parcendum contendit etiamſi certo conſilio Cæſari bellum intuliſſet recordatione Quæſturæ, quam totam contulerat ad eiuſdem Cæſaris dignitatem, num. 36. *Equidem cùm tuis omnibus conſilijs intereſſem memoria teneo qualis T. Ligarius, Quæſtor Vrbanus fuerit erga te, & dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliuiſci nihil ſoles niſi iniurias, quoniam hoc eſt animi, hoc eſt ingenij tui, te aliquid de huius Quæſtoris officio cogitantem etiam de alijs Quæſtoribus, reminiſcentem recordari. Hic igitur, qui tùm nihil aliud egit, niſi vt tu eum ſtudioſum, & bonum virum iudicares, nunc à te ſupplex ſalutem fratris petit.* Quod & habet pro Deiot. num. 14.

V. *Amoris blanda ſignificatio.*

Iram placat, & lenitatem excitat, qui ſub initium Amorem profitetur; faciliorem enim amoris illecebræ Orationi parant aditum. Occurrit Iocaſta filium Polynicem mitigatura Theb. Act. 4.

Ad te preces nunc, nates maternas feram,
Sedante lacrymas. Teneo longo tempore
Petita votis ora. Te profugum ſolo
Patrio Penates regis externi tegunt:
Te maria tot diuerſa, tot caſus vagum
Egere: non te duxit in thalamos parens
Comitata primos, nec ſua feſtas manu
Ornauit ædes, nec ſua lætas faces
Vitta reuinxit. Hoſtium eſt factus gener
Patria remotus, hoſpes alieni Laris
Sine crimine exul. Nate poſt multos mihi
Remiſſe ſoles: nate ſollicitæ metus,
Et ſpes parentis.

VI. *Caſus alterius & pœna grauior.*

Manſuetum & clementem ex irato facies, ſi docueris eos, à quibus læſus eſt grauiores pœnas pependiſſe, quàm ipſemet exegiſſet, nam ea ratione ceſſat ira vltionis appetens. Iocaſta iam laudata Theb. Act. 4.

Ne metue pœnas, & quidem ſoluet graues.
Regnabit. Pol. *Hæc eſt pœna?* Ioc. *Si dubitas; auo*
Patriq; crede: Cadmus hoc dicet tibi
Cadmiq; proles. Sceptra Thebarum fuit
Impunè nulli gerere, nec quiſquam fide
Rupta tenebat ira, iam numeres licet
Fratrem inter iſtos.

Si quos aliquando pares habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt, & ad manſuetudinem facilis. Sen. 1. de Clem. cap. 21. *Quiſquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite ſuo, regiamq; ſententiam exſpectauit, in ſeruatoris ſui gloriam viuit, pluſq; nomini eius conferet incolumis, quàm ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienæ virtutis*

tutis est: in triumpho citò transisset. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare.

VII. Virtutis commendatio.

Virtus ac probitas facilè concitatum demulcet, quam machinam adhibuit M. Iunius summæ prudentię vir ac fortitudinis pro captiuis Cannensis pugnæ per orans, in quos non ignorabat Romanorum animos esse vehementer incitatos, apud Liui. lib. 32. *Non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cùm propè ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxißemus, diei reliquum ac noctem insequentem, fessi labore, ac vulneribus vallum sumus tutati.*

Huius artificij meminit magnus in dicendo Tull. pro Cluent. cui Iudicum mansuetudinem ob virtutem, ac inocentiam vitæ conciliat, nu. 202. *Vestrum est hoc Iud. vestræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, vt virum optimum, atque innocentissimum, plurimisque mortalibus charum, atque iucundissimum his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in concionibus esse inuidiæ locum, in iudicijs veritati.*

Non minus eleganter in causa Cœlij perorauit, ex eodem capite, num. 72. *M. verò Cælius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen obijcitur, neque verò aliquid eiusmodi, quod sit à lege seiunctum, & cum vestra seueritate coniunctum: cuius prima ætas dedita disciplinis fuit, ijsque artibus, quibus instruimur ad hunc vsum forensem, ad capessendam Remp. ad honorem, gloriam, dignitatem: ijs autem fuit amicitijs maiorum natus, quorum imitari industriam continentiamq; maximè velit: ijs æqualium studijs, vt eundem quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur.*

VIII. Metus.

Vtile nonnunquam iratis timorem inijcere, eorum in quos exarserunt; nam fieri vix potest vt quis irascatur ei, quem metuat. Et quæ spes vlciscendi eos, quos veremur? Paccuuius apud Liuium. *Vnus aggressurus es Annibalem, quid illa turba tot liberorum, seruorumque? quid in vnum intenti oculi, quid tot dexteræ, torpescentne? in amentia illa; vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Rom. tu sustinebis?*

Hinc illa vox Iocastæ Polynicem à bello dehortantis, & cum fratre reconciliare volentis Theb. Act. 4.

Licet omne tecum Graciæ robur trahas,
Licet arma longè miles, ac latè explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.
Quodcumq; Mars decernit, exæquat duos,
Licet impares sint gladius & spes & metus.
Sors cæca versat. Præmium incertum petis
Certum scelus.

Sic Harpagus, cùm Persarum Regi bilem mouisset, offensusque princeps epulandos ei liberos apposuisset, rogatus ab eodem Rege, num id commenti genus placuisset, mœrore dissimulato respondit, apud Regem omnis cœna iucunda est: ita fuit affectus minus potens erga potentiorem.

IX. Deprecatio.

Cùm rogant, atque deprecantur, qui nos læserunt, facilè placamur, quod hac ratione demissionem animi præ se ferant; ideò Phil. 5. Tull. pacem cum Antonio nullam habendam affirmat, num. 3. *Pacem vult Antonius, arma ponat, oret, deprecetur.*

Huius vbique rei mirus artifex in Orationibus suis, cùm se putat iudicibus suis causam probasse. Pro Fonteio deprecantem inducit Virginem Vestalem. nu. 38. *Tendit ad vos Virgo Vestalis supplices manus easq; pro vobis Dijs immort. tendere solet. Cauete ne periculosum superbumue sit, eius vos obsecrationem repudiare, cuius preces Dij si aspernarentur, hæc salua esse non possent.*

Iterum graui deprecatione vtitur pro Plancio. num. 102. *Non ego meis ornatum beneficijs à vobis deprecor Iud. sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia, mecumque vos simul miserrimus & optimus obtestatur parens, & pro vno filio, duo patres deprecantur. Teque Flaui oro, & obtestor, qui meorum consiliorum, in consulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi adiutor fuisti, meque non modò saluum semper, sed etiam ornatum florentemq; esse voluisti: vt mihi per hos conserues eum, per quem me tibi, & his conseruatum vides.* Item pro Clu. num. 201.

X. Exem-

X. *Exemplum.*

Frangit iram, & mansuetudinem imperat exemplum Ducis æquè in se, atque in alios seueri, sic milites erga Ducem grauia imperantem sunt placabiles, si ea præstare illum viderint, vt Mariani, qui vulgò muli, ob assiduam laborum contentionem, non erant tamen infensi Mario, quia nihil ipsis imponebat operis, quin illud prius subiret. Adeò verum est, quod ait Ouid. 6. Fastorum.

Sic agitur censura, & sic exempla parantur,
Cùm index alios, quod monet, ipse facit.

Quod & habet Tull. pro lege Manil. numer. 38. *Neque potest exercitum is continere Imperator, qui seipsum non continet: neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse indices non vult.*

XI. *Animi de se triumphantis magnitudo.*

Mansuetudo persuadetur, proposita vera solidaque gloria, quæ percipitur ex illa sui victoria, quod assequimur allatis illorum exemplis, qui perpetuam sibi apud posteros famæ prædicationem hac vna virtute, conciliarunt. Laudatur Lycurgus, quòd sumeret vltionem de hostibus, non puniendo, sed benemerendo. Illud ipsum vocat Themist. Orat. 5. ἀρετῆς νίκην trophæum singularis virtutis, & apicem sublimis constantiæ, exultantis, & imminentis in vltionem animi vim, & impetum cohibere, naturæ aculeos retundere, efferuescentem in corde flammam opprimere, hoc est maiorem se fieri, hoc pugnare fortiter, & vincere gloriosè.

Has omnes lenitatis excitandæ rationes proposuit Claud. in epistola, quam Adriano scripsit.

Vsque adeone tuæ producitur impetus iræ?
Excessit iam pœna modum: concede iacenti.
En adsum, & veniam confessus crimina posco
Manibus Hectoreis atrox ignouit Achilles.
Hunc virtus tua digna sequi. Spoliamur amicis.
Hunc torméta necant; hic vndiq; truditur exul.
Quid superest damnis? quæ salua pericula restant?
Emollit rabiem prædæ, mortisq; facultas.
Prætereunt subiectæ feræ, torniq; leones
Quæ strauisse valent, ea mox prostrata relinquunt.
Respice quid tanta dignaris morte clientem?
In breuibus nunquã sese probat Aeolus vndis.
Incubuit nunquam cœlestis flamma Salictis,
Nec parui frutices iram meruere Tonantis.
Hoc carmen pro thure damus, miserere tuorum.

Denique proponendum quod olim aiebat Cæsar Dictator. Miserum esse instrumentum Senectutis, recordationem crudelitatis, proindè humanissimos esse debere Principes, & in honore constitutos, vt amica omnium reuerentia, & charitate excipiantur.

XII. *Lenis seueritas.*

Mollioris sunt naturæ qui mansuetudinis suaui decore capti, omnem iracundiæ motum ab animo, vt lenitatis inimicum, arcendum esse putant; non intelligunt iram esse virtutis instrumentum, quæ fortitudinem, robur & constantiam, ad res benè, ordinateque gendas præbeat, quæque libidinibus emollitam animam, & lasciuientem contineant, & austeram è remissa, è molli & fracta generosam efficiat.

Nimiam lenitatem improbare videtur Sapiens, dum & seueritatis, & nimiæ mansuetudinis mala complectitur de Clem. cap. 2. *Non vulgo ignoscere decet. Nam vbi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio; Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia, distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. Nam tàm omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli.*

Inclinandum tamen semper est in mitiorem partem, & si peccandum, remissione quã crudelitate melius ac tutius. Egregiè Cassiodor. l. 3. epist. 46. *Materia est gloriæ principalis delinquentis reatus; quia nisi culparum occasiones emergerent, locum pietas non haberet. Quid enim salubris ordinatio gerat, si morum probitas cuncta componat? arida siccitas madentis pluuia beneficium exoptat, salutiferis medentium manibus nisi infirma valetudo non indiget, sic dùm imbecillitati succumbitur, conuenienter remedia tribuuntur. Quapropter casibus asperis præstandum est sub iustitiæ laude moderamen, vt nec vindictam sinamus superare peccata, nec culpam insultare patiamur legibus impunitam.*

LE-

LECTIO XXXIII.

Describitur.

LEnitudo describitur moderatione vultus, sermonis, orationis illecebris, & suauitate, modestiaque totius habitus, ac demum penè omnes admittit characteres, quibus Poetæ pacem adumbrare consueuerunt. Inter quos hęc habet Claud. in laudē Manlij Theod.

Seruat inoffensam diuina modestia vocem,
Temperiem seruant oculi, nec lumina feruor
Asperat, aut rabidas diffundit sanguine venas,
Nullaq; mutati tempestas proditur oris,
Quin etiam fontes expulsa corrigis ira,
Et placidus delicta domas, nec dentibus vnquam
Instrepis horrēdum, fremitu nec verbera poscis.
Pax maiora delet. Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit, mandataq; fortius vrget
Imperiosa quies, non quæ comitatur honores
Ausa tuam leuiter tentare superbia mentem.

Eandem iterum ab effectis describit, vt Stiliconis fasces exornet l.2. de laudibus eiusdem:

Principio magni custos Clementia mundi.
Hæc docet, vt pœnis hominū, vel sanguine pasci
Turpe ferumq; putes: vt ferrum marte cruentum,
Sic cum pace premas, vt non infensus alendis
Materiam præstes odijs: vt fontibus vltrò
Ignouisse velis.

Et paucis interiectis.

Hæc & amicitias longo post tempore firmat,
Mansuroque adamante ligat; nec mobile mutat
Ingenium, paruo strepitu, nec vincula noxæ
Dissolui patitur, nec fastidire priorem,
Allicitur veniente nouo, benefacta tenere,
Respicere offensas facilis, pariterq; minoris
Officij, magnique memor superare laborat,
Vtque hostes armis, meritis sic vincit amicos.
Hæc fouet absentes; hæc longè sola remotis
Consulit; hæc nullis auidam rumoribus aurem
Pandit, & ignarum nunquam læsura Clientem.

Pari vena Cæsaris clementiam pluribus commendat, vel recusanti veniam offerentis Lucan l.2.

Viue licet nobis, & nostro munere, dixit
Cerne diem, victis nam spes bona partibus esto,
Exemplumq; mei; vel si libet arma retenta,
Et nihil hac venia si viceris ipse paciscor.

Omnia Martis instrumenta sub Clementiæ pedibus subijcit bonus omnium opinione vates Claud. iam laudatus in Mallij Panegyr.

Nonne vides vt nostra soror Clementia tristes
Obtundat gladios, fratres amplexa serenos,
Assurgat Pietas fractis vt lugeat armis
Perfidia, & laceris morientes crinibus Hydri
Iambant inualido furiarum vincla veneno?

DE MISERICORDIA.

MISERICORDIA est motus animi, seu dolor quidam susceptus ex cogitatione mali alterius iniuria laborantis, & quo se, vel suos affici posse videt, qui miseretur. Hinc illum ait Tull. miseratione facile moueri, qui adduci potest, vt illa, quæ de altero deplorantur, ad semetipsum continuò, resque suas reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad seipsum reuertatur. Idcirco pius Aeneas 10. Aen. cùm Lausum Mezentii filium adolescentem interfecisset, animo reputans, illam ipsam calamitatem in Ascanium suum cadere posse, illicò cœpit hostis casum miserari.

At verò vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris
Ingemuit miserans grauiter, dextrāq; tetendit,
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.

Si verò reperias aliquos, qui nihil tale se pati posse putent, misericordia non permouentur, quales sunt qui miseriarum cumulum attigerunt, qui sunt in magno metu, cladeque communi, qui sunt contumeliosi, vel summè felices, nec enim cogitant sibi vllam calamitatem euenturam, qui fraudulenti aut veteratores, qui nihil vnquam passi sunt, minus alienis doloribus mouentur.

LECTIO XXXIV.

De Industrijs concitandæ Miserationis.

NOn minus audacis, quàm felicis est eloquentię fletus ex alienis malis sibi polliceri, proindè vix vllus Orator victoriam hâc sperat, & triumphum, nisi summis ingenii naturæque viribus sit instructus. Nam vt hic affectus vehemens est, cum semel incaluit, non

non tàm ab arte, quàm ab ipsius naturæ quodam impetu: ita si ieiunior est, quàm expectari potuit oratio, nauseam facit auditoribus, & risu nonnunquam excipitur.

PVNCTVM I.

Industria I. Florentis fortunæ mutatio in aduersam.

OMnino valet ad commouendam hanc animi affectionem augere quantum poterit incommoda, ex quibus nascitur: & quidem inter mala, quæ commiserationem mouent, numeratur potissimum florentis fortunæ in deteriorem mutatio. Multus est in his Cic. Insperata fortunæ vicissitudine commiserationem in reum Syllam excitat. nu. 89. *Quid est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat: aut quid est quamobrem hæc cuiquam videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sylla, vt nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: Nunc Spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, vt cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessarijs lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, vos Iudices obtestatur.* Et nu. 91. *O miserum & infelicem illum diem, quo consul omnibus centurijs Sylla renuntiatus est! ò falsam spem! ò volucrem fortunam! ò cæcam cupiditatem! ò præposteram gratulationem! quàm citò illa omnia, ex lætitia & voluptate, ad luctum & lacrymas reciderunt, vt qui paulò ante Consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis.*

Talem in Murena fortunæ melioris mutationem in aduersam luget ad miserationem nu. 86. *Modò maximo beneficio Populi Roman. ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mærore perditus, vester est supplex iud. vestrā fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac opes intuetur.*

Frequens est Poetis hæc comparatio inter fortunæ prioris felicitatem, & sequentis miseriam, vt afficiant suos. Princeps illorum fingit Hectorem triumphantem antea insomnis Aeneæ apparentem mœstum, flentem largissimè, bigis raptatum, atrum cruento puluere, & alias tristitiæ notas præ se ferentem 2. Aen.

Hei mihi qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,
Vel Danaū Phrygios iaculatus puppibus ignes.

Neque dissimilia sunt illa Liuii de Horatio, qui Curiatios interfecerat. *Hunccine quem modò decoratum, ouantemque victoria incedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera, & cruciatus videre potestis.*

Miser ex beato lacrymas etiam hostibus elicit. Talis est illa Niobes Ouidianæ calamitas, qua fletus & inimicis, & inuidis excitatur. Metam. 6. Fab. 3.

Heu quantū hæc Niobe, Niobe distabat ab illa,
Quæ modò Latijs populum summouerat aris,
Et mediam tulerat gressus resupina per vrbem
Inuidiosa suis! ac nunc miseranda vel hosti
Corporibus gelidis incumbit, & ordine nullo
Oscula dispensat natos suprema per omnes.

Cum per iniquitatem fortunæ quis distrahitur à sinu parentum ac diuellitur ab amicis, deseritur à patronis, à propinquis relinquitur, maximam tristitiam animo percipit: hinc lacrymæ, & luctus miserabiles oriuntur Pro Planc. num. 102. *Nemo erit tàm crudeli animo, tamque in humano, neque tàm immemor meorum, non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei seruatorem capitis diuellat ac distrahat.*

Hanc orbitatem & metum grauioris mali, & iam imminentis ad miserationem adhibet Philotas apud Curtium lib. 6. de rebus Alexandri. *Duos fratres ego nuper amisi: Patrem nec ostendere possum, nec inuocare audeo, quum & ipse tanti criminis reus sit. Parum est tot modo liberorum parentem, in vnico filio acquiescentem, eo quoq; orbari, ni ipse in rogum meum imponitur. Ergo carissime pater & propter me morieris, & mecum. Ego tibi vitam adimo, ego senectutem tuam extinguo. Quid enim me procreabas infelicem auersantibus Dijs, an vt hos ex me fructus perciperes, qui te manent? Nescio adolescentia mea miserior sit, an senectus tua. Ego in ipso robore ætatis eripior: tibi carnifex spiritum adimet, si quem fortuna expectare voluisset, natura reposcebat.*

II. Senectus calamitosa.

A Senectute miserationem sæpius aucupatur Cic. in Pison. 84. eandem miserationis mouendæ

uendæ rationem seruat pro Cœlio, vbi iudicum animos ab adolescentia filij, & ipsius patris sorditati senectute permouet, eorumque sensus leuiter parentum, & liberorum recordatione pertentat, qua facillimè animus ad commiserationem accenditur. Sic autem num.79. *Quod cùm huius adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos huius etiam miseri Senectutem, qui hoc vnico filio nititur, in huius spe requiescit, huius vnius causam pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiæ, seruum potestatis, abiectum non tàm ad pedes, quàm ad mores, sensusq; vestros, vel recordatione parentũ vestrorum, vel liberorum iucunditate sustentate: vt in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ seruiatis. Nolite Iud. aut hunc iam natura ipsa occidentem, velle maturius extingui vulnere vestro, quàm suo fato; aut hunc nunc primum florescentem firmata iam stirpe virtutis, tanquam turbine aliquo, aut subita tempestate peruertere. Conseruate parenti filium, parentem filio, ne aut Senectutem iam propè desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modò non aluisse vos, sed etiam perculisse, atque afflixisse videamini.*

Quoniam ætas puerilis, ac senilis infirmior est, ideò ab vtraque sæpius captatur miseratio; hinc illud magni artificis. Et 12. Aen.

——— *Dauni miserere Senectæ.*
Caniciem immundo deformem puluere turpans.

Quem Claudianus pressis vestigijs sequitur, 1. in Ruffinum, cuius carnificinam exaggerat.

Effera torquebant auidæ præcordia curæ,
Effugeret ne quis gladios, ne perderet vllum
Augusto miserante nefas. Non flectitur annis,
Non ætate labat; iuuenum rorantia colla
Ante patrum vultus stricta cecidere securi.
Ibat grandæuus nate moriente superstes
Post trabeas exul. Quis prodere tanta relatu
Funera, quis cædes possit deflere nefandas?

Ab eodem loco misericordiam excitat Veturia Coriolani mater afflicta. Ex Liui. l. 2. *In hoc me longa vita, & infelix Senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem?*

III. *Mors propinquorum & Orbitas.*

Quæ calamitatem adferunt aliquam, vt mors amicorum, miserationem mouent, qua de re sic Princeps Maro 9. Aen. Vbi Troiani non solum Euryali cæsi tristem casum dolent, sed eius etiã matris miserabiliter filii sui cruentam mortem lugentis.

Hoc fletu concussi animi, mæstusq; per omnes
It gemitus, torpent infractæ ad prælia vires.

Talis Proregis Indiarum Sosę fortunata calamitas fletum & dolorem miserationemque mouet. O cœlum! ò astra! ò Deus! hunc infelicem exitum miseranda Sosæ peregrinatio terra marique sortita est. O miseriarum ac patientiæ documentum! ò spectaculum non hominibus modò, sed feris ipsis luctuosum! Etiam fame, fletuque consumpta iacet exanimis Leonora coniux castissima? filii chara pignora, triste solatium, & vltimæ calamitatis exemplum, in materno sinu gremioq; vitam posuerunt, vbi viuere non licebat? Et tantis funeribus superstes viuo sæuientis fortunæ ludus? Agite languidæ manus supremum hoc funeris officium, reddite semper in agone victrici Leonoræ; luges riui lacrymarum denso cum gemitu ex oculis mox extinguendis, profluite super castum cadauer ariditate contractum! erumpite gemitus testes crudelitatis ac perfidiæ vindices. Ego te generisque nostri reliquias peremi, spars mei tuique melior? Ego te dilectam satis nocens abstuli, dum repudiatis precibus tuis, monitisque, me meaque demum omnia insidioso Principi, præpostera crudelitate permisi? Parce cõiux sanctissima si tuos manes acri doloris morsu perstrictus, sollicito; errati veniam te breui secuturo concede? perniciosam in spem te ad hanc miseriam traxi præcipitem, facti pudet, ignosce.

Sentio serius licet, quàm imprudens mę ignotæ genti, ac perfidæ commiserim, dum cœlo plena repugnabas, præuidebas animo supra Sosam fortis, ac futuri præscia, pro beata rerum copia, summam egestatem; pro secura libertate, non speratam seruitutem, pro ridentis aulæ blandicijs, & iucundissima tuorum consuetudine, barbarorum inhospitales casas, ac ferinam societatem; pro delicato ciborum apparatu conchilia, putresque cetorum artus, & algas, aliaq; maris eiectamenta; pro vestibus holosericis, & auro gẽmisq; fulgentibus, indignã nuditatem quæ cęlo terrisq; luctũ faciat: Ah memini soror castissima, memini; sed vocẽ dolor intercludit: cùm laceris licet, atq; attritis vestibus, nudati omnes, tu tãtum generis memor, ac pudoris ad vltimum

reti-

retinens, pugnis, colaphisque repetitis vltrò barbaros ad necem irritabas, cùm tibi tristior omni morte lux visa, defodisti arenis è vestigio tete mediam, quæ supereminebant solutis raptim, fusisque crinibus ob texisti, ne impuris barbarorum oculis nuda appareres. O Deus! huccine Principem feminam, scelerum semper victricem sic exhaustam, sic afflictam ac desolatam, sine scelere cecidisse? Sosa quid cælum accusas? eò loci te tuamq; coniugem miseriarum vitæque morientis sociam, delicta perduxerunt, vindicis Dei manum quæ tantum tàm altum calamitatis tibi inflixit vulnus, si tibi vis esse profuturum, exosculare.

I felix anima non tàm matura morti, quàm cœlo, quæ vitæ beatæ portum prius, quàm infelicis viæ terminum attigisti; æternum Sosæ tui memor fruere gloria tuis virtutibus reddita. Tu verò post tot ærumnas & cruciatus morere infelix Sosa, morere; quid est quod te deinceps in hoc reciprocante miseriarum æstu consoletur, cùm spes ipsa præsentium lenimentum deficiat; Solus, orbatus, inermis, viribus destitutus, quo te recipies? conspirantibus in te periculis patientia fortunam prouocabis? ad feram, & inhospitam nationem recurres, quæ te per summam perfidiam & immanitatem lacerum, ac saucium tectis exturbauit? iterum ad spem incertā maris omnia sorbentis fluctus experieris? quo naugio? quando? quibus socijs? sine cibo, sine potu, sine vitæ sustentandæ commodis? in syluas abde te Sosa feris prædam & alitibus, imo subde te Dei sapienter omnia regentis arbitrio, animum virtuti consecra, si Deo moreris, felix interitus vita meliore vindicandus!

IV. *Corporum vexationes ac morbi.*

Misericordiam facit corporum vexatio grauior, & verbera quæ dolorem adferunt, & interitum. Quam rem copiosè prosequitur vel ad lacrymas Cic. cum plurimos à Verre per iniuriam crudeliter verberatos, atque omni cruciatu affectos, tàm artificiosè verò Gauij supplicium describit, vt res in oculis posita, magnos animorū motus faciat actione 7. num. 158. *Quid nunc agam? cùm iam tot horas, de vno genere, ac de istius nefaria crudelitate dicam; opinor vnus modus, atque vna ratio est. Rem in medio ponam, quæ tantum habet ipsa grauitatis, vt neque mea, quæ nulla est, neque cuiusquam, ad inflammandos vestros animos requiratur.*

Post nudam narrationem, Verris furores subijcit, & Gauij crudele supplicium, vt hinc iudicum amorem, Verri odium, omnibus dolorem, & miserationis sensum faciat n. 106. *Ipse inflammatus scelere & furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Expectabant omnes, quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset, cùm repentè hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet. Cædebatur virgis in foro ciuis Rom.*

Vix est qui non se putet huic interesse carnificinæ, dum illam vel legit, vel audit. At quàm appositè ad motum in exclamationem grauiorem assurgit. *O nomen dulce libertatis! ò ius eximium nostræ ciuitatis.*

Eandem vrget calamitatem ambitiosè satis per enumerationem pro domo sua nu. 59. *Quid vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis? quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordesque lugubres vobis erant iucundæ, cæterorum omnium mentes oculosq; flectebant: quid paruus filius? quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus?*

D. Ioannem Christi prænuntium saltatricis impudentis optione iugulatum circumstantus pluribus describit, & luget ad miserationem D. Ambros. 3. de Virgin. *Præmium saltatricis mors est Prophetæ. Quid prius horrescam nescio? quis non cùm è conuiuio ad carcerem cursari videret, putaret Prophetam iussum esse dimitti? quis inquam, cùm audisset natalem esse Herodis solemne conuiuium, puellæ optionem eligendi quod vellet datam, missam ad Ioānem absolutionem non arbitraretur? quid crudelitati cum delicijs? quid cum funeribus voluptati? rapitur ad pœnam Propheta conuiuiali tempore, conuiuiali præcepto, quo non cuperet vel absolui. Perimitur gladio, caput eius affertur in disco. Hoc crudelitati ferculum debebatur, quo insatiata epulis feritas vesceretur. Intuere Rex acerbissime tuo spectacula digna conuiuio. Porrige dexteram, ne quid sæuitiæ tuæ desit, Vt inter digitos tuos riui defluant sacri cruoris. Et quoniam non exsaturari epulis fames, non restingui poculis potuit inauditæ sæuitiæ sitis, bibe sanguinem scaturien-*

rientibus adhuc venis exsecti capitis profluentem. Cerne oculos in ipsa morte sceleris tui testes aduersantes conspectum deliciarum. Clauduntur lumina, nō tam mortis necessitate, quàm horrore luxuriæ. Os aureum illud exangue, cuius sententiam ferre non poteras, conticescit, & adhuc timetur, lingua tamen quæ solet etiam post mortem officium seruare viuentis palpitante licet motu damnabat incestum.

V. Inopia.

Nemo tàm parum humanus est, qui non amici sui graui morbo, aut cibi penuria laborantis misereatur, hanc ob causam etiam inopia putatur miserabilis, vt docet Cic. pro Rab. Posth. num. 45. *Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent: nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus. Sed vt omnium vel suspicioni, vel maleuolentiæ, vel crudelitati satisfiat, occultat pecuniam Posthumus, latent Regiæ diuitiæ. Ecquis est ex tanto populo qui bona Rabirij nummo Sestertio sibi addici velit? Sed miserum me quanto hæc dixi cum dolore! Hem Posthume tune es Curij filius, C. Rabirij iudicio, & voluntate filius, natura sororis filius? tune ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit? qui nihil profudisti? nihil vllam in libidinem contulisti? tua Posthume, nummo Sestertio à me addicuntur? O meum miserum acerbumque præconium! at hoc etiam optat miser, vt condemnetur à vobis: ita bona veneant, vt solidum suum cuique soluatur.*

VI. Exilium.

Magnam vim habet ad miserationis affectum suorum orbitas, & exilium. Pro Mur. num. 89. *Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectuque priuat? Ibit igitur in exilium miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnum dolorem, vndè cum honore discesseris, eodem cum ignominia reuerti.*

Vt miserationem magis incendat ad expiandum scelus, calamitatis comitem seipsum offert. Cic. pro Flacco. num. 104. 5.

VII. Circumstantiæ.

A personarum adiunctis, & causæ circumstantiis, siue temporis & loci, sæpius misericordiam excitat Orator. Vix vlla maior fiendi causa, quàm si nulla quies concedatur, sed perpetua quædam malorum series sibi succedentium, hanc patiebatur & lugebat Oedipus vt est in Sen. Act. 1.

—— Quid restat mali?
Regnum, parentes, liberi, virtus quoque,
Et ingenij solertis eximium decus
Periere; cuncta sors mihi infesta abstulit;
Lacrymæ supererant; has quoq; eripuit mihi.

Miserum est semper aduersis fortunæ casibus vrgeri, vt apud Ouid. Briseis queritur;

An miseros tristis fortuna tenaciter vrget?
Nec venit inceptis mollior aura meis?

Quantò miserius nihil vnquam boni percipere, sed finem vnius mali, esse gradum sequentis quod in Sylla deplorat. Cic. num. 91. *Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis deesse videretur? aut cui nouæ calamitati locus vllus relictus esset? vrget eadem fortuna quæ cœpit, repetit nouum mœrorem, non patitur hominum calamitosum vno modo afflictum, vno in luctu perire.*

VIII. Persona.

Debet induci qui cruciatur, aut cruciandus est, aut paulò ante cruciatus, vt videatur indignus illo modo; videbitur autem si fuerit innocens; si præcellens aliqua virtute, aut militari politica, si litteris excultus, si fortis in tormentis, imbecillus, florenti, aut tenera ætate, & reliquis valeat, quæ solent ingenerare sensum doloris molliorem. A nobilitate Deiotari Regis Cæsari misericordiam facit Tull. nu. 43. *Quocirca Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse Regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare illorum crudelitatis est, alterum conseruare clementiæ.*

Vt misericordiam in Ptolemæum, & stomachum in Clodianos deriuet, facit fortunæ prioris, pacis & otii mentionem, vt miseratio magis excitetur, ex vtriusque collatione fortunæ, pro Sextio, nu. 57. *Rex Ptolemæus, qui si no dum erat ipse à Senatu socius appellatus, erat tamen frater eius Regis, qui cùm es-*

set

set in eadem causa, iam erat à Senatu honorem istum consequutus: erat eodem genere, iisdemq; maioribus, eadem vetustate societatis: denique erat Rex, si nondum socius, at non hostis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Rom. regno paterno, atque auito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, vt cedens, cum purpura, & sceptro, & insignibus regijs, præconi publico subijceretur; & imperante populo Rom. qui etiam bello victis regibus regna reddere consueuit, Rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

Matris eiusdemque sororis commemoratio in animis Iudicum miserationem inflammat, pro Fonteio, num. 37. *Virgo Vestalis germanum fratrem complexa tenet, vestramque Iud. ac populi Rom. fidem implorat, quæ pro vobis, liberisq; vestris, tot annos in Dijs Immort. placandis occupata est, vt ea nunc pro salute sua, fratrisq; sui, animos vestros placare possit. Cui miseræ, quod præsidium, quod solatium reliquũ est, hoc amisso? nam cæteræ fœminæ gignere ipsæ sibi præsidia, & habere domi fortunarum omnium socium, participemque possunt: huic verò Virgini, quid est præter fratrem, quod aut iucundum, aut carum esse possit? Nolite pati aras Deorum Immort. Vestæq; matris, quotidianis Virginis lamentationibus de vestro iudicio commoueri. Prospicite ne ignis ille æternus nocturnis Fonteiæ laboribus, vigilijsque seruatus, Sacerdotis Vestæ lacrymis extinctus esse dicatur.*

Ex hoc loco Hecuba Priamum miseratur apud Senec. in Troade.

—— Ille tot Regum parens
Caret sepulchro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troia.

Æneas apud Virg. recordatione Anchisæ patris ad miserationem mouetur. 2. Aen.

Hæc filius Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, & prolapsa videntem
Pergama: tot quondam populis terrisq; superbũ
Regnatorem Asiæ: iacet ingens littore truncus
Auulsũq; humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tùm primum sæuus circumstetit horror,
Obstupui: subijt cari genitoris imago
Vt Regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subijt deserta Creusa,
Et direpta domus, & parui casus Iuli.

IX. Aetas.

Ab ætate misericordia excitatur, si quis in adolescentiæ flore de medio tollatur. Miserationem excitaturus magnus motuum artifex Virgilius comparationes in adolescentum morte desumit à flore succiso 9. Aen. sic Euryali tristem casum subijcit.

Voluitur: Euryalus letho, pulchrosq; per artus
It cruor, inq; humeros ceruix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Languescit moriens: lassoue papauera collo
Demisere caput, pluuia cùm fortè grauantur.

X. Locus & Tempus.

Augent luctum & miserationem, Locus, si quis coram ijs patiatur, quos minimè vellet esse suæ calamitatis testes: Tempus si tùm cum laborum mercedem, ac præmium sibi pollicebatur, exitium patiatur. Multis in locis Tull. pro Mil. num. 104. *Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, cùm illa iudicia communis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi, omnes in me meosq; redundant ex illo fonte dolores? quid me reducem esse voluistis? an vt inspectante me expellerentur ij, per quos essem restitutus?*

Rem eandem conficit pro Flac. num. 102. *O nox illa quæ penè æternas huic vrbi tenebras attulisti cùm Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur. Tu tu Flacce Prætor communis exitij nuntios cepisti: tu inclusam in litteris Reip. pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me, & ad Senatum detulisti. Quæ tibi tùm gratiæ sunt à me actæ? quæ ab Senatu? quæ à bonis omnibus, quis tibi quemquam bonum putaret vnquam non salutem, verum honorem vllum denegaturum. O nox ista, quàm iste est dies consequutus, fausta huic vrbi: miserum me, metuo ne funesta nobis.*

XI. Causa.

Misericordiam monet causa calamitatis. Sic Orator de Prouinc. Coss. misericordiam in Publicanos, indignationem in Gabinium inflammat; qui eò non cupiditate sua, sed iniurijs illius prolapsi sunt, vt nec Senatus liberalitate recreari possent, num. 11. Pro Quintio. num. 49. *Nam quid homini potest turpius,*

quid

quid viro miserius, aut acerbius vsu venire: quod tantum euenire dedecus, qua tanta calamitas inueniri potest? Pecuniam si cui fortuna ademit, aut si alicuius eripuit iniuria: tamen dùm existimatio est integra, facilè consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi conuictus; bonis quidem suis vtitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat, hoc tamen in miserijs adiumento, & solatio subleuatur. Cuius verò bona venierunt, cuius victus vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est: is non modò ex numero viuorum exturbatur: sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta sæpè vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit.

XII. Finis.

A fine miseratio captatur: nam virtutis causa, qui damnum aliquod subeunt, aut infelices repentè existunt, miseratione longè digniores videntur. Grauiores enim sunt casus repentini maioremque constantiam requirunt. Ab inopinato miserationem inflammat. Cic. pro Mil. 5. de Prou. Cons. num. 43. Ab inexpectato patris mortem ita deplorat Aen.

Nec Vates Helenus cum multa horrenda moneret?
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celeno.

Ob innocentiam Cor. Balbo misericordiam obtinet, Cic. num. 64. *Miseremini eius, qui non de suo peccato, sed de huius summi, & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed de periculo suo, de publico iure disceptat.*

Quas animorum commotiones olim, quos gemitus amicorum, quas miserationes non excitarunt innocentium cruciatus, & supplicia? Liuius lib. 7. legatos Campanorum à Romanis auxilium postulantes, præter meritum malè habitos dolet, & ob illorum innocentiam miseratione dignos ostendit. *Omnibus quidem, Romani, vestramq; misericordiam, vestrum auxilium æquum est petere, ijs tamen maximè, qui eam implorantibus alijs auxilium; dùm supra vires suas præstant; omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. Quamquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cùm videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti, & vbi conflagrassent, ad nos traiecturum incendium illud esse.*

XIII. Modus.

A modo, siue circumstantijs calamitatis, quæ quomodo acciderit, explicat, si quis nobilis si quis sapiens, & in aliqua dignitate constitutus sit, in eum tamen idem supplicium statuatur, quo solent Iud. in viles ac fortunæ tenuioris homines animaduertere. Misericordiam Auditoribus mouet Cic. Ver. 3. cum crudelem hominis cupiditatem scelusque describit ex adiunctis 76. *Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum, & graue toti Asiæ Prouinciæ: grandis natu parens adductus ad supplicium: ex altera parte filius; ille, quod pudicitiam liberorum: hic, quod vitam patris, famamque sororis defenderat. Flebat vterque non de suo supplicio, sed pater de filij morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum & gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Rom. atque amicos, propter hominis flagitiosissimi nequitiam, atque improbissimam cupiditatem?*

Ab his circumstantijs Cassandram per summum dedecus, & miserandum in modum raptatam sic exprimit Virg. vt lacrymas, vel ab inuitis eliciat. Excitatur autem affectus miserationis à conditione; nam Regia Virgo, Priami filia, à loco, nam à Templo, & Mineruæ adytis, ad quæ misera confugerat; à Modo, nam trahitur per vim, quod indignum 2. Aen.

Ecce trahebatur passis Priameia Virgo
Crinibus à Templo Cassandra, adytisq; Mineruæ,
Ad Cælum tendens ardentia lumina frustrà,
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.

Lucanus Pompeium ceruice cæsa, per summum dedecus sic miseratur. Phars. 8.

——Illa verenda
Regibus hirta coma, & generosa fronte decora
Cæsaries comprensa manu est, Pharioq; veruto
Dùm viuunt vultus, atq; os in murmura pulsant,
Singultus animæ, dùm lumina nuda rigescunt.
Suffixum caput est, quo nunquam bella iubente
Pax fuit, hoc leges, campumq; & rostra mouebat.

XIV. Petitionis modestia.

Misericordiæ mouendæ petitionis modestiam Oratores aptissimam esse dicunt. Cic. non petit vt in Italia Milo viuat, sed vt

in Italia sepeliatur. Miserum enim putabant extra patriam mori, miserius in illa non sepeliri propè maiorum suorum reliquias, n. 105. *Hiccine vir patriæ natus, vsquam nisi in patria morietur? aut si fortè pro patria: huius vos animi monumenta retinebitis? hunc sua quisq; sententia, ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulsum à vobis, ad se vocabunt. O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, si eiecerit: miseram, si amiserit!*

Sic ab humili petitione sepulchrique religione miserationem auget. Pro Syll. num. 89. *Non iam de vita P. Syll. Iud. sed de sepultura contenditur. Vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus eijciatur, laboramus.*

Idem est commiserationis motus, licet in alia re. 7. Aen.

Diluuio ex illo tot vasta per æquora vecti
Dijs sedem exiguam patrijs, littusq; rogamus
Innocuum, & cunctis vndamq; auramq; patentem.

XV. Comparatio.

Commiserationem comparatio doloris, & ærumnarum cum alijs auget. Si videlicet præ calamitate præsenti reliqua mala, quæ cum ea conferuntur, tametsi per se grauissima, leuissima tamen esse dicantur. Cic. Verr. 7. n. 171. *Paulò ante Iud. lacrymas in morte misera, atq; indignissima nauarchorum non tenebamus, & rectè ac meritò, sociorum innocentium miseria commouebamur. Quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? Nam ciuium Rom. sanguis coniunctus existimandus est; quoniam id & salutis omnium ratio, & veritas postulat, omnes hoc loco Ciues Rom. & qui adsunt, & qui vbiq; sunt, vestram seueritatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: Omnia sua iura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententijs versari arbitrantur.*

Quàm miserabilis est illa ęrumnosi Oedipi Oratio apud Senec. Theb. Act. 1.

—— Fata quis tàm tristia
Sortitus vnquam? videram nondum diem,
Vteriq; nondum solueram clusi moras,
Et iam timebar. Protinus quosdam editos
Nox occupauit, & nouæ luci abstulit.
Mors me antecessit, aliquis intra viscera
Materna lethum præcocis fati tulit,

XVI. Deprecatio.

Vtilis ad misericordiam inflammandam obsecratio per quidquid charissimum est. In his est multus Cic. pro Rab. Posth. num. 48. *Vos obsecro Iud. vt huic optimo viro, quo nemo melior vnquam fuit, nomen Equitis Rom. & vsuram huius lucis, & conspectum vestrum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi vt rectis oculis vrbem sibi intueri, atque hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi vnius amici opes subuenissent.*

Proderit identidem sensum hunc Auditorum animis inijcere, vt nihil acerbum sit in vita, quod non ducant sibi euenire posse, aut amicis, aut reliquis hominibus, docere deindè nihil tam hominis esse, quam esse humanum, Cic. in causa Murenæ artem hanc sequitur & Iudices flectit ad misericordiam obsecratione, num. 86. *Quæ cùm ita sint, primum Reip. causa, qua nulla res cuiquam potior esse debet, vos pro mea summa, & vobis cognita in Remp. diligentia, moneo: pro auctoritate Consulari hortor; pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ, & cæterorum Ciuium consulatis. Deinde ego fidem vestram, vel defensoris & amici officio adductus, oro atque obsecro, vt ne hominis miseri, & cum corporis morbo, tùm animi dolore confecti L. Murenæ, recentem gratulationem, noua lamentatione obruatis.*

Sic apud Liuium Sophronisba Syphacis vxor, capto iam marito supplicationibus cõtinuis precibusque submissè Massinissam flectere conatur, lib. 30. *Omnia quidem vt posses in nos Dij tibi dederunt, virtusque, & felicitas tua. Sed si captiuæ apud Dominum vitæ, necisq; suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dexteram, precor quæsoq; per Maiestatem Regiam, in qua paulò ante nos quoque fuimus, perq; gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per huiusce Regiæ Deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt: hanc veniam supplici des, vt ipso quodcumq; fert animus de captiua statuas, neqs in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinus.*

XVII. Sermocinatio.

Valet plurimum ad permouendos affectus ser-

sermocinatio, cùm inducuntur per Ethopœiam loquentes, tùm ij qui acceperunt iniuriã, tùm qui intulerunt. Si videlicet hinc tyrannum aliquid grauius minitantem, illinc fidelem qui patitur, fortiter, & agentem, & loquentem. Hic locum habent Orationes parentum ad liberos, dum moriũtur, eorundem deprecationes pro liberis, & huiusmodi quibus nihil est miserabilius, atque potentius. Non hoc prætermisit artificium Cic. pro Milone à n.94. pro Plancio, num. 101. *Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tùm de meis opibus pollicebar, sed horum erga me beneuolentiam promittebam; hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vita periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu querelis, quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo ne nihil tibi præter lacrymas queam reddere: quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi ijdem dare possunt qui mihi reddiderunt: huc exsurge tamen, quæso, retinebo & complectar: nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumq; profitebor.*

Sic anima purgantibus flammis addicta miserationem suis facere conatur. Horror & stupor vbi estis? vbi planctus, & lacrymæ? Tandem libratum diuinæ Iustitiæ gladium, & deuoto capiti meo dudum impendentem excepi; tandem in ergastulum Purgatorij, luctu, lamentis, flammis horribilem in modum redundantem coniecta sum: vbi Deum auersum lugeo, absentem requiro, sentio vindicantem. Nunc ingemisco serius, necquicquam profuturæ fluunt ex oculis lacrymæ, non si fundant flumina, noxam vel minimam eluãt, aut scintillam flammæ deuorantis extinguãt. Frustra votis cœlum lacesso, non audit: cœlites imploro frustrà, nullus miserationi locus; vindex est, qui pater fuit. In pœnis amandus. Misit ignem in ossibus meis, in flammis laudandus. Ah conficior non tam igne, quam amore: Miseremini qui potestis sacrorum Antistites, & me sacrificiis expiatam ab his flammarum incendiis eripite.

Nec meæ dum voces sensus vestros perculerunt, mater est filii, mater est, si nescitis quæ purgantibus flammis addicta vestram opem implorat. Apud quos miserationis vestræ sunt explicanda viscera melius, quàm apud eam, quæ suis vos visceribus extulit, in cuius sinu creuistis, quæ cruciatibus iustis quidem, sed horrendis laceratur. Quid si me vobiscum agentem casus aliquis grauior excepisset? quid si matrem vidissetis ad palum alligatam tortorum ictibus crudelem in modum, laniari? quid si ad rotam gladiis armatam implicari? quid si in pyram pice fumantem & resina coniici, siccis oculis potuisset vestrum aliquis huic spectaculo interesse? At ignis ille vester, Zephirus est, illa verbera sunt lenocinia, rotæ sunt deliciæ cum istis cruciatibus comparatæ. Miseremini si non amici, at consanguinei, si non isti, at liberi. Ferrea pectora! cor adamantinum! etiam ad maternas preces liberorum aures obsurdescunt? Tu saltem quem ex omnibus vnum amore complexa sum mi Beniamine miserere genitricis tuæ, quam in hos ignium vortices tui, nimius amor, præcipitem egit; recordare gaudia matris, atque blanditias innocentes: quam molliter in vtero te fouerim: quoties tibi mamillas niueo melle turgentes exporrexerim, quot ego tibi blanda nimis oscula dederim, quàm sæpè, quàm molliter in sinu gremioq; meo dulces somnos ceperis, quot dies, noctesque insomnes ad tui custodiam duxerim; & tu post tot amores tam amarus es, durusque in matrem, vt acerbissimis laboribus nullum adferas leuamentum: nec ad tam lugubre matris spectaculum fluunt ex oculis lacrymæ, quibus igneos imbres extinguas qui me naufragam exceperunt; at eleemosynæ fluant ex manibus ad miserorum solatium. Auaritia prohibet, at insperge saltem tumbam sacro latice, qui flammæ nimios ardores temperet. Orare nescis? misereri disce. Et tu etiam ad miserandæ matris querelas aures occludis Beniamine? saltem oculos mihi tantisper accommoda; Vide genitricis tuæ fortunam è summo felicitatis fastigio in profundæ calamitatis abyssum deuolutam; obambulabam non ita pridem Palatia, nunc tenebricoso carcere pedicis onusta detineor; mollibus in thoris nuper recumbebam, igneo nunc ergastulo circumdor; amiciebar Attalicis vestibus, nunc Pyra vorax quaqua versum, membra populatur; Et quæ Pyra? quam totus non extinguat Oceanus: Miserere.

XVIII. Signa doloris externa, vel imago quædam mortui.

Indicia rerum miserabilium facilè mouent animos ad miserationem, si prudenter, non frigidè fiant. Nimirum visu magis, quàm auditu commouemur, ideò vel oculis rem Oratione subiiciunt dicendi solertes, vel reuerâ subiectam fuisse monent. Ita Brutus confossum Lucretiæ corpus, & cruentatum populo Rom. proposuit: Antonius interfecti Cæsaris togam produxit. Sic olim naufragia naufragi depicta, sic accusatores acceptas clades iudicibus proponebant, quarum aspectu mouerentur. Potens est illud vndè miserationem accersas,

Heu terra ignota canibus data præda Latinis
Alitibusq; iaces!

Miserum illud 12.

Vidi oculos ante ipse me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi carior alter
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.

Quoniam corporibus adesse non potuistis, mentis oculis cernite clades. &c.

Nescio-quem à Verre fortunis spoliatum, fine bulla, & ingenuitatis insignibus in iudicium producit Tull. 3. Act. nu. 113. *Homo importunissime cur tantam iniuriam Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius, atque ossibus inussisti, vt liberis eius bona patria, voluntate patris, iura legibus tradita eriperes, & cui tibi esset commodum, condonares? quibuscum viui bona nostra partimur, iis Prætor adimere nobis mortuis, bona fortunasq; poterit? nec petitionem, inquit, nec possessionem dabo. Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solùm fortunæ, sed etiam ingenuitatis? miramur ad arma contra istum hominem Lampsacenos isse?* Oratio calamitosi hominis mentes grauiter percellit, cuius rei Virg. meminit 4. Æn. Vbi exprimuntur extrema Elissæ verba, quibus præteritam felicitatem, & præsentem calamitatem Didonis mortuæ repræsentat ad absentis Aeneæ exuuias.

Dulces exuuiæ, dùm fata, Deusq; sinebant,
Accipite hanc animã, meq; his exsoluite curis
Vixi, & quem dederat cursum natura peregi,
Et nunc magna mei, sub terras ibit imago.

Non affectu dissimili Ariadna, dùm Theseum suum ad misericordiam sui permouere nititur, proposita conditione misera, in quam deuenit. Ouid. Hero. ep.

Dii facerent vt me summa de puppe videres!
Mouisset vultus mœsta figura tuos. (mente,
Nunc quoq; non oculis, sed qua potes, aspice
Hærentem scopulo, quem vaga pulsat aqua.
Aspice demissos languentis in ore capillos,
Et tunicas lacrymis, sicut ab imbre, graues.

Eiusdem Dido lacrymabilis Æneæ suo dolorem facit, atque miserationem.

Aspicias vtinam quæ sit scribentis imago
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perq; genas lacrymæ strictũ labũtur in ensem,
Qui iam pro lacrymis sanguine tinctus erit.

A Senibus vel pueris sæpè miseratio captatur, quos appositè producunt Oratores, hoc ideò fit quòd animi Iudicum blanda liberorum cum rei ipsius, tùm suorum recordatione iucundo pietatis sensu leniter tentati, facilius deindè erga reum molliatur. Pro Sext. 144. dolentius pro Sylla. 89. *Hic vos orat puerum, vt se aliquando, si nonintegra fortuna, at afflicta patri suo gratulari sinatis: huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, et fori quam disciplinarum.*

Sic Messala adolescens, ac penè puer pro Amer. 149. Sic Fonteia Virgo Vestalis n. 37. sic Cœlius Senex sordidatus producitur. n. 79. Quod & ad misericordiæ motum præstat sapienter Liuius l. 22. Vbi Rom. Cannensi in prælio capti, atq; Romam pro redemptione aliorum, & sua missi, commiseratione in patrum animis excitare conantur, suorumlacrymis. *Intueri potestis solicitudinem, & lacrymas in vestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq; responsum vestrum. Cùm ij pro nobis, proque iis qui absunt ita suspensi, ac solliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine vita, libertasq; est?*

Videndum erit Oratori ne muliebres vnquam Nænias habeat, hoc est ineptum & humile dicendi genus; quale fuit præficarum mulierum, quæ conducebantur ad deploranda funera, idque præsertim si res agatur in curia, vel apud doctos, & callidos dicat, verùm grauiter doleat, vt Quintil. in morte filii.

Cùm procul absit à lacrymis, nunquam dicat se illas retinere non posse, gemitus vocem intercludere: frigidum est hoc atque puerile, quodque risum sæpè, misericordiam raro mouet.

Non ambitiosè consectetur tropos, figuras,

ras, periodos, & reliquam orationis picturam. Esset enim excipiendus risu qui expressurus lacrymas, polita oratione sua ambitiosius exultaret. Quod ipsum arguit Persius Satyr. 1.

—— Cantas, cum fracta in trabe pictum
Ex humero portes?

Quin ita suam orationem temperabit, vt ne videatur parata, ac domo allata, sed elicita dolore, & rei veritate, iuxta eundem.

—— Verum nec nocte paratum
Plorabit, qui me volet incuruasse querela.

LECTIO XXXV.

Euertitur misericordia.

IIs potissimum capitibus reprimitur, quibus iram diximus inflammari, & iis quæ de Inuidia dicenda supersunt. Quòd si altè descenderit in pectus hic affectus miserationis, sensim erit remittendus, vt initio aliud agere videamur, quam quod agimus. Quæ ratio semper seruanda est, vbi restinguendus occurrit vehemens aliquis affectus. Itaque:

Si reum calamitatibus illis dignum probaueris, quibus premitur, commiserationem remiseris. Tull. improborum calamitate gaudet, nec potest non lætari, cùm videt eos deprimi, opibus & honoribus spoliari, quos per scelus & improbitatem consequuti fuerant. Quem lætitiæ motum eleganter exprimit in Pison. n. 45. *His ego rebus pascor, his delector, his perfruor; quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de deterrimis hostibus, &c.*

Docendum nulla miseratione dignum esse, eum, qui Iudices precibus & lacrymis permouere contendebat. Act. 4. in Verr. n. 182. artificium hoc docuit Tullius. *Nunc verò quid faciat Hortensius auaritiæ crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumq; defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem fortitudinis commemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? at hæc sine cuiusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior vnquam fuit?*

Adde quod æquitas & iustitia postulat, vt malis malè eueniat: proindè vir probus & iustus non potest non gaudere, cùm parricida, sicarios, & proditores nefarios extremo supplicio affectos videt. Hinc. Cic. 4. Tusc. *Nemo*, inquit, *parricidæ, aut proditoris supplicio, misericordia commouetur*. Hinc etiam Claud. ex consceleratí Ruffini supplicio ingentem lætitiam se concepisse testatur. Cum ait priore libro.

Abstulit hunc tandem Ruffini pæna tumultum,
Absoluitq; Deos, non iam ad culmina rerum
Iniustos creuisse queror. Tolluntur in altum
Vt lapsu grauiore ruant.

Denique si quis actor efficiat, vt Iudices inuideant bonis aduersarii, vel de malis eiusdem lætentur, vel indignationem aliquam concipiant ob indignitatem vitæ, nunquam ad miserationem inflammabuntur, licet antea credidissent illum aliqua misericordia dignum. Peritè Cic. pro Quinctio contra Næuium, in quem pro misericordia malevolentiam concitat. num. 93. *Non comparat se tecum gratia P. Quinctius Sex. Næui, non opibus, non facultate contendit; omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit, fatetur, se non bellè dicere, non ad voluntatem loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam deuolare, non profusis sumptibus viuere, non ornare magnificè splendideque conuiuium, non habere domum clausam pudori, & sanctimoniæ, patentem, atque adeò expositam cupiditati, & voluptatibus: contra sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam, atque aridam cordi fuisse, ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit.*

Ad hanc mentem Virg. apud quem indignata Iuno, vt auerteret misericordiam Iouis in Troianos, quam Venus eblandita virum concitauerat, multa colligit, cur neque Troiani miseratione digni sint, & illud ad extremum vrget 10. Aen.

Tunc decuit metuisse tuis, nunc sera querelis,
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas,

LECTIO XXXVI.

Describitur.

BIfariam considerari potest. Velenim attendimus ea quæ faciunt, loquunturque ii, qui misericordiæ motum excitant, de quibus hactenus; vel ea spectamus, quæ repræsentant ii, qui miseratione tanguntur, & illa paucis sunt perstringenda.

PVNCTVM I.

Miseratio tota lugubris & amens.

IN mulieribus potissimum ac matribus apparet, quandoque in furorem & insaniam vertitur, eaque admittit omnia, quæ superius dolenti conuenire diximus; Poeta sapiens matris Euryali dolentis notas miserabiles exprimit 9. Aen.

—— Ac subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radij, reuolutaque pensa,
Euolat infelix, & fœmineo vlulatu
Scissa comam muros amens, atq; agmina cursu
Prima petit.

II. Querula.

In vultu miserationem elicere parantis tristitia legitur, fluunt lacrymæ, audiuntur gemitus frequentes. Qualis Ouidius in exilio 3. Trist. 3. El.

Tàm procul ignotis igitur moriemur in oris?
Et fient isto tristia fata loco.
Nec mea consueto languescent corpora lecto,
Depositum nec me qui fleat vllus erit?
Sed sine muneribus caput hoc, sine honore sepulchri,
Indeploratum barbara terra teget?
Ecquid, vbi audieris, tota turbabere mente?
Et feries pauida pectora fida manu.
Ecquid in has frustra tendens tua brachia partes,
Clamabis miseri nomen inane viri?
Parce tamẽ lacerare genas, nec scinde capillos,
Non tibi nunc primum lux mea raptus ero.

III. Deliquium.

Exspiranti similem facit Laodamiam Ouid. ad Protesilaum suum.

Lux quoque tecum abijt, tenerisq; exanguis obortis,
Succiduo dicor procubuisse genu.
Vix socer Iphiclus, vix me grãdæuus Acastus,
Vix mater gelida mœsta refecit aqua.

IV. Lugubris habitus.

Totus corporis habitus ad misericordiam compositus; quod olim faciebant rei, qui neque barbam, neque comam tondebant, sed squalore, sordibus, illuuie mœrorem testabantur. Laodamia cum infelici, ac lugente luget, habitumque mutat ad miserationem.

Nec mihi pectendos cura est præbere capillos,
Nec libet aurata corpora veste tegi.
Scilicet ipsa feram saturatas murice vestes?
Bella sub Iliacis mœnibus ille geret?
Ipsa comas pectam, galea caput ille premetur?
Ipsa nouas vestes, dura vir arma ferat?
Quo possum squalore tuos imitata labores
Dicar, & hæc belli tempora tristis agam.

V. Dolore pascitur.

Lugubrem historiam repetit, eaq; audienda, suis lacrymis, suo dolore pascitur. Talis illa Didonis cupiditas quæ vix toto 2. & 3. Aen. expletur audiendis Aeneæ casibus.

Infandum Regina iubes renouare dolorem
Troianas vt opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai.

VI. Alieni doloris particeps.

Ingentem sensum præ se fert alieni doloris, & infortunii, profitetur etiam non illis minus, quàm suis tangi, optat sibi accidisse, vel saltem illorum partem aliquam in se deriuari cupit, quibus nihil frequentius occurrit apud Poetas. Hæc est Canaces.

Quid puer admisit tàm paucis editus horis?
Quo læsit facto vix bene-natus auum?
Si potuit meruisse necem, meruisse putetur:
Ah miser admisso plectitur ille meo!
Nate dolor matris, rapidarum præda ferarũ,
Hei mei natali dilacerate meo!
Nate parum fausti, miserabile pignus amoris,
Hæc tibi prima dies, hæc tibi summa fuit.
Non mihi te licuit lacrymis perfundere iustis,
In tua nec tonsas ferre sepulchra comas.

Non

Non superincubui, non oscula frigida carpsi;
Diripiunt auidæ viscera nostra feræ
Ipsa quoq; infantis cū vulnere persequar vmbras
Nec mater fuero dicta, nec orba diu.

Denique qui miserationem inflammare parat, adhibet alienæ miseriæ, atque dolori quæ potest delinimenta, plagam attrectat molliter,& mulcet, cæteraque præstat, quæ consolationi sunt opportuna,de quibus in leniendo dolore satis multa diximus.

DE INDIGNATIONE.

Licet hic affectus in deliberatiuo genere locum habeat aliquem, cùm scilicet iniquitas rei est exaggeranda, eoque nomine auditores excitandi, vt de vltione curam & cogitationem suscipiant; tamen in genere iudiciali potissimum regnat atque dominatur, cùm vel instituenda est accusatio, vel Iudicis minuenda misericordia, aut adhibenda criminatio reprensioque grauior.

Est autem Indignatio, quam Græci *νέμεσιν* dicunt, Dolor perceptus ob res secundas alterius, qui illa fortuna iudicatur indignus. Itaque vt misericordia malum respicit: sic indignatio bonum immerentis, quo discrepat ab Inuidia, quæ bona digni etiam hominis infectatur. Ita populus dolebat viso Iuuene Pompeii liberto diuite præter meritum apud Horatium Epod.4.

Videsne sacram metiente te viam,
Cùm bis ter vlnarum toga.
Vt ora vertat, hùc & hùc euntium
Liberrima indignatio?

Bona porrò hic intelliguntur nō animi, quod indignis ea nunquam eueniant; parantur enim scientiæ ac virtutes magno labore: deindè non à natura tributa, quòd immerentibus conferre quidpiam natura non censeatur, sunt autem naturæ bona nobilitas, vis, ingenium, pulchritudo, valetudo, robur.

Bona igitur ob quæ indignamur sunt fortunæ, diuitiæ, opes, potentia, honores, multitudo amicorum, liberorum, & his similia.

LECTIO XXXVII.

Quibus indignatio concitetur.

Tribus potissimum capitibus excitatur I. Si vitæ prioris sordes, ac vilitas, cum præsentis temporibus, opibus, ac potentia conferantur. Hoc in Vatinio notauit Tull. cuius egestatem, & obscurum vitæ genus in sordibus ab adolescentia describit, antequam per scelus, & latrocinium ad diuitias emergeret. num.11. *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impunè per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris, habeat hoc præmium tua indignitas, vt adolescentiæ turpitudo, obscuritate, & sordibus tuis obtegatur.*

Ex indè referre incipit, quibus tandem gradibus homo vilis, & abiectus ad honores adrepserit, tandemque subiungit cum indignatione & stomacho Vatinium odio esse non solùm toti ciuitati, sed & iis ipsis propter quos tot scelera commisit. num.39. *Si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, vt repulsam tuam, triumphum suum dixerint: si nemo adspicit, quin ingemiscat, nemo mentionem facit, quin exécretur; si vitant, fugiunt, audire de te nolunt, cùm viderunt, tanquam auspicium malum detestantur: si cognati respuunt; tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt; strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & alijs iam se locis collocarunt: Si es odium publicum populi, Senatus, vniuersorum hominum? quid est quamobrem Præturam potius exoptes, quàm mortem? præsertim cùm popularem te velis esse, neque vlla in re populo gratius facere possis.*

Quid his verbis mordacius? quibus adeò Vatinium impurum esse contendit, vt ipsius strumæ fœdum hominem auersentur, proindè nec obscurum hominem tantis honoribus dignum, neque fortunæ bonis, quæ ingentia consequutus est, quòd hæc ipsi videantur præter meritum contigisse.

Idem Orator in iudicum animis incendium excitat contra Numerium,& Serranum abiectissimos homines: illum quidem festiua satis allegoria è muribus, siue nitedulis, aut vepretis ad rodendam segetem prodeunti-

bus, qua Numerij generis obscuritas, & indignitas notatur: hunc verò ridet à nomine & calathis, quibus grauis & oneratus olim ad vrbem accesserat, qua loquendi ratione Tull. Attilio pristinam egestatem, & obscuritatem exprobrat, quasi venisset è deserto pauperis cuiusdam agricolæ horreo. Pro Sextio nu.72. *Ineunt magistratum Tribuni plebis qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his Princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant, quoniam id etiam fatum ciuitatis fuit vt illa ex vepretulis extracta nitedula Remp. conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gaui Oleli horreo, calathis grauis, in Calatinos, ac Attilios insitus, subitò nominibus in tabulas relatis nomen suum de tabula sustulit.*

Elegans & acutum indignationis exemplum est illud Martial. l.9. epigr.55. Vbi dolet Sutorem Clientem in possessionem Domini sui venisse per artem tam vilem, tamque contemptam, se verò nobilissima disciplina eruditum quasi mendicum esurire.

Dentibus antiquas solitus producere pelles,
Et mordere luto putre, vetusq; solum.
Præneslina tenes defuncti rura patroni;
In quibus indignor, si tibi cella fuit.
At me litterulas stulti docuere parentes,
Quid cum Grammaticis, Rhetoribusq; mihi?
Frange leues calamos, & scinde, Thalia libellos,
Si dare sutori calceus ista potest.

II. Prodigalitas.

Indignamur ijs qui appetunt per vim ea quæ non illis competunt, vt abutantur ambitiosè prodigi, in alcis, conuiuijs, & commessationibus. Iudicum indignationem inflammat in T. Roscium ab eius prodigalitate, & insolentia. num.23. *Interea iste T. Roscius, vir optimus, Procurator Chrysogoni, Ameriam venit? in prædia eius inuadit; hunc miserum luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri iusta soluisset, nudum eijcit domo, atque focis patrijs, Dijsq; Penatibus præcipitem exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit Dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, vt fit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio remouebat: non pauca suis adiutoribus largè effuseque donabat: reliqua constituta auctione vendebat. Quod Amerinis vsque eò visum est indignum, vt vrbe tota fletus, gemitusque fieret.*

Multò acerbius indignatur in recentiora fortunæ, quæ ab immerito possidentur. Eadē oratione n.133. *Alter tibi descendit de Palatio, et ædibus suis: habet animi relaxandi Causa rus amœnum, & suburbanum, plura præterea prædia, neq; tamen vllum nisi præclarum, & propinquum: domus referta vasis Chorintijs, & Deliacis, in quibus est Authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, vt qui prætereuntes, pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum è multis splendidisq; familijs in turba, & rapinis coaceruari vna in domo potuit. In hac vita Iud. quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ verò conuiuia? honesta credo, in huiusmodi domo, si domus hæc habenda est potius, quā officina nequitiæ, & diuersorium flagitiorum omnium. Ipse verò quemadmodum composito, & delibuto capillo passim per forum volitet, cum magna caterua togatorum videtis; vt omnes despiciat; vt hominem præse neminem putet; vt se solum beatum, solum potentem putet.*

III. Rerum secundarum insolentia.

Νεόπλουτον Antonium insolentem, ac superbum insectatur; quod Pompeij bona vel effusis largitionibus dissipasset, vel in profundum libidinum suarum gurgitem immersisset 2. Phil. nu.65. *At quam insolenter statim helluo inuasit in eius viri fortunas, cuius virtute terribilior erat Pop. Rom. exteris gentibus, iustitia carior? In eius igitur copias cùm se subitò ingurgitasset, exultabat gaudio, persona de mimo, modò egens, repentè Diues. Sed vt est apud Poetam nescio quem, malè parta; malè dilabuntur. Incredile, ac portenti simile est, quonam modo illa tàm multa, quàm paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit: maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis.*

PVNCTVM II.

Alterum motiuum indignationis est, si quando velit inferior cum superiore contendere,

dere, præsertim in eodem studio, vel honoris contentione. Vehementer indignatur Aiax apud Ouid. quod sapiens Vlysses secum de Achillis armis contendere auderet. Itaq; cœpit exclamare non sine graui commotione. 13. Metamor.

—— Agimus proh Iuppiter, inquit
Ante rates causam, & mecũ confertur Vlysses?
Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Æmulus Aiaci, non est tenuisse superbum,
Sit licet hoc ingens, quidquid sperauit Vlysses,
Ipse tulit pretium iam nunc certaminis huius
Qui cum victus erit mecum certasse fatetur.

Tull. Diuin. in Cecil. Oratorem ineptum secum conferri indignatur, num. 20. *Si tibi Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent, te non nouimus: nescimus qui sis; nunquam te antea vidimus; sine nos per eum nostras fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita: nonne id dicerẽt, quod cuiuis probare deberent? nunc hoc dicunt, vtrumq; se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum planè nolle. Cur nolint, etiam si taceant, satis dicunt. Verum nõ tacent, tamen his inuitissimis te offers? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec si cupias posse arbitrantur.*

In Pisonem verò inæqualem suam & Pisonis comparationem arguit, ideòque illa vti se nolle affirmat per Oratoriam exclamationẽ, nu. 3. *Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? miserum me: cum hac me peste, atq; labe confero; sed nihil comparandi causa loquar: ac tamen ea, quæ sunt longissimè disiuncta, comprehendam.*

Cæsaris & Antonij, quem illius exẽplo terret, nullam posse institui comparationem cõcludit, nisi quæ maleuolentiam, & odiũ conciliet. Ph. 2. n. 116. *An es vlla re cum eo cõparandus, fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quãuis Reip. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cognouerat, effecerat muneribus, monumentis, congiarijs, epulis multitudinem imperitam lenierat: suos præmijs, aduersarios Clientelæ specie deuinxerat. Quid multa? attulerat iam liberæ ciuitati, partim metu, partim prudentia consuetudinẽ seruiendi. Cũ illo ego te dominandi cupiditate conferre possum; cæteris verò rebus nullo modo es comparandus.*

Mouetur indignatio, quoties inferior cum superiore contendit, siue in re simili, seu dissimili. Cic. quidem comparat artem militarẽ cum iuris ciuilis scientia, sed eam longè præstantiorem esse demonstrat. Itaq; facetè Ser. Sulpitium ridet, qui cum esset iurisperitus, vellet tamen cum Muræna Imperatore de dignitate certare, & indignaretur, quòd in petitione Consulatus L. Muræna sibi antelatus fuisset à num. 22.

PVNCTVM III.

Tertium indignationis motiuum est, si diuitias, & honores præter meritũ aliquibus contingere videamus. Animis elati, præsertim, si quos honores ambiunt, indigni possident; Sic optimates Consulem factum Ciceronem indignabantur, quem ob generis ignobilitatem indignum planè arbitrabantur. Hinc cum à Romanis Latini petijssent, vt alter post hac è Latinis Consul fieret, Tit. Manlius rei indignitate permotus animo imperare non potuit. Sed ad Iouis simulacrum conuersus, his verbis stomachum exonerauit, l. 8. apud Liu. *Audi Iuppiter hæc scelera, inquit, audite ius fasq; ? peregrinos consules, & peregrinum Senatum in tuo Iuppiter augurato templo captus, atque ipse oppressus visurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus Rex cum Albanis patribus vestris Latini? hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium vestrarum veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?*

Vehemẽs illa Claudiani vatis in obscurum hominem Eutropium indignatio. l. 1.

Cernite quem Latijs poscant adnectere fastis
Cuius & Eunuchos puduit. Sed vilior ante
Obscuræ latuit pars ignotissima turbæ,
Donec abundanti furijs, qui rebus Eois
Exitium, primòq; sibi produxit, ab imis
Euectus thalamis summos inuasit honores,
Omnia cesserunt Eunucho consule monstra.
Heu terræ cæliq; pudor! trabeata per vrbes
Ostentatur anus, titulumq; effæminat anni.

In eundem grauiter indignatur, quod diuinis propè honoribus exceptus fuerit ab omnibus, quem nemo congressu, nemo luce, sed diris, & execrationibus dignum omnes existimare debuerant. lib. 2.

—— Spado Romuleo succinctus amictu
Sedit in Augustis laribus: vulgata patebat
Aula

Aula salutantum studijs: huc plebe Senatus
Permixta trepidique Duces, omnisq; potestas
Confluit, aduolui genibus, contingere dextram
Ambitus, & votum deformibus oscula rugis
Figere. Præsidium legum, genitorq; vocatur
Principis, & famulum dignatur regia patrem.
Posteritas admitte fidem. Monumenta petuntur
Dedecoris, multis gemunt incudibus æra
Formatura nefas.

Indignantur diuites, & opulenti, si sui dissimiles, & indignos eadem bona consequi videant, probi, & iusti, si improbos: cupidi honoris, si tardos, & stupidos ger. re magistratum; omnes, qui suæ dignitati adscribunt, quod ab alijs ipsorum iudicio indignis remouent. Itaque hic affectus non est hominis praui, & abiecti, qui sibi deberi nihil putet, sed merentis & suorum conscij meritorum. Eò verò magis augetur indignatio, quò fortuna meritis iudicatur melior. Vt indignatur in Ruffinum diuitiarum sitientem Claudianus.

Quò vesane ruis? teneas vtrumque licebit
Oceanum, laxet rutilos tibi Lydia fontes,
Iungatur solium Cræsi, Cyrique thyara;
Nunquam diues eris, nũquam satiabere quæstu,
Semper inops, quicunque cupit.

Indignamur ijs, qui nuper ac recens ingentia fortunæ dona consequuti sunt, quia hæc ipsis videntur contingere præter meritum, idque potissimum si sint contumeliosi, qualis ille fuit apud Iuuenalem Sat. 1.

Patricios omnes opibus cùm prouocet vnus,
Quo tondente grauis iuueni mihi barba sonabat.
Cùm pars Nibiacæ plebis, cùm verna Canopi
Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas,
Ventilet æstiuum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat maioris pondera gemmæ,
Difficile est Satyram non scribere.

Quæ si inflammanda sint maximè, subdit Cic. 2. de Orat. num. 209. dicendum est, non esse virtute parta, deinde etiam vitijs, atque peccatis. Hinc meretricias opes ad inuidiam, & indignationem nominat. Pro Cælio, nu. 1. in quas stylum distringit Propertius lib. 3.

Matrona incedit census induta Nepotum,
Vt spolia opprobrij nostra per ora trahit.
Nulla est poscendi, nulla est reuerentia dandi,
Aut si qua est precio tollitur ipsa mora.

Denique iustum dolorem concipimus, & indignationem in sceleratos, & impios, quàm nobiles habet aculeos, & vehementes Cic.? cuius ista sunt indignationis fastidia contra Verrem, quem sacrilegij reum facit ob candelabrum Ioui dedicatum ab Antiocho Rege, sublatum à Verre Act. 6. num. 71. *Vobis autem Iud. quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Iouis Opt. Max. è gemmis auroque perfectum? cuius fulgore collucere, atque illustrari, Iouis Opt. Templũ oportebat, id apud istum in eiusmodi conuiuijs constituetur, quæ domesticis stupris, flagitijsq; flagrabunt? in istius lenonis turpissimi domo simul cum cæteris Chelidonis hæreditarijs ornamentis, Capitolij ornamenta ponentur? Quid huic sacri vnquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? Itaq; hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit.*

Grauiorem verò mouet indignationem facta per prætermissionem comparatione, Metelli pij religionem inter, & Verris furta sacrilega, num. 122. *Conferte Verrem, non vt hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria. Sed vt pacẽ cum bello, leges cum vi: forum & iurisdictionem, cum ferro & armis, aduentum, & comitatum cum exercitu, & victoria conferatis. Marcellus, qui si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum vouerat, id, quod erat ædificaturus, si his rebus ornare, quas ceperat, voluit: Verres, qui non honori, neque virtuti, vt ille, sed Veneri, & cupidini vota deberet, is Mineruæ templum spoliare conatus est. Ille Deos, Deorum spolijs ornare noluit: hic ornamenta Mineruæ Virginis in meretricium domum transtulit.*

Ea maximè vitia ingeruntur & probra, quæ dedecus, & infamiam habent adiunctam: Licet enim ea sit peccati pedisequa; quibusdã tamen vitijs magis tenaciter adhærescit. Inter pudenda verò nullum est dedecoris plenius quàm quòd sua imprimis fœditate, turpitudinis nomen retinet. Quo stomacho Tull. erumpit in Antonij primam surgentis pueritiæ vitam, & adolescentiam voluptatum illecebris fractam? 2. Phil. nu. 44.

Probro datur atque dedecori, si quis in bello minus audax fuerit, si nullius animi, nullius consilij vir, quod eidem exprobrat, nu. 71.

Dedecus habet adiunctum intemperantia, præsertim ad ebrietatis stuporem euadens, nullibi plenius exultat Cic. quàm in comessationibus Antonij, nu. 63.

Quid grauius ei, qui se cordatum videri velit,

sit, obijci potest, quam vt in fœminam degenerasse dicatur? hoc idem exprobrat Antonio Tull. num. 77.

Quid apud homines ad virtutem, magnaq; natos proditione turpius? hanc infamiæ notam inussit Clodianis Tull. vt ad indignationem iudices excitaret pro Sext. num. 17. *Sed fuit profectò quædam illa Reip. fortuna fatalis; vt ille cæcus, atque amens Trib. pleb. nancisceretur. Quid dicam Consules? Hoccine vt ego appellem nomine euersores huius Imperij proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum Senatum, affligendum Equestrem ordinem, extinguenda omnia iura, atque instituta maiorum, se illis fascibus, cæterisq; insignibus summi honoris, atque Imperij ornatos esse arbitrabantur.*

Huc reuoca vehemẽtes Claudiani licet ingenio faciles, aculeos, quos in arrogantis iuxta & crudelis Gildonis perfidiam exerit: dum hæc effundit, vt huius sceleratis fictis sermonibus emollitum Arcadiũ ab incepto reuocet, nec vllam illi perfido fidem habeat.

——— *Tali te credere monstro*
Post patrẽ fratremq; paras? sed magna rependit
Inque tuam sortem numerosas transtulit vrbes.
Ergo fas pretio cedet? mercede placebit
Proditio? taceo læsi, quod transfuga fratris,
Quod leuis ingenio quamuis discrimine summo
Proditor apportet, suspensa morte, salutem,
Nunquam gratus erit, damnamus luce reperta,
Perfidiam.

LECTIO XXXVIII.

Mitigatur indignatio.

SVmmum requirit artificium, & insinnationem, qua Iudicum animi ad benè sentiendum faciles sint de eo; quem honoribus, & fortunæ donis indignum putabant. Dicendum imprimis virtute rebusq; præclarè gestis esse comparata, non recens data. Nam diuitibus factis, aut diu potentibus non ita indignamur, nec facilè, quod iamdiu locupletes videantur rem illam suam fecisse, vsu, & virtute conseruasse, vt iam digni videantur æquum est enim fortunam virtuti famulari.

Ingeniosum, ac nobilem nunquam degenerem animum habuisse, proindè naturam ei semper fauisse probandũ est: his enim si contingant bona, censentur euenire dignis, quia natura sapiens ea munera impertiuit, quæ bona fortunæ mererentur.

Monendum pridem illa bona possedisse, proinde dignum, nec ijs vnquam ad scelera, vel in Reipub. perniciem, & aliorum exitium abusum fuisse. Nam quod diuturnum fuit, habet affinitatem cum eo, quod semper fuit.

Non arrogantem, & superbum in honoribus, nec insolentem in meliore fortuna se præbuisse docendum est, sed modestum, sed communem omnibus & publicatum. Et quia ingenium suum, aut eloquentiam iactantibus, indignari solemus; ideò sapienter, & modestè, de vtrisque cum Cicerone loquutum fuisse dicemus. Diuinat. in Cæcil. num. 36. *Nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenij, atque eloquentiæ, multo molestissima. Quamobrẽ nihil dico de meo ingenio; neque est, quod possim dicere. Aut enim id mihi satis est, quidquid est; aut si parum ego maius id commemorando facere non possum.*

Quam ex inani iactantia inuidentiam, & indignationem Plinius Iunior prudens Orator cuitat, cum eloquentiæ commendationẽ, non ingenio, sed labori, sed industriæ tribuit lib. 8. epist. 24. *Posteris an aliqua cura nostri nescio, nos certè meremur vt sit aliqua, non dico ingenio, id enim superbum, sed labore, sed reuerentia posterum.*

LECTIO XXXIX.

Describitur.

EAdem penè sunt indignationis effecta, quæ iracundiæ, cum sit eius aliqua species. Admodum libera est, hæc perturbatio in verbis, quibus vel amplificat vitia, vel in malam partem virtutes detorquet, nec fortẽ, sed temerarium, neque prudentem, sed ignauum dicit eum, in quem indignatur. Hos characteres habet Ouid. in illa Vlyssis, & Aiacis super Achillis arma contentione. Vbi quisque virtutem suam, egregiaque facinora tantum effert, quantum aduersa eleuat. Sic Aiax, 12. Metam.

Si semel ista datis meritis tam vilibus arma
Diuidite, & pars sit maior Diomedis in illis.
Sed neque Dulychius sub Achillis casside vertex
Pondera tanta feret: nec non onerosa, grauisq;

P elias

Pelias hasta potest imbellibus esse lacertis,
Nec clypeus vasti cælatus imagine mundi
Conueniet timidæ, nataq; ad furta sinistræ.
Debilitaturum quid te petis improbe munus?
Adde quod iste tuus tam raro prælia passus
Integer est clypeus: nostro qui tela ferendo
Mille patet plagis, nouus est successor habendus.
Cui prudens Vlysses,
—— His inquam humeris ego corpus Achillis
Et simul arma tuli, quæ nũc quoque ferre laboro,
Sunt mihi quæ valeant in talia pondera vires.
Tamq; tuis patiar (faueat fortuna) sagittis
Quàm rapui Phrygiæ signũ penetrale Mineruæ
Hostibus è medijs, & se mihi conferat Aiax?
Nempè capi Troiam prohibebant fata sine illo?
Fortis vbi est Aiax? vbi sunt ingentia mali
Verba viri? cur hic metuit? cur audet Vlysses
Ire per excubias, & se committere nocti?
Nos animo quãtoq; ratem qui temperat, anteit
Remigis officium: quanto est dux milite maior,
Tantum ego te supero. Necnon in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu; vigor omnis in illis.

II. Furor & desperatio.

Nonnunquam eò furoris, & amentiæ deuenit, vt sibi violentas manus afferat, vt apparet ex Aiace, qui victus ab Vlysse, in armorũ contentione, sibi mortem consciuit. Ibidem.
Hectora qui solus, qui ferrum ignéque, Iouéque
Sustinuit toties, vnam non sustinet iram:
Inuictumq; virum vicit dolor; arripit ensem;
Et meus hic certè est: an & hunc sibi poscit Vlysses?
Hoc ait, vtendum in me mihi: quique cruore
Sæpè Phrygum maduit, domini nunc cæde madebit,
Nec quisquam Aiacè possit superare, nisi Aiax.
Dixit, & in pectus tum demum vulnera passum
Qua patuit ferro, lethalem condidit ensem.

III. Obtrectatio.

Quin & aliquando ex indignatione nascitur Obtrectatio in cęleste numen: quare Epicuri discipuli, qui pessimè philosopharentur, prouidentiam diuinam sustulerunt; de qua etiam aliquo modo videtur dubitasse Claudianus Ruffini scelerati fortunam contemplatus: sic enim per indignationem.
Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu,
Sed cum res hominum tanta caligine volui
Adspicerem, lætosq; diu florere nocentes,
Vexariq; pios: rursus labefacta cadebat
Religio.

IV. Exprobratio.

Recenset quæ ab ingrato facta sunt, & alterius improbitati beneficia opponit, vt ingrati animi vitium exprobret. Sic in suum Iasonem animata, & indignans Medea. Ouid.
Ausus es (è iusto desunt sua verba dolori.)
Ausus es, Æsonia dicere, crede domo.
Iussa domo cessi natis comitata duobus,
Et, qui me sequitur semper, amore tui.
Deinde pompam nuptialem, quam ne suspicari quidem poterat, describit, vt indignantis animi sui faces ad nouum, sed adulterinum ignem accendat, honoremq; genialis lecti sibi præreptum ab alia satis doleat.
Vt subito nostras Hymen cantatus ad aures
Venit; & accenso lampades igne micant:
Tibiaque effudit socialia carmina vobis,
At mihi funesta flebiliora tuba.
Pertimui: nec adhuc tantum scelus esse putabã:
Sed tamen in toto pectore frigus erat.
Turba ruunt, & Hymen clamant: Hymenæa frequentant.
Quò propior vox est: hoc mihi peius erat.
Protinus abscissa planxi mea pectora veste:
Tuta nec à digitis ora fuere meis.
Ire animus mediæ suadebat in agmina turbæ.
Raptaq; compositis demere serta comis.
Vix me continui, quin sic laniata capillos
Clamarem meus est: inijceremq; manus.
Beneficium quidem commemorat, sed idem à varijs circumstantijs exagerat. Phyllis perfido Demophoonti suo.
Vnum in me scelus est, quod te scelerate recepi:
Sed scelus hoc meriti pondus, & instar habet.
Iura vides, vbi nũc? cõmissaq; dextera dextræ?
Quiq; erat in falso plurimus ore Deus?
Promissus socios vbi nunc Hymenæus in annos?
Qui mihi coniugij sponsor, & obses erat!
Ah laceras etiam puppes furiosa refeci!
Vt qua desererer firma carina foret.
Remigiumq; dedi quo me fugiturus abires.
Heu patior telis vulnera facta meis!
Credidimus blãdis, quorum est tibi copia, verbis,
Credidimus generi numinibusq; tuis. (tur?
Credidimus lacrymis, an & hæ simulare docen-
Hæ quoq; habent artes, quaq; iubentur, eunt.
Obtrudit idẽtidem eas voces, quibus quidem vtebatur, dum alia esset rerum fortuna, & quæ

tum agebat, reponit, vt indignationem inflāmet, Medea, Iasoni.

Nescio an exciderint mecū loca: venimus ambo
Ausus es infido sic prior ore loqui.
Ius tibi & arbitrium, nostræ fortuna salutis
Tradidit, inque tua vitaque morsq; manu.
Perdere posse sat est, si quem iuuat ista potestas:
Sed tibi seruatus gloria maior erit.
Per mala nostra precor quorū potes esse leuamē,
Per genus & numen cuncta videntis aui.
O Virgo miserere mei: miserere meorum;
Effice me meritis tempus in omne tuum.
Spiritus ante meos tenues vanescat in auras,
Quam thalamo nisi tu, nupta sit vlla meo.
Illa ego, quæ tibi sum nunc deniq; barbara facta.
Nunc tibi sum pauper, nunc tibi visa nocens.

DE INVIDIA.

INuidia, quam inuidentiam mauult appellare Cicero, motus est acerrimus ex 2. de Orat. num. 209. *Haud sciam, an acerrimus longè sit omnium motus Inuidiæ, nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda.* Locum habet in genere iudiciali potissimum, & accusationibus: nimirum cū auertenda clementia, atque misericordia, danda est opera, vt is contra quem agitur non commiseratione, sed odio potius, & inuidia dignus habeatur.

Est autem dolor de prospera sorte, quæ alicui propè pari euenerit, non vt qui inuidet, commodum ex eo percipiat, sed quia nollet eos quibus inuidet ea bona possidere, quòd suam putet minui dignitatem.

Prospera sorte continentur bona, quæ laudem habent; nam bonis, in quibus laus non est, abest inuidia; quamobrem credas oportet te nihil habere magni, nisi habeas inuidos. Virtutis enim vbique, & laudis comes est inuidia.

Propè pares, inter quos inuidiā versari diximus, id habet hanc vim, vt si maximè inter se distent, iam nullus sit inuidiæ locus. Est enim contentio dumtaxat inter illos, & alter alterius gloriam, suum dedecus ratus, nititur in ordinem redigere. Itaq; eximiè Cic. 2. de Orat. n. 209. *Inuident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm se relictos sentiūt, illos autem dolent euolasse; sed etiam superioribus inuidetur, sæpè vehemēter & eò magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem cōmunis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt.*

Ratio cur inuidia sit tantum inter pares, ex eo petitur, quod superiorem gloria nō offundat tenebras nostræ laudi, inferiores verò à nobis vincatur. Quod additur, non vt ex eo commodum percipiat. Discrimen inuidiā inter, & æmulationem assignatur: qui. n. æmulantur de prosperitate quidem aliorū dolent, sed percipiunt ex illo dolore commodū, quia dolor hic ad parem consequendam laudem excitat eos: at qui inuident, ita dolent alienis bonis, vt non excitentur dolore ad rectè agēdum, sed quod indignissimum est, virus omne suum in eum, cui inuident, euomant; inde felicem aliorum fortunam ferre non potest, qua præsertim rem suam deprimi, possessaque minui credit.

LECTIO XL.

Quibus concitanda sit Inuidia.

DE his hæc habet Tull. 2. de Orat. nu. 209. *Quæ si inflammanda sunt, dicendum est non esse virtute parta; deinde etiam vitijs, atq; peccatis. Tum si erunt honestiora, atq; grauiora, tamen non esse tanti vlla merita, quanta insolentia hominis quantumque fastidium.* Quæ per capita diuidenda sunt.

PVNCTVM I.

Male-parta.

COncitatur inuidia. I. si doceas immerenti contigisse, scilicet improbo, vel citra laboris, ac periculorū aleam, turpi quadā gratia, quod cęteri nō nisi summo cum discrimine cōsequi solēt, siue de dignitate, vel opibus, aut de quibusdā honorū titulis, ad quos euectus est, loquatur Cic. pro Amer. Chrysogonum in inuidiam vocat apud Iud. ob diuitias titulo non bono partas, num. 144. *Si hac indigna suspicione careat, æquo animo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat, oratq; te, Chrysogone si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit: si nulla in re te fraudauit: si tibi optima fide sua omnia cōcessit, annumerauit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat,*

amu-

annulumque dedit; os suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus seipsum nudum, neque præterea quidquam excepit: vt sibi per te liceat innocēti amicorū opibus vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides; ego aliena misericordia viuo, concedo: & quod animus equus est, & quia necesse est: mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero: familia mea maxima vteris; ego seruum habeo nullum, patior, & ferendum puto.

II. Insolentia

Inuidemus illi facilè, qui sic ob diuitias, & secundam fortunam insolescit, vt præ se alios contemnat arrogantius. Ex hoc Verri facit inuidiam Cic. exposita eius insolentia. Act. 6. nu. 98. *Tu videlicet solus vasis Corinthijs delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta solertissimè perspicis? hæc Scipio ille non intelligebat homo doctissimus, atque humanissimus? tu sine bona vlla arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris intelligis, & iudicas, vide ne ille non solum temperantia; sed etiam intelligentia te, atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit.*

Rullo facit inuidiam & odium dum illius insolentiam ponit ob oculos, propter legem Agrariam. 2. Act. num. 32. *Dat præterea potestatem, verbo Prætoriam, reuera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam. Tantis enim confirmat opibus, & copijs, vt inuitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, Centurijs, suppellectili: sumptum haurit ex ærario, suppeditat à socijs: ianitores ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corporis constituit; eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, & speciem piam tyrannorum; insignia videtis ueteris potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiā. Quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc einsmodi, Quirites vt ea qui habeat sine uestris suffragijs, aut Rex non ferēdus, aut priuatus furiosus esse uideatur. Perspicite, quanta potestas permittatur: non priuatorum insaniam, sed intolerantiam Regis esse dicetis.*

Pro Rege Deiotaro Castori conciliat inuidiam, quòd in eadem causa ueniam cōsequutus, malè atque insolenter fortuna sua vtatur, num. 28. *Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitauit, cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium mater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se iactare? quam se ostentare? quàm nemini in illa causa, studio, & cupiditate concedere?*

Decius Trib. pleb. M. Posthumium Tribunum militum inuidiosum reddit apud plebē, propter insolentem quandam vocem apud Liu. lib. 4. *Auditis Quirites sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior uobis tanto honore uidebitur, quàm qui uos urbe, agrisque donatos in colonias mittunt; qui sedem senectuti uestræ prospiciunt: qui pro vestris commodis, aduersus tam crudeles, superbosque aduersarios depugnant? Incipite deinde mirari, cur pauci iam uestram suscipiant causam.*

Et lib. 9. App. Claudium in inuidiam Trib. pleb. vocat, quòd præcipuum, ac singulare quærat aliquid præter meritum, quod elatus sit, ac insolens. *Tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum, ac singulare valeat? quem tu Regē sacrificiorum crees amplexus regium nomen, vt qui optimo iure Rex Romæ creatus sit, creatum se dicat? quem semestri Dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa Dictatorem audacter crees?*

III. Honor præreptus.

Nascitur inuidia ex eo, quòd quis assequatur celeriter, aut nullo labore, aut paruo sumptu, quod nos magnis sumptibus, aut tardè assequimur, aut planè non assequimur. Ita Drances, quia parem non poterat consequi cum Turno gloriam, ei vehementer inuidebat.

Tum Drāces idem infensus, quem gloria Turni,
Obliqua inuidia, stimulisq; agitabat amaris.

Multis Amata disturbare conatur nuptias Lauiniæ Virginis cum Teucris, quos per inuidiam tanto honore indignos probat 7. Æn.

Exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris
O genitor! nec te miseret natæque, tuique,
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet.
Perfidus alta petens, abducta Virgine prædo.

IV. Studiorum eorundem æmulatio.

Eorundem studiorum æmuli, riuales & cōpetitores eiusdem gloriæ facilè concipiunt inuidiam, Iurisperito Iurisperitus, Candidato Cādidatus inuidet. Ex eo conciliat inuidiam Hor-

Hortensio Tull. ob authoritatem, & opinionem, quam præripere sibi non facilè patiebatur Diuinat. in Verr. num. 33. *Res omnis mihi tecum erit, Hortensi, dicam apertè, si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa cōtendere putarem, ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem. Nunc quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tēpore, & causa malitiosè, necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere.*

Et paucis interiectis, nu. 5. *Nunc verò quoniam hæc te omnis dominatio, Regnumq; iudiciorum tantopere delectat, & sunt homines, quos libidinis infamiæque suæ, neque pudeat; neque tædeat: qui quasi de industria in odium offensionemque Pop. Rom. irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, & mihi periculosum, veruntamen dignum, in quo omnes neruos ætatis, industriæque meæ contenderem.*

V. Vita nocens.

Alienam inuidiam excidas, si alienæ laudis æmulum dixeris, ambitiosum, multa molientem, nocētem tum Auditorum, tum aliorum gloriæ, dedecus etiam ex aliena fortuna quærere monueris. Magnus in hoc Cic. pro Cælio vbi singulare prorsus odium & inuidiam inflammat in Clodium bustum Reip. & infamem mulierculam, cuius intercessione fuerat absolutus homo impurus, num. 78. *Quare oro, obtestorq; vos Iud. vt qua in ciuitate, paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium, aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis; qui ædes sacras, qui censum Populi Rom. qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis; ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in vrbis oculis, seruitia ad cædem, & inflammandam vrbem incitauit; in ea ciuitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia M. Cælium libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo coniuge, & fratre turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur.*

Maximè conciliabitur inuidia, si Auditoribus laudis imprimas studium, & ardorem gloriæ retinendæ, si proponas antiqua familiæ decora & ipsius proprias virtutes, vulgiq; honorificam de eo mentionem; si exageres populi voluntatem in illum & propensionem si describas multitudinis voces & præconia, modo tamen laus illa superari facilè possit, & impediri; quas inuidiæ faces concepit Saulus auditis laudibus Dauidis? scilicet gloriam illius obscurare videbatur.

Profuerit nosse mores eorum, in quibus inuidiæ faces excitare volueris. Pares loco vel gente facilè concipiunt, Germani, Itali: Cognatione, Cornelij, Fabij, Scipiones: Ætate, Senes, Viri, Iuuenes: Scientia, Iurisperiti, Poetæ, Philosophi: Dignitate, belli Duces, Senatores, Prætores: Fortunis, Diuites, Potentes. Appetentes sapientiæ, qui tamen vera sapientia carent; metuunt enim facilè, ne sibi depereat illa laus, & opinio sapientię. Qui pusillo sunt animo; nam omnia quæ parua, sunt etiam magna ducunt, aut se à superioribus superatos, aut ab inferioribus paribusq; vincendos arbitrantur, sic opifices, fœminæ, rustici solent inuidere; contra qui sunt ita cōparati, vt alios semper infra se putēt, vel propter veram magnitudinem, vel sui opiniōnē, inuidere non possunt.

LECTIO XLI.

Sedatur Inuidia.

Reprimitur contrariis omninò capitibus peruagatum hoc, & commune malum, si bonum minuas, cui inuidetur, si merita eius expendas, qui potitur aliqua dignitate. Si nulli factam iniuriam demonstres, si fortunæ bonis, & honoribus illū honestè, atque moderatè vti doceas. Qua de re sic eruditè Cic. 2. de Orat. 210. *Ad sedandam autem inuidiam, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculis, tamē ea non delectari, totamq; abijcere, atque deponere, omninòq; perficiendum est, vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cū laboribus, & miserijs permista esse videatur.*

I. Vsus.

Sedandæ igitur, ac tollendæ inuidiæ rationes aperit I. in finis, atque vsus pro notatione

pro

pro Sylla, cum sic inuidiam in se concitatam sedat, vt ostendat non suis, sed aliorum com modis illa inseruisse, quæ inuidiam excitare sunt visa, num. 26. *Ego tantis à me beneficijs in Reipub. positis, si nullum aliud mihi præmium à Senatu Populoq; Rom. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem, conspectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quod si hoc non postulo: si ille labor meus pristinus est, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis, præsto sunt omnibus; si neq; amici in foro requirunt studium meum, neq; Resp. in Curia; si me non modò rerum gestarum vacatio, sed neq; honoris, neq; ætatis excusatio vindicat à labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi, ne ad ea quidē, quæ pro salute omnium gessi, recordanda & cogitanda quicquam relinquitur temporis, tamen hoc regnum appellabitur; cuius vicarius qui velit esse, inueniri nemo potest.*

Pro Milone verò vi sua dicendi tollit, quod de potentia, & auctoritate obiiciebatur, eo consilio vt in inuidiam adduceretur, quasi potentior esset, quam ciuem esse in libera ciuitate conueniret, negat potentiam appellandam, sed gratiam, & eam non mediocrem, & officiosis laboribus partam, nu. 12. *Declarant ambusti Tribuni pleb. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam inuidiosè criminabatur, cùm diceret Senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quàm propter magna in Rep. merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia, appelletur ita sanè, dummodo ea nos vtamur pro salute bonorum, contra amentiam perditorum.*

II. Parta laboribus, ac debita virtuti gloria.

Proderit ostendere gloriam, quam nouus, aut peregrinus aliquis consequutus est, partā esse laboribus, vt facit Tull. pro Sylla, vbi per causam efficientem, quod de peregrinitate à Torquato, per inuidiam obiiciebatur, magno ardore animi, & contentione diluit, & auctoritatem & gratiam qua valet, partam esse laboribus, ac suæ in patriam charitati debitam, num. 24. *At si tibi peregrini videmur, quorum iam & nomen & honos inueterauit, & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus; quàm tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue ne quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragijs obruare: qui si attulerint neruos, & industriam mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem & te ex somno sæpè excitabunt; nec patientur se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari.*

Idem premit Liuius lib. 6. Vbi Manl. Capitolinus inuidiam in se conflatam, & suspicionem affectati Regni, ob plebis fauorem, causæ significatione tollit. *Offendit te A. Corneli, vosque P. C. circumfusa turba latere meo? quin eam diducitis à me singuli vestris beneficijs: intercedendo, eximēdo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos, addictosque duci, ex eo, quod affluit opibus uestris sustinendo necessitates aliorum; sed quid ego uos, de nostro impendatis, hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite, quod vsuris pernumeratum est: iam nihilo mea turba, quàm vllius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curam ago? nihilo magis, quod respondeam habeo, quàm si quæras, quid ita solus Capitolium arcemque seruauerim: & tum vuiuersis, quàm potui opem tuli, & nunc singulis feram.*

III. Permista laboribus, ac miserijs fortuna.

Valet ad sedandam inuidiam comparatio bonorum, & malorum, miseriarum, ac periculorum commemoratio. Quod pro Mur. facit Cic. dum eius Consulātum nullam inuidiam excitare debere dicit, eo quod miserias, & molestias plurimas adiunctas habeat, num. 87. *Misericordiam spoliatio Consulatus magnam habere debet: vnà enim eripiuntur cum Consulatu omnia. Inuidiam verò his temporibus habere Consulatus ipse nullam potest. Obijcitur enim concionibus seditiosorum, insidijs coniuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem inuidiam solus opponitur. Quare quid inuidendum Murænæ, aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro Cōsulatu non video Iud. quæ verò miseranda sunt, ea, & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.*

Diligen-

Diligenter hoc idem persequitur pro Sylla, & gratiam hominum laboribus, ac molestijs permistam docet, nu. 29. *Quòd si illis meis præsidijs fortè vides, & si tibi ea regia videntur, quod omnes boni omnium generum; atque ordinum, suam salutem cum mea coniungunt: consolare te, quòd omnium mentes improborum mihi vni maximè sunt infensæ & aduersæ: qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, & furore consceleratum repressi; sed eò etiam magis, quod nihil iam se simile, me viuo, conari posse arbitrantur.*

IV. Virtuti contraria.

Sedaueris inuidiam, si doceas ingentis esse animi, magnaq; spectantis aliorum virtuti nō inuidere, nec felicitati. Quam rem eleganter exprimit Cic. Brutus in l. de Claris Orat. de ipso Cic. & Sulpitio verba faciens, nu. 156. *Simul illud gaudeo, quòd & æqualitas vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumq; finitima vicinitas tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq; vti ea non modò non exulcerare, vestram gratiā, sed etiam conciliare videatur.*

V. Animi magnitudine aduersa.

Ad sedandam inuidiam Plinius Iunior vnus omnium æui sui bene-dicendi laude celebratus, hoc effatum in epist. consignatum esse voluit. 17. l. 6. *Disertus ipse es? tanto magis ne inuideris; nam qui inuidet, minor est. Denique siue plus, siue minus, siue id præstas, lauda vel inferiorem, vel superiorem, vel parem; superiorē, quia nisi laudandus ille est, non potes ipse laudari; inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quàm maximum videri, quem præcedis, quem æquas.*

Hinc meliorem eius esse conditionem, cui inuidetur, ait in Trinu. Plautus Sc. 3. quam eius qui inuidet.

Mavelim mihi inimicos inuidere, quàm me inimicis meis.
Nam inuidere alij benè esse, tibi malè esse, misera est.
Qui inuident, egent, illi, quibus inuidetur, rem habent.

Imò vel ipsa improbitate deteriorem inuidiā pulchrè probat Ambr. 2. de Off. c. vlt. *Filij fugite improbos, cauete inuidos: Inter improbum & inuidū hoc interest: improbus suo delectatur bono; inuidus torquetur alieno; ille diligit mala, hic bona odit? vt propè tolerabilior sit, qui sibi vult benè, quàm qui malè omnibus.*

VI. Damna.

Expugnaueris inuidiam, si, quæ illam mala comitentur, aperueris. Partim lædit illos, in quos intenditur, grauius tamen, & perniciosius eos, à quibus procedit, affligit. Imò, hanc qui receperit, sua sustinet sine fine supplicia; quia in se domesticum semper diligit habere tortorem.

Ad huius odium, & fugam benè Chrysologus. ser. 172. *Omnia quidem vitia ad suorum semper intendunt, & prosiliūt læsionem, sed suos semper amplius inuidia consumit: Inuidia suorum carnifex semper extitit; extendit sensus, torquet animos, discruciat mentes, corda corrūpit. Quis tibi malorum finis, vbi alterius bonum pœna est, vbi cruciatus est aliena felicitas? malū multiplex: quot sunt prosperitates hominum, tot tormenta sunt inuidorum.*

Adde laudem hominum esse inanem, non eam esse de æmulo & aduersario commendationem, imò verò esse illius multa, vel scelera, vel imprudenter acta; demum afferuntur rumores passim in vulgus sparsi.

LECTIO XLII.

Describitur Inuidia.

TAm cuiq; sunt huius affectus obuij characteres, & effecta, quàm est ipsa communis inuidia. Nemo clarius illam Ouidio descripsit Met. 2. Fab. 12. Nam vbi funestam eius domum exstruxit, subiungit ista.

—— Videt intus edentem
Vipereas carnes, vitiorum alimenta suorum,
Inuidiam: Visaque oculos auertit, ac illa
Surgit humo pigrè semesarumq; relinquit
Corpora serpentum, passūq; incedit inerti.
Vtq; Deam vidit, formamq; armisq; decoram
Ingemuit, vultumq; Deæ ad suspiria duxit.
Pallor in ore sedet, macies in corpore toto:
Nusquam recta acies: liuent rubigine dentes.
Pectora felle virent: lingua est suffusa veneno,
Risus abest, nisi quem visi mouere dolores:
Nec fruitur somno vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratos, intabescitq; videndo
Successus hominum, carpitq; & carpitur vnà
Suppliciumq; suum est.

Talia ferè sunt illa, quæ habentur in carmine de liuore apud Scaligerum in appendice Virgil.

Liuor Tabificum malis venenum.
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Testatur gemitu graues dolores,
Suspirat, fremit, incutitq; dentes,
Sudat frigidus intuens quod odit,
Effundit mala lingua virus atrum,
Pallor terribilis genas colorat,
Infelix macies renudat ossa.
Non lux, non cibus est suauis illi,
Nec potus iuuat, aut sapor Lyæi,
Nec si pocula Iuppiter propinet,
Aut tradat Ganymedes ipse nectar.

Inuidiæ notas ponit ob oculos Martialis, de quibus ipse gloriatur, ratus virtuti suæ comitem haberem inuidiam, proindè commendatione dignum aliquid in se deprehendi ab inuidis. lib. 6.

Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
Meque sinus omnis, me manus omnis habet,
Ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit,
Hoc volo: nunc nobis carmina nostra placent.

PVNCTVM I.

Inuidia, Tinea.

INuidia quidem vitium est pestilens, sed vel ex hoc capite iustum, quod in artificem, & parentem suum sæuiat, eiq; tormentũ fiat, interioraq; sua teredinis instar, aut tineæ depascatur, hinc illud Neoterici cuiusdam.

Iustius inuidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, discruciatq; animum.

Pulchrè Valerianus in hanc rem Hom. 13. *Felicem planè illum iudico, cuius gloriosam vitam toruis oculis alter aspexit. Nam satis bono loco est illius causa, qui aliena laborat inuidia: quia non liuet homo, nisi melioribus, nec inuidiæ subiacet, nisi quem ad celsiora, melior vitæ profectus euexerit. Illos verò plusquam miseros puto, quos lucra alienæ felicitatis exagitant, & iracundia, impia æmulatione concepta, occultis cordis iaculis inquietat. Benè istos sua tela puniunt. Vt videatur mihi ipsa inuidia aliquid habere discretionis, cùm auctoris sui cor repercutit; & malè conscium pectus, cruento semper liuore confundit.*

II. Carnifex.

Quàm turpe, quàm perniciosum, & homine libero sit indignum pestem hanc fouere in animo subijcit egregiè, vt omnia S. Cyprianus de Liuore. Vbi docet nihil mortalium animis inuidiæ perturbatione perniciosius contingere, quod ipsi maximè noceat auctori, alijs verò quam minimum. *Qualis est animæ tinea, quæ cogitationum tabes, pectoris quanta rubigo, Zelare in altero, vel virtutem eius, vel felicitatem? id est odisse in eo, vel merita propria, vel beneficia diuina; in malum propriũ bona aliena conuertere, illustrium prosperitate torqueri; aliorum gloriam facere suam pœnam; velut quosdam pectori suo admouere carnifices; cogitationibus, & sensibus suis adhibere tortores, qui se intestinis cruciatibus lacerent; qui cordis secreta maleuolentiæ vngulis pulsent. Nõ cibus talibus lætus, non potus potest esse iucundus. Suspiratur semper, & ingemiscitur, & doletur; quantòq; ille cui inuidetur successu meliore refecerit, tantò inuidus in maius incendium, liuoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, toruus aspectus, pallor in facie, in labijs tremor, stridor in dentibus, verba rabida, effrænata conuitia, manus ad cædis violentiam prompta, etiamsi à gladio interim vacua, odio tamen furiatæ mentis armata.*

III. Vipera.

Nascitur abrupto matris vtero Vipera, sic & inuidia cõcipientem se animũ exedit, corrodit, lacerat. Nam cum inuidia sit res seruilis & abiecta, quæ pote potiora iudicet alterius bona, quàm sua, nec vlli videri velit inuidere, simulat gaudiũ, secum tacitè rumpitur, coram hilaritatem præfert, intus verò ab inuidiæ malo perditur. Ita Greg. Orat. 7. Vbi per effectus inuidiæ conglobatos, nullas huic affectui tã tetro causas obtendi posse demonstrat. *At quænam morbi causa est? quod frater nimirum, vel propinquus, vel vicinus in animi tranquillitate viuit. O nouas iniurias! crimini dare, quod non aduersa fortuna conflictetur ille, cuius rebus secundis dolet; non ex eo quod ab illo acceperit aliquid incommodi, iniuriam æstimans; sed quòd ille sine cuiusquam iniuria ex animi sui sententia viuat, & in rebus secundis versetur. Quid passus es infelix? quæ accepta iniuria extabescis, acerbis oculis, successus prosperos inuidens vicini? quid habes, quod de eo con-*

que-

queraris, quod crimini des, si ille corpore decorus; si eloquenti ornatus; si genere superior est; si aliquo magistratu inito splendidus, ac magnificus in dignitate conspicitur; si aliqua ei pecuniarum copia accessit; si propter prudentiam in verbis eius auctoritas inest; si propter beneficium à multitudine obseruatur; si ob liberos sibi placet: si ex redditibus atque prouentibus domus, splendidè, atque magnificè viuendo, clarescit? Cur hæc tibi tanquam telorum cuspides in cor incidunt; complodis palmas, digitos complicas, cogitationibus angeris, ex intimis præcordijs, doloris significantia ducis suspiria, iniucundus tibi redditum, atque prouentuum fructus, acerba mensa, focus subtristis, paratæ, ac faciles aures obtrectantibus ei, qui secunda fortuna vtatur? quòd si aliquid dextri, aut fausti dicatur, clausæ sermoni sunt aures.

En Vipera cor miserum exedens? en morbus præ pudore quidem latens & occultus, sed qui tandem erumpat. Nam si qua calamitas eum, cui inuidetur, inuaserit, tunc illius dolorem voluptate, atque lętitia excipiens, morbum prodit & virus.

Sed ad inuidiam redit & illam velo simulationis obtectam, longè peiorem esse odio demonstrat. *Et cum ita animatus sis, cur simulatione morbum obuoluis? quomodo amicitiæ persona per fictam beneuolentiam in te formatur? cur faustis appellationibus excipis, saluere, ac valere iubens, contraria in animo clã imprecãs?*

IV. Crocodilus.

Vnum expectat mali solatium, si quem eorum, cui inuidet ex alto dignitatis gradu præcipitem datum aduerterit. Hic odij terminus ait Basilius, eum, cui inuidetur videre miserũ, ex beato, miserabilem, qui fuerat inuidendus. Tunc fœdus, & amicitiã init, cum lacrymantem eum & lamentantem viderit. Et gaudẽti quidem non congaudet, cum lugente luget, & vitæ mutationem, ex quibus in quæ deciderit, miseratur.

V. Virtutis inimica.

Quæ vel in hoste posita delectat virtus, habet aduersariam inuidiam, sic in defensione Balbi Cic. dicit inuidi proprium odisse ingenium, inimicum esse industriæ, humanitatem opprimere, virtutem puniẽdam putare, n. 18. *Si quo quisque loco nostrum est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum vsq; ad senectutẽ obtinere debet, & si omnes, quos, aut fortuna extulit, aut ipsorũ illustrauit labor, & industria pœna sunt afficiendi: non grauior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, cõstitut lex vitæ, & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu, non modo amicitias, & rei familiaris copias cõsequuta est, sed summam laudem; honores, gloriam, dignitatem: non intelligo cur potius inuidia violatura virtutem L. Cornelij, quàm æquitas vestra pudorem eius adiutura videatur. Itaque quod maximè petendũ est à vobis, idcirco non peto, ne de vestra sapientia dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutẽ puniendam putetis. Illud peto, vt si causam ipsam per se firmam esse, & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adiumento causæ potius, quàm impedimento esse malitis.*

Eleganter & piè Zeno Veron. de inuidis. Nullum virtutis opus apud illos habetur in laude; non sermo vllus honestus eis videtur, aut gratus. Nihil apud eos nobile, nihil clarum probabitur; sed sicut vultures amœna loca, prataq; suauissimis odoribus spirantia transuolant; ad fętida verò cadauera, tetrisq; repleta nidoribus loca conuolant; pariter inuidi, si quid ab aliquo benè gestum est in vita, si quid præclarum in actibus, in verbis probabile, in moribus admirandum est, nihil prorsus vident. Si quid autem culpabiliter gestum, aut incauto sermone prolatum, hoc in publicum ventilant.

In hanc indignatur Chrysol. & cæcam, cæcos homines, quos semel complexa fuerit, efficere dolet, dum in has voces iusti doloris indices erumpit. *O qualiter oculos claudit liuor, quantum iudicium cordis nequitia præiudicata confundit! ò quam dure amputat obstinatio rationem! sensus humanus peruersus audire non potest, quod semel statuit odisse, malis bonitas exosa, iustitia iniustis inimica. Hinc est, quod homines mendaces cognoscere nequeunt veritatem, iudex animus inuenire verum non potest, inter nuntia falsitatum. Quod vult, non quod est, audit semper, qui decreuit errare.*

VI. Ventosa Iactantia.

Inuidus ostentat se magnificè, virtutisque suæ præco nobilis, alios facilè contemnit, is

est Aiax. Met. 13. cum Vlysse de gloria, rebusque gestis contendente.

—— Quantumq; ego Marte feroci,
Inq; acie valeo, tantum valet ipse loquendo:
Nec memoranda tamē vobis mea facta Pelasgi
Esse reor, vidistis enim, sua narret Vlysses
Quæ sine teste gerit, quorum nox cōscia sola est.
Præmia magna peti fateor. Sed demit honorem
Æmulus Aiaci.

Tum qua potest animi, vocisq; contentione riualem suum deprimit, quem in periculis timidum, & inertem seruasse se profitetur ad ostentationem gloriosam potius, quàm ad veritatem solidam fictis sermonibus.

Conclamat socios adsum; videòq; trementem,
Pallentemq; metu, & trepidātem morte futura
Opposui molem Clypei, texique iacentem
Seruauique animum, minimum est hoc laudis, inertem.
Ipse nitor galeæ claro radiantis ab auro
Insidias prodet, manifestabitque latentem,
Sed neq; Dulychius sub Achillis casside vertex
Pondera tanta feret.

VII. Veterum commendatrix.

Tantum noua deprimit, & eleuat, quātum vetera commendat, & extollit; quoniam quidem in vicino versatur inuidia, longè posita miramur; quis enim cum remotis certamen honoris habeat, quis porro mortuis remotior, præsertim si pridem obierint, tantum inuidemus ijs, quos vicinos habemus, vnde non mirum si veteres laudet, nouos contemnat.

Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit.
Tunc suus ex merito quemque tuetur honor.

Benè Martial. inuidorum mores pingit lib. 5. ep. 10.

Hi sunt inuidiæ nimirum Regulæ mores
Præferat antiquos semper vt illa nouis.

Sale perpluit festiuè satis Vacerram inuidum idem Mart. qui de mortuis rectè, quòd sine inuidia iudicaret, non ita de viuis, quibus inuideret. l. 4. ep. 69.

Miraris veteres Vacerra solos,
Nec laudas, nisi mortuos Poetas.
Ignoscas petimus Vacerra: tanti
Non est vt placeam tibi perire.

VIII. Superioris impatiens.

Inuidia timida semper, & querula; namque veretur ne si quis honorem consequatur, gloriam suam ille splendore suo obscuret. Itaque Metellus Mario petenti Consulatum inuidebat, quia ex Marij gloria suam laudem imminutam iri arbitrabatur; non alias belli ciuilis causas Cæsarem inter ac Pompeium reddit Lucanus, præter inuidentiam 1. Pharsal.

—— Stimulos dedit æmula virtus
Tu noua ne veteres obscurent acta triumphos
Magne times, te iam series, vsusq; laborum
Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi,
Nec quemquā iam ferre potest, Cæsarve priorē,
Pompeiusq; parem.

Eandem inuidentiam insinuat Cæsar de Pompeio minus honorificè loquutus, apud eundem Lucan. 1. lib. Pharsal.

Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille semel raptos nunquam dimittet honores?
Quem tandem inueniet tam longa potentia finē?
Quis scelerum modus est? ex hoc iam te improbe regno,
Ille tuus saltem doceat discedere Sylla.

IX. Alienæ felicitatis inimica.

Vel ex hoc inuidię fęditatem colligere quiuis potest, quòd sit fętus animi gloriæ splēdorem in alio fugientis, & nimium suscipientis res illas, quas videt in alijs, quibus inuidet, eminere, vnde veteres fortunam cum inuidia colligatam fingebant, ex Statio Sylu. 5.

Quisnam implacata consanguinitate ligauit
Fortunam, inuidiamq; Deus? quis iussit iniquas
Æternum bellare Deas? nullamne notabit
Illa domum, toruo quam non hæc lumine figat
Protinus, & sæua perturbet gaudia dextra?

Quod mox à similium frequentatione declarat.

—— Sic plena maligno
Afflantur vineta Noto; sic alta senescit
Imbre seges nimio: rapidæ sic obuia puppi
Inuidet, & velis obnubilat aura secundis.

X. Cædis parens.

In odium & vltionem inflammatur malorum radix inuidia. Nam zelo sensus nostros excæcante, atque in ditionem suam mentis arcana redigente, Dei timor spernitur; iudicij dies non prouidetur. Instat superbia, exacerbat sæuitia, perfidia præuaricatur, impatientia cōcutit, furit discordia, feruescit ira, nec iam se cohibere potest, vel regere, qui factus est potestatis alienę. Hinc rebellat de zelo superbus, de æmulatione peruersus, nō homi-

nis,

nis, sed honoris inimicus. Cęlum tentat, & ibi facit ex Angelo Diabolum: Terras vrit, quæ Paradisi nobis amœna flamineo custode seclusit: Reges vrget, quæ compulit Herodem in coæuos Christi sic desæuire, vt ante lac, quàm sanguis teneris funderetur ex mēbris. Violat charitatem, nam hæc Cain reddidit fratricidam; & terram adhuc innocuam, noui sanguinis cruore perfudit. Vastat populos, quæ Iudæos fecit esse Deicidas.

Malis omnibus peior: quos ceperit, liberari nequeunt: quos vulnerauit, ad curam non veniunt, non redeunt ad salutem; peccatorum mater, & origo vitiorum: hanc qui non viderit, bona videt: hanc qui nescierit, mala nescit: hanc qui fugerit, viuit. Inuidia vitari fuga potest, non potest superari conflictu; ergo fugiamus rem, quæ quia turpis, & iniqua est, occultari solet æmulationis nomine.

DE AEMVLATIONE.

QVantum absit ab Inuidia motus hic, quem æmulationem dicimus, docent illa Philostrati ad Iulianum epistola: Inuidia malitiosos, ac peruersos animos nutrit, qui tantum diuites sunt aliorum iacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus: æmulatio verò splendidos excitat, & virtutibus, rebusque bene gestis alitur, crescit ad veræ laudis & gloriæ radios, & aliorum triumphis roboratur: Inuidet quispiam his, quę ipse consequi nō potest: quibus verò redditur melior, hæc æmulatur. Contentionem appellat Hesiodus hominibus vtilem. Qui licet affectus locum habeat in consultationibus, cùm Auditores monentur, vt maiorum vestigiis insistant, conducat etiam iudiciis, cū vel ad se veritatem, vel misericordiam inflammandi sunt iudices: plerumque tamen in demonstratiuo genere dominatur, quod in hoc virtutes laudentur, eo consilio, vt easdem adolescentes æmulari studeant, & imitatione proximè assequantur.

Definitur autem susceptus, ex aliena sorte bona dolor, non quod id alteri contigerit, sed quod illa nos careamus. Magnus Alexander proficiscens in Asiam, cùm in Achillis tumulum incidisset, eiusque recordaretur felicitatem, qui præconem laudum suarum nactus esset Homerum, ingemiscens grauiter, ò fortunatum, qui Homerum gloriæ tuæ buccinatorem inueneris?

Satis constat ad bonos mores hunc affectū pertinere, vtpotè, qui non tam doleat de aliena abundantia, quam de sua penuria; æmulator enim sibi proposita aliena felicitate, ad similem se se fortunam, aut gloriam, si quo modo consequi potest, excitat, suamq; ignauiam damnat.

Ex Cic. Tusc. 4. num. 17. colligimus duplicem ęmulationis speciem; malam de qua Plin. in Traiani Panegyr. sic ait, *Nihil est tam pronum ad simultates, quàm æmulatio, in fœminis præsertim: ea porrò nascitur ex coniunctione, alitur æqualitate, ardescit inuidia, cuius finis odium est.*

Alteram bonam, quæ virtutis est imitatio, non inuidentia; nam hæc dolet, ad bona proximi, quibus si qua ratione posset, illū spoliaret; illa talis fieri desiderat, qualis est is, quem æmulatur. Hoc iterum discrimen notauit in præfatione Bruti, cùm mortem Hortensii lamentatur, nullamque inter se, & illum inuidiam fuisse profitetur, sed tantum honestam æmulationem, num. 3. *Quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quàm omninò aduersarium non habere? cùm præsertim non modò nunquam sit, aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus; sed contrà semper alter ab altero adiutus, & communicando, & monendo, & fauendo.*

LECTIO XLIII.

Concitatur Aemulatio.

AD æmulandum propensi sunt magnanimi duces, & qui de se honorificè sentiunt: laudem enim illi quàm-maximè concupiscunt, quorum ex numero præcipuè sunt iuuenes, quibus propter spem periculi superandi cuiuslibet, nihil videtur arduum, idcircò Pallantem excitat ad laudem Æneas.

—— Tua cernere facta
Assuescat primis, & te miretur ab annis.

PVNCTVM I.

Aemulationis incentiua. Maiorum virtus.

ÆMulationis efficax est incentiuum maiorum, & parentum virtutes & egregia facinora: hi sunt stimuli, quibus M. Glabrionem ad constantiam, & fortitudinem excitat Cicero; recordatione videlicet, ac domesticæ laudis æmulatione, Diuinat. in Verrem num. 52. *Cogita quo loco sis, quid dare Populo Rom. quid reddere maioribus tuis debeas, fac tibi paternæ legis Aciliæ ueniat in mentem, qua lege Pop. Rom. de pecunijs repetundis, optimis iudicijs, seuerissimisq; iudicibus vsus est. Circũstãt te summæ auctoritates, quæ te obliuisci laudis domesticæ non sinant, quæ te noctes diesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum auum, grauissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis; si aui Scæuolæ prudentiam, ad prospiciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ comparantur; si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera, & certa sententia possit dimouere: intelliget Populus Rom. integerrimo, atque honestissimo Pratore, delectoq; consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis.*

Vt solidam sectetur gloriam Antonius adducit exemplum domesticum Tull. quod ad patriæ charitatem imitetur; rursumque Cæsaris exemplo, cuius virtutis eundem æmulum desiderat, ab opprimenda Reip. libertate deterret. 1. Phil. num. 34. *Vtinam Antoni auum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me sæpissimè! Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate. Quare flecte te quæso, & maiores tuos respice, atque ita guberna Rempub. vt natum esse te ciues tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus esse quisquam potest.* Nimirum æmulantur ij, quos vulgus censit dignos honoribus; nollent enim vulgi opinioni de se conceptæ non respondere.

Ex æmulatione maiorum ambitiosa mulier Tullia L. Tarquinium excitat ad regnum capessendum apud Liu. lib. 1. *Dij te penates, patrijque & patris imago, & domus Regia, & in domo Regale solium, & nomen Tarquinij creat, vocatq; Regem. Aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid vt te Regium iuuenem conspici finis?*

II. Clarorum virorum egregia facinora.

Excitatur æmulatio propositis illustrium Heroum facinoribus, quibus nominis immortalitatem consequuti sunt. Nam simul, atque videmus mortales possidere gloriam, diuitias, copias amicorum, magistratus & similia, quæ probis conueniunt, statim conamur nos ad eorum laudem excitare. Cùm enim bona bonis viris debita possideant, ad bonorum mores fingere nos debemus, & accommodare: quare non rarò, qui parum morati prima ætate, postquam in eos honores cooptati sunt, & bonorum fortunæ facti participes, mutãt mores in melius: Themistocles primum exhæredatus à patre, vt Rempub. attigit flagitiosam viuendi consuetudinẽ emendauit. Inde Cic. Romanam iuuentutem excitat ad virtutem eorum æmulatione, qui gloria factisque suis floruerunt, pro Sextio à nu. 136. *Vos adolescentes, & qui nobiles estis, ad maiorum vestrorum imitationem excitabo, & qui ingenio, & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines noui, & honore, & gloria floruerunt, cohortabor. Hæc est vna via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris; à bonis viris sapientibus, & benè natura constitutis laudari, & diligi: nosse descriptionem ciuitatis, à maioribus nostris sapientissimè constitutam.*

Phil. 8. æmulatione potius, quàm inuidia clarorum virorum industriam dignam esse contendit, num. 30. *Nam illud quidem non adducor vt credam, esse quosdam, qui inuideant alicuius constantia, qui laboribus, qui eius perpetuam in Rempub. adiuuanda voluntatem, & à Senatu, & à Populo Romano probari molestè ferant. Omnes id quidem facere debebamus; eaque erat, non modò apud maiores nostros, sed etiam nuper summa laus Consularium; vigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro Rep. aut facere, aut dicere.*

III. No-

III. Nominis decus, & ornamentum.

Quoniam non tantum viri virtute prædíti laudem, & honores adipiſcuntur, ſed etiam ij, qui multis ſunt vtiles, ac benefici; ideò virtutes proponendæ ſunt, ac bona quædam vtilia explicanda, quibus excitetur in animis æmulatio. Proponit illa Tull. pro Sext. vbi docet quæ bona æmulari debeamus, cum ait num. 102. *Hæc imitamini per Deos Immort. qui laudem, qui dignitatem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla ſunt, hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor, non nego. Pericula multa fateor; multæ inſidiæ ſunt bonis; veriſſimè dictum eſt.*

Eò ſtudioſius hæc æmulari debemus, quò pluribus vtiliora ſunt, quippe quæ maiorem gloriam, & laudem poſſeſſoribus ſuis acquirunt. Propones igitur ad imitandum ſapientiæ laude perfectos homines, fortitudine præſtantes, bellica laude claros, & rebus diuinè geſtis nobiles. Horum meminit Tull. pro Mur. dum artes commendat, quæ cæteris antecellunt, hoc eſt Imperatoriam, & forenſem Eloquentiam, nu. 30. *Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis, vna Imperatoris, altera Oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur.*

De re militari, poſt longam contentionem, rem inter vtramque habitam ſic loquitur, num. 22. *Ac minimum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat cæteris omnibus: Hæc nomen pop. Rom. Hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: Hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit, omnes vrbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, et induſtria latent in tutela, ac præſidio bellicæ virtutis: ſimul atque increpuit ſuſpicio tumultus: artes illicò noſtræ conticeſcunt.*

De Eloquentia verò ſic Orat. 1. num. 32. *Quid eſt enim aut tàm admirabile quàm ex infinita multitudine hominum exiſtere vnum, qui id quod omnibus natura datum ſit, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tàm iucundum cognitu, atque auditu, quàm ſapientibus ſententijs, grauibuſque verbis ornata: Oratio, & perpolita? aut tàm potens, tamque magnificum, quàm populi motus, Iudicum religiones, Senatus grauitatem, vnius Oratione conuerti? quid tàm porrò Regium, tàm liberale, tàm munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tàm neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel prouocare improbos, vel te vlciſci laceſſitus?*

Quæ quidem æmulationis motiua debent à parentibus ipſis deduci, vel maioribus, vel ciuitatibus, aut etiam nationibus. Nam vt teſtatur Cic. de off. 1. *Quorum verò patres, aut maiores in aliqua gloria præſtiterunt, eorum pleraq; in hoc genere laudis ſtudent excellere.* Et pro Flacco, cùm de virtutis eius æmulatione loquitur, nu. 27. *Quod maximè florere in generis ſui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ Prætor adamarat.*

Qui ſunt eiuſdem ciuitatis, ſuos ciues potius æmulantur, quàm externos, vt apud Rom. & Gallos tot belli duces eximij propter æmulationem extiterunt. Nimirum illa bona iam propria, atque ſua exiſtimant, & ſe illis dignos conantur præſtare. Is eſt Cic. animus, dùm per oſtentationem ſuis blanditur, & ait nationes reliquas pati poſſe ſeruitutem, populi verò Rom. propriam eſſe libertatem.

Illam maximè probo, quæ incendit virtutis imitandæ cupiditatem, ad quod negotium magnis, & ingentibus animis opus eſt.

Ite nunc fortes, vbi celſa magni
Ducit exempli via, cur inertes
Terga nudatis? ſuperata tellus
Sydera donat.

Mouetur emulatio facilè ſi primum inijcias hanc mentem illi, quem concitabis, vt arbitretur virum ſe magnum eſſe, multum poſſe, debere laudem ſuſcipere; inuitari à parentibus, à populis, ab amicis. Secundum, oſtendendum eos quos imitari debeat bonis abundare illis, quę laudabilia diximus; tertium, laudem illam non eſſe mediocrem, ſed tamen facilè poſſe obtineri.

(∴)

LECTIO XLIV.

Tollitur æmulatio.

IVxta diuisionem superius allatam ex Tull. subdit ista 4.Tusc. nu.56. *Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis, cùm sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat: Obtrectantis autem angi, alieno bono, quod id etiam alius habeat.*

PVNCTVM I.

Laudis contemptus.

SEdatur æmulatio, cùm inducitur quis ad laudis contemptum, vtpote rei volaticæ, & inanis ex vulgi errore in tribuenda laude, de qua Cic.2. Off.31. hæc habet. *Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his, si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam, honore nos dignos putat:* quam solida laus & vera, quæ pendet ex multitudinis errantis arbitrio, iudicioque.

II. Personarum contemptus.

Si qui nobis ad imitandum proponuntur, nihil habeant magnoperè comendatione dignum, moribusque dissimiles, & vita sint alii ab eo, quod putabamus, facilè desiderium æmulandi ponimus. Hinc Cic.2.de Off. *Despiciunt eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putant.* Non enim omnes eos contemnunt, de quibus malè existimant. Nam quos improbos maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de iis malè existimant. Quamobrem vt ante dixi, contemnuntur ii, qui nec sibi, nec alteri prosunt, vt dicitur, in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est.

Vt igitur bonis, ac virtutibus superius laudatis instructos æmulamur; sic iisdem carentes, aut etiam contrariis vitiis laborantes, & inquinatos despicimus, sæpè contumeliis excipimus, alloquio etiam & consuetudine nostra iudicamus indignos, quod facit in Vat. num.1.

Non possint bonorum æmulatores esse, quin iidem sint etiam malorum contemptores. Nam qui rem aliquam suspicit, atque miratur in alio: contrariam illi facilè despicit; nempe qui eruditorum hominum studiosus est, imperitos plerumque negligit, quanto magis si nullum bonum in illis deprehendat, quod æmuletur. Facit ad hanc rem Oratio Numani tàm contumeliosa Troianis, quam Italis gloriosa.9. Aen. Vbi cùm suos pluribus laudasset, quòd in perpetuis nutriti laboribus, etiam in senectute vires, & animum eundem seruarent; Troianos deinde molles, fractos, ignauia simul, & voluptate diffluentes ita contemnit:

Canitiem galea premimus ——
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis
Desidiæ cordi, iuuat indulgere choreis.
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ (neq; enim Phryges) ite per alta
Dyndima, vbi assuetis biforem dat tibi cantum.

III. Rerum externarum despicientia.

Facilè contemnimus fortunatum hominem, nec eum putamus dignum, quem æmulemur, cùm propter improbitatem malo dignum iudicemus, non prospera fortuna, qua præter dignitatem, & meritum fruitur. Hoc exprimit Tull. in Oratore num.232. *Neq; me diuitiæ mouent quibus omnes Africanos, et Lælios, multi venalitij mercatoresq; superarunt: neque vestis, aut aurum cælatum, quo veteres Marcellos Maximosque multi Eunuchi è Syria, Aegyptoque vicerunt. Neq; verò mouent me ornamenta illa villarum.*

Denique docendum æmulos frustrà quærere laudes, ac delectari populari aura, quæ nihil habeat commodi, certi nihil, aut iucundi Cic. pro Plan.15. *Si campus atque vndæ illa comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab alijs autem recedant, in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? quis igitur æmulationis ardore feratur in ea quæ non virtuti, sed temeritati adscribuntur?*

LECTIO XLV.

Describitur Aemulatio.

IIsdem ferè characteribus Aemulatio, quibus Inuidia describitur Martialis importunum imitatorem suis coloribus adumbrat. Lib. 12. epist. 82.

Scribebamus epos, cepisti scribere: cessi
Aemula ne starent carmina nostra tuis.
Transtulit ad tragicos se nostra Thalia cothur-
Aptasti longum tu quoque Syrma tibi. (nos,
Fila Lyrae moui doctis exculta Camaenis,
Plectra rapis nobis ambitione noua.
Audemus Satyras; Lucilius esse laboras.
Ludo leues elegos; tu quoque ludis idem.
Quid minus esse potest? epigrammata fingere
Hinc etiam petitur iam mea fama tibi. (coepi;
Elige quid nolis: quis enim pudor omnia velle?
Et si quid non vis, Tucca, relinque mihi.

Qui aemulatur, magna sibi polliceri solet, praesertim adolescentes, & quia bonam sui conceperunt opinionem, eorum quos mirantur imitatores esse solent. Claud. 4. Consul. Honorii.

Per strages equitare libet: da protinus arma,
Cur annos obicis? pugnae cur arguar impar?
Aequalis mihi Pyrrhus erat, cù Pergama solus
Verteret, & patri non degeneraret Achilli.
Denique si Princeps castris haerere nequibo,
Vel miles veniam.

Qui aemulatur dolet sibi praeripi laudem, vel nullam gloriae materiam, ac segetem relinqui, pergit idem Vates,

—— Vestigia magnae
Indolis agnosco. Fertur Pellaeus Eoum.
Qui domuit Porum, cùm prospera saepè Philippi
Audiret, laetos inter fleuisse sodales,
Nil sibi vincendum patris virtute relinqui.
Hoc video motus, fas si promittere patri
Tantus eris.

Eandem aemulationem ostendunt illa Virg. lib. 5.

Intenti expectant signum; exultantiaq; haurit
Corda pauor pulsans, laudumq; arrepta cupido.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamq; volunt pro laude pacisci.

Sic veram gloriam, quae est fructus virtutis, quaerunt, vt mortem non adire recusent intrepidi, dùm illa potiantur, quam sibi praereptam dolet Salius Virgil.

—— & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumq; dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymaeq; decorae.

Sic ille testatur dolorem suum lacrymis, egregius laudis aemulus, & virtutis auidus, apud Stat. 6. Theb.

Parthenopaeus humo, vultumq; oculosq; madentes
Obruit, accessit lacrymarum gratia formae.
Pectora nunc maerens, nunc ora indigna cruento
Vngue secat, meritamq; comam.

DE PVDORE, ET VERECUNDIA.

MOtus hic frequentem habet vsum in genere deliberatiuo, praesertim apud bonos, & prudentes, erectisque ac liberalibus ingeniis praeditos, vtpote qui magis pudore, & verecundia, dedecoris & infamiae metu, quàm rebus aliis affici soleant.

Pudor autem est dolor quidam, & animi perturbatio, ex malis aut praesentibus, aut praeteritis, aut futuris, quae infamiam inferant. Ex illis quidem: nam si quid turpiter olim gestum est, ex illius recordatione pudor enascitur; ex praesentibus, si quis in re minus honesta deprehendatur: ex futuris verò, si alicuius consilia propalentur, quae ad sordidam actionem, & homine libero indignam, tendant.

LECTIO XLVI.

Concitatur Pudor.

CApita quibus incitatur hic affectus petenda sunt à Cic. quae plurima passim in Orationibus eius deprehenduntur. Verecundari autem solemus, cùm nobis accidit aliquid, aut nostris turpe quod fit in vitijs.

I. Timi-

I. Timiditas.

Aristot.2. Rhet. de pudore differens, vbi docuit pudorem existere, ob ea mala, quæ turpia videri solent, inter cętera turpitudinis exempla ponit ἀποβάλλειν ἀσπίδα, ἢ φυγεῖν, abijcere clypeum, vel fugere. De se fatetur Horatius Odar.2. cantu 7.

Tecum Philippos & celerem fugam
Sensi relicta non benè parmula,
Cùm fracta virtus, & minaces
Turpe solum tetigere mento.

Et illa verecundiam excitant, quæ Turnus in Drancem est eloquutus, apud Virgilium 11. Æn.

—— Meque timoris
Argue tu Drance, tot quando stragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, passimq; tropheis
Insignis agros.
Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Mauros
Ventosa in lingua, pedibusq; fugacibus istis
Semper erit.

Lacedæmonij verò Poetam nescio quem solum vertere coegerunt, quòd scripsisset satius esset clypeum abijcere quàm vitam amittere. Huc refert metuentes periculorum, vt milites & nobiles, quorum præcipua sit audacia: quem metum, & fugam reprehendunt, & damnant armorum duces, vt pudorem suis inijciant & animos. Sic apud Virg. res Aeneæ perditas Tarchon reficit, Tyrrhenos ad bellum acuens contra Camillum, vtiturque ad illos concione, quæ tota est ad pudorem, dum liberè meticulosos, inertes, & stupidos appellat. 11. Aen.

Quis metus, ò nunquã dolituri! ò semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fœmina palantes agit, atq; hæc agmina vertit;
Quo ferrũ? quidue hæc gentis tela irrita dextris?
An non in Venerem segnes, nocturnaq; bella?
Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi?
Expectare dapes; & plenæ pocula mensæ?

II. Lenitudo & Negligentia.

Pudorem facit Senatui Rom. Tullius quòd iniurias lentè nimis, ac remisѐ ferre videatur: Phil. num. 20. *Quàm hesternus dies, nobis Consularibus dico, turpis illuxit? iterùm legatos; Quid? ille faceret inducias? ante Consulis, oculosq; legatorum, tormentis Mutinam verberauit: opus ostendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cùm legati adessent, oppugnatio respirauit.* Et inferius num.28. *Hac tu manda Philippe, & tu L.Piso. Principes ciuitatis non dico animo ferre, verùm auribus accipere potuistis? sed vt suspicor terror erat quidam; nec vos, vt legati apud illum fuistis, nec vt consulares: nec vestram, nec Reip. tenere dignitatem potuistis. Et tamen nescio quo pacto, sapientia quadam credo, quod ego non possum, non nimis irati reuertistis.* Phil.11. num.21.

Huius etiam meminit Liu.l.3. Vbi Mamercus Aemilius Dictator Romanis turpe fore dicit, si facibus hostium ardentibus velut apes terreri se sinant. *Fumo ne victi, velut examen apum, hoc loco vestro exa i, inermi cedetis hosti? non ferro extinguitis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, ereptas vltrò inferetis?*

Lib.5. App. Claudius Trib. Mil. exemplo Græcorum in suorum animis pudorem excitat. *Decem quondam annos vrbs oppugnata est ob vnam mulierem, ab vniuersa Græcia, quàm procul domo: quot terras; quot maria distans? non intra vigesimum lapidem in conspectu prope vrbis nostræ oppugnationem annuam perferre piget? Scilicet quia leuis belli causa est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, & in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt. Fidenates à nobis deficere coegerunt, ecolonos nostros ibi interfecerunt; auctores fuerunt contra ius impiæ cædis legatorum nostrorum: ac Etruriam omnem aduersus nos concitare voluerunt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros. Haud procul absuit quin violarent. Cum his molliter, & per dilationes bellum geri oporteat.*

III. Temeritas & Impudentia.

Pudorem excitat in animis audax temeritas, & nimia securitas, quæ notam impudentiæ relinquat. Tull. Verr.6. Mamertinos pudore suffundit quòd conscij supplicii, quo ciuis Rom. conspectum venire ausi fuerint. nu. 26. *In populi quidem Rom. conspectum quo ore vos commisistis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc ciuis Rom. sanguine redundat: quæ fixa est ad portum, vrbemq; vestram, reuellistis, neque in profundum abiecistis, locumq; illum omnem expiastis, quam Romam, atque in*

horum

horum conuentum adiretis? In Mamertinorum solo fœderato, atq; pacato; monumentum istius crudelitatis, constitutum est. Vestrane vrbs abiecta est, ad quam cùm adirent ex Italia, crucem ciuis Rom. priùs, quàm quemquam amicum Pop. Rom. viderent?

IV. Ingrati animi labes.

Ob ingrati vitii notam, ac turpitudinem erubescimus, pudorem suum fatetur Cic. pro Sextio, cùm pro tanto, talique viro de Rep. benemerito laborat. num.46. *An ego in hac vrbe esse possum his pulsis, qui me huius vrbis compotem fecerunt? non ero: non potero esse, Iud. neque hic vnquam puer, qui his lacrymis, qua pietate sit, declarat, amisso patre suo propter me, meipsum incolumen videbit: nec quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui sese dicet videre.*

Pari sensu pro Mil. nu.103. *O me miserum! ò infelicem! reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille seruasset?*

V. Contemptio.

Verecundamur ob contemptum; propter vitiorum turpitudinem despicatui haberi Pisonem, & etiam ab inferioribus deseri concludit Cic. num.86. *An ego expectem, dùm de te quinque, & septuaginta tabellæ diribeantur: de quo iampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, iudicauerunt? Quis enim te aditu quis vllo honore, quis deniq; communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen à Rep. detestantur. Legati qui vna fuere, alienati; Tribuni mil. inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati te oderunt: tibi pestem exoptant: te execrantur.* Grauius vrget. num.98. & Phil.14, num.19.

VI. Leuitas & Inconstantia.

Causa verecundiæ leuitas & inconstantia. Cic. Phil.12. Senatui pudorem iniicit ob mutationem decretorum & iudiciorum, quæ prius de Antonio fecerat. nu.12. *Senatusconsulta falsa delata ab eo iudicauimus: num ea vera possumus iudicare? leges statuimus per vim, & contra auspicia latas, iisq; nec populum, nec plebem teneri; num eas restitui posse censetis? Sestertium septies millies auertisse Antonium pecuniæ publicæ iudicauistis, & num fraude potest carere peculatus? Immunitates ab eo, ciuitates, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus eæ tabulæ, quæ vos decretis vestris refixistis?*

VII. Iniustitia.

Si quis non reddat depositum, hoc enim factum furto peius est. Glaucus Spartanus à Milesio aurum creditum acceperat, sed repetentes filios, post mortem paternam iussit redire post quartum mensem certus retinendæ summæ; interea adit Delphos sciscitaturus num posset interposito iureiurando retinere sibi aurum, cui Pythia respondit, id quod ex Iuuen. Saty.3. satis intelligitur.

Veturia Coriolano filio patriæ bellum, exitiumque inferre volenti cum Volscis, pudorem facit rei turpitudine ob oculos constituta Liui. l.2. *Potuisti populari hanc terram quæ te genuit & aluit? non tibi, quamuis infenso animo, & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cùm in conspectu Roma fuit, succurrit: intra mœnia illa domus, ac Penates mei sunt? mater, coniux, liberi? Ergo ego nisi peperissem Roma non oppugnaretur: nisi filium haberem, libera in patria mortua essem? sed ego nihil iam pati, nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec, vt sim miserrima, diu futura sum.*

VIII. Auaritia.

Auaritiæ sordes pudorem adferunt, præsertim si fuerit illis aliquid admixtum intemperantiæ in Verr.7. Cic. grauiter rem exaggerat & pudorem excitat, cùm auarè, atque sordidè, cum etiam iniquè occisorum funera locasse commemorat. num.120. *Feriuntur securi, lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: testes auaritiæ tuæ gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cùm te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, sociorum innocentium sanguine, eluere arbitrabare: præceps amentia ferebare, qui te existimares*

mares auaritiæ *vulnera crudelitatis remedijs posse sanare*. Et paulò ante num. 119. Palam viuorum funera locata fuisse probat.

Sordidum est ex rebus minus honestis quæstum facere, quod dedecori Vespasiano datum est alijsque permultis per summam infamiam, & auaritiæ sordes, ex re qualibet lucri bonum odorem esse dicentibus.

Sordidum est ex miserijs, & crudelitate diuitias quærere, quod Achilles, qui cadauer Hectoris vendebat apud Virg.

Exanimumq; auro corpus vendebat Achilles. Quod Verres, qui tam crudelis fuit in eos, quos vltimo supplicio afficeret, vt parentes celeritatem mortis liberorum redimere cogerentur, sepeliendique corpora potestatem, pretio. 7. in Verr. num. 117. *Patres hi quos videtis, iacebant in lumine, matresq; miseræ pernoctabant, ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi vt filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrorq; sociorum, & ciuium lictor Sextius: cui ex omni gemitu, doloreq; certa merces comparabatur, vt adeas, tantum dabis; vt cibum tibi intrò ferre liceat, tantum: nemo recusabat. Quid, vt vno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? nec in sensu doloris aliquo, aut cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur. O magnum atque intolerandum dolorem! O grauem acerbamq; fortunam! non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes, cum Sextio de eadem plaga, & de vno illo ictu loquebantur, idq; postremùm parentes suos liberi orabant, vt leuandi cruciatus sui gratia, lictori pecunia daretur. Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis, multi. Verumtamen mors si extrema, non erit. Estne aliquid vltra quò progredi crudelitas possit? reperietur. Nam, illorum liberi cùm erunt securi percussi, ac necati, corpora feris obijcientur. Hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi potestatem.*

Sordidum est facere lucrum ex parcimonia, qui diues, & abundans, vel malè habet familiam, qualis apud Persium Vectidius ille quondam Satyr. 4.

—— Nostri Vectidi prædia? cuius
Diues arat curibus, quantum non milus oberret:
Hunc ais? hunc, Dijs iratis, genioque sinistro
Qui quandoque iugum pertusa ad compita figit.
Seriolæ veteris metuens deradere limum,
Ingemit, hoc benè fit: tunicatū cum sale mordēs
Cepe, & Sarrata pueris plaudentibus olla,
Pannosam fæcem morientis sorbet aceti.

Vel vt illiberales agentibus, aut nunquām subueniunt, aut non tantùm, quantùm satis est, tales duri homines sunt, qui miserijs aliorum non tanguntur, præcipuè si causa parentum agitur, aut necessariorum, qui nonnunquam humanis commodis vexentur.

Sordidum ex abiectione auara quæstum facere; cum potentiores auxilium potuit, aut pecunias à tenuioribus, quod cum faciunt, excusare fortunam solent, sic Aeneas dum ab Euandro postulat auxilium Aen. 8.

Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos.

Sordidum ex astutia auara, cum callidè, & veteratoriè quis occupat, & penuriam simulat, cum sentit petiturum ab se quempiam, aut petendo anteuenit, aut repetit, cum amicum intelligit petiturum rursus: ad has artes accedunt, qui animo laudant eo, vt prosperi videantur atque adeò eliciant, quidquid optauerint; huius erat animi Verres cum argentea vasa, & candelabrum Regis Antiochi miris laudibus prædicabat. Ver. 6. num. 63. *Ille vnum quodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, Prætori populi Rom. satis iucundum & gratum illud esse conuiuium.*

Sordidi & nimium egentis animi ab adulatione captare lucrum, dum laudamus coram, & in os; hoc quidem intelligebat nescio quis apud Terent.

Vereor apud hos te laudare amplius.

Hoc vitio Græcia laborauit, ita scriptor Saty. Iuu. 3.

Quid quod adulandi gens prudentissima? laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici:
Et longum inualidi collum ceruicibus æquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis,
Miratur vocem angustam, quo deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Qui in omnibus assentantur, & cum dolente dolent, rident cum ridente, sed tamen maiorem fletum, maioremque lætitiam præ se ferunt, quàm qui verè flet aut lætatur. Idem Iuu. Saty. 3.

Natio Comœda est: rides? maiore cachinno.
Concutitur: flet, si lacrymas aspexit amici.

Nec

Nec dolet igniculũ brumæ si tempore poscas,
Accipit Endromidem: si dixeris æstuo, sudat.

IX. *Imbecillitas animi.*

Turpes sumus, si ferre labores non possimus adulti, quos seniores, aut pueri, vel naturæ delicatioris homines, aut qui cum imperio sunt, aut denique nobis imbecilliores, perferunt. Hęc enim omnia mollitudinis, & ignauiæ sunt certissima argumenta; Itaque si effugiant eadem adire pericula, non vitant ignominiæ notam? quo fit vt hinc sæpè ducantur ab exemplo virtutem argumenta, ad excitandos hominum animos, quin & duces in bello, si senes, in opere præeunt exemplo, in laboribus & periculis, aut iuniores eadem non obeunt, turpitudinem in se suscipiunt. Appius Claudius, dedecore & infamia explicata, cõtinendos in hybernis milites remissos ostendit, apud Liui. l.5. *Adeone effœminata corpora nostrorum militum esse putamus, adeò molles animos, vt hyemem vnam durare in castris, abesse ab domo non possint? vt tanquam nauale bellum tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerant: non æstus, non frigora pati possint? erubescant profectò, si quis eis hoc obijciat; contendantq; & animis, & corporibus suis virilem patientiam inesse, & se iuxta hyeme, atque æstate bella gerere posse: nec se patrocinium molliciæ, inertiæq; mandasse Tribunis; & meminisse hanc ipsam potestatem, non in vmbra, nec in tectis maiores suos curasse.*

Denique verecundiam, ac pudorem excitant quæcumque dedecus, & infamiam afferunt; cum pudor nihil sit aliud, quàm metus infamiæ. Clarum hoc est in Cic.6. in Verr. Vbi monet qualis è Verri infami vita turpitudinis nota Romano nomini hærere debeat apud exteras nationes. nu.68. *Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum huius tui facti famam in regna aliorum, atque in vltimas terras peruenturam putasti, cùm audierint à Prætore Populi Rom. in prouincia violatum Regem, spoliatum hospitem, eiectum socium Pop. Rom. atque amicum? nomen vestrum Populique Rom. odio atque acerbitati scitote nationibus exteris Iud. futurum: si istius hæc tanta iniuria impunita discesserit: sic omnes arbitrabuntur, præsertim cùm hæc omnino fama, de nostrorum hominum auaritia, & cupiditate percrebuerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam qui approbarunt.*

Hinc Orator pro lege Man. populum hortatur, vt susceptam Mithridatico in bello maculam, delere conetur. num.7. *Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque auidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta: quæ penitus iam insedit, atque inueterauit in Populi Rom. nomine: quod is, qui vna die, tota Asia tot in ciuitatibus, vno nuntio, atq; vna litterarum significatione ciues Rom. necandos, trucidandosq; denotauit, non modò adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium, & vigesimum regnat; & ita regnat vt se non Ponto, neq; Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus hoc est in Asia luce versari.* Et 1. in Cat. num.16. in Vatinium 39.

X. *Turpitudo.*

In pudore quoties ea tractamus, quæ honestati, bonisque moribus aduersantur, si plena sint impietatis, ac turpitudinis, magnam indignationem testari debemus, & illa tàm cautè, timideque proferre, vt ab eis toto animo, atque omni cogitatione abhorrere videamur, quo maiorem sceleratis, libidinibusque perditis hominibus, inferamus. Hoc artificium passim adhibet Cic.3. in Verr. n.78. *Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, vt eas capere, ac sustinere, non Prouinciæ Populi Rom. non nationes exteræ possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præstò fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? ciuitates non modò pacatæ, verùm etiam sociorum, atq; amicorum ad vim, atque ad arma confugient vt ab se, atq; ab liberis suis legati Populi Rom. scelus atque libidinem propulsare possint.*

Eandem in verbis verecundiam pollicetur 3. in eundem n 32. *Itaq; primum actum illum istius vitæ turpissimum, et flagitiosissimum prætermittam: nihil à me de pueritia sua flagitijs audiet; nihil de illa impura adolescentia sua. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neq; solùm quid istum audire, verùm etiam quid me deceat dicere, considerabo. Vos quæso date hoc, & concedite pudori meo, vt aliquam partem de istius impudentia reticere possim.*

Rem

Rem eandem tractant Poetæ, maiori quidem indignatione, sed cautela minore: quàm inimicis, & atrocibus verbis Herculi verecundiam facit & pudorem Deianira Ouid.

Hoc tu Sidonio potes insignitus amictu
Dicere? num cultu lingua retenta silet?
Se quoq; Nympha tuis onerauit Iardanis armis,
Et tulit è capto nota trophæa viro.
I nunc tolle animos, & fortia facta recense.
Quòd tu non esses iure vir, illa fuit.
O pudor hirsuti costis exuta leonis,
Aspera texerunt vellera molle latus.
Falleris: & nescis. Non sunt spolia ista leonis;
Sed tua, tuque feræ victor es: illa tui.
Fœmina tela tulit Lernæis atra venenis
Ferre grauem lana, vix satis apta colum.

Quod idem paulò liberiore stilo, multis exaggerat, & fracto delicijs Herculi pudorem & infamiæ notam inurit, quod vt libidinis inseruiat, suos deserat, nec opituletur laborantibus in Brisseide.

Modestè magis & prudenter amico parum fideli verecundiam inijcit. Ouid. l. 2. de Ponto Eleg. 6.

Turpe erit in miseris, veteri tibi rebus amico
Auxilium nulla parte tulisse tuum.
Turpe referre pedem, nec passu stare tenaci;
Turpe laborantem deseruisse ratem.
Turpe sequi casum, & fortunæ cedere, amicũ
Et nisi sit felix, esse negare suum.

LECTIO XLVII.

Diluitur.

NOn est mihi consilium hic monita suggerere, quibus omnis verecundia demi possit, quod indignum est Oratore bono facinus, impudentiæ viam aperire, quæ nulla opinione boni ducitur, nec proborum existimatione, qualis Verres fuit, quem furta & flagitia publicè inspectante Rep. non pudebat admittere. Nam quid verecundia pulchrius, quam virtutis colorem licet appellare: quid eadem honestius, quam Cic. dicit honestatis veram, ac spirantem imaginem? quid vtilius illa, quæ sit mortalium Pædagogus? quid verò turpius impudentia? quid ad omne facinus, & intemperantiam proiectius? Itaque non sum ego tam perfrictæ frontis, vt impudentiæ concitandæ methodum doceam: Verum qui lineam honesti egreditur plerumq; verecundia, & ex optimo affectu, in pessimum degenerat, dum nos etiam rerum bonarum pudet; verecundiæ modum aliquem adhibendum puto, ne quis fortè hisce præceptis, vltra quã oportet, exiliat.

Non hic impudentes loquor, seruos potissimum, & abiectissimos quosque innutritos plagis; & contumelijs, qui honoris nullam vnquam opinionem animo conceperunt, neque Scurras, Comicos, Moriones, qui iampridem faciem perfricarunt, & os; viuunt enim & lucrum ex impudentia faciunt, & sordibus. Talem impudentiã exprobrat Simo pater Pamphilio in Andria

Nunc cogitat quid dicat? num facti piget?
Num eius color pudoris signũ vsquã indicat?
Adeon impotenti esse animo?

Talem obijcit victo Eutropio Claudianus l. 1.

Ille tamen quid enim seruũ mollemq; pudebit?
Aut quid ĩ hoc poterit vultu flagrare ruboris?
Pro victore redit, peditum vexilla sequuntur.
Obuius ire cliens, defensoremq; reuersum
Complecti placet ipse sibi, laxasq; laborat
Distendisse genas, fictumq; inflatus anhelat.

Sed ingenuos ac benè moratos adolescentes intelligo, quos aliquando virtutem profiteri pudet, si quando rideantur à perditæ vitæ sociis.

PVNCTVM I.

Incentiuum Primum, Commendatio.

ALiquem à pudore vitioso dehortaberis, si ordiaris ab eius commendatione, cui spinam hanc velut ex optimo solo sit euulsurus; inde namque tentandum morbum hunc primo conatu puto, deinde quædam in eius laudem afferenda, tùm imprimis verecũdiam extollendam, vt virtutum custodem, cui tamen modum adhibeas, quod de Catone pro Muræn. Tull. nu. 60. *At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque vlla in re te esse eiusmodi, vt corrigendus potius, quàm leniter inflectendus esse videare, finxit enim te ipsa natura ad honestatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam; ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum, accessit his tot, doctrina non moderata, nec mitis, sed vt mihi videtur, paulò asperior, & durior quàm veritas, aut natura patiatur.*

II. Damna.

II. Damna.

Amplificanda sunt huius affectus detrimenta plurima, pudor est enim, comem & vrbanum quàm grauem & virtutis amantem dici malle. Quod fiet per effectorum congeriem, quæ à vitioso pudore inferuntur. Pessima sanè custos pueris ætatis verecundia talis; auctore Plutar. l. de malo pudore, sicut & Brutus aiebat, malè sibi videri eum florem ætatis collocasse, qui nihil negare vel posset, vel auderet Seneca Consol. ad Martiam, c. 24. *Filius eius amisso nunquam à conspectu tuo recessit; sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorũ profectus silentio pressit.*

III. Exempla.

Vtendum est eorum exemplis, quibus imbellis iste pudor obfuit. Ita Græcos omnes seruitutem seruire dictitabat Græciæ lumen, & ornamentum Demosthenes, quòd impediti verecundia, vocem vnam trium litterarum οὐκ proferre non ausi fuissent.

Cum à Calippo Dion ad mortem quæreretur, licet huius rei non ignarus, ne tamen difide re videretur, eius societate carere noluit. Quid mirum si perniciem vltimam ei pudor attulerit? sic periit Antipater Casandri frater, cum cena lauta satis excepisset Demetrium, vocatus ab eo postridiè, quod puderet fidem non habere sibi prius habitam; iuit, & à cœna miserandum in modum est interfectus sic dediscendus est vitiosus pudor.

In iis colligendis mali pudoris exemplis commorandum, ex quibus ille ipsi, ex huiusmodi pudore perniciem traxerit. Sicut enim viatores ait Plutar. vt in saxum impegerunt aliquod, & nautæ ad promontorium allisam nauem fregerunt, memores sui casus, non illa modò, saxa & scopulos, ad quos offenderunt, sed & horum similia perpetuò studioseque refugiunt, atque deuitant: Itaque quibus vitiosus pudor pœnitentię morborum attulit, non facilè eodem relabuntur.

IV. Audax libertas, & prudens.

Acriter instandum, quid tum demum facturi simus, cum se difficilius aliquid obtulerit. Tempestiuum est hoc loco Demosthenis illud commemorare: Is cum Athenienses ad ferendam Harpalo opem se, & aduersus Alexandrum arma capessenda incitarent, ac subito adueniente Philoxeno copiarum Alexandri maritimarum Præfecto metu impeditus conticuisset: quid facies; inquit, sole conspecto, qui aduersus lucernam oculos attollere non audent? quid enim facies magnis in rebus, rege, vel populo pudorem incutiente, si Garruli pensationem effugere non audes?

Hoc vitium vtpote multorum causam malorum emendabimus, si minoribus pudoris victoriis assuescamus: sic non difficulter nascenti malo resistitur. In cena tibi saturo nescio quis præbibit; noli præpostera verecundia ductus, vim tibi facere, sed depone poculum. Alius inter calices poscit, vt tesseris secum ludas; pudorem inanem abiice; Incidisti in Garrulum, qui te importunis sermonibus detinet; noli vereri, sed præciso colloquio propera, & perfice quod incepisti: hæc minima nos ad maiora præparant. Sanè Diogenes in Ceramico status circumibat, ab iisque stipem petebat, quod mirantibus id respondebat, se repulsam meditari.

Addendus animus, vt non minus denegare audeat, quod petulanter postulatur, quàm alius impudenter exigeret: Illudque Zenonis in promptu habendum, qui cum obuiam factus esset adolescenti cuipiam familiari suo, ad muros remotis arbitris obambulanti, interrogauit, quare solus curas agitaret, ille fuga sese subduxisse, ne amici gratia postulatus, falsum testimonium diceret respon it. Tum Zeno, stultè, inquit, agis adolescens, illum enim improbè, & iniustè petere non puder, te verò pudeat honestè rem ipsi turpem denegare.

Denique si res gloriosa suscipienda sit, nec in ea sit quidpiam, aut turpitudinis, aut vitii, pudor abesse debet; sic exul. Ouid. Vxorem suam à subrustico, vitiosoque pudore reuocat Eleg. 2. Trist. 4.

Me miserum si turpe putas mihi nupta videri,
Me miserum si te iam pudet esse meam.
Tempus vbi est illud, quo te iactare solebas
Coniuge? nec nomen dissimulare viri?
Nunc quoque ne pudeat, quod sis mihi nupta, tuusque
Non debet dolor hinc; debet abesse pudor.
Cùm cecidit Capaneus subitò temerarius ictu:
Non legis Euadnem erubuisse viro.

Nec quia Rex mūdi compescuit ignibus ignes:
Ipse suis Phaeton inficiendus erat.
Nec tibi quod sæuis ego sū Iouis ignibus ictus:
Purpureus molli fiat in ore rubor.

LECTIO XLVIII.

Describitur pudor.

VArijs adiunctis describitur Verecundia, de qua sic Romanus Sapiens ep.11. *Quibusdam constantissimis in conspectu populi sudor erupit, non aliter quàm fatigatis, & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoq; viris subitus effunditur. Magis quidem in Iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quàm cùm erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cùm faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit. Fabianum, cùm in Senatum testis esset inductus, erubuisse memini; & hic mirè illū pudor decuit.*

PVNCTVM I.

Oculorum demissio.

PVdorem Didonis Virg. commendat ab oculorum modesta demissione 1.
Tùm breuiter Dido vultū demissa profatur.
Est quod Traianum Imperatorem mireris, verè factis & ingenio nobilem, ab eloquente viro panegyrica Oratione laudatum: in quo cùm eximia multa corporis animique ornamenta prædicat, tùm virtutis hunc colorem verecundiam dignam humanitate, & ingenuę mentis excellentia, in hunc modum. *Vidimus demissum gaudio vultum, tantumq; sanguinis in ore, quantùm in animo pudoris.*

II. Rubor.

Reprehenditur rubore, totiusq; vultus mutatione. Talis Virgo Lauinia describitur suis coloribus.12. Æneid.
Accepit vocem lacrymis Lauinia matris;
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subiecit pudor, & calefa a per ora cucurrit,
Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent vbi lilia multa
Alba rosa; tales Virgo dabat ore colores.
Pari forma, non ingenio multum dissimili hęc coniunxit omnia Claud.1. Rapt.
—— Niueos infecit purpura vultus,
Per liquidas succensa genas, castiq; pudoris
Illuxere faces,
Andromache sola inuenta ab Aenea, dùm ipsa libaret inferias ad tumulū Hectoris Aen.3.
Vt me conspexit venientem, & Troica circum
Arma amens vidit; magnis exterrita mōstris
Diriguit visu in medio, calor ossa reliquit
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur.

III. Silentium.

Præcludit os verecundia, quo minus ea proferantur, quæ ruborem afferre possunt. Hæc initio 4. Aen. subijcit in Didone Virg. quæ vulnus acceptum, ipsi etiam Annæ sorori Arcanorum consciæ aperire non audet.
At Regina graui iamdudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni
Multa viri virtus animo, multusq; recursat
Gentis honos, hærent infixi pectore vultus
Verbaq;

IV. Orationis submissio.

Interdum describitur Orationis submissione. Quod facit pluribus Statius lib. 11. Theb.
—— Hic demum victus suprema fateri
Exclamat. Fluuione pudet? Mars inclyte merges
Hanc animam? seneſq; lacus, & stagna subibo.
Ceu pecoris custos, subiti torrentis iniquis
Interceptus aquis? adeone occumbere ferro
Non merui?

V. Imprecatio.

Pudoris studium profitetur Dido. 2. Aen.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentes vmbras Erebi, noctemq; profundā,
Ante pudor quàm te violem, aut tua iura resoluam.

DE GRATIA.

NOn minoris est vtilitatis hic affectus, & necessitatis, quàm reliqui; si quidem tùm in genere deliberatiuo, vt impetretur aliquid sæpius ostendere debet Orator, illos non esse negligendos, qui sua in nos, nostrosque beneficia contulerunt: tùm in demonstratiuo, cùm videlicet illis habendæ sunt gratiæ, qui de nobis, de nostris, deque Rep. benè meriti sunt. Hunc quidem affectum omisit Tullius in suis de Oratore lib. cuius tamen vsum in aliorum beneficijs, cùm amplificandis, tùm eleuandis, retinuit.

LECTIO XLIX.

Conciliatur.

HIc duo gratia significat, beneficij collocationem gratis factam: grati animi testificationem, & beneficium redditum. Priore sensu definitur ab Arist. gratia, per quam qui habet, dicitur egenti gratis aliquid facere, non pro aliquo indè accepto, neque vt sibi quidquam, sed vt alteri comparetur. 3. Rhet. cap. 7. Hoc Terentiana Thais se facere profitetur.

Hanc tibi do, neque repeto pro illa quicquam abs te pretij,

PVNCTVM I.

Accipientis indigentia.

IAm capita quibus potissimum excitatur hic affectus, sunt ista. Persona accipientis; nam quò maiori quis inopia, & egestate premitur, apud quem beneficium ponitur: eò maior esse solet gratia, vt qui fame laboranti cibum suppeditat, aut nudo vestem, aut captiuo libertatem, vel obærato pecuniam procurat. Ab istis capitibus Didoni beneficium commendat gratus Aeneas 1. Aeneid.

O sola infandos Troiæ miserata labores;
Quæ nos reliquias Danaum terræq; marisq;
Omnibus exhaustos iam casibus, omniũ egenos
Vrbe, domo socias. Grates persoluere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid vbique est
Gentis Dardaniæ, magnũ quæ sparsa per orbẽ.
Dij tibi, si qua pios respectant numina: si quid
Vsquam iustitiæ est, & mens sibi conscia recti
Præmia digna ferant. Quæ te tàm læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dùm fluuij current, dùm montibus vmbræ
Lustrabunt, conuexa polus dùm sydera pascet,
Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt.

Nihil magnificentius, illustris nihil, quàm de miseris bene-mereri Tragicus in Medea Act. 2.

Confide regnis, cùm leuis magnas opes
Huc ferat, & illuc casus, hoc Reges habent
Magnificum & ingens, nulla quod rapiet dies,
Prodesse miseris, supplices fido Lare
Protegere.

II. Res.

Ex ipsa rei vrgentis conditione gratia petitur, quæ tùm magnitudine, tùm difficultate æstimatur. Quò enim maiora sunt, ac difficiliora, quæ ab amicis præstantur, eò maior ipsa gratia iudicatur. Vt si captiuus aliquis, & morti iam adiudicatus vitæ restituatur; quia res ipsa pretiosa, salus & vita. Cic. pro Flacco, cuius in detegenda, & opprimenda Catilinaria coniuratione beneficium recenset, & ab ipsa re, more suo gratiam amplificat, nu. 102. *O nox illa quæ penè æternas huic vrbi tenebras attulisti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cùm ego te Flacce, cœlum noctemq; contestatus, flens flentem obtestabar; cùm tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ salutem vrbis, & Ciuium commendabam. Tu tu Flacce, Prætor communis exitij nuntios cepisti, tu inclusam in litteris Reip. pestem deprehendisti; tu periculorum indicia: tu salutis auxilia ad me, & ad Senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ à me actæ? quæ ab Senatu? quæ à bonis omnibus?*

Id quoque consilio & incredibili sapientia nobilis scriptor Liuius tractat, apud quem Rex Eumentes in Senatu Rom. sua in illum, populumque beneficia recenset, gratiamque sibi referri, sed modestè postulat, lib. 38. *Non gloriabor eò, quod nihil in vos deliquerim, illa potius quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt referam. Terrestribus naualibusque copijs, vt nemo vestrorum socio-*

rum me æquiparare possit Imp. vestros adiuuit commeatus terra mariq; suppeditaui, naualibus prælijs, quæ multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo vsquam peperci: quod miserrimum est in bello obsidionem passus sum, Pergami inclusum cum discrimine vltimo simul vitæ, regniq; Liberatus deindè obsidione, cum alta parte Antiochus, alia Seleucus circa Arcem regni mei castra haberent relictis omnibus meis tota classe ad Hellespontum L. Scipioni Consuli vestro occurri, vt cum in traijciendo exercitu adiuuarem. Postea quam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam à Consule discessi; nemo miles magis assiduus in castris vestris fuit, quàm ego fratresq; mei. Nulla expeditio, nullum Equestre prælium sine me factum est: in acie vbi steti, eam partem sum tutatus, in qua me Consul esse voluit.

III. Temporis conditio.

Expendenda diligenter temporis conditio, quę non rarò facit, vt sua natura non magnum beneficium, esse tamen maximum videatur, propter egestatem, aut temporis opportunitatem. Hoc præcipit, & obseruat Cic. Phil. 3. vbi Cęsaris Aug. beneficium cum aliis modis, tùm maximè temporis notatione exaggerat, num. 3. *C. Cæsar adolescens, penè potius puer, incredibili ac diuina quadam mente, atque virtute tùm cùm furor arderet Antonij, cumque eius à Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis (quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum inuicto genere veteranorum militum comparauit, patrimoniumq; suum effudit. Quanquam non sumus vsi eo verbo, quo decuit. Non enim effudit, sed in salute Reip. collocauit. Cui quanquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt.*

Clarius idem per hypotyposim subiicit Phil. 5. nu. 42. *Venio ad Cæsarem, qui nisi fuisset, quis nostrum esse potuisset? aduolabat ad vrbem è Brundusio, homo impotentissimus ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu Antonius. Quid huius audaciæ, & sceleri poterat opponi? Nondum vllos duces habebamus, non copias; nullum erat consilium publicum, nulla libertas, dandæ ceruices erant crudelitati nefariæ; fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat.*

IV. Dantis persona.

Quia nimirum auget non parum, & amplificat meritum; si quis primus, si solus, si cum paucis, si magna quis auctoritate præditus, beneficium conferat. Hanc notam vidit, & expressit Cic. cum beneficia Ligarii in Cæsarem collata breuiter expendit, num. 36. *Equidem cùm tuis omnibus negotijs interessem, memoria teneo qualis T. Ligarius Quæstor Vrbanus fuerit, erga te & dignitatem tuam, sed parum est hoc meminisse; spero etiam te qui nihil obliuisci soles nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenij tui, te aliquid de huius Quæstoris officio cogitantem etiam de alijs quibusdam Quæstoribus reminiscentem recordari.*

Pro Plancio fatetur se non posse non esse in illum gratum, & memorem ob merita, quæ dantis personæ simul, & accipientis conditione tàm multis exaggerat, vt longè maiora dicat, quàm re ipsa fuerint: vndè non æqui iudices illum, arcem ex cloaca facere, dixerunt, saxumque è sepulchro venerari pro Deo: magna tamen esse beneficia, quæ in exilio à viro magno conferuntur nemo negauerit, nu. 99. *Nam simul ac me Dyrrachium attigisse audiuit, statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata profectus est. O acerbam mihi Iud. memoriam temporis illius, & loci, cùm hic in me incidit, complexus est conspersitq; lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit. O rem cùm auditu crudelem, tum visu nefariam!*

V. Modus.

Modus valet ad concitandam gratiam. Multus in hoc fuit Tull. Phil. 5. Cæsaris à modo beneficia commendat, & amplificat, n. 43. *Quis tùm nobis, quis populo Rom. obtulit hunc diuinum adolescentem Deus? qui, cùm omnia ad perniciem nostram pestifero illi ciui paterent, subitò præter spem omnium exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonij opponeret, quàm quisquam hoc eum cogitare suspicaretur.*

Iterum se bene-memorem, & gratum probat in Orat. post reditum in Senatu, restitutionisque beneficiũ, indicatione modi pluribus exaggerat, num. 36. *Pro me non, vt pro P. Popilio nobilissimo homine, adolescentes filij,*

filij, non propinquorum multitudo pop. Rom. est deprecata, non vt pro Q. Metello summo & clarissimo viro; spectata iam adolescentia filius; non L. & Q. Metelli consulares, non eorum liberi, non Scipiones, non Metellorum filij flentes, ac sordidati, pop. Rom. supplicauerunt; sed vnus frater, qui in me pietate filius; consilijs parens, amore, vt erat frater inuentus est, squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renouari, & rerum gestarum memoriam vsurpari coegit.

Tantum hic modus Tullio placuit, vt illum non semel vsurpauerit 2. in Rullum populi Rom. beneficia gratus memorat, n. 2. *De me autem ipse vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati tacere: Nam & quibus studijs hanc dignitatē quā consequutus sim, memetipsū commemorare quàm graue est: & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum. Nam si recordari volueritis de nouis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cùm multis annis post petissent, quàm Praetores fuissent, aliquantò serius, quàm per aetatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse fa os: me esse vnum ex omnibus nouis hominibus, de quibus meminisse possumus: qui consulatum petierim, cùm primum licitum sit; Consul factus sim, cùm primum petierim: vt vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur.*

VI. Locus.

Facit etiam locus ad gratiam; nam Cic. loci notatione legionis Martiae beneficium comendat, Phil. 3. nu. 6. *Atque ea legio consedit Albae. Quàm potuit vrbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amicorum populi Rom. Ciuium.*

VII. Finis.

Considerandus etiam finis est ad gratiam. Cic. M. Lepidi merita in Remp. causae finalis notatione commendat. Phil. 5. nu. 38. *Atque etiam M. Lepido pro eius egregijs in Remp. meritis decernendos honores quàm amplissimos esse censeo. Semper ille pop. Rom. liberum esse voluit, maximumq; signum illo die dedit voluntatis, & indicij sui cùm Antonio diadema Caesari imponente se auertit, gemituque, & moestitia declarauit, quantum haberet odium seruitutis, quàm populum Rom. liberum cuperet, quàm illa quae tulerat, temporum magis necessitate, quàm iudicio tulisset.*

LECTIO L.

Remouetur gratia.

Facilis est methodus & ratio, vel eleuandae vel etiam remouendae gratiae. Si probes eum qui beneficium confert in alterum, priuatum commodum, non alterius vtilitatem, spectare: nempe si quis ei subueniat, à quo longè plura se reportaturum esse sperat; neque enim ille tàm beneficium dare, quàm foenerare dicendus est.

Gratia corrumpitur, si detur fortuitò. Quis carcerem fregit, quo patrem liberaret & simul cum parente multos liberauit: nemo in beneficijs numerat, quod sibi fortuitò accidit, aut ex necessitate, non voluntate; vicinum quis incendium extinguit, ne ipse cum tota familia conflagret, vicino quidem profuit, sed quia coactus, ab eo nihil beneficij loco repetere potest, aut debet.

Minuitur gratia si non vtilis, sed perniciosa ostendatur. Hinc acutè Tull. 2. in Rullum beneficium eius nullum probat, cùm legem Agrariam populo perniciosam demonstrat, num. 15. *Sic confirmo Quirites, hac lege agraria pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari pop. Rom. agros, eripi etiam libertatem, priuatorum pecunias augeri, publicas exhauriri; denique, quod est indignissimum, per Tribunum plebis, quem maiores praesidem libertatis custodemque esse voluerunt, Reges in Ciuitate constitui.*

Non datum, sed redditum beneficium gratiam remouet. Sic filii, licet multis in rebus parentibus opitulentur, non beneficium dare dicuntur, quibus debent omnia, neque parem vnquam gratiam referre possunt.

Non dicitur is conferre beneficium, qui res abiectas, & viles tribuit, cuiusmodi sunt hospitis Calabri munera, de quibus Horat. Epist. primo ep. 7.

Nō quo more piris vesci Calaber iubet hospes,
Tu me fecisti locupletem, vescere sodes,
Iam satis est, at tu quantum vis tolle benignè.
Non inuisa feres pueris munuscula paruis,
Tam teneor dono, quàm si dimittar onustus,
Vt lubet hæc hodie, Græcis comedenda relinques.

Non est putandus dedisse beneficium nobis, qui vel eadem, vel maiora concessit inimicis. Sic negat Cicero benè de se meritum esse Antonium, quòd sibi vitam concesserit, quàm & hostibus sæpè dedisset. 2. Phil. num. 4. *Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ò impudentiam prædicandam! quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius, & Qu. Hortensius nominauerunt tu nec soluendo eras, nec te vllo modo, nisi euersa Rep. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tùm cùm es factus, vnam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam de vi familiares condemnati sunt, quòd tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum vsus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli, malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundusii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, vt tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, saluum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? fac potuisse. Quod est aliud beneficium latronum, nisi vt commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.*

LECTIO LI.
De Leni motu, siue de Iocis Oratoris.

NOn immeritò Pindarus Oly. cantu quinto, Mineruam πολιάχον, ductricem motricemq; ciuitatum appellat, cui etiam Cynicæ sectæ princeps Antisthenes virgam attribuit, vt plerique omnes Mercurio, iustoq; volumine celebrat, qua Pallas hos mulceret, illos flecteret; illis torporem excuteret, istis etiam vitam redderet, sequutus Homerum, qui adolescentis in speciem ex sene, hac Mineruæ virgula mutatum Vlyssem fabulatur Odys. v.

Ως ἄρα μιν φαμένη ῥάβδῳ ἐπεμάσσατ' Ἀθήνη.
Vt verò ipsum est alloquuta, virga demulsit Minerua.

Hac vti debent viri in eloquentia primarii ad fidem non modò faciendam, sed ad mouendos flectendosque in vtramuis partem Auditores suos. Et verò non aliam Mercurii virgam esse docet Iulianus Imp. in epist. XL. & XLI. ad Iamblicum, in quibus illius eloquentiam his verbis commendat, *ἐπεὶ δ' αὐτὸς ἡμῖν τοῦ μέλλεις, τὸ ἐνδόσιμον μεταδίδεις, καὶ οἱ σταὶ Ἑρμοῦ ῥάβδῳ κινεῖς, καὶ διεγείρεις καθεύδοντας*. Verùm quando tu nobis ad cauendum præis, & tanquam Mercurii virga nos moues atque excitas dormientes.

Satis hactenus de grauioribus affectibus, nunc paucis de leni motu dicendum, quem duplicem faciunt Oratores: vnum qui in vita versatur, à vita petitur, aut Oratoris, vel Auditorum, vel etiam Rei; alterum qui occupatur in Iocis. Primus dicta, mores, instituta, facta continet. Dicta motum præbent lenem, si ab alicuius effato præclaro sapienteque leniamus eius animum, vel etiam aliorum, apud quos dicimus. Tale fuit illud Tullii viri subtilis eloquii pro Marcello Cæsarem mirificè mollientis, ab eiusdem Imperatoris effato, quo se satis diu vel honori, vel naturæ vixisse dixerat, dùm arguit eum Ciuitati maximè necessarium, nu. 26. *Itaque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem inuitus audiui; satis te diu, vel naturæ vixisse, vel gloriæ, satis si ita vis, naturæ fortasse, adde etiā si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse. Credo, sed tùm id audirem, si tibi soli viueres, aut si tibi etiam soli natus esses.*

A moribus petitur argumentum, & motus lenis, si timorem, si misericordiam, si clementiam, & alias huiusmodi affectiones excitemus, maximeque si iustos, innocentes Religiosos, patientes iniuriarum nos ostendamus: si pietatem, amorem, dolorem, & id eiusdem modi afferamus. Quod facit Tull. pro Rosc. Amer. num. 9. pro Cœlio. num. 2. pro Mur. 6. *Negat esse eiusdem seueritatis Catilinam exitium Reipub. intra mœnia molientem, verbis & penè imperio vrbe expulisse,*

& nunc

& nunc pro L. Muræna dicere. Ego autem has partes lenitatis, & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter, illam verò grauitatis, seueritatisq; personam non appetiui; sed à Rep. mihi impositam sustinui. Sicut huius imperij dignitas in summo periculo ciuium postulabat. Quod si tùm, cùm Resp. vim & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tàm vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: Nunc cùm omnes me causæ ad misericordiam, atque humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudiniq; seruire.

A factis leniter influimus in animos dum eorum, apud quos agimus, aut eius quem defendimus, facta commendamus. Non rerum à se gestarum oblitus est Cic. ad Quirites post reditum ab exilio.

Ab institutis mouemus leniter, si non modò consuetudines, sine certo auctore susceptas afferamus, sed rationem & institutum vitæ nostræ, aut disciplinæ, facultatisque memoremus. Hinc Cic. sibi conciliat Iudicum animos diuinatione in Verr. *Si quis vestrum, aut eorum qui adsunt fortè miretur, me, qui tot annos in causis iudicijsq; publicis ita sim versatus, vt defenderim multos, læserim neminem; subitò nunc mutata voluntate ad accusandum descendere: is, si mei consilij causam rationemq; cognouerit, vna, & id quod facio probabit, & in hac causa profectò neminem præponendum mihi actorem putabit.*

In ijs omnibus dignitas, & existimatio sine quibus à vita trahi motus non possunt, & dicta, facta, mores, instituta, quæ si desit, ea reo fingere oportet.

A dignitate motum habet pro Sylla Tull. *Maximè vellem Iud. vt P. Sylla, & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere.*

Troianos commendans Ilioneus apud Virg. 1. à dignitate mouet.

Non erimus regno indecores, nec vlla feretur Fama leuis.

Vbi & motum habes ab existimatione, à qua se toties commendat Aeneas,

Sum pius Aeneas fama super æthera notus.

Quæ omnia lenitate vocis adiuuantur & vultus, pudoris significatione, verborũ comitate: si verò quid acerbius dicẽdũ sit, ostẽdemus id nos coactè facere: benè monet Horat. in arte.

Indoctum doctumq; fugat recitator amarus.

A quo non discedit Martial. l. 2. epig. 62. Vbi cum Mamerco falsè satis.

—— Quidquid vis esto, dummodò nil recites.

In genere placidum esse debet, ac mite flumen orationis, neque superbum, aut elatum aliquid vsurpandum.

PVNCTVM I.

De Iocis & facetijs.

Arcus subindè remittendus est, & suæ ingenio feriæ permittendæ: Iocari licet quandoque, sed temperanter, & moderatè. Assentitur Tull. *Et ludo, inquit, & Ioco vti illo quidem licet, sed sicut somno, & quiete, tùm cùm grauibus serijsque rebus satisfecerimus.* Verum vt pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena, sic in ipso ioco aliquod probi ingenii lumen elucescat. Propterea Lucanus docet imitari nos oportere medicos.

Sed veluti pueros absinthia trita medentes
Cùm dare coguntur prius aurea pocula circum
Contingunt mellis dulci, flauoque liquore.

Sic enim fit vt asperitatem medicinę non sentiant. Eam ob rem Lycurgus sapiens, vt est in Plutar. Statuam risus publicè dedicauit, ante quam iussit adolescentes scommata sine morsu dicerent, & ab aliis in se dicta moderatè ferre discerent.

Sanè locum esse facetiis, & vrbanitati ex effectu colligi potest; quando ea virtus, qua sale conspergitur oratio, risum iudicibus mouet, tristes affectus soluit, animum ab intentione rerum frequenter auertit, nonnunquam etiam reficit, & ab satietate, vel fatigatione molesta reuocat. Sed & odium iramque sæpè frangit, atque dicente Fabio l. 6. c. 3. Victoriam omnem interdum parit. Namque M. Catoni grauissimo accusatori, Ciceronis patroni vrbanitas, L. Murænam eripuit, & in causa Flacci vnico ridiculo idem Cic. victoriam obtinuit.

Sapienter monet idem Cic. 2. Off. Ipsum iocandi genus non profusum, neque immoderatum, sed ingenuum, & facetum esse debere. Hinc magnum Basilium perfectæ vrbanitatis numeros sic implentem facit

eius vitæ socius & amicus Nazian. oratione 20. in laudem i'lius. Quis in cœtibus adeò iucundus? quantum quidem ipse cognosco, qui ipsius maximè periculum feci. Quis in narrando festiuior? quod si non lepidus quispiam, & facetus erat, nec circumforaneus, nec ex eo quod omnibus omnia fieret, plerisque gratus, & acceptus, quid tum? Nonne laudem potius, quàm reprehensionem hoc nomine meretur, saltem apud mente præditos?

Rideamus ergo dummodo innocenter, vitetur cachinnus qui pleniori ore fieri amat. Quam laudem Nepotiano tribuit D. Hieron. ep.3. qui beatis mentibus innocentia vitæ similis, pij vultus iucunditatem præferebat. *Gaudium in risu non cachinnum intelligeres*.

PVNCTVM II.

Sitne Oratoris velle risum mouere.

ORatoris esse mouere risum satis arguunt vtilitates, quæ ex illo percipiuntur. Sex enumerat Cic. 2. de Orat. num. 236. Beneuolentiam, admirationem, & plausum ingenij, læsum aut fractum aduersarium, eruditionis, & vrbanitatis significationem, tristitiæ delinitionem, odij denique dissolutionem. *Est planè oratoris mouere risum*, inquit orator; *vel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen vno sæpè in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam lacessentis: vel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod vrbanum, maximeque quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, ac relaxat, odiosasq; res sæpè, quas argumentis dilui non faciè est, ioco risuque dissoluit.*

Huius vtilitatis affert exemplum Demadis Sextus Empiricus contra Mathematicos qui subiratum Philippum post Chersonense prælium ioco penitus molliuerit, libertatemque ciuium exorarit, dum inuitatus ad conuiuium dixit.

Nam quis homo merita qui laude ornandus habetur
Antea sustineat, potuque, ciboque repleri,
Seruitio esse suos quam videat ipse solutos.

Nec omittendum Democratis factum sanè elegans. Is accusatus impietatis Athenis petitusque ad necem, hoc ioco non modò se præsenti periculo liberauit, sed & honorem consequutus est: caput cinxit coronis, floribusque, tum in circum publicum aduolauit, sicque cœpit. Impietatis accusor, quod mysteria contempserim, non ego contempsi, sed initiari nolui; quia si bona vidissem, sacra dedissem omnibus; si mala iam initiatos ab ijs deterruissem Hoc si malum est, ecce me victimam coronatam, mactate me: populus illum plausu excipiens, deinceps summis honoribus coluit, veneratusque est.

Veruntamen adhibenda est in ioco moderatio, metiendumque ex adiacentibus rerum, & personarum totum hoc negotium ex Cic. 2. de Orat. 237. Quia nec accusatorem atroci in causa, nec patronum in miserabili iocantem feret quispiam, ait Quintil. Insignis quippe improbitas supplicio non risu digna est, & præter miserationis ingenium risui aduersum inhumana videtur fortunæ iacentis insectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere etiā in eos, qui obiecerunt, potest.

Sunt quidam præterea ita receptæ auctoritatis, & notæ verecundiæ, vt nocitura sit in eos dicendi petulantia; ijs ergo parcendum, quos publica charitas complectitur.

PVNCTVM III.

Quotuplex iocandi genus.

IAm verò cum duplex sit omnino iocandi genus; alterum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans vrbanum, ingeniosum, facetum; hoc si tempore, & remisso animo fiat, homine libero dignum est: Illud est scurrile, & ad pistrinum cum comico damnandum, quod sic describit in Trinummo Act. 1. Sc. 2.

Nil est profectò stultius, neque stolidius,
Neque mendaciloquius, neq; argutum magis,
Neque confidentiloquius, neque periurius,
Quàm vrbani assidui ciues, quos scurras vocant.
Atq; egomet me adeò cū illis vna ibidē trabo
Qui non illorum verbis falsis acceptor fui?
Qui omnia se simulant scire; nec quidquam sciunt,

Id

Id quod in aurem Rex Reginæ dixerit
Sciunt. Quod Iuno fabulata est cum Ioue.
Quæ neq; futura,neq; facta sunt,tamen sciunt.
Falsone an verò laudant,culpent quem velint?
Non flocci faciunt,dũ illud quod lubeat sciãt.
Ex his facilè colligitur modum iocandi seruandum Oratori, comicorumque præposteram agendi rationem abijciendam esse, quæ est inimica verecundiæ, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Et quidem nimium risus pretium esset,si probitatis impendio constaret.

Procul sit igitur agrestis asperitas, ac obscœnitas omnis, in ludicris verò modestia sit, quæ lucis ac iocis rationis modum imperet. Nam sicuti sal modicè cibis aspersus, condit & gratiam saporis addit; Ita si paululum antiquitatis, aut ioci admiscueris oratio fiet venustior, si plus satis nihil in sua vis.

Qui risum mouent nimium, aut peccant modo, aut genere verborum; qui modo peccat, nihil pensi ducit, in quos,apud quos, quo tempore, quo loco, qua causa iocetur, vsque adeò ridiculorum cupiditate tenetur, licet verbis turpibus abstineat, scurra est nihilominus,illiberalis & petulans: qui genere verborum seruilis,minimeque ingenuus,Ciceroni flagitiosus.

Itaque de re videndum est, an eam dicere integro pudore, saluoque officio possimus: tùm si dici possit, an eam à nobis dici non dedeceat. Maxima vis est loci, temporisque; nam eadem res alio,atque alio loco, seu tempore laudem meretur, & in reprehensionem incurrit.

Videndum insuper quibus præsidijs,aut lacessere possimus, aut lacessentibus respondere cum lepore, & venustate. Refert etiam plurimùm quomodo dictum iocosum, siue ridiculum proferatur; sine ira, sine obscœnitate,cum hilaritate vultus, & suauitate vocis. Sed nihil est omnium, quod plus, quàm causa obseruari debeat in falibus, si quidem in hoc potissimum Tull. Oratoris & Scurræ discrimen collocat: quòd scurra sine causa risum captet, Orator vt proficiat.

Si ducem atque monitorem egregium Cic. sequatur Orator in dicendo, non errabit. Præceptum est huiusmodi in Orat. perfecto. num.88. *Illud admonemus,ridiculo sic vsurum Oratorem, vt nec nimis frequenti: ne scurrile sit: nec subobscœno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odij locum risus occupet: neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerumq; sunt frigida, parcet & amicitijs, & dignitatibus, vitabit insanabiles contumelias; tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper; nec omnes, nec omnimodo.*

PVNCTVM IV.

An de iocis & facetijs ars institui possit aliqua.

Facetè Martialis ac eruditè l.1. epigr.35. *Non cuiq; datum est habere nasum.* Hoc est argutè, vrbanè, ingenueque iocari: plerique enim dùm argutias leporesque affectant,vel in scurrilitatem, vel procacitatem, obscœnitatemque incidunt. Proindè quæritur cum vtiles iam facetias esse constet, an vlla arte comprehendi earum ratio queat. Cæsar apud Cic.2. de Orat.num.217. *Ego verò omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. Inueni ridicula, & falsa multa: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt: vt nihil aliud nisi ipsa insulsitas rideatur.*

Affirmandum tamen cum Fabio hoc quidquid est præcipuè positum in natura,quæ non tantum in hoc valet, vt acutior quis, atque habilior sit ad inueniendum; sed inest proprius quibusdam decor in habitu, atque vultu, vt eadem illa minus dicente alio videantur vrbana esse. Tum in occasione in qua tanta vis, vt sæpè ea adiuti, non indocti modò, sed etiam rustici salsa dicant in eum quisquis aliquid dixerit prior. Sed cùm notari possint nonnulla, quæ sequi aliquis, & fugere in hoc genere possit, efficitur, vt si ridiculum non sit ars propriè dicta, certè obseruatio quædam exstat, quam ex Cæsare Ciceroniano, Fabio, cæterisque haurire quiuis possit. Ita visum Agricolæ lib.3. cuius hæc sunt. Constat hæc facultas natura primùm, quæ in omne multum, in hac plurimum potest: deinde quod proximum est crebro vsu; sunt ta-

men etiam tradita præcepta, quatenus tradi præceptis potest.

PVNCTVM V.

Quid sit Risus.

GRegorius magni Basilij frater in libro de homine, nouum de risu dogma proponit, dùm ait audita, vel conspecta re suaui poros corporis dilatari, & introrsum aerem recipi, qui naturam titillat, & omnia viscera, quò fit vt corpus suauitate quadam moueatur, naturaque tandem expellat illum aerem diducto oris rictu.

Scaliger in Cardanum exercitatione 317. Risum communem dicit ori, & pectori quatuor de causis. Prima nomen nondum habet, sed ridiculè dictum, factumue præter morem communem, aut expectationem, sententiamque sapientum. Altera causa lætitia est; tertia rerum etiam seriarum admiratio, quarta contemptus, aut Indignatio soluens os; ab illo dicti irrisores, ab hac risus Sardonius.

PVNCTVM VI.

Quotuplex Risus.

MVlta verò sunt risus genera, quæ reijci debeant ab Oratore; scurrilitas procax, & petulans dicacitas, quæ sales insulsos, nugas aniles, facetias inuenustas, stultam vrbanitatem, & frigidam, dicta sordida miscet vomitque largo spiritu.

Scurra.

Scurræ sunt, qui modum excedunt in ridiculis, vel non salua dignitate personæ risum mouent, indignum Oratore. Cæcilium ab hoc insectatur Mart. lib. 1. epigr. 45.

Vrbanus tibi Cæcili videris.

Non es. Crede mihi. Quid ergo? verna es. Hoc est Scurra, Romani quippe nobiles vernas olim alebant, qui scurrilitate sua eos oblectarent 2. de Orat. numer. 239. Demonax apud Lucianum Scurram egit, cùm Senatori elegantulum filium offerenti dixit. Dignus te est puer, & matris suæ simillimus; quo grauiter Senatorem læsit.

Mimus.

Mimica dicacitas Ethologorum: seu Mimus dictorum, vel factorum impudens imitatio, quam reiicit ab Oratore Cic. longè verò dicacitas aliter sumitur, nimirum pro breui & acuto dicto, quale est eius qui Philippo dicenti, quid latras? respondit furem video. Sic conuicium conuicio repressum est: Ille hunc vocat canem: hic illum notat furem.

Tale fuit illud Q. Optimii viri consularis, qui non adeò bene audiit adolescens: hic Ægidio homini festiuo, sed qui mollior videbatur, ac factior, mores fœmineos sic exprobrauit. Quid tu Ægilia mea, quando ad me venies, cum tua lana & colu? lepidè hoc retorquens Aegidius. Non Pol. inquit, audeo; Nam me ad famosas accedere mater vetuit.

Sanna.

Sanna est irrisio quæ non simplicibus verbis, sed cum gestu fit, ore distorto, vultu ad risum composito, labris contractis, anteriorum dentium ostentatione. Sannio vel subsannator qui ore, vultu, voce, toto, denique corpore, dum mores imitatur, ridetur. Estque in dictis, in motibus, in scenis fatuus, cuius lingua, vel agilem manum, vel caperatam frontem, aut subductum vultum conducit, vt quem sibi designauit, efficacius cauilletur. Manus igitur, frons, oculi, nares, subsannantis linguæ sunt veluti Satellites. Omnium optimè nebulo Satyricus subsannantem linguam videtur expressisse Satyra 1.

O Iane à tergo quem nulla Cyconia pinsit,
Nec manus auriculas imitata est mobilis, albas,
Nec lingua, quantum sitiat canis appula, tantùm
Occipiti cæco, posticæ occurrite Sannæ.

Tres Sannarum modos aperit, quibus veteres vtebantur. Primus erat cum indice digito in eum, quem ridebant, directo, crebraque eiusdem curuati motitatione Cyconiam rostro pinsentem imitabantur.

Alter subsannandi modus auriculas asininas imitari manus; quos enim asinos arguere vole-

volebant, opposito temporibus pollice, & manu commota, Sannam eis faciebant. Huic Sannæ affine est, quod ad contemptum rei alicuius exprimendum, caput mouebant, quia aliter aures non poterant.

Tertius Sannæ modus erat, linguam instar sitientis canis exertare, ad contumeliam alicuius. Ita Gallus miles apud Gellium l. 9. Att. noct. c. 13. Inusitatæ magnitudinis homo Romanos exertãte lingua, vt imbelles irridebat, quod illorum nullus se duello sistere auderet, ob formidandam viri molem.

Iam si lingua subsannans hoc vnum agat, vt sugillet, & omnibus quo non amat proterué illudat, inter vitiosissimas censenda est, & ab oratione remouenda. Tum noxis vacua, quando non tã vitiosos, quam vitia irrisu plectit, neque lædere vult, sed corrigere.

Ludouicus XI. Galliarum Rex, modestè non minus, quàm acutè potuit irridere Paulinum Burgundiæ Cancellarium; intellexerat ab illo valetudinarium publicum recipiẽdis exteris esse conditum; quod non sine aculeo notans Ludouicus, *hoc rationi admodum consentaneum est*, inquit, *vt qui plures pauperes effecerit, tandem ijs excipiendis domum exædificandam curauerit*. Quo dicto simul iudicum in exigendis mulctis rigorem, & in pauperibus premendis seueritatem, illorumque causis agendis ignauiam, ac torporem accusabat.

Huius animi fuit vir integerrimus Thomas Morus, qui nouerat eruditè vitiosis moribus illudere. Matrona quædam nitidiore cultu, quàm animo, fastúq; turgida, & induta veste, cui bonam fundi, agrorumq; partem impenderat, præsente Moro conquerebatur, se indumentorum nimio pondere prægrauari; falsè Morus irridens. Non est mirum, ò bona te vestium onere laborare cum amplius quàm quatuor terræ iugera velle circumferas.

Non aliter. Lacedæmonius ille, quem Herodotus li. 7. Deiocem appellat, de quo Tull. 1. Tusc. nu. 101. *Cùm Perses hostis in colloquio dixisset glorians. Solem præiaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis. In vmbra igitur*, inquit, *pugnabimus*.

Hic acutè sapienterq; dicta Henrici magni faciunt, quæ Regij planè ingenij sagacitatem arguunt, & aliorum stuporem notant. Ineptũ quendam scriptorem, qui librum emiserat in lucem vir apprimè nobilis excusabat, quòd litteras non didicisset: *Hæc excusatio* ait, Rex sapientissimus, *gemina accusatio est, ignorantia & temeritatis. Satius est tacere, quàm ineptè loqui, & meliori conditione mutus est, quàm futilis loquuleius.*

Medici quidam inter suos doctrina, & auctoritate præcipui, ab hæreticis defecerant ad Catholicos: quod cum audisset, Rex Christianissimus. *Planè*, inquit, *deposita res est Hugonottorum, quæ relinquitur à Medicis.*

Sororem Regis laudabat nobilis Caluinista, quod sola pro hæreticis acerrimè pugnaret, tum Rex subridens; *pessimè se habet vestra religio, cui colus telum; & dux femina.*

Aliàs vir minimè malus, sed non satis prudens, sub finem prandij accedit molestus interpellator, clamat, quiritatur, fidem, & iustitiam implorat. Ego tibi Rex inuictissime, rem dictu fœdam, & detestabilem narraturus venio: *Caue*, inquit, *his auribus dixeris, si fœda est, ac detestabilis*. Pergit homo, vt erat commotior; plagiarij Iesuitæ filium mihi annos quindecim natum surripuerunt. Quæ mens? quod iudicium puero ad vitæ genus eligendum, tum Rex; *minimum*, inquit, *nam patri penè nullum est.*

Mordacitas.

Λοιδορία, est exprobratio directa ad contumeliam, quæ mordacitas nominatur 2. de Or. n. 240. In specimen est illud Theocriti, qui vt ad oculos veniret Antigoni, cũ amici dicerẽt, si saluus esse vellet. *Nunquam igitur* ait *saluus ero; quia nunquam ad eius oculos veniã*, quippe qui carebat oculorum altero.

Tale est illud Sannazarij vatis,

Sacra sub extrema si fortè requiritis hora,
Cur leo non potuit sumere; vendiderat.

Scomma.

Est morsus figuratus, seu tecta mordacitas. Vnum dictum de dictis melioribus est illud eiusdem Sannazarij de Ferrando Rege.

Ex ferro nomen tibi sit licet, aurea condis
Sæcula, nam sub te Principe nemo metit.

Virtute sapientiaque magnus Princeps olim acerbiore oculo iuuenem faceriam spargentem, nec gestu semper decoro vtentem conspicatus, imò etiam nonnihil vitulantem, moresq; tam solutos aceto stringẽdos censens, libera voce, *videor*, inquit, *mihi nosse cui stomacho cibus fores aptissimus*; cuinam ait ille? mox Prin-

Princeps, vt erat excellentis ingenij vir, *meorum leonum. Nam multum carnis vitulinæ habes*. Satis mordaciter dictum ad modestiam reuocandū. Ille iuueniliter exultans non propterea calidum os compressit, sed lingua iam concitatione. *Videor &*, inquit, *mihi nosse ad quam non tua celsitudo mirè foret opportuna, si liceret id proferre*. Licet: tum promptissimè; *tua celsitas mirè opportuna esset ad educandas adolescentes Simias, quo perfidiam celerius addiscerent*. Hi verborum morsus reciproco dēte infixi, seminarium immortalis odii sunt; proinde longè sunt ab oratione remouendi, qui ludendo feriunt, ridendo sanciant.

Amarum fuit illud dictum in Domitianum Romanas vineas demoliri parantem, apud Suetonium in eius vita cap. 14. Etsi me comederis ad radicē, tamen adhuc fructū producam, quantum infundi Cæsari immolato sufficiat. Quod videtur ex Ouid. desumptum 1. Fast. dum sacrificandi ritum expendit, in quo vinum, aut oleum, quibus condiri quodammodo videantur victimæ, effundebant.

Rode caper vitem, tamē huic cum stabis ad arā,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Hinc petuntur irrisiones è vitijs corporis. Tale palladæ dictum satis acutum Epigr. lib. 2.

Χωλὸν ἔχεις τὸν νοῦν, ὡς τὸν πόδα, καὶ γὰρ ἀληθῶς.
Εἰκόνα γὰρ ἐν τόσῳ φύσις ἔχῃς ἔχει.

Claudam habet mentem, vt pedem, nam verè imaginem eorum quæ sunt intus, natura tua habet extra.

Tale Martialis illud lib. 12. Epigr. ad Phœbum, in quo caluum comatum; imò à calua calciatum irridet.

Hædina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticemq; caluæ,
Festiuè tibi Phœbe, dixit ille,
Qui dixit caput esse calciatum.

Diogenes hac in re mirus artifex, à quodam caluo conuicijs appetitus, respondit. Tibi cōtumeliam non dico, sed capillos tuos laudo, quòd malam effugerint caluam. Quæ dicta parum modesto & graui Oratori cōueniunt.

Cauillatio.

Ad Oratorem pertinet, opponiturque dicacitati 2. de Orat. num. 218. Est iocus æquabiliter fusus per omnem sermonem; quale genus Orationis sæpius inuenitur apud Plautū. Chrysippus ab impi obo quodam multis conuicijs oneratus. Optimè inquit, fecisti quod nihil eorum tacueris, quæ in te sunt. Hoc est falsam potionem propinanti, ex eodem poculo iterum propinare.

Anacharsis cuidam falso Attico exprobrāti, quod natus esset in Scythia: mihi ait probo est, patria, tu patriæ. Leuis plaga, sed grāde vulnus.

PVNCTVM VII.

De iocis ad Oratorem pertinentibus.

Singularis eloquentiæ doctor Cic. hæc de facetijs præcipit 2. de Orat. nu. 239. Quærimus idem quod in cæteris rebus quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid insulsè, sed etiam si quid perridiculè possis, vitandum est Oratori vtrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint hactenus à nobis dictum est. Iam de ijs, quæ ad Oratorem pertinent, videndum est.

Ioci nomine facetias intelligimus, vrbanitatem, venustatem, salsitudinem; quæ omnia vnico nomine Græcis γελοῖα, Latinis, ioci, facetiæ, risusque & ridicula nominantur, differunt tamen inter se, siquidem.

Vrbanitas.

Est sermo præ se ferens in verbis, & sono, vsuque proprium vocis gustum, & ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem, quale Catonis illud, cum rideret hominem, qui post funus factum facu'tatibus, etiam domicilijs faces admonuisset, proteruiam, inquit, facit.

Maiori cum lepore & gratia Martialis lib. 1. Epigr. 86. Vbi Diodorum auarum notat, eleganter quidem in voce Chyragra, & podagra ludens.

Litigat, & podagra Diodorus Flacce laborat.
Sed nil patrono porrigit, hæc chyragra est.

Qui morbus manus captat, vt officio fungi nequeant, parci, sordidi, auari laborant. Chyragra, scilicet inuiti largiuntur, quod manu fit.

Rusticitas.

Huic opponitur Rusticitas, qualis est illa, verè pastoris ingenui, cum Rege simpliciter, & pa-

& parū verecundè agentis, qui rogatus quanti emisset, quod manu ferebat, duina, inquit, Domine. Tanti Rex, ait profectò respondet alter tantum es mentitus duobus assibus. Apage mihi dura rusticitate trucem bubulcum.

Venustum.

. Quod cum lepore, gratia, & suauitate quadam dicitur. Sic politus Martialis, lusit in Attalum lib. 1. Epigr. 65. qui vt semper occupatus aliquid agere videretur apta, inepta agebat: itavt, si quod ageret, deesset, ageret asinas.

Semper agis causas, & res agis Attale semper,
Est, non est, quod agas Attale semper agis.
Si res & causæ desunt agis Attale mulas,
Attale ne quod agas desit, agas animam.

Non minori venustate, sed acumine maiori Cinnamum ridet, qui vt se oriundum ab antiqua illa Cinnarum stirpe doceret, detraxit vltimam syllabam, vt pro Cinnamo Cinna diceretur,

Cinnam Cinname te iubes vocari.
Num est dic rogo, Cinna barbarismus?
Tu si furius modo dictus esses,
Fur ista ratione dicereris.

Quam inanem nominis apocopem ridet exēplo furij, & fures.

Salsum.

Est simplex quodam Orationis condimentum, quod latente indicio, velut palato sentitur, & à tædio defendit Oratorem. Sic Linum ridendo pungit, cui nihil credendum monet, quod nihil reddat lib. 1. Epigram. 62. Martial.

Dimidium donare Lino, quàm credere totum
Qui mavult, mavult perdere dimidium.

Similis est Iocus in Sextium lib. 2. ep. 4.

Sexte nihil debes, nil debes Sexte, fatemur.
Debet enim si quis soluere, Sexte, potest.

Felicitatem, & fortunas Sexti laudare se simulat, cùm inopiam eius ridet; felix enim qui nihil debet.

Huc refert Themistoclis, & Antigoni sapiens effatum; quorum iste dum fugeret, nequaquam fugere se, sed à tergo positam vtilitatem sequi, diceret. Alter post exilium ad socios exclamaret. Perieramus, nisi perijssemus.

PVNCTVM VIII.

Quotuplex sit Iocus.

Marsus apud Quintiliaaum Ioca seria partitus est in tria genera, Honorificum, Contumeliosum, Medium. Honorifici exemplum est illud ex Cic. pro Ligario de Cæsare, num. 36.

Qui nihil obliuisci soles, nisi iniurias.

Contumeliosi ex eodem ad Atticum de Pompeio & Cæsare. *Habeo quem fugiam, quē sequar non habeo.*

Medij, siue apophtegmatici, cùm Cic. dixit, *Mortem neque grauem accidere posse viro forti, neque immaturam Consulari, neque miseram sapienti.*

Cicer. partitur Iocos in eo, qui in re, verbo, vtroque. Primus cum res ipsa per se risū mouet, vtcumque dicatur, qualis est Diogenis ingredientis Gymnasium auersis vestigijs, cùm alios rectis videret incedentes.

In verbo ridiculum est, cùm perit Iocus, si verbum tollas: Sic Cato Fuluium non nobiliorem, sed mobiliorem dicebat. Sic Otacilius apud Macrobium Saturn. 2. cum Remilius vno tantum die Consul fuisset. Antea, inquit, flamines nunc Consules Diales sunt. Sic admodum falsè Martialis de Diaulo Medico non Æsculapio.

Nuper erat Medicus, nunc est Vespillo Diaulus,
Quod Vespillo facit, fecerat & Medicus.

Diaulus enim cum esset Medicus imperitus, multos ægros occidebat, efferebatque, factus Vespillo idem facit, quod fecerat ante, hoc est effert mortuos, qui occidit, quod est Vespillonis.

In re & verbo, cum & verba simul, & res mouent risum. Ita Tracalus Suellio cuidā dicenti, si hoc ita est, is in exilium: per Iocum respondit, si hoc ita non est, iam redij. Ita Cic. cum ad Pompeium venisset dicentibus serò eum venisse respondit, *Minimè serò veni; nam nihil hic paratum video.* In eo videlicet Iocus fuit quod tanquam ad epulas inuitatus responderit, Orationemque à bello ad conuiuia traduxerit.

Fabula.

Superius de Apologo, narratione rei fictæ dictum est, vt de Fabula Oratione ficta, sed

quæ

quæ ad veritatem referatur. Cic. pro Sextio iocatur nu.19. *Alter, ò Dij boni teter incedebat, quàm truculentus! quàm terribili aspectu! vnum aliquem te ex barbatis illis, exemplum Imperij veteris, imaginem antiquitatis, columen Reipub. diceres intueri. Vestitus asper nostra hac purpura plebeia, ac penè fusca, capillo ita horrido, vt Capua, in qua ipse tum imaginis formandæ, causa duumuiratum gerebat, seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus Reip. videbatur. Tanta erat grauitas in oculo, tanta contractio frontis, vt illo supercilio Resp. tanquam Athlante cælum, niti videretur.*

Inde sanè lepidissimus iocus est in Martiali lib.3. Epigr. 50. ad Cassianum, vbi Cannium Sirenem omnibus præfert Sirenibus. Tam suauiter scilicet Cannius, ac nequiter gariuit, vt vel ipsum Vlyssem tenere potuerit suauitudine cãtus, quem non potuere Sirenes mollibus cantilenis.

Sirenas hilarem nauigantium.
Blandasq; mortes, gaudiumq; crudele,
Quas nemo quondam deserebat auditas,
Fallax Vlysses dicitur reliquisse,
Non miror illud, Cassiane, mirarer
Si fabulantem Cannium reliquisset.

Historia.

Cauillatur ab Historia Cic. pro Rosc. nu. 56. *Anseribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt significent si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen si qui noctu in Capitolium venerint.* Concludit autem iocum, num.57. *Crura quidem nobis nemo suffringet, sed si ego hos benè noui, litteram illam, cui uos usque eò inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita uehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas uestras accusare possitis.*

Illa verò est C, vel K, nota condemnationis. Hinc apud Suetonium,

Aurea mutasti Saturni sæcula Cæsar,
Incolumi nam te ferrea semper erunt.

Imitatio.

Fit cum mores eius exprimuntur, vultus & sermo subiicitur illius de quo loquimur. Macrob.lib.4. cap.2. Satur. Cic.1. Phil. ex imitatione iocum trahit num. 25. Quas tu mihi inquit, intercessiones, quas religiones nominat? eas scilicet, quibus Reip. salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus. Omnis sermocinatio, & effictio, imò & ἠθοποιία ad hunc iocum pertinent.

Inuersio.

Cùm posteriora, priora facimus, & coniuncta dissoluimus; ordinemque rei naturalem commutamus. Adriani Iocus est in Florum Lepidus. Cùm enim ille dixisset.

Ego nolo Cæsar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.
Respondit Cæsar,
Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Similis Iocus est Camilli Querni Poetæ nõ ignobilis, & Leoni Summi Pontificis. Cùm enim Quernum iuberet ex tempore, super mensam versus effundere,

Sic ille cœpit,
Archipoeta facit uersus pro mille Poetis.
Subiecit Pontifex.
At pro mille alijs Archipoeta bibit.
Institit Quernus.
Porrige quod facias mihi carmina docta falernum.
Subdidit Pontifex.
Hoc etiam eneruat, debilitatq; pedes.

Dolebat enimverò articulari morbo Quernus potator.

Huc reuocari possunt Antistropha omnia. Titius hoc habet ingeniosum lib. 3. Controuers. cap. 22. quidam in alterius laudem scripserat.

Laus tua, non tua fraus, uirtus, non copia rerũ
Scandere te fecit hoc decus eximium.

In eiusdem vituperium alius, nulla voce immutata, leui declinatione, hos versus reddidit:

Eximium decus hoc fecit te scandere, rerum
Copia, non uirtus, fraus tua, non tua laus.

Irrisio.

Cùm præter opinionẽ ex aliquo, quod non ita ridiculum videatur, ridemus quempiam, vt à Cic. ridetur Vatinij Consulatus 2. Satur. apud Macrob. 2. Consul enim vno die tãtum cum fuisset. Magnum ostentum anno Vatinii factum

factum est; quod illo Consule nec Bruma, nec Ver, nec Æstas, nec Autumnus fuit. Ita de Seuero idē. Quis, inquit, alligauit generum meū gladio? nempè Lentulū staturæ valde mediocris hominem longo gladio accinctū viderat.

Stultitia.

Non vt Orator se stultum fingat, sed vt non stultus, quasi stultè, de stulto aliquo facto cum sale dicat, & stultitiam alienam derideat. Ita præclarè quondā irrisus fuit Antonius à Martia, cum ambitus postulatus se tueretur. Aliquando, inquit, Martia, tuum tibi negotium Antoni agere licebit.

Non intellecta ad hunc locum pertinent, quorum est illud Cic. petenti quando occisus esset Milo, respondit, serò. Augustus Iocos affectabat, saluo tamen maiestatis, pudorisque respectu ne caderet in Scurram. Aiacem tragœdiam ille scripserat, eamque, quod sibi displicuisset, deleuerat; cui Lucius Tragœdiarū scriptor interroganti, quid ageret Aiax suus in spongiam, ait, incubuit.

Expectatio.

Fit cū animos Auditorum suspendimus, & inspectatum subdimus: vel cum aliud exponitur, aliud dicitur, vt fit. 1. Satur. c.6. Macrob. Cornelius collocata filia, cum ab eo solemniter poscerentur sponsores, & iussisset ille paulisper expectare, Asinum cum pecuniæ onere produxit in forum; vnde Asina dictus est.

Exemplum est 2. de Orat. Appij & Lucilij satis elegans. Cum enim pecus incustoditum vagaretur, & læderet agros, nullusq; non conquereretur de Lucilio. Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: ego liberum puto esse, qua lubet pascitur. Sic cum diceret Lælio quidam malo genere natus. Indignus es tuis maioribus. At Hercule tu tuis dignus.

Deprauatio.

Fit cum ex corruptis nominibus, & re immutata iocus trahitur, vnde & in re est, & in nomine. In re, vt in Gallo Diogenis quem dixit hominem Platonis esse, & in Scropha, de qua Macrob. 1. Satur. c.6. in nomine si Oratorem, Aratorem dicas.

Suspicio.

Fit cum fingentes nos suspicari aliquid, risum ab absurdo, quod inferunt, excitamus. 2. de Orat. num. 285. Hoc Crasso nihil facetius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: potest fieri inquit, Sile, vt is, vnde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus: potest etiam, vt tu rectè non intellexeris; id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret. Instat Crassus, potest etiam fieri, vt omninò quod te audisse dicis: nunquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret.

PVNCTVM IX.

De Iocis in re simul, & in verbo.

Ambiguum in verbo satis acutum à Cicer. lusum in Cocum, quando dixit, optimo iure Magistratum est adeptus: nimirum conuiuium opiparè comparato suffragium emerat. Acutum est illud Oratoris responsum per amphibologiam apud Fab. lib. 6. Cùm obijceret Miloni accusator, quòd bouillas ante horam nonam diuertisset, vt expectaret, dum Clodius à villa sua exiret, & identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset, respondit, *serò*.

Pari ratione de quodam iudice, cui nomen erat Cocus, ludens in lubrico nominis lepidè dixit non nemo.

Nescio concoquere hoc iuris doctissime, quod te
Iudice vix vnquam ius liquidum fuerit.

Scilicet quod minus ad æquitatem iustitiam administraret.

Absolutum ambiguum est, perfectum: absoluere namque perficere interdum significat. Hinc ille Iocus Augusti Cæsaris, qui cum multi Seuero Cassio accusante absoluerentur, & Architectus fori ipsius expectationem operis diu traheret, ita iocatus est. Vellem & Cassius meum forum accusasset.

Paronomasia.

Quæ, nisi subsit acumē, leuis ac puerilis est. Fit autem adiectis, detractis, mutatis litteris, sic Tiberius Nero, Biberius mero; hunc decet amari, in quo nihil est amari: sic non malè quidam cum videret Oratorem se se iactantem, ac commouentem frequentius, non agere dixit, sed satagere.

Ety-

Etymologia.

Nominis interpretatio, æquo ex loco facetum illud Siculorum extitit, cum ambiguo permixtum. Malum sacerdotem fuisse, qui tum nequam Verrem reliquisset. Cic. Sacerdoti successerat Verres in Prouincia, quem non immeritò Verrea instituisse dicit Cicer. cum nullum locum adisset, quem non euertisset.

Exuperatio & Hyperbole iocandi præbet argumentum, ex quo iocatus est Scipio de Metello 2. de Orat. cum diceret, si quintum mater eius peperisset, asinum fuisse pariturum.

Collatio.

Fit cum re, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducitur cum similitudine turpioris risum excitat. 2. de Orat. nu. 266. in Manciam, qui cum diceret euiusmodi me esse putas? iam ostendam inquit, & monstrauit digito pictum Gallum in Mariano scuto cimbrico sub nodis distortum, ciecta lingua, buccis fluentibus.

Abiectio.

Abiectio est cum aliquid lepidè satis deprimitur: sic in Piso. Cic. dum Gabinium saltatricem tonsam appellat. Ausonius Poetę Gallus, & bonus Orator Marcum Scarabeum.

Pythagora Euphorbi reparas, qui semina rerũ,
Corporibusq; nouis das reduces animas.
Dic quid erit Marcus, iã fata nouissima functus,
Si redeat vitam rursus in aeriam?
Non taurus, non mulus erit, non hypocamelus,
Non caper, aut aries. Sed Scarabeus erit.

Similitudo.

Iocos etiam suggerit. Pulchrum illud est Senecæ de anu incurua; & bibit ingens arcus Augusti ad libellum timidè porrigentem. Tu mihi tanquam assem das Elephanto. Si iungatur amphiboliæ similitudo, tum perridicula fit. Lucius Galla pilam negligenter petenti. Petis tanquam Cæsaris canditatus. Hi verò non prensabant, nec nisi Principis auctoritate nitebantur, quam ad honores consequẽdos sufficere credebant.

A dissimilibus risit ciuis Augusto dicenti. Si prandere volo, domum eo. Tum alter non times ne perdas locum?

A contrario iocatus est Augustus in adolescẽtem quem ignominia notabat. Cùm enim ille diceret, quid respondebo patri meo? dic inquit, tibi me displicuisse.

Causa.

A causa sunt innumeri propè ioci. Bellus est ille Mart. in Sellium Epigr. 8. lib. 2.

Quod fronte Selium nubila vides Rufe;
Quod ambulator porticum terit serus;
Lugubre quiddam quod tacet piger vultus;
Quod penè terram tangit indecens nasus;
Quod dextra pectus pulsat, & comam vellit,
Non ille amici fata luget, aut fratris,
Vterq; natus viuit, & precor viuat.
Salua est & vxor, sarcinæque, seruique;
Nihil colonus, villicusq; decoxit.
Mæroris igitur causa; quod domi cœnat.

Versus interpositus facetè, siue ex tempore factus, siue ab alio desumptus, & vel totus in iocum, vel ex parte dictus placet. Quo modo quærenti, qui se haberet in matrimonio is, qui morosam nuper, ac perdifficilem vxorem duxerat.

—— Furiarum maxima iuxta
Me cubat.

Partitio lepida, qualis illa Galbæ, à quo quis penulam postulabat. Si non pluit. Quid tibi illa opus est si pluit, cur non vtar?

Refutatio iucunda. Fabius Dolabellæ dicenti, triginta se annos natum. Enimverò hoc iam viginti annis ex te audio. Multus est in his Cic. 2. de Orat. à num. 233.

EXER-

EXERCITATIO SEPTIMA.

COELVM ELOQVENTIÆ,

Siue

DE FIGVRIS VERBORVM, & Sententiarum.

PROOEMIVM.

NOn plus splendoris, & ornamenti Cœlũ à syderibus latè lucentibus accipit; quàm speciem, & pompam à Figuris Eloquentia. Stellæ quidem diuinis, vt ita dicam, animatæ mentibus, circulos orbesq; suos grata celeritate conficiunt, sed alieno motu: lucent, sed alieno lumine: Eloquentia verò splendore proprio, non emendicato splendescit. Verè namque dixit Hermogenes lib. de Formis c. 21. παρισώσεις, *aliàq;* σχήματα *pulchram, & suauem efficere Orationis dictionem, quorum vsum vocat Philostratus de Sophistis. Splendorem, & venustatem Orationis, quæ triumphantis Eloquentiæ decora cùm adhibentur auditorem, vt ait Isocrates in Panathe. Compellunt* ἐπι σημαίνειν, καὶ θορυβεῖν, *plausu & clamore dicentem prosequi. Quare pompam hanc, & ornatum Eloquentiæ Figuris illustrem, vt Cicero festiuitates, vt Philostratus* ἡδονὰς *splendidissimi Cœli velut effigiem auratis luminibus intermicantem, nominamus.*

LECTIO I.

De Tropis.

NEgat Crassus apud Cic. 2. de Orat. num. 124. Boni parentis esse, atque liberalis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare. Hactenus Oratoris, quasi cunas instruximus in causis Eloquentiæ pertractandis, ipsum aluimus, inhumanum sit nudum abijcere. Itaque vestis Oratoris simul, & orationi quærenda, quæ si Tullio credimus alia non est, quàm eloquutio, pars Eloquentiæ potissima, à qua videlicet ipsa nomen accepit. Vestis omninò regia, sine qua veluti plebeia, in situ, & squalore versatur. Definitur idoneorum verborum, ac sententiarum ad inuētionem accommodatio. Quam vbertatem & copiam duplicem facit Orator, alteram verborum in Tropis, rerũ alteram in cōgerendis dilatandisq; argumentis. Illa consistit in variandis verbis singulis, ideòq; pertinet ad Tropos, quorum est excolere verba singula. Porrò Tropus est Eloquutio, qua propria verbi significatio mutatur in aliam minus propriam; quorum extat quatuor genera.

PVNCTVM I.

Metonymia.

QVatuor modis efficitur hic Tropus. Primus ex causis effecta significat. Scilicet

cet cum inuentorem, & rerum anctorem pro rebus ipsis adhibet Orator, pro Marcello, nu. 17. Matrem pro bello vsurpat. *Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuũ in vrbe non vidimus; quos amisimus ciues, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ.*

Alter modus est, cùm ex effectis causæ significantur 1. in Rull. nu. 8. *Iam illa omnibus in prouincijs, regnis, liberis populis, quam acerba, quam formidolosa, quam quæstuosa concursatio decemuiralis futura sit, non videtis?* Triplex epithethum immutatur, vt concursatio dicatur acerba, quia dolorem; formidolosa, quia metum; quæstuosa, quia lucrum allatura sit.

Tertius modus est, cùm nomen proprium rei subiectæ ad rem significandam adiũctam, traducitur, vt cum ponitur res continens pro contenta. Nomina locis accommodata, pro ipsis incolis vsurpantur. Sicilia pro Siculis, carcer, pro vinctis. Tull. 1. in Verr. n. 19. *Sicilia tota si vna voce loqueretur, hoc diceret.* Id est omnes siculi. Fusè pro lege Man. per elegantem Anaphoram, nu. 30. *Testis est Italia, quam ille ipse victor Sylla, huius uirtute, & cõsilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam, periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij explicauit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copijs, eorum ipsorum sanguine redundauit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispania, iter Gallorum internecione patafactum est.* Vbi Italiam pro Italis, Africa pro Afris vsurpat.

Sic Athenas disciplinarum inuẽtrices, pro Atheniensibus idem vsurpat primo de Orat. *Atq; vt omittam Græciam, quæ semper Eloquentiæ Princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, quibus summa dicendi vis, & inuenta, & perfecta est, in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquam vehementius, quàm Eloquentiæ studia uiguerunt.*

Quarta species est, cùm ex adiunctis, res subiectas intelligimus. Ita virtutum ipsarum nomina pro viris bonis, & vitiorum pro malis, multarumque rerum pro personis, quibus adiunctæ sunt, vsurpantur. 1. in Verr. num. 5. *Quas res luxuries in flagitijs, crudelitas in supplicijs, auaritia in rapinis, superbia in contumelijs efficere potuisset: eas omnes se se hoc vno Pratore per triennium pertulisse;* ubi pro crudeli crudelitas, pro superbo, superbia ponitur.

PVNCTVM II.

Ironia.

ALterum Tropi genus est Ironia, quam Latini simulationem, & illusionem vocant, qua facetè nonnunquam ludimus aduersarium, & illius argumentorũ tela eludimus, inq; risum vertimus omnia. Verr. 6. num. 86. *Erat hyems summa, tempestas perfrigida, imber maximus; cùm iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum deijciant, nudumque constituat, Vix erat hoc etiam imperatum, cùm illum spoliatum, stipatumque lictoribus videres. Omnes ideò putabant, ut miser atq; innocens uirgis cæderetur; fefellit hac homiues opinio, uirgis iste cæderet sine causa, socium Populi Rom. atque amicum? Non vsque eò est improbus; non omnia in eo uno sunt uitia: nunquam fuit crudelis, leniter hominem, clementerq; accepit.* Simulatio quidem tota fit in singulis verbis, à sua significatione in contrarium mutatis. Multæ sunt huius Tropi species, intelligitur aliquando vel personæ aut rei, qua de agitur, natura, vel pronunciatione. Prioris generis est illud pro Rabir. Perd. nu. 13. *Namq; hæc tua, quæ te clementem popularemque delectant, I lictor, colliga manus: quæ non modo huius libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij. Sed Tarquinij superbissimi, atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina. Quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras. Caput obnubito, arbori infelici suspendito.*

Posterioris est illud Cic. pro Quint. vbi iocatur in Neuium, vafrum hominem, atq; fraudulentum, num. 40. *Credamus hoc Sext. Næuium, cuius caput oppugnat, eius auribus percisse.*

Sic Catilinæ ruinæ patriam perniciemque molientis copias ridet, ac contemnit 2. in eũdem nu. 24. *O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina Scortatorum prætoriam cohortem. Instruite nunc contra has tam præclaras copias uestra præsidia.* Hic præclaras dixit ironicas. Nam cum natura rei, pronunciatioque discrepent à verbis, apparet

apparet diuersam esse Oratori voluntatem.

Vt in iocis, & salibus, sic etiam cùm mordere volumus auditorem, Ironiæ vsus est frequens, & adhibetur interdum in Exordio, quod securitatem causæ demonstrat. Pro Ligar. Tull. ab dissimulatione totius voluntatis orditur. *Nouum crimen Cai Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse.*

Nonnunquam risum facit, & seuerè proposita vafrè excutit, rerum aut personarum comparationem eludens. Quasi verò ego de facie tua Catamite dixerim, vel aliàs potuisset contumeliosius facere, si tibi hoc Parmeno per aliquem, ac non ipse Parmeno nunciasset.

Aliàs fit exercitatis alijs ingenua festiuitas. Sic pro Cluen. num. 58. *Cùm callidissimè se dicere putaret, & cùm illa verba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite Iud. hominum fortunas, respicite dubios, variosq; casus, respicite Caij Fabricij senectutem. Cùm hoc respicite, ornandæ orationis causa sæpè dixisset, respexit ipse. At C. Fabricius à subsellijs, demisso capite, discesserat. Hic Iudices ridere, stomachari, atque acerbè ferre: patronus causam sibi eripi.*

Modò festiua dictio, cum amœnitate mordax pro Cluen. n. 111. *Facite enim, vt non solùm mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset vllo modo ferendum, se ex Iudicio discessisse victum, rem ab subsellijs in Rostra detulit.*

Aliquando fit, cum rem aliquam, aut personam eleuamus 1. Verr. nu. 58. *Sed repentè è vestigio ex homine tanquam ex aliquo Circæo poculo factus est Verres: redit ad se, atque ad mores suos.* Et pro Quint. *Quid ad hæc Næuius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officij desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus.*

Aliàs rem extenuamus, & contemptum facimus Cic. pro Cæcin. num. 38. *Isne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit? eieci ego te armatis hominibus, non deieci, Vt tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in vna litera latuisse videatur.* Phil. 2. num. 75. Reditum suum dissimulat per remotionem iocularem. *Nam quod quærebas quomodo redijssem; primùm luce, non tenebris, deindè cùm calceis & toga, nullis nec caligis nec lacerna. At etiam adspicis me, & quidem, vt videris iratus.*

Magna vis erit Ironiæ si reseratis iam, atq; patefactis quodammodo leuiori vrbanitate auditorum animis, asperiorem continuò, grauioremque orationem in intimos eorum sensus ingeramus. Qualis est ille locus in Pison. n. 62. Vbi postquam hominem qui se triumphi honorē aspernari dicebat in grauissimorum hominum conspectum facetè traduxisset; repente in seueram, ac inflammatam exclamationem ex indignitate erumpit, qua superior ironia temperetur. *At audistis Philosophi vocem, negauit se triumphi cupidum vnquam fuisse. O scelus! ò pestis! ò labes! cùm extinguebas Senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas Tribuno plebis Consulatum tuum, Remp. euertebas, prodebas caput, & salutem meam, vna mercede prouinciæ. Si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei te cupiditate arsisse defendes?*

Eximia est illa pro Mil. cum aliqua spe correctionis lepidè coniuncta, per quam vim obiectionis eludit. num. 20. *Sed stulti sumus qui Drusum, qui Africanum, Pompeium nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus: tolerabilia fuerunt illa, P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget Senatus, mœret equester ordo; tota ciuitas confecta senio est; squalent municipia, afflictantur coloniæ, agri denique ipsi, tàm beneficum, tàm singularem, tàm mansuetum ciuem desiderant.*

PVNCTVM III.

Metaphora.

Tertium tropi genus metaphora dicitur, in qua ex simili simile significatur, hanc Latini translationem nominant. Vt lumen in Sole proprium, ad ingenij lumen & orationis per similitudinem transfertur.

Huius tropi velle certa quædam genera profequi, atque recensere, hominis est intemperanter abutentis, & otio & litteris, præsertim cùm hic ex tot rebus sumi possit, ex quot omninò similitudo duci solet.

Primò quidem quæ propria sunt in rebus diuinis, interdum hanc elegantiam accipiunt,

cùm ad homines transferuntur. Pro Sext. nu. 144. *Video P. Lentulum cuius ego patrem Deum ac parentem Statuo fortunæ: ac nominis mei*.

Ducitur ex elementis Tuſ. 1. num. 4. *Honos alit artes, omnesq; incenduntur ad studia gloriæ*. Sic illud corporis facibus inflammari, & incendi ad cupiditatum illecebras.

Ex aquis pro Marcello num. 4. *Nullius est tantum flumen ingenij, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare Cæsar res tuas gestas possit*.

Ex stirpibus 4. Phil. n. 13. *Virtus est vna altissimis defixat radicibus, quæ nunquam vi labefactari potest, nunquam dimoueri loco*.

In Pisonem ab equo libidinem eius præposteram notat, qui in armentum equarum ad fœturam admittitur. num. 69. *Itaque admissarius iste, simulatque audiuit à Philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptuarios omnes incitauit, sic ad illius hanc orationem adhinnijt, vt non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis, à se inuentum arbitraretur*.

A sensibus in Rull. num. 11. *Nunc quisnam tàm abstrusus vnquam nummus videtur, quem non architecti huiusce legis obsecerint? prouincias, ciuitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt*.

PVNCTVM IV.

Allegoria.

INterdum multiplicari solet atque continuari translatio, quam Græci ἀλληγορίας vocant, Latini permutationem Metaphoræ speciem, non tamen ab illa tropum distinctum. Huius generis est illa Pison. num. 20. *Neque tàm fui timidus, vt qui in maximus turbinibus, ac fluctibus Reip. nauem gubernassem, saluamq; in portu collocassem frontis tuæ nubeculam, aut Collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, alias impendentibus tempestatibus non cessi, sed vnum me, pro omnium salute, obtuli*.

Insignis est illa Ode 14. 1. Cat. Hor.

O nauis referent in mare te noui
Fluctus. O quid agis fortiter occupa
Portum, nonne vides, vt
Nudum remigio latus?

Nouum non est Remp. cum naui, populum cum fluctibus, seditiones cum procellis, magistratus cum nautis, remigibus & gubernatoribus componi. De fluctibus concionum Mil. num. 5. de procellis. Cœl. 59.

Illud longè speciosissimum, si quando in allegoria duo reperiantur nempe similitudinis gratia, & translationis lepos. Pro Mur. num. 35. *Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tàm varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes; & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus; aut nox interposita sæpè perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris*.

Hoc imprimis obseruandum est in Allegória, vt quo genere cœperis translationis, eodem desinas. Quis enim non improbet initium à tempestate sumptum, ruina, vel incendio concludi?

Suauior est oratio cum à rebus corporeis ad animum, & sagacitatem mentis transfertur 2. Verr. num. 191. pro Cluentio num. 6. Festiua è muribus, siue nitedulis, aut vepretis ad rodendam segetem prodeuntibus, qua Numerij generis obscuritas denotatur. Pro Sextio num. 72.

A feris quę quò arctius in cauea constrictę fuerint, eò nonnunquam ferocius erumpunt. Sic voluptatum insolentem captum ait Cœlium num. 75. *In hoc flexu quasi ætatis fama adolescentis paulùm hæsit ad metas notitia noua mulieris, & infelici vicinitate, & insolentia voluptatum, quæ cùm inclusæ diutius, & prima ætate compressæ, & constrictæ fuerunt, subitò se nonnunquam profundunt, atque eijciunt vniuersæ*.

Ab arboribus est illa Mil. nu. 32. quæ dùm teneræ sunt, facilè flectuntur, corroboratæ ne frangi quidem possunt. *Cuius illi conatus, vt ille ratiocinabatur, nec, si cuperent, reprimere possent; cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam iam vetustate audaciam*.

Translationes & Epitheta, hoc est ad nomen addita, illustrem faciunt orationem. Sic pro Mur. cùm dicere posset; Non enim potuistis virtutem vestram ostendere, duobus verbis translatis ita rem illustrauit. nu. 18. *Nullum*

lum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset.

Epitheta vero multum adferunt orationi decus & ornamentum si rebus ac nominibus accommodata fuerint.

Plurimum refert vtrùm translatio nostros magis, aut minus afficiat; in voce quidem pulchritudo, cùm rebus ita voces accommodantur, vt res aspera, verbis asperis, iucunda suauibus. 1. de Orat. n. 2. *Nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima molestiarum moles; & turbulentissimæ tempestates extiterunt.*

In potestate, videlicet quando significantius vocabulum ponitur, vt *inflammatum esse cupiditate, furentem libidinibus*, longè maiorem vim, & grauitatem habet, quàm cupere vehementer.

In aspectu, quoniam sensus oculorum est acerrimus, ideo venustissimæ sunt illæ translationes, quæ ad aspectum referuntur, quales sunt splendor generis, claritas familiæ, lumen Reip. ciuitatis ornamentum, flumen aureum orationis fundens, &c.

Illa etiam numerantur illustria, quæ significatiorem efficiunt orationem. Pro Mil. 5. *Et quidem cæteras tempestates, & procellas, in illis dumtaxat fluctibus concionum, semper putaui Miloni esse subeundas.* En vt fluctus, hùc illùc ventorum flatibus agitatus commouetur? ita seditiosorum orationibus, in varias cupiditates & motus, iram odium, indignationem, inuidiam concitantur. Vbi non rem dumtaxat, sed rei similitudinem velut ob oculos positam cernimus, & procellas irati maris videre videmur.

Paria sunt illa 7. in Verr. n. 160. *Ipse inflammatus scelere in forum venit, ardebant oculi, totoque ex ore crudelitas emicabat.* En vt verbis illis cogitatio quædam quasi flammæ, & ardoris ex oculis Verris, hominis furiosi erũpentis, sensus nostros ferit?

Synecdoche.

Postremum tropi genus: cùm ex parte totum colligitur, idque duobus modis; alter vbi membrum pro re integra sumitur, tectum pars domus, pro tota æde Phil. 2. num. 104. *O tecta ipsa misera: quàm dispari domino tenebantur?* Mucro pro ense 14. Phil. num. 6. *Quousque igitur is, qui omnes hostes scelere superauit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare vtrum in ciue, an in hoste figantur.*

Alter modus est cum ex specie significatur genus, vt parricida pro interfectore hominum ponitur. 1. in Cat. nu. 29. *Etenim si summi viri complurium sanguine, non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in posteritatem redundaret.*

Vel è conuerso genus pro specie. In Pisonnum. 21. *Cùm omnes boni abditi, inclusiq; mærerent, templa gemerent, tecta ipsa vrbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefarijs stupris, ex ciuili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitatem concretum.* Vbi animal pro Clodio, & impuro homine ponitur.

LECTIO II.

De Verborum luminibus.

Sic illorum præstantiam & vtilitatem proponit Tull. 3. de Orat. num. 204. Orationis autem ipsius, tanquam armorum est, vel ad vsum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs. De quibus paucis, quia vel pueris nota sunt, tribus modis potissimum fiunt adiectione, detractione, similitudine.

PVNCTVM I.

De figuris Verborum per additionem.

Epizeuxis.

Numerus est quo idem sonus continenter, in eadem sententia repetitur, cum impetu pronunciationis. Act. 7. in Verr. num. 161. *Crux, crux inquam, infelici, & ærumnoso.*

Pro Ligario num. 15. *Dicam planè Cæsar quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas, tanta non esset, quanta tu per te inquam, obtines (intelligo quid loquor) acerbissimo luctu redundaret ista vi oria.*

Interdū ad vehementiam coniunctio quædam interponitur 1. Cat. nu. 4. *Ex Senatusconsulto confestim interfectum te esse conuenit. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.*

Alias parenthesis, res tamē eò recidit, quia tanquā non interponatur illa, geminatio continuatur. 2. Phil. nu. 64. *Hasta posita pro æde Iouis statoris, bona (miserum me, consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam, C. Pompeij magni, voci acerbissimæ subiecta præconis.*

Tale pro Marcello. nu. 7. *At verò eius gloriæ Cæsar, quàm paulò ante es adeptus, socium habes neminem: totum hoc quantumcunque est (quòd certè maximum est) totum est inquam tuum.*

In diuersis etiam locum habet hic numerus, cùm in eodem sono continenter efferuntur. Delectant enim plurimum similiter cadentia, propter numerosam quandam soni similitudinem. De Haruſp. num. 6. *Etenim vt Pub. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum, exitiumque Carthaginis, qui illam à multis Imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, penè captam aliquando, quasi fatali euentu solus euertit. Sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam funditus delendam natus esse videtur.*

Ad suauitatem & aurium delectationem adhibetur hic numerus, sic cum de magni Pompeij felici fortuna per prætermissionem loquitur Cic. n. 48. *Non sum prædicaturus quātas ille res domi, militiæque terra, mariq; quātaq; felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint.*

II. Anaphora.

Hęc exornatio cum multum venustatis habet, tum grauitatis plurimum. Eam ob rem adhiberi solet ad ornatum Orationis, & ad motus animorum ciendos, cui præcipuè muneri videtur instituta. Est autem numerus, quo vox eadem, aut sonus in principiis auditur, vel incisorum, vel membrorum, vel periodorum, Tullio familiaris, cuius tria potissimum genera recensentur.

Primum spectatur in principijs singulorum versuum similiter sonantibus, quod magnam vim Orationi superaddit, atque vehementiam, si adiunctam habeat interrogationem, alterumque insectemur, aut laudemus. 1. Cat. num. 1. *Nihilne te nocturnum præsidium Palatij nihil vrbis vigiliæ? nihil timor populi? nihil consensus bonorum omnium: nihil hic munitissimus habendi Senatus locus? nihil horum ora vultusque mouerunt?* Vox nihil, sexies iterata suauem, & numerosam Orationē efficit, quæ ideò nos delectat, quia sonus idē sæpius ferit aures.

Pro Quintio, nu. 82. *Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim, non scelus, non latrocinium, non denique omnia potius, quàm ius, quàm officium, quàm pudorem?*

Altera species est cum similis sonus in membrorum initis repetitur Ciceroni familiaris. Pro Cluent. num. 146. *Legum Magistri. Magistratus; legum interpretes, Iudicis; legum denique idcirco serui sumus vt liberi esse possimus.*

2. Phil. num. 19. *Accusa Senatum, accusa Equestrem ordinem, qui cū Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines.*

Diuinat. in Q. Cæcil. num. 21. *Cur nolint etiamsi taceant, satis dicunt. Verum non tacent; tamen his inuitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quàm ex te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere?*

Sic Diuus Bernardus charactéres ministrorum Dei per antithesim Eugenio Pontifici describit. 4. de Consid. cap. 6. *Vacuum prorsus à sollicitudine rerum minorum, & vilium oportet esse animum, tam magnis, & tam multis intentum rebus: oportet liberum esse, quem nulla sibi vendicet violenta occupatio: oportet, ingenuum, quem nulla deorsum trahat indigna affectio: oportet rectum, quem nulla scorsum auertat sinistra intentio: oportet cautum, quem nulla subeat furtiua suspicio: oportet vigilem, quem nulla ab sese abducat peregrina, & curiosa cogitatio: oportet firmum, quem nulla concutiat repentina turbatio: oportet inuictum, quem nulla fatiget, vel continua tribulatio: oportet amplum, quem nulla coarctet rei temporalis amissio.*

Delectat.

Alternis versibus ad delectationem variari potest, quod pulchrè facit Ouid. 4. Trist. eleg. 6.

Tempore ruricolæ patiens fit taurus aratri,
Præbet, & incuruo colla terenda iugo.
Tempore paret equus lentis animosus habenis,
Et placido duros accipit ore lupos.
Tempore Pœnorum compescitur ira leonum,
Nec feritas animo quæ fuit ante, manet.

Mouet.

Tertia species est, cùm vox eadem in periodorum principiis repetitur, quæ tunc eleganter duplicatur, si res opponantur. Multus fuit in illis Cic. pro Rosc. Amer. num. 13. *Accusant ij qui fortunas eius inuaserunt; causam dicit is, cui nihil præter calamitatem reliquerunt. Accusant ij, quibus occidi patrem Sex. Roscij bono fuit: causam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verùm etiam egestatem. Accusant ij qui hunc ipsum summè iugulare cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc iudicium, cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidaretur. Denique accusant ij, quos populus poscit; causam dicit is, qui vnus relictus ex nefaria illorum cæde, restat.*

Non minus elegantem habet, & ad motus animorum excitandos efficacem in 2. contra Rull. nu. 9. *Quid enim est tàm populare, quàm pax? qua non modò ij, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tàm populare, quàm libertas? quam non solùm ab hominibus, verùm etiam à bestijs expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tàm populare quàm otiũ? quod ita iucundum est, vt & vos, & maiores vestri, & fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet, vt aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, & dignitate.*

Amplicat.

Amplificandæ periodi facilem, & expeditam rationem aperit, & ad permouendos affectus, auditorumque delectationem facit repetitio. Pro Quint. num. 52. *Ad Vadimonium non venit: Quis? propinquus. Si res ista grauissima sua spontè videretur, tamen eius atrocitas necessitudinis nomine leuaretur. Ad Vadimonium non venit: quis? socius. Etiam grauius aliquid ei deberes concedere; qui cum te aut voluntas congregasset, aut fortuna coniunxisset. Ad Vadimonium non venit: quis? is, qui tibi semper præsto fuit. Ergo in eum qui semel hoc commisit, vt tibi præstò non esset, omnia tela conieeisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa, fraudandiq; fecerunt.*

Sic Diu. Ambros. de Iacob. *Quàm continens erat parsimonia, qui cibum sibi paratum non expetiuit, sed petenti fratri, sine dilatione concessit, à quo primatus benedictionis accepit? quàm pius erga parentes, vt præferri Germano seniori materno affectu mereretur, & paternæ benedictionis munere sacraretur? quàm religiosus, vt fratrem recusaret lædere? quàm verecundus, vt patrem timeret fallere? quàm honorificus, vt matri quod iubebat negare?*

In repetitione nihil interest, an idem verbum repetatur, an verò diuersa eodem modo sonantia, vtrobique enim numerus percipitur, ex iucunda vocum similium auditione. 1. in Rull. nu. 23. *Etenim vt circumspiciamus omnia, quæ populo grata, atque iucunda sunt, nihil tàm populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. Sollicitam mihi ciuitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis; spem improbis ostendistis, timorem bonis iniecistis, fidem de foro, dignitatem de Rep. sustulistis.*

Vno verbo si concludatur tota repetitio velocitatem facit, ad animorum & aurium gratam delectationem. Pro Pomp. Tull. nu. 40. *Hæ res quæ cæteros remorari solent, non eum retardarunt. Non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit: non libido ad voluptatem; non amœnitas ad delectationem; non vobis nobilitas ad cognitionem: non denique labor ad quietem.*

Hæretici ciuitatibus bellum, Regibus bellum, sacris bellum, superis bellum, omnibus bellum sacrilegi intentarunt.

Repetitio vocis eiusdem in clausulis non est in grata, quæ ad vim grauitatemque pertinet. Auctor ad Heren. *Quem Senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententijs vestris absoluetis?*

Christianus Orator Arnob. lib. 1. hanc repetitionis speciem vsurpat in hunc modum.

Quando est genus humanum diluuijs interemptum? non ante nos: quando mundus incensus? non ante nos: quando vrbes amplissimæ maris cooperta sunt fluctibus? non ante nos: quando pernicies populis, venenatis ab anguibus data est? non ante nos: quando cum feris animantibus bella, cum leonibus prælia gesta sunt? non ante nos.

III. Complexio.

Connexio repetitionem & conuersionem complectitur; non hanc Orator in seueritate debet vsurpare, sed in illudẽdo tantum, quod facit pro Milo. Cicer. vbi fidem quæstionis de seruis eleuat, ac illudit, num. 40. *Sed quæstiones vrgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibusnam de seruis? rogas? de P. Clodij. Quis eos postulauit? Appius. Quis produxit? Appius. Vnde? ab Appio.*

Celebris est illa Diui Ambrosij Martyrem probantis eum, hoc est testem, qui CHRISTVM operibus confiteatur. *Tentatus es spiritu fornicationis, sed veritus futurum CHRISTI iudicium, temerandam mentis & corporis castimoniam non putasti? Martyres CHRISTI. Tentatus es spiritu auaritiæ, vt possessionẽ minoris inuaderes, indefensæ viduæ iura temerares, & tamen contemplatione cœlestium præceptorum, opem magis ferendam, quàm inferendam iniuriam iudicasti? Testis es CHRISTI. Tentatus es spiritu superbiæ, sed videns inopem, atque egenum pia mente compassus es, humilitatem magis, quàm arrogantiam dilexisti? Testis es CHRISTI; & quod est amplius non sermonis tantummodo, sed operis etiam testimonium præbuisti.*

Valet potissimum in exagerandis virtutibus, aut vitijs, sed quia statim in sensus incurrit hic numerus, continuari non debet, sed aliis figuris variari, talis est ille 2. in Rull. num. 22.

Quæ intersecantur ad grauiores motus faciunt, pro domo num. 25. *Sed excitatus aliquando (dicam audiente ipso, quod sentio) excitatus inquam, aliquando Pompeij nimium reconditus, & penitus abstrusus animi dolor.*

Ad repetitionem complexam reuocari potest ille modus figuratè loquendi, quo sententiam vnam, quasi quoddam carmen intercalare, pluribus interiectis rationibus, aut amplificationibus, repetimus. Vt si quis Ecclesiastes Deiparæ Virginis in Cœlos Assumptæ, velit aptare voces illas 6. Canticorum: *Reuertere, reuertere Sunamitis, reuertere, ut intueamur te.* Non inferioris huius orbis partes intueris, ô diua parens, quæ tuo destitutæ contubernio desolatæ in luctu, & squalore versantur; Reuertere Virgo, reuertere: quid sine matre filijs errantibus fiet reuertere? habeant sibi cœli ciues Solem suum, cuius suauissima luce perfundantur; quid nobis interea miseris in hac cæca noctis caligine viuentibus lumen nostrum inuident? Reuertere. Diuitiæ si tecum abeant, si corporis & animi dotes sequantur, orphani, derelicti, pauperes quid agemus? quo confugiemus? cuius opem sperabimus? Reuertere. Si nos petant ignita tentationum iacula, quis eludet? si nos inermes inuadant hostes armati, quis tuebitur? si in alto mari cum vndis luctanter naufragio proximi periclitemur, quis naufragos eripiet, atque liberabit? quis ad portum perducet saluos & incolumes? Reuertere.

IV. Conuersio.

Numerus est quo similis dictionũ sonus, sępius in eosdẽ extremos fines conuerritur, nec tamen nouum genus constituit, & à præcedentibus diuersum, sed duæ figuræ vsu ipso coniunctæ, atque idcirco gratiores auribus. Tull. in Vatin. num. 37. *Atque etiam illud à te audire cupio, quare cùm ego legem de ambitu tulerim, ex S. C. tulerim, sine ui tulerim, saluis auspicijs tulerim, salua lege Ælia, & Fusia, tu eam esse legem non putes.*

Frequentes huiusmodi, nec ingratas habet repetitiones. Martialis lib. 2. Epigr. 17. quo Maximi seruilem animum, aut auarum & tenacem, vel vtrumque reprehendit.

Capto tuam pudet heu, sed capto Maxime canã,
Tu captas alias iam sumus ergo pares.
Mane salutatum uenio; tu diceris esse
Ante salutatum: iam sumus ergo pares.
Sũ comes ipse tuus, tumidiq; ante ambulo Regis:
Tu comes alterius: iam sumus ergo pares.

V. Epanalepsis.

Est verbi sententiam inchoantis, eiusdemq; finientis repetitio, qui numerus mouendi vim habet, atque delectandi. 2. Phil. nu. 88. Vbi de ementitis auspicijs in comitijs Dolabellæ. *Sustulit diem fortuna Populi Rom. num etiam tuũ de auspicijs iudicium interitus Cæsaris sustulit?*

Pro

Pro Marc. num. 17 *Vidimus tuam uictoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina in vrbe uacuum non vidimus.* Pro Sextio, num. 6. *Ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed charitatem illius necessitudinis, & beneuolentiam non ademit.* Pro Mil. nu. 96. *Negat enim se, negat ingratis ciuibus fecisse, quæ fecit, timidis, & omnia circumspicientibus, non negat.*

Poetis familiaris & elegans, si à qua voce incipit, eadem terminetur, pulchrè 4. Fastor. Ouid.

Qui bibit inde furit, procul hinc discedite queis est
Cura bonæ mentis: qui bibit inde furit.

Extat eruditi Poetæ serpentinum carmen in Martyrem IGNATIVM charitatis ardore totum igneum.

Ignis erat, dabat ore rogos dabat ore fauillas
Frigora depulerat mentibus, ignis erat.
Ignis erat, quamuis liquidis equitaret in vndis
Demersusq; freto cresceret, ignis erat.
Ignis erat, fugit obiectum Leo territus ignem,
Quem tetigisse negat dentibus, ignis erat.
Ignis erat, tandemq; feras accendit in ignem
Puluere in exiguo desiit, Ignis erat.

VI. Regressio.

Numerus est simili voce, vel in principio, & medio, vel medio, & clausula resonans; cuæ quidem regressio, & ordinis mutatione, & similitudinis gratia delectat. Pro Cæcin. nu. 8. *Quia res indigna sit, ideò turpem existimationem sequi; quia turpis existimatio sequatur, ideò indignam non vindicari.*

Interdum soni tantum, non etiam dictionis repetitio iteratur. 3. Verr. *Habuit honorē, vt proditori, non vt amico, fidem.*

Hoc ornatu D. Chrysost. in Psal. homil. 7. Homines feris crudeliores, & naturæ facit immemores. Absalon erat adeò crudelis, & immitis, & bellua potius quā homo, vt ipsius naturæ insultaret legibus. Nam etsi nolebat Dauidem reuereri vt patrem, saltem reuereri oportebat vt senem; quod si canos negligebat, certè vt benefactorem; quod si nec sic quidem; vt eum certè, qui nullam fecerat iniuriam. Sed amor principatus hanc omnem eiecit reuerentiam, & ex fure feram effecit.

VII. Gradatio, siue augmentum.

Ascensus à Latinis dicitur, cuius quatuor omninò species ab Oratoribus assignantur. I. vocatur gradatio, cū ad summum aliquod ascenditur, aut descenditur ad infimum per gradus quosdam. Ita vt prima semper repetita, posterioribus quasi gradus quidam substernantur. Pro Rosc. Am. 75. *In vrbe luxuries creatur; ex luxuria existat auaritia necesse est: ex auaritia erumpat audacia; inde omnia scelera, ac maleficia gignuntur.*

Verborum est incrementum nobile cum grauiora postremò ponuntur. *Contēnī se putat, despici, illudi.* Lib. de senect.

Pro Mil. Probat hoc incremento illius cōsilio non fuisse factas Clodio insidias, nu. 62. *Quod si nondum satis cernitis cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisq; luceat, pura mēte, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia examinatū Romam reuertisse, recordamini per Deum Immortalem, quæ fuerit celeritas reditus eius? qui ingressus in forum ardente curia? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ Oratio? Neque verò se populo solum, sed etiam Senatui tradidit, neque Senatui modò, sed etiam publicis præsidijs, & armis: neque his tantum, verum etiam eius potestati.*

Quanti sit momenti iuuentutis recta institutio clarum est, cùm per illam integræ simul familiæ excolantur, in familijs ciuitates; in ciuitatibus prouinciæ; in prouinciis vniuersa regna.

Nam quæ reliqua spes manet retinendæ libertatis, si nefarijs ciuibus, & quod libet, licet, & quod licet, possunt, & quod possunt, audent, & quod audent, perficiunt ad multorum perniciem, & interitum.

Hinc Poeta bonus ncendium quantocyus opprimendum monet,

Parua prius iacuit tectis scintilla fauillis,
Scintillam mora, flamma moras, incendia flammam
Ista sequuta; dedit tantos scintilla dolores.

Altera species est, quæ leuiora quidem initio subiicit, sed grauioribus ad summum ascendit, absque eo tamen, quod priora repetat. Nota sunt illa Cicer. pro Quinctio, num. 95. *Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria: acerbum est ab aliquo circumueniri; acerbius est à propinquo: calamitosum est bonis euerti; calamitosius cum dedecore; funestum à forti, atque honesto viro iugulari; funestius ab eo, cuius vox præconio quæstu prostitit: Indignum est à pari vinci, aut superiore; in-*

dignius est ab inferiore: luctuosum est tradi cum bonis, luctuosius inimico.

Sic Christianus Orator & Martyr, Campianus Ciceronem sequitur. Oratione de sancto Vvenceslao. *Præclarum est amare in Christo pauperes; præclarius cum Christo esse pauperem: liberale est tribuere facultates, libera ius seipsum; generosum est colligere mendiculos; generosius velle viuere mendicato: Rarum est de solio pannosos, & laceros paternè respicere, rarius est solium, & sceptrum pannis, & inopia commutare. Huc volauit spiritus expeditus, ac feruidus.*

Aliud est pueris notum 7. Verr. num. 169. *Facilius est vinciri ciuem Romanū, scelus verberari: propè parricidium necare: quid dicam in crucem tollere?*

Tertia species, cum sensim per suppositiones quasdam, res in maius quidpiam ascendit. Vt si quis voluerit excitare commiserationis affectum ex CHRISTI patientis doloribus, hunc in modum disputet. Diuam CATHARINAM Senensem memorant, vt parentem suum purgantibus flammis eximeret, perpetuo dolore hepatis vexatā fuisse. Quid si tam piam, & ardētem amore diuino Virginem, alieno malo contabescentem, & afflictā deprehenderes: num te illius aliqua tangeret miseratio? sed quid si eandem videres totius vicinę morbos, multis à Deo precibus, sibi ipsi deposcētem? quid si totā ciuitatem obambulātem, vt omnes omninò calamitates in suum corpus conuerteret, atq; exoneraret, eòne fores animo, vt ipsi noua vulnera inferres? quæ omnia CHRISTO patienti possunt aptari.

Quarta species. Cū nosmet interrogamus, vtrum satis res excreuerit, aut ostēdimus necdum satis ascendisse. Vt si dicas, Quid tandem de illorum animi peruersitate dicam, qui diuinum amorem contemnunt, ac pro nihilo ducunt? essene illos feris animātibus immaniores, quę beneficiorum sensu non carent? leue est. Profiteat communi spiritu, quem trahūt, imò vita, quam Dei beneficio, ducunt, indignos? nedum satis. Atrocissima quæque ipsis imprecer? sed quid si iam ipsi sua capita diris omnibus deuouerunt.

Non parum venustatis habet hic numerus, quia tamen nonnihil affectatam artem, & apertam cōtinet; idcò magni scriptores rarius vsurpant, nec ferè nisi res successionem habeat, aut certos gradus, quod notat Fab. lib. 9. c. 3. Africano virtutem industria, virtus gloriā, gloria æmulos comparauit.

Pro Archia Cic. nu. 4. *Post in cæteris Asiæ partibus, cunctaq; Græcia, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenij, expectatio hominis, expectationem ipsius aduentus, admiratioque superaret.*

Hac in re magnus eloquentia Cic. artem suam prudenter dissimulat Vert. 7. nu. 65. *Verum esto: si tibi illud liberū omne tempus, quoad cum imperio fuisti, etiamne priuatus? etiamne reus? etiamne penè damnatus, hostium duces priuata in domo retinuisti? Vnum, alterum mensem, propè annum, denique domi suæ piratæ, à quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt.*

Eadem actione, nu. 170. *Si hæc non ad ciues Rom. non ad aliquos amicos nostræ ciuitatis, non ad eos, qui Populi Rom. nomen audissent: denique si non ad homines, verum ad bestias, aut etiā vt lōgius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine, ad saxa & scopulos conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta, atque in anima, tanta & tam indigna rerum atrocitate commouerentur. Nunc verò cum loquar apud Senatores Populi Rom. legum iudiciorumq; & iuris auctores timere non debeo.*

Pro Sextio, nu. 32. cùm vellet probare per gradus quantę esset crudelitatis prohibere ne amicus amici calamitatem lugeret, ne suam ipsius, ne commune, sic artificium simulat. *Quis vnquam Consul Senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? parumne est, Piso, quod tantum homines fefellisti, vt negligeres auctoritatem Senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? Rēpub. proderes? consulare nomen affligeres? etiā ne edicere audeas, ne mærerent homines meam, suam, Reipub. calamitatem? nève hunc suum dolorem veste mutata significarent? siue illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, siue ad deprecādum valebat, quis vnquam tam crudelis fuit, qui prohiberet, quenquam aut sibi mærere, aut cæteris supplicare?*

VII. Polyptoton.

Quam Latini traductionem nominant: est variata casibus eiusdem nominis iteratio, vel Oratio casuum varietate distincta. Cicer. de Harusp. num. 38. *Tibi verò si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non Deorum. Homines te in re fœdissima defen-*

defenderunt: Homines turpissimum nocentissimumq; laudarunt: homines propter pecuniam iudicio liberauerunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos dolori non fuit. Homines tibi arma, alij in me: alij post in illum inuictum Ciuem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi, ac maiora non esse quærenda.

Vos in omnium odio perduelles estis, vestri nemo est Gallorum quem non pudeat, vobis exteri etiam infensi sunt, vos palam nostra tempora accusant, ò vos feliciores si nunquam fuissetis!

Casus intelligo, non tàm angustè, quàm Grammatici definiunt, sed quemuis exitum, quo verbum definit. Cicer. pro Cœl. num. 58. *Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? vbi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui? quo in loco traditum est?*

Phil. 13. Huic cedamus? huius conditiones audiamus? cum hoc fieri pacem posse credamus?

Ad venustatem sunt illi versus non inerudit Poetę studio quæsiti, quibus idem nomen per casus omnes ordine suo variauit,

Cum vanitas sit vanitatis filia,
Et vanitati vanitatem procreet,
O vanitas, quid vanitate vanius?

Plerumque vehementiam adfert Orationi. Sic Tull. pro Archia, num. 14. *Sed pleni sunt omnes libri, plenæ sapientũ voces, plena exemplorum vetustas.*

Interdum genus commutatur. 7. in Ver. num. 78. *Certus locus, certa lex, certum tribunal quo loco reseruetur.*

VIII. Synonymia.

Communio nominis & verbi, siue numerus, quo verba eandem habentia significationem congregantur. 2. Catil. num. 1. *Tandem aliquando Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem ex vrbe, vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosequuti sumus. Abijt, excessit, euasit, erupit.*

Vsurpamus hoc genus eloquutionis, quoties vno verbo non satis videmur rei dignitatem demonstrasse, ea propter quod vno dictum fuerat, illud idem alijs verbis eiusdem significationis repetimus: magnus tamen dictionis delectus esse debet, ne Orationem oneret potius, quàm ornet pro Mil. num. 33. *An verò vos soli ignoratis, vos hospites in hac vrbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc peruagato ciuitatis sermone versantur?*

Magnam Orationi grauitatem addit, & acrimoniam. Pro Mur. num. 1. *Quæ pracatus sum à Dijs Immortalibus, more institutoq; maiorum, illo die, quo auspicato comitijs centuriatis Mur. Consulem renuntiaui, vt ea res mihi, magistratuique meo, plebique Rom. benè, atque feliciter eueniret.*

Acrimoniam verò 1. Catil. *Non feram, non patiar, non sinam.*

In Pison. nu. 47. *Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus.*

Neque verba solùm, sed sensus quoq; idem facientes aceruantur. Pro Mil. *Perturbationem istam mentis, & quædam scelerum offusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt.*

IX. Polysyntheton.

Fit hic numerus cùm frequentantur coniunctiones, vt magis instemus, & Diuos, & homines, & sacra, & profana omnia contempserunt. Et 1. Off. num. 109. *In sermonibus alium quidem videmus, quamuis præpotens sit efficere vt vnus de multis esse videatur: quod in Catullo, & in patre, & in filio, itemq; in Quintil. Mutio vidimus.*

Huc refer Emphasim quæ altiorem præbet intellectum, quàm ipsa verba declarent. Tull. 2. de Orat. *Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri, tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium esse conspectu.* Et 5. Tusc. de Philosophiæ laude num. 5. *Tu vrbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti, tu inuentrix legum, tu magistra morum & disciplinæ fuisti.*

PVNCTVM II.

De Figuris per detractionem.

Synecdoche Latinis intellectio, cùm ex vsu communi vox subauditur. Tùm ille mussitare inter se, impiè coniurare, arma tandem capere. *Cœpit.* ad Brutum Cic. *Sermo nullus, scilicet nisi de te.* Subtractum verbum satis ex cæteris intelligitur. *Habetur.*

Non

Non alia reticentia nisi quoa dictis quibusdam reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur audientium iudicio, idque non sine cuiusdam affectus grauioris significatione. O perditi ciues quidni vos? ò impij! ò scelerati quid dicam? sic ob affectus vehementiam, partem orationis abrumpimus.

II. *Adiunctio*

Fit cum pluribus verbis vnum respondet. Quæ indignatio temeritati, quæ tantæ impietati execratio. Virgil. 3. Aen.

Troiugena interpres Diuũ, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui sydera sentis.

III. *Disiunctio.*

Sine coniunctionibus sententiæ afferuntur ad Emphasim, redditque orationem concitatiorem, vt coniunctio grauiorem. Turbatis in regno ciuili bello cunctis, vt venit, vidit, placauit. Cic. pro Arch. num. 16. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

PVNCTVM III.

De Figuris per similitudinem.

Annominatio.

CVm voci vox alia penè similis dissimili sensu subiungitur, & mutatione litteræ, quæritur venustas, quæ delectet, pungat, ac vulneret, de Antonio Tull. *Cùm in gremio mimarum mentum, & mentum deponeres.*

Ea multis varijsque rationibus conficitur 1. Commutatione litterarum. 1. Cat. num. 9. *Hic, hic sunt in nostro numero, in hoc orbis terræ sanctissimo grauissimoq; consilio, qui de meo nostrumq; omnium interitu, qui de huius vrbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitant.*

Allusio non infrequens Cic. pro Rabir. perdu. num. 7. *Nisi fortè de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti pluribus verbis tibi respondendum putas.*

Adiectione pro Cluent. *Vestri auxilij est Iud. huius innocentiæ, sic in calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosa flamma, atq; in communi incendio subuenire.*

In compositis 1. Cat. nu. 30. *Hoc autem interfecto intelligo hanc Reip. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur.*

Translatione litterarum 1. ad Attic. ep. 10. *Consul ipse paruo animo, & prauo, tamen cauillator ille genere moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis, quàm facetijs ridiculus nihil agens in Rep. seiunctus ab Optimatibus.*

Aliàs nomina primis syllabis inter se consonant. 2. in Verr. 5. *Nam vt apertus fuit in corripiendis pecunijs, sic in spe corrumpendi iudicij.*

Aliàs medijs 3. Phil. num. 22. *En cur magister eius ex Aratore Orator factus.*

Modò primis, & extremis de Harusp. nu. 6. *Non modò vincere, sed etiam vincire oporteret.*

Primis & medijs pro Quint. 12. *Qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio, posteaquam nescio quid impendit.* In Pisonem num. 99. *Nec minus lætabor cùm te semper sordidum, quàm si semper sordidatum viderem.*

Mediis & extremis pro Rosc. Am. Tametsi non modò ignoscendi ratio, sed etiam cognoscendi consuetudo, de medio sublata est.

Pro Fonteio num. 30. Frugi hominem videtis positum in vestra fide ac potestate. Atque ita vt commissus sit fidei, permissus potestati.

Ad iocum adhibetur Paronomasia, quæ si conglobetur maiorem vim adfert atque delectationem, sic licet hæresim & eius Sectatores verborum aculeis carpere. Facessant hinc Lutheri discipuli, Caluini aliorumque sectæ fidei nostræ contrariæ, quæ non tàm fori ope, quàm ferri, non tàm legibus, quàm legionibus, nec tàm decisionibus, quàm seditionibus in animis errantium defixæ sunt; quas Christiani Doctores non tàm telo, quàm stylo peremerunt, nec tàm exquisitæ facundiæ luminibus quàm fulminibus inuicta, ac indefessa concertatione debellarunt.

II. *Similiter cadens.*

Exornatio in qua verba in eadem tempora,

ra, & nomina in eosdem casus cadunt. Pro Rosc. num. 72. *Quid tàm commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus erectis?* Pro Marcello num. 5. *Soleo sæpè ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus omnes nostrorum Imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumq; populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis, non contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum conferri posse.*

Nec in fine tantùm deprehenditur, sed etiã media primis, aut summa medijs accommodantur. Cic. pro Cæcin. num. 1. *Si quantùm in agro, locisq; desertis audacia potest, tantùm in foro, atque iudicijs impudentia valeret: non minus in causa cederet Cæcinna, Sex. Aebutij impudentiæ, quantum in vi facienda cessit audaciæ.*

III. Similiter desinens.

Figurata loquutio, in qua siue casus sint in verbis, siue non, similes tamen sunt exitus, talis illa Cic. non modò ad salutem eius, extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Et 3. Verr. nu. 9. *Quis hoc perspicit, præclarè nobiscum actum iri, si populus Rom. istius vnius supplicio contentus erit, ac non sic statuerit, non istum maius in sese scelus concepisse, cùm fana spoliarit, cùm tot homines innocentes necarit, cùm ciues Rom. morte, cruciatu, cruce affecerit, cùm prædonum Duces, accepta pecunia, dimiserit.*

IV. Compar.

Habet orationis membra quæ constant ex pari ferè numero syllabarũ, pro lege Ma. n. 35 *Tantum bellum, tàm diuturnum, tàm longè, lateque dispersum Cn. Pompeius extrema hyeme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.*

Tale est illud. Nequaquam mihi cum eo res est, qui neque finem habet cupiendi, neq; modum statuit vtendi, & multa desideria egentis est regnum, & nihil parcere egestatis est initium.

Aliquando fit per incisa. Pro Syll. num. 14. *Consilio inuestigasset, virtute aperuißet, magnitudine animi vindicasset.*

Aut membra iunguntur penè paria. 5. Phil. num. 44. in Vat. 5. *Non legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit? non Aeliam, non Fusiam legem neglexerit? non Consuli vim attulerit? non armatis hominibus templa tenuerit?*

Hæc commendantur in sententijs præsertim, quia & suauius influunt in animum, & diutius habent infixa; sed ijs parcè, prudenterque vtendum Oratori, quia fastidium citò audienti adferunt, fidemque abrogant orationi.

LECTIO III.

De Figuris sententiarum.

MAgnum Eloquentiæ præsidium in motibus esse non diffitemur, & vim ingentem in amplificatione non ignoramus, sed quæ sine figuris, orationis ornamentis, ac luminibus languida sint, & tantùm non mortua: ab illis quippe virtus omnis; ac dignitas Eloquentiæque maiestas efflorescit. In qua parte qui non profecerit, haud scio, an vnquam nomen Oratoris sit habiturus, cùm sine his, nullus in omnem partem hominum animos impellat, voluntatesque ad arbitrium moderetur.

Est exornatio quædam orationis à communi ratione dicendi remota, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis quandam habet dignitatem.

Porrò figuras sententiarum varij diuersè partiuntur, breuitatis memor sequar eum ordinem, quem assignat Orator, secundùm tria eiusdem officia, & alias quidem ad dicendum, docendumque comparatas, alias ad delectandum, tertias ad permouendum accommodatas, in ordinem colligemus; ac primò quidem de ijs agemus, quæ ad docendum aptiores videntur.

PVNCTVM I.

Occupatio.

FIt cùm ea quæ vel ab aduersariis obiici possent ipsi præuertimus, vel scrupulum dubitationis, aut offensionem, quæ ex oratione relinqui posset, euellimus, aut placamus.

Ha-

Habet locum in Exordiis, refutationibus, & probationibus; denique cùm est aliquid dicendum, quod minus iucundum fore videatur; quo in genere exornationis magno iudicio omninò est opus: præuidendi enim sensus auditorum, penitusque noscendi sunt, ne quid Orator afferat, quod ab eorum iudicio discrepet. Idea pro Rosc. Am. num. 1. *Credo ego vos Iud. mirari quid sit, quod cùm tot summi Oratores, hominesq; nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum ijs, qui sedeāt comparandus.*

Diuinat in Verr. contra Cæcil. n. 1. *Si quis vestrum aut eorum qui adsunt fortè miratur, me qui tot annos in causis, iudicijsq; publicis ita sim versatus, vt defenderim multos, læserim neminem, subitò nunc mutata voluntate, ad accusandum descenderim, is si mei consilij causam, rationemque cognouerit, vna & id quod facio probabit, & in hac causa profectò neminem præponendum esse mihi actorem putabit.*

Confessio.

Aliàs fit per confessionem, quando fatetur liberè Orator, quod objici poterat. Pro Rabirio Posth. quem in primo causæ aditu suaquoque sententia reprehendendum fatetur nu. 3. *Si quis est qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ, fundatas præsertim, atq; optimè constitutas opes potestati regiæ, libidinique commiserit, reprehendendum putet, adscribat ad iudicium suum non modò meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sententiam, neq; enim cuiquam eius consilium vehementius, quàm ipsi displicet.*

Emendatio.

Tùm per emendationem priusquam dicat Orator pro Sextio nu. 3. *Atq; ego sic Statuo, Iud. à me in hac causa, atq; hoc extremo dicendi loco pietatis potius, quàm defensionis, querelæ, quàm eloquentiæ, doloris, quàm ingenij, partes esse susceptas. Itaque si aut acrius egero, aut liberius, quàm qui ante me dixerunt, peto à vobis, vt tantum orationi meæ concedatis, quantum & pro dolori, & iustæ iracundiæ concedendum putetis.*

Prædictio.

Modò per prædictionem, qualis est illa 6. in Verr. num. 2. *Magnum videor dicere, attendite etiam quemadmodum dicam: non enim verbi neque criminis causa augendi complector omnia, cùm dico nihil istum eiusmodi rerum, in tota prouincia reliquisse, latinè me scitote, non accusatoriè loqui.*

Præsumptio.

Commendatur etiam præsumptio in aliis Orationis partibus, quę interdum concisa est, aliquādo magnifica Concisa est pro lege Ma. num. 22. *Requiretur fortassè nunc quemadmodum cùm hæc ita sint reliquum possit esse bellum. Cognoscite Quirit. non enim sine causa quæri videtur.*

Multò elegantior est illa pro Cœlio nu. 39. *Dicet aliquis; hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes, ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendauit, & tradidit, vt in amore, & voluptatibus adolescentiam suam collocaret, & hanc tu vitam, & studia defenderes; ego si quis, Iud. hoc animi robore, atque hac indole virtutis, ac continentiæ fuit, vt respueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum, in labore corporis, atque in animi contentione conficeret; quem non quies, non æqualium studia, non ludi, non conuiuia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude, & cum dignitate coniunctum, hunc mea sententia diuinis quibusdam bonis instructum, atq; ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos.*

Magnifica verò est 7. Verr. occupat enim ibi Cic. quod respondere posset Hortensius pro Verre, idque vehementer infirmat. Quod genus depulsionis habet, cum roboris, tum gratiæ plurimum. nu. 2. *Quid agam Iud.? quò accusationis meæ rationem conferam? quo me vertam? ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam boni imperatoris opponitur. Noui locum, video vbi se iactaturus sit Hortensius: belli pericula, tempora Reip. imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur à vobis, tùm etiam pro suo iure contendet, ne patiamini talem Imperatorem Populo Rom. Siculorum testimonijs eripi: ne obteri laudem imperatoriam criminibus auaritiæ velitis.*

Depulsio.

Obiectionis est vna, depulsionis altera ca-

cupatio, vtramque subijcit in exemplo Tull. & aduersæ partis intentionem, & Actoris depulsionem. Pro Archia nu.15. *Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu effers laudibus, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè diuino, per seipsos, & moderatos & graues extitisse fateor; atque illud adiungo sæpius ad laudem, atq; virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam: atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioq; doctrinæ, tùm illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere.*

Videndum est Oratori diligenter quæ tacicita sint hominum iudicia, quò propendeant animi, quid intendant aduersarii, quid animos præparet auditorum, idque per præmunitionem. Id præstat ingeniosè Cic.7. Ver. num.140. *At quam ob causam Dij Immort. tametsi iniuriam facio communi causæ, & iuri ciuitatis: quasi enim vlla possit esse causa, cur hoc cuiquam ciui Rom. iure accidat: ita quæro, quæ in Seruilio causa fuerit. Ignoscite hoc verò Iud. in cæteris enim non magnoperè causas requiram*, loquutus erat liberius de illius improbitate atque nequitia.

Huius exornationis sunt istæ ex Tullio formæ pro Rosc. Am.5. *Forsitan quæretis*

Diuinat. in Verr. n.40. *Fortasse dicet quid?*

Et 47. eiusdem Orat. *Esto. Ipse nihil est, nihil potest.*

7. Verr. n.135. *Etiam dicere audebis.*

1. Cat. n.12. *Quid est Catilina num dubitas?*

2. In eundem. n.12. *At etiam sunt qui dicāt.*

4. Cat. nu.14. *Sed quæ exaudio dissimulare.*

Pro Plancio. n.45. *Atque etiam calamitas*, quam per Anaphoram tractat.

Pro Archia n.2. *Ac ne quis à nobis.* Et n.28. *At domicillum Romæ non habuit.*

Pro Rabirio. n.7.8.9. Pro Ligar.20. *Reprehendo igitur? minimè vero: neque enim.*

Pro Sextio, nu.135. *Sed habet defensiones duas.*

Phil.8. n.16. *Dura vox: multa illa durior.*

Phil.14. num.53. *Tu igitur ipse de te dixerit quispiam.*

PVNCTVM II.

Compensatio, siue subiectio.

IN ea aliquid concedimus, aut fatemur, sed ita tamen, vt aliud non minus firmum opponamus. Vel in qua multa, quæ pro aduersariis dici possunt, breuiter, ac per partes proponuntur, tam ad singula respondetur, & omnibus repudiatis, totum melius concluditur. Tantò est autem illustrior, quòd ex tribus conflata videatur Confessione, Antithesi, Subiectione.

Ornat.

Est igitur compensatio ad exornandum aptissima. Sic in laudem D. Agnetis. Quid obsecro vos ex illis laudibus omittendum est, vt vulgare? quid & eximium, & singulare potissimum eligendum? Iustitiamne præferendam putem? est illa quidem in Agnete præstantissima: sed fortitudo videtur excellere: fortitudinem anteponam? at illi iustitia non cedit; an temperantiam? prorsus id amplissimum ornamentum est; sed sapientia videtur illustrior. Sapientiam? hæc ipsa temperantiæ societate laudabilior existimatur: an eius tranquillitatem & otium laudem? nihil actuosius. An negotium & occupationes? nihil sedatius. Religionem? humanissima est. Humanitatem? religiosissima est; parcimoniam? cum liberalitate disceptat. Liberalitatem? cum parcimonia dimicat. At submissionem animi pro ponam? quæ magnificentiam nunquam deserit? ergo magnificentiam; quæ nunquam ab animi demissione distrahitur. Quid si taciturnitas anteponatur? hæc considera- tam Agneti peperit quidem in dicendo curam, & omnis eius Oratio tacendi studium præcipuè commendabat. Nam seueritatem assumam? hæc cum Clementia cohæret. Clementiam. Cum seueritate sociatur. Quid pluribus opus est? omnis in Agnete virtus, omnis laus ita videtur alteram altera complexa, sic inuicem implicata sunt, atq; complexa, omnia vt sine magna sui distractione segregari non possint. Summa sunt in hac Virgine, præstantissima omnia, quocumque oculos animumque conuerto, nihil in ea nisi præclarissimum, ac singulare reperio.

Sic

Sic hominem virtute conspicuum subiicias. Inconstanti leuitate non fluctuat: contumaci superbia non insolescit: in rebus prosperis æquè, ac in aduersis eandem animi seruat æquabilitatem, nec illis attollitur: nec illis deprimitur. Honor aut infamiæ nota proponitur; non ambitione incenditur, nec ignominiæ metu commouetur. Spes quæstus inuitat; non suis plus commodis, quàm aliorum vel necessitati feruit, vel vtilitati: offenditur; non excandescit iracundia: læditur; nemini se vlciscendi causa machinatur insidias: verbis improborum excitatur ad nocendum; nullius iniuria vel incommodo delectatur: ad fallendum impellitur; veritate mirabiliter gaudet: dura, acerba, aspera proponuntur; illa tàm inuicto animi robore tolerat, vt nihil à statu naturæ, nihil à dignitate sapientis discedat: formidolosum, & terribile occurrit aliquid; sustinet præsens, vel aduenien s pari mente excipit. Imitatrix boni voluptas, malorum reuera mater omnium suis illecebris hominem inuitat, & impellit, scyllam præter nauigat, nec abripitur: Cyrces poculum bibit, nec mutatur: ad Lotophagos accedit, nec remanet; Syrenum cantus audit, nec capitur; nempè vim mentis omnem in vnam virtutem coniecit. Hoc est pugnare, hoc vincere, hoc triumphare.

Egregio animi robore septum hominem & in aduersis constantem victoremque docto penicillo venustè describit Petrus Cellensis lib. 7. ep. 2. *Ecce caminus; sed non timet aurum: Ecce mare; sed supernatat folium: Ecce malleus; sed non confringitur Adamas: Ecce ventus; sed mons Sion non commouetur; Ecce prælium; sed miles tenet gladium.*

Hortatur.

Adhiberi potest in cohortationibus, cùm est excitanda audacia, sic militem Imperator, vt verbis Cic. vtar, Difficilis est ratio belli gerendi; at plena fidei, plena pietatis; magnus labor, magna pericula proponuntur; at quanta ex iis gloriæ seges colligitur.

Quem non excitaret illa D. Cypriani sententia ep. 77. *Non fouetur in culcitris corpus molliter; sed refrigerio & Christi solatio fouetur. Humi iacent fessa laboribus viscera; sed pœna non est cum Christo iacere; squalent sine balneis membra, situ & sorde deformia: sed spiritaliter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illis exiguus: at non in solo pane viuit homo. Vestis algentibus deest: sed qui Christum induit, & vestitus abundanter, & cultus est.*

Quem non delectat solitariæ vitæ tranquillitas cum D. Hieron. ep. 11. ad Rufin. *Quid agis frater in sæculo, qui maior es mundo? paupertatem times? beatos pauperes Christus appellat: pauore terreris? at nemo Athleta sine sudore coronatur: de cibo cogitas? sed fides famem non timet: super nudam metuis humum exesa ieiuniis membra collidere? sed Dominus tecum iacet: squalidi capitis horret inculta Cæsaries? sed caput tuum Christus est. Teterret infinita Eremi vastitas? sed tu Paradisum mente deambula: delicatus es, si & vis gaudere cū sæculo, & regnare cum Christo.*

Blandè sed efficaciter S. Ambrof. ad vitæ melioris sortem Virginem vocat. l. 1. de Virg. *Bonum si Virgini studia parentum quasi flabra pudoris aspirent. Sed illud gloriosius, si teneræ ignis ætatis, etiam sine veteribus nutrimentis spontè se rapiat in fomitem castitatis. Dotem negabunt parentes? sed habes diuitem sponsum, cuius cōtenta thesauro, patriæ successionis emolumenta non quæras. Quantò dotalibus præstat compendiis casta paupertas? Et tamen quam audistis aliquando propter studium integritatis, legitima factam successionis extorrem? Contradicunt parentes; sed volunt vinci. Resistunt primò, quia credere timent, indignantur frequenter; vt discas vincere: abdicationem minantur; vt tentent, si potes damna sæculi non timere; quæsitis eblandiuntur illecebris; vt videant, si variarum mollire te non queat blanditia voluptatum: Exerceris Virgo dùm cogeris: Et hæc tibi prima certamina, anxia parentum vota proponunt. Vince primò puella pietatem, si vincis domum, vincis & sæculum.*

Sic exarmat sæuientem, & dura minantem fortunam Plutarchus in mutilo libello. Quo pacto miserum efficies hominem? paupertatem minaris? te deridet Etheocles, qui hyemis perfrigida tēpestate, inter oues, maximis caloribus æstuantis Caniculæ, in templorum vestibulis dormiēs, sine cibo semi-nudus Persarum Regem ad certamen de felicitate prouocat, Babylone hyemantem, æstiuo tempore in Media degentem: seruitutem, vincula & hastam inducis? spernit te Diogenes, qui cum à prædonibus venderetur præconis voce, admonuit,

monuit, ecquis sibi Dominum emere vellet: Venenatum temperas potulum? Nonne iam Socrati præbuisti, quod tamen placido, sedatoque vultu constanter obbibit: Infamem minaris crucem? audi Theodorum, nihil interest, humine, an sublime putrescam.

Suauiter Bernar. mutuæ dilectionis necessitatem confirmat ep.42. *Venustate sui castitas eminere appareat, sine charitate tamen, nec pretium habet, nec meritum. Nec mirum. Quod enim absque illa bonum suscipitur? fides? sed nec si montes transferat. Scientia? sed nec illa quidem quæ lingua loquitur Angelorum. Martyrium? nec absque illa quodlibet bonum suscipitur, nec cum illa quamlibet exiguum respuitur. Castitas sine charitate, lampas sine oleo. Subtrahe oleum, lampas non lucet; tolle charitatem, castitas non placet.*

Dehortatur.

Ad dehortandum valet plurimum. Generosè Minutius Felix. *Absque notitia Dei quæ potest esse solida felicitas, cùm sit somnio similis? antequam tenetur, elabitur. Rex es? tàm times, quàm timeris, & quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Diues es? sed fortunæ malè creditur, & magno viatico breue vitæ iter non instruitur, sed oneratur: fascibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas, omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur.*

Hinc pauperes longè diuitibus feliciores probat D. Ambros. lib.6.c.8. *Fortè doles quod nullum tibi Auratorum Lychnorum lumen refulgeat? sed multo illustrior tibi lumen circumfuso Luna resplendet: De hyeme forsitan quereris, quia tibi nulla hypocausta anhelàtibus ignibus vaporentur? sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, & hyberno te defendat à frigore. An illos beatos putas, qui seruitiorum sequentium stipantur cateruis? sed qui alienos pedes requirunt, suis vti nesciunt. Miraris quod abundant auro & pecunijs? quantis abundant vides, quantis egeant, non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas? & non consideras pretiosiorem esse terram, quæ pauperi toros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suauis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota peruigil nocte quærit, nec capit, ò quanto ille beatiorem iudicat vigilans quiescentem!*

Docet ac refellit.

Eius maxima vis est in contentione, cùm aliquid docere, aut probare studet Orator, aut verò etiam refellere, præcipuè cùm argumentum tractat, à partium enumeratione vel à comparatis. Benè Seneca epist. 16. Ita probare quis potest Oratori omnes ingenij facultates esse necessarias. Quid enim est ex omnibus ingenij facultatibus, quod perfectum Oratorem efficere possit, si à reliquis partibus diuidatur? an felicitas fantasiæ? hæc quidem in verborum fabrica feliciter laborabit, sed si absit intelligendi celeritas, quid est quam inanis volubilitas verborum, nulla subiecta sententia? An igitur expedita vis intelligentię? suppeditabit illa quidem vberrimam dicendi copiam, sed quæ in indigestam molem excrescat, ac tumultuoso quodam rerum inter se pugnantium concursu fatiscat, nisi prudentia dispensetur: fortè igitur prudentia temperabit? illa sanè totum Orationis corpus, & quid quemque deceat, quo tempore, loco, ratione dicendum sit, demonstrabit, sed cùm erit agendum ad populum, cùm se auribus, cùm oculis probare volet Orator, quid ab ijs omnibus adiumenti capiet, si vel memoria vacillet, vel prauitate corporis in oculos Auditorum incurrat? quid ergo? non possum dissimulare mentem meam, omnes ita me Deus amet, ingenij virtutes consummata dicendi facultas exhaurit.

Rectè Socratem fecisse Tyrius arguit, quòd accusatus non respondisset. Dissertatione 39. Τίνος δ' ἂν καὶ εἵνεκα ἀπελογήσατο Σωκράτης ἐπ' ἐκείνων τῶν Ἀθηναίων: ὡς ἐπὶ δικαστῶν: ἀλλὰ ἄδικοι. ὡς ἐπὶ φρονίμων: ἀλλὰ ἀνόητοι. ὡς ἐπὶ ἀγαθῶν: ἀλλὰ μοχθηροί. ὡς ἐπὶ εὐμενῶν: ἀλλὰ οἱ ὠργίζοντο. ὡς ἐπὶ ὁμοίων; ἀλλὰ ἀνομοιότατοι. ὡς ἐπὶ κρειττόνων; ἀλλὰ χείρους ἦσαν. ὡς ἐπὶ χειρόνων καὶ τίς κρείττων χείρων ἀπελογήσατο, τί δ' ἂν καὶ εἶπεν ἀπολογούμενος; ἆρα ὡς οὐκ ἐφιλοσόφει: ἀλλὰ ἐψεύδετο ἄν, ἢ ὅτι ἐφιλοσόφει: ἀλλὰ ἐπὶ τούτῳ ἐχαλέπαινον. Quare verò Atheniensibus illis causam suam probare conatus esset Socrates: Tanquam iudicibus? at iniusti erant. Tanquam viris bonis? at erant improbi. Tanquam beneuolis? at succensebant Socrati.

Multum inest grauitatis, & acrimoniæ in hac exornatione, si modò per repetitionem, similiter cadentia, vel interrogationem instituatur. De Harusp. num.33. *Tu meam domum religiosam facere potuisti? ecqua mente? qua inuaseras, qua manu? qua disturbaras. Qua voce? qua incendi iusseras. Qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. Quo puluinari? quod stupraras. Quo simulachro? quod ereptum ex meretricis sepulchro, in Imperatoris monumento collocaras.*

Verr.4. num.192. *Nunc verò quid faciat Hortensius.*

3. in eundem, num.150. *Nam quid argumentamur, quo ista pecunia peruenerit?*

2. Philipp. nu.2. *Quid putem contemptumne me?*

6. Verr. nu.27. *At quomodo abiecit, non possum dicere planius.*

Pro Rosc. Amer. num.54. *Quid igitur affers.*

PVNCTVM III.

Communicatio.

Est exornatio, qua causæ nostræ confidentes, vel ipsos aduersarios consulimus; aut cum Iudicibus, quid faciendum sit, quidue factum oportuerit, deliberamus. Pro Cæcin. 32. *Est hæc res posita, quæ ab aduersario non negatur: Cæcinam cùm ad constitutam diem, tempusque venisset, vt ius ac deductio moribus fieret, pulsum prohibitumque esse vis coactis hominibus & armatis. Cùm hoc constet, ego homo imperitus iuris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, vt per interdictum, meum ius teneam, atque iniuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec vllo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim, te vti in hac re magistro, volo. Quæro sitne al qua huius rei actio, an nulla, conuocari homines propter possessionis controuersiam non oportet; armari multitudinem iuris retinendi causa, non conuenit.*

Cum Auditoribus deliberat, & iudices rogat. Pro Rabir. perdu. num.22. *Tu denique Labiene. Quid faceres tali in re, ac tempore? cùm ignauiæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas & furor Lu. Saturnini in Capitolium arcesseret, Consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimum velles?*

Est elegans illa pro Sextio, qua demonstrat summam causæ fiduciam, dum Iudicum sententia stat, quos in eo velut aduersarios habuerat num.43.

2. in Verr. num.32. *Nunc ego vos Consulo, quid mihi faciendum putetis: id enim consilij profectò taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo.*

Interdum communicationi coniuncta est Responsio, & Expeditio propositæ dubitationis. Pro Quinct. num.54. *Ego pro te nunc hoc Consulo, post tempus in aliena re, quòd tu in tua re, cùm tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te Aquili, Lucullè, Marcelle: Vadimonium mihi non obijt quidam socius, & affinis meus: qui cum mihi necessitudo vetus: Controuersia de re pecuniaria recens intercedit, postulone à Prætore, vt eius bona mihi possidere liceat? an cùm Romæ domus eius, vxor, liberi sint, domum potius denuntiem? quid est quod hac tandem in re vobis possit videri? profectò si rectè vestram bonitatem, atque prudentiam cognoui, non multum me fallit, si consulamini quid sitis responsuri: primùm expectare: deindè si latitare, ac diutius ludificare videatur amicos conuenire, quærere quis Procurator sit, domum denuntiare: dici vix potest quàm multa respondeatis ante fieri oportere, quàm ad hanc rationem extremam, necessariam deuenire.*

Venustè satis pro Cæcinna, num.35. *Quæro si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modò limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus te L. Calpurnius, vt idem dicas, quod ipse antea dixit, iniuriarum. Quid? ad causam possessionis. Quid? ad restituendum eum, quem oporteret restitui: quid denique? ad ius ciuile, aut ad actoris notionem, & animaduersionem ages iniuriarum? plus tibi ego largior.*

Refellit.

Vtilis est hæc figura confidenti, vel refellenti. Nam si cum aduersario communicemus, valebit ad vrgendum, atque extorquendam confessionem: si verò cum Iudicibus,

Kk pro-

prodest ad eorum animos mouendos, dum vident nos in ipsorum æquitate fiduciam nostram collocare, hoc artificio, ferè tota pro Ligar. vsus est Cic. à num.6. & deinceps.

Cum hac detrectatio conuenit, qua criminis eius, quod negari non licet, aut consilij participem facimus aduersarium.

Dicitur etiam læsio, quod graui suspicione vulneret aduersarium, nec multum abest cōpensatio, seu retributio Phil. 2. nu.34. *Quamquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide quæso Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob eius consilij societatem, cùm interficeretur Cæsar, tùm te à Trebonio vidimus seuocari.*

Diuinatione in Verr. num.37. *De te, Cæcili, iam mehercule hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar.*

Pro Quinctio, nu.53. *Si de prædijs tuis ageretur Sex. Næui.*

Fidem facit.

Plurimum valet ad faciendam fidem, siue purgandum sit crimen, siue probandum consilium. Ratio facilis & manifesta; quia scilicet permittitur arbitrio tum Iudicis, tum aduersarii suum de re, qua de agitur, iudicium interponere: quod est argumentum magnæ fiduciæ, quæ rem probabilem, & verisimilem efficit. Pro Rabir. num.22.

Sedat iracundiam.

Facit ad sedandam iracundiam, si quis læsum se esset putet: Ita Sulpitium mitigat Orator sibi subiratum, quod Murænæ defensionem suscepisset, num.9. *Quod si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis causa subijcitur: ego verò libenter desino. Sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum, superbiam: amicorum neglectio improbitatem, coarguit: nimirum hæc causa est huiusmodi, quā nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Serui, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam aduersarijs amicorum tuorum de iure consulentibus respondere: &, si turpe existimas, te aduocato, illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere; noli tam esse iniustus; vt cùm tui fontes, vel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiam amicis putes clausos esse oportere.*

Excitat commiserationem.

Valet ad commiserationem, causa est, quod alienam calamitatem, cuius sensum imprimere conatur Orator, transferat quodamodo ad ipsos Auditores, & eorum propriam faciat, quod est ad sensum commiserationis acerrimum. Ita si quis hortari velit diuites ad misericordiam erga pauperes, hac communicatione vti potest. Per Deum Immort. oro vos, atque obtestor Aud. quibus amplissimas opes fortuna concessit, videte quid suauissimo diuini numinis amori debeatis. Poterat supremus ille rerum omnium moderator abiicere vos ad conditionem vitæ sordidissimam, poterat in hunc orbem, tanquam in theatrum prouidentię sinę cœcos, infirmos, membris omnibus mancos, ac debiles, his ipsis miserrimis hominibus, quos ad pedes vestros iacere, & lacrymari cernitis, egentiores immittere. Id si igitur vobis contigisset, quod prohibere nullo modo poteratis, quis quæso vester sensus fuisset? Ob eandem causam valet ad concitandam iracundiam, vel gaudium.

Efficax ad stuporem.

Ad stuporem & admirationem est efficax præsertim vbi cum sustentatione iungitur; Id autem euenit cum præclarum alicuius consilium, aut factum, quod propter insolentiam mirabile sit, commendamus: Tum enim Cōmunicatio magnam vim habet, cum sciscitamur Auditorum iudicium atque mentem. Si quis Diui Paulini Nolani charitatem illam prædicare velit, qua se addixit seruituti, vt captiui adolescentis repræsentaret libertatem. Exponat primum oportet matris lacrymas filium suum deflentis ad pedes Diui Paulini, eiusdemque commiserationem ex amore, & charitate natam, tum per sustentationem petat quid consilii capturus sit vir sanctissimus deficiente pecunia, exhaustis rebus domesticis; tum res ad Auditores transferat. Quid vos ipsi Auditores faceretis? quid in ea re vobis agendum censeretis? quàm multi

multi ex hoc ipso cœtu diuites & fortunati absterrerent miseram mulierem? pauci fortasse verbis amicis solarentur mœrentem: vix vllus pecunia, tametsi magna copia suppeteret, calamitatem eius subleuaret. Audite verò audite sanctissimi Præsulis stupendum planè consilium: poterat commemorare consumptas opes ac pecunias, hæc omnia prætermittit; poterat ad amicos certè confugere, ne id quidem satis ardentissimæ eius charitati esse potest. Quid ergo? seipsum homo alienæ salutis amantissimus, propriæ vitæ negligens, seipsum inquam seruituti addicit, & sua libertate redimit alienam.

PVNCTVM IV.

Concessio.

Est exornatio qua videmur etiam aliquid iniquum vel pati, vel aduersario concedere, fiduciæ causa; estque vel seria, quæ videnti conuenit. Nam hac vtimur cum parte concessa, nos tamen superiores fore confidimus, & particulis, *esto*, *sit*, *ita*, *fac*, frequenter exprimitur. Pro Quinct. num. 56. *Hæc ille si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto viuere, multa discat oportet, atque dediscat: quorum illi ætati, vtrumque difficile est. Non dubitaui, inquit, cùm Vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe. Verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas; concedamus.*

Pro Rosc. Amer. num. 73. *Vtrum quid agatur non vides? aut apud quos agatur? agitur de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem, ne minimum quidem maleficium, sine causa admittere. Esto, causam proferre non potes: tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam: & tibi quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quæro abs te quare patrem Sext. Roscius occiderit; quæro quomodo occiderit.* Et num. 54.

Est etiam Ironica Concessio, quæ inuidiam conflare potest aduersario; præsertim congeriem habet variorum criminum, quæ concedi non possunt. Hanc frequenter adhibet Cicer. 4. Verr. num. 46. *Quæ est ista Prætura? eripis hereditatem, quæ venerat à propinquo, venerat testamento, venerat legibus; cuius hereditatis cùm ille aliquãto ante te Prætorem esset mortuus, controuersia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo. Verùm esto, eripe hereditatem propinquis, da palæstritis: prædare in bonis alienis nomine ciuitatis; euerte leges, testamenta, voluntates mortuorum, iura viuorum. Num etiam Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simul ac profugit, quàm impudenter, quàm palam, quàm acerbe, Dij Immort. illa bona direpta sunt!* Et num. 150.

Festiua est etiam illa concessio ironica. 5. Verr. num. 16. *Qua in re illud primum reprehendo, & accuso, cur in re tàm veteri, tàm vsitata quidquam noui feceris, ingenio aliquid assequutus es? tot homines sapientissimos, qui illam Prouinciam ante te tenuerunt, prudentia consilioque vicisti? Est tuum, est ingenij prudentiæque tuæ. Hoc do tibi, & concedo. Scio, te Romæ cùm Prætor esses, edicto tuo possessiones hereditatum à liberis ad alienos, à primis heredibus, ad secundos, à legibus ad libidinem tuam transtulisse; scio, te edicta superiorum omnium correxisse, & possessiones hereditatum, non secundùm eos, qui proferrent, sed secundùm eos, qui dicerent testamentum factum desisse: easq; res nouas à te prolatas, & in ventas: magno tibi quæstui fuisse scio.*

Sunt qui concessionem dictorum esse velint, vt permissionem factorum, & sic illam Tullij fictam Verris defensionem interpretentur. 7. Actione, num. 4. *Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur, sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps; at est bonus Imperator, at felix, & ad dubia Reip. tempora reseruandus.*

Permissio concessioni non dissimilis, nisi quod illa multo grauior est & amarulentior. Priore in Catil. num. 10. *Catilina perge, quò cœpisti, egredere aliquando ex vrbe, patent portæ, proficiscere. Nimium diu te Imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educi tecum etiam omnes tuos, purga vrbem.*

Fit autem permissio cùm causæ bonitate freti, quædam iudicibus, aut aduersarijs existimanda permittimus, & statuendi facultatem largimur. De Prouinc. consul. num. 8. *Lateant libidines eius tenebricosæ, quas fronte, & supercilio non pudore, & temperantia contegebat.*

In Vatin. num. 11. *At illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere: licet impunè per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris; habeat hoc præmium tua indignitas, vt adolescentiæ turpitudo, obscuritate, & sordibus tuis obtegatur.*

Delectat maximè concessio, cùm id concedimus, quod ei, cui conceditur, nocet: vt sæpè fit in contentionibus, & controuersiis. Pro Ligar. num. 2. *Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum; sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarij vllam culpam reprehendatis.*

Multò suauior est illa, cùm aliqua, quæ negari non possunt, concedimus vt alia maioris momenti deesse dicamus, aut meliora subiungamus, quæ nos eligimus. Prioris exemplum est elegans apud Cic. pro Flacco, num. 9. *Hoc dico de toto genere Græcorum. Tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam si qua sibi sumunt alia, non repugno: testimoniorum religionem, & fidem nunquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei, quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus ignorant.*

Posterioris est illud Diui Paulini epist. ad Aprum. *Sibi habeant litteras suas Oratores; sibi sapientiam Philosophi; sibi diuitias suas diuites; sibi Regna sua Reges; nobis gloria & possessio, & regnum Christus est: nobis sapientia in stultitia prædicationis; nobis virtus in infirmitate carnis; nobis gloria in Crucis scandalo, quo mihi mundus occiditur, & ego mundo.*

Plurimę concessionis formulæ Cic. 4. Verr. num. 150. 3. in eundem, num. 13.

5. Verr. num. 59. *Esto falsam de illis habuit opinionem.*

6. Verr. 19. *Verùm fac te impetrauisse, fac aliquid grauius in Heium statuisse.*

1. in Rullum, num. 15. *Verùm esto nihil est quod cui non possit, si tantum des, quantum velit venditor.*

2. Agraria, num. 54. *Patior non molestè tàm stultos esse, qui hæc sperent, tàm impudentes qui conentur.*

Pro Cluentio, num. 146. *Vt tibi concedam hoc indignum esse, tu mihi concedas necesse est, multò esse indignus.*

Pro Ligario, num. 36. *Sed ierit ad bellum, dissenserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus.*

Pro Deiotaro, num. 30. *Sint sanè inimicitiæ quæ esse non debebant.*

Pro Muræna, num. 41. *Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio vrbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos vnquam fuisse ludos: quid? in ipsa Prætura nihilne existimas inter tuam, & istius sortem interfuisse?*

Concessio Ironica, pro Domo, num. 37. *Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis. Iam omnium sacra interierent, quorum custodes vos esse debetis.*

Pro Milone, num. 92. *Excitate, excitate eum, si potestis ab inferis. Frangetis impetum viui, cuius vix sustinetis furias insepulti.*

Pro Flacco, num. 96. *Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, reuocemus eiectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita Dijs placet, sufferamus.*

3. in Verrem de Prætura, numer. 13. *Confringat iste sanè vi sua, consilia Senatoria: quæstiones omnes perrumpat: euolet ex nostra seueritate.*

2. Agraria, num. 46. *Non est satis: Cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm Regum sanguine implerint: incidant neruos populi Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium.*

PVNCTVM V.

Sustentatio.

INter hæc ornamenta præcipuum in narrando locum obtinet sustentatio. Qua suspensum tenemus aliquandiu Auditoris animum, antequàm rem ipsi, quam veluti conditam animo seruamus, exprimamus. Valet ad exaggerandum, idque tùm ad laudem, tùm ad vituperium, cùm minora multa recensemus, eaque deinde reiicimus, & eorum loco magnum aliquid subiicimus, quod vix cogitatione concipi poterat.

Vitu-

Vituperat.

Tull. multis in locis Verr. 7. cuius crudelitatem amplificat. num. 10. *Res delata ad istum statim vt par fuit, iussu eius homines qui nominati fuerant comprehensi sunt adductique Lilybæum, Domino denunciatum est, vt adesset, causa dicta damnati sunt. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam expectatis aliquam; Nolite vsquequaque eadem quærere, in metu belli furandi qui locus esse potest?*

Tùm multis interiectis nu. 11. *Etiamnum mihi expectare videmini Iud. quid deinde factum sit: quod iste nihil vnquam fecit, sine aliquo quæstu, atque præda. Quid in eiusmodi re fieri potuit. Quod commodum est? expectate facinus quàm vultis improbum, vincam tamen expectationem omnium. Nomine sceleris, coniurationisq; damnati, ad supplicium traducti, ad palum alligati, repentè multis millibus hominum inspectantibus soluti sunt, & Leonidæ illi Domino redditi.*

Insigne prorsus est illud Ph. 2. num. 2. *Quid putem contemptumne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despicere possit Antonius. An in Senatu facillime detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis ciuibus bene gestæ Reip. testimonium multis mihi vni conseruata dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenus, quid vberius, q[illegible] mihi & pro me, & contra Antonium dicere? illud profectò est, non existimauit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus.*

Pro Quinctio num. 66. *Quid deinde fit? Alphenus, vt omnes intelligere possent, iudicio defendi.*

4. Verr. n. 160. *Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem aut propinquũ?*

Pro Comœdo n. 39. *At enim forsan hoc tibi veniat in mentem.*

3. Verr. 142. *Quod igitur est remedium? quod? ne liceat pupillo redimere.*

5. In eundem nu. 122. *Quid vultis amplius? num expectatis dum Metellus.*

3. in Rullum. n. 11. *Nam attendite quantas concessiones agrorum.*

Pro Deiotaro, num. 26. *Quid deinde furcifer? quò progreditur?*

Elegans est, cum dubitationem habet adiunctã: talis est illa perfecti Oratoris de certaminum singulari, atque nefario genere. Sic enim. De qua tam importuna, tam inueterata, ac domestica labe quid dicam, aut quemadmodum appellem nescio. Furorem & insaniam nominem? leue illud est. An belluæ, in hominis figura, immanitatem & rabiem? ne illud quidem sufficit. An florentissimi huius regni, adeoque Christiani nominis fœdissimam maculam; imò exitium, flammam atque perniciem? quam vultis atrocia, ac detestanda nomina concipite: Vincit omnia sceleris horrendi grauitas, ac ne cogitatione quidem capi, nedum Oratione satis exprimi, explicarique potest.

Laudat.

Prudens consilium Iosephi pluribus dilaudat, & interpretationem somnij Regis commendat per sustentationem communicationi adnexam D. Ambros. 2. Offic. cap. 16. *Qua gratia prospiciendum admonuit, vt vberioribus annis congregaretur subsidium frumentarium, quod sustentare posset inopiam futuræ infœcunditatis. Quid primum mirer? ingenium; in quo ipsum veritatis cubile descendit. An consilium, quò tàm graui, atq; diuturnæ prospexit necessitati? an vigilantiam, atque iustitiam; quarum altera imposito sibi tanto numero congregauit, tàm multiplices commeatus? altera æqualitatem per omnes seruauit? Nam de magnitudine quid loquar? quod venditus à fratribus, in seruitutem non retulit iniuriam; sed famem depulit? quid de suauitate, qua dilecti fratris præsentiam pia fraude quæsiuit, quem simulatio per elegantiam furto reum statuit rapinæ, vt obsidem teneret gratiæ.*

Ex hoc Lycurgum Spartanorum Principem Deum, ex Apollinis oraculo propter Clementiam, vocatum esse confirmat Themistus, dùm Oratione 5. Theodosii Imp. singularem humanitatem commendat. Cur Deum illum potius Apollo nominamus? An quod celeberrimas victorias Princeps ille reportarit? an quod occisorum ab se hostium cadauera cumularit? an quod hastatorum ac spiculatorum auro splendentium Satellitio cingeretur? aut quoniam ante eum curruum aureorum Nisæis equis trahentibus pompa præcederet? siue quod

torquibus idem, & tiara, ac purpura veste fulgeret? Ego tamen parui ista facienda esse scio, responderet Apollo, vt quæ à plerisque nequissimis, & stolidis principibus obtineantur, quos non modò Deos, sed ne quidem homines appellare deceat. Quæ cùm ita sint, quid in Lycurgo tandem animaduerti, cuius gratia Deum potius, quàm hominem appellandum censuerim? facilitatem nimirum, iustitiam, atque pietatem, harumque Principem omniũ humanitatem, cuius vnius beneficio Reges ad Dei similitudinem accedunt. Adeoque miti ac placato fuit ingenio, vt eum, qui sibi in concione oculum effoderat, cum lapidibus obruere vellent Lacedæmonij, seruarit, atque à supplicio vindicarit, quem cùm secum in domum suam adduxisset, ita informauit, ac mansuetum reddidit, vt pro nefario ciue, bonum illum virum efficeret.

In rebus creatis non esse positam felicitatem piè Philosophatur Boetius per sustentationem communicationi iunctam. *Nihil dubium est, quin hæ ad beatitudinem viæ, deuia quædam sint; nec perducere eò quemquam valeant, ad quod se perducturas esse promittunt. Quantis verò implicitæ malis sint, breuissimè monstrabo. Quid enim? pecuniamne congregare conaberis? sed eripies habenti. Dignitatibus fulgere velis? danti supplicabis: & qui cæteros præire honore cupis, poscendi humilitate vilesces. Potentiamne desideras? subiectorum insidijs obnoxius, periculis subiacebis. Gloriam petis? sed per aspera quæq; distractus, securus esse desistis. Voluptuariam vitam degas? sed quis non spernat, atque abijciat vilissimæ, fragilissimæq; rei, corporis seruitium? Iam verò qui bona præ se corporis ferunt quàm exigua, quàm fragili possessione nituntur? Num Elephantes mole, tauros robore superare poteritis? num tygres velocitate præibitis? respicite cœli spatium, firmitudinem, celeritatem, & aliquando desinite vilia mirari.*

Minuit.

Aliàs valet ad minuendum, cùm expectationem alicuius rei grauissimæ Orator concitauerit, ad aliquid quod leue sit, aut nullo modo criminosum descendit, & tunc commotioni seruit & delectationi. Pro Rosc. Am. num. 39. *Patrem occidit Sex. Roscius qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus, annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet Sicarius, homo audax, & sæpè in cæde versatus. At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt: de luxuria purgauit Erucius, cùm dixit, hunc ne in conuiuio quidem vllo ferè interfuisse. Nihil autem vnquam debuit. Cupiditate porrò quæ possunt esse in eo, qui, vt ipse accusator obiecit, ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disiuncta est à cupiditate, & cum officio con uncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? patri, inquit, non placebat.*

Iocatur.

Captatur interim Iocus simulata sustentationis specie, vbi aliquid maius ve uti promittitur, dicitur autem minus, quàm expectetur, aut aliud omninò. Facetè Martial. 1. epigr. 6.

Quod coniuraris sine me tàm sæpè Luperce,
Inueni, noceam qua ratione tibi.
Irascar, licet vsque voces, mittasq; rogesq;
Quid facies? inquis: quid faciam? veniam.

Alia sustentationis species est, cùm per varios auctores rem aliquam circumducimus, & inquirimus, cui sit tribuenda, vt initio suspensus hæreat auditor, & dubius sit, vbi gradum figat. S. . Christi patientis doloribus ac tormentis agas: primùm quidem grauiter increpes licet carnificum immanitatem, qua supplicijs vltimis agnum mitissimum lacerarunt. Respondebunt id Romani Præsidijs iussu factum cui ob temperandum fuit: aditur ad ipsum Prætorem, quid hoc tandem seueritatis, quid sæuitiæ, quid crudelitatis? Victum se profitetur Hebræorum proteruia & improbitate: Hebræos interroget, quid tandem impulerit eos, nihil malè meritum, imò & Regem suum innocentissimum ita persequi? Audio quid obtendant, deditum sibi ab ipsius discipulo profuga, ac perfido; post hæc ad oriere scelestum illud discipuli proditoris caput. Et ò pestis! inquies, ò labes! ò portentum! ò nefarium Dæmonem, imò furijs omnibus immaniorem! quid tandem potuit agnus ille mitissimus? Tene cùm sordes è pedibus tuis abstersi., quid offendit? cùm te ex pul-

pulvere ad tantum honoris culmen euexit? cùm tibi tot amoris signa dedi.

PVNCTVM VI.

Interpretatio.

HOc ornatu dictum, aut factum alicuius, iuxta sententiam, & mentem nostram interpretamur. Tull. 6. Ver. num. 45. *Superbum est enim Iud. & non ferendum dicere, Prætorem in prouincia homini honesto, locupleti, splendido, vende mihi vasa cælata. Hoc est enim dicere, non est dignus tu qui habeas, quæ tàm benefacta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior Verres, quàm Calidius.* 3. in eundem num. 6. & 9.

Pro Sextio nu. 16. *Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auspicijs, alligatam more maiorum, constrictam legum Sacratarum catenis, soluit subito legum cura Consul; vel vt ego arbitror, exoratus, vel, vt non nemo putaret, mihi iratus; ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum scelerum, ac malorum, qui Trib. plebis felix in euertenda Rep. fuit nullis suis neruis. Qui enim in huiusmodi vita nerui esse poterunt, hominis fraternis flagitijs, sororijs stupris, omni in audita libidine infamis.*

Præclarè Seneca Phil. de Tranq. animi cap. 8. Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est inquit, Manem, sine Diogene, viuere posse, Diogenem, sine Mane non posse, videtur mihi dixisse. *Age tuum negotium Fortuna, nihil apud Diogenem iam tuum est, fugit mihi seruus, imò liber abijt.*

Idem cap. 14. *Canius Iulus, vir imprimis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti Falaris ille dixit. Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias ago, inquit, optime Princeps quid censerit dubito, multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat. An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim illi gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona erant, ablata. An tanquam libertatem libenter accepit? quidquid est magno animo respondit.*

Longè elegantior si duas partes habuerit hic ornatus; quarum altera deterius interpretetur, altera melius; omninò benè Plutarchus priore tractatu de Alexandri fortuna, vbi in illo eius dicto sic exultat. Nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem. Non dixit, inquit, nisi Rex essem, Diogenes essem, non dixit nisi Diues essem, aut Argeades; rationem statim subdit, neque enim præhabebat sapientiæ fortunam, aut vili lacernæ diadema: sed dixit, nisi Alexander essem, Diogenes essem, id est, nisi opere potius, quàm verbis certum esset philosophari, nisi vniuersum continentem, non tàm passibus, quàm victorijs circuire, nisi barbaras gentes Græcis institutis excolere, non equidem in otio desidens potentiam meam ad luxuriandum contulissem, sed frugalitatem Diogenis æmulatus fuissem.

Huc reuocanda dictorum atque factorum, quæ breuia sint, prolixior interpretatio, quæ his, aut similibus notis conficitur *quasi dicat, id est, hoc est*, vel *vt ego arbitror.* Exornet aliquis illud D. Augustini dictum aureum. Ama, & fac quod vis. Quid est, inquit, ama & fac quod vis? hoc est amandi & amori leges nullæ positæ sunt, nulli præscripti termini, sibi enim ipse lex est, hoc non metuendum, vt nequiter admittat aliquid, si rectè tamen amauerit; In oculis amor, in auribus, in verbis, & operibus maximè dilectio, vt infinitum tantum intueatur, nullos agnoscat limites.

Tallis est illa sermonis interpretatio D. Ambrosij, de obitu Satyri fratris. Raptus est ne malicia mutaret cor eius. Quantò magis nunc iure dicendum est, cùm ad sæculi lubricum vitæ accedat ambiguum. *Raptus est ne in manus incideret barbarorum; raptus est ne totius orbis excidium, mundi finem, propinquorum funera, ciuium mortes, ne postremò sanctarum Virginum, atque viduarum, quod omni morte acerbius est, colluvionem videret. Ego verò te frater, cùm vitæ tuæ flore, tùm mortis commoditate beatum arbitror; non enim nobis ereptus es, sed periculis; non vitam amisisti, sed ingruentium acerbitatum formidine caruisti.*

Talis & hæc Cic. pro Milone, cùm ad singula quæq; membra Clodij voluntatem, & consilia in Remp. nefaria diligenter inuestigat, cuiusmodi est illud inter cætera num. 24.

Pub. Clodius cùm statuisset omni scelere in Prætura vexare Remp. videretque ita tracta esse comitia anno superiore: vt non multos menses Præturam gerere posset; qui non honoris gradum spectaret, vt cæteri, sed & Luc. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute ei tem, & annum integrum ad dilacerandam Remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, seque in proximum transtulit, non religione aliqua, sed vt haberet, quod ipse dicebat, ad Præturam gerendam, hoc est, ad euertendam Remp. plenum annum atque integrum.

Sic formare licet interpretationem, per definitiones conglobatas, in duo hæreseos monstra Caluinum, & Lutherum, quos infamiæ causa nomino. Collige animum Caluine, respira sit tantisper, vide quid loquaris, quàm multa duabus voculis portenta comprehendas *Ecclesia corruit*, hoc est, si quid sentis Caluine, si quid adhuc intelligis, extincta est lux gentium, collapsum Christianæ veritatis Præsidium, arx sempiternæ salutis euersa, afflictum atque prostratum sanctissimæ fidei columen, innumerabilis sapientissimorum patrum, castissimarum Virginum multitudo, superioribus illis ætatibus, in communis huius parentis gremio suscepta enutrita vberibus, præceptis, ac legibus informata; tot tamque illustria vitæ sanctissimæ, puritatis integerrimæ, virtutis constantissimæ documenta dedit; illa, inquam, tanta, tot retrò sæculorum multitudo, quia fideli charitate caruit, hoc est (si Superis placet) quia Caluinum non vidit, non consuluit, non audiuit, perpetuos inferorum, cruciatus, nullius criminis damnata, sustinebit: hoc denique, nec enim hic tua stabit impietas, hoc est Christus ipse, æterna veritas, patris æterni sapientia, humanæ salutis reparator, ac nostræ libertatis assertor Deus, cùm Ecclesiæ suæ constantiam pollicitus, quæ nullis vnquam Dæmonum tempestatibus, ac procellis quateretur, cùm id Christus diceret; cùm id sanctissimè confirmaret, tum idem, si Luthero credimus turpissimè atque indignissimè mentiebatur. Quis ad hanc vocem non perhorrescat? quis non in illum hostili odio incitetur? quis ab illo manum abstineat? quis illum aditu, congressu, societate, luce, dignum putet?

Mentis Interpretatio.

Est alia mentis alterius interpretatio, ex qua sumimus occasionem plurima tùm dicta, tum exempla eruditè referendi, quæ multas rationes colligat, & plerumque bonam orationis partem complectatur. Amædeus Dux Allobrogum rogatus à quibusdam Oratoribus, qui tum aderant, an canes venaticos haberet, annuit vt postera die redirent: Interim in pergula, è latere ædium, ingentem mendicorum multitudinem discumbentium eis ostendit. Atqui hi sunt, inquit, Canes mei, quos alo quotidie, & quibus cœlum venaturum me confido. Quod sic interpretari licet. Meminerat scilicet summa pietate vir quantopere commendata esset in diuinis litteris misericordia; intelligebat quisnam esset ille, qui dixerat, date eleemosynam; & ecce omnia munda sunt vobis: Audierat Christi verba; sicut lauacro aquæ salutaris gehennæ ignis extinguitur, sic eleemosynis delictorum flamma sopitur. Cum animo suo repetebat identidem verbum illud Salomonis, magnares & pretiosa vir misericors: Non ignorabat singularem Nazianzeni commendationem; Nihil tàm diuinum habet homo, quam de aliis benemereri, tametsi hic maiora, ille minora beneficia conferat: legerat atque degustarat diuersos misericordiæ fructus esse, quòd hominem ad diuinæ gratiæ satus excipiendos disponeret, peccatorum pœnas exolueret, fiduciam excitaret, &c.

PVNCTVM VII.

Correctio.

Duplex est correctio, altera retractatio verbi, altera sententiæ. Illa modò verbum emendat nullo alio subiecto meliore, pro Mur. num. 80. *Atque hæc ciues, ciues; inquam, si hoc nomine eos appellari fas est, de patria sua cogitant, & cogitarunt.*

Modò verbum pro verbo reponit. Ciceroni frequens pro Cœlio 32. & num. 71. *O stultitiam, stultitiamne dicam, an impudentiam singularem?*

Pro Ligario num. 26. *Quæ fuit igitur in vllo homine tanta constantia? constantiam dico: nescio*

nescio an melius patientiam possem dicere. Ibidem num. 22.

Pro Rosc. Amer. nu. 134. *In hac vita, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ verò conuiuia? honesta credo, in huiusmodi domo: si domus hæc habenda est potius, quam officina nequitiæ, & diuersorium flagitiorum omnium.*

Pro Sextio, nu. 110. *Ecquæ seditio vnquam fuit, in qua non ille Princeps? ecquis seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cuius ille non concitator? cui benedixit vnquam bono? benedixit? imò quem fortem, & bonum ciuem non petulantissimè est insectatus?* Et nu. 53.

Verr. 5. nu. 29. *Cedo mihi vnum ex triennio Præturæ tuæ, qui octupli damnatus sit. Damnatus? imò verò in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit.*

Multum leporis habet, quando in Paronomasia luditur. *Tum iste vir optimus: optimum volui dicere.*

Non ad vituperandum modò valet, sed etiam ad laudandum. 3. in Ant. Cic. nu. 3. *Ca. Cæsar adolescens, penè potius puer, incredibili, ac diuina quadam mente, atque virtute, tum cum maximè furor arderet Antonij, cumq; eius à Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis (quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum inuicto genere veteranorum militum comparauit, patrimoniũque suum effudit. Quamquam non sumus vsi eo verbo quo decuit. Non enim effudit, sed in salute Reip. collocauit.*

Sic de perpetua in bono suscepto constantia, siue de timore Dei per definitionem, & correctionem dicas. Hæc est cælestium donorum conciliatrix; hæc ceterarum virtutum procreatrix est, expultrixque vitiorum. Hæc diuinæ illius structuræ, quàm in pectoribus nostris excitare sanctissimus ille spiritus solet, velut sedes, ac fundamentum substernitur. Quamquam non eo sum vsus verbo quo decebat: non enim inchoati iam fundamentum operis est, sed absoluti, consummatique perfectio.

Est & illa retractatio verbi de felici obitu D. Ludouici. Iam æternitatis desiderio incensus, quam alij mortem reformidant, illam Ludouicus, vt salutis anchoram, ac beatæ vitæ portum suauissimè veniẽtem amplexatur; neque cineribus timet, soli animæ timet. Quamquam non eo sum vsus verbo, quo debui. Non enim timet, sed gratulatur, & amat.

Ignorantia.

Tertia species retractationis est Ignorãtia cum de industria omittimus aliquid, & aduersariũ quasi monitorẽ interrogamus. 6. Verr. nu. 5. *Erant ænea præterea duo signa non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu, atque vestitu quæ manibus sublatis sacra quædã more Atheniensium Virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephoræ ipsæ nocabantur. Sed earum artificem quemnam? rectè admones. Polycletum esse dicebant.*

Optima est retractatio, cum per ambages, & signa quædam fingimus reduci nos in memoriam rei, quæ videbatur excidisse. Quid fortissimus ille Romanorum propugnator? nomen mihi sentio excidisse, hoc vnum scio eum fuisse, qui vulgo Romanorum gladius dicebatur, qui Hannibalem toties Nola prohibuit, qui libertatẽ cum periculo salutis suæ conseruauit. Nunc in memoriam redit, Marcellus is fuit.

Sententiæ Correctio.

Est alia correctio propositæ sententiæ reprehensio, & emendatio, quæ iucunda fit, cum id quod prius dictum est, acutè, subtiliterque corrigi videtur Cic. 2. Off. n. *Italiam ornare, quam domum suam maluit: quamquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior.*

Item pro Ligario. n. 24. *Veniebatis igitur in Africam prouinciam, vnã ex omnibus huic victoriæ maximè infestam, in qua erat Rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conuentu firmi, atque magni: quæro quid facturi fuissetis? quamquam quid facturi fueritis nõ dubitem, cùm videam quid feceritis. Prohibiti estis in prouincia vestra pedem ponere, & prohibiti, vt perhibetis summa cum iniuria.*

In Anton. 14. num. 22. *Supplicationem modo qui decreuit, idem imprudens hostes iudicauit. Nũquam enim in ciuili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? ne victoris quidem litteris postulata est.*

Reuocatio.

Huc pertinet reuocatio sui ipsius, & correctio mentis. Priore in Catil. 22. *Quamquam quid*

quid loquor? te vt vlla res frangat? tu, vt vnquam te corrigas, tu, vt vllam fugam meditere? vt vllum tu exilium cogites; vtinam tibi istam mentem Dij Immort. donarent? tametsi video, si mea voce perterritus ire in exiliū animum induxeris, quāta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Et num. 24.

Pro Rege Deiotaro, num. 16. *At, credo hæc homo inconsultus, & temerarius, non videbat; quis consideratior illo? quis rectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum, non tam ingenio, & prudentia, quàm fide & religione vitæ defendendum puto.*

Pro Comœdo, num. 18. *Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominē scilicet pluribus verbis commendo. Estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? Estne quisquam, qui tibi purior, prudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur?*

Vlt. Ver. 108. pro Rabir. Posth. num. 27. Pro Mil. num. 106.

Vltima species est, quando dictum alicuius ita corrigimus, vt aliquid in sententiam nostram substituamus aptius; Sicut ad arandum boues, ad currendum equos, ad volandum aues: ita ad laborem natum esse hominem melius dixisses, natum ad cęlestium rerum contemplationem, imò ad Deum laudandum, &c.

PVNCTVM VIII.

Congeries.

GRaue genus exornationis in omnem partem, vnde amplificandi vis petitur. Est autem rerum, aut verborum, aut argumentorum collecta multitudo, quæ præcipiti quadā volubilitate, sic Incitat Orationem, vt torrentis instar auditorum animos abripiat. Huius figuræ tractandæ ratio varia est, vsusque multiplex.

I. Verborum.

Est quædam verborum idem significātium conglobatio, quæ ingeniosam in ea similitudine varietatem desiderat. 1. Catil. 1. Sic in Manlium acerbissimum filij sui iudicem, imò & carnificem quis posset inuehi. Aderas auctor, aderas spectator, exactor hoc spectaculo, quod vel in theatris horremus, pascebas oculos; hac innocenti victima tuæ crudelitati litabas. Hæc scilicet tam multa verba idem omninò significant, sed in eadem significatione iucundam habent varietatem.

Pro Cœlio, num. 46. *An uos aliam causam esse vllam putatis, cur in tantis præmijs Eloquētiæ tanta uoluptate dicendi, tanta laude; tanta gloria, tanto honore, tam sint pauci semperque fuerint, qui in hoc labore uersentur? Omittendæ sunt omnes uoluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam, penè omnium familiarium deserendus.*

Est illa expolitio pro Mil. num. 70. *Vide quam sit uaria uitæ, commutabilisq; ratio, quam uaga, uolubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates.*

II. Rerum.

Est alterum frequentationis genus in quo res plurimæ congeruntur, si laudare velis sciētiam ducis militarem, vti hac congerie potes. Nec ea tantū militiæ decora putabat, equum flectere, tela spargere, castris habendis aptare locum, locorum distantiam oculorum dimēsione finire, vallum iacere scienter, ad certū locum destinata librare tormenta, opportunè vineas agere, pubem in aciem educere, instructa iam acie sub signis habere paratum militem, ordines distribuere, cæsim, punctim ferire, gladijs cominus, eminus iaculis rem gerere, producere, collatare, percurrere, subsistere, circuire, resistere, instare, dissimulare, mutare in cornua, pugna demum facessere, fundere, vincere.

Pro Cælio, de Catilinæ moribus congeriem habet, vbi multa simul colligit per contrariorum conflictionem, quæ velut facto agmine, simul in Auditorum animos irrumpunt num. 12. *Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris flagrabant uitia libidinis, apud illum etiam uigebant studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrarijs, diuersisq; inter se pugnantibus naturæ studijs, cupiditatibusq; conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior; quis turpioribus coniunctior? quis ciuis me-*

lio. uius

liorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic ciuitatis: quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate auarior? quis in largitione effusior? Illa verò in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, seruire temporibus suorum omnium, pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia; uersare suam naturam, & regere tempus, atq; huc & illuc torquere & flectere: cum tristibus seuerè; cum remissis, iucundè; cum senibus, grauiter; cum iuuentute comiter; cum facinorosis audacter; cum luxuriosis libidinosè, viuere.

III. Collectio rerum.

Est etiam tertium genus, cum per distributionis figuram multa simul colliguntur, vt ab aliquo Poeta versus illi in Herodem scripti satis ostendunt.

Sunt duri scopuli, sunt dura, & marmora, durum est
Ferrum, in summis robora dura iugis.
Sunt dura rupes, sunt antra, & cornua dura,
Atque Adamas durus, durum hyemale gelu.
Durior at scopulis Herodes, marmore, ferro,
Robore, rupe, antro, cornu, adamante, gelu.

IV. Argumentorum.

Ingeniosissimum quidem frequentationis genus est, si minus artem saperet: cum scilicet argumenta congeruntur, hoc est, cum ex varijs, aut effectibus, aut causis, aut circumstantijs conglobatis varia argumenta concludimus. Quid est Oratio? Sol quidam est, quo animus circumdatur, præcipua nobilitas hominis; canalis, per quem omnia in mortales commoda deriuantur; peregrinantium baculus, morborum medela, spiritalis quædam panoplia. Quid ergo speras miser, qui huius studio non accenderis & ardore? nimirum sine Sole in tenebris ambulas, sine hac nobilitate viuis inglorius: absque hoc canali, in omnium rerum mendicitate viuis; hoc adminiculo destitutus impinges assiduè; amota hac celesti panacæa graui periculosoque morbo laborabis.

Quid putas esse pacem? hæc est, quæ simultates tollit, hanc habe, sincerus es, ac securus, omnibus gratus, nulli inuisus. Bella compescit, seditiones componit, atque discordias: Hac si ucre, quietus es. Se dat grauiores animi motus, huic stude, mansuetus es. Superbiæ fastu nimium elatos deprimit; hac eleuaris. Humiles, ac de se nihil sentientes ornat; hac extolleris. Inimicos & hostes consociat; ad hanc inquietus accede, docet amare, quæ odisse nescit; nescit extolli, inflari nescit. Hanc ergo qui accepit, teneat, qui perdidit repetat, qui amisit exquirat; quoniam qui in eadem non fuerit inuentus, abdicatur à Patre, exhæredatur à Filio, à Spiritu sancto alienus efficitur.

Sic Poesim commendabis. Quid est, quod de Eloquentiæ laude concedat Oratori Poeta, aut quæ pars illius laudis abesse possit ab ornato Poeta & perfecto? delectat audientium multitudinem eleganti Oratione, atque numerosa, tu Orator, quid quæris amplius? erigit afflatiim mentes magnifica verborum, & sententiarum grauitate, percellit admiratione, stupore defigit, in eo commotus Auditor exhorrescit, applaudit, gaudet, ridet, dolet, probat, fauet, audit, contemnit, irascitur, inuidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum ad pigendum, miratur, sperat, timet: hæc eò accidunt, quod numerosi carminis, quàm solutæ Orationis cantus acriores, & vehemẽtiores afferre animis perturbationes videntur. Iactet ille sanè Gorgias lampades suas, quibus in hominum mentes non motus, sed flammas spargebat; instrumenta naturæ, atque ingenij vendit et Prodicus: doctrina supellectilem Hyppias ostentet: efferat sese Licias exaggerata magnitudine dicendi, lepore ac suauitate luxuriet Pericles, sectetur Nicetes ille Smirnæus παιζοειδ᾽ νοίας, quibus stuporem auribus afferat, animos ipsos hauriat admiratione; Calliditatem Æolus adhibeat, ansas, retia, laqueos, nexus, nodos, vncos, labyrinthos paret, quibus Auditores capiat, illiget, trahat, rapiat in aduersas, pugnantesq; sententiarũ errores, det pedes Orationi Trasimachus, quo magnificentius ingrediatur; glorietur Themistius diuino se furore afflatum ad dicendum accedere contendat ardore dicendi tantum Philager, vt vis iracundiæ in fauces ardore nimio sese insinuantis, oppleto pectore vocem & Orationem includat; Porrigat Antiphõ νηπενθεῖς ἀκροάσεις, & amuleta mitigandi luctus & dolores. Ego verò nihil optimo Poeta, vel ad naturæ indolem ingeniosius, vel ad motuum ardorem vehemẽtius, vel ad numerum numerosius, vel ad volupta-

luptatem iucundius, vel ad dolorem miserabilius, vel mirabilius ad stuporem, vel ad doctrinam vberius, vel denique ad furorem diuinius esse profiteor.

V. Exemplorum.

In hac postrema parte videre est quintum quoddam frequentationis genus, in quo scilicet congesta simul exempla inducuntur. Tale Cic. illud in Pison. num. 58. *O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos! ò amentem Paulum, rusticum Marium, nullius consilij Patres istorum amborum Consulum.* Et 62. *Tu eruditior quàm Piso: prudentior quàm Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quàm Crassus.* Ex tam varia multiplicis huius figuræ tractandæ ratione cognosci potest, quis sit illius apud Oratores vsus.

In perorationibus præcipuum habet locū, vt quæ tota Oratione sparsa sunt, sub finem colligantur, & innumera bona, vel mala simul congesta, acri, & vehementi Oratione, oculis Auditorum subijciantur, quam & ornat distributio & diuisio, qualis hæc: Omnes corporis partes ad nequitiam sunt aptissime, oculi ad petulantem lasciuiam, manus ad rapinā, venter ad auiditatem, pes ad fugam, prorsus vt, ex hoc vitia, ipse ex vitijs omnibus ortus videatur.

Valet in narrationibus ad breuitatem, in inductionibus, cùm exempla plurima congerenda sunt, in exornationibus; denique ad omnem exæquo motum, sed ita tamen, vt quę plus habent artificij figuræ huiusmodi magis delectent, quæ naturam potius, quam artem sequantur, acriores motus excitent, Metum, Iracundiam, Audaciam, Spem, Inuidiam.

PVNCTVM IX.

Antithesis.

ILlustre omninò genus exornationis, in quo vel verba verbis, vel sententiæ sententijs oppositæ referuntur. Est autem in eo posita figuræ natura, & virtus, vt res, atque sententias oculis mentis subijciat, commendetque. Subijciat quidem, quia contraria, contrarijs opposita maiorem vim splendoreq; referunt: Commendat autem, quòd illa contentio, vt in vocum concentu, aut varietate colorum, sic in Orationis structura iucunditatem habet, ex cuius naturæ cognitione deducitur figuræ vsus.

Delectat.

Primò valet in exornationibus, non modò ad delectationem, sed etiam fauorem & beneuolentiam colligendam. Sic Eumenius pro Scolis restit. *Inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hic præliantur: ibi prælusio, hic pugna committitur: hic plerumque velut sudibus & saxis; illic semper telis splendentibus dimicatur.*

Sic laudabis Cyrum adolescentem in pastore Regem agentem, nobilem scilicet puerum, quem hæreditario iure principem natura destinarat, mancipium auus, priuatum parens, fortuna bubulcum fecit; vt surculus ille Regiæ stirpis ignobili trunco adoptatus, adulterinum imbiberet succum, & malo disciplinę cultu generosa plāta degenerans in ignauam arborem, infelicemque decisceret. Nihil agis Astiages, Fortuna nihil moliris: quæratur obscuritas generis, nemorum solitudines, consortia belluarum, & quod ingentes animos facit, Regem se ipse nesciat; egregia tamen indoles præstabit; errorem, sāguinem natura discernet, fortunæ calumniam virtus ipsa refutabit, & sui magis, quā conditionis memor, in ipsa pastoris persona maximi dominatus rudimentum ponet. Pro solio cespitem pro sceptro pedum, pro diademate petasum, pro satellitio nactus pastoritium gregem, victor fortunæ puer, reis seueritatem, bonis clementiam, parentibus indolem maximi Principis approbabit.

Odium excitat.

Valet ad excitādum odium, seu fastidium rei, causa est quòd graphicè depingat vitia, quibus conciliari solet odium. Pro Cælio, nu. 12. Verr. 6. num. 115. *Conferte hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris aduentum, cum illius Imperatoris victoria; huius cohortem impurā, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cæpit conditas, ab hoc, qui constitutas accepit, captas diceris Syracusas.*

D. Ambr. 3. de Virgin. *Non est CHRISTVS circūforaneus, est enim pax in foro lites: CHRISTVS*

STVS iustitia est; in foro iniquitas: CHRISTVS operator est; in foro inane otium: CHRISTVS charitas est; in foro obtrectatio: CHRISTVS fides est; in foro fraus, atque perfidia.

Vides excitari lenem motum; at quam fodit grauiter Traianum Tertullianus? qui edicto vetuerat in Christianos inquiri, oblatos tamen puniri volebat, sic igitur. *O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos vt innocentes, & mandat puniri vt nocentes; parcit, & cædit, dissimulat, & animaduertit. Quid temetipsum censura circumuenis? si damnas, cur non & inquiris? si non inquiris, cur non & absoluis?* quid vehementius.

Commiserationem ciet & dolorem.

Valet ad commiserationem, si præsentis fortunæ miserabilem formam, cum florente comparas: quis enim non flectatur proposita Bellisarij stipem emendicantis imagine? Hiccine est Bellisarius tot populorum domitor, tot expugnator vrbium? stipem petit is, cuius armis vitam Principes precariã debent? qui fortunas Regum, atque diuitias superbo quondam pede calcabat, obolum non habet? spectat orbis vniuersus Bellisarium infelicem, cuius laboribus stat Imperij felicitas? spectat nudum & inopem, quem modò militum infinita multitudo cingebat vndiquè effusa lateribus? Ille ille Bellisarius Imperij gloria, Imperatorum deliciæ, ciuium amor, hostiũ terror, ac decus hæret mendicus ad ostium, turpis, squalore obsitus, exhaustus fame, dedecore oppressus, atque infamia; sine re, sine lare, sine nomine, sine fortunis exul orbis terrarum, penè à communi vsu spiritus animalis exclusus. O fortunæ temeritatem! Itane ludis in capita Principum? modò blandiris, modò sæuis, modò arrides, inuides, erigis, deprimis, quosque ante muneribus tuis obrueras, momento temporis, ex delicijs ad egestatis angustias, ex triumphis ad funera, ex victoriis ad clades, ex honoribus ad infamiam traducis.

Stuporem facit & admirationem.

Ad excitandum stuporem, & admirationem confert plurimum, est enim rerum admirabilium, cùm in eadẽ persona coalescunt. Sic vagiẽtem in cunis CHRISTVM infantem vsque ad stuporem mirantur Patres. O dignũ Cælo spectaculum conquiescit in sinu Virginis infantilibus fasciis illigatus puer, quem in sinu æterni Patris vberrimo lucis splendore circumfusum cœlites venerantur. O mirificum diuinæ pariter, ac humanæ naturæ commercium! hic puer quem intueris Deus est; Deus quem adoras, puer est paruus in fæno, immensus in cælo, vilis in pannis, in stellis gloriosus manus illæ imbecillæ orbem torquent: tam angusti oculorum orbes Solem illuminant: tam exigui pedes tenebricosum Dæmonis imperium calcant. Sidon. Apoll. lib. 1. Epist. 8.

Ad facetias.

Valet ad sales & facetias; habet enim suum acumen contrariorum contentio. Sit hæc idea; Delicata possessio felicitas ingenij, qua se inopem nemo libẽter audiat, nemo dicenti facilè credat; cùm & ij, qui abundant ingenio diuitias suas ignorare non possint, & qui hebetes à natura facti, ne illam quidem egestatem mentis agnoscant, ideòque ipse stupor (quod mireris, an rideas nescio) fit stolidè plerumq; solers, vt quos tenebris impleuerit vsque ad delicias imaginaria luce fallat ingenij, planè vt se putent solem in capite gerere homines copiosè inopes, ingeniosè stupidi, feliciter infelices.

Vsus.

Porrò in hoc vsu figuræ obseruandum multis modis fieri posse simplices Antitheses, quæ tamen duo membra complectuntur, insepulta sepultura: Composita verò quæ plurium verborum, aut sententiarum contentionem habent.

Simplices frequentissimas adhibet Cic. & habent tum acumen, tum grauitatem. Quid enim grauius illa Cypriani? *Philosophi factis, & verbis sumus, nec magna loquimur, sed viuimus.*

In antithetis aliquando tantum verba verbis opponuntur, & quidem singula singulis. Milo. nu. 10. *Est enim hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verũ ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus, &c.*

8. Philipp. nu. 10. *Antonij promissa cruenta, tetra, Dijs, hominibusq; inuisa, nec diuturna,*

nec

nec salutaria nostra verò contra, integra, honesta, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis.

2. In Catil. 10. *Quod si in vino & alea commessationes solum, & scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobrijs, dormientes vigilantibus?*

Membra contentionis aliquando contraria sunt, atque pugnantia, aliquando verò nõ sunt. Ista per anaphoram & incisa, sine vlla inter se connexorum varietate, sed continuata geminorum oppositione nimis aperta; quæ tamen variantur & ad pugnam apta redduntur, cum plura præmittuntur similia, quibus deinde contraria pari numero respondent. 2. Catil. num. 25. *Sed si omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi iaceant intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat; illinc petulantia: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc honestas, illinc turpitudo; denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant, cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum vitijs omnibus: Postremò copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes, cum omnium rerum desperatione confligit.*

Verr. 6. num. 121. *Conferte Verrem, non vt hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria; sed vt pacẽ cum bello, leges cum vi, forum & iurisdictionem cum ferro & armis, aduentum, & comitatũ cum exercitu, & victoria conferatis.*

Multi sunt Oratores in istis Max. Tyr. Disser. 4. & 9. amoris vtriusque contentionem affert, hoc est Venere, & Virtute sati vim diuersam subijcit. Hic amando amati beneficiũ intẽdit: ille & sibi & amato perniciem struit: ex amori probi oritur virtus, ex improbi furor, contumeliosa efficitur. Probi amor in amicitiam, improbi in odium desinit: ille gratuitus, hic mercenarius; ille virilis, hic effœminatus; ille laudem incitat, hic insaniam prouocat.

Tale quid est in Seneca de vita beata cap. 7. vbi virtutem cum voluptate componit. *Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictũ, infatigabile: Voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio, ac domicilium fornices, ac popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: Voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem, circa balnea ac sudatoria, & loca Ædilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque vnguentis madentem, squalidam, fucatam, &c.* 27. Sapienti, & stulti discrimen.

Diuersus viarum ad æternitatem exitus proponit D. Hieronym. in epist. 14. ad Celan. *Vide quanta sit inter has vias separatio, quantumq; discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam; illa celebratur, & teritur à multis; hæc vix inuenitur à paucis. Illa enim vitijs per consuetudinem, quasi decliuior, & mollior, & uelut quibusdam amœna floribus voluptatum facilè ad se rapit commeantium multitudinem; hæc verò insueto calle virtutum tristior, atque horridior, ab his tantum eligitur, quibus non tam delectatio itineris cordi est, quam vtilitas mansionis.*

Non minus eleganter illas aperit D. Ambr. in Psalm. 1. *Duæ sunt viæ, vna iustorum, altera peccatorum: vna æquitatis, iniquitatis altera: Iustorum uia angustior est; iniquorum latior: illa sobrietatis angustior; hæc ebrietatis laxior, ut possit capere fluctuantes: hic libertas est cupiditatum; illic seruitutis iniuria; hic conuiuiũ, illic ieiunium: hic intemperantia gaudiorum; illic perseuerantia lacrymarum: hic saltatio; illic Oratio: hic cantus dulces; illic graues gemitus.*

Quędam sunt breuia interualla per contentionem. 4. in Ant. num. 8. *Si Consul Antonius, Brutus hostis: si conseruator Reip. Brutus, hostis Antonius.*

2. Pro Ligario, num. 15. *Si in hac tanta tua fortuna, lenitas tanta non esset, quanta tu per te, per te inquã, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quã multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse uellent, cùm etiam de uictis reperiantur? quàm multi, qui cum à te nemini ignosci uellẽt, impedirent clementiam tuam, cum etiam ij, quibus ignouisti, nolint te in alios esse misericordẽ.*

Nonnunquam negationibus adhibitis antitheta conficiuntur, eòq; valent plurimum ad amplificandum. Pro lege Man. num. 28. *Qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico conc[illegible]anit? plura bella gessit, quam cæteri legerunt? plures Prouincias confecit, quã alij concupiuerunt? cuius adolescentia ad scientiam*

tiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis Imperijs: non offensionibus belli, sed victorijs, non stipendijs, sed triumphis est traducta.

Aliquando fit hæc contentio per comparationem, quæ species distinguitur ab alijs, quia licet diuersa membra habeat, non tamen omninò opposita, imò similitudine quadam nexa. Si quis Porcenæ facinus audax prunis ardentibus manum subijcientis, cum inuicta Martyrum constantia componat, sic dicat. Ille manum crepitantibus flammis obiecit; isti corpora mille supplicijs excarnificanda dederunt. Ille ad breuissimum temporis spatium: Illi multos dies, imò menses & annos grauissima quæque tormenta pertulerunt: ille superbiæ fastu quodam arcano stimulatus, vel æstuantis animi facibus accensus: isti solo amore diuino incitati: ille vt sibi apud posteros constantis viri famam, & nomen compararet; isti vt Deo superisque gratiosi haberentur, & accepti.

Aliàs per commutationem, hoc est contrarietatem sensus cum verborum inuersione, vel vbi duæ sententiæ, sic inter se discrepantes efferuntur, vt à priore posterior, contraria priori proficiscatur. Cic. pro lege Man. nu. 31. *Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum, atque dispersum, quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno Imperatore confici posse?*

Pro Cluentio, num. 5. *Etenim sicut in alijs locis parum firmamenti, & parum virium falsitas habet; sic in hoc loco falsa inuidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum, ab ingenijs prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito, & causa cognita consenescat. Denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à maioribus tradita est, retineatur: vt in iudicijs & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur.* Ibid. num. 123. pro Comœdo, nu. 21. 2. in Rull. nu. 3.

Pro Quinctio num. 51. *Iugulare ciuem, ne iure quidem quisquam bonus vult, mavult enim commemorare se, cum posset perdere, pepercisse, quam cum parcere potuerit, perdidisse.*

Pro lege Man. num. 67. *Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur?*

Plin. in Panegyr. Traiani. *Non ideò vicisse videris, vt triumphares, sed triumphare, quia vinceres.* Quæ omnia laudanti conueniunt, & reprehendenti.

Obseruandum in vehementioribus motibus, & in acri contentione argumentorum cauendum est, ne artem, & pompam sapiant antitheta: quare tegendum est artificium, vt membra membris, non tam religiosè referãtur, sed per congeriem potius misceantur.

PVNCTVM X.

Prætermissio.

Reticentiam appellat Cic. quæ fit cum profitemur nos præterire, aut non scire, aut id nolle dicere, quod tunc maximè dicimus. Obuiæ sunt & frequentissimæ passim apud Tull. hæ sunt illustriores 1. in Rull. num. 21. *Non quæror diminutionem vectigalium, nõ flagitium huius iacturæ, atque damni: prætermitto ea, quæ nemo est, quin grauissimè & verissimè conqueri possit: non caput patrimonij publici, pulcherrimam Populi Rom. possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisq; Reipub. positum vectigal seruare non potuisse: non dico hoc solum vt Rep. vectigal esse, quod amissis alijs remanet, intermissis nunquam quiescat in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat: prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reseruo de periculo salutis, ac libertate loquor.*

Pro lege Man. num. 25. *Sinite me hoc loco, sicut Poetæ solent, præterire me nostram calamitatem, quæ tanta fuit, vt eam ad aures Luculli, non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.*

Pro Sextio num. 7. *Possem multa dicere de liberalitate; de domesticis officijs, de tribunatu militari, de prouinciali in eo magistratu abstinentia: sed mihi ante oculos obuersatur Reipub. dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.*

Diuinat. in Verr. num. 29. *Nec ea dico, quæ si dicam tamen infirmare non possis.* Et ibid. nu. 26. *In quo quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in Oratione mea ponere.* Num. 36. *Intelligo quam scrupuloso, difficilique in loco verser, quamobrem nihil dico. Quid ego nunc proferam, quas; concursio-*

cursiones? Num. 148. *Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare.*

Verr. 5. num. 103. *Sentio moderandum mihi esse iam Orationi meæ fugiendamq; satietatem vestram; non ucrsabor in uno genere diutius, & ita cætera de Oratione mea tollam, ut tamen in causa rclinquam.*

6. Verr. num. 48. *Hic nolite expectare dum ego hæc crimina agam ostiatim.* num. 82.

5. Verr. 106. *Audistis hæc, quæ nunc ego omnia prætermitto, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronij loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine, tantum de quæstu, ac lucro dicam.*

7. Verr. num. 34. *Iam uerò cum in eiusmodi patientia turpitudinis aliena, non sua satietate obduruisset: qui vir fuerit, quot præsidia, quam munita pudoris, & pudicitiæ, vi & audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut cõiungere cum istius flagitio, cuiusquam præterea dedecus? non faciam, omnia uetera prætermittant, unum illud illustre notumq; omnibus ponam. Nam illa nimis antiqua prætereo.*

Non sum prędicaturus, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique quanta felicitate fecerit.

Transitio nonnunquam adhibetur, vt Orator in verbis verecundiam ostendat, à studio vitandæ verborum obscęnitatis, sine qua non potuisset describere maculas adolescẽtiæ Antonij Tullius. 2. Phil. num. 47. *Sed iam stupra, & flagitia omittam, sunt quædam quæ honestè non possum dicere? tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à uerecundo inimico audire non posses.* Pro Cluent. num. 188. *Mitto illam primam libidinis iniuriam; mitto nefarias generi nuptias; mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: nihil de Oppianici nuptijs queror. Prætereo quod.*

3. in Verr. nu. 32. *Nunc mihi temporis eius, quod mihi ad dicendum datur: Quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum, & flagitiosissimum prætermittam. Nihil à me de pueritia sua flagitijs audiet: nihil ex illa impura adolescentia sua, quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quē sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur, neque solum, quid istum audire, uerum etiam quid me deceat dicere, considerabo.*

Elegans & prudens prætermissio, qua fingit Orator superbiam, insignem nequitiam, occultas libidines, aliaque Pisonis flagitia, vt omnibus aperta prætermittere, vt eum magis in odium àdducat. De Prouinc. Consul. num. 8. *Itaque omnia illa quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiamsi non audiatis prætermitto: nihil de hac eius urbana, quam ille præsens in oculis uestris, mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. Lateant libidines eius illæ tenebricosæ, quas fronte, & supercilio, non pudore, & temperantia contegebat: de Prouincia, quod agitur, id disputo.*

Valet etiam prætermissio vt plus in suspicione relinquatur, quam si apertè diceretur 1. in Verr. num. 14. *In stupris uerò, & flagitijs nefarias eius libidines commemorare deterreor. Simul illorũ calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos, coniugesque suas integras, ab istius petulantia conseruare non licitum est.* 2. in eundem num. 32.

Maiorem vim habet si per concessionem fiat. In Vat. num. 11. *At illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impunè per me parietes in adolescẽtia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc præmium tua indignitas, vt adolescentiæ turpitudo, obscuritate & sordibus tuis obtegatur.*

3. In Verr. nu. 32. *Omne illud tempus quod fuit antequam iste ad magistratus, Remq; publicam accessit habeat per me solutum, ac liberum, sileatur de nocturnis eius bacchationibus, ac vigilijs, lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat: damna, dedecora, quæ res patris eius ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ, patiatur eius vita reliqua, me hanc tantam iacturam criminum facere,* Verr. item 5. nu. 9.

Præcipuum est Orationis, & confutationis ornamentum. Valet enim ad argumenta plurima conglobanda, quæ si solitaria essent, leuiora videri possent, cõgesta non minus prosunt, quam si validissima essent. In Pison. nu. 87. *Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? quid illam armorum officinam ecquid recordaris?*

Item num. 38. *Nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias? non captas, non*

imperatas, non neces securum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico.

Pœnitentia, prætermissionis alia species, in fine valet, iam recensitis argumentis, cumque nos obiurgamus, quòd multa nimis congeramus, vel austerè nimis agamus, cum imbecilli aduersario, cuius multa leges apud Tull. 1. Verr. num. 8. *Sed quid ego tam vehementer inuehor? verbo vno repellat.* Emi. nu. 43. *Imprudens huc incidi. Emit enim, non abstulit. Nollem, dixisse, iactabit se, & in his equitabit equuleis. Emi pecuniam solui Credo.*

2. In Catil. num. 17. *Sed cur tamdiu de vno hoste loquimur; & de eo hoste, qui iam fateatur se esse hostem.*

Pro Flacco, nn. 103. *Sed quid ea commemoro, quæ tum, cum agebantur, vno consensu omnium, vna voce Populo Romano orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur?*

Pro Cælio, num. 35. *Sed quid ego ita grauem personam induxi, vt verear, ne si idem Appius repente conuertat, & Cælum incipiat accusare illa sua Censoria grauitate.*

Cum pœnitentia maximam habet affinitatem attemperatio, quoties nobis modum facimus, quod aduersarium supra quam dici possit, vrgere videamur. 4. Verr. nu. 52. *Iam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant, si hoc nūc vociferari velim, quam miserum indignumq; sit, istius nomine apud eos diem festum esse.*

Pro Flacco, num. 38. *Hic ego si vos Æmonensium decretis, si cæterorum Phrygum litteris permoueri putarem, vociferarer, & quantum maximè possem contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: Cera deprehensa, confiderem totius testimonij fictam audaciam, manifestè comprehensam, atque oppressam teneri. Nunc verò non insultabo vehementius, nec uolitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tanquam in aliquem testem inuehar.*

Pro Ligar. nu. 9. *Nimis vrgeo, commoueri videtur adolescens, ad me reuertar.*

Pro Cæl. nu. 32. *Nunc agam modicè, nec longius progrediar, quam me mea fides, & causa ipsa coget.* 2. Phil. nu. 34.

PVNCTVM XI.

Oppositio.

VEl auctoritatis est, vel rationum, cùm dictum factumvè, obiectis aliorum sententijs, aut gestis refellimus, vt si quis præposteram hominum, in consectandis honoribus, cupiditatem reprehendat. Sic loquatur. Quisnam esset piorum sensus, si labores, ac pericula pro vanissimis honoribus suscepta, liceret intueri? quis esset Ambrosii sensus, qui ad Mediolanam quæsitus infulam semel iterumque delituit, & ad vmbram peccati descendere velle visus est, quò se tali dignitate indignum probaret? quæ Gregorij honoris titulo magni mens esset, qui cum fastigiatum Pontificatus apicem effugere aliter non posset, vijs omnibus fugæ interclusis, dolio abditum, in vicinum montem deportari se iussit, & in illius antro aliquandiu satis feliciter delituit? quid Nilamon humilis loqueretur? quid innumerabiles alij?

Cohortationi seruit & dehortationi, seu velis in auditorum animis verecundiam excitare arte præmissa, siue ignominiam exquisita. Fit commonefaciendo pro lege Man. nu. 11. *Sed pro vestri Imperij dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus Orationis meæ, uidete quem nobis animum suscipiendum putetis. Maiores uestri sæpè mercatoribus, ac nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt; uos tot ciuium Rom. millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erant appellati superbius Corinthum Patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse noluerunt: uos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum Pop. Rom. Consularem uinculis, ac uerberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit. Videte ne ut illis pulcherrimum fuit tantam Imperij uobis gloriam, relinquere, sic nobis turpissimum sit illud, quod accepistis tueri, & conseruare non posse.* Item pro Sext. 40. 1. in Catil.

Huc refert dicendi libertatem, qua fidem & auctoritatem sibi conciliare studet Orator. Obiurgando primum. Cic. 9. Philipp. num. 8. *Vos Patres Conscripti (graue dictu est, sed dicendum tamen) uos inquam Ser. Sulpitium uita priuastis. Quem cum uideretis se magis*

ftribuit. Tull. in Pison.n. 64. *Age Senatus odit te, quod eum tu facere iure concedis afflictorem, & proditorem, non modò dignitatis, & auctoritatis, sed omninò ordinis, ac nominis sui: videre equites Ro. non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus L. Ælius est, te consule relegatus; plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam, ea quæ per latrones, & per seruos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cuius idem tu superbissimè decreta, & preces repudiasti.*

2. In Catil.nu.7. *Quis tota Italia veneficus? quis gladiator? quis latro? quis parricida? quis adulter? quæ mulier infamis? quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur?*

Frequens est illius vsus apud Poetas in descriptionibus. 1.Georgico.

Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina: nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittat ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epeiros equarum.

Apud Sacros Oratores frequens esse debet distributio, cùm in publica vitia inuehuntur; qualis est illa D. Cypriani, non tam elegans, quam vehemens figura. Ep. ad Donatum. *Flagrãt vbiq; delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subijcit; ille falsum capitali fraude scribit: Hic arcentur hæreditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtrobique grassatur in mendacium criminum prostitutæ vocis venalis audacia.*

Ipsa suauitate suauior Bernardus. *Cogitationũ multiplex varietas esse cognoscitur. Aliæ namque cor inflant, aliæ eleuant, aliæ perturbant, aliæ dissipant, confundunt, distendunt, ligant, inquinant, contrahunt, corrumpunt. Inflant vt superbæ, eleuant vt vanæ, perturbant vt inuidæ, dissipant vt iracundæ, confundunt vt acediosæ, distendunt vt ambitiosæ, ligant vt gulosæ, inquinant vt luxuriosæ, contrahunt vt timidæ, corrumpunt vt malitiosæ.* Lib.de Conscientia c. de multiplici varietate cogitationum.

Sed excellit in primis in genere exornatiuo. De Cæsaris clementia Cic. pro Marcello, num. 7. *At verò huius gloriæ Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem, totum hoc quantumcunque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude Centurio, nihil Præfectus, nihil Cohors, nihil Turma decerpit: quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert, tibi cedit, tuam esse totam, & propriam fatetur.*

Orator ad Brutum distributionem hanc habet præcipuam, num.7. *Quid tam commune quã spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? ita viuunt, dum possunt, vt ducere animam de Cœlo non queant: ita moriũtur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur; ita postremò eijciuntur, vt ne ad saxa quidem mortu conquiescant.*

In laudem Poeticæ cum Musica collatæ hæc dicuntur. Excitantur & recreantur mutuo conspectu Musica scilicet, & Poetica, atque in amoris inter se gemini æmulatione crescunt, neque vnquam ingreditur versus decore magis, quam vbi sublatus in Cytharam singulos neruos imposito pede peruolitat. Tum enim verò quam acutè se se erigit ad ascensum; quam grauiter deuoluitur in lapsum, quam leuiter resilit, quam tremulè consistit, quam plenè, & sonorè incedit; quam molliter deflectit, quàm variè denique modos ipsos immutat; At vbi è corde in aures desilit, adlabiturque animis, & per quosdam gradus imis se penetralibus insinuat, quos ibi motus ciet, quos molitur affectus, quomodo intimas medullas suauissimus prædator permeat, atque peruadit? tantum valet in omnem partem numerorum, & modorum artificiosa concinnitas, quorum celeritate rapiũtur animi, tarditate torpescunt, grauitate componuntur, leuitate vanescunt, aut læti, aut hilares, aut quieti, pro carminis habitu formaque dicendi. Quid enim Phrygij impetu religiosius? Lydij quæstu languidius? Dorici grauitate seuerius? Ionij iucunditate suauius? Hippodorii fastu imperiosius? Æolij trãquillitate pacatius?

Sic Henricum IV. Regem magnum optimus nostræ memoriæ laudat Orator. Grauissimum tant Regis testimonium quid nos attinet exornare verbis, qui si militarium rerũ spectetur scientia omnium omnis memoriæ Regum scientissimus est; si firmitas animi,

constantissimus; si vis ingenii, solertissimus; si certaminum vsus exercitatissimus; si consilium, consultissimus: qui plura bella suscepit, quam alii gesserunt, plura confecit, quam cæteri susceperunt, genere maxima, contentione laboriosissima, discrimine difficillima, complexione partium implicatissima, loci propinquitate domestica, temporis diuturnitate longissima.

Venusta distributio, cùm in ea singula singulis respondent, qualia de Athlante monte, manat fontibus, nemoribus inhorrescit, rupibus asperatur.

Et ista de Protheo in diuersas species abeunte. In aquam attollitur, in ignem accenditur, in leonem excandescit, grunnit in suem, serpit in draconem, assilit in pantheram, assurgit in arborem. Breuius dici potuit, in omnis se generis formas effingit.

Iterum illa Plinii, Aquæ subeunt in imbres, turgescunt in grandines, tumescunt in fluctus, præcipitantur in torrentes: qua dictione, quid ornatius potissimum in narrationis amplificatione?

D. Hilarius in Regis verba, Tuus sum ego. *Quomodo se Dei profitebitur in libidinem calēs, in iram mobilis, in auaritiam sollicitus, in ebrietate sitiens, in gloriam sæculi inanis?*

Sed temperiem miram accipit eiusmodi figura cum adiunctam habet diuisionem, Epanodon, Polysyntheton. Qualis pro Cælio, num. 2. *Sed ego Atratino humanissimo, atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco: qui habet excusationem, vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare, pietatis tribuo. Si iussus est, necessitati. Si sperauit aliquid pueritiæ.*

Est etiam vsus illius in docendo præcipuus: Nam in præceptis ponendis efferendisque sententiis non est indecorum artificium. Cic. de Prouinc. Consf. nu. 45. *Ecce illa tempestas, caligo bonorum, & subita atque improuisa formido, tenebræ Reip. ruina, atque incendium ciuitatis, terror iniectus Cæsari de eius actis, metus cædis bonis omnibus, consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adiutus, non debuit. Si desertus: sibi fortasse prouidit. Si etiā oppugnatus, vt quidam, aut putant, aut uolunt: uiolata amicitia est, accepi iniuriam, inimicus esse debui. Non nego. Sed, si idem ille tum me saluum esse uoluit, cum vos me vt carissimum filium desiderabatis, nonne nobis uideor, & ultimi temporis recordatione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere? si ex rerum natura non possem euellere, ex animo quidem certè excidere.*

Aliquando congeminantur membra distributionis, ac triplici interuallo, nexuque committuntur, de voluptate sit hoc exemplum. Quippe funesta mortis artifex, architecta sceleris, & mater libidinum, feralis illa fax tantum edidit funus, tot in adolescentum mentibus excitauit incendia, tot portenta fabricata est, vt in mediis cupiditatum flammis bustum innocentiæ, cunabula flagitiis posuisse videatur.

Est etiam genus quoddam distributionis per remotionem, sanè validum ad probandū. Pro Marcello, nu. 30. *Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissentio, cum alij laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alij fortasse aliquid requirent, idq; uel maximum, nisi belli ciuilis incendium salute patriæ restinxeris.* Pro Arch. 28.

Denique ornatiores fiunt distributiones, cùm paria membra, paribus conferuntur, vel si cum subiectione coniunguntur, & digestio vocatur, nonnunquam sine subiecta ratione qualis illa pro Arch. n. 16. *Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

Vel fit ratione adiecta, quando singulæ partes, cum suis rationibus additis comprobantur. Huius meminit auctor ad Heren. lib. 4. num. 47. *Qui vestrum nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissimè enim semper iste pugnauit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne isti sua turpitudine ordini honestissimo maculæ sit, ac dedecori. Qui parentes habetis ostendite istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum; quantæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ.* Poterat breuiter dicere. Qui omnis ordinis, conditionisve homines cupit esse saluos, hunc improbum velle debet, non esse saluum.

Partitio finita huc pertinet pro Quint. nu. 1. *Quæ duæ res in ciuitate plurimum possunt,*

hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore summa gratia, & Eloquentia, quarum alteram vereor, alteram metuo. Pro Amer. nu. 33.

Subdiuisio huc reuocatur. Pro Quinctio. nu. 26. *Iussit bona proscribi eius, qui cum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius viuis, diuelli nullo modo poterat, qua ex re intelligi facilè potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non auaritia comminuere, atque violare soleat: Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est iste, qui amicum socium, affinem, fama, ac fortunis spoliare conatus est, vanum se & perfidiosum, & impium esse fateatur*. Cui redditio subiungitur pro Cælio. n. 2. Quæ perfecta tum est, cum ordine mixto fit. Pro Rabir. Perd. nu. 24. *Atqui videmus hæc in rerũ natura tria fuisse, vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere mortis instar erat turpissimę: cum Saturnino esse, furoris & sceleris, virtus & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat*.

PVNCTVM XV.

Definitio.

Licet definitionem inter locos argumentandi ponant Oratores, eadẽ tamen inter sententiarum figuras locum habet, quòd nõ solum ad probandum iuuet; sed etiam ad Orationis ornatum conducat. Minus eleganter, piè tamen D. Cypr. de Oratione Dominica. Euangelica præcepta nihil sunt aliud, quã magisteria diuina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandę fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruũt, ad cælestia regna perducunt.

Est autem hic definitio, quæ rei alicuius proprias complectitur potestates, sed breuiter & absolutè. Cic. pro Sext. num. 96. *Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione, quæ esset nostra natio Optimatum, de qua pauca dicam, & vt arbitror, nec ab vtilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa Sextij abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, quorum, qui versari in Remp. atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates & haberi, & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur*.

13. Phil. num. 6. *Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulatur: quamquam non videntur hæc posse seiungi, seiungamus tamen. Fortitudo dimicare iubet, iustum odium incendi, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus vtitur consilijs, in posterum prouidet, est omni ratione protectior, quid igitur censet? parendum est enim, atque id optimum iudicandum, quod sit sapientissimè constitutum, &c.*

LECTIO IV.

De Figuris ad delectandum appositis.

Figura quidem omnis, cùm sit quidam loquendi modus alienus à communi, & primum sese offerente dicendi ratione, ad faciendam delectationem maximè idonea est. Vt enim illa communis & trita tractandarum rerum ratio, multũ affinis est fastidio: Ita remotus ab vsu communi dicendi modus voluptatem secum aliquam aduehit. De numero tamen eligendæ sunt præcipuè, quæ hoc munus sustineant.

PVNCTVM I.

Comparatio, vel similitudo.

Definitur ab Oratore cognata quædam inter res similes affectio, cum scilicet res inter se ob quandam similitudinem componuntur. Porrò comparationis vsus, quò est apud Philosophos infrequentior, eò magis apud Rhetores familiaris. Etsi enim ad vehementiores motus non admodum valida sit, vti neque ad seueriorem disputandi rationem, si præsertim à pertinaci Auditore fides extorquenda sit; tamen ea suauitate audientis animum, ea claritate dicentis Oratio-

nem perfundit, vt nihil aptius esse videatur; tum ad suaues motus, tum ad exornationem, tum ad claram, & perspicuam docendi methodum. Vt igitur accuratius vsum huius figuræ expendamus, varias illius species apud Rhetores multū implicatas suum in ordinem adducendas esse censemus.

I. Par.

I. Igitur similitudinem accersere possumus ex rebus penè paribus, vt si conferatur Orator cum Oratore, Iudex cum Iudice, Philosophus cum Philosopho; cuiusmodi illud est apud Senecam epist. 44. *Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reycit quemquā Philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit, Cleāthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem Philosophia, sed fecit. Quid est, quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum.*

Cic. contra Pisō num. 2. ad 9. *Is mihi etiam gloriabitur se omnes magistratus sine repulsa assequutum? mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare. Omnes enim honores Pop. Rom. mihi ipsi homini nouo detulit.* Pro Marcel. nu. 8. & 9. vltimo parad.

A comparatis procedit exemplum, quod rem illustriorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur, de discessu suo sic loquitur Ouid. 1. Trist. el. 3.

Quocumq; aspiceres luctus, gemitusq; sonabant:
Formaq; non taciti funeris intus erat.
Fœmina, virq; meo, pueri quoq; funere mœrent,
Inq; domo lacrymas angulus omnis habet.
Sic licet exemplis in paruis grandibus vti.
Hæc facies Troiæ, cùm caperetur, erat.

II. Dispar.

Simililudinem deducimus ex re dispari, cū scilicet res alioqui diuersas, in vna, aut alia re similes esse ostendimus. Redeat in exemplum Seneca, de Ira. *Vt furentium certa indicia sunt audax, & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color uersus, erebra & uehementius acta suspiria: Ita irascentium eadem signa sunt, flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, &c.*

Similis est apud D. Hieron. Figura epist. ad Heliodorum. *Et ego non integris rate, uel mercibus moneo; sed quasi nuper naufragio eiectus in littus, timida nauigaturis voce denuncio. In illo æstu Charybdis luxuriæ salutem uorat. Ibi ore virgineo ad pudicitiæ perpetrāda naufragia, Scylleum renidens libido blanditur. Hic barbarum littus: hic Diabolus pyrata cum socijs portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi: licet in modum stagni fusum æquor arrideat, licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crux antennæ figatur in frontibus. Tranquillitas illa tempestas est.*

Cic. pro Mur. n. 4. *Quod si è portu soluētibus, ij, qui iam è portu ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationē, & prædonum, & locorum, quod natura affert, vt eis faueamus, qui eadē pericula quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui uideo maximas Reip. tempestates esse subeundas?*

III. Ficta.

Tertia similitudo fictis ex rebus trahitur: qualis est illa Leonis fabula, qui quidē homini leonum capita viri marmorei pedibus obtrita insolēter ostentanti respondisse fertur: quātò plures leonibus aduolutos homines liceret intueri, si natura scalpere leones docuisset. Sic ista similitudo referri potest ad Cæsarem, qui suis in commentarijs victorias à Gallis reportatas quāplurimas scripsit: at si idem illi Galli victorias suas scribere potuissent, quàm sępè ad Gallorum pedes Cæsar iacuisset?

Fictis ex rebus ductę similitudines pro lege Man. nu. 22. *Requiretur fortasse nunc, quēadmodum cùm hæc ita sint, reliquum possit esse magnū bellū. Cognoscite, non enim sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondā profugisse dicitur; quā prædicant in fuga fratris sui membra in ijs locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mærorq; patrius celeritatem persequendi retardaret: sic Mithridates fugiēs maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumq; rerum omniū, quas & à maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum Regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, Rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio, hos lætitia retardauit.*

Ex illa tripl ici diuisione perspicuum relinquitur, qua ratione Parabolæ Apologi, Fabulæ, & Exempla, ad genus hoc exornationis pertineant. Nam exempla sunt quæ ex hominum vita exprimuntur, continentque dicti, vel facti expositionem, cum certi auctoris nomine, atq; ita referuntur ad membrum diuisionis primum.

Parabola est rerum collatio alioqui disparium ob aliquam similitudinem, ducitutque ex omnium natura rerum, quare nihil locupletius, refertur autem ad alterum partitionis membrum. Nam Fabulam & Apologum, tametsi Rhetores quidam sub Parabola contineri putent, in tertio genere similitudinis reponi debet. Quia verò nihil frequentius in Oratione ponitur, idcirco erit operæ pretium varias rationes afferre, quibus scitè, & eleganter institui possit.

Simplex comparatio.

I. Nudæ sunt quædam, & simplices comparationes, quæ vnam dumtaxat similitudinem complectũtur, quales infinitæ sunt apud Oratores. Ex eodem fonte manauit, vt ego quidem arbitror, vera nonnunquam, sed plerumque falsa, & inanis opinio doctrinæ, profundique ingenij, quam nonnulli homines vitio obscuritatis à nobis extorquent, nimirum dùm illi quædam effata magnifica ad speciem, obscura ad intelligentiam, mirabilius verbis, sed ægrè sequentibus pronunciant, percellunt nos stupore quodam instar machinarum, quibus lentus incessus maiestatem occulti rotarum lapsus admirationem artis conciliant.

II. Compositæ quædam similitudines reperiuntur, quarum duo sunt genera.

Primum cùm res vna pluribus similitudinibus illustratur: alterum cùm res multæ, multis comparationibus exprimuntur. Et primum quidem varijs modis fieri potest.

I. Cum singulis verbis singulæ similitudines referuntur; vt morbo deflorescit pulchritudo, næuo forma corrumpitur; cœlum inobscuratur nebulis, mare fluctibus inhorrescit; Ita flos adolescentię dedecore flagitij, ac turpitudine morum contaminatur.

Quod huic vniuersitati lux, quod ægro medicina, quod fons sitienti limpidus, quod diuturnis defatigato laboribus quies, id ipsum opis indigenti charitas est.

Quod in argento scoria, caries in ligno, gibbus in humeris, varix in tibris, scabies in capite, grando in vineis, locusta in pratis, bruchus in floribus, lolium in frugibus, in rosa cantarus, in veste tinea, næuus in facie, spuma in salo, in cœlo nebulæ, in solo lutum; hoc in adolescentum vita morum corruptela.

Sic ille deuotus MARIÆ Virgini pius Vates, teporem à cultu Deiparæ abesse debere monet.

Sæpè loqui mecum, quamuis sit muta, videtur
Et me desidiæ sæpèmonere meæ.
Desidiose tuo, si vis blandire tepori:
Iuro tibi infelix, fulmina, iuro necem.
Quod segeti rubigo, nouis quod floribus auster.
Blatta togæ, ferro luna, teredo rati.
Hoc animo tepor est: animi tepor improba pestis,
Non intellecto vulnera dente facit.

II. Cum similitudines in modum definitionis colliguntur. Sic Roma est sacra Religionis anchora, quam nullus barbarorum turbo, nullus hostium conatus, dimouere loco potest: propugnaculum firmissimum, quod nullo vnquam tormentorum apparatu, nulla machinarum mole concidet: Illa demum est pharetra feta lectissimis telis, vndè suas Deus sagittas educit, quibus & nefarias barbarorum incursiones coerceat, & importunam hæreticæ prauitatis luem conficiat.

III. Cùm frequentia adiuncta, siue epitheta congeruntur, quæ similitudinem cõtinent; vt si qui hominem laudet. Quem illum virum fuisse putas? grauitate Catonem, eloquentia Demosthenem, Hannibalem industria, fortitudine Cæsarem, Periclem prudentia quamquam hæc vt nimis vulgaris, minus placet.

Ex hoc Diuus Chrysologus gratulatur ijs, qui ex infidelitatis tenebris, & falsorum numinum infami seruitute, ad Christianæ fidei lucem, verique Dei cultum emerserunt, serm. 57. *In Deum vos hodie meritò confitemini credidisse, quando Deos, Deasq; sexu dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares damnastis.*

IV. Cùm eadem re similitudinis membra deducuntur, quod fit per descriptionem: vt diuinum amorem arbori, similem puta, cuius radix integritas, rami virtutes omnes, frondes exempla virtutum, fructus vitæ immortalitas.

Quid aliud ita quàm Lybica quædam fera

qua rugitu terret, truculentia exanimat, dente lacerat, vngue discerpit, pedibus diuidit: In hac vitãda est styli austeritas, si placere cupis.

Composita.

Alterum genus compositæ similitudinis, multas res singillatim multis comparationibus illustrat. Quid affert rerum gestarum gloria? simia est, fœtus suos dùm amplectitur, suffocat. Quid te delectat formæ venustas & pulchritudo? laqueus est, quo suspensus ex arbore perfidiæ suæ pœnas persoluit Absalon. Quid trophæis exultas inaniter? Vide Cæsarem tot victoriis clarum in Romana curia vulneribus saucium. Generis nobilitate gloriaris? Ammonis filius humano fastigio celsior, multos dies inhumatus feris volucribusque præda iacuit, &c.

Quid turpium librorum lectio? Hamus est, quo inescantur imprudentium mentes; illum si contigeris, lædε; si compresseris, necabit. Scintilla est cineri doloso supposita; si solum illam aspexeris, latet; si commoueris, vrit. Caphareus est, facem præfert ad morum honestatem, vt apparet, tutissimam, vt est periculosissimam.

Quod est terris ver, hoc misericordiam scimus esse ieiunio. Sicut verni flatus tota facit germina florere camporum, ita misericordia tota ieiunij semina producit in florem, in cœlestem messem totam ieiunij facit fruticare virtutem. Quod oleum lucernæ est, hoc ieiunio pietas: sicut lucernæ lumen olei pinguedo succendit, & moderato pastu facit illud ad totius noctis solatium perlucere; sic pietas facit splendere ieiunium, & ad totam radiare continentiæ claritatem. Quod diei Sol est, hoc eleemosyna noscitur esse ieiunio: sicut iubar Solis clariorem perficit diem, & totam nubium dispergit obscuritatem; sic Eleemosyna ieiunij sanctificat sanctitatem, totamque cupiditatis mortem lumine pietatis excludit. Ac ne multis immorer, quod est anima corpori, ieiunio largitas hoc habetur. Sicut enim mortificatur corpus, à corpore anima cùm recedit, ita mors est ieiunij largitatis abscessus. Ieiunium vitiorum mors, vita virtutum, vigor animorum, pudicitiæ propugnaculum, ciuitas sanctitatis, schola meritorum, inuictus Christianæ militiæ principatus. Sed in his virtutibus ieiunium tunc viget, tunc vincit, tunc triumphat cum duce misericordiæ pugnat. D. Chrysologus sermone 8.

Obseruandum breues similitudines plurimum habere ornamenti, si per totum Orationis corpus fundantur; longiores aptas esse ad docendum, & probandum; Apologos & Fabulas infrequentes esse debere, sed plurimum recreare animos, & audientiam excitare. Denique totam hanc figuram factam esse ad delectationem, & perspicuitatem Orationis, qua plurimum mouemur ad fidem.

PVNCTVM II.

Descriptio.

Continet rerum consequentium perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem. Cornific. lib. 4. num. 52. fit collectis rei alicuius proprietatibus, adiunctis, cõsequentibus, & rerum natura variè describenda, ita tamen vt ad maiorem schematis dignitatem, in grauioribus dumtaxat habere debeat Orator. Illam partiri placet in plures species.

Prosopographia.

Est veræ vel falsæ personæ descriptio; expressis animi, corporis, & fortunæ attributis, talis est illa Catil. in Salustio. *Catilina nobili genere natus fuit magna vi & animi corporis, sed ingenio malo prauoque.*

Dixerim potius Ethopeiam quæ vitam, & indolem quibusdam signis ita describit, vt in morum cognitionem saltem aliquam deducat. Cic. pro Sextio. Pisonis mores è Gabinii moribus, habitumq; describit, ac demonstrat qua frontis, & supercilii seueritate probitatem simulans, homines in fraudem induxerit, à nu. 18. ad 20. *Quorum si nondum scelera, vulneraque inusta Reipubl. vultis recordari vultum atque incessum animis intueamini: facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Alter vnguentis affluens calamistrata coma, despiciens vexatores ætatulæ suæ, puteali & fæneratorum gregibus inflatus, atque perculsus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in Tribunatus portum perfugerat. Contemnebat Equites Rom. minitabatur Senatui, venditabat se operis, atq; ijs se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat. Alter, ò Dij boni, quàm teter incedebat, quàm truculentus,*

lentus, quàm terribilis aspectu? vnum aliquem te ex barbaris illis, exemplum imperij veteris, imaginem antiquitatis, columen Reip. diceres intueri.

Tùm à corpore sic ad corporis ornatum delabitur. *Vestitus asper, nostra hac purpura plebeia, ac penè fusca, capillo ita horrido, vt Capua, in qua ipse tùm imaginis formandæ causa Duumuiratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam, quod tum hominibus non supercilium, sed pignus Reipub. videbatur? tanta erat grauitas in oculo, tanta frontis contractio, vt illo supercilio Resp. tanquam Athlante cælum niti videretur.*

Eximium sanè ornamentum, tùm ad conciliandum animos, tùm etiam ad permouendum, siue odium velis, aut amorem, aliosque motus grauiores excitare. 2. Agrar. num. 13. *Iam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior quàm ante, barbaq; maiore, vt oculis & aspectu denuntiare vim Tribunitiam, & minitari Reip. videretur.*

Post reditum in Senatu, num. 12. mollem & effœminatum Gabinium depingit. *Primum processit qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, grauibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta.*

7. in Verr. n. 85. in Vat. num. 4. in Piso. 25. pro Muræn. num. 49. *Vultus erat ipsius plenus furoris, sermo arrogantiæ.* In Pis. 1. Deterrimi hominis descriptio de Harusp. resp. num. 56. egentis seditiosi pro Sext. num. 110. Mulieris perdite amantis, & sceleratæ, pro Cluentio, n. 12. Diuitis splendidi, pro Amer. num. 133.

Frequentes sunt huiusmodi personæ descriptiones apud Poetas. Polyphemi Cyclopis Virg. 3. Aen.

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat;
Lanigeræ comitantur oues, & sola voluptas
Solamenq; mali, de collo fistula pendet.

Brutus à Silio describitur, lib. 8.

Læta viro grauitas, & mentis amabile pondus,
Et sine tristitia vultus, non ille rigoris
Ingratas laudes, nec nubem frontis amabat,
Nec famam læuo quærebat limite vitæ.

Nonnunquam characteres subiiciuntur ad mores. Petr. Damian. copiosè satis expressit adulatorum mores qui se totos componunt, finguntque ad eorum gestus, ac nutus, quibus blandiuntur. 2. epist. 3. *Quis ambigat eum cùm datur occasio fauorabilibus Dominum suum verbis obtinere, vt eum blanda possit adulatione mulcere, vtque eius animum capiat, quod sibi magis placeat callidus obseruator explorat, oculis gliscit, gestibus innuit festiuitatem sereni cordis prætendit, pendet ad nutum, vt sic Herile præceptum, tanquam Sybillinum os, Phœbi præstoletur oraculum. Ire iubetur? euolat: stare præcipitur? silicem repræsentat: si Dominus feruet, ipse sudat; si ille æstum, hic cauma conqueritur: At si vel leuiter frigeat, hic necesse est tremefactus visceribus obtorpescat: si ille dormire vult, hic acediatur: si satur est, hic ructare compellitur; sicque non suus, nihil aliud loquitur, quàm quod illi placere suspicatur.*

Egregia forma iuuenem describit ridente, ac suaui stylo Tibull. lib. 3. eleg 4.

Hic iuuenis casta redimitus tempora lauro,
Est visus nostram ponere sede pedem.
Non illo quidquam formosius vlla piorum
Aetas humanum nec videt illud opus.
Intensi crines longa ceruice fluebant,
Spirabat Tyrio myrrhea rore coma.
Candor erat, qualem præfert Latonia Luna;
Et color in niueo corpore purpureus.
Vt cum contexunt amaranthis alba puella
Lilia, & Autumno candida mala rubent.
Ima videbatur talis illudere palla.
Nam hæc in nitido corpore vestis erat.

Fictæ verò rei fit descriptio cùm rei sensu, aut corpore carenti sensum, & corpus affingimus, cuiusmodi sunt apud Poetas innumeræ. Virtutem sic efformat Plut. lib. de fortuna Romana. Virtutis quidem placidus est, ac sedatus ingressus, vultus constans, facies rubore temperato distincta, frons ad hilaritatem simul & modestiam exporrecta, ex conatu studioque virtutem stipant, ac præeunt, &c.

Seueritatem eiusdem quadam vultus lætitia temperat Silius Ital. lib. 15.

Alterius dispar habitus frons hirta, nec vnquã
Composita mutata coma, stans vultus & ore
Incessuque viro propior, lætiq; pudoris
Celsa humeros niueæ fulgebat stamine pallæ.

Ita fictum locum, qui nusquam sit Ouid. versibus suis exprimit 2. Metam.

Pro-

Protinus inuidiæ nigro squalentia tabo
Tecta petit: domus est imis in vallibus antri
Abdita sole carens, non vlli peruia vento,
Tristis & ignaui plenissima frigoris, & quæ
Igne vacet semper, caligine semper abundet.

Talis illa Virgil. 6. Æn.

Deuenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas:
Largior hic campos æther, & lumine vestit
Purpureo, solemq; suum sua sydera norunt.

Topographia.

Verri loci descriptio satis obuia 4. Verr. Cic. num. 117. *Vrbem Syracusas maximam esse Græcarum vrbium, pulcherrimãq; omnium, sæpè audistis: Est ita vt dicitur, nam & situ est communito: tùm ex omni aditu, vel terra, vel mari præclaro ad aspectum: & portus habet propè in ædificatione, adspectuq; vrbis inclusos, qui cùm diuersos, interse aditus habeant, in exitu coniunguntur, & confluunt. Ea tanta est vrbs, vt ex quatuor vrbibus maximis constare videatur: quarum vna est ea, quam dixi, insula, quæ duobus portubus cincta, in vtriusque portus ostium, aditumque proiecta est, in qua domus est, quæ Regis Hieronis fuit, qua Prætores vti solent: in ea sunt ædes sacræ complures, sed duæ.* Ita Smyrnam imperij decus, & ornamentum Asiæ terræ motibus contritam describit Aristides in Orat. de Smyrna.

Solitudinem torridam describit Curtius lib. 4. in hæc verba. *Sequenti die tolerabilis labor visus, nondum tàm vastis solitudinibus aditis, iam tamen sterili ac moriente terra. Sed vt se aperuere campi alto obruti sabulo, haud secus quàm profundum æquor ingressi: terram oculis requirebant. Nulla arbor, nullum culti soli vestigium occurrebat, aqua etiam defecerat, quam vtribus cameli deuexerant, & in arido solo, ac feruido sabulo nullæ erant. Ad hæc Sol omnia accendebat, siccaque, & arida erant omnia.*

Ibidem torridam plagam subiicit. *Iter expeditis quoque, & paucis vix tolerabile, ingrediendum erat: terra cœloque aquarum penuria est: steriles arenæ iacent: quas vbi vapor solis accendit, feruido solo exurente vestigia, intolerabilis æstus existit. Luctandumq; est non tantùm cum ardore, & siccitate regionis, sed etiam cum tenacissimo sabulo, quod præaltum, & vestigio cedens, ægrè moliuntur pedes.*

Politus Vates Sardiniam pulchrè describit versu de bello Gildonico.

Humanæ speciem plantæ se magna figurat
Insula Sardiniam veteres dixere coloni:
Diues ager frugum, Pœnos, Italosq; petenti
Opportuna situ: qua pars vicinior Afris
Plana solo, ratibus clemẽs: qua respicit Arctõ
Immitis, scopulosa, procax, subitusq; sonora
Fluctibus: insanos infamat nauita montes.

Sic vrbem copiosam ac celebrem describas. Quis ille locus est Deus Sancte? quàm aptus, quàm commodus, quàm Dei iudicio dignus! quid magis inunitum situ? quid iucundius visu? quid vsu vtilius? portum vides ad Orientem magnitudine amplum ædificatione in ipso aditu constituta, quam Sequana præterfluat: hinc paruo murmure descendit, deinde quàm leniter, aut separantur, aut coniunguntur: dicas illa animalia, vt Philosophi quidam somniarunt, ditissimæ vrbis ad aspectum feritatem exuere. Huc frumenta, huc merces, ex omnibus regni partibus importantur. Videre est temperatam aeris benignitatem, ita frigidam hyemem, vt sæuire timeat: Ita calidam æstatem vt perpetuis Fauonijs mitigetur: melius dicam Ver perpetuum, Autumnũ vberem: inuideat Roma facilius, quàm eleuet. Non commemoro solis ortum excipientes in vniuersis collibus vites explicatas: in agris bene-pinguibus segetes diffusas, quocũque tuleris aspectum, syluas proceras, in ijs arbores tanto ordine quincuncem describentes, vt non naturæ causa, non hominis industria, sed Dei alicuius manu positæ, & directæ videantur: quarum comæ dulcissimis Zephyrorum flabellis leniter ventilatæ, placidissimo murmure auribus adblandiuntur. Huc accedit vis innumerabilis & copia gratissima auicularum, quæ vsque & vsque liquidissimos cantus tenui gutture funditantes, intimos audientium sensus incredibili voluptate permulcent. Prætermitto prata perennibus meandris variè intertexta, quarum æquula nitidissima, ad diuersi coloris lapillos mollitet fracta, allisaq; susurrum efficit dulcissimum: non moror in flosculorum gratam suauitatem exhalantium commemoratione.

Chronographia.

Dicitur temporis descriptio, qua subiiciuntur quę in tempore dicuntur, & accidunt. Virgil. Æn. 8.

Nox

Nox erat & terras animalia fessa per omnes
Alituũ pecudumq; genus sopor altus habebat.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemq; Aurora polo dimouerat vmbrã.

PVNCTVM III.

Hypotyposis.

DEscriptionem nominat Cic. est autem proposita quædam forma rerum, sic expressa verbis, vt videri potius, & geri, quàm audiri videatur. Pro Rosc. Amer. ita clarè, copioseque res exponitur, vt coram spectari videatur, num.98. *Etiamne in tàm perspicuis rebus argumentatio quærenda aut coniectura capienda sit? nonne vobis hæc quæ audistis, cernere oculis videmini? num illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cœna videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest ipse Rosc.? non suis manibus in curru collocat Antomedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium non orat, vt eam noctem peruigilet? vt honoris sui causa laboret? vt Capitoni quamprimùm nuntiet?*

Sic in Antonium 2. cuius comparationes, & luxum temulentiamque subijcit ad horrorem, & odium. num.104. *Personabant omnia vocibus ebriorum; natabant pauimenta vino; madebant parietes; ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matresfamilias versabantur.*

Verr.6. num.31. *Quo postquam venerunt, mirandum in modum, canes venaticos diceres: ita odorabantur omnia, & peruestigabant.*

Pro Mur. nu.88. *Quæ verò miseranda sunt, ea & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.*

Pro Milone.68. dùm egressum illius ex vrbe describit, vt illi structas insidias à Clodio fuisse concludat.

Lustrationem Italiæ Antonij cum impudente mima describit Phil.2. num.58.

Non minus sanctimonia vitæ, quàm facundia nobilis Chrysost. Crudelis auari speciem subiicit oculis. Hom.29. in Matth. Fingite videre tetrum quendam hominem, qui ab oculis ignem emittat; cui ex vtroque humero Dracones pro manibus dependeant; cuius os cauernæ instar magnitudine sit, in quo pro dentibus acuti enses stent; ex lingua venosus fons scaturiat; venter omni fornace sit ardentior, cuncta quæ immittuntur subitò consumens: pedes alati, ventis quoque ipsis velociores: facies canis ac lupi simul faciem ostendat, nec hominis vocem emittat, sed insuaue quiddam, atque terribile mugiat. Is ad hæc omnia faces ardentes in manibus teneat, in omnes vt mors insiliat, omnes vt infernus deglutiat. Quæ non tàm ad Orationis pompam, quàm ad veritatem dicta sunt: quippe propinquis odiosus est, famulis grauis, amicis inutilis, exteris difficilis, vix affabilis vicinis, molestus sui malignus curator, omnibus inuisus, & hostis.

Voluptatis domum, & eius illecebras aperit D. Ambr. vt ab illa quantocyus recedamus, vel vt ad illum nunquam accedamus, lib. 1. de Abel. cap.4. *Illa meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, & ludentibus iaculans palpebris retia quibus pretiosas iuuenum animas capit, quemcumq; viderit sensu indignum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ; sermonibus adoritur gratiosis, faciens iuuenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu diues, genas picta, vitiorum succincta comitatu, & quodam nequitiarum choro circumfusam, dux criminum talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ, domum adusque trahit. Nitebat aula regio luxu splendida, cælatis parietibus, & natabant pauimenta vino, flagrabat vnguento humus, spinis cooperta piscium, & marcentibus iam floribus lubrica. Illic comessantium vultus, concertantium clamores, litigantium cædes, concentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lasciuientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, & crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis hesterna crapula, hodierna temulentia.*

Pulchra quæ fit per dialogismum, comessationis fœdam imaginem, quam horreas, proponit idem D. Ambros. cap.8. de Elia. *Quæ non propter ventrem pericula? Obsonator antequam luceat, fores pulsat alienas, & tanquam bellum aliquod immineat, excitat dormientes. Turbatum vides, anhelantem aduertis, interrogas quæ causa perturbationis sit? poscit, inquit. Dominus meus vbi vinum melius veneat, quærit vbi iecur mollius, vbi Phasianus pinguior, vbi piscis recentior. Cursitat*

diuersa, & eum inuenerit cursu properat, inquietat Dominum somnolentum, & auctionatur pretia, &c.

In maximis affectibus dominatur, fitq; ferè semper ex conglobatis effectibus, aut ex cumulatis rerum adiunctis, vel ex comparatione maiorum, minorum, parium. Ex effectis illud est Cic. 7. Verr. num. 105. *Hæc posteaquam acta, & constituta sunt, procedit iste repentè è Prætorio inflammatus scelere, furore, crudelitate, in forum venit: Nauarchos vocari iubet, qui nihil metuerent, suspicarentur nihil statim accurrunt. Iste hominibus miseris innocentibusque iniÿci cathenas imperat; implorare illi fidem Pop. Rom. & quare id faceret rogare. Tùm iste hoc causæ dicit, quod classem prædonibus prodissent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam.*

Quæ tota descriptio fit illustris ex factis Verris, tùm venientis in forum, tùm cathenas imperantis: & Nauarchorum tum accurrentium, tum in medio foro clamantium.

In eadem actione. num. 141. *Hæc cùm maximè loqueretur, sex lictores circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi, cædunt acerrimè virgis. Deniq; proximus lictor Sextius conuerso bacillo, oculos misero tundere vehementissimè cœpit. Itaque illis cum sanguis os, occulosq; complesset, concidit. Cùm illi nihilominus iacenti latera tunderentur, vt aliquando spondere se diceret, &c.*

Ex hoc lumine vates, Regiæ Priami expugnationem illustrauit. Aene. 2.

At domus interior gemitu, miseroq; tumultu
Miscetur: penitusq; caua plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea sydera clamor,
Tùm pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexuq; tenent postes, atq; oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra nec ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi rumpunt aditus, primosq; trucidāt,
Immissi Danai, & latè loca milite complent.

Antonium vrget Cic. & ad concitandos Iudicum animos efficacem Hypotyposim adhibet. 11. Ph. nu. 7. *Ponite igitur ante oculos miseram illam quidem, & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam; nocturnum impetum in vrbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonÿ domum, cùm miser ille prius latronum gladios videret, quàm quæ res esset, audisset: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, equuleum, carnificem, tortoremq; Samarium, quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt.*

2. In Catil. num. 5. *Hos quos video volitare in foro, quos stare ad Curiam, quos etiam in Senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura.*

3. In eundem nu. 13. *Ac mihi quidem cum certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus.*

Per hanc etiam gestus personarum exhibentur. Sic Erucii effingit Cic. pro Rosc. Amer. nu. 60. *Perorauit aliquando, assedit. Surrexi ego, respirare visus est, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Vsque eò animaduerti eum iocari, atq; alias res agere, antequam Chrysogonum nominaui. Quem simul atque attigi statim homo se erexit; mirari visus est. Intellexi quid eum pupugisset, iterum ac tertiò nominaui.*

Funambulus ita describi potest. Est profectò spectaculum illud admirabile, vbi vel procera, vel iusta magnitudine vir, per extensum funem non graditur modò, sed vibrato sursum corpore, pedibusque micantibus, citharœdo personante salit ad numerum: vbi adiunctis ad plantas orbiculis, & mucronibus, tabulisque suppositis, ingreditur tamen ac citharæ præeunti molliuscula saltatione respondet: vbi mustelarum, aut anguium modò pectore prono, proiectoque proreptat ad neruum, vbi resilit, vbi suspenditur, vbi ex simulata prolapsione sese refert in gradum.

Neque solum quæ facta sint, aut fiant, sed etiam quę futura sint, aut fuerint euentura dicendo exprimimus. Mirè vehementerque tractat ista Cic. Mil. 33. *An verò vos soli ignoratis, vos hospites in hac vrbe versamini, &c.* Et num. 80.

Erit verecundior si proponamus illam in hunc modum quo Cic. contra Verr. *Hæc quæ non vidistis oculis, animis cernere potestis.*

Valet cùm immorandum est diutius in loco, in quo causæ summa continetur. Tull. 4. Catil. num. 11. *Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem, orbis terrarum, atq; arcem omnium gentium subito vno incendio concidentem, cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos aceruos ciuium. Versatur mihi an-*

hi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis.

Sic Ministellum oculis subijcias aliquem ignarum, si possit, in errorem inducentem, ac verbis mendacibus circumuenientem. Si quis fortè nostrum in vnum aliquem ex illo nouitiorum grege inciderit: ecce tibi continuo religiosus homo, scilicet vultu ad modestiam composito, admota pectori manu, oculis in cœlum nonnihil suspicientibus, tremula & ad palatum subindè hærente lingua. Fuit hoc, inquit, Ecclesiæ cum reliqua mortalium rerum turba commune fatum, collapsa dudum, & extincta ortus sui dignitate: Iacebat illa in tenebris, in squalore miserè voluntata: cùm sanctissimus ille hominum parens, (fingite vobis hominem semifracto singultu, molli & insistente aliquantulum spiritu, ita subijcientem) suauissimus, inquam hominum parens, desperatis iam ac depositis omninò rebus Caluinum resurgentis Ecclesiæ Prophetam excitauit, qui diuino afflatus lumine pristinum Ecclesiæ decus longo tandem interuallo intermissum reuocaret. Hæc verecundorum hominum est Oratio, hic scopus ad quē permulti cœco, & præcipiti impetu voluntatis impegerunt.

PVNCTVM IV.

Prosopopæia.

MAgnum eloquētiæ decus, & lumen augendi grauissimum, quodq; tanti est, vt in suadendo, quærendo, obiurgando, laudando, miserando plurimum proficiat. Est autem personæ effictio, qua rebus mutis, ac sensus expertibus sermonem accommodamus, aut vita functos tanquam præsentes, spirantesque inducimus loquentes. Vt Clodiæ impotentis fœminæ præposteram libidinem obiurgat Cic. pro Cœ. Quam continentem, & nō interruptam sermonis continuationem dicimus, num.23. *Existat igitur ex ipsa familia aliquis, ac potissimum cœcus ille. Minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit, qui profectò, si extiterit, si aget, & sic loquetur.*

Hic apparatus est ad speciem quandam prolusionis, tùm vox, & Oratio Appij Clodij fingitur.

Mulier quid tibi cum Cœlio? quid tibi cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, vt aurum commodares; aut tàm inimica, vt venenum timeres, non patrem tuum videras? non Patruum, non Atauum audieras Consules fuisse? non denique modò te Metelli matrimonium tenuisse sciebas clarissimi, & fortissimi? qui simul ac pedem limine extulerat, omnes propè ciues, virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tàm coniunctus fuit? cognatus, affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas, ac libido? nonne te si imagines nostræ viriles non commouebant, ne progenies quidem mea Q. illa Claudia æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non Virgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico Tribuno pl. de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quàm bona paterna, & auita, & vsque à nobis, cùm in viris, tùm etiam in fœminis repetita mouerunt.

Deinceps Oratoria occupatione omnes excusationes anteuertit, quas illa facto suo prætexere potuisset, tandemque veram libidinem huiusce familiaritatis causam fuisse docet. num.34.

Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, vt tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, vt ea tu incestè vterere? Ideo viam muniui? vt eam tu alienis viris comitata celebrares?

Hic est Appi fictus sermo, quem apta correctione concludit, & concinnè ad ipsam causam delabitur. num.35.

Sed quid ego ita grauem personam induxi, vt verear, ne si idem Appius repentè conuertat, & Cœlium incipiat accusare illa sua grauitate Censoria?

Mortuus ab inferis hac excitatur, eique vox tribuitur pro Baldo, num.44. *Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest, vt conspiciatis eū mentibus, quēm oculis non potestis. Dicat se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse, se P. Africani discipulum, ac militem, se stipendijs, se legationibus bellicis eruditum, se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & confecit. Si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia iura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere à Rep. benè gerenda impediretur:*

à se

diuersa, & cum inuenerit cursu properat, inquietat Dominum somnolentum, & auctionatur pretia, &c.

In maximis affectibus dominatur, fitq; ferè semper ex conglobatis effectibus, aut ex cumulatis rerum adiunctis, vel ex comparatione maiorum, minorum, parium. Ex effectis illud est Cic. 7. Verr. num. 105. *Hæc posteaquam acta, & constituta sunt, procedit iste repentè è Prætorio inflammatus scelere, furore, crudelitate, in forum venit: Nauarchos vocari iubet, qui nihil metuerent, suspicarentur nihil statim accurrunt. Iste hominibus miseris innocentibusque iniici cathenas imperat; implorare illi fidem Pop. Rom. & quare id faceret rogare. Tùm iste hoc causæ dicit, quod classem prædonibus prodissent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam.*

Quæ tota descriptio fit illustris ex factis Verris, tùm venientis in forum, tùm cathenas imperantis: & Nauarchorum tum accurrentium, tum in medio foro clamantium.

In eadem actione num. 141. *Hæc cùm maximè loqueretur, sex lictores circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi, cædunt acerrimè virgis. Deniq; proximus lictor Sextius conuerso bacillo, oculos misero tundere vehementissimè cœpit. Itaque illis cum sanguis os, occulosq; complesset, concidit. Cùm illi nihilominus iacenti latera tunderentur, vt aliquando spondere se diceret, &c.*

Ex hoc lumine vates, Regiæ Priami expugnationem illustrauit. Aene. 2.

At domus interior gemitu, miseroq; tumultu
Miscetur: penitusq; caua plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea sydera clamor,
Tùm pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexuq; tenent postes, atq; oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra nec ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi rumpunt aditus, primosq; trucidāt,
Immissi Danai, & latè loca milite complent.

Antonium vrget Cic. & ad concitandos Iudicum animos efficacem Hypotyposim adhibet. 11. Ph. nu. 7. *Ponite igitur ante oculos miseram illam quidem, & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam; nocturnum impetum in vrbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonij domum, cùm miser ille prius latronum gladios videret, quàm quæ res esset, audisset: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, equuleum, carnificem, tortoremq; Samarium, quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt.*

2. In Catil. num. 5. *Hos quos video volitare in foro, quos stare ad Curiam, quos etiam in Senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura.*

3. In eundem nu. 13. *Ac mihi quidem cum certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus.*

Per hanc etiam gestus personarum exhibentur. Sic Erucii effingit Cic. pro Ros. Amer. nu. 60. *Perorauit aliquando, assedit. Surrexi ego, respirare visus est, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Vsque eò animaduerti eum iocari, atq; alias res agere, antequam Chrysogonum nominaui. Quem simul atque attigi statim homo se erexit; mirari visus est. Intellexi quid eum pupugisset, iterum ac tertiò nominaui.*

Funambulus ita describi potest. Est profectò spectaculum illud admirabile, vbi vel procera, vel iusta magnitudine vir, per extensum funem non graditur modò, sed vibrato sursum corpore, pedibusque micantibus, citharœdo personante salit ad numerum: vbi adiunctis ad plantas orbiculis, & mucronibus, tabulisque suppositis, ingreditur tamen ac citharæ præeunti molliuscula saltatione respondet: vbi mustelarum, aut anguium modò pectore prono, proiectoque proreptat ad neruum, vbi resilit, vbi suspenditur, vbi ex simulata prolapsione sese refert in gradum.

Neque solum quæ facta sint, aut fiant, sed etiam quę futura sint, aut fuerint euentura dicendo exprimimus. Mirè vehementerque tractat ista Cic. Mil. 33. *An verò vos soli ignoratis, vos hospites in hac vrbe versamini, &c.* Et num. 80.

Erit verecundior si proponamus illam in hunc modum quo Cic. contra Vert. *Hæc quæ non vidistis oculis, animis cernere potestis.*

Valet cùm immorandum est diutius in loco, in quo causæ summa continetur. Tull. 4. Catil. num. 11. *Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem, orbis terrarum, atq; arcem omnium gentium subito vno incendio concidentem, cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos aceruos ciuium. Versatur mihi an-*

hi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis.

Sic Ministellum oculis subijcias aliquem ignarum, si possit, in errorem inducentem, ac verbis mendacibus circumuenientem. Si quis fortè nostrum in vnum aliquem ex isto nouitiorum grege inciderit: ecce tibi continuo religiosus homo, scilicet vultu ad modestiam composito, admota pectori manu, oculis in cœlum nonnihil suspicientibus, tremula & ad palatum subindè hærente lingua. Fuit hoc, inquit, Ecclesiæ cum reliqua mortalium rerum turba commune fatum, collapsa dudum, & extincta ortus sui dignitate: Iacebat illa in tenebris, in squalore miserè voluptata: cùm sanctissimus ille hominum parens, (fingite vobis hominem semifracto singultu, molli & insistente aliquantulum spiritu, ita subijcientem) suauissimus, inquam hominum parens, desperatis iam ac depositis omninò rebus Caluinum resurgentis Ecclesiæ Prophetam excitauit, qui diuino afflatus lumine pristinum Ecclesiæ decus longo tandem interuallo intermissum reuocaret. Hæc verecundorum hominum est Oratio, hic scopus ad qué permulti cœco, & præcipiti impetu voluntatis impegerunt.

PVNCTVM IV.

Prosopopæia.

Magnum eloquētiæ decus, & lumen augendi grauissimum, quodq; tanti est, vt in suadendo, quærendo, obiurgando, laudando, miserando plurimum proficiat. Est autem personæ effictio, qua rebus mutis, ac sensus expertibus sermonem accommodamus, aut vita functos tanquam præsentes, spirantesque inducimus loquentes. Vt Clodiæ impotentis fœminæ præposteram libidinem obiurgat Cic. pro Cœ. Quam continentem, & nō interruptam sermonis continuationem dicimus, num. 23. *Existat igitur ex ipsa familia aliquis, ac potissimum cæcus ille. Minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit, qui profectò, si extiterit, si aget, & sic loquetur.*

Hic apparatus est ad speciem quandam prolusionis, tùm vox, & Oratio Appij Clodij fingitur.

Mulier quid tibi cum Cœlio? quid tibi cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, vt aurum commodares; aut tàm inimica, vt venenum timeres, non patrem tuum videras? non Patruum, non Atauum audieras Consules fuisse? non denique modò te Metelli matrimonium tenuisse sciebas clarissimi, & fortissimi? qui simul ac pedem limine extulerat, omnes propè ciues, virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tā n coniunctus fuit? cognatus, affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas, ac libido? nonne te si imagines nostræ viriles non commouebant, ne progenies quidem mea Q. illa Claudia æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non Virgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico Tribuno pl. de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quàm bona paterna, & auita, & vsque à nobis, cùm in viris, tùm etiam in fœminis repetita mouerunt.

Deinceps Oratoria occupatione omnes excusationes anteuertit, quas illa facto suo prætexere potuisset, tandemque veram libidinem huiusce familiaritatis causam fuisse docet. num. 34.

Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, vt tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, vt ea tu incestè vterere? Ideo viam muniui? vt eam tu alienis viris comitata celebrares?

Hic est Appi fictus sermo, quem apta correctione concludit, & concinnè ad ipsam causam delabitur. num. 35.

Sed quid ego ita grauem personam induxi, vt verear, ne si idem Appius repentè conuertat, & Cœlium incipiat accusare illa sua grauitate Censoria?

Mortuus ab inferis hac excitatur, eique vox tribuitur pro Baldo, num. 44. *Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest, vt conspiciatis eū mentibus, quēm oculis non potestis. Dicat se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse, se T. Africani discipulum, ac militem, se stipendijs, se legationibus bellicis eruditum, se, si tanta bella legisset, quanta agessit, & confecit. Si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia iura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere à Rep. benè gerenda impediretur:*

à se

à se ex contunctissima, atque amicissima ciuitate fortissimum quemq; esse delectum.

Illustris est, & ad obiurgandum potens, patris Verris perditum filium alloquētis 7. Act. num. 135. *Ipse pater si iudicaret, per Deos Immort. quid facere posset, cùm tibi hæc diceret? Tu in Prouincia Populi Rom. Prætor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis ex fœdere, quam deberent nauem, per triennium remisisti. tu in Prouincia tàm splendida, apud socios fidelissimos, ciues Rom. honestissimos, in metu periculoq; prouinciæ, dies continuos complures in littore, conuiuijsq; iacuisti: te per eos dies nemo domi tuæ conuenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum atque amicorum ad ea conuiuia matres-familias adhibuisti: tu inter eiusmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum collocauisti, vt ætati maximè lubricæ, atque incertæ exempla nequitiæ parentis vita præberet. Tu Prætor in prouincia cum tunica pallioque purpureo visus es: tu propter amorem libidinemque tuam imperium nauium legato Populi Rom. ademisti. Syracusano tradidisti: tui milites in prouincia Sicilia frugibus frumentoque caruere: tua luxuria, atque auaritia classis Populi Rom. à prædonibus capta, & incensa est. Neque hæc tot tantaque dedecora, dissimulatione tua, neque obliuione hominum, ac taciturnitate tegere voluisti: sed etiam nauium Præfectos, sine vlla causa de complexu parentum luctu, atq; lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigauit: tibi hominum innocentum sanguis nō modò voluptati, sed etiam quæstui fuit. Hæc si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, vt tibi ignosceret postulare?*

Sen. Ph. Consol. ad Martiam cap. 26. hanc habet. *Puta itaque ex illa arce cœlesti patrem tuum, non illo ingenio, quo bella ciuilia defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior dicere. Cur te filia tàm longa tenet ægritudo? cur in tanta veri ignorantia versaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilè se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos Duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris. Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Nihil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum; sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia.*

Absentis sæpius est sermo. Tindaritanorum est ille potens & efficax ad commiserationis motus 7. Verr. n. 123. *En quod libenter prædicent.*

Pro Milone. nu. 78. *Quamobrem si cruentum gladium tenens clamaret. Adeste.*

3. In Rull. num. 14. *Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos, vendet eos mea lege.*

Pro Planc. populus Laterensem alloquitur. num. 12. *Qui si tecum congrediatur, & si vna voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi Laterensis Plancium non antepoſui.*

Vulgi loquentis, & benè de Rep. sperantis propter futurum Pisonis consulatum, magnū firmumque Reip. ex Clodij furore, & calamitate laboranti subsidium futurum. Pro Sextio 20.

Plurimum dignitatis habet, cùm Remp. ipsam loquentem facit. Cic. 1. Cat. patriam conquerentem fingit. num. 18. *Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorū ciuium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera. Tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, verum etiam ad euertendas, perfringendasq; valuisti, &c.*

Eandem repetit, & secum ipse miro artificio colloquentem inducit. num. 27. *Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis Resp. loquatur. M. Tulli quid agis? tune eum quem esse hostem comperisti, quem Ducem belli futurum vides; quem expectari Imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, Principem coniurationis, euocatorem seruorum, & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur?*

Non minus elegans est illa Siciliæ Diuit. in Verr. num. 19. *Sicilia tota si vna voce loqueretur, hæc diceret. Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, sedibus, delubris, quod in vnaquaque re, beneficio Senatus Populique Rom. iuris habui, id mihi tu Verres eripuisti, atq; abstulisti.*

Lucanus hanc. Prosop. habet patriæ Cæsarem

rem à bellis ciuilibus dehortantis lib. 1. quæ Idolopœia potius, dici debet.

Ingens visa mihi patriæ trepidantis imago,
Clara per obscuram vultu mœstissima noctem
Turrigero canos effundens vertice crines:
Cæsarie lacera, nudisq; adstare lacertis,
Et gemitu permista loqui. Quò tenditis vltra?
Quò fertis mea signa viri? Si iure venitis,
Si ciues hucvsq; licet.

Cùm igitur ijs, quæ corporis expertia sunt, corpus tribuimus, tunc appellatur Idolopœia. Sic Tull. in Anton. *Quod si nunc ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac vteretur Oratione? Ego Reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi; vos partam seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis.*

Interdum hæc conformatio cogitationes alienas, tanquam voces tacitas repræsentat, ac subiicit, quale est illud Verris Act. 7. num. 103. *Occurrebat illa ratio. Quid Cleomeni fiet? poterone animaduertere in eos, quos dicto audientes esse iussi? missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi? Poterône eos afficere supplicio, qui Cleomenem sequuti sunt? ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, & se consequi iussit? Poterone in eos esse vehemens, qui naues non modò inanes habuerunt, sed etiam apertas? & in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam nauem, & minus exinanitam; pereat Cleomenes vna.*

Licet autem in res mutas, & anima carentes transferatur, valet plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. Ingeniosè ficta est illa pro Balbo, per dilemma, num. 13. *Vtrum enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem. O nomen nostri imperij! ò Populi Rom. excellens dignitas! ò Cn. Pompeij sic late longeque diffusa laus, vt eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur! ò nationes, vrbes, populi, Reges, Tetrarchæ testes Cn. Pompeij, non solùm virtutis in bello, sed etiam religionis in pace: vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum vltimarum: vos Maria, Portus, Insulæ litoraque. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non extent huius cùm fortitudinis, tùm verò humanitatis, tùm animi, tùm consilij impressa vestigia? hunc quisquam incredibili quadam, atque inaudita grauitate, virtute, constantia præditum, fœdera scientem neglexisse violasse, rupisse dicere audebit?*

Ad ipsas religiones tanquam sensu vitali quodam animatas sermonem conuertit Tull. vt insinuet eas sensum habuisse, cùm Clodius necatus est, quas omni sacrilegio violarat. Pro Mil. num. 86. *Non est humano consilio, ne mediocri quidem Deorum Immort. cura res illa perfecta: religiones mehercule ipsæ, cùm illam belluam cadere viderunt, commouisse se videntur, & ius in illo suum retinuisse. Vos enim Albani tumuli atque luci imploro.*

PVNCTVM V.

Dialogismus.

Alterum genus plenæ, & expressæ Prosopopœiæ, Dialogismus est ficta personarum colloquutio. Frequenter quidem incidit in Prolepsim, sub hoc tamen fictionis genere, de quo nunc agitur, potius comprehendi debet, quòd Dialogismus aliquando sine quæstionis occupatione fieri possit. Elegantem habet Tull. 7. Verr. num. 109. *Cathenas habebat hospes tuus Aristeus, Dextonis filius. Quid ita? prodiderat classem: quod ob præmium? deseruerat exercitum. Quid Cleomenes? ignauis fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras Dimiserat nautas. At ab omnibus tu mercedem iussionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida. Homo domi suæ clarus, & nobilis: qui quia Cleomenem in defendendo filio læserat, nudus penè est destitutus. Quid erat autem quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris: nunquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accusas? frange ceruicem.*

Non minus est illustre illud pro Quinctio. num. 71. *De re pecuniaria cupio contendere non licet. At ea controuersia est. Nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet. Accusa vbi ita necesse est. Non, inquit, nisi tu ante nouo modo, priore loco dixeris. Dicendum necessaria est præstituenda hora ad arbitrium nostrum: iudex ipse arcessetur. Quid tum? tu aliquem patronum inuenies, hominem antiqui officij, qui splendorem nostrum & gratiam negligat?*

Sermocinatio.

Nonnullis Sermocinatio vocatur, cùm verum sermonem recitat Orator, ne id vnius tantùm, sed etiam qui se inter & alterum, vel qui inter alios duos quasi sequester fuit. Sic Roscij sermonem & suum refert pro Quinct. 77. *Differebam mehercule C. Aquili, satis animo certo, & confirmato me posse in hac causa consistere: sic cogitabam, cùm contra dicturus esset Hortensius, & cùm esset attentè auditurus Philippus, fore vti permultis in rebus timore prolaberer.*

Festiua item est illa colloquutio pro Plancio.num.65. *At ego cùm casu diebus illis itineris faciendi causa, decedens è Prouincia, Puteolos fortè venissem, cùm plurimi & lautissimi esse solent in ijs locis, concidi penè Iudices, cùm ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea esset noui? cui cùm respondissem, me è Prouincia decedere: etiam mehercules, inquit, vt opinor ex Africa. Huic ego iam stomachans fastidiosè, imò ex Sicilia, inquam. Tùm quidam quasi qui omnia sciret, qui tu nescis, inquit, hunc Syracusis Quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari & me vnum ex ijs feci, qui ad aquas venissent?*

Colloquutio.

Interdum duos inducit colloquentes verbis istis pro Quin. num. 18. *Quinctius istum porro posse facere videbat: debere intelligebat: mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat. Quasi nummos domi haberet, ita constituit, scapulis se daturum. Nauium certiorem facit: rogat, vt curet, quod dixisset. Tùm iste vir optimus (vereor ne se derideri putet, quod iterum iam, optimus, dico.) Qui hunc in summas angustias adductum putaret, vt eum suis conditionibus, in ipso articulo temporis astringeret, aſſem ſeſe negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidiſſet, & sciſſet cum Quinctio controuersia nihil futurum.*

Obseruandum est hic, quod quemadmodum ornamentum est eloquentiæ maximum, cùm in dicendo consentanea personis vox, & Oratio tribuitur: ita summum est vitium, cùm à moribus fictæ personæ discrepat Oratio. Nam si quis probam Orationem affingat improbo, stultove sapientis, ridiculus habetur hoc ipso, quòd quid quæque persona postulet, minimè viderit.

Monet.

Valent personarum sermocinationes ad graues animorum motus ciendos, quales sunt apud D. Ambros. de Machabæis, & B. Agnete, cuius affectum exprimit, & amorem in sponsum. *Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? & quæ non habuit, quò ferrum reciperet, habuit vndè vinceret. Mori adhuc nescia, sed parata, vel si ad aras inuita raperetur tendere Christo inter ignes manus, atque in ipsis sacrilegis focis, trophæum Domini signare victoris: nunc ferratis colla manusque ambas inserere nexibus: sed nullus tàm tenuia membra poterat nexus includere. Nouum martyrij genus! nondum idonea pœna, & iam matura victoria: certare difficilis, facilis coronari, magisterium virtutis impleuit, quæ præiudicium ferebat ætatis. Non sic ad thalamum nupta properaret, vt ad supplicij locum læta successit, gradu festina Virgo processit, non intorto crine caput compta, sed Christo, non flosculis redimita, sed moribus, flere omnes, ipsa sine fletu.*

Iam virgini teneræ sermonem tribuit. *Sponsi iniuria est exspectare placituram. Qui me sibi prior elegit, accipiet: quid percussor moraris? pereat corpus, quod amari potest oculis, quibus nolo: stetit, orauit, ceruicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset, tremere percussoris dextram, pallere ora, alieno timentis periculo, cùm puella non timeret suo.*

Delectat.

In narratione potissimum suauitatem habet, & dignitatem, nec in ea tantum ponitur, sed frequentissima cæteris Orationis partibus commiscetur. Caruſ. lib.4. num.66. *Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum, irrumpit in ædes; deinde magna voce. Vbi est iste beatus, inquit, ædium Dominus? quin mihi præstò sit? &c.*

PVNCTVM VI.

Apostrophe.

Figura grauis, & vehemens, si prudenter adhibeatur. Est autem Conuersio Orationis ad aliquem aut Deum, aut hominem, aut verò etiam res inanimas, quas vti personas quasdam compellamus. Primò igitur conuertit Orationem ad Deum; ita Cic. pro domo sua, num.104. *O Dij Immort. vos enim hæc audire cupio, Pub. Clodius vestra sacra curat? vestrum Numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum, non vestra, Pontifices, grauitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest?*

Ab hominibus ad Deum fit auersio, vt à Catilina ad Iouem 1.Cat.n.33. *Hisce omnibus Catilina cum summa Reip. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumq; eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium.* Inuocatio sequitur ad Iouem cum Apostrophe.

Tùm tu Iupiter qui ijsdem, quibus hæc vrbs auspicijs à Romulo es constitutus; quem Statorem huius vrbis, atq; imperij verè nominamus: hunc & huius socios à tuis aris, cæterisq; templis, à tectis vrbis ac mœnibus, à vita fortunisq; ciuium omnium arcebis? & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ scelerum interfese, ac nefaria societate coniunctos, æternis supplicijs viuos mortuosq; mactabis. Pro Cœlio num.59. *Proh Dij Immortales!*

Deinde ad homines, cuiusmodi frequentissima sunt. 6. Verr.n.15.82. *Repeto abs te Verres, monumentum P. Africani: causam Siculorum; quàm suscepi relinquo: iudicium de repetundis pecunijs, ne sit hoc tempore: Segestanorum iniuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen inuictissimi imperatoris incidatur: hæc abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is qui laudem, gloriamq; Africani tuendam, conseruandamq; suscepit.* Tusc.2.num.29. *Quid me decipis Zeno?*

Apud Virgil. Narrat Anchises Aeneæ, quæ nepotum futura sit posteritas 6. Aen.

Eruet ille Argos, Agamemnonasq; Micenas,
Ipsumq; Aeacidē, genus armipotēti s Achillis,
Vltus auos Troiæ, tēpla, et temerata Mineruæ.

In qua narratione sermonem conuertit ad Principes quosdam Rom. rebus præclarè gestis claros, ac virtutibus nobiles.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli
Scipiadas, cladem Libyæ? paruoq; potentem
Fabricium? vel te sulco Serrane serentem?
Quo fessum rapitis Fabij? tu Maximus ille es
Vnus, qui nobis cunctando restituis rem.

Tùm ad res sensu carentes; sic ad ipsas religiones tanquam sensu vitali animatas Orationem conuertit, quasi sensum habuissent, cùm Clodius occisus est Cic. pro Milone. nu. 86. *Religiones ipsæ, aræque cùm illam belluam cadere viderunt, commouisse se videntur.*

Vsus.

Hæc figura amentum est, quo motus eiusmodi intorqueri possunt; siue minari, siue dolere, siue vrgere aduersarium, ridere, hortari, mouere velit Orator, nihil facilius, quàm ingentem cumulum horum congerere.

Vrget.

Grauis est ad vrgendum aduersarium; talis illa petita ex Ligario, nu.9. *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?*

Et illa 3.Verr.nu.77. *Nemo iam Dolabella, neque tui, neque tuorum liberorum, quos tu miseros in egestate, atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, vt eius libidinem, hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum, atque hostem relinquebas, vt tuæ vi, & crudelitate, istius hominis improbissimi pericula subleuares?*

Increpat.

Vehemens ad increpandum 1.Cat.num.1. *Quousq; tandem abutere Cat. patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet?* *Diuinat.* in Verr.num.12.

Increpat & indignatur in Pison. qui cùm esset indolis planè seruilis, & abiectæ, nullumque vel domi, vel foris prudentiæ, ac fortitudinis specimen præbuisset, tamen virtutis fucata specie, seueritatis simulatione errore hominum, & commendatione fumosarum imaginum, ad honores, & magistratus adrepserat. Sic autem hominem increpat, num. 1. *Iamne vides bellua, iamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum nescio-quem de grege nouitiorum, factum esse consulem. Non enim nos color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in errorem induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noueramus: pauci tarditatem ingenij, stuporem, debilitatemq; linguæ, nunquam erat audita vox in foro, nunquam periculum factum consilij, nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum, aut militiæ, aut domi: obrepsisti ad honores commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.*

Commendat.

Illustris est ad commendationem, in funebri laudatione legis Martiæ Cic. Phil. 14. n. 32. *O fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patria est potissimum reddita! Vos verò patriæ natos iudico: quorum etiam nomen à Marte est: vt idem Deus vrbem hanc gentibus, vos huic vrbi, genuisse videatur. In fuga fœda mors est: in victoria gloriosa. Illi igitur impij, quos occidistis, etiam ad inferos pœnas parricidij luent: vos verò qui extremum spiritum in victoria effudistis piorum estis sedem & locum consequuti.*

Sic compellat Ciceronem bonus Orator eique optimum Latini styli genus gratulatur. Ita est Marce Tulli; tu Romanam eloquentiam, nullam adhuc & impolitam pulcherrimo, & elegantissimo ornatu decorasti: tu repentem illam, ac penè iacentem ad summum dignitatis gradum extulisti: latentem & obscuram in aperta gentium omnium luce collocasti. Te perorante Græcia ingemuit, exultauit Italia, Roma suis propè sedibus emota triumphauit. Multi quidem armis, & sanguine; tu vnus voce, & eloquentia, vnus patriæ salutem peperisti: te denique suada illa facundiæ præses, quem nascentem exceperat, infantem lactauerat, aluerat puerum, adolescentem eduxerat, postremò virum, ac tantum virum confirmarat, te inquam, illa perfectam numeris, & absolutam omnibus imaginem esse voluit: in qua aliquid esset in diuina facultate præclarum, non vt monogrammum quidpiam adumbratum leuiter, sed animatis, eminentibusque coloribus tanquam in viua, ac spiranti tabula cerneretur.

Cohortatur.

Plena auctoritatis est ad cohortandum. Pro Sext. Vbi hortatur adolescentes ab ipsa rei dignitate, vt illam, quam à viris clarissimis Reip. benegerendæ viam, & rationem sunt à maioribus edocti, sequantur, quod tàm eleganter perficit, totque luminibus Orationem suam conspergit, vt illa notari facilius possit, quàm explicari, num. 101. *Propugnatores autem Reip. qui esse voluerint, si leuiores sunt, desciscunt, si timidiores desunt: permanent illi soli, atque omnia Reip. causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus M. Scaure fuit, qui à Graccho vsque ad Caium Marium seditiosis omnibus restitit, quem nulla vnquam vis, nullæ minæ, nulla inuidia labefecit. Hæc imitamini per Deos Immort. qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis: hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur.*

Commiseratur.

Efficax est ad commiserationem. Pro domo sua Cic. nu. 113. *O Quinte Catule, patremne appellem, an filium? recentior memoria filij est, & cum rebus meis gestis coniunctior, tam tumne te fefellit, cùm mihi summa, & quotidie maiora præmia in Rep. fore putabas? negas, fas esse duos Consules in hac ciuitate inimicos Reip. duo sunt inuenti, qui Sanatum Tribuno furenti constrictum traderent: qui pro Me Patres Conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis atque imperio, vetarent. Quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur; qui deniq; ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem, &c.*

Hunc locum imitari poterit qui volet, in com-

commendationem linguæ Græcæ, aduersus eiusdem contemptores. O defensores Ecclesiæ fortissimi! ò firmissima Christianæ fidei columna! vos appello, vos obtestor, cum præstantissima diuinorum ingeniorum monumenta posteritati traderetis, cum in procuranda castissimæ religionis amplificatione, non valetudini, non vitæ, non saluti parceretis, cum ad iugulandas importunissimas hæresum belluas, illos eruditionis, ac sapientiæ mucrones acueretis: hoc, si quis totius Ecclesiæ causa laborantibus vobis, diceret, fore tempus, quo tempore, homines ex omnium scelerum immanitate conflati, qui nefarium integerrimæ parenti bellum indicerent, qui iura omnia cum diuina, tum humana conuellerent, cum paginas illas elucubratas vigilijs, tanto elaboratas studio, tanta perfectas sapientia, tanquam in iacentem, & addictam furori suo prædam imolarent, eosque velut opima quædam spolia, dormientibus ijs, qui Catholici dicebantur, repugnante nemine, nemine reclamante distraherent, distractos in latrones, & sicarios diuiderent, & ita diuiderent, nemo vt earum in sese partem, ac societatem offerret; imò verò, si ad eas ex nefariorum prædonum manibus recuperandas, id Græcæ linguæ studio cogitaret; si Græcam voculam imprudens effunderet, is continuò hæresim, hoc est perfidiam, scelus, impietatem spirare, anhelare putaretur, non ne responderetur nunquam id, nisi euersa penitus, atque sublata Religione Christiana euenire posse.

Monet.

Valet ad commonitionem. 6. Verr. nu. 79. *Te nunc P. Scipio, te inquam lectissimum ornatissimumque adolescentem, appello: abs te officium tuum, debitū generi, & nomini requiro, & flagito. Cur pro isto qui laudem honoremque familiæ vestræ depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio cur tuum munus sustineo?*

Vituperat.

Ad vituperationem sæpius hâc vtitur Cic. 13. Phil. num. 22. Pluribus Antonium gladiatorum ducem ferum & immanem vituperat. *O Spartace, quem enim te potius appellem? cuius propter nefanda scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina. Lætandum esse ausus es scribere Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te, Idibus Martijs à debita tibi peste seduxit?*

Obseruatio.

In reprehensionibus obseruandum est sapientis esse Oratoris, cum ad Iudices, & Auditores habet dicendum aliquid, quod graue auditu sit, conuertere Orationem ad alium quempiam, quem ita alloquatur, vt ipsi in aliena persona quid peccent, quid faciendum, aut sentiendum sit, intelligat. In hunc modum Orator à Iudicibus detorquet Orationem ad Chrysogonum pro Rosc. num. 144. *Si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat, oratque te Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit: si nulla in re te fraudauit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumerauit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque dedit, os suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus seipsum nudum, neque præterea quidquam excepit: vt sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.*

Ad varios motus adhiberi solitam hanc amplificandi rationem patet ex Cicerone, dùm multis in locis, etiam desertis ac mutis rebus sensum tribuit. Quid enim beatius ad miserationem illa Verr. 7. num. 170. *Si hæc non ad ciues Rom. non ad aliquos amicos nostræ ciuitatis, non ad eos, qui pop. nomen audissent: denique si non ad homines, verùm ad bestias, aut etiam vt longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa, & scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta, atque inanima tanta, & tàm indigna rerum attrocitate commouentur.*

Quid suauius ad delectationem illa pro Archia, num. 19. *Sit igitur sanctum apud vos humanissimos homines, hoc Poeta nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa & solitudines voce respondent, bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moueamur.*

Quid grauius ad mixtam indignationi admirationem illa Balbi, n. 13. *Vos deniq; mutæ regiones imploro, vos sola terrarum vltimarum: vos maria, portus, insulæ, littoraque.*

Ad virtutis admirationem loca deserta Brutum & Cassium affari, atque appetere dicuntur, apud Cic. Phil. num.33. *Quæ res vnquam, proh sanctè Iupiter omnibus in terris est gesta maior? quid beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas, & relegatos? qui locus est tàm desertus, aut tàm inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tàm agrestes, qui se cùm eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tàm immemor posteritas, quæ tàm ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur?*

Licet autem apud Oratores frequens esse non debeat ad res inanimas sermo, valet tamen plurimum, tùm in Orationibus panegyricis, tùm quando appellantur loca, in quibus gestum est aliquid insigne; tùm etiam in alijs quibuslibet motibus concitandis, in quo excellunt sanè sacræ paginæ. Quid enim ad terrorem vehementius illa Ezechielis 21. *O mucro mucro, euagina te ad occidendum, lima te vt interficias, & fulgeas.*

Quid acrius ad stuporem plenum indignationis quàm istud. Hierem.2. *Obstupescite Cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer; duo enim mala fecit populus meus.*

Quàm porrò suauis illa vox Isaiæ 45. *Rorate Cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem.*

Notandum insuper Apostrophem ad res inanimas frequentem esse apud Poetas, maximè cum gaudium exprimunt, & dolorem. Claud. de nuptijs Honorij,

Age cuncta nuptiali
Redimita vere tellus,
Celebra toros heriles.
Omne nemus cum fluuijs
Omne canat profundum.
Ligures fauete campi,
Veneti fauete montes,
Subitisq; se rosetis
Vestiat Alpinas apex
Et rubeant pruinæ, &c.

Sic ad comiserationem insignis est Apostrophe recentis Poetæ in aue paradisiaca.

Aeole si quis inest ventis fauor, Aeole si qua
Ius habet in Superos pietas, ò parce quietos
Sollicitare thoros? Notus hæc vt pignor à perdat
Crudelis? thalamo iungat ferale sepulchrum
Atq; animum testa triplicem pessundet in vna
Crudelis? prolem per amica silentia fingit
Alcyone, & media vitam de morte reportat,
Et meruere Apodes, Apodes meruere necari?
Sed vētis loquor, vndè sciant miserescere vēti?
Ite feri, effractis ruite, exundate cauernis
Vna omnes, quatite horrisonis stridoribus alas,
Vos mea ridet Apus, vestri secura furoris
Vincula nectit amor.

Denique obseruandum tantam habere vim, quantam accipit ab alijs dicendi luminibus; ea verò nihil esse ineptius, si vel imodicè vsurpetur, vel sine delectu verborum, vel sine grauitate sententiarum, quarum non secus, ac motuum capacissima est.

PVNCTVM VII.

Hyperbole.

Est augendi minuendiue causa, veritatis superlatio, atque traiectio. Quibus verbis duas assignat huius figuræ species Orator. 3. lib. num.201. vnam ad augendum quæsitam; alteram ad diminuendum excogitatam: augendo siquidem res ipsa plerumque naturalem modum excedit: non quidem vt fallat, sed vt omninò incredibile doceat penè incredibile. Interim videndum, ne ea modum omnem excedat, quod esset assentatoris, non Oratoris. Sic Pyratam describit Verrem, & eius latrocinia per elegantem allegoriam auget. 7. Act. num.144. *Versabatur in Sicilia longo interuallo alter non Dionysius ille, nec Phalaris, sed quoddam nouum monstrum, ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem locis versata esse dicitur. Non enim Charybdim tàm infestam, neque Scyllam nautis, quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Hoc etiam iste infestior, quod multò se pluribus, & maioribus canibus succinxerat. Cyclops alter multò importunior.*

(..)

Auget.

Auget.

Amplificandi ratio grauis, & efficax, cum non contentus Orator, quasi pro rei magnitudine parum dixisset, seipsum retexit, & verbum corrigit, vt alia Hyperbole maiore, Orationem suam attollat. Tullius in Anton. Philipp. 2. quibus ostendit qua nequitia helluatus fuerit, & paucis diebus obligurierit bona Pompeij, num. 67. *Quæ Charybdis tàm vorax? Charybdim dico? quæ si fuit, fuit animal vnum: Oceanus medius fidius, vix videtur tot res, tàm dissipatas, tàm distantibus in locis positas, tàm citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum apothecæ, rotæ nequissimis hominibus condonabantur; alij mimi rapiebant; alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum; totos dies potabantur, atque id locis pluribus, suggerebantur etiam sæpè damna aleatoria, conchyliatis Pompeij peristromatis, seruorum in cellis, lectos stratos videres.*

Talis est elatio Maronis. 12. lib. in Turni & Æneæ conflictu,

—— Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tāti
Dissultant crepitus: volat atri turbinis instar,
Exitium dirum hasta ferens.

Quasi murale tormentum, & fulmen minora essent; ater turbo solus par esset, id est, plagam inflixit tormenti muralis ictu grauiorem. Tormenti dico? imò & fulminis; fulminis autem, imò turbinis atri vehementiam, & impetum expressit.

2. in Rull. cum facit hyperbolem negat esse superlationem, nu. 35. *Verbum mihi deest, cùm ego hanc potestatem regiam appello, sed profectò maior est quædam: nullum enim regnū fuit vnquam, quod non, si minus iure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur. Hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, et vestrum imperium, quàm latissime patet, & ea quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur.*

Nec in vituperium tantùm, sed & in laudem valet. Pro Marcello, dùm Cæsaris clementiam commendat, num. 12. *Vereor vt hoc quod dicam, perindè intelligi auditu possit, atq; ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti.*

Hanc frequenter vt elegantem in Poesi vsurpat Virgil. Camillam Virginem tanta velocitate pedum, tàm incredibili celeritate, ac leuitate describit, vt ventos præuerteret nec aristas læderet, neve fluctus tangeret. 7. Æn.

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.
Vel mare per medium fluctu suspensa tumēti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plātas.

Eleuat.

Altera species est, qua res extenuatur citra fidem. Quod fit vel simpliciter, vt apud Tull. 2. in Rull. n. 69. *Sullanus ager, à certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet inuidiam, vt veri ac fortis Tribuni pleb. stridorem vnum perferre non possit.*

Vel comparatè tractatur in Pison. num. 55. *Sic iste tanto exercitu, tanta Prouincia triennio post, Macedonicus Imperator, in vrbem se intulit, vt nullius negotiatoris obscurissimi reditus vnquam fuerit desertor.*

Atque hæc est ratio ementiendæ veritatis. Verùm hic suauis est, & sæpè non inutilis iocus, cùm ad condiendum, tum ad venustè cōformandum sermonem, quo rei alicuius deformitas, non turpiter, nec insulsè deridetur. Huius duo genera reperiuntur, facetiæ scilicet, atque dicacitas. Illæ nonnunquam latiùs in Oratione funduntur, cum ridiculè suis coloribus hominum mores adumbramus, atq; ita effingimus, vt quales sint, intelligantur. Pro Cluentio notatur Cepasius ineptus Orator, qui ad defendendum Fabritium attulerat scriptam Orationem, n. 58. *Primo attentè auditur eius Oratio, erigebat animum iam demissum, & oppressum Oppianicus, gaudebat ipse Fabricius, non intelligebat animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoueri, &c.*

Dicacitas breuior est & acutior: delectat verò quòd inopinata festiuitate feriat animos: facetus admodum fuit Tull. sic enim iocatur in Fannium Cheream pro Rosc. Com. n. 20. *Oro atq; obsecro vos qui nostis, vitam inter se vtriusque conferte, qui non nostis faciem vtriusque considerate: nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus, vsq; ad verticem summū ex fraude, fallacijs, mendacijs constare totus videtur? qui idcirco capite, & supercilijs semper est rasis, ne vllum quidem pilum viri boni habere videatur.*

Item pro Flacco num. 41. *Facis iniustè, Læli: si putas periculo nostro viuere tuos contubernales: præsertim quod tua negligentia factum arbitremus. Homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti: cuius mors te ex aliqua parte releuauit: edacem enim hominem amisisti.*

LECTIO V.

De Figuris ad permouendum idoneis.

QVas hactenus Figuras descripsimus, non ideò velim quis putet, sic ad docendum, ac delectandum esse factas, quasi nihil ad ciendos grauiores motus conducant, sed quia maiorem vsum & apertiorem habent; quod idem dicendum est de iis, quæ in hoc ordine constituentur.

PVNCTVM I.

Exclamatio.

POst rem aliquam insignem multis amplificatam, & probatam, excitandus est Auditoris animus, figuris ad hoc idoneis cùm iam rei magnitudine incipit commoueri. Inter quas prima est exclamatio, & frequentissima. Definitur autem Orationis elatio, & contentio ad augendum reperta, quæ interiectione quadam expressa, vel interiecta motum vehementiorem efficit, reique magnitudinem exprimit. Qualis illa pro Sex. nu. 27. *O diem illum funestum Senatui bonisque omnibus, Reipub. luctuosum, mihi ad mœrorem grauem, ad posteritatis memoriam gloriosum.*

Ex graui indignatione in exclamationem erumpit. Tull. & licet exponi debeat rei indignitas antequam exclames, in rebus tamen atrocibus vim exclamatio maiorem habet, si rei declarationem antecedat. 2. Phil. num. 68. *At eiusdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum ædium Dijs Penatibus os importunissimum ostendere?*

Grauis est illa vox ab indignatione profecta Tull. in Pison. numer. 41. *O Dij Immort.! Tune etiam atque adeò vos geminæ voragines, scopulique Reipub. vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis?*

Pro Cœlio vi indignitatis erumpit, cum dubitatione nominis, quod tantæ indignitati respondeat. num. 71. *O stultitiam, stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? audetisne, cùm ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitij memoriam, non extinctam illam quidem, sed repressam vetustate?*

Concessam Pisoni, & Gabinio in maximis sceleribus, & latrociniis, impunitatem indignatur, per exclamationem grauiorem pro Sext. 93. *O Dij Immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem Reip. datis? quotus quisque inuenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam Reip. amplectatur? qui bonis viris deseruiat? qui solidam laudem, veramque quærat, &c.*

Pro Cœlio num. 59. *Proh Dij Immort.! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut conniuetis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reseruatis?*

Ad misericordiæ motus aptissima. Pro Sylla. num. 91. *O miserum, & infelicem diem illum, quo consul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus est! ò falsam spem! ò volucrem fortunam! ò cæcam cupiditatem! ò præposteram gratulationem! quàm citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas reciderunt? vt qui paulò ante Consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis!*

Ad iracundiam. *O pestis! ò labes! ò tenebræ! ò lutum! ò sordes! ò portentum in vltimas terras deportandum!*

Graui & seria exclamatione sæpè Cicero leporem Orationis, & ironicam festiuitatem temperat. Pro Baldo num. 20. *O præclarum interpretem iuris, auctorem antiquitatis, correctorem, atque emendatorem nostræ ciuitatis!* In Pison. num. 58. *O stultos Camillos, Curios, Fabricios! ò amentem Paulum rusticum Marium.* 3. in Ant. num. 27. *O præclarum custodem ouium vt aiunt, lupum! custosne vrbis, an direptor, & vexator esset Antonius?*

Ironicè verò cùm eleuare dictum & sententiam alicuius vult Orator, quasi per contemptum. O inauditam sæculis omnibus sapientiam! ò nouam & elegantem Philosophiam! ò magistram morum & disciplinæ Orationem!

Non

Non multum discrepat ab exclamatione admiratio, quam sæpè Cicero confundit. Pro Ligario. num. 6. *O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam!*

Stuporem, & animi affectum re aliqua concitatum exprimit Horat l. 1. Od. 24.

Quis desiderio sit pudor, aut modus
Tam cari capitis? præcipe lugubres
Cantus Melpomene: cui liquidam pater
Vocem cum cithara dedit.
Ergo Quintilium perpetuus sopor
Vrget?

Suauissima semper visa est illa species, quæ post singulas sententias breuem subnectit exclamationem. Sic post incisa singula Tertull. dùm Ethnicorum voces refert, quibus fortitudinis quorundam specimen sustinendo mirè commendabant in Apologetico cap. 50. *Mutius dexteram suam libens in ara reliquit, facere aliquid in castris felicius potuit, nihil fortius. O sublimitas animi! Empedocles totum sese Catanentium Aetneis incendijs donauit. O vigor mentis! aliqua Carthaginis conditrix rogo se secundum matrimonium dedit. O præconium castitatis! Regulus ne vnus pro multis hostibus viueret, toto corpore cruces patitur. O virum fortem, & in captiuitate victorem! Anaxarchus cùm in exitium Ptisanæ pilo contunderetur, tunde, tunde aiebat Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis. O Philosophi magnanimitatem, qui tali de suo exitu etiam iocabatur!*

Vtendum autem exclamatione vbi res magnas persuaseris, & graue aliquod factum, seu damnum proposueris, vel illatum, vel acceptum: quare in amplificationibus, & Epilogis locum habet. In minutis autem controuersiis eam adhibere velle, tàm frigidum, quàm puerile semper est habitum.

Figuram huic omninò non dissimilem faciunt Oratores, quæ licet exclamatione non fiat, in interrogatione breui iudicium de re posita subnectit, quam propterea meritò iudicium possis appellare. Dominus omnipotens templum est cœlestis illius domicilii. Quid sanctius? hæc ciuitas non eget Sole neque Luna; nam lucerna eius est agnus. Quid splendidius? Plateæ ciuitatis eius aurum, tanquam vitrum pellucidum. Quid pulchrius?

PVNCTVM II.

Acclamatio, siue Epiphonema.

SPecies quædam est exclamationis, quæ tùm grauitate, tùm opportunitate loci, nescio an vlli concessura sit. Est autem Oratio consequens, qua rei narratæ, aut probatæ velut coronis subiicitur pronunciatum ex superioribus expressum. Fit hoc per distributionem: postquam enim docuit oportere legibus, & iudiciis vitam tueri, quod si fieri non posset, vim vi propulsandam pro Sext. Tull. subdit num. 86. *Hoc sentire prudentiæ, facere fortitudinis, & sentire vero, & facere perfectæ, cumulatæq; virtutis.*

Vel per admirationem vti Virg. causas exposuit, quibus irata Iuno Romanos prosequebatur, tandem acclamat post pauca 1. Æneid.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

4. verò Georgic. postquam apum industriã, & in melle conficiendo laborem exposuit, addidit.

Tantus amor florũ, & generandi gloria mellis.

Venustum illud Cicer. Parad. 1. *O dij Immort. non intelligunt homines, quàm magnum vectigal sit parsimonia!*

Non inelegans Valerii Max. dictum de Scipione degeneri, è cuius manu propinqui annulum, in quo caput Africani sculptum erat, detraxerunt per summum dedecus, & ignominiam, sic totum concludit l. 3. cap. 5. *Dij boni quas tenebras ex quo fulmine nasci passi estis!*

Fit aliàs, vt summam rei comprehendamus, Virgil. docet animalia singula ex re quapiam delectationem capere, & subiicit Egl. 1.

——*Trahit sua quemq; voluptas.*

Quid grauius illo Valerii Max. dicto l. 1. c. 35. Post bene-longum de neglecta religione, deque repetitis à Numine pœnis, sermonem addit; *Lento enim gradu ad vindictam sui diuina procedat ira; tarditatemque supplicij grauitate compensat.*

Ad commendationem singularis pudicitiæ est illud quod habet Cic. pro Milone. Vbi pudicum adolescentem Trebonium describit, qui periculum sibi capitis ob cędem accersere maluit, quàm per summam turpitu-

nem pati, vt Tribunus Imperatoris, propinquus licet, suæ pudicitiæ labem aliquam inferret, cui summam addit. nu. 9. *Facere enim adolescens periculosè; quàm perpeti turpiter maluit.*

Denique fit Epiphonema per sententiam quandam grauiorem, qua firmantur, obsignanturque superiora. Gradationem graui acclamatione concludit, qua militum in Pisonem odium complectitur. num. 93. Cùm milites domum, in qua illum esse arbitrabantur obsidere cęperunt, & cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrachini, profugisse noctu crepidatum Imperatorem indicauerunt. Illi autem statuam illius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suauissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipãt. *Sic odium quod in ipsum attulerunt, id in eius imaginem, ac simulachrum profuderunt.*

Semper placuit illud hominis non ita quidem noti, sed eruditi iuxta, ac pii Titelmanni, verbum. Qui cùm in commentariis libri de cœlo, minimę stellæ magnitudinem, terrestri globo, multis partibus maiorem, ostendisset: ita demum rem concludit. *Testor te quisquis es, vt Christiano pectore etiam, atque etiam perpendas, quàm sit eorum miseranda sors, qui hæc angustissima terræ gurgustia, immensa illi regni cœlestis amplitudini præponenda putant.*

Plinius ad Vespasianum Aug. lib. 7. cap. 7. Vbi probauit leuissimis de causis fętum iam animatum, & penè maturum perire, graui Epiphonemate rem totam complectitur. *Miseret atque etiam pudet æstimantem, quàm sit friuola animalium superbissima origo, cùm plerumque abortus causa fiat odor à lucernarum extinctu. Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum eius existimes, sed partum; tu cuius semper in victoria mens est? tu qui te Deum credis, aliquo successu tumens. Tanti perire potuisti.*

Cùm Tertullianus dixisset eum habere sibi defensorem in cœlo, qui humiliter in terris patitur iniurias; reddit satis idoneum patriæ sequestrem Deum 1. de patientia cap. 15. *Si iniuriam deposueris penes eum; vltor est: si damnum; restitutor est: si dolorem medicus est: si mortem resuscitator est: quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem!*

Addo D. Hieronymi graue pronunciatum, qui post vltimam D. Pauli Eremitæ vitam à se conscriptam, in his vocibus pedem figit, & stylum. *Oro te quisquis hæc legis, Hieronymi peccatoris recordare, cui si Deus optionem daret, mallet Pauli tunicam cum meritis suis, quàm Regum purpuram, cum pœnis suis.*

PVNCTVM III.

Reticentia.

PRæcisionem appellat Cicero nonnulli Exceptionem, qua sic abrumpitur Oratio, vt vix appareat, quid dicturus fuerit Orator. Pro Cęlio Tull. hanc adhibet, tùm maioris suspicionis mouendæ, tùm obscęnitatis vitandæ causa, num. 69. *Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obscœnissima sit fabula consequuta? nihil est quod in eiusmodi mulierem non cadere videatur. Audita & peruulgata sermonibus res est. Percipitis animis iamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere, quod etiam si est factum, certe à Cęlio non est factum.*

Alij definiunt Orationem qua præcidimus id, quod cęperamus dicere, quasi pęnitentia ducti; vt si dicas. Liceret vtinam vobis æstuantis iracundiæ vultum terribilem sub aspectum ponere: cerneretis, nisi fallor, inmaniorem quauis panthera feram stimulante fame, cursibus incitatis aduolantem, faucibus ignem spirantibus, immani dentium explicato rictu, scintillantibus oculis, exerta lingua. Sed parco timori vestro; expauistis enim opinor ad hæc initia feritatis. Quid tandem futurum esset, si reliqua longè truculentiora prosequerer?

Aliàs præcludi nobis sermonem fingimus, quominus incepto possimus insistere. Intuimini bonorum omnium auctorem, trabalibus clauis confixum; vultum illum theatrum felicitatis scelerati militis dextera liuidum, Iudæ proditoris impudentissimi osculo violatum, impiorum satellitum repetitis alapis, ac sputis deformatum: caput illud gloriæ sedem, atque maiestatis dumetis horrentibus obrutum, corpus sanguine cruẽtatum, ac vulneribus super numerum lacerum, natantes in media morte oculos, quibus illas furiarum nocturnas cohortes, non ad vindictam, sed

ad

ad misericordiam designat. Sentio animum mihi colliquescere, date hoc pio dolori meo, vt ab hoc spectaculo liceat tantillum oculos, cogitationemque auertere. Vestræ sit pietatis & amoris reliqua mentis acie contemplari.

In dolore locum habet Cic. epist. 22. lib. 7. ad Att. *De Pompeio scio nihil, eumque nisi in nauim se contulerit, exceptum iri puto. O celeritatem incredibilem! huius autem nostri. Sed non possum sine dolore accusare eum, de quo angor, & crucior.*

In affectibus maximè dominatur. Iræ Virg. 1. Æn.

Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.

Audaciæ. Idem Aen. 9.

Ecquis erit mecum iuuenis, qui primus in hostē? En ait.

Commotionis grauioris, & minarum. Cic. ep. vlt. l. 9. ad Att. *Sed erit immitissimus Seruius, qui filium misit ad affligendum Cn. Pompeium, aut certè capiendum cum Pantio Tiriniano. Etsi hic quidem timoris causa. Ille verò. Sed stomachari desinamus.*

Pudoris, Egloga 2.

Parcius ita viris, tamen obijcienda memento
Nouimus, & qui te, transuersa tuentibus hircis
Et quò; sed faciles Nymphæ risere, sacello.

Sollicitudinis, ac religionis. Quod illustrat. Fab. l. 9. c. 2. Illo Ciceronis pro Mil. non quod extat, sed quod habuit. An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatur, mentionem facere ausus esset, viuo Milone, ne dicam Consule; *De nostrū enim omnium non audeo totum dicere.* Grauitatis etiam causa vsurpatur. Nam grauiora putantur illa quæ latent. Iuuen.

Maiorum primus quisquis fuit elle tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Vt verum sit, quod præclarè Plut. in qq. Platonicis. Αποσιωπήσεις ἐμφατικώτερον ποιει τὸν λόγον. Facit Aposiopesis Orationi vim, & emphasim maiorem.

Modestę ambitionis. Mnestheus de se. Aen. apud Virgilium.

Nō iā prima peto Mnestheus, neq; uincere certo,
(Quamquam ò?) sed superent, quibus hoc Neptune dedisti
Extremos pudeat rediisse.

Quamquam ò, si possem adipisci victoriā, quanto gaudio triumpharem? quantus mihi dolor inuretur, si ego Mnestheus cuiquā primas partes concessero.

PVNCTVM IV.

Deprecatio, & Obsecratio.

Deprecationem ab Obsecratione, & Obtestatione, alijsq; id genus, verbo tenus differentibus, secernere quid attinet? Primus illius vsus est in ope imploranda, quale est illud pro Rabir. Perd. n. 5. *Quæ cum ita sint, primum quod in dimicatione capitis, famæ, fortunarumq; omniū fieri necesse est, ab Ioue Opt. Max. cæterisq; Dijs, Deabusq; Immort. quorum ope, & auxilio multo magis hæc Resp. quam hominū & consilio gubernatur, pacem, ac veniam peto, precorq; ab ijs, vt hodiernum diem, & ad huius salutem conseruandam, & ad Remp. constituendam illuxisse patiantur. Deinde vos Quirit. quorum potestas proximè ad Deorum Immort. Numen accedit, oro, atque obsecro quoniam vno tēpore vita Rabirij hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus Reipub. vestris manibus, suffragijsq; permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in Reipub. salute sapientiam quam soletis.*

Hanc adhibet prudenter Virg. 7. Aen.

Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis.

Timorem incutit.

Obseruandū huiusmodi imploratione opis, atq; obtestatione, si potissimū à Deo petatur auxiliū, & causæ metus, ac timoris efferantur, grauem concitari posse timoris motum in auditoribus, eò magis, quòd non tam in aliorum motibus, animisq; velle timorem imprimere, quam in suis exprimere videatur Orator. Huc refer Poetarum inuocationes, quas prętexere operibus solent. 1. Aen.

Musa mihi causas memora, quo Numine læso,
Quidve dolens Regina Deum, tot voluere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit.

1. Geor.

—— Vos, ò clarissima mundi
Lumina, latentem cœlo, quæ ducitis annum
Liber, & alma Ceres.

Alter vsus est in concitanda misericordia sic in Orat. pro Mil. nu. 93. *Quid restat nisi orē, obtesterq; vos, vt eam misericordiam tribuatis*

for-

fortissimo uiro, quam ipse non implorat: Ego autem repugnante hoc, & imploro & exposco. Nolite si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis: si uultum semper eundem: si uocem, si orationem stabilem, ac non mutatam uidetis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adiuuandus magis.

Peroratio plena motibus vehementissimis, quibus probauit Orator, quid posset in sublimi genere dicendi. Idem habet pro Flacco, ad num. 106.

Remittit audaciam.

Tertius vsus est in remittenda audacia, vel placanda feueritate, pro Deiotaro, num. 8. *Quamobrem hoc nos primum metu C. Cæsar, per fidem & constantiam, & clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam Regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam dexteram non tam in bellis, & in prælijs, quam in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu uetus hospitium reuocare uoluisti: te eius Dij Penates acceperunt amicum & placatum Deiotari Regis aræ, fociq; ui derunt. Cũ facile exorari Cæsar, tũ semel exorari soles. Nemo unquam te placauit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit.*

Hortatur & monet.

Quartus in præceptis, & admonitionibus adhibetur pro Mur. nu. 86. *Quæ cum ita sint, primum Reip. causa, qua nulla res cuiquam potior esse debet, nos pro mea summa, & uobis cognita in Remp. diligentia, moneo: pro auctoritate consulari, hortor; pro magnitudine periculi, obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut uitæ uestræ, & cæterorum ciuium consulatis.*

Ex quibus exemplis satis colligi potest, obsecrationẽ, & adhortationem valere ad omnẽ motum; impellere enim possumus & hortari modò ad gaudium, modò ad beneuolentiam, quod fit in commendationibus; modò ad odium, aliàs ad fiduciam, imò ad omne genus virtutis. Sed interest magnopere, vt ornatè tractetur. Est enim omniũ penè Schematum capax. Fiet igitur ornatè.

I. Si per repetitionẽ petamus aliquid identidem subiectis diuersis rationibus. Ita D. Cypr. Si minus cultus, certè vehemens Orator. *Credite illi, qui omninò non fallit: credite illi, qui hæc omnia futura prædixit: credite illi, qui credentibus præmium uitæ æternæ dabit: credite illi, qui incredulis æterna supplicia gehennæ ardoribus irrogabit.* Contra Demetriũ.

II. Fiet ornatè per sustentationem. Non peto, te continuis vt vigiliis exhaurias, vt vitæ vel capitis periculum adeas, vt te multis laboribus conficias, quamquam id meo iure petere possem; sed tamen id non peto, fruere delicijs vitæ, modò honestatem, & innocẽtiam animi ne violes. Quid ergo? Christum ama.

III. Per congeriem præceptis per multis conglobatis, vel certè rationibus, quibus id quod volumus impetrare possimus; Rationes autem sæpè conditionibus quibusdam exprimimus, idque elegauter. Talis est Poetæ obsecratio.

Turne per has ego te lacrymas, per si quis amatæ
Tangit honos animum.

Huc refer adhortationes militares, quæ frequentes sunt, & obuiæ passim apud Poetas, & historicos. Refer item dialogismos in Tragœdiis, cùm vel crudeles homines, ac barbari ad misericordiam flectuntur, qua re vti nihil vehementius, ita nihil vulgarius.

PVNCTVM V.

De Optatione, & Salutatione.

Est vehementis alicuius desiderij significatio, qua, quod nobis, aut alijs prosit, optamus. Pro lege Man. num. 27. *Vtinam uirorum fortium, atque innocẽtium tantam copiam, haberemus, ut hæc deliberatio uobis difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis.*

Non aliter pro Rabirio Perd. num. 18. *Vtinam hanc mihi facultatem causa concedere, vt possem hoc prædicare, C. Rabirij manu C. Saturninum hostem Populi Rom. interfectum.*

Conuenit dolenti, timenti, speranti. Ouid. in Heroid.

O vtinam tum cum Lacedæmona classe petebat,
O brutus insanis esset adulter aquis.

Virgil. 3. Æneid.

Viuite felices, quibus est fortuna peracta
Iam sua, nos alia ex alijs in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullũ maris æquor arandum,
Arua neque Ausoniæ semper fugientia retro
Quærenda effigiem Xanti, Troiamq; videtis,

Quam

Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
Auspicijs, & quæ fuerint minus obuia Graijs.

Timenti. Cic. 5. Vert. num. 81. *Vnus adhuc fuit post Romam conditam, Dij Immort. faxint ne sit alter, cui Respub. totam se tradidit temporibus coacta, & malis domesticis, C. Sylla.*

Pro Mur. *Dij faxint, vt meus Collega vir fortissimus hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat.*

Tum demum huius figuræ splendor elucet, cum in ar gumentando, id per optationem efferimus, quod indicantis modo poterat efferri, in quauis parte: siue propositio sit, seu cōplexio, vel assumptio. O si nunquam à vera virtutis via aberrasses! vellem Deus Immortalis fecisset, vt quam sit eximia virtus castimonia mentis, & corporis intelligeremus. O vtinam omnes illam amplecterentur.

D. Chrysologus feliciter infelicissimam arborem describit per optationem, de qua parentes nostri sortem omniū miserrimam decerpserunt. O si tunc vel leuis turbo mortiferam arborem deiecisset! ò si nebulæ fumus illius mulieris tenebrasset aspectum! ò si terræ nubes lethalis pomi speciem caligasset! ò si manus tāgens inconcessa tremuisset! ò si peccati diem tenebrasset nox iniusta! & lamenta mundi, & incrementa mortis, & creatoris iniuriam tunc tulisset, sed vitiis semper seruiunt blandimēta, lenocinantur dulcia delictis, virtutibus verò austera, & fortia sunt amica.

Non infeliciter cecinit vates, qui societatis IESV Patres Æthyopas lauantes facit; per optationem, & cohortationem.

O quibus expositum Lunæ sub montibus orbem
Contigit, ac Lybici Solis inire vias.
Vos & cælestes populis sitientibus vndas,
Et noua de cælo flumina diuiditis.
Non vos Aethyopum vastissima regna fatigēt,
Terreat, aut nigri credita cura gregis.
Spargite felices vndas; ò spargite, deinceps
Non lauat Aethyopem, qui lauat Æthyopē.

Multis modis explicari potest hoc desideriū, Poetis familiare, atque Oratoribus frequens, quibus sibi beneuolentiam concilliant.

Sic pater ipse Deum faciat, sic altus Apollo. Tibull. l. 2. El. 6.
Annue, sic tibi sint intonsi Phœbe capilli.
Sic tua perpetuo sit tibi casta soror.

Et ea quidem precari solent, ac optare, quæ illis esse gratissima. Virg. Egl. 8.

—— En erit vnquam
Ille dies: mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit vt liceat totum mihi ferre per orbem.
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.

Ex hoc optationis genere salutatio sumitur, quæ testatur verbis beneuolentiam aliquam. Talis est illa salutatio Carmentæ 1. Fastor. voti & desiderij plenissima Ouid.

Dijque petitorum, dixit salutete locorum,
Tuque nouos cælo terra datura Deos.
Fluminaq; & fōtes, quibus vtitur hospita tellus,
Et nemorum Syluæ Naiadumq; chori.

PVNCTVM VI.

Comminatio.

ADmonitio cum prædictione futuri mali, qualis illa Cic. pro Mil. cùm amice Pōpeium monet, ne vanis, & incertis suspicionibus Milonem amicum fidelissimum alienet: ne si eum modo damnari patiatur, postmodū eius fidem, & beneuolentiam requirat, nu. 70. *Erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cùm tu salutaribus, vt spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus (qui quam crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi beneuolētiam, & grauissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi uiri magnitudinem animi desideres.*

Hoc idem præstat in Orat. pro Mur. sed maius periculum prædicit; proinde obuiam malo diligentius eundum monet, nu. 85. *Sed quid tandem fiet, si hac elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Illa pestis immanis, importuna Catilinæ prorumpet, qua poterit, & iam Populo Romano minatur, in agros suburbanos repentè aduolabit, versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas, omni autem in sede, ac loco ferrum flammamque metuemus.*

Huc pertinent omnia, quæ terrorem incutere possunt, & ciues nimium sui securos incitare, ad honoris & vitæ defensionem, propositis calamitatibus plerumque ex tali negligētia emergentibus, ad metum grauiorem facit illud. 3. Phil. nu. 30.

Fit per descriptionem, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam

cum.

cum grauitate expositionem. Cornific. lib. 4. num. 52. *Quòd si istum Iud. vestris sententijs liberaueritis, statim sicut è cauea leo emissus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis uolitabit & vagabitur in foro acuens dentes multos in cuiusq; fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos, atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac familiam perfringens, Rempub. funditus labefactans.*

PVNCTVM VII.

Imprecatio.

EST execratio quædam, qua malum alicui imprecamur. Phil. 6. num. 12. *Igitur est patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem. Clamori enim vestro assentior, non modò hic latro; quem clientem habere nemo velit. Sed quis vnquā tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se Populi Rom. victoris, Dominiq; omnium gentium tutorem dicere auderet.*

Hanc adhibet cum graui stomacho & indignatione Phil. 13. num. 48. *Quin tu abis in malam pestem, malumq; cruciatum? ad te quisquā veniat, nisi Ventidij similis? oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti: nunc in tantam flammam, atque inueteratam mittamus, cùm locum tibi reliquum non modò ad pacem, sed ne deditionem quidem feceris.*

Satius est Oratori Christiano sanam mentem, aut id genus aliud deposcere, quàm diras in cuiusquam caput coniicere, nisi fortè desperata fuerit eius salus, aut sceleratus parricida iam inferis addictus. O vltimum inferorum portentum, cuius meminimus, vt execremur de quo loquimur, vt detestemur; vltrices iam sentiat pęnas horrendi criminis admissi: sit Dæmonum penæ socius, qui malitiæ illorum, dum viueret, administer esse voluit.

Non alijs tantum malum imprecamur, sed etiam nobis, si quid fidei datæ contrarium egerimus, qualis est illa Dydonis Virgilianæ imprecatio.

Sed mihi vel tellus optem, prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras
Pallentes vmbras Erebi, noctemque profundam:
Ante pudor, quàm te violem, aut tua iura resoluam.

PVNCTVM VIII.

Admonitio.

FIt quoties placidè quempiam, aut beneuolè commonemus officii, vt si aliquem à vitæ turpitudine, morumque prauitate reuoces, his aut similibus vtaris. Nō hic ex perpetuis inferorū latebris vltrices furias tædis ardentibus ad exitium tuum armatas, producam: non libratum iustitiæ diuinæ gladium denunciabo: non parata sceleratis hominibus supplicia proponam, non sempiternos ignium illorum vortices, nec habitantem in arrosis medullarum fibris conscientiæ vermem excitabo: alium agendi modum tua ista indoles, alium necessitudo nostra requirit. Intuere per Deum Immortalem animi tui nobilitatem, cui tu insignem contumeliam facis: redeat in mentem illa dies, qua te mœror acerbissimus ob hæc, quibus nunc indulges, studia conficiet: Subeat animum infamiæ nota, quā tibi generique tuo inurere pergis; natus ad virtutem, verumque decus, cur tuæ dignitatis oblitus, ad infimum, hoc est ad vitium te demittis.

Quam elegantius Cic. pro lege Man. n. 11. *Sed pro vestri Imperij dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus Orationis meæ, uidete quē uobis animum suscipiendum putetis. Videte, ne vt maioribus pulcherrimum fuit, tantam uobis Imperij gloriam relinquere: sic uobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conseruare non posse.*

PVNCTVM IX.

Licentia.

TVnc vtitur Orator, cùm ea, quæ grauia dictu sunt, aut periculosa præfidenti animo, & magna libertate dicturum se profitetur. Valet primò ad remittendam facti inuidiam, cùm res gesta alioquin odiosa, liberè prædicatur. Pro Sylla Cic. num. 33. *Itaque attende*

i ende iam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei, maxima voce, vt omnes exaudire possint, dico semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes aures que vestras, & me de inuidiosis rebus, vt ille putat, dicentem attendite. Ego Consul cũ exercitus perditorum ciuium clandestino scelere conflatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium comparasset, cùm ad occasum interitumque Reipub. Catilina in Castris, in his autem templis, atque tectis, dux Lentulus esset constitutus, meis consilijs, meis laboribus, mei capitis periculis sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confessis, in censione vrbem, internecione ciues, vastitate Italiam, interitu Rẽpubl. liberaui. Ego vitam omnium ciuium, statum orbis terræ, vrbem denique hanc sedem omnium nostrum, arcem Regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium Imperij, quinque hominum perditorum, atque amentium pœna redemi.

Definitur Orationis libertas, atque fiducia liberius affectum mentis exprimens.

Minatur.

II. Valet ad comminandum, item pro Silla num. 46. *Fero ego te Torquate, iamdudum fero, & nonnunquam animum incitatum ad ulciscendam Orationem tuam, reuoco ipse, & reflecto, permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti, sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris: coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis.*

Fiduciam ostendit.

III. Ad ostendendam fiduciam 1. in Rull. num. 23. *Errastis Rulle vehementer, & tu, & nonnulli Collegæ tui; qui sperastis vos contra Consulem veritate non ostentatione, popularem posse in euertenda Reip. populares existimari, lacesso vos, in concionem voco, Populo Rom. disceptatore vti volo.*

Insultat.

IV. Ad insultandum aduersario pro domo sua nu. 99. *Quare, disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam me lacessiuit, bis seruari, vt Consul togatus armatos vicerim, priuatus Consulibus armatis cesserim. Vtrinsque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex Senatus auctoritate, & Senatum, & omnes bonos meæ salutis causa, mutata veste vidi: posterioris quod & Senatus, & Populus Romanus, & omnes mortales, & priuatim, & publicè iudicarunt, sine meo reditu Rempub. saluam esse non posse.*

Obiurgat.

V. Ad obiurgandum. 10. Phil. num. 8. *Vos P. C. graue dictu est, sed dicendum tamen, vos, inquam, Seruium Sulpitium vita priuastis. Quẽ cum videritis, se magis morbo, quam Orationẽ excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem conuenit?) sed cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate, & sapientia effici posset, vehementius accusationi eius obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum grauissimum iudicasset, de sententia deiecistis.*

Monet.

VI. Ad commonendum. Phil. 10. num. 19. *Postremò (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) si veteranorum mentes huius ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem, dicta facta que nostra referuntur: optanda mors est, quæ ciuibus Rom. semper fuit seruitute potior. Omnis enim misera seruitus, sed fuerit quædam necessaria: ecquodnam principium putatis libertatis capessendæ? an, cum illum necessarium & fatalem penè casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: seruire diutius non potest ciuitas. Sed vt concedam exitus incertos esse belli, Martemq; communem; tamen pro libertate vitæ periculo decernendum est. Non enim in spiritu uita est, sed ea nulla est omnino seruienti. Omnes nationes seruitutem ferre possunt: nostra ciuitas non potest.*

Adulatur.

VII. Ad assentationem valet, pro Marcello, nu. 26. *Itaque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem inuitus audiui: satis te diu, uel natura uixisse, uel gloriæ. Satis, si ita uis, naturæ fortasse: addo etiam si placet, gloriæ: at quod maximum est, patriæ certe parum:*

PVN-

PVNCTVM X.

Addubitatio.

DEfinitur Oratio, quæ præ ſe fert ſolliciti hominis, & in cōſilii perturbatione hæſitantis affectum: magnam vim habere dicitur, ad rem exagerandam, atque attentionem parandam Auditoris. Et quia pendet animus, ac neſcit quid dicendum, agendumve ſit, duplicem faciunt Oratores, vnam verborum, alteram rerum. Verborum ſic exprimit pro Quinct. Tull. num. 56. *Si iſta cauſa abs te tota per ſummam fraudem, & malitiam facta eſt? ſi Vadimonium omninò tibi cum Quinctio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum; at etiam ſi deſertum Vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum, improbiſſimus reperiebare. Num malitioſum? negas. Fraudulentum? iam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas? Audacem? cupidum? perfidioſum? vulgaria & obſoleta ſunt, res autem noua & inaudita.* Pro Sext. num. 17.

Dubitationis ideam illuſtrem habet Scipio apud Liuium lib. 8. Dec. 3. *Apud vos quemadmodum loquar nec conſilium, nec Oratio ſuppeditat, quos, nec quo nomine quidem appellare debeam ſcio. Ciues? qui à patria veſtra deſciuiſtis: an milites? qui Imperium, auſpiciumque abnuiſtis. Sacrati? Religionem rupiſtis. Hoſpes? corpora, ora, veſtitum, habitum ciuium agnoſco, facta, dicta conſilia, animos hoſtium video.*

Per contentionem.

Non hæc auctore ſuo indigna dubitatio. Hæreſis pietatis aduerſaria, quam te potiſſimum appellem; concordem? quæ ſanctiſſimum nouis in dies edictis regnum dilaceras. Diſcordem? quæ diſiunctiſſimos religione populos legibus, atque inſtitutis coniungis. Crudelem? quæ fatigata nonnunquam ſeueritatem intermittis. Mitem? quæ teipſam innocenti Martyrum ſanguine toties coloraſti. Sed quocumque te dici nomine conueniat, & adhuc appellare fas ſit, vnicum tibi modò, cū antiquitate commune nomen audeo confirmare. Etenim quis Neſtorio quodam tempore vulgo gratioſior? quis Ario aliquando etiam potentior? quis Dioſcoro populatior? quis Montano ſectatorum copiis munitior? quis Apollinari iuniore, vel in differendo acutior, vel in ſacrorum librorum lectione diligentior, vel principum in Rep. virorum amicitijs illuſtrior?

Rerū autem dubitationis multa ſunt apud Cic. exempla 6. Verr. num. 88. *Vnum hoc crimen videtur eſſe, & à me pro vno ponitur de Mercurio Tyndaritano. Plura ſunt: ſed ea quō pacto diſtinguere, ac ſeparare poſſim, neſcio. Eſt pecuniarum captarum, quod ſignum à ſocijs pecuniæ magnæ ſuſtulit. Eſt peculatus, quod publicè Populi Romani ſignum de præda hoſtium captum, poſitum Imperatoris noſtri nomine, non dubitauit auferre. Eſt maieſtatis, quod Imperij noſtri gloriæ, rerumque geſtarum monumenta euertere, atque aſportare auſus eſt ſceleris, quod religiones maximas violauit. Eſt crudelitatis, quod in hominem innocentem, in ſociū noſtrum, atque amicum, nouum, ac ſingulare ſupplicij genus excogitauit. Illud verò quid ſit iam non queo dicere, quo nomine appellem, neſcio, quid in Marcelli ſtatua. Quid eſt hoc? patronuſne quod erat? quid tum? quò id ſpectat?*

Laudat.

Laudanti conuenit Cic. pro Roſc. Amer. num. 29. *Hoc conſilio, atque adeò hac amentia impulſi, quem ipſi, cùm cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt. Quid primum querar? aut vnde potiſſimū exordiar? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? Populine Rom. veſtramne, qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore fidem implorem?*

Timet.

Timenti Phil. 11. num. 19. *Quam ambitionem L Cæſar in Senatum introduxit? clariſſimo viro decreuit Imperium, priuato tamen, in quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſero? ambitionem induxero in curiam. Negauero? uidebor ſuffragio meo tāquam comitijs honorem homini amiciſſimo denegauiſſe.*

Queritur.

Dolenti & conquerenti conuenit dubitatio, cui aptè ſubiungitur electio, atque expeditio. Virgil. 4. Aen. ſuſpenſam in deliberatione Didonem ſic inducit.

En quid agam? rurſuſne procos irriſa priores
Experiar? Nomadumq; petā connubia ſupplex,

Quos

Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque vltima Teucrum
Iussa sequar? quia ne auxilio iuuat ante leuatos?
Et benè apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autē (fac velle) sinet? ratibusq; superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita; necdum
Laomedonteæ sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantes?
An Tyrijs, omniq; manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rursus agam pelago, & vētis dare vela iubebo?

Tandem sequitur electo, cum qua concludit malè amans,

Quin morere, ut merita es, ferroq; auerte dolorē.

Quæ multa paucis contrahi poterant in hunc modum. Quid agam infelix? an hic manendum est? at gentes Lybicæ ferocientes instant: egone fœmina procax connubia requiram? egone Regina supplex ad Nomadū pedes accidam, qui barbari, qui toties a me contempti sunt? hoc Regiæ dignitati repugnat, illud castitati. An cum Troianis abeundum? ingrati me, vel in regno meo contempserunt? quid in suo facient? illo sequar supplex, an irata bello persequar? tam turpe, ac sordidum illud est, quam hoc periculosum, atque difficile. Moriamur.

Hortanti denique dubitatio conuenit, cum expeditione, pro Cluentio, num. 4. *Equidem quod ad me attinet, quò me vertam nescio: negem fuisse illam infamiam corrupti iudicij? negem illam rem agitatam in concionibus, iactatam in iudicijs, commemoratam in Senatu? euellam ex animis hominum tātam opinionem, tam penitus insitam? tam vetustam? Non est nostri ingenij, vestri auxilij est huius innocentiæ, sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subuenire.*

PVNCTVM XI.

Commemoratio, siue expolitio.

INsignis ad motus, & amplificationes, ad instandum, premendumque. Fit autem cum eadem sententia tamdiu cōmutatis verbis versatur, donec sub oculos demum subijciatur. Hic exultat, triumphantemque facit Eloquentiam. Verr. 1. num. 2. Pro Ligario, num. 9.

Fit non tantum commutatione sententiarum, verum quandoque bonam Orationis partem amplectitur, & vnam eandemq; rem varijs figuris, dicendiq; modis amplificat Cicer. Verr. 7. nu. 10. 2. in Anton. num. 54. rem eandem varijs modis effert, vt plagam repetitis ictibus vehementius infligat. *O miserum te si intelligis: miseriorem si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum vnquam immemorem fore.*

Pro Sextio, num. 47. *Tam eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers consilij, aut ingenij? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legēdo quærendoque cognoueram? nesciebam vitæ breuem esse cursum, gloriæ sempiternum? cùm esset omnibus definita mors, optandum esse, vt vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quàm reseruata naturæ videretur: nesciebam inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, &c.*

Per commorationem perturbatum Reip. statum describit. 2. in Rull. nu. 8. *Ego qualem Kal. Ianuarijs acceperim Rēp. intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi expectarent.*

Pro Cælio seuerioris adolescentis, & casti mores describit pluribus, num. 39. *Ego si quis hoc robore animi, atque hac indole virtutis, & continentia fuit, vt respueret omnes voluptates.*

Pro Rosc. Amer. auaritiæ commoda prosequitur, num. 112.

Pro Cluentio censorium iudicium contemnendum ostendit, num. 123. *Videamus quid tandem Censores de illo iudicio corrupto iudicasse videantur.*

Pro Archia, de gloria, quæ ex litterarum studijs percipitur, nu. 20. Hac vtendum maximè, cùm prodest in aliqua re commorari, & diutius retinere Auditorem; scilicet cum assueramus, indignamur, dolemus, commiseramur, aut exprobramus aliquid. Lætitiæ quoque conuenit: sed cauendum diligenter, ne in re tenui variāda curiosam potius, quam necessariam operam ponamus. Pro Marcello, num. 4. *Est verè fortunatus ille, cuius ex salute, non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia peruenerit. Quod ei quidem optimo iure contigit. Quis enim est illo, aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut vllo generis laudis*

præ-

Submissio.

Alter eiusdem interrogationis modus est submissio, quando post singula membra petimus à nobis ipsis rationem rei allatæ: imò nonnunquam vnius eiusdemq; causas proponimus. Semper optimus quisque Deum coluit, & amauit. Quid ita? quoniam est ipse summum hominibus bonum, summaq; felicitas. Qui hoc tandem intelligi potest? quoniam habet, vnde vota sua expleat affatim, qui hunc amorem possederit; quoniam ipsi nihil ad felicitatem deesse potest: quoniam inde bibit, vnde ardentissima beatarum mentium sitis accensa restinguitur, & restincta rursus ad maiorem delectationis sensum accenditur: quoniam, &c.

Pax, ait Tull. Ph. 7. nu. 9. *cum Antonio esse non potest. Quia turpis, quia periculosa, quia esse non potest.*

Derisio.

Valet ad iocum, & derisionem. Pro Rosc. Amer. num. 54. *Quid ergo affers, quare id factum putemus? verè nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commodè: vt ne planè videaris id facere, quod apertè facis, huius miseri fortunas, & horum virorum talium dignitati illudere. Exhæredare filium voluit; quam ob causam? nescio: exhæredauit ne? non. Quis prohibuit? cogitabat: cui dixit? nemini.*

Subiectio.

Aliàs fit per subiectionem interrogatio. Talis est illa Cic. pro Quinctio. nu. 43. *Quid igitur pugnas? an quod sæpè multis in locis dixisti, ne in ciuitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissimè defendit, obtineat? ne numeretur inter viuos? decernat de vita, & ornamētis suis omnibus? apud causam priore loco dicat, & eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat. Quid? hoc quò pertinet? vt ocyus ad tuum peruenias? at si id velles, iampridem actum esse poterat: Vt honestiore loco confligere? at sine summo scelere Quinctiū propinquum tuum, iugulare non potes. Vt facilius iudicium sit? At neque Cat. Aquilius de capite alterius libenter iudicat. Quid à nobis autem Aquili, refertur? pecuniam petit? negamus deberi. Iudicium fiat statim? non recusamus.*

Sponsio.

Modò fit per sponsionem, cum nobis mulctam imponimus si quid possit aduersarius ad nostra respondere. 7. in Verr. nu. 153. *Hic vide quam me sis vsurus æquo. Cùm ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos à te securi percussos esse dicat: qui à te nauem suam, mercesque repetat, refellito, si poteris meum testem, deseram, tibi fauebo, te inquam, adiuuabo.*

Monitio.

Per interrogationem sæpè monemus, & ad terrorem incutiendū efficaciter. Animæ Deo deuotæ societatem hominum fugiendam esse monet D. Ambrosius ad Virg. deuotam, c. 1. *Quid tibi cum mortalibus? quid in illis desideras, ac requiris; castimoniam quam non habent? quid? fidem, quam non inueniunt? doctrinam, quam non sequuntur, nisi sæculi sapientiam, ieiunium, quod oderunt? abstinentiam, quam iudicant? humilitatem, quam opprimunt? sobrietatem, quam negligunt? synceram mentem, quam non habent? verecundiam, quam à se proijciunt?*

Admiratio.

Denique per interrogationem admirationi iunctam vis additur Orationi, sine qua langueret. Phil. 2. nu. 65. *At quàm insolenter statim belluo inuasit in eius viri fortunas, cuius virtute terribilior erat Pop. Rom. cæteris gentibus, iustitia carior?*

EXERCITATIO OCTAVA,

TEMPLVM ELOQVENTIÆ,

Siue

EPIDICTICA Eloquentia.

PROOEMIVM.

Vum est etiam Eloquentiæ Templum, in quo virtus, animæ purpura, summumque decus, regnat, atque dominatur; si modo cupiditatibus imperet, ad incitatos aduersus rationem effusæ libidinis impetus, insigni quadam victoria ferendo, feriendoque coerceat, tunc dicetur à Seneca Philosopho, Domicilium, ac Templum vere solidæque gloriæ, in quo Virorum Illustrium eximia facinora pro concione celebrare solitos fuisse Oratores nemo nescit, tam ad vita functorum laudes & gloriam, quam ad superstitum animos generosa virtutum æmulatione permouendos. Eam ob rem, cùm Demonstratiuum Genus totum occupetur in laudanda virtute, vitio vituperando, Exercitationem hanc Eloquentiæ Templum nominamus.

LECTIO I.

De Causarum generibus in vniuersum.

Actenus de præceptis Orationis fusè satis dictum in genere, sequitur vt singulas Orationum formas, ac species aggrediamur. Et quidem quæ prior occurrit, dicitur Epidictica Eloquentia, ad pōpam, quam ad pugnam aptior, in qua verborum numerosè molliterque fluentium illecebris, & figurarum sparsis vbique luminibus distincta, aures, & animos audientium suaui delectatione perfundit. Est illa quasi nutrix eius Oratoris quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere, ait scienter Cic. Orat. 37. Imò eiusdem educata nutrimentis Eloquentia se postea colorat, & roborat in alijs generibus. Proinde cum genus hoc ἐπιδεικτικὸν, prima præparet Oratori incunabulla, non immeritò Tullius Exercitationem hanc iuuentuti commendat.

PVNCTVM I.

Triplex causæ genus.

QVa verò vix cognoscet aliquis laudatiuum genus, nisi sciat plura esse Orationum genera, neque in vnam formam cadere omnia, ideò de ijs præmittendum aliquid cū Cic. partition. num. 69. *Earum quidem forma duplex est, quarum altera delectationem sectatur aurium: Alterius vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur, quod cum*

cum latum genus esse potest, sanèque varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est Orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis Orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur; quorum alterum deliberationis est, alterum iudicij; ex qua partitione tria genera causarum extiterunt. Vnũ quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum: tertium iudiciorum.

PVNCTVM II.

Generis demonstratiui materia.

QVoniam totum hoc genus ad laudem, & vituperationem refertur, perspicuum est illud tam latè patere, quam ea quæ laudari possunt, aut vituperari. Ideòq; materiam eius esse virtutem & vitium, quæq; functũ illis coniuncta. Hanc præscribit, ac definit Cic. partic. n. 71. *Omnia sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum virtute sunt, & quæ cum vitijs vituperanda.*

Rerum ergo laudandarum & vituperandarum series in duas partes diuidi solet: quarum prima res complectitur; altera rerum attributa. Rerum seriem explicat Aristot. 1. Rhet. cap. 9. συμβαίνει δεῖ ἐπαινεῖν οὐ μόνον ἄνθρωπον, ἢ Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἄψυχα, καὶ τῶν ἄλλων ζώων τὸ ἐπιχόν. Laudare conuenit non tantum hominem, aut Deum, sed & inanimata, & quodlibet aliorum animalium accidens, seu attributum, quibus res vniuersas comprehendit.

Præclarè quidem eximiis ingenii dotibus instructus Philo, solius Dei laudem esse pronuntiauit, nominis autem opus ἄριστον, καὶ τελειότατον, τὸ εὐχάριστον. Secũdum verò Deum laudari Diuos, Heroas, Reges, aliaque deinceps omnia, dummodo boni speciem aliquam præseferant, vt benè monet Epitectus lib. 1, cap. 16. τὸ ὑδνεῖν ἡμᾶς ποιεῖν, ἢ ὑμνεῖν τὸ θεῖον, καὶ εὐφημεῖν, καὶ ἐπεξέρχεσθαι τὰς χάριτας.

Attributa rerum vocamus earum proprietates, & quæcunque his contingunt, vitioque vel laudi verti possunt; Ideò huc pertinẽt vitia, virtutes, bona corporis, & fortunę dona, cæteraque generis eiusdem; quæ tamen vt postrema, quod ἀδιάφορα sint, atque vt videtur indifferentia, suaptè natura laudis, aut vituperationis materia esse non possunt, sed tantum quatenus instrumẽta virtutum in bonis, & vitiorum in malis sunt.

PVNCTVM III.

Epidictitij generis finis.

CVm ex Auditorum genere formas Eloquentiæ partitur Aristot. 2. Rhet. cap. 3. θεωρῶν, ait esse genus aliquod abditorum, qui scilicet solum ad contemplandum, & spectandum conueniant, voluptatis percipiendæ gratia ex spectaculo, videtur innuere voluisse, generis huius, quòd tales haberet Auditores, finem esse delectationem, quam solam affectant spectatores. Neque videtur ab eo discedere Tull. cum ἐπιδεικτικὸν dixit genus esse, quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum.

Duo tamen hic veniunt obseruanda. Primum delectationem non esse finem vltimum vituperationum, vel laudationum, alioqui totum hoc genus cassum quiddam & inane foret, sed ex vtroque illo genere insignem aliquam oriri virtutis commendationem, aut vitij detestationem, quæ in Auditorum animis honestatis amorem, & odium turpitudinis infigat altius. Et id ex mente Ciceronis laudatiui generis finem honestum indicantis, quòd Orator laudando, & vituperando velit ostendere, quid honestum, quid turpe sit, atque ad illud inuitare, ab hoc Auditores deterrere contendat.

Alterum ex priore colligendum, remotum finem harum Orationum eundem esse, qui totius Rhetorices, nempe persuasionem. Hæc enim opera sunt Eloquentiæ. Proindè non alium finem spectare debent.

rei conscius Alexander Seuerus Syrus, cùm esset, origine à Romanis traxisse videri volebat.

II. Celebrata virtutibus.

Si patria propter insignem aliquam virtutem celebretur. Nam si mores plerumq; trahuntur à patria, quis non laude dignum dicat eum, qui laudatam patriam consequutus sit. Et sanè si Vulpianus voluit, vt qui Mancipia vendebant, nationem cuiusque nominarent in venditione, quòd vt ait præsumptum sit quosdam malos videri, quoniam ex ea sunt oriundi natione, quę magis infamis est: quantò magis in laude meminisse debemus gloriosæ patriæ, ad illius commendationem, qui ex ea natus est?

III. Viris illustribus insignis.

Si multos illustres viros tulerit, aut diuinos fundatores habuerit aliquos, vel Legislatores benè pios, ac sapientes. Hinc Aristides in Orat. funeb. pro Alexandro μέγα δὲ καὶ πόλει καὶ ἔθνει τῷ πρῶτον παρέχεσθαι, magnum est & vrbi & genti primum aliquem virum protulisse. Porrò laus ab hoc capite talis est, vt ille clarus & illustris dicendus sit, qui fuerit oriundus à patria virorum illustrium parente. Huius meminit Cic. pro Archia num. 19. *Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salamina repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant; Itaq; etiam delubrũ eius in oppido dedicauerunt, permulti alij pratereà pugnant inter se, atque contendunt.*

IV. Administratione singularis.

Quarta laus ab illius administratione petitur. Nam quò melior erit, eò laus etiam maior existet. D. Chrys. Orat. 5. de regno pluribus Monarchiam commendat Bodinus 2. de Reg. singularum commoda persequitur, & incommoda recenset. Ex quibus facilè laus colligitur, quales enim administratio mores formabit, tales cuique tribuentur.

V. Fertilitate, situque nobilis.

Omnium minima laus, propriè tamen in commendatione patriæ vsurpanda, quæritur à situ, commodis amœnitate loci, Cic. pro lege Man. 14. *Asia verò tam opima est, & fertilis, vt & vbertate agrorũ, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat.* Pro Siracusis 4. in Verr. num. 117.

Totum hoc laudationis caput eleganter expressit Pacatus in Orat. Theodosio dicta, dum Hispaniam describit. *Primum tibi mater Hispania est, terris omnibus terra felicior, cui excolendæ, atq; adeò ditandæ impensius, quam cæteris gẽtibus supremus ille rerum fabricator indulsit, quæ nec austrinis obnoxia æstibus, nec arctois subiecta frigoribus, media fouetur axis vtriusq; temperie, quæ hinc Pyreneis montibus, illinc Oceani æstibus, inde Tyrrheni maris littoribus coronata, naturæ solertis ingenio velut alter orbis includitur. Adde tot egregias ciuitates, adde culta, incultaque omnia, vel fructibus plena, vel gregibus, adde auriferorum opes fluminum, adde radiantium metalla gemmarum.*

Scio fabulas Poetarum auribus mulcendis repertas, aliqua nonnullis gentibus attribuisse miracula, quæ dum sint vera, sint singula, nec iam excutio veritatẽ, sint vt scribitur Gargara prouentu læta triticeo, Meuania memoretur armẽto, Campania censeatur monte Gaurano, Lydia prædicetur amne Pactolo, dum Hispanis vim quidquid laudatur, assurgat. Hæc durissimos milites, hæc experimentissimos duces, hæc facundissimos Oratores, hæc clarissimos Vates parit: hæc Iudicum Mater, hæc Principum est, hæc Traianum illum, hæc deinceps Adrianum misit Imperio. Huic te debet Imperium, cedat, his terris, terra Cretensis partus Iouis gloriata cunabulis, & geminis Delos reparata numinibus, & alumno Hercule nobiles Thebæ fide constare nescimus auditis, Deum dedit Hispania, quem videmus.

Ad ostentationem dicta potius, quam ad veritatem. De Italia orbis Sole facilè credet hæc, & longè plura, qui quanta sit illa, quam fertilis, & gloriosa nouerit: ea certè, cui facilius maiorum vetustas vetus inuideat, quam eleuet. Adeò illic omnis Regio, aut intertexta vineis, aut florulenta pratis, aut distincta culturis, aut consita pomis, aut amœnata lucis, aut irrigata fontibus, aut interfusa fluminibus, aut crinita messibus est, vt possessores terræ illius, non tam soli huius portionem, quam paradisi veram imaginem possidere videantur.

Certè, quod de triumphante Roma Claudianus lib. 3. de laud. Stiliconis, ad rem hanc mirificè facit.

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Cuius nec spatium uisus, nec corda decorem,
Nec laudem uox ulla capit, quæ luce metalli
Aemula uicinis fastigia conserit astris,
Armorum legumq; parens; quæ fundit in omnes
Imperium, primi que dedit cunabula iuris,
Hæc est exiguis, quæ finibus orta tetendit
In geminos axes, paruaq; à sede profecta
Dispersit cum sole manus: hæc obuia fatis
Innumeras uno gereret cum tempore pugnas
Hispanas caperet, Siculas submitteret urbes,
Nunquam succubuit damnis, & territa nullo
Vulnere.

Ad laudem igitur faciunt Conditores, Heroes, Dij, Principes, Cęliq; clementia, mœniorum, ædificiorumq; descriptio, Templa, Fora, Leges, Arma, Mores, Viri rebus benè gestis illustres, nationum decora: qualia possunt esse Galliæ inuicta fortitudo, humanitas, litteræ, gētiumque omnium victoria. Dabunt exempla panathenaicum Isocratis, Romam suam Aristides, Dion Rhodiacam, Corinthiacam: Lucianus patriæ Encomium, Plinius Italiæ laudem, Nicætas Bizantium.

VI. Ex ignobili patria nobiles.

His contraria facient ad vituperationem; quod præstabit Orator, si patriæ nobilitatem nihil, aut parum homini conferre doceat, neque semper ab illustri patria generosos oriri, probet, nec possessiones viros, sed viros possessiones nancisci, vt est in Theucydide lib. 4. Quid obstitit Anacharsi quominus esset in admiratione apud Græcos, genere licet barbaro, qui vocatus à quodam Scytha parum honorificè, verbo de patriæ splendore natalibusque gloriosum repressit. Mihi quidem patria probro est, tu vero patriæ.

Gloriosè Themistocles apud Ciceronem in Cathone, Seriphio cuidam sibi exprobranti, quòd non propter se, sed propter Athenas fuisset honoratus, respondit, neque tu si Atheniensis esses, clarus extitisses; neque ego si Seriphius, essem ignobilis. Quibus docuit, quam parum ad glorię decus, & famam nominis patrium solum conferat. Quam ob causam Zenonem virum sapientem dicere solitum accepimus, non quærendum, an ex illustri ciuitate oriundi fuerint homines, sed an ea digni vixerint. Esto tu nobilis, si patria sit ignobilis, & obscura. Magnæ vrbes plerumq; paruos ciues habent, paruæ magnos. In syluis relictus, & enutritus Romulus omnium vrbium Reginam Romam cōdidit quam euertere voluit in maxima vrbe genitus Catilina. Quis illustrior Romulo? virtute rebusq; gestis ad inuidiam, nemo nō potest illustrem ex obscura patriam reddere. Scimus Biantem Prienæum; Pythagoram Samium; Anacharsim Scytham, Democritum Abderitem, Aristotelem (qualis vir) Stagiritum, Tullium Eloquentiæ parentem, Arpinatem vnum. Si rectè ratiocinari velimus, non homines factos illustres ex Ciuitatibus, sed per viros bonos, & eruditione præstantes, patrias fuisse nobilitatas comperiemus.

PVNCTVM II.

Fons laudis à parentibus.

QVoniam seminis vim, & naturam referre solet arbor, quæ ex semine existit, instituerunt homines credere semina quædam virtutis, aut satu ipso, & temperatione corporis, aut morum imitatione, & disciplina liberis à parentibus innasci, ex quibus idonea ætate, vitæ dignitas & honesti ratio ad eos dimanaret.

Origo laudum igitur ab hoc loco desumitur ab illa communi opinione, qua creduntur filij parentibus similes, moribus illorum non dissimiles, indeque sæpius ad honestè iustèque viuendum causæ fluere dicuntur: quam similitudinem parētum filiorumque celebrarunt scriptores commendati. Tull. pro Sext. num. 21. vtile Reipub. dixit nobiles homines esse dignos maioribus suis. Ad cuius mentem Sen. 4. de benef. cap. 30. *Non sine ratione sacra est magnarum uirtutum memoria, & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat.* Nullus Philosopho melius 3. Polit. cap. 13. *Nobilitas apud singulos est domi pretiosa, preterea par est meliores esse, qui sunt è melioribus oriundi. Nobilitas quippè uirtus generis est.* Vnde Polit. 1. c. 4. concludit; *Sicut ex hominibus hominem, ex bestijs bestiam; sic ex bonis bonum generari.* Iuxta decantatum illud Lyrici carminis 4. Od. 4.

Fortes creantur, fortibus, & bonis,
Est in iuuencis, est in equis patrum
Vir-

Virtus, nec imbellem feroces
Pergenerant Aquilæ columbam.

Quæ causa fuit cur Martialis ad Catullum lib. 6. filiam ebrij aquam potare miretur.

Miror quod Bassi filia potat aquam.

Iam si verum est, quod sapientiæ Doctor singularis posuit, esse naturæ consentaneum ex melioribus ortos esse meliores, quanta laudum seges ex hac similitudine, si quem celebrandum nobis proposuimus, paternæ virtutis æmulum, & laudis imitatorem, similem patri, matri non dissimilem probare possimus, quam incredibiliter excellet ille, qui parentes regijs notis claros & insignes, diuinis muneribus ornatos, gloriæ monumentis illustres, ore fing. t, animo referet, imitatione sequetur.

I. Idea.

Quod igitur Rhetori conuenit ostendendum, scilicet, quomodo laudes ab hac similitudine ducantur. In Panegyr. Maximiano & Constantino Augustis dicto, sic ex hoc loco triumphat Orator. *O diuinum tuum Maximiade iudicium, qui hunc tibi iure adoptionis nepotem, maiestatis ordine filium: etiam generum esse voluisti! Diui inquam Cõstantij filium, in quem se prima illius inuenta transfudit, in cuius ore cælestes illius vultus natura signauit: qui aspectum illius ad Deorum concilia translati adhuc desiderantibus nobis sufficit pro duobus. Neque enim forma tantum in te patris Cõstantine, sed etiam continentia, fortitudo, iustitia, prudentia sese votis gentium præsentant.*

II. Idea.

Alterum exemplum ex Eumenij Panegyrico Constantino dicto, sumitur. *Te tantum ille, & Imperator in terris, & in Cœlo Deus in primo ætatis suæ flore generauit, toto adhuc corpore vigens, illa præditus alacritate, & fortitudine. Inde est, quod tanta ex illo in te formæ similitudo transiuit, vt signante natura vultibus tuis impressa videatur. Idem enim est, quem rursus in te colimus aspectus, eadem in fronte grauitas, eadem in oculis, & in ore tranquillitas. Sic est index modestiæ rubor: sic testis sermo iustitiæ. Accipe Imperator, accipe nostrorum sensuum confessionem. Dolemus, quod Constantius excessit à nobis, sed dum te cernimus illum excessisse non credimus.*

III. Idea.

Tertium ex Nazario de Constantino Imperatore petitur. *Si quid intactum, aut parens, aut frater reseruet, declarat mox victorem futurum, qui animo iam vincit ætatem. Rapitur quippe ad similitudinem suorum excellens quæque natura, nec sensim, aut lentè iudicium promit boni, cum inuolucra infantiæ viuidum rumpit ingenium. Vnde enim Principis maximi tam effusus in liberos animus, nisi quod in illis iam simulacrum sui conspicit? Commendet inferioribus suos sola necessitudo naturæ, & qualescumque diligant, cùm illi quod ex se desiderent, non habent, præstantissimum Principem hoc maximè iuuat, quod in annis primoribus iam sunt ductæ lineæ, quibus virtutum suarum effigies posset includi, & pater optimus, sed melior Imperator, non tam sibi, quam Reipubl. gaudet, cùm liberos sibi similes intuetur, quibus ad perficienda quæ ingenerata sunt bona, non segnis virtutum opifex disciplina coniungitur.*

Hæc faciunt ad laudem, quæ a similitudine ducitur. Quæ autem habet Latinus Pacatus in Panegyrico Theodosii, ad absolutam, quæ à claris parentibus ducitur ad filios. Post multa sic concludit. *Sed quid necesse est mitti in præteritam diligentiam curiosam? patrem Imperatorem tuum de te existimem, nec difficilis coniectatio est. Nam cum duo sint, quæ claros duces faciant, summa virtus, summaque felicitas, scire obuium est, qua præditus fuerit virtute, qui te docuit, qua fuerit felicitate, qui te genuit. O digna Imper. nobilitas eius esse filium Principem, qui Princeps esse debuerit!*

Neque tantum ista similitudo desumitur à natura, sed ab innato illo filijs parentum imitandorum studio. Salustius in proœmio belli Iugur. *Sæpè*, inquit, *audiui ego Q. Max. Publium Scipionem, præterea ciuitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cùm maiorũ imagines intuerentur, vehementer animum sibi ad virtutem accendi.*

Cic. 2. Verr. nu. 52. *Circumstant te summæ auctoritates, quæ te obliuisci laudis domesticæ non sinant: quæ te dies noctesque commoueant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum auum, grauissimum socerum fuisse.*

Est illud Andromachæ Virgilianæ de Ascanio filio rogantis Aeneam.

Ecquid in antiquam uirtutem, animosque uiriles,
Et pater Æneas, & auunculus excitat Hector.

PVNCTVM III.

Vituperatio.

QVæ de hac similitudine dicta sunt, non adeò certa volunt Oratores, quin possint in vtramque partem eleuari; vt & mali parentis bonus filius, & boni malus inueniatur. Quis enim non illud toties repetitum audiit peiores semper esse parentibus liberos, ex lyrico carmine 3. Od. Cantu 4.

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum peior Auis tulit,
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem uitiosiorem.

Quam ob causam querere solebat Princeps Orator Demosthenes, quod fieret fato quodam, vt vitia in posteros transmeent, virtutes verò cum parentibus obruantur.

Ex eodem fonte fluxit Ælij Spartiatæ querela, neminem propè magnorum virorum optimum & vtilem filium reliquisse; denique, vel sine liberis interijsse, vel tales habuisse plerosque, vt melius fuerit, sine posteritate rebus humanis discessisse.

In his gemina laus, aut vituperatio, si parēs vterque nobilis, si virtute rebusq; fortiter gestis clarior, vel contra, si fuerit obscurus, aut improbus. Hinc Ouid. 4. de Ponto Eleg. 16. nobilitatem ingeminatā vocat, quæ ab vtroq; parente nobili ducitur.

Maternos Cottas cui Meßalosq; paternos,
Maxima nobilitas ingeminata dedit.

Addit Aristides in Oratione funebri Etheonei: καὶ μὴν τῷ γε πρὸς, τὸ πρὸς μητρὸς ἰσάμιλλον. Αὐτοὶ δ' οἱ γονεῖς, ὁ μὲν, ἀνδρῶν γνωριμώτατος, ἡ δὲ, γυναικῶν σωφρονεστάτη. Iam verò cū genere paterno certat maternum ex parētibus enim illæ, quidem inter viros nobilissimus, hæc verò mulierū omnium probissima.

Contrà, Pisoni degeneri ignoblitatem obijcit. Cic. nu. 72. *O uilitas animi lucem splendorēque fugientis! ò lutum! ò sordes! ò paterni generis oblite, materni uix memor! Ita nescio quid istud fractum, humile, demissum, sordidum inferius est, quam ut Mediolanensi præcone auo tuo dignum esse uideatur.*

PVNCTVM IV.

Laus in genere à nobilitate.

POstquam Aristot. 1. Rhet. cap. 5. nobilitatem fecit priuatam vnam, publicam alteram: illam à parentibus, hanc à patria gente, seu ciuitate trahi asserit, vnde clarum fit, quibus è fontibus laus duci possit à nobilitate.

I. Virtutum parens, & origo laudum.

Primùm, quod ea per se non tantum laudanda sit, sed etiam fundamentum laudum Claud. in Serena.

—— Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ.

Eumenius Orator in Constantino, vel sola nobilitate, sine adiumento aliarum virtutum Principem Imperium assequi debuisse contēdit. *Inter omnes participes maiestatis tuæ, hoc habes Constantine præcipuū, quod Imperator es, tantaque est nobilitas originis tuæ, vt nihil tibi addiderit honoris Imperium, nec possit fortuna Numini tuo imputare quod tuum est, omisso habitu, & suffragatione; non fortuita hominum consensio, non repentinus aliquis fauoris euentus te Principem fecit, Imperium nascendo meruisti.*

Parens quædam est, & nutricula virtutum maximarum nobilitas, vt Nazianz. Augustæ mentis Pontifex Orat. 36. Nobiles, inquit, & generosæ animæ, si ratione gubernentur, & coerceantur μέγα τι χρῆμα πρὸς ἀρετὴν, magnum ad virtutem pondus afferunt. Nam vt præclarè notat Eumen. in Const. *Fama virtutis certa munitio est. Inde est igitur Imperator pax ista qua fruimur. Neque enim Rheni iam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur; quamlibet ille aut accrescat æstu, aut resistat gelu, neutro hostis audebit iti vado. Nihil enim insuperabili vallo nos præclusit, quod non penetret audacia, ac aliqua conandi spes relinquatur, ille est insuperabilis murus, quem extruit fama virtutis.*

II. Antiqua.

Maximè commendatur nobilitas ab antiquitate: hinc illa veterum cura sollicita in conseruandis maiorum imaginibus, vt ex earum nu-

numero antiquiorem nobilitatem ostentarent. Aristides in Apellæo Genethliaco Orat. 10 ἐπεὶ καὶ τοῦτ' οὐ μικρὸν ἐστ' οἶμαι πρὸς ἀλλήλοις ὑμῖν, τὸ μὴ σὲ φῦναι μόνον αὐτὸν ἐπὶ ταυτησὶ τῆς πόλεως λέγω, προγόνοις δ' ἀλλαχόθεν ἀριθμεῖν ἔχειν. Ἀλλ' ἄνωθεν ἀρξαμένην διαδοχὴν ὅθεν οὐδ' ἀνευρεῖν ἦν ἂν διὰ χρόνου μῆκος, εἰ μὴ προὔκειτο ἡ λαμπρότης μέχρι σοῦ προχωρῆσαι, διὰ σοῦ πλήρη τὸν αἰῶνα τὸν ἑξῆς ἀναμένουσαι. Ἀπὸ γὰρ τοι Κοδράτου, δῆλον δ' ἐστιν οἶμαι καὶ φθεγξαμένου πᾶσιν ὁμοίως τοὔνομα, ἔξεστιν ἀριθμῷ κατιόντι τὸ γένος εἰς τοῦτον ὁρᾶν ἅπαν καθαρόν τε καὶ γνήσιον τῆς δὲ γῆς βλάστημα ποιητῆς ἂν τις εἴποι, καὶ μάλ' ἐπαληθεύων ἑαυτῷ, καὶ μᾶλλον ἀνθοῦν, ὥσπερ ἀρχόμενον αἰεὶ καὶ μηδέποτε λῆγον, ἕως ἂν ἡ τρέφουσα γῆ τουτονὶ τὸν καρπὸν ἀθάνατος μένῃ. Nam nec hoc paruum inter vos intercedit, quod non tantum in hac vrbe natus sis maioribus aliundè oriundis, sed altissimè repetita series, vnde præ temporis diuturnitate nisi faceret fidem nominis splendor, peti vix posset ad te vsque processerit, per te in posterum complenda, siquidem à Quadrato, cuius nomen vel memoratum, ab omnibus agnoscitur, gradatim ad hoc genus descendit, totum genuinum huius terræ germen, vt Poeticè loquar, egregiè sibi ipsum super efflorescens, & magis etiam ad id enitens, quippe quod oriatur perpetuò, nec vnquam intereat, donec huius fructus ferax terra perduret.

Vt verum sit eò nobilitatem illustriorem esse, quò fuerit antiquior. Sic latini carminis Princeps de Camerte 12. Aen. Qui non contentus propriam ipsius fortitudinem, & patris virtutem commemorasse, quæ res eum maximè nobilem probabant, originem quoque maiorum adduxit, angustiorem ex eo maioremque declaraturus.

Cui genus à proauis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Sic Arcades de suis antiquis gloriosuli προσελήνοις, ante Lunam ortos iactitabant, ait Statius 4. Thebaidos.

Arcades hinc veteres astris, Lunaq; priores.

Sic Aethyopes αὐτόχθονας se dicebant, hoc est aborigenes, seu mauis ex terra, quam incolebant, procreatos, itaque Cicadas in cono verticis gestabant ad ostentationem antiquæ nobilitatis Iulius Cæsar suam originem à Venere repetebat, Triumvir Antonius ab Hercule, denique multi sui generis exordium cùm nescirent, tot maiores sibi effingebant, quot esse Deos audierant.

III. Virtus.

Si virtuti bonisque moribus coniuncta sit generis dignitas, & splendor nominis. Vt enim benè Symmachus ep. 15. lib. 9. Non solus vultus, aut color asserit posteros in honorem Parentum; quid ergo? nihil sanè melius, quàm virtus ipsa, vel teste Phalari scelerato, sed docto, qui ab Axiocho rogatus, quid de nobilitate sentiret, respondit. ἐγὼ δὲ μίαν εὐγένειαν ἀρετὴν οἶδα: τὰ δ' ἄλλα πάντα τύχην. Solam virtutem nobilitatem puto, cætera fortunam. Quintilianus autem lib. 5. cap. 11. Quis generosissimus, nonne qui optimus? non claritate nascendi, sed qui virtute maximè excelluit.

Per contemptum nouus Arpinas appellatus Cic. ita generis sui splendorem docet Salustium. *Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis vita quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: vt etiamsi fuerint egregij ciues, certè venerunt in obliuionem. Quare noli mihi viros antiquos obiectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti; & ita viuere, vt ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum.* Tiraquellus de nobilitate cap. 4. num. 5. Cic. pro Muræn. 16.

IV. Illustris honoribus.

Si multis honoribus & dignitatibus illustrata sit. Eam ob causam maiorum suorum imagines ornabant insignibus dignitatum, quas gesserant, vt eorum magistratus illustrarent, ita Iuuen. Sat. 3. huc spectat quod munera publica nobilibus debeantur, tanquam proprium patrimonium, adeovt in obtinendis magistratibus, aut etiam beneficijs cæteris præferantur, quod Cic. docet 7. in Verr. cùm sic ait: *Sed non idem mihi licet, quod ijs, qui nobili genere nati sunt, quibus omnia Populi Rom. beneficia dormientibus deferuntur.*

Pro Muræna verò magistratibus, & cætera id genus munera deferri solita nobilibus magis quàm quibusuis alijs declarat in Sulpicio, nu. 15. *Summam video in te esse Sulpici dignitatem*

tatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumq; ornamentorum omnium, quibus fretum ad Consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in Lu. Murena, atque ita paria, vt neque dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti Murenæ genus, extulisti tuum.

Denique si verum est dignitates nobilitare, geminata illius erit nobilitas, qui splendori natalium, honoris adiunxerit nobilitatem. Ab hoc capite se commendat Cicero, nouitium licet hominem. 3. in Catil. cùm gesto Consulatu ad fastigium vltimæ nobilitatis se dicit perueniſſe nu. 28. *Mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitæ fructum possit acquiri, cùm præsertim neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat ascendere.*

Huc referri possunt facinora tanquam propria nobilitatis insignia, de quibus aliàs.

V. *Liberalium artium disciplinis exculta.*

Non est minima nobilitatis commendatio, si liberalium artium disciplinis exculta fuerit, & innutrita. Vera quidem Q. Marij sententia; *Turpe est Patricio, & nobili viro ignorare Iurisconsultorum scientiam*, addamus & nos ingenuas facultates, quas nobilem decere probat. Am. Marcellinus; cùm de Orphito. summæ nobilitatis viro loquitur. *Vir*, ait, *prudens & forensium negotiorum oppidò gnarus, sed splendore liberalium doctrinarum minus, quàm nobilem decuerat, institutus.*

Neque desideratur hic seculorum, & totius antiquitatis iudicium. Aegyptij; referente Diodoro Siculo lib. 1. c. 2. Suam Remp. in tres ordines diuidebant; primum assignabant iis, quos nobiles dicebant, scilicet eruditionis & doctrinæ studiis deditos, quos eam ob rem summis laudibus, & honore singulari excipiendos esse censebant.

Neque nobiles tantùm, sed Reges etiam ipsos, & Imperatores hoc eruditionis ornamento coronas illustraſſe scimus ex Tiraquello, quorum Catalogum recenset de Nobil. cap. 5.

Quid quod Plutar. in vita Iulii Cæsaris putat feliciorem Iubam Mauritaniæ Regis filium, quòd Romæ captiuus historicus factus fuerit, quàm si liber suos inter barbaros, barbarus ipse regnaſſet. *Fortunata fuit illi captiuitas*, ait *qui inde ex barbaris Numidis, inter eruditissimos Historiographos recensetur.*

Nullis Athletis sic conuenit exercere corpus, vt Regibus animum, aiebat olim Isocrates; neque enim Princeps subitò fit, sed multa rerum cognitio requiritur ad eius perfectionem. Hinc nullo studio, nulla gubernationis exculto disciplina Verri prudens insultabat Cic. 4. Act. in eundem, *Tu sine vlla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris intelligis, & iudicas.*

Oraculum militare Vegetius edidit his verbis. *Neminem decere vel meliora scire, vel plura, quàm Principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse subiectis.* Vnde porro Princeps commodius, faciliusue, discat, intelligat, sapiens fiat, quam ab historiarum attenta frequentique lectione? ab illa discet, quomodo Regno idoneus, patriæ vtilis, subditis charus sit, omnibus amabilis: quid in vita fugiendum, quid expetendum sit: cum illa prudens hostium clandestina consilia explorabit, ducet exercitum, continebit in officio ciues, militum animos acuet, ordinabit acies, pugnabit, vincet, triumphabit: quam qui nouerit omnia quodammodo nouiſſe censendus est. Ad eam vitæ magistram sic Principem allicit Liuius. lib. 1. *Hoc est illud præcipuè in cognitione rerum salubre, ac frugiferum, omnia te exempli documenta in illustri posita intueri, vt inde tibi, tuæque Reip. quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites.*

Quid amplius, aut certius è tota litterarum cognitione Princeps excipiat? *Ibi etenum prudens inuenit vnde sapientior fiat; ibi bellator reperit, vnde animi virtute roboretur; inde Princeps accipit, quomodo subditos sub æqualitate componat* Caſſiodor. l. 8.

Quid Principi gloriosius fuerit, quàm ex sermonis inuestigatione nouum, & singularem oculum consequi, quo rerum faciem, nõ ex aliorum solùm oculis, sed à seipso videat, earumque præcipua norit. Certè non illæ Principis dignæ laudes fuerint, si formosus videatur; muliercularum laus est: non si robur, & vires efferantur; Athletarum est: non si diuitiæ prædicentur ab omnibus; negotiatorum est: sed illa Principis laus est, si plurima sapiat, præterita respiciens, futura prospiciens.

Monitum est egregium Basilij Imperatoris

ad

ad Leonem filium optimæ ſpei adoleſcẽtem, quem ſic inſtituit, & ad litteras capeſſendas exhortatur, maximè verò ad hiſtoriam, vt ad multorum hominum mentem in vnum collectam. *Per hiſtorias veteres ire ne recuſa; ibi enim reperies ſine labore, quod alij cum labore collegerunt, atque illinc hauries, & bonorum virtutes, & improborum vitia, humanæ vitæ mutationes varias, & rerum in ea conuerſiones, mundi huius inſtabilitatem, et imperiorum præcipites caſus, & vt vno verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia; quorum illa fugias, ne in iuſtitiæ diuinæ manus incidas: hæc complectaris, vt præmijs, quæ illa comitantur, potiaris.*

Tandem ad rei cuiuslibet excitationem hiſtoriarum lectionem & ſcientiam eſſe Principi ſummè neceſſariam, & vtilem docet Max. Tyrius cũ quidquid boni eſt, ſiue honeſtum, vel vtile, aut iucundum ſit, eius cognitioni debeat adſcribi. Diſſertat. 12. προσλαβεῖς γὰρ ἡ ἱστορία καὶ τὸ μηδὲν καμόντα πανταχοῦ περιπολεῖν, πάντα μὲν χωρία ἐποπτεύοντα, πᾶσι δὲ πολέμοις ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς παραγινόμενον, μῆκος δὲ ἀμηχάνων χρόνων ἐκ βραχεῖ ἀναλεγόμενον πλεῖστος δὲ ἀπείρων πραγμάτων ἐν ὀλίγῳ μανθάνοντα, &c. *Nihil eſt iucundius, quàm in hiſtoria verſari, quàm ſine labore vllo paſſim diuagari, omnes ſimul locos intueri, omnibus bellis ſine periculo intereſſe, infinitum temporis ſpatium contrahere, reſque geſtas ſimul cognoſcere, quæ ab Aſſyrijs, quæ ab Aegyptijs, quæ à Perſis, quæ à Medis & Græcis factæ ſunt. Bello nunc terreſtri, nunc marino, nunc concionis mediæ videri intereſſe conſilijs. Cum Themiſtocle in mari, cum Leonide in terra pugnare, cum Ageſilao traijcere, cum Xenophonte incolumen redire, amare cum Panthea, venari cum Cyro, regnare cum Cyaxari. Quod ſi ſapiens ea de cauſa Vlyſſes dicitur quòd multorum hominum mores, & vrbes luſtraſſet, quantò ſapientior eſt, qui extra periculum hiſtoriæ lectione ſeſe explet, Charybdin videbit; ſed ſine naufragio: Sirenas audiet; ſed ſine vinculis: cum Cyclope aget: ſed miti & pacato.*

Debent ergo plurimum hiſtoriæ Principes, quam de manibus ponere vel nunquam, vel rarò ſolent, quibus imperium datum eſt, cùm in ea virorum illuſtrium dicta factaque commendatione digna ediſcere liceat, vt illis & ad virtutes Principe dignas animus inflammetur, & à vitiis remoueatur, nihilque in iis ſiue doctrinæ ad cognitionem, ſiue exercitationis ad prudentiam adipiſcendam deſideretur, qui frequentes in ea fuerint, & aſſidui; nihil autem ab eo ſperare poſſimus, qui multiplici rerum, hiſtoriarumque cognitione non fuerit inſtructus. Pulchrè Cic. in Orat. n. 120. Principem inſtituit his verbis: *Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem, ſed & imperiorum, populorum & Regum illuſtrium. Neſcire autem quid, antea quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis niſi cùm ea memoria rerum veterum, cum ſuperiorum ætate contexitur?*

Vt verum ſit hiſtoriæ lectionem Principibus eſſe vtilem ac neceſſariam: quæ iuuenis etiam mentem nondum inſtructam formet, atque canam reddat, dùm multarum rerum vſum ante annos, ex ſummorum hominum factis colligit. Si modò non id attendat ſolùm, vt animum recreet, & curarum faſtidio grauem reficiat, & quoſlibet rerum euentus cognoſcat, ſed mentem etiam optimis exemplis ad egregias virtutum actiones informet & accendat. *Parum mihi placent*, aiebat Marius apud Saluſtium in Iugurtha, *eæ litteræ, quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerunt.*

Nobilitas eleuatur.

I. Inane Nomen.

Occurrit ſæpius in Orationibus, aut eleuanda Nobilitas aduerſariorum, aut excuſanda noſtrorum obſcuritas: ſcilicet cùm obeſſe cauſæ poteſt alterutrius familiæ ſplendor, aut ignoratio. Tunc ergo debebit Orator oſtendere I. Nobilitatem in ſe nihil aliud eſſe, quàm inanem verbi ſonitum, ſanguinem, non virtutem ſanguine propagari, titulos, & honores eſſe plerumque arbitria fortunæ, non argumenta virtutis: improbos habere cum bonis in nobilitate conſortium: ſtatuas & ſimulachra Principum virorum ſpectari quidem in aulis, ſed tandem fuligine violari: non poſſe virtutis effigiem marmore, ſed animo tantum exprimi, in illa proinde generis decus, nominis commendationem, monumenta gloriæ collocanda: hinc Oratores ſummum hunc gloriæ fugientis in laudatione facilè contemnunt, ſola ſapientia nunquam moriente, & ſemper renaſcente contenti. Quid enim?

ordiar-

ordiantur ab eo, qui non animum, sed oculos rapit, splendore natalium? quorsum id memorent, quod vel ipsi Principes viri, si viuerent, nesciri mallent? quid suspiciant, quod despexerunt? quid prædicent, quod audiri leuissimum duxerunt?

II. *Sine virtute Titulus in trunco & stipite.*

Si Nobilitatis decus dicatur nihil homini prodesse, nec ei quidquam conferre, cui vera Nobilitas virtus non adsit, sine qua generis sui splendorem non sustinet, nec illustrat, sed ignobilem reddit & obscurum. Hinc illa fortis exprobrandi ratio, quam Marius adhibet in Iugurtha. *Cùm apud vos, aut in Senatu verba faciunt, maiores suos extollunt, & fortia facta memorando clariores se putant, quod contra est. Nam quantò vita illorum præclarior, tanto horum socordia flagitiosior. Ita se res habet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est; neque bona eorum, ueque mala in occulto esse patitur.*

Propriam ergo, non alienam magnitudinem nobis gratulemur: nam quæ tandem est illa commendatio, à perenni contestataque maiorum virtute sic degenerem animum habuisse, vt imbellis ex forti, pauper è diuite, ignauus è strenuo, fatuus à sapiente, deiectus à generoso, factis obscurus, è rebus gestis clarissimo natus videaris? quam præstat cum illustri Mario nobilitatem peperisse, sustinuisse, illustrasse, quam acceptam à maioribus corrupisse? magnæ mentis, ac virtutis in speciem Seneca veram nobilitatem non hæreditate, sed laboribus, sed periculis, sed rebus bene gestis, sed ipsa virtute parari Lucilium de natura, deque fortuna conquerentem suum docet epist.44. *Quis ergo generosus? ad virtutem bene à natura compositus. Hoc vnum est intuendum: alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, vsque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere.*

III. *Vanum honoris nomen, crimen nouum.*

Nobilitas crimen admissum grauius facit, quod turpe sit ac sordidum à maiorum virtute deflectere, in quam Iuuenalis stylum acuit, & armat. Saty.8.

Quod si præcipitem rapit ambitus, atq; libido,
Si frangis virgas sociorum in sanguine, si te
Delectant hebetes lasso lictore secures.
Incipit ipsorum contra te stare parentum
Nobilitas claramq; facem præferre pudendis
Omne animi vitium tantò conspectius in se
Crimē habet, quātò maior qui peccat, habetur.

Subdit nimis vera, quæ velim nobiles animo meditentur, ne degeneres audiant, quod olim Africani filius. *Proh Dij Immort. quantas tenebras ex quo fulmine nasci, passi estis!* Sic enim maioribus suis indignos pungit, & vrget acriter. ibid.

——*Quis enim generosum dixerit hūc, qui*
Indignus genere, & præclaro nomine tantùm
Insignis? miserum est aliorū incumbere famæ,
Ne collapsa ruant subductis tecta columnis.
Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Aeacidæ similis, Vulcaniaq; arma capessas,
Quàm de Thersita similē producat Achilles.

IV. *Variantis fortunæ commune donum.*

IV. Si res diligenter, & ex natura sua potius, quàm ex hominum opinione æstimetur, æqualis est omnium nobilitas; eam ob rem Aegyptij veteres sapientiæ laude commendati non patiebantur aliquem à parentibus, aut maioribus celebrari, rati parentum virtutem cum vita non posse in filios transfundi. Sic cum affatur Seneca, qui nobilitatis suæ, Sanguinisque claritatem insolentius effert, & modestè minus de maiorum virtutibus gloriante ridet 3. de benef. c.28. *Eadem omnibus principia, eademque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingeniū, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis flemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est quod te isti decipiant, qui cùm maio-*

maiores suos recensent, vbicumque defecit nomen illustre, illicò Deum fingunt.

Ex omnibus ludentis fortunæ, communisque naturæ donis nullam mentis elationem capiendam esse sapienter monet Boetius l.3. de consol. metro.

Omne hominum genus in terris
Simili surgit ab ortu:
Vnus enim rerum pater est,
Vnus cuncta ministrat.
Mortales igitur cunctos
Edit nobile germen.
Quid genus & proauos strepitis?
Si primordia vestra
Authoremq; Deum spectes,
Nullus degener exstat,
Niuitijs peiora fouens,
Proprium deserat ortum.

V. Ambitiosa vitiorum parens & nutrix

Ex vna nobilitate oriri mala plurima Socratem dicere solitum prodit nuncia veritatis antiquitas, eandem verò Diogenem vocare προκόσμημα κακίας velamentum malitiæ. Quæ vitiorum suspiciones magis audacter fortassè, quàm verè in nobiles conijciuntur. φιλοτιμότερον vocat Arist. 2. Rhet. cap. 15. honoris appetentiorem, nec tàm genere insignem quàm vitijs, cū nobilitas nihil sit aliud, quàm cognita virtus, cōtemptorem animum, & superbiam commune nobilitatis malum Salustius nominat.

Inimici popularium dicuntur à Cic. 7. in Verr. num. 181. *Hominum nobilium non ferè quisquam nostræ industriæ fauet: nullis nostris officijs beneuolentiam illorum allicere possumus: quasi natura & genere disiuncti sint: ita diffident à nobis animo ac voluntate.* Quod nolim de ijs intelligi, quos vera virtus nobilitat: cum nostra tempestate nobilissimos quosque cæteros facilitate, & humanitate superiores esse videamus, illius Tull. dicti memores officiorum. 1. num. 90. *Vt quantò superiores sumus, tanto nos summissius geramus.*

Denique faciles sunt ad offensionem nobiles, difficiles ad iniuriarum obliuionem, ad vltionem, vbi se dederit occasio, tàm prompti, tàm ardētes, vt leuissimis iurgijs, ad iram, ad contumelias, ad funestas cædes accendantur. Non plura, nec in calamum traham veterem nobilitatem, non assuetam vera patienter audire, doceri difficilem, moneri impatientem.

PVNCTVM V.
Laus à natiuitate.

Non dubium est id quidem, quin natiuitas (quam in fortunæ muneribus ponimus, cùm & à patria, parentibusque pendeat) ad laudem & vituperationem plurimū conferat. Sunt enim aliorum ortus nobiles, aliorum obscuri: nec tantum propter generis splendorem atque familię decus & ornamentum, sed propter tempus etiam, & modum, ordinemque nobilitatis. Quæ quidem adiuncta valent in vtramque partem, proindè discutienda paucis.

I. Tempus in natiuitate obseruandum.

Tria sunt in natiuitate consideranda; primum Tempus ipsum, & in eo dies, hora, mensis, annus, sæculum obseruatur. Clarum est ex antiquorum disciplina dies alios atros & infausti ominis, felices alios albaque notandos creta fuisse: in mensibus etiam religionis aliquid posuisse veteres scimus, cum in rebus gerendis aliquos feliciores esse deprehenderunt, ita Plutarch. in Camillo, de pugna Albiensi, qua fracti fuerunt à Gallis Romani.

In sæculis item fortunam fatumque posuit Plato, cum in his tribus, pro quibus, meritam Diis gratiā iustis honoribus & memori mente persolnere solitus erat Natalis sui diem numerauerit in Socratis incidisse.

In horis, vel in momentis ipsis Astrologiæ periti, quamuis inepte, ne dicam impiè, tantum religionis esse voluerunt, vt ab astris cuiuslibet fortunam pendere dicerent, illisque diuinitatem omnem tribuerent. Quam temporis religionem ex fastis, nefastisque collectam obseruauit in Panegyrico Constantino Const. filio Rhetor Eumenius. *De te igitur mihi, Cæsar inuicte, hodiernæ gratulationis exordium diuinus ille vestræ maiestatis ortus, ipso quo illuxit auspicio veris illustrior, cui dies serenus, atque (vt celebrantes sensibus) vltra rationem temporis Sol æstiuus incaluit, augustiore fulgens luminis claritate, quàm cùm originem mundi nascentis animauit, si quidem tunc inter illa rerum tenera primordia moderatus dicitur,*

dicitur, ne Maiestate vestra videretur obscurior. O felix beatumq; ver nouo partu, iam non amœnitate florum, nec viriditate segetum, nec gemmis vitium, nec ipsis tantum Fauonijs, & luce serena lætum, atque venerabile, quantùm ortu Cæsarum! ò tempus quo meritò quondam omnia nata esse credantur, cùm eodem nunc confirmata esse videamus! ò Kalendæ Martiæ sicuti olim annorum voluentium; ita nunc æternorum auspices Imperatorum!

II. Diei natalis Virorum Illustrium concursus.

Secundum in tempore consideratur natalis dies cum altero concursus; nempè si natus sit aliquis eodem die, quo vir illustris non parum facit ad eius commendationem: Ita Plutarchus, qui cum in Symposiaco quæst. 25. dixisset sexta die Targelionis mensis natum Socratem, septima Platonem, subdit. *Non malè iam de fortuna pronunciabitur, eam, cùm à sapientia plurimum differat, hoc quidem casu effecisse, vt horum Philosophorum natales dies, non modò contigui essent, sed prior etiam, qui gloria & ætate anteiuisset, doctorque alterius fuisset.* Idem obseruat Carneadem Academicæ Philosophiæ nobilissimum Antistitem, eodem cum Platone natum Apollinis festo die, quocirca creditus fuit à quibusdam Apollinis filius.

Iam verò si in eum diem concursus rerum felix incidat, in omen futuræ felicitatis adduci potest. Plutarch. in vita Numæ Regis, obseruat illum eo die natum, quo Roma fuit à Romulo condita, vndè regni sumpsit omen.

Horas & singula momenta curiosius obseruant in Astrologia principes, & ex astrorum coniunctione coniiciunt, vt ipsi audacter mentiuntur, futuram cuiuslibet sortem. Absit vt has delirantis animi nugas admittamus: Quid enim possunt in liberas hominum voluntates astra? poterit tamen Orator hac nobilitatis prærogatiuam, ac felicitatis ortus ad cumulum adferre, non quod velit his habendam esse fidem aliquam, sed vt ostendat ei nihil deesse, quem commendat ad laudem, vel ex eorum iudicio, qui prorsus ineptè felicitatem ab astris auspicantur.

III. Natiuitatis modus.

Si beatus & salutaris alicui fuerit natalis dies. Obseruatum est à Rhodigino Alexandrum, die suo natali, Darium superasse, eodemque mortuum fuisse. Plinius autem lib. 7. cap. 27. tradit Pompeium de Oriente deque Mythridate, ac Iudæis triumphasse. Sic in Traiani panegyrico Plinius secundus omnium ore celebris Orator, vtitur hac laude, quòd natali suo die Consulatum iniisset. *Nam quod eum potissimum mensem attribuisti, quem tuus natalis exornat, quàm pulchrum nobis? quibus edicto, quibus spectaculo celebrare continget, diem illum triplici gaudio lætum? qui principem abstulit pessimum, Domitianum: dedit Optimum, Neruam; meliorem Optimo genuit, Traianum.*

IV. Præcedentia natiuitatem.

Faciunt ad laudem quæ natiuitatem ipsam antecedunt admiranda, puta diuina quædam oracula, seu portenta, siue somnia. Nota est illa Troiana fax, quam vtero se gestare somniauit Hecuba, dùm prægnans Paridem aluo contineret. Sit sanè illud commentitium. At si quidem licet profanis sacra iungere, pia D. Dominici mater visa sibi in somnis vterum gerere cane grauem, quo futura tàm sancti viri vigilantia, concionandique vis acerrima portendebatur. Quod item de matre sancti Bernardi clarissima fœmina dicitur.

Hùc reuocantur ea, quæ in tempore acciderunt. Aelius Spartianus, & alii complures Antonini Imperium, & mortem referunt præuisam fuisse, quòd eodem tempore, die, ac hora, qua ille natus est, Mediolani nata sit Ouis purpurem vellus in fronte gestans, in villa Antonini viri plebeii, qui cum accepissent à Pastore hoc ostento Imperium Antonino cuidam promitti, statim id de seipso non perperam interpretatus, ne prodigium diuulgaretur, ouem occidit: atque vt ouis nascens imperium; ita etiam ei mors illata ab Antonino, mortem indicauit.

Eiusdem generis etiam illud est, ait Tullius 1. de diuinat. num. 121. quod scribit Herodotus: *Crœsi filium, cùm esset infans, loquutum; quo ostento Regnum patris, & domum funditus concidisse, caput arsisse Tull. Seruio dormienti, quod Historia non prodidit.*

Quæ

V. Quæ propius infantem ipsum attingunt obseruanda.

Nempe, si vt Zoroastes alius, quod die lucem vidit, solutus in risum fuerit. Ferunt ea nocte, qua conceptus est Constantinus, parentem eius magni exercitus Imperatorem mirabile quidpiam vidisse, quo portento singularis dignitas, & egregii fœtus claritudo, communeque decus imperii significaretur; nimirum cum esset in tabernaculo suo Castrensi, præter naturæ cursum & ordinem animaduertisse ab occidentali Oceano Solem exorientem enasci, ex quo studiosius operam dedisse, vt filius ad res magnas Superis annuentibus, fauente Cœlo, ridente natura creatus, sapientum præceptis institueretur.

Quo die Plato Philosophorum Sol ortus est, aureum imbrem de Cœlo cecidisse veterum monimenta testantur.

Rex Pyrrhus maternis adhuc appensus vberibus, ludens in gremio βυλομαι primum dixit, quæ vox transiit in omen futuræ felicitatis, & audaciæ.

Si facile, vel difficulter in lucem prodierit. Hinc Herculi videtur prædicta magnitudo; quòd duabus noctibus vix natus sit, quasi in Heroe tanto producendo, plus solito natura laboraret.

VI. Ordo natiuitatis.

Neque enim parum facit ad laudem, & commendationem natu prior; siquidem omnium consensu constitutum est, vt liberorum primus principatum obtineret. Vndè se Iuno commendat, & superbè gloriatur, apud Ouidium 6. Fastorum.

Si genus aspicitur Saturnum prima parentem
Feci: Saturni sors ego prima fui.

De quibus multa Tiraquellus de iure primigeniorum 32. §.

Cæterum quæ de hominum natiuitate dicuntur, non solum cadunt in ipsum diem natiuitatis, sed in dies etiam quosuis natales, qui more veterum in magnis principibus celebrari solent. De quibus Censorinus, & de Roa. Imò vero de natalitiis vrbium, Regnorum, & cuiuslibet magistratus idem intelligendum est. Vt obseruat in Romulo Plutarchus natalẽ vrbis fuisse IX. Kal. Maii 3. anno 6. Olymp. quo die Sol Eclypsim passus est.

PVNCTVM VI.

A nomine laus, & vituperatio.

Magnus dicendi Magister Fabius Institutionum lib. 5. cap. 10. non negat ad laudem assumi posse in alicuius persona, nomen, si præsertim ex causa datum sit: nimirum ob virtutem, aut ipsum causa sit alicuius cognationis; Ideo si sua significatione, vel Omine fausto, vel propter illum cui additum est, excitet hominem ad aliquid obeundum. Si quis fortè vocatus est, ad imitationem Alexandri sese prouocet, ac impellat, vt hortabatur aliquando è militibus suis sibi cognominem, Animosè aiebat Commilito aggredere facinus nomine quod geris dignum. Tertullianus vir magni nominis Apologetici 3. cap. Satis innuit in turpi nomine, aliquid esse vituperatione dignum. *Nunc igitur si nominis odium est, quis nominum reatus? quæ accusatio vocabulorum, nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum.*

Hinc maiores sapientiæ nomine commendati non existimabant, ait Halicarnassensis lib. 5. nomen inuidiosum, & molestum imponendum Magistratui, qui Ciuitati liberæ præesset; tùm ipsorum subditorũ causa, ne odiosis appellationibus perturbarentur; tùm etiã vt cauerent, ne iis, qui Magistratus acciperent, vel per imprudentiam ab aliis iniuria fieret, vel ipsi aliis facerent.

Ea propter Iuris interpretes vt obseruat Petrus Gregoras Syntag. Iuris lib. 33. cap. 4. dicunt hæredem cui testator testamento nomen suum gerendum tradiderit à Prætore posse liberari ea obligatione, si nomen turpe sit, quasi indecorum fit eiusmodi nominis appellationem admittere. Quæ fuit causa cur Porphyrius ille nequam Malchi nomen in Porphyrium mutauerit; quod vt ait Eunapius, hoc suo nomine ponendo vellet omnem videri posuisse barbariem.

Neque mouere quemquam debent illa, quæ disputat egregiè Socrates apud Platonem in Cratilo, contra nominum impositionem, significationemque, quòd plerumque homines in rebus appellandis fallantur. Etenim vel in hoc laus aut vituperatio maior

erit,

erit, si qui in cæteris falli solent in hoc aut illo nomine imponendo, quo dignus sit is, quo de agimus, decepti non fuerint. Videndum itaque paucis quomodo quis possit à nomine celebrari: quatuor his capitibus, à quo, qua causa, quod nomen, cui imponitur.

A quo.

Eò laus est illustrior, quò ab illustriore nomen datum fuerit: ad quod obseruandum venit, quod est in Codice lib. 9. tit. 25. sicut in initio nominis, cognominis, prænominis impositio libera est priuatis; Ita eorum mutatio innocentibus periculosa est. Itaque vel prænomen, siue cognomen, sine aliqua fraude licito iure mutari licet, si liber est.

Secundum, ea *quæ sic trita sunt minimè prohibebis*, nullo ex hoc præiudicio futuro: quorum hic est sensus, licere quidem cuilibet in principio se quo volet nomine nominare, non tamen licere cuilibet nomen suum mutare, maximè propter suspicionem fraudis, vnde facilè colligi potest in nominis obseruatione, præsertim cùm aut mutatur, aut non additur esse opus alicuius auctoritatis. Commodi meminisse nolo, qui omnibus deterior fuit, quod cum illis moribus Antonini nomen obtinuit, vt vniuersus Populus Rom. contra Heliogabalum, qui nomen idem vsurparat vna voce clamabat, hunc non rectè Antoninum dici, & per hanc pestem tantum violari nomen. Vt enim illa insignia nomina violantur ab improbis; ita etiam à probis illustrantur. Quare eidem Alexandro acclamatum est à Senatu, nomen Antoninorum tu reddis in integrum, &c.

Ex hoc loco Plinius Iunior Traiani modestiam commendat: *Nonne his tot tantisq; meritis nouos aliquos honores, nouos titulos merebare? ac tu etiam nomen patris patriæ recusabas. Quàm longa nobis cum modestia tua pugna, quam tardè vicimus? Nomen illud, quod alij primo statim principatus die, vt Imperatoris, & Cæsaris, receperunt: Tu vsque eò distulisti, donec tu quoque beneficiorum tuorum parcissimus æstimator, iam te mereri fatereris. Itaque soli omnium contigit tibi, vt pater patriæ esses, antequam fieres. Eras enim in animis, in iudicijs nostris, nec publicæ pietatis intererat quid vocarere, nisi quod ingrata sibi videbatur, si te Imperatorem potius vocaret, & Cæsarem, cùm Patrem experiretur. Quod quidem nomen qua benignitate, qua indulgentia exerces, vt cum ciuibus tuis, quasi cum liberis parens viuis? Vt reuersus Imperator, qui priuatus exieras, agnoscis, agnosceris. Eosdem nos, eundem te putas: par omnibus, & ob hoc tantum cæteris maior, quo melior.*

PVNCTVM VII.

Fons laudis ab Educatione, & institutione.

Bonus & locuples Auctor Seneca lib. 2. de Ira, cap. 18. docet Educationem maximam diligentia, plurimumque profuturam desiderare. Facilè est enim teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Adde naturam factam esse proniorem ad malum, & ad vitia, quàm ad virtutes propensiorem. *Ad deteriora faciles*, pergit Sapiens, *quia nec dux potest, nec comes deesse, & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit, non pronum iter est tantum ad vitia, sed præceps.* Quod & repetit vt monitum singulare 3. naturalium qq. c. 30. *Citò nequitia subrepit, virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat, etiam sine Magistro vitia discuntur.* Ex his fontes laudis & vituperationis faciles aperiuntur.

Cura Custodiæ liberorum & Institutionis in parente laudabilis.

Multum est si quis educatus dicatur à proprijs parentibus; in sinu castæ Matris & in oculis grauissimorum virorum enutritum commendat Etheonæum Aristides Oratione funebri. τροφὴ δὲ καὶ φύσις ἀξία τῆς γενέσεως, ὥστε τροφὸς μὲν καὶ φύλαξ ἡ μήτηρ. σῶμα δὲ καὶ ψυχὴ πρέποντα ἀλλήλοις. Indoles ac institutio pro dignitate natalium ipsi contigerunt, cui nutrix quidem, & custos fuerit mater, corpus autem & animus inuicem se deceant.

Illud idem laudat in Honorio Claudianus:

Ipsa Quirinali primùm succinxit amictu
Mater, & ad primas docuit reptare Curules
Vberibus sanctis.

Gloriatur Antonius Philosophus lib. 1. vitæ suæ, se à Matre pietatem & liberalitatem edoctum esse. παρὰ τῆς μητρὸς τὸ θεοσεβὲς καὶ μεταδοτικόν.

Etenim

Etenim dici vix potest quantum valeat in vtramque partem à prima pueritia institui ad virtutis eximiæ fatus excipiendos, & præstantis gloriæ laudem consequendam. Hinc Philosophi orbis terrarum monitores, & magistri docuerunt patrum proprium esse παιδεύειν liberos erudire, & ad magna natos sic honestis moribus studijsque informare, vt in ętate iuuenili prębeant specimen διαζωσμένο ciuilis viri, naturi, sapientis, cuius educationis defectu non liberorum cultores, sed hostes, non custodes, sed proditores, non parentes, sed parricidæ sunt iudicandi, qui quorum corpora ad hanc mortalem vitam produxerunt, eorum animis sempiternam mortem accersant.

Vir prudens, si pater est opportunè curat filij mitigandam in ætate prima mansuetudine Iram, libidinem continentia frænandam, minuendam libertatem verecundia, temperandum dolorem patientia, fortitudine timiditatem extimulandam, omnesque perturbationes & commotiones insultantes in rationem, eiusdem rectæ rationis mediocritate aurea virtutum habenis vel adductis, vel remissis, pro rei necessitate manu prudentiæ moderandas.

Plutarchus morum Magister egregius Catonem maiorem laudat, quòd non tantùm filiorum suorum præceptor esse voluerit ac Magister, sed etiam interesse quoties nutrix illos fascijs vinciret, aut in cunis exponeret, vel alio quo vis modo tractaret. Hanc ob causam Tacitus Germanorum mores probat, quòd quæque mater infantem suum vberibus alat, nec ancillis aut nutricibus id committat, quippe lac & spiritus maternus longè magis ingenij & corporis auget incrementa: Adde quod maiori cum amore, & beneuolentia nutriunt matres: nutrices verò suppositiam dum taxat beneuolentiam habent.

Aureliano quondam Augusto felix ac benefortunatum portendisse Imperium testantur Annales, quòd puerum adhuc in cunis vagientem Aquila innoxiè aureis è cunabulis extulerit, in aramque portarit, quæ propè sacellum erat ornatissima: qualem augurari par est fore N. Galliæ spem & ornamentum, quem non auium præpes Aquila, sed parens virtute singularis, puerilibus annis exceptum, ad aras, ad auitam Religionem, ad omne genus pietatis applicuit, & instruxit, à quo non semel audiuit virtute nihil esse præstabilius, in ea decus & propriam dominantium gloriam sitam esse, eam omnibus rebus anteponendam, in ea viuendum, in ea denique moriendum.

Ita pius Orator in sancti Nicolai Myrensis educationem. Atque vt in horto, aut nemore regio, natiua vberis glebæ solerter exculta fœcunditas, supposita præsertim læto syderi generosam arboris speciem, quam complexa sit, spectabili in dies prouentu in Cœlum efferet; sic exerentem se in N. pueritia mirificam sanctimoniæ indolem, vtriusque parentis integerrimi domestica institutio magnis incrementis ad perfectionem deduxit.

Inter bonos educatio.

Iam si parentum cura minus sollicita non id præstiterit, sanè proximum erit primæ laudi, si quis inter bonos & à bonis, longè autem ab improborum consortio fuerit educatus. Prudenter monet Stoicus, cum his versare, qui te meliorem facturi sunt, illosque admitte, quos tu potes facere meliores: mutuò ista fiunt: homines dùm docent, discunt.

Parentum sanctos oportet esse Penates, & modestiæ, honestatisque officinam, quibus id morati Poetæ verbum occinere non verebor. Iuuenal. Satyr. 14.

Nil dictu fœdum, visuq; hac limina tangat
Intra quæ puer est, procul hinc procul indè puellæ
Lenonum, & cantus peragentes Parasiti.

Optimus Iuuentutis Magister Plato præcipit enixè ne fabulas turpes, atque inanes pueris nutrices enarrent, neue quidpiam obscœni, vel in verbis audiant, vel in factis videant, vel in picturis intueantur, vndè turpitudine flagitiosa possit iuuenilis animus inquinari.

Romani veteres eam cautionem priscis sæculis adhibuerunt, remissiones etiam ludosque puerilis sanctitate quadam, & verecundia temperantes, vt syncera & integra, & nullis detorta vitijs, nullisque fędata maculis natura toto pectore statim acciperet laudatas artes, quam il æsam omninò conseruare, excultamque reddere virtutibus beatitudini est tyrocinium.

A bonis educatio.

In monitis ſapientum continetur, magnam parentibus adhibendam eſſe diligentiam in eligendo præceptore, & teneræ menti præficiendo, ne labem Reipubl. res illa conciliet. Vocem olim Chriſtiano orbis terræ moderatore digniſſimam Theodoſius Imperator hâc edidit, cum Arcadium ſuum Arſenio maturæ ſapientiæ viro erudiendum committeret. *Tunc prolem ſuam verè dignam imperio fore, ſi cum ſcientia æquè fuiſſet pietate conſpicua.*

Quintilianus Dialogo de cauſis corruptæ Eloquentiæ c.29. pluribus commendat Romanos, quòd ad liberorum educationem eligerent aliquam maiorem natu, cuius probatis ſpectatiſque moribus omnis cuiuſdam familiæ ſoboles committeretur, coram qua neque fas erat dicere, quod turpe dictu, neq; facere, quòd factu inhoneſtum videretur. *At nunc* pergit *non ſine ſtomacho, infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adiungitur vnus aut alter ſeruus plerumq; viliſſimus, nec cuiquam ſerio miniſterio accommodatus: horum fabulis & erroribus teneri ſtatim ac rudes imbuuntur animi, nec quiſquam in tota domo penſi quidquam habet, quid coram infante aut dicat, aut faciat, quando & ipſi parentes, nec probitati, nec modeſtiæ paruulos aſſuefaciunt, ſed laſciuiæ, ac libertati, per quæ paulatim impudentia irrepit, & ſui alienique contemptus.*

Non ſic Imperator Auguſtus, quem ex Suetonio cap.24. Nepotes ſuos Caium & Lucium literas notare, aliaque rudimenta per ſe docere ſolitum fuiſſe ſcimus.

Prudenter Iuuenalis ab exempli noxij diſcrimine remouendam monebat Iuuentutem.

Magna debetur puero reuerentia ——

Quantam toti familiæ deberi credimus, ſi vni dumtaxat adoleſcenti? diuinè prorſus Antiſtes Lugdunenſis Euſebius Homilia 7. per antitheſim ſuos hortatur. *Quæ ad ædificationem pertinent, ea in medio poſiti agere ſtudeamus, ne vitia noſtra aliorum virtutibus noceant, ne aliorum feruorem tepor noſter debilitet, ne aliorum patientiam ira noſtra violet, ne aliorum humilitatem ſuperbia noſtra deprauet, ne aliorũ ſanitatem infirmitas noſtra corrumpat, ne aliorum pulchritudinem fœditas noſtra contaminet, ne aliorum ardentes extinguamus lampades, ſi noſtras illuminare non poſſumus.*

Denique Plato non linguæ ſolùm, ſed etiam animi ac virtutis magiſter educationem eam eſſe cenſet optimam, qua ſic inſtituuntur homines ab adoleſcentia, vt iis gaudeant, & doleant, quibus gaudere & dolere oportet. Quod ego ſic interpretor honeſtiſſimis virtutum actionibus delectentur, & turpiſſimas vitiorum deteſtentur.

PVNCTVM VIII.

Laus à facultatibus.

QVàm incerta ſint, & fluxa fortunæ dominantis non tàm bona, quàm dona nemo non intelligit, ſed vel hominum cœca libido, vel certè ſapientum, qui diuitiis ad honeſtos fines vſi ſunt, virtus fecit, vt laudes ab hoc capite petantur.

Scio quàm meritò grauiterq; Seneca paupertatis laudator egregius exclamet in ſollicitam ſemper, & anxiam diuitum vitam ep. 15. *O quantum lacrymarum! ò quantum laborum exigit! quàm miſera deſideratis, quàm miſera paratis? adijce quotidianas ſolicitudines, quæ pro modo habendi quemque diſcruciant. Maiore tormento pecunia poſſidetur, quàm quæritur? quantum damnis ingemiſcunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur! denique vt nihil ipſis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum eſt.*

Scitè quidem Tertullianus de habitu mulierum c.7. cùm dixiſſet apud barbaros quoſdam, quia vernaculum eſt aurum, & copioſum, auro vinctos in ergaſtulis habent, & diuitiis malos onerant, tantò locupletiores, quantò nocentiores, ſubdit aliquando. *Reuera inuentum eſt, quomodo, & aurum non ametur.*

Magnificè Tullius 1. Offic. num.68. *Pecuniæ fugienda cupiditas, nihil enim eſt tàm anguſti animi tamque parui, quàm amare diuitias: nihil honeſtius magnificentiuſque, quàm pecuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad beneficentiam, liberalitatemque conferre.*

Quod monitum ſic Principibus viris accommodat. 2. Off. num.77. *Nullum eſt tetrius vitium quàm auaritia, præſertim in Principibus & Rempub. gubernantibus Habere enim*

enim quæsitui Rempub. non modò turpe est, sed sceleratum etiam & nefarium.

De se autem laudabiliter, si verè, pro Sylla num. 35. *Quare neque me peregrinum post hac dixeris, ne grauius refutere; neque Regem, ne derideare, nisi fortè Regium tibi videtur, ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non cæterarum rerum indigere, si hoc putas esse regium, me regem confiteor.*

Hinc de summis vnus Imperator Basilius Leonem filium ad excelsitatem animi Rege dignam, ex contemptu diuitiarum sic vrgebat admonitione 14. *Excelsum atq; inuictum Principis animum non adeo magnitudo dignitatis ostendit, ac pecuniæ contemptus, in eo enim generositas animi elucescit maximè: si ergo tu excelso animo esse vis, esto præcipuè in mentis inductione pecuniæ contemptor.*

Diuitum vitam laboriosam prorsus atque solicitam, describit Propertius lib. 3. Elegia 6.

Ergo solicitæ tu causa pecunia vitæ es:
Per te immaturæ mortis adimus iter.
Tu vitijs hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Quid mercatores suo iudicio profugi, qui ne certissima quidem capitis pericula metuunt? quorum patientem animum in aduersis casibus ferendis admiratus vates Lyricus 1. Carm. Cantu. 14. sic ait.

——— *Neque feruidis*
Pars inclusa caloribus
Mundi, nec Boreæ finitimum latus,
Durataq; solo niues
Mercatorem abigunt. Horrida callidi
Vincunt æquora nautæ.

Est tamen quod laudet in illis Orator, si modò quis ad virtutem vtatur. Primo quidem ex antiquorum opinione, qui diuitias absolutè bonas esse laudabilesque censuerunt. Post Horatium Sermonum 2. Satyra 2.

——— *Omnis enim res*
Diuitijs paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam Rex.

Easdem ambit & amplectitur hominum vulgus, quòd ad honores conducant, doctum ab Aristotele 1. Ethicor. cap. 3. Vbi monet felicitatem diuitiis indigere, fierique vix posse, vt is præclarè res agat, cui facultates desint. Cuius opinioni videntur subscripsisse, qui diuitibus honores, & magistratus deferri voluerunt, vt Solon apud Plutarch. Indi apud Solinum; Cartaginenses apud Aristotelem, 3. Politic. cap. 9. quibus adde Nasonem.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis Iudex, inde seuerus Eques.
In pretio pretium nunc est. ———

Me delectat illud Scipionis Aemiliani, qui rogatus à Sulpicio Galba, & ab Aurelio in Senatu contendentibus, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur, quid sentiret. Neutrum respondit, mihi mitti placet: quòd alter nihil habeat, alteri nihil satis sit, æquè malam licentis imperii magistram iudicans inopiam & auaritiam.

Cum virtute coniuncta.

Potissima comendatio diuitiarum est, si cum virtute coniungantur: Nam si verum est quod apud Laertium habet Chiron, diuitias esse Lydium lapidem viri, certè bonus ille dicetur, quem à virtutis tramite non deducent opes: quippe sine prudentia, vt benè Pythagoras, non secùs quàm equus sine fræno, diuitiæ gubernari nequeunt: vnde pulchrè Antisthenes, ex Fauorino, dixit, neque symposion sine colloquio, & societate, neque diuitias sine virtute voluptatem habere vllam. Quamobrem, si quis pluris semper veras animi diuitias fecerit, quam fluxas & arbitrio dominantis fortunæ subiectas opes, laudabitur. *Verè nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit.* Seneca iudice.

Liberalitas ex Diuitijs.

Si ex virtutis illius arbitrio diuitiis rectè vtatur vir bonus, scilicet liberalis fit, eam in rem multa Seneca de Benefic. 6. cap. 3. Vbi docet rationem solam afferendarum diuitiarum vnam esse liberalitatem: vndè paradoxum enascitur, eò quemlibet esse ditiorem, quò liberalior est. *Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum, atque inexpugnabilem possessionem para; honestiores illas non solùm, sed tutiores facturus. Illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cùm donasti, beneficium est.*

Quod item vrget cap. 2. *Potest eripi domus & pecunia, & mancipium, & quidquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum verò stabile,*

& immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic de derit, ne ille acceperit.

Plinius Iunior, quo vix fuit suauitate dicendi maior, in Traiano suo liberalitatem hanc in diuitiis laudauit. *Nihil magis tuum credis, quàm quod per amicos habes.* Alter verò non in Oratoribus vltimus de suo Constantino sic laudabiliter loquitur in hanc rem. *Nec miranda in te est animi magnitudo, in quam Dij Immortales tanta coniecerunt naturæ bona, & ornamenta fortunæ, vt quamuis maxima largiaris, ita penes te sint omnia, quasi ea solus obtineas.* Hùc facit Martialis grauis & morati Poetæ dictum velut Oraculum hac in quæstione fundentis.

Quas dederis solas semper habebis opes,

Nec non & istud Alphonsi Regis Aragonum, qui roganti cuidam, quid sibi seruaret, qui tàm multa multis daret, quæ dono respondit: adeò verum est quod aiebat Diogenes apud Tyrium Sermone 12. non diuitem, sed diuitiis, benè vtentem esse beatum.

Cum scientia iuncta.

Si modo liberalium artium adiunctam habeant cognitionem, alioqui Plutarch. in Mario scientiæ defectu diuites innumerabiles habere cupiditates ait, & inexplebiles. Meritò, inquit, illis accidit, vt neglectis rebus, quas possident, immemoresque acceptorum à fortuna beneficiorum, inhient semper ad noua, & incerta somni, & tanquam pleni rimarum nihil retineant: prius enim quàm literis & doctrinæ sedem ac fundamentum iaciant bonis externis, colligentes & accumulantes, eo non valent immensam animi sitim explere.

Illa verò trita sunt Diogenis, diuitem sine literis Arietem esse in aureo vellere, ex quo mutuatus est Alciatus Emblema 74. Phrixum ariete aureo tranantem Hellespontum, quod ita concludit.

Hæc quid id est, vir sēsu hebeti, sed diuite Gaza
Coniugis, aut serui, quem regit imperium.

Contemptus opum virtutis specimen egregium.

Nullum veræ virtutis, & cœlestis semitæ certius indicium est, quàm opes contempsisse, non habitas nunquam ambiuisse, concessas spreuisse, oblatas neglexisse. Humanitatis & Philosophiæ lumen Seneca, non cessat amicum monere super hanc rem, blandè satis. Subduc ceruicem iugo. Semel illam incidi, quam semper premi satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt, at nunc plurima, & vndique ingesta non satiant: vtrum autem mauis ex inopia saturitatem, an ex copia famem? pergit sapienter. Ille ingentis animi est, qui diuitias circumfusas sibi multum diuque miratus, quòd ad se venerint, ridet suasque audit magis, quam senti: multum enim non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui diuitiis pauper est, sed securior, qui caret diuitiis. Si vis diuitem facere non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum, multis parasse diuitias non finis miseriarum, sed mutatio fuit.

Ex quibus perspicuum est, quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum plenum esse, nec ex volubili infidaque fortuna pendere: sed se sibi fortunam suam statuere. Nam quanto glcriosus est, à se petere quod satis sit, quam à fortuna; tantò vilius dubia illius dona expectare. Quid quòd diuitiæ sunt propter quas stabimus tremuli conscientia pulsante, Dæmone minitante, Angelo accusante, Iudice damnante. Proindè ad altiora mentem erige, quo tibi nunc auri argentique summæ ingentes? quid additi nemoribus colles, propugnacula fluminibus, vineta pascuis? fuerunt. Quid hortorum fontiumque ludi? quid amicorum & famulorum exercitus? perierunt. Permitto, si meliorem faciant diuitiæ, sed faciant sæpè deteriorem, cùm explicatam secum omnium scelerum materiam trahunt. Benè Diogenes in opulenta domo locum virtuti deesse; benè Socrates diuitem aureum esse mancipium. Et habentur à diuitiis diuites, non habent, sapit ille quisquis cœlo reponendas aliquando diuitias magno labore conquirit.

P V N C T V M IX.

Laus ab honoribus & conditione vitæ.

Conditionis & status quæstio est, num clarus aliquis, an obscurus, Magistratus, an priuatus, Pater, an filius, Ciuis, an peregrinus,

nus, Liber, an seruus, Maritus, an cælebs, parens liberorum, an orbus sit. Fabius l.5.c.10. ex quibus colligimus quàm multa sint in conditione tractãda, sed honores dumtaxat hoc loco proponere nobis certum est, tametsi reclamet Cicero, dùm audit nos in fortunæ bonis honores numerare. *Is*, inquit 10. epistolarum 11. *Qui verè appellari potest honos, nec in vita, nec ad tempus, sed perpetuæ virtutis est præmium*; Eiusdem est partiri honores ex Plutarch. in Lycurgo quibus satisfacere non est operosum ei, qui duplex honorum genus admiserit. Alterum quod in gloria, splendore nominis, omniumque celebratione consistit, de quo loquuntur laudati; neque velim illud in fortunæ bonis ducere, si verum sit, quàm enim est illis constantius? vel ex Cic. pro Milone num.97. quam velut eminentem effigiem virtutis ait, & in consentiente bonorum laude consistentem. *Ex omnibus præmijs virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc vnam, quæ breuitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, vt absentes adessemus, mortui viueremus, hanc denique esse, cuius gradibus etiam homines in cælum videantur ascendere*, quam sublimis? Togatæ Philosophiæ decus Seneca epist.39. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat, & extollit: quam vehemens? vel ex Xenophonte pulchra quædam res est honos cuius amore mortales incitati, quæ non pericula prouocarunt? quas non sorbuerunt difficultates, quæ bella, quas dimicationes non susceperunt? quæ facinora, quos plausus, quam admirationem, quos triumphos non ab illorum manibus, virtutibusque impetrauit, expressit, extorsit veræ gloriæ cupiditas?

Alterum quod in dignitatibus, & magistratibus est, & hoc à fortuna pendere dicimus; cur enim alioqui finxissent veteres fortunam densa nube obsessam, effundentem thesauros, sceptra, coronas aliaque dignitatum insignia, quæ ex illa nube in eius sinum defluebant? aut cur cecinisset magnus in Satyra suum illud.

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul.

Quid ergo magnopere laudandum in illis?

I. Præclarum à Principe laudari & honoribus affici.

Prima laus peti pôtest à persona, quæ dignitatis gradum aliquem confert in alterum, si nempe sit eiusmodi, quæ dignos tantum promoueat: hoc in Traiano commendat Plinius, qui veterum Oratorum laudem ingenio dicendique suauitate, aut vicit, aut æquauit. *Priores quidem Principes excepto patre tuo, præterea vno aut altero & minus dixi, vitijs potius ciuium, quàm virtutibus lætabantur: primùm quod in alio sua quemque natura delectat: deinde quos potentiores seruitutis arbitrantur, quos non deceret esse nisi seruos, horum in sinum omnia congerebant: bonos autem otio, aut situ abstrusos, & quasi sepultos, nõ nisi delationibus, & periculis in lucem, ac diem proferebant. Tu amicos ex optimis legis; & æquũ est eos esse charissimos bono Principi, qui inuisi malo fuerit.*

In eo prędicat Iulianum Mamertinus Rhetor egregius, & ad conciliandam sibi Principum virorum beneuolentiam satis eruditus. *Nam primùm cùm Cæsar esses, marcentem iam cupiditatis meæ flammam spei bonæ flatibus excitasti: cùm verò te Aug. mirificum innocentiæ, ac virtutum spectatorem viderem, tunc mecum dixi, Mamertine hucusque non frustra vixisti, habes idoneum fidei, ac industriæ iudicem, memento in magno res tuas esse discrimine. Scietur non meruisse te Consulatum, si tibi eum non detulerit hic Imperator. Habes Auguste proditionem silentij mei, & rem à me non breuis æui taciturnitate cælatam.*

Vt verò clarius appareat quanta laus inde colligatur, audiendus est Cassiodorus vir moratus & prudens, qui 1. variarum ep.3. sic ait: *Nam si æqualis credendus est, quem iustus elegerit: si temperantia præditus, quem moderatus adsciuit, omnium professò capax potest esse meritorum, qui iudicem cunctarum meruit habere virtutum. Quid enim maius quæritur, quàm hic inuenisse laudum testimonia, vbi gratificatio nõ potest esse suspecta? regnantis quippe sententia de solis actibus sumit iudiciũ, nec blandiri dignatur animus Dominij potestate munitus. Nã indigno deferre gloriã & honores, quid est nisi eò deformiorẽ illum reddere, quò fuerit illustriori dignitatis gradu præter meritum affectus?*

II. A Meritis.

Si dignitatem concessam virtutibus suis meri-

meritus esse dicatur, aut alijs honorum gradibus ad illius fastigium euasisse, qui scilicet, vt est apud eundem Cassiodorum lib. 1. ep. 4. *Non fragili felicitate prouectus, fortunæ ludo ad apicem fascium repentinis successibus euolabit, sed vt crescere virtutes solent ad fastigium præconij, conscendit gradibus dignitatum.* Quod laudat Eumenius Orator in Constantino. *Magna & admiranda est felicitas, quæ in ordinem militis, & militiæ ascendit, & solis virtutis nixa radicibus, ad tantum potentiæ robur inualuit, quod etiam tu, quantum per ætatem licuit, consequutus es.*

Alioqui monet Cassiodorus sæpè laudandus lib. 12. variarum ep. 2. *Claras suas maculas reddunt, si illi, ad quos multi respiciunt, aliqua reprehensione sordescunt, cæteroqui expedit non videri, quàm cunctorũ irrisione signari.*

Venusta satis imagine Plutarchus infamiæ labem hanc ex meditata solum gloria natam subijcit. Si quis paruulas statuas, atque ridiculas pedamentis, & basibus magnificis, atque sublimibus imponeret, multò minores ad aspectum proponeret, multoque magis ridendas: ita sanè qui indignos dignitate, meritoque virtutis pusillos in sublime extollit. Vacuum honore titulum sapienter appellat Saluianus 4. de prouidentia. *Quid est aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas indigno, nisi ornamentum luto?*

III. Non sollicita dignitatis cupiditas.

Si non ambitiosus nimium in petendis honoribus fuerit, imò dignitate oblatam coactus admiserit. Hanc in Traiano celsitatem animi commendat Plinius Oratione maxime limatus atque subtilis. *Credentne posteri patricio, & Consulari, & triumphali patre genitum, cùm fortissimum, amplissimum, amantissimum sui exercitum regeret, Imperatorem non ab exercitu factum? eidem cùm Germaniæ præsideret Germanici nomen hinc missum? nihil ipsum, vt Imperator fieret, agitasse: nihil fecisse nisi quod meruit, & paruit? paruisti enim Cæsar, & ad Principatum obsequio peruenisti, nihilque magis à te subiecti animi factum est, quàm quod imperare cœpisti.*

Illud idem paucis & acutè Pacatus Orator in Theodosio notauit. *Illud præ cæteris mirum, quod cùm omnia faceres vt imperare debebas, nihil tamen faciebas vt imperares.*

Ambitiosè gloriatur Mamertinus Rhetor in Panegyrico Iuliani se nec prensasse, nec magnopere de Consulatu fuisse sollicitum, vbi nonnulla cum aliquo mentis acerbæ sensu dixit in Candidatorum ambitum. *At verò ego nullius fauorem turpi assentatione promerui, nihil feci ineptum, nihil egi quod spectare Mucium nollem, non modò nullum popularium deprecatus sum, sed ne te quidem ipsum Imper. quem orare præclarum, cui preces adhibere plenissimum dignitatis est, verbo saltem adij.*

IV. Humilis & modesta sublimitas.

Eximium Principis ornamentum ab humilitate modestiaque sumitur, sic honoris laudem ex humilitatis virtute consequutum esse Traianum profitetur Plinius. *At quo temperamento Dij boni potestatem tuam, fortunamque moderatus es? Imperator titulis & imaginibus, & signis: Cæterum modestia, labore, vigilantia dux & legatus, & miles, cùm iam tua vexilla, tuas aquilas, magno gradu anteires. Neque aliud tibi ex illa adoptione, quàm filij pietatem, filij obsequium assereres, longamque huic nomini ætatem, longam gloriam precarere.*

Quantus humili ac modesto Principi decor, quàm pulchra maiestas, si non ob honores acceptos insolens fiat! Is fuit Traianus, quem modestia singularem & amabilem facit Plinius. *Non tu ciuium amplexus ad pedes tuos deprimis; nec osculum manu reddis; manet Imperatori quæ prior humanitas ac pietas. Incedebas pedibus; incedis: lætabaris labore; lætaris eodemque omnia illa circa te, nihil ipsa te fortuna mutauit. Liberum est ingrediente per publicum Principe subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quasi contingat, & copiam tui, non vt imputes, facis: hæret lateri tuo, quisquis accessit, finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit.*

Animi modestiam verè sublimem & excelsam agnoscit in Germanico Principe Tacitus, & in Traiano Plinius: prior lib. 2. annalium. *Tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes. Visu & auditu iuxta venerabilis, cùm magnitudinem & grauitatem summæ potentiæ retineret, inuidiam & arrogantiam effugeret.*

Plinius verò totus in Principis sui laudibus celebrandis. *Iam quo assensu Senatus, quo gau-*

gaudio exceptum est, cùm candidatis, vt quemque nominaueras, osculo occurreres deuexus quidem in planum, & quasi vnus ex gratulantibus.

Deinde quàm grata sit mortalibus humiliata sublimitas, non ad assentationem composita Oratione, sed ipsa veritatis voce expẽdit. *Contigit ergo oculis nostris insolita facies, Princeps & Candidatus æquales, & simul stantes intuerique parem accipientibus honorem qui dabat. Quod factum tuum à cuncto Senatu, quam vera adclamatione celebratum est.*

Benè de Iosepho Imperium Ægypti consequuto Pelusiota, l. 4. epist. 79. Imperauit denique, & ipsemet sibi, quod est imperij genus omnium maximum, quando in humilibus sublimis conspectus est, & in sublimibus humilis.

Non facilè dici potest quantum valeat in vtramque partem morum blanda suauitas in consuetudine cum hominibus vsurpata, quæ potissimum in vultu, gestu, sermone consistit & agnoscitur, dùm subditis Princeps facilem aditum, hilarem vultum, aures benignas cum verbis humanitatem loquentibus aperit. Comem in ingressu commodum alloqui se volentibus, blandum & expositum depingit Alexandrum seuerum Lampridius. *Tantæ moderationis fuit, vt nemo vnquam ab eius latere submoueretur, vt omnibus se blandum affabilemque præberet, vt amicos non solùm primi, ac secundi loci, sed etiam inferiores ægrotantes viseret. In iocis dulcissimus fuit: in fabulis amabilis, in conuiuijs comis, ita posceret quisque quod vellet.*

Naturæ morumque suauitatem Constantini reminiscendo non sine voluptate recognoscit Nazarius. *Quid? faciles aditus. Quid? aures patientissimas. Quid? benigna responsa. Quid? vultum ipsum Augusti decoris grauitati hilaritate permixta.*

Eam in optimi Principis faciem & ingenium volunt ad laudem Oratores, vt in ipso Regiæ sublimitatis fastigio fastum ac supercilium deponat, necnon subditis sese benignum exhibeat, sermone affabilem, accessu facilem, vultu amabilem, & quod paucis absoluit Sidonius Apoll. l. 7. epist. 4. *Qui fastigium comitate non frangat, sed flectat.*

Talem amat Traianum Plinius. *Reuersus Imperator, qui priuatus exieras, agnoscis, agnosceris: eosdem nos, eundem te putas, par omnibus: & hoc tantùm cæteris maior, quo melior.*

Talem Theodosium miratur Pacatus & alloquitur. *Tu amicitiam, nomen ante priuatum non solùm intra aulam vocasti, sed indutam purpura, auro gemmisque redimitam solio recepisti, neq; non verbis asseruisti, Principis mentem tanto in suos benigniorem esse debere, quanto sit fortuna præstantior, cum fide ac facultate paribus agas, & familiaribus tuis Imperator tribuas, quod priuatus optaras.*

Talem in Honorio Claudianus virtutem agnoscit & commendat 6. Consulatu.

—— Cum se melioribus addens
Exemplis, ciuem gereret terrore remoto
Alter nos cum plebe iocos, dilectaq; passus
Iurgia, patriciasq; domos, priuataq; passim
Visere, deposito dignatus lumina fastu.

V. Exemplum virtutis in Principe honorato.

Si præeant exemplo cæteris, vt dignitate, qui modus compendiosus est & expeditus ad legum obseruationem imperandam. Nam vt ait doctè Cassiodorus ep. 4. lib. 1. *Facilis est recti persuasor iudex, sub cuius prædicabili conuersatione pudet mores probabiles non habere.* Sapienter D. Bernardus monebat suos in hæc verba: *Non transeunt opera nostra vt videntur, sed semina sunt æternitatis.* Quod potissimùm de Principibus viris dicendum est, quippe qui non solùm præsentes, sed etiam posteros ad imitationem sui fortiter impellunt.

Magni nominis Rhetor Plinius Traianum ex hoc capitè commendat. *Alioquin nescio an plus moribus conferat Princeps, qui bonos esse patitur, quàm qui cogit. Flexibiles quamcumq; in partem ducimur à Principe, atque vt ita dicam sequaces sumus. Perge modò Cæsar & vim effectumq; censuræ tuum propositum, tui actus obtinebunt: Nam vita Principis censura est, eaque perpetua. Ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tàm imperio nobis opus est, quàm exemplo.*

PVNCTVM X.

Laus à felicitate seu ridentis fortunæ fauoribus.

QVoniam vt benè magnus Eloquentiæ Pacatus in Theodosio, duo sunt quæ vi-

ros illustres faciunt, summa virtus, & felicitas, quæ ex hominum opinione, posita est infelici rerum euentu, fauoreque fortunæ, hanc omittere non debuimus, quæ reliquas omnes complectitur. Monendum tamen breuem & ludicram tantum esse laudem istam, si soli fortunæ felicitas ascribatur: solidiorem si totum Dei regentis prouidentiæ acceptum referatur.

Verum quidem est rerum nostratum euentus à Deo pendere, quod Tullius ipse confirmat pro Scauro, aperteque pronunciat, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quò contendisset, labore & constantia peruenire. Quod idem Lucilium suum docet Seneca epist. 98. *Errant, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant, tribuere fortunam, materiam dat bonorum, ac malorum, & initia rerum apud nos in malum, bonumue exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est, in vtramque partem res suas ducit, beataq; ac miseræ vitæ sibi causa est.*

Alibi tamen ex suo sensu virtutem fortuna tantisper indigere affirmauit; sic enim libro de vita beata, cap. 16. *Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? sed ei qui ad virtutem tendit, etiamsi multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit.*

Primum igitur in his laudibus erit, si quis in rebus tùm priuatis, tùm publicis, felicem exitum consequatur: ita vt nihil ipsi præter expectationem, mentemque accidat: quo in genere numerandæ sunt singulares illæ laudes, quas deinceps illustrabimus.

Secundum, si talis fortuna sit æquabilis ac perpetua, qualis Romana pingitur à Plutarcho, quæ postquam innata sua leuitate, per orbis partes vniuersas deerrasset, nunc has nunc illas attollens, deprimensque nationes; dein Romam se recipiens Alas, Rotam, Globumque abiecit in Tyberim, atque in media vrbe Roma consedit, vt æternum aliquod decus Romanis rebus polliceretur: ex his facilè singularia laudum capita colligentur.

I. *Felicitas constans.*

Si tàm facilè quàm celeriter, quæ voluerit consequatur, si hostes vidisse, vicisse fuit, si Principem sic armet virtus, si amet fortuna, vt vrbes eodem tempore obsidione intercludat, & labefactatione recludat, arces oppugnet simul & euertat. Hanc felicitatem in Iuliano Imper. Mamertinus Orator agnoscit. *Vidimus felices illius comites viæ stupentes, vrbium populos dubitasse credere quæ videbāt. Non aliter consternatas arbitror gentes, quæ primæ lapsum Cælo excepere Palladium.*

De Theodosio verò Pacatus. *Sermo iste prolixior est, quàm illa res fuerit. Vix fluuium manus inuicta transierat; iam locum belli tenebat: vix hostem inuenerat; iam vrgebat: vix pectora viderat; iam terga cædebat.*

II. *Tranquilla & pacata felicitas.*

Si non tantùm multa acquirat, sed etiam his placidè potiatur, cuius felicitatis defectu minus felicem arguit Alexandrum Aristides in sua Roma, quem hostes quidem omnes vicisse, multis pericu'is perfunctum fuisse, sæpius triumphasse, regnum composuisse dicit, laboribus tamen finem imponere nequaquam potuisse, sed in medio rerum cursu non satis feliciter interijsse, nec vllum ferè fructū artis percepisse. ὥσπερ ἂν εἴ τις τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, καὶ κρατήσας τοὺς ἀντιπάλους εἶτα, ἐπαποθάνοι τῇ νίκῃ, πρὶν δὲ καὶ καλῶς τῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον ἁρμόσαι. Veluti si quis, quam Olympico certamine vicisset aduersarios, deinde antequam coronam probè capiti imponeret, immoreretur victoriæ.

In hoc verò laus erit illustrior, quò felicior atq; pacatior erit illa comparatarum rerum possessio, quod idem Orator de Romanis celebrat, eius verò contrarium in Persis vituperat. Desultorij quidam Reges, quique hoc à Scythis Nomadibus distabant, quòd non plaustris, sed essedis circumuehebantur. Νομάδες τινὲς βασιλεῖς καὶ πλανῆτες, διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸν φόβον τῆς ἐν ταὐτῷ καθέδρας, πλάζοντες ὡς ἀληθῶς, ὥσπερ τινὰ βύρσαν τὴν ἑαυτῶν χώραν, καὶ τούτῳ κρατοῦντες νῦν μὲν Βαβυλῶνα, πάλιν δὲ Σοῦσα, εἶτα Ἐκβάτανα, οὐχ ὅπως ἂν ἀεὶ κατέχειν εἰδότες, οὐδ᾽ ἐπιμελούμενοι, ὥσπερ νομεῖς. Vagi quidam & errones Principes, quique propter incredulitatem & metum ne in eodem loco diu subsisterent, regionem suam reuera vt vtrem aliquem premerent. Itaque nunc Babylonem, aliàs Susa occuparent, rursum Ecbatana pastorum instar, nec perpetuo aliquid obtinere possent, neque verò distuderent.

Sin-

III. *Singularis, ac propè diuina felicitas.*

Tertium complectitur insolita quædam felicitatis, fauentisq; fortunæ indicia qualia celebrat in Theodosio Pacatus, dum Numen aliquod diuinum illi in bellis adfuisse memorat, alacritatem autem & animos solito maiores militibus additos, tamque ardentes in aciem descendisse, vt non ad pugnam, sed ad victoriam, non ad certamen, sed ad triumphum duci viderentur. Neque quia se diuina mortalibus dedignantur fateri, idcirco, quæ visa non fuerint dubitauimus facta, cùm facta videamus, quæ dubitauerimus esse facienda. *Auguste fortunam tuam Imperator expendit, quisquis id de te tantum quod fieri potest, credit. An ego cum ab Alpibus Iulijs otioso feriatoque ferro, non præliū fuisse videam, sed triumphum dubitauerim illam specialem quandam felicitatis tuæ dixisse militiam? Scimus quidem Imperator ita te cuncta administrasse, vt non possint se tibi impugnare successus, sed fatearis necesse est, quantum te in bello, tantum fortunam tuam egisse post bellum: cui si vocem demus & iudicem, nonne prolixè suam enumerabit operam, & vt virtutibus tuis multa concedat sibi aliqua vendicabit? Et cur quæso, non demus, vt accipiamus vtriusque partis asserta, cùm sit quæ vicerit tua?*

Tum pugnam virtutes inter & fortunam inducit, vtra plus illarum ad victorias, & triūphos Imperatoris contulerit. *Audio constantiam dicere, bellum atrox periculosumque suscepi: memorare Patientiam immensum iter, tempus anni graue, semper armata, semper ieiuna toleraui: Tenere prudentiam, partita sum militem, & multiplicaui arte terrorem: Asserere Fortitudinem, bis conflixi cum hoste, bis vici: Omnes postremò clamare, quid tibi debemus fortuna quam fecimus? sed si illa dicat ego properationem Militum iuui, ego Hostium præpediui, ego Maximum in muros coegi, & quem vos cogebatis mori, viuum Domino reseruaui. Non video quod possit esse iudicium, quin cum ista pars imputet Tyranni fugam, illa custodiam Reipub. quæ vtrique pariter obnoxia est, ita vtramque coniungat, vt fateatur vni semet uictoriam, alteri debere vindictam. Sed nec tu debitam gratiam beneficij inficiator abiuras, nam etsi per te confeceris quæ volebas, per fortunam tamen plus adeptus es, quam volebas.*

Adde quæ Plutarchus in vita Timoleontis obseruauit, cui tam propitiam florentemque fortunam semper in omnibus fuisse dicit, vt Corintho ad Siculum bellum proficiscenti comites esse voluerint Ceres & Proserpina: sacrificanti verò Delphis vitta victorijs distincta è tholo cadens, caput eius amplexa fuerit instar coronæ triumphantis; pugnanti contra Carthaginenses omnia elementa, fulgettis frequentibus, tonitruis, caligine, imbre, vento, grandine fulminumque iactu, ad terrorem hostium adfuerint.

Amplissimis fortunæ muneribus ornatum celebrat Maximinum Mamertinus Rhetor. *Nec fefellit opinio vestræ felicitatis, si quidem ad tempus ipsum tantæ se dorso maris nebulæ miscuerunt, vt inimica classis apud Vectoum Insulam in speculis & insidijs collocatam, ignorantibus omnino hostibus præteriretur.*

Nec minus eleganter in eiusdem Genethliaco laudatus Orator, cuius felicitati vix parem reperit. *Nec solum ad perficiendas naues certatim homines laborarunt, sed etiam ad excipiendas flumina repente creuerunt. Toto ferè anno Imper. quo tibi opus erat serenitate, vt naualia texerentur, vt trabes caderentur, ut artificum animi urgerent, ne manus torpescereint, nullus ferè dies imbre fœdatus est. Hiems ipsa temperiem veris imitata est. Iam non Septentriones nos putauimus, & quasi translatis syderibus, aut terris, meridiani Cœli clementiam sensimus. Fluuius hic noster, diu pluuiarum, pabulo carens, impatiens erat nauium, solam naualibus tuis materiam deuehebat. Ecce autem subitò, cùm iam deduci liburnas oporteret, tibi vberes fontes terra submisit, tibi largos imbres Iupiter fudit, tibi tótis fluminum alueis Oceanus redundauit. Ita in aquas spontè subeuntes impetum nauigia fecerunt, leui modo commota nixu ducentium, quorum ad felicissimum illud exordiū magis opus erat nautico carmine, quam labore. Facilè itaque quiuis intelligit Imperator, quam prosperi te successus in re maritima sequuturi sint, cùm iam sic tempestatum opportunitas obsequatur.*

Sic more suo Plinius Traiani sui felicitatem commendat. *Quod si quis barbarus Rex eò insolentiæ furorisq; processerit, vt iram tuam indignationemq; mereatur; Næ ille, siue interfuso mari, seu fluminibus immensis, seu percipiti monte defenditur, omnia hæc tam prona, tamque cedentia virtutibus tuis sentiet, ut subsedisse*

mon-

montes; flumina exaruisse, interceptum mare, illatasque sibi non esse classes, sed terras ipsas arbitretur.

IV. Publica felicitas.

Si adeò felix sit, ac fortunatus, vt reliquis etiam felicitatem impertiatur, quo in genere nihil magis admirandum videri potest, quàm quod in Sylla morata est vrbs Roma. Nam illa sic fauente fortuna vtebatur, vt scriberet aliquando ea sibi melius accidisse, quæ magis inconsultè temerèque fecisset, diceretque se potius ad fortunam, quam ad bellum paratum; vnde se filium Faustum, & filiam Faustam nominauit. Sed quod præcipuum atque optimum est, sic à Romanis fortunatus credebatur, vt qui eum tangerent, vel aliquid ab illo accepissent felices se fore putarent. Eam ob rem Valeria nobilis fęmina sedens in ludis vestem eius apprehendit, & exilia filamina quædam euulsit, quæ ab Imperatore interrogata. Cur id fecisset, vt tuæ felicitatis, inquit, sim particeps. Hinc Principes commendantur, qui felices auream ætatem regnis suis attulerint, quòd sub illorum Imperio florerent omnia, nullus inopia laboraret, omnes venirent in partem regiæ felicitatis, &c.

V. Modesta felicitas.

Si res secundæ animum eius, & mores non mutauerint, nisi fortè in melius, hoc in Iuliano Mamertinus celebrat. *At mutant secundæ res animos? nostrum Principem si nondum mutauerint, quando mutabunt? cuius inquam diuinior, felicitas fuit? paulò ante in laceratis Galliæ Prouincijs lapsus inimicorum capitalium apertis armis, & occultis insidijs petebatur. Quæ maiora expectabimus Dei præmia, quæ vberiora dona fortunæ? Videte num secundis rebus elatus, aliquid prioris vitæ mansuetudine, & moderatione mutauerit. Mutauit planè, mutauit: nam ciuilior factus, prosperorum infregit inuidiam.*

Tum demum est fortunata felicitas cùm pietati moribusq; egregijs adscribitur, vt de Theodosio dormienti refert Cyrillus lib. 1. de recta Fide. Et Antonino pio, cuius in obsequio tantus erat omnium gentium consensus, vt vel ipsa fortuna (cum absens per legatos cuncta gereret feliciter) ipsi obsequi videretur. Huc pertinet illud Numisma, cuius est hæc inscriptio, FORTVNA OBSEQVENS. SC. Icon est fortunæ in nauis prora temonem molientis. Quam tamen rerum felicitatem fortunæ nequaquam tribuo, sed summo numinis quod in Christianos non mitis modò, sed Adriano mitior fuerit Antoninus. Constat, ait Xiphilinus, inter omnes Anton. probum virum, & bonum fuisse: nec cæteris subditus grauis, nec christianis infensus fuit, quos vehementer obseruauit, ac honori, quo Adrianus eos persequebatur accessionem fecit, οὔ γε Χριστιανοῖς ἐπαχθὴς, ἀλλὰ πολλήν τινα τούτοις οἶμαι αἰδῶ, καὶ τῇ Ἀδριανοῦ τιμῇ ἐκεῖνος ἐπίτιμα Χριστιανοῖς προστιθεὶς.

Qui vellet eleuare felicitatem hanc in aliquo satis amplam dicendi materiam subministraret ipsa fortunæ dominantis inconstantia, quæ vitrea cum sit, dum ridet, nocet; dum splendet, frangitur. De qua pluribus in locis ex ingenio suo Seneca Cõsolat. ad Polybium. *Quò melior est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam.* Ad Marciam verò c. 10. *In regnum fortunæ & quidem durum, atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna, atque indigna passuri: Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit.* Illam porrò ludos facientem sic inducit Epist. 74. *Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam excutere.*

Operæ maioris est & artificij ad laudem, quomodo celebrari possit aliquis, quòd infausta inimicaq; fortuna sit vsus, aut eiusdem iniuria deiectus è florenti felicitatis statu ad miserias, maximè tamen, si postea pristinæ restituatur, aut ampliori dignitati reddatur; quam in rem hæc breuiter obseruari possunt quasi laudum argumenta.

Casus communis.

I. Quòd casus aduersus sit ex hominũ cõmuni fortuna, quam vix vllus euadit; Instauratio verò fortunæ potius priuatæ tribuenda sit, vt habet Aristides in palynodia de Smyrna post euersionem instaurata. τὸ γὰρ ἔμελλεν οὐ πεσοῦσα κείσεσθαι, οὐδ' ἀνθρώπων τελευτῶν παραπλησίως πράξειν, ὥσπερ ἄλλαι τινὲς ἤδη πρότερον πόλεις, ἀλλ' ἐπὶ κρειττόνων κρηπίδων ἀναστήσεσθαι τηλικαῦτα ὑπολιπεῖν, πῶς οὐκ εὐτυχίας μέρει προσθείη τις ἂν εὖ φρονῶν. Quod enim

enim cecidit,cum non erat iacere permittenda, nec instar hominis mortuis, vt aliæ olim vrbes, futura, sed super melioribus fundamẽtis restituenda, id verò quicumque rectè sapiunt, in felicitatis parte ponent.

Felix infelicitas.

II. Si dicatur infortunium illud fortunatum fuisse, quod idẽ Aristides de Smyrna sua asserit,cui terræ motum vtilẽ etiam fuisse probat. πρὶν μὲν γὰρ ἐν τοῦ τῷ γενέσθαι τύχης, ἠ πω δῆλον ἦν ὅσον τιμᾶται, οὐδὲ ὅπως δεῖ πρὸς ἑαυτὴν ἔχειν τοὺς ἄλλους. Nam antea quidem nondum apparebat quanti ab alijs vel fieret, vel fieri deberet. Quod ait in illius ciuitatis casu accidisse, vt omnes ad excitandam de nouo accurrerent, id in hominis abiectione dicemus enituisse; nempè falsum esse, quod vulgo iactatur in aduersis nasci amicorum obliuionem,cùm etiam inter ipsas clades tantum dignitatis & gloriæ fortuna reseruauit,vt omnes ad eum subleuandum properent.

De qua sic sapienter Boetius l. de consol. 2. Prosa 8. *Plus reor hominibus aduersam, quàm prosperam prodesse fortunam. Illa enim semper specie felicitatis cum videtur blanda, mentitur. Hæc semper vera est, cùm se instabilẽ mutatione demonstrat. Illa fallit; hæc instruit? Illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat; hæc cognitione fragilis felicitatis absoluit. Itaque illam videas ventosam, fluentem, suique semper ignaram: hanc sobriam succinctamque, & ipsius aduersitatis exercitatione prudentem.*

Infelicitas opportuna.

III. Sumi potest à tempore, quo ille casus aduersus accidit, quod fortuna non anteceperit occasionem lædendi, quam cum essent, qui iacentẽ minimè despicerent, vt ait in gratulatione Smyrnæa Aristides. Cuius grauem casum describit, vt ipso superior non tam aduersam, quam fauentem fortunam experta fuisse videatur, ὥστε ὅτι πλεῖστοι αὐτῷ καιρὸς, ἑορτὴ τις ἐγεγόνει. Quocirca luctus illi populo tempus, quidam factus est festus dies, τὰς τις ὥσπερ ὀφθαλμὸν ἐζήτει σώματος, Smyrnam velut corporis oculum vnusquisque quærebat. Sed lapsus quidem per communem omnium hominũ fortunam, & naturam huic vrbi contigit: quæ autem deinceps sequuta sunt, ea bonæ & primigeniæ vrbis fortunę debent accepta referri, ὅ τι γὰρ ἦν καιρὸς, πρὸς χεῖρα ὄρεξε τούτῳ ἔχων τοὺς τῶν ὅλων προστάτας, οἱ πάντων μὲν ἥκιστα ἔμελλον περιόψεσθαι μειμένην. Πάντων δὲ μάλιστα προθυμήσεσθαι οὐκ ἀναστῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑπερβολὴν ἆραι. Postquam enim extitit occasio, manum arripuit, cùm tales haberet vniuersi præfectos, qui iacentem cum minimè despecturi erant, tum maximè vt nõ erigerent modò, sed & insigniter extollerent operam daturi.

Fortis infelicitas.

IV. Ab animi celsitate, qua fortiter patiẽterq; tulit aduersam fortunam: nempè sagaci ingenio vir, altaq; mente præditus rerum fluxarum vanitatem nouit, & dubiæ sortis incõstantiam, Deæq; volubilis fallaces ludos pridem expertus,in malis sapere didicit. Neque enim sapiens casibus humanis excipitur, sed erroribus, cedunt quippè omnia non vt voluit, sed vt cogitauit. Benè Seneca de Tranquillitate cap. 11. *In tanta rerum sursum, ac deorsum euntium variatione, si non quidquid fieri potest pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis, quas infregit quisquis prior vidit.* Adde quod non multum ei potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu præsidium collocauit.

Infelicitas ad gloriam via.

V. Si post lapsum ad altiores dignitatis gradus ascẽdat,quasi de industria domina rerum fortuna, quæ amica varietati constantiam respuit, eum percussisset, vt solitò pulchriorem videret, vt illi contigisse videatur, quod olim Pelopidi, cuius corpori membratim discerpto, & cocto, cum deesset humerus,loco carnei, datus est Eburneus longè melior, ac pulchrior. Denique dicere possit is verè cum feliciter infelici Themistocle, *Perieramus, nisi periissemus.*

Et certè nulla tutior, nec compendiosior ad res magnas via, quam per aduersa. Quod in Thodosio Pacatus animaduertit. Neque tua illa præterita bellicæ rei gloria, quam per tot laborum experimenta quęsisti,adscribenda fortunæ est, cui hoc nomine etiam succenseri potest, quod quem sceptro & solio destinauerat,nunquam indulgenter habuit. Sed vt seueri patres his quos plus diligunt, filiis tristiores sunt; ita illa te plurimis bellis, & difficillimis

ficillimis Reipub. temporibus exercuit, dum aptat Imperio.

Quod si tarda nimis, & serà fortuna redierit, dicendũ quod idem Orator. *Prius fortasse Imperium inire debueras, vt diutius imperares; sed fine exemplo periculo prouidebitur, ne quid amiseris vita longiore pensandum, quod ex præterito perdidisti. Parum interest quando ceperit, quod terminum non habebit.*

LECTIO III.

A bonis corporis laus, & vituperatio.

HActenus de bonis, quæ extrinsecus adueniunt homini; quorum tria referuntur ad corpus ipsum, Nobilitas, proles, diuitiæ: ad animum duo, bonum nomen & honor; Iam breuiter expendenda, quę inhærentia dici debent: ex illis quędam insũt in ipso corpore, bona valetudo, formæ venustas & pulchritudo, vires, decertandi robur, & alia; quædam inhærent animo, puta virtutes, vera illius ornamenta.

PVNCTVM I.

Laus à forma, seu pulchritudine.

PLato iuris ciuilis custos egregius bifariam bona diuidit, aliaque dicit esse diuina, humana alia; horum primum sanitatem nominat; aliud ab illo pulchritudinem; tertium, vires & robur; quartum denique diuitias & opes esse confirmat. Quia tamen de sanitate nõ est nobis propositum agere, pulchritudini primum locum assignamus, quę vt benè Tull. off. 1. secerni non potest à valetudine, quã idẽ Orator de Officijs 2. tradit sustentari notitia sui corporis, & obseruatione earum rerum, quæ vel prodesse soleant, vel obesse, continentia in victu, & prætermittendis voluptatibus, postremò arte eorum, ad quorũ scientiam hæc pertinent.

Scio non paucos reperiri, qui corporis venustatem pro nihilo putent, vtpotè quæ flagitio inanitatique potius, quam virtuti seruiat. Sed illi nimis austeri, minus mihi videntur animo comprehendisse sapientum hominum sententias, qui non negant eximium bonum esse formæ dignitatem, sed tantum non constans, ac perpetuum illud affirmant; imò vultus amabilem honestatem, & liberalem illam humanitatem affusam oculis, & emicantem in ore toto gratiam commendant. Quantus vir Nazianzenus? Cyprianum laudans ipsa specie magnificum, ac decorum vocat τὸ τῆς φύσεως ἄγαλμα. Opus naturæ perfectum.

Primũ absolutè pulchritudo laudari potest. Sic de Melãcoma Dio Chrysostomus Orat. 2. Πρῶτον δ' ἐδαιμόνιζον τοῦ κάλλους αὐτὸν, ὃ δὴ τῶν, ἀνθρωπίνων ἐστὶν ἀγαθῶν ἀριδηλότατον, καὶ ἥδιστον μὲν Θεοῖς, ἥδιστον δὲ ἀνθρώποις, ἀλλ' ὑπέρτατον δὲ τῷ ἔχοντι, καὶ ἐπιγνωσθῆναι ῥᾷστον, τὰ μὲν γὰρ ἄλλ' ἄγατα, κἂν λάθοι τινὶ πρόσοντα, καὶ ἀνδρεία, καὶ φρόνησις, εἰ μὴ τύχοι ἔργου τινὸς ἀποδεικνυμένου τος. τὸ δὲ κάλλος οὐχ οἷόν τε λανθάνειν. ἅμα γὰρ τῷ ἔχοντι φαίνεται, εἴπο δὲ ἄν τις ὅτι καὶ πρότερον, ὅμως ὀξεῖαν αἴσθησιν αὐτοῦ παρέχει. Εἶτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἀγαθοῖς οἱ πλεῖστοι φθονοῦσι καὶ δυσμενεῖς γίνονται τὸ δὲ κάλλος τοῖς αἰσθανομένοις αὐτοῦ φίλους ποιεῖται, καὶ οὐδένα ἐχθρὸν ἐᾷ γίνεσθαι. Illum ego beatum aio ob pulchritudinẽ, quæ humanorum bonorum illustrissimũ, & iucundissimum tam Dijs, quam hominibus, habentiq; promptu, & cognitu facillimum. Alia quidem bona, cùm cui adsunt ferè latent, vt fortitudo & prudentia, nisi facto quodam demõstrentur: pulchritudo verò latere nõ potest, si quidem habenti apparet, ac dicere posses: quin & alijs prius acutũ sui sensum præbet; alia quoque bona præterea inuidiosa sunt, & inimicos habent, pulchritudo autem sui sensum habentes amicos facit, nullumq; sibi inimicum fieri permittit. Cui consideratum hoc & elegans effatum conuenit τὸ καλὸν φίλον ἐστὶ, pulchrum esse amabile.

Quanto maior erit ista laus si de virili pulchritudine intelligatur, quam duplicem facit Cic. 1. Off. nu. 103. in vna venustatem, in altera dignitatem ponit; hancq; viris, illã mulieribus attribuit, quòd hæc in colore cutis tantũ sit, illa in omniũ membrorum debita proportione, quæ tunc erit absolutissima, si ex sensu Philonis allegor. 2. decentem formam & habitudinem, bonum colorem, & membrorum symmetriam, qualis videtur illa Demetrij, quam ex Plutarcho nullus artifex exprimere potuit, quòd eadem venustatem, & grauitatem, terrorem, & hilaritatem haberet, confu-

saq;

ſaq; eſſet cū iuuenili, & feroci vultus aſpectu penè inimitabilis. Heroica quædam ſpecies & regia maieſtas; perindè mores inerant ei pariter formidabiles hominibus, & iucundi.

II Flos virtutis & animi pulchri Imago.

Quod pulchritudo corporis ſit indicium pulchri animi. Vndè Tertullianus de cultu fœm. cap.2. vocat decorem decentem animæ veſtem. In cuius commendationem hæc habet Sophiſta Tyrius diſſertatione IX. καὶ ἔστι σωμάτων ὥρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ μελλούσης ἀρετῆς ἄνθος, καὶ οἱονεὶ προοίμιον κάλλους ὡραιοτέρου. ὥσπερ γὰρ τοῦ ἡλίου προανίσχει τις αἴγλη ὑπὲρ ἄκρων ὀρῶν ἀγαπητὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς θέαμα διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος. οὕτω καὶ τῆς λαμπρᾶς ψυχῆς προανίσχει τις ὥρα ὑπὲρ ἄκρων τῶν σωμάτων, ἀγαπητὸν φιλοσόφοις θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος. Vt nihil aliud ſit pulchritudo corporis, quàm futuræ flos virtutis, & maioris quaſi pulchritudinis præludium. Vt enim ſolis ortum fulgor quidam in ſummitate montium præcedit, qui, quod longè melioris, & vberioris luminis ſpem affert, plurimum exhilarat aſpectum: Sic animæ gratus decor, in ſuperficie corporis affulget, quo plurimum recreantur Philoſophi, quod aliud ex eo venturum præcognoſcant.

Eam ob rem Eumenius in Panegyrico Conſtantini laudans eius pulchritudinem eximiam, hoc vſurpauit. *Non fruſtra viri doctiſſimi dicunt naturam ipſam magnis mentibus domicilia corporum digna metari, & ex vultu hominis, ac decore membrorum colligi poſſe, quantus illos Cœleſtis ſpiritus intrarit habitator. Itaque te cùm ingredientem milites vident, admirantur & diligunt, ſequuntur oculis, animo tenent.*

Hanc eandem in Theodoſio Imper. commendat Pacatus Orator. *Non fruſtra opinione ſapientum, qui naturalium momenta cauſarum ſubtilius ſciſcitati, arcanis cœleſtibus nobiles curas intulerunt; auguſtiſſima quæque ſpecies plurimum creditur trahere de Cœlo, ſiue enim diuinus ille animus venturus in corpus dignum prius metatur hoſpitium, ſiue cùm venerit, fingit habitaculum pro habitu ſuo, ſiue aliud ex alio creſcit, & cùm ſe parua iunxerunt, vtraque maiora ſunt, parcam arcanum cæleſte rimari.*

III. Pulchritudo virtutis indicium.

Tertium pendet à ſuperiore, quòd pulchritudo ſit virtutis argumentum, quam in rem multa recenſet Tyrius Sermone II. Quod pulchrum eſt, id neq; exitioſum vnquam, neq; flagitioſum quid efficit, neq; quemquam ad infortunium ducit, neque in vitium deſinit. οὐδὲν γὰρ καλὸν ἐπιλαβὲς, οὐδὲ εἰς σφαλερὸν, οὐδὲ εἰς μοχθηρίαν συντελοῦν, οὐδὲ εἰς δυστυχίαν ἄγον, οὐδὲ εἰς συμφορὰν χειραγωγοῦν, οὐδὲ εἰς μετάγνοιαν τελευτῶν. Nihil enim pulchrum dicas, quod cum damno & periculo coniunctum eſt, quod flagitia perpetrat, quod in miſeriam, quod in calamitatem hominem deducit, quod in pœnitentia deſinit.

Sic Ariſtides, cuius diuinum & incredibile genus Orationis admirationi olim fuit, Apellæ in vultu colligit manſuetudinem. Θεωρεῖται δ' ἐπὶ τῆς βολῆς τῶν ὀφθαλμῶν, εἴ τις ἀπολείπεσθαι τοῦ μαθεῖν ἔργῳ τὸ λεγόμενον, οὔτε γὰρ ἐπανεστᾶσιν ἀτενεῖς, οὔτε ὕπνῳ δή τινι καθῃρημένοις ἐοίκασιν ὑπὸ ταπεινότητος, ἀλλ' ἡσυχῇ σεμνότης ἥμερος ἐπείδει τὸ βλέμμα. Χάρις τοίνυν ἡ παισὶν ἐκ θεῶν δῶρον προστεθεῖσα καθάπερ ἔκ τινος ὁμολογίας οὔτι που γυμνὴ κατὰ τοὺς ζωγράφους. ἀλλ' αἰδῶ πολλὴν ἐπαμφιασαμένη, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἐπιτέτηκεν, οὐκοῦν τε ἐμειδίασεν ἄλλος σὺν Ἀφροδίτῃ τοσαύτῃ, ὥστε μὴν ἔστησεν ἐρυθήματι κεκινημένον ἤδη τὸν γέλωτα. Quod ſi quis reipſa non potuit experiri, ex oculorum coniectu colligat; Neque enim illi vel defixi prominent, vel ſomno quodam depreſſi per humilitatem videntur: verùm ſua vis grauitas modeſtè fulcit aſpectum. Deinde gratia, quam Dij pueris ex pacto tribuunt, non cernitur in eo nuda, vt in picturis, ſed multo cum pudoris velamine membris omnibus ſuffuſa. Itaque nemo tanta cum venuſtate nec riſit, nec orientem riſum rubore compeſcuit.

Mamertinus item Iuliano inſidenti throno regio gratulabundus ingerebat. *In ipſo tuo vultu videbam omnia ſigna virtutum, in fronte grauitatis, in oculis lenitatis, in rubore verecundiæ, in Sermone Iuſtitiæ.*

Contra deformitas corporis aſſumitur in argumentum vitij, communiſque ſolet eſſe opinio, corpus inter animumque ſimilitudinem vt plurimum ineſſe. Sic perfidi Iuliani vultum tanquam naturę contumelia genitum maliciam ſpirauiſſe, is qui ſæpè illum viderat, ait

ait Nazianzenus. Sic Velleius lib. 1. Vatinianus nulli homini non posthabendus, in quo deformitas corporis, cum turpitudine certabat ingenij, adeovt animus eius dirissimo domicilio inclusus videretur.

IV. Pulchritudo virtutis comes.

Iam si formæ dignitas atque decor virtutem habeat adiunctam, eò maior erit laus, quò difficilius est inesse alicui pulchritudinem simul, & fortitudinem modestiamque: illa quippe vultus & oris venustas homines emollit, suadetque delicias, ex Ouidio, quem nequitiæ schola è patriæ finibus exterminauit.

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Vndè patet quanta seges ac materia laudis futura sit, si pulcher idem fortis, modestus & pudicus fuerit, cùm tantum sit virtutibus, & pulchritudini dissidium. Adde ex Dione Chrysostomo, si comes ei pudor accedat, tantam vim inesse, vt vel ipsos impudentes auertat, cogatque pudore suffundi. Talem describit Me lamcomam Oratione prima εἴπερ οἷος λέγεται ἦν. ὅς καὶ γένους ὑπῆρξε λαμπρᾶ τυχεῖν, καὶ κάλλους, ἔτι δὲ ἀνδρείας καὶ ἰσχύος καὶ σωφροσύνης, ἃ δὴ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἐστι. Τόγε μὴν θαυμαστότατον ἐν ἀνθρώποις ἀήττητος γενόμενος. Οὐ μόνον τῶν ἀνταγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ πόνου καὶ καύματος καὶ γαστρὸς καὶ ἀφροδισίων. Δεῖ γὰρ πρῶτον τούτοις ἀήττητον εἶναι, τὸν μέλλοντα ὑπὸ μηδενὸς τῶν ἀνταγωνιστῶν ληφθήσεσθαι. Talis fuit qualis dicitur, qui & splendidos sortitus est natales, & pulchritudinem, atque insuper fortitudinem & robur, modestiamque, quæ maxima bona sunt; & quod admiratione dignissimum est inter homines inuictus fuit, non solùm ab aduersarijs, sed etiam a labore, & æstu, & ventre, rebusque turpibus; oportet enim primum ab his inuictum esse, qui ab aduersariis noluerit comprehendi.

Cuius virtutem duram facit & austeram in corporis voluptates, & naturæ blandicias. Εἰωθότος τοῦ κάλλους εἰς τρυφὴν ἄγειν, καὶ τοὺς μετρίως αὐτοῦ μετειληφότας. Τοιοῦτος ἂν τὸ εἶδος ἔτι σωφρονέστερος ἦν. Quàm verò pulchritudo soleat ad delicias ducere mediocriter pulchros, ipse cùm talis esset specie, adhuc erat modestior.

Ab hoc celebrat Eteoneum Aristides in eius Oratione funebri. Σῶμα δὲ καὶ ψυχὴ πρέποντα ἀλλήλοις. Ἰδεῖν μὲν γε κάλλιστος καὶ μέγιστος καὶ τελεώτατος τῶν ἐν τῇ ἡλικίᾳ καὶ πλεῖστον ὑπερέχων τῶν συμμέτρων καὶ ἀδιασείστως μεγαλοπρεπείᾳ μετὰ τῆς φιλίας ἰσορροπῶν. Corpus & animus eius inuicem se deceant. Et aspectu quidem pulcherrimus erat, ac perfectissimus æqualium suorum, quique multa voluptate spectatores perfunderet; mores autem erant ornatissimi, & maximè ingenui, atque amabili grauitate decori.

V. Pulchritudo cuiusdam diuinitatis argumentum.

Quod pulchritudo diuinitatis sit argumentum; hoc satis innuit Virgilius, cùm Didonem de magno Ænea sic loquentem inducit non sine admirationis & amoris sensu. 4. diuini operis.

Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?
Quàm sese ore ferens, quàm forti pectore & armis?

Subiicit ipsa.

Credo equidem, nec vana fides genus esse Deorum.

Cui subscribit Ouidius 2. fastorum.

Si genus arguitur vultu nisi fallit imago,
Nescio quem ex vobis suspicer esse Deum.

Quod etiam vidit modò laudatus Eumenius Rhetor in Constantino. Deo se milites obsequi putant, cuius tàm pulchra forma est, quàm certa diuinitas.

Faciem à vera puritate serenam; ab animi tranquillitate placidam, à castitate & pudicitia decoram, & natiuo colore lucentem, & ad Dei similitudinem propius accedentem fieri docent bonæ mentis auctores imprimis Seneca, epist. 115. *Si nobis animum boni viri liceret inspicere. O quàm pulchram faciem! quàm sanctam! quàm ex magnifico, placidoque fulgenti videremus: hinc Iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus! Præter has frugalitas & continentia, & tolerantia & libertas comitasque, & (quis credat) in homine rarum humanitate bonum splendorem illi affunderent. Quantum decoris illi, quantum grauitatis adderent! quanta esset cum gratia auctoritas! nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem, fulgentioremque, quàm cerni in humana consueuit, nonne velut Numinis occursu obstupefactus resistat, & vt fas sit vidisse, tacitus precetur.*

Pul-

VI. *Pulchritudo Reges facit.*

Etsi priuatis hominibus non magnopere curanda sit formæ venustas & pulchritudo, vel ex Seneca, cui visus est errare, qui dixit.

Gratior est pulchro veniens de corpore virtus. *Nullo enim honestamento eget: ipsa et magnum sui decus est, & corpus suum consecrat.* epist. 66. Tamen Principis est alia conditio, de quo sapienter Cic. Phil. 8. num. 29. *O Dij Immort. quàm magnum est personam in Repub. tueri Principis! quæ non animis solùm debet, sed etiã oculis seruire ciuium.* Quæ videlicet formæ præstantia, & oris venustate conspicua regiam maiestatem impleat & ornet. Hanc speciem perfectam & splendore virtutis amabilem, in Theodosio laudat Pacatus. *Virtus tua meruit imperium, sed virtuti addidit forma suffragium: illa præstitit, vt oporteret te Principem fieri: hæc vt deceret.* Quam oris maiestatem illi paulò post, totique imperio, non sine veneratione sensuque deuotæ pietatis gratulatur. *O digna Imperatoris nobilitas, qui hunc Romani fastigij apicem non solùm fortitudine, atque sapientia, sed decore etiam corporis, & dignitate potuerit æquare; velut tua hæc forma venerabilis, quàm fortunæ suæ par est, quàm longè lateq; conspicua commendat imperium!*

Adeò verum est formæ dignitatem esse regium ornamentum, qua tàm facilè gratus & acceptus suis redditur, vt ab illorum animis quidquid Princeps voluerit eblandiatur. De Traiano Plinius. *Iam firmitas, iam proceritas corporis, iam honor capitis, & dignitas oris, ad hoc ætatis indeflexa maturitas: nec sine quodam munere Deum festinatis senectutis insignibus, ad augendum maiestatem ornata cæsaries; nonne longè lateque Principem ostentant? Talem esse oportuit, quem non bella ciuilia, nec armis oppressa R. P. sed pax & adoptio, & tandem exorata terris numina dedissent. An fas erat nihil differre inter Imperatorem, quem homines, & quem Dij fecissent?*

A quo non iuit Pacatus, qui totus in assentationem prolapsus Theodosio blandicias verbis faciebat, vbi dixisset nihil esse decore fortius ad extorquendum affectum. *Vt planè in ambiguo sit: Vtrum te magis nostris mentibus virtus an obtutibus vultus insinuet. Illud dicam quod intellexisse hominem, & dixisse fas est, talem esse debere, qui à gentibus adoratur, cui toto orbe terrarum priuata vel publica vota redduntur, à quo petit nauigaturus serenum, peregrinaturus reditum, pugnaturus auxilium.*

Qui Regum vitam fortè magis ad effigiem iusti imperij, quàm ad historiæ veritatem scripserunt, omnes à formæ dignitate, & excellentia commendant. Cæsarem Augustum Suetonius c. 7. forma fuit eximia, & per omnes ætatis gradus venustissima. Titum c. 3. *Cui non minus auctoritati inesset, quàm gratiæ.* Domitianum c. 18. *Statura procera, vultu modesto, ruborisq; pleno, grandibus oculis, præterea pulcher, ac decens maximè iuuenta.* Traianum Dio Cassius. *Generosa canicies & oris maiestas Principem prodidit, & quis foret in ementito habitu facilè ostendebat:* Seuerum Spartianus. *Erat corporis venustate decorus.* Iouinianum Nazianzenus, *vir vt alijs rebus, ita pietate clarus, et insignis, atq; oris maiestate.*

VII. *Eleuatur forma Pulchritudo.*

Cæterùm qui vellet eleuare pulchritudinem in aliquo facilè posset ex superioribus primo colligere formæ præstantiam carere laude, si virtute careat; Cum ex D. Ambrosio 2. de Virg. species corporis, simulachrum mentis esse debeat, figuraque probitatis.

Secundo eam esse pluribus vitiis obnoxiam maximè verò superbiæ. Propter pulchritudinem formosi plures malè audiunt. Doctus hac in re superbos dicit Ouidius 1. fastorum. *Fastus inest pulchris sequiturq; superbia formã.* Martialis lasciuiam pulchritudinis comitem facit.

Insignis forma, nequitiaque puer.

Eam ob causam Socrates Philosophiæ studio nobilis, formæ elegantiam inter illa reposuit, quæ frangunt at deprauant animum.

Tertio, si post Plinium l. 21. c. 10. addas pulchritudine nihil esse fragilius, faciasque floribus & odoribus similem, quos in diem natura parens fecunda gignit: cum Socrate formam dicas ὀλιγοχρόνιον τυραννίδα. Temporis exigui tyrannidem: cum Carneade, *Regnum sine Satellitio:* cum Theophrasto, *tacitam deceptionem.* Cum Eurypide, *rem infelicem:* cum Petrarcha 1. de remedio vtriusque fortunæ. *Velum oculis, pedibus laqueum, Viscum alis,* vt non facilè quis vera discernat, nec virtutem sequatur, neque in altum animo possit euolare. Hinc Plautus in milite glorioso.

Nimia est miseria, pulchrũ esse hominẽ nimis.

Quar-

Quarto, solam pulchritudinem in virtute positam esse, itaque illustrius Principem ab hac, quàm ab illa comendari. Quod Plinius clarè pronunciat in Traiano, dum propter virtutem, eum, quam Domitianum propter formam dicit gloriosius celebrari. *Et populus quidem Romanus dilectum Principem seruat, quantoque paulò ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat, quibusque aliquando clamoribus gestum alterius & vocem; huius pietatem, abstinentiam, mansuetudinem laudat*. Vt verum sit pulchritudinem donum esse diuini Numinis omnia creantis, in humanis longè maximum, dùm color virtutis adest, tanquam ornamentum, purpuraque corporis.

PVNCTVM II.

Laus à Robore seu corporis viribus.

INter bona corporis secundum locum assignat viribus, seu firmitati corporis & neruorum Cic. 1. Tuscul. cuius laudes ex his capitibus petuntur.

I. Quod semper viri magni nominis, aut magna appetentes huius virtutis gloriam, vel certè famam illius & opinionem ambitiosius affectarint. Quam ob causam tot inter Antiquos Deorum fulmina, terroresque mentiti sunt, aut etiam se insignibus ornauerunt, vt diuinę cuiusdam fortitudinis opinionem consequerentur: qualis ille Salmoneus apud Grecos, Palladius apud Latinos, in quorum vrbe mentitur Herculem Antonius, Iouium Diocletianus. Hinc est quod Principum laudatores laudem à corporis viribus in postremis non posuerint. Mamertinus quidem multa de Maximiani robore congerit, vt Herculi non dissimilem ostendat, Traianum vero Plinius commendat, quòd non humeris hominum, vt alij superbi Principes, veheretur: sed sola corporis proceritate elatior, & excelsior, non de patiētia ciuium, sed de superbia Principum triumphasset.

Hinc nonnulli putant, falsò licet, Carolum Magnū, nomen hoc assequutum, quòd ingentem visum stipitis ictu occidisset, possetq; quatuor equi soleas ferreas simul iunctas, manu frangere. Sic Aiacem & Achillem, sic Aeneā & Turnum, in ferendis armis, iaciendis cuspidibus, vibrandis hastis & saxis fortes dicas: sic firmitate virium Milonem, in ponderibus ferendis, mittendis, plagis infligendis, &c.

II. Reges facit.

Quod virtus hæc dicatur homines imperio dignos efficere. Quippe lex naturalis est hominibus, volatilibus feris, bestiis, vt vnusquisq; cedat potentiori: Taurus Leoni, Ceruus Vrso, Leopardo Aquila, Aquilę Accipiter, Accipitri Columba. Quod ex sententia Platonis dictum est, scribentis in Gorgia, natura comparatum esse, vt præstātior plus habeat, quàm inferior, potentior, quàm debilior. Vndè Brennus Gallorum Rex interrogatus à Legatis Romanorum, cur Clusium Hetruriæ vrbem obsideret, generosè fortiterque respondit. *Iure qui minor est, potentiori cedere iubetur*.

Variæ nationes, penes quas olim Principum fuit Electio, Principatus dignitatem nō deferebant, nisi ijs, qui corporis proceritate, vultus pulchritudine, tota deniq; externa species cæteros superarent. Apud Medos nemo summū gerebat imperiū, nisi qui viribus, prætalidoq; corporis reliquis emineret apud gentē Indicam, nisi qui corporis forma insignis omnes anteiret. Plato 7. de Rep. præcipit, vt ad Rēp. capessendam non solùm digniores eligantur, sed etiam specie & corporis statura præstantiores, vt formę pulchritudine ciuiū oculis seruiret, eosdē à periculis fortitudine liberaret.

III. Cum animi fortitudine coniunctum.

Si robur corporis cum animi fortitudine cōiungatur, sine qua, leuis illa momenti est, potiusq; gladiatorum, quàm Heroum fortitudo dicenda, quos egregie Plutarchus in Theseo vituperat. Insignes erant illo sæculo homines, manuum strenuitate, pernicitate pedum, & viribus corporis sanè eximij, atq; inuicti, sed qui naturæ dotes illas, nullam ad rem bonam conuerterent, imò arroganti improbitate pudorem, Iustitiam, humanitatem euerterent, nihilque attinere virtutes ad eos dicerent, qui plus possent, quos tandem ab Hercule, Theseoque expugnatos concludit.

Hanc animi fortitudinem iunctam corporis viribus celebrat in Traiano Plinius. *Nec verò laudauerim per se magnopere duriciem corporis ac lacertorum, sed si is validior toto corpore animus*

animus imperitet, quem non fortunæ indulgentia molliant, non copiæ principales ad segniciem, luxumque detorqueant. Tunc ego seu montibus, seu mari exerceatur, & lætum operæ corpus, & crescentia laboribus membra mirabor. Cuius verba reuocant in memoriam illud effatum nobile Numæ Regis, grandibus literis exarandum, eam solam & veram fortitudinem existimatis, quæ cupiditatibus animi sui rationis frænos imponeret.

Si non arroganter glorietur ob virium fortitudinem, quæ natura insolens, & superba est, sed potius acceptum Deo referat quidquid feliciter cesserit, non ignarus humanas vires, fluxas, debiles, perituras, nullas, cum diuinis viribus commissas: memor illius Nazianzeni Orat. 1. Quippe solus ex omnibus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cùm aliquem arripere, ac sub manum, & potestatem arripere voluit, celeres anteuertit, prudentes decipit, fortes subuertit, audaciam mitigat, potentiam premit. Partæ ergo victoriæ gloriam ac triumphum Deo non propriis viribus, & robori adscribat, vt gloriosè cum illo triumphet, vocesque publicæ gratulationis, & lætitiæ indices audiat, quibus olim Traianus exceptus est. *Videor iam cernere non spolijs prouinciarum, sed hostilibus armis captorumq; regum catenis triumphum grauem. Videor intueri immanibus ausis barbarorum onusta fercula, & sua quemq; facta victis manibus sequentem: mox ipsum te sublimem, instantemque curru domitarum gentium tergo: ante currum autem Clypeos, quos ipse perfoderis.*

Adde hanc esse animi fortitudinem corporeæ coniunctam, quæ fortes imperio dignos efficiat; quare Spartani nec qui ex perniciosibus perniciosissimus, nec qui ex robustis robustissimus, sed qui inter bonos & temperantes, optimus & temperantissimus esset, hunc toto vitæ tempore, ea potestate donabant, vt arbitrium necis & ignominiæ, rerumque maximarum haberet.

IV. Militari fortitudini honor & merces reddita.

Quartum duci potest à præmiis, quibus fortes, ac robusti donati fuerunt olim, quorum exempla recenset Rodiginus lib. 11. c. 13. quæ cumque perfecta, publicisque digna laudibus fortitudo, si quis ad patriæ lab orandis defensionem hac hominis manu vsus fuerit. Cic. pro Sexto Roscio n. 137. *Quòd viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus est, laudo: quæ vt fierent, idcirco pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor.* Et Phil. 14. multis numeris à 30. & deinceps. *Atq; vtinam ciuibus omnibus soluere nobis præmia liceret! Actum igitur præclarè vobiscum, fortissimi dùm vixistis, nunc verò etiam sanctissimi milites, quòd vestra virtus nec obliuione eorum qui nũc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, cùm vobis immortale monumentum suis penè manibus S. P. Q. R. extruxerit.*

Est illud Heracliti memorabile laudis genus in Clemente Alexandrino, lib. 4. de iis, qui pollentes viribus nullis difficultatibus cesserunt Ἀρηιφάτοις θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. Marte cæsos Dii honorant, atque homines. Eos etiam qui in bello fortiter occubuerunt, esse ait Plato χρυσοῦ γένους aurei generis viros. Quibus opinor dabatur vas illud mirandum vbique in expeditione militari circumferri solitum, Marte dignum, & forti viro poculum, proindè Ἄρεως φιάλην, Martis Phialam appellatum, non quidem lautioris intemperantiæ instrumentum, sed insigne virtutis, ac roboris argumentum.

Eius est roboris ac virium vt non citius tunicam, quàm paludamentum, nec illud, quàm arma, nec arma, quàm dimicationem, neque hanc quàm victoriam, nec istam quàm lauream capessat: imò quot erunt diuersoria, tot erunt tentoria, quot tentoria, tot firmata ad obsidionem valla, quot valla tot oppidorum deditiones, vel oppugnationes, quot pugnæ, tot victoriæ, tot triumphi.

V. Vituperatio.

Sed etiam argumentum est ac seges vitiorum, iræ præcipitis, & elatæ superbiæ fortitudo. Rectè Seneca sapientiæ candidatus 2. de Ira cap. 15. *Fortiora solidaque natura ingenia antequam disciplina molliantur prona sunt in iram.* Et paulò post. *Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue, & exile capiunt, ignea & feruida.* Hùc facere possunt exempla Gygantum, qui Deos etiam lacessere ausi sunt, quæ non parum corporis robur, ac firmitatem eleuant. Cacum crudelem, ac notum satis prædonem describit

Pp Vir-

tum satis prædonem describit Virgil. 8. Æn. eundem ingenti mole corporis facit Ouid. *Dira viro facies, vires pro corpore: corpus Grande: pater monstri Mulciber huius erat.* A Poetis autem fingitur Vulcani filius: quòd totus iræ sæuitiæque incendijs æstuaret.

At cur homines non generatione minus, quam factis infames, tã excelsa corporis proceritate sunt à Deo parente creati? videlicet ne magni penderent illam homines, quam hostibus conferret Deus. D. Augustinus de Ciuit. Dei cap. 23. *Hos propterea placuit Creatori procero corpore generari, vt etiam ostenderetur non solum pulchritudines rerum, sed & fortitudines corporum non magni pendendas à sapiente.*

Caligulam Romanum Imperatorem crudelitate insignem Tranquillus, statura eminentem, corpore enormem describit. Vitellium alterum crudelitatis portentum, cùm pronus ad cuiusque, & quacumque de causa, necem atque supplicium esset, nobiles viros æquales suos vario genere fraudis occidit, enormi proceritate fuisse, facie rubida, plerumque ex vinolentia tradit Suetonius. Domitianum non solum magna, & calida inopinataq; sæuitia, sed etiam procera statura fuisse testatur idem Suetonius. Maximum quem enormi vastitate, ac robore fuisset refert Herodianus, lib. 7. eundem addit genere barbarum, & moribus, dedisse operam vt Imperium sibi sæuitia constabiliret; omnes autem sine virtute fuisse, satis infelix illorum vitæ exitus docuit.

PVNCTVM III.

Laus ab Aetate.

QVoniam à corpore pendet ætatũ diuersitas, in eius bonis numerari debet: vt autẽ ex his laus aliqua ducatur, vitia quædam & virtutes vni ætati potius, quam alteri cõuenire monent Oratores, de quibus à nobis actũ est in Exercitatione de permouendis affectibus. Interim consulendus Aristoteles, qui singulos hominum mores, in Rhetoricis suis fusè prosequitur, quibus cognitis non erit operosum intelligere quid in quauis ætate laudare, quid vituperare, quidve in argumentũ virtutis, aut vitij possit, ac debeat Orator.

I. Ducit ab honestis affectibus, ad quos suaptè natura quælibet ætas fertur; contra vituperatio ex vitijs, quibus est obnoxia.

II. Si matura quadam virtute preoccupata ætas illa, sit à vitijs immunis & integra. Quod enim decus adolescenti, si modestus, si castus & integer, si temperans ac verè pius: aut in illa ætate satis adhuc fragili, & infirma fortis, ac prudens, magnarumque rerum capax existat? sui temporis Oratorum non vltimus Nazarius Constantini Panegyristes, sic eius filios ab ætate tenera, sed iam egregijs instructa virtutum dotibus. *Nobilissimorum quoque Cæsarum laudes exequi velle, studium quidem dulce, sed non & cura mediocris est: quorum in annis pubescentibus non eruptione uirtutis tumens germen, non flos præcursor indolis bonæ latior, quàm vberior apparet, sed iam facta grandifera, & contra rationem ætatis maximorumque fructuum matura perceptio. Quorum alter iam obterendis hostibus grauis terrorem paternum, quo semper barbaria omnis intremuit, deriuare ad nomen suum cœpit: alter iam Consulatum, iam venerationem sui sentiens, si quid intactum aut parens, aut frater reseruet, declarat mox victorem futurum, qui animo iam vincit ætatem.*

Hunc imitatur Rhetor alter Eumenius ab eadem prematura virtute Constantinum laudauit. *Pulchrum Dij boni, & cæleste miraculum Imperator adolescens, in quo illa, quæ summa est fortitudo, adhuc tamen crescit, in quo hic fulgor oculorum, hæc venerãda pariter maiestas perstringit simul & inuitat affectus.*

III. In eadem prima ætate vsque ad virilem esse potest: quod vix vlla ei vitia imputentur. Vt enim ait Simmachus in ætate iuuenili noxa non admittitur, quippè non ex animo, sed extra venit delictum. Doctè Cicero pro Cælio ex hoc loco adolescentis illius vitia vtcũq; excusat, nu. 41. *Multa nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniueret: & interdum multas vias adolescẽtiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapsione vix posset, & multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modò hæc ætas, sed etiam corroborata caperetur.*

Quod exemplis confirmat, quibus rationẽ, & viam aperit, qua possint eleuari vitia, quæ huic ætati possunt obijci; quamuis præferenda sit illa solida defensio, & commendatio,

quam

quam ibidem in adolescentia desiderat, ac miratur, num. 39. *Ego si quis hoc robore animi, atque hac indole virtutis, ac continentia fuit, vt respueret omnes voluptates omnemque vita sua cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret; quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non conuiuia delectarent: nibil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude, & cum dignitate coniunctum: hunc mea sententia diuinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto.*

IV. Si virtutis quàm ætatis cursus fuerit celerior. Nempe si probatum fuerit æui quidem immaturum iuuenem, sed maturum imperio, qualem Alexandrum olim fuisse memorant, qui nusquam gradum extulit, quin illum vbique gloria quasi vmbra comitata sit. Persarum namque Rex magnus Asiæ dominator legatos ad Philippum Macedonum Regem miserat, qui tamen fortè grauissimis negotiis occupatus, procul a domo regiaque tunc aberat: Igitur Alexander adhuc adolescens, aut penè potius puer, viros sane graues, & augustæ dignitatis, patriis in ædibus conuiuio excepit humanissimo apparatu: Neque verò vt ferè fit, pueriliter illos multa interrogauit de vite aurea, solioque Cyri Regis, de pensilibus hortis Babyloniæ, Bracciſque Persarum; sed de multis grauioris momenti rebus, de amplitudine persici Imperii, de copiis, de vectigalibus, de militari disciplina, de varietate Regionum & Prouinciarum: quæ cùm peteret, legati in ea pueri grauitate simul, & prudentia exhorrescentes clara voce dixerunt, eum puerum Regem esse magnum, suum autem dumtaxat opulentum. Qui N. sermones altæ mentis animique sapientis iudices, vel in pueritia prima audiuit, de illo potest, quod olim de Imperatore Romano Vates pronunciauit.

Ingenium cæleste suis velocius annis
Surgit.

Qui verò religionem eius & pudorem, qui perenne pietatis studium, cæteraque Regiæ ætatis ornamenta diligentius examinarit, signum sustulisse dicet Aulicæ nobilitati pudoris, modestiæ atque commemorandæ pietatis.

Ad hunc modum Pindarus vocat Demophilum annis iuuenem, consiliis senem, Diomedem Homerus inter Argiuos Reges ætate minimum, prudentia maximum: Appium Clodium, natu minimum, Senatoribus natu maximis Liuius anteponit. Puer Ascanius à Virgilio commendatur 9. Aeneid.

Ante annos, animũq; gerens, sensumq; virilẽ.
Nec immerito: nã vt habet Persius Saytra 4.
Sunt quibus ingeniũ, et rerum prudentia velox
Ante pilos venit.

PVNCTVM IV.

Laus ab honestis corporis exercitationibus.

Leuicra sunt hæc quidem, faciunt tamen ad laudem: quòd in adolescentibus nonnunquam sint futuræ virtutis indicia: Tùm etiam, quòd in Regibus, ac principibus viris sint honesta maiorum curarum argumenta, nec non bellica pacis exercitia. Parandæ fortitudinis subsidium exercitium censetur, & velut prolusio quædam ad seriam victoriam; ad militarem fortitudinem antiquos assuescere solitos discimus ex Tertulliano libro ad Martyres cap. 3. *Nemo miles ad bellum cum delicijs venit, nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de Papilionibus expeditis ac substrictis, vbi omnis duritia, & insuauitas consistit. Etiam in pace, labore, & incommodis, bellum pati iam ediscunt; in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desiccando, sudore omnia constant, ne corpora atque animi expauescant: de vmbra ad Solem, de Sole ad Cœlum, de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum.*

Ab Equitatione.

I. Quod ad Equitationem pertinet repono tantum, quæ de Gratiano dicta sunt ab Ausonio, quibus etiam nonnullas exercitationes comprehendit. *In exercendo corpore quis cursum tàm perniciter incitauit? quis palæstram tàm lubricus expediuit? quis saltum in tàm sublime collegit? nemo abductius iacula torsit; nemo spicula crebrius iecit? aut certius destinata percussit? Mirabamur Poetam qui infrænes dixerat Numidas: & alterum, qui ita collegerat, vt diceret, in equitando verbera, & præcepta esse fugæ & præcepta sistendi. Obscurum hoc erat legentibus nobis: intelleximus te videntes, cùm idem arcum intenderes, & habenas remitteres; aut Equum segnius euntem*

verbere concitares, vel eodem verbere in temperantiam coerces. Qui te visi sunt hoc docuisse, non faciunt: imò qui visi sunt docuisse, non discunt.

A Venatione.

II. Nulla corporis exercitatio nobilitati magis apta, magisque conueniens est, quàm laboriosa quies, & negotiosa species otiandi venatio; quæ pote sit idoneum iusti prælij simulacrum; eapropter olim rei militaris gloria clarissimi duces, milites suos volebant venationi dare operam, quam tyrocinium, exercitationis militaris nominabant. Quid enim est aliud incredibili celeritate per campos, & nemora volitare, ire, redire, fossas transilire, vbiq; emicare, Ceruos & Apros omnibus vestigijs prosequi, quàm hostes insequi fugientes, & vincere? Ire in inuia humanis lustra passibus, obseptos dumis horrentibus aditus perrumpere, pendentium rupium, montiumque iuga superare, excutere cubilibus feras, hùc illùc discurrere, sursum deorsum, modo hùc, modo illùc generoso puluere sordere, quàm ad exercitationes bellicas & magè laboriosas aptum se habilemque reddere: Vt benè dixerit Xenophon lib. 3. Cyrop. venationem esse ἀληθεστάτην μελέτην τῶ πολέμου verissimam bellicarum rerum meditationem. Aristoteles 1. Polit. cap. 8. μέρ☉ πολεμικῆς, partem scientiæ militaris. Hinc in Lycurgi ratis sententijs legitur id effatum nobile, κάλλιστον ἐστὶ τὸ θηρᾷν esse pulcherrimum venationibus indulgere: quibus lege cauit vt sui vel à puero assuescerent: quò deinde facilius possent militiæ labores celso & inuicto animo sustinere. Quin & Philo lib. de Ioseph; dicere non dubitauit futuro Imperatori bono & præstanti, qui victrices legiones & exercitus magnos sit aliquãdo gloriosè ducturus, omninò esse necessarias τὰς περὶ τὰ κυνηγέτια μελέτας venaticas exercitationes.

Laborem hunc, & exercitationem Regi non modò decentem, & honestam, sed vtilem etiam & summè necessariam probat Dio Chrysostomus Oratione 3. de Regno. Ὁ δ᾽ ἀγαθὸς βασιλεὺς κάλλιστον δ᾽ ἔρεμα ἡγῆται κυνηγέσιαν καὶ τούτῳ μάλιστα χαίρει. Διὸ τὸ μὲν σῶμα γίνεται ῥωμαλεώτερον, ἡ ψυχὴ δ᾽ ἀνδρειοτέρα, τὰ πολεμικὰ δ᾽ ἅπαντα ἀσκεῖται, καὶ γὰρ ἱππεῦσαι καὶ δραμεῖν ἀναγκαῖον καὶ ὑφίστασθαι πολλάκις ἀλκίμων θηρίων, καὶ καῦμα ἀνέχεσθαι, καὶ ψῦχ☉ ἐπιμελεῖν πολλά τις δὲ καὶ λιμοῦ καὶ δίψους στερεῖσθαι. διά τε τὴν θήραν ἐπιθυμίας ἰδίζοντα καρτερεῖν μεθ᾽ ἡδονῆς. Bonus Rex optimum inuentum putat venationem, & hac maximè delectatur, per quam corpus fit robustius, animusq; fortior, & ad omnes res bellicas exercetur. Etenim equitare, & currere est necessarium, sustinere incursum multarum furentium ferarum & æstum perferre, frigusq; tolerare; sæpè quoque periculum facere & famis & sitis, omnia perferre cum delectatione. Quippe non de Persarum, ait, venatione loquimur: Illi siquidem in hortis inclusas tanquam in circulo bestias occidebant, vt nullum haberēt laborem, neq; periculum in occidendo, vtpotè infirmas & in seruitutem redactas. Molliores ista sunt & solam delectationem quærentis.

Mirum quàm frequentem daret operam his exercitationibus Commodus Imperator, tùm vt ipse iaculando, tum certa, vt solebat, manu gloriaretur, tùm vt populum oblectaret, bestias in arenam producens. Fauent verba quæ in eius nummi ambitu sunt exarata, MVNIFICENTIA AVG. TR. P. COS. III. PP. SC. Cæterum, inquit, Herodianus, bestiæ conquirebantur vndique, ac tùm primum vidimus, quæ antea in picturis mirabātur, quippe ex India Aethiopiaque, itemq; à Meridie, & à Septentrionibus quidquid incognitum prioribus sæculis fuerat, confecit ille pariter, atq; ostendit, nullo non obstupefacto, certa illa manu tanquam nusquã telis oberrantibus.

Laudat Plutarch. Philopœmenem quòd à bello vacans, venatione corpus exerceret, & agricultura, ne otio naturæque blandimentis difflueret. Paulus Aemilius filijs suis venandi magister, & Auctor esse voluit, aut certè sub aliis rectoribus meditantes, & exercentes se spectabat, non sine magno voluptatis sensu. Neq; insolens admodum est cùm venatricem Pœnorum Reginam dicat Virgil. 4. Aen. & venatrices iuuenculas pugnam cū feris exercuisse commemoret.

Tandem progreditur magna stipante caterua
Sidoniam picto clamydem circumdata limbo
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Postquã altos ventū in montes, atq; inuia lustra
Decurrere iugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atq; agmina cerui
Puluerulēta fuga glomerāt, mōtesq; relinquūt.

Certè

Certè nobilissimam fœminarum Cœnobiā,& strenuis ducibus fortiorem, tantam bellorum laudem ex venationis studio consequutā Trebellius asseuerat,in 30. Dynastis,vtvnā cū marito Odenato capiēdis Leonibus & Pardis,Vrsis, cæterisq; siluestribus feris diu in lustris, & montibus versata,cum pluuias,& æstus,aliasq; tēpestatis iniurias, quæ venatorias voluptates comitari solēt,sustineret,durata sit ad puluerē castrorum fortiter, & gloriosè perferendum.

Absit à Nobilitate, vt languidis frangatur voluptatibus,de Traiano multa Plinius in hāc rem. *Quod si quando cum influentibus negotijs paria fecisti, instar refectionis existimas mutationem laboris: quæ enim remissio tibi, nisi lustrare saltus? excutere cubilibus feras? superare immensa montium iuga, & horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adiutum? atque inter hæc pia mente adire lucos, & occursare numinibus.*

Olim hæc experientia iuuentutis,hec voluptatis erat, his artibus futuri duces imbuebātur, certare cum fugacibus feris, cursu: cum audacibus,robore;cum callidis,æstu: nec mediocre pacis decus habebatur submota campis eruptio ferarum, & obsidione quadam liberatus agrestiū labor: Vsurpabant gloriam istam illi quoque principes, qui obire non poterant: Vsurpabant autem, vt domitas fractasque claustris feras, ac deinde in ipsorum quidem ludibrium emissas mentita sagacitate colligerent. Hinc par capiendi quærendiq; sudor, summusq; & idem gratissimus labor inuenire. Iam quis adeò dissolutus, cuius non occupationibus aliqua species seueritatis insidat? otio prodimur.

Has venationis exercitationes Auito Imp. Sidonius Apoll. commendat in eius Panegyr.

——— Quis promptior isto
Tensa catenati submittere colla Molossi,
Et lustris recubare feras interprete narc
Discere non visas & in aere quærere plantas,
Iam si fortè suem latratibus improbus vmber
Terruit, albentes nigro sub gutture Lunas
Frangere ludus erat, colluctantiq; lacerto,
Vasta per aduersas venabula cogere prædas.
Quàm pulchrum cum forte domum post lustra reuertens
Horrore splenderet apri, virtusq; repugnans
Proderet intinctum per fortia facta pudorem.

Animi remissiones honestas Anthemij iuuenis idem exprimit, hanc inter alias.

Iuuentas agitare feras, & fronde latentes
Quærere, deprēsas modò claudere cassibus artis
Nunc torto penetrare veru, tum sæpè fragore.
Laudari comitum frendens cum bellua ferrum
Ferret, & intratos exirent arma per armos.

III. Ab exercitatione campestri.

Porrò quàm laude digna sit exercitatio cāpestris,non difficulter intelliget,qui hæc apud Senecam magni nominis Philosophum legerit Epist. 18. *In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacaneo labore lassatur,vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce.*

Ob hanc causam Romani præter cæteras gentes bellica laude commendati, quamplurimis exercitationibus iuuentutem suam ad prælia præparabant, vel in ipsa vrbe, in campo Martio; ita vt summi quique duces cò se cōferrent, suo illam exemplo excitaturi simul & formaturi. De Scipione Silius Italicus hæc commemorat. Poemate 8.

Lectos venturo formabat Scipio bello,
Ille viris pila, & ferro circumdare pectus
Addiderat, leuiora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos:
Alcidis vsus erat, factaq; ad rura bipennes:
Ille inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando,
Indutus thoraca vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant: sæpè alite planta
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem
Ipse pedes præuertit equum, sæpè arduus idem
Castrorum spatiū, & saxo transiāsit, & hasta:
Martia frons, facilesq; comæ, nec pone retroq;.
Cæsaries breuior, flagrabant lumina miti
Aspectu,gratusq; inerat visentibus horror.

Hoc idē magnis ducibus Mario,& Pompeio tribuit Plutarchus. Sed eleganter Plinius in Traiano quē omnibus ad imitandum proponit. *Quid apud milites? quam admirationem quemadmodum comparasti? cùm tecum inediā, tecum ferrent sitim. Cùm in illa meditatione campestri militaribus turmis, Imperatoriū puluerem sudoremq; misceres? Nihil à cæteris nisi robore,ac præstantia differēs,quū libero Marte, nunc cominus tela librares, nūc vibrata susciperes,alacer virtute militum, & lætus quoties aut*

cassidi tuæ, aut clypeo grauior ictus incideret; laudabas quippe ipse ferientes, hortabarisque vt auderent, & audebant iam, quàm spectator moderatorq; ineuntium certamina virorum arma componeres, tela tentares, ac si quod durius accipienti videretur, ipse vibrares.

Othonem primum inter omnes militaris disciplinæ labores, & pericula pertulisse scribit Tacit. histor. lib.2. *Non Othoni segne, aut corruptum luxuria iter, sed lorica ferrea vsus est, & ante signa pedester horridus incomptus famaque dissimilis.*

Similiter Lucanus lib.8. Catonem sic milites suos alloquentem inducit, cæteroqui belli ducem egregium, molestissimum iter æstuantis Africæ via cum exercitu ingredientem.

—— Primus arenas
Ingrediar, primusq; gradus in puluere ponam,
Me calor ætherius feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens, fatoq; pericula vestra
Prætentare meo, sitiat quicumq; bibentem
Viderit, aut vmbras nemorũ quicumq; sequẽtẽ
Aestuet, aut æquitẽ peditum præcedere turmas
Deficiat, si quo fuerit discrimine notum
Dux, an miles eam.

Laus Imperatoris non vltima, castris locum capere: illam Messalæ Tibullus attribuit in eius Panegyrico,

Nam te non alius belli tenet aptius artes,
Qua deceat tutam castris præducere fossam.
Qualiter aduersos hosti defigere ceruos:
Quemue locum ducto melius sit claudere vallo,
Fontibus vt dulces erumpat terra liquores:
Vt facilisq; tuis aditus sit, & arduus hosti.

Instruere aciem armis, & commeatu, rebusque necessarijs, vel illam dirigere non minor commendatio, pergit idem Tibullus.

Iam simul audacis veniant certamina Martis
Aduersisq; parent acies occurrere signis,
Tunc tibi non desit faciem componere pugnæ,
Seu sit opus quadratũ acies consistat in agmen,
Rectus vt æquatis decurrat frontibus ordo,
Seu libeat duplicem, seu iunctũ cernere Martẽ,
Dexter vti læuum teneat, dextrumq; sinister
Miles sitq; duplex gemini victoria casus.

Quanti sit hæc exercitatio satis ostendit Osorius lib.7. de Regis institutione, dùm hæc tria elegantissimè prosequitur. Primum nunquam omittendam esse maximè in pace armorum exercitationem: quali inquit, ratione hæc præsidia disponi debeant, dummodo hoc summo studio curent Principes, ne vnquam, quamuis pax diuturna sit, armorum studium vlla ratione deseratur; otio namque, & securitate franguntur vires, languescit industria, hebescit ingenium, vitia crescunt, scelera prorumpunt, animi status opprimitur, flagitiorum omnium bellum inexpugnabile concitatur, vsque adeò vt quoduis bellum, quamuis durum & periculosum, huic insidiosæ pacis nomini longè præferendum sit.

Secundum armorum contemptum, & negligentiam esse Dei punitionem, his verbis declarat. Quæ quidem detestabilis amentia ad diuinam iram referenda est: quoties enim rectissimus ille iudex aliquam Remp. euertere cogitat, primùm eam armis nudat, & Iuuentutem effœminat, ne saltem possit honestam mortem in armis pro patriæ defensione susceptis, oppetere. Historias legite, videbitis omnes propemodum nationes, quæ ad summas opes, & imperium peruenere, postquam intoleranda superbia, & iniquitas illorum mores inuasit, præter alias pœnas, quibus à Deo multatæ sunt, hanc etiam dedisse quod omnes artes militares abiecerint, & se luxu delicijsque corrumpi, & effœminari permiserint.

Tertium petitur à gloria quam parit. Præterea hãc exercitationem pergit summis Regibus ingentem gloriam peperisse, eorumque nomen laudibus sempiternis illustrasse, eamque non mediocrem virtutis & honestatis partem continere: magnum enim est pro verissimæ gloriæ studio voluptates aspernari, labores immensos excipere, mortem & dolorem contemnere, & cum periculo pericula omnia à Repub. propulsare, studioque publicæ pestis auertendæ, in pestem cùm fuerit opus irruere. Hæc igitur qui præstiterunt, non modò summi Principes, sed diuini quidam homines æstimandi sunt.

In quibus deprehendimus multa laudum semina, nimirum otii fugam, vitiorum atque libidinum contemptum, imò iustum odium. Reipublicæ conseruationem, vigorem disciplinæ militaris, nominis immortalitatem, & alia quæ satis ambitiosè recenset Osorius. Quod idem agunt Lipsius 5. de militia Rom. Dialogo 14. & Tiraquellus cap.8. de Nobilitate.

PVNCTVM V.

Laus ab honestis animi studijs.

BOnorum corporis, & animi pars vna in quibus facilè principem locum habent studia liberalium artium, quæ duobus capitibus absoluuntur: aut enim celebratur aliquis quòd sit doctus, & abundè his instructus disciplinis, aut quòd aduersus easdem disciplinas & literatos homines optimè sit affectus, in quibus omnibus longa reperitur laudum series & copia.

I. A dignitate.

Quod attinet eruditos homines illi ab ipsa laude liberalium artium, atq; dignitate commendantur. Quis enim ignorat laudatissimas esse, quamuis superbè Stoici reclament, quos reprehendit Seneca licet perpetuus illorum laudator epist. 88. *Quare liberalia studia dicta sint, vides, quia homine libero digna sunt. Cæterùm vnum studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ sublime, forte, magnanimum, cætera pusilla, & puerilia sunt.*

Nec audiendus hac in re Cato Senior, qui scientiis infensus hostis, Socratem loquacem appellabat acerbius: timebat scilicet, ne sapientiæ studium, & Eloquentiæ noceret Imperii Romani magnitudini, in quo ait Plutarchus apparuit illius malum omen, quòd ab eo tempore disciplinis liberalibus exculta Ciuitas, ad summum gloriæ fastigium ascenderit.

Adde quod doctrina præter vnam virtutem reliquis omnibus rebus, vel ipsi nobilitati & diuitiis cæterisque fortunæ mendaciis sapientum calculo præponatur: adeò vt neque Nobilitas sine litteris vix vlla esse possit, aut vtiles diuitiæ sine iisdem vllæ æstimentur. Dicam amplius, haud scio an post religiosam erga Deum pietatem aliquid maius, aut præstabilius esse possit eruditione, quam vnam vulgo Numinis illustre donum appellant viri scientia virtuteque nobiles Nazianzenus Oratione 2. cùm de profanis artibus loquitur, τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ πρῶτον humanorum bonorum primum ac præcipuum. Quem igitur blandæ voluptatis illecebræ, quę amor inertiæ, vel licentia delicatę nobilitatis ab hoc cœlesti bono fruendo impediat, si modo memor sit illius sapientis Ennodii dict. Scho. 2. *Inerudita nobilitas cœleste munus abiurat.* In quo autem adolescentiæ tempus honestius atque vtilius, addam & iucundius collocare possit, quàm in scientia perdiscenda, quæ animam pascit, & recreat iucundissima quadam voluptate.

II. Ab honestate.

Quod ipsa virtus & morum honestas longè nobilior illustriorque putetur, si literis coniuncta fuerit, quam in rem egregiè disserit Osorius de disciplina Regis. Vtrimque opus est ad vitæ constantiam recta morum institutio, & bonarum artium cognitio: Alterum enim sine alterius ope imbecillum est, vir incontinens, qui ad bonas artes applicat ingenium, intelligit quidem artibus illis nihil esse dignitate præstantius; illud tamen iudicium, vi libidinis victus, diu seruare nequit: Qui verò sine certo iudicio continens est, facilè poterit falli ac quadam specie voluptatis, aut vtilitatis obiecta, ab honestatis studio abduci, μαθήματα τῆς ψυχῆς βρώματα; Disciplinæ cibi sunt animi ex Nysseno homil. 7. in Cant. illa χαλινὸς ... freni instar est adolescentibus, ne in alia re præcipites eant. Præclarè Cassiodor. lib. 3. epistol. 33. *Gloriosa est scientia literarum, quia quod primum est in homine, mores purgat, quod secundum verborum gratiam subministrat: Ita vtroq; beneficio mirabiliter ornat & tacitos & loquentes.*

III. Ab Innocentia vitæ.

Quod docti credantur à vitiis alieni, ideoque virtutibus instructi, quare Fabius lib. 12. Instit. cap. 1. Oratorem bonum virum esse debere probat, *Adde quod, inquit, nec studio operis pulcherrimi vacare mens nisi omnibus vitijs libe a potest: primùm quòd in eodem pectore nullum honestorum turpiumque consortium, & cogitare optima simul, & deterrima, non magis est vnius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse ac malum:* Tum illa quoque ex causa, quòd mentem tantæ rei intentam vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet.

Indoctorum est qui vim honestatis, & pulchritudinem non vident, ferri in vitia, volutari in cœno fœdissimæ voluptatis: qui musis delectatur, ait Cassiodor. lib. 3. ep. 11. *Indo-*

tilis est animi ad vitia trahi: ædificatis libris locum non relinquit vitijs, nobiliora meditatur.

De virtutibus est illud Atalirici Regis apud eundem Cassiodorum, l.9. epist.21. *Si opes nostras Scenicis pro populi delectatione largimur, & ea studiosissimè consequuntur, qui adeò necessarij non habentur, quanto magis illis sine dilatione præbenda sunt præmia, per quos & honesti mores proueniunt, & palatio nostro facundè nutriuntur ingenia? Neque enim credẽdum est, vos inde posse minus esse sollicitos, vnde & generi vestro crescit ornatus, & cœtui prouenit assidua lectione consilium*. Non alia mens Philonis Iudæi dicentis studia humanitatis ad virtutis consequutionem momẽti plurimum referre; vel, vt loquitur S. Greg. Nyssenus de vita Mos. iuuare εἰς τεκνογονίαν ἀρετῆς ad virtutẽ procreationem, qua nullus fœtus potest esse præstantior. Inde Cassiod. Collegia non sciẽtiarum modò, sed virtutum omnium officinas appellat, ad quas iuuenes, sicut ad messem bonarum artium conuenire debeant, magnos ex his fructus ad totius Reip. commodum & vtilitatem percepturi. A quo non abhorret Cræsus apud Xenoph. lib.7. Cyrop. asserentis honestissimas artes esse πηγὰς τῶν καλῶν, fontes bonorum.

His adde laudes quarundam virtutum, quibus plerumque putantur insignes illi, qui sunt eruditionis & doctrinæ studiosi; prudentia, quæ præsentia ordinat, futura prouidet, præterita cordatur: sapientia rerumq; prouidentia, modestia, mansuetudine, ac temperantia. Nam vt benè Cic. pro Cælio num.45. *Fieri non potest, vt animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpè nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere, &c.*

IV. A Necessario.

Quod cũ scientia sit instrumentum ad magnas res, magnos etiam faciebat homines, & ad magna idoneos. *Intelligens gubernacula possidebit*, ait sapiens Prouerb. 1. Scio M. Aurelium, Antoninum Philosophum alia sentire; sed nec ignoro Plutarchum in huius rei commendationem scripsisse, multisque probasse scientiam, in dignitate constitutis esse necessariam: Scio Taciti voces Imperatore dignas, acclamantis. *Quis melius imperat quam litteratus?* Constantini apud Curopalatam. *Vtinam ex eruditione potius commender, quàm ex Imperio!* Sapienter omninò: Nam ex Possidonio benè Seneca Romanus Epist. 78. *Vnus dies hominum eruditorum plus patet, quàm imperiti longissima ætas.*

V. Litterarum Parentes.

Altera pars laudum ijs debetur, qui singulari quodam affectu Literas, literatosq; prosequuntur, quales fuere maximi quique, omnibus ætatibus & sæculis Alexander, & Pompeius a Iosepho celebrãtur, quod multa scholis Iudæis concesserint. Vt nihil dicam de liberalitate, ac singulari beneuolentia Romanorum Imperatorum erga liberalium artiũ professores, in Gallia Principe scientiarum, quò Rex quilibet potentior fuit, ac illustrior, eò musis colendis maiorem impendit operam. Carolos dico, D. Ludouicos, Franciscos I. Henricos Magnos, Ludouicos Iustos Galliæ vocatos Apollines. Plinius Traianum ex hoc multis dilaudat. *Quid vitam, quid mores iuuẽtutis, quam principaliter formas? quem honorem dicendi magistris? quam dignitatem sapientiæ doctoribus habes? & sub te spiritum & sanguinem, & patriam receperunt studia, quæ priorum temporum immanitas exilijs puniebat, cùm vitiorum omnium conscius Princeps, inimicas vitijs artes, non odio magis, quàm reuerentia relegaret. At tu easdem artes in complexu, auribus, oculis habes. Præstas enim quæcunque præcipiunt; tantumq; eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel inprimis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem?*

Iulianum Imperatorem Mamertinus immortalitate dignum existimat ob instaurata de nouo literarum studia. *Tu Max. Imp. exulantes relegatasq; virtutes ad Remp. quodã postliminio reduxisti. Tu extincta iam literarũ studia flammasti. Tu Philosophiam paulò ante suspectam, ac necdum spoliatam honoribus, sed accusatam, ac ream non modò iudicio liberasti, sed amictam purpura, auro gemmisq; redimitam in regali solio collocasti, suspicere iam in cœlũ licet, & securis contemplari astra luminibus, qui paulò ante pecorum, atq; quadrupedum animãtium ritu, in humum visus trepidos figebamus.*

Dio-

Diocletianum & Maximianum multis eandem ob caufam celebrat Eumenius Oratione pro fcholis inftaurandis: *Cui enim, inquit, vnquam veterum Principum tanta fuit curæ, vt doctrinæ atque Eloquentiæ ftudia florerent, quantæ his optimis & indulgentiffimis Dominis generis humani? Quos ego quidem quantum ad votum pietatemque pertinet, liberorum noftrorum parentes appellare non dubito, qui nobiliffimam iftam indolem Galliarum fuarum, interitu fummi doctoris orbatam refpicere dignati, fuo potiffimum iudicio Præceptorem ei, moderatoremque tribuerunt, & inter imperatorias difpofitiones fummis Reipub. gubernandæ prouifionibus occupatas literarum quoque habuere delectum.*

§ Quod olim Camillo feliciter accidit propter inuictam in Rep. feruanda diuinamque animi conftantiam, vt alter Romulus, & fundator Ciuitatis nominaretur: Illud idem euenit, vt amplificata gloria literarum, quafi quidam bonarum artium parens; inftaurator, exornatorque fit Magnum fuit in tanto Imperii fplendore, tot negotiis fummis, & operofis, & quotidianis occupatum, ad ftudia componenda, & doctrinas liberales differminandas animum adiunxiffe: fingulare prorfus per vltimos Galliæ fines, in bonis ftudiis proferendis eluxiffe. Quid quod fumma cum laude fuorumque vtilitate, fontem illum gratiarum, totiufque fuauitatis, occlufum penè diuinitus aperuit, & nefcio quo fato iam propè exarentem Mufarum hortum nobilem prorfus reclufit imperuium, roreque fuæ benignitatis, ita fecundauit, vt iam è remotis Galliæ finibus, prouinciis, exterifque nationibus fplendidiffimis ingeniis homines eo ftatim, vt in arcem Palladiam, fe conferant.

LECTIO IV.

Laus à bonis animi hoc eft à virtutibus.

Bonorum animi laudes eò maiores funt cæteris, quò corpore nobilior eft, virtufque reliquis omnibus fuperior. Hæc enim propriè laudari debet, quòd fola rebus decus, & ornamentum conferat. Omnis quippe res, ait Annæus quod habuit decus, à virtute fumpfit, & qui virtutem habet omnia bona creditur habere, vel Comico tefte in Amphitr. cuius hæc eft meliori mente digna fententia.

Omnia affunt bona, quem penes eft virtus.

Denique folum hoc bonum conftans eft ac perpetuum, reliqua fluxa funt fortuneque dominanti imperio fubiecta, quod afferit Chorus in Andromache apud Eurypidem.

Οὔτοι λείψανα τῶν ἀγαθῶν
Ἀνδρῶν σφαιρεῖται.
Χρονὸς οἱ δ᾽ ἀρετὴ
Καὶ θανοῦσι λάμπει.

Nunquam reliquias bonorum virorum aufert Tempus virtus enim etiam mortuis lucet. Hinc Antifthenes virtutem armaturam vocat, quæ detrahi minime poffit ἀναφαίρετον ὅπλον. Eam ob rem fapienter veram hominis felicitatem ex ipfa virtute cenferi, non ex fortunæ mendaciis, Seneca concludit, epift. 76. *Nemo ex iftis quos purpuratos vides, felix eft, non magis quàm ex illis, quibus fceptrum & chlamydem in fcena fabulæ affignant, cùm præfente populo elati incefferunt, & cothurnati fimul exierunt, excalceantur, & ad ftaturam fuam redeunt. Nemo iftorum quos diuitiæ honorefque in altiori faftigio ponunt, magnus eft: quare ergo magnus videtur? cùm bafi illum fua metiris, non eft magnus pumilio, licet in monte conftiterit. Coloffus magnitudinem fuam feruabit etiamfi fteterit in puteo. Hoc laboramus errore: fic nobis imponitur, quod neminem æftimamus eo quod eft, fed adycimus ei & ea, quibus adornatus eft. Atqui cùm voles veram hominis æftimationem inire, & fcire qualis fit, nudum infpice. Ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipfum exuat, animum intuere, qualis quantufque fit, alieno an fuo magnus. Si erectis oculis gladios micantes videt, & fi fit fua nihil intereffe vtrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca.* Quibus omnibus euincit vnum id bonum effe, quo melior animus efficitur. Virtus eft, quæ fibi fufficiens vel ad inuitam honor accedit. Ex Claudiano.

Ipfa quidem virtus præmium fibi, folaq; latè
Fortunæ fecura nitet, nec fafcibus vllis
Erigitur, plaufuue petit clarefcere vulgi
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis
Diuitijs animofa fuis, immotaq; cunctis
Cafibus, ex alta mortalia defpicit arce.
Attamen inuitam blandè veftigat, & vltrò
Ambit honor.

Soli-

Solidas igitur verasque laudes, ab his animi bonis deducamus.

PVNCTVM I.

Laus à Prudentia.

I. Necessitas.

IN bonorum distributione primas prudentiæ deberi nemo negauerit, qui lucernam hanc animæ, virtutumque nutricem, & aurigam viderit, nihilo magis a summo absolutoque Principe abesse posse, quàm solis ab cœlo fulgorem, aut ab ea naui, quæ feliciter nauigatura sit, periti sapientisque gubernatoris industriam. Quam viribus corporis sapienter præposuit Valerius Flaccus.

——*Non solis viribus æquum*
Credere sæpè acri potior prudentia dextra.

Maximè vero in ijs qui cæteris imperāt. Nam vt ait Tacitus ann. 13. *Plura in summa fortuna auspicijs & consilijs, quàm telis, & nauibus geruntur.* Cuius mentem probant Peripatetici dum Prudentiam aiunt in omnibus virtutibus *ἐξάρχειν ὡς ἡγεμονικὴν* vt ducem præsidemque omnium, imperatricemque dominari. An hæc igitur exigua laus videri potest admirandæ prudentiæ, quòd ab ea Virtutes omnes pendeant, & illius ductu arbitrioque operentur. Verè dicam absque illa nullum florens, tutum beatumque fore imperium, ac ne hominem quidem vllum, qui negotium ex animi sententia conficiat.

Eleganter Anacreon, natura dat Leoni dentes hiante rictu: Tauro ferire cornu. Equo ferire calce, Lepori valere cursu, *τοῖς ἀνδράσι φρόνημα*, sed prudentiam largitur hominibus. Hæc hostem opprimit, anteuertit infortunium, canit triumphum, dissipatum animi statum colligit & componit, fræno concupiscentiam, & inferioris animæ motiones coercet, rationis imperium instaurat, laudabiles efficit actiones, animum ad Dei nutum & voluntatem moderatur.

Igitur prima laus erit in hac Principe virtute, qua prudens absolutè commendabitur, quòd eius animus tanquam aliquod Oraculum, aut certè mentem aliquam diuinam habeat; qua cuncta videat, prospiciat, perficiat; eò vero laus maior erit, & præstabilior, quò in nobiliore digniore que persona virtus hæc inuenietur: Rerum quippe gerendarum occasio virtutem eius proferet in medium, quamuis prudentia omnibus in rebus, & priuatis, & publicis reperiri debeat. Nam vt sapienter Seneca, duce ratione per totam vitam eundum est, minima maximaque ex eius consilio gerenda sunt, tamen proprius eius locus videtur in rebus publicis, ciuilibus, bellicis, in quibus omnibus verum est Sophoclis Oraculũ *σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ*, mens vna sapiens plurium vincit manus.

Quæ cum in Traiano suo Plinius animaduertisset, illum ab hac virtute plurimum celebrauit. *O verè Principis, atque etiam Consulis reconciliare æmulas Ciuitates, tumentesque populos non imperio magis, quàm ratione compescere, intercedere iniquitatibus Magistratuum, infectumque reddere quidquid fieri non oportuerit: Postremo velocissimi syderis more omnia inuisere, omnia audire, & vndecumque inuocatum statim velut Numen adesse, & assistere. Talia esse crediderim, quæ ipse mundi parens temperat nutu, si quando oculos demisit in terras, & facta mortalium inter diuina opera numerare dignatus est, quibus nunc per te liber solutusque cœlo tantum vocat, postquam te dedit, qui erga omne hominum genus vice sua fungereris, fungeris enim sufficisque mandanti, cùm tibi dies omnis summa cum vtilitate nostra, cum tua laude condatur.*

Hoc idem agnoscit & commendat in Constantio laudator egregius. *Quid ego de prudentia dicam, qua te penè credimus fore ipso patre potiorem? qui veteres illos Romanæ Reip. Principes superiorem Africanum Pompeiumque magnum ætatis cursum virtute prouectos, tàm maturè sumpto vincis imperio, tantarumque rerum sustines molem incipiente virtute. Ex quo colligimus laudem hanc augeri, si reperiatur in adolescente.*

II. Aliorum vti consilio.

Non alienum è gradu dignitateque sapientis aliorum audire consilia confirmat Seneca, epist. 109. præsertim qui ijs sunt dotibus, vt meritò consuli debeant. Quæritur an deliberaturus sit sapiens; an in consilium aliquem aduocaturus; quod illi facere necessarium est, cùm ad hæc ciuilia atque domestica deueniatur, & vt ita dicam, mortalia. In his sic illi

opus

opus est consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato & litis ordinatori: proderit ergo sapiens aliquando sapienti, suadebit enim, sicque aliena luce collucebit, & suam faciet alterius prudētiam. Huius laudis fundamentum indicat Tull. cùm ait Offic. 1. omnis ratio, & institutio vitæ adiuncta hominem desiderat. Salustius ad Cęsarem. *Ego, inquit, ita comperi omnia regna, cunctas nationes, vsq; eò prosperum imperium habuisse, dum apud eas vera consilia valuerunt:* Non erit ergo minima prudentia Principis, sapienter monentibus obtemperare.

Neque enim vel auctoritas inter milites honorata, vel diuina quædam in duce felicitas: sed industria, solertia, prudentiaque de victis prostratisque hostibus trophæa statuit, & ad triumphos Imperatoris currum instruit. Vox est Alexandri Magni sapiens & vtilis, qui rogatus, quonam modo breuissimo tempore orbis imperium obtinuisset, respondisse fertur βελῇ Consilio.

At enim vrget Seneca, epistola 109. *Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hac, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ inuenerit.* Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quò animus eius excurrat.

In proprijs autem rebus, atq; negotiis periculosum esse solet, cùm animam vehementer feriant, & ob metum vel cupiditatem sæpè in obscurent, prudentiæ suæ initi. Præclarè Lycæi Princeps Aristoteles lib. 3. Polit. c. 9. ferè plurimi de propriis rebus suis φαῦλοι κριταί, mali sunt iudices; eum verò qui contemnat aliorum consilium esse ἀχρεῖον ἄνδρα, imperfectum, & nihili hominem. Præceptum est sapientis longè dignissimum, *fili, sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebit,* Eccl. 32. Hinc Elogium celebratum à multis, NIHIL SINE CONSILIO. Quod animæ picturam, vitæ decus, memoriæ subsidium licet appellare.

Quod monitum sequuti sunt viri prudentes, iudicaruntque neminem vnquam fore laude cumulatum hominem, vel priuatim in res suas intentum, vel magistratu & aliorum cura pollentem, qui non de rebus consultationem adhiberet. Nam vt sapienter Cicero de senectute, non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur, sed consiliorum auctoritate & sententia.

Homerus quidem vir iudicio mirabili, cùm boni excellentisque Principis specimen proponit, assignat illi cōsiliarios maturitate graues, prudentia veteranos, negotiorum beneperitos, & notandis quàm nouandis rebus exercitatiores: Neque putauit numeris omnibus absolutum esse posse Regem suum Agamemnonem, nisi haberet apud se Honoratum Nestorem, cuius vti consilio posset, pleno fidelitatis & prudentiæ, sine quo parum prodesse videbatur, vel Achilles animosus, vel clypeatus Aiax, vel sagittator egregius Teucer, vel strenuus Diomedes, vel insignis sceptro Menelaus, vel callidus & dolo princeps Vlysses. Et verò quid arma foris, nisi domi consilium? quid procliuius, quàm vt vis consilii expers mole ruat sua? quis nauem dirigat sine ferro, quod affricuit siderites? quis Remp. administret sine mente, quam afflauit illa diuina? Vlysses ac Diomedes eliguntur veluti consilium & auxilium, mens & manus, animus & gladius.

Benè Liuius Decadis. 5. lib. 4. Eum, qui de sua vnius sententia omnia gerat, superbum magis quàm sapientem iudicat. Hinc modestè Antoninus Philosophus Imper. apud Iulium Capitolinum. Aequius est, vt ego tot amicorum consilium sequar, quàm vt tot meam vnius, voluntatem sequantur. Nam fit nescio quo pacto, vt magis in alienis cernamus, quàm in nobismetipsis, ait Tullius Offic. 1. Et verò natura mortalium hoc quoque nomine praua & sinistra dici potest, quod in suo quisque hebetior est, quàm in alieno. Curtius; lib. 5. de vita Alexan.

III. *A quibus consilium peti possit, & debeat.*

Ad laudem superiorem tertia refertur, quę sumitur ab electione prudenti eorum, quos in consilium admittimus; quantum porrò Dei beneficium est, habere bonos & fideles consiliarios! nam quibus ait Prusæus Oratione 32. Numen beneuolentiæ suæ curam & singularis prouidentiæ tribuit.; iisdem parat, instruitque συμβόλοις ἀγαθοῖς bonos consiliarios. Sit ergo non peritus solùm & intelligens, sed vir insignis probitate, Iustitiæ studiosus & retinens, Numini deuotus & fidelis,

lis, & eiuſmodi qui conſcientiæ bonæ cultum, & pietatem magnifaciat: Lycæi mens eſt, virtutem efficere προαίρεσιν καλὴν conſilium rectum, cuius meminit Ethicor. 6. Vbi habet illud aureum ſapientiæ effatum Ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν, fieri non poſſe, vt quis ſit prudens, quin idem ſit vir bonus. Hinc adulatores, qui ad voluntatem Principis, non ad eius vtilitatem, aut veritatem loquuntur, à conſilio remouendos monent ſapientes; illi namque dùm commodis proprijs indulgent, in alieno periculo nefariè impieque ludunt. Si falſos teſtes, tanquam ſocietatis humanæ peſtes execramur, quòd illibata Iudicum probitate, nihilò tamen ſeciùs in errorem inducunt; Adulatores audient Principes, qui non ſolùm eos à quibus audiuntur in fraudem impellunt, ſed etiam bona ſui ipſorum exiſtimatione ſuperbiaque corrumpunt.

Hanc virtutes & animorum peſtem ex aula ſua Traianum amandaſſe memorat Plinius Iun. *Iam etiam & in priuatorum aulis exoluerat priſcum mortalium bonum amicitia, cuius in locum migrauerant aſſentationes, blandiciæ, & peior odio amoris ſimulatio: Etenim in Principum domo, nomen tantum am citiæ, inane ſcilicet irriſumque manebat. Nam quæ poterat eſſe inter eos amicitia, quorum ſibi alij Domini, alij ſerui ſibi videbantur? Tu hanc pulſam & errantem reduxiſti: habes amicos, quia amicus ipſe es.*

Nullos in conſilium aduocabat niſi benè peritos, & longo rerum vſu exercitatos Alexander Seuerus, vt habet in eius vita Lampridius. Vndè ſit de iure tractaretur, ſolos doctos in conſilium adhibebat, ſi verò de re militari, milites veteres, & ſenes ac bene-meritos, & locorum peritos, eoſque qui hiſtoriā callebant requirens, quid in eiſdem cauſis antiquos Imperatores feciſſe hiſtoriæ memorarent. *Corona ſenum multa peritia*, Eccl. 25. Nam quid turpius quàm grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem? quis talem in rebus ſuis conſulat.

Multus eſt in iſtis D. Ambroſius, taleſque conſiliarios Principi quærit, in quibus ſit Prudentia, quæ complectatur omnes virtutes. Nam quomodo poteſt vtile conſilium dare, niſi Iuſtitiam habeat, induat conſtantiam, mortem nō formidet, nullo terrore, nullo reuocetur metu, nulla adulatione à vero deflectendum putet; Exilium non refugiat, quæ nouerit ſapienti patriam mundum eſſe: egeſtatem non timeat, qui nihil deeſſe ſapienti ſciat; quid enim præcelſius illo viro, qui auro moueri neſciat, contemptum habeat pecuniarum, & velut ex arce quadam deſpiciat hominum cupiditates? quod qui fecerit, homines ſupra hominem eſſe arbitrantur.

Non ſit ergo pecuniarum auidus ille quem in conſiliarium eligis. Nam, *qui quærit locupletari, peruertit oculum ſuum*, ait ſapiens Eccl. 27.

—— Quæ reuerentia legum
Quis metus, aut pudor eſt vnquam properantis auari?

Tàm audacter quàm verè clamat Iuuenalis Satyra 14. Nullus fidelior tibi ad conſilium eſſe poteſt, quàm qui non tua, ſed te diligit. Et is optimus eſt, qui ſententiam ſuam non ad gratiam, aut ad priuatas inimicitias, ſed ad communem vtilitatem effert, monet Halicarnaſs. lib. 10.

Talis eſſe debet Conſiliarius, qui nihil nebuloſum habeat, nihil fallax, nihil fabuloſum, nihil ſimulatum, quod vitam eius ad mores refellat; nihil improbum ac maleuolum quod auertat conſulentes. Quis enim vtilem alienæ cauſæ iudicet, quem videt inutilem vitæ ſuæ? an verò idoneum eum putabo, qui mihi det conſilium, quod non dat ſibi? & mihi eum vacare credam, qui ſibi non vacet? cuius animum voluptates occupent, libido de vinciat, auaritia ſubiuget, cupiditas perturbet, quatiat metus? quomodo hic conſilii locus, vbi nullus quieti? 2. Officior. cap. 12. cuius rationem affert, & aperit cui tandem fides habenda ſit. Præſtantior eſſe debet is à quo petitur conſilium, quàm ille qui petit. *Quid enim conſulas hominem quem non arbitreris poſſe melius aliquid reperire, quàm ipſe intelligis?* Quid ſi eum inueneris, qui viuacitate ingenii, & mentis vigore atque auctoritate præſtet, & accedat eò, vt exemplo, & vſu paratior ſit, præſentia ſoluat pericula, proſpiciat futura, denuntiet imminentia, argumenta expediat, remedium ferat in tempore, paratus ſit non ſolùm ad conſolandum, ſed etiam ad ſubueniendum, huic fides habenda, lib. 2. Offic. Ambroſ. cap. 8.

Equidem ex Cicer. 1. de legibus Prudentia potiſſimùm elucet in præuidendis, præcauendiſque malis, vt euitentur, bonis vt obtineantur.

tur. *Quæ multò ante præuisa sunt, languidius incurrunt.* Monet Annæus de Cõsol.ad Marc. cap.9. contra verò Iosephus τὰ παρὰ προσδοκίαν δεινὰ, lib.5. cap.vlt. longè grauius solent afficere, quæ præter expectationem accidũt. Quare viri prudentes dicuntur esse continuò in specula, vndè futura prospiciant, ne quid fortè nec opinantibus eueniat, quod noxium sibi totique Reip. futurum sit. Cicero de se deque Senatoribus alijs qui prudentia singulari rem administrabant. Idcirco in hac custodia, tanquam in specula collocati sumus. Phil.7. In quibus omnibus qui semel excelluerit, primus virorum iurè dicetur docente Liuio lib.22. *Sæpè,* inquit, *audiui primum virum cum esse, qui consulat, quod in rem sit.*

IV. *Docilitas in consilijs audiendis.*

Prudenter aget ille quisquis deposita mentis pertinacia, impetuque voluntatis audiet lubens eorum sententias & opiniones, qui iudicium de re proposita, mentemque suam explicaturi sunt. Prudentiæ siquidem est placido, & æquabili animo audire velle, præsertim probos & intelligentes, de quibus cogitare meritò quis possit, fuisse diuino consilio missos, ad consilij lucem, dubijs in rebus inferendam: illos verò non admittere, qui consilium dare possunt alijs, & rectè præcipere, ipsi capere non possunt, quod contigit vel pertinacia quadam naturali, vel vsu quæsita, vel animi perturbatione, quæ pestes prudentiæ sunt, & inimicæ consilio vtrisque precationem & votum sapiente dignum facere, COR DOCILE.

V. *Mutatio prudens sententiæ.*

Si loco & tempore sententiam mutet, ac etiam cum ratione deponat, quod leuitatis non est, sed prudentiæ singularis. Arguebat Ciceronem Lentulus, quòd sæpius sententiam mutaret, doctè se purgat Eloquentiæ princeps, subditque, lib.1. epist.9. *Nunquam præstantibus in Repub. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permansio. Sed vt in nauigãdo tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas, cùm verò id possis mutata velificatione assequi stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quàm eo commutato, quò velis tandem peruenire: sic cum omnibus nobis in administranda Rep. propositum esse debeat, id quod à me sæpissimè dictum est, cum dignitate otium, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus.* Absit igitur vt, qui diuersam sententiam audit à peritis in consultatione propositam, dedecori sibi esse putet, suam mutare, quam inferiorem esse iudicet, nonnunquam etiam minus honestam. Mens est Senecæ 4. de benef. cap.38. *Non est,* inquit, *leuitas à cognito & damnato errore discedere, & ingenuè fatendum est: aliud putaui: deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est.*

VI. *Sagacitas & solertia perturbatione vacua.*

Si turbidis animi motibus compositis, rerumque ordine seruato, intentam cogitationem habeat, vt decore prudenterque fiant omnia: si rerum cursum intueatur, actionesque præteritas negotiaque vocet in iudicium, & examen. Consilio omnia prius experiri quàm armis sapientem decet, ait Terentius in Eunucho Act.4. Scen.7. Melius Cicero Phil.11. num.7. *Magna laus, meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis quidquid homini accidere possit, id præmeditari, ferendum esse modicè si aduenerit: maioris est omninò consilio prouidere ne quid tale accidat, sed animi non minoris fortiter ferre, si aduenerit.*

Si non temerè cuiquam arcana sui pectoris aperiat, nec leuitate iuuenili prodat animi voluntates, aut committat res suas, sed priusquam vllum in consilium asciscat, cognoscat quid velit, & intueatur sagaci mente, num res suas acturus sit, an ardore cupiditatis & inuidiæ cuiusdam feratur, denique sapiens Aristot. monitum lib.6. Ethic. cap. 10. sequatur ταχὺ πράττειν, βουλεύεσθαι βραδέως promptè & celeriter agendum est, quod lentè consultaueris. Perit sanè prudentiæ laus deliberando collecta, atque effunditur negligentis animi languore, qui sine causa differt in crastinum matura consilia. Graue dictum Salustij. *Priusquam incipias, consulto; & postquam consuleris maturè facto opus est.*

VII. *Calliditas.*

Calliditas larua prudentiæ, vel ex aliquorum opinione falsa, fraudulentaque prudentia, ex qua ducendæne sint laudes, inter summos auctores est controuersum, quorum aliqui continuò illam vt improbam, & à Iustitia remo-

verbere concitares, vel eodem verbere in temperantiam coerces. Qui te visi sunt hoc docuisse, non faciunt: imò qui visi sunt docuisse, non discunt.

A Venatione.

II. Nulla corporis exercitatio nobilitati magis apta, magisque conueniens est, quàm laboriosa quies, & negotiosa species otiandi venatio; quæ pote sit idoneum iusti prælij simulacrum; eapropter olim rei militaris gloria clarissimi duces, milites suos volebant venationi dare operam, quam tyrocinium, exercitationis militaris nominabant. Quid enim est aliud incredibili celeritate per campos, & nemora volitare, ire, redire, fossas transilire, vbiq; emicare, Ceruos & Apros omnibus vestigijs prosequi, quàm hostes insequi fugientes, & vincere? Ire in inuia humanis lustra passibus, obseptos dumis horrentibus aditus perrumpere, pendentium rupium, montiumque iuga superare, excutere cubilibus feras, hùc illùc discurrere, sursum deorsum, modo hùc, modo illùc generoso puluere sordere, quàm ad exercitationes bellicas & magè laboriosas aptum se habilemque reddere: Vt benè dixerit Xenophon lib. 3. Cyrop. venationem esse ἀληθεστάτην μελέτην τοῦ πολέμου verissimam bellicarum rerum meditationem. Aristoteles 1. Polit. cap. 8. μέρος πολεμικῆς, partem scientiæ militaris. Hinc in Lycurgi ratis sentētijs legitur id effatum nobile, κάλλιστον εἶναι τὸ θηρᾶν esse pulcherrimum venationibus indulgere: quibus lege cauit vt sui vel à puero assuescerent: quò deinde facilius possent militiæ labores celso & inuicto animo sustinere. Quin & Philo lib. de Ioseph; dicere non dubitauit futuro Imperatori bono & præstanti, qui victrices legiones & exercitus magnos sit aliquādo gloriosè ducturus, omninò esse necessarias τὰς περὶ τὰ κυνηγέσια μελέτας venaticas exercitationes.

Laborem hunc, & exercitationem Regi non modò decentem, & honestam, sed vtilem etiam & summè necessariam probat Dio Chrysostomns Oratione 3. de Regno. Ὁ δὲ ἀγαθὸς βασιλεὺς κάλλιστον ἄθρεμα ἡγήσατο κυνηγεσίαν καὶ τούτῳ μάλιστα χαίρει. Διότι τὸ μὲν σῶμα γίνεται ῥωμαλεώτερον, ἡ ψυχὴ δὲ ἀνδρειοτέρα, τὰ πολεμικὰ δὲ ἅπαντα ἀσκεῖται. καὶ γὰρ ἱππεῦσαι καὶ δραμεῖν ἀναγκαῖον καὶ ὑφίστασθαι πολλὰ τῶν ἀλκίμων θηρίων, καὶ καῦμα ἀνέχεσθαι, καὶ ψῦχος ὑπομένειν πολλά τις δεῖ καὶ λιμοῦ καὶ δίψους πειραθῆναι. διά τε τὴν θήραν ἐπιθυμίας ἐθίζοντα καρτερεῖν μεθ' ἡδονῆς. Bonus Rex optimum inuentum putat venationem, & hac maximè delectatur, per quam corpus fit robustius, animusq; fortior, & ad omnes res bellicas exercētur. Etenim equitare, & currere est necessarium, sustinere incursum multarum furentium ferarum & æstum perferre, frigusq; tolerare; sæpè quoque periculum facere & famis & sitis, omnia perferre cum delectatione. Quippe non de Persarum, ait, venatione loquimur: Illi siquidem in hortis inclusas tanquam in circulo bestias occidebant, vt nullum haberēt laborem, neq; periculum in occidendo, vtpotè infirmas & in seruitutem redactas. Molliores ista sunt & solam delectationem quærentis.

Mirum quàm frequentem daret operam his exercitationibus Commodus Imperator, tùm vt ipse iaculando, tum certa, vt solebat, manu gloriaretur, tùm vt populum oblectaret, bestias in arenam producens. Fauent verba quæ in eius nummi ambitu sunt exarata, MVNIFICENTIA AVG. TR. P. COS. III. PP. SC. Cæterum, inquit, Herodianus, bestiæ conquirebantur vndique, ac tùm primum vidimus, quæ antea in picturis mirabātur, quippe ex India Aethiopiaque, itemq; à Meridie, & à Septentrionibus quidquid incognitum prioribus sæculis fuerat, confecit ille pariter, atq; ostendit, nullo non obstupefacto, certa illa manu tanquam nusquā telis oberrantibus.

Laudat Plutarch. Philopœmenem quòd à bello vacans, venatione corpus exerceret, & agricultura, ne otio naturæque blandimentis difflueret. Paulus Aemilius filijs suis venandi magister, & Auctor esse voluit, aut certè sub aliis rectoribus meditantes, & exercentes se spectabat, non sine magno voluptatis sensu. Neq; insolens admodum est cùm venatricem Pœnorum Reginam dicat Virgil. 4. Aen. & venatrices iuuenculas pugnam cū feris exercuisse commemoret.

Tandem progreditur magna stipante caterua
Sidoniam picto clamydem circumdata limbo
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Postquā altos ventū in montes, atq; inuia lustra
Decurrere iugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atq; agmina cerui
Puluerulēta fuga glomerāt, mōtesq; relinquūt.

Certè

Certè nobilissimam fęminarum Cœnobiã,& strenuis ducibus fortiorem, tantam bellorum laudem ex venationis studio consequutã Trebellius asseuerat,in 30. Dynastis,vtvnã cũ marito Odenato capiẽdis Leonibus & Pardis, Vrsis, cæterisq; siluestribus feris diu in lustris, & montibus versata,cum pluuias,& æstus,aliasq; tẽpestatis iniurias, quæ venatorias voluptates comitari solẽt,sustineret,durata sit ad puluerẽ castrorum fortiter, & gloriosè perferendum.

Absit à Nobilitate, vt languidis frangatur voluptatibus,de Traiano multa Plinius in hãc rem. *Quod si quando cum influentibus negotijs paria fecisti, instar refectionis existimas mutationem laboris: quæ enim remissio tibi, nisi lustrare saltus? excutere cubilibus feras? superare immensa montium iuga, & horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adiutum? atque inter hæc pia mente adire lucos, & occursare numinibus.*

Olim hæc experientia iuuentutis,hec voluptatis erat, his artibus futuri duces imbuebãtur, certare cum fugacibus feris, cursu: cum audacibus,robore;cum callidis,æstu: nec mediocre pacis decus habebatur submota campis eruptio ferarum, & obsidione quadam liberatus agrestiũ labor: Vsurpabant gloriam istam illi quoque principes, qui obire non poterant: Vsurpabant autem, vt domitas fractasque claustris feras, ac deinde in ipsorum quidem ludibrium emissas mentita sagacitate colligerent. Hinc par capiendi quærendiq; sudor, summusq; & idem gratissimus labor inuenire. Iam quis adeò dissolutus, cuius non occupationibus aliqua species securitatis insidat? otio prodimur.

Has venationis exercitationes Auito Imp. Sidonius Apoll. commendat in eius Panegyr.

——— *Quis promptior isto*
Tensa catenati submittere colla Molossi,
Et lustris recubare feras interprete nare
Discere non visas & in aere quærere plantas,
Iam si fortè suem latratibus improbus vber
Terruit, albentes nigro sub gutture Lunas
Frangere ludus erat, colluctantiq; lacerto,
Vasta per aduersas venabula cogere prædas.
Quàm pulchrum cum forte domum post lustra reuertens
Horrore splenderet apri, virtusq; repugnans
Proderet intinctum per fortia facta pudorem.

Animi remissiones honestas Anthemij iuuenis idem exprimit, hanc inter alias.

Inuentas agitare feras, & fronde latentes
Quærere, deprẽsas modò claudere cassibus arctis
Nunc torto penetrare veru, tum sæpè fragore.
Laudari comitum frendens cum bellua ferrum
Ferret, & intratos exirent arma per armos.

II. *Ab exercitatione campestri.*

Porrò quàm laude digna sit exercitatio cãpestris,non difficulter intelliget,qui hæc apud Senecam magni nominis Philosophum legerit Epist. 18. *In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacaneo labore lassatur,vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce.*

Ob hanc causam Romani præter cæteras gentes bellica laude commendati, quamplurimis exercitationibus iuuentutem suam ad prælia præparabant, vel in ipsa vrbe, in campo Martio; ita vt summi quique duces eò se cõferrent, suo illam exemplo excitaturi simul & formaturi. De Scipione Silius Italicus hæc commemorat. Poemate 8.

Lectos venturo formabat Scipio bello,
Ille viris pila, & ferro circumdare pectus
Addiderat, leuiora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos:
Alcidis vsus erat, factaq; ad rura bipennes:
Ille inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando,
Indutus thoraca vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant: sæpè alite planta
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem
Ipse pedes præuertit equum, sæpè arduus idem
Castrorum spatiũ, & saxo transmisit, & hasta:
Martia frons, facilesq; comæ, nec pone retroq;.
Cæsaries breuior, flagrabant lumina miti
Aspectu, gratusq; inerat visentibus horror.

Hoc idẽ magnis ducibus Mario, & Pompeio tribuit Plutarchus. Sed eleganter Plinius in Traiano quẽ omnibus ad imitandum proponit. *Quid apud milites? quam admirationem quemadmodum comparasti? cùm tecum inediã, tecum ferrent sitim. Cùm in illa meditatione campestri militaribus turmis, Imperatoriũ puluerem sudoremq; misceres? Nihil à cæteris nisi robore, ac præstantia differẽs, quũ libero Marte, nunc cominus tela librares, nũc vibrata susciperes, alacer virtute militum, & lætus quoties aut*

cassidi tua, aut clypeo grauior ictus incideret; laudabas quippe ipse ferientes, hortabarisque vt auderent, & audebant iam, quùm spectator moderatorq; ineuntium certamina virorum arma componeres, tela tentares, ac si quod durius accipienti videretur, ipse vibrares.

Othonem primum inter omnes militaris disciplinæ labores, & pericula pertulisse scribit Tacit. histor. lib.2. *Non Othoni segne, aut corruptum luxuria iter, sed lorica ferrea vsus est, & ante signa pedester horridus incomptus famaque dissimilis.*

Similiter Lucanus lib.8. Catonem sic milites suos alloquentem inducit, cæteroqui belli ducem egregium, molestissimum iter æstuantis Africæ via cum exercitu ingredientem.

—— Primus arenas
Ingrediar, primusq; gradus in puluere ponam,
Me calor ætherius feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens, fatoq; pericula vestra
Prætentare meo, sitiat quicumq; bibentem
Viderit, aut vmbras nemorũ quicumq; sequẽtẽ
Aestuet, aut æquitẽ peditum præcedere turmas
Deficiat, si quo fuerit discrimine notum
Dux, an miles eam.

Laus Imperatoris non vltima, castris locum capere: illam Messalæ Tibullus attribuit in eius Panegyrico,

Nam te non alius belli tenet aptius artes,
Qua deceat tutam castris prædicere fossam.
Qualiter aduersos hosti defigere ceruos:
Quemue locum ducto melius sit claudere vallo,
Fontibus vt dulces erumpat terra liquores:
Vt facilisq; tuis aditus sit, & arduus hosti.

Instruere aciem armis, & commeatu, rebusque necessarijs, vel illam dirigere non minor commendatio, pergit idem Tibullus.

Iam simul audacis veniant certamina Martis
Aduersisq; parent acies occurrere signis,
Tunc tibi non desit faciem componere pugnæ,
Seu sit opus quadratũ acies consistat in agmen,
Rectus vt æquatis decurrat frontibus ordo,
Seu libeat duplicem, seu iunctũ cernere Martẽ,
Dexter vti læuum teneat, dextrumq; sinister
Miles sitq; duplex gemini victoria casus.

Quanti sit hæc exercitatio satis ostendit Osorius lib.7. de Regis institutione, dùm hæc tria elegantissimè prosequitur. Primum nunquam omittendam esse maximè in pace armorum exercitationem: quali inquit, ratione hæc præsidia disponi debeant, dummodo hoc summo studio curent Principes, ne vnquam, quamuis pax diuturna sit, armorum studium vlla ratione deseratur; otio namque, & securitate franguntur vires, languescit industria, hebescit ingenium, vitia crescunt, scelera prorumpunt, animi status opprimitur, flagitiorum omnium bellum inexpugnabile concitatur, vsque adeò vt quoduis bellum, quamuis durum & periculosum, huic insidiosæ pacis nomini longè præferendum sit.

Secundum armorum contemptum, & negligentiam esse Dei punitionem, his verbis declarat. Quæ quidem detestabilis amentia ad diuinam iram referenda est: quoties enim rectissimus ille iudex aliquam Remp. euertere cogitat, primùm eam armis nudat, & Iuuentutem effœminat, ne saltem possit honestam mortem in armis pro patriæ defensione susceptis, oppetere. Historias legite, videbitis omnes propemodum nationes, quæ ad summas opes, & imperium peruenere, postquam intoleranda superbia, & iniquitas illorum mores inuasit, præter alias pœnas, quibus à Deo multatæ sunt, hanc etiam dedisse quod omnes artes militares abiecerint, & se luxu delicijsque corrumpi, & effœminati permiserint.

Tertium petitur à gloria quam parit. Præterea hâc exercitationem pergit summis Regibus ingentem gloriam peperisse, eorumque nomen laudibus sempiternis illustrasse, eamque non mediocrem virtutis & honestatis partem continere: magnum enim est pro verissimæ gloriæ studio voluptates aspernari, labores immensos excipere, mortem & dolorem contemnere, & cum periculo pericula omnia à Repub. propulsare, studioque publicæ pestis auertendæ, in pestem cùm fuerit opus irruere. Hæc igitur qui præstiterunt, non modò summi Principes, sed diuini quidam homines æstimandi sunt.

In quibus deprehendimus multa laudum semina, nimirum otii fugam, vitiorum atque libidinum contemptum, imò iustum odium. Reipublicæ conseruationem, vigorem disciplinæ militaris, nominis immortalitatem, & alia quæ satis ambitiosè recenset Osorius. Quod idem agunt Lipsius 5. de militia Rom. Dialogo 14. & Tiraquellus cap.8. de Nobilitate.

PVNCTVM V.

Laus ab honestis animi studijs.

BOnorum corporis, & animi pars vna in quibus facilè principem locum habent studia liberalium artium, quæ duobus capitibus absoluuntur: aut enim celebratur aliquis quòd sit doctus, & abundè his instructus disciplinis, aut quòd aduersus easdem disciplinas & literatos homines optimè sit affectus, in quibus omnibus longa reperitur laudum series & copia.

I. A dignitate.

Quod attinet eruditos homines illi ab ipsa laude liberalium artium, atq; dignitate commendantur. Quis enim ignorat laudatissimas esse, quamuis superbè Stoici reclament, quos reprehendit Seneca licet perpetuus illorum laudator epist.88. *Quare liberalia studia dicta sint, vides, quia homine libero digna sunt. Cæterùm vnum studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ sublime, forte, magnanimum, cætera pusilla, & puerilia sunt.*

Nec audiendus hac in re Cato Senior, qui scientiis infensus hostis, Socratem loquacem appellabat acerbius: timebat scilicet, ne sapientiæ studium, & Eloquentiæ noceret Imperii Romani magnitudini, in quo ait Plutarchus apparuit illius malum omen, quòd ab eo tempore disciplinis liberalibus exculta Ciuitas, ad summum gloriæ fastigium ascenderit.

Adde quod doctrina præter vnam virtutem reliquis omnibus rebus, vel ipsi nobilitati & diuitiis cæterisque fortunæ mendaciis sapientum calculo præponatur: adeò vt neque Nobilitas sine litteris vix vlla esse possit, aut vtiles diuitiæ sine iisdem vllæ æstimentur. Dicam amplius, haud scio an post religiosam erga Deum pietatem aliquid maius, aut præstabilius esse possit eruditione, quam vnam vulgo Numinis illustre donum appellant viri scientia virtuteque nobiles Nazianzenus Oratione 2. cùm de profanis artibus loquitur, τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ πρῶτον humanorum bonorum primum ac præcipuum. Quem igitur blandæ voluptatis illecebræ, quē amor inertiæ, vel licentia delicatę nobilitatis ab hoc cœlesti bono fruendo impediat, si modo memor sit illius sapientis Ennodii dict. Scho.2. *Ineruditа nobilitas cœleste munus abiurat.* In quo autem adolescentiæ tempus honestius atque vtilius, addam & iucundius collocare possit, quàm in scientia perdiscenda, quæ animam pascit, & recreat iucundissima quadam voluptate.

II. Ab honestate.

Quod ipsa virtus & morum honestas longè nobilior illustriorque putetur, si literis coniuncta fuerit, quam in rem egregiè differit Osorius de disciplina Regis. Vtrimque opus est ad vitæ constantiam recta morum institutio, & bonarum artium cognitio: Alterum enim sine alterius ope imbecillum est, vir incontinens, qui ad bonas artes applicat ingenium, intelligit quidem artibus illis nihil esse dignitate præstantius; illud tamen iudicium, vi libidinis victus, diu seruare nequit: Qui verò sine certo iudicio continens est, facilè poterit falli ac quadam specie voluptatis, aut vtilitatis obiecta, ab honestatis studio abduci, μαθήματα τῆς ψυχῆς βρώματα; Disciplinæ cibi sunt animi ex Nysseno homil.7. in Cant. illa χαλινοῦ δύναμιν ἔχει, freni instar est adolescentibus, ne in alia re præcipites eant. Præclarè Cassiodor. lib.3. epistol.33. *Gloriosa est scientia literarum, quia quod primum est in homine, mores purgat, quod secundum verborum gratiam subministrat: Ita vtroq; beneficio mirabiliter ornat & tacitos & loquentes.*

III. Ab Innocentia vitæ.

Quod docti credantur à vitiis alieni, ideoque virtutibus instructi, quare Fabius lib.12. Instit. cap.1. Oratorem bonum virum esse debere probat, *Adde quod*, inquit, *nec studio operis pulcherrimi vacare mens nisi omnibus vitijs libera potest: primùm quòd in eodem pectore nullum honestorum turpiumque consortium, & cogitare optima simul, & deterrima, non magis est vnius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse ac malum:* Tum illa quoque ex causa, quòd mentem tantæ rei intentam vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet.

Indoctorum est qui vim honestatis, & pulchritudinem non vident, ferri in vitia, volutari in cœno fœdissimæ voluptatis: qui musis delectatur, ait Cassiodor. lib.3. ep.11. *Indocilis*

tilis est animi ad vitia trahi: ædificatis libris locum non relinquit vitijs, nobiliora meditatur.

De virtutibus est illud Atalirici Regis apud eundem Cassiodorum, l. 9. epist. 21. *Si opes nostras Scenicis pro populi delectatione largimur, & ea studiosissimè consequuntur, qui adeò necessarij non habentur, quanto magis illis sine dilatione præbenda sunt præmia, per quos & honesti mores proueniunt, & palatio nostro facunda nutriuntur ingenia? Neque enim credẽdum est, vos inde posse minus esse sollicitos, vnde & generi vestro crescit ornatus, & cœtui prouenit assidua lectione consilium.* Non alia mens Philonis Iudæi dicentis studia humanitatis ad virtutis consequutionem momẽti plurimum referre; vel, vt loquitur S. Greg. Nyssenus de vita Mos. iuuare εἰς τεχνογονίαν ἀρετῆς ad virtutẽ procreationem, qua nullus fœtus potest esse præstantior. Inde Cassiod. Collegia non sciẽtiarum modò, sed virtutum omnium officinas appellat, ad quas iuuenes, sicut ad messem bonarum artium conuenire debeant, magnos ex his fructus ad totius Reip. commodum & vtilitatem percepturi. A quo non abhorret Cræsus apud Xenoph. lib. 7. Cyrop. asserentis honestissimas artes esse πηγὰς τῶν καλῶν, fontes bonorum.

His adde laudes quarundam virtutum, quibus plerumque putantur insignes illi, qui sunt eruditionis & doctrinæ studiosi; prudentia, quæ præsentia ordinat, futura prouidet, præterita cordatur: sapientia rerumq; prouidentia, modestia, mansuetudine, ac temperantia. Nam vt benè Cic. pro Cælio, num. 45. *Fieri non potest, vt animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpè nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere, &c.*

IV. A Necessario.

Quod cũ scientia sit instrumentum ad magnas res, magnos etiam faciebat homines, & ad magna idoneos. *Intelligens gubernacula possiderit*, ait sapiens Prouerb. 1. Scio M. Aurelium, Antoninum Philosophum alia sentire; sed nec ignoro Plutarchum in huius rei commendationem scripsisse, multisque probasse scientiam, in dignitate constitutis esse necessariam: Scio Taciti voces Imperatore dignas, acclamantis. *Quis melius imperat quam litteratus?* Constantini apud Curopalatam. *Vtinam ex eruditione potius commender, quàm ex Imperio!* Sapienter omninò: Nam ex Possidonio benè Seneca Romanus Epist. 78. *Vnus dies hominum eruditorum plus patet, quàm imperiti longissima ætas.*

V. Litterarum Parentes.

Altera pars laudum ijs debetur, qui singulari quodam affectu Literas, literatosq; prosequuntur, quales fuere maximi quique, omnibus ætatibus & sæculis Alexander, & Pompeius a Iosepho celebrãtur, quod multa scholis Iudæis concesserint. Vt nihil dicam de liberalitate, ac singulari beneuolentia Romanorum Imperatorum erga liberalium artiũ professores, in Gallia Principe scientiarum, quò Rex quilibet potentior fuit, ac illustrior, eò musis colendis maiorem impendit operam. Carolos dico, D. Ludouicos, Franciscos I. Henricos Magnos, Ludouicos Iustos Galliæ vocatos Apollines. Plinius Traianum ex hoc multis dilaudat. *Quid vitam, quid mores iuuẽtutis, quam principaliter formas? quem honorem dicendi magistris? quam dignitatem sapientiæ doctoribus habes? & sub te spiritum & sanguinem, & patriam receperunt studia, quæ priorum temporum immanitas exilijs puniebat, cùm vitiorum omnium conscius Princeps, inimicas vitijs artes, non odio magis, quàm reuerentia relegaret. At tu easdem artes in complexu, auribus, oculis habes. Præstas enim quæcunque præcipiunt; tantumq; eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel imprimis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem?*

Iulianum Imperatorem Mamertinus immortalitate dignum existimat ob instaurata de nouo literarum studia. *Tu Max. Imp. exulantes relegatasq; virtutes ad Remp. quodã postliminio reduxisti. Tu extincta iam literarũ studia flammasti. Tu Philosophiam paulò ante suspectam, ac necdum spoliatam honoribus, sed accusatam, ac ream non modò iudicio liberasti, sed amictam purpura, auro gemmisq; redimitam in regali solio collocasti, suspicere iam in cælũ licet, & securis contemplari astra luminibus, qui paulò ante pecorum, atq; quadrupedum animãtium ritu, in humum visus trepidos figebamus.*

Dio-

Diocletianum & Maximianum multis eandem ob causam celebrat Eumenius Oratione pro scholis instaurandis: *Cui enim*, inquit, *unquam veterum Principum tantæ fuit curæ, ut doctrinæ atque Eloquentiæ studia florerent, quantæ his optimis & indulgentissimis Dominis generis humani? Quos ego quidem quantum ad votum pietatemque pertinet, liberorum nostrorum parentes appellare non dubito, qui nobilissimam istam indolem Galliarum suarum, interitu summi doctoris orbatam respicere dignati, suo potissimum iudicio Præceptorem ei, moderatoremque tribuerunt, & inter imperatorias dispositiones summis Reipub. gubernandæ prouisionibus occupatas literarum quoque habuere delectum.*

Quod olim Camillo feliciter accidit propter inuictam in Rep. seruanda diuinamque animi constantiam, vt alter Romulus, & fundator Ciuitatis nominaretur: Illud idem euenit, vt amplificata gloria literarum, quasi quidam bonarum artium parens; instaurator, exornatorque sit Magnum fuit in tanto Imperii splendore, tot negotiis summis, & operosis, & quotidianis occupatum, ad studia componenda, & doctrinas liberales disseminandas animum adiunxisse: singulare prorsus per vltimos Galliæ fines, in bonis studiis proferendis eluxisse. Quid quod summa cum laude suorumque vtilitate, fontem illum gratiarum, totiusque suauitatis, occlusum penè diuinitus aperuit, & nescio quo fato iam propè exarentem Musarum hortum nobilem prorsus reclusit imperuium, roreque suæ benignitatis, ita fœcundauit, vt iam è remotis Galliæ finibus, prouinciis, exterisque nationibus splendidissimis ingeniis homines eo statim, vt in arcem Palladiam, se conferant.

LECTIO IV.

Laus à bonis animi hoc est à virtutibus.

Bonorum animi laudes eò maiores sunt cæteris, quò corpore nobilior est, virtusque reliquis omnibus superior. Hæc enim propriè laudari debet, quòd sola rebus decus, & ornamentum conferat. Omnis quippe res, ait Annæus quod habuit decus, à virtute sumpsit, & qui virtutem habet omnia bona creditur habere, vel Comico teste in Amphitr. cuius hæc est meliori mente digna sententia.

Omnia adsunt bona, quem penes est virtus.

Denique solum hoc bonum constans est ac perpetuum, reliqua fluxa sunt fortuneque dominanti imperio subiecta, quod asserit Chorus in Andromache apud Eurypidem.

Οὔτοι λείψανα τῶν ἀγαθῶν
Ἀνδρῶν σφαιρεῖται.
Χρονὸς οἱ δ' ἀρετὴ
Καὶ θανοῦσι λάμπει.

Nunquam reliquias bonorum virorum aufert Tempus virtus enim etiam mortuis lucet. Hinc Antisthenes virtutem armaturam vocat, quæ detrahi minime possit ἀναφαίρετον ὅπλον. Eam ob rem sapienter veram hominis felicitatem ex ipsa virtute censeri, non ex fortunæ mendaciis, Seneca concludit, epist. 76. *Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quàm ex illis, quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant, cùm præsente populo elati incesserunt, & cothurnati simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiæ honoresque in altiori fastigio ponunt, magnus est: quare ergo magnus videtur? cùm basi illum sua metiris, non est magnus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suam seruabit etiamsi steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur, quod neminem æstimamus eo quod est, sed adijcimus ei & ea, quibus adornatus est. Atqui cùm voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. Ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat, animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. Si erectis oculis gladios micantes videt, & si sit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca.* Quibus omnibus euincit vnum id bonum esse, quo melior animus efficitur. Virtus est, quæ sibi sufficiens vel ad inuitam honor accedit. Ex Claudiano.

Ipsa quidem virtus præmium sibi, solaq; latè
Fortunæ secura nitet, nec fascibus vllis
Erigitur, plausuue petit clarescere vulgi
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis.
Diuitijs animosa suis, immotaq; cunctis
Casibus, ex alta mortalia despicit arce.
Attamen inuitam blandè vestigat, & vltrò
Ambit honor.

Soli-

Solidas igitur verasque laudes, ab his animi bonis, deducamus.

PVNCTVM I.

Laus à Prudentia.

I. Necessitas.

IN bonorum distributione primas prudentiæ deberi nemo negauerit, qui lucernam hanc animæ, virtutumque nutricem, & aurigam viderit, nihilo magis a summo absolutoque Principe abesse posse, quàm solis ab cœlo fulgorem, aut ab ea naui, quæ feliciter nauigatura sit, periti sapientisque gubernatoris industriam. Quam viribus corporis sapienter præposuit Valerius Flaccus.

——*Non solis viribus æquum*
Credere sæpè acri potior prudentia dextra.

Maximè vero in ijs qui cæteris imperãt. Nam vt ait Tacitus ann. 13. *Plura in summa fortuna auspicijs & consilijs, quàm telis, & manibus geruntur.* Cuius mentem probant Peripatetici dum Prudentiam aiunt in omnibus virtutibus ἐξαρχεῖν ὡς ἡγεμονικὴν vt ducem præsidemque omnium, imperatricemque dominari. An hæc igitur exigua laus videri potest admirandæ prudentiæ, quòd ab ea Virtutes omnes pendeant, & illius ductu arbitrioque operentur. Verè dicam absque illa nullum florens, tutum beatumque fore imperium, ac ne hominem quidem vllum, qui negotium ex animi sententia conficiat.

Eleganter Anacreon, natura dat Leoni dentes hiante rictu: Tauro ferire cornu, Equo ferire calce, Lepori valere cursu, τοῖς ἀνδράσι φρόνημα, sed prudentiam largitur hominibus. Hæc hostem opprimit, auertit infortunium, canit triumphum, dissipatum animi statum colligit & componit, fræno concupiscentiam, & inferioris animæ motiones coercet, rationis imperium instaurat, laudabiles efficit actiones, animum ad Dei nutum & voluntatem moderatur.

Igitur prima laus erit in hac Principe virtute, qua prudens absolutè commendabitur, quòd eius animus tanquam aliquod Oraculum, aut certè mentem aliquam diuinam habeat; qua cuncta videat, prospiciat, perficiat; eò vero laus maior erit, & præstabilior, quò in nobiliore dignioreque persona virtus hæc inuenietur: Rerum quippe gerendarum occasio virtutem eius proferet in medium, quamuis prudentia omnibus in rebus, & priuatis, & publicis reperiri debeat. Nam vt sapienter Seneca, duce ratione per totam vitam eundum est, minima maximaque ex eius consilio gerenda sunt, tamen proprius eius locus videtur in rebus publicis, ciuilibus, bellicis, in quibus omnibus verum est Sophoclis Oraculũ σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ, mens vna sapiens plurium vincit manus.

Quæ cum in Traiano suo Plinius animaduertisset, illum ab hac virtute plurimum celebrauit. *O verè Principis, atque etiam Consulis reconciliare æmulas Ciuitates, tumentesque populos non imperio magis, quàm ratione compescere, intercedere iniquitatibus Magistratuum, infectumque reddere quidquid fieri non oportuerit: Postremo velocissimi syderis more omnia inuisere, omnia audire, & vndecumque inuocatum statim velut Numen adesse, & assistere. Talia esse crediderim, quæ ipse mundi parens temperat nutu, si quando oculos demisit in terras, & facta mortalium inter diuina opera numerare dignatus est, quibus nunc per te liber solutusque cælo tantum vocat, postquam te dedit, qui erga omne hominum genus vice sua fungereris, fungeris enim sufficisque mandanti, cùm tibi dies omnis summa cum vtilitate nostra, cum tua laude condatur.*

Hoc idem agnoscit & commendat in Constantio laudator egregius. *Quid ego de prudentia dicam, qua te penè credimus fore ipso patre potiorem? qui veteres illos Romanæ Reip. Principes superiorem Africanum Pompeiumque magnum ætatis cursum virtute prouectos, tàm maturè sumpto vincis imperio, tantarumque rerum sustines molem incipiente virtute. Ex quo colligimus laudem hanc augeri, si reperiatur in adolescente.*

II. Aliorum vti consilio.

Non alienum è gradu dignitateque sapientis aliorum audire consilia confirmat Seneca, epist. 109. præsertim qui ijs sunt dotibus, vt meritò consuli debeant. Quæritur an deliberaturus sit sapiens; an in consilium aliquem aduocaturus; quod illi facere necessarium est, cùm ad hæc ciuilia atque domestica deueniatur, & vt ita dicam, mortalia. In his sic illi

opus

opus est consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato & litis ordinatori: proderit ergo sapiens aliquando sapienti, suadebit enim, sicque aliena luce collucebit, & suam faciet alterius prudētiam. Huius laudis fundamentum indicat Tull. cùm ait Offic. 1. omnis ratio, & institutio vitæ adiuncta hominem desiderat. Salustius ad Cęsarem. *Ego*, inquit, *ita comperi omnia regna, cunctas nationes, vsq; cò prosperum imperium habuisse, dum apud eas vera consilia valuerunt:* Non erit ergo minima prudentia Principis, sapienter monentibus obtemperare.

Neque enim vel auctoritas inter milites honorata, vel diuina quædam in duce felicitas: sed industria, solertia, prudentiaque de victis prostratisque hostibus trophæa statuit, & ad triumphos Imperatoris currum instruit. Vox est Alexandri Magni sapiens & vtilis, qui rogatus, quonam modo breuissimo tempore orbis imperium obtinuisset, respondisse fertur βουλῇ Consilio.

At enim vrget Seneca, epistola 109. *Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ inuenerit.* Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quò animus eius excurrat.

In proprijs autem rebus, atq; negotiis periculosum esse solet, cùm animam vehementer feriant, & ob metum vel cupiditatem sæpè in obscurent, prudentiæ suæ inniti. Præclarè Lycæi Princeps Aristoteles lib. 3. Polit. c. 9. ferè plurimi de propriis rebus suis φαῦλοι κριταί, mali sunt iudices; eum verò qui contemnat aliorum consilium esse ἀχρεῖον ἄνδρα, imperfectum, & nihili hominem. Præceptum est sapientis longè dignissimum, *fili, sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebit*, Eccl. 32. Hinc Elogium celebratum à multis, NIHIL SINE CONSILIO. Quod animæ picturam, vitæ decus, memoriæ subsidium licet appellare.

Quod monitum sequuti sunt viri prudentes, iudicaruntque neminem vnquam fore laude cumulatum hominem, vel priuatim in res suas intentum, vel magistratu & aliorum cura pollentem, qui non de rebus consultationem adhiberet. Nam vt sapienter Cicero de senectute, non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur, sed consiliorum auctoritate & sententia.

Homerus quidem vir iudicio mirabili, cùm boni excellentisque Principis specimen proponit, assignat illi cōsiliarios maturitate graues, prudentia veteranos, negotiorum beneperitos, & notandis quàm nouandis rebus exercitatiores: Neque putauit numeris omnibus absolutum esse posse Regem suum Agamemnonem, nisi haberet apud se Honoratum Nestorem, cuius vti consilio posset, pleno fidelitatis & prudentiæ, sine quo parum prodesse videbatur, vel Achilles animosus, vel clypeatus Aiax, vel sagittator egregius Teucer, vel strenuus Diomedes, vel insignis sceptro Menelaus, vel callidus & dolo princeps Vlysses. Et verò quid arma foris, nisi domi consilium? quid procliuius, quàm vt vis consilii expers mole ruat sua? quis nauem dirigat sine ferro, quod affricuit siderites? quis Remp. administret sine mente, quam afflauit illa diuina? Vlysses ac Diomedes eliguntur veluti consilium & auxilium, mens & manus, animus & gladius.

Benè Liuius Decadis. 5. lib. 4. Eum, qui de sua vnius sententia omnia gerat, superbum magis quàm sapientem iudicat. Hinc modestè Antoninus Philosophus Imper. apud Iulium Capitolinum. Aequius est, vt ego tot amicorum consilium sequar, quàm vt tot meam vnius, voluntatem sequantur. Nam fit nescio quo pacto, vt magis in alienis cernamus, quàm in nobismetipsis, ait Tullius Offic. 1. Et verò natura mortalium hoc quoque nomine praua & sinistra dici potest, quod in suo quisque hebetior est, quàm in alieno. Curtius; lib. 5. de vita Alexan.

III. A quibus consilium peti possit, & debeat.

Ad laudem superiorem tertia refertur, quę sumitur ab electione prudenti eorum, quos in consilium admittimus; quantum porro Dei beneficium est, habere bonos & fideles consiliarios! nam quibus ait Prusæus Oratione 32. Numen beneuolentiæ suæ curam & singularis prouidentiæ tribuit; iisdem parat, instruitque συμβούλους ἀγαθοὺς bonos consiliarios. Sit ergo non peritus solùm & intelligens, sed vir insignis probitate, Iustitiæ studiosus & retinens, Numini deuotus & fidelis,

tur. *Quæ multò ante præuisa sunt, languidius incurrunt*. Monet Annæus de Cõsol. ad Marc. cap. 9. contra verò Iosephus τὰ παρὰ προσδοκίαν δεινὰ, lib. 5. cap. vlt. longè grauius solent afficere, quæ præter expectationem accidũt. Quare viri prudentes dicuntur esse continuò in specula, vndè futura prospiciant, ne quid fortè nec opinantibus eueniat, quod noxium sibi totique Reip. futurum sit. Cicero de se deque Senatoribus alijs qui prudentia singulari rem administrabant. Idcirco in hac custodia, tanquam in specula collocati sumus. Phil. 7. In quibus omnibus qui semel excelluerit, primus virorum iurè dicetur docente Liuio lib. 22. *Sæpè*, inquit, *audiui primum virum cum esse, qui consulat, quod in rem sit.*

IV. Docilitas in consilijs audiendis.

Prudenter aget ille quisquis deposita mentis pertinacia, impetuque voluntatis audiet lubens eorum sententias & opiniones, qui iudicium de re proposita, mentemque suam explicaturi sunt. Prudentiæ siquidem est placido, & æquabili animo audire velle, præsertim probos & intelligentes, de quibus cogitare meritò quis possit, fuisse diuino consilio missos, ad consilij lucem, dubijs in rebus inferendam: illos verò non admittere, qui consilium dare possunt alijs, & rectè præcipere, ipsi capere non possunt, quod contigit vel pertinacia quadam naturali, vel vsu quæsita, vel animi perturbatione, quæ pestes prudentiæ sunt, & inimicæ consilio vtrisque precationem & votum sapiente dignum facere, COR DOCILE.

V. Mutatio prudens sententiæ.

Si loco & tempore sententiam mutet, ac etiam cum ratione deponat, quod leuitatis non est, sed prudentiæ singularis. Arguebat Ciceronem Lentulus, quòd sæpius sententiam mutaret, doctè se purgat Eloquentiæ princeps, subditque, lib. 1 epist. 9. *Nunquam præstantibus in Repub. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permansio. Sed vt in nauigãdo tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas, cùm verò id possis mutata velificatione assequi stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quàm eo commutato, quò velis tandem peruenire: sic cum omnibus nobis in administranda Rep. propositum esse debeat, id quod à me sæpissimè dictum est, cum dignitate otium, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus*. Absit igitur vt, qui diuersam sententiam audit à peritis in consultatione propositam, dedecori sibi esse putet, suam mutare, quam inferiorem esse iudicet, nonnunquam etiam minus honestam. Mens est Senecæ 4. de benef. cap. 38. *Non est*, inquit, *leuitas à cognito & damnato errore discedere, & ingenuè fatendum est: aliud putaui: deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est.*

VI. Sagacitas & solertia perturbatione vacua.

Si turbidis animi motibus compositis, rerumque ordine seruato, intentam cogitationem habeat, vt decore prudenterque fiant omnia: si rerum cursum intueatur, actionesque preteritas negotiaque vocet in iudicium, & examen. Consilio omnia prius experiri quàm armis sapientem decet, ait Terentius in Eunucho Act. 4. Scen. 7. Melius Cicero Phil. 11. num. 7. *Magna laus, meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis quidquid homini accidere possit, id præmeditari, ferendum esse modicè si aduenerit: maioris est omninò consilio prouidere ne quid tale accidat, sed animi non minoris fortiter ferre, si aduenerit.*

Si non temerè cuiquam arcana sui pectoris aperiat, nec leuitate iuuenili prodat animi voluntates, aut committat res suas, sed priusquam vllum in consilium ascilcat, cognoscat quid velit, & intueatur sagaci mente, num res suas acturus sit, an ardore cupiditatis & inuidiæ cuiusdam feratur, denique sapiens Arist. monitum lib. 6. Ethic. cap. 10. sequatur ταχὺ πράττειν, βουλεύεσθαι βραδέως promptè & celeriter agendum est, quod lentè consultaueris. Perit sanè prudentiæ laus deliberando collecta, atque effunditur negligentis animi languore, qui sine causa differt in crastinum matura consilia. Graue dictum Salustij. *Priusquam incipias, consulto; & postquam consuleris maturè facto opus est.*

VII. Calliditas.

Calliditas larua prudentiæ, vel ex aliquorum opinione falsa, fraudulentaque prudentia, ex qua ducendæne sint laudes, inter summos auctores est controuersum, quorum aliqui continuò illam vt improbam, & à Iustitia remo-

remotam reijciunt, vtpote quæ in alterius damnum, & perniciem intendatur: alij sequuntur illam & amant, nihilque pensi habent, ius & æquum violetur, dummodò suæ cupiditati faciant satis, & commodis suis consulant: alij denique duas calliditatis partes constituunt, alteram quæ peruersè imitata prudentiam, fraudibus quærit, quod aperta vi, & fortitudine non potest assequi, idque per fas & nefas: hanc sequebatur Lysander cui vir sapiens, & bonæ mentis cùm probro daret, quòd pleraque fraudibus ac dolis gereret, di xisse fertur, vbi quis quod vellet non assequeretur, Leonis exuuio Vulpinum assuendum esse; nimirum quod honestis actionibus non possit effici, fraude tentandum esse. Hinc illa vox communis in Virgilio. 2. Æneid.

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

Quæ tanquam licitis, ac iustis actionibus patrocinetur.

Talis ille Lepidus apud Salustium, quando nihil gloriosum, nihil tutum, & omnia retinendę dominationis gratia honesta esse dicit: Talis veterator callidus fraudum opifex Paulus Notarius præpostera crudelitate notissimus, qui quòd esset in complicandis negotijs dirus artifex, catena fuit cognominatus. Hinc oriuntur in familijs noxæ, in foro malitiæ, in pactis conuentisque doli, in amicitia præstigiæ, in bellis cædes, vbique calumniæ; his opponere possumus plurimos rei bellicæ peritissimos duces, & auctores prudentia celebres, qui cum Tullio 3. Offic. clamant, ne quid insidiosè, ne quid fallaciter fiat.

Callidos huiusmodi cancro similes facit sanctus Basilius, homilia 7. Hexam. vbi illius astutiam in ostrei captatione describit. Cancer efflictim ostrei carnes cupit; sed perdifficilis eius est ipsi venatio, testæ ratione, qua clauditur ac munitur; perualido namque & infracto septo, carnis ostrei multitudinem natura munit; cumque duæ concauitates exactæ inter sese coniunctæ ostreum circumplicent, & ambiant, nihil prorsus cancri denticulati forcipes illi possunt. Quid igitur agit? quid tandem molitur? cùm viderit illud tranquillius in locis, tepore sese oblectans; suasque illas valuulas ad solis radios aperuisse, ac explicasse, tum clanculum iniecto calculo circumclusionem prohibet, atque quod viribus suis deerat, id tali astu sibi supplet.

Alteram quæ prudentiæ magis affinis est, ad quam reuocant in bellis insidias, quibus astutijs bellicis suos hostes circumueniunt duces armorum non rudes & ignari, quam sequitur, & probat dux insignis apud Theucydidem lib. 5. Pelop. cùm ait illa belli furta pulcherrimam laudem mereri, per quę hostes maximè decipiuntur, & amici plurimum iuuantur. Eandem consulit ad fallendum eruditus dux Agesilaus apud Plutarchum, qui hostem dolo fraudibusque vincere non iustum modò, sed honestum etiam, & iucundum putabat. Non is sensus erat Eurypidis Poetæ nobilis pronunciantis neminem altæ mentis clanculum velle hostem interficere. Non ea mens Alexandri Magni, qui monenti Parmenioni suo, vt de nocte hostes incautos inuaderet, respondit victoriam furari turpe esse, manifestè atque sine dolo vincere, gloriosum. Non id consilium Turni victoriam cum laude publica quærentis apud Virgilium 9. Aen. Vbi detestatus Græcorum insidias, & apertas Latinorum pugnas Troianis comminatus, sic insultat gloriosè,

—— Tenebras & inertia furta
Palladij, cæsis summæ custodibus arcis.
Ne timeant; nec equi cæca condemur in aluo
Luce palā certum est igni circumdare muros.

Vult Tacitus Annalium 2. esse viri non fraude atque occultum; sed palàm & armatum hostes suos vlcisci. Nec abilllo dissentit Florus lib. 1. cap. 13. *Eam vir sanctus & sapiens sciet veram esse victoriam, quæ salua fide, & integra dignitate parabitur.* Nimirum occultis fraudibus quamuis hostium corpora vincantur, non tamen animi, qui semper reclamabunt & conquerentur fraudibus se non viribus deiectos. Hinc rectè Claudianus lib. 6. Consul. Honorij,

—— Nulla est victoria maior
Quā quæ cōfessos animo quoq; subiugat hostes.

Qualis est quæ aperto Marte comparatur, de cuius gloria nihil est quod ab hostibus derogetur.

Eodem animo semper fuere Galli nobiles: ac generosi, qui scribente Cæsare lib. 1. fatentur se à patribus maioribusque suis didicisse virtute magis, quàm dolo contendere, nunquam insidiis, aut excogitato artificio ad victoriam vti. Cui subscribit auctor belli Africani dicentis Francos homines apertos minimeque insidiosos esse, vt qui per virtutem, non per dolum dimicare consueuerint: ex his

eli-

clarum est Henricum Magnum Gallicos habuisse spiritus, cùm interrogatus velletne hostes aliquo stratagemate illudere, se victorias non furari, respondit.

Ex dictis in vtramque partem facilè quiuis colligat laudem & vituperationem; siue in aliquo nudam illam & apertam prudentiam reiectis fraudibus, siue calliditatem & astutiam, siue demum, quod omnium maximum est, prudentiam honestæ calliditati iunctam prædicare velit, cuius. Ideam habet Nazarius, cum insignem Constantini astutiam probat, dilaudat à pluribus singulari eius prudentia. *Adis barbaros, & dissimulato Principis habitu, quàm proximè poteras cum duobus acredis. Nunquam est excelsior principatus, quàm cùm se publico submittit officio. Facis verba, spem illorum agitas, & versas credulitatem, negas te esse præsentem. O verè cæca barbaria! quæ in illo vultu signa principis non videris, quem nec sic quidem senseris, cùm intra iactum teli securus sui staret, Constantinum esse.*

In bello fidem & iustitiam seruandam esse constat ex scripturis sacris; grauiter incusatur à Deo Sedecias, qui datam iuratamque Nabuchodonosori fidem violauit. *Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem?* Ezechielis 17. Ex quo discimus, inquit Diuus Hieronymus, etiam inter hostes seruandam fidem, & non considerandum cui, sed per quem iuraueris: multò enim fidelior inuentus est ille, qui propter nomen Dei tibi credidit, & deceptus est, te. qui per occasionem diuinæ maiestatis hosti tuo, imò etiam amico, es molitus insidias.

In bellis iustis licitas esse insidias nemo non assentitur, dummodo neque mendacium dicatur, neque data fides violetur, neque pacta rescindantur, sed tantum consilia per quandam solertiam & industriam militarem hosti bus occultentur; de hac prudenti fallacia, deque fraudibus & insidiis militaribus plura Valerius Maximus lib. 7. cap. 3. sententiæ verò multò plures in Lipsio Politicor. 4. & 5. cap. 17.

(·.·)

PVNCTVM II.

Laus à sapientia.

IN laude spectari solet, sitne multis communis, an singularis, vt de sapientia tradit Seneca. Si hanc ait quoque bonum vulgare fecisset Deus, & prudentes nasceremur, sapientia quod optimum habet, perdidisset: mori quidem cum omnibus conuenit, fortiter verò facere cum paucis.

Quod hæc virtus complectatur docet in Genethliaco Maximini Mamertinus. Ipsa illa quæ videtur omnium rerum domina esse sapientia, perspectis omnium moribus & exploratis rerum docetur euentis, à quo discimus sapientiam ab experientia rerum & cognitione tum humanarum, tum diuinarum constare, itaut vsus & doctrina parentes eius sint. Vndè fons laudum à sapientia geminus oritur, alter à longo rerum vsu, & cuiuslibet ingenii morumque indagatione, de quo Lipsius 4. Politicor. cap. 5. & 6. Alter à liberalibus honestisque facultatibus, quas aliquis sibi cogitatione comparauit.

I. Prima laus est, ac singularis sapientiæ nota, si credatur aliquis diuinæ mentis particeps, hæc enim origo sapientiæ penè vnica: quo sensu à Cicerone pro Milone dicitur Pompeius alta quadam mente prædictus: Theodosius à Pacato consors cœlestis arcani, & naturalium dispositionum: De Gratiano verò Ausonius, *Mens ista aurea, quam de communi Deo plusquam vnus hausisti:* De Constantino Nazarius. *Etenim cùm mens tua mortali contagione secreta pura omnis funditus sincera, vbique se promerendo Deo præstet, cum gloria tua humanum modum supergressa sit, quis est hominum quin opitulari tibi Deum credat?*

II. Altera laus sapientiæ colligitur ex dictis & sermonibus. Cum enim Oratio sit interpres animi, non dubium est, quin Oratio Sapiens ab animo sapiente proficiscatur: quare laudabitur ille à prudentia siue sapientia, cuius sermones tanquam Oracula quædam celebrabuntur, quæ sequi cupiat ventura posteritas, & si rerum natura pateretur, adscribi sibi velit antiquitas. Ausonius in Imperatore Gratiano, quem ad omnem ipse disciplinam imbuerat, hoc effert pluribus: cùm

enim

enim scripsisset Imperator ei consulatum deferens, *Soluere se quod debebat, & adhuc debere quod soluerat*, in voces admirãtis & exultantis animi erumpit. *O mentis aureæ dictum bracteatum! ò de pectore candidissimo lactei sermonis alimoniam! Certent huic sententiæ veteres illi, & Homerici Oratores, subtilis deducta Oratione Menelaus, & instar profundæ grandinis ductor Ithacesius, & melleo delibutus eloquio iam tertiæ Nestor ætatis; sed neq; concinnius ille eloquetur, qui se Laconica breuitate collegit; neque ille contortius, qui cum sensibus verba glomerauit: nec iste dulcius cuius lenis Oratio mulcendo potius, quàm extorquendo persuasit.*

Iterum post multa eiusdem epistolæ. Verba singula non sine voluptatis sensu perpendit, in quibus ostendit reconditam inesse sapientiam, quam vltimum vitæ instrumentum appellat Seneca. *Verba sunt literarum tuarum, quibus apud me auctoritatem summi Numinis, & tuæ voluntatis amplificas; cùm de Cõsulibus inquis in annum creandis: erudita vox, & cura solemnis, solus mecum volutarem: ò profunda altitudo secreti! habes ergo consiliatorem, & non metuis proditorem. Vt me nosti: quid familiarius? vt facere debui: Quid Constantius? vt velle te sciui: quid dici blandius potest: Consilium meum ad Deum retuli. Et quemadmodum solus, cui præsto est tàm grande consilium? an plenius cum Senatu, cum equestri ordine, cum plebe Romana, cum exercitu tuo, & prouincijs omnibus deliberasses ad Deũ retuli: non, vt credo, nouum sumeres, sed vt sanctius fieret, quod volebas: eius auctoritati obsequutus: scilicet vt in consecrando patre, in vlciscendo patruo, in cooptando patre fecisti. Te Consulem designaui, & declaraui, & priorem nuncupaui. Quis hæc verba te docuit? ego tàm propria, & tàm Latina nesciui.*

III. Neque tantùm ex sapientia colligitur verùm etiam ex Eloquentia vt in partitionibus ait Cicero, copiosè loquens sapientia. Cuius commendationis idem habet idem eximius Orator Ausonius, vbi Gratiani pluribus sapientem Eloquentiam commendat. *Et aliqua de Oratorijs virtutibus tuis dicerem, nisi vererer mihi gratificari. Non enim Sulpitius acrior in concionibus, nec maioris Gracchi commendabilior modestia fuit, nec patris tui grauior auctoritas, qui tenor vocis cùm incitata pronuntias? quæ inflexio, cùm remissa? quæ temperatio, cùm vtraque dispensas? quis Oratorum læta iucundius, facunda cultius, pugnantia densius, densata glomeratius, aut dixit, aut quod est liberum, cogitauit?*

Non peritè minus Aristides in Oratione, quam habuit in Marcum Aurelium Antoninum Philosophum, sapientiam cum Eloquentia coniungit, simulque nouam laudem suppeditans illum celebrat, quod sapientia sua simul, & Eloquentia militum mores emendauerit, quæ postquam satis multis amplificauit. Τούτων οὐκ ἂν γίνοιτο μείζω τεκμήρια ἀνδρείας ἅμα καὶ εὐβουλίας καὶ μὴν δεινότητος σοφίας, τοῦτ' ἄν τις τεκμήριον εἰκότως αὐτὸ ποιήσαιτο. Τὸ μὲν γὰρ βιασάμενον καὶ καταναγκάσαντα στέργειν παρατάξασθαι, φόβῳ καὶ οὐ γνώμης περιουσίᾳ ἐστίν, οὕτως ἔχειν αὐτοῖς πεποιηκέναι. Τὸ δὲ ἀπλήστως πρὸς χρήματα, καὶ τὸ λαμβάνειν διακειμένοις πεῖσαι μετριάζειν, οὐκ ἂν οἶμαι ῥᾳδίως ἰδιώτῃ δυνηθῆναι μηνῦσαι καὶ εἰπεῖν ὑπὲρ ἅπανταιλῶ. Hæc autem sicut fortitudinis & prudentiæ sunt signa maxima, sic non minus perfectissimæ sapientiæ perhibent indicium. Si enim vi illos, vt his acquiescerent, coegisset, non tàm prudentiæ, quàm metus incussi magnitudine ea videretur effecisse: cùm autem eos, qui insatiabili tenebantur accipiendæ pecuniæ desiderio, ad moderationem non inuitos redegerit, apparet facilè, id eum nequaquam facere potuisse, nisi & sapientia reliquos & eloquentia superasset.

IV. Sit vltima quòd sapientiæ laude comendati soli credantur rerum administratione digni: Quis enim communem illam quidem, sed veram Platonis vocem non audiit, tùm demum ciuitates, & imperia felicia fortunataque fore, cùm eorum moderatores optimarum artium, præsertim Philosophiæ studiis essent exculti, vel eruditos ac sapientes audirent, atque in consilium adhiberent. Quo referre licet eorum Principum exempla, qui eam ob causam sapientiæ comparandæ magnam operam nauarunt, quæ videri possunt in Lipsio 4. Politic. Proindè audiendus Sapiens Prouerb. 4. *Posside sapientiam, posside prudentiam, ne dimittas eam, & custodiet te, dilige eam, & conseruabit te: cùm eam fueris complexatus, dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclita proteget te.*

PVN-

PVNCTVM III.

Laus à Temperantia.

TEmperantiæ est omnes affectus animi moderari: quòd vt habet Seneca lib. de benef. cap. 7. animum continere & tradere sibi possit ac debeat. Quare cùm longum sit eam per totam vitã, & mores diffusam complecti, atque laudes quæ ab ea duci possunt, omnes hunc in locum referre, de illa Temperantia dumtaxat sermo erit, quæ propriè in abstinentia & frugalitate quotidiani victus occupatur; in qua prima quædam, & generalis laus est, quæ conuenit omnibus, qui summam vbique crudelitatem ac parsimoniam retinent, qui res ita suas omnes componunt, vt nihil superfluum, aut luxurians domi suæ patiantur, de quorum numero Seneca Philosoph. epist. 5. quos sic vult esse comparatos, *Vt dissimiles esse nos vulgo sciat, qui inspexerit propius: qui domum intrauerit nos potius miretur, quàm suppellectilem nostram. Magnus ille est qui fictilibus sic vtitur quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento vtitur quemadmodum fictilibus, infirmi animi est non posse pati diuitias.*

Atq; vt huius laudis verus color appareat, definit idem sapiens frugalitatem, scientiam vitandi sumptus superuacuos, aut artem, qua re familiari docemur vti moderate: quo in genere Periclem commendat Plutarchus, quòd ita frugalis esset, vt distractis locatione annuis bonorum suorum fructibus, necessaria quæque ex foro in victum quotidianum mercaretur: ita sumptus ad vnguem circumcidebat, nihil vt in ampla domo difflueret, omnes impensæ essent certo numero constitutæ, denique nec inertia quadam dilaberentur, nec ipsum molestè interpellarent.

Laudatur ab eodem Cato maior, qui ad hanc virtutem filium suum exhortatus, negabat esse viri, sed viduæ mulieris aliquid de suis fortunis minuere: diuinum autem virum non verebatur illum dicere, qui plus relinquit in rationibus suis, quàm quod receperit.

Verum laus ista longè maior & illustrior censebitur, si Regi, aut viro Principi tribuatur; idque ex Alexandri magni, hoc etiam nomine & iure laudandi, sententia, qui, vt refert Dio Chrysost. Oratione de regno 3. interrogatus à patre, num deceret Regem habere palatium ornatum auro, distinctum ebore, cæterisque diuitijs locupletatum, nequaquam, inquit, sed multò magis hostium exuuiis & armis. Nec enim ad Regem pertinent ambitiosi cultus, sed delicatioris potius, & cultæ Virginis sunt, aut petulantis cuiusdam mulierculæ ludicra. Quare non sic miror Athenienses propter sumptum in ciuitates, & templa, quàm propter ensem Mardonij & scuta Laconum.

I. In vita cultu modestia.

De cultu hoc sit primum pronunciatum, eum qui modestiæ cancellos excedit, non esse sine vitio, quod vsque adeo verum est, vt nec Principum, quibus iurè maior ornatus conceditur, cultus abire debeat à maiestate Regis & grauitate. Illustris est in Principe commendatio, cùm in eius victu cultuque corporis & elegantia nihil profusum, solutum nihil, ac languidum, nec cibi potusque præcipua, aut exquisita præ cæteris, sed vulgaris quotidianaque ratio, sed vestitus non tàm ad elegantiam, & ostentationem pretiosus quàm ad vsum & necessitatem factus, vt ex tàm antiqua, tàm illustri nobilitate nihil sit, quod discernas illum ab aliis, præterquam animi præstantia, regiaque totius corporis dignitate.

Præclarè Seuerus Imperator gemas viris vsui non esse; imperium in virtute, non in decore consistere pronuntiauit. Sit igitur illorum vestitus qualis ille Scipionis Africani non cultus munditiis, sed virilis ac verè militaris, de quo Liuius lib. 28. Augustus Imper vel hoc ipso nomine augustior, quo modestior in hoc cultu, apud Suetonium, hic tantus Monarcha non verbis tantùm sumptuosas illas vestium elegantias exagitauit, sed exemplis etiam damnauit modestissimis, vt qui veste non alia quàm domestica vsus sit, ab vxore, sorore, filia, neptisque confecta. Plura sunt huius exempla temperantiæ in Lipsio monitorum 15. Alioquin si ad luxuriem vestium abeant, quidni obiiciatur ipsis, quod Troianis olim obiectum fuisse notat ab Rutulis princeps Poeta?

Et tunicæ manicas, & redimicula mitræ.

In armis & virtute bellica claris hominibus nescio quid habet amabile vestium neglectus,

ctus, & horror quidam sine sordibus: hinc commodè Leonis exuuias τῆς ἀρετῆς τρῶμα virtutis amictum, cingulum innocentiæ, honoris paludamentum sapientes nominarunt. Porrò nimium amorem elegantiæ in vestitu nominat grauem animæ morbum Chrysostom. 2. ad Olymp. & δυσκαταγώνιστον ad superandum perdifficilem, nec-non magnum indicium γνώμης διεφθαρμένης corruptæ mentis, læsi perturbatique iudicii, aberrantis & delusæ rationis, cuius contagio tàm latè patet dulci quadam licentia nimium & impunè lenocinante, vt vix vllus immunis reperiatur.

II. Vitæ cultus ciuilis & honestus.

Neque tamen ad aliud extremum, hoc est ad sordes abeundum: Hinc a Philippo patre rogatus Alexander, cur Homerus Agamemnoni pretiosas vestes daret; Non existimauit oportere ducem apparere abiectum, aut vulgo, vel priuatis esse similem, verum aut stola, vel armatura maiore honestioreque, atque aliis antecellere, non tamen vt lasciuiat, & ineptè ludat.

Hic etiam totius populi Rom. sensus videtur fuisse, qui teste Plutarcho leuiter Catoni fuit infensus, quod Prætor renunciatus ius diceret in abiectis & laceris vestibus, quasi illo quotidiano & nimis obsoleto cultu Præturam deprimeret. Adde quod tales (quantumuis munditiam non affluentem affectent & parsimoniam) frigidam habent & moderationis & frugalitatis gloriam. Quod de Galba scribit Suetonius in eius vita.

III. Ornatus viro non dignus mores arguit.

De ornatu quid dici potest aliud, quàm quod communis fert omnium consensus, illum scilicet viros dedecere; verissimè proclamat Vates suo damno Sapiens.

Auferimur cultu. ——

Nec in alio magis assentior Augusto Cæsari, quàm cùm insigniorem corporis cultum, & amictum plus æquo nitidiorem, superbiæ vexillum, & luxuriæ nidum vocauit, verè sic est,

Decipit hac oculos Ægide diues amor.

Atque vti Orexin dormientem licet, excitant odores, sapores, colores, & exotica ciborum condimenta: sic libidinem quamuis languentem & sopitam accendunt hæc mollia corporis ornamenta, & hæc vitæ blandioris lenocinia.

Quis illorum mores approbet vehementer, qui vestem malunt ornatiorem esse, quàm mentem, capillum ordinatiorem, quàm vitam? grauissimè queritur Seneca contra languentes, & otiosos huiusmodi fucos lib. de breuit. vitæ cap. 12. *Quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dùm decerpitur si quid proxima nocte succreuit, dùm de singulis capillis in consilium itur, dùm aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? quando irascuntur si tonsor paulò negligentior fuit; tanquam virum tonderet: quando excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt; Quis est istorum qui non malit Remp. turbari, quàm comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior, &c.*

Quid speres ab iis, qui corporis venustatem cirrosque humeris, & collo illudentes pro Deo venerantur; genus omne difficultatis exhorrescunt, ita nec in campo ferent vnquam laurearum segetem atque triumphorum, capillis suis molliores. Non erat illa priscis temporibus Heroum, neq; verò etiam Principum nostrorum vitæ degendæ ratio, quibus honorificum fuit non alio puluere melius, quàm bellico sordescere, ac vigiliis angoribusque pro vera gloria, confici, non liquidis voluptatibus in otio frangi, meretricum in morem. Proindè nihil mirum, si qui vias omnes eloquentiæ tenebat Tullius, hinc colores hauserit ad socios Catilinæ pingendos, qui se flagitiis omnibus contaminauerant, quorum impia nefandaque consilia ad extinguendum imperium lumen orbis terrarum inhumanè suscepta credibiliora sunt visa, cùm eos dixit, volitare velis amictos non togis, barbula comptos, madentibus cincinnorum fimbriis, calamistrata coma, cerussatos, &c.

Ad hanc rem satis est referre quod Vespasianus Imper. non præliorum modò contentione fortissimus, sed domi quoque sapientia nobilis, egregiè protulit. Cùm enim ad eum venisset adolescens eximio vestitu ornatus,

vnguento fragrans, pro imperrata præfectura gratias acturus dulci & composita Oratione, Princeps nutu iuuenem aspernatus, insuper grauioribus verbis increpuit. *Maluissem*, ait, *allium oboluisses*, & continuò literas reuocauit, quibus honorem illi concesserat. Tanti est impetum illū ad leuitatem & ostentationem, quo feruntur venustuli nutricis in sinu molliter educati, ad animi ornamenta deriuare, verumque & solum decorem, mentis ornatum reputare.

IV. Liberalis frugalitas.

Quarta laus in liberali frugalitate ponitur: si nempe liberalis & simul frugalis sit aliquis, aut sibi parcus, in alios liberalis. Quod agnoscit in Traiano Plinius Iunior. *Interrogandus videris, satisne computaris imperij reditus, an tanta vires habeat frugalitas Principis, vt tot impendijs, tot erogationibus sufficiat: Nam quid est causæ cur alijs quidem cùm omnia raperent, & rapta retinerent, vt si nihil rapuissent, defuerunt omnia, tibi, cùm tàm multa largiaris, & nihil auferas, nulla desint.*

V. In cibo potuque Temperantia.

Magna laus est, si quis cibis & vino parcè vtatur: nam vt ebrietas omne vitium & incendit, & detegit, ex mente Senecæ, ita sine dubio sobrietas virtutes fouet, ac nutrit. Ab hac virtute Plutarchus Iul. Cæsarem pluribus comendat, quòd cùm Mediolani Valer. Leo ipsi apparasset asparagium vnguento, pro oleo perfusum, iamque ipse cum alijs gustasset, reliquis indignantibus, & hospitis imprudentiam acerbè satis damnantibus; *Satis erat*, ait, *abstinere ab ijs, à quibus abhorrebatis, nunc eam rusticitatem qui reprehendit, rusticus est*.

Hic triumphat Plinius pro Traiano, quem eò temperantiæ progressum ait, vt meritò possis ambigere, maiorne fuerit in eo bellica fortitudo, rerumque gestarum gloria, an victus parsimonia. *Num tibi semper in medio cibus, semperque mensa communis? num ex conuictu nostro mutua voluptas? num prouocas reddisque sermones? num ipsum tempus epularum tuarum, cùm frugalitas contrahat, extendit humanitas? non enim ante medium diem distentus solitariæ cœnæ spectator, adnotatorque conuiuis tuis immines, nec ieiunis & inanibus plenus ipse, & ructans non tàm apponis, quàm obijcis cibos, quos dedigneris attingere; ægreque perpessus superbam illam conuictus simulationem, rursus te ad clandestinam ganeam occultumque luxum refers. Ergo non aurum nec argentum, nec exquisita ingenia cœnarum, sed suauitatem tuam iucunditatemque miramur, quibus nulla satietas adest, quando sincera omnia & vera, & ornata grauitate. Neque enim aut peregrinæ superstitionis mysteria, aut obscœna petulantia mensis Principis oberrat; sed benigna inuitatio, & liberales ioci, & studiorum honor.*

Hinc attexamus purpureum Latini Pacati Gallici luminis elogium de Theodosio Imperatore, cuius infantiam non illæ puerilium annorum illecebræ voluptatesque exceperunt: qui neque nutricum blanditijs emollitus in otio, ac iocis elanguerit, nec inter conuiuia, atque epulas garriuerit, nec in ludis ac saltationibus frequens esse consueuerit: qui nihil in victu cultuq; corporis habuerit, quod luxum atque inertiam redoleret, sed summa vbique frugalitas, & cibi potionisque non præcipua, aut exquisita præ cæteris, sed vulgaris fuerit quotidianaque ratio. *Et quia vel longo Orientis vsu, vel multorum retro Principum remissione, tantus quosdam luxus infecerat, vt adulta consuetudo lasciuiæ haud quaquam facilè videretur obtemperatura medicinæ, ne quis se pati iniuriam putaret; à te voluisti incipere censuram, & impendia palatina minuendo, nec solùm abundantem reijciendo sumptum, sed vix necessarium vsurpando dimensum, quod natura difficillimum est, emendasti volentes. An quis ferret molestè ad Principis semet modum coërceri? aut subtractum sibi doleret stipendium priuatæ luxuriæ, cùm videret Imperatorem rerum potentem modico & castrensi cibo ieiunia longa solantem? Ad hoc Aulam omnes Spartanis Gymnasiis duriorem, laboris, patientiæ, frugalitatis exemplis abundantem, neminem vnum inueniri qui auderet ad penum regiam flagitare remotorum littorum piscem, peregrini aeris volucrem, alieni temporis florem. Nam delicati illi ac fluentes, & quales tulit sæpè Respub. parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hybernæ poculis rosæ innatassent, nisi æstiuam ingemmis capacibus glaciem falerna fregissent: horum gulæ angustus erat noster orbis: namque appositas dapes, non sapere sed sumptu æstuantes, illis demum cibis acquiescebant, quos*

extremus Oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragijs Maria misissent, quos inuita quodammodo reluctantique naturæ hominum pericla rapuissent. Vt taceam infami sæpè delectu scriptos in prouincijs aucupes, ductasque sub signis venatorum cohortes militasse conuiuijs. Tua Imperator epulæ mensis communibus parciores, locorum ac temporum fructibus instruuntur. Hinc certatim in omnes luxuriæ pudor, parsimoniæ cultus inoleuit, & quiescentibus legum minis, subijt quemque priuatim sui pœnitentia. Sic est, exasperat homines imperata correctio, blandissimè iubetur exemplo.

Non amantur illi, qui se tùm pulchros, ac beatos putant, cùm in poculis mentum atque mentem immerserint, quod non modò non regium, sed ne quidem egregium, & communi hominum conditione dignum est. Pythagoræ sapientis dictum, primum esse gradum vitæ laudabilis & perfectę κρατεῖν γαστρὸς abdominis esse dominum & appetitionis, Menandri penum virtutis Temperantiam, Socratis vero τὴν κρηπῖδα fundamentum honestatis.

Mensam diuitum multorum pauperum sanguine instrui piè luget atque damnat acriter D. Ambrosius de Nabute cap. 5. *Quanti necantur, vt vobis quod delectat paretur? funesta fames vestra! funesta luxuries! Ille de summis culminibus ruit, vt frumentis ampla vestris receptacula præparet: ille de sublimi arboris cacumine decidit, dùm genera vuarum explorat, quæ deferat, quibus digna Domino suo vina fundantur: Ille mari mersus dùm veretur ne pisceis mensæ duæ desit, aut ostrea: Ille brumali frigore, dùm lepores inuestigare, aut laqueis studet aues captare, diriguit: Ille ante oculos tuos, si quid fortè displicuit verberatur ad mortem, atque ipsas epulas fuso respergit cruore.*

Modum præscribit in his expeditum Seneca, epist. 122. Vbi postquam pluribus docuit eos nescire quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando: eosdem mortem timere, in quàm se viui condiderunt, tàm infausti ominis esse, quàm sint aues nocturnæ, denique non conuiuari, sed iusta bustaque sibi facere, omnes denique contra naturam viuere, subdit. *Tenenda Lucili nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus omnia facilia, & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quàm contra aquam remigantibus.*

Quàm paruis minimisque natura contenta sit, docet Boetius lib. 1. Prosa 2. cuius satietatem si superfluis vrgere velis, aut iniucundum, quod infuderis, fiet, aut noxium.

——— O prodiga rerum
Luxuries, nunquam paruo contenta paratu,
Et quæsitorum terra, pelagoq; ciborum
Ambitiosa fames: ò lautæ gloria mensæ!
Discite quàm paruo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat.

Lucanus lib. 4.

Iam verò quàm indignum sit hoc vitium viro Principe, satis ostendit Curtius dùm Alexandri nimiam ebrietatem emendat, lib. 5. *Cæterum Alexander ingentia animi bona, illam indolem, qua omnes Reges antecessit, illam in subeundis periculis constantiam, in rebus moliendis efficiendisque velocitatem, in deditis fidem, in captiuis Clementiam, in voluptatibus permissis quoque & vsitatis temperantiam, haud tolerabili vini cupiditate fœdauit.*

Denique multa paucis Stoico supercilio Lucilium suum in hanc rem docet Seneca, epist. 5. *Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuita. Non splendeat toga, ne sordeat quidem: Non habeamus argentum, in quod solidi auri cælatura descenderit; sed non putemus frugalitatis indicium auro, argentoque caruisse: hoc primum Philosophia permittit sensum communem, humanitatem & congregationem: à qua professione dissimilitudo separabit. Nempe propositum nostrum est, secundùm naturam viuere: hoc contra naturam est torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squalorem appetere, & cibis non tantum vilibus vti, sed tetris & horridis; quemadmodum res delicatas desiderare luxuriæ est; ita vsitatas, & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit Philosophia, non pœnam, potest autem esse incompta frugalitas.*

PVN-

PVNCTVM IV.

Laus à Liberalitate.

HAec illa vox communis, & omnium opinio semper multum potuit incendendis hominum animis ad liberalitatem amandam, quod qui facerent, proximè ad Dei similitudinem accederent. Inde Clemens Alexandrinus sapienter ait beneficum hominem, atque liberalem esse εἰκόνα τοῦ θεοῦ, expressam ac spirantem Dei viuentis imaginem. Proinde nulla virtus est quam facilius elegantiusque Panegyristæ in suis Principibus commendent: eam fortè ob causam, quòd vt Princeps dixit Orator 1. Offic. *Nihil sit liberalitate, naturæ hominis accommodatius:* Quippe non prius humanitatem accipimus, hominisque speciem, quàm studium haurimus, amoremque in humanum genus, & tacitos quosdam beneuolentiæ igniculos, qui deinde non sine magno iucunditatis sensu, in benignitatem erumpunt & accenduntur.

Benè notat Diu. Ambrosius in Psal. 100. proprium Principis characterem esse. *Principale est virtutis inchoare à beneficijs, & proseminare gratiam; eatenus enim sibi Rex est, quatenus subditis suis prodest.* Hinc illa Titi vox, nota satis, sed plena Numinis. *Diem perdidi, hodie non imperaui, in nullum beneficus fui.* Et verò nihil in eximia fortuna maius, splendidius nihil, atque diuinius, etsi vltra Solis vias & Oceani limites imperium suum extenderit, quàm subditis bene-velle, benefacere. Quod Alexandro tumenti dictum est olim ab Oratore libero. *Nihil in fortuna tua maius habes quàm vt possis, nihil melius, quàm vt velis benefacere, si Deus es, tribuere beneficia debes, non sua ab hominibus eripere.*

Quod planè nouerat Rex Theodoricus, & fatebatur apud Cassiodorum lib. 3. epist. 11. non alium esse Principis characterem. *Optamus cunctum diem plenum beneficijs nostris excurrere: optamus vbique præstita nostra radiare: quia in æuum viuit, quod munificentia principalis indulsit, nimirum melius donatiuo, quàm sceptro regia manus radiat & splendescit.*

Iam nihil est quod multi simus in exibenda liberalitatis præstantia, contenti varios ac multiplices laudum riuulos, ex hoc fonte deducere, monereque considerandum in hac virtute, quantum quid conueniat, quomodo, quando, quibus item largiri conueniat, quo fine, & vnde detur, in omnibus denique seruandam honestatem, & compositæ rationis lumen, atque prudentiæ consilium audiendum. Quod post Aristotelem animaduertit Seneca libro de beneficijs, cap. 12. *Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet, quia momentis quædam grata, & ingrata sunt.* Nam alioqui res bona, nisi benè conuenienterque fiat, perdit gratiam, vt formosum virginis vultum sæpè næuus dehonestat.

1. Quid. A Congiario.

Primum igitur considerandum est, quid detur: varia scilicet occurrunt, in quæ se diffundit liberalitas: aut enim munera publica sunt, aut priuata, pecuniæ, vel agri: si Princeps ille sit, qui largitur, aut vectigalia remittit, aut certè ex magna parte minuit confert dignitates, aut ædificia publica exstruit, vrbes instaurat, edit spectacula, de singulis aliqua Traianum laudat Plinius à Congiario plebi dato. *Nisi verò leuiter attingi placet, locupletatas tribus, datumque Congiarium populo, & datum totum, cùm donatiui partem milites accepissent. Enimuero qua benignitate diuisum est? quantæ curæ tibi fuit, ne quis expers liberalitatis tuæ fieret? Tu ne rogari quidem sustinuisti.*

Obtulisti Congiarium gaudentibus gaudens, securusque securis, quodque antea Principes ad odium leniendum tumentibus plebis animis obiectabant, id tu tàm innocens populo dedisti, quam populus accepit. *Paulo minus quinque millia ingenuorum fuerunt, quæ liberalitas Principis nostri conquisiuit; inuenit, adsciuit. Hi subsidium bellorum, ornamentum pacis, publicis sumptibus aluntur, patriamque non vt patriam tantùm, verùm vt attricem amare condiscunt.*

Ex hoc Cereris imago cernitur in quodam Numismate sedentis non in sella quidem, sed in gemino cornu copiæ, scipionem manu tenentis; cuius emblematis interpretatio continuò sequitur in alia figura, vbi vas frumentarium, spicis & papaueribus plenum exhibetur,

betur, quibus attinguntur ea, quæ Traiani tempore contigerunt, vt & Romæ nihil necessariis pauperibus quidem deesset, nec extremis in regionibus fames grassaretur. Hoc idem testatur Plinius Orator. *Magnificum Cæsar, & tuum disiunctissimas terras munificentiæ, ingenio velut admouere, immensaque spatia liberalitate contrahere, intercedere casibus, occursare fortunæ, atque omni ope adniti, ne quis è plebe Rom. dante Congiarium te, hominem magis sentiret se fuiße, quàm ciuem.*

Pueris & puellis alimenta detulisset Traianum clarè docet Xiphilinus his verbis. Ciuitatibus Italiæ multa elargitus est ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit. Inde nummus in quo Matrona quædam sinistra copiæ cornu, dextera spicas tenens, eas prætendit super puerum adstantem cum inscriptione S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ALIM. ITAL. Est & alius in quo Laureatus Imperator ipse pueris alimenta distribuit, sedet in sella, sinistra tenet hastile, dextera aliquid stolatæ mulieri porrigens, pueri sunt gemini, quorum alter in gerulæ læua recumbit, alter dextra ducitur, infernè scriptum legitur ALIM. ITAL.

Est & illustris nummus ad Domitiani liberalitatem exprimendam, in illo tanquam in theatro sedet Imperator, ad cuius pedes accedunt nonnulli aliquid accepturi, gemina hinc & hinc vasa, leguntur inscriptiones variæ sub sessione: Principis FRVG. AC. infrà SC. in ora ad dextram CONS. XIV. ad læuam LVD. SÆC. A. POP. Quas voces interpretantur aliqui fruges acceptas, quòd eo tempore, vel Congiarium populo diuisum sit, vel frumentum, aliquodue edulium, hucque adducunt Tranquilli verba ex cap. 4. septimontiali sacrorum die Senatui Equitique panariis, plebæiis sportellis cum obsonio distributis. Addit Suetonius. *Initium vescendi primus fecit, dieque proximo omne genus missilia sparsit: & quia pars maior intra popularia deciderat, quinquagenas tesseras in singulos cuneos Equestris ac Senatorij ordinis pronunciauit.* Quod solemne Domitiano fuisse constat ex Statio I. Syluarum, vbi copiosè hæc describuntur.

Vix Aurora nouos mouebat ortus,
Iam bellaria adorea pluebant.
Hunc rorem veniens profudit Eurus
Quidquid nobile ponticis Nucetis
Fæcundis cadit aut iugis Idumes.
Quod ramis pia germinat Damascus,
Et quas præcoquit Ebosia cannas
Largis gratuitum cadit rapinis.

Post multa verò generis eiusdem sic pergit.

Ecce autem caueas subit per omnes
Insignis specie, decora vultu
Plebes altera non minor sedente,
Hi panaria candidasq; mappas
Subuectant, epulasq; lautiores,
Illi marcida vina largiuntur,
Idæos totidem putes ministros.

Postmodum vbi multis hunc versum commendauit.

Hunc annona diem superba nescis.

Gloriatur, quòd cum turba Domitianus ad modestiæ specimen, & humanitatis accumbat, quod & celebrat in eiusdem Epulo 4. Syluarum.

Tene ego Regnator terrarum, orbisq; subacti
Magne parens, te spes hominũ, te cura Deorũ.
Cerno iacens? datur hæc iuxta, datur ora tueri
Bina inter mensasq; & non assurgere fas est.

De Commodi Imp. liberalitate multa dicuntur. Adhuc in prætexta puerili Congiarium dedit, ex quibus ait Xiphilinus, fiebat, vt ei pecunia deficeret. Erat enim liberalis; nam & populo sæpè aureos quinque, denariosque quindecim dedit. Inde fortè emanarunt ea numismata in quibus nimium quãtum iis largitionibus gauderet populus, ostendebatur. TEMPORVM FELICITAS. Ibi quatuor anni partes ὧραι dictæ quatuor puerulis expressæ: Aliàs mulier in sella, sinistra spicas, dextera vitem vuis onustam ostendit, botrues decipiunt sub vite, in cadis partim intrò, partim extra stantes, nudi quidam homines, fortè vinitores inter quæ puer ex quodam vase, aut cado eminet: quæ felicitatem temporum loquuntur omnia.

Annonæ Prouidentia.

Magna laus liberalitatis in Principe si curam vrbium suscipiat, Nundinarum & Annonæ, hanc in suo Traiano celebrat Plinius eiusdem Orator; nam vbi sumptus & impensas exposuit, quibus fame laborantes iuuit, concludit; *Instar ego Congiarij reor affluentiam annonæ. Huius aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quàm pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, Oriens triumphis Occidensque lustratus. Nec verò illo ciuilius*

quàm

quàm parens noster auctoritate, consilio, fide reclusit vias, portus patefecit, itinera terris, littoribus mare, littora mari reddidit, diuersasque gentes ita commercio miscuit, vt quod genitum esset vsquam, id apud omnes natum esse videretur, deuehunt ipsi quod terra genuit, quod sidus aluit, quod annus tulit.

Quàm nunc iuuat prouincias omnes in fidem nostram ditionemq; venisse, postquam contigit Princeps terrarum, qui fœcunditatem nunc hùc, nunc illùc, vt tempus & necessitas posceret, referretque, qui diremptam mari gentem, vt partem aliquam populi plebisque Romanæ aleret, ac tueretur. E cœlo quidem nunquam benignitas tanta, vt omnes simul terras vberet, foueatque; his omnibus pariter, si non sterilitatem, ac mala sterilitatis exturbat: hic si non fœcunditatem, at bona fœcunditatis importat: hic æternis commeatibus Orientem Occidentemq; connectit.

De Aegypto verò sic, vbi rem totam aperuit. *Refudimus Nilo suas copias, recepit frumenta quæ miserat, deportataq; messes reuexit. Discat igitur Aegyptus credatque experimento non alimenta se nobis, sed tributa præstare. Sciat se non esse P. R. necessariam & tamen seruiat.*

Sunt in Nummis variæ tùm notæ, tùm epigraphæ, quæ curam hanc annonæ diligentem commendent: in Claudij figura sedet altera manu spicas, hastam altera gestans cum hac inscriptione. CERES AVGVSTA. In alio vas quoddam frumentarium, cum his dictionibus T. I. CLAVDIVS CÆSAR AVGVSTVS. In alio quodam dextera nuda tria papauera spicasque geminas tenens cum voce ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ. Quæ prouidentiam Imperatoris indicant: qui fames tempore populo prospicere, quoad potuit, satagere visus est. De quo Sueton. cap. 8. *Vrbis annonæque curam sollicitissimè semper egit: nil non cogitauit ad inuehendos etiam in tempore hyberno commeatus.*

Pluribus olim laudata fuit Gallieni liberalitas ac prouidentia. Figuram stellatam habuit è cuius sinu pecuniam effundebat, cum lemmate ABVNDANTIA AVG. Fuit & altera dextera crumenam, sinistra Caduceum Mercurij gerens. PROVIDENTIA AVG. De quibus hæc habet Trebellius Pollio. *Congiarijs Pop. molliuit, Senatui sportulam sedens erogauit, Matronas ad Consulatum suum rogauit: ijsdem manum sibi osculantibus quaternos aureos sui nominis dedit. Quæ pecuniarum abundantiam arguebant.*

A vectigalibus remissis, aut imminutis.

Nulla re magis subditorum animos Princeps sibi demeretur, quàm in tributis & vectigalibus ab eis exigendis, moderatione quadam, quæ regiis facultatibus sic consulit, vt populum supra vires grauari non patiatur. Quid si vectigal, quod exigit, vt ab hostium incursibus populum defendat, florentemque conseruet, atq; incolumen, Princeps, aut totum, aut ex parte remittat; quas gratiarum actiones non refert? quos plausus? quàm festos dies agit? quas non preces, & vota facit ad Deum pro Rege suo? quàm libenter pro eius incolumitate sanguinem & vitam funderet? Altè quidem hæc animo regio bonus Princeps imbiberat Theodoricus, dum apud Cassiodor. lib 2. epist. 25. in vectigalium exactores minus pios irascitur. *Detestamur miseros premi, commouemur, & non querentium malis, velociusq; ad nos peruenit, quod dissimulatio patientis abscondit. Meritò quando cunctorum nos respiciunt auido ore læsiones. Dùm illud pietati nostræ perire credimus, quod per mediocrium damna sentimus.* Quibus verbis iuste quidem & Principibus benignitatem in exigendis tributis, & subditis in illis exoluendis patientiam, & obedientiam suadet.

Adeo subditos suos tributis premi nolebat Rex vel hoc vno satis inclytus; pergit enim pari sensu pietatis, ep. 38. *Opes nostras cupimus thesauro pietatis augeri, execrantes commoda quæ nobis vexatorum fuerint calamitatibus adquisita, molesta est illatio nostræ clementiæ, quæ defletur.* Vox plane regia! nam pio Principi non possunt non esse molestæ, grauesque suorum lacrymæ, qui de siccandis illis natus videtur, & a Deo datus.

Beneficentiæ singularis argumentum est in Principe, si tributa Ciuitatibus non tantùm & oppidis, vbi necessitas cogit, sed priuatis etiã debita remittat. Est insignis quædam effigies Imperatoris Hadriani dextra facem accensam versantis, & carthas, siue schedulas incendentis, coram adstantibus quatuor, & dextrã in cœlum, quasi in aliquid intenderent, leuantibus, cum epigrammate. RELIQVA VETERA HS. NOVIES MILL. ABOLITA & SC. Quibus significatur auri viginti duos millio-

nes cum dimidio, ciuibus Romanis ab Hadriano remissos, syngraphis in Traiani foro combustis. De his Spartianus in Hadriano. *Statim cursum fiscalem instituit, ne magistratus hoc onere grauaretur. Ad colligendam autem gratiam nihil prætermittens infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur priuatis debitoribus in vrbe, atque Italia, in Prouincijs verò etiam ex reliquijs ingentes summas remisit syngraphis etiam in foro Diui Traiani, quò magis securitas omnibus roboraretur, incensis.*

Commendationem meretur moderatio Principis, & temperantia quædam in faciendis sumptibus, quam virtutem Traiano cordi fuisse testatur Plinius; cùm enim magnam eius moderationem in longissimi itineris, pro bono publico confecti, sumptibus celebrasset, ad omnes Principes Orationem conuertit & illos admonet. *Adsuescat Imperator cum imperio calculum ponere, sic exeat, sic redeat, tanquam rationem redditurus, edicat quid absumpserit, ita fiet, vt non absumat, quod pudeat dicere.*

A Conferendis Magistratibus.

Et in conferendis dignitatibus potest esse liberalitas aliqua, quæ laudem mereatur, si non amore quodam inimico, sed iudicio ac mente talis eligatur, qui eximia morum probitate puritateque conspicuus, pro suo iure sedem illam honoris sibi polliceri possit, Traianum Principem imitatus de quo Plinius. *Neminem in vsu habes nisi aut tibi aut patri, aut optimo cuiquam Principum delectum: statimq; hos ipsos quotidie deinde ita formas, vt se non tua fortuna, sed sua metiantur: & tanto magis digni quibus honor omnis præstetur à nobis, quia non est necesse.*

Placet ad hanc rem quod habet Theodoricus qui Cassiodorum sibi deligens administrum dicebat, lib. 1. epist. 4. *Hos viros nostra perscrutatur intentio, ijs morum thesauris gaudemus inuentis, in quibus velut figuratis honorum vultibus, clementia nostræ serenitatis exprimitur.* Quam planè eligendi rationem confirmat idem lib. 9. ep. 22. cùm ait. *Electio nostra demeritis venit, & tantò quis regali animo proximatur, quantò bonis studijs societate coniungitur.* Et dum Eugenium admonet, lib. 1. ep. 12. *Esto innocentiæ templum, temperantiæ sacrarium, arx iustitiæ: pio Principi sub quodam sacerdotio seruiatur.*

Sic honoris & magistratus appetentem monebat Mamertinus in Panegyrico Iuliani Imp. dicto. *Quisquis capere magistratum voles, auri atq; argenti negligens esto, nullas ostiatim potentium ædes obito, nullius pedes, nullius genua complectitor. Adhibeto tantùm tibi gratuitas, & paratu facillimus comites Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam, atque Prudentiam, vltrò ad te Maximus Imperator accedet, & vt capessas Remp. flagitabit. Otioso tibi atque alia curanti Prouinciæ, Præfecturæ fasces, sella Curulis, atque insignia omnia magistratuum præferentur.*

Ab Aedificijs.

Multa nouarum laudum argumenta deduci possunt ab ædificijs & vrbibus vel reparandis, vel de nouo excitandis, præsertim ex ijs quæ Plutarchus in vita Periclis, de eius ædificij Athenis constructis memorat, in quibus primum ostendit vtilitatem communem infimæ plebis, quòd inutilis ad reliqua multitudo sic Aerarij fieret particeps, & exerceretur, ne otio diffluerer, dum in illis occupatur. Adde celeritatem & durationem, quod quæ vix longo æuo absoluenda videbantur, eius administratione paucis annis perfecta fuerint. Est apud Dionem celebris Traiani commendatio propter excitatum Pontem lapideum sanè mirandum, super Danubium. *Arduum,* inquit, *& maximè laboriosum fuit in ea fluminis parte Pontem ædificare.* Ex hoc sanè ingens Traiani animus arguitur, atque adeò magis, quòd nullum commeandi vsum pons præbebat. Pilæ etiamnum extant, ceu in ostentationem potentiæ, & Cæsaris opum fabricatæ. Simul etiam vt posteris restatum maneret, nihil esse quod hominum manu, & opibus Romani Imperij effici non posset; In antiquo marmore reliquit idem Imp. huius rei monumentum.

PROVIDENTIA AVGVSTI VERE
PONTIFICIS VIRTVS ROMANA
QVID NON DOMET? SVB IVGVM
ECCE RAPITVR ET DANVBIVS.

Noua laus erit, si fugiatur in his luxus, & tamen seruetur magnificentia, quam assignat Traiano Plin. *Tam parcus in ædificando, quàm diligens in tuendo. Itaque non vt ante immanium transuectione Saxorum vrbis tecta quatiuntur, stant securæ domus, nec iam templa nutantia. Satis est nimiumque cùm successoris*

fruga-

frugalissimo Principi, magis reijcere aliquid, & amputare ex his quæ Princeps, tanquam necessaria reliquit. At quàm magnificus in publicum es? Hinc porticus, inde delubra occulta celebritate properantur, vt non consummata, sed tantùm commutata videantur. Hinc immensum latus Circi Templorum pulchritudinem prouocat, digna populo Victore gentium sedes, nec minus ipsa visenda, quàm quæ ex illa spectabuntur.

II. Quibus.

Post rem datam occurrit persona cui detur, siquidem in donando rationem personarum habendam esse vulgò sapientes consentiunt, vt largitas meritam laudem prædicationemque obtineat. Excipit quosdam Tullius, aitque beneficentiæ fontes minimè patere omnibus oportere, non ingratis & maleficio assuetis, ne scelus illorum & impia voluntas beneficijs alatur; tametsi neminem excipere videatur Seneca de benef. 4. cap. 25. *Si Deos imitaris, da etiam ingratis, nam & sceleratis Sol oritur, & piratis maria patent:* Tamen impijs ac immerentibus nihil tribuendum, nisi speretur fore vt ea liberalitate, à flagitioso vitæ genere, indignisque facinoribus abducantur. Et de Christiano lubet dicere quod idem de suo sapiente lib. de vita beata cap. 23. *Donabit aut bonis, aut eis, quos facere poterit bonos.*

Bonis dandum.

Hæc igitur occurrunt laudanda; primò si bonis detur, & iusta petentibus non adulatoribus ac imprudenter iniusta rogantibus. Sapienter ille dicebat homines parùm sibi honestè videri florem ætatis collocasse, qui nihil denegare valerent, mala malè petentibus. Ab hoc loco mirabiliter Theodosium commendat Latinus Pacatus. *Cùm leuiter cognitos, aut etiam semel visos his honoribus simul ditas, quibus & amici possent esse contenti, nonne omnibus vis probare amicum tibi esse, qui bonus sit? cuicumque quid publici mandatum fuerit officij, præmium spondetur & redditur. Tibi humilitatem & tenebras suas imputet iacens virtus, quæ non obtulit se probandam. Quod conscientiæ tuæ sufficit, honoratus est qui probatus.*

Afflictis.

Si miseris & afflictis amicis, maximè verò si donis splendidissimis vsus dicatur, si & verbis consoletur piè: atque hic quod olim vaticinatus est Hesiodus, ostēdat magnum quiddam esse misericordiam cum Regno coniunctam, & omnes copias liberaliter suppeditare. Nihil magnificentius, illustrius nihilquam de miseris benemereri, Tragicus in Med. Act. 2.

Conside regnis, cùm leuis magnas opes
Huc ferat & illuc casus. Hoc Reges habent
Magnificū & ingens, nulla quod rapiet dies,
Prodesse miseris, supplices fido lare
Protegere.

Contra nihil à Principis conditione magis alienum, quàm in illius oculis subditum fame, aut alia quauis calamitate conflictari.

Ab omnibus vltima veneratione colendus Princeps qui splendorem suum contrahit, vt subditorum felicitatem augeat, & explicet, benè D. Ambros. 2. Offic. cap. 15. *Summa liberalitas captiuos redimere, reddere parentibus liberos, liberis parentes, ciues patriæ restituere. Videndus ille qui te non videt, requirendus ille qui erubescit videri, ille & clausus in carcere occurrat tib, ille affectus ægritudine mentem tuam personet, qui aures non potest.*

Certè beneficentia longè nobilissima est, quæ fit in pauperes, quam Christianus Orator Lactantius in momenta sua retulit lib. 6. cap. 11. *Vnum certum & verum liberalitatis officium est egentes & inutiles alere. In cœlestes rationes & acta Cœli, in album ipsum æternitatis referuntur hæc opera;* Quàm diuinè Rauennatum Antistes serm. 14. *In Cælo prima est esurientis Annona, prima stipendia pauperes tractantur in Cælo: erogatio pauperis prima diuinis scribitur in diurnis.* Reperti sunt magni viri non pauci, sic ad benè de omnibus merendum proni, vt sufficeret, si tantum egere quemquam scirent, de quibus id lubens dico, quod de magno Imperatore vir disertus in Traiano Plinius. *Tàm velox Cæsar, potentia tua est, tamq; in omnia pariter intenta bonitas, & accincta, vt tristius aliquid sæculo tuo passis ad remedium salutemq; sufficiat, vt scias.*

Talem fuisse Patientem Lugdunensem Præsulem accepimus, omni commendatione maiorem, qui non ab alio, quàm ab ipsa bonitate animi sui inuitatus, diligenter indagabat,

bat, si quis egeret: quem ea de causa multis commendat Sidonius Apoll. lib. 6. epist. vltima. *Prius soles indigentum causas respicere, quàm inspicere personas. Nullus obest tenuitati, debilitatiq; si te expetere non possit. Præuenis manibus illum, qui non valuerit ad te pedibus peruenire. Transit in alienas Prouincias vigilantia tua, & in hoc curæ tuæ latitudo diffunditur, vt longè positorum consoletur angustias. Hinc fit vt sæpè tersceris eorum lacrymas, puorum oculos non vidisti.*

Benemeritis.

Nam vt rectè monet Eumenius Rhetor in Constantino. Vt omnes homines coram non indigentes iuuare boni Principis sit, præcipuè tamen benemeritis & afflictis subuenire. Vnde Rex Theodoricus scitè apud Cassiod. l. 1. ep. 13. dicebat, *Dignitas dùm ad incognitum venit, donum est; cùm ad expertum, compensatio est meritorum: quorum alter debitor iudicij: alter obnoxius est fauori.*

Vt Reip. nihil vtilius, nihil ad eam stabiliendam opportunius esse potest, quàm dignos ac benemeritos præficere prouincijs suis, ita nihil honorificentius Princeps fecerit ad munerum splendorem & dignitatem suam, quã si meritis illa largiatur. Benè Stobæus sermone 44. ex Iamblico. Omne honoratum augetur, contemptum imminuitur, & hoc est signum clarissimi imperij benè administrati, promouet enim subditos ad honesta studia, dùm conuenientem singulis dignitatem attribuit. Non alia mente Symmachus lib. 10. epist. 15. *Ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtutis æmulatio alitur exemplo honoris alieni.* Quid quod Princeps de omnibus bonis optime meretur, cùm vnum aliquem benemerentem honore debito afficit. Siquidem & virtutem & merita illis omnibus communia cohonestat. Constantini Imperatoris vox est de Themistio singularis, Nullum beneficium cum ratione, & iudicio datum, i lius tantum est, qui id accipit, sed omnibus in vniuersum tanquam premium similium laborum proponitur.

Non merentibus.

Quales subditis facit animos Princeps omnibus æqualis, dùm sciunt non pro conditione sua, quam in manibus non habent, siue pro fortunæ volubilis arbitrio, quæ vt *varia & libidinosa mancipiorum suorum negligens domina & pœnis & muneribus errat*, inquit Seneca ad Marciam, sed pro liberalitate Principis & clementia, se muneris aliquid accepturos? Id Principi monitum sub lucis vmbra dabat olim Symmachus lib. 9. epist. 1. *Sicut omnibus in hac vita positis, ac locatis communis est cæli spiritus, lux diei: ita clementiam maximi Principis sentiant vota, & facta cunctorum.* Idem suggerebat Traiano Plinius sub imagine Solis. *Vt Sol dies non parte aliqua, sed statim totus, nec vni, aut alteri, sed omnibus in commune profertur.*

Illud ipsũ affert in laudem Iuliani Mamertinus, multisque liberalitatem eius in omnes celebrat. *Habitari ab iustis viris terras in Oceano ferunt, quas fortunatorum Insulas vocant, quòd per eas non aratro solo frumenta nascuntur, fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur, spontè pomis arbor grauatur, ad herbarum vicem olus vulgo est; quantula ista sunt, si Deũ auctorem consideres, munera? Nempe nobis quoque cùm agrum non nostris manibus excolamus, hæc illaborata nascuntur: quantò felicior nostra conditio, quantò beatitudo præstantior? Non spica triticea, non viles vuarum racemi: sed opes atque diuitiæ: nihil laborantibus ingenuntur, Prouinciæ Præfecturæ, fasces spontè prouenient.*

Externis.

Laus crescit si non in ciues tantùm & domesticos, sed in exteros etiam, atque remotissimos populos sit liberalis. Quod Traianum fecit omnibus amabilem, de quo sic Plin. *Quantæ curæ tibi fuit ne quis expers liberalitatis tuæ fieret? datum est his, qui post edictum tuum in locum erasorum subditi fuerant æquatiq; sunt cæteris illi etiam, quibus non erat permissum. Negotijs aliquis, valetudine alius, hic mari, ille fluminibus distinebatur. Expectatum est, prouisumque, ne quis æger ne quis occupatus ne quis denique longè fuisset, veniret quisque, cum posset. Magnificum Cæsar & tuum disiunctissimas terras munificentiæ, ingenio velut admonere, immensaque spatia liberalitate contrahere, intercedere casibus, occursare fortunæ, atq; omni ope adniti, ne quis è plebe Rom. dante congiarium te, hominem magis sentiret se fuisse, quàm ciuem.*

Non

Non postulantibus.

Anteuertere verecundiam petentium laudabile est. Ctesibium ægrum, & pauperem visitabat Arcesilaus, & clam puluino sacculum subiecit: quo inuento nihil minus cogitanti, Ctesibius ludus hic Arcesilai est, aiebat, voluit amico sine probro, & pudore accipientis subuenire. Perfecta misericordia est, vt antè occurratur esurientibus, quàm roget mendicus D. August. homil. 39.

Magnificus hac in re, sicut in cæteris Traianus Imp. *Aduentante Congiarij die obseruare: Principis egressum in publicum, insidere examina infantum, futurusq; populus solebat. Labor parentibus erat ostentare paruulos, impositosq; ceruicibus, adulantia verba, blandiasque voces edocere: reddebant illi quæ monebantur, ac pleriq; irritis precibus surdas principis aures adstrepebant: ignarique quid rogassent, quid non impetrassent, donec planè scirent; differebantur. Tunc rogari quidem sustinuisti; & quanquam lætissimis oculis tuis esset, conspectu Romanæ sobolis impleri: omnes tamen antequam te viderent, adirentur, recipi, indici iussisti, vt iam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur: crescerent de tuo, qui crescerent tibi, alimentisque tuis ad stipendia tua peruenirent, tantumque omnes vni tibi, quantum parentibus suis quisque deberet.*

Puerorum institutioni.

In puerorum educatione liberali, liberalitas potissimum efflorescit: quam laudem eidem Imperatori tribuit laudatus Orator. *Rectè Cæsar quod spem Romani nominis sumptibus tuis suscipis. Nullum est enim magno Principe immortalitatemq; merituro impendij genus dignius, quàm quod erogatur in posteros. Locupletes ad tollendos liberos ingentia præuia & pares pœnæ cohortantur. Pauperibus educandis vna ratio est bonus Princeps. Hic fiducia sui procreatos, nisi larga manu fouet, auget, amplectitur, occasum imperij, occasum Reipub. accelerat. Frustrà Princeps plebe neglecta, vt defectum corpore caput, mutaturumque instabili pondere tuetur.*

Beneficio affectis.

Laudem meretur aliquis, si eos amet, in quos est beneficus & liberalis, quo fuit animo Qu. Flaminius apud Plutarchum, quem adeò constanti beneficentia fuisse memorat, vt eos quibus benefecisset, non minus amare se diceret, quàm si de se ipso benemeriti fuissent, vt res charissimas amplexus fouensque meritis suis obstrictos. Hoc idem vrget apud Curtium lib. 6. num 9. in illa verè regia & aurea concione quam habuit Alexander ad milites post Parmenionis, & Philotæ detectam in se coniurationem nefariam. *Animi pridem alienati à me, & inuidentis gloriæ meæ indicia quamdiu licuit in animo meo pressi. Videbar enim partem viscerum meorum abrumpere, si iniquos tàm magna contuleram, viliores mihi facerem. Sed iam non verba punienda sunt, linguæ temeritas peruenit ad gladios.*

III. Quantum largiri conueniat.

In liberalitate debet adhiberi moderatio digna considerati hominis prudentia, ne alioqui sit inconsulta largitio, quæ nec rationi cōuenit, nec hominibus iudicio preditis, ne Deo quidem probatur, qui non vult opes effundi, sed dispensari: quorum alterum est inconsideratæ temeritatis, alterum maturæ prudentiæ. Tribuendum igitur μετὰ τὴν οὐσίαν pro facultatibus, & quantum res ipsa familiaris patitur, ad opum multitudinem attollendi sunt oculi, indeque lumen hauriendum, ne plus erogetur, quàm domestica ratio postulet, aut ferre possit.

Largitatis duo sunt genera, liberalitatis vnum, alterum prodigæ effusionis. Liberalitas nisi adsit modus, in exitium vertitur Tacit. ann. lib. 19. Malè Nero, qui diuitiarum & pecuniæ fructum non alium putabat, quàm profusionem Sueton. cap. 3. *Tenenda est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est, sed ita vt illiberalitatis auaritiæq; absit suspicio: posse enim liberalitate vti, non spoliantem se patrimonio nimirum est pecuniæ fructus maximus.* Cic. Off. 2. Quid tàm indignum Principe, quàm vt totum tenens non sit contentus toto, nisi minutias quasquam atque exiguas portiones satagat quomodo adhuc facere suas. Diu. Thom. de regim. Princ. lib. 3. cap 2. Fortiter Ladislaus Bohemiæ Rex ad suos, plus auri quàm veræ virtutis cupidos. *Ergo me opulentum magis, quàm pium, quàm iustum cupitis? at ego bonum nomen cunctis diuitijs antepono.* Æneas Syluius lib. 3. cap. 15.

Quid

Quid Tiberius? homo videlicet alienus ab auaritia, qui felicitatem in hoc vno reponebat, vt floreret populus, & omnibus rebus abundaret, communem hominum felicitatem preclarum & inuiolatum thesaurum existimans, ait Suidas in Tiberio. Tam verum est quod sapienter asserit Philo Iud. lib. de præm. & pœn. Tribus potissimum sustineri Regnum Maiestate, Grauitate, Beneficentia: Nam Maiestas parit Reuerentiam, Grauitas, Metum, Beneficentia, Beneuolentiam & Amorem.

Scio quod ait Arist. Ethic. 4. liberales, qui virtutem non cupiditatem sequuntur, regios quosdam atq; magnanimos σφόδρα ὑπερβάλλειν ἐν τῷ δοῦναι in donando valde excellere, fluuiorum instar munificentiæ studio velut extra ripas diffluere, quod qui faciunt, parentis omnium Dei causa iuuandorumque mortalium ad felicitatem; ne illi clarissimam hanc virtutem in amplissimo honoris perfectionisque gradu collocant. Hoc expendunt Oratores in Panegyricis Orationibus, & reliquis præstitisse Imperatores suos contendunt. Diuinè suo Gratiano bene gratus & memor accepti beneficij Ausonius. *Quis vnquam Imperatorum hoc Prouincijs suis, aut vberiore indulgentia dedit, aut certiore securitate prospexit, aut prudentia consultiore muniuit? fecerat & Traianus olim, sed partibus retentis: non habebat tantam oblectationem concessi debiti portio, quanta suberat amaritudo seruati. Et Antoninus indulserat, sed imperij non beneficij successor inuidit, qui ex documentis tabulisque populi condonata repetiuit: tu argumenta omnia flagitandi publicitus ardere iussisti. Videre in suis quæq; foris omnes Ciuitates conflagrationem salubris incendij. Ardebant stirpes fraudum veterum, ardebant seminaria futurarum. Quid te Imperator Auguste indulgentius? quid potest esse consultius? quæ bona præstas; & efficis ne caduca sint: quæ mala adimis; prospicis ne possint esse recidiua. Hæc Prouincialibus indulgentiæ bona: quid illa nostro ordini? quid illa militibus Antoninorum comitas fuit. Et iam indè Germanicorum cohorti amicorum, & legionibus familiaris humanitas?*

Sed ego nolo beneuolentiam tuam aliorum collatione præcellere. Abundant in te ea bonitatis & virtutis exempla, quæ sequi cupiat ventura posteritas: & si rerum natura pateretur, adscribi sibi voluisset antiquitas. Necesse est tamen aliquid comparare, vt possit intelligi bona nostra quo præstent. Ægrotantes amicos Traianus visere solebat; hactenus in eo comitas prædicanda est: tu & visere solitus, & mederis, præbes ministros, instruis cibos, fomenta dispensas, sumptuum adijcis medelarum: consolaris affectos, reualescentibus gratularis: in quot vias de vna eius humanitate progrederis? legionibus vniuersis, vt in communi Marte euenit, si quid aduersi acciderat, vidi te circumire tentoria; Satin' salua, quærere: tractare vulnera sauciorum, & vt salutiferæ apponerentur medelæ, atque vt non cessaretur, instare. Vidi quosdam fastidientes cibum te commendante sumpsisse, audiui confirmantia ad salutem verba profari, occurrere desiderijs singulorum: huius sarcinas mulas aulicis vehere: his specialia iumenta præbere; illis ministeria perditorum instaurare lixarum; aliorum egestatem tolerare sumptu: horum nuditatem velare vestitu: omnia agere indefessè, & benignè, pietate maxima, ostentatione nulla, omnia præbere ægris, nihil exprobare sanatis.

Quod si nulla reperiant in terris Oratores, quibus Principum suorum liberalitatem adæquent, ad alia recurrunt, & ipsa natura cœloque liberaliores prædicant. Egregiè Mamertinus beneficentiam Iuliani sui ex hoc commendat. *Ecquis Deus in anno multiplices fructus agro vni dedit? num quisquam in eadem nouali, æstate vna amplius quàm semel messuit? num cui vno Autumno, vnoq; vineto vindemia triplex fluxit? vna certè vnius est hyemis obliuitas. Sed in nostri Principis beneficijs miraculo caret multiplicata fœcunditas. Vt de alijs optimis viris taceam, qui à priore in proximum Autumnum fructus annorū multipliciter messuerunt, mihi certè tertia vnius anni vbertas est Consulatus. Dein' cùm ager assiduitate fructuū in maciem decoquatur, Imperatoris nostri posterior liberalitas vincit priorem, nec fit effœta gignendo, sed per vices fructuum fœcundatur. Noua prorsus fuit honorum inferendorum & insperata congestio: nondum statum suum syderum curricula mutauerant, iam princeps cursum dignitatis alterius commonebat, & iam tum Sol ab eorundem astrorum regione radiabat, iam Augustus tertia magistratus mei signa transcenderat.*

Modò fusè plus eos dedisse dicunt, & voluisse, quàm alij auderent, aut sperare, aut postulare. Hoc in Constantino August. magnus Orator

Orator Eumenius agnoscit & laudat, vbi postquam beneficia recensuit, subdit. *Debita remissurus, quantum deberemus interrogasti; quæ interrogatio manifesta promissio fuit. Nam cùm is qui omnia potest, quid sibi videatur, interrogat, non curiosè percontatur vt sciat, sed liberaliter cupit audire quantum remittat. O nos vtrumne verecundos dicam nimium, an satis gratos? qui reticuimus, hæsimus, indulgentiæ tuæ amplè fluenti modum fecimus. Plus adhuc præstare cupiebas, si ausi fuissemus exposcere, &c.*

Magnificè Plinius Iun. ad Fabatum lib. 5. *Nescit semel incitata liberalitas stare cuius pulchritudinem vsus ipse commendat. Iste Sol alter in terris Princeps liberalis; vt ille cunctis quæ luce collustrat sua, non nihil caloris impertit: ita Princeps debet omnes suæ dignari misericordia, quos contuetur.* Pulchrè dictum à Philone: Beneficentia sicut Luna, nunquam pulchrior apparet, quàm cùm plena est.

IV. Vnde.

Iam quæritur vndè dederit: nam vt dedecus est, & rapina vetus, ex alieno dare: ita de suo magna laus est. Singularis in eo fuit Traianus Imper. *Nihil magis in tua tota liberalitate laudauerim, quàm quod Congiarium das de tuo, alimenta de tuo, neque à te liberi Ciuium, vt ferarum catuli, sanguine & cædibus nutriuntur, quodq; gratissimum est accipientibus, sciunt dari sibi, quod nemini est ereptum, locupletatisq; tàm multis pauperiorum esse factum Principem tantum.* Quam ad Iustitiam liberalem Cicero 1. Offic. *Qui alijs nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt si in suam rem alieno conuertant.*

Hùc liberalitas Zenonis reuocanda est, qui prædia sua, qui viridaria, cæteraque bona patere voluit omnibus, nullumque propterea custodem his adhiberi iussit: perdissequi cum nummis ad erogandum sequebantur: si verò quem vidisset minus benè vestitum, amictum ei suum dabat, inuentos in foro pauperes quotidie vocabat ad cœnam, quin & vita functos sumptibus proprijs efferebat. Talis olim fuit vir pius Deus dedit nomine, opificio sutor, cuius meminit cum summa laude Diuus Gregorius, vt noti ciuis Rom. sibique vicini: hic cùm totam hebdomadam in opere suo perquam assiduè posuisset, diebus Sabbati quidquid lucri superesset, à tenui victu & vestitu, id omne in pauperes distribuebat. Non communis est ea liberalitas, quæ sibi nihil reseruat, vt benignè faciat alijs, Deique numen demereri possit. Pari in laude seruulus eiusdem Diui Gregorij fuit, censu pauper, diues meritis, qui quidquid ex Eleemosynis capere poterat, id totum in mendicos, ipse mendicus erogabat.

V. Quomodo.

Hilariter & Iucundè.

Videndum insuper qua ratione dederit: Nam inter affectiones liberalitatis ponit Arist. 4. Ethicor. cap. 1. vt fiat ἡδέως καὶ ἀλύπως prompta & iucunda animi voluntate, sine vlla molestiæ significatione: maiora siquidem illius beneficia sunt, qui exiguum tribuit, sed libenter, qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem, qui accipere se putauit beneficium, cùm daret. Vndè vir magnus Seneca lib. de benef. cap. 7. *Multo gratius venit quod facili, quàm quod plena manu datur.* Et certè plurimum commendat munus ipsa vultus & oris significatio in donante, quæ prodat intimi animi affectum, ac beneuolentiæ studium, quo iuuare cupit alios, & apud eos ponere beneficium aliquod.

Talem describit Pompeium Plutarchus in eius vita. Ostendebas in beneficiis dandis serenitatem, & grauitatem in accipiendis, eò nemo minus importunè rogabat, vel hilarius largiebatur roganti. Non alium facit Artaxerxem Persarum Regem. Consistebat, inquit, in accipienda gratia, ac si daret, quàm si acciperet hilarem se ac benignum in dando ostendens, donum erat nullum, quod non illustri gratia exciperet. Cùm malum punicum nescio quis grandius obtulisset, per Solem ait, vrbem, si pusilla data sit, ex pusilla cito reddat amplam.

Promptè & Celeriter.

Perdit quodammodo nomen suum gratia, quæ ab ingrato, & tristiori animo venit; contra, vt Vates ingeniosus cecinit ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι, celeriter factæ gratiæ dulciores. Imò magni muneris loco habendam esse

esse προθυμίαν promptitudinem in donando nemo non fatetur: quęp ote sit communis hominum opinio, veteri etiam Prouerbio consignata, scilicet eum qui citò dederit, bis dare. Proinde verus liberalis non diu patietur ab se beneficium peti, ne videatur potius emi, quam dari; cùm è communi dicto, nulla res carius constet, quàm quę precibus empta est: nam vt proprium est libenter facientis, citò facere; ita tardè velle, nolentis est. Hinc pronunciatum nobile Senecæ 1. de Benef. cap. 1. *Qui dat, ne tardè det, quia cùm in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit.*

Beneficio non mediocre momētum & pretium ab ipsa promptitudine accedit; præcipuum hoc beneficentiæ decus in Constantino commendat Orator Flauiensium nomine. Tam prompta est in te natura bonitatis, vt quod pia mente conceperas, statim voce declarares; sic ingenui largique fontes, vt vbiq; possint ire, festinant; sic celeriter in terras cęlo missa perueniunt: sic denique diuina illa mens, quæ totum hunc mundum gubernat, quidquid cogitauit, illud fecit.

Hoc idem argumentum amicæ voluntatis, & celeritatis amat in eodē Constantino Rhetor Eumenius. *Nescis Imperator tua commendare beneficia, præstanti celeritate tempus occupas optandi. Sed enim indulgentiæ celeritate vicisti Imp. ipsa clementia quibus annuam viuimus. Diu venturi hominis paratus optatur, diu vagitus inconditi loquuturam differunt vocem, diu fruges hyems cohibet, ver elicit, æstas flore solidat, calor ematurat: tu nobis vitam pariter totam dedisti, tu fructus meritorum tuorum statim nos metere, & in conditis referre iussisti.*

Quoties votiua res repentè contigit, pretium de ipsa temporis breuitate sortitur: quis enim affectum desiderij repentè suspiciens, non auidè impetrata veneretur? Adhibitam verò muneribus artem difficultatis improbat Martialis.

Inquiris, dubitas, cunctaris teque diebus,
Meq; decem crucias, iam rogo Phœbe, nega.

Quam & beneficij gratiæq; tarditatē in Cinna reprehendit idem,

Primum est vt præstes, si quid te Cinna rogabo:
Illud deinde sequens, vt citò Cinna neges.
Diligo præstantem, non odi Cinna negantem,
Sed tu nec præstas, nec citò Cinna negas.

Liberè non coactè.

Actum liberalitatis cum deliberata voluntatis significatione elici debere, sapienter pro more suo monet Seneca 6. de Benef. cap. 7. *Si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert; deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo, ac perenni alueo currant, aut piscosa, & amœna pinguibus aruis interfluant. Neque ventus beneficium dat, licet lenis secundus aspiret. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Et quam multos è periculo velocitas equi rapuit, nec arboribus. Et quam multos æstu laborātes ramorum texit opacitas? Quid autem interest vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit, cùm vtrique velle defuerit?*

Vltrò & gratuitò.

Beneficium placet, si non animo difficili, morosо, non iracundo conferatur, quod magis est eorum proprium, quos auaritia ferreis suis vinculis, atque sæuo dominatu constringit, sed non rogatus, imò liberè & vltrò detur. Nemo melius vno Seneca rem hanc aperit, lib. 2. de Benef. cap. 2. *Molestum verbum est, onerosum & demisso vultu dicendum; ROGO: huius facienda est gratia amico, & cuicūque quem amicū sis promerendo facturus. Properet licet: serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò diuinanda cuiusque voluntas, & cùm intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamus, sed certiores facti, statim promittamus, facturosq; nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus.*

Hunc liberalem animum in Iuliano Imper. laudat Mamertinus Orator. *Nec sanè mihi Consul gratuito factus viderer, si honorem precibus emissem. Miserum enim & laboriosum subiissem, meliori æui parte transacta, tyrocinium rogandi. Neque enim ex istimo molestius esse pecuniam, quam preces fraudare. Denique omnes in emendo videmus repensandi fiducia magno & ere-*

& erecto animo aurum argentumq; depromere: eos verò qui preces allegant, humiles atque demissos vix cunctabunda verba proferre, neque Orationem solum inclinare, sed totis corporibus ingenua submitti; prorsus vt ex animi sententia loquar, maximo vendit beneficium, qui preces accipit.

Ab inſperato denique beneficium augetur, quia magis oblectãt nos ea, quæ preter ſpem eueniunt.

VI. Quo fine.

Extremum eſt in liberalitate, quo fine detur: vt puta ſi quis liberalis ſit, ſolo ductus amore honeſtatis, non vt dedecus extinguat, vel ſubditos placet. In Traiano Plinius hanc honeſtam largitionem prædicat. *Alio me uocat numeroſa gloria tua: alio autem, quaſi verò iam ſatis ueneratus miratuſque ſim, quod tantam pecuniam profudiſti, non ut flagitij tui conſcius ab inſectatione eius auerteres famam: nec, ut triſtes hominum, mœſtoſque ſermones lætiore materia detineres. Nullam Congiario culpam, nullam alimentis crudelitatem redemiſti; nec tibi benefaciendi fuit cauſa, ut quæ malè feceras, impunè feciſſes. Amor impendio iſto non uenia quæſita eſt; Populuſq; Rom. obligatus à tribunali tuo, non exoratus receſſit. Obtuliſti enim Congiarium gaudentibus gaudens, ſecuruſq; ſecuris, quodque antea Principes ad odium ſui leniendum tumentibus Plebis animis obiectabãt, id tu tam innocens populo dediſti, quàm populus accepit.*

I. Quoſdam reperias, qui præ ſe ferant liberalitatem, verum ſpuriam & amiculo tectam alieno, vt theatralem illam Simiam, quæ larua veſtituq; virginem pulcherrimam, & elegantem mentiebatur.

Qui donãt, ſed pauca, vt plurima recipiãt, erogant minuta, vt corrogent grandia & pretioſa; fronte exporrecta & doloſa tribuunt, ſed vt tacitam auaritiam cupiditatemque expleant: Talium dona, non dona ſunt, ſed hamatilia, de quibus acutè Martialis lib. 5. Epigr. 18.

Imitantur hamos dona: namq; quis neſcit
Auidum uorata decipi Scarum muſca?

Vbi doloſas munerum & malas artes vocat, venatoreſque improbos, qui ſimulata benefici animi largitate, in fraudem inducunt alios.

Quam agendi rationem multis communem, vt minus honeſtam damnat Plinius Iunior, lib. 9. Epiſt. 30. dum arguit illos, qui non alio fine tribuunt, quam vt ex donatione quæſtum faciant. *Volo enim eum, qui ſit uerè liberalis, tribuere patriæ, propinquis affinibus, amicis, ſed amicis dico pauperibus: non ut iſti, qui ijs potiſſimum donant, qui donare maxime poſſunt, quos ego uiſcatis, hamatiſque muneribus, non ſua promere puto, ſed aliena corripere.* Hinc argutè Martialis. l. 4.

Qui potes inſidias dona uocare tua.

Pulchrè nimirum inſidias hic, viſcata verò hamataq; munera vocat ille, quaſi hamo, aut viſco ad maiora capienda artificioſè, & inſidioſè inſtructa.

Non alii ſunt ab iſtis, qui munuſculis, & iucundarum rerum largitione circumſcribunt adoleſcentes, ac pupillos, ad quorum bona cupiditatis oculos adijciunt, quos vt indignæ fraudis architectos & à præcellentium virorum humanitate alienos omni iure deſpui videmus, & cõmuni odio dignos, quod ad ſordes animi inumbrandas, & cupiditatem obnubendam pulcherrimæ rei velo abutantur.

Hoc numero comprehenduntur, qui largitionibus vtuntur ad tenebras offundendas iudicibus, vt ſententias eripiant, non obſcuro iuſtitiæ probro, & iudiciorum infamia, cum lucro ſuo, & aliorum detrimento: necnon & illi, qui munificentiam oſtentant ad ciuium ſuorum beneuolentiam emerendam, ad alliciendas voluntates, quò publicos honores, & magiſtratus poſſint adipiſci: hi quia donando, non aliorum bonum, ſed proprium atque ſuum intuentur, tantum abſunt à beneficentiæ luce, quam ab ipſa honeſtate.

Gratuita liberalitas.

II. Si nulla ſpe retributionis & præmii beneficos ſit ac liberalis, laudandus cum Traiano, *Nihil largiatur Princeps, dum nihil auferat: non alat, dũ non occidat: contra largiatur, & auferat, alat & occidat, næ ille tam breui tempore effecerit, ut omnes non poſterorum modò, ſed ſui parentumque pæniteat.*

Alter itaq; næuus beneficæ donationis eſt, mercedis vel honoratæ famæ gloriæq; fugacis aucupium: Nam videre licet pleroſque non tam natura liberales, quam inani gloria ductos, vt benefici videantur, facere multa, quæ ab oſtentatione magis, quam à voluntate proficiſci videantur. Quæ ſimulatio benè Tullio

lio Off. 1. *Vanitati est cõiunctior, quã aut liberalitati, aut honestati.* Qui robustæ virtutis est, ac verè liberalis, non splendore volatico laudis percellitur, neque rumusculis hominum pascitur, sed cum Clemente Alex. conscientia rectè factorum, & ipsius virtutis honestate contentus vanæ gloriæ dicit, ἀλλῦις χαίρετε, valete falsa somnia.

In dandis beneficijs hanc regulam præscribit Seneca lib. 2. cap. 11. *Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit; detrahenda est inanis iactatio, res loquentur nobis tacentibus.*

Nihil elegantius, verius nihil illo Philonis lib. de Cherub. Nam si rectè consideres inuenies quosdam vendere magis, quam donare, qui gratis largiri dicuntur: Qui enim dando captant laudem, aut honorem, dum quærunt sibi reddi gratiam specioso donationis nomine venditionem prætexunt. *Periculosum est enim sibi placere, cui cauendum est superbire,* ait S. Aug. in Ioan. 38.

Quam ad rem opportunè loquutus mihi videtur Latinus Pacatus in Panegyrico Theodosij. *Nullam maiorem crediderim esse Principum felicitatem, quàm fecisse felicem. Itaque Imperatori propriam maiestatem æstimanti, non tam illud suum videri debet, quod abstulit, quã quod dedit. Nam cum intra ipsum voluantur omnia, & vt ille qui cuncta ambit Oceanus, quas suggerit aquas terris, recipit è terris: Ita quidquid in Ciues manat à Principe, redundat in Principem.*

PVNCTVM V.

Laus à Munificentia.

MAgnificentia genus est quoddam eximiæ largitatis, vna virtus in omnibus, quæ mirificum splendorem habet, facilèque gratiam omnium, & amorem conciliat. Nobilium Heroumque propria, qui diuinam in terris bonitatem & excellentiam propius referunt, atque imitantur; vtpotè animi liberali præditi, & præstantia quadam humana omnia superante; insuper diuitijs affluentes, quas ad commune bonum, & seculorum ornamentum magnificè impendunt: in quo parentem Deum æmulantur, cuius in omnes bona sunt communia, nec vllum esse vult suæ liberalitatis, ac munificentiæ exortem. Disputat in hanc rem magnificè D. Cyprianus de Oper. & Elem. qui post hanc de bonitate Numinis sententiam. Æqualiter dies illuminat, Sol radiat, imber rigat, ventus aspirat, & stellarũ splendor, ac Lunæ communis est. Subdit illum videri simillimum, qui suas opes cum pluribus largè munificèque partitur. Qui dum largitionibus gratuitis cõmunis, ac iustus est, Dei patris imitator est. Quid enim beneficium dare? Deum imitari respondet Seneca de moribus Antiqu. Et verò nihil tam honorificum Regibus imprimis atq; gloriosum, quàm esse fontes & auctores publicæ felicitatis, quæ in omnes iucundissimè deriuatur. *Quid tam Regium quàm fecisse felicem,* ait Cassiod. lib. 3. ep. 11. *Et eò vsque præstare, quò se erectus stupeat attigisse? beneficia quippè sunt, quæ regna sublimant; & liberalitatis Dominus iugiter potest crescere, si sibi subiectos studeat ampliare.*

Quia verò magnam habet cum liberalitate Munificentia similitudinem, dicendum duntaxat eam esse virtutẽ, quæ magnis in rebus, magnos & decoros sumptus præscribit: Magnitudo verò in expensis & operibus cernitur, quæ videlicet ornatu suo splendorem habeant magnum, vnde laus, hominumq; fama, & admiratio nascitur. Quod enim magnificum idem, & admirabile est.

Tria porrò sunt operum, ac sumptuum genera, quæ laudem, & omniũ approbationem mereantur. Sacra, quæ maiorem longè splendorem requirunt: Publica, quæ magnifica; Priuata, quæ honesta sunt, & vtilia.

Sacra.

Communem mundi parentem, & augustum Numen religionemque respiciunt: donaria in templis dicata, materia vel opificio mirifica, sacrarum ædium constructiones, sacrificia, supplicationum illustres põpæ & quæcumque ad diuinum cultum referuntur, quæ verò fiunt in his operibus impensæ dicuntur Τιμαὶ amplæ, honoratæ, quæ Principes maximè viros, & in rerum abundantia viuentes decent. Quo in genere omnibus retrò seculis magni Reges & Dynastæ clarissimi reperti sunt, qui præstare vellent, siue in eo gloriæ fugientis vmbram, nominisq; famam quærerent, seu colendi Numinis studio, & religione duce-

ducerentur. In prisca Religione benefortunatos se putabant Asiæ Reges, si ad Ephesinæ Dianæ templum cohonestandum, magno sumptu & operæ visendo, vel columnam vnam adiecissent.

Is fuit Domitianus, vt crudelitatem suam sub munificentiæ laude, simulatæque pietatis vmbra latere voluerit. Nũmus eius est in quo templum pulcherrimum, & in eius meditullio Numinis cuiusdam Icon sedens habetur. In templi aditu hinc & hinc sigilla quædam, seu Icunculæ cum solemni vtroque elemento S. C. Hæc autem ab auctoribus passim de tẽplis, quæ ille Princeps ædificari curauit, accipiuntur, quorum meminit Tranquillus cap. 4. *Nouam autem excitauit ædem in Capitolio Ioui & forum quod nunc Neruæ vocatur. Item Flauiæ gentis templum, & stadium, & Methodium, & Naumachiam è cuius postea lapide maximus Circus deustis vtrimque lateribus exstructus est.*

Sed & obseruãda, quæ prius dixerat idem. Plurima & amplissima opera incẽdio absumpta restituit, in queis erat & Capitoliũ, quod rursus arserat, sed omnia sub titulo tãtum suo, ac sine vlla pristini auctoris memoria.

Cuius ædificandi cupiditas carpitur à Plutarcho, quòd non religione ductus, aut vlla pietate, templa, sacrasq; ædes, publicaq; opera fieri iuberet: cuius item Sextus Aurelius meminit ita scribens. *Romæ multa ædificia vel cœpta, vel à fundamentis construxit.* Laudatur autem pluribus à Martiale semper ad assentationem erudito, lib. 9.

Quantum iam superis Cæsar, cæloque dedisti
Si repetas, & si creditor esse velis.
Grandis in ætherio licet auctio fiat Olympo,
Coganturq; Dei vendere quidquid habent.
Conturbabit Athlas, & non erit vncia tota
Decidat tecum qua pater ipse Deum.
Pro Capitolinis quid enim tibi soluere templis,
Quid pro Tarpeiæ frondis honore potest?
Quid pro culminibus geminis matrona Tonantis
Pallada prætereo? res agit illa tuas.
Quid loquar Alcidẽ, Phœbumq; piosq; Laconas,
Addita quid Latio flauia templa polo?
Expectes & sustineas Auguste necesse est:
Nam tibi quod soluat, non habet arca Iouis.

Qui versus ædificia longè plura docent ab ipso Domitiano constructa, quàm quæ ab historijs recensentur.

Sumptus sanè, qui sincero pietatis amore fiunt merita laude celebrãtur, si ad vnius Dei veri cultum, & honorẽ impendantur. Hinc Iamblicus in Philosophia nobilis, excellẽtium hominum liberalitatem vocat Imperij coronam, vt insigne cultus nobilitatis, vt specimen gloriosi Principatus, vt regalem notam animi augustè dominantis. Longum esset hic mirari studium Regum, ac Principum nostrorum in ea re planè magnificum & Christianum: qui sanctissimas Principis Dei basilicas, longè domibus, & palatijs suis, ad speciem & pompam ornatiores, elegantioresque voluerunt.

Publica.

Ea vocantur, quæ ad cõmune bonum, & ciuium, aut patriæ vtilitatem, atq; decus pertinent; qualia sunt vrbium molitiones, instaurationes magnificæ, stratæ viæ, porticus, aquæductus, Muri, Naualia, Congiaria, Epulum. Donationes, & alia quibus viri clarissimi ad posteros nominis sui famam gloriamq; propagarunt. Dum Alexãdria stabit, effectorem suum, ac velut parentem Alexandrum loquetur. Appius Claudius non tam Pop. Ro. carus fuit ob præstantem sapientiam, & consilij vim, nec ob vetustam familiæ generisq; nobilitatem, quàm propter viam stratam, quæ veterum scriptorum monumentis de suo nomine celebratur. Nec tam eruditione clarus Antoninus Philosophus, quàm munificentia singulari fuit, de quo Capitolinus. *Italicis ciuitatibus famis tempore frumentũ ex vrbe donauit; vias etiam vrbis, atque itinerum diligẽtissimè curauit.* Huc spectat illud numisma in quo sedent in sellis Imperatores, & ciuibus Congiarium dari curant, cuius in ima parte legitur LIBERALITAS AVG. III. Primum Congiarium à Marco datum populo fuit, quando Commodum filium, virilem togam sumere voluit: secundum quando ei tribunitiam potestatem procurauit, tunc enim Collegam habuit in ea dignitate Tertium cum eius nuptias celebrauit.

Quæ munificentia tanti fuit, vt propter illam etiam Imperatores Dij & dicti & habiti fuerint. Statius 1. Syluar. assentatione multa compellit Domitianum, populum imbre aureo perpluentem.

Ducat nubila Iupiter per orbem,
Et lætis pluuias minetur agris,
Dum nostri Iouis hi ferantur imbres.

scenam criminum, in vitiorum pompam, voluptatum redigat in theatrum. Illius pretium satis indicat sapientis dictum. *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*. Eccl. 26.

Castitatem esse propriam Principis virtutem, & regia dignam maiestate suggerit Zeno de Ioseph Ægypti Imperium adepto loquens, quem pudoris Regem nominat. *Rex iure secundus factus est Regni, qui insignis Rex erat ante pudoris*. Vt nonnisi casto coronam, & puro capiti imponendam censeat Chrysostomus in hunc modum Hom. 9. in 1. ad Timotheum. Idcirco quippe coronæ imponuntur capiti, vt victoriæ signa sint. Quid si libidine superatus quisquam seipsum scortis addixerit, cuius iam rei gratia coronatus incedat? qui tam fedæ libidini colla subdiderit; Lactantius verò lib. 6. Institut. cap. 21. Virtutem Dei nominat, quasi in castitate suâ Deus faciem peculiariter ostendat, eaque gaudeat, atque glorietur. Quasi fastigium est, omniūq; consummatio virtutum, ad quam si quis eniti, & eluctari potuerit, hic erit cōsimilis Deo, qui virtutem Dei cepit.

In adolescente & pulchro.

Verùm vt illud quod est proprium nostræ inuentionis attingamus, singulares ab hac virtute laudes duci possunt; quarum prima est in adolescente, quæ virtus tantò videtur illustrior, quò magis in illo flexu ætatis lubrica est, & in vitiū flecti facilis. Quare meritò celebrat Aristides Æteoneum iuuenē in oratione funebri, quòd quæ alii eius ætatis, noctes diesq; per lusum solent ardentius consectari, pro fabulis & nugis adolescenti composito, benèq; morato essent. Nam ex mulieribus sola viuebat cum illo mater, vt ex pueris frater, & amicorum ij, cum quibus erat studiorum, & literarum commercium, inter quos ille facilè eminebat. ἄγαλμα δ' ἀντικέρυσε, τῆς αἰδοῦς αὐτὸν εἶναι. σίγε τὰ μὲν πόλλα, σιωπᾶν ἐξῆν ἔχει. εἰ δέ τι φθέγγοιτο ἐρυθριᾶσθαι. ἔχοιεν ἄλλως γ' ἂν ἠκούσας αὐτοῦ φωνήν. ἀλλὰ γ' ἐλῶν ἢ ἐρυθριάσαντα σιωπῶν, ἢ εἰπόντα ἐρυθριᾶν. οὕτως ἀδιάτος ἦν ἄπειρος ἁπάντων τῶν αἰσχίστων δεῖξιν. Omninò pudoris eum dixisses esse simulacrum, cùm & plerumque taceret, nec nisi erubescens loqueretur: nec enim aliàs vnquam vox eius audiebatur, quin vel cum verbis erubesceret. Quid si cum pulchritudine coniuncta sit castitas? quanta meritorum seges, & laudum materia? nam quò maior est illa lis, quæ cum forma est pudicitiæ, eò præstantior inde laus exsurgit.

Infortunato.

Magnam commendationem meretur quisquis extra matrimonium, quocumque in ætatis gradu, à voluptatum illecebris, sese continet, potissimum in ampla fortuna collocatus, cui quodlibet, licet. Hæc illa laus est, quā Cōstantino tribuit Nazarius. *Iam illa vix audeo de tanto Principe commemorare, quòd nullam matronarum cui forma emendatior fuerit, boni sui piguit, cùm sub abstinentissimo Imperatore species luculenta, non incitatrix licentiæ esset, sed pudoris ornatrix*. Quæ sine dubio magna, seu potius diuina laudatio, sæpè in ipsis etiam Philosophis, non tā re exhibita, quam disputatione iactata. Sed remittamus hoc Principi nostro, qui temperantiam omnibus ita ingenerare cupit, vt eam non ad virtutum suarum decus adscribendam, sed ad naturæ ipsius honestatem referendam arbitremur.

Oculorum modestia.

Alia commendatio sumitur à custode virtutis eius modestia, qua castus muliercularū curiosum conspectum fugit, ac lubricam societatem: quo in genere mirari licet Alexandrum, vel in hoc certè magnum, & omni victoria triumphisque maiorem, qui ad Parmenionem Epistola, hæc de se gloriosè prædicat. *Ego non solum non vidisse inueniar Darij vxorem, aut videre cogitasse, sed nec verba de eius forma facētes audire sustinuisse*. Timebat Rex Sapiens sibi, quòd Cyrus olim timere se dixit, inuitatus ab Araspo, ad formosissimam contemplandam: ob istud, inquit, ipsum maius est, vt abstineam. Etenim, si nunc illam adiero, cùm vacat, fortè efficiet, vt adeam etiam cum non vacat, eiq; molliter assideam neglectis seriis. Idem de Scipione dicendum magna cura puellas egregia forma tanquam Syrenas castitatisque scopulos deuitante. Oculos cor nefariè sequi solet, ait Nazianz. proinde caue ne te pulchræ, & elegantis formæ cupiditas superet, ac ne ad leuem quidem fortuitumque si fieri potest, aspectum palpebræ te transuersum agant. Quod quidem assequeris si Æuam animo tuo proposueris, dulcem illam illecebram, carum venenum; quonam enim modo aliena atque externa tibi fu-

luti erit, quem sua perdidit; Pergit monere Nazianz. idem, *Nemo cum serpente securus ludit, nemo cum Diabolo iocatur impune*. Chrysolog. 155.

In nummis Herenniæ Etruscillæ Traiani filiæ scriptum est PVDICITIA AVG. ibi pingitur Dea pudicitia hastã puram tenens Deorum more, & nunc dextram ori admouens (quòd silentium etiam pudicis mulieribus & ornamento sit, & adiumento) mox peplo velans faciem, quia quæ omnium oculis obseruantur, minimè suam in tuto castimoniam retinere credũtur. Inde statuam pudoris dum Emblema comminiscitur Alciatus, hęc de Penelope scribit, quæ solitaria potius elegit in Ithaca propter maritum manere, quam ob Icarium patrem, apud quem peramanter & honorificè fuisset, Spartam retinere.

Penelope desponsa sequi cupiebat Vlissem,
Ni secus Icarius mallet habere pater:
Ille Ithacam, hic offert Spartam, manet anxia Virgo:
Hinc pater, inde viri mutuus vrget amor.
Ergo sedens velat vultus, obnubit ocellos,
Ista verecundi signa pudoris erant.

Apud Christianos mos iste potissimum inualuit, si Tertulliano credimus lib. 16. qui totus est de velandis Virginibus. *Sed enim vera & tota, & pura virginitas nihil magis timet quam semetipsam: etiam fœminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet: confugit ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationem, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspiciones & susurros, & æmulationem, ipsum quoque liuorem.*

De his Prudentius pariter 2. contra Symmachum.

Sunt & Virginibus pulcherrima præmia nostris,
Et pudor, & sancto tectus velamine vultus.

Quot in hoc infido mari voluptatum fœda naufragia passi sunt? Exploratum illud est in Hercule, quẽ θεῶν ῥώμην diuinum quoddam robur, & egregiam altitudinem animi inter homines nactum scimus ex fabulis. Is ab Omphale ore blando, vibrantibus oculis, emollito sermone, & totius corporis motu delicatissima teneritudine soluta, fœdum in morem vinculis aureis irretitus est, dum linum carpsit, & non tam colum & filum heræ suæ, quàm æternum sibi dedecus perneuit. Qui Busiridem in Aegypto ferocientem, Antæum in Mauritania inuictum, in Hispania Geryonem, in Thracia Diomedem superauerat, qui Cerberum, Hydrasque domuerat, vno mulieris alloquio fractus, vno iactu oculorum victus, virtutis omnem memoriam abiecit, vt seruiret libidini fędam seruitutem.

Fuga victrix.

Ad hos Syrenum & voluptatis scopulos Dauid decem millium victor animosus, qui non homines modò, sed Leones & Vrsos inaudito robore confecerat, naufragium est passus, quanta seges laudum, & messis erit ei, qui seruandæ puritatis studiosus puellarum commercium fugerit & corruptos corruptoresque, vt castitatis hostes auersabitur. Fugiet quidem, sed ad brauium, non certabit, & triumphum merebitur, cedet, ne cadat. De libidinis certamine dici meritò potest, quòd de Cannensi pugna memorauit Plinius, vnde fugisse summum opus virtutis fuit: Quod æquius de ijs dicetur, qui virtutis, & innocentiæ retinendæ causa fugiunt. Quæ fuga trames est innocentiæ, pietatis assumptio, via virtutis. In eos bellè cadit, quos laudat Chrysologus serm. 150. *Bellicosus*, ait, *quod in bello fugis, artis est, non timoris; illic semina sæpè iaciuntur palmarum illustriũ, ac felicitatis*. Vellem omnes cum Aenea μύσωρας φόβοιο peritos fugiendi, vel cum Iosepho potius.

In Matrimonio adolescente.

In argumentum pudicitiæ sumi potest in coniugatis vsus matrimonij, quod in Maxim. & Constant. celebrat Orator bonus, quod adhuc adolescens Max. filiam Faustam vxorem duxisset: *Neq; fortuna tantum in te patris Constantine, sed etiam Continentia, Fortitudo, Iustitia, Temperantia suse votis gentium præsentant. Quò enim magis Continentiam patris æquare potuisti, quàm quod te ab ipso fine pueritiæ illicò matrimonij legibus tradidisti, vt primo ingressu adolescentiæ formares animum maritalem, nihil de vagis cupiditatibus, nihil de concessis ætati voluptatibus in hoc sacrum pectus admitteres? Nouum iam tum miraculum iuuenis vxorius, sed, vt res est mente præsaga omnibus te verecundiæ obseruationibus imbuebas, talem postea ducturus vxorem.*

In

In Coniugio sancto.

Laudatur Coniugium si sanctum sit, & sacrum pudicitiæ legibus: quam in rem Ausonius paucis; sed re ipsa cuncta Gratiano tribuit. *In cibis, cuius Sacerdotis abstinentior cerimonia? in vino cuius senis mensa frugalior? Operto Conclauis tui, non sanctior ara Vestalis, non Pontificis cubile castius, nec puluinar Flaminis tam pudicum.*

In Cœlibe.

Quid qui vitam Cœlibem agit illibatæ pudicitiæ legibus sancitam, & ab omnibus voluptatum blandimentis seiunctam: laus eò maior, quò rarior. Quàm enim pauci, quos æquus amauit CHRISTVS primus doctor Castitatis (quem Epiphanius vocat νυμφίον τῆς ἀφθαρσίας, Sponsum incorruptionis) qui & illam colant, & pro eadem conseruanda faciant, quod Etruscus ille Iuuenis, de quo Mamertinus in Panegyrico Iuliani Imper. *Nobilem Etruriæ adolescentem ferunt, cùm propter eximiam formæ dignitatem multarum in se fœminarum amores excitaret, faciem suam ad obliterandam pulchritudinem vulneribus sauciasse. Sed facilè fuit iuueni dignitati corporis decorem animi præponenti, & candorem decolorare, & oris nitorem altè impressis cicatricibus deuenustare.*

Custodes Castitatis.

Res delicata proinde curam ingentem in tuendo tam eximio bono postulat ab vnoquoque: insidiantur siquidem multi, in tantæ virtutis perniciem coniurati. Vnde sibi nimium blanditur, qui se putat in hoc tanto, tam perpetuo, ac domestico periculo sine sollicita diligentia fore victorem. Verè dicam semper in medio, ac multiplici præliorum discrimine versamur, & grauem castitas fortita est inimicum, qui quotidie vincitur, & timetur quem tamen cum Deo superabit, quisquis materiæ flammam subtrahet, libidinisque fomitem absumet, idque si non se cupidius in luxum deliciasque ingurgitet, si lautitias respuat, ac nimiam molliciem, si cupiditatem immoderatam comprimat: si aliquo pœnitentiæ genere sibi dolorem inferat, Deum adeat, & precibus assiduis interpellet Regem castitatis, ac in sinum magnæ Matris Virginumque Reginæ confugiat, Sacramentorum denique vsum adhibeat in tutelam. Si cum sceleratis nullam societatem ineat, si non minus illos seuero vultu, quàm verborum aculeis verberet, qui dicto vel facto pudorem lædunt. Vno verbo cum Seneca Epist. 72. *Principiis illorum obstemus, melius non incipient, quàm desinent.*

Puritatis amantissimus sensus omnes, & castimoniæ proditores, ad modestiam componet, atq; occludet tanquam fores, per quas sæpè mors ascendit & ingreditur. Nihil patietur in ædibus & cubiculis, quod castitatis amantes oculos offendat, procul amandabit turpes historias picturis illuminatas, vel filis in peristromatis illusas, quæ cupidines euentilant, & impuritatis aculeos in animo defigunt: Turpia mimorum spectacula, Comœdiarumque, in quibus fit pudoris salutisque naufragium, vitabit, nec audiet: in illis siquidem, vt grauiter monet Minutius felix, *Eneruis histrio amorem dum fingit, infligit.* Procul ab oculis, & à manibus esse iubebat, vt inauspicatum quoddam omen & funestum, Poetas nugarum plenissimos, qui amatoria ex professo tetinerunt. Sint illi fortè eloquentes, & ingeniosi, molliterque faceti, & subtili nequitia blandi, eò certè fugiendi studiosius, quò venenum artificiosius propinant. Sic coronam Liliis cœlestibus contextam component, plectentque in cœlis purissimæ mentes illis, qui puritatem, quam amant, fuerint æmulati.

PVNCTVM VII.

Laus ab animi magnitudine, seu à Fortitudine, Patientia, & Constantia.

MVltis in locis docet Romanus sapiens quid sit animi magnitudine intelligendum, dum ait magni animi esse magna contemnere, iniuriis non se sentire percussum, nihil accidere posse, quo infligetur: placidum eum esse quidicat, nihil mihi tecum fortuna; Ex quibus clarum est animi magnitudinem quatuor omninò complecti virtutes, Altitudinem animi, Fortitudinem, Patientiam, & Constantiam, ex quibus laus colligitur.

Animi Celsitas.

In animi magnitudine laudamus rerum sublimium, & honestarum appetitum, famæ scilicet, immortalitatis, & gloriæ. Quo animo qui præditus est, nihil paruum molitur, infra se posita facilè contemnit honesti desiderio. Sic enim Polybius dicit argentum esse communem hominum possessionem, at honestum, & ex eo laudem Deorum esse, aut eorum, qui Diis proximè censentur. Talis fuisse creditur Pompeius alta sanè mente præditus, qui terrena pro nihilo habuit, vt veram solidamque gloriam mereretur. *Vir altus & excellens omnia, quæ in hominem cadere possunt, despicit,* ait Tull. 3. de finib.

Hanc animi firmitudinem miratur in Traiano Plin. *Non verò laudauerim magnopere duritiem corporis ac lacertorum, sed si is validior toto corpore animus imperitet, quem non fortunæ indulgentia, non copiæ principales ad segnitiem luxumque detorqueant. Tunc ego seu montibus, seu mari exerceatur, & lætum opere corpus, & crescentia laboribus membra mirabor.*

Quæ laus augetur vel ex eo, quod qui gloriam, bonamque famam studiosius affectat, magna semper præstare credatur. Neque enim ait Mamertinus in Iuliano, quidquam humile aut abiectum cogitare potest, qui scit semper de se loquendum: Contra verò idem parua quæque contemnere putatur: itavt in rebus agendis non præmia, aut vtilitatem, sed gloriam sibi proponat.

Magnificè Tullius gloriam esse virtutis incitamentum probat pro Milone, num. 97. scilicet ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum amplissimum esse gloriam: esse hanc vnam, quæ breuitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret vt absentes ad esse nus, mortui viueremus, hanc esse denique, cuius gradibus etiam homines in Cœlum conscenderent. Pulchrè Seneca epist. 81. *Virtutum omnium pretium in ipsis est: non enim exercentur ad præmium. Rectè facti, fecisse merces est.*

Sapienter Aristot. Ethicor. 4. videtur animi magnitudo, quasi virtutum esse ornatus, in eoque præcipuè consistere, vt nec honoris aura, nec periculorum metu, nec aduersis aut prosperis rebus se facilè moueri patiatur. Subdit verò, cui honor paruus est, etiam cætera parua sunt.

Quis non miretur Catonis animi celsitudinem, de cuius laudibus & splendore vitæ Velleius Paterculus egregiè lib. 2. *Homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio Dijs; quàm hominibus propior. Qui nunquam rectè fecit, vt facere videretur, sed quia aliter facere non poterat.*

Non minus eleganter in Catilina Salustius. *Cato non diuitijs cum diuite, neque factiosè cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat: esse quàm videri, bonus malebat. In quo minus gloriam petebat, eò magis assequebatur.*

Fortitudo terroris ac periculi nescia.

Iam cùm Fortitudo ex Seneca 2. de benef. cap. 34. sit virtus iusta pericula contemnens, aut scientia periculi repellendi, excipiendi, prouocandi, vel vt alibi contemptrix laborũ: Terribilia sub iugum libertatem nostram mittentia despicit, prouocat, frangit; clarum est hinc quadruplex laudis genus duci posse. Primum debetur animo impauido & omnia cõtemnenti: secundum repellenti, & frangenti pericula: tertium in eadem immittenti se, eademque fortiter excipienti, quo nomine dum Constantinum incipat amicè laudabiliterque Panegyristes, maximè commendat.

Laudare me existimas Imperator cuncta, quæ in illo periculo feceris? Ego verò iterum queror. Prospexeras omnia, dispofueras vniuersa, summi Imperatoris officia compleueras, cur ipse pugnasti? cur te densioribus hostium globis miscuisti? cur salutem Reipub. in periculo tanta misisti? An nescire nos putas? quod dum nimio raperis ardore, in media hostium tela deueneris? & nisi viam tibi cædibus aperuisses, spem totius generis humani & vota deceperas? Quid tibi est Imper. cum inferiore fortuna? toto quippe impetu ferebare torrenti similis amni, quem abruptæ radicitùs syluæ, & conuulsa fundidus saxa sequerentur. Illos pugnare fas est, quibus suo cuique fato, aut vincendum est, aut cadendum; tu cuius ex vita omnium fata pendent, ad vilum discrimen accedas? inter tot tela gladiosque verseris? quis hoc à te exigit? aut quis pati possit, vt quicquam in te belli casibus liceat? Deceat te Imper. hostem ferire? imò non decet laborare. Spectans ex edito monte Xerxes nauale certamen.

Augustus aliquid agēs vicit apud Actium. Fuit etiam qui sublatus in scalas inuicem nexas concurrentes eminùs vidit exercitus, vt nec interesset periculo, & adesset euentui. Ignaua sunt, inquies, hæc exempla, sed tuta, grauiorque metus est periculi tui, quàm lætitia victoriæ.

Annon ipsi cæsis, fugatisq; hostibus interfectoq; etiam ipso eorum duce comites, & tribuni corripuere lacrymantes? amplexiq; illud tuum anhelum pectus, cruentas manus, & quidquid de sanguine profunda cædis emerserat, hinc atque inde clamarunt? Quid egeras Imper. in qua nos fata proieceras, nisi te diuina virtus tua vindicasset? quæ hæc est impatientia? aut quò tibi manus nostras, si versa vice pugnas ipse pro nobis? Hæc ego non dicerem Imper. neque ab alijs dicta memorarem, nisi beneficio tuæ lenitatis tutior esset nostra in verbis, quàm tua in armis audacia.

Fortitudo prouocatrix.

Audax est etiam in prouocandis periculis virtus. Quo fuit animo Phocion Atheniensis? Oraculo datum erat Athenis esse virum, qui ab concordi ciuitate dissideret, quærentibus illum omnibus, & verò etiam malum frendentibus, Quæso, inquit, quiescite, ego ille sum quem petitis: nam nihil eorum quæ agitis, placent.

Neque tamen metus honestus huic virtuti aduersatur, quam in sententiam Plutarchus in Agesilao & Cleomene. Illi fortitudinem videntur prisci non intrepidum animum, sed trepidationem, & infamiæ metum existimasse; siquidem timidissimi legum sunt aduersus hostes infensissimi, pati quiduis minimè timent, qui maximè trepidant malè audire. Quapropter rectè quidam, si metus est, simul est verecundia: nam erubescere ante illos potissimùm solet vultus, quos metuit: quare iuxta Ephorum Triclinium posuere Lacedæmones ædem Timor's.

Fortitudo constans.

Constantia licet cum superiore coniungi possit, tamen in eo maximè consistit, vt in te semel suscepta contineat animum aduersus omnes minas, ac terrores. Quare Plutarchus Thimoleontem arguens, tanquam inconstantem, quòd post occisum fratrem Thimophanē, in Corinthium remissiore fuisset animo, quasi facti pœnitentia ductus, subdit. Debet non actio tantùm, & honesta esse & iusta, sed etiam firma, atque immota, ex qua nascatur opinio, vt cū iudicio agamus. Nam sicut voraces, qui cibariorum saginam acerrima prosequuntur auiditate, sed citissimē saturi nauseant: ita rebus perspectis, non abijciamus animum per imbecillitatem, elanguescente honesti specie: reddit enim potētiam, vel quod iamdiu factum est turpe; at profecta ex certa deliberatione ratio, ne si impingat quidem, variat actiones. Non aliter Phocion cùm videret Athenienses lætos ob res Leosthenis fortiter gestas. Lætarer, inquit, si hæc ego gessissem, sin, non pœnitet me consiliorum. Nam vt statua basi, sic vir bonus instituto nixus honesto, nullatenus dimoueri debet. Hanc virtutem Stiliconi datam canit Claudianus 2. Panegyrico,

—— *Constantia futile ne quid*
Infirmumq; geras.

Eandem prædicat in amico suo Lollio Vates Horatius 4. Carm. Ode 6.

—— *Est animus tibi*
Rerumq; prudens, & secundis
Temporibus, dubijsq; rectus.

Τετράγωνον diceres Simonidis, qui per omnem sæuientis fortunæ mutationem firmiter consistat, qualē veteres in libris potius, quàm in rebus gerendis habuerunt. Miratus sum quod sapientes olim Ægyptij dicebant, astra nimirum in circuitu suo perficiendo, modò erigi, modò deprimi, in eaque varietate fieri peiora, aut benigniora, quàm alioqui fuissent. At Lollius ipse satis inclytus, quamuis non semel pugnantis fortunæ flatu deprimi visus sit, aliquando rerum læto successu attolli, ęqualem tamen mentis cursum tenuit, semper constans & erectus, vt amica suis stella, cæterisque benignissimam lucem communicauit.

Animum verè nobilem ac generosum prodit, qui difficultatis obiectu non frangitur, sed potius fit audacior, nec prius desistit, quā pertingat ad boni propositi consequutionem. Seneca epist. 104. *Vnus est huius vitæ fluctuantis, & turbidæ portus, spare confidenter, apertè tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, non tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit.*

Post multa verò magnanimitatis decus eximium, vt Idam proponit, Catonem fidentis animi, & citra ostentationem fortis cùm for-

tunæ locis omnibus obstitisset, ostēdit in morte virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mori. *Nemo mutatum Catonem toties mutata Republ. vidit; eundem se in omni statu præstitit, qui in Pratura, in repulsa, in accusatione, in Prouincia, in Concione, in exercitu, in morte. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum: Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aqua fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est in die, pila lusit. Vides posse non timeri potentiam Superiorum? & Pōpeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni, quàm exilium? & exilium sibi indixit & mortem.*

Fortitudo patiens.

Patientia virtus est, quæ nullo casu, nullis rebus aduersis, nullis iniurijs, aut opprobrijs mouetur, versaturque non in repellendis, sed in ferendis iniurijs. Ex quibus duplicem eius laudem colligere est: quarum altera occupatur in tolerādis rebus aduersis: altera in moderatè ferendis iniurijs, quam in rem, illa sunt aurea Mecœnatis verba in Augusto. *Si quis tibi conuiciatus fuerit, aut in occulto detraxerit, neque deferentem audire debes, neque delatum punire. Turpe enim est te id facilè credere, cùm causam non prabeas.*

Id licuit in Cōstantino cognoscere, sic enim ab hoc illum commendat Nazarius, quòd patienter tulisset iniurias sibi à Maxentio illatas, qui Romæ statuas eius omnes per summam mentis impotentiam contriuerat. *O quā acres habet dolorum aculeos contumelia, quam imponit inferior! Ecce enim: (proh dolor verba vix suppetunt!) Venerandarum imaginum acerba deiectio, & diui vultus litura deformis. O manus impia! ò truces oculi! ita non caligastis? in quo lumen mundi obscurabatis, meritus ipsi tenebras non imbibistis. Commouere tandem conscia virtus, nec permittas hoc furori, cui de te aliud non licebat. Sed quid tādem assequeris cæca dementia? Aboleri hic vultus non potest, vniuersorum pectoribus infixus est, nec commendatione ceræ, aut pigmentorum fucis renidet, sed desiderio efflorescit amicorum. Vna demū Constantini obliuio est humani generis occasus. Nūc verò commendabiliorem iniuria tua faciet. Patientiam eius auidius expetent, quem pictura non reddit: Flagrantiora sunt amicorum desideria, cùm oculorum solatia perdiderunt. Nihil profectò grauius, nihil miserius Roma doluisti. Quamuis recondita altè magis gemeres, & ingestos quotidie luctus callo quodam obdurata patientia sustineres, confessus est se inconsultus dolor, nec timuit deprehendi, & malè clausi signa mæroris, per vultus indices exierunt. Hoc enim Roma tot vulneribus saucia vindicari volebat, cùm tam præstantissimus Princeps iniuriæ suæ negligens vlcisci tuas mallet.*

Sic Iram frangere ingentis, & patientis esse animi credit D. Ambros. 1. Offic. cap. 36. *Et reuera iure ea fortitudo vocatur, quando vnusquisque seipsum vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur, atque inflectitur.* Contrà nihil tam fortitudini aduersatur, quàm impatiens Ira, iudice Seneca 1. de Ira cap. 11. *Sed aduersus hostes necessaria est ira; nusquam minus; vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quod barbaros tantò robustiores corporibus, tantò patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Quid est opus ira, cùm idem perficiat ratio? Quid Cimbrorum tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, vt tantæ cladis notitiā, ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando percutit, strauitque obuia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quid induratius ad omnem patientiam? Galli tamen Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cadunt, ob nullam rem opportunius, quàm ob iracundiam. Quo alio Fabius affectas Imperij vires recreauit, quàm quod cunctari & trahere & moderari sciuit? quæ omnia irati nesciunt. Perierat Imperium si tantum ausus esset, quantum ira suadebat, in vnam vtilitatem occasionis intentus, iram ante vicit, quàm Hannibalem.*

Idem Philosophus Alexādrum liberius insectatur, & tanquam imbecillum, ac debilem reprehendit, quòd vniuersum penè terrarum orbem armis suis subegerit, ab ira sui impotens victus, Epist. 113. *Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quàm affectus.*

Huius virtutis altera laus est in tolerandis

rebus

rebus aduersis, quo in genere multis celebratur Mytridates, qui Regno spoliatus, vocem hanc constantis animi notam reddidit, *fortuna Regiam, animum verò regium nunquam eripere poterit*. Vir erat, qui sic loquebatur.

Altiorem de seipso cogitationem habet, difficultatesq; præsentes despicit patiens, ratus non esse tantam mali molem, cui facilè cedendum sit. Seneca Epist. 82. *Virtus concordi animo decreta peragit; non timet quod facit.*

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito
Quo tua te fortuna sinet.

Fortitudo gloriosa.

Ex hoc fonte gemino, aliæ laudes enasci possunt, quòd qui grauia moderatè tulit, tolerauitque patienter. Regno dignus, & Imperio credatur, quod in Theodosio politus Orator Pacatus miratur & extollit. *Et prius quidē quam ad illa veniam, quæ aui maturus egisti, summatim tuum illud attingam cum patre diuino Castrense collegium, actas sub pedibus hyemes, æstates inter bella sudatas, grauissimas pugnas terra marique pugnatas. Non tam patiens Africanus rudimenta militiæ, sub Paulo patre tolerauit, nec pari indole Hannibal puer in tentoria Hispana successit, nec futurarum spe certiore virtutum Philippica castra Alexander nondum magnus impleuit. Quos etsi plurima laude dotauerit amplificatrix veri vetustas, nibil plus tamen blandita præstitit, quàm vt eos in his annis sequutos Regū, aut Ducum castra vulgaret, in quibus tu ita fortiter multa gessisti, vt ea non tantum Alexander, aut Africanus, aut Hannibal videre dum discerent, sed parentes, atque institutores eorum optassent, facere dum docerent, &c.*

Fortitudo moderata.

Hic etiam alia nascitur ratio, quod mala experti longè æquius in alios se gerant. Quod Traiano tribuit Plinius. *Quàm vtile est ad vsum secundorum per aduersa venisse? vixisti nobiscum, periclitatus es, timuisti, quæ tunc erat innocentium vita: scis & expertus es quantopere detestentur malos Principes, etiam qui malos faciunt: Meministi quæ optare nobiscum, quæ sis queri solitus. Nam priuato iudicio Principem geris, meliorem imò te præstas, quàm tibi alium precabare.*

Fortitudo voluntaria.

Pono tamen extremo loco insignē patientiæ laudem, quæ illi debetur, qui non penuria coactus, aut alia necessitate, sed vltrò subit aduersa patienterque tolerat; cum se illis tam facilè possit expedire, quam illa fortiter ferre. Hoc insigne non omisit Pacatus supra laudatos in Theodosio, qui de priuatæ eius vitæ laboribus, & rusticis operibus agens Curijs agrestibus, Coruncanis, Fabricijs eum prætulit. *Sed illos quidem angusta res familiaris addicebat labori, vt quibus ipsi suburbani horti, præcepsque Ianiculum, & iugera arctata pomerio vomere essent, aut ligone versanda, nec iniuria, opus reuertetur ad Dominos, cùm deerant quibus inherent. Detrahit laudem patientiæ inopia, maioris exempli est labor sine necessitate. Gaudent profectò diuina perpetuò motu: & iugi agitatione se vegetat æternitatis, & quidquid homines vocamus laborem vestra natura est. Vt indefessa vertigo cælum rotat, vt maria æstibus inquieta sunt, vt Sol stare nescit; ita tu Imperator continuatis negotijs, & in se quodam orbe redeuntibus semper exercitus es, &c.*

PVNCTVM VIII.

Prima laus à Iustitia, Religione in Deum & superos.

QVàm necessaria sit homini ad commendationem Iustitia, clarum est ex Ciceronis verbis 2. Off. cuius tanta vis est, vt nec ij quidē, qui scelere & maleficio pascuntur, possint sine aliqua iustitiæ particula viuere: vnde improbissimis erit improbior, quisquis illa carebit, cùm hæc sola virtus sit, quæ magnos & laudabiles reddit homines. Qua in opinione fuisse dicitur Agesilaus, qui cum audisset magnū regem Asiæ appellari: quid ait ille maior me, nisi iustior .f. omnium virtutum Principē iustitiam esse credebat. Idem repetit Cic. nullius, inquit, gloria & fides virtutis inuidiā conciliat maiorem, quā iustitia, quòd auctoritas eam & fides potissimū comitetur: apud alios neque colunt solum vt fortes, neque suspiciūt vt prudentes, sed diligunt etiam vt iustos eisque fidunt, & credunt, illorum superiores metuunt, ijs diffidunt, ad hoc illos natura potius

censent,

censent, quàm voluntate præcellere: adde quod fundamentum perpetui nominis, & famæ Iustitia est, sine qua nihil potest esse laudabile.

Verum quia latissimè patet hęc virtus, quæ Religionis sunt, primum respicit, cuius est Dei cultum & obseruantiam imperare, tum de illo bene sentire, quod est summæ pietatis exordium. Sapienter omninò de sensu diuinæ prouidentiæ Nazarius in Constantino. *Spectat enim nos ex alto rerum arbiter Deus, & quamuis humanæ mentes profundos gerant cogitationum recessus, insinuat tamen sese totam seruata diuinitas, nec fieri potest, vt cùm spiritum quem ducimus, cùm tot commoda quibus alimur, diuinum nobis lumen impertiat, terrarum se curis abdicauerit, nec inter earum vitas dijudicet, quorum vtilitates gubernat, &c.*

Dei Cognitio.

Arbiter est, & inspector operum, consiliorum, mentium, vel ipso Seneca teste epist. 83. *Nihil Deo clausum est, interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit: se verò colentibus omnia prospera eueniunt, aduersa spernentibus.* Tacit. ann. lib. 11. Fauorem hunc & gratiam Constantino factam testatur Nazarius. *Illa igitur vis, illa maiestas fandi, atque nefandi discriminatrix, quæ omnia meritorum momenta perpendit, librat, examinat, illa nefariam Maximi fregit amentiam, illa pietatem tuam texit, illa inuictum exercitum tuum, tot victoriarum conscientia plenis pectoribus ardentem, tantis insuper viribus iuuit, quantas præstare, aut Deus potuit, aut amor tuus debuit, vt horrendas acies, vt incognita ferri, & corporum robora fulmineus miles euerteret, vt quidquid instruxerat diuturni sceleris longa molitio, felici congressione consumeres.*

Dei fauor & auxilium in pios.

Cœlestes spiritus in auxilium Constantino venisse prædicat Nazarius sæpè nominatus, vt ostendat quantum in regibus valeat pietas, quidve suis amatoribus largiatur. *Flagrabant verendum nescio quid vmbone corusci, & cœlestium armorum lux terribilis ardebat. Tales enim venerant, vt tui crederentur. Hæc ipsorum sermocinatio, hoc inter audientes ferebant, Constantino imus auxilio. Habent profectò & diuina iactantiam, & cœlestia quoque tangit ambitio: Illi Cœlo lapsi, illi diuinitùs missi gloriabantur, quod tibi militabant.*

Pugnant Reges, vincit in Regibus suis & triumphat Deus: Theodosius Persas & Sarracenos vicit, terrorem illis incusserat Deus: Heraclius in tribus Cosrois ducibus ter victor, non armis sed precibus stetit: vincebatur Clodoueus, vincebat Germanus; prosilijt Rex ad vota, Christianum se futurum, si vinceret, expleuit victor votum, Christianus factus est: quin & è Cęlo Childeberto in Amalaricum victoria venit: de Hunnis Aetius, de Vvandalis & Persis Belisarius, & Gothorum Regibus Narses, è Cœlo triumpharunt: Ille Epiphanij, hic Dei matris monitu. Quid non potest pietas, cultusque veri Numinis? vnà hostes ac rebelles profligauit, triumphos egit, agetque Rex pietate Iustitiaque singularis.

Pietas vni Deo refert accepta omnia.

Tunc laudatur, Principis viri pietas, si tum corporis & naturæ, tum animi bona soli Deo bene gratus accepta referat omnia: quod in Traiani laudem addit Plinius. *Simili reuerentia Cæsar, non apud Genium tuum bonitati tuæ gratias agi, sed apud Numen Iouis Opt. Max. pateris. Illi debere nos quidquid debeamus, illud quod benefacias muneris esse, qui te dedit. Ante quidem ingentes hostiarum greges per Capitolium iter magna sui parte velut intercepti diuertere via cogebantur, cùm sæuissimi Domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat. Omnia quæ de alijs Principibus à me, aut dicuntur; aut dicta sunt, eò pertinent vt ostendam, quàm longa consuetudine corruptos, deprauatosq; mores principatus parens noster reformet ac corrigat.*

Deo supremos honores non furatur.

Si Rex aut Imperator nihil sibi diuinum affingat, pietatis & Iustitiæ retinentissimus dicitur, in quo sæpè nimis ambitiosè errauerunt antiqui Principes. Nihil opus exempla congerere, cùm pleni sint huiusmodi libri. Postquam merita Principis sui recensuit Plinius, subdit: *Horum vnum si præstitisset alius, illi iamdudum radiatum caput, & media inter Deos sedes auro staret, aut ebore, augustioribusque aris, & grandioribus victimis inuocaretur. Tu delubra nonnisi adoraturus intras, maximus*

ximus

ximus honor excubare pro templis, postibusq; prætexi; sic fit vt Dei summum inter homines fastigium seruent, cùm Deorum ipse non adeptus. Vbi multa de statuis in eius honorem & memoriam erigendis agitur.

Dei Cultus & veneratio.

Alterum Religionis munus est in cultu, seu cogniti Numinis veneratione, quam nemo vnquam nisi sceleratus, ac impius negauit. Illum dico diuinis in rebus sensum pietatis, illam in augustissimis sacrorum ceremonijs frequentandis modestiam, vsurpandis reuerentiam, commendandis ardorem, atque industriam. Verè Cicero 5. in Ver. *Omnes religione mouentur, & Deos patrios, quos à maioribus acceperunt colendos sibi diligenter, & retinendos arbitrantur; nimirum religione vita constat,* ait Plin. lib. 14.

Ex hoc munere laudes faci'è deduci possunt. Hæc prima si Deum templis & donarijs colat, quod in Maxim. laudat Mamertinus Oratione secunda. *Nam primum omnium quanta vestra erga Deum pietas? quem aris, simulacris, templis, donarijs vestris, denique nominibus ascriptis, adiunctis imaginibus ornastis, sanctioresq; fecistis exemplo vestræ venerationis. Nunc enim verè homines intelligunt, ac Dei potestas, cùm tàm impensè colitur à vobis.*

Quis Regum nostrorum incensum adeò, inflammatumque propagandæ Ecclesiæ, atque amplificandæ religionis ardorem satis miretur? quis instauratas templorum ruinas, redditum ciuitatibus pristini cultus decorem, repressam debilitatamque hæreticorum audaciam, Catholicorum fiduciam erectam pro dignitate prædicet?

II. Sæpius illum precibus, ac votis supplicem adire. Auf. Gratiano Imp. pietatem hanc gratulatur. *Nullum tu vnquam diem ab adolescentia tua, nisi adorato Dei Numine, & reus voti, & illicò absolutus egisti lotis manibus, mente pura, immaculabili conscientia, & quod in paucis est cogitatione syncera: cuius autem vnquam egressus auspicatior fuit? aut incessus modestior? aut habitudo cohibitior? aut familiaris habitus condescentior?*

III. Est tueri sacra religionesque sanctiores: ad quod percurrendi tantum sunt Annales Gallici. Rex ipsa præteritique temporis custos historia refert Clodoueum Arianorum profligatorem, Romanæ sedis cultorem eximium, Carolum Martellum de re Christiana optimè meritum, Pipinum Stephano Pontifici Asylum, Carolum Magnum alterum Cõstantinum, & Ecclesiæ parentem, Longobardorum hostem acerrimum, Ludouicos, Philippos, Henricos, Ludouicum integræ fidei Principem, ac defensorem, omnes sedem Pontificibus, Italiæ pacem, Ecclesiæ dignitatem possessionesque restituisse, conseruasse.

IV. Superiori multum affinis, honore & obseruantia prosequi sacros Antistites, qua veneratione, qua obseruantia coluerunt, quibus officijs demeruerunt, summos Pontifices exceperunt, Francorum Reges Christianissimi? Carolus Caluus quinq; Pontifices ab alijs impiè prostratos in Galliam suam, tutelamque recepit, sedique suæ restituit. Carolum Magnum aduersus Longobardos armauit Hadrianus: aduersus Saracenos Martellum, quos vno die, vno impetu, vna pugna cæcidit. Ioannes VIII. Ecclesiam propè labantem, & scissam discordijs excitauit; sed pugnante Ludouico Pio: Gelasius II. Frangipanum seditionibus agitatus ad Ludouicum Crassum tanquam in portum confugit, vbi & Innocentius II. innocentiam suam, legitimamque electionem adu. rsus Antipapam Anacletum comprobauit: In Gallia apud Ludouicum VII. Eugenius III. rebellium Romanorum furore & impotentia vrbe sacra eiectus, præsidium tutum habuit: Alexander III. furente & orbis Romani gladios in eum acuente Friderico Ænobardo, Galliam & sinum Ludouici VII. habuit Gregorius IX. auxilium contra vim & impetum Friderici II. postulauit à Ludouico IX. Vt verum sit Galliam semper aram Pontificum, arcem bonorum, portum naufragorum, miseriæ perfugium, præsidium innocentiæ, Ecclesiæq; militantis propugnaculum extitisse.

Quis omittat insignem illam obseruantiam Roberti Regis aduersus sacros Deo homines inter quos sedere, cum ipsis psallere, hymnosque componere gloriosum duxit? Neque defuit eius summæ pietati Numen, quippe cùm Amalionem vrbem obsideret, cantusque sacros cum iisdem Sacerdotibus, in tabernaculo non sine diuino pietatis sensu caneret, obsessæ vrbis mœnia sponte corruerunt, non alio quã religionis eius ariete euersa. Sic Deus sponsæ suæ defensoribus parat triumphos.

Hæc

Hæc mens erat Theodorico Regi apud Cassiodorum, lib.8. epist.24. *Tantò diuinitati plurima debemus, quantò à cæteris mortalibus maiora suscepimus. Nam quid simile rependat Deo qui potitur imperio? sed licet pro tanto munere nihil compensari possit idoneè, ipsi tamen gratia redditur, dùm in ei seruientibus honoratur.*

Et loca Deo sacra veneratione colenda. Insigne specimen huius reuerentiæ posteris reliquit pius Imperator Theodosius iunior, cùm vetat, in ædes sacras arma inferri. *Nam & nos qui legi timi imperij armis non conuenit, Dei templum ingressuri foris arma relinquimus, & ipsum etiam Diadema, Regiæ maiestatis insigne deponimus, & sacra altaria munerum tatum offerendorum causa accedimus, quibus quoque oblatis, ad extimum commumeque atrium mox nos recipimus.* Tomo 5. Concil. cap.21.

Harum laudum coronidem extremum hoc miraculum facit: Etenim cœlestis Numinis auxilium, pietatis argumentum est; quare Nazarius postquam cœlestes exercitus in auxilium Constantino missos à Deo contra Maxentium memorauit. *Cedat*, inquit, *tibi non recentium seculorum modò, sed totius memoriæ vetustas, quamuis illa recti appetens, et nullo vnquam deprauata in officio, glorietur penes se sanctitatis famam stetisse. Sed nec leguntur præconia hominum, vbi quæruntur iudicia diuina: Illi igitur veteres laudati vitæ moderatores, qui refrænandis cupiditatibus restrictè compteque vixerunt, quorum omnis ætas armis conterebatur, quando tantam in prælio diuinam opem pro merito integritatis habuerunt.*

Sic Regis pietatem ac religionem bonus Orator laudabat? Hic mihi quod canibus olim Aegyptijs euenit, qui cum in montem Aetnam venerint, propter copiam abundantiamque florum, è quibus mirifica vis odoris emanat; hærent & obstupescunt ea fragrantia, prædamque suam tacita quadam voluptate recreati, sagaces licet, perdunt; sic in Regis religionem meditans, eius virtutum gratus odor memoriam meam obturbat, neque patitur, vt in illa cœlesti vitæ ratione indagunda, nota via communique vestigio decurram. Illos in eo vincam, quòd otiosus haberi nolim. Sed enim quid prius dicam? quid posterius? sciunt omnes quàm pura sit in Deum religione, quo vel ab incipientibus annis in diuini Numinis cultum amore fuerit, quàm cœlesti & inusitata pietate creuerit, ut sit Superos omnes. Expertus est aliàs bono suo comatulus quidam vetustate familiæ, quàm insita pietate nobilior; Quem cùm Rex summa demissione mentis in rem sacram intentus, genu dumtaxat alterum in solo ponere, cum luminibus & molliori ceruice vacuam, & inanem mentem circumducere, modestiorem vnum aduocat, moneri hominem iubet, vt vtrumque flectat genu, se Christianum esse meminerit, Dei præsentis & omnia tuentis Numen sanctè veneretur. Quis neget Pontificem in terris Christi vicarium, religionis præsidem ac moderatorem semper à Rege dignissimum habitum, cui omnes summa demissione parere teneantur. Aedes sacræ, Diuorumque Basilicæ multis & frequentibus locis illius vel auspicijs, vel etiam sumptibus, partim è fundamentis excitatæ: partim ad tectum perductæ, ex ædificatæque pietatem eandem testantur. Neque verò quispiam ad aras me prouocet, ad quas ille idem in genua prouolutus, rerum omnium molitori Deo supplicat, & concepta medullis vota spirantibus pietatis sensum labijs nuncupat. Neque commemoret Athenæa variis in Galliæ sedibus illius, & auctoritate & liberalitate fundata, ad Hallicanæ iuuentutis animos, non magis ad litterarum, quàm virtutis pietatisque studium effingendos. Tritum est illud ad commendationem. A sacrosanctis Missæ sacrificiis frequentandis non à vocari venationis voluptate, festis diebus, celebrare conciones, adire loca religioni consecrata, homines vitæ instituto, moribusque religiosos, in oculis sinuque ferre, post solis occasum ponere cum conscientia sua rationes, & de singulis factis, dictisque in iudicium venire, quæ magno cum sensu doloris pietatisque confiteatur. Quotidianum. Quid quod mortem prius eligat, quam diuini Numinis leges infringat? peiusque omni supplicio, lethoque scelus reputet. Immortalitate digna vox, in cœlo nata, ab cœlo missa.

(∴)

PVN-

PVNCTVM IX.

Secunda laus à Iustitia, charitate in patriam, pietate in parentes, fide in amicitia.

POst Cęlites primum honoris locum habere patriam clarè pronunciat Plato 9. de legibus; Illa enim est vt Ciceroni placuit 1. Offic. communis omnium antiquissima, & sanctissima parens, omnes omnium charitates complexa, Dea quædam mortalium, quā obseruare magis & colere debeant, quam matrem, pro qua nemo bonus dubitet mortem oppetere, si modò sit ei profuturus. Vndè facilè patet, quàm multæ, quàm illustres à charitate laudes deduci possint; quot enim beneficia conferre licet in eam, tot laudes ab eadem colligere iustum est. Multus est in his Valerius Max. lib. 5. c. 6. Sententias & exempla congerit non liber, sed Bibliotheca Tiraquellus, in legem Connub. 7. nu. 650. Lipsius 10. de Constantia. cap. 9.

Pietas in Patriam.

Nazarius Orator Constantinum dicit immortalitate dignum, vel ex eo, quòd ita patriam amaret, vt illatas ei iniurias grauius vlcisci vellet, quàm sibi factas. Theodosium verò Pacatus amabilem reddit, quòd ductus amore patriæ, imperij gubernacula suscepisset. *Expostulari hoc loco tecum Reipub. verbis necesse est, qua in summa cunctatione tua formidinem, à media spe relapsa, tali aliqua te profecto, sed quam solus audires voce conuenit. Parumne me Theodosi, hactenus distulere fata, vt tu insuper tentes moras augere fatorum? an nescis rem tuam per momenta consumi? nescis me tibi tuisque decrescere? quidquid atterit Gothus, quidquid rapit Hunnus, quidquid aufert Alanus, id olim desiderabit Arcadius. Perdidi infortunata Tannonias; lugeo funus Illyrici, specto excidium Galliarum; Tu dubitas excipere collapsam, & vt nihil differas, serò reparandam hanc mihi gratiam refers, quòd te etiam felix desideraui? Quòd cùm me Nerua Tranquillus, amor generis humani Titus, pietate memorabilis Antoninus teneret, cùm mœnibus Augustus ornaret, legibus Hadrianus imbueret, finibus Traianus augeret, parum mihi videbar beata, quia non eram tua. Quid tu mihi faceres, si iuris tui esses? Orat ecce te Dominus meus, imò tuus, & qui posset cogere, mauult imperare. Imperium quod ab Imperatore defertur, tàm tibi nolle iam non licet, quàm velle non licuit. Solus igitur August. omnium qui adhuc imperauerunt, vt Princeps esses, præstitisti.*

Hoc idem præstat Rhetor ingeniosus, sed Anonymus pro Maximiano, quem pluribus effert, quòd precibus adductus, & victus, patriæ gubernacula suscepisset. *Imperasti pridem rogatus à fratre, rursus imperare iussus à matre. O Imperator æterne pietatem tuam, quæ tuum illum animum semper inuictum sola vicit! Non potuisti resistere sanctæ illius parentis imperio, & in vitus licet paruisti, & te illis vigilijs, illisq; curis, quas viginti annis expertus fueras, redidisti, &c.*

Pietas in parentes.

A patria proximum pietatis gradum sibi iure suo vendicant parentes, neque tàm feracior vllus esse potest campus sententiarum & exemplorum. Valerius Max. lib. 5. cap. 4. *Pietas qua orbem tuum temperas, quamque in vlciscendo patruo probas, contuendo in fratre cumulas, in ornando præceptore multiplicas,* inquit de Theodosio magnus in dicendo Rhetor.

Atque vt vna ferè pietas, ad hominum societatem retinendū potissima est, ita in Nummis frequentior reliquis omnibus, hominum oculis obuersatur, & manibus attrectatur. Q. Metellus Scipio, ad pietatis, quam profitebatur argumentum, duobus in nummis muliebre caput cudi curauit, vna cum Ciconia: ex quo facilè intelligerent posteri, eum ἀντιπελαργεῖν, seu legem Pelargicam sequi. In postica quidem parte nummorum est lituus: quia Augur, simul cum vrnula; quia Pontifex Maximus, erat, deinde Elephas, subiectis hisce elementis. Q. C. M. P. I. Quintus Cæcilius Metellus Pius Imperator. Puta in Africa propter Barrim, Africæ notam: Cur autem id cognomins obtinuerit, docet Velleius l. 2. *Q. Metellus Numidici filius, qui meritum nomen Pij consequutus fuerat: quippe expulsum ciuitate, L. Saturnino Tribuno Pleb. quòd solus in leges suas iurare noluerat pietate sua, auctoritate Senatus, consensu Reipub. restituit patrem.* Docet iterum Valer. Max. lib. 5. cap. 2.

Metel-

Metellus verò Pius, pertinaci erga exulem patrem amore, tàm clarum lacrymis, quàm alijs victorijs cognomen assequutus, non dubitauit Consul, &c.

Aliud eiusdem virtutis symbolum in moneta cudi voluit, Sextus Pompeius Magni filius, cùm Siciliam occupauit, & ex ea Pompeium Bithynicum exturbauit. Nam præterquam quod in nūmis omnibus Pius vocatur, Catanenses fratres exprimi voluit Amphinomum scilicet atque Anapiam, pietatis laude claros, quòd ex incendio, imminentibus vndequaque flammis, parentes humeris sublatos eripuerint; Indè Epigraphe MAG. PIVS IMP. ITER.

Exhibet insuper in quodam Numismate argenteo mulierem, quæ amentatam hastam sinistra teneat, dextra Corollam, aut pateram cum hac dictione PIETAS. Inuestiganti verò tāti nominis causam, alia non occurrit, nisi fortè velit aliquis Sextum semper obstitisse Cæsaribus, idque quod in mandatis à parentibus hoc accepisset. Sic enim Cornelia mater apud Lucanum lib. 9.

Tu pete bellorum casus, & signa per orbem
Sexte paterna moue; nāq; hæc mandata reliquit
Pompeius vobis, in nostra conditur vrna,
Me cùm fatalis letho damnauerit hora,
Excipite ô nati bellum ciuile, nec vnquam
Dùm terris aliquis nota de stirpe manebit,
Cæsaribus regnare vacet.

Paulò post, apud eundem Sextus Pompeius, ob patris cognomentum magnus etiam vocatus, singulari pietate fertur ad reposcendos patris manes, & vltionem de Ptolemæo sumendam.

——Cùm talia magnus
Audisset, non in gemitus lacrymasq; dolorēq;
Effudit, iustaq; furens pietate profatur.
Præcipitate rates è sicco littore Nautæ,
Classis in aduersos erumpat remige ventos:
Ite Duces mecum nunquam ciuilibus armis
Tanta fuit merces, inhumatos condere manes
Sanguine semiuiri magnum satiare tyranni.

A votis pro longiore parentum vita, pietas crescit, quamuis differatur successio ad illorum honores. Plinius Traiano iam electo. *At quo temperamento Dij boni potestatem tuā fortunamq; moderatus es: Imperator titulis & Imaginibus & signis: cæterum modestia, labore, vigilantia, Dux & Legatus & Miles; cùm iam tua vexilla, tuas Aquilas magno gradu anteires: neq; aliud tibi ex illa adoptione, quam filij pietatem, filij obsequium adsereres, longamque huic nomini ætatem, longam gloriam precarere. Te prouidentia Deorum primum in locum prouexerat, tu adhuc in secundo resistere, atque etiam senescere optabas. Priuatus tibi videbaris, quamdiu Imperator & alius esset. Audita sunt vota tua, sed in quantum optimo illi & sanctissimo seni vtile fuit: quem Dij cœlo vendicarunt, ne quid post illud diuinum & immortale factum mortale faceret, tibi terras, te terris reliquit.*

Ab honoribus eis post mortem habitis idē Orator. *Quem tu lacrymis primum, itaut filium decuit, mox templis honestasti: non imitatus illos, qui hoc idem, sed alia mente fecerunt. Dicauit Cœlo Tiberius Augustum; sed vt maiestatis Numen induceret; Claudium Nero: sed vt irrideret: Vespasianum Titus, Domitianus Titum; sed ille vt Dei filius, hic vt frater videretur. Tu sideribus patrem intulisti, non ad metum Ciuium, non in contumeliam Numinum, non in honorem tuum, sed quia Deum credis.*

Pietas in fratres.

Potissimum elucet in concordia, qua viuunt inter se, summis licet in honoribus, quod pietatis miraculum esse potest. Mamertinus in Genethliaco Maximiani verba non habet, quibus fratrum concordes animos satis pro dignitate commendet. *Quod maximè Deorum Immortalium cum Religione coniunctum est, quanta vosmet pietate colitis? quæ vlla vnquam videre secula talem in summa potestate concordiam? qui Germani geminiue fratres indiuiso patrimonio tàm æqualiter vtuntur, quàm vos orbe Romano? Ex quo profectò manifestum est cæterorum hominum animas esse humiles & caducas, vestras verò cœlestes & sempiternas. Obtrectant sibi inuicem artifices operum sordidorum, est inter aliquos etiam canoræ vocis inuidia, nihil denique tàm vile, tàm vulgare est, cuius participes maligvis æmulationis stimulis vacent: vester verò immortalis animus omnibus opibus, omnique fortuna, atque ipso est maior imperio. Vobis Rhenus & Ister & Nilus & cum gemino Tygris Euphrate, & vterque qualem accepit, & reddit Oceanus, & quidquid est inter ista terrarum & fluminum, & littorum, tàm facili sunt æquanimitate communia, quantum sibi gaudent esse commune oculi.*

dicam.

diem. Ita duplices vobis diuinæ potentiæ fructus pietas vestra largitur, de suo vterq; fruitur, & consortis imperio.

Iam de Ciconia veterum Numismatum, vt pietatis symbolo disputare, quid aliud est, nisi actum agere; nam hæc eadem pietatis cultrix (vt cum Petronio loquamur) volucris gracilipes, alijs nūmis est non leui ornamento, maximè verò ijs, quos L. Antonius M. Antonij Trium-viri frater cudi mandauit; Inibi scilicet mulier cornu-copiæ gestans mox vnam, nunc verò geminas habet, seque respectantes Ciconias. Vt optimus quisque intelligat, quantum sit in se inuicem summo amore, studioq; prosequentibus Germanis, ad res quaslibet adipiscendas, præsidium. *Frater enim qui iuuatur à fratre, vt ciuitas munita*. Hic ergo adeò fratris obseruans fuit, vt in tribus nummis, quos percuti iussit, nunquam fratris imaginem omiserit: Erat in priori nummuum facie caput illud Crassissimum M. Antonij, in ambitu ANTONIVS IMP. III. VIR. R.P.C. in altera facie cum matrona quadam Ciconia; leguntur in aliis hæ dictiones PIETAS COS. Ex quibus colligere est, non Pii nomine donatum fuisse, sed pietatis ipsius nomine indigitatum. Dio lib.48. rationem reddit, scilicet, quòd cùm Fuluia M. Antonii fratris vxore Remp. eo animo tractauit, quasi cum M. fratre Trium-viro laboraret. Deindè addit *διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐσέβειαν καὶ πανωμίαν ἑαυτῷ πάνταν ἐπίθετο*. Quamvis enim vt ait Poeta, potestas omnis impatiens consortis, & fratrum quoque hac in parte gratia rara sit, legitur tamen apud Fulgosium, lib.5. cap.5. de Heliodoro Britanno scitu non indignum; nam indè Pii cognomen est assequutus, nec immeritò; Cùm enim frater eius Archigallus ob auaritiam nimiam rebellāte populo solio deturbatus esset, eique succedere coactum se videret, paulò post in sylua venationi dans operam, vbi fratrem squalidum, lacerisque vestibus tectum solum vertentem offendit, tàm molestè grauiterque tulit, vt continuò simulato morbo, Proceres seorsim ad se vocatos, minis adhibitis, mortis quoque pena proposita, eò impulit, vt cunctis volentibus lubentibus, in regnum restitueretur: quod & feliciter perfectum est, adeò magnam apud omnes vim habet Pietas. Ei tamen paucis post annis de vita decedēti, iterū suffectus est Deo, Superis, hominibusq; plaudentibus.

Quæ signa Pietatis, & Religionis omnia, in Ænea Pio licet agnoscere, vel etiam in Antonini Commate, vbi Princeps hic altera manu, gratum onus patrem arctissime in humeris constringendo, retinet, altera ducat Ascanium, cum hac voce PIETAS. Pius autem dicitur sæpius à Poeta, quòd cùm, vt ait Tullius, non nobis tantùm nati simus, sed ortus nostri partem patria sibi vendicet, partem parentes, partem amici, & iis, si Deorum cultum adiicias, omnes Pietatis numeros cōtineri videris, nullum huius virtutis officium omiserit. Deos secum vexit, 1. lib.

Sū Pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum.

Vxorem, cùm in via periisset, in vrbem regressus non sine periculo, multa solertia quæsiuit, lib.2.

Ipse vrbē repeto, & cingor fulgentibus armis.
Ausus quin etiam voces iactare per vmbram,
Impleui clamore vias, mœstusq; Creusam
Nec quicquam ingeminans, iterumq; iterumque vocaui.

Neque desistit donec visum aliquod, & simulacrum de eius morte, deque rebus, quæ obtingere ei debebant, aperiret. In liberos præterea seu Iulum pietatem exercuit, quem secum vti poterat, ducebat:

—— Dextræ se paruus Iulus
Implicuit sequiturq; patrē non passibus æquis.

Pro patria verò quoties in illo Troiæ excidio pugnauit? quoties & se & alios ad arma capessenda vir patriæ natus hortatus est?

—— Succurritis vrbi
Incēsæ? moriamur, & in media arma ruamus.
Vna salus victis nullam sperare salutem.

Hæc ille omnia pietatis argumenta posteris in exemplum reliquit, sed ex hoc vno decus vnicum, vel Superis inuidendum sibi comparauit, cùm humeris patrem annis grauem, & alioquin Troiæ incendio consumendum, humeris sustulit meliore flamma incensus, hinc Emblema cuiusdam Anonymi.

Per medios hostes patriæ cùm ferret ab igne
Aeneas humeris dulce parentis onus.
Parcite dicebat: vobis sene adorea rapto
Nulla erit, erepto sed patre summa mihi.

In Principes amor & veneratio.

Reges ac Principes ex iustitia summa veneratione colendi sunt. Seneca 1. de Clem. cap.3. Vbi Clementiam decere Regem docuit,

cuit, esseq; magnis viris decori ac gloriæ virtutes, si illis potentia salutaris sit, subdit. *Illius magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tàm supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente non tanquam malum aliquod, aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sydus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit, somnum eius nocturnis excubijs muniunt; latera abiecti circumfusiq; defendunt, incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusq; consensus, sic protegendi amandique Reges, & se suaque iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus.*

Magnæ mentis & sagacis ingenii Tertullianus ad Scapulam cap.2. Principem colendum indicit, vt hominem à Deo secundum, & solo Deo minorem, quem Dei spirantem & animatam imaginem licet appellare. Sic ad eius animum Plinius de Traiano, *Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungitur.*

In Præceptores & senes, honor & obseruantia.

Præceptores vt animorum parentes obseruandi sunt, cuius honoris fundamentum hoc ponit Seneca 6. de beneficiis cap.16. *In docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus discussit desidiam: Tùm ingenium latens & pigrum iniecta (vt ita dicam) manu extraxit: nec quæ sciebat malignè dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupijt, si posset, vniuersa transfundere. Ingratus sim nisi inter gratissimas necessitudines diligo.*

Senibus assurgendum, quòd ad Dei similitudinem propius accedant, & ob ætatem ingrauescentem à perturbationibus sedatiorem veneratione digni. Seneca epist.64. *Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt, suspiciendi tamen sunt & ritu Deorum colendi. Quidni ego magnorum virorum & imagines habeam incitamenta animi, & natales celebrem? quidni illos honoris causa appellem? quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si Consulem videro, aut Prætorem: omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam.* Magnorum fluminum capita veneramur.

Ab illis virtute præcellentes honorandi sunt, iuxta eiusdem sapientis monitum, ep.41. *Si videris hominem interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum ex superiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non subibit te veneratio eius; non dices, ista res maior est altiorque quàm vt credi similis huic in quo est, corpusculo possit? vis istuc diuina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem cœlestis potentia agitat, non potest res tanta sine adminiculo Numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est vndè descendit, &c.*

Charitas in omnes.

Ab inuisendis ægris amicis, atque ipsis ope ferenda, in rebus aduersis cognoscitur amica pietas; hanc in Gratiano commendat Ausonius. *Aegrotantes amicos Traianus visere solebat, hactenus in eo comitas prædicanda est: tu & visere solitus, & mederi, præbes ministros, instruis cibos fomenta dispensas, sumptum adijcis medelarum, consolaris afflictos, renalescentibus gratularis: in quot vias de vna eius humanitate progrederis?*

Ab amore, qui nunquam à iustitia discedat, ne ex Themistoclis mente, propter amicos violetur. Laudatur Phocion, qui semel à Caricle genero suo rogatus, vt ipsi reo adesset in iudicio. *Ego Caricles nescis, ad omnia honesta generum amaui.*

Aequalitatem inter impares aliquam facere iusti Principis est, ne potentior inferiorem viribus suis innixus præualeat: sic enim quod paruulo deest in fortuna su., Princeps è sua magnitudine impertit. Equidem cùm reapse nihil sit inæqualius, quàm pauper & Diues, iure Princeps, cui cordi est omnibus passim adesse, iis præcipuè manum porrigit, qui sibi ipsis defuisse, & quibus alios obesse nouerit, Deum in hoc imitatus, qui tàm potentes quā tenues, ad æqualitatem reuocat, dùm illorum arro-

arrogantiam, & fastum deprimit? horum verò tenuem fortunam excitat, & extollit; hæc mens fuit Theodorici Regis apud Cassiodor. lib. 1. epist. 8. *Cordi nobis est cunctos in commune protegere, sed eos maximè, quos sibi nouimus defuisse: Sic enim æquitatis libra seruabitur, si auxilium largiamur imparibus, & metum nostri pro paruulis, insolentibus opponamus.*

A fiducia qua quis versatur inter amicos, etiam suspectos, qualis Traianus, qui apud Sextum socerum suum traditionis nomine ad se delatum solus diuertit ab eius tonsore, & cum ipse cœnare voluit. Talis Macedonum Rex Alexander acceptis literis proditionis insimulantibus medicum suæ custodem salutis, ab eo potionem medicam recepit, porrigens interim à Parmenione missam epistolam, quam legendam Philippo tradit, dùm dextera poculum haurit intrepidus.

Fidelis Iustitia.

A fide in creditis iustitia magnam laudem habet. Etenim vt ait Valerius Max. venerabile fidei Numen est, quod dexteram suam certissimum humanæ salutis pignus ostendat. Et vt verè Seneca, *sanctissimum humani pectoris bonum est fides*; quæ potissimum elucet in creditis, pactis, contractibus, iureiurando, promissis, & alijs, quæ humani testimonij nomine comprehensa, inter assumptos locos reposuimus.

Prima est quæ datur illi, qui incerta & pacta sine tabulis, & signis fideliter reddit; sic enim vim habet votum illud Senecæ, 3. de Benef. cap. 15. *Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas, tantùm à volentibus acciperent! vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaq; impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quàm spectare malunt.*

II. In promissis, vel certo verbo consistit: perillustris est in hanc rem Theodosii laus à Pacato. *Quis debitor verecundus ita mutuum ad diem reddit, vt tu, quod promittis appendis? nec imponi negligentibus arbitreris, quotidie in beneficia tua quærimus, & memoriam conuenimus, & ne singulis insidietur obliuio, cum altero quisq; conferimus, vnum inuenire non possumus cuius spem, atq; expectationē non dicā fefelleris, sed qua delicatior est querela, distuleris.*

III. Si seruetur fides hostibus, postpositis etiam generosè magnis commodis. Vox est digna, quam Principes audiant Silij vatis.

—Neu rumpite fœdera pacis
Nec regnis post-ferte fidem.

De præstantis animi viro ac fideli Regulo Tull. 3. Offic. n. 99. Regulus iuratus missus est ad Senatum, vt, nisi essent redditi Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is cùm Romam venisset, vtilitatis speciem videbat, sed eam, vt res declarat, falsam iudicauit. In Senatum venit, mandata exposuit, sententiam ne diceret, recusauit, quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorem; ipse Carthaginem redijt, neque eum charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tùm ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci, sed iusiurandum conseruandum putabat. Itaque tùm cùm vigilando necabatur, erat in meliore causa, quàm si domi senex captiuus periurus, & consularis remansisset. Valerius Max. lib. 6. c. 6. Lipsius in politicis. 4.

PVNCTVM X.

Laus à Clementia.

HIc laudandam proponimus Clementem Iustitiam, cuius officium pulchrè descripsit Tacitus in Agricola. *Omnia scire, non omnia prosequi, paruis peccatis veniam, magnis seueritatem commodare, nec pœna semper, sed Clementia esse contentum.*

Vt igitur ab ipsa Clementia & animi facilitate primum ordiamur, sic de hac principe virtute differit Stoicus in toga sæpè sui victor. 1. de Clem. cap. 3. *Nullum Clementia ex omnibus magis, quàm Regem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tàm supra se esse, quàm pro se sciunt.* Quam multis capitibus repetit. Est Clementia omnibus quidem hominibus secundùm naturam, maximè tamen decora Imperatoribus. In quacumq; domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in Regia quò rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius,

quàm cum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi, qui pereunt, assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imò si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti. Non decet Regem sæua & inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. Si dat vitam, si dignitatem periclitantibus, & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur.

Nullibi melius quàm capite 26. virtutis huius præstantiam pulchritudinemque demonstrauit. *Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusq; est, quàm illa Corona ob ciues seruatos. Eius est virtutis interdum transilire terminos æquitatis, quando sola est misericordia, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recusant.* Hac mente fuit Diocletianus Imperator qui rogatus quænam esset potissima dos Principis, liberalitatem & Clementiam respondit. Hæc cùm Aureliano defuisset, asserebat non ducem esse debere, non Principem: in eo verò summopere illuduit, vt Clementiæ cognomen mereretur, vndè Iouius appellatus: nam qui iuuat largitur & parcit, Ius autem à quo clementia diuina virtus abest, crucem veteres dixerunt.

Eadem fuit apud Græcos Pericles, is grauiter decumbens ex morbo, cùm audisset amicos trophæa celebrantes. Vos, inquit, laudatis ea quorum partem sibi fortuna vendicat, & quæ pluribus aliis contigerunt, taceris autem maximum, quòd nemo Ciuium mea causa vestem pullam sumpserit, quòd in tanta potentia nihil iræ motibus & inuidiæ malus indulserim. Quem ob id Plutarchus vocat Olympium.

Abhorret à sanguine.

Ex his colligere licet Regiam hanc virtutem, & laudes ab ea deductas; quarum prima est abhorrere prorsus à sanguine, vt quilibet magistratus fit tanquam Plateensium ille quondam Arcon apud Plutarchum in Aristide, qui nunquam ferrum tractabat, nec aliam, quàm vestem candidam induebat, nisi fortè cum Græcis parentaret ad Plateas cæsis: Sibi delicias humani generis Titum etiam ad imitandum proponat, qui periturum se potius, quàm alios perditurum asseruit, quin & Pontificatum Max. ob id ipsum suscepit, vt puras manus à sanguine seruare piè cogeretur: Antoninum Philosophum, qui apud Dionem in Senatu palam hoc Clementis animi signum reliquit. *Absit vt me tenente principatum*, inquit, *vestrum quisquam meo vestroque decreto, capite damnetur, quod si à vobis non impetraro, ibo celeriter ad mortem.* Deo digna vox, quæ hominis interitum vetat! De quo Capitolinus hæc habet: *Tantum sanè auctoritatis apud exteras gentes nemo habuit, cùm semper amauerit pacem eò vsque vt Scipionis sententiam frequentarit, qua ille dicebat, malle se vnum Ciuem seruare, quàm mille hostes occidere.* Vnde non immerito illi percussum est Numisma, quod ciuicam coronam haberet cum his elementis.

S. P. Q. R.
AMPLIATROI
CIVIVM.

Quid pulchrius de Principis gladio, quid illustrius dici potest, quàm de Neronis adhuc Clementis à cæde puro splendidoque, de quo sic apud Senecam gloriatur 1. de Clem. cap. 1. *Conditum imò constrictum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis; nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est: Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim.*

Virtutem hanc mirificè commendant in Principibus suis Oratores, cùm ex illorum principe Tullio nulla re propius ad Deos accedant homines, quàm salutem hominibus dando. De Constantino Gallicanus; *Quia sine sanguine vitam vestram seruare non licuit, penè displicuit ipsa victoria.* Eumenius autem cum animi sensu eandem clementiam in Côstantino Constantii filio miratur. *O singularem tuam Constant. pietatem & sua semper officia etiam inter arma seruantem! signum receptui dedisti, vt omnibus tibi liceret ignoscere ne quid atrocius faceret miles iratus quàm Clementiæ tuæ natura pateretur. Nihil est enim tam perspicuum, quam in pectore tuo bonitas.*

Deui-

Deuictis ignoscit.

Aliàs summa cum animi facilitate remittit pœnas omnes victis debitas; Constantino Gallicanus hanc sui victoriam, hostiumq; triumphum gratulatur. *O tandem felix ciuili Roma victoria! irrupit olim te Cinna furiosus, & Marius iratus, qui non solo se Octauij Consulis capite satiarunt, sed luminibus ciuitatis extinctis, exempla, quæ nunc toto sexennio passa es, reliquerunt. Vicit tibi iterum ante portam Collinam Sylla felix, si se parcius vindicasset, sed multis capitibus rostra compleuit. Constantinus victoriæ licentiam sine prælij terminauit, gladios ne in eorum quidem sanguinem stringi passus est, quos ad supplicia poscebas.*

Paulò ante fusius hanc eandem Imperatoris clementiam celebrat idem laudatus Orator. *O pulcherrimum, & qui omnium oculis subijci debuisset triumphum, virtutis & clementiæ tuæ! Cuius enim potentiæ fuit hostibus arma diripere, eius humanitatis deditos ad impunitatem suis armis alligare, atque ita vincire, vt eos ferri illius, quod contra te gesserant, quotidie pœniteret? gladius ille quem in te distrinxerat hostis infestus, ipse domini sui manus tenuit, & paratus ad cædem, custos factus est ad salutem. Tibi vincunt gladij, tibi seruant, te pugnante feriunt, te ignoscente custodiunt. Vt Deus ille mundi creator & Dominus, eodem fulmine suo nunc tristes, nunc lætos nuntios mittit: ita eadem sub numine tuo tela, inimicos, aut supplices tuos pernicie, aut conseruatione discernunt. Eripuisti Imper. aduersarijs tuis gladios, ne quis incumberet dolori, superasti, & eosdem manibus suis innoxios reddidisti: vt clementiæ & vindictæ tuæ satisfaceres, quorum sanguini pepercеras, arma fregisti. Vita enim hominum diu parta semper seruanda est. Scilicet ferrum inuentu facile, vsu mutabile; Ideo quæ erant reparabilia, confrasti, quod rediuiuum non erat, reseruasti.*

Seneca commendat Augustum, quòd illatas sibi sæpius iniurias liberaliter remitteret. 1. de Clem. cap. 10. *Bonum Principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur. Ob nullam aliam causam, quàm quòd contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus esse solent, quàm iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros, qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantùm salutem sed præstare:* Rationem huius subiicit 3. de Ira. *Ingens animus & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit.*

Coactus punit.

Multis à Clementia Princeps commendatur, si vix adducatur ad puniendum, idque coactus faciat, nec per se, sed per aliquem alium. Eo quondam animo fuisse Nero creditur: *Animaduersurus*, inquit Seneca 2. de Clem. cap. 1. *in latrones duos, Burrus Præfectus tuus vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat, à te scriberes in quos, & ex qua causa, animaduerti velles. Hoc sæpè dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti. Vellem nescire literas. O vocem in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes, Regesque iurent! ò vocem publica generis humani innocentia dignam.*

Sed ornatissimè Theodosium ab hac virtute commendat Pacatus, quòd vix passus sit Maximum, indigna morte extinguendum occidi, tam singularis erat eius animi facilitas & mansuetudo. *Habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est, aut quod magis credo, omni seuerius est quæstione à te interrogari, ad primam tuam vocem nefario pectori excussa confessio est, nec cunctari saltem aut mussitare potuit, quia consilium omne nudaret, se videlicet fauoris tui obtendisse prætextum, quòd aliter non potuisset allicere militum societatem, nisi auctoramenti sui te finxisset auctorem. Et post hanc tu vocem non illum in crucem tolli, non culeo in sui, non discerpi in frusta iussisti, non postremo illam tanti ream mendacij linguam radicitus erui præcepisti, cum eorum parte vitalium quorum fuerat loquuta commentum, quin iam cœperas de eius morte dubitare, & deieceras oculos & vultum rubore suffuderas, & cum misericordia loquebaris. Sed benè est, quod non omninò potes, tui te vindicant & inuitum. Rapitur ergo ex oculis, &, ne quid licere posset clementiæ inter innumeras manus fertur ad mortem. Ecce iterum Imper. auerteris, & illam exitus relationem grauaris. Iam esto securus, geram Clementiæ tuæ morem, quod noluisti videre, non audies.*

Lenitatem ac mansuetudinem eandem amat in Cõstantino Nazarius. *O tuam Imper.*

non victoriam magis, quàm Clementiam prædicandam! grauatè etiam apud animum tuum malè pereunt. Inuitus pugnasti, qui tam facilè vincebas. Ferebas illum in tantis malis ludentem, & cum omnia scires, vota hominum conniuendo, patiendo fatigabas. Qui ne iniustè quidem arma caperes, etsi nondum ab homine lacessitus, iam tamen vitiorum eius inimicus, quod erat consentaneum Clementiæ tuæ, experiebaris remedia meliora, vt quod leniri, quam resecari malles, mitior medicina sanaret. Quia extorques animo tuo conueniendi studium, & concordiæ voluntatem; si concordiam, quam veniam appellari fas est, cùm qui potest vincere, optat ignoscere.

Victis vitam & liberalitatem concedit.

Clementiæ singularis argumentum est, cùm victor offensus, victis vitam, fortunas, libertatem redonat. Digna sapiente Seneca vox, 1. de Clem. c. 20. Magni animi esse iniurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius Principe impunè læso. Quod equidem diuinam mentem sapit: Is enim Dei mos est condonandi iniurias, vt nō modò nobis ignoscat, sed in suam etiam amicitiam recipiat. Quis Cicerone melius opus hoc excelsę mentis commendauit, dùm Oratione pro Marcello, num. 8. ait: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.*

Fecit Theodosius cuius Clementiam his coloribus adumbrat Pacatus. *Vtcumque virtutis tuæ operam curiosæ posteritatis oculis artificum manus reddet, cùm te vel Alpium dorsa superantem, vel flumina obiecta tranantem, vel agmen hostile triumphalibus vestigijs atterentem pictorum atq; fictorum assequetur imitatio. Clementia Imper. tua, quo cœlo, quo pigmento, quo ære, auroue ducetur? qua tu ipsius victoria victor, ita omnem cum armis iram deposuisti, vt ceciderit nemo post bellum. Nullius bona publicata, nullius mulctata libertas, nullius præterita dignitas imminuta, nemo affectus, nemo nota, nemo conuitio, aut denique castigatione perstrictus, culpam capitis aurium saltem molestia luit. Cuncta domibus suis, cuncti coniugibus ac liberis, cuncti deniq; innocentiæ, quod est dulcius, restituti sunt. Vide Imperator quid hac Clementia consequutus sis, fecisti vt nemo sibi victus, te victore videatur.*

Causam reddit Liuia quæ viros Principes mouet ad diuinam hanc virtutem, dum compellat Augustum apud Xiphilinum ex Dione. *Plura colligi possunt, inquit, humanitate ac benignitate, quàm vlla crudelitate: Etenim qui veniam dant, non tantùm cari sunt his, quibus misericordes sunt, itaut meritam illis gratiam referre contendant, sed etiam à cæteris coluntur, itaut his iniuriam facere nemo audeat.*

Multa commendant in Clementia Panegyristæ nobiles. Gallicanus Constantinum celebrat, quòd tantum vincula victis iniecisset, vt non se redderent indignos Clementia, atque cogerentur eo vti, sic enim iterum rebellare prohibebantur: Eidem mite ingeniū, & animi facilitatem gratulatur Eumenius. *Gratulare Constantine natura ac moribus tuis, quòd talem te Constantinus pius genuerit, talem syderum decreta formauerint, vt crudelis esse non posses.* Cæsari Tul ius pro Marcello nu. 19. *Gaude tuo isto tam excellenti bono: & fuere cùm fortuna & gloria, tùm etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, iucunditasq; sapienti. Cætera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti: tamen plerumq; felicitati tuæ congratulabere de nobis, quos in Repub. tecum simul saluos esse voluisti; quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficijs, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis.*

Idea Principis Clementia singularis.

Per me licet Principes olim, quorum nulla re præter crudelitatem nobilitatum est imperium, se magis ad externorum terrorem, quàm ad suorum amorem ac beneuolentiam fingi, pingique curauerint. Isti fulmen tonantis Iouis in manibus, aut clauam furentis Herculis; alij fulminantis Martis hastam, alij Neptuni ferocientis Tridentem terroris insignia portauerint. N. qui Principis faciem, quam personam habere mauult, alia ad authoritatem grassatur via, & in oculis amorem, in vultu beneuolentiam, in fronte serenitatem, in ore gratiam, gladium in manibus, sed pacata olea hebescentem,

in

in pectore lilium, omnibus denique corporis, & animi votis humanitatem præ se ferre gloriatur. Cui si Clypeum Alcibiadis, in quo simulacrum cupidinis tenera manu fulmen librantis, mira depictum arte dederis, nullius quàm amoris viribus inuicti Principis arma, vel fulmina, cohiberi posse docueris. Hoc videlicet præcipuum est N. vitæ totius ac laudis argumentum. Hæc animi facilitas, cætera magnæ mentis argumenta sic lucis suæ splendore complet atq; amplectitur, vt contuentium oculos, non quia maior præstantiorque sit reliquis virtutibus, sed quia iucundior, ac gratior, in se propemodum conuertat.

Et verò mihi per egregia virorum Principum facinora circumferenti curiosius oculos, & apud animum meum reputanti, quibus quisque rebus clarissimi viri magnitudinem inuenissent, compertum est, Scipioni laudis aliquantò plus accessisse, quòd nobilium fœminarum pulchritudinem temerare abstinuerit, quàm quòd vrbes solo exæquarit. Illud gloriosè fecit, sui primùm victor N. & istud fortiter exequi potuit. Testis Apamea quæ vel hodie gloriatur se victam à tanto Principe, nec violatas à militibus virgines, sed Ducis imperio simul & vigilantia intactas remãsisse. Plus Marcello quòd lacrymis supremos Syracusarum ignes asperserit, quam quod eos inijci spargique superbius imperarit. Maluit N. lacrymas interni mœroris, ac pœnitentiæ indices ex oculis obsessorum, ac rebellium sese dedentium elicere, quam ex venis sanguinem extrahere maluit. Testis Gottica Francia, quæ non esset, si tam clementem, tam mansuetum Principem hostem non habuisset. Plus gloriæ retulit Pompeius, quòd suos ad pedes abiectum Regem Armeniæ Tygranem confestim erexerit, & in pristinam florentis fortunæ dignitatem restituerit, quàm si belli memor & iniuriarum illum, vel naturæ, vel regni finibus exterminasset? Quid ad æternæ laudis cumulum Principi N. deesse potest? qui se ea moderatione gessit in victoria, vt alterius illa videretur esse potius, quàm victoris; ea facilitate, vt deuicti perituros se, nisi per illum tam feliciter perijssent, fateantur; ea dignitate, vt ne vnus se victum conqueratur, omnes verò triumphatos se palam glorientur; hæc Franciæ vox vna est N. humanitatem deprædicantis, qui dum beneuolentia demeretur omnes, dumque sub iugum mittit nocendi sæuiendique cupiditatem, in arce victoris animi trophæum erigit, non ad caducam hominum commendationem, sed ad memoriam Dei Angelorumque sempiternam.

Vellem vt quam semel mansuetudinis suæ præconem nactus est Cæsar Eloquentiam, suæ semper Clementiæ, Cæsare maior haberet N. noster. Plus inerat in illo mansuetudinis, quàm vt contemni deberet, fateor: minus tamen quàm vt ei, de cuius nunc humanitate singulari, ac propè diuina loquimur, adæquari possit. Victis vitam dabat Cæsar, vt datam exprobraret, & sic magis pro crudelitate veniam, quam pro Clementia laudem meruit. Princeps N. non modò victis salutem ac dignitatem expetijt, sed infestissimos sibi atque inimicissimos beneficiis ac honestissimis conditionibus deuinxit; itaque discordiarum flammas benignitatis suæ fonte restinxit, vt ne vestigium quidem vilum in animo suo inimicitiæ, & acerbitatis resederit. Illa est vera Clementiæ laus quæ lacessita, nunquam per inimici pectus gladium adigit. Hæc Constantinis, Theodosiis, Carolis, Magni cognomen attribuit, quibus nihil prius, & antiquius fuit, quàm vt omnes beneficiis allicerent. Ille prædicabat, & verò etiam reipsa comprobauit, nec fortunam suam habuisse quidquam maius, quam vt posset, neque naturam melius quam vt vellet seruare quamplurimos. Non deerant qui crudelitatis facibus mite pectus incenderent; quibus instantibus, vt in Imperatoriæ statuæ violatores ferro flammaque sæuiret, respondit, postquam manu faciem leniter contrectauit; ite, ne vulnus quidem vllum sentio. Discite vel ex hoc, quantæ virtutis sit ferocientes animorum fluctus frangere, magnus erat; quia clemens.

Pauci demoliendis, euertendis, expugnandis, profligandis hostibus, cruore hominum atque cęde sibi nomen pepererunt. Generis humani deliciæ Theodosius protegendis suis, conseruandis hostibus, liberandis oppressis, repulsanda ab innocentium simul ac nocentium ceruicibus, internecione, nomen sibi decusque comparabit; & hoc votum animi compositi specimen posteris transmittet, vellem & mortuos ad vitam reuocare, si fieri posset. Magnus erat; quia clemens.

Taceo Caroli Magni singularem in gubernando moderationem, indulgentiam in victos, clementiam in omnes, tantamque morum suauitatem, vt nihil interesse priuatum inter, & Principem putares, nisi quod à pluribus amaretur, ipse plures amaret; magnus erat, quia clemens.

Quid N.? quàm feliciter, & generosè efferuescentes animi motus comprimit, ne violento quodam abreptus impetu cupiditatibus obsequatur, & in malemeritos iustè sæuiat? qui sic ab inferendis iniurijs abstinet, ac si nullius cuiquam delicti veniam dedisset; qui sic omnibus ignoscit, ac si omnes læsisset, qui nullos vnquam nisi contumaces, & armatos Dei Regisque hostes odisse potest, ac persequi; qui nihil timet, quàm ne à suis timeatur, ne aliud optat ex suis, quam vt amare velit, & amari se credant. O veram altitudinem animi! ô morum grauitatem, quam nō dignitatis amplitudo superbam, vel effrænatam, non ardor mentis temerariam, vel præcipitem ad irascendum, non iniuriarum magnitudo impatientem efficere potuit. Hoc est quod in N. rebus gestis admiror, hoc est Principe dignū facinus quod ad posterorum memoriam, & exemplum transmittere debuit. Mundum alij non tam passibus, quam triumphis peragrent, & orbem vniuersum armorum suorum gloria terroreque compleant, dum N. sui victor, de inimicis suis, illis benefaciendo triumphet.

Etenim qua moderatione priuatas subdit iniurias; subit? Deus Immortalis! imo vt sæpè contemnit? vt ijs vitam & honores expetit, quorum sanguinem, ac necem, si iustè seuerus esse velit, expetere potest? Illi grauiter impudentes sannis ei non illudere, non votis male precari verētur; alij maledictis bonum, ac publicatum Principem incessere religioni non ducunt, vtrisque Deo gratos, & hominibus amabilis. N. condonabit; Illi nihil malunt, quam quod ei displicet, vel obesse posse credunt; quibus deuictis sic parcit, vt agnoscant, sibi pereundum, nisi submissis armis N. cessissent victoriam, qui nihil victor aliud exigat, quàm diligi.

Scit ipse, quē nihil latere potest, nisi quod ignorare velit, cur Principes Numinis vices in terris gerant, nimirum vt iniuriarum obliti, omnibus pariter amicis, ac infensis benignè faciant, & semet libenter impertiant, quàm vt seueriùs imperitent. Ex illo beato fonte mirabiles de ipsa Clementia voces, quibus hostes ipsos, leni velut aspergine foueret, manarunt. Vnam de multis mirare, dignam certè, quæ memoriam posteritatis & linguam occupet. Hunc ad vindictam de inimicis iustè repetendam, si verborem facibus admotis iuuare velit aliquis, si contemptores authoritatis, ad aliorum terrorem, & exemplū, castigandos suggerat, ne facilitate dignitati decedat aliquid eius inanem metum constāti mansuetudine ludet ac refellet, contentus solita magnitudine sua, qua nulli magis carent, quàm qui seuera fronte sibi maiestatem expugnare volunt: Imò ipsius Clementiæ voce respondebit. *Malo me meæ lenitatis, & Clementiæ pœniteat, quàm pudeat sæuitiæ, vel seueritatis aliquando remordeat.* Magnifica verò vox, & par tanto Principi effatum dignissimum. Neque enim amore vilescit vnquam filio patris aspectus, cumque N. suæ magnitudinis securus sit amorem ducit ex humanitate, fiduciam ex amore: neque familiaribus alloquijs plus illi petere dignitatis potest, quàm Soli radios infernè demittenti: sic fit vt cùm omnes amari se sentiant, nulla vnquam eos aut visendi tam boni Principis satietas, aut amandi fastidium capiat.

Vides vel hoc vno fortunata Gallia, vtrum commemorata verbis tantum, & non ipsis etiam factis vsurpata sint hæc quæ, de Principe tuo Clementissimo humanissimoque dicta sunt. Tanta enim verò, tàm facilis est eius humanitas, vt hoc tantum maior inter alios esse velit, quòd melior; & quemadmodum de Pompeio quondam Eloquentię Deus Cicero, qui dignitate Principibus excellat, facilitate par infimis esse videatur. Tanta comitate, vt omni tempore ad illum accessus sit, non modò summis, sed etiam infimis hominibus, quàm difficilis recessus, nec quisquam illum fama cognoscit, quin videre cupiat, nemo videt, quin vehementer amet.

Fingunt Poetæ, quibus nihil non licet, retentum in Iouis dextera fulmen astrictumq; loris, ne temerè desiliret in ceruices mortalium, somnia delirantis ista sunt. Perhibent historiæ fasces sic cum sq; Romanorum Consulum retinaculis fuisse compressas, ne præcipiti quodam iracundiæ motu abrepti sęuirent in reos, & plebem. Sit ita: N. Clementiæ Princeps non ista requirit ad animi commotiones

tiones reprimendas; quis eius naturæ bonitatem agnouit, non suspexit, non prædicauit? furoris fulmen assidua laboris contentione frangit; vindictæ grauioris fasces, beneuolentiæ fascia retinet, terroris secures, securitatis Clypeo retundit, atque apertiores iracundiæ stimulos, si qui fortè excitentur in animo, indulgentia ac remissione hebetari permittit. Quare liceat Principem humanissimum iusto honestare cognomento, non terrorem orbis, cum Attila; non Ceraunium, cum Antiocho, sed Pium, cum Antonino, delicias orbis, cum Tito, imò totum Clementem, imò ipsam Clementiam.

PVNCTVM XI.

Laus à Iustitia & seueritate.

QVid ergo tantamne Clementiam Princeps adhibere debet, tantam humanitatem ad iacentes, prostratosque erigendos, vt nunquam porrectum à Iustitię legibus gladium prehendat, stringat, & in pugnacium hominum iugulis induat? Atenim ei, qui cùm parcit improbis, probis nocet, seueritatis aculei identidem erigendi sunt, enses aliquãdo rebellium sanguine cruentandi. Et illud verum est, seueritatis eius aciem propemodum hebescere videri, quod ipsa lenitatis innatæ effusa in remissiorem indulgentiam benignitas, post despicientiam tamen iustitiæ stimulis seipsa excitet, ignem accendat, subigatque vt frangat quod flectere non potest. Princeps intelligat Respublicas omnes præmijs iuxta, ac pœnis contineri omnia Regna tum lenissimis rebus, tum seuerissimis decretis communiti; proinde Iustitiæ munera non prætermittenda, sed Dicem inter ac Themidem collocatus, hinc stricto gladio, formidabilis, hinc pendente trutina æquabilis, iustos & pro Repub. susceptos labores præmijs, & splendore condecoret; crimina verò eorumque vel auctores, vel artifices, postquam depositæ frugis esse nouerit, damnis, exilio, suppliciis, morte denique plectat.

Venusta satis imagine Rex Athalaricus apud Cassiodorum, lib. 9. epist. 2. Iustitiæ necessitatem probat, dum illam florentem Reipub. arborem succo fęcunditatis animantem, pulchramq; Regni faciem omnmò decorantem facit, internamque sanitatem ipsi reddit, ac securitatem. *Arbor quam florere vides, quam summa conspicis v iriditate lætari, subterraneo succo fœcunditati s an imatur, redden in superficie, quod continet in radice. Hominum quoque vultus magna hilaritate decoratur, si visceribus sanis grauamen nullius sentiat læsionis. Sic Regnum iure dicitur integerrimum, si nusquam fuerit imminutum. Hoc fieri potest, cùm vndique submouetur effrænata licentia, nec datur ausus menti malignæ sub abominabili libertate peccare.*

Seueritas igitur altera pars Iustitiæ laudatur, quòd à zelo æquitatis sumat originem: quare Comnenus Imper. suos Præsides sic alloquebatur: *Aut iniurias, aut vitam relinquite: nam vos iniustè agere & viuere, nec Deo gratum, nec mihi eius ministro ferendum est.* Insignis fuit hac in parte, & propè singularis Traiani Imperatoris animus, qui Præfectum Prætorianarum Cohortium creans, atque de more nudum ei gladium porrigens. Accipe gladium, aiebat, quem pro me si benè, & cum ratione imperauero, distringes; sin minus, eodem ad interitum meum vtere.

Iusta Seueritas in hostes.

In genere seueri Principes laudari possunt eo modo, quo Eumenius Rhetor Constantinum à seueritate, in deuictos hostes. *Hoc est,* inquit, *Imperatorem fretum esse virtute sua atque fortuna, hoc est, non pacem emere parcendo, sed victoriam quærere prouocando. Insuper Ponte faciendo reliquijs afflictæ gentis insultas, ne vnquam metus ponat, semper horreat, semper supplices manus tendat, cùm tamen hoc tu magis ad gloriam imperij tui, & ornatum limitis tui facias, quàm ad facultatem quoties velis, in hostem transeundi.*

Porrò Iustitię fundamentum illuc, & caput est, vt in tuendis legibus grauitas, & constantia, in coercendis etiam improbis moderata seueritas adhibeatur. Sic vt nullus contra ius, & æquitatem ambitioni sit & potentiæ locus pecuniæque nullus, & atrocitatis interim absit, & crudelitatis opinio. Verè Princeps Iustus est, cum nihil contra ius aut obtineri per gratiam, aut per metum expugnari, aut impetrari precibus, aut vtilitatis aliqua spe remitti, ac condonari patitur, cum hominibus & Deo debitum soluit, illis quod suum est reddendo, huic cultum, timorem, amorem;

laus non Iustitiæ magis, quam pietatis, dum ad diuini Numinis, ac sanctorum contumeliam effusam linguæ petulantiam acutiore edictorum stylo configit.

Iustus dum saluberrimis edictis, ac seueriore legum disciplina, turpissimos gladiatores, imò grassatores ac sicarios mutuis se cædibus, ac impio parricidio conficientes, coercet, ac fœdissimum illud latrociniū execrādumq; singularis certaminis genus & carnificinam, infami mortis supplicio reprimit.

Iustus dum æqua lance sine personarum acceptione præmia suppliciaque decernit. Nam Deus ait Cyprianus epist.59. Cuius præ cæteris spirantem imaginem se Princeps esse gloriatur: *Vt personam non accipit, sic nec ætatem, cùm se omnibus ad cœlestis gratiæ consequutionem æqualitate librata præbeat patrem.* Hoc de Traiano prædicabat Plinius. *Tàm æqualis ab omnibus ex aduentu tuo lætitia percepta est, quàm omnibus venisti.* Nec aliter de Theodosio Pacatus. *Vt te omnibus Principem, singulis exhiberes Senatorem, vt crebro ciuilique progressu, non publicata tantùm opera lustraueris, sed priuatas quoque ædes diuinis vestigijs consecraueris.* Sapienter Arnobius aduersus gētes. Magnarum est mentium pari pondere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere.

Iustus dum in consilium adhibet sapientiæ Antistites, quos veterum exemplis doctrina instruxit, documentis suis sæpè & nocumentis erudiit, Senectus feruore animi temperata, rebus fecit aptiores, dum sapiens fit illorum sapientum commercio, quorum se constantem ac strenuum profiteturadministrum. Qui quam necessarij sint scribit Salustius ad Cæsarem. *Ego ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes vsque eò prosperum imperium habuiße, dùm apud eos vera consilia valuerunt. Vbicumque gratia, timor, voluptas ea corrupere, post paulò imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremò seruitus imposita est.*

Egregium virtutis & Iustitiæ specimen est, Principem in deligendis Regni præfectis, & administris non gratiæ, non fauori, non opibus, non nobilitati quidquam dare, sed optimos quosque, morum integritate, prudentia, sapientia, literisq; commendatos muneribus præficere. Quod fecit Alexander Seuerus, de quo Lampridius. *Præsides & Proconsules & Legatos nunquam fecit ad beneficium, sed ad iudicium, vel suum, vel Senatus.* Hinc Democritus apud Srobæum sermone 44. *Iustitiæ & virtutis maximam partem habet, qui honore dignos honorat.* Ita de seipso Rex Theodoricus per Cassiod. lib.6.ep.26. *Exeunt à nobis dignitates relucentes, quasi à Sole radij, vt in orbis nostri parte resplendeat custodita iustitia*, scilicet seipsum pulcherrimum Solem puritatis & Iustitiæ assertorem & vindicem ostendit, à quo virtutis & Iustitiæ radij tanquam illius pars exeant, qui magistratus probis, aptisque distribuit.

Moderata Seueritas.

Prudenter omninò Tullius pro Oppio. *Multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit:* quibus monere Principes videtur, nihil per iniuriam esse faciendum, neque vtendum ad quæuis potentia sua neque iræ præcipitis fræna, velut equo feroci, suum Aurigam deferendi, laxanda: *Quid enim discrepat à peccante, qui se per excessum nititur vindicare?* ait Cassiodorus, lib.1. ep.30. Bonus & Iudex & Princeps nihil ex arbitrio suo facit, sed iuxta leges & iura pronunciat, statutis iuris obtemperat, alijs imperans, non indulget propriæ voluntati, nihil paratum, & meditatum domo defert, sed sicut audit, ita & iudicat. Talis Imperator Hadrianus de quo refert Dio Cassius mulctasse quidem reos morte, quos nec indicta causa damnauit, neque ęgrè tulit, quod hi causam dicerent, imò patrocinium, & defensionem eorum suscepit. Benè omnino: qui enim in alteram partem inaudita causa decernit, ius licet decernat, iniuriam tamē facit, quem seueritatis modum, & rationem multis approbat Cassiodorus sæpè in his laudandus, lib.7. epist.8. vbi Principis sui nomine Pręfecto vigilum vrbis Rauennatis formulam aduersus fures præscribit: sic enim. *Quāuis nomen odiosissimum furum generalis persequatur assensus, tamen quia de effusione humani sanguinis agitur, nihil subitum aut indeliberatum iubemus assumi Molestiā sequere, qui damnas audaciam; continentiā dilige, qui furta condemnas. Ad gesta perducti audiantur aliquid pro salute dicturi; quoniam quidquid non discutitur, Iustitia non putatur.*

Regiè simul & piè Rex Theobaldus apud Cassiodorum, lib.10. epist.16. Senatum Rom. sic alloquitur. *Imperiosa nimirum res est pietas nostra,*

nostra, quando propria voluntate vincimur, qui alienis conditionibus non tenemur. Nam cum Deo præstante, possimus omnia, sola nobis licere credimus laudanda. Sic magno iudicio Plinius ad Traianum. *Vt felicitatis est, quantum velis posse, sic magnitudinis velle quantum possis.* Hoc est quantum iure possis, quantum liceat, quantum deceat, quantum honestum, fit, & iustum. Quid enim si pro dulci iustitiæ fructu, salute scilicet, & incolumitate vitæ, quam Principes, & Magistratus subditis afferre debent, exitio & ruinæ per iniustitiam existant? & qui portus esse debet, fiat scopulus. *Detestabilis quidem est omnis iniuria, & quidquid contra leges admittitur, iusta execratione damnatur, sed malorum omnium probatur extremum, inde detrimenta suscipere, vnde credebatur auxilia prouenire: Exagerat enim culpam in contrarium versa crudelitas, & maius reatui pondus est inopinata deceptio,* dicebat olim æquitatis obseruantissimus, apud Cassiodorum suum, Theodoricus lib. 4. Epistola 22.

Hoc est Regnum, nolle regnare cum possis: nihil enim æquè Principi gloriosum, & maiestatis plenum est, quam potestatẽ iudicio restringere, eique præfigere terminos, quos æquitas, & ratio præscribunt. Ea Nazarij mens est in Panegyrico ad Costãtinum, inde omnino Principem capacem Imperij, sine incapacem arguentis, si aut potestatem contineat, aut de ea licentiam faciat. *Hominem, ait, non imperando habilem, non tanta maiestatis capacem talem esse, vt magnitudo malè crediti muneris, extra animi angustias effluat, quod qui tueri nequeunt, vbi sub tanto onere fortunæ, infirmitas lapsa est, faciunt de licentia potestatem.*

Iudicis partes & officium.

Ad extremum memini Ciceronis boni iudicis cõditiones, & munera recensentis, Mansuetudinem, Legẽ, Reilgionem, Æquitatem, Conscientiam eiusdem commendantis. Sapientis iudicis est, se hominem meminisse, cogitare sibi tantum à populo esse permissum, quantum commissum, & creditum sit, & non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse recordari: posse quem oderit, absoluere, quem non oderit, condemnare; & semper non quid ipse velit, sed quid Lex, & Religio cogat cogitare: animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hęc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, & sapientis, cùm illam iudicandi causa tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neq; sibi quodcumque libuerit licere, sed habere in consilio Legem, Religionem, Æquitatem; Libidinem autem, Odium, Inuidiam, Metum, Cupiditatesque omnes amouere, maximèq; æstimare conscientiam mentis suę, quam ab ipso Deo accepimus, quæ si optimorum consiliorum, atq; factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, summa etiã cum honestate viuemus. Denique monitum est fratre dignum ad Q. Fratrem. *Cùm permagni hominis est, cùm ipsa natura moderati, tum verò etiam doctrina, atque optimarum artium studijs eruditi, sic se adhibere in tanta potestate, vt nulla alia potestas ab ijs, quibus præsit, desideretur.*

PVNCTVM XII.

Laus à verecundia & Modestia.

VIrtutes verecundiam & Modestiam vltimò nominamus, quòd sint reliquarum tutrices, & conseruatrices, sine quibus abeunt in vitium aliæ. Verecundiam autem primam constituimus, quòd sit alterius nuntia, hæc sit index, imò ad eam via certa, & compendiosa. Verecundiam hanc grato vultus rubore significatam in adolescente commendat Seneca Epist. 11. *Vti se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeò illi ex alto suffusus rubor hic illum quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitijs exuerit, sapiẽtem quoq; sequetur.* Quid amabilius verecundo adolescente? quam pulchra, & quam splendida gẽma est morum verecũdia in vita, & vultu adolescentis? quã verè & minimè dubia bonæ spei nuntia exclamat magnus modestiæ Doctor Bernardus 86. in Cantica. Neq; mirum; nam pudoris iactura flagitiorum omnium certissima parens est, vt habet Nazianz. Epist. ad Olympiadem. Quem florem pulchritudinis nominat carmine 36. *ἄνθος ἱμέρμον*, qui virtutis suaui colore genas inumbret. Non aliter vates Menander *πᾶς ἐρυθρῶν χρηστὸς μοὶ δοκεῖ*. Quisquis erubescit ille mihi probus

vide-

videtur. Quidam indolis bonæ specimen vocant, Plinius maior, os probum in Pompeio miratur,& honorem eximię frontis ruborem, verecundiæ indicem laudat.

Verecundia corporis & animæ pulchritudo.

Eruditè Symmachus, quorum mens honesta sit, eorum imbecillam esse frontem ait; nesciunt erubescere petulantes, & ingenio præfracti, sed ingenuum hunc colorem amant nobilis animi iuuenes. Hoc venustè quidem Plinius Iunior de Traiano. Cùm multa corporis & animi ornamenta prædicat, tùm virtutis hunc colorem verecundiam, dignam humanitate, & ingenuo mentis excellentia. *Vidimus*, ait: *demissum gaudio vultum, tantumq; sanguinis in ore, quantum in animo pudoris.*

Nec solùm ad pudicitiæ maiestatem conferre solet iste pudor, sed etiam ad corporis pulchritudinem, dicente S. Bernardo 48. in Cantica. *Ruboris iste genarū quem fortè iunxerit pudor, quantum gratiæ, & decoris suffuso vultui afferre solet*, quem & famæ custodem, vitæ decus, virtutis sedem, & cum Ambrosio Temperantiæ fundamentum & honestatis custodiam nominauit.

Alia designat indicia Stoicus Seneca citata prius epist. 11. dùm ait. *Artifices Scenici, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam; deijciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos, & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt.* Vbi & verecundiam non solis adolescentibus, verùm & senibus conuenire declarat, Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris subitus effunditur. Magis quidem in Iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons, nihilominus veteranos & senes tangit.

Neque tamen id ita semper accipiendum, vt constans ac perpetuum virtutis signum rubor existimetur. Namque vt ait idem naturæ morumque iudex sapiens. *In perditis & ad omne dedecus compositis tenerrima est oculorum verecundia, & est aliqua etiam prostitutis modestia.* Nullibi clarius hoc idem disputat, quàm epist. 11. *Quidam nunquam magis, quàm cùm erubuerunt timendi sunt; quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus cùm faciem eius sanguis innaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit, & tamen de eo Salustius, oris probi animo inuerecundo.*

Modestia.

Quæ se rubore illo profitetur, tanta virtus est, quanta reliquarum omnium cœtus. Tacitus 15. Annal. Modestiæ famam, ait, neque summis mortalium attribuendam, & a Dijs æstimari. Longè tamen maior est hæc virtus, quò in maiori & eminentiori viro inuenitur: tùm quòd longè maius sit ex altiore fastigio se demittere, tùm quòd rara sit in huiusmodi hominibus illa virtus. Nam ex Salustio in Iugurtha. *Contemptor animus & superbia commune nobilitatis malum.*

In eius excellentis ornamenti consideratione defixus grauis & moderatus Euripides, Modestiam vocat δώρημα κάλλιστον θεῶν Deorum donum pulcherrimum, pergitque hominibus adferre δόξαν ἐσθλὴν gloriam bonam, præstabilem apud omnes opinionem. Quam speciem decorè componentem externa, tanti fecere sapientes, nihil vt ad priuatam conscientiam dulce, ad patriæ defensionem forte & generosum, ad perennem hominum memoriam stabile, absque illa fieri posse crederent. Hac vir insignis, & ad magna natus dignoscitur; de qua gloriatur Minutius Felix. *Nos non notaculo corporis, sed innocentiæ, ac modestiæ signo facile dignoscimur. Lancea Spartiatas indicat, humerus Pelopidam, Epaminondam draco, hominis autem Christiani ingens argumentum est. Modestia.*

Refert Nicephorus, libro 14. capite 2. Pulcheriam diuino præditā ingenio, cùm Theodosium fratrem vellet in omni parte perfectum, & in magno dominatu verè Principē, iam indè ab adolescentia edocere solitam, quemadmodum vestem ipse sibi circumdaret, quomodo considere & incedere, atque risum moderari deberet: adeò regio nomine vix dignum opinabatur, quem modestia non commendasset: Id verò laudabili illo studio consequuta est, vt Imperator veluti vera effigies, & statua in optimi imperij formam expolita esset.

Auctoritatem conciliat.

Ex his conflata partibus Modestiæ pulchritudo,

tudo, & diuina species in oculos intuentium incurrens, mirum est quantam vim habet ad conciliandam auctoritatem, tùm etiam ad alios omnes continendos, & ad virtutem excitandos. *Occursus*, inquit Seneca, epist. 94. *ipse sapientiam iuuat, & est aliquid quod ex magno viro, vel tacente proficias*. Quos Modestia ad præstantem vitæ rationem expoliuit, officinam esse dicam honestatis, scholamque virtutis, in qua semper docetur, & discitur. Ennodius de purpuratis Patricijs Festo & Symmacho, geminis Curiæ luminibus sanè eleganter. *In ipsis est nobilis curiæ Principatus, quos vidisse erudiri est*. Pari gratia Theodoricus Rex de Præside Ticinensi Epiphanio aiebat, *quem vidisse pretium est, cum quo habitare securitas*: Quippe species illa diuinæ Modestiæ ferit oculos, & potenter sese in animum insinuat, eruditque sine voce & clamore, ad cœlestium imitationem. Quantum poterit in Principe cuius verba sunt imperia, cui non magis latere, quàm Solidatur.

Honorum contemptio.

Ad magnos virtutis fatus; & laudes assumitur ergo verecunda modestia, quarum ea pars quæ in cultu corporis & frugalitate victus ponitur, quia iam tractata, sileatur. Alia quæ propriè consistit, & occupatur in honorum contemptione tangenda leuiter; in qua prima laus est honorũ, quos omnes ambiunt, fuga; quam in Constanti non laudat Eumenius. *Diceris etiam Imperator inuicte, ardorem illum te deposcentis exercitus fugere conatus, equum calcaribus admotis incitasse. Quod quidem vt verum audiebas, adolescentiæ errore faciebas. Quis enim te Cyllarus aut Arion posset eripere, quem sequebatur Imperium? Illa inquam, illa maiestas, quæ Iouis subiecta nutu, nec Iridi Deum nuntiæ, sed prius commissa victoriæ, tàm facilè te comitata est, quàm citò ad terras missa peruenium. Sic modestiam tuam atque pietatem, & differendi imperij conatus ostendit & Reipub. felicitas vicit.*

Modestiam in honoribus fugiendis rectè sandisque Christum suos docuisse probat Tertullianus de Idololatria capite 18. Nec solum honores repudiasse, aut se ab illis subtraxisse, sed planè illos tanta contentione fugisse, quãta hostis hostem, & reus satellitem, aut lictorem fugit. *Si potestatem nullam, ne in suos quidem exercuit; si Regem se fieri conscius Regni sui refugit, plenissimè dedit formam suis dirigendo omni fastigio, tàm dignitatis, quàm potestatis. Quid enim magis his vsus fuisset, quàm Dei filius? quales & quanti cùm faces producerent? qualis purpura de humeris eius floreret? quale aurum de capite radiaret, nisi gloriam sæculi alienam, & sibi & suis iudicasset? Igitur quæ noluit, reiecit; quæ reiecit, damnauit; quæ damnauit, in Pompa Diaboli deputauit: Non enim damnasset nisi non sua: alterius autem esse non possent, nisi Diaboli, quæ Dei non sunt. Christus honoribus tàm contrarius, vt ad illos non nisi vi trahendus ac rapiendus videretur, idque turbæ ipsæ non ignorantes venire decreuerunt, non vt ei volenti ac lubenti; regnum offerrent, sed potius vt renuentem ac reluctantem Regem inaugurarent.*

In hoc doctoris diuini Schola bonus discipulus fuisse dicitur à Cypriano lib. 4. epist. 2. Cornelius Papa, quem dignitas clarum reddidit, sed humilitas clariorem, dùm non vanum ambitionis dissimulatorem, sed verum oppugnatorem facit. Episcopatum ipsum nec postulauit, nec voluit, nec vt cæteri, quos arrogantiæ atque superbiæ tumor inflat, inuasit; sed modestus & quietus, & quales esse consueuerunt, qui ad hunc dignitatis locum eliguntur, pro pudore virginali conscientiæ suæ, & pro humilitate ingenitæ sibi & custoditæ verecundiæ, non vt quidam vim fecit, vt Episcopus fieret, sed ipse vim passus est, vt Episcopatum coactus acciperet.

Ex hoc capite laus eò maior est, quò auiditate maiori vanissimi quique rapiuntur ad captandos honores, quos sub oculos ponit Tertullianus, lib. de pœnit. cap. 11. vbi per Epiphonema sapiens obseruat in vanis honoribus quærendis corporis & animæ, imò veri honoris non leuem iacturam sæpè fieri. *Illos qui ambitu obeunt capescendi Magistratus neque pudet, neque piget incommodis animæ & corporis; nec in incommodis tantùm, verùm & contumelijs omnibus eniti in causa votorum suorum: quas non ignobilitates vestium affectant? quæ non atria nocturnis, & crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum maioris cuiusq; personæ decrescentes, nullis conuiuijs celebres, nullis comessationibus congreges, sed exules à libertatis, & lætitiæ felicitate: idque totum propter vnius anni volaticum gaudium. Nos quod securium virgarumq; petitio sustinet, in periculo æternitatis tolerare dubitamus.*

Ad

Ad quam illiberales se blandicias deprimebat pulcher Absalon, vt ad Regiam maiestatem gloriosus assurgeret? D.Cyprianus 2. Epistola 2. Qui ambitu clariore conspicuus fulgere sibi videtur in purpura, quibus hoc sordibus emit? quos arrogantium fastus prius pertulit? quas fores superbas matutinus salutator obsedit? quot tumentium contumeliosa vestigia ante præcessit, vt ipsum etiam salutatum, comes postmodum pompa præcederet, obnoxia non homini, sed potestati? neq;enim morib. coli meruit ille, sed fascibus.

Quàm vanè se demittebat Saul ante Samuelem, vt etiam per honoris sui iacturam adreperet ad honores? Petrus Damianus lib. 2.Epist. 3. *Humiliantur; vt postmodum impunè superbiant; se pedissequos exhibent, vt præcedant: laboribus atteruntur, vt gaudeant: affliguntur inopia; vt nuptialis edulij continua postmodū epulatione turgescant, & veluti proposita venalitatis mensa fœnerando seruitium, mercatur Imperium.*

Quàm beniguum & humilem se præbuit Rex idem, apud Dauidem, dum filium, dum Regem, dum se iustiorem illum profitetur, quid hac sui nominis vilitate, nisi futuram sublimitatem ambiat: ambitiosus humilitatem simulat, honestatem mentitur, affabilitatem exhibet, benignitatem ostendit, subsequitur & obsequitur, cunctos honorat, visis inclinat, frequentat curias, visitat optimates, assurgit & amplexatur, applaudit, & adulatur, benè nouit Poeticum illud.

Etsi nullus erit puluis, tamen excitat illum.

Quorsum hæc omnia? nimirum vt laudetur ab hominibus, & à singulis approbetur. Tanti est vmbram gloriæ fugientis assequi velle! porrò tam abiectum tamq; sordidum est hoc vitium, vt coram testibus erubescat, D. Bernardus Epistola 126.

In honoribus admittendis moderationem seruat.

Moderatos tantum honores accipere, cùm summos obtinere possis, magna modestia, quam Traiano tribuit Plinius. *Ibit in secula fuisse Principem, cui florenti, & incolumi, nunquam nisi modici honores, sæpius nulli decernerentur. Et sanè si velimus cum priorum temporum necessitate certare, vincemur. Ingeniosior enim est ad excogitandum simulatio veritate, seruitus libertate, metus amore, simul cum iampridem nouitas omnis adulatione consumpta sit, non alius erga te nouus honos superest, quàm si aliquando de te tacere audeamus. Age si quando pietas nostra silentium rupit, & verecundiam tuam vicit, quæ qualiacunque decernimus nos, tu non recusas, vt appareat non superbia, & fastidio te amplissimos honores repudiare, qui minores non dedigneris. Pulchrius hoc Cæsar, quàm si recusares omnes, ambitionis: moderationis est eligere, parcissimos.*

Meritos honores tantum admittit.

Nullum honorem admittere, nisi constet apud omnes illum sibi pridem deberi, & ampliores dignitates virtutibus, ac meritis suis in Rempub. parari modestiæ laus. Is fuit Traiano dum patris patriæ nomen recusat. *Nonne his tot tantisque meritis nouos honores, nouos titulos merebare? ac tu etiam nomen patris patriæ recusabas. Quam longa nobis cum modestia tua pugna, quam tardè vicimus? Nomen illud quod alij primo statim Principatus die, vt Imperatoris & Cæsaris, receperunt; tu vsque eò distulisti, donec tu quoque beneficiorum tuorum parcissimus æstimator, iam te mereri fatereris. Itaque soli omnium contigit tibi, vt pater patriæ esses, antequam fieres; eras in animis, in iudicijs nostris, nec publicæ pietatis intererat, quid uocarere, nisi quod ingrata sibi uidebatur, si te Imperatorem potius uocaret, & Cæsarem, cùm Patrem experiretur. Quod quidem nomen qua benignitate, qua indulgentia exerces, ut cum ciuibus tuis, quasi cum liberis parens uiuis? ut reuersus Imperator, qui priuatus exieras agnoscis, agnosceris.*

Huic modesto Principi Didij Iuliani os impudens opponitur, qui cum Imperium sub hasta positū à militibus emisset viginti quinque. His virium promissis, atque cum exercitu veniens Romam ingressus, Senatui satis arroganter dixit. Video vos Imperatore carere, meq; Imperio dignissimum esse: de meis factis dicerem apud vos, deq; virtutibus, nisi eas cognitas pridem perspectasq; haberetis, quamobrem mihi non opus fuit multis militibus, solusq; ad vos veni, vt ea, quæ mihi ab illis data sunt, confirmetis.

Insolentis est sua prædicare, non venditare se modestum & gloriosum: ad mores optimè Plinius, l. 1. EPist. 8. *Meminimus quanto maiore animo, honestatis fructus in conscientia, quam in fama deponatur: sequi enim gloria non appeti debet.*

debet. Nec si casu aliquo non sequatur, idcirco quod gloriam non meruit, minus pulchrum est. Si verò qui benefacta sua verbis adornant, non ideò prædicare, quia fecerint, sed vt prædicarent, fecisse creduntur. Sic quod magnificum referente alio fuisset, ipse, qui fecerat recensente, vanescit: homines enim quam rem destruere nō possunt, iactationē eius incessunt; ita si silenda feceris, factum ipsum, si laudanda, quod non sileas ipse, culparis.

Legibus subest.

Hanc modestię notam innuit Seneca pater in Controuersiis. Quædam, inquit, est proxima innocentię verecundia prębere se legibus, id est Reipub. institutis parere, quamuis ob dignitatem, & potestatem summam Princeps illis teneri non videatur. Geminam ex hac retulit laudem à Plinio Traianus 1. quod à subditis pateretur se vocari in ius. *Dicitur*, inquit, *actori, atque etiam procuratori tuo, in Ius veni, sequere ad Tribunal: Nam Tribunal quoque excogitatum cruciatu est par cæteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors & vrna fisco iudicem assignat, licet reijcere, licet exclamare, hunc nolo, timidus est, & bona sæculi parum intelligit. Illum nolo, quia fortiter Cæsarem amat. Eodem foro vtuntur Principatus & libertas, quæ præcipua tua gloria est.* II. Ab obseruatione legū & consuetudine. *Reuertor ad Consulatum tuum, & si sunt quædam ad eū pertinentia ante Consulatum, tamen imprimis quod Comitijs tuis interfuisti candidatus, non Consulatus tantum, sed immortalitatis & gloriæ, & exempli, quod sequerentur boni Principes, mali mirarentur.*

Quanta laus si diuinis legibus morem gerat? illis obsequutus dicitur Traianus. *Tu delubra nonnisi adoraturus intras, tibi maximus honor excubare pro templis postibusq; prætexti. Sic fit vt Dei summum inter homines honorem serues, cùm Deorū ipse non adeptus. Quòd Deus aliquis haberi fugis, Dei vices in terris agentem te veneramur, cùm nulla virtus sic diuinitatem redoleat vt humilitas.*

Honores accipit, vt obsequatur.

Meritos honores vix admittere, modestia nobiles solent, & tantum, vt superiorum, vel parentum voluntatibus obsequantur. Insignis in hoc Traiani modestia. *Paruisti Cæsar, & ad principatum obsequio peruenisti, nihilq; magis à te subiecti animi factum est, quàm quod imperare cæpisti. Iam Cæsar, iam Imperator absens & ignarus, & post tanta nomina, quantum ad te pertinet, priuatus. Magnum videretur si dicerem; Nescisti te Imperatorem futurum, eras Imperator, & esse te nesciebas, vt verò ad te fortunæ tuæ nuntius venit malebas quidem esse, quod fueras, sed non erat liberum. An non obsequereris Principis ciuis? Legatus Imperatori? filius patri?*

Humaniter omnes excipit.

Quantus humili, ac modesto Principi decor! quam incredibilis subditorum amor accedit? Dum omnis beneuolentiæ, ac voluntatis significatione peramanter, ac humaniter amplectitur, & præuenit. Hanc humanitatem amauit in Iuliano Mamertinus. *Videte num secundis rebus elatus aliquid de prioris vitæ mansuetudine, & moderatione mutauerit? Mutauit planè, nam ciuilior factus, prosperorum infregit inuidiam; Cui non vel id tempus sedatæ præbuit mentis indicium, quo horrendi belli metu Reipub. liberata elati sumus gestiēte lætitia? Sed Imper. quamquam cælesti ope salutem Reipub. propagatam videret, & conditionem doluit humanam, & offensarum gratias faciens induit fatum, & cuius armis vitam impugnatam sciebat, mortē eius ornauit, ac postea ipse iusta persoluit. Et memoria & obliuione mirabilis, obliius inimici, meminit hæredis.*

Si quando Regum maiestas supra hominū capita per superbiam, commune illius fortunæ malum extollatur, iacet humanitas, perit amor; sin autem eadem ad subditos descendat, & quam habere non potest æqualitatem, affectet, huic quidem non plus perit dignitatis, quàm Soli radios infernè demittenti, Comitari autem Regiæ multum splendoris accedit, & amorem supra subditos eminentem alacriter æquè, ac fortiter imperat. Vti dicebat olim Claudianus sexto in Consulatu Honorij.

Publicus hinc ardescit amor, cùm moribus æquis
Inclinat populo regale modestia culmen.

Quid iustius, quàm eum Principem amare, colere, admirari, qui se subditis penè similem reddit. Inde quouis fastigio dignitatis altior Germanicus ex Tacito 2. Annalium. *Tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes.*

stes. Visu & auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem & grauitatem summæ potentiæ retineret, inuidiam & arrogantiam effugeret.

Humiliter se gerit.

Compendium laudum est, si suprema in dignitate locatus demissè, & humiliter se gerat; nam quantò se magis demittit, tantò maior & angustior est. Ex hoc Traianum Principem verum arguit Plinius & miratur: *Vnum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atq; eminet, quòd vnum se ex nobis putat, nec minus hominem se, quàm hominibus præesse meminit.* Dicti verò sui rationem hanc reddit. *Nam cui nihil ad augendum verticem dignitatis superest, hic vno modo crescere potest, si seipse submittat, securus magnitudinis suæ; neque enim ab vllo periculo fortuna Principum longius abest, quàm ab humilitate.* Tum expendit eam Diuinitatis gloriam apud Romanos adeptũ esse Traianum animi demissione, quam Imperatores alij, per elationem affectauerant, neque tamen consequuti fuerant. *Ante te Principes fastidio nostri, & quodam æqualitatis metu vsum pedum amiserant: illos ergo humeri ceruicesque suorum super ora nostra: Te fama, te gloria, te pietas Ciuium super ipsos Principes vehunt; Te ad sydera tollit humus, ita communia & confusa Principis uestigia.*

Denique Reges ad modestiam prouocat illius exemplo, quem ob hanc virtutem, dicit omnibus amabilem semper extitisse, sapienterque docuisse posteros veram gloriam, non in titulis maiorumq; fumosis, & semesis imaginibus, sed in animi demissione consistere. *Ac mihi intuenti in sapientiam tuam, minus mirum uidetur, quòd mortales istos caducos titulos, aut depreceris, aut temperes. Scis enim ubi uera Principis, ubi sempiterna sit gloria, ubi sint honores, in quos nihil flammis, nihil senectuti, nihil successoribus liceat. Arcus enim & statuas, aras etiam templaque demolitur, & obscurat obliuio, negligit carpitque posteritas. Contrà contemptor ambitionis & infinitæ potestatis domitor, ac frænator animus, ipsa uetustate florescit, nec ab vllis magis laudatur quàm quibus minimè necesse est. Non ergo perpetua Principi fama, quæ inuitum manet, sed bona concupiscenda est. Ea porrò non imaginibus, & statuis, sed uirtute, ac meritis propagatur.*

Talis esse debet quisquis veram solidamq; gloriam consequi desiderat. Et verò tantam præ se ferre debet animi moderationem, tantam, tam seueram modestiam, vt si pietatem eius laudauerit aliquis, pietatis vmbram putet: si continuos labores in frænandis animi concitationibus recensuerit, clamet rosas: si castimoniam mentis & corporis prædicet, in lingua silentium, in fronte ruborem explicet: si iustitiæ cumulatæ signa proferat, prohibeat modestia contentus, quæ sola perfectam cõsummatamque Regis vitam facere possit. *Rectè enim præcipere uidentur, qui monent*, ait Tull. Offic. 1. *Vt quanto superiores sumus, eò nos submissius geramus.*

LECTIO V.

Generis demonstratiui, Dispositio & Eloquutio.

Cognitis iam & apertis exornatiui generis inuentionis fontibus, consequens est vt ipsius declamationis modum, & οἰκονομίαν, siue collocationem exquiramus: Nec enim eadem est in omnibus generibus collocatio(quę rerum propriè dispositio vocatur) sed aliam sectatur exornatio, scilicet aurium delectationem; aliam deliberatio, de qua suus erit dicendi locus. Imprimis igitur hoc in more positum fuit apud Oratores, vt haberent Exordium liberum quidem, sed ad aurium delicias, & suauitatem elaboratum, quo sibi conciliarent omnium animos & audientiam blandè molliterque dicendo facerent.

PVNCTVM I.

De stylo & genere Orationis Epidictica.

Sic à Cicerone describitur in Oratore, nu. 96. *Est quoddam etiam insigne, & florens pictum & expolitum Orationis genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores, hoc totum è Sophistarum fontibus defluxit in forum.* Vbi significare videtur nullam animo cogitari posse dictionis elegantiam & pulchritudinem, blandientesque auribus

ribus delicias, quas non admittat Epidictica Eloquentia. Tyrius Prodico tribuit καλλιλογίαν venusti sermonis elegantiam. Thrasymacho Theophrastus, στρογγύλως ἐκφέρουσαν λέξιν rotundam veluti constructionem artificiosæ dictionis. Hippiæ Philostratus, λόγους ποικίλους καὶ πεφροντισμένοις δὲ, sermones insigni varietate florentes, & elaboratos eximiè. Plato denique Panegyristis omnibus concedit καλλιλεγομένους λόγους ῥήμασι, τε καὶ ὀνόμασι, καὶ κεκοσμημένοις, factam pulcherrimè & instructam Orationem verborum, ac nominum elegantia.

Tria porrò sunt omninò, vt benè Theophrastus animaduertit, è quibus dictioni granditas, splendor, & magnificentia quædam accedat. Primum delectus verborum: deinde quæ ex illis efflorescit concinnitas: Postremò figuræ quibus hæc includuntur.

PVNCTVM II.

Verborum delectus.

INitium Eloquentiæ verborum delectum esse tradit Cæsar apud Ciceronem; proinde nihil mirum si Sophistis ad assentādum eruditis curæ fuerit ἄνθηρα florida deligere, & exquisitam verborum pōpam sectari, quod ex illis rectè compositis existere quandam Orationis suauitatem animaduerterent, quæ blando illapsu molles audientium animos titillaret. Eam ob causam dicuntur ab Eunapio εἰς ἐπίδειξιν λόγων ἐπαφρόδιτοι, in declamationibus floridi omnibusq; dicendi veneribus affluentes.

De hoc Eloquutionis genere disputat Tullius in hæc verba partitionum l. n. 72. *Quoniā in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, vtendum erit his in Oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis, id est, vt factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter vtamur*. Facta dicuntur, quæ ab ipso Oratore finguntur, quod fecit Tull. in Catone maiore, de laudibus Agriculturæ num. 51. *Terra semen tepefactum complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem; quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit, culmoque erecta geniculato vaginis iam quasi pubescens includitur, è quibus cum emerserit, fundit frugem spicæ ordine structam, & contra auium minorum morsus munitur vallo aristarum*.

Vetusta verò verba sunt factis opposita, quæ maiestatem afferunt Orationi cum delectatione, modo non sint crebra nimis, aut ab vltimis repetita. Talia sunt, soboles, effari, nuncupari, opinabar, & alia, quibus suo loco positis, grandior, atque antiquior sæpè videri solet Oratio.

Translata verba plurimum Orationem illustrant pro lege Man. nu. 41. *Nunc Imperij nostri splendor illis gentibus lucet*. Valēt etiam ad laudem pro Milone, num. 21. *Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina*. Sic dicimus lumen virtutum, ardor mentis, fructus ingenij, specimen animi, &c.

Quin & suaue dicendi genus fit iucunditate verborum sonantium & lenium ex Cicerone, Iucunda sunt illa post reditum in Senatu, nu. 1. *Quæ enim potest existere tanta vbertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus Orationis, quo quisquam possit vestra in nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam Remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis*.

Sonantia sunt ibidem, nu. 1. *Si P.C. pro vestris immortalibus in me fratremq; meum liberosque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero, quæso obtestorq; ne meæ naturæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis*.

Lenia sunt illa eiusdem Orationis num. 7. *Princeps P. Lentulus, parens, ac Deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen Consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis, si Reip. reddidisset*.

PVNCTVM III.

Figuræ Demonstratiui generis.

TEstatur Fabius Instit. 8. cap. 3. Nullum fuisse genus figurarum, aut Eloquentiæ clari-

clarissimum decus & ornamentum, quod non insigni quadam specie & pompa in Sophistarum Orationibus illuxerit: cuius hæc est prudens monitio. Illud genus ostentationi compositum, solam petit audientium voluptatem, ideòq; omnes dicendi artes aperit, ornatumque Orationis exponit. Quare quidquid erit sententijs populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificũ, compositione elaboratum, velut institor quidam Eloquentiæ intuendum dabit.

Singularis artificij sunt Antitheta, Isocola, Parisa, Homœoteleuta, & id genus quædam Orationis lenocinia, de quibus Cicero in Oratore, num. 175. *Nam paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemque contrarijs relata contraria, quæ sua sponte (etiamsi id non agas) cadunt plerumque numerosè. Gorgias primus inuenit*, sed his est vsus intemperantius. Hæc Orationis lumina, quibus audientium animi recreantur, Dionysius Halicarn. vocat χήματα θιατρικὰ, ad Eloquentiæ pompam opportuna. Tyaneus encomiasticę propriam exercitationis esse dicebat πάρισα ἐπιτηδεύειν καὶ ἀντίλετα, comparibus & antithetis Orationem suam refercire; quibus tamen delicijs non vtendum auidius, nisi rem in summam contemptionem adducere velimus.

Antitheta.

Ornamentum huius generis primum nominat Antithesim Cicero cum contraria cõtrarijs referuntur post reditum in Senatu, nu. 22. *Qui mihi primus afflicto, & iacenti Consularem fidẽ dexteramq; porrexit; qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit.*

Idem efficiunt etiam negantia pro lege Manilia, nu. 40. *Sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem.* Et nu. 28. *Cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs; non offensionibus belli, sed victorijs; nõ stipendijs, sed triumphis est traducta.* Quam exornationem sæpè protrahit in longum multarum rerum contentione, vt num. 11. ibidem.

Eandem producit suauioris Eloquentiæ blandimẽtum non mediocriter instructus Nazarius in Panegyrico Constant. *Nullus post vrbem conditam dies Romano illuxit Imperio, cuius tam effusa tamq; insignis gratulatio, aut fuerit, aut esse debuerit; nulli tam læti triumphi, quos annalium vetustas consecratos in literis habet. Non agebantur quidem ante currum vincti Duces, sed antecedebat tandem soluta nobilitas: Non coniecti in carcerem barbari, sed deducti è carcere Consulares: non captiui alienigenæ introitum illum honestauerunt, sed Roma iam libera. Nihil ex hostico accepit, sed seipsam recuperauit, nec præda auctior facta est, sed esse præda desiuit, & (quo nihil adijci ad gloriæ magnitudinem potest) Imperium recepit, quæ seruitium sustinebat.*

Isocola.

Aliud est paria paribus relata, hoc est cum verba verbis, quasi dimensa respondent pro lege Manil. nu. 29. *Iam verò virtutis Cn. Pompeij, quæ potest par Oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditũ possit afferre. Nonne enim illæ sunt virtutes imperatoriæ; quæ vulgo existimantur, labor in negotijs, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in cõficiendo, consilium in prouidendo: quæ tanta sunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt.*

Distributio.

Quoniam genus hoc, vt ante dictum est, politioris Eloquentiæ suauitatem postulat, ad animorum oblectationem, & aurium delicias, varijs expolitionibus distingui debet, ac distributionibus, & verborum circumscriptionibus. Distributio quidem valet plurimum, quando in res plures, aut personas certasne gotia quædam partimur. Pro Cælio, nu. 2. *Sed ego Atratino humanissimo, atque optimo adolescenti, meo necessario ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare; pietati tribuo. Si iussus est, necessitati. Si sperauit aliquid; pueritiæ. Cæteris non modo nihil agnoscendum, sed etiam acriter est resistendum.* Et nu. 4. eiusdem Orationis. *Sed istarum partium culpa est eorũ, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quòd ea te inuitum dicere uidebamus: ingenij, quòd ornatè, politèq; dixisti.*

Ætatis nostræ alter Princeps Eloquentiæ de

de Ferdinandi III. pietate distributionē hanc ponit sanè politam, & elegantem, per cōmunicationem. Doleo nimis angustum mihi tēpus, ad eam rem prædicandam esse datū, quæ non partem aliquam Orationis auferre, sed vniuersam, ac præcipuam occupare debuerat. Etenim quæ dicendi vis & vbertas par illi augustissimi Principis esse potest, quid dicā A.? Religioni erga Deum? an in genus suū pietati? an auctoritati apud summos Pontifices & gratię? an in subditos sibi prouidentię? an magnificentiæ apud exteros? an ad infinitam posteritatem gloriæ, atq; claritati? Quæ quidem hoc in vno facto simul vniuersa cernūtur. Nā sanctis, ac Dei amicis honorem impertiri, religionis est. Maiorū suorum splendori gloriæq; studere pietatis. Christianos omnes vnius togatu nouis esse à Pontifice cęremoniis obstrictos, auctoritatis. Imperatoris sanctissimi patrocinium recētibus officiis huic Imperio arctius astringere, prouidentiæ. Magnificentiæ verò postremò est, ac gloriæ suum peræquè, ac Austriaci nominis decus omnium in eo facinore virtutum laude cumulare.

Prosopopœia.

In eo genere propositum est Heroum laudes celebrare, commendare patriam, suadere concordiam, excitare omnes ad tuendam dignitatem, barbarosq; fugiendos, illustria denique facinora prędicare ad posterorum memoriam, & præsentium æmulationem, descriptionibus, prosopopœis, imaginibus, & alijs huiusmodi luminibus Orator id assequi dicendo poterit. Est illustris illa patriæ laborantis ad Maximianum, & Cōstantinum Augustos vox plena querelarum. *Fecit ipsa Roma pro maiestate nominis sui, vt ostenderet posse se etiam Imperatoribus imperare, abduxit exercitus suos, ac tibi reddidit. Et quum ad sedandos animos auctoritatem priuati Principis attulisses, supplices tibi manus tendens, uel potius queribunda clamauit. Quousque hoc Maximiane, patiar me quati, te quiescere? mihi libertatem adimi, te vsurpare tibi illicitam missionem? An quod Diuo Augusto post septuaginta ætatis, quinquaginta Imperij non licuit annos, tam citò licuit tibi? Ideòne te mihi ille, cuius tot aras, tot templa, tot nomina colo, Hercules dedit, vt tu in suburbano otiosus sedens, vsum dicatæ mihi virtutis amitteres? Redde te gubernaculis meis: & quoniam tranquillo mari portum intrare non properasti, vade per fluctus, mei quidem amore sollicitus, sed tua maiestate securus; & tamen per te tibi steterit, iniuriam in mei restitutione pateris. Imperasti pridem rogatus à fratre, rursus impera iussus à matre.*

Non minus eleganter iustas Reip. periclitantis querelas Theodosio narrat Latinus Pacatus. *Expostulari hoc loco tecum Reip. verbis necesse est, quæ in summa tua cunctatione formidinem à media spe relapsa tali aliqua te profectò, sed quam solus audires, voce conuenit. Parumne me Theodosi hactenus distulere fata, vt tu insuper tentes moras augere fatorum, &c.*

Quæ dicendi ratio gratijs aspergi debet, acutisque sententijs exstimulari, si gratam esse velimus & non languentem. Dicendi peritus & eloquens in Panegyrico Ludouici contentionem hanc habet excitato quodam Orationis flore vestitam. Ibant olim milites in aurea veste sub Antiocho, in picta clamyde sub Sertorio, in purpura sub Cleomene, in expolitis armis sub Cæsare, in rubenti sagulo sub Artaxerxe, in candenti tunica sub Cyro, in scuto puniceo sub Agesilao, in fibulatis auro caligis sub Aureliano, in amictu argentea cruce signato sub Constantino: ferunt nostri sub Ludouico in veste non ad delicias molli, non ad pompam ambitiosa, sed ad militare robur, & pugnam accincta, ferro, non auro miles indiget, bellum ardore geritur, non nitore.

Feliciter vtrūque coniunxit idem eiusdem laudator egregius. O si mos ille vigeret adhuc, quo solemni pōpa victores portabantur in vrbem, quantus foret Imperatoris nostri triumphus? quæ gentium acclamationes? quæ monumenta victoriarum? iret ante currum depresso collo, subiectis ceruicibus, subacto vultu cōdemnata rebellio: currum traherent simul vincti, simul victi cum Rupellensibus Angli frontibus famulari iugo coniunctis. Succederent agmina vitiorum vno simul omnia loro deuicta, cæsaque flagello virtutum. Qui plausus interea, &c. Alij ponerent obeliscos, vt Sesostri; alij columnas erigerent, vt Traiano; tabulas illi figerent, vt Alexandro: Arcus illi flecterent, vt Constantino: Pyramides quidam excitarent, vt Nino; quidam currus iungerent, vt Cæsaribus: plurimi Statuas erigerent, vt victoribus innumeris. Sic Ludouice triumphares. Quamquam vt

fatear, hæc minora sunt meritis, neque vlla reperiri possunt emblemata, quibus tanta maiestas exæquetur. Non obelisci in metam efformati, Regis gloria metas nescit: Non columnæ, quæ deorsum basi nituntur, cęlo nomen illius innititur: non tabulæ, quę pigmentis collucent, virtus ista factis, non coloribus illustratur: non arcus qui curuantur, atque flectuntur, recta hic disciplina militaris, inflexa constantia Ducis: non Pyramides, quę puncto terminantur, Ludouici victoriæ terminos nullos agnoscent: non currus, qui præterlabuntur, non præteribit hoc factum: non statuæ demum, quæ obmutescunt, tanta prodigia non silebunt, &c.

Frequentes adhibentur descriptiones fiuntque per incisa, per climata, per acutas interrogationes ad sensum, ad delectationem, ad acutam dictionem. Is est nobilis animi partus, in capta Rupella. Nulli accessus, nisi ad pugnam, nulli exitus, nisi ad exitium; nulla colloquia, nisi ad deditionem faciendam; Miles vndique & vndique miles; arcem fossa, fossam vallum, vallum speculæ, specula statio, stationem desperatio, desperationem furca vno mortis tenore, ordineq; fatorum excipiebat: tenebantur denique fossis, aggere, vallo, ferro, cuneis, agmine, quid facerent? sed hæc tantum mali præludia. Accedebat vltima fames, telum quo nullum est in bello crudelius, quia simul ignauè, & atrociter perimit. Iam commeatus omnis erat absumptus, herbarum fibris solati erant inediam, radices in hortis, mures in rutis cæsis domorum, canum, equorumque morticinia defecerant in stabulis: frixum elixumque atro iure coriuni, & maceratas ocreas deuorauerant: letales venenorum succos in cibum verterant, in delicijs erat cicuta, auro toxica vendebantur, citra pretium erat, quod erat citra horrorem dici non potest, difficilius erat viuere quam perire: & in funere illo mortis, vitæque confinio, nec viuere licebat, nec mori, &c.

PVNCTVM IV.

Concinnitas.

Est quoque plurimum suauitatis & gratiæ in Oratione Epidictica, ex concinnitate, de qua sic in Oratore Tullius, n. 165. *Sed finiũtur, aut cōpositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sibi casus habēt in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contrarijs, suaptè natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria.* Seipsum affert in exemplo pro Milone, nu. 20.

Tribus autem modis concinnitatem hanc fieri docet. I. Cùm paria paribus respondent, pro Sextio, nu. 139. *At verò qui horum impetus & conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consilijs audaciam restiterunt: ij graues, ij Principes, ij Duces, ij auctores huius dignitatis, atque Imperij semper habiti sunt.*

II. Cùm opponuntur contraria in eadem Oratione, num. 138. *Huic hominum generi fateor multos aduersarios, inimicos, inuidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos & subeundos labores; sed mihi omnis Oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate: cum ijs qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur.*

III. Cùm casus sunt in exitu similes. Contra Pisonem, n. 40. *Vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an Thessalonicæ munitio? an obsessio militaris viæ? &c.*

Quæ quidem Orationis concinnitas quantam vim habeat ad tenendos auditores, & suauitate capiendos, vel ex eo liquet, quòd nũnunquam ab Oratore quædam vitiosè dicuntur, quæ quia dicuntur bellè & concinnè, dici vitiosè non putantur, dum mens eo lenocinio delibuta sequitur aurium voluptatem.

PVNCTVM V.

De argumentis Demonstratiui generis.

Hoc genus declamationis ponit Fabius inter dicendi rudimenta, lib. 2. c. 1. Facillimum enim est, puerisq; accommodatum, in quo detur locus iuuenili redundantiæ, excessui ad ornandum liberioribus descriptionibus, atq; pompæ, pręsertim cum ad illud idem periti quinam Eloquentiæ doctores laudem, & vituperationem referant. Argumenta porrò generis huius plus habere debent suauitatis,

tis, ac splendoris, quam incitati caloris & vehementis impetus: Cùm enim honesta cadant in laudis argumentum, non est Oratori magnopere laborandum, quomodo probet Auditoribus, quod ipsi sentiunt, sed in eo totus esse debet, vt quæ per se pulchra sunt & excelsa grato quodam Orationis flore vestita proponantur, multisque suauitatis condimentis temperentur, sententiis demum exquisitis ornentur, cum insigni varietate doctrinæ.

Atque haud scio, an aliquid plus conferat ad hanc dicendi maiestatem, quàm definitiones conglobatæ, partium enumerationes, adiuncta, similitudines, effecta, contraria, sententiæ graues, fluentesq; periodorum exitus. Quam grauiter, & copiosè, quàm exquisitis sententiis Traiani virtutes exornat Plinius? *Habet has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, ex aduersis secunda nascantur: occultat vtrorumque semina Deus, & plerumque bonorum malorumque causæ sub diuersa specie latent.*

Quàm suauiter de Imperatoris eiusdem adoptione differit. *O nouum, atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas, proprius metus, sed aliena vtilitas, alienus timor Principem fecit. Videaris licet, quod est amplissimum consequutus inter homines, felicius tamen erat, quod reliquisti, sub bono Principe priuatus esse desijsti.*

Iam eius in Imperio modestia quantas admirationes elicit! *Vidimus humescentes oculos tuos, demissumque gaudio vultum, tantumque sanguinis in ore, quantum in animo pudoris. O te felicem, quod cum diceremus, non opes tuas, sed animum mirabamur! Est enim demum vera felicitas, felicitate dignum videri.* Quæ dicendi ratio generosis animata sensibus, verbis præterea lectissimis, & figurarum exornationibus illustrata, in quantam speciem assurgit?

In rerum ornamentis plurima recenset Orator lib. Partition. num. 73. quæ voluptatem habeant in dicendo. *Adhibenda frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ mirabilia, nec opinata, siue significata monstris, prodigijs, oraculis, siue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiẽdo voluptatem.* Ipse multa de Pompeio mirabilia narrat, vt laudes eius amplificet, quòd ineunte adolescentia maximi exercitus Imperator fuerit, quod bellum prædonum grauissimum paruo tempore cõfecerit, quòd etiam ab hostibus victis dilectus fuerit, num. 48. *Itaq; non sum prædicaturus quantas ille res domi militiaque terra marique, quantaq; felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesq; obsecundarint.*

Huc pertinent exclamationes, quæ sunt admirationis argumenta. Eiusdem Orationis nu. 33. *Proh Dij immortales! tantamne vnius hominis incredibilis, ac diuina virtus, tam breui tempore lucem afferre Reipub. potuit.* Pro Balbo, nu. 13. *Vtrum inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem; ò nomen nostri Imperij! ò Pop. Rom. excellens dignitas! ò Cn. Pompeij sic latè longèq; diffusa laus, vt eius gloria domicilium cõmunis Imperij finibus terminetur!* Pro Ligario, nu. 6. *O Clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monimentisque decorandam!*

Maximè pertinent ad laudem, quæ præter expectationem & opinionem egregiè fiunt ab aliquo: Pro lege Man. Cicero præter omnium opinionem ait accidisse, vt tam breui tempore Pompeius bellum prædonum confecerit, nu. 31. *Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum, atque dispersum, quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab Imperatore confici posse?*

Quoniam res inauditæ plerumque solent magnam afferre delectationem, ideò frequẽter Cicero, cum aliquid extollere desiderat, ait illud inauditum esse, atq; insitatum. Pro Marcello, num. 1. *Tantam enim mansuetudinem, tam insitatam inauditamq; Clementiam tantum in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac propè diuinam, tacitus nullo modo præterire possum.*

Res nouæ solent non mediocriter delectare, quod adeò verum est, vt vel amicos interrogemus identidem si quid noui nũtienr. Itaque pro Archia Poeta Cicero, nu. 3. proponit se velle vti nouo, & propè insitato dicendi genere: nimirum statim concitatur auditoris animus expectationis nouitate, tametsi per ironiam efferatur. Pro Ligario, nu. 1.

PVNCTVM VI.

Modus in laudationibus adhibendus.

CVm ad decus & honestatem referatur laudatio, prudens Orator dabit operã, vt quidquid laudandum suscipiet, honestę laudis materiam & argumentum præbeat, ne forte videatur velle veritatem augere mendacio; quippe de gloria Principis detrahit, qui quæ vix credibilia sunt, describit, & dum fictis illum ornat insignibus, spoliat veris, & illa corrumpit, quæ melius ornare se posse confidit. Fulminantem facit aliquis alterum Iouem Alexandrum; quis patiatur aures suas tam insolenti mendacio inquinari? quis animo non auersetur, quem audierit exquisitis vltra meritum, vel etiam conditionem humanam laudibus illustrari? facessat hæc vana species religionis, vetat ipsa religio Principis laudes sacrilegio prosequi. Toties amplissimè laudatur, quoties verè, quæ gesserit, narrantur. Aliàs dum blanda quadam & insana propè mentiendi dulcedine blanditur Orator, virtuti facit iniuriam & hoc assequitur vt vera narranti nulla fides habeatur. Neque enim crescit mendacio veritas ad Superos vita, non fama nos euehit; virtus virtute laudatur nunquam consectatur à vitio.

Nihil tam infantem in hoc genere prodit Oratorem, quam si volitet in locis communibus & eos à rebus commendet, in quibus vix tyrocinium posuerunt: ad risum composita potius illa videtur Oratio, quam ad laudem, & dum laudator ineptus egregiè virum benemeritum commendare se putat, illiusque beneuolentiam sibi conciliare, risum facit auditoribus, & ea dicit, quibus ille non leuiter offendatur, quem pueriliter laudat. Numquid satius est tacere, quam aures inficere tam impudenti mendacio? Nemo sanæ mentis est, qui non malit sublimi demissione virtutem suam extolli, quam abiecta superbia, & sordido fastu deprimi. Gaudent boni conscientiæ bonis, nullaque præterea re, quam virtute volunt cæteris eminere mortalibus; adeòque diuina cum faciant, humanam sortem non erubescunt.

PVNCTVM VII.

Laudatiui generis Exordium.

TOtum veluti gemmeum huius Orationis principiũ esse debet, & omnis Eloquentiæ floribus instructum, in quo laudes Heroum, & illustria parentum facta commendantur. Ducitur autem vel à persona non infimæ virtutis, ac notæ, vel à facto dictove cuiusdã sapientis & eruditi. Diuum Chrysostomum laudas? considerare debebis apud quos verba facias, & vbi quæ duo principium dabunt Orationi. Facerem vobis iniuriam; viri literarum amantes, ac virtutis studiosi, posteris iniuriam, & huic augustissimo templo facerem, si ad numinis vestri contemplationem, & laudem, me tam nobilis, ac facundi, quam sapientis & sancti Præsulis gloriosa memoria non excitaret.

Quã propositionem excipere debebit ratio per Apostrophem ad sanctum eundem, idque ex adiunctis. Itane verò hæc cathedra sapientiæ sedes, templum hoc tuis vocibus, ò flumen Eloquentiæ sacrum, tam sæpè summo cum auditorum fructu celebratum, tuis per me laudibus non celebretur? hic ego de te conticescam, cum, &c.

Amplificatio sequetur ab effectis. Certè non ero tam immemor officij, atque pietatis, vt quam tibi, quam ciuibus meis, quam vni mihi debeo, prætermittam: Tibi, quòd & salutem tantam, gloriæq; splendorem huic vrbi benignus attuleris; ciuibus quòd alia maiori nulla laude, quam tua fiunt nobiliores; mihi, quòd honestius nihil esse possit, quã ei honorẽ impertiri, cui Deus, cui cęlites, cui mortales omnes tantum decus & honorem propè diuinum habuerunt.

Sin alibi dicendum sit, facilis erit vel ab Oratoris, aut ipsius Diui persona exordiendi ratio. Cogita quis ille fuerit, quanta virtute vir, reperies Oratorem summũ, Antistitem egregium, vitæ sanctimonia singularem. In laude tam excellentis verbi Dei præconis, tam præstantis in diuino munere perficiendo Pręsulis, tam eximij sanctitate morum Doctoris, auream illius in dicendo facultatem desiderarẽ, vt pro dignitate transferrem ad posteros, aut in memoriam reuocarem, tam præcellentis

viri

viri res piè fortiterque gestas. Quis enim Chrysostomum, nisi Chrysologus, Præsulem nisi Præsul, sanctum nisi sanctus alter ornare possit?

Præmunitio sequetur. Quid ergo mihi propemodum infanti faciendum est? certè si minus Oratio rudis & impolita præstabit, quod rei dignitas postulat, officio tamen suo deesse non debet, ne pietati defuisse videatur.

Si vituperandus sit aliquis eadē obseruanda veniunt, nēpè causę genus. Vituperatur Arius, Oratoris, & illius personę, loci item & auditorum habenda ratio. Nam si Alexandriæ concionem habeat, vbi fax illa totius orbis incendium excitauit, à loco duci poterit exordium. Vereor ne de Ario terrarum orbis funesta face dicturus apud vos Alexādrini, vel refricem Oratione mea doloris vulnus iam obductum, vel frustra faciā, qui hac in vrbe, de illo disputem, à quo plura sensit incommoda, quam me dicere, aut vires & tempus, aut exacerbatus adhuc animi dolor, patiantur. Verū quia mali præteriti iucunda solet esse recordatio, nec mediocris ad Deum nostræ salutis auctorem inde gloria redundat, & ad vos vsq; descendit, quod vestris precibus, ac votis exoratus longè latèque serpentem flammam extinxerit, vosq; ab illo pestifero hæreseos ardore liberarit, operæpretium me facturum existimaui, si & in illius pestis sceleribus commemorandis Dei gloriam, & omnium vestrum fidem pietatemque commendarem.

Subdetur ratio. Vt & omnes ad Deum, tanquam ad portum laboriosa iactati tempestate confugiamus, & habeant ciues nostri maiorum suorum ante oculos propositam imaginem, quam intuentes nullis terroribus, ac periculis à vera fide deducantur.

Quod si fortè non Alexandriæ, sed alibi vituperandus sit, ab illius, vel dicentis persona, vel à causa propter quam ordiri poteris. Mirabitur fortasse aliquis, me cuius voces semper & proborum laudibus, & multorum voluptati, necnon omnium commodis seruierunt, ad percellendum aliquem, & Oratione grauiori vulnerandum, non magna fortè paucorum lętitia, multorum verò molestia descendisse.

Ratio. Verùm si vel Arij, de quo dicturus sum, insolentiam, vel meum in vituperando consilium attenderit; neque meum institutum accusabit, nec iniucundum quidpiam ab Oratione sibi pertimescet.

Amplificatio petitur ab Arij sceleribus, & explicatione consilij. Nam & is fuit Arius quem honorificè nemo, nisi illius non dissimilis nominare potest; & in eum paulò seuerius ago, vt mecum omnes Dei sapientiam admirentur, qui vbi ad tempus tam immani portento rerum paulò lætiorem exitum concessit, ad summum bonorum fructum, quorum virtutum sceleratus ille, probrumq; exercebat; tam iustas cum bonis omnibus pœnas dare voluit, vt omnes intelligerent, nihil infelicius esse felici scelerato, nec virtute rerum asperiorum tempestate iactata, reperiri posse beatius.

Iam verò si factum viri laudetur, attendere debebis cuius hominis sit, quantæ dignitatis; deinde causam cur id actum sit, aut quæ ratio tandem te ad hoc celebrandum impulerit; ex quibus argumentum sanè multiplex & varium deducere licebit. De singulari sanè Euclidis facto si sermo sit, qui mulierem mētitus, dum bellum arderet, Athenas vrbem Megarensibus inimicam, contendit, nihil veritus mortis acerbæ periculum, quam Atheniensium decreto Megarensibus intentatam esse nō ignoraret, à rei dignitate sumetur exordium. Cogitanti mihi præclarum Euclidis facinus mulierem mentientis, vt vir esse posset, & ad certam corporis pestem generosè proficiscentis, vt animi pestem longè teterrimā, vitium deprecaretur, facilis decursus Orationis & apertus videbatur.

Ratio. Enimverò cui tam illustre, tam audax, & aleæ periculiq; plenissimum opus, vel ad dicendum infanti copiam non suggereret, sed illud ipsum, vnde mihi facilem & expeditam agendi rationem pollicebar, aditum penè volenti interclusit. Etenim dum factum illud Deo dignum attentè contemplor, ex illo tam multiplex virtutum messis oritur, vt hærere cogar in ancipiti, quam potissimum ex omnibus eligam.

Complexio, in qua dubius animus confirmatur. Ideòne dolendum est, si multa nimis & iucunda occurrant, in quibus excurrat, ac spatietur Oratio? fructus omnes ex horto floresq; legere non possum, nullum igitur attingam? quia totum flumen haurire non possū, in riuulo sitim non extinguam? &c.

A comparatione verò facti cum alijs, & à causa. Multa sunt, quæ pueris, & adolescentibus proponi solent, quasi quædā virtutis ima-

gines eximiæ, quibus ad magna mẽtes informent; sed opportunius mihi apud vos dicenti nihil occurrit, quàm Euclidis nobile facinus, vobis vt spero, gratissimum, adolescentibus vtilissimum futurum.

Ratio petitur ab ipsa facti præstantia, & auditorum virtute: Equidem si benè vos noui, non potest id non esse vobis gratissimum, in quo virtutis vestrę singularis expresſã imaginem agnoscatis, neque non vtilissimum in Reip. spem natis adolescentibus, quòd & ad summam rerum gerendarum scientiam,& ad animi robur incredibile futurum sit, iã sponte sua currentibus incitamentum, &c.

Conueniens sanè principium, vel à similitudine quadam apta, vel à suaui fabula, quæ sensum nobilem suggerat, vel ab Apophtegmate subtiliori. Aemilium olim accepimus, cùm Ælei Iouis imaginem paulò curiosius inspexisset, attonitum hæsisse primum, tum in hæc verba erupisse suspensæ mentis admiratione. Solus profectò Phidias Homerici Iouis maiestatem expressit. Idem ego non verebor affirmare de N. in quo virtutum tam illustris elucet effigies, vt illas animo comprehendere nullus, nemo dicendo consequi possit.

Quod & valet in rebus; Castitatem Angelis virtutem amabilem celebras? ab hac fabula sumes principium. Pigmalionem fabulantur afflatu nobiles Poetæ, virginem ex ebore grãdi sic efformasse, vt operis amore captus, & Deæ penè sp.rantis illecebris per errorem amabilem, vnà cum illa spirare voluerit, & quam penicillo artificique digito super tabellam explicauerat, eandem imitando moribus referre sategerit: Idem mihi castitatem cæli filiam Orationis penicillo depingere volenti vehementer esset optandum, scilicet in me tantus amor eius virtutis accenderetur, vt vnam hanc in moribus repræsentarem; neq; verò solus purissimis eius ignibus inflammaret; sed idem vobis omnibus puritatis amantibus eueniret.

Cęterum, cũ duæ sint Exordii partes, Procemium & Insinuatio, hæc non magnopere requiritur nisi fortè de re præter opinionem ardua, atq; difficili, aut peruagata: tunc enim non apertè beneuolẽtia conciliatur, sed lõgius paulò principiũ petitur, vel à commendatione virtutis, quam sibi proponit explicandam, vel à proprijs dotibus, vt fiat laus alterius illustrior: Nam, vt benè Symmachus libro 1. Epistol. A laudato viro laudari rara est messis ingenij; vel à persona laudanda, vel à rebus dicendis, quæ futuræ sint omnibus gratissimæ.

Etsi vix in hoc genere petatur attentio, cùm satis ad audiendum paratus accedat auditor, tamen aliquando res ipsa postulat. Aliàs personæ dignitas quam alloquimur, vel subiectæ materiæ difficultas exigit attentionem. Tu si videris Orationem meam fluitare nonnunquam, & de suo cursu depulsam temerè iactari, feres æquo animo pro tua singulari humanitate, & veniam infirmitati dabis, idq; totum partim magnitudini & obscuritati rerum adscribes, partim ipsi tibi, cuius maiestas ipsa tanta, & potestas permissa diuinitus, atque tradita facit, vt etiamsi humanissimo tuo conspectu recreemur, tamen ne gaudere sine aliquo timore possimus.

Sic ad formam Orationis pro Rabirio beneuolentia colligitur. Pulsus est iam omnis animo metus, fugatus est, excessit, liberiorem posthac cursum nostra tenebit Oratio. Nam & diuinam opem imploratam imbecillitati meæ præsidio futuram spero, & frequens hic vester conspectus, hæc omnium ordinum alacritas, vultu, oculis, voce significata meũ animum recreant. Quare vos oro atq; obtestor, vt istam hilaritatem vultus, & alacritatem, quam concurrẽdo declarastis, mihi apud vos verba facienti, præstetis, &c.

PVNCTVM VIII.

Propositio & narratio Demonstratiui generis.

EAdem est in singulis ratio propositionis; vel enim in ipso Exordio ponitur, vel certè statim à principio: hoc tantum Orator attentat, vt dilucidè consilium explicet, *idque* non ieiunè & humiliter, sed cum aliqua verborum pompa, grauibusque sententiis, non tamen eo cum ostentationis apparatu, vt veniat in suspicionem leuitatis.

Quia verò genus hoc dictionis conficitur narrandis exponendisq; factis; primum præceptum eius est, vt non sit continua Narratio, sed per partes fiat, ne scilicet res quaslibet ordine complectens, Orationem lentam faciat audi-

auditoribus & minus gratam, simulq; amplificando confundat, quæ narrauerit.

II. Potissimum est eius habenda ratio, quę laudaueris: Aut enim illius egregia facinora plerisque nota sunt, tunc partita Narratione nihil est opus, sed tantum præteritorum reuocanda memoria, & paucis multa per amplificationem percurrenda, nisi si præcipua quædam videbuntur, & ad eius commendationem maxima.

III. Delectus rerum narrandarum habendus, ne minimas quasque prosequatur, aut leuiter obire cogatur, quas vix habet cum aliis communes.

IV. Licet dictum sit aliàs breuitatem inter virtutes Narrationis esse reponēdam, in hoc tamen genere sic accipiendum est, vt longè liberior sit, quam in alio quouis. Nam cum ferè sola Narratione constet, tanta esse debebit, quanta sunt ipsa facta, quę laudem merentur; modo breuitatis memor sit, & amplificatione frequenti lectissimisque verbis, & figurarum exornationibus illustrata grauior assurgat, fluentesque periodorum exitus, suauem efficiant Narrationem.

PVNCTVM IX.

Ordo seruandus in Narratione.

QVoniam totius Orationis venustas, ac perfectio consistit in ordinata Narratione, videndum quis ordo sit in illa seruādus, hunc collocationis modum paucis aperuisse videtur Cicero partitionum l. n. 12. *Quibus in Orationibus delectatio finis est, varij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquali varietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in Exornationem cadunt omnia.*

Plures hic dispositionis ordines recenset, ex quibus duo præcipui dicuntur, prior cum gradus temporum seruantur, puta genus, patria, parentes, educatio, studia præceptores; Tum adolescentia, & sic per gradus assurgit Oratio, donec ad senectutem deueniat, vel eam ætatem, in qua versatur is, cuius laudes dicendæ sunt; quàm temperatè vixerit, quam fortiter, quam iustè, quam prudenter ætatem illam transegerit. Hunc ordinem sequutus est Eumenius Orator Constantini. *A primo igitur incipiam originis tuæ Numine, quod pleriq; adhuc fortasse nesciunt, sed qui te amant plurimum sciunt. Ab illo enim Diuo Claudio manet in te auita cognatio, qui Romani Imperij solutam & perditam disciplinam primus reformauit, &c.*

Quod & in altero Panegyrico repetit.

De te igitur mihi Cæsar, inuictæ hodiernæ gratulationis Exordium diuinus ille vestræ maiestatis ortus ipse quo illuxit, auspicio veris illustrior.

Quod si contingat aliquando laudare tantum adolescentem, in quo seruari non possit hic ordo, quòd adhuc in ętate prima versetur, innui potest, quod Pacatus obseruauit in Theodosio. *Det igitur mihi sermonis huius auspicium ille felicitatis publicæ auspex dies, qui te primus inaugurauit Imperio. Nam vt diuinis rebus operantes, in ea cæli plagam ora conuertimus à qua lucis Exordium est: sic ego vota uerborum, quæ olim nuncupaueram soluturus, id Oratione tempus arripiam, quo Romana lux cæpit.*

Si recensendum occurrat aliquid, cuius recordatio sit acerbior insinuatione opus erit. Ita sæpè laudatur Orator Pacatus. *Sed parcam replicare causas, & placatum vulgus offendere. Nam cum per se viuax sit recordatio calamitatum, tum mihi metus hanc gaudiorum præsentium lucem, tristium commemoratione fuscare. Faciam ergo quod facere præstātes scientia medicos sæpè vidi; altorum vulnerum cicatrices, postquam autem sanitate duxerunt, manu pendente tractabo, præsentisse, & in singulos vniuersosque rogitasse contentus.*

Hanc eandem formam sequutus est Eumenius in actione Gratiarum Constantini. *Qui locus, ait, nimium quantum plus mihi suppeditaret Orationis si fas esset, audiente te rebus tristioribus immorari. Vt igitur in prædicandis laudibus patriæ meæ verecundia modum fecit, ne arroganter insurgerem; ita in commemorandis eiusdem malis, & meus dolor, & tuarum aurium consuetudo cohibebit. Nihil enim libenter audis, nisi quos pro tuis gratuleris. Sed quæso tamen Imperator, iniunge patientiā sensibus tuis, vt quemadmodum præstantes scientia Medici non aspernantur inspicere vulnera, quæ sanant,*

ita nunc tu paulisper audias Æduorum labores quos sustulisti. Si nautas tempestatum iuuat meminisse, cur tu mala nostra non audias, vt tua beneficia recognoscas.

Aliàs ab externis & publicis procedit ad internas & priuatas. Ita Nazarius Constantini laudator egregius. *Sed mihi circumuento hac ipsa rerum copia, qua potissimum capessenda via sit, qui fiat aditus incertum est. Itaque se multa offerunt semper paria, magnitudine congruentia. Verum vt in magnis domibus interiorem ornatum vestibula ipsa declarant, sic nobis venturis ad ingentium virtutum stupenda penetralia debet laudationis ingressum, & prædicationis ianuam Roma præbere.*

Cum nonnunquam incidat occasio laudis ob rem priuatam, vtputa ob recens beneficiũ, aut susceptum de nouo dignitatis gradum, res illius gestas, ac virtutes ita disponas, vt illas esse gradus afferas, quibus ad tantum honoris fastigium peruenerit. Sic gratiarum actionẽ instituit Ausonius, vt singulare beneficium inceperit allegoria ex vestibulis ædium regiarũ sumpta. Quod & Pacatus præstitit.

Alter collocationis modus ex Cicerone dicitur generum distributio, nulla temporum habita ratione, scilicet cum arbitrio nostro certa quædam capita constituimus, quæ sint quasi totius Orationis status, & hic ordo prudentiam sapit, quem & sequitur Cicero, cùm Pompeium laudaturus, à potissimis virtutibus, scientia rei militaris, virtute, auctoritate, felicitate commendat illum, ad quas omnes reducit, pro lege Man. nu. 28.

Sed quia vera laus omnis à virtute proficiscitur, ad virtutum genera singillatim referenda sunt eius facta, quem laudamus. Vt ad Prudentiam, quæ scienter ille, quæ solerter & ingeniosè, sapienterque gesserit: Ad Iustitiam, quæ legitimè, piè, religiosè, verè, amicè, beneuolè liberaliter fecerit; Ad fortitudinem, quæ constanter, & intrepidè, quæ fidenter, moderatè patienterque subierit: Ad temperantiam, quæ modestè, decorè, temperatè, continenter ab eo factum fuerit; quæ dispositionis ratio facilis & expedita semper visa est.

Nonnunquam à minoribus incipimus, & paulatim ascendimus ad maiora, donec in fine, quæ maxima sunt omniũ, collocemus. Sic in laude Pompeij Tull. vbi de scientia militari verba facit, primò quidem eum dicit è ludo, atque pueritiæ disciplina ad patris exercitum profectum esse, deinde extrema pueritia militem fuisse summi Imperatoris, tum ineunte adolescentia fuisse maximi exercitus Imperatorem, postremò multa bella confecisse, & multas insignes victorias reportasse.

Licet etiam ordine contrario procedere, hoc est à maioribus incipere, & paulatim ad minora delabi, quod Cicero videtur obseruasse pro Balbo, vbi pluribus in laudes Pompeij excurrit. Nam primò triũphos eius & victorias enarrat, quæ res maximæ sunt, & gloriosæ; deinde commẽdat eius ingenium, tum pudorem, postremò auctoritatem, idq; per elegantem distributionem cum subiectione, n. 8. *Quid enim abest huic homini? quod si adesset iure hoc tribui, & concedi putaremus? vsusne rerum? qui pueritiæ tempus extremum principiũ habuit bellorum, atque imperiorum maximorũ? cuius pleriq; æquales minus sæpè castra viderũt, quam hic triumphauit? qui tot habet triumphos quot oræ sunt, partesq; terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt hi rerum natura genera bellorum? an ingenium? cùm etiam ipsi casus euentusq; rerum, non duces, sed comites eius consiliorum fuerint, in quo vno ita summa fortuna, cum summa uirtute certauit, ut omnium iudicio plus homini, quam decet tribueretur: an pudor, an integritas, an Religio in eo, an diligentia unquam requisita est; quem prouinciæ nostræ, quem liberi populi; quem Reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem non modò viderunt, sed aut sperando vnquam, aut optando cogitauerunt, &c.*

Initijs accõmodatissimũ est genus laudis, cũ multa simul mixta cõmendantur per compensationẽ aliquam, huius formam elegãtem exhibet in Traiano Plinius. *Enituit aliquis in bello, sed obsoleuit in pace; alium toga, sed non arma honestarunt; Reuerentiã ille terrore, alius amorem humanitate captauit; ille quæsitã domi gloriam in publico, hic in publico domi partam perdidit. Postremò, nemo adhuc extitit, cuius uirtutes nullo vitiorum confinio læderentur.*

At Principi nostro quanta concordia, quantusque concentus omnium laudum, omnisq; gloriæ cõtigit, vt nihil seueritati eius hilaritate, nihil grauitati simplicitate, nihil maiestati humanitate detrahatur. Iam firmitas, iam proceritas corporis, iã honor capitis, & dignitas oris, ad hoc ætatis indeflexa maturitas, nec sine quodã munere Deum festinatis senectutis insignibus ad auge-

augendam maiestatem ornata Cæsaries, nonne longè lateque Principem ostentant?

Instituitur aliquando laudatio per comparationem, aut parium, aut maiorum, vel minorum, nempe si Regem cum Alexandro cõponas, aut Iulium Cæsarem cum alio quouis Imperatore, quod in vitis Principum facit Plutarchus. Si verò cum inferiore sit instituenda comparatio, insinuatione, vel excusatione vtendum erit, qua consilii sui causam aperiat Orator; quod cum nullum superiorem inueniat, cogatur illum cum inferiore conferre. Sic de Roma dicendi peritus artifex Aristides. Ego cum aliter nequeam explicare Romanam potentiam, cum paruis rebus antiquis res vestras componam, quandoquidem vel maxima quæque minima reddidistis. Vbi obseruandum est infirmitatem illam multitudine posse compensari: si nempe plures inferiores cum superiore conferas: hinc enim magis eminebit virtus eius, cùm pluribus collatis inueniatur superior, aut ipse vnus omnes omnium virtutes complexus videatur.

Proderit nonnunquam instituere certamen aliquod virtutum inter se contendentium. Pacatus Orator id artificii expressit, dùm inter Constantini fortunam, seu felicitatem, ac virtutem aliquid controuersiæ ponit, cui potissimùm illarum res gestas adscribere debeat. Vbi virtutes eius omnes inducit inter se contra fortunam litigantes. *Audio Constantiam dicere bellum atrox periculosumque suscepi: Patientiam, immensum iter, tempus anni graue, semper armata, semper ieiuna toleraui: tenere Prudentiam, partita sum mentem, & multiplicaui arte terrorem: asserere fortitudinem, bis conflixi cum hoste, bis vici, omnes clamare, quid tibi debemus fortuna, quam fecimus?*

Præter ordinem Narrationis non indiligenter Oratori laborandum est vt ab vna re venustè, & commodè transeat ad aliam, & in incœpta Narrationis figura perseueret: vtputa, si semel allegoriam vsurpauerit, Reipub. cum Naui, sapientis viri cum Sole, aliasque id genus comparationes, non tantùm verbis à re translatis insistat, à qua sumitur similitudo, sed etiam transitionibus, quibus ab vno fiat ad aliud quoddam, transitus. Hanc industriam artis periti docent, vnus inter paucos Pacatus in Theodosio. *Quod facere ingressi vrbes solemus, vt primùm sacras ædes, & dicata numinibus delubra visamus, tùm fora atq; gymnasia, ambulacra & plaustra miremur: ita in laudibus tuis sanctos aditus & priscis æquanda Cerimonijs instituta venerati, gradum ab illis properabimus; dein quæ in medio constituta ad publicos vsus valentia, non priuatim, sed in commune conducunt, nec parietibus, sed orbe claudentur, nec tecto, sed cœlo aperientur.*

PVNCTVM X.

Confirmatio & Amplificatio laudatiui generis.

NOn magnopere necessariam huic generi confirmationem tradit Arist. 3. Rhetor. cap. 17. factis nimirum habenda fides, quæ vel totum orbem, & solem testem habuerunt. Maior est Amplificationis habenda ratio; cuius hic fons primus est, si qui laudatur solus rem gesserit, aut vnus ea dignus habitus sit. Ex eo capite Gratianum laudat Ausonius, quòd liberalior omnibus in remittendis tributis fuerit. *Quis vnquam Imperatorum hoc prouincijs suis, aut vberiore indulgentia dedit, aut certiore securitate prospexit, aut prudentia consultiore muniuit? Fecerat & Traianus olim, sed partibus retentis non habebat tantam oblectationem retenti debiti portio, quanta suberat amaritudo conseruati. Et Antoninus indulserat, sed Imperij, non beneficij successor inuidit, qui ex documentis, tabulisque populi condonata repetit: tu argumenta omnia flagitandi ardere iussisti. Videre in suis quæq; foris ciuitates conflagrationem salutaris incendij. Ardebant stirpes fraudum veterum, ardebant seminaria futurarum, iam se cum puluere fauilla miscuerat, iam nubibus fumus inuoluerat, & adhuc obnoxij in paginis concrematis ductus apicum, & sestertiorum notas, quum inuantia de ratione cernebant: quod meminerāt lectū legi posse, & verentes. Quid te Imp. Auguste, indulgentius? quid potest esse consultius? quæ bona præstas, efficis ne caduca sint; quæ mala adimis, prospicis ne possint esse recidiua.*

II. Si primus omnium id fecerit, aut Princeps in re aliqua fit, qua ratione laudatur Demosthenes, quòd Ciceroni præcepit ne primus diceret. Huc spectant rerum inuentores, aut qui vsum illarum, & exemplum ad suos primi traduxerunt.

Si

III. Si facti socios vix aliquos habeat, aut si fecerit quod pauci. In quo si primus non fuerit, vsurpari potest illa excusatio, quam attulit Aristides in sua Roma. Atque hoc mihi dolet aliquos hic de Lacedæmonijs prædixisse eorum exercitum præter paucos è ducum ducibus constare, cùm id vobis reseruari, ac primùm tribui debuerit, quod ille ante tempus protulit: quibus probat id non esse mirum in Lacedæmonijs, sed in Romanis.

IV. Dùm inter multos eiusdem gloriæ participes ac socios præcipuus numeratur; vt Iason inter Argonautas, Hector inter Troianos, Achilles inter Duces Græcos.

V. Si tempore, loco, quadam occasione, cæterisque debitis circumstantiis, quę ad rem multùm conferunt, commendatione dignum opus effecerit, si opem & auxilium laboranti patriæ tulerit; Ita poterit eius prouidentia laudari, & quasi rerum præsaga mens. Huc reuocari possunt dona collata quasi virtuti præmia, coronas loquor, torques, armillas, & alia quibus homines ad egregia facinora incitantur. Adde si non semel, at sæpius idem fecerit; tunc enim non casui, fortunæ, sed virtuti & industriæ adscribendum erit.

PVNCTVM XI.

Generis Encomiastici Peroratio.

POssunt ac debent cieri motus in laudationibus, non illi quidem vehementes, sed qui studium imitationis, honestam quandam æmulationem virtutis persuadeāt, amorem & beneuolentiam excitent in eum, quem comendamus: In vituperationibus autem adhibendi motus indignationis & iracundiæ, pudoris & ignominiæ, vt in animis auditorum turpitudinis ac dedecoris odium relinquatur. Sic enim res ante dictas illustrat, & memoriam eorum reuocat quæ in tota Oratione disputata sunt.

Porrò varius & multiplex perorandi modus colligitur apud Laudatores eximios; Plinius vota facit, ac preces ad superos habet pro incolumitate, rebusque prosperis eius, quem multis commendauit. *Præsides custodesque imperij Deos, ego Consul pro rebus humanis, ac te præcipuè Capitoline Iupiter, precor vt beneficijs faueas, tantisque muneribus addas perpetuitatem. Audisti quæ malo Principi precabamur, exaudi quæ pro dissimillimo optamus. Non te distringimus votis; non enim pacem, non concordiam, non securitatem, non opes oramus, non honores: simplex cunctaque ista complexum vnum omnium votum est, salus Principis, &c.*

Alius est Constantini laudator Anonymus. *Quamobrem te summe rerum sator, cuius tot sunt nomina, quot gentium linguas esse voluisti, quem enim te ipse dici velis, scire non possumus, siue in te quædam vis mensq; diuina est, quæ toto infusa mundo omnibus misceæris elementis, & sine vllo extrinsecus accedente vigoris impulsu, per te ipse moueris; siue aliqua supra omne cœlum potestas est, qua hoc opus tuum ex altiore naturæ arce despicias, te inquam, oramus, & quæsumus vt hunc in omnia sæcula serues Principem: parum est enim optare tantæ virtuti, tantæq; pietati, quem longissimum habet vitæ progressum. Fac ig tur vt quod optimum humano generi dedisti, permaneat æternum, omnesq; Constantinus in terris degat ætates.*

Quid superest, nisi vt te superesse velimus imperio? addant vitæ tuæ Superi annos quos patriæ, quos nobis reddidisti. Viuat nobis viuat posteris, viuat inuictus, viuat augustus, viuat quod fecit adhuc Ludouicus.

II. Ab ipsa gratiarum actione, Plinius in Traiano. *Vobis P.C. quantum debeam publicis etiam monimentis continetur, vobis mihi, in Tribunatu quietis, in prætura modestiæ: vos in istis officijs etiam, quæ è studijs nostris circa tuendos socios coniunxeratis cuncti constantiæ antiquissimum testimonium perhibuistis. Vos proximè destinationem consulatus mei his acclamationibus approbauistis, vt intelligam etiā atque etiam enitendum mihi, vt hunc consensum vestrum complectar, & teneam, & in dies augeam.*

III. Ab excusatione sui, quod minus eleganter eius vitæ miracula commendarit minusque satisfecerit auditoribus. Hanc adhibuit industriam Pacatus. *Hactenus memet Imperator res tuas præteritas attrectasse fas fuerit: at cùm tempus admoneat meminisse præsentium, finem sermoni facere maluerim, quā amplissimi ordinis munus inuadere. Dabitur vtcumq; venia piæ temeritati, si vsurpasse communia, non occupasse videamur aliena. Licuerit mihi quæ in barbaris gentibus longinquisque* pro-

prouincijs pro summa re fortiter feliciterque fecisti annuente numine tuo & Senatu fauente dixisse.

IV. Suggerit idem Orator, dùm sibi gratulatur, quod tanti Principis laudes dixerit, quod illum viderit. *O mea felix peregrinatio! ò benè suscepti, & exhausti labores! quibus ego interfum bonis? quibus fruor gaudijs? quæ reuersus vrbibus Galliarum dispensabo miracula? quantis stupentium populis, quàm multo circumdabor auditore, cum dixero Romam vidi, Theodosium vidi, & vtrumq; simul vidi. Vidi illum Principis patrem, vidi illum Principis restitutorem. Ad me longinquæ conuenient ciuitates, à me gestarum ordinem rerum stilus omnis accipiet à me argumentum Poetica, à me fidem sumet historia. Compensabo tibi istam Imperator, iniuriam, si cùm de te ipse nihil dixerim quod legendum sit, instruam quæ legantur.*

V. A pollicitatione vel officii perpetui, vel amoris. Mamertinus Orator clarissimus in Iuliano sic ait. *In referenda autem gratia sacratissimo Imp. hoc tibi polliceor semperque præstabo, mihi neque in suggerendis consilijs veritatem, neque in adeundis (si res poposcerit) periculis animum: neque in sententia simpliciter ferenda fidem: neque in hominum voluntatibus pro Repub. teq; lædendis libertatem: neque in laboribus perferendis industriam, neque in augendis imperij tui commodis grati animi beneuolentiam defuturum; idq; omni vitæ meæ tempore summis opibus enixurum, elaboraturum, effecturum, vt honores in me tui, non quia necesse fuerit, ad quemcumq; delati, sed quia oportuerit, rectè positi, & ratione collocati esse videantur.*

VI. Causam reddit Orator, cur rem vnam potius quàm aliam quamlibet ad dicendum sibi sumpserit, quod in Genethliaco Maximiani facit Mamertinus. *Optime igitur Imp. quantum arbitror, hæc potissima elegi, quæ gemino natali tuo prædicarem. Etenim cæteræ virtutes, & bona cætera processu ætatis eueniunt, fortitudo annis accedentibus roboratur, Continentia disciplinæ præceptis traditur, Iustitia cognitione iuris ascitur, ipsa denique illa quæ videtur omnium rerum domina esse sapientia, perspectis omnium moribus, & exploratis rerum docetur euentis, sola cum nascentibus pariter oriuntur pietas atque felicitas: naturalia sunt enim animorũ bona, & præmia fatorũ, &c.*

VII. Esse potest ab rei alicuius petitione, pro aliis, aut etiam pro nobis ipsis. Eumenius in Cõstantini filio pro suis Imperatorem deprecatur. *Quoniam ad summum votorum meorum tua dignatione perueni vt hanc meam qualemcumq; vocem diuersis otij & Palatij officijs exercitam, tuis auribus consecrarem, maximas Numini tuo gratias ago tibique (quod superest) commendo liberos meos, præcipueque illum iam summa fisci patrocinia tractantem, in quem me totum transtulit pietas. Cæterum quod de omnibus liberis dixi, læta est ambitio. Præter illos enim quinque quos genui, etiam illos quasi meos numero, quos prouexi ad tutelam fori, ad officia Palatij, quorum successibus lætor, omniumque honorem pro meo duco.*

LECTIO VI.

Vsus præceptorum particularium generis Epidictici.

VArias ac multiplices ad hoc genus species Orationum reuocant Oratores, scilicet summi Pontificis laudem, Regis Augusti, hominis eruditi, viri piè Religiosi, militis egregii, fœminæ Principis, Pueri, vel Adolescentis in spem Reip. nati, Parentis, subditi; idque vel per Genethliacon, in ortu & natali die, vel hominum, vel vrbium: Epithalamium, in Nuptiis: Epiniciam post victoriam; Soteriam, post recuperatam valetudinem: Epicedium, ad defuncti cadauer nondum sepulti: Epitaphium ad tumulum in anniuersario die: Monodiam, ad vita functi memoriam celebrandam: Gratulationem, creato Pontifici, Inuncto Regi, Inaugurato doctori, vel Magistratui: Απεϐατήριον abeunti vel abire paranti amico; ἐπιϐατήριον incolumi patriæ reddito: Eucharisticum, ob acceptum beneficium gratiarum actionem.

PVNCTVM I.

Vsus laudis in Puero.

HVius Orationis Vsus est in funere illustris pueri, vel in natali die, vel lustrico, & sacro fontis baptismate, vel cum alia

Pane-

Panegyris instituitur. Notandum asciscendam esse laudem hanc aut à feminibus, & Principijs virtutum, aut à spe quam pollicetur egregia pueri crescentis indoles. Vt enim surgentis auroræ crepusculum ridere blandius solet, sic & in pueris, in quibus vis naturæ paulatim efflorescit virtutum teneritas delectat, & mage suauem, quàm locupletem dicendi materiam suis Oratoribus suggerit.

Auctores à quibus laudis huius materia sumi potest nominantur, Plato de legibus, dùm huic ætati perfectius educandæ leges præscribit; Xenophon in pueritia Cyri; Philo opusculo primo de liberorum educatione; Plutarchus in vitis virorum illustrium, in Catonis, Alcybiadis, Licurgi, Augusti, aliorum: Aristoteles in Ethicis: D. Ambrosius in Iosepho, Agnete, Valentiniano Augustinus epistola ad Licentium.

Exordium dabit dictum illud Regis vatis de aurora nascente, *ros natiuitatis tuæ*, quod alij exponunt ante Luciferum genui te. Vt enim lux auroræ, quæ pueritia diei dicitur, mortalibus in tenebris adhuc sepultis solet esse gratissima, nitensque purpureo temperatoq; fulgore clarior spem purioris solis relinquit, generat vniones in conchili, pingit flores in pratis, &c. Ita pueritiam N. esse vitæ auroram. Tùm beneuolos auditores hortatur vt rore & suauitate tàm amantis syderis se perfundi patiantur, & in Oratione sua radios illius nitentes dignentur intueri. Propositio sequitur; scilicet velle se huius auroræ pulchritudinem & ortum propius intueri.

Confirmatio præcipua quæq; capita comprehendit à quibus peti possunt puerorum laudes. A paterno, maternoque genere, à similitudine virtutum vtriusque, quam velut spirantem in vita sua referunt. Nam plurimum interest, ait Plutarchus, stirpem plantarum esse generosam, quia deiicit virum tametsi generosum conscientia paterni criminis, & fundamentum si firmum non est, ædificium licet præclarum, corruit, quale tandem huic puero genus?

Si quid contigit mirum aut diuinum vel ab oraculo, aut vaticinio, dicendum illustres viros vt plurimum, magno naturæ parentis & cœlorum motu editos: Nondum natus erat Pericles Olympius, & iam Græcos vel nominis sui recordatione terrebat; nondum Alexander ab Olympiade, iam Ammonis filius dicebatur, quem vel ante partum Hecuba formidasse dicitur, Deus quoque Isaacum, Sansonem, Ismaelem, Iosiam ante alios longè prædici voluit, sicut & Iustinæ Imperatrici euenit per somnium paternum de purpura genitæ, sicut & Theodori ortum per stellam in sinum maternum lapsam; vt Cyri gloriam ex eo coniecisse narratur Astyages, quòd eius mater sibi dormienti visa esset, ex se palmitem fundere, quo tota latè Asia tegeretur. Adeo verum est pueris ad magna quædam electis, multa sæpè contigisse diuinitus, Seruio & Iulo flamma caput lambens ex Liuio, Eliæ, quem Angelus flammeis inualutum fasciolis, flammeis globulis enutriuit, Ambrosio, cuius in labiis examen apum molliter sessitauit, Puero Octauiano quem catena aurea è Cœlo in Capitolium demitti vidit Tullius, vt cui Aquila imperium oppignerans panem abstulit, quem Alexandro reddidit.

Quæ in ortu contigerunt laudanda, faciunt ad rem, quòd terram tetigerit primùm, vt si Hercules alter in Clypeo exceptus est referente Theocrito; si in panno aureo, vt Iupiter, canente Callimacho, hoc enim prosperitatis signum est, illud fortitudinis; si natus riserit, vt in Salonino dixisse videtur Virgilius. si aqua lustrali perfusus antequam natus, vt Carolus simplex, si vim insolitam fortitudinis exhibuerit, Hercules elidendis anguibus, si flumine gelido mersus vt olim apud Gallos, si flamma, vt Hercules.

Suos quondam Principes, cùm nascebantur, Scythæ Clypeo extulerint, ad belli præludium; suos Athenienses Sacerdotalibus infulis texerint, ad pacis auspicium; Persæ aduerso Soli opposuerint, ad miseriarum exemplum; Turcæ militari vexillo, ad iactantiam; Græci purpurea Chlamide, ad pompam; Parthi casside, ad ferociam exceperint. Parentis optimi filius lustralibus aquis aspersus erit diuinis aris imponendus, ad æternum Christianæ pietatis monumentum.

Laudantur ab ingenij solertia, si cum morum grata festiuitate, sermonisque affabilitate coniungatur: ab industria, eruditione & liberalium artium disciplina, spe rerum maximarum, cæterisque animi & corporis dotibus, quarum cognoscitur esse capax tenerior adhuc ætas illa, tametsi vt benè Tull. omnium seminibus à natura aspersa sit. Nominantur autem prudentia & grauitas quædam, & cogitatio

gitatio magna ſpirans, contemptus puerilium ludorum, quæ ſapientia præcox licet, laudem meretur, cùm ſit flos ingentium virtutum; Talis Agnes quæ ex D. Ambroſio 13. ætatis anno mortem adijt & vitam inuenit, quæ vitæ perennis auctorem dilexit. *Infantia quidem computabatur in annis, ſed erat ſenectus mentis: nondum idonea pœna, & iam matura victoriæ, magiſterium virtutis impleuit, quæ præiudicium vehebat ætatis:* Talis Ioſephus, qui filius ſenectutis dictus eſt ob ſenilem prudentiam; & ille Macarius παιδογέρων: Alexander, qui duodecim annos natus Legatos Perſas non de puerilibus nugis, ſed de bello, de regni adminiſtratione, deque rebus virum ætate prouectum ſapientibus interrogauit: Themiſtocles, qui ludentibus coætaneis ſuis Orationes ipſe ſeorſim meditabatur. Carolus V. Gallorum Imperator, qui parente gladium & coronam ad optionem offerente, gladium elegit, *& hic*, inquit, *illam dabit:* A pietate in Deum, Obſeruantia in parentes, & Magiſtros: Edmondus Cantuarienſis qui puer annulo aureo Deiparam, ſubarrauit: Robertus, quem Deipara, ſanctus Hermanus, qui cum Puero IESV ludere ſolitus erat, &c.

A pudore, à morum innocentia, ab integritate vitæ, vt qui non fuerit voluptatum illecebris emollitus, nec vllum in eius animo puriſſimo impreſſum fuerit impietatis aut peccati veſtigium, quod, &c.

PVNCTVM II.

Vſus laudis in Adoleſcente.

SI pueritia eſt aurora, Sol Oriens eſt Iuuenta; vnde ducitur laudis huius exordium, vel à dicto Demadis apud Athenæum, lib. 3. cap. 1. τὸ ἔαρ τοῦ δήμου: Iuuenes eſſe ver populi, & ver eſſe iuuentutem mundi, proinde laudator inferet ſe non poſſe non floridè & amæniter de florida vernantique ætate non loqui, ſuoſque prouocabit auditores ad iucundam pulcherrimi ſpectaculi contemplationem.

Propoſitio. Sed quemadmodum vno tempore tàm multiplex eſt florum varietas in hortis & pratis, vt labor ſit, quem potiſſimum legas; ita & in Iuuentute N. verna, quas potius virtutes excerpas, vt ſertum laudis eius componas, non facile ſit eligere; ſe tamen inter tot aliquos deliberaturum eſſe dicet, vel permiſſurum auditoribus, vt oderentur, quem potiſſimum voluerint.

Confirmatio. Inchoatur ab officio, & diuiſione virtutum eius ætatis D. Ambroſ. 1. Off. Adoleſcentum eſt timorem Dei habere, deferre parentibus, & illis obſequi, ex eorum conſilijs res ſuas omnes agere, honorem habere ſenioribus & reuerentiam, caſtitatem tueri, non aſpernari humilitatem; addendum magnos heroas id egiſſe, Alcibiadem Socrati ſe tradidiſſe, Alexandrum Ariſtoteli, Gratianum Imperatorem Auſonio, Romanos ferè omnes inſignes militiæ Duces, & Oratores eximios habuiſſe moderatores, quorum facta diſcerent, mirarentur, æmularentur: quid ſi parentes ſuos habuerit à quibus ad virtutem & morum diſciplinam informaretur? hic locum habent præſtantium virorum deſcriptiones.

Laudari debet adoleſcentia præſertim ex eo quod vitijs huic ætati propemodum innatis caruerit; Quibus autem? iracundia, leuitate, ſpe turbida, inflammata cupiditate, nimia ſuperbia, &c. De Valentiniano D. Ambroſ. *A vitijs Iuuentutis abſtinere magnum eſt, vel ea relinquere ſtatim in ipſo iuuentutis veſtibulo;* Quod ab enumeratione feciſſe Valent. docet. Quam indolis perfectionem laudat in Honorio Claudianus 4. Conſ.

Si metuis, ſi praua cupis, ſi duceris ira,
Seruitij patiere iugum: tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia iure tenebis,
Cùm poteris rex eſſe tui. Procliuior vſus
In peiora datur, ſuadetq; licentia luxum,
Illecebriſq; effræna fauet, tunc viuere castè
Aſperius, cùm prompta venus, tunc durius iræ
Conſulitur, cùm pœna patet, ſed cōprime motus
Nec tibi quid liceat, ſed quid feciſſe decebit
Occurrat, mentemq; domet reſpectus honeſti.

Dic in iuuene virtutes eas fuiſſe, quæ diuinis honoribus excipiendum probarent, corporis & animi dotes egregias, robur & fortitudinem, pietatem in Superos, ſapientiam ſingularem, Clementiam in omnes; ſed eam pulchritudinem, quæ mentis excellentiam argueret, puritatiſque foret indicium, hanc in eodem Imperatore recognoſcit Claudianus 4. Conſ.

Quæ

Quæ pietas, quātusq; rigor, tranquillaq; magni
Vis animi, nulloue leuis terrore moueri:
Nec noua mirari facilis: quæ docta facultas
Ingenij linguæq; modus! responsa verentur
Legati, grauibusq; latet sub moribus ætas.
Quantus in ore Pater! radiat quam torua voluptas,
Frontis & augusti maiestas grata pudoris!
Quis decor, incedis quoties clypeatus & auro
Squameus, & rutilus cristis, & casside maior!
Sic Amphioniæ pulcher sudore palæstræ
Alcides Pharetrus, dircæaq; tela solebat
Prætentare feris, olim domitura Gygantes
Et pacem latura polo.

Denique dicendum cum Demosthene illum esse veræ virtutis ideam & exemplar, à natura simul & à Deo factum, propositum omnibus ad imitandum, in quo virtutes, nulla vitiorum contagione fœdatæ reperiantur. Apud posteros vero miraculi fidem claudicaturam, vt ait de Const. Augusto Nazarius. Magnitudo Principis nostri gestis veterum fidem conciliat, sed miraculum detrahit. Tu Imperator optime, adhuc æui immaturus, sed iam maturus imperio, ostendisti cursum ætatis non expectandum, in festinatione virtutis. Tu exinde domi militiæque iuxtà bonus, nusquam extulisti, quin vbique te gloria quasi vmbra comitata sit. Tu ferocissimis regibus captis tanta laude res bellicas auspicatus es, vt iam inauditæ magnitudinis obsidem teneremus. Vt Herculem ferunt tenerum adhuc atque lactentem duos angues manu elisisse (sic tu Imperator in ipsis Imperii tui incunabulis quasi geminos dracones necares, per sæuissimorum regum famosa supplicia laudebas.

In Peroratione motus admirationis & amoris cieri potest, & exhortatio grauior ad Iuuenes.

PVNCTVM III.

Laus Regis alicuius aut Principis in vniuersum.

Dvplici methodo tractari potest hoc genus Orationis, vel si sequamur rerum gestarum ordinem, vel si virtutes præcipuas eligamus, quas in eo fuisse doceamus; pleriq; veterum primam rationem ac viam sequuti sunt, alteram maioris artificii esse credimus: Itaque propositio fieri potest, si Solem dicamus esse Regem vt Dio 3. de Regno. Seneca 1. de Clem. quem vocat beneficum sydus. alii Ducem, Principem ac moderatorem luminum, caloris fontem, vnicum mundi oculum, continuo cursu terram lustrantem, & luce sua perfundentem omnia, diei iucunditatem, cœli pulchritudinem, naturæ gratiam, præstantiam creaturæ; Quid maius dici potest ad formosi vtilissimiq; syderis commendationem, quàm quod de sole dixit magnus Dionysius de diuinis nominibus, τῆς θείας ἀγαθότητος ἐμφανῆ εἰκόνα, claram expressamque diuinæ bonitatis imaginem, quam in homines effusam Sol alter lucis & caloris sui communicatione imitatur: quæ multa Regi conueniunt, maiestatis splendor, generis claritas & amplitudo, vitæ cultus & elegantia purpuræque fulgor, à quo splendorem suum Regni Proceres, vt à Sole lumen astra reliqua, mutuantur.

Aliàs cùm Nazianzeno dicemus Regem Medico similem, sed excellentioris artificii, quàm corporis & morborum grauium: ὅπερ ἐστιν ἰατρὸς τοῦ τὸ ἐστιν ἄρχων, μᾶλλον δὲ καὶ ἰατροῦ πλέον. Quod est Medicus, hoc est Princeps, vel potius plusquam Medicus, ait diuinè S. Chrysostom. in Psalm. 123. Quibus ostendit non mediocrem eius artificii cognitionem & peritiam in Regibus requiri, sed excellentem & perfectam. Peritè Nyssenus & eleganter, vt solet, de Medicorum scientia differens libro de Trinit. πρὸ τῶν κατὰ τὸν βίον σπουδαζομένων ἁπάντων, rebus omnibus quæ in vita magni fiunt præcellere. Adde Lenitatem, Prudentiam, Æquitatem, Seueritatem, quæ sunt potissimæ Medicæ dotes, Regi necessarias esse, siquidem ex Nazian. Orat. 1. nihil est difficilius, quam scire ἄρχειν τῶν ἀνθρώπων hominibus imperare.

Modò similem animæ, quæ vitam donat, pulchritudinem motumque membris imperat ad salutem corporis, estque eiusmodi, vt si vel momentum ab eo discesserit, corrumpatur: Rex omnes Imperii sui partes animat, tutatur, auget, leges præscribit, pacem, otium & tranquillitatem reddit & confirmat; uberem agriculturam, & quæstuosissimam mercaturam valere vult & vigere; quo semel extincto, quæ regni facies? quæ rerum perturbatio? &c.

Vir-

Virtutes regias proponunt alij, quas enumerat Isocrates in Euagora, Plutarc. in Marciano; dùm experientia militari clarum facit, corpore fortem & robustum, prudentia singularem, manu promptum, natura bellicosum, moribus probum & modestum.

Dio libro 4. characteres Principis recenset, quorum primus est, vt sit θεόφιλος, Dei Deoque amicus; alter vt sit eruditus & sapiens, tertius clemens, moderatus, & misericors, quartus fortis ad pericula, seque constanter morti offerens ad religionem propagandam latius, &c.

A pietate primum auspicari debet Orator, quod ἐκ θεοῦ πάντα secundum Arist. Cùm filios ad veram pietatem complectendam hortaretur Theodosius Augustus magnum hoc effatum protulit, scilicet à pietate quæ est in Deum & Superos pendere felix Imperij regimen. Per hanc enim ait Theodoretus lib. 5. cap. 25. καὶ εἰρήνη φυλάττεται, καὶ πόλεμος καταλύεται, καὶ πολέμιοι τρέπονται, καὶ ἀνίσταν ται τρόπαια, καὶ νίκη βραβεύεται. Et pacem conseruari, bellum extingui, hostes in fugam verti, trophæa erigi, denique victoriam constare, καὶ πασῶν ἀρετῶν ἡγεμόνα, Principem atq; ducem omnium virtutum pietatem esse dixit Hierocles, tametsi foret Christianæ religionis hostis.

Hic per Apostrophem acerbam compellari possunt Athei Machiaueli, Michaeles, Friderici, qui vecordes & stolidi religionem inter & imperium dissidium esse voluerunt, diuinas leges, cum Regni legibus non posse subsistere; quos ignorantiæ, improbitatis & stultitiæ arguet Orator.

A Clementia, morumque lenitudine: grande scilicet animi decus & ornamentum omnibus expositum, sed Principi maximè necessarium; Nam amari, coli, diligi, maius imperio est, vt laudabili dicto pronuntiauit Symmachus. Clara sanè est mansuetudinis ea laus, vbi lenitas animi reperitur, ibi subitò videas chorum esse præstabilium virtutum: sed præsertim ad mansuetudinem se continuò adiungunt animi sancta demissio, modesta patientia, vis obedientiæ singularis. Quod Ennodius eleganter artificium cœleste nominauit. *Perfecti sæculorum Reges, supplicantibus indulgere cœlesti arte didicerunt.* Tum demum Rex omnes comitatis numeros obijsse dicitur, cùm, vt Traianus alter, par omnibus est, & hoc tantum cæteris maior, quò melior, illius Dictatoris Cæsaris effari memor. *Miserum esse instrumentum senectutis, recordationem crudelitatis.* Apud Ammia. lib. 29. Clementiæ verò senectutis solatium, propter quam sunt in honore apud suos, & amica omnium reuerentia excipiuntur.

Non sic excubiæ, nec circumstantia tela
Quàm tutatur amor

Canit Claudianus. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere. Quis enim velit ei nocere, à quo nihil timet, & omnia sperat, cuius vita nulli noxia sit, omnibus vtilis, cuius mors nulli proficua, multis noxia, Petrarcha de solitudine. Adde notam esse diuinitatis, & numinis imitationem, eam ob causam clementiæ laude commendatus cum Timotheo vocatur ab Isidoro Pelusiota lib. 2. ep. 151. Τιμόθεος ἡμερότητος templum mansuetudinis ex quo satis intelligimus hanc virtutem esse quidpiā diuinum, animumque eius, quem pia morum suauitas complexa sit Deo consecrare.

Deinde probandum in bellicæ virtutis tutela atque præsidio latere omnia florentis regni bona, si prudenter feliciterque, si iustè, si rectè, si ex Dei legibus & auctoritate Princeps regnum suum administret, quæ mu ta repetenda sunt ab Inuentione demonstratiua.

PVNCTVM IV.

Laus Principis fœminæ.

EXordium ab Insinuatione, difficilem esse laudem huius personæ, quam plerique sapientum grauissimis probris, insectantur. Et verò *mulierem fortem quis inueniet?* ait sapiens. Menander, θησαυρὸς τῶν κακῶν γυνή. Sed illustriorem fore commendationem huius dicet, si sexus infirmitate superior, heroicam virtutem induerit; adde quod conuitia vitiorum sunt, non mulierum.

Laudatur ergo primùm à nobilitate generis, qua Liuias, Cornelias cæterasque superat Principes fœminas.

Ab institutione sancta primæ ætatis, alteram Pulcheriam dices quæ fratrem sapienter ad bonos mores informarit, Imperiumq; feliciter administrarit: Zenobiam, quæ Virago duxerit exercitus: Clotildem Francorum Re-

Reginam, quæ Religionem Christianam induxerit.

A prolis fęcunditate, quam vt Blanca verè pia ad omne virtutis studium instituerit, informaritque.

A debita Marito obseruantia & charitate singulari, quem secundùm Deum vnicè diligat, cuius etiam voluntatibus obsequatur, dùm diuinis non aduersantur.

Ab exaggerata quadam animi moderatione, & constantia in rebus aduersis & prosperis æquabilitate.

Ab officiis pietatis in Deum & Superos, ab integritate & innocentia vitæ, charitate in omnes, in negotiis priuatis publicisque sanctitate, à Zelo denique propagandæ religionis Christianæ.

A liberalitate, Continentia, Modestia, Pudore, à suauitate castimoniæ mentis & corporis, cuius ornamenta sint ipsæ virtutes, non exquisitæ munditiæ vitiorum illecebræ. Quibus ad suam aliorumque perniciem matronæ oris, quàm animi melioris abutuntur. *Date illi defructu manuum suarum & laudent eam in portis opera eius*. Prouerb. cap. vlt.

PVNCTVM V.

Vsus laudi in rebus inanimis.

RES inanimæ partim naturales sunt, vt cœlum, elementa, fontes, metalla, plantæ, terræ motus, & id genus alia, in quibus nõnunquam causæ præmittũtur, ex quibus coaluerunt: partim manu facta sceptrum, thronus, vrbes, ædificia, statuæ, in quibus causa materialis & efficiens celebrantur, neq; prætermittuntur effectus, si qui reperiantur insignes. Crux itaque reparatoris nostræ salutis Christi commendetur.

Exordium instituetur ex eo quod cuiusuis rei dignitas, arcessatur ab eorum æstimatione, penes quos, summa potestas est, sic fictilis Epicteti lampas magni veniit: Tugurium Romuli, Francisci I. genistæ frustum in pretio fuit, & quæ ab Heroibus honestata fuerunt instrumenta, tanquam magnorum operum administra, præcipuè verò, si Deus illa signis quibusdam illustraret, quod Cruci contigit, quæ tametsi rebus in humanis despicatissima fuerit, tamen ex quo diuino summi Regis cruore, vti purpura tincta est, rebus omnibus antecellit.

Propositio. Itaque non nouis illam radijs illustrabit, sed sanctè venerabitur, vt Imperatoris solium, vt diuini sponsi thalamum, vt currum triumphalem, quo cœlo victor inuectus est, vt sceptrum Dei potẽtis: cumque illius decora sint propemodum infinita, leges Oratori præscriptas non excedet, genus, ineptos honores, effectus varios enumerare contentus.

Incipiet ab anteoccupatione confirmationem, futurum operæ pretium, si priusquam opus aggrediatur dedecoris & ignominię vetustam opinionem & hominum mentibus penitus insitam atque comprehensam euellat, scire se crucẽ semper ignominia plenissimam fuisse, damnatis seruis & hostibus teterrimis figi solitam atque constitui, mortis genus esse turpissimum, sed Crucem eò futuram illustriorem, quòd notas abiectionis in æternæ gloriæ gemmas commutarit.

De Crucis ortu quærere labor inanis est, cùm totum illius decus ex eo tantum ductum velit quòd morientem tulit Deum. Fuerit obscura prius, caruerit adscitis honoribus, natiuis affatim splendet, nec rcotum sordibus obsolescit.

Si definiendum est illius genus, diuinam manum dicet, quæ figuram illam omnibus totius vniuersi partibus æterno charactere consignauit. Quod ab enumeratione demonstrari facilè potest in cœlo, in stellis, in auibus, in homine natante, in eius facie, nauibus, vexillis militaribus in floribus & plantis, vbique Crucem agnoscimus & miramur.

Iam si vetustas rem commendat, & gloriam addit, ab ipso mundi nascentis exordio, emblematicis mysticisq; picturis expressam crucem, & adumbratam vaticinijs constat; Et licet magnifica sit illa, nobilitatis ratio, quæ ab diuina voluntate nascitur & augurijs, quæ tamen à factis, & virtute ducit originem multis nominibus est antep onenda.

Porrò quàm excelsa, quàm diuina sunt opera, quàm illustria Crucis miracula? Dic esse gladium, quo ceruices Gigantis cecidit Dauid: virgam Moysis, qua Regem Ægypti Pharaonem expugnauit. Nilum vertit in sanguinem, mare fidit, reduxitque super hostes: Columnam igneam, qua duce populus Arabum deserta traiecit: scalam, qua vidit è terris

ris in cœli verticem Angelos euadere Iacob: Arborem vitalem, quam in Edem vmbilico Deus reparandæ hominum vitæ plantauit; sceptrum Regis Assueri aureum, cuius in fastigio ad caput protenso, vel retracto sita erat mors & vita: serpentem illum ex ære fusili erectũ à Moyse, cuius ad aspectum saucij conualescerent: Elisei baculum, quo mortuos suscitauit: Cornu Rhinocerotis, quo hostes ventilat: Lignum aloes, quo amarulentæ aquæ dulcescunt: Nauim illam Noe, qua seruantur ab Eluuione naufragi? Maxillam Asini, qua Palæstinus Hercules Samson mille prostrauit hostes. Quibus per congeriem explicatis, subijce similia quædam, imò longè maiora à Cruce fieri, vel singula singulis reddendo, explicandoque per Antitheses, descriptiones, admirationes, &c.

Primus effectus. Si quidquam in ancipiti bello principibus viris optandum maximè victoria; quã sæpè contigit beneficio Crucis? clarissima fuit illa Constantini, vnde labarum illud inuictum subrogatum fuit Aquilis; cuius vexillo tectus nunquam vulneratus est Alphonsus Lusitaniæ Rex, cui Christi de Cruce pendentis effigies apparens victoriam de quinque Sarracenis promisit, deditque, ex quo Lusitani Principes Crucem ceruleam cum quinque scutulis in campo argenteo, pro stemmate gestant, & in quoque scutulo triginta nummos, quibus Christus venditus est. Exclamando vim ingentem huius ligni salutaris, hortando diligant præ Triangulis Antiochi, præ Persicis accipitribus, &c.

Si tantæ virtutis est in bellis, quę pro corpore, pro fortunis & naturæ bonis suscipiuntur, quid in illis, quæ pro salute, pro virtutibus, pro bonis animi geruntur, efficiet? vt prædones horrent patibula, vel etiã stemmata Regia; serpentes halitum cerui nubes solem: tum admiraberis præseutissimum illud remedium, & alexicacum ramum: despicies per Apostrophem Dæmonem imbecillitatem & vitiorum, attolles nostram felicitatem, qui tam leui negotio possumus lemures & laruas abigere signo salutis.

Alius effectus sit bona innumera quę singulis momentis mundo infert, aspectu solo traducit animos à vitijs ad virtutem, emollit ferrea pectora, vt saxũ virga Moysis, quæ diuina Metamorphosi non in belluas, sed in Angelos immutat homines: nõ virga Paridis, quæ Vlyssem ad primam iuuentutem reuocat, sed ad ver perpetuæ felicitatis languentes & afflictos inducit. Quis Metamorphosim hãc erubescat? quis non patiatur?

Per aceruationem reliquos effectus enumerabis; morbos abigit, hoc signo cancrũ in mammilla pia fœmina curat, apud S. Augustinũ 2. de Ciuit. contra venenum est pręsens antidotum, hoc est expertus & suo & aliorum bono D. Benedictus: rebus omnibus sanctimonium indere solet; præcipua virtus est quòd à diuina sapientia sit electa, vt clauis thesauri diuini, & fax qua diuinitas assertoris nostri apparuit, hinc summis honoribus & vltima veneratione cuiusvis ætatis & conditionis homines illam coluerunt; per admirationem cultum à Principibus Christianis Cruci redditum, amplificabis, quæ deuolauerit in frontem Imperatorum è locis suppliciorum, quam pro sceptro, pro stemmate Constantinus & Galliæ reges habuerint: Excurres in prodigam pietatem eorum, qui gemmis & auro Crucem ornarunt.

Magnum est illã tantopere ab hominibus vt vtilissimam celebrari, à Deo vero, & Angelis eadem dignitate æstimari præcipuũ. Sed honorem illum qui satis commendet, à supremo rerum omnium iudice Deo delectam fuisse, quæ annulo decretis æternis consignandis insculperetur? astaretque sedenti pro tribunali, tanquam hasta Prætori, sceptrumque diuinitatis?

Motus vehemẽtiores in hæreticos, ethnicos Dæmonibus peiores: hortationes ad huius sanctissimi signi cultum & honorem; ad hunc gladium flammeum & versatilem exerendũ in hostes & aduersarios: concludendum per adorationem & hymnum ad illam certæ spei anchoram, cœli portam, & æternæ felicitatis portum tutissimum.

Cæterum animantium, inanimorumque autem natura cuiusque perfecta & absoluta perficit. In fonte commendatur humor purus, affluens, frigidus, dulcis, saliens, quiescens; tùm egregia circum naturæ vel artis structura; loci in quo est amœnitas & opacitas; denique si qua virtus peculiaris

ineſt ad abſtergendum, curandoſq; morbos: ſic Fontis commendat amœnitatem Horatius, eique ſacrificium promittit, lib. 3. Od. 13.

O fons Blanduſiæ ſplendidior vitro
Dulci digne mero, non ſine floribus
Cras donaberis hœdo
Cui frons turgida cornibus.
Primis, & venerem & prælia deſtinat
Fruſtra: nam gelidos inficiet tibi
Rubro ſanguine riuos
Laſciui ſoboles gregis.
Te flagrantis atrox hora Caniculæ
Neſcit tangere: tu frigus amabile
Feſſis vomere tauris
Præbes, & pecori vago.
Fies mobilium tu quoque fontium
Me dicente cauis impoſitam ilicem
Saxis: vnde loquaces
Lymphæ deſiliunt tuæ.

In laudibus inanimorum præcipuæ ſunt regionum & vrbium: In illis commendatur malarum noxiarumq; rerũ abſentia, fœcunditas armentorũ, pecorum, arborũ, ſegetũ, vitium, verna terræ ridentis amœnitas, cęli grata temperies, flumina, lacus, portus, metalla, vrbes, populi, Principes illorum pace belloque illuſtres. In iſtis laudatur cœlum purum, tenue, temperatum, plaga ſalubris, ſoli circumiacentis vbertas, frugum copia, ſitus natura vel opere munitus, gentium, conuentibus liber & expoſitus, antiquitas, claritaſq; fundatoris, ædificiorum pulchritudo, ſublimitas, amplitudo. Principes heroũ non diſſimiles; ciues formę pulchritudine amabiles, moribus ſuaues, religione præſtantes, pacis & militię ſtudijs nobiles, maiorũ gloria, diuitijs, eruditione, legibus & inſtitutis, imperio Reiquepublicæ opibus inſignes, &c.

PVNCTVM VI.

Gentis aut nationis laus.

INſtitui poteſt etiam gentis alicuius cõmendatio, idque per comparationem aliquam cum alia, vel cum rebus inanimis Francorum gentem celebrat Orator, illam cum Lilio componet ex Becano lib. 4. Francorum. *Quæ hactenus in Francorum regum ſcutis ſpectantur, iam olim Noachi ætate in vſu Francis fuiſſe dico, & illa quidem è cælo delapſa, propterea quod non quævis Lilia, ſed cæleſtia eſſent, nec ea alij diuinitus data, quàm populo Francorum.* Itaque Francis & Lilio mira dicitur affinitas.

I. Flos hic imprimis alacritatem præ ſe fert atque lætitiam, ſicq; ſenſim aperitur, vt occultum nihil reconditumque contineat, adeò gratificatur hortulano: ſimul enim creuit, ſuas ſimul diuitias prodit, odorem, colorem, virtutem; Galli pariter adeò ſinceri ſunt & candidi, vt ad animi ſui ſenſa cũctis aperienda faciles ſint, ſummo mentis candore alacritate mixta, vnde Poeta.

Quin etiam nec vos Gallorum terreat ardens
Impetus, eſt alacer Gallus.

II. Lilij gratam nobilemque magnitudinẽ ita commendat Plinius. *Nec vlli florum excelſitas maior, interdum cubitorum trium.* Galli proceri dicuntur, ſiquidem Florus dat illis pluſquam humana corpora: hinc eorum formam Romani mirantur ac pertimeſcũt apud Liuium decadis 1. lib. 5.

III. Odorem habet non iniucundum flos iſte: vnde poſt Roſam, tum propter odoris ſuauitatem, tum propter alia benè multa ſecundum locum obtinet: Lilium Roſæ nobilitate proximum eſt, & quadam cognatione vnguenti, oleique, quod Lirinum appellatur. Ita Galli virtutum odore ſuauiſſimo nullum orbis angulum non perfuſum reliquerunt; ab obſeruantia Principum & veneratione laudãtur, & à mẽtis altitudine.

—— *Animoſa tuas vt Gallia leges*
Audiat.

Monet Claudianus.

A rebus bellicis, vt qui nihil in agendo patiendo extremum eſſe ducant niſi mortem, & gloriam, mediam inter eas fugam, nuſquam niſi ad hoſtes patere velint.

Armipotens dudum celebrari Gallia geſtis,
ait Auſonius.

Omninò Gallos ad rem militarem, quã ad agrorum culturam magis idoneos pronunciat Strabo. Armorum ſemper auidas gentes vocat Liuius. Vterque doctus à Saluſtio ſcribente, Gallica gens dicitur natura bellicoſa, inde audit ferox, rebellis, & infeſta populo Romano.

IV. Adeò fertile eſt Lilium, vt quemadmodum habet Plinius, ſua ſeratur lachry-

ma: Gallia pariter vt canit Poeta nobilis.

Frugũ altrix, viniq; ferax, fœcunda virorũ.

Sed Liuius eam vocat adeò frugum hominumque fertilem, vt abundans multitudo vix regi posse videretur. Aliud dicam, quod licet nonnullorum opinione sit obscurum, euidens illis erit, qui rerum suarum sedem in Gallia fixerunt, non esse peregrinum hominem, qui si cum Francis, maxime cum Regibus familiariter versatus fuerit, non eorum virtute capiatur, & continuò in eos non sit propensus; adeò natiua virtus simplexque animi candor, mentes hominum conciliat.

V. Ab albedine flos iste non mediocrem habet pulchritudinem & commendationē (nec enim de rubris aut purpureis loquimur, quæ tum in aquis palustribus, tum in calidioribus plagis enascuntur) nam ita Plinius: *Candor eius eximius*. Reliqui auctores; vbi de albedine agitur, Lilij comparationem vsurpant. Martialis lib. 8.

Lilia tu vincis, nec adhuc delapsa ligustra.

Vnde candentia vocantur ab Ouid. Metam. 12. Isidorus lib. 9. c. 2. *Galli à candore corporis nuncupati sunt γάλα Græcis lac dicitur*. Cuius dicti rationem hanc affert lib. 3. cap. 4. *Montes enim & rigor cæli, ab ea parte Solis ardorem excludunt, ex quo fit vt candor corporum non coloretur*. Colla Gallis lacteo candore albicantia tribuuntur à Virgilio.

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant.
Aurea Cæsaries illis, atque aurea vestis
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.

Idem plerique cum Ammiano Marcellino sentiunt. *Candidi penè sunt Galli omnes, an sit aliquis Gallus ex vultu cognoscunt.*

VI. At verò nescio quæ grana siue fului, seu coloris aurei micant in Lilijs, quæ ad Gallicum aurum, vel ad flauas gētis comas referri possunt, comas inquam, quia Claudiano de laudibus Stiliconis dicitur.

——— *Flaua repexo*
Gallia crine ferox euinctaq; torq; decoro.

Ne verò existimes Rheni colonos omninò fuisse flauos, de vniuersis id ab eodem asseritur.

Inde truces flauo comitātur vertice Galli (bit,
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior am-
Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus,
Quosq; rigat retrò pernicior vnda Garumnæ,
Oceani pleno quoties impellitur æstu.

Aurum dixi, quia siue caput, siue collum, aut amictum spectabis in Gallis aurum deprehendes, ex 4. Silij vatis.

Colla viri fuluo radiabant lactea torque
Auro virgatæ vestes manicæque rigebant
Ex auro, & simili vibrabat crista metallo.

Hinc Varro apud Nonnium de Gallis loquens: *Torques*, ait, *auri multæ relata Romã:* Denique abundare dicuntur à Sybilla.

Ἔσσεται ἐν Βρίτεσσι καὶ ἐν Γάλλοις πολυχρύσοις.

Erit in Britannis & in Gallis multum aurum habentibus.

Ex quibus virtutes illius gentis plurimas commendare licet, & ad illarum imitationem cæteras nationes exhortari.

PVNCTVM VII.

Oratio Genethliaca.

IN reliquis demõstratiui generis Orationibus Orator sequi debet ordinem, quē ipsa parens natura constituit; hominē illæ comitantur in ortu, in vitæ Officijs, & in obitu. Est primo Genethliacon hilaritatis plena gratulatio, quo die vacabāt à litibus, & opere seruili, vates Lyric' 3. carm. Od. 17.

——— *Cras genium mero*
Curabis, & porco bimestri
Cum famulis operum solutis.

Eidem sacra faciebant in quibus seuerū altumq; silentiū indicebant docente Tibullo.

Dicamus bona verba, venis natalis ad aras
Quisquis ades linguis vir mulierve faue.

Thus dumtaxat, merum, flores genio offerebant, idem.

Vrantur pia thura focis, vrantur odores.

Ludis, epulis omnique festo apparatu, cultuque corporis Natalem prosequebantur. Horatius epist. ad Augustum.

Cum socijs operum, & pueris, & coniuge fida
Tellurem porco syluarum lacti piabant
Fontibus, & vino geniũ memorē breuis æui.

Ouidius de suo Natali 3. tristium, Eleg. 13.

Scilicet expectas solitũ tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris vestis vt alba tuis.

Munera dabant amicis, de quibus Martialis lib. 8. epigr. 64.

Vt poscas Clyte mũnus exigasque,
Vno nasceris octies in anno

Et solus puto tresve quatuorve
Non natalitias habes calendas.

Neque tantum laudantur hominũ natales, sed vrbium, templorum, regnorum, rerum etiam naturalium, quasi nascãtur cùm primùm incipiunt, locorum sacrorum, profanorum, quod obseruare solet pia fidelium mater Ecclesia in Dedicatione templorũ: atque olim Romani satis superstitiosè religiosi vrbis suæ natales celebrabant. Imò victoriarum meminit Iuuenalis Satyra 6.

Palmã inter Dominas virtus natalibus æquat.

Deniq; pro natalibus colebãt eos de quibus ab aliquo præsenti periculo liberati fuerãt. Ita Tull. pro Flacco de die, quo Rempub. à coniuratione Catilinæ liberauerat, nu. 103. *O nonæ illæ Decembres, quæ me Consule fuistis! quem ego diem verè natalem huius vrbis, aut certè salutarem appellare possum.*

Simile quid in Poeta magno legitur, 3. Æn. —— *Sæuis hospes Troiane periclis*
Seruati facimus, meritosq; nouamus honores.

Qua ratione de se pronũtiat ista vates Horatius tota lætitia diffluens.

Voueram dulces epulas & album
Libero caprum prope funeratus
Arboris ictu.

In publica lætitia ramos templis, lucernas fenestris, ædium vestibula tapetibus obtendere, vias floribus & odorum suaui respersione cõplere moris erat. Pacatus in Theodosio. *Quid portas virentibus sertis coronatas; quid aulæis vndantes plateas, accensisq; funalibus auctum diem?* Quid suspensos artificiosis nubibus Soles, & pluuias vini iucundas? festis vndique pyris lucebant compita, ludis theatra personabant, cœlum coruscabat missilibus ignium iocis, tellus mugiebat repetitis fragoribus tormentorum, vbiq; dabantur signa lætitiæ.

Ad maiorem festiuitatem ianuas lucernis & ramis virentibus ornasse veteres testatur Persius Satyra 1.

Herodij venere dies, vnctaq; fenestra
Dispositæ pinguem nebulã vomuere lucernæ.

Clarum est natales imperij, regnorumque suorum celebrare solitos Imperatores quolibet decennio vt patet ex Mamertino, qui sic Maximilianum alloquitur. *Gaudeo dilatam esse illam cupiditatem meam: neque enim Orationis eius, quam composueram faciam iacturam, sed eam reseruo, vt quinquennio rursus exacto decennalibus tuis dicam: quoniam quidem lustris omnibus prædicandis communis est Oratio.* Ex quibus deducitur, quã frequens esse possit vsus Genethliacæ Orationis siue in sacris rebus aut in profanis; sequitur proponendum quo sit artificio texenda.

Genethliacæ Orationis artificium.

Exordium sumi debet ab aliqua circumstantia loci, vel temporis, aut personarum: in locis regnum, prouinciæ, vrbs nominantur, cui sacer est ille dies, si præsertim sit illa Metropolis, aut saltem propius ad illius dignitatem accedat, si florens & ampla, si fecunda nobilitateque sit ingenijs, si quid in ea egregiè gestum: Tum his quasi gradibus ad familiam delabi fas est, quæ si fortis sit, Achilli componitur, si iusta, Aristidi, si prudens Catoni, &c. In hoc autem amplior erit materia, si quod quibusdam accidit in alijs locis, sibi natiuitatem vindicantibus, id honoris omnium suffragio hæc vrbs obtinuerit, quod in Apelle Genethliaco refert Aristides.

In tempore consideratur annus, dies, hora: si Calendis dicatur in omnibus bonis principium esse optimum: si dies sextus aut septimus, quia sacri habebantur, ideò natiuitatem huiusmodi significare communionem quandam cum Dijs superstitiosè credebant: si nonus, quia is soli sacer erat, colligebant aliquem solis instar illustrẽ & beneficum fore: si decimus quartus, aiebant Mineruæ dicatum, & quia tunc fit plenilunium, augurabantur ei nihil defuturum: si festo die natus aut Olympicorum, augurijũ erat gloriæ, aut vitæ lætioris.

O nonas Septembris nobis æterna memoria retinendas! obseruarunt quidem alij religiosè summorum virorum natales; diẽ illam Persæ perpetuo sacram habuerunt, qua Xerxes accessit imperio; eam Syracusani semper coluerunt, quæ Timoleontem; eam Athenienses quæ Socratem peperit; Romanis quoque dies illa quotannis solemnis fuit, quia vrbis fundamenta ponere cœperunt: Nec non Idus Iuliæ Iulij Cæsaris ortu nobiles, Calendæ Ianuariæ Titi, Decembres Neruæ, Nouembres Adriani, Apriles Antonini, Februariæ Constantini claræ natalibus olim Romæ magna cũ pompa celebrari consueuerunt;

Nobis

Nobis verò semper illa dies dicetur supra cæteras omnes beata, quæ nobis affulsit optima tantoq; tàm diuino partui præluxit.

Horam anni spectabant, scilicet an tempus esset hybernum, quod omnium fortissimum, patientem laboris futurum colligebant; an vernū, quod amœnissimum, fama glorięque florentem; an æstiuum, quod fructibus commendatur, fructuosum patriæ, omni bonorum copia redundantem; an autumnale, quod in regionibus calidis quiete gratissimum est, quietum maturumq; prudentia, & consilio singularem fore: deniq; si post exhausta omnium vota precesque, desideria populorum Deus cumulatè compleat: si post longa temporis spatia illucescat tandem illa dies quæ prolem regiam excipiat destinatam à Superis, Regno fortunatam gratam ciuibus, exteris splendidam, optatam bonis, inuisam perfidis & odiosam, paucis aut nulli ferè expectatam.

In personis parentes, quibus nouum decus accessit, cùm auxit illos munere Deus, quo nullum maius & nobilem terris filium, suis parentem optimum: cœlo ciuem procrearunt: Puerulus infans, cui primum in lucem edito, ex antiqua lætitiæ formula dicitur χαῖρε νέον φῶς, ò noua lux salue!

Aliàs ordiri placet à votis publicis, precibus & sacrificijs, quæ ante natiuitatem, & post illam facta sunt ad prolem quærendam: aut ex antiquis ritibus aliqua deprompta subtilius vsurpare. De filio Domitiani Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Iulo,
Vera Deum soboles, nascere magne puer.
Cui pater æternas post secla tradat habenas,
Quiq; regas orbem cum seniore Senex.
Ipsa tibi niueo trahet aurea pollice fila,
Et totam Phryxi Iulia nebit ouem.

Aliàs à fabula, ferunt Poetæ quibus nihil non licet, Pallade nata è cerebro Iouis pluuiam auream cælitus missam, & genito Saturno ætatem auream fluxisse; hoc principe nato è mente Dei, is enim Regum pater, quæ pluuia aurea? an missilia & congiaria quæ Principes in populum mittebant? an beneficia, atque felicitas, quam regnum expectat hoc nato sy dere? hæc vera quidem sunt, videri tamen pluuiam auream esse dicet hominum eloquentiam, & Poetarum encomia, quibus hic dies illustratur.

Vel ab Hyrcani cuiusdam Hebræi facto insigni apud Iosephum, qui die natali Ptolemæi centum pueros vnius ætatis, & 100. puellas eiusdem formæ, in veste alba talentum aureum in manu habentes regi munus natalitium offerentes inducit. Vnum teipsum, populumque lætitiæ vestibus indutū, & aureo hoc est, obsequenti animo velle infanti nato libenter offerre dices.

Vel ab exclamatione & læto plausu futurorum bonorum. Christus natus est, lætentur cœli, &c.

Confirmatio.

Confirmationis plures nonnunquam, alias pauciores partes fieri possunt, pro rerum varietate multiplici. Nam si natiuitas alicuius satis vberem suggerat rerum copiam ad iustam Orationem, his poterit esse contentus laudator: sin minus incipiendum erit à patria, parentibus, splendore natalium, alijsque eiusmodi: ex quibus duę partes existent, in prima quarum maiores infantis celebrabit; qui quò fuerint illustriores sanctioresque, eò censebitur illustrior, quando nec imbellem progenerant Aquilæ columbam. Atque vt fructus arborum naturam sequuntur; sic ferè liberi parentum mores imitari solent, & non vultum tantum, sed indolem quoque ferre simillimam.

Prodigia si quæ præcesserunt in medium adducenda: siquidem futuræ claritatis significationem habent cœlestem. Si quis parentum precibus ac votis natus sit; habebit longam ex illis cōmendationis messem Orator. Quis dubitet augustam hanc prolem diuinitus esse concessam, cuius causa toties immortali Deo solemniter supplicatum est? toties litatum? quas non opes in mendicos effusas, quas non preces in cœlum emissas, quibus non templa donis, quibus non sacrificijs altaria cumulata vidimus, paternis vt Rex aliquando fruere- tur honoribus?

Altera pars complectitur ea, quæ præsenti rei maximè propria sunt, natiuitatem, eiusque circumstantias, locum, tempus, antecedentia, auguria, dicta, oracula vel somnia, concursus item rerum variarum in id tempus. Qualem futurum arbitramur hunc puerū quem Deus extra or-

dinē nobis concessit? Mos fuit antiquus nascentium Principum partus curiosius inspicere, & ex natalibus conijcere quid cuique fata seruarent. Quid consulta dicam oracula? quid ab Orco quæsita mendacia? quid adhibita tempestatum, dierum, horarum examina? partusne contigisset amœno vere, an rigida hyeme? Calendis an Idibus? die Ioui sacra Palladi? Infinitæ fuerūt artes diuinandi, sed totidem quoq; fallendi. Valeat hinc Hetrusca veterum disciplina; prodit se satis maiestas infantis suorum splendore natalium, nec celsam illius indolem metiri debemus peregrinis omnibus: quia nefas est cęleste fatum scrutari superstitione mortali, & quod numen ipsum comprobauit, piè minus ad sortem reuocare.

Consequentia, si quæ puer ipse virtutis & fortunæ, iam ab ipso ingressu vitę det auguria; diuinationē hanc aliqui ducunt ex verbis ipsis argumentando quæ à se primo frāgere solent infantes: ita quod Rex Pyrrhus maternis adhuc appensus vberibus gestiendo βέλομαι primùm dixisset, ea statim vox transijt in omen singularis audaciæ. Alij ex notis quibusdam à natura impressis vaticinando, quo modo Scanderbeko Principi tot hostium victori, ea figura gladij, quam toto eius brachio natura longè descripserat, inuictæ fortitudinis nota fuit. Idipsum se colligere putarunt alij, subitos rerum euentus interpretando, quemadmodum Augustus dextri fulminis iactu destinatus perhibetur imperio. In quem virum est euasurus puer his natus auspicijs, his cæremonijs inauguratus?

Adde spem quam de puero concipimus ex genere, facie, futuraq; eius institutione. Si quantæ sunt in vtroque parente tum ingenij, tum virtutis dotes, tantas postmodū in puero visuri sumus, quis omnibus retrò seculis Princeps maior, meliorque surrexit? Si Patris vigilātiam obtinet, quis solertior? si Matris dignitatem, quis spectabilior? dū illius clementiam referet, quem non vincet officijs? dum huius modestiam imitabitur, cui non occurret augustus? accedat ad patris fortitudinem, cuncta suo adiunget imperio; succedat pietati Matris, nullum non rapiet virtutis exemplo; vtriusq; demum retineat indolem, videbimus grauitatē vrbanitate, modestia principatum, maiestatē popularitate conditam; & quidquid habet Gallia nobilitatis & gloriæ, quidquid orbis amplitudinis & famæ, in hoc vno collectum deprehendetur.

Iam vigor eminet in vultu, Regemq; spirat adhuc infans iam affusus genis lepos & dignitas quem Principum esse solet, iam frōti decus impressum cuiusmodi Heroem decet; iam fulgor inditus oculis, qui sydereum & cœleste quiddam sapit. Cernitur vterque parens vnius in ore; caput excelsum attollit, quasi toto vel in cunis iacens, regno emineat, figit obtutus imperterritos, quasi gentes iam nutu terreat, suo breui ferro domandas; manus explicat audaces, quasi sceptris aptare velit; teneriter exercet brachia, quasi pręludat hostiū fatis.

Locus etiam in quo natus est, huc facit. Mamertinus Genethliaco Maximiani. *Non in otioso aliqua delicijsq; corrupta parte terrarū nati institutiq; estis, sed in his prouincijs, quas ad infatigabilem consuetudinem laboris atq; patientiæ fructus licet oppositus hostis, armis tamen semper instructus miles exercet, in quibus omnis vita militia est: quarum etiam fœminæ cæterarum gentium viris fortiores sunt. Ex istis ergo causis stirpis vestris paternorumq; institutorum illa veniunt, quæ sæpè miramur, quod expeditiones vestras numerare non possumus, quod diutius in ijsdem manere vestigijs dedignamini, quod vos continuo rerum cursu gerendarum, non modò amœnitas locorum, aut nobilitas vrbium, sed ne ipsa quidem victoriarum nostrarum lætitia remoratur.*

Epilogus.

Vt plurimum vota continet, faustasque precationes puero parentibusque; ille vt multos annos felix videat, vt suis & patriæ aliquando ornamento esse possit: tum prouocabit ad lætitiam, desiderabit vt crescat, & adolescat infans ad eos honores, ad quos natus est. Claud. in Honorio.

—— Rex ô stellantis olympi
Talis perdomito redeat mihi filius hoste
Hyrcanas populatus opes, aut cæde superbus
Assyria: sic ense rubens, sic flamine crebro
Turbidus, & grato respersus puluere belli
Armaq; gauiso referat captiua parenti.

Viuat qui nobis diuinitus extitit, & tot annos viuat, quot nascituro vota concepimus, quod plausibus natum excepimus. Diu expectatus

pectatus nunquam recedat, miraculo genitus, miraculis fulgeat, cœlo delapsus, terris imperet, &c.

Hæc in genere de dispositione quam ingeniosus Orator grata quadam inuentione vestire debebit: nempe si ex more Thracũ, quos aiunt ad pueri cunas cum lachrymis pronuntiare solitos quæ ipsum manerent mala. Inducatur aut Sibyllæ vaticinantis sermo, vel Musæ fausta precantis, aut aliquę virtutes, Parcæ, cæteræque eiusmodi fictæ personæ, conformes tamen infantis conditioni futuram sortem prædicentes. Sic vates Statius Siluarum lib. 4. Prædicit futuram felicitatem.

Vidi quam seriem morantis æui,
Prouectant tibi candidæ sorores,
Magnus te manet ordo seculorum,
Natis longior abnepotibusque,
Annos perpetua geres Iuuenta,
Quos fertur placidos obiisse Nestor,
Quos Titonia computat senectus,
Et quantos ego Delium poposci,
Iurauit tibi iam niualis Arctos.
Nunc magnos Oriens dabit triumphos.
Ibis qua vagus Hercules & Aeuan
Vltra sydera flammeumq; Solem
Et Nili caput, & niues Athlantis,
Et laudum cumulo beatus omni
Scandes belliger, obuiosq; currus.

Deos nonnunquam producet contendentes inter se, cui potissimum sit ille puer primũ natus. Elegans etiam commentum est, dum decertantes facit, & hunc quidem Sole, illũ mundo, alium creato homine gloriosũ, tum profert eum diẽ, quo Princeps in lucẽ venit.

Iã Oratio Genethliaca quæ dicitur adulto ex superioribus quidem præceptis confici potest, non tamen omnibus: Cum enim rebus gestis ac virtutibus sit iam ornatus aliquibus, explicandæ erunt, ostendatur respondisse felicibus augurijs & ominibus, quibus natiuitas eius conspicua fuerat & illustris habita; cum in pueris horum loco tantum adhibeantur vota, faustæ precationes, aut ad summum Orator quasi quodam præsagio futura facinora occupet, quæ colligere poterit ex iisdem signis; ex quibus clarum est in adulto commemoranda esse, quæcumque possunt in homine laudari virtutum encomia.

In peroratione optandum vt sæpè diem hunc natalem celebrare contingat, vtque lætior semper recurrat, illiusque ortu ita gaudeamus, vt nunquam audire velimus interitum.

Est hoc natalitiũ carmen ad cunas B. V. Mariæ decantatũ à pio Cliente, vt ad eiusdem magnæ Matris deuotionem & cultum animos omnium inflammet, quos paucis docet quomodo transigendi sint Deiparæ festi dies.

Annuus assuetus Dominæ Natalis honorem
Exigit & octonis ista diebus ages:
Principio cunas Dominæ nascentis adora,
Vt colit æthercam nauta noctefacem.
Exprime discipulũ, qui supplice voce magistrũ,
Quæ facienda rogat, quæq; roganda facit.
Exprime sollicitum suspensa mente Clientem,
Causa perorata est, quam tua mater agit.
Interdum seu seruus heram venerare, tuique
Latus in hanc animi transfere iura para.
Interdum velut æger heræ tua vulnera pande
Huius erit Medicus, & medicina, fauor.
Iam Gnati de more roga, quæcumque saluti
Corporis atque animæ credis amica tuæ.
Iam sponsi de more roga, constanter vt ignis
Flamma redardescat, qua malè lapsa fuit.
Denique virgineos aliàs Orator amores
Fusius eloquio feruidiore dabis.
Hortor vt æthereas parua ad cunabula mentes
Aut hæc, aut simili voce ciere velis.
Credita virgineæ, quibus est tutela puellæ
Huc pia cum socijs agmina cælitibus.
Floribus innumeris nascentem ornate Mariam
Et date quidquid opũ verna ministrat humus.
Et date quidquid opum, terra de diuite mittit
Et Syrus, & multi pastor odoris Arabs.
Non pudeat facili cunas agitare lacerto;
Illo, quo peragit cęlitus orbis iter.
Non pudeat leuibus circum colludere pennis:
Non pudeat cantũ blandula verba loqui.
Vobis dissidium, vobis certamina sunto
Certare obsequijs semper & esse pares.
Sollicitæ vocet in somnos si cura parentis.
Efficite, vt mollis vinciat ora sopor.
Naeniolis teneras mulcete suauius aures;
Blandulè somne veni, somnule blande veni.
Non illi efficiant insomnia dura, salutes
Mille quiescenti cornea porta ferat.
Si velit admotis maternum sugere labris
Vber, & in medio ludere læta sinu.
Vos citharis aptate manus, & carpite neruos,
Vt fluat in fauces mollius ille liquor.

Fraga modò, & cerasa, & baccas, et cerea pruna
 Fundite, quæ manibus verset, & ore premat.
Postea cum discet tellurí figere gressus,
 Vester erit corpus sustinuisse labor.
Ne dubias fallant vestigia lubrica plantas,
 Neve cadens tenerum sauciet ipsa latus.
Dulce sit & sacrã cùm paruula tendet ad ædem
 Brachiolis vestras supposuisse manus.
Munus idem præstare decet, cum viset Elisam,
 Cognataque petet limina læta domus.
Vos illi circum colles coniungite gressus,
 Et facite vt lædat glarea nulla pedes.
Tellus sponte suos, herbosa tapetia, flores
 Explicet in cunctas officiosa vias.
Sponte suis Titan radijs occurrat eunti,
 Plaudat & argutis aura loquax Zephyris.
Dicite, Sithonius vibrat si flamina ventus
 O graue virgineo corpore frigus abi.
Humida si liquidos nubes soluatur in imbres
 Vestra precor guttas arceat ala procul.
Si iubar auricomum Phœbi, si ferueat æstus,
 Ne nimis incaleat, ventilet ala caput.
Tempus erit, quando illa Deũ Virguncula partu
 Et dabit, & terris gaudia magna feret.
Rideat interea florum lanugine vallis,
 Et iuga mons faciles pandat in alta vias.
Tempus erit, quando illa Deũ virguncula partu
 Et dabit, & terris gaudia magna feret.

Sic vates valdè bonus ad lyram nuper Frãcisci Cardinalis Barberini diem natalem celebrauit.

Absiste vulgus. Nil humili iuuat
Cantare buxo, nil popularibus
 Neruis, verecundoq; functum
 Barbiton ingeminare cantu.
Te Vaticanæ sidus adorea,
Francisce, dicam. Te niueis super
 Cunis ligustrorum reclinem
 Pulcher honos, croceoq; Phœbus
 Perfudit imbri. Te roseus pudor
 Virtusq; primùm non pueriliter
 Risere nascentem, & supinis
 Lilia supposuere membris.
Tunc & iocoso murmure garrulus
Arguta primis verba leporibus,
 Dulcesq; vagitus ab ipsis
 Crederis edidicisse Musis.
Tunc & caducis ningere lilijs
Molles pruinas, & violaria, &
 Nubem rosetorum proteruo
 In puerum cecidisse nimbo.
Nec non seueri flumina Liberi
Manasse credunt, mellaq; Dardanos
 Errasse per vicos, & vrbem
 Vberibus secuisse riuis.
Lauumq; vernæ munere copiæ
Risisse Tibrin, & virides procul
 Strauisse per ripam tapetas,
 Oenotrios Aniene fontes.
Gratum allocuto, lene cadentibus
In verba lymphis. Ite loquacibus
 Per plana camporum fluentis:
 Ite, nouos iterate lusus.
Auræ cachinno molliter herbidas
Plangente ripas, nascitur & viti
 Sincerus, illimisq; morum
 Innocuæ fluit amne vitæ.
Princeps amœnæ flumen Etruriæ:
Ille & profundi feruidus ingenio
 Frugemq; virtutum, & Latinis
 Restituet fata læta campis.
Auroq; fusum tempus & aurei
Latè per vrbes flumina sæculi
 Diffundet, & regnata paruo
 Rura Ioui, residesq; glebas:
Deliberato vomeris otio
Bacchoq; & albis frugibus induet:
 Ripasque, miranteisq; siluas
 Hesperiæ linet amne Gazæ.

Non

Nonnunquam tota Oratio Genethliaca inscriptione concipitur. Est hæc publica Metensium exultatio in felicissimo Delphini ortu ad fores Primarij Vrbis Templi his verbis expressa.

EDITAM ORBI FELICITATEM DIDVCTO SINV EXCIPE DIVODVRVM

Cor amori, pectus gaudijs, animum lætitiæ, mentem stupori, linguam præconijs, manus plausui, æternæ gratiarum actioni vocem.

CONSECRA.

NATVS EST, FAVENTE COELO, GESTIENTE TERRA, Sæculo aureo, virtutum partus, maiestatis apex, principum decus, gloriæ proles, sæculorum splendor, Regum soboles, maiorum stupor, posterorum exemplar, mortalium amor, Diuorum Corculum, votorum meta,

DELPHINVS GALLIARVM,

tot omnium precibus, tot suspirijs expetitus.

I L L I

Quod natura potuit Regum & Imperatorum sanguinem dedit.
Quod fortuna, Coronas, Sceptra, Subditos, Imperia.
Quod gloria, non dubia è Cœlo oracula.
Quod amor, penè totius Europæ deuotas mentes.
Quod pietas, felicem in Heroum vitam ingressum.

Talem ac tantum præstare Cœlum debuit, quem dare voluit, orbi vt miraculum, Ecclesiæ vt primogenitum, Europæ vt delicium, Galliæ vt DELPHINVM, Principum cœtui vt Heroem, monstris vt Herculem, æuo Bellis ardenti vt pignus Pacis certissimum.

An poterat ex LVDOVICO non oriri qui talis Orbi dandus erat, ex Adamante fulgor, ex palma surculus, ex Astro radius, ex Sole parelium, ex Rege princeps, ex Iusto, felici, Augusto parente (quia maior esse non potest) non degener filius?

IN TANTA FATORVM BENIGNITATE
Dum Orbi, dum Ecclesiæ, dum Europæ, dum Galliæ, dum METIS,
dum tibi gratularis viator,
Votis tuis nascenti Principi æternitatem apprecare.

VIVAT ET E NOSTRIS PVERO DEVS AVGEAT ANNOS.

IpsI CLerVs, senatVs, popVLVs
MetensIs ConCors
VoVet, ConseCratqVe.

PVNCTVM VIII.

Oratio Lustrica.

INfanti primùm nato nomen imponitur, itemq; Orationi Genethliacæ succedit, quam ideo lustricam appellamus, quòd lustricus, seu lustralis diceretur ille dies, quo veteres infantibus nomina imponebãt. Nec tamen fuit vnus idemque dies huic rei sacer apud omnes nationes; Nam Romani die nono masculis, octauo fœminis nomen dabant. Athenienses die decima. Hebręi porrò, vt ex sacris litteris clarum est, octauo.

Obseruãdum tamen est, quod ad Romanos attinet, Antoninum Pium Imp. referente Capitolino, iussisse natos infantes ad Pręfectos ærarij profiteri, seu à parentibus eorum nomine tributum pendi, tertio verò die nomina eis imponi. Aliæ nationes alios mores obseruabant, de quibus Alexan. ab Alex. supra nominatus.

Neq; sola nominis impositio genus hoc Orationis sibi vendicat: vsurpari namq; potest præterea, aut quando mutatur nomen, aut agnomen aliquod, vtputà Magni, Augusti, Africani, Numantij, Iusti, propter res gestas assumitur: Itavt hæc extrema causa digna maximè videatur hac Oratione. Nã nominis impositio fit arbitrio parentũ sine certa ratione, ideoq; non magnam laudum materiam præbet. Occasio sæpè fit ad deponendum aliquod minus honestũ nomen virtutis ergo, hæc verò agnominis additio semper à virtute est, vnde magnum aperit campum laudationi lustricæ. Materiã suggerent tum nomen ipsum, tum res gestæ, propter quas nomen datur, eam ob rem in his duobus tota fundanda Oratio, singulęq; eius partes ex his eruendæ.

De singulis Orationis lustricæ partibus.

Exordium duci poterit, vel à circumstãtijs, quod vnum his omnibus Orationibus est commune, vel ab aliquo ritu antiquo in huiusmodi nominibus imponendis seruari solito; vtputa, si Thesis assumeretur hæc apud veteres in more positum fuisse, virtutem virorum illustrium honorifico nomine veluti præmio quodam honestare, tuncque possent adferri causæ, quibus adducti, id fecerint, quas in eo, de quo agitur, summas esse ostendat. Aut certè, vt magis libera sint exordia, à lætitia communi, locisq; publicis, ab honoribus, quos iste prius retulisset; aut à specie quadam deliberationis, qua dubitatum dicat Orator, quo præmio tam præclaræ res gestæ donarentur, neque maius inuentum ipso nomine, atque ita breuiter doceat hoc esse virtutis honorisq; præmium.

Confirmatio.

Confirmationis vel vna, vel duæ partes esse possunt pro arbitrio; vna quidem in ipso nomine solo cõmendando instat Orator per eos locos qui cadere possunt in nominis commendationem. Videlicet, si sumeret probandum, nomen hoc LVDOVICVS IVSTVS, esse nobilius, atque honorificentius illis omnibus, quæ quondam summi quique Heroes retulerint, quod conficeret ab eo, à quo impositum est, Deo scilicet, Oraculis, Imperatore, Rege, summo Pontifice. A causa propter quam acceptũ, maximum ac nobilissimũ facinus aliquod, cui nullũ par inueniri possit. Ab ipso nomine, si aut omnes virtutes sua significatione complectatur, aut omnium maximam, aut omnia cõprehendat, quæ in nominibus esse possunt. Alia demum addi possunt leuiora, quæ ex varijs occasionibus desumentur.

Iustus Rex difficilius à recto, quàm Sol à cursu detorquetur, inquit subtilis Orator, & tamen qui Iustum dici nesciret, optimum appellaret. Erit tamen iusto agnomine Iustus. Alij superbos sibi titulos adsciscant; quos Alexandri, quos Constantini, quos Traiani, quos alij ambitiosius optarunt. Sit Cyro nomen Solis: Antigono Euergetæ; Attila se velit Iram Dei dici, Tamerlanus flagellum; Vespasianus orbis delicias; Ælius Adrianus doctum, Pupienus felicem; Flauius bellatorem; Nerua bonum; Traianus optimũ; Antoninus hic Pium, ille Philosophum; Galerius pulchrum; Henricus aucupem; Maximilianus liberalem; Commodus Herculem, aut Deum, Gallorum quoque Reges varium cognomen assumant, Christianissimus Galliarum Rex Henrici Magni soboles Iustus nominabitur, quia Iustitiam virtutum Reginam colit & amat.

Si verò lubet duas in partes diuidere cõfir-

firmationem, in prima ponentur res gestæ, ac virtutes, quibus hoc sibi nomen comparauit, hæ verò tractabuntur per communẽ Panegyrici formam: In secunda, nominis excellentiam dilaudabis: qua partitione vti posset, qui probandum assumeret N. promeritum esse hoc nomen, neque vllo fauore, vel adulatione impositum.

Verùm ad vberiorem dicendi copiã vetustissimæ sunt in hoc dicendi genere comparationes vt si Ludouicum cum Carolo, vel Alexandro Magno componas; hoc in Diocletiano Iouio, & maximo Herculeo fecisse videtur Pomponius Lætus, cùm illũ, tunc Ioui, tunc Herculi, comparat. Iouius, inquit, Herculius Maximus appellatus, velut hic Iouis Herculis hæres Iupiter, vt cęli curam defenderet, Diocletianus vt orbis terrarum Gigantes, vt Centimanos diligẽti cura perdidit, & vt Iupiter turbata pacauit elementa, sic Diocletianus fusis ac edomitis seditiosis hominibus, turbatũ antea imperium tranquillum reddidit, &c.

Vt comparatio personarum instituitur; sic etiam collatio nominũ fieri potest, aut etiam causarum propter quas nomen impositum, idque per simplicem compositionem, vt omnia paria esse ostendantur, aut per contentionem, vt hic qui laudatur, probetur superior, quod omnibus collationibus commune est.

Epilogus occupatur in votis & faustis precationibus, gratulationibus, aut etiam adhortationibus, vt tanti nominis gloriam sustineant ac tueantur ne de illis aliquando, quod olim de Scipione degeneri, dicatur.

PVNCTVM IX.
Epithalamium siue nuptialis Oratio.

VEl ipsum nomen satis ostendit Orationem hanc celebrandis nuptijs esse dicatam, à Græco θάλαμος hoc est nuptiale cubiculum dictum; habent etiam Poetæ suum Hymenæum carmen, de quo multa Scaliger 3. Poetices cap. 101. ex quo nonnulla desumere licet, quæ huc transferas; hoc tamen monito, vt quis memor sit Oratoriæ grauitatis, Christianæ modestiæ, quæ non ineptias illas patitur, & parum honestas Poetarum fictiones, quibus nunquam sine crimine vtetur Orator, quare de illis alijsque Poetices fictis adinuentionibus nihil dicendum.

Vtilius erit præmittere varios nuptiarũ ritus, apud antiquos, tum Græcos, tũ Romanos satis familiares, cùm Orator ab ipsis vberem adinueniendam, ornandamque materiam possit desumere, nisi res esset lõgior, Brissonius singulari tractatu, Tiraquellus sparsim in legem Connub. omnium optimè Pineda commentarijs in Iob, vbi multa in hanc rem, & curiosa, & docta prosequitur.

De Exordio cęterisque nuptialis Orationis partibus.

A lætitia festaque diei celebritate deducetur vtplurimũ, quod seruauit Maximinus, qui celebraturus Constantini, & Faustæ nuptias. *Equidem scio*, inquit, *gaudentiũ studia, nunc ita toto orbe florescere, quacumq; fama vltra naturam, qua fingitur discursus volucres imitata, & plusquam mille vocibus sonora, percrebuit, vt omnium nationum gratulationibus consecretur. Quid enim rebus humanis contingere potuit, aut nobiliùs ad gloriam, aut certiùs ad salutem, quàm quod pristina vestræ concordiæ perpetuæq; pietati hoc quoque pignus accessit summorum nominum arctissima coniunctione venerabile, vt Imperatori filiam collocauerit Imperator? sed tamen nos oportet omnes homines exultatione superare, qui hoc tantum Reipub. bonum præsentes intuemur, & ipsa vultuum vestrorum contemplatione sentimus ita conuenisse vos, ita non dextras tantùm, sed etiã omnes sensus vestros, mentesque vinxisse, vt si fieri possit transire inuicem in pectora vestra cupiatis.*

Initio aliquid de argumenti difficultate dicendum, quæ augetur ex sponsis, si genus contigerit illustre; Adde causam cur ad dicẽdum accesseris, vt quod affinitate & amicitia sponso sponsæve sis coniunctus, vel quod tè sint ad hoc officium adhortati, quibus nihil honestè negare possis; vel quod in tanta celebritate absurdum sit, non exultantis animi significationem dare.

1. Nonnunquam coniugij commoda recẽsenda sunt, bona existimatio quam acquirunt cum vxore, siquidem honesta contenti, vagis voluptatibus abstinent, Reipub. rectores, ciues, defensores procreant: humanæ vitæ miserias coniugium abstergit ex

ex partu, lætas verò reddit lætiores fortunas, gaudent quippe, maritus, vxor, liberi, affines, vt illa coniunctio fit veluti lux quędam ex multiplici luce splendidius efflorescens: adde quod contubernium occasio fuerit extruendi ædes, ex quibus pagi coaluerunt, ex ijs constitutæ ciuitates, ex istis prouinciæ, ex prouincijs regna, ex omnibus grata vitæ communis & honesta societas.

Deinde cōciliat affinitates externas, quæ res quantum ad societatem, ad præsidium, ad gloriam, ad immortalitatem in humano genere conseruandam valeat, quotidiana docet experientia. Hinc Oratores gratias agunt nomine totius Reipub. Principibus, quod illi dederint liberos fidei amorisque sui obsides. Maximas vobis æterni Principes publico nomine gratias agimus, quòd suscipiendis liberis optandisq; nepotibus seriem vestri generis propagãdo omnibus in futurum sęculis prouidetis. Vt Romana res olim diuersis regentium moribus fatisque iactata, tandem perpetuis domus vestræ radicibus coalescat, tanquam sit immortale illius imperium, sempiterna soboles Imperatorum.

Confirmatio.

Illius institnendæ pro ingenio plures occurrunt rationes, aut enim per modū Panegyrici tantum instituetur laus sponsorū à patria, parentibus alijsq; locis, aut aliqua comparatio, vt nullus alterutro dignior esse potuisse ostendatur, tum propter similitudinem generis, patriæ, ætatis, facultatum; aut inter ipsorum matrimonium, vel felices antiquorum nuptias, quibus vulgò celebrantur, quæ fabulæ sunt, verè autem plurium heroum, quos decantauit antiquitas: in eo tamen animaduertendum est, ne eorum exemplum assumamus, quorum infelix fuit exitus, vtpute Achillis, & Polixenes, Iasonis, & furentis Medeæ, aliorumq; eiusdemmodi.

Genus amborum cōfertur ab aliquibus, non vt alterius eleuetur, sed vt similem simili coniungi constet: quia, & amborum virtus comparatur, vt si ille à martio studio, hæc à Pallade, aut gratiarum operibus commendetur.

Iuuerit etiam ex illis ritibus desumere quædam Symbola, nimirum ex diuersis floribus, ex quibus componebantur imperiales coronæ, Casia, Nardo, Croco, Myrrho, Lauro, Olea, ac illum Rosæ vel Lilio, hanc malo pulcherrimo; illum oliuæ, hanc palmæ similem dicere.

Si lubet etiam imitari veteres, certamen instituetur aliquod aut inter Deos, aut inter homines, aut virtutes in conferendis varijs muneribus nuptis, quorum virtutes, probosque mores describis ac laudas.

Qui relictis istiusmodi magis ingeniosis adinuentionibus, quàm solidis, aliquid melius quæreret, scilicet in Regis nuptijs post celebratam sponsi sponsęq; affinitatem, quę illo matrimonio contrahitur, multis commendare posset, ex his quidem rebus plurima quæ inde creduntur prouentura, aut ex alijs felicioribus matrimonijs, quæ inter easdem regias familias olim intercesserint; denique vota futuræ concordiæ, quæ facilè ex similitudine morū, quæ parens est amoris, colligetur.

Sic bonus Orator parentes sponsorum laudat. Audi quam te Principis ornat affinitas, hic est qui nomē, quod accepit à Deo Principe generis sui, dedit vobis; qui se progeniem esse Herculis, non adulationibus fabulosis, sed ęquitatis virtutibus comprobauit. Hic est qui in ipso ortu numinis sui, Gallias priorum temporum iniurijs efferatas Reipub. ad obsequium reddidit, sibi ipsas ad salutem.

Ad amplificationem, finguntur liberi coram parentibus lusitantes balbutientes ad parentum solatium, animiq; lætitiam, ętate verò crescenti iam maiora melioraque meditantes. Etenim si cuique iucundum est picturam suam intueri, quantò magis delectabit cernere imaginem sui viuam spirantemque, in qua se vitamque suam perennem futuram conspiciat?

Ad eandem, excurret Orator in laudem eorum qui ad nuptias celebrandas conuenerunt; Thalamum, domum, vrbem, vbi nuptiæ factæ sunt, commendabit; præstantes viros, & prima nobilitate celebres, thalamum picturis, & floribus ornatum, ciuitatem amplam, & veterem, domum extructam magnificè, &c.

Tum conuersus cum laude ad nuptam & virum sermo, vtrumque ad lætitiæ sensum exci-

excitabit, & adducet illos in spem sobolis virtute non imparis.

Epilogus.

Vota faustaque omnia continebit. Claud. de Nupt. Honorij & Mariæ.

Diue parens, seu te cōplectitur axis Olympus,
Seu colis Elysias, animarum præmia, valles.
En promissa tibi Stilico iam vota peregit,
Iam gratæ rediere vices; connubia pensat
Acceptum reddit thalamum, natoq; reponit
Quod dederat genitor. Nunquā te sācte pige-
Iudicij; nec te pietas suprema fefellit. (bit

Vota insuper Deo nuncupanda pro felici liberorum prouentu, nempe dulcia casti thalami pignora citò conspiciant, diuque felicem vitam degant, & annis voluentibus diē videant, quo & ipsi liberorum suorum nuptijs intersint, Statius lib. 1. Syl. Epithalamium Stellæ & Violantillæ.

Eia age præclaros Latio properate nepotes,
Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludāt,
Acceleret partu decimū bona Cynthia mensē,
Sed parcat Lucina precor, tuq; ipse parenti
Parce puer, ne mollem vterū, ne stantia lędas
Pectora, cumq; tuos tacito natura recessu
Formarit vultus, multum de patre decoris,
Plus de matre feras. At tu pulcherrima forma
Italidum, tandem merito possessa marito
Vincla diu quæsita foue. Sic damna decoris
Nulla tibi, longæ viridis sic flore iuuentæ.
Perdurent vultus, tardeq; hæc forma senescat.

Discordiæ mala, quæ vitam turbare solent, & amicitiam dissoluere, procul amandanda; cohortandus itaque coniux ad mutuum amorem, & fidelem concordiam. Mart. de Nupt. Pudentis & Claudiæ.

Claudia Rufe meo nubit peregrina Pudenti:
Macte esto tædis ò Hymenæe, tuis.
Tàm benè rara suo miscentur Cynnama nardo,
Massica Thesæis tàm benè vina fauis.
Nec melius teneris iunguntur vitibus vlmi,
Nec plus lotus aquas, littora myrtus amat.
Candida perpetuo reside concordia, lecto
Tamq; pari semper sit Venus æqua iugo.
Diligat ipsa senem quondam; sed illa marito
Tunc quoque cùm fuerit non videatur anus.

Bellè Dithyrambo nuptialem pompam Aquilæ Radiuiliæ describit Floridus vates ad lætitiæ characteres.

Surge Musa nuptiales
Aemulata voce plausus,
Per feracis arua Vilnæ
Quære flores; carpe frondes:
Carminumq; milla fœta
Vere pulchro cinge, pulchro rore sparge tēpora.
Parce nunc Horatiano
Alligare verba nodo:
Parce: molliora blandi
Quære plectra Claudiani;
Mitte bella, differ arma,
Hospitisq; Dithyrambi voce Vilnam persona.
Raduilæ stemma ceræ
Alitem Iouis Ministrum
Qui per auras, qui per ignes,
Mille gyros, mille tractus
Remiges fatigat alas:
Barbitiq; carminumq; voce, cælo deuoca.
Ales armiger Tonantis,
Blande fulminum Satelles,
Mitis ignium Tyranne,
Nubiumq; turbinumq;
Linque serus officinas,
Carpe frondes, & paterno sterne nidū stemmati.
Carpe flores, quos maritis
Parturiuit Alba campis
Carpe frondes, quas paterni
Educauit vnda Chroni,
Quæ vel adhibere Vilnam
Vel propinqui lene murmur audiere vilia.
It volantis aura prati,
Nexilis florum procella
Pingit Euros & remisit
Lilys pluunt achanti:
Ludibundi veris imber
Spargit arua, spargit vrbes, tecta spargit vrbiū.
Ille nubium viator
Pulcher ales, vt virentem
Nube diuidit pruinam;
Proque grandinum molesto
Deijcit ligustra nimbo
Et roseta pro rubenti iactat rubra fulmine.
Iactat herbas quas iocantis
Ludit inter ira venti,
Quas adhuc seueriore
Ore bruma non momordit
Sed Fauonius tepenti
Fouit ore, fouit vdis Aeolus suspirijs.
Ite bella quæ cruentis
Ira colligat catenis,
Perq; viua regna Floræ
Nuptialis insolenti
Vere frondeat Nouember
Qua maritus alba calcat, qua marita Lilia.

Aestuan-

Aestuantis aura ponti
Vexet innocenter Eurus,
Adfugacis agmen vndæ
Ter quater reuerberatis
Aura rideat cachinnis.

PVNCTVM X.

Artificium Orationis gratulatoriæ, siue Epinicion.

LAtè patet huius Orationis vsus: adhibetur enim in quovis euentu felici, vt ijs gratulemur, quos noua quadam felicitate auctos videmus, ac lætamur: rerum diuersitas variam postulat artificij rationē: alio quippe modo gratulamur illi felicem euē tum, qui ex rebus aduersis ad secundas peruenit: alio modo ei, qui priorem felicitatē noua quadam accessione cumulauit: alio tandem ei, qui non tam bonis suis fecit accessionem, quàm ob alterius felicitatem lętatur: vt etiam fiat illi gratulatio, qui contulit beneficium, & qui accepit.

Exordium gratulatoriæ Orationis.

Desumi potest vel à communibus locis publicis lætitiæ, vel aliarum circumstantiarum, vel ab ipsa mutatione & incremento fortunæ melioris. Sic Aristides in Palinodia de Smyrna instaurata, cùm reddit causam quare gratuletur illi ciuitati felicem instaurationem, cuius ante ruinam multis defleuerat, vbi se cum Stesicoro conuenisse dicit, qui quam prius vituperarat Helenā, postea laudauit: porrò mutationē ita producit, vt priora mala prudens extenuet cōparata cum recenti felicitate. Etenim nobis casus ille ex communi hominum fortuna, quam sine malo non possumus euadere, contigit, instauratio autem vrbis est fortunæ tribuenda, per quam nunquam illa rei cuiusquam magnæ expers fuit.

Exordij pars esse potest luculenta rei obtentæ grauior amplificatio, qualem secundæ Catilinariæ præfixit Cicero, dum gratulaturus Romanis Catilinam dimissum, proprio exquisitoque verborum genere describit. *Tandem aliquando L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic vrbi ferrū flammamq; minitantem, ex vrbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosequuti sumus. Abijt, excessit, euasit, erupit: nulla iam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Iacet ille nunc prostratus, & se perculsum atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpè ad hanc vrbem, quam ex suis faucibus ereptā esse luget, quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem euomuerit forasque proiecerit.*

Confirmatio.

Variæ partes esse possunt pro docentis arbitrio: Si gratulatio fiat de victoria, dicendum erit non posse pares ei gratias referri, qui debellatis hostibus, timore populos, direptione vrbes, vastitate prouincias, incensione patriam liberarit, multò minus dignam haberi gratulationem.

Huius rei causæ sunt afferendæ, scilicet acta feliciter esse prælia, tradita posteris imperatoriæ prudentiæ, fortitudinis, moderationis & constantię documenta. Victoriæ narratio subijcienda, quæ fundetur ex adiunctis, & amplificabitur per Hypotyposes, descriptiones, distributiones, comparationes, præsentis fortunæ cum priori, funestam Galliæ laborantis imaginem subijcit oculis Pacatus in Theodosio Augusto multisq; describit tristes casus & grauissima pericula, quibus virtute tanti Imperatoris perfuncta est, vt eius triumphi gloriā illustriorem reddat. *Quis se nobis calamitate contulerit? quid ego referam vacuatas municipibus suis ciuitates, impletas fugitiuis nobilibus solitudines? quid perfunctorum honoribus summis virorum bona publicata? capita diminuta? vitam ære taxatam? vidimus redactas in numerum dignitates, & exutos trabeis consulares, & senes fortunarum superstites, & infantium sub ipso lictore ludentium flendam securitatem, cùm interim miseri vetabamur agere miseros, imò omnes cogebamur mentiri beatos. Audires dicere delatorem quid ita ille tristis incedit? an quia pauper ex diuite est? non enim se viuere gratulatur: quid ita hic publicum atratus incedit? luget credo fratrem, sed habet filium; ita fleri non licebat amissa, metu reliquorum. Serenos ergo nubilis mentibus vultus induebamus, & ad istorum vicem qui gustato Sardorum graminum*

minum succo feruntur in morte ridere, imitabamur læta mœrentes.

Ad miseriæ cumulum subijcit prædonis Maximi inexplebilem habendi cupiditatẽ & crudelitatem in omnes, quibus dolorem & lachrymas etiam in luctu eripiebat. *Est aliquod calamitatum delinimentum dedisse lachrymas malis, & pectus laxasse suspirys, & nulla maior est pœna, quàm esse miserum, nec videri spes inter hæc nulla prædonis explendi: Nec enim vt natura fert, copiam satietas sequebatur, crescebat in dies habendi fames, & parandi rabiem parta irritabant. Vt ægrorum sitim potus accendit, vt ignis arentibus non obruitur, sed augetur; ita coacta publicæ egestate diuitiæ auiditatem ieiunæ mentis acuebant.*

Stabat ipse purpuratus ad lances, & momenta ponderum, nutusq; trutinarum pallens atque inhians exigebat. Comportabantur interim spolia prouinciarum, exuuiæ exulum, bona peremptorum: hic aurum matronarum manibus extractum, illic raptæ pupillorum ceruicibus bullæ, isthic Dominorum cruore perfusum appendebatur argentum. Numerari vbiq; pecuniæ, fisci repleri, æra cumulari, vasa concidi, cuius vt intuendi non illud imperatoris domicilium, sed latronis receptaculum videretur. Galliam miseram & oppressam, à tam immani crudeliq; tyrannide liberasse quanta gloriæ seges Theodosio messisq; triumphorum?

Nonnunquam licet victoriam conferre cum ipso duce, cui tota debetur, & eius meritis, qui virtutem à maioribus suis velut hereditario iure traditam sustinere feliciter ac tueri fortiter potuerit, ad cuius fidem aliqui nominandi erunt, quorum egregia facinora fuerit æmulatus.

Si dignitatis aliquem gradum consequutus sit, proderit ostendere boni magnitudinem, vt iustam fuisse tantæ lætitiæ causam omnes intelligant: Deinde commemorandum non casu, non prensatione, non precibus, neque muneribus & largitione, hunc honorem adeptum, sed virtute, sed meritis in Remp. sed rebus præclarè gestis: dignitatem verò eam esse, qua nominis immortalitatem consequatur; Denique esse eiusmodi, vt à multis expetita, paucis admodum obtigerit.

Obliqua sæpè gratulandi ratio fieri solet, quoties dicimus non tàm amico velle nos gratulari, quòd honore illo sit affectus, quã vrbi, quòd talem acceperit Consulem; ad Remp. quidem multum indè emolumenti accessurum; ad amicum verò non minus oneris quàm honoris: qui si iunior adhuc fuerit, dicendum hunc diuturniorẽ & Reip. vtiliorem fore: si senex & debilis, specimen virtutis amplum dedisse, vsu rerum & experientia præstare: si liberalium artium disciplinis eruditus, tum fore florentem ac beatam Rempubl.

Epilogus vota continet ac preces, pro imperij, magistratus diuturnitate, felicitate, gloria incrementoque susceptas. Optat vt ille nõ iam cum alijs, sed secum ipse certet, opinionemq; de sua virtute conceptam egregiè factis superet, sicque per illum honoris gradum ad maiores possit ascendere. Cohortandus demum ad amorem defensionemque patriæ, eò vel maximè, quòd benè de se meritos simili munere compẽset: Memorandum hic qui Reges, qui præsides & viri magni nominis eam ornauerint, auxerint, locupletarint: ad vltimum monendus, vt non minus largitori Deo gratus sit, quàm Principi, qui tantam, tàm singularem virtutem merita laude cumulauit.

PVNCTVM XL.

Lamentatoria.

Contrariam gratulatoriæ Orationi lamentatoriam assignant Oratores, quæ non tantùm artificij requirit, cùm doloris sensus acerbior quemvis, vel infantem, reddere possit, ac soleat disertum Oratorem.

Duabus omninò partibus absolui potest; in prima significamus quãtum sit illud malum, in quod incidimus, cuius magnitudinẽ amplificamus, tùm ad leuandum dolorem, tùm ad excitandam in amicorũ animis misericordiã. Quod si maleuoli nos eo mactarint infortunio, illos in odium adducimus.

In secunda metus alijs inijcitur, quasi, & illis possit contingere, quod sæuiente fortuna, contrarijs hominibus nos passi sumus; In exemplum est Aristidis Oratio Eleusina, qua templum Deæ Cereris incensum flebiliter deplorat: & Smymæa, qua terræ motu obrutam Smyrnam deflet. Sic Pentapolitanam calamitatem describas.

Pro Epilogo Superos orabis, vt à ceruicibus

bus omnium, talem depellant tempestatẽ, sintque illa sua calamitate contenti.

PVNCTVM XII.

Artificium Orationis postulatoriæ.

HVius Orationis vsus est in quibuscũq; petitionibus, sed in illis maximè, quę sunt alicuius momenti, siue tanquam debitæ, & iustæ petantur, siue tanquam indebitæ, idq; vel à Deo, vel ab hominibus.

Hic animaduertendum primò, quod facit Seruius in 1. Æn. vbi Iunonis ad Æolum Orationem enarrat. Rhetoricum, inquit, est in omni petitione hoc obseruare, vt possit præstari, quod petitur, & sit res iusta: vt habeat modum petitio; vt sequatur remuneratio: quæ perfectè seruata probat à magno Poeta; possibilitas quidem.

Æole, namque tibi Diuum pater atque hominum Rex,
Et mulcere dedit fluctus & tollere ventos.

Iusta petitio est.

Gens inimica mihi Tyrrhenũ nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victosq; Penates.

Modus est petitionis.

Incute vim vẽtis, submersasq; obrue puppes,
Aut age diuersas, & disijce corpora ponto.

Remuneratio sequitur.

Sũt mihi bis septẽ præstãti corpore Nymphæ,
Quarum quæ forma pulcherrima Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos.
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

De Exordio cæterisque partibus petitoriæ, &c.

Artificiosè componi debet; petitio quippe alia recta est, alia obliqua; in illa apertè petimus, hæc insinuationem requirit ad cõciliandam beneuolentiam, non tantùm ad attentionem, sed etiam liberalitatem excitandam. Habenda tamen est ratio rei, quæ petitur: Nam leuis, quia facilè impetratur, tanta, tàm accurata non indiget insinuatione, vt nec illa quæ meritis debetur, quia pro suo iure agit, minus sollicita est, quomodo sit comparatus, qui daturus est.

Contra quæ multis precibus obtinenda sunt, aut propter rei magnitudinem, aut defectum meritorum, maiorem industriam requirunt; Item si personæ sint humilioris fortunæ, sortis, aut cõditionis, à quibus ducitur Exordium, artificium postulant ad cõparandum benefactoris animum. Iam cùm petenda venia est, recurritur statim ad preces, & animi demissionem, culpæque confessionem. Vt Antiochi Regis Legati apud Liuium lib. 31. Non tàm quid ipsi dicamus habemus, quàm vt à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem Regis, pacem veniamque impetrare à victricibus possimus.

Quam ob rem cum erit opus insinuatione, ab illius laude petenda erit, à quo beneficium expectatur; maximè verò à laude liberalitatis. Qui ratione pro Scholis Eumenius Orator profitetur se ad illarum instaurationem postulandam incitatum fuisse fama liberalitatis Rom. Imperatorum. In quod posset recens beneficiũ aliquod enumerari, quod imperfectum videatur, nisi nouo cumuletur: aut certè recurri potest ad circumstantias loci & temporis. Dux enim qui bellicæ virtutis præmium peteret in loco, in quo reportata est victoria, aut in castris, aut inter spolia de hostibus habita, aut die natalis victoriæ, facilius rem impetraret; Ita qui postularet aliquid à Rege, vel ipso die natali, vel ingressus in vrbem, ab eo posset ordiri.

Confirmatio.

Pro voluntate vario potest institui ordine, hic tamen maximè videtur accommodatus, nimirum si de liberalitate benefactoris in Exordio nihil dixerit, ab ea confirmationem incipiat.

II. Petitionem suam proponat, explicet, exornet, provt res postulabit. Etenim si petit ab homine liberali, non est quod beneficium amplificet; contra si à munifico, si à cupido laudis & gloriæ, vel cuiuscumque alterius commendationis, ostendat beneficiũ in ea re esse virtute: quod facilè præstabit ab adiunctis, à quibus illud exornabit.

III. Agere de se poterit, si benè sit meritus, enumerando modestè tamen, sua beneficia, ne quasi debitum improbè flagitare videatur. Ad quod videnda Regis Eumenis

ad Romanos Oratio, qua petit sibi dari præmia laborum suorum, apud Liui. lib. 37.

IV. Si nullum obtendere possit meritum, narretur 1. quomodo tantum beneficium, tam malè meritus audeat petere, denique non aliã causam adferat, quam conceptam de eius liberalitate opinionem; vt Campani petentes à Romanis auxilium dicebant: *Fuit apud vos iusta semper satis causa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse, qui vos appeteret*. Ita & ipse dicas satis magnam esse causam tibi dandi beneficii, si ab eo petatur, qui liberalitate præ cæteris eminere velit.

V. Si magna res petitur, in eaque obtinenda laboretur, recurrendum ad locos deliberatiui generis, scilicet à possibili, vt ostendat eum nullo dispendio conferre posse beneficium; ab vtili, si probet id beneficium publicum vtile futurum; ab honesto, si gloriam, & honorem inde sit multum consequuturus Campanorum Oratio facit in hanc rem ex Liuio lib. 3.

Audaciæ quidem est magnum aliquid ab eo petere, de quo nunquam benè sis meritus, vel saltem, cui nihil præstiteris magnopere gratia dignum; tamen si spem magnam concipiat fore vt repulsam non patiatur, quod alijs benefecerit, quibus iustius negare poterat, magnæ laudis est danti; nempe diuina quædam est in illo bonitas, qui prodesse gaudet omnibus, nocere nemini.

Quin etiam & hic aliquando locum habet parentum laus, & maiorum vtriusque commendatio, qui si necessitudine coniuncti fuerint, illud ipsum commemorandum erit, & addendum illos non tam paternarum opum, quam amicitiæ hæredes esse debere. Preces adhiberi possunt, & obtestationes, per res, aut personas, quibus nihil eum charius habere constat.

Ad extremum docendum est, petere nos rem honestam, piam, iustam, facilem illi, quem rogamus, nobis perutilem, imò necessariam; quam vt obtineamus, ciendi sunt misericordiæ motus ab indigentia nostra.

In Epilogo promittemus animum gratum, ac memorem; & licet vel nulla sit, vel exigua facultas referendi gratias; summam tamen fore animi nostri propensionem, ac voluntatem. Ad cumulum totos illius fidei nos consecrabimus. Petitionis exempla multa sunt in Cicer. epistolis, inter cæteras illa perelegans est lib. 5. epist. 12. Coram me tecum, libro, epistol. 2. Cum & contra voluntarem.

PVNCTVM XIII.

Artificium Orationis Eucharisticæ.

Exordium licet insinuationem non requirat, benè tamen contextum, splendidũ, graue ac serium esse debet, sine vlla suspicione simulationis, & assentationis, vt à candido memoriq; beneficij pectore pleno alueo fluere videatur. Quo in genere triumphat Tull. in Grat. actione ad Quirit. post reditum, cùm statim ac professus est amorem, sic narrat magnificè beneficium acceptum, sex rerum gratissimarum enumeratione, à numero 6. Etsi homini nihil est magis optandum quàm prospera, æquabilis perpetuaque fortuna secundo vitæ, sine vlla offensione, cursu, tamen si mihi tranquilla & pacata omnia fuissent, incredibili quadam & penè diuina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate, caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est? &c.

In Oratione verò generis eiusdem ad Senatum magnam sermonis pompam adhibet; vt beneficij magnitudinem amplificet; dum ait acceptum esse beneficium, cui explicando ipse sit impar. *Si pro vestris immortalibus in me fratremque meum, liberosque nostros parum vobis cumulatè gratias egero, quæso obtestorque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis.*

Ausonius Orator & Poeta Gallus in gratiarum actione Gratiano Imp. dicta pluribus beneficii magnitudinem exaggerat, nullamque ab Imper. iniuriam se accepisse profitetur, quàm quod viuere debeat, & mori ingratus, quod in amore & officio respondere non possit. Sed hoc illum reficit atque recreat, quod donando beneficium accipere se putet. Sic apertè rem aggreditur. *Ago tibi gratias Imp. Auguste, si possem etiam referrem, sed nec tua fortuna desiderat remunerandi vicem, nec nostra suggerit restituendi facultatem. Priuatorum ista copia est, inter se esse munificos; tua beneficia, vt maiestate præcellunt, ita mutuum non reposcunt. Quod solum igitur nostræ opis est, gratias ago, verùm ita vt apud Deum*

Xx *fieri*

fieri amat, sentiendo copiosiùs, quàm loquendo.

Nonnunquam incipit Orator ab ea virtute, quæ maximè elucet in collato beneficio; quod Cic. docet in Eucharistico Cæsari dicto propter Regem Deiòtarum, cùm ait, ideò se non potuisse amplius silere, quòd tantam mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque potentiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam, tacitus nullo modo præterire possit.

Aliàs rationem reddit cur tot ante beneficiis acceptis, nunc tantùm agere gratias incipiat, quod laudatus antea Ausonius, & Mamertinus in gratiarum actione Iuliano dicta, quam à beneficii magnitudine orditur. *Et si scio te Imp. & cunctos qui consilium tuum participant, posse mirari, quod nunc demum, gratias agere exorsus sum, quasi beneficia in me tua cœperint à Consulatu, fatebor tamen quod ingenij (cuius me pœnitet) conscius etiam nunc tacere, voluissem, & prorumpens licet huius numeris gaudium in tam arcanæ lætitiæ conscientiā coërcere. Sed siue errorem nostrum, siue consilium congesta, & coaceruata in vnum beneficia vicerunt, atque in id redegerunt necessitatis ambiguum, vt mihi aut indiserti, aut ingrati esset fama subeunda, malui eloquentiam potiùs, quàm pietatem erga te, officiumque meum desiderari.*

Nunc à persona largientis, si Rex, Senatus, Deus, quibus adiuncta sunt hæc, citò datum cum verborum ornatu, & vultus hilaris significatione. Hoc artificium expressit sublimis eloquentiæ Ausonius. *Præstare tibi est, quam nobis optare velocius. Ago igitur gratias: opt. Imp. ac si quis hunc sermonem meum ijsdem verbis tam sæpè repetitum; inopiæ loquentis assignat experiatur hoc idem prosequi, & nihil poterit proferre facundius. Aguntur enim gratiæ non propter maiestatis ambitum, nec sine argumentis Imp. fortissimo. Testis est vno Pacatus anno & Danubij limes & Rheni: liberalissimo, ostentat hic Diues exercitus; indulgentissimo, docet securitas erroris humani; consultissimo, probat hoc tali Principe Oriens ordinatus; Pijssimo, huius verò laudis locupletissimum testimonium est pater diuinis honoribus consecratus, instar filij ad imperium frater adscitus, à contumelia belli patruus vindicatus, ad Præfecturæ collegium filius cum patre coniunctus, ad Consulatum præceptor electus.*

Confirmatio variis modis constituitur, quidam enim pro gratiarum actione Panegyrici faciunt, vt Plinius Traiano, Mamertinus Iuliano, Ausonius Gratiano, Tullius Marcello, Eumenius Constantino Aug. Quæ ratio si placet, debebit Orator insistere præsertim commendandæ sibi virtuti, à qua profectum est beneficium. Ita citati Oratores liberalitatem maximè in illis commendant, alij beneuolentiā, dandi facilitatem, hilaritatem, celeritatem, prudentiam amplificant, additis comparationibus conglobatis, & minoribus exemplis. Quod Tull. in Orat. ad Quirites facit eleganter. Ab ipso enim principio confirmationis ostendit plus se beneficij à Quirit. aut certè tantùm accepisse, quantum ab ipsis parentibus atque Diis ipsis, postea beneficiū auget, quod spontè, sine precibus, vel suis, vel aliorum, illud contulerint, suum reditum conferens cum illo summorum hominum, qui precibus amicorū fuerant reuocati. Demum rationem amplificat ob quam fuit ab exilio reuocatus, singula persequens, ad extremum ambitiosè satis se natum esse ostendit ad defendendam Rempublicam.

Ex dictis ergo posset aliquis tripartitam habere confirmationem, cuius prima pars occuparetur in laude benefactoris, altera in beneficij magnitudine exornanda, amplificandaque ex adiunctis, & circumstantijs, per multas comparationes inquirens causam beneficij, tempus, locum, & alia huius generis. Tertia modum explicaret, quo datum est beneficium.

Plures beneficiorum causas aperit Mamertinus, quas ex adiunctis expendit, scilicet ex animo dantis, & causis beneficij conferendi, &c. Suum amplificat, hoc est, Consulatum, ex eo, quod sibi non merenti, vel certè inter multos, qui tale meriti fuerant primo collatum fit amore dumtaxat. *Ago tibi gratias Imp. si mereri me credidisti, & plures habeo gratias, si tantum amasti, vt me Consulem faceres etiam non merentem.* Nec ignoro maximos honores ad parum dignos penuria meliorum solere deferri; sed non vereor ne quis maleuolorum in Consulatu meo id autumet accidisse.

Auget iterum dum ait beneficium quidem non pretio atque opibus emptum, non ambitione ac precibus impetratum, non verborum assen-

assentatione, nec multò labore comparatum, sed vltro aliaque omnia cogitanti oblatum, sed amore dantis, & beneuolentia concessũ. *Quid, quod nihil separatim mihi de honoris augmento perfertur nuncius Consulem me creatum sine impendio, quod iamdiu paucis: sine labore, quod nũquam: sine petitione, quod memini.*

Tum candidatorum labores solicitudinesq; fusè describit, sibi verò infusum hoc munus honoris eximij gloriatur. *Quis ignorat tum quoque cùm honores Pop. Rom. suffragijs mandabantur, multos fuisse candidatorum labores? Edistenda omnium nomina tributim homines, atque etiam singuli salutandi; prehensandæ obuiorum manus, omnibus arridendum, non solùm cum infimis, sed etiam cum ignotis familiaritatis imago simulãda, multaque alia propter honorem agenda, quæ aliàs virum honore dignum facere non deceret? Sed ne te quidem ipsum Imperator quem orare præclarum, cui preces adhibere plenissimum dignitatis est, verbo saltem adij. Spontè in familiam diuinum istud à te munus infusum est.*

Beneficium exaggerat à modo quo datum est, scilicet non petenti, nec parui putat esse beneficij, quod rogandi sibi periculum remiserit Imperator, vbi multis recenset campi vitia, in quo non qui melior, sed qui pecuniosior eligebatur. *Nec sanè mihi gratuito Consul factus viderer, si honorem precibus emissem, miserum enim & laboriosum subijssem meliore aui parte transacta tyrocinium rogandi. Neque enim existimo molestius esse pecuniam quàm preces fundere. Denique omnes in emendo videmus repensandi fiducia magno & erecto animo aurum argentumque depromere, eos verò qui preces allegant, humiles atque demissos vix cunctabunda atque titubantia verba proferre, neque orationẽ solùm inclinare, sed totis corporibus ingenua submitti. Prorsus, (vt ex animi sententia loquar) maximo vendit beneficium, qui preces accipit.*

Tandem augetur & crescit ex liberalitate dantis. *Quid sibi vera vir perfectæque virtutis non constanter de honore promittat, cùm me propter tantillum innocentia meritum vno in anno ter videat honoratum? Et quis Deus vno in anno multiplices fructus agro vni dedit? Num quisquam in eadem nouali æstate vna amplius quàm semel messuit? Num cui vno autumno, vnoque vineto vindemia triplex fluxit? vna certè vnius est hyemis oliuitas. Sed in nostri Principis beneficijs miraculo caret multiplicata fæcunditas.*

Esther gratias agat Assuero ob interfectum Amanum; ordietur vel ex abrupto, vt Ausonius in Gratiani Eucharistico, vel ab admiratione beneficij, vel à lætitia, quam verbis exprimere non possit, vel ab ipsius Regis fortuna cui æqualem non vidit, qua maiorem natura fecisse non potuit, vimque gratiarum omnem exhauriat, se tamen audere velle maiora viribus & debere dicet, quia tantum beneficium posteris ignorare non licet. Tum erit explicanda beneficij magnitudo, & ex periculi magnitudine æstimanda. Eramus addicti gladio, vt victimæ, iam vincula, iam carceres, diræque mortis instrumenta parabantur, iam crux fixa erat Mardochæo, de salute gentis Hebreæ actum: Deinde beneficium expendetur à circũstantiis & enumeratione partium. Quid verò tua diuina bonitas ò Rex? an edictum aboleri iussisti, an compressisti furentem inimicum? &c. Magna quidem hæc essent, vltraque meritum, sed neque potentiæ tuę, neque singulari clementiæ satis. Nam mihi quidem temerè, & contra legem audacius te conuenienti virgam salutis exosculandam dedisti, vitam hãc, quam adimere iustè poteras, piè reddidisti. Hicne stetit amor? me collapsam humanissimè complexus radijs oculorum tuorum charitatem spirantibus, ad hanc lucem reuocasti, parum dico, qua non cura & solicitudine die innocenti rea timuisti?

Tum ad conuiuium inuitatus familiariter se demiserit, tum quod ad primam petitionem facilis hostem dederit; quod augebitur descriptione superbiæ & immanitatis Amani; sed ex eo fiet maximè, quòd non modò salutem expetitam concesserit, sed etiam crudelem inimicum in crucem sustulerit, hic mirabitur sapiẽtiam diuinæ propè similem, qui eò quòd insontibus parauerat, supplicio sacrilegum multauerit.

Tandem ad diuini beneficii magnitudinem Mardochæum patruũ in eodem honoris gradu statuerit, quæ tamen luce charitatis & humanitatis illustriora sunt, qua Rex illa contulit, nulla causa nisi sola bonitate impellente.

Pollicebitur Iudæam gentem, memorem quidem æternum fore, sed Deum gratiam hanc maiori quondam beneficio compensaturam. Subindè memoria tanti beneficii de-

bet inseri quo puella alienigena ad Regni consortium electa fuerit, quod exordii loco esse potuit, nimirum à somno patrui, qui paruum fontem viderat in fluuium excrescentem, & istum in Solem, &c.

Epilogus in pollicitatione officii recordationeque versatur, cuius exemplar absolutissimum edidit Ausonius, dum ait beneficia Gratiani vbiuis locorum occurrere, in templo, foro, palatio, curia, domi.

Nec ineleganter Mamertinus Iuliano Imp. Polliceor nunquam grati animi beneuolentiam defuturam; idque omni vitæ meæ tempore summis opibus enixurum, elaboraturū, effecturum, vt honores in me tui, non quia necesse fuerit ad quemcumque delati, sed quia oportuerit rectè positi, & ratione collocati esse videantur.

Non tantùm memorem animum spondemus, sed si beneficium vires nostras superet Deum rogamus, vt cùm nos ob virium imbecillitatem id minimè possimus ipse gratias tātis beneficiis pares rependat: quod fit voto pro illius ad Deum salute. *Concludam deinceps orationem meam piissime Auguste sermonis magis fine, quàm gratiæ. Namque illa perpetua est, & spacio nō transmeabili terminum calcis ignorat; flexu tamen paruo, nec à te procul conuertar ad Deum. Aeterne omnium genitor, ipse nō genite opifex, & causa mundi principio antiquior, fine diuturnior, qui templa tibi, & aras penetralibus initiatorum mentibus condidisti; tu Gratiano, humanarum rerum Domino, eiusmodi semina nostri amoris inolesti, vt nihil in digressu segnior factus meminisset, & relicti, illustraret absentem, præsentibus anteferret &c.*

Illustris est illa Æneæ ad Didonem Oratio, qua Reginæ gratias agit, seque memorem fore pollicetur primo Aeneid.

O sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaū, terræque marisq;
omnibus exhaustos iam casibus, omniū egenos,
Vrbe, domo socias: Grates persoluere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quicquid vbique est (orbem.
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per

Dein cum nec ipse, nec Troiani simul omnes grates rependere queant, ad Numina recurrit vt tantum pro se, suisque beneficium persoluant, erumpendo in laudes Didonis.

Dij tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam iustitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerūt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij currēt, dū montibus vmbræ
Lustrabunt conuexa, polus dum sidera pascet,
Semper honos, nomēq; tuū, laudesq; manebūt,
Quæ mecumque vocant terræ.

Obseruādum est gratiarum actiones quæ fiunt ad salutem, incolumitatem restitutam, aduersa mala, miserias, morbos, & alia eiusmodi auerruncata maiorem suppeditare dicendi copiam. Nam excurritur in eiusmodi malorum grauitatem, à quibus sumus liberati; vt tantò maius videatur beneficium, quantò opportunius collatum fuit.

PVNCTVM XIV.

Artificium Orationis ad inaugurationem.

EAM intelligo, quæ dici solet dùm vngitur in Regem aliquis, aut creatur instituiturq; Magistratus aliquis, aut Gubernator, quare frequens illius vsus esse potest: & quia vsurpatur in rebus magni apparatus, & pompæ, idcirco magnum requirit ornatum, tum in artificio, tum in eloquutione: artificium quidem splendidum, aut ingeniosum esse debet, quod facilè fit, quandoquidem ritus inaugurationis, bonorum & dignitatum ratio, personarumque meritum suppeditant multas allegorias, symbola, imagines, aliaq; id genus ad splendidam inuentionem aptissima. Quare necesse fuerit cognoscere ritus, tum priscos, tum profanos adhiberi solitos in Magistratuum creatione, vel Regum inauguratione: nempè si quis haberet Orationem in sacram Regum Galliæ inaugurationem nosse deberet ritus, qui in eius consecratione seruantur, iam inde à D. Remigio, qui Clodouæum primus Regem inunxit, quæ in re ceremonias haberet augustissimas, nobilissimos ritus, qui quoniam sunt Regiæ Maiestatis symbola virtutis, satis amplam dabunt Oratori materiam, vt vel hunc seruet ordinem in Oratione; quem in consecratione. Hanc Regis inaugurationem sic finit Halicarn. Est, inquit hæc Oratio, veluti patriæ vox præsides suos alloquentis, seque eis concredentis.

Instan-

Instantium Rufum in administratione Prouinciæ Macro præsidi successurum hoc excipit carmine Martialis lib. 12. epigr. 75.

Bætis oliuifera crinem redimite corona,
Aurea qui nitidis vellera tingis aquis.
Quem Bromias, quem Pallas amat; cui rector aquarum
Albula nauigerum perfreta pandit iter:
Ominibus lætis nostras Instantius oras
Intret, & hic populis vt prior annus eat.
Non ignorat onus quod sit succedere, Macro.
Qui sua metitur pondera, ferre solet.

Initium huius Orationis plerumque fit, ab eorum electione, quapropter merita, resque benè gestas cæteris præferuntur, vel à Principis, aut Vrbis beneuolentia, quæ illos quasi manu ducit ad honorum gradus, ac supremas dignitates.

Quod si Rex primùm inauguratus sit, totius imperii lætitiæ sensus, & faustas festasque more maiorum, acclamationes referet: talem fam iliam feliciter imperare, diuinitùs electam esse auguria lętissima non frustrà præcessisse, propterea non hæreditate modò regnum accepisse, sed etiam factis mereri.

Vel à loco vbi inauguratur, vel à ceremoniis & acclamationibus publicis; veteri se dicet Orator ne vox vna tot inter tubarum festos cantus, & acclamationes absorbeatur, & iam occupatis animis tàm illustri triumphi splendore nullus congratulationi locus relinquatur: se tamen eò maximè incitari, quò reuocabatur à dicendo, tot fulgentibus coronæ radiis, gloriaque perstrictos oculos, nares tàm exquisitis odoribus balsami perfusas, aures tàm admirabili vocum concentu Pęambusque plenas mentem denique totam liquidissimo gaudio innatantem suauissimè recreari, proinde velle se in partem publici muneris venire. Dabunt alii regias vestes, fulgentem purpuram, togã gemmis diuitem ac pretiosam &c. Alii theatra curabunt & conuiuia, dapesque publicas instruent, ego virtutes Principis ad imitandum proponam efficiamque, &c.

Confirmatio.

Dicet sapienter ab antiquis Regem Dei spirantem imaginem esse nominatum, in eo potissimùm, quod quemadmodum Deus licet ingenita gloria conspicuus, tamen cum ob eius gloriæ nimium splendorem videri non possit humanis oculis, diuinæ lucis radios attemperat, & ad venerationem ait Nazianzenus, apta quædã insignia circũinduit, vt fulgura, flumina, radiãtes nubes &c. Ita Princeps Gentilicio licet charactere, maiestateque virtutum natiua splendeat, Deo tamen ac sapientibus magistris iis insignitur ornamentis, quibus regiæ dignitatis interior gloria sese mortalibus oculis videndam proponat; Neque verò alium ob finem inunctionibus Regũ tot tamque illustres ritus adhibentur, quos describet suaui quodã verborum lenocinio ac vetustate, Regem in auro totum & gemmis Soli non absimilem, in aureo curru, stipantibus stellis, sed è tanta gẽmarum congerie velle se tres, aut quatuor eligere, totidemque ritus subiiciet, in quibus vnctionis sacræ totam seriem ceremoniasque cognoscant.

Prima fit vnctio, quam illustrabit à simili Salomonis, & Dauidis, Pontificis aureo cornu balsamum in verticem stillãtis, & ita cęlum terramque perfundentis, ex Myrrha, Cinnamo, Casia, calamo, opere pigmentario confectum; quantò pretiosius illud, quo verè Pontifex Deus Francorum Regis caput perfundit quod ab astris fluit, ab innocenti columba defertur, ab Ephebo cęlesti conseruatur.

Tum per subiectionem quæret cur hoc eximio Ceromate voluerit Deus consecrari Frãcorum Regem: an quia Rex diuina quodammodo res est? an quia Medicus esse debet, vulneribusque populorum amicè mederi? an quia lenitudine clementiaque & amore Principes potissimum regnant, & ideò Messiæ, seu Christi dicuntur Gręcis χριστοί an potius, quia Gallorum Rex tantùm cæteris antestat Principibus, quantùm hoc oleum diuinum cæteris liquoribus antecellit. Atque vt illud iam mille ducentos annos & amplius durat, æternumque fluet, sic & Imperium Gallicum.

Per prætermissionem tractabit verane sint, quæ de hac illius diuini balsami origine narrãtur tantumque testem excitabit, ac producet vim illam strumarum morbum abigendi, quã vt homine maiorem euehet, eleuabitque virtutem Vespasiani & Alexandri, docebitque nulli vnquam Regum tam certum & illustre beneficium, amorisque diuini monumentum relictum esse.

A contrario Rege Cambaiæ veneno pasci

solitum homines halitu solo necare, Nerones aliosque basiliscos intuitu aspectuque suo præsentes inficere: Reges nostros voce vera fide animata conferre salutem; quis neget esse sanctos? quis miretur illos & a suis, & ab exteris tantopere diligi? Reges Persarum vnguento delibuti columbas ad auram excitandam in circuitu volitantes detinebant: nostri non tam hoc suo olio, quam humanitate suos sibi deuinciunt, ac demerentur.

II. Sceptrum quod componet cum antiquis quibus hasta terroris index erat in manu, vel aurea Aquila, vt Clearco Heracliensi, vel eburneo in bacillo, vt Tarquinio Prisco superbiæ testis, vel Securis, vel Lydis, vel aurea virga, vt Assyrijs, vel ex Ebeno, vel Indis, vel fastigio in rosam aut Lilium elaborato, vt Francis, hæc fortitudinis & iustitiæ arma sunt, quibus pulcherrimũ præ cæteris Principibus sibi diadema compararunt. Antiquis quidem vel erant fascia alba Alexandro, cærulea & alba Persis, Cydaris & Tyara recta, vel aspide aut Leone aspera in cono, vt Ægyptijs, vel laurus, & radiata corona, Aureliano Romanorum Imperatori; Liliatam ostendet omnium splendorem dignitatemque in se continere facilitatem Alexandrinam, opulentiam Aurelianæ, Dauidicæ sanctitatem, cuius maiestatem Liliorũ nitor temperat. Quamobrem verò clausa? quia Frācicum Imperium in se vno collectum nullum supra se cognoscit: postremo conferet illam cum Tyara Pontificia, cum coronis ciuica, murali, obsidionali, murali, nauali &c.

III. Addet veterum coronas margarito insigni solitas exornari, Francorum verò illo Vnione, quo primogenitus Regum Christianorum, & Ecclesiæ tutor ac religionis defensor acerrimus, renunciatur. Orationem suā claudet fibulā gemmea hoc est iuramento illo, quo se pii Reges obstringunt Deo & Matri Ecclesiæ dum traditur illis gladius: Reuocabit in memoriam rituum singula verba, quæ diligenter expendet, mirabiturque Reges firmitatem pietatis suæ voluisse diuino vinculo constringere, magnum decus, eum qui omnibus superior sit, Dei legibus & iuramento suo deuotum & humilem subesse; ornabit exemplo Salomonis, qui fecerat idem, si datam fidem seruasset; prædicabit virtutem sacramenti, quod hactenus inuiolatum est, ac sanctum; neque fuit à Clodouæo, qui signum Francis ad benè de Deo credendum sustulit, vel vnus, quem aut testis temporum historia, aut falsitatis artifex inuidia, desertæ fidei non modò suspicione, sed ne infamia quidem aspergere potuerit. Religionis tanquam Solis lumen propagatione minuitur, opposítu corporis interrumpitur; Francorum pietas vna atque perpetua hæredum participatione splendescit. Minimis occasionum momentis maximæ religionis inclinationes fiunt; præmiorum spe sollicitati Francorum Reges nunquam de obseruantię erga parentem Ecclesiam gradu dimoueri, nunquam de fidei statione decedere liliorum capita, nulla ventorum violentia, deprimuntur.

Ad vltimum vbi per coaceruationem cæteros Reges, & præteritionem perstrinxerit, hoc speculum Regi offeret inspiciendum, vt se non imparem factis esse velit, faciatque quod Pericles, qui purpuram suam manu prehendens monebat, memento te Græcis, te Atheniensibus, te liberis hominibus imperare: aut adesse Persarum illum monitorem assiduum, qui mane Regem excitabat his verbis, surge Rex & satage negotium, quod tibi commisit Deus.

Illustrior erit electio, si diuinum iudicium illam comprobauerit, cuius vices vt obiret, in terris electus est, de cœlo datus.

Iouis inaugurationem describit Sidonius Apoll. præfatione Panegyrici Antemio Augusto Cos. dicti.

Cùm iuuenem super astra Iouē natura locaret,
Susciperetque nouus regna vetusta Deus.
Certauēre suum venerari numina Numen,
Disparibus modulis incinuisse sophos.
Mars clangente tuba patris præconia dixit,
Laudauitque sono fulmina fulmineo.
Arcas & Arcitenēs fidibus strepuēre sonoris,
Doctior hic Citharæ pulsibus: ille lyræ.
Castalidumque chorus vario modulamine plausu,
Carminibus cannis, pollice, voce, pedē.
Sic nos ò Cæsar nostri spes maxima secli,
Post magnos proceres paruula thura damus.
Audacter docto coram doctore canentes,
Aut Phœbi, aut nostro qui solet ore loqui.
Qui licet æterna sit vobis quæstor in aula,
Aeternum nobis ille magister erit.
Ergo colat variæ te Princeps hostia linguæ,
Nam noua templa tibi pectora nostra facis.

Adden-

Addendum erit ipso vultu quasi speculo dignissimos indicatos, qui Regni rerumque publicarum administrationi præficerentur, vbi breuiter in eorum laudes excurrendum. Idem qui supra laudatus Sidonius eadem Panegyri.

Danubij ripas, & tractum limitis ampli
Circuit, hortatur, disponit, discutit, armat.
Sic sub patre pius moderatus castra parentis.
Hinc reduci datur omnis honos & vtraque magister,
Militiæ Consulque mica coniuncta potestas
Patricij celerisque gradu priuata cucurrit.
Culmina conscendit, solio puer ipse curuli
Sedit, & emerito iuuenis veteranus inauro
Iamque duos pacis, sed vobis nulla cupido
Imperij, longam diademata passa repulsam.
Insignem legere virum. Quē deinde legentē
Spernere non posses, Soli tibi contulit vni.
Hoc fortuna decus quamquā teposceret ordo,
Vt lectus Princeps mage quā videare relictus
Post socerū Augustus regnas, sed nō tibi venit
Purpura per thalamos, & coniux regia regno
Laus potius, quā causa fuit, nam iuris habemus
Non generum legit Respublica, sed generosū.

Meritis ac virtutibus datum honorem, & magistratum socero suo Sidonius Apoll. in Panegyri, quam de illo Romæ habuit, probat multis.

Non tibi centurias aurum populare parauit
Nec modò venales numerosoque asse redemptæ
Concurrunt ad puncta tribus, suffragia mundi
Nullus emit, pauper legeris quod sufficit vnum
Ex meritis duces: Patriæ cur vota moraris,
Quæ iubet vt iubeas? hæc est sententia cunctis,
Si Dominus sis, liber ero, fragor atria complet
Tirrheni quo fortè loco pia turba Senatus.
Detulerat, vim, vota, preces. Locus, hora, diesq;
Dicitur imperio felix, ac protinus illic
Nobilium excubias gaudens solertia mandat.
Tertia lux refugis Hyperiona fuderat astris.
Concurrunt proceres, ac milite circumfuso
Aggere composito statuunt, ac torque coronant.
Castrensi mæstum donantque insignia Regi.

Epilogus non alius esse debeat ab eo, quem in artificio gratulatoriæ Orationis dedimus, nempe totus sit in votis, ac precibus, pro Magistratus ac Regis diuturna felicitate, & gloria moritura nunquam. Sic Claud. de Consulatu Mallij Theodoreti.

Consul per populos idemque grauissimus auctor
Eloquij, duplici vita subnixus in æuum,
Procedat pariter libris, fastisque legendus.
Accipiat patris exemplum, tribuatque nepoti
Filius, & captis ne desit fascibus hæres
Decurrat trabeata domus, tradatque secures
Mutua posteritas, seruatoque ordine fati,
Millia continuò numerentur Consule proles.

Non aliter de laudibus Stiliconis lib. 3. idem Claud.

Custos imperij Virgo, quæ sola mederis
Vulneribus, nullumque doces sentire laborem,
Seu tibi dicta placuerunt astra Coronæ:
Seu magis æstiuo sedes vicina Leoni:
Seu sceptrum sublime Iouis, seu Palladis ambis
Aegida? se fessi mulces suspiria Martis
Adsis perpetuum Latio, votisque Senatus
Annue Diua tui: Stilico tua sæpius ornet
Limina; teque simul rediens in castra reducat.
Hunc bellis comitare fauens: hunc redde togatum, &c.

PVNCTVM XV.

Inauguratio, siuè creatio Doctoris.

PAranymphæa dicitur, quam sistuntur initiandi laurea Doctores, cuius tres partes vulgò assignantur. Prima rationes continet, ob quas is honore dignus videri possit, qui ad Doctoratus gradum promouendus est: Altera rituum expositionem quandam complectitur: Tertia parænesis est ad eum, qui mox est inaugurandus.

Exordium petitur à circumstantijs personarum si quæ sunt eximiæ, nempe si frater, aut pater, filium aut fratrē adoptet, si Rex ipse, vel Imperator consortem alium Regni faciat; si æta te nondum matura, sed adhuc acerba; vel iam maturiore & prouecta, vel à tribus veterū qui cōfirmationem ipsam perficiant, dum excurritur in laudem eius scientiæ, cuius infulis ornandus est Doctor, vel curiæ, in quam admittendus Senator, coniunctis initiandi laudibus, industria, & labore comparatis.

I. Porrigebatur liber de more: Nam vt militi gladius, vt hæredi sigillum, vt Principi sceptrum, ita Iurisperito liber, siue thesaurus legū aut gladius & iustitiæ bilans datur, in quo legere possit quidquid officii sui est, quę Deus ipse

Xx 4 libro

libro Iosue Præsidibus legum designauit. *Non recedet hoc volumen de ore tuo*. Et vero mens, & animus Doctoris esse debet arca illa aurea, in qua legum liber, & manna, & virga auctoritatis inclusa sint, quam identidem aperiat: in quo libro sæpius decreta legum attentè meditetur, & æquitatis iura, quam & assumat in scelestatorum vindictam, & innocentium defensionem; ex qua manna colligat, vt pietatis & intelligentiæ donum diuinitùs sibi concessum, cum alijs communicet.

II. Pileolus veritatis ac sanctitatis insigne, cuius forma vniuersitas eruditionis exprimatur, & imago cœli latè lucentis, in Doctoris mente; cuius è sapientia splendor fusus cœlum feriat, & animos imperitorum luce veritatis, & veræ sapientiæ perfundat. De quo dici possit, quod de Auito Viennensi prędicauit Ennodius *in quo se peritia velut in diuersorio lucidæ domus inclusit*. Hinc sapientis animus & bonis artibus imbuta mens, aula veluti regia dicitur, & ara diuinitatis, in qua pollens ille mundi Princeps suæ maiestatis amplitudinem expromat: Hinc stellæ militantis Ecclesiæ Doctores nominati, vel oculi, sicut gemini luminum orbes innocentiæ & sapientiæ suum splendorem habeant. Nam qui sine luce doctrinæ solos habent mores, eos D. Nazian. similes ait, ἑτεροφθάλμοις, luscis, oculo tantùm vno præditis: qui cum magno spolientur ornamento, tum maximè sunt insignes ad deformitatem, siue cernant, aut cernantur ab aliis: eos verò, qui vtroque pollent & morum, & disciplinæ dotibus περιδέξιοις καὶ τελείοις vocat in omni genere perfectos. Hinc D. Paulus Doctorem διδακτικὸν nominat, hoc est, aptum & idoneum ad docendum, qui sit tantum eruditionis consequutus, vt abditas quæstiones tum diuinas, tùm humanas in hominum lucem & cognitionem educat, illustret, exponat.

III. Deinde datur Annulus. Quorsum autem? An vt olim Apollo Seleucum Matrem, scientiam desponset? nam & Doctores & Pręsules annulum habẽt pignus sponsalitium, quo non vt Gyges ad pudicitiam violandam, sed ad tuendam corporis & animi castimoniam, diuinæque Sponsæ fidelitatem, quam iurarunt vti debent. Præpositi prouinciarum vrbes suas, Duces suas sibi despondent, Dux Venetorum mare; cur non leges & sapientiam Doctores?

An quòd annulus sphæricæ figuræ, sinceræ fidei, veritatis, & constantiæ sit argumentum.

An quia Principis, & iustitiæ sigillum Doctor esse debet; uam & annuli signatorii fuerunt olim, quibus notæ in iis rebus imprimebantur, quas tutas & seruatas cupiebant: nisi fortè velis ea sacramenta potius intelligere, quæ σφραγῖδες à Græcis Patribus nominãtur.

An melius illo symbolo quidam insignis dominatus innuitur, quo reliquis hominibus possunt cœli fores, aut aperire, vel occludere, quo nihil dici potest augustius: siquidem annulus est τῆς ἀρχῆς σημεῖον principatus imperiique signum.

IV. Suggestus, siue Thronus celsus & excitatus, in quem sapientiæ Doctor ascendat picturis vndequaque insignitum & emblematis distinctum, in cuius priore parte efformentur duo iuuenes amor, & labor, in posteriori, vigilia & curæ, ad dexteram adolescens accinctus omnia secum ferens paupertas, à læua vir fugiens: quamquam liberum est cuilibet effingere quod voluerit ad Doctorem officii sui memorem permouendum, admonendumque dari ὕψος ἀρχικὸν suggestum imperij, vt Imperatoris instar sibi cæterisque cum animi demissione diuinaque prudentia imperet; vel θρόνον ὑψηλὸν indicem honoris & dignitatis vt legum iurisque Pontifici; vel βῆμα pulpitũ, & cathedram, non ambitionis, & superbiæ magistram, sed speculam potius, & veræ modestiæ sapientiæque scholam, è qua tanquam è Tripode dubitantibus populis Edicta Regũ, responsa Dei, dubiaque iuris pronunciet.

Meminisse poterit Orator Salomonis suggestus, quem è columnis septem ædificarat sapientia, vel Hyarbæ gymnosophystæ solii aurei, vel illius Imperatoris Constantinopolitani, de quo Luitprandus, quod Leonibus fultũ aureis euolabat in sublime, vestitum deinceps è regione arbore aurea, in suaues cantus resoluta, vel throni potius è libris congesti. Monebit sublimiorem sedem assignatam non ad expressionem modò dignitatis, & honoris, conciliandamque apud omnes venerationem, sed & muneris quoque rationem insinuandam, &c.

V. Denique Zona aurea traditur, vt militi baltheus, vt Hebræo Pontifici cingulum variis coloribus distinctum ad venerationem,

nem,

nem & admirationem omnium, vt Christo etiam in Ioannis oraculis, aurea fimbria, qua Doctor vti fortitudinis & fidei cingulo munire pectus debebit, modestiæque vinculo motus animi nimios, rationique minus obtemperantes, vt fluentem laciniam, cohibere, quæ specie penè dicam aurea, audientium animos capiat, atque honesta voluptate perfundat: quam tanti fecere sapientes, vt nihil ad priuatam conscientiam dulce, ad defensionem patriæ forte & generosum, ad perennem hominum memoriam stabile, ad multorum salutem & exemplum efficax, absque illa fieri posse crederent. Monitum est Cassiodori sapientis certè memorandum sæpius lib. 1. epist. 18. *Non licet delinquere, qui alios creditur sub æquitatis regula continere: ne fiat exemplum prauum, qui electus ad laudabile cognoscitur institutum.* Tanti est exemplo vitæ laudabili pulcherrimam morum effigiem sanctimoniæ lumen, & iucundum vbique decorem induere. Nam benè Cassiodorus lib. 3. epist. 12. *Publici decoris mater est mens regentis.*

PVNCTVM XVI.

Inauguratio seu creatio iustitiæ Præsidis.

PRæsidis Parlamenti, vel Themidos Antistitis, aliorumque laudandorum idea communis esse solet omni Magistratui, paucis immutatis.

Exordium dabit vel Iustitiæ templum, in quod admittitur. Vbi promat oracula cœlo digna, hominum generi metuenda, semper iusta, vel à Tribunali non tàm purpura venerando, quàm singulari sanctitate collucente, ex quo tanquam ex antro Sybillæ effata exaudiantur, sententiæ dicantur, quas ficti veterum Minoes pronis capitibus reuereantur.

Dabit & eburneum Salomonis Solium, media charitate constratum, cuius ascensus purpurei, in quibus armati septuaginta vigiles stent ad custodiam: Solium Regium ignea purpura stratum illud est in quo Iustitia quiescit, stipatores, Senatus purpureus Eunomiæ filij Themidisque nepotes boni & sapientes, Rex alter Salomon, qui videtur in imagine sua, scilicet in Præsidum Principe.

Propositio. Se gloriam Antistitis Iustitiæ explicaturum, auleo subducto, profitebitur, neque multa dicturum, sed oraturum auditores, vt aperiant oculos, & Solem illum inter sua sydera coruscum contemplentur.

Prima laus purpuram commendabit amplitudinis & maiestatis indicem, dibapham igneamque quam non murex ab Oceano rubens, sed è cœlo virtus & pietas imbuit ad miraculum & venerationem. Dicet quanto fuerit olim in pretio, vel regibus tantùm vsui, summisque Magistratibus; sacer enim color est; hanc laudabit ab eius ortu iustitiæ purpuram, non nisi ab Alcide Rege, eiusque sagaci mente reperiri posse, initiandi Præsidi partam à sua virtute, qui iustitiæ retinentissimus, ardentem hanc vestem obtinuerit, quam Epiphanius lib. 2. de Hæresi πυρινάσματα vocat igneam siue ardentem.

Digredi poterit per locum communem & eos increpare qui iuris obliti legumque contemptores varijs modis piscantur muricem hunc vel ambitu vel turpi quadam emptione, vt in forum & subsellia tanquam ad auream messem conuolent, quos sapienter bonis coloribus depingit vocatque arundines D. Ambrosius l. 5. in Lucam. *Qui forensibus criniti phaleris, vacuo oris strepitu sonori, nulla sui vtilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa sectantur, semper faciles ad nocendum, & inopes ad suffragandum.* Qui per auaritiæ libidinem habendique sitim inexplebilem, non tàm ad libram iustitiæ, quàm ad plenam aurificis stateram sententias suas expendunt; Quod multis deplorat S. Augustinus Sermone 19. de verbis Domini. *Vsque adeò inoleuit malum, vt iam quasi ex consuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, sententia ipsa venalis sit, & nulla iam causa possit esse sine causa.* Initiandi Præsidis aliam esse mentem subijciet, cuius diuina vox, Eunomiæ lingua labem è moribus, è ciuitatibus Aten, è commercijs hominum iniuriam iniustitiamque depellat.

Deinde quæret cur Antistes iustitiæ hac ignea purpura decoretur: Num fortè quòd Regis auctoritatem induat, ac personam sustineat? omnino nam & ideo coronam & tyaram gestat.

An quia vt olim Carthaginenses in tunicis purpureis prælabantur, ne vel suo, vel inimi-

inimicorum sanguine perfusi turbarentur, vt ait Syluius.

An vt constantiæ seueritatisque propositum oculis speculum & monitorem habeant? Nam & Innocentius III. Cardinalis purpuram induit & ostendit quàm generosus esse debeat, & imperterritus Prætor, dùm de capitibus rerum decernit, & si quando molliatur eius animus humanis miserijs, ad aspectum flammantis purpuræ, velut Taurus, & Elephas, inardescat.

Addet eandem ob causam veteres, vt Critolaus apud Gellium, flammeam Iustitiam pinxisse; an quia eloquentia purpurea est apud Marcianum Capellam? Epicharmus apud Laertium de Platone ait, πορφυρῶν λόγοισι ποικίλλει καλοῖς purpura.n verborum egregiè distinguere. Sidonius Apoll. lib. 2. ep. purpuram sermonum. Ennodius, ostrum eloquij; quem porrò melius deceat, quàm fori Principem, cuius ore purpureo Iustitia oracula sua pronunciat?

Alias rationes per subiectionem proponet, quibus virtutes Præsidis explicabit, Constantiam, Integritatem, Clementiam, &c. Felicem hoc miraculo nostram ætatem futuram gloriabitur, cæterasque laudes à praxi de Iudice mutuabitur: alios Magistratus eadem forma commendabit.

In hac & generis eiusdem Orationibus, persona commendatur, & sacramentum, quo more Atheniensium iurare videatur, se non dehonestaturum arma; vel Senatorum fori Romani, qui ad aram victoriæ verbis conceptis spondebant se censuros ea, quæ patriæ salutaria fore crederent, nulla cuiusquam habita ratione: postremò Dux, Doctor, Antistes, Consul renunciatus, recipit memorem se fore tanti beneficij honorisque collati, ne indignus eo gradu videatur.

PVNCTVM XVII.

Stemmatum praxis.

PAreuasis hæc est amœnioris eloquentiæ, quæ tamen plerumque fit in foro vrilis, & in laude Principum: Primò quidem ab Etymologia, seu definitione: quid sunt, nisi signa quædam ad ornamentum & discrimen familiæ delecta? docet Plinius Romanos diu statuis vsos, quibus insignia erant appensa, gesta scilicet in linteis vel sculpta, vel descripta, ijs deindè non lectis adhibita signa quædam emblematica, quamquam antiquitùs etiam milites in Clypeis & Vexillis talibus lemmatis vsos esse comperimus, vt fulmine, Minotauro, Hydra, Leone, &c.

Secunda laus petitur à causis: efficiente quidem 1. Nam quid virtute pollentes viros impulit ad hæc excogitanda signa, eadem quæ illustria nomina, nimirum vt essent præmia virtutis & laborum incitamenta posteris: Ideo Manlius torquem, Coruinus Coruum: ideo Lilia, Rosas, Taurum & Aquilas à Principibus accepere nonnulli milites, vt virtutis fideique suæ præmia.

II. Vt esset suauis & grata rectè factorum memoria: Num ideò Gordius Mydæ pater currum illum & nodum famosum delegit dedicauitque suæ prius artis quadrigariæ testem? Num ideò Mediceæ gentis primus auctor Euerardus sex globulos, quibus Gygantem mactarat, in insignis fortitudinis & victoriæ suæ testem appingi voluit? Sancius Nauarræus Smaragdum & cathenas aureas assumpsit; Athenienses bouem in vndis, quisque pro virtute rebusque gestis ad posterorum memoriam insigne suum elegit.

III. Vt esset documentum aliquod artis & officij: Ob id milites Ægyptij Scarabeum in annulo gestabant, Hector geminos Leones, Iosue tres Psittacos, Draconem Macchabæus, Accipitres Persæ, Lyram Dauid, &c.

IV. Vt amoris & insitæ virtutis argumentum & similitudo quædam esset cum signo, quod elegerant; Ideò Cicadam auream Athenienses, quia facundi.

V. Materia vel color, vt cæruleus, rubeus, viridis, &c. Vel Metallum aurum & argentum: forma, figura, sedes; vel ancile, vel palma, vel Clypeus, vel Scutum. Pictura, ranam vt Mecænas silentij notam; quo Rex aut Conciliarius insigniri debet: Sphyngem Thebani: Columbam Semiramis & Assyrij: Leopardos Angli: Flores assumunt alij, Rosam, Oliuam, Lilium ad arbitrium. Figuras Pallos vt vocant, Bezanos seu Globulos, fascias, Consas, Romboides; ex fusis arma, cruces quæ multiformis, alia decussata seu sancti Andreæ, Burgundionum, vel recta, & alba Sabaudiæ Ducum: fixam alij vel patulam, fastigiatam alij, siue cum apicibus, f.oratas alij, siue floribus suppositis; calicatas

catas alij describunt; Constantini labarum cognitum est; alij ex sacris in morem alueoli.

Iam docendum ex his omnibus eminere præ cæteris stemma quod vis præ cæteris eminere & deprædicare.

Peroratio venerationem habet stemmatum, tanquam imaginis absoluti Principis, quem addet per Antithesim ijs florere notis, quibus aptissima possint insignia decorari.

PVNCTVM XVIII.

Dedicatio.

ALtera continet dedicationes librorum, quæ tribus veluti gradibus assurgit, occasione dedicandi, quæ vel sumitur ab officio dedicantis. Hinc Martialis, Sexto mittit epigrammata, qui Domitio erat à secretis, & Bibliothecæ curam habebat, quæ poni cupit inter alios epigrammatarios, lib. 5. epigr. 5.

Sexte Palatinæ cultor facunde Mineruæ,
Ingenio frueris qui priore Dei,
Nam tibi nascentes Domini cognoscere curas,
Et secreta ducis pectora nosse licet.
Sit locus & nostris aliqua tibi parte libellis,
Qua Pedo, qua Marsus, quaq; Catullus erit,
Et Capitolini cœlestia carmina belli.
Grandie cothurnati pone Maronis opus.

Vel eius qui dedicatur dignitate, Martialis idē librum 5. ad Domitianum Imperatorem mittit, rogatque vti gratum accipiat, siue per otium lecturus, siue per negotiorum molem neglecturus epigr. 1.

Hoc tibi Palladiæ, seu collibus veteris Albæ
Cæsar, & hinc Triuiā prospicis, indè Tethyn;
Seu tua veridicæ discunt responsa sorores,
Plana suburbani, quam cubat vnda freti:
Seu placet Æneæ nutrix, seu filia Solis,
Siue salutiferis candidus Anxur aquis.
Mittimus ô rerum felix tutela, salusque
Sospite quo gratum credimus esse Iouem:
Tu tamen accipies, ego te legisse putabo;
Et tumidus Galla credulitate fruar.

Ve ab opportunitate; sic excusationem affert Martialis quod Plinium virum alioquin disertum ac eloquentem versibus rudioribus interpellat, sed quia opportunus accedit, pollicetur sibi vultum amabilem, vtpote qui venerit hora quâ discedunt à sua grauitate, dum accedunt ad cœnam lautioribus poculis, diuturni laboris tædium leuaturi, libr. 10. epigr. 19.

Nec doctum satis, & parum seuerum,
Sed non rusticulum nimis libellum
Facundo mea Plinio Thalia
I perfer: breuis est labor peractæ
Altum vincere tramitem Suburæ.
Illic Orphea protinus videbis
Vbi vertice lubricum theatri,
Mirantesque feras, auemque Regis,
Raptum quæ Phryga pertulit Tonanti.
Illic parua domus tui Pedonis
Cælata est Aquilæ minore penna.
Sed ne tempore non tuo disertam
Pulses ebria ianuam videto.
Totos dat tetricæ dies Mineruæ
Dum centum studet auribus virorum,
Hoc, quod sæcula, posterique possint
Arpinis quoque comparare chartis:
Seras tutior ibis ad lucernas.
Hæc hora est tua, dum furit Lyæus,
Cùm regnat rosa, cùm madent capilli,
Tunc me vel rigidi legant Catones.

Potius hic opportunitatem appello, si quis videlicet per vrbem aliquam iter habeat cui præfuerit aliquando, aut de illa, deque ciuibus benè meritus sit; si deuictis hostibus triumphet, si propter virtutem insigni aliquo dignitatis gradu decoretur, &c.

Secundò rei dedicatæ vel explicatione, vel excusatione; vtrumque præstat Mart. l. 11. epig 34. dùm causam reddit, cur Poëtam Seuerum donet carmine, saturum seu diuitem pauper inuitet.

Miraris, docto quod carmina mitto Seuero,
Ad cœnam quod te, docte Seuere, vocem?
Iuppiter ambrosia satur est, & nectare viuit:
Nos tamen exta Ioui, thura merumq; damus.
Omnia cùm tibi sint dono concessa Deorum,
Si quod habes, non vis, ergò quid accipies?

Variæ solent afferri causæ, vel officij, vel dignitatis, vel gratitudinis, aut aliorum quibus incitamur ad aliquem eligendum, cui nos nostraque dedicemus. En Oratoris optimi dedicatoria epistola sanè illustris. Eum Principem ad perfugium amat Philosophia, in cuius sinu præsidioque latere securè, lucere clarè, pugnare fortiter, quiescere cum dignitate possit: Commodè igitur sese nostra recipit in illum, quem sustinet nobilitas, pietas firmat, ambiunt laureæ, coronant palmæ, virtus tegit; adeò vt quod ad firmamentum stabile, quod

optant

optant alij ad ornamentum illustre, quod amplum ad victoriæ spem aut securitatis, illius non patiatur dignitas illic desiderari, quo me singularis humanitas aduocauit. Vt rem tamē aperiam ingenuè, non tam vt vincat, quod est cupiditatis, quā illius dicata obsequio seruiat, quod est officij, nostra ad illum Philosophia accedit. Venit traditura quod debet, non petitura quod non meretur: naturæ legibus obtemperat, non ambitionis; hanc enim audire meum, illam implere illius potestatis est, non legis; quanquam dum accipit quod offert mea tenuitas, facit quod postulat cupiditas. Vt enim nihil Philosophia maius exigere à me potest, ita neq; illa optare quidquam honorificentius, quam vt in illius sinu longis defuncta laboribus & periculis conquiescat.

Tertiò demum commendatione consecratione que, addito fidei æternique obsequij sacramento Paucis hæc omnia complectitur. Mart. ad Cæsarem quem studiorum, & amantem diuinæ Poeseos facit, lib. 5. epig. 6.

Si non est graue, nec nimis molestum
Musæ, Parthenium rogate vestrum.
Sic te serior, & beata quondam
Saluo Cæsare finiat senectus,
Sic Burrus citò sentiat parentem,
Admittas timidam, breuemque chartam
Infra limina sanctioris Aulæ.
Nosti tempora tu Iouis sereni,
Cùm fulget placidus, suoque vultu,
Quo nil supplicibus solet negare.
Non est, quod metuas preces iniquas.
Nunquam grandia, nec molesta poscit,
Quæ cedro decorata: purpuraque
Nigris pagina creuit vmbilicis.
Nec porrexeris ista, sed teneto,
Sic, tanquam nihil offeras, agasque
Si noui Dominum nouem sororum;
Vltrò purpureum petet libellum.

Hæc a multis commendata circumfertur in virum nostræ tempestatis iudicem æquissimū Defensionis tuæ possessionem, quam omnes ambiunt, eò confidentius adeo, quod à te nullam vnquam Iustitia, legumque religio repulsam tulit. Cæterorum causa iuris æquitate, ipsa iuris æquitas tuo se iudicio tueri solet. Nusquam iacet vbi florenti loco stas, nunquam periclitatur vbi auxilium, nunquam fluctuat vbi consilium porrigis, semper te arbitro, victoriæ, te authore fraudis, te defensore, periculi secura. Viuit Iustitia tuis in moribus, splendet in fortuna, sedet tribunali, mortalium iura ore tuo dijudicat, tanta opinione fidei, vt qui etiam à te damnantur, non Iudicem sed causam existiment sibi defuisse. Hanc adeò laudem si quis immodicam putet, publicum de te famæ iudicium nescit, si tenuem ac ieiunam, tuum de iustitiæ dignitate sensum ignorat: Quem enim Iustitia commendat, hunc & in vindicandis sceleribus fortem, & in componendis litibus sapientem, & in subleuandis miseris clementem atque humanum esse necesse est, adeoque vbi Iustitia regnat, cæteræ virtutes velut honoratio famulatu subseruiunt. Atqui hæc tua propria laus est, quòd cum virtutes omnes in te sint planè singulares, vnum te communem omnibus faciant, omnium vtilitatibus addicant. Quamquam nescio quomodo id euenit, vt cùm te velis esse omnium, omnes vicissim esse tui glorientur. Cuius gloriæ partem non mediocrem familiari atque hæreditario iure mihi videor posse vindicare, cùm præsertim ijs parentibus natus sim, quibus tu parentis beneficentissimi loco esse voluisti. Itaque, si hæc studia mea, si spem laborum & fructum, si me denique totum tuis obsequijs consecro mancipoque, existimare debes nihil alienum tibi offerri, si patrocinium tuum flagito, nihil indecorum abs te peti. Hoc mihi debes eadem lege, qua tibi ego cætera omnia, vt in filio & parentis mei in te obseruantia, & tuorum in nos beneficiorum memoria propagetur.

PVNCTVM XIX.

Artificium Orationis ad receptionem Principum, aut Magistratuum.

QVò nobilitate præstantior est persona quæ recipitur, eò splendidiorem vberioremque materiam huic Orationi suggerit. Videndum itaque quænam præcipuè dici possint in receptione Regis, aut viri alicuius eminentioris dignitatis.

Primum quænam causa aduentus, aut ingressus in vrbem; vel enim venit vt inuisat, & lustret suam vrbem, & sic prouidentia Principis, & cura Regni conseruandi, vrbisque splendori dignitatique consulendi nascitur, quæ debet anxiè Oratorem occupare.

Secun-

Secundum post relatam victoriam triumphans in illam uehitur, & tunc gratulationis speciem habet Oratio: vel ex priuata quadam causa, putà ad peragendum diem aliquem solemnem, ad nuptias aliquas celebrandas, vt si Rex esset transiturus, aut quamuis aliam ciuitatem aditurus.

Tertium obseruandum est huius generis Orationes fieri Principibus externis, qui Regis iussu rege per vrbes excipiuntur; tuncque vt acceptio fiat regis nomine, Oratio ferè occupatur in concordia, & amicitia quæ inter illos intercedit, inque laudibus illius, gratulatione negotij, cuius gratia id suscipit iter, siue precatione felicioris itineris, aut nauigationis.

De Exordio deque eius Orationis partibus.

Ducetur Exordium ab expectatione, & votis totius ciuitatis, & regni, vel à desiderio cõmuni videndi Principem. Ab exultatione, quam omnes præ se tulerunt, cùm primum acceperunt id nuntium; aut ab aliqua sententia quæ ducatur à prouidentia Regis, cuius est consulere, non tantum per Legatos, sed per se omnium commodis, vt qui omnium Princeps, omnibus, etiam sui conspectum, vsumque communicet.

Confirmatio eandem prouidentiam Regiã exaggerabit laudibus, quam per varias imagines, & symbola illustrabit; vt putà si Regem cũ Deo componat. Vt enim Deus sua prouidentia pertingit ad omnia; sic etiam Rex quodammodo facit, dum Regnum suum lustrat. Aliquid non omninò dissimile videtur dixisse Mamertinus Orator, dum in Genethliaco Maxim. laudat illum à diligentia, quam in regno suo lustrando adhibuit.

Alias cum Sole, quod facit Dio Chrysost. in Orat. 3. de regno. Quæ admodum apta sunt ad rem præsentem. Ita licet componere Solis annuam lustrationem per duodecim signa diuisim, cum Regis per prouincias, aut vrbes Regni præcipuas lustratione: vel si regnum intuendo, vbique multa relinquat vbertatis suæ vestigia; describetur instar alicuius Triptolemi, aut Cereris totum orbem decurrentis, atque vt illa segetes, ita munera sua quaquauersum spargentis.

Quod de inuentione dictum est alias huc reuocandum, nimirum à Thesi ad Hypothesim veniendum, ad singularem Regis curam, & solicitudinem, quam pro hac vrbe gerit, quasi illam reliquis præferat; vbi poterit excurri liberius in antiqua Regis beneficia, quibus illam vrbem sibi deuinxit, ea conferendo cum prædecessorum ipsius beneficijs in eandem collatis. Imò etiam multa de vrbis felicitate, meritis, gratitudine, & illa demum vni Regi accepta referenda.

Descendere quis posset ad apparatum, in quo describeret Regis ingressum magnificũ, aut triumphantem, aut modestum, ne grauis esset suis subditis, illos deonerando, vel omnium ciuium concursu, qui tàm confertì prodeant obuiam, vt vix detur Regi via facilis ad Regiam. In hanc rem magnificè Theodosio Imp. Pacatus ab enumeratione partium. *Iam quocumque tulisses gradum sequi, circumcursare, præcedere, vias denique quibus ferebaris, obstruere, nullus cuiquam sui, tuique respectus, blandam tibi faciebat iniuriam. Quid ego referam pro mœnibus suis festum liberæ nobilitatis occursum? conspicuos veste niuea Senatores, reuerendo, municipali purpura Flamines? insignes apicibus Sacerdotes? Quid portas virentibus sertis coronatas. Quid aulæis vndantes plateas, accensisque funalibus auctum diem? quid effusam in publicum turbam domorũ, gratulantes annis senes, pueros tibi longam seruitutem vouentes, matres lætas virginesq; securas?* Par reditus à Cicerone describitur in Pisonem n. 82.

Commodus Imp. ab expeditione recedens & accedens ad vrbem, licet eo consilio vt sese delicijs vrbanis inquinaret, cum gaudio & cõ lætitiæ sensu exceptus est à Senatu populoque, nihil non ex ea indole sperantibus, vt moneta perculeretur, in qua spei typus appareret, cum Epigraphe. SPES PVBLICA S. C. Proinde non vulgares illi sunt honores exhibiti: gratus quippe ait Herodianus lib. 1. omnibus atque optatus adueniebat: sed vbi Romã appropinquauit, Senatus statim vniuersus populusque Romanus magno pro se quisque animo vertendi studio effusi, laureatique ac flores omnifariam, quos dabat anni tempus, conferentes, quàm quisque longissimè ab vrbe poterat, occurrebant visuri Principem ætate & nobilitate conspicuum.

Sed continuo & alio commate signata est pecunia, in qua fortuna in cippo expressa apparet ita inscripta: FORT. REDVX, nimirum

rum ille sibi pariter, sibi populus inopinatum & inexpectatum reditum gratulabatur; de quibus idem Herod. Postea verò quàm fama ac nuncijs vulgatum est Principem in vrbem reuerti, incredibilis vniuersam plebem lætitia incessit, spem sibi vnoquoque optimam de Imperatoris præsentia proponente, & credentibus vniuersis paternis vestigijs perrecturum.

Quod si quando iter aliquo conuerterent, fortunæ reduci pro itu & reditu vota nuncupabant Fortuna sedens dextra temonem sustinens, læua copiæ cornu cum hisce literis FORT. RED. describitur. Alius item Nummus, sed diuerso commate & inscriptione: ibi enim fortuna sedens dextra equum fræno retinens, læua copiæ cornu cum lemmate FORTVNÆ MANENTI COS. V. P. P.

Plausus vrbis in excipiendo eo, qua arcubus triumphalibus, qua imaginibus & pompa rerum omnium explicanda, quanquam impar dignitate sit, vermicularis dein emblematis, inscriptionibus, Theatris & id genus alijs pluribus.

Sic populi faustas acclamationes redeunte Cæsare describit Martialis ad Cæs. Domitianum lib. 8. ep. quas vel ipsis Sarmatis, vndè profectus erat auditas affirmat, indeque Cæsaris aduentum in vrbem à remotissimis gentibus cognitum, adeoque omnium oculos occupatos in Cæsare spectando fuisse, vt quid in Circo ageretur vix vllus animaduerteret.

Peruenisse tuam iam te scit Rhenus in vrbem;
Nam populi voces audit, & ille tui.
Sarmaticas etiam gentes, Istrumque Getasque
Lætitiæ clamor terruit ipse nouæ.
Dum te longa sacro veneratur gaudia Circo,
Nemo quater missos currere sensit equos,
Nullum Roma Ducem, nec te sic Cæsar amauit:
Te quoque iam non plus, vt velit ipsa, potest.

Eodem libro Epigr. xxj. Tantum esse videndi Cæsaris desiderium probat, vt ei nox longissima videatur, proindè noctem vt præcipitent astra precatur: tùm acutè simul & venustè nihil opus fore die concludit, quippe Sol alter ingreditur Cæsar, qui mediam noctem in meridiem conuertat.

Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?
Cæsare venturo Phosphore redde diem.
Roma rogat. Placidi nunquid te plaustra Bootæ
Plaustra vehunt, lento quid nimis igne venis
Ledæo poteras abducere Cyllaron astro:
Ipse suo cedet nunc tibi Castor equo.
Quid cupidū Titana tenes? iā Xantus & Aethon
Fræna volunt, vigilat Memnonis alma parens
Tarda tamen nitidæ non cedunt sydera luci,
Et cupit Ausonium Luna videre Ducem.
Iam Cæsar vel nocte veni: sint astra, licebit:
Non deerit populo, te veniente, dies.

Post ingressum beatas domos, fortunata hospitia, quæ ingressu suo consecrabit, visuros nepotes, ac posteros cum ambitione, quòd tectum magnus hospes impleuerit, quòd forum imagine sua dedicarit, æternum mansura vestigia clementiæ, fortitudinis, liberalitatis, & aliarum virtutum reliquerit, &c.

Vrbs ipsius amori ac tutelæ commendanda, ipse verò tutelaribus Dijs atque præsidibus, vota etiam pro eiusdem felicitate suscipienda: vetus ac nobilis Poeta Calpurnius hoc præstitit Egloga 4. de Cæsare.

Amyntas.

Dij precor hunc iuuenem, quo vos, nisi fallor, ab ipso
Aethere misistis, post longa reducitæ vitæ
Tempora, vel potius mortale resoluite pensum,
Et date perpetuo cœlestia fila metallo.
Si Deus, & nūc pensare palatia cœlo.

Corydon.

Tu quoque mutata seu Iuppiter ipse figura
Cæsar ades, seu qua Superum sub imagine falsa
Mortalique lates; viuas atque hunc precor orbē,
Hos precor æternis populos rege, sit tibi cœli
Vilis amor, cœptamque pater ne desere terram.

Ad extremum gratum erit si voueat, dedicet animos, pectora, fortunas, opes, paucis & summo delecta, exquisitisque sententijs totum perstringat, omnium de aduentu lætitiam explicet, addat faustas precationes, & affectus populorum.

Quod si petendum fuerit aliquid, hoc fieri poterit obsecrando scilicet, vt pergat vrbem sibi addictam amare, sæpius inuisere, & si fieri posset, illam sic præsentia sua cohonestate, vt nunquam illi se subducat.

Salutatio Regis Christianissimi vrbem Ingredientis.

Quanta sit Ciuium nostrorum ex aduentu tuo lætitia (Imp. Augustissime) ne aperire possim, obstat eadem ipsa, quæ illam peperit magnitudo meritorum tuorum, & nostra ipsorum

forum veneratio. Certè cùm te Principe regi sit orbis votum, tuo conspectu frui omnium est felicitas. Sed qui humanitate satisfacis difficillimis quibusque plurimos tuæ præsentiæ desiderio miseros facis; quo nos beatiores cæteris qui te contemplemur, quem omnes Imperij partes cùm maxime præsentem velint, habere, tamen omnes non possunt. Hactenus quidem Maiestas Imperatoria plus venerationis expressit quàm amoris, at effecisti in summa potestate vt Imperatoris nomen non minus amemus, quàm veneremur. Quis enim est subditorum tuorum qui te non complectatur vt patrem, vt potentissimum Regem non suspiciat, vt authorem ac Deum felicitatis suæ non adoret. Et verò eo dumtaxat intelligitur te posse plurimum quod plurimis beneficia tribuas. Bellicosissimis populis imperas, sed quis de bellica ipsorum virtute inaudijsset aliquid; nisi miserorum salus fuisset defendenda contra vim atque impetum tyrannorum? Quare cùm suscepta bella numeremus victorijs, cùm castra tua felicitas perpetua consequatur, cùm hostium impetum fortitudine, fraudes prudentia compreſſeris, tuum rerum omnium modum eò demiramur magis, quòd hostem appellares neminem nisi cogeret calamitas sociorum. Hinc miserorum perfugium, cupidorum terror, generis humani ornamentum, spes afflictarum rerum publicarum, arbiter Europæ, vitæ salusque Imperij non in publico modò, sed in penitissimis etiam cogitationum secretis prædicatur Ferdinandus. Cū autem in publica orbis gratulatione admittas etiam nostram, nec alienum à maiestate tua iudices plebeios lætitiæ sensus audire; habemus Deo immortali gratias qui tibi audienti, & qua es humanitate, probanti nostræ tibi addictissimæ voluntatis obsequia, consecrare nos possimus. Enim vero patieris, vt dicam ingenuè quod res est, amore atque admiratione non possumus non esse tui, vt nascendi conditione non essemus. Sed ne tuis patientissimis auribus abutar diutius, hæc summa est votorum nostrorum, vt qui Deus nostrum te Deum aspectabilem esse voluit, immortalitatem etiam tecum hic suam communicet, aut si id humana conditio non patitur, vt beneficij te nobis concessi tributi, longissimam vsuram largiatur.

Iam verò si nomine Imperatoris aut Regis excipiatur Legatus, aut Magistratus, paulò aliter est instituenda Oratio; in Legato splendidior esse potest, quia Imperatoris aut Regis personam reddit; in alijs, eò illustrior, quò nobilior est persona.

In reliqua Oratione, pro cura inuisendi regni, quæ superius est in Principe laudata, ponemus, aut eiusdem in optimo Legato deligendo prudentiam singularem, aut Magistratu, quasi nullum aptiorem posset ad id negotium eligere. Subdatur ipsius Legati commendatio. Demum si causa Legationis nota est, vtputà, tantum honoris causa ad salutandum, vel gratulandum, vel alicuius negotij tractandi gratia, aut componendi fœderis, amicitiæ sanciendæ, aut reuocandæ, ex eiusmodi rebus deducemus, quæcumque facient, aut ad congratulationem, aut ad vota faustasque precationes, aut ad laudem illustris illius Legati, quod tam nobilis, cuius animo verset rem tantam, quòd tanquam Mercurius alter magnorum sit internuncius Deorum, &c.

Qui rem vberiorem volet, alias Legationes, comparationis ergo producet in mediū, negotia cum negotijs Legatos cum Legatis, pompam cum pompa conferet, vt hanc reliquis illustriorem esse demonstret. Perscrutabitur vtriusque regni animos, & affectus erga res tractandas, vnde multa deducet ab omniū exultatione, votis totius orbis, alijsque eiusmodi. Denique vrbis aut Principis sui nomine illum accipiet, hortabitur ad susceptæ Legationis munus perficiendum, industriæ & operæ præmia, gloriam æternam, amicitiam, vtriusque Principis, omnium animos, eo negotio promeritos, pollicebitur.

PVNCTVM XX.

Ἀποβατήριον seu Artificium Orationis qua discedentes vel à nobis vel ex vrbe prosequimur.

IVcundum ac suaue genus Orationis propter varios animorum motus quibus distinguitur, pro exordio quidem testari debet Orator non leuem doloris significationem ex illorum discessu, quibus vtebatur familiariter, quòd ab illis diuellatur, & iucundo consuetudinis illorum fructu carere debeat; moderationem tamen adhibebit aliquam, si studiorum

rum vel honoris adipiscendi causa discedamus aliquò, postea insignes eruditione doctrinaque reuersuri: vel si Legationem in terris longè dissitis obeamus, patriæ causa, pro qua mori gloriosum optimi quique putauerunt. Quod si extorres patriam vertere cogamur, misericordiæ affectum ciebimus, totamque ciuitatem luctu, & comploratione complebimus.

In confirmatione profuerit multis commendare populi, apud quem diu commodeque viximus, fidem, humanitatem, pietatem, & alia id genus virtutum opera, quibus conciliantur animi; Excurri poterit in vrbis commendationem, à qua discedit; loci naturam, situm salubrem, & amœnum describere pluribus iuuerit, quibus ad cumulum sacra eius festa, statasque ceremonias addere licebit. Sic olim Menander Attica discessurus. Quis Eleusinia sacra sine lacrymis, & interno mœroris sensu relinquere possit? quis ab Atheniensium arce pulcherrima discedere totus, & à virorum sapientia virtuteque præcellentium complexu auelli sine vi, sine dolore, queat? ad cuius imitationem facilè commendabis omnia, quæ in aliqua ciuitate possunt, & animos, & oculos retinere.

In Epilogo beneficiornm quæ istic acceperis semper memorem te futurum pollicеberis; quod si tibi sit vxor, liberi, affines, eos commendabis pluribus, beneque precaberis; in exemplum erit declamatio, quam habuisse dicitur ad Quirites Cicero, priusquam iret in exilium.

Quòd si discedentes à nobis prosequamur, exordium petendum erit ex querimonia, vel indignatione grauiori in fortunam paulò duriorem, vt quæ nihil tale promeritos ab amicorum iucunda consuetudine diuellat; quod vel molestè ferunt animantes, & volucres non bono sensu præditæ.

In confirmatione quærendum num abire parantem retinere non possint, florens Academia, frequens virorum illustrium concursus, arcis opus insigne, deambulationes, & amœnitatis loca plenissima, situs vrbis, & quæ ciuitates commendare solent.

Reuocari debebunt promissa quòd alter ab altero nunquam esset discessurus; conferenda prior felicitas cum præsenti miseria; antea nos amico quasi muro firmissimo fortique præsidio fuisse munitos: nunc illo spoliari, nec habere in cuius sinum mœrorem animi deponamus, nihil superesse, nisi solitudinem, in qua nostram orbitatem lugeamus. Modò conqueritur alius inuentam nauigationem, reuocat seculum aureum, quo quisque in natali solo consenescebat, commemorat pericula, tempestates, naufragia, viæ longinquitatem; & alia vitæ fugientis incommoda. Modò se consolatur spe reuersionis amici, quem opibus, incolumitate, victorijs triumphisque nobilem intuebitur excipiet, amplexabitur.

Neque tamen semper illi querimoniæ grauiori locus est, semperque adhibenda grauior accusatio; Nam si Legatus cum imperio, vel dux aliquis cum exercitu, atque imperio mittatur aliò, potius illi gratulandum: quin & laudandus erit à genere; virtutibus, fama nominis, ac rebus antea feliciter gestis. Nec inutile fuerit Collegas, socios, & Comites dilaudare, vtpote quorum honos ac dignitas, nomen ac decus Legati, siue ducis non parum auget.

Orandus erit ad extremum, vt absens nostri memoriam non deponat, locorum amœnitate delinitus, ac sociorum humanitate vrbiumque nobilitate, per quas iter habiturus est, quas celebrare paucis operæ pretium erit.

In Epilogo conuertimur ad preces, optimaque discedenti omnia votis vltimis exoptamus. Sic vates ad Lyram Virgilium amicum suum proficiscentem Athenas voto prosequitur. Primi Carm. Ode III.

Sic te Diua potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis alijs, præter Iapyga,
Nauis, quæ tibi creditum
Debes Virgilium; finibus Atticis
Reddas incolumem precor:
Et serues animæ dimidium meæ.

PVNCTVM XXI.

Ἐπιβατήριον seu Oratio pro Reditu.

Haberi solet amico vel Principi redeunti. Primo quidem Superis grates agit quod voti reus incolumem sibi, patriæ, parentibus, amicis amicum reddiũ amicè complectatur: vel à desiderio reditus incipit, quo tenebantur ciues vniuersi, qui tanti, tàm excellentis viri diutius absentiam ferre non poterant, cuius & reditum precibus & votis accelerabant.

Vel

Vel à circumstantia quadam temporis: quòd præter solitum Sol diem serenior reducat, nempè & ille lucem suis cum Sole dispensat fortunatam & faustam, qui solito pulchrior cariorque redit, ita Claudianus in 4. Consulatu Honorij.

Describitur hominis indoles, ac virtutem commendatio quibus plurimorum beneuolentiam sibi comparauit, dùm apud illos maneret, quas exteræ gentes magnopere suspexerunt; ab enumeratione recensebit aliquas: si loqueretur mellea facundiæ verba fundebat ad miraculum; si consilium daret, plenum erat prudentiæ & fidelitatis, quod à plerisque probaretur, vt oraculum; si quod egregium facinus aggrederetur, tanta cum laude perficiebat, vt omnes æmularétur, imitando nullus assequeretur; insigni cultu corporis ornatus incedebat in aula Principum; omnium oculos in se defixos cum voluptate retinebat, &c.

Huc faciunt comparationes conglobatæ, sic Achilles in castris Achiuorum, sic Castor Lacedæmone, sic Alexander vbique terrarum, in quibus laudantur res ab illo præclarè gestæ.

Ciuitati vel prouinciæ in qua diutius commoratus est, attribui persona potest, partim inuidens patriæ illius, partim Ciues suos conferens non ita præstantes, partim mœrens, quod hospitem non retinuerit abire cogitantem; adeò mirabitur virtutes eius, quas pluribus amplificabit.

Deinde reditum gloriosum amico læto vultu gratulabitur, gratiamq; referet quòd apud illum plus patriæ suorumque charitas valuerit, quàm exterarum gentiũ grata licet amoris ac beneuolentiæ testificatio, cuius gratia spreuit oblatos honores & loci ridentis delicias, quod nisi fecisset ipsa patria, ciuesque iam soliciti, ciuem suum reuocassent.

Hic exponendum erit quid afferat commoditatis & priuatim & publicè tanti viri aduentus atque reuersio, quem hortabitur vt diu cum suis lætetur, longumque maneat: Iterum redibit ad preces, orabitque cœlites, vt quemadmodum profectionem eius reditumque sospitarunt, sic moram sospitent in patria, luctusque seueros amoueant: Ideam dabit Cicero post reditum in Senatu.

PVNCTVM XXII.

Artificium Orationis ad Legationem obeundam.

EAm intellige quam Legatus habere debet ad obeundam Legationem: ad quod Legationis formam obseruare decet. Aut enim est honoris ergo tantùm ad gratulationem, & amicitiæ officia, vel ad excipiendum aliquem alterius nomine, vel ad aliquid petendum, pacem videlicet aut inducias, aut ad repetendum & expostulandum propter aliquam acceptam iniuriam, aut ad aliquid suadendum, & ita recurrendum ad Orationes singulares, cuilibet causæ conformes.

Vtramque personam, affinitatem, amicitiam, fœdus, & id genus alia exordium occupabit: ad reliquam Orationem multa pertinent, quæ ex antiquis & recentibus Legationum ritibus, ex iure gentium communi desumenda, ex eorumdem insignibus, & negotijs ante tractatis, ex moribus, & consuetudine Nationum, inter quas illa Legatio habita est, alijsque eiusmodi, quarum non ignarus esse debet Legatus.

Commodè posset templum aliquod memoriæ, ob insigne quoddam monumentum ipsi proponere atque personarum symbolis ornare, quas in eo celebrare vellet.

Nonnunquã fingere personas, aut prouinciarum, vrbium, aut virtutum, seu musarum, pro conditione personæ; quod deduci potest ex antiquorum fabula, qua dicebant Nympham quotannis venire solitam ad sepulchrũ Achillis, vt illud floribus ornaret, quo loco possent, aut flores adhiberi in virtutum argumenta, vel Orationis loquentis de illius personæ virtutibus rebusque gestis.

Aliàs proponit Orator agnomina vel quædam honoris præmia quibus decoratus est, eamque laudem ad æternam memoriam, quam ex eorum comparatione desumet, quibus id honoris collatum fuerit, aut ipse noua quædam effinget, atque precipua rerum bene gestarum proferet. Ad illud agnomen, vt Mars belli; Popularis ad hoc pater populi; politici, ad hoc sunt Stator, Rex, Sequester, aut mundi arbiter; aut certè vice agnominum, ea sumat, quæ magnum, & diuinum creduntur

Yy face-

facere, vt illum omnia assequutum fuisse ostendat: Ita Q. Metellus apud Plut. laudaturus suum parentem ad decem capita laudes eius reuocat.

PVNCTVM XXIII.

Artificium Orationis funebris.

NVlla communior & vsitata magis hac Oratione, quam Plut. in vita Publicolæ secundum antiquiorem opinionem à Salone, apud Græcos institutam tradit: apud Romanos autem, ab nominato Publicola, qui Brutum Collegam suum in bello contra tres Curiatios interemptum, hac Oratione celebrauit. Neque tamen ab eo tempore communis fuit omnibus; nam Athenis vt patet ex Platone, tantùm dicebatur ijs, qui pro patriæ defensione fortiter occubuerant. Quare Plut. in Pericle ait deuicta Samo regressum Athenas habuisse de more funebrem Orationem in eorum laudem, qui in eo bello ceciderant eaque habita descendentem è suggestu, à fœminis, tanquam Athletam antiquorum coronis, & herbis coronatum fuisse.

Apud Romanos verò non ante delatus honos ille mulieribus est, quàm bello Gallico confecto, quod Camillus gessit, suorum ornamentorum arculas, ad aram Apollinis afferrent, ex voto bello Veientium facto Delphos mittendum simulacrum in cuius rei gratiam teste Liuio Dec. 1. l. 5. nu. 50. Matronis gratiæ actæ, honosque additus: vt earum sicut virorum post mortem, solemnis laudatio esset.

Quod ad viros attinet, à filijs plerumque parentes, & à parentibus filij laudabantur: Ita Fabius Max. laudauit filium, qui post Consulatum obierat, & Metellus patrem suum, vt in eorum vitis refert Plut. Nonnunquam etiam publicè dicebantur aliquibus, Orationes funebres Tull. sub finem Phil. 14. vbi pluribus dilaudat milites illos, qui bello contra Antonium suscepto diem suum fortiter obierunt. *Atque vtinam talis hic adhiberi publicè posset Oratio, quâ deponerent mærorem atque luctum affines illorum, gauderentque potiùs, cùm multa & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus quod est pulcherrimū suis obtigisse, eosq; nec inhumatos esse, nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contectos publicis operibus, atque muneribus, eaque extructione, quæ sit ad memoriam æternitatis ara virtutis.*

Videndū est deinceps qua ratione hęc Oratio sit instituenda, si prius tamen meminerit Orator duabus præcipuè partibus hoc genus Orationis constare, laude scilicet, atq; lamentatione, vt doleamus mortem eius, vitam laudemus: quare loci frequentes à laudibus, & ad mœrorem ciendum motus maximè sunt in hanc Orationem aduocandi.

Exordium.

Magnam doloris, & tristitiæ significationē præ se ferre debet; itaut totum occupetur in deploratione, ac gemitibus, quod fit ordiendo vel ab indignatione pro eo, cuius sortem dolemus. Vtinam tanto viro non essem superstes. Vel. Quin inter viuos esse desij priusquam eriperet nobis Deus indulgentissimum patrem, honestatis imaginem, virtutum exemplar, templum sanctitatis.

Vellem Deus Immortalis fecisset vt N. vestri Senatus lumen clarissimum, præsentem potius in hoc templo cerneremus, quam nobis ereptum hac funebri pompa, & lugubri celebratione, laudaremus.

Aut ab aliqua exclamatione: Non sat igitur fuit N. optimo priuari, nisi eodem propè tempore, alterum hoc lumen oculis nostris ad solatium relictum extingueretur? Ergo non potuit primus ille tam grauis Christianæ Reipubl. casus N. morte accidere, nisi tantas, ac tam acerbas secum etiam traheret ruinas? O miseram humanæ vitæ conditionem, si quæ interdum spes in malis, & calamitatibus relinquitur, illam oportet nouis mœroribus, & lacrymis obrui.

Sic orditur per elegantem & breuem Orationem Cic. in Oratoris Crassi mortem. 3. de Orat. n. 7. *O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpè franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt.*

Aut innectiua in mortem, vel causam mortis; maximè si in ætatis flore adolescens obierit, qui magnam sui spem excitarat, qua nunc sumus orbati.

Aut deploratione indignationi mixta, humanæ conditionis, quæ homines ex ipsis triūphis, ad tantam miseriam deijcit: vbi tractari possunt,

possunt antiquorum sapientum dicta, fumus & vapor ad modicum parens. Pulchrè Tertull. & verè, libro de Anima. *Vis est & illa nauigijs, cùm longè à Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata Decumanis fluctibus, adulante flatu, labente cursu, latante comitatu, intestino repente perculsu, cum tota securitate desidunt: Non secus sunt naufragia vitæ, & tranquillæ mortis euentus.*

Quid vita? flos est, fumus est, & vmbræ vmbra, bulla, puluis, spuma, ros, stilla, glacies est; Iridis arcus, deficiens cereus, ruinosa domus, cinis dolosus, dies vernus, aranearum tela, vilis stipula, solstitialis herba, breuis fabula, tristis nebula, rutilans ad Solem columbula, morbi pabulum, nauis quassa & ruinosa, quæ sola iactatione vehementi soluitur. Compendio totam hanc vitam, quæ citò effluat describes, si dixeris.

Somnus, bulla, vitrum, glacies, flos, fabula, fœnum,
Vmbra, cinis, punctum, vox, sonus, aura, nihil.

Quid vita misera, cantus lugubris. *Vnusquisq; nostrum*, ait Cyprianus, *cùm nascitur, & hospitio mundi huius excipitur, initium sumit à lacrymis, & cum illis extinguitur.* Quiuis de se rectè dixerit.

Vt lacrymis cœpi, lacrymis ita finio vitam;
Totum penè meum viuere, flere fuit.
Sic omnes vitam ordimur, sic claudimus omnes.
Ad fletum flentes nascimur, & morimur.
Naufraga nos istis tempestas mergit in vndis.
Quisque suis mersus sic sepelitur aquis.
Ille vnus felix, qui fletum iam egerit omnem,
Ne lacrymas stillet post sua fata nouas.

Eleganter & piè Nazian. tract. de vitæ itineribus. Nullum inter homines bonum est, quod non habeat aliquid admixtum vitij: opes, sunt insidiæ; paupertas, pedica est; dignitatum fastus, mera sunt insomnia. Imperare periculosum; alterius imperio subesse, molestum: iuuentus, est temporis feruor; canities, tristis vitæ occasus; gloria, est aer; nobilitas, vetus sanguis; matrimonium est vinculum; liberi, sunt segetes curarum; satietas, petulantiam, egestas, impatientiam suadet. Omnia denique mortalibus laboriosa sunt; omnia humana merus metus, risus, fluctus; merus flatus, fumus, volatus: quidquid in orbe cernitur, orbis quidam, est perpetua conuersione similia omnia voluens, qui modò videtur stabilis, modò dubius est, modò labilis, diebus, noctibus, laboribus morbis, mœroribus, voluptatibus, calamitatibus, semper incertus, ac varius.

Huc adferri possunt grauia quędam apophtegmata, vel sententiæ sapientum, præsertim si dolorem lenire potiùs, quàm exacerbare velimus. Nempe si quem mors in primo surgentis ætatis flore messuerit: dices, Gloriosiùs multo esse sua virtute quàm temporis dono senuisse. Satis diu vixisse, qui bene vixit; satis illum diu pugnasse, qui vicit; optima vita non quæ longissima, sed quæ honestissima.

Circumstantijs quibusdam vel ostentis ac prodigijs Obitum Theodosij senioris Augusti sic orditur D. Ambros. *Hoc nobis motus terrarum graues, hoc iuges pluuiæ minabantur, & vltra solitum caligo tenebrosior denuntiabat, quod clementissimus Imperator Theodosius recessurus esset è terris. Ipsa igitur recessum eius elementa mœrebant. Cœlum tenebris obductum; aer perpeti horrens caligine: terra quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluuionibus. Quidni mundus ipse defleret eum Principem continuò esse rapiendum, per quem dura mundi istius temperari solerent, cùm criminum pœnas indulgentia præueniret? & ille quidem abijt sibi, regnumque non deposuit, sed mutauit.*

Sic orditur à tempore Nyssenus in funere Pulcheriæ, quo legebatur in Ecclesijs terræmotus ille futurusque olim elementorum tumultus; nunc ait terræmotu concussum est imperium, nunc magnum decus concidit: de vtro dicat dubius aliquandiu, tandem de puella se dicturum ait, vt hoc tonitru columba è nido euolauerit, illa gemmula è conchyli exclusa sit & rapta, immaturè flosculus decerptus in exortu; tum funebre spectaculum describit luctumque populi.

Nonnunquam in mortis duritiem agit Orator, quæ facti se non patiatur, nempe caret auribus, ne precantes obaudiat; oculis, ne lugentium miseratione moueatur: fronte, ne sæuitiem ipsa suam erubescat: lingua, ne solatium ab illa tibi promittas; carne; vt humanitatis sensu careat: soli nerui, & artus, & musculi, sola ossa superfunt, arcus videlicet, sagittæ, spicula, amenta, ad mortales miseros est destinato feriendos. Quando dura nisi quando Christum vitæ omnis authorem: frustra gementibus saxis, trepidante terra, lugentibus stellis, expalescente Sole, mœrentibus Angelis, infando ausu sustulit?

Possunt & aliquæ figuræ adhiberi, vtputà dubitatio, cùm Orator ait se ambigere, loquine, an silere, flere vel lætari, ciere lacrymas, an consolari debeat; aut excusatio quædam quasi non audeat vulneris memoriam refricare, & afflictæ domus speciem, squaloremque familiæ describere. Dicendum tamen est, vtcumq; dici potest, ne si plus iusto dolori tribuamus, quam singularis eius animi magnitudo postulat, iniuriam mortuo, cui honorem viuo fecimus, faciamus. Vera enim rectè factorum merces, ac præmium, cogniti viri laudatio est potius, quam dolor adempti; quamuis sublata ex oculis virtus, tantum sui desiderium relinquat, vt laudari omninò sine aliquo dolore non possit.

Quocumque mentis & oculorum aciem intendo, tam tristis vbique squalor, ac funestæ mortis species sese dicere volenti obijcit, vt quid consilij capiam, in tanto dolore, vix occurrat. Nam etsi mœstum illud silentium, & qui me ex omni parte circumstat concessus inuitet ad loquendum, vocem tamen gemitus frequentes, quibus augustum hoc templum circumsonat, intercludunt: aliàs quidem mihi frequens vester conspectus iucundissimus fuit, dicereque parentem apud vos de rebus diuinis recreauit; at vrbis vestræ mœror, & ereptum sibi parentem lugentis populi vox acerba comploratioque perturbat. Tot morientia lumina, totque funereæ faces in honorem defuncti N. accensæ, lumen quidem oculis addunt, vt funus publicum clariùs vsurpent, sed tenebras menti, ne tanti viri iacturam contempletur, effundunt.

Quid igitur primum aggrediar? in tam graui vulnere accepto, immanis quædam duritia esset, non flere, non ingemiscere, non commoueri: qualem enim & quantum virum amisimus? cuius fructuosæ vitæ memoriam si vobis ob oculos ponere instituam, video satis, quàm sese mihi latus dicendi campus aperiat, in quo virtutum flores fructusque non desint, quibus demortui tumulus exornetur, sed quos decerpere non possim, nisi simul doloris aculeos mortisque sentes, ac spinas cordibus vestris infigam altiùs; quippe; quò clarius perfectam illius sanctitatis effigiem subijciam, eò grauiùs iam satis exulceratis animis vestris vulnus infligam, nec tàm vos Oratione mea consolabor, quam dolorem vestrum renouabo: Dicẽdum tamen est ne officio defuisse videamur ingrati; & quoniam se lacrymis, ac publico luctu honorari vetatis, cuius virtutis magnitudo, vitæq; sanctitas, solidas sibi laudes veramque gloriam postulat, effeciam vt si quam Oratio mea doloris, ac tristitiæ significationem dederit, hanc vnam, quòd ille laudari pro dignitate non potuerit, dedisse videatur.

Graue quoddam dictum dabit Orationi Principium. Non finis, aut moriturus Thebanus, vitæ meæ, sed auctius initium, & melius aduenit. Nunc enim commilitones, vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur. Etenim quid attinet, aut humano dolori indulgeri, aut diuino numini inuidiam fieri, quod immortalitatem suam nobiscum partiri voluerit?

In exordium etiam assumi possunt, lugubris apparatus exequiarum, prodigia quedã mortis illius prænuntia. Plut. Thebis Solem defecisse memorat Pelopida contra Alexandrum Phæreum ad bella proficiscente; Et Marcello in Annibalem omnia infausta cecidisse, loquutum infantem Elephantino capite natum, Statuam Antonij in Augustum insurgentis sudasse sanguinem, & alia passim ex Liuio.

Necnon & somnia faciunt aditum ad Orationem. Quidam vt memorant, somniauit leoninis faucibus se necatum. Surgit somni negligens, ædem sacram cum socijs adit, & in vestibulo Leonem videt saxeũ hiante rictu, qui columnam fulserat: hic ille somniũ inter comites non sine risu narrans, & en, inquit, hic ille Leo est, qui me hac nocte lacerauit. Cũ dicto manum in saxeas fauces immittit. Et hic habes, ait, tuum hostem, stringe dentes, si potes, mi Leo, ac manum hanc præmorde. Vix ista dixerat, & lethale vulnus accepit, in hoc innoxio, vt putabat, hiatu, siquidem latebat ima fauce abstrusus scorpio, qui vbi manum sensit, aculeum exeruit, tetigit, extingit. Itane lapidi etiã sua bilis est? aut vbi mors non est, si vel saxei Leones perimũt? sic mors infinitos habet aditus, tunc sæpè vicina, cùm minime putatur.

Symbolum aliquod & insigne funus aperit. Quis non laudet Christianorum Imp. sapiens consilium, qui Orientis imperij clauum & habenas tenuerunt? præcipuum illis ac summè regium erat in manu sinistra textile aureũ non dissimile codici quod ἀκακίαν vocitabant Innocentiam, criminum vacuitatem, quod inclusum aggestum que puluerem, symbolum funeris haberet: in quo disceret Imperator

ταπεινὸν εἶναι ὡς θνητὸν humilem esse, vt mortalem, ac non efferri propter excellentissimæ dignitatis magnitudinem. Ingeniosum non minus, quam salutare commentum. In illo siquidem aureo codice legebant orbis Domini, magnam quandam & præstabilem sapientiam, atque ex eo puluere miseræ vitæ finem, ac melioris ingressum colligebant, si modo primam ἀκακίαν nullo scelere, neque labe contaminassent.

Commodè sumi potest exordium à diuersis gentium ritibus: ab illo Scytharum, qui corpus regium plaustro vectum, per omnes vrbes, circumferebant, cuius particulam sibi quisque decerpebat; velle se dicet Orator regem in eloquentiæ quadriga vectum traducere, non vt dilanietur à suis, quod esset impium, sed vt sibi quisque virtutis eius monumentum capiat: quam in rem vsui esse poterit Epicediũ sanè ingeniosum Poetæ Mantuani, fortissimi quondam Equitis Brancardi cor omnibus regibus sigillatim epulandum præbentis, vt medicamentum suis vitijs, ac fortitudinis veræque virtutis incitamentum caperent.

Vel à luctus ingẽtis descriptione, præsertim si luctuoso casu cõcidat: si extincto Rege Persarum, vbique ignes extingui solitos dicet, moriente Christo pullam induisse sydera, pereunte Principe lætitiam emortuam, & omnem ornatum, vrbis proceres attrato, suam quoque Orationem impexam & squalidam.

Si clarus virtutibus fuerit, exordium sumet à ritu Æthiopum, suorum cadauera in vitreis columnis includentium, vt simulacra virtutum posteris essent ad imitandum proposita: vel à Romanorum more suorum imagines in celebri pompa præferentium, vt ciuium animos, non tam ad luctum, quam ad maiorum egregia facinora contemplanda excitarent; ita se vita functi virtutes ob oculos suorum ponere velle concludet.

Ritus funebris apud Tebitenses hic fuit, vt pro funebri amictu vestimenta dumtaxat verterent, exteriorem partem occultando, educendo, occultam, quæ mortis versio in melius est, cum reparatio sit vitæ melioris. Sapientis pronunciatum est hoc ἀγαθὸν ὄνομα ὑπὲρ ἔλαιον ἀγαθὸν, ϗ ἡμέρα τῦ θανάτυ ὑπὲρ ἡμέραν γενέσεως, bonum nomen super oleum bonum, & dies mortis melior die natiuitatis; cuius felicitatis imaginem describet.

Ideam veteris Epitaphij subijcit Demosthenes Oratione quam habuit in eorum obitu, qui contra Philippum pro patria fortiter occubuerant. Illam orditur à difficultate rei, nec enim satis dignè laudari possunt, qui pro salute patriæ vitæ suæ contemptores fuerunt: quia tamen hæc illi prouincia palam à Senatu demandata est, & laus virtutis est merces vnica, potius eloquentiæ periculum, quam officij subire non recusat: quia verò non tantum in morte laudabiles fuerunt, sed tota vita, ideo laudationem aggreditur, conclüditque, per exhortationem ad vitam pro patria fundendam, spe gloriæ & immortalitatis.

Nazianzenus D. Basi'ij monodiam incipit ab excusatione, quòd distulerit Orationem suam multis de causis, præcipuè quod ad rem sacram oportuerit purgari & animam, & linguam; deinde quòd recens ac luctuosus mœror liberum impeditæ voci exitum negaret, tum ab ipsius Basi'ij anima sancta veniam postulat, Panegyrimque instituit.

Nysseno in Epicedio Pulcheriæ rationes affert doloris leniendi, soluitque eos, quibus foueri posset animo conceptus mœror & tristitia, idque per subiectionem: Immatura puella rapta est in ipso vitæ lumine; at cœlo matura: *finite paruulos venire ad me*. At spes nuptiarum excisa; sed Christo nubit in cœlo. Tum exemplo sanctorum docet, quo animo parentes liberos suos, vt flores reposcenti Deo, læti reddere debeant, certi gloriæ, ac æternæ felicitatis illos esse compotes.

Nazianzenus in Athanasio orditur ab ipsa magni Præsu'is laude: Athanasium virtutis simulacrum laudamus; nec ferè quidquam habet de funere præ gloria, cuius splendor omnem fumum lugubrem absorbet: tamen de iactura quam facit Ecclesia, querelam habet aliquam, in Cæsarij fratris & patris funere, nonnihilque dolori pio indulget, in hoc senectutis laudem, in illo viri, inter improbos aulæ tumultus con'tantis imaginem, commendat, vbi & eius Apotheosim aggreditur.

Diu. Hieronymus in Epitaphio Paulæ genus Graecorum describit, Paulamque laudat, quòd illud pro Christo spreuerit, tum vitam eius & gesta commemorat, scripturæ dictis, vt gemmis totidem illuminata: sed ad mortem vbi ventum est, se memoriam eius horrere fatetur, & à circumstantijs illam subijcit oculis, postremò inscriptionem sepulchro, versus aliquos, apponit.

Pro Nepotiano adolescente mœroris sui causam explicat, quòd se Patriciumque senes Iuuenis reliquerit, quodque contra Romanum morem: quo liberi parentes laudabant, ipsi filijs funebrem Orationem habere cogantur. Tum Patriciorum nepotis laudem instituit, cuius ætatis primæ facta per reticentiam auget, quòd in Palatij militia sub clamyde candenti lino corpus eius cilicio tritum sit, quod stans ante seculi potestatem lorida ieiunijs ora portauerit: reliquos vitæ actus percurrit, sed eius suprema verba in sui amorem gustat, & fœlicitatem amat, qui à tot malis ereptus sit, vbi digressione docta & vtili Reges ac Proceres, qui longè infeliciori exitu obierant, enumerat.

In Fabiolæ Epitaphio dubitat à qua primũ virtute incipiat, cùm alia semper ab alia superetur præstantia, sed potissimam celebrat publicam eius, post lapsum, pœnitentiam.

Denique magnam exordiorum copiam dabunt, affinitas, dignitas, Magistratus, Imperium, seu publicum, seu priuatum, cui impositum est id oneris. Si velit causam reddere, cur ipse partes dicendi suscipiat. Sic Aristides in Alexandrum ab officio grati discipuli in præceptorem amantissimum sumit exordium, tùm enumerat multa, quæ in eius obitu lacrymis digna sunt.

Porrò triplicem in finem institutum est laudandi genus, primum in virtutis vita functi præmium, II. in viuorum parentumque solatium, III. ad documentum superstitum; ideò triplici parte constare debet, laude, Parænesi, gnome. Postremo dicendum Epitaphiũ (elogium nominatur & inscriptio quæ tumulis superponitur) quod concisum esse conuenit, & paucis versibus comprehensum: genus, vitæ seriem, gestos honores, liberos, facta præcipua, mortis genus, & viatori monitum aliquod continebit, legitimum est illud D. Hieronymi de Paula vidua.

Confirmatio.

Illius vna tantùm pars aliquando ponitur, occupaturque in laudatione ita constructa, vt referatur ad excitandum dolorem; quò enim maioribus ille virtutibus præditus fuit, eò est eius acerbior iactura: Adhibetur secunda pars nonnunquam, quæ, aut dolorem mouet, aut, si quando opus est, consolatur, aut etiam adhortationem aliquam adhibet ad morum, & sanctitatis imitationem eius, quem in pompa funebri, celebrat; sed longè melius ista per totam Orationem diffundi possunt, ita tamen, vt vehementius in epilogo perficiantur, quæ in Oratione demonstrata fuerint.

Eligere debebit igitur ex traditis laudandi formulis aliqua, vel certè materiã adinueniet, quantum fieri poterit, ab ipso funere desumptam. Nempe si dicat se velle Mausoleum excitare defuncto, idque Emblematicum, scilicet Statuis Hieroglyphicis, quibus imago defuncti melius adornetur.

Templum extruere licebit in eius honorem, cuius materies sint demortui virtutes, aut illa assumere, quæ magnum, ac diuinum facere creduntur, vt illum omnia assequutum fuisse probet.

Paucis multa complectetur si dicat, nihil esse quod tantum virum in vita diutius retinere posset, tuncque temporis mortuum, cùm in vita nihil amplius, ac illustrius assequi liceret, & sic per eius honores, quasi per gradus procedat. In hunc modum Plin. laudat electionem à Nerua de Traiano factam. *Audita sunt vota tua, sed in quantum optimo illi, & sanctissimo Seni vtile fuit: quem Dij cœlo vendicarunt, ne quid post illud diuinum, & immortale factum, mortale faceret. Deberi quippe maximo operi hanc venerationem, vt nouissimum esset, tutoremque eius statim consecrandum, vt quandoq; inter posteros quæreretur, an illud iam Deus fecisset. Ita ille nullo magis nomine publicus parens, quàm quia tuus, ingens gloria, ingensque fama, cùm abundè expertus esset, quàm benè humeris tuis sederet imperium, tibi terras, te terris reliquit, eo ipso charus omnibus ac desiderandus, quòd prospexerat, ne desideraretur.*

Vel ex antiquorum opinione qui vitam humanam actioni scenicæ compararunt, in qua quilibet mortalium, personam suam ageret, tanquam histrio; *Quomodo fabula, sic vita, non quàm diu, sed quàm benè acta sit, refert*, ait Senec. epist. 77. Vbi posset Orator docere quas personas quàm sapienter, & egregiè sustinuerit in hac vitæ fugientis comœdia: modò illum producens vt militem virtute bellica, rebusque pro patria, ac religione piè fortiterque gestis, insignem, ac præmijs decoratum. Alias politicum magistrum omni morali prudentia, consilioque pollentem: modò velut Princi-

pem,

pem, ac Regem sapientissimè sibi subditos gubernantem, &c.

Si vellet illum posteris ad imitandum proponere, posset eum comparare statuæ Polycleti, quam artifices reliqui regulam vocitabant, quòd ad eius exemplar cuiuslibet generis statuæ fingi possent, ac efformari. Istum in rebus gestis continere præcepta, perfectamque ideam, ad quamlibet vitæ sortem, & conditionem rectè instituendam.

In hoc etiam possent comparari reliquæ statuæ, quas Amphion struxisse dicitur, potissimum Alexandri, artificio tali laboratas, vt pastorem & Iudicem, & Deum & Achillis interfectorem referrent; sic huius mores, & Ducem, & Præsidem, & Regem, & parentem referent.

Denique quia res est infinita, posset Orator ad diuersos veterum ritus recurrere, vt si artificiosum funus aliquod Emblematicum ad eorum imitationem institueret. Meo iudicio nihil melius, quàm si per ordinem præclara defuncti facinora commemoret, quibus audientes incitet ad illius virtutum admirationem simul ac imitationem.

Epilogus.

Complectitur aut vota in demortuum, quibus æternam illi felicitatē, & memoriam precemur sempiternam; vel certè poterit auditoribus monere lacrymas amisso tam pio parente, vel ad debitos honores deferendos hortari, aut beneficiorum ab illo acceptorum obseruandam peritiam.

Ad virtutum eius imitationem cohortari superstites proferit; vel ad impendentis & omnibus certæ mortis memoriam. Est genus quoddam sapientiæ certè clarissimum, atque vna omnium præstantissima, benemori, quæ non vno die discitur. De qua verè dici potest, quod de bellica scientia pronunciauit Cassiodorus. *Ars bellandi, si non præluditur, cùm necessaria fuerit, non habetur.* Sepè moriendum, vt semel benè.

Quòd si superstit illi filius hæres virtutum, & honorum suorum consolabitur Auditores, dū proponet Solem Orientem, qui vices Occidentis obire velit, neque illum mori patiatur, quamdiu virtutum illius imaginem conseruabit. Interire id non potest solum, quod à virtute oritur, nec extingui morte, quod vitam parit, nec memoria labi, quod mutabilitatis expers est. Hic solus splendor, hoc verum decus, hæc stabilis gloria, ita viuere, vt mori non possis, ita mori, vt vitam tibi mors pariat, priore vita beatiorem.

Vt tibi mors felix contingat, viuere disce:
Vt felix possis viuere, disce mori.
Christe mori nolo sed viuere. Viuere quærit
Christe tuo quisquis quærit amore mori.

PVNCTVM XXII.

Ἀποθέωσις siue Consecratio.

Veteres solemnem cœlestium hominum consecrationem vocauerunt; qua propter res benè gestas referebantur in album Deorū, quod si minus fieret, habebatur Oratio Panegyrica, qua digni Diuorum cultu, numeroque probarentur; Atenim cui tandem bono, cuiue vsui dicetur, quandoquidem exoleuit ex Idololatria sacrilegus ille cultus; exoleuit quidem, sed illi successit longè sanctior consuetudo piorum hominum in numerum albumque sanctorum referendorum, quam vulgò canonizationem vocamus, cui perquàm commodè hoc genus Orationis accommodatur. Adde quod benè meriti de suis subditis Reges ac Principes possunt aliquando perfectam Apotheosim, funebrem pompam aut etiam post illam æternæ quasi memoriæ commendari, vt deinceps in posterorum animis religiosa sit illorum memoria, vel etiam illius profani moris vsurpari potest commendatio. Quid enim Hercules, Æsculapios, Triptolemos, Cereres, Bacchos veterum superstitio beneficiorum memor consecrauit, nostros Heroas orbi salutares & fructuosos quasi adscriptitios ciues in cœlū receptos negabimus? Deos Ægypti suos in hortis seminarunt, nos in cœlum insitos homines non venerabimur, in humanis corporibus vitam cœlestium imitatos? sacrilega veterū superstitio haras & lupanaria transtulit in cœlum, & quod perditissimo cuique placebat diuinitatem accepit de flagitio, vt daret è cultu licentiam, laudem è consuetudine: Christiana pietas non habebit virtutis atque honestatis incitamentum in cælo, quodque vita, & actionibus quotidianis exprimit, id in optima vniuersi parte non collocabit?

Quia verò ad vtrumque huius Orationis vsum magnam rerum & artificij copiam ritus aperiunt, paucis perstringendi: videndum ergo quid sit consecratio, quæ personæ consecrentur, quis sit & qualis ille ritus, & vndè manarit, quàm varia fuerint in nummis Apotheoseos symbola.

Apotheseos definitio.

Licet omnia quæ Deo destinata sunt consecrata dicantur, quia vt ait ex veteribus aliquis, quidquid Dei ergo est, consecratum est; tamen & res & personas & templa sacrabant, dicabant, inaugurabant veteres, eaque se tunc ex profano vsu & humano iure eximere profitebantur. Hæc vero actio Consecratio dicebatur, quæ plerumque fiebat à Pontificibus, nonnunquam ab alijs nimirum libertati Ciceronis domus à Clodio consecrata, pro qua recipienda benè longam Orationem ad Pontifices habuit. Verùm quia de illa iam non agimus, nomen nobis aliud vsurpandum, & à Græcis mutuandum, quod de personis dumtaxat accipiatur.

Est autem *Ἀποθέωσις*, quæ ritum connotat, quo transfertur aliquis in album Deorũ, quia tamen pari vocabulo Romani carebant, interdum illo vtebantur, quod aliquando facit Tullius, aliàs hoc contenti personarum, rerum, locorum, inaugurationem significabant, indè tàm frequens in Numismatis Epigraphe CONSECRATIO cum Busto vel Ara, dicitur Latinè pariter consecrare, Græce *ἀποθεῶσαι, ἁγιάζειν, ἀνιεροῦν, ἀναγίζειν θεοποιεῖν*. Hic igitur ille mos tùm a barbaris nationibus, tùm à Græcis originem habuit: Nam in eo tota Idololatriæ ratio fundata est; siue quod vulgus multis virtutibus claros Heroas ad diuinitatis fastigium benemerentibus par rependere, cùm non posset euchere conaretur: siue quod defunctorum signis & imaginibus à Regibus diuinos honores exhiberent: Docent quidem id sacræ paginæ, sed Græci Herculem suum in Deorum numerum retulerunt; Lampsaceni suam Helenam, Cassandram, Parthenopem: Romani suos ferè Imperatores, Tzetzes Isacius ad Lycophronem *Κασσάνδρας ἱερὸν ἐστιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπερ ἱδρύσαντο οἱ προέχοντες τῶν Δαυνίων εἰς τιμὴν αὐτῆς*. Templum est Cassandræ in Italia quod & posuerunt Principes Daunij.

Mutatio Nominis.

Ijs porrò qui referebantur in Deorum numerum ante tempus Imperatorum, immutari nomina mos erat. Lactantius 1. de falsa relig. c. 21. apud quem Pompeius adolescens morte patris audita hæc loquitur.

Euoluam busto iam Numen gentibus Isim,
Et tectum ligno spargam per vulgus Osirim,

Hic est Osiris quem Seraphim vulgus appellat; solent enim mortuis consecratis nomina immutari, credo ne quis putet homines eos fuisse: nam & Romulus post mortem Quirinus dictus est, & Leda Nemesis, & Ino postquàm se præcipitem egit in mare, Leucothea materque Matuta, & Melicertus filius eius Palæmon, atque Portumnus, quæ firmari possunt omnia Poetarum verbis. De Leucothea quidem Ouidius 6. Fastorum.

Leucothea Graijs, Matuta vocabere nostris.

4. Metam.

——Abstulit illis
Quod mortale fuit, maiestatemque verendam
Imposuit, nomenque simul faciemque nouauit,
Leucotheaque Deam cũ matre Palæmona dixit.

2. Fastorum de Romulo.

Proxima lux vacua est, & tertia dicta Quirino,
Qui tenet hoc nomen Romulus ante fuit.

Iterum 14. Metam. Ouidius de Hersilla in Orani Deam immutata Fab. 20.

Hersillæ crinis cum sydere cessit in auras;
Hanc manibus notis Romanæ conditor vrbis
Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen
Mutat Oramque vocat, quæ nunc Dea iuncta
Quirino est.

Rectius dicetur quasi prænomen aliquod appositum, scilicet DIVVS: vndè scriptores historiæ passim denominationem hanc in ijs, quibus id decretum erat honoris, vsurpant: Suetonius imprimis cuius liber v. inscribitur Diuus Claudius Cæsar X. D. Vespasianus XI. Diuus Titus, quòd in Deorum ordinem admissi crederentur. De Claudio quidem Tranquillus funeratus est celebri pompa, & in Deorum numerum relatus. Post obitum igitur prænomen illud decernebatur, quam ob causam Bassianus loquens de fratre Geta, sit Diuus modò non viuus; quod fratris mortem in votis haberet: Et de se Vespasianus, vt video Diuus fio, quod mortem imminere sentiret.

Quæ personæ consecrentur.

Iam verò consecrabantur tùm apud Græcos, tùm apud alias gentes, qui orbem monstris expurgassent, qui ab imminenti grauique periculo populum liberassent, qui vtilissimam artem, aut propè necessariam, serendi vel metendi rationem homines docuissent, qui singulari & eximia quadam virtute reliquis præstitissent; Tales Semidei, vel Heroes, aut etiam Dii vocabantur.

In virtutis commendationem disputat Macrobius lib. 2. in Somnium Scip. *Eius, inquit, anima in Deos relata, quòd nunquam deseruit virtutes, & semper exercuit*: quæ reputans Alexander petiit a Græcis inquit Ælianus Var. Hist. lib. 12. c. 30. vt se Deum facerent, ἐπιστέλλει τοῖς Ἕλλησι θεὸν ἑ αὐτὸν ψηφίσασθαι. Hæc sanè fuerint apud Græcos exterasque nationes, sed Romæ res ita non habuit; nam vnum alterum obseruabatur, an ille, cui diuini honores erant decernendi, Imperii Romani fines amplificasset, an hæredem reliquisset, tùm demum nisi scelera, vel insignis aliqua crudelitas obstaret, illius honoris fastigium assequebatur.

Nonnunquam etiam propter magnum fauorem id, & adulationem fiebat non ritè: Nam crudelis ille Domitianus viuus, & vidês Deus vocabatur & Tonans, hoc quidem apud Martialem lib. 9. epigr. 40.

Prima Palatino lux est hæc orta Tonanti.

Idem lib. 5. ep. 3.

Sors mea quàm fratris melior, cui tam propè fas est
Cernere, tàm longè quem colit ille Deum.

Sed hæc frustrà, siquidem nonnisi decreto Senatus quisquam Diuus vocari, aut inter Deos censeri poterat. Acerbè satis, sed verè Tertullianus in Apolog. cap. 5. Vetus erat decretum, ne quis ab Imperatore consecraretur, nisi in Senatu probaretur, quibus ait ideò noluisse Tiberium inter Deos referre, quò incõsulto Senatu id præstare voluisset. Etenim cum vt hoc obsequium Hadriano redderetur plurimum laboraret Antoninus Pius, nonnisi profusis lacrymis, plerisque ob eius sæuitiam perugnantibus, obtinuit.

Quod & apud Græcos religiosè satis obseruatum est: Nam Alexander ipse à Græcis illam Apotheosim impetrauit: nimirum Lacedæmonij austera dictione quidem, sed quæ assensum præbere videretur, illi fecerunt satis ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, ἔστω θεός. Quoniã Alexander vult esse Deus, esto Deus. Athenienses verò mitius egerunt. ἐκκλησίας οὔσης Ἀθηναίοις παρελθὼν ὁ Δημάδης ἐψηφίσατο θεὸν τὸν Ἀλέξανδρον τρισκαιδέκατον conuocata Atheniensium concione Demades surgens decreto iussit, vt Alexander scriberetur Deus decimus-tertius. Hoc quidem in more positum apud eos fuit, vt vel seniorum & optimatum, vel certè populi consensu, aut rogatu id fieret. Vnde præclarum illud Agesilai responsum apud Alexãdrum Genialium Dierum lib. 6. cap. 4. ferunt magnum illum Agesilaum cum à Thasiis Apotheosi honoratus, & inter Diuos relatus fuisset viuẽs, illos interrogasse, vt si Deos faciendi potestatem haberent; prius seipsos consecrarent.

Pompa funebris.

Quod ad pompam attinet, hæc habet Dio lib. 56. de funere Augusti, secundum hoc funus eius factum est, lectus erat ex auro & ebore constructus, purpureis stragulis, auroque iis inter textis ornatus; in cuius infima parte cadauer arcæ cuidam inclusum latebat; imago autem eius cerea, habitu triumphali conspiciebatur, hanc à Palatio ducebant Coss. designati: Altera aurea excuria, tertia in curru triumphali ducebatur: post has auorũ ipsius atque cognatorum vita functorum, (excepta Iulij Cęsaris, qui Semideos inter relatus erat,) aliorumque qui vnquam Romæ factis suis clari fuerant, imagines, initio facto à Romulo ferebantur; inter quas Pompeii quoque magni imago, omnesque nationes, quas subegisset, cum suo ipsarum cultu efficta cernebantur. Feretro posito ad rostra, pro illis Drusus quidam Orationem de scripto recitauit. Cęterùm pro rostris Iuliis Tiberius ex Sc. ad populum in hæc propemodum verba perorauit: quæ priuatim ab homine cognato de Diuo Augusto dicenda fuerunt, à Druso dicta sunt, sequitur Oratio benè longa, quàm his verbis concludit. Non cum lugere nobis conuenit, sed corpus eius nunc naturæ reddere, animam autem, vt Dei, perpetuo colere.

Hæc

Hæc cùm recitasset de scripto Tiberius, pergit Dio Feretrum iidem qui ante sublatum triumphali porta ex Sc. extulerunt. Aderant ducendo funeri Senatus, Equitesque cum coniugibus, Prætorianique milites, ac ferè omnes, qui tum Romæ agebant homines. Postquàm cadauer rogo in campo Martio impositum fuit, primùm omnes Pontifices illud circumierunt, deinde Equites, tùm Legionarij, reliquique milites, & ij demum qui custodiæ præfuerunt. Omnia præmia, quæ ob sua quondam egregia in bello facta, ab ipso acceperant, super id coniicientes. Post hæc Centuriones, acceptis facibus iussu Senatus, rogum succenderunt: quo absumpto Aquila ex eo emissa euolauit, quasi animam Augusti in cœlum ferens; his peractis reliqui discesserunt.

Hæc quidem apud Dionem, sed hic desiderantur aliqua, quæ in Seueri pompa notantur ab Herodiano lib. I. scilicet Oscula; Nam priusquam locaretur cadauer in busto, Imperij hæres, & alij propinqui demortui statuam osculabantur; deinde circa rogum decursio, fiebat vrbanis confictisque cursibus; Tùm ignis iniectio à successore, & vndique ab omnibus Consulibus; postea Tabernaculi forma cuius in secunda regione lectus, in quo erat cadauer, deponebatur, sed herbis, succis, odoribus, vnguentis, aromatis confertissimum. Neque enim vllus erat, qui pro virili sua non iniiceret. Denique summus in ea structura locus, in quo currus Imperatoris in apice locabatur, & in domus fastigio.

De quibus Alexander Genial. Dier. lib. 6. cap. 4. hæc habet. Apotheosim sic fieri nouimus, vt Imperatore, qui referendus in Deos & consecrandus, vita functo, pyram in Tabernaculi formam construerent, quod auro & ebore signisque & tabulis pictis exornatum mirificè, alio desuper breuiori, vsque ad tertiam contignationem erigebant, Aquila, cum omnium Deorum aggestu in summo culmine locata, lectoque constrato purpura & auro, in quo defuncti effigies iacebat, Senatus, Equester ordo, ac Viri Triumphales, quique amplissimos honores gesserant, procedentes lectum deferebant in Pyram, cum carmine & hymnis, omnibusque humanis diuinisque aggestis honoribus. Denum incensa Pyra cum vapore & fumo Aquila agitata è summo culmine Tabernaculi aera petiisset, religio incussa fuit ipsius animam per inane cœlum petiisse, ipsumque defæcato, quod mortale erat & caducum, in numero cœlestium & consilio Deorum recipi & haberi, quam consecrationem Ἀποθέωσιν Græci nuncuparunt.

Iam verò quia Rex nullus sine Satellitio, sine subditis, sine famulatu & regno, continuò id genus siue Diis, seu Diuis recens factis, templa, Aræ, Sacerdotes, & Camilli addebantur, quod ante mortem etiam Cæsar Dictator obtinuit, Sueton. cap. 76. Iulius decerni sibi passus est templa, Aras, simulacra, iuxta Deos, puluinar, Flaminem Lupercos: cùm verò eius Ara euersa fuisset ab Antonio, vocati veterani de ea reparanda egerunt, id scribente Tullio epist. lib. II. Augusto verò Romæ templum decretum à Senatu, à Liuia extructum, à Tyberio perfectum esse scribit Dio. De quibus Ouidius 4. de Ponto.

Nec pietas ignota mea est, videt hospita tellus
In nostra sacrum Cæsaris esse Domo.
Stant pariter natusque pius, coniuxque Sacerdos
Numina iam facto non leuiora Deo.

Ex his licet ista colligere breuiter ad pompæ funebris clariorem ordinem.

I. Ferebantur imagines virorum illustrium, his exceptis, quos iam honore diuino coli dignos populus iudicauerat.

II. Vrbium ac Prouinciarum ab eo deuictarum simulacra, cum præconibus, accensis, viatoribus, lictoribus.

III. Munera, quæ à vicinis, in honorem defuncti conferebantur.

IV. Armatus exercitus sequebatur ex ordine Senatus frequens.

V. Imperator qui succedebat in locum defuncti.

VI. Lectus in quo deposita iacebat statua Cerea, ab Equitibus ferri solita.

VII. E suggesto ad id præparato superstes Imperator habebat Orationem.

VIII. In campo Martio Pyra grandis triũ tabulatorum, constituebatur in medio statua in supremo currus Imperatoris.

IX. Certatim coniiciebantur odores in suggestum inferiorem.

X. In secundum ascendebat Imp. & deosculabatur imaginem.

XI. Cum reliquis sedebat ludos spectaturus & varia certaminum simulacra, circa Pyram haberi solita.

XII. Iis peractis ignem Pyræ subiiciebat.

E.…

XIII. Emittebatur Aquila de curru triumphali, quæ in cœlum euolans secum Imperatoris animum ferre credebatur.

XIV. Magnæ fidei & auctoritatis iurabat aliquis se Imp. animam vidisse in cœlum euolantem.

XV. Nomen immutabatur, Imperatoris tamen retento, Diuusque dicebatur, & templa, sacrificia, Sacerdotes, & Aræ decernebantur.

Varia in Nummis Apotheseos symbola.

Quæ porrò inueniuntur in Nummis consecrationis notæ? præcipuæ sunt quibus hoc vocabulum DIVVS ascriptum, aut etiam CONSECRATIO I. Tabernaculum siue turrita Pyra, tribus aut quatuor contignationibus compacta, cuius in summo, siue fastigio sunt aut sigilla, aut ipsius Imperatoris currus: quod euidens est ex numismatis Sabinæ Augustæ, Antonini Pii, Lucii Aurelii, Veri, Septimii, nempe id erat solemne ipsius consecrationis adminiculum, præsertim in viris.

Aquila.

Commune quidem istud & peruagatum, quod facilè confirmant Numi Fuluii Salonini, Valeriani &c. eam autem idcirco appositam, & numis & rogis existimant plerique, quòd diuinitatis nonnihil habere videatur, quippe quæ Ioui assideat ministretque; Iouis sit ales, vt volucrum omnium Regina Διὸς αἰδοῖος αἰετὸς ὄρνις ait Theocritus, quod sit Iouis nuntia: Nam eius Etymon inde deriuant ab ἀεὶ & ἔτος hoc est verus semper, quod Iuppiter verum semper Aquilæ augurio nunciet, ex Anthol. lib. I.

Ἀγγελίην πάρ Ζηνὸς ἐπεὶ φέρειν ὑψιβρεμέτης
Αἰετὸς, οἰωνῶν μοῦνος ἐτεροφανής.

Nuncium aliquod à Ioue cum ferret in aere librans auium sola cœlestis Aquila. Quod quemadmodum ex cœlo Dii mortalia dispiciunt, despiciuntque: sic illa res humi iacentes, & supra terram descendentes ex ipsis nubibus aspiciat, ibidem.

Αἰετὸς ἐκ νεφέων ἐξ ἔμαρψεν ἰδών.

Vt cætera missa faciamus, in consecratione certum est Aquilam rogo impositam fuisse, quòd sit volucris audax & rapax, & frequenter è terris in aerem rapta deferat. Scribit Plutarchus ab Aquila Amphiarai Hastam abreptam, & in altum sublatam, moxque demissam & terræ impactam, auri speciem habuisse. Narrat idem apud Lacedæmonios olim grassante pestifera lue, ab oraculo consulto responsum, vt si morbum cessare cuperent, nobilem Virginem immolarent, cumque suo cum ornatu Helena duceretur, & propemodum mactanda esset, gladium ab Aquila sublatum, demumque per aerem deportatum in iuuencam incidisse.

Et verò si pueros deprehendimus à Delphinis amatos, apud Elianum legimus infantem deiectum ab illa auium Regina, sic dilectum, vt illi ministraret, vnaque moraretur; & apud Vopiscum ex Callicrate Aurelianum infantem & fasciola vinctum è cunis ab Aquila innoxiè leuatum, & in Aram impositum, quæ fortè iuxtà Sacellū sine ignibus erat. Deinde vt Arion à prædonum periculis, & maris procellosis fluctibus Delphinis, tanquam seruatoris ope, liberatus est: sic olim infans è turri quadam deiectus præceps, ab Aquila opportunè conuolante exceptus, seruatus & in hortum vicinum deportatus, in omen fortassè Regni & Principatus, quod apud Babylonios postmodum obtinuit ex Eliano lib. 12. cap. 21. ad rem facit id, quod scribit Martialis lib. epigr.

Aetherias Aquila puerū portante per auras
Illæsum timidis vnguibus hæsit onus.

Raptus est, inquit Xenophon in sympοsio ob eximiam eius prudentiam. Testatur Pausanias in Missenicis Aristonem ab Aquila subleuatum, ne in Ceadam præcipitatus collideretur: Ptolemeum pariter ferunt Soterem expositum, ab Aquila seruatum, quæ accedere soleret, expansis alis Solem, & imbrem prohibens, volucresque gregatos abigens, laceratatum cothurnicum sanguine, vti lacte, puerum nutriens. Suidas in Lago.

Est & illa volucris quasi immortalitatis symbolum, quia nec senio, nec ægritudine moritur Plinius auctor lib. 10. cap. 3. Atque haud scio an Etymon satis commodum fingi posset, vt ab Ἀεὶ, vel αἰεὶ semper αἰετὸς, & commune ἀετὸς, aut ab A. particula intendente & ἔτος annus, siquidem Philas Michaeli Imperatori annos Aquilæ precatur, de illa loquens.

Τοῦτον σὺ Βασιλεῦ τὸν πολλὰ ζώοις βίον
Ἀεὶ νεκρῶν καὶ κρατοῦντα τὴν φύσιν.

Illius

Hæc cùm recitasset de scripto Tiberius, pergit Dio Feretrum iidem qui ante sublatum triumphali porta ex Sc. extulerunt. Aderant ducendo funeri Senatus, Equitesque cum coniugibus, Prætorianique milites, ac ferè omnes, qui tum Romæ agebant homines. Postquam cadauer rogo in campo Martio impositum fuit, primùm omnes Pontifices illud circumierunt, deinde Equites, tùm Legionarij, reliquique milites, & ij demum qui custodiæ præfuerunt. Omnia præmia, quæ ob sua quondam egregia in bello facta, ab ipso acceperant, super id conijcientes. Post hæc Centuriones, acceptis facibus iussu Senatus, rogum succenderunt: quo absumpto Aquila ex eo emissa euolauit, quasi animam Augusti in cœlum ferens; his peractis reliqui discesserunt.

Hæc quidem apud Dionem, sed hic desiderantur aliqua, quæ in Seueri pompa notantur ab Herodiano lib. 1. scilicet Oscula; Nam priusquam locaretur cadauer in busto, Imperij hæres, & alij propinqui demortui statuam osculabantur; deinde circa rogum decursio, fiebat vrbanis confictisque cursibus; Tùm ignis iniectio à successore, & vndique ab omnibus Consulibus; postea Tabernaculi forma cuius in secunda regione lectus, in quo erat cadauer, deponebatur, sed herbis, succis, odoribus, vnguentis, aromatis confertissimum. Neque enim vllus erat, qui pro virili sua non iniiceret. Denique summus in ea structura locus, in quo currus Imperatoris in apice locabatur, & in domus fastigio.

De quibus Alexander Genial. Dier. lib. 6. cap. 4. hæc habet. Apotheosim sic fieri nouimus, vt Imperatore, qui referendus in Deos & consecrandus, vita functo, pyram in Tabernaculi formam construerent, quod auro & ebore signisque & tabulis pictis exornatum mirificè, alio desuper breuiori, vsque ad tertiam contignationem erigebant, Aquila, cum omnium Deorum aggestu in summo culmine locata, lectoque constrato purpura & auro, in quo defuncti effigies iacebat, Senatus, Equester ordo, ac Viri Triumphales, quique amplissimos honores gesserant, procedentes lectum deferebant in Pyram, cum carmine & hymnis, omnibusque humanis diuinisque aggestis honoribus. Demum incensa Pyra cum vapore & fumo Aquila agitata è summo culmine Tabernaculi aera petisset, religio incussa fuit ipsius animam per inane cœlum petiisse, ipsumque defæcato, quod mortale erat & caducum, in numero cœlestium & consilio Deorum recipi & haberi, quam consecrationem Ἀποθέωσιν Græci nuncuparunt.

Iam verò quia Rex nullus sine Satellitio, sine subditis, sine famulatu & regno, continuò id genus siue Diis, seu Diuis recens factis, templa, Aræ, Sacerdotes, & Camilli addebantur, quod ante mortem etiam Cæsar Dictator obtinuit, Sueton. cap. 76. Iulius decerni sibi passus est templa, Aras, simulacra, iuxta Deos, puluinar, Flaminem Lupercos: cùm verò eius Ara euersa fuisset ab Antonio, vocati veterani de ea reparanda egerunt, id scribente Tullio epist. lib. 11. Augusto verò Romæ templum decretum à Senatu, à Liuia extructum, à Tyberio perfectum esse scribit Dio. De quibus Ouidius 4. de Ponto.

Nec pietas ignota mea est, videt hospita tellus
In nostra sacrum Cæsaris esse Domo.
Stant pariter natusque pius, cõiuxque Sacerdos
Numina iam facto non leuiora Deo.

Ex his licet illa colligere breuiter ad pompæ funebris clariorem ordinem.

I. Ferebantur imagines virorum illustrium, his exceptis, quos iam honore diuino coli dignos populus iudicauerat.

II. Vrbium ac Prouinciarum ab eo deuictarum simulacra, cum præconibus, accensis, viatoribus, lictoribus.

III. Munera, quæ à vicinis, in honorem defuncti conferebantur.

IV. Armatus exercitus sequebatur ex ordine Senatus frequens.

V. Imperator qui succedebat in locum defuncti.

VI. Lectus in quo deposita iacebat statua Cerea, ab Equitibus ferri solita.

VII. E suggesto ad id præparato superstes Imperator habebat Orationem.

VIII. In campo Martio Pyra grandis triũ tabulatorum, constituebatur in medio statua in supremo currus Imperatoris.

IX. Certatim coniiciebantur odores in suggestum inferiorem.

X. In secundum ascendebat Imp. & deosculabatur imaginem.

XI. Cum reliquis sedebat ludos spectaturus & varia certaminum simulacra, circa Pyram haberi solita.

XII. Is peracti s ignem Pyræ subiiciebat.

Emi-

XIII. Emittebatur Aquila de curru triumphali, quæ in cœlum euolans secum Imperatoris animum ferre credebatur.

XIV. Magnæ fidei & auctoritatis iurabat aliquis se Imp. animam vidisse in cœlum euolantem.

XV. Nomen immutabatur, Imperatoris tamen retento, Diuusque dicebatur, & templa, sacrificia, Sacerdotes, & Aræ decernebantur.

Varia in Nummis Apotheseos symbola.

Quæ porrò inueniuntur in Nummis consecrationis notæ? præcipuæ sunt quibus hoc vocabulum DIVVS ascriptum, aut etiam CONSECRATIO I. Tabernaculum siue turrita Pyra, tribus aut quatuor contignationibus compacta, cuius in summo, siue fastigio sunt aut sigilla, aut ipsius Imperatoris currus: quod euidens est ex numismatis Sabinæ Augustæ, Antonini Pii, Lucii Aurelii, Veri, Septimii, nempe id erat solemne ipsius consecrationis adminiculum, præsertim in viris.

Aquila.

Commune quidem illud & peruagatum, quod facilè confirmant Numi Fuluii Salonini, Valeriani &c. eam autem idcirco appositam, & numis & rogis existimant plerique, quòd diuinitatis nonnihil habere videatur, quippe quæ Ioui assideat ministretque; Iouis sit ales, vt volucrum omnium Regina *Διὸς αἰδὸς ἀετὸς ὄρνις* ait Theocritus, quod sit Iouis nuntia: Nam eius Etymon inde deriuant ab *ἀεὶ* & *ἔτος* hoc est verus semper, quod Iuppiter verum semper Aquilæ augurio nunciet, ex Anthol. lib. I.

Ἀγγελίην πὰρ Ζηνὸς ἐπεὶ φέρεν ἠερόδινής
Αἰετὸς, οἰωνῶν μοῦνος ἐνουράνιος.

Nuncium aliquod à Ioue cum ferret in aere se librans auium sola cœlestis Aquila. Quod quemadmodum ex cœlo Dii mortalia dispiciunt, despiciuntque: sic illa res humi iacentes, & supra terram descendentes ex ipsis nubibus aspiciat, ibidem.

Αἰετὸς ἐκ νεφέων ὀξὺ ἔμαρψεν ἰδών.

Vt cætera missa faciamus, in consecratione certum est Aquilam rogo impositam fuisse, quòd sit volucris audax & rapax, & frequenter è terris in aerem rapta deferat. Scribit Plutarchus ab Aquila Amphiarai Hastam abreptam, & in altum sublatam, moxque demissam & terræ impactam, auri speciem habuisse. Narrat idem apud Lacedæmonios olim grassante pestifera lue, ab oraculo consulto responsum, vt si morbum cessare cuperent, nobilem Virginem immolarent, cumq; suo cum ornatu Helena duceretur, & propemodum mactanda esset, gladium ab Aquila sublatum, demumque per aerem deportatum in iuuencam incidisse.

Et verò si pueros deprehendimus à Delphinis amatos, apud Elianum legimus infantem deiectum ab illa auium Regina, sic dilectum, vt illi ministraret, vnaque moraretur; & apud Vopiscum ex Callicrate Aurelianum infantem & fasciola vinctum è cunis ab Aquila innoxiè leuatum, & in Aram impositum, quæ fortè iuxtà Sacellū sine ignibus erat. Deinde vt Arion à prædonum periculis, & maris procellosis fluctibus Delphinis, tanquam seruatoris ope, liberatus est: sic olim infans è turri quadam deiectus præceps, ab Aquila opportunè conuolante exceptus, seruatus & in hortum vicinum deportatus, in omen fortasse Regni & Principatus, quod apud Babylonios postmodum obtinuit ex Eliano lib. 12. cap. 21. ad rem facit id, quod scribit Martialis lib. epigr.

Aetherias Aquila puerū, portante per auras
Illæsum timidis vnguibus hæsit onus.

Raptus est, inquit Xenophon in symposio ob eximiam eius prudentiam. Testatur Pausanias in Missenicis Aristonem ab Aquila subleuatum, ne in Ceadam præcipitatus collideretur: Ptolemeum pariter ferunt Soterem expositum, ab Aquila seruatum, quæ accedere soleret, expansis alis Solem, & imbrem prohibens, volucresque gregatos abigens, laceratarum cothurnicum sanguine, vti lacte, puerum nutriens. Suidas in Lago.

Est & illa volucris quasi immortalitatis symbolum, quia nec senio, nec ægritudine moritur Plinius auctor lib. 10. cap. 3. Atque haud scio an Etymon satis commodum fingi posset, vt ab *Ἀεὶ*, vel *αἰεὶ* semper *αἰετὸς*, & commune *ἀετὸς*, aut ab A. particula intendente & *ἔτος* annus, siquidem Philas Michaeli Imperatori annos Aquilæ precatur, de illa loquens.

Τοῦτον σὺ Βασιλεῦ τὸν πολυζώης βίον
Ἀεὶ γεωργῶν καὶ κρατύνων τὴν φύσιν.

Illius

Illius vt viuendo secula exigas, annisque viribusque Rex precor integer. Nam præterquamquod se renouat, nouum rostrum, plumas, vires recipit, etiam longæuam esse probat ex nidi diuturnitate secundum Arist. lib. 9. de hist. animal. *μακρόβιος δ' ἐστὶ δῆλον δ' τοῦτο ἐκ τοῦ τὴν νεοττίαν τὴν αὐτὴν ἀεὶ διαμένειν*. Hæc igitur immortalitate donatos ostendebat homines eo ritu consecratos. Aut forte, quod aliud est, illos Reges & Imperatores non posse deinceps esse fortunæ ludibrium, nullis casibus nec hominum quidem, aut etiam Deorũ iræ obnoxios fore, vbi corporis compage soluti in cęlum euolarant. Nam Aquila, vt notat Plinius, vllo tangi fulmine non est compertum, quod ex omnibus animalibus ab ea re sit immunis: idcircò fortè à Thebanis vti Numen cultam scribunt Diodorus Sicul. Strabo, lib. 17. & Alex. Genial. Dier. lib. 6. c. 26.

Quod in rogos sese plures immiserint non obscurum, Philarchus & Tzetzes, & Elianus scribunt puerum infantem, qui pullum Aquilæ perquàm studiosè nutrierat, ita adamatum vt ei laboranti affuerit Ales, mortuo pariter, nam beneficiorum memor in bustum sese immisit *καυθέντι τῇ πυρᾷ καὶ αὐτὸ συνεκαύθη* ardenti rogo se iniecit, & ipsa simul arsit.

Pingitur verò in numismatis aliquando sola expansis alis, vt in Neruæ numo; interdũ globo vnguibus insistens, vt in Pertinacis & Augusti persæpè; nonnunquam Fulmen, seu telum trisul cum pedibus retinens in Augusti; sed in Antonini Philosophi lauream rostro tenet fortè propter singularem eius Numini venerationem exhibitam. Aliàs erat Ara geminis Aquilis hinc & hinc positis, vt in Nũmis Constantii: quemadmodum Aquilæ geminæ prostrant ad Antonini Pii columnam, sed in Constantii numo in ara est flamma. Interdum etiam Aquila videbatur ad aram picta, super aram fulmen, vt in numismatis Augusti; in Maximiani est Aquila supra templum. Persæpè ara cum flamma, vt in Titi & Traiani numis; rarius ara cum Aquila, tamen extat numus in quo est quasi ara, vel tumulus tapete constratus, cui insidet Aquila cum litteris S. C. in prima parte DIVVS M. ANTONINVS PIVS.

Ara.

Cum flamma, foco vel igne in ea accenso; hoc quidem in Nummis Salonini, Valeriani. Interdum cum Aquila, vt in Clodii Gothici, vel ara nulla re apposita: idcirco autem ara Consecrationis symbolum est, quod nulla est nisi Deo alicui sacra: Ex quo efficitur, eum, cui ara pingitur, cuditur, vel erigitur, de Deorum, aut Diuorum esse numero; inde Virgil. Eclog. 1. de Aug. adhuc iuuene, vel puero potius, vbi enim dixit.

——Neque seruitio me exire licebat.
Nec tàm præsentes alibi cognoscere Diuos.

Addit.

Hic illum vidit Iuuenem, Melibœe quotãnis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.

Dixerat verò Tityrus paulò ante de eod. Aug.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namq; erit ille mihi sẽper Deus; illius Arã.
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Adde quod in Consecrationis huius pompa circumferebatur ara: postremò, inquit Xiphilinus in Pertinacis funere, ferebatur altare inauratum, ornatumque ebore & lapillis Indicis: hoc autem diuinitatis est euidens argumentum.

Pauo.

In Marinianæ Nummis Pauo sæpius exprimitur, in quibus nonnunquam videas, eius animam in cœlum ab Aquila transferri aliquando Pauonem dumtaxat, cum vocabulo CONSECRATIO, & in numismatis D. Iuliæ Augustę, in altera parte corniculata Luna. Sed hoc loco quærimus, an pro mulieribus consecratis Pauo semper, aut pingatur, aut in numis cudatur; Constat id non adeò religiosè obseruatum fuisse; Nam in Faustinæ minoris, seu Marci vxoris deprehenditur Aquila quòd illa Marco Imperium dedisset.

Porrò in Nummis cuditur, quòd in Apotheosi mulierum ritè facienda, Pauo pro Aquila in cęlum auolare à summo Tabernaculi, vbi ẽrat alligata fastigio, permitteretur. An quia secundas tenere videtur inter volucres ob pulchritudinem? an quia Iunoni dicata? Nam Samos Insula, quæ tota Iunonia in nummis Pauonem sculpi volebat, & ipsa Iuno apud Ouidium Metam. 2.

Ingreditur liquidum Pauonibus aera pictis.

Vnde & ab eodem Poeta Iunonis volucer indigitatur, & à Iuuenale auis Iunonis Sat. 7.

——Didicit iam Diues auarus
Quantum admirari tantum laudare disertos,
Et pueri Iunonis auem.

Quæ

Quæ licet à verò non abhorreât, certum est tamen alio Veterum cogitationes spectasse, scilicet, quod domum cœlestem hæc volucris, & astra ipsa repræsentare credatur, & in pennis exhibere sydera, sic Ouid. 13. Met.

Iunonis volucer, quæ cauda sydera portat.

Eam verò caudam, quæ astra, & sydera refert, vocat domum Oppiam. Κυν. β. Sed domum splendidam, quo loco volucris pulchritudinem pluribus prosequitur.

Οἷον δῆνυ ταώνες ἐὸν δόμον ἀγλαόμορφον
Γναμπτὸν ἀποσυίαουσιν ἀριπρεπὲς αἰολόνωτον
Τὸν οὐδὲν μερέπεσσι Διὸς τεχνήσατο μῆτις
Φαιδρότερον.

Veluti Pauones suam domum splendidam curuam obumbrant illustrem picturatam caudā, quibus nihil Iouis fabricauit consilium pulchrius. Vnde si plumæ sydera continent, & cauda domus est Pauo, eam sine controuersia refert, quæ in cęlo stellato habitat, cuiusque est symbolum.

Columna.

Columnas erigebant in honorem, gratamque defuncti memoriam, vt in Nummo Antonini Pii, in quo legitur vox CONSECRATIO. Et ex Traiani numismatis, in quibus Columna cum tribus Aquilis exprimitur. Idcircò verò pro diuinitate ponitur, quia Columna gloriæ sublimitas indicatur, imò viri præstantes Columnæ dicebātur à plerisque scriptoribus, siue quod inuictum in illis robur, constantiam, & animi, siue quandam diuinitatem, suspicerēt. Sic Hectorem vocat Pindarus *Τροίας ἄμαχον ἀστραβῆ κίονα* Troiæ Columnam inimotam & inexpugnabilem. Sic Augusta Columna dicitur ab Horatio fortunam rerum Dominam alloquente lib. 1. Ode 35.

Iniurioso ne pede proruas
Stantem Columnam, neu populus frequens
Ad arma cessantes ad arma
Concitet imperiumque frangat.

Quod de Cæsare dictum nemo non existimat, cùm statim addat vates.

Serues iturum Cæsarem in vltimos
Orbis Britannos.

Deos etiam columnas nuncupatos è vetusto oraculo prodit Clemens Alex. 1. Stromatom, in quo Bacchus dicitur Thebanis *στῦλος πολυγηθὴς* multuigis gaudij columna: sit in Columna Deum visum Hebræis. Paria sentire videtur Nyssenus Hom. 1. in Cantica, & in Columna nescio quid diuinum animaduertisse cū Christum: appellat *στῦλον ἀσφαλῆ καὶ ἄσειστον* firmam & stabilem Columnam quæ labefactari non possit. Hinc præstantibus legionum Imperatoribus confecto bello reque bene feliciterque gesta Columnas statuebant *κηρύττούσας τὰ κατορθώματα*, quæ fortia illorum facinora, & virtutem singularem ad omnem omnium seculorum memoriam prædicarēt, ait S. Athanasius ep. ad Ammū. Idcirco Sagunti in media platea stabat Columna dicata, & inscripta Deo Aureliano.

Fulmen, Patera, Bacillus, seu Hasta.

Ideò diuinos honores ostendit, quia nominis celebritatem, summamque post mortem apud mortales famam, vt immortales consequuntur, cuius rei tessera est Fulmen. Pingitur Augustus Pateram, & Bacillum tenens pro diuinitatis nota cum inscriptione AVGVSTO DEO: Pateram sacra siue sacrificia connotare vel infantibus notum est: Hastam verò pro Numine haberi consentiunt omnes, vnde qui libabant Pateram tenebant.

Stella.

Infinita prope sunt Iulij numismatas, in quibus Stella dumtaxat, vel caput Cæsaris cum Stellula, & inscriptione DIVO IVLIO, ad Deos refertur; significat enim Deum vniuersi, vt probat Orus Apollo lib. 2. cap. 21. *ἀστὴρ παρ' Αἰγυπτίοις γραφόμενος ποτὲ μὲν θεὸν σημαίνει.* Depicta apud Ægyptios Stella Deum aliquādo significat. Illa autem, quæ in Iulij Cæsaris nummis habetur ab Cometa, qui quo tempore funeratus est per plures dies apparuit, & eius anima esse vulgò credebatur, originem erroris haber, vt constat ex Suetonio. Hinc Horatius 1. Odar. Cantu 12.

——Micat inter omnes
Iulium sydus velut inter ignes
Luna minores.

Quod si eleganti iudicio dixit Trismegistus in Eglogis Physicis ex Stobæo lib. 1. Cœli stellas esse *ὀφθαλμοὺς θεῶν*: si consimili venustate Pindarus Lunam vocat *ἑσπέρας ὀφθαλμὸν*, vesperæ vel noctis oculum ob eum splendorem quem videmus, quid mirum Heroas in numerū Deorum ascriptos, Stellas dici propter vitæ latè lucentis virtutumque splendorem?

Quæ-

Quadrigæ.

At verò Quadrigę diuinitatis sūt nota, quia currus ille aureus, quo vtebatur Imp. in summo Tabernaculi fastigio locabatur, vt apparet in Antonini Pii numo, & in Augusti, vbi Elephantorū quadrigas in tribus Nummis, & in curru sedētibus augustiori habitu, Augustum hastile, seu diuinitatis insigne bacillum gerentē leua, dextera nunc pateram, mox ramum tenentem. In quodā nummo quatuor Elephantis insident sessores quatuor, in vniuersis eadē plane Epigraphe DIVO AVGVST. S.P.Q.R. Ratiò verò petitur ex eo, quod Pyræ mortui currus apponeretur; Xiphilinus testis locuples in Seuero de Pertinace sic scribens. Ita in campum Martium venimus, hic extructus erat rogus instar turris forma triangulari, ebore, & auro, ac nonnullis statuis ornatus, in sūmo eius currus inauratus quo Pertinax olim vehebatur collocatus erat. Sed propter Elephantorum Quadrigas, in curru Sacellum, in Sacello figura quædam, in prima Numi facie DIVVS VERVS, in secunda CONSECRATIO. Sunt & Quadrigę, sed equorum in nummo quodam Clodii, in curru templum, aut ædes, super ædē iterum cum victoria Quadrigę, in antica parte ad Principis caput DIVVS CLAVDIVS AVGVST. in postica sub quadrigis Ex. S. C. hoc ipsum quod diximus neminē nisi Senatus auctoritate & decreto illa Apotheosi, seu Consecratione donatum scriptores eximii tradiderunt.

Tripus.

Augustus cusus in Nummo sedens in sella, radiato capite, vel insignito corona, cuius in læua hastile purum, in dextra ramus, iuxta figuram est Tripus, in ambitu D. AVGVSTVS Pater. Imprimis viri fortes apud Græcos Tripodibus donabantur ex Virgilio 9. Æn.

Et Tripodas geminos, auri duo magna talenta.

Disertè vates Horatius lib. 4. Ode 8.

Donarem pateras grataque commodis
Censorine meis æra sodalibus:
Donarem Tripodas præmia fortium
Graiorum.

Quin & Semideis, aut potius hominibus in Deorum albo ascriptis, vt Aesculapio & aliis, ex Sidonio.

Pēdet per teretes Tripodas Epidaurius anguis.

Templum.

Indè tot Nummi tempore Tiberii, & ipsius Augusti referentes Templa, quæ Romæ, & Augusto dicata erāt: inscriptio hæc est ROM. & AVG. quòd sit diuinitatis symbolum, certū est, neque enim templum nisi Deo, vel homini quem vt Deum veneramur, dicamus.

Ceterùm vt Emblemata inter se dissimilia fuerunt, ita nec eadem fuit inscriptio: Nam præter eam, quæ toties iterata legitur CONSECRATIO, aut DIVVS. Sunt quædam in TRA. AVG. PATER. MEMORIÆ ÆTERNÆ. In Constantij est aliquando, ÆTERNA MEMORIA. MEMORIA FELIX. Vt in Diui Constantii Nummo, in quo est Ara cum flamma inter duas Aquilas. SYDERIBVS RECEPTO S. C.

Apotheosis Artificium.

Quod attinet artificium huius orationis nō longè diuersū est ab artificio generali funebris Orationis, quia tamen habet aliqua consecratio singularia, breuiter hæc erunt obseruanda.

1. Finis huius Orationis festus ac hilaris esse debet, contrà funebris luctuosus vt plurimum, ideoque viuum Diuumque probat hominem Apotheosis, neque lacrymis prosequendum, sed lætis vocibus excipiendum.

2. Licet exordium cuiuslibet Panegyrici liberum sit, ad hilaritatem tamen compositum hoc esse debet maximè, funebris verò triste luctuosumque.

3. In Epilogis aliarum Orationum precationes habentur & vota, prospera faustaq; omnia dicuntur, idem hic contingit, si modò fiant hæc illi, quem inter Diuos referemus.

4. Obseruandum cui dicatur Oratio, vel enim Sancto, vel Regi, vel Principi, qui nondum Ecclesiæ totius assensu, sed votis nostris asseritur: proinde huius Oratio gloriam & immortalitatem quærit apud posteros: illius solidā & æternam apud Deum & superos: istius res heroicas & opinionē omnium; illius virtutes, ac miracula recenset: istius ad plausus & acclamationem excitat; illius ad singularem in hominū animis venerationem concitandam refertur.

5. Ritus ante recensiti profanæ Apotheosis vsurpari possunt in vtraq; Oratione, vel sācti, vel Regis alicuius, sed in hac longè liberius quoniam ab illa plurimum distant, proinde vel assumendi, vel reiiciendi.

6. Ordo

6. Ordo rerum dicendarum in Confirmatione pendet ab Oratoris arbitrio, tamen ille videtur expeditus, si per thesim causæ expendantur, scilicet cur hominibus diuini honores decernantur, cumq; in medium aliquę adductæ fuerint, tum ad alterā partem deueniendū erit, quæ laudationem insignē complectetur, & suis ornamentis illustrem; deinde petitioni suus erit locus, quoniā ad cumulū habet omnia quæ in homine diuino requiri possunt, scilicet vt illi benemerito decernantur honores, qui describendi erunt. Quod si iam Consecratio facta sit, petitionis eius loco erit habenda exhortatio, qua excitabūtur, Auditores ad venerationem aut excurrendū in gloriā, qua Diuus fruitur, aut ad ipsū vota facienda, vel Epilogi vice petendum aliquid à Sancto sibi, suisque.

PVNCTVM XXV.

Vituperatio.

Ex contrariis omninò locis peti debet, nec alia præcepta desiderat ab ijs, quæ posuimus in laudationum industrijs: tantum prudentis erit Oratoris & moderati videre, ne natura potiùs, quàm necessitate, ad vituperandū incitatus fuisse videatur: id fiet si nihil cōuitiorum effuderit temerè, sed quidquid dixerit, nō à male dictis, sed à certis rationibus, & veritate procedat. Vituperetur ergo vitium: Dabunt ideam Cyprianus de Liuore & Zelo: Seneca de ira; Tullius de Crudelitate I. Verrina, pro Roscio Amerino, pro Cluentio, &c.

Parricidij reum quis vituperat? ab insinuatione ordietur, & dicet Absalonem se comis suæ nequitiæ suspensum ad arborē diuinæ iustitiæ, & auditorum æquitati scopum propositum, tribus sagittis velle conficere, hoc est tribus argumentis nefariū proditorem supplicijs æternis addictum acerbioribus Orationis aculeis configere; modò præsentes adsint, Dauidisq; parentis beneuoli misereantur.

Primum telum. Operæ pretium est animaduertere qua seueritate tā atrox, nefariumque facinus humana diuinaq; iustitia vindicarit. Apud Moysem lapidibus obruebatur, vel contumax: apud Græcos igni tradebatur; apud Romanos insinuū in equuleo voluerunt. Cic. pro Rosc. Amer. nu. 70. Cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in Parricidas singulare excogitauerunt: vt quos natura ipsa retinere in officio suo non posset, ii magnitudine pœnæ maleficio submouerentur, in sui voluerunt in equuleum viuos, atque ita in flumen deiici. Rogatus Solon cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit se id neminem facturum putasse, credo quòd Deo tàm inusum crimen vlciscendum relinqueret.

2. Flagitium, hoc est contra naturam, omnibus vitiis fœtum, quod per inductionem erit probandum, ingratitudinis, superbiæ, impietatis, &c. Illustrandum à dignitate & officiis parentum in nos, à quibus secundùm Deum, habemus quidquid sumus; docendum ideò se patrem dicere Deum, & parentes nobis esse Deos mortales, proinde Dei, parentumque violatores eodem plecti culeo.

3. Omnes detestari crimen hoc & impietatem, vitam suam liberos parentum amantes olim in apertum discrimen adduxisse, vt illorū vitam conseruarent, quòd exemplorum multitudine penè infinita probare erit facile. Vtinam siue ingenij mei ac memorię imbecillitas: siue debitæ, erga humanitatem vestram verecundiæ ratio; siue postremò præstituti ad dicēdum temporis breuitas pateretur, vt quod facere hoc loco maximè statueram, partim sacris è litteris, partim aliis ex monimentis insignium virorum exempla depromerem. Docerem in omni ætate fuisse semper plurimos qui pietate singulari fuerunt in parentes suos. Non erit in huius veritatis inquisitione magnopere laborandum.

4. Perditum Absalonem Orestis furiis agitatum, ausum parentem optimum violare supplicijs vltimis mactandum esse dicet, per enumerationem eorum quæ fecerit per Hypotyposim miserum patrem fugientem subiiciet, per Prosopopęiam & Apostrophem in filios rebelles & Parricidas. Tunc manum in eum misisse cui vitam debeas? proh Deum Immortalem! filium parentis sanguinem sorbere? crudelis, &c. Sed Deus vltor Orationem meam comprobat, & vos parentum obseruantissimi Oratione mea non egetis.

EXERCITATIO NONA,

THRONVS ELOQVENTIÆ,

Siue

DE GENERE Deliberatiuo.

PROOEMIVM.

Xultantem in Demonstratiuo genere superiori tractatione Oratorem vidimus, hæc eundem in Deliberatiuo, sic tanquam Regem sedentem in Throno, & Senatorum audientem sententias, probantemque dabit. Hæc est enim Eloquentis gloria, vt videat solerter momenta singularum partium, eademque cæteris efficientissimè suadeat. Certè cùm in arte Oratoria nihil sit non eximium, rerum quæ in Deliberationem cadunt explicandarum suadendarumque facultas diuina est. Hæc improuidorum Ciuium leuissima consilia refutat, hæc veræ germanæq; prudentiæ locum suum tribuit; hæc impetum multitudinis iudicando regit, viget in rebus publicis, floret in profanis, triumphat in sacris. Deliberatiui generis copijs Themistocles, in consilijs Græcos olim iudicandi libertate spoliauit, illisque necessitatem, idem atque ipse sentiret imposuit sentiendi; ijsdem Pericles de hostibus ante triumphauit in foro, quàm in campo: hac demum Eloquentiæ parte dimanarunt primi Oratores ad Hominum famam, & dissipatis primùm mortalibus, tùm in societatem vitæ connocatis vtilissimi fuerunt. Itaque si expetenda est Eloquentia, quòd res præclarè gestas exornet, commendanda eadem certè magis, quòd in consultationibus dominetur; Neque enim haberet Orator quod laudaret, nisi feliciter ante suasisset. Sed quoniam Deliberatiui generis merita notissima sunt, ad illius tractandi industriam, quæ non ita vulgaris est, aggrediamur, bonæ mentis & recti consilij auctore Deo.

LECTIO I.

Generis Deliberatiui Dignitas.

Vid illo genere præstantius, quod salutaribus consiliis Principes instruit, contra dignas odio fraudes & insidias hostium, impetusque ciues armat, vitæ iura legesque præscribit omnibus? quid inter sanctioris aulæ parietes? vbi prudentia ciuilis, & consummata in rebus agendis peritia dominatur, quam viin non obtinet? Non modò Regnorum felicitatem tuetur, sed illam florentiorem reddit, quàm acceperit. Benè Cicero lib. 8. ad Atticum ep. 11. Vt gubernatori cursus secundus, Medico salus, Imperatori victoria: sic Reip. moderatori beata ciuium vita proposita est, vt ea opibus firma, copiis locuples, gloria ampla & virtute honesta sit: quæ in cęlestis Mineruæ domicilio docentur omnia.

Ceterùm Ciceroni 2. de Orat. num. 333. tria sunt, quæ generis huius dignitatem commendent, quartum addit Arist. 3. Rhet. c. 17.

I. Maiestas & amplitudo, de qua sapienter

Cicer.

Cicer. *Suadere aliquid, aut dissuadere, inquit, grauissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mẽte prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.*

II. Grauitas quædam, & ipsum decorum, quod absolutè dignitatem vocat, num. 334. *Concio capit omnem uim Orationis & grauitatem desiderat: ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas.*

III. Illustris stylus, siue character, sententiis instructus & argumentis, nec adeò tamen profusus verbis, vt ambitiosius ad pompam fluere videatur, sic enim Cic. Orat. nu. 337. *Quamquam vna ferè vis est eloquentiæ, tamen quia sũma dignitas est populi, grauissima causa Reipub. maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur.*

IV. Ex Aristotele difficultas, qua Deliberatiuum genus iudiciali anteponit, τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζειν εἰκότως. Difficilius est in Deliberatiuo, quam in Iudiciali genere versari; vel quod operosius sit cognoscere futura, de quibus deliberatur, quàm præterita, de quibus iudicatur; vel quòd ex sola ferè coniectura, quæ admodum incerta est, omnia hic agantur; In Iudiciali verò ex lege: vel denique quod Deliberatiuum non habeat tam frequentes digressiones, quàm iudiciale; ex quibus patet quanta sit huius generis dignitas; cùm & grauissimam personam, & maximã honestatem, & stylum illustrissimum, & diligentiam acuratissimam requirat.

PVNCTVM I.

Nomen Generis Deliberatiui.

Non tam obscurum illud atq; difficile, quã varium & multiplex.

I. Ab omnibus passim deliberatiuum vocatur, 1. de Inuent. Cic. nu. 7. *Quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem.*

II. Suasorium aut suasio 2. de Orat. 333. *Neque sanè iam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut de laudationibus.* Illud à Quintil. lib. 3. cap. 8. *Pars, ait, Deliberatiua quæ eadem suasoria dicitur.*

III. Concio siue concionatorium, vt superius Cic. nominauit, cuius non est alia ratio, quam quod Deliberatiuæ Orationes haberentur apud Romanos in Curia; apud Græcos ad multitudinem, & populi concionem, seu conuentum frequentem; hinc Aristot. Deliberatiuum Oratorem vocat ἐκκλησιαστικόν.

IV. Græcis passim est συμβουλευτικόν quasi consultorium à dando consilio, quod huius generis est proprium.

PVNCTVM II.

Deliberatiui Generis Materia.

Arist. 1. Rhet. c. 4. docet genus hoc versari in bonis, & malis, nõ tamen omnibus sed in his quæcumque contingit fieri, & non fieri; quæ verò ex necessitate fiunt, vel esse, vel fieri non possunt, de his Deliberationem esse non posse, atque ita reiici necessaria, aut quæ fieri nequeunt. Cui consentit Cic. in partic. nu. 83. *Prima sunt suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, Deliberatio tollitur, quamuis vtile sit; & si quid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui liberi ve esse nõ possumus) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quàm facilè possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, vidẽdum tamen erit quàm sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpè habetur.*

Supersunt igitur possibilia, & nõ necessaria, de quibus deliberari potest, nec tamen de omnibus, siquidem sunt quędam bona à natura & à fortuna, quę contingit fieri, & nõ fieri, de quibus deliberare nihil attinet, qualia vidẽtur esse siccitates, imbres, thesaurorũ inuẽtio; Eiusmodi ergo, quæ in deliberationẽ adducentur, debebunt esse in nostra potestate: itaut à nobis pendeant, vt fiant, aut omittantur, atq; ad nos ipsos referantur, & spectẽt. Ridiculum enim est, si Romani suo in Senatu deliberent, qua ratione Scythæ suam debeant administrare Rempub. quid ad Romanos?

Quod si causa sit publica, quinque recenset Arist. de quibus debeat instituti deliberatio.

I. Vectigalia, quæ Cicer. dicit esse neruos

Reipub. & pacis ornamenta, & subsidia belli; Ideò vectigalium curam habebant, & cognitionem sanè diligentem & vtilem, quam imperii causam nuncupabant; de quibus multa disputat contra Rullum, vt docebat ea lege, quam ferre volebat, non tantùm minui vectigalia, sed etiā dissipari: sic enim 1. in Rull. n. 2. *Videte nunc, proximo capite vt impurus belluo turbet Rempub. vt à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet, vt sit non minus in Populi Rom. patrimonio nepos, quam in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemuiri vendunt, hoc est proscribit auctionem publicorum bonorum, agros eius vult, qui diuidantur; quærit pecuniam &c.*

Postea verò, quia prudentis Oratoris est nosse non tantùm reditus annuos ciuitatis, sed etiam sumptus qui fiunt, vt qui nullius sunt vtilitatis tollantur, & qui maiores sunt, quam oporteat, minuantur. Cicer. ibidem probat multis rationibus sumptum illum legis Agrariæ, non modò non vtilem populo futurum, sed etiam magnopere perniciosum.

II. Secundum quod in deliberationem cadit est bellum & pax, quæ deliberatio sapientiā non vulgarem requirit; eam ob rem Romani ius feciale, & feciales Sacerdotes constituerunt, qui de bello, & pace religiosè consultarent; Ita Cic. de Offic. 1. *Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali Populi Rom. iure præscripta est; ex quo intelligi potest nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit, & indictum.* Est igitur Oratoris de rebus ad pacem & bellum spectantibus, consulturi, nosse vires ciuitatis suæ, monente Tull. 3. de legibus. *Est Senatori necessarium nosse Rempubl. idque latè patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qui non tantùm belli impetum sustinere, sed etiam frangere possint.*

Hinc valet plurimùm ad suadendum, & dissuadendum reuocare iam bella præterita, ex quibus coniecturam facere de futuro possit Orator: quippe qui feliciter aliās bellum gesserunt, eundem exitum sibi polliceri debent; quibus infeliciter cessit, tenuis spes relinquitur rei benè gerendæ. Non huius consilii ignarus Cic. pro lege Man. de bello contra Mithridatem gerendo consulturus, commemorat bella cum ipso gesta, & ab Sylla, Murena, Lucullo, quem exitum habuerint num. 8. *Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt Imp. vt ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphauit L. Sylla, triumphauit Mur. duo fortissimi viri & summi Imper. &c.*

III. Ratio custodiendæ regionis, nimirum præsidiis, quot & qualibus copiis, peditibus, an equitibus; quibus verò in locis opportunè præsidia collocari possint, ac debeant. Magnum Imper. Pompeium hoc diligenter effecisse, vt regiones custodiret, probat Cic. pro lege Man. nu. 34. *Quis vnquam aut obeundi negotij, aut consequendi quæstus studio, tàm breui tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce belli impetus nauigauit? Qui Siciliam adijt, Africam explorauit: inde Sardiniam cum Classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia Reipub. firmissimis præsidijs Classibusque muniuit. Inde se cùm in Italiam recepisset, duabus Hispanijs, & Gallia Cisalpina præsidijs, ac nauibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam nauibus Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidijs adornauit.*

Sed præcipuè cum belli terror imminet, augeri debent præsidia, & quæ redundant auferri, locis tantum necessariis, atque opportunis disponi; nam vt comparanda sunt, cùm instat belli metus; ita dimittenda cùm nulla est suspicio, nisi fortè pacis ipso tempore tumultus aliquis excitari possit. Hæc præcepta seruasse se dicit ep. 2. ad Caninium Cic. *Quod scribis Apamæa præsidium deduci non oportuisse, videbam idem cæteros existimare; molesteque ferebam, de ea re minus commodos sermones malevolorum fuisse. Parthi transierint necne; præter te dubitare video neminem. Itaque omnia præsidia, quæ magna & firma paraueram, commotus hominum non dubio sermone dimisi.*

IV. Inter res, quæ ciuitati maximè necessariæ sunt, Annonę ponitur, cui diligenter prouidendum est, ne ciuibus victus annuus desit. Itaque scire oportet eum, qui consilium dat, quæ exportanda sint, aut importanda ciuitatibus sine detrimento, cum quibus populis faciendæ sint conuentiones, sine quorum ope vix commodè ciuitas stare possit. Hinc Præfecti creabantur à Romanis, qui frumentum vndique coemendum curarent. Cic. tres prouincias Africam, Sardiniam, Siciliam, tria subsidia frumentaria populi Romani vocat. Et Cato sapiens, sicut testatur Cic. 4. in Verrem.

Cel-

Cellam Penariam Reipubl. nutricem plebis Romanæ Siciliam nominauit.

Præterea qui Reipub. præsunt ad communẽ vtilitatem referre debent omnia, prouidereq; ne quid detrimenti capiat, quod vt faciant duo genera hominum obseruare debent. Alterum eorum, qui viribus præstantiores sunt, ne si fortè irascantur, plurimum obsint. Crispi prudentiam in eo laudat Iuuen. quod Imp. Domitiano nunquam restiterit.

Ille igitur nunquam direxit brachia contra Torrentem——

Sed & inferiores, qui nobis vtiles esse possunt obseruare proderit, cum sit hominis imprudentis; ea non curare, quæ multum adferunt vtilitatis. Est illud quod sæpè & sapienter monet Cic. pro Pompeio num. 16. *Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cùm duo Reges, cum maximis copijs propè adsint? cùm vna excursio equitatus per breui tempore totius anni vectigal afferre possit? cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodijs, magno periculo se habere arbitrentur? putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conseruaueritis, non solùm calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?* Paulò post nu. 19. probat publicanos, & homines Asiaticos propter vtilitatem, quam adferunt Reipub. esse conseruandos. *Non enim possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete Remp. & mihi credite, id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versantur, implicita est cum illis pecunijs Asiaticis & cohæret; ruere illa non possunt, vt hæc non eodem labefactata motu concidant.*

De ferendis legibus est consultatio, cùm in illis posita sit totius ciuitatis salus; munus autem sapientis Oratoris est videre, ne qua lex inutilis Reipub. feratur. Quod fecit Tull. dum legem Agrariam Rulli abrogandam curauit, non solùm vt inutilem, sed etiam perniciosam: Maniliam vt vtilissimam futuram. Legum vim exprimit his verbis Phil. 11. nu. 28. *Quid Cassius, pari magnitudine animi & consilij præditus, nonne ex eo Italia consilio profectus est, vt prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo iure? eo quod Iuppiter ipse sanxit, vt omnia, quæ Reip. salutaria essent, legitima & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud nisi recta, & à Numine Deorum tracta ratio, imperans honesta prohibens contraria.*

In causis priuatis vix certa materies speciatim potest assignari; nam cum in ijs singulorum res, ac negotia tractentur, quot erunt in re familiari negotia, tot haberi poterunt Deliberationes.

PVNCTVM III.

Finis, & Officium.

POstquam Arist. 1. Rhet. c. 3. demonstrauit singulis generibus finem esse diuersum, sic pergit, τῷ μὲν συμβουλεύοντι, τὸ συμφέρον, ἢ βλαβερόν. Deliberanti vtile ac perniciosum pro fine propositum est, vtilitatem ac detrimentum, vt illam quidem sequamur, hoc verò fugiamus. Et quidem Oratoris est aliquid suadere volentis probare, id melius esse, quàm reliqua, de quibus deliberatur; cùm autem dissuadere contendit, doceat oportet illud esse deterius.

Cui consentit Cic. in partic. nu. 83. *Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, vt illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse.*

Porrò generis huius officium satis apertè indicatur à Cic. 28. num. partic. *Itaque cùm constet hoc genus causarum ex suasione, et dissuasione; suasori proponitur simplex ratio; si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori, duplex: vna si nõ vtile est, ne fiat: altera si fieri nõ potest, nec suscipiatur. Sic suasori vtrumq; docendum est; dissuasori, alterum infirmare sat est. Quidquid sit, tùm qui priuatim deliberant, tùm qui publicè concionantur, semper horum alterum faciunt, verum erit suadere, & dissuadere generis huius officia esse.*

LECTIO II.

Deliberatiui Generis Inuentio.

AD primam doctrinæ dicendi partem reuocamur, scilicet Inuentionem, qua fidem faciat Orator, & motum animis afferat. Nam cùm ad finem, qui est persuadere dictione, dirigantur omnia; nemo illam assequetur

tur, nisi prius intelligat, quibus rebus fiat, aliunde verò, cùm faciliùs commoto vehementer homini credatur, quàm sedato leniter & tranquillo, excogitare debet rationes, quibus animi promoueantur: pars difficillima quidē, sed omnium vtilissima.

PVNCTVM I.

Inuentionis fontes, & locorum diuisio.

POst Ciceronem partic. 85. Quintil. l. 3. c. 8. triplicem huius generis fontem apperit partes, inquit, suadendi quidam putarunt honestum, vtile, necessarium, ego non inuenio huic tertiæ locum; nam quæ necessaria sunt, de ijs nulla potest esse Deliberatio ex Arist. quis enim deliberet de non aliquando moriēdo, cùm id necesse sit, aut de suscitando aliquē è mortuis, quod fieri nequit viribus humanis? hinc seipsum leuitatis arguit Ouidius.

Stulte quid hæc frustra votis puerilibus optas,
Quæ non vlla tibi fertque feretq; dies?

Sed nec ideò partem Deliberationis necessitatem esse dicimus, quòd in Deliberationem cadat; verùm quòd si necessitas probari possit, finem affirmat Deliberationi, propterea que necesse sit in illa probanda maiorem suasoriæ Orationis partem insumere: probasti rem esse necessariam? vicisti. Vt rectè monet Æschylus in Prometheo.

Τὸ τῆς ἀνάγκης ἐστ' ἀδήριτον σθένος.
Necessitatis vis est inexpugnabilis.

Necessitas autem quam attributam partem vtilitati probat Cic. definitur ab eodem. *Id cui nulla vi resisti potest*: vel *id sine quo salui, liberique esse non possumus*. Altera simplex, cum aliquid absolutè fieri necesse est, mori. Altera cum adiunctione, quādo necesse est aliquid fieri, alicuius causa, vt necesse est Carthaginem se dedere Africano maiori, nisi disturbari velit.

I. Cic. partic. 87. maluit diuidere primum fontem, qui est ab vtili, in vtile honestum, & vtile commodum. Eorum autē quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Hinc constat tres esse fontes huius Inuentionis, duos quidem præcipuos vtile, possibile, tertium verò duobus adiunctum, honestum & gloriosū.

Ex his fontibus inuentionis riuulos deducere non erit operosum. Primum vtile cui istos locos tribuit Cic. in partic. 87. *Quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, vt honos, vt gloria; alia diuersa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ*: de quibus multa in genere Demonstratiuo dicta sunt.

II. A possibili qui continet causas, quæ rem quamlibet efficiunt, atque ita complectitur locos factorum, & circumstantiarum, à causis & effectis.

III. Ab honesto, in quo sunt ea, quæ proficiscuntur à virtutibus, quęque sunt laudabilia ipsa per se, qualia sunt animi bona; quibus nu. 88. addit materiam subiectam honestati, quæ maximè spectatur in amicitijs: amicitiæ autē caritate, & amore cernuntur. *Nam cùm Deorum, tùm parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellūt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem & liberi, & fratres, & alij, quos vsus familiaritasq; coniunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maximè continentur.*

Verùm ad clariorem locorum cognitionem lubet schema proponere deductum ab eodem Oratore, quò videantur omnes ab vno fonte manantes. Igitur vtile aliud est optandum, aliud fugiendum; optandum, aut necessarium vt vita, pudicitia, libertas, parentes, &c. aut necessarium, & expetēdum propter se quidem, vel ob honestatem, vt virtus, & actiones officiosæ; vel ob commoditatem, eamq; cum honestate coniunctam, vt honos, gloria: vel ab ea separatam, vt vires, forma, valetudo, nobilitas: vel ob honestatem simul, & commoditatem, complectiturque caritatem in Deum, parentes, patriam, & superiores, amorem verò in pares, in inferiores, & affines; aut expetendū est propter aliud, hucque referuntur opes, copiæ, aliæque huius instrumenta virtutis.

Vtile verò quod fugiendum est, totidem habet partes superioribus oppositas; est enim aut depellendum necessariò, vt mors, seruitus, parentum interitus, liberorum, violatio religionis pudicitiæ; aut non necessariò, estque vel coniunctum cum dedecore, ad quod Ethnici scelera, vitiaque referebant, quæ potius inter necessariò fugienda numerare debuissent; aut tāquam propter se fugienda: alia verò, quæ non tam propter se, quam propter aliud vitanda sunt, paupertas, deformitas, infirmitas &c.

Posse

Possit etiam ex Cic. schema breuius alia methodo confici, nempe si dicatur, vtile, & inutile, vel manifestum est, proinde nō indiget deliberatione; vel dubium, aut propter incommoda, & commoda simul mixta, suadeturque aut dissuadetur; vel propter certamen vtilitatis cum honestate, & tunc est habenda ratio eorum, apud quos dicimus: Nam si apud rudes & indoctos, ab emolumēto, quęstu, fructu, voluptate ducenda sunt argumenta; sin apud eruditos; vel erunt politici, quibus laudem, gloriā, fidem, iustitiam, religionem proponemus; vel Philosophi, quibus veritatem & virtutem. Vel nobiles, quibus honorem & famam nominis immortalem.

PVNCTVM II.

Locus, & argumentum ab Honesto.

Omnia benè Tacitus, sed illud sapienter Annal. 8. *Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur Reip. vtile, ipsis gloriosum, aut promptu effecta aut certè non arduum sit.*

Honestum primas sibi vendicat: etenim cùm natura sua bonū sit ad persuadendum facilè suppeditat argumenta; bonum autem illud esse sapienter monet Seneca Philosophus in epistolis. *Qui omne bonum honesta circumscripsit intra se felix est, qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit:* quorum rationem hanc reddit; *Non enim beatum est, nisi quod intrepidum, vna hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse.* Virtus ergo cum per se sit honesta, si probaueris bonum cum virtute coniunctum, facilè concludes esse honestum, & bonum, ideoque faciendum.

Secundo loco qua ratione ijs vti possimus ad genus Deliberatiuum, videlicet assumendę sunt virtutes, sic vt ostendantur coniunctæ cū re, quam suadere volumus, ostendamus esse prudentis, clementis, iusti hominis ea facere; itaut qui, quod suademus, susceperit, habeatur prudēns, iustus, clemens, vt propositis huiusmodi virtutibus, aut earum exercēdarum spe, aut exquirendarum alliciantur ad id suscipiendum. Qui si iam virtutum harum præsidijs instructi fuerint, aliqua ratione erunt ad opus impellēdi, vt virtutibus suis opera respondeāt. Si clementiam suadere volueris, hęc in illa laudabis pręcipuè, abhorrere à fundendo sanguine, pœnam remittere; victis parcere, vix ad puniendum adduci, &c.

Tertium est quoddam genus locorum in Honestate, quod vocari debet à contrario, cū metu dedecoris, & infamiæ suademus aliquid esse suscipiendum, quod efficax esse docet Cic. partic. 91. In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpè sanè laudanda est. Et illud videndum, quantò magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriā, quis laudem, quis vllum decus, tàm vnquam expetat, quàm vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est.

Noscat igitur oportet Orator auditorum affectus, & propensiones. Siquidem apud homines benè institutos plurimum de laude, & de honestate dicendum: maximèque ea virtutum genera tractanda, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendaque versantur; sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesq; dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ atque ignominiæ. Nemo est enim tàm agrestis, quem non, si ipsa minùs honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat.

Ex quo obseruandum est locorum hoc genus maximè adhibendum esse, cùm res habetur apud imperitos, aut apud eos auditores, qui ducantur potius metu dedecoris, quàm præmijs, & honoribus. Contra rarius apud Sapientes, qui vel seposita turpitudine, virtutem propter se ipsam, amant. Vtcumque sit, magni certè momenti argumenta sunt eiusmodi, quibus egregiè accommodari possit Græcorum hoc dictum, ex Plutarch. in vita Pelopidis: cùm enim hic Thebanus Spartanos vicisset apud Thesbias, dixerunt reliqui Græcorum non solùm Europam ferre militem, verùm omnem terram, in qua proueniunt, qui rubore turpitudinis, & confidentia ex rebus honestis tangantur iuuenes, quique magis infamiæ notam, quam aperta pericula fugiant, hos terribiles esse hostibus: quantò enim altius ignominiæ fuga animos

occupauerit, tantò faciliùs periculo proposito in omnem partem ducentur auditores ita compositi.

PVNCTVM III.

Locus ab vtili.

SVperius bipartitos fecimus, scilicet cum honestate coniunctos, gloriam, honorem; vel sine honestate, corporis & fortunæ bona, de quibus quia fusè dictum est à nobis aliàs, hic tantùm indicandum restat, qua ratione huc deflecti possint.

Primum locum in bonis fortunæ Nobilitati dedimus, proindè videndum erit, quibus stimulis ad facinus egregium incitentur; nemo nescit generosæ mentis indolem auidam esse honoris, & gloriæ, dignitatum, & famæ, diuitiarum, dominationis & imperij; Itaque si probauerit Orator in re, quam suadere cupit, ista contineri, persuaserit.

In bonis corporis diuitias posuimus, qui locus facilè tractatur ex laudibus ductis à diuitijs; aut enim lucri cupidos cognoscet, aut eos, qui summum decus ponãt in recto diuitiarum vsu; his liberalitatem diuitiatum ornamentum suadebit; illis spem lucri proponet.

Maximè quidem videndum erit, quid sit futurum, si negotium suscipiatur: quid consequuturum, si negligatur; prius bonorum partorum conseruationem spectat, non acquisitorum comparationem; malorum verò præsentium depulsionem, imminentium fugam. Posterius bonorum iam partorum carentiam, sperandorum frustrationem, malorum præsẽtium, & imminẽtium, vel continuationem, vel expectationem continet. Quæ duo vix dici potest, quantam vim habeant ad persuadendum, aut dissuadendum, apud eos potissimùm, qui vel diuitias & libertatem consequendi desiderio, vel amittendi metu cruciantur.

Sub vtilitate nonnulli reponunt incolumitatem, quæ fit salutis tuta integraque conseruatio, proinde si quid ostendamus prodesse valetudini, vtile probauerimus. Quin & incolumitas quædam est rerum inanimatarum, nempè diuturnitas: hinc celebratus Martialis 10. Epigr. 1. probat libros maximè vtiles, quia diuturnos.

Marmora Messala findit caprificus, & audax
Dimidios Crispi Mulio ridet equos.
At chartis nec furta nocent, nec sæcula prosũt,
Solaque non norunt hæc monumenta mori.

Sub vtili comprehenditur necessarium, cuius magna vis est in vtramque partem. Reperias enim aliquos ita segnes, vt licet illis aliquid honestum, atque vtile proposueris, taleque intelligant, si tamen proposita res, laboris habeat adiunctum nonnihil reuocentur à proposito, periculisque terreantur. Apud huiusmodi necessitatis ratio compendiosa esse solet ad persuadendum via. Hac vsus est Cic. Phil. 4. n. 12. Nunquã vester consensus maior in nulla causa fuit: nunquam tàm vehementer cum Senatu consociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim non qua conditione victuti, sed victurine simus, an cum supplicio ignominiaque morituri.

PVNCTVM IV.

Locus à possibili & facili.

IN his locis duo potissimùm consideranda sunt ex mente Cic. partic. 93. sitne res possit, & quam facilè, imò etiam & hoc tertiũ quam expediat, quod tamen ad vtile potius referri debet; hæc verò demonstrantur ab iis causis, quæ quamcumque rem efficiunt, quarum ibidem duo facit genera, aliàs conficientes vocat, quæ penè absolutæ sunt, & rem ex se conficiunt; adiuuantes alias, quæ sunt ad rem obtinendam velut instrumenta quædam, aut ad eam suscipiendam incitamenta; atque ita hæ causæ omnes referri possunt ad personas, res, seu facta, & facultates, siue instrumenta.

Personæ quidem præbent locos omnes personarum: facta, locos factorum, facultates circumstantiarum: scilicet vult aliquis suadere Cæsarem oppressurum Pompeium; expendet primò personas Cæsarem, & Pompeium, quæque in illis sunt diligenter obseruabit; vt putà Cæsaris virtutes, Pompeii virtutibus superiores ostendet animum animo excelsiorem, bellicam virtutem, armorumque exercitationem longè maiorem.

Secundo factum, seu bellum quod gerendum proponitur examinandum, vt ostendat eius opportunitatem omnesque rationes Cæsari.

sari, quàm Pompeio expeditiores.

Tertiò facultates, & instrumenta, vt milites, arma, diuitias aliasque circumstantias locorum, & temporum, omnia denique Cæsari, quàm Pompeio commodiora demonstrabit. Sed in his omnibus, vt sapienter monet Orator, non tantùm nostra videnda sunt, sed etiam aduersantia, vt quantum nostra verbis exaggeramus, tantùm aliena deprimamus.

Præter locos enumeratos Cic. ait amplificationes ab exemplis, tùm recentibus, tùm antiquis huc esse referendas; In quo obseruandum est, vt quàm similia rei propositæ proferantur exempla, eaque si opus sit, quasi per partes distributa, cum re agenda conferantur, vt aut illorum eadem esse ratio, aut etiam in nostro negotio omnia faciliora esse probentur; ex quibus clarum est, ad hoc locorum genus maximè spectare locos factorum, quos hoc communi versu complectuntur Oratores.

Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilijs, Cur, Quomodo, Quando.

Qui ad persuadendum, aut dissuadendum descenderit, debebit penitus nosse causas omnes, & rationes, quæ facere possunt ad rem, de qua deliberatur, obtinendam.

Quis.

Primum igitur occurrit personæ conditio, cum suadere vult, Quis statim inuestiget, Quid debeat, ac possit aggredi; viro forti, bellum: nobili & sapienti Imperium; docto, patrocinium litterarum; diuiti, leuamen pauperum proponat. Obuia sunt huius loci exempla passim apud facundiæ Romanæ ducem pro Pompeio num. 7. multis probat aduersus Mithridatem Romanis bellum esse suscipiendum à virtutis bellicæ studio, & cupiditate laudis Pop. Rom. *Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque auidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta; quæ penitus iam insedit atque inueterauit in Pop. Rom. nomine; quòd is qui vna die, tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuncio, atque vna litterarum significatione Ciues Rom. necandos, trucidandosque denotauit, non modò adhuc nullam pœnam suo dignam scelere suscepit. Sed ab illo tempore annum iam tertium, & vigesimum regnat.*

Numero verò 11. rem vrget acrius propositis maiorum exemplis. *Sed pro vestri imperij dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus Orationis meæ, videte quem vobis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri sæpè mercatoribus ac nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt; vos tot Ciuium Rom. millibus, vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?*

Quin etiam attendi debet illius persona, contra quam res, quæ suadetur, est suscipienda. Sic Eloquentiæ suæ procellam effundit in Antonium Cic. Phil. 3. à num. 20. ad 30. Vbi bellum suadet ab illius, & militum conditione. *Quid hic faciat, si potuerit, iratus, qui cùm succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? Quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam eius domum exhauserit? ad se omnia ex his ornamenta transtulerit? cædis & incendiorum causam quæsierit ex funere? vendiderit immunitates? Populo Romano leges imposuerit? armis, & præsidijs Populum Romanum, & Magistratus foro excluserit, armatos in Cella Concordiæ, cum Senatum haberet, incluserit; post multa. His vos teterrimis fratribus, portas aperietis? hos vnquam in vrbem recipietis; non tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, Populo Rom. conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, Deorum Immortalium beneficio vtemini?*

Delicijs fractum debilitatumque Catilinā, nefariæque proditionis socios & furoris Satellites, pexos, imberbes, velis amictos, voluptatibus perditos describit, vt bellum non esse timendum ostendat, faciliusque Romanos ad illud hortetur, quorum firmissima præsidia recenset ad certam victoriam. Sic enim per Ironiam 2. in eundem num. 24. *O bellum magnopere pertimescendum! cùm hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem Prætoriam. Instruite nunc Quirites, contra has tàm præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & saucio, Consules, Imperatoresque vestros opponite deinde contra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite.*

Quid.

Deinde rei, siue negotii difficultas, aut facilitas, grauitas, aut leuitas est expendenda;

vt si facilè sit, suscipiatur, si graue, si difficile, propulsetur ne grauius damnum ferat. Hoc sapienter monet ac obseruat Tull. Orat. pro lege Man. à num. 6. ad 26. *Genus est eiusmodi quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet; in quo agitur Populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tùm summa in re militari tradita est; agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna, & grauia bella gesserunt: aguntur certissima Populi Romani vectigalia, & maxima; quibus amissis & pacis ornamenta, & subsidia belli frustra requiretis; aguntur bona multorum ciuium, quibus est & à vobis, & ab Imperatoribus Reip. consulendum.*

Vbi.

Locum in quo res commodè fieri possit designare debet Orator, vt ostendat eum opportunum esse rei gerendæ, quod illustratur hoc exemplo. Scipio missus aduersus Hannibalem deliberat, qua sit iter facturus Pœnus in Italiã hoc modo. *Non traijciet Hannibal per Alpes loca montuosa, lubrica, aspera, insalubria, opaca, inculta, deserta, vasta, vbi sit extrema pernicies hominum, ac iumentorum; maritima sectabitur propiora insidijs, & Carthagini; mediterranea vitabit, vbi timeat exercitum intercludi, quodque turmis Equitum præstat, planis feretur campis, quia videt cultiores agros, & frequentiores populos, vnde spes oriatur prædæ amplioris; Igitur teneamus oram Liguriæ, & Galliæ fines occludamus, &c.* Ex quibus huius loci facilè quiuis vsum colliget.

Quibus auxilijs.

Expenduntur hoc loco facultates, & auxilia quibus res facilè perfici possit. His ad suadẽdum multis in locis vtitur Cic. aduersus Antonium Phil. 3. à num. 25. ad 34. *Dij Immortal. nobis hæc præsidia dederunt, vrbi Cæsarem, Brutum Galliæ. Hanc igitur occasionem oblatam tenete per Deos Immort. & amplissimi orbis terræ consilij Principes vos esse aliquando recordamini. Signum date Pop. Rom. consilium vestrũ non deesse Reip. quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Ad ea enim præsidia, quæ habemus iam accedunt Consules summa prudentia, virtute, concordia multos menses de Pop. Rom. libertate commentati, atque meditati. His auctoribus & Ducibus, Dijs iuuantibus, nobis vigilantibus, et multùm in posterum prouidentibus, Popul. Rom. consentiente, erimus profectò liberi breui tempore, iucundiorem autem faciet libertatem seruitutis recordatio.*

Non minus eleganter Phil. 10. n. 21. *Concurritur vndiq; ad commune incendium restinguendũ, veteraniq; primi Cæsaris auctoritatẽ sequuti conatum Antonij repulerunt, post eiusdem furorem Martia legio fregit, quarta afflixit. Sic à suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis, animisque infestam, inimicamq; cognouit. Hunc A. Hircij, C. Cæsaris exercitus insequuti sunt: post Pansæ delectus vrbem, totamque Italiam erexit. Vnus est omnium hostis.*

Cur.

Hic habetur ratio finis, cuius causa res suscipienda suadetur, vt putà, bellum, aut ad vindicandam iniuriam, aut ad libertatem defendendam, aut ad imperium propagandum. quẽ locum tractat Cic. pro lege Man. n. 12. *Videte ne vt illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimũ sit illud, quod accepistis, tueri, & conseruare non posse. Quid quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur. Regno expulsus est Ariobarzanes Rex, socius Pop. Rom. atquẽ amicus, imminent duo Reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris socijs atque amicis.*

Quomodo.

Expenditur ratio negotij perficiẽdi, & quasi dantur præcepta quædam atque documenta, ad illud facilius obeũdum; totus est in istis ferè Demosthenes præsertim Philippicis, Olynthiacis Orationibus, vbi totam rationem belli cõtra Philippum gerendi, multis explicat.

Quando.

Et hic temporis obseruatur opportunitas; nam aliis rebus cõmoda sunt tempora: Tull. de bello in Anton. Phil. 3. n. 32. *Nullum erit tempus, hoc amisso, à tergo, à fronte, à lateribus tenetur. Si in Galliam venerit, non ille armis solùm, sed etiã nostris decretis vrgendus est, magna vis est, magnũ nomen, vnũ & idẽ sentientis Senatus.*

Euentus in hoc etiam genere spectandi sũt, vt ex ijs, quæ re gesta accident, colligãtur vtilitates, & commoda, quæ res illa adfert, quam in rem

rem est illud Cic. specimen egregiũ. Phil. 3. nu. 35. *Nostis insolentiã Antonij, nostis amicos, nostis totam domum: libidinosis, petulãtibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebrijs seruire, ea est summa miseria, summo dedecore coniuncta.*

Præter hos locos etiam ad hoc genus referri possunt assumpti, & insiti; nam ad suadendum non parùm iuuant leges, præiudicia, Iusiurandi, pacta, conuenta, aliaque eiusmodi, quibus ad rem suscipiendam videntur obligati auditores.

Sub possibili comprehendimus facilè, quod probatur occasione, & circumstantijs, si à multis nobis longè inferioribus id factum euincamus; si multoties ab alijs superatos dicamus, si aliàs non tàm magnis viribus præstiterimus id quod iam nobis arduum apparet. Sic ridet Dracones apud Ouid. Hercules.

Cunarum labor est angues superare mearum. Multa auxilia negotium expeditum faciunt. Hac ratione Pop. Ro. excitat ad arma contra Antonium pro libertate Phil. 3. n. 32. *Videtisne refertum forum? Populum Ro. ad spem recuperandæ libertatis erectum? qui longo interuallo, cùm frequentes hic videt nos, tùm sperat etiam liberos conuenisse.*

Quod si difficile sit negotium, erit illa difficultas fructu, & vtilitate, vel etiam gloria cõpensanda, proindè eo magis huic rei incumbendum, quò nihil magni sine sudore, sine periculo consequitur; Et quidem vt audacter Seneca in Hercule furente.

Imperia dura tolle, quid virtus erit?
Virtutis est domare quæ cuncti pauent.
Nec est ad astra mollis è terris via.

Ita rem difficilem & arduam honestate compensat & vtilitate Cicero pro Sextio nu. 102. *Est labor non nego, pericula magna fateor, multæ insidiæ sunt bonis, verissimè dictum est, sed te id, quod multi inuideant, multique expetant, inscitiæ sit, inquit, postulare, si tu laborem summa cum cura offeras nullum.*

LECTIO III.

Dispositio Deliberatiui generis.

BEnè qui naturam ipsam apta Compositione partium & ordine stare putant, quo confuso peritura sint omnia: sic Oratio destituta iudicio, quæ pars est eloquentiæ potissima, tumultuantur, & casum potiùs, quàm consilium sequitur. Cùm igitur quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis & ordinis, momento quodam & iudicio inuenta Deliberatiui generis disponere prudentis est Oratoris.

PVNCTVM I.

Quot in hoc genere sint partes Orationis.

HVic generi partes tres dumtaxat à plerisq; tribuuntur, Exordium Propositioni iunctum, Contentio, Peroratio. Narrationem apertè excludit Arist. dùm 3. Rhet. cap. 16. sic ait ἐν δὲ δημηγορίᾳ οὐκ διήγησίς ἐστιν, ὅτι περὶ τῶν μελλόντων οὐδεὶς διηγεῖται, in Deliberatione non est Narratio, quia de futuris nemo narrat; quem sequitur Fabius lib. 3. c. 8. *Narrationem nunquam exiget priuata Deliberatio eius dumtaxat rei, de qua dicenda est sententia, quia nullus ignorat id, de quo consulit;* possunt tamen multa narrari, quæ sint velut exempla rerum ante gestarum, quibus vtatur Orator, tanquam argumentis ad suadendum, eo fine, quem indicat Arist. nimirum, vt in memoriam reducentes præterita, meliùs de futuris consultare possint.

Quod vt clarum fiat, Narratio, quam necessariam vocant, duobus solùm temporibus, nec aliter assumi potest; primo vt præteritis recentitis acrius instigemus, faciliusque moueamus auditores ad id aggrediendum, quod suademus; mirè præstat hoc artificium Cic. pro Põpeio, cùm narrat quæ crudeliter aduersus Romanos à Mithridate gesta sunt. Item si quis probet non esse pacem cum Pyrrho faciendam, quàm appositè retexet cladem ab ipso Romanis illatam?

Secundo cùm auditor docilis fieri debet, si nondum satis percipit in quo sita sit tota controuersia, vndè orta, quomodo terminari possit; aut periculum, rei difficultatem, magnitudinem ignorat: nonnunquam de nobis aliqua narramus, vt facilius admittamur in auditorum animis. Cic. 2. Agraria nu. 2. *De mè autem ipse vereor ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati tacere. Nam & quibus studijs hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare perquã graue est: & silere de tantis vestris*

stris beneficijs nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi, vt quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, simularique iudicio sim, ipse modicè dicam.

Quod si nulla Narratio sit in Deliberatione nostra, statim ab Exordio subijcienda erit propositio, ac sententia, quam explicare copiosè, & summa cum authoritate conueniet; ad imitationem Oratoris qui 1. Phil. nu. 16. sic agit. *Primùm igitur acta Cæsaris seruanda censeo: non quo probem; quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maximè arbitror pacis, & otij.*

Idem Phil. 5. num. 3. *Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur, neminem æquiorem me reperiet: nihil est profectò quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod possit concedi roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo grauissimum iudicium nudiustertiusdecimus feceritis, non iam leuitatis est, sed, vt quod sentio, dicam, dementiæ.*

PVNCTVM II.

Exordium Deliberatiui generis.

PRincipium sententijs dicendis aut nullum, aut breue esse debet; quoniam qui deliberant, spontè sua parati sunt ad audiendum; Nō enim supplex vt ad Iudicem venit Orator, sed hortator atque auctor, quare proponere, qua mente dicat, quod velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breuiter dicentem audiendum. Itaque per se res ipsa non requirit Exordium, siue quis petat à nobis cōsilium in priuatis consultationibus, rebusque omnibus, & causa sui perspecta.

Sunt tamen duo tempora maximè quibus adhibeatur Exordium. Primum vt quod ornamentum, & dignitatem habeat Oratio, ne temerè, ac sine ratione exposita videatur: solet quippe Exordiū Orationi multum authoritatis afferre; eam ob rem meritò Leontium Gorgiam reprehendit Arist. quòd cū Æliensses laudaret, statim ab ipsa eorum Ciuitate duxerit Exordium. Doctorem habes Cic. 9. in Anton. n. 1. *Vellem Dij Immort. fecissent T. C. vt viuo potiùs Ser. Sulpicio, gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus, &c.*

Secundum vt doceamus, si non satis id capitur ab Auditoribus, quanta sit res, de qua deliberatur, aut maiorem, aut minorem hominum opinione ostendamus. Phil. 7. num. 1. *Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur P. C. de Appia via, & de Moneta, consul: de Lupercis Trib. pleb. refert, quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat à sententia, suspensus curis maioribus. Adducta enim est res in maximum periculum, & extremum penè discrimen.*

Tertia in eundem nu. 1. *Seriùs omnino P. C. quàm tempus Reip. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cùm bellum nefarium contra aras, & focos: contra vitam, fortunasque nostras, ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri iam viderem.*

Hic est opus Exordio artificioso, cùm necdum comparatum habemus auditorem, quod fit cùm vltrò venimus ad dicendum non rogati; vel aliquid obtinere volumus, de eoque certamus cum alijs dicendo. In hoc genere fontes designauit Aristoteles, à quibus Exordia peti debeant, à persona nostra, vel aduersarij, vel ab ipsa re, scilicet, vt maior, vel minor appareat, quàm existimetur.

A persona quidem nostra desumitur ad cōciliandam nobis authoritatem; valet enim ait Quintil. in consilijs autoritas plurimùm; nam & prudentissimus esse haberique optimus is debet, qui sententiæ suæ de vtilibus & honestis credere omnes velit. In iudicijs enim vulgò fas habetur indulgere aliquid studio suo: Consilia verò nemo est qui neget secundùm mores dari. Id spectabat Cic. quem propter Eloquentiæ magnitudinem Olympium dicas, dum pro lege Man. sic orditur. *Nam cùm antea per ætatem nondum huius autoritatem loci contingere auderem: statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere. Nunc cùm & authoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantùm, quantùm homini vigilanti ex forensi vsu, propè quotidiana dicendi exercitatione potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possum, ijs ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt.*

Hanc porrò autoritatem sibi quilibet comparet modestia sui commendatione: in quo seruanda sunt quæ in hanc rem aliàs præcepimus.

Præterea debet Orator à sua persona beneuolentiam sibi comparare, idque vel animi grati significatione; quasi ad referendam gratiam primum venerit ad dicendum. Hanc industriam multis in locis adhibuit Cic. Agraria 2. nam postquam egit de consuetudine eorum, qui ad habendas populo gratias Orationes componunt, sic pergit, nu. 2. *De me autem ipse vereor ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere: nam & quibus studijs hanc dignitatem consequutus sim, memetipsum commemorare, perquàm graue est: & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum.*

Paulò post exaggeratis beneficijs ab vniuerso populo in se collatis, pollicetur vice gratiæ, se cõsulem popularem futurum, vndè sensim insinuat se in legem Agrariam, cum huius legislatores nõ esse demonstrat sanè ingeniosè à n. 5. *Hoc ego tàm insigne, tàm singulare vestrum beneficium, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse per magnum, tùm ad curam sollicitudinemque multò maius. Versantur enim in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam neque diurnæ, neque nocturnæ quietis partem impertiunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam, vbi est id dictu facillimum; sed in ipso Senatu, in quo locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, &c.*

Tertio, professione amoris sui in ciues, & charitatis in patriam, quorum salutem nostræ praeferamus ita Tul. eleganter pro more 4. in Catil. num. 1. *Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas, sed eam, per Deos Immortales, quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferam: feram non solùm fortiter, verùm etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Ro. dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille Consul, qui non forum in quo omnis æquitas continetur: non Curia summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, Sella Curulis, vnquam vacua mortis periculo, atque insidijs fuit.*

Quarto. A desiderio benè consulendi: ac de re proposita dicendi studio, orto ex sola cupiditate publicæ salutis. Philippi. 5. num. 1. *Nihil vnquam longius Kalendis Ian. mihi visum est P. C. quod idem intelligebam per hos dies vnicuique vestrum videri. Qui enim bellum cum Rep. gerunt, hunc diem non expectant. Nos autem tùm, cùm maximè consilio vestro subuenire communi saluti oporteret, in Senatum non conuocabamur. Sed querelam præteritorum dierum sustulit Oratio consulum, &c.*

Iam ab aduersariorum persona, detegendo eorum consilia, atque fines, quos sibi in re, hoc vel illo modo, ad suam libidinem, conficienda, proposuerunt; vt, aut dicantur iniustè agere. Quod Cic. 3. Agraria num. 1. *Commodius fecissent Tribuni pl. Quirites, si quæ apud vos de me detulerunt, ea coràm potiùs, me præsente dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniã adhuc præsens certamen, contentionemque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quò prouocanti à me, venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur.*

Vel inuidere vtilitati publicæ Phil. 7. num. *Non sine causa Legatorum istam missionem semper timui, nunquam probaui: quorum reditus quid sit allaturus ignoro: expectatio quidẽ quantum afferat languoris animis, quis non videt, non enim se tenent ij, qui Senatum dolent ad auctoritatis pristinæ spem reuiuiscere, coniunctum huic ordini Populum Ro. conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.*

Tertio non rectè sentire, aut consulere. Phil. 8. n. 1. *Confusius hesterno die est acta res C. Pansa, quàm postulabat institutum Consulatus tui. Partim mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cùm Senatus ea virtus fuisset, quæ solet, & cùm re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum, remouendum arbitrarentur: tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior.*

Denique aut propria potius commenda, quærere, quàm publica, affectare lucrum, Consulatus imperium, aut aliquid eiusmodi.

Ab auditorum persona, cognoscendo illorum instituta, mores, Reip. administrationem, vt omnia nostra accommodemus ipsorum ingenio, atque vtilitatis, & honestatis potissimum argumenta ducamus ex eorum opinione, & sententia, declarando, nos eam dicturos sententiam, quæ totum id perficiat, quod maximè in votis habent. Quare videndum est Oratori, quibuscum dicat; multum siquidem interest, ait Quintil. pluribus simul, an singulis, & in pluribus Senatus sit, aut Populus Rom. an

Bar-

Barbari,& Græci,& in singulis Catoni petendos honores suademus,an Mario; proindè sexus,dignitas,ætas intuenda, sed mores præcipuè discrimen dabunt.

Ab ipsa re verò conciliatur attentio, si vel rei magnitudinem,vel dignitatem,aut momētum, aut aliquod eiusmodi attributum, proprietatemque ipsis ostenderis, vt ad eam audiendam excitentur. Pro lege Man.nu.3. *Atque illud in primis mihi lætandum iure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est,in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum enim est de Cn.Pompeij singulari, eximiaque virtute; huius autem Orationis difficilius est exitum,quàm principium inuenire. Itaque non tàm copia mihi,quàm modus in dicendo quærendus est.*

3.In Catil.nu.1. *Rempublicam Qu. vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam pulcherrimamque vrbem hodierno die, Deorum Immort. summo erga vos amore, laboribus, consilijs, periculisque meis, ex flamma, atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam,& vobis conseruatam,ac restitutam videtis. Et,si non minùs iucundi nobis, atque illustres ij dies, quibus conseruamur, quàm illi,quibus nascimur, quod salutis certa lætitia est nascendi incerta conditio: & quòd sine sensu nascimur; cum voluptate conseruamur,&c.*

Dissuasio nonnunquam longius principium requirit, præsertim si dissuadere velimus illa, quæ videantur esse ijs,apud quos dicimus, vtilia. Quod obseruat diligenter Tull. 2. in Rullū, vt longam insinuationem adhibet,ob metum offensionis popularis,quam sic cōcludit.n.14. *Omni hoc vobis ratione confirmare possum, hoc animo me ad legendam legem,cognoscendamque venisse, vt si eam vobis accommodam atque vtilem esse intelligerem,auctor eius atque adiutor essem.*

Cœterùm quod pertinet ad dictionem Exordij,audiendus est.Quintil.cap.8.lib.3.arguens eos qui hoc in genere principia abrupta,& concitatam semper Orationem, & in verbis effusionem, cultumque affectauerint. Contra quos. *Cur*, inquit, *initio furioso sit exclamandum non intelligo, cum proposita consultatione rogatus sententiam, si modò est sanæ mentis, ciuili debet atque humano ingressu mereri assensum deliberantis.*

PVNCTVM III.

Generis Deliberatiui Contentio, seu Confirmatio.

QVo minor est huius generis Narratio,eò grauior,& maior esse debet Contentio, seu Confirmatio: Itaque post comparatam, si opus fuerit Exordio,beneuolentiam,& explicata breuiter totius causæ ratione,sententia proponi debet,tùm probatio in certa quedam capita distribui solet,quæ ex ordine tractētur; vt,si dicatur illud vtile esse quod suadetur; in hoc quippe genere quæritur vtilitas, honestum etiam,quod necessarium est. Cic. Phil.7. nu.9. *Pacem cum Antonio esse nolo,quia turpis est,quia periculosa,quia esse non potest; quæ tria dum explico,peto à vobis,vt eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis. Quid est inconstantia,mobilitate,leuitate,cùm singulis hominibus,tùm verò vniuerso Senatui, turpius? quid porro inconstantius, quàm, quem modo hostem, non verbo,sed re,multis decretis iudicaristis,cum hoc subitò pace velle coniungi.*

Pro lege Man.num.6. *Causa quæ sit,videtis; nunc quid agendum sit,considerate. Primùm mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine; tùm de Imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod maximè vestros animos excitare,atque inflammare debet: in quo agitur Populi Rom. gloria, quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tùm summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum,pro qua maiores vestri magna, & grauia bella gesserunt: aguntur certissima Pop. Ro. vectigalia & maxima, quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli frustra requiretis,&c.*

Sæpè sine distributione, sola sententiæ propositione contentus, ad eius confirmationem aggreditur Cic.Phil.1.num.16. *Primùm igitur acta Cæsaris seruanda censeo: non quo probem; quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maximè arbitror pacis, & otij. Vellem adesset Antonius, modò sine aduocatis.*

Huic generi præter iam dicta,maximè propria esse docet exempla Rhet.3.cap.17. Arist. ἐςὶ δ' τὰ μὲν παραδείγματα δημηγορικώτατα, exempla sunt maximè Deliberationi accommoda-

modata: Cùm enim Deliberatio sit futurorum, necessariò exempla desumi debent, cùm de re agenda sæpè deliberetur, quæ olim acta fuerit: quare Cic. in partic. num. 96. *Vterque verò ad augendum habeat exemplorum, aut recentium, quò notiora sint, aut veterum, quò plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, vt possit, vel vtilia, ac necessaria sæpè honestis, vel hæc illis anteferre.*

Suasurus bellum contra Mithridatem multa continuò maiorum exempla commemorat pro lege Man. n. 14. *Quare si propter socios, nulla ipsi iniuria, lacessiti, maiores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio conuenit, iniurijs prouocatos, sociorum salutem vnà cum imperij vestri dignitate defendere, præsertim cùm de maximis vestris vectigalibus agatur?*

Secundum, quoniam ex Arist. genus hoc minus Iudiciali, fœcundum & plerumque communibus de honestate digressionibus caret, ex Atheniensium more progrediendum erit ad alia genera, deliberando, vel eos accusando qui sunt contrariæ opinionis, laudando contra nobiscum consentientes.

Plerumq; genus Deliberatiuum fit per cōparationem, hoc est, non tantum quid vtile, sed quid vtilius sit in eo quæritur: quare videndum est, ait Quintil. quid consequuturi simus, & per quid, vt æstimari possit, vtrum plus in eo, quod petimus, esse commodi, an verò in eo, per quod petimus, incommodi.

PVNCTVM IV.

Generis Deliberatiui Confutatio.

Satis erat dixisse refutationis eosdem esse locos, qui suasionis, ex Cic. partic. 95. tamen ad clariorem intelligētiam docent Oratores in hoc genere rationes rationibus, exēplis exempla sæpius opponenda, nimirum vt æquè verisimilis appareat mens nostra, imò verior, quàm aliorum iudicetur. Proinde monent illud agendum, vt præcipua rationum firmamenta, quàm dilucidè fieri poterit, dissoluamus; sic enim fiet, vt in nos propensior reddatur Senatus; proderit ad hæc exempla desumere potissimum è Rep. nostra, vel alia Senatusconsulta proferre, vel aliam nostræ simillimam sententiam inducere: nemo Cicerone melius Oratione pro Pompeio num. 52. *Quid igitur ait Hortensius? si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium sed ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista Oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem Q. Hortensi, multa pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in Senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornateque dixisti, cùm is de vno Imperatore, contra Prædones constituendo; legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid? tùm, per Deos Immort. si plus apud Popul. Rom. auctoritas tua, quàm ipsius populi salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus?*

Vnum in locum Orationis confutationē reijcimus aliquando, si primo, vel secundo loco sententiam diximus; aliàs, præcipuè, si præcedentis sententiæ repugnamus, spargimus eius confutationem per totam Orationem, vt patet ex Agraria 2. Phil. 8. & 10. graue prorsus illud, & plenum maiestatis exemplum Cic. Phil. 11. n. 16. *Duæ dictæ sunt sententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia semper, nisi cùm est necesse, periculosam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus, existimo. Nam extraordinarium semper imperium populare, atque ventosum est, minimè vestræ grauitatis, minimè huius ordinis.*

Aliàs occurrendum obiectionibus, & soluendæ dubitationes refutationis loco, Phil. 12. n. 5. *At non est integrum, constituta Legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cuiusuis hominis est errare; nullius nisi insipientis in errore perseuerare. Posteriores enim cogitationes, vt aiunt, sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulò ante dixi: dilaxit, patet, videmus omnia, neq; per nos solùm, sed admonemur à nostris. Attendistis paulò ante præstantissimi viri quæ esset Oratio. Mœstam, inquit, domum offendi, coniugem, liberos, admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis Legationem suscepissem.*

Et paucis interiectis grauiter & copiosè. *Quod si erratum est spe falsa, atque fallaci: redeamus in viam, optimus est portus pœnitenti, mutatio consilij. Quid enim potest Reip. prodesse nostra Legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si etiam nocuit? an vos acerrimam illam & fortissimā Pop. Rom. liber-*

tat s

tatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis Legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam, futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, vt eos pœniteat professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias pollicitis sunt, qui arma, qui se totos, & animis, & corporibus in salutem Reip. contulerunt, &c.

Aliàs proposita vtriusque sententia, rationes dissoluendæ sunt à contrarijs, Phil. 8. n. 16. *In corpore si quid est huiusmodi, quod reliquo corpori noceat, vri secarique patimur, vt membrorum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in Reip. corpore, vt totum saluum sit, quidquid est pestiferum amputetur. Dura vox. Multò illa durior: salui sunt improbi, scelerati, impij: deleantur innocentes, honesti, boni, tota Respub. vno in homine Q. Fusi, fateor te vidisse plus, quàm me, ego P. Clodium arbitrabar perniciosum ciuem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinorosum: tu contra sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum ciuem, & optandum: in hoc vno te plurimum vidisse; me stultum errasse concedo. Itaq; sine verborum contumelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. Faueo Bruto, tu Antonio: ego conseruare Coloniam Populi Rom. cupio, tu expugnare studes. An hoc negare potes, qui omnis moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quousque enim dicis, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ sunt; pugnatur acerrimè: qui intercurrerent, misimus tres principes ciuitatis, hoc contempsit, reiecit, repudiauit Antonius.*

Secundum nihil tantum posse ad refellendū quam exempla similia proferre, aut euentus inde consequutus. Phil. 8. num. 14. *Quid nos à patribus num aliter accepimus? ergo is tibi ciuis, si temporibus illis fuisset non probaretur: quia non omnes saluos esse voluisset. Quod L. Opimius Consul verba fecit de Rep. de ea re ita censuerunt, vti Opimius Consul Rempub. defenderet. Non igitur cum si tum esset, temerarium ciuem, aut crudelem esse putares? aut Q. Metellum, cuius quatuor filij Consulares? aut P. Lentulum Principem Senatorem, complures alios summos viros, qui cum Opimio Consule armati, Gracchum in Auentinum prosequuti sunt? quo in prælio Lentulus graue vulnus accepit, interfectus est Gracchus, & Fuluius Consularis, eiusque duo adolescentuli filij. Illi igitur viri vituperandi, non enim ciues omnes saluos esse voluerunt.*

Euentus autem sic describit Phil. 13. nu. 21. *Quis tam barbarus vnquam? tam immanis? tam ferus, non audiuit, non respondit: neque eos solùm præsentes, sed multò magis nos, à quibus illi erāt missi, spreuit & pro nihilo putauit. Postea quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumsedit colonos vestros, exercitum Populi Rom. Imperatorem, Consulem designatum: agros diuexat ciuium optimorum; hostis teterrimus omnibus bonis cruces, ac tormenta minitatur. Cum hoc pax esse potest? cuius ne supplicio quidem vllo satiari videtur Populus Roman.*

Videndum præterea, vt litteræ quæ in Senatu recitantur refelli debeant, quod fit duobus modis: vel post earum lectionem aduersus illas dicere, & demonstrare iniqua postulari, excerptis ijs rationibus ex epistola, quæ potissimæ videbantur.

Alter modus est litteras in manus sumere si vis, & quasi per commentarios verbis penè singulis, ac versibus respondere Phil. 8. num. 25. & deinceps, Phil. 13. à numero 22. ad 49. *Dedisse pœnas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, & apparuisse Numen Deorum intra finem anni vertentis, aut iam solito supplicio parricidæ, aut impendente lætandum est. O Spartace! quem enim te potius appellem? cuius propter nefanda scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: lætandum esse ausus es scribere, Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere nisi quod te Idib. Martijs à debita tibi peste seduxit? age hoc lætaris: videamus quid molestè feras.*

PVNCTVM V.

Deliberatiui generis amplificatio.

DVos fontes assignat Cic. in partic. nu. 96. primus continet exempla, tùm recentia ad notitiam, tùm vetera ad auctoritatem, de quibus ante dictum est: secundus versatur in vtilium, ac necessariorum, cum honestis, comparatione, contentioneque; *Maximè vero,* inquit, *sit in hoc genere meditatus, vt possit vel vtilia, ac necessaria sæpè honestis, vel hæc illis anteferre.* Cuius contentionis partem illam, quæ vtile honesto præferre conatur, cautè admodum tractare debet Christianus Orator libentius

libenter enim cum Cic. 3. Offic. num. 37. hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (est enim totum sceleratum & impium) qui deliberant, vtrùm id sequantur, quod honestum esse videant, an se scientes scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione facinus est, etiamsi ad id non peruenerint. Ergo ea omninò deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa Deliberatio: atque etiam in omni Deliberatione celandi, & occultandi spes, opinioque remouenda est. *Satis enim nobis persuasum esse debet; si omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen auarè, nihil iniustè, nihil libidinosè, nihil incontinenter esse faciendum.*

Quod de bello Sertorius apud Plut. hoc nos de forensi victoria dicamus in hanc rem: viro forti optandum cum honore victoriam, cum turpitudine verò ne salutem quidem: contra verò improbemus Agesilai dictum minus honestum, qui Phæbadis Ducis factum defendens, quod tempore pacis & induciarum Cadmæam vrbem occupasset, aiebat quæ essent è Rep. Lacedæmoniorum, ea vt nemo mander, debere vltrò fieri, idque factum, quatenus ex vsu foret, spectandum, cum quo Lacedæmones damnamus, qui primam honesti partem tribuentes, neque dicebant, nesciebant quidquam iusti, nisi quod amplificaturum vrbem putarent.

Habeat igitur Orator semper in ore quod Cleomedes, vincat apud nos potiùs quod gloriosum sit, quam vtilitas; & Demosthenem imitetur cuius Orationes Panætius aiebat honestum propter seipsum expetendum suadere, vt de Corona contra Aristocratem: Philippicas in quibus, non id, quod iucundissimum, aut facillimum, aut vtilissimum, sed securitatem, & salutem decoro postponendam persuadebat: Et sanè ita lymphati recedebant ab eius concionibus Athenienses, vt rapti ad honestum, metum, rationem, gratiam abijcerent.

Hic nolumus cum Quintil. quidquam fieri turpiter; quia tamen ad exercitationem hæc pertinere creduntur (nam & iniquorum ratio cognoscenda est, vt melius æqua tueamur) breuiter indicandum qua ratione profani auctores has Deliberationes pertractari velint.

Ac primò quidem ad occultandum virus suum seruabant quod Fabius præcipit lib. 3. c. 8. vt si inhonesta, vel vtilia suadere vellent, non tanquam inhonesta ea proponerent, sed darent ijs colorem aliquem honestatis, idque etiam apud malos: nec enim est in aliquo tam desperatus furor pudorque profligatus, vt malus haberi velit.

Secundò non apertè contendebant vtilia honestis esse præferenda; nam illa sola probatione omnium calculis damnata, auditorum ab se animos alienasset, sed vtilitatem adscita honestate tegentes, eò sensim rem per serpentes cuneos deducebant, vt tandem vtilitatem amplectandam esse probarent. Nimirum sine felicitate Rempub. stare non posse miseram, inermem, hostium crudelitati expositam; felicitatem verò ciues nunquam consequuturos, si fortunarum, vitæque discrimen subeant, subituros verò si libertatis conseruandæ causa velint hostibus validioribus resistere, esse propterea aut dedendam vrbem, aut quasuis iniquas pacis conditiones accipiendas, aut miserè seruiendum.

Tertiò eleuabant infamiam, quæ cum vtilitate coniuncta erat, eam aut leuem, aut non diuturnam, aut etiam esse nullam, aut posse, si quæ tamen esset, facilè compensari rebus præclaris, ac virturibus: denique necessitatem vrgebant cui nemo potest obsistere. Talis est illa Concio Lentuli ad Caudinas ex Liuio lib. 9. dec. 1. *Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me vel deuouere pro Populo Rom. legionibusque, vel in medios me immittere hostes paratus sum: sed hic patriam video: hic, quidquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua seruent? tecta vrbis dicat aliquis, mœnia, & eam turbam, à qua vrbs incolitur: imò herculè produntur illa magis omnia deleto hoc exercitu: non seruantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet, atque inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit: An à Veijs exercitum, Camillumque ducem implorabunt? hic omnis spes, opesque sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, at prodimus. At fœda, atque ignominiosa deditio est, sed ea caritas patriæ est, vt tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacumque est indignitas, & pareatur necessitati; quam ne Dij quidem superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem: quam auro maiores vestri redemerunt.*

PVN-

PVNCTVM VI.

Generis Deliberatiui Peroratio.

HVius generis Perorationis officia duo deprehendunt Oratores; alterum sententiam pronuntiare; alterum motus concitare. Primum clarè Cic. vsurpat cum aceruatione causatum. Phil. 3. num. 37. *Quas ob res, quod Tribuni pl. fecerunt, vt Senatus Kal. Ian. tutò haberi, sententiaque de summa Reipub. liberè dici possent: de ea re ita censeo, vt C. Pansa, A. Hircius Consules designati, dent operam, Senatus Kal. Ian. tutò haberi possit, &c.* Idem Phil. 8. 9. 10. 13. 14. Quorum omnium nullum aliud artificium est, quàm nuda, & perspicua explicatio suæ sententiæ, & consilij, quod datur, collecta ex superiori Oratione.

De motibus huius Orationis ita loquitur Cic. partitionum nu. 96. *Ad commouendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad vlciscendas iniurias perturbant.* Contra Mithridatem Quirites sic inflammat, pro lege Man. num. 11. *Maiores vestri sæpè mercatoribus ac nauiculatoribus iniuriosiùs tractatis bella gesserunt: vos tot Ciuium Rom. millibus vno nuntio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?*

Affectus præcipui numerantur Desiderij: nam cum bona quærenda proponantur, ad eorum desiderium excitandi sunt & inflammandi ciues.

Spei, quam propositis facultatibus quibus desiderata facilè consequi possint, in illorum animis erigimus, erectamque sustentamus.

Amoris, quando rei bonitatem, honestatem ac pulchritudinem, seu vtilitatem etiã ob oculos ponimus, vt ardentiores quasdam amoris faces iniiciamus. Vel cum Orator suam in ciues, in Remp. aliosque beneuolentiam testatur, seque ea adductum, spectare illorum commoda eisdemque deinceps suum studium, & amorem pollicetur, Agraria 2. num. 99. *Quare modò vt vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam pessim ab illorum scelere, insidijsque defendere, polliceor hoc vobis, Quir. bona fide Remp. vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignauo, commisistis, &c.*

Pro lege Manil. 69. *Quæ cùm ita sint C. Manili, primùm istam tuam, & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimæque comprobo: deinde te hortor, vt auctore Pop. Rom. maneas in sententia, neue cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Ego quidquid in me est studij, consilij, laboris, ingenij, quidquid hoc beneficio Pop. Rom. atque hac potestate Prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & Pop. Rom. polliceor, & defero.*

Si dissuadendum est, res impeditæ, difficiles, molestæ, terribiles proponendæ, quibus motus terroris, odij, desperationis excitantur.

Metus cietur à periculis imminẽtibus, Phil. 3. n. 34. *Nihil est quod moneam. Nemo est tàm stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modò crudelem, superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam esse ferendam. Nostis insolentiam Antonij, nostis amicos, &c.*

Aut qui sententiam nostram non sequuntur, vtputà futurum, nisi desistant, omnes vt in ipsos insiliant, bellè admodum motum hunc excitat 1. Agraria à num. 23. ad finem. *Errastis Rulle, vehementer, & tu & nonnulli Collegæ tui, qui sperastis vos contra Consulem, veritate, non ostentatione populare, posse in euertenda Rep. populares existimari. Lacesso vos in concionem voco, Pop. Rom. disceptatore vti volo. Errastis si Senatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes qui se incolumes volunt sequentur auctoritatem Consulis, soluti à cupiditatibus, liberi à delictis cauti in periculis, non timidi in contentionibus, &c.*

Vel acriter monendo auditores, vt sibi caueant, enumerando pericula 4. in Catil. n. 24. *Quapropter de summa salute vestra, populique Rom. de vestris coniugibus, ac liberis: de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque vniuersa Rep. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter, habetis enim Consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet: & ea, quæ statueritis, quoad viuet, defendere, & per seipsum præstare possit.*

Ad quod non parum iuuabit si spem auxilij afferant; vt enim metu deterrentur, ita animantur spe, 1. in Catil. 32. *Quare secedant improbi, secernant se à bonis vnum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpè iam dixi, secer-*

secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ Consuli, circumstare Tribunal Prætoris vrbani, obsidere cum gladijs curiam, maleuolos ad incendendam vrbem, facesque comparare. Sit denique inscriptum in fronte vniuscuiusque ciuis, quid de Rep. sentiat. Polliceor vobis P. C. tantam in nobis Coss. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Iam si aliquid sit in nostra sententia, quod terrere possit auditores, tunc erunt ab illa trepidatione, & metu abducendi, comparando vires nostras, & copias, cum oppositis, easque ijs præferendo. Phil. 4. n. 12. *Non est vobis res, Quirites, cum scelerato homine, atque nefario, sed cum immani tetraque bellua quæ quoniã in foueam incidit obruatur. Si enim illinc emerserit, nullius supplicij crudelitas erit recusanda, sed tenetur, premitur, vrgetur nunc ijs copijs, quas iam habemus: mox ijs, quas paucis diebus noui Consules comparabunt. Incumbite in causam, vt facitis. Nunquam vester consensus maior in vlla causa fuit: nunquam tàm vehementer cum Senatu consociati fuistis. Nec mirum: agitur enim non, qua conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.*

Vel ab Honesto deduci possunt, metus pudorem obijciendo à turpitudine, si rem tã honestam, vt putà libertatis defensionem, non suscipiant. Phil. 6. n. 19. *Venit tempus, Quirites, Seriùs omnino quam dignum Pop. Rom. fuit: sed tamen ita maturum, vt differri iam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, vt ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. Nunc, si quis erit voluntarius. Pop. Rom. seruire fas non est, quem Dij Immort. omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum deducta discrimen. De libertate decernitur, aut vincatis oportet, quod profectò, & pietate vestra, & tanta concordia consequimini; aut quiduis potius, quàm seruiatis. Aliæ nationes seruitutem pati possunt, Populi Rom. est propria libertas.*

Aut ne patiantur tam commodas elabi occasiones Phil. 7. n. 28. *Te ipsum moneo Pansa, quamquam non eges consilio, quo vales plurimum: tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus à vectoribus admoneri solent, hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare, tempus habes tale, quale nemo habuit vnquam. Hac grauitate Senatus, hoc studio equestris ordinis, ac ardore Populi potes in perpetuum Remp. metu, & periculo liberare.*

Vel ab æmulationis honestæ studio, nempe se Romanos esse meminerint. Phil. 4. num. 13. *Quamquam mortem quidẽ omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis, & dedecus virtus propulsare solet: quæ propria est Romani generis, & seminis, hanc retinete, quæso Quirites: quam vobis tanquam hæreditatem, maiores vestri reliquerunt. Quamquam omnia alia, incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est vna altissimis defixa radicibus: quæ nunquam vlla vi labefactari potest, nunquam dimoueri loco. Hac maiores nostri primùm Italiam deuicerunt, deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam euerterunt potentissimos Reges, bellicosissimas gentes, inditionem huius imperij redegerunt.*

Vt pacem dissuadeat cum Antonio sanciẽdam, motus terroris & odij adhibet, eiusque crudelitatem describit. Phil. 4. n. 11. *Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quo cum aliqua pacis conditio esse possit: neque enim ille seruitutem vestram, vt antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse iucundior, quàm cruor, quam cædes quam ante oculos trucidatio ciuium.*

Denique misericordiæ motus adhibendus, vt suis liberis parcant, qua in re triumphat Catil. 4. dum tanquam moriturus pro libertate patriæ suos liberos Pop. Rom. commendat n. 23. *Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superauerit: commendo vobis paruũ filium meum: cui profectò satis erit præsidij, non solùm ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius, qui hæc omnia suo solus periculo conseruauerit, illum esse filium memineritis.*

In priuatis verò Consultationibus vix motus adhibentur, nisi cum aliquem videmus nobis familiarem ruere in apertum discrimen, alioqui liberum permittimus illi, qui nos consulit, vt quod volet, sequatur. Quòd si superioris rogatu dixisset aliquis suam sententiam, perorare posset, à quadam excusatione sui, quasi nihil prorsus eo dignum dixerit. Hanc industriam docet Dio Chrysostomus Oratione de exercitatione dicendi, sic enim loquitur: sed videor nimis extendere consilium, tu verò in causa es, qui mihi persuasisti, meque prouocasti; vt quemadmodum in lucta præstantiores infirmioribus confidentes interdum iis per-

suadere solent, vt se credant esse fortiores: ita & tu videris quæ melius ipse nosti, mihi vt minùs scienti scribenda imposuisse.

Addet aliquis se solum opinatum fuisse ex aliorum sententia, quod deprehenderit, longo vsu, & experientia rerum edoctus, ruinam imminere non tantùm amici bonis, sed & fortunæ, proinde vt impleat fidelis amici partes, ac officium, se adductum fuisse, vt dissimularet nihil in amici causa.

LECTIO IV.

De Vsu præceptorum particularium generis Deliberatiui.

HActenus de ijs quæ ad Deliberatiuum genus vniuersum pertinent disputatum est; nunc de diuersis Orationum speciebus agendum breuiter, quæ ad idem reuocantur: vbi potissimùm dominantur affectus. Amoris quidem ac Beneuolentiæ, in Monitione, Commendatione, Conciliatione, Petitione; Iræ verò, vel Odij, in Concitatione, Denunciatione: Fiduciæ autem, & Metus, in Cohortatione, Dehortatione; Denique Doloris, ac Miserationis in Consolatione. In quibus omnibus cùm suadendo, vel dissuadendo consilium detur, aut accipiatur, consequens est, vt vnaquæque harum Orationum ad Deliberatiuum genus reuocetur.

PVNCTVM I.

Suasionis Artificium.

EXordium sumi potest vel à rebus ipsis, de quibus deliberatur: vel à personis eorum, qui consilio præsunt; vel ab eius, qui primus sententiam rogatus, nostræ contrariam dixit; quorum beneuolentiam paucis conciliare profuerit; Nimirum Suasurus pacem petentibus inimicis non esse denegandam; sic orditur ab ipsius Commendatione qui primus dissuasit.

Magno te semper animo præditum, ac non minùs in aduersis fortem, quam in prosperis temperatum, & æquabilem miramur. Nam cùm in tanta Reip. calamitate rerumque omnium perturbatione nihil territus, bello persequendum hostem, nec vllam pacis mentionem admittendam putas; egregiam animi tui magnitudinem probas, qui nullis casibus frangi possit, aut labefactari. Verùm, ignosce si quid audacter contra mentem tuam, non contra Reip. salutem, ac imperij maiestatem dixero; Illa animi tui celsitas, ac virtus etiam hostibus metuenda, fortasse prodesset alio tempore, quæ hoc certè lethalem Reipub. plagam inferre potest.

Ab eius persona qui toti consilio præest: Maximas tibi N. gratias omnes & habere & agere debemus, qui de fortitudine bellica, deque pietate nostra benè te sperare hoc præsenti consilio palam & apertè profiteris; cum nos consiliorum socios, ac periculorum participes esse non dedignaris. Sed quam viuum ac spirans tuum hoc regiæ virtutis specimen gratum est omnibus, tam eius Oratio, qui rogatus est ante me, ingrata mihi fuit, & si quid potest mens mea conijcere, Regno nominique nostro perniciosa futura, nisi, qua soles prouidentia, malum anteuertas. Etenim quę tua ista N. ratio? quæ mens? quis sensus? vt incerta spe vitæ securioris periculorumque fuga, virtuti nostræ leuitatis & infamiæ notam inuras sempiternam? Age verò; quæro abs te, cogitarisne apud quos hæc diceres? &c.

A Consulum persona. Vultus vester ad suauitatem compositus P. C. & humanitas tanta, quantam sperare quis possit, mihi felicem atque gloriosum huius Deliberationis exitum pollicentur. Nam ad illam publici consilij sedem isto, in qua de pacis otijque, tùm publici, tùm priuati conseruandi rationibus sapienter agitis: quapropter non vereor, ne fœdere, & amicitia coniunctos, ijsdem quibus ante legibus, in societatem, & amicitiam maiores nostri, vel hostes receperunt prouocantes æquitatem vestram, non offensione fractos, vel armis debilitatos, sed integros ac potentes admittatis. Quippe non ignoratis, historiarum scientes, antiquitatis studiosi, moderatione sapientiaque singulares, semper hanc lenitate veriùs, quàm armis stetisse Remp. eandem ambitione, ac præcipiti, lubricaque dominandi libidine concidisse. Quod fœdus si plurimum interesse Reip. probauero, nec modò non turpe, sed honestum ac gloriosum, sed necessarium, erit sapientiæ vestræ prouidere, ne quod Immort. Dei beneficio singulari concessum nobis

nobis est, in occasum interitumque patriæ contempsisse lugeamus.

Vel ab aliqua grauiori sententia. Tritum illud, vt verissimum semper fuit, sic in Prouerbium abiit, mortales inimicitias immortales esse debere. Deus sanctè! quam nefarium est atque inhumanum pacē honestè facere cùm possis, cruentum, & atrocissimum bellum eligere.

Quod statim excipere potest Propositio atque Diuisio. Fœdus igitur cum sociis, licet hostibus renouandum censeo, quia Reipub. gloriosum, & vtile, quia necessarium, quia facilè fieri potest ac debet, Quæ tria, &c.

Narratio.

Narratio, si quæ fit, semina quædam argumentorum continet ac rationes, quæ potissimum desumuntur ab his locis supra nominatis Honesto, quod per se laudabile, ac propter se expetendum, cui, pro Confirmatione subijciuntur omnes virtutes, & quæ legibus, cum sacris, tum profanis, & exemplis bonorum sunt commendata. Eodem fama nominis, & infamia referuntur, quæ totum fermè negotium, in deliberando conficiunt, præsertim apud nobiles, solidæ gloriæ potius, quam pecuniarum amantes, aut vitæ.

Vestram appello fidem P. C. si me semper non magis periculum famæ atque dedecoris metus, quam vitæ desiderium tenuit: scitis ipsi me nullis pepercisse laboribus, nulla subterfugisse pericula, mortem ipsam gloriosam duxisse, si modò me cadente, staret Reipubl. dignitas, & existimatio. Quam impius in patriam, quam crudelis in ciues, quam sceleratus & infamis apud omnes, si dum bonis omnibus pacem optandam, ac salutarem persuadere conor, Populi Rom. maiestatem imminuo, si tanto nomini maculam timidus inuro, si quid ab huius ordinis grauitate alienum pronuntio.

Neque sum is qui potius vtilitati quam dignitati seruiendum putem. Verum quid in ea concordia turpe? imò quid non honorificum; quid non gloriosum? si pacem à nobis hostes, non virium desperatione, nec imbecillitatis conscientia, sed communis boni desiderio impulsi, postulant? si eas fœderis conditiones proponunt, quibus ne victis quidem ampliores ferre possumus? quid, rogo vos, optare melius, &c. Dicam audacter sed verè, hoc ius ineundæ societatis, non modò non infamiæ, sed & consilii, ac dignitatis esse plenissimum. Quid enim, &c.

Si quid nobis aduersari videbitur, statim refellendum, vel si commodius erit Confirmationi subiungendum. Nec me mouet quod de illorum perfidia, atque ingenii mobilitate, non tam honesta, quam animosa contentione disputatum est, &c.

Ab Vtili.

Quod non propter se, sed propter fructum & commodum expetitur: quo iam acquisita bona conseruantur, nondum adepta comparantur, arcentur ea, quæ his contraria sunt.

Quis minus sapiens, fortunarum omnium ac libertatis, salutis vitæque melioris rationem in pace, concordiaque positam esse negat? hic commoda pacis & incommoda belli subiicienda per Effectus, & Adiuncta varia.

A Facili.

Quod vel nullo, vel certè non magno labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tempore confici potest: quem locum circumstantiæ probant, Tempus, Locus, Occasio, Modus, Instrumentum, & alia de quibus supra.

Qua tandem spe nos ad hoc bellum inuitat N.? cur vltrò pacem oblatam recusat? victoriæ fiducia? quid si turpius victi aliquando fuerimus? fiducia nimia perniciosa: animus vereri qui scit, sic tutò aggredi, ac vincere gloriosè. An amplitudinis? at hoc non modò periculosum esse, sed etiam dubium & incertum sæpè nostro damno didicimus: quis fortunam ridentem blandientemque non vereatur? gloriæne? per quot ciuitatum excidia, quot funera gentium, per orbis terrarum stragem atque vastitatem quærenda victoria. Et hoc erit imperij nostri pretium nescio crudelius, an inuidiosius apud exteras nationes futurum. Quantò facilius tutiusque sine ferro, sine cæde, sine sanguine, sine periculo eò peruenire modo potestis, non sine gloria nominisque vestri immortalitate. Certe vobis optanda bona mens ab immortali Deo, vt quoad licet, & in integro posita res est, in certa possessione decoris, & imperij potius, quàm in incerta, & atroci spe alienæ, nostræque calamitatis hæreatis.

A Necessario & Difficili.

Quòd vel aliter fieri, vel commodè vitari non possit. Quæ necessitas multis capitibus probari potest. I. A bellis ciuilibus, nempè non esse domi tam benè pacata tranquillaque omnia, vt hostes magis, quam amicos habere expediat. Verendum P.C. ne occupatis eo bello, ac distractis viribus nostris, vicini moueantur, &c. Per enumerationem malorum quæ ex bellorum incendijs enascuntur. Quid Galli? nihilne ab ijs nouarum rerum metuendum censetis? Quid Germani? putatis sociorum iniuriam non vltutos, pro quibus toties arma sumpserunt, quid N. &c. Quot infestæ Romanis nationes? &c.

Ab hostium robore, ac sæuitia. Qui tandem hostes debellandi nobis? quos partim natura ipsa ad sæuitiam, & immanitatem finxit, constans disciplina perduxit, domestica consuetudo firmauit? quibus nullos nostri nominis hostes vnquam infensiores habuimus? qui semel attriti profligatique vix armis depositis atrociores insurgunt; qui nihil ad nouos subinde belli conatus, præter indomitum, atque implacabile odium afferunt; qui semel exulceratis repudiatæ pacis offensione animis, multò quam ante potentius obstinatiusque resistent: qui vulneribus saucij, sic quasi tetra, atque efferata bellua, in furias, atque desperatione aguntur. Sic belluarum ritu præcipites ruimus in exitium voluntarium; *Necessariam odisse vitam hominis est desperati.*

Ab Impossibili.

Quòd in efficiendi difficultate cõsistit. Quis sibi felicem huius infelicis belli promittat exitum in tanta rerum perturbatione, quidquid roboris, ac præsidij fuit in exercitibus fatali plaga concidit, flore Reip. sublato, extinctis principibus iuuentutis, suppleri legiones non possunt, exhaustum est ærarium, consumpta vectigalia, exinanitæ Prouinciæ, quis molem impendentis belli sustineat? Quis infamæ iugum seruitutis à ciuium nostrorum ceruicibus libertatis amans, depellat?

A Tuto.

Quod in tuenda incolumitate sua, suorumque positum est. Dubitare de hoc ineundo fœdere cum hostibus antea societate iunctis, hominis est nihil de communi humanitate, parum de Reipub. periculo, ac belli magnitudine, cogitantis. Melius, ac securius clementia & humanitate, quàm seueritate & inimica crudelitate, res administratur. Hoc enim vel maximè vinculo, cum priuatorum inter se necessitudines, tum Ciuitatum societates multo arctius copulantur. *Quàm Tutum, quos perdere potueras, seruasse.*

A Iucundo.

Quòd delectationem affert. Quæ potest esse maior Iucunditas, quàm ab armis discessisse? quàm cædi, ac sanguini ciuium pepercisse? quàm amplissimas ciuitates, florentissima imperia, potentissimas prouincias à vastitate, atque incendijs eripuisse? quàm nullo negotio, sine cuiusquam pernicie, interituque: ad sua, suosque peruenisse? quam flammas, ac faces, in mortalium ruinam accensas, extinxisse? &c.

Confirmatio.

Rationes quibus confirmatur propositio peti possunt è locis Rhetorices, ab effectis, consequentibus, simi'itudine, contrarijs à minori, à maiori, ab exemplis: quibus omnibus non semper vtendum est in suadendo, sed ijs potissimum qui causæ nostræ rationes confirmabunt.

A Minori ad Maius.

Si sæpius à nobis etiam hostibus fœdus non flagitantibus, & debilitatis, ius societat s datum est: quid ijs facere debemus, qui nondum in potestatem nostram redacti, nec debellati, sed integri viribus, ac penè victores amicitiam nostram, ac societatem vltrò postulant?

Ab Exemplis Maiorum.

Quid tu mihi Maiores commemoras, cedo vel vnum, qui paci bellum prætulerit? vos appello præstantissimi Imperatores nostri, si ab hoc bello tantùm Reipub. decoris, ac salutis affuturum putastis, &c.

Epi-

Epilogus.

Concludit ac ſententiam pronuntiat in hæc ferè verba; Quas ob res: Quæ cùm ita ſint: Itaque nolite dubitare conditiones pacis vltrò propoſitas à potentiſsimis hoſtibus, ſalua, & integra dignitate noſtra, diuturno ac periculoſo bello præponere, &c. In hoc etiam laus, ſpes, expectatio, quæ cohortationis ſunt propria, adhiberi ſolent, ac poſſunt.

Talis illa fuit Alorci militis Annibalis ad Senatum Oratio ſuaſoria apud Liuium lib. 21. Si ciuis veſter Alcon ſicut ad pacem petendam ad Annibalem venit: ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retuliſſet, ſuperuacaneum hoc mihi fuiſſet iter, quo nec Orator Annibalis, nec transfuga ad vos veniſſem. Cùm vero ille aut veſtra, aut ſua culpa manſerit apud hoſtem, ſi metum ſimulauit, ſua: veſtra, ſi periculum eſt apud vos, vera referentibus: ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalutis & pacis vobis conditiones, pro vetuſto hoſpitio, quod mihi vobiſcum eſt, ad vos veni. Veſtra autem cauſa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides ſit, quod neque dùm veſtris viribus reſtitiſtis, neque dùm auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis vnquam apud vos mentionem feci.

Poſtquam nec ab Romanis vlla vobis ſpes eſt, nec veſtra iam aut arma vos, aut mœnia ſatis defendunt, pacem adferre ad vos magis neceſſariam, quàm æquam. Cuius ita aliqua ſpes eſt: ſi eam quemadmodum vt victor fert, Annibal, ſic vos, vt victi audiatis: ſi non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris ſint; ſed quicquid relinquitur, pro munere habituri eſtis.

Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit; agros relinquit, locum aſsignaturus, in quo nouum oppidum ędificetis: aurum argentumque omne, publicum priuatumque ad ſe iubet deferri? coniugum veſtraque corpora, ac liberorum veſtrorum ſeruat inuiolata, ſi inermes cum binis veſtimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hoſtis imperat. Hæc quamquam ſint grauia, atque acerba, fortuna veſtra vobis ſuadet. Equidem haud deſpero, cum omnium poteſtas ei à vobis facta ſit, aliquid ex his rebus remiſſurum. Sed hæc patienda cenſeo potius, quàm trucidari corpora veſtra, rapi, trahique ante ora veſtra coniuges, ac liberos belli iure ſinatis.

PVNCTVM II.

Artificium Diſſuaſionis.

EAdem quæ Suaſoriæ ratio, niſi quod argumenta in Diſſuaſione contrarijs ex locis duci debent: ſcilicet à turpi, inutili, non neceſſario, periculoſo; denique ab omnibus incommodis, quæ rem diſſuadere poſſunt.

Exordium peti poteſt ex diuerſis circumſtantijs, à perſona ſuadentis, aut eorum qui audiunt & penes quos eſt totius rei iudicium. Ab inſolentia poſcentium pacem, vt qui non tàm rogare, quàm minari, nec tam ſupplices pacem precari, quàm arroganter fortunam nobis noſtram, bellicoſque caſus exprobare, nec tàm inſolenter prædicare Ducum ſuorum virtutem, quàm glorioſè nobis eorundem vultum, terroremque, quaſi timidis obijcere.

Quid aliud ab inſita Genti ferocia, ſuperbiaque expectare poteramus P. C. quàm ineptiſſimorum hominum importunam vanitatem, ac perfidiam, qui ſe non tàm victos, quàm victores impunè gloriantur? &c.

Si res ipſa poſtulauerit beneuolentiam paucis ſibi conciliabit Orator. Quid de me exiſtimaturi ſitis non ſatis intelligo, eam ob rem rogo vos, ſi quid minus auribus veſtris, atque animis gratum à me dictum fuerit, aut incredibile, æqui bonique conſulatis, nec antequam de re propoſita pro dignitate veſtra diſputavero, ſententiam veſtram proferatis.

Propoſitio cum Diuiſione ſequitur. Dicam liberè, ſine ſummo imperij detrimento atque dedecore, nullum cum violati fœderis, ac perturbatæ pacis auctoribus, ius ſocietatis nobis eſſe poſſe.

Confirmatio.

Primò docendum cum turpitudine coniunctam eſſe hanc pacem, quia Romani nominis dignitas, apud gentes exteras minuitur, quæ ſuſpenſæ belli præſentis expectatione, quem res exitum habitura ſit, experiri cupiunt, vt nos inermes & fractos adoriantur.

Scitis P. C. quàm grauis impoſita ſit vobis

persona, quàm necessaria dignitatis sustinendæ ratio, ex quo Populi, Patrumque consensu Reip. curam, & administrationem suscepistis: scitis quantùm intersit, constantem de gentis nostræ fortitudine opinionem conseruare, ac tueri, nec permittere, vt maleuolorum rumoribus virtus nostra superetur: scitis de Imperij gloria nos, non tantum cum exteris, sed etiam cum finitimis certare; quam hæreditatem nominis, & honoris patrimonium, quis non ignominiosæ morti præferat?

Secundò. A consequentibus & effectis periculosis; si renouandum cum perfidis fœdus censeant, aut de bello confestim illos inferendo dubitent, ciuium studia languescent, & molliêtur, militum robur frangetur, excident gladij, fluent arma de manibus. Ducum virtus, & industria cessab.t, eodem denique labefactata motu Resp. concidet.

Enimverò quis non intelligit simul atque auditum fuerit pacis inuisum nomen, magnã in toto imperio animorum inclinationem futuram? præsens opportunitas delectus claritatem requirit? morabitur; vrgens necessitas milites imperat, nouos conscribit exercitus, parat commeatus, ornat classes? spes pacis molliores efficiet socios, belli necessarios apparatus retardabit: quærite, &c.

III. Ab Honesto. Gloriosum est inustã Reip. labem abstergere, vlcisci ciuium sanguinem, clarissimorum virorum nefariam cædem, fortissimorum Imperatorum crudelissimam necem persequi. Verendum est armis, & famam præstare, & consulere imperio posse.

IV. A Facili. Nullo negotio veteres hostes cum auctoritate nostra, tùm priuatis odijs adductos, in huius belli societatem trahemus.

V. Ab Impossibili. Quantæ id nobis, non ignominiæ solùm, sed inuidiæ fuerit, perfidos, crudeles, barbaros in amicitiam, ac societatem recipere. Quæ potest esse pacis conditio cum ijs, quos humanitatis nulla ratio in officij religione continet? quod potest esse fœderis vinculum cum ijs, qui nobis toties obstrictam Iureiurando fidem ruperunt? quod firmitatis constantiæque monimentum, quibus nihil tam sanctum, tam inuiolatum, tam religiosum est, quod non immanitas lædat, cupiditas violet audacia perrumpat? quæ potest esse cum ijs stabilis firmaque pax, qui similiter atque in mari, quocumque furoris ac libidinis ventus impulerit, cæci ac præcipites feruntur. Potestis ijs populis fidei quidquam habere, qui in socios, in amicos tàm atrociter, atque hostiliter sese gesserunt? potestis cum ea gente fœdus pacisci, quæ æmulatione gloriæ tantùm, & inuidia ducta, hospites ac liberatores suos crudelissimè trucidauit? potestis, &c.

Conclusio. Quæ cùm ita sint, veterem Reip. dignitatem reuocate, sociorum necem vindicate, qui pro salute vestra, pro vestra, Romanique nominis gloria fortiter occubuerunt, nullam cum armatis hostibus pacem habete. Agitur nationum omnium de vobis existimatio, agitur Imperij decus, quod euertere conantur, &c.

Sed nulla grauior illa M. Furij Camilli dissuadentis transmigrationem. Vejos Roma penè à fundamentis euersa, & incensa à Gallis, lib. 4. dec. 1. sub finem.

Orditur Orationem ab aduersariorum persona, quos in odium adducit, sibique beneuolentiam conciliat à charitate sua in patriam, & in ciues suos.

Adeò mihi acerbæ sunt, Quirites, contentiones cum Tribunis plebis, vt nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram: & ab eadem hæc, non, nisi me consulto plebisque iussu, reuocaretis, rediturus vnquam fuerim, nec nunc me, vt redirem, mea voluntas murata, sed vestra fortuna perpulit: Quippe vt in sua sede maneret patria, id agebatur, non vt ego vtique in patria essem. Et nunc tacerem, & quiescerem libenter, nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse, quoad vita suppeditat, alijs turpe, Camillo etiam nefas est.

Primum argumentum, quo dissuadet transmigrationem hanc, ducitur à Repugnantibus; scilicet vrbem tantis sudoribus, ac sanguine seruatam relinquere.

Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? Et cùm victoribus Gallis, capta tota vrbe, Capitolium tamen atque arcem, Dijque & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus, Romanis, recuperata vrbe, arx quoque & Capitolium deseretur? Et plus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet, quam aduersa fecerit.

Secundum vrget à religione Deorum, ad cuius memo-

memoriam plerumque mollescunt animi, & incitantur.

Equidem si nobis cum vrbe simul positæ, traditæque per manus simul regiones nullæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus adfuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini horum deinceps annorum, vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequentibus Deos: aduersa, spernentibus.

Quam vt incutiat religionem potentiùs, præsentem Deorum opem commendat ab Enumeratione Effectorum, qui sæpè formidolosis rebus & afflictis adfuerint inuocati: spreti verò, pœnas repetierint.

Iam omnium primum Vejens bellum, per quot annos, quanto labore gestum? non ante cepit finem, quam monitu Deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem vrbis nostræ clades noua? non ante exorta est, quam spreta vox cælo emissa de aduentu Gallorum, quam gentium ius à Legatis nostris violatum: quam à nobis, quum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum prætermissum. Igitur victi captique ac redempti, tantum pœnarum Dijs hominibusque dedimus, vt terrarum orbi documento essemus. Aduersæ deinde res admonuerunt Religionum: confugimus in Capitolium, ad sedem Iouis Opt. Max. sacra in ruina rerum nostrarum, alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus ab hostium oculis: Deorum cultum, deserti ab Dijs hominibusque non intermisimus. Reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cœci auaritia, in pondere auri, fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem, fugamque, & cædem. Hæc culti, neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis, Quirites? quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisque emergentes, paremus nefas.

Et alia multa quæ de Dijs sacrificijsque congerit, probatque piaculum esse illa deserere. Ab ijs verò transit ad Sacerdotes huic sacrorum domicilio addictos, quos extra vrbem manere nefas sit.

A religione descendit ad gloriam Pop. Ro. cui non potest non pessima dedecoris nota inuri, si neglectis Deorum sacrificijs, comitijs, & alijs, quæ longum esset transcribere, sic vrget à gloria cui semper studuerunt.

Videte quantum inter meam sententiam vestramque intersit, Tribuni: vos etiamsi tunc faciendum non fuerit, nunc vtique faciendum putatis? ego contra, nec id mirati sitis, priùs quam quale sit, audieritis, etiamsi tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem. Quippe tum causa nobis in vrbem captam migrandi victoria esset gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera, ac turpis, Gallis gloriosa est. Non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimini. Hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt desereremus Penates nostros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco consciceremus, quem tueri non possemus? Et Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse.

Vrget acriter ciues suos ab Romani nominis gloria, grauiterque illorum inertiam, qua libertate solet, perstringit.

Quid restat, nisi vt si iam nouis copijs veniant, & habitare in capta ab se, deserta à nobis hac vrbe velint finatis? quid si non Galli hoc, sed veteres hostes nostri Æqui Volscique faciant, vt commigrent Romam? velitisne illos Romanos, vos Vejentes esse? non malitis hanc solitudinem vestram quàm vrbem hostium esse, non equidem video, quid magis nefas sit.

Remissos illorum animos postea, verborum facibus admotis inflammat potissimùm à charitate patriæ, qua motibus sparsim incensa Oratio graues animorum motus excitat.

Hæc scelera quia piget ædificare hæc dedecora pati parati estis? si tota vrbe nullum melius, ampliusue tectum fieri posit quàm casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius inter sacra Penatesque vestros, quàm exulatum publicè ire? Maiores nostri conuenæ pastoresq; cum in his locis nihil præter syluas paludesque esset, nouam vrbem tàm breui ædificaue runt: nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis Deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc in publico incendio vniuersi facere recusamus?

Tùm claritatem patriæ commendat, & gloria vtilitatis argumentum aduehit ex Romæ situ nobili, atque commodis.

Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, ventoq; vt fieri potest, diffusa flamma, magnam partem vrbis absumat? Fidenas indè, aut Gabios, aliamue quam vrbem quæsituri sumus, quò transmigremus? Adeò nihil tenet solum patriæ, nec hæc terra, quam Matrem appellamus; sed in superficie tignisq; claritas nobis patriæ pendet? Equidē fatebor vobis (etsi minus iniuriæ vestræ, quàm meæ calamitatis meminisse iuuat) quum abesse, quotiescumque patria in mentem veniret hæc omnia occurrebant: colles campique & Tiberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum sub quo natus educatusque essem. Quæ vos Quirites, nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis in sede vestra, quàm postea, quum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa Dij hominesq; hunc vrbi cōdendæ locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quò ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum, regionum Italiæ medium. Ad incrementum vrbis natum vnicè locum, argumento est ipsa magnitudo tàm nouæ vrbis.

Tandem concludit Peroratione sanè graui, vbi sanctiores historias inserit de industria, ad maiorem animorum motum, ex religione, rebusque sacris.

Quod cum ita sit, quæ (malum) ratio est expertus alia experiri? quum iam vt virtus vestra transire aliò possit, fortuna certè loci huius transferri hinc non possit. Hic Capitolium est, vbi quodnam capite humano inuento, responsum est, eo loco caput rerum summamque imperij fore. Hic, cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusque maximo gaudio Patrum nostrorum moueri se non passi: hic Vestæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis Dij, &c.

Grauissimæ sunt Orationes illæ Q. Fabij maximi, & P. Cornelij Scipionis apud Liuium lib. 8. Decad. 3. in quibus prior bellum dissuadet in Africam transferendum, & hortatur, vt omnibus viribus contractis prius Hannibal ex Italia eijciatur, quàm exercitus in exteras nationes deportetur; qua Oratione ad tempus parata Fabius, cum auctoritate, & inueterata prudentiæ fama, magnam partem Senatus & seniores maximè mouisset, pluresque consilium senis, quàm animum adolescentis ferocem laudarent, posterior Scipio se multis & contrariam sententiam tueri conatus est.

PVNCTVM III.

Consultatio.

Siue Senatusconsultum & Deliberatio, vel rogatio legis, aut intercessio coram Principe; prudenter Arist. multa requirit ad hoc Eloquentiæ genus I. diligenter attendendum coram quo fiat Consultatio: si Rex est αὐτοκρατὴς veritatis insolens palpo verbisq; ad assentationem compositis vtendum: Talis fuit Oratio primæ nobilitatis Aulici Osiæ, qui rogatus à Principe Roboamo, num minuenda essent à patre Salomone instituta vectigalia, plebi expostulāti, factus ad Regis nutus & voluntatem, de populi verò salute nihil sollicitus, ab adulatione exorsus est. Regem Deum esse mortalem, pectus illius oraculum certissimū, os sedem veritatis, quidquid & dicat sentiatue pro lege habendum, quippe qui legibus superstet auctor & arbiter.

Si Senatus, inter æquales longè liberior esse debet Oratio, quam ordietur vel ab amore singulari quo patriam semper vita sua cariorem adamauit; vel à diuturno Reip. administrandæ vsu quem experientia quotidiana peperit, vel à graui quodam effato; Cæsar apud Salustium. *Omnes homines qui de rebus dubijs consultant ab odio, ira, amicitia, atque misericordia vacui esse debent.*

Si Pontificum cœtus, maior habenda Religionis ratio, sanctiorumque rituum, ita tamen, vt semper officij sui memor sit atque veritatis.

II. Affectum omnem proprium deposuisse debet Orator, & induisse publicum, si non reipsa, saltem id auditoribus videatur, qui facilè ei se applicant & adiungunt, quem sciunt vtilitatis suæ, commodorumque studiosum.

III. Negotium totum peruidisse, loci præterea, temporis cæterarumque rerum momenta diligenter expendisse, vt scienter in vtramque partem disputet, ad quod iuuerit varias Consultationes Herodoti, Liuij, Curtij, Theucydidis & aliorum legisse.

Est illa Perdiccæ morata satis atque ciuilis apud Curtium Consultatio de Imperatore post Alexandri mortem eligendo, lib. 10. num. 6. sic enim ad milites conuocatos.

Quamquam nulla clades huic, qua affecti sumus, par ab iratis Diis excogitari potest, tamen magnitudinem rerum, quas egit, intuentibus credere licet, tantum virum Deos accommodasse rebus humanis, quarum sorte completa citò repeterent eum stirpi suæ. Proindè quoniam nihil aliud ex eo superest, quàm quod semper ab immortalitate subducitur, corpori nominique, quamprimùm iusta soluamus haud obliti, in qua vrbe, inter quos simus, quali, Rege ac Præside spoliati. Tractandum est Commilitones, cogitandumque vt victoriam partam inter hos, de quibus parta est obtinere possimus. Capite opus est. Hoc vno, an pluribus in vestra potestate est. Illud scire debetis, militarem sine duce turbam, corpus esse sine spiritu. Sextus mensis est, quo Roxane prægnans est. Optamus vt marem enitatur, cuius regnum Diis approbantibus futurum, quandocumque adoleuerit. Interim à quibus regi velitis, destinate.

Quam propositionem statim excipit cuiusdam Nearchi preceps concitaque sententia: Alexandri modo sanguinem & stirpem Regiæ Maiestati conuenire, neminem ait posse mirari; cæterùm expectari nondum ortum Regem, & qui iam sit, præteriri, nec animis Medorum conuenire, nec tempori rerum, esse è Barsine filium Regis; huic Diadema dandum.

Ad voces & tumultus militum, qui hastas scuta quatientes seditionem mouebant, ob Nearchum pertinaciter sententiam suam tuentem, hæc habuit Ptolemęus. Digna prorsus est soboles, quæ Macedonum imperet genti, Roxanes vel Barsines filius, cuius quoque nomen Europam dicere pigebit, maiore ex parte captiui. Cur Persas vicerimus, vt stirpi eorum seruiamus? quod iusti illi Reges Darius, & Xerses tot millium agminibus, tantisque classibus nec quicquam petiuerunt. Mea sententia hæc est, vt sede Alexandri in Regia posita, qui consilijs eius adhibebantur, cocant, quoties in commune consulto opus fuerit, eoque quod maior pars eorum decreuerit, stetur. Duces, Præfectique copiarum his pareant.

Ad hæc Aristonus præcipuus amicorum Perdiccæ nihil cunctatus, eum esse deligẽdum in Imperatorem, quem Alexander moriens dignum iudicasset, non alium autem, quàm cui annulum tradidisset. Nec enim vnum eum assedisse morienti, sed circumferentem oculos ex turba amicorum delegisse, cui traderet. Placere igitur summam Imperii ad Perdiccam deferri.

Quæ non incendia in pectoribus hominum accendit inuidiæ maleuolentiæq; funesta fax? Perdiccæ laudem datam ferre non potuit, Meleager quamuis ab amore potius, quam à rei veritate, aut certa virtutis existimatione profectam non ignoraret, sed illam durè satis & asperè truculentus Orator depressit.

Nec Dii siuerint, vt Alexandri fortuna, tantique Regni fastigium in istos humeros ruat, homines certè non ferent. Nihil dico de nobilioribus, quàm hic est, sed de viris tantùm, quibus inuitis nihil perpeti necesse est. Nec verò interest, Roxanes filium quandocumque genitus erit, an Perdiccam Regem habeatis, cùm iste sub tutelæ specie Regnum occupaturus sit. Itaque nemo ei Rex placet, nisi qui nondum natus est. Et in tanta hominum festinatione non iusta modò, sed etiam necessaria, exactos menses solus expectat, & iam diuinat marem esse conceptum, quem vos dubitatis paratum esse, vel subdere? si medius-fidius Alexander hunc nobis Regem post se reliquisset, id solum ex his, quæ imperasset, non faciendum esse censerem. Quin igitur ad diripiendos thesauros discurritis? harum enim opum regiarum vtique populus est hæres.

PVNCTVM IV.

Artificium Hortationis.

Quamuis finitima sit Exhortatio Suasioni, imò pars eius, scilicet Epilogus, qui constat, non tàm argumentis, quàm affectibus; quia tamen aliquid inter eas discriminis reperitur, illas seiunximus; quippe suadendo id agitur, vt qui volunt aliquid aggredi, velint; cohortando, vt vehementius ad illud incendantur; nec suadenti satis est, quid sit optimum factu, docuisse, sed stimulos admouere debet hortator, quibus, vel difficultate, & periculo deterritos, vel ignauia retardatos, ad opus immortalitate dignum impellat.

Suasor plerumque sententiam mutat; Exhortator animum addit; ille aut errantibus, aut hæsitantibus suadet; hic cessantes, aut etiam currentes incitat. Tamen vt in suasionem ferè semper cadit exhortatio; ita nec rarò contingit illam vti suasione.

Iam habendi sunt stimuli quidam, & incitamenta virtutum, ex quibus Exhortatorium genus componi debet. His potissimùm vtuntur Oratores, Laude, Spe, Metu, Odio, Amore, Miseratione, Æmulatione, Expectatione, Exemplis, Obsecratione, & aliis grauibus affectibus, de quibus postea.

Exhordium ferè nullum est, nisi ex circumstantijs rerum, locorum, personarum, vel eius qui dicit, vel eorum qui audiunt.

A pristina virtutis, ac rerum præclarè gestarum recordatione, quod in illis valet plurimũ: quippe laus militum ab Imperatore profecta non potest non esse iucundissima. Si vestros animos metu perculsos viderem, & minus erectos ad libertatem, hortarer vos, meæque virtutis, ac vestræ documenta repeterem. Quoties, &c.

Insinuatione nonnunquam vtendum est. Scio quam parum grata sint auribus vestris futura, quæ dicam: sed etiam Medici grauiores morbos asperis remediis curant feliciter, & nauis peritus gubernator, vbi naufragium timet, quod seruari potest, iactura redimit.

Ab expositione periculi. Non ignoro Cõmilitones mei, quàm multa passim iactata sit in vulgus à vestræ gloriæ, virtutisque, non tam æmulis, quam inuidis hostibus, quibus animos vestros terroris nescios frangerent, ac de manibus partam victoriæ palmã eriperent; quibus autem hæc ingerunt? iis nempè, qui famã malum tàm velox, quàm mendax esse non ignorant, qui sæpè decepti fictis rumoribus, auribus nihil credunt, oculis omnia, qui, &c.

A Laude.

Iam inuestigandæ rationes, quibus permoueantur animi. Magnam imprimis vim habet ad excitandam cupiditatem commemoratio Laudis, & Gloriæ; quæ quidem duobus modis fieri potest; vel si hunc, quem adhortari volumus, prius ipsi laudemus; vel si proponamus Laudem, & Gloriam velut illicem cupiditatis. Prioris exemplum est Ciceronis illud insigne pro Sextio nu. 138. Vbi recensitis difficultatibus quæ subeundæ sunt, socordes & ignauos profitetur se non cohortari. *Huic hominum generi fateor, vt ante dixi, multos aduersarios, inimicos, inuidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos & subeundos labores; sed mihi omnis Oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate non cum voluptate; cum ijs qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui Laudi, qui Gloriæ, non qui somno & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Nam si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupiditatum lenocinijs dediderunt: missos faciant honores, nec attingant Rempub. patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui.*

Verum est id effatum nobilissimi apud Stobæum Philosophi πᾶν τὸ τιμώμενον αὔξεται omne honoratum augeri, cùm Laus ex Synesio epist. 62. sit μισθὸς ἀρετῆς ἔπαινος virtutis merces, & propria mortuorum possessio, vt benè Demosthenes de falsa legat. ἔπαινος τῶν τετελευτηκότων κτῆμά ἐστι. Propterea naturæ blãdimentum hoc, sæpius in Cohortationibus adhibendum; siquidem hoc rore fœcundæ virtutes adolescunt in reliquum tempus. Quod fiet, si prius res ab eo præclarè gestas artificiosa Laude dilatabimus, si hortabimur, vt animosè benè cæpta perficiat. Blandè Cic. monet Cæsarem res à se gestas hactenus admiratione quidem esse dignas, solidæ tamen laudis nihil habere, nisi rebus inceptis manum extremam adhibuerit. Pro Marcello numer. 27. *Quòd si rerum tuarum immortalium, hic exitus futurus fuit, vt deuictis aduersarijs, Rempub. in eo statu relinqueres, in quo nunc est; vide quæso, ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura, quàm gloriæ. Siquidem gloria est illustris ac peruagata multorum, & magnorum, vel in suos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, vt Remp. constituas.*

Talis est illa Horatio eiusdem ad Qu. Fratrem epist. 1. *Illud te ad extremum, & oro, & hortor, vt tanquam Poetæ boni, & actores industrij solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotij tui diligẽtissimus sis, vt hic tertius annus imperij tui, tanquam tertius actus perfectissimus, atque ornatissimus fuisse videatur.*

Si generis claritatem, si præstãtiam imperii, si vires & sapientiam, si virtutem ac ætatem, si rerum

si rerum vsum extollamus, ac ne quid iis indignum admittat, admoneamus. Obuia sunt passim horum omnium exempla Cic. pro Sextio num. 139. Optimates non socordes, & ignauos, sed fortes commouet. Qui bonam famam bonorum, quæ sola verè gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpè pro Repub. tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus dimicandum. Qui horum impetus, & conatus represserunt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consilijs audacium restiterunt: ij graues, ij Principes, ij Duces, ij Auctores huius dignitatis, atque imperii semper habiti sunt.

Vnius diei quot, & quantæ virtutes vestræ fuerunt? Domuistis gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; quoties obsessi opera interdiu moliti estis? hostium impressiones arcuistis, noctem in excubijs egistis? iniurias cœli fortiter ac generosè pertulistis? quoties conspirantibus in vos periculis bellorum fortunā prouocastis? quoties in medios obices stricto ferro penetrastis? quoties intrepidi fluctuum Decumanorum vortices, procellarum violentiam, formidolosi æstus incrementa contempsistis? vt commercium cum fluctibus, procellisque vos habere crederent hostes, ac mirarentur vestram in aggrediendo audaciam, in perficiendo facilitatē, in vincendo virtutem, ac felicitatem prædicarent. Ite alacres & hoc facto postremum vitę gloriosæ actum claudite. Discant posteri timorem nunquam vidisse Francorum gentem nisi in vultu tergoque hostium, sed spe plenā, ac virtute gloriam, quam à maioribus suis acceperat, posteris integram reliquisse, &c.

Posterioris ideam suggerit idem Cic. pro Sextio num. 137. à nobilitate Romanam iuuentutem ad magna hortatur. *Hæc est vna via mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris; à bonis viris, sapientibus, & benè natura constitutis laudari, & diligi, nosse descriptionem ciuitatis, maioribus nostris sapientissimè constitutam &c.*

Sic à re quempiam excitamus dùm piam, religiosam, magnificam, nouam, & arduam dicimus. Quo motiuo Tullius suos ad libertatē recuperandam & conseruādam hortatur Phil. 10. num. 20. *Pro libertate vitæ periculo decernendum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino seruienti, omnes nationes seruitutem ferre possunt; nostra ciuitas non potest, nec vllam aliam ob causam, nisi quod illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus vt careant, omnia perpeti possunt; nos ita à maioribus instituti, atque imbuti sumus, vt omnia consilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus. Ita præclara est recuperatio libertatis, vt ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda; non est vestri, nominisque Romani dubitare eum spiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere.*

Si quis Christianos duces ad bellum sacrum hortetur; religiosam rem, atque gloriosam proponet. Ergo degeneres animi nihil altum spirantes nemo sciet natos, nemo vixisse nos conquereretur, pugnemus, æternitati viuamus, Christo vincamus, & vel Martyrii palmam gloriosè, vel Christi salutis nostræ reparatoris cunas de manibus hostium extorqueamus. Quid enim præstantius nobis accidere potest, atque ad memoriam nominis nostri sempiternam, quam omnes nos vitam naturæ debitam, Deo parenti reddere? Gloriæ fugientis vmbram quæsierint Alexandri superbię fastu insolentes nos solidam & verè Christianam quæramus. Etenim per nouas victorias, & parta de Mahumetanis trophæa sepultum & intermortuū multis ante sæculis nomen excitare? quanta gloria, loca illa, quæ suo Christus in terras aduentu, miraculis, doctrina, cruorē ipso consecrauit, ab impiorum manibus iustis armis extorquere? quantum decus? aduersus infideles pugnare, barbaros vincere, qui omni crudelitate teterrimi, vrbes rapinis, adyta sacrilegiis, templa incendiis exhauriunt; quanta laus? latentem fidei gloriam reuocare, totam Idolorū noctem, superstitionumque tenebras effugare, ab immani crudelissimaque tyrannide Palestinam gentem, miseram, afflictam, supplices nobis tendentem manus, vindicare, de vniuersa demum Ecclesia bene-mereri, quid est immortalitatem consequi, si hoc non est? quapropter eamus, vincamus, vt Christus triumphet. De fide agitur quam omni conatu funditus delere conatur impius; Agitur in hoc bello, tum vniuersi populi Christiani, tùm Imperii salus & authoritas, quàm bello retinere possumus; agitur orbis terrarum de nobis exi-

stima-

stimatio, quæ in huius belli euentu posita, in perpetuum periclitatur &c.

Ad verecundiam, florem virtutum amabilem de more fortiter ac venustè pronocat, atque hortatur Ennodius lib. 12. epist. 7. dum adolescentes studia literarum capessentes informat. Ad disciplinam arcem properantes, matrem bonorum operum amare verecundiam, quæ ita ex se variarum species virtutum fœcunda, & Virgo parturit, vt impudentia procax, & corrupta vitiorum, hæc vos, hac voce, vt ad eam tendatis, hortatur.

Tingite cadentes roseo de murice vultus,
Atq; fidem morum pandite de facie.
In niueo spargens maculas sis pulchrior ore,
Cùm sudans tenerum roscida colla feras.
Nil tibi plus lingua tribuas, quàm stemmate frontis,
Quicquid amare libet, hinc tibi concilia.

Nefas est huic tàm sacro manus negare cõsilio, quando & ipsa, quæ loquitur quæstuosi decoris dote redimita, nobilitatis vel amplificat bona, vel suggerit.

A Spe.

Plurimum ad permouendos animos valet Spes imprimis erigenda Adhortationibus, in quibus alios impellimus ad opus aliquod arduum aggrediendum. Quod incitamentum sæpius adhibuit Cicero pro Marcello num. 29. Vbi Cæsarem hortatur ad vitæ suæ conseruationem, & id quidem à spe immortalitatis.

Animus tuus nunquam his angustijs, quas natura nobis ad viuendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagrauit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur; illa inquam illa vita tua est, Cæsar, quæ vigebit memoria sæculorum omniũ; quam posteritas alet, quam ipsa æternitas intuebitur. Huic tu inseruias, huic te ostentes, oportet, &c.

Elegantius multò, pro Sextio num. 145. *Amemus patriam, pareamus Senatui, consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati, & gloriæ seruiamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: Speremus quæ volumus, sed quod acciderit, feramus, cogitemus denique corpus virorum fortium, magnorumque hominum esse mortale; animi verò motus, & virtutis gloriam sempiternam. Neque hanc opinionem, si in illo sanctissimo Hercule cõsecratum vidimus, cuius corpore ambusto, uita eius & uirtutem immortalitatis excepisse dicitur; minus existimemus, eos, qui hanc Rempub. suis consilijs aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut seruarint esse immortalem gloriam consequuturos.*

Magnificè quondam ad suos milites virtute bellica nobilis Dux. Durum nihil videri debet, quo paratur æterna felicitas, ad illam cõtento cursu properemus, immortalis nemo factus ignauia.

Spes etiam amplioris fortunæ iacentes animos erigit, dum regionis fertilitas proponitur, magna virtutis illecebra. Sic Decius ardentes inflammat apud Liuium lib. 10. Si vultis vos pro virtute spes gerere omnes Samnitium vrbes, fortunæque in vrbibus relictæ vestræ sunt: quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremò finibus expulistis. Vendite ista: & illicitè lucro mercatorem, vt sequatur agmen. Ad Romuleam vrbem hinc eamus: vbi vos labor haud magnus, præda maior manet.

Interdum commoda cum incommodis cõferre, per contentionem licebit.

Ab Amore.

Vehementer commouebimus audientes, si eorum charitatem, quorum gratia res geritur, commemoratione grata renouabimus. Nimirum si Christianos auitæ virtutis ac religionis propugnatores acerrimos à Turcis tàm sancti nominis hostibus, in ferrum & vincula coniectos dicat, si virgis ac verberibus cæsos, æternis tenebris pro Christi amore mancipatos, tedis ardentibus euisceratos; denique omnibus tormentorum generibus excarnificatos narret.

Rursus armatos armabimus in vindictam, si odium & atrocitatem in eos cõtra quos dimicatio suscipitur, quàm grauissimè exaggerabimus. Quod eloquio nobilis ac potens pluribus in locis præstat. Verrina 7. 2. in Catil. & 3. Feliciter hæreticorum rabiem descripsit in Catholicos sæuientium, vt hos ad religionis ac salutis suæ defensionem animaret, ad dicendum non mediocriter instructus Orator. Quis clades publicas possit sine lacrymis recordari?

Quis

Quis infelicem Galliam suorum sanguine fœdatam, vexatam, laceratam, discerptam ab hoste importunissimo, siccis oculis possit intueri, & non ad eius defensionem armari? Quid coniunctis in communes hostes animis, & potentia non illorum audaciam, impietatem, rebellionem profligamus? Vestram fidem commilitones appello? Credine potest, an historia præteriti cultos temporis nobis imposuit, hæreticos non pridem, viua atque spirantia sacerdotum corpora humi fodisse? capita reliquisse prominentia, quæ discum versantibus metam signarent; duo commisisse viuos homines arctissimis vinculis hæreticorum in Catholicos crudelitas colligatos, vt vrgente fame alter alterum in rabiem actus, vorarent; furis interceptorum alligasse nefrendes, quorum importuno clamore sues matres excitæ, insontes discerperent; ferreas calces subdidisse pedibus, vt equis; ignem instillasse, vt porculis, euisceraſſe ventres, in quibus equi pabulum sumerent, vt in præsepio; interfectorum exta adhuc calentia, per humeros traduxisse, vt baltheum; vel inuoluta baculo prætulisse, vt trophæum; truncas Catholicorum nares per ludibrium pileis prætexuisse, vt lacinia; vel abscissas aures circumduxisse, vt cingulum; capita rotauisse, vt globulos; oculos acu discreuisse, vt telas: in molendinis aquarijs membra omnia rota vertente, elisisse, triuisse, vt triticū; in ventilatis pistrinis leuiter agitasse, vt turbinem; multos è summis arcibus, è cacumine prærupti montis, præcipites egisse in subiecta saxa, vel in lacunosas conualles; templa spoliasse, aras incendisse, Sanctorum Imagines truncasse, & quod est in Catholica Religione augustissimum, modò pedibus attriuisse, modò equis, canibusque apposuisse; eademque crudelem impietatem latrocinij, sacrilegiorumque vestigia impressisse, quæ non ad exigui horrorem temporis, sed ad execrationem posteritatis sempiternam extent; vos illa videtis: scitis, horretis, & statis inermes, ignaui? vbi pietas? vbi virtus? &c.

A Commiseratione.

Iisdem fermè rationibus efficitur commiseratio; si propinquorum solitudinem, si sociorum luctum, si amicorum squalorem: è regione verò, inimicorum potentiam, ferociam, audaciam, insolentiam adducamus. Si quem vestrum fortè commouet hoc, quod auditum est hostem immanitate teterrimum, humanique sanguinis sitientem, ad nos accedere districto gladio vnumquemque ad cædem deposcere, iam multis ceruices fregisse, templis atque ædibus sacris fidelibus plenis funestos, ac nefarios ignes intulisse; infinitos propè cathenis graues ac verberibus, ad necem cæsos, in seruitutem abduxisse, liberos in sinu parentum interfectos; quis vobis animus est? Clamat parentum nostrorum sanguis, atque à filiis petit, vt de barbaris, & sacrilegis hominibus repetant vltionem; clamat &c. Turpe sit has nō audire voces, quę saxeum pectus emollirent &c.

Et eleganter, & piè Cicer. patriæ liberatisq; conseruandæ studiosissimus in Catil. 4. nu. 18: *Quæ cùm ita sint, vos ne populo Romano deesse videamini prouidete. Obsessa facibus, & telis impiæ coniurationis, uobis supplex manus tendit patria communis; uobis se, uobis uitam omnium ciuium, uobis arcem, & Capitolium, uobis aras Penatium, uobis illum ignem Vestæ perpetuum, ac sempiternum, uobis templa Deorum, atque delubra, uobis muros, atque urbis tecta commendat, &c.*

A Metu Periculorum.

Artificium illud est Oratoris metum proponere, vt audaciam excitet, ac veluti cupiditatis flammam contrario timoris vento flabelloque inardescat. Cic. 4. in Catilinam num. 11. *Videor mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subitò vno incendio concidentem; cerno animo sepultā patriam, miseros atque insepultos aceruos ciuiū; versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Quare consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos coniuges, liberos, fortunasque vestras; populi Rom. nomen salutemque defendite.* Qui locus vehementissimus est ad excitandam Senatorum constantiam in coercendis coniuratis.

Ab Æmulatione.

Non simplex est ab Æmulatione exhortandi ratio. Vtrimque enim accrescent animi, si virtutem Æmulorum, gloriam, studium, conatum, opes, cum Amplificatione ob oculos ponamus; aut eorumdem ignauiam, infirmitatem.

tatem, inopiam, per Comparationem eleuemus. Exempla sunt ex affectibus repetenda.

Quid? potuerint maiores nostri exigua militum manu, speratum victoriæ fructum, de manibus hostium eripere gloriosi; nos cum tantis copiis inglorii recedemus? Si quid sit in Rege felicitatis, in ducibus animi, in militibus audaciæ, in Gallia virium, non iam pugnam, sed cædem inchoate discant semel nos maiorũ virtutem tueri posse, &c.

Proderit eleuare nonnunquam Vires hostiũ & illos plus habere terroris, quàm virtutis, prędicare. Sic pro concione milites suos Manlius in Gallos armauit, apud Liui. l. 38. Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentium; Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum cepit, procera corpora, promissæ, & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prælium, & vlulatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem, horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc quibus insolita, atque insueta sunt, timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis, etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt maiores nostri; ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cædunt, fugantque: & plures propè de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum acti sunt; Iam vsu hoc cognitum est; si primum impetum quem feruido ingenio, & cœca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore, & lassitudine membra; labant arma, mollia corpora, molles, vbi ira consedit, animos, sol, puluis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones solùm experti sumus, sed vir vnus cum viro congrediendo. T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt.

Iam M. Manlius vnus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit; & illis maioribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat, hi autem degeneres sunt, mixti, & Gallo-græci verè appellantur. Sicut in frugibus, pecudibusque, non tantùm semina ad seruandam indolem valent, quantùm terræ proprietas, cœlique, sub quo aluntur, mutat. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? *Generosus in sua quidquid sede gignitur, insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura, vertente se, degenerat.* Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis.

Magis id vereor, ne parùm inde gloriæ, quã ne nimium belli sit. Attalus eos Rex sæpè fudit fugauitque. Nolite existimare, belluas tantùm recens captas feritatem illam siluestrem primò seruare, deinde cùm diu manibus alantur mitescere; in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse: Eosdem hos creditis esse, qui patres eorum auique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram, Pœoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. Vberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas.

Vobis mehercule Martis viris cauenda, ac fugienda quamprimùm amœnitas est Asię: tantùm hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorũ possunt, tantùm contagio disciplinæ, morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit, quod sicut vim aduersus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtineut, cum qua venerunt: belliquè gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis.

Ab Expectatione.

Concitantur ex hoc loco, si doceamus quãta sit omnium de illorum virtute expectatio; quam admodum probabilem efficiemus à generis nobilitate, ab indole pa'àm spectata, à rebus præclarè gestis & gerendis, atque aliis id genus circumstantiis. Non tam hortor vt faciatis, quam gratulor vltrò properantibus ad gloriæ messem, atque triumphorum, quò nostra vota virtutem vestram inuitant. Magnificentius est honorem meruisse, quam obtinuisse, animos tantùm alacritatis, & fiduciæ plennos exhibete; si quid in vobis generosæ mentis, si paternæ indolis, si qua scintilla pietatis in patriam, si quid cõstantis animi, si quid

heroicæ

heroicæ virtutis, expromite. Vos spectant ciuium oculi, vestris humeris innixa patria requiescit, ruitura si vos subduxeritis; Macte generosi Duces, & quam de vobis conceperũt omnes opinionem, vel sanguine vestro posteritati consignate.

E diuerso si maleuolorum expectationem atrociter exaggerabimus, velut calcaribus admotis iam remissos concitabimus; si quantum gaudium eorum futurum sit, quæ scommata, qui risus, quanta ferocitas, si res parum feliciter euenerit, sub oculos subiiciemus. Vix dici potest, quam sit ingens stimulus generoso animo, vltio iniuriarum. Refugit animus ea referre, quæ ab aduersariis vestris &c.

Ab Exemplis.

Quantum ad imitationem acuendam valeat proposita virorum illustrium auctoritas, nihil attinet hoc loco dicere, res Exemplis fiet clarior; Cicero contra Catilinam 4. seipsum hortatur ad omnia fortiter pro Rep. perferenda num. 21. *Sit Scipio clarus ille, cuius consilio atque virtute in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est; ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic Imperio infestissimas Carthaginem Numantiamque deleuit. Habeatur vir egregius Paulus ille, cuius currũ Rex potentissimus quondam, & nobilissimus Perses honestauit; sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu seruitutis liberauit; anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ atque virtutes, iisdem, quibus Solis cursus, regionibus, ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi, qui absunt, habeant, quò victores reuertantur.*

Ponite vobis ob oculos Principum nostrorum virtutem qui sacrum bellum tam piè, quã fortiter susceperunt; sic iucunda Heroum recordatio nos ad illorum venerationem simul, & imitationem inflammabit. Vis Marcellum referam eiusque filium duo belli fulmina, cæteroqui de re Christiana bene-meritos, à Gregorio III. supplicibus liberis euocatos trecenta septuaginta quinque Saracenorum millia Turonicis campis, vno die, vna pugna, vno impetu, ad internecionem cecidisse? hanc virtutem imitamini. Mahumetani sacrilegia Romanis aris inferre minantur, atque ad vrbem ipsam sibi aditum patefacere Francorum internecione cogitant. Carolus se illi torrenti opponit, & tantam tàm formidolosi latrocinij molem sustinet, frangit, comminuit: hanc fortitudinem æmulamini. Indomita gens, ac peruicax, Christi contemptrix Ecclesiæ iugo suauissimo subdenda penitùs est: Francorum Rex Carolus, nõdum Imperator, aduersus eam armatur, atque idem tres, & triginta totos annos, admirabili fortitudine pugnat, vincit, triũphat; tantam mentis celsitudinem sequimini. Durissimo seruitutis iugo pressos Palæstinæ Christianos in libertatem asserit, quem sacris aris colimus, Ludouicus. Hanc virtutem ac fortitudinem reuocate Franci nobiles, & quò arma vestra, eodem Christiana pietas, veraq; fides penetrent.

Vultis externa referam, & Romanos militiæ Principes, ac triumphorum auidissimos proponam Pompeios, Cæsares, Marcellos, Scipiones, qui omnes honestis gloriæ stimulis incitati quæ non pericula prouocarunt, quæ bella, quas dimicationes non susceperunt? Vultis Græcos & Persas, belli gloria non aliis inferiores, quæ facinora, quos plausus, quam admirationem suæ virtutis non excitarunt? Nos soli sine sẽsu laudis ac desiderio viuemus ignoti? imò verò cernamus animo quondam exultãtes in equis Reges nostros inter liliata vexilla, & florentissimos exercitus sedem Pontificibus, Italiæ pacem, Ecclesiæ dignitatem, captiuis libertatem, restituisse, qui tacitè nos admonent imperia sudoribus, victorias periculis, veram immortalitatem gloriosa morte comparari; posteritati laboremus & veræ gloriæ seruiamus, quam indignum virtute nostra corpus ad delicias, labores ad quietem, ad rei domesticæ curam, turpem auaritiam, reuocare, pugnemus, & Christo vincamus, &c.

Accedit ad hanc ideam artificium fortissimi ducis Annibalis, qui rebus potius, quam verbis milites suos adhortandos censebat teste Liuio lib. 21. num. 42. Circumdato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos vinctos in medio constituit, armisque Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit, quis; si vinculis leuaretur, armaque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet. Cùm verò ad vnum omnes ferrum pugnamque poscerent, & vnusquisque hostem deligeret, quem fortuna dedisset, vt

cuiusque

cuiuſque ſors ceciderat (fuerat enim res ſorti permiſſa) alacer inter gratulantes gaudio exultans, cum ſui moris tripudijs arma raptim capiebat. Tanta fuit pugnantium contentio, tantus ardor, vt non vincentium magis, quam bene morientium fortuna laudaretur. Ergo ab hoc exemplo ſuos adhortatus milites Annibal ſic loqui cœpit. Si quem animum in alienæ fortis exemplo paulò ante habuiſtis, eundem mox in æſtimanda fortuna veſtra habueritis, vicimus milites: neque enim ſpectaculum modò illud, ſed quædam velut imago veſtræ conditionis erat: ac neſcio an maiora vincula, maioreſque neceſſitates vobis, quàm captiuis veſtris fortuna circumdederit. Dextra læuaque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus, circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, à tergo Alpes vrgent vix integris vobis, ac vigentibus tranſitæ. Hic vobis vincendum, aut moriendum milites eſt, vbi primum hoſti occurriſtis; & eadem fortuna, quæ neceſſitatem pugnandi impoſuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines, ne à Dijs quidem immortalibus optare ſolent.

Hæc, vt per ſe patet, ratio cohortandi maximè idonea eſt, cum ipſis etiam oculis ſubijcimus, quid animo perſuadere nitimur.

Ab Obſecratione.

Extremum ſibi locum vendicat: poſtquam enim illis exhortandi locis vſi fuimus, quos concione noſtra permouemus, per virtutem aliquam, per feliciſsimam indolem, per gloriam bene rebus geſtis partam, per Deum & Sanctos, per Religionis ſtudium & amorem pietatis, per quiduis aliud, quod rei, ac perſonæ conueniat, illos obteſtabimur, vt ſe digna & velint & audeant. Eſt illa grauis & incenſa Darij Regis ad milites ſuos concio ex Curtio lib. 3.

Ad extrema peruentum eſt. Matrem meã, duas filias, Ochum in ſpem huius imperij genitum, illos Principes, illam Sobolem Regiæ ſtirpis, duces veſtros, regum inſtar vinctos habet: niſi, quod in vobis eſt, ipſe ego maiore parte captiuus ſum. Eripite viſcera mea ex vinculis, reſtituite mihi pignora, pro quibus ipſe mori non recuſo. Parentem, liberos (nam coniugem in illo carcere amiſi) credite nunc omnes extendere ad vos manus, implorare patrios Deos, opem veſtram, miſericordiam, fidem expoſcere, vt ſeruitute, vt compedibus, vt precario victu ipſos liberetis. An creditis æquo animo ijs ſeruire, quorum Reges eſſe faſtidiunt? Video admoueri hoſtium aciem: ſed quò propius diſcrimen accedo, hoc minus ijs, quæ dixi poſſum eſſe contentus.

Precor vos per Deos patrios, æternumque ignem, qui præfertur altaribus, fulgoremque Solis intra fines regni mei, Orientis: per æternam memoriam Cyri, qui ademptum Medis, Lydiſque imperium primus in Perſidem intulit, vindicate ab vltimo dedecore nomen, gentemque Perſarum. Ite alacres & ſpe pleni, vt quam gloriam à maioribus veſtris accepiſtis, poſteris relinquatis. In dextris veſtris iam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis. Effugit mortem, quiſquis contempſerit; timidiſſimum quemque conſequitur. Ipſe non patrio more ſolùm, ſed etiam vt conſpici poſſim, curru vehor, nec recuſo quominus imitemini me, ſiue fortitudinis exemplum, ſiue ignauiæ fuero.

Eſt illa potens ad deliniendos milites Alexandri concio Curtij lib. 9. Vbi modò, laudat, modò increpat, nunc blanditur, aliàs irato ſimilis, amore, metu, pudore, potentiſſimis machinis pugnat, & quaſi ſuaue verborum fulmen ſpargit, cum Obſecratione.

Veſtras manus intueor, veſtram virtutem, rerum quas geſturus ſum, vadem prædemque habeo. Quamdiu vobiſcum in acie ſtabo, nec mei, nec hoſtium exercitus, meminero. Vos modò animos mihi plenos alacritatis, ac fiduciæ exhibete. Non in limine operum laborumque noſtrorum, ſed in exitu ſtamus: peruenimus ad Solis ortum, & Oceanum, niſi obſtat ignauia: inde victores perdomito fine terrarum reuertemur in patriam. Nolite (quod pigri agricolæ faciunt) maturos fructus per inertiam emittere è manibus. Maiora ſunt periculis præmia: diues eadem & imbellis regio. Itaque non tàm ad gloriam vos duco, quàm ad prædam. Digni eſtis, qui opes, quas illud mare littoribus inuehit, referatis in patriam. Digni, qui nihil inexpertũ, nihil metu omiſſum relinquatis, per vos gloriamq; veſtram, qua humanum faſtigium exceditis, perque & mea in vos, & in me veſtra merita: quibus inuicti contendimus, oro quæſoque, ne humanarum retũ terminos adeuntẽ alumnum commilitonemque veſtrum, ne dicam Regem, deſeratis.

Cætera

Cætera vobis imperaui, hoc vnum debiturus sum: & is vos rogo, qui nihil vnquam vobis præcepi, qui primus me periculis obtuli, qui sæpè aciem clypeo meo texi, ne infregeritis in manibus meis palmam, qua Herculem Liberumque patrem, si inuidia abfuerit, æquabo. Date hoc precibus meis, & tandem obstinatum silentium rumpite. Vbi est ille clamor alacritatis vestræ index? vbi est ille meorum Macedonum vultus? Non agnosco vos, milites, nec agnosci videor à vobis, surdas iamdudum aures pulso, aduersos animos, & infractos excitare conor.

Nescio quid imprudens in vos deliqui, quod me ne intueri quidem vultis: in solitudine mihi videor esse. Nemo respondet, nemo saltem negat: quos alloquor? quid autem postulo? vestrā gloriam, & magnitudinem iudicamus. Vbi sunt illi quorum certamen paulò ante vidi, contendentium, qui potissimum vulnerati regis corpus exciperent? desertus, destitutus sum, hostibus deditus. Sed solus quoque ire perseuerabo. Obijcite me fluminibus, & belluis, & illis gentibus, quarum nomina horretis: inueniam, qui desertum à vobis, sequantur, Scythæ Bactrianique erunt mecum, hostes paulo antè. Nunc milites nostri. Mori præstat, quā precariò Imperatorem esse. Ite reduces domos, ite deserto Rege ouantes. Ego hic à vobis desperatæ victoriæ, aut honestæ morti locū inueniā.

Ab Indignatione.

Quæ nasci potissimum solet ex hostium insolentia. Philip. 3. Cicero n. 15. *At quàm contumeliosus in edictis? quàm barbarus? quam rudis? Primùm in Cæsarem maledicta congessit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & stuprorum suorum. Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in iuuentute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo maledico impurior. Videte quàm despiciamur omnes qui sumus è municipijs, id est omnes planè: quoties enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Arianum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, iure fœderatum, propinquitate penè finitimum, splendore municipum honestissimum.*

Paulò antè num. 12. Indignationem mouet. *Cùm autem est omnis seruitus misera: tum verò intolerabile est seruire impuro, impudico, effœminato; nunquam, ne in metu quidem, sobrio.*

A Votis & Desiderio.

Vel plebis, vel amicorum, vel etiam omnium gentium pro lege Manilia n. 12. *Ciuitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium exspectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: Imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur.* Quo quid efficacius dici poterat, vt populum Rom. ad bellum suscipiendum hortaretur?

A Necessitate.

Quod telum est in hostes potentissimū: hoc vtitur Tullius, dum ad bellum contra Antonium suscipiendum Romanos hortatur Phil. Est ita necessarium bellum vt sit gerendum, non ita magnū vt sit pertimescendum. Hanc adhibet machinam C. Martellus prelio contra Saracenos ad Turonas, moriendum scilicet aut vincendum, neque perfugium vllum, aut spem patrios Lares repetendi. Sic orditur à necessario Galgacus apud Tacitum. Quoties causas belli, & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniæ fore.

Grauis est & Imperatore Dario digna concio, qua pugnæ necessitatem militibus suis proponit apud Curtium lib. 3. Terrarum quas Oceanus hinc alluit, illinc claudit Hellespontus, paulo ante Domini, iam non de gloria, sed de salute, & (quod saluti præponitis) de libertate pugnandum est: hic dies imperium, quo nullum amplius vidit ætas, aut constituet, aut finiet.

Cæterum etiamsi spes non subesset, necessitas tamen stimulare deberet; ad extrema peruentum est.

Ab Honesto.

Cuius summa vis apud viros bonos: rectè enim Seneca epist. 71. non procul ab initio. *Nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges quod honestum est, & quod magis admireris, vnum bonum est, quod honestum est: cætera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem ad-*

amaueris, quidquid illa contigerit id tibi, qualecumque alys videbitur faustum felixq; erit, &c.

Quanta vis sit honestatis ad cohortandos animos aperit perfectæ suasionis species, quam habet ad milites suos Cato magnus, apud Lucanum, vbi Libycam hoc est periculosam describit lib. 9.

O quibus vna salus placuit, mea castra sequuti,
Indomita ceruice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores.
Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
Qua nimius Titan, & raræ in fontibus vndæ,
Siccaque lethiferis squalent serpentibus arua,
Durum iter. Ad leges patriæque ruentis amorē
Per mediā Libyem veniant, atq; inuia tentent.
Si quibus in nullo positum est euadere voto,
Si quibus ire sat est: Neque enim mihi fallere quemquam
Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
Qui me teste pati, vel quæ tristissima pulchrum
Romanumque putant: at qui sponsore salutes
Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat.
Ad Dominum meliore via: dum primus arenas
Ingrediar primusque gradus in puluere ponam.
———Serpens, sitis, ardor arenæ
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.
Lætius est, quoties magno sibi constat honestum.

Alexander ab amore gloriæ se impulsum esse dixit ad subeunda pericula, cum argueretur à Cratero de temeritate, se non ætate, sed gloria metiri omnia, se reputare in Theatro orbis terrarum pugnantem, in his operibus virtutis extingui pulchrum.

Cato Consul apud Liuium lib. 38. Legem Oppiam quæ mulieribus aurum vetabat, vt luxus intemperantiæ remedium opponit & defendit ab Honesto, nimiam virorum in ulgentiam perstringit, qui præposteram illarum licentiam non coerceant: addit mulierum prensationem verecundiæ, & pudori sexus inimicam, indecorum fœminas in foro vocem emittere, lege maiorum olim intra parietes sine vllo rerum administrandarum iure inclusas, cupiditatem istam non modò ambitiosam ostendit, sed & rationis expertem, turpem denique mulierum cœtum & periculosa consilia semper fuisse docet.

A Fuga Dedecoris.

Contraria est hæc Idea priori cum suscipiendum aliquid suademus: qua in re præclarum est Lacænarum Virginum exemplum; quæ non alia ratione deterreri potuerunt à voluntaria morte atque infamia. Fit enim plerumque vt nostram potius laudem & gloriam appetamus, quam vt dedecus & infamiam fugiamus: Siquidem est earum rerum dolor grauissimus, valetque potissimum apud imperitos: Nam apud sapientes sola virtutis & honestatis imago plus valet, quam turpitudinis metus.

Grauis est & morata Catonis Consulis Oratio, qua Bacchanalia nocturnosq; cœtus virorum ac mulierum damnat: ab illorum fœditate, quos scelerum omnium maximum seminarium appellat, hortaturque Quirites vt paucorum pœna, metus ad omnes perueniat, tantumque dedecus & malum latius serpere non sinant, apud Liuium lib. 39. num. 15.

Ab Vtili & Possibili.

Vulgus enim ferè sola vtilitate ducitur: quare debet Orator apud populum dicturus multa de diuitiis, de commodis, de felicitate dicere. Perfectam habet huius Exortationis ideā, atque ex omnibus pene conflatam pro Sextio Tull. 138. Sed nec satis vtilem fore rem demonstrasse nisi fieri posse facile docueris, nam stultum est id conari, quod effici non potest; id clarum fiet ex pluribus Adhortationum formulis, quas ab optimis auctoribus colligere, cuique obuium est. Sic trecentos milites hortatur Alexander apud Curtium lib. 7. nu. 11. vt Petram vrbem amplissimam, situ naturaque loci ferè inexpugnabilem aggrediantur, & aduersus omnes difficultates luctentur, quibus addit animos, propositis præmijs amplissimis.

I. Vobiscum ô Iuuenes, & mei æquales, vrbium inuictarum ante munimenta superaui, montium iuga perenni niue obruta emensus sum. Angustias Ciliciæ intraui, Indiæ sine lassitudine frigoris vim perpessus sum, & mei documenta vobis dedi, & vestra habeo. Petra, quam videtis vnum aditum habet, quem barbari obsident, cætera negligunt. Nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Inuenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. Nihil tàm altè natura constituit, quò virtus non possit eniti. Experiendo quæ cæteri desperauerunt, habemus Asiam in potestate. Euadite in cacumen: quod cùm ceperitis,

ritis, candidis velis mihi signum dabitis: ego copijs admotis hostem in nos à vobis conuertam. Præmium erit ei, qui primus occupauerit verticem, talenta decem; vno minus accipiet, qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines seruabitur portio. Certum habeo vos non tam liberalitatem, intueri meam, quam voluntatem.

II. Ab vtili ducitur illa forma quæ legitur apud Liuium lib. 26. nu. 43. Vbi Scipio Romanus Imperator regressus in castra, vt consilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, aduocata concione ita disseruit. Ad vrbem vnam oppugnandum, si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumenti rationem exactam, milites, habet. Oppugnabitis enim verè mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium, Regum, populorumque; qui simul in potestate vestra erunt, extēplo omnia quæ nunc sub Carthaginensibus sunt, in deditionem tradent. Hic pecunia omnis hostium. Sine qua neque illi genere bellum possunt; quippe qui mercenarios exercitus alunt, & quæ nobis maximo vsui an conciliandos animos barbarorum erit. Hic tormēta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cùm pulcherrima opulentissimaque vrbe, tùm opportunissima portu egregio; vnde terra marique, quæ belli vsus poscunt, suppeditentur quæ cùm magna ipsi habebimus, tùm dempserimus hostibus multò maiora. Hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, &c.

III. Est hæc breuis sed acuta sententijs oratio. Scio audax videri consilium, sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque consilia tutissima sunt; quia si in occasione cuius momento præteruolat opportunitas cunctatus fueris nequicquam mox omissum quæras. Ite Dijs benè iuuantibus corpora curate, vt integri vigentesque eodem animo in castra hostium irrumpatis, quo vestra turati estis.

IV. Nisi virtus atque fides vestra satis spectata mihi foret, nequicquam res opportuna cecidisset, spes magna dominationis in manibus frustra fuisset; Neque ego per ignauiam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem; sed quia in multis & magnis tempestatibus vos cognoui fortes fidosque mihi, eo animus ausus est maximum atque pulcherrimum facinus incipere.

V. Tantummodo incœpto opus est, cætera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest illos diuitias superare, quas profundant, in exstruendo mari & montibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? illos binas, aut amplius domos continuare, nobis Larem familiarem nusquam vllum esse? Cum tabulas, signa emunt, vetera negligunt, noua diruunt, alia ædificant; Postremò omnibus modis pecuniam trahunt, vexant; tamen summa libidine diuitias suas vincere negligunt, vt nobis est domi inopia, foris æs alienum, mala res, spes multò asperior; dēnique quid reliqui habemus præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini, est illa quam sæpè optastis, libertas; præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt, fortuna ea omnia victoribus præmia posuit, res, tempus, pericula, egestas, belli spolia, magnifica magis, quàm oratio mea, vos hortentur. Me vel Imperatore vel milite vtimini, neque animus neque corpus aberit à vobis, hæc ipsa vt spero vobiscum Consul agam; nisi fortè animus me fallit, & vos seruire magis, quam imperare parati estis.

VI. Parco pluribus exemplis, quæ vnusquisque per otium colligere potest, imò & debet; si copiam & facultatem dicendi quærit, satis erit in gratiam studiosorum fontes indicare, consulendus liber qui inscribitur conciones, seu orationes ex Græcis Latinisque historicis excerptæ. Est illa imprimis diserta, pulchra temperie ornamentorum Agricolæ oratio apud Tacitum. Equidem in agmine cum vos paludes, montesue & flumina fatigarent, fortissimi cuiusque vocem audiebam; quando dabitur hostis? quando acies? veniant è latebris suis extrusi, & vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus atque eadem victis aduersa. Nam vt superasse tantum itineris, syluas euasisse, transisse æstuaria, pulchrum ac decorum in frontem, ita fugientibus periculosissima quæ hodie prosperrima sunt. Proinde & honesta mors turpi vita potior, & incolumitas ac decus eodem loco sita sunt. Nec ing'orium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse. Si nouæ gentes, atque ignota acies constitisset, aliorum exercituum exemplis vos hortarer; Nunc vestra decora recen-

fere, vestros oculos interrogate, ij sunt, quos proximo anno clamore debellastis. Reliquus numerus est ignauorum & metuentium. Transfigite cum expeditionibus, imponite, quinquaginta annis magnum diem. Approbate Reip. nunquam exercitus imputari potuisse, aut moras belli, aut causas rebellandi.

PVNCTVM V.

Artificium Dehortationis.

SAtis videri possemus de Adhortatione dixisse, vt artificium Dehortationis cerneretur: Contraria enim ex Contrarijs intelliguntur. Pauca tamen addere libet, & capita quædam, vndè argumentum Dehortationis duci possit, indicare.

Primùm igitur sumi potest à turpi, seu locis illis, qui turpitudinem & fœditatem ostendunt. Phil. 4. Cicerone ad Antonium Legati mittantur vehementer dissuadet num. 3. *Nihil est profectò quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo grauissimum iudicium nudiustertius decimus feceritis, non iam leuitatis est, sed, vt quod sentio dicam, dementiæ.*

Quod & multis vrget Phil. 7. nu. 13. *Quàm turpe porrò est, legiones ad Senatum legatos mittere, Senatum ad Antonium? quamquam illa Legatio non est: denunciatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est grauior: missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba nouerunt; quanta enim erit illa Reip. turpitudo, quantum dedecus, quanta labes dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? &c. Turpe est summo consilio orbis terræ, præsertim in re tàm perspicua consilium intelligendi defuisse.*

II. A contrario Sensu omnium gentium. Phil. 12. n. 9. *Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putati? Illa enim huius belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet.*

III. Ab inutili, Phil. 12. num. 7. *Quid enim per Deos immortales potest Reip. prodesse nostra Legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura? quid si etiam nocuit? An vos acerrimam illam & fortissimam populi Rom. Libertatis recuperandæ cupiditatem non imminutam, ac debilitatam putatis Legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? Quid legionum nostrarum neruos, nonne his consilijs incidimus? quis est enim qui ad bellum inflammato animo sit futurus spe pacis oblata? ipsa illa Martia, cœlestis & diuina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, excident gladij, fluent arma de manibus.*

IV. Ab impossibili, ibidem n. 11. *Quid si ne potest quidem vlla esse pax? quæ enim est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? multis rebus à nobis est inuitatus ad pacem Antonius, bellum tamen maluit; missi legati, delata mandata; non paruit: denunciatum est, ne Brutum obsideret, à Mutina discederet; oppugnauit etiam vehementius, & ad eum legatos de pace mittemus: qui pacis nuntios repudiauit?*

V. Ab incommodis; eiusdem orationis numero 16. *Quæro igitur à te Piso, nonne oppressam Remp. putes, si tot, tàm impij ciues, tàm audaces, tàm facinorosi recepti sunt? quos nondum tantis parricidijs contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos, tolerabiles censes ciuitati fore? aut isto tuo, mihi crede, consilio erit vtendum, vt cedamus, abeamus, vitam inopem & vacuam persequamur, aut ceruices Latronibus dandæ, atque in patria cadendum est.* Quod & expendit Phil. 5. num. 22. & deinceps.

VI. A periculis, ibidem n. 23. *Nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis? hic cùm in vrbe essem, ac domi, tamen multa sæpè tentata sunt, vbi me non solùm amicorum fidelitas, sed etiam vniuersæ ciuitatis oculi custodiunt, quid censetis cùm iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas?*

VII. A religione patriæque recordatione, ad cuius memoriam feri plerumque animi mollescunt ac mitigantur. Hoc artificium adhibuit Valerius Coruinus Dictator, vt coniuratos in patriam milites à tanto tàm impio facinore reuocaret. Deos immortales, milites, vestros, publicos, meosque ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniamque supplex poposci, vt mihi de vobis concordiæ parte gloriam, non victoriam darent: satis fuit eritque vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est.

Quod

Quod Deos immortales inter nuncupandum vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis: si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse: si hunc exercitum ciuium vestrorum: Si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioque priore anno bis legiones Sannitium fudistis, bis castra vi cepistis.

Tum ab auctoritate sua vim dissuadendi sumit: etenim est in eas res viri grauissimi efficacissima auctoritas.

Ego sum M. Valerius Coruus milites, cuius vos nobilitatem beneficij erga vos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis Senatusconsulti auctor: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in vos, &c.

Deinde Definitionem adhibet, vt exulceratos animos emolliat. Charitatem suam in milites, & in excelso fortunæ gradu modestiam commemorat. Si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam sua maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt; ijs eram natus, ad specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus Consul patribus quoque ferox esse, non solùm plebi. Quod meum factum dictumue Consulis grauius, quàm Tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes Consulatus gessi; eodem hęc imperiosa Dictatura geretur: vt neque in hos meos, & patriæ meæ milites mitior, quàm in vos; horreo dicere, hostes.

Tandem licentiam facit ferocientibus animis atrocia audendi, quò pudore victi desistant ab incepto, dum se profitetur nunquam ad arma venturum, eosque per acrem ironiam ad bellum anticipandum inducere videtur.

Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in vos ego; istinc signa canent, istinc clamor priùs incipiet atque impetus; si dimicandum est: inducite in animum, quod non induxerunt patres, auique vestri: non illi qui in sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum insederunt. Expectat dùm vobis singulis, vt ólim Coriolano, matres coniugesque crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant, tùm Volscorum legiones, quia Romanũ habebant Dncem, quieuerunt; vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello?

Obseruandum imprimis habendam esse rationem personarum, videndumque diligente r, quis ille sit, qui dehortetur alium: Nam pro dignitate varietateque personæ, varia dicendi forma adhibenda est. Pater enim pro suo iure & potestate loqui, aliter & potest & debet, quàm Magistratus. Sic Calauinus Pater & Ciuis Campanus filium suum Perollam Martio furore percitum & inflammatum odio dehortatur ab Annibalis impia cæde, apud Liuium lib. 23.

Per, ego te fili, quæcumque iura liberos iungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris facere, & pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quidquid Deorum est, dextras dextræ iungentes, fidem obstrinximus, vt sacratis de mensis essemus; Digressi à colloquio ex templo in eum armamur? Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es; eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modò pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum. Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas; audiantur infanda, si non perniciem nobis scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorũ seruorumque? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dexteræ? torpescentne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quẽ horret populus Rom. tu sustinebis? &, si alia auxilia desint me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. Deterreri hic sine te potiùs, quàm ille vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

Aliter Princeps apud Ciues & milites; aliter milites ad Ducem & Imperatorem; audaces & pene temerarij fuerunt Scythæ milites apud Curtium, dùm Alexandri cupiditatem imperij propagandi nimiam coercent, & egregia libertate ambitionem & luxum Imperatoris arguunt. Sic enim Legatus orditur.

Si Dij habitum corporis tui auiditati animi parem esse voluissent, orbis te non caperet; altera manu Orientem, altera Occidentem cõtingeres, et hoc assequutus scire velles, vbi tanti Numinis fulgor condetetur. Sic quoque concupiscis, quæ non capis. Ab Europa petis Asiam, ex Asia transis in Europam.

Deinde si humanum genus omne superaueris, cum syluis et nubibus et fluminibus ferisque

risque bestijs gesturus es bellũ. Quid tu ignoras magnas arbores diu crescere, vna hora extirpari? Stultus est qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur: vide, ne dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipsis, quos comprehenderis, decidas.

Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fit; & ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui periculum non sit, etiam ab inualido.

Quid nobis tecum est? nunquam terram tuam attigimus. Qui sis, vnde venias, licetne ignorare in vastis syluis viuentibus? nec seruire vlli possumus, nec imperare desideramus. Dona vobis data sunt iugum boum, aratrum & sagitta & patera. His vtimur, & cum amicis, & aduersus inimicos: Fruges amicis damus boũ labore quæsitas, patera cum vinum Dij delibamus: inimicos sagitta eminus, hasta cominus petimus.

Quid tibi diuitijs opus est, quæ te esurire cogunt? primus omnium facietate parasti famem, vt quò plura haberes, quæ non habes, cuperes. Transi modò Tanaim, scies, quàm latè pateat, nunquam tamen consequeris Scythas. Paupertas nostra velocior erit, quàm exercitus tuus, qui prædam tot Nationum vehit.

Proindè fortunam tuam pressis manibus tene; lubrica est, nec inuita teneri potest. Salubre consilium sequens, quod præsens tempus o tendit melius, impone felicitati tuæ frænos: facilius illam Reges.

Deniq; si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere: sin autem homo es, id quod es, semper esse te cogita. Stultum est eorum meminisse, propter quæ tui obliuisceris. Quibus bellum non intuleris, bonis amicis poteris vti. Nam & firmissima est inter pares amicitia: & videntur pares, qui non fecerunt inter se periculum virium. Quos vicetis amicos tibi esse, caue credas. Inter Dominum & seruum nulla amicitia est, etiam in pace belli tamen iura seruantur. Cæterùm nos & Asiæ, & Europæ custodes habes; vtrique imperio tuo finitimos hostes, an amicos velis esse, considera.

Vtiliorem esse Exhortationem priuatam publica, quæ fit ad promiscuam concionem docet Seneca, præsertim si verbis substricta, sensibus lata, & diffusa sit, epistola 38. Vbi monitiens visum insignem ad virtutis adoptionem aperit. *Plurimùm proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clamore dat: aliquando vtendum est & illis, vt ita dicam, concionibus, vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi verò non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modò spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cùm occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo, in maximos auctus diffunditur. Idem facit Oratio. Non latè patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur, sed si illa animus benè exceperit, conualescunt, & exurgunt. Eadem est inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. Multum efficiunt, etsi angusta sunt, tantum, vt dixi, idonea mens raptat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.* Sit ergo.

PVNCTVM VI.

Artificium Commonitionis.

HÆc Oratio necessaria est, tùm quidem, cùm per species correctionis alios de vitio admonemus: vel certè cùm ignarum, ac imprudentem, quid facto opus sit, docemus. In priori longè grauior difficultas, quoniam admonitionibus lædi potius hominum ingenia, quàm sanari solent: Quare cùm res sit impedita summique momenti commonitio, exquisitam prudentiam, animique sagacis prouisionem requirit, in eo qui monet aut corrigit, vt negotium benè feliciterque succedat, nec plagam, quam sanare debuerat, immisso velut vngue, maiorem faciat. Nihil igitur alienum ab instituto tentabimus, si quasquam industrias à summis Oratoribus obseruari solitas, hac in re, describamus.

Quoniam verò moneri velle ac posse secunda virtus est, inquit Seneca 5. de benef. Videndum est vt offensam fugiamus: nam vix aliquem reperias ita paratum, vt æquis auribus & animo defectus & vitia sua discat: proinde reprehensionis acerbitas, aut monitionis libertas erit laude, vel beneuolentiæ & amoris testificatione mitiganda: Sic enim blandus ac pru

prudens monitor faciet vitiorum odium, pretium virtutum. Sapienter præcipit D. Augustinus epist. 64. ad Aurelium Episcopum in hæc verba. Non asperè, non duriter, non modo imperioso vitia tolluntur, sed magis docendo, quàm iubendo, magis monendo, quam minando: *Quæ sequuntur vsque ad* * *Itaque, quod ad cōmonitionem reuocatur, Exhortationis sunt.*

De Lenienda Exhortatione.

Quoniam vehemens & importuna cohortatio animos nonnunquam offendit, prudentis est Oratoris illam lenire rationibus apposité confictis; nimirum ad hoc officium se incredibili quodam amore fuisse inductum; deinde negabit se verborum facibus languentem accendere velle, nec currentem incitare, quem sciat fræno potiùs indigere, quàm calcaribus; rogabit, ignoscat temeritati; quam profitebitur non aliundè, quàm ab immodico gloriæ, salutis & vtilitatis illius studio proficisci. Id mirificè præstitit Cic. Phil. 4. num... *Reliquum est, Quirites, vt vos in ista sententia, quam præ vobis fertis, perseueretis. Faciam igitur, vt Imperatores instructa acie solent: quamquam paratissimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen adhortentur: sic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.*

Non tàm hortor vt faciatis, quàm gratulor vltrò properantibus, quò vota nostra virtutem vestram, vel hostibus ipsis notam, inuitant: Non tàm stipendijs quàm gloriæ militatis, &c. Atque hæc non eò dicuntur, vt te dormientem oratio mea excitasse; sed potius vt currentem incitasse videatur.

* Itaque laudandus erit is, qui monendus est nobis, à præclaris animi dotibus, propter quas non tantùm nos, verùm etiam hostes ipsos in amorem sui, atque admirationem rapiat. Sic adolescentem admonebis, ne decipiatur à fictis virtutibus, & in errorem inducatur.

Exordium.

Etsi non ignorem te ad omnem animi prudentiam, cùm natura, tùm studio satis informatum, monitis meis præceptisque non egeres, tamen vt me de tua salute, nominisque gloria sollicitum intelligeres, hoc te monendum putaui; non vt prudentiam tibi meam ostentarem, quod esset arrogantis, sed vt singularis erga te mea voluntatis significationem declararem: quod est amoris & officij.

Vel, tametsi multa sunt in te præclara quæ meam in te beneuolentiam iamdudum excitarunt, constans ille tamen, & incitatus ardor, quo mihi semper ad virtutem eniti visus es, meum in te animum multò certè vehementius inflammauit. Sed quoniam eam ætatem es ingressus, quæ plus impetus, & contentionis afferre solet, quàm consilij: nec in virtutum curriculo sine periculo cursus est, vel error sine salutis æternæ damno, in re tanta, maturè te monendum putaui, ne dum virtutem magno conatu prosequeris, in vitium incurras.

Narratio.

Narratio & Confirmatio perficiuntur argumentis ab honesto, vtili, glorioso: quibus vitij odium, contrariæ virtutis amorem excitamus.

Scis ipse quod veneranda sæculorum canities ad posteros transmisit virtutem fidelis animæ sociam, & ornamentum, in terras aliquando delapsam, vt splendore suo perstringeret mortalium oculos, & amoris casti facibus illorum pectora inflammaret, verùm tàm pessimè à plerisque habitam, vt cum illa non haberet ad quem confugeret, in cœlum denuò securitatis sedem, ac portum reuolasse; atque ne homines, quos amabat, tota desereret, suum apud illos pallium reliquisse: quod magna cura collegit vitium, sibique adaptauit, ac mortales incautos falsa quadam virtutis specie delusos, in errorem, ac flagitium pertraxit. Hinc prudentiam astutia, frugalitatem auaritia, liberalitatem ac munificentiam insana profusio, fortitudinem audacia, animi magnitudinem arrogantia; beneuolentiam adulatio, seueritatem crudelitas, clementiam indulgentia, modestiam stupor; singulas denique virtutes, singula vitia mentita sunt. Adeoque pro fide fictam in formam exindè miseri mortales insaniunt, vt beatos se demum ac pulchros putent cum turpitudinem amplectuntur.

Cernis Cresulum istum die festo rodentem in mensa Cicer, & Fabam, ac Lupinum in conuiuium inferentem, quasi mortuo cœnam pararet, etiam parcè frig dam bibit, & propinans

amicis vappam, frugalis sum, inquit, ac sobrius, necdum ego me lautius curo, meis obsonari famen liberis volo.

Hunc interim è mensa sua ridet Apicius, ridendus ipse dum fortunas omnes decoquit, vt lautus demum ac magnificus haberi possit. Qualis autem quantusque tibi videtur nobilis adolescens, quem vectum equo, intecto capite, deloricato pectore, laxis habenis in medias armatorum hostium acies irrumpentem, explosorumque tormentorum flammas inter ac strepitum districto gladio volitantem vides; generosum se ac fortem putat, quod triũphis, quotue laureis ac palmis dignum? furor iste est, non bellica fortitudo, hoc est non pugnando victoriam, sed insaniendo mortem quærere. Fugit alter ante pugnam abiecto clypeo, & si fugientem interrogas consilium istud? prudentiam vocat, quia sanguinem suum patriæ vir prudens conseruat, videlicet deceptum hominem pallatia timiditas abstrahit è prælio, ac nondum collatis cum hoste signis, nondum consertis manibus, turpem ignauo capiti fugam suasit; nec felicius alij sapiunt, sequuntur passim personata vitia, blandientiq; sub larua, sceleri vltrò se dedunt, nec antè flagitia, quàm vita exuunt miseri.

Epilogus.

Breuem continet Exhortationem, vt scilicet is qui monetur, quã maximè se excitet ad omnes prestantis viri laudes implendas, famæ suæ consulat, neque patiatur vlla vitij suspicione vitam moresque suos laborare.

Tuam hic fidem ac conscientiam appello: quid est hęc simia pietatis, nisi libera peccandi libertas, ac voluntarius virtutis tortor, & carnifex? quid nisi manifestum animæ naufragium, & directum iter ad inferos? pedem retrahe, si salutem amas, & vitæ felicem exitum desideras; Caue ne quod pallium imposuit alijs toties, tibi semel adaptet, ac pro virtute, quam amas, vitium amplectaris.

Eloquentiæ Magistri sapienter monent triũ rerum habendam esse rationem in hoc genere orationis. Temporis, Personarum, Criminum, quibus in rebus elucet prudentiæ vis, & sapiẽs consiliũ: Etenim si monitio fuerit intempestiua, non minuit crimen, incendit delinquentis audaciam. Quia verò personarum est ingens varietas, vna ratione moneri non debent.

Si grauis sit longeque superior admonendus, modestiæ significationem adhibeat Orator, atque ita se gerat vt non videatur monere velle: aut certè libertatis suæ excusationem prætendat, seque impulsum dicat eius laudis ac gloriæ cupiditate, quam cum in omnibus à maleuolis proscindi videat, facere non possit, quin eius famæ consulat.

Etiam magna est in erratis differentia, siquidem alia publica sunt, priuata alia, quædam malitia committuntur, quædam imprudentia: næ multum iudicio suo falleretur, qui vellet eadem monitione verecundum adolescentem, & iuuenem impudentem coercere: semper inamœna duritiès monendo nocet; proinde quoad veritas patietur, extenuare vitium oportebit, conijciendo culpam, vel in ætatem, vel in conuictum, & societatem hominum minus idoneorum, vel in excessum quendam, qui facile possit ad mediocritatem reuocari.

Porrò obseruandum, id esse discriminis inter Admonitionem & Obiurgationem, quòd hæc exprobret, illa verò nos amicè ac beneuolè commoneat: quæ causa est cur omnis seueritas & asperitas abesse ab ea debeat, interdumque vitia interposita laude molliri. Ita Cicero, cum vitia Catonis reprehendit. Pro Murena. n.61. *In M. Catone Iudices, hæc bona, quæ videmus diuina & egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura sed à magistro*, vides quo artificio laudes Catonis proprias faciat, vitia in Magistrum Zenonem conferat?

Proderit orare monendum, vt pari libertate in nos vtatur, quo maiorem nobis beneuolentiæ significationem demonstret. Nam vt proprium est amicitiæ munus, libera admonitio, & mutua: sic æquissimo vtrimque animo accipi oportet.

Cum Obiurgatione.

Nonnunquam admonitio fit cum Obiurgatione, quæ asperior paulò est, atque durior, non tàm in persona, quàm in culpam, ac vitium, quo videtur laborare velle cum damna salutis, & honoris detrimento. Proinde natura & vitij fœditas, quod reprehenditur, exaggeranda est, & periculum cum illo coniunctum: tum proponenda laus & gloria quæ in comprimendo eiusmodi vitio posita est.

est. Sic à Christiano principe crudelitatem arcebit.

Licet is ego sim qui consilium faciliùs capere, quàm alijs dare possim, verearque tibi ad summa nato quidquam suadere, ne, cùm amori meo fuerim obsequutus, tuo videar iudicio diffidere; dabis tamen beneuolentiæ nostræ, vt ad aliorum consilia rationes tuas accommodes & quæ dignitatis, quæ gloriæ, quæ laudis plenissima sunt, imiteris; neque tot virtutes sudoribus acquisitas vnius vitij, ac crudelitatis næuo obscurari patiaris.

Viden' quàm truculento ac terribili aspectu prodeat? vt ignitis ardoribus scintillent lumina? vt toto ex ore terrores emicent? vt anhelans pectus spiritum iaciat, & ex verbis ardentibus labiorum siccitas inalbescat? vt in hominum sanguine lætetur? vt mortem ipsam atrocitate vincat? modum semel commota tenere nescit, nec ferrum cohibere didicit impotens; æstuantis animi semel incensus ardor non iniecta frigida temperatur; torrentis instar nullis coerciti repagulis in obuia rapitur; quis obicem ponat? frustra prudentiam requiras ab indomita bellua, fulminis in morem fertur, nec peremisse contenta furorem acuit, & vngues ad prædam exerit, non cineribus parcit, non ossibus, nihil tàm Sanctum à quo violentas manus abstineat, cœlo ipsi, si liceat, etiam arma inferet. Ad hæc quæ tua mens? quis sensus? tale portentum naturæ non exhorrescis? non ab oculis, & auribus, non ab animo procul esse iubes hanc feram, hanc furiam?

Prætermitto dicere quot viros principes ferro, ac facibus ad suorum perniciem armarit, odiumque, quorum immortalis, sempiternaque nominis infamia, omnium in sæculorum memoria, monumentisque versabitur. Cuius enim aures prætervecta est immanis illa Tiberij crudelitas, luctu affectos, lugere prohibentis, mœrorem parentibus in morte filiorum relinquentis, & lacrymas non consolando, sed minando, patrem familias honesto loco natum, minus ad voluntatem suam loquentem, canibus laniandum, obijcientis.

Iam illud Caligulæ ferocientis, quàm porrò ad detestationem illam crudelitatis in principibus aptum, & efficax; qui non cæde communi contentus, parentes filiorum supplicijs interesse cogebat, vt quem filij dolorem, & carnificinam membris, totoque corpore lacerati; miseri parentes animo lentè sensimque perferrent, ac se mori sentirent in illis: cuius nota vox, ceruicem vnam populo Rom. imprecantis, vt vel ictu vnico totam demeteret.

Quis vel barbarus Neronis in funeribus patriæ exultantis ac tripudiantis non damnat immanitatem, ac sæuitiam, ne matris quidem vtero viteque parentis, sed per summam impietatem eius viscera ferro scrutantis. Illam ter veneno tentauit, nec extinxit, solutilem scapham, cuius naufragio periret, conuentus est, quam vbi nando comperit euasisse, crudelis! interfici iubet, neque his contentus, inter demortuæ cadauer lætus & alacer accurrit, membra recenti adhuc imbuta sanguine, cum voluptate contrectat, inspicit curiosè, hæc laudat, illa vituperat, nec materno cruore fœdata sitis, illam vt expleat, & insanæ libidini seruiat, triumphanti similis pergit ad epulas satiandus.

Quid? Domitius quàm non illis crudelitate fuit inferior? in omnium gemitu lætari ac triũphare gaudiosleue est: cædere virgis ac verberibus ad necem, quos persequitur, & carnificis manu ferroque vitam illis eripere? humanum est: rota vel equuleo distenta membra, in minuta frustra lacerare? vsitatum: non vult hæc immanis ac fera bellua vulgari morte feminecces afficere, noua postulat, inaudita desiderat.

Sed age remoueamus ab oculis, et animo hæc naturæ portenta, et quod in barbaris hominibus damnamus, in nobis nunquã regnare patiamur: mores illorum intueamur, et infelicem exitum, sed vt illorum exemplo edocti, mitiora cogitemus. Nam si illos nemo congressu, nemo aditu, nemo ciuitate, nemo luce, sed omnes odio, vltimisque supplicijs dignos putat: tanto clementiam amore, quanto crudelitatem odio, si vir es, prosequi debebis.

A Commiseratione.

Alias fit admonitio per Commiserationem, ad enim qui se permittit voluptatibus, in hunc ferè modum. Quàm me tui miseret flos nobilitatis? quid enim? auitæ virtutis oblitus, tradere te velle videris in lasciuiæ disciplinam infeliciter. Quid? catenam stygiam etiam exosculaſis, quæ te præcipitem trahat in interitum.

tum, nec extimescis? vitiorum fœcundam matrem amas vt audio, & incautus libidinis abyssum ingrederis, vndè fortè nunquam emergas; nec erubescis? venientem vltrò consalutas castitatis tuæ nouercam; nec exitum veteris? Siste gradum, & scito hic opus esse cautione. Cum hac vitiorum hydra non est leui manu pugnandum; lasciuus hic ex orco Angelus exarmandus est priusquam feriat; alia vitia pugnando superantur; hoc fugiendo; Illa partem animi veneno suo inficiunt, hoc & corpus integrum, & animam perdit: Æthnam æmulatur; perpetuis ardet ignibus, & hoc incendio perire velis? obsequeris semel huic tyranno? duriora quā ferre velis, & possis, imperabit: & huic infamæ dominæ te submittas? cęli pretiū tibi propones ad victoriam? te distrahet, & in cęno quàm in cęlo videbit libentius. Blandiri illam putas; crede, struit insidias, excute scintillam, & lacrymis extingue inferorum hoc incendium.

Caue loquentis vultū intuearis & oculos, per illos quasi per fenestras se se molliter insinuat hic basiliscus; Lenones sunt, qui blandis illecebris mentem in vitium flectunt; claude. Nuntii sunt, qui ad voluptatem inuitant: ne sequere. Ostia sunt, per quæ animus semet sibi suffuratus clanculum euolat ad illicita; ne refera.

His vinctus compedibus, victus illecebris, sagittis confossus Assyrius Iudittham vidit, & vitam perdidit. His flammis adustus Samson ille Abstemius, & magno Dei dono datus, Dalilam Matronam oris, quàm animi meliorem aspexit, periit; hoc inescatus hamo potētissimus Regum Dauid Betsabam elegantis formæ fœminam curiosiùs contemplatus, captiuus factus est.

Prudens esto in præuidendis, euitandisque castitatis scopulis. Deus Immortalis! quæ lorica constantiæ tàm est fidelis, vt illo cupidinis telo non perfodiatur? quę virtutis arx tàm est altè ædificata, ad quam ignea Veneris sagitta non pertingat? quæ sanctitatis munitio tam est inexpugnabilis, quam multiplex illa vitiorum artes non labefactet? Macte virtutis & animi iuuenis, meliora sequere, & quæ amore tuo digna sunt amplectere; cęcum hunc puerum, ne te iugulet ex arma; sic tuæ puritatis hostem deuinces orcum repetere coactum & spectaculum cęlo terrisque visendum propones.

Ab Auctoritate, & Potestate.

Aliàs monitor sapiens auctoritatem quandam induat oportet, sine eius, quem monet offensione; quod fieri potest, vel ab ætate, quæ longa monendum pręcedit; vel ab vsu rerum, doctrina, & cognitione, vel à potestate, qua pollet in eum, quem reprehendit, vel à grauitate quadam sermonis, quibus omnibus, qua ratione quid fieri conueniat, admonet. Monitionis, quæ Principem virum deceat, exemplum illustre est oratio Scipionis apud Liuium lib. 30. Masinissam deterrentis à matrimonio, quo sibi iungere volebat Sophronisbam Syphacis vxorem, eodem die, quo captam vidisset. Quod vt cum fructu faciat, prudenter cōmendat studium suum, & amorem, quo impulsus rem tam difficilem aggreditur.

Aliqua te existimo, Masinissa, intuentem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungēdam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa teipsum spesque omnes tuas in fidem meam commisisse: atqui nulla earum virtus est propter quam appetendus tibi visus sim, qua ego æquè atque temperantia, & continētia lioid num gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes, Masinissa, adiecisse velim. Nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, quantùm ab circumfusis vndique voluptatibus. Qui eas sua temperantia frenauit, ac domuit, is multò maius decus, maioremq; victoriam sibi peperit, quàm nos, Syphace victo, habemus.

Quæ me absente strenuè, ac fortiter fecisti, libenter, & commemoraui, & memini; cætera teipsum reputare tecū, quàm me dicente erubescere, malo. Syphax Pop. Rōm. auspiciis victus captusque est: Itaque ipse, coniux, regnum, agri, oppida, homines, qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda Pop. Rom. est. Et Regem coniugemque eius, etiamsi nō ciuis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrē eius Imperatorem hostium videremus, Romā oporteret mitti, ac Senatus populique Rōm. de ea iudicium, atque arbitrium esse, quæ Regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animum; caue ne deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiā maiore culpa, quàm causa culpæ est, corrumpas.

Q. Cæ-

Q. Cecilij Metelli grauis est, ac prudens monitio, in quam modestè per commendationē censorum, illorum vigilantiam, atque authoritatem ingreditur, qua dissidentes inter se conatur reuocare; ex Liuio lib. 40. Non obliti sumus, Censores, vos paulò ante ab vniuerso populo Romano motibus nostris præpositos esse, & nos à vobis, & admoneri, & regi, non vos à nobis debere. Indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis, aut offendat, aut certè mutatum malint. Singulos cum intuemur, M. Æmilij, M. Fuluij, neminem hodie in ciuitate habemus, quem si reuocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. Ambos cum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne malè comparati sitis, nec tantùm Reipub. prosit, quod omnibus nobis egregiè placetis, quàm quod alter alteri displicetis, noceat.

Inimicitias per annos multos vobisipsis graues, & atroces geritis: quæ periculum est, ne ex hac die nobis & Reip. quàm vobis grauiores fiant. De quibus caussis hoc timeamus multa succurrūt, quæ dicerentur, nisi fortè implacabiles vestræ iræ implicauerint animos vestros. Has vt hodie, vt in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos vniuersi: & quos coniunxit suffragiis suis populus Romanus, hos etiam reconciliatione gratiæ coniungi à nobis sinatis: vno animo, vno consilio eligatis Senatum, Equites recenseatis, agatis censum, lustrū condatis: quod in omnibus ferè precationibus nuncupatis his verbis, Vt ea res mihi Collègeque meo benè & feliciter eueniat, id ita, vt verè, vt ex animo velitis euenire: efficiatisq; vt quod Deos precati eritis, id vos velle homines etiam credamus. T. Tatius & Romulus, in cuius vrbis medio foro, acie hostes occurrerāt, ibi concordes regnarunt. Non modò simultates, sed bella quoque finiuntur; ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in prouerbi[illegible] venit, *Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere*.

Ad Ferocem.

Si sit agendum cum superbo & feroci, diligentius ferocitatem illius mitigabit Orator: proderit etiam nonnunquam eius partes defendere, ac in speciem tueri, donec sensim ad commonitionem descendat. Ita Maharbal, cùm aulicos, hoc est adulatores Annibali victoriam gratulantes audiret, suadentesq; ei, vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctisque insequentis quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus. *Imò*, inquit Præfectus Militum Maharbal non cessandum tatus; *vt quid in hac pugna sit actum, scias, die quinto Victor in Capitolio epulaberis*. Hic Annibal laudare voluntatem Maharbalis, ad cōsilium verò tempus postulare; Tum ille præclarè. *Non omnia nimirum eidem Dij dedere Vincere scis Annibal. Victoria vti nescis.*

Ad Parem.

Si apud parem res agatur maior aliqua dicendi libertas relinquitur, sed ita tamen vt modestia temperetur, quod obseruauit Orator actione septima in Verrem. nu. 173. *Quamobrem te quoque Hortensi, si quis monendi locus est, ex hoc loco moneo; videas etiam atque etiam, & consideres quid agas, quo progrediare; quem hominem & qua ratione defendas, neque de illo quidquam tibi præfinio, quominus ingenio meeum, atque omni dicendi facultate contendas. Cetera, si qua putas te occultius extra iudicium, quæ ad iudicium pertinent facere posse; si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copijs istius moliri cogitas; magnopere censeo desistas; & illa quæ tentata iam, & cœpta ab isto sunt, à me autem per vestigata, & cognita moneo, vt extinguas, & longius progredi ne sinas, magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio, maiore, quàm putas.*

Per Congratulationem.

Denique fit egregiè monitio per congratulationem, qua facilius errantem reducimus in viam, quam si vel authoritatem, vel acerbitatem, aut grauitatem adhiberemus. Siquidem nemo est qui non laudis, & gloriæ studio ducatur, vt veræ virtutis fructu.

Possum tibi eximiam hanc ingenij vim, ac præstantem naturæ solertiam non gratulari Princeps optimè? possum in te non mirari singularem virtutis speciem, dum in aula sedes ad Heroum tabulas, & imagines, quæ te velut ardentibus gloriæ tædis dormientem excitāt, nec consistere patiuntur vigilantem? dum sparsa

sparsa per tabulas virtutum insignia cõsideras. Credam te his spirantibus exemplis, non ad harum similitudinem in te efformandam incitatum? Hærent in oculis illa præclara Romani Austriacique nominis lumina, quæ ne nunc quidem, post occasum, illustrare posteros desierunt.

Miraris Augustum, tanto augustiorem, quãtò modestiorem; qui dum edicto publico cauet, ne dominus appelletur, & piè imperat, vt soli Christo nato debitus honor habeatur, felicitatis numeros omnes explet, verèque sui Dominus, ad sæculorum omnium notitiam, ac celebritatem semper efflorescit.

Theodosium intueris, & in illo singularem animi moderationem, vt qui tam ad pœnas de malemeritis repetendas tardus fuerit, quàm ad præmia celer ac paratus; amas in eo liberalitatem atque munificentiam, vt qui nullam maiorem felicitatem Principum esse crediderit; quam fecisse felicem: Laudas eius inter regiæ mensæ delicias, victus temperantiam; & rerum omnium, præterquam honestissimi laboris moderationem; formã & habitum oris eius miraris, vt qui superfluũ corporis cultum, & munditiam non virilem damnauerit; nec in alia veste quam domestica, illaque vxoris, aut filiæ manibus elaborata, vsus vnquam fuerit.

Carolum omni ratione magnum considerás attentius, & ad eius virtutum imitationem accenderis, qui suum nomen & gloriam non terræ, sed cœli regionibus terminauit: deprædicas singularem eius humanitatẽ atque facilitatem, qua submisit ipse se, summumque illud regiæ dignitatis fastigium ad omnia priuatorum colloquia inclinauit, tamque se pro subditis, quàm supra subditos cognouit.

Ferdinandũ Patrem piè contemplaris, quem sanctitas cęlo dedit, & perenni inter homines memoria consecrauit; præcipuè laudas in eo lethiferæ culpæ, & vehementioris apud Deũ offensionis odiũ, diuinis in rebus sensum pietatis, incensũ eius atque inflammatũ propagandæ Religionis ardorem, pro qua mori pulchrum sibi, gloriosumque semper duxit.

Eundem litterarum parentem inspicis, & ore tacito gratias agis quas potes maximas, quòd plures Imperij Academias afflictas, desertasque recrearit, nobilem illam nationum Magistram conquisitis eruditorum hominum studiis ornarit.

Te rapit amanter, ac suspensũ retinet Ferdinandus sanctus, non minus nominis, quam sanguinis atque virtutũ illius cęlo recepti hæres clarissimus; pleno ore laudas eius in regẽdis ciuibus æquitatem, cum finitimis concordiam, cũ hostibus iustitiam, fidem cum omnibus atque moderationem; commendas in illo repressam penitusque prostratam hæreticorum audaciam, Catholicorum verò fiduciã erectam, instauratas templorum ruinas, redditum ciuitatibus pristini cultus decorẽ; amas eius in sacrorum ceremoniis frequẽtandis pietatem, ac modestiam, vsurpandis reuerẽtiam, commendandis ardorem, & industriam; denique in vno Ferdinando sancto, Ferdinandum filium se agnoscis.

Credo dum in aula sedisti nõ animum, licet oculos ad tempus retinuerunt, æqui ferocientes, fulgurantes in auro gemmisque radiantibus; sensu quodam ambitionis ceruicem elatius ferebant, sonoque gestienti atque glorioso magnitudini suæ lenocinabantur? magna mole celerrimi, ad aspectum iucundissimi, molliter sessores insanis festinationibus non fatigabant, quiescebant in ipsis potiùs, quàm laborabant; miratus es, non captus.

Neque canes moratus es, nec incredibilem illorum ad vestigandum sagacitatem narium, nec alacritatem in venando, nec in custodiendo fidelitatem. Non magnifica palatia varijs figuris & ornamentis distincta, tapetibus, tabulis pictis, cæterisq; eiusdem generis referta; non pretiosas vestes, in quibus gemmæ fulgurabant, nitebant margaritæ, & ad ostentationem, astrorumque inuidiam coruscabat aurũ, non diuitiarum affluentiam & opum, non regũ diademata, non purpuræ fulgorem, & aliæ, quæ tenuiorum perstringunt oculos, & animum feriunt.

Equidem si te scirem hac exteriori pompa, si talibus ornamentis, homine ad immortalitatẽ nato prorsus indignis, detineri, facerem vt ab ea mente recederes; demonstrarem pompam hanc, quanta quanta est, fluxam, fallacem, perituram, Aulicos sæpè gloriæ, vitiorumque mancipia, voluptatis ac diuitiarum veros aucupes; vestes ad delicias, ad luxum, ad ostentationem esse criminis pœnam, & vanitatis argumentum. Dicerem cœlo surgentia palatia sudantibus marmoribus, rupium crustis vestita, laquearia auro densè, non tàm tecta, quam cœlata: porticus superstantibus mutuò colum-

nis.

nis, vario omnes marmore, vel ære diuites, temporis omnia deuorantis, ac communuentis spolium, atque vetustatis. Adderem honorum pruina, dignitatum summa, gloriarum augustissima, morte minante folium esse per flāte Borea, stipulam igne decoctam, nebulas Sole dispersas; Sceptra, Diademata, Tyaras, aurum, & gemmas morte premente, arundinem fluctu concussam, fœnum flammarum pabulum; nobilitatem generis, auorum sanguinem, Imperii magnitudinem, spumam Oceano natam, pluinam per aera sparsam, nihil.

Si quid noui, vel ex tuo vultu conijcio satis, præter animum nihil hic magnum tibi videri; te non in bonis numerare, quæ fortunæ dominantis arbitrio subiecta sunt, sed in operibus æternitatem spectantibus, non in equis auro, gemmisque radiantibus, sed in præclaris actionibus, quibus tuorum beneuolentiam, Deique gratiam merearis; non in multitudine canum ad laboriosam venationem: sed eleemosynarum, quas in pauperes & egenos distribuas, vt cœlum veneris; non in exquisita vestium pompa, non in paludamentis purpureis, atque auro illusis, non in coronis, ac diadematis, sed in virtutum ornamentis omni panno, aut Saranno fuco illustrioribus; non in palatiis Regiisq; domibus, nec in numerosa nobilitate, sed in animi dotibus, ac interioris domo pietatis insignibus decorata; non in hostibus debellandis, & longè lateque propagandis imperii finibus: sed in ferocientis animi motibus reprimendis, ac frænandis cupiditatibus; non in epulis, ac choreis, sed in laboribus, & exercitijs, homini ad excelsa nato, conuenientibus.

Perge porrò constanter, & imagines illas ostentare indignum crede, quarum te vultus admoneant, nullum inter eas imagini tuæ locum esse posse; scito iam illum periisse, qui cū stare per sese nequeat, aliorum incumbit in famam inglorius. Caue, tuam vt laudem vllam esse putes, nisi quam ipse tibi, tuisque vel pepereris, vel rebus gestis auxeris: Vide quid agas Princeps es, latere non potes, nullo non loco, nullo non tempore fax illa maiorum tuorum, tuis vel ornamentis, vel sordibus præfertur: sic viue, vt quam tui conceperunt homines opinionem, illam sustineas atq; tuearis.

Similitudines plurimum in eam rem conferunt: Nempe si reuocare quempiam velis à voluptatibus adolescentem, dices teneram illam ætatem, quasi quandam tabellam esse, aut vestem pretiosam, quam, ab oleo infusa vel minima labecula, inficiat.

Iam quod spectat ad alterum admonitionis genus, quo apud ignaros vtimur, suasionis formam quādam & similitudinem efficiat, necesse est, debetque videri amicus: propterea quod vt plurimum inter amicos instituitur; neque tam laborandum in efferendis argumētis, quàm in tradendis præceptionibus: Cauendum tamen illud diligenter, ne cum ad æquales dicit Orator, superioris partes sibi vendicare velle videatur. Sic Fabius Æmilium admonet de tota ratione pugnandi: Orditur enim à laude Consulis, & à causa necessitateque monendi, ex Liuio libr. 22. num. 39.

Si aut Collegam (id quod mallem) tui similem Luc. Æmili haberes, aut tu Collegæ tui: similis esses, superuacanea esset oratio mea; nam & duo boni Consules etiam me tacente omnia è Repub. fide vestra faceretis: & malis, nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. Nunc & P. Collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum omnis oratio est; quem video ne quicquam, & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet Resp. malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit.

Deinde *proponit rei difficultatem, ac momentum*. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum censes. Nescio an infestior hic aduersarius, quàm ille hostis maneat: Et cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es; & aduersum Annibalem legionesque eius tuis Equitibus, ac peditibus pugnandum tibi est.

Tum ponit ipsi exemplum ob oculos, non tam sua, quàm aliorum causa. Postmodum occurrit difficultatibus, quæ opponi poterant suis consilijs. Ex hac oratione discit Orator quo artificio in alijs confici debeat monitio. In qua valet plurimum commiserationis, & timoris metus.

Equitum

Equitum Rhodiorum Consultatio vtrum dedenda sit Turcis Rhodus.

PROLOGVS ACTIONIS EQVITVM RHODIORVM.

Voluistis, Procerum vestrum monimenta, cupido
Forte videre oculis bella, ducesque fuit?
Ausonias fundentem acies spectare liberet
Hannibalem, & victi dedecus Hannibalis.
Non minus his iucunda damus spectacula possunt
Christiadum pugnæ nempe placere Ducum.
Ergo venite alacres, melior fortuna secundat,
Optata, euentus, quæ dabit hora, venit.
Mox aderunt Equites Rhodij, hinc pars iungere fœdus:
Cum Turcis agitat, pars simul inde negat.
Vos aures animumque, oculosque aduertite, fine
Fors bona felicem, quæ dedit ante, dabit.

LILADAMVS.

Animi vehementer pendeo, Equites, vtrum è rerum nostrarum conditione dolorem haurire debeam, an verò aliquem capere voluptatis sensum. Venisse certè tempus gaudeo, quo tempore summo DEI Immortalis beneficio meum aduersus Christianę fidei studium, vt iamdiu optarā testari possim, sed tanti gaudij fructus quanta acerbitate permixtos esse percipio, cùm ea quotidiè contingant, quæ alacrem quemuis erectumque animum præcipuo quodam dolore perturbant, cum inquam Rhodum nostram vnicum prope Christiani Orbis propugnaculum oculis meis subiicio. Timendum enim est, ne maximæ turbulentissimæ tempestates excitentur, eaq; sit Rhodiæ plebi procella, nefariis Turcarum conatibus breui subeunda, quæ pestem illi aliquando prorsus importet.

EQVES PRIMVS. Huius quidem tui sermonis turbata pronunciatio nescio quos fluctus visa est portendere etiam ijs, qui nulla vnquam te gubernante naufragia pertimuerunt, sed nimirum si tantus accidere motus potuit & mutatio, quanta aut orationis huius, aut vultus tui compositione nobis indicatur, nunc omni ratione nobis est dimicandum, vt quæ in summum discrimen venisse tibi videantur ea incolumia semper & salua retineamus.

EQVES SECVNDVS. Vsque eòne Imperator animos Equitum Rhodiorum, qui sēper in periculis omnibus repellendis plurimū potuerunt, abiectos esse opinabere, vt hoc nobis palàm denuncies certam huic ordini perniciem breui esse afferendam, quasi nunquam fretus auxiliis fortissimorum hominum vires hostium facilè propulsaris, aut inimicorum insidias eluseris, aut certè procellam deuitaris.

EQVES TERTIVS. Itaque Liladame per eam existimationem quam non ignoras multò sudore, labore, periculisque collectam, nunc à te precor, vt quorum animos dicendò suspēsos sollicitosque habueris, eorum ne dolorem diutius tegendo proferas, quin continuò aperias rei magnitudinem huius ordinis quietem, & dignitatem perturbantis.

LILADAMVS. Quoniam id vultis faciam perlibenter. Recita verò Solimanni litteras.

Solimanni Litteræ.

Solimannus Flaccus D.G. Rex Regum, Dominus dominantium, Maximus Imperator, Byzantij, ac Trapezontis, Rex potentissimus Persidis, Arabiæ, Syriæ, ac Ægypti, Dominus Asiæ, Europæ, Princeps Mechæ, Alepi Hierosolymorū Dominus, Hungarorum Princeps, possessor Maris vniuersi. R. P. Franc. Vilerio Liladamo Magno Rhodi Magistro, & Asiæ Legato, Equitibusque suis, & vniuerso populo. Commouent me afflictæ gentis meæ cōmiseratio, & summa iniuria vestra. Impero igitur vobis per celerem Insulæ & Arcis Rhodiæ deditionem, piè, vltròque concessa gratia securè abeundi cum omni pretiosa suppellectile, aut si lubet permanendi sub imperio meo in nullo nec tributo quidem immutata libertate, aut religione vniuersa; valete bene. Quid nunc demum fiet, si potius vim quàm amicitiam volueritis, quæ neque fraudi, neque dolo vobis erit. Iuro Deum cęli, terræque, iuro quatuor Euangelicæ historiæ Chronographos; vicies quater mille Prophetas, summumque inter hos Mahumetem, sacrumque hoc ac Augustum Imperiale caput.

FRATER AVBINVS. Itane Barbarum triumphare, & quotidianis furiosi hominis conuitiis nobilissimorum Equitum aures appeti-

peti patiemur: agitur si nescitis Christiani nominis gloria; illa gloria pro qua multa Maiores nostri, magna & grauia bella gesserunt; quid restitamus? quid vitam nostram in excidenda deterrima illa Mahometis colluuione profundere dubitamus? an velnt ad spectaculũ pereuntis patriæ à fortuna positos nos esse arbitramur? Serp t malum & manat in dies latius. Quamobrem Tabellarij manus præcidendas protinus esse arbitror, vt videat impotens Tyrannus, quibuscum rem habeat, & sciat accensam vtrimque iram, Turcarum aut Christianorum sanguine restinguendam.

LILADAMVS. Laudo certè hanc animum tuum, sed quid faceres, cum ille positis in conspectu præsidiariorum militum literis, Thracis equi cursu sese nobis eripuerit.

AVBINVS. Neque verò Liladame abstinendum propterea, sed arma comparanda, videbit quemadmodum spero Solimannus, quid sit Rhodijs equitibus minari, quibus hostium impetus nunquam sint deprecandi, sed optandi potius, vt maxima gloriæ seges, ac si ita ferat belli exitus & Superis visum fuerit Mahometanum nomen penitus exterminandum.

EQVES PRIMVS. Quandoquidem eò audaciæ Solimannus deuenit, censeo virtutem huius ordinis armis esse demonstrandam, importuni prædonis feritas vi extinguenda est, non comitate nutrienda.

EQVES SECVNDVS. Equites num in præsentia sit hostium ferocitas mollienda, vllane tam immanis est fera, quæ aliquando non mitigetur.

EQVES TERTIVS. Pergamus verò res omnis ferro decernatur, insolentis hostis audaciæ opponenda fortitudo: vti malo nodo malus cuneus.

EQVES QVARTVS. Te Ill. oro suppliciterq; obtestor, ne quorundam feruentioribus animis cæcum te & præcipitem ferri patiaris: præceps ira summum bellorum incendium.

EQVES QVINTVS. Eamus Imper. & importuna consilia continuò bellica virtute tollamus, apud barbaros nulla pacis solet esse mentio, quibus pendet ex fortuna fides.

EQVES SEXTVS. Hac vna ratione saluti Reipublicæ, & Equitum Rhodiorum dignitati censeo esse consulendum. Ordinis huius fama summa iamdiu bella confecit.

LILADAMVS. Quoniam vt video varias in partes hinc inde disceditur, & in diuersas itum est sententias vniuersum ociosè iudicium exquiram. Itaque quid vobis videatur commodè, libereque, vti soletis, aperite.

GROTÆVS. Si præferocem iuuenis animũ spectandum censuissem E. N. si tum nostro huic Ordini, tum Rhodiorum rebus commodum id consilium essem opinatus nunquam ego, qui tot annos in militari disciplina iactatus sum contrarium aliquid meditatus forem, vel etiã in clarissimo consessu dicere instituissem. Verum ita meam natu grandem secunde, ita aduersæ erudierunt, vt rationem audire malim, quam præcipites quosdam impetus sequi, quibus florentissimas Respublicas accepimus persæpe esse labefactatas. Magna sanè & gloriosa plerique cogitant, sed ratione defectæ fortissimæ illæ rationes languescent ac mollientur, etsi audiantur bella grauissima, nullo suscipientur negotio, quæ vix magnis molestijs & difficultatibus expedientur. Videndum itaque ne plusculum iuuenili audaciæ demus, quam veteranorum prudentiæ, qui etiam virorum, cum res tulit, specimen dederunt, singularis animi vestri magnitudo magna cogitat, pestem nefariam genti machinatur, laudo certè Christianè factum omnino, sed videndum etiam atque etiam ante, qua ratione res tantæ suscipiantur, & quamuis N. E. Turcis longè antestent, tamen cum illi multò sint plures, plerumque fit vt maior pars meliorem vincat, & rectè nos huius rei testes & spectatores fortuna constituit cum acerbissima nostris vulnera quotidie inferri videamus; Hic ergo in illa ipsa tempestate periculi, grauissimaque belli offensione exultantis victoris animum nos cadentis patriæ minis oppressi, lacessendum & irritandum putabimus. Si enim insanos eos arbitramur, qui sæuientem leonem aut feras alias iam natiua rabie satis efferatas lacessant, amentes vel certè parum prudentes simus, si rebus omnibus abiectis ac prope desperatis eam in nostram pestem incitamus, quem Reges potentissimi, bellicosissimæ nationes perhorrescunt. Videte igitur ne temeritate quadam impulsi Solimannum irritemus, cum afflicti ac miseri non iam salutis spem, sed exitij solatium quærere omnino debeamus. Nostis regium, liberalem, & magnificum animum, nostis hominis æquitatem, qui abiectissimorum lachrymas, ne hostium quidem preces, vnquam repudiauit. Itaque si Rhodiorum salus, si vestra, quam rebus omnibus

bus habere debetis antiquiorem, vos monet, si afflictæ ciuium fortunæ ad misericordiam alliciunt, quin Legatos ad Solimannum mittitis, neque enim deerunt viri grauissimi, qui tam salutare & egregium obire munus detrectent. At æternum, aiunt nonnulli, Equitum Rhodiorum nomini dedecus inuremus? inanes voculæ! fortissimi enim Imperatoris est, non modò furentes hostium impetus animi magnitudine frangere, verum etiam grauissimis periculis, quæ multis nec opinato contingant consilio & industria sese eripere. Quæ cum ita sint, videte iterum atque tertio ne honestam expediendæ salutis rationem abiecisse videamini, ne post euersam, excisam, atque demum barbarorum scelere deformatam patriam acerbissimas temeritatis pœnas, vos ipsi optimi consilij cogitationem, mœrore contabescentes luatis.

ACMARVS MONTAFFIVS. Itane existimas Rhodum ferocissimis hostibus dedendam fluxæ fidei homini, qualis barbarorum esse solet, lectissimum prouinciarum florem, Christianæque nobilitatis splendorem committendum? Tibine indignissimus ciuis Belgradensis & Hungarorum interitus ex animo iam excidit vt eis fidem habeas, qui toties datam fidem fefellerunt. Ciuem cum è naui exscensionem fecisset, accepta fide publica, arctissimis vinculis constrictum, & Constantinopolim abreptum accepimus. Licet hoc; hanc tibi gratiam extorque si exquisita supplicia arbitrare suauia; sed si me audiant mei, tam graue & periculosum onus quo nulla gloria & commodo impelluntur, omninò detrectabunt.

HISPANVS. Sed vt opinor inter priuata & publica munera nimium quantum interest: Xaicum quidem monet, fide publica impulsum ad commercium, sed nullum illi legationis munus fuisse scimus. Legatorum porrò nomen quod ius gentium sartum tectum esse voluit vel Barbaris ipsis sanctum & augustum esse quis inficias eat?

ACMAR. Præclarè si ea in Turcarum animis existeret humanitas, quam vel barbaris ipsis inesse cernimus, quid enim eorum mores nisi insitum & inexpiabile in Christianos odium loquuntur? quid desertoris nequissimi leges monent, nisi pestem Christianis hominibus creandam. Itaque ad Equitum dignitatem omnia referenda censeo, & mortem honestam indecoræ legationi præferendam: Vitæ breuis est cursus gloriæ debet esse sempiternus.

AVBINVS FRATER. Quid nunc ergo hic oscitamur, quid hæremus? aliud certè me Maiorum meorum, quod sine cuiusque offensione dictum velim, exempla docuere, aliud militiæ nostræ in Turcis ipsis profligandis singularis fortitudo. Sed commune vobis est illud decus. E. N. qui enim ante nos huius ordinis arcem tenuere, qua constantia & animi magnitudine Solimum profligarunt? nihil de hac gloria concedere velitis viri fortissimi, vos ergo præstare, qui semper Orbi Christiano in grauibus periculis, heroicis facinoribus cogniti estis, in excidenda illa Mahumetanorum peste: Nec vos inquam sol videat barbaro Scythæ supplices atque ad pedes immanissimi Tyranni indignè abiectos.

LILADAMVS. Sed tu Corneli rogo, quid super hac re, sane quam implicata placet, aperias.

CORNELIVS. Ego verò Imperator hanc à te prouinciam deposcam, quam si abstulero summi beneficij loco me habiturum recipio; idemque à vobis Equites N. peto quæsoque vti cum domesticis meis irruptionem aliquã in hostiles globos faciam, velitis iubeatisque, & barbaros mactem Deo immortali, superisque gratissimas victimas, vel egomet cum meis dignam hoc ordine, meaque gente mortem obeam, & diuinæ vltionis grauitatem vnus excipiam, vt ita fluctus à communi parte depulsi in meum hoc caput redundent. Decios miramur qui cæcis antiquæ superstitionis tenebris auertendæ Deum suorum iræ obiecere mortem, idque gentis suæ fatum existimarunt. Committite amabo vos, vt hoc meũ sit decus honestissimam à me mortem in huius vrbis, in Religionis denique sanctissimæ propugnatione, mortem iterum dicam honestissimam esse à me vt certè facinus aliquod hoc ordine non indignum. Erit vt spero, vnde sanè plerique in huius gloriæ decorisque societatem vocari se velint.

LILADAMVS. Animi tui magnitudinem probo valde, Corneli, sed ex eorum re, quibus maximè à te consultum velle prædicasti, esse non puto: vt te iam in præsens vitæ discrimen prouehamus, erit breui cum tuæ fortitudinis specimen aliquod nobilissimum dabis, interea nos de re tota disceptare pergemus, vos hinc

hinc inde ad negotium omne clarius explicandum comparatore: dum nos varijs casibus, & periculis, quæ ab hoste intentantur, tantisper occurremus.

DIALOGVS
DE MAHOMETE.
Equites Nouitij.

1. Ecquid tandem istud rerum est socij: quorsum spectant quotidiani cœtus Equitum. *Secundus*. Quoniam vehementer vt nescire nô potes periclitatur Rhodus. *Tertius*. Imò propè iam perijt. *Quartus*. Veniet ergo in Turcæ immanis manus clara Rhodus. *Quintus*. Ni Deus breui adiuuet, huc veniet. *Sextus*. Improba illa Mahometis mancipia nos manu prehensos in æternam rapient seruitutem. *Primus*. Nos miseros! Vt Mahometes ille impurus, desertor ille omnium Religionum sacris institutus atque omnibus destitutus Christiana sacra sic miserabilem in modum extinguat. *Secundus*. Ecquid hominis Mahometes est. *Primus*. In ea re peregrinus verò & hospes esse possis. *Tertius*. Ne mirare, nã & id ipsum mihi latet, optimè sanè de vtroque mereberé, si nobis hominem descripseris. *Primus*. Quoniam id studetis non negabo. Nullius notæ nebulo, mediastinum mancipium, de lapide emptum à nonnulla etiam ingenii laude non derelictus perdiu sanè celebrandus.

Heu si fata Deum, si mens non læua fuisset.

Sed omni improbitate nobilis, naturæ præsidia mirabilem in modum deformauit. *Tertius*. Quid amabo te sceleris concepit, imò quid non instituit, admisit, perfecit. *Secundus*. Agesis. *Primus*. Arabs fuit hic nebulo, iam ingenium agnoscitis, ad cuius turpitudinem scelerum est facta accessio, angustiis rei familiaris cum laboraret, locupleti viduæ operam locauit, vt illius camelos pasceret, panit pecudes illas herbis, & viduam simul improbis artibus, nam ab ea gratiam ita iniit, vt tandem vxorem duceret. *Secundus*. Vafrum Arabem! *Primus*. Quid existimabitis de reliquis fraudibus vbi eas acceperitis? comitiali morbo tenebatur, à malo dæmone vrgebatur vehementius; reputate quibus malis, quibus pœnis: tamen ille ita texit vt Angeli Gabrielis intuetu se interdum adeuntis commotum repentino concidere comminisceretur, idemque sceleſti alterius hominis, cuius authoritatem obijciebat, testimonio confirmaret. Vxor reliquis vti fieri solet, enarrat mulieribus, illarum deinceps narratiunculis in vulgus res emanare cœpit, itaque ita increbescere, vt pro sanctissimo vate scelestissimus prædo haberetur. *Secundus*. O cœlum quemadmodum hoc vides! *Tertius*. Viuit cœnum, viuet lutum, viget lues hominis portentum! quæ enim pestis inde nasci potuit, & vera nata est. *Primus*. Nam cum Heraclio Imperatori etiam imposuisset, ab eodem aliquando locupletior factus exultans in patria monstrum. Illud comentus est, è varijs Religionum partibus conflatam impuram sectam; quæ iam mille annos floruit, & nobilissimam orbis partem occupauit ac perdidit. *Secundus*. Sed nonne dignam sceleribus mortem oppetijt. *Tertius*. Oppetijt teterrimam. Et quanquam se tertio post mortem die ad vitam reuocatum iri gloriosè præsignificasset, tamen execrati cadaueris pars à canibus dilaniata, reliqua ignobilis patroni ossa nobili sepulchro cohonestata à Mahometana colluuie etiam nunc adorantur & magna religione celebrantur. *Quartus*. Nostra vrbs, nostra sacra illi impuritati tradantur, auertite omen magni Diui. *Quintus*. Vos veri Vates & Prophetæ, huius Pseudoprophetæ impuram sectam procul hinc emittite. *Sextus*. Imò penitus exterminate. *Primus*. Diuine Ioannes, cuius honori sacer hic ordo est, ne tua templa, tuam vrbem æterni Christianorum hostis labe contaminari patere, nec nos nostraque belluis offeratis tradi. *Tertius*. Christe optime tuum hic ostende numen, audi iuuentutem, omnes ordines audi, & tandem adsis.

LILADAMVS. Agite igitur & quam accuratissimè vniuersi nobis negotij nodum expedite, quæque hinc inde incommoda incurrent vel etiam commoda, quoad eius fieri poterit explicatore.

ORATOR I.
Rhodus dedenda Turcis.

QVando ita iubes magne carissimi huius ordinis Magister vobisque ita videtur.

E.N. rem ordior. Quanquam nemini dubium esse video, quin omnibus, qui ad Rempublicam castè integreque accedunt aperire liceat, quæ ad communem causam facere opinentur, nihilominus hac pronunciatione sententiæ, quæ semper optimo cuique concessa est, non mea me voluntas sed variæ & perniciosæ quorundam opiniones hactenus prohibuere. Sed tamen ita me probatum vobis, atque huic Ordini semper volui, vt nihil magis in hac causa laborarim, nec contenderim aliud, quã ne ius & auctoritatem, si quam habeo in sententiis pro Reipublicæ libertate ferendis abiicere viderer, nec magis veritus sum, quamne à vobis studiosissimi communis omnium salutis repudiata sententia periculosas cæterorum opiniones probaretis. Cæterum me recreat & reficit huius, quem adesse video Liladami fortissimi & sapientissimi viri consilium, qui profectò nec sapientiæ suæ putaret esse, quos de communi vtilitate sententiam ferre voluisset, eosdem tanquam à commodis publicos alienos non audire, nec fortitudinis temeritatem concitatæ adolescentiæ in hostem potentissimum armare. Quæ cum ita sint, primùm quod in hac tanta rerum grauitate facere necesse est à Deo Immortali peto, vt quoniam omnium ciuium libertas, fideique et constantiæ splendor in discrimen ab inimicis vocatus est, hunc diem et salutem ciuium retinendam, et ad Christianæ fidei decus conseruandum illucere patiatur.

Deinde vos Equites Nobilissimi, quibus rerum nostrarum cura demandata est, oro atque obsecro vt tandem aliquando vestræ mẽtes cum Dei immortalis voluntate consentiant, eaque res Religioni Christianæ, huic Ordini, his ciuibus, pacem tranquillitatem otium concordiamque afferat sempiternam. Atque illud mihi iure lætandum esse video, quod in hac pronunciatione sententiæ, non tam videar vos à solita vitæ ratione susceptaque fortitudine reuocare, quam nobilem summæ virtutis testandæ occasionem significare, propterea quod ea fortitudine tam varijs tam multis in locis vsi estis, vt ea nunc omnino clementiæ, vestræ cedere debere videatur, cuius adhuc virtutis socia comesque mihi proponitur singularis in rebus nostris prudentia, quarum virtutum ea vis est, vt nisi ab ea discedatis facilè putem nos extremis Reipublicæ temporibus perfugium & præsidium salutis inuenisse. Atque vt inde oratio mea proficiscatur, vnde hęc omnis sententiarum postulatio ducitur, bellum graue, vehemens, & periculosum vt satis perspicitur huic ciuitati à potentissimo audacissimoque Rege defertur, quo quidem perfectò laus erit ijs tribuenda, qui susceperint, culpa danda, plerisque quòd non præuiderint, quando in pace cum dignitate versari possent, nullum cum periculo bellum esse suscipiendum. Vos verò si ad eas ferocissimi Tyranni petitiones effugiendas, non valet fortitudo, adhibete per Deum immortalem prudentiã, quæ vt supra dixi nimio plus valebit ad salutẽ ciuium vestrorum conseruandam. Quid enim hoc tempore aliud à vobis petendum est, quã id quod offertur. Has igitur pacis conditiones repudiamus, quæ si à Solimanno negarentur, nunc precibus, nunc lachrymis, nunc misericordia essent efflagitandæ? In his verò quid? vestigium crudelitatis? quid non à vobis ipsis maximè desiderandum censeatis? quid non iustum? quid non plenum æquitate? quid ab hostilibus illis comminationibus tam alienum? Agite nunc hæc pacis ornamenta cum luctuoso & miserabili rerum nostrarum statu comparate. Quis dubitet Equites Nobilissimi nisi demens omnia quæ ad sanctitatem Ordinis & salutem ciuium pertinent esse quærenda: quæ verò ad perniciem incumbunt esse reijcienda. In vtro igitur est pernicies ciuiũ? in pace facienda? cuius hæc est conditio, vt omnis ordo inuiolatus, ciues omnes cum vxoribus, cum liberis, cum opibus, cum libertate ex vrbe decedant, vel certè in eadem, si eis videatur, remaneant, vbi nulla cædis est mentio, nullum ius libertatis extinctum. An in bello suscipiendo, in quo iam exanimis spectare videor, formam ciuitatis iacentem populum, afflictos milites, hunc ordinem subito vno die concidentem, miseros atque insepultos Equitum aceruos, versatur mihi ante oculos audacia barbarorũ irruentium, & Solimanni furor in nostra cæde nefariè crudeliterque bacchantis. Hac futura calamitate commoueor, hæc mala perhorresco, & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque etiam meritò miseranda, idcirco in illos, qui in ea incurrere vt videtur volunt, me seuerum vehementemque præbeo. Etenim quæso, si puluere tormentario, glandibus ferreis, & multitudine militum abundaremus, vtrum tunc audaciores essetis ad ineunda prælia, quam nunc ad pericula capessenda?

In his Equites Nobilissimi prudentiam vestram imploro. Addite magnam annonæ caritatem, addite diruta mænia, capta propugnacula, partem vrbis iam hostibus occupatam, quæ omnia num vobis tacere videntur. Enim verò cum tacent, clamant, clamant inquam, sed ita crebris & perniciosis aliquorum vocibus obdurruerunt, & percalluerunt aures vestræ, vt cum vniuersa ciuitas sua vulnera loquitur tum aurium sensu miserè careatis. Sed iam hoc totum omitto, non tam vt miseriam nostram prætermittam, quæ nota est, quam vt sanctissimum huius Ordinis nomen vobis opponam vt etiamsi aliter sentiam nonnulli quã rationes communis salutis postulant, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non possint. Quamobrem Equites Nobilissimi nunc author sum pacis faciendæ, qui amentiæ & impietatis putarem esse cum occultas Dei voluntates memoria repeto, bellum ab hoc ordine cogitari. Recordamini igitur præteritas Hierosolymorum calamitates, proponite vobis statum illius miserabilis ciuitatis, primò varijs prodigijs vrbis interitum indicantibus, ab Imperatoribus Romanis scimus expugnatam, deinde captam à Christianis paulò post non iam Romanorum prodigijs, sed Deo vrbis perniciem præsignificante à Turcis esse receptam. Non fuit hæc ciuitas Christianis amittenda, & amissa est, non fuit propugnata; at multi clarissimi & fortissimi ciues vna cum eius interitu conciderunt. Hic planè dicam quod sentio, idem videtur de hac Republicas statuisse Deus Immortalis vt Rhodus tandem aliquando simili periculo capiatur, cum passus sit eo rem adduci, vt quidquid nobis superest opum, copiarum, & vocis id vniuersum colligendum esse videatur ad flectendum in Rhodios incitatum Solimannum. Idcirco Equites Nobilissimi repetendum est è vetere poëta illud, sed dolenter repetendum.

Excessere omnes adyptis, arisque relictis
Dij quibus imperium hoc steterat.

Felices, si prouideamus; miseri nisi Dei Immortalis voluntati pareamus. Sed iam veniamus ad eos, qui vestram clementiam postulant, quibus etiamsi vobis integrum non foret, tamen vt opitularemini, multum eniti deberetis; Iam vestris sententijs permittitur salus Rhodiorum ciuium, coniugum, liberorum, quæcunque demum potest in hac vrbe perdere Solimannus in illis suis cogitatis furoribus, omnes vos rogant & obtestantur sibi vt liceat, si non integra fortuna, & non penitus afflicta, in libertate viuere potius, quàm cum Christianæ gentis interitu, perire. Quod si iam apud vestram misericordiam parum possum, qui nihilominus in hoc ordine semper id auctoritatis, vt de rebus omnibus, quæ in communi consilio versarentur, sententiam pronunciarem, nunc est mihi deferenda omnis erga vos gratia, nunc auctoritas reijcienda, & ad preces & ad lacrymas persugiendum, non abnuo, non recuso, itaque quem antea de statu ciuitatis rogare solebatis, nunc aspicite ducem & signiferum calamitosorum. Ponite vobis ante oculos huius mei comitatus conditionem, cuius ego causa laboro, ciues sordidatos, exanimatas prope metu mulieres, eiulantes liberos, qui omnes mecum vos orãt, Equites Nobilissimi, vt quorum saluti consulere potestis, & debetis, id velitis, voletis verò si vos esse eorum miserijs mitigatos pateat; nam cũ in hac misera & luctuosissima conditione rebus omnibus destituti sint, quid est, quod expetatis amplius? lucisne hanc vsuram tradere vultis plenam lachrymarum, plenam mœroris, libenter reddiderint, siquidem eo fato demersam patriam efferre possint, quod omnino non possunt. Vobis si omnes defuerunt, vos illis in communi pernicie deesse poteritis? Nihil habeo amplius, quod faciam pro tantis in nos populi meritis nisi vt iam vos Rhodii ciues implorem, vt si parata in vestrum caput supplicia non mouent, mihi pacem & veniam detis: persolui vobis vniuersis quod debui, atque vt semper ad prælia cum sceleratis hostibus facienda facilè sum adductus, sic iam ad salutem vestram propugnandam voluntate educor. Impedior dolore animi, ne de ingenti miseria plura dicam, si qua verò in vobis prudentia E. N. tanto malo prouidete, si qua constantia viri fortissimi, eam perniciem depellite; si qua pietas ò nobilissimi nostræ Religionis propugnatores, miseremini. Veniat in mentem Christi de cruce pendentis, & quam ille plebem suo sanguine sospitauit, eam vos ne sitientissimo Christiani sanguinis Tyranno imprudenter, ne dicam crudeliter obijcite: sed piè, sed sapienter, sed fortiter & Christianè quod vestro nomine dignissimum à tanta pernicie eripite, & seruitute acerbissima, exquisitissimisque tormentis, ingentibus denique

que malis, quod facilè potestis consilio & virtute vestra vindicate.

ORATOR II.

Rhodus non est dedenda Turcis.

QVando tibi magne Magister videtur dicere institnã. *Liad.* iam videtur. *Orator.* Si de pacatis Reipublicæ negotijs, quæ me iam multos annos, vt plerique omnes vidistis distrinxerunt, de seditionis concitatæ flamma restinguenda, de multitudinis audacia componenda, & furore frangendo in præsentiarum ageremus, diuturna illa in publicis consilijs exercitatio mihi sententiam dicturo, non mediocrem afferret alacritatem. Sed quoniam de deditione facienda loquimur non Christiano, vel clementissimo cuipiam Scipioni, Traiano & cæteris, sed nostra pestis auidis barbaris nescio quæ virtus, æquitas, pietas Christiana ad deditionem incitare posse videbuntur: Ea re quid animo sibi polliceantur, non video, qui cum Turca (ipsamet iam cogitatione contremiscitis, & nefarium crudelissimi nefarijque tyranni iugum pertimescitis.) cuius ad importentem dominatum nequidem Neronis illius, Caligulæ, & huiusmodi orbis portentorum efferata crudelitas accedere videatur; cum Turca inquam Christianis cladibus insigni, cum quo nihil sancti fideshabere potest, sacrum fœdus cum impio piam pacem sancire velint. Recordamini per Deum immortalem supremam huius vrbis expugnationem, vt aliquando victoriæ memoriam noua quadam gratulatione renouemus, nam copijs stipatus huc venit, vt vniuersæ orientis gentes sub eo stipendia merere, & nostram omnium pestem, vrbisque excidium anhelare viderentur, cum velint nouum Xerxem maria pedibus peragrantem classibus montem, quod ante Rhodij cernerent, mœnia præterea magna parte labefactata hostem vrbis visceribus inhærentem, neque tamen in tanta rerum omnium perturbatione animi ceciderunt. Quæ tempestas Deus immortalis, quæ flamma, quæ vastitas Rhodi fuisset, nisi, incredibilis ac diuina superiorum Equitum virtus furentis hominis conatum, atque audaciam oppressisset, hanc retinete quæso, quam vobis illi tanquam hæreditatem, tum magnam in rebus, tum summam in remilitari tradiderunt. Illum hostem armorum vi maiores nostri fregerunt, hunc virtute militum ducumque nostrorum breui tempore oppressum audietis. Sed vt ad pacem, vnde sum digressus reuertar. Cogitate quam deditionis grata memoria! Nam sex menses arcta nos obsidione cingunt tanquam immanes belluas indagine, sed famem quam nos quotidie patimur, etiam illi tolerant, quos deinde labores imponunt nobis, ipsi libenter sibi sumpserunt: Videant deinceps fortissimorum Equitum arma, militum suorum sæpius sanguine cruentata, nec nos commoueant, cum in strata mœnia audacter irruerit: nam inde protinus exacti sudoris, pulueris, & vulnerum pleni repedabunt. Sed illa leuiora, nisi rursus ciuium ceruicibus grauiora longè minitarentur. Expectate igitur exquisita supplicia Rhodijs omnibus comparata, spectate iam Solimannum victoria insolentem, cum alacris il ius exultabit improbitas, Constantinopolim suam ruinis vestris nobilitantem. Vos tu spectabitis, ò rem etiam ipsa auditione non ferendam! asperis religatos constrictosque vinculis victoris currum honestantes, deinde verberibus, omnique supplicio excruciati, barbaram illam nostra cædo & clade exultantem ciuitatem spectaculo iucundissimo oblectabitis, cũ eos qui omnia armis suis habuerant infesta, & belli terrorem vniuersi Orienti & bellicosissimis nationibus circumtulerunt, victos tandem intuebuntur & vinctos, vt demum lacerato virgis tergo ceruicẽ scelerato Turcarum acinaci subijciant. Recordabitur enim Barbarus, quam multa Turcarum millia diuersis in prælijs, vestris aliquando dextris conciderunt, quam multa ab illis olim victoriarum insignia, trophæa, signa retulistis, & protinus vt furens ille Æneas victum & supplicem Turnum quem amici Pallantis cingulo accinctum vidit protinus interemit suorum exuuijs ornatos, omni diritate, atque immanitate teterrimus tyrannus exquisito aliquo supplicio iubebit enecari. Sed ANNIBAL AD PORTAS nihil'ne timebimus? Nihil inquam prorsus, habemus Fabium maximum, Marcellum, Scipionem, Te Magne Liladame dico, vos nobilissimi duces intelligo qui in patriam ad Carthaginis mœnia Atrum barbarosque compellatis, domitis, in exilium mittatis. Itaq; hodie, hodie inquam Equites Nobilissimi non salutiferis explicatis vexillis, sed abic-

abiectis clypeis ad Solimannum contendent; ibunt non ferro armati, sed voce supplici salutem quærentes; non pugionem sæpius Turcarum sanguine cohonestatum sed oliuæ ramum prætendent; Spectaculum luctuosum! amplissimi terræ consilij principes ad scelestissimi prædonis pedes sese abijcere! Ergone clara Rhodos omnis antiquitatis illa claritas tua & diuina prope gloria deflorescet, & quæ olim Christianum propugnaculum fuerat nunc latronum fiet receptaculum! Templa nobilissima D. O. M. consecrata ritu sacrilego, desertori nefario dicabuntur Mahometi, arces tuæ, quæ salutifero Christi signo cohonestari consueuerant, lunatis Turcarum vexillis funestabuntur! ô patria cui vires omnes & facultates dedicatam, extremum hic salue, mihi Rhodos maxima æternum vale. Hanc vnam habe ciuis orationem malis tuis piè illachrymantis, quæ iam animo cernit, breuique nisi auerterit Deus oculis etiam spectabit. Vtinam liceret cum voce simul spiritum hunc quem tibi vni secundum Deum duco dicoque inte tuenda mittere, sed quoniam per aliquos non licet, hanc rursum habe supremam vocem, ciuis amantissimi, tuum hoc funus summo luctu & mœrore prosequentis, quapolteritati testatum relinquit, paucorum hominum sententijs, suæ virtuti diuinoque præsidio diffidentium tuas arces, tua templa, tuos ciues, tuam denique omnem & Christianorum gloriam vno prope momento miserabiliter concidisse.

LILAD. E seria & sanè quam accurata oratorum nostrorum disputatione lux opinor nobis aliqua affulserit, eam ob rem tuum super hac te iudicium perlibenter audiemus.

ORATOR III.

Suadet Rhodum Turcis esse dedendam.

Si quondam Carthaginem clarissimam disciplinæ militaris & nobilissimorum Imperatorum altricem non mediocriter perturbari oportuit. Nobilissimi Equites, cum vniuerso spectante senatu pacem & bellum sinu se suo Rom. Legati gestare proclamassent, & sanè quod aliquantum commoueamur, cum eadem in causa ne dicam grauiore versari nos sentiamus; Quid enim aliud Solimannus literis significare visus est, quam se pacem & bellum offerre, & quasi salucis vel exitij nostri potestatem permittere, hinc gladium, hinc oliuam porrigere; sed quamuis animi vestri magnitudo vobis arma porrigat velut certissima Reipublicæ præsidia, & ad bellum hortati videatur, animaduertite tamen, quàm scopuloso difficilique in loco versemini, ne dum constantiæ nomen assequi cogitamus in superbiæ & temeritatis suspicionem incidamus, nam magnitudinem animi imitatur in animis extollendis, seruiendum igitur fortè tempori foret, ac cedendum æquo animo necessitati, & simul parta iam gloria tutò ex difficillimis tempestatibus auferenda. Te ipsum itaque moneo Liladame, quanquam consilio vales plurimum, tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus à vectoribus admoneri solent; vt recentibus victorijs insolenti & exultanti Solimanno cedamus, vosque cæteri Equites, in memoriam per Deum immortalem reuocate Belgradi expugnationem, occurrant vobis luctuosa nobilissimarum Hungariæ ciuitatum excidia, quid illa nisi infractas Solimanni vires, nisi inuictam armorum potentiam loquuntur? Belgradum tuebatur Imperator illuc collectæ totius orbis vires, illuc Gallorum robur, Hispanorum copiæ ad communis hostis impetus coercendos & frangendos conuenerant, sed frustra, nam vt leuioribus pugnis aliquando fuerint superiores, tamen cum iustis copiis decertatum est quoties superior Turca Christianorum exuuiis onustum reportauit exercitum, nec eorum exemplo sapiemus? Quid si nec Galli ferocitate, si non Hispani armis, si denique viri sapientissimi consilio furentes & violẽtos eius impetus non modo non frangere, sed ne retardare quidem potuerunt, Deus immortalis, quẽ iam ostendis exitum nobis, quam spem victoriæ polliceris, cum extremas reliquias militũ, non milites habeamus, & nobilissimus hosti etiamnum exercitus suppeditet? Ergo imposterum. Rhodus Galliæ, Italiæ, & Hispaniæ familiarum tumulus vocabitur, & hoc vnum de nobis prædicabit posteritas, animi elatione nos rem Christianam; nos Rhodiorum salutẽ in hæc pericula coniecisse: Vnum restat Equites Nobilissimi vt de auxiliis sententiam profligemus, quanquam quæ auxilii spes affulget? num à Gallis quos in Italiæ possessione inhærentes oppressos scitis, rebus magnam partem

profligatis, ita vt acquiescere & respirare liberè vix possint? Num Hispani diuturnis belli laboribus fatigati opem ferent? Cogitate quibus rerum in angustijs versemur, cum militum maxima in castris solitudo, cum exhaustum sit ærarium, expectate igitur bellorum exitum, in omnibus his difficultatibus si voletis felicem, nonne hæc clamant aliam esse viam incundam, & quando visum est futuris non iam viribus, sed precibus rem conficiendam, non furentes & armatos debere nos hosti occurrere, sed supplices, sed inermes non debere tam multorum salutem adeo facilè ne dicam temerè in pericula prouehi, sed difficillimis temporibus prudenter in tuto collocari.

LILAD. Præclarè de toto concilio meremere Religiosissime Antistes si tuum in præsentia super difficillimis negotijs indicium afferre non grauabere, & quam Deus Optimus maximus iniecerit nobis aperire volet, hoc ego te Christianæ Religionis & Reipublicæ nomine etiam atque etiam obtestor.

ORATOR IV.

Ecclesiasticus suadet Rhodum Turcis non esse dedendam.

Faciam sanè perlibenter quando id rogas, neque enim tam iusta cupienti nobilissimo Christianorum concilio negare quicquam possum. Vnum illud quod omnibus in negotijs semper plurimum potuit Equites Nobilissimi & ad sententiam huius mei consilij vobis comprobandam; impetusque hostium coercendos maximè pertinebat, omnino diuinitus datum atque oblatum nobis difficillimo Reipublicæ tempore videtur. Iam enim me adhuc diem adductum sentio Sanctissimæ Trinitati consecratum, quo die quoniam & Christianæ fidei dilatandæ, & Turcici nominis extinguendi occasio data est, nobis efficiendum est, vt Trinitatis memoria plus apud nos valuisse videatur ad vincendum, quam cęterorum voces ad sempiternam maculam ignauiæ subeundam. Equidem Religionis & patriæ fui semper amantissimus, & quidquid eius perniciem vel etiam incommodum afferret, putaui esse fugiendum. Sed nunc hoc quæro, quis putet vires hostium ita validas vt frangi non possint, nos ita debiles & infirmos, vt timere debeamus? pacem aiunt esse petendam, vt superbiæ crimen effugiamus, quasi aut superbi nos simus, si barbarorum minis non commoueamur, si importuni ac immanis tyranni frangere possimus corroboratam iam vetustate audaciam? Circumstat nos summæ auctoritates Maiorum qui superbiæ esse non putarunt Christiana fortitudine vires hostium eludere, neque patiuntur, vt quibus ipsi glorientur, eadem in nobis repræhendantur. Quanquam hoc à me negatum esse nolim, quod in hoc consilio crebrò iactatum est, amplas esse vires hostium & numerosas copias hoc fateor, verum illud non concedo tantam esse Solimanni potentiam, vt Rhodijs equitibus sit pertimescenda, quos aut nullus terror hostilis commouit, aut nulla vis à prælijs fortiter gerendis reuocauit. Laudaui equidem semper illam constantiam Equitum Rhodiorum, qui nunquam maiori hostium multitudine commoti fuerunt, sed iam liberè dicam Equites Nobilissimi vt sentio, omnis illa laus & gloria vno facinore deflorescit. Ita verè nobis erit ad vitam excitandus Godefridus ille Bullonius vt Solimanno isti minaci atque arroganti par in belligerando esse possit, vt quondam fuit illius fortitudinis Hierosolyma senis dumtaxat hominū millibus expugnare, sic pietatis sit hanc longè facilius ciuitatem propugnare, vt minutis illis copijs numerosum exercitum repellat, quam tantopere Equites Rhodij pertimescunt. Sed quoniam id non potest, videtur iam non sine magno animi luctu mecum exitum deplorare rerum nostrarum, cum de deditione cogitamus: sed tamen ita deplorare, vt multis adhuc qui vobis supersunt militibus id bellum conficere posse vos dicam, quod ille minore numero potuisset. Quid & nos fortitudinem illam Christianam altius impressam in animis maiorum nostrorum barbaris nationibus sæpe formidatam cum ignauia nostra patiemur euanescere, in quo me pudet illorum hominum, qui hoc non modò contendunt, ne adiumento sint huic ciuitati, sed etiam cum luctuosissimo rerum omnium exitu dedecus æternum Christianæ fidei atque ignominiam relinquant. Verum ab illis hoc vnum requiro, qua tandem ratione ad deditionem adducantur, an quòd à Gallis aut Hispanis auxilium nullum sit sperandum, quo erepto Solimannus debellari

non

non possit. Ergone ita vestri nominis & dignitatis obliti estis, vt nisi humanis vndique freti fueritis auxilijs, vos satis tutos fore non arbitremini? Recordamini memoriam præteriti temporis an non vidistis hanc Rempublicam in maioribus periculis versatam, cui tamen subsidio venerit diuina bonitas, quos nullos vnquam præsidijs salutaribus priuauit nisi eos, qui à fide Christiana distracti cum ipsa bellum gerere consueuerunt. Cernite Turcas: cernite, si sunt qui nuper cum hunc ordinem funditus euertere conarentur vestris armis perierunt, hi sunt qui ex integro vos aggrediuntur, diuino ante defecti non estis auxilio, etiam illud putatis defuturum? Itane Deus immortalis, quibus antea omnibus in periculis & calamitatibus subuenire solebas, eorum iam afflictam fortunam æquo animo aspicere poteris? eaque tu arma de manibus eripies, quibus Equites Rhodij non vltra nominis tui dignitatem prosequantur. Sed quæ est apud Deum querela, quasi de eius clementia dubitemus, nos ille semper suo nomine auxilioque seruauit: oppugnant nos hostes fortissimi, non nego; sed humanis viribus & diuinis defendemus; illi laborant in Mahometano nomine propagando, nos saltem vt extremam hoc dicam, in vera in Christiana fide conseruanda. Ne dubitate, vti Dei causam suscipimus, & sanguinem illi nostrum debebemus, ita sua ille præsidia protinus copioseque submittet. Agite, ite, certi de victoria futura, de nominis veri Christianique gloria & communi salute, quam Deus summè sibi commendatam esse vltro ac repente testabitur.

NVNCIVS. Iam hostes, vt sic audio, muros subeunt, iam omnia nisi subuenis, perdent.

LILAD. Auditis hæc magni Equites, auditis mei Ciues, nihil ego hic addam nisi me ad nobilissimi Religiosissimi prudentissimique Præsulis sententiam accedere: Si viri estis nobiscum sentite magni Equites, mecum ad muros mecum ad propugnacula conuolate, pectora vestra Turcarum telis opponite, obijcite vos, vti mœnia Rhodi, & Lacedæmones Spartæ se suæ esse prædicarunt, ducum, militumque munera obite impigrè; spectant superi vestram fortitudinem, expectant mortales constantiam: Erit hoc Europæ nobilissimum spectaculum; in Deo, in dextris spem ponite, aderit Numen, vires suppeditabit, ille vos committite; Deo duce, Deo Imperatore ferrum in manus capite, Barbaros petamus: Deo duce, Deo imperatore victores in sacra templa, festos hymnos recitaturi breui conueniemus.

Epilogus.

Fortia Christiadum spectastis pectora, nulla
Sors terret, nullus debilitatque metus.
Nempe necem malunt, Turcæ quam fœdera, credunt
Qui sine sidereo viuit amore, mori.
Hæc credo placuit, Proceres, spectare Iuuentus
Vestra hæc molita est munera; mentis opus.
Scena dedit, nec scena dedit, conata dedisse est,
Illa sibi in tantis velle sat esse putat.

PVNCTVM VII.

Artificium Commendationis.

Partim est Demonstratiui generis; quippe laudamus eum, quem commendamus à fide, probitate, humanitate, eruditione, cæterisque corporis & animi dotibus: partim Deliberatiui, cùm rem ipsam, vel honestam, vel vtilem, & facilem ostendimus; absolutè tamen Deliberationis est, siquidem laudes, quæ commemorantur, ad suadendum, referuntur.

Exordium.

Valde liberum est. Nonnunquam excusationem modestam habet, ne importunus beneficiorum exactor dicatur, quæ se non Contulisse sed accepisse palàm, & apertè profitetur; Cic. perfectæ Commendationis exemplum nobis reliquit libro famil. libro 2. epistola 6. *Ego si mea in te essent officia solum tanta, quanta magis à teipso prædicari, quàm à me ponderari solent: verecundiùs à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. Graue est enim homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet: ne id, quod petat, exigere magis, quàm rogare; & in mercede potiùs, quàm beneficij loco numerare videatur. Sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsa nouitate meorum temporum clarissimo, & maxima beneficia extiterunt: Estque animi ingenui cui multum debeas, eadem plurimum velle debere:*

debere: nō dubitaui id à te petere, quod mihi omnium esset maximum, maximeque necessarium.

Confirmatio.

Omnia ferè ducuntur ab Adiunctis personarum, rei, vel temporis: eapropter trium est habenda ratio, vel eius qui commendat, dùm caussas exponit commendationis, nimirum quòd cum illo, vel eius parentibus, ac propinquis, vel sanguine, aut amicitia, vel etiam studiorum societate sit coniunctus. Cic. lib. 6. famil. epist. 9. *Cùm A. Cæcinna tanta mihi familiaritas, consuetudoque semper fuit, vt nulla maior esse possit. Nam & patre eius, claro homine, & forti viro plurimùm vsi sumus: & hunc à puero, quod & spem mihi magnam afferebat summæ probitatis, summæque eloquentiæ, & viuebat mecum coniunctissimè, non solùm officijs amicitiæ, sed etiam studijs communibus, sic semper dilexi, vt non vllo cum homine coniunctius viuerem.*

Ab ipsius persona, qui commendatur, dùm virtutibus illustrem, ac de Rep. benemeritum prædicamus. Pluribus communem hunc amicum tibi commendarem, si vllius apud te authoritas maior, quàm illius esse deberet, vel propter illius virtutem, vel propter familiæ dignitatem, vel meam in te beneuolentiam, quam omnibus notam esse lætor.

Cum mihi multa grata sunt, quæ tu adductus mea commendatione fecisti, tùm imprimis, quod amici mei filium liberaliter excepisti: Quem virum! inter suos nobilem, & honestum, tùm propter singularem in omnes beneuolentiam tuo beneficio dignissimum: quem? summo ingenio, prudentia, & integritate ciuem, qui nullum læserit, omnes defenderit, patriamque vita sua semper clariorem habuerit.

Ex omnibus studijs in me, & officijs quæ summa sunt hoc scito mihi & amplissimum videri, & gratissimum esse, quòd perfeceris, vt optimæ spei adolescens, tui obseruantissimus, intelligeret, quantum ego te, quantum tu me amares.

Elegans est illa commendatio quæ Prolepsim continet. Licet inuitus abutar humanitate tua singulari ad amicorum commendationem: hunc tamen iustissimis de caussis, vel dignitatis, quam amplissimam est consequutus; vel illius in me beneficij magnitudinem, vel virtutis, qua sibi multos deuinxit; peto vehementer, vt omnibus illum officijs, ac liberalitate complectaris. Dabis hoc amori nostro, &c.

A persona eui commendamus alium, dùm eius in alios benignitatem, & humanitatem, cum quodam animi sensu commemoramus.

Magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet, si ad ea quæ tua sponte, sine cuiusquam commendatione faceres, in hominem talem ac tantum aliquid adferant litteræ meæ, quas scio te non dedignari.

Iam apud ipsum gratissimum hominem, atque optimum virum, quàm benè positurus sis studium, & officium tuum, dubitare te non existimo.

Pergratum mihi feceris, si eum ita tractaris vt intelligat, hanc commendationem sibi magno vsui atque adiumento fuisse.

A re commendatio valet, dùm facilem illi præsertim ostendimus, dùm piam, honestam, vtilem. Tull. Curioni lib. 2. ep. 6. Huic te vnum tanto adiumento esse, si volueris, posse intelligo, vt nihil sit præterea requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu, propter nostram (vt spero te intelligere) caussam: vulgi ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ: iuuentutis, & gratiosorum in suffragijs, propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, si minus potentem, approbatam tamen, & iustam, & debitam, & propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis & author opus est, & eorum ventorum, quos proposui moderator quidam, & quasi gubernator: qui si ex omnibus vnus optandus esset: quem tecum conferre possemus, non haberemus.

Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis à te prouisum esse intellexero, magnā te ex eo, & perpetuā voluptatem esse capturum.

Epilogus.

Obsecrationes continet ac beneficij memorem animum. Cæterùm illud tibi expertus promitto, ac spondeo te socios N. si his commodaris, memores esse, & gratos cogniturum.

Et ipse spondeo, & omnes hoc sibi tui pro me recipient, ex mea amicitia, & ex tuo in me officio,

officio, maximum in te fructum summamque voluptatem esse capturum. Sic Tull. laudatam sæpius epistolam sextam. lib. 1. concludit. *Quamobrem si me memorem, si gratum, si bonum virum; vel ex hoc ipso, quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes: si dignum denique tuis beneficijs iudicas: hoc à te peto, vt subuenias huic meæ sollicitudini, vt huic meæ laudi, vel, vt verius dicam, propè saluti tuũ dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor, te maioris animi, grauitatis, constantiæ, beneuolentiæ erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem.*

Est etiam obliquæ commendationis genus aliquod, dum simulamus nos eum commendare nolle, qui sit satis commendatus: vel oramus vt propius hominem nosse velint, ex cuius notitia sint aliquam vtilitatem ac delectationem consequuturi. Magnus in paruis Cicero. Scriberem ad te, qualis vir esset, nisi eum iam per seipsum, tibi satis esse notum arbitraret, ac commendatum, hunc prudentem, & officiosum cognosces, & dignum qui à te diligatur.

Etsi non dubito quin apud te mea commẽdatio prima satis valeat, tamen obsequor homini familiarissimo tuique amantissimo, cuius virtus, & negotium ab æquitate tua, impetrare debet, vt ei subuenias.

Valentiniani Imp. ad milites commendatio pro Gratiano filio suo in imperium inuehendo.

Valentinianus apud Am. Marcellinum, recreatus è graui morbo, in concionem, quam indixerat, processit, in qua filium exercitui commendat, rogatque, vt quàm sibi beneuolentiam præstiterunt, eadem Gratianum suum prosequantur, & imperium illi deferant, quem gratum & memorem, integrum & prudentem in administratione futurum pollicetur.

Auctum erga me vestri fauoris indicium, hunc loci principalis circumferens habitum, quo potior alijs iudicatus sum multis, & claris, consiliorum socijs votorumq; auspicibus vobis, pietatis officijs adgrediar tempestiuis, prospera Deo spondente: cuius sempiternis auxilijs stabit Romana res inconcussa. Accipite igitur quæso placidis mentibus viri fortissimi desiderium nostrum, id reputantes, quòd hæc quæ fieri caritatis sanciunt iura, non tantum transire volumus per conscientiam vestram, verum & probata firmari, vt congrua nobis, & profutura.

Gratianum hunc meum adultum, quem diu versatum inter liberos vestros commune diligitis pignus, vndique muniendæ tranquillitatis publicæ causa, in augustum sumere commilitium paro, si propitia cœlestis numinis, vestræque maiestatis voluntas parentis amorem iuuerit præeuntem, non rigido cultu ab incunabulis ipsis, vt nos educatum, nec tolerantia rerum coalitum asperarum, nec capacem adhuc Martij pulueris vt videtis: sed familiæ suæ laudibus maiorumq; factis præstantibus concinentem, pancioribus inuidiæ metu, vt dicitur, protinus surrepturum.

Vt enim mihi videri solet, mores eius, & appetitus licet nondum maturos sæpè pensanti ineunte adolescentia, quoniam humanitate, & studijs disciplinarum solertium expolitus librabit suffragijs puris merita rectè secusne factorum, faciet vt sciant se boni intelligi, in pulchra facinora procursabit signis militaribus, et aquilis adhæsurus, solem niuesque et pruinas et sitim perferet, et vigilias, castris si necessitas adegerit, aliquotiens propugnabit, salutem pro periculorum socijs obiectabit, et, quod pietatis summum primumque minus est, Rempub. vt domum paternam diligere poterit, et auitam.

PVNCTVM VIII.

Incitationis Artificium.

Malitiæ plurimum, eloquentiæ parum, artis nihil requirit hoc genus orationis: præsertim si negotium nobis sit cum imperita multitudine, quæ sui adeò impotens est, vt statim flammam concipiat, dum sibi, vel suis atrocem iniuriam fieri intelligit. Quod concitationis artificium, quia nullam laudem meretur, et dediscendum esset, nisi seditionum faces in multorum ruinam accensas nosse conueniret, non ad vtendum, sed ad cauendum.

Ad hoc igitur illustrandum facinus, et declinandum, facit, quod habet totus ex eloquẽtia fictus Cic. pro Sext. Vbi tres discordia-

rum fontes aperuit; conscientiam scelerum, animi furorem, & vulnus tertium egestatem: num. 99. *Etenim in tanto ciuium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum pœnæ peccatorum suorum conscij nouos motus, conuersionesque Reip. quærant, aut qui propter insitum quendam animi furorem, discordis ciuium, ac seditione pascantur: aut qui propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm suo deflagrare. Qui cùm authores sunt, & duces suorum studiorum, vitiorumque nacti, in Repub. fluctus excitantur*: Et multa, quæ seditionum causas doceant.

Vt perfectè suis coloribus adumbrat motus ac seditionis architectos? qui scelerum exagitati conscientia, dùm pœnam, & supplicium criminibus suis debitum imminere vident, seditionum fluctus in Rep. linguæ flabellis excitant, vt vel in communi rerum perturbatione delitescant impunè, vel iudiciorum laquos malitiosè declinent.

Alij natura feroces ac furiosi Phaetontis instar orbem incendunt, nunquam securi, nunquam quieti, aut contenti; nisi ciuium suorum sanguine saginentur; & rapinis discordijsque pascantur inuidi.

Alij quos Catilinæ furentis socios cum Cic. 2. Catil. n. 18. dicas, qui ære alieno pressi, ad suæ calamitatis solatium quærunt, secum in ruinam trahere quam plurimos.

Adde desperatos, fœdifragos, dominationis appetentes & honorum ambitiosè cupidos, quos, quia Rep. quieta desperant, perturbata consequi se posse confidunt; adde linguâ promptos & manu, quorum indolem nosse debet, qui buttuarijs illis, ad conuersiones, ac motus vti voluerit; quos præstaret, vel nunquam esse, vel statim è Regnis, imò terræ finibus, exterminare.

Regnant hic duo potissimùm affectus, vehementioris odij, & inflammatæ iracundiæ, nonnunquam miserationis.

Superest tantùm Concitationis exemplum proponere iam à multis descriptum, ex Tacito satis illustre Ann. 1. Ibi Percennium turbidum, ad ciuiles discordias instructum, & plerisque gratum vecordi facundia, dicit in Pannonia graues motus excitasse; ad quos perditissimi quique conuolabant, & hi quibus in seditionibus quies, in pace turbæ erant.

Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operum, dein gregarius miles, procax lingua, & miscere cœtus histrionali studio doctus.

Vides opportunam facem ac flammam seditionis? mirare iam quàm bellè tempus arripiat, & qua verborum ambage rem aggrediatur.

Is imperitos animos, & quænam post Augustum militiæ conditio, ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquijs, aut flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare: postremò promptis iam & alijs seditionis ministris, velut concionabundus, interrogat.

Iam lubricum linguæ instrumentum acuit, & robustæ nequitiæ specimen aggreditur, quibus satis incitatos vrgeat acrius.

Cur paucis Centurionibus, paucioribus Tribunis in modum seruorũ obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi nouum, & nutantem adhuc Principem, precibus, vel armis, adirent? satis per tot annos ignauia peccatum, quòd tricena, & quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore, tollerent: Ne dimissis quidem finem esse militiæ; sed apud vexillum retentos aliò vocabulo, eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras, vbi per nomen agrorum, vligines paludum, vel inculta montium accipiant. Enim verò militiam ipsam grauem, infructuosam: denis in diem assibus animam, & corpus æstimari: hinc vestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam Centurionum, & vacationes munerum redimi. At Hercule verbera, & vulnera, duram hyemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiterna, &c.

En faces quibus sulphuratas mentes inflammet ardentius; quod antea cuniculis agebat, iam apertè prosequitur, dùm gregarium militem alleuat, vt videri possit ab omnibus, & misericordiam, furoremque mouet, vt malis adiuncti mali grauiorem tempestatem excitent, sic pergit Tacitus.

Adcurritur ab vniuersis, & carcere effracto, soluunt vincula, desertoresque, ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæsi adleuatus circumstantium humeris apud turbatos, & quid pararet intentos.

Expende concitationis vim & artem malitiosam, dùm tristi spectaculo ferit oculos intuentium,

tium,ac mentes ad commiserationem parat, & seditionem.

Vos quidem his innocentibus,& miserrimis lucem,& spiritum reddidistis. Sed quis fratri meo vitam,quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis,nocte proxima iugulauit per gladiatores suos,quos in exitium militum habet, atque armat? Responde Blæse, vbi cadauer abieceris? ne hostes quidem sepulturam inuident,cum osculis, cum lacrymis dolorem meum impleuero,me quoque trucidari iube, cùm interfectos nullum ob scelus, sed quia vtilitati legionum consulebamus, ij sepeliant, &c.

PVNCTVM IX.

Artificium Conciliationis.

NOn est operosum,nec ad dicendum benè instructi oratoris, animos multitudinis, obiecta quadam iniuriæ grauioris specie, iam incitatos, inflammare vehementius in odium, ac seditionem, cùm sine cuiusquam orationis industria, propensione sua ferantur ad vlciscendas iniurias, quas sibi queruntur illatas: Verùm semel incensas mentes, & furijs armatas compescere, maximi laboris est.

Fateor hic inermem eloquentiam parum posse,licet disertam;nisi alium comitatum habeat,quàm verborum, quæ leuiter feriunt aures,animum sæpius exasperant, & incendium excitant,non extinguunt.

Certissimum est sapientis Euripidis effatum in Hecuba, non perinde omnium hominum valere sermonem, sed conceptam de alicuius præstantia, & virtutibus opinionem, momenti plurimum ad persuadendum solere adiungere.

Primum igitur præsidium, quod quærere debet is,qui concitatam multitudinem sedare conatur,est maiestas quædam corporis, oculorum, & vultus, quam Homerus τὴν αὐγὴν προσώπου longè lateque radiantem frontem appellat. Talem fuisse tradunt Heroa fortissimum, cuius frontis dignitas radios emittebat, delinimenta quædam scilicet, atque illecebras, quibus omnium beneuolentiam demerebatur: quisquis ergo splendorem hunc, & lucem eximiæ humanitatis, hos animi placidi radios emiserit, amoris erga se flammam excitabit, qua seditionis incendiū restinguat.

Secundum,quisquis altæ mentis pignus, & liberalis animi decoram effigiem, quæ multitudinis indoctæ conditionem exuperat, in concionem attulerit,vicerit. Eo Drusus ingenio fuit,ac spiritu, ea totius formæ dignitate, vt à Tiberio missus, ad sedandam militum seditionem, etiam tacens, & eloquentiæ armis destitutus,mulcere furentes potuerit,& officij commonefacere truculentam concionem. De quo sic Tacitus memorat Ann. 1. Drusus orta die,& vocata concione, quamquam rudis dicendi,nobilitate ingenita,incusat priora; probat præsentia.Negat se terrore & minis vinci; flexos ad modestiam si videat,si supplices audiat, scripturum patri, vt placatus legionum preces exciperet.

Est & aliud quoddam quod animos sedat, amoris,& beneuolentiæ significatio, quæ suauibus verbis,hilariore & vultu sese prodit:quā rectè lux doctrinarum Tullius blandam conciliatricem nominat; Cæsaris milites sacramentum soluerant, Quirites vocauit,& verbo tumultuantes copias repressit.

Vitæ sanctitas,& prudentia,gloriosique nominis fama plurimùm confert ad tumultus concionum frangendos:eius fuit commendationis Augustus, vt legiones Actiacas absens composuerit.

Præcipuè verò tempus obseruandum est: namque furenti adhuc turbæ, ac fumanti concioni temerè se credere nequaquam tutū est, quamuis innocentiæ præsidijs, & authoritatis instructum:Siquidem primus ille multitudinis efferatæ impetus ratione regi nequit, qui semel atque deferbuerit idoneum orandi tempus,ac prensandi permittit.

Vt in alijs, sic & in hoc genere multum refert nosse mali originem, causas tumultus, seditiosorum voluntates, ac sensus; vt vbi plenius cognouerit Orator, quid illi metuant, quid cupiant,quid querantur, exulceratis animis medeatur.

Postremò, quia ex affectibus hic regnant potissimùm spes et metus, modò sunt amicè deliniendi feroces animi, nunc seuerius castigandi,prout res et tempus postulabunt. Hanc industriam prudenter adhibuerunt Drusus atque Germanicus, et obortam seditionem sopierunt:ille seuerioribus verborum aculeis: hic blandis sermonibus: Ille, cui promptum

erat ... eratur

erat ad asperiora ingenium, vt seueritatis exẽplum statueret, atque cæteris documentum iustitiæ, relinqueret per Centurionem Clementem, qua spe, qua metu, sublatis seditionis authoribus, vocatos Vibulenum, & Percennium interfici iubet, & totam coniurationis molem euertit.

Germanicus verò Cæsar vir eloquens, ac mansuetus, tantum leni maiestate orationis profecit apud inconditam multitudinem, vt pudore furorem posuerint & arma, & tantum non in se, pœnitentia coniurationis ducti, ferrum strinxerint. Magnifica tanti Ducis oratio legitur apud Tacit. ann. 1. digna certè quam mireris, vt Conciliationis illustre specimen.

Non mihi vxor, aut filius patre & Repub. chariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Rom. cæteri exercitus defendent: coniugem & liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul à furentibus summoueo; vt quicquid isthuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur: neue occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberij nurus nocentiores vos faciat. Quid enim per hos dies inausum, intemeratumue vobis; Quod nomen huic cœtui dabo? militesne appellem? qui filium imperatoris vestri vallo & armis circumsedistis? an ciues, quibus tam proiecta Senatus auctoritas? hostium quoque ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis. Diuus Iulius seditionem exercitus vno verbo compescuit, Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant, &c.

Tiberij deinde triumphos atque victorias recenset, vt seuerius ac liberius illos increpet, à genere criminis atque circumstantijs.

Primane, & vicesima legiones? illa signis à Tiberio acceptis, tu tot præliorum socia, tot præmijs aucta? Egregiam Duci vestro gratiam refertis?

Comminationem addit ad metum & pudorem.

Hunc ego nuntium patri, læta omnia alijs è prouincijs audienti, feram? ipsius tyrones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia, satiatos? hic tantum interfici Centuriones, eijci Tribunos, includi Legatos; infecta sanguine castra, flumina? meque precariam animam inter infensos trahere? Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? Improuidi amici. Melius & amantius ille, qui gladium offerebat. Cecidissem certè nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius. Legissetis Ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret; Vari tamen & trium legionum vlcisceretur. Neque enim Dij sinant, vt Belgarum decus istud, & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos.

Deinde venerationem Augusti proponit, ac mentes militum percellit grauiore motu spei & amoris. Tua D. Auguste cœlo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria iisdem istis cum militibus, quos iam pudor, & gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque ciuiles in exitium hostibus vertant. Vos quoq; quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos Senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem, ac filium redditis, discedite à contractu, ac diuidite turbidos: Id stabile ad pœnitentiam, id fidei vinculum erit.

Facunda quidem oratio, nec minor authoritas, quæ tamen nec planè tumultus compescuit: Tandem partim pudor & miseratio, partim inuidia militum in Treuiros, ad quos Ducis vxor, paruulum sinu filium gestans, fugerat, ferocientes animos vicit.

Incedebat muliebre, & miserabile agmen, profuga ducis vxor, paruulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quæ simul trahebantur: nec minus tristes qui manebant. Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victa facies, gemitusque ac planctus etiam militum aures, oraque aduertere. Progrediuntur contuberniis, quis ille flebilis sonus? quod tam triste? Fœminas illustres non Centurionum ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ vxoris, aut comitatus soliti pergere ad Treuiros, & externæ fidei.

En quid possunt mitiora remedia, lenta licet, in barbaros ac feroces? Orant, obsistunt, rediret, maneret: pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi, &c.

De priuata Conciliatione, qua nobis amorem alicuius conciliamus, nihil habeo quod dicam; tametsi nil frequentius in consultationibus, in hominum congressionibus, in epistolis agamus, quam vt eorum nobis gratiam conciliemus, quorum authoritate dignitas & fortunæ nostræ rationes nituntur. Satis est scire proprium esse virtutis, conciliare sibi hominum animos atque voluntates; nec aliunde maiorem vel illustriorem vitæ, dignitatisq;

con-

conciliationem peti; quàm cùm à pietate, & veneratione in parentes, ac magistratus, tùm etiam à beneuolentia in ciues, & obsequio in omnes. Illam si colueris, beneuolentiam, ac fauorem consequeris.

LECTIO IX.

Artificium Consolationis.

Nihil frequentius huius argumenti, tristis licet & acerbi, vsu, quia nihil mortis casibus, doloris ac tristitiæ in hac fugaci vita communius. Illius necessitatem arguit, tùm naturæ singularis, & vbique nota imbecillitas; tum ratio communium temporum, & calamitatum, quibus hominum genus durissimè vexatur. Quis enim mortalium, quis Principum, & Regum tam felix, tam acerbitatem fortunæ comparatus, quin ab eo semel vaga volubilisque rerum humanarum ratio, fletum, aut gemitus, & animi molestiam extuderit? Si charus omnibus in communionem ærumnarum venire volueris, vix domo pedem efferes, quin occurrant afflicti & hoc, aut illo casu mœrentes, qui consolatione indigeant. Hic orbitate, ille rei familiaris damno percellitur; alterius fama, decusque nominis hominum malitiosa fraude violatum est; alijs propinquorum exilium, atque dedecus molestias peperit, hic dolore corporis, alter animi cruciatibus vrgetur.

Quidam Antiphon è Græcia dicendi laude clarissimus omne studium suum, ad merentiū hominum dolores mitigandos, leuandosque conuertit, habuitque in oppidis Græciæ disputationes eruditas, velut amuleta quædam luctus, quibus hominum animos casu, & iniquitate fortunæ prostratos excitabat, & Oratione solabatur. Hoc diuinum inuentum æmulandum est Oratori, quod eloquentiæ proprium magni semper fecerunt sapientes.

Exordium.

Iam pro mali, & incommodorum varietate personarumque varium esse debet Exordium. Nam aliter cum summæ prudentiæ viris agendum est; aliter cum infirmioribus, quàm vt recenti dolore, solatium admittant. Si quis videri voluerit fortior, quàm vt consolatione egeat, Exordium ducetur ab eius eximiæ fortitudinis, ac sapientiæ commendatione, quæ de gradu suo deijci non possit rebus aduersis. Quoniam eæ virtutes sunt, quæ luctari solent cum inimica fortuna.

Lætor ego te salutaribus veræ sapiētiæ præceptis hoc pridem esse consequutum, vt scires eandem animi æquabilitatem in prosperis, & aduersis seruandam, nihilque præter culpam in hac vita reformidandum esse; *Christiani sanguinis est totum se Deo permittere.*

Hoc ipsum vsurpauit vir sanè magno ingenio, & alta mente præditus Seneca consolatione ad Marciam. Nisi te scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à cæteris vitijs recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar adspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent, & incubant. Nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioso crimine posse me efficere: vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua.

Alias nullo verborum circuitu, nullis sermonis illecebris delinitum fortè aggreditur. Scio quem alloquar, alij molliter agant, & blandiantur; ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosq; lacrymis oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quàm ex desiderio fluentes continere. *Noctu lucent stellæ, de die latent; vera virtus in prosperis non apparet, in aduersis triumphat.*

Alias animi magnitudinem illi gratulamur. Audiui quem dolorem ex filij morte contraxeris, & quam feliciter multi leuationem luctus adhibuerint; mihi verò non tam consolandus, quam laudandus videris, quod maximum Reip. præsidium genueris, quod magnū atq; domesticum virtutis exemplum reliqueris, cùm constantia te digna posteros docuisti, nunquam Dei prouidentiæ reclamandum, filium cœlo natum, cœlo redditum, quem propter præclaras, ac præstabiles animi virtutes laudare gloriosum, lugere non pium.

A modesta sui opinione, & alterius virtute. Etsi non is ego sum, qui mœstitiæ cruciantis aculeum euellere possim ex animo sapientis, quem scio ad omnem casum, fortunamq; munitum, prostratos excitare, ac oratione solari cōsueuisse; ne tamen officio meo deessem, mali minùs prudens, quā parum pius haberi; vel ex hoc intelligas me, si minùs luctū leuare potue-

potuerim, voluisse: quòd certè facerem, si vel acerbitas tua minor, vel magis apposita dicentis, ac consolationis esset, oratio.

A Commiseratione.

Quòd si fuerit infirmus animus, & dolor ita recens, vt nullam admittat medicinam, nos casu tam tristi affectos profitebimur, dolorisque nostri causas reddemus; scilicet mali grauitatem, quæ de statu mentis, ac constantiæ quemuis sapientem deiicere posit; deinde obsequendum erit dolori, lacrymis indulgendum, dandum aliquid amori, & afflictæ menti; admiscendæ laudes, ac patientiæ commendatio admirationi mixta, cæteraque medicamenta dolorem sedantia.

Hic pro exordio caussas adferre possumus, quæ nos ad hoc consolationis officium impulerint, quales esse solent affinitas, & cognatio, familiaris vsus, & amicitia, doloris sensus, & misericordia, debitum officium, hortatus proximorum, &c.

A communi mortalium conditione. Quam de tua virtute tot experimentis cognita, opinionem haberem, si ad leuandum animi tui mœrorem te vellem recordari nos homines ea lege natos, vt omnibus telis fortunæ sæuientis proposita sit vita nostra, neque recusandum, vt qua nati sumus conditione viuamus. *Nondum se nosse cœpit, qui nec dum cœpit esse miser.*

Hoc ipsum facit Romanus Stoicus. Quis tam superbæ, impotentisque arrogantiæ est, vt in hac necessitate naturæ, ad eundem finem cuncta reuocantis, se vnum ac suos seponi velit, ruinæque etiam ipsi mundo imminenti; aliquam domum subtrahat.

Quid enim immortale mortales manus fecerunt.

Cæterum cùm non sentire mala sua, non sit hominis; & non ferre, non sit viri, sensum doloris permittit Orator in Exordio, neque vir fortis adeò saxeus est vt nullo doloris sensu tangi debeat, quem virtus moderatur: siquidē est aliqua voluptas in fletu ac dolore. Seneca philosophus ad Polybiam cap. 37. Nunquam ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi verò videntur nunquam in huiusmodi casu incidisse: alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest, & abundat, exciderit.

Sensus ergo doloris in morte charorum permittendus, aliter non fortitudo, sed stupor quidam habetur, ex eiusdem philosophi mente, qui cum epist. 99. multis docuisset non esse tam grauiter ferendum suorum obitum subdit. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? minimè inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare: quædam non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio.

Vt verùm sit, priusquam consolatio adhibeatur, dandum esse aliquid dolori, ne crudo vulneri medicinam adhibeamus. Nam & sæpè quas didicit sapiens, aspernatur virtutes, vt se totum doloribus permittat. Sic de Fundano Plinius iunior libro 5. epist. 16. cùm monet Marcellinum amicum, vt si quas ob defunctæ filiæ consolationes scribat, mitiget animum eius, non castiget, cùm ille eruditus & sapiens, vt qui se ab ineunte ætate impatienter nouum vulnus ferat. Est quidem ille eruditus & sapiens, vt qui se ab ineunte ætate altioribus studiis artibusque dediderit, expulsisque virtutibus aliis, pietatis totus est. Ignosces, laudabis etiam, si cogitaueris, quid amiserit. Amisit enim filiam, quæ non minus mores eius, quam os vultumque referebat, totumque patrem mira similitudine exscripserat. Proinde si quas ad eum de dolore tam iusto literas mittes, memento adhibere solatium. Vt enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur, atque vltrò requirit: sic recens animi dolor consolationes reiicit ac refugit, mox desiderat, & clementer admotis acquiescit.

Altera pars Orationis pro Confirmatione, illa continet, quæ leniendo dolori sunt idonea.

I. Di-

I. Diuina Prouidentia.

Cui reluctari nefas est ac propè sacrilegũ, quæ nos ea conditione nasci voluit, vt huius mundi calamitatibus exerceremur. Nec tam illi placemus rebus præclarè gerendis, quam aduersis alacriter perferendis. Ne miremur bonos,vt confirmentur, concuti; non est solida, nec fortis arbor, nisi quam frequens ventus,& immoderata tempestas impellit, ipsa vexatione constringitur,& radices altius figit: fragiles sunt quæ in aprica valle creuerunt. Semina messium gelu cooperta lætius germinant,ignis flatu premitur,vt crescat; Deo nos permittamus; *Quæ nocent, docent*.

II. Ab Honesto.

Nimirum hoc virtus & honestas exigit, vt dolorem rectè factorum conscientia,subleuemus. Ex hoc loco Seneca Martiam consolatur,quòd minus peccauerit filius,in ætatis flore mortuus cap.23. *Facilius ad Superos iter est, animis citò ab humana conuersatione dimissis; minus enim facis ponderisque traxerunt, antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suum reuolant, & facilius, quidquid est illud, absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingenijs cara in corpore mora est: exire atque erumpere gestiunt, agrè has angustias ferunt, vagè per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Quidquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus,nec vltimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur; sic ingenia quo illustriora, breuiora sunt.*

III. A Laude & Gloria.

Quod in aduersis splendescat vel maximè virtus, & in admirationem hominum animos rapiat & Deum ipsum doloris socium, & testem,& laudatorem habeat. Virtus quo tendat,non quid passura sit,cogitat,quoniam, & quod passura est,gloriæ pars est. Mauult nobis esse malè Deus,quàm molliter. *Ecce spectaculum dignum*,clamet sapiens Romanus de Prouid.cap.2. *Ad quod respiciat intentus operi suo Deus,ecce par Deo dignum,vir fortis, cum calamitate compositus.*

IV. Ab Vtili.

Etenim rebus aduersis informantur homines, non modò ad modestiam depressa temeritate,& superbia,sed etiam ad prudentiam & fortitudinem,quam res aduersæ acuunt. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt: hoc vno censetur infelix Alexander, quod semper fuerit felix, ad sui notitiam opus est experimento; marcet sine aduersario virtus. Gubernatorem in tempestate,in acie militem,in arena pugilem agnoscis; quis te fortem intelliget, ni variis ærumnis exercearis. Calamitas virtutis occasio est. Si ad animi voluntatem fluant omnia,quis intelliget quantum in fiducia erga Deum profeceris?si nullis iniuriis,aut acerbiori voce te quisquam appellet, quis te submissum ac modestũ pronunciabit? si nullis calamitatibus prematis;quis te patientem laudabit? si te pronus omnium fauor comitetur; quis aduersus infamiam te constantem prædicabit.Si diuitiis affluas,& in rerum omnium abundantia viuas, quis animum tuum in paupertate mirabitur? Virtus redditur illustrior, cùm aduersis cingimur, ad experimentum virtutis & palestram vocamur. Quorum tranquillitati & felicitati videntur inuidere,qui illorum obitum lugent.

V. A Feliciori mortuorum statu.

Sapienter Annæus ex corporis incommodis, iteratæque mortis periculis ereptum Petitium Marciam consolatur Sen. cap.19. *Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur: excepit illum magna, & æterna pax: non paupertatis metu,non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur,non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuicijs quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata: non sollicitus futuri pendet ex euentu semper in deteriora dependenti. Tandem tibi consistit;vnde nihil eum pellat, vbi nil terreat.O ignaros malorum suorum, quibus non mors,vt optimum inuentum naturæ laudatur?quæ siue felicitatem includit,siue calamitatem repellit,siue satietatem, aut lassitudinem senis terminat,siue iuuenile æuum, dùm meliora sperantur, in flore deducit siue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis* reme-

remedium, quibusdam votum, de nullis melius me ita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito Domino remittit:hæc captiuorum catenas leuat:hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Hæc exulibus in patriam semper animam oculosque tendentibus, &c.

Quis lacrymis locus & mœrori si à vinculis ad libertatem festinat animus? hoc expressit consolatione ad Marciam Seneca c.24. *Imago dumtaxat filij tui perijt, & effigies non simillima:ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obducta cutem vultumque & ministras manus, & cætera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis in falsa coniectus:nititur illo vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura, & liquida visentem.*

Imò minus mœroris, quàm lætitiæ nobis relinquunt, qui priùs excesserunt, quòd peregrinatione melior ac præstantior sit habitatio. Nazianzenus in obitu patris sui oratione 19. Quod nauigantibus tranquillus portus est; hoc ijs qui huius vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existit. Vt qui longum iter priores confecerunt, minùs difficultatis ac molestiæ habent, quàm qui adhuc iter faciunt, & in labore versantur: Ita melior eorum conditio fit, qui ad illud hospitium iam peruenerunt, quàm qui sinuosum adhuc, & præceps huius vitæ iter emetiuntur. Hoc meditatus D. Ambrosius in obitu Satyri fratris, fidelium sortem falsis Ethnicorum solatijs longo interuallo anteponit. Habent Gentiles, inquit, sua solatia, quia mortem requiem malorum omnium existimant: Nos verò vt erectiores præmio, ita etiam patientiores solatio esse debemus: non enim amitti, sed præmitti videntur, quos non absumpta mors, sed æternitas receptura est.

Non aliud potentius argumentum habuit sistendi Polybij lacrymas, quàm iugem, sed inutilem carum vsum, in tantis cuiusuis ætatis ac sortis ærumnis.

Ab inutili, nihil lacrymis profici: diutius accusare fata possumus, mutare non possumus, stant dura, & inexorabilia; nemo illa conuicio, nemo fletu mouet; nihil vnquam patiunt illa, nec remittunt; proinde parcamus fletibus nihil proficientibus; nam nostris ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet; illæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi; proinde nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens vsus est.

Si nullis planctibus defuncta reuocantur; si sors immota, & in æternum fixa nulla miseria mutatur, & mors tenet quidquid abstulit, desinat dolor, qui perit. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui permisit tempestati ratem: at ille, vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem, & obnixum.

VIII. A Communi rerum Conditione.

Mundique senescentis, & rerum humanarũ contemptione; quæ præcipuè valet, cùm ad æternam nos gloriam fortibus conatibus parandam, tùm verò ad leniendum dolorem atque luctum. Nemo Seneca sapientius ad Marciam cap.11. *Quæ demum ista tua publicaque conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa: fluidumque corpus, & casibus, morbisque repetita sperasti tam imbecilla materia solida, & æterna gestasse? Decessit filius tuus; id est, decucurrit ad hunc finem ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur, turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus æquabit cinis. Quid est homo? quodlibet quassum vas; iactatu non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, alienæ opis indigens ad omnem fortunæ contumeliam proiectum, &c.*

Dic Solstitialem herbam, aut deciduum breuis æui flosculum, mane ridentem, guttulis roris intermicantibus affluentem, inhiantem Soli, & sinum aperientem, qui pubescat simul, & tabescat, nec diei prius finem, quàm vitæ sentiat. Dic cum Nazianz. orat.10. ἄνθος καιροῦ φυόμενον, καὶ καιροῦ λυόμενον, florem tempestiuè nascentem, tempestiuè marcescentem, matutino cum Lucifero exorientem, cum Meridiano Sole vigentem, cum Hespero lucente arescentem; dic eius vitam cum Nazianz. ἀκανθόφορον spinis horridam, & redundantem; dic τόπον κακώσεως, afflictionis & pœnæ locum; dic cum Eurip. in Hecuba μυρίων ἄχθος κακῶν innumerabilium onus malorum; vt non sine causa

causa mortalis homo ipso natali die vitam à supplicijs auspicetur; & gemitu exordio statim suo vitæ mortalis anxietates rudis anima testetur; quis igitur nolit egredi?

IX. *Ab eiusdem fortuna Societate.*

Miseris quippe solatium est ingens, pœnarũ socios habere, scire eadem, aut grauiora pati alios, neminem à cruciatibus illæsum transire; neminem hic eximium esse. Laudatus Seneca c.12. ad Marc. *Circui per omnem notorum, & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni Duces, senserunt Principes; ne Deos quidem fabula immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice omnes, nullam tàm miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non mehercule, tàm malè de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero: maleuoli solatij genus est turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere; sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè.*

X. *Ab opinione sapientum.*

Nam existimant viri fortis animũ nunquam illustriorem existere, quam in rebus maximis & arduis, neq; vllum malum grauius esse, quã si mala huius vitæ, licet grauiora, perferre non possit. Tam necesse est perire, quam perdere, & hoc ipsum si intelligimus solatium est, æquo fortique animo perdere, quod periturum est.

XI. *Ab illustribus eorum Exemplis.*

Qui cum fortuna, generosè ac constanter pugnarunt, quæ si domestica fuerint iacentem animum faciliùs erigent, ac permouebunt ad Marciam. cap. 14. *Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit; inuenire felices: Quota quæque domum vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit. Vnum quemlibet annum occupa, & ex eo magistratus cita. Lucium si vis Bibulum, & C. Cæsarem, videbis inter collegas inimicissimo concordem fortunam, &c.*

XII. *A Mortis bono.*

Se haud scio an felicior sit consolandi ratio, quàm si dicas mortuum naufragij portum, finem dolorum, belli diuturni, ac periculosi lauream consequutum, euasisse multas peccandi illecebras, ac vitæ infelicioris scopulos, qui viuere desijt. Sic Seneca excellentis animi vir ad Marciam cap. 21. *Quereris Marcia, non tã diu vixisse filium tuum, quàm potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tàm benè positæ sint, & fundatæ, vt nihil illi procedente tempore, timendum sit; labuntur humana, ac fluunt neq; pars vitæ nostræ tàm obnoxia, aut tenera est, quam quæ maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors: quia in tanta inconstantia, turbaq; rerum, nihil nisi quod præterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?* Et c.vlt.

Mortis igitur bonum identidem ob oculos ponendum. Quantum enim est illud, quo necesse est vt non simus miseri? hæc est quæ sine pretio captiuos liberat; quæ vinctos emittit ex carcere sine fauore Prætoris; quæ sine postliminio reducit exules in patriam; quæ seruos sine consensu dominorum manumittit; quæ sine potionibus acerbis ægrotos sanat; quæ quidquid peccauit fortuna, emendat; quæ quidquid forma malè dispofuit, reparat, quæ necessariò facit ne sint mala. Quis sapiens Deo charus vellet iterum subire matris ergastulum, sordibus nutriri? per tot ignorantias naturæ redire? per tot ludibria fortunæ resumere amentiam lallantis infantiæ, metus puerilitatis, pericula iuuentutis, curas virilitatis, labores senectutis? pretium vitæ mors est.

Deniq; in hanc vitam ingressum nihilo meliorẽ, quam miserum & infœlix naufragium æstimandũ: Seneca sapienter in consolat. ad Polyb. c. 28. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundũ inquietumq; proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modò alleuãs nos subitis incremẽtis, modò maioribus damnis deferens assidueq; iactans, nunquam stabili consistimus loco: pẽdemus, & fluctuamus, & alter in alterũ illidimur, & aliquando naufragiũ facimus, sem-

 per

Pertimemus. *Atque vt videas à tot malis discessum & fugam, & in naufragio portum, sic idem statim subijcit.*

In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus nullus portus, nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. Tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est.

Verum quia præceptorum multitudine excitantur lacrymæ, non sedantur, ideo nec nimis recenti occurrendum, ne remedijs irritetur, neque veteri, ne innouetur. Sic ad Heluiam filius ipso funebri die matris oculos siccare prudentis non esse iudicauit; sed expectauit donec flendo expletus esset eius animus.

Sæpè iam mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpè continui. Vt auderem multa me impellebant. Primùm videbar depositurus omnia incommoda, cùm lacrymas tuas, etiamsi supprimere non potuissem, interim certè abstersisse: deinde plus habiturum me auctoritatis, non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Iamque vtcumque conabar, manu super plagam meam imposita, ad obliganda vlnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarēt. Dolori tuo dùm recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent, nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quàm immatura medicina. Expectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se, ac tractari pateretur, &c.

Epilogus.

Habet Exhortationes quibus mœrentem monemus, vt animum ab omnibus angoribus abductum, ad ea conuertat, quibus & res aduersæ leuantur, & ornantur prosperæ; monemus etiam vt pristinam virtutem reuocet, neç quidquam indignum sua constantia, aut dicat, aut faciat, ne si minus patienter se gerat, conceptam de se opinionem non sustineat, hostibus verò gaudium faciat, atque inuidis. Sic Liuia Marciam horratur c. 6. *Cogita non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare, & obsequens ventus ostēdit: aduersi aliquid incurrat, oportet, quod animum probet. Proinde ne submiserit te, imò fige contra stabilem gradum, & quidquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortuna fit, quàm æquo animo. Peruince quantum potes, imò plusquam potes molliciem animi tui, & vbertim fluentes lacrymas reprime, ne grandis pietas in nepotem apud incredulos, desperatio putetur in Deum.*

ANGELVS PACIS
AD PRINCIPES *Christianos.*

I licet vestra, MAXIMI PRINCIPES, interpellare fastigia, stabo pro causa Dei Angelus Pacis, Concordiæ minister, veritatis Interpres, Procurator salutis. Non ille sum terribilis minax nuntius, qui Dauidi (cœlestibus prodigijs attonito) flagellorum metus incussit: Ex illorum numero non sum, qui tot flagitijs immersam Pentapolim funditus euertere: Non pluo sulphure; non vibro flammas; non iaculor fulmina: sed miti quadā amœnitate vernantes oliuas prætendo, quas tanta bellorum eluuio nondum extinxit. Ex eorum cętu & concentu venio, qui nascente Domino Pacem hominibus bonæ voluntatis cecinere. Nolite spernere Bonorum augurem, Veritatis Propugnatorem, qui vobis coram Deo in Christo loquitur.

Totius Orbis Christiani negotiū est, PRINCIPES OPTIMI, quod apud vos ago: vestra res, quam votis & scriptis vrgeo: Dei possessio est, quam requiro. Et magni quidem momenti, vt quæ sæpe exciuerit de altaribus Sacerdotes, de Monasterijs sacras Virgines, & ex siluis Anachoretas, vt de mutis faceret Oratores. Vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt omnium molitor Deus, fingit os infantium, dat sapientiam imperitis, cui cedere semper est optimum, reluctari difficile. Facit sæpe disertum cupido, militem necessitas. Non licet inter oppressorum gemitus silere, nec feriari per vulnera præliantium. Omnis

labo-

laboranti mundo iniqua est manus, si non est officiosa.

Non detinebo vos, PRINCIPES, leuiculis rationibus; Non illudam sterilibus figmentis, sed ipsam quam perstangnantes cruore campos, per collucentium Vrbium flammas, & tot circuitus quæritis, in tranquilla sede demonstrabo Gloriam. Ac primùm, permittite me de Natura Belli & Pacis, deque Iure Principum Christianorum in vtroque pauca, disserere: vnde satis firma opinor eruentur argumenta, quibus & vestrum decus, & populorum salus sanciri possit.

Prudente quidē admodum & argutè sapientes dixere, Mundum istum, cuius circumflexu continentur omnia, ingens esse quoddā summi Numinis volumen, cuius Mors & Vita omnium paginarum faciant extrema: media autem perpetuos habent & reciprocantes ab vno ad alterum decursus. Quod Vita & Mors in rerum natura hoc ipsum præstant Pax & Bellum in Regnorum omnium atque imperiorum statu. Et Vita quidem riuus est à primo fonte, & portio quædam diuinæ Æternitatis, quæ prius in cœlestem diffusa naturam, mox in terras & maria, nostrumque in orbem exundans, animarum corporumque nexu mirabiles & penè diuinos temperat concentus. At vbi solutus est ille quo continetur nodus, statim euolat atroci mortis necessitate, omnia in suo regno rapacius depopulante.

Non dissimili modo Pax maximum & præcipuum diuinæ Indulgentiæ munus, temperiē quandam voluntatum conciliat, è qua functio num omnium acerrimus in corpore ciuili vigor, mentium alacritas, Prouinciarum iners otium, beata ruris copia, securi aditus viarum, Regnorum opulentia, & bonorum omnium cumulus accedit. At vbi dissipata concordia bellum intonuit, statim membrorum omnium conuulsio & dira vastitas, soluta legum vinculis audacia per ferrum & ignes ad scelera grassante, sacra profanis æquantur, nocentes & innoxios promiscua vis fatorum inuoluit, fiunt de claris vrbibus busta, non nisi miserorum sanguine restinguenda.

Vix occurrit mortalitatem nostram æstimanti hæc ab omnibus geri, reuulsos quispiam putet inferos, & furiarum catervas ex tenebris erupisse, quæ specie humana per tot atrocia consternatis hominum mentibus illudant.

Dicam equidem SERENISSIMI PRINCIPES, quod sentio, lites & bella non nisi per cuniculos in Ecclesiam Dei sunt ingressa, pauente ad monstrum conscientia, reluctante disciplina. Et de lite quidem Paulus exclamat, *Frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus, ad Corinth. 6.*

Quale est illud edictum tonantis & fulminantis Apostoli! Quæso vos quid tandē sentiret ille qui Christianos ferre non poterat, de agro forte aut de domo litigantes, si reuiuiscens aspiceret infesta fidelium signis signa, collisas gentibus gentes, non vnam domum, non vrbem, non prouinciam, sed præcipitantē Christiani nominis orbem per cædes & stupra, per ruinas & incendia tracturas. Num ipse cohorruisset ad immane spectaculum? Num modò imperanti similis, modò precanti, idem minax, idem lachrymis perfusus ruentes in gladios & vulnera repressisset?

Sed & Tertullianus lib. de Idol. in hac re videtur rigidior, dum ait Dominum ea voce qua iussit Petrum exertum gladium in vaginā mittere, omnes pariter milites Christianos discinxisse. Nimis seuerē istud quidem si omnem militiam crimen putat. Hoc est, odio nocentis perdere innocentiam, dum res alioqui iustas editas, velle sæuientium audacia, vel lasciuientium petulantia corruptas. Quid esset aliud res Christiana, quam ferocium præda & insanientium ludibrium? Si non liceret iustis armis illatas ab infidelibus iniurias vlcisci? si fas non esset Templa ab incendijs, Matronas & Virgines à contumelia, Vrbes à vastitate, à cæde mortales defendere? Temeraria vox, quæ tot Christianorum Imperatorum laureas, tam cœco tamque præcipiti turbine percutit. Iure itaque ab Ecclesia extorres Manichæi, & qui eorum vestigia post tot sæcula pressere Lutherani, dum innocentiam nescio an impudentiùs assererent, an nocentiùs exarmarent.

Laudatissima omni æuo extiterunt pro aris focisque sumpta contra impios arma; sed fidelium contra fideles prælia sæpe damnata, &

semper ægre tolerata. Si vetus libet instrumē-tum spectare, multæ quidem Iudæorum & acres inter se discordiæ, multi tumultus, bella plurima. Sed contra eos ferme omnia quia vera religione desciuerant, in fœdam Idololatriam cultusque Gentium lapsi. Iudic. 20. Dimicatum est quidem ante secessionem tribuū ab Israelitis in Beniamitas fratres feroci Marte, immensa clade, sed doloris potius furor fuit ob mulierem stupenda libidine vexatam, tuentis in ferrum, quam destinata vis, & iustum pro imperio certamen. Vix potuit induci magnanimus Dauid, vt Absaloni filio in thronum patris per calcata tot ciuium cadauera irrumpenti tam iustis armis resisteret, nisi mansueti animi languorem pugnaciter Ioabus discussisset, adeo fuit odiosum sanguine & Religione fraternas inter se acies concurrere.

Quod si prima Christianorum Imperatorū numerare placet tempora, inueniemus Constantium, mouisse in Iulianum, sed iam desertorem Christi, & impietatis Antesignanum: inueniemus Theodosium Magnum toto belli fulmine detonuisse in Maximum, Eugenium, Arbogastum. Sed res illi erat cum Tyrannis perfidiosissimis, qui larua Religionis immania tegere nitebantur facinora. Vix vllum reperire est innocentiori æuo Principem, qui arma Christiano cruore imbuenda sumpserit nisi ob causas grauissimas. Et quidem præclarissimè Baronius animaduertit, primum Crucem Cruci oppositam in armis, bello Cōstantij aduersus Magnentium. Grande (inquit) nefas, nec nisi à Tyranno Christiano Religionis simulatore, & Imperatore hætetico inchoandum.

Non ignoro equidem Augustinum de hac quæstione scripsisse contra Faustum, & Christianorum armorum iustitiam ex Euangelio sanxisse, cùm Ioannes Luc. 3. in tanto vitæ rigore consulentibus de salute militibus minime suaserit baltheum abijcere, sed viuere contentos suis stipendijs, & neminem concutere. Cum Rom. 13. ipse etiam Apostolus dicat non sine causa Principes gladium portare. At si mentem eius licet agnoscere, deprendemus tela omnia torqueri contra insana Manichæorum deliria, qui Christianam gentem ferro abstinere, etiam ad repellendas infidelium armorum atrocissimas iniurias voluere. Quasi Dei iussu prædæ tantum foret & cædi destinata. Noluit ergo Principum Christianorum in Marte iniquo aduersus fratres aut fouere securitatem, aut irritare potentiam. Siquidem eodem loco exclamat; *Nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, implacatus, & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua sunt similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur.*

Quos igitur existimamus ex sancti Augustini sententia, l. 22. bello iniusto se suosque committere? Primum qui cœco impetu in ferrum rapiuntur non tam amore iustitiæ, quàm ardore vindictæ, Qui iniuria aliqua lacessiti supra modum atque immanitet desæuiunt, qui placari nolunt, volunt irasci, deinde qui aduersus legitimos dominos rebelliones moliuntur, & excusso iugo feruntur in scelera præcipites. Aut qui sola dominandi cupiditate vicinorum tentant & permiscent regna, atque vt latius imperent, cædibus & flammis iter ad dominatum aperiunt.

Cogitate nunc, PRINCIPES Optimi, quā procliue sit in istis æstuare iracundia, vri libidine vindicandi, titillari regni aut parandi aut augendi cupiditate. Quàm promptum sit laxatis semel habenis extra limites ferri, fingere iustitiam, prætexere necessitatem, & quæ adoraueritis iura calcare, inuenietis profectò facilius esse arma ponere, quàm temperare.

Sed ne multo vos sermone detineam, Sanctus Doctor 2. 2. q. 40. tria requirit ad bellum rite conficiendum. Authoritatem Principis, Causam iustam, Intentionem rectam; quibus alij addidère Theologi legitimas rationes ad finem obtinendum. Non est igitur priuatorum hominum mouere arma quibus ius suum licet iudicio prosequi. Hoc penes summam potestatem Deus esse voluit, vt rarum esset quod non potest esse non violentum. Ad terrarum Dominos attinet dicere, quod ait Seneca. lib. de Clem. *Ego ex tot mortalibus electus sum qui in terris Dei vice fungerer. Ego vitæ necisque gentibus arbiter. Qualem quisque sortem statumque habeat in manu mea positum est. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur. Quæ ruant vrbes, quæ oriuntur, mea iurisdictio est.*

Hæc quidem posse magna res est, sed nolle cum.

cum possis, nisi necessitas poscat, longè diuinius est. Pauca sibi licere velit optandum cui licent omnia. Non extenditur ius gladii cum ad vnum deuoluitur, sed restringitur. Vna exeritur manus vt omnes vinciantur. defertur res ad sapientiam paucorum, ne cunctorum temeritas promiscua cęde deseuiat. *Laudanda est parsimonia etiam vilissimi sanguinis.* Nemo tam iniustè possidet mortales, quàm qui prodigit etiam iustè. Tardè mouenda sunt illa fulmina, quæ percussi colant. Caueant igitur Reges ne credita sibi à Domino facultate glorientur potius ad pompam, quàm vtantur ad bonorum vtilitatem. Excludat ferociam delinquendi timor, & impotentiam summam æstiment iactare nocendi potentiam.

Causa belli imprimis accurato examine probanda est, ne surrepat affectio, ne dominetur iniquitas, ne vis, ne furor per iustitię speciem illudat. Miseret me pudetve sæpe reputantem quam friuola fuerit apud multos ingentium bellorum origo. Bellum Troianum commune bustum Asiæ, & Europæ in nobili scorto exarsit. Hoc mille nauibus repetebatur, huius extincto pudori tot heroum vitæ parentabant. Tot pudicæ hostium libidini patebant, vt redderetur impudica. Arabiam inuadit Alexander, vt præceptoris admonitionem, qui puero profusionem thuris obiecerat, iam vir factus thuriferæ regionis dominatu haud cunctanter elueret. Aegyptij ob felem occisam cœco, & truci Marte Romanos adorti multa hominum millia fœde mactauerunt.

Ad Oceanum ingenti armorum strepitu, & immenso rerum omnium apparatu magnis itineribus Caligula contendit, vt conchas lasciuientis naturæ ludo pictas colligat. Tarentinam cladem Romani nautico percussi conuicio moliuntur. Alexandrini contra Galienum rebellant ob insulsam heri, & serui de calceorum elegantia contentionem. Et ne multa commemorem, Guilielmus ille Anglorum Domitor, omnium præterquam sui potens, dictum facetum Maximi Principis innumeris cladibus vltus est. Erat i le præpingui corpore, & aqualiculo supra modum tumente: quamobrem cum de eius morbo inaudisset Philippus Rex Galliæ, Sinamus, inquit, Puerperam, decumbere partui, vt ex mole ventris apparet, iam vicinam. Ille ad hæc furore amens surrecturum se dixit soluto puerperio innumeris facibus stipatum quibus Galliam incenderet. Nec defuit dicto fides; nam statim ac conualuit vago exercitu Franciam ingressus, lugubri feritate vlciscendi cędibus & incendiis operatus ipse tandem suo ardore consumptus est. Num ludere putemus sanguine humano, qui leues ob causas non leuia committunt prælia? Num miseros æstimemus populos, quibus furentium ludibria tam dira vastitate expianda.

De causa belli nemo sibi vni credere debet aut alteri, sed exquisita primariorum hominũ prudentia disquirere, qui tanto propiores sint vero, quanto remotiores ab effectu. Ad causam iustam recta intentio accedat necesse est, quæ omnia exitu placido, fine optimo metitur. Absit illa cogitatio à Principe Christiano vt arma capiat ob luxuriantis animi leues affectus, vt currat ad cędes, ad incendia, ad vastitatem, vt perdat, vt extinguat, vt omnia ad internecionem deleat. Lapitharum hoc est & Centaurorum nihil aliud bellando quã bellum quærere. Sapientissimi Reges per tumultus armorum eunt ad iustitiam, ad æquitatem, ad concordiam, atque ipsi quidem paci l tant armati. De hoste cogitant quasi de ægro acrioribus remediis persanando. Vtinam dięta curari voluisset, vtinam fomentis oblinitis, nunc mitiori brachio transigerentur omnia. Sed quando contra fas iusq; gentium stetit peruicacius, & toties oblatas conditiones rerum componendarum contemplit, vinciendus est, secandus, vrendus, non vt exterminetur, sed vt conualescat. Attritus est non insulto! audiri postulat, audio; Colla submittit, ignosco. In Cannensi clade audita vox Hannibalis; Parce ferro Miles. Syracusarum ardentium flammas Marcellus lachrymis cõcupiuit extinguere; ad prostrata Iudæorum cadauera Titus cœlum intuens ingemuit. Quid facere oportet Christianum Regem hoste accisio & pænè supplice? An superbire? an debacchari? an ad extrema deseuire? At ne belluæ quidem generosiores hoc faciunt. Regias mentes non decent vastæ & inexorabiles iræ, & multa sunt humanæ imbecillitati cõdonanda, ignorãtię multa, quędã etiã affectui, Pęnitẽtiæ omnia. Multos seruare oportet etiã inuitos, nec audiẽdo omnes qui volũt perire. Quibusdi error imposuit, plerisq; opinio fucũ fecit. Alios maligna cõsilia persũ

dedere; Sunt etiam quibus sola fortuna pro culpa est. Multos absoluet qui se à Deo cupiet absolui.

Tandem addo, rationes quæ adhibentur ad finem optimum consequendum, legitimas esse oportere, ne peruertantur etiam recta. Non est bonum quod non fit benè. Non est virtus quæ non habet modum. Praua intentio sanctissimas quasque gerendi vias vi quadam pestifera solet inficere, artes quoque subdolæ intentionem synceram infuscant. Errant omnino qui cùm sibi laudabilem scopum præfixere attingendum, æque per illicita ac licita existimant. Hoc innixi fundamento eò amentiæ plerique deuenere vt censerent sanitatem à dæmonibus ipsis per voces magicas innoxiè requiri, & hanc esse salutem ex inimicis nostris quam sacra prædicant eloquia. Sed contra Apostolus clara voce intonat; Rom. 3. 8. Non esse facienda mala, vt veniant bona. Nemo per furta misericors, nemo innocens quæsiuit flagitio valetudinem. Bellare licet, occidere licet ex authoritate Principis & causa iusta: contra iustitiam facere nunquam licet. Flectere oportet Superos non Acheronta mouere, non temerare sacra, non Ecclesiæ iura violare, non Religionem euertere, non stuprare pudicitiam, non facinorosas artes tentare non sica & veneno in Principum capita grassari, non disciplinam militarem militando destruere, atque omnia solutè & intemperanter ex vindicandi libidine facere. Desinit esse bellum iustum, vbi omnia fiunt iniustè, & si benè cæpta in malum vergant, protinus sunt abrumpenda.

Deuenimus sensim, PRINCIPES MAXIMI, in rem propositam, de qua vestrum est iudicare & ex sensibus integerrimis Christiano nomini ac saluti consulere. Vestra quidem authoritas legitima, destinatio quoque animi & intentio, quæ potest esse in optimis Principibus nisi recta? Sed causa est inuoluta, rationes vero quæ finem appetere videntur violentæ. Geritur à vobis Bellum atrox, vrbium obsidionibus exercitum, cladibus frequens vastitate luctuosum. In quo laborat Ecclesia, suspirant oppressorum vota, & toties conuulsus mundus ingemiscit. Non vsitato modo, non humano more progreditur, sed vi quadam maligna in omnes Christiani orbis venas permanante. Excutite si placet causas, & vobiscum perpendite tanti tumultus occasionem.

Si quando res naturales videmus intra suos limites decurrere & statas vices obire, minimè miramur. At vbi valentiori quodam impetu cernimus incitari, aut peruerti statutum naturæ ordinem, suspicamur arcanam inesse vim quæ fertur atque erumpit ex abdito, vnde tam varij motus oriantur. Quoties ordinariè cieri ventos aspicimus, aut halitus putamus, aut aeri naturalem vim inesse æstimamus mouendi se, ne inerti atq; inagitabili globo torpescat. At quoties ventis acerrime depræliantibus exurgunt fœdissimæ tempestates, quæ vastas arbores radicitus euellunt, quæ benè fundatas domos in plana submittunt, quæ nau gia deuorant, & statum mundi percellunt, aeris hæc adscribimus, Potestatibus per mundi plagas dissipatis. Non impari quidem ratione cum bella instant vsitata inter homines forma, hæc hominum tribuimus ambitiosis conatibus, moribus iracundis, & ad obiectæ contumeliæ imaginem facile excandescentibus. Quod si modum omnem excedant, suspicamur esse occultam malorum originem quæ sensus nostros atque intelligentiam superet.

Hoc ipsum de tam atroci bello rem benè æstimantibus vocat cogitare. Nec enim ciuili animo geritur, nec habet militiæ decora quæ magnos animos comitari solent, sed virulentam malignitatem quæ ambas partes exedit, & lenta quadam tabe serpens per omnia depascitur: Squallent rura, mœrent vrbes prodigitur heroum sanguis, destinatur laniena lectissimus flos Nobilitatis, spoliantur bonis penè omnibus priuati, conquiruntur vndique acerbis exactoribus pecuniæ, quæ tam crudeli ludo sufficiant. Sed nulla vis ærarij par est auiditati omnia depopulanti. Paucorum diuitiæ cunctorum inopiam faciunt: & de prouinciarum lachrymis funesta improborum gaudia saginantur. Quis tot ac tantorum artifex malorum? vnde fons, vnde origo tot funerum? *Rex* (aiunt) *Ludouicus belli Author*. Scilicet tam pius Princeps, tam castus, & toto Dei timore perfusus, tantos fluctus moueat, tantas excitet tempestates? Tendebat quotidie dum viueret puras ad cælum manus, in sacris mysterijs frequens, conscientia tam castigata vt ne minimam quidem labem ferret quam non statim sacramentis elueret. Pugnauit necessitate, virtute vicit, fortis pectore, Marte clarus, mente pacificus. Quis igitur æstimet cruenta de perdendo orbe Christiano consilia in

illo

illo tam augusto pectoris sacrario potuisse concipi? Quis resedisse illic odia, quis simultates putet?

At fortè Imperator dissidijs gaudet & rebus turbatis pascitur? Absit vt quis hoc credat. Est enim Princeps moribus optimis, & ad omnem æquitatem compositus, animi vigore excellens, excultus sapientia, in quo cælata viuit Paterni spiritus ad omnem virtutem expressa effigies. Quid habere iucundius potest, quàm vt Germaniam suam, tam fero bellorum tumultu quassatam placidissima pacificatoris manu componat?

Turbat igitur Rex Hispanus. Nemini hoc probare poterit, qui tanti Regis sensum atque animum penitus nouerit. Est enim si quis alius mente Christiana, ingenio placido, ad amorem, & concordiam magis quàm ad rixas dissensionesque propenso. Nihil in eo turbidum, & ferox, nihil malignum, frui sua magnitudine cupit, non ferocire.

Vnde igitur tanta belli atrocitas, si nullæ sunt *animis cælestibus iræ?* Quis non videt, non esse istud humano consilio factum, sed Malos Genios toto impetu incubuisse, vt res nostras, florentes acciderent, accisas euerterent, euersas calcarent Nimis scilicet potens erat res Christiana, domita Rupella, prostrata hæreticorum factione. Fuit illi ferrum hostium cruore tepens in viscera conuertendum. Turbarunt illi in Italia ad Mantuam; turbarunt in Germania, commiserunt primas Christiani nominis coronas liuore maligno, bello implacabili, cladibus immensis, Ecclesia gemente, lætis infidelibus, ipsis plaudentibus inferis.

Interuenit sæpè magnis rerum successibus mens mala, quæ Principum consilia corrumpit, & à recto cursu gloriæ diuertit. Triumphalibus ouantem laureis Regem Christianissimū sua vix limina salutabant, cum per factiosos excitati turbines in Italiam vocant, penetrandæ Alpes hyeme gelida, per horrentes armis & tectos niuibus scopulos carpendum est iter, conferendæ manus, committenda per varias Martis aleas prælia, quæ miro robore & pari felicitate iam erant composita, cum ecce instat flagellum belli exitialis, bacchatur Aquilo in clade Germaniæ, volutatur in sanguine, fertur per clarissimarum vrbium incendia, resistentibus paucis, omnibus ferali prodigio attonitis. Sacrilegio polluuntur aræ, sacræ Virgines stupro, strident catenæ sacerdotum, cantur sancta, *& consummatur abominatio desolationis, Matth. 23.* ipso qui vocauerat Rege horum aut nesciо, aut inuito.

Deinde putet aliquis hoc à Christiana mente cogitatum? putet ab eo qui sensum aliquem habuerit Religionis esse perfectum? Non est credibile: tantum monstrum concipi non potuit nisi parturientibus inferis, exhalante terram fuliginem abysso, & dæmonibus lymphatas mentes in diuersa rapientibus. Non sunt omnia ad homines referenda. Non sunt administri Principum vbique incusandi, quasi omni humanitate exuta feritatem induerint. Quidam sunt vagi & insynceri spiritus ad vindictā destinati, qui non desinunt perditi perdere. Quæ ratio vos, PRINCIPES MAXIMI, tanto magis incitare debet ad Pacis fœdera componenda, quod per vestras manus & sub pedibus vestris Sathanam conteri, arcano consilio præpotens Deus destinarit.

Cauendum igitur omnino est ne dæmoni ad vastitatem incubanti subdatur materia de ipsis hominum affectibus & vitijs. Ignem facile concipit Regnorum & Gentium Zelotypia, quæ ex animali quadam afflatur sapientia, nec prudentiam sanctorum sapit. Aiunt qui parti student alteri, Hispanos nimis inuidiosam facere suam potentiam, exosam æqualibus, inferioribus terribilem, omnibus, nisi caueatur, exitiosam. Tanta, vt aiunt, libido dominandi, tam intentæ & vigiles ambitionis curæ, tam rapax terrarum ingenium, tanta regnorum & titulorum congeries æmulos stimulant, vicinos terrent, pungunt etiam remotos. Vnius dignitatem putant omnium periculum. Quot imperia, tot intentata numerant regnis seruitia. Timent quicquid parat tellus, quicquid monstrorum alit pontus. Auida & impotens sui dominario vbi se permisit fortunæ, naturā dedidicit, moderationem nescit. Adhæc Gentis Indoles, vt dictitant, acris & sicca, fastu tumens, patiens laboris & inediæ, sitiens gloriæ, miratrix sui, virtutis contemptrix alienæ. Hæc dico non ex mente nostra quæ nulli hic addicta nationi omnes in Christo complectitur, sed vulgata à multis commemoro quasi procul arceantur, multorum euellent fibras occasionesque diffidiorum.

Galli contra, vt scribunt qui norunt, etsi cōuiciorum inferendorum auidi, tolerandorum nescij, contemptus impatientissimi, sciunt se ex ea gente esse de qua dictum est.

Animoque supersunt iam propè post animam. Iactant se armorum claritudine orbem impleuisse antequam è diuturna Vandalorum & Sarracenorum seruitute caput attollert Gens Hispana. Orientis tenuere & Occidentis Imperia, Constantinopolim expugnarunt, Hierosolymam Christo, Romam septies Pontifici ab hostibus ereptam reddiderunt. Sibi primū locuta prædicant Euangelia, sibi primigeniam filiorum Dei adoptionem datam, Regnis terrarum addiderunt Imperium litterarum, toto fere orbe in Academiam Parisiensem confluente, nihil putant habere se contemnendū. Miratores expetunt potius, quam contemptores ferunt, Hinc fit vt vtraque Gente pro se iactantiore, in alios dicace, euentilentur flammæ quæ in magna coalescunt incendia. Vtinam quę per spiritum diffusa est in nobis Charitas tot contentionum semina suffocaret, vtinam tot iurgiorum occasiones abscinderet. Minus nobis esset laborandum nec tam anxie quærendum, quibus remedijs tam pestilenti malo debeamus occurrere.

Augent hoc sæpe plærique Regum administri dum familiari, sed dira summis Imperijs gloria, dominorum cupiunt ostentare potentiam, totas nocendi vires explicant, abditam premunt beneficentiam, dum ambiunt, dum timent, dum cauent, ipsa sæpè sedulitate & cautione non timenda prouocant, faciunt non toleranda.

Hic vos appello Politicæ sapientie Antistites & arcanorum consiliorum Mystæ. Lubentius vobiscum quam cum fortuna vestra loquor. Cogitate quantum vobis dederit, quantum à vobis exigat Deus. Sedetis quasi Dij ex hominibus humani generis arbitri, quam quisque sortem habeat ex nutu vestro pendet, quæ mortalium cuique bona Felicitas velit, ore vestro pronunciat, quas parari classes, quæ arma moueri, quas vrbes exscindi, quas Gentes obrui oporteat vestris sententijs agitur. Vos de fortunis & sanguine hominum decernitis, illi de vestra existimatione decernunt. De vestro capite inspector omnium Deus ad tremendum & ineuitabile Forum iudicat. Multa quisque ex suo cernit sensu, multa ex suo loquitur affectu. Non est mihi credibile quod aiunt, tantos viros tam magno ingenio præditos, tā alta excultos prudentia & huius fragilitatis rerum humanarū conscios, putare se huic affixos fastigio, vt suas res agant, vt suis commodis omnia metiantur, vt amplitudini suæ seruiant, vt ex priuato amore & odio res publicas gerant, vt fortunæ suæ populorum sanguine litent: Idcirco bella concupiscere, & res amare turbulentas, è quibus & clarius sibi imperium & numerosiores pecunias & hærentem altius ipsa necessitate Ministerij authoritatem sperant. Absit vt tam sordidæ tamque humiles curæ in tam excelsas mentes ascendant.

Crediderim ego potius acri vos æmulatione vestrorum Principum anhelare gloriam, cuius semper sitientissimi fuistis, iniurias persequi, Maiestatem asserere, imperia dilatare, sed per Deum immortalem & per tot dilecta Regnorum pignora vos obsecro, videte ac diligenter perspicite ne vehementissimus Gloriæ appetitus auersos agat ab ipsa Gloria. Vos illam in turbido quæritis, sed omnes iam mortales appetunt in sereno. Cogitate vbinam maior Cælestium Virtutum claritudo, an cum tonitruorum fragoribus illrepente mundo ignes vndique iaciuntur & fulmina; An cùm puro & defæcato die ridet amœna lux, & ex humanis animis omnem mœstitiam discutit? Timendam satis hactenus fecistis dominorum potentiam, red dire si placet suauem, facite, quo solo inuicta est, amabilem. Non est hæc Principum amplitudo, semper armorum fremere terroribus, & apparatu bellorum, ore igneo tormentorum æneorum pronunciare sæua, hos catenis, illos gladijs destinare, circumferre ignes & tela, ire per fumantes vrbes, per calcata miserorum corpora, omnia exhaurire ne exhauriantur. Quanto illud gloriosius est fœlicissimi sideris more ambire cuncta mente placida, virtute benefica, res lapsas erigere, solari mœstas; dissipatas colligere & diuulsas componere. Hoc cælesti passu dum laboranti mundo subueniunt, tot Reges abiere ad solidum & inconcussum decus. Quid vetat sequi? Quid pudet æmulari? Vnus est sæpe timendus scopulus, ad quem Politicorum aliquot hominum qui longè à Pietate vestra dissident, curæ & cogitationes adhærescunt. Putant si ex Dei lege & piorum hominum sensibus Rempublicam gerant, fore humilem & demissam, prædæ natam & direptioni, appetunt alias gubernandi artes quā quas Deus præscripsit, quasi aut non satis viderit, aut minus suis prouiderit. Excogitant nouos agendi modos, versipelles & vafros, quibus augeant sua, alienis insidientur, permisceant si possint omnia.

omnia. Putant è re esse Principum se solos intueri, se solos circumspicere, ad se referre omnia, ita per attritos ciues, si res ita occurrat ad amplissima & regia commoda. Nil distare verum à falso nisi ex vtilitate nostra, ad quam componendus est omnium negotiorum status, licitum esse quicquid prodest. Importunam excelsis consilijs humilem consciétiam, Religionem scrupulose tractandam à subditis à Regibus commode, virtutem solidam sæpe officere, vmbram & speciem prodesse? Probitatem laudari & algere: Nihil esse apud Principes iniustum, quod Regno sit magnificum.

Non est, vt cum Apostolo loquar, non est hæc sapientia de sursum, sed terrena, animalis diabolica, quæ fascinatis mentibus imponit, & in miserandum exitium Regna deuoluit. Longe alia est mens vestra (Viri sapientissimi) longe aliùs affinis. Etenim si Sarracenum vobis non Christianum incumberet imperium moderari, occurreret tamen ex ipsis Ethnicorum legislatorum libris & institutis perniciosum esse regni clauum tenentibus astutiam. Hanc similem semper & exosam rarò nec diu vnquam fructuosam. Vnde & rerum politicarum scientissimus Thucidides dicebat, Remp. melius geri ac fœlicius à moderatis & mediocri ingenio viris, quàm ab acutis & supra modum industrijs. Sed tamen si Dei & legis extorres ageretis in mundo; condonandum esset ex humano sensu & calliditate, vt creditur, non inutili gerentibus multa, spectantibus omnia. Nunc autem cùm plane perspectum sit vobis Imperia ijs maximè rebus quibus cœperunt excoli, quis non videat Christiaua Regna in fide, iustitia, & lenitate fundata, per impietatem, & iniustitiam, & crudelitatem funditus euerti: Quis non intelligat homines à cœlesti sapientia deuios in caliginem & scelus ruere præcipites?

Consulite si placet historias, & videte quales sint Tiberianorum & Herodianorum exitus. Inuenietis subdolas mentes, vitam ancipitem, spes lubricas, certos metus, incerta consilia, mortes calamitosas, longa supplicia, posteritatem, aut nullam, aut breuem. At ex aduerso si vacat Christianos Principes intueri, qui Regna mente syncera, leni manu, moderata prudentia probitate inuicta, per tot casus humanarum rerum tenuere, intueri licebit heroes suis gratos, hostibus timendos, fœlicitate, & gloria cumulatos vixisse, & fundatissimas domos in multa sæcula propagasse. Quin igitur abiectis tam tetri tamque funesti belli consilijs & elisa per modestiam ambitione, repressa per charitatem cupiditate imus ad fundatorem salutis & conciliatorem Pacis Deum à quo deploratis rebus remedia sunt nobis expectanda?

Quid est tandem quod omnium vota, quod incensa desideria quod alta gementis Ecclesiæ suspiria tamdiu frustratur? An honor? an Res? Certè si honor spectatur qui non minimam belli occasionem præstitit, Contemptus opinio, iam sublata esse debet, magnis, vtrimque viribus, regnis inter se collisis. Quid vtriusque copijs affluentius? quid potentia mirabilius? quid robustius virtute? quid incitatius animo? Lugenda potius fuit in causa tam misera quam desideranda fortitudo, digna quam laudaret hostis, quam experiretur Sarracenus. Non habet HISPANVS quod GALLVM; Gallus contemnat Hispanum, habet tamen vterque quod æquiori conditione, meliori fato suas ostendi vires concupiscat.

Si de re quæstio est, operosum sanè & impeditum negotium, tanta enim est, vt aiebat antiquus ille Archesilaus, rerum & fortunarum, in vita humana confusio, vt si de iure regnorum ciuitatum & familiarum certandum sit, æternas lites, æterna pro vindicijs bella esse oporteat; Atque si ex rigore iustitiæ transigantur omnia, nullum tandem futurum Regem, nullum diuitem. Si quis igitur habere velit quicquid ingenij sagacitas subodorari potuerit, quicquid opinio finxerit, quicquid libido concupierit, excutiat oportet à Nembroto qui primus liberis ceruicibus iugum imposuit, immensam & per tot rerum temporumque ambages perplexam Regnorum molem, auos & atauos effodiat ex tot tumulorum situ, fatiget cupidorum tenacem memoriam, prudentiam peritorum: Quid tandem inueniet nisi fomitem discordiæ nouique tumultus materiam? Quis arbiter, quis iudex tantas lites componet, quis de causis tam inuolutis decernet?

Luc. 12. v. 14. Noluit Dominus diuidere inter fratres hereditatem; qui mensuras cœlo, mari terminos elementis omnibus modum imposuit, agrum inter germanos partiri recusauit, contentiosam & implacabilem hominum

num ratus auaritiam. Neque igitur si de cœlo descendat Christus, de re & fortunis vestris iudicare velit, neque si velit omnia ex sensu & voluntate vestra in tanta sua æquitate definiat.

Quid restat igitur, nisi vt partibus licet haud pari robore stantibus, & quidem auidissimè in res suas intentis infami & calamitoso bello sæcula conterantur omnia? Enim verò præclarū est tantos Reges, tam pios, tam augustos, tam copiosos terrarum marisq; dominos, ob vnam vrbem, ob vnum castrum fortè iam bellorum fulminibus pœnè dirutum de solo puluere exitialibus armis profuturis nulli, nocituris omnibus, decertare.

Intelligo, sapientissimi Regum Consiliarij, quid responsuri sitis, vestram rem agi, vestrum decus in eo cardine verti, ne quid in eo fœdere, quod totus orbis expectat dominorum vestrorum res detrimenti patiatur. At ego prudentiæ vestræ & æquitati discutiendum iam illud relinquo. An vt constet Ministro leuis quædam & ex sua opinione fama; Vniuerso orbi Christiano, de fortunis, de vita, de sanguine, de salute, & omnium rerum interitu periclitandum est? Quid aliud optare debent mētes vestræ tam excelsæ tamq; generosæ, quàm vt ex Regum regnorumque commodo componantur omnia? At illud, si placet, excutite, num ex Principis fama & status vtilitate longè sit meliùs aliquid ex ea tenacitate terrarum & indeclinabili mentis rigore remittere, quam direptionibus & incendijs omnia deuouere? Longè pulchrius fortè putatis vastari regna, quam perdi sed quid est aliud vastitas, quàm dira perditio? Miserum est illud solatium perdere ne perdas, & fœliciora vrbium incendia ducere quam rapinas; Quasi rem magnam æstimes ne moriaris, mori. Non perditur corpus quod vnius vnguis iactura seruatur. Nihil maximo & florentissimo Regno deperit, si quod oppidulum, si quæ Arx traditur vt cætera omnia tranquilla pace & leui otio perfruantur. Nihil inde ministrorum famæ decedit, si fortunati pacificatores orbis potius quam miseri litigatores habeantur. Quam muitos nimis circumspectos & tenaces, populi infœlices omnibus diris deuouerunt, viuos mortuosque conuicijs prosciderunt, quod ardentis mundi funeribus per litigiosas artes illuserant & omnia perdi potius, quam modicæ rei detrimento fessis extrema calamitate rebus subueniri voluerant.

At si quis vestrum ingemiscentis totius orbis Christiani querelas placidis auribus audierit, si salutarem porrexerit manum, si pauca leuiori brachio remiserit vt seruet omnia; Num is erit omni laude cumulatissimus? Num dignus quem præsentes colant, cuius memoriam venerentur posteri, quem populi seruatorem Patriæ, parentem beneficum, & salutare mundi laborantis sidus omnes circumspiciant?

Vobis, PRINCIPES MAXIMI, hoc onus incumbit, agere, iubere, perficere, & administris vti tanquam publicæ felicitatis instrumentis. Certè si vacat vobis audire quod sine negligentiæ nota recusare non potestis, ostendam id ipsum quod suadeo, Dei vocem esse, Dei mandatum & legem, vestram salutem, vestram rem in eo verti, atque in id cœli iussa, terrarum vota mirum in modum conspirare. Ac primum videte ne nimis fortasse non tam cum hominibus, quam cum Deo bellatore videamini qui pacificatori Christo tam diu resistitis?

Eph. 2. *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare & per eum reconciliari omnia in ipso, pacificans per sanguinem crucis eius siue quæ in cœlis, siue quæ in terris sunt.* Colos. 1. Pacem ingressurus mundum attulit; Pacem digressurus suo cruore sanciuit. Corpus suum dirè & immaniter lacerari in cruce permisit, ossa, quæ per tot commissuras & tam arcanos nexus Ecclesiam repræsentant noluit attingi, nempe qui suos Electos indissolubili concordiæ nodo sociari vehementissimè cupiebat. Et in veteri quidem Testamento non ingrediebatur summus Pontifex in Sancta Sanctorum nisi malis granatis ad poderis fimbrias appensis, quæ mirabili granorum nexu piorum significant arctissimam inter se societatem.

Christus iam morte triumphata discipulos suos, non nisi per blandum & amabile Pacis nomen salutabat, hoc Apostoli suis epistolis præfigunt; hoc nostri Pontifices ad aras & sacrosancta mysteria pronunciant hoc iusti lætantur: hoc implorant lapsi; hoc triumphant Angeli. *Est enim, De verb. Dom. lib. 3.* vt ait Augustinus, *Pax serenitas mentis, tranquillitas animi, amoris vinculum, consortium charitatis: hæc est quæ simultates tollit, bella comprimit superbos*

perbos calcat, amat humiles, discordes sedat, cunctis est placita, cunctis benigna, nescit extolli, nescit inflari: nihil quærit altum, nihil deputat suũ, docet amare, quod odisse non nouit. Vbi non est pax, inquit Nazianzenus, *non est mundus. Orat.* 2. Tribus enim stat vt ait Simeon Gamalielis: Veritate, Iustitia, & Pace. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, clamat Veritas, Ecce adoptio & nomen filiorum Dei, cuius auidissimi tot Reges & Imperatores fuere, promittitur non deuictis Gentibus, non direptis & incensis vrbibus, non orbe calcato, sed pacem colentibus, pacem per fœdera componentibus.

Num subit aliquando vereri, PRINCIPES OPTIMI, cum tenditis ad aras manus, cum ad tremenda statis mysteria, ne si bellorum finem vllum faciatis, pacis Angeli amarè flentes à vobis oculos auertant, ne de sacrario Christi vox erumpat, & quoties Pacem & Veniam cum Ecclesia postulatis toties dicat; Quid tibi & Paci? Tu caput meum oscularis, & calcas membra; Tu per preces mihi blandiris, per gladios sæuis. Vox tua, vox Iacob, sed manus, manus Esau. Dum mihi faces accendis, tuis facibus ardent vrbes, dum thus adoles, fumant tuis incendijs clarissimæ Ciuitates, dum vota concipis, stringuntur gladij, dum supplicem profiteris, agis bellatorem. Tepent arma non cruore Turcarum, sed fratrum. Occiduntur tuo iussu tot miseri Mortales, per te funditur eorum sanguis pro quibus sanguinem fudi. Dum me compellas, tot viduæ, tot pupilli appellant de strage cadauerum, Maritorum & Patrum nomina iam non responsura. Dum mihi altaria hic erigis, alibi demoliris, non placas, sed peccas, dum hæc vel te iubente fiunt, vel tolerante. Flecte istos animos, spiritus doma, & si vis tibi dimitti, remitte.

Multa profectò PRINCIPES, errori, multa commoto per speciem iniuriæ animo sunt initio condonanda. Fuerint aliqua Bella iusta, fuerint necessaria, dum serpunt, dum trahuntur, quod fuerant, esse desinunt, amittunt ipsa diuturnitate innocentiam, & dum crescunt furore, causa minuuntur. Timendum est ne istius quod geritis tam diuturno tempore & tanta malignitate Clementissimus Dominus offendatur. Non ignoratis quanta seueritate Christus omnia de regno suo scandala voluerit amputari, vt qui eorum authores, iusserit mala asinaria collo appensa in flumen mergi. Nolim equidem facta Principum aut durius interpretari, aut celerius damnari. Sed tamen cauendum est, ne si tot calamitates & funera serpant ipsa odij contagione longius, piorum omnium offendatur animus, & ne impiorum dicaces linguæ in Religionem nostram exacuantur. Stupebant olim Gentes charitatem Christianorum. Vide vt se diligant. Vide vt pro se inuicem mori sint parati. Capiebantur admiratione virtutis qui nondum nouerant fidem: Nihil humile, nihil profanum ab ea mente expectabant quæ se fraterno Amori deuouisset. At nunc si spectent Ethnici fratribus aduersa fratrum signa, quid aliud dicant, nisi, vide vt se trucidant, vide vt laniant, vide vt mutuis sese odijs discerpunt! Aut illi sine Christo, aut Christus sine pace. Durum dictu, sed verum, Multum res Dei patitur in istis dissidijs detrimenti, multa & horrenda luget Ecclesia, aut ipsa quam profitemur Religio nostros errores accusat, aut ipsi accusamus Religionem. Per nos insultant fidelibus infideles, sacris profani, Christo Iudæi, Ecclesiæ Barbari. Si vile nostrum nobis est decus, cur Dei prodimus honorem? cur hereditatem dilapidamus?

Deinde quis est tam excors vt non videat dissensionem Christianorum semper extitisse infidelium prædandi occasionem? Dum hae atrocitate cognatæ inter se nostrorum acies confligerent, nobis Rhodum, nobis Constantinopolim, duo nobis Imperia Turcæ eripuere. Num putamus miserandum Dei indulgentiam quodam miraculo fecisse, vt tam potentem, tam acerbum hostem, bellum Persicum à nostris cladibus auocaret? Sed hoc magnopere timendum, ne si tot irarum turbines pergant insanire, ad laceras miserorum regnorum reliquias, aperto per nos aditu violentus & ferox aduolet. Verendum ne Prouidentia Numinis toties nostris iniurijs lacessita, iam per fraterna dissidia concisos frementi prædam Leoni obijciat. Non alijs de causis, non alijs facinoribus, maxima sæpè conciderunt imperia, & nocentes Dominos aliena dominatio pressit, allisa posteritas destituit, num postea infelicium Regum manes æterni in ima nocte circumstarent gemitus, per quos contigisset, Christi regnum in Sarracenorum manus potestatemque deuolui?

Addite iam, PRINCIPES, vestrorum, subditorum graues ærumnas, & laboriosam seruitutem

tutem. Cogit vos necessitates membra deuorare vestra vt quæratis aliena. Tot populi à Præpotenti Deo vestræ pietati & curæ commissi, vt per pacem & concordiam, per cultum Numinis legesque sanctissimas in felicitatem coagmententur, aut hostium furori patent infelices victimæ, aut per implacabilem exactorum auaritiam ad imas vsque medullas depasti, sub grauissimis oneribus suspirant. Quibus pepercit gladius hos per lentas mortes egestas depopulatur, fames enecat, obruit calamitas. Viuunt cœli solique extorres, non illis patria, non domus, non quies, non cibus. Rem olim optatissimam timent atque oderunt fœcunditatem, ne cum bonorum non possunt, filios miseriarum habeant hæredes: Vitam quā per tot discrimina seruauere, incipiunt detestari, vobis inutilem, sibi calamitosam. Spoliari semel omnibus cupiunt, ne quotidie spoliē-tur, Sed patiuntur interim res diuersissimas, amissionem omnium & capitationem singulorum. Deueniunt in fæuum necessitatis imperium, vbi nec viuere honestis licet, nec quietis mori, fiunt de hominibus spectra sibi ipsis formidanda. Vindicant se interim non semper inanibus diris, & per tot lucis tædia lux, omnis decurrit. Dum census illis deperit, perit erga vos Amor, qui vestras olim Coronas suis manibus texuit & ornauit.

Cogitate, PRINCIPES MAXIMI, supremam post Dei honorem & cultum legem extare vobis, Populi salutem. *Non mihi*, dixit olim fortissimus Imperator, *sed exercitui sitio*. Non tam vobis ipsi nati estis, quam subditis. Illorum curæ si sapitis vos excruciant, onerant, fatigant, premunt miseriæ, querelæ exanimāt. Quid prodest seruari desolatis, & ab hoste direptiones defendi, Miserrimus est Pastor à quo plura tutelares Pecoris Dij exigunt, quam vorare possint Lupi.

Iam verò, quod infelicissimum est exhausto censu, iacente animo omnes Virtutes iacent, silent leges inter arma, blasphemi loquuntur, gladiatores impunè debacchantur, latrones spoliant, insidiantur homicidæ, effrænata libido grassatur. Conuulsa profanis ignibus flagrant templa, disijciuntur aræ, corruunt sepulchra gementibus ipsis mortuorum manibus, calcatur iustitia, luget Religio, animis mœrore oppressis, languet pietas non solum omnia peruertuntur, sed peruersa negliguntur? quasi sic oporteat, sic expediat fieri, sic iubeat criminum Mater necessitas.

Quod si, es etiam vestras spectetis, obsecro, PRINCIPES, Quid potest esse vobis inter tot bellorum funera iucundum? Mouendæ sunt vobis terræ, inquietanda maria, eundum per tot pericula ad maius periculum. Quærenda mors cuique obuia per durissimos labores, non erraturis si pax peteretur. Multa domi infida, foris infesta, ægrè magni parantur exercitus, facillimè dilabuntur. Mars communis & incerta præliorum alea. Prosperæ res non satiant, aduersæ lato vulnere feriunt & altissimè ascendunt in pectus. Ipsæ sæpè Victoriæ noua sunt rixarum & dolorum semina. Nec erectis stare, nec lapsis iacere licet. Crescunt vbi semel cœpere discordiæ & viuaces nutriunt flāmas, trahunt sæpè Victi Victores, & nimia fortuna super ipsas glorias ruit; Omnia expectantibus pauida, sæpè fallacia sperantibus, horrida desperatis. Ingressus bellorum turbidi, progressus dubij Exitus crebro miserandi. Exhauriuntur pecuniæ ad emenda regna fulturæ, amissi lugentur Duces, quibus nihil deerat præter immortalitatem. Obrepunt lauro cupressi, & palmis funera distinguuntur. Stant victores super oppressorum ruinas: ipsi exhausti sanguine & viribus, tumulo propiores, quàm triumpho. Perditum crederes Regnum, nisi crederet hostes perdidisse. Quanto satius esset pacificis, vti indulgentia fortunæ, nec toties in vos prouocare fata cessantia.

Certè si quis sensus Christiani nominis, si quæ miseratio humanitatis, mouere debet animos afflicta iam omnium pene quæ Christo militant nationum conditio, & durissimum cuique videri, per fraternas acies excindi gentem, quam Christus Dominus sibi peculiari iure desponsauit. Germania illa quondam, (vt aiunt) vagina populorum, mater fœcunditatis, domicilium litterarum, & Martis officina, nūc latè squallentibus campis mœret, tot dirutis vrbibus, tot viris exhaustis, tot consumptis opibus, tot templis disiectis, tot sacrarijs expilatis, miserandum ad extremos vsque cineres insultantis fortunæ ludibrium. Lotharingia Solyman calamitatibus vicit, & ea pertulit quæ facere supra omnem barbariem sit, & supra omnem miseriam pati. Belgium per cicatrices quotannis petitur, & lenta inter funera trahitur. Peruasit Angliam arcanum virus, & inopinantes in cœcum Martem traxit. Hispania tamdiu victrix, tamdiu belli & tumultus nescia,

nescia, iugi semper impatiens, & malorum expers, per iugulum petita est. Timor afflauit Romam, libauit ferrum Italiam, & nisi Principibus, rebusque publicis mens sagax solersque consilium constitisset, nisi intentæ & in salutē publicam vigiles curæ, timendum illi fuit, ne in commune exitium rueret. Ecquid intactum? ecquid non miserum? Si tu *Victrix Prouincia ploras*, si tu Gallia tam sæpe hostium triumphatrix luges, è tuis visceribus peti tela quæ in alios spargantur? Conuelli te vt disijcias, perdi vt perdas? Quid prosunt ægris & inter rapinas bonorum mœrentibus populis steriles laureæ? quid defecto corpori, & tot febribus æstuanti immissi naribus flores? Magnum certè solatij genus, ex aliorum doloribus suam computare felicitatem. Nihil in tot cladibus lætum, nihil incolume. *Isai. 1. 5. Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis vsque ad verticem non est sanitas. Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo.*

O si quis rerum potēs ex alta specula Christianum orbem, in tot miseriarum incendijs suspirantem posset intueri, totis certè commoueretur visceribus, & crudelem sese existimaret, nisi faceret salutarem! Duræ aures quæ hæc inflexæ audiunt, Duriores oculi qui vident immoti! Dicam profectò Principes optimi, quod ad rem vestram maximè spectat; dicam quod vtilitatem simul & gloriam vestræ dignitatis complectitur; Sint opto vestra imperia firmissimis fixa radicibus, sint vrbes subditæ, sint obsequiosi ciues, sint pacata in domesticis omnia. [*Hæc multos ante annos scripta quæ vera multi euentus prodidere.*] Sed vereri tamen oportet, ne populi qui se sub Regibus tam durè haberi vident, & vicinas sibi Respublicas tanta lenitate perfrui, incipiant monarchiam odisse, & se legitimis (quod nefas est) Dominis subtrahere, vt malorum inueniant in libertate perfugium.

Iniquum certè est hodie solas respublicas pacate degere & regna Christianorum vbiq; conuelli, & misera laceratione discerpi. Atrox Imperij rigor multa sæpè Imperia dissoluit, & durior seruitus populos in libertatem asseruit. Post inquinata Regum Hebræorum tempora, reuersis iam ex longa captiuitate Iudæis auersa mens à Regibus, & quingentis fermè annis, nullus de diademate cogitare ausus ante Aristobulum, qui id sibi assumpsit potius quam recepit, nec satis fundatum, nec in fragili atque infelici sobole diuturnum.

Regnauit Athenis Cecrops Mosis temporibus, quem septendecim Reges sunt consecuti: Quidam fastu & inertia pari: hos Archontes perpetui de solio deiecere, cumque Imperij diuturnitas securitatem illis faceret vitiosum, ad decennales res tandem redacta est.

Spartanorum Reges fastigij, quoq; sui gloria lasciuientes diu fors non tulit. Temperauit sceptrum Lycurgus, instituto viginti octo virorū senatu, Senatoribus additi postea Ephori, authoritate contra Reges nimia, & omnibus inuidiosa.

Romæ regnatum initio à Regibus septem; quorum postremi cum gentem Martiam per omnem petulantiam regerent, magna vi & ingenti dedecore expulsi æternum fere Regiæ potestatis odium liberis ceruicibus reliquere.

Nihil attinet hic antiqua percensere tempora, nostro ipsi sæculo vidimus quantas furentibus populis faces rigidior potestas subiecit, qui omnia passi, omnia quoque tentare ausi, quæ pertulerant regna, longis & atrocibus bellis vsurpauere. Absit à vestris subditis tam læua mens, absit quoque à vobis contemptus & rigor, ne diuina faciat manus quod pauci formidant, nulli facere audent, omnes exhorrescunt. Date igitur Principes fessis rebus solatium, & pacem turbidis in quam omnium vota conspirant.

Ecce tandem Dei singulari munere datus nobis Pontifex optimus Maximus, vir integerrimæ vitæ, consummatæ peritiæ, ingentis animi, & zeli ardentissimi, in quem omniū suffragia mirificè conspirarunt. *Eccl. 50. 8.* Hic est *arcus refulgens inter nebulas gloriæ*, vt à Sapiente dictum est. Hic est quē post tot procellas, tot tempestates, post hoc Christiani generis diluuium, Deus ostendisse videtur, quasi restauratorem rerum, pacificatorem mundi, malorum vindicem, bonorumque largitorem. Et quidē non humano consilio sed diuina prouidentia factum est, vt in auitis insignibus columbā præferret oliuæ ramo insigne quæ haud vanis nunciet augurijs, iam cœlestis illius Sionis quæ tota in pace, tota in concordia posita est: huic veluti Patriarchæ Noemo apparere montium cacumina. Hæc est opinor columba: de quæ cecinit Propheta, *Psal. 67. v. 14. Pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora eius*

in

in pallore auri, vel vt alij vertunt in *auro obrizo*, hoc est optimo.

Argento purior semper extitit INNOCENTIVS per mores candidissimos, sed nunc posteriora vitæ ipsius sæculum aureum mundo pollicentur. Hic non socordi magnitudine luxurians, inter gemitus Ecclesiæ feriatur, sed labore impigro, & animo semper vigili, pro Christo spirat illustribus curis intentus, & incumbit humani generis solatio. Adiuuat PAMPHILII nomen omnibus amabile, adiuuat INNOCENTII toties hominum saluti consecratum.

INNOCENTIVS Primus Alaricum Imperij Romani præda exultantem suis precibus extinxit, & æternæ vrbis faciem feralis belli fuligine infuscatam suo splendore detersit.

INNOCENTIVS Secundus Pseudo-Anacleti schisma dissipauit, & Christianum orbem ingenti discordia dissipatum, annitente sancto Bernardo, composuit.

INNOCENTII Tertij inaugurationem candidissima columba ad latus eius aduolans illustrauit; haud dubiè designans impensum studium quo Principes omnes Christianos inter se armis adstringere fœderibus & in communem Religionis hostem mouere conatus est.

INNOCENTIVS Quartus Lugdunum venit, vt pacem fessis Ecclesiæ rebus optatissimā conciliaret, & Fridericum Imperatorem plurima mouentem, perturbantemque omnia, sua authoritate summoueret.

INNOCENTIVS Quintus [illegible] vbi primū coronatus est, statim animum ad pacandas Italiæ ciuitates adiecit, & tam pijs studijs immortuus breuem Pontificatum paternæ in populos curæ gloria distendit.

INNOCENTIVS Sextus cum Galliam & Angliam exitialis belli incendium deuoraret, impigre stetit pro domo Dei & ingenti spiritu pro pace inter Ioannem & Eduardum Reges vbique laborauit.

INNOCENTIVS Septimus non aliter ad hunc supremæ dignitatis apicem conscendit, quam post fidelem operam constantissimè nauatam in mitigandis Principibus, pacificandisque vrbibus Italiæ, quas maligna discordiæ vis agebat in præceps.

INNOCEMTIVS Octauus sitientissimus Pacis inter Reges Christianos fuit, & neminem mouere arma sine grauissimis, & necessarijs causis ferre æquo animo poterat.

INNOCENTIVS Nonus cum ante Pontificatum Nuncius esset Apostolicus Gregorij XIII. apud Venetos sex annis commoratus, hos cum summo Pontifice, & Philippo II. Hispaniæ Rege armis animisque coniunxit, & in Turcam impulit: vnde illa celeberrima ad Naupactum victoria Sarracenorum audaciam fregit, & res Christianas mirum in modum extulit.

O natum Paci Innocentiorum nomen! ô lætam Christianis appellationem! Cumulabit Decimus quod nouem tentauere, tanto maior, quanto numerus hic augustior.

Perge Innocentij columba, perge alas argenteas expande, circumuola terras, & maria, mundum lustra, prætende vbique oliuam cœlestem, tanto desideratam ambitu, & tam longis expectatam votis, da pacem, pacem toties appellatam, quæ à te vncto Domini, aut à nemine hodie videtur imploranda.

Quid restat Principes maximi, nisi quod hactenus denegastis rationi, detis precibus si per vos liceat, semper inuictis. Quicquid iratos cohibere, quicquid placare potest armatos, vno vobis iam occurrit agmine, vt sic orari sit honorificum, & pudeat non exorari.

Ecce vobis Pontifex Opt. Max. totius Ecclesiæ pastor & parens, amicas tendit manus, & cum iubere possit, rogat. Agit supplicem, oblitus penè Pontificem: Vir cœlo dilectus, & melioribus auspicijs natus, dignus qui vbique terrarum circumferat felicitatē, per tot prospera patitur vos aduersos. Diuinum illud & fastigio suo par ingenium tot oneribus obluctatur, acri & vegeta senectute, à vobis premitur. Vrgentur viscera paterna, toties Filios genitura, quoties Paci cupit reconciliatos. Pudeat non audire, cuius Antecessorem audiuit Attila; Pudeat non obedire, cui mundi flagellum obtemperauit. Ætate longæuus est honorate canos: Primus est orbis Pontifex, obseruaste dignitatem. Pater est agnoscite charitatem. Absit vt mitissimus ille Iacob cogatur dicere: *Simeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia, in consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu eorum non sit gloria mea. Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum, quia dura. Gen. 49.*

Tota cum suo Pontifice ingemiscit mater Ecclesia, olim triumphans, nunc deformata squallore obsita, perfusa lachrymis, confecta curis

curis & doloribus: Obsecrat, ne permittatis Amorrhæos & Moabitas suis cladibus insultare: Ne sinatis illos petulanter obijcere, quod Barbaros habuerit veneratores, filios penè senserit parricidas. Quoties per Iubilæa vidimus. Sacerdotes Sanctuario cum gemitibus affusos? Quoties Religiosos pertinaci prece fatigantes Altaria? Quoties sacras Virgines per crebra suspiria Cælestium opem implorãtes? Quoties supplicibus votis effusam per templa multitudinem? Quantus hic & qualis rigor, si, quod omen Deus auertat, tam pauci homines nolint totum Orbem exaudiri, & ferreum nobis Cœlum, ac ferè nocens faciant, dum aut non videtur audire, aut quod audit contemnere.

Vel ex vtilitate publica putant esse à bellis nunquam feriari, vel ex sua: si ex publica, audiant *lib.4. de Ciuit. Dei cap. 3.* Augustinum clamantem. *Fragiliter splendidam esse felicitatem semper in bellicis cladibus, & in sanguine ciuili, vel hostili, tamen humano, cum tenebroso timore & cruenta cupiditate versantium.* Idem lib.4.c.15. *Felicioribus rebus humanis parua regna esse concordi pietate lætantia. Proculdubio melius esse bonum vicinum habere concordem, quam vicinum malum subiugare bellantem, Mala votu sunt optare habere quem oderis, vel quem timeas, vt possit esse quem vincas.* Si Augustino non credunt, experimentis credant, & videant vt compendia captarum vrbium fuerint semper dispendia capientium; & tot victorijs paratam famem & miseriam triumphantium populorum. Quod si è re sua existimant bellorum tumultus nunquam finiri, num iniustissimi sunt, qui lacerati orbis lacrymas in felicitatibus suis ponunt, nec aliter beati esse possunt, quàm si omnes miseri fuerint. *Sine cognatione illum esse oportet,* iuxta Homerum, Ἀφρήτωρ Ἀθέμιστος, Ἀνέστιος, *sine Iure, sine Lare,* qui belli amator est voluntate potius quam necessitate. Paupertimum quoque, qui cunctorum calamitate diues est. Quàm multos mobili, & semper pugnaci ingenio attriuerunt pœnæ & furiæ, quas in cæteros concitauerunt! Achitophelem belli Iudaici inter Patrem & Filium incentorem infamis laqueus absumpsit. Alcimum Iudæorum Pseudopontificem, proditorem sui generis, facem alieni, vltrices Dei manus confecere. Alexander Macedo, dum belli vnius alterum gradum facit, quietis impatiens, & noui semper auidus sanguinis, dum suos extra Solis & Oceani metas trudit in prælia, veneno perijt ipsa domesticorum manu, quibus nimia pugnandi libidine cœperat esse odiosus. Ereptus est rebus humanis, vt aiunt, viridis Deus, ne mundum vltra vexaret armis, quē beneficijs demereri oportuit. Hannibalem, dum inextricabiles bellorum vbique causas nectit, infamis senectus pressit, solitudo abdicauit, venenum ipsius manu propinatum sustulit. Romani victores orbis, semper pleni, & semper cupidi, dum quietis ædem extra portas suas relegant, coniuratas in se omnium manus sensere, & septies captam Reginam vrbium, de qua Sibylla dixerat, ἔσαι ῥώμη ῥύμη. *Erit Roma vicus. Anno 888.*

Citatur à Cardinali Baronio Caroli Crassi Imperatoris libellus, de visione ipsi ante triennium quàm Imperio cederet, ostensa, in qua narrat se in locis inferis & purgatorijs, vidisse complures Principum & Episcoporum, qui bellorum fomitem incendissent, animas grauissimis supplicijs torqueri. Eo tempore Italia & Gallia, vt ibidem doctissimus ille Cardinalis scribit, diris factionibus agitatæ atque afflictæ, & quod deterius videri potuit, & planè monstrosum, Episcopi, & Abbates armati ad bella processere, quod execrandum facinus cum diu inoleuisset in Gallijs, inde factum est vt florentissimæ Prouinciæ bellis externis & ciuilibus accisæ lugerent. Hoc quoque omnium deterrimum accessit, quod ab illius temporis scriptoribus laudati reperiantur Ecclesiastici, nomine bellicæ fortitudinis, cùm potius detestandi fuerint, tanquam Sacrorum Canonum violatores, & muneris pastoralis desertores. Hæc Baronius.

Varnensis clades quæ luctuosissima Christiano orbi supra cęteras fuit, authorem habet atque adstipulatorem è clero Iulianum, qui cum repetendi, contra fœdus, belli suasor fuisset, ingentes nostrorum copias Amurathis furentibus gladijs obiecit, ipse cum adolescente Rege, Sarracenorum ferro concisus. Ita contentiosos atque atroces animos Nemesis sequitur, nec patitur quietos qui omnium otia in turbas, sollicitauere. Manet in cœlo vigil oculus, semper agens, & nunquam defessus, qui facta mortalium perpetuo contemplatur, & ex æquo iura dispensat. Venit ad diu felices sua portio, & qui dimissi videntur, tantum dilati sunt. Hæc in tam illustri exemplo posita nihil mouebunt? nihil efficient?

Patien-

Patientur ne iterum fratres infestis armis concurrere,& regna labantia tot cladibus atterere? Heu? Fratres obliti fœderis,obliti nominis volunt extra orbem furere, occidere volunt quem non possunt odisse! At,dicet aliquis, minuta est ista sanguinis ratio, & ad pacem componendam parum apta. Reges enim subditos habent,affines & consanguineos non habent, O vocem crudelem, hostem humani Generis,& naturæ parricidam! Ibi cumulum oportet esse criminum, vbi maximarum est obliuio Claritatum. Vbi Christus exulat, vbi Amor non est, aut nullum, aut ruinæ proximum est Imperium. Sarracena Regna per scelus fundata stare aliquando cum scelere possunt Deo furoris sui Virgas ad nostra supplicia destinante: Christiana sceptra, quæ per fidem & pietatem exorta sunt, ijs orbata atque destituta, per infamia Machiavellistarum consilia omnino concidunt. Non cadit in tam pios Reges mens tam præpostera: Audietur aliquando Naturæ vox, Resurget in omnium animis Christus, Charitas reuiuiscet, & laboranti Mundo tandem pacificator aliquis exorietur.

Nos licet,alijs remotos terris, iam circumfulsit Rex auspicatissimus, & suauissimus infans, paci Regnorum & Orbis bono natus, O quot votis expetitus? & quanto precum ambitu sollicitatus? O quoties stimulauit desideria? Quoties omnium spes excitauit,excitatas mora consumpsit,consumptasque renouauit? Tarde magna proueniunt: Minus fecerat, si properasset. Latebat in abdita fatorum Maiestate terris ignotus, sed cœlo iam dictante cognitus. Ostentatus est diu, antequam esset, nondum conceptus implebat ora vaticiniis, & passus suos fama præuolante designabat. Tandem emersit optatus infans eo mense quem fortium Mensem appellant, ingentis animi prærogatiua. Natus est Sole mediam Austræā obtinente, legum moderatione recturus orbem: Ascendit cum Lyra concentum facturus publicæ tranquillitatis. Quod si tunc exertum Scorpius aculeum præferebat,minabatur Sarracenis, & Idumæas nascenti palmas tam sæpe auorum sudore nobiles promittebat. Risere prodeunti cœlestes domus tot auspicantibus Diuis, & natum plausu totus orbis excepit. Iam se nemo miserum putabat ortu felicitatis. Iam nemo felicem quem ipse non faceret. Detersit eo die Gallia omnem bellorum fuliginem & pacis refulsit insignibus, tot habuit ora quot flammas, Tot illi flammæ, quot sidera.

O Dilectum Deo Ludouicum, quem regenerasse videtur in filio eo mense quo natus est! O Annam serò puerperam, sed Matrem semper fortunatam, quæ filium peperit non tam sibi,quam Galliæ saluti. Multum hic habet de Patre,multum de Matre, vtriusq; reddit imaginem ipsa confusione gratiorem.

Risum tibi faciet Gallia nouus Isaac, & quē vix audire loquentem potes,videbis consolantem. Quot catenas rumpent tam tenellæ manus!Quot aperient carceres!quot soluent exilia?Quot illuminabunt obscura tam parui oculi,Quot monstra pedes calcabunt infantis? Silete fluctus,silete tempestates & omnes maris iræ ad tam placidi Regis nutum, & quam abstulistis reddite mundo serenitatem. Diu illum terris cœlestes commodate Virtutes, & quem tam salutarem fecistis, facite diuturnum. Abstinete ab illo manus fata, nec pusionem tangite nisi profutura. Facta hic auorum & annos vincet,& mortalis natus nihil nisi immortale sentiat. Amet,& amari velit, timeat timeri. Sentiant oppressi liberatorem, iniusti vindicem,hostes animo bellicosum,sed Ciues mente Pacificum. Rapit omnes sensus Natalis ille, quem nobis æternæ pacis initium auguror. Specta de superis, LVDOVICE, tantum filiū, Spectate Reges Christiani omnes quasi nepotulum. Date rebus fessis quietem, Conticescant arma ad iussus tanti Principis, tam potentis Oratoris, nec bellorum tumultus tam felicibus cunis obstrepant.

Ad vos iterum totus conuertor, PRINCIPES MAXIMI, per quicquid charum est, rogo per quicquid sanctum est, obsecro: date poscentibus pacem, date tranquillitatem mundo in tot miseriarum incendiis suspiranti. Facite vt pacificatores vos potius suos, quàm vestrorum Regnorum euersores orbis agnoscat. Memoriæ proditum est in eo fatali bello quod inter Gallos & Anglos diuturna contentione & feris cladibus tractum est, pium Anachoretam, quem vulgo Ioannem Gandauensem appellabant, ex syluis Deo instigante in aulas Regum deuenisse, vt ferales inter summos Reges discordias componeret. Ab Anglo spretus et proteruè repulsus dira illi omnia denunciauit non vanus augur. Ad Carolum autem Galliæ digressus, cum Principem deprehendisset

ingenio

ingenio miti ad pacis conditiones inclinante, prædixit fore, vt recuperato Regno Delphinum, quem omnibus votis nasci optabat, haberet regni successorem. Vaticiniam prospero euentu sancitum, adeò pacis filios Deus amore prosequitur, bonorum affluentia cumulatos.

Timeat ille quisquis pacificis omnium votis reluctabitur, grauem sibi & suis de cœlo manum, rerum successus infaustor, vitam in turbido, mortem in incerto. Cogitate, PRINCIPES OPTIMI, & Maximi, num sit æquissimum, quicquid potest esse in hoc fœdere pacis detrimenti, quicquid honori, quicquid putatur Imperio detractum, fortunatissimis totius Christiani orbis commodis compensari. Hoc planè locuples est, hoc magnificum, hoc verè Regium, & ad omnem sæculorum memoriam propagandum.

Mementote vos Christianos imperare Christianis, tales vos hominibus præbete, qualem vultis vobis præstari Deum. Hoc quicquid est vitæ anceps & lubricum, quicquid est dignitatis fragile, quicquid est virtutis, vestram spectat æternitatem. Manet vos ingens & spectatissimum Tribunal, manet Iudex purissima luce circumfusus, sub quo nec latere abdita, nec fucata fallere, nec peruersa vincere vnquam potuerunt. Stabunt ad eius conspectum exutæ corpore, fortunis, imperijs, Regum animæ, iusta & iniusta clarissimo fulgore visuræ. Illic tonabunt supremi Numinis edicta, clamabunt oppressorum gemitus, lachrymæ pauperum loquentur. Pro diuulsis aris stabunt tutelares Diui, & aduersus contumaces omnis Militia Cœlestis consurget. Date operam PRINCIPES semper pij, semper inuicti, vt quæ vobis inuitis & reluctantibus per armorum licentiam sunt commissa, per æquitatem vestram emendata, nullam sæculo labem, nullam vestro nomini maculam relinquant. Efficite vt iustitia & pax in mutuos conueniant amplexus, per vestra Regna, per vestras vrbes triumphali ferantur pompa, totius orbis humeris portentur infixas & æternas sedes, quas vt vestræ bonitatis monimenta, & felicitatis nostræ pignora colere ac venerari perpetuo licebit.

PAX SVPER ISRAEL DEI.

EXERCITATIO X.

TRIBVNAL ELOQVENTIÆ,

Siue

DE GENERE

Iudiciali.

PROOEMIVM.

Vm nulla sit pars Eloquentiæ, cui vita ciuilis plurimum non debeat, illud sibi præ cæteris vendicat genus dicendi Iudiciale, vt totum simul ad vtilitatem publicam, simul ad priuatam referatur. Perierat innocentia, nisi eam ab inimicorum telis facultas hæc defendisset; in Repualica scelerati triumphassent, nisi eadem nefarios illorum impetus coercuisset. Huius opibus Demosthenes exultantem Aeschinem fregit, Midiam confidentem diuitijs profligauit. Androtionem perditum Ciuem à Reipublicæ gubernaculis repulit, Aristocratem & Timocratem periculosis legibus Remp. perturbare cupientes frænauit, Theocrinem & Aristogitonem Sycophantas explosit; Euxitheum ex Eubulidis factione vindicauit. Sed ne obuia enumeratione simus longiores, habetur in hac extrema Eloquentiæ parte Tribunal miseris suauissimum, reis formidolosum, ex quo nempe Eloquentia in sceleratos Aequitatis aculeos exerit, eademque pro calamitosis felicissimè dicit. Immutata est fateor contentionis forensis ratio, itaut à veteri nonnihil discrepet hodierna, ac antiquæ placita, vt emerita fortè iam sint, habent tamen adhuc vsus suos, & radios ex se profundunt, quibus etiam nostra fori ratio collustretur. Esto enim non ea pompa modò patroni causas agant, & exordio motuque animorum vtplurimum abstineant, at cum reliquis generis Iudicialis armis, vel aperto marte, vel certè per cuniculos Clientum suorum ius muniant, rectè nos operam posituros credidimus, si detergenda ea, hac extrema Tractatione, susciperemus. Eam ob rem hanc Euphrates magni nominis Philosophus apud Plinium Iuniorem lib. I. epist. 10. affirmat esse Philosophiæ partem pulcherrimam, agere scilicet negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam. Forum igitur sedem componendis litibus designatam ingrediamur, & tantum Themidem Deam salutemus, quæ paucis, dùm veris, coli desiderat.

LECTIO

LECTIO I.

Generis Iudicialis Dignitas ac Praestantia.

SI Iustitia virtutum Regina plurimum splendoris in rebus humanis obtinet, quidni genus Iudiciale, quod in eadem virtute generis humani custode fortiter asserenda tota versatur, ingens sibi decus excellentiae vindicabit? Neque verò fuit vlla natio tam ferox natura, tam ingenio exilis & inculta, quae, si modò Reip. speciem aliquam habuit in animo, statim leges & iudicia foraque non erexerit, vt tranquillitatis publicae priuataeque propugnacula, vt omnium salutis praesidia, ornamentaque dignitatis: Nulla, quae Iudices, vt Reges, imò Deos terrestres non venerata sit, quibus nihil aut ad sapientiam grauius, aut ad dignitatem honorificentius, aut ad omnium vtilitatem melius esse posse iudicauit: quocirca magna semper extitit generis Iudicialis dignitas, in qua Regina Eloquentia triumphauit. Huius perfectam habet commendationem Antonius apud Ciceronem 2. de Orat. nu. 72. *Omnium caeterarum rerum Oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque non inexercitato neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti, in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atq; haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis Oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, vbi adest armatus aduersarius, qui sit, & feriendus, & repellendus, vbi saepè is, qui rei Dominus futurus est alienus, atq; iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam Oratione moderandus, in quo saepè beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est; qui tanquam machinatione aliqua, tùm ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tùm ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus.* Quibus genus hoc, & dignitate ceteris & difficultate Tullius praeferre non dubitauit.

Nec est quod quis Aristotelem opponat; Rhet. c. 17. τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζεσθαι, nempe quod difficilius sit cognoscere futura, de quibus deliberatur, quàm praeterita de quibus iudicatur.

Aristotelem Aristoteli si prudenter opponamus, rem cōfecerimus; ille siquidem ait ibidem, in genere Iudiciali requiri genus dicendi longè exquisitius, quàm in caeteris longeque difficilius suum finem obtinere Oratorem in Iudiciali, quàm in Deliberatiuo, quòd multò pauciores iudicijs intersint, quàm cōcionibus, longeque maioris sit operae iudicem peruincere, quam multitudinem in sententiam suam adducere: in qua licet multi dissentiant à nobis, erunt tamen qui assentiantur non pauci: quod in Iudiciali non accidit; nam si vnum vel alterum minus aequum, aut aduersarium habes, nihil proficis. Eamobrem Cic. queritur in Orat. pro Deiotaro quod praeter consuetudinem causam defendat, non in loco patenti, quo rostris, sed intra domesticos parietes Caesaris, pro Pop. Rom. ad audiendam Deiotari causam non admittitur, num. 3.

Moueor etiam loci ipsius insolentia, quòd tantam causam, quanta nulla vnquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conuentum, & eam frequentiam, in qua Oratorum studia niti solent. In tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco; te vnum intueor: ad te vnum omnis mea spectat Oratio: quae mihi ad spem obtinendae veritatis grauissima sunt, ad motum animi, & omnem impetum dicendi, contentionemque leuiora. Hanc enim Caesar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem Pop. Romani concursus afferret, &c.

Deliberatiuum quidem plus in Inuentione laborat: in elocutione, & auditoribus Iudiciale contendit; vndè factum, vt de Orat. 1. nu. 213. definiturus Oratorem, huius tantum meminerit generis, cum dixerit, cum esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis, vti possit in causis forensibus, atque communibus.

PVNCTVM I.

Nomen.

QVod ad nomen attinet à Latinis Iudiciale dicitur, quòd in iudicijs causisque forensibus versetur: ab iisdem vocatur contentio causarum, apud Quint. lib. 3. cap. 8. nomine

controuersiarum designatur: à Græcis verò δικανικὸν quod in eo, lite contendatur.

PVNCTVM II.

Diuisio finis.

Fabius instit. lib. 3. cap. 10. ex varijs Orationibus, varias formas Iudicialis generis colligit; quarum primam simplicem vocat, cùm scilicet vnam rem, seu crimen vnum tantum prosequitur, vtputà furtum, aut veneficium.

Alteram appellat coniunctam, in qua plura genera, vel eiusdem generis, vt in pecunijs repetundis multa furta; in homicidijs, multæ hominum cædes obijciuntur: aut diuersi, vt cùm simul & sacrilegij, & homicidij aliquis accusatur.

Tertia comparatiua dicitur, in qua quæritur, non quid æquum sit, sed quid æquius, videlicet, vter de duobus, qui æquali iure disceptare videntur de hæreditate, ea sit dignior.

Quas omnes formas vidit Tull. in partic. nu. 98. cùm ait, in hoc genere non simpliciter tãtùm, sed comparatione spectari æquitatem: vbi etiam indicat ad hanc extremam formam pertinere illam, quam diuinationem Rhetores dicunt, in qua de verissimo accusatore disputatur, & ex multis qui accusare, volunt, eligitur ille, qui ex iure actionem, præ reliquis, intendere debet, qualis est in Verrem diuinatio.

Præter has Quintil. aliam adinuenit, quam ἀντικατηγορίαν vocat, mutuam scilicet accusationem, cùm alter alterum accusat, eiusque duas species facit, vnam quidem, qua accusatores idem crimen sibi intentant. Milo dicebat sibi factas à Clodio insidias, Appius contra Milonis accusator contendebat illum Clodio posuisse; alteram in qua diuersa crimina sibi obijciunt, vt cùm qui furti accusat alium, ab eodem accusatur homicidii.

Generis huius finem assignat Arist. 1. Rhet. c. 3. Τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον Iudicialibus iustum, & iniustum propositum est, partic. nu. 98. *Eius quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed comparatione nonnunquam*.

PVNCTVM III.

Materia.

Materiam porrò primũ colligunt ex tẽpore, quod huic generi assignat Arist. ante laudatus τῷ δὲ δικαζομένῳ χρόνος περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων ἀεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ, ὁ δὲ ἀπολογεῖται; Iudicia verò tractanti præterita; nam de factis sẽper vnus accusat, alter defendit; quibus verbis indicat res præteritas huius generis proprias esse, quod non ita accipiendũ est, quasi res omnes gestæ ad Iudiciale genus reuocentur; sed hæ tantùm, quæ in iudicialem controuersiam cadere possint. Quæ Cic. 45. Oratoris & 101. particionum ad tria reuocat capita; Quoniam quidquid est quod in cõtrouersia, aut in contentione versatur in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur, &c. Quibus indicat tres status, ceu quæstiones, ad quas Rhetores, locos omnes inuentionis, & caussas, seu contentiones, referunt.

PVNCTVM IV.

De Statibus.

Non est satis Patronum & Iudicem pietatis armis & eloquentiæ præsidiis instructum esse, nisi causarum notitiam tractationemque perfectè teneat: eam ob rem magni momenti præceptum est illud Antonii 2. de Orat. 99. *Hoc primum præcipiemus, quascumq; causas erit acturus, vt eas diligenter, penitusque cognoscat*; Tametsi, vt idem ait Antonius, *non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris, non fatui sit, quàm eruditi magistri*. Est enim in omnium oculis positum prius rem aliquam intelligendam esse, probeque cognoscendam, quàm de ea quis dicere aggrediatur. Quo maior est eorum culpa, seu negligentia, seu perfidia, qui suscepta causa, eam non student penitus cognoscere; qui effugere non possunt, quin malè dicant, ac turpiter. Vt enim affirmat idem, nemo potest de ea re, quam nõ nouit, non turpissimè dicere; quã multa enim tacitus præteribit, in quibus magna vis erat ad rem suam confirmandam? quàm multa perperam tractabit, quæ ab iis, quibus causa sit cognita, rideantur, aut culpentur? Denique

quàm

quàm multa contra causam suam, aut ipse afferet aut si id cauebit, ab aliis afferenda, sibiq; obiicienda; non præuidebit, non reflectet?

Plurimum autem adferet adiumenti ad integram causæ cognitionem, si Antonium imitemur, quæramusq; ab iis, quorum res agitur, quid in sua causa putent esse præsidii, quid in aduersariorum, iubeamusque eos proferre in medium, quidquid de sua re cogitauerint: Deinde dimissis, personas sustineamus summa animi æquitate, nostram, aduersarii, Iudicis, omnesque locos peruestigemus, qui vel nobis, vel aduersario adiumento esse possint, meditemurque quid iudex aut auditor probaturus esse videatur, in nostra vel aduersarii causa, vt quæ in re nostra firma esse visa fuerint, ea dicamus, contrariis occurramus, aut respondeamus si è re nostra esse iudicemus; sin minus totum huiusmodi locum omittamus: quæ cognitio tota pendet è statu quæstionis multiplici.

Et quoniam vt ad scopum sagittarii sagittas, sic oratores argumenta dirigunt, & probationes ad statum, qui necessario est adhibendus, vt argumento cognito, de quo dicturus est orator, ad id veluti conferat omnia, videndum.

PVNCTVM V.

Quid sit status.

GRæcis στάσις, causæ constitutio Cornificio, vertex & cardo Celso, Ciceroni in partic. 102. *Quæstio distincta gradibus*, quos tres facit idem. In omnibus, inquit, causis tres sunt gradus, ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, vt quod obiicitur, factum neges, & ita fit primus status qui dicitur coniecturalis, in quo quæritur an sit.

Aut illud quod factum fateare, neges illam vim habere, atq; id esse quod aduersarius criminatur; & sic constituitur secundus status definitionis, in quo quæritur quid sit, qui status definitione, atque descriptione, aut informatione verbi designatur.

Aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id quod arguitur, neges tale esse, quale dicitur, & rectum esse, quod feceris concedendumue defensas: & hic tertius status casus qualitatis, in quo quæritur quale fit.

Quoniam autem status causæ oritur ex contentione, & conflictu causatum, oportet nosse quomodo conflictus ille fiat, quibusque gradibus ad statum perueniatur: quod explicat Cic. partic. 102. In omni disceptatione primus gradus est accusatio. Milo Clodium occidisti, fic defensio, iure occidi.

Secundus Contentio, quæ est quasi generalis quidam status, vt in causa proposita ex accusatione simul, & defensione oritur contentio, an iure occiderit: neq; tamen hic consistit proprius status huius causæ; nam additur quartus gradus in quo est ratio, quæ affertur a reo, depellendi criminis causa, vt iure occidi, quia insidias mihi posuerat.

Quintus firmamentum dicitur, quod nihil aliud est, quàm ratio accusatoris, quæ profertur ad labefactandam rationem rei, quæ ideò fundamentum vocatur, quòd in ea consistat tota vis accusationis, vt in hac causa, non licuit tibi insidiantem interficere.

Ex quibus omnibus sextus oritur, & extremus status, qui dicitur disceptatio, in qua quid veniat in iudicium, & de quo disceptetur quæri solet, vt hic, liceatne insidiatorem occidere; atque ita sex sunt gradus, quibus ad statum peruenitur.

Non est tamen ita accipiendum, vt status omnes tot gradibus constent, quod singulorũ explicatione clarum fiet: Coniecturalis siquidem, vt ait Cic. diffusam habet quæstionem, ideoque in quinto gradu consistit, atque tantum tribus partibus constat, Accusatione scilicet, occidisti Clodium; Defensione seu Negatione, non occidi, & Contentione in quo est status, an occiderit; qui Coniecturalis ideò vocatur, quia ad probandum factum, quod negatur, absolutè adhibentur tantum coniecturæ.

Qualitatis verò status sex illis gradibus cõstat, vt patet in allato nuper exemplo, qui hoc in statu versatur; in eo siquidem, neque dubitatur, an occiderit Milo, nec vtrum occidendo commiserit homicidium, sed quæritur, quale sit illud, iustum, an iniustum, vndè status qualitatis dicitur, à quo agitur de iure definitionis, etiam status totidem constat gradibus, vt clarum est in exemplo quod Cic. partic. nu. 105. proponit, quodque sic digeri potest.

Accusatio. Reus es maiestatis minutæ

Næui, quia contra Cæpionem egisti turbulentiùs.

Defensio. Non ideo minui maiestatem.

Contentio. An Næuius contra Cæpionem turbulentiùs agens Maiestatem minuerit?

Ratio. Non minui, inquit Næuius, quia cùm Maiestas sit magnitudo quædam Populi Ro. in eius potestate, ac iure retinendo versatur, aucta est potiùs, quàm diminuta tumultu.

Fundamentum. Imò verò minuisti, quia is Pop. Rom. dignitatem minuit, qui per vim multitudinis, rem quamlibet ad seditionem vocauit; ex conflictione & quasi concursu rationis & firmamenti nascitur status definitionis, minueritne Maiestatem, qui rem gratam populo, per vim egit, qui defensionis appellatur, quod quæratur natura, & appellatio criminis, sitne simplex seditio, an crimen læsæ maiestatis.

PVNCTVM VI.

Controuersia scripti.

PRæter hos status oriuntur non paucæ Cõtrouersiæ ex scripto, quas Cic. partic. 107. in grauissimis firmamentis esse ponendas ait, atque distinguendas à superioribus, quia ne hoc quidem genus, in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Nec in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etsi verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat; non scripti genus, sed verbi interpretatio, controuersiam parit.

Primum quæritur quid scripto significetur. Scilicet testamento mandauit aliquis sibi fieri statuam, auream hastam tenentem, aut Taurum, ambiguitas in scripto est, quòd adiectiuum illud, *auream*, vel ad *statuam* solam, vel ad hastam possit referri, vndè dubitatur fierine tota debeat statua, an verò hasta sola aurea, itẽ de seruo cognomine Tauro, an de animali.

Secundum quæritur voluntas, & sententia eius, qui scripsit, nempe cum scriptoris voluntas à scripto videtur dissidere. Lex est *Peregrinus si muros conscenderit capite plectitor*. Cum hostes muros occuparent, peregrinus conscendit, & depulit hostes, accusatur, quòd cõtra legem fecerit; se verò defendit legislatoris voluntate, quia si præuidisset hunc casum, excepisset. In hac quidem Controuersia scriptum quidem clarum est, sed in mente scriptoris est ambiguitas.

Tertium, cum scriptum scripto opponitur vt putà duæ sunt leges. I. *Dux ab arce ne descendito*; altera, *Dux victor quod præmium volet, postulato*. Ex hac lege Dux præmium hoc sibi victor poscit, vt liceat sibi ex arce discedere. Obijcitur illi prima lex; secunda se tuetur ipse, & sic oritur contentio, vtra lex sit potior. Eadem est illa Rapta, raptoris mortem optet, aut nuptias, Rapta est puella quædam à duobus, illa vnius mortem, alterius nuptias optat.

LECTIO III.

Inuentio generis Iudicialis.

IN Demonstratiui generis Inuentione dictum est, apud Rhetores esse tria locorum genera, personarum scilicet, factorum, & rerum, quæ ita distributa sunt in tria dicendi genera, vt locos personarum Demonstratiuo; factorum & assumptos rerum Iudiciali: Insitos Deliberatiuo assignauerimus, de illis pluribus actum est, occurrunt nunc secundi, de quibus paucis disserendum.

Eorum Series ac Diuisio.

Factorum locos Coniecturas vocamus, quod ad illas referantur; sunt enim veluti circumstantiæ, quædam, quibus aliquid conijcimus ad fidem faciendam: illorum Series atque Diuisio colligitur ex Cic. lib. partic. n. 110. *In coniectura cum est in inficiando reus accusatori hæc duo prima sunt, Causa, & Euentus. Nam sic vita hominum est*, ait idem pro Roscio Amer. nu. 84. *Vt ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accidere.*

PVNCTVM I.

Causa.

CIcero causam vocat ipsam rationem, qua aliquid efficitur, & eam duplicem facit, quæ spectatur in coniecturis, hoc est Impulsionem & Ratiocinationem, quibus fermè rebus

rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causæ reperiuntur & facultas. Illam vocat impetum ab animi perturbatione aliqua prouenientem, scilicet spe bonorum, & malorum metu; quæ duæ maximè dominantur in actionibus humanis proindè quantò maior spes boni cuiusdam, & metus mali fuisse ostendetur, tanto fiet acrior accusatio. Hinc magnam Clodio causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuisse pluribus amplificat Cicero.

Quin & ad Impulsionem pertinent, quæ à motibus animorum proueniunt: nempè si probatum fuerit aut iram recentem, vel odium vetus, aut vlciscendi libidinem, aut acceptæ iniuriæ dolorem in aliquo fuisse, facile cædis admissæ reus habebitur. Sic enim Cic. partic. n. 112: *Spectantur etiam ad causam facti motus animorum si ira recens, si odium vetus, si vlciscendi studium, si iniuriæ dolor.*

PVNCTVM II.

Euentus.

EVentus ea amplectitur, quæ post rem actum remanent, quasi quædam impressa vestigia rei patratæ: hæc autem signa seu vestigia, vel sunt antecedentia, ad locum profectio, communicatio seu verbo, seu litteris cum alio minæ, contentiones, iurgia, &c. Vel Concomitantia; quæ rei sunt coniuncta; vt clamor exauditus, & verba notata, telum eodem loco extractum è vulnere, occultatio cadaueris, &c. Vel denique sunt consequentia, quæ postre m ipsam contigerunt: vt si paulo post ille qui accusatur homicidij, cruentus visus est, aut cum cruento telo, si rogatus expalluit, trepidauit, hæsit, respondit ineptè, fugit, &c.

PVNCTVM III.

De Circumstantijs & locis Factorum: Quis.

HAc voce, & loco complectimur eā partem, quam in voluntate secundam posuimus, naturam videlicet, & conditionem hominis: Nobilis est; contempto ergo aliorum honoris appetentior, formæ cupidus, popularium inimicus: iracundus, & iræ tenax, insolens & impotens animi, quæ si possis probare vera esse in eo nobili, quem vis per coniecturas trahere in suspicionem alicuius criminis, facilè rem obtinebis. Nam si honoris cuiuscumque est adeò appetens, si populatium inimicus, si facibus iræ excandescat nobilis, facilè plebeium hunc hominem, aut quemuis alium, à quo verè, vel falsò offendi se putabat, verberarit, læserit, occiderit. Si est adeò cupidus famæ ac studiosus gloriæ domesticæ amplificandæ, facilè hoc, aut illud admiserit facinus, ex quo credebat magnam in se, suosque posteros gloriam redundaturam.

Sic Catilinam affectasse dominatum ex hoc loco probat Salustius. Nobili genere natus fuit: ingenio malo prauoque. Huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia ciuilis, grata fuere, ibique iuuentutem suam exercuit, patiens corpus inediæ, algoris, vigiliæ, supra quàm cuiquam credibile est, animus andax, subdolus; varius, cuiuslibet rei simulator, atque dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis eloquentiæ, sapientiæ parum, vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Quantum crescat sceleris atrocitas à circumstantijs pluribus ostendit Cicero contra Pisonem, num. 84.

A Gente.

Secundus locus est à patria, & natione, quòd ex omnium opinione sint quædam singulis nationibus vitia, & praui affectus, quasi innati, quibus obnoxij creduntur, qui ex his sunt oriundi; Syrus est, ergo facilè furtum hoc admisit, quia Syri sunt auari: Asiaticus, facilè suspectus erit admissæ libidinis, quia molles sunt, & lasciui. Si Sarmata, si Thrax facilè patrarit homicidium, quia eiusmodi nationes feroces sunt, &c.

A Parentibus.

Tertius à parentibus quorum mores in filios transferuntur, ergo fur iste, qui à fure natus est, homicida qui à Sicario genitus, & ijs in sceleribus educatus. Et sic de cæteris fortunæ bonis, & corporis, nam animi bona in argumentum vitij non trahuntur; quare qui cu-

pit ex ipsis facere coniecturam ad accusandum, debet scrutari vitia illis opposita. Clodius temerarius est, Milo prudens; ille turbulentus, hic sapiens & modestus, igitur ille posuerit insidias, non Milo.

A Moribus.

Cic. parricidii crimen auertit à Roscio describendo mores eius, & indolem n. 38. *Quibus tandem te C. Eruci, argumentis accusatorũ censes vti oportere? nonne & audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitijs, flagitijsque omnibus deditam, denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne obijciendi quidem causa, contulisti &c.*

Contra verò in Roscii accusatores ab eorũ moribus perditis crimen conijcit, & à causis permultis quæ illos ad tantum maleficium impulerunt. numer. 86. *Quid si accedit eodem, vt tenuis antea fueris? quid si, vt auarus? quid si, vt audax? quid si, vt illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? quid ergo horum negari potest? tenuitas hominis eiusmodi est, vt dissimulari non queat: atque eò magis eluceat, quò magis occultatur. Auaritiam præfers, qui societatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo. Quàm sis audax, hinc omnes intelligere potuerunt, quòd ex tota societate, hoc est, ex tot sicarys, solus tu inuentus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum nõ modò ostenderes, sed etiam offerres. Restat vt hoc dubitemus, vter potius Roscium occiderit; is ad quem morte eius diuitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas; is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus; is, qui ardens auaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, vt quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium Sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam, non modò sub sellia, verùm etiam vrbem ipsam reformidat.* Postremò vtrum inimicus potius, an filius, idem vrget n. 100. & 108. & pro Milone n. 37. eandem comparationem instituit. Clodium inter & Mil. vter fecerit insidias alteri.

Eum facilè condemnabit accusator, quem ostenderit audacem, leuem, crudelem & impotentem, hoc est talem, vt effrænatas & indomitas cupiditates habeat. Sic de Sassia Cluentii matre loquitur Cic. nu. 18. *Præsto est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instruit accusatores, instruit testes, squalore huius & sordibus lætatur, exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodò profusum huius ante videat.*

Si defendit Orator eum, qui postulatur, virtutes eius, ac morum honestatem demonstrare debebit. Sic Tullius crimen Deiotari confutat à moribus, & frugalitate, necnon ab eiusdem ætate, fere tota oratione, sed potissimum n. 16. *Quæ crux huic fugitiuo potest sat is supplicij afferre? Deiotarum saltantem quisquam aut ebrium vidit vnquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror, sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas, & si hoc verbo scio laudari Reges non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in Rege, fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt Regiæ laudes, illa priuata est. Vt volet quisque accipiat, ego tamen frugalitatem, id est modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam iudico, &c.*

Licet non certò, sæpè tamen quales sint alicuius mores, ab externo corporis habitu colligimus: Elegantiam nimiumque corporis Gabinii cultum insectatur, vt vitiorum fomitem Cicero, in Pisonem num. 25.

Auctor impudici carminis, signũ animi corrupti nimiam capillorum curam esse innuit.

Sed vitate viros cultum formamque professos,
Quique suis ponunt in statione comas.
Fœmina quid faciet, cùm vir sit leuior ipsa?
Forsitan & plures possit habere viros.

PVNCTVM IV.

Quid.

AD huius loci coniecturam est expendenda criminis natura, & comparanda cum moribus eius, qui accusatur, aut defenditur, vt in illius cadere naturam, ab huius moribus abesse longissimè ostendatur, vtrumque facit eleganter Tull. pro Roscio Amer. Primum quidem num. 37. *Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: scelestum Dij immortales, ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo vno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim, si*

(id

(id quod præclarè à sapientibus dicitur) vultu sæpè læditur pietas, quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtuleri parenti, pro quo mori ipsum; si res postularet, iura diuina, atque humana cogebant? in hoc tanto, tàm atroci, tàm singulari maleficio, quod ita rarò extitit, vt, si quando auditum sit, portenti, ac prodigij simile numeretur. Quibus tandem te, Eruci argumentis accusatorum censes vti oportere? nonne & audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitijs flagitijsq; omnibus deditam, deniq; omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium ne obijciendi quidem causa, contulisti.

Secundum verò nu. 100. Capitonem docet facilè consilium, & reum esse illius homicidii, quò scelerati eius mores, ab eo non dissentiat. *Audio præterea non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames palmas. Hanc primam esse tamen Lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno.*

PVNCTVM V.

Vbi.

HIc quæritur locus, in quo factum, & cōmissum & flagitium, vt ostendatur opportuniorem, aut iniquiorem crimini patrando, aut in eo fuisse, aut abfuisse eum, qui accusatur; ad quod oportet diligenter locorum opportunitates attendere, vt maior criminis suspicio ingeratur. Hinc Cic. docet Clodium potius, quàm Milonem struxisse insidias, qui Clodius illi occurrit in prædio suo, locoque opportuno, ante fundum, quo in fundo propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versarentur, sed maximè pro Roscio. n. 92. *Videamus ecquæ facultas suscipiendi maleficij fuerit. Vbi occisus est Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, vbi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem? & alij multi, quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, vtrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omninò non accesserit.*

Multus in his Cic. præcipuè Verrina 7. cum modò Verrem libidinosum in littore, priuatisque domibus, modò crudelem in foro, modò rapacem in hospitum penatibus, facit.

A multis curiæ laudibus in vnum coniectis, facti atrocitatem exaggerat, à loci ipsius sanctitate pro Mil. num. 91.

PVNCTVM VI.

Quibus auxilijs.

VIres, instrumenta, conatus, arma, satellitium, aliaque ad rem perficiendam accommodata auxilia dicuntur; illustrissimum est illud Milon. nu. 55. *Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, vter esset insidiator, vter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in Rheda penulatus, vna sederet vxor: quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cùm penula irretitus, Rheda impeditus, vxore penè constrictus esset? videte nunc illum primùm egredientem è villa subitò. Cur vesperi? quid necesse est? qui conuenit præsertim id temporis? Age nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate semper ille cum vxore: tùm sine ea, nunquam non in Rheda: tùm in equo, &c.*

Cæterum vt res naturales à Deo, sic multò clarius, quæ supra naturam sunt, ab eodem proficisci credendum est, eaque diuinæ potestati tribuenda. Si dicamus Mariam Ægyptiacam tribus dumtaxat panibus, triginta totis annis vitam tolerasse, addendum diuinitùs factum illud, nec sine miraculo fieri potuisse. Sic Tull. probat Clodium non sine ope consilioq; diuino interfectum, fuit siquidem occisus ante fanum bonæ Deæ, cuius sacra impiè violauerat: à numero 86. ad 89. *Non est humano consilio, ne mediocri quidem Deorum immort. cura, res illa perfecta: religiones ipsæ areæque, cùm illam belluam cadere viderunt, commouisse se identur, & ius in illo suum retinuisse: Nec verò non eadem ira Deorum hanc eius satellitibus iniecit amentiam, vt sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exequijs, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, amburereretur etiam abiectus, &c.*

Hunc eundem locum vrget multis tertia in

in Catil. Vbi demonstrat humana sententia tantùm periculum præcaueri non potuisse. Videndum tamen, ne res parum difficiles Deo tribuamus, & histriones ineptos imitemur, qui in re leuissima solent exclamare, Deus in machina. Quod arguit Horatius in arte.

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.

PVNCTVM VII.

Cur?

HIc sagaciter subodorari conuenit, quid in committendo facinore sibi proposuerit, quid vtilitatis inde sperauerit is, qui rem aggressus est. Quod quò clarius fiat, solet identidem Cic. Cassianum illud repetere *Cui bono*, vt ostendat, cuius incommodum, crimen admissum cedat, vt eius illum authorem potissimum arguat. Pro Amerino Roscium probat non occidisse patrem, quod eius mors illi fuerit perniciosa num. 84. *L. Cassius ille, quem populus Rom. verissimum & sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quærere solebat* Cui bono fuisset. *Sic vita hominum est, vt ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere, &c.* quibus docet mortem illius vtilem fuisse accusatoribus; perniciosam Roscio, ideoque illos potius esse reos.

Idem repetit pro Milone num. 32. & à spe vtilitatis propositæ probat nullam fuisse causam, cur insidias Milo pararet Clodio; sed contrà sperauisse Clodium fore, vt occiso illo, posset impunè vexare Remp. *Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tàm audaci, tàm nefaria bellua, docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuisse. Itaque illud Cassianum,* Cui bono fuerit, *in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpè paruo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur, non modò, vt prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam vt his consulibus prætor; quibus si non adiuuantibus at conniuentibus certè, sperasset se posse Remp. eludere, &c.* ad n. 35. quàm sic concludit, non modò non prodest, sed etiam obest Pub. Clodij mors Miloni.

Præterea tractantur aliæ causæ, quæ moue-re potuerunt, vtputa, odium, ira, vindictæ cupiditas, & eiusdem generis alia. Tull. eadem Orat. nu. 36. *At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ punitor doloris sui. Quid si hæc, non dico maiora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc ciuile odium, quo omnes improbos odimus.*

At clarius consiliorum Clodij seriem euoluit, & ostendit quomodo sensim ad intentandam Miloni necem, quasi gradibus quibusdam peruenerit num. 24. *Pub. cùm statuisset omni scelere in prætura vexare Remp. videretque ita tracta esse comitia anno superiore, vt non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret vt cæteri, sed & L. Paulum effugere vellet, singulari virtute ciuem, & annum integrum ad dilacerandam Remp. quæreret: subito reliquit annum suum, seque in annum sequentem transtulit, non religione aliqua, sed vt haberet, quod ipse dicebat, ad Præturam gerendam, hoc est, ad euertendam Remp. plenum annum atque integrum.*

PVNCTVM VIII.

Quomodo.

MOdum & seriē rei gestæ continet, quod fit dilucida narratione & explicatione, ex qua facilè colligi possint, tàm eum, quem accusamus, reum esse; quam quem defendimus innocentem; ad quod videndum quomodo Tull. narrationem Milonianam auspicetur, & moram eius cunctationemque afferat, vt collocatas à Clodio insidias euincat; quam sic concludit n. 30. *Hæc sicut exposui gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid Resp. consequuta sit, nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, vt ne se quidem seruare potuerit, quin vnà Remp. vosque seruaret: Si id iure non posset, nihil habeo, quod defendam sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis omni-*

omnibus qui in latrones inciderunt, aut illorum telis, aut vestris sententijs esse pereundum.

Vnum hic excutiendum est, an comparatis insidijs, an aperto marte hostem sit adortus, vtrum iratus, ebriosus, inuidentia percitus, vigilantemne oppresserit, an dormientem.

PVNCTVM IX.

Quando.

Temporis opportunitates expendit, de die, an noctu, mane, vel serò, hac, an illa hora res acta sit: vt enim tempora quædam sunt opportuna criminibus; sic alia minime sunt accommodata: quis enim nesciat noctem scelerum administram esse si modo vatem Horatium audierit.

——pulchra Lauerna
Da mihi fallere, da iustum, sanctumq; videri.
Noctem peccatis, & fraudibus obijce nubem.

Seipso superior Tull. si vnquam num. 49. pro Mil. dum Clodium insidiatorem fuisse ex hoc loco. *Age, si ita factum: quæ causa cur Romam properaret? cur in noctem se conijceret? quid afferebat festinationem? quod hæres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset; deinde si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset? amitteret autem, si postridiè manè Romam venisset? Atque vt illi nocturnus ad vrbem aduentus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit, si Miloni, cùm insidiator esset, si illum ad vrbem noctu accessurum sciebat, subsidendum, atque expectandum fuit.*

Numero deinde 51. iisdem penè argumentis probat Milonem de insidiis non cogitasse. *Noctu inuidioso, & pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes saluum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator, & receptator locus, dùm neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: denique vbi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Hetruria.*

Quod argumentum repetit num. 55.

PVNCTVM X.

Euentum Loci, seu Signa.

De iis agit Tull. partic. nu. 114. eaque definit, Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, vt telum, vt vestigium, vt cruor, vt deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumue videatur; vt responsum inconstanter, vt hæsitans, vt titubans; vt cum aliquo visus ex quo suspicio oritur: vt eo ipso in loco deprehensus in quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt scriptum, vt obsignatum, aut depositum quippiam, &c. ex quibus asserit elici posse argumenta.

Illa diuidit in duas species Quintil. lib. 5. cap. 4. eorum scilicet necessaria sunt, à Græcis τεκμήρια; alia non necessaria quæ σημεῖα: priora sunt illa, quæ aliter habere se non possunt; vt cicatrix perpetuum est indicium vulneris; eum mori, cuius cor vulneratum sit: posteriora, quæ quidem sola non sufficiunt ad tollendam dubitationem, cum cæteris tamen plurimum valent, eiusmodi sunt titubatio consternatæ mentis indicium: mutatio coloris, vacillantis animi signum: inconstans oratio, mẽdacii nota: tremor, timoris index, & sic de cæteris, quæ sunt indicia interiorum affectuum, & sermo quidam tacitus mentis; id ex Iuuenale singulari iudicio Poeta, dictum.

Heu quàm difficile est crimen non prodere vultu!

Pari sensu constantia vultus accipitur in argumentũ integritatis ab Horatio epist. l. 1. ep. 1.

——Hic murus aheneus esto
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Denique speculum mentis est facies, atque vt sapienter ait Seneca epist. 522. *Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt; qualis quisque sit scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris, &c.* Quis tamen dicat illa necessaria, sem-

ſemperque vera eſſe, quandoquidem à nonnullis rubor acc pitur in argumentum virtutis, ab alijs in ſignum impudentiæ: mollitiei quòd vno digito caput ſcaberet, Ammianus excuſat tribuens id genuino cuidam mori. His itaque præmiſſis videndum, quomodo iſta ſigna ſint ab Oratore tractanda.

PVNCTVM XI.

Signorum antecedentium vſus.

DIcuntur ea quæ rem antecedunt, vt minæ, iurgia, odium, & eiuſdem generis alia plurima, ex his ducit argumentum Tull. pro Mil. dum Clodij apparatum deſcribit ad ſuſpicionem magis, atque magis mouendam, & minas, quas à rebus ante actis, dictiſque exaggerat: vt iampridem locum & tempus inſidiarum meditatus probetur num. 26. *Seruos agreſtes, & barbaros quibus Siluas publicas depopulatus erat: Hetruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis, res erat minimè obſcura. Etenim palam dictitabat Conſulatum Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Significauit hoc ſæpè in Senatu, dixit in concione; quin etiam Fauonio fortiſſimo viro quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone viuo, reſpondit, triduò illum, ad ſummum quatriduò periturum. Quam vocem eius ad hunc M. Catonem ſtatim Fauonius detulit.*

PVNCTVM XII.

Vſus Concomitantium.

QVæ cum re coniuncta ſunt, vt clamor auditus, telum deprehenſum, & tota rei geſtæ ratio: quare præter illa quæ dicta ſunt ſuperius, in *Quomodo*, ſatis fuerit exemplum deſumere ex eadem Oratione, quo Clodij cum Milone congreſſum, pugnam ac cædem deſcribit nu. 29. *Fit obuiam Clodio ante fundum eius hora ferè vndecima, aut non multo ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt, de loco ſuperiore, impetum: aduerſi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de Rheda, reiecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladijs eductis, partim recurrere ad Rhedam, vt à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd iam interfectum putarent, cædere incipiunt eius ſeruos, qui poſt erant, ex quibus qui animo fideli in Dominum erant, & præſentes fuerunt, partim occiſi ſunt, partim cum ad Rhedam pugnari viderent, & Domino ſuccurrere prohiberentur. Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent: fecerunt id ſerui Milonis, neque imperante, neque ſciente, neque præſente Domino, quod ſuos quiſq; ſeruos in tali re facere voluiſſet.*

PVNCTVM XIII.

Vſus Conſequentium.

PRo conſequentibus ad ſatietatem ſunt exempla, in Oratione pro Roſc. Amerino num. 95. cuius hoc principium eſt. *Videamus nunc ſtrictim ſicut cætera, quæ poſt mortem Roſcij abs te T. Roſcij, facta ſunt: quæ ita aperta, & manifeſta ſunt vt mediusfidius inuitus ea dicam. Vereor enim cuicuimodi es, Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſeruare, vt tibi omnino non pepercerim. Cùm hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod ſalua fide poſſim) parcere, rurſus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene cùm ſocij tui fugerent, ac ſe occultarent, vt hoc iudicium non de illorum præda, ſed de huius maleficio fieri videretur potiſſimùm tibi partes iſtas depopoſciſſe, vt in iudicio verſarere, & ſederes cum accuſatore? qua in re nihil aſſequeris, niſi vt ab omnibus mortalibus audacia tua cognoſcatur, & imprudentia. Idem vrget à n. 193. ad n. 106.*

Hunc locum multis, & eleganter tractat Cic. pro Milone, qui poſtquam egit de impedimentis Milonis, & oſtendit, quàm fuerit Clodius ad pugnam expeditus, relictis omnibus nugis, ac comitibus, quos ſecum de more ducebat; cauſas addit, cur debuerit Milo inſidias aduerſarij præuidere. num. 57. *Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros: nec verò ſic erat vnquam non paratus Milo contra illum, vt non ſatis ferè eſſet paratus. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem: qui ſæpè ſpoliantem iam & exultantem euertit, & perculit ab abiecto, adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis Ducis, &c.* Poſtea cur Milo ſeruos manu-

manumiserit, quæ quæstiones de ipsis habitæ sunt, cur in vrbem venerit sine metu. Quæ in agmentum eius innocentiæ assumuntur omnia à n. 50. ad 54.

LECTIO II.

Dispositio generis Iudicialis.

PRinceps in dicendo Tull. ait in alijs Orationibus Oratorem ludere, in his agere serio. Sanè quam prudenter, ac considerate causam agere debet is, qui vel innocentem defendit, vel reum accusat, in curiæ luce? vbi Senatus Princeps splendore suo sæpè perstringit agentis oculos, & mentis aciem obtundit. Singulas igitur Orationis partes expendamus.

PVNCTVM I.

Generis Iudicialis Exordium.

ARtificiosum esse debet quàm maximè, in quo semper auditor, docilis attentus, ac beneuolus reddendus est, neque enim tractat Cic. sententias, Theses, aut Locos communes vllos Iudicialibus in Exordijs, sed statim ab initio, aut attentum facit, aut docilem, aut beneuolum auditorem.

Ex diuersis causarum generibus oritur triũ illarum necessitas, quarum in Exordijs est habenda ratio: Nam si beneuolentia maximè quis indigeat, illam vel à personis, aut à causa deducet; In personis, modò captatur à seipso, nunc ab aduersarijs, alias à Iudicibus.

A propria persona.

Modestiam seruabit, quod fiet, si virtutes & eloquentiam extenuet: vt si plus voluisse, quam præstitisse se dicat; si honores, & commoda vni Deo, tùm fauori iudicum & auxilio tribuat. *Est enim*, inquit, Fabius lib. 4. cap. 1. *Naturalis pro laborantibus: & Iudex religiosus libentissimè Patronum audit, quem iustitiæ numine timet*: Inde illa veterum, circa occultandam eloquentiam, obseruatio, vt se impares, & ingenijs, & rebus omnibus alijs esse dicerent; qualem se facit Tull. in Orat. pro Quintio num. 1. *Quæ res in ciuitate duæ plurimum possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia: quarum alteram C. Aquilli, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensij ne me dicendo impediat, nonnihil commoueor: gratia Sex. Næuij ne P. Quintio noceat, id verò non mediocriter pertimesco.*

Vel angi se non leuiter ostendat difficultate agendi, & officio ipso accusandi, quod præstat in Verrem actione 3.

Vel à magnitudine partis oppositæ, si doceat veluti se opprimi eius auctoritate, aut cõmendet suum officium, quo impulsus ad dicẽdum venerit, nimirum vt existimetur suscepisse illam causam ductus officio cognitionis, aut amicitiæ, aut Reip. causa, Cic. in Verrem. *Si quis vestrum, iudices, aut eorum qui adsunt, fortè miretur me, qui tot annos in causis iudicijsque publicis ita sim versatus, vt defenderim multos, læserim neminem: subito nunc mutata voluntate ad accusandum descenderim: is si mei consilij causam rationemq; cognouerit, vna & id, quod facio probabit, & in hac causa profectò neminem præponendum esse mihi actorem putabit.*

Quibus reddit causam, cur agat cõtra Verrem, quòd Siculis maximè deberet fauere.

Tertia in eundem n. 5. amore Reip. accusare se profitetur. *Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, & propè depositam Reip. partem suscepisse: neque in eo magis meæ, quàm vestræ laudi, existimationique seruisse.*

Quinta verò, ideò se dicit ad accusandum descendisse, quòd vir bonus contra malũ agere debeat n. 6. *Et in hoc homine sæpè à me quæris Hortensi quibus inimicitijs, aut qua iniuria adductus, ad accusandum descenderim. Mitto iam rationem officij mei, necessitudinisq; Siculorum: de ipsis tibi inimicitijs respõdeo. An tu maiores vllas inimicitias putas esse, quàm cõtrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum & voluntatum? fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non esse inimicus, qui quæstor Consulem suum, consilijs commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis spoliare, relinquere, oppugnare ausus sit? Pudorem, & pudicitiam qui colit, potest æquo animo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? &c.* per egregiam enumerationem amplificata.

Deniq; semper est aliqua honesta ratio, aut necessitas afferenda, hoc enim mirum in modum iuuat accusatores, ne alioqui videantur

impulsi

impulsi ira vel odio, aut ambitione accusationem suscepisse.

Ab Aduersariorum persona.

Ea tantum ratione nobis conciliatur auditor, qua illum ab aduersarijs auertimus: quare detegendæ sunt eorum fraudes, & corruptelæ, quæ illos in inuidiam vocare possunt; ita tamen, vt nihil imponatur. Hac ratione Cic. 2. Verrina, apperit insidias à Verre sibi factas nu. 3. *Equidem, vt de me confitear iudices, cùm multæ mihi à C. Verre insidiæ terra marique factæ sunt, quas partim mea diligentia deuitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim: nunquam tamen, neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, vt nunc in ipso iudicio.*

Paucis verò numeris interiectis 9. probat per intolerabilem fastum, ac regios spiritus Verrem contemnere Senatores ac Iudices, vt illum vocet in odium & inuidiam. *Quod si non modò in causa, verùm in aliquo honesto præsidio, aut in alicuius eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profectò non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non vsque eò despiceret, contemneretque ordinem senatorium, vt arbitratu eius deligeretur ex Senatu, qui reus fieret, &c.*

Sexta eiusdem enumerat multa crimina, vt etiam ipso principio septimæ de supplicijs. *Nemini video dubium esse, quin apertissimè Verres in Sicilia, sacra profanaque omnia, & priuatim, & publicè spoliarit, versatusque sit, sine vlla non modò religione, verùm etiam dissimulatione in omni genere furandi, atque prædandi, &c.*

Cum hac persona coniuncti sunt, qui illam defendunt, quare & ipsi vocandi sunt in inuidiam; vt si dicatur eorum amicitia, non in virtute, sed in largitionibus, fundata. 5. in Verr. num. 7. *Quid? illa, quæ leniora videntur esse, non cuiusuis animum possunt mouere? quod ad tuam ipsius amicitiam, cæterorumque omnium maiorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quam cuiusquam nostrum virtus & integritas? odistis hominum nouorum industrias, despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis, ingenium vero, & virtutem depressam, extinctamque cupitis.*

Aut etiam eleuanda sunt, ac refutanda, quæ identidem illi ad huius defensionem afferre solent 7. Verr. nu. 1. *Sed quædam mihi magnifica, & præclara eius defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam multo mihi ante est prouidendum, &c.*

A Iudicum Persona.

Beneuolentia comparatur eorundem commendatione. 2. in Verr. n. 10. *Quibus ego rebus, quid iste speret, & quo animo intendat, facilè perspicio. Quamobrem verò confidat aliquid proficere posse, hoc prætore, & hoc consilio intelligere non possum, &c.*

Aut declarando quam spem conceperimus de ipsorum integritate 3. Verr. num. 3. *Neque enim hoc à vobis populus Rom. exspectat; neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit: & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere: immò vero adsit, respondeat, &c.*

Mores quoque si fieri potest, Iudicis nosse conuenit: nam prout asperi, leues, iracundi, graues, austeri, remissi erunt, assumere naturas eorum, qua competent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit: & ita ab eorum moribus conciliatio ducetur: sicut etiam ab officio, cuius nonnunquam possunt commoueri, leuiter tamen, ne tam doceri, quam exorari, & laudari videantur.

A Causa & Adiunctis.

Ex causa ipsa, seu re ducetur etiam beneuolentia. Fab. l. 4. c. 1. Si primo ex causa nostra desumamus aliquam sententiam maximè probatam iudicibus. Vt in Milo. Licere cuilibet se tueri, ac defendere hac enim probata sententia, iudex minus auersus erit à reliqua causa, quæ ab ea pendet.

Ex adiunctis, tempore scilicet loco, alijsque circumstantijs. Pro Deiotaro conqueritur Cic. quod inter priuatos parietes dicat, & pro Cœlio, quòd die festo.

Ex causæ ipsius magnitudine & momento, quippe quæ coniunctam habeat sibi Reip. aut ciuium salutem; vt non tam res nostra, quam iudicum, & adiutorum agi videatur; quod pro domo sua facit.

Ex causæ ipsius conditione, nam si in ea grauj affecti fuerimus iniuria, tunc concitatur misericordia erga nos, inuidia & ira, in aduersarios.

Attem-

Attentio.

Ad Attentionem hæc dat Quintil. si res noua, atrox, magna, & pertinens ad exemplum, agi dicatur, vt Cic. sæpius in Verrinis facit; si nos pauca dicturos, eaque ad causam tantum pertinentia: Facilius enim breuiori orationi aures accommodant.

Docilitas.

Ad Docilitatem parandam facit clara partitio, rerumque dicendarum diuisio, maximè cum causa videtur inuoluta multis rebus, aut difficultatibus impedita. Pro Cluentio num. 1. *Animaduerti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur inuidia iam inueterata Iuniani; altera tantummodo consuetudinis causa timidè & diffidenter attingere rationem veneficij criminum: qua de re lege est constituta hæc quæstio.*

Neque prætermittendum est, quod pulchrè monet Fabius nonnunquam ab nimia attentione iudicem auertendum esse, cùm scilicet nimium aduersario attenderet, ideoque imminuenda quædam esse atque eleuanda. Pro Ligario & Cœlio.

PVNCTVM II.

Generis Iudicialis Narratio.

QVamuis perspicuitas, & probabilitas sint cuilibet Narrationi communes, tamen Arist. lib. 3. Rhet. cap. 10. Iudiciali maximè conueniunt: propterea quędam in hoc genere paulò attentius, diligentiusque tractanda sunt.

I. Ita componi debet Narratio, vt æquitatem causæ nostræ subijciat oculis; contra nequitiam inimicorum aperiat. In exemplum sit Miloniana Narratio tam artificiosè contexta, vt nemo non credat Clodium insidias parasse Miloni.

II. Est etiam illa conformanda Iudicum moribus, & auditorum, vt ostendamus aduersarios in eo maximè peccasse, à quo omnes potissimum abhorrent, quod extremum referri debet ad moratam Narrationem, tam scilicet, quæ mores, & affectus eorum, qui aliquid agunt, exprimit: ad quod Arist. vult ostendi primùm propensionem cuiuslibet ad vitia, & virtutes, qua impulsus, id vel illud prę eligit.

Secundùm vt exprimantur ea, quæ ab illis moribus oriuntur, vt, incedebat hoc, vel illo gradu, furens, anhelus, titubans; itaut cuilibet vitio propriæ notæ adscribantur.

Tertium, si res videatur incredibilis, causæ quæ ad eam impulerunt sunt proferendæ: quod si nulla satis legitima causa inueniatur, recurrendum ad illius primam libidinem, qui solo naturæ corruptæ impetu ad hæc, aut illa feriatur.

Quartùm debet hæc Narratio varietatem affectuum continere, maximè cùm res aliqua crudelis & atrox opponitur: tunc enim variè concitantur motus animorum grauiores, per exclamationes, obiurgationes, reprehensiones propter animi perfidiosi fraudem, aut scelestum aliquod facinus, comminationes, increpationes, &c. Vt nemo sit qui non exhorrescat, compatiatur, irascatur, inardescat ad tale portentum, tam crudele, tam nefarium.

Sunt etiam narrationes quædam totæ flebiles, aut acerbæ, quibus atrox alicuius maleficium, naturæque immanitas, aut innocentium pœna exponitur; quales in Verrinis multæ, vt illa imprimis nobis, 7. Numeris bene multis, imò ferè tota Oratione de Supplicijs. *Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum & miserum toti Asiæ &c.*

Quintùm, quia duplex est Narratio; altera quæ summas rerum colligit tantùm: altera quæ singula exponit; debet vti Orator modò hac, modo illa, prout inseruient motibus: nam secunda adhibenda est quotiescumque sunt permouendi auditores: prima cùm rei gestæ series, aut nobis non multum fauet, aut ingrata est auditoribus, aut communis & trita.

Denique monet Arist. defensorem non adeò indigere Narratione, quòd ab accusatore iam ante res omnis sit exposita; illam tamen adhibere debet, si accusator aliquid minus fideliter narrauerit, aut aliquid omiserit, quod reo fauere potest.

***

PVN-

PVNCTVM III.

Generis Iudicialis Confirmatio.

COnfirmatio longè maiorem affectuum varietatem recipit, vt quæ omne genus probationum contineat, quæ diuersa ratione proponuntur: vel enim simplex est, vel coniuncta; illa vnius est criminis; ista plura complectitur: in illa seruandus ordo, quem præscribit Cic. 2. de Orat. n. 314. dùm de collocandis argumentis agit. *Firmissimum quoque sit primũ: dùm illud tamen in vtroque teneatur, vt ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atq; in gregē conijciantur.* Sic enim comparati sumus, vt primorum, & vltimorum meminerimus, mediorum vix recordemur. Vt ergo meminerint Iudices, initio & in fine collocanda sunt optima.

Sin coniuncta causa sit, is est ordo te nedus, quem Cic. docet libro Particionum num. 14. Nimirum vt si accusemus, sequamur rerum ordinem, id est vt crimina ab reo admissa sunt, sic à nobis referantur. Vel certè melius: nam is ordo minùs placet, siquidem poterunt leuissima postremò facta esse, at nunquam leuissima postrema referenda sunt. Notanda tempora, aut dignitates & officia, in quibus se ille exercuit, & crimina, quæ quoque tempore, aut officio susceperit recensenda sunt, vt grauissima quæque primum, & postremum locum occupent, cætera medium. Ita Cic. Confirmationem in Verrinis collocat; cum primum eum accusat ab ijs sceleribus, quæ gessit in quæstura; tum progreditur ad ea, quæ in Legatione, postea vrget ea, quæ in prætura vrbana, deindeque in Siciliensi admissa sunt, refert; denique Siciliensem in quatuor partes, quasi genera quædam partitur. Nam primum refert crimina quæ ad iurisdictionem pertinent; tum quæ ad rem frumentariam; dein quæ ad furta, tandem quæ ad supplicia pertinent magno verborum apparatu, & ad grauiores affectus eliciendos idoneo, recenset.

Notandum vnumquodque crimen probandum esse ex locis, qui pertinebunt ad statum, in quo causa versabitur, & obseruandum religiosè, quod præcipit Tull. in Particio. num. 14. Singula argumenta, quasi hasta in manu collocata vehementer proponi oportere, hoc est, statim initio conglobatione criminum omniũ vti oportere, vt, & reus obruatur multitudine, & Iudices obstupescant 3. in Verr. n. 10. & sequentibus. *His ego iudicibus nō probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? istum in quæstura pecuniam publicam Cn. Carboni Cos. datam, auertisse, istum alieno nomine à quæstoribus vrbanis, pecuniam abstulisse, &c.*

Quæ vbi crimina conglobarit Orator, deinceps acriter erunt probanda, & confirmanda tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusque in singulis erit commorandum, quod fit si crimen aliquo motu vehementiori augeamus. Tull. 3. in Verr. num. 40. *O scelus! ò portentum, in vltimas terras exportandum. Itanc vero tùm cùm Quæstor ad exercitum missus es, custos non solùm pecuniæ, sed etiam Consulis particeps omnium rerum consiliorumq; fueris: habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat: repentè relinquas? deseras? ad aduersarios transeas? ò scelus! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc vno scelere esse contenta: necesse est semper aliquid eiusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaq; versetur.*

Aliquando instandum est, acriusque vrgendum, interrogandum, minandum, blandiendũ; passim in Catil. & Verrinis Cicero, quæ quibusuis sunt obuia. Egressiones adhibendæ pro Sext. 55. & alibi sæpè.

Nonnunquam propositis rationibus in amplificationem grauiorem exardescit Orator, ad maiorem animorum motum.

Sæpè lenta grauitate pondus adiungendum ijs, quæ dicuntur: sed quoniam grauioris affectus proprium est, hos ciere motus, in Epilogo, & in exercitatione, de affectibus, satis disputatum est.

Iam verò si defendamus, maximo nobis iudicio opus est, vt in particionibus, docet Cic. Nam aut eodem ordine nos vti oportet, quo aduersarius vsus est, nimirum illius argumenta diluere eo, quo proposita sunt modo, aut certè immutare ordinem, & leuissima primò refutare, partim ad extremum remittere, videreq; maximè, vt Iudices inanem causam aduersarij nostri non arbitrentur; firmissima verò quæque in medium locum conjecta, aut obscurare dicendo aut digressionibus obruere tutum erit. Denique causa ipsa optimum Oratorem mode-

moderatur, qui semper quid Iudices, & res postulent, aduertit.

PVNCTVM IV.

Peroratio generis Iudicialis.

HIc præcipuè sunt excitandi motus duo, Iræ nimirum, & Indignationis, sic accusemus, Conquestionis verò, seu Miserationis, si defendamus. Tametsi dùm defendimus iram mouere possimus aduersus iniustos accusatores; quod pro Rosc. facit Tull. misericordiam dum accusamus Tull. 3. Verr. cùm de Philodamo disputat.

Præter hos alii motus omnes excitantur, vt Odii in Clodium, & furoris eius administros 91. num. pro Mil. idque à definitionibus conglobatis.

Tum motus amoris eiusdem Orationis nu. 98. à consequentium frequentatione.

Miserationis motus pro Sextio nu. 146. pro Mur. 88. à contrariorum amplificatione.

Doloris motus excitatur pro Mil nu. 100 à dissimilibus.

Lenitatis affectus pro Sextio 37. à pugnantium conglobatione.

Misericordiæ verò motus habetur in Mil. 104. à causis, & 95. à similitudinibus & exemplis in eodem n. 93 1. In Catil. n. 3. à personis fictis, eadem num. 18.

Hic locus est figuratæ loquutionis per frequentes Hypotyposes, Apostrophes, Descriptiones, Prosopopœias, Contentiones, quæ motus grauiores efficiunt, de quibus ad satietatem in Eloquentiæ triumpho.

LECTIO IV.

Vsus Praceptorum Particularium generis Iudicialis.

QVamuis generis Iudicialis duæ tantùm sint præcipuæ partes, Accusatio scilicet, ac Defensio, ambæ tamen plures comprehendunt. Accusatio, Querelam, Expostulationem, Exprobrationem. Defensio, Purgationem, & Deprecationem, & si quæ sunt aliæ, de quibus paucis agendum nobis est.

PVNCTVM I.

Artificium Accusationis.

COnsiderat accusator qualis in iudicium reus vocetur, proinde rationem habet dignitatis & auditorum, ne temerè quidquam profundat, paucis notat crimen, illud circumstantiis designat; testimoniis, si sit opus, conuincit, tum demum sic se gerit, vt de re, non de homine dicere videatur.

Et verò cum accusatio sit apud Iudices rei delatio, grauis esse debet ac honesta, vt pondus auctoritatis suæ retineat, dum legitimè tractatur, dum nullo ducitur alio, quàm iustitiæ affectu, non inuidia, non odio, non spe præmiorum rapitur ad id munus, & officium; sed oppressæ innocentiæ misericordia, improbitatis odio, & communis vtilitatis ratione impellitur.

Sic prudens Orator Tull. quia suspecta semper, & odiosa visa est Accusatio, profitetur se nullis iniuriis lacessitum, nec priuatis inimicitiis adductũ ad causam accessisse, Diuinatione in Verrem. Deinde iustissimas causas profert, quibus ad hoc fit impulsus eadem Orat. nu. 5. *Adductus sum Iud. officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoq; maiorum, vt onus hoc laboris, atq; officij, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem.*

Quanquam non requiratur tantus Orationis ambitus, in singulis actionibus, præsertim vbi quis patronus id ex officio facit; aut reus est tàm infamis, & notæ nequitiæ, vt nulli non probetur eius delatio. Puerilis enim loquacitatis est eo calore minimos errores insectari, quo grauissima quæque crimina.

Exordium.

Orditur sæpius à deploratione temporis præsentis, in quo tàm sunt corrupti mores, vt non tantum admittant scelera, sed etiam palã de his glorientur impii, & impunitatem sibi polliceantur, quod in reo probandum est.

Alias ab insolentia parricidæ crimen approbantis impunè, Iudicum beneuolentiam conciliat, illorum integritate pluribus dilaudata.

Si necessitatem accusandi proposuerit, vel ex bono publico priuatoq; vel ex damnis crudelitatis arcendis, & eloquentiæ venalis suspicionem amouerit, Iudices ad audiendum præparabit; dociles verò, si criminis atrocitatem tàm breuiter & clarè sub oculos posuerit, vt nullus dubio locus relinquatur.

Aliàs à principio abrupto conuenit exordiri, quo statim, & nostrum dolorem, & rei grauitatem indicemus. Sic in Catil. 1. Tull. *Quousque tandem, &c.* Quod fiet commodè per Conquestionem, Dubitationem, Exclamationem, &c.

Res etiam & personæ vel crimen ipsum, cuius accusatur, dant Orationi principium.

Vix dici potest quantū sit hac in re ad persuadendum efficax modestiæ species, præsertim apud graues personas; proindè periculosum est ardoris nimij flammam excitare vehementius, ne odium, quod cupimus accendere, deferuescat, & miseratio in locum eius succedat: sed molliter, ac frigidè profiteri necessitatem actionis, securum.

Narratio.

Magnam artem requirit; dilucidè siquidē, ac robustè referenda sunt crimina, nec tàm ad pompam verborum, & eloquentiæ nomen, quàm ad rei damnationem institui debet. Argumenta leuioris momenti reijcienda, quæ nullo negotio refelli possunt; alioquin fides aliorum non sine damno periclitatur, quibus aliàs rem confecisset.

Confirmatio.

Acutè crimina colligit, exponit acriter, tabulas profert fideliter, testes producit religiosè: Nec tantùm scelus vrget, sed quare, quomodo, quando furtum, vel homicidium admissum sit, manifestis adducit argumentis. Causas adiuuantes, & instrumenta magna verborum copia proponit, quibus ad maleficium vsus sit. Exaggerationes, Digressionibus temperare nouit. Verrinæ Ciceronis magnam habent Exemplorum copiam, quæ transcribere hominis esset otio suo leuiter abutentis.

Callidum Accusationis genus est, cùm Orator profitetur se plurima modestiæ causa prætermittere, vt hac ratione pascat Iudicum auribus, ea scilicet reum admisisse crimina, quæ ab Oratore modesto honestè dici non possunt, nec à verecundis Iudicibus audiri debent.

Peroratio.

Motus habet iræ, vel odij grauioris. Quòd si Iudices timeantur molliores ad vindictam; aliundè verò, tā sceleratus sit & infamis reus, vt nisi cum maximo legum, ac patriæ detrimento saluus esse non possit: per repetitionem commemoranda sunt grauiora scelera, & docendum impunitatis spem fore periculosam peccati illecebram; vt sic nullum reperiat reus effugium.

Egregium accusationis specimen habetur in Liuio lib. 40. Persei Demetrium fratrem parricidij reum agentis, quod fusiùs persequitur in sacra Eloquentia Caussin. l. 13.

Status actionis parricidij crimen complectitur, scilicet initum fœdus, & amicitiam cum Romanis.

Orditur ex abrupto, magnamque amoris commotionem ex flagranti delicto præ se fert, parentemque flebilibus verbis, & ad fraudem compositis grauiter mouet.

Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; ferro iugulum. Quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro, atque insidiator, non nequicquam isti vnum Demetrium filium te habere, me subditum, & pellice genitum appellat. Nam si gradum, si charitatem filij apud te haberem: non in me querenrem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sæuires: nec adeò tibi vilis vita esset nostra, vt nec præterito periculo nostro mouereris, neque futuro, si insidiantibus sit impunè. Itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantùm Deos, vt à me cœptum scelus, in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem quod circumuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod vtri nostrum sanctius sit, iampridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce, & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetriumcum armatis

aratis nocte intempesta, in vestibulo meo deprehendisses.

Argumenta confirmationis petuntur ab adiunctis. Primum crimen & radicem omnium, insanam dominandi libidinem in fratre fuisse contendit.

Quod tum vociferarer in re præsenti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater non comessantium inuicem iamdiu viuimus inter nos: regnare vtique vis huic spei tuæ obstat ætas mea: obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat verò etiam patris iudicium. Huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes.

Tum parricidij crimen intentatum colligit ex adiunctis & effectis.

Omnia moliris & tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione, & decursu, & simulacro ludicro pugnæ funestum propè prælium fecisti. Nec me aliud à morte vindicauit, quàm quòd me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse? quem fudibus te inspectante propè occiderunt? quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? cōmiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te, cum armatis venientem recipiam? si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis.

Rem probat ex circumstantijs diligēter expositis, & ad maiorem animorum commotionem, nihil habere se quò confugiat, acerbè queritur.

Nihil ego si tanquam accusator criminosè, nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse, possunt qui dem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare se deprehensos intra limen meum cum ferro, si ad te deducerem, rem pro manifesto haberes, fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. Sed ne sint cœcæ, pater, execrationes tuæ, discerne, & dispice insidiatorem, & petitum insidijs: noxium huic esse caput; qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia, & iustitia habeat: quò enim alio confugiam? cur non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si ero ad fratrem inuitatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comessatum fratrem, moriendum est, nec eundo, nec manendo insidias euito.

Gradum facturus ad crimen artificiosè patris nomen, & beneuolentiam vsurpat, callideque criminationem de amicitia cum Romanis, & spe regni inuadendi innectit.

Quo me conferam? Nihil præter Deos pater, & te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gētes, modò Thraciæ maritimam oram indignor. Nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est? Vidisti hesterno die impetum in me militum; quid illis defuit nisi ferrum? quid illis defuit, interdiu, conuiuæ fratris noctu absumpserunt.

Demetrium charum Romanis, apud quos Legatus fuerat, premit acrius, vt diram æmulationem suspicioso seni facilius instillet.

Quid de magna parte Principum loquar? qui in Romanis spem omnē dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. Neque hercule illum mihi tantùm fratri maiori, sed propè est, vt tibi quoq; ipsi regi, & patri præferant. Ille enim est, cuius beneficio pœnam tibi Senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam, & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet: pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent, mihi præter te pater, quid vsquam aut spei, aut præsidij est?

Coniecturam firmat T. Quintij litteris ad Demetrium, & in odium patris adducitur miser adolescens.

Quò spectare illas litteras ad te nūc missas

 T.Quin-

T. Quintii credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quòd Demetrium Romam miseris; & hortatur vt iterum, & cum pluribus Legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est Auctor omnium rerum isti? & magister eum sibi te abdicato patre, in locum tuum substituit: illinc ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quæruntur adiutores consilijs, cùm te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. Qui hinc integri, & synceri Romam eunt, Philippum Regem se habere credentes, imbuti illic & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam Regem viuo patre appellant.

Peroratio simulatam moderationem continet consilij pessimi artificem, quod facit vt patrem in filium vehementer excitet, sitimq; suam cruore fratris expleat.

Hæc si indignor, audiendum est, non ab ijs solùm, sed etiam à te pater cupiditatis regni crimen. Ego vero si in medio ponitur, non agnosco. Quem enim suo loco moueo, vt ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est; & vt diù sit Deos rogo. Superstes ei ita sim, si merebor, vt ipse me esse velit. Hæreditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem sceleratè cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tollatur, non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quàm vt filij necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. Ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.

Semper illa Crateri accusatio, inuidia laborandis, aduersus Philotam visa est vehemens & artificio simulationis erudita, magna quidem sensibus ac verbis simplex, sed ad odium dissimulandum, composita, vt illum vltimo supplicio, nulla misericordia dignum iudicaret, ob flagitij concepti deformitatem. Sic enim ille apud Curtium lib. 6.

Vtinam in principio quoque huius rei nobiscum deliberasses. Suasissemus, si Philotæ velles ignoscere, & paterere potius ignorare eum, quantum deberet tibi, quàm vsque ad mortis metum adductum cogeres potius de periculo suo, quàm de tuo beneficio cogitare. Ille enim semper insidiari tibi poterit, tu non semper Philotæ poteris ignoscere. Nec est quod existimes eum, qui tantum facinus ausus est, venia posse mutari. *Scit eos qui misericordiam consumpserunt, amplius sperare non posse.* At ego, etiamsi ipse vel pœnitentia, vel beneficio tuo victus quiescere volet, patrem eius Parmenionem tanti ducem exercitus, & inueterata apud milites tuos auctoritate, haud multum infra magnitudinis tuæ fastigium positō, scio non æquo animo salutem filii sui debiturum tibi. *Quædam beneficia odimus, meruisse mortem confiteri pudet. Superest vt malit videri, iniuriam accepisse, quàm vitam.* Proindè scio tibi cum illis de salute esse pugnandum. Satis hostium superest, ad quos persequendos ituri sumus. Latus à domesticis hostibus muni. Hos si submoueas, nihil metuo ab externo.

PVNCTVM II.

Artificium Apologiæ seu Defensionis.

Opponitur accusationis defensio quæ pro varietate rerum, & personarum multiplex esse debet: vel enim qui se purgare conatur manifestis tenetur indiciis, & sic excusationem facti quærit ex adiunctis, & circumstantiis pluribus: vel innocens, qui accusatur, & tunc innocentiam prætendit, quo nullum efficacius est defensionis telum.

Si ad viros Principes habenda sit defensio, miti potius veritate, prudentiaque de rebus monendi sunt, quàm temerè verbis paulò liberioribus irritandi: Sic enim agnita calumniantium improbitate, & fraudibus detectis æquiores nobis erunt. Sic per dissimulationem quandam orditur pro Ligario, deinde significatione amabilium morum, tum prædicatione clementiæ Cæsaris in eius beneuolentiam quasi per cuniculos irrepit.

Exor-

Exordium.

Petitur sæpius à diuersis circumstantiis locorum pro Cœlio; personarum pro Sextio, & Deiotaro; ab officiis in multos collatis pro Plancio; à persona quæ defenditur, pro Archia; ab erroris confessione, pro Rab. posthumo. Nunc susceptæ defensionis ratio affertur, & ad confutationem paratur aditus. Nonnunquam à Clementia, quæ si ab iudiciis exularet, optimo cuique timendum esset, cum humanum sit interdum peccare; tum ad reum descendit.

Beneuolentiæ conciliandæ semina quædam paucis interserit Orator, dum sibi gratos iudices profitetur, quòd eos speret habiturum se propitios, daturosque aliquid humanæ fragilitati.

Ex persona quæ accusatur, quòd ita præcipiti, vel odio furenti, aut alio quouis affectu grauiori, vel damnis lacessitus, crimen admiserit.

Facilius beneuolentiam consequetur, si eius anteactæ vitæ virtutes atq; integritatem, meritaque in Rempub. commemorarit.

Ex aduersarii persona, si solitam eius nequitiam, ac scelera, vt inueteratum odium exponat.

Narratio.

Refutationem continet, potißimam defensionis partem, cùm aliena refellere non possit, quin sua simul confirmet.

Aliquando præcipua tantùm accusationis capita nonnulli assumunt, quibus labefactatis, cætera facilè concidunt.

Vt flamma, quæ magna congerie conualuerit, diductis quibus alebatur lignis concidet, vt flumina in plures riuos diuisa arescunt.

Interdum singulas accusationis partes discutit, ac refellit; mox totam aduersarii calumniam breuiter contrahit, reiectis per contemptum iis, quæ plus malitiæ, quàm probabilitatis habere censentur.

Sic Antonii rationes quasi festucas leuiores cursim infringit Tull. in apologia, quam pro se habet 1. Phil. n. 3. Vbi primùm amicitiæ violatæ crimen confutat, rationemque reddit, cur causam cuiusdam sui familiaris contra Fabiũ Antonij socerum defendendam susceperit. *Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum prò familiari & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris nequissimi beneficio obtinuit non iure prætorio?*

Post aliqua transit ad aliud, & negat illũ se in disciplinã suam tradidisse, & obiter impudicitiæ crimen impingit. *Atenim te in disciplinam meam tradideras, domum meã ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id, per Curionem facere licuisset.*

Aliàs non tantùm aduersariorum sensus referuntur nostris comprehensi sententijs, sed ipsamet eorum verba commemorantur, discutiuntur, per partes confutantur scriptis codicibus, qui modus purgationis aptior, quàm pronunciatis orationibus: quamquam Cicero id præstet. Phil. 8. nn. 13. dum litteras Antonij falsitatis, & impudentiæ plenas confutat minutatim. Quod & facit pluribus 13. à n. 22. digna certè quæ cum otio legantur.

Modò causas impellentes, tùm internas, tũ externas proponit, quibus reũ absoluat, metu scilicet alijsq; concitationibus abreptũ prius, quam posset obuiam ire vrgenti malo: adde damnis ac iniurijs grauioribus lacessitum fuisse, qui scelus admisisse creditur.

Modò circumstantias temporis, ac loci adhibet, quibus ostendit id agendum fuisse, vel grauius damnum publicum, & priuatum subeundum, vel illi certè, qui defertur, pereundum 77. Cœlij vim & ferocitatem à spe futuræ virtutis excusat illique veniam precatur Cicero.

Proderit nonnunquam exempla proferre eorum, qui cum maiora, vel certè paria scelera admiserint, veniam, & vitam ab iudicibus impetrarunt.

Sic Clodij facinora per conglobationem dinumerat, vt adolescentem optimum in ea ciuitate damnandum non esse demonstret, in qua paulo ante vir adeò nefarius fuerit absolutus 78. pro Cœlio.

Epilogus.

Ad preces confugit per breuem repetitionem meritorum eius in Rempublicam, & earum rerum, quibus veniam, ac salutem mereri videatur.

Defensionis Ideam habet Liuius l.30. Vbi Demetrium Parricidij reum, ea qua solet verbórum pompa defendit, contra fratrem subiratum grauiter, & vix placabilem.

Exordium natum est ex tempore in quo versutias ac fraudes accusatoris detegit, animumq; Patris grauiter exulceratum prudenter mitigat, & ab iniqua dicendi conditione beneuolentiam captat.

Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem, veras meas lacrymas suspectas tibi fecit, cum ipse, ex quo ab Roma redij, per occulta, cum suis, colloquia, dies noctesque insidietur vltrò mihi: non insidiatoris modò sed latronis manifesti, & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, vt innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse dicit, vt ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam circumventum, solum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat.

Primam rationem conficit dilemma, quo confictam ostendit accusationem, & crimen insidiarum in fratrem retorquet. Si Demetrius antea proditor, cur tantum scelus in patrem, & regnum alto silentio prætermissum est? si primum quorsum illa vetus criminatio.

Iam illud quàm accusatoriè? quod noctis huius crimen miscuit, cum cætera insectatione vitæ meæ? vt hoc quod iam quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: & vnam illam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto, & composito argumento fulciret. Simul & illud quæsiuit, vt repentina, & minime præparata accusatio videretur: quippe ex noctis huius metu, & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseu, si proditor ego patris, regnique eram, si cum Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ ante me accusatum, si illa separata ab hac vana accusatio erat, inuidiamque tuam aduersus me magis, quàm crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri, vt perspiceretur, vtrum ego tibi, an tu mihi nouo quidem & singulari genere odij insidias fecisses. Ego tamen quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quæ tu confudisti, & noctis huius insidias, aut tuas, aut meas detegam.

Subtiliter & acutè implicat aduersarium à repugnantibus, probatque non esse credibile, eum qui amicitia Romanorum tantum posset ad submouendum patrem, ad vltimum parricidij scelus animum conuertisse.

Occidendi sui consilium me iniisse, videri vult: vt scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, vt ait, iudicio regnum est futurum, ego minor in eius, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult altera pars orationis, qua Romanos à me cultos ait? atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, vt quem vellent, imponerent Macedoniæ regem: & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fraterna cæde diadema gererem? vt illis ipsis, apud quos, aut vera, aut certè simulata probitate partam habeo gratiam, si quam fortè habeo, execrabilis, & inuisus essem?

Ab animi securitate festique diei lætitia, quæ in homicidis esse non poterat, parricidij suspicionem diluit, Perseique criminationem falsam euincit. Ab adiunctis temporum rei, & locorum, &c.

Pluribus modis se petitum criminatus est; & omnes insidiarum vias in vnum diem contulit: volui interdiu eum post lustrationem cùm concurrimus, & quidem, si dijs placet, lustrationum die occidere: volui cum ad cœnam inuitaui, veneno scilicet tollere: volui cum comessatum gladiis accincti me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: Lusus, conuiuii, comessationis: quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter diuisam victimam prælatis omnium, qui vnquam fuere Macedoniæ Regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera, pater, præuecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. Hoc ego etiamsi quid antè admisissem piaculo dignum, lustratus, & expiatus sacro, tum cum maximè in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios in comessationem præparatos volutabam in animo, vt quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cœcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult,

vult, aliud alio confundit. Nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine, & concursu iratum te efficere? vt merito sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, vtrum, vt placarem te, danda opera fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoque euitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoque velim inquiras qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (paruo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria hæc, & metus crapulam facilè excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo Dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnũ diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minimè malus, ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quòd cum ferro comessatum venerunt. Si quæram, vndè id ipsum scieris: necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meã, aut illos ita apertè sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisiuisse, aut criminosè nunc argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominasset, iubebat: an ferrum habuissent? vt tanquam in re dubia, cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa sumpsisse dicunt. Rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent, meam causam, quæ nihil eo facto contingitur, ne misceueris: aut explica, vtrum apertè, an clam te aggressuri fuerimus? si apertè, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto, cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitum te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maximè suspecti, quia paulò ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi, & expugnari potuit?

Transit à criminatione parricidij ad causam fraterni in se odij, nimirum inuidebat Demetrio Perseus, singulares animi, corporisque dotes, quibus regno dignior habebatur, & hic confutat secundam partem accusationis de regno affectato.

Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam vrit, reuerteris? cur vsquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quàm ego? cur spem meam, quæ si tu non esses, certa erat, dubiam, & solicitam facis? hæc sentit Perseus etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum suum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. Id enim vitijs meis, non cedendo cui ius, fasque est, non modestia consequar.

Tandem delabitur ad Romanorum amicitiã, quam criminationem esse manifestè probat.

Romanos obijcis mihi, & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego nec obses Romanis, vt traderer, nec vt Legatus mitterer, Romam petij: à te missus, ire non recusaui. Vtroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. Si bellum esse cœperit, qui obses, qui Legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, vt prosit mihi gratia Romanorum, postulo: nec obsit, tantum deprecor. Nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. Pacis pignus fui; ad pacem retinendam Legatus missus sum. Neutra res mihi, nec gloriæ nec crimini sit.

Peroratio suauis & acuta, quæ ciuiles & æquas petitiones habet, motus miserationis leues, opportunos & graues, petitos ex iniquitate causæ, & angustijs, in quas miser adolescens coniectus est: Deprecatur patris iram, reique indignitatem auget ab ætate sua, fratris persona, temporisque circumstantia.

Ergo si quid impiè in te pater, si quid sceleratè in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. Si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primùm frater accusat: sed hodie primum

mum apertè nullo meo in femerito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare; in eo vbi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio, & comessationibus propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam; sine aduocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum, & componendam Orationem sumpsissem, cum quid aliud quam ingenij fama periclitarer; Ignarus quid accersitus essem, te iratum, & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. Ille diu ante præparata, meditata in me Oratione est vsus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur, habui. Vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino, atque inopinato malo, vix quid objiceretur, intelligere potui: ne dum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiam si charitate à fratre maiore vincor, misericordia certè reus vinci non debeo. Ego enim vt me mihi, tibique serues, procor: Ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet?

Grauis est & miserationis querelarumque plenissima Philotæ Apologia, qua se purgare conatur apud milites de suspicione Parricidij; de nimia familiaritate cum Amyta, deque litteris in Alexandrum scriptis, idque verbis ad motus excitandos aptissimis. *Discesserat à concione Rex Alexander, quod cum videret miser Philotas vltimo supplicio afficiendus, ex præiudicio Regis hanc habet ad astantes milites Orationem,* apud Curtium lib. 6. n. 10.

Verba innocenti reperire facilè est, modū verborum misero tenere difficile. Itaque inter optimam conscientiam, & iniquissimam fortunam destitutus ignoro, quo modo & animo meo, & tempori paream. Abest quidem optimus causæ meæ iudex, qui cur me ipse audire noluerit, non mehercule excogito, quum illi vtique causa cognita, tàm damnare me liceat, quam absoluere: non cognita verò, liberari absente non possum, qui à præsente damnatus sum. Sed quamquam vincti hominis, non supervacua solum, sed etiam inuisa defensio est, quæ iudicem non docere videtur, sed arguere: tamen vtcumque licet me dicere, memet ipse non deseram, nec committam, vt damnatus etiam mea sententia videar.

Iam confutatis testibus qui nihil aduersus se dixerant, quod tamen videbatur totius causæ robur, suspicionem criminis conflatam ob silentium diluit, tùm quòd iam remissum esset Alexandri clementia, tùm quòd delato esset is, cui vix vlla haberetur fides, tùm quòd sopor altius in quo deprehensus fuerat, nihil maleficij esse contractum testaretur.

Ad verum crimen & ad vnum reuertendū mihi est: cur rem delatam ad te tacuisti? cur tā securus audisti? hoc qualecumq; est, confesso mihi, vbicumque es, Alexander remisisti; dexteram tuam amplexus reconciliati pignus animi, conuiuio quoque interfui. Si credidisti mihi; absolutus sum: si pepercisti; dimissus. Vel iudicium tuum serua. Quid hac proxima nocte qua digressus sum à mensa tua feci? quod nouum facinus delatum ad te immutauit animum tuum? Graui sopore acquiescebam, cum me malis indormientem meis inimici vinciendo excitarunt. Vndè & parricidæ & proditori, tàm altrquies somni? scelerati conscientia obstrepente, quum dormire non possint, agitantur eos furiæ non cogitato modo, sed & consummato parricidio. At mihi securitatem, primum innocentia mea, deinde dextera tua obtulerant. Non timui ne plus alienæ crudelitati apud te liceret, quàm clementiæ tuæ? sed ne te mihi credidisse pœniteat; res ad me deferebatur à puero, qui non testem, non pignus iudicij exhibere poterat, impleturus omnes metu, si cœpisset audiri. Atenim Dymnus se occidit. Nunc igitur eum facturum diuinare potui?

A repugnantibus aduersariorū dictis, se nunquam Regnum Macedonum affectasse probat, vt qui Macedonas dedignatus sit, seque de amicitia cum Amynta contracta purgat, vel ab ipsius Alexandri præiudicio.

Sub Dymni vmbra Philotas latebam, qui Regnum Macedonum affecto: ecquis è vobis corruptus est donis? quem ducem, quem præfectum impensius colui? Mihi quidem objicitur, quòd societatem patrij sermonis aspernor, quòd Macedonum mores fastidiam. Sic ego imperio, quod dedignor, imminco iam.

Iam pridem natiuus ille sermo, commercio aliarum gentium exoleuit; iam victoribus, quam victis peregrina lingua dicenda est. Non mehercule ista me magis lædunt, quam quod Amyntas Perdiccæ filius insidiatus est Regi, cum quo, quòd amicitia fuerit mihi, non recuso defendere, si fratrem Regis non oportuit diligi à nobis. Sin autem in illo fortunæ gradu positum, etiam venerari necesse erat, vtrum quæso, quod non diuinaui reus sum? an impiorum amicis insontibus quoque moriendum est? Quod si æquum est, cur tam diu viuo, sin iniustum, cur nunc demum occidor.

Delabitur ad litteras de Regis Apotheosi scriptas, in quibus minus ad assentationem eruditus, liberius fatetur malle se Alexandro feram immortalitatem, quàm nimis præproperam, & minus veram. Vbi munificam habet rationem sibi ingenitæ nobilitatis.

At enim scripsi misereri me eorum, quibus viuendum esset sub eo, qui se Iouis filium crederet. Fides amicitiæ, veri cõsilij periculosa libertas me decepistis; vos, quæ sentiebam, ne reticerem impulistis, scripsisse me hoc fateor Regi, non de Rege; non enim faciebam inuidiam, sed pro eo timebam. Dignior mihi Alexander videbatur, qui Iouis stirpem tacitus agnosceret, quàm qui prædicatione tractaret. Sed quoniam Oraculi fides certa est, sit Deus causæ meæ testis. Retinete me in vinculis, dum consulitur Hammon in arcanum & occultum scelus. Interim, qui Regem nostrum dignatus est filium, neminem eorum, qui turpi suæ insidiati sunt, latere patietur; si certiora Oraculis creditis esse tormenta, ne hanc quidem exhibendæ veritatis fidem deprecor.

Commiserationis motus habet Peroratio leues & graues, & eximios, & suauem ad parentem absentem Apostrophem, ad lacrymas & veniam largiendam aptissimam, nisi ferrei fuissent milites.

Solent rei capitis adhibere vobis parentes, Duos fratres ergo nuper amisi; Patrem nec ostendere possum, nec inuocare audeo, cum & ipse tanti criminis reus sit. Parum est enim, tot liberorum parentem in vnico filio acquiescentem, eo quoque orbari, ne ipso in rogum meum imponitur. Ergo, carissime pater, & propter me morieris, & mecum. Ego tibi vitam adimo, ego senectutem tuam extinguo, quid enim me procreabas infelicem aduersantibus Dijs? An vt hos ex me fructus perciperes, qui te manent? Nescio, adolescentia mea miserior sit, an senectus tua, ego in ipso robore ætatis eripior, tibi carnifex spiritum adimit quem si fortuna expectare voluisset, natura poscebat.

Apologia extra genus Iudiciale.

Fit quando factum aliquod rectum, ac legitimum probatur rationibus allatis, quibus inductus id egeris, diuino humanoque iuri consentaneis id præstat eximiè Cicero Phil. 1. vbi tum profectionis suæ in Græciam, tùm ex illa reuersionis consilium exponit, & inconstantiæ leuitatisque opinionem deprecatur num. 8.

Nazianzenus Oratione prima, qua fugam suam honestam sibi & necessariam, vtilē etiā alijs fuisse probat, cum in solitudinem ad sanctum otium secessisset. Tertullianus graues & eruditas pro Christianæ religionis dignitate, sanctitateq; tuenda, magno pietatis sensu defensiones instituit. D. Ambrosius nobilem habet Apologiam pro Dauide peccante. D. Athanasius fugam suam & martyrij declinationem optime susceptam defendit.

Contra calumniam hęc institui posset Apologia, quàm Appelles apud Lucianum periculi memor & iniuriarum hac imagine vlcisceretur. Ad calumniæ dexteram Midas alter prælongis auribus sederet, cui procul accedenti manum porrigeret, starent ad latera turpiculæ & obscuræ duæ, siue puellæ, seu furiæ, ignorantia, ni fallor, ac suspicio, inde properà mulier euolaret, speciosa quidem, & eximiè compta, vultu ipso & gestu corporis efferatam rabiem, & iram æstuanti pectore conceptam præ se ferret, sinistra facem accensam, quaminaretur incendium puero, quem dextra capillis prehensum, manus ad Superos tendentem fidemque Deum nequicquam obtestantem secum raperet. Anteiret vir pallidus in speciem impurus, non illis absimilis, qui fontico morbo contabuerunt, Timor est, stipatus seruulis larualisque mulierculis, quæ Dominum hortari scirent, instruere, comere, quarum illa insidiæ, hæc deceptio vocaretur. A tergo pullata laceraque in veste, madidis oculis, passis crinibus, habitu lugubri sequeretur pœnitentia, quæ capite in tergum deflexo, cum lacrymis & pudore procul venientem veri-

vene-

venerandam quidem & sanctam Virginem; veritatem exciperet, cuius arte se probauit innocentem Appelles apud Ptolomeum proditionis insimulatus.

Iam verò si cupiam tale quid acciderit, per optationem similem exitum precabitur, sibique tantum de Iudicis æquitate pollicebitur, vt speret illum, non minus patienter innocentiæ suæ vocem, quam sycophantæ calumniatoris fictos vanosque sermones excepturum.

Hic prudentiam auditoris & animi sagacitatem commendabit Orator, Iudicis æquitatem eam esse dicet, quæ adhuc nemini defuerit, & licet non iuratus Atheniensi ritu descenderit ad causam audiendam, vbi tamen vtramque partem cognouerit, illum arbitrij æquam lancem adhibiturum sperabit, eoque se confidentius acturum, quòd verum Tertulliani pronunciatum existimet, hæresim & mendacium in lucem si educantur, eo ipso refutari ac reijci. Se id facturum, velumque dissimulationis & laruam huic furiæ detracturum.

Tum aduersarij crimina rationesque proponendæ; quid? ait imprudens eos homines qui ex Christi legibus & instituto viuunt, qui tam insigni, tam sancto, tam diuino nomine nobilitantur, atrocioribus quam Tantaleni sese flagitiis contaminare: suis in mysteriis innocente puerorum carne nocturnis in tenebris epulari. Prudentiam Iudicis requiret ad hanc ineptam araneæ telam retexendam; Neque enim ita parum cognitos habet perspectosque Christianorum mores, vt huiusmodi ficta fabula, aliquam in illo vel leuissimam opinionem concitat, vllamque commentitiis rebus fidem adiungat. Enimuero possunt his sceleribus inquinari, qui magnis amoris diuini stimulis incitati, vel a licitis eduliis abstinent? possunt cruentis illis ac funebribus epulis delectari, quibus secundarius panis, & arida poma deliciæ sunt? possunt nefarium hoc parricidium & carnificinam exercere, qui vel leuissimam sceleris vmbram morte peiorem exhorrescunt? subiiciendi Christianorum mores, mites, innocentes, simplices, amabiles: Thyestea verò ista rabies & execratione à barbaris quidem perditissimisque nationibus attentari credita est, & si quando tale quid fictum fuit à poetis, quibus nihil non licet, furore diuino semel incitatis, fidem non habuit.

Expendendæ erunt deinde probationes aduersarii. Quis hoc dixit? quis vidit? quo loco? quo tempore? quis vnquam tormentis crimen hoc expressit? à quo? tam execrandum facinus grauibus & oculatis testibus planum faciendum fuit; nam imprudentis est leuissimis imperitæ concitatæque multitudinis rumoribus moueri, & eiusdem arbitrio innocentes condemnare. Proinde negandum àb vllo scriptore vel historico dictum, nullis vnquam tormẽtis ac cruciatibus à martyribus extortum. Quærendum præterea quid ei fabulæ dederit occasionem, tum ab auditoribus impetrata venia, si diuinis è mysteriis aliquid protulerit, augustissimum Eucharistiæ conuiuium, diuinaq; Christi corporis epulas explicabit, ignorantibus Ethnicis ansam præbuisse. Tandem in odium atque nequitiam magorum, desertorũ, impiorum & imperitorum fabulæ causam retorquebit, qui dum sanctitatem diuinæ legis, vtpote dissimiles oderunt, eam malitiosè traducunt, & his prodigiosis commentis in inuidiam nequiter vocant.

Praxis Defensionis alicuius facti quod arguitur vt perperam factum.

Huius elegantem Ideam subiicit Nazianzenus, & primò se victum fatetur, seque Deo vocante de turba, sacrisque subselliis in otium & solitudinem contulisse.

Quasi per Prolepsim enumerat de suo facto varia multorum iudicia: quisque enim pro voluntate sua, & arbitrio de rebus aliorum libenter garrit, sed Deo coram, animi sui consilia non alio fine explicaturum se profitetur, quàm vt veritas innotescat: & continuò rationes aggreditur quibus ad hoc vitæ genus eligendum inductus sit.

Primam repetit ab amore singulari, & inflammato studio, quo ferebatur in amicum solitudinis ac secessus sinum, non vt iners languidis liquefactus voluptatibus nil agendo cõtenesceret, verum vt ab hominum societate remotus, curisque grauioribus liber & expeditus secum ipse diuina contemplaretur, ac sedula meditatione sese in dies ad pietatem renouaret. Sic enim ille de sua consuetudine, paulisper secessi ἐσσι ἐμαυτοι ἐπισκεψαίμης, vt meipsum inspicerem, & exploratem prom de piam, hanc solitudinem vocat φαρμακον τῶν παθῶν in morbis animi medicinam, in qua multa

multa cum animo suo reputabat ac loquebatur; cuius vitæ illius Angelorum penè paris felicitatem multis commendat.

Secundam, ex Pontificii muneris officiique dignitate; quod altum, sublime, laboriosum periculique plenissimum dicit, ac bifariam diuidit: alterum Christianam legem populos in tenebris natos edocere, veritatisque lucem errore deceptis aperire, nec non publicam pietatem professos ad meliora cohortari; cuius difficultatem eleganter exprimit: alterum, vitiis hominum moderi, peccatorumq; laqueis implicatos, exoluere, & obstructam felicitatis ianuam sceleribus, potenti manu reserare? quod munus sustinere nullus posit ad salutem qui non fuerit Angelicis humeris corroboratus: vbi comparationem instituit medicinam corporum inter & animorum, cui oneri ferendo imparem se confitetur.

Postremò causas reddit, quare subitò mutata voluntate reuocari se passus sit, quod inconstantiæ tribui poterat, nimirum propter ardens animorum studium, & amorem publicæ salutis, propter temporum difficultates & & pericula; deinde quod iam instructior factus, minori periculo religiosè tantum munus obire posset.

Defensio criminis quod confitemur, sed excusamus.

Ad imitationem illius Horatii apud Liuium lib. 1. defendat aliquis Virginem illam, quę piis fraudibus, & dolo innocenti se à milite curauit interfici, vt pudicitiæ florem illibatum conseruaret. Exordium erit. Etsi triumphus & gloria, qua nunc illa Virgo beata fruitur in æterno cœli domicilio, eam non ab omni scelere solùm innocentem, Angelis penè parem, imò corporis ipsa puritate superiorem faciat; quia tamen nonnullorum adeò debilis est oculorū acies, & nimiæ lucis impotens, aliorum animos sic inuidiæ maleuolentiæque fax incendit, aut error & ignorantia sic occœcat, vt tantum virtutis splendorem sustinere non possint, & tam eximium, tam singulare facinus immortalitate dignum, quod assequi se posse diffidunt, iniquo liuoris dente mordere non cessent; Tantam tam amabilem innocentiam ac virtutem affusa luce vobis aperiam; vt autem non inaniter ista fiant, spero vestram æquitatem beneuolentiamque non defuturam, &c.

Confirmatio.

Negant licere cuipiam vlla causa sibi properare mortem; ecqua verò in causa id homines validissimi disputant? in ea nempe quæ nuper Virginem ex alto præcipitantem cum laude vidit, in qua conseruandi pudoris ali se in profundum egit; in qua fortis heroina castitatis amans Apollonia in pyram ardentem vltrò insiluit, nimirum auctore vitæ Deo ac volente, licet è statione vitæ discedere, &c.

Atenim nego illam sibi consciuisse necem: at procurauit; Enim verò semper licuit ac licebit pro tam honesta causa vitam pacisci. Quid? Codrus nescio quis, Curtius, Scæuola, in apertum mortis telum explicato sinu fortes irruerunt pro patria. Hetruscus adolescens vbi mira sui specie solicitari oculos aduertit, oris decorem vulneribus confudit, maluitque deformitatem suæ castitatis argumentum, quàm formam alienæ libidinis esse irritamentum. Ac ne profana referam, fortissimi Christiani nominis Athletæ, in propaganda religione pertulerunt quidquid sæuissima tyrannorum ingenia, aut ad contumeliam ignominiamque inauditum, aut ad supplicium corporum asperum ac vehemens, aut ad cęterorum terrorem validissimum excogitare potuerunt: in simili causa, non idem mihi cæterisque puritatis amantibus liceat?

Sed enim de religione non agitur; at de virtute, quæ cum illa sit coniuncta, periclitatur. quid enim cum hoc esset perpessa dedecus, an ideo se exemisset è sacrificiis?

Sed esto de solo pudore certandum fuerit: fateor geminam illam mihi semper tanti visam fuisse, vt longè potior fuerit castimonia, quàm vita, suauius mori mihi, quàm inquinari, æternis ignibus consumi, quam amoris impudici facibus ad tempus vti.

A Similibus.

Si Luciæ licuit sibi oculos eruere pro seruanda castitate; si Spurinis manus suas in vultum armare, & oris sui florem vnguibus & cruore ita conta inare, vt quid in ipsis porrò amaretur, nemo deret: si nouis Mutiis potentissimam ma. am tamdiu prunis ardentibus admouere, dum fl mma pestilens per viscera grassari desineret: si Bernardis in lacu; Bene-

Benedictis in vepribus, Franciscis in niuibus, Dominicis in prunis seipsos triumphare licuit, quid mihi?

A Pari.

Alexandria nuper nobilem Theophili & Dianæ litem vidit, quando quisque contendebat mortem sibi deberi ob pudorem ingeniosè defensum, & vterque obtinuit. Num illi palàm & apertè sibi mortem accersiuerunt, qui tamen martyrii palmam reportasse censentur. Quid aliud egit illa, quàm vt homicidam sui plerique condemnant: quamquam sibi mortem afferre noluit, voluit tantum vulnerari: nisi cœlum liberali manu præter expectationem & vltra meritum, martyrem fecisset.

Sed militem decepit; quod tam facilè negatur, quàm perperam affirmatur; reus ille non est, qui & sine causa, & sine culpa cecidit innocentem, imò casta Virgo militem impurum ab infando flagitio, innocenti dolo liberauit. Atque vt intelligatis quam nulla fraude miles, quam sancta fide Virgo egerint, res vti gesta est, aperiam. Hic Oratoria rei gestæ subiicienda Narratio.

Conclusio.

Teneræ Virgini in eo discrimine positæ, vel vt lauream candoris amitteret, aut integram, martyrii palmam adipisceretur, quid faciendum esse existimatis. Sed neque nostra iudicia requirit, probabit Deus factum cœlo absoluente: quem prætorem timeat? imò nos omnes non tam verbis, quàm perillustri facinore nos admonet vel minimam sceleris maculam toto sanguine & vita millies profusa redimendam.

PVNCTVM III.

Artificium inuectiuæ.

Licet Inuectiua mordax, & ad hominum mores perstringendos accommodatam referri possit ad genus demonstratiuum; tamen ad genus iudiciale reuocatur, quod forensem accusandi methodum, ac formam imitetur. Duplicem faciunt Oratores, vnam in homines, quæ non est vsurpanda temerè, nisi publica notentur infamia, vel nullum bonæ spei locum relinquant. Alteram, quæ in hominum corruptos mores inuehitur, & illa melior, quod terrorem aliis ex infamia, vitiorumque odium inurat.

Prudenter hic, & pressè agendum ne liberius fræna maledicentiæ laxemus, siquidem homines nusquam magis diserti esse solent, quam dum alios verbis liberioribus exagitãt.

Exordium.

Ducitur vel ab admisso scelere, quod explicatur. Sic odii sui excusationem quærit à Vatinii scelere Tullius, institutique sui rationem reddit, cur illum insectetur vehementius.

Vel à causa magni momenti, & ad statum Reipub. pertinentia. Sic Pisonem & Gabinium patriæ proditores, ac perduelles increpat Cicero.

Vel à persona quæ describitur; expende, quibus coloribus, Catilinam eiusque furoris, & audaciæ satellites, perniciem vltimam patriæ, ciuibusque molientem, describat idem Tullius.

Vel à circumstantiis loci, temporis, quod est commune reliquis huius generis orationibus; has autem passim in Cicerone reperies.

Narratio.

Vel vitam omnem à puero inspicit, singulaque momenta percurrit, cum verborum apparatu, ac orationis luminibus, vt facilius illa sub oculis ponat iudicumque animos permoueat; vel certa quædam capita desumit ex pluribus, quæ sibi proponit exagitanda. Quod præstitit, ea qua solet dicendi grauitate Tullius, dum Catilinam, Pisonem, Antonium, aliosque Reip. faces, pestesque patriæ pater insectatur.

A laude legis violatæ, à singularitate facinoris, quòd nullum exemplum præcesserat; à consequenti quia exemplum aliis præbuit in Vat. n. 18.

Confirmatio.

Vitii perniciosos effectus expendit, contraq; pietatẽ, leges diuinas, & humanas, patriæ mores, maiorumque instituta esse contendit.

Per

Per amplificationem grauiorem incommoda recenset, quæ vel inde sequuntur quotidie, vel in posterum sequi possunt, nisi Iudices in authores tanti mali sæuiant.

Vrget vltimo supplicio dignum vel exilio, per comparationem multorum, qui ob similia, vel etiam minora crimina grauiter affecti sunt, & infamia notati.

Nonnunquam in odium, ac inuidiam perditum vocat, si præsertim beneficiorum acceptorum immemor, quam tueri debuerat Remp. turbarit, euerterit.

Tractatur interdum per argumenta, & figuras, quæ ad intimos sensus peruellendos plus habere virium creduntur, & momenti.

In epilogo ciendi sunt motus grauiores iræ, odii, inuidiæ, pudoris & aliorum quibus criminis atrocitas vrgeatur, & iudices ad pœnas repetendas accendantur.

Ob quandam Lunæ laborantis superstitionem populum errantem reuocat in viam veritatis D. Ambros. voceque salutari vulnerat infideles graui reprehensione, & primo quidem oratione, quæ stultitiam illorum rideat, tum quæ seuerioribus verborum aculeis sopitas illorum mentes pungat & excitet, ad errorem corrigendum.

Quis non moleste ferat sic vos esse salutis vestræ immemores, vt etiam teste celo peccetis? Nam cum ante dies plerosque de vestræ auaritiæ cupiditate pulsauerim, ipsa die circa vesperam tanta vociferatio populi extitit, vt irreligiositas eius penetraret ad cœlum. Quod cum requirerem, quid sibi clamor hic vellet, dixerunt mihi quod laboranti Lunæ vestra vociferatio subueniret, & defectum eius suis clamoribus adiuuaret. Risi equidem & miratus sum vanitatem, quòd quasi Christiani Deo ferebatis auxilium. Clamabatis enim ne tacentibus vobis perderet elementum, tanquam infirmis enim & imbecillis solatium, vt vobis iuuantibus possit cœlum regere. Sed si vultis hoc plenius hoc facere, cunctis & totis noctibus peruigilare debetis. Nam quotiens putatis vobis dormientibus luna vim passa est, & tamen de cœlo non corruit? aut nunquid semper circa vesperam defectum patitur? nonne aliquando circa lucem laborat? sed apud vos vespertinis tantum horis laborare consueuit; quando copiosa cœna venter distenditur, quando maioribus poculis caput mouetur. Tunc igitur apud vos laborata luna, quando laborat & vinum. Tunc apud vos turbatur carminibus globus Lunæ, quando calicibus turbantur & oculi. Quomodo igitur ebrius videre potes circa lunam quid agatur in cœlo, qui circa te non vides quid agatur in terra. Stultus sicut luna mutatur, vt qui paulò antè fidei deuotione fulgebas, postea perfidiæ infirmitate deficias. Mutatur, dum cerebri tui exinanitur sapientia, sicut Lunæ obscuritas; te verò teterrimæ tenebræ mentis inuadunt. Atque vtinam ò stulte sicut Luna muteris. Illa enim citò ad plenitudinem suam redit; tu ad sapientiam nec serò reuerteris. Illa velociter colligit quod amiserat lumen; tu nec tardè fidem recipis, quam negasti, grauior ergo tua quàm Lunæ matatio est. Luna defectum luminis patitur, tu salutis, &c.

Cunctabundum increpat in aliud tempus reseruantem curam, & secessum à vitiis Seneca de breuitate vitæ cap. 4. in hæc verba quæ bonam mentem sapiunt.

Quousque tandem differes præstantissima quæque tibi vendicare? tanquam semper victuri viuimus: nunquam nobis fragilitas nostra succurrit: omnia tanquam mortales timemus; omnia tanquam immortales concupiscimus. Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quàm serum est tunc viuere incipere, cum desinendum est? Quæ tàm stulta mortalitatis obliuio, in sexagesimum annum differre consilia, & inde velle viam inchoare, quò pauci perduxerunt? Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur: Inscii rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Meliora prætereuolant, deteriora succedunt. Vt ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra quod est optimum primum est. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus: iuuenes possumus facilem animum & tractabilem ad meliora conuertere. Hoc tempus est idoneum laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis & exercendis per opera corporibus. Quod superest segnius & languidius, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus in rem vnam laboremus, ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus.

Hæc

Hæc ad seueritatem composita præsentes pœnas repetit a seditioso ciue magno cum ardore commotæ mentis, & verbis ignem spirantibus.

Seditiosum ciuem Iudices ad pœnas deposcit ciuium sanguis, quem effudit, fortunæ omnium, quas oppressit, pax Reipublicæ, quam perturbauit, leges, quas perrupit, perditorum furor, quem inflammauit. Nec verò si hoc ille iudicio liberetur, spes vlla in posterum Reipublicæ retinendæ: Quæ enim duæ res ad conseruandam eam valent plurimum legum auctoritas & concordia ciuium, absoluto seditionis principe intereant penitus necesse est. Quis legum auctoritatem reuerebitur? quam impune sciat esse violatam: quis stabit concordia ciuium, si deturbatores eius in ciuitate regnent? sapientissima ciuitas Atheniensium adolescentem capitis supplicio mulctauit, qui per ludum oculos auiculæ confixerat, quòd ex illis immanitatis tyrocinijs funestissimum in Rempub. impetum exiturum intelligeret: Illa nascentem impietatem oppressit, nos confirmatam & rapinis exitijsque publicis saginatam viuere patiemur? Ideo execrandum parricidam Respublica beneficijs ornauerat, vt ipsis ad Rempublicam conuellendam abuteretur: Ideo honoris sui luce donauerat, vt plebem in optimates armaret. Sed quas Dijs immortalibus debemus gratias, qui teterrimi sectoris nefarijs conatibus obstiterunt; ne, quem in nos omnes furorem conceperat, reipsa posset effundere.

Acerbissima sunt Iudices quæ vidimus, sed tolerabilia planè sunt, si cum mente eius immanissima conferantur. Dolet dolet vultu eo quem videtis exangui ferocissima bellua, non quòd Rempublicam cruentauerit, sed quòd eam funditus euertere non potuerit suis illis cogitatis furoribus. Atque eo consilio parricidij veniam petit, vt affectum parricidium nostrorum omnium internecione perficiat. Pauca hæc Iud. à me non priuatus dolor, sed salus omnium communis expressit: nec plura subijcio, ne scelere immani explicando non tam meum in Rempub. studium aperire, quam de vestra, ad ipsam tuendam propensione dubitare videar.

PVNCTVM IV.

Obiurgationis Artificium.

QVoniam obiurgatio ferè semper est superioris ad inferiorem? vt Imperatoris ad milites: Principis ad subditos: Pastoris, ad gregem: Parentis ad filios: Et est reprehensio, quæ sibi proponit emendationem eius, qui contra officium & honestos mores aliquid peccauerit, pro varijs personarum ingenijs, varia esse debebit. Nam vsque adeò præfractæ frontis, ac duræ ceruicis reperias aliquos, vt nisi grauiter intones, minasque præsentesque pœnas intentes, proficias nihil: Alios verò sic animi mollis, pauidique ingenij, vt si seueritatem induas, ac verbis paulò acerbioribus increpes, perdas, non corrigas: artifex eloquentiæ prudentia, qua ratione sit agendum, aperiet.

Exordium.

Causam cur queramur, expendit: nempe, quòd res acerba contigerit ex factis eius, quē verbis emendamus: quòd in apertum discrimen homines, atque negotia publica priuataque, per imprudentiam, aut animi demissionem, adduxerit.

A vituperatione personæ vel facinoris admissi, quod facit imperio magnus ac virtute Germanicus apud Tacitum Annalium primo. Vbi degenere criminis sunt hæc ad milites seditiosos. *Quod nomen huic cœtui dabo? Milites ne appellem, an ciues? &c.*

A rei turpitudine criminis atrocitas peti potest, cui etiam adiungi debet timoris metus & oppositio vehemens, qualis est querimonia Horatij patris ex Liuio lib. 1: vbi populo Romano damnare Horatium filium volenti ingratitudinis fœditatem exprobrat velut ex abrupto.

Huncccine, quem modò decoratum, Ouantemq; victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deformo spectaculum ferre possent. I. lictor, colliga manus quæ paulò antè armatæ imperium populo Rom. pepererunt. I, caput obnube liberatoris huius vrbis: arbori infelici suspende: verbera vel intra

intra pomœrium, modo inter illa pila & spolia hostium: vel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc iuuenem potestis. Vbi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij vindicent? quo loco iuuat omnia beneficia commemorare, quorum contemptus & obliuio ingrati animi labem exaggerat.

Ab admiratione duci potest, quæ ex rei nouitate atque insolentia nascatur; vbi & exprobrari poterit iactantia inanis, & fiducia, si quod videlicet ignauiæ scelus reprehendatur. Sic Aristhenus Achæorum prætor suos homines, qui in consilio obmutuerant ad mandata legatorum Romanorum, obiurgat lib. 32. Liuij.

Vbi illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conuiuijs ac circulis, cùm de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperatis, nunc in concilio, ad eam rem vnam indicto, cùm Legatorum vtrimq; verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc, aut in illam partem animos vestros inclinarunt vocem cuiquam possunt exprimere? cùm præsertim nemo tam habes sit, qui ignorare posſit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse priusquam quicquam decernamus: Vbi semel decretum erit, omnibus, id etiam quibus ante displicuerit, pro bono atq; vili fœdere defendendum.

A spe virtutis eius, & expectationis concitatæ, cui credita fuerat Reipub. salus, & administratio, quam tamen sustinere non potuit degener & ignauus. Credidisset vnquam Respub. &c.

A dubitatione quæ reprehensioni facit initium, quando dubius hæret Orator quo nomine scelus, quod arguitur, appellet. Ita Scipio magnus apud Liuium lib. 8. decadis 3. suis militibus rebellionem exprobrat.

Nunquam mihi defuturam Orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potiùs, quàm res exercuerim, sed quia prope à pueritia in castris habitus assueuerã militaribus ingenijs: apud vos quemadmodum loquar, nec consilium nec ratio suppeditat: quos, nec quo nomine quidem appellare debeam, scio: Ciues? qui à patria vestra desciuistis. An milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum Ciuium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video.

Narratio.

Indiget Exprobratio non tam Narratione, quàm commoratione quadam in reponendo crimine, quod per Hypotyposim subijcit oculis, vt eius grauitate vel fœditate moueatur is, quem reprehendimus. In eo tamen obseruandum est, ne alio nomine crimen vocemus, quã conuenit: sic enim minus auctoritatis haberet Oratio in veris, quæ crederetur fictis delectari. Egregiè Scipio loco iam laudato, cùm criminis circumstantias omnes expendit.

Quid enim vos nisi quod Illergetes & Lacetam, aut optastis aliud, aut sperastis? Et illi tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris sequuti sunt: vos auspicium & imperium ad Vmbrum, Atrium, & Calenum Albium detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse milites. Paucorum eum furorem atque amentiam esse, libenter credam negantibus. Nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem exercitum fine periculis ingentibus expiari posſint. Inuitus ea, tanquam vulnera, attingo; sed nisi tacta, tractataque sanari non possunt.

Equidem pulsis Hispania Carthaginensibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebam esse, vbi vita inuisa esset mea. Sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam exspectata. est. Nam quod ego vulgari facinus per omnes velim (equidem si totum exercitum meum, mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer; nec me vita iuuaret inuisa ciuibus, & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est; vt venti & auræ cient, aut tranquilli, aut procellosi; & causa in vobis atque origo omnis furoris penes auctores est, vos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quo amentiæ progressi sitis, quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque ac liberos vestros, quid in Deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub

quibus

quibus militastis, quid aduersus morem militiæ, disciplinamque maiorum, quid aduersus summi Imperii maiestatem ausi sitis.

De me ipse taceo, temerè potius, quàm auidè crediderítis: Is denique ego sum, cuius imperij lædere exercitum, minimè mirandum fit. Patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodebatis? Quid populus Rom. cum imperium ablatum ab Tribunis suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cum, eo ipso non contenti. Si pro Tribunis illos haberetis, fasces Imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarent nunquam fuerat. Romanus exercitus, detulistis? In prætorio tetenderunt Albius & Atrius. Classicum apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: Sed erũt in Tribunali Proconsulis Scipionis: Lictor apparuit: submouente eo incesserunt: fasces & secures perlatæ sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentum quod nullis hostijs, nullis supplicationibus, sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit.

Non alia est Veturiæ Coriolani matris obiurgatio: Insignis item est Reip. ad Catilinam oratio, necnon & illa pro Deiotaro à num. 13.

Confirmatio.

Exaggeratio criminis penè tota fit per adiuncta loci, temporis, personarum; vtputa si dicas, eum qui peccauit, Deum, patriam, parentes violasse. Pulchrè D. Ambrosius verbis castigat filium quendam matri minus officiosum, in caput 18. Lucæ. *Etsi paueris matrem, adhuc non reddidisti dolores; non reddidisti cruciatus, quos pro te passa est: non reddidisti obsequia, quibus te illa gestauit: non reddidisti alimenta, quæ tribuit tenero mentis affectu, immulgens labris tuis vbera: non reddidisti famem, quam pro te illa tolerauit, ne quid quod tibi noxium esset, ederet, ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa ieiunauit, tibi manducauit, tibi illa, quem voluit cibum aut accepit, tibi, quem noluit cibum sumpsit, tibi vigilauit, tibi fleuit.*

Sic ab adiunctis milites, ex pugna, quam cum Annibale Marcellus inierat, reliquos, vt fugaces obiurgat acriter apud Liuium lib. 27. Dijs Immortalibus, vt in tali re, laudes gratesque ago, quòd victor hostis, cum tanto pauore incidentibus vobis in vallum, portasque non ipsa castra est aggressus. Deseruissetis profectò eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quæ repentè, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? Nempe ijdem sunt ij hostes, quos vincendo & victos sequendo, priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesque fugientibus, per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fatigastis; quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: & cuius ipsius pudere ac pœnitere vos oportet, referam. Nempe æquis manibus hesterna die diremistis pugnam: quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? vestræ his copiæ imminutæ sunt? an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitũ eo loqui videor, nec cum Romanis militibus; corpora tantum atque arma eadem sunt. An si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur; vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus.

Tùm gradus fieri potest ad causas patrati sceleris, & ostendi, aut nullas, aut leues, aut turpes, aut etiam contrarias consilijs fuisse, nihil vt sit quò confugere possint, qui reprehensionem incurrunt: afferri etiam exempla poterunt eorum qui tale crimen admiserint, & quibus admissum carò steterit, vt aliorũ facta comparatione, criminis, quod arguitur, atrocitas melius appareat, quod laudata iam Oratione Scipio vsurpat.

Atque ego quamquam nullum scelus rationem habet; tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis; vrbem opulentam per decem annos tenuit; propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor in foro Romæ percussi sunt. Sed illi primum non Atrium, Vmbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium Tribunum militum sequuti sunt; nec cum Pyrrho, nec Samnitibus, aut Lucanis, hostibus Popu'i Ro. se coniunxerant; vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanem; sic Rhegium habituri perpetuam spem erant.

erant. Nec Populum Rom. nec socios vltrò lacessituri bello. Sueronemne vos domicilium habituri eratis?

Deindè propositis exemplis, ad ea refutanda descendit, quæ milites ipsi poterant obijcere, vel sperare ex rebellione.

Vri si vos decedens confecta prouincia Imperator relinquerem, Deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges, liberosque vestros, sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique eiecerat is ex animis vestris. Viã consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis, exequi volo. Mene viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi, cum quo quatuor Imperatores, quatuor exercitus Carthaginensium fudi, fugaui, Hispania expuli. Vos octo millia hominum, maioris certo omnes pretij, quàm Albius, & Atrius sunt, quibus vos subiecistis. Hispaniam prouinciam Populo Rom. erepturi eraris.

Indagatis causis omnibus, atque refutatis per concessionem Rhetoricam admittit rem quasi veram, qua permoti fuerant, & ad rebellionem incitati, ob creditam Scipionis mortem, & stipendium serius numeratum, quam tamen ostendit nullam.

Anxiolior & amoneo nomen meum, nihil vltra facilè creditam mortem meam à vobis violatus sim. Quid, si ego morerer, mecum exspiratura Respublica, mecum casurum imperium Populi Rom. erat? ne istuc Iuppiter Opt. Max. sierit, vrbem auspicato Diis auctoribus in æternum conditam fragili huic, & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Postumio, Albinio, M. Marcello, T. Quinctio Crispino, C. Fuluio Scipionibus meis, tot tàm claris Imperatoribus vno bello absumptis: superstes est Populus Rom. eritque mille aliis, nunc ferro, nunc morbo morientibus: meo vnius funere elata Populi Ro. esset Respublica? vos ipsi hic in Hispania patre, & patruo meo, duobus Imperatoribus interfectis, Septimum Martium ducem vobis aduersus exultantes recenti victoria Pœnos delegistis. Et sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerunt. M. Sullanus, eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus L. Scipio frater meus, C. Lælius Legati vindices maiestatis imperii deessent? vtrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, armis tamen Pœnis contra patriam, contra Ciues vestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem vbi Romæ imperare velletis: quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam dominatio iniusta, miserum & indignum exilium, vt iret ad oppugnandam patriam, impulit; reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas; vos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendium ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? Cur ad Illergetes desciscceretis à Populo Rom.? cur nihil diuinarum humanarumque rerum inuiolatum vobis esset? insanistis profectò milites; nec maior in corpus meum vis morbi, quàm in vestras mentes, inuasit.

Epilogus.

Quoniam fructus Increpationis, ac finis est Emendatio, prudens Orator acrimoniã Orationis verborum lenimento mitigabit. Quod facilè fiet, si nostram obiurgationem ab amore proficisci videritis, qui obiurgatur. Quid enim non faciat, qui se amari sentit?

Reiicere proderit culpam in alia, scilicet in subitum furorem, & insanæ mentis impetum; vel in alios, qui ad id excitauerint, quibus subiici poterit veniæ promissio, totiusque iniuriæ obliuio. Quod si aliquid supplicii sit imponendum, id non tàm ad repetendas pœnas, quàm ad eos in officio retinendos, & ad pœnitentiam adducendos, dicetur. Hæc omnia Liuius in Oratione Scipionis obseruauit.

Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint; auferat omnia irrita obliuio, si potest; si non; vtcumque silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemque vobis visam Orationem; quantò creditis facta vestra atrociora esse, quàm dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis; vos ne dici quidem omnia æquo animo feretis? sed ne ea quidẽ ipsa vltrà exprobrabuntur. Vtinam tàm facilè vos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaque quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo.

Nonnunquam tamen erit atrocior Epilogus, & tunc ex ante dictis exaggerabitur turpitudo contracti dedecoris. Sic concludit Sci-

pio factus audacior ex militum pendente vultu, quo defectionis suæ crimen fatebantur ac dolebant admissum.

Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis auctores sanguine luent, quod admiserunt. Vobis supplicij eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse; de nullis enim quàm de vobis infestius, aut iniquius consuluerunt.

Addi poterunt ad motus excitandos aliqua Spei, Metus, Amoris, præsertim ab honesto, vt meminerit reus se nobilem esse filium, nihil honorificentius ipsi futurum, quàm si rectè sustineat personam illam, ac tueatur.

Possint & minis admisceri preces, vt moueatur ac flectatur iis, aut illis terreatur; & tacitis quibusdam stimulis ad virtutis pulchritudinem excitetur, retrahatur à vitiis: sic tamen vt omnia magis ad amorem & lenitatem inflectantur; nam vicem eius qui deliquit, si doleris, & virtutem primam commendaueris, illum & officij sui commonebis, & ad meliorem vitæ degendæ rationem reuocabis.

Totum verò negotium perfeceris, si, quam de illo spem habere debeamus, proposueris; nam & beneuolentiæ significatione animum deuincies obstinati, vel timidi, confirmabis, & iudicibus auditoribusque satisfeceris; siquidem omnes amore, pauci seueritate, ducuntur.

Obiurgat pater filium patrimonium effundentem.

Quid tibi cum parasitis adolescens? quid cũ decoctoribus? quid cum profligatis ganeonibus? quid cum impuris mulierculis? an vllus se filius familias in eiusmodi portentorum familiaritatem contulit, qui & fortunarum, & innocentiæ funestissimum naufragium non fecerit? Enimuerò audio cum integritatis fama te iam multa consumpsisse, audio æs alienum plurimum esse contractum, & quæ vtenda tibi dederam, miserrimè esse distracta. Ideone ego maximis laboribus opes congregaui, vt eas tu libidinosè dissipares? Ideò vigilaui, vt tu noctes in comessationibus exigeres? Ideò honesto etiam mihi deliciatum vsu interdixi, vt tu impuris seruires? Ideò te procreaui, vt senectutem meam his perditissimis moribus confoderes? Neque intelligis opinor, quid pater iratus possit? Nescis ex meo nutu tua omnia pendere? confidis paternis bonis; at scito nihil ad te ex ipsis peruenturum, nisi in posterum ad oculos etiam meos virtutis tuæ commendatio perueniat. At vide obsecro quid sequatur, dùm ista denuncio: vide num ex amore erga te meo proficiscantur: Reuocasis, in memoriam quibus te olim beneuolentiæ testimonijs complexus sim: cùm abstinens & honestus adolescens habebaris. Id verò me vnum recreat fili, quod non eò prolapsus sis, vndè non possis exsistere; nec dubito quin, vt dissolutæ agendi rationes tuæ grauissimum mihi dolorem attulerunt, maximam in posterum ex tuis laudabilibus studijs voluptatem percepturus sim.

PVNCTVM V.

Artificium Expostulationis.

Expostulatio dici potest grauis quædam querimonia de accepta iniuria. Solet autem inter Querelam & Querimoniam illud discrimen poni. Quòd hæc sit mitior, & à supplice fiat, qui lacrymis & precibus auxilium imploret: Illa verò ab æquali aut superiore fieri possit cum stomacho quodã, propter iniuriam acceptam, cum exprobratione beneficiorum acceptorum; Quare eodem planè artificio vtendum, eademque prudentria in vtraque tractanda; cauendum proindè ne ob leues causas Expostulatio fiat, & muliercularum more simus nimis queruli.

Quòd si rem damnauerimus voluntas, quantum fieri poterit, excusanda. Profitebimur deindè quiduis malle suspicari nos, quàm ab eo neglectum officium fuisse, semper benememorem beneficiorum: mirari tamen nos, quid causæ fuerit, cur sibi nobisque defuerit.

Insuper est habenda ratio eorũ apud quos, & ob quas iniurias, fiat expostulatio: Nam si miserorum, apud superiorem potestatem, habeatur, solet esse miserabilior, & in dolorem effusior: sic verò prudenter agendum, vt non vlceremus plagam, quam sanare cupimus. Hoc artificio progreditur Cicero prima in Antonium num. 11. *Quoniam vtriusque consilij causam P. C. probatam vobis esse confido, priusquam de Repub. dicere incipio pauca querar*

rar de hesterna M. Antonij iniuria, cui sum amicus: idque nonnullo eius officio debere esse, prae me semper tuli. Quid tandem erat causae, cur in Senatum hesterno die tàm acerbè solus cogerer? solusne aberam? an non saepè minus frequentes fuistis? an ea res agebatur vt etiam aegrotos deferri oporteret? Annibal, credo erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum caecum & senem delatum esse memoriae proditum est.

Si hic de morbo multa dixisset, nae ineptè fuisset querulus Cicero; queritur solū de iniuria, quam ab Antonio, pridiè quam haberet hanc Orationē, acceperat, iussus cum magnis interminationibus interesse Senatui, quamuis langueret de via. Paucis autem verbis iniuriam ostendit; quòd solus, quòd acerbè, quòd in re non magni momenti coactus fuerit.

Exordium.

Initium commodè duci potest à laude & commemoratione beneficiorum, quae in eos contulimus, apud quos querimur. Sic apud Liuium lib. 29. ab vrbe condita, Locrenses queruntur apud Romanos de iniurijs ab illorum militibus & Legato acceptis.

Scio quanti estimētur nostrae apud vos querelae, P. C. plurimū in eo momenti esse, si probè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali, sint, & quomodo pulso Annibalis praesidio, restituti in vestram ditionem. Quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solum, sed ope etiam ac virtute nostra, magis indignemini, bonis ac fidelibus socijs tàm atroces atque indignas iniurias ab legato vestro militibusque fieri. Sed ego causam vtriusque defectionis nostrae in aliud tempus differendum esse arbitror, duarum rerum gratia: vnius, vt coram P. Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis rectè perperamque factorum est testis, agatur: alterius, quòd qualescumque sumus, tamen haec quae passi sumus, pati non debuimus.

Narratio.

Exponendae sunt iniuriae aliquando etiam priùs petita venia & conquerendi facultate, vt excusationem potiùs, quàm accusationem adhibuisse videamur. Modestè patienterque Locrenses à me iam laudati, querelas de Plemінio legato deferunt ad Senatum Rom.

Non possumus dissimulare, P. C. nos, cùm praesidium Punicum in arce nostra haberemus, multa foeda, & indigna à praefecto praesidij Amilcare, & ab Numidis Afrisque passos esse; sed quid illa sunt, collata cum ijs, quae hodie patimur? Cum bona venia, quaeso, audiatis quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus, vtrum vos, an Carthaginenses, principes orbis terrarum videat. Sed si ex ijs quae Locrenses, aut ab illis passi sumus, aut à vestro praesidio nunc quàm maximè patimur, aestimandum Romanum, an Punicum Imperium sit, nemo nō illos sibi, quàm vos dominos praeoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint: Cum à Carthaginensibus iniurias multò minores acciperemus, ad vestrum Imperatorem confugimus: Cum à vestro praesidio plusquam hostilia patiamur, nusquam aliò, quàm ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras, aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quidquam superest.

Gradum facturi Locrenses ad Narrationem malorum quae passi fuerant à Romanorum praesidio. Pleminium naturae monstrum ac prodigium ex omni vitiorum colluuione concretum describunt, quem Scipio Messanam traijciens militibus ad praesidium Locrorum praefecerat. Is auaritiae sordibus, & intemperanti libidine flagrans milites habuit, quos non sui dissimiles, sicarios, latrones, impuros, impudicos, sacrilegos, qui nihil cogitarent nisi caedes, nisi rapinas & incendia, qui nihil foedum nihil infandum non auderent, spe impunitatis promissa.

Q. Pleminius legatus missus est cum praesidio ad recipiendos à Carthaginensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est praesidio. In hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum liberè vltimae miseriae) nec hominis quicquam est, P. C. praeter figuram & speciem: Neque Romani ciuis, praeter habitum vestitumque, & sonum latinae linguae. Pestis ac bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumsedisse fabulae ferunt. Ac si scelus libidinemque & auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus: Nunc omnes centuriones

turiones militesque vestros (adeò in promiscuo licentiam atque improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt: constuprant matrones, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. Quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur: dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant.

Confirmatio.

Post iniuriarum expositionem pro confirmatione poterit amplificari earum magnitudo, & cum læsi patientia conferri, ad quam testes nonnunquam produci debent; descriptione adhiberi, prosopopœia, hypotyposes, & alia dicendi lumina, quæ motus animorum excitent. Pergunt Locrenses.

Miretur qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus, aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis opus est audire singula, quæ passi sumus: communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quemquam hominem, expertem iniuriæ esse: Nego vllum genus sceleris, libidinis ac auaritiæ superesse, quod in corum vllo qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior, cum hostes bello vrbem ceperunt, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. Omnia quæ captæ vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc quàm maximè patimur, P.C. omnia quæ crudelissimi atq; importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt, Pleminius in nos, liberosque nostros, coniugesque edidit.

Ab adiunctis violatæ religionis & fani Proserpinæ spoliati Pleminij militumque sacrilegã agendi rationem exaggerat, quod est potentissimum argumentum Romanis potissimum, qui religionis Deorum erant retinentissimi.

Vnum est de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire, & exoluere Rempublicam vestram religione (si ita vobis videtur) velimus, P.C. vidimus enim cum quanta ceremonia non vestros solum colatis Deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello, qui cum ex Sicilia rediens Locros classe prætereueheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem, spoliauit atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit? classis postero die fœdissima tempestate lacerata, omnesque naues quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra eiectæ sunt. Qua tanta clade edoctus tandem Deos esse superbissimus Rex agnouit, pecuniamque omnem conquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit; Nec tamen illi vnquam postea prosperè quidquam euenit, pulsusque Italia, ignobili atque inhonesta morte, temerè nocte ingressus Argos, occubuit. Hæc cùm audisset legatus vester, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis Deæ numine sæpè comperta nobis maioribusque nostris referebantur, ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris, & nefanda seipsos præda, ac domos contaminare suas, & milites vestros: quibus per vos fidemque vestrum, P. C. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis, ne, quod piaculi commiserunt, non solùm suo sanguine, sed etiam publica clade luant. Quanquam ne nunc quidem P. C. aut in ducibus aut in militibus vestris cessat ira Deæ; Aliquoties iam inter se signis collatis concurrerunt; Dux, alterius partis Pleminius, alterius duo Tribuni militum erant. Non acrius cum Carthaginensibus, quàm ipsi inter se ferro dimicauerunt; præbuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis Scipio interuenisset.

Epilogus.

Concludi potest expostulatio precibus ad eos à quibus solis remedium exspectari potest, quo loco affectus misericordiæ, clementiæ ac metus excitari possunt, ac debent; ita Locrenses.

Sed & nunc & sæpè aliàs Deam suam sedem suumque templum aut tutata est, aut à violatoribus grauia piacula exegit; nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci quã vos P.C. Ad vos vestramque fidem supplices confugimus. Nihil nostra interest, vtrum sub

illo

illo legato, sub illo præsidio Locros esse finatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus vt ex templo nobis, vt de absente, vt indicta causa credatis: veniat, corâm ipse audiat, ipse diluat: si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos pretermisit, non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanoque liberetur scelere.

In expostularione omnia possunt esse grauiora, cùm nostro iure vtimur, non iam precario opem & auxilium postulamus. Itaque duci debet exordium seu initium conquerendi sine vlla præfatione, ab iniurijs, quas patimur. Talis est illa Philippi Macedonis patris exulcerati acerba satis inter Persei ac Demetrij filiorum discordias & odia. Ex Tito Liuio lib. 9. Decadis 4.

Sedeo miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut confícti, aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cùm vultus inter vos minimè fraternos cernerem, cùm voces quasdam exaudirem; sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. Etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas: subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos: meorum denique præceptorum, quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus euertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum Reges salutarem per multa secula ipsis, patriæque: eandem ciuitatem, posteaquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, euersam. Iam vos Eumenem Attalumque fratres, à quàm exiguis rebus (prope vt puderet regij nominis) mihi Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis, quàm fraterna vnanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt. P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: Patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus, similisque sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: Neque horum bona mens, bona fortuna ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. Eousq; me viuere vultis, donec alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati: nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni vnius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quidquid aut veri potestis, aut comminisci libet: reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.

Initio nonnunquam profitetur se non sua causa, sed honesti, aut alienæ voluntatis, hanc expostulationem aggredi.

Aliàs maleuolentię suspicionem amouet, ac per dubitationem eruditam refugit de amico queri aliquando simulandus dolor, vt grauior deinde fiat conquestio. Magnifica vox, & efficax illa T. Capitolini quartum Consulis ad populum Rom. expostulatio. Tacitis scissa discordijs Roma, fiebat vt conciones habere liberũ non esset, quod vbi Volscis & Æquis compertum fuit, coniunctis armis animisque, primùm finitimos agros impunè vastarunt; Deinde Romanis dissidentibus adhuc, & per stuporẽ animi periculi magnitudinem negligentibus, ad muros orbis populabundi accessere. Cuius facti atrocitatem non ferens Capitolinus patriæ defensor egregius, conuocata populi concione, expostulatione graui periculi magnitudinem, reique indignitatem seuerè satis ac liberè exposuit. Apud Liuium, libro 5. Decadis primæ. Dispositio prudens, artificiosa, sublimis.

Orditur ab insinuatione: Nam vt dilecta persona facilè transfundit affectus ideo suum in patriam animum caritatemque commendat, & in summo excelsæ fortunæ gradu modestiam pudoremq; testatur: ex quo consurgit grauis, morata, & ad persuadendum efficax oratio, motibus etiã peroportunis incensa, in hostes, in ciues suos pudore, in se verò dolore & indignatione contemptione quidem & odio & ignominia.

Etsi mihi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem

vestram processi, hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modò pares T. Quintio quartùm consule ad mœnia vrbis Romæ impunè armatos venisse. Hanc ego ignominiam (quamquam iam diuita viuitur, is status rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum imminere anno scissem, vel exilio, vel morte (si alia fuga honoris non esset) vitassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorum, satis superq; vitæ fuit: mori tertiùm consulem oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos Consules, an vos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si id parum est, insuper pęnas expetite: si in vobis, nemo Deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata, Quirites, vosmet tantùm eorum pœniteat.

Hostes Romanorum eleuat, qui plus terroris habeant, quàm virtutis, alienis tantùm discordijs clari, vitiaque ciuium diffidentium in gloriam exercitus sui vertant; proindè non illorum virtutibus victorias ascribit. Sed suorum discordijs, quos carpit, orat, arguit, hortatur ad concordiam & libertatis patriæque ruentis defensionem.

Non illi vestram ignauiam contempsere, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatique castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & vos nouere. Discordia ordinum, est venenum vrbis huius. Patrum & plebis certaminibus, dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis est modus dùm tædet vos patriciorum, nos plebeiorum, sustulere animos. Proh Deum fidem, quid vobis vultis? Tribunos pleb. concupistis; concordiæ causa concessimus: decemuiros desiderastis: creari passi sumus: Decemuirorum vos pertæsum est; abiere magistratu. Manente in eosdem priuatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos atque honestissimos passi sumus. Tribunos plebis iterum creare voluistis; creastis. Consules facere vestratum partium, etsi patribus videbamus iniquum, patricium quoque magistratum, plebi donum fieri vidimus. Auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus, & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnam vrbem habere, ecquando communem hanc patriam esse licebit? victi nos æquiore animo quiescimus, quàm vos victores.

Hinc se erigit inuectiua grauis & ne dùm ad pompam hæc dicta videantur, succedit enumeratio detrimentorum ac periculi præsentis quod describit & ponit ob oculos non vanus augur calamitatis, Romanorumque mollem vitam & otium liberè perstringit.

Satisne est, nobis vos metuendos esse? aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submouit; in nos viri, in nos armati estis. Agite dum vbi curiam circumsederitis, & forum infestum feceritis, & carcerem principibus impleueritis; iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam; aut, si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro ignique vastatos, prędam abigi, fumare incensa passim tecta. Atenim communis res per hæc loco est peiore; ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res vestræ, quo in statu sunt? Iam vnicuique ex agris sua damna nuntiabuntur. Quid est tandem domi vndè ea expleatis? Tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vobis verborumque quantum voletis, ingerent & criminum in principes, & legum aliarum super alias, & concionum. Sed ex illis concionibus nunquam vestrum quisquam re, fortunaque domum auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasque? à quibus semper non vestra virtute innocentiaque, sed auxilio alieno sitis. At hercules cùm stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus; & in castris, non in foro faciebatis; & in acie vestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horrebant; præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum, gloriæque simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad Penates redibatis; nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro viuite; sequitur vos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Æquos & Volscos proficisci, ante portas est bellum. Si indè non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet, & in domos vestras vos persequetur. Biennio ante Senatus haberi, & duci exercitum in Algidum iussit; sedemus domi desides, mulierum ritu alter-

altercantes inter nos, præsenti pace læti, nec cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum.

Diluta paulisper seuerioris ingenij acerbitate, blanda & sapienti Oratione Quirites ad concordiam reuocat, & veritatis, quàm assentationis amantior, non ad voluntatem aliquorum, sed ad boni publici salutem loquitur, victoriamq; pollicetur de hostibus, & securam tranquillitatem si modò concordes esse voluerint.

His ego gratiora dictu alia esse scio; sed me vera pro gratis loqui, etsi meum ingenium nō moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere Quirites; sed multo malo vos saluos esse, qualicumque erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, vt qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum videt. Nisi fortè assentatores publicos, plebicolas illos, qui vos, nec in armis, nec in otio esse sinunt, vestra vos causa incitare & stimulare putatis. Concitati, aut honori, aut quæstui illis estis; & quia in concordia ordinum nullos se vnquam esse vident; malæ rei se, quàm nullus, turbarum ac seditionum duces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest, & patrum vestrosque antiquos mores vobis pro his nouis sumere; Nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos popu'ares agrorum nostrorum fusos fugatosque castris exuero, & à portis nostris mœnibusque, ad illorum vrbes, hunc belli terrorem, quo vos nunc attoniti estis, transtulero.

Nudam & apertam Narrationem postulat priuatum expostulationis genus, & nonnunquam excusationem potiùs, quàm accusationem adhibet. Tamen in expositione iniuriarum amplificari poterit ab iniusto grauitas; si præter merita, atque adeò contra ius ostendatur esse accepta iniuria.

Confirmatio aut breuis aut ferè nulla; ne videamur in commemorandis malis ambitiosi; proindè generoso silentio nos multa supprimere profitebimur, vt auditorum beneuolentiam mereamur, & eius, de quo querimur, famæ nominique parcamus.

Tum adhibenda, cùm illa sint eiusmodi, vt dissimulari vltra, nec possint, nec debeant, præsertim vbi maiora timentur.

Vehemens dolor excitari debet in ipsa conclusione, cum interpositis minis, quibus etiam aliqua deprecatio adiungi potest, sed cum summa ratione dignitatis.

Quæritur amicus suam fidem amico temerè suspectam fuisse.

Nullum me lætitiæ sensum ostendisse, cùm tuæ dignitatis amplificationem accepi, suspiciosus seruus detulit tibi, idque vt crederes, plus apud te valuit maleuoli delatio, quàm amicitiæ nostræ sacramentum, vt venires in suspicionem adornatæ calumniæ. Id igitur ego hactenus tot officijs consequutus sum, vt non modò seruum contra me dicentem audires, sed ex ipsius etiam iudicio, amicitiam meam æstimares. Studium in te meum refrixit; qui id constat? Verna suspicatus est; ò argumentum, quo vir prudens capiatur, quo amicus immutetur, quo longo vsu comprobata beneuolentia, dubia fiat. Num nebulonis loquacitas fustibus compescenda fuit? num animi mei constantia in memoriam reuocanda? num ex meipso audiendum, qua mente forem?

At accedit aliud grauius suspicionis argumentum, quòd primus gratulatum non venerim; an vero pectus amici ex vulgaribus officijs metiris, quæ peræque simulatus amicus deferre potest? certè cum animus te meus primus omnium conuenisset, cæteris, vt te prius corpore adirent, facilè permisi. Sed cur ego ista tecum? qui eiusdem criminis reus sim, si eo te reuera laborare existimarem, profiteor itaque non credere me, quod dixisti, atque adeò censeo tentasse te potius hac querela fidem meam, quam tuam de me opinionem aperuisse. Et certè vt à corpore aliquando animus hic meus seiungatur, ab amicitia idem tua distrahi nunquam poterit.

PVNCTVM VI.

Exprobrationis Artificium.

QVia semper odiosum fuit genus hominum beneficia in alios collata minus tē(per)tiuè exprobrantium; eam ob rem fieri debet oportunè, & è re illius, qui beneficium accepit, reprehensio; quæ tum fructu suo non caret, cùm acerbitate vacat.

In principio testamur & appellamus conscien-

ſcientiam ipſius, qui labem immemoris & ingrati animi contraxit, eamque grandibus ſententijs, quaſi amento vibratis ob oculos ponimus, vt virij turpitudinem primo aſpectu cognoſcat, & verò etiam non ſine dolore condemnet.

Narratio rem totam artificiosè proponit, in qua & noſtra in illum beneficia, & ingratum illius in nos animum, amplificamus.

Confirmatio duas habet partes; in prima beneficium commemoramus inuito licet animo, & alienis compulſi iniurijs: in altera exponimus & amplificamus alienum maleficiū. Quod fit dum ex Hypotheſi aſcendimus ad theſim, & vniuerſim de ingrati animi crimine dicimus, in quo nihil mali non ineſt, per locum communem.

Epilogus Timoris, ac Verecundiæ motus excitat.

Grauiter infenſus Alexander, militum ſuorum temeritatem ac ferociam coercet, qui miſſionem audacius tumultuoſeq; flagitabant: commemorat ſuam in eos recentem liberalitatem, & beneficia, quorum ingratos iam obliuio ceperat: deinde quantum obſequium requiratur à militibus oſtendit, tum exprobrat ac eos dicit indignos opibus & gloria, quam ſecum habent communem: ad extremum ardens iracundia per ſummam indignationem, pudorem illis facit & operam illorum repudiat. Curtius lib. 10. num. 2.

Quid hæc repens conſternatio, & tàm procax atque effuſa licentia denuntiat? Non hercule poteſt fieri vt adducar querēdi ſimul omnibus hanc cauſam eſſe, quam oſtenditis, in qua maior pars exercitus non eſt, vtpote cum plures dimiſerim, quàm retenturus ſum. Subeſt nimirum altius malum, quod omnes auertit à me. Quando enim Regem vniuerſus exercitus deſeruit? ne ſerui quidem vno grege profugiunt dominos; ſed eſt quidam in illis pudor à cæteris deſtitutos relinquendi. Verum ego tàm furioſæ conſternationis oblitus, remedia inſanabilibus conor adhibere. Omnem hercule ſpem, quam ex vobis conceperam, damno: nec vt cum militibus meis (iam enim eſſe deſiſtis) ſed vt cum ingratiſſimis, vt oportet, agere decreui.

Secundis rebus quæ circumfluunt vos, inſanire cœpiſtis, obliti ſtatus eius, quem beneficio exuiſtis meo. Digni hercule qui in eodem conſeneſcatis: quoniam facilius eſt vobis aduerſam, quam ſecundam ferre fortunam. En tandem Illyriorum paulò ante, & Perſarum tributarijs, Aſia & tot gentium ſpolia faſtidio ſunt. Modo ſub Philippo ſeminudis amicula ex purpura ſordent. Aurum & argentum oculi ferre non poſſunt. Lignea enim vaſa deſiderant, & ex cratibus ſcuta, rubiginemque gladiorum. Hoc cultu nitētes vos accepi, & quinquaginta talenta æris alieni, cùm omnis regia ſupellex haud amplius quam ſexaginta talentorum ſint, meorum operum fundamenta, quibus tamen (abſit inuidia) imperium maximæ terrarum partis impoſui. Aſiæne pertæſum eſt quæ vos gloria rerum geſtarum Dijs pares fecit? In Europam ire properatis, rege deſerto, cùm pluribus veſtrum defuturum viaticum fuerit, ni æs alienum luiſſem? nempe in Aſiatica præda: nec pudet profundo ventre victarum gentium ſpolia circumferentes reuerti velle ad liberos coniugeſque, quibus pauci præmia victoriæ poteſtis oſtendere. Nam cæterorum, dum etiam ſpei veſtræ obuiam iſtis, arma quoque pignori ſunt. Bonis verò militibus cariturus ſum, pellicum ſuarum concubinis, quibus hoc ſolum ex tantis opibus ſupereſt, quod impenditur. Proinde fugientibus me, pateant limites, faceſſite hinc ocyus. Ego cum Perſis abeuntium terga tutabor. Neminem teneo; liberate oculos meos ingratiſſimi ciues. Læti vos excipient parentes liberique ſine veſtro Rege redeuntes? obuiam ibunt deſertoribus transfugiſque? Triumphabo mehercule de fuga veſtra, & vbicumque ero, expetam pœnas, hos, cum quibus me relinquitis, colendo præferendoque vobis. Iam autem ſcietis & quantum ſine Rege valeat exercitus, & quid opis in me vno ſit.

Dauid apud Milites ſuos exprobrat crudeli Nabalo ingrati animi vitium.

Libentius me in conferenda, quam in repetenda gratia verſari, neminem opinor veſtrum latet Commilitones; verum diſſimulare tamē non poſſum recenti Nabali in nos contumelia me vehementiſſimè commotum eſſe. Scitis quo ſtudio præceperim vobis, vt inſolentiſſimi hominis paſtores ac greges defenderetis; huncque vnum ex deſertæ incultæque regionis incommodis fructum eſſe reportatum, vt

nullum.

nullum ipse pateretur. Itaque cum de Nabalo optimè meriti essemus, miseram è commilitonibus aliquos, qui meo & vestro nomine commeatus aliquid ab ipso peterent. At (ò ingrati animi portentum!) singularibus beneficijs leuissimum ille non modo non retulit, sed etiā denegationi & mei & vestri ludibrium adiunxit. Tot in ipsum beneficia congessimus, & nescit quis sit Isai filius, cognoscet ex supplicijs, quem ex humanitate non nouit: Nos fugitiuos appellat; intelliget ex acie gladiorum nostrorum viros fortes iustæ Regis iracundiæ cedere, non contumeliæ priuatorum. Ergo vnius Nabali commodis in calamitate nostra prospeximus; vt vnus ille nobis illuderet? greges illius seruauimus, vt agnum etiam vnum petentibus denegaret? pastores eius à latronibus defendimus; vt latronum abiectorum loco nos haberet? feras ab eiusdem armentis repulimus; vt ferino nos animo exciperet?

Agite commilitones & qui hactenus sic viximus, vt nostra ad omnes beneficia, ad nullum contumelia peruenerit, ostendite lacessiti, viris fortibus non impunè fieri iniuriam. Enim vero magnam ab genere humano vniuerso inibimus gratiam, si per nos orbis terrarum hoc portento liberatus fuerit: multas profectò in solitudinibus feras animantes contrucidauimus, sed nullam immaniorem Nabalo. Tigres nimirum & Pardi beneficijs conciliantur: Nabalus humanitate nostra factus est inhumanior. Neque pertimescendum est, vt vicinis agricolis ingrata hæc vltio nostra futura sit: Cùm enim ingrati animi vitium detestentur omnes; non minus ex Nabali, quam ex ferocissimarum belluarum cæde beneficium sibi collatum putabunt.

PVNCTVM VII.

Comminationis Artificium.

I. TOtum huius Orationis Artificium in eo positum esse videtur, vt timorem ei, cui minamur, inferamus: quare quò efficacius id fiet, eò melior censebitur Comminatio. Debet autem initium abruptissimum esse, vt velut ex inopinato feriat.

II. Genus porrò totius Orationis concisum esse oportet, concitatum, minax, grauibus sententijs, & axiomatis redundans, non affectatum tamen & puerile. Tota Catilinaria prima absolutissimum exemplar esse potest; habet enim vehementes spiritus passim, & ad ingenerandum grauiores motus efficax est.

III. Adhiberi debet amplificatio vehemens sceleris aut facinoris, cui supplicium intentatur: quod ita fieri potest, vt longiori verborum tractu sese efferat Oratio.

IV. Fingit Orator vel ipsam sceleris cogitationem, & memoriam tàm atrocem esse, vt ad eam vel grauissimi viri perhorrescant. Tullius diuinatione in Verrem num. 41. *Ita Deos mihi velim propitios, vt cum illius diei mihi venit, in mentem, quo die, citato reo mihi dicendum sit, non solùm commoueor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.* Sed longè melius num. 45. *Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ Dij Immortales, erunt homini minimè malo? Quid, cùm accusationis tuæ membra diuidere cœperit, & in digitis suis singulas partes causæ diuidere? quid, cùm vnumquodque transigere, expedire, absoluere? Ipse profectò metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid, cùm commiserari, conqueri, & ex illius inuidia deonerare aliquid, & in te traijcere cœperit? commemorare quæstoris cum Prætore necessitudinem constitutam? morem maiorum? sortis religionem? poterisne eius Orationis subire inuidiam? Vide modò, etiā atque etiam considera. Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modò verbis te obruat, sed gestu ipso, at metu corporis perstringat aciem ingenij tui, teque ab institutis tuis cogitationibusq; abducat.*

V. Ne verò motus languidè frigideq; conquiescat, vtendum communicatione, & pedetentim progrediendum, quod facit Orator loco laudato.

VI. Iuuabit præterea rem ita clarè describere, ac futurum incommodum, vt non iam dici, sed cerni videatur: quod ex imitatione Ciceronis facilè est consequi. Prima in Verrem num. 82. *Nolite per Deos Immortales, cogere socios atque exteras nationes hoc vti perfugio; quo nisi vos vindicatis, vtentur necessario. Lampsacenos in istum nunquam vlla res mitigasset, nisi eum pœnas Romæ daturum credidissent. Etsi talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis dignè persequi possent: tamen incommoda sua vestris committere legibus, & iudicijs, quā dolori suo permittere maluerunt. Tu mihi cùm circumsessus à tam illustri ciuitate sis propter tuum scelus,*

scelus, atq; flagitium, cùm coegeris homines miseros, & calamitosos, quasi desperatis nostris legibus & iudicijs, ad vim, ad manus, ad arma cōfugere: cùm te in oppidis & ciuitatibus amicorum, non Legatum Pop. Rom. sed tyrannum libidinosum, crudelemque præbueris: cùm apud exteras nationes imperij nominisque nostri famam tuis probris flagitijsq; violaris: cùm te ex ferro amicorum Pop. Rom. eripueris, atque è flamma sociorum euolaris, hic tibi perfugium speras futurum? Erras, vt hùc incideres, non vt hic conquiesceres, illi te viuum exire passi sunt, &c.

VII. Concludi potest Comminatio per Optationem & Adhortationē, ne videatur Oratio ex odio & maleuolentia profecta, quod ex industria factitandum, ne auditores ab alienati discedant.

Cicero Popilio impetum in se cum gladio facienti comminatur.

An ego te Popili à periculo capitis defensione mea liberaui, vt hoc me gladio conficeres? an à ceruicibus tuis constitutum parricidis supplicium depuli, vt hanc mihi gratiam crudelis referres? Cæteris herele omnibus in meam perniciem armatis adesse te mihi periclitanti opportuit; Iam verò cùm boni omnes salutem suam ex mea pendere arbitrentur, audes sica hac tua nefaria per meum latus Rempublicam, ciuesque adeò omnes bonarum partium contrucidare? Parumne fuit te tua iuuentute stipatum impunè volitasse per vrbem, vexasse plebem, probris ac maledictis innocentes lacessisse, pulsasse magistratus, libertatis interitum iurasse, armorum tuorum & infiniti illius dominatus terrorem ostendisse, nisi etiam sacrilegas manus tuas sanguine meo cruentares? Cessimus acerbitati tuæ, furori cessimus & crudelitati; tamenne diutius immanitatem tuam sustinebimus? Num plebis Romanæ singularem erga me beneuolentiam? num Equestris ordinis dolorem? num Senatus auctoritatem? num patriæ futurum in te sempiternum odium? num inurendam hoc parricidio nomini tuo labem? num denique posteritatis omnis iudicium reformidas? Erras si te implicatum seueritate legum, ac scelerum tuorum laqueis irretitum criminibus tuis iustas debitasque pœnas vitare posse speras. Vt Respublica gentesque ac nationes omnes conseruatorem patriæ, vindicem libertatis, oppressorem coniurationis Catilinariæ, commune perfugium calamitosorum, ac salutis tuæ Deum à teipsi indignissima morte sublatum, non molestè ferrent, An Dij Immortales, quorum templa atque delubra, à fœdissima flamma eripui, hanc tam atrocem iniuriam inultam dimittent? Neque verò hæc eò dico, quòd mortem fugiam, quæ nec turpis forti viro etiam à te potest accidere, nec immatura consulari, nec misera sapienti. Etenim vt Marcum Tullium è viuis acies hæc scelerata gladiorum tuorum exterminet, viuet sempiterna nominis nostri gloria, & crudelitatis tuæ vexationem cum omnibus consequentibus ætatibus adæquabit. Quare hac Oratione non tàm dignitati meæ ac saluti, quàm tuæ consuluisse videbor.

PVNCTVM VIII.

Deprecationis Artificium.

Deprecationis ac defensionis magna est affinitas & similitudo; supplices tamen hic sumus; quippe præstat culpam ingenuè fateri, quam languidis rationibus illam velle defendere. Nam illud turpis causæ patrocinium magis principes viros solet offendere, quàm crimen ipsum, quòd Clementiæ suæ multum detrahi existiment, si culpa tantopere minuatur, quasi pro graui leuem aut nullam condonent: igitur aperta confessio subiratos animos mitigat, cùm facilius flectatur, quàm frangatur animus.

Ipsa pœnæ & supplicij petitio, deprecatio censetur artificiosa, sic milites, qui à Germanico defecerant, apud Tacitum libro primo veniam sunt consequuti. *Supplices ad hæc, & vera exprobrari fatentes, orabant, puniret noxios, ignosceret lapsis, & duceret in hostem: reuocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neue obses Gallis traderetur.*

Circumstantiæ temporis ac personarum obseruandæ sunt prudenter; ne si alieno tempore deprecemur, non veniam, quam vix meremur, sed pœnas crimini debitas reportemus.

Per eos verò fieri conuenit, qui multū gratia possunt & auctoritate, quibus vix aliquid negari solet per homines miseros luctu, & squalore confectos, per eos, quorum infœlicitati vix durius quidquam accidere potest.

Exor-

Exordium sumi potest vel à qualitate criminis, cuius veniam precamur, vel personę pro qua petimus, vel eorum, qui culpam admissam remittunt, aut plectunt.

Nullus est Narrationi, aut expositioni criminis locus, nisi fortè occupemus eos, quos offendimus. Itaque tunc omnia narranda sunt, ac verbis amplificanda, deinde verò subijcienda deprecatio.

Confirmatio docet vim argumentorum in eo consumi oportere, vt dandam esse veniam suadeamus: porrò plura sunt capita, ex quibus eiusmodi rationes duci possunt.

I. A Persona læsa, vel lædentis.

Et quidem si persona læsa fuerit parens, ipsa natura suadebit indulgentiam. Pro Ligario n. 30. *Ad parentem loquor, erraui, temerè feci, pœnitet; ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: vt ignoscas, oro. Si nemo impetrauit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

Si fuerit aliqua dignitas eius, qui iniuriam passus est, predicabitur Clementia, quæ viros excellentes decet. Pro Ligario num. 15. *Dicam planè Cæsar, quod sentio, si in hac tanta tua fortuna, lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam obtines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quàm multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur quam multi, qui cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ij, quibus ignouisti, nolint te in alios esse misericordem.*

Tùm Cæsarem immortalitatis studio flagrantem ad ignoscendum Ligario hortatur, à laude Clementiæ, & à sua ipsius natura, tam ad lenitatem propensa, vt etiam impellente nemine expromat se, & vltrò miseris occurrere soleat. nu. 38. *Nihil est tàm populare, quàm bonitas, nulla de virtutibus tuis plurimis, nec gratior, nec admirabilior misericordia est. Homines enim ad Deos nulla re propiùs accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua maius, quam vt possis, nec natura tua melius; quam vt velis conseruare quamplurimos.*

Non minus prudenter eundem pro Deiotaro deprecatur, eiusque clementiam commendando multis implorat Oratoria prætentione num. 40. *Non debeo Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis; tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commouere possim: nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius Oratione euocata.*

Iam si auctor iniuriæ fuerit adolescens dicet Orator esse dandum aliquid ætati. Quod pro Cœlio multis obseruat Cicero. num. 42. & 45. *In hoc flexu quasi ætatis, (nihil enim occultabo fretus humanitate ac sapientia vestra) fama adolescentis paulum hæsit ad metas notitia noua mulieris, &c.*

Si nobilitate generis clarus, illam hactenus nulla vitiorum ac turpitudinis labe respersisse dices. Commendabis eundem ab eruditione, qua sibi nomen & apud suos, & apud posteros fecit, nec inutilem Reip. consulem futurum prædicabis, à meritis eius in patriam & in omnes.

Altera confirmationis ratio ducitur à crimine ipso, vna cum suis circumstantijs: si videlicet dicatur errore admissum, vel aliorum suasione, & impetu aliquo iracundiæ.

Quod si hac ratione minus excusari potest, ostendendum erit nocere illud dumtaxat auctori, & illi quidem satis esse supplicij cogitasse crimen, aut fecisse: præterea iniuriam fuisse temporis, vt in Oratione pro Deiotaro Tullius facit num. 13. Vbi varijs circumstantijs ostendit Deiotarum non odio Cæsaris, sed officio fuisse ad Pompeij partes adductum. Primò perturbatum varijs rumoribus, deinde fatali quadam necessitate abreptum, quæ improuidas plerumque mentes hominum inuadit; tum rogatum ab amicis, accersitum à socijs: à superioribus euocatum. Sed prius commodè Narrationi breuem & liberam veniæ postulationem interserit. Pompeijque laudationem. *Ignosce, ignosce, Cæsar, Ad eum Rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem ante iustis, hostilibusque bellis, adiuuerat: quo cum erat non hospitio solum, verùm etiam familiaritate coniunctus: & venit, uel rogatus, vt amicus: uel accersitus, vt socius: uel euocatus, ut is qui Senatui parere didicisset: postremò uenit, ut ad fugientem, non ad insequentem, id est ad periculi, non ad uictoriæ societatem. Itaque Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit, uel officio si quid debuerat: uel errori, si quid nesciebat, satisfactum esse duxit.*

Ad hæc si nondum eruperit crimen, sitque illud

illud domesticum, consilio vtendum Senecæ apud quem Mecænas monebat Augustum, ne vitia domestica proderet in vulgus: ea quippe tutius latere, & opprimi priuatis parietibus, quam latius disseminari; quia quarundam rerum turpitudo, ad vindicantem redit. Et verò Augustus cum interposito tempore in locum iræ subijset verecundia, gemens quòd non illa silentio pressisset, sæpè exclamauit. Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mecænas dixisset: Adeò tot habenti millia hominum duos reperire difficile est.

Tertia petitur à supplicio inferendo. Quæri enim potest causa, cur inferatur, si correctio speratur; si id quæritur ne peccet amplius, ne iterum in eundem scopulum impingat reus; at hoc iam constitutum est, habes vitrò quod supplicijs ac doloribus extorquere contendis. Fortè id agitur, vt scelus suum oderit: at odium tantum conceptum est, quantum nulla vnquam extorqueret suppliciorum atrocitas: At in aliorum exemplum prodesse posteritati potest.

Vt verum sit hoc argumenti genus naturaliter subiectionem postulare; quod figuræ genus maximum habet momentum in commiserationibus, si præsertim vox flebilis accesserit.

Ad Clementiam excitandam dicendm erit, eum qui peccauit, sic affligi dolore, eo concuti metu, sic affici pudore, vt misericordia dignus videatur, decore tamen seruato: quis enim ferat eum, qui præ metu dedecoris, aut pœnæ, muliebriter ac demissè nimis poscit.

Proderit item polliceri spem vitæ melioris, quam ex illius, qui peccauit, indole per se bona, reddemus probabilem, nostramque auctoritatem interponemus, nec non pro eo reconciliando, si aliter fieri non possit, spondebimus. Cicero pro Cœlio num. 77. *Quare si cui nimium efferbuisse videtur huius vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitijs vis, ferocitas pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum caterua, si splendor, si nitor, tā ista deferbuerint, tam ætas omnia, iam ista dies mitigarit. Conseruate igitur Reip. Iudices, ciuem bonarum artium bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis & Reipublicæ spondeo, si modò nos ipsi Reip. satisfecimus nunquam hunc à nostris rationibus seiunctum fore. Quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tùm quod durissimis seipse legibus iam obligarit.*

Aduertendum locum esse vehementissimis motibus sub finem deprecationis. Et quidem si ad parentem agar, orabis meminerit se parentem esse, in filium agi, non in seruum, habeat rationem sui sanguinis, domesticæ gloriæ: obsecrabis etiam per maiorum cineres, & per clara facinora.

Si verò ad superiorem agis; implorabis eius clementiam alijs exhibitam in atrociori etiam flagitio: proferes exempla maiorum eius in re simili: fidem & obsequium perpetuum pollicebꝰris: captabis interdum beneuolentiam; dices quidquid acciderit, te fore contentum eius iudicio. Exemplum absolutæ deprecationis repetatur ex Milonis Peroratione, qua nihil melius fingi potest.

Et illa Tusculanorum Legatorum illati belli deprecatio, qua supplex, Romanorum iratos animos placauit. Ex Liuio lib. 6. ab vrbe condita. Quibus bellum indixistis, intulistisq; P. C. sicut nunc videtis nos stantis in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratique obuiam Imperatoribus legionibusque vestris processimus. Hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit eritque semper, nisi si quando à vobis, proque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quòd oculis magis, quā auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. Pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum, eò sicubi est, auertatis, precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est: Dij Immortales faciant, tam sit felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis, etsi reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet, tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cùm tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. Peccetur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat.

Ioab Danidem rogat vt ignoscat Absaloni, qui Ammonem fratrem interfecerat.

Non vereor (Rex Clementissime) vt tibi meus de Absalonis calamitate dolor ingratus sit: Nam etsi eius temeritati iratus es, pater-

num

num tamen in ipsum animum non exuisti. Peccauit fateor, qui incestum sororis oppressorem necauerit; sed si crimen est fratrem interemisse, venia certè dignum dolori censeatur, & eum dumtaxat spoliasse vita, qui pudicitia, quæ vita potior est, spoliauerit sororem. Quāquam non credidit Ammone tollendo, extinguere se fratrem, sed luxuriam ipsam, aut fratrem eum haberi posse, qui sororem violarit. Quo verò animo patris ac Reipublicæ dignitatem ab hostium telis defendet Absalon, qui illatam labem sorori tam fortiter vindicarit. In eo porrò conseruando non vni duntaxat familiæ regiæ gratum facies, qui inultam ipsi ignominiæ labem Ammonis supplicium deleuit; sed etiam Reip. quæ Regis filio natu maximo exulante, incolumitati suæ non satis cōsultum putat. Et certè vt culpa aliqua Regius Adolescens laboraret; num satis pœnarum dedit? En iam à tribus annis patria caret, quæ ipsi est carissima; suauissimo patris conspectu non fruitur, cuius amore magis, quam propria anima viuit. Multæ sunt profectò commendādi tui causæ (Rex Serenissime) clementiæ tamen ac misericordiæ gloria cæteris facilè omnibus antecellit; Noli igitur qui hostibus tuis veniam dedisti, in calamitosum filium non esse misericors. Neque vero te, vti spero, gratiæ vnquam huius pænitebit, qua ita vtetur Absalon, vt nullam sibi allaturus sit deinceps illius iterum implorandæ necessitatem. Primum est hoc eius crimen; at faciet hæc humanitas tua, vt idem etiam postremum sit. Fateor equidem hanc gratiam Reipublicæ hostibus acerbissimam futuram, qui exulantem Absalonem cupidissimè detinent, vt aliquam habeant Regni intestino, externoque bello perturbandi occasionem. Fortitudine tua ac felicitate bellorum de ipsorum copijs triumphasti; Iam Clementia de eorundem maleuolentia triumphandum est, facit mea ad regni tui amplitudinem propensio, vt in hoc vno laborum præmio acquiescam, & præclarè mecum agi putem, si Absaloni peperceris, cuius calamitate ideò præsertim moueor, quod filius sit tuus.

Certamen Asiæ, & Africæ, de fortitudine & victorijs bellicis Iudice Marte.

Vide Boteri mundum de Regum potentia.

Veterem quæstionem de fortitudine & gloria militari hinc Africani, inde Asiatici atque Europæi pro curia Martis & in hoc forum reuocarunt; atque vt reuiuiscat indoles omnium gentium iudicio demum à Marte quod æquū visum fit referre vtrimque contendunt. Nihil illi amplius, salutare vos iubent, donec vos iussero valere.

MARS.

Nollem à vobis factum V.C. vt quorum ad laudem se generosus exacuit impetus, eorum in mutuæ laudis inuidia atque æmulorum labor pereat. Fuit enim antehac ratio omnium nationum in præsidio meo constituta, vt ad tuendam propugnandamque Rempublicam ad abolendas iniurias, ius fasque stabiliendum arma meo numini dedicata corriperent, orationum illecebris verborumque copia nullum pondus appenderent: Nec iniuria. Quid enim vilius atque contemptius vbi madueris hostium sanguine, vbi ferrum flammasque prouincijs omnibus circumtuleris domi victorem non in arena, sed pro rostris non gladio, sed lingua, non idoneo iudice, sed molli lautoque cupediario audiente de existimatione nominis dimicare. Sederet in subsellijs aliquis è vico, sederent mimi, sederent qui de bellis fama inaudierint modò non viderint. Quod ego quam indignum censeam hinc accipere potestis quando fortissimos viros imbelles, audacissimos timidi, laborum patientissimos ignaui, armatos crinituli atque crispatuli, in luce atq; hominum ore versatos ignoti tenebriones iudicarint. Quare plus dignitatis vobis an mihi gloriæ hodiernus dies allaturus sit nescio, quod & iudicem implorastis eum, cui sine inertiæ nota neminem præferre debuistis & ego fauore numinis & amore gentis illectus pœnè descendi ad causam vestram citius, quàm inuocatus sum. Certè accedet hoc Reipublicæ militari studijsque vestris, vt non minus in iudicando me vobis æquum quā in pugnando fortem præbeam. Quocirca quod pietas in parentes, religio in patriā communisque defensio pristinæ dignitatis postulat pro rebus ab Africa gestis qua verè, quā breui-

breuiter Adherbal cum collegis tuis edissere quid sentias.

Pro Africa dicunt Adherbal, Muleasses, Masinissa, Mustapha.

ADHERB. Vtinam Dij immortales aliquando Iudex æquissime, quantum incolumitati patriæ semper studuerunt, tantum memoriæ posterorum ipsi consuluissent, non opus esset ea cura studioque dicendi pro antiquis Maiorum nostrorum monumentis, pro iure institutoque nostro, pro vastissimarum prouinciarum laude, quæ iam olim insita erat omnium animis atque vigebat. Sed scilicet quia nisi per fabulas Syri, Persæque de Africa nihil intelligunt, fecit inertia multorum sæculorum: vt id audeant, quod ignorent, indocti homines nihil æstimare, quod non viderint nolle credere. Itaque ignauiæ pretium ferunt, iactare quæ sua sunt, liberè alienam famam quasi non essent, extinguere. Sed veniet in aspectum atque in lucem erumpet mihi credite oppressa veritas: Docebimus quod humanitas iudicis pati velle, quod stupor mentis vestræ efflagitare videtur, nihil in hac difficile, nisi causam cognitionem fuisse. Neque permittemus nostro vitio factum, vt patriæ quidquam, de cuius robore quidem decerni iis audiente Deorum fortissimo Iudice de militaris disciplinæ fama atque existimatione derogetur. Primum itaque disputabimus, sitne Africa ab exteris nationibus aliquando subiugata, tum qua laude bellum nobilissimis regnis indixerit atque gesserit, quæ cum duo palam vna cum collegis fecero, perorabo.

MASIN. De bellis, qui rectè arbitrantur, ea vel ad vindicandam, vel ad propulsandam iniuriam, vbi ciuilis æquitas locum non habet, instituta rectè sentiunt, eoque alterum offensiuum fecerunt, alterum ad defensionem necessarium, illud periculosum atque difficile, hoc tutius semper ac facilius feliciusque. Quo quidem postremo, quanta Africa Deus bone omni ætate præstitit; quando vnquam vel lassata bellis, vel fracta viribus pacem ab hoste redemit; quando iura, legesque peregrinas accipere coacta, non dare? quis terram expugnauit etiam inermem & vacuam, nedum incolis imperauit? imò quis adeo rudis ac barbarus, atque à maiorum nostrorum gestis alienus, vt ambigat Africam hostem vidisse, quem non eiecerit, pugnasse cum non vicerit, aut cladem accepisse, quam non maiore damno rependerit. Video Agripine quid cogites non te barbarum esse hominem qui iam dicere volebas amplissimum olim Carthaginis imperium euersum ab Italis, atque deletum, à Vandalis Germaniæ populis nonaginta sex annis occupatum, denique Arabum proluuio octo sæculis esse possessum: Audio à te Numidiam Romanorum prouincijs ascriptam: Tunetum D. Caroli Cæsaris auspicijs expugnatum, Africæ partus aliquos vltra Atlantem cepisse Lusitanis. Expende vero quid sentia. Quasi qui Carthaginem ipsam, ac fortè non totam Numidiam, i.e. Africæ qua vergit ad Sardos & Siculos littora velut importuni mures arroserint, tot amplissima Regna Nubiæ, Æthiopiæ, Nigriæ, Guineæ, Manicongi, Monomotapæ, Madagascaris vel occupasse, vel attigisse videri possint. Ignoscite Auditores si dum latinè contendo non latinè pronuncio, non enim eò Latinorum Scriptorum industria penetrauit, ne dum tuba peruenit. Quis enim Æthiopiæ viscera quis patriæ terminos vnquam emensus est? Quis Nili fontem natalem, cuius ripis Africa se mediam diuidit, vel literis prodidit, vel diuisione coniecit? Imò quis exterorum hominum proximum Romanis Hispanisque montem Atlantem calcare memoretur, aut cernere? Vicistis opinor noua ratione, quæ non adijstis, dico sed ne vidistis quidem; rexistis prouincias, quas ne nomine quidem tenuistis; titulos atque insignia nationum imperio vestro subdidistis, quorum vix præscripta littora frequentastis. Quasi & ego iure dixerim Europæum Hannibalem, quia Siciliam tenuit, aut Asiaticum Titum, quia Iudæam compescuit.

Sunt ista mihi credite non veritatis, sed laudis Poetarum non Oratorum encomia, quæ etsi deliniant nimium aures & animos auocent ab æquitate desidero. Audes hic etiam de Numidia cogitare, cuius fortissimum ducem Roma timuit atque suspexit? victa est inquis, sed à quo? Caio Mario, postquam quatuor Imperatores instructissimis copijs in Africam legati turpi dedecore redière? Quomodo? fraude propinqui, qui Iugurtham contra iura gentium Romanis prodidit, Marioque transmisit. De Lusitanis verò nihil excuso: fateor steriles Africæ arenas, & rara promontoria subinde primos Goanæ Indiæ Exploratores tenuisse, & ad-

& adhuc tenere: portus aut struxisse sibimet, aut sociorum vsurpasse hanc iura gentium, mutuaque commercia, non vis & ferrum necessitatem imposuit. Velles Agripinæ ne tantillum superesse naufragis ac penè conuulsis: Sinum vastissimum per mensis itinera nullum aperiri quo commeatus instaurent? quo aquētur? quo hibernentur? Non ea sunt Afrorum ingenia vt nesciant misereri Taceo calores meridianos, quibus arua squalent exterorum hominum industria superari domarique non posse. Ne verbum quidem de serpentum illuuie, quam Pompeiani milites post cladē Pharsalicam quauis strage superiorē execrati sunt, cum semianimem M. Cato trahebat exercitum, qui pœnè in Africa mori didicit, antequā hostem inuenit. Quid de serpente dicam qui Bagradam latissimum fluuium voluminibus suis intrauerat, cum in eum Attilius Regulus amplissimis copijs impressionem indixit? Laborabat exercitus in ipsis adhuc Africæ faucibus telis & clypeis, musculis & arietibus instabat, vt Romæ de interempto triumpharet. Sudarum est abundè vt vnam de multis Africæ inquilinis serpentibus velut amplissimam ciuitatem armata vi ad deditionem cogerent. Itane vero? Qui ferres autem Romane miles aerem tam infectum & inclementem? pluuias serpentium densitate constipatas? lacus & flumina de venenorum indole naturaque certantia? saltus ac nemora leonum, tygrium, pardorum, elephantum furore frequentata? si elephantorum aspectum ne extra Africam quidem ferres, cum fortissimè pugnares? non dico quoties maritimas classes tuæ atque Asiaticæ syrtibus, Nasamonum gentis nostræ illisæ atque discerptæ sunt, propioresque hactenus cladi fuerunt, quam pugnæ atque victoriæ: Cneum Pompeium Europæ atque Asiæ Dominum ab ignobili Afro trucidatum, Sebastianum Lusitaniæ Regem, cum instructissimis signis copijsque deletum à Mauris prætermitto. Non vereor enim iam esse aliquem, qui mecum non iudicet Europæis nunquam Afros vectigales fuisse, nedum victæ Africæ imperasse.

Mars. Europæis armis fateor Africa non totā succubuit, nunc Muleasses si lubet caconicè Asiaticas expeditiones, qui fortuna & arte militari discusserint. Quod si feceris, manebit Africam domi fortem inuictamque fuisse, nec aliena imperia tulisse.

Muleass. Qui è mollibus Asiæ gynecæis viri fortes euasere, sunt pauci, Cyrus, Cambyses, Antiochus prior cum Asiam victor edomuit, de Africa nimium molesta atque munita prouincia nihil cogitauit. Antiochum vero sexaginta octo millia militum & centum Elephantos educentem, antequam Ægyptum Africæ nostræ ornamentum irrupit Ptolomæus septuaginta quinque millibus occurrens vi retudit, atque continuit, quo factum est, vt qui bellum intulerat, pacem ipse rogaret, quam Iudæa Ægyptiis tradita coemit potius qu im impetrauit. Non felicior fuit Cambyses Antiocho imò miserior. Dum enim Asiæ totius imperio potiretur, ò inexhaustam dominandi libidinem! binos exercitus victores Africæ immisit, hunc mari in Æthiopas, illum terra in Garramantas. Quid verò quid expectatis Auditores? Robur Asiæ totius, & tot myriades omnium gentium in ipso Æthiopiæ limine tanta rerum inedia anguitiisque confligitur vt iumenta in epulas distrahant; herbas in deliciis habeant, quæ cum omnia pauca essent, sortiti præfecti decimum quemque militem laniena adiudicant, atque condemnant. Quæ facies militaris animi? non iam ferro sed dentibus, non Afros oppugnant, sed suos expugnant, non vt victricia signa in Æthiopiam inferant, sed vt semianimes efferant. Alter verò exercitus, qui Garamantibus imminebat congestis ab Austro arenis obrutus, nihil antiquius habuit, quam turpi fuga perpetuum dedecus sibi nobis gloriam in omnem memoriam comparare.

Mars. Qui factum ais Mustapha, ne Africā victa sit vnquam? terræne sterilitas vt referūt, cœli inclementia atque solitudo neminem exterorum in sui amorem attrexerunt?

Must. Requirebat totius corporis situs & tenor ætatis meæ cui deesse solet auctoritas, in hoc iudicio tacendi potiùs, quam dicendi veniam deprecari. Sed video quod ad me quoque grauissima officia quoque defetuntur, veritatis Afrum testem esse, non venalis eloquentiæ nundinatorem. Dicam itaque liberè quod vel audiui à maioribus meis, vel ipse subij.

Tribus è capitibus fortitudo domestica cernitur, *natura, arte, exercitatione*. Natura educatione alitur, ars mathematicis potissimum præceptis. Exercitatio suburbanas luctas, cursum, digladiationem, venationemque com-

complectitur. Educationi nihil defuit vnquam ad militem instituendum. Carthaginenses quadrinis pueris vt obdurescerent succida lana venas verticis inurebant, non ferro & igne abstinebant pij parentes, vt tenera filiorum membra ad militiam fingerent; Adolescentibus verò ad aras præibant, vt in excidium Romani nominis Sacramentum dicerent, vitamque & caput patriæ saluti deuouerent. Quid Æthiopes? quid editorum infantium frontem stigmate adurunt, vt iam hinc assuescat ferro & vulneri: cùm autem paululum processere, auibus quas diuersi generis maximas educant sublimes imponunt, eosque cuius sint spei, periculo internoscunt: Si intrepidi sunt, amant; si pauent tanquam degeneres feris aduouent, atque condemnant. Ægyptij verò & esum piscium sibi familiæque interdicebant, ne mollescerent, & rasa puerorum capita, vt compingerentur & vim ferre possint ardenti soli exponebant. Quid? quod & cibo vesci turpe puero fuisset, nisi prius centum octoginta stadia cursu confecisset? Possem de his plura dicere nisi festinaret oratio. Venio ad mathematicas disciplinas, quæ ab Ægyptijs gente nostra primum inuentæ sunt, quarum studio in Africa floruerunt. Vtinam. AA. non intercluderent temporis angustiæ orationem meam? ostenderem sanè, quam longa omnium ætatum serie ingenia Afrorum hac laude celebrata sint: docerem Atlantis humeris, qui de cursu cœlestium siderum subtilissimè disputauit, non immeritò cœlos à poetis impositos: Ptolomæos, Theonas, Manethos, Necephos, Canones, Demostenes Dionysios effecisse, vt studia pœnè diuina suis scriptis & immortali labore ab interitu vindicata, in omnium oculis animisque versentur: Quamdudum Hispaniæ nostrorum hominum mathematicis academijs exculta sint, non prætermitterem: Teleusiam vastissimam Libyæ ciuitatem mathematicis tyronibus magis, quàm mercibus & aduenis abundasse. Ignosce Meleti si liberè loquor quæ sentio. Libet exclamare ò fœdam barbariem, quæ ex Æthiopiæ finibus in Asiam emigrasti! viget hic in illis solis iniurijs scientiæ studium amorque disciplinæ, quæ penes vos non recepta tantisper sed ne hospitata quidem est; agri atque tentoria discentium ardore complentur, acuuntur ad rectam laudem ingenia, ætas immatura certamini stylo describit exercitus. de vallorum loricis rogat, pericula præcipit animo, castrorum spacia diducit atque castigat, vt difficilè non sit cuius arma pro patriæ salute ac libertate gestanti castra duodecim passuum millibus lata metari, quæ alio cùm sint mota, quod crebro accidit, non videantur fuisse sublata: nam areas plateasque tanta distantia dimouent, vt innumerabilis populus, qui egressus est, antiqua hospitia & diuerticula sibi certis spacijs inclusa dignoscant, quasi non noua repererit, sed ad vetera remigrarit. De reliquis autem quid dicam? quis adeo stupidus est, qui luctæ, cursui, digladiationi in oppidis & ciuitatibus, venationi in syluis ac mõtibus loca non fuisse coarguat? Qui Massylos, quibuscum leonibus interdiu; Pœnos, quibuscum pyratis noctu, Ægyptios quibuscũ Crocodilis contentio quotidiana intercesserit, inermes affirmat & otiosos fuisse? Nasumones, Garamantas, Cyrenæos, qui naufragorum spolijs viuerent, sese spoliandi arte pugnasse. Æthiopas latissimos populos, qui reliquam Africæ regionem insident, qui ferina carne vescuntur, qui cum belluis de imperio dimicant, in homine expugnando torpescere? audite obsecro viri grauissimi, qui adestis quid Franc. Fitelmannus in Æthiopum commentarijs ætate nostra retulerit. Sunt inquit in Æthiopibus sacri ordinis milites qui candido pallio crucis insigne præfigunt, ad bella pro aris & focis patriæ semper expediti. Addit homo Gallus sanè doctissimus Regem viros strenuos è regno legere solitum, quorum cutis leniter inusta cruce notaretur, sic ad militiam primum institui, tum præesse demum iussi. Quid vero Benomotapæ populus? cui quando vnquam voluntas vel studium defuit impugnandi? quem medijs agris & pascuis Imperator circumlato Iaculo atque ligone monet agrum diligenter esse colendum, ac fortiter esse protegendum. Quid Dobades autem ferocissimi gentium, qui lata lege nisi duodecim hostium interfecerint vxorem domum ducere prohibentur. Sed eò rem nostrã æstimes velim Iudex, quod non Syrorum, Persarum, Armenorum more depugnant, non lineis galeis, non scutis è crate saligna contextis, non arborum cortice, non caprina pelle prætexti: Educet Asia per nos licet Sybariticos homines, & plus tentoriorum explicet, quam virorum: nostrum est expugnatis solis ardoribus, quos illi vix sentiunt, galea, lorica, clypeo, hastaque ferreis edicto Regum

Æthio-

Æthiopiæ in acie de summa regnorum decernere. Vide tu verò Iudex vtrum potuerint deliciæ cum hac indole, imperitia cum hac tam necessaria scientia, vtrum cum hoste tam multiplici societatem inire, & in Africa domicilium collocare.

MARS. Quid magni interest Adherbal domi sub vmbra pugnare? extulit se in lucem aliquando spes isthæc & Imperium virtute militari amplificauit? Quas exteras gentes illatis signis lacessiuit? quibuscum manus conseruit, & superiorem se Africa probauit?

ADHERB. Qui feliciter rem patriæ administrari volunt, ij ab Imperatore ingenium, à milite robur, armatam à patria multitudinem exigunt. Quare qui dicam accidisse, vt toties Africa Europam in armis educatam subuerterit? (non enim de Asia quæro, turpe esset de effæminatis hostibus gloriari) nisi quia duces præfuere, qui viros fortes regerent, subita consilia caperent, hostium conatus explorarent, qui exercitus locis difficillimis educerent? qui insidias collocarent, seditiones componerent, militum metum dissoluerent? testare Italia nihil enim iam per me loquor, fatere quas strages fecerint Hannibales, Hamones, Asdrubales, etiam fœminæ bellatrices, ait Silius, loco pugnæ sapienter eligendo, acie instruenda, vel restauranda tuaque conturbanda. Testare felicissime Imperator Cai Mari, qui turpissima proditione, non acie Iugurthã captum in vincula traxisti: expertus etiam es, quanti valeant Africani commeatu suggerendo, fallendis obsessis, nuncijs emittendis; Et ego sæpe memini Romanos dicere se tam Imperatorum nostrorum industriam, quàm militum patientiam cum admiratione quadam intueri. Quis Amases, Sosostres non timuit, quis Syphaces, Iubas, Amilcares non suspexit? quis saluis illis de patriæ salute dubitauit? quis Reges Abyssinorum (quos non a religione presbyteros vt vulgo, sed ab opibus pretiosos cum incolis nominamus) quis inquam otio damnatos ad luxum censeat, quibus proceres ne tantillum quidem indulgent, vt plus biduo liceat tentorio contineri? fuit fuit semper in Æthiopum legibus, quod cruda carne suffarti delicias barbaras non admiserint, regius animus, qui exemplo fortium pati, agere cum laude didicisset. Fuit etiam in Elesbaan (quo Viro Dij immortales) ea roboris scientiæ virtutisque coniunctio, vt an illud bello magis an hæc Reipublicæ præfuisset, tota Æthiopia contenderet. Fuit in Zara non minus bellicæ feritatis, quam in alijs potentiæ specimen. Sed fuit inquam: Nunc etiam Dauides, Claudios, Adamantes pristini decoris hæredes Asiatici venerantur, Ægyptij celebrant, Indi colunt, Hispani societatem ineunt, pacemque sanciunt. Enimuero ne vires defuisse audacibus inceptis arbitremini, quam numerus pœnè innumerabilis militum ab Africa emissus sit aliquando, & admitti possit attendite.

MVLEASS. Carthago vnica Pœnorum, qui trecentes vrbes incolebant, ciuitas à Romanis obsessa septingenta hominum millia quotidie intra mœnia pascebat, quorum ducenta millia necessitate compulsa se armis exuerunt, & cum tribus millibus machinarum militarium patriam hosti se pænè seruituti tradiderunt. Quis hic fuisset exercitus ex incolis vnius ciuitatis, si non compressa tempestus tantisper ac suffocata intercidisset: si trecentæ aliæ Pœnorum ciuitates se armassent! si Ægypti Rex ex octodecim mille ciuitatibus sexcenta sexaginta millia peditum, viginti quatuor millia Equitum (quod à Sosestre factum Diogenes meminit) eduxisset? si Nubia, Æthiopia, Guinea, Nigria æquè vastissima imperia coniurassent, è quibus quanta proluuies hominum hodierno die commeat, vt Prouinciarum limites defendat aliquando, non ex me sed oculatis ipsis Oratoribus Lusitaniæ Regum atque quæstoribus paucis accipite.

INSVLA Nili exigua ac pænè contemnẽda in Æthiopiæ finibus tria millia armatorum in hostiles agros emittit, & foris educat. Ioannes verò magnus Abyssinorum Imperator qui sexaginta quinque regna interioris Libyæ moderatur centum quinquaginta armatorũ quotidie sub duodecim ducum imperio constipatur veluti custodia corporis: Cum verò statiuæ mutantur & aliò commigrat tam innumerabilis hominum copia comitatur, vt propter frumentum, quibus tamen abundant inopiam vltra quatuor menses ibidem hærere non debeat, nec intra decem annos reuerti. Ita meminit Andreas Cosalus Florẽtinus, qui in eodem comitatu fuit. Franciscus verò Aluarus è monte supremo se Regiæ Clientelæ ordinem ac multitudinem tantam ait despexisse vt terra quaqua versum duodecim miliarium spatio sic operiretur, quemadmodum Christianorũ

Hhh platea

plateæ in supplicationibus maximis. Adiungit aliud non minus mirabile quinquaginta millia mulorum ac totidem pæne equorum à focijs numerata, sexcenta millia modiorum frumenti quotidie diurno cibo fuisse sublata; sex mille armatis tentorijs regiam aulam fuisse contentam: militum verò delectum, quos paucis diebus celerrimè conuocat, decies centum millia numerum excedere. Parua sunt hæc AA. si cum reliquis comparo. Anno enim 1516. datis ad Emmanuelem literis spondet se instructissimam classem mille nauium alere velle, innumerabilem hominum armatorum exercitum conflare ac millies centū millia drachmarum aurearum, id est, subducto capite ex ære vniuerso triginta milliones in belli subsidia atque alimenta dependere. Si Mauris Lusitani, Turcis Itali atque Germani manus inferrent. Quid vero? nonne tolerabilis fuit è tot Regionibus collecta potentia. De Angolæ Regno vltra Atlantem sito nec magno illo certè nec contemnendo, quis credat quod certissimæ literæ præsentium è Societate Iesu nostra Religiosorum virorum testimonia comprobarunt. Cum Lusitanorum classem anno elapso sæculi octogesimo suis auertere finibus Rex Angole omni ope contenderet, 12 ces centum millibus hominum paucissimis diebus euocatis obuiam iuit atque præcurrit?

MARS. De Amazon. Muleasses ecqua veritas?

MVLEAS. Hebræa historia Byzantij excusa typis facit vt credam, non Amazones, quod veteres arbitrati sunt, sed fæminas tantum bellatrices Africam gignere, trecentas earum constanter pro trium regnorum iure non ita pridem decertasse: Situs ac mores earū, quos Iudæi institores literis prodiderunt, ita perspecti sunt, vt credam alibi fictas, hic genuinas esse. Nihil tamen magnopere disputo, ne tam imminuta potentia fœmineis viribus stetisse aut commendata fuisse videatur.

ADHERBAL. Nunc venio ad te Agrippine calamitatis ac seruitutis Europææ cicatrices detege fac aliquando vt nemo ignoret, te non tam verba vendere, quàm veritatē intueri. Quæ vestra tam instructa vir bus armisque respublica Pænorum impetus retardauit? non iam Siciliam nauali bello, Guineis occupatā, Corsicam atque Sardiniam, priusquam hostē viderat victam & cadaueribus obrutam: non Hispaniam ter superatam, vallatam Galliam, aut in Societatis leges coactam commonere. Triginta millia Afrorum excidio cum traiectus Alpibus esset exercitus, nihil veritus est, caput Imperij, atque arcem omnium gentium, deletabis Italorum acie, binis consulibus interemptis Paulo atque Flaminio etiam infesta prouincia Romam concutere, atque orbis terrarum imperium pomarijs vnius vrbis includere. Quod cum dixi ostendi opinor orbē terrarum à Pœnis & Numidis debellari in hac obsidione potuisse. Græciam non minore fato Carthago mulctauit, classes numerosas ita cecidit, vt funditus interirent. Cyprum Amusis euertit, Mauri ter Hispanias vsque ad Pyrenen (si Cantabros & Astures eximis) non vectigales sibi modo, sed ita contusas reliquere vt biennio trecentorum millia Hispanorum collectis signis ad internecionem vsque deleta sint. Quid igitur in Europa restabat? Quid inaccessum Romanis, Quid Græcis incognitum, quid inauditum Syris & Persis, quod non Sesostris Rex inuictissimus adijt, quod non infregit, atq; conuulsit? Thraces securum sui genus impauidum ad arma proiectum obsedit, cuertit, Scythas Boreales à quibus amicitia fœdera nulla respublica vel promissis, vel minis extorsit, quorum vix Asia atq; Europa tota sustinuit impetum? sub inuijs plagis euicta frigoris niuiumque pertinacia vltro inuasit, edomuit, atque hæreditaria seruitute, Ægyptijs Regibus mancipauit. Eadem belli tempestas Medos, Parthos, Syros, Persas, Arabes profligauit. Asiam deniq; totam quà longa est, ad Indos, quà lata est, vndiq; imperio suo potestatique subiecit. Et Athiopum Reges ad Indū & Gangem & quod vltra est explicatis signis, tubisq; commearunt; quod reliquum erat Asiæ, remotum ab humano commercio, non semel tributarium Africæ reddiderunt. Diximus nunc opinor Imperator de domestica pace, de bellis illatis, victoriis consecutis, nō quàm debuimus pro antiqua dignitate prouinciæ splendidissimè, sed quā breuissimè adducto stylo potuimus. Quare qui ad illud imperiū orbis gentem tuis studiis exercuisti sapientissime Iudex qui nihil tam abditum esse voluisti, quod non armis & potentiæ nostræ substratū aspexeris, decerne, quod regiones à natura munitę, quod præstantia virium, quod ingeniorum copia, quod educationis vtilitas quod exercitationum fructus postulant, quod Imperatorum industria, munus militum, latissimæ vndequaque victo-

victoriæ iudicio à te contendunt aggredere: E subselliis æquitatem, quam etiam bello vindicare soles integram inuiolatamq; tuere, fac omnes intelligant, te vel maximè in Afrorum fama gloriaque conseruanda tuum Numen impendere. Ac illud inprimis statue, quidquid pro nostra patria, ne inuidia opprimeremur attulimus, non ex Afris, qui tibi se deuouerunt sed è Latinis & Græcis hausisse, qui vncti coronatiq; sub platanis, Apollini, non tibi, stylo non gladio, sub vmbra non in arena, adulationi non amicitiæ seruiunt. Ex illis tot buccinatoribus Europæ atq; Asiæ laudem quam pauci nudæ veritatis aram frequentarint; Hoc etiam attende è bellis tam multis quot infelicia, imò infamia, quæ ciuilia, quibus regionum suarum vires eneruarunt, quàm nostris difficilia sint semperque fuerint, edoce, denique vt dignitatem pristinam, qua præ omnibus semper nationibus excelluit, per te stet & crescat Africa rogat: per tot sæculorum labores, per aras & delubra patriæ tuæ numini consecrata per illam dexteram propitiam semper & fauentem obtestatur, ne hodie maiorum numina posthuma, trophæa de omni natione reportata, per te emoriantur & cadant, per quem nata sunt & ad posteros propagata.

Pro Asia dicunt Meletius Eparchus, Policrates, Arimander.

MELET. Si nobis vel propter pristini nominis auctoritatem aliquid ad dicendum audaciæ, vel propter vim veritatis ad persuadendū hoc loco fiduciæ non accederet, ad indignationem iustam potiùs, quam iniustam contentionem orationem meam conuerterē Iudices neq; pateret Asiam matrem omnium populorum à qua Europa atq; Africa quidquid habuit, acceptum referre debuit, diutius rerum gestarum fama laborare. Si quidem audio colonos Carthaginenses, Indiæ Æthiopes, vbi nunc viuant recensere, vnde orti sint, nihili ducere; proinde quasi nec ad indolem patria, nec ad disciplinam instituta maiorum, nec ad fortitudinem ingenita vis naturæ, & inde ab agro Damasceno deriuata conferret. Proinde ne pudeat moneo confiteri, vnde tam generosus ad laudem erupit impetus: nolite quæso natalis omnium gentium atque nutricis terræ gloriam, à qua pronepores veluti capite riuulos in abditissimas terras exemplo deduxerūt, nota deteriore, quàm fas est obscurare. Plus ego autem, quàm vos antiquæ dignitati Asiæ non indulgebo, si videro vos non magis prærogatiuam pacisci velle, quam impietatis periculum intueri. Ego itaq; censeo militarem ordinem capita potissimū tria cōplecti, opes ad rem gerendam, copiam hominum, robur armatorum. Quæ cùm breuiter attingam Iudex, velim cogites me eò non venisse, quod vererer ne quid patria pateretur, sed ne immortale Numen tuum, cuius exuuias Scythia nostra meminit, in dubium incertumq; reuocarent. Age verò vide vt quam lugentem hospitio & fauore Numinis aluisti ad gloriam, quam tu regionem vrna cinerum tuorum sanctissima, atque tumulo supra vulgus extulisti, hinc periuris Africæ, inde Europæ arrogantiæ obieceris. Tempus iam est non de ignitis Æthiopiæ latebris, sed de regnis tuis tumulisq; dignitate decernere. Irrumpunt enim noui homines in veterem hæreditatis tuæ splendorem liberrate dicendi, quam ne quis ad ostentationem magis, quàm veritatem indagandam dicat esse compositam, grauissimorum virorum auctoritate confirmant. Quasi nec locorum distantiæ, nec insospitæ regiones vel fictis fabulis, vel infida relatione descriptæ in iudicio vacillent. Certè quod ad mea ea cum subscriptoribus dicam, quæ cognita sunt omnibus atque perspecta, & ita contendam vt fidem faciam singula fieri potuisse & facta esse. Quæro itaque quis tot amplissima vnquam imperia, vetustate prima, fama celeberrima Scythiarum, Mediorum, Persiarum, Assyriorum, Chaldæorum belli alimento destituta inopia fuisse compressa iactant, vbi tantundem auri beneficio terræ, quantum æris alibi redundarit, quorum explicata signa fortissimi populi, Saraceni, Hunni, Turcæ, Tartari nouis semper victorijs locupletari circumtulerint, non per Asiam modo, sed Græciam, Ægyptiam, Thraciam, Illyricam: perruerint Italiam, Sardiniam, Corsicam, Hispaniam incenderint atque vastarint, fine domestico bello & militari? quomodo Cathaium magni Chami imperium tot iam sæculis seipso niteretur? Iaponiæ limes qui possit ampliari, Chinæque conseruari? magni Mogoris frequentissima regna distendi, nisi Regum opes atque potentia cum fortitudine militum, liberalitate, fides cum alterna fide certaret? non fuit tam ignota gens Asiæ, quæ

non auitæ magnitudinis æmula collectis opibus ausa sit concutere fortissimos gentium. Quid enim? quid auri, argenti, gemmarum, vnionum vis, quam in vnam Asiæ terram pęnè naturæ defodit? quid aurifera flumina? quid gemmifera maria magnopere efficere non poterant, cum imperandi cupiditas accessisset? quæ tam munitas natura ciuitates, quæ tã horridis montibus aut siluis inclusæ regiones, quas etiam si ferrum Asia non tractaret, auro donisque non euerteret? Sed pudet. AA. inusitatæ ingenijs nostris ignauiæ illius Europam, pudet Africam damnare, quarum illa Philippo Macedone non gloriatur modo, sed felicem se prædicat altera Iubæ nomen. O nundinatores vrbium! fastis & memoriæ posterorum inscripsit. Audiuimus, audiuimus sanè aliquando, quam vellent fortitudinem bellicam, non in suo milite nutriendo consistere, sed in hoste pecunijs expugnando. Quod si Asia iam pridem sectari voluisset, minus se aliquanto, quàm iam Europa atque Africa iactaret. Mærerent fauillis obsitæ regiones, quæ nunc vigent, & afflictæ prouinciæ nihil tam tutum defendissent, quod non Philippici asini donis onusti, quod non Iubæ in largiendo assiduitas, à regibus nostris renouata tenuisset. Aperto Marte, non opertis nummorum cuniculis Asia muros diuidit, & immortalem à sæculo memoriam tuetur, quod vectigalia maxima ærarijs publicis intulit, pari prudentia ac parsimonia militum necessitati semper impendit.

MARS. Tu quoque λακωνικῶς Arimander subsidium, quod in opibus est perstringe.

ARIMAND. Iudæa non admodum magna Dauidis viri iuxta fortissimi atq; optimi opera sexcenties centum millia nummum aureorum, id est sexaginta milliones auri argenti verò mille millia talentum: idest sexcentos milliones argenteorum nummum conflauit. Babylonia & ipsa vt pœnè minima, ita diuitijs pænè prima. Xerxis copiarum id est decies septies centum millium hominum æra militaria impensasque belli quatuor mensibus quotannis sola distraxit & soluit. Tanta verò in immenso Antiochi exercitu auri copia defluxit, vt gregarij milites caligas auro pingerent, aureos clauos calceis suffigerent, hastas auro præpilarent. Asiæ quantula pars nota Romanis? tamen Antonio septuaginta sex auri milliones, Alexandro Macedoni trecentos sexaginta quinque pretium amicitiæ & societatis quotannis appendit. Sardanapalo septingentos quinquaginta milliones annua vectigalia numerauit. Indiarum verò potentia hinc conijci solet, quod vrbes maximæ, frequentissimæ gentes, regna dispersa sint plurima Adenorum Regulus arce suæ ditionis tantam auri vim seclusit contra prædonũ concursus, quantam cameli exportare bene onusti nõ possent. De Rege Sionis nihil dico, cuius arx Machaũ à Tangutano principe intercepta propter argenti tres milliones vim tantum infelici gremio auri gemmarumque complexa est, quantam equi sexcenti, totidem Elephanti non aueherent. Quid Peguana regna, quæ Thar sis & Ophir olim vocata fuisse propter margaritarum atque auri copiam viri doctissimi persuadentur. Quid Martanam amplissimam Regionẽ, quæ incredibili naturæ munere ternas quotannis pretiosissimas messes ad maturitatem vsque deducit. Quid de magno Imperio Magoris, quod in viginti octo regna diuisum Indoque & Gange terminatur, iam olim Augusti sæculo quinq; ciuitatum millia continebat. Referunt qui nuper certissima fide quæ oculis ipsi spectauerant, tradiderunt, Mendaũ metropolim Magoris duodecim leucas amplecti, nec vllam aliquam esse terrarum, quæ cum vetere Roma de diuitijs, amplitudine, basilicis palatijsq; decerbet. Regium verò cũ iter rex faciat octingentos Elephantos, septẽ mille Camelos suppellectilem deportare; quod eò facilius credat quispiam (ait Carualius,) quod ad Sarcinas & proprios vsus eius Syndicus septuaginta elephantos, sepringentos camelos alat & impendat. Venio ad Iaponiam quæ sexaginta sex regna complectitur: memoria proditum est omnem terram duplam messem quotannis maturare, ac Meacum vnicam vrbem, ducenta millia domuum vti Malaca olim, recensere. Nangasacum illi vel parem esse vel ampliorem. Tantam verò Regi potentiam vt pars aliqua regiæ Orizę ab agro Meacensi collectæ (quantula Iaponiæ regione) venierit trigesies centenis millibus nostratium florenorum.

MARS. Cathayæ regnum boreale cur supprimis?

ARIM. Doleo magnopere imperium tam vastum & splendidum serius ad aures scriptorum descendere. Asiæ pænè potentissimorum iam Imperatorũ famam & experientiam

prius.

prius quàm stylum comptamque dictionem celebrare. Operæ sunt, vt tacere malim, quàm ne vacilletis in habenda fide suspicari. Cambalum sedes regia sex germanicis milliaribus circumscribitur; amplissimæ vrbis domus omnes ita elaboratæ, vt palatijs Europæis ab aduenis assimilentur, diuitiæ tam immensæ, tam profusæ cuiusque ciuium, vt quotidie mille minimum quadrigæ sericis ornamentis onustæ (mitto reliquas merces) aduehantur totidem emittantur.

MARS. Chinarum tandem vectigalia substringe.

ARIM. Si fuit res vlla Iudex, cuius deduci ad certa capita membra non possint, existimo illa in vno Chinarum Regno non semel repertá esse, non quod terrarum ambitus exuperet magnitudine reliquas, sed multitudine ciuitatum: ex quæ ter mille quingentæ & sex omnes mænibus vallibusque munitæ: pagi præterea plurimi, vicique infiniti magnis Europæ ciuitatibus pares. Dicas vniuersum ciuitatem esse non regionem, nihil addo nihil amplifico. Paulus Venetus metropolim gentis Panguinum triplice muro cinctum anno 1260. adijt quadraginta miliaria belgica, eius pomæria definiuit, pontes lapideos quos naues erectis malis subintrant duodecim mille supputant alij, vti sex mille in Singuina ciuitate. De vectigalibus autem quid referam? è decimis agri & censu capitum singulorū sexaginta quinq; auri milliones annuatim numerantur. Omitto regium fiscū, pastionem, mercimonia mutua incolarum cis vltraque contracta è cæteris longè maxima. E portorijs verò quantam non hauriat? Cum Cantoriæ sterilis pænè portus continenti Sinarum obiectus, decem milliones mercium nomine importatarum in ærarium conferat. Denique communis Lusitanorum vox est, Africæ simul atque Europæ vectigalia sola Chinensium non attingere.

MARS Eparche quantus militum numerus tam inaudita diuitiarum ratione metuit?

EPARCH. Vtinam mei muneris esset Imperator rationum grauissimarum pondere de exercitatione atque scientia gentis bellica potius & feroci indole verba facere, quàm armatorum multitudinem recensere: iudicaretis opinor, & Tartaros per domestica & quotidiana certamina, & Turcas propter legitimā bellandi rationem, & Indos propter tormentorum vim bellicorum, & Iapones propter inuictam audaciam, & Chinéses propter rei militaris disciplinam meritò de hostibus triumphare Vos mecum ipsi Auditores & tu Iudex Sapientissime diceretis, Tangutanos qui mille retro annis historiam gentis typis expresserint qua iam pridem arte se iactat Europa, nobilitatem ad Maiorum facta imitanda æmulatione laudis incendere, Iapones qui sex amplissimis academijs viginti duo millia Iuuenum ad magnitudinem Iaponij nominis tuendā propagandamque studiosè fingunt & erigunt, ab auitæ fortitudinis fama nunquam esse deiectos. De Turcarum instituto, qui nobilitatem definiunt sola virtute militari, nihil dicam. De Bisnaganis, qui contundi se quot die vsque ad luxationem membrorum iubent, vt horrescant, silebo. NAIRES naturæ potius porte.ta, qui septimo ætatis anno arma suscipiunt, extrema senectute deponant, non comprehendam: Neque enim opinor dicere me apud eos qui cum audiunt Asiaticos palam ruere, indolem educationemque necessariam ac pugnæ modum eos existiment ignorare. Quare decurram breuiter exemplo tuo Muleasse recensitas omnium regionum copias, rationēq; subducam. Lahij Parthiæ, Cadusi Scythiæ, Turcæque Tartareæ populi augustissimi, ducenta millia Tigranes Antigonus, Mithridates & Iapones trecenta millia, quadringenta Equitum millia Parthisin arma conscisunt. Antiochus sexcenta millia militum trecentorum falcatorum curruum Exercitum, sexcenta millia Iudæorum Moyses armauit, sexcenta septuaginta sex millia Troiani, Arabum copiæ in sex amplissimos exercitus distractæ longè maiores trium mille trecentorum & sexaginta nauium classe coniunctæ. Darius delectum decies centenum millium fecit, quem Mogorum exercitus regius aut æquat aut excedit, in quo etiam illud memorabile accidit, turritorum Elephantum millia quinquaginta armata proboscide crudelissimè desæuire. Perses Darij filius decies centena millia militum aluit, quater mille nauium conflauit. Peguanus verò Rex decimum suæ plebis excitum decies centenorum & sexaginta millium æstimauit. Tamerlanes Armenorum è ductore gregis Imperator duodecies centena millia, è quibus Equitum millia quadraginta. Xerxes cuius exercitus non vnum flumen exhausit, cui decies septies centene hominum nil ia trireniia n biremniumq; quater mille

atque ducentas congesserit, tamen hoc Semiramis præstitit, quod ter decies centena millia peditum, quingenta equitum millia in hostem immisit, centum mille currus armauit. Hoc Ninus clarissimus Assyriorum ductor excessit, quod decies septies centena millia peditum Equitum ducenta millia censuit, curruũ falcatorum centum mille confecit. Denique paucissimis non rarò diebus è septuaginta duobus millionibus subditorum vigesies centena millia armari ad regium nutum China conspexit.

MARS. Vnde tot legionum Asia præ cæteris nationibus delectum instituit obstupescendum?

EPARCH. Quià tunc etiam cum de bello nemo loqueretur, domi pueri iuuenesque gladijs hastisque pugnabant. Quo factum est, vt Alexander profectus ad extrema Persarum è monte supremo simiarum agmen armatarum despexerit, quæ galeatæ baltheoque succinctæ in alterna pectora more atque exemplo gentis arma vertebant. Quocirca insidias primum veritus, classicum cecinit, exercitum victorem terrarum omnium congessit in aciem: signa erexit; speculatores emisit; demum è captiuis errorem accepit: scilicet non admodum difficile esse narrant ibi animalia bruta pugnas auspicari, vbi iuuentus prælia propè quotidiana statuebat.

MARS. De victorijs trophæisque Asiaticis, Policrates pauca quæ restant perstringe.

POLICRA. Ea duabus potissimum rebus continentur: hostili calamitate, prouinciarumque alienatione, quarum vtra spectabilior, & gloriosior Asiæ sit, nescio. Relatum in tabulas à non obscuro authore notauimus, Iaponem vnum à centum cæteris militibus interceptum omnium fugæ, vulneri, mortiuè nõ rarò superesse: ter mille Turcas (potentiam enascentis illorum imperij) triginta personarum millia deleuisse. Parthos sex legionibus prostratis Antonium fugasse. Crassum cum filio ac toto Romanorum exercitu funesta clade ad internecionem sustulisse: Valentem Cæsarem ab huius igne consumptum fortissimum militem seruituti gladioque deuotum. Incensam à Scythis non semel Græciam atq; Thraciam, Adrianopolim cum ciuibus centum mille flammis extinctam, de quibus verba non facerem Iudex, nisi viderem mirari solitos aduenas, quæ ne apud nos quidem celebrantur. Quid iam autem cum à Gedeone centum viginti millia Madianitarum interfecta? à Phacea tantundem Iudæorum, quorũ calamitatem ducenta millia deflerunt. Quid Turcas postquam Syriam, Persiamque tenuerunt eò miseriarum redactos esse à Tartaris, vt euersis vrbibus, pessumdatis regnis Azatines è fuga dilapsus & regia dignitate priuatus Byzantium venerit, à Ioanne Duca Cæsare auxilium supplex postulauerit, quo populum imbellem ac pænè excisum aliquo regionis angulo ab incursionibus vendicaret. Quid singulari prelio Gilimerem Africæ Regem à Belisario captum gente VVandalica funditus extirpata? Quid à Narse Gothos in Italia vno die simul omnes excisos? Quid Baiazetem occisis Turcarum ducentis millibus à Tamberlane comprehensum, in caueam volucrum ac more ferarum coniectum & circumductum? Parua sunt ista, si cum reliquis comparentur. Arabes enim tanta contentione Bizantium terra marique presserunt, vt humana cadauera impulsi discerpere mallent, quàm re infecta receptui canere. Quare inedia confecta arx omnium nationum trecenta millia ciuium fame enecata mox extulit. Tauricæ Rex octingentos mille Moscos, quos partim vendidit, partim pueris occidendos tradidit, Cosdroes non multo post nongenta millia hominum cum Palestina prostrauit. Demum elapso sæculo Sionis Rex vno bello centies centena millia, decem millia Peguanorum ferro flammisque confecit. At verò si fortes nominati sunt Medi ab Europæis, quorum numen etiam & vmbra Græcos terruerunt, conijcere demum licet, qua virtute Persæ, Assyrij, Chaldæi, Arabes, Armeni, Barbari, Turcæ florentissimorum quorundam Imperatorum opulentissimas Asiæ regiones vt armisque subiurgarunt, Europæos delicijs fractos eiecerint, singulæ nationes ostenderint, ad Imperium orbis corripiendum nec vires defuisse, nec fata conatui repugnasse. Erupit tandem præclarus ardor & Hellespontum traiecit: Valerianum Cæsarem, Persiæ Cosdroi substratum ostendit dorsoque pronum dum Equum inscenderet: Græcia capita Cæsarum aliorum non semel tributaria fecit Sarracenis & Tartaris: Darius Germaniam atque Moscouiam, quam item bis Tartari. Hunni Germaniam & Gallias. Turcæ Ægyptum, Cyprum, Græciam, & Istri populos multis attritos bellis subegerunt.

runt. Indi Assyriam, Nigriam, Nubiam vindicarunt: Persæ Asiam atque Europam proximis sæculis deuastarunt. Arabes Asiam, atque Africam & Europam aliquot seculis terra marique posſederunt. Denique Phoca regnante Orientis imperium Persis, Occidentis Scythis occidit, atque Orbis vniuersus ingemuit duabus fortissimis gentibus vtrumque solem & omnium mortalium potentiam subiacere. Quæ si & Africæ triumphis superiora & Europæis videantur matrem omnium gentium. Asiam opibus militumque copia redundantem orbis terrarum non semel Dominam, quid est quod suspicere de gradu deiici dignitatis, eorum lingua, quorum arma Asiam non persuaserunt, sed attigerunt modo: Non vtor ambiguo colore formaque dicendi, volo quod antehac paucis in iudicio contigit, niti causæ fiducia non precibus: statue quod Deorum omnium suffragio testimonio tuo est iudicatum olim, vt nihil per te damni ferat, per quem oportuerat erigi. Recordare omnium animos tuo Numini deuotos præter bellica studia nihil esse genti, quo delectetur nihil magni, quo famam æstimationemque nundinetur.

Iudicium Martis.

Multum vobis patria viri Africani atque Asiatici iam pridem debuit, quod licet Aduersariorum inuidia prematur, per vos tamen nihil amittat gratiæ apud eum à quo iudicium poscitis. Quod quàm difficile futurum sit facile intelligo, cum prosecuti estis ea maximè atque extulistis quæ vulgi opinione recepta non sunt atque densissimis tenebris obsitam amplitudinem gloriæ, quam maiores vestri posterique meruerunt in lucem, atque in hoc palam iudicium reuocastis. Neque enim ambigo sanctè religioseque dicta, quæ conquisitores vniuersi in tabulas retulerunt, aut mihi vestrum aliquem mendacem videri malle, quàm preconem veritatis. Sed quoniam de iure disceptastis, neque ita dixistis, vt examine dubio parem adepti dignitatem videamini. Ego quod Ius fas erit, ita iudicabo, vt non minorem victus laudem, quàm præmium & gloriam victor consequatur. Ac primum quidem cum fortitudine polluit Africa, tum verò victorijs Asiaticis fuit longè inferior. Magnum siquidem ac incultum orbem illa complectitur, ac nescio cęli imperio atque aeris inclementia factum sit, an mentis sub illo calore meridiano desidia vt rarius, ex antris & montibus, quàm Asiatici migrarint. Enumerastis pręclaros quidem duces, exercitus, quibus excelluit Africa, sed Asia vt omittam reliquos, modestè sanè fortitudinis omnis authorem Christum in humanarum contentionem venire non voluit; Et hoc Africa sciebat tamen impietatis esse, vt in hominum numero non censeatur, vt non colatur, ingratitudinis, vt primas non ferat religionis. Hic nouo genere armorum caligantem orbem terrarum ac cęlo reluctantem expugnauit, diuino imperio subiecit, Tyrannos fregit edomuit, mortis atq; inferorum claustra nulli pernicia dissipauit. Quare quæ Christo qui noua bella eligit gloria debetur, ea non minus inuiolata sententia, quàm armorum vi à me semper asserta est, eaque regio maximi semper ęstimata, quæ natales eius excepit, exemplo fortitudinis eius expressit, & in animos posterorum inseuit.

F I N I S.

INDEX
RERVM ET VERBORVM, Quæ in hoc Opere tractantur.

Prior numerus paginam, posterior columnam designat.

Augu-

Colle-

Concessio.

D

tall

D I

F

M

T

V

F I N I S.

